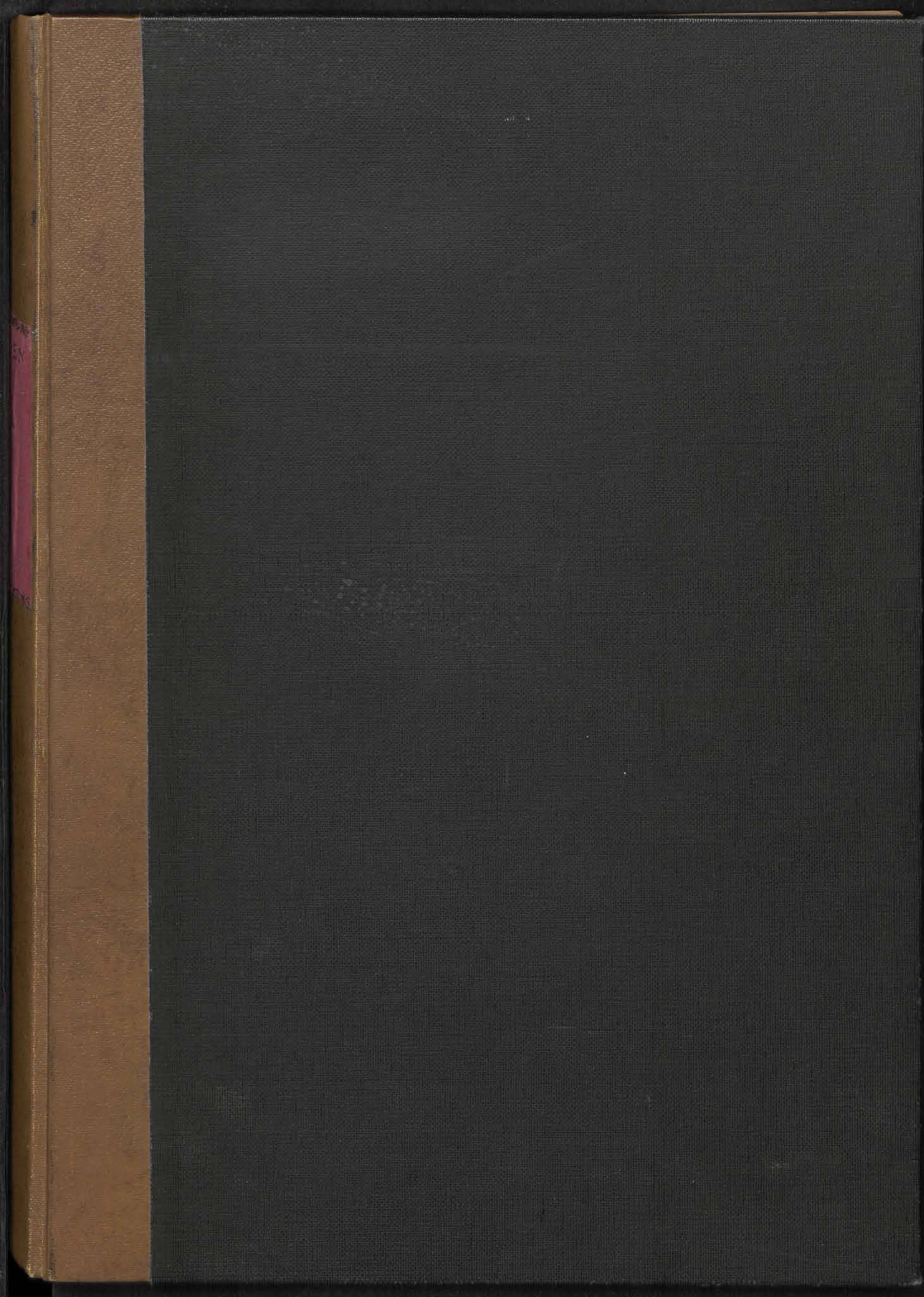

BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1898-1899.

Bijlage C Koloniaal Verslag 1898.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË VAN 1898.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN

1898.

Lit. W. Numerieke opgaven betreffende den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië, meerendeels over 1897, benevens gewestelijke cijfers betreffende de voornaamste in dat jaar bij het bestuur bekend geworden ongelukken met doodelijken afloop, daaronder ook moorden en zelfmoorden.

" X. Overzicht betreffende de samenstelling en distributie op 15 April 1898 van het technisch personeel der burgerlijke openbare werken, benevens opgaven nopens de in 1897 vanwege het burgerlijk bouwdepartement verwerkte sommen en uitgevoerde werken.

" Y. Vergelijkend overzicht van de uitkomsten der spoorweg- en tramweg-exploitatie in Nederlandsch-Indië over 1897.

" Z. [1] Lijst van de in het tijdvak 15/30 Juni 1897 t/m ult. Mei 1898 afgewezen aanvragen betreffende aanleg van spoorwegen, stoomtramwegen of electrische tramwegen in Nederlandsch-Indië, zoomede van de op laatstgenoemden datum nog in beraad gehouden of in behandeling gebleven aanvragen van dien aard.

" AA. Opgaven betreffende het aantal en het verwarmingsoppervlak der op ult. 1897 in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels ten dienste van particulieren (buiten de ketels behoorende tot de locomotieven in gebruik bij spoorweg- of tramwegdiensten).

" BB. Statistiek betreffende den gouvernements post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over 1897 en meerendeels ook over 1895 en 1896.

" CC. Overzicht van de tot ult. Juni 1898 in Nederlandsch-Indië verleende vergunningen voor telephoonverbindingen, hetzij voor bepaalde kringen, hetzij van intercommunalen aard, voor zoover die vergunningen op genoemden datum nog van kracht waren.

" DD. Overzicht van de tot ult. Juni 1898 verleende en op dien datum nog van kracht zijnde vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van electrische geleidingen in Nederlandsch-Indië.

" EE. Overzicht van de in 's lands kassen in Nederlandsch-Indië aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1897, zoomede van de te Batavia gehouden inschrijvingen voor de afgifte van wissels op het Departement van Koloniën ter aanvulling van de Indische kassen voor het dienstjaar 1898.

" FF. Algemeen overzicht van de opbrengst, enz. der in 1897 voor gouvernementsrekening in Nederland verkochte hoeveelheden koffie, kinabast en tin.

" GG. Overzicht betreffende de in 1897 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen koffie, kinabast en tin en van de daarvoor betaalde vrachten.

" HH. Overzichten van verschillenden aard betreffende de opiumpacht op Java en in de gewesten daarbuiten, meerendeels over 1897 en één of meer der voorafgegane jaren, benevens opgaven nopens de uitkomsten der voor 1898 of voor 1898 t/m 1900 gehouden nieuwe verpachtingen.

" JJ. Overzicht van de voor de overige verpachte landsmiddelen voor de jaren 1896, 1897 en 1898 bedongen pachtsommen, zoomede opgaven nopens de achterstanden op ult. 1896 en de afbetalingen, in mindering daarvan, gedurende 1897.

[1] Bij vergissing is deze bijlage genummerd a's n°. 28; men leze daarvoor n°. 27.

Lit. KK. Statistiek betreffende de gedurende 1896 en 1897 — in de gewesten Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Madura en sedert 1 April 1897 ook in de gouvernementsafdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok — met de exploitatie van het opiummonopolie in eigen beheer verkregen uitkomsten.

" LL. Overzicht betreffende de opbrengst in 1897 van verschillende niet-verpachte middelen onder beheer van het departement van financiën.

" MM. Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië in 1897, samengesteld door (wijlen) den heer D. Groeneveld, president der Javasche Bank; koersnoteeringen over 1897 van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende Indische effecten; wisselkoersen aldaar gedurende 1897, zoomede balans en winst- en verliesrekening der Javasche Bank, afgesloten op 31 Maart 1898.

" NN. Overzicht van de uitkomsten zoowel in Nederland als in Indië van het in 1898 gehouden 1ste of 2de gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst.

" OO. Overzicht betreffende de uitgestrektheid, enz., van de bouwgronden der inlandsche bevolking op Java en Madura (met uitzondering van de gewesten Djokjokarta en Soerakarta en van de particuliere landerijen), benevens maandopgaven nopens de rijstprijzen, een en ander over 1897.

" PP. Overzicht betreffende de rijstcultuur op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1897.

" QQ. Overzicht betreffende de teelt van andere eenjarige gewassen op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1897.

" RR. Overzichten, afgesloten op ult. 1897, betreffende de koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in drie van de vier gewesten op Java, waar de verplichte teelt en levering zijn opgeheven.

" SS. Overzicht betreffende de uitkomsten der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java over 1897, zoomede opgaven over 1896 en 1897 betreffende de afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde geregelde koffieplantsoenen aldaar.

" TT. Opgaven betreffende den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java (uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta) in elk daarbij betrokken district op 31 December 1897.

" UU. Recapituleerend overzicht over de jaren 1893 t/m 1897 betreffende den omvang en de uitkomsten der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java, benevens veilingsopgaven over 1897 en een deel van 1898.

" VV. Statistiek betreffende de plantsoenen en de productie der gouvernements-kina-onderneming in de Preanger Regentschappen over 1897 en één of meer der voorafgegane jaren, benevens opgaven betreffende de in 1897 hier te lande voor gouvernementsrekening verkochte hoeveelheden bast (oogst 1896).

" WW. Opgaven betreffende de suikerindustrie op Java over 1897, zoomede overzicht der in het tijdvak 1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1898 genomen beschikkingen op aanvragen om vergunning tot het in werking brengen van suikerondernemingen aldaar, werkende op overeenkomsten met de bevolking.

Lit. XX. Overzicht over 1896/97 van de in verschillende gewesten van Java bestaande suikerrietaanplantingen ter verkrijging van bibiet (plantriet).

„ YY. Overzicht van de productie, enz., in 1896 en 1897 der tabaks- en indigo-ondernemingen op Java, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

„ ZZ. Gewestelijk overzicht betreffende de op ult. 1897 op Java aanwezige landbouwondernemingen, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan, benevens de daarvan in 1897 verkregen productie, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de wereldmarkt.

„ AAA. Overzicht betreffende de uitgestrektheid, enz., der particuliere landerijen op Java, benevens opgaven omtrent de op die landerijen en op huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta in 1896 en 1897 verkregen productie voor de wereldmarkt.

„ BBB. Overzichten en mededeelingen betreffende het boschwezen op Java en Madura, meerendeels over 1897.

„ CCC. Overzicht over 1897 betreffende de uitkomsten en den omvang van de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur ter Sumatra's Westkust en in de Minahassa (residentie Menado).

„ DDD. Overzichten over 1897 betreffende de in de buitenbezittingen gevestigde landbouwondernemingen, uitgenomen die op landen door particulieren in eigendom bezeten en de daaronder te rangschikken specerijperken op de Banda-eilanden.

„ EEE. Overzicht betreffende de uitvoeren van de voornaamste boschproducten uit verschillende gewesten buiten Java en Madura over 1897.

„ FFF. Overzichten betreffende de gouvernements-tinontginning op Banka over 1897/1898 en betreffende de gouvernements-kolenontginning (Ombilien-kolenveld) op Sumatra over het tijdvak November 1892 t/m ult. 1897.

Lit. GGG. Overzicht van de door het Gouvernement verleende of van gouvernementswege goedgekeurde concessiën tot mijnontginning in Nederlandsch-Indië, afgesloten op 30 Juni 1898, benevens statistiek der op ult. Mei 1898 nog van kracht zijnde vergunningen tot mijnbouwkundige opsporing.

„ HHH. Overzicht van het zoutdebiet in die gewesten van Nederlandsch-Indië, waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1895, 1896 en 1897, benevens opgaven over de beide laatstgenoemde jaren omtrent de gouvernementszoutwinning (op Madura).

„ JJJ. Overzichten over 1897 betreffende de handels- en scheepvaartbeweging tusschen Nederlandsch-Indië en landen of plaatsen daarbuiten gelegen, en ook betreffende de kustvaart in Nederlandsch-Indië benevens opgaaf, voor sommige goederen, van de gedurende de jaren 1893 t/m 1897 in- en uitgevoerde hoeveelheden.

„ KKK. Overzicht van de in Nederlandsch-Indië te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 30 M^3. en daarboven, op 31 December 1897, benevens opgaven betreffende de scheepsrampen gedurende 1897 in de wateren van den Nederlandsch-Indischen Archipel overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

„ LLL. Overzichten over 1897 betreffende 1°. het fabriekswezen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat, en de aldaar aanwezige drukkerijen; 2°. het gemiddeld bedrag der in de verschillende gewesten betaalde ambachts- en koelieloonen, en 3°. het aantal passars en warongs per gewest.

„ MMM. Overzicht van de in het tijdvak van 1 Juli 1897 t/m ult. Juni 1898 voor bepaalde gedeelten van het territoriaal zeegebied van Nederlandsch-Indië tot wederopzeggens verleende vergunningen tot het uitoefenen van de parelvisscherij.

Overzichtskaart van de bosschen op Java en Madura en van hunne indeeling in boschdistricten.

[5. 1.]

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

II. SURINAME.

III. CURAÇAO.

GELEIDENDE BRIEF.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

'S GRAVENHAGE, *den 20sten September* 1898.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1898, tot welks aanbieding, overeenkomstig art. 62, 1ste lid, der Grondwet, de Koninklijke machtiging is verleend. Afgedrukt of ter perse zijn de hoofdstukken **A** tot en met **K** van het Oost-Indisch Verslag, met de daartoe behoorende bijlagen, zoomede de beide West-Indische Verslagen. De bijlagen van deze laatste verslagen, benevens de overige gedeelten van het Oost-Indisch Verslag volgen zoo spoedig doenlijk. Inmiddels worden hierbij aangeboden de voor de leden der Kamer bestemde exemplaren van de bij het Oost-Indisch Verslag behoorende „Overzichtskaart van de bosschen en van de indeeling der boschdistricten op Java en Madura".

De Minister van Koloniën,
CREMER.

[5. 2.]

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

VERSLAG.

A. Grondgebied en Bevolking.

Omtrent de berekende oppervlakte van Nederlandsch-Indië werden 't laatst uitgewerkte opgaven verstrekt in bijlage A van het Koloniaal Verslag van 1894. Nieuwe gegevens dienaangaande werden hier te lande niet ontvangen. Over den voortgang der topographische en hydrographische opnemingen wordt een en ander gezegd in de daarover handelende gedeelten der hoofdstukken **D** en **E** van dit verslag.

Nu, blijkens het ten vorigen jare medegedeelde, tabellen betreffende de bevolkingsstatistiek van Nederlandsch-Indië voortaan slechts eens om de vijf jaren bij het Koloniaal Verslag zullen worden opgenomen, is thans slechts te verwijzen naar die over 1895, welke bij het vorig verslag zijn afgedrukt.

B. Opperbestuur.

Op 5 April 1898 werd het ambt van vice-president van den Raad van Indië nedergelegd door den titularis, den heer W. O. GALLOIS, met ingang van dien datum op zijn verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen (Koninklijk besluit dd. 9 Maart 1898 n°. 26), en trad, ingevolge eene opdracht van den Gouverneur-Generaal (art. 12 van het Regeeringsreglement), voorloopig en in afwachting dat in de vacature zou zijn voorzien, het oudste lid in benoeming van den Raad, de heer G. A. SCHERER, als waarnemend vice-president op. Sedert is tot vice-president benoemd (Koninklijk besluit dd. 27 Mei 1898 n°. 6) de heer mr. T. H. DE MEESTER, administrateur der Generale Thesaurie bij het Ministerie van Financiën, die in Augustus naar Indië vertrekt.

Daar de bij het Koninklijk besluit dd. 28 Maart 1870 (Indisch Staatsblad n°. 64), regelende den voet en de voorwaarden waarop in Indië vereenigingen als rechtspersoon kunnen worden erkend, voorgeschreven raadpleging van den Raad van Indië nopens alle aanvragen van die strekking, zonder eenige uitzondering, het college noodeloos tijd roofde, is onlangs, op het daartoe door den Raad genomen initiatief, art. 1 van het aangehaald besluit in dier voege gewijzigd (Koninklijk besluit dd. 30 Juni 1898 n°. 24) dat het hooren van den Raad van Indië komt te vervallen waar het aanvragen om rechtspersoonlijkheid betreft ten behoeve van voor minder dan 30 jaren aangegane (bij *besluit* van den Gouverneur-Generaal te erkennen) vereenigingen. De verplichte raadpleging van het college in zaken als de bedoelde is nu beperkt tot het in den regel gering aantal gevallen, dat vereenigingen voor langer dan 30 jaren of voor onbepaalden tijd worden opgericht, voor wier erkenning, ingevolge de voorschriften van 1870, eene *algemeene verordening* wordt vereischt.

Sedert het te dezer zake medegedeelde in het vorig verslag (blz. 2 en 89/90) werd weder enkele malen gelegenheid gevonden om de bevoegdheid tot afdoening van minder belangrijke aangelegenheden over te dragen aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur of aan andere autoriteiten (verg. overigens hoofdstuk **H**).

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

Door de Besturen der Straits-Settlements en Laboean (Britsch Noord-Borneo) werd wederom bereidwillig voldaan aan het verzoek der Indische Regeering tot bestendiging van de bestaande verbodsbepaling en tegen den uitvoer van oorlogsbehoeften naar Nederlandsch-Indië.

Door eerstgenoemd Bestuur werd de in 't vorig verslag vermelde zending van het tot de oorlogsvloot in Nederlandsch-Indië behoorende pantserdekschip *Koningin Wilhelmina der Nederlanden* naar Singapore, ter gelegenheid van de viering van het 60-jarig regeeringsjubileum van H. M. de Koningin van Groot-Britannië en Ierland, Keizerin van Indië, op zeer hoogen prijs gesteld. De dank van den Gouverneur der Straits-Settlements voor de bewezen beleefdheid werd aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië overgebracht door den commandant van den Engelschen kruiser *Iphigenia*, die in Juli 1897 met dat doel te Tandjong Priok binnenviel.

Naar eene door het genoemde Bestuur onder de aandacht der Regeering te Batavia gebrachte klacht over slechte behandeling, welke te Singapore aangeworven Chineesche werklieden op de door landgenooten gedreven houtaankap-ondernemingen in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra zouden ondervinden, wordt onzerzijds een gestreng onderzoek ingesteld.

Omtrent de uitvoering van het verdrag met Portugal dd. 10 Juni 1893, tot nadere regeling van de wederzijdsche verhoudingen in den archipel van Timor en Solor en omtrent eenige andere met dit onderwerp verband houdende aangelegenheden, werd in 't laatst van 1897 tusschen beide Regeeringen overeenstemming verkregen blijkens de te Lissabon gewisselde nota's, opgenomen in het Nederlandsch Staatsblad van 1898 onder n°. 52 en in het Indische onder n°. 176. Van beide zijden is sedert het noodige voorbereid om de bij die nota's bedoelde gemengde commissie, waarin — ingevolge Koninklijk besluit dd. 24 Maart 1898 n°. 10 — Nederland zal worden vertegenwoordigd door den resident van Timor en onderhoorigheden en door twee door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen deskundigen, hare taak op Timor ten spoedigste te kunnen doen aanvangen. De werkzaamheden der commissie zullen in de eerste plaats bestaan in het ontwerpen van eene topographische kaart van de grenzen tusschen de wederzijdsche bezittingen op Timor overeenkomstig de bepalingen van het grensverdrag met Portugal dd. 20 April 1859. De onvolledigheid van de toen vastgestelde grens is nader aan het licht gekomen bij eenige in 't laatst van 1897 tusschen onze onderdanen en Portugeesche grensbewakers, enz. ontstane verwikkelingen, waarover nader gehandeld wordt in § 19 van dit hoofdstuk.

Naar aanleiding van onrustige bewegingen in de aan ons gebied ter Westerafdeeling van Borneo grenzende bovenstreken van Serawak in het najaar van 1897 werden onzerzijds maatregelen genomen tot bescherming van de grens (verg. lager § 13). Over de zaak had eene briefwisseling plaats met het Serawaksch bestuur, terwijl onze resident, tijdens hij zich op onzen uitersten politiepost Nanga Badou ophield, aanleiding vond om, vergezeld van den plaatselijk besturenden ambtenaar (den controleur van Smitau), den toen ook in de voormelde bovenstreken vertoevenden radja van Serawak een bezoek te brengen, welk bezoek zeer gewaardeerd werd.

De verrichtingen van den resident van Ternate en onderhoorigheden op de ten noorden van Nieuw-Guinea gelegen Mapia- of St. Davids-eilanden, bij gelegenheid van het door hem in October 1896 aan die groep gebracht bezoek (verg. vorig verslag, blz. 31), hebben der Spaansche Regeering aanleiding gegeven (Maart 1897) om langs diplomatieken weg een vertoog bij de Nederlandsche Regeering in te dienen, gegrond op de

bewering dat de genoemde eilanden zouden moeten worden gerekend tot de Carolinen en daarmede deel zouden uitmaken van het grondgebied van Spanje. De Regeering heeft zich beijverd aan de Spaansche de bewijzen te leveren dat deze meening op een misverstand berust, en een voorloopig antwoord, waaruit bleek dat de zaak in onderzoek was, gaf geen grond om er onzerzijds op terug te komen. Verg. overigens wat nopens de Mapia-eilanden gezegd wordt in § 18 van dit hoofdstuk.

Met betrekking tot de handhaving van Nederland's onzijdigheid in den in de tweede helft van April jl. uitgebroken oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werden reeds aanstonds door eene mededeeling in het officieel nieuwsblad (zie het n°. der Javasche Courant van 26 April 1898) ook voor Nederlandsch-Indië de noodige waarschuwingen uitgevaardigd. De Indische Regeering herinnerde den ingezetenen — ook, voor zooveel noodig, aan die welke zich in den vreemde bevonden — dat zij zich behoorden te onthouden van elke handeling, die, in strijd met de wettelijke bepalingen van het Moederland of van Nederlandsch-Indië dan wel in strijd met het volkenrecht gepleegd, zou kunnen worden geacht vijandig te zijn aan eene der oorlogvoerende mogendheden, of met strenge onzijdigheid niet te strooken. Eene volledige bekendmaking in Nederlandsch-Indië van de door de Nederlandsche Regeering, ter inachtneming en handhaving van onze onzijdigheid, vastgestelde bepalingen volgde onder dagteekening van 3 Juni jl. (Javasche Courant van dien dag n°. 44). Naar het zeegebied bezuiden en beoosten de Philippijnen werden in Mei jl. twee der tot de Indische militaire marine behoorende flottieljevaartuigen ter observatie gezonden: het eene om post te vatten in de wateren tusschen Menado en de Sangi- en Talaut-eilanden, het andere in de wateren tusschen de Geelvinksbaai (noordkust van Nieuw-Guinea) en de hiervóór genoemde Mapia- of St. Davids-eilanden.

Nopens de quaestie der consulaire bescherming onzerzijds van zich in Siam ophoudende vreemde oosterlingen, uit Nederlandsch-Indië afkomstig, is nog geen advies van de Indische Regeering ontvangen.

Het op den 8sten September 1896 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Japan gesloten en bij de wet van 2 Mei 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 129) goedgekeurde tractaat van handel en scheepvaart, welks bepalingen, voor zoover de wetten het toelaten, ook op 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen van toepassing zijn, werd, met het bijbehoorend protocol, enz., in Nederlandsch-Indië afgekondigd in het Staatsblad van 1897 n°. 185 en van 1898 n°. 49.

Als tevens op Nederlandsch-Indië toepasselijk, werden verder aldaar in verbindenden vorm afgekondigd (zie het Indisch Staatsblad van 1897 n°s. 177 en 238, en dat van 1898 n°s. 42 en 99) enkele andere door Nederland gesloten en voor zooveel noodig wettelijk bekrachtigde tractaten, enz., als: *a*. dat van vriendschap en handel met den Oranje-Vrijstaat, dd. 9 April 1895; *b* het verdrag met Italië tot wederkeerige uitlevering van misdadigers, dd. 28 Mei 1897; *c*. dat van dezelfde strekking met het Duitsche Rijk, dd. 31 December 1896, met de latere afzonderlijke regeling dezer aangelegenheid voor het van Duitschland afhankelijke gebied in Afrika, in Nieuw-Guinea en in den westelijken Stillen Oceaan, en *d*. de schikking met Frankrijk, dd. 3 April 1897, tot regeling van de betrekkingen tusschen Nederland en Frankrijk in het regentschap Tunis.

In de regeling betreffende de assimilatie van de rangen der in Nederlandsch-Indië toegelaten consulaire ambtenaren van andere landen met die der officieren van de Nederlandsche zeemacht en der civiele ambtenaren in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1895 n°. 153 en 1896 n°. 74) werd in December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 280) eene nadere wijziging gebracht.

Het vice-consulaat van Zweden en Noorwegen te Cheribon werd opgeheven.

§ 2. *Java en Madura.*

Gebeurtenissen, die op den algemeenen politieken toestand van invloed waren, hadden gedurende 1897 op Java en Madura niet plaats, en de wijze, waarop het Mohammedaansch godsdienstig leven zich uitte, deed de bevolking nergens met het bestuur in botsing komen. Alleen zag de Indische Regeering zich genoodzaakt om, zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 3) werd vermeld, een voor de openbare rust en orde in Bantam gevaarlijk geachten inlander, zekeren goeroe Abdul Kamid, bij politieken maatregel onschadelijk te maken (Mei 1897). In de contrôle-afdeeling Trogong (afdeeling Tjitjalengka der residentie Preanger Regentschappen) bleef de reeds in 't verslag van 1896 (blz. 3) vermelde goeroe Hadji Soleiman nog steeds veel invloed uitoefenen, maar hij en zijne leerlingen hielden zich rustig. De resident van Krawang meldt dat ter hoofdplaats Poerwakarta een drukker moskee-bezoek en in 't algemeen toeneming van godsdienstijver viel op te merken sedert een behuwdzoon van den patih van Krawang, na een vierjarig verblijf in Arabië, in het gewest was teruggekeerd. Hoewel langzaam, wint de Islam veld onder de bewoners van het Tengger-gebergte.

Met de inlandsche hoven op Java bleef de verstandhouding naar wensch. De toestand van het Mangkoe Negorosche gebied was bevredigend en van den schuldenlast der Mangkoe Negaran aan het Gouvernement kon een ton gouds worden afbetaald. De overneming door het Gouvernement van eenige in de residentie Samarang gelegen Solosche enclaves maakt thans het onderwerp van gedachtenwisseling tusschen de Indische Regeering en het Opperbestuur uit. De onderzoekingen betreffende de ruiling van de Solosche enclaves in de Mangkoe Negaran en van de Mangkoe Negorosche enclaves in het gebied van den soesoehoenan werden gedurende 1897 voortgezet en, volgens het gewestelijk verslag, naderden zij haar einde.

Een ongunstig bekend staand persoon, raden mas pandji Soerotenojo, wiens verbanning reeds vroeger in overweging was genomen, werd nadat opnieuw aanleiding was ontstaan om zijn langer verblijf in Soerakarta als een politiek gevaar te beschouwen, met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement, naar Laboeha op Batjan (residentie Ternate) gerelegeerd (gouvernementsbesluit dd. 6 December 1897 n°. 3).

In Djokjokarta zag het hoofd van het Pakoe Alamsche Huis zich genoodzaakt een zijner neven, genaamd pangeran ario Pakoeningprang, wegens diens ergerlijken levenswandel uit zijn gebied te verbannen. [1]) Als verblijfplaats gedurende den tijd zijner verbanning werd hem door het Gouvernement de hoofdplaats Muntok op Banka aangewezen (gouvernementsbesluit dd. 15 October 1897 n°. 18).

Uitgenomen in de beide in 't vorig verslag genoemde regentschappen vielen in de gouvernementsresidentiën van Java gedurende het verslagjaar geene regentsplaatsen open. Als een blijk van waardeering van de vele goede diensten, aan den lande bewezen, werd aan den regent van Cheribon (residentie van dien naam) het recht toegekend om den gelen songsong te voeren en aan dien van Grobogan (residentie Samarang) de titel „raden adipati" verleend, terwijl de patih van Soekapoera Kollot (residentie Preanger Regentschappen) en die van Cheribon, zoomede de majoor der Chineezen ter hoofdplaats Samarang, wegens langdurigen dienst en ijverige plichtsbetrachting werden begiftigd de eerste met de groote gouden, de beide anderen met de kleine gouden ster voor trouw en verdienste. Voorts vielen aan vele inlandsche hoofden en ambtenaren, die zich op de eene of andere wijze verdienstelijk gemaakt hadden, belooningen van verschillenden aard ten deel; anderen daarentegen moesten wegens plichtverzuim of ongeoorloofde handelingen ontslagen of gerechtelijk vervolgd worden.

Met betrekking tot de veiligheid van personen en goederen valt het volgende te vermelden. Gevallen van moord en doodslag kwamen het meest voor in de residentiën Madura (121), Probolinggo (35), Bezoeki (35), Soerabaija (34), Japara (30) en Kediri (24), terwijl in het gewestelijk verslag van Rembang wordt medegedeeld, dat het aantal, te zamen met dat der zware verwondingen, 145 bedroeg. Het aantal op Java en Madura gedurende 1897 gerapporteerde ketjoepartijen (roof in gewapende bende) bedroeg in 't geheel 34, namelijk 15 in Soerakarta, 4 in elk der gewesten Rembang, Soerabaija en Madioen, 2 in elke der residentiën Djokjokarta [2]) en Samarang en 1 in elk der

[1]) Waar het geldt tot de onderdanen der vorsten en zelfstandige prinsen in Soerakarta en Djokjokarta behoorende hofgrooten en hooggeplaat ten berust het recht van uitzetting nog altijd bij bedoelde vorsten en prinsen (verg. het verslag van 1890, blz. 4, noot 1)

[2]) Ten aanzien van 7 der deelnemers aan in 1896 en 1897 gepleegde ketjoepartijen in Djokjokarta, allen slecht befaamde lieden, tegen wie tal van aanwijzingen bestonden dat zij aan het hun ten laste gelegde schuldig waren, zij het ook dat het juridisch bewijs hunner schuld niet geleverd kon worden, vorderde nettemin het belang der openbare rust en orde, dat hun belet werd hun misdadig bedrijf voort te zetten. Met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement werden zij naar plaatsen in de buitenbezittingen gerelegeerd. Op 3 hunner werd die maatregel in Juni 1897 toegepast (verg. vorig verslag, blz. 86); op de 4 anderen in Januari 1898. Aan deze laatsten werden de hoofdplaatsen Benkoelen en Telok Betong op Zuid Sumatra als verblijfplaats aangewezen.

gewesten Bantam, Japara en Kediri. Voorts wordt in de gewestelijke verslagen gewag gemaakt van 42 gevallen van roof op den publieken weg (13 in Soerakarta, 13 in Japara, 9 op Madura, 6 in Rembang en 1 in Kadoe). Diefstal van vee, niet zelden gepleegd als een middel om zich een losprijs te laten betalen (het zoogenaamde „teboesan"), kwam als gewoonlijk veelvuldig voor (verg. dienaangaande de gewestelijke statistiek in eene der bijlagen van hoofdstuk F hierachter). Van rietbranden hoorde men weder het meest in Bezoeki (270) en Probolinggo (246). In de afdeeling Kediri der residentie van dien naam nam het aantal aanmerkelijk toe. Als voornaamste oorzaken dier branden moeten worden aangemerkt verkeerde toestanden of minder goede regelingen bij de ondernemingen, o. a. te lange termijnen voor betaling van verdiend loon als anderszins, doch ook dikwijls onvoorzichtigheid van de zijde der rietsnijders. De resident van Soerabaija maakt voorts melding van twee gevallen van zee- en strandroof.

Zij het ook dat in sommige gewesten de gezondheidstoestand der bevolking te wenschen overliet, epidemische ziekten traden slechts hier en daar in beperkten kring op; over de geheerscht hebbende volksziekten wordt overigens nader gehandeld in hoofdstuk **K**, afd. V.

Van het uitbreken in het voorjaar van 1897 van veepest in de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia werd reeds in het vorig verslag (blz. 5 en 124) melding gemaakt. In het geheel bezweken er in de residentie Batavia aan die ziekte, welke eerst in het begin van December als geweken was te beschouwen, 774 dieren. Andere minder ernstige ziekten onder het vee, o. a. mond- en klauwzeer, deden zich in vele gewesten in meerdere of mindere mate voor, maar doorgaans slechts sporadisch.

De rijstcultuur had in verschillende streken met de langdurige droogte te kampen, waardoor veel misgewas ontstond en hier en daar de beplanting der velden achterwege moest blijven. Kon in de meeste gewesten van bestuurswege voldoende geholpen worden door het verleenen van vrijstelling van landrente, in een vijftal dessa's van het district Tjiawigebang der afdeeling Koeningan (residentie Cheribon) en in de districten Mantoep en Joana (residentie Japara) waren de gevolgen der mislukkingen van dien aard dat voorschotten werden verstrekt voor den aankoop van zaadpadi en aan de noodlijdenden gelegenheid werd gegeven om door arbeid aan de publieke werken geld te verdienen. Zeer bevredigend waren de uitkomsten van den rijstoogst in Probolinggo, Bezoeki en Soerakarta en hier en daar in Rembang. Andere voedingsgewassen dan rijst slaagden over het algemeen goed, in sommige gewesten zelfs uitstekend. Ook de tabakscultuur viel dooreengenomen voordeelig uit, terwijl voor het product goede prijzen behaald werden. Van de koffieplantsoenen werd een goede, in verschillende gewesten, zooals de Preanger Regentschappen en Pasoeroean, een zeer ruime oogst verkregen, en bij vele suikerondernemingen gaf de rietoogst reden tot tevredenheid.

Omtrent den handel gedurende het verslagjaar viel van bestuurswege voor dit hoofdstuk weinig bijzonders mede te deelen. Ten gevolge van de minder goede uitkomsten van den rijstoogst was de koopkracht der bevolking in verschillende streken gering. Uit de Preanger Regentschappen wordt gemeld dat daar veel opgewektheid in den handel heerschte en dat de omzet van alle artikelen er steeds vooruitgaat. Te Samarang werden wegens eenige faillissementen wederom verliezen geleden, doch in veel mindere mate dan in de twee voorafgegane jaren.

Buitengewone verhuizingen onder de bevolking deden zich niet voor. Uit sommige gewesten vond, als gewoonlijk, emigratie plaats naar de buitenbezittingen (vooral naar Deli en de Lampongsche Districten, ook naar Palembang, Benkoelen en Menado), zoomede naar de Straits-Settlements, Suriname en Australië. Daar in de Lampongsche Districten, in verband met de aanzienlijke stijging der peperprijzen, handen tekort kwamen om den peperoogst binnen te halen, was het aantal Bantammers, dat tijdelijk naar dat gewest vertrok, grooter dan gewoonlijk. Ook trokken vele Bantammers tijdelijk naar Batavia om er koeliediensten te verrichten. De verhuizing uit naburige streken naar de districten Krawang en Adiarsa (residentie Krawang) en van lieden uit Bagelen naar de districten Tjilatjap en Pegadingan (residentie Banjoemas), met het doel om er woeste gronden te ontginnen, bleef aanhouden. De resident van Pasoeroean meldt dat in het zuiden van het district Kepandjen (afdeeling Malang) door immigratie drie nieuwe dessa's ontstonden, en zijn ambtgenoot van Bezoeki dat in Djember, waar met de tabakscultuur goed geld te verdienen viel en nog beschikbare gronden aangetroffen worden, immigratie uit Zuid-Soerabaija en Madura plaats had.

Van buitengewone natuurrampen bleven Java en Madura verschoond, zij het ook dat hier en daar de wegen, bruggen en plantsoenen van overstroomingen te lijden hadden. Vulkanische verschijnselen van beteekenis werden niet waargenomen. In April 1897 wierp de Smeroe zware rotsblokken, steenen en zand uit, en in Juni hield een aschregen in het district Kandangan (residentie Probolinggo) eenige dagen aan.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

G r o o t - A t j e h.

Het op blz. 7 van het vorig verslag beschreven stelsel van actieve beheersching der drie sagi's van Groot-Atjeh werd gedurende het geheele jaar 1897 consequent toegepast. Zoowel de in de kampementen gelegerde troepen, als de bezettingen der posten van de geconcentreerde linie en de in Kotta Radja aanwezige troepenmacht bewogen zich dagelijks in het door ons beheerscht wordende gebied en daarbuiten, met het gevolg dat de vijandelijke benden steeds verder naar de bovenlandsche moekims en naar de onherbergzame bergstreek tusschen Lepong en de VII Moekim Baid werden teruggedrongen. Slaagde ook Toekoe Oemar er in September 1897 gedurende korten tijd in, om zich in het dal van Lamtih in Lepong te nestelen en van daar uit door eenige kleine benden een strooptocht tot in de VI Moekim te doen ondernemen, de leiders van het verzet, onder wie in de eerste plaats weder Panglima Polim is te noemen, zagen geleidelijk het gebied, waar zij invloed uitoefenen, inkrimpen en onze macht zich daar uitbreiden. Na de reeds in het vorig verslag vermelde vestiging van eene mobiele colonne te Indrapoeri werden achtereenvolgens Kroeng Raja, Lepong, Gleiëng en Selimoen bezet en daarmede de beheersching der vallei van Groot-Atjeh verkregen. Sommige posten der geconcentreerde linie werden daarentegen overbodig en in September werden dan ook Lampeneroet en Lamreng, in October Siroen en in November Boekit Karang, Pekan Kroeng Tjoet en Blang opgeheven. [1])

Het actief optreden in de bovenstreken der XXII Moekim werd zeer bevorderd door het gereed komen in October 1897 van de trambaan naar Indrapoeri, en nog meer zal dit het geval zijn wanneer de onderhanden verlenging naar Selimoen voltooid zal zijn. Hoewel toch een transportweg naar Selimoen langs den linkeroever der Atjeh-rivier gereed kwam, en de transporten zelf weinig overlast van den vijand ondervinden, zoo eischt het dekken der transporten toch veel krachtsinspanning, die beter aan de bestrijding van de vijandelijke benden en aan het opsporen van hunne nederzettingen kan worden besteed.

Al naarmate ons gezag zich in Groot-Atjeh uitbreidde, en wij dus, in steeds wijderen kring, de goedgezinde bevolking daadwerkelijk konden beschermen tegen vexatiën van kwaadwilligen die zich, goedschiks of kwaadschiks, in de vlakte van het noodige komen voorzien, kon ook ruimer toepassing worden gegeven aan de bepaling dat geen Atjeher zich meer gewapend mag vertoonen zonder wapenpas. De gunstige gevolgen hiervan bleven niet uit, want met één uitzondering — het vermoorden van twee inlandsche fuseliers nabij Samahani — vallen geene aanvallen te betreuren van gewapende Atjehers op onze militairen, binnen den kring onzer machtsontwikkeling. De veiligheid binnen de nu gaandeweg voor opheffing in aanmerking komende geconcentreerde stelling was nu ook zoodanig verzekerd, dat voor de daar wonende Atjehsche bevolking de bezwarende bepaling kon worden opgeheven, dat zij zich na zonsondergang niet meer buiten de kampongs mocht bewegen; eene bepaling nog afkomstig uit het tijdperk der concentratie, toen elken nacht eenige brigades marechaussee moesten uitrukken om de trambaan tegen beschadigingen te vrijwaren en het binnendringen van de geconcentreerde linie door kwaadwilligen te voorkomen.

Hoe zich overigens de uitbreiding van ons gezag in Groot-Atjeh heeft toegedragen, zal het best kunnen worden nagegaan uit het volgende overzicht van de voornaamste gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan sedert het einde van Maart 1897, tot welk tijdstip de mededeelingen in het vorig verslag loopen.

Nadat medio Februari 1897 onze troepen Lepong en Lohong

[1]) Sedert is nog in Maart 1898 de post Lamtih opgeheven. Van de in 1896 opgerichte tijdelijke kampementen kon in Mei 1898 dat te Samahani worden opgeheven.

weder hadden verlaten, breidde zich in die landschappen OEMAR's invloed langzamerhand opnieuw uit; kleine benden maakten het de bevolking lastig, bedreigden de lieden, die ons diensten bewezen hadden, en van het binnenkomen der aan Lohong opgelegde boete (verg. vorig verslag, blz. 8) was geen sprake meer. Om een einde te maken aan het verblijf dier benden en tevens te zorgen dat aan onzen eisch in zake de boete werd voldaan, vertrokken in den nacht van 10 op 11 en van 11 op 12 April twee colonnes, waarvan er een in de Poeloet-baai (Lepong) ontscheepte en voortrukte naar den voet van den Glé Serang, en de andere den 12den April nabij Koeala Poeding landde. Gesteund door het vuur der oorlogsschepen gelukte het den colonnes vrij spoedig den vijand te verdrijven. Zoowel Lepong als Lohong waren nu aldra door de benden van OEMAR verlaten, dank zij het rusteloos patrouilleeren van de troepen, en het gelukte een bedrag van 20 000 dollar van de boete geïnd te krijgen, waarop bepaald werd dat nog 5000 dollar vóór Februari 1898 betaald moest worden, en indien hieraan werd voldaan de rest zou worden kwijtgescholden, zooals inderdaad geschied is toen de kedjoeroean den 15den April 1898 met den bejaarden panglima sagi T. ABAS SRI SETIA OELAMA zijne opwachting bij den civielen en militairen gouverneur [1]) kwam maken. Den 12den en 13den Mei 1897 keerden de troepen naar Kotta Radja terug, nadat zij den 7den Mei bij den Glé Groetei nog in aanraking geweest waren met eene bende, die den toegangsweg naar Daja bewaakte.

Nadat intusschen de troepen Lohong verlaten hadden, zond T. OEMAR zijne panglima's weder daarheen en naar Lepong, zoodat op den 29sten Mei eene colonne van Kotta Radja met den vijand in het laatstgenoemde landschap in vuurgevecht geraakte, en hem wel uit zijne stelling verdreef, maar niet verplichtte Lepong weer te verlaten. Om hem hiertoe te noodzaken, werd den 3den Juni opnieuw eene colonne naar Lepong gezonden, die, gesteund door het vuur van het flottieljevaartuig *Madura*, de stellingen aan de Ritiëng-baai spoedig nam en Mesdjid Lepong bezette. Sedert is daar een tijdelijk kampement [2]) opgericht om T. OEMAR het verblijf in Lepong te bemoeielijken, de IV en de VI Moekim te beschermen en door voortdurende patrouilles te voorkomen dat benden zich opnieuw in de vlakte zouden nestelen. De vestiging van dit bivak had ten gevolge dat de bevolking in grooten getale naar hare kampongs terugkeerde en zich weer aan den veldarbeid wijdde, zoodat het aan de mannelijke bevolking uitgereikte aantal kampongpassen in Juli reeds meer dan 500 bedroeg.

In de tweede helft van Augustus vertoonden zich intusschen weder kleine benden in het dal van Lamtih, die langzamerhand in sterkte toenamen en waarbij zich later ook T. OEMAR zelf aansloot, die waarschijnlijk gebruik wilde maken van de afwezigheid onzer troepen naar Segli om een inval te wagen. Eene patrouille, op 7 September naar genoemd dal uitgezonden, was verplicht met belangrijk verlies terug te trekken, zoodat versterking van Kotta Radja werd gezonden, die T. OEMAR dwong zich dieper in het dal terug te trekken, maar niet kon voorkomen dat enkele kleine benden van T. OEMAR zich in het gebergte der IV Moekim nestelden en eene bende een inval deed in de VI Moekim, waar in Lam Tengah drie huizen verbrand en twee van de bewoners vermoord werden. Niet dan ten koste van zware verliezen gelukte het ons deze benden uit het gebergte bij Naga Oembang te verdrijven. Twee patrouilles mochten er op 20 September in slagen den vijand te doen aftrekken. Daar intusschen T. OEMAR het dal van Lamtih nog steeds bezet hield, vertrok den 24sten September eene colonne naar de Blang Rajabaai in Lohong en, in verbinding met de colonne in Lamtih, noodzaakte deze T. OEMAR tot den aftocht. Den 16den en 17den October keerde de colonne te Kotta Radja terug na de stelling van OEMAR geslecht te hebben.

Sedert werd de rust in Lepong niet meer verstoord, hoewel af en toe berichten inkwamen van de aanwezigheid van kleine benden, die echter steeds aftrokken op de nadering van onze patrouilles. Ook deed T. OEMAR er sabil-bijdragen innen tot eene som van 50 dollar, waarvoor de moekim met het dubbele van dat bedrag werd beboet.

In Lohong bleven benden van T. OEMAR zich bij voortduring ophouden en bijdragen voor den oorlog innen, hetzij inderminne, hetzij met geweld; eenigen onzere vroegere gidsen werden vermoord, maar de kedjoeroean liet zich niet tot openlijken afval bewegen, al belette hij niet dat verschillende zijner onderhoorigen zich bij T. OEMAR aansloten.

Van de IV en de VI Moekim van de sagi der XXV Moekim valt het volgende te vermelden.

De expeditie naar Lohong van Januari-Februari 1897 had ten gevolge dat weder vele lieden uit dit landschap naar de IV en de VI Moekim terugkeerden. Ongestoord kon de bevolking zich gedurende een groot deel van het jaar wijden aan den sawaharbeid en het weder opbouwen van hare woningen.

Het bestuur der IV Moekim berustte feitelijk in handen van T. TJOET MAHMOED, broeder van den hoeloebalang T. TJOET BANTAH, welke laatste zich om zijn district weinig bekommerde, en den 15den November overleed. Na dit overlijden bleef T. TJOET MAHMOED met het bestuur belast en in Maart 1898 werd hij tot hoeloebalang benoemd, aangezien de zoon van T. TJOET BANTAH eene weinig energieke persoonlijkheid is, die volgens de hoofden en oudsten niet geschikt is voor de betrekking en zelf verklaard heeft liever geen hoeloebalang te willen worden, en met eene benoeming tot „bantah" volkomen genoegen te nemen. Wegens zijne goede aan het Gouvernement bewezen diensten werd T. TJOET MAHMOED in November 1897 met eene gratificatie begiftigd.

In de VI Moekim bleef T. RADJA HITAM over het algemeen tot genoegen van het bestuur belast met het hoeloebalangschap; toch bleek, bij den bovengemelden inval van eene bende van T. OEMAR in September, dat T. RADJA HITAM nog niet volkomen staat kan maken op zijne ondergeschikte hoofden en bevolking, die hem inlichtingen hadden kunnen verstrekken, waardoor het voorkomen van den inval mogelijk zou zijn geworden. Ook ondersteunde de moekim Lam Pagar de bende en moest deswege worden beboet.

Een belangrijke arbeid werd in de IV en de VI Moekim in de maand Juli ondernomen, namelijk het registreeren van de bevolking, zooals dit reeds sedert jaren binnen de geconcentreerde stelling geschiedde. Vier brigades marechaussee werden daartoe te Loknga gedetacheerd, waardoor de bezetting aldaar tot op eene compagnie infanterie kon worden verminderd, welke sedert, met de vier genoemde brigades, den transportdienst en de vele patrouilles verrichtte; door deze patrouilles werden de beide districten zoowel overdag als des nachts onafgebroken doorkruist. Enkele malen, nog in de laatste maanden van het jaar, vertoonden zich T. LABOH en PANG HASAN, onderaanvoerders van T. OEMAR, in het gebergte der IV Moekim, doch de eerste ondernam niets, en nadat eerst een geringer bendehoofd, PANG SALEH, zich onderworpen en een drietal geweren ingeleverd had, stelde ook PANG HASAN zich met een zevental volgelingen ter beschikking van het bestuur, na zijn achterlaadgeweer te hebben ingeleverd.

In de III Moekim Daroe en de IX Moekim van de sagi der XXV Moekim werd de rust niet verstoord. Wel kwamen enkele berichten bij het bestuur in, dat zich kleine benden in het gebergte hadden vertoond, maar verontrust werd de bevolking niet. Op de plek, waar onze versterking te Lampeneroet heeft gestaan, werd met vergunning van het bestuur eene passar opgericht, die steeds in omvang toeneemt.

Veel medewerking ondervond het bestuur van den panglima der III Moekim Daroe, T. NJA BINTANG, die daarvoor, en voor zijne houding na den afval van T. OEMAR, in October 1897 werd begiftigd met de zilveren ster voor trouw en verdienste.

Ook in de sagi der XXVI Moekim bleef het bijna onafgebroken rustig. Alleen in de heuvelterreinen, die de oostelijke grens dezer sagi vormen, werden enkele malen kleine benden gesignaleerd, o. a. in de maand Maart 1897 eene bende onder T. MOESA ANAK BATE en later nog enkele malen eene bende ten oosten van Mehen (XIII Moekim Toengkoeb), maar deze benden, die gekomen waren om sabil-bijdragen te innen, moesten onverrichterzake aftrekken, dank zij de waakzaamheid van onze troepen. In April 1897 kwam de zooeven genoemde T. MOESA ANAK BATE, een der krachtige en onverzoenlijke leiders van het verzet, aan cholera te overlijden.

De bevolking der XIII Moekim Toengkoeb werd geregistreerd door vier brigades marechaussee, die daartoe te Lamjong werden gelegerd, en waardoor de bezetting van dezen post tot 1 officier en 50 man kon worden verminderd. De gewezen hoeloebalang T. TJOET TOENGKOEB bleef zich bij de partij van verzet ophouden. Hij wist niet veel tegen ons gezag te ondernemen, maar liet

---

1) De generaal majoor C. P. J. VAN VLIET In Mei 1898 is deze opgevolgd door den kolonel J. B. VAN HEUTSZ.

2) Nadat in Maart 1898 eene mobiele colonne tijdelijk gevestigd was in het zuidelijk gelegen landschap Daja ter Westkust is het kampement in Lepong opgeheven en de veiligheidsdienst aldaar aan eene brigade marechaussee opgedragen.

wel af en toe aan de bevolking bijdragen voor den heiligen oorlog vragen.

In het bestuur over de XIII Moekim werd voorzien door daarvoor aan te wijzen Banta Amat, zoon van den vroeger welbekenden T. Moeda Rajoet, onder voogdij van den gouvernements-hoeloebalang T. Brahim.

Om dezelfde redenen als T. Nja Bintang der III Moekim Daroe verwierf ook Tengkoe Sjech Tjot Poetoes, waarnemend hoeloebalang der III Moekim Kerkoen, de zilveren ster voor trouw en verdienste (October 1897). De eigenlijke hoeloebalang T. Kerkoen bleef zich in de omgeving van Panglima Polim ophouden, en gaf af en toe blijk van leven door per brief sabil-bijdragen te eischen.

Onze post te Kroeng Raja, den 14den Mei bezet met het doel om uitvoer van peper te beletten, den toegangsweg naar Lam Teba te beheerschen en T. Tjoet Toengkoeb te noodzaken oostwaarts uit te wijken, waardoor zijn invloed in de XIII Moekim Toengkoeb kon worden gebroken, heeft aan zijne bestemming beantwoord. Na onze vestiging werd de vischvangst in de baai toegestaan en konden velen, door de levering van visch aan de bezetting, een goed bestaan vinden.

Voor de partij van verzet was de bezetting van Kroeng Raja een doorn in het oog, en zij liet het dan ook niet aan pogingen ontbreken om onze vestiging aldaar te verontrusten. Reeds in den loop van Juli kwamen berichten, dat zich op de hoogvlakte van Lam Teba eenige benden verzamelden, en den 24sten dier maand raakte eene patrouille, niet ver van de warme bronnen, met den vijand slaags. Ook op den 17den Augustus raakte eene patrouille in vuurgevecht met den vijand, die den weg naar Lam Teba bezet hield. Om aan het verblijf van die benden een einde te maken en tevens andere kleine benden, die zich in de heuvelterreinen ten oosten van den Blang Bintang ophielden, te verdrijven, werden twee colonnes naar Lam Teba gezonden, de eerste over de warme bronnen en Kroeng Raja naar de reeds vermelde hoogvlakte, en de tweede direct van Tjot Mantjang over Mon Ase naar hetzelfde doel. Tegenstand werd weinig geboden; de hoofden en bevolking bleken goedgezind. De colonne van Tjot Mantjang keerde langs denzelfden weg naar het kampement terug, terwijl de andere colonne over Selimoen huiswaarts keerde. Ook op dezen tocht werd slechts weinig tegenstand ondervonden.

In den loop van September, dus waarschijnlijk verband houdende met den inval van T. Oemar in Lamtih (Lepong), verzamelde T. Tjoet Toengkoeb, gesteund door Panglima Polim, eene vrij sterke bende om Kroeng Raja te verontrusten. Een deel der bevolking vluchtte en in den nacht van 24 op 25 September werd het bivak beschoten, zonder dat zulks ons verliezen berokkende. De benden trokken spoedig af, en weldra was de uitgeweken bevolking in Kroeng Raja terug.

In het gebergte ten oosten van de V Moekim Montassik, vooral nabij Kotta Ba Theue en den Glé Ampei Awei, bleven zich geruimen tijd kleine benden ophouden, en niettegenstaande de inspanning van de te Tjot Mantjang gelegerde troepen mocht het aanvankelijk maar niet gelukken die benden voorgoed van daar te verdrijven. Het waren voornamelijk T. Brahim Montassik, Po Tjoet Mat Tahir en de imam van Piëng, die zich met de uitgeweken bevolking van dit district daar ophielden, en telkens weder bentings bezetten en in October zelfs het kampement te Tjot Mantjang beschoten. Den 16den April 1897 werden een paar bentings van Po Tjoet Mat Tahir, den 30sten d. a. v. eene vestiging van den imam van Piëng genomen en verbrand, terwijl nog meermalen daarna, bij tochten door deze heuvelterreinen, de Glé Ampei Awei door vijandelijke Atjehers bezet werd gevonden, die na geringen tegenstand spoedig in de richting van Lam Teba aftrokken.

T. Brahim Montassik vertoonde zich in de laatste helft van October ook weder herhaaldelijk in deze streek, waar hij een ongunstigen invloed uitoefende door brieven aan de bevolking van de V Moekim Montassik, waarin hij zich T. Tjhik betitelde, om te kennen te geven dat hij zich beschouwde als opvolger van den in Februari 1897 (verg. vorig verslag, blz. 6) overleden hoeloebalang T. Tjhik Kampong Baroe, en waarin hij bijdragen eischte zoo voor den oorlog als voor zich zelven. Aan de volhardende pogingen van onze troepen mocht het echter ten slotte gelukken T. Brahim met zijn aanhang te nopen om zich naar voor hem veiliger streken terug te trekken.

Met het bestuur over de V Moekim Montassik bleef voorloopig belast T. Mat, een familielid (uit de zijlinie) van den overleden T. Tjhik Kampong Baroe, terwijl voorts aanraking werd verkregen met T. Hasan, den jeugdigen zoon van T. Moeda Sleman, den voorganger van den overleden hoeloebalang. Pogingen worden gedaan om T. Hasan eene opleiding te geven, waardoor hij een geschikte opvolger voor wijlen T. Tjhik zou kunnen worden.

Door de weigering van T. Ali Baid om met het bestuur in aanraking te komen, kon in de opengevallen betrekking van hoeloebalang der VII Moekim Baid niet worden voorzien, want het bestuur achtte het niet geraden zijn jongeren broeder daarmede te belasten.

De overvalling en dood in Maart 1897 (zie vorig verslag, blz. 60) van den oom van T. Ali Baid, met name T. Tjoet Machmoed van Lam Tengah, bracht in den aanvang veel schrik onder de vijandige benden in het gebergte der VII Moekim Baid teweeg, en had ten gevolge dat die benden zich een tijd lang naar Siroen aan de Kroeng Kemiroe of naar Djantoi terugtrokken. Behalve T. Ali Baid nemen vooral de imams van Lam Leue en van Lam Ara en diens zoon, T. Mat, aan het verzet deel, en bij een gedeelte der bevolking, waaronder zij vele familiebetrekkingen tellen, vinden zij steun. Zij ontzagen zich intusschen niet zich overigens door roof van het noodige voor hun onderhoud meester te maken, of des nachts af en toe in de kampongs af te dalen om daar voedingsmiddelen op te eischen.

Het is aan deze benden te wijten, dat enkele malen de telefoon naar Lambaroe en eenmaal eene brug bij Sibreh werd beschadigd, dat den 17den October het tijdelijk kampement te Samahani werd beschoten en een tweetal inlandsche fuseliers, behoorende tot de dekking van een transport, vermoord en van hunne geweren beroofd werden.

De nederzettingen der benden werden herhaaldelijk opgespoord en vernield, zoodat de troepen ook in dit gedeelte van het bezette gebied zware diensten hadden te verrichten. Die zware diensten gaven aanleiding om in Augustus zes brigades der lichter bewapende marechaussee te Samahani te legeren, door welke sedert vele tochten in het gebergte werden gemaakt en door welke ook de vlakte onafgebroken werd afgepatrouilleerd. Deze rustelooze actie heeft ook hier belangrijk succes gehad, want naar men zegt is T. Ali Baid naar Lambesi (Westkust) afgetrokken.

Beschietingen van het kampement te Indrapoeri deden besluiten den 12den April 1897 den Glé Kambing te bezetten met één compagnie infanterie, getrokken uit de bezetting van Indrapoeri.

De reeds hiervóór vermelde transportweg van Indrapoeri naar Selimoen werd voltooid, en hoe meer Gleiëng, het hoofdverblijf van Panglima Polim, genaderd werd, hoe meer de dekking der wegwerkers met den vijand in aanraking kwam.

Eene sterke stelling deed dat sagihoofd daar oprichten, waarvan de vermeestering op den 16den Mei ons zware verliezen berokkende (verg. vorig verslag, blz. 60). De bezwaren, aan den opvoer van vivres verbonden, verhinderden aanvankelijk dat punt bezet te houden, zoodat dagelijksche gevechten plaats hadden tusschen de dekking der koelies, die den weg aanlegden, en den vijand, die steeds op de nadering van de troepen kwam opdagen. Ten slotte echter was de weg tot bij Gleiëng voltooid, en daar toen het dagelijks terugkeeren naar Indrapoeri te vermoeiend was, werd den 6den Juli Gleiëng bezet.

Panglima Polim zelf bleef zich afwisselend te Selimoen en te Reung Reung [1]) en laatstelijk in de moekim Toedjoeh (VII Moekim Pedir) ophouden, en hield het verzet krachtig gaande. Zoowel de dekking der wegwerkers als die van de terreinopnemers werden van beide zijden der Atjeh-rivier beschoten; beschadigingen van de telefoon tusschen Gleiëng en Indrapoeri kwamen herhaaldelijk voor. De uitgeweken bevolking van Moereue bezette de Tjot Djamenah, die ettelijke malen werd genomen, totdat den 8sten November de vijand 2 dooden in zijne versterking bekwam en sedert dat punt verliet.

Siroen (aan den bovenloop der Kroeng Djerir) en Lam Loot, waarvan de imam, T. Moeda Latif, ons steeds zeer vijandig gezind bleef, waren mede bekende verblijfplaatsen van kwaad-

[1]) Selimoen werd in October 1897, Reung Reung in April 1898 door ons bezet. Aldus steeds verder teruggedrongen, en met een krachtig optreden onzerzijds in de Pedir-streek in het vooruitzicht, werd in het begin van 1898 door Panglima Polim en andere voorname hoofden der oorlogspartij in eene te Garoet gehouden bijeenkomst besloten T. Oemar tot aansluiting uit te noodigen, aan welke uitnoodiging deze in de laatste dagen van Januari gevolg gaf. Hij verliet toen het landschap Daja op de Westkust en begaf zich met het grootste gedeelte van zijne macht door het gebergte beoosten en bezuiden Selimoen naar de VII Moekim Pedir. Terstond nadat hiervan bericht was ontvangen, werd eene colonne van Selimoen uitgezonden, die echter, door de hevige regens en daardoor ontstane terreinbezwaren, slechts tot een kort gevecht met Oemar's achterhoede kon komen.

willigen. Den 20sten April werd eene welgeslaagde overvalling van eerstgenoemde plaats volbracht, waarbij de vijand een belangrijk verlies leed, en den 21sten October had weder hetzelfde plaats, toen de bende van TENGKOE DI BOESOE daar werd verrast, en 17 dooden in onze handen liet.

Hoewel enkele malen het kampement te Selimoen werd beschoten, was het er over het algemeen rustig. De hoofden uit den omtrek kwamen zich bij den civielen gezaghebber melden, en den 17den December werd de moekim Djantoi door onze troepen bezocht, zonder dat daarbij eenige tegenstand werd ondervonden.

Den 25sten December werd naar Reung Reung en Goenoeng Biram uitgerukt en werden beide plaatsen bereikt zonder dat de vijand zich daartegen krachtig verzette.

Kon een jaar geleden geconstateerd worden dat in de sagi's XXV en XXVI Moekim van het voorkomen van verzet tegen ons gezag geen sprake meer was, sedert het jaar 1896 hebben wij ook in de sagi der XXII Moekim een belangrijken stap voorwaarts gedaan tot beëindiging van den tegenstand, welke tot nog toe aan de vestiging van het Nederlandsch gezag in Groot-Atjeh werd geboden. Het feit dat, niettegenstaande onze troepen ook hier bij voortduring in alle richtingen zoowel de vlakte als de heuvels doorkruisen en tot in de diepste schuilhoeken van het gebergte doordringen, verliezen daarbij zeer zeldzaam zijn, mag als bewijs hiervoor gelden.

Van de tot Groot-Atjeh behoorende eilanden Poeloe Weh en Poeloe Bras, waar de rust nergens verstoord werd, valt op politiek gebied niets te vermelden.

Onderhoorigheden.

Noord- en Oostkust. In den sedert jaren in de onmiddellijke nabijheid van onze vestiging te Segli (Atjeh's Noordkust), in de moekim Pekan Baroe—Pekan Sot, geheerscht hebbenden ongunstigen toestand kwam belangrijke verbetering. Omstreeks het begin van het verslagjaar trad het bestuur in bespreking met T. BINTARA PINANG BRAHIM, die zich bereid verklaarde om de orde en rust in genoemde moekim te handhaven, zoodra wij de geestelijke partij daaruit zouden verdreven hebben. Daar het te vreezen was dat T. BINTARA PINANG zich zonder den steun van den hoeloebalang van het achter genoemde moekim gelegen Bambi, T. PANGLIMA MEGOI, moeielijk in het door hem te bezetten gebied zou kunnen handhaven, trad het bestuur ook met dezen hoeloebalang in onderhandeling en het wist T. BINTARA PINANG te bewegen er in toe te stemmen het derde gedeelte der te verkrijgen in- en uitvoerrechten van de koeala Pekan Baroe bij contract af te staan aan T. PANGLIMA MEGOI, die zich bereid verklaarde op deze voorwaarde zijn steun te verleenen. Om tegenwerking van den hoeloebalang van de aan de oostzijde van het te veroveren gebied gelegen III Moekim Ghighen te voorkomen, trad het bestuur ook met dezen, T. BINTARA PALEUH, in besprekingen, ten einde eene verzoening met T. BINTARA PINANG te verkrijgen, maar eene betere verstandhouding tusschen beide hoofden stuitte af op de hooge eischen van T. BINTARA PALEUH, die echter gedurende en na afloop van de straks te vermelden expeditie eene alleszins bevredigende houding aannam, bevreesd als hij was de voordeelen te zien verloren gaan, die hij verkregen had uit de openstelling der koeala Ghighen sedert zijne verzoening met T. BINTARA KEMANGAN en zijne wederaansluiting bij de federatie der VI hoeloebalangs. Aanvankelijk deed T. BINTARA PINANG het verzoek, dat het bestuur zich de medewerking zou trachten te verzekeren van den leider der geestelijke partij van de federatie VI, HABIB HOESIN, maar toen dit geweigerd werd, verklaarde hij, ook zonder de medewerking van genoemden HABIB, de rust en orde in het hem toe te wijzen gebied wel te kunnen handhaven.

Nadat deze voorbereidende besprekingen waren afgeloopen, had de beraamde expeditie plaats tot zuivering van de moekim Pekan Baroe-Pekan Sot van de zich daarin bevindende vijanden. Den 31sten Juli en volgende dagen kwamen de expeditionaire troepen te Segli aan, en begaf zich ook de civiele en militaire gouverneur derwaarts, die aan de hoofden in de Pedir-streek, met wie tot nog toe aanrakingen waren onderhouden, een schrijven richtte, waarin kennis werd gegeven van het voornemen om de moekim Pekan Baroe-Pekan Sot van vijanden te zuiveren en hun tevens opgedragen werd te beletten dat de vijand uit hun gebied versterking ontving, aan welke opdracht naar behooren werd voldaan.

Den 6den Augustus rukte de expeditionaire colonne van Segli uit, gesteund door geschutvuur van de versterking en van een aantal langs de kust gestationneerde oorlogsschepen. De geheele reeks versterkingen van den vijand tusschen de Kroeng Barabo en Kotta Soekoen werd na een kort doch hevig gevecht vermeesterd, waarna eene compagnie infanterie te Kotta Pantei Radja als bezetting achtergelaten en ten aanval opgerukt werd tegen de westelijk gelegen versterkingen, die men echter alle door den vijand ontruimd vond. Zij werden verbrand, met uitzondering van Kotta Oedjoeng Lantjoe, waarin mede eene compagnie infanterie als tijdelijke bezetting werd gelegerd. De vijand leed dien dag belangrijke verliezen, terwijl de verliezen aan onze zijde gering waren.

Aangezien het bekend was, dat Poeloe Tjitjiem en Gede Poetoh, gelegen op het punt waar de grenzen van het gebied van T. PANGLIMA MEGOI, T. BINTARA PINANG, T. BIN PEANG MANGKI en MANGKI WAKEUE samenkomen, de verzamelplaatsen der hoofden van het verzet waren, achtte de civiele en militaire gouverneur het wenschelijk daarheen een machtsvertoon te maken, en rukten de troepen den 8sten Augustus over het gebied van T. BINTARA PALEUH op, die de colonne in zijn gebied bleef vergezellen, en de kwaadwilligen daaruit had weten verwijderd te houden. Zonder tegenstand werden beide genoemde punten bereikt; maar op den terugmarsch opende de vijand het vuur uit Bambi en Boeboeë, vanwaar hij zonder moeite werd verdreven. De troepen keerden over Lang (Pedir) terug, waar T. HOESIN DI GEDONG, de waarnemend hoeloebalang van Pedir, zich bij den colonne-commandant meldde.

De ondervonden vijandelijkheden gaven aanleiding tot hernieuwd machtsvertoon op den 10den Augustus naar Boeboeë. Terwijl T. BINTARA PALEUH de troepen, zoolang zij zich op zijn gebied bevonden, deed vergezellen door zijn sjahbandar, werd van T. PANGLIMA MEGOI en T. BINTARA PINANG niets vernomen, daar zij bevreesd waren om voor het te verwachten verzet te worden aansprakelijk gesteld. Uit Tjaleue en Kroeng Semideun werd de colonne hevig beschoten, maar al spoedig moest ook thans de vijand met groot verlies terugtrekken, en keerden de troepen huiswaarts zonder tegenstand te ondervinden. Ook bij deze gelegenheid bleek het verzet door HABIB HOESIN, den leider der geestelijke partij, te zijn voorbereid, die daartoe de oelama's en hoofden ten strijde had geroepen. Verscheidene kampongs waren verlaten, als Boeboeë en Bambi, en daarin verzamelden zich nu vele kwaadgezinden uit Pedir (vooral uit Kliboet, Sanggeue, Lang, enz.), Ajer Leboe, Sama Indra, Endjoeng en andere landschappen, en werden eenige versterkingen opgericht.

De civiele en militaire gouverneur achtte het noodig noch gewenscht verder de verzamelde benden aan te tasten, omdat het doel der expeditie (het verdrijven van de geestelijke partij uit de moekim Pekan Baroe-Pekan Sot) was bereikt, de vijand onze overmacht voldoende had gevoeld, zooals kon blijken uit de zware hem toegebrachte verliezen, maar bovendien omdat de cholera verscheidene slachtoffers onder de troepen maakte, en het dus zaak was zoo spoedig mogelijk na het verkregen succes, door terugzending van het overbodig geworden gedeelte der colonne, eene groote opeenhooping van troepen te voorkomen. Den 17den Augustus keerde dan ook een deel der colonne terug, terwijl één bataljon achterbleef om beide bovengenoemde punten te bezetten en in het veroverde gebied te patrouilleeren.

T. BINTARA KEMANGAN, T. BINTARA PALEUH en T. BINTARA PINANG wisten langzamerhand het samengestroomde vijandige volk uit Poeloe Tjitjiem te doen aftrekken, en nadat dit was geschied, meldde T. BINTARA PINANG zich weder te Segli, alwaar hij den 7den September de moekim Pekan Baroe-Pekan Sot van den gouverneur te besturen ontving op voorwaarde dat hij voor de rust en orde zou zorg dragen. Onze troepen ontruimden daarop de tot nog toe bezette punten, maar bleven patrouille-diensten verrichten, terwijl de vijandelijke versterkingen met den grond gelijk gemaakt en wegen aangelegd werden. Al spoedig keerde nu de vroeger uitgeweken bevolking terug en zij verkreeg vergunning tot het uitoefenen van vischvangst.

Omtrent de overige landschappen der Noord- en Oostkust valt het volgende te melden.

Pedir. Het bestuur van T. HOESIN DI GEDONG, die, na den dood van T. RADJA PAKEH MOHAMAD DAOED op 14 November 1896, als waarnemend hoeloebalang was opgetreden (verg. vorig verslag, blz. 9), gaf al spoedig reden tot groote ontevredenheid. De geldmiddelen van het hoeloebalangschap beheerde hij slecht, en hij maakte zich voorts schuldig aan allerlei knoeierijen, zoodat het bestuur ten slotte zich bereid verklaarde toe te stemmen in de ontzetting van T. HOESIN DI GEDONG uit zijn ambt en de

aanstelling van Po Tjoet Aisah tot waarnemend hoeloebalang. De goede verwachtingen, die men van het bestuur van deze reeds bejaarde maar krachtige vrouw had, werden niet verwezenlijkt. Verschillende personen van aanzien vervreemdde zij van zich, waarvan T. Hoesin di Gedong gebruik maakte om hen aan zich te verbinden. Vele petoeah's vroegen reeds in October aan het bestuur T. Hoesin in zijne vroegere waardigheid te herstellen, maar daar het geenszins overtuigd was van de bewering dat T. Hoesin zich geheel gebeterd zou hebben, wist het bestuur zijne partij en ook hem zelf te bewegen genoegen te nemen met eene aanstelling tot „bantah". De aanhang van Po Tjoet Aisah verliep nog meer, toen zij, uit spijt over het verloren gaan van haar gezag, den pretendent-sultan en T. Bintara Tjoemboek in de binnenlandsche aangelegenheden van Pedir [1]) mengde, waarvan natuurlijk gretig door deze personen werd gebruik gemaakt.

Gedurende den strijd tusschen Po Tjoet Aisah en T. Hoesin di Gedong om het gezag verkreeg ons bestuur de inning en het beheer van de inkomsten van het hoeloeboelangschap, waardoor het zijn invloed belangrijk uitbreidde.

De in het vorig verslag (blz. 9) genoemde T. Hoesin, die met zijn vader, T. Radja Pedir, in November 1896 T. Radja Pakeh Mohamad Daoed vermoord had, nam tegenover het bestuur van Pedir eene zeer onafhankelijke houding aan, waartegen dit bestuur niets kon ondernemen. In Maart 1897 ontstond tusschen dezen T. Hoesin Goendoeë, aldus naar zijne woonplaats aangeduid, en zijn broeder T. Hasjim een twist over de verdeeling van de nalatenschap huns vaders, T. Radja Pedir, waarbij T. Hoesin om het leven werd gebracht. Al spoedig wendde T. Hasjim zich tot het bestuur om eene verzoening met de andere leden der hoeloeboelangs-familie te bewerken, waarin het bestuur echter bij het einde van het verslagjaar nog niet was mogen slagen.

In de V Moekim Kali en Laweung ontstonden bloedige twisten, die nog verergerden door het onoordeelkundig optreden van T. Hoesin di Gedong. Eerst in het laatst van het verslagjaar gelukte het hem de beide partijen te verzoenen.

IX Moekim Kemangan en *III Moekim Gighen.* In de minder goede verstandhouding, welke tusschen T. Bintara Kemangan en T. Bintara Paleuh, ondanks hunne verzoening en de regeling hunner verhouding in September 1896 (verg. vorig verslag, blz. 9), was blijven bestaan, kwam eenige verbetering als een gevolg van de hoop op geldelijke voordeelen, die de goede naleving der gesloten overeenkomst met zich zou brengen. Op den 28sten Mei 1897 onderteekenden beide hoofden het schriftelijk contract, en sedert int het bestuur te Segli de in- en uitvoerrechten van Gighen.

Ajer Leboe, *Endjoeng* en *Pantei Radja.* Streefden T. Mail van Ajer Leboe en T. Sjahboedin van Pantei Radja naar het onderhouden van goede betrekkingen met het bestuur, T. Polim van Endjoeng daarentegen bleef onze onverzoenlijke vijand en ging voort de partij van verzet met raad en daad bij te staan. Hoewel T. Mail zijne hulp toezegde om verbetering in deze te verkrijgen, stuitte hij op groote moeielijkheden, omdat de hoofden van Gloempang Pajoeng zich krachtig in Endjoeng deden gelden. T. Tjoet Mohamad Adan, halfbroeder van T. Polim en aangewezen opvolger, verklaarde zich bereid dezen uit Endjoeng te verdrijven, mits T. Mail van Ajer Leboe daarbij zijn steun verleende.

Sedert (7 Januari 1898) kwam T. Polim van Endjoeng te overlijden en ontstonden twee partijen, die zich beide het voogdijschap over den jeugdigen zoon van den overledene willen verzekeren, namelijk aan de eene zijde T. Tjoet Gam, schoonzoon van T. Polim, gesteund door zijn vader T. Bintara Gloempang Pajoeng, en aan de andere zijde de reeds genoemde T. Tjoet Mohamad Adan, gesteund door T. Mail van Ajer Leboe en door hoofden van de IX Moekim Kemangan.

VIII Moekim Sama Indra. In de verhouding van T. Bintara Sama Indra tot de andere hoofden der VIII Moekim kwam geene verandering, ofschoon de pretendent-sultan daartoe pogingen aanwendde. T. Mantroi Garoet bleef hem even vijandig gezind, zoodat het gezag van T. Bintara zich alleen uitstrekt over de moekims Tjaleue, Gapoei en Soeie. De hoofden der andere moekims bleven getrouw aan T. Bintara Kemangan, van wien T. Bintara Sama Indra zich door zijne aansluiting bij den pretendent-sultan en T. Bintara Tjoemboek vervreemdde.

Velen zijner lieden namen aan de hiervóór omschreven gevechten op 8 en 10 Augustus tegen onze troepen deel.

Tjoemboek. T. Bintara Tjoemboek bleef steeds de voornaamste steun voor den pretendent-sultan, en vermeed alle aanrakingen met het bestuur, zoodat hij onder de bepaald vijandig gezinde hoofden moet gerekend worden.

Kemala. Nadat T. Bin Kemala zich bij den pretendent-sultan aangesloten had, volgde al spoedig ook T. Lampoe-oe, kedjoeroean van Tamsih, dat voorbeeld, en kon de pretendent in September zich weder in Kemala vestigen. Toen onderwierp zich aan hem ook T. Kedjoeroean Kemala, waardoor de positie van den pretendent-sultan in de bovenstreken eene zeer sterke geworden is. [2])

Merdoe. De ongunstige toestand in dit landschap, waarvan in het vorig verslag (blz. 9) sprake is, bleef voortduren. Die toestand is voornamelijk het gevolg der kuiperijen van T. Bintara Pekan, die, heerschzuchtig als hij is, van de onderlinge twisten tracht gebruik te maken tot het uitbreiden van zijn invloed.

Samalanga. Hoewel in het laatst van 1896 besloten was de geschillen tusschen Samalanga en Pasangan aan de beslissing van een scheidsgerecht te onderwerpen (zie vorig verslag, blz. 10), deed de hoeloebalang van laatstgenoemd landschap eenige maanden later het voorstel zich van zijne echtgenoote, Tjoet Merah Gambang, zuster van T. Tjihik Samalanga, te doen scheiden, mits deze eene regeling zou weten te treffen met den in de bovenlanden verblijf houdenden T. Sjech Kobat, die daarbij een aandeel in het gezag en in de inkomsten van Samalanga zou verkrijgen. Tegen het toestaan van een aandeel in de inkomsten aan T. Sjech Kobat had T. Tjihik Samalanga geen bezwaar, maar wel tegen het toekennen aan hem van gezag over de II Moekim Toenong, zoodat de gewenschte regeling dientengevolge nog niet tot stand kwam. Vijandelijkheden tusschen beide landschappen hadden niet plaats.

Pasangan. Daar T. Bintara Istia Moeda van Kloempang Doea de grenzen van zijn landschap trachtte te overschrijden en lieden van Paleuh Raja door onderhoorigen van T. Bintara Istia Moeda werden gemolesteerd, niettegenstaande kort te voren na een plaatselijk onderzoek door het bestuur was beslist dat de rondom Paleuh Raja gelegen landstreek tot het grondgebied van Pasangan behoorde, deed de hoeloebalang van dit landschap in Juni 1897 een inval in Kloempang Doea en veroverde de tusschen Kroeng Pandjoi en Kroeng Blang Meh gelegen landstreek, welke hij bezet hield, tot de beslissing van den civielen en militairen gouverneur was ingeroepen, die besliste dat Pasangan de veroverde landstreek moest verlaten na het tot standkomen van eene regeling betreffende den afvoer van producten van Leboe en Lapihan door het gebied van Kloempang Doea. Nadat die regeling getroffen was, ontruimde T. Tjihik Pasangan het veroverde gebied in den loop van December.

Kloempang Doea, *Sawang*, *Nisam*, *Tjoenda*, *Telok Semawé* en *Bajoe.* Het gebied, waarover Kloempang Doea weder gezag had verkregen, werd nog niet door T. Bintara Istia Moeda bezet, omdat hoofden en bevolking verklaarden het gezag van genoemden hoeloebalang moede te zijn, wegens de vele vexatiën, waaraan zij zoowel van hem als van zijne familie hadden blootgestaan. Het bestuur zou trachten de geschilpunten uit den weg te ruimen.

In Sawang werd in April 1897 T. Noesah, kedjoeroean van Lho Iboes, op last van T. Pang Sawang vermoord, die na de in 1892 met Pasangan gesloten overeenkomst daar was blijven wonen. Het bestuur wist de familieleden van den vermoorde van het nemen van bloedwraak te doen afzien door T. Pang

[1]) In Januari 1898, na de aansluiting van T. Oemar bij Panglima Polim, wendden zich de tegenstanders van Po Tjoet Aisah tot het bestuur met een verzoek om hulp ingeval van een gevreesden aanval van de oorlogspartij, aan wier eischen zij geweigerd hadden te voldoen.

[2]) Hiervan bleek vooral toen van de oorlogspartij in Maart 1898 oproepingen uitgingen tot eene bijeenkomst te Aru, om de middelen tot bestrijding van ons gezag te beramen en den eed van trouw aan den pretendent-sultan af te leggen. Behalve de onderhoofden van eigenlijk Pedir durfden slechts enkele van de ons goedgezinde hoofden zich aan deze samenkomst te onttrekken, die dan ook druk werd bezocht en waarin zelfs tusschen de federaties VI (Gighen) en XII (Pedir) eene verzoening werd tot stand gebracht, die echter door wederkeerig wantrouwen meer schijn dan werkelijkheid was.

Het streven naar aaneensluiting, waarvan de oorlogspartij blijk gaf, heeft er intusschen toe geleid om de expeditie naar de Pedir-streek, die in Juli 1898 zou plaats hebben, met eene maand te vervroegen. De omtrent deze expeditie tot dusver ontvangen telegraphische berichten, welke achtereenvolgens in de Nederlandsche Staatscourant zijn openbaar gemaakt, toonen duidelijk aan dat van de door de oorlogspartij gezochte aaneensluiting weinig is terechtgekomen.

Sawang eene „bangoen" van $ 1000 te doen betalen.

In de maand Augustus nestelde zich eene bende kwaadwilligen, onder aanvoering van T. Paja Bakoeng, T. Melaboeh en panglima prang Atip, tusschen de koeala's Mamplan en Blang Lantjang en versterkte zich daar in een aantal bentings. Dientengevolge werd aan de hoeloebalangs van Kloempang Doea, Sawang, Nisam, Tjoenda en Bajoe, krachtens het bestaande contract, opgedragen die kwaadwilligen te verdrijven, en werd ook den maharadja van Telok Semawé gelast zich daarbij aan te sluiten, aangezien op hem de plicht rust voor de veiligheid van onze vestiging in zijn gebied te waken. Om hen tot spoedig handelen aan te sporen, werd verhoogde hassil in hun gebied geheven. Zij voldeden in October aan de gegeven opdracht.

Den 27sten Mei 1897 kwam T. Maharadja Mangkoe Boemi van Telok Semawé te overlijden; hij werd opgevolgd door T. Nja Abdoellah, den zoon van zijn ouderen broeder.

Gedong. De ons vijandig gezinde T. Laoetan hield feitelijk het gezag in handen, terwijl zijn jongere broeder, die weinig invloed op de bevolking uitoefent, dient om de aanrakingen met het bestuur te onderhouden. Aangezien het overtuigend gebleken was, dat vele lieden van Gedong zich bij T. Paja Bakoeng (zie het verslag van 1896, blz. 10) aangesloten hadden en T. Laoetan geene pogingen deed zijn volk daarvan af te houden, werd Gedong met eene boete van $ 1000 gestraft en tot het innen van verhoogde rechten overgegaan.

Kerti. De in 't vorig verslag (blz. 10) vermelde aanhouding van den hassil-radja van Kerti heeft het gewenschte resultaat gehad, zoodat de toegepaste maatregel na een jaar werd opgeheven.

In den loop van 1897 moesten echter een tijdlang weder dwangmaatregelen worden toegepast, ten einde Tjoet Nja Asiah, die nog steeds met het regentschap belast bleef, te dwingen tot opvatting en uitlevering van de schuldigen aan den moord en roof aan boord van het stoomschip *Pegu* (zie blz. 9), die in de bovenstreken van Kerti eene schuilplaats gevonden hadden. Ook ditmaal hadden die maatregelen weder een gunstig gevolg (zie daarover nader het medegedeelde op blz. 10 onder Scheepvaartregeling).

Simpang Olim. Ook gedurende 1897 bleef de houding van den hoeloebalang van dit landschap, T. Moeda Joesoef, ten opzichte van het Gouvernement geheel naar wensch. Hij staat op vijandigen voet met zijn broeder, T. Mohamad Hanafia, die zich in de bovenstreken te Telok Niboeng heeft versterkt.

Djolok Besar, Djolok Ketjil, Bagoh en Boeging en *Edi Tjoet.* Het ons sedert de expeditie van 1890 vijandig gezinde Oleh Gadjah kwam in den loop van dit verslagjaar tegen den hoeloebalang van Bagoh en Boeging, tot wiens gebied het behoort, in verzet. De opperheer T. Bintara Pekan, radja van Djolok Besar, T. Radja Nagoer van Edi Tjoet, benevens de nauw verwante radja van Edi, verbonden zich met T. Bintara Moeda van Bagoh om den afvalligen petoeah T. Hoesin tot gehoorzaamheid te dwingen. Maar T. Bintara Pekan, evenals vroeger eene dubbelzinnige rol spelende, kwam zijne beloften niet na, zoodat T. Hoesin van Oleh Gadjah, gesteund door Nja Mohamad Perlak, aanvallend tegen T. Bintara Moeda kon optreden, en de kampong Boeging, zoomede de kedei van Bagoh, verbrandde. T. Tjihik Perlak, verwant aan T. Bintara Pekan, deed dezen later van het steunen van T. Hoesin afzien en verschafte zijn schoonzoon, den radja van Edi, de noodige middelen om diens neef T. Bintara Moeda in den strijd te steunen, welke daarop spoedig een einde nam met de vlucht van T. Hoesin en zijn aanhang uit Oleh Gadjah, dat vervolgens door Edische hulptroepen werd bezet. Over de aan T. Bintara Pekan als straf opgelegde inhouding van hassil-inkomsten zie blz. 10.

Edi Besar. Een groot gedeelte der door den vader van den tegenwoordigen radja nagelaten schulden werd, door schikkingen van het bestuur met de schuldeischers, afbetaald.

Perlak. Ook gedurende dit verslagjaar werden dwangmaatregelen op T. Tjihik Perlak toegepast (zie blz. 10), omdat hij in gebreke bleef de zaken van Simpang Anas te regelen.

In Simpang Anas kwam echter wel eene verandering ten goede, want T. Tjihik Perlak bracht in Mei 1897 het ons eertijds zeer vijandig gezinde hoofd, T. Mohamad Sjam, te Edi, maar liet na om diens broeder T. Moeda Dalam voor het bestuur te Edi te doen verschijnen, waardoor eene schriftelijke regeling van de zaken van Simpang Anas achterwege moest blijven. De geldzucht van T. Tjihik speelt ten deze eene voorname rol, omdat hij niet kan besluiten de seneboek-hoofden een grooter en billijker aandeel in den hassil toe te kennen. Evenwel is thans uitgemaakt, dat de hassil der petoeah's voortaan te Edi zal worden geïnd.

Ten aanzien van het in de verslagen van 1895 en 1897 (respectievelijk blz. 8 en 10) genoemde bendehoofd, Nja Mohamad Perlak, gaf T. Tjihik aan den eisch van het bestuur toe om hem het verblijf in Perlak te ontzeggen. Hierover ontstemd, deed Nja Mohamad in October een inval in de bovenstreken van Perlak, vermoordde er een der voornaamste hoofden, T. Moeda Lamkota, en plunderde diens woning. Nog verbrandde en beroofde hij eenige dagen later de kedei van Blang Sekotji (Edi), waarna hij zich naar de bovenstreken der Djamboe Ajer-rivier terugtrok, waar hij zich versterkte.

Langsar en *Madjapahit.* De hoofden van Langsar en van het onderhoorige Madjapahit hielden de uitgeweken lieden van Tamiang buiten de grenzen van hun gebied. Enkele malen werden er militaire patrouilles gemaakt door gedeelten van de troepenmacht van Tamiang.

Westkust. Tengkoe Joesoef, een reeds van vroeger bekende onruststoker, deed met eene kleine bende een inval in Singkel (residentie Tapanoli) en verbrandde er de kampong Kajoe Menang (zie lager blz. 13). Aan den kedjoeroean van Kloewat, uit wiens landschap de meeste leden der bende afkomstig waren, werden boeten en eene schadeloosstelling opgelegd, welke boeten zouden verminderen naar gelang de schuldigen zouden worden uitgeleverd. De radja van Bakoengan, van wiens onderhoorigen 5 lieden aan den inval hadden deelgenomen, werd voor de betaling van schadevergoeding mede aansprakelijk gesteld. Naar Kotta Radja overgebracht, werd hij aldaar aangehouden. Eenige zendelingen van den controleur van Melaboeh, die dezen aan boord van het flottieljevaartuig *Madura* op eene reis naar de zuidelijke landschappen vergezelden, werden te Oedjoeng Poelau, dat mede in deze aangelegenheid betrokken was, aan wal gezet, maar kort daarop aangevallen, zoodat zij zich ter nauwernood door de vlucht konden redden. In overleg met genoemden ambtenaar besloot de commandant van de *Madura* hiervoor Oedjoeng Poelau te tuchtigen, waarop de landingsdivisie aan wal gezonden werd, die de plaats verbrandde zonder tegenstand te ontmoeten.

Te Melaboeh werd Said Oedjoet, een der voogden van den jeugdigen kedjoeroean, gevangen genomen en in September 1897, met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement, als gevaarlijk voor de rust en orde in Melaboeh, naar Koepang (Timor) verbannen. [1]) Dientengevolge verlieten de afgezette kedjoeroean T. Hitam Tabo en een der andere voogden, Said Panoed, de passar te Melaboeh om zich in de omstreken te vestigen, maar tevens het verzet te versterken. T. Agam, hoofd van Merbau, sloot zich bij hen aan, deed enkele malen de passar te Melaboeh beschieten, en verbood den afvoer langs den waterweg, waardoor geene producten naar Melaboeh gebracht konden worden.

In de landschappen ten noorden van Djenamprong breidde T. Oemar zijn invloed belangrijk uit, en hield afwisselend te

[1]) Sedert de opgaven in 't vorig verslag (blz. 7, noot, en blz. 86), dat is in de tweede helft van 1897 en in de eerste vijf maanden van 1898, werd dezelfde politieke maatregel nog toegepast op 14 ons vijandig gezinde en voor de rust en orde gevaarlijk te achten Atjehers (10 uit Groot-Atjeh en 4 uit Lohong afkomstig), die bij verschillende gelegenheden ons waren in handen gevallen en van wie overtuigend gebleken was dat zij het verzet tegen ons gezag steunden, hetzij als deel uitgemaakt hebbende van benden, hetzij als spionnen, sabil-inners, enz. Van deze 14 lieden werden er 2 geïnterneerd te Bandong (Preanger Regentschappen), 2 te Taroena op Groot-Sangi (Menado), 4 te Saparoea (Amboina), 5 te Laboeha op Batjan (Ternate) en 1 te Koepang (Timor).

Bovendien werd bij politieken maatregel uit Atjeh ook verwijderd eene aldaar geboren dochter van wijlen den Arabier Habieb Abdul Rachman, den gewezen eersten rijksbestierder van het voormalige Atjehsche rijk, die in 1878 met zijne volgelingen naar Arabië was overgebracht (verg. het verslag van 1879, blz. 7). Deze vrouw was in October 1897 op een valschen pas in Groot-Atjeh gekomen, doch vermits haar verblijf aldaar, door hare familiebetrekking, zoowel van vaders- als van moederszijde, geacht werd een gevaar voor de openbare rust en orde op te leveren, werd zij naar Java gerelegeerd (December 1897), waar haar aanvankelijk Bandong in de Preanger Regentschappen, later echter de hoofdplaats Batavia als verblijfplaats werd aangewezen.

Sapik en te Pantei Tjermin verblijf. De geheele bevolking viel hem bij; alleen de datoe van Kloeang vluchtte naar Poeloe Raja, waarom T. Oemar datoe Doerahman tot zijn vervanger aanstelde. Op de hierbij gegeven „kandoeri" verschenen ook een paar hoofden van de XXII Moekim. In verband met dit verblijf van T. Oemar bleef het kustgedeelte ten noorden van Djenamprong voor de kustvaart gesloten. [1])

Op het eiland Simaloer viel niets van belang voor.

Ten slotte zij nog vermeld dat te Soesoeh de besturende ambtenaar eene ontmoeting had met Radja Kemala, een der voorname hoofden uit de Gajoe-landen.

Omtrent den algemeenen toestand zoowel in Groot-Atjeh als in de Onderhoorigheden kan overigens nog het volgende worden gemeld.

Op godsdienstig gebied werd de bevolking door de hoofden der geestelijke partij steeds nog aangespoord tot personeele en materieele deelneming aan de prang sabil-beweging tegen ons gezag en trachtten zij, daarin gesteund door de nog vijandelijke wereldlijke hoofden, het verzet gaande te houden, dat echter, door ons langzaam maar gestadig voortschrijden in de bovenstreken der Atjeh-vallei, gaandeweg in kracht afnam. De meesten der oelama's achtten het dientengevolge veiliger zich naar Reung Reung, de VII Moekim Pedir en de Pedir-streek terug te trekken. Gevoelige slagen werden der geestelijke partij in Augustus in den omtrek van Segli toegebracht. Hare macht werd in de moekim Pekan Baroe - Pekan Sot op afdoende wijze gebroken, zoodat de leiders als Habib Hoesin en Hadji Mohamad Tahir Tiro (Tengkoe Tjot Plieung) uit die streek terugtrokken en zich beurtelings bij den pretendent-sultan en bij Panglima Polim ophielden. Een verlies leed deze partij door den dood van Habib Hasan Lampoepoe, ook wel Habib Hasan Cafi geheeten, die in April 1897 aan cholera kwam te overlijden, en wiens graf spoedig daarop heilig werd verklaard.

Terwijl de veiligheid van personen en goederen in het gebied binnen de geconcentreerde linie weinig te wenschen overliet, kwamen in het gebied daarbuiten en inzonderheid in de XXII Moekim nog herhaaldelijk roofpartijen en veediefstallen voor, en enkele malen werden moorden gepleegd door de partij van het verzet op lieden die ons diensten hadden bewezen.

In de Onderhoorigheden liet de toestand in dit opzicht evenzeer te wenschen over, maar terwijl vroeger de moekim Pekan Baroe - Pekan Sot het brandpunt van onveiligheid genoemd kon worden en zeerooverijen tot op de reede van Segli plaats hadden, — in Maart 1897 werd weder eene tongkang beroofd, — kwam, na het optreden van onze troepen in Augustus, in die streek eene belangrijke verandering ten goede en bleef het er verder rustig.

Nabij Telok Semawé kwam ook een geval van zeeroof voor, maar de geroofde goederen werden nog tijdig achterhaald.

Een ernstig geval van moord en roof, gepleegd door Atjehsche passagiers, deed zich in den nacht van 8 op 9 Juli 1897 voor aan boord van het onder Britsche vlag varende stoomschip *Pegu*, terwijl dit op reis was van Edi naar Telok Semawé. Een uitvoerig relaas van het gebeurde is opgenomen in de Javasche Courant van 27 Juli 1897 n°. 59. Drie der schuldigen (twee der roovers en de vrouw die vermoed wordt de wapens aan boord te hebben gebracht) werden sedert door het bestuur van Kerti uitgeleverd en door den radja van Edi berecht. De twee mannen werden ter dood, de vrouw tot vijf jaren dwangarbeid veroordeeld. Ook een deel van het gestolen geld stelde het Kerti'sch bestuur in onze handen; zie overigens lager onder Scheepvaartregeling (blz. 10 en 11).

Ter Westkust kwam mede een geval van zeeroof voor.

Op Poeloe Weh werd een Chineesche visscher naar parelmoerschelpen door eenige Atjehers in zijne afgelegen woning in het district Iboes overvallen, verwond en beroofd.

Vele uitgewekenen uit de IV en VI Moekim keerden langzamerhand van Lepong en Lohong naar hunne woonplaatsen terug. Ook elders buiten de geconcentreerde linie zochten lieden, die tijdens de krijgsoperatiën na den afval van T. Oemar waren gevlucht, hunne kampongs weder op. Uit Pedir vertrokken tijdens den peperpluk weder vele lieden naar Edi, maar het aantal, dat de reis over zee maakte, was belangrijk minder dan dat in vorige jaren, in verband met het strenger toezicht, dat op het afgeven van passen [2]) werd uitgeoefend na het voorgevallene op het stoomschip *Pegu*.

Wat den gezondheidstoestand der bevolking betreft, kan het volgende worden aangeteekend. De cholera openbaarde zich gedurende 1897 in het geheele gewest. Vooral de Noordkust en de landschappen Lambesi en Lamnoh ter Westkust hadden daarvan te lijden. De ziekte nam evenwel geen bepaald epidemisch karakter aan. Pokken kwamen enkele malen te Tampat Toean en Soesoeh voor. Malaria-gevallen waren zeer veelvuldig in alle deelen van het gewest.

Behalve mond- en klauwzeer vertoonde zich in 1897 verscheidene malen veepest onder het vee van de Atjeh-associatie te Olehleh en Kotta Radja, waardoor een groot aantal dieren stierf. Ook onder het vee van de bevolking kwam deze ziekte voor, maar kon, door strenge afzondering van de zieke dieren, tot betrekkelijk weinig gevallen beperkt worden.

Over het algemeen was de handel in het geheele gewest niet bijzonder levendig. Oprichting van nieuwe handelsfirma's had niet plaats; een der bestaande firma's liquideerde.

De invoeren in Groot-Atjeh gedurende 1897 en de twee voorafgegane jaren worden in het gewestelijk verslag [3]), wat de voornaamste artikelen betreft, opgegeven als volgt:

ARTIKELEN.	1895.	1896.	1897.
Eetwaren (waarde)	f 472 249	f 441 295	f 378 985
Rijst (K.G.)	5 336 440	5 116 980	3 929 490
Petroleum (liter)	1 460 930	673 848	963 180
Tabak (waarde)	f 71 308	f 55 286	K.G. 74 651
Meel (waarde)	f 102 816	f 35 673	f 79 932
Gédroogde visch (K.G.)	423 663	104 852	98 050
Manufacturen (waarde)	f 104 130	f 103 060	f 66 545

De uitvoer uit de afdeeling Groot-Atjeh was, evenals vorige jaren, zeer onbeduidend; alleen valt vermeerderde uitvoer van copra te constateeren.

Voor de afdeeling Noord- en Oostkust worden de volgende cijfers van in- en uitvoerwaarde opgegeven:

JAREN.	Edi.		Telok Semawé.		Segli.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
1895 . . .	f 711 000	f 883 000	f 465 000	f 465 000	f 385 000	f 385 000
1896 . . .	607 000	708 000	346 000	345 000	230 000	230 000
1897 . . .	682 500	691 400	380 000	450 000	294 000	252 700

Wat de afdeeling Westkust betreft, wordt over dezelfde drie jaren als waarde der invoeren vermeld: voor Melaboeh achtereenvolgens f 2224, f 2446 en f 7451, en voor Poeloe Raja f 16 006, f 44 941 en f 151 824, terwijl de uitvoeren zouden besomd hebben: ter eerstgenoemde plaats achtereenvolgens f 28 749, f 32 040 en f 30 536, en op Poeloe Raja f 108 877, f 93 845 en f 103 495. Het bedrag van den in- en uitvoer te Soesoeh en te Tampat Toean was niet met eenige zekerheid op te geven.

De in- en uitvoerhandel is nog voor een groot deel in handen van Chineezen, maar Atjehers beginnen daarin toch ook een aandeel te nemen.

Te Sabang op Poeloe Weh werd door de firma de Lange & Co. in 1897 aangevoerd eene hoeveelheid van 9891 ton Ombilien-kolen, terwijl werd verstrekt eene hoeveelheid van 10 200 ton aan oorlogsschepen en gouvernements-stoomschepen, zoomede 839 ton aan Olehleh (o. a ten behoeve van de stoomtram); voorts werden geleverd 1047 ton Cardiff-kolen aan het Gouvernement en 186 ton aan een Portugeesch oorlogsschip. Niettegenstaande Poeloe Weh sinds Mei 1897 door een telegraafkabel aan het wereldverkeer is aangesloten, werd de haven van Sabang nog zeer weinig door vreemde schepen bezocht, waarop, naar gemeld

[1]) Na de tijdelijke vestiging in Februari 1898 van eene mobiele colonne in het landschap Daja, is deze sluiting bij besluit van den civielen en militairen gouverneur van 9 Maart opgeheven.

[2]) Een passenstelsel is voor het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden ingevoerd bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 141.

[3]) De van wege het departement van financiën te Batavia verschijnende jaarlijksche algemeene handelsstatistiek bevat mede gegevens nopens den in- en uitvoer in Atjehsche havens (verg. hieromtrent aanmerking *c* op blz. 239 van 't vorig verslag), maar deze gegevens worden naar andere beginselen verzameld, aangezien de algemeene handelsstatistiek zich enkel inlaat met hetgeen er tusschen de behandelde havens en plaatsen *buiten* Nederlandsch-Indië gelegen omgaat.

wordt, van invloed was het gebrek aan retourlading, zoomede aan gelegenheid tot repareeren. [1])

Het aantal zeepassen te Kotta Radja en Olehleh afgegeven bedroeg in 1895 6061, in 1896 5369 en in 1897 5945.

Wat den landbouw aangaat, kon over 1897 gezegd worden dat de algemeene uitkomst van den rijstoogst in het gewest gunstig was, in de Pedir-streek en enkele andere landschappen der Noordkust zelfs bijzonder gunstig. Invoer van rijst te Olehleh had beduidend minder plaats dan in 1896, hetgeen was toe te schrijven aan de omstandigheid dat, wegens den verbeterden politieken toestand, een belangrijk grooter aantal sawahs in Groot-Atjeh werd bebouwd. De koffiecultuur was van weinig belang. De peperoogst viel over het algemeen tegen; de planten droegen weinig vruchten. De uitkomsten der pinangcultuur waren gunstig; verbetering der prijzen spoort de planters tot uitvoer aan, voornamelijk van de Noordkust.

Van de inzameling van rottan en getah wordt alleen beduidend werk gemaakt in een gedeelte der Noordkust en verder ter Westkust.

Behalve enkele lichte schokken van aardbeving te Segli en Melaboeh werden geene aardbevingen waargenomen.

Overstroomingen kwamen te Melaboeh en Soesoeh voor, waardoor belangrijke schade aan het rijstgewas werd toegebracht.

Scheepvaartregeling. In de voor de scheepvaartregeling geldende bepalingen, zooals die in het vorig verslag (blz. 12) zijn omschreven, kwam eene niet onbelangrijke verandering door de ordonnantie van 20 November 1897 (Indisch Staatsblad n. 270), waarbij de havens van Segli, Tenom, Panga en Melaboeh met ingang van 1 Januari 1898 voor den algemeenen handel werden opengesteld.

In verband hiermede werd, met ingang van denzelfden datum, bij besluit van den civielen en militairen gouverneur van 6 December 1897 het voor de Pedir-streek geldende licentiestelsel ingetrokken en de kuststreek, begrepen tusschen de Koeala Lengah ten westen en de Koeala Beratjan ten oosten, voor de kustvaart geopend verklaard. Het gedeelte tusschen de Koeala Lengah (waar de grens is van Pedir met Groot-Atjeh) ten oosten en Oedjoeng Baté ten westen bleef gesloten om te voorkomen dat de nog niet in onderwerping gekomen hoofden der XXII Moekim voordeelen uit de openstelling van laatstgenoemd gebied zouden trekken. Het bij besluit van den gouverneur van 19 Mei 1896 uitgevaardigde verbod van vischvangst tusschen Koeala Gighen en Koeala Lengah was, in verband met onze vestiging te Kroeng Raja, reeds onder dagteekening van 2 Juni 1897 opgeheven.

Hoofden en bevolking vroegen herhaaldelijk de opening van Kroeng Raja voor de kustvaart, maar de zekerheid, dat een groot deel van de opbrengst der van daar uitgevoerde peper de partij van verzet ten goede zou komen, noodzaakte het bestuur voorshands nog van de opening af te zien.

Ter Westkust werd de sluiting van het kustgedeelte tusschen Djenamprong en Kroeng Raba, zoomede het verbod van vischvangst aldaar, bij besluit van den civielen en militairen gouverneur van 9 Maart 1898 opgeheven. Dat de sluiting aan haar doel — T. Oemar te bemoeielijken in het verkrijgen van het benoodigde voor zich en zijne volgelingen — beantwoordde, viel af te leiden uit de voortdurende verzoeken, die van de hoofden der gesloten landschappen werden ontvangen om kleine hoeveelheden tabak, visch en dergelijke voor eigen gebruik te mogen invoeren.

In verband met art. 2 der bovenaangehaalde ordonnantie van 20 November 1897 werd de controleur te Poeloe Raja of, bij belet of bij ontstentenis van dezen, de assistent-resident ter Westkust van Atjeh door den civielen en militairen gouverneur aangewezen als de ambtenaar, die belast is met het waken tegen den invoer van oorlogscontrabande en opium in de havens Tenom en Panga, en die door de stoomschepen, welke deze havens wenschen te bezoeken, van Poeloe Raja afgehaald en derwaarts weder teruggebracht moet worden.

In Groot-Atjeh was de scheepvaartregeling van geen invloed op den gang van zaken, noch op de beëindiging van het verzet, maar in de Onderhoorigheden gaf zij meermalen aan het bestuur de middelen in handen om de hoofden te dwingen tot het nakomen van op hen rustende verplichtingen, of om onwilligen te bestraffen.

[1]) Een der gouvernementsdokken van Soerabaja is in April jl. naar de Sabang-baai overgebracht (verg. lager hoofdstuk E, § 4).

Na de verdrijving van de vijandige elementen uit den omtrek van Segli en de opdracht aan T. Bintara Pinang van het bestuur over de moekim Pekan Baroe—Pekan Sot, kwam laatstgenoemde, evenals T. Bintara Paleuh, in dezelfde verhouding tot het Gouvernement als waarin Pedir reeds langen tijd verkeert. Ook de inning van de in- en uitvoerrechten van genoemde moekim trok ons bestuur aan zich.

T. Tjihik Pasangan werd, door bedreiging onzerzijds met de toepassing van dwangmaatregelen op zijn landschap, genoopt om zijne strijders uit het door hem bezette gedeelte van Kloempang Doea terug te trekken.

De aanhouding van het aandeel in den hassil-radja van Kloempang Doea, Sawang, Nisam, Tjoenda en Bajoe noopte de bestuurders dezer landschappen om aan den eisch van het bestuur te voldoen tot het verdrijven, in vereeniging met den maharadja van Telok Semawé, van eene bende kwaadwilligen, welke zich had genesteld tusschen de koeala's Blang Lantjang en Mamplan in het landschap Tjoenda en van daaruit eenige gouvernementsschepen had beschoten.

Aangezien een aantal lieden van Gedong aan het bezetten van versterkingen, door de zooeven bedoelde kwaadwilligen opgericht, hadden deelgenomen, en de hoofden onwillig waren om hunne onderhoorigen terug te roepen, werd aan Gedong eene boete van $ 1000 opgelegd om de uitgaven voor het slechten van de bentings en een deel der oorlogskosten daaruit te bestrijden, welke boete reeds voor ruim een derde werd verhaald op den hassil-radja en door het heffen van verhoogde in- en uitvoerrechten.

De bestuurster van Kerti verkreeg de uitbetaling van den haar toekomenden hassil nadat zij gedurende den haar gestelden termijn had zorg gedragen dat geen personen uit haar gebied zich bij benden kwaadwilligen aansloten. Het bestuur wist voorts door aanhouding van den hassil te bewerken dat zij, niettegenstaande den tegenstand van verschillende invloedrijke geestelijken, drie der schuldigen aan den roof en moord op het stoomschip *Pegu*, zoomede een deel van het gestolen geld uitleverde (zie de voorgaande blz.). Aangezien de overigen zich hadden aangesloten bij Nja Mamat van Perlak, en daarmede buiten het bereik van bedoelde bestuurster waren geraakt, werd het aanhouden van haar aandeel in den hassil-radja in October 1897 gestaakt.

De aandeelen van T. Bintara Pekan van Djolok Besar in den hassil van dit landschap en van het onder zijn opperbestuur staande Bagoh, Djolok Ketjil en Edi Tjoet werden verbeurd verklaard en uitgekeerd aan den radja van Edi als eene tegemoetkoming voor de door dezen gemaakte onkosten ter beëindiging van de in het aan Bagoh onderhoorige Oleh Gadjah ontstane verwikkelingen, die door T. Bintara Pekan waren aangestookt in de hoop van daaruit voordeelen te trekken. De aan T. Tjihik Edi uitgekeerde som bedroeg tot nog toe ongeveer $ 2000.

De uitbetaling van het belangrijke aan T. Tjihik Perlak toekomende aandeel in den hassil, hetwelk nog steeds in handen van het bestuur te Edi berust, moest achterwege blijven, omdat nog geen oplossing der Simpang-Anas-quaestie werd verkregen. Wel werd hem een bedrag van $ 10 000 uitgekeerd wegens de hulp door hem verleend aan zijn schoonzoon T. Tjihik Edi bij het herstellen van de rust in Bagoh en Oleh Gadjah. Bij de laatste pepercampagne bleek dat T. Tjihik Perlak zijn aandeel in den hassil op de handelaren, die dat product opkoopen en uitvoeren, wilde verhalen door het heffen van een buitengewoon uitvoerrecht. De geheele uitvoer werd daarom verboden totdat T. Tjihik zich naar de wenschen van het bestuur zal hebben geschikt.

De civiele en militaire gouverneur verleende machtiging om verhoogde in- en uitvoerrechten te heffen van de goederen, bestemd voor Rigas, en van de daar afkomstige producten, ten einde langs dezen weg de terugbetaling te verkrijgen van een door het Gouvernement verleend voorschot tot uitbreiding van de cultures in dat landschap, welke terugbetaling tot nog toe steeds achterwege was gebleven, omdat die bestuurder verklaarde er niet toe in staat te zijn.

Met gelijk doel werd een verhoogd invoerrecht van opium in Tampat Toean geheven, aangezien de hoofden tot nu toe ook niet meer dan een gedeelte van het hun in 1882 verleende voorschot hebben terugbetaald.

Belangrijke invoeren van smokkelwaren kwamen niet ter kennis van het bestuur, maar de vele riviermondingen en kreeken, vooral ter Oostkust van Atjeh en in Tamiang, bieden den smokkelaars veel gelegenheid om aan de waakzaamheid der marine te ontsnappen.

Intusschen werd door het flottieljevaartuig *Nias* éénmaal eene overtreding der scheepvaartregeling geconstateerd en wel op den 27sten November 1897, toen genoemd oorlogsschip het stoomschip *Pegu* ter hoogte van Kroeng Koekoes (Noordkust) binnen een afstand van drie mijl van den wal stoomende vond.

Het toezicht dat op de voor den algemeenen handel opengestelde plaatsen wordt uitgeoefend op de passagiers der handelsschepen heeft niet den betreurenswaardigen roof en moord kunnen voorkomen, die, zooals reeds op blz. 9 is gezegd, in Juli 1897 aan boord van het stoomschip *Pegu* plaats vonden. De kleine messen, waarmede de moorden gepleegd werden, zijn waarschijnlijk door eene vrouw aan boord gebracht, die om verklaarbare redenen niet zoo nauwkeurig aan den lijve is gevisiteerd als zulks bij mannen gebruikelijk is. Dat de aanslag zoo volledig is kunnen slagen, is echter uitsluitend aan de zorgeloosheid en het blind vertrouwen van den gezagvoerder van de *Pegu* te wijten.

Het streven blijft er voortdurend op gericht om, daar waar de in- en uitvoerrechten nog geheel of gedeeltelijk door de radja's zelven worden geheven, het geleidelijk zoover te brengen dat de heffing door onze ambtenaren, voor en namens de radja's, in handen kan worden genomen. Zoo is, terwijl vóór 1 Januari 1898 door onze ambtenaren ter Noord- en Oostkust reeds de aandeelen der radja's in de uitvoerrechten werden geïnd, na dien datum ook tot de heffing door onze ambtenaren van de aandeelen der radja's in de invoerrechten overgegaan. Uitsluitend langs dezen weg is het bestuur in staat om een juist beeld te verkrijgen van hetgeen in de afzonderlijke rijkjes omgaat, en eerst als dat het geval is en bepaaldelijk ook de noodige kennis van de hoegrootheid der in- en uitvoeren is verkregen, zal het over de noodige gegevens beschikken om voorstellen te kunnen doen tot het overnemen van de rechten.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

Met betrekking tot de Gajoe-landen wordt door den resident der Oostkust van Sumatra medegedeeld dat de gezagvoerende hoofden elkâar voortdurend beoorloogden, van welken ongeregelden toestand benden Atjehers gebruik maakten om zich herhaaldelijk in die streken te vertoonen, onder het voorwendsel van handel te willen drijven, maar feitelijk om zich in die twisten te mengen en te rooven, of om gelden voor den heiligen oorlog in te zamelen. Tot dit laatste beweerden zij door den pretendent-sultan van Atjeh te zijn gemachtigd. Met die bezoeken schijnen de Gajoe's weinig ingenomen te zijn, doch zij durven ze niet te weren. De onderlinge onlusten waren een beletsel voor het verkrijgen onzerzijds van nauwere aanrakingen met de Gajoe's. Niettemin kwamen er toch ook in 1897 weder velen op onze posten in Tamiang (Kwala Simpang en Seroewaij) ter markt, gewoonlijk onder geleide van hunne hoofden, die geregeld bij het bestuur hunne opwachting kwamen maken. Een Gajoe-hoofd, radja Roma van Patiambang, bracht zelfs een bezoek aan Deli en Langkat. Ook stelde zich een der Gajoe-hoofden te Soesoeh (Atjeh's Westkust) met ons bestuur in betrekking (verg. blz. 9). De inlandsche schrijver van den controleur van Tamiang, Mohamad Sidiq, die gedurende zijn langdurig verblijf aldaar met vele Gajoe-hoofden bekend en bevriend is geworden, ondernam in September 1897, onder geleide van een familielid van den radja van Patiambang, eene reis naar de Gajoe-landen tot Pending, waar hij vriendschappelijk werd ontvangen. Daar het land onveilig werd gemaakt door eene Atjehsche bende onder aanvoering van Tekoe Atjeh, was Mohamad Sidiq verplicht terug te keeren, zoodat hij niet veel gegevens omtrent de Gajoe-landen heeft kunnen verzamelen.

Met de zuidelijker gelegen Allas-landen, grenzende aan de bovenlanden van Langkat en Deli, had het bestuur slechts weinig aanrakingen. Eene enkele maal kwam een Allas-hoofd zijne opwachting bij den controleur van Boven-Langkat maken. Deze ontving in November 1897 een brief van den radja van Djohar, het verzoek bevattende om aan geweren en ammunitie te worden geholpen, ten einde eene bende Atjehers, die binnen zijn gebied aan het rooven was, te kunnen verdrijven. Aan dit verzoek werd niet voldaan, maar den radja werd aangeraden om te Bindjei (Boven-Langkat) te komen ter bespreking van de tegen de Atjehers te nemen maatregelen, dan wel om voor dit doel gemachtigden te zenden.

In den politieken toestand der onafhankelijke Battaklanden kwam gedurende 1897 weinig verandering.

De aan Boven-Langkat grenzende Karau-streken hadden, evenals in 1896, te lijden van rooverbenden uit de Gajoe- en de Allas-landen, waarbij zich ook eenige Atjehers hadden aangesloten. In November 1897 wist zulk eene bende, onder aanvoering van Njaq Oesoef, die gezegd wordt van Atjeh's Westkust afkomstig te zijn, zich door list meester te maken van de belangrijke kampong Merdinding. De door de omliggende kampongs, met behulp van den hiervóór genoemden radja van Djohar, gedane pogingen om die bende te verjagen mislukten; integendeel werden die kampongs gedwongen aan Njaq Oesoef oorlogschatting te betalen. Volgens de laatste berichten zou hij, nadat hem een losgeld van 1050 dollar was betaald, met zijne bende afgetrokken en voornemens zijn om, in vereeniging met eene andere bende, den radja van Djohar te gaan beoorlogen.

In het aan Serdang en Deli grenzende onafhankelijke Battaksch gebied bleven de twisten en vechterijen tusschen de in vorige verslagen meermalen genoemde halfbroeders Pa Melgah en Pa Palita van Kebon Djahe (XII Koeta) voortduren. Wel hadden in het begin van 1897 bevriende hoofden weten te bewerken dat de twistenden zich met elkaar zouden verzoenen, onder voorwaarde dat Pa Melgah eene boete van 300 dollar zou betalen, maar ten slotte weigerde Pa Palita met dit bedrag genoegen te nemen, waarna de vijandelijkheden dadelijk weder een aanvang namen en met afwisselend geluk werden voortgezet. Laatstelijk was de krijgskans weder gekeerd ten gunste van den ons goedgezinden Pa Palita.

Onze betrekkingen met de mede door Karau-Battaks bewoonde landschappen Si Pitoe Koeta, Si Lima Koeta, Si Anam Koeta, Soeka en Boenoe Raja bleven van vriendschappelijken aard.

Blijkens het vorig verslag (blz. 14) brak in 1896 in het aan de bovenstreken van Serdang, Bedagei en Padang grenzende gebied der Timor-Battaks een oorlog uit tusschen den bestuurder van Kinalang (radja Kidoel) en den radja van Negori en werd de eerste uit zijn land verdreven. De pogingen om hen te verzoenen stuitten af op de stijfhoofdigheid van laatstgenoemde, die, prat op het behaalde succes, van geen toegeven wilde weten. Daarom verzamelde radja Kidoel zijne volgelingen en bondgenooten; gesteund door Poerba wist hij den radja van Negori uit Kinalang te verjagen. Deze begaf zich daarop naar Poerba's vijand, Toean Dolok Pamatang (zie het verslag van 1895, blz. 9, en dat van 1897, blz. 14), om hem over te halen aan Poerba den oorlog te verklaren. Dit gelukte niet, vermoedelijk omdat Toean Dolok Pamatang reeds geschillen had met het sterke Si Lima Koeta en dit landschap een bondgenootschap met Poerba had gesloten. Daarentegen is Poerba den strijd tegen Toean Dolok Pamatang begonnen en heeft het met zijne bondgenooten eenige kampongs, o. a. het belangrijke Bosi Sinombah, vermeesterd. Een en ander gaf Toean Dolok Pamatang aanleiding om te trachten door tusschenkomst van den in Boven-Serdang gevestigden controleur voor de Battaksche aangelegenheden tot een wapenstilstand te geraken. Door laatstgenoemde waren hiertoe stappen gedaan.

De vorst der Raija-Battaks, Toean Kapoeltahan, gaf kennis van zijn voornemen om Medan te bezoeken. Onze betrekkingen met de landschappen Raija en Poerba bleven naar wensch en kleine geschillen tusschen de hoofden onderling of met hunne naburen werden zonder veel moeite tot oplossing gebracht.

De toestanden in het gebied der Simpang Kanan en Simpang Kiri (Singkelsche bovenlanden) gaven geen aanleiding tot inmenging onzerzijds. De steeds voorkomende kleine plaatselijke geschillen hadden geen nadeeligen invloed op den handel te Singkel. De radja van Tandjong Mas streeft ijverig naar vermeerdering van invloed in Simpang Kanan; het schijnt dat hij er gaarne als opperheer zou erkend worden.

Aangaande de onafhankelijke streken achter Baros en Siboga valt weinig mede te deelen. Oorlog en vrede wisselden elkander gestadig af.

Dit laatste was eveneens het geval in de aan de afdeeling Toba en Silindong grenzende onafhankelijke landschappen, zonder dat dit evenwel van nadeeligen invloed was op den toestand in ons rechtstreeksch gebied, waar zich meer dan vroeger, voornamelijk ter gelegenheid van feesten, hoofden uit bedoelde streken vertoonden, met wie ons bestuur weder herhaaldelijk vriendschappelijke aanraking had. De af en toe voorkomende rooverijen op het Tobameer werden niet meer herhaald na de indienststelling in het najaar van 1897 van een vaartuig met machinale beweegkracht (de aluminium-boot *Koningin Wilhelmina*), zoodat het doel, dat met die in-

dienststelling werd beoogd, geacht wordt volkomen te zijn bereikt. Het beruchte Battaksche priesterhoofd Singa Mangaradja trad in 1897 noch in het geheim noch in het openbaar tegen het Gouvernement op. Evenwel onthield hij zich nog van het geven van een schriftelijk antwoord op de hem gedane vraag (verg. het verslag van 1896, blz. 12) welke zijne bedoelingen waren met de aanbieding van een paard aan den controleur van Toba en het vragen van een tegengeschenk; bij monde van het onlangs met zijne dochter gehuwd gouvernementshoofd Ompoe ni Onggoeng liet hij echter aan den assistent-resident van Toba en Silindong weten dat het zijn wensch was met het Gouvernement in eene betere verstandhouding te komen, doch dat hij zijn onderwerpingsbrief nog niet had kunnen opmaken.

Omtrent de aanrakingen met de zuidelijker gelegen onafhankelijke of niet onder geregeld bestuur gebrachte streken is aan de hand van de ontvangen berichten het volgende aan te stippen.

In de landschappen Kotta Intan (Koento), Rambe, Kapenoean, Loeboe Bandhara en Tamboesei, gelegen in het stroomgebied der Boven-Rokkan, heerschte door overlijden of aftreden van radja's en mindere hoofden groote wanorde; wie er de wettige bestuurders zijn, is niet met zekerheid bekend. Aanvankelijk werd gevreesd dat die toestand nog zou verergeren door de onverwachte terugkomst ter Oostkust van Sumatra van den bekenden Mohamad Dzain'l Abidin van Tamboesei (verg. het verslag van 1889, blz. 14, en dat van 1890, blz. 13), die gedurende zeven jaren rustig te Perak op het Maleische schiereiland had gewoond, doch in het begin van 1897 zich te Tandjong Kasei bij zijn broeder Mohamad Saleh had gevestigd. Wat de bedoelingen van Dzain'l Abidin waren, is niet duidelijk. Volgens bij den sultan van Siak ingekomen berichten had hij het plan in Midden-Sumatra een groot rijk te stichten, Tanah Poetih en ons tolkantoor aldaar (te Bagan Api Api) aan te vallen en Siak te beoorlogen; hij zelf verklaarde echter in een brief aan den assistent-resident van Bengkalis dat hij teruggekeerd was om in Tamboesei, waar vele radja's gestorven zijn en de onderhoorigen in moeielijkheden verkeeren, de orde te herstellen. Zijne komst verwekte hier en daar eenige onrust, doch door het kalme optreden van het Europeesch bestuur werden de gemoederen spoedig tot bedaren gebracht. Hij pleegde nergens vijandelijkheden en zijne pogingen om geld in te zamelen hadden maar weinig succes. Volgens een van den resident der Oostkust van Sumatra in Maart jl. ontvangen bericht was Dzain'l Abidin naar Perak teruggekeerd.

De radja van Kotta Intan bracht in den loop van Augustus 1897 een bezoek aan den sultan van Siak en deed door tusschenkomst van dezen en van den assistent-resident van Bengkalis schriftelijk het verzoek om onder de souvereiniteit van het Gouvernement te worden gesteld.

De tusschen Kotta Intan en Loeboe Bandhara hangende geschillen werden nog niet bijgelegd; het kwam echter niet tot vijandelijkheden.

Djoemala Alam, radja van Daloe Daloe, op wien blijkens het vorig verslag (blz. 14) de verdenking rustte dat een door eenigen zijner onderdanen gedane inval in het tot het rechtstreeksch gouvernementsgebied behoorende Si Galapoeng (Padang Lawas), zoo al niet door hem gelast, dan toch met zijn medeweten en goedkeuring was ondernomen, kwam in Maart 1897 te Medan om over deze aangelegenheid te spreken, terwijl hij voorts wapenen en ammunitie vroeg ten einde met meer kracht te kunnen optreden tegen zijne vijanden, onder wie hij ook den hooger genoemden Dzain'l Abidin zou rekenen, indien deze pogingen mocht doen om Tamboesei te vermeesteren. De gevraagde oorlogsbehoeften werden hem geweigerd. Hij verklaarde nimmer vijandelijkheden op gouvernementsgebied te hebben gepleegd of te hebben laten plegen en was bereid ter zake van dien inval en het geschil over de ladangs te Si Galapoeng zich te onderwerpen aan elke door den resident van Tapanoli en den resident der Oostkust van Sumatra te nemen beslissing. In zijn land teruggekeerd, verzocht hij den controleur van Padang Lawas tijd en plaats te bepalen ter beëindiging van de bedoelde quaestie, aan welk verzoek evenwel nog niet was kunnen worden voldaan wegens de overplaatsing van dien ambtenaar.

In het landschap Na Pampar, grenzende aan Padang Lawas, had gedurende vele maanden een krijg plaats, die volgens gerucht thans geëindigd is.

Uit het landschap V Kotta, gelegen aan de Boven-Kampar Kanan, werd het overlijden bericht van een der aan ons bestuur meest vijandige hoofden, zekeren Hadji Ismail. Van plannen tot het doen van een inval in Siak of van grieven tegen dat landschap werd niets meer vernomen. Een tamelijk groot aantal jongelieden uit dit onafhankelijk gebied bezocht de Maleische godsdienstscholen in de L Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden).

In 't laatst van 1897 kreeg de resident der Padangsche Bovenlanden een bezoek van den zoon van den in 't vorig verslag (blz. 14) genoemden jang di pertoean poetih van Kwantan, die namens zijn vader verzocht dat het Gouvernement het bestuur over de Kwantan-districten op zich mocht willen nemen. De resident antwoordde hem dat de radja dezen wensch moest formuleeren in een brief, welke niet alleen door hem, maar ook door de andere gezagvoerende hoofden in de Kwantanstreken behoorde te zijn onderteekend.

De betrekkingen met den radja van Poelou Poendjoeng (Batang Hari-districten) bleven van vriendschappelijken aard. In December 1897 zou hij naar Singapore vertrekken om zijne moeder, die ter bedevaart naar Mekka wilde gaan, uitgeleide te doen en om, zoo mogelijk, handelsbetrekkingen aan te knoopen. Onderweg hebben zijne familieleden hem echter de medegenomen kostbaarheden afgenomen en hem te kennen gegeven dat hij die alleen mocht medenemen, indien zij allen hem naar Singapore mochten vergezellen, waarop zijne moeder alleen is doorgereisd.

Aan den radja van Kotta Besar werd door het bestuur van Sumatra's Westkust de uitlevering gevraagd van drie personen, vermoedelijk gedroste dwangarbeiders, die bij iemand uit de negri Abei diefstal gepleegd en daarna op het grondgebied van Kotta Besar dien persoon vermoord hadden. De radja liet weten dat één van de drie misdadigers in de Batang Hari-districten te huis behoorde en dat de beide anderen zich werkelijk binnen zijn gebied bevonden, doch dat hij niet in staat was hen te doen opvatten.

Met de aan de Djambische bovenlanden grenzende onafhankelijke landschappen Korintji, Serampas en Soengei Tenang hadden geene aanrakingen plaats. Volgens ingekomen berichten heerschte in die streken rust.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

Bleek reeds uit het medegedeelde op blz. 15 van het vorig verslag dat het denkbeeld der Regeering om in sommige gedeelten van dit gewest eene geldelijke directe belasting in te voeren, tegen intrekking in diezelfde streken van de gouvernementskoffiecultuur, door de geraadpleegde inlandsche hoofden niet overal met instemming was ontvangen, ook daar waar gedurende de eerste helft van 1897 nog besprekingen ter zake waren te voeren, was het verloop daarvan niet van dien aard dat de Regeering zich er van ontheven mocht achten de opportuniteit van den in beginsel aangenomen maatregel nader ter toetse te brengen. Het viel na de gehouden besprekingen niet te betwijfelen dat hoofden en bevolking over het algemeen sterk tegen de betaling van belasting in geld gekant zijn. Nu de oeconomische toestand der bevolking door samenloop van omstandigheden te wenschen overlaat, is het tijdstip zeker niet gunstig om te trachten dien tegenzin te overwinnen, en de Indische Regeering is daarom, overeenkomstig een door haar gedaan voorstel, door het Opperbestuur gemachtigd om aan het belastingplan geen uitvoering te geven.

Het is begrijpelijk dat de ontstemming, die de bespreking van de belastingplannen onder de bevolking teweegbracht, aanleiding gaf tot allerlei geruchten omtrent pogingen van geestdrijvers om de bevolking tot gewelddadig verzet tegen de voorgenomen belastingheffing aan te zetten, maar niettegenstaande het bestuur trachtte door middel van vertrouwde personen te weten te komen, welke waarde aan die geruchten moest worden gehecht, konden geen feiten geconstateerd worden die op bepaalde ontevredenheid onder de bevolking wezen of waaruit zou kunnen worden afgeleid dat pogingen om haar in onrust te brengen ook maar eenig succes zouden hebben gehad.

Een van die geruchten, in Juli 1897 vernomen, luidde dat in het begin van Augustus vijandelijkheden tegen het Gouvernement in de Padangsche Bovenlanden zouden worden gepleegd. Het district VI Kotta (afdeeling Batipoe en X Kotta) werd nader aangewezen als de plaats, vanwaar de samenzweerders zich in den avond van 1 Augustus naar de afdeelingshoofdplaats Padang Pandjang zouden begeven om het militaire kampement aan te vallen en alle Europeanen te vermoorden. Door het hoofd van genoemd

district, wien naar aanleiding van die berichten bijzondere waakzaamheid was aanbevolen, werden twee personen aangehouden, die hem verdacht voorkwamen en die in hunne om de lendenen geknoopte kain wapens schenen te dragen. Bij onderzoek bleek dat ieder een lang kapmes (roedoes) bij zich had, benevens een fleschje olie en een limau poeroet (eene vrucht), welke voorwerpen worden gezegd te moeten dienen om door inwrijving van het lichaam dit onkwetsbaar te maken. In verhoor genomen, beweerden zij dat zij op weg waren naar hun leermeester (goeroe) om in diens woning te gaan bidden.

In een en ander vond het bestuur te Padang Pandjang aanleiding tot het nemen van bijzondere voorzorgsmaatregelen voor de veiligheid. Militaire patrouilles deden nachtelijke rondes, terwijl de toegangen tot het sociëteitsgebouw, waar juist in die dagen een paar feestelijke bijeenkomsten werden gehouden, door politie-oppassers en gewapende bevolkingspatrouilles werden bewaakt. Er viel echter niets voor dat tot bevestiging van de ontvangen berichten kon strekken. Op aanwijzing van betrouwbare personen werden eenige lieden, die zich met zekeren ophef over den beraamden opstand en hunne voorgenomen deelneming daaraan hadden uitgelaten, in verzekerde bewaring gesteld en uit de resultaten van het gehouden onderzoek moet worden opgemaakt dat eenige fanatieke geestdrijvers onderling het plan hadden besproken en beraamd om tegen het Gouvernement in opstand te komen, maar niet in ernst voornemens zouden zijn geweest het uit te voeren.

Als de voornaamste opruiers moesten worden aangemerkt hadji Kadjo Aras en hadji Randjau, alias hadji Tepakih. Na vele vruchtelooze pogingen mocht het der politie in Januari 1898 gelukken den laatstgenoemde op te vatten, bij welke gelegenheid hij tot het uiterste getracht heeft zich te verzetten en, in weerwil van zijne beweerde en onder de bevolking vrij algemeen aangenomen onkwetsbaarheid, deerlijk gewond is geraakt. Hadji Kadjo Aras zou, volgens ingekomen berichten, in de afdeeling Priaman op een afgelegen ladang overleden zijn; een opzettelijk daarnaar ingesteld onderzoek heeft die berichten echter niet in voldoende mate kunnen bevestigen. De tegen de aangehouden personen ingestelde strafvervolging was, tijdens de afsluiting van de berichten voor deze paragraaf, nog niet beëindigd. Naar gemeld wordt, was het intusschen duidelijk gebleken dat de opruiers bij de bevolking niet den minsten bijval gevonden hebben, zelfs niet bij de leerlingen der godsdienstscholen, welker goeroe's bij de zaak betrokken waren.

Alleen schijnen zij eenig succes te hebben gehad bij de ontevredenen in het district Mageh (Oud-Agam), mede in de Padangsche Bovenlanden, die nog steeds met hun districtshoofd overhoop liggen (verg. vorig verslag, blz. 15). Die slechte verhouding openbaarde zich o. a. in de maanden April, Mei en Juni 1897 door eene formeele weigering van de daarvoor aangewezen personen om wachtdiensten bij het larashoofd te doen. Toen deze oppositie aanhield, ook nadat de betrokkenen ter politierol gestraft waren, besloot de resident om de geschillen te onderwerpen aan het oordeel van eene vergadering der meest in aanzien zijnde en met de adat grondig bekende Maleische hoofden en aanzienlijken. Uit het door deze vergadering gehouden onderzoek bleek dat 14 lieden zich aan het hoofd eener beweging gesteld hadden om het larashoofd tegen te werken en hem het leven te verbitteren, ten einde hem tot aftreden te dwingen. Tot eene strafrechtelijke vervolging van de schuldigen is last gegeven.

De rust, die op het eind van 1896 in Namora na Bolak (Tobasch gouvernementsgebied) verstoord was, werd door bemoeienis van Sipoholonsche hoofden geheel hersteld. Over de indienststelling op het Toba-meer van een politievaartuig, dat onafhankelijk van weer of wind te gebruiken is, zie blz. 11/12 hiervóór.

In Augustus 1897 werd door eene ongeveer 20 man sterke, deels met achterlaadgeweren gewapende bende Atjehers, voornamelijk uit Kloewat (Atjeh's Westkust), onder aanvoering van Tengkoe Joesoef, in de onderafdeeling Singkel (afdeeling Siboga der residentie Tapanoli) een inval gedaan. In den avond van den 15den dier maand viel zij onverwachts de nabij de hoofdplaats Singkel gelegen kampong Kajoe Menang aan, waarop de bevolking, te zeer verrast om tegenstand te bieden, in allerijl de vlucht nam. Eenige huizen werden leeggeplunderd en in de asch gelegd, waarbij een oud man om het leven kwam. Vervolgens keerden de kwaadwilligen zich tegen het verder de rivier op gelegene Koeala Baharoe, doch daar waren de inwoners op hunne komst voorbereid. Op de verzekering van Tengkoe Joesoef dat hun geen leed zou worden gedaan, indien zijne bende ongehinderd kon passeeren, lieten zij hem en de zijnen door, doch nauwelijks buiten de kampong gekomen, eischte hij eene som van $ 500, welke hij den volgenden dag zou komen innen. Eene inmiddels uit Singkel naar Koeala Baharoe gezonden militaire patrouille, die er met den controleur bleef overnachten, deed Tengkoe Joesoef echter van zijn voornemen afzien en de wijk nemen naar de Oeloe Simpang Kiri Toealang, vanwaar hij zich naar het gebied der Karau-Battaks begaf. Aan de hoofden der Atjehsche landschappen, uit welke de bende afkomstig was, zijn boeten opgelegd (verg. blz. 8 hiervóór).

Het administratief tot de residentie Tapanoli behoorende Atjehsche landschap Troemon werd in het afgeloopen jaar per kruisboot door den controleur van Singkel en tweemaal per gouvernementsstoomschip door den resident van Tapanoli bezocht. Daar de door Toekoe Djafar, den waarnemenden bestuurder, op 16 April 1896 afgelegde, beëedigde en bezegelde verklaring in 17 artikelen betreffende zijne verplichtingen tegenover het Gouvernement met de voor hem bestemde akte van bevestiging bij gouvernementsbesluit van 30 September 1897 n°. 9 waren goedgekeurd en bekrachtigd, onder voorwaarde dat Toekoe Djafar zou instemmen in eene aanvulling van een der artikelen van de verklaring, in dier voege dat de voor de gouvernementslanden bestaande of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen betreffende opsporing en ontginning van delfstoffen ook voor het landschap Troemon en zijne ingezetenen van verbindende kracht zouden zijn, werd van 's residents laatste bezoek gebruik gemaakt om het stuk in den gewenschten zin aan te vullen. Door eene aan de verklaring gehechte bijvoeging dd. 6 November 1897, door den waarnemenden bestuurder onderteekend en bezegeld, werd aan de gestelde voorwaarde voldaan. Naar aanleiding van een daartoe door den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden gedaan verzoek werd Toekoe Djafar met den meesten nadruk er op gewezen om voortaan te waken tegen inmenging van de zijde zijner onderhoorigen in de aangelegenheden van het aangrenzend landschap Kloewat.

De installatie van radja Nagoer als hoofd van Boeloesama, een kustlandschap gelegen tusschen Troemon en de Simpangstreken, had op 4 September 1897 plaats.

De verschillende eilanden der Mentawei-groep werden geregeld door den inlandschen posthouder bezocht; zijne pogingen om er in den gang van zaken eenige verbetering te brengen, hadden weinig succes. Gedurende het verslagjaar werd op gemelde eilanden een vrij levendige ruilhandel, voornamelijk in rottan, gedreven.

In Mei 1897 werd te Padang het bericht ontvangen dat een te Priaman tehuis behoorend vaartuig door lieden van de kampongs Salelaoe en Djarandjau, gelegen aan de Tabikat-rivier op de oostkust van Siberoet (een der Mentawei-eilanden), was aangevallen, met het gevolg dat drie der opvarenden door pijlschoten gewond raakten, waarvan er twee na hunne terugkomst te Priaman aan de bekomen wonden bezweken. Een door den controleur der Ommelanden van Padang ter plaatse gehouden onderzoek bracht aan het licht dat lieden van Djarandjau op sluipmoord hadden willen gaan naar Si Lagoei, maar dat zij op voorstel van een der ingezetenen van Salelaoe van hun tocht hadden afgezien en bedoeld vaartuig, dat zich juist in de Tabikatbaai bevond, hadden aangevallen. De aan de schuldige kampongs opgelegde boete werd, na eene vergeefsche poging om minder te leveren dan geëischt was, voldaan.

Tijdens zijn verblijf op Siberoet vernam de controleur nog dat een Maleier, die zich te Simalegi op de noordwestkust van het eiland gevestigd had om er ruilhandel in boschproducten te drijven, vermoord was door iemand van de kampong Tsin Kolle, die ten onrechte meende dat bedoelde Maleier de persoon was, die in 1892 bij een overval van eene handelsprauw een zijner bloedverwanten gedood had. Aangezien de moordenaar en zijne volgelingen niet in hunne kampongs, maar op de hertenjacht waren, droeg de controleur een hem bekenden inwoner van de Mentawei-groep op om hun de gebruikelijke boete op te leggen.

Eindelijk werd nog een onderzoek ingesteld naar de plundering van een handelsvaartuig door lieden van de kampong Taloeg Poelei op de oostkust van Zuid-Pageh (een der Nassau-eilanden). Dit misdrijf bleek eene wraakneming te zijn op den tolk van het vaartuig, die indertijd oude en versleten waren had geleverd in ruil voor de van de bevolking ontvangen boschproducten. Aan den eisch om de geroofde goederen terug te geven, of in plaats daarvan boschproducten te leveren, werd tot dusver niet voldaan.

De Indische Regeering was met den gewestelijken gouverneur nog in overleg over de vraag wat gedaan zou kunnen worden om de moorden, die herhaaldelijk door de bewoners der Mentawei-eilanden op de aldaar ten handel komende personen gepleegd worden, en het rooven van handelsgoederen, waaraan de Mentaweiers zich menigmaal schuldig maken, tegen te gaan.

Bij een bezoek van den resident van Tapanoli aan het eiland Nias werd de vlag vertoond te Telok Dalam en te Lagoendi aan de zuidkust, te Siroemboe aan de westkust en te Lapau aan de noordkust. Te laatstgenoemder plaatse, zoomede op de Nako-eilanden, die mede werden aangedaan, heerschte zichtbaar welvaart. De ontvangst was overal naar wensch en een aantal zaken werden geregeld. De toestanden in de binnenlanden blijven treurig; aanhoudend komen berichten in omtrent roof en moord. Zoo werd in het begin van 1897 de kampong Lasara, niet ver van het zendingsstation Goemboe Hoemene, door eene bende kwaadwilligen verbrand; het hoofd dier kampong kwam daarbij om en 25 personen, meest vrouwen en kinderen, werden vermoord. Daar de zendingspost ook bedreigd werd, werden eenige met achterlaadgeweren gewapende politie-oppassers, benevens de te Goenoeng Sitoli (op de oostkust van het eiland) in station liggende adviesboot derwaarts gezonden, waarop de bende aftrok. Volgens het gewestelijk verslag laat de veiligheid langs den weg van Goenoeng Sitoli naar de westkust niets te wenschen over. De aanrakingen van den controleur met de onafhankelijke radja's bleven van vriendschappelijken aard.

Op godsdienstig politiek gebied bevat het gewestelijk verslag nog het volgende.

Omtrent de „permalin"-secte in Tapanoli (zie vorig verslag, blz. 15) werden geene bijzonderheden vernomen; hare aanhangers hielden zich rustig en hun aantal bleef stationnair. Eenigermate een navolger van Goeroe Somalaing, den verbannen stichter dier secte, is Si Tekka, wiens leer echter meer het Christendom nadert. Hij is melaatsch en heeft, wellicht dientengevolge, weinig invloed in de Battaksche landschappen. Door het bestuur werd een wakend oog op hem gehouden.

Twee in de afdeeling Toba en Silindong (residentie Tapanoli) geboren Battaks, genaamd hadji Mohamad Said, alias Dja Boenga, en Lobei Brahim, trachtten in hunne geboorteplaatsen propaganda voor den Islam te maken, doch slaagden daarin niet en keerden naar hunne woonplaatsen in de residentie Oostkust van Sumatra terug.

In de residentie Padangsche Bovenlanden bleef de bekende, te Mekka woonachtige Achmad Chatib, door het doen verspreiden van daartoe strekkende geschriften, ijveren voor de afschaffing der „adat kamanakan" (zie het verslag van 1895, blz. 12).

De in het vorig verslag (blz. 15) genoemde Mohamad Joenoes hield zich rustig.

Het aantal bedevaartgangers was in 1897 iets geringer dan in 1896. Uitbreiding van den Islam op kleine schaal had plaats in de afdeeling Siboga (residentie Tapanoli) onder de heidenen, die zich op de kustplaatsen vestigen, echter meer ter bevordering van hunne handelsbelangen dan uit overtuiging. Ook enkele Christenen uit deze afdeeling, zoomede uit de afdeeling Padang Lawas, en uit de onderafdeeling Sipirok en Angkola der afdeeling Mandheling en Angkola gingen tot den Islam over, meestal als gevolg van huwelijken met Mohammedaansche mannen of vrouwen.

Het Christendom won in verschillende streken der residentie Tapanoli weder veld; in de afdeeling Toba en Silindong breidde het zich o. a. uit met ongeveer 2000 zielen.

De veiligheid van personen en goederen liet ter Sumatra's Westkust, wat het gebied op den vasten wal betreft, weinig te wenschen over.

De gezondheidstoestand was bevredigend, met uitzondering van enkele gedeelten der residentie Tapanoli, waar kwaadaardige koortsen, buikziekten en kramphoest heerschten. Aan deze laatste ziekte bezweken vele kinderen. Hier en daar in de Padangsche Bovenlanden hoorde men nog al van de pokziekte.

De veestapel bleef van ernstige ziekten verschoond.

In den toestand van den handel gedurende 1897 viel weinig verschil met dien van het voorafgegane jaar waar te nemen; de omzet was gedrukt. Een der Europeesche handelshuizen en sommige Chineesche en inlandsche handelaren ter hoofdplaats Padang moesten hunne betalingen staken.

De uitkomsten van den rijstoogst waren over het algemeen weinig bevredigend en ook de koffieproductie was geringer dan in 1896. In de onderafdeeling Paijakombo (afdeeling L Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden) werden nogal goede zaken gemaakt met de teelt van tabak, van welk artikel groote hoeveelheden naar Padang, Java en de Straits-Settlements werden uitgevoerd. Ook de inzameling van boschproducten was weder van belang.

Door zware en aanhoudende regens steeg het niveau van het Toba-meer ver boven het normale peil, waardoor vele sawahs onder water liepen en niet konden worden bewerkt. Ten einde dit in den vervolge te voorkomen, zou de Batoe Bongbong, eene steenmassa aan de uitwatering van het meer, gedeeltelijk worden opgeruimd.

§ 6. *Benkoelen.*

Op politiek gebied trok in 1897 niets bijzonders de aandacht. Rust en orde bleven ongestoord en over de veiligheid van personen en goederen viel niet te klagen.

De Islam maakte eenige vorderingen onder de nog heidensche bevolking der afdeelingen Seloema en Manna. Het aantal bekeerlingen der Roomsch-katholieke missie te Tandjong Sakti in laatstgenoemde afdeeling nam vrij aanzienlijk toe.

De gezondheidstoestand der bevolking was nogal gunstig. Koorts en buiklijden waren de meest voorkomende ziekten.

In de handelsbeweging was weinig verschil met vorige jaren op te merken.

Door de langdurige droogte gedurende het voorafgegane jaar viel de rijstoogst in 1897 bijna overal ongunstig uit, zoodat meer rijst dan gewoonlijk moest worden ingevoerd. De koffieproductie nam toe; in de afdeeling Seloema werden de gambieraanplantingen weer uitgebreid; de pepercultuur begon in de afdeeling Kauer te herleven. De opbrengst van boschproducten bleef echter achteruitgaande.

§ 7. *Lampongsche Districten.*

Rust en orde bleven gedurende 1897 in dit gewest ongestoord en de veiligheid van personen en goederen liet weinig te wenschen over.

Van epidemieën bleef de bevolking verschoond.

Over het algemeen waren de uitkomsten van den rijstbouw bevredigend. Wegens de daling der prijzen werden minder boschproducten ingezameld dan anders. De peperoogst viel overvloedig uit en hooge prijzen werden voor dit product verkregen, hetgeen tot meer vertier leidde. De uitvoer van koffie nam toe.

§ 8. *Palembang.*

De politieke toestand in het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest liet in het afgeloopen jaar weinig te wenschen over.

In September vervoegde zich zekere Raden Anom uit Djambi, die vroeger herhaaldelijk jegens het Gouvernement misdreven had, te Soeroelangoen bij den waarnemenden controleur der onderafdeeling Rawas (afdeeling Tebing Tinggi) met eene schriftelijke machtiging van den sultan van genoemd rijk om alle hangende geschillen tusschen Djambineezen en de lieden uit Rawas tot oplossing te brengen. Deze machtiging bleek valsch te zijn, en toen Raden Anom, aangemaand tot betaling van eene schadeloosstelling voor een kort te voren, vermoedelijk op zijn initiatief, op ons gebied gepleegden karbouwendiefstal, eene dreigende houding aannam, werd eene poging gedaan om hem te arresteeren, die echter mislukte. Raden Anom slaagde er in met zijne volgelingen naar Djambi te ontvluchten, en is sedert door het Djambisch rijksbestuur geïnterneerd en tot betaling van eene geldboete veroordeeld.

De goede verstandhouding tusschen ons gezag en evengenoemd bestuur werd op geenerlei wijze verstoord.

Bij zijn eerste bezoek aan Djambi in December 1897 werd de nieuw opgetreden resident zeer heusch ontvangen, en het rijksbestuur verklaarde zich bij die gelegenheid onmiddellijk bereid om het vigeerend politiek contract zoodanig te wijzigen dat het recht tot het verleenen van vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning voortaan bij het Gouvernement zal berusten. Mede werd toen, op aandringen van den resident, verbetering gebracht in het bestuur van de

aan voormelde onderafdeeling Rawas grenzende Djambische landschappen Limoen, Batang Asei en Boekit Boelan. Overigens kwam in den inwendigen toestand van het rijk geen verbetering.

Bepaalde bewegingen op Mohammedaansch godsdienstig gebied werden niet waargenomen en van het ontstaan van nieuwe secten of het optreden van ijveraars met leerstellingen, die de openbare rust en orde in gevaar zouden kunnen brengen, werd niet gehoord. Dat op dit punt evenwel voortdurend waakzaamheid moet worden betracht, bewijst de verschijning van zekeren hadji Wahab uit Kroë (Benkoelen), die op verschillende plaatsen der afdeeling Kommering, Ogan Oeloe, Enim en de Ranau-districten onderwijs gaf in de leer der onkwetsbaarheid, en wiens reizen door het inlandsch bestuur voor het Europeesch gezag verborgen werden gehouden, ofschoon hij niet voorzien was van den vereischten reispas. Hij werd ter hoofdplaats van genoemde afdeeling gearresteerd, doch het gelukte niet genoegzame bewijzen voor zijne veroordeeling bijeen te brengen, voornamelijk omdat de bevolking ongenegen was om tegen hem te getuigen. Daarop is hij over de grenzen gezet, met aanbeveling aan het bestuur te Kroë om hem geen reispas naar Palembang te geven.

Overigens ging de Islam voort zich uit te breiden, voornamelijk onder de bevolking der onderafdeelingen Pasoemahlanden en Lematang Oeloe (afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, enz.), terwijl in sommige streken teekenen van een meer opgewekt godsdienstig leven werden waargenomen.

De veiligheid van personen en goederen liet in het gouvernementsgebied weinig te wenschen over. In de reeds genoemde afdeeling Kommering en Ogan Oeloe, enz., waren gevallen van moord, doodslag en brandstichting echter lang niet zeldzaam. Ook had men in de onderafdeeling Rawas aldaar weer veel overlast van de rooverijen van Djambineezen.

In verschillende streken vertoonde zich, doorgaans echter niet in hevige mate, de pokziekte. Overigens was de gezondheidstoestand zeer naar wensch.

De veestapel had veel van ziekten te lijden, vooral in de bovenlanden, waar honderden beesten stierven.

De toestand van den handel was gedurende het afgeloopen jaar zeer bevredigend. De opbrengst der in- en uitvoerrechten was aanmerkelijk hooger dan in 1896. Ook in Djambi bleef het vertier levendig.

In sommige streken was de rijstoogst overvloedig, in andere daarentegen minder gunstig. Aan de koffiecultuur werd weer uitbreiding gegeven; van kapas, kapok en benzoë werd eene goede opbrengst verkregen. De inzameling van boschproducten leverde als gewoonlijk, vooral in de afdeeling Tebing Tinggi, groote voordeelen op.

In de riviervischvangst vond de bevolking der afdeeling Moesi Ilir, en ook die der afdeeling Ogan, Kommering Ilir en Blidah, een ruim middel van bestaan.

§ 9. *Oostkust van Sumatra.*

In het zuidelijkste, aan het gebied der residentie Riouw en onderhoorigheden grenzende landschap Pelalawan viel op politiek gebied niets belangrijks voor. De gouvernements-ambtenaren, die in het afgeloopen jaar dit gebied bezochten, roemen de voorkomendheid van den tongkoe besar en zijne landsgrooten.

De verhouding tusschen den sultan van Siak en zijn vollen ouderen broeder Tongkoe Soeloeng Moeda liet, althans uiterlijk, weinig te wenschen over; in die met zijne halfbroeders Tongkoe Moeda en Tongkoe Bagoes kwam echter geene verandering ten goede. De samenwerking tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur, zoomede tusschen den sultan en zijne rijksgrooten en mindere hoofden bleef goed. Op het gebied van landbouw en nijverheid viel in Siak geen vooruitgang te bespeuren; het handelsverkeer nam er echter toe, zooals kan blijken uit de ruimere ontvangsten bij het tolkantoor te Siak Sri Indrapoera.

Met betrekking tot Panei, Bila en Kotta Pinang valt mede te deelen dat de verhouding van de inlandsche bestuurders dier landschappen onderling en tot het Europeesch bestuur over het algemeen naar wensch bleef en dat over ongeregelde en onordelijke afdoening van zaken niet meer, zooals vroeger, viel te klagen. Met de Battaksche hoofden van Boven-Bila werden door den controleur van Laboean Batoe nauwere betrekkingen aangeknoopt. Meermalen kwamen zij bij dien ambtenaar hunne opwachting maken om hem in hunne onderlinge geschillen te raadplegen. Zoo bracht o. a. de radja van Na Pampar, die tot dusver geene aanrakingen met ons had gezocht, hem een bezoek, terwijl verschillende andere radja's, daartoe door dien controleur uitgenoodigd, deelnamen aan een feest, te Laboean Bilik gegeven ter viering van den geboortedag van Hare Majesteit de Koningin.

Tusschen den jang di pertoean van Koealoe en zijn rijksgroote Radja Onggah Lamsah (verg. het verslag van 1896, blz. 16) ontstond, voornamelijk door de kuiperijen van de vele broeders van den radja, eene minder goede verstandhouding. Na onderzoek van de wederzijdsche grieven, welke ten opzichte van genoemden rijksgroote zeer gezocht bleken, werd de vrede hersteld. Eene grensquaestie tusschen Koealoe en het aangrenzende Bila gaf af en toe aanleiding tot botsingen en vechtpartijen tusschen op de grenzen wonende onderhoorigen dier landschappen. Sedert het Europeesch bestuur zich in dit geschil mengde, hielden partijen zich rustig, en volgens het gewestelijk verslag zou eene beslissing in deze zaak spoedig kunnen worden tegemoetgezien. Overigens viel in Koealoe niets belangrijks voor; het inlandsch bestuur onderhield goede betrekkingen met de Battaks in de bovenlanden. Het verdient vermelding dat de Battaksche radja's van de hoogvlakte van Habinsaran zich stipt gehouden hebben aan de in 1896 gedane belofte (verg. vorig verslag, blz. 18) om in hunne onderlinge geschillen de bemiddeling van het Europeesch bestuur in te roepen, en dat zij, ofschoon daartoe aangezocht, geen deel hebben genomen aan de blijkens het vorig verslag in Maart 1897 in Boven-Assahan door een pseudo Singa Mangaradja verwekte beroeringen.

Deze, genaamd Mat Deli, die later bleek een vagebond uit Hamperan Perak (Deli) te zijn (laatstelijk had hij gedurende eenigen tijd met een Maleisch komediegezelschap rondgereisd), zoomede vijf zijner helpers werden door den karapatan van Assahan tot verschillende straffen veroordeeld. Aanvankelijk scheen het dat de Battaksche landschappen Meranti, Soeanan en Perdoewaän de vijandelijkheden wilden voortzetten door den weg van Assahan naar de Battaksche hoogvlakte onveilig te maken. Na een tocht van den sultan en den controleur van Assahan, vergezeld van een sterk gewapend gevolg, naar die landschappen vroegen echter alle hoofden vergiffenis en werd met hen een vriendschapsbond gesloten. Sedert nam het handelsverkeer in deze streken toe. Overigens was de politieke toestand zoowel in eigenlijk Assahan als in de onderhoorigheden gunstig te noemen, terwijl de samenwerking tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur niets te wenschen overliet. Dat ook de welvaart in dit landschap toeneemt, blijkt daaruit dat, niettegenstaande de tabakscultuur er geleidelijk ingekrompen is, de opbrengst der tolrechten te Tandjong Balei toeneemt.

Van de Maleische landschappen Batoe Bara, Tandjong, Si Pare Pare en Pagoerawan en de Battaksche landschappen Tanah Djawa, Siantar en Tandjong Kasan, alle behoorende tot de afdeeling Batoe Bara, valt weinig bijzonders mede te deelen. Kleine geschillen konden door bemiddeling van den controleur van Batoe Bara en dien voor de Battaksche aangelegenheden te Dama Djamboe (Boven-Serdang) zonder veel moeite worden bijgelegd. In het algemeen kan gezegd worden dat in de hierbedoelde Battaksche streken (de zoogenaamde Simoeloenganselie landschappen) de sedert geruimen tijd heerschende rust ten goede komt aan de welvaart der bevolking, die meer werk begint te maken van den landbouw en het inzamelen van boschproducten.

In de aan den sultan van Deli onderhoorige, maar onder eigen bestuur staande landschappen Padang en Bedagei dreigden eenige malen vijandelijkheden tusschen de hoofden onderling te ontstaan, doch door de tusschenkomst van onze bestuursambtenaren werden die voorkomen. Terwijl de bestuurder van Padang als altijd zijn plicht deed, moest de radja van Bedagei wederom eenige keeren terecht gewezen worden. Onze aanrakingen met de onafhankelijke Battaksche hoofden in de bovenstreken dezer beide landschappen bleven bij voortduring van vriendschappelijken aard.

De sultan van Serdang bleef in alles, wat de welvaart van zijn land betreft, veel belang stellen; hij was steeds bereid tot het aanbrengen van verbeteringen en de zaken werden er geregeld afgedaan. De verstandhouding tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur viel te roemen en evenzoo die tusschen den sultan en zijne rijksgrooten. In de Serdangsche Battak-Doesoen neemt de invloed van den sultan gaandeweg toe; hij bezocht nu en dan de Battaksche kampongs en verleende aan de bevolking aldaar niet zelden geldelijken steun. In Juni 1897 liep het gerucht dat Pa Melgah van Kebon Djahe (zie blz. 11 hiervóór) het plan zou hebben opgevat om door de Liang- en Boeaja-passen

een inval in Serdang te doen om zich te wreken over de hem in 1895 door den sultan toegebrachte nederlaag (zie het verslag van 1896, blz. 17). Voorzichtigheidshalve werden de beide passen door onze gewapende politie en door oppassers van den sultan bewaakt, doch Pa Melgah vertoonde zich niet.

Feiten van politieke beteekenis deden zich in het landschap Deli niet voor. Ook daar was de verhouding tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur naar wensch. In de Delische Battak-Doesoen werden de tusschen de Battaks onderling of tusschen hen en het Maleisch bestuur gerezen geschillen door onze ambtenaren gemakkelijk uit den weg geruimd. Van de onafhankelijke Battaks werd geen overlast ondervonden.

De in Augustus 1896 als zelfstandig bestuurder opgetreden sultan van Langkat bevestigde de van hem gekoesterde goede verwachtingen. Voor alles wat de welvaart van zijn land betreft, had hij een open oog en bij de afdoening van zaken kon steeds op hem gerekend worden. Vermelding verdient dat aan een sergeant der genie, die aangewezen was om toezicht te houden op het slaan van eene noodbrug over de Aer Masin-rivier, op zekeren dag, toen hij zich alleen en ongewapend naar dat werk wilde begeven, vijf klewanghouwen werden toegebracht door een Atjeher, die in woede was ontstoken wegens eene twist met een Tamianger over eene schuld. De dader wist aan de dadelijk uitgezonden militaire en politie-patrouilles te ontkomen en bevond zich, volgens ingekomen berichten, sedert in Atjeh. Daar hij bij zijne vlucht vermoedelijk door zijne landgenooten en hunne hoofden is geholpen, in elk geval door die hoofden weinig moeite is gedaan om hem in handen te krijgen, zijn de gezamenlijke hoofden der Aer Masin- en Serang Djaja-streken door den sultan beboet met $ 2000, welk bedrag tevens als premie is gesteld op de opvatting van dien Atjeher. Gevallen van zeeroof kwamen in de Aroe-baai niet meer voor. De oude sultan van Langkat kwam in Mei 1897 te overlijden.

Gedurende het afgeloopen jaar was het in Tamiang volkomen rustig en liet de veiligheid van personen en goederen er niets te wenschen over. Geschillen van beteekenis tusschen de hoofden onderling kwamen niet voor en de loopende zaken werden onder leiding van den controleur ordelijk afgedaan. Van de hoofden der uitgeweken Tamiangers, Datoe Laksamana en Toean Kadli, werd weinig meer vernomen. Met het uitzenden van militaire patrouilles in deze landschappen en de Serang Djaja-streek en ook nu en dan in de Atjehsche grenslandschappen Madjapahit en Langsar werd op den ouden voet voortgegaan. Geen enkel schot werd bij die gelegenheden gelost: integendeel, onze troepen werden overal vriendschappelijk ontvangen.

Ook gedurende het verslagjaar kon de oeconomische toestand van dit gewest gunstig genoemd worden; zoowel op handels- als op landbouw- en industrieel gebied viel vooruitgang te bespeuren, hetgeen bevestigd wordt door de belangrijke verhooging van 's lands inkomsten; deze waren in 1897 alleen bij 's lands kas te Medan ruim 8 ton hooger dan in 1896.

De prijzen op de Europeesche markt gemaakt voor de in 1896 geoogste tabak waren bevredigend en bezorgden aan de meeste ondernemers eene goede winst. Nieuwe ondernemingen van dien aard werden geopend in Langkat, Serdang, Padang en Bedagei, de meeste op gronden, welke vroeger waren verlaten, omdat ze voor de teelt van tabak minder geschikt waren geacht. Voorts waren plannen gemaakt om ook in Batoe Bara, Assahan en Koealoe weder proeven met deze cultuur te nemen.

Aan de teelt van Liberia-koffie werd eene aanzienlijke uitbreiding gegeven, vooral in Serdang, en daar allengs oogsten van beteekenis verwacht worden, leggen de planters zich met ernst toe op verbetering van het product.

De rijstoogst viel over het algemeen goed, in Assahan zelfs overvloedig uit, zoodat van daar belangrijke hoeveelheden padi en rijst konden worden uitgevoerd naar Belawan (Deli) en de Straits-Settlements. In Tanah Poetih mislukte de oogst gedeeltelijk en in Tamiang had de te veld staande padi van overstroomingen te lijden. Aangemoedigd door de goede prijzen, die met de copra werden gemaakt, werden de klapper-aanplantingen in bijna alle strandkampongs van dit gewest uitgebreid. Ten gevolge van de belangrijke stijging der peperprijzen werden de bestaande aanplantingen van dit product in Tamiang en Langkat beter onderhouden en werd in verschillende streken aan de bestaande tuinen uitbreiding gegeven. Allerwegen werd meer werk gemaakt van de inzameling van boschproducten.

Uitvoer van de altijd zeer gewilde atappen had voornamelijk plaats uit Siak, Koealoe, Assahan, Laboean Batoe en Langkat.

De inlandsche houthandel nam merkbaar toe; groote hoeveelheden hout werden in prauwen te Belawan aangevoerd van Langkat en Tamiang (de aanvoer uit de Atjehsche landschappen Madjapahit en Langsar was echter nog grooter). In de afdeeling Bengkalis bleef de troeboek-visscherij kwijnen, doch van de garnalenvangst werd vooral te Bagan Api Api (Tanah Poetih) en op de Panei-, Koealoe- en Assahan-rivieren meer werk gemaakt.

De veiligheid van personen en goederen liet, alle omstandigheden in aanmerking genomen, weinig te wenschen over. Het is der politie gebleken dat degenen, die zich schuldig maken aan het in brand steken van droogschuren van tabaksondernemingen, zelden Maleiers of Battaks zijn; in den regel toch zijn de daders te zoeken onder de Chineesche, Javaansche of Bandjareesche werklieden der ondernemingen.

Met den aanleg van nieuwe en de verbetering van bestaande wegen werd geregeld voortgegaan. Zoo kwam de 16½ K.M. lange weg tusschen Tandjoeng Poera (Beneden-Langkat) en Stabat gereed; hij is over de geheele lengte met Pinang-graniet verhard. Aan den grooten weg van Perbaoengan (Serdang) naar Tandjong Balei (Assahan) werd op verschillende gedeelten met kracht voortgewerkt, evenals aan den weg van Laboean Roekoe (Batoe Bara) over Hatteran Djawa naar het meer van Toba, terwijl met het verbeteren van den weg van Medan naar Bindjei (Boven-Langkat), ter lengte van 22 K.M., een begin werd gemaakt.

Uitbreiding van eenige beteekenis van den Islam vond niet plaats en het aantal bedevaartgangers naar Mekka nam niet noemenswaardig toe. Omtrent meerderen invloed van de hadji's op de bevolking en het ontstaan van nieuwe secten werd niets vernomen. Door de Chineesche officieren te Medan werd aan den sultan van Deli eene schoone mesdjid ten geschenke gegeven.

De evangelisatie onder de Karau-Battaks maakte nog geen groote vorderingen. De bevolking verkeerde met den onder haar gevestigden zendeling-leeraar en zijne inlandsche helpers op een goeden voet.

De gezondheidstoestand in de afdeelingen Bengkalis, Laboean Batoe, Assahan, Batoe Bara en Padang en Bedagei was goed; elders was hij bevredigend. Epidemieën kwamen nergens voor; als eene bijzonderheid verdient aangestipt dat gedurende het verslagjaar geen enkel geval van cholera werd gerapporteerd. Onder de gevangenen en veroordeelden, en ook op enkele ondernemingen, deed zich berriberri voor.

Van de in Februari en Maart 1897 op verschillende plaatsen in Deli, Langkat en Serdang waargenomen gevallen van veepest werd reeds in het vorig verslag (blz. 19 en 123/124) melding gemaakt. Dank zij de strenge en uitgebreide maatregelen, tot bestrijding van de ziekte genomen, was zij in Juli geheel geweken. In 't geheel waren er 326 runderen aan gestorven. Gelijktijdig kwam de veepest ook voor in Tamiang, doch ook daar was de ziekte spoedig tot staan gebracht, en in October werd zij geconstateerd te Bengkalis onder vee van Singapore afkomstig, doch van Riouw aangevoerd, nadat het daar 28 dagen quarantaine had gehouden. Overigens had de veestapel niet van ziekten te lijden.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

De jongere broeder van den sultan van Lingga-Riouw en onderhoorigheden, radja Abdoellah, die in 1885 (zie het verslag van 1885, blz. 9) als toekomstig opvolger in het bestuur was aangewezen, overleed in Maart 1897. Van eene nieuwe keuze is tot dusver hier te lande niet gebleken.

In 1897 kon de samenwerking tusschen het zelfbestuur en onze ambtenaren bevredigend worden genoemd.

Het in 't vorig verslag bedoelde wederspannige hoofd Datoe Mohamad Jasin uit de afdeeling Poeloe Toedjoe keerde, na in Juni 1897 nogmaals naar Serawak te zijn uitgeweken, later naar Serasan (een der Zuid-Natoena-eilanden) terug, doch toen het flottieljevaartuig *Edi* in de tweede helft van November dat eiland bezocht, hield hij zich daar niet meer op; hij had zich namelijk, op uitnoodiging en aandrang van den op het eiland Siantan (Anambas-groep) gevestigden vertegenwoordiger van het zelfbestuur voor de geheele groep der Poeloe Toedjoe, naar laatstgenoemd eiland begeven. Wegens de gebrekkige communicatie met die streken is sedert van de zaak niets meer vernomen.

In het landschap Indragiri op Sumatra's vasten wal, waar onze invloed blijft toenemen, verbeterde de verhouding tusschen den soetan en zijne landsgrooten merkbaar. De te Ringat geplaatste controleur slaagde er in om de ons welgezinde oude adat-hoofden een goed deel van hun vroeger aanzien te doen

herwinnen, en in de houding van den rijksbestierder der bovenlanden, soetan moeda Ibrahim, kwam, misschien ook als een gevolg van zijne oneenigheid met den in vroegere verslagen bij herhaling genoemden beruchten onruststoker Ongkoe Said Begab, verbetering nadat de resident hem, bij een bezoek aan Indragiri in April 1897, ernstig over zijn vaak laatdunkend optreden tegenover den soetan onderhouden had. Als opvolger van den stokouden rijksbestierder der benedenlanden werd, in overeenstemming met het eenparig verzoek der landsgrooten (verg. vorig verslag, blz. 20), zijn oudste zoon definitief aangewezen.

De jang di pertoean poetih van Kwantan (ook genoemd op blz. 12 hiervóór) kwam in den loop van 1897 terug op zijn eisch tegen den soetan moeda van Indragiri om eene schadeloosstelling van $ 600 wegens de bemoeielijking in October 1895 zijn zoon aangedaan, toen deze per prauw eene reis naar Indragiri had gemaakt (zie vorig verslag, blz. 14). Hem is geantwoord dat niet in dien eisch kon worden getreden.

Waren in 1888 in de aan Indragiri grenzende Lingga-Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra's vasten wal reeds de pachten aan het Gouvernement, tegen schadeloosstelling, afgestaan, — door een op 22 December 1897 met het inlandsch zelfbestuur gesloten politiek verdrag (bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 19 Januari 1898 n°. 33) heeft het Gouvernement gelegenheid gekregen om, evenals reeds van 1892 af het geval is in Indragiri, in de bedoelde onderhoorigheden, met namen Reteh, Gaoeng, Igal, Mandah en Kateman, ook de tolheffing aan zich te trekken, en wel tegen eene jaarlijksche uitkeering van f 36 000 aan den onderkoning van Riouw. Deze voor den tegengang van den sluikhandel op de oostkust van Sumatra wenschelijke afronding van 's Gouvernements tolgebied aldaar heeft met 1 Juli 1898 haar beslag gekregen; verg. hoofdstuk M hierachter.

In het eigenlijke Lingga-Riouw-gebied was in 1897 de handel gedrukt door de slechte gambierprijzen, de duurte van de rijst en den lagen koers van den dollar, doch in Indragiri was het vertier levendiger dan in 1896.

De rijstoogst viel in laatstgenoemd landschap bevredigend uit, maar was toch niet voldoende om geheel in de behoefte te voorzien. Terwijl de teelt van gambier eer achteruit- dan vooruitging, werd aan de pepercultuur meer aandacht gewijd in verband met den stijgenden prijs van het product. De sagoteelt nam toe; in de klappercultuur vond de bevolking der Poeloe Toedjoe een loonend middel van bestaan. Minder gunstige uitkomsten dan in 1896 gaf de voornamelijk op Battam gedreven ananas-cultuur. Getah en rottan werden weer bij groote hoeveelheden in Indragiri ingezameld.

De vischvangst ter zee gaf bevredigende uitkomsten.

Op de veiligheid van personen en goederen was in enkele streken, meer bepaaldelijk in het eilanden-gebied van dit gewest, nogal wat af te dingen.

De volksgezondheid liet ook gedurende 1897 over het algemeen te wenschen over: 't meest heerschten koortsen en buikziekten, terwijl vooral Indragiri door de pokziekte geteisterd werd.

§ 11. *Banka en onderhoorigheden.*

Feiten van politieke beteekenis vielen gedurende 1897 in dit gewest niet voor. Rust en orde bleven ongestoord en de veiligheid van personen en goederen liet zeer weinig te wenschen over.

De algemeene gezondheidstoestand was minder bevredigend. Meer dan anders had de bevolking van koorts, lichte buikziekte en oogontsteking te lijden, terwijl bovendien gevallen van cholera, zware buikziekte, pokken en mazelen voorkwamen. Het aantal berriberri-lijders onder de mijnwerkers was intusschen aanzienlijk minder dan in 1896.

De algemeene toestand van den handel bleef bevredigend.

Voor den rijstbouw was het jaar niet ongunstig. Niettemin moesten, zooals gewoonlijk, groote hoeveelheden rijst van elders worden ingevoerd. De cultuur van koffie, door het bestuur steeds aangemoedigd, begint langzamerhand bij de bevolking ingang te vinden; aan de pepertuinen werd, in verband met den stijgenden marktprijs van dit product, wat meer zorg besteed; de gambierteelt bleef zich uitbreiden. Een goed deel der bevolking hield zich als vanouds bezig met de inzameling van boschproducten.

§ 12. *Billiton.*

De politieke toestand liet gedurende 1897 niets te wenschen over; orde en rust bleven gehandhaafd; de veiligheid van personen en goederen was als gewoonlijk zeer bevredigend. Van de werkzaamheid van geheime Chineesche genootschappen bleek naar buiten niets.

De gezondheidstoestand der bevolking was over het algemeen niet ongunstig; koorts was de meest voorkomende kwaal. Het aantal berriberri-lijders nam af.

Het handelsverkeer, vooral met de in 't vorig verslag genoemde plaatsen, bleef levendig. De daling van den dollarkoers kwam den importhandel, die zijne waren uit Singapore betrekt, ten goede.

De rijstoogst viel over het algemeen middelmatig uit; van de obi menggala, het voornaamste der tweede gewassen, werd echter een zeer ruim beschot verkregen. Aan hare koffie- en gambier-aanplantingen gaf de bevolking weder uitbreiding.

Vele kustbewoners vonden een ruim middel van bestaan in de vischvangst.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

In het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest deed zich gedurende 1897 op politiek gebied niets van belang voor. De aanslag in de hoofdelijke belasting tot hoogere bedragen dan in 1896, het jaar harer invoering, leidde niet tot moeielijkheden. Wel gaven eenige belastingschuldigen in de Batang Loepar-landen der onderafdeeling Smitau het voornemen te kennen om uit te wijken naar Serawak, waar de belasting minder zou bedragen, doch dit plan kwam niet tot uitvoering.

In de nieuw verkregen Pinoh-landen, waar in 1896 de inrichting van het bestuur was geregeld, bleef de rust onverstoord, terwijl de hoofden aldaar blijk gaven van goede gezindheid jegens ons gezag. Ook in de Batang Loepar-districten was de toestand bevredigend. Eenige onrust heerschte daar echter in September 1897 op het gerucht dat het bestuur van Serawak voornemens was om zekeren weerspannigen Dajak, Banting genaamd, en zijne aanhangers, die naar het grensgebergte gevlucht waren, met eene Dajaksche bende aan te vallen, hetgeen de bevolking bevreesd deed zijn voor eene herhaling van de gebeurtenissen van 1886, toen bij een dergelijken bestraffingstocht de grens overschreden en een groot aantal harer huizen verwoest werden (verg. het verslag van 1886, blz. 10 11). Door intijds maatregelen tegen een mogelijken inval in ons gebied te nemen, wist het bestuur echter de gemoederen tot bedaren te brengen, waarna van verdere beroeringen niets meer is vernomen. De radja van Serawak had van een gewapend optreden tegen de weerspannigen voorloopig afgezien.

Wat aangaande het vorstengebied te zeggen valt, bepaalt zich tot het volgende.

Omtrent den toestand in de streken aan de Boven-Melawi, die laatstelijk het tooneel zijn geweest van het door den bekenden Raden Pakoe tegen het Sintangsch gezag ondernomen verzet, ontving de resident, bij een bezoek aan Nanga Pinoh in October 1897, zulke gunstige berichten dat hij last gaf om de rivier boven Pager Lebata, die wegens het heulen van de bevolking met de nog niet in onze handen gevallen medestanders van genoemden Dajakschen woelgeest in Januari te voren voor den handel was gesloten, weder open te stellen. Intusschen werd de overtuiging verkregen dat het in de bedoelde woelingen betrokken geweest zijnde hoofd der Ambalau-Dajaks, Raden Demang Bèhé, ook na zijne onderwerping in Februari 1896, het nog voortvluchtige overschot der bende van Raden Pakoe aan onze nasporingen wist te onttrekken en door zijn overwegenden invloed in de Boven-Melawi en Ambalau ons daarbij ook de medewerking der bevolking aldaar deed ontvallen. Bedoeld hoofd werd daarop in verzekerde bewaring genomen en sedert (in December 1897) bij politieken maatregel naar Menado gerelegeerd. De in Februari 1897 ons in handen gevallen twee zoons van Raden Pakoe werden, zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 86) werd vermeld, in Juni van hetzelfde jaar naar Ternate verbannen. Sommige uitgewekenen uit de Melawi-streek hielden zich in aangrenzende gedeelten der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op, zonder dat aldaar overlast van hen ondervonden werd (zie de volgende paragraaf).

Overeenkomstig het daartoe strekkend verzoek van de blijkens het vorig verslag (blz. 22) tijdelijk met het bestuur over het landschap Landak belaste mantri's en eenige andere landsgrooten werd in den loop van 1897 door de Indische Regeering machtiging verleend om den in 1882 als opvolger in dat bestuur aangewezen pangeran ratoe Abdul Adjid Han als panembahan te bevestigen, doch door verschillende omstandigheden was diens optreding nog achterwege gebleven.

Een hinderpaal tegen het verder ontstaan van betere toe-

standen in het landschap Matan (afdeeling Soekadana), welke sedert de verlegging van den controleurszetel naar de Matansche hoofdplaats Ketapang (verg. het verslag van 1895, blz. 96) reeds aanvankelijk begonnen zichtbaar te worden, werd weggenomen door de verwijdering van een gevaarlijk element uit de omgeving van den bejaarden panembahan, tegen wien deze, noch ook diens aangewezen opvolger (pangeran ratoe) of andere landsgrooten waren opgewassen. Bedoelde maatregel gold des panembahans oudsten zoon, indertijd niet als opvolger aangewezen wegens de niet-vorstelijke afkomst zijner moeder. In het belang van de rust en orde in Matan werd hij in Juli 1897 naar Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) geïnterneerd.

Daargelaten enkele snelpartijen, die echter niet op groote schaal werden bedreven, kon — gelet op de groote uitgestrektheid van het gewest en de weinige medewerking van inlandsche vorsten en hoofden — de veiligheid van personen en goederen bevredigend worden genoemd.

Met betrekking tot het godsdienstig leven der inlandsche bevolking trok niets bijzonders de aandacht. Van Protestantsche zijde werd, naar aanleiding van een van inlandsche hoofden uitgeganen wensch, het denkbeeld eener missie aan de Boven-Melawi in overweging genomen, doch om financieele redenen werd daarvan voorloopig afgezien. Nadat in 1896 de Roomsch-katholieke statie Singkawang tijdelijk was opgeheven, is in 1897 ook de met het missiewerk in de Sebroeang-streek (Boven-Kapoeas) belaste geestelijke van Nanga Sedjiram naar elders overgeplaatst.

De algemeene gezondheidstoestand was zeer naar wensch.

Het waardecijfer van den invoer daalde eenigszins, doch dat van den uitvoer steeg aanzienlijk; over 't geheel kon de toestand van den handel gunstig worden genoemd.

In algemeenen zin kon de rijstoogst niet geslaagd heeten. Daarentegen was het vrij voordeelig gesteld met de inzameling van gambier, indigo en klappers, doch de pepercultuur gaf weinig bevredigende uitkomsten. Inzameling van boschproducten had op groote schaal plaats en de handel daarin was levendiger dan ooit.

De vischvangst bleef aan een groot gedeelte der bevolking een goed bestaan opleveren. De rivier- of zoetwatervisscherij was in verband met de groote vangst van het voorafgegane jaar echter van weinig beteekenis, zelfs in de Boven-Kapoeas.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

In het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest hadden geene gebeurtenissen van politiek belang plaats.

In de bovenstreken, waar zich nog altijd de pretendent-sultan Goesti Mohamad Seman bleef ophouden, was ons van veel nut het bekwame districtshoofd te Moeara Laoeng (Boven-Doesoen), Kiahi Sahadan, wien in Maart jl. de zilveren ster voor trouw en verdienste geschonken werd. Op een tocht door hem in de streken der Boven-Barito ondernomen voor den aanslag van de bevolking in de hoofdelijke belasting, ondervond hij veel medewerking zoowel van Tommonggong Djidan (vroeger een der ijverigste aanhangers van den pretendent-sultan) als van hoofden, die tot nog toe eene afwachtende houding hadden aangenomen. In de Laoeng-streek nam Sahadan's invloed eveneens toe. Op aanraden van genoemd districtshoofd bracht Tommonggong Djidan aan den assistent-resident der afdeeling Doesoenlanden, toen deze zich te Moeara Laoeng bevond, met het grootste gedeelte zijner bloed- en aanverwanten een bezoek en vergezelde vervolgens dien ambtenaar op eene reis de Barito op. Later verzocht hij schriftelijk dat bezoek te willen beschouwen als zijne onderwerping, doch hem voorloopig nog te verschoonen van een tocht naar Bandjermasin, om aldaar den resident zijne onderwerping aan te bieden. De pretendent-sultan was over de handelingen van Tommonggong Djidan zeer ontstemd en heeft hem in het openbaar vervloekt. Het schijnt echter dat zij zich weder met elkaar verzoend hebben, want de laatstgenoemde was sedert tegenwoordig geweest bij de besnijdenis en het huwelijk van een familielid van den pretendent-sultan. Hoewel van deze feesten veel werk was gemaakt, waren verscheidene invloedrijke hoofden afwezig en had de bevolking er weinig belangstelling voor getoond. Ter bestrijding van de onkosten wendde Goesti Mohamad Seman zich tot Kiahi Sahadan, die hem ook nu weder hielp. Zoowel de pretendent-sultan als zijn schoonzoon Goesti Mohamad Arsat verklaarden herhaaldelijk dat zij hunne onderwerping zouden komen aanbieden, doch aan die uitlatingen moet, naar de resident bericht, niet te veel waarde gehecht worden, daar zij ieder oogenblik van plan veranderen. Bij de laatste ontmoeting met Kiahi Sahadan gaf Goesti Mohamad Seman te kennen dat hij zich rustig in de bovenstreken wilde nederzetten en niet meer tegen het Gouvernement zou optreden. Om het benoodigde hout te verkrijgen voor een huis, dat hij in het stroomgebied der Menawing wilde bouwen, was hij, hoewel te vergeefs, de Laoeng-streek gaan bezoeken.

Zekere Tommonggong Angi, hoofd van Moeara Koenji (in de nabuurschap van de Djoeloei gelegen), die met zijn schoonvader, Tommonggong Saboeh, den geheelen bovenloop der Barito tot aan de grenzen met de residentie Westerafdeeling van Borneo beheerscht, kwam in Januari jl. naar Moeara Teweh om van zijne goede gezindheid blijk te geven. Door den assistent-resident werd hem de eed van trouw en gehoorzaamheid afgenomen, waarna hij van eene akte van aanstelling en van eene Nederlandsche vlag werd voorzien. Deze erkenning van ons gezag acht de resident van veel beteekenis, aangezien hierdoor de invloed van de partij van den pretendent-sultan in bedoelde streken als vernietigd kan worden beschouwd. In Februari werd dit voorbeeld gevolgd door een neef van voormelden Tommonggong Djidan, met name Tommonggong Djadam, die met het grootste gedeelte zijner mannelijke familieleden den assistent-resident mede zijne onderwerping aanbood.

In de Boven-Laoeng-streek dreigden vijandelijkheden te ontstaan tusschen de Dajaks aldaar en de Boegineezen uit het gebied der Boven-Pahoe-rivier (Koetei) wegens het snellen van drie Boegineezen. Reeds stonden de partijen gewapend tegenover elkaar, toen door tusschenkomst der hoofden de vrede hersteld werd.

Hoorde men vroeger herhaaldelijk van moorden in het gebied der Boven-Barito, gedurende het verslagjaar kwam er slechts één voor, namelijk op een volgeling van het in 't verslag van 1896 (blz. 25) genoemde hoofd Tommonggong Silam van Siang Moeroeng. De reeds genoemde Tommonggong Angi leverde den lastgever tot dien moord aan ons bestuur uit.

Het districtshoofd van de Kleine Dajak vertoefde gedurende $3\frac{1}{2}$ maand in de streken der Boven-Kahajan en Boven-Kapoeas. De toestand was er gunstig; de hoofden hadden de in 1894 op de groote vergadering te Toembang Anoei ontvangen bevelen (zie het verslag van 1895, blz. 21/22) trouw opgevolgd. Tal van geschillen konden door het districtshoofd op vreedzame wijze worden opgelost. Dit verblijf werd tevens benuttigd om een meer gelijkmatigen aanslag van de hoofdelijke belasting te bewerken, terwijl eenige stammen, die tot nu toe geen belasting hadden betaald, alsnog werden aangeslagen. Zij hadden daartegen geen bezwaar.

Eenige familieleden van den in de voorgaande paragraaf bedoelden Raden Pakoe uit de Boven-Melawi (Westerafdeeling van Borneo), onder wie zijn schoonzoon Deradjak, hadden de wijk genomen naar het gebied der Boven-Barito. Genoemde Deradjak had zich tot Goesti Mohamad Seman en Goesti Mohamad Arsat gewend om hulp en ook Kiahi Sahadan te Moeara Laoeng opgezocht. Aan laatstgenoemde deelde hij mede dat hij eerst boschproducten moest inzamelen om eene schuld af te betalen en daarna met zijne familieleden naar den assistent-resident te Moeara Teweh wilde gaan. Andere lieden uit de Melawi-streek hebben zich bij aanverwanten in de Dajaklanden en de bovenlanden der afdeeling Sampit gevestigd. Zij hielden zich daar rustig en wenschen voorloopig niet naar hun geboorteland terug te keeren.

Omtrent de aan inlandsche hoofden krachtens eene gouvernements-instructie ter besturing gegeven landschappen, gelegen in het zuidelijk deel van Borneo's Oostkust, welke bekend staan onder den naam van Tanah Boemboe-landen, doch die tot het rechtstreeksch gouvernementsgebied behooren, wordt het volgende bericht. De bestuurder van Batoe Litjin kwam tijdens het onderzoek van de hem ten laste gelegde wederrechtelijke handelingen (zie vorig verslag, blz. 23) te overlijden; een neef van den overledene, eene als eenvoudig en eerlijk bekend staande persoonlijkheid, werd tot waarnemend hoofd van dat landschap aangesteld. De bestuurder van Tjantoeng, die zich aan onrechtmatige handelingen had schuldig gemaakt, de bevelen van den controleur omtrent de opvatting van personen niet opvolgde en eene ongepaste houding tegenover dien ambtenaar aannam, werd naar Bandjermasin opgezonden en aldaar door den resident terechtgewezen. Dit had eene goede uitwerking; sedert dien tijd had de controleur niet meer over hem te klagen.

Met het zelfbestuur van Pegatan-Koesan kwam onder dagteekening van 23 October 1897 een suppletoir contract tot stand, waarbij onze mijnverordeningen voor beide landschappen en

hunne ingezetenen bindend werden verklaard; bedoelde overeenkomst werd goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 5 Februari 1898 n°. 31. Omtrent den bestuurder, die het Gouvernement gunstig gezind is, wordt overigens gezegd dat hij, ondanks herhaalde raadgevingen om zich daarvan meer te onthouden, verslaafd blijft aan opium en dobbelen.

In de overige tot dit gewest behoorende zelfbesturende landschappen kon de politieke toestand bevredigend genoemd worden, behalve in het tot de afdeeling Sampit behoorende Kotta Waringin, waar de bevolking veel te lijden had van vexatoire handelingen der vorstentelgen. Daar de controleur van genoemde afdeeling ongeveer eene maand in dat landschap vertoefde, was hij in de gelegenheid de toestanden aldaar wat beter te leeren kennen. Het door hem uitgebracht rapport gaf den resident aanleiding om bij een bezoek aan Kotta Waringin den bestuurder te wijzen op de verwaarloozing van de belangen van zijn land en volk en hem aan te raden den handel te bevorderen en de heerendiensten te verminderen. De vorst beloofde 's residents wenken en raadgevingen te zullen opvolgen. Verschillende punten, waarin bij het bestaande politiek contract met Kotta Waringin niet of niet voldoende was voorzien, werden nader geregeld bij eene suppletoire overeenkomst dd. 28 September 1897, welke werd goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit van 5 Februari 1898 n°. 30.

In Pasir werd, na het optreden in October 1896 van een nieuwen sultan (zie vorig verslag, blz. 24/25) de rust niet verstoord, en van roof, moord en diefstal, die er tijdens het wanbestuur van den vorigen sultan aan de orde van den dag waren, werd niet meer gehoord. De verhouding tusschen het inlandsch en het Europeesch bestuur was naar wensch. De sultan, die zwaar lijdende is aan aamborstigheid, vestigde zich voorgoed op de hoofdplaats van zijn land, waar hij eene passar liet bouwen. Slechts eenmaal ondernam hij eene reis naar de binnenlanden om zijne familieleden af te halen. De afgezette sultan hield zich rustig te Bandjermasin: eenigen dergenen, die hem daarheen gevolgd waren, keerden naar Pasir terug: het waren grootendeels vrouwen, die zich in den vreemde niet tehuis gevoelden.

Omtrent het landschap Koetei wordt in het gewestelijk verslag medegedeeld dat de handel, zoomede het aantal in werking zijnde ondernemingen van landbouw en nijverheid er toenemen. De gedurende eenige maanden in Europa vertoefd hebbende Koeteische prinsen keerden in November 1897 in hun land terug, zeer voldaan over de hun in Nederland tebeurt gevallen ontvangst. De voor den sultan en voor de prinsen bestemde tegengeschenken van H. M. de Koningin werden hun sedert op plechtige wijze uitgereikt. Omtrent de overneming door het Gouvernement van tolrechten en pachten in Koetei, zoomede in eenige andere landschappen ter Oostkust van Borneo, worden de eindvoorstellen van de Indische Regeering tegemoetgezien.

Het bekende hoofd der Kajan-Dajaks, Kwing Irang, deed de deelnemers aan de wetenschappelijke expeditie naar Centraal-Borneo (verg. vorig verslag, blz. 22) uitgeleide tot Oedjoe Tepoe aan de Mahakkam, niet ver van de in het verslag van 1896 (blz. 27) genoemde kampong Ana. Op 24 Mei 1897 had hij aldaar eene samenkomst met den assistent-resident van Koetei en de Noordoostkust van Borneo en riep, ook namens de andere Dajaksche hoofden, de hulp van het Gouvernement in tegen de Batang Loepar-Dajaks, die herhaaldelijk, met overschrijding van de grens tusschen Serawak en het Nederlandsch gebied, invallen doen in de streken aan de Boven-Mahakkam, daarbij verklarende dat de Kajan's zich aan elke door het Gouvernement in deze te nemen beslissing zouden onderwerpen. Voorts verzocht hij uitbreiding van onzen bestuursinvloed tot Centraal-Borneo en om plaatsing van een besturend ambtenaar aldaar. Naar aanleiding hiervan is in April jl. de gewezen leider van de hoogerbedoelde wetenschappelijke expeditie, dr. A. W. Nieuwenhuis, met een controleur van het binnenlandsch bestuur in commissie benoemd tot het instellen van een plaatselijk onderzoek naar de hangende geschillen tusschen de Dajaks van de Boven-Mahakkam en de uit Serawak afkomstige Batang Loepars. De commissie, die door eenig gewapend personeel zal worden vergezeld en aan welke o. a. een photograaf en een opnemer zullen worden toegevoegd, heeft in opdracht naar bevind van zaken te handelen, omtrent hare bevindingen en verrichtingen te rapporteeren en voorstellen in te dienen tot bestuursvestiging in Centraal-Borneo. Daarna zal dr. Nieuwenhuis door een bezoek van de Boven-Kajan-streken zich op de hoogte gaan stellen van de toestanden onder de Kedjin- of Kenja-Dajaks, en zulks in verband met het in Maart 1896 door hun algemeen stamhoofd gedaan verzoek om aan een deel zijner onderhoorigen toe te staan zich op gouvernementsgebied te vestigen (verg. vorig verslag, blz. 22/23).

In de noordelijk aan Koetei grenzende Berouwsche landschappen kwam eene verandering ten goede in de gespannen verhouding tusschen den sultan van Goenoeng Taboer en dien van Sambalioeng; dientengevolge hebben de vele inlandsche gelukzoekers in deze streken met hunne kuiperijen minder kans van slagen, hetgeen aan den algemeenen gang van zaken slechts bevorderlijk kan zijn. Had eerstgenoemde zich al dadelijk zeer ingenomen betoond met de vervanging in Mei 1897 van den te Berouw geplaatsten inlandschen posthouder door een controleur, de sultan van Sambalioeng scheen er niet tevreden mede te zijn; deze bleef althans steeds in de bovenlanden verwijlen en weigerde naar Berouw af te komen, zooals het heette omdat de „wazirs" geene behoorlijke woning voor hem hadden doen oprichten. Een schrijven van den resident deed den sultan echter van gedachte veranderen; hij kwam in November te genoemder plaatse en schijnt tegen de tegenwoordigheid van den controleur aldaar geen bezwaar meer te hebben. In Mei jl. heeft de sultan te Bandjermasin een huldebezoek aan den resident gebracht. De in 1896 gehouden verkiezing van Si Bagian, den oudsten zoon van den sultan van Sambalioeng, tot eventueel opvolger in het bestuur over dat landschap werd bij gouvernementsbesluit van 10 December 1897 n°. 11 goedgekeurd en bekrachtigd. Het gezag van dezen vorst over de Dajaks binnen zijn gebied is nog zeer gering; hij heeft niet kunnen beletten dat door Bassaps uit de benedenstreken een sneltocht naar Sangkoel Irang in Koetei is ondernomen; bij die gelegenheid zijn ze echter teruggeslagen met verlies van verscheidene dooden. Het vrouwelijke hoofd van den voornaamsten Dajakschen stam in Goenoeng Taboer maakte hare opwachting bij den controleur. Deze bezocht met den sultan verschillende streken van het landschap.

De stand van zaken in Boeloengan was bevredigend. In de Boven-Sesajab bleef het, na de afzetting en verbanning in 1896 van Sisapoe, den aan den sultan van Boeloengan onderhoorigen panembahan van die streek, rustig. Door Dajaks uit het gebied der Boven-Boeloengan-rivier was een sneltocht beraamd; de sultan begaf zich echter zelf naar de kwaadwilligen en wist hen te bewegen van den voorgenomen tocht af te zien. Verscheidenen der invloedrijkste Dajaksche hoofden kwamen te Boeloengan hunne opwachting maken zoowel bij den sultan als bij den controleur en enkelen waren ook tegenwoordig bij de verkiezing van des sultans oudsten zoon tot zijn eventueelen opvolger. Deze verkiezing werd door de Indische Regeering goedgekeurd en bekrachtigd bij besluit dd. 22 Januari 1898 n°. 9. De controleur bezocht verschillende gedeelten van Boeloengan met het gewestelijk stoomjacht *Sophia* en deed ook een tocht langs de Siboekoe-rivier.

Het gewestelijk verslag van 1897 bevat nog het volgende van algemeenen aard.

Over het geheel was de volksgezondheid in ons rechtstreeksch gebied gunstig; alleen hoorde men er veel van oogziekten. In de zelfbesturende landschappen ter Oostkust van het gewest was het in dit opzicht minder bevredigend gesteld; de berriberri eischte er vele offers en in Koetei werden bovendien vele gevallen van buikziekte, niet zelden met doodelijken afloop geconstateerd. Van bestuurswege werden geneesmiddelen verstrekt.

De veepest, die blijkens het vorig verslag (blz. 25) in December 1896 onder te Bandjermasin aangevoerd vee uitbrak en zich over de afdeelingen Amoenthai en Martapoera uitbreidde, was in Augustus 1897 geheel geweken. Het zwaarst was de onderafdeeling Tanah Laut der laatstgenoemde afdeeling geteisterd. Overigens kwamen onder den veestapel geene ziekten van aanbelang voor.

Ten gevolge van een meer regelmatigen regenval waren de uitkomsten van den rijstoogst gunstiger dan in 1896. De teelt van Liberia-koffie neemt steeds toe; zoowel Europeanen als inlanders en vreemde oosterlingen houden zich er mede bezig. De koffietuinen van den sultan van Koetei werden weder uitgebreid. In sommige streken van het gouvernementsgebied werd in meerdere mate dan vroeger werk gemaakt van de teelt van tabak voor de Europeesche markt, echter ten koste van het voor de inlandsche markt bestemde product, waarvan minder verbouwd werd. De uitgestrekte klapperbosschen in Amandit (afdeeling Amoenthai) en Sampit leverden eene ruime hoeveelheid copra op, met de bereiding en den verkoop waarvan menigeen goed geld verdiende. De teelt van rottan breidde zich weder uit; de prijzen van het product waren echter minder gunstig.

De handel bleef stationnair. Ten aanzien van het Christelijk zendingswerk getuigen de bestuursberichten dat in 1897 de evangelisatie weinig of geen vorderingen maakte De Islam bleef zich onder de heidensche Dajaks langzaam uitbreiden.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

In de onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van dit gewest kon de politieke toestand gedurende 1897 over het algemeen gunstig genoemd worden.

Het in 1896 tusschen den geschorsten en den waarnemenden (sedert definitief benoemden) regent van Saurabone (afdeeling Takalar) gerezen geschil over het bezit van eenige sawahs en vischvijvers, die door den eerste werden beschouwd als te behooren tot zijne poesaka's, doch door den laatste als ornamentsvelden werden opgevorderd, werd grootendeels uit den weg geruimd door de overgave van de meeste der betwiste gronden aan den waarnemenden regent.

In diezelfde afdeeling Takalar had uit het gebied van den glarang van Lakatong volksverloop plaats, en wel van aldaar gevestigde lieden, afkomstig uit het onder zelfbestuur staande landschap Laikang, die vanwege den vorst van Laikang tot terugkeer naar hun geboortegrond waren aangezet om den glarang, tegen wien hij eene veete had, bij het bestuur in een kwaden naam te brengen en, zoo mogelijk, diens val te bewerken. Het een noch het ander is hem echter gelukt. Door den gewestelijken gouverneur is bepaald dat de uitgewekenen hunne velden in Lakatong niet mogen bewerken, als zij er zich niet weder metterwoon komen vestigen. Tot nog toe was evenwel geen enkel huisgezin naar Lakatong teruggekeerd.

De op het eiland Kalao Towa (afdeeling Saleijer) gevestigde Boetonneezen weigerden de aan het Gouvernement verschuldigde hoofdelijke belasting aan den posthouder van Bonerate te voldoen, omdat zekere LAHAROEWA, een Boetonsche prins, die met vijf prauwen ten anker gekomen was, van hen aan belasting reeds f 1 per man benevens wat landbouwproducten ingevorderd had en hen met moord bedreigd had, indien zij den posthouder de hoofdelijke belasting betaalden Tevens had hij een door dien ambtenaar aangestelden kapala-kampong ontslagen en een ander in zijne plaats benoemd. Aan den sultan van Boeton was de uitlevering van de schuldigen verzocht, onder mededeeling dat, in afwachting daarvan, het jaarlijksch geschenk ad f 300 aan zijn gezantschap voorloopig achterwege blijft.

Voor zooveel de niet onder rechtstreeksch bestuur gebrachte streken betreft, valt slechts ten aanzien van sommige het een en ander mede te deelen.

Ofschoon onze betrekkingen met Gowa vriendschappelijk worden genoemd, werd echter niet de inwilliging verkregen van een door den gewestelijken gouverneur aan het Gowasch bestuur gedaan verzoek om de in de laatste jaren vlak bij de grens met ons gebied opgerichte passars, opiumkitten en dobbelplaatsen in het belang van orde en veiligheid twee à drie palen te verplaatsen en om een binnen dat landschap gelegen terrein tijdelijk in huur of tegen schadeloosstelling af te staan tot het houden van schietoefeningen met het nieuwe geweer. De militaire verkenningen werden er in 1897 van April tot de eerste dagen van December voortgezet zonder dat eenige moeielijkheid werd ondervonden.

Het in 't vorig verslag (blz 25/26) bedoeld nieuw politiek contract met Soppeng, dd. 18 Januari 1897, zoomede de voor de in het laatst van 1895 opgetreden bestuurster van dat landschap bestemde akte van bevestiging werden bij gouvernementsbesluit van 10 Juli 1897 n. 15 goedgekeurd en bekrachtigd. In tegenwoordigheid van den assistent-resident ter beschikking heeft in Februari 1897 zonder ernstige moeielijkheden de verkiezing plaats gehad van een „aroeng ri awa" in Mario-ri-awa, een vazalstaatje van Soppeng. Als zoodanig werd de zoon van den in 1896 overleden hoofdvorst van Wadjo verkozen.

De bestuurder van Kassa, welk landschap met Doeri, Maiwa en Batoelappa de Masenrempoeloe vormt, kwam in Maart 1897 te overlijden; zijne oudste dochter werd, overeenkomstig de landsinstellingen, door de landsgrooten tot zijne opvolgster verkozen.

In Wadjo bleef ook gedurende 1897 de waardigheid van „aroe matoewa" (hoofdvorst) nog in handen van den waarnemenden titularis AROE BETTENG, daar tot de verkiezing van een nieuwen hoofdvorst, in de plaats van den in Augustus 1896 overledene, nog niet werd overgegaan. Omtrent het landschap Tempe, dat zich in handen bevond van den overleden hoofdvorst, doch sedert door andere Wadjosche waardigheidsbekleeders in bezit was genomen, namelijk voor een deel door de „ranrang toewa" en voor een ander deel door den „tjakoeridi" (verg. vorig verslag, blz. 26), blijkt nader dat als eenige rechthebbenden daarop beschouwd moesten worden de „ranrang toewa" en, in plaats van den „tjakoeridi", de vorst van Maiwa. Het bezit er van door den overleden hoofdvorst was geheel wederrechtelijk. Voorloopig had nu AROE BETTENG Tempe onder zijn bestuur genomen, met het voornemen om, wanneer de gemoederen tot bedaren zouden zijn gekomen, het landschap in handen te stellen van de wettige rechthebbenden.

In Loewoe, waar wegens overlijden van den vermoedelijken bestuursopvolger eene nieuwe verkiezing moest plaats hebben, werd in December 1897 als zoodanig aangewezen de zoon van den overledene. Deze keuze werd in Maart jl. door het Gouvernement bekrachtigd. Op aanzoek van den vorst van Loewoe werd in Juli 1897 eene Bonische krijgsmacht naar de Loewoesche Toradja-landen gezonden in verband met een inval aldaar gedaan door den gemaal van de vorstin van Enrekang, met name AROE SOREANG, broeder van den vorst van Sidenreng, die beweerde dat het Loewoesche landschap Makale tot Enrekang behoorde. Ofschoon de vorst van Sidenreng zijn broeder in het ongelijk stelde en dezen gelastte zich uit Makale terug te trekken, stoorde zich AROE SOREANG daaraan niet. De Bonische krijgsmacht versloeg echter de lieden van Enrekang en verjoeg ze uit de Toradja-landen.

Ten einde advies uit te brengen omtrent de vraag of en, zoo ja, hoever Loewoe invloed kan uitoefenen over de Alfoersche stammen in het landschap Posso (residentie Menado), werd door eene commissie, bestaande uit twee ambtenaren van het binnenlandsch bestuur (van wie er één door den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden en één door den resident van Menado was aangewezen) en aan wie een officier van den generalen staf, zoomede — als gids en tolk — de te Posso gevestigde zendeling-leeraar waren toegevoegd, een onderzoek ingesteld naar den toestand in laatstgemeld landschap. De hoofdingenieur van het mijnwezen R. FENNEMA, die de reis ook medemaakte, kwam om het leven door het omslaan van het vaartuig, waarmede hij het meer van Posso trachtte over te steken. Nopens het door bedoelde commissie uitgebracht rapport werd, tijdens de afsluiting der Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk, advies ingewacht van den directeur van binnenlandsch bestuur.

In het Mandharsche landschap Balangnipa (westkust van Celebes) waren roof en diefstal aan de orde van den dag. Aan eenige personen, die zich schuldig gemaakt hadden aan die vergrijpen ten nadeele van een paar bewoners van het eiland Groot-Balang (afdeeling Makasser), werden door den assistent-resident ter beschikking tijdens zijn verblijf in dat landschap in Juni 1897 schadevergoedingen opgelegd, die onmiddellijk werden uitbetaald. In den toestand van de overige Mandhar-staatjes viel, volgens het gewestelijk verslag, eenige verbetering waar te nemen. Met de door de Indische Regeering noodig geachte aanvulling van een der artikelen van de in September 1896 tot stand gekomen nieuwe politieke contracten met de Mandharsche landschappen Tjenrana en Mamoedjoe werd door de betrokken zelfbesturen ingestemd, waarvan zij deden blijken door eene aan den voet der overeenkomsten onderteekende en bezegelde verklaring (Augustus 1897). De voorwaarde, bij de goedkeuring dier contracten door de Indische Regeering gesteld (zie vorig verslag, blz. 26), werd hierdoor vervuld.

Door den civielen gezaghebber te Donggala werden in September 1897 politieke contracten gesloten met de zelfbesturen der Kaïlische landschappen Sigi, Dolo en Belomaroe, van welker bekrachtiging door de Indische Regeering tot dusver hier te lande nog geen bericht is ontvangen.

In 't vorig verslag (blz. 26) werd gemeld dat met de zelfbesturen van Tontoli (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) en Bwool (residentie Menado) overeenstemming werd verkregen omtrent eene nieuwe omschrijving van de grens tusschen beide landschappen. Van de ter zake opgemaakte verklaringen, bestemd om aan het met elk dier landschappen bestaande politieke contract te worden gehecht, werd aanteekening gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 14 October 1897 n°. 19. Er is nu bepaald dat de grens wordt gevormd door de Lakoang-rivier tot aan haren oorsprong; voorts door den bergrug, die naar den kam van het Dako-gebergte loopt, en verder door dat gebergte tot het centraalgebergte, dat de waterscheiding vormt tusschen de noord- en de zuidkust van Noord-Celebes.

Bij den sultan van Boeton werden van bestuurswege stappen gedaan om ten behoeve van het Gouvernement — voor de oprichting van eene halfwilde paardenstoeterij — de beschikking

te erlangen, desnoods door daarvoor eene jaarlijksche huur te betalen, over een onbewoond en onbebouwd gedeelte van het Boetonsche eiland Kabaëna. Tot dusver werd echter van den sultan geen beslissend antwoord ontvangen. Ook omtrent het hem gedaan voorstel om zijn recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en het verleenen van mijnconcessiën aan het Gouvernement af te staan, had hij zich nog niet verklaard. Het op Boeton gelegerde detachement militairen, dat in het begin van 1897, wegens het heerschen van de cholera op dat eiland, naar Makasser was overgebracht, keerde in October d. a. v., toen die ziekte geweken was, naar Boeton terug.

De staat der volksgezondheid was bevredigend; slechts in de afdeelingen Takalar en Zuiderdistricten en in de onderafdeeling Pangkadjene der afdeeling Noorderdistricten kwamen nogal veel koortsen en buikziekten voor, echter zelden met doodelijken afloop.

Onder de buffels in de afdeelingen Takalar en Oosterdistricten heerschte in de eerste helft van het jaar eene ziekte, waaraan ongeveer 200 dieren bezweken. Wegens afwezigheid van een deskundige kon de aard der ziekte niet worden geconstateerd.

Voornamelijk ten gevolge van de te vroeg ingevallen droogte was in de meeste gouvernementslanden de rijstoogst minder ruim dan in 1896; alleen in de afdeeling Zuiderdistricten, met uitzondering van het regentschap Binamoe, viel hij beter uit. In de vorstenlanden, uitgenomen in Tanette en Barroe, waren de uitkomsten buitengewoon gunstig. Andere voedingsgewassen dan rijst, waartoe vooral djagong, katjang, ketella en andere aardvruchten behooren, slaagden naar wensch, en van de koffieplantsoenen werd een ruimer product dan in 1896 verkregen.

In de vorstenlanden, voornamelijk in Loewoe, Laiwoei, de Mandharsche en de Kailische landschappen, zoomede op Soembawa, levert het inzamelen van boschproducten aan het grootste gedeelte der bevolking een middel van bestaan op.

Ten gevolge van de lage prijzen van koffie, dammar, rottan, en andere handelsproducten en den ongunstig uitgevallen rijstoogst was zoowel de groot- als de kleinhandel zeer gedrukt.

De Islam breidt zich langzaam uit onder de Alfoeren van Centraal-Celebes en het zuidoostelijk schiereiland en ook onder de To-Donggo op Soembawa en in het onder Bima ressorteerende Mangerai (Flores). De in de Zuiderdistricten gevestigde zendelingen van de Utrechtsche Zendingsvereeniging maakten zich zeer verdienstelijk door het verleenen van geneeskundige hulp.

§ 16. *Menado.*

Van de bij de wet dd. 1 Februari 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 43, Indisch Staatsblad n°. 114) geopende gelegenheid om dit gewest in zijn geheel of voor een gedeelte bij het gouvernementstolgebied in te lijven, is door den Gouverneur-Generaal, te rekenen van 1 Juni 1898, reeds gebruik gemaakt voor zooveel betreft de Minahassa en het district Kwandang der afdeeling Gorontalo, zoomede ten opzichte van de onder inlandsch zelfbestuur staande landschappen ter noordkust van Celebes en die op de Sangi- en Talaut-eilanden. De verschillende daartoe betrekkelijke regelingen (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 119 t/m 122), waaronder ook de invoering in het nieuwe tolgebied van den petroleum- en den lucifer-accijns, worden nader behandeld in hoofdstuk **M**. Tot de invoering van de besproken maatregelen in de genoemde onder inlandsch zelfbestuur staande gedeelten van het gewest was reeds vroeger (verg. het verslag van 1895, blz. 26/27, en dat van 1897, blz. 27/28) de instemming der betrokken bestuurders verkregen, terwijl het bedrag der hun daarvoor jaarlijks uit te keeren schadeloosstellingen — waarvan alleen ten opzichte van de eerstbedoelde landschappen (die op de noordkust van Celebes) sprake behoefde te zijn — geregeld werd bij de met Bwool, Kaidipang, Bolang Itang, Bintaoena en Bolang Oeki in September 1897 en met Bolang Mongondo op 2 April 1898 gesloten suppletoire overeenkomsten, alle sedert goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 14 Mei 1898 n°. 28. In verband met de reeds ontstane en — als gevolg van de in opkomst zijnde mijnindustrie — te verwachten verdere ontwikkeling der handelsbeweging in dit gewest zijn met 1 April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 11) de vroeger onbeduidende havenplaatsen Belang (Minahassa) en Kwandang (Gorontalo) opengesteld voor den algemeenen handel. Tot het treffen van de met de voorgenomen loslating van de verplichte teelt en levering van koffie in de Minahassa samenhangende regelingen is de Gouverneur-Generaal in Mei 1898 door het Opperbestuur gemachtigd.

Gedurende het verslagjaar bleef allerwegen in het gewest de politieke rust bewaard.

Met opzicht tot de Sangi- en Talaut-eilanden worden zoowel in de organisatie van het inlandsch bestuur als op het stuk der heerendiensten aldaar eenige hervormingen voorbereid, waaromtrent de resident in Februari jl. van instructiën is voorzien. Verder zal met de radja's aldaar worden onderhandeld over belangrijke wijzigingen in de met hen bestaande politieke contracten, ook ten einde in hun gebied de toepasselijkheid van onze mijnverordeningen te verzekeren.

Met dit laatste doel kwamen reeds met verschillende landschappen in dit gewest regelingen tot stand, hetzij ter gelegenheid dat nieuwe politieke contracten gesloten werden, zooals met de lager te vermelden Tominische landschappen Parigi en Todjo, hetzij dat nopens bedoeld punt suppletoire contracten werden aangegaan, zooals het geval was zoowel met het mede lager te noemen Tominische landschap Maoeton als met de hiervóór reeds vermelde noordkust-staatjes, namelijk onder dagteekening van 14 Mei 1897 met Bwool, op 25 Juli met Bintaoena en met Bolang Itang, op 26 Juli met Bolang Oeki en met Kaidipang, en op 2 April 1898 met Bolang Mongondo. De bedoelde suppletoire overeenkomst met Bwool is door de Indische Regeering goedgekeurd en bekrachtigd bij besluit van 29 Juni 1897 n°. 19, onder voorbehoud dat de vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, welke reeds vroeger door het zelfbestuur met voorkennis van het Gouvernement zijn uitgegeven aan particulieren, voor zooveel de houders dier vergunningen daarvan geen afstand mochten doen, beheerscht blijven door de bepalingen van de betrekkelijke door den resident goedgekeurde overeenkomsten, met dien verstande evenwel dat de concessiën tot mijnontginning, welke van die vergunningen het gevolg mochten zijn, worden uitgegeven door het Gouvernement. Met dat voorbehoud heeft het Bwoolsch zelfbestuur ingestemd. Daar in de verder genoemde noordkust-staatjes zulke goedgekeurde overeenkomsten met particulieren niet bestaan, konden de met deze landschappen gesloten suppletoire contracten zonder voorbehoud worden goedgekeurd en bekrachtigd, hetgeen ten aanzien van Bintaoena, Bolang Itang, Kaidipang en Bolang Oeki geschiedde bij gouvernementsbesluit dd. 24 September 1897 n°. 19 en ten aanzien van Bolang Mongondo bij dat van 4 Juni 1898 n°. 2.

In de meeste der voormelde noordkust-staatjes is nog niet, zooals in Bwool, het verbruik van opium algemeen doorgedrongen, en daar de radja's beducht waren dat die toestand niet behouden zou kunnen blijven tenzij de Regeering den invoer er van verbood en strafbaar stelde, is in den aanvang van 1898 (Indisch Staatsblad n°. 17) met betrekking tot Bolang Mongondo, Bolang Itang, Kaidipang, Bintaoena en Bolang Oeki zoodanig verbod in het leven geroepen, ook ten opzichte van sterke dranken, met hoedanige uitbreiding van het verbod de radja's gaarne instemden, waar toch hunne onderdanen van spiritualiën nog in 't geheel geen gebruik maakten. Hetzelfde tweeledig verbod werkt sedert 1890 met goed gevolg op de Sangi- en Talaut-eilanden. Evenals dáár is ook ter noordkust van Celebes op het verbod van invoer van sterke dranken eene uitzondering toegelaten ten opzichte van niet-inlanders. Aan Europeanen en vreemde oosterlingen kan namelijk door het hoofd van gewestelijk bestuur worden vergund voor eigen gebruik sterke dranken in te voeren tot de hoeveelheid als voor elk geval in de vergunning aangegeven.

Omtrent de landschappen aan de Tomini-bocht, met namen Maoeton, Sigenti, Kasimbar, Toriboeloe, Amfibaboe, Parigi, Saoesoe, Posso en Todjo, valt het volgende mede te deelen.

Het op 16 September 1896 met Maoeton gesloten politiek contract werd op 26 Mei 1897 nog gevolgd door eene — hooger reeds ter loops vermelde — suppletoire overeenkomst betreffende de toepasselijkheid van onze mijnverordeningen op het landschap en zijne ingezetenen. De beide contracten werden goedgekeurd en bekrachtigd respectievelijk bij gouvernementsbesluit dd. 27 Augustus 1897 n°. 14 en 21 Januari 1898 n°. 16.

Van de met Maoeton in bondgenootschappelijke verhouding staande landschappen waren er, blijkens het vorig verslag, drie, met namen Sigenti, Toriboeloe en Amfibaboe, wier hoofden akten hadden onderteekend, waarbij zij het nieuwe Maoetoncontract voor zich bindend verklaarden. Tegen die akten zijn echter bij de Indische Regeering bedenkingen gerezen, zoodat de resident is aangeschreven over het doen afleggen van nieuwe verklaringen met de betrokken hoofden te onderhandelen. Vermoedelijk zal dan ook de gewenschte regeling kunnen getroffen worden met het in dezelfde verhouding tot Maoeton staande landschap Kasimbar, welks hoofden hun aanvankelijk bezwaar om daartoe over te gaan hadden laten varen. Dat nog geen akte gepasseerd was, lag hierin dat de bestuurder (magaoe) overleden was, en de aanwezige „ado's" eerst een vervanger wenschten te kiezen. Het vroeger als een Maoetonsch landschap onder eigen bestuur

aangemerkte Donggoeloe (zie vorig verslag, blz. 28) bleek geen zelfstandig bestaan te voeren.

Het landschap Parigi werd gedurende 1897 driemaal door den resident bezocht. Een dier bezoeken, in het laatst van Mei, had ten doel om BAPA-I-HENTA, alias RADJA MALOLO (zie het verslag van 1896, blz. 30) tot magaoe te verheffen, zooals bij eene vorige gelegenheid door de rijksgrooten was verzocht. Hij weigerde echter tot die waardigheid benoemd te worden, zoodat de rijksgrooten den resident aan boord een schrijven kwamen aanbieden, waarin zij verzochten I DJENGGI, jongere zuster van den in 1893 overleden magaoe, tot bestuurster te verheffen. Dit geschiedde met groote plechtigheid, terwijl tevens vier rijksgrooten aangesteld en beëedigd werden en voorts een nieuw, meer aan de eischen beantwoordend politiek contract werd gesloten, hetwelk ook op het stuk van mijnzaken de gewenschte regelingen bevat. Dit contract dd. 29 Mei 1897, waarop reeds in een vorig gedeelte dezer paragraaf is gedoeld, werd, met de door de nieuwe vorstin gepasseerde akte van verband en de voor haar bestemde akte van bevestiging, goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit van 6 Februari 1898 n°. 20. BAPA-I-HENTA kwam in het laatst van Augustus 1897 te overlijden. Volgens ingekomen berichten was in den laatsten tijd de verhouding tusschen hem en I. DJENGGI minder vriendschappelijk geweest en zou hij getracht hebben de aanhangers der nieuwe bestuurster nadeel te berokkenen en aan den kapitein-laut, een harer voornaamste aanhangers, alle goederen ontnomen hebben. Het lijk van BAPA-I-HENTA werd in zijne woning te Parigi Boehoe bijgezet; volgens de adat mocht het eerst na 100 dagen begraven worden, terwijl gedurende dien tijd alle werkzaamheden zouden hebben moeten stilstaan. I. DJENGGI gaf, met het oog op de hooge rijstprijzen, in November echter vergunning om de landbouwwerkzaamheden te hervatten. Volgens het gewestelijk verslag zouden na de begrafenis van BAPA-I-HENTA door het inlandsch bestuur pogingen aangewend worden om aan de twisten tusschen de Topebatoe-Alfoeren en de Parigiërs (zie vorig verslag, blz. 28), zoomede aan een gerezen geschil tusschen den radja van het Kaïlische landschap Sigi (Celebes en onderhoorigheden) en de aanhangers van wijlen BAPA-I-HENTA een einde te maken.

De met den kabasenja van Sajawose en met den radja van Todjo gesloten suppletoire contracten, waarvan in 't vorig verslag (blz. 28) gewag gemaakt werd, konden om verschillende redenen niet door de Indische Regeering worden goedgekeurd. Onder dagteekening van 25 Mei 1897 werd echter met den radja en de mantri's van Todjo een geheel nieuw politiek contract gesloten, tevens op het stuk van mijnzaken de gewenschte regelingen bevattende, welke overeenkomst bij gouvernementsbesluit van 28 November 1897 n°. 12 werd goedgekeurd en bekrachtigd.

De radja van Todjo gaf aan den te Posso gevestigden zendeling-leeraar vergunning om te Taliboi, waar de radja zijn gewoon verblijf houdt, eene school te openen; het daarvoor bestemde lokaal was bij het einde van 1897 in aanbouw.

Liet de veiligheid van personen en goederen in ons direct gebied weinig te wenschen over, ook uit de ter noordkust van Celebes en op de Sangi- en Talaut-eilanden gelegen landschappen waren de berichten dienaangaande gunstig, terwijl in de streken langs de Tomini-bocht verbetering viel waar te nemen, voornamelijk omdat de twisten tusschen de verschillende stammen onderling er meer en meer langs vredelievenden weg werden beslecht.

De gezondheidstoestand der bevolking was in de Minahassa niet bepaald ongunstig, zij het ook dat hier en daar, ten gevolge van het doorgaans regenachtige weder, vele gevallen van koorts en buikziekten voorkwamen. Vooral de negorij Taratara in het district Tombariri der afdeeling Menado werd in de eerste helft van het jaar hevig door koortsen geteisterd; niet alleen dat velen er aan die ziekte bezweken, maar de bevolking werd bovendien dermate in den arbeid belemmerd, dat schaarschte aan voedingsmiddelen ontstond, en het bestuur te hulp moest komen. Ook in de afdeeling Gorontalo hoorde men veel van koortsen en buikziekten. In de landschappen Saoesoe, Parigi, Amfibaboe, Toriboeloe en Kasimbar, zoomede op de Togean-eilanden (Todjo) heerschte in den aanvang van 1897 de pokziekte; zij was echter van een goedaardig karakter. In den ongunstigen gezondheidstoestand op de Sangi- en Talaut-eilanden, waarover in het vorig verslag (blz. 28) gerapporteerd werd, kwam langzamerhand verbetering. Van bestuurswege wordt op die eilanden veel gedaan om goede putten voor drinkwater te verkrijgen en om er de talrijke moerassen naar zee te doen uitwateren.

Uitgenomen op de Sangi- en Talaut-eilanden was de rijstoogst overal in het gewest bevredigend, in vele streken zelfs overvloedig. Ook de miloe (djagong), mede een hoofdfactor der volksvoeding, leverde bijna overal een zeer ruim beschot op. Van de klapper-aanplantingen, aan welke in vele streken van het gewest weder uitbreiding werd gegeven, was de opbrengst bevredigend, uitgenomen op de Sangi- en Talaut-eilanden, waar de inzameling beneden het middelmatige bleef. De oogst van muskaatnoten op het Sangische eiland Siauw was zeer ruim; elders hadden de aanplantingen van dit gewas van ziekte te lijden. Van de koffieplantsoenen werd een bevredigend product verkregen.

Belangrijke hoeveelheden dammar, rottan, bijenwas, ebben- en ijzerhout, bengkoedoe en sago werden uit de staatjes aan de Tomini-bocht te Gorontalo aangebracht.

In den algemeenen toestand van den handel kwam geen verandering.

De Christelijke propaganda ging steeds voort bekeerlingen te maken onder het nog heidensche deel der bevolking van de Minahassa, met name in de afdeeling Belang en in de districten Bantik der afdeeling Menado en Romoön en Tompasso der afdeeling Amoerang. Ook op de Sangi- en Talaut-eilanden neemt de evangelisatie gestadig toe. De te Posso gevestigde zendeling-leeraar heeft veel invloed onder de Alfoeren; de onder zijn toezicht staande scholen werden wel erg ongeregeld bezocht, maar niettemin maakten de kinderen tamelijke vorderingen.

§ 17. *Amboina.*

Hadden gedurende het verslagjaar feiten van politieke beteekenis in deze residentie niet plaats, de ruim 8000 zielen tellende gewestelijke hoofdplaats met hare naaste omgeving werd op 6 Januari 1898 geteisterd door eene hevige aardbeving, welke, behalve veel verlies van woningen en andere bezittingen, ook vele menschenlevens kostte. Buiten de in het fort omgekomenen (in 't geheel 14 personen, onder wie 7 militairen), had men, volgens opgaven der wijkmeesters, op de hoofdplaats zelve 126 dooden te betreuren (2 Europeanen, 6 vreemde oosterlingen, 41 Amboineezen, 65 andere inlanders en 12 gevangenen), terwijl het aantal gekwetsten aldaar kon worden gesteld op ongeveer 300 (onder wie 30 Europeanen), doch van dezen waren slechts enkelen bezweken. Zoo aan landsgebouwen als aan particuliere woningen, magazijnen en winkels was de verwoesting groot. De particuliere schade ter hoofdplaats werd op omstreeks 8 ton geschat, waarvan in de wijk der vreemde oosterlingen, de eigenlijke handelswijk, alleen p. m. f 370 000. Toen uit de van andere gedeelten van het eiland Amboina inkomende berichten bleek dat de aardbeving enkel de hoofdplaats en de in de onmiddellijke nabijheid daarvan gelegen negorijen [1]) tot centrum had gehad, en door vereenigde krachten der ingezetenen, onder leiding zooveel mogelijk van het bestuur, alles was gedaan wat de oogenblikkelijke nood vorderde, werd den 8sten Januari het ter reede liggende gouvernementsstoomschip *Arend* naar Makasser gezonden om daar het eerste bericht omtrent de ramp over te brengen. Op een uur afstands van die plaats ontmoette de *Arend* het stoomschip *van Oudshoorn* der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, dat onmiddellijk naar Makasser terugkeerde en nog in den avond van denzelfden dag (12 Januari) met verbandmiddelen naar de geteisterde plaats vertrok. Zoowel uit andere deelen van het eiland Amboina als van Saparoea werden al spoedig materialen voor hulplokalen aangevoerd (gebrek aan drinkwater of voedsel viel gelukkig niet te constateeren), terwijl vervolgens zoowel van Ternate als van Makasser en Batavia hulp kwam. Door de komst van de oorlogsfregatten *Koningin Emma* en *de Ruyter* kon o. a. voor meer geneeskundige hulp worden gezorgd, terwijl de aangebrachte dwangarbeiders eene welkome vermeerdering der arbeidskrachten verschaften. Ook het noodige waterstaatspersoneel werd naar Amboina gedirigeerd. Zoo in Indië als hier te lande heeft de particuliere liefdadigheid zich jegens de door de ramp noodlijdend gewordenen niet onbetuigd gelaten. Voor het in ontvangst nemen en zoo onpartijdig mogelijk verdeelen van de giften (waarvan het bedrag nog niet volledig is gemeld) vormde zich plaatselijk eene door den resident voorgezeten commissie. Een uitvoerig rapport van den resident dd. 20 Februari 1898 omtrent de ramp en de genomen maatregelen is opgenomen

[1]) In de omgeving der hoofdplaats werden, volgens een rapport van den controleur der afdeeling Amboina, slechts 2 personen door de ramp gedood, terwijl er 35 onbeduidende verwondingen hadden bekomen. De schade, aldaar aan gebouwen en goederen toegebracht, werd door de hoofden der betrokken negorijen en der door „inlandsche burgers" bewoonde kampongs op p. m. f 70 000 geschat.

in de Javasche Courant van 29 Maart jl. Volgens de tot einde Maart loopende berichten van Amboina hadden zich nog van tijd tot tijd, laatstelijk echter in mindere mate, schokken van aardbeving doen gevoelen. Door den dienst van het mijnwezen werd, tijdens de afsluiting van de Indische berichten voor deze paragraaf, een geologisch onderzoek ingesteld naar de vermoedelijke oorzaak der aardbeving en tot waar deze zich heeft doen gevoelen, en de vraag overwogen of het wel wenschelijk is de hoofdplaats op dezelfde plek te herbouwen. Indien deze vraag ontkennend wordt beantwoord, zou genoemde dienst, in overleg met den resident en den eerstaanwezenden officier van gezondheid, hebben na te gaan welke andere plaats dan 't meest zou verdienen in aanmerking te komen.

In de primitieve toestanden op de verschillende tot dit gewest behoorende eilanden of eilanden-groepen, buiten de eigenlijke Ambonsche en de Banda-eilanden, kwam over 't algemeen weinig verandering.

Op West-Ceram was het in 1897 over 't algemeen rustiger dan in vroegere jaren; wel hadden er af en toe snelpartijen plaats, doch niet op groote schaal. De te Kairatoe geplaatste posthouder had geregeld aanrakingen met de berg-Alfoeren; zelfs de hoofden der in vorige verslagen meermalen genoemde bergnegorij Hoenitetoe kwamen bij hem hunne opwachting maken; het mocht hem echter niet gelukken deze negorij met Roemberoe (zie vorig verslag, blz. 28) te verzoenen. In de onderafdeeling Amahei (het zuidelijk gedeelte van Midden-Ceram) werden drie personen gesneld, hetgeen er in de laatste jaren niet voorgekomen was. Het is gebleken dat deze moorden hebben plaats gehad, omdat de daders van de strandbevolking geen betaling hadden gekregen voor geleverde dammar.

Toen de resident in Juli 1897 bericht kreeg dat tusschen de negorijen Toeal en Doellah op de Key-eilanden vijandelijkheden dreigden te ontstaan, begaf hij zich derwaarts en gelukte het hem zonder veel moeite de gerezen geschillen uit den weg te ruimen.

Op de Tenimber-eilanden waren oorlogen tusschen verschillende negorijen weder aan de orde van den dag. Zoo werd op het eiland Jamdena de negorij Laoeran door de bewoners van Amtoefoe, Oelilit en Sefnawat verbrand. De negorij Adaoet verleende hulp aan de zich zonder dak bevindende bewoners van Laoeran, hetgeen door Oelilit kwalijk genomen werd, en volgens het gewestelijk verslag vermoedelijk tot nieuwe quaesties aanleiding zou geven.

In de onderafdeeling Letti, Moa, Leikor, Kisser en Roma komt langzamerhand meer orde en wordt ons gezag meer en meer erkend.

De gezagvoerders van een paar van Kisser afkomstige prauwen maakten zich in November 1897 in Portugeesch Timor aan overtreding van de aldaar werkende scheepvaartbepalingen schuldig, ter zake waarvan zij door de Portugeesche autoriteit werden gestraft.

Op de noordkust van het eiland Wetter werden eenige matrozen eener Madureesche prauw, die aan wal waren gegaan om water te halen, vermoord. Toen in November het gouvernementsstoomschip *Arend* daarheen vertrok om de schuldigen op te sporen, bleek de noordkust onbewoond te zijn en waren er geen gidsen te vinden, die genegen waren de woonplaatsen der moordenaars aan te wijzen. De bewoners van het hierbedoeld gedeelte van Wetter staan als zeer ruw en woest bekend; het bestuur had nimmer aanraking met hen.

In November werden door de *Arend* ook de tot de afdeeling Amboina behoorende Lucipara- en Schildpad-eilanden aangedaan.

De Islam breidde zich uit op Noord-Boeroe, Noordwest-Ceram en de Key-eilanden. Van invloed der hadji's valt echter weinig te bespeuren.

Het evangelisatiewerk maakte bij voortduring goede vorderingen. Op de eigenlijke Ambonsche eilanden was over het algemeen het kerkbezoek, vooral op feestdagen, zeer druk, en het aantal kerkelijk gesloten huwelijken nam er toe. Door de gezamenlijke Christengemeenten op het eiland Saparoea werd eene zendingsvereeniging opgericht, die een goeroe naar Adoeat op het eiland Selaroe (Tenimber-eilanden) uitzond. Op Boeroe breidde het Christendom zich uit zoowel in de afdeeling Masarete als in de afdeeling Kajeli, niettegenstaande het bedekt tegenwerking ondervond van de hoofden en bevolking der Mohammedaansche strandnegorijen. In verscheidene Protestantsche Christengemeenten aan de zuidkust van Ceram werden nieuwe kerken gebouwd, o. a. te Amahei, waar men bovendien openlijk afstand deed van alle heidensche gebruiken. De gemeente Paulohi weigerde deel te nemen aan een kakian-feest, door eenige Alfoersche negorijen gegeven. De jonge Christengemeenten op Ceram's noordkust werden steeds door Mohammedaansche hoofden tegengewerkt. Op de Aroe-eilanden werden alleen op Trangan ruim 1000 personen gedoopt; op den zoogenaamden achterwal werd echter tevergeefs getracht bekeerlingen te maken. De kleine oorlogen tusschen de negorijen op de Tenimber-eilanden en op de eilanden Babber, Sermatta en Wetter deden veel kwaad aan de evangelisatie. Een der goeroe's op laatstgenoemd eiland moest zelfs zijne gemeente verlaten om geen gevaar te loopen door de bergbewoners te worden vermoord. Op Sermatta werden een 70-tal heidenen gedoopt. Op Dammer waren vele scholen en kerken in aanbouw, en de heidensche bewoners van de negorij Ilmarang op het eiland Loeang, die zich vroeger steeds vijandig tegenover het Christendom hadden betoond, verzochten uit eigen beweging aan den goeroe te Loeang in hunne negorij school te houden, aan welk verzoek werd voldaan.

De zendingsarbeid der Roomsch-katholieken op de Key-eilanden droeg goede vruchten; het aantal doopelingen was op het eind van 1897 tot ruim 500 gestegen.

Uitgenomen op de Banda-, Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden liet in 1897 de gezondheidstoestand der bevolking in dit gewest van Februari tot en met Juli veel te wenschen over. De meest voorkomende ziekten waren koortsen, bronchitis, buikziekten en cholera. De lijders aan berriberri in de gevangenis te Amboina werden met goed gevolg overgebracht naar een tijdelijk etablissement in het gebergte; de sterfte onder hen was zeer gering.

Ten gevolge van de lage marktprijzen was de handel in noten en kruidnagelen nog gedrukter dan in 1896; daarenboven daalden ook de vogelhuiden en de copra in prijs. In den laatsten tijd wordt door de bewoners van Babber en de Tenimber-eilanden eene soort van verfhout (kajoe koening) ingezameld, ten verkoop aan de handelaren, die zich bevinden aan boord van de booten der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, welke deze eilanden aandoen.

Ter hoofdplaats Amboina beliep, volgens het gewestelijk verslag, in 1897 de waarde van den invoer ruim f 945 000 en die van den uitvoer ruim f 678 000, zijnde die cijfers veel geringer dan in 1896 (zie vorig verslag, blz. 30). Nopens de andere havens werden geen gegevens ontvangen.

§ 18. *Ternate.*

In Batjan bleef het bestuur nog gevoerd door eene commissie van landsgrooten, voorgezeten door den controleur. De tot sultan te verheffen prins Oesman, de oudste echte zoon van den laatsten sultan, had als commissielid in den laatsten tijd voortdurend aanraking met den controleur en toonde dat het hem aan ijver en goeden wil niet ontbrak. Een door den resident ingediend ontwerp van een met den aanstaanden sultan en de landsgrooten te sluiten nieuw politiek contract was bij het afsluiten van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk nog bij de Indische Regeering in behandeling.

Met de inlandsche zelfbesturen van Ternate en Tidore werden op 29 en 30 September 1897 suppletoire contracten gesloten betreffende de toepasselijkheid van onze mijnverordeningen op die landschappen en hunne ingezetenen. Zij werden bij gouvernementsbesluit van 23 December 1897 n°. 66 goedgekeurd en bekrachtigd.

De in 't vorig verslag (blz. 32) bedoelde, door den resident ingediende verbeterde omschrijving van het gebied van het sultanaat Tidore, strekkende ter vervanging van die, welke gehecht is aan het in Maart 1896 door de Indische Regeering bekrachtigde nieuw politiek contract dd. 22 October 1894, kon om verschillende redenen niet worden goedgekeurd. Den resident is opgedragen alsnog eene nader gewijzigde omschrijving op te maken en die met de noodige toelichting aan de Regeering in te dienen.

Aan het bij de Indische begrooting voor 1898 goedgekeurde plan, om in ons gebied op Nieuw-Guinea Europeesche bestuursambtenaren te vestigen, wordt eerlang uitvoering gegeven. Reeds zijn de ressorten en standplaatsen der twee aldaar te plaatsen controleurs bepaald (verg. lager hoofdstuk J), doch met de benoeming van de titularissen wordt verwijld tot dat aan ieder hunner de beschikking kan worden gegeven over een stoomvaartuig, tot de aanschaffing waarvan in Februari jl. machtiging is verleend. Tegen dien tijd zal ook het aan ieder hunner toe te voegen politiekorps worden georganiseerd. Het ressort van een der controleurs zal voorloopig ook de zuidkust omvatten, aangezien bij een in het najaar van 1897, tijdens de voortzetting

der hydrographische opnemingen aldaar, door het flottieljevaartuig *Borneo* nader ingesteld onderzoek nog geen geschikte gelegenheid voor eene bestuursnederzetting op dit gedeelte des eilands werd gevonden. Het denkbeeld om een afzonderlijken controleur voor de zuidkust te bestemmen, blijft dus nog rusten.

Blijkens het vorig verslag (blz. 32) was in Mei te voren het flottieljevaartuig *Java* naar de zuidkust gedirigeerd, waarheen zich toen ook de resident per gouvernementsstoomschip *Zeemeeuw* begeven had. Deze zending had meer bepaald ten doel het opsporen van de schuldigen aan het in Augustus 1896 in de Etna-baai aan een deel der bemanning van den Engelschen kotter *Lizzie* gepleegd molest en om, in verband met den uitslag, zoodanige genoegdoening voor het misdrevene te vorderen als de omstandigheden zouden blijken mede te brengen. Het gehouden onderzoek had ten gevolge dat eene sloep van de *Lizzie*, benevens de 5 geroofde geweren terugverkregen werden, terwijl de schuldigen, zwervende Papoea's, afkomstig van Lakahia, Baïk en Biroe, genoegdoening gaven door: overeenkomstig de gebruiken des lands, de hun als „bloedgeld" opgelegde boete te betalen, en wel door inlevering van wat zij aan waarde bezaten, als lilla's, gongs, oor- en armsieraden, potten, enz. Op inlandsche wijze werd door de lieden een eed gezworen nimmer meer roof of moord te zullen plegen noch op Europeanen, noch op inlanders.

Door de reeds genoemde *Borneo* werd tweemalen — in Augustus en September 1897 — eene reis langs Nieuw-Guinea's noordkust ondernomen, telkens met den resident aan boord. Op de eerste reis, die werd uitgestrekt tot de grens van ons gebied aldaar, werden o. a. aangedaan: de Koemamba-eilanden, waar de ontvangst vriendschappelijk was, — het eiland Jamna, aan welks korano (hoofd) een stel kleeren werd geschonken ooals door Tidoreesche hoofden van dien rang pleegt te worden edragen, — zoomede de baai van Tanah Merah, vanwaar, met 3 in kampong Pithia aan boord genomen tolken, naar de Humboldts-baai werd gestoomd. In deze baai ging de resident aan wal om met de mannelijke ingezetenen te spreken over de keuze van een opvolger van den overleden korano. Daar de keuze met algemeene stemmen op diens zoon viel, werd deze aangesteld tot korano van Tobadi en een 7-tal andere negorijen, terwijl een der inboorlingen, die te Ternate goed Maleisch had leeren spreken, tot „djoeroe basa" werd benoemd, zoodat het in den vervolge niet meer noodig zal zijn tolken naar de Humboldts-baai mede te nemen. Bij een bezoek per stoomsloep aan de in de binnenbaai gelegen negorij Nafri was de ontvangst welwillend, doch toen de resident de negorij Kajoe, op een der eilanden in de baai gelegen, ging bezichtigen, waren de vrouwen en kinderen in het bosch gevlucht.

Vervolgens werd oostwaarts gestoomd tot aan de grens van ons gebied. De kuststrook doet zich, van zee gezien, als eene schoone vlakte voor, met bergen op den achtergrond, eene groote tegenstelling met de kust der Humboldts-baai, welke uit slechts met alang alang begroeide heuvels bestaat.

Op de terugreis werd weder in de baai van Tanah Merah geankerd ter bevestiging door den resident van de korano's der kampongs Pithia en Toepoea en tot aanstelling aldaar van djoeroe basa's. De westelijkste binnenbaai van de baai van Tanah Merah, Telok Tjintan genaamd, met de negorijen Boeka en Mongee, bleek eene zeer geschikte ankerplaats voor vaartuigen te zijn. Langs de kust waren overal klapper-aanplantingen, terwijl in het gebergte obi-tuinen werden gezien.

Na een bezoek aan de Witriwaai-rivier en het eiland Podena werd koers gezet naar de op het eiland Jappen gelegen kampong Ansoes, ten einde den resident in de gelegenheid te stellen een onderzoek te doen naar den moord op een Bengaleeschen vogeljager, in dienst van een Amerikaan, die zich daar opgehouden had voor het verzamelen van vogels en vlinders, en tevens naar een rooftocht, dien de bewoners van Ansoes naar Biak (Schouten-eilanden) zouden hebben ondernomen. Bij aankomst van de *Borneo* nam bijna de geheele bevolking met have en goed in tal van prauwen de vlucht. De kapitein-laut van Tidore, die zich mede op de *Borneo* bevond, werd met eene gewapende vlet naar den wal gezonden om te trachten met de hoofden gemeenschap te verkrijgen. Dit gelukte. Zij erkenden den moord op den vogeljager gepleegd te hebben en waren bereid de daarvoor door den resident geëischte boete van f 200 aan goederen op te brengen; toen echter de uitlevering van de geroofde Biaksche slaven ter sprake kwam, maakten de inboorlingen zich gereed om de onderhandelingen af te breken en namen zelfs enkelen der aanwezigen eene dreigende houding aan. Een der hoofden werd gevankelijk naar boord gebracht, en aan de bevolking werd te kennen gegeven dat zij binnen een bepaalden tijd de boete en de slaven aan boord moest brengen. Toen de gestelde termijn verstreken was, zonder dat aan den eisch voldaan was, werden een paar granaten in het huis van den korano geworpen. Dit had het gewenschte gevolg, want den volgenden dag werden zes slaven uitgeleverd en tevens de als boete geëischte goederen aangeboden, terwijl de hoofden, onder belofte van niet meer op roof en moord te zullen uitgaan, het voornemen te kennen gaven om vier andere slaven, die zich op de noordkust van Jappen bevonden, mede uit te leveren.

Van Ansoes vertrok de *Borneo* over Doreh naar Ternate, om kort daarop — in September — eene tweede reis naar Nieuw-Guinea's noordkust te ondernemen, welke tocht, die slechts tot een gedeelte van dit kustgebied werd uitgestrekt, door den resident hoofdzakelijk werd dienstbaar gemaakt om eenige moord- en roofzaken tot klaarheid te brengen en den schuldigen boeten op te leggen of, voor zoover zij in de bosschen waren gevlucht, door vernieling van hunne achtergelaten bezittingen te straffen.

Aan de tot het sultanaat van Tidore behoorende Mapia- of St. Davids-eilanden, van welke ook sprake is in § 1 van dit hoofdstuk, werd in Januari 1898 een bezoek gebracht door een der te Ternate gevestigde ambtenaren (den gewestelijken secretaris), die de reis maakte met het in de Nieuw-Guinea-lijn varende stoomschip *Camphuys* der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij. Reeds bij het in 't zicht komen van de *Camphuys* werd op St. David de Nederlandsche vlag geheschen. De toestand werd er nog dezelfde bevonden als bij het vorig bezoek, in October 1896, toen de resident er met het gouvernementsstoomschip *Zeemeeuw* heen was geweest, terwijl sedert dien tijd geen enkel schip de eilanden had aangedaan, dan alleen de schoener, die er geregeld tweemalen 's jaars aankomt om voor rekening van den op de groep gevestigden Amerikaanschen handelaar (zie vorig verslag, blz. 31) lading in te nemen. Zoowel nu als in October 1896 was deze laatste afwezig, doch zijne op St. David woonachtige familieleden stelden onzen ambtenaar een brief ter hand, waarin de bedoelde ondernemer den resident o. a. mededeelde aan zijne ondergeschikten last te hebben achtergelaten om geene andere dan de Nederlandsche vlag te voeren. De sengadji (het hoofd van de Mapia-groep), die meer binnenslands op St. David woont en daarom bij het aan wal komen niet kon tegenwoordig zijn, maakte den bezoekenden ambtenaar zoodra mogelijk zijne opwachting en bevestigde wat deze reeds vernomen had. Op het tot de Mapia-groep behoorende eiland Brass, dat mede bezocht werd, bevond zich nog dezelfde Europeesche gemachtigde van voormelden ondernemer als in 1896. Een derde tot de Mapia-groep behoorend kleiner eiland, geheel met klapperboomen begroeid, doch onbewoond, werd door de *Camphuys* niet aangedaan. Eene der volgende vaartbeurten van dit stoomschip zou opnieuw worden benuttigd om door een Europeeschen ambtenaar den stand van zaken op de eilanden te doen opnemen, terwijl in den aanvang van Mei jl. besloten is om derwaarts een oorlogsbodem te dirigeeren en er tijdelijk een posthouder te plaatsen. Voor die zending werd aangewezen het flottieljevaartuig *Serdang*.

De veiligheid van personen en goederen liet in die gedeelten van het gewest, waar onze ambtenaren gevestigd zijn, weinig, doch in de streken, waar onze bestuursbemoeienis zich niet voldoende kon doen gevoelen, nog veel te wenschen over.

De evangelisatie op Halmaheira en op Nieuw-Guinea's noordkust maakte, evenals in 1896, slechts weinig vorderingen. De Islam breidt zich in de binnenlanden van Halmaheira zeer langzaam uit.

Was in het begin van 1897 de algemeene gezondheidstoestand minder gunstig wegens het heerschen van koortsen, van Maart af werd weinig meer van volksziekten gehoord. Tegen het einde des jaars deden zich berriberri-gevallen voor onder de van elders aangevoerde koelies der Nieuw-Guinea-handel-Maatschappij en onder de gewapende politiedienaren ter hoofdplaats; de sterfte onder de aangetasten was echter gering.

De toestand van den handel was niet ongunstig. Wel is waar konden de prijzen der vogelhuiden, die in 1896 tot eene ongekende hoogte gestegen waren, zich niet handhaven, maar zij daalden toch ook niet in die mate dat met den handel in dat artikel niet nog eene goede winst was te behalen. Van de hoofdplaats Ternate werden weder groote hoeveelheden geïmporteerde goederen naar Nieuw-Guinea uitgevoerd en aldaar tegen vogelhuiden ingeruild. Op Batjan nam de handel in levendigheid toe.

Van de inzameling van bosch- en zeeproducten wordt meer en meer werk gemaakt. Aan gom-dammar en gom-kopal werd in 1897 van Batjan voor eene waarde van ruim f 240 000 uitgevoerd.

§ 19. *Timor en onderhoorigheden.*

In het vorig verslag kon nog worden vermeld dat de in 1895 op Timor in de onderafdeeling Amfoeang ontstane troebelen in Mei 1897 een einde namen. In Juni d. a. v. kwamen, nadat hun eerst door den controleur van Koepang en den posthouder van Amfoeang, als een bewijs van de goede gezindheid van het Gouvernement, een bezoek was gebracht, de in verzet geweest zijnde radja's van Pitai en Takaip op naar de hoofdplaats om voor hunne vijandige houding vergiffenis te vragen. Deze werd hun geschonken nadat zij beloofd hadden — en naar Timoreesche adat, onder afgifte van het gebruikelijke pand (moeloed), deze belofte bezegeld hadden — om voortaan niet meer vijandig tegen het Gouvernement op te treden, maar hunne grieven steeds aan de beslissing van het bestuur te onderwerpen. De radja der Ambenoe's te Mosoe Talip, die een groot aandeel in de Amfoeangsche onlusten heeft gehad, kwam nog steeds niet met het bestuur in aanraking, doch onthield zich van vijandelijkheden; een andere radja der Ambenoe's liet van zijne goede gezindheid bericht zenden, doch met hem werd evenmin aanraking verkregen.

In het landschap Amabi-Oifetto der onderafdeeling Babauw werden door Amenoebangsche roovers gewelddaden gepleegd. De lieden van Oifetto, die ten onrechte vermoedden dat personen uit Amarassi daaraan medeplichtig waren, deden een inval in dat landschap en doodden daarbij 8 menschen. Eene aanzienlijke macht van Amarassi rukte daarna naar Oifetto op, doch leed de nederlaag en trok, na eenige kampongs te hebben verbrand, terug. Partijen riepen toen de tusschenkomst van het bestuur in. Hoewel in eene daarop te Koepang belegde vergadering de zaak niet afdoende kon worden beslist, daar één der hoofden weigerde te verschijnen, werd toch een wapenstilstand gesloten, waaraan beide partijen zich tot dusver hebben gehouden.

Voorts kwamen nog twisten voor tusschen den fettor van Takaip, Bakikoi, en het landschap Amakono wegens diefstal van paarden door lieden van laatstgenoemd landschap. Van weerszijden vielen daarbij eenige dooden.

Overigens was het in 1897 in de binnenlanden van Timor betrekkelijk rustig, en aan geen enkelen gouvernementsonderdaan werd daar overlast aangedaan. Herhaaldelijk maakten hoofden uit de niet onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken hunne opwachting bij den resident. Vooral de hoofden van Beloe toonden meer toenadering; zij verzochten o.a. de medewerking van het bestuur om hunne oude adats, die de ontwikkeling van het land tegenhielden, door mildere bepalingen te vervangen.

In het laatst van 1897 is op Timor de rust verstoord in de onderafdeeling Beloe door met de grensbewaking belaste Portugeesche burgers („moradores") en Portugeesche negersoldaten, die zich schuldig maakten aan het stelen van paarden en het doodschieten van karbouwen van onze onderhoorigen en daarbij niet altijd de grens eerbiedigden. Toen onze posthouder de grens door het plaatsen van vlaggetjes duidelijk wilde aangeven, werd tegen die grens-aanduiding door het Portugeesch bestuur bezwaar gemaakt. Verder kwamen verwikkelingen voor tusschen Fialarang (Beloe) en Balibo (Portugeesch Timor) over het bezit van het landschap Maoebassa. Ook hier traden de Portugeesche troepen vijandig tegen onze onderhoorigen op en richtten zelfs eene versterking in het betwiste gebied op. Onze resident had in December 1897 te Dilly een onderhoud met den Portugeeschen gouverneur, ten gevolge waarvan de vijandelijkheden werden gestaakt en Maoebassa in Januari jl. door de Portugeezen ontruimd werd, in afwachting dat ook deze grensquaestie tusschen de beide Gouvernementen zou geregeld zijn. Niettemin is het sedert weder herhaaldelijk tusschen de Portugeesche „moradores" en onze onderdanen tot schermutselingen gekomen. Langs diplomatieken weg wordt thans getracht, in afwachting van eene nieuwe grensregeling (verg. § 1 van dit hoofdstuk), verdere conflicten te voorkomen.

Buiten eigenlijk Timor werd de rust in belangrijke mate alleen verstoord in de afdeeling Larantoeka en onderhoorigheden, en wel op het eiland Adonare der onderafdeeling Solor-eilanden. Naar aanleiding van een in 1895 op iemand uit Lamoering door lieden uit Horowoera (Larantoeka) gepleegden moord was een guerilla-krijg (prang tikar bantal) ontstaan, welke in Mei 1897 een ernstig karakter aannam. Alle kampongs in het gebied van den radja van Trong, waartoe Lamoering behoorde, werden verbrand, met uitzondering van de hoofdkampong Trong. De bevolking moest, van alles ontbloot, de wijk nemen naar de overzijde van Straat Solor. De hoofdkampong werd echter zoo goed mogelijk in staat van tegenweer gebracht. Herhaaldelijk werd zij verontrust en telkens werden personen, die zich naar buiten waagden om levensmiddelen te zoeken, gesneld. Toen de plaats einde Juni door den resident werd bezocht, liet hij er, ter bescherming van den posthouder, een detachement gewapende politiedienaren achter, en later werd tot dat doel ook eene adviesboot naar Trong gezonden. Pogingen om partijen te verzoenen mislukten, daar de radja van Trong niet in de geleden nederlaag wilde berusten en ook de radja van Larantoeka niet van vrede wilde weten dan na schadeloosstelling voor de gemaakte oorlogskosten en zijne gesneuvelde onderhoorigen. In het begin van Augustus drong de vijand een paar malen zoo dicht op dat het leven van den posthouder in gevaar kwam, waarop hij met zijne gewapende politiedienaren oprukte en er in slaagde den vijand te verdrijven. Aanvallen van beteekenis kwamen daarna niet meer voor, doch herhaaldelijk werden nog lieden uit Trong gesneld. Van de zijde van Trong in het werk gestelde pogingen om weerwraak te nemen mislukten, aangezien de daartoe — ook van Lomblen — aangeworven hulptroepen wegens gebrek aan levensmiddelen moesten terugkeeren zonder iets van belang te hebben verricht. Toen de resident in October weer de onderafdeeling bezocht, bleek het hem onmogelijk aan den strijd een einde te maken en, daar het te voorzien was dat Trong het niet lang meer zou kunnen uithouden, werden de gewapende politiedienaren en de adviesboot teruggezonden, terwijl den posthouder gelast werd tijdelijk naar Larantoeka te verhuizen. Na zich daarop nog eenigen tijd tegen de bergbevolking te hebben verdedigd, kon Trong niet langer stand houden en nam de bevolking, met medeneming van hare draagbare have, de wijk naar het eiland Solor. De verlaten kampong werd in de asch gelegd, doch de posthouderswoning bleef daarbij gespaard.

In het landschap Endeh (onderafdeeling Zuid-Flores) kwamen het geheele jaar tusschen de berg- en de strandbevolking schermutselingen voor, welke echter een weinig ernstig karakter hadden. Zooveel mogelijk trachtte het bestuur den vrede te doen bewaren. In de eerste helft van het jaar waren er ter bescherming van onze onderhoorigen eene adviesboot en een detachement gewapende politiedienaren geplaatst.

Op Rotti en Savoe bleef het rustig, en ook van Soemba werden in het afgeloopen jaar geene berichten van ernstige rustverstoring ontvangen.

In het gouvernementsgebied van eigenlijk Timor, zoomede op Rotti en Savoe, liet de veiligheid van personen en goederen weinig te wenschen over. Van zware misdrijven wordt daar zelden gehoord; de meest voorkomende euveldaden zijn diefstallen van paarden en vee. In de niet onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken was de toestand minder gunstig en zijn moorden en diefstallen aan de orde van den dag, terwijl de zoogenaamde oorlogen, die om de nietigste oorzaken uitbreken, al kosten zij weinig slachtoffers, bedoelde streken in een staat van onrust en onveiligheid houden, die allen vooruitgang belemmert.

Met betrekking tot het godsdienstig leven der inlandsche bevolking in dit gewest trok niets bijzonders de aandacht. In de afdeeling Larantoeka en onderhoorigheden gingen wederom verscheidene inlanders tot het Roomsch-katholiek geloof over; op de overige eilanden maakte het Christendom weinig vorderingen.

De gezondheidstoestand gedurende 1897 was vrij bevredigend. In het binnenland van Flores heerschte het geheele jaar door de pokziekte.

De veestapel had niet van ernstige ziekten te lijden. In de laatste maanden van het jaar stierven echter vele jonge karbouwen en paarden wegens gebrek aan voedsel en drinkwater, een gevolg van de langdurige droogte.

In de afdeeling Larantoeka en op Zuid-Flores was de handel gedrukt ten gevolge van de binnenlandsche onlusten, die open afvoer belemmerden. Ook de lage prijs van sommige uitvoerartikelen was op den omzet van nadeeligen invloed.

De oogst der niet bevloeibare rijstvelden mislukte door de droogte geheel, die der sawahs gaf (in de onderafdeelingen Babauw en Amfoeang op Timor) uitstekende uitkomsten. In verband daarmede werden maatregelen genomen om de natte rijstcultuur te doen herleven. De inzameling van djagong en

andere tweede gewassen bleef ver beneden het gewone peil en ook van de klapperteelt werden veel minder voordeelen getrokken dan in andere jaren.

§ 20. *Bali en Lombok.*

Belangrijke gebeurtenissen op politiek gebied deden zich in de gouvernementslanden Boeleleng en Djembrana op Bali ook gedurende 1897 niet voor. De politieke toestand mocht zeer gunstig genoemd worden; hoofden en bevolking gaven blijk het bestuur ten volle te vertrouwen.

Ten aanzien van de afdeeling Lombok valt daarentegen ook ditmaal van verstoring der rust melding te maken.

Een in Oost-Lombok tot zes jaar dwangarbeid in den ketting veroordeelde Sassak, genaamd Laloe Badil, die in Januari 1896 uit de gevangenis aldaar (te Sisi) had weten te ontvluchten, was, na bij gelegenheid van eene mislukte poging om hem op te vatten een politiebeambte ernstig te hebben verwond, in April 1897 naar het district Praja (Midden-Lombok) getogen, waar hij een aanhang van slecht volk wist te verzamelen en daarmede een groot deel van Midden-Lombok onveilig maakte. Pogingen om met de beschikbare bestuurs- en politiemiddelen aan zijn overmoedig optreden een einde te maken, mochten niet tot het gewenschte doel leiden, in verband waarmede de assistent-resident van Lombok zich den 7den September met eene militaire colonne naar Midden-Lombok begaf. Men slaagde er in de schuilplaats te vermeesteren, waar de weerspannigen zich versterkt hadden; Laloe Badil en een 20-tal zijner volgelingen lieten het leven, doch ook onzerzijds waren verliezen te betreuren (verg. hoofdstuk **D**, § 4). Een aantal weerspannigen wisten te ontvluchten en sloten zich aan bij zekeren Hadji Ali, die reeds in de Prajasche verwikkelingen van 1896 eene rol had gespeeld, en tot nog toe geen gevolg had gegeven aan zijne belofte om zich binnen de dessa Praja te vestigen. Daarvoor werd hem thans een ultimatum gesteld, maar toen hij opnieuw in gebreke bleef, werd den 10den September ook tegen hem opgerukt. Zijne vestiging werd genomen en verbrand, doch hij en de bij hem zich aangesloten hebbende medestanders van Laloe Badil vluchtten in het bosch, waardoor het noodig werd de militaire colonne nog gedurende eenigen tijd in Midden-Lombok te doen verblijven. Eerst nadat de kwaadwilligen herhaaldelijk en met gevoelige verliezen uit hunne schuilplaatsen waren verdreven, en eene poging hunnerzijds om in West-Lombok eene toevlucht te vinden was verijdeld, legden zij het hoofd in den schoot en meldden zich, na inlevering van hunne wapenen, bij het bestuur te Praja aan. In de eerste dagen van November keerde de colonne naar Ampenan terug.

In Oost-Lombok kwamen geen ongeregeldheden voor. Wel vielen in de dessa's, die in 1896 aan het verzet hadden deelgenomen, teekenen van onwil waar te nemen om zich aan de toenmaals getroffen schikkingen te blijven onderwerpen, doch eene ernstige vermaning bleek voldoende om de tot weerspannigheid geneigden tot inkeer te brengen.

In West-Lombok, waar de rust overigens evenmin verstoord werd, greep den 16den Augustus 1897 een treurig voorval plaats. Op ontvangen bericht dat een Sassak uit de dessa Sesela weigerde de hem van bestuurswege gegeven bevelen op te volgen, begaven zich de controleur van West-Lombok, R. O. van der Hout, en de controleur voor de agrarische aangelegenheden, P. de Roo de la Faille, derwaarts, meenende dat het een der meermalen voorkomende oneenigheden tusschen hoofden en onderhoorigen betrof omtrent betaling van belasting, welke ter plaatse gemakkelijk zou zijn in het reine te brengen. In de dessa aangekomen, werden zij onverhoeds aangevallen, met het gevolg dat de controleur van der Hout gedood en de controleur de Roo zwaar, doch niet doodelijk gewond werd. Eene onmiddellijk uitgezonden militaire macht trof de schuldigen nog in de kampong aan, en toen zij weigerden zich over te geven, werd hun verblijf gewapenderhand genomen, waarbij de hoofdaanlegger en zijne medeschuldigen het leven lieten; onzerzijds waren de verliezen gering (verg. hoofdstuk **D**, § 4). Een onderzoek naar de aanleiding van het gebeurde leverde weinig resultaat op en leerde alleen dat de hoofdaanlegger een geestdrijver was met eene vanouds ongunstige reputatie. Het feit was overigens van geheel localen aard; de omliggende Sassaksche dessa's en de Balische bevolking gaven van hare goede gezindheid blijk.

Wat de Baliërs betreft, vermeldt trouwens het gewestelijk verslag dat zij algemeen trouw bleven aan de sedert hunne onderwerping aangenomen loyale houding tegenover ons gezag, en dat zij, waar het bestuur somwijlen met moeielijkheden had te kampen, op de meest ondubbelzinnige wijze hunne bereidwilligheid aan den dag legden om ten goede mede te werken. Ontvangen bevelen volgden zij over het algemeen goed op en binnen hunne vestigingen heerschten orde en rust.

Krachtig werd gedurende het afgeloopen jaar wederom gestreefd naar verbetering van den politieken toestand door eene, thans ook meer tot de onderdeelen afdalende, organisatie van het inlandsch bestuur, en het aanwenden van alle beschikbare middelen tot verbetering van de oeconomische verhoudingen der bevolking.

In dit laatste opzicht dient in de voornaamste plaats te worden medegedeeld dat de reeds in vorige verslagen uiteengezette moeielijkheden, verbonden aan eene billijke regeling van het grondbezit in West-Lombok, tot oplossing werden gebracht. Nadat al wat op dit onderwerp betrekking had door den controleur voor de agrarische aangelegenheden grondig ter plaatse was onderzocht, kon in den loop van October de te volgen gedragslijn door de Indische Regeering worden vastgesteld. Besloten werd om, rekening houdende met gewijzigde omstandigheden, te trachten den toestand, die op agrarisch gebied vroeger had bestaan, zooveel mogelijk weder in het leven te roepen door aan de verschillende elementen der bevolking de gronden terug te geven, waarop zij vanouds rechten konden doen gelden. Tegenover alle partijen was deze regeling billijk, en aan de Baliërs, wien gedurende en kort na den oorlog alle gronden door de Sassaks waren ontnomen, werd zoodoende de gelegenheid geopend om in de toekomst door landbouw in hun onderhoud te voorzien, zonder welken maatregel hun toch reeds zorgelijke toestand op den duur onhoudbaar zou zijn geworden. De genomen beslissing werd ter kennis gebracht van de Balische en de Sassaksche hoofden en bevolking, en bij de ten uitvoerlegging werden tot dusver geene ernstige moeielijkheden ondervonden. Waar zich bezwaren voordoen, wordt daaromtrent beslist door het hoofd van gewestelijk bestuur of zijn vervanger, ter zijde gestaan en voorgelicht door eene commissie van onderzoek, bestaande uit den controleur voor de agrarische zaken, twee Sassaksche en twee Balische adviseurs.

Intusschen is de in West-Lombok beschikbare bouwgrond niet voldoende om in de behoefte van de geheele, zeer talrijke, bevolking te voorzien. Voor de Baliërs en de Sassaks, die aldaar geen grond konden bekomen, werden daarom braak liggende terreinen in Midden-Lombok beschikbaar gesteld, en op verschillende plaatsen werd met de wederontginning van die verlaten velden reeds een aanvang gemaakt, terwijl het bestuur het mogelijke deed om behoorlijke bevloeiingswerken tot stand te brengen.

Deze en de in 't vorig verslag vermelde nieuwe nederzettingen in Midden-Lombok verkeeren echter nog in weinig gunstige omstandigheden en moeten nog in vele opzichten door het bestuur gesteund worden, zullen zij den strijd om het bestaan kunnen volhouden. Daarom wordt voortgegaan met het verstrekken van zaadpadi, landbouwgereedschappen en zoo noodig ploegvee, terwijl, waar mogelijk, de gelegenheid gegeven wordt om, in afwachting van den oogst, door koelie-arbeid zich levensonderhoud te verschaffen. Voor dit een en ander werd in Januari 1898 door de Indische Regeering een nader krediet van f 30 000 geopend, waartoe te meer aanleiding bestond omdat ten gevolge van groote droogte de jongste rijstoogst in verschillende streken van Midden-Lombok mislukte, hetgeen het noodig maakte tevens het andere deel der bevolking tegemoet te komen.

Ook in Oost-Lombok vond, doch op kleine schaal, soortgelijke hulpverstrekking plaats zoowel wegens het mislukken van den jongsten oogst als om de jonge nederzettingen voor ondergang te behoeden.

Wat de hiervóór bedoelde organisatie van het inlandsch bestuur betreft, valt het volgende aan te teekenen. Eene algemeene regeling van bedoeld bestuur en wat daarmede samenhangt werd ontworpen, en nu de daartoe vereischte fondsen bij de wet van 2 Juli 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 169) zijn toegestaan, zal de beoogde organisatie weldra kunnen worden ingevoerd. In het belangrijke district Ampenan werd eene tot dusver ontbrekende territoriale indeeling in het leven geroepen, terwijl voor de geheele onderafdeeling West-Lombok het vroeger bestaan hebbend, doch door den oorlog uit zijn verband gerukt sawahbestuur werd gereconstrueerd. Eindelijk werd krachtig voortgewerkt aan verbetering van de bestaande verkeersmiddelen, waarbij in de eerste plaats de aandacht werd gewijd aan den hoofdweg, die de westkust met de oostkust

verbindt. De opnemingen ten behoeve van den aanleg van een tramweg van West- naar Oost-Lombok (zie vorig verslag, blz. 166) werden ten einde gebracht.

Wegens den slechten gezondheidstoestand is het civiel etablissement te Sisi aan de oostkust in den aanvang van 1898 (Indisch Staatsblad n°. 105) verplaatst naar Selong, een paar palen meer landwaarts in en hooger gelegen. De tijdelijke gebouwen van Sisi zijn derwaarts overgebracht, om later, als de nieuwe vestiging voldoet, door definitieve gebouwen te worden vervangen.

Onder de gouvernementslanden moet ten slotte nog ter sprake komen het landschap Karang Asem op Bali. Meldenswaardige gebeurtenissen vielen aldaar niet voor. Gedurende eenigen tijd bestond eene gespannen verhouding tusschen 's Gouvernements stedehouder over Karang Asem Goesti G'dé Djilantik en den dewa-agoeng van Kloengkoeng, doch eene waarschuwing van het Europeesch bestuur, om den vrede te bewaren, was voldoende om het plegen van openlijke vijandelijkheden te voorkomen. Goesti G'dé Djilantik gaf van zijne goede gezindheid blijk door in October 1897 60 stuks vee naar Boeleleng te zenden als geschenk voor de bezetting van Lombok.

De aanrakingen met de zelfbesturende landschappen op Bali waren weinig talrijk en betroffen grootendeels de uitlevering van gevluchte misdadigers. Over het algemeen werd te dien aanzien door de bestuurders medewerking verleend; slechts Bangli gaf eenige reden tot klagen. In Badoeng, waar aan een ten handel gekomen Chinees (gouvernements-onderdaan), buiten voorkennis van ons bestuur, op last van den hoofdvorst de doodstraf voltrokken was, zonder dat van het feit, waarvan de Chinees beticht was, noch van de opgelegde straf aan ons bestuur was kennis gegeven, hadden de te dier zake met eenigen klem van gouvernementswege ingebrachte vertoogen (om indruk te maken, had de resident zich per oorlogsfregat *Atjeh* naar Badoeng begeven) ten gevolge dat de beide vorsten van het landschap den Gouverneur-Generaal schriftelijk hun leedwezen over het gebeurde betuigden en vergiffenis verzochten; voorts betaalden zij eene som gelds als schadeloosstelling ten behoeve van de betrekkingen van den geëxecuteerden Chinees, en eindelijk beloofden zij — mede schriftelijk — dat voortaan aan het bestuur de beslissing zou worden overgelaten omtrent de terechtstelling van gouvernements-onderdanen, die in Badoeng eenig delict mochten plegen of daarvan verdacht mochten worden.

Tijdens de resident zich in Badoeng ophield (November 1897) kwam een gezantschap van het zelfbestuur van Tabanan zijne opwachting bij hem maken.

De verhouding tusschen de bestuurders der verschillende rijkjes was gedurende het verslagtijdvak meermalen gespannen. Tusschen Bangli en Kloengkoeng aan de eene, en Gianjar aan de andere zijde kwam het tot eene openlijke vredebreuk, hetgeen, na eenige gevechten, voor laatstgenoemd landschap tot verlies van eenig grondgebied aan Bangli leidde.

De veiligheid van personen en goederen liet in de afdeeling Lombok te wenschen over: ketjoe- en andere roofpartijen kwamen — meer bijzonder in Midden-Lombok — vrij menigvuldig voor; gevallen van brandstichting waren in Oost- en Midden-Lombok niet zeldzaam en veediefstallen in de geheele afdeeling talrijk. In de afdeelingen Boeleleng en Djembrana was de toestand in dit opzicht veel beter.

De gezondheidstoestand gedurende 1897 was in de maanden Juli t/m November in Boeleleng hoogst ongunstig wegens het hevig heerschen van cholera, welke ziekte ook in Djembrana vele offers eischte. In de afdeeling Lombok laat de volksgezondheid nog te wenschen over, hetgeen wordt toegeschreven aan de minder gunstige oeconomische verhoudingen.

Woelingen op godsdienstig gebied hadden niet plaats. Op Lombok wordt de Islam gezegd zich langzaam uit te breiden en ook onder de heidenen van de zuidkust proselieten te maken.

Te Singaradja (Boeleleng) vertegenwoordigden, volgens de bestuursopgaven, de in- en uitvoer gedurende het afgeloopen jaar eene hoogere waarde dan in 1896, terwijl in Djembrana daarentegen voor 1897 op eenigen achteruitgang valt te wijzen. De binnenlandsche handel werd zoowel in Boeleleng als in Djembrana gedrukt door de geheerscht hebbende epidemie. In de afdeeling Lombok nam de opbrengst der in- en uitvoerrechten niet onbelangrijk toe, dank zij een levendiger handelsvertier te Ampenan. In de havens van Oost-Lombok leed de in- en uitvoerhandel onder de oeconomische toestanden. De binnenlandsche handel was alleen in West-Lombok vrij levendig.

De rijstoogst gaf bevredigende uitkomsten in Boeleleng, Djembrana en West-Lombok; in Djembrana slaagde hij zelfs zeer goed. Daarentegen had men, gelijk hiervóór reeds is medegedeeld, op vele plaatsen in Oost- en Midden-Lombok met misgewas te kampen, zoodat het geoogste voor de plaatselijke behoefte niet toereikende was. De koffiecultuur gaf in Boeleleng en in sommige zelfbesturende landschappen een zeer ruim product, doch wegens de lage marktprijzen werden de voorraden voor een groot deel aangehouden.

D. Landmacht.

De blijkens blz. 37 van het vorig verslag nieuw benoemde legercommandant, de luitenant-generaal L. Swart, heeft 3 September 1897 het bevel aanvaard.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Samenstelling en sterkte van het leger. In de als bijlage A hierachter afgedrukte tabellen is de gebruikelijke statistiek van het leger bijeengebracht, waarbij thans — ter verkorting van den tekst van het verslag — ook zooveel mogelijk zijn opgenomen de verschillende uittreksels uit de cijfers der legerstatistiek, welke uittreksels, bij wijze van recapitulatie, in 't vorig verslag voorkwamen op de blz. 38—44, 46, 47, 49 en 61.

De zooeven genoemde tabellen bevatten over het algemeen zeer bevredigende cijfers, althans voor zooveel de samenstelling en sterkte van het leger in de lagere graden, d.i. beneden den rang van officier, aangaat. Het leger telde aan het einde van 1897 bijna 1000 man meer dan een jaar te voren, door vernieuwde toeneming van het aantal Amboineezen en inlanders (respectievelijk met 272 en 920 man), waartegenover stond eene kleine daling van het aantal Europeanen en Afrikanen (respectievelijk met 227 [1]) en 3 man). De eindcijfers vertoonen dan ook nog een belangrijk overcompleet boven de eischen van de „tegenwoordige" (feitelijk geldende, tijdelijke) formatie, niettegenstaande die formatie niet onbelangrijk werd uitgebreid, door daarin, naast de beide reservebataljons, ook één der recrutenbataljons op te nemen. Door afneming van het aantal recruten, die de opheffing mogelijk maakte van het 2de recrutenbataljon, werd het aantal voor alle diensten beschikbaren aanmerkelijk grooter, wat intusschen niet dadelijk blijkt door eenvoudige raadpleging van de cijfers, want ditmaal is voor het eerst gebroken met de tot dusver gevolgde gewoonte om als „beschikbaar" ook die militairen te tellen, die wel niet ingevolge den uitslag van hoofdelijk geneeskundig onderzoek moesten uitvallen, maar toch niet te velde gezonden mochten worden, omdat ze (bijv. berriberri-lijders), ofschoon vrijwel hersteld, nog tekort geleden wegens ziekte van het oorlogsterrein geëvacueerd werden. Het verdient daarbij in het bijzonder de aandacht, dat, trots deze nadere schifting, toch het aantal voor alle diensten beschikbaren bij de veld- en reservebataljons der infanterie op het einde des jaars ruim 1100 man meer bedroeg dan bij den aanvang (*juist*: 445 Amboineezen en 735 inlanders meer, tegen slechts 47 Europeanen en Afrikanen minder).

Aan het einde des jaars waren tien veldbataljons op de nieuwe formatie gebracht.

Betreffende de voltalligheid der officierskorpsen zijn de cijfers minder gunstig. Niettegenstaande op het einde des jaars bijna 100 officieren van het leger hier te lande bij het Indische leger gedetacheerd waren, bestond er toch nog een aanzienlijk incompleet, ten deele aangevuld, hetzij — in overeenstemming met de organieke bepalingen — door de aanstelling van onderluitenants, hetzij door de tijdelijke benoeming van adjudant-onderofficieren, dienstdoende officieren; maar deze ongunstige toestand werd veroorzaakt, deels door toeneming van het aantal officieren die door verlof, enz., tijdelijk aan den dienst in Indië werden onttrokken, deels door den overgangstoestand, waarin het militair onderwijs nog verkeert onder de werking der wet van 21 Juli 1890 (Nederlandsch Staatsblad n°. 126). Immers in 1897 werden van de Koninklijke Militaire Academie slechts 9 officieren der infanterie verkregen, terwijl in 1898 reeds 17 cadetten het eindexamen bij dat wapen afleggen en de daarop volgende studiejaren respectievelijk 30 en 40 cadetten der infanterie voor den dienst in Oost-Indië tellen.

Het incompleet van 69 ten slotte onbezet gebleven officiers-

[1]) Op 1 Januari 1898 waren 206 man suppletietroepen onderweg naar Oost-Indië.

plaatsen [1]) op ult. 1897 drukte hoofdzakelijk op het wapen der infanterie en betrekkelijk het sterkst bij den geneeskundigen dienst, waarbij 13 officieren van gezondheid ontbraken, of ruim 7 pct. van de „tegenwoordige" formatie; maar daarbij is niet voorbij te zien, dat dit incompleet ontstaan was door de zeer belangrijke toeneming van het aantal met verlof naar Europa vertrokken officieren: in den loop van 1897 werd zoodanig verlof verleend aan 33 officieren van gezondheid, d. i. bijna 19 pct. van de gemiddelde sterkte van het korps in dat jaar. In het geheel steeg het aantal officieren, die *tijdelijk* aan den dienst in Indië onttrokken waren, gedurende 1897, van 264 tot 292.

Plaatselijke indeeling. De eenige troepenverplaatsingen van beteekenis, die in den loop van 1897 plaats hadden, waren de terugkeer van Lombok naar Java van het 11de veldbataljon, dat weder te Meester-Cornelis (Batavia) werd gelegerd in het kampement, dat in den aanvang des jaars nog diende tot huisvesting van het sedert opgeheven 1ste recrutenbataljon, en voorts de terugkeer van Atjeh naar Java van eene bergbatterij, die te Weltevreden (Batavia) de in 1896 opgerichte reservebatterij verving, welke laatste naar Batoe Djadjar (Preanger Regentschappen) verlegd werd. Gedetailleerde cijfers omtrent de sterkte van de bezettingen in de verschillende commandementen vindt men sub **4** van bijlage **A**, en voor de standplaatsen van de verschillende troepenafdeelingen op het einde van 1897 wordt verwezen naar blz. 397-402 van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1898.

Aanvulling van het korps officieren. De tabellen **10** en **16** van voormelde bijlage **A** bevatten gedetailleerde cijfers zoowel betreffende de aanvulling in 1897 als aangaande de kansen tot aanvulling voor volgende jaren.

In den aanvang van 1898 moest nog gebruik gemaakt worden van de gelegenheid om door detacheering uit het moederland, deels ook door overplaatsing, het korps infanterie-officieren voor een te groot incompleet te vrijwaren; tevens werd de detacheeringstermijn van ettelijke in 1896 voor twee jaren naar Oost-Indië gedetacheerde infanterie-luitenants, op hun verzoek, met één of meer jaren verlengd.

Ook moesten bijzondere maatregelen genomen worden om het korps officieren van gezondheid aan te vullen. Toen in den aanvang van Februari 1898 een telegram van den Gouverneur-Generaal werd ontvangen om (met het oog op de Pedir-expeditie) spoedig, *en wel vóór 1 Mei d. a. v.*, omstreeks 12 officieren van gezondheid uit te zenden — voor het geheele jaar 1898 werden er 23 aangevraagd — is eerst getracht, door eene mededeeling aan de voorzitters der commissiën voor de in gang zijnde artsexamens, onmiddellijk de beschikking te verkrijgen over een voldoend aantal jonge *Nederlandsche* artsen. Wel meldden zich gaandeweg eenigen hunner aan om benoemd te worden tot officier van gezondheid der 2de klasse bij het Indische leger, maar slechts enkelen waren genegen om zóó spoedig hunne bestemming te volgen als de omstandigheden vorderden. Gedachtig aan de zeer goede diensten, in vroeger jaren en ook nu nog door vreemde geneeskundigen in het Indische leger bewezen, is toen getracht, door bemiddeling van de Nederlandsche gezantschappen te Berlijn en te Weenen, van de universiteiten in Duitschland of Oostenrijk, ter *onmiddellijke* uitzending, te verkrijgen een achttal aldaar gediplomeerde artsen, die genegen waren zich *tijdelijk*, d. i. voor vijf jaar, als officier van gezondheid der 2de klasse te verbinden. Langs dezen weg zijn 5 tijdelijke militaire artsen verkregen, wier verbintenis in 1903 afloopt, wanneer, naar men zich vleit, door een gunstiger verhoudingscijfer tusschen het aantal actief dienende officieren en het aantal verlofgangers, weer eene meer normale verhouding tusschen formatie en sterkte zal zijn verkregen. Door deze officieren niet in het vaste korps op te nemen, worden de promotiekansen der na hen benoemde Nederlandsche artsen gebaat. Tusschen 1 Januari en ult. Juli 1898 werden in het geheel uitgezonden, met inbegrip van de zooeven bedoelde 5 vreemdelingen, 13 nieuw benoemde officieren van gezondheid der 2de klasse.

Het gebeurde heeft intusschen geleerd, dat het zaak is vooreerst nog te blijven voortgaan met de opleiding van officieren van gezondheid voor den Indischen dienst door subsidieering van staatswege van studenten in de medicijnen, en in verband hiermede zijn voor 1898 acht plaatsen opengesteld voor studenten, op die wijze op te leiden.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. In tabel **10** van bijlage A vindt men uitvoerige cijfers betreffende de aanvulling van het leger in de jongst verloopen vijf jaren en in tabel **12** zijn thans ook opgenomen de vroeger in den tekst van het verslag medegedeelde gegevens betreffende de werving bij het Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk en bij de Koloniale Reserve te Nijmegen. In vergelijking met vroegere jaren zijn die cijfers bevredigend; vooral sedert aanvang Mei 1898 werden te Harderwijk weder gunstiger resultaten met de werving verkregen; maar bij het valide gedeelte der Koloniale Reserve waren de wervingsresultaten in het eerste halfjaar 1898 merkbaar ongunstiger dan in de vier voorafgegane semesters.

Onder de 2010 tot aanvulling van het leger in Indië in 1897 aangebrachte Europeanen behoorden er intusschen 449, d. i. ruim 22 pct. tot de Koloniale Reserve, bij welk korps de reconvalescentenafdeeling (te Zutphen), onder de werking der ten vorigen jare genomen maatregelen (zie vorig verslag, blz. 42), allengs gunstiger resultaten begon op te leveren (zie bijlage A tabel **13**).

Omtrent den gang van de werving in Indië geeft de reeds aangehaalde tabel **10** een volledig overzicht, terwijl in de tabellen **14** en **15** de gebruikelijke cijfers zijn samengevat betreffende de reëngagementen en de aanvulling van de onderofficierskaders. Al die cijfers mogen over het geheel gunstig genoemd worden. Opmerking verdient daarbij, dat in Maart 1897 eenige beperkende bepalingen in 't leven geroepen konden worden voor de Amboineesche en de inlandsche werving, bepalingen die — voor zooveel de Amboineezen aangaat — eerst (in October daaraanvolgende) gedeeltelijk buiten werking traden, doch in Januari en Maart 1898 nader geleidelijk werden ingetrokken.

Militair onderwijs. In de meergemelde bijlage A zijn sub **16** de noodige opgaven gedaan zoowel betreffende het bij de militaire school te Meester-Cornelis gegeven voorbereidend onderwijs voor den hoofdcursus te Kampen als betreffende het aantal leerlingen bij de hoogere krijgsschool te 's-Gravenhage.

De gebruikelijke cijfers betreffende de kader- en de korpsscholen zijn vermeld in tabel **17**.

Het korps pupillen te Gombong leverde in 1897 63 pupillen aan het leger af, terwijl er 9 om andere redenen uit de sterkte werden afgevoerd. In verband met de op blz. 44 van het vorig verslag medegedeelde maatregelen tot reorganisatie van het korps, of beter: tot opheffing van het bestaande en tot vorming van een nieuw korps, zijn alleen in de eerste maanden van 1897 nog eenige pupillen te Gombong aangenomen, in 't geheel 24. Na de afkondiging van het Koninklijk besluit van 19 Maart 1897 n°. 36 (Indisch Staatsblad n°. 129) is die aanneming gestaakt, waardoor de sterkte van het korps in 1897 terugliep van 337 tot 289 hoofden, waaronder — ongerekend 2 wier vader onbekend was — 5 zonen van officieren, 218 van militairen beneden dien rang, 17 van ambtenaren, en 47 van particulieren. [2]) Het geleidelijk in werking treden van de nieuwe bepalingen is eenigermate vertraagd doordien de vaststelling van contracten betreffende de opleiding van pupillen in liefdadige instellingen nadere onderhandelingen bleek te vorderen met de besturen dier inrichtingen, welke onderhandelingen nog niet geheel tot eene bevredigende oplossing hebben geleid.

Militaire spoorwegcommissie. Gedurende 1897 zette de commissie de in 't vorig verslag (blz. 45) genoemde werkzaamheden voort. De haar als deskundige toegevoegde, op non-activiteit gestelde hoofdambtenaar der staatsspoorwegen ontviel haar omstreeks medio December 1896 door zijne herplaatsing bij dien dienstak, en daar de, ter aanvulling van de commissie, in Juni 1897 opgetreden genieofficier zich moest voorbereiden, alvorens de functiën van genoemden hoofdambtenaar te kunnen

---

[1]) Het verdient hier vermelding, dat op 1 Januari 1898 op weg naar Oost-Indië waren 6 tweede luitenants der infanterie en 1 der cavalerie, allen hier nieuw benoemd; ook waren nog tot vertrek gereed 25 luitenants der infanterie, deels nieuw benoemd, deels gedetacheerd, en 2 tweede-luitenants-kwartiermeester, ook nieuw benoemd. Bovendien moesten 2 tweede-luitenants der artillerie en 2 der genie ten tweeden male het eindexamen afleggen van de Iste afdeeling der krijgsschool.

[2]) Het aantal kinderen van Europeesche of met hen gelijkgestelde gegradueerde en mindere militairen in Indië bedroeg op ult. 1897 1490, waarvan 757 jongens (579 beneden den leeftijd van 8 jaren, 151 van 8 t/m 14 jaren en 27 ouder dan 14 jaren).

Van de sedert 1861 (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 1076) opengestelde gelegenheid voor jongelieden van Europeesche afkomst in Indië, om, onder genot van eene kleine toelage, bij de korpsen of inrichtingen van het leger eenig handwerk of ambacht te leeren, werd in 1897 alleen te Magelang gebruik gemaakt, alwaar 3 jongelieden op die wijze werden opgeleid.

vervullen, ontstond er in de werkzaamheden der commissie eene belangrijke vertraging. Het „reglement betreffende het militair vervoer over de spoorwegen", waarvan de samenstelling in 1896 werd voorbereid, kon dan ook in 1897 nog niet worden voltooid.

Bewapening. Sedert medio 1897 wordt het repeteergeweer, model '95, geleidelijk uitgegeven, naar gelang de daarvoor bestemde patroonvoorraad aangroeit. De geweren, 35 374 stuks [1]), waren vóór het einde des jaars allen in Indië aangebracht, en op ult. December waren 8 veldbataljons daarmede geheel bewapend, hoofdzakelijk die welke in Atjeh gelegerd waren, alwaar ook reeds een aantal manschappen van het garnizoensbataljon het nieuwe wapen hanteerden. Dit werd verder bij 20-tallen voorloopig ter beschikking gesteld ook van andere infanteriekorpsen, om het personeel bij die afdeelingen geleidelijk met het geweer bekend te maken.

In den loop van 1897 werden omstreeks 5 700 000 scherpe patronen voor het meerbedoelde vuurwapen in Indië aangevoerd; de aanvulling van den voorraad had daarna geregeld plaats; van aanvang December 1897 af tot 29 Juni 1898 werden er nog 11 665 000 uitgezonden, en maatregelen zijn en worden genomen ten einde de geleidelijke vorming van een voldoenden oorlogsvoorraad te verzekeren. Ook is gezorgd voor de uitzending, in de eerste helft van 1898, van eene zekere hoeveelheid rookzwak buskruit, met de noodige verdere bestanddeelen van patronen, om deze te Soerabaija te kunnen confectionneeren, met behulp van de derwaarts reeds vroeger gezonden werktuigen (zie vorig verslag, blz. 45), die in den loop van 1898 nog worden aangevuld met eenige inmiddels nieuw bestelde. De beide partijen patronen, waarvan sprake is op blz. 48 van het verslag van 1895, vertoonden — na 4- à 4½-jarige bewaring in Indië — nog geen teekenen van zelfontleding, alhoewel de chemische stabiliteit van het buskruit inmiddels wel was afgenomen.

Daar de aanmaak van de repeteerkarabijnen voor de cavalerie, en voor het korps marechaussee in Atjeh, aanvankelijk vertraging ondervond, in verband met de uitgebreide bestellingen bij den fabrikant van geweren en karabijnen voor de drie departementen, Marine, Oorlog en Koloniën, moest het bedoelde korps een tijdlang met het repeteer*geweer* bewapend worden. In de maand April jl. werden intusschen de laatste karabijnen in Indië aangebracht, alwaar er thans een voldoend aantal, namelijk 1500, aanwezig zijn.

„Bij de verschillende excursiën, die in het afgeloopen jaar in Atjeh hebben plaats gehad" — zoo wordt door het legerbestuur gemeld — „bleek dat het vuur der repeteergeweren den vijand grooten schrik inboezemt, zoodat het overwicht onzer met repeteergeweren bewapende troepen op den inlandschen vijand belangrijk is toegenomen". Geweer en munitie blijven dus alle reden tot tevredenheid geven; maar de van hier uitgezonden bij het nieuwe geweer behoorende lederwerken, — waarbij spoedshalve zooveel mogelijk de voor het korps mariniers vastgestelde modellen werden gevolgd, — hebben minder goed voldaan; nieuwe modellen zijn thans in beproeving.

Naar gelang de nieuwe geweren worden uitgegeven, keeren natuurlijk de vuurwapenen van het vorige model in de oorlogsmagazijnen terug, om voorloopig nog te dienen bij de schutterijen, de barissans en het legioen van Mangkoe Negoro en als reserve. Van dit geweer, stelsel de Beaumont, waren op ult. 1897 in Indië nog 45 577 stuks aanwezig, met een patronenvoorraad van ruim 11¼ millioen, die tevens dient voor de in reserve gestelde karabijnen van het thans buiten gebruik gestelde model (1546 stuks). Bij de pyrotechnische werkplaatsen was nog eene kleine hoeveelheid grondstoffen aanwezig voor den aanmaak van p.m. 600 000 stuks van de laatstbedoelde patronen. Bij een aanmaak in 1897, in Indië, van 164 016 stuks revolverpatronen, bedroeg de voorraad van die soort munitie op ult. 1897 ruim 335 500 stuks.

Tot aanvulling van den geschutvoorraad worden in den loop van 1898 16 stalen bergkanonnen van 7 c.M. uitgezonden, alsmede 18 kanonnen en 12 mortieren van 12 c.M. van nikkelstaal. De nadere beproeving van deze door de firma Krupp ontworpen vuurmonden (zie vorig verslag, blz. 45) heeft namelijk de gewenschte resultaten opgeleverd, waarna tot bestelling is overgegaan, met levering omstreeks October 1898. Met deze vuurmonden zullen de noodige projectielen en het daarbij te bezigen rookzwakke kruit worden uitgezonden, welk laatste aanvankelijk in den vreemde besteld is. Nadere proeven hebben er inmiddels toe geleid dat eene voor dit geschut geschikte rookzwakke kruitsoort werd gevonden, die in de Muider-fabriek vervaardigd werd.

[1]) In het geheel werden er 36 000 aangeschaft, waarvan 626 in Nederland werden aangehouden tot voorloopige bewapening van de Koloniale Reserve en ten gebruike bij de keuring van buskruit en patronen.

Kleeding en uitrusting. De in 't verslag van 1896 (blz 45) aangekondigde proeven met linnen (zeildoeksche) schoenen van verschillend maaksel zijn sedert op vrij uitgebreide schaal en onder verschillende omstandigheden in Indië genomen, maar geen der in beproeving gegeven soorten is gebleken aan de eischen van militair schoeisel te voldoen.

Ten einde te kunnen nagaan, in hoever de tactische waarde der cavalerie kan worden verhoogd door het medevoeren van enkele gereedschappen en ustensiliën, wordt bij eenige onderdeelen van dit wapen eene proef genomen met het medevoeren van enkele schoppen, patjols, pikhouweelen, bijlen en golloks, benevens eenige kleinere gereedschappen en benoodigdheden. Bevindingen te dien aanzien zijn nog niet medegedeeld.

Ook wordt nog bericht gewacht aangaande de sedert eenigen tijd in beproeving gegeven aluminium-veldflesschen, ter vervanging van de thans in gebruik zijnde zware en breekbare glazen veldflesschen. Overigens wordt naar een doelmatiger eetketel omgezien. Eene kleine partij van verschillende bewerking en samenstelling is naar Indië gezonden voor het nemen van vergelijkende proeven.

Huisvesting. Met de werkzaamheden tot verkrijging van de voor de verdere invoering der nieuwe infanterie-formatie gevorderde logiesruimte werd in 1897 voortgegaan. De te Samarang aangevangen bijbouwingen kwamen gereed en de te Magelang ondernomen kampementsbouw werd geheel beëindigd door de inrichting tot geweermakersatelier, munitiemagazijn en kleedingmagazijn van kazernegedeelten, die vrijkwamen door de wijziging der garnizoenssterkte. Te Soerabaija werden de verbouwingen aangevangen en nagenoeg voltooid, terwijl ook met die te Padang Pandjang (Padangsche Bovenlanden) een begin werd gemaakt.

Te Tjimahi (Preanger Regentschappen) werd de in 1896 aangevangen bouw van een kampement voor een bataljon infanterie met het grootste gedeelte der daarbij behoorende officierswoningen voltooid; met den aanleg van het exercitieterrein en van de waterleidingen en wegen met verlichtingsmiddelen werd voor zooveel noodig voortgegaan, terwijl tevens werden opgericht vier woningen voor onderluitenants, eene hoofdwacht, een garnizoenskleedingmagazijn en een munitiemagazijn. Mede kwam gereed het voor de behoefte op het eind van 1897 benoodigde gedeelte van het hospitaal 2de klasse, waarvan de in het vorig verslag bedoelde tijdelijke ziekeninrichting het eerste gedeelte heeft uitgemaakt. Dit hospitaal is niet alleen bestemd tot opneming van de lijders van het garnizoen, doch ook van de militairen van zee- en landmacht, die thans in de twee particuliere gezondheidsetablissementen in genoemd gewest (te Soekaboemi en Sindanglaija) worden verpleegd.

Voorts werd begonnen aan den bouw van een kampement voor nog een bataljon infanterie met daarbij behoorende officierswoningen, terwijl bovendien onderhandelingen met een particulier werden aangeknoopt betreffende een door hem met behulp van een van gouvernementswege te verleenen renteloos voorschot te bouwen hotel, tevens commensalenhuis; terwijl het bedoelde voorschot tegen zakelijke zekerheidsstelling in termijnen zal worden uitbetaald, wordt zoodoende het voordeel verkregen dat het aantal door het Gouvernement op te richten officierswoningen tot een minimum wordt beperkt.

De op de vorige blz. bedoelde verplaatsing van Weltevreden naar Batoe Djadjar van de reserve-bergbatterij maakte ter laatstgenoemde plaats den bouw van drie tijdelijke officierswoningen noodig, welke nog vóór het einde des jaars gereed kwamen.

De door de opheffing van het garnizoen te Tjilatjap (Banjoemas) aldaar voor het leger niet meer noodige gebouwen en werken werden, voor zoover zij niet reeds door andere takken van bestuur in gebruik waren genomen of door openbaren verkoop in handen van particulieren waren overgegaan, aan het civiel bestuur overgegeven.

De in 1896 te Salatiga (Samarang) en sedert ook te Kotta Radja (Atjeh en onderhoorigheden) aangevangen bouw van ziekenstallen, volgens het paviljoenstelsel, kwam gereed. Door den overgang naar Tjimahi van de militaire gevangenen kwam

het fort Prins van Oranje te Samarang voor andere doeleinden beschikbaar. Het fort zelf werd voor een gedeelte ingericht tot bureaux van den gewestelijken intendant en van den gewestelijk eerstaanwezenden genie-officier, wien, in plaats van Willem I, Samarang als standplaats was aangewezen. De gebouwen op den walgang werden ingericht tot troepenlogies.

De in 1896 begonnen hospitaalbouw te Kajoetanam (Padangsche Benedenlanden) en te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) werd voortgezet, terwijl de mede in dat jaar aangevangen oprichting van een gebouw voor officiers-sociëteit te Ampenan (Lombok) en van een etablissement voor 100 draagpaarden van den trein te Pendeti (nabij Kotta Radja) beëindigd werd.

In verband met de troepenverplaatsingen in Atjeh konden de tijdelijke kampementen te Nesoeh en Petjoet nabij Kotta Radja afgebroken en de daarvan afkomstige materialen gebezigd worden voor den bouw van de nieuwe kampementen in het binnenland. Een 6-tal opzichterswoningen in den kraton, welke geheel uitgewoond waren, werden afgebroken en door 4 nieuwe, ruimere woningen vervangen.

De werken tot oeververdediging van de Atjeh-rivier te Kotta Radja werden voortgezet en beëindigd.

De inrichting van nieuwe schietterreinen werd beëindigd te Kwala Simpang (Oostkust van Sumatra) en te Ampenan (Lombok). Ook te Medan (Oostkust van Sumatra) kwam een dergelijk terrein gereed, terwijl de inrichting op vele andere plaatsen werd voorbereid.

Verder kwam in 1897 tot stand de in 't vorig verslag aangekondigde vergrooting van het artillerie-schietterrein te Batoe Djadjar.

Op het gebied der verbetering van de watervoorziening van militaire etablissementen kwamen de met dit doel in 1896 te Salatiga (Samarang) en Padang Pandjang (Padangsche Bovenlanden) ondernomen werken gereed. Te Padang leidde de voortgezette boring nog niet tot een geheel bevredigend resultaat. Die te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) werd gestaakt, en hoewel aldaar goed water werd aangetroffen, is de aanzienlijke diepte, waaruit het water zou moeten worden opgepompt, oorzaak, dat wordt uitgezien naar eene voorziening, waaraan minder exploitatie-bezwaren zijn verbonden. Hetzelfde is te Telok Betong (Lampongsche Districten) het geval. Te Amoenthai (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), waar de in 1896 uitgevoerde boring niet aan de verwachtingen voldeed, is eene rivierwater-voorziening tot stand gekomen, terwijl de watervoorziening van de tijdelijke versterking te Kwala Simpang (Oostkust van Sumatra) verbeterd werd.

Te Padang Pandjang (Padangsche Bovenlanden) kwam eene afdoende verbetering van de rioleering van het militair etablissement gereed.

Na de aardbeving te Amboina werd in 't laatst van Februari jl. machtiging verleend tot den bouw van een tijdelijk kampement aldaar.

Voeding. De laatstelijk geldende bijzondere bepalingen ten opzichte van de voeding der in Atjeh en onderhoorigheden gelegerde troepen werden, gerekend van 1 October 1897 af, eenigszins gewijzigd; de herziene regeling werd slechts tot ult. 1898 van kracht verklaard (gouvernementsbesluit dd. 17 September 1897 n°. 19). In het dagelijksch ration werd eene geringe verandering gebracht, terwijl de bedragen van landswege toegestaan ter verbetering van de voeding der militairen en dwangarbeiders nader werden herzien. Voor den zeepost Segli werden, in verband met de aanwezigheid aldaar van eene grootere troepenmacht dan er aanvankelijk gelegerd was, in December 1897 enkele nadere regelingen getroffen.

De tijdelijke voorzieningen betreffende de verpleging der op Lombok gelegerde troepenmacht werden in het laatst van 1897 in hoofdzaak in overeenstemming gebracht met de voor Atjeh ter zake geldende bepalingen, terwijl de bijslag op de soldij, die bij wijze van uitzondering in de laatste jaren tijdelijk voor de beide garnizoenen op Billiton werd toegestaan, ook voor 1897 gehandhaafd werd.

Bij het leger wordt eene proef genomen met de aanschaffing van conserven bij eene te Poerworedjo (residentie Bagelen) opgerichte fabriek.

De in 't vorig verslag (blz. 46) besproken proef met de verstrekking van suiker aan voor groote excursies uitrukkende troepen, als middel tegen optredende vermoeienis, wordt in 1898 voortgezet.

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. Blijkens de hierachter opgenomen statistiek over 1893 t/m 1897 betreffende de in de hospitalen ter verpleging opgenomen militairen (tabellen **20** en **21** van bijlage A) was het laatst verloopen jaar, gelet op de sedert 1893 aanzienlijk toegenomen legersterkte, onder een der gunstigste van genoemde vijf jaren te rangschikken en zulks niet alleen wat het aantal ziektegevallen betreft, maar ook en vooral ten opzichte van het sterftecijfer en het getal voor verderen dienst afgekeurden. Onder Europeanen en Afrikanen was, in verhouding tot de gemiddelde legersterkte, alleen in 1894 het getal behandelden kleiner, doch onder Aziaten waren er in 1897 betrekkelijk minder zieken dan in een der vier voorafgegane jaren. Evenals in vorige jaren werden de meeste militairen behandeld wegens malaria-ziekten (in 1897 was het percentage zelfs tot ruim 29 pct. geklommen); dan volgden (in 1897 met respectievelijk ruim 19 en 9 pct.) lijders aan venerische ziekten en aan ziekten der spijsverteringswerktuigen. Het percentage der bij het leger wegens berriberri onder behandeling gekomenen was in 1897 al bijzonder gunstig: het beliep slechts 3.66 pct., tegen in 1893 ruim 11 pct. en in 1894 t/m 1896 telkens ruim 9 pct.

In de aangehaalde tabel **20** zijn de behandelden gerangschikt naar de ziekte, welke bij hunne opneming in het hospitaal werd opgegeven. Vaak echter bleken zij tijdens hunne verpleging ook aan eene andere ziekte te lijden. In overeenstemming met deze nadere bevinding is de in tabel **22** opgenomen afzonderlijke statistiek der berriberri-lijders opgemaakt, die dus nauwkeuriger gegevens bevat dan tabel **20**.

In de tweede helft van 1897 zijn vanwege het legerbestuur proeven gelast met eene gewijzigde rijstvoeding, ten einde den invloed na te gaan, welken deze maatregel op de berriberri zou uitoefenen (verg. vorig verslag, blz. 82 83). De proef werd genomen bij het 1ste depôtbataljon te Meester-Cornelis en nam op 22 Augustus een aanvang. Aan alle militairen van dit bataljon werd dagelijks eene zekere hoeveelheid „dedek aloes" toegediend. Aanvankelijk werd deze dedek in de soep gekookt en zóó genuttigd, maar daar de soep hierdoor minder goed smaakte, werd al spoedig de dedek gegeven in den vorm van koekjes, bereid met Javaansche suiker en geraspte klappers, die met graagte genuttigd werden. Toen het later van bevoegde zijde beter geoordeeld werd de dedek en de rijst niet afzonderlijk, maar als onafgewerkte rijst te verstrekken, werd hiermede in November begonnen, eerst bij één compagnie van bovengemeld bataljon en in het begin van 1898 bij het geheele bataljon. In den loop van 1898 zouden ook proeven genomen worden om de rijstvoeding der militairen zooveel mogelijk te doen gelijken op de rijstvoeding van de dessabewoners. Daartoe zou te Ambon en te Muntok (Banka), als zijnde de garnizoenen, waar in den laatsten tijd berriberri het meest voorkwam, de rijst kort vóór het gebruik worden ontbolsterd. Over den invloed der gewijzigde rijstvoeding kon, tijdens de afsluiting van de Indische berichten voor dit hoofdstuk, nog geen oordeel worden uitgesproken, te minder, nu, afgescheiden van de proef, in 1897 algemeen eene belangrijke vermindering in het aantal berriberri-gevallen onder de militairen werd waargenomen.

Wat het reeds lang aan de orde geweest zijnde denkbeeld betreft om op Java voor aan berriberri lijdende Europeesche militairen beneden den rang van officier verpleging in een koel klimaat mogelijk te maken, als proef of dit de spoedige herstelling bevordert, kan thans worden aangeteekend dat in Maart 1898 die proef een aanvang heeft genomen. De noodige voorzieningen zijn namelijk, aanvankelijk voor minstens twee jaren, getroffen kunnen worden om een zeker aantal der bedoelde lijders, ten hoogste 18, naar dezelfde 2de of 3de klasse van verpleging als waarop zij bij opneming in een militair hospitaal aanspraak zouden hebben, te doen opnemen in het particulier gezondheids-etablissement te Tosari (aan de helling van het Tengger-gebergte) in de residentie Pasoeroean, en zulks onder toezicht van den aan die inrichting verbonden geneesheer, die omtrent alle zaken, rakende de behandeling, observatie en verpleging van de lijders, zich zal hebben te verstaan met den gewestelijk eerstaanwezenden officier van gezondheid te Soerabaija. Aan den behandelenden geneesheer is een sergeant-ziekenvader toegevoegd.

Voor het vervoer van zieken was, blijkens het vorig verslag (blz. 47), eene gewijzigde tandoe (model Gwijnfé) in beproeving genomen. In het gebruik bleek zij echter te zwaar. Nadat er verschillende veranderingen aan waren aangebracht, met het doel om bedoeld bezwaar zooveel mogelijk weg te nemen, is zij sedert opnieuw in Atjeh op proef in gebruik gegeven.

In aansluiting aan het in 't vorig verslag medegedeelde om-

trent de in Januari 1896 te Kotta Radja (Atjeh) in werking gebrachte gouvernements-ijsfabriek is over het tweede jaar der exploitatie te melden dat, ondanks grootere vraag naar ijs zoowel voor de zieken, ook op de buitenposten in Atjeh, als ten behoeve van uitrukkende colonnes, geheel in de behoefte kon worden voorzien. Wel werd minder ijs tegen betaling (à f 0,10 per K. G.) dan in 1896 afgeleverd, zoodat te dier zake ontvangen werd f 19 139 of f 770 minder dan toen, doch de hoeveelheid ijs, door het Gouvernement ontvangen zonder nadere verrekening, beliep 202 479 K. G., tegen slechts 128 543 K. G. in 1896. Eene betere distilleer-inrichting werd in 1897 in werking gesteld. Wegens verpakking en verzending naar de posten werd uitgegeven f 2414 (in 1896 f 750), en het totaal der uitgaven voor de fabriek (daaronder weder rekenende f 3000 wegens rente over en wegens afschrijving op het aanlegkapitaal) wordt gesteld op f 24 016 (over 1896 op f 20 821).

Manoeuvres. Ook in 1897 werden, evenals in vorige jaren, zoowel op Java als in het gouvernement Sumatra's Westkust door de beschikbare veldbataljons, in vereeniging met de andere plaatselijk aanwezige wapens, veldoefeningen op kleine schaal gehouden.

Remonte. De verwachting, in 't vorig verslag (blz. 48) uitgesproken, dat het remonte-depôt te Poerabaija (Preanger Regentschappen) in het vervolg op ruimere schaal in de behoefte der militaire remonte zou kunnen voorzien, werd in 1897 reeds aanvankelijk verwezenlijkt. Terwijl toch in de drie voorafgegane jaren — 1894, 1895 en 1896 — de inrichting slechts afgeleverd had achtereenvolgens 39, 40 en 44 paarden (welke laatsten bij uitzondering niet allen aan het leger werden afgestaan, daar er 15 ter beschikking van het civiel bestuur waren gesteld), werden in 1897 uit het remonte-depôt 70 paarden voor het leger verkregen, en de afgeleverde paarden bleven goed voldoen. Met het oog op de onder leiding van het civiel bestuur in gang zijnde proeven tot verbetering van den inlandschen paardenstapel in de Preanger Regentschappen (zie het verslag van 1896, blz. 225, en dat van 1897, blz. 218) is het tijdstip voor eene definitieve regeling van het remonte-depôt nog niet aangebroken. Ten einde in het vervolg beter te kunnen oordeelen over het jaarlijks verkrijgbare aantal voor opkweeking te Poerabaija geschikte jonge paarden, is in December 1897 machtiging verleend om het maximum aantal bij het depôt in beheer te nemen paarden op te voeren van 150 tot 250, en zulks om niet genoodzaakt te zijn, bij gunstig verloop van den aankoop, dezen te moeten stuiten. Daar bij het depôt de ondervinding was opgedaan, dat paarden van tweejarigen leeftijd (jongere mochten tot dusver niet voor Poerabaija worden aangekocht) veelal reeds onder te vroegtijdig gebruik geleden hebben, werd de minimum-leeftijd voor aanschaffing tot 1½ jaar teruggebracht, een maatregel die tevens gelegenheid zal geven om de keurings-eischen bij aankoop van paarden van 2- à 3-jarigen leeftijd te verscherpen.

Tegen 85 in 1895 en 114 in 1896, werden in 1897 ter opkweeking bij het depôt aangekocht 144 paarden. De toen nog geldende maximum-formatie van 150 depôt-paarden werd dan ook tijdens den geheelen duur van het jaar eenigermate overschreden.

Ten behoeve van de rechtstreeksche remonteering bij het leger kon gedurende 1897 de aanschaffing zich bepalen tot 82 paarden voor de cavalerie en 66 voor de artillerie, gezamenlijk dus 148 (tegen 203 in 1896), zoowel in verband met mindere behoefte als door de ruimere aflevering van het remonte-depôt. Bovendien werden 57 muildieren uit China aangebracht. Een gedeelte der aangekochte paarden werd wederom verkregen van Soemba (residentie Timor) door bemiddeling van den civielen gezaghebber aldaar. In de Preanger Regentschappen en op Sumatra werden slechts weinige paarden verkregen en de aankoop in de omstreken van Makasser leverde minder op dan in een der twee voorafgegane jaren. Voor het overige geschiedden de aanschaffingen op vendutie.

Wat den gezondheidstoestand der paarden gedurende 1897 betreft, kwam onder die bij de artillerie kwade droes slechts sporadisch voor. Bij de cavalerie-paarden, voornamelijk bij die in Atjeh, deed zich die ziekte in eenigszins heviger mate gevoelen, en moesten ten gevolge daarvan bij dat wapen 22 paarden worden afgemaakt. Bij het einde des jaars kon de ziekte evenwel als geweken worden beschouwd.

Transporttrein. De in 1897 in Atjeh georganiseerde transporttrein (zie vorig verslag, blz. 48) bewees aldaar goede diensten, voornamelijk tot het medevoeren van verplegingsbenoodigdheden bij uitrukkende colonnes. Aan dien trein zal op den duur eenige uitbreiding gegeven moeten worden, voornamelijk met het oog op de omstandigheid, dat voortaan ook van bespannen karren gebruik zal moeten worden gemaakt. Ziekten kwamen onder de treinpaarden slechts sporadisch voor. Door de invoering van een verbeterd draagtuig werd gebracht het aantal drukkingen, dat aanvankelijk eenige zorg baarde, tot een minimum terug te brengen.

Reglementen en voorschriften. Onder de in 1897 door den legercommandant vastgestelde instructiën zijn te noemen: eene in Augustus van dat jaar ingevoerde „Instructie voor den chef van het wapen der genie" (Algemeene Order 1897 n°. 47), zoomede eene in September vastgestelde nieuwe „Instructie voor den chef van het wapen der artillerie" (Algemeene Order 1897 n°. 59), de laatste ter vervanging van die, indertijd (in 1851) door de Indische Regeering vastgesteld. Overigens werd voortgegaan met de herziening van verschillende reglementen en dienstvoorschriften, die naar behoefte geleidelijk in druk verschenen, zooals uit de algemeene of speciale orders voor de verschillende wapens en diensten nader kan blijken, weshalve gedetailleerde opgaven dienaangaande hier achterwege kunnen blijven.

Belooningen en straffen. Nadat de vraag of de medaille voor moed en trouw, ingesteld bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1839 n°. 102 (Indisch Staatsblad n°. 27) moet behouden blijven, in overeenstemming met het ter zake door den Gouverneur-Generaal uitgebracht advies, bevestigend was beantwoord, is bij Koninklijk besluit dd 7 Maart 1898 n°. 63 (Nederlandsche Staatscourant van 6 April d. a. v. n°. 81 en Indisch Staatsblad 1898 n°. 167) voor dat eereteeken een sierlijker vorm vastgesteld, met bepaling dat van gouvernementswege aan de gerechtigden tot het dragen der medaille de gelegenheid wordt gegeven om de oude medaille in te wisselen tegen het nieuwe eereteeken.

Een overzicht van de aan militairen der landmacht gedurende het tijdvak 1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1898 toegekende eerbelooningen ter zake van voor den vijand bewezen diensten vindt men in tabel **18** van bijlage A hierachter.

Het aantal der militairen beneden den rang van officier, die in 1897 aanspraak verkregen op de gouden, zilveren of bronzen medaille voor langdurigen trouwen dienst, beliep 2165, tegen 2323 in 1896.

De in tabel **19** van voormelde bijlage A opgenomen numerieke opgaaf betreffende eenige categorieën van gestraften of om niet eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps afgevoerden geeft geen aanleiding tot nadere bespreking.

Maatregelen en instellingen in het belang van het zedelijk en stoffelijk welzijn van den soldaat. Het aantal der als uitspanningslokalen ingerichte zoogenaamde dagverblijven werd in 1897 van 34 op 40 gebracht.

Ten einde de belangstelling in de scherm- en gymnastiekoefeningen bij het leger levendig te houden, werd in Februari 1897 machtiging verleend om — voorloopig tot ult. 1898, bij wijze van proef, — bij de verschillende korpsen van het leger vaste onderwijzers in het schermen en de gymnastiek aan te wijzen, terwijl voorts aan de bij de wapens der infanterie en genie dienende meesters op alle wapens vergunning werd verleend tot het dragen van een degen en degengordel. In verband met een en ander werden door het legerbestuur (Algemeene Order 1897 n°. 39) bepalingen vastgesteld betreffende het houden van scherm- en gymnastiek-wedstrijden, met daarbij toe te kennen prijzen, buiten en behalve de bij gelegenheid van de viering van den verjaardag van H. M. de Koningin te geven gebruikelijke assauts.

Thans is bij het legerbestuur de vraag in overweging, welke middelen zullen kunnen worden aangewend om bij het leger verschillende spelen, als cricket, voetbal en dergelijke, ingang te doen vinden.

Ten einde het misbruik van sterken drank bij het leger zooveel mogelijk tegen te gaan, werd in 1897 van regeeringswege aan de hoofden van gewestelijk bestuur opgedragen hunne bijzondere zorg te wijden aan het onderdrukken van den clandestienen verkoop van sterken drank, en richtte het legerbestuur aan alle militaire autoriteiten eene aanbeveling om steeds met den meesten ernst het drankmisbruik te bestrijden. De vraag, of het niet wenschelijk zou zijn te breken met de gewoonte om

aan den troep te velde op gezette of ongezette tijden drank te verstrekken, maakt bij het legerbestuur een punt van ernstige overweging uit.

Ook van particuliere zijde werd voortgegaan met het streven om (in zoogenaamde militaire tehuizen) den Europeeschen militair een gezellig onderkomen te verschaffen en daarbij tevens in zijn zedelijk belang werkzaam te zijn. Ten einde het particulier initiatief in deze te steunen, werd bij gouvernementsbesluit van 31 Mei 1897 n°. 24 bepaald, dat aan alle bestaande en eventueel op te richten militaire tehuizen, aan welke rechtspersoonlijkheid is verleend, kan worden vergund bier *tegen inkoopsprijs* uit de militaire cantines te ontvangen.

In de laatste jaren waren op den voet van Indisch Staatsblad 1889 n°. 170 in een drietal grootere garnizoenen op Java (Malang, Willem I, Gombong) en op Lombok, onder leiding van den naastbij gevestigden predikant, godsdienstonderwijzers, of gewezen zendeling-leeraren, belast met de behartiging van de godsdienstige belangen der tot de Protestantsche gemeente behoorende militairen beneden den rang van officier en minder gegoede andere gemeenteleden. In 1897 beschikte men echter slechts over 3 zoodanige evangelisten, ten gevolge waarvan er laatstelijk één (op Lombok) ontbrak. Door de uitzending van hier van een zich voor zoodanige plaatsing aangemeld hebbenden geëxamineerden godsdienstonderwijzer is in den aanvang van 1898 die vacature kunnen worden aangevuld, terwijl in April jl. ook te Magelang een te dier plaatse aanwezige evangelist door de Indische Regeering op voormelden voet is werkzaam gesteld. De vraag, of de bovenbedoelde bepalingen van 1889 herziening behoeven, was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, in Indië nog in behandeling.

Aan eene doeltreffende inrichting der cantines bleef van de zijde der militaire overheid de noodige zorg gewijd. De laatst bekende verantwoordingen der cantine-administratiën (over 1896) wezen in totaal op een voordeelig saldo van f 138 090, tegen f 117 590 over 1895. De waarde aan gebouwen, meubilair en bibliotheken der cantines werd op ult. 1896 geschat op f 579 075.

Ook in 1897 werd van het militair spaarfonds een toenemend gebruik gemaakt. De laatst ontvangen verantwoordingen (over 1896) toonen aan, dat het aantal deelnemers was gestegen van 4943 (met een tegoed van f 310 661) op ult. 1895, tot 5567 deelnemers (met een tegoed van f 321 339) bij het einde van 1896.

Het Centraal Comité in Nederlandsch-Indië van het Roode Kruis bleef ook in 1897 voortgaan zich het lot van zieken en gewonden onder de troepen te velde aan te trekken, hoofdzakelijk door hen, meerendeels behoorende of behoord hebbende tot de krijgsmacht in Atjeh en onderhoorigheden, te voorzien van versnaperingen en geriefelijkheden. Door het Comité werd in 1897 besteed f 20 159, tegen f 32 143 in 1896. Waren op ult. 1896 de bezittingen van het Indische Roode Kruis gedaald tot f 2163, de aan de vereeniging, gezamenlijk met eene andere nuttige instelling, toegestane geldloterij, van welker netto opbrengst aan het Roode Kruis 75 pct. toekwam, zoomede eene gift van f 2000 van een onbekende, stijfden de geldmiddelen op zeer bevredigende wijze, zoodat op ult. 1897 het Indische Roode Kruis een kapitaal bezat van f 108 415.

De vereeniging „Het Lombok-fonds" te Soerabaija, welke reeds spoedig na hare oprichting over een belangrijk kapitaal te beschikken had, dat uitsluitend was bijeengebracht om de slachtoffers van den Lombok-oorlog zooveel mogelijk te steunen, gaf — nu voor haar, o.a. na de sluiting van lijfrente-contracten voor de kosten der opvoeding van nagelaten kinderen (zie vorig verslag, blz. 50), weinig meer te doen overbleef — in den aanvang van 1898 gevolg aan het voornemen om hare taak verder over te dragen aan het hier te lande gevestigde „Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen van in Nederlandsch-Indië gevallen militairen", welk fonds, in verband daarmede, de beschikking kreeg over het op 31 Januari 1898 bij de liquideerende vereeniging nog beschikbaar gebleven restant-kapitaal, ad f 54 697. Blijkens het derde en laatste verslag van het „Lombok-fonds", loopende van 1 September 1896 tot 31 Januari 1898, werd gedurende dat tijdvak voor het doel der vereeniging nog besteed f 35 112, waardoor het totaal bedrag der aan of ten behoeve van slachtoffers uit den Lombok-oorlog verleende ondersteuningen klom tot f 176 893 (hierin hadden officieren gedeeld voor f 31 356, Europeesche en inlandsche militairen beneden dien rang voor respectievelijk f 28 318 en f 11 370, en nagelaten betrekkingen, enz. voor f 105 849).

Wegens het meer algemeen doel, door het „Nationaal fonds" beoogd, en waarmede dat van het te Batavia bestaande „Militair ondersteuningsfonds" nagenoeg overeenkomt, behoudens dat dit laatste zich tot in Indië inkomende aanvragen bepaalt, konden beide vereenigingen niet zoo onbekrompen optreden als het „Lombok-fonds", met zijn zooveel engeren werkkring, dat doen kon. Ten aanzien van het „Nationaal fonds" blijkt uit het verslag betreffende de in April jl. gehouden derde algemeene vergadering, dat de rekening en verantwoording over het toen behandelde boekjaar in ontvangst en uitgaaf sloot met f 78 397, waaronder een saldo in kas van f 7425. Het kapitaal klom van f 325 576 tot f 384 516, een gevolg van de samensmelting met de bezittingen van het „Lombok-fonds". Nopens het „Militair ondersteuningsfonds" te Batavia is het jongste jaarverslag openbaar gemaakt in de Javasche Courant van 10 Mei jl. Ten laste van dat fonds werden gedurende 1897, evenals in 1896, uitsluitend uitkeeringen gedaan aan in Atjeh gekwetste Europeesche en inlandsche militairen en aan de nagelaten betrekkingen van aldaar gesneuvelden of aan hunne wonden overledenen, thans tot een totaal bedrag van f 3665. Het kapitaal ging terug met f 860, namelijk van f 42 435 tot f 41 575.

§ 2. *Fortificatiën.*

Op Lombok werd de tijdelijke versterking te Praja opgeruimd, en in October 1897, toen tot eene vermindering van de bezettingstroepen kon worden overgegaan, werd, behalve het blokhuis aan het zeestrand te Ampenan, ook de post Mataram ontruimd, welke versterking echter niet geslecht, maar aan het civiel bestuur overgegeven werd om in goeden staat te worden onderhouden, derwijze dat zij, zoo noodig, te allen tijde weder kan worden bezet.

Ter Sumatra's Westkust werd in 1897 een aanvang gemaakt met de vernieuwing van het militair etablissement te Lagoe Boti (Toba-landen).

Tot verhooging van het defensief vermogen van de versterking te Telok Betong (Lampongsche Districten) werden maatregelen getroffen, noodig omdat zij door de nabijgelegen hoogten wordt gedomineerd.

Ter Oostkust van Sumatra moest te Tandjong Poera (Beneden-Langkat) een gedeelte van het kampement worden verplaatst, daar de inschuring van het emplacement door den stroom in de rivier gevaar voor de bezetting deed ontstaan, terwijl te Seroewaij en te Kwala Simpang (beide in Tamiang) de gemeenschap met den tegenovergelegen rivieroever werd verbeterd, door overzetvlotten in gebruik te stellen. Door de aanwijzing van Medan (Deli) als tijdelijke standplaats van de 4de mobiele colonne (verg. vorig verslag, blz. 40, noot 2) kon het militair etablissement te Bindjei (Boven-Langkat) aan het civiel bestuur worden overgegeven.

De versterking te Bengkaijang (Westerafdeeling van Borneo) kwam in 1896 gereed, terwijl met den bouw van die te Wahaai op Ceram (residentie Amboina) werd voortgegaan. Ter hoofdplaats Amboina werd de verboden kring om het fort Nieuw-Victoria, op verzoek van eenige ingezetenen, verkleind (Indisch Staatsblad 1897 n°. 178). De bezetting van het fort Barneveld op Batjan (residentie Ternate) werd ingetrokken, en deze versterking aan het civiel bestuur overgegeven om, zoo noodig, te allen tijde weder te kunnen worden betrokken.

Ter hoofdplaats Menado werd in den aanvang van 1898 de geschutbewapening van de versterking (zie het verslag van 1895, blz. 53/54) ingetrokken. In verband daarmede behoort die post niet meer tot die plaatsen, waar de saluutschoten van vreemde oorlogsschepen van den wal kunnen worden beantwoord. (Dit is thans nog het geval, behalve op de drie hoofdplaatsen van Java, te Padang, Olehleh (Atjeh), Muntok (Banka), Makasser, Ternate, Amboina en Timor-Koepang.)

§ 3. *Topographische dienst.*

Ten behoeve van het primaire driehoeksnet in Zuid-Sumatra werden vanwege de triangulatie-brigade de verkenningen voortgezet in de onderafdeeling Redjang en Lebong der residentie Palembang en in de afdeeling Laïs der residentie Benkoelen. In laatstgenoemd gewest werden bovendien verkenningen verricht in het noordelijk deel der afdeeling Mokko Mokko, en zulks ten einde te trachten uit de beide aansluitingspunten in Noord-Benkoelen, waar het primaire net van het gouvernement Sumatra's Westkust werd afgesloten, verbinding te krijgen met de reeds verkende punten in Zuid-Benkoelen. Deze verkenningen, die door de aanhoudende zware regens en de buitengewoon

groote moeielijkheden van het terrein slechts langzaam vorderden, hadden bij den aanvang van 1898 den weg tot aansluiting nog niet doen vinden. Ten behoeve van den secundairen en tertiairen pilaarbouw vorderden de verkenningen zoo ver, dat het voor triangulatie in aanmerking komend deel der residentie Lampongsche Districten bij het einde van 1897 bijna gereed was. Het aantal primaire punten onderging geen uitbreiding. De pilaarbouw op secundaire en tertiaire punten ging geleidelijk voort; op 9 secundaire en op 145 tertiaire punten werden pilaren opgericht. Hoekmetingen ten behoeve van het primaire net geschiedden op 10 stations, hieronder begrepen 3 stations in de residentie Bantam op Java, welke voor de aansluiting aan het Sumatra-net gebezigd werden. Op het station der 1ste orde G. Dempoe in de Lampongsche Districten werden astronomische breedte- en azimuth-bepalingen verricht, die den grondslag vormden voor de oriënteering van het Zuid-Sumatra-net en voor de coördinaten-berekening.

De verbinding van het Java-net met het primaire driehoeksnet van Zuid-Sumatra kwam tot stand; de netsvereffening werd geheel ten einde gebracht, terwijl de coördinaten van 6 primaire punten van het net van Zuid-Sumatra berekend werden. Om als basis te dienen voor de berekening van de hoogten der driehoekspunten werden in de Lampong-baai bij Telok Betong getijwaarnemingen verricht, die nog voortgezet worden.

Van de drie opnemingsbrigades, alle laatstelijk ter Sumatra's Westkust werkzaam gesteld, vertrok de 2de in December 1897 naar Java, ten einde de detailbladen der residentiekaarten van Batavia, Preanger Regentschappen en Krawang te herzien (verg. vorig verslag, blz. 51); zij vestigde haar hoofdkwartier te Soekaboemi (Preanger Regentschappen). De 1ste opnemingsbrigade bleef gedurende een groot deel van het jaar nog werkzaam in de Padangsche Bovenlanden, doch naarmate hare taak aldaar (in Augustus 1897) ten einde liep, werd het personeel geleidelijk naar de residentie Tapanoli gedirigeerd. In dit nieuwe arbeidsveld werd haar Padang Sidempoean als hoofdkwartier aangewezen. De 3de opnemingsbrigade bleef Padang als hoofdkwartier behouden. Gedurende 1897 klom het ter Sumatra's Westkust gemetene van 26 419 tot 30 590 K.M². Van de in 1897 bijgekomen 4171 K.M². werd gemeten en in kaart gebracht op de schaal van 1 : 20 000 149, op die van 1 : 40 000 2879, en op die van 1 : 80 000 1143 K.M².

In Atjeh bleven gedurende 1897 4 opnemers werkzaam; de opdrachten werden hun verstrekt door den chef der 2de opnemingsbrigade, die zich, in verband daarmede, tweemalen naar genoemd gewest begaf en aldaar tevens hun werk inspecteerde. De uitkomsten van hunne metingen werden geleidelijk opgezonden naar het topographisch bureau te Batavia en aan die inrichting op snelle wijze gereproduceerd, voornamelijk ten behoeve van de troepenmacht in Atjeh.

Overigens werd in 1897 een opnemer naar de residentie Oostkust van Sumatra gezonden, ten einde een der passen, die toegang geeft tot de achtergelegen Battak-landen en daardoor militaire waarde bezit, in kaart te brengen.

Door de in den loop van 1896 in Midden-Java, met Banjoemas als hoofdkwartier, tewerkgestelde opleidingsbrigade was bij het einde van 1897 in Midden-Java opgenomen en in kaart gebracht 1221 K.M²., waarvan aan gewone meting 620, en aan terreinen waarvan (met behulp van de kaarten der irrigatiebrigade) de metingen herzien werden, 601 K.M². Het aantal door haar op tertiaire punten gebouwde pilaren klom tot 121, waardoor de pilaarbouw, met uitzondering van 2 punten op Noesa Kambangan, was beëindigd. Berekend en getrianguleerd waren 17 secundaire en 82 tertiaire punten.

Op het einde van 1897 waren bij deze brigade gedetacheerd, ter opleiding en beproeving, 4 officieren, 6 Europeesche fuseliers, 7 Javanen en 4 Maleiers, terwijl in den loop van dat jaar 7 officieren, die van de hoogere krijgsschool hier te lande in Indië waren teruggekeerd, gedurende zes maanden in het terreinopnemen werden geoefend. De inlandsche jongelieden ontvingen zoowel theoretisch als practisch onderwijs in den terreinarbeid en begonnen daarna met proefwerk, dat reeds bij enkelen hunner naderhand als nuttige arbeid in rekening kon worden gebracht. De Javaansche élèves volgden over het algemeen met vrucht de opleiding; enkelen onder hen hadden reeds goede vorderingen in het terreinopnemen gemaakt. Zij waren evenwel nog te kort in beproeving om reeds definitief tot inlandsch topograaf der 3de klasse te worden benoemd. Over de Maleiers kon nog geen stellig oordeel worden uitgesproken.

Door personeel, niet behoorende tot den topographischen dienst, hadden overigens nog metingen plaats in de reeds genoemde residentie Oostkust van Sumatra, alwaar een infanterie-officier, die eertijds bij genoemden dienst werkzaam was, den door hem in 1896 in de afdeeling Tamiang ondernomen terreinarbeid voortzette, — zoomede in Zuid-Celebes, alwaar mede door een deskundig infanterie-officier werd voortgegaan met metingen en verkenningen in het landschap Gowa, en wel door opmeting van de vlakte ten noorden van de Birang-rivier, welk terrein echter nog niet in kaart was gebracht.

Tot de in 1897 bij het topographisch bureau te Batavia bewerkte en voor het publiek verkrijgbaar gestelde kaarten behoorden in de eerste plaats vervolg- of verbeterbladen van de topographische kaart van Sumatra's Westkust en van die der residentie Westerafdeeling van Borneo, namelijk van eerstgenoemde 3 graadafdeelingsbladen (1 : 80 000), 14 militaire bladen (1 : 40 000) en 6 detailbladen (1 : 20 000), van welke laatste 5 als herzien en verbeterd waren te beschouwen, terwijl van de in de tweede plaats bedoelde kaart het licht zagen 5 vervolgbladen (1 : 200 000), zoomede de bij deze of vroeger verschenen vervolg-bladen behoorende weg- en rivierkaarten (1 : 50 000), ten getale van 54 bladen. Overigens werden uitgegeven: eene kaart van Batavia en omstreken; eene van Samarang en omstreken (deze in 21 bladen); eene van Magelang en omstreken; eene herziene en verbeterde kaart van Makasser en omstreken, zoomede eene uit 9 bladen bestaande kaart (herdruk) van Ambon en omstreken, alle op de schaal van 1 : 20 000, — en verder: eene spoor- en tramwegkaart van Java (1 : 500 000); eene herziene en verbeterde kaart van het eiland Bali (1 : 250 000); eene kaart van het eiland Lombok (1 : 200 000) en eene van Midden-Lombok (1 : 100 000); eene herziene en verbeterde kaart van het eiland Soemba (1 : 500 000), zoomede eene kaart van Nederlandsch Nieuw-Guinea en omliggende eilanden (1 : 2 000 000).

Behalve de vorenstaande kaarten werden tot speciale doeleinden gereproduceerd o. a. de voorloopige kaarten (1 : 20 000) van terreinen in Atjeh, met namen Tjot Mantjang, Indrapoeri, Samahani, Lohong, Lepong (2 bladen), zoomede van Segli en omstreken.

In het voorjaar van 1898 werd door voormeld bureau uitgegeven eene (sedert ook hier te lande in den handel verkrijgbaar gestelde) Overzichtskaart van Groot-Atjeh en aangrenzende kuststaten (schaal 1 : 200 000), terwijl toen nog eene nieuwe Atjehkaart, op de schalen van 1 : 40 000 en 1 : 20 000, te Batavia in bewerking was.

Voor verkochte kaarten werd in 1897 in Indië ontvangen f 8973, terwijl de kosteloos en tegen regularisatie verstrekte kaarten eene verkoopwaarde vertegenwoordigden van f 5438; in 1896 bedroegen die sommen respectievelijk f 7695 en f 11 838. Aan retributie voor het nemen van kopieën van kaarten werd f 688 geïnd.

In September 1897 werd bij den topographischen dienst in Nederlandsch-Indië ingevoerd (zie vorig verslag, blz. 52) een nieuw „Voorschrift bevattende de aangenomen teekens, enz., te gebruiken bij het vervaardigen van topographische kaarten, benevens algemeene aanwijzingen in hoever die teekens ook voor overzichts- en gedrukte kaarten behooren te worden gevolgd", welk „Voorschrift" ook geldt voor andere takken van 's lands dienst in Indië, tenzij bepaalde redenen afwijking vorderen.

Aan de herziening van den „Atlas der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië" van Stemfoort en ten Siethoff werd in Indië voortgewerkt. Laatstelijk werden hier te lande de noodige gegevens ontvangen voor den herdruk (bij de topographische inrichting van het Ministerie van Oorlog) van het blad n°. 15 (in de bestaande uitgaaf n°. 13), bevattende de Kleine Soendaeilanden, welke herdruk omstreeks medio 1898 gereed is gekomen. Van de vroeger bij gemelde inrichting ter reproductie ontvangen herziene bladen of gedeelten van bladen, bestemd om in den nieuwen atlas uit te maken de bladen n°. 16 (Molukken), n°. 12 (Westerafdeeling van Borneo) en n°. 11 (Banka, Billiton en Riouw-Lingga-Archipel), werden de twee eerstbedoelde in de eerste maanden van 1898 afgeleverd.

De serie van die residentiekaarten van Java, van welke herziene herdrukken verschenen zijn, vermeerderde in Augustus 1897 door het gereed komen van een bijgewerkten herdruk der kaart betreffende de residentie Batavia, om eerlang gevolgd te worden door eene nieuwe uitgaaf van de residentiekaart van Samarang. Ook de reproductie van deze kaarten geschiedt bij laatstbedoelde topographische inrichting.

§ 4. *Krijgsverrichtingen.*

Sedert het tijdstip van afsluiting van de betrekkelijke para-

graaf in het vorig verslag (medio Mei 1897) bepaalde zich het handelend optreden van de militaire macht weder hoofdzakelijk tot het gouvernement Atjeh, terwijl voorts in de residentie Bali en Lombok de bestraffing van kwaadwilligen op Lombok eenige malen de tusschenkomst van onze troepen vereischte. Met uitzondering van Tapanoli (Westkust van Sumatra), waar in Augustus 1897 eene patrouille van onzen post te Singkel genoodzaakt was om een korten tocht in den omtrek te maken in verband met het verschijnen van eene Atjehsche bende aldaar (verg. blz. 13 hiervóór), en van de Tamiangsche landschappen (Oostkust van Sumatra), waar de bezettingen van Seroewaij en Kwala Simpang voortdurend bleven patrouilleeren in het belang van de veiligheid van dat gebied (verg. blz. 16 hiervóór), behoefde overigens nergens in den Archipel tot militair machtsvertoon te worden overgegaan.

Met betrekking tot de verrichtingen van onze troepen in de eerstgenoemde twee gewesten volgt hier, ter aanvulling van hetgeen daaromtrent reeds werd medegedeeld in hoofdstuk C, §§ 3 en 20, een beknopt overzicht van hetgeen de hier te lande ontvangen militaire berichten te dier zake bevatten.

In aansluiting aan dergelijke opgaven in vorige verslagen zij vooraf nog aangeteekend dat gedurende 1897 in Atjeh aankwamen, ter aanvulling van door evacuatie, pasporteering, gageering, overplaatsing, overlijden als anderszins ontstane mutatiën, 5309 militairen (waaronder 199 officieren), terwijl in de vier voorafgegane jaren 1893 t/m 1896 de gezonden aanvulling achtereenvolgens had bedragen 4470, 3883, 6069 en 7455, daaronder respectievelijk 104, 125, 118 en 178 officieren. Onder de in 1897 naar Atjeh gezonden suppletie bevonden zich 2015 Europeanen, tegen in de jaren 1893 t/m 1896 achtereenvolgens 1775, 1494, 2275 en 3834 (met inbegrip van de officieren). Een overzicht van de samenstelling en legering der troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden op verschillende tijdstippen van 1897 (1 Januari, 1 Juli en 31 December) vindt men in tabel 6 van bijlage A hierachter.

Atjeh en onderhoorigheden.

Wat Groot-Atjeh betreft heerschte sedert het in den aanhef dezer paragraaf genoemde tijdstip binnen de geconcentreerde linie en daarbuiten, voor zooveel betreft het grootste deel van de sagi's der XXV en XXVI Moekim, bijna volkomen rust, en eigenlijke krijgsverrichtingen hadden dan ook alleen plaats in de sagi der XXII Moekim en het ten noordoosten daaraan grenzende gebergte, zoomede in de IV Moekim en de — tot de onderhoorigheden van Groot-Atjeh behoorende — zuidelijke nederzettingen van de sagi der XXV Moekim. Elders in de onderhoorigheden was — ongerekend de expeditie naar Pedir (waaromtrent bij de vaststelling van dit deel van het verslag nog slechts telegrafische berichten waren ontvangen) — krachtig militair optreden alleen noodig in de nabijheid van onze vestiging te Segli (Noordkust van Atjeh).

In het jaar 1897 beliepen de onzen troepen door den Atjehschen vijand toegebrachte verliezen 61 gesneuvelden (32 Europeanen, onder wie 4 officieren, en 29 Aziaten) en 380 gewonden (235 Europeanen, onder wie 19 officieren, en 145 Aziaten), zijnde 17 gesneuvelden en 507 gewonden *minder* dan in 1896. Van de bedoelde 380 gewonden stierven er aan de bekomen kwetsuren 33 (24 Europeanen, onder wie 2 officieren, en 9 Aziaten), in 1896 76 van de 887 gewonden.

a. Krijgsverrichtingen in de sagi der XXII Moekim en aangrenzend gebied. Alvorens over te gaan tot de bespreking van de operatiën van eenigen omvang in dit gebied, zij vermeld dat de detachementen, gebezigd tot dekking van transporten, zoomede van de werkers aan den begin Augustus 1897 gereed gekomen weg naar Selimoen en aan de stoomtrambaan naar die plaats (waarvan het vak Lambaroe—Glé Kambing medio October voor beperkt- en een maand later voor algemeen verkeer werd geopend), meermalen te lijden hadden van 's vijands vuur uit de omliggende heuvelterreinen of van den overkant der Atjehrivier. Zoowel deze, meestal spoedig tot zwijgen gebrachte beschietingen, als die van enkele onzer vestigingen en de ontmoetingen met den vijand van de patrouilles, welke herhaaldelijk werden uitgezonden tot opvatting van bendehoofden of het vernielen van vijandelijke nederzettingen, kostten ons van medio Mei 1897 tot begin April 1898 aan gesneuvelden 3 Europeesche en 4 inlandsche militairen beneden den rang van officier en aan gewonden 2 officieren, 1 sergeant der marechaussee, 28 Europeesche en 35 inlandsche minderen. Daarentegen werden, ongerekend de ons niet met zekerheid bekende verdere verliezen van den vijand, in gemeld tijdvak 58 Atjehers neergeschoten, waaronder Toekoe Id, broeder van den ons vijandigen imam van Lam Leue, terwijl voorts een aantal gewapend aangetroffen Atjehers, waaronder verscheidene bendehoofden en sabil-inners (o. a. Pang Amat van Lam Boenoeh, de imam van Ladoeng, Toekoe Balimon van Lepong Rajoet, Pang Amin van Blang Pedaja en Tengkoe Ma Hasan) werden gearresteerd.

Ten aanzien van de op ruimere schaal ondernomen militaire operatiën zij herinnerd dat de ter zake gedane mededeelingen in het vorig verslag (blz. 60) liepen tot en met de vermeestering door onze troepen, op 16 Mei 1897, van de onder Panglima Polim, Tengkoe Lam Oe en T. Machmoed Anak Bate bezette drie bentings bij Tjot Glé (Gleiëng). Onmiddellijk na ons vertrek werd de stelling van eerstgenoemde opnieuw door den vijand bezet en versterkt, waarom den 21sten Mei van Indrapoeri uit met vijf compagnieën infanterie en de noodige hulpwapens weder daarheen werd opgerukt. Bij dezen tocht werd weinig aanraking met den vijand verkregen en werden de beide aan den bovenloop der Kroeng Kir aangetroffen versterkingen zonder tegenstand genomen en geslecht, waarna langs den linkeroever der Atjeh-rivier werd teruggekeerd. De onderneming kostte ons 2 gewonden (Europeesche militairen beneden den rang van officier).

Toen den 3den Juni, nadat de vijand weder aan zijne versterkingen op den Tjot Glé aan het werk was gezien, eene colonne ter sterkte van 3 compagnieën infanterie met hulpwapens daarheen oprukte, werd echter meer tegenstand ondervonden. Goed gedekt als de Atjehers reeds weder in hunne stelling waren, had het op p. m. 1300 M. op hunne stelling gerichte artillerievuur weinig uitwerking en verlieten zij hunne versterkingen eerst toen twee door kampong Gleiëng ten aanval oprukkende compagnieën nagenoeg de Kroeng Kir hadden bereikt. Gedurende het opruimen van de versterkingen werden onze troepen nog in een vrij scherp vuurgevecht gewikkeld met den uit zuidoostelijke richting langs beide oevers der Atjeh-rivier opdringenden vijand, die ook gedurende den terugmarsch in de richting van den Tjot Djamenah tot Maheng steeds bleef vuren. Aan onze zijde vielen 4 niet-Europeesche militairen beneden den rang van officier (waaronder 1 gesneuvelde).

Den 14den Juni rukte andermaal eene colonne, ditmaal ter sterkte van 5 compagnieën infanterie, 8 brigades marechaussee en hulpwapens, tegen de opnieuw door den vijand ingerichte en bezette stelling Gleiëng op. De marschrichting werd nu genomen over het hooge terrein ten noordoosten van kampong Lamprei, van waaruit de vijand, zonder veel weerstand te bieden, uit zijne positie aan den bovenloop der Kroeng Kir werd verjaagd, terwijl onze troepen, verder langs een grooten boog ageerende, zijne stelling op den Tjot Glé in den rug konden nemen. Nadat 's vijands geweer- en geschutvuur geheel tot zwijgen waren gebracht door krachtig artillerievuur van een beoosten den Tjot Glé gelegen heuvel en de infanterie ten aanval voorwaarts rukte, gaven onze tegenstanders ook deze positie zonder verder verzet prijs en vluchtten over de Atjeh-rivier, waarbij hun door het vuur eener omtrekkende afdeeling nog een verlies werd toegebracht van 8 dooden. Aan buit vielen ons in handen eenige voorlaadgeweren, blanke wapens en een kanon van 3 ℔. In het vervolgens door de troepen op den Tjot Glé betrokken bivak ging de nacht rustig voorbij, waarna den volgenden dag, nadat de versterkingen geslecht en de huizen daarin verbrand waren, de terugmarsch langs den linkeroever der Atjeh-rivier werd aanvaard. Daarbij moest nog een door den vijand versterkte missigit in kampong Tjapoeng, waaruit de voorste troepen bij het overtrekken van de rivier vuur hadden ontvangen, worden genomen en vernield. Hoewel gedurende den verderen marsch weinig tegenstand meer werd ondervonden, hield 's vijands op grooten afstand uit de noordelijke heuvels onderhouden vuur eerst geheel op, toen de laatste troepen de Kroeng Kemiroe waren gepasseerd. De geheele onderneming kostte ons aan gesneuvelden 1 niet-Europeesch mindere en aan gewonden 1 officier, 6 Europeesche en 9 niet-Europeesche militairen beneden dien rang.

Intusschen kon, met het oog op de werkzaamheden aan den weg naar Selimoen, waarmede men in het begin van Juli tot nabij Gleiëng was gevorderd, dit punt door ons niet langer onbezet worden gelaten, waarom den 6den Juli nogmaals eene colonne, thans ter sterkte van 3 compagnieën met hulpwapens, tegen Gleiëng oprukte met het doel om een bivak in te richten voor de aldaar te legeren troepen. Na een oponthoud van 3 uur achter de door den vijand vernielde brug over de Kroeng Lam Aling, werd nagenoeg zonder tegenstand de Tjot Glé bereikt en

bezet, waarna het bivak werd betrokken op dien heuvel en in de ten zuiden daarvan gelegen kampong Lho. Het bezetten van Gleiëng door onze troepen had o.a. ten gevolge dat de bevolking der in de nabijheid gelegen kampongs geleidelijk weder daarin terugkeerde. Naar luid van in het eind van Juli ontvangen berichten hadden de vijandelijke benden in de bovenstreken der XXII Moekim zich voornamelijk naar Reung Reung teruggetrokken.

Evenals Gleiëng was ook de ten noordoosten van Indrapoeri gelegen Tjot Djamenah herhaaldelijk het doel onzer colonnes uit Indrapoeri, later ook van die uit Gleiëng. Van bedoeld punt namelijk kon de vijand gedekt naderen tot beschieting van de werkers aan den weg naar Selimoen en van de daarlangs marcheerende colonnes en transporten. Iedere blijvende vestiging van den vijand aldaar moest dus onzerzijds met kracht worden tegengegaan. Behalve bij gelegenheid van bovenbedoelden op 3 Juni ondernomen tocht naar Gleiëng, werd de op den Tjot Djamenah herhaaldelijk weder verrezen versterking nog vijfmaal (op 19 Mei, 7 en 26 Augustus, 22 September en 8 November), telkens na geringen tegenstand, door onze troepen genomen en met de nabijliggende nederzettingen vernield. Na den 8sten November, toen de vijand daarin 2 dooden achterliet, werd de versterking niet meer opgebouwd. Ons kostten die ondernemingen in 't geheel: 1 gesneuvelde en 4 gewonden (allen niet-Europeesche militairen).

Ook het de vlakte der V Moekim Montassik beheerschende heuvelterrein bij den Glé Ampei Awei (Kotta Ba Theue), waar Toekoe Brahim Montassik zonder vaste verblijfplaats rondzwierf, werd herhaaldelijk (16 Juli, 15 Augustus, 23 October en 5 November) door colonnes uit Indrapoeri en Tjot Mantjang bezocht, waarbij de aldaar gelegen nederzettingen verbrand werden. Wij bekwamen bij die tochten in 't geheel 5 gewonden, allen militairen beneden den rang van officier, van wie 2 Europeanen, terwijl de vijand, den 23sten October de terugmarcheerende troepen vervolgende, in eene door ons gestelde hinderlaag viel en daarbij 7 dooden in onze handen achterliet. Sedert 5 November was Toekoe Brahim naar Lam Teba afgetrokken en werd in deze streek geen vijand meer aangetroffen.

In Augustus vond de civiele en militaire gouverneur in het zich ophouden van eenige bendehoofden in het Lam Teba'sche, o.a. gebleken uit het op 24 Juli en 17 Augustus aldaar slaags raken van patrouilles uit Kroeng Raja met vrij sterke Atjehsche benden, aanleiding om den 24sten dier maand eene mobiele colonne naar die landstreek te zenden, waardoor tevens de kleine benden, die nog kort te voren in het heuvelterrein bij den Glé Ampei Awei waren aangetroffen, gedwongen zouden worden naar elders af te trekken. Deze colonne, bestaande uit het 3de bataljon infanterie, met cavalerie en genietroepen, marcheerde over Tjot Mantjang in oost-zuidoostelijke richting naar het gebergte en betrok haar eerste bivak te Lepon aan den bovenloop der Kroeng Lingkar. Den 25sten werd doorgemarcheerd en het bivak betrokken aan de Kroeng Raja, ter hoogte van de warme bronnen, alwaar men gedurende korten tijd op grooten afstand zwak werd beschoten. Daar de weg naar Lam Teba, volgens ingewonnen berichten, in hoogst ongunstigen toestand verkeerde, besloot de colonne-commandant den marsch over Kroeng Raja en van daar over Aloer Djaloh voort te zetten. Den 26sten werd op laatstgenoemd punt gebivakkeerd en den volgenden dag, na dicht bij het bivak eene vijandelijke bende te hebben verdreven, waarbij 1 officier en 1 niet-Europeesch mindere werden gewond, de hoogvlakte van Lam Teba bereikt. Kort daarop verscheen daar ook eene den vorigen dag uit Tjot Mantjang afgezonden colonne, die te Mon Asé had overnacht en slechts onbeduidend beschoten was geworden. De imam en verdere hoofden maakten hunne opwachting bij de civiele gezaghebbers, die de beide colonnes vergezelden, en betoonden zich zeer vredelievend. Na op 28 en 29 Augustus het terrein verkend en opgenomen te hebben, keerde den 30sten de colonne van Tjot Mantjang over Kotta Ba Theue naar haar kampement terug, waar zij, zonder een vijand te hebben ontmoet, den 31sten aankwam. De andere colonne marcheerde in de richting van Selimoen, overnachtte te Kepaja Doewa en daalde den volgenden dag naar Selimoen af. Onderweg, te Lepong Bajoe, vereenigde zij zich met eene colonne uit Gleiëng, die haar bij den verderen marsch tot die plaats, gedurende welken door 's vijands vuur 2 niet-Europeesche militairen werden gewond, in den rug dekte. Den 2den September was de colonne te Kotta Radja terug.

In de laatste helft van September verzamelde Toekoe Tjoet Toengkoeb, gesteund door Panglima Polim, eene sterke bende in het Lam Teba'sche en rukte daarmede naar Kroeng Raja op, om ons daar afbreuk te doen. Inderdaad werd dan ook in den nacht van 24 op 25 September onze post aldaar beschoten en kreeg eene den volgenden morgen uitgezonden patrouille vuur uit de heuvels. Bij het doorzoeken van het terrein, waartoe de bezetting versterkt werd, bleek de vijand echter reeds weder te zijn afgetrokken. De gevluchte bevolking keerde daarop in hare kampongs terug, met uitzondering van Imam Arab, die, door Panglima Polim daartoe gedwongen, zich bij de vijandelijke partij aansloot.

In verband met de opnemingen voor de verlenging van de stoomtrambaan van Glé Kambing naar Selimoen werd intusschen eene blijvende bezetting van Selimoen noodzakelijk, waartoe den 25sten October werd overgegaan zonder dat daarbij eenige tegenstand werd ondervonden, waarop dadelijk een aanvang werd gemaakt met den bouw van een tijdelijk kampement voor $1^1/_2$ bataljon infanterie met hulpwapens en diensten. Reeds spoedig kwamen de mindere hoofden uit den omtrek zich bij den bivak-commandant melden, wat echter niet wegnam, dat de legerplaats in den eersten tijd nu en dan licht beschoten werd, doch sinds medio November, na het oprichten van een blokhuis op den zuidwestwaarts gelegen Tjot Relieung, werd van den vijand geen last meer ondervonden.

Ter verdrijving van den vijand uit de omstreken van Reung Reung en ter verkenning van het heuvelterrein ten oosten daarvan, rukte den 25sten December eene colonne van 5 compagnieën infanterie met hulpwapens uit Selimoen op. Dien dag werd de missigit Biram, die met de omliggende heuvels door den vijand was bezet, zonder verliezen genomen en de nacht aldaar rustig doorgebracht. Den 26sten werd het doel van den tocht bereikt en de vijand, die slechts eene zwakke stelling had ingenomen, spoedig verdreven. De hoofden van Reung Reung hadden hunne opwachting gemaakt bij den colonne-commandant en zelfs diensten bewezen, o. a. door het aanwijzen van een bruikbaren weg naar de zooeven genoemde missigit Biram. Na weder in die missigit te hebben overnacht, keerden de troepen den 27sten December naar Selimoen terug, waarbij nog eenig vuur uit de heuvels werd ontvangen, dat evenwel spoedig tot zwijgen werd gebracht.

Nadat de kedjoeroean van Lohong in het begin van de tweede helft van Januari 1898 aan het bestuur had medegedeeld dat Toekoe Oemar uit Daja (zuidelijke nederzettingen der XXV Moekim) was vertrokken (zie lager onder *b*), bleek spoedig daarop dat hij aan het hoofd van eene sterke en goed bewapende macht te Djantoi in de bovenstreken der XXII Moekim (p. m. 9 K.M. ten zuidwesten van Selimoen) was aangekomen, waarschijnlijk met de bedoeling om aldaar eene samenkomst te hebben met den pretendent-sultan en Panglima Polim, die hem dan ook, naar vernomen werd, tot nabij Reung Reung en het p. m. 8 K.M. ten zuidwesten daarvan gelegen Pantja tegemoet waren gegaan. Den 20sten Januari rukte daarom eene colonne uit van Selimoen naar Djantoi en verdreef daaruit den vijand (de achterhoede van de naar Pantja doorgerukte macht van Toekoe Oemar), die zware verliezen leed en 10 dooden moest achterlaten, terwijl onzerzijds 1 Europeesch korporaal en 3 Amboineesche fuseliers werden gewond. Den volgenden dag trok de colonne, onderweg licht beschoten wordende, naar Pantja op. Bij aankomst aldaar vond men de bevolking grootendeels gevlucht, terwijl omtrent Toekoe Oemar werd vernomen, eerst dat hij zich in het gebergte bezuiden Djantoi schuilhield, doch later dat hij naar het Pedirsche was uitgeweken, waarheen, op het gerucht van den opmarsch der colonne, ook de pretendent-sultan en Panglima Polim waren teruggekeerd. Bij dezen stand van zaken werd tot den terugmarsch der troepen besloten, waartoe den 22sten werd overgegaan. Tusschen Pantja en Reung Reung werd de colonne uit oostelijke richting licht beschoten en voorbij laatstgenoemde plaats geraakte zij in gevecht met benden van Tengkoe Beb, die zich in de reeds meermalen genoemde missigit Biram genesteld hadden. De vijand werd echter spoedig verdreven — waarbij een inlandsch fuselier licht werd gewond — en de steenen muur der missigit met dynamiet vernield. Te Balei Empée Tangga (tusschen Reung Reung en Selimoen) werd het bivak betrokken, dat des nachts het mikpunt was van 's vijands vuur, hetwelk echter geen schade aanrichtte, en den 23sten waren de troepen te Selimoen terug.

In verband met in 't laatst van Januari 1898 vernomen geruchten dat Toekoe Oemar zich nog in de omstreken van Djantoi zou ophouden, werden tot driemaal toe (op 28 Januari, van

29 Januari tot 1 Februari en van 8—11 Februari verkenningstochten ondernomen ter doorzoeking van het bedoelde terrein, welke tochten werden uitgestrekt tot en met het heuvelland, dat de waterscheiding vormt tusschen de Atjeh- en de Pedir-vallei. Op al deze tochten werden onze troepen slechts in geringe mate beschoten en werd de zekerheid verkregen dat Oemar werkelijk naar Padang Tidji in de VII Moekim Pedir was gevlucht, waar hij zich bezig hield met het maken van versterkingen en het organiseeren van het verzet.

Spoedig daarop werd bericht ontvangen dat Oemar een aanslag zou beramen tegen onze vestiging te Kroeng Raja en tegen de van daar uitrukkende patrouilles. Door eene den 14den Maart van Selimoen uitgerukte colonne van twee compagnieën, die den 16den bij de warme bronnen eene van Kroeng Raja vertrokken patrouille ontmoette, werd evenwel niets van den vijand bespeurd, waarom zij den 18den weder naar Selimoen terugkeerde. Daarentegen vertoonde zich den 26sten Maart in den omtrek van Kroeng Raja eene bende van omstreeks 80 man onder Tengkoe Lampoeoe, die op het kampement een dertigtal schoten loste, zonder ons evenwel verliezen toe te brengen, terwijl eene patrouille er in slaagde den vijand in zuidelijke richting te verdrijven. Om de omgeving van onze vestiging geheel van vijanden te zuiveren, rukten den volgenden dag twee compagnieën van Tjot Mantjang naar Kroeng Raja op, terwijl 's nachts een oorlogsschip voor dien post gestationneerd werd om, bij eventueele beschieting, den omtrek te verlichten. Gedurende de beide volgende dagen werd de vijand in de richting van Kotta Ba Theue verdreven. Toen den 29sten omtrent zijn verblijf aldaar zekerheid was bekomen, rukte eene colonne van Indrapoeri daarheen, verjoeg en vervolgde hem tot Hoetan Aboe, waarbij onzerzijds een inlandsch fuselier licht werd gewond. Eene nederzetting van een twintigtal hutten werd verbrand, terwijl o. a. vier zakken Beaumont-patronen buit gemaakt werden. Eene in den nacht van 5 op 6 April uit Gleiëng gedane poging om de bende van Tengkoe Lampoeoe, waarbij zich Toeankoe Mohamad van Koeala Baté zou hebben aangesloten en die tusschen Lam Tamot, Lam Kabeue en Lam Teba bleef zwerven, nabij Lam Kabeue te verrassen, bleef zonder gevolg.

b. Krijgsverrichtingen in de IV Moekim en de zuidelijke nederzettingen van de sagi der XXV Moekim. Nadat het tot Groot-Atjeh behoorende kustlandschap Lepong nog pas in de eerste helft van Mei 1897 van Toekoe Oemar's benden was gezuiverd (zie vorig verslag, blz. 57), vertoonden zij zich reeds in het laatst dier maand aldaar opnieuw. Een op den 29sten derwaarts gezonden verkenningsdetachement van 3 compagnieën infanterie kreeg vuur uit eene door den vijand bezette steenen versterking op een heuveltop nabij Ritiëng. Door onze troepen, ten koste van 8 gewonden (4 Europeesche en 4 niet-Europeesche militairen beneden den rang van officier), daaruit verjaagd, verspreidde de vijand zich in het steile gebergte, waar, ook met het oog op het late uur, verdere vervolging ondoenlijk was.

Met het doel om Oemar's benden afdoende uit Lepong te verdrijven en verwijderd te houden en het bestuur aldaar te regelen, vertrok den 3den Juni opnieuw eene colonne, bestaande uit het 3de bataljon infanterie, daarheen. Gesteund door het geschutvuur van de marine werd bezit genomen van de hierboven bedoelde steenen versterking, bij welke gelegenheid 1 officier [1]) en 1 Europeesche militair beneden dien rang werd gewond. Vervolgens werd in zuidelijke richting doorgemarcheerd en het bivak betrokken bij Mesdjid Lepong. In verschillende richtingen werd nu het terrein verkend, het bivak telephonisch verbonden met onze vestiging te Loknga, en den 9den een aanvang gemaakt met den bouw van een bivak voor 2 compagnieën infanterie. Intusschen keerde de bevolking weder in de door haar verlaten kampongs terug en betoonde groote hulpvaardigheid, o.a. door het leveren van atap.

Een den vorigen dag naar het dal van Lamtih gezonden detachement van 3 compagnieën infanterie geraakte tweemaal in vuurgevecht met den op de berghellingen opgestelden vijand en bekwam daarbij 3 gewonden (1 Europeesch en 2 niet-Europeesche militairen beneden den rang van officier); 's vijands vuur werd telkens tot zwijgen gebracht, maar van eene vervolging moest met het oog op het zwaar begroeide terrein worden afgezien. Ook den 16den werd genoemd dal door onze troepen bezocht en de op gelijke wijze als de vorige maal opgestelde vijand na een kort vuurgevecht verdreven. Eene poging onzerzijds, op den 15den Juni ondernomen, tot overvalling van eene vijandelijke bende te Lajoeng werd met succes bekroond; 4 dooden (waaronder zekere Panglima Oesoef) en 4 gewonden vielen daarbij in onze handen.

Na den 16den werd door onze dagelijks uitgezonden patrouilles voorloopig niets meer van den vijand bespeurd. Het 3de bataljon infanterie keerde bij gedeelten op 23 en 27 Juni naar Kotta Radja terug en werd te Lepong vervangen door 2 compagnieën van het 15de bataljon uit Lokuga, dat daarvoor in de plaats kreeg eene nieuw opgerichte compagnie van het 2de garnizoensbataljon.

Volgens ontvangen mededeelingen bevond Oemar zich toen te Sapik in het Boven-Kloeangsche, terwijl zijne voornaamste panglima's te Kroeng Kala in Lohong vertoefden, om van daaruit invallen te doen in het dal van Lamtih. Dit bleek reeds den 3den Juli, toen eene, op het bericht van het weder verschijnen van vijandelijke benden, naar dat dal gezonden patrouille op den terugmarsch van de zijwaarts liggende toppen hevig onder vuur werd genomen. Met het oog op de spoedig geleden verliezen, namelijk 1 gesneuvelde (niet-Europeesch militair) en 7 gewonden (1 officier, 3 Europeesche en 3 niet-Europeesche militairen beneden dien rang), moest de patrouille het gevecht afbreken zonder den vijand, die den volgenden dag weder naar Kroeng Kala was afgetrokken, te hebben verdreven.

Gedurende de maanden Juli en Augustus bleef het verder rustig in het Lepongsche en werd door de veelvuldig uitgezonden patrouilles nergens meer een spoor van den vijand ontdekt. In het begin van September werden echter berichten ontvangen, dat Toekoe Oemar Kloeang verlaten en zich naar Lohong begeven had, met het doel een inval te doen in het dal van Lamtih. Den 7den dier maand stootte daar dan ook werkelijk weder eene patrouille op een op alle heuvels in de nabijheid opgestelden vijand, die haar hevig beschoot en daarna van de heuvels afdaalde om haar te omsingelen. Drie klewang-aanvallen werden afgeslagen, en eerst toen, op de naar Lepong gezonden tijding, van daar hulp opdaagde, kon de terugtocht worden aanvaard. Dit gevecht kostte ons aan gesneuvelden 3 Europeesche en 3 niet-Europeesche militairen beneden den rang van officier, en aan gewonden den sedert dientengevolge overleden 1ste-luitenant der infanterie A. A. van Mourik, benevens 6 Europeesche en 4 niet-Europeesche militairen beneden dien rang.

Den 8sten kwamen weder 2 compagnieën van het 3de bataljon infanterie te Lepong ter versterking van onze troepenmacht aan. Dien dag en ook den 11den werd ons bivak beschoten, terwijl de bevolking hare kampongs verliet. Nadat evenwel ten zuidoosten van het bivak door ons eene hoogte was bezet, van waar het dal van Lamtih in de lengte kon worden bestreken, keerde de bevolking weder naar hare woonplaatsen terug en nam het passarbezoek weer toe.

Intusschen was te Kotta Radja den 12den bericht ontvangen van de aanwezigheid in de VI Moekim van eene der benden van Oemar onder Panglima Karim, welke bende in Lam Tengah drie huizen verbrand en 2 personen vermoord had, ten gevolge waarvan de bewoners dier kampong, en ook die van Lam Toetoe, binnen de linie gevlucht waren. Niettegenstaande in de daaropvolgende dagen de IV en de VI Moekim, zoomede het Paran-gebergte in alle richtingen door onze patrouilles werden doorzocht, werd zeer weinig van den vijand bespeurd. Den 20sten evenwel werd deze door twee patrouilles van Kroeng Raba aangetroffen op twee verschillende punten in het gebergte ten zuidoosten van Lokuga. Bij de bestorming van de grotten, die hem daar tot verblijfplaats strekten en welke eene groote mate van stormvrijheid bezaten, leden die patrouilles een gezamenlijk verlies aan gesneuvelden van 2 officieren (de 1ste-luitenants der infanterie C. F. A. Wagener en J. van Greuningen), 3 Europeesche en 3 niet-Europeesche militairen beneden dien rang, en aan gewonden van 11 niet-Europeesche militairen.

Naar aanleiding van de bovenvermelde gebeurtenissen debarkeerde den 24sten September eene troepenmacht van 4 compagnieën infanterie, met genietroepen, in de Blang Raja-baai (Lohong), met opdracht om de kampongs Kroeng Kala en Ajak te vermeesteren, Oemar's voorraden aldaar te vernielen en, in verbinding met eene even sterke colonne uit Lepong, de vijandelijke benden uit het dal van Lamtih te verdrijven. Kroeng Kala werd bezet, den volgenden dag ook Ajak; beide plaatsen waren verlaten en voorraden werden niet aangetroffen. Daarna werd naar den Glé Serang gemarcheerd, waar de troepen in

[1]) In de noot op blz. 59 van het vorig verslag, waar van den tocht op 3 Juni 1897 reeds kortelijk melding werd gemaakt, is abusievelijk vermeld dat deze officier, de 1ste-luitenant der infanterie L. Weber, sedert aan zijne wonden was overleden.

een vuurgevecht met den vijand werden gewikkeld, waarin zij 1 gewonde (niet-Europeesch militair) bekwamen. Den 26sten werd Ajak verlaten en de Glé Serang, zoomede Paroi bezet. Den volgenden dag, toen verkenningen werden gemaakt naar de stelling van Toekoe Oemar, werd ons bivak op den Glé Serang beschoten en bekwamen wij 3 gewonden, allen militairen beneden den rang van officier (2 Europeanen en 1 niet-Europeaan). Den 28sten werd de kort te voren verlaten stelling van Oemar bereikt en verbinding verkregen met de inmiddels uit Lepong opgerukte colonne.

Gedurende de daarop volgende dagen werd voortgegaan met het doorzoeken van het gebergte, doch vijanden werden niet meer aangetroffen, om welke reden de civiele en militaire gouverneur, die op 28 en 29 September Lepong bezocht, bepaalde dat de colonne van Lepong daarheen zou terugkeeren en de andere colonne voorloopig in Lamtih zou blijven om verder het terrein te doorzoeken en de versterkingen van Oemar op te ruimen.

In het begin van October werd bericht ontvangen dat Oemar's benden het gebergte beoosten de IV Moekim en Lepong hadden verlaten en zich aanvankelijk naar Lohong hadden begeven, waar zij door roof en plundering trachtten in de meest noodige levensbehoeften te voorzien, en daarna naar Daja in de zuidelijke nederzettingen der XXV Moekim waren afgetrokken. Nadat zekerheid was bekomen dat dit bericht waarheid bevatte, werd, ook met het oog op de slechte weersgesteldheid, die den opvoer bezwarend maakte, het bivak Lamtih-Zuid opgebroken en keerden de troepen op 16 en 17 October naar Kotta Radja terug.

Gedurende de laatste maanden van 1897 hield Toekoe Oemar zich meestal te Sapik in Kloeang op, terwijl zijne panglima's — waarvan er zich tegen het einde des jaars drie (Pang Hasan met 7 volgelingen, Pang Saleh en Panglima Loiman) aan ons bestuur onderwierpen — zich gewoonlijk in Daja bevonden. In den loop van Januari 1898 rukte Oemar, na eene groote „kandoeri" te Lam Noh in laatstgenoemd landschap gehouden en Tengkoe Pakeh met een tiental volgelingen in Lohong achtergelaten te hebben, met eene sterke macht naar Djantoi in de XXII Moekim op, doch werd, zooals hiervóór onder *a* reeds is vermeld, door onze troepen genoodzaakt zijn voornemen, om aldaar eene samenkomst met den pretendent-sultan en Panglima Polim te hebben, op te geven, waarna hij naar het Pedirsche uitweek.

In Lepong bleef de rust verder ongestoord. Den 29sten Januari rukte een deel van de aldaar gelegerde troepen over den Glé Serang naar Lohong en betrok het bivak te Blang Meh, waar de kedjoeroean van het landschap zich bij den colonne-commandant aanmeldde en mededeelde dat de reeds genoemde Tengkoe Pakeh naar Daja was vertrokken en dat slechts weinige volgelingen van Toekoe Oemar zich nog af en toe in Lohong, Paroi en Koeloe vertoonden. De troepen, die o. a. ook Binasah Ketapang en omliggende kampongs bezochten, werden overal goed ontvangen en keerden den 30sten over zee naar Lepong terug.

Hoewel, zooals uit het bovenstaande gebleken is, Toekoe Oemar zich sedert het einde van Januari niet meer in Daja bevond, werd in Februari toch gevolg gegeven aan het reeds vroeger opgevat, doch tot dusver wegens den ongunstigen moesson onuitgevoerd gebleven voornemen tot eene militaire expeditie naar genoemd landschap, en dit ten einde met terrein en omstandigheden aldaar nauwkeurig bekend te raken, vijandelijke bendehoofden te verdrijven en Oemar's eigendommen op te sporen en te vernietigen. Daartoe vertrok het 3de bataljon infanterie met genietroepen, ambulance en trein den 5den van gemelde maand met drie gouvernementsstoomers van Kotta Radja en debarkeerde den volgenden dag bij Kwala Lambesi, alwaar zich reeds 2 oorlogsstoomschepen (de flottieljevaartuigen *Makasser* en *Bali*) bevonden om bij het debarkement behulpzaam te zijn en dit, zoo noodig, met geschutvuur te dekken. De ontscheping had echter zonder tegenstand plaats en, terwijl de troepen oprukten naar Lam Noh, bezette eene landingsdivisie van de genoemde oorlogschepen een heuvel benoorden Oedjoeng Moeloes aan de monding der Kroeng Lambesi. Tevens werd, om eventueel uitwijken van vijandelijke benden naar Lohong te voorkomen, van de mobiele colonne te Lepong tijdelijk (7—12 Februari) eene colonne van 150 man met den daarbij behoorenden trein te Binasah Ketapang gelegerd, met opdracht naar de zijden van Pantoen Raja en den Glé Groetei te patrouilleeren.

Zoowel te Lambesi als tijdens den opmarsch der troepen naar Lam Noh meldden zich de hoeloebalangs van Lambesi, Koeala Daja en Koeala Oenga, Toekoe Moeda Koeala, Toekoe Hakim en Toekoe Ali, bij den colonne-commandant aan, doch te Lam Noh, waar nog op den 6den het bivak betrokken werd, bleek de bevolking met haar hoofd Datoe Melha gevlucht. Reeds den volgenden dag deed zij echter het verzoek om te mogen terugkeeren, hetgeen werd toegestaan. Den 8sten rukte eene colonne naar Sango, op het bericht dat zich aldaar goederen en wapens van Toekoe Oemar zouden bevinden. Aldaar aangekomen, bleek de kampong verlaten, op één Atjeher na, die, door de voorhoede aangeroepen, onverhoeds een Europeesch fuselier met een klewang niet-levensgevaarlijk verwondde, waarop hij onmiddellijk werd neergeschoten. Terwijl één compagnie Sango doorzocht, rukte eene andere op naar Pantei Tjermin, waar echter evenmin als te Sango iets werd gevonden. De terugtocht werd hierop aanvaard en het bivak betrokken te Lam Hasan, waarop de troepen den 9den te Lam Noh terugkeerden, na onderweg door enkele schoten van den vijand te zijn verontrust. Den 11den werd met 2½ compagnie naar Sapik in Kloeang opgerukt, alwaar Toekoe Ali Sapik, een medestander van Toekoe Oemar, verblijf hield. Toen de troepen genoemde kampong naderden, werden zij beschoten door eene bende van p. m. 30 man, die echter spoedig werd verdreven, twee dooden achterliet en bij de vervolging nog twee dooden bekwam. Den volgenden dag keerde de colonne naar Lam Noh terug, na Sapik, met uitzondering van de missigit, tot straf voor den ondervonden tegenstand, te hebben verbrand.

Tusschen 13 en 28 Februari werden uit Lam Noh verschillende verkennings-colonnes uitgezonden, o. a. op den 13den en 14den naar de dicht bevolkte, welvarende streek tusschen de Lambesi- en de Daja-rivier; den 15den naar Sango, waarbij de troepen op den terugmarsch licht werden beschoten; den 17den naar de meer oostwaarts gelegen nederzettingen Sabit en Maroeë, welke bleken door de bevolking verlaten te zijn, en eindelijk den 28sten weder naar Maroeë, waar, naar bericht werd, zich Toekoe Oemar's echtgenoote, Tjoet Maligoi, zou bevinden. Bij Pantei Tjermin geraakte laatstbedoelde colonne in gevecht met lieden van Oemar, onder Panglima Karim en Toekoe Aroen, die in opdracht zouden hebben zijne achtergelaten vrouw en zijne goederen naar Pedir over te brengen. Bij deze gelegenheid werden licht gewond een officier van gezondheid en zwaar 2 Amboineesche fuseliers, terwijl de vijand, die verdreven werd, 1 doode achterliet. Daar vernomen werd dat Tjoet Maligoi zich niet meer te Maroeë bevond, keerden de troepen, die bij Sango weder werden beschoten, den 29sten naar Lam Noh terug. Door ons vuur bekwam de vijand toen nog 1 doode en 1 gewonde, terwijl ons een bruikbaar geweer in handen viel.

Na de verdrijving van de partijgangers van Oemar keerde de bevolking gedeeltelijk in hare kampongs terug, o. a. een 500-tal naar het landschap Baba Awi (Atjeh's Westkust) uitgewekenen, terwijl Datoe Moektara, hoofd van het ten zuiden van Lam Noh gelegen Lam Meh, zich onderwierp. Daarentegen bleef Datoe Melha van Lam Noh in zijn verzet volharden, waarom hij door de kiesgerechtigde bevolking vervangen werd door Tengkoe Imam Ali.

In den omtrek van het bivak werd intusschen steeds voortgegaan met het opnemen en doorzoeken van het omliggende terrein. Slechts eene enkele maal werden op het bivak en op de patrouilles een paar schoten gelost, terwijl het in het laatst van Februari gelukte aan eene kleine bende nabij het bivak een verlies toe te brengen van 1 doode en 2 gewonden. Voorts vielen ons bij die verkenningen 3 geweren en 2 donderbussen in handen.

Door de marine werden loodingen gedaan in de Daja-rivier en de landingsplaatsen in de baaien van Lambesi en Daja onderzocht, terwijl zij ook hulp verleende bij het opvoeren van vivres. De daartoe gebezigde stoomsloep werd nu en dan door Datoe Melha en zijne volgelingen van den linker-rivieroever beschoten uit de kampong Dedriëng, bij een van welke gelegenheden een Europeesch matroos niet-levensgevaarlijk werd gewond. Tot bestraffing van de gepleegde vijandelijkheden werden een viertal woningen en eene hoeveelheid opgeschuurde padi verbrand. De landingsdivisie, na reeds vroeger tot eene kleinere sterkte te zijn teruggebracht, keerde tegen het einde dier maand naar boord terug, waarop het strandbivak den 1sten Maart werd opgeheven.

Den 21sten Februari was een deel (1½ compagnie) van de expeditionaire colonne van Lam Noh opgerukt om over Tjot

Empeë en Indrapoeri terug te keeren naar Kotta Radja, waar bedoelde troepenafdeeling den 26sten aankwam, na tweemaal eene ontmoeting met den vijand te hebben gehad, die daarbij telkens 2 dooden en 1 geweer benevens eenige blanke wapens achterliet. Het te Lam Noh achtergebleven gedeelte van het 3de bataljon infanterie benuttigde den tijd, welke niet aan de hiervóór reeds vermelde excursiën behoefde te worden besteed, tot het gereedmaken aldaar van een kampement, bestemd om door de bezetting van Lepong te worden betrokken, ten einde Toekoe Oemar te beletten zich weder in Daja te nestelen en tevens te voorkomen dat de benden, die zich ten zuiden van de Atjeh-rivier aan de Kroeng Kemiroe bleven ophouden, op de nadering van onze troepen gemakkelijk naar deze streken zouden kunnen uitwijken. Einde Februari ging een gedeelte van de bezetting van Lepong en 11 Maart de rest naar Lam Noh over, in verband waarmede telkens een gedeelte van het 3de bataljon infanterie naar Kotta Radja terugkeerde [1], terwijl in Lepong voorloopig vier brigades marechaussee werden gelegerd om registers omtrent de bevolking samen te stellen en het patrouilleeren voort te zetten, waarbij steeds bleek dat, bij de nadering der troepen, in Daja allen rustig aan den arbeid bleven, doch in Kloeang de bevolking zeer vreesachtig was en hare kampongs verliet.

c. Krijgsverrichtingen ter Noordkust. Gedurende de maanden Mei, Juni en Juli 1897 werd onze vestiging te Segli bijna dagelijks uit zuidelijke of zuidoostelijke richting min of meer beschoten, welk vuur ons een viertal gewonden beneden den rang van officier (3 Europeanen en 1 niet-Europeaan) bezorgde. Van onze zijde werden de in genoemde richtingen gelegen vijandelijke versterkingen nu en dan onder artillerievuur genomen. Eene kleine bende, die zich den 3den Juni aan het zeestrand vertoonde, werd door eene patrouille verdreven, waarbij wij 2 gewonden bekwamen, beiden Europeesche militairen beneden den rang van officier, en de vijand één doode in onze handen achterliet.

Met het doel de ons vijandig gezinde elementen uit de moekim Pekan Baroe—Pekan Sot te verdrijven, werden op 30 Juli en op 1, 2 en 4 Augustus achtereenvolgens naar Segli overgebracht 2 bataljons infanterie, 12 brigades marechaussee en hulpwapens, en nam de civiele en militaire gouverneur de leiding der zaken aldaar op zich. Nadat sinds 20 Juli t. v. de vijandelijke versterkingen dagelijks door onze artillerie te Segli onder vuur waren genomen, rukte den 6den Augustus eene colonne van daar uit en werd, langs het strand gaande, de hoofdaanval gericht tegen de versterking Kotta Soekoen. Die aanval werd door krachtig vuur van de oorlogsschepen *Prins Hendrik*, *Nias*, *Lombok* en *Bali* voorbereid, terwijl negen versterkingen, liggende tusschen Segli en kampong Pekan Sot, door het vestinggeschut van Segli onder vuur werden gehouden. Daarna werden alle versterkingen bezuiden de Kroeng Barabo tegelijk aangevallen en genomen, en wel Kotta Soekoen en Kotta Habib Hoesin door de marechaussee, en vijf versterkingen van Tengkoe Pantei Radja bewesten kampong Pekan Baroe door de infanterie, terwijl uit de overige versterkingen van de geheele moekim Pekan Baroe—Pekan Sot de vijand door omtrekkende bewegingen werd verdreven. Een en ander kwam ons te staan op 1 gesneuvelde (niet-Europeesch militair) en 22 gewonden (7 Europeesche en 15 niet-Europeesche militairen beneden den rang van officier), terwijl de vijand 110 dooden, 120 geweren, 8 stukken geschut en vele blanke wapens in onze handen achterliet. Den volgenden dag werden de versterkingen opgeruimd en het terrein opengekapt; Kotta Tengkoe Pantei Radja en Kotta Oedjoeng Lamtjoe bleven tijdelijk bezet, elk door eene gemengde compagnie van het 14de bataljon.

Den 8sten werd door eene colonne een tocht door de III Moekim Gighen ondernomen tot machtsvertoon. Van Segli werd langs het strand gemarcheerd tot de Koeala Gighen en verder langs den linkeroever der Gighen-rivier naar Tjot Ara en Poeloe Tjitjiem, gelegen ten zuiden van Gede Simpang aan den weg naar Boeboeë. Tot zoover werd geen schot gelost, maar op den terugmarsch langs den rand van Bambi naar Lang werd de colonne beschoten door eene vijandelijke bende, die uit Boeboeë kwam opzetten. Deze werd onmiddellijk verdreven, met achterlating van 10 dooden, en de aanval doorgezet tot in Boeboeë, waarna langs Bambi, Lang, Paleuh en Sibreh naar Segli werd teruggekeerd, zonder dat van den vijand iets meer werd vernomen. Aan onze zijde was 1 niet-Europeesch militair gesneuveld en 1 gewond. Toekoe Bintara Paleuh had de colonne in zijn gebied vergezeld; Toekoe Bintara Pinang en Panglima Megoi hadden haar opgewacht in Bambi, Hoesin Goendoee en Krani Oesman in Lang.

Den 10den werd het machtsvertoon voortgezet in Mangki Wakeue en in het gebied van Toekoe Bintara Pinang, die met Panglima Megoi opgeroepen was om de colonne te vergezellen, aan welke oproeping echter door geen van beiden werd voldaan. De colonne marcheerde over Kotta Soekoen, door Mangki Wakeue, Palas, Poela, Waido en Boeboeë, door het gebied van Habib Poetih Bintara Blang Ranawangsa en door dat van Toekoe Bintara Pinang. Bij den opmarsch viel geen schot, doch toen men van Boeboeë door Bambi Penajoeng den terugtocht wilde aannemen, kwam de vijand uit de moekim Tjaleue, uit het gebied van Bintara Sama Indra en uit kampong Kroeng Semideum in drommen opzetten, terwijl eene kleine bende in den rug der colonne eene benting bezette in den noordrand van Bambi Penajoeng nabij Poeloe Tjitjiem. De achtereenvolgens door ons gedane aanvallen, waarbij de troepen hier en daar met de Atjehers handgemeen geraakten, kostten den vijand belangrijke verliezen, waaronder 64 dooden, terwijl vele vuur- en blanke wapens in onze handen vielen. Aan onze zijde sneuvelde 1 niet-Europeesch militair, werden gewond 8 Europeesche en 6 niet-Europeesche militairen beneden den rang van officier en overleed de 1ste-luitenant J. F. A. Schadee (aan een zonnesteek).

Sedert den 10den Augustus hadden geene vijandelijkheden meer plaats en viel geen schot meer. Den 15den werd dan ook de expeditionaire troepenmacht ontbonden. Terwijl de overige troepen naar Kotta Radja terugkeerden, bleven tot handhaving van de rust en orde in de moekim Pekan Baroe—Pekan Sot en tot dekking van verschillende werkzaamheden, als: het slechten van versterkingen, het schoonkappen van het terrein en het aanleggen van een weg, voorloopig te Segli achter de staf en 3 compagnieën van het 14de en 1 compagnie van het 12de bataljon, 1 sectie bergartillerie en 1 sectie genietroepen, welke laatsten, met het oog op de voorgenomen verplaatsing van het bivak, nog met 1 sectie werden versterkt. Kotta Tengkoe Pantei Radja en Kotta Oedjoeng Lamtjoe bleven respectievelijk met 75 en 50 man bezet. [1]

Nadat den 7den September de moekim Pekan Baroe—Pekan Sot door den civielen en militairen gouverneur aan Toekoe Bintara Pinang was overgegeven, werden de bezettingen der buitenbivaks ingetrokken en zijn deze sedert bezet geworden door het volk van genoemd hoofd, in verband waarmede den 12den d. a. v. de compagnie van het 12de bataljon en de sectiën bergartillerie en genietroepen naar Kotta Radja terugkeerden. Behalve eene enkele alarmeering door kwaadwilligen van de bezetting van Kotta Oedjoeng Lamtjoe op 9 October, hadden geen verdere rustverstoringen plaats en kwamen de uitgezonden patrouilles niet weer in aanraking met den vijand, zoodat in de laatste helft van November ook een der compagnieën van het 14de bataljon naar Kotta Radja kon terugkeeren.

Lombok.

Moest in 1896 in Midden-Lombok met de militaire macht worden geageerd wegens ondervonden politiek verzet (verg. vorig verslag, blz. 61/62), in het najaar van 1897 werd aldaar militaire hulp vereischt om het driest optreden van Sassaksche rooverbenden te beteugelen.

Na overleg met den naar Lombok overgekomen resident werd besloten dat de assistent-resident van Lombok zich met eene colonne van 100 man infanterie en 12 cavaleristen, onder bevel van den kapitein der infanterie G. A. Platt, naar Praja zou begeven, waar de roovers zich in de dasan (gehucht) Batoe Menek aan den noordelijken rand der Praja'sche bosschen verschanst hadden. Den 8sten September werd de bende aangetast en na een hevig gevecht uit hare stelling verdreven met achterlating van 21 dooden, waaronder een der aanvoerders, de in hoofdstuk C (blz. 26 hiervóór) genoemde Laloe Badil. Aan onze

---

[1] Het laatst achtergebleven gedeelte van het 3de bataljon infanterie had nog een tijdlang Sabit bezet, ten einde te trachten het vertrek naar Pedir van Panglima Karim en Toekoe Aroen met Oemar's echtgenoote Tjoet Maligoi tegen te gaan. Tot omstreeks het begin van April bleven de bedoelde personen zich nog ter Westkust ophouden en wel aan den bovenloop der Kroeng Oenga op een zeer moeielijk te genaken punt, waarna het aan Panglima Karim gelukte Tjoet Maligoi naar Pedir over te brengen.

[1] Tijdens de expeditie in de moekim Pekan Baroe—Pekan Sot overleden aan cholera de 1ste-luitenant-adjudant T. F. Eckenhausen, benevens 11 Europeesche en 8 niet Europeesche militairen beneden den rang van officier.

zijde vielen 2 gesneuvelden (de 2de-luitenant der infanterie F. B. Nunnink en een Europeesch fuselier), en werd een Europeesch fuselier zwaar gewond. Nadat de versterking geslecht was, sloeg de colonne haar bivak op in de dasan Soerabaija (Batoe Kliang), ongeveer ¾ uur benoorden de Praja'sche bosschen, vanwaar gedurende eenige dagen (toen nog 20 man versterking waren aangekomen) in verschillende richtingen patrouilles werden uitgezonden. Een paar andere dasans, waaruit op de onzen gevuurd werd en die bij de nadering van de militairen ontruimd bleken, werden vernield, daaronder ook de nederzetting van den in hoofdstuk C mede reeds genoemden Hadji Ali. Het slechte volk trok zich nu in het bosch terug en nestelde zich aldaar in een dicht begroeid gedeelte, Ela Djoering genaamd. Intusschen werd het bivak iets zuidelijker, naar Sade, verlegd en dichter bij het bosch. Door militairen aan den noordkant en door politiesoldaten aan den zuid- en westkant van het bosch werden hinderlagen gelegd, terwijl voortdurend gepatrouilleerd werd, waarbij een der roovers nedergeschoten en een ander gevangen genomen werd. Bij eene verkenning werden 2 Europeesche fuseliers gewond. Op 25 September drong de colonne van drie verschillende kanten Ela Djoering binnen. De roovers werden uit hunne schuilplaatsen verjaagd, waarbij zij 7 dooden en 2 gewonden bekwamen, terwijl onzerzijds geen verliezen werden geleden. Buitgemaakt werden 4 repeteergeweren en vele blanke wapenen, voornamelijk lansen. Op de volgende dagen verliet de bende dit gedeelte van het bosch, zich gedeeltelijk zuidwaarts, gedeeltelijk westwaarts terugtrekkende. Hadji Ali en nog een paar andere belhamels trachtten nieuwe wapenen te verkrijgen en nieuwe volgelingen te winnen. In den nacht van 28 op 29 September drongen zij de dessa Praja binnen, waar zij eenige ongeregeldheden pleegden, doch zij werden door de politiesoldaten met geweerschoten verdreven en kregen 3 gewonden. Sedert werd weinig meer van de roovers vernomen, en toen het bleek dat de bende geheel uiteen was, keerde de colonne den 6den November naar Ampenan terug. Nog in diezelfde maand boden de hoofden der kwaadwilligen hunne onderwerping aan, en kon het verzet daarmede als geëindigd worden beschouwd.

In West-Lombok moest in Augustus 1897 de militaire macht (eene van Ampenan afgezonden compagnie, waarbij zich ook bevond de commandant van het garnizoens-bataljon, de majoor N. C. van Heusn,) handelend optreden tegen eenige amokmakers, die in de Sassaksche kampong Sesela een aanslag gepleegd hadden op het leven van twee aldaar ten onderzoek gekomen Europeesche ambtenaren. Toen de militairen, nadat de noodige voorzorgsmaatregelen genomen waren tegen ontsnapping van de boosdoeners, de kampong binnentrokken, werden de weerspannigen druk biddende, doch met hunne wapenen bij zich, aangetroffen terzelfder plaatse waar weinige uren te voren de aanslag had plaats gehad. Gesommeerd om zich over te geven, weigerden zij dit, en toen daarna de hoofdaanlegger met zijne geheele familie wederom amok maakte, werd ook onzerzijds van de wapenen gebruik gemaakt, ten gevolge waarvan de aanvallers (Sassaks), ten getale van 20 à 25, werden gedood; hunne woningen werden vervolgens aan de vlammen prijsgegeven. Van de militairen sneuvelde er 1 (een inlandsch fuselier) en werden er 4 gewond (een officier, een inlandsch sergeant en twee inlandsche fuseliers).

§ 5. *Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende.*

Omtrent de geleidelijke invoering ook bij de in deze paragraaf bedoelde korpsen zoowel van de voor het leger vastgestelde nieuwe uniform als van de voor officieren en adjudant-onderofficieren van het leger voorgeschreven gewijzigde bewapening werd het noodige geregeld bij gouvernementsbesluit dd. 9 September 1897 n°. 8 (Javasche Courant van den 14den dier maand); zie ook de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1897 n°. 226.

Schutterijen. Buiten de verschillende schutterijreglementen om, namelijk als zelfstandige regeling, werden bij ordonnantie van 10 Augustus 1897 (Indisch Staatsblad n°. 203) eenige bepalingen van algemeene strekking vastgesteld omtrent de verplichting tot aanneming van eene benoeming tot officier bij eene der schutterijen in Nederlandsch-Indië, en zulks ter voorkoming zooveel mogelijk van moeielijkheden, die zich op eene der hoofdplaatsen buiten Java hadden voorgedaan wat betreft de vervulling van vacatures van dien aard.

Met 1 Januari 1898 werd de contributie aan de schutterijkas te Batavia verlaagd en die voor de schutterijkas te Soerakarta verhoogd (Indisch Staatsblad 1897 n°s. 241 en 213). Voorts werden in November 1897 (Indisch Staatsblad n°. 263) eenige nadere bepalingen in het leven geroepen met opzicht tot de schutterijen in de residentie Menado, ten gevolge waarvan o. a. het cijfer der dienstdoende schutterplichtigen ter hoofdplaats aldaar met 1 Januari 1898 is verminderd.

Bij het einde der jaren 1896 en 1897 was de sterkte der schutterijen op en buiten Java als volgt:

GEWESTEN.	PLAATSEN.	31 Dec. 1896.		31 Dec. 1897.	
		Officieren.	Onder-officieren en minderen.	Officieren.	Onder-officieren en minderen.
Batavia	Batavia	27	a) 714	25	a) 713
Samarang	Samarang	18	a) 315	18	a) 292
Soerabaija	Soerabaija	23	a) 534	21	a) 412
Djokjokarta	Djokjokarta	2	40	2	44
Soerakarta	Soerakarta	4	58	4	43
Sumatra's Westkust	Padang	5	88	6	84
Celebes en onderhoorigh.	Makasser	3	86	5	77
Menado b)	Menado	7	365	5	342
Amboina	Amboina	19	c) 551	18	c) 419
Id	Saparoea	5	184	5	142
Id.	Hila	1	30	1	28
Id.	Kajeli	"	22	"	21
Id.	Neira	4	93	6	84
Id	Aij	"	d) 16	"	d) 12
Ternate	Ternate	4	80	3	80
	Totalen	122	3176	119	2793

a) Ongerekend het korps muzikanten. Evenmin zijn medegerekend de tambers of hoornblazers (inlanders): te Batavia 18, te Samarang 6 en te Soerabaija 10.

b) Van de indertijd voorgeschreven oprichting eener dienstdoende schutterij te Gorontalo is, wegens het te gering aantal der aldaar in de termen van schutterplichtigheid vallende personen, bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 263 afgezien.

c) Slechts een deel der schutters te Amboina zijn geweerdragenden. Op ult. 1896 waren namelijk 258 en op ult. 1897 134 man met pieken gewapend. Omtrent de inkrimping van sommige schutterijen in Amboina sedert medio 1897 zie vorig verslag, blz. 63.

d) Gedetacheerd van Neira en niet in de voor die plaats opgegeven sterkte begrepen.

Lijfwachten-dragonders ter beschikking van de hoven te Soerakarta en Djokjokarta en legioen van Pangeran Mangkoe Negoro *in Soerakarta.* De detachementen dragonders te Soerakarta en Djokjokarta, welke geheel uit Europeanen zijn samengesteld, waren op ult. 1897 zoo goed als compleet. Dat te Soerakarta bestond uit 1 officier, 49 onderofficieren en minderen en 38 troepenpaarden (2 paarden incompleet), en dat te Djokjokarta uit 1 officier, 52 onderofficieren en minderen (1 man incompleet) en 44 troepenpaarden.

Het hoofdzakelijk uit infanterie bestaande legioen van Mangkoe Negoro was op ult. 1897 sterk 39 officieren, 815 onderofficieren en minderen, benevens 56 troepenpaarden, zijnde 1 man en 54 troepenpaarden minder dan de formatie. De tot het korps behoorende cavalerie en artillerie was respectievelijk 72 en 67 man sterk. In verband met het voornemen om, bij de aanstaande reorganisatie van het legioen (verg. het verslag van 1896, blz. 51), de daartoe behoorende artillerie (eene halve lichte veldbatterij met 50 troepenpaarden) te doen vervallen, werden geen maatregelen genomen om het incompleet aan paarden aan te vullen. Ingevolge gouvernementsbesluit van 14 September 1897 n°. 25 mogen, in afwachting van die reorganisatie, boven de formatie van het legioen worden gevoerd, doch alleen beneden den rang van officier en beneden den graad van adjudant-onderofficier, de zoons en kleinzoons van het hoofd van het Mangkoe Negorosche huis of diens voorgangers, zoomede — doch alleen zoolang zij nog geen graad bij het korps bekleeden — de verdere mannelijke afstammelingen van dien prins of diens voorgangers in de mannelijke lijn.

Barissans op Madura. De voltalligheid der drie korpsen barissans op Madura liet weinig te wenschen over. In 't geheel waren op ult. 1897 bij de barissans ingedeeld 36 officieren en 1367 onderofficieren en minderen (allen inlanders) bij eene formatie van 38 officieren en 1374 man beneden dien rang. Ter zake van de goede diensten door een deel van de barissan van

Pamakassan in December 1895 bewezen bij de beteugeling van onlusten te Pradjan in de afdeeling Sampang op Madura (verg. het verslag van 1896, blz. 2) werd in Maart jl. de Madureesche kapitein der betrokken compagnie barissan benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

§ 6. *Koninklijk koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

In den loop van 1897 werden in het invalidenhuis opgenomen 38 oud-militairen van het Indisch leger, terwijl uit de sterkte werden afgevoerd 59 man, te weten: 33 op verzoek, 21 wegens overlijden en 5 die wegens wangedrag moesten worden ontslagen. Op ult. 1897 bevonden zich in het gesticht 156 verpleegden (38 gegradueerden en 118 minderen), tegen 177 (33 gegradueerden en 144 minderen) op ult. 1896. Van deze oud-militairen hadden er 148 bij het leger in Oost-Indië, 7 bij de landmacht in West-Indië en 1 bij de Koninklijke Nederlandsche marine gediend. In 1896 waren deze cijfers respectievelijk 169, 7 en 1.

Gerekend over het geheele jaar huisvestte het gesticht in 1897 gemiddeld 165 man per dag, tegen 169 man in 1896. In de infirmerie waren bij het einde van elk kwartaal van 1897 in verpleging achtereenvolgens 24, 19, 16 en 14 man. Met de vervulling van verschillende functiën op Bronbeek waren op ult. 1897 belast 24 verpleegden (waaronder 8 gegradueerden), tegen 23 verpleegden (waaronder 7 gegradueerden) op ult. 1896.

De uitgaven voor het invalidenhuis beliepen in 1897 f 86 913 (hieronder f 17 970 voor het tot stand brengen van eene centrale verwarming en daarmede verband houdende bouwwerken), tegen f 68 052 in 1896. Aan gagementen, ten bate van het gesticht ingehouden, werd geïnd respectievelijk f 24 847 en f 24 067, zoodat de kosten bedroegen f 62 066 in 1897 en f 43 985 in 1896.

E. Zeemacht.

§ 1. *Algemeene mededeelingen.*

De schout-bij-nacht F. J. Stokhuyzen, wien bij Koninklijk besluit dd. 9 Februari 1898 n°. 1 de betrekking werd opgedragen van commandant der zeemacht in Nederlandsch-Indië en chef van het departement der marine aldaar, nam den 31sten Mei jl. voormeld commandement en beheer over uit handen van den bij hetzelfde besluit daarvan eervol ontheven vice-admiraal G. Kruijs.

De in 't vorig verslag (blz. 64) aangekondigde wijziging in de inrichting van een paar afdeelingen van het departement, voor zooveel betreft de behandeling van de aangelegenheden der gouvernementsmarine, is ingevolge Indisch Staatsblad 1897 n°. 306 met 1 Januari 1898 tot stand gekomen. Over de ter hand genomen reorganisatie van de gouvernementsmarine zelve zie lager § 3.

Onder den werkkring van het departement is, ingevolge eene in Mei jl. verleende Koninklijke machtiging, thans voorgoed ook gebracht (verg. vorig verslag, blz. 64/65) het toezicht op de aanschaffing, het onderhoud en het herstellen van het materiaal der gewestelijke communicatie- en politievaartuigen. Tot dezen maatregel is overgegaan omdat het onderhoud dezer onder beheer van het departement van binnenlandsch bestuur staande vaartuigen (zie lager hoofdstuk J, afd. I, § 5) tot dusver in hoofdzaak aan inlandsch personeel was toevertrouwd en dus niet voldoende verzekerd kon worden geacht. Dit bezwaar gold niet voor andere vaartuigen onder burgerlijk beheer, zooals die gebezigd voor de recherche, de opiumpolitie; enz., welke van zoodanige bemanningen zijn voorzien dat daaraan het onderhoud kan worden overgelaten, terwijl de toestand dier vaartuigen vanzelf onder eenige contrôle van de marine-autoriteiten komt doordien toch het marine-etablissement te Soerabaija in den regel de plaats is waar zij gedokt en hersteld worden. Van het in 't vorig verslag vermelde denkbeeld om den maatregel, ten opzichte van de gewestelijke communicatie- en politievaartuigen noodig geacht, ook tot andere categorieën van vaartuigen onder burgerlijk beheer uit te strekken, is dan ook afgezien.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

De *gemiddelde* sterkte van het personeel der oorlogsvloot over 1897 bedroeg 238 officieren, benevens 2232 Europeesche en 1001 inlandsche onderofficieren en minderen, in het geheel derhalve 3471 koppen, tegen 3727 koppen over 1896.

Van de op ult. 1897 aanwezige sterkte van 3408 koppen (ongerekend het personeel, vast aangewezen voor het vervullen van betrekkingen aan wal, ten getale van 11 officieren,) waren in de rol der twee wachtschepen ingeschreven 485 koppen, zoodat er voor de overige schepen, tegenover eene „Bepaalde sterkte" van 2975 koppen (Indische militaire marine 1751 en auxiliair eskader 1224), ongerekend de als „bovenrol" toegestane verhooging, overbleven 2923 (Indische militaire marine 1741, auxiliair eskader 1182). Voor nadere specificaties aangaande het personeel der oorlogsmarine zij verwezen naar bijlage B hierachter (zie aldaar sub 1 en 2).

Niettegenstaande ook in 1897 alle krachten werden ingespannen, ten einde de voortgezette proef, om bij het marine-etablissement te Soerabaija inlandsche vuurstokers in het smeden, bankwerken, enz., op te leiden, aan de verwachting te doen beantwoorden, mocht men hierin evenmin slagen als in 1896; in het afgeloopen jaar toch werden slechts 4 voldoend bekwame smeden gevormd, en maakten zich alleen de beide reeds in 1896 als zoodanig opgeleiden (verg. vorig verslag, blz. 66) het bankwerken eigen. Vooralsnog kon dan ook nog niet worden overgegaan om sommige plaatsen van Europeesch vuurstoker door inlanders te doen innemen.

De sedert Juli 1896, mede bij wijze van proef, in het leven geroepen opleiding van inlanders tot matroos-looder en matroos-roerganger (verg. vorig verslag, t. a. p.) gaf daarentegen vrij bevredigende resultaten. Op ult. 1897 waren 17 inlandsche matrozen-looder en 10 inlandsche matrozen-roerganger gevormd; van elke van beide „qualiteiten" waren er 2 geplaatst op de flottieljevaartuigen type *Nias*, ter vervanging van 4 inlandsche matrozen of lichtmatrozen, terwijl tevens sommige de plaats hebben ingenomen van ontbrekende inlandsche matrozen 1ste en 2de klasse aan boord der twee opnemingsschoeners.

Ondanks op Java de werving van inlandsche schepelingen, in verband met het in 1896 ontstaan overcompleet (zie vorig verslag, blz. 66), ook gedurende 1897 beperkt bleef — in de buitenbezittingen werden 20 man aangenomen (15 te Makasser en 5 te Bandjermasin) — had men op ult. 1897 toch nog een grooter aantal in dienst dan de „Bepaalde sterkte" vorderde. Aan Europeesche onderofficieren en mindere schepelingen was over 't geheel de sterkte zoo goed als voltallig, terwijl aan officieren een klein overcompleet bestond. Eene specificatie der winsten en verliezen aan personeel gedurende 1897 is opgenomen sub 3 van voormelde bijlage B.

Diezelfde bijlage bevat sub 4 eene vijfjarige statistiek der geneeskundig behandelden onder het personeel der oorlogsmarine, en daaruit blijkt dat het jaar 1897, wat den gezondheidstoestand op de vloot betreft, in vele opzichten gunstig afstak bij vorige jaren. Vooral kwamen minder ziektegevallen onder Europeanen voor en waren onder de inlanders het aantal afkeuringen en de sterfte veel geringer dan anders. Dat het aantal sterfgevallen onder het Europeesch personeel vrij groot was (40, tegen bijv. 19 in 1894), was schier uitsluitend hieraan toe te schrijven dat de cholera onder een betrekkelijk klein aantal schepelingen in 't geheel 27 offers eischte (onder de bemanningen van te Soerabaija vertoevende schepen stierven aan die ziekte alleen 24 Europeanen). Zoowel onder Europeanen als onder inlanders nam de berriberri in 1897 op de vloot aanmerkelijk af, niettegenstaande de omstandigheden, waaronder de schepelingen verkeerden, niet veel verschilden bij vorige jaren. Wel werd, in navolging van de in vele gevangenissen genomen proef, in de tweede helft des jaars ook op een paar schepen, als prophylactisch middel tegen de ziekte, in stede van afgewerkte, onafgewerkte rijst verstrekt, maar daar de ziekte zich op de geheele vloot zeer weinig vertoonde, werd deze proef reeds spoedig gestaakt, te meer daar het verkrijgen van rijst in onafgewerkten staat bezwaar bleek op te leveren.

In Februari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 64) is het in 1884 vastgestelde reglement voor het korps inlandsche schepelingen der oorlogsmarine gewijzigd en aangevuld in dien zin, dat aan bedoelde schepelingen, evenals aan de Europeesche, bij overgang in de verschillende klassen van schutter, aanspraak is toegekend op premiën, en als scherpschutter op eene verhooging van soldij en op het recht tot het dragen van een onderscheidingsteeken.

Voor de toekenning van gagement aan inlandsche schepelingen der oorlogsmarine worden, ingevolge art. 1 § *b* van Indisch Staatsblad 1863 n°. 116*a*, behoudens de daarbij gemaakte uitzonderingen, overigens zooveel mogelijk gevolgd de bepalingen van het gagementsreglement voor de Europeesche militairen der landmacht in Indië (Indisch Staatsblad 1860 n°. 27). Ten opzichte

van een wegens desertie gevonnisden inlandschen schepeling bracht die toepasselijkheid teweeg dat de aanspraak om zijne reeds verkregen dienstjaren voor gagement in aanmerking te doen komen door zoodanige veroordeeling onvoorwaardelijk kwam te vervallen. In navolging van het beginsel, gehuldigd bij de pensioensbepalingen voor het Europeesch personeel der oorlogsmarine (zie art. 33 der wet van 28 Augustus 1851, Nederlandsch Staatsblad n°. 127), is in April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 139), krachtens machtiging van het Opperbestuur, eene voorziening getroffen, waardoor het den Gouverneur-Generaal zal vrijstaan het besproken verlies van diensttijd niet te doen gelden ingeval de desertie onder verzachtende omstandigheden is gepleegd.

b. Materieel.

Sterkte, toestand, stationneering, enz. In overeenstemming met de voor het loopende jaar aangenomen sterkte der oorlogsvloot in Nederlandsch-Indië, waarbij voor de Indische militaire marine op 1 bodem (raderschip 1ste klasse) minder is gerekend dan voor 1897, waren op het tijdstip van afsluiting van de opgaven voor dit hoofdstuk, d. i. op 1 April 1898, 24 bodems in dienst, namelijk 20, behoorende tot de Indische militaire marine (1 pantserdekkorvet, 12 flottieljevaartuigen, 1 raderschip 2de klasse, 1 torpedoboot, 2 wachtschepen en 3 opnemingsvaartuigen), en 4 behoorende tot het auxiliair eskader (1 pantserschip en 3 fregatten). Overigens bevonden zich in Indië, maar waren tijdelijk uit de sterkte afgevoerd, 3 bodems der Indische militaire marine, namelijk reeds sedert April 1895 het pantserschip *Koning der Nederlanden*, dat thans tot wachtschip wordt ingericht, en — eerst sedert 11 Juni en 6 November 1897 — de flottieljevaartuigen *Flores* en *Ceram*, die belangrijke herstellingen behoeven, welke op 1 April jl. voor de *Flores* reeds bijna waren afgeloopen, doch voor de *Ceram* nog moesten worden onderhanden genomen.

Nopens al de voormelde bodems bevat het algemeen overzicht, opgenomen sub **1** van de hiervóór aangehaalde bijlage B, dezelfde uitgewerkte gegevens als vroeger, terwijl sub **5** van diezelfde bijlage, met betrekking tot de in de laatste jaren voor rekening der Indische geldmiddelen gebouwde schepen der Indische militaire marine, wordt opgegeven hoeveel zij nieuw hebben gekost en wat er tot ult. 1897 aan ten koste is gelegd wegens dokken, schoonmaken, schilderen, herstellen en aanbrengen van wijzigingen. Voorts bevat die bijlage sub **6** weder een geldelijk overzicht betreffende het gedurende de op 1 April jl. laatst verloopen twaalf maanden door de in de wateren van Atjeh dienstdoende oorlogsschepen en de in de nabijheid van Singapore gebezigde opnemingsvaartuigen, hoofdzakelijk voor hun gewoon onderhoud, van de dokinrichtingen te Singapore en Pinang gemaakt gebruik.

Gedurende laatstbedoeld tijdvak kwam bij het auxiliair eskader deze verandering voor, dat het den 20sten October 1897 naar Nederland teruggekeerde pantserdekschip *Koningin Wilhelmina der Nederlanden* vervangen werd door het den 27sten d. a. v. van daar aangekomen fregat *Koningin Emma der Nederlanden*, terwijl ten behoeve van de Indische militaire marine, achtereenvolgens op 13 Augustus en 7 December 1897, uit Nederland aankwamen de nieuwe flottieljevaartuigen *Edi* en *Serdang*, nadat eenige weken te voren (zie hooger) tijdelijk aan de sterkte waren ontvallen de *Flores* en de *Ceram*. Daar het wegens onderdom afgekeurde flottieljevaartuig *Pontianak* eerst op 1 Februari 1898 werd buiten dienst gesteld (sedert publiek verkocht), was gedurende de maand Januari derhalve één schip boven de bepaalde actieve sterkte in dienst geweest.

Ten aanzien van den toestand der verschillende tot de oorlogsmarine behoorende schepen en vaartuigen wordt naar meergemelde bijlage B verwezen, welke te dien aanzien korte aanteekeningen bevat, afzonderlijk wat romp, werktuigen en ketels betreft. De als „bruikbaar" bestempelde flottieljevaartuigen *Madura* en *Batavia* werden, blijkens opgaven van April jl., geacht nog dienst te zullen kunnen doen tot de — vóór het eind van het loopende jaar — te verwachten aankomst van de in 1897 (zie vorig verslag, blz. 67, noot) hier te lande in aanbouw gegeven *Koetei* en *Siboga*, doch zullen dan, met het oog op de gebreken die zij vertoonen, vermoedelijk geen herstelling meer waard blijken.

Voor het raderschip 2de klasse *Soembing*, dat in Mei jl. uit de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo naar Soerabaija is opgekomen en vermoedelijk zal moeten worden afgekeurd, zou invallen het weder in goeden staat gebrachte en van nieuwe ketels voorziene flottieljevaartuig *Flores* en zulks als proef of dit type niet evenzeer voor den rivierdienst te bezigen is; verg. wat dienaangaande gezegd is op blz. 64 van 't vorig verslag.

Omstreeks medio November 1898 moet voor den proeftocht gereed zijn het stoomopnemingsvaartuig, van welks voorgenomen aanschaffing sprake is in noot 1 op blz. 68 van 't vorig verslag. De bouw van bedoeld vaartuig, dat *van Gogh* zal heeten, is voor f 277 500 opgedragen aan eene particuliere werf te Rotterdam.

Uit de opgaven, welke het algemeen overzicht, voorkomende sub **1** van bijlage B, omtrent de geschutbewapening der verschillende oorlogsbodems bevat, kan blijken dat in 1897 de mortier van 7.5 c.M. A. ook verstrekt is aan de pantserdekkorvet *Sumatra*. Geleidelijk zullen verder die flottieljevaartuigen er van voorzien worden, aan welker bewapening bedoelde vuurmond op 1 April jl. nog ontbrak. Eene inrichting werd uitgedacht en op de schepen van de Indische militaire marine ingevoerd tot het gebruiken van de sloeps-affuit van 3.7 c.M. als landings-affuit.

Uitgenomen de *Soembing*, die steeds station hield in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, maakten de niet voor speciale doeleinden bestemde schepen en vaartuigen der oorlogsmarine, — voor zooverre zij niet op Java ter beschikking van de vlag werden gehouden (hetgeen in 't laatst van 1897 en in de eerste maanden van 1898 het geval was met de nieuwe flottieljevaartuigen *Edi* en *Serdang*), — deel uit òf van de scheepsmacht in Atjeh en onderhoorigheden, òf van de scheepsdivisie in de wateren beoosten Java en Borneo; verg. dienaangaande de kolom „Verrichtingen, bewegingen, enz." in voormeld algemeen overzicht. In eene afzonderlijke tabel (zie bijlage B sub **6**) is thans voor 't eerst aangeduid voor hoelang de verschillende in het behandelde tijdvak te Soerabaija of te Tandjong Priok voor onderhoud of herstelling binnengevallen marineschepen aldaar vertoefd hadden.

Van de kleine vaartuigen, die in de sterkte der zeemacht geen zelfstandige plaats innemen, is in bovenbedoeld algemeen overzicht alleen afzonderlijk genoemd het uit de rol van het wachtschip te Tandjong Priok bemande oorlogsstoomjacht *Satelliet*, vroeger — met de reeds in 't laatst van 1896 ontvallen *Koerier* — bij de scheepsmacht in Atjeh als advies- en communicatievaartuig gebezigd. Gedurende het thans behandelde tijdvak van 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 was dit stoomjacht tijdelijk buiten dienst. Na de noodige herstellingen te hebben ondergaan, werd het omstreeks medio 1897 te Soerabaija in conservatie opgenomen. Sedert heeft het echter tijdelijk eene bestemming gekregen bij de gouvernementsmarine (zie blz. 43). De overige kleine vaartuigen bestonden op 1 April jl. uit 25 stoomsloepen (daaronder 4 van het auxiliair eskader) en 4 stoombarkassen; van deze laatsten waren er 3 in dienst en 1 — te Soerabaija — in conservatie; van de stoomsloepen waren er 22 aan in dienst zijnde schepen verstrekt en bevonden er zich 3 te Soerabaija, waarvan 2 als behoorende tot den inventaris van de tijdelijk buiten dienst zijnde *Flores* en *Ceram* en 1 als aangewezen voor quarantaine-diensten ter reede. In het tijdvak van 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 werden 3 stoomsloepen afgekeurd en was 1 stoombarkas, bij de overbrenging van Atjeh naar Soerabaija, in de Java-zee gezonken. Bij het marine-etablissement te Soerabaija waren 2 stoomsloepen (van 25 voet) in aanbouw.

Steenkolen. Voor zoover men niet door buitengewone omstandigheden gedwongen werd tot aanschaffing van Engelsche kolen, had de aanvulling van de verschillende kolendepôts gedurende het tijdvak 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 weder hoofdzakelijk plaats met Ombilien- en met door de Oost-Borneo Maatschappij geleverde Koetei-kolen. De aanvoeren van Ombilien-kolen bedroegen 21 759 ton, waarvan 9909 ton te Sabang op Poeloe Weh werden aangebracht, 2889 ton te Tandjong Priok, 5644 ton te Soerabaija, 1689 ton te Laboean Deli, 698 ton te Poeloe Baijan (Riouw), 205 ton te Djambi, 150 ton te Muntok en 575 ton te Makasser. Van de Oost-Borneo Maatschappij werden van 1 April tot 1 Juli 1897, op welken laatsten datum het met die Maatschappij gesloten vijfjarig contract voor de levering van ten minste 15 000 ton Koetei-kolen per jaar in verschillende havens of kolendepôts in het oostelijk deel van den Archipel in werking trad (verg. blz. 251 van het verslag van 1896), 2537 ton kolen gekocht, waarvan 783 ton à f 15,50, 300 à f 27 en 1454 à f 13,25 per ton, respectievelijk geleverd te Amboina, Doreh (Nieuw-Guinea) en Makasser. Reeds spoedig nà 1 Juli bleek dat de Maatschappij, die, hoofdzakelijk ten gevolge van den zeer ongunstigen gezondheidstoestand van haar arbeiderspersoneel, met groote moeielijkheden te kampen had, hare verplichtingen ge-

durende het eerste contractsjaar niet geheel zou kunnen nakomen. Aangezien de Maatschappij zich in staat rekende om in het tweede contractsjaar, als wanneer in hare mijnen diepbouw zou kunnen worden toegepast, aan alle behoeften te voldoen, werd haar, met het oog op de buitengewone omstandigheden waarin zij verkeerde, in November 1897 vergund om van 1 Juli 1897 tot ult. Juni 1898 slechts 11 185 ton te leveren. Van die hoeveelheid werden tot ult. Maart 1898 aangevoerd 4765 ton. Een en ander had intusschen ten gevolge dat sommige depôts op buitengewone wijze moesten worden aangevuld, o. a. dat te Makasser, waar voor 1897 niet op aanvoer van Ombilien-kolen gerekend was (verg. vorig verslag, blz. 232), eerst met 675 ton van deze kolen (à f 18,50 per ton) en tegen het einde van 1897 ook met 2611 ton Cardiff-kolen (à f 20,46 per ton).

Verder bleken aanvullingen met Cardiff-kolen noodig ten behoeve van de depôts te Tandjong Priok (in Juni 1761 ton à f 19,80 en in December 1525 ton à f 20,46 per ton), Palembang en Poeloe Baijan (respectievelijk 250 en 148 ton tegen gemiddeld f 27,49⁵ per ton). De voor laatstgenoemd depôt ingekochte Cardiff-kolen waren speciaal bestemd voor het gebruik in de kombuizen en stoomsloepen van de twee opnemingsschoeners. Het voornemen bestond het depôt te Palembang verder met Ombilien-kolen aan te vullen.

Hoewel ook gedurende het tijdvak 1 April 1897 t/m ult. Maart 1898 door de in de wateren van Atjeh en ter Sumatra's Oostkust dienstdoende schepen slechts geringe hoeveelheden kolen te Pinang of te Singapore werden ingenomen, namelijk respectievelijk 25 en 177 ton, bedroegen de inladingen door onze marine aldaar toch nog in totaal 255 en 452 ton. Het meerdere komt op rekening van de terugreis naar Nederland van het tot verwisseling van bemanningen eene korte poos in Indië vertoefd hebbende fregat *van Speijk* en van het tot het auxiliair eskader behoord hebbende pantserdekschip *Koningin Wilhelmina der Nederlanden*. De gemiddelde prijs der kolen bedroeg te Pinang f 21,78 en te Singapore f 19,53 per ton.

Het depôt te Bandjermasin (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd uitsluitend aangevuld met kolen afkomstig van ontginningen aan de Teweh-rivier (afdeeling Doesoenlanden van gemelde residentie), en wel tot eene hoeveelheid van 688 ton à f 7,23⁵ per ton. Door de schepen in de wateren van eventgenoemd gewest werd 288 ton kolen geladen, afkomstig van plaatselijke ontginningen, tegen gemiddeld f 10,49⁵ per ton. De Oost-Borneo Maatschappij leverde daarvan 196 ton tegen f 11,17 per ton.

Smeedkolen en cokes, bestemd voor het marine-etablissement te Soerabaija en de militaire inrichtingen aldaar, werden, zooals gewoonlijk, uit Europa uitgezonden. Te Soerabaija genomen proeven, om de inlandsche kolensoorten ook als smeedkolen te gebruiken, mislukten.

Met Australische kolen is eene proef genomen aan boord van het fregat *Koningin Emma der Nederlanden*, waartoe bij verschillende gelegenheden eene hoeveelheid van in 't geheel 260 ton te Makasser werd overgenomen uit den voorraad der Koninklijke Paketvaartmaatschappij (tegen f 15,75 per ton). Voorloopig is omtrent de bevinding bericht dat de beproefde kolen sterk rookvormend zijn gebleken, en dat zij, evenals de Indische kolensoorten, eene groote uitstralende hitte geven, welke bezwaren echter geacht worden door eene doelmatige inrichting van de vuren en door goede ventilatie voor een belangrijk deel te zullen kunnen worden opgeheven.

De voorgenomen plaatsing van twee controleurs in ons gebied op Nieuw-Guinea — één te Manokwari (landschap Doreh) ter noordkust en één te Fakfak (landschap Kapaur) ter zuidwestkust — zal ook op laatstgenoemde standplaats de oprichting van een steenkolendepôt noodig maken; ten behoeve van Noord-Nieuw-Guinea zal waarschijnlijk het depôt te Doreh kunnen gevestigd blijven.

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

a. Personeel.

Van de geleidelijk voor te brengen plannen tot reorganisatie van de gouvernementsmarine (zie vorig verslag, blz. 64) kreeg onlangs weder een belangrijk onderdeel zijn beslag. Terwijl in zake de inspectiën over de gouvernementsmarine en omtrent de behandeling van de aangelegenheden dier marine bij het marinedepartement te Batavia reeds met 1 Januari 1898 bezuinigende maatregelen zijn genomen (verg. § 1 van dit hoofdstuk), zijn sedert ook plannen voorgedragen tot reorganisatie van het personeel der stoomvloot van bedoelde marine. Wat het korps Europeesche schepelingen betreft, zijn die voorstellen nog in behandeling, maar ten aanzien van het korps inlandsche opvarenden is omtrent eene nieuwe regeling van de samenstelling, sterkte en bezoldiging reeds beslist. Te dien aanzien is het volgende aan te teekenen.

Volgens de op ult. 1897 nog van kracht zijnde bemanningslijsten (Indisch Staatsblad 1884 n°. 120, 1894 n°. 4 en 1896 n°. 16) werd, wat het inlandsche personeel betreft, voor de meeste der gouvernementsstoomschepen, namelijk voor elk der 14 zeestoomschepen, gerekend op 37 inlandsche opvarenden, en gold eene eenigszins kleinere formatie voor de 3 op ult. 1897 nog in dienst zijnde rivierstoomschepen. Die bemanningslijsten hielden verband met de diensten, waartoe de gouvernementsmarine tot nu toe kon geroepen worden en waarbij dus ook op die van militairen aard was gerekend. Nu echter tot beginsel is aangenomen (zie vorig verslag, blz. 64) dat de gouvernementsmarine alleen voor bestuurs- en politiediensten is aan te wenden, is door den chef van het departement der marine eene reorganisatie der inlandsche bemanningen ontworpen, volgens welke de tot dusver geldende formatie van 587 inlandsche opvarenden (voor 14 zee- en 3 rivierstoomschepen) zou inkrimpen tot 445 (voor 15 zee- en 2 rivierstoomschepen), terwijl, wat betreft de samenstelling der bemanningen, eene doeltreffender verdeeling der verschillende „qualiteiten" werd voorgesteld, bijna geheel in overeenstemming — ook wat de benaming der emplooien betreft — met hetgeen sedert jaren op schepen van ongeveer gelijk charter, in dienst van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij of van andere reederijen, zoomede op particulier bemande gouvernementsschepen (zooals bij den dienst der bebakening en kustverlichting en bij dien der opiumpolitie ter zee) proefondervindelijk goed gebleken is. De voorgedragen vermindering van het aantal inlandsche schepelingen komt nagenoeg geheel neer op het cijfer der matrozen 2de klasse, lichtmatrozen en vuurstokers 2de klasse, dus op het jonge onbevaren gedeelte van de bemanning, dat als factor voor de gewone scheepsdiensten weinig waarde heeft (voor eene vergelijking van de voor elke „qualiteit" volgens de bestaande en volgens de ontworpen formatie gevorderde totale getalsterkte zij verwezen naar eene aanteekening op blz 4 van bijlage C hierachter). Ofschoon voor enkele „qualiteiten" op hoogere soldij is gerekend, zal n ontworpen reorganisatie toch, ook indirect, tot besparing va uitgaven leiden. Nadat in Januari jl. door de Indische Regeering reeds voorloopig machtiging was verleend om de voorgedragen formatie geleidelijk in toepassing te brengen, is bij gouvernementsbesluit dd. 12 April 1898 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 140), in overeenstemming met de verkregen Koninklijke machtiging, het noodige geregeld voor hare definitieve invoering. Het aangehaalde gouvernementsbesluit onthoudt er zich van om de nieuwe regeling in hare onderdeelen vast te stellen, maar bepaalt hoofdzakelijk, met intrekking van de hooger bedoelde bemanningslijsten en met wijziging, voor zooveel noodig, van eenige bepalingen van het bij Indisch Staatsblad 1889 n°. 212 vastgestelde reglement voor het korps inlandsche schepelingen der stoomschepen van de gouvernementsmarine, dat een vast korps van zoodanige inlandsche schepelingen wordt in dienst gehouden, gezamenlijk bezoldigd tot het jaarlijks bij de begrooting daarvoor uitgetrokken bedrag, en dat de toekenning van de soldijen aan bedoelde opvarenden (voor wier verschillende „qualiteiten" de voorgedragen nieuwe benamingen werden aangenomen) geschiedt volgens door den commandant der zeemacht uit te vaardigen regelen. Het ligt in de bedoeling de gage's niet overal dezelfde te doen zijn, maar die verband te doen houden met plaatselijke of wisselende toestanden.

Het aanwezig Europeesch personeel der gouvernementsmarine bestond op ult. 1897, met inbegrip van den bij het departement der marine gedetacheerden gezaghebber der 3de klasse, uit 114 koppen, zijnde 11 minder dan de voor de 17 in dienst zijnde stoomschepen bepaalde formatie; er ontbraken namelijk 1 tweedestuurman, 4 derde-stuurlieden (2 moesten binnen den tijd van de door hen aangegane dienstverbintenis ontslagen worden, doch hunne plaatsen konden reeds in het voorjaar van 1898 door 2 nieuwe candidaten, mede afkomstig van de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam, ingenomen worden) en 6 leerlingenmachinist (welke laatste vacatures — 1 minder dan op ult. 1896 — om de in 't vorig verslag vermelde reden voorloopig niet verder werden aangevuld).

Het hiervóór besproken (vaste) korps inlandsche schepelingen telde op ult. 1897 594 koppen, derhalve in totaal 7 meer dan de toen geldende formatie. Echter was er weder, evenals vroeger, een vrij groot incompleet (thans van 96 koppen) in de hoogere

„qualiteiten", tegen een overcompleet (ditmaal van 103) in de lagere „qualiteiten".

Gedurende 1897 overleden 24 en werden voor verderen dienst afgekeurd 92 inlandsche schepelingen, hoofdzakelijk ten gevolge van berriberri. In 1896 waren deze getallen 22 en 125.

Op de kleine zeilvaartuigen der gouvernementsmarine (de adviesbooten) was de gevorderde sterkte van 121 inlanders bij het einde van 1897 aanwezig. Deze opvarenden maken geen vast korps uit.

b. Materieel.

Sterkte, toestand en stationneering. Van de tot de gouvernementsmarine behoorende 18 stoomschepen (15 zee- en 3 rivierstoomschepen) was er doorloopend 1 tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen. In het tijdvak 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 was dit achtereenvolgens het geval geweest met de zeestoomschepen *Pelikaan*, *Condor* en *Sperwer*, welke beide eersten respectievelijk op 20 Mei en 1 December 1897 weder in de sterkte werden opgenomen, terwijl de *Sperwer*, die, met behoud van hare plaats bij de gouvernementsmarine, van bijzondere inrichtingen wordt voorzien om tevens als bebakeningsvaartuig te kunnen worden gebezigd, omstreeks medio 1898 weder voor den dienst zou gereed komen (verg. lager onder *Kustverlichting*, enz.). In April 1898 is het oude rivierstoomschip *Singkawang*, destijds in de residentie Riouw gestationneerd, buiten dienst gesteld. Bij wijze van tijdelijken maatregel is toen, onder nadere en sedert verleende Koninklijke goedkeuring, bij de gouvernementsmarine ingedeeld, voorzien van eene tot het personeel dier marine behoorende bemanning, het te Soerabaija in conservatie zijnde stoomjacht der Indische militaire marine *Satelliet*, en zulks speciaal met het doel den resident der Westerafdeeling van Borneo de gelegenheid te verschaffen eenige voor geen uitstel vatbare zeereizen in zijn ressort te ondernemen. De *Singkawang* — daartoe van eene particuliere bemanning te voorzien — zou echter nog kunnen gebezigd worden bij de eerlang weder aan de beurt komende opneming van het Oostervaarwater van Soerabaija, voor welke bestemming anders de *Satelliet* zou zijn gebezigd.

Met het oog op de waarschijnlijkheid dat in 't laatst van 1898 het zeestoomschip *Havik* wegens ouderdom zal moeten worden afgekeurd, is hier te lande (bij eene particuliere werf te Rotterdam) tegen den inschrijvingsprijs van f 193 500 een nieuw vaartuig besteld, dat den naam *Snip* zal dragen en in April 1899 voor den proeftocht moet gereed zijn. Het schip wordt van eene inrichting tot het stoken van petroleum-residu voorzien. In verband met eenige sedert in het bestek gebrachte wijzigingen is de aannemingssom nader bepaald op f 194 139.

Overigens zijn hier te lande in aanbouw nog drie vaartuigen, welke, hoewel zij eene bijzondere bestemming zullen verkrijgen, toch mede onder de gouvernementsmarine zullen ressorteeren, en wel drie van de vier vaartuigen (type van het bebakeningsvaartuig *Lucifer*), welke noodig worden geacht voor het toezicht op de naleving van de scheepvaartregeling in Atjeh, en te dien einde rechtstreeks zullen komen te staan onder den gouverneur van genoemd gewest. Deze recherche-vaartuigen zijn gedoopt *Dog*, *Brak* en *Hazewind*; zij worden mede voorzien van inrichtingen tot het stoken van petroleum-residu. De bouw der beide eersten is voor een gezamenlijk bedrag van f 359 600 gegund aan eene firma te Amsterdam, en die van het derde voor f 185 780 aan de Maatschappij „Fijenoord" te Rotterdam, welke aannemingssommen, in verband met eenige sedert in de bestekken gebrachte wijzigingen, nader bepaald zijn op respectievelijk f 360 078 en f 186 419. De *Hazewind* moet begin December aanstaande voor den proeftocht gereed zijn; voor de beide andere is die termijn laatstelijk met twee maanden verlengd.

Tal van gegevens betreffende de op ult. 1897 in Indië aanwezige stoomvloot der gouvernementsmarine, ook wat den toestand betreft waarin romp, werktuigen en ketels der verschillende bodems verkeerden, vindt men in de reeds hiervóór aangehaalde bijlage C. Tevens blijkt uit die bijlage hoe de verschillende vaartuigen der gouvernementsmarine — ook de 11 kleine zeilvaartuigen (adviesbooten) — over den Archipel waren verdeeld en welke belangrijke herstellingen sommige der gouvernementsstoomschepen in het tijdvak 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 ondergingen.

§ 4. *Marine-etablissement te Soerabaija.*

De werkzaamheden bij dit etablissement, uitgenomen die ten behoeve van de inrichting zelve, namen, zooals kon worden verwacht (verg. blz. 71 van het vorig verslag), in 1897 nog meer af dan in het voorafgegane jaar, ook als gevolg van de omstandigheid dat wegens het sterk heerschen van cholera te Soerabaija, waardoor zich meermalen gevallen van deze ziekte onder de Europeesche bemanning van aldaar vertoevende oorlogsbodems voordeden, eenige marineschepen bij de particuliere werf te Tandjong Priok dokten en herstellingen ondergingen (het personeel van het etablissement, ook het werkvolk, bleef echter zoo goed als geheel van de ziekte verschoond). Het aantal arbeiders werd opnieuw ingekrompen, terwijl werd voortgegaan met het brengen van vereenvoudigingen in het vaste personeel door sommige opengevallen plaatsen voorloopig onvervuld te laten, en voor zooveel kon worden aangenomen dat de beoogde vereenvoudiging of inkrimping ook in de toekomst behouden zou kunnen blijven, reeds aanstonds de formatie dienovereenkomstig te wijzigen; zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 268 en 1898 n°. 86.

Waren tot dusver 4 ingenieurs toegestaan om bij het vak van scheepsbouw onder den hoofdingenieur werkzaam te zijn (2 der 1ste klasse, 1 der 2de klasse en 1 der 3de klasse), bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 71 werd, met afschaffing van bedoelde klasseverdeeling (zie ook het in Indisch Staatsblad 1898 n°. 70 opgenomen Koninklijk besluit dd. 15 November 1897 n°. 48 tot herziening in verband daarmede van de regeling betreffende hunne benoembaarheid), tegen invoering van eene opklimming in inkomsten naar gelang van dienstjaren, het aantal dezer toegevoegde ingenieurs op ten hoogste 3 bepaald (de ingetrokken plaats was reeds in den loop van 1897 vacant geraakt door overgang van den titularis bij een anderen dienstak). Buiten dit 3-tal bevond zich nog een scheepsbouwkundig ingenieur gedetacheerd hier te lande (verg. vorig verslag, blz. 71), die met 1 Augustus jl., na afloop zijner tewerkstelling te Vlissingen, voor den verderen duur zijner detacheering geplaatst is bij 's Rijks werf te Amsterdam. Voor het vak van stoomwezen, waarvoor in de formatie van het marine-etablissement tot dusver in 't geheel op 3 ingenieurs-werktuigkundigen (1 der 1ste, 1 der 2de en 1 der 3de klasse) was gerekend, was nog slechts 1 ingenieur-werktuigkundige overgebleven, die echter hier te lande was gedetacheerd en wiens plaats te Soerabaija onvervuld was, daar het werk verdeeld was tusschen 2 voor den tijd van vijf jaren in Indië gedetacheerde officieren machinist van 's Rijks marine, een maatregel die voorshands als proef was ingevoerd. Daar deze regeling alleszins voldoet, is sedert besloten de ingenieurs-werktuigkundigen uit de formatie te doen verdwijnen. Tot hunne definitieve vervanging door op voormelden voet te bezigen officieren-machinist, wier getal voortaan ten hoogste 3 zal mogen bedragen, werd het noodige geregeld bij het eerst aangehaald Staatsblad en bij het daarin tevens opgenomen Koninklijk besluit dd. 15 November 1897 n°. 49. In verband met een en ander is de detacheering hier te lande van voormelden ingenieur-werktuigkundige ingetrokken, en bedoelde ambtenaar, bij zijne terugkomst in Indië in den aanvang van 1898, overgeplaatst bij een anderen dienstak.

In 't geheel zijn in 1897 bij het vak van scheepsbouw 89 en bij dat van het stoomwezen 50 werken onderhanden geweest. Van welken aard deze orders waren, kan blijken uit de opgaven die daaromtrent zijn opgenomen aan het slot der kwartaalsgewijze, als bijvoegsels van de Javasche Courant, gepubliceerde overzichten van de „Verrichtingen en bewegingen" van de schepen der militaire- en gouvernementsmarine in Nederlandsch-Indië; verg. overigens, wat speciaal de bij het etablissement vertoefd hebbende marineschepen betreft, de opgaven sub 6 van bijlage B hierachter.

Van het 5000 tons- en het 1400 tons-dok werd slechts een beperkt gebruik gemaakt (over het 3000 tons-dok zie lager). Het eerstgenoemde dok, dat op 19 October 1897 buiten dienst werd gesteld om in herstelling te worden genomen, telde toen, sedert 1 Januari te voren, 203 dokdagen; voor het 1400 tons-dok was het cijfer over het geheele jaar 281, te zamen dus 484 dokdagen, tegen 588 in 1896. Het aantal dokdagen voor het auxiliair eskader bedroeg 7, voor de Indische militaire marine 163, voor de gouvernementsmarine 77 en voor andere vaartuigen 237.

De in December 1896 aangevangen bouw van het torpedoatelier (zie vorig verslag, blz. 72) kwam gereed; de uit Nederland ontvangen werktuigen werden daarin opgesteld.

De sedert Juli 1896 gesloten stoomzagerij behoefde, in verband met den grooten voorraad gezaagd hout, gedurende 1897

slechts af en toe in gebruik te worden gesteld. De boekwaarde van den bij het eind van dat jaar aanwezigen voorraad hout, welke voorraad niet door nieuwen inslag werd vermeerderd, bedroeg f 333 207. In 1897 werd bij het marine-etablissement aan hout verbruikt (ook voor het etablissement zelf en voor het aanmaken en herstellen van goederen ten behoeve van den magazijnsvoorraad) voor eene waarde van f 42 208, waarvan f 40 055 aan djatihout.

Door toevoeging van afgekeurde stoomketels, zoomede door het vervaardigen van waterreservoirs van de torenpantserplaten, afkomstig van het tot wachtschip ingericht wordend pantserschip *Koning der Nederlanden*, werd de bergruimte van regenwater tot 1 249 200 L. uitgebreid, zoodat thans ook in den oostmoesson de stoomketels der vloot van regenwater kunnen worden voorzien.

Van het baggermaterieel bleven de baggermolen *Tandjong Priok* en de hopperbarge *Japara* aangewezen om het bassin op diepte te houden. Eerstbedoeld vaartuig werd van 24 November tot ult. December 1897 vervangen door den baggermolen *Soerabaija*, die het overig gedeelte van het jaar in conservatie was gebleven, terwijl de *Japara* nu en dan ook voor andere diensten werd gebezigd. In het geheel werd in 1897 uitgebaggerd 179 180 M³. specie. van welk baggerwerk de kosten kwamen te staan op gemiddeld f 0,41 per M³.

De algemeene kosten van het marine-etablissement — in 1896 f 622 521 of, na aftrekking van diverse ontvangsten, hoofdzakelijk wegens werkzaamheden voor particulieren en van kleine contraposten, f 568 868 — beliepen over 1897 in 't geheel f 497 598 of zuiver f 451 960. Gemelde sommen van f 622 521 en f 497 598 waren te splitsen als volgt: kosten van toezicht op de werkzaamheden (traktementen, toelagen, premiën, enz., van het vast personeel) in 1896 f 316 920 en in 1897 f 295 628; kosten voor onderhoud van het werfmaterieel en den inventaris der werf, bewaking en verlichting achtereenvolgens f 105 584 en f 81 308; kosten van werkzaamheden aan materieel en gebouwen, met inbegrip van het gewoon onderhoud, in 1896 f 150 293 en in 1897 f 90 959; kosten wegens aanschaffing van werktuigen en gebruik van gereedschappen in 1896 f 39 555 en in 1897 f 19 497, en eindelijk bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, enz. achtereenvolgens f 10 169 en f 10 206.

De productie, met andere woorden het totaal verwerkt bedrag (dus ook met inbegrip van het verwerkte voor de inrichting zelve en voor den magazijnsvoorraad), vertegenwoordigde aan materialen en arbeidsloon te zamen een bedrag van f 910 171 in 1896 en van f 773 563 in 1897. Eene specificatie van deze beide bedragen vindt men sub 7 van bijlage B hierachter, welke tabel tevens nog eenige andere opgaven bevat betreffende den omvang van het bedrijf van het etablissement en wel over 1897 en elk der vier voorafgegane jaren. Uit het overzicht, opgenomen sub 6 van diezelfde bijlage, kan tevens worden gezien tot welk bedrag de rekeningen liepen, door onze in de wateren van Noord- en Oost-Sumatra gebezigde marineschepen te Pinang en te Singapore gemaakt wegens het dokken en het ondergaan van dringende voorzieningen op die plaatsen. Over het tijdvak 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 kwamen deze rekeningen op een gezamenlijk bedrag van f 43 101 te staan.

Aan het voornemen om het vroeger te Tandjong Priok verhuurd geweest zijnde 3000 tons-dok, waarover het Gouvernement weder de beschikking gekregen had en dat laatstelijk te Soerabaija opnieuw in goeden staat was gebracht, naar de Sabang-baai op Poeloe Weh over te brengen, ten einde de gelegenheid te openen om voortaan aldaar onze in de wateren van Noord- en Oost-Sumatra gestationneerde marineschepen te doen dokken (verg. vorig verslag, blz. 71), werd in April 1898 gevolg gegeven. Den 7den dier maand verliet het dok Soerabaija, gesleept door de fregatten *Koningin Emma der Nederlanden* en *Atjeh* van het auxiliair eskader en vergezeld van het gouvernementsstoomschip *Zeeduif*, om te sturen, en van het flottieljevaartuig *Edi* om 's nachts door middel van zijn zoeklicht de scheepvaart te waarschuwen. Het dok kwam den 19den te Singapore en bereikte, na den 22sten van daar vertrokken te zijn, den 30sten April de Sabangbaai. In afwachting van het resultaat der geopende onderhandelingen voor eene exploitatie van het dok door particulieren, zal het van gouvernementswege worden beheerd, tot welk doel van het personeel van het marine-etablissement 1 tweede opziener en 1 dokmachinist van het vak van scheepbouw op Poeloe Weh zijn gedetacheerd, terwijl het benoodigde inlandsch dokpersoneel te Olehleh zou worden aangenomen.

§ 5. *Speciale diensten onder beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting, bebakening en loodswezen. De ten behoeve van de hier genoemde diensttakken gebezigde stoomschepen *Lucifer* (inspectievaartuig) en *Cheribon* (bebakeningsvaartuig), welke eene particuliere bemanning varen en waarvan het eerstgemelde van eene nieuwe thrust-as en thrust werd voorzien, bleven in goeden staat verkeeren.

Door de uitbreiding, welke de bebakening van de vaarwaters in den Archipel van lieverlede verkregen heeft en in de eerstvolgende jaren nog zal moeten ondergaan, is een tweede bebakeningsvaartuig dringend noodig geworden. Ter voorziening in die behoefte is in Januari jl. besloten om het stoomschip *Sperwer* van de gouvernementsmarine, dat aan de werf te Soerabaija nieuwe ketels krijgt, aan voortop en bovendek van de noodige inrichtingen te doen voorzien om het tevens als bebakeningsvaartuig te kunnen bezigen. Benedendeks wordt de bestaande inrichting van het schip niet gewijzigd, zoodat het ook de diensten van een gouvernementsstoomschip zal kunnen blijven presteeren. Vermoedelijk zou de *Sperwer* omstreeks medio 1898 gereed komen om dan, bemand met personeel der gouvernementsmarine, ter beschikking te worden gesteld van den inspecteur over de kustverlichting, enz.

Omtrent de verschillende kust- en havenlichten in den Archipel werden weinig klachten vernomen. Door het veelvuldig gebruik, dat ondernemingen en ter reede liggende stoomschepen van electrisch licht maken, zullen echter een aantal der havenen bakenlichten, die thans vaste lichten zijn, moeten worden getransformeerd tot karakteristieke lichten, opdat duidelijker dan thans het geval is kan worden onderscheiden of het in zicht komende licht al dan niet een havenlicht is.

Het gaslichtschip voor de monding der Deli-rivier (Oostkust van Sumatra) werd voorzien van eene krachtiger zeelantaarn, terwijl de lichtopstand 4 M. verhoogd werd. In de geul over de bank werd eene gasboei gelegd en meer benedenwaarts, in afwachting van eene tweede gasboei, voorloopig eene lantaarnboei. De rapporten over deze verlichting waren gunstig.

Op verzoek van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië werden in de Baballan- en Sembilan-geulen (Oostkust van Sumatra) lantaarnboeien gelegd, welke dienen tot aanduiding van een korter traject over de bank voor de launches en laadprauwen, welke van de Baballan-rivier naar Sembilan oversteken. Hoewel de bedoelde boeien voorloopig aan de behoefte tegemoetkomen, kunnen zij echter niet geacht worden eene afdoende verlichting der geulen te vormen, waarom in December 1897 machtiging werd verleend tot den aanmaak van twee ijzeren opengewerkte lichtopstanden voor getransformeerde hijschlichten der 6de orde, welke zullen worden geplaatst aan den linkeroever der Baballan-geul en op den zuidhoek van Poeloe Sembilan. Voor de ontsteking en het onderhoud der lichten zal voorloopig door de genoemde Maatschappij worden zorg gedragen. Een dergelijk hijschlicht der 6de orde zal ook worden opgericht ter hoofdplaats Menado ten behoeve van de verlichting der vaarwaters ter reede aldaar.

Met de opstelling van een draailicht der 4de orde bij Tandjong Merali op de zuidoostpunt van Lingga (Lingga-Riouw-Archipel) en van een havenlicht der 6de orde te Ampenan (Lombok), zoomede met het leggen van een aan de werf te Soerabaija gebouwd ijzeren gaslichtschip op de noordoostelijke punt van de bank van Tanah in het vaarwater naar Cheribon — zie voor verbodsbepalingen tot beveiliging der bebakening en verlichting van bedoeld vaarwater Indisch Staatsblad 1897 n°. 279 — kwam men gereed, terwijl een aanvang werd gemaakt met de oprichting van een bakenlicht der 5de orde — begin Juli jl. mede ontstoken — op het eilandje Pamatata in Straat Saleijer (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) en van een insgelijks dit jaar nog in werking te brengen draailicht der 4de orde op het eiland Katang-Katang nabij den hoek van Indrapoera (Sumatra's Westkust). Het telegraafkabel-licht te Singaradja (Bali) werd gebluscht.

Ten behoeve van de bediening van de zooeven vermelde lichten op Lingga en te Ampenan onderging het lichtwachterspersoneel eenige uitbreiding (Indisch Staatsblad 1897 n°. 257 en 1898 n°. 87), terwijl het personeel bij het kustlicht op Oedjong Soengei Bramei (Sumatra's Westkust) in het genot werd gesteld van vrije voeding (Indisch Staatsblad 1898 n°. 27).

De geleidelijke invoering van het nieuwe stelsel van bebakening

en betonning, volgens de regelen daarvoor aangenomen bij de internationale maritieme conferentie in 1889 te Washington gehouden, werd voortgezet door de toepassing er van op de betonning van Straat Riouw. Verschillende vaarwaters werden nieuw betond. Gedurende 1897 vermeerderde het aantal te water liggende tonnen van 254 tot 297. Voor de monding der Palembang-, Deli- en Langkat-rivieren en voor de Sembilan-geul werden peilschalen geplaatst ten gerieve van binnenkomende schepen.

Omtrent den dienst van het loodswezen kwamen geene klachten in: het personeel kon zonder moeite voltallig worden gehouden.

Aan loodsgelden, welke sedert 1 Januari 1897 ook in de Emmahaven ter Sumatra's Westkust worden geheven (verg. vorig verslag, blz. 73), werd in de laatstverloopen drie jaren ontvangen:

	1895.	1896	1897.
Tandjong Priok (Batavia)	f 27 480	f 28 815	f 27 223
Soerabaija (met Grissee)	174 065	179 942	176 472
Banjoewangi (voor Straat Bali)	1 796	3 617	3 112
Tjilatjap	11 731	14 907	12 647
Emmahaven			13 405

Haveninrichtingen. Te Tandjong Priok (haven van Batavia) werd in 1897 ontvangen aan kaaigelden f 74 585, en aan steigergelden, zoomede aan huur voor het opslaan van steenkolen aan het oosterboord dier haven f 38 218, tegen respectievelijk f 101 610 en f 47 662 in 1896 en f 68 766 en f 41 003 in 1895.

De bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 130 vastgestelde lijst van plaatsen, waar in Nederlandsch-Indië havenmeesters of fungeerende havenmeesters gevestigd zijn (verg. vorig verslag, blz. 74), werd, o. a. in verband met de opheffing van de zelfstandige betrekking van algemeen pakhuismeester tevens havenmeester te Ternate, met de voorgenomen vestiging van bestuursposten in ons gebied op Nieuw-Guinea en met de opening op 1 Juni jl. van gouvernementstolkantoren in sommige gedeelten der residentie Menado, aangevuld en gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1898 n°s. 16, 68, 76, 122 en 165.

Het havenkantoor te Belawan-Deli (Sumatra's Oostkust) werd telefonisch verbonden met den lichttoren aan de Deli-rivier, waardoor de aankomst van schepen tijdig zal kunnen worden gerapporteerd.

Hydrographische dienst. Van de drie voor dezen dienst aangewezen vaartuigen zette het stoomopnemingsvaartuig *Banda* aanvankelijk de werkzaamheden in Straat Makasser voort, waarbij de Laars-bank, de eilandengroep Amsterdam—Rotterdam, alsmede het eiland Tonijn werden opgenomen. Toen echter de weersgesteldheid het verrichten van hydrographische werkzaamheden in het open gedeelte van Straat Makasser zoogoed als onmogelijk maakte, werd dit terrein verlaten en in het laatst van Mei 1897 een aanvang gemaakt met de opneming van de oostkust van Borneo van 3° Z.B. tot de Aroe-bank. Verder werden opgenomen de baaien van Pamoekang en Balik Papan. Van 19 Juli tot 1 Augustus vertoefde de *Banda* te Bandjermasin om werktuigen en ketels na te zien, terwijl van 20 September tot 25 October belangrijke herstellingen daaraan moesten plaats vinden, hetgeen te Makasser geschiedde. Na beëindiging daarvan werd de opneming van de eilanden en riffen in de zuidelijke toegangen van Straat Makasser voortgezet en verder gewerkt op de oostkust van Borneo. De gezondheidstoestand der inlandsche bemanning was nu en dan ongunstig.

Het zeilvaartuig *Blommendal* ging voort met het doen van opnemingen op de zuidwest- en zuidoostkust van Lingga, deed zeeloodingen en was werkzaam op de noordkust van Singkep. Bovendien werden opgenomen de eilanden tusschen den wal van Singkep en Silengseng en de Straten Lima en Labajoer. De gezondheidstoestand was meermalen zeer ongunstig; o. a. had men verscheidene berriberri-lijders.

Het zeilvaartuig *Melvill van Carnbée* zette de opnemingen in den Riouw-archipel voort en deed loodingen in Straat Singapore en in het Philips-kanaal. Verder werd de noordkust van Battam opgenomen, alsmede de Senimbah-baai. De opneming van den Riouw-archipel kwam gereed, uitgezonderd de oostkust van Bintang, waar alleen gedurende de kentering kan gewerkt worden. Hiermede werd in het laatst van Februari jl. een aanvang gemaakt. Er werden zeeloodingen gedaan en de oostkust van het eiland Sebang, met de daarbij liggende eilanden, werd in kaart gebracht. Verder nam men op bij de eilanden Merodong, Sebangka, enz. en op de westkust van Lingga.

Door oorlogsbodems en gouvernementsstoomschepen werden partieele opnemingen verricht, waarvan enkele een eenigszins uitgebreid karakter hadden en plaats vonden in de Aroe-baai, den mond der Langkat-rivier, de Palembang-rivier en op de westkust van Sumatra.

Door het Indisch hydrographisch bureau te 's-Gravenhage werden de volgende werkzaamheden verricht.

Naar Batavia werden een groot aantal kaarten en schetskaarten verzonden, ter aanvulling van het depôt aldaar. Op deze kaarten werden, alvorens zij werden afgedrukt, 400 kleine en 7 groote correctiën aangebracht. Uitgegeven werden de op koper gegraveerde of op photographische wijze gereproduceerde nieuwe kaarten: n°. 3, Oost-Indische Archipel, Oostblad; — n°. 13, Oostkust Sumatra, blad VI (voorloopige kaart); — n°. 109, Baaien op de Zuidkust van Java; — n°. 139, Zuidwestkust Celebes, Vaarwaters naar Makasser (nieuwe opneming); — n°s. 169 en 170, Straat Banka, Noordblad en Zuidblad (ter vervanging der vroegere in 3 bladen), — zoomede de volgende belangrijk verbeterde kaarten: n°. 18, Mond der Langkat-rivier (nieuwe opneming); — n°. 32 Westkust Sumatra, van Priaman tot Indrapoera (voorloopige kaart), — en n°. 57, Geul der Palembang- of Moesi-rivier (nieuwe opneming), terwijl voorts 6 nieuwe schetskaarten verschenen, bevattende de resultaten der gedane partieele opnemingen van minderen omvang. Het overbrengen naar koper langs photo-chemischen weg van de oude steengravures werd voortgezet.

Ten einde de resultaten der opnemingen zoo spoedig mogelijk te kunnen uitgeven, werden de teekeningen daarvan door middel van photographie gereproduceerd tot voorloopige kaarten, waarvan daarna de gravure werd ter hand genomen.

In gravure werden gegeven de volgende kaarten: n°. 22, Oostkust Sumatra, van de Boenja-banken tot de Karimon-eilanden; — n°. 31, Westkust Sumatra, van Padang tot de Vlakke Hoek; — n°. 32, Westkust Sumatra, van Priaman tot Indrapoera; — n°. 38, Zuidelijk gedeelte Chineesche Zee, blad I; — n°. 56, Vaarwaters en ankerplaatsen nabij het eiland Banka; — n°. 97, Westervaarwater van Soerabaija; — n°s. 171 t/m 173, Westkust Celebes, vaarwaters benoorden Makasser, blad I—III; — n°. 174, Ankerplaatsen op de zuid- en zuidwestkust van Celebes, — zoomede n°. 181, Anambas-eilanden.

Wegens verkoop van zeekaarten en gidsen in Indie werd aldaar in 1897 ontvangen f 4375, tegen f 3686 in 1896.

§ 6. *Verrichtingen der zeemacht.*

Evenals in de laatste jaren bleef het grootste gedeelte der actieve oorlogsvloot ook thans weder langs de kusten van het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden gestationneerd. De scheepsmacht aldaar, die op 1 April 1897 bestond uit 10 oorlogsbodems (daaronder het stationschip te Olehleh), bleef nagenoeg voortdurend op die sterkte tot 24 September 1897, toen de divisie tot 9 schepen werd teruggebracht, welk aantal sedert werd behouden (gouvernementsbesluit van 3 October 1897 n°. 17). Voor communicatiediensten bleef het gouvernementsstoomschip *Flamingo* aangewezen (verg. blz. 75 van het vorig verslag).

Behalve voor de vervulling van hare eigenlijke taak — het handhaven van de bepalingen der scheepvaartregeling en het tegengaan van visscherij en van in- en uitvoer op die plaatsen welke alsnog daarvoor gesloten werden gehouden — werd van de bedoelde scheepsmacht meermalen gebruik gemaakt ter verjaging van vijandelijke benden en tot ondersteuning van den opmarsch onzer troepen. In Juni 1897 werden door het flottieljevaartuig *Mataram*, in vereeniging met onze versterking te Segli, de vijandelijke bentings Oedjong Lantjoe en Aroen onder vuur genomen, terwijl in de eerste dagen van Augustus, ter ondersteuning van de ageerende troepen bij de expeditie naar Segli, vijf oorlogschepen tusschen Boerabo en Segli geankerd lagen. In September ging het flottieljevaartuig *Madura*, tijdens de controleur van Melaboeh (Atjeh's Westkust) daarmede eene reis maakte naar de zuidelijker gelegen landschappen, tot eene tuchtiging over van de kampong Oedjoeng Poelau (verg. blz. 8 hiervóór). In Februari 1898 bezette eene landingsdivisie van circa 75 man van de flottieljevaartuigen *Makasser* en *Bali* een strandbivak bij Daja (Zuidelijke nederzettingen der XXV Moekim), terwijl eene colonne der landmacht zich bezig hield met het verdrijven van de in genoemde landstreek verblijf houdende bendehoofden. Ter Oostkust van Atjeh was, in verband met de bekruising van de Oostkust van Sumatra door residentievaartuigen, slechts één oorlogsbodem gestationneerd, welke zijne kruistochten tot het Delische kustgebied uitstrekte. De rivieren ter Oostkust van

Atjeh en in het aangrenzend deel der residentie Oostkust van Sumatra werden meermalen door gewapende sloepen bezocht.

Door de buiten het station Noordelijk Sumatra dienstdoende schepen der oorlogsvloot behoefde niet actief te worden opgetreden. Omtrent hetgeen door die bodems op ander gebied werd verricht wordt het noodige vermeld in het algemeen overzicht, opgenomen sub 1 van bijlage B hierachter, terwijl over de werkzaamheden der opnemingsvaartuigen nog is gehandeld in de vorige paragraaf.

F. Rechtswezen.

§ 1. *Rechterlijke macht.*

Rechtbanken voor inlanders. Bij de vereenigde landraden te Modjokerto en Djombang (residentie Soerabaija) bleek het aantal zaken op den duur te groot om het voorzitterschap langer in één hand vereenigd te doen blijven. Voor Djombang werd mitsdien een afzonderlijke voorzitter (en tevens een afzonderlijke griffier) toegestaan (Indisch Staatsblad 1898 n°s. 52 en 53). Met opzicht tot de vereenigde landraden te Tangerang en Meester-Cornelis (residentie Batavia) deed zich de noodzakelijkheid gevoelen om tot eene splitsing over te gaan wat betreft het griffierschap (Indisch Staatsblad 1898 n°. 34).

Aan den voorzitter van de vereenigde vijf landraden in Bantam werd organiek Serang, in plaats van Pandeglang, als standplaats aangewezen (Indisch Staatsblad 1897 n°. 227).

In vier gevallen werden in den loop van 1897 tijdelijke voorzieningen genomen tot opruiming van achterstand bij landraden door de aanstelling, voor zoolang noodig, mits een in de beschikkingen genoemden termijn niet te bovengaande, van een buitengewoon voorzitter (met een hem toe te voegen tijdelijken griffier), en wel in Bantam ten behoeve van de vereenigde landraden te Pandeglang, Menes en Rangkasbetoeng, zoomede in Soerabaija, Pasoeroean en Banjoemas respectievelijk ten behoeve van den landraad te Sidoardjo, dien te Malang en de vereenigde landraden te Banjoemas en Tjilatjap.

In Juni 1897 vond het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië aanleiding om de rechtskundige voorzitters van landraden op en buiten Java te wijzen op de wenschelijkheid om eene regelmatige afdoening van civiele zaken te bevorderen, alsook om de (in den regel weinig ontwikkelde) inlandsche rechtzoekenden, door de mededeeling van de hun door de wet verleende bevoegdheden (zoowel nopens de wijze waarop civiele vorderingen kunnen worden ingediend als anderszins), in de gelegenheid te stellen om hunne belangen behoorlijk te behartigen.

Het inlandsch openbaar ministerie in het regentschap Bangkallan (residentie Madura) werd voorgoed versterkt met een tweeden adjunct-djaksa (Indisch Staatsblad 1898 n°. 38).

In beginsel is besloten (Indisch Staatsblad 1897 n°. 285) om overal waar op Java en Madura de hoofdpanghoeloe's of panghoeloe's over een bezoldigden adjunct beschikken, deze adjunct-betrekkingen, naar gelang zij openvallen, niet meer als bezoldigd ambt te doen vervullen (verg. het verslag van 1895, blz. 78/79). De bevoegdheid tot benoeming en ontslag van dergelijke onbezoldigde adjuncten berust voortaan bij de hoofden van gewestelijk bestuur. Ten gevolge van de besproken beslissing zullen als bezoldigd ambt in 't geheel komen te vervallen 14 betrekkingen van adjunct-hoofdpanghoeloe en 1 van adjunct-panghoeloe.

Politierechtspraak door controleurs bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura. De regelen bij ordonnantie van 13 October 1894 (Indisch Staatsblad n°. 217) voorgeschreven ten aanzien van de rechtspraak ter politierol, waar deze, ingevolge aanwijzing van den Gouverneur-Generaal, in eenige contrôle-afdeeling (of gedeelte daarvan) op Java en Madura aan den betrokken controleur is opgedragen, bleken eene aanvulling te behoeven om de functiën van den controleur als politierechter in sommige gevallen van verhindering (buiten die welke aanleiding geven tot aanwijzing van een tijdelijken vervanger), bijv. wanneer de controleur in de zaak als getuige moet optreden, door den resident of den betrokken assistent-resident te kunnen doen uitoefenen. Door aanvulling van punt III der voormelde regelen van 1894 werd in de zaak voorzien bij ordonnantie van 22 April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 151).

§ 2. *Rechtswezen in het algemeen.*

Statistiek der rechtsbedeeling. Ten vervolge op de in bijlage J van het Koloniaal Verslag van 1893 verstrekte gelijksoortige gegevens over 1886 t/m 1890 worden in bijlage D hierachter overgelegd een aantal tabellen, bevattende de statistiek der rechtsbedeeling in Nederlandsch-Indië over de jaren 1891 t/m 1895, waaronder voor het eerst eene tabel omtrent de toepassing van de doodstraf in gemelde jaren. Bij de verschillende in de statistiek behandelde rechtscolleges (met inbegrip ook van de regentschaps- en districtsgerechten en van de niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken in de buitenbezittingen) waren, volgens de thans verstrekte gegevens, in laatstgenoemde vijf jaren *in eersten aanleg* te behandelen geweest:

wegens misdrijf de zaken van achtereenvolgens 18 238, 19 362, 18 342, 17 839 en 16 987 beklaagden;

wegens overtreding de zaken van achtereenvolgens 318 118, 315 194, 293 315, 303 769 en 314 649 beklaagden (waarvan bij de politie- en magistraatsgerechten hadden terechtgestaan 270 566, 266 514, 245 484, 254 563 en 262 087 beklaagden);

terwijl het totaal te behandelen burgerlijke zaken *in eersten aanleg* achtereenvolgens beliep 31 222, 30 251, 29 896, 29 931 en 31 111.

Ten aanzien van de militaire rechtspraak vermeldt de statistiek dat bij de krijgsraden in de behandelde vijf jaren achtereenvolgens aanhangig waren de zaken van 428, 436, 415, 446 en 400 wegens militaire of andere misdrijven beklaagden, en die van 11, 21, 23, 20 en 14 reclamanten over disciplinair opgelegde straffen.

Uit de tabel omtrent de toepassing van de doodstraf in Nederlandsch-Indië blijkt dat in het vijfjarig tijdvak 1891 t/m 1895: *a.* wegens misdrijven tegen het gemeene recht waarop de doodstraf is gesteld, in 't geheel werden terechtgesteld 2321 beklaagden, namelijk 12 Europeanen (onder wie 5 militairen) en 2309 inlanders en met dezen gelijkgestelden (onder wie 19 militairen), en *b.* wegens met de doodstraf bedreigde militaire misdrijven 255 militaire beklaagden (198 Europeanen en 57 inlanders). Verder vermeldt de besproken tabel, mede afzonderlijk voor de misdrijven onder *a.* en onder *b.* bedoeld, het aantal gevallen dat veroordeelingen tot de doodstraf werden uitgesproken: 1°. in eerste instantie (gezamenlijk respectievelijk 570 en 32), en 2°. in hoogste instantie (gezamenlijk respectievelijk 330 en 6), en eindelijk de in elk der genoemde jaren voorgekomen gevallen van gratie of executie, onverschillig of de veroordeeling in hetzelfde of reeds in een vroeger jaar plaats had. Waar gratie werd verleend, geschiedde dit met verandering van de straf in die van dwangarbeid in den ketting, doorgaans voor 15 of 20 jaren, of — waar het veroordeelden wegens militaire misdrijven gold — in die van militaire gevangenisstraf voor 10 of 15 jaren. De doodstraf werd voltrokken: in 1891 aan 27, in 1892 aan 26, in 1893 aan 55, in 1894 aan 33 en in 1895 aan 36 ter dood veroordeelden, op 3 wegens feitelijke insubordinatie veroordeelde Europeesche militairen na, allen inlanders of met dezen gelijkgestelden (onder de inlanders was 1 militair; deze had zich aan moord schuldig gemaakt).

Rechtswezen in de buitenbezittingen. In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden, bij gelegenheid van eene reorganisatie der bestuursmiddelen aldaar (zie hoofdstuk J, afd. I, § 4), ook eenige nadere voorzieningen op het gebied der rechtsbedeeling getroffen. De landraad te Sampit werd opgeheven, en de afdeeling van dien naam gebracht tot het rechtsgebied van den landraad te Bandjermasin, terwijl op de hoofdplaats der nieuw gevormde afdeeling Kendangan een landraad werd ingesteld, waardoor de te drukke werkkring van den landraad te Amoenthai eene dringend noodige ontheffing heeft ondergaan. Tot deze met 1 Augustus 1898 in werking getreden maatregelen, en tot de wijziging welke de artt. 7 en 16 van het reglement op het rechtswezen in het genoemde gewest dientengevolge, voor zooveel noodig, behoorden te ondergaan, hebben betrekking de ordonnantiën dd. 30 Mei 1898 (Indisch Staatsblad n°s. 179 en 180). Overigens werd in hetzelfde gewest nog bij een paar landraden het personeel versterkt en voor de verschillende afdeelingen eene nieuwe regeling getroffen omtrent de inkomsten der inlandsche officieren van justitie, der moefti's en der panghoeloe's, in wier formatie tevens eenige wijzigingen werden gebracht (verg. Indisch Staatsblad 1898 n°s. 59 en 178).

Terwijl in § 4 wordt melding gemaakt van belangrijke wijzigingen in de bepalingen betreffende het rechtswezen in de buitenbezittingen, valt hier verder nog op enkele voorzieningen van formeelen aard te wijzen, noodig geworden door administratieve

maatregelen. Zoo werd art. 197 van het reglement voor de residentie Palembang en art. 195 van het reeds hiervóór vermelde reglement voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangevuld (Indisch Staatsblad 1897 n°. 225 en 1898 n°. 108), ten einde onder de met de uitoefening der politie belaste ambtenaren en beambten ook schouten te noemen, en werd door wijziging van de bepalingen ter uitvoering van sommige artikelen van het reglement voor de residentie Oostkust van Sumatra en van dat voor het gouvernement Sumatra's Westkust (Indisch Staatsblad 1897 n°. 208 en 1898 n°. 73) rekening gehouden respectievelijk met de optreding als magistraat te Medan, in stede van den controleur, van den assistent-resident, en met eene mogelijk gebleken bezuiniging in de kosten der rapats in de residentie Tapanoli, door bij twee dier inlandsche rechtbanken het griffierschap in één hand te brengen.

Ten opzichte van het residentiegerecht ter hoofdplaats van de residentie Menado maakte de Gouverneur-Generaal (bij een besluit van 18 Juli 1897) gebruik van de hem bij het voor dat gewest geldende reglement op het rechtswezen verleende bevoegdheid om bedoeld gerecht nog op andere plaatsen zitting te doen houden: dientengevolge zal deze rechtspraak nu kunnen plaats vinden op de verschillende afdeelingshoofdplaatsen der Minahassa.

Nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen op Java en Madura. Zooals uit het verslag van 1894 (blz. 61) blijken kan, werd de inwerkingtreding van de bij Indisch Staatsblad 1892 n°. 238 uitgevaardigde nieuwe regeling van den rechtstoestand der Chineezen op Java en Madura, in verband met de daartegen gerezen bedenkingen, kort vóór het als datum van invoering aangenomen tijdstip van 1 Januari 1894, onbepaald verdaagd (Indisch Staatsblad 1893 n°. 286), zoodat voorloopig voor hen gehandhaafd bleef de ordonnantie van 8 December 1855 (Indisch Staatsblad n°. 79), waarbij enkele gedeelten der Europeesche wetgeving voor de vreemde oosterlingen in Nederlandsch-Indië toepasselijk waren verklaard. Volgens het nader inzien van de Indische Regeering verdient het aanbeveling bij eene nieuwe regeling van het privaatrecht der Chineezen zich te bepalen tot eene ampliatie van de aangehaalde ordonnantie van 1855 op enkele bepaald aangeduide punten, waaromtrent blijkens de jurisprudentie onzekerheid bestaat, en werd in dien zin eene opdracht gedaan aan den directeur van justitie. Onder diens leiding werd met bedoelden arbeid belast een rechterlijk ambtenaar op nonactiviteit, terwijl het in 1894 nopens het onderwerp ingewonnen advies der staatscommissie hier te lande voor de herziening der Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied in handen van de Indische Regeering werd gesteld. In den loop van 1896 is door den directeur van justitie, in voldoening aan de ontvangen opdracht, ingediend eene concept-ordonnantie, in hoofdzaak regelende het burgerlijk en handelsrecht voor Chineezen, benevens een ontwerp-Koninklijk besluit tot wijziging van het reglement op de rechterlijke organisatie, welke ontwerpen, vergezeld van eene memorie van toelichting, alsmede van onderscheidene monographieën, tot inleiding strekkende van de behandelde onderwerpen, op last van de Indische Regeering tot een beperkt aantal exemplaren zijn gedrukt, zoowel ter vergemakkelijking bij de verdere behandeling als om ter zake ook het oordeel van niet-ambtelijke deskundigen te vernemen. Hier te lande zijn de gedrukte Indische ontwerpen in handen gesteld van twee gewezen Indische landsdienaren, die geacht konden worden door hunne vroegere betrekking met het onderwerp vertrouwd te zijn. Van hunne adviezen is in Februari jl. aan de Indische Regeering mededeeling gedaan.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1897 werden in Indië op den voet van het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 64) 38 vereenigingen als rechtspersoon erkend, en wel in 4 gevallen, waar de vereenigingen voor onbepaalden tijd of voor langeren duur dan 30 jaren waren aangegaan, bij *ordonnantie*, en in de overige 34 gevallen, alle betreffende vereenigingen van korteren duur dan 30 jaren, bij *besluit* van den Gouverneur-Generaal, den Raad van Indië gehoord. (Zooals reeds gezegd is in hoofdstuk **B** hiervóór, is voor laatstvermelden vorm van erkenning raadpleging van den Raad van Indië thans geen vereischte meer.) Van de bedoelde 38 vereenigingen waren er 8 (deels van godsdienstigen, deels van liefdadigen aard) door Chineezen opgericht.

Aan 1 vereeniging (eene Chineesche) werd rechtspersoonlijkheid geweigerd, op grond van de overweging dat zij moest worden aangemerkt als eene wederkeerige waarborgmaatschappij in den zin van art. 10 van voormeld Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2, terwijl in een ander geval rechtspersoonlijkheid werd geweigerd, op grond dat sommige der adressanten tot de inlandsche bevolking behoorden, en van dezen niet bleek dat zij zich vrijwillig aan het voor Europeanen vastgestelde burgerlijk en handelsrecht hadden onderworpen.

Naamlooze vennootschappen. De bewilliging van den Gouverneur-Generaal, die volgens het Indisch Wetboek van Koophandel vereischt wordt, alvorens in Indië naamlooze vennootschappen wettig kunnen tot stand komen, werd in 1897 verleend voor 84 reeds opgerichte of nog op te richten maatschappijen van dien aard, alle nader vermeld in bijlage H hierachter, uit welk overzicht echter blijkt dat van een 6-tal de voorgeschreven openbaarmaking der akte van oprichting — tijdens de afsluiting van gemelde bijlage — nog niet had plaats gehad. Van de 78 alzoo als reeds wettig tot stand gekomen te vermelden nieuwe Indische vennootschappen waren er 15 door of met Chineezen opgericht, terwijl 1 daarvan ook inlanders en een Klingalees onder hare oprichters telde.

In Nederland werd in 1897 bewilliging verleend op de oprichting of de voorgenomen oprichting van 55 naamlooze vennootschappen, welke haren werkkring uitsluitend of ten deele in Nederlandsch-Indië vonden (zie mede de aangehaalde bijlage H), doch van 4 daarvan was — tijdens de afsluiting van gemeld overzicht — van hare oprichting mede nog niet gebleken. Wat de 51 andere betreft, is op te merken dat sommige daarvan eigenlijk geen nieuwe lichamen waren, maar slechts de voortzetting betroffen op gewijzigde voorwaarden (o. a. door overbrenging van den zetel der vennootschap uit Indië naar Nederland) van reeds vroeger opgerichte vennootschappen.

Bewilliging op wijzigingen in de statuten werd gedurende 1897 in Indië in 32 gevallen verleend.

Gelijkstelling met Europeanen; rechtstoestand van personen. Ook gedurende 1897 waren de verzoeken van rechtens tot de categorie van inlanders en met dezen gelijkgestelden te rekenen personen om, met toepassing van art. 109, laatste alinea, van het Regeeringsreglement, wat rechten, lasten en verplichtingen betreft, te worden gelijkgesteld met Europeanen, weder vrij veelvuldig. Op 53 verzoeken van die strekking werd gunstig beschikt; verg. Indisch Staatsblad 1897 n°. 84, 228 en 249. Daarentegen werd in 6 gevallen de gevraagde gelijkstelling geweigerd, omdat de verzoekers (onder wie 1 Chinees) werden geacht niet aan de vereischten te voldoen, terwijl van 9 anderen het verzoek eerst in overweging zou kunnen worden genomen, nadat zij op de voorgeschreven wijze (Indisch Staatsblad 1883 n°. 192) in het wettig bezit van een geslachtsnaam waren gekomen. Op een ten behoeve van minderjarige kinderen gedaan verzoek werd te kennen gegeven dat zij eerst na voltooiing van hunne opvoeding, en dan uit eigen hoofde, de gelijkstelling hadden te vragen.

Daar het wenschelijk is dat de Indische Regeering, ter betere beoordeeling van aanvragen als de in deze rubriek besprokene, ten aanzien van de belanghebbenden meer gegevens bekome dan tot nu toe, ingevolge de circulaire van den directeur van justitie in n°. 4998 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad (verg. het verslag van 1895, blz. 81), in den regel plachten te worden verstrekt, zijn, bij eene gouvernementscirculaire dd. 13 Juli 1897, de hoofden van gewestelijk bestuur uitgenoodigd om voortaan bij het voorbrengen van dergelijke verzoeken, behalve de verklaring of de verzoeker de geschiktheid voor de Europeesche maatschappij bezit; in hun advies nog het antwoord op te nemen op de volgende drie vragen: *a.* of de belanghebbende eene Europeesche opvoeding (zijnde opvoeding in Europa) genoten heeft, dan wel in eene Europeesche omgeving als Europeaan is grootgebracht; *b.* of hij geacht kan worden zich in de Europeesche samenleving goed te kunnen bewegen, en *c.* of hij in de maatschappij, waarvan hij geacht wordt een deel uit te maken, niet meer thuis behoort, en zich daarin niet meer thuis gevoelt.

§ 3. *Burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering.*

Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied. Omtrent hetgeen naar aanleiding van de door genoemde commissie gedane voorstellen en uitgebrachte adviezen sedert de afsluiting van de daarover handelende rubriek in het vorig verslag (blz. 78/79) is verricht, kan nader het volgende worden medegedeeld.

In behandeling werden genomen de Indische adviezen, sedert ontvangen, betrekking hebbende op de door de staatscommissie gedane voorstellen tot regeling van de tenuitvoerlegging, buiten het rechtsgebied waarin zij gewezen zijn, van de vonnissen van landraden en residentiegerechten in burgerlijke zaken.

De door de staatscommissie aangeboden twee ontwerp-Koninklijke besluiten, met toelichting, houdende het eene nadere regeling van het ingezetenschap in Nederlandsch-Indië, en het andere vaststelling van eenige bepalingen tot opheffing van de bezwaren, welke voortvloeien uit het verschil van wetgeving, waaraan de verschillende categorieën van ingezetenen in Nederlandsch-Indië zijn onderworpen, werden in handen gesteld van de Indische Regeering ten einde ter zake te dienen van consideratiën en advies.

Het advies van den Gouverneur-Generaal omtrent de door de staatscommissie gedane voorstellen tot herziening van de bepalingen op het stuk van voogdij en toeziende voogdij werd ontvangen. De zaak is thans in behandeling.

De uit voorstellen der staatscommissie voortgevloeide regeling in zake huwelijken tusschen personen, die in Nederlandsch-Indië aan verschillend recht zijn onderworpen, heeft thans, zooals hieronder blijkt, in Indië hare uitvoering gekregen.

Nadat de staatscommissie als hare meening had te kennen gegeven dat en waarom zij zich vooralsnog meende te moeten onthouden van voorstellen tot regeling van de rechtsgevolgen van de gelijkstelling met Europeanen ten aanzien van den gelijkgestelde zelf en van het vóór de gelijkstelling verkregen wettig gezin, heeft een met de Indische Regeering gevoerd overleg nopens de bedenkingen der commissie er toe geleid dat zij in April jl. is uitgenoodigd om het onderwerp andermaal in behandeling te nemen.

Aan de uitnoodiging om de herziening der Indische wetgeving op het faillissement en de surséance van betaling ter hand te nemen en te bewerken in den geest der nieuwe Nederlandsche bepalingen werd door de staatscommissie voldaan. Over het door haar ingediend ontwerp-Koninklijk besluit is in overleg getreden met de Indische Regeering.

Huwelijken en verstootingen onder Mohammedanen. De in September 1895 (Indisch Staatsblad n°. 198) nopens dit onderwerp voor de gouvernementsresidentiën van Java en voor Madura uitgevaardigde ordonnantie (verg. het verslag van 1896, blz. 65) bleek eene aanvulling te behoeven, om duidelijk te maken dat, voor zooveel die regeling de kennisneming op het oog heeft van „verstootingen" van volgens de leer van den Islam gehuwde vrouwen, daarin ook behoorde te worden voorzien wat betreft aangifte van „herroepingen van verstootingen". Deze leemte werd aangevuld door de ordonnantie van 19 April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 149). Zoowel in verband hiermede als om in een paar andere opzichten de bedoeling beter te omschrijven, of de regeling beter aan haar oogmerk te doen beantwoorden, werd bij gouvernementsbesluit van laatstgenoemden datum tevens eene nieuwe lezing vastgesteld (zie de Javasche Courant van 29 April 1898 en de verbetering, opgenomen in een extra bijvoegsel tot het n°. van 6 Mei d. a. v.) van de „voorschriften tot uitvoering" waardoor die, opgenomen in n°. 5080 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, zijn komen te vervallen.

De vraag of eene regeling van het onderwerp ook voor de buitenbezittingen aanbeveling verdient, is door de Indische Regeering, althans voor vele van die gewesten, in beginsel bevestigend beantwoord. Wegens het uiteenloopende van de toestanden zullen echter afzonderlijke regelingen voor die verschillende gewesten noodig zijn. De betrokken gewestelijke bestuurders zijn nu uitgenoodigd om ontwerp-ordonnantiën daarvoor in te dienen.

Huwelijken tusschen personen die in Nederlandsch-Indië aan een verschillend recht zijn onderworpen. Bij de afkondiging in Indië (Indisch Staatsblad 1898 n°. 158) van het in 't vorig verslag (blz. 79) besproken Koninklijk besluit dd. 29 December 1896 n°. 23, waarbij op het stuk der zoogenaamde gemengde huwelijken in Nederlandsch-Indië eene regeling is getroffen ter vervanging van de onvoldoende bepalingen, vervat in art. 15 der overgangsbepalingen tot de nieuwe wetgeving en in art. 12 en 13 van het vóór de Molukken en voor de residentie Timor en onderhoorigheden indertijd uitgevaardigde reglement op de huwelijken van inlandsche Christenen, werd gelijktijdig — bij ordonnantie van 1 Mei 1898 (Indisch Staatsblad n°. 160) — onder nadere (sedert verleende) Koninklijke goedkeuring de inwerkingtreding van bedoelde nieuwe regeling bepaald op 1 September 1898, terwijl de beschikkingen, opgenomen in Indisch Staatsblad 1898 n°. 159 en 161, in hoofdzaak strekken ter uitvoering van de bepalingen der nieuwe regeling en tot verzekering van hare goede werking.

In 1897 beliep het aantal zoogenaamde gemengde huwelijken 106, tegen 109 in 1896 en 91 in 1895. Het volgende overzicht omtrent de bedoelde 106 huwelijken sluit aan bij vroegere gelijksoortige opgaven.

Ressort van den raad van justitie te:	Huwelijken tusschen					Totaal.
	Europeesche mannen en				Europeesche vrouwen en inlandsche (of met dezen gelijkgestelde) mannen.	
	inlandsche (niet-Christen-) vrouwen.	inlandsche (Christen-) vrouwen.	Chineesche (niet-Christen-) vrouwen.	Chineesche (Christen-) vrouwen.		
Batavia	10	5 *a*)	5	1	„	21
Samarang. . . .	7	12	„	„	1	20
Soerabaija . . .	12	8	1	„	„	21
Padang	9	2	„	„	„	11
Makasser. . . .	2	30	1	„	„	33
Totalen. .	40	57	7	1	1	106

a) Hieronder volgens opgaaf 1 Afrikaansche vrouw.

Burgerlijke stand. Opgaven omtrent de in elk gewest van Nederlandsch-Indië gedurende 1896 gedane inschrijvingen in de registers van den burgerlijken stand, ten vervolge strekkende op die over 1895 bij het vorig verslag gevoegd als tabel n°. VIII van bijlage A, zijn thans opgenomen in bijlage E hierachter.

Oogstverband. Van deze wijze van kredíethulp, geregeld bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1886 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 57), werd in 1897 met betrekking tot 158 landbouwondernemingen (148 op Java en 10 in de buitenbezittingen) gebruik gemaakt. Uit het in bijlage E hierachter gevoegde overzicht blijkt tot welke soorten van oogsten en ondernemingen de in 1897 verleden akten betrekking hadden en in welke gewesten de betrokken ondernemingen waren gelegen.

Faillissementen. [1]) Van de op ult. 1896 aanhangig gebleven 203 faillissementen en van de in 1897 aangebrachte 98 faillissementen werden er in laatstgenoemd jaar afgedaan 48 en 7. Onder deze 55 afgedane faillissementen waren er 4, die van de rol gingen door tenietdoening of opheffing van de faillietverklaring. In 51 zaken kwam het alzoo tot vereffening van de boedels, waarbij in niet meer dan 35 gevallen sprake kon zijn van uitkeering aan de concurrente schuldeischers; zie daaromtrent nader bijlage E, welk overzicht o. a. tevens opgaven bevat, voor zoover reeds beschikbaar, nopens het actief en passief van al de in 1897 aanhangig geweest zijnde faillissementen.

§ 4. *Strafrecht en strafvordering.*

Samenstelling van nieuwe strafwetboeken. Nadat het in 1891 door de staatscommissie ad hoc ingediende ontwerp van een nieuw Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië, zooveel mogelijk overeenkomende met het op 1 September 1886 hier te lande ingevoerde nieuwe Wetboek van Strafrecht, en de bij het ontwerp behoorende Memorie van Toelichting, naar aanleiding van de ingewonnen adviezen der Indische autoriteiten en van den Raad van State, op de voordracht van dezelfde staatscommissie, nog eenige wijzigingen hadden ondergaan, werd het wetboek vastgesteld bij art. 1 van het Koninklijk besluit dd. 12 April 1898 n°. 30, terwijl tot de afkondiging in Nederlandsch-Indië van besluit en wetboek, welke afkondiging, krachtens art. 2 van het besluit, vóór of op 1 September 1898 moest geschieden, door den Gouverneur-Generaal is overgegaan op 15 Juni jl. (Indisch Staatsblad n°. 175). Daar echter nog zekere tijd gevorderd wordt voor het ontwerpen zoowel van eene nieuwe codificatie van het strafrecht voor inlanders als van de wijzigingen die ten gevolge van de in te voeren nieuwe strafwetgeving in tal van andere reglementen en verordeningen zullen worden vereischt, en het noodig wordt geacht (verg. o. a. het verslag van 1894, blz. 62) een en ander tegelijk met het thans vastgestelde strafwetboek te doen in werking treden, is in art. 3 van het aan-

[1]) Zie ook wat hiervóór gezegd wordt aan het slot der rubriek *Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied.*

gehaald Koninklijk besluit het tijdstip van invoering van het nieuwe strafwetboek voor Europeanen voorbehouden aan latere vaststelling, hetzij bij Koninklijk besluit, hetzij, krachtens Koninklijke machtiging, bij koloniale ordonnantie. Intusschen is de staatscommissie, onder dankbetuiging voor de gewichtige diensten door haar bewezen, ontbonden (Koninklijk besluit dd. 14 April 1898 n°. 124), terwijl de voorbereidende arbeid, die, blijkens het hiervóór vermelde, nog vereischt wordt zoowel met opzicht tot de samenstelling van een nieuw strafwetboek voor inlanders als voor het ontwerpen van met de invoering der nieuwe strafwetgeving samenhangende regelingen, welke omvangrijke arbeid aanvankelijk in Indië was aangevat (verg. het verslag van 1895, blz. 82), omstreeks medio 1898 door een daartoe aangewezen rechtsgeleerde (laatstelijk secretaris van de ontbonden staatscommissie) hier te lande is ter hand genomen.

Wijziging in de tenuitvoerlegging van strafvonnissen. Het in 't vorig verslag (blz. 80) vermeld Koninklijk besluit van 1 Juli 1897 n°. 35, waarbij, behoudens de gemaakte uitzonderingen (zie artt. 6 en 7), ook voor Indië is aangenomen het stelsel van vervanging van geldboete bij wanbetaling door vrijheidstraf, is in Januari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 50) aldaar afgekondigd, terwijl bij ordonnantiën van 3 Maart 1898 (Indisch Staatsblad n°. 96 en 95): 1°. het tijdstip der inwerkingtreding bepaald is op 1 Juni 1898, en 2°. te rekenen van laatstgenoemden datum het nieuwe stelsel, krachtens de daartoe bij voormeld Koninklijk besluit verleende machtiging, ook op de buitenbezittingen is toepasselijk verklaard.

Herziening van de bepalingen omtrent de voorloopige hechtenis en de terechtstelling van inlanders en met dezen gelijkgestelden, benevens van eenige andere daarmede in verband staande bepalingen. De in 't vorig verslag (blz. 80) onder dit hoofd aangekondigde nieuwe bepalingen kwamen voor Java en Madura tot stand bij het in Februari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 66) in Indië afgekondigde Koninklijk besluit dd. 7 October 1897 n°. 17, dat echter — om den betrokken ambtenaren eenigen tijd te laten zich met de strekking daarvan vertrouwd te maken — ingevolge de onder nadere (sedert verleende) Koninklijke goedkeuring door den Gouverneur-Generaal tegelijk met voormelde afkondiging uitgevaardigde ordonnantie (Indisch Staatsblad 1898 n°. 67) eerst in werking treedt op 1 Augustus 1898. De nieuwe bepalingen beoogen in hoofdzaak: *a.* vereenvoudiging der strafprocedure voor inlanders, door afschaffing van de akten van beschuldiging in misdrijfzaken en van de akten van dagvaarding in overtredingszaken, en dientengevolge vaststelling van eene gelijke procedure in eersten aanleg voor beide categorieën van zaken; *b.* herziening van de bepalingen omtrent de verwijzing naar de terechtzitting, ten einde aan gebleken leemten en gebreken tegemoet te komen; *c.* beperking voor inlanders en met hen gelijkgestelden van de voorloopige hechtenis door die voor verdachten, die den leeftijd van 16 jaren nog niet hebben bereikt, wegens geen enkel feit imperatief te stellen, en in den regel facultatief toe te laten (dit laatste door verduidelijking van de bij Indisch Staatsblad 1885 n°. 81 vastgestelde lezing van het 2de lid van art. 83 van het zoogenaamd Inlandsch Reglement) voor feiten, waarop een strafminimum van twee jaren is gesteld, terwijl tevens is voorgeschreven dat, in de gevallen waarin het toepassen van voorloopige hechtenis facultatief is gelaten, slechts dan daartoe mag worden overgegaan indien „gewichtige redenen” daartoe nopen [1]; en eindelijk *d.* voorziening voor het geval dat tusschen landraadvoorzitters of omgaande rechters, dan wel tusschen een hunner en eene Europeesche rechtbank, verschil over competentie ontstaat.

Wat de buitenbezittingen betreft, voor welke — zoals aan het slot van het afgekondigde besluit is voorgeschreven — de thans uitgevaardigde bepalingen bij koloniale ordonnantie zullen zijn na te volgen (voorstellen ter zake zijn van den directeur van justitie gevraagd), zijn de reglementen op het rechtswezen eerst sedert kort — ordonnantie van 26 October 1897 (Indisch Staatsblad n°. 253) — op het stuk van preventieve hechtenis van inlanders en met dezen gelijkgestelden herzien in den geest van de tot dusver voor Java en Madura gegolden hebbende, thans ingetrokken, bepalingen van 1885.

Vergoeding aan inlandsche getuigen of deskundigen in strafzaken. In sommige gevallen bleek het hieromtrent geldende tarief (Indisch Staatsblad 1884 n°. 143) aanleiding te geven tot ongelijke behandeling. Tot wegneming hiervan strekte de ordonnantie van 11 Maart 1898 (Indisch Staatsblad n°. 103).

Schending, enz. van triangulatiepilaren. Bij gelegenheid dat in de verspreide voorschriften omtrent den bouw en het onderhoud van merkteekens, ter verzekering van door eenigen tak van openbaren dienst bepaalde vaste punten, meer eenheid werd gebracht (zie lager hoofdst. J, afd. V, § 2), deed zich ook behoefte gevoelen aan eene afzonderlijke en algemeene regeling van de strafbepalingen ter beveiliging van bedoelde merkteekens tegen het zonder vergunning verplaatsen, uithalen, sloopen, wijzigen of vervangen daarvan, voor zooveel de voorschriften van het strafwetboek voor Europeanen en van dat voor inlanders daarin niet genoegzaam voorzien. Zoodanige strafbepalingen, van wijdere strekking dan die tot dusver vervat in art. 8 van Indisch Staatsblad 1872 n°. 65, juncto 1876 n°. 187, werden uitgevaardigd bij ordonnantie van 2 November 1897 (Indisch Staatsblad n°. 258).

Uitlevering. Gedurende 1897 kwam in Nederlandsch-Indië geen geval van uitlevering onzerzijds voor. Wel werd eene aanvraag van die strekking ontvangen van den gouverneur van Britsch Noord-Borneo, betreffende 5 ontvluchte inlandsche gevangenen, waarvan er, zooals later bleek, 2 naar Britsch Borneo waren teruggekeerd en aldaar opnieuw gevat, doch ten aanzien van de 3 andere was bij het einde des jaars, in afwachting van de opgevraagde stukken, omtrent de inwilliging der aanvraag nog geen beslissing kunnen worden genomen.

Van het Bestuur der Straits-Settlements werd in 1897 de uitlevering verkregen van 1 Chinees en 1 inlander, die in de residentie Riouw en onderhoorigheden diefstal hadden gepleegd. Drie andere uitleveringsaanvragen, bij gemeld Bestuur uit Nederlandsch-Indië ingekomen, moesten zonder gevolg blijven, daar de personen, tot wie zij betrekking hadden, door de politie niet konden worden opgespoord.

De afkondiging in Nederlandsch-Indië van de door Nederland met Italië en met Duitschland in den laatsten tijd gesloten uitleveringsverdragen is reeds vermeld op blz. 2 hiervóór.

Gratie en remissie van straffen. Gedurende 1897 had de Gouverneur-Generaal nopens 47 verzoeken om gratie van de doodstraf te beslissen, namelijk nopens 43 verzoeken van inlanders (waaronder 1 militair) en nopens 4 verzoeken van Chineezen. Aan 3 der laatstgenoemden en aan 35 inlanders (waaronder bedoelde militair) werd de straf voltrokken, doch aan de 8 overige inlanders en aan 1 Chinees werd lijfsgenade geschonken. [2]) Door 2 ter dood veroordeelde militairen, van wie de een Europeaan en de ander inlander was, werd geen verzoek om gratie gedaan.

Ter gelegenheid van de viering van den geboortedag van H. M. de Koningin werd in 1897 aan 51 Europeesche en aan 1109 inlandsche en met dezen gelijkgestelde veroordeelden geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf verleend.

Aan 9 tot dwangarbeid veroordeelde inlanders werd wegens in en door den dienst bekomen verwondingen gratie geschonken, terwijl gunstig werd beschikt op de verzoeken om kwijtschelding van straf van 2 eveneens tot dwangarbeid veroordeelde inlanders, die aan berriberri lijdende waren. Bij wijze van belooning werd gratie of remissie van straf verleend aan 15 veroordeelden tot dwangarbeid (allen inlanders), die zich tijdens het ondergaan van hunne straf door het een of ander feit bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt. Dit was o. a. het geval met 13 in Atjeh.

In het geheel werd door den Gouverneur-Generaal in 1897

[1]) In den loop van 1897 vond de Indische Regeering aanleiding om er den hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura op te doen wijzen (circulaire van den procureur-generaal dd. 31 Juli 1897) dat de bevoegdheid der bestuurshoofden, om in de bij het 2de lid van art. 83 van het Inlandsch Reglement aangewezen gevallen (zie het hiervóór aangehaald Indisch Staatsblad 1885 n°. 81) de preventieve hechtenis van verdachten na te laten, over het algemeen niet zoodanige toepassing bleek te vinden als in de bedoeling van den wetgever had gelegen, in dier voege dat vele bestuurshoofden die vrijheidsberooving, waar het gold de vervolging van strafbare feiten, nog te veel als regel in practijk brachten, in stede van ten opzichte van elk geval in het bijzonder en van iederen verdachte te onderzoeken of preventieve hechtenis *noodig* is, en deze slechts te bevelen indien er werkelijk redenen geacht worden aanwezig te zijn om vrees te koesteren voor ontvluchting, intimidatie of bewerking van getuigen, zoekmaking van overtuigingsstukken of soortgelijke benadeeling van het rechterlijk onderzoek.

[2]) Eene statistiek betreffende de in de jaren 1891 t/m 1895 berechte misdrijven, waarop de doodstraf is gesteld, wordt aangetroffen in tabel n°. 14 van bijlage D hierachter.

gratie of remissie van straf verleend aan 1230 burgerlijke en 72 militaire veroordeelden, allen nader aangeduid in onderstaande opgaaf.

Aard der straffen, waarvan gratie of remissie werd verleend.	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal
Doodstraf	„	a) 1	„	b) 8	9
Tuchthuisstraf	c) 7	„	„	„	7
Detentie	„	„	„	d) 2	2
Gevangenis	e) 49	„	„	d) 21	70
Dwangarbeid *in* en *buiten* den ketting	„	69	3	f) 1072	1144
Ten arbeidstelling aan de publieke werken	„	8	„	10	18
Geldboete	13	10	„	22	45
Verbeurdverklaring van goederen	„	„	„	2	2
Provoost	g) 3	„	„	„	3
Wegzending naar een oord van ballingschap	„	„	„	2	2
Totalen.	72	88	3	1139	1302

a) Deze gegratieerde Chinees was veroordeeld ter zake van doodslag, gevolgd door diefstal.

b) Van deze 8 gegratieerden waren 3 veroordeeld ter zake van moord, 4 ter zake van moord en diefstal op den openbaren weg en 1 ter zake van doodslag, voorafgegaan aan diefstal.

c) Hieronder 1 militair der landmacht.

d) Militairen der landmacht.

e) Hieronder 39 militairen der landmacht.

f) Als voren 9.

g) Leden der schutterij.

Veediefstallen. Ten vervolge op soortgelijke opgaaf over de twee voorafgegane jaren is ook over 1897, wat Java en Madura betreft, eene gewestelijk ingerichte statistiek opgemaakt (zie bijlage E hierachter), aanwijzende zoowel het aantal zaken wegens veediefstal gedurende dat jaar door den rechter behandeld, als het aantal in die zaken betrokken beklaagden, een en ander afzonderlijk wat betreft de gevallen waarin veroordeeling volgde en die welke tot vrijspraak leidden.

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Gedurende 1897 werden gebouwd en tevens reeds opgeleverd, behalve 2 zoogenaamde districtsgevangenissen (in den regel kleine opsluitingsplaatsen voor doortrekkende gevangenen of ter voorloopige aanhouding van wegens misdrijf verdachten), beide op Java (te Tjibaroessa in Batavia en te Pelem in Rembang), 9 landsgevangenissen, alle in de buitenbezittingen. Het waren die te Sawah Loento (Sumatra's Westkust), Laïs (Benkoelen), Soengeiliat (Banka), Boentok (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), Sonder (Menado) en (in de residentie Amboina) die te Larat, Aij, Gisser en Waroe. Voorts werd de temporaire gevangenis te Praja (op Lombok), nadat zij in Augustus 1897 door brand vernield was, tezelfder plaatse — deels van steen, deels van tijdelijke materialen, — weder opgebouwd, terwijl de gevangenis te Sisi (mede op Lombok) naar Selong werd overgebracht, in verband met de verplaatsing van den controleurszetel naar laatstgenoemde plaats.

Door uitbouwing of gewijzigde indeeling werd op 8 plaatsen (5 op Java en 3 in de buitenbezittingen) de bestaande landsgevangenis voor een grooter aantal personen ingericht, terwijl de bij de landsgevangenis te Makasser behoorende cipierswoning tot huisvesting voor gevangenen van Europeeschen landaard werd bestemd en aldaar voor den cipier eene andere woning werd gebouwd. Enkel herstellingen of verbeteringen ondergingen 10 gevangenissen op Java (waaronder 1 districtsgevangenis) en 7 in de buitenbezittingen.

Met betrekking tot de mutatiën onder de gevangenen zijn volledige opgaven nog alleen ontvangen over 1896. Men vindt die mutatiën, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, getotaliseerd in bijlage F hierachter, welk overzicht tevens het op ult. 1896 in elk gewest aanwezig getal gevangenen doet kennen, gesplitst naar hunne verschillende categorieën, enz. Terwijl het aantal gevangenen volgens de cijfers van 1 Januari en van 31 December 1896 afgewisseld had: 1°. wat de definitief veroordeelden betreft tusschen 22 394 en 23 793, en 2°. wat aangaat de veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan, zoomede de preventief in hechtenis gestelden tusschen 5258 en 6445, werden gedurende gemeld jaar wegens sterfte uit de gevangenen-registers afgeschreven: van de sub 1°. bedoelde categorie 1477, en van de sub 2°. bedoelde categorieën 340 personen, zijnde respectievelijk 269 en 134 minder dan gedurende 1895, niettegenstaande kan aangenomen worden dat toen het totaal aantal gevangenen doorgaande niet hooger was geweest dan in 1896.

Over het jongst verloopen jaar (1897) zijn, als gewoonlijk, met betrekking tot het aantal gevangenen voorloopige gegevens ontvangen, aanwijzende voor elke gevangenis in het bijzonder (zie bijlage G hierachter) het aantal dat gemiddeld dagelijks aanwezig was, zoomede het cijfer der ziekte- en sterfgevallen over het geheele jaar. Over 't algemeen blijkt uit die opgaven dat de gezondheidstoestand in 1897 niet ongunstig is geweest en dat met name de berriberri, op vele van de plaatsen waar deze ziekte vroeger veelvuldig voorkwam, zooal niet geheel geweken was dan toch beperkt bleef tot een beduidend geringer aantal gevallen dan vroeger. Nopens een mogelijk verband tusschen deze gunstige uitkomst en de blijkens blz. 82 en volgende van het vorig verslag sedert de tweede helft van 1897 in de meeste gevangenissen voorloopig als proef ingevoerde voeding met onafgewerkte rijst, als hoofdvoedsel, viel nog geen beslist oordeel te vellen.

Van eene door de Indische Regeering benoemde commissie, onder voorzitterschap van den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst voor Java en Madura, werden, tijdens de afsluiting te Batavia van de berichten voor deze paragraaf, voorstellen verwacht aangaande de wijzigingen die in den gevangeniskost zouden vereischt worden, om die voeding zooveel mogelijk in overeenstemming te doen zijn met die, waaraan de vrije inlander in zijne eigen omgeving gewoon is. Wat de te verstrekken onafgewerkte rijst betreft, werd intusschen, na raadpleging van voornoemden inspecteur, beslist dat waar onafgewerkte rijst van inheemsche herkomst niet in voldoende hoeveelheid in den handel verkrijgbaar is, evengoed met uitheemsche soorten (in onafgewerkten staat) kan worden volstaan.

Onder de naar het gesticht te Buitenzorg ter genezing opgezonden aan berriberri lijdende veroordeelden tot dwangarbeid, wier aantal, volgens de verpleegsterkte op den laatsten dag van elke maand, gedurende het eerste halfjaar 1897 uiteenliep tusschen 1089 en 1215 en gedurende het tweede halfjaar tusschen 1072 en 1275, of gemiddeld 1156, tegen 1308 in 1896, bedroeg het cijfer der overledenen gedurende 1897 40 en dat der hersteldeu 131, welke cijfers in 1896 niet zoo gunstig waren, namelijk respectievelijk 74 en 64. Als hersteld zijn hierbij niet gerekend de zoodanigen, die, hoewel niet voor den dienst te velde of bij de kolenontginning geschikt, toch met lichteren arbeid belast kunnen worden (verg. het dienaangaande medegedeelde op blz. 83 van het vorig verslag). Wel werden in Mei 1897 een 250-tal voor lichteren arbeid goedgekeurd, doch betreffende den aard van den op te leggen arbeid en de plaatsen van tewerkstelling werden door de betrokken geneeskundige autoriteiten zulke beperkende voorwaarden gesteld, dat op plaatsen, waar juist aan hunne diensten behoefte bestond, daarvan geen gebruik kon worden gemaakt. In verband met den sedert gunstig geworden gezondheidstoestand te Samarang werden echter in Maart jl. een 25-tal verpleegden naar Samarang gezonden voor het verrichten van lichten arbeid aldaar.

Was te Soerabaija het aantal berriberri-gevallen onder de gevangenen gedurende de eerste negen maanden van 1897 geleidelijk verminderd en deed de ziekte zich in de maanden October t/m December in 't geheel niet meer onder hen voor, de inrichtingen voor veroordeelden te Samarang bleven bijna het geheele jaar door van berriberri verschoond, daar alleen gedurende de maanden Januari en Februari enkele gevallen zich voordeden. Onder de overige gevangenissen op Java waren het in 1897, voor zooveel uit de ontvangen berichten blijkt, alleen sommige in de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, waar de berriberri bleef heerschen, echter mede in afnemende mate. De in de residentie Probolinggo aangetaste gevangenen werden, als gewoonlijk, voor het meerendeel ter genezing opgezonden naar het in 't vorig verslag (blz. 83) bedoelde kleine berriberri-gesticht te Wangkal (bezuiden Kraksaän). Van de 130 verpleegden aldaar gedurende 1897 overleden er 13 en werden er 38 geëvacueerd naar het gesticht te Buitenzorg.

Aangaande andere ziekten in de gevangenissen op Java en Madura wordt bericht dat zij in 1897 te Soerabaija meer voorkwamen dan in de laatste jaren het geval was geweest. Door

de cholera toch werden te dier plaatse 54 gevangenen aangetast, van welke er 24 overleden, terwijl ook koortsen en buikziekten — vooral onder de van Lombok geëvacueerden — vele slachtoffers eischten. Ter voorkoming zooveel mogelijk van besmetting van hunne medegevangenen werden, tijdens het heerschen van de cholera, alle veroordeelden, die ziek werden terwijl zij zich buiten de gevangenis te werk bevonden, en alle van elders aangebrachte veroordeelden, die zich bij aankomst onwel gevoelden, niet eerst naar de gevangenis, doch rechtstreeks van de plaats, waar zij zich bevonden, naar het stadsverband vervoerd. Cholera kwam, hoewel in mindere mate, ook elders in het gewest onder de gevangenen voor, en overigens ook in sommige gevangenissen der residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Madura.

Het volgende is over 1897 gemeld omtrent den gezondheidstoestand onder de in de buitenbezittingen aanwezige gevangenen.

Een groot contingent zieken, ten deele ook berriberri-lijders, leverden de bij de krijgsmacht in Atjeh en bij de gouvernements-kolenontginning in de Padangsche Bovenlanden gedetacheerde veroordeelden tot dwangarbeid. Velen van die zieken werden geëvacueerd naar Fort de Kock (hoofdplaats der Padangsche Bovenlanden) en naar het reconvalescenten-gesticht te Oeloe Limau Manis nabij Padang, terwijl overigens het nieuwe dwangarbeiders-kwartier te Padang voorloopig bleef dienen tot opneming van zieke veroordeelden (meest geëvacueerden), voor wie elders geen plaats was te vinden. Sedert October 1897 geldt voor de dwangarbeiders in Atjeh dezelfde voeding en dezelfde geldelijke tegemoetkoming ter verbetering daarvan als toen voor de inlandsche militairen aldaar is ingevoerd (verg. blz. 30 hiervóór), met welken maatregel beoogd werd, vooral in verband met de van hen gevorderde zware diensten, het weerstandsvermogen dezer gestraften zooveel mogelijk op te voeren. Onder de bij de kolenontginning tewerkgestelde gestraften was de gezondheidstoestand in het najaar van 1897 merkbaar beter dan te voren: zoo was bijv. op 31 October, niettegenstaande de sterkte iets grooter was dan in de vier voorafgegane maanden, het aantal zieken p. m. de helft minder dan op ult. der maanden Juni t/m September, welke gunstige wending — zoo wordt bericht — misschien verband houdt met de omstandigheid, dat omstreeks dien tijd de kwartieren te Sawah Loento en te Doerian van leidingen met stroomend water werden voorzien. Ter Oostkust van Sumatra was de gezondheidstoestand, vooral te Medan en Laboean Deli, over het geheel minder gunstig. Op beide plaatsen werden betrekkelijk vele gevangenen door berriberri aangetast. Tot het verstrekken aan de geïnterneerden van onafgewerkte rijst kon in dit gewest in 1897 nog niet worden overgegaan. Te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) werd de in 't vorig verslag (blz. 84) vermelde proef, om in de voor de gevangenen bestemde rijst bij het koken eene kleine hoeveelheid dubbel-koolzure soda te voegen, gestaakt, aangezien daarmede geen merkbare uitkomsten waren verkregen. Gedurende de eerste maanden van het jaar werden in de gevangenis te genoemder plaatse nog betrekkelijk velen door berriberri aangetast. De ziekte kwam echter, na een tiental slachtoffers gemaakt te hebben, tot staan, terwijl sedert, nadat inmiddels de nieuwe voedingswijze met onafgewerkte rijst was ingevoerd, zich geen nieuwe gevallen meer voordeden. Te Makasser bleef berriberri nog steeds de meest voorkomende ziekte onder de gevangenen, hoewel toch ook hier geconstateerd kon worden dat het totaal aantal gevallen gedurende 1897 minder bedroeg dan in vorige jaren. Tot de proef met verstrekking van onafgewerkte rijst kon te Makasser eerst in 't laatst van het jaar worden overgegaan. De reeds in 't vorig verslag vermelde gunstige toestand in de residentie Menado bleef ook in 1897 aanhouden, terwijl eindelijk te Amboina wel nog 43 gevallen van berriberri voorkwamen, doch geen der aangetasten bezweek.

De arbeid der veroordeelden — Europeesche zoowel als inlandsche — was in hoofdtrekken wederom dezelfde als in vorige jaren. Die van eerstgenoemde categorie wordt berekend, na aftrekking van de kosten van deskundig toezicht en van de inkoopprijzen der verbruikte materialen, over 1897 in het geheel eene besparing boven bestelling of aanmaak bij particulieren te hebben opgeleverd van f 18 670, tegen f 15 039 in 1896. De tewerkstelling van tot dwangarbeid veroordeelde inlanders in het kleermakers-atelier der voor Europeanen bestemde centrale gevangenis te Samarang werd in 1897 — met gemiddeld 10 man daags — slechts gedurende een 10-tal maanden voortgezet, waarna de proef, in verband met het sedert sterk afgenomen aantal dwangarbeiders daar ter plaatse, werd gestaakt. Hun arbeid leverde niettemin, na aftrekking van de kosten, in 1897 nog eene winst op van f 2284, tegen f 3944 in 1896, toen gemiddeld 17 dwangarbeiders gedurende het geheele jaar in bedoeld atelier benuttigd werden. Op gelijke wijze berekend, wordt de winst, behaald met den arbeid, verricht door de tot dwangarbeid veroordeelde inlandsche vrouwen in de voor haar bestemde centrale strafinrichting, geschat op f 11 008. In 1896, toen het aantal op die wijze tewerkgestelden trouwens geringer was, beliep het cijfer f 7640. De tot dwangarbeid veroordeelde mannen werden, evenals in 1896, voor het grootste deel benuttigd ten behoeve van het departement van oorlog (in de eerste plaats ter toevoeging aan de krijgsmacht in Atjeh en op Lombok en voor het overige bij de militaire hospitalen en kampementen), zoomede ten behoeve van het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid (bij de reeds besproken gouvernements-kolenontginning in de Padangsche Bovenlanden). Naar Atjeh werden in 1897 opgezonden 1231 dwangarbeiders, naar Lombok 115, en naar het kolenveld 2269. Bij het einde des jaars was de sterkte der op die wijze tewerkgestelde gestraften respectievelijk 1256, 203 en 2593. Wat verder omtrent den arbeid der veroordeelden wordt bericht, komt geheel overeen met het in 't vorig verslag (blz. 84) aangeteekende.

Orde en tucht lieten op enkele plaatsen te wenschen over. Ontvluchtingen van veroordeelden van de plaatsen, waar zij waren tewerkgesteld, kwamen als altijd veelvuldig voor. Eenige cijfers daaromtrent zijn opgenomen in de reeds vermelde bijlage G. Ten aanzien van 37 plaatsen (16 op Java en 21 in de buitenbezittingen) vindt men vermeld, dat er 86 inlandsche veroordeelden of preventief gevangenen uit de gevangenis wisten te ontsnappen. Van dezen waren er bij het einde des jaars 42 weder gevat.

De tot dusver bij wijze van proef genomen maatregel betreffende het afknippen of afscheren van het hoofdhaar van alle tot meer dan drie maanden dwangarbeid veroordeelden, met uitzondering van vrouwen en Chineezen (zie blz. 86 van het verslag van 1895), is thans, ingevolge eene regeeringsbeslissing van October 1897, definitief ingevoerd in alle gewesten, behalve de gouvernementen Sumatra's Westkust en Atjeh en onderhoorigheden, onder het voorbehoud echter dat de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur bevoegd zijn om in bijzondere gevallen, uitsluitend te hunner beoordeeling, afwijkingen van dien maatregel toe te staan.

In Januari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 48) zijn, voor zooveel noodig, nieuwe bepalingen vastgesteld omtrent de wijze waarop in de voeding van gevangenen en veroordeelden is te voorzien bij vervoer in Nederlandsch-Indië. Tevens is daarbij eene regeling gemaakt ten aanzien van ontslagen inlandsche gevangenen, bijaldien zij niet in staat zijn om, in afwachting van de eerst voorkomende gelegenheid tot terugzending naar de plaats van herkomst of gedurende de reis derwaarts, zelf in hun onderhoud te voorzien. Wat het vervoer van gevangenen betreft, dat tegenwoordig op Java voor een groot deel langs den spoorweg geschiedt, verdient nog vermelding dat in Februari jl. een speciaal daartoe ingerichte gevangenwagen werd in gebruik gesteld.

Volgens de boekingen bij het departement van justitie beliepen de kosten van het gevangeniswezen, ongerekend hetgeen voor gebouwen werd uitgegeven, over het laatst bekende jaar (1896) f 2 094 645 (tegen f 1 910 220 over 1895), waarvan wegens traktementen en toelagen aan ambtelijk personeel bij de gevangenissen en kettingkwartieren f 208 242 (in 1895 f 205 718) en wegens bezoldiging van mandoors, belast met het toezicht over de veroordeelden tot dwangarbeid of ten arbeidstelling aan de publieke werken, f 109 710 (in 1895 f 102 775).

Verder vindt men nog aangeteekend dat voor de Europeesche gevangenen te Batavia en te Samarang, bij eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 93 man in 1896 en 77 in 1897, werd uitgegeven (daaronder ook de kosten van onderhoud der gebouwen) in eerstgemeld jaar f 59 162, en in 1897 f 56 848, dat is achtereenvolgens gemiddeld f 1,73 en f 2,02 per hoofd en per dag.

§ 6. *Militair recht en militaire rechtspraak.*

Omtrent deze onderwerpen zijn ook thans geen nieuwe regelingen te vermelden. Eene statistiek betreffende de militaire rechtspraak over de jaren 1891 t/m 1895 wordt aangetroffen in de tabellen n°. 12 en volgende van bijlage D hierachter.

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Onder de in 1897 door verschillende gewestelijke bestuurders afgekondigde gewestelijke en plaatselijke verordeningen verdienen in de eerste plaats vermeld te worden de in het belang van de volksgezondheid uitgevaardigde keuren. Zoo werden door den resident van Japara, met intrekking van de te dier zake bestaande politiekeur van 1874, verscherpte bepalingen vastgesteld tot wering van de schadelijke gevolgen, welke uit de prostitutie voortvloeien (Javasche Courant 1897 n°. 45), terwijl de voor de residentie Bantam en voor de hoofdplaats der residentie Benkoelen bestaande verordeningen in het belang van zindelijkheid, orde en veiligheid door nieuwe werden vervangen, en de o. a. voor de hoofdplaats Medan en Laboean Deli (residentie Oostkust van Sumatra) geldende verordening van soortgelijken aard, met instemming van het betrokken inlandsch zelfbestuur, toepasselijk werd verklaard op de havenplaats Pangkalan Brandan in de afdeeling Beneden-Langkat (Javasche Courant 1897 n°s. 17, 42 en 51). Ook werden voor sommige gewesten of hoofdplaatsen nieuwe of gewijzigde verordeningen vastgesteld, hetzij op het slachten van vee, hetzij op de broodbakkerijen, hetzij op het begraven van lijken van Europeanen of Chineezen. Verordeningen, welke speciaal tot veiligheidsbelangen betrekking hadden, waren: die voor het aan ons gezag onderworpen gedeelte van Groot-Atjeh uitgevaardigd (met herziening van de in 1879 aldaar in werking gebrachte keur op het zich in het openbaar gewapend vertoonen) tegen het dragen en vervoeren van blanke wapenen door inlanders en met hen gelijkgestelden, voor zooveel daartoe niet uitdrukkelijk gerechtigd verklaard (Javasche Courant 1897 n°. 46); — de keur van den resident van Probolinggo, houdende verbod aan inlanders en met hen gelijkgestelden om zich na zonsondergang in het openbaar te vertoonen zonder licht bij zich te dragen (Javasche Courant 1897 n°. 16); — de voor de residentiën Madura, Probolinggo en Pasoeroean in het leven geroepen gelijkluidende reglementen op het voeren van licht door inlandsche vaartuigen, die aldaar zich in havens, riviermondingen, rivieren of binnenwateren ophouden, zoomede op het vervoer over zee van personen, vee en goederen met inlandsche vaartuigen (Javasche Courant 1897 n°s. 49, 73 en 90); — de verordening voor de residentie Japara, waarbij, ter voorkoming van belemmering in den waterafvoer en de daarvan te duchten schadelijke gevolgen, verboden wordt het planten van gewassen in en ter zijde van de bedding van rivieren, kanalen, leidingen en slooten (Javasche Courant 1897 n°. 1). In het belang der openbare orde werden door den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo voorschriften uitgevaardigd op de logementen, herbergen en dergelijke voor het publiek toegankelijke inrichtingen, voor zoover deze niet door en uitsluitend ten behoeve van inlanders gehouden worden (Javasche Courant 1897 n°. 81), terwijl door den resident van Menado, tot tegengang van veediefstallen, voor de Minahassa en de gouvernementsdistricten van Gorontalo eene verordening werd in het leven geroepen, regelende de registratie van de aan eigenlijk gezegde inlanders toebehoorende buffels, runderen of paarden, en tevens de verplichte aangifte bij eigendomsovergang daarvan (Javasche Courant 1897 n°. 1). Met het doel om verval van den paardenstapel tegen te gaan, werd in de residentie Preanger Regentschappen het tot dusver voor één afdeeling gegolden hebbende verbod tegen het laten loslooopen van hengsten tegelijk met merries algemeen gemaakt (Javasche Courant 1897 n°. 29).

De verordeningen op het gebruik van de openbare wegen door rij- en voertuigen, enz. werden vermeerderd doordien in dit onderwerp ook voorzien werd voor de hoofdplaats der afdeeling Djembrana (Bali), terwijl voor de gewestelijke hoofdplaatsen Medan (Oostkust van Sumatra) en Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) bij politiekeur regelen werden uitgevaardigd omtrent het verkeer met velocipèdes (rijwielen) op de openbare wegen en pleinen aldaar (Javasche Courant 1897 n°s 50, 71 en 29).

In verband met het tot stand komen van eene artesische watervoorziening op de afdeelingshoofdplaatsen Poerwodadi (Samarang) en Sragen (Soerakarta) werden op die plaatsen toepasselijk verklaard de voor de hoofdplaats van elk dier gewesten bestaande verordening tegen het beschadigen van bedoelde werken en het misbruiken van het water der putten (Javasche Courant 1897 n°s. 18 en 61).

Verder verdienen nog afzonderlijk genoemd te worden: de door de residenten van Probolinggo en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo uitgevaardigde herziene verordeningen op het presteeren van gemeentediensten door vreemde oosterlingen aldaar (Javasche Courant 1897 n°s. 6 en 51); de verordening van den resident van Amboina, waarbij om de in 't vorig verslag (blz. 104) vermelde reden de vreemde oosterlingen op de Banda-eilanden van wacht- en rondediensten in de verschillende wijken en kampongs werden ontheven (Javasche Courant 1897 n°. 67), zoomede het bij politiekeur door den resident van Soerabaija herziene reglement voor de Europeesche wijkmeesters op de gewestelijke hoofdplaats (Javasche Courant 1897 n°. 50).

Ingetrokken werd eene indertijd voor de residentie Kadoe uitgevaardigde politiekeur betreffende de registratie en de contrôle op de inlandsche bedienden.

§ 8. *Bijzondere rechten.*

Recht van verblijf. Terwijl gedurende 1897 in 12 gevallen eene vergunning tot vestiging (inwoning) in Nederlandsch-Indië aan de aanvragers (1 Europeaan en 11 Chineezen) moest geweigerd worden, kon die aan 1858 niet-ingezetenen worden verleend, en wel aan 115 Nederlanders, aan 63 andere Europeanen en met dezen gelijkgestelden, zoomede aan 1680 oostersche vreemdelingen, welke cijfers over 1896 beliepen 173, 117 en 1877. Ten aanzien van de oostersche vreemdelingen is thans voor 't eerst eene opgaaf *per gewest* ontvangen (zie bijlage E hierachter), niet alleen wat de verleende en geweigerde akten van inwoning, maar ook wat de voor aanvankelijk verblijf verleende en geweigerde toelatingskaarten betreft. Zoodanige voorloopige toelating verkregen 23 116 oostersche vreemdelingen, doch moest aan 262 andere onthouden worden. Hierbij valt op te merken dat in die gewesten buiten Java en Madura, voor welke zoogenaamde koelie-ordonnantiën zijn uitgevaardigd, de op contract aangenomen koelies van elders geen toelatingskaarten behoeven, omdat voor hen de werkovereenkomst, zoolang deze wordt nageleefd, als toelating geldt. Bovendien zijn in de cijfers ten aanzien van de oostersche vreemdelingen, wat de residentie Riouw en onderhoorigheden betreft, slechts begrepen de tot dat gewest behoorende landschappen op Sumatra's vasten wal, zijnde voor het overig deel van het gewest de bepalingen op de toelating en vestiging voor deze categorieën van personen niet van toepassing.

Tegen in 1896 in 359 gevallen, werd in 1897 in 187 gevallen het verleenen van eene akte van vestiging in beraad gehouden, omdat de verzoekers (op 2 Europeanen en 1 Armeniër na, allen oostersche vreemdelingen), ofschoon voor het oogenblik in hun onderhoud kunnende voorzien, nog te korten tijd in Indië waren om te kunnen doen blijken dat zij op den duur genoegzame middelen van bestaan zouden bezitten of door werkzaamheid kunnen verkrijgen; de termijn, waarvoor aan deze personen vergunningen tot voorloopig verblijf (toelatingskaarten) waren uitgereikt, werd daartoe voorshands verlengd.

De gevallen, waarin gedurende 1897 niet-ingezetenen, die niet aan de bepalingen op de toelating en vestiging hadden voldaan, hetzij dat zij zich niet tijdig hadden aangemeld, hetzij dat hun de toelating of vestiging moest geweigerd worden, door het openbaar gezag uit Nederlandsch-Indië verwijderd werden of na bekomen aanzegging vrijwillig vertrokken, betroffen, met uitzondering van 3 Europeanen, uitsluitend oostersche vreemdelingen. Wat deze laatsten betreft, bevat voormelde bijlage E ook op dit punt nadere gegevens.

Van de hooger vermelde 178 aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verleende vergunningen tot inwoning werden er 130 op Java en Madura (door den Gouverneur-Generaal) en 48 in gewesten daarbuiten (door den betrokken hoogsten gewestelijken gezaghebber) verleend, welke verdeeling, alleen wat Nederlanders betrof, beliep 95 en 20. De 63 ter inwoning toegelaten andere Europeanen en met hen gelijkgestelden waren naar nationaliteit verdeeld aldus: Belgen 3, Franschen 1, Duitschers 23, Oostenrijkers 7, Hongaren 1, Rumeniërs 1, Engelschen 6, Schotten 1, Europeesche Britsche onderdanen uit Britsche koloniën 3, Zwitsers 6, Italianen 1, Portugeezen 1, Amerikanen 5, Australiërs 3 en Perzen 1. Nopens de voormelde 48 toelatingen, buiten Java en Madura verkregen, blijkt uit de ontvangen opgaven overigens nog dat er 15 door den resident van de Oostkust van Sumatra waren verleend en wel aan 7 Nederlanders, 3 Duitschers, 4 Zwitsers en 1 Italiaan.

Aan 203 Europeanen en met hen gelijkgestelden, die in Indië aankwamen met het doel om aldaar te reizen, werd in 1897 de daartoe noodige vergunning verleend, zoomede aan 5 oostersche vreemdelingen, wat deze laatsten betreft krachtens de in 't vorig

verslag (blz. 85) besproken ordonnantie dd. 25 Augustus 1896 (Indisch Staatsblad n°. 161). Deze laatste 5 vergunningen werden verleend voor reizen op Java, terwijl 2 er van den houders tevens toestonden de voor den algemeenen handel opengestelde havens buiten Java te bezoeken. Voor zoover de tot reizen aangekomen Europeanen en met hen gelijkgestelden hunne aanvraag tot een enkel gewest beperkten (en uit dien hoofde zich de vergunning door den hoogsten gewestelijken gezaghebber zagen verleend) waren zij 67 in getal: 39 van deze gewestelijke vergunningen golden voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 19 voor het vorstengebied in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 3 voor Benkoelen, 3 voor de Westerafdeeling van Borneo, 1 voor het gouvernement Sumatra's Westkust, 1 voor Riouw en onderhoorigheden en 1 voor Timor en onderhoorigheden. Van de overige 136 aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verleende reisvergunningen, alle, evenals de 5 eerstbedoelde, door den Gouverneur-Generaal verleend, betroffen er 96 enkel Java, 1 Java en Madura, 1 Java en Sumatra, 1 Java en Celebes, 1 Java, Sumatra en Celebes en 1 Java, Sumatra, Borneo en Celebes, terwijl in al de andere gevallen de vergunning werd verleend zonder aanduiding van bepaalde streken. Waar het gewesten buiten Java en Madura gold, werd in den regel het voorbehoud gemaakt dat reizen buiten het rechtstreeks bestuurde gouvernementsgebied alleen zouden mogen worden ondernomen na overleg met en toestemming van de betrokken Europeesche autoriteit.

Sedert de afsluiting van de gelijksoortige opgaven in 't vorig verslag (1 Juli 1897) tot 1 Mei 1898 werd de bij art. 47 van het Regeeringsreglement bedoelde politieke maatregel van verwijdering toegepast ten aanzien van 23 tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië behoorende personen, zijnde 5 inlanders uit Soerakarta en Djokjokarta, 16 Atjehers (onder wie eene vrouw) en 2 inlanders uit de Westerafdeeling van Borneo, namelijk een hoofd der Ambalau-Dajaks en een landsgroote van Matan. Over bedoelde lieden is nader gehandeld in hoofdstuk C van dit verslag; verg. blz. 2, 8 (noot), 17 en 18 hiervóór. Aan een door het hoofd van het Pakoe Alamsche gebied in Djokjokarta van daar verbannen bloedverwant wees de Gouverneur-Generaal, voor zoolang de verbanning zou duren, Muntok op Banka tot verblijfplaats aan.

Aan een 6-tal in 1894 naar Java gerelegeerden, afkomstig uit de gouvernementslanden van Celebes, welke inlanders, allen verwant aan de vroegere regentenfamilie van Kaba (afdeeling Noorderdistricten), in 't laatst van 1893 hadden medegewerkt om een van misdrijf beschuldigden inlander van aanzien, tijdens diens overbrenging naar Maros, gewapenderhand te ontzetten (verg. het verslag van 1895, blz. 25), werd bij gouvernementsbesluit dd. 20 Mei 1897 n°. 4 vergund naar hun geboorteland terug te keeren, aangezien van hunne wedertoelating in de streek waaruit zij afkomstig waren, naar het oordeel van den gewestelijken gouverneur, voor de openbare rust en orde aldaar geen gevaar was te duchten. Gelijke overweging gold, vooral met het oog op den geruimen tijd reeds verloopen sedert hunne verwijdering, voor eene gunstige beschikking (gouvernementsbesluiten dd. 4 en 5 November 1897 n°s. 9 en 31) op de verzoeken — om hun den terugkeer naar hun geboorteland toe te staan — van twee politieke ballingen van aanzienlijke afkomst, den in 1877 naar Muntok (Banka) gerelegeerden Tidoreeschen prins Danoe Baba en den in 1879 naar Sindangbarang (Preanger Regentschappen) gerelegeerden broeder van den toenmaligen regent van Bezoeki (verg. het verslag van 1878, blz. 32, noot 1, en dat van 1879, blz. 76).

Met opzicht tot een 5-tal geïnterneerden vond de Indische Regeering termen om in de hun aanvankelijk aangewezen verblijfplaatsen verandering te brengen, hetzij wegens politieke redenen, hetzij ten einde hen in staat te stellen om beter in hun onderhoud te voorzien. Dit geschiedde ten aanzien van de in 1895 (zie het verslag van 1896, blz. 18) naar Bengkalis (residentie Oostkust van Sumatra) verwijderde twee zonen van den exkedjoeroean van het Tamiangsche landschap Karang, die in Februari 1898 vergunning kregen om zich voortaan ter hoofdplaats van genoemde residentie, te Medan, op te houden; verder ten aanzien van den gewezen radja van Boenoet (Westerafdeeling van Borneo), over wien laatstelijk gehandeld is in het verslag van 1890 (blz. 62), aan wien werd toegestaan zich in de geheele residentie Preanger Regentschappen en de afdeeling Galoeh der residentie Cheribon vrij te bewegen (gouvernementsbesluit dd. 16 September 1897 n°. 32); voorts ten aanzien van een der in 1895 naar Benkoelen verbannen leden van het Lombouksche vorstengeslacht, den in 't verslag van 1896 (blz. 35) genoemden achterneef van wijlen den ex-radja, wien nu de afdeelingshoofdplaats Buitenzorg als verblijf werd aangewezen (gouvernementsbesluit dd. 13 November 1897 n°. 16), en eindelijk ten aanzien van de in de noot op blz. 8 hiervóór bedoelde Atjehsche vrouw, aan wie de hoofdplaats Batavia, in stede van de hoofdplaats Bandong (Preanger Regentschappen), als verblijfplaats werd aangewezen (gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1898 n°. 1).

In October 1897 werd nader onder de aandacht der gewestelijke bestuurders gebracht (zie de gouvernementscirculaire in n°. 5209 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) dat, tot het ondergaan van het bij art. 48 van het Regeeringsreglement voorgeschreven voorafgaand verhoor, de personen, wier politieke verwijdering in overweging wordt genomen, behooren te worden opgeroepen niet bij deurwaarders-exploit, maar bij een den betrokkene te beteekenen bevelschrift van het hoofd van gewestelijk bestuur, voor hoedanig bevelschrift, evenals voor het exploit van beteekening, bij dezelfde circulaire een model werd voorgeschreven.

Het tot dusver in de residentiën Amboina en Ternate bestaande gebruik dat vreemde oosterlingen voor alle reizen buiten de plaats hunner inwoning een pas aanvragen, hoezeer de in 1870 herziene passenregeling dit van hen en van niet tot de oorspronkelijke bevolking behoorende inlanders slechts vorderde voor reizen buiten het eiland hunner inwoning, werd bij ordonnantie van 30 Mei 1897 (Indisch Staatsblad n°. 149) alsnog tot eene verplichting gemaakt, daar het wenschelijk moest geacht worden (hoofdzakelijk om geen voet te geven aan verboden handel, bijv. in kruit en lood, aan het in zwang raken van het opiumgebruik of aan Mohammedaansche propaganda) het reizen en trekken van Chineezen en Arabieren op Ceram, Boeroe, enz. bij voortduring onder contrôle te houden, terwijl diezelfde verplichting werd uitgestrekt tot niet-inheemsche inlanders. Tevens luiden nu de bepalingen voor Ternate in dier voege dat geen twijfel meer kan bestaan omtrent hare toepasselijkheid ook op die vreemde oosterlingen en inlandsche niet-sultansonderdanen, welke aldaar buiten het rechtstreeksch gouvernementsgrondgebied woonachtig zijn.

Met betrekking tot het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden zijn bij de op 1 Juni 1898 in werking getreden ordonnantie dd. 12 April te voren (Indisch Staatsblad 1898 n°. 141), tot bevordering van de veiligheid aldaar, bijzondere voorschriften vastgesteld ten aanzien van het reizen van inlanders en met hen gelijkgestelden, die uit het buitenland in dat gewest aankomen, dan wel, te land of ter zee, van eene plaats binnen dat gewest naar eene andere, daarbinnen of daarbuiten gelegen, zich begeven.

Drukpers. In 1897 werd berecht één drukpersdelict en wel te Soerabaija. In deze zaak werd de beklaagde — een inlander — bij arrest van het Hooggerechtshof van 8 September 1897, met verbetering van het vonnis van den raad van justitie te Soerabaija van 29 Mei 1897, onder aanneming van verzachtende omstandigheden, tot dwangarbeid buiten den ketting voor den tijd van veertien dagen veroordeeld ter zake van laster door middel van een verspreid drukwerk.

Bij het einde van 1897 waren nog aanhangig 2 drukpersvervolgingen (één te Soerabaija en één te Padang).

Slavernij en pandelingschap. In de afdeeling Padang Lawas der residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust) verminderde het aantal slaven, volgens de registers, van 935 in 1896 tot 929 in 1897. Ook in de Tobasche landschappen der afdeeling Toba en Silindong van hetzelfde gewest viel eene daling van het aantal geregistreerde slaven te constateeren. Bedroeg dit bij het einde van 1896, volgens van den controleur van Toba ingekomen verbeterde opgaven, 272 (164 volwassenen en 108 kinderen), op ult. 1897 waren er aanwezig 246 (144 volwassenen en 102 kinderen).

Omtrent de slavernij in de zelfbesturende landschappen der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt bericht, dat de in 1892 in Boeloengan en in 1895 in Koetei getroffen regelingen omtrent de registratie en geleidelijke vrijmaking van de slaven aldaar goed voldeden. In Boeloengan waren op ult. 1897 nog 889 onvrijen ingeschreven. In de Berouwsche landschappen Goenoeng Taboer en Sambalioeng, waar de regelingen eerst dagteekenen van Juli 1896, waren respectievelijk 70 en 14 slaven ingeschreven. Voor Goenoeng Taboer was inmiddels de termijn van inschrijving met zes maanden verlengd en dus op 1½ jaar bepaald. Voor een 8-tal ingeschrevenen (4 in elk der

beide landschappen) hield de staat van onvrijheid reeds in 1897 op, doordien zij gelegenheid vonden zich vrij te koopen dan wel door hun meesters werden vrij verklaard. Ten opzichte van de landschappen Pasir en Pegattan konden regelingen om tot de geleidelijke afschaffing van de slavernij te geraken, nog niet worden getroffen. Vergeleken bij vroeger moet echter de slavernij aldaar reeds veel zijn afgenomen. Door het sultansbestuur van Koetei werd, in vereeniging met het Europeesch bestuur, eene zaak betreffende slavenhandel in behandeling genomen. Een inlander namelijk, betrokken in de onderhandsche overneming van twee slaven, werd wegens medeplichtigheid aan menschenhandel onder verzachtende omstandigheden tot zes maanden dwangarbeid veroordeeld.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden erlangden gedurende 1897 23 uit de zelfbesturende rijken naar het gouvernementsgebied gevluchte slaven (6 mannen, 11 vrouwen en 6 kinderen) hunne vrijheid, doordien hun, met toepassing van het in 1895 aangenomen beginsel (zie het verslag van dat jaar, blz. 72), het noodige losgeld uit 's lands kas werd voorgeschoten, ten einde zich te kunnen vrijkoopen.

Van één geval van slavenhandel werd van den civielen gezaghebber van Soemba (residentie Timor en onderhoorigheden) bericht ontvangen, welke zaak, bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog in onderzoek was.

Met een onderzoek naar het aantal slaven op Lombok is een aanvang gemaakt, doch door verschillende omstandigheden was men daarmede nog niet gereed gekomen.

Overtreding van de sinds 1872 (Indisch Staatsblad n°. 114) voor alle onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken geldende verbodsbepalingen tegen het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld werd in 1897 in twee gevallen geconstateerd, beide in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Van de twee daders werd de een veroordeeld tot f 50 boete, terwijl de andere de vlucht nam.

§ 9. *Personen en instellingen met het rechtswezen in verband.*

Praktizijns en *notarissen.* Zoowel te Padang als te Makasser, waar de substituut-griffier bij den raad van justitie tevens als waarnemend praktizijn fungeert, bleef die waarneming ook aan de in 1897 nieuw opgetreden titularissen opgedragen.

Gedurende 1897 werden 10 candidaat-notarissen tot notaris benoemd. Met het oog op de aanstaande vestiging van twee Europeesche bestuursambtenaren in ons gebied op Nieuw-Guinea is in Mei 1898 (Indisch Staatsblad n°. 162) bepaald dat ieder hunner in zijne afdeeling tevens het notaris-ambt zal uitoefenen.

Tot het afleggen in 1897 van één of meer gedeelten van het notaris-examen, op den voet der in Indisch Staatsblad 1894 n°. 214 opgenomen bepalingen, meldden zich 13 adspiranten aan. Daarvan gaven zich op: *a.* ter aflegging van het 1ste gedeelte 3; *b.* voor het 1ste en 2de gedeelte 3; *c.* voor het 2de en 3de gedeelte 1; *d.* voor het 3de gedeelte 2, en *e.* voor het examen in zijn geheel 4, terwijl 1 van de 13 candidaten, na aflegging van het 2de gedeelte van het examen, alsnog ook aan het 3de gedeelte werd onderworpen, hetgeen echter — omdat hij zich voor dit gedeelte niet tijdig had aangemeld — eerst geschiedde nadat bij gouvernementsbesluit dispensatie was verleend van den voorgeschreven termijn van aanmelding. Voor het 1ste gedeelte waren derhalve 10 examens af te nemen, welke alle, op 1 na, met goed gevolg werden afgelegd. Van hen die aan het 2de gedeelte onderworpen werden, slaagden er 7. Het derde gedeelte van het examen werd afgenomen van 7 examinandi, van wie er 5 aan de eischen voldeden. Het verslag der examen-commissie is opgenomen in de Javasche Courant van 8 October 1897.

Ambtenaren voor Chineesche zaken, tolken en *translateurs.* Van de 8 blijkens het vorig verslag (blz. 87) op ult. 1896 in Indië aanwezige ambtenaren voor Chineesche zaken was er één reeds sedert geruimen tijd niet meer als zoodanig, maar als inspecteur-titulair voor de opium-aangelegenheden werkzaam. Door zijne benoeming in Februari 1898 tot inspecteur voor de opiumregie is hij definitief van het korps der bedoelde ambtenaren losgemaakt. Van de 7 andere daartoe behoorende titularissen bleven er gedurende 1897 5 op de organiek aangewezen standplaatsen: Batavia, Soerabaija, Tandjong Pinang (Riouw), Medan (Oostkust van Sumatra) en Makasser in dienst, en 2 op de tijdelijk ingestelde standplaatsen Samarang en Pontianak. De 3 in Januari 1896 ter voltooiing van hunne studiën naar China gezonden candidaat-ambtenaren voor Chineesche zaken kwamen in het voorjaar van 1898 van daar in Indië aan en werden toen in den Indischen dienst opgenomen. Voor twee hunner moesten mede standplaatsen boven de formatie worden aangewezen, waartoe de keuze viel op Rembang en op Muntok (Banka), doch de derde der nieuwbenoemden kon de door mutatiën opengevallen standplaats Pontianak innemen. Deze mutatiën waren het gevolg van de zending naar China van den te Batavia gevestigden ambtenaar voor Chineesche zaken, wien in April 1898 werd opgedragen zich voor den tijd van twee jaren, of zooveel korter als zal blijken voldoende te zijn, derwaarts te begeven ten einde zich verder in de Chineesche taal-, land- en volkenkunde te bekwamen, hoofdzakelijk met het doel om tijdens zijne zending niet alleen eene Chineesche vertaling te leveren van de op de Chineezen in Nederlandsch-Indië toepasselijke gedeelten onzer Indische Wetboeken (Burgerlijk Wetboek en Wetboek van Koophandel), maar ook eene officieele spellingslijst van Chineesche namen samen te stellen. Eene vertaling of bewerking in het Chineesch van de voorschreven gedeelten der beide wetboeken werd wenschelijk geacht in verband met de ter hand genomen nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen op Java en Madura (verg. blz. 47 hiervóór), terwijl het bijeenbrengen van gegevens voor eene spellingslijst als de bedoelde dienstig kon zijn in het belang van eene eventueele invoering van een burgerlijken stand voor Chineezen. In Mei jl. is nog bepaald dat bedoelde ambtenaar zijn verblijf in China mede zal hebben dienstbaar te maken aan de bevordering van de emigratie van geschikte werklieden uit het zuiden van genoemd Rijk naar de afdeeling Deli (residentie Oostkust van Sumatra).

Omtrent de in Indië als translateurs of tolken voor westersche of oostersche talen toegelaten of aangestelde deskundigen vindt men eene opgaaf in deel II van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1898 (zie blz. 130/131 aldaar).

In April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 145) werd door den Gouverneur-Generaal ingetrokken de sedert 1891 onvervuld gelaten betrekking van élève-tolk voor de Soendasche taal, waarvan de vervulling voorshands niet meer noodig werd geacht. Deze inlandsche betrekking was in 1876 (Indisch Staatsblad n°. 326) in het leven geroepen.

Wees- en boedelkamers. Over 1897 beliepen de kapitalen, ter zake waarvan aan de geadministreerden der *wees*kamers (Europeanen en met hen gelijkgestelden) rente was uit te keeren: f 4 994 804 voor zooveel de bedragen betreft, die over het volle jaar in beheer waren geweest, terwijl de kapitalen, waarover hun slechts over drie of twee kwartalen of over één kwartaal rente toekwam, respectievelijk bedroegen f 218 441, f 586 372 en f 684 545. In verhouding tot de in het betrokken jaar door bedoelde instellingen werkelijk gekweekte rente, na aftrek van de op de uitzettingen geleden verliezen en gevallen kosten, werd over 1897 het te valideeren rentecijfer weder bepaald op 4 pct., zoodat aan de geadministreerden wegens rente tegoedkwam f 224 918. (De werkelijk gekweekte rente beliep f 253 015 of zuiver — na aftrek van respectievelijk f 18 695 en f 2563 wegens verliezen en kosten als voren — f 231 757.)

Ingevolge Indisch Staatsblad 1895 n°. 144 geldt de rentevoet, die alzoo jaarlijks blijkt ten bate van de geadministreerden der weeskamers te kunnen worden aangenomen, ook voor de geadministreerden der *boedel*kamers (vreemde oosterlingen). Terwijl door deze laatste instellingen gedurende 1897 aan rente gekweekt werd f 180 766, viel — naar den voormelden maatstaf van 4 pct. — aan hare geadministreerden over dat jaar aan rente uit te keeren f 112 983.

Aan de scheiding van kas en administratie der beide categorieën van instellingen is thans echter een einde gemaakt. Bij ordonnantie van 19 September 1897 (Indisch Staatsblad n°. 231) is namelijk het beginsel aangenomen om de gelden door de weeskamers en die door de boedelkamers beheerd, te rekenen van 1 Januari 1898, als één massa aan te merken, waarop alleen eene uitzondering is gemaakt wat betreft de fondsen der Chineesche hospitalen en bedelaarsgestichten te Batavia, Samarang en Soerabaija. Tevens zijn bij gemelde ordonnantie, met intrekking van de daarop betrekking hebbende bepalingen van de instructie voor de weeskamers en van het reglement voor de boedelkamers, met opzicht tot de bewaring van waarden, de belegging van gelden, de boekhouding, enz., enz., opnieuw bepalingen vastgesteld, ten deele gelijkluidend aan de vroegere, ten deele herzien, maar thans geldende voor elke weeskamer zoowel als zoodanig als gelijktijdig in hare hoedanigheid van boedelkamer.

Omtrent het beheer van elke der vijf weeskamers en van elke der vijf boedelkamers in het bijzonder vindt men de over 1897 ontvangen cijferopgaven in tabel I van bijlage E hierachter.

Daaruit blijkt o.a. dat aan beheerloon en leges over dat jaar in 't geheel werd ontvangen f 113 602 (in 1896 f 110 066).

De kosten van de bedoelde instellingen en hare agenten kwamen over 1897 te staan (volgens voorloopige opgaven) op f 340 818. Over 1896 was ter zake uitgegeven (volgens definitieve gegevens) f 358 368.

In Februari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 63) is door de Indische Regeering het noodige geregeld ter uitvoering van het in 't laatst van 1896 (Indisch Staatsblad n°. 251) aangenomen beginsel (verg. vorig verslag, blz. 88) om voor rechthebbenden, die zich buiten Nederlandsch-Indië bevinden, de gelegenheid open te stellen om bij de Indische weeskamers in beheer zijnde nalatenschappen hier te lande (door de tusschenkomst van het Departement van Koloniën) in ontvangst te nemen, ook wanneer het zuivere saldo f 250 te boven gaat.

Sedert den aanvang van 1898 zijn bij genoemd Departement overgebracht de werkzaamheden, welke hier te lande tot dusver vanwege de Indische weeskamers door eene particuliere firma als haar gemachtigde werden verricht.

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

In verband met de in 1895 in de Indische comptabiliteitswet gebrachte wijzigingen zijn bij Koninklijk besluit dd. 15 Maart 1898 n°. 9 (Indisch Staatsblad n°. 164) eene nieuwe „Instructie en verdere bepalingen voor de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië" vastgesteld, waarin ook zijn opgenomen de wijzigingen die door de ervaring waren wenschelijk gebleken.

Aangaande de in het college sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 88) voorgekomen mutatiën is te vermelden dat aan het lid, den heer H. K. J. van den Bussche, met ingang van 2 November 1897, en aan het lid, den heer J. P. C. Hartevelt, met ingang van 6 Juni 1898, één jaar verlof naar Europa werd verleend wegens langdurigen dienst, en dat in verband daarmede, te rekenen van eerstgenoemden datum, bij gouvernementsbesluit dd. 27 October 1897 n°. 29 tot tijdelijk lid werd benoemd jhr. W. H. W. de Kock, destijds secretaris van het departement van financiën, welke benoeming, aangezien te verwachten was dat de waarneming langer dan zes maanden zou moeten duren, bekrachtigd werd bij Koninklijk besluit dd. 6 December 1897 n°. 43, terwijl, in verband met het verlof van het lid Hartevelt, als tijdelijk lid, voor zoolang zulks zou blijken noodig te zijn, bij gouvernementsbesluit dd. 3 Juni 1898 n°. 26, te rekenen van den 6den dier maand, aangewezen werd de heer W. A. P. F. L. Storm van 's Gravesande, secretaris van het college, met welke laatste functiën hij tevens belast bleef.

Gedurende 1897 bracht de Rekenkamer 566 adviezen aan de Indische Regeering uit (69 minder dan in 1896), waarvan 383 ingevolge ontvangen opdrachten; de overige, ten getale van 183, hadden betrekking op aangelegenheden, welke door tusschenkomst van het college door verschillende autoriteiten aan de overweging der Indische Regeering werden onderworpen. Over 1896 beliep het aantal adviezen der eerste rubriek 434 en der tweede 201.

Het aantal gedurende 1897 door de Rekenkamer behandelde vorderingen, aan het voorafgaand onderzoek onderworpen, beliep 19 201, en dat der behandelde dadelijke betalingen wegens leverantiën en verrichtingen 8998. Van de bedoelde vorderingen werden er 819 met aanmerkingen teruggezonden (in 1896 475 van de 21 658), en van de dadelijke betalingen gaven er 44 aanleiding tot aanmerkingen (in 1896 24 van de 12 202).

De begrootingsrekening over 1895, gedeeltelijk op 30 September en gedeeltelijk op 9 October 1897 bij de Rekenkamer overgebracht, werd door haar op 31 December d. a. v. aan de Indische Regeering ingediend.

Voor verdere mededeelingen nopens de verrichtingen der Rekenkamer moge verwezen worden naar het onder dagteekening van 30 Maart 1898 door haar aan den Gouverneur-Generaal uitgebracht jaarverslag over 1897, dat, tegelijk met het door de Algemeene Rekenkamer hier te lande den 14den van genoemde maand aan de Koningin-Weduwe-Regentes uitgebracht verslag over 1897 met betrekking tot de hier te lande gevoerde geldelijke administratie van Nederlandsch-Indië, bij brief van den Minister van Koloniën dd. 23 Juli 1898 aan de Staten-Generaal is aangeboden, in opvolging van art. 79, 2de lid, der comptabiliteitswet (Zitting 1897—1898—222). De gelijksoortige jaarverslagen over 1896 werden aan de Staten-Generaal medegedeeld bij brief van den Minister van Koloniën dd. 22 September 1897 (Zitting 1897—1898—52).

H. Algemeen burgerlijk beheer.

Bij Koninklijk besluit dd. 2 Mei 1898 n°. 108 werd in art. 2 van dat, afgekondigd in Indisch Staatsblad 1866 n°. 127 en o. a. regelende den werkkring van het departement van binnenlandsch bestuur, eene wijziging gebracht, ten einde, waar het geldt het aan dat departement organiek opgedragen beheer der „kruis- en residentieprauwen" (thans genoemd „gewestelijke communicatie- en politievaartuigen"), daarop eene uitzondering toe te laten voor zooveel betreft de krachtens Koninklijke machtiging te regelen bemoeienis (zie hoofdstuk E, § 1, hiervóór) van het departement der marine in Nederlandsch-Indië met het materieel der bedoelde vaartuigen.

Sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 90) werd weder in ettelijke gevallen (zie o. a. het Indisch Staatsblad van 1897 n°s. 217, 237, 239, 272, 284, 285 en 305, zoomede dat van 1898 n°s. 46, 147 en 169) gelegenheid gevonden om het hoogste centraal gezag te ontheffen van bemoeiing met detailzaken, die zonder bezwaar ter afdoening konden worden overgelaten aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur of aan andere autoriteiten.

De leiding van het departement der burgerlijke openbare werken ging in Juni 1898 in nieuwe handen over. De directeur, de heer G. van Houten, werd op zijn verzoek, met ingang van den 5den van genoemde maand, eervol uit 's lands dienst ontslagen, terwijl in de tweede helft dier maand als zoodanig werd benoemd de hoofdambtenaar op nonactiviteit, de heer J. E. de Meijier, laatstelijk hoofdingenieur der 1ste klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken.

Het in 't verslag van 1894 (blz. 197) vermelde Koninklijk besluit dd. 3 September 1894 n°. 41, waardoor de gelegenheid is geopend om onder de daartoe door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen categorieën van landsdienaren (zie n°. 5109 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) de overplaatsingen te beperken, voor zooveel zij alleen ten doel hadden het toekennen van eene geringe traktementsverhooging, zal, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 10 November 1897 n°. 12, ook toepassing vinden ten aanzien van de zouthoofddepôtpakhuismeesters bij den zoutaanmaak in de residentie Madura.

In het begin van 1897 werd het landsarchief (oud-archief) uit het gouvernementshôtel op Rijswijk overgebracht naar de gebouwen te Weltevreden, vroeger (verg. het verslag van 1885, blz. 1) voor de Algemeene Secretarie in gebruik geweest. De aanwinsten waren belangrijk, zoowel doordien het archief van den opgeheven raad van justitie te Amboina in het landsarchief werd opgenomen, als omdat daarin eene plaats vonden de archieven van de vroegere directiën van cultures, van middelen en domeinen en van producten en civiele magazijnen, zoomede van de voormalige generale directie van financiën, tot vóór korten tijd op zolders van het paleis te Weltevreden bewaard. Voor het rangschikken en inventariseeren van die in verwarden toestand verkeerende archieven werd aan den lands-archivaris een tijdelijk ambtenaar (op daggeld) toegevoegd. Het getal dergenen die het oud-archief kwamen raadplegen bleef vrijwel gelijk aan dat in vorige jaren.

Van het Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek verscheen te Batavia het 16de deel (1810—1811), waarmede dit werk, behoudens een systematisch register, is voltooid. Tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk waren van het „Daghregister gehouden in 't casteel Batavia" de jaargangen 1670 en 1671 ter perse.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

De in 't najaar van 1897 ontvangen voorstellen van de Indische Regeering, betreffende de als resultaat der onderzoekingen van het gewezen lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer J. Mullemeister, in overweging genomen reorganisatie van het binnenlandsch bestuur in de gouvernementsresidentiën van Java en Madura (verg. vorig verslag, blz. 90), zijn thans hier te lande in bewerking.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Zooals nader wordt vermeld in § 4 dezer afdeeling werd in den aanvang van 1898 het aantal assistent-residenten in de

buitenbezittingen met één vermeerderd en onderging de formatie der controleurs aldaar eene vermeerdering met twee der 1ste en drie der 2de klasse (Indisch Staatsblad 1898 n°. 14, 59 en 62), een en ander in verband met eene nieuwe administratieve indeeling der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en met de aanstaande vestiging van Europeesch bestuur in ons gebied op Nieuw-Guinea (residentie Ternate), terwijl laatstgenoemde formatie verminderd werd (Indisch Staatsblad 1898 n°. 109) met één controleur der 1ste en twee controleurs der 2de klasse, als een gevolg van hunne vervanging in de residentie Padangsche Bovenlanden van het gouvernement Sumatra's Westkust door Europeesche opzieners der cultures; zie ook daarover nader § 4 hierna.

De tijdelijke betrekking van resident voor de Atjehsche zaken in het algemeen en voor de uitvoering van de scheepvaartregeling in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden in het bijzonder, welke, ten gevolge van het aan den titularis op zijn verzoek verleend eervol ontslag uit 's lands dienst, in den aanvang van April 1898 vacant kwam, wordt, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 15 Maart te voren n°. 1, voorloopig onvervuld gelaten, in afwachting van wat nader ter zake zal worden beslist (zie overigens hoofdst. K, afd. II, § 1, van dit verslag).

Overzichten, aanwijzende hoe de binnen de perken der formatie in dienst zijnde controleurs en adspirant-controleurs bij het einde van 1897 over de verschillende gewesten waren verdeeld, en voor welke doeleinden op gemeld tijdstip controleurs en adspirant-controleurs à la suite van hun kader werden gevoerd, zijn opgenomen in de tabellen I en II van bijlage J hierachter.

Ter gelegenheid van de inwerkingtreding met 1 Juli 1898 van eene verscherpte accijnsverordening op het inlandsch gedistilleerd op Java en Madura is de bevoegdheid tot opsporing van sommige overtredingen dier verordening uitgestrekt tot de controleurs bij het binnenlandsch bestuur op genoemde eilanden (Indisch Staatsblad 1898 n°. 91).

§ 2. *Inlandsch bestuur.*

In art. 13 der verordening van 1878 (Indisch Staatsblad n°. 47), houdende voorschriften betreffende de verkiezing en het ontslag van de hoofden der inlandsche gemeenten op Java en Madura, is op den regel dat die hoofden door de bevolking worden gekozen, maar door de hoofden van gewestelijk bestuur kunnen worden ontslagen, eene uitzondering gemaakt ten aanzien van zekere categorieën van dessa's, door de bepaling dat in de gewesten Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri de hoofden van de zoogenaamde perdikan-dessa's en van die dessa's, welke uitsluitend bestemd zijn ter bewaking van de graven der voorouders van vorsten, regenten en andere inlandsche grooten, of van tempels en andere in de oogen der bevolking heilige plaatsen, worden benoemd en ontslagen door den Gouverneur-Generaal. De vraag of er bezwaar tegen zou bestaan om de bevoegdheid tot het doen van gezegde benoemingen (en ook tot het ontslag) te doen overgaan op de hoofden van gewestelijk bestuur is, na raadpleging o. a. van de residenten der gewesten, waar dergelijke zoogenaamde geestelijke of vrije dessa's worden aangetroffen, en van den adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht, ten slotte bevestigend beantwoord, en daar gebleken was dat er in andere gewesten dan de vier genoemde, nevens geestelijke dessa's, waar de hoofden steeds door de bevolking gekozen zijn, ook tot diezelfde categorie behoorende dessa's zijn, waar zoodanige verkiezing nooit gebruikelijk is geweest en wier hoofden dan ook steeds door den Gouverneur-Generaal werden benoemd, zijn bij ordonnantie dd. 24 November 1897 (Indisch Staatsblad n°. 272), ingevolge verkregen Koninklijke machtiging, de alinea's 2 en 3 van voormeld art. 13 in dier voege gewijzigd dat, in de verschillende gewesten waar perdikan- en andere zoogenaamde geestelijke of vrije dessa's worden aangetroffen, de hoofden dier dessa's — voor zoover het gebruik niet medebrengt dat zij door de bevolking worden gekozen (en dus de overige bepalingen der verordening op de verkiezing en het ontslag toepasselijk zijn) — door de hoofden van gewestelijk bestuur worden benoemd en ontslagen, op voordracht van het hoofd van plaatselijk bestuur na den regent te hebben gehoord, met verdere bepaling dat bij de benoeming (zooals tot dusver gebruikelijk was) zooveel mogelijk het beginsel van erfopvolging wordt inachtgenomen.

Ten aanzien van eenige bij den Gouverneur-Generaal voorgebrachte verzoeken van (door de bevolking gekozen) dessahoofden om buitenlandsch verlof met behoud van betrekking werd beslist (zie n°. 5208 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) dat op zoodanige verzoeken door het hoofd van het betrokken gewest was te beschikken, die echter alleen dan tot inwilliging diende over te gaan, indien er op het behoud van den verzoeker als dessahoofd veel prijs werd gesteld en, met goedvinden van de meerderheid der stemgerechtigden van de betrokken dessa, door het plaatselijk bestuur eene regeling getroffen kon worden ter voorziening in de behoorlijke waarneming van de betrekking van dessahoofd gedurende de afwezigheid van den titularis, aan wien overigens het verlof niet anders dan buiten bezwaar van den lande zou kunnen worden verleend.

Nopens de in 1897 plaats gehad hebbende samenvoeging en splitsing van dessa's op Java en Madura komen opgaven voor in tabel III van de reeds genoemde bijlage J.

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

Ten aanzien van de vraag of tot eene veranderde gedragslijn zou behooren te worden overgegaan met betrekking tot het vereenigen van de vreemde oosterlingen in afzonderlijke wijken en hunne onbelemmerde toelating tot de plaatsen, waar zoodanige wijken voor hen geopend zijn (zie vorig verslag, blz. 92/93), heeft de Indische Regeering zich sedert verklaard voor behoud van den tegenwoordigen toestand. In verband met deze beslissing werden de door eenige hoofden van gewestelijk bestuur op Java ingediende, doch tot dusver in beraad gehouden voorstellen tot intrekking en aanwijzing van wijken voor vreemde oosterlingen op enkele plaatsen in hun gewest nader in behandeling genomen. Sedert werd in de residentie Bantam het aantal plaatsen, waar wijken voor Chineezen zijn aangewezen, van 6 op 9 gebracht, zullende aldaar zoodanige wijken voortaan ook gevestigd zijn te Laboean, Pandeglang en Rangkas Betoeng (Indisch Staatsblad 1897 n°. 278). Voor de Chineesche wijken te Soekaboemi (Preanger Regentschappen) en op de hoofdplaatsen Patti (Japara) en Pasoeroean werden ruimere en beter omschreven grenzen vastgesteld (Javasche Courant van 18 Juni, 1 October en 14 September 1897). De uitbreiding van de wijk ter laatstgenoemde plaats gaf tevens aanleiding tot de splitsing daarvan in twee wijken, waarvan de eene werd gesteld onder het toezicht van den aldaar bescheiden kapitein der Chineezen en de andere van den luitenant dier natie.

Wat de buitenbezittingen aangaat, werden wijken voor Chineezen aangewezen te Taijoe, Laut en Tandjong Laboe (residentie Banka en onderhoorigheden), met gelijktijdige intrekking van eenige reeds sedert geruimen tijd verlaten wijken in gemeld gewest (Indisch Staatsblad 1897 n°. 275), terwijl de grenzen van de Chineesche wijk ter hoofdplaats Benkoelen nader werden omschreven (Javasche Courant van 28 September 1897).

Ter voorziening in de behoefte aan een politiehoofd over de Chineezen op het eiland Singkep (residentie Riouw en onderhoorigheden) werd bij gouvernementsbesluit van 15 December 1897 n°. 15, bij wijze van tijdelijken maatregel, een bezoldigd luitenant dier natie aangesteld ter standplaats Dabo.

Ten aanzien van de verplichting van de in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gevestigde vreemde oosterlingen tot het presteeren van gemeente-diensten werd door den resident eene nieuwe verordening vastgesteld (Javasche Courant van 29 Juni 1897).

In verband met het medegedeelde op blz. 93 van het vorig verslag werd het hoofd der zoogenaamde Makassaren en vreemde oosterlingen te Ternate van eene door den resident vastgestelde instructie voorzien (Javasche Courant van 29 October 1897).

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten.*

Ten vervolge van het verleden jaar in deze paragraaf medegedeelde met opzicht tot de op 1 April 1897 in werking getreden reorganisatie van het politiewezen in de gouvernementslanden op Java en Madura zij nog vermeld dat de voorloopige toevoeging aan elk der tien zelfstandige patih's op genoemde eilanden van een bureau-oppasser, in den aanvang van 1898 (Indisch Staatsblad n°. 37) veranderd werd in eene definitieve, terwijl voorts nog nadere regelingen werden getroffen (Indisch Staatsblad 1897 n°. 290) nopens de voordeelen, verbonden aan den dienst bij de op een 10-tal plaatsen in de plaats van de vroegere pradjoerits getreden korpsen gewapende politiedienaren. Ten aanzien van deze korpsen viel te constateeren dat het veel moeite kostte om ze reeds aanstonds uit de gewenschte elementen (inlanders uit de Minahassa en Amboineezen) samen te stellen, weshalve de meeste van bedoelde korpsen voorshands nog uit Javanen waren

gerecruteerd, voornamelijk manschappen der opgeheven korpsen pradjoerits.

De termijn, waarvoor het aantal politieoppassers te Sawah Loento nabij het Ombilien-kolenveld (Padangsche Bovenlanden) tijdelijk was vermeerderd, zoomede de tijdelijke toevoeging aan den controleur voor de Tomini-bocht (afdeeling Gorontalo der residentie Menado) van een korps gewapende politiedienaren (verg. vorig verslag, blz. 94) werden opnieuw met één jaar verlengd (gouvernementsbesluiten van 1 Augustus en 16 November 1897 n°s. 6 en 46), terwijl sedert ten behoeve van dezelfde afdeeling Gorontalo — mede nog voorloopig — eenig politiepersoneel werd toegestaan ter toevoeging aan den voor Kwandang aangewezen adspirant-controleur (gouvernementsbesluit dd. 28 Januari 1898 n°. 33). De in 't vorig verslag vermelde tijdelijke maatregelen betreffende de toevoeging van eenige politiedienaren aan den controleur van Batjan (residentie Ternate) en de indienststelling van een korps gewapende politiedienaren voor de afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) kregen, nadat de benoodigde fondsen bij de begrooting waren toegestaan, in den aanvang van 1898 (Indisch Staatsblad n°s. 40 en 75) een definitief karakter. In eenige andere afdeelingen van laatstgenoemd gewest werd voorts tot versterking van de politiemiddelen overgegaan als onderdeel van de lager te vermelden bestuursreorganisatie aldaar, terwijl in de residentie Ternate nog twee korpsen gewapende politiedienaren zullen worden indienstgesteld in ons gebied op Nieuw-Guinea (zie lager blz. 58). Voor het in Atjeh en onderhoorigheden gebezigd politiepersoneel — te onderscheiden in politieoppassers (voor Groot-Atjeh, uitgenomen Poeloe Weh) en in gewapende politiedienaren (voor onze bestuursposten in de Onderhoorigheden met inbegrip van Sabang op Poeloe Weh) — werd bij gouvernementsbesluit dd. 18 Augustus 1897 n°. 8, bij wijze van tijdelijken maatregel, eene ruimere en beter ingedeelde formatie vastgesteld, welke niet tot vermeerdering van uitgaven leidde, als gevolg van de aanneming van eene nieuwe naar klassen ingerichte schaal van bezoldigingen. Voor zooveel Groot-Atjeh betreft, werd de nieuwe formatie sedert definitief ingevoerd: zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 35. Intusschen is het bij voormeld besluit van 18 Augustus 1897 tijdelijk voor Segli (Atjeh's Noordkust) toegestaan politiepersoneel in December d. a. v. nog eenigszins uitgebreid. Aan de meer en meer gebleken behoefte tot versterking van het politiepersoneel ter hoofdplaats Palembang werd, voorshands op tijdelijken voet, tegemoetgekomen bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juni 1897 n°. 15, o. a. door de aanstelling van een Europeeschen schout.

In het gemis van eene organieke bepaling, regelende de aanspraak op riddersoldij van inlandsche gewapende politiedienaren bij opneming in de Militaire Willemsorde, werd voorzien bij Koninklijk besluit van 17 Januari 1898 n°. 37 (Indisch Staatsblad n°. 111).

Hieronder volgt nog het een en ander met betrekking tot enkele gewesten in het bijzonder, hoofdzakelijk betreffende wijzigingen in de administratieve indeeling, bestuursorganisatiën, enz.

Cheribon en *Tagal*. Ten einde eene betere regeling mogelijk te maken van de waterverdeeling in het irrigatiegebied van de Kaboejoetan-rivier en daarmede de in dat gebied aangelegde kostbare werken tot hun volle recht te doen komen, is bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 221 de territoriale indeeling van de hierbedoelde gewesten gewijzigd in dier voege dat het grondgebied van de dessa Pananggapan, gelegen in het district Loerahgoeng der afdeeling Koeningan van de residentie Cheribon, is gevoegd bij het district Bandjarhardjo der afdeeling Brebes van de residentie Tagal.

Samarang. In Januari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 31) is, met wijziging van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1888 n°. 113, de standplaats van den controleur der contrôle-afdeeling Goeboeg (afdeeling en residentie Samarang) van Kedoengdjati overgebracht naar de hoofdplaats Samarang, van waaruit de verschillende deelen der contrôle-afdeeling gemakkelijker te bereiken zijn.

Sumatra's Westkust. Aangezien de tot dusver aan de assistent-residenten op de afdeelingshoofdplaatsen Fort van der Capellen, Paijakombo en Solok der residentie Padangsche Bovenlanden toegevoegde controleurs, buiten hunne werkzaamheden met betrekking tot de koffiecultuur, weinig of geen bemoeienis hadden met de eigenlijke bestuurs- of politie-aangelegenheden, en voor eerstbedoelde werkzaamheden gevoegelijk met Europeesche opzieners der cultures kon worden volstaan, werden in hunne plaats zoodanige beambten in dienst gesteld, tegen afvoering uit de formatie van één controleur der 1ste en twee controleurs der 2de klasse (Indisch Staatsblad 1898 n°s. 113 en 109), een en ander met ingang van 16 April 1898, toen zich, in verband met het ontstaan van verscheidene vacatures bij het kader der controleurs voor de buitenbezittingen, daartoe eene geschikte gelegenheid voordeed.

Oostkust van Sumatra. Nadat de bij Indisch Staatsblad 1887 n°. 21 voor dit gewest ingestelde betrekking van assistent-resident ter beschikking van den resident (zie het verslag van 1887, blz. 62), toen zij in Maart 1895 openviel, aanvankelijk onvervuld was gelaten, hangende de vraag of de betrekking wel bestendigd diende te blijven, is in September 1897 weder een assistent-resident ter hoofdplaats Medan aangesteld, doch nu met de bedoeling om hem te doen optreden aan het hoofd van een deel der tot dusver onder rechtstreeksch beheer van den resident staande afdeeling Deli, waardoor eene betere verdeeling van werkzaamheden onder onze bestuursambtenaren in het hoofdgebied van den sultan van Deli zou worden verkregen. In verband daarmede bestaat nu, ingevolge Indisch Staatsblad 1897 n°. 207, de afdeeling Deli sedert 1 October 1897 enkel uit het voornaamste deel van het sultansgebied, namelijk uit de onderafdeelingen Medan en Laboean Deli, en zijn de vijf andere onderafdeelingen (bij voormeld Indisch Staatsblad 1887 n°. 21 was de afdeeling Deli in zeven onderafdeelingen verdeeld, elke onder een controleur, rechtstreeks ondergeschikt aan den resident) tot afdeelingen verheven, aan welker hoofd, op dezelfde standplaatsen als tot hiertoe, rechtstreeks aan den resident ondergeschikte controleurs zijn geplaatst gebleven. De beide controleurs te Medan en Laboean Deli staan nu echter rechtstreeks onder den assistent-resident te Medan. Ten einde den controleur van Medan voor een deel van zijn te drukken werkkring te ontlasten, werd al dadelijk de assistent-resident aldaar met de magistratuur belast (Indisch Staatsblad 1897 n°. 208).

Westerafdeeling van Borneo. Bij gelegenheid van het door den resident van dit gewest aan het bestuurshoofd van Karangan Poeroen (Pinohsche landschappen) op verzoek wegens ziekte verleende eervol ontslag als zoodanig, werd diens gebied bij dezelfde beschikking (Augustus 1897) vereenigd met het landschap Nanga Pak, aan welks bestuurder een door den assistent-resident van Sintang aan te wijzen ondergeschikt hoofd zou worden toegevoegd tot bijstand in het bestuur over het toegevoegde gebied.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Eene reorganisatie der bestuursmiddelen in dit gewest, waartoe, evenals tot nadere voorzieningen op het gebied der rechtsbedeeling aldaar (zie blz. 46 hiervóór), door de Indische begrooting voor 1898 de gelegenheid werd geopend, kwam gedeeltelijk reeds in het begin van 1898 tot stand, doch werd eerst volledig vastgesteld in Mei, om in werking te treden met 1 Augustus 1898; zie o. a. Indisch Staatsblad 1898 n°s. 59 en 178, bij welke laatste (volledige) regeling tevens de in 't vorig verslag (blz. 95) vermelde tijdelijke splitsing van de afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo in drie onderafdeelingen een definitief karakter kreeg. In stede van uit acht, bestaat nu het geheele gewest uit negen afdeelingen. Er is namelijk uit twee onderafdeelingen — op één district na — der afdeeling Amoenthai en uit één onderafdeeling der afdeeling Martapoera eene nieuwe afdeeling, Kendangan genaamd, gevormd onder een te Kendangan te plaatsen assistent-resident. De drie alzoo tot één afdeeling vereenigde onderafdeelingen hebben, als tot hiertoe, elke een controleur behouden, wier standplaatsen zijn gebleven Kendangan, Barabei en Rantau. Het ressort van den controleur te Barabei omvat echter niet meer het district Balangan, als zijnde dit onder de afdeeling Amoenthai gebleven, waar het aan de tot dusver enkel uit het district Amoenthai bestaande onderafdeeling Amoenthai is toegevoegd. De afdeeling Amoenthai is nu van vier tot twee onderafdeelingen ingekrompen, doch terwijl één daarvan rechtstreeks bestuurd placht te worden door den assistent-resident, is hem thans daarvoor een controleur toegevoegd, die mede te Amoenthai zal gevestigd zijn, terwijl het district Amoenthai is gesplitst door de vorming van een nieuw district Alabioe onder een bezoldigd districtshoofd. In verband daarmede bestaat het ressort

van bedoelden controleur uit de districten Amoenthai, Alabioe en Balangan. Daarentegen is in de afdeeling Martapoera, welke nu van vier tot drie onderafdeelingen is teruggebracht, één plaats van districtshoofd opgeheven door insmelting van het district Tabanio bij twee van de overige drie districten der onderafdeeling Tanahlaut. In de afdeeling Dajaklanden, waar tot hiertoe slechts één besturend ambtenaar was bescheiden, de te Kwala Kapoeas (aan de monding der Kapoeas-rivier) gevestigde controleur, is aan dezen voor het bestuur der ver verwijderde bovenstreken een controleur toegevoegd met standplaats Kwala Koeroen (aan de Kahajan-rivier); voorts wordt er eene door vaste roeiers bemande prauw in dienst gesteld voor het onderhouden van eene geregelde postgemeenschap tusschen Kwala Kapoeas en Tewah, de standplaats van het onderdistrictshoofd der Boven-Kahajan. Terwijl aan de twee districtshoofden in gemelde afdeeling Dajaklanden hoogere bezoldiging is toegelegd, is in de afdeeling Doesoenlanden een invloedrijk hoofd in dienst gesteld als bezoldigd onderdistrictshoofd van Kwala Benangin (district Midden-Doesoen). Onder het ten behoeve van de drie nieuw indienstgestelde besturende ambtenaren (den assistent-resident en de twee controleurs) toegestane ondergeschikt personeel behoort o. a. een voor den controleur te Kwala Koeroen te bestemmen korps gewapende roeiers. Voorts is eene uitbreiding toegestaan van het aantal politieoppassers bij den op Poeloe Laut gevestigden controleur der afdeeling Pasir en de Tanah Boemboe, en is op het politiepersoneel, in den aanvang van 1897 (zie vorig verslag, blz. 94) bij wijze van tijdelijken maatregel toegestaan ten behoeve van den controleur te Boentok (afdeeling Doesoenlanden), thans voorgoed gerekend.

Tegelijk met de besproken nieuwe bestuursorganisatie zijn tevens herzien de traktementen van eenige categorieën van inlandsche hoofden en ambtenaren, tegen afschaffing (zie lager blz. 62) van de kemit-dienstplichtigheid in die streken van het gewest, waar die nog bestond, en zijn aan sommige functionarissen, die door een en ander in hunne inkomsten zouden worden benadeeld, personeele toelagen toegekend, voor zoolang zij hunne tegenwoordige betrekkingen of eene daarmede gelijkstaande blijven bekleeden.

Menado. Ten einde te voorzien in de dringende behoefte aan meer bestuursmiddelen in het district Kwandang (onderafdeeling Limbotto der afdeeling Gorontalo), welke behoefte zich nog meer zou doen gevoelen zoodra de haven van Kwandang voor den algemeenen handel zou zijn opengesteld (waartoe sedert, met ingang van 1 April 1898, besloten is), is bij gouvernementsbesluit van 28 Januari 1898 n. 33, voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel, boven de formatie een adspirant-controleur toegevoegd aan den controleur der genoemde onderafdeeling, ten einde, met Kwandang als standplaats, te worden belast met het toezicht zoowel op het district van dien naam als op het district Attingola, dat tot dusver onder den controleur van Limbotto ressorteerde, maar van uit Kwandang gemakkelijker te bereiken is. Aan dezen adspirant-controleur werd de beschikking gegeven over een inlandsche schrijver en over eenig politiepersoneel. In Februari d. a. v. (Indisch Staatsblad n°. 76) zijn ook de functiën van havenmeester te Kwandang, tot dusver vervuld door het districtshoofd aldaar, aan bedoelden adspirant-controleur opgedragen.

Ternate en onderhoorigheden. Nopens de in Indië getroffen regelingen met betrekking tot de aanstaande vestiging aanvankelijk van twee bestuursposten in ons gebied op Nieuw-Guinea, in overeenstemming met de plannen daaromtrent ontwikkeld in de stukken der ontwerp Indische begrooting voor 1898 (Zitting 1897—1898—4, n°. 33) en sedert door de Staten-Generaal goedgekeurd, is reeds het een en ander gezegd in hoofdstuk C (blz. 23/24) hiervóór. Ter aanvulling zij hier nog het volgende aangeteekend. Bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 62 is Nederlandsch Nieuw-Guinea voorshands, d. i. zoolang nog niet beslist is omtrent de plaatsing van een afzonderlijken controleur ter zuidkust aldaar, verdeeld in twee door controleurs der 1ste klasse te besturen afdeelingen, met namen Noord-Nieuw-Guinea, bestaande uit het noordelijk deel van ons gebied ten oosten van de daar gelegen Kaap de Goede Hoop (Jermoer Sba) met omliggende eilanden, en West- en Zuid-Nieuw-Guinea, omvattende het overig deel van ons gebied, mede met omliggende eilanden, waaronder de groep der Radja Ampat. In verband met nadere onderzoekingen nopens de te kiezen standplaatsen der controleurs is, boven de daarvoor aanvankelijk in aanmerking gebrachte plaatsen *a.* Mansinam, op het in de Doreh-baai (Nieuw-Guinea's noordkust) gelegen eiland Manasbari, en *b.* Skroë, op het gedeelte van Nieuw-Guinea's westkust dat onder den naam Onin of Wonim bekend staat, de voorkeur gegeven aan twee andere, dicht daarbij gelegen plaatsen, die om verschillende — ook hygiënische — redenen door den resident nader werden aanbevolen, namelijk aan Manokwari, op Nieuw-Guinea's vasten wal aan de Doreh-baai, en wat de westkust betreft aan Fakfak in het landschap Kapaur. Dienovereenkomstig werd beslist bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 142. De formatie van- en de bijzondere bepalingen vereischt voor de twee aldaar in dienst te stellen korpsen gewapende politiedienaren (elk dezer korpsen zal, onder een Europeeschen instructeur, bestaan uit 23 inlanders, namelijk 3 gegradueerden en 20 in drie klassen verdeelde ongegradueerden) zijn vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 187, terwijl kort te voren (zie n°. 166 van genoemd Staatsblad) het noodige was geregeld ten aanzien van de bemanning der mede ter beschikking van de controleurs te stellen twee stoomvaartuigen. Voor het vaartuig ten behoeve van Noord-Nieuw-Guinea is gerekend op 7 opvarenden, en voor het andere op 11, welke allen inlanders zullen zijn, terwijl daarvoor jaarlijks is toegestaan, met inbegrip van de kosten van gewoon onderhoud der vaartuigen, doch zonder de uitgaven wegens brandstoffen, respectievelijk f 6000 en f 8030. In het begin van 1898 zijn de beide vaartuigen te Singapore besteld; tot de indienststelling daarvan, tegelijk met de plaatsing van de controleurs, zal vermoedelijk nog dit jaar kunnen worden overgegaan.

De instelling van de besproken twee bestuursafdeelingen is gepaard gegaan met de vaststelling, mede voor 't eerst — en mede nog slechts met een tijdelijk karakter omdat de na te noemen posthouders nog altijd niet definitief zijn in dienst gesteld, — van eene administratieve indeeling voor het overig deel van het gewest. Bij voormeld Indisch Staatsblad 1898 n°. 62 is namelijk het geheele gewest in acht afdeelingen verdeeld, waarvan, voor het gebied buiten Nederlandsch Nieuw-Guinea met omliggende eilanden, de zes volgende, welke reeds feitelijk bestonden: 1°. Ternate, onder direct bestuur van den resident; 2°. Batjan, onder een controleur te Laboeha (eiland Batjan), en 3°. t/m 6°. de onder posthouders — respectievelijk gevestigd te Galela, Patani, Senana en Kientong — staande afdeelingen Noord-Halmaheira, Zuid- en Oost-Halmaheira, Soela-eilanden, en Banggaai.

§ 5. *Gewestelijke communicatie- en politievaartuigen.*

Sedert de afsluiting van de betrekkelijke mededeelingen op blz. 96 van het vorig verslag, ontviel aan den dienst het in de afdeeling Doesoenlanden der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationneerde stoomjacht *Ladjoe*, terwijl ook buiten dienst moest worden gesteld de *Slamat*, behoorende tot de aan den resident der Oostkust van Sumatra ter beschikking gestelde stoomvaartuigen. Ter vervanging van het in 1896 afgekeurde stoomjacht *Karimata*, dat ter beschikking stond van het civiel bestuur in de Westerafdeeling van Borneo, was bij eene te Batavia gevestigde firma een nieuw (stalen) stoomvaartuig besteld, dat op 1 Juni 1898 zou moeten worden geleverd.

Bij eene firma te Singapore zijn voorts in den aanvang van 1898 twee houten (gekoperde) stoomvaartuigen besteld ten behoeve van den dienst op Nieuw-Guinea (zie hierboven).

Voor politietoezicht op het Toba-meer (residentie Tapanoli) is in het najaar van 1897, na ineenzetting te Baligé, in gebruik gesteld de in het verslag van 1894 (blz. 15) bedoelde, te Zurich gebouwde aluminium-boot, nadat de machinale beweegkracht daarvan hier te lande zoodanig gewijzigd was dat de benzine-motoren vervangen zijn door een stoomwerktuig, waarbij petroleum als brandstof kan worden gebezigd. Het vaartuig, *Koningin Wilhelmina* gedoopt, heeft eene vaste bemanning van 7 opvarenden (1 Europeesch bankwerker, tevens machinedrijver, en 6 inlanders).

Eene volledige opsomming van het aantal en de soort der gewestelijke vaartuigen komt voor op blz. 127/128 van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898, terwijl nadere gegevens omtrent de zich daaronder bevindende stoomvaartuigen zijn te vinden in tabel IV van bijlage J hierachter.

§ 6. *Bijzondere onderwerpen.*

Emigratie van inboorlingen naar buiten Nederlandsch-Indië. Na de in 't vorig verslag (blz. 96) vermelde drie verschepingen van

Java — achtereenvolgens in Maart, Juni en Juli 1897 — van voor plantage-arbeid in Suriname aangeworven Nederlandsch-Indische inboorlingen hadden vanwege de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, die, in hare hoedanigheid van emigratie-agent in Nederlandsch-Indië voor Suriname, voor zoodanige werving op den voet van de ter zake geldende bepalingen (zie Indisch Staatsblad 1896 n°s. 72 en 73, en 1897 n°. 56) eene tot wederopzeggens verleende vergunning bezit, in den verderen loop van 1897 geen verschepingen van dien aard plaats. Gedurende het verschepingsseizoen van 1898 zullen echter weder eenige dergelijke transporten plaats vinden en wel tot Amsterdam met in geregelden dienst op Nederland varende stoomschepen der maatschappij „Nederland" en verder met stoomschepen van den Koninklijken West-Indischen Maildienst. Ten opzichte van een 3-tal in 's lands plantentuin te Buitenzorg werkzame inlandsche tuinlieden werd de vergunning, om met hen voor Suriname te contracteeren, bij gouvernementsbesluit dd. 28 Augustus 1897 n°. 6 verleend aan den toen op Java aanwezigen aanstaanden directeur van den in Suriname op te richten cultuurtuin. Bij die vergunning werd bepaald dat de aanneming van deze lieden voor hunne nieuwe bestemming voor zooveel noodig en mogelijk zou moeten geschieden met inachtneming van de zooeven vermelde bepalingen van 1896 op de emigratie van inlanders naar Suriname, doch werd voor de te sluiten werkcontracten een bijzonder model vastgesteld.

Ten aanzien van de vergunningen tot werving van inboorlingen voor arbeid in vreemde koloniën valt ditmaal alleen te vermelden dat de in Juni 1897 (zie vorig verslag, blz. 97) aan de firma Houghton & C°. te Batavia bewilligde werving van ten hoogste 100 inlanders van Java, voor arbeid op de Kokos-eilanden, bij gouvernementsbesluit dd. 28 Juli 1897 n°. 30 door eene nieuwe vergunning werd vervangen, in zoover van de eerst verleende afwijkende dat de bedoelde lieden ook zouden mogen worden aangeworven voor arbeid op het mede tot de Straits-Settlements behoorende Christmas-eiland. Op een tweetal aanvragen (van H. Rollinson te Batavia), beoogende werving van inlanders op Java en Madura voor arbeid speciaal in Mexico of wel zoowel in die republiek als in Guatemala, Costa Rica, Salvador, Honduras, Nicaragua, Brazilië en op de Hawaii-eilanden, werd afwijzend beschikt (Augustus 1897).

De berichten, waarop in 't vorig verslag (blz. 97) werd gedoeld, betreffende den minder gunstigen toestand waarin uit Duitsch-Nieuw-Guinea teruggekeerde Nederlandsch-Indische koelies zich bevonden, hebben — na een ter zake ingesteld onderzoek — der Indische Regeering geen aanleiding gegeven tot het nemen van eenigen maatregel, aangezien de jongste berichten van Duitsch-Nieuw-Guinea den indruk geven dat met de belangen van onze onderdanen aldaar voldoende rekening wordt gehouden.

De vraag of mede van eene speciale regeeringsvergunning zou moeten worden afhankelijk gesteld de emigratie van inlanders, die zich wenschen te verbinden om in het buitenland, op tentoonstellingen als anderszins, aanschouwelijke voorstellingen te geven van eigenaardige takken van inheemsche industrie, volksvermaken, enz., werd in September 1897 door de Indische Regeering ontkennend beantwoord. Zij ging daarbij uit van de overweging dat het in dergelijke gevallen niet geldt eene werving van inlanders „tot het verrichten van arbeid" buiten Nederlandsch-Indië als bij art. 1 van Indisch Staatsblad 1887 n°. 8 verboden is en dus alleen na dispensatie van dat artikel kan worden toegestaan. Ook werd geen aanleiding gevonden om, door wijziging van gemeld artikel, aan het verbod eene verdere strekking te geven dan er oorspronkelijk mede beoogd is, deze namelijk om het ontleenen aan Nederlandsch-Indië van inlandsche werkkrachten (koelies) voor ondernemingen in den vreemde niet langer onbelemmerd toe te laten. Voorts zag de Indische Regeering ook geen reden om aan voor het geven van aanschouwelijke voorstellingen als hiervóór bedoeld aangeworven inlanders reis- of zeepassen te doen weigeren. Bij de mededeeling van een en ander aan de hoofden van gewestelijk bestuur werd door den directeur van binnenlandsch bestuur, met intrekking van zijne circulaire dd. 22 Februari 1893 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 73), ingevolge daartoe ontvangen opdracht tevens onder de aandacht van deze autoriteiten gebracht dat de Regeering het van belang acht, dat de voor het besproken doeleinde aangeworvenen bij het bekomen van een pas uitdrukkelijk gewezen worden op het doel van den naar het buitenland te ondernemen tocht, en dat bij hen steeds navraag worde gedaan naar het al of niet voldoende van het loon en of de ondernemer de verplichting tot het verleenen van vrije passage terug op zich heeft genomen.

Eene van onzen consul-generaal te Singapore ontvangen mededeeling, dat, van 1 Januari 1898 af, agenten die bij het Chineesch Protectoraat aldaar, namens in Nederlandsch-Indië gevestigde werkgevers, werkcontracten wenschen te sluiten, voorzien moeten zijn van eene in tegenwoordigheid van een Nederlandsch-Indischen ambtenaar onderteekende en door genoemden consul-generaal gelegaliseerde schriftelijke machtiging, is door den directeur van binnenlandsch bestuur ter kennis gebracht van de hoofden van gewestelijk bestuur, ten einde belanghebbenden daarmede in wetenschap te stellen.

Brandgevaar. In verband met uit verschillende gewesten ontvangen voorstellen om de beperkende voorschriften betreffende het bezigen van atap of andere licht ontvlambare materialen als dakbedekking nog uit te strekken tot meer plaatsen dan de in de ordonnantie van 1895 (Indisch Staatsblad n°. 176) genoemde, en aangezien de wenschelijkheid zich daarvan telkens opnieuw kon voordoen, werd door de Indische Regeering besloten de aanwijzing van de plaatsen, waar de bedoelde voorschriften toepassing hebben te vinden, niet meer van het centraal gezag te doen uitgaan, maar dit over te laten aan de gewestelijke bestuurders, tot wier bevoegdheid reeds behoorde om te bepalen voor welke gedeelten der bewuste plaatsen de voorschriften zouden gelden. Dienovereenkomstig werd in Augustus 1897 (Indisch Staatsblad n°. 217) de aangehaalde ordonnantie van 1895 gewijzigd, waaruit nu ook de opsomming van de plaatsen, waar zij tot hiertoe van kracht was, is weggevallen.

II. Persoonlijke diensten. [1])

§ 1. *Java en Madura.*

In 1897 kwamen geene gewestelijke heerendienstregelingen in aanmerking voor eene herziening volgens het voorschrift in art. 57, 2de lid, van het Regeeringsreglement.

De met 1 Maart 1896 ingevoerde heerendienstregeling voor het niet uit particuliere landerijen bestaande gedeelte der residentie Batavia, namelijk voor de onder den algemeenen naam van Bloeboer bekende onderdistricten Pledang en Bondongan der afdeeling Buitenzorg (Indisch Staatsblad 1896 n°. 15), werd in December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 273) gewijzigd, ten einde eenige van eerstgenoemden datum af feitelijk niet meer gevorderde diensten (betreffende aanleg, herstel en onderhoud van wegen ter hoofdplaats Buitenzorg en betreffende herstel en onderhoud van dammen en waterleidingen in het algemeen) definitief te doen vervallen, nu op de voor hunne doorloopende uitvoering in vrijen arbeid noodig geraamde som van f 7000 's jaars bij de Indische begrooting voor 1897 gerekend was (verg. het verslag van 1896, blz. 81).

Daar voorts in de residentie Rembang het door de heerendienstplichtigen opgebrachte hoofdgeld ruimte bleek te laten om voor het bezetten van wachthuizen, waartoe tot dusver van heerendienstplichtigen werd gebruik gemaakt, bezoldigde wakers aan te stellen, is die verplichte dienst aldaar met 1 Juni 1898 afgeschaft, en zulks met wijziging van de in 1896 herziene heerendienstregeling voor genoemd gewest (Indisch Staatsblad 1898 n°. 88).

Aangaande de vraag of in sommige gewesten of gedeelten van gewesten bij de bevolking geneigdheid bestaat om, door meer hoofdgeld op te brengen, de nog op haar rustende heerendiensten geheel of ten deele afgeschaft te zien, is alleen mede te deelen dat, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf, de daaromtrent door de residenten van Pekalongan, Tagal, Probolinggo en Soerabaija uitgebrachte rapporten, met de voorstellen waartoe zij den hoofdinspecteur der cultures en den directeur van binnenlandsch bestuur geleid hadden, nog bij de Indische Regeering in behandeling waren, en dat de onderzoekingen, welke blijkens het vorig

[1]) Blijkens het vorig verslag (blz. 98, noot 1) was hier te lande een aanvang gemaakt met het ter perse leggen, onder toezicht van den samensteller, van een over de verplichte diensten der inlandsche bevolking op Java en Madura handelend eindresumé. Toen de bewerker, de Oost-Indische hoofdambtenaar met verlof F. Fokkens, in den aanvang van 1898 naar Indië terugkeerde, was het manuscript, op enkele minder beteekenende onderdeelen na, zoo goed als voltooid, maar vermits betrekkelijk nog weinig van het werk de pers had verlaten, zijn de reeds afgedrukte vellen naar Indië gezonden, met de bedoeling dáár te lande het ter perse leggen onder toezicht van den heer Fokkens te doen vervolgen

verslag (blz. 99) op dit punt waren in te stellen in Samarang en in de afdeelingen Bezoeki en Bondowosso der residentie Bezoeki, het negatieve gevolg hebben gehad, dat vrij algemeen de belanghebbenden tegen het denkbeeld gekant bleken; voor de residentiën Samarang en Bezoeki is dan ook de Indische Regeering tot de conclusie gekomen dat het denkbeeld voorshands moest blijven rusten. Echter werd den betrokken residenten aanbevolen hunne aandacht op de zaak gevestigd te houden en inmiddels bedacht te blijven op mogelijke inkrimping van heerendiensten binnen de perken van het thans geheven wordende hoofdgeld.

Uit de Preanger Regentschappen wordt gemeld dat in de afdeeling Tjiandjoer van bestuurswege eene proef werd genomen met gedeeltelijken afkoop van heerendiensten, en wel in de districten Tjikondang en Djampang Tengah en in het district Tjidamar (uitgezonderd het onderdistrict Tjisewoe). Er werd per heerendienstplichtige opgebracht gemiddeld p. m. f 1,11; het bedrag was namelijk niet voor allen gelijk, maar afhankelijk van de uitgestrektheid bouwgrond. In 't geheel werd geïnd f 12 068, waarvan aan de dessahoofden 8 pct. voor collecteloon werd toegekend; uit het resteerende ad f 11 103 kon het gewone onderhoud van wegen en dammen worden bekostigd. Hoewel aangaande de uitkomsten van de proef, waaromtrent een nader onderzoek aan den hoofdinspecteur der cultures is opgedragen, nog weinig met beslistheid viel mede te deelen, kan toch uit de rapporten der bestuursambtenaren worden aangehaald dat het werken in vrijen arbeid wel nog op enkele bezwaren stuitte, maar dat de maatregel in zekere opzichten aan de bevolking ten goede was gekomen. Het equivalent werd zonder moeielijkheden geïnd, zij het ook dat in het district Tjikondang, waar de rijstoogst tegenviel, de afbetaling minder vlot ging dan in de beide andere districten; toch was er op ult. 1897 geen achterstand. In den toestand der wegen was weinig of geen verschil te bespeuren met dien in vorige jaren, terwijl de in heerendienst te onderhouden dam te Tjikondang gezegd wordt beter aan het doel te hebben beantwoord.

Blijkens het vorig verslag (blz. 99) lag het in de bedoeling aan de op eenigszins verren afstand in heerendienst opkomenden ten behoeve van de onderhanden werken aan de Toentang- en Grogol-bedijkingen in de residentie Samarang de gelegenheid te geven om eenige dagen achtereen bij of op die werken te blijven, en hen eene geldelijke vergoeding te doen genieten, wanneer zij de uren, bespaard wordende door het niet telkens van huis gaan en terug, aan den arbeid besteedden. Dit voornemen kwam echter nog niet tot verwezenlijking. Bij nader inzien werd de toepassing van eene andere proef wenschelijker geoordeeld, het verleenen namelijk van eene tegemoetkoming (ad f 0,20) aan hen, die eene bepaalde, vooraf aangewezen, dagtaak hebben afgewerkt, en bovendien van eene extra belooning (ad f 0,10) voor overwerk van ten minste eene halve dagtaak. Machtiging werd tevens verleend om deze proefregeling ook bij eenige andere heerendienstwerken in Samarang in werking te brengen.

Naar aanleiding van de door de Regeering gestelde vraag, welke maatregelen genomen zijn om de zekerheid te hebben, dat hetgeen niet in heerendienst of gemeentedienst mag worden uitgevoerd, in vrijen arbeid gebeurt en tegen behoorlijk overeengekomen betaling, werden van de hoofden van gewestelijk bestuur rapporten ontvangen, welke in het kort hierop neêrkomen: dat vrees voor onregelmatigheden niet gekoesterd behoeft te worden, waar thans door vast bezoldigd personeel wordt verricht hetgeen vroeger in heerendienst moest geschieden, als: het bewaken van 's lands pakhuizen, districtsgevangenissen, pasanggrahans en waterwerken, het overbrengen van brieven en gevangenen, enz.; — dat evenmin behoeft gedacht te worden het onwettig vorderen van pantjèns door de inlandsche hoofden; — dat, waar de uitvoering van de werken in vrijen arbeid is opgedragen aan de waterstaats- of aan bestuursambtenaren, misstanden ook niet zullen voorkomen, doch dat, waar dessahoofden of inlandsche ambtenaren van lageren rang met de uitvoering belast zijn — en voor werken in afgelegen streken kan dit moeielijk zonder directe bemoeienis van bedoelde personen geschieden — het niet zeker is dat misbruiken niet zullen voorkomen. In verband echter met de omstandigheid, dat het aangevangen onderzoek naar de werking van de heerendienst- en dessaregelingen vanzelf de gelegenheid zal opleveren zoowel om meer gegevens bijeen te brengen dan in de ontvangen rapporten waren opgenomen als om het noodige te verrichten tot wegneming van aan den dag gekomen misbruiken, heeft de Indische Regeering gemeend deze aangelegenheid voorshands te mogen laten rusten. Het zooeven bedoeld onderzoek, waarvoor, zooals in 't vorig verslag werd medegedeeld, een controleur der 2de klasse aan den hoofdinspecteur der cultures is toegevoegd, had, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen, plaats gehad in Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Samarang en Soerabaija; wat de eerstgenoemde vier gewesten betreft, waren de rapporten reeds ontvangen en in handen gesteld van de hoofden van gewestelijk bestuur in verband met de van hen gevraagde voorstellen betreffende de in 1898 aan de beurt komende herziening van de gewestelijke heerendienstregelingen.

Van de gehouden aanteekeningen omtrent de gedurende 1897 in de gouvernementsresidentiën van Java en op Madura door de inlandsche bevolking in heerendienst gepresteerde dagdiensten geeft bijlage K hierachter het gewone overzicht. De daarin per gewest of, zooals voor Soerabaija en Bezoeki, per gedeelte van een gewest genoemde totalen wijzen in de meeste gevallen op eene mindere dienstprestatie in 1897 dan in 1896. Waar echter de totalen van het afgeloopen jaar zich hooger voordoen dan die van 1896, overtroffen de daardoor ontstane verschillen, die (voornamelijk wat betreft Krawang, Pasoeroean, Probolinggo en een deel van Bezoeki) op eene meerdere prestatie van 757 000 dagdiensten wijzen, de in de eerste plaats bedoelde gunstige verschillen met p. m. 88 000, zoodat het eindcijfer voor alle gewesten gezamenlijk (buiten de particuliere landerijen) een totaal aanwijst van ruim 18 541 000 dagdiensten, tegen ruim 18 453 000 volgens de opgaven over 1896. In deze totalen zijn niet begrepen de heerendiensten, gevorderd voor den aanleg van irrigatiewerken, ten getale (in 9 gewesten) van 727 000 dagdiensten, tegen 1 002 000 (in 13 gewesten) gedurende 1896. In de aangehaalde bijlage K vindt men de oorzaken der meerdere dienstprestatie in 1897 kortelijk toegelicht, en daaruit blijkt o. a. dat voor een deel ook juistere opgaven de cijfers van 1897 hooger deden zijn dan die voor 1896. Overigens valt met betrekking tot de verschillen in het aantal dagdiensten, gevorderd in 1897 en in het voorafgegane jaar, nog het volgende aan te teekenen.

In de residentiën Preanger Regentschappen en Samarang werden eenige wachthuizen ingetrokken en van andere het bewakingspersoneel verminderd, waardoor minder wachtdiensten gepresteerd werden; in laatstgenoemd gewest was eene betere contrôle van invloed op de vermindering van diensten voor onderhoud van waterwerken en het verzamelen van grind voor de wegen; echter eischten de herstellingen aan de Toentangdijken een groot aantal dagdiensten. In de afdeeling Ambarawa van dezelfde residentie Samarang werd een maatregel getroffen met betrekking tot het verzamelen van verhardingsmateriaal, welke ten gevolge had, dat de heerendienstplichtigen daarvoor slechts behoefden uit te komen in de maanden April en October gedurende een 5- of 6-tal dagen, waardoor betere contrôle mogelijk, en het aantal voor dit werk benoodigde dagdiensten tot een minimum beperkt werd.

In Tagal werden de heerendienstplichtigen in de districten Maribaija en Tandjoeng weder, evenals in 1896, tijdelijk ontheven van het verzamelen en transporteeren van verhardingsmateriaal ten behoeve van een gedeelte der in heerendienst te onderhouden wegen aldaar, door het toestaan van gelden voor de aanschaffing van grind. Het in Japara benoodigde grind verschaffen een aantal dessa's in de afdeeling Koedoes zich door inkoop. Nu die inkoop, door tusschenkomst van den controleur, bij uitbesteding geschiedt, behoeft de bevolking veel minder op te brengen dan vroeger, toen de inkoop door bemiddeling van het dessabestuur plaats vond. Deze regeling vindt in Koedoes meer en meer ingang en komt ook in de afdeeling Joana voor.

Ook in Soerabaija werden, evenals in vorige jaren, gelden toegestaan voor den inkoop van verhardingsmateriaal, en zulks ten behoeve van een 3-tal wegen, gelegen in de afdeelingen Sidoardjo en Soerabaija.

In enkele gewesten viel aan waterwerken minder te herstellen doordien bandjirs weinig voorkwamen of niet van hevigen aard waren. Elders vorderden de wegen minder onderhoud, in verband met de langdurige droogte, of wel omdat — gelet op den aanwezigen voorraad grind — nieuwe inzameling van verhardingsmateriaal kon uitgesteld worden.

Onder de genomen maatregelen tot verlichting van den heerendienst-arbeid der bevolking worden verder genoemd het opdragen van een deel van dien arbeid op de hoofdplaatsen aan dwangarbeiders of politioneel gestraften, zoomede het geven van tegemoetkoming aan de heerendienstplichtigen of het doen uit-

voeren van heerendienstwerken in vrijen arbeid. Het werken op taak vindt meer algemeen ingang en de voordeelen daarvan worden meer en meer ingezien.

Omtrent de Preanger-werkregeling (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4656) zijn ditmaal in het gewestelijk verslag geen bijzonderheden gemeld. In eenige dessa's van de afdeeling Brebes (residentie Tagal) werd voortgegaan met het nemen van proeven met zoodanige werkregeling. Aan de in Kediri ingevoerde werkregeling (zie vorig verslag, blz. 100) werd zooveel mogelijk de hand gehouden.

Plaatsvervanging en afkoop van heerendiensten kwamen ook in 1897 veelvuldig voor, vooral bij de wachtdiensten.

De berichten uit Krawang, Bagelen en Madioen gewagen van het verzwijgen van heerendienstplichtigen, en die uit laatstgenoemde residentie ook van onwettige vordering van heerendiensten door dessahoofden; in Japara werd een assistent-wedono aangeklaagd wegens een dergelijk feit; daar het van geringe beteekenis was, kon volstaan worden met eene ontevredenheidsbetuiging van den resident. Verder worden nog als misbruiken genoemd: in de Preanger Regentschappen het remplaceeren door onvolwassenen, en in Pekalongan het ten eigen bate aanwenden door dessahoofden en leden van het dessabestuur van de gelden voor remplaceering.

Omtrent de werking der gewestelijke regelingen betreffende de pantjèn- en dessapolitie-diensten zijn slechts uit enkele gewesten mededeelingen ontvangen. In Cheribon en Tagal wordt aan de regeling de hand gehouden en wordt zij ook goed opgevolgd. In Japara en Pasoeroean wordt zoowel door Europeesche als inlandsche ambtenaren behoorlijk toezicht gehouden en blijken de bevolking en dessabesturen voldoende op de hoogte der regeling te wezen. Afkoop van pantjèndiensten kwam veelvuldig voor.

Ter zake van de opbrengst over 1897 — en de daaraan gegeven bestemming — van het door de heerendienstplichtige bevolking in de gouvernementsresidentiën van Java (uitgenomen de residentie Batavia en de elders gelegen particuliere landerijen), zoomede in de residentie Madura verschuldigde hoofdgeld als equivalent voor afgeschafte heerendiensten, worden de gebruikelijke gespecificeerde opgaven aangetroffen in bijlage L hierachter. Daaruit blijkt dat de aanslag in het hoofdgeld — à f 1 per heerendienstplichtige en per jaar, behalve in Pasoeroean, waar f 1,50 is op te brengen (zie Indisch Staatsblad 1893 n°s. 68 en 186) — over 1897 bedroeg f 3 145 670. Vóór het einde des jaars was een bedrag van f 3 145 606 afbetaald, zoodat, na aftrek van de aan de dessahoofden toekomende 8 pct. collecteloon, zuiver beschikbaar was f 2 893 958. Van laatstgenoemde som werd uitgegeven (of toegestaan), nagenoeg uitsluitend voor het doen verrichten in vrijen arbeid van de in 1882 en later definitief afgeschafte diensten, f 2 448 561, zoodat overbleef f 445 397. Dit bedrag en de bij de begrooting van 1897 (art. 121), uit de overschotten van het hoofdgeld van vroegere jaren, beschikbaar gestelde som van f 400 000 werden in de eerste plaats weder voor zooveel noodig aangewend, evenals reeds sedert 1886 gebruikelijk was, voor het doen verrichten in vrijen arbeid, daar waar deze diensten nog niet formeel afgeschaft waren, van den koelie-arbeid aan bruggen en duikers in zoogenaamde heerendienstwegen buiten de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen. Voor dat doel werd beschikt over een bedrag van f 67 907, terwijl uit het samengevat bedrag van f 445 397 en f 400 000 verder werden gekweten de koelieloonen ad f 183 898 voor werken aan wegen, dijken, enz., welker uitvoering, in stede van in heerendienst, telkens bij speciale beschikkingen in daghuur was toegestaan, zoomede de geldelijke tegemoetkoming aan de heerendienstplichtigen, tewerkgesteld aan eenige — meerendeels in het rechtstreeksch belang der bevolking ondernomen — werken in de residentiën Krawang, Japara, Banjoemas en Madioen.

Ook in 1897 werd geen gebruik gemaakt van de bij art. 4 der verordening op het hoofdgeld (Indisch Staatsblad 1893 n°. 68) den Gouverneur-Generaal voorbehouden bevoegdheid om een naderen omslag toe te staan van het in eenig gewest of gedeelte daarvan op te brengen totaal bedrag aan hoofdgeld over de daartoe behoorende districten, onderdistricten of dessa's in verband met het verschil in welvarendheid. Wel ging in sommige streken de bevolking weder over tot eene nadere repartitie van den dessa-aanslag onder de hoofdgeldplichtigen in de dessa. Dit had in 1897 plaats in enkele districten der afdeeling Kendal (residentie Samarang); voorts in Pasoeroean in een aantal dessa's, zoomede in elk der gewesten Banjoemas, Japara en Kadoe in een kleiner aantal dessa's.

Verduistering van geïnd hoofdgeld werd niet geconstateerd.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Omtrent het aantal heerendienstplichtigen in de gewesten der buitenbezittingen waar voorloopige of definitieve heerendienstregelingen werken, en omtrent den aard en den omvang van den in 1897 in heerendienst gepresteerden arbeid, zal men — voor zoover ontvangen, dat is uitgenomen wat betreft de residentie Palembang, de afdeeling Gorontalo der residentie Menado en de gewesten Amboina en Bali en Lombok — cijferopgaven aantreffen in bijlage M hierachter. (In de residentiën Riouw en onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo, Ternate en Timor, zoomede in de afdeeling Banda der residentie Amboina worden van gouvernementswege heerendiensten slechts gevorderd wanneer zulks tot wering van algemeene rampen, dan wel tot afwending van algemeen gevaar tijdelijk noodig mocht zijn.)

Sumatra's Westkust. De beëindiging van de onderzoekingen ter voorbereiding van eene definitieve heerendienstregeling voor dit gewest, voor zooveel de residentie Padangsche Bovenlanden betreft — die in de Padangsche Benedenlanden en Tapanoli waren reeds afgeloopen (verg. vorig verslag, blz. 101), — werd nog in de eerste helft van 1898 tegemoetgezien.

Blijkens de cijferopgaven nopens den voor sommige algemeene diensten in dit gouvernement gevorderden heerendienst-arbeid (verg. de aangehaalde bijlage M) werden in de Padangsche Bovenlanden en in Tapanoli in 1897 meer dagdiensten gepresteerd dan in 1896. Intusschen gaf de vordering van heerendiensten voor de bevolking slechts dáár tot bezwaren aanleiding, waar zij te dun gezaaid was om het uitgebreide wegennet en de daarin gelegen bruggen te onderhouden. Zooveel mogelijk werd daaraan tegemoetgekomen door politioneel gestraften, dwangarbeiders en vrije koelies te doen medewerken. Ter zake van bijzondere diensten, waaromtrent geen statistieke gegevens zijn verstrekt, kwam, vooral bij wachtdiensten, plaatsvervanging weder veelvuldig voor.

Benkoelen. Volgens de gehouden aanteekeningen van de door de inlandsche bevolking op den voet der in 't vorig verslag (blz. 101) besproken nieuwe regeling (zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 262, zoomede n°. 5198 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) verrichte heerendiensten zouden in 1897 1 010 600 dagdiensten zijn gepresteerd, zijnde ruim 83 000 dagdiensten meer dan in het voorafgegane jaar. De van den directeur van binnenlandsch bestuur ontvangen verslag-bijdrage bevat echter de opmerking dat de opgaven, door inlandsche hoofden verstrekt, waarop de gewenschte contrôle in sommige gevallen moeielijk was uit te oefenen, niet altijd even betrouwbaar zijn.

Behalve in de afdeeling Ommelanden van Benkoelen, waar de bevolking zeer ambulant is, gaf in 1897 de opkomst der heerendienstplichtigen over het algemeen geen reden tot klagen.

De in de nieuwe heerendienst-ordonnantie voorkomende strafbepaling tegen nalatigheid of onwil in het verrichten van heerendiensten is onlangs (Indisch Staatsblad 1898 n°. 188) ook toepasselijk verklaard ten opzichte van gemeentelijke diensten (zie over den aard dezer diensten het vorig verslag, blz. 102).

Ook in 1897 werd hier en daar de heerendiensttaak tijdelijk eenigszins verlicht. Zoo werd in eene marga der afdeeling Ommelanden van Benkoelen den heerendienstplichtigen vergund gedurende de maand November niet uit te komen, ten einde met het oog op het mislukken van het rijstgewas de betrokkenen in de gelegenheid te stellen om hunne sawahs goed te bewerken, terwijl in dezelfde afdeeling aan de heerendienstplichtigen, die aan de verbetering van een weg waren tewerkgesteld, f 0,15 per man en per dag werd uitgekeerd, voornamelijk wegens den grooten afstand van hunne woonplaatsen tot de plaats van tewerkstelling. Voorts werd de heerendienstplichtige bevolking nog tegemoetgekomen bij het maken van eene vluchthaven voor prauwen ter hoofdplaats Kroë, door te bepalen dat, voor zoover de beschikbaar gestelde fondsen zulks zouden toelaten, aan de daaraan tewerkgestelden f 0,50 per man en per dag zou worden betaald, terwijl aan de heerendienstplichtigen, die, na gebleken onmogelijkheid om daarvoor vrije koelies te vinden, ten behoeve van de triangulatiebrigade werden aangewezen, eene betaling van f 0,50 à f 0,60 daags per man werd toegelegd.

In het begin van 1898 werd deze betaling overal op f 0,75 gesteld.

Hoewel de arbeid aan wegen en bruggen soms — op speciale machtiging van den resident — geschiedde op verderen afstand dan 8 paal (het aangenomen normale maximum) van de woningen der heerendienstplichtigen, bleken de heerendiensten toch de economische ontwikkeling van het gewest niet in den weg te staan. De verbeteringen, in heerendienst aan de wegen en bruggen aangebracht, komen namelijk het verkeer ten goede, hetgeen merkbaar is aan de hoogere prijzen, die voor uitvoerartikelen worden besteed, en de lagere prijzen, waarvoor importartikelen worden verkocht.

Plaatsvervanging kwam, zooals gewoonlijk, veelvuldig voor.

Op den aanslag over 1897 — ad f 2644 — in de ter hoofdplaats werkende belasting als equivalent voor vrijstelling van het werk aan wegen en bruggen aldaar (Indisch Staatsblad 1874 n°. 276, juncto 1876 n°. 58) werd — zonder de boeten — slechts f 1480 ontvangen. In hoever de overwegingen omtrent het bevorderen van eene betere aanzuivering (zie vorig verslag, blz. 101) reeds tot maatregelen hebben geleid, is hier te lande vooralsnog niet gebleken.

Lampongsche Districten. Blijkens de gehouden aanteekeningen werden in dit gewest in 1897 belangrijk minder dagdiensten van de heerendienstplichtige bevolking gevorderd dan in 1896 (in 't geheel p.m. 579 000, tegen 739 000 in laatstgenoemd jaar), welke vermindering bijna uitsluitend het werk aan de groote post- en binnenwegen in de afdeelingen Ommelanden van Telok Betong en Toelang Bawang betrof. Voor laatstgenoemde afdeeling wordt als oorzaak opgegeven onvoldoende toevoer van verhardingsmateriaal, waardoor de onderhanden wegsverbetering een tijdlang moest gestaakt blijven. Nopens de andere afdeeling is ter zake geen toelichting verstrekt. In Juli 1897 deed zich aldaar het feit voor dat eene ploeg heerendienstplichtigen, die was opgeroepen voor eene op zes dagen berekende werktaak aan den grooten weg, door den controleur langer werd te werk gehouden, omdat hij het niet tijdig volbrengen van de opgelegde taak aan luiheid of onwil meende te moeten toeschrijven. Toen hun den negenden dag nog niet vergund werd huiswaarts te keeren, staakten zij het werk en begaven zich, ten getale van ongeveer 400, naar Telok Betong om over de tewerkstelling voor langeren duur, dan waarvoor zij waren opgeroepen, bij den resident hun beklag in te dienen. Deze vertrok onmiddellijk naar de standplaats van den controleur om de zaak te onderzoeken en bevond dat de klagers, die hem derwaarts gevolgd waren, in hun recht waren. De resident liet toen allen, die reeds zes dagen gewerkt hadden, naar hunne woningen terugkeeren. Het werk aan den weg ondervond intusschen geen stoornis, daar de overigens tewerkgestelden rustig bleven doorwerken tot ook voor hen de termijn van zes dagen verstreken was. Een paar dagen na het gebeurde had de resident, die niet naliet den controleur over de zaak te onderhouden, eene samenkomst met de volkshoofden der betrokken afdeeling, waarbij hij hen trachtte te overtuigen van het belang, niet in 't minst ten bate van de bevolking zelve, dat althans de hoofdwegen van het gewest geleidelijk in beteren staat werden gebracht en besprak hij met hen de middelen om daartoe te geraken zonder meer van de krachten der bevolking te vergen dan de heerendienstvoorschriften toelaten. In dien zin werd ook eene aanschrijving gericht aan de met het bestuur der overige afdeelingen belaste controleurs.

Het tewerkstellen van heerendienstplichtigen op grootere dan den zoo min mogelijk te overschrijden maximum-afstand van 12 paal van hunne woningen kwam ook in 1897 voor; de werktaken werden dan echter zóó geregeld dat de betrokkenen niet meer dagen afwezig behoefden te blijven dan de meer nabij wonenden.

Afkoop van heerendiensten had zeer weinig, remplaceering daarentegen, zooals gewoonlijk, vrij dikwijls plaats. Wegens opzettelijke nalatigheid in het verrichten van heerendiensten werden in 1897 966 personen gestraft.

Palembang. Omtrent den omvang van den door de heerendienstplichtigen in dit gewest, in 1897 ten getale van 128 967, gepresteerden arbeid werden geene opgaven ontvangen.

Van enkele afdeelingen wordt medegedeeld dat de diensten niet altijd gewillig door de bevolking verricht werden, ten gevolge waarvan veroordeelingen wegens nalatigheid lang niet zeldzaam waren. Enkele marga's opperden het denkbeeld om de heerendiensten af te koopen, meer speciaal die ten behoeve van het onderhoud der wegen. Eene regeling te dier zake kon echter niet worden getroffen, omdat de afkoopsommen, waarmede de marga's zouden willen volstaan, geen genoegzaam equivalent vertegenwoordigden.

De nadere onderzoekingen ten behoeve van de vaststelling van eene definitieve regeling der heerendiensten, ter vervanging van de voorloopige in Indisch Staatsblad 1878 n°. 33, werden nog niet beëindigd.

Ter hoofdplaats Palembang werden in 1897 13 660 personen aangeslagen in de bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 198 bedoelde belasting van f 3 per hoofd 's jaars, als equivalent voor de vrijstelling van heerendiensten ten behoeve van den aanleg en het onderhoud van wegen en bruggen, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 40 980, waarvan op het einde des jaars geïnd was f 37 334, terwijl in den loop van Januari 1898 nog f 330 binnenkwam. De achterstand van 1892 werd geheel afgeschreven, terwijl in mindering van dien over 1893 t/m 1896 gedurende 1897 werd ontvangen f 3441.

Banka en onderhoorigheden. De regeling van de heerendiensten, waartoe de inboorlingen van dit gewest verplicht zijn (Indisch Staatsblad 1891 n°. 171), welke regeling ingevolge gouvernementsbesluit van 24 November 1896 n°. 16 ook voor de jaren 1897 t/m 1901 blijft gelden (verg. vorig verslag, blz. 102), werd bij de ordonnantie van 8 December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 283) aangevuld met eene strafbepaling (hoedanige tot dusver bij gewestelijke keur was vastgesteld) tegen nalatigheid of onwil in het verrichten van gemeentelijke diensten. In verband daarmede is door den resident bepaald dat de bedoelde keur (afgekondigd in n°. 91 van de Javasche Courant van 1891) voortaan alleen van toepassing is op de met inlanders gelijkgestelden.

Volgens de gehouden aanteekeningen werden in 1897 ruim 24 000 dagdiensten minder gepresteerd dan in het voorafgegane jaar, namelijk ruim 275 000, tegen ruim 299 000 in 1896. Uitgenomen ten aanzien van bruggen, duikers en waterwegen, welker onderhoud en herstelling in 1897 eene geringe vermeerdering van heerendienst-arbeid eischten, kon in genoemd jaar ten aanzien van alle andere categorieën van diensten eene vermindering van het aantal dagdiensten worden geconstateerd, welke vermindering, wat de wegen betreft, voornamelijk is te danken aan den beteren toestand waarin deze allengs waren gebracht. Van het restant, ad f 1300, der in Februari 1896 beschikbaar gestelde som van f 2000 voor geldelijke tegemoetkoming aan de heerendienstplichtigen, belast met het verbeteren van de wegen in de districten Muntok en Djeboes en van een gedeelte van den grooten weg van Blinjoe naar Soengeiliat, werd in 1897 slechts f 250 verbruikt, doch het overschot zou voor gelijk doel ook in 1898 mogen worden aangewend. Van den regel om, ter verlichting van de overigens tegen betaling geschiedende, transportdiensten, het vervoer van 's lands gelden en goederen zooveel mogelijk over zee te doen plaats hebben, werd slechts zelden afgeweken.

Remplaceering en afkoop kwamen weder veel voor.

Billiton. Gedurende 1897 werden in dit gewest, op den voet der regeling in Indisch Staatsblad 1894 n°. 186, slechts ruim 16 000 dagdiensten in heerendienst gepresteerd, tegen ruim 22 500 in het voorafgegane jaar, welke vermindering in de eerste plaats een gevolg was van het weinige onderhoud dat de bruggen en wegen behoefden. Ook voor het vervoer van de post was, ten gevolge van de vermindering der extra-posten, het aantal dagdiensten kleiner dan in 1896.

Tewerkstelling van heerendienstplichtigen op grooteren dan den maximum-afstand van 8 paal is niet noodig geweest.

Van plaatsvervanging werd, zooals gewoonlijk, door gegoede lieden en handelaren gebruik gemaakt, en daarvoor in den regel f 0,50 per dag betaald.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Bij ordonnantie van 30 Mei 1898 (Indisch Staatsblad n°. 181) is de voorloopige heerendienstregeling voor dit gewest (Indisch Staatsblad 1879 n°. 92) vervangen door eene op 1 Augustus 1898 in werking getreden definitieve, waarbij, met behoud van alle andere tot dusver gepresteerd wordende diensten, de zoogenaamde kemitdiensten bij sommige inlandsche hoofden in de afdeelingen Bandjermasin en Ommelanden, Amoenthai en Martapoera, of beter gezegd, de in stede daarvan, als bijzondere belasting, door de bevolking aan districtshoofden, djaksa's en geestelijken opgebracht wordende afkoopgelden zijn afgeschaft. Voorts is in de nieuwe

regeling eene lijst van vrijstellingen opgenomen en het maximum-aantal dagen arbeid vastgesteld, hetwelk van elken heerendienstplichtige per jaar mag worden gevorderd. Tot de uitvaardiging van deze nieuwe regeling kon worden overgegaan nadat bij de Indische begrooting voor 1898 de noodige fondsen waren toegestaan voor de toekenning van persoonlijke toelagen aan de functionarissen die tot dusver kemitgelden genoten, voor zoover door hen geen compensatie werd gevonden in de tegelijk met de op blz. 57/58 hiervóór bedoelde bestuursreorganisatie vastgestelde nieuwe regeling der bezoldigingen van het inlandsch bestuurspersoneel in het gewest (Indisch Staatsblad 1898 n°. 178).

Eenige cijferopgaven in verkorten vorm omtrent het in 1897 in de verschillende afdeelingen van het gewest gemiddeld dagelijks opgekomen aantal heerendienstplichtigen vindt men in bijlage M hierachter.

Celebes en onderhoorigheden. Over 't geheel verschilde de dienstprestatie in dit gewest gedurende 1897 (p. m. 777 000 dagdiensten) niet noemenswaardig van die in 1896 (ruim 756 000 dagdiensten). Terwijl in sommige afdeelingen aan de wegen minder werd gewerkt doordien de bevolking in de gelegenheid werd gesteld om aanstonds na den slecht uitgevallen rijstoogst zich onverdeeld aan de teelt van tweede gewassen te wijden, waren voor andere doeleinden meer dagdiensten in heerendienst noodig.

Van plaatsvervanging werd weder alleen gebruik gemaakt bij het bezetten van wachthuizen en het doen van nachtelijke rondes, terwijl afkoop eene enkele maal voorkwam bij het vervoer van gouvernements-reizigers en goederen.

Onwil in het verrichten van heerendiensten behoorde tot de groote zeldzaamheden; wel kwamen herhaaldelijk gevallen voor van nalatigheid en verzuim.

De door het gewestelijk bestuur ingediende voorstellen met betrekking tot eene herziening van de bij Indisch Staatsblad 1891 n°. 113 uitgevaardigde heerendienstregeling (zie vorig verslag, blz. 103) bleken nog niet vatbaar om bij de Regeering te worden voorgebracht, waarom deze aangelegenheid te Makasser in nadere overweging werd genomen.

Hoewel van bestuurswege alles wordt aangewend voor eene behoorlijke inning van de belasting van f 5 per hoofd en per jaar, welke sedert 1891 (Indisch Staatsblad n°. 111) ter hoofdplaats Makasser en in hare buitenwijken wordt geheven, tegen vrijstelling van den heerendienstplicht, liet de geregelde aanzuivering nog steeds te wenschen over.

Menado. Volgens de gehouden aanteekeningen, welke ditmaal alleen met betrekking tot de Minahassa zijn medegedeeld, waren aldaar in 1897 slechts ruim 407 000 dagdiensten noodig, tegen ruim 514 000 in het voorafgegane jaar. Moeielijkheden bij de toepassing van de in 1894 herziene heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1894 n°. 168, juncto 1895 n°. 172 en 1896 n°. 178) werden niet ondervonden. Echter bleek de bij die regeling ingevoerde maatregel tot uitreiking aan de dienstplichtigen van biljetten, waarop zij hebben aanteekening te houden van elken door hen in heerendienst verrichten dagdienst (verg. het verslag van 1895, blz. 102), niet aan de verwachting te beantwoorden. Niet alleen toch bestaat er dienaangaande over het algemeen bij de bevolking nog eene te groote onverschilligheid, ten gevolge waarvan de biljetten op onvoldoende wijze of in 't geheel niet worden ingevuld, maar tevens komt het verliezen van biljetten herhaaldelijk voor en moest nu en dan zelfs worden geconstateerd dat heerendienstplichtigen de biljetten vervalscht hadden.

Ook in 1897 moest enkele malen worden overgegaan tot tewerkstelling van heerendienstplichtigen op grooteren afstand dan 8 paal van hunne woningen, welk maximum, ingevolge de voorschriften, slechts op machtiging van den resident mag worden overschreden. De in 1896 in het district Tondano-Toulimambot van de afdeeling Tondano aangenomen werkregeling (zie vorig verslag, blz. 103) werd ook thans gevolgd, terwijl zij eveneens werd ingevoerd in het district Langowan.

Afkoop van heerendiensten komt in de Minahassa niet voor; wel het stellen van plaatsvervangers. Sommige personen, vooral ambachtslieden, kleinhandelaren en meergegoeden, stelden namelijk plaatsvervangers tegen eene betaling van f 0,50 daags, terwijl voor het waarnemen van wachtdiensten f 1 per etmaal werd betaald. In het district Tombariri kwam de gezamenlijke bevolking, en in het district Sonder kwamen, in overleg met hoofden en bevolking, eenige kleinhandelaren overeen om vast bezoldigde wakers bij de districtshoofden als plaatsvervangers aan te stellen. In eerstgenoemd district ontvangen die wakers f 10 's maands, ter bestrijding van welke uitgaven ieder heerendienstplichtige f 0,40 per jaar bijdraagt.

Gevallen van bepaalden onwil in het verrichten van heerendiensten kwamen zoogoed als niet voor: daarentegen moesten ook nu weder verscheidene gevallen van nalatigheid bestraft worden.

Ten aanzien van de gemeentelijke of negorijdiensten (verg. vorig verslag, blz. 103/104) wordt gemeld dat afkoop van pinontol-diensten (diensten ten behoeve van het negorijhoofd) vrij veelvuldig plaats had, tegen betaling van f 0,50 als maximum.

Met betrekking tot de Sangi- en Talaut-eilanden, waar de heerendiensten in overleg met de verschillende rijksbesturen zijn geregeld en nadere maatregelen omtrent deze aangelegenheid worden voorbereid, werden geen opgaven van het aantal in 1897 gepresteerde diensten ontvangen.

Amboina. Ten aanzien van de werking der blijkens het vorig verslag (blz. 104) ook voor het nieuwe vijfjaarlijksche tijdvak 1 Juni 1897—31 Mei 1902 van kracht verklaarde heerendienstregeling van 1892 (Indisch Staatsblad n°. 67) zijn ditmaal geen mededeelingen verstrekt. Bedoelde regeling betreft alleen de niet tot de afdeeling Banda behoorende streken van het gewest. In genoemde afdeeling worden namelijk in gewone tijden geen heerendiensten gevorderd; zie Indisch Staatsblad 1866 n°. 42.

Bali en Lombok. Ten gevolge van de plaats gehad hebbende mutatiën, noodig geworden door ziekte en overplaatsing van de betrokken ambtenaren, konden de indertijd in Boeleleng aangevangen, doch in 1894 (ten gevolge van de verwikkelingen op Lombok) gestaakte onderzoekingen ter voorbereiding van eene definitieve heerendienstregeling voor de gouvernementsafdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, ter vervanging van de voorloopige bepalingen van 1883 (Indisch Staatsblad n°. 38), ook in 1897 niet worden voortgezet. Cijferopgaven nopens den omvang der in 1897 gevorderde heerendiensten werden niet ontvangen. Ook uit de afdeeling Lombok, waar het onderwerp in 1895 voorloopig door den resident is geregeld, kwamen over 1897 geen berichten nopens deze aangelegenheid in.

III. Landelijke inkomsten.

§ 1. *Java en Madura.*

Landrente. Daar in de drie jaren (1894 t/m 1896), die volgden op het vierjarig tijdvak van fixatie bedoeld bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 53, de aanslag in de landrente op den voet van Indisch Staatsblad 1878 n°. 110 bijna allerwegen op Java en Madura had plaats gevonden met inachtneming van al de wijzigingen, welke in verband met de beschikking over betere gegevens noodzakelijk waren geacht, en alleen nog met betrekking tot de residentiën Soerabaja, Bagelen en Kediri de aanslag te verbeteren viel, kon in 1897, naar het oordeel van de Indische Regeering, met uitzondering aanvankelijk nog van genoemde drie gewesten, overeenkomstig de reeds vroeger in beginsel uitgesproken wenschelijkheid, het denkbeeld toepassing vinden om den aanslag gedurende eenige jaren onveranderd te behouden, althans vooreerst daarin geen wijzigingen te doen brengen als gevolg van nadere gegevens omtrent opbrengst en uitgestrektheid der gronden. De hoofden der overige gouvernements-residentiën van Java en Madura werden dan ook bij gouvernementcirculaire van 7 October 1897 aangeschreven om voor 1897 en de drie volgende jaren geen gebruik te maken van hunne bevoegdheid (zie art. 2 van het laatst aangehaalde Staatsblad) om, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, den aanslag te verhoogen of te verlagen op grond van betere gegevens omtrent opbrengst of uitgestrektheid der gronden, maar slechts zoodanige wijzigingen in den aanslag te brengen als noodig blijken voor het belasten of ontheffen van gronden die belastingplichtig worden of ophouden dit te zijn. Ofschoon aldus de bevoegdheid der gewestelijke bestuurders om onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal wijziging in den aanslag te brengen eenigszins wordt beperkt, is hun daardoor de gelegenheid niet afgesneden om, indien zulks door onvoorziene gevallen urgent mocht blijken, omtrent het wijzigen van den aanslag een voorstel aan de Regeering te doen.

Gewestelijke opgaven omtrent de voor 1897 gegolden hebbende cijfers van aanslag vindt men in bijlage N hierachter. Daaruit blijkt dat wijzigingen in den onzuiveren aanslag door de toe-

passing van betere gegevens toch ook nog elders dan in Soerabaija, Bagelen en Kediri waren voorgekomen, zij het dan ook tot een veel lager bedrag dan in de jongste jaren, uitgenomen Bezoeki, voor welk gewest ter oorzake van betere gegevens de onzuivere aanslag verhoogd is met het vrij aanzienlijk bedrag van f 15 748, tegen eene verlaging uit dien hoofde met f 480. In 11 andere residentiën bracht bedoelde factor verhoogingen teweeg tot een bedrag van in 't geheel f 13 170, tegen verlagingen tot een bedrag van f 69 269, in welke twee laatste sommen de gewesten Soerabaija, Bagelen en Kediri alleen begrepen zijn voor gezamenlijk f 1364 en f 58 911. Door toepassing van betere gegevens onderging dus ten slotte de onzuivere aanslag — voor alle gewesten bijeengenomen — eene *verlaging* met f 40 831, en bovendien bracht het tenietgaan of de veranderde bestemming van vroeger aangeslagen gronden eene *verlaging* met f 49 431 teweeg, in totaal dus minder f 90 262, doch daarentegen werd door het voor 't eerst belastingplichtig worden van gronden eene *verhooging* verkregen van f 109 717. Daar de onzuivere aanslag van 1896 had bedragen (volgens verbeterde opgaven) f 17 730 216, verkreeg men dus als onzuivere aanslag van 1897 (f 17 730 216 — f 90 262 + f 109 717 =) f 17 749 671. Dit cijfer, dat, evenals al de andere hiervóór genoemde sommen, slechts betrekking heeft tot de *voor vast* aangeslagen gronden, was ter zake van de in bijlage N gespecificeerde vrijstellingen en afschrijvingen te verminderen met f 1 158 799 (over 1896 was dit laatste cijfer, mede volgens nadere opgaven, f 933 157), en daar de aanslag der *niet* voor vast aangeslagen gronden voor 1897 kwam te staan op f 374 628 (over 1896 op f 339 414), doet zich het eindcijfer van het over 1897 werkelijk aan landrente te heffen bedrag voor als f 16 965 500, derhalve f 170 974 minder dan voor 1896, toen het (verbeterde) eindcijfer beliep f 17 136 474. Gaat men de uitkomsten per gewest na, dan blijkt dat in 10 van de 20 gouvernementsresidentiën het te heffen bedrag zelfs f 339 713 minder was dan in 1896. Dat voor alle gewesten gezamenlijk het verschil op f 170 974 was te stellen, vloeit hieruit voort dat het verschuldigd bedrag in de 10 andere gewesten f 168 739 meer beliep dan in 1896.

Ten aanzien van de speciaal voor de Preanger Regentschappen uitgevaardigde, doch slechts geleidelijk (districtsgewijze) in te voeren nieuwe landrente-regeling (Indisch Staatsblad 1896 n°. 126), van welke sprake is in het verslag van 1896 (blz. 85/86) en welke in 1897 voor 't eerst toepassing gevonden heeft in 7 van de 62 districten, is vooralsnog alleen gemeld dat die toepassing geen noemenswaardige bezwaren heeft opgeleverd en ook geen aanleiding heeft gegeven tot klachten van de bevolking. Bedoelde 7 districten tellen 177 dessa's. In 1898 is de werking der verordening nog uitgestrekt tot 21 districten met 606 dessa's. Bij gouvernementsbesluit dd. 24 Maart 1898 n°. 21 werden, in voldoening aan de tweede alinea's van de artt. 8 en 9 der aangehaalde landrenteverordening en met toepassing van het derde lid van gemeld art. 8, voor de bedoelde 21 districten bepaald: *a.* het percentage (loopende van 5½ tot 18) door elke dessa te betalen van de belastbare opbrengst der sawahs, en *b.* het aantal klassen (verschillende van 1 tot 12), waarin in elk der 21 districten de droge gronden. vischvijvers en nipahbosschen zullen zijn verdeeld, zoomede het in iedere klasse te betalen bedrag per bouw (uiteenloopende van f 0,50 tot f 20). Voor elk district in het bijzonder vindt men de hierbedoelde gegevens vermeld in een der noten van de hiervóór aangehaalde bijlage N.

Ook thans wordt bericht dat, naar het gevoelen van de gewestelijke bestuurshoofden, in geen der verschillende gewesten de aanslag in de landrente de draagkracht der bevolking te boven ging. Bij het einde van 1897 was in 8 gewesten de belasting ten volle aangezuiverd, en voor de 12 andere beliep het toen nog op den aanslag van 1897 verschuldigde f 16 249, waarvan in Probolinggo, Batavia (enkel het domein Bloeboer) en Krawang te zamen alleen f 12 510. Stak het onaangezuiverd geblevene ditmaal gunstig af bij den achterstand op ult. 1895 of op ult. 1896, ook hetgeen van het geïnde door dessahoofden of andere inlandsche functionarissen niet verantwoord werd, was geringer dan toen, en bedroeg in 't geheel slechts f 2382, tegen f 10 030 in 1895 en f 12 118 in 1896.

Belasting op de vischvijvers, enz. Terwijl de aanslag in de vischvijver-belasting (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 30) voor 1897 op f 305 743 kwam te staan, nagenoeg hetzelfde bedrag als voor 1896 verkregen was, kon voor de als vischvijvers door het Gouvernement in huur aangeboden rawahs of moerassen in Krawang bij de openbare verhuring voor 1897 niet meer bedongen worden dan f 12 146, zijnde f 8790 minder dan in 1896. Dit nadeelig verschil wordt, behalve aan de omstandigheid dat enkele kleine rawahs uit den legger moesten worden afgevoerd, vermits het water daarvan noodig was voor de bevloeiing van sawahs, voor het overige toegeschreven aan den geringen vischrijkdom in 1896 en aan de slechte vooruitzichten voor 1897, doordien wegens ongenoegzamen regenval de meeste der bedoelde rawahs, tijdens hunne verhuring, nog niet onder water stonden. Wat de eigenlijke vischvijver-belasting betreft, was de aanslag voor 1896 en die voor 1897 per gewest als volgt:

	1896.	1897.		1896.	1897.
Bantam	f 2 876	f 2 928	Per transport	f 253 130	f 252 633
Krawang . . .	401	392	Pasoeroean . .	25 108	25 190
Samarang . . .	2 608	2 753	Probolinggo . .	7 098	7 345
Japara	41 058	41 372	Bezoeki. . . .	8 820	8 832
Rembang . . .	6 164	6 157	Madura . . .	11 659	11 743
Soerabaija . .	200 323	199 031			
Transporteeren .	f 253 130	f 252 633	Totalen. .	f 305 815	f 305 743

Na aftrekking van f 796, waarvoor in 1896, en van f 61, waarvoor in 1897 vrijstelling werd verleend (telkens in Bezoeki), was dus gezamenlijk aan vischvijver-belasting en aan huur verschuldigd in 1896 f 325 955 en in 1897 f 317 828, van welke bedragen bij het einde van het belastingjaar was aangezuiverd respectievelijk f 324 596 en f 314 001.

Vogelnest- en andere grotten; vindplaatsen van schildpadeieren. Van de voor het tijdvak 1897 t/m 1899 of (in een paar gevallen) alleen voor 1897 aan particuliere ondernemers of aan de bevolking gedane verhuringen van het uitsluitend recht om in tot het staatsdomein behoorende grotten, enz., eetbare vogelnesten, dan wel meststoffen te winnen, werd reeds in 't vorig verslag (blz. 106) gewag gemaakt, en daar overigens één zoodanige verhuring — betreffende grotten in Soerakarta en Djokjokarta, waarover de beschikking mede aan het Gouvernement toekomt, — over de jaren 1896 t/m 1898 loopt, zooals vroeger mede reeds is vermeld, is thans slechts aan te teekenen dat de bedongen jaarlijksche huursommen gezamenlijk beliepen f 46 173 (daaronder f 1495 voor eenige grotten die in 1897 voor 't eerst op voormelden voet waren afgestaan), tegen f 39 196 als totaal der huursommen over 1896, waarbij ter zake van de verhuur, mede voor de jaren 1896 t/m 1898, van een gedeelte zeestrand in de Preanger Regentschappen, als vindplaats van schildpadeieren, nog kwam f 1303 's jaars.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Vischvijvers en vogelnestgrotten. Ook ten aanzien van de in de buitenbezittingen door het Gouvernement, met toekenning van een uitsluitend recht, tegen eene jaarlijksche huursom ter exploitatie afgestane vischvijvers (alleen te Tello in de afdeeling Makasser van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden) en vogelnestgrotten (alleen in de afdeeling Kroë der residentie Benkoelen) is naar het ten vorigen jare medegedeelde te verwijzen.

Landelijke inkomsten. Onder dit hoofd valt met betrekking tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden slechts op te geven dat de aanslag voor 1897 in de vertieningsbelasting (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 259, juncto 1894 n°. 43 en 1895 n°. 101) [1]) bedroeg f 108 544,77⁵, tegen f 152 054 voor 1896, en dat het aan het Gouvernement toekomende ⅓ in de opbrengst der aan inlanders in gebruik afgestane gouvernements-padivelden (de zoogenaamde tesangheffing) voor 1897, in verband met de geschatte productie en den gemiddelden marktprijs der padi, werd bepaald op f 5765,70, zijnde f 834,90 minder dan voor 1896.

De in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali geheven wordende sawahbelasting („padjeg”), welke naar verkiezing van de belastingschuldigen in natura of in geld is te voldoen (zie Indisch Staatsblad 1891 n°. 97), bracht, uitgetrokken in geld, over het in 1897 afgeloopen belastingjaar f 130 778,27 op, tegen f 111 330,35⁵ (volgens verbeterde opgaven) over 1895/96. Met opzicht tot de mede in gemelde afdeelingen geheven wordende belasting op de tegalvelden en tuinen (zie Indisch Staatsblad 1891 n°. 117), waarvan de betaling behoort te geschieden in geld (desverkiezende in kepèngs, maar dan tot Indisch Courant

[1]) Over de vertieningsbelasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt gehandeld in hoofdstuk M hierachter.

te herleiden volgens den door den resident jaarlijks vast te stellen maatstaf) werd in 1897 geïnd f 35 896,74, tegen f 37 773,20 over het belastingjaar 1895/96.

Ten aanzien van de in de afdeeling Lombok, in afwachting van de nader te treffen voorzieningen op het stuk van landrente en andere grondlasten, onder de namen van „padjeg” en „oepeti” geheven wordende belastingen valt aan te teekenen, dat de aanslag over 1897, herleid in geld, van de padjeg bedroeg f 116 506 en van de oepeti f 13 701,75, tegen een aanslag over 1896 van respectievelijk f 110 235,06 en f 16 462,76, en dat ter zake van die belastingen tot ult. December van gemeld jaar ontvangen werd (met inbegrip van een gedeelte van het nog verschuldigde op den aanslag over 1895 en 1896) aan padjeg f 76 305,51^5 en aan oepeti f 11 106,07^5 of te zamen f 87 411,59. Over 1896 waren deze sommen f 86 085,88 en f 12 529,60 of te zamen f 98 615,48.

Cijns uit onderhoorigheden der residentie Menado. Voor Bolang Mongondo en de vijf andere tot de residentie Menado behoorende landschappen ter Noordkust van Celebes werd voor 1897 in het bedrag der door hen aan het Gouvernement op te brengen schatting, gezamenlijk f 6600, geen verandering gebracht, doch slechts van drie landschappen kwamen betalingen in, en wel van Bwool, Bolang Itang en Bintaoena het volle verschuldigd bedrag (respectievelijk f 1100, f 500 en f 300). Door Bolang Mongondo en Bolang Oeki — die ook nog over vorige jaren achterstallig waren (verg. vorig verslag, blz. 107) — en door Kaidipang werd in 1897 niets afgedragen. Het door laatstgemelde drie landschappen alleen over 1897 te kwijten bedrag beliep respectievelijk f 4000, f 250 en f 450.

Voor al de zes landschappen der Sangi- en Talaut eilanden werd, in overleg met de rijksbesturen, de over 1897 op te brengen schatting door den resident opnieuw bepaald. Voor Siauw en Taroena werd namelijk het bedrag verhoogd met f 1177,50 en f 45, en dus gebracht op respectievelijk f 20 552,50 en f 5671,50; voor de vier andere daarentegen werd het cijfer iets verminderd (in 't geheel met f 312,50) en dus bepaald: voor Tagoelandang op f 3403, voor Taboekan op f 15 065, voor Manganitoe op f 6654,50 en voor Kandhar op f 1552,50. Gedurende 1897 werd door de betrokken rijksbesturen in 's lands kas gestort f 55 759, namelijk door Siauw het nog over 1896 verschuldigde restant van f 7725 benevens f 4080 in mindering van den cijns over 1897, door Taboekan den vollen cijns over 1896 (f 15 087,50) en een deel (f 11 320) van dien over 1897, terwijl de vier andere rijksbesturen alleen den cijns over 1896 voldeden, waarvan zij in gemeld jaar nog niets afgedragen hadden. Uit dien hoofde werd ontvangen: van Tagoelandang f 3445,50, van Manganitoe f 6774,50, van Kandhar f 1680 en van Taroena f 5626,50. Op ult. 1897 bleef dus door laatstbedoelde vier landschappen nog de volle cijns over 1897 verschuldigd, en door Siauw en Taboekan nog slechts een deel.

IV. Agrarische aangelegenheden; uitgifte van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Conversie van communaal in erfelijk individueel grondbezit. Het Koninklijk besluit van 11 April 1885 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 102), houdende regeling van de wijze waarop de hierbedoelde verandering in den vorm van het grondbezit kan worden tot stand gebracht, vond in 1897 alleen toepassing in de afdeeling Lamongan der residentie Soerabaija, waar de dessa's Waroe-koelon en Ngering van het district Lengkir, de kampongs (dessa's) Bandoeng, Pesawahan, Ranggee en Pagerwodjo ter hoofdplaats Lamongan, en de dessa Bantjang van het district Mantoep, respectievelijk 77 $^{00}/_{500}$, 24$^{265}/_{500}$, 79$^{144}/_{500}$, 98$^{343}/_{500}$, 24$^{68}/_{500}$, 17$^{80}/_{500}$ en 36 bouws harer communale bouwgronden onder 50, 20, 44, 49, 128, 13 en 12 deelgerechtigden erfelijk verdeelden, nadat voor het dessabestuur ambtsvelden waren afgezonderd. In Februari 1898 kwam ook in de dessa Kedoeng van het reeds genoemde district Lengkir eene dergelijke conversie tot stand van 81 bouws onder 38 deelgerechtigden, nadat 9 bouws ambtsvelden ter beschikking van het dessabestuur waren gesteld. In al deze gevallen geschiedde de conversie met het doel om, bij de voorgenomen samenvoeging met andere dessa's, samensmelting van de bouwgronden te voorkomen.

Vervanging van de periodieke verdeeling der communale bouwgronden door het stelsel van vaste aandeelen kwam in 1897 voor in de afdeeling Koedoes der residentie Japara, waar een 13-tal dessa's (7 in het district Koedoes en 6 in het district Tjendono) tot die verandering besloten. In de afdeeling Djombang der residentie Soerabaija keerden echter 54 dessa's, welke vroeger het stelsel van vaste aandeelen hadden aangenomen, weder tot den ouden bezitsvorm van jaarlijksche verdeeling terug, door welke jaarlijksche verdeeling de grondbezitters naar het schijnt beter in de gelegenheid waren om naar wensch hunne gronden ten behoeve van de suikercultuur te verhuren.

Voor statistische opgaven met betrekking tot het grondbezit der inlandsche bevolking zij verwezen naar afd. V, § 1, van dit hoofdstuk en de daarbij behoorende tabellen (bijlage P).

Vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom. Gedurende 1897 werden (in 8 gewesten) 210 aanvragen, betrekking hebbende op eene gezamenlijke uitgestrektheid van ruim 1125 bouws, aanhangig gemaakt tot verkrijging van agrarischen eigendom op den voet van het Koninklijk besluit van 16 April 1872 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 117), makende met de op ult. 1896 (in 6 dier gewesten en in 2 andere) nog in behandeling gebleven 92 aanvragen voor ruim 422$^1/_2$ bouws (verbeterde opgaaf) een totaal van 302 te behandelen aanvragen voor ruim 1547$^1/_2$ bouws of, na aftrek van 3 aanvragen, betreffende ruim 7$^1/_2$ bouws, welke in 1897 ingetrokken werden of door overlijden der aanvragers kwamen te vervallen, 299 aanvragen voor p. m. 1540 bouws. Van deze 299 aanvragen werden er gedurende 1897 35 toe- en 12 afgewezen, respectievelijk betreffende eene gezamenlijke uitgestrektheid van ruim 219 en ongeveer 78$^1/_2$ bouws. De afwijzing geschiedde, hetzij omdat op de betrekkelijke gronden door anderen rechten werden uitgeoefend, hetzij omdat zij bleken communaal bezit uit te maken. In verband met de nieuwe toewijzingen was bij het einde van 1897 de uitgestrektheid der tot dusver door inlanders in agrarischen eigendom verkregen gronden — in 16 gewesten op Java — gestegen tot ruim 6021 bouws (toegewezen ingevolge 1389 aanvragen), terwijl voor nog ruim 1242$^1/_2$ bouws aanvragen (ten getale van 252) in behandeling bleven. Gewestelijke opgaven over 1897 en vorige jaren vindt men sub II van bijlage O hierachter.

De voornaamste beweegreden voor het aanvragen van agrarischen eigendom was weder de behoefte aan meer rechtszekerheid. Voorts worden, wat Samarang, Madioen en Kediri (in 1897 met respectievelijk 20, 2 en 9 aanvragen) betreft, de reeds in het vorig verslag (blz. 108) vermelde redenen genoemd, en voor Japara, in welk gewest, tegenover de 42 aanvragen elders, er alleen 168 inkwamen, aansporing van het bestuur, dat regelmaat wenscht te brengen in den ordeloozen toestand van het grondbezit in de rawah van Oendaän, waar veel grond clandestien ontgonnen is en waar telkens geschillen ontstaan over de juiste grenzen der perceelen, welke door het nu en dan onder water loopen van de velden in den westmoesson voortdurend verdwijnen, terwijl in Probolinggo de aanvraag (de eenige aldaar) werd gedaan ten behoeve van de crediteuren van den aanvrager, die waarschijnlijk hypotheek op de gronden wilden vestigen. In Kediri geschiedden sommige aanvragen weder op aansporing van particuliere ondernemers, ten einde de gronden voor 20 jaren te kunnen huren, terwijl in Cheribon (met 6 aanvragen), zooals gewoonlijk, inlandsche zaakwaarnemers daarin de hand hadden.

Verhuur van in agrarischen eigendom verkregen gronden had plaats in Tagal, Pekalongan, Madioen en Kediri, voornamelijk voor de beplanting met suikerriet en indigo en in Samarang voor woonerven.

Van het recht om op agrarischen eigendom hypotheek te vestigen werd in 1897 gebruik gemaakt ten aanzien van eenige perceelen in de residentiën Pekalongan en Madioen.

Op een in 1897 ingediend verzoek om vervreemding, op den voet van art. 19 van het hiervóór aangehaald Koninklijk besluit van 1872, van een in agrarischen eigendom bezeten stuk grond, gelegen ter hoofdplaats Bandong (residentie Preanger Regentschappen), aan de te Rotterdam gevestigde Nederlandsche Zendingsvereeniging, werd in het begin van 1898 gunstig beschikt.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Blijkens de voor deze rubriek ontvangen opgaven over 1897 (zie sub I van bijlage O hierachter) werden gedurende dat jaar in de gouvernementsresidentiën op Java (uitgenomen alleen Bantam en Krawang, waar, evenals in de residentie Madura, ook in

1897 geene grondverhuringen blijken te zijn voorgekomen) op den voet der nieuwe ordonnantie omtrent de verhuring van grond door inlanders aan niet-inlanders (Indisch Staatsblad 1895 n°. 247) 31 706 huurovereenkomsten geregistreerd, betrekking hebbende op 132 297 bouws. Daarvan maakten 361 bouws agrarischen eigendom uit; 62 658 bouws bestonden uit erfelijk individueel bezeten gronden of uit vaste eens voor altijd aangewezen aandeelen in communaal bezit; 50 304 bouws maakten deel uit van communaal bezit met periodieke verdeeling of met vaste aandeelen die niet voor altijd zijn aangewezen, terwijl de overige 18 974 bouws ambtsvelden waren. Naar hun cultuurtoestand waren bedoelde 132 297 bouws te verdeelen in 126 214 bouws sawahs en 6083 bouws tegalvelden. Daarvan waren bestemd voor de teelt van suikerriet 116 936, voor de indigocultuur 6614, voor het verbouwen van tabak 5259, voor de teelt van padi alleen of van padi en tweede gewassen 2158, voor het verbouwen van katjang en andere gewassen 1279 en voor de oprichting van door het hoofd van plaatselijk bestuur vergunde opstallen [1]) 51 bouws. Wat de overeengekomen huurtermijnen en huursommen betreft, zij naar voormelde bijlage verwezen.

Omtrent de werking van de nieuwe regelen omtrent de inlandsche grondverhuringen bleef het oordeel over het algemeen gunstig luiden. Verschillende residenten motiveeren dat oordeel door er op te wijzen dat huurders en verhuurders thans weten waaraan zij zich te houden hebben, terwijl ook de Europeesche ondernemers, hoewel zij zich hier en daar door sommige bepalingen bezwaard gevoelen, hoe langer zoo meer het nut der nieuwe regeling inzien, zoodat ten deze zekere orde en regelmaat zijn ingetreden, welke te voren niet of in veel mindere mate bestonden. Voorts doen de uitgebrachte rapporten het belang uitkomen dat de gedwongen registratie het bestuur in de gelegenheid stelt om van de voorwaarden, waaronder de huurovereenkomsten zijn aangegaan, kennis te nemen, en de ambtenaren derhalve bij elk onderzoek van dien aard de inlandsche verhuurders op hunne rechten en belangen kunnen wijzen, terwijl er bovendien inzonderheid de aandacht op gevestigd wordt dat de regeling het mogelijk maakt met kracht op te treden tegen knoeierijen van dessahoofden, die zich meermalen ten koste van den kleinen man trachten te verrijken door het op eigen naam verhuren van de sawahs hunner dessagenooten. Slechts in enkele gewesten werden bij de toepassing van de verordening moeielijkheden ondervonden, hetgeen echter meestal moest worden toegeschreven aan eene min juiste opvatting van de strekking der nieuwe bepalingen van de zijde der ambtenaren en belanghebbenden. Ten einde daaromtrent zooveel doenlijk alle misverstand te kunnen wegnemen en eene juiste en uniforme toepassing van de voorschriften te verzekeren, zijn in Januari 1898 de hoofdinspecteur voor de suiker- en de rijstcultuur, het landelijk stelsel en wat daarmede in verband staat, en een ambtenaar op non-activiteit, laatstelijk gouvernementssecretaris, in commissie gesteld tot het doen van een plaatselijk onderzoek naar de wijze waarop de regeling ten uitvoer gelegd en de contrôle daarop uitgeoefend wordt, en is hun tevens opgedragen na te gaan of, en zoo ja, welke wijzigingen of aanvullingen de thans geldende voorschriften zouden behoeven, dan wel of nog andere voorzieningen op dit gebied aanbeveling verdienen. In afwachting van hetgeen nader op het stuk der inlandsche grondverhuringen noodig geoordeeld zal worden, zijn intusschen bij de ordonnantie van 21 Juni 1898 (Indisch Staatsblad n°. 195) de grondhuur-regelen al aanstonds op één punt aangevuld, en wel door eene met den toestand bij de tabaksindustrie in de afdeeling Djember (residentie Bezoeki) verband houdende wijziging van eene der alinea's van art. 12, welk artikel de gevallen aanwijst waarin registratie der huurovereenkomsten geweigerd wordt. Bedoelde wijziging heeft namelijk, afgescheiden van eene verduidelijking van de oorspronkelijke redactie der betrokken alinea, de strekking om te voorkomen dat deloyale concurrenten, krachtens rechtsgeldige huurovereenkomsten, de beschikking verkrijgen over stukken grond, gelegen te midden van aanplantingen van andere ondernemers.

Met het doel om de voorschriften te ontduiken, trachtte men hier en daar weder dezelfde middelen toe te passen als die bedoeld op blz. 109/110 van het vorig verslag, terwijl ook enkele malen daartoe pogingen werden aangewend door méérjarige huurovereenkomsten te sluiten, onder voorbehoud dat de grond gedurende het eerste contractsjaar in gebruik zou blijven bij den verhuurder, en dit ten einde den ondernemer de beschikking over den grond te verzekeren op een later tijdstip dan de voorschriften toelaten.

Waar overtredingen van de verhurings-ordonnantie werden geconstateerd (gewoonlijk verzuim van registratie, dan wel ingebruikneming van den grond vóórdat de overeenkomsten geregistreerd waren), voorkwamen de overtreders meestal eene rechtsvervolging door de hoogste, bij al. 1 van art. 18 gestelde boete te voldoen.

In verband met de verbodsbepaling, opgenomen in art. 7 (1ste lid, sub *b*) der ordonnantie, werden een betrekkelijk groot aantal huurovereenkomsten niet voor registratie vatbaar bevonden, omdat zij bleken slechts de levering van op den grond geteelde gewassen, ter aanzuivering van voorschotten op die gewassen, ten doel te hebben (verg. blz. 69 van de in druk uitgegeven „Toelichting" der nieuwe bepalingen). Voorts moest nu en dan de registratie geweigerd worden, omdat bleek dat de verhuurder geen recht had om over den grond te beschikken; in Bezoeki bijv. werd in ettelijke gevallen de registratie geweigerd omdat de overeenkomsten betrekking hadden op pas ontgonnen gronden, waarvan de verhuurders nog niet waren erkend als erfelijk individueele bezitters (zie art. 5 der ontginnings-ordonnantie in Indisch Staatsblad 1896 n°. 44). In enkele gevallen had de weigering plaats, omdat de gezamenlijke uitgestrektheid der in eene dessa gedurende één jaar door niet-inlanders in gebruik te nemen sawahgronden, naar schatting, meer bedroeg dan één derde gedeelte van de tot het gebied dier dessa behoorende sawahvelden. In de meeste gevallen echter bleken de belangen der bevolking zich niet tegen de registratie van dergelijke overeenkomsten te verzetten, hetzij omdat bedoeld derde gedeelte slechts met eene geringe uitgestrektheid werd overschreden (welke overschrijding dikwijls diende tot het afronden van tuincomplexen), hetzij omdat in de betrokken dessa's nog voldoende tegalvelden ter bebouwing beschikbaar waren. Ook kwam het daarbij vaak voor, dat zij die grond hadden verhuurd, voor zich andere terreinen in eene naburige dessa goedkooper konden huren, in welk geval evenmin bezwaar werd gemaakt tegen de registratie.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond. Uit de in bijlage O, sub III, opgenomen gewestelijke statistiek omtrent de gevallen, waarin gedurende 1897 de nieuwe ontginnings-ordonnantie van 29 Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 44) werd toegepast, blijkt dat in gemeld jaar aan 41 872 inlanders (aan 25 497 door de districtshoofden en aan 16 375 door de hoofden van plaatselijk bestuur) vergunning werd verleend om domeingrond te ontginnen, en wel tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 33 778 bouws, welk laatste totaal, in het jaar 1896, gedurende welks eerste helft nog de ontginnings-ordonnantie van 1874 (Indisch Staatsblad n°. 79) gewerkt had, bedragen had 24 807 bouws, te ontginnen door 37 918 aanvragers. Van de vóór 1897 verleende vergunningen van dezen aard kwamen er in dat jaar 1094 te vervallen, betrekking hebbende op 1105 bouws, in hoofdzaak weder wegens het niet nakomen van de bij de vergunning gestelde voorwaarden, in enkele gevallen ook door overlijden of vertrek naar elders van den aanvrager. In 1896 hielden om verschillende redenen 937 vergunningen, betreffende 674 bouws, op van kracht te zijn.

Slechts in enkele gevallen werd bij het verleenen van de vergunning ontheffing verleend van de verplichting tot het aanleggen van terrassen ter voorkoming van het afspoelen van de bouwkruin.

Het aantal gestraften wegens eigenmachtige ontginning bedroeg in 1897 6435 (tegen 5587 in 1896), waarvan respectievelijk 2166 en 1171 alleen in de residentiën Rembang en Bagelen.

Van de door districtshoofden afgedane aanvragen werden er slechts 179 (nog geen $^{7}/_{10}$ pct.) afgewezen, betreffende 148 bouws; onder de door hoofden van plaatselijk bestuur afgedane aanvragen telde men 1088 afwijzingen (ruim 6 pct.), betrekking hebbende op 904 bouws. De afwijzingen geschiedden in 't algemeen op dergelijke gronden als daarvoor in 1896 hadden gegolden (verg. vorig verslag, blz. 111). Ten aanzien van een 60-tal weigeringen in Pasoeroean lag overigens de reden hierin dat de begeerde gronden behouden dienden te blijven in het belang der irrigatie. Van de bevoegdheid om van de afwijzende beschikkingen in hooger beroep te komen bij de hoofden van

[1]) Ten aanzien van de op den gehuurden grond toe te laten opstallen is in Maart 1897 eene aanvulling tot stand gekomen van § 14 der in n°. 5084 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad opgenomen voorschriften tot uitvoering van de nieuwe verhurings-ordonnantie van 1895. De strekking van die aanvulling is in 't vorig verslag vermeld op blz. 209.

plaatselijk of van gewestelijk bestuur, al naar gelang het betrokken districtshoofd dan wel het hoofd van plaatselijk bestuur de beschikking had genomen, werd weinig gebruik gemaakt.

De gewestelijke bestuurders zijn eenstemmig in hun oordeel over de goede werking der nieuwe ontginnings-ordonnantie. Door de beperking van de bevoegdheid der districtshoofden tot het verleenen van vergunningen, en de uitbreiding in deze van die der hoofden van plaatselijk bestuur, is meer waarborg verkregen dat geene groote uitgestrektheden grond worden afgestaan zonder de zekerheid dat ze behoorlijk in ontginning zullen worden gebracht, terwijl door de vereenvoudigde behandeling van de aanvragen spoedige afdoening mogelijk is geworden.

Bij het tegengaan van overtredingen van de ontginnings-ordonnantie viel in het algemeen over de medewerking van de districtshoofden niet te klagen, terwijl ook van de zijde der dessahoofden meer medewerking werd ondervonden. De laatsten zien echter nog niet voldoende het nut in van de beperkende bepalingen op de ontginning van domeingrond.

Uitgifte van grond in erfpacht. Gedurende 1897 werden in erfpacht *toegezegd* 124 perceelen, tegen 167 in 1896 en 90 in 1895. Van bedoelde 124 perceelen werden er 4 in hetzelfde jaar ook reeds afgestaan, en daar nog kon worden besloten tot de uitgifte van 93 perceelen, waarop in vorige jaren erfpachtsrecht was toegezegd, terwijl bovendien 2 perceelen (de in het district Tjisondari van de afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen gelegen woeste gronden, uitmakende de voormalige erfpachtsperceelen Tjiboeni en Rantjabali,) zonder voorafgaande toezegging konden worden afgestaan, werden derhalve in 1897 in het geheel *afgestaan* 99 perceelen, tegen 111 in 1896 en 63 in 1895.

Het aantal ingeschreven, dat wil zeggen door de aanvragers *aanvaarde* perceelen bedroeg 95 (waarvan 50 die in 1897, en 45 die in vorige jaren waren afgestaan), gezamenlijk groot 20 932 bouws, tegen 93 perceelen, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 24 506 bouws, in 1896. Van de in 1897 aanvaarde perceelen, welke met uitzondering van 3, door Chineezen aanvaard, alle ten name van Europeanen of cultuurmaatschappijen werden ingeschreven, waren er 35 bestemd tot uitbreiding van bestaande ondernemingen, zoodat zij niet voor den vollen termijn van 75 jaren werden afgestaan, doch voor den verderen duur van het reeds op die ondernemingen gevestigd erfpachtsrecht. Ten opzichte van 5 perceelen, alle in de Preanger Regentschappen (Balei Kambang III, Ardjosari VI, Maskawi I en II en Goenoeng Soesoeroeh, het eerste gelegen in de afdeeling Soekaboemi en de vier andere in de afdeeling Bandong), werd in de erfpachtsakte het beding opgenomen dat de teelt van koffie zou zijn uitgesloten, terwijl met betrekking tot 10 perceelen in Oost-Bezoeki, met het oog op hunne ligging nabij de voor eene eventueele spoorwegverbinding aldaar in aanmerking komende tracé's, aan de gebruikelijke voorwaarde tot kosteloozen afstand door de erfpachters van de c. q. voor openbaar verkeer te bestemmen strook gronds (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 3854), in navolging van hetgeen ook ten aanzien van vroeger aldaar uitgegeven erfpachtsperceelen gestipuleerd was, de bepaling werd toegevoegd dat de ondernemers geen aanspraak zullen kunnen doen gelden op vergoeding wanneer door het voor den spoorweg in gebruik nemen van eenig deel der perceelen aan de aanwezige gebouwen of plantsoenen schade mocht worden toegebracht. In de opheffing van het zooeven bedoelde verbod van koffieteelt werd door de Indische Regeering bewilligd ten aanzien van het in Maart 1897 aanvaarde erfpachtsperceel Proempang II in het district Kadjen van de afdeeling Pekalongan der gelijknamige residentie.

Voor 41 van de in 1897 aanvaarde 95 perceelen werd de canon bepaald op f 1 per bouw 's jaars (hieronder ook de evenbedoelde 10 perceelen in Bezoeki), terwijl met betrekking tot de 54 overige de pachtsommen uiteenloopen van f 1,25 tot f 6 per bouw 's jaars (dit laatste bedrag voor 2 perceelen in Pasoeroean). Voor een van de tot de eerste categorie behoorende perceelen, namelijk voor Pasir Carolina in Krawang, is evenwel bepaald dat de canon slechts f 0,50 zal bedragen gedurende den tijd, dat de gronden uitsluitend tot weiland gebezigd worden. Evenzoo werd voor 4 tegen f 2 per bouw 's jaars afgestane en aanvaarde kleine perceelen, ter gezamenlijke grootte van ongeveer 6 bouws en bestemd tot uitbreiding van de in het district Soebah der afdeeling Batang van de residentie Pekalongan gelegen onderneming Segan I en II, eene verlaging tot f 1 toegestaan voor zoolang de gronden uitsluitend voor fabrieksterrein dan wel voor andere niet op de teelt van gewassen betrekking hebbende doeleinden worden gebezigd. Voor de vijf genoemde perceelen moet de hierbedoelde uitsluitende bestemming telkenmale bij de betaling van de erfpachtsom gestaafd worden door eene verklaring, af te geven door het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur.

Naar aanleiding van de door de Soekaboemische Landbouwvereeniging in haar jaarverslag over 1896 geuite klacht dat de canon van in de residentie Preanger Regentschappen in erfpacht uitgegeven gronden, zelfs voor aan elkaar grenzende perceelen, zeer uiteenloopt, een verschijnsel dat zich ook in andere gewesten voordoet, is de vraag overwogen, of het aanbeveling kon verdienen om in elke residentie voor den erfpachtscanon tarieven vast te stellen, verband houdende met de qualiteit der gronden, met de ligging ten opzichte van wegen, rivieren en spoorwegen, met de meerdere of mindere gemakkelijkheid waarop in de betrokken streek werkvolk is te verkrijgen, enz., eenigermate in navolging van het in 1895 aangenomen beginsel (verg. het verslag van 1896, blz. 93) om de bij afstand van grond in eigendom te bedingen koopprijzen te doen regelen naar kringsgewijze vast te stellen tarieven. Met het oog echter op de vele factoren, waarmede bij de bepaling van de erfpachtsom rekening moet worden gehouden, zouden aan de vaststelling van dergelijke tarieven zulke groote bezwaren verbonden zijn, dat bedoeld denkbeeld niet voor verwezenlijking vatbaar werd geacht en de voorkeur is gegeven aan het voortgaan op den thans reeds ingeslagen weg om bij de bepaling van den canon, behalve met gemelde factoren, tevens rekening te houden met het bedrag voor aangrenzende of omliggende perceelen aangenomen. In gewesten, waar groote verschillen bestaan tusschen de bedragen van den canon van in elkanders nabijheid gelegen perceelen, moeten deze trouwens niet zoozeer worden toegeschreven aan de te dien aanzien wisselende inzichten van de commissiën van onderzoek, maar veeleer, althans voor het meerendeel, aan de verschillende tijdstippen waarop die perceelen werden afgestaan, namelijk hetzij gedurende het tijdvak 1887—1894, toen de tijdsomstandigheden der Regeering aanleiding gaven met een zeer lagen canon genoegen te nemen, dan wel vóór of na dat tijdvak.

Zooals reeds gezegd, werd het areaal van de in erfpacht uitgegeven gronden, ten gevolge van de aanvaarding in 1897 van 95 perceelen, met 20 932 bouws vergroot. Bovendien vermeerderde dat areaal in gemeld jaar nog met 32 bouws door de vestiging van een nieuw erfpachtsrecht op een hermeten perceel (in de Preanger Regentschappen), doch daarentegen onderging het eene vermindering met 1505 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van een gedeelte van 1 perceel (in de Preanger Regentschappen), gerechtelijke vervallenverklaring van het erfpachtsrecht op 3 perceelen (2 in Probolinggo en 1 in Madioen), minnelijke ontbinding van de erfpacht voor 1 perceel (in de Preanger Regentschappen) en onteigening van een gedeelte van 1 perceel (in Probolinggo). Aangezien van de tot ult. 1896 door het Gouvernement in erfpacht uitgegeven woeste gronden, namelijk van die gronden waarop, toen zij in erfpacht werden afgestaan, nog geen titel was gevestigd, dit recht nog was ingeschreven voor 1645 perceelen ter gezamenlijke grootte van 441 207 bouws, — zijnde één perceel meer, doch 91 bouws minder dan op blz. 112 van het vorig verslag werd opgegeven, wegens eenige later te Batavia ter kennis gekomen wijzigingen, — zoo was bij het einde van 1897 de in erfpacht bezeten oppervlakte der bedoelde gronden geklommen tot 460 666 bouws, verdeeld in 1736 perceelen, waarbij nog komen 41 425 bouws, ingeschreven als 95 perceelen, voor die gronden, welke, toen zij in erfpacht werden uitgegeven, reeds als huurgronden te boek stonden (zie daarover de volgende rubriek). Uit tabel IV van bijlage O hierachter kan blijken hoe de voormelde 460 666 bouws, ook naar gelang van het aantal perceelen, waarvoor die uitgestrektheid stond ingeschreven, over elk gewest waren verdeeld, en van welke jaren de uitgifte dagteekent.

Evenals vroeger werd ook in 1897 aan aanvragers van grond in erfpacht, die konden aantoonen zich niet tijdig de vereischte kaarten en meetbrieven te hebben kunnen verschaffen, uitstel verleend — en dit zelfs herhaaldelijk — van den termijn van zes maanden, bij het toezeggingsbesluit gestipuleerd voor de indiening van die bescheiden. Vooral was dit het geval ten opzichte van perceelen in de residentie Bezoeki, omdat de opmeting van de talrijke in vroegere jaren, en vooral in 1896, in erfpacht toegezegde gronden aldaar (waaronder groote complexen) veel tijd vorderde. Als een gevolg daarvan werd eenige malen vergunning gevraagd om al dadelijk, dus vóór de opmeting, met de ontginning van de toegezegde gronden een

aanvang te mogen maken, welke verzoeken (drie voor gronden in Bezoeki en één voor gronden in de Preanger Regentschappen) evenwel, in verband met de reeds vroeger te dien aanzien aangenomen beginselen (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad nos. 3008 en 3864), voor inwilliging niet vatbaar werden verklaard. Eenige verzoeken om verlenging van den aanvaardingstermijn voor afgestane (nog in de openbare registers in te schrijven) perceelen werden gereedelijk ingewilligd. Bij het einde van 1897 bedroeg, in alle gewesten gezamenlijk, het aantal perceelen van de laatstbedoelde categorie 66, betrekking hebbende op 18 459 bouws, en dat der perceelen, welke toegezegd maar nog niet afgestaan waren, 310, met eene uitgestrektheid van 237 769 bouws. Cijfers per gewest vindt men mede in voormelde bijlage O, sub IV.

Ingewilligd werden eenige verzoeken van ondernemers om de hun bij de erfpachtsvoorwaarden opgelegde verplichting tot onderhoud van over en langs het perceel loopende gedeelten van wegen en voetpaden in dier voege te beperken, dat zij daarvan ontheven worden wat betreft de betrokken gedeelten van in het publiek belang aangelegde groote verkeerswegen. Deze inwilliging was in overeenstemming met het beginsel, dat, blijkens het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 113), thans algemeen wordt gevolgd, waar het nieuw uit te geven erfpachtsperceelen betreft.

Zonder te rekenen de beschikkingen op aanvragen, die slechts de herhaling waren van vroeger reeds geweigerde verzoeken, werden in 1897 126 erfpachtsaanvragen *afgewezen*, zijnde 166 minder dan in 1896, toen echter, in verband met de in October 1894 genomen beslissing omtrent de staking van de uitgifte van gronden in erfpacht in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean (verg. blz. 113 van het vorig verslag), niet minder dan 161 afwijzingen alleen gronden in die afdeeling betroffen, terwijl in 1897 slechts 9 aanvragen betreffende in genoemde afdeeling gelegen gronden (waaronder eene, die betrekking had op het eiland Sempoe,) behoefden te worden afgewezen. In 23 van de 126 gevallen, namelijk in die waarin het niet twijfelachtig was dat wettelijke bepalingen zich tegen de inwilliging verzetten, geschiedde de afwijzing door den directeur van binnenlandsch bestuur, ingevolge de hem in 1896 overgedragen bevoegdheid (verg. het verslag van dat jaar, blz. 92). Aan de afwijzingen bij besluit van den Gouverneur-Generaal lag in de meeste gevallen de overweging ten grondslag dat de begeerde gronden beschikbaar moesten blijven met het oog op de tegenwoordige of toekomstige belangen der inlandsche bevolking, namelijk tot uitbreiding van haar eigen landbouw, het inzamelen van boschproducten of het weiden van vee; voorts gold (in 10 gevallen) de wenschelijkheid uit een hydrologisch en klimatologisch oogpunt om het op de gronden aanwezige bosch in stand te doen blijven. In 20 gevallen noopten tot de afwijzing, hetzij als eenige, hetzij als bijkomende reden, de belangen der gouvernementskoffiecultuur of der vrijwillige koffieteelt van de bevolking. Bovendien geschiedden een 7-tal afwijzingen op grond van het in 1893 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 87) aangenomen beginsel om, wanneer een perceel van verschillende zijden ongeveer gelijktijdig wordt aangevraagd, de begeerde gronden, voor zoover zij blijken in de termen te vallen om aan particulieren te worden uitgegeven, niet ondershands af te staan, maar in het openbaar in erfpacht aan te bieden.

Ten opzichte nu van de bij laatstbedoelde 7 aanvragen geheel of ten deele beoogde gronden, alle gelegen in het district Soekoredjo der afdeeling en residentie Kediri, is door de Indische Regeering besloten (Januari 1897) om daarvan eene uitgestrektheid van p. m. 1050 bouws, hetzij „en bloc", hetzij in twee perceelen (respectievelijk van 750 en 300 bouws) te bestemmen ter openbare aanbieding in erfpacht. Omtrent de vooraf noodige opmeting en kaarteering werd, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk, het noodige voorbereid. Blijkens het vorig verslag (blz. 114) was in 1896 hetzelfde bepaald ten opzichte van nog één perceel in Kediri (500 bouws) en van respectievelijk 300 en 600 bouws in de residentiën Preanger Regentschappen en Bezoeki. Ook de aanbieding van deze drie perceelen moet nog plaats hebben.

Het over 1897 door de verschillende erfpachters — ook door hen die gewezen huurgronden in erfpacht bezaten (zie de volgende rubriek) — aan canon verschuldigde bedroeg f 1 231 428, tegen f 1 178 038 in 1896, of ruim f 53 000 meer. Uit het volgend overzicht blijkt hoe het in de laatste drie jaren gesteld was met de aanzuivering.

JAREN.	Verschuldigd aan canon	Aangezuiverd:		
		aan canon over het opgegeven jaar.	aan canon over vorige jaren.	Te zamen.
	a) f 1 269 043 81^5			
1895 . . .	1 169 231,32	f 405 863,08^5	f 669 226,03	f 1 075 089,11^5
1896 . . .	1 178 038,42	413 214,06^5	629 461,31	1 042 675,37^5
1897 . . .	1 231 428,12	460 701,91	617 308,85^5	1 078 010,76^5
Te zamen .	f 4 847 741,67^5	f 1 279 779,06	f 1 915 996,19^5	f 3 195 775,25^5

a) Achterstand op 1 Januari 1895 (over 1894 f 804 457,97 en over vorige jaren f 464 585,84^5).

Derhalve bleef op 1 Januari 1898 nog aan te zuiveren (f 4 847 741,67^5 — f 3 195 775,25^5 =) f 1 651 966,42, namelijk f 770 726,21 op den canon over 1897 en f 881 240,21 op dien over vorige jaren. De vraag of het aanbeveling verdient, bij toekomstige uitgifte van gronden in erfpacht, de voorwaarden zoodanig te redigeeren dat het erfpachtsrecht, bij wanbetaling van canon gedurende zekeren termijn, buiten gerechtelijke tusschenkomst kunne worden vervallen verklaard (zie vorig verslag, blz. 114) bleef nog in behandeling.

Vervanging van huur door erfpacht. Evenmin als in 1896, kwam in 1897 zoodanige vervanging voor. Daarentegen verminderde het aantal erfpachtsperceelen, welke uit gewezen huurgronden bestonden, met 2 perceelen, namelijk met het in het district en de afdeeling Salatiga der residentie Samarang gelegen perceel Samirono, groot 159 bouws, waarvan het erfpachtsrecht, overeenkomstig het door den ondernemer gedaan verzoek, door het Gouvernement werd teruggenomen, en met het in het district Pakoentjen van de afdeeling Ngrowo der residentie Kediri gelegen perceel Sidhoredjo, groot 168 bouws, waarvan het erfpachtsrecht bij openbare verkooping aan het Gouvernement werd toegewezen en in December 1897 te zijnen name werd overgeschreven. Het aantal geconverteerde huurperceelen, op ult. 1896 bedragen hebbende 97, met eene totale uitgestrektheid van 41 752 bouws, daalde dientengevolge tot 95, gezamenlijk groot 41 425 bouws (zie voor eene gewestelijke specificatie noot *a* van de meervermelde tabel IV van bijlage O).

Het ter zake van de in deze rubriek bedoelde perceelen aan canon verschuldigd en betaald bedrag is begrepen in de sommen reeds hiervóór opgegeven (zie de voorgaande rubriek).

Verhuur van grond. Door het verstrijken op 10 Januari 1897 van het huurcontract betreffende het perceel Tanah Lajapan (in Cheribon) stonden op 1 Januari 1898 alleen nog als huurgronden te boek de in de residentie Kediri gelegen perceelen Bonowati-Goeloewoeloeh, groot 385 bouws, en Simbarwangi, groot 455 bouws, te zamen één onderneming uitmakende. Tot eene nieuwe verhuring van het perceel Tanah Lajapan kon niet worden overgegaan, omdat het gereserveerd dient te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw, om welke reden ook een verzoek om bedoeld perceel in erfpacht te verkrijgen moest worden afgewezen. Een verzoek om afstand in huur van een in de residentie Bezoeki gelegen stuk grond, groot ongeveer 50 bouws, bleek voor inwilliging niet vatbaar, omdat de uitgifte van de begeerde gronden in strijd zou zijn met 's lands belang.

Voor andere dan landbouwdoeleinden werden in 1897 drie stukken gouvernementsgrond, namelijk één te Tandjong Priok (Batavia) en twee ter afdeelingshoofdplaats Banjoewangi (Bezoeki) tot wederopzeggens in huur afgestaan. Daarentegen werd de huurovereenkomst betreffende een ter hoofdplaats Soerabaija gelegen perceel door den betrokken huurder opgezegd. Op ult. 1897 bestonden derhalve, ter zake van niet voor den landbouw verhuurde gronden, 12 overeenkomsten, namelijk 6 voor terreinen te Tandjong Priok, 4 voor terreinen ter hoofdplaats Soerabaija en 2 voor terreinen te Banjoewangi. De huursommen dezer gronden zijn deels per M^2. (f 0,20 en f 0,60 's jaars), deels op eene vaste som per maand bepaald.

Verkoop van grond. De kleine stukken grond, die gedurende 1897 voor woonerven en nijverheidsinrichtingen door het Gouvernement aan particulieren in eigendom werden afgestaan

(welke stukken ieder eene oppervlakte van 10 bouws of 70 965 M². niet mogen te boven gaan), besloegen (ongerekend twee perceelen waarvan de grootte niet is opgegeven) in het geheel eene uitgestrektheid van 1 717 457 M²., uitmakende ruim 242 bouws, waarvoor aan koopsommen bedongen werd f 180 943. Gespecificeerde opgaven daaromtrent zijn te vinden in bijlage O, sub V, hierachter.

Uitgifte van grond met recht van opstal. De onder dezen titel gedurende 1897 door het Gouvernement aan particulieren afgestane kleine stukken domeingrond besloegen gezamenlijk ruim 186 bouws, waarvoor door de verkrijgers verschuldigd was f 25 353 (zie bijlage O, sub V, hierachter).

Uitgifte van grond: a. met recht van gebruik; b. in bruikleen. Gedurende 1897 werd een te Batavia gelegen stuk gouvernementsgrond aan eene vereeniging afgestaan met recht van gebruik, en werden — voor de oprichting van houtstapelplaatsen — in bruikleen afgestaan twee stukken gouvernementsgrond in de residentie Rembang. Het aan de te Samarang gevestigde vereeniging „Soerja Soemirat" in Maart 1897 voor den tijd van 10 jaren kosteloos in bruikleen toegezegde perceel Tjibogo (residentie Preanger Regentschappen), dat bij opmeting bleek groot te zijn 129 bouws, werd in September d. a. v. door haar aanvaard.

Beschikking door het Gouvernement over grond in het bezit van derden. Voor de uitvoering van 's lands werken werd ook in 1897 weder door onteigening bij minnelijke schikking, op den voet van de dienaangaande bestaande administratieve voorschriften, beschikt over grond bij de inlandsche bevolking in gebruik. Zulks was o. a. bij den aanleg van bevloeiings- of afwateringswerken het geval in de residentiën Preanger Regentschappen, Samarang en Bezoeki, waar ter zake van de aldus onteigende gronden (waarvan de uitgestrektheid evenwel niet is opgegeven) werd betaald respectievelijk f 3300, f 10 104 en f 7437, terwijl voor de gronden, welke de bevolking afstond voor de tenuitvoerlegging van het herbewoudingsplan in de bergstreken van Noordelijk Karang Anjar (residentie Bagelen) en ten behoeve van de spoorwegwerken in Bezoeki, haar in 1897 respectievelijk f 10 097 en f 953 werd uitbetaald. Ook in Rembang, Soerabaija en Pasoeroean werden voor bevloeiings- en andere waterstaatswerken (in Soerabaija ook voor den aanleg van den spoorweg Tarik-Soerabaija) door het Gouvernement gronden van de bevolking bij minnelijke onteigening verkregen, doch het totaal bedrag, dat de rechthebbenden daarvoor in handen kregen, is niet gemeld. Alleen is opgegeven hoeveel *per bouw* betaald werd. Voor sawahs liep de betaling per bouw: in Rembang van f 75 tot f 130, in Soerabaija van f 400 tot f 500 en in Pasoeroean werd met f 250 genoegen genomen; voor gronden, die vischvijvers uitmaakten, werd (in Soerabaija) f 450 per bouw, en voor tegalvelden (in Rembang) f 60 à f 78 per bouw betaald; voor erven liep in laatstgenoemd gewest de betaling per bouw van f 60 tot f 100, terwijl in Pasoeroean het bedrag was f 140 en in Soerabaija (voor erven gelegen in het tracé van den spoorweg Tarik-Soerabaija) zelfs f 770 per bouw.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Gouvernementslanden.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Evenals in het voorafgegane jaar vonden ook in 1897 van de vier tot dusver uitgevaardigde regelingen omtrent dit onderwerp (verg. vorig verslag, blz. 116) alleen die voor de Lampongsche Districten, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de Minahassa (Menado) toepassing, terwijl in Amboina weder geene grondverhuringen voorkwamen. In de bedoelde drie gewesten werden, voor zooveel bekend, in gemeld jaar door niet-inlanders gronden van inlanders in huur genomen bij 201 overeenkomsten (zie de specificatie sub VI van bijlage O hierachter), welke alle werden geregistreerd.

Klachten over niet-nakoming van de contracten kwamen niet ter kennis van het bestuur.

Ontginning door inlanders van domeingrond. Op den voet van de voor de residentie Menado op 1 September 1896 in werking getreden nieuwe bepalingen (Indisch Staatsblad 1896 n°. 107), werd in 1897 alleen in de Minnahassa domeingrond aan inlanders ter ontginning afgestaan, en wel in de afdeelingen Menado en Belang. Wat eerstgenoemde afdeeling betreft, werden geene cijferopgaven ontvangen; in de afdeeling Belang werden p. m. 151 bouws aan 58 personen ter ontginning afgestaan, terwijl nog 22 aanvragen in behandeling bleven.

De andere tot dusver uitgevaardigde ontginningsordonnantie voor de buitenbezittingen, namelijk die voor het eiland Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra (Indisch Staatsblad 1889 n°. 63), vond in 1897 evenmin toepassing als in het voorafgegane jaar.

Uitgifte van grond in erfpacht. Terwijl in 1896 28 aanvragen om uitgifte in erfpacht van domeingrond in de buitenbezittingen tot afdoening kwamen, was dit in 1897 het geval ten opzichte van 20 aanvragen, zijnde 10 die afgewezen en even een groot aantal die ingewilligd werden. Deze laatste (over de afgewezen aanvragen wordt lager gehandeld), betrekking hebbende op 12 perceelen van eene bij schatting berekende gezamenlijke uitgestrektheid van 45 088 bouws, waren over drie gewesten aldus verdeeld: 2 voor 430 bouws (4 perceelen) ter Sumatra's Westkust (Padangsche Bovenlanden); 1 voor 9000 bouws in de afdeeling Iliran en Banjoeasin der residentie Palembang, en 7 in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, namelijk 6 voor 35 650 bouws in de afdeeling Amoenthai en 1 voor 8 bouws in de afdeeling Martapoera. De inwilliging geschiedde weder onder beding dat zij als vervallen zou worden beschouwd, indien de belanghebbenden zich niet binnen één jaar na de dagteekening der regeeringsbeschikking hadden aangemeld om het erfpachtsrecht te doen inschrijven.

Het beginsel om niet dan bij uitzondering als jaarlijksche canon een lager bedrag te stellen dan het in 1888 aangenomen maximum van f 1 per bouw 's jaars, uitgenomen waar het streken geldt voor welke een lager bedrag vooralsnog urgent was te achten tot aanmoediging van de vestiging eener particuliere landbouwnijverheid, vond ook thans weder toepassing. Slechts ten aanzien van één enkel der in 1897 afgestane perceelen, namelijk dat in de residentie Palembang, werd beneden bedoeld maximum gegaan en als maatstaf f 0,10 per bouw 's jaars aangenomen.

Ingeschreven, dat is door de aanvragers (zonder uitzondering Europeanen) *aanvaard*, werden in 1897 6 perceelen, waarvan 3 in het jaar te voren, 2 in 1894 en 1 in 1893, alle voor den vollen duur van 75 jaren, waren afgestaan, gezamenlijk eene geschatte uitgestrektheid beslaande van 26 942 bouws. Voor al deze perceelen, geen van welke nog was opgemeten, [1]) was de canon op een over hunne nominale uitgestrektheid berekend vast bedrag bepaald, en wel: voor 3 (2142 bouws in de Lampongsche Districten en 800 en 900 bouws in Menado) naar den maximum-maatstaf van f 1 per bouw 's jaars; voor 1 (10 000 bouws in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) naar den maatstaf van f 0,25 per bouw 's jaars, en voor 2 (10 000 bouws in Palembang en 3100 bouws — op Ceram — in de residentie Amboina) naar den maatstaf van f 0,10 per bouw 's jaars.

Van de op ult. 1896 bezeten erfpachtsgronden in de buitenbezittingen, volgens verbeterde gegevens uitmakende 185 perceelen en 463 609 bouws (in de opgaven, uit de residentie Amboina ontvangen, was tot dusver verzuimd gewag te maken van een reeds in 1893 ingeschreven perceel op Ceram ter nominale grootte van 14 800 bouws), kwam gedurende 1897 voor 6 perceelen en 52 362 bouws het erfpachtsrecht te vervallen, doordien bedoelde perceelen (gezamenlijk groot 49 087 bouws) door het Gouvernement bij minnelijke schikking in hun geheel werden teruggenomen, terwijl dit nog met 3275 bouws het geval was, welke laatste uitgestrektheid deel uitmaakte van 2 voor het overige aan de erfpachters verbleven perceelen.

In verband met een en ander (zie de gespecificeerde opgaven sub VIII van bijlage O hierachter) stonden op ult. 1897 in de gouvernementslanden der buitenbezittingen te boek 185 erfpachtsperceelen, waarvan 184 (van één perceel — de oostelijke groep der Postiljon-eilanden — is de grootte onbekend) eene gezamenlijke uitgestrektheid besloegen van 438 189 bouws.

Ingevolge het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1886 n°. 39 was in 1897 nog alleen voor de gronden, die vóór 1892 waren aanvaard, canon te betalen, derhalve voor 83 perceelen, met eene gezamenlijke uitgestrektheid van 75 044 bouws. Het verschul-

[1]) Het in 't vorig verslag (blz. 117) aangekondigd goedkooper tarief, wat de buitenbezittingen betreft, voor het opmeten en in kaart brengen, vanwege het kadaster, van in erfpacht aangevraagde of reeds in erfpacht bezeten gronden is ingevoerd in het najaar van 1897 (Indisch Staatsblad n°. 219).

digde beliep f 36 128,40[5], waarvan bij het einde des jaars was voldaan f 15 930,56[5], terwijl in Januari en Februari 1898 nog werd gekweten f 3107,25, zoodat, voor zoover te Batavia tijdens de afsluiting van de hierbedoelde opgaven bekend was, aan canon over 1897 op 1 Maart jl. nog te innen bleef f 17 090,59. Aan canon over 1896 werd gedurende 1897 ontvangen f 9361,03[5]. Het nog in te vorderen bedrag werd daardoor teruggebracht tot f 4668,54. Over de jaren vóór 1896 bleef, na afschrijving van oninbaar gebleven posten, bij het einde van 1897 aan canon nog te innen f 3004,79. (Als achterstand op ult. 1896 over de jaren 1895 en vroeger was in 't vorig verslag opgegeven f 2466,78[5], welke opgaaf thans blijkt minder volledig te zijn geweest.)

Afgewezen werden in 1897 9 aanvragen, namelijk 2 die van 1894, 3 die van 1896 en 4 die van 1897 dateerden, zonder te rekenen eene aanvraag, die slechts de herhaling was van eene in 1896 reeds afgewezene. In 4 van deze 9 gevallen, betrekking hebbende op gronden in de Lampongsche Districten, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (2 aanvragen) en Menado, berustte de afwijzing hierop dat de gronden gereserveerd dienden te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw, of wel, hetzij als eenige, hetzij als bijkomende reden, dat de bevolking de op de gronden aanwezige bosschen benuttigde om zich van het noodige hout te voorzien. Voorts werd eene aanvraag betreffende gedeelten van de eilanden Ceram en Boeroe en van de Aroe- en Key-groepen (residentie Amboina) afgewezen, omdat zij eene te groote uitgestrektheid betrof; eene aanvraag voor gronden ter Sumatra's Westkust (Tapanoli) was, wegens hare onbestemdheid, voor eene behoorlijke behandeling niet vatbaar; tegen de inwilliging van eene andere aanvraag, betreffende de tot de afdeeling Makasser (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) behoorende Postiljon-eilanden (westelijke groep) en Paternoster-eilanden, bestond het bezwaar dat de uitgifte in erfpacht van bedoelde eilanden belemmerend zou werken op het visschersbedrijf der omwonende bevolking, terwijl de twee overige aanvragen, beide voor gronden in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, werden afgewezen in het eene geval om politieke redenen, en in het andere omdat de gronden reeds aan een vorigen aanvrager waren toegezegd.

Recht tot boschexploitatie. De eenige tot dusver aanvaarde concessie van dezen aard, namelijk die betreffende de niet voor de behoeften van de bevolking benoodigde bosschen op het eiland Tanah Djampea (gouvernement Celebes en onderhoorigheden), waarvan de exploitatie reeds in 1896 was gestaakt (zie vorig verslag, blz. 118), werd in Maart 1897, wegens wanbetaling van den cijns, bij vonnis van den raad van justitie te Makasser ontbonden verklaard.

Verhuur van grond. Van het eenige onder de landbouwondernemingen te rekenen huurperceel Laijang Totaka, groot p. m. 49 bouws, in de afdeeling Makasser (gouvernement Celebes en onderhoorigheden), in handen van een inlander, werd de achterstallige huursom over 1896, ad f 731,44[5], voldaan doch bleef de huursom over 1897 onaangezuiverd.

Tegen dezelfde huursommen als in het voorafgegane jaar (f 70 en f 380 's jaars) werden ook in 1897 door het Gouvernement verhuurd eenige met klapperboomen begroeide eilandjes, behoorende tot de residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust). Zoowel deze bedragen, als het over 1897 verschuldigde wegens huur van de voor het tienjarig tijdvak 1896—1905 verhuurde sago-doessoens op het eiland Ceram (residentie Amboina), ad f 3701, werden behoorlijk voldaan, terwijl in mindering van het achterstallige, ad f 6860, ter zake van den vroegeren huurtermijn der bedoelde sago-doessoens, slechts f 70 geïnd werd.

Aan huur van eenige als domein-sawahs en tuinen bekende gronden op Bali werd ontvangen f 5857. Ook op Lombok zijn eenige domeintuinen, waarvan vroeger de vorst de opbrengst in natura genoot, aan de bevolking verhuurd (naar thans gemeld wordt voor vijf jaren tegen f 2309 's jaars). Deze huursom kwam niet volledig in.

Verkoop van grond. De in 1897 in de buitenbezittingen aan particulieren in eigendom afgestane stukken domeingrond besloegen gezamenlijk eene uitgestrektheid van 408 632 M². (ruim 57½ bouws), waarvoor aan koopsom werd bedongen f 12 893 (zie de specificatie sub VII van bijlage O hierachter).

Uitgifte van grond met recht van opstal. Onder dezen titel werden in 1897 aan de eigenares van het kolenetablissement aan de Sabang-baai op Poeloe Weh nabij Atjeh's noordkust, de firma de Lange & C°., voor den tijd van 5 jaren drie stukken grond aldaar afgestaan, respectievelijk groot 23 589, 52 660 en 25 813 M². tegen betaling van f 200, f 440 en f 215. Behoudens het geval dat de Regeering te eigen behoeve daarover zou wenschen te beschikken, is aan genoemde firma tevens toegezegd dat zij, na afloop van gemelden termijn, de bedoelde perceelen in eigendom kan verkrijgen tegen een nader te bepalen koopprijs.

2°. Inlandsche staten.

Ter Sumatra's Oostkust werden in 1897 door den resident goedgekeurd 22 door inlandsche zelfbesturen aldaar met particuliere ondernemers gesloten landbouwovereenkomsten, gezamenlijk betreffende 39 261 bouws, en 1 contract voor houtaankap, van welke laatste concessie, een terrein omvattende aan den linkeroever der Tapoeng Kanan- en Siak-rivieren (onderafdeeling Siak der afdeeling Bengkalis) de grootte van het contractsgebied niet is opgegeven. Van de landbouwovereenkomsten hadden er 7 betrekking op gronden in de afdeeling Assahan (18 071 bouws), 7 op gronden in Serdang (6888 bouws), 4 op gronden in Langkat (6394 bouws), 3 op gronden in Padang en Bedagei (5808 bouws) en 1 op gronden in eigenlijk Deli (2100 bouws). Daarentegen werden met onderling goedvinden van partijen, of wegens niet nakoming door de ondernemers van hunne verplichtingen, ontbonden verklaard 20 contracten, gezamenlijk betreffende 48 965 bouws (5 in Assahan, 1 in Serdang, 1 in Langkat, 3 in Padang en Bedagei, 7 in Batoe Bara en 3 in Laboean Batoe). Ten gevolge van een en ander bedroeg op ult. 1897 het aantal in genoemd gewest nog van kracht zijnde concessiën voor landbouwt of houtkapondernemingen, volgens de voor dit hoofdstuk ontvangen opgaven, 258 tegen 255 op het einde van 1896.

Met betrekking tot de uitgifte van grond door inlandsche zelfbesturen in de residentie Riouw en onderhoorigheden is melding te maken van de goedkeuring in 1897 van een nieuw concessiecontract, ter grootte van 2000 bouws, in het landschap Indragiri op Sumatra's vasten wal. Voorts werden door het Lingga-Riouwsch bestuur in Augustus 1897 aan twee verschillende ondernemers voor ten minste 20 jaren in huur afgestaan respectievelijk de in Straat Singapore nabij het eiland Battam gelegen eilandjes Blakang Padang en Samboe Besar, en zulks voor het drijven aldaar, met uitsluiting van ieder ander, van eene petroleum-industrie (het vestigen van tankinrichtingen, los- en laadsteigers, aanlegplaatsen, pakhuizen, enz.), zijnde echter het drijven van mijn- of landbouw niet toegelaten. De huursommen bedragen f 1200 en f 1000 's jaars. Met de werkzaamheden moet een aanvang zijn gemaakt binnen drie jaren na den aanvang der concessie, m. a. w. na het tijdstip van hare goedkeuring door den Gouverneur-Generaal, welke goedkeuring verleend werd respectievelijk bij de gouvernementsbesluiten dd. 21 September en 9 October 1897 n[os]. 14 en 28. Voor zooveel op de in huur afgestane eilandjes gronden worden aangetroffen, waarop door derden rechten worden uitgeoefend, mogen de ondernemers die eerst in gebruik nemen, nadat de rechthebbenden naar genoegen zijn schadeloos gesteld; bij geschil daaromtrent beslist de resident, na overleg met het zelfbestuur, in hoogste ressort. Tegenover het Gouvernement heeft ieder der twee ondernemers bij notarieele akte de gebruikelijke voorwaarden aanvaard betreffende teruggave aan 's lands kas hetzij van kosten van bescherming zijner onderneming, indien zoodanige bescherming wordt gevraagd, hetzij van uitgaven wegens uit de overeenkomst voortvloeiende zendingen van landsdienaren of deskundigen.

Ten aanzien van de landbouwcontracten in het landschap Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo), blijkens het vorig verslag (blz. 118/119) op ult. 1896 ten getale van 13, gezamenlijk loopende over 163 085 bouws, blijkt nader dat daarvoor gelezen moest worden 14 contracten betreffende 163 285 bouws, waarbij in 1897 nog kwam 1 contract, door het Europeesch bestuur goedgekeurd in Juni van gemeld jaar, waardoor het totaal klom tot 15 en het gezamenlijk contractsgebied tot 165 441 bouws. Het contract betreffende de in 't verslag van 1894 (blz. 96) bedoelde Paloh-concessie, in de vorenstaande opgaven begrepen voor eene nominale uitgestrektheid van p. m. 100 000 bouws, kwam wel is waar in 1897 te vervallen wegens wanbetaling van pachtsom, maar nog vóór het einde des jaars werd reeds weder eene nieuwe overeenkomst voor bedoelde gronden met denzelfden ondernemer gesloten en van bestuurswege goedgekeurd.

Wat de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo betreft, vindt men omtrent de uitgifte in inlandsche staten van

gronden voor den landbouw alleen met betrekking tot Koetei gewag gemaakt, en het aantal aldaar, voor zooveel reeds door het Europeesch bestuur goedgekeurd, zou in het tijdvak 1 October 1896 t/m 30 September 1897 vermeerderd zijn met 8, gezamenlijk betreffende 24 063 bouws, en dus geklommen tot 27 concessies, omvattende 86 963 bouws.

In andere gewesten der buitenbezittingen schijnen door inlandsche zelfbestuurders in 1897 geen landbouwconcessies te zijn uitgegeven; althans van bekrachtiging door het Europeesch bestuur blijkt niet. Alleen is nog te vermelden dat in den loop van 1897 door den sultan van Ternate werd bekend gemaakt dat hij genegen was op billijke voorwaarden gronden uit te geven op het noordelijk schiereiland van Halmaheira. Tot dusver kwamen echter geen ernstige aanvragen daartoe in.

V. Agrarische en kadastrale opnemingen.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

In de vier tabellen, hierachter afgedrukt als bijlage P, zijn verzameld de om de vijf jaren door de residenten op Java en Madura te verstrekken statistische gegevens (zie de gouvernementsaanschrijving van December 1881 in n°. 3769 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) betreffende den omvang van het grondbezit der inlandsche bevolking, verdeeld naar de hoofdonderscheidingen die bij dat bezit voorkomen, zoomede betreffende eenige met het grondbezit samenhangende onderwerpen (de heeren- en cultuurdienstplichtigheid der bevolking en de ambtsvelden der dessahoofden en overige dessabestuurders), een en ander voor zooveel betreft de gouvernementsdessa's en kampongs (dus zonder de particuliere landerijen en de residentiën Soerakarta en Djokjokarta). De thans gedane opgaven zijn afgesloten op ult. 1897.

Wat de totale uitgestrektheid der bouwgronden betreft, wijzen de nu geleverde cijfers op een totaal van 4 240 277 bouws, d. i. 296 805 bouws méér dan de opgaven van ult. 1892 (bijlage U van het Koloniaal Verslag van 1893). Alleen voor de Preanger Regentschappen worden thans p. m. 120 000 bouws meer opgegeven (470 339 bouws, tegen 350 894 op ult. 1892), als gevolg van de meerbevinding bij gelegenheid van de aldaar gedane metingen ten behoeve van het landrente-kadaster. Het overig verschil verdeelt zich in meer of minder belangrijke mate over de meeste der overige gewesten, waar de vermeerdering der bouwgronden kan verklaard worden uit voortgezette ontginning, terwijl overigens is aan te nemen dat ook de betere gegevens, verkregen door opmeting ten behoeve van de in uitvoering zijnde of ontworpen irrigatie-werken, op de verkregen cijfers van invloed zijn geweest. In hoever van die betere gegevens is gebruik gemaakt, is intusschen niet opgegeven.

Van de voormelde 4 240 277 bouws worden nu opgegeven als erfelijk individueel bezeten 2 304 034 bouws, als communaal bezeten 1 925 398, en als in bijzonderen rechtstoestand verkeerende 10 845 bouws, terwijl die verdeeling, wat de in de statistiek van ult. 1892 vermelde 3 943 472 bouws betreft, had bedragen respectievelijk 1 918 219, 1 901 844 en 123 409 bouws. Dat thans het erfelijk individueel grondbezit de aanzienlijke vermeerdering aantoont van 385 815 bouws is voor p. m. 228 000 bouws, in stede van aan werkelijke toeneming, toe te schrijven deels aan de bovenbedoelde meerbevinding in de Preanger Regentschappen, deels hieraan dat p. m. 108 000 bouws in de residentie Madura, vroeger gerekend tot de gronden in bijzonderen rechtstoestand verkeerende, in de thans geleverde statistiek zijn gerangschikt onder de erfelijk individueel bezeten gronden (zie in voormelde bijlage P tabel I noot *r*). In de beide genoemde gewesten, zoomede in Bantam, Batavia (voor dit gewest wordt alleen gerekend op het domein Bloeboer), Krawang en Bezoeki maakt het individueel bezit uitsluitend, of zoo goed als uitsluitend, de eenige vorm van grondbezit uit (voor de bedoelde 6 gewesten wordt nu, na aftrek van eene kleine vermindering voor Krawang [1]), het individueel grondbezit der inlandsche bevolking opgegeven als te omvatten 1 190 437 bouws, tegen 947 559 bouws volgens de rangschikking van ult. 1892), terwijl wat de overige 14 gewesten betreft, deze bezitsvorm in meerdere of mindere mate overheerschend is in Tagal, Rembang en Probolinggo, en daarentegen het communaal grondbezit de overhand heeft in Cheribon, Pekalongan, Samarang, Japara, Soerabaija, Pasoeroean, Banjoemas, Kadoe, Madioen en Kediri. In Bagelen eindelijk worden beide vormen van grondbezit nagenoeg gelijkelijk aangetroffen.

Beschouwt men de opgaven betreffende laatstbedoelde 14 gewesten met gemengd bezit gezamenlijk, dan blijkt — daargelaten de in bijzonderen rechtstoestand verkeerende gronden, als hoedanig thans voor bedoelde 14 gewesten 4951 bouws minder dan op ult. 1892 worden opgegeven, — dat in de laatstverloopen vijf jaren het individueel grondbezit aldaar zou zijn toegenomen — na aftrek van eene niet toegelichte lagere opgaaf van 6204 bouws in Madioen — met 142 937 bouws, doch het communaal bezit slechts met 22 445 bouws (tegenover 7 gewesten, voor welke de opgaven betreffende het communaal bezit thans 42 770 bouws hooger zijn, vindt men voor 7 andere gewesten ter zake van dit bezit 20 325 bouws minder uitgetrokken). Terwijl volgens de statistiek van ult. 1892 in diezelfde 14 gewesten dooreengenomen op elke 100 bouws ruim 33½ bouws individueel bezeten bouwgronden werden aangetroffen, was dan ook op ult. 1897 die verhouding tot ruim 36½ bouws geklommen.

De besproken statistiek bevat ook opgaven nopens het aantal dessa's, verdeeld naar gelang er alleen individueel, alleen communaal, dan wel gemengd bezit (individueel nevens communaal) wordt aangetroffen (op ult. 1897 respectievelijk ten getale van 6573, 10 213 en 12 949), waarbij nog komen 233 dessa's, met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond, waaromtrent echter bij de invulling van de staten op de gewestelijke bureaux niet altijd volgens dezelfde inzichten wordt tewerkgegaan. Verder worden nog opgegeven 552 dessa's zonder bouwgronden (erven niet als bouwgrond gerekend) en bovendien (alleen in de residentie Samarang) 62 dessa's ook zonder erven.

Omtrent de hoofdonderscheidingen, die bij het communaal bezit voorkomen, valt uit de statistiek (tabel n. II) op te maken dat over het geheel het communaal bezit met vaste aandeelen weder eenigermate was toegenomen (van p.m. 55 pct. van het totaal communaal bezit op ult. 1892 tot p.m. 56 pct. thans), en dat wat de nog in de periodieke verdeeling of verwisseling vallende communale gronden betreft (op ult. 1892 uitmakende p.m. 45 en op ult. 1897 p.m. 44 pct. van het totaal communaal bezit) verdeeling of verwisseling om de twee of meer jaren thans meer gebruikelijk was geworden, en daarentegen verdeeling of verwisseling reeds na afloop van één jaar, minder veelvuldig. Gerekend op elke 100 bouws periodiek verdeeld of verwisseld wordenden bouwgrond kwam nu jaarlijksche verdeeling of verwisseling voor ten opzichte van p.m. 66 bouws en meêrjarige ten opzichte van p.m. 34 bouws, terwijl de statistiek van ult. 1892 hiervoor aangaf p.m. 72 en p.m. 28 bouws.

De opgaven, die men met betrekking tot de verdeeling van de dessa's, naar gelang van den grondslag waarop er de heerendienstplichtigheid berust, aantreft in tabel n°. III van de besproken statistiek, zijn nog in den ouden (in 1881 voorgeschreven) vorm opgemaakt en wijzen dus — voor elke categorie van dessa's zooals zij naar den aard van haar grondbezit in tabel n°. I zijn gegroepeerd — aan, waar de heerendienstplicht rust: *a.* op de bezitters alleen van bouwgronden; *b.* zoowel op de bezitters van bouwgronden als op erfbezitters, en *c.* in het algemeen op den gegoeden persoon. Vergelijkt men voor elke dezer onderscheidingen *a*, *b* en *c* de thans en de vroeger opgegeven totalen, dan blijkt er nog al verschil te bestaan, hetgeen daaruit verklaard kan worden dat de grondslag der heerendienstplichtigheid op Java en Madura van 1889 af, doch vooral na 1892, gewestelijk (voor enkele gewesten zelfs per gedeelte daarvan) nauwkeuriger is omschreven en tot meer categorieën van personen is uitgestrekt, zoodat de in het overzicht gegeven groepeering niet geheel met den actueelen toestand overeenkomt. De thans verstrekte cijfers geven als totaal der onder *a*, *b* en *c* vallende dessa's respectievelijk 1124, 19 570 en 9700 (gezamenlijk 30 394), terwijl voor het gezamenlijk totaal van 30 658 heerendienstplichtige dessa's op ult. 1892 die verdeeling werd opgegeven als volgt: voor *a.* 3965, voor *b.* 17 460 en voor *c.* 9233. Tegenover de opgaven van ult. 1887 zijn de verschillen nog grooter, daar toen — bij een totaal van 30 744 heerendienstplichtige dessa's — de groepeering was: voor *a.* 5330, voor *b.* 16 581 en voor *c.* 8833.

De 3851 dessa's in 14 van de 20 gewesten bij de verplichte koffiecultuur betrokken (waaronder ook dessa's die niet meer behoeven bij te planten, maar enkel nog met het onderhoud van bestaande aanplantingen belast waren gebleven) worden in voormelde tabel n°. III verdeeld in 1091 dessa's, waar alleen

[1]) De opgaaf van ult. 1892 voor Krawang was te hoog, zoodat bij het thans voor dat gewest uitgetrokken lagere cijfer niet aan werkelijke vermindering, maar aan juistere gegevens valt te d nken.

de bezitters van bouwgrond en 2760 dessa's waarzoowel bouwgrond- als erfbezitters bij bedoelde cultuur betrokken waren.

Met opzicht tot de ambtsvelden der dessahoofden en overige dessabestuurders wijst de statistiek aan (zie tabel IV) dat de toestanden ten deze in de verschillende gewesten nog steeds zeer uiteenloopen. Eene vergelijking van de cijfers van ult. 1897 met die van ult. 1892 doet zien, dat — zij het ook dat voor een 11-tal gewesten bedoeld apanagebezit thans tot eene kleinere uitgestrektheid dan op ult. 1892 wordt opgegeven (gezamenlijk 25 009 bouws *minder*) — toch in 4 van diezelfde gewesten, namelijk in Cheribon, Tagal, Banjoemas en Madioen, de toebedeeling van ambtsvelden aan het dessabestuur tot meer dessa's was uitgestrekt, welk laatste bovendien (uitgenomen in Kadoe) het geval was in al de 7 gewesten, met namen Bantam, Preanger Regentschappen, Probolinggo, Bezoeki, Kadoe, Kediri en Madura, waar voor de ambtsvelden van het dessabestuur eene grootere uitgestrektheid dan op ult. 1892 (gezamenlijk 4411 bouws *méér*) wordt opgegeven. In Batavia (alleen het domein Bloeboer rekenende) en in Krawang was de toestand met betrekking tot bedoeld apanagebezit onveranderd gebleven. Voor al de besproken 20 gewesten gezamenlijk wordt thans als apanagebezit der dessahoofden en overige dessabestuurders opgegeven 383 300 bouws verdeeld over 25 331 van de 29 968 dessa's *met* bouwgronden, tegen 403 898 bouws, verdeeld over 25 081 van de 30 248 dessa's *met* bouwgronden, op ult. 1892. Tegen in circa 83 pct. op laatstgenoemden datum, waren dus op ult. 1897 in in ruim 84,5 pct. der dessa's met bouwgronden ambtsvelden afgezonderd. De gewesten, waar in alle of zoo goed als in alle dessa's ambtsvelden worden aangetroffen, zijn nu, behalve Batavia (alleen Bloeboer rekenende), de vijf volgende: Cheribon, Kadoe, Samarang, Madioen en Madura. Overigens is het aantal dessa's zonder ambtsvelden betrekkelijk gering in Kediri, Rembang en Soerabaija (p. m. 4 à 5 pct. van het totaal dessa's met bouwgronden); daarop volgen Japara, Pekalongan, Pasoeroean en Banjoemas (p. m. 8 à 9.5 pct. als voren), Tagal, Bagelen, Bezoeki en Probolinggo (met eene verhouding als voren van respectievelijk 14, 30, 34 en 36 pct.), terwijl eindelijk de toestand het ongunstigst was in Krawang, Preanger Regentschappen en Bantam, waar, op een totaal van respectievelijk 204, 1454 en 1413 dessa's met bouwgronden, het getal dessa's zonder ambtsvelden beliep 190, 1296 en 889 (overeenkomende met p. m. 93, 89 en 63 pct.).

Zeer ongelijk is het ook in de verschillende gewesten gesteld met de uitgestrektheid der ambtsvelden gemiddeld per dessa, welk gemiddelde, bij doorslag over al de in het gewest aanwezige dessa's met apanagebezit, uiteenliep van $2^1/_2$ bouws (Krawang) tot ruim 33 bouws (Cheribon). In 7 gewesten (Bantam, Pasoeroean, Preanger Regentschappen, Batavia, Bezoeki, Kadoe en Soerabaija) liep het gemiddelde tusschen $3^1/_2$ en 6 bouws; in 5 gewesten (Probolinggo, Bagelen, Pekalongan, Madura en Madioen) tusschen $10^1/_2$ en 16 bouws; in 3 gewesten (Tagal, Rembang en Kediri) tusschen 19 en $22^1/_2$ bouws, en in de 3 andere gewesten (Samarang, Banjoemas en Japara) tusschen $25^1/_2$ en $32^1/_2$ bouws.

Overigens wijst de tabel n°. IV nog aan in hoeveel dessa's de ambtsvelden hetzij eens voor altijd zijn vastgesteld, hetzij bij elke verkiezing opnieuw worden bepaald; het eerste was het geval in 14 709, het andere in 10 622 dessa's, welke beide totalen niet veel verschillen van de gegevens dienaangaande verstrekt in de statistiek van ult. 1892. De splitsing, welke gemelde tabel n°. IV verder bevat, doet ten slotte zien dat verwisseling van ambtsvelden nog slechts plaats vond in 2136 dessa's (op ult. 1892 in 3407 dessa's), terwijl de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevonden in 23 195 dessa's (op ult. 1892 in 21 674 dessa's).

Van het in 1876 te Batavia verschenen, doch sedert geheel uitverkochte 1ste deel van het „Resumé betreffende het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden op Java en Madura door de inlandsche bevolking op den grond worden uitgeoefend", zou, ingevolge een gouvernementsbesluit van September 1897, eene nieuwe oplaag worden ter perse gelegd.

Van het denkbeeld om een over dezelfde aangelegenheid handelend resumé betreffende de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo (residentie Menado) van gouvernementswege in druk te geven (zie vorig verslag, blz. 119) is afgezien, op grond dat het resumé nader geoordeeld werd niet genoeg actueele waarde te bezitten. De toestand, zooals die in het stuk was geschetst, toch had wijziging ondergaan niet alleen door de domeinverklaring bij art. 1 van de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1877 n°. 55, welke mede op bedoelde streken toepasselijk is sedert de invoering van rechtstreeksch gouvernementsbestuur aldaar, doch ook door de in 1879 voor de gouvernementslanden der residentie Menado uitgevaardigde ontginnings-ordonnantie (sedert vervangen door die in Indisch Staatsblad 1896 n°. 107).

Op Lombok werden de agrarische onderzoekingen in 1897 voortgezet, ten gevolge waarvan in het district Ampenan (onderafdeeling West-Lombok) eene indeeling tot stand kwam in dessa- en bevloeiingsgebieden. Ook in de onderafdeelingen Midden- en Oost-Lombok had door de betrokken controleurs een irrigatie-onderzoek plaats; in laatstgenoemde onderafdeeling werd dat onderzoek zeer vertraagd, zoowel door ziekte en verwisseling der ambtenaren als door het verplaatsen van het civiel etablissement van Sisi naar Selong.

Over de te volgen gedragslijn bij de oplossing der agrarische quaesties tusschen Baliërs en Sassaks is reeds gehandeld in hoofdstuk C, § 20 (zie blz. 26 hiervóór). In de laatste maanden van 1897 werden van de tusschen die beide deelen der bevolking gerezen geschillen over grondbezit er 357 behandeld en uitgewezen.

§ 2. *Kadaster.*

Het actief dienend personeel van den kadastralen dienst bestond bij het einde van 1897 uit 52 Europeesche ambtenaren en 392 mantri's. De wijze, waarop dit personeel verdeeld was voor de leiding en de uitvoering van het werk, onderging geene noemenswaardige verandering. Hetgeen dienaangaande in het verslag van 1896 (zie blz. 97) werd gezegd, kan geacht worden ook voor 1897 te gelden.

In de residentie Preanger Regentschappen waren van dezen diensttak gemiddeld 15 Europeesche ambtenaren en 150 mantri's werkzaam aan de metingen en het verzamelen van gegevens voor de landrente-regeling, en wel in zeven van de negen afdeelingen van het gewest, zijnde in de afdeeling Limbangan het landrente-kadaster reeds in 1894 voltooid, terwijl in de afdeeling Soekapoera Kollot nog met dit werk moest worden begonnen. Tegen 104 786 bouws in 1896, werden in 1897 gemeten 144 467 bouws bouwgronden, terwijl de oppervlakte, waarvan de kaarten en verdere bescheiden geheel voltooid werden, in beide jaren niet veel verschilde: in 1896 97 410 en in 1897 96 453 bouws. Als tevens uitoefenende de functiën van gouvernements-landmeter werden overigens door het met voormelde landrente-metingen belaste kadaster-personeel in de Preanger Regentschappen nog gemeten en in kaart gebracht 100 in erfpacht gevraagde perceelen woesten grond, ter gezamenlijke grootte van 17 996 bouws, tegen 59 zoodanige perceelen, gezamenlijk 13 490 bouws beslaande, in 1896. Afdeelingsgewijs vindt men de evengenoemde cijfers over 1897 gespecificeerd in bijlage Q hierachter, welk overzicht gelijke gegevens bevat met opzicht tot de 20 andere gewesten van Java en Madura (Djokjokarta daaronder niet begrepen), zoomede tot Sumatra's Westkust, Riouw en onderhoorigheden en Celebes en onderhoorigheden, in welke drie laatstgenoemde gewesten mede kadastrale metingen plaats hadden. (Nopens het verrichte door eenig tijdelijk op Lombok werkzaam gesteld inlandsch personeel van het kadaster — in 1897 waren aldaar onder leiding van den controleur voor de agrarische aangelegenheden 2 mantri's van het kadaster gedetacheerd, wier aantal in den aanvang van 1898 voor ten hoogste zes maanden tot 6 is opgevoerd, — zijn geen numerieke opgaven ontvangen.)

Wat Java en Madura betreft, is voor de gouvernementsresidentiën het eigendomskadaster voltooid, uitgenomen wat Bezoeki betreft, waar de af en toe gestaakte metingen voor dit doel ook in 1897 nog niet weder konden worden opgevat, doordien de werkkrachten geheel in beslag genomen werden voor het opmeten en in kaart brengen van door particulieren in erfpacht gevraagde gronden, terwijl, wat de opmaking van het eigendomskadaster in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta aangaat, dit werk nog alleen in Soerakarta was ter hand genomen, waar in 1897 de meting der hoofdplaats beëindigd werd.

Ter Sumatra's Westkust werd de opmaking van het eigendomskadaster voor de hoofdplaats Padang en voor de afdeelingshoofdplaats Priaman voltooid. De met hetzelfde doel in de residentie Riouw en onderhoorigheden ter hoofdplaats Tandjong Pinang aangevangen metingen werden uitgestrekt tot het overig gouvernementsgebied in het rijk Lingga-Riouw, zoomede tot Ringat, de hoofdplaats der afdeeling Indragiri. Met een en ander zou men

vermoedelijk in 1898 gereed komen. In beide gewesten zijn de daar tijdelijk geplaatste ambtenaren van het kadaster, zooals algemeen op Java en Madura (behalve nog in Djokjokarta) het geval is, met de functiën van gouvernementslandmeter belast. In 1898 zouden bedoelde functiën ook in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden worden uitgeoefend door den ambtenaar van het kadaster, sedert kort (zie vorig verslag, blz. 120) belast met de kadastreering der hoofdplaats Makasser, welke kadastreering in 1897 werd voortgezet gedurende dien tijd van het jaar dat wegens de drassigheid van het terrein niet kon voortgewerkt worden aan de opmeting (in de afdeelingen Noorderdistricten en Takalar) van de zoogenaamde kasoewiang-velden, zijnde die categorie van indertijd aan het Gouvernement vervallen velden, welke van bestuurswege noch aan inlandsche gebruikers in „tesang" (zie blz. 64 hiervóór), noch — tegen betaling van vertiening — aan Europeanen en anderen in vruchtgebruik afgestaan, maar voorloopig in handen van hoofden gelaten waren en door dezen, voor zoover zij ze niet te eigen bate hadden aangehouden, onder de bevolking waren verdeeld. De door het Gouvernement in „tesang" en in vruchtgebruik afgestane velden waren reeds in 1878 en 1879 kadastraal opgemeten, doch de kasoewiang-velden niet. Thans wordt, wat het in 1897 verrichte betreft, medegedeeld, dat in de onderafdeeling Maros van eerstgenoemde afdeeling alle velden, gelegen in de regentschappen Maros, Toerekale-landen, Rilaoet, Riraija en Tanralili, waren opgemeten en in kaart gebracht, waarbij is aangegeven de ligging der tesang- en ornaments-(regents-) velden volgens de kaarten van 1878/1879. In de onderafdeeling Segeri van dezelfde afdeeling Noorderdistricten en in de afdeeling Takalar werden de opmetingen in 1897 beëindigd, terwijl het geheele werk vermoedelijk in 1898 zou afloopen. De uitgestrektheid der gedurende 1897 gemeten en in kaart gebrachte kasoewiang-velden (ten getale van 4770) beliep 1530 bouws.

In tien gewesten van Java, namelijk in die, welke in de jaren 1864 t/m 1879 geheel of gedeeltelijk zijn opgenomen door personeel van de toenmalige „Kadastraal-statistieke opneming", behoort de bijhouding van de kaarten en registers dier opneming mede tot de taak van het personeel van den kadastralen dienst. Over hetgeen voor die bijhouding is verricht, vindt men thans de gewone opgaven mede in eene bijlage hierachter (zie sub II van bijlage Q).

De voor het kadaster (met inbegrip van evengemelde bijhouding), zoomede voor het onderhoud van alle triangulatie-pilaren gedurende 1897 in Indië gedane uitgaven hebben (volgens voorloopige gegevens) bedragen f 615 631, tegen f 622 420 (volgens verbeterde opgaven) in 1896.

Aan ten bate van den lande geïnde salarissen voor verrichtingen vanwege het kadaster ten gerieve van het publiek vloeide gedurende 1897 in 's lands kas f 111 395, tegen f 81 877 in 1896 en f 78 942 in 1895. De in 't vorig verslag (blz. 117) aangekondigde vermindering in het tarief voor de meting en kaarteering van in de buitenbezittingen in erfpacht gevraagde of uitgegeven gronden is in het najaar van 1897 (Indisch Staatsblad n°. 219) ingevoerd.

In de tot dusver over verschillende regelingen verspreide bepalingen nopens den bouw en het onderhoud van pilaren en andere merkteekens, dienende tot het blijvend of tijdelijk op het terrein aangeven van driehoeks- of andere vast bepaalde punten, werd eenheid gebracht door de vaststelling bij gouvernementsbesluit dd. 2 November 1897 n°. 23 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5211) van eene voor alle takken van openbaren dienst gelijkelijk geldende regeling ter zake; zie voor strafbepalingen tegen schending, enz., van die merkteekens Indisch Staatsblad 1897 n°. 258.

In de opmaking van meetbrieven voor grondstukken, die door splitsing of deeling van kadastraal opgemeten onroerende goederen daarvan afgescheiden worden, werd eene vereenvoudiging gebracht door de ordonnantie van 11 November 1897 (Indisch Staatsblad n°. 265).

VI. Transporten.

Van de aannemingscontracten voor transporten, waarmede het departement van binnenlandsch bestuur bemoeienis heeft, liepen er op ult. 1897 tien ten einde, waarvan er zeven opnieuw voor een vijfjarig tijdvak werden uitbesteed. Over het algemeen konden lagere transportloonen worden bedongen dan volgens de afgeloopen contracten moesten worden betaald (verg. bijlage R hierachter). De overige drie transporten, namelijk één voor vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen in en door de residentiën Samarang en Kadoe en een tweetal voor vervoer van gouvernements-reizigers, koffie, gelden, enz. in het gouvernement Sumatra's Westkust (zie de n°s. II, V en VII van bijlage V van het verslag van 1893), werden voorshands niet opnieuw aanbesteed, wat het eerstbedoelde betreft, in afwachting van den uitslag van een aanhangig gemaakt onderzoek naar de mogelijkheid van bezuiniging in sommige pakhuisadministratiën, en wat de beide andere aangaat, met het oog op de wenschelijkheid om deze transporten tegelijk te doen eindigen (namelijk op ult. 1898) met de zoogenaamde Paijakombo- en Solok-transporten (zie nos. IV en V van bijlage T van het verslag van 1894), ten einde alle vier het onderwerp van één aanneming te doen uitmaken. In verband daarmede werd het afgeloopen contract voor het transport in de residentiën Samarang en Kadoe ondershands met één jaar verlengd, terwijl voor de beide transporten ter Sumatra's Westkust mede eene onderhandsche overeenkomst voor 1898 werd gesloten.

Moeielijkheden met de aannemers ter zake van de uitvoering van transportcontracten werden in 1897 niet ondervonden.

In het transport op de reeden van Soerabaija en Tandjong Pinang (Riouw) werd ook gedurende 1897 voorzien door eigen of gehuurde middelen.

VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.

Door de Koninklijke Paketvaartmaatschappij te Amsterdam werd aan hare met de Indische Regeering gesloten overeenkomst voor de bediening van de paketvaart in den Nederlandsch-Indischen Archipel (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4569) gedurende 1897 (het zevende contractsjaar) stipt uitvoering gegeven, terwijl ook de niet-contractueele diensten regelmatig werden onderhouden.

Het aantal geographische mijlen, door de schepen der Maatschappij afgelegd, bedroeg in 1897 en in de twee voorafgegane jaren als volgt:

	1895.	1896.	1897.
op lijnen voor welke subsidie werd genoten	94 658	95 142	94 999
op regelmatige diensten buiten contract	124 895	126 055	140 334
op extra-reizen a)	16 336	24 993	19 256
ter uitvoering van met de Indische Regeering gesloten aannemingscontracten wegens zout- en kolenvervoer b)	3 267	4 078	6 477
door de stoomschepen welke van regeeringswege werden gehuurd voor het overbrengen van troepen en oorlogsmaterieel c)	2 691	6 193	„
in 't geheel derhalve (geographische mijlen)	241 847	256 461	261 066
terwijl op de verschillende lijnen nevenstaand aantal reizigers werd vervoerd:			
gouvernementsreizigers	69 181	91 360	56 606
particuliere reizigers	110 632	121 525	133 842
Te zamen	179 813	212 885	190 448

a) Hieronder vermoedelijk ook de straks te vermelden reizen in de wateren van Banka van het stoomschip *Ophir* krachtens daartoe voor 1896 en 1897 met het Gouvernement gesloten chertepartij.

b) Deze aannemingen betreffen: 1°. het afhalen van zout van Madura ten vervoer naar Java's Zuidkust en Banjoewangi, zoomede (van 1 April af) naar Java's Noordkust en de buitenbezittingen, en 2°. (van 1 Juli 1897 af) het transport van Ombilien-kolen uit Emmahaven naar andere deelen van den Indischen Archipel. Deze aannemingen, waarover gehandeld is in het verslag van 1894 (blz. 261) en in dat van 1896 (blz. 250), verstrijken respectievelijk ult. 1899 en ult. 1905.

c) In 1895 nog ten behoeve van de militaire expeditie naar Lombok en in 1896 voor vervoer van troepen en materieel naar Atjeh.

Uitgenomen eene aanvaring in Juli 1897 tusschen een Fransch zeilschip en het stoomschip *Speelman*, werd in 1897 de vloot der Maatschappij niet door ongevallen van beteekenis getroffen. In Maart 1898 ging haar stoomschip *Gouverneur-Generaal Loudon*, tijdens een hevigen storm, nabij het eiland Saleijer (bezuiden Celebes) geheel verloren.

Bedoelde vloot werd in 1897, behalve met de reeds op blz. 122 van het vorig verslag vermelde stoomschepen *van Swoll*, *van der Lijn* en *Celebes*, met een bruto-inhoud (volgens nadere opgaven) van respectievelijk 1825, 1014 en 2296 ton, nog vermeerderd met het van de Stoomvaartmaatschappij „Rotterdamsche Lloyd" overgenomen stoomschip *Borneo* (bruto groot 2047 ton), terwijl in het voorjaar van 1898 daaraan kon worden toegevoegd het in 't vorig verslag mede reeds genoemde nieuwe stoomschip *Brouwer* (559 ton bruto). In verband met deze uitbreiding en met het vergaan van de *Gouverneur-Generaal Loudon* (groot 1206 ton bruto), bestond in April 1898 de vloot der Maatschappij uit

34 stoomschepen, gezamenlijk metende — volgens de ten aanzien van sommige dier bodems verstrekte gewijzigde opgaven betreffende hunne inhoudsgrootte — bruto 40 258 en netto 25 414 ton, terwijl twee nieuwe stoomschepen, elk van p.m. 1900 ton bruto, welke de namen *van Imhoff* en *Mossel* zullen dragen, hier te lande in aanbouw zijn.

Uitgezonderd ten opzichte van het voor de dienstreizen van den resident van Banka en onderhoorigheden en voor aflossing van het personeel der kustverlichting in Straat Banka gebezigde stoomschip *Ophir* (verg. vorig verslag, blz. 122), werd in 1897 door de Regeering geen gebruik gemaakt van hare bevoegdheid, ingevolge art. 23 der paketvaart-overeenkomst, om te allen tijde *één* of meer aan de Maatschappij toebehoorende schepen te huren.

In de bediening der contractueele lijnen werd in 1897 evenmin wijziging gebracht als in die van de buiten contract bevaren trajecten. Sedert echter werd ten aanzien van den contractueelen dienst n°. XII (eenmaal in de acht weken van Amboina naar Banda en de eilanden in de Harafoera- en Banda-zeeën en terug) bepaald (gouvernementsbesluit van 25 Januari 1898 n°. 15) dat Toeal (Klein-Key), in plaats van enkel op de heenreis, tevens op de terugreis zal worden aangedaan, terwijl in Juni 1898 (gouvernementsbesluit van den 5den dier maand n°. 7), in verband met de tot stand gekomen spoorwegverbinding tusschen Batavia en Soerabaija, de daardoor onnoodig geworden gesubsidieerde dienst n°. VII (wekelijks van Batavia via Samarang naar Soerabaija en terug, waarbij, om de andere reis, zoowel heengaande als terugkeerende, Cheribon, Tagal en Pekalongan moesten worden aangedaan) werd ingetrokken met het tijdstip waarop in genoemde maand Juni de laatste reis op dien dienst zou zijn volbracht. Wat de niet-contractueele diensten betreft, zij vermeld dat in het begin van Mei 1898 door de Maatschappij een, vermoedelijk om de vier weken te bevaren, extra-dienst werd geopend — heen en terug — van Makasser langs de west- en de noordkust van Celebes naar Menado en Gorontalo en verder ook naar de Tomini-bocht, in welke bocht Doeloepi, Pagoeat en, bij wijze van proef, ook de (tijdelijke) controleursstandplaats Posso zullen worden aangedaan.

Een overzicht van de aan anderen dan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorende Nederlandsch-Indische particuliere stoomschepen vindt men in bijlage S hierachter.

Vanwege de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" werd de wekelijksche maildienst tusschen Nederland en Indië ook in 1897 zonder stoornis onderhouden. Door de stoomschepen van de „Nederland" werden buiten den contractueelen maildienst 11 extra-reizen naar Nederlandsch-Indië volbracht, terwijl de cargabooten der „Rotterdamsche Lloyd" 6 reizen deden. Aan de vloot van de „Nederland" ontviel in Mei 1897, door verkoop, het stoomschip *Conrad*, doch daarentegen kon in den aanvang van 1898 de op blz. 122 van het vorig verslag bedoelde nieuwe vrachtboot *Madura* (groot 3411 ton bruto) in dienst worden gesteld, terwijl het voornemen bestond om in 1898 nog ten minste twee vrachtbooten op stapel te zetten. Voorts werden in den loop van 1897 één en in Juni 1898 nog twee nieuwe mailschepen hier te lande op stapel gezet, alle van het type van de in 1896 in de vaart gekomen *Koningin Wilhelmina* (groot 4262 ton bruto), en waarvan het eerstbedoelde, dat den naam *Koning Willem I* zal dragen, in het najaar van 1898 moet worden afgeleverd. De vloot van de „Rotterdamsche Lloyd" verminderde door verkoop met de cargabooten *Gelderland* en *Borneo*. Ter vervanging van die beide vaartuigen werden bij buitenlandsche werven twee nieuwe cargabooten, de *Bogor* en de *Malang*, besteld, welke respectievelijk in September en December 1898 gereed moeten zijn, terwijl plannen voor de aanschaffing van eene nieuwe mailboot in overweging waren.

Ingevolge de slotbepalingen van art. 11 der voorwaarden betreffende het vervoer van gouvernementspassagiers, behoorende bij de met elke der bedoelde Maatschappijen gesloten overeenkomst van 12 November 1892 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4887), moet om de vijf jaren worden onderzocht of wijziging noodig is van de passage-tarieven voor gouvernementspassagiers der 1ste of der 2de klasse. Het in 1897 plaats gehad hebbend eerste onderzoek van dien aard heeft tot de bevinding geleid dat voor wijziging van de tot dusver gegolden hebbende tarieven geen reden bestond.

Vanwege de te Amsterdam gevestigde stoomvaartmaatschappij „Oceaan" werden in 1897 26 reizen (via Liverpool) op Indië gedaan. Door den verkoop van drie stoomschepen en den aankoop van één, daalde het aantal stoomschepen van deze Maatschappij van 11 tot 9.

De in de reeds vermelde bijlage S verstrekte opgaven omtrent enkele andere meer of min geregelde stoomvaartdiensten op Nederlandsch-Indië bepalen zich ook thans weder uitsluitend tot de van Singapore uitgaande lijnen.

VIII. Veeartsenijdienst.

In het vorig verslag (blz. 123/124) werd reeds over de eerste maanden van 1897 medegedeeld dat de veetyphus zich toen achtereenvolgens had geopenbaard in een tweetal afdeelingen der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (December 1896/Januari 1897), in de afdeeling Deli van de residentie Oostkust van Sumatra (Februari 1897), te Olehleh in Atjeh (Maart 1897) en in de residentie Batavia (April 1897). Wat eerstgenoemd gewest betreft, waar gedurende het eerste kwartaal van de aangetaste 3891 beesten reeds 3840 stuks, meest buffels en voor een klein deel ook runderen en paarden, bezweken waren, waarvan alleen in de afdeeling Martapoera 3798, werden er tot ult. Juli 1897 toen de ziekte als geweken kon worden beschouwd, nog 4407 aangetast, uitsluitend in laatstgenoemde afdeeling, van welke nieuwe ziektegevallen er 3386 een doodelijken afloop hadden, en in de overige 1021 gevallen herstel volgde. Onder deze 3386 in April t/m Juli bezweken beesten telde men o. a. 2593 buffels en 476 runderen en voor het overige schapen en geiten. In de afdeeling Deli (Oostkust van Sumatra) bleef de veetyphus ook nog in April en Mei 1897 heerschen en steeg het aantal ziektegevallen, dat op ult. Maart nog 17 beliep, in totaal tot 407, waarvan er 278 een doodelijken afloop hadden, terwijl 5 beesten werden afgemaakt en de overigen herstelden. In November d. a. v. vertoonde de ziekte zich ook ter afdeelingshoofdplaats Bengkalis in laatstgenoemd gewest en in December ter hoofdplaats Tandjong Pinang van de residentie Riouw en onderhoorigheden. Op elke van beide plaatsen werden tot ult. 1897 17 dieren aangetast, die toen alle gestorven waren op een tweetal ziek geblevenen te Tandjong Pinang na. Respectievelijk in Februari en Maart 1898 kon de ziekte op de genoemde plaatsen als geweken worden beschouwd. Onder de in Atjeh aangebrachte ladingen slachtvee kwamen van 1 April tot ult. 1897 507 gevallen van veetyphus voor, waarvan 451 met doodelijken afloop, terwijl 52 beesten werden afgemaakt en 4 herstelden. De in April 1897 in de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia en in Mei d. a. v. ook in de afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang uitgebroken veetyphus was, hoewel sedert Augustus zeer in intensiteit afnemende, eerst einde November geheel geweken. In het geheel werden 955 beesten aangetast, waarvan er 767 stierven, 19 door de eigenaren uit eigen beweging werden afgemaakt en 169 herstelden. Ter beteugeling van de epizoötie was het veterinair toezicht in de residentie Batavia, behalve met het reeds op blz. 124 van het vorig verslag vermelde personeel (één gouvernements-veearts en drie controleurs bij het binnenlandsch bestuur), sedert nog tijdelijk versterkt met de drie in April en Mei 1897 voor den Indischen burgerlijken dienst van hier uitgezonden veeartsen, terwijl de resident bovendien nog de beschikking kreeg over twee inlandsche veeartsen en een twaalftal tijdelijke veemantri's. Na het wijken van de ziekte werden in het begin van 1898 aanvankelijk twee van de drie hiervóór bedoelde controleurs van de hun tijdelijk opgedragen functiën ontheven. In de afdeeling Stad en voorsteden had de ziekte zich over alle districten verspreid en waren 23 kringen van afsluiting moeten worden ingesteld. In de afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang bedroeg het aantal kringen respectievelijk 16 en 2.

Aangezien met vrij groote zekerheid geconstateerd is kunnen worden dat de oorzaak van het uitbreken van veetyphus onder den veestapel in Nederlandsch-Indië steeds moet worden gezocht in van buiten den Archipel aangevoerd vee, werden de te dien opzichte reeds vroeger bevolen voorzorgsmaatregelen bij ordonnantie van 20 December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 294) nog aangevuld met eene bepaling, volgens welke de in Indisch Staatsblad 1893 n°. 110 vervatte regeling der verplichte quarantaine van uit het buitenland aangevoerd vee ook van toepassing is voor vee, afkomstig van plaatsen binnen het gebied van Nederlandsch-Indië, dat te zamen met buitenlandsch vee wordt aangevoerd, terwijl tevens de duur der quarantaine op 12 dagen (in stede van op *ten hoogste* 12 dagen) werd gesteld. Voorts werden de hoofden van gewestelijk bestuur in September 1897 uitgenoodigd om te doen toezien dat, bij uitvoer van vee uit eenig gewest naar andere havens in den Archipel met schepen die ook vreemde havens hebben aangedaan, die schepen zoo mogelijk eerst worden gedesinfecteerd overeenkomstig de in December

1895 gegeven voorschriften (zie het verslag van 1896, blz. 101), terwijl zij in October d. a. v. werden aangeschreven om bij de aanwijzing of nadere aanwijzing hunnerzijds, ingevolge art. 1 van voormeld Indisch Staatsblad 1893 n°. 110, van de plaatsen tot welke de invoer van buitenlandsch vee met het oog op de verplichte quarantaine is te beperken, rekening te houden met de wenschelijkheid dat ter plaatse een deskundige voor de keuring gevestigd zij, hetzij een Europeesche of inlandsche gouvernements-veearts, hetzij een particuliere Europeesche veearts of een militaire paardenarts. Bijaldien op eenige plaats, die noodzakelijk voor den bewusten vee-invoer diende te worden aangewezen, een deskundige als zooeven bedoeld ontbrak, zouden zij zich in het belang van de te treffen voorzieningen te wenden hebben tot den directeur van binnenlandsch bestuur.

Daar de bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 26 voorgeschreven quarantaine van vier weken bij invoer van vee uit Achter-Indië in gewesten buiten Java, Madura en Bali en Lombok (zie vorig verslag, blz. 123) hoogst belemmerend bleek te werken op de distributie van vleesch voor onze troepen in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden is in April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 156) het bedoelde voorschrift voor gemeld gewest buiten werking gesteld en de quarantaine dus teruggebracht tot den gebruikelijken duur van 12 dagen.

Omtrent andere ziekten dan veetyphus, waaronder de Indische veestapel in 1897 te lijden had, kan het volgende worden gemeld.

Miltvuur kwam in belangrijke mate voor in de afdeeling Sidaijoe der residentie Soerabaija, waar van de 1281 aangetaste dieren er 254 stierven en de overige herstelden. Epizoötisch heerschte de ziekte voorts in Krawang, Madura, de afdeelingen Siboga en Mandheling en Angkola (residentie Tapanoli) en de afdeeling Moesi Ilir (residentie Palembang), waar zich respectievelijk 42, 28, 75 (met inbegrip van de 18 die reeds van 't laatst van 1896 dagteekenden) en 18 gevallen voordeden. De aangetaste dieren bezweken allen of bijna allen, uitgenomen in Tapanoli, waar van de 75 gevallen er 53 een doodelijken afloop hadden. In de residentiën Bantam, Probolinggo en Kadoe deden zich overigens nog sporadische gevallen van miltvuur voor. De ziekte, welke zich in Maart 1897 onder het vee in de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang vertoonde (zie vorig verslag, blz. 124), bleek sedert van denzelfden aard te zijn als die, welke in Februari te voren in de afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en Pasoemahlanden van dat gewest was uitgebroken, namelijk enzoötische maagdarmontsteking, waardoor in 1897 in 't geheel 857 beesten werden aangetast, waarvan er 771 stierven. In October 1897 kwam deze ziekte ook voor in de residentie Benkoelen, alwaar van de 7 geconstateerde gevallen er 5 met den dood eindigden.

Evenals in 1896 kwam in 1897 mond- en klauwzeer voor over geheel Java en Madura, met uitzondering van de residentiën Bantam en Krawang. Het cijfer der geconstateerde gevallen bedroeg evenwel meer dan het dubbele van het aantal in 1896, namelijk 24 555, tegen 10 197 in laatstgenoemd jaar (onder beide totalen ook medegerekende de van het voorafgegane jaar overgebleven zieke beesten). De sterfte was echter betrekkelijk gering: in 't geheel toch bezweken 1801 beesten, d.i. ruim 7 pct., terwijl in 1896 957 gevallen een doodelijken afloop hadden, zijnde ruim 9 pct. van het totaal.

Wat de buitenbezittingen betreft, telde men in een 6-tal gewesten (Palembang, Sumatra's Oostkust, Atjeh, Banka, Westerafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden) 1607 gevallen van mond- en klauwzeer, waaronder 555 met doodelijken afloop. Het sterkst heerschte de ziekte in de gewesten Palembang, Westerafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden, waar respectievelijk 784, 160 en 523 beesten werden aangetast, van welke er 222, 10 en 298 stierven.

Septichaemia haemorrhagica openbaarde zich in geringe mate in de residentiën Bantam, Cheribon, Madura, Kediri en Padangsche Bovenlanden; daarentegen deden zich in Madioen niet minder dan 2332 gevallen voor, waarvan 299 met doodelijken afloop.

Kwade en goedaardige droes kwamen, zooals gewoonlijk, vrij algemeen, scalma (influenza), evenals in 1896, alleen in de residentiën Bantam en Krawang voor.

Tot dusver onbekende ziekten, of ziekten welker aard niet voldoende kon worden geconstateerd, vertoonden zich gedurende 1897 op Java en Madura in de gewesten Tagal, Samarang, Japara (met 14 doodelijke gevallen), Padangsche Bovenlanden, Tapanoli en Palembang (gezamenlijk in 518 gevallen met doodelijken afloop), zoomede in de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok (alwaar ter zake van niet met zekerheid te bepalen ziekten 293 beesten bezweken).

De met de nieuwe formatie der Europeesche veeartsen voor den burgerlijken dienst (Indisch Staatsblad 1897 n°. 99) verband houdende nadere regeling van hunne standplaatsen en ressorten kwam tot stand bij gouvernementsbesluit van 19 October 1897 n°. 23, waarbij werd bepaald dat van de vijf veeartsen, met wie de formatie was uitgebreid, er één zal gevestigd zijn ter hoofdplaats Batavia (zullende van de twee alsdan daar aanwezige veeartsen de oudste fungeeren als adviseur voor den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst en de andere aan dezen toegevoegd zijn) en de overige vier respectievelijk te Serang (voor de residentie Bantam), Bondowosso (voor Bezoeki), Pamakassan (voor Madura en Bali en Lombok) en Laboean Deli (voor Sumatra's Oostkust), welke laatste twee ressorten reeds voorloopig waren bezet. Voorts werd het ressort van den veearts te Makasser (voor Celebes en onderhoorigheden) uitgebreid met de Kleine Soenda-eilanden met uitzondering van Bali en Lombok, terwijl eindelijk (Indisch Staatsblad 1897 n°. 250) de bij Indisch Staatsblad 1892 n°. 242 vastgestelde instructie voor de Europeesche gouvernementsveeartsen werd aangevuld en gewijzigd, zoowel ten aanzien van de door hen in te dienen rapporten, als in het belang van een bespoedigd optreden waar zich veeziekten voordoen met een snel doodelijk verloop.

De 20 ressorten voor Europeesche veeartsen waren in den aanvang van 1898 alle bezet, terwijl bovendien nog één veearts à la suite van zijn korps werd gevoerd, sedert October 1896 (zie vorig verslag, blz. 125) tijdelijk belast met werkzaamheden aan het laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie te Weltevreden. Bij gouvernementsbesluit dd. 19 October 1897 n°. 22 werd ter zake van de aanwijzing voor dit doel, voor zoolang zulks noodig zal blijken, van een bij zijn korps à la suite te voeren gouvernementsveearts eene nadere tijdelijke regeling getroffen, bepalende o. a. dat diens werkzaamheden zullen bestaan in het instellen van onderzoekingen aangaande de in Nederlandsch-Indië voorkomende veeziekten, de veepest daaronder begrepen, en dat jaarlijks over ten hoogste f 1430 mag worden beschikt tot aanschaffing van chemicaliën en verdere benoodigdheden, zoomede voor aankoop van proefdieren.

In het belang van de zooeven bedoelde onderzoekingen werden den betrokken hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven (December 1897) om den in hunne gewesten bescheiden veeartsen op te dragen steeds zooveel mogelijk gevolg te geven aan vanwege het laboratorium gedane aanvragen om toezending van materiaal betreffende aan veeziekte gestorven dieren.

Met het oog op eene eventueel noodige vervanging te zijner tijd van den thans met die onderzoekingen belasten veearts is dezerzijds, door tusschenkomst van den directeur van de rijksveeartsenijschool te Utrecht, ter kennis van belanghebbenden gebracht, dat, wanneer weder nieuwe veeartsen voor den Indischen burgerlijken veterinairen dienst zullen noodig zijn, bij voorkeur voor uitzending in aanmerking zullen komen de zoodanigen, die, mits overigens aanbevelenswaardig, zich op pathologisch-anatomische en bacteriologische studiën zullen hebben toegelegd.

Aangaande de inlandsche veeartsen, ten getale van 17, is het volgende gemeld. De tot dusver te Pamakassan (residentie Madura) gevestigde titularis werd, sedert op die hoofdplaats een Europeesche veearts is gestationneerd, naar de havenplaats Kamal op gemeld eiland verplaatst. Kort daarop werd deze inlander tijdelijk ter beschikking gesteld van den resident van Soerabaija, in welk gewest zijne diensten voor het oogenblik meer noodig waren. Ook werd een der inlandsche veeartsen, tot dusver te Samarang werkzaam, naar de residentie Oostkust van Sumatra gedirigeerd. Als hulpdeskundigen tijdens de in de residentie Batavia geheerscht hebbende veepest werden aldaar tewerkgesteld de te Pandeglang (Bantam) gestationneerde inlandsche veearts en laatstelijk één van die welke in het gouvernement Sumatra's Westkust waren geplaatst. Hoewel in 1895 werd besloten om van verdere opleiding van inlandsche veeartsen af te zien (zie het verslag van 1896, blz. 100), werd aan een in 1894 aangenomen kweekeling (de eenige die nog in opleiding was) alsnog toegestaan om zich te gelegener tijd aan het examen voor bedoelde betrekking te onderwerpen.

Het in het verslag van 1896 (blz. 101) besproken plan om, nu vacatures in het korps inlandsche veeartsen niet meer zullen worden aangevuld, aan sommige der Europeesche gouvernementsveeartsen de beschikking te geven over eenige niet veterinair opgeleide inlandsche helpers, is in den aanvang van 1898 tot

verwezenlijking gekomen. In Februari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 80) is namelijk machtiging verleend om voor die bestemming onder het personeel van den burgerlijken veeartsenijdienst aanvankelijk een 10-tal mantri's op te nemen.

Tegen f 93 155 (volgens verbeterde opgaven) in 1896, werd in 1897 ten behoeve van den burgerlijken veeartsenijdienst uitgegeven f 125 666. Onder laatstgemelde som was begrepen f 21 428 wegens maatregelen ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke ziekten onder hoornvee en paarden. In 1896 was te dier zake besteed (volgens nadere gegevens) f 14 781.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs.

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden.*

De gang van zaken op dit gebied kan in bijzonderheden worden gekend uit het zeer onlangs te Batavia in druk verschenen uitvoerig jaarverslag over 1897 betreffende het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen in Nederlandsch-Indië, waarvan als naar gewoonte een exemplaar afzonderlijk aan de Staten-Generaal wordt aangeboden.

In de volgende mededeelingen zal men zich daarom meer tot hoofdzaken of algemeene opgaven bepalen.

Middelbaar onderwijs.

Uit het volgend overzicht betreffende de in 1896 en 1897 aan de gouvernements-inrichtingen voor middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië ten koste gelegde uitgaven en de daartegenover staande ontvangsten kan blijken dat over het algemeen de kosten over 1897 hooger waren dan over 1896, terwijl de ontvangsten wegens schoolgelden een weinig terugliepen.

INRICHTINGEN.	Uitgaven (behalve voor de gebouwen). a)		Ontvangsten wegens schoolgelden (voor zooveel bij het einde van het jaar reeds overgebracht bij 's lands kas).	
	1896.	1897.	1896.	1897.
Gymnasium Willem III te Batavia, afd. A. (Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus) . .	b) f *183 749	f 188 180	f *32 624	f 34 891
Gymnasium Willem III te Batavia, afd. B. (Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde)	38 100	37 900	13 450	10 800
Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia . .	30 420	32 920	* 6 801	5 483
Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Samarang	*125 575	130 903	*16 142	17 925
Idem te Soerabaija	*144 902	144 860	22 549	20 802
Burgeravondschool te Soerabaija	* 26 535	29 885	c)	c)
Totalen	f *549 281	f 564 648	f * 91 566	f 89 901

a) Aan lokaalhuur, onderhoud en herstelling van gebouwen werd in 1897 p. m. f 3900 besteed, d. i. evenveel als in 1896.

b) De sommen, waarbij een * is geplaatst, zijn aan nader ingekomen (verbeterde) opgaven ontleend.

c) Aan deze inrichting wordt kosteloos onderwijs gegeven.

Ten aanzien van elke der bovengenoemde inrichtingen in het bijzonder, zoomede ten aanzien van de particuliere ambachtsscholen te Batavia en Samarang is verder het volgende te vermelden.

1°. Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde te Batavia (afd. B van het Gymnasium Willem III).

Het aantal leerlingen, hetwelk op ult. 1896 53 bedroeg, werd in den loop van den cursus 1896/97 met 4 vermeerderd, zoodat deze cursus sloot met een totaal van 57 leerlingen, die, op 5 na, het onderwijs in alle vakken volgden.

Tot het afleggen van het 2de gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen werden in 1897 21 leerlingen toegelaten, van wie 11 slaagden. Aan het 1ste gedeelte van bedoeld examen onderwierpen zich 26 leerlingen, deels van het 1ste, deels van het 2de studiejaar, van wie 16 slaagden.

De nieuwe cursus (1897/98) begon met 40 leerlingen (daaronder 1 voor enkele vakken), welk aantal, door de latere inschrijving van nog 1 leerling voor enkele vakken, bij het einde van 1897 geklommen was tot 41. Op 4 na, die eene hoogere burgerschool hier te lande hadden bezocht, waren allen afkomstig van hoogere burgerscholen in Indië.

2°. Hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Batavia (afd. A van het Gymnasium Willem III), Samarang en Soerabaija.

Het aantal aanvragen om toelating tot deze inrichtingen was in 1897 weder grooter dan in 1896. Er meldden zich namelijk 266 jongens en 39 meisjes aan, d. i. 13 en 16 meer dan in 1896, en van die 305 adspiranten voldeden er aan het toelatingsexamen nagenoeg 66 pct., tegen 60 pct. van de 276 adspiranten in 1896.

Bij de hoogere burgerschool te Batavia en bij die te Samarang moest dan ook weder tot splitsing of nadere splitsing van studiejaren overgegaan, en in verband daarmede het aantal leeraren tijdelijk vermeerderd worden, zoodat hun aantal, ongerekend de onderwijzers in gymnastiek en wapenhandel, ult. 1897 gestegen was tot 27 te Batavia en 17 te Samarang, bij eene verdeeling der leerlingen in respectievelijk 13 en 8 klassen. Te Soerabaija bleef het aantal leeraren 19 en dat der klassenafdeelingen 9 bedragen. Waar de tijdelijke versterking van leerkrachten een duurzaam karakter bleek te moeten aannemen, werd op de tijdelijk vervulde plaatsen definitief bij de formatie van het leeraarspersoneel gerekend; verg. Indisch Staatsblad 1898 n°s 20 en 30.

Zonder hen te rekenen, die als toehoorders waren ingeschreven, telden de drie inrichtingen bij het begin van den cursus 1897/98 gezamenlijk 579 en op 31 December 1897 558 leerlingen (te Batavia 256, te Samarang 164 en te Soerabaija 138). Onder bedoelde 558 leerlingen waren 44 meisjes (te Batavia 7, te Samarang 32 en te Soerabaija 5) en onder de 514 jongens 10 zoons van inlanders en 4 van Chineezen.

Aan de overgangs-examens onderwierpen zich in 1897 450 leerlingen, waarvan 317 (of 70.4 pct.) met goed gevolg. In 1896 waren er van de 432 geëxamineerden 312 (d. i. 72.2 pct.) tot een hooger studiejaar bevorderd kunnen worden. Daarentegen was thans het percentage der geslaagden in het eindexamen (45 van de 55 candidaten die zich aan het examen in zijn vollen omvang onderwierpen) hooger dan in 1896, namelijk 81.8 pct., tegen toen 71.7 pct. Het verslag der met de afneming van het examen belast geweest zijnde commissie is gepubliceerd als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 24 Augustus 1897.

Gedurende den in 1897 geëindigden cursus werden als leerling afgeschreven zonder examen te hebben afgelegd 180 jongelieden (te Batavia 56, te Samarang 56 en te Soerabaija 68), doch 23 hunner lieten zich later weder inschrijven. In 1896 was dit laatste het geval geweest met 14 van de 134 leerlingen, die zich toen hadden laten afschrijven zonder examen te hebben afgelegd.

Het schoolverzuim was in 1897 bij elke der drie hoogere burgerscholen minder dan in 1896; het bedroeg namelijk te Batavia 4.7, te Samarang 4 en te Soerabaija 5 pct., tegen respectievelijk 6.8, 4.5 en 8.5 pct. in laatstgenoemd jaar.

Uit het Siam-fonds en het „Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen" genoten te Batavia respectievelijk 2 en 8 leerlingen ondersteuning in de kosten hunner studie. Te Samarang werden eenige leerlingen in de kosten hunner studiën tegemoetgekomen vanwege het studiefonds „Midden-Java" aldaar.

3°. Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia.

Bij de overgangs-examens tot den cursus 1897/98, waaraan al de leerlingen der twee laagste studiejaren deelnamen, werden uit het 1ste studiejaar 14 van de 16, en uit het 2de 9 van de 10

tot eene hoogere klasse bevorderd, terwijl de 4 leerlingen van het 3de studiejaar met goed gevolg het eindexamen aflegden. De uitslag van het toelatings-examen was, dat van de 40 candidaten, allen voor het 1ste studiejaar, 30 slaagden, waarvan 25 zich als leerling voor den nieuwen cursus lieten inschrijven. Het schooljaar 1897/98 begon met 47 gewone leerlingen, terwijl zich 1 toehoorderes aanmeldde. Ult. 1897 telde de school 46 gewone leerlingen en 1 toehoorderes.

Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 3.7 pct., tegen 4.5 pct. in 1896.

4°. Burgeravondschool te Soerabaija.

Door toeneming van het aantal leerlingen werd splitsing van het 3de studiejaar noodig, in verband waarmede met het begin van den cursus 1897/98 de formatie van het onderwijzend personeel tijdelijk werd uitgebreid van 17 tot 19 leeraren, terwijl reeds in Februari 1897, in verband met de bestaande behoefte, machtiging was verleend om het aantal assistenten tijdelijk van 2 op 3 te brengen. Feitelijk waren echter in 1897 slechts 2 assistenten beschikbaar, doch de betrekking van den ontbrekenden titularis werd voorloopig door een der andere assistenten, nevens zijne eigen functiën, waargenomen.

Terwijl de in 1897 afgeloopen cursus eindigde met 142 gewone leerlingen en 14 toehoorders, waarvan respectievelijk 3 en 7 in de 4de of hoogste klasse, begon het schooljaar 1897/98 met 175 gewone leerlingen (waaronder 133 van den vorigen cursus) en weder met 14 toehoorders. Van de bedoelde 175 gewone leerlingen behoorden er 75 tot het 1ste, 52 tot het 2de, 35 tot het 3de en 13 tot het 4de studiejaar. Het getuigschrift van goed volbrachten cursus werd in 1897 uitgereikt aan de 3 leerlingen van de hoogste klasse van het toen afgeloopen schooljaar en aan 1 leerling uit het 4de studiejaar van den nieuwen cursus. Aan de in Mei 1897 afgenomen examens voor opzichter bij den waterstaat namen deel 2 leerlingen en 3 toehoorders der 4de klasse, waarvan slaagden 1 leerling en 3 toehoorders. Het examen voor leerling-machinist der gouvernementsmarine werd met goed gevolg door 4 leerlingen afgelegd.

In verband met later voorgekomen mutatiën telde de school bij het einde van 1897 153 leerlingen en 20 toehoorders. Van deze 173 ingeschrevenen wenschten er 127 zich te bekwamen voor bouwkundige en 46 voor machinist; 115 van hen vonden gelegenheid tot practische oefening in eenig handwerk, en wel 90 bij gouvernements- en 25 bij particuliere werkplaatsen. Voor de meesten der ingeschrevenen liep de leeftijd tusschen de 15 en 20 jaar.

5°. Bataviasche ambachtsschool.

De aan deze particuliere inrichting toegekende vaste gouvernementssubsidie van f 500 's maands werd met ingang van 1 Januari 1898 verhoogd tot f 1000 's maands.

Het leerjaar 1896/97 begon met 91 leerlingen (67 in den smeedeen 24 in den timmercursus). Uit den smeedcursus lieten zich 25 en uit den timmercursus 13 leerlingen afschrijven. Van deze laatsten onderwierpen zich 2 met goed gevolg aan het examen voor opzichter bij den waterstaat. De 7 leerlingen, die bij het einde van den cursus 1896/97 nog het 3de studiejaar uitmaakten, verkregen allen het einddiploma. Van dezen slaagden 3 in het examen voor leerling-machinist bij de gouvernementsmarine.

De talrijkheid der aanvragen om toelating tot den cursus 1897/98 noopte tot het instellen van een admissie-examen, waarvan de eischen overeenkomen met die van het klein-ambtenaarsexamen.

Het onderwijs werd bij het begin van het nieuwe schooljaar uitgebreid met een driejarigen cursus voor de theoretische opleiding tot opzichter bij den waterstaat. Tot dusver was aan adspirant-opzichters alleen practisch onderwijs gegeven.

Door aanneming van nieuwe leerlingen waren bij het begin van den cursus 1897/98 ingeschreven 73 leerlingen (27 in het 1ste, 27 in het 2de en 19 in het 3de studiejaar), waarvan 53 adspirant-machinisten en 20 adspirant-bouwkundigen, die nu allen zoowel theoretisch als practisch onderwijs genoten.

Over het op 30 Juni 1897 geëindigde boekjaar der inrichting beliepen de uitgaven f 26 072, waaronder f 14 065 wegens salarissen van de onderwijzers en verder o. a. f 3762 voor uitbreiding der localiteit, zoomede f 1500 voor terugbetaling van opgenomen geld. De ontvangsten bedroegen f 19 426, waaronder f 6000 aan gouvernements-subsidie.

6°. Samarangsche ambachtsschool.

Ook deze particuliere inrichting bleef gedurende 1897 in het genot van eene subsidie uit 's lands kas van f 500 's maands.

De cursus 1896/97, begonnen met 47 leerlingen, eindigde, nadat 7 der in den loop van dat schooljaar afgeschrevenen met gunstig gevolg het examen van leerling-machinist bij de gouvernementsmarine hadden afgelegd, met 37 leerlingen, waarvan 24 in het 1ste, 11 in het 2de en 2 in het 3de studiejaar, welke beide laatsten het einddiploma der school verwierven en de inrichting verlieten.

Bij de overgangs-examens voor den cursus 1897/98 werden 19 leerlingen van het 1ste en 9 van het 2de studiejaar tot eene hoogere klasse bevorderd. Deze lieten zich allen voor den cursus 1897/98 inschrijven, terwijl ook de niet-bevorderden de lessen bleven volgen. Daar 26 nieuwe leerlingen werden toegelaten (25 in het 1ste en 1 in het 2de studiejaar), begon alzoo het schooljaar 1897/98 met 61 leerlingen (30 in het 1ste, 22 in het 2de en 9 in het 3de studiejaar).

Over het op 30 Juni 1897 geëindigde boekjaar der inrichting bedroegen de inkomsten (ongerekend de netto opbrengst ad f 4270 van eene geldloterij, groot f 10 000) f 14 262, waaronder f 6000 aan gouvernements-subsidie, tegen f 14 676 aan uitgaven.

Lager onderwijs.

Reglementen op het lager onderwijs. Het in 1894, te gelijk met het nieuwe reglement op het lager onderwijs voor Europeanen, ingevoerde nieuwe schoolreglement (Indisch Staatsblad 1894 n°. 193) werd bij gouvernementsbesluit dd. 8 Juni 1898 (Indisch Staatsblad n°. 186) o. a. aangevuld met de bepaling dat, waar in bedoeld schoolreglement sprake is van kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, daartoe ook gerekend worden de kinderen, van wie slechts één der ouders, hetzij de vader, hetzij de moeder, tot genoemde categorie behoort.

Normaalscholen en akte-examens. De normaalschool te Batavia telde bij het begin van 1897 29 leerlingen (11 mannen en 18 vrouwen). In den loop van genoemd jaar werden 15 leerlingen af- en 11 ingeschreven, zoodat bij het einde van het jaar de lessen gevolgd werden door 25 leerlingen (8 mannen en 17 vrouwen). Bij de normaalschool te Soerabaija begon het jaar met 16 leerlingen (6 mannen en 10 vrouwen). In den loop van 1897 werden 7 leerlingen afgeschreven en 6 toegelaten, zoodat het jaar eindigde met 15 leerlingen (5 mannen en 10 vrouwen). Onder de afgeschrevenen waren er te Batavia 5 en te Soerabaija 3, die de hoofdakte behaalden.

Particuliere gelegenheden, om zich voor akte-examens voor te bereiden, waren: de normaalklassen tot opleiding van onderwijzeressen bij vier particuliere meisjesscholen: twee te Batavia, te zamen met 48, en twee te Soerabaija, te zamen met 25 leerlingen; eene normaalschool voor onderwijzeressen te Samarang met 17 leerlingen (de aan deze inrichting verbonden voorbereidende cursus hield op te bestaan). Aan de twee particuliere meisjesscholen te Batavia waren nog cursussen ter voorbereiding voor het hoofdakte-examen verbonden, te zamen met 16 leerlingen. De vroeger vermelde „Bataviasche normaalschool tot opleiding van onderwijzeressen", alsmede de cursussen voor het handteekenen en voor de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek te Samarang werden opgeheven.

Aan de in 1897 te Batavia, Samarang en Soerabaija gehouden akte-examens werd deelgenomen door 135 personen, waaronder 11, die zich voor twee akten hadden aangemeld, zoodat het geheele aantal gevraagde akten 146 bedroeg. Van deze 146 examens werden 104 met gunstigen uitslag afgelegd; 13 akten werden aan mannen en 91 aan vrouwen uitgereikt.

Openbare lagere scholen. In den loop van 1897 werd te Ambarawa (Samarang) eene openbare *eerste* (d. i. uitsluitend voor betalende leerlingen bestemde) lagere school geopend en daardoor het aantal gemengde gouvernementsscholen te dier plaatse op 2 gebracht. Op Java en Madura werd dientengevolge bij het einde van 1897 (op de in bijlage T van 't vorig verslag[1]) genoemde 71 hoofd- en andere plaatsen) openbaar lager onderwijs gegeven in 100 gemengde scholen en 25 meisjesscholen, terwijl in de buitenbezittingen (op 27 hoofd- en andere plaatsen: zie mede genoemde bijlage T) het aantal gemengde scholen 32 en

[1]) Vermits dezelfde gegevens, als in de aangehaalde bijlage vervat, ook voorkomen in het Jaarlijks in druk verschijnende afzonderlijk „Algemeen verslag" betreffende het Europeesch onderwijs in Nederlandsch-Indië (zie den aanhef van dit hoofdstuk) wordt het overbodig geacht om bedoeld overzicht, bevattende numerieke opgaven betreffende de gouvernements- en particuliere lagere scholen voor Europeanen voor elke plaats in het bijzonder, verder onder de bijlagen van het Koloniaal Verslag op te nemen.

dat der meisjesscholen 6 bleef bedragen. Onder het totaal van 163 openbare lagere scholen waren er 53 (onder de 162 op ult. 1896 51), waar meer uitgebreid lager onderwijs werd gegeven, en wel 41 op Java en Madura en 12 in de buitenbezittingen.

Ongerekend 11 vrouwelijke kweekelingen (allen — op één na — in het bezit der akte van onderwijzeres), bestond op ult. 1897 het onderwijzend personeel, bij de verschillende openbare lagere scholen in functie, uit 363 onderwijzers en 164 onderwijzeressen, doch het totaal der tot het openbaar lager onderwijs behoorende onderwijzers en onderwijzeressen, d. i. met inbegrip van het personeel met buitenlandsch verlof en op non-activiteit, zoomede dat, gedetacheerd bij het middelbaar en het inlandsch onderwijs, beliep respectievelijk 413 en 190, van wie er 383 en 86 in het bezit waren van de hoofdakte.

In 1897 traden 27 onderwijzers en 17 onderwijzeressen nieuw in dienst.

Bij het einde van genoemd jaar telden de gezamenlijke Europeesche openbare lagere scholen 14 526 leerlingen (8388 jongens en 6138 meisjes), zijnde 246 meer dan op ult. 1896; het aantal betalende nam toe met 185 (van 7129 tot 7314), dat der nietbetalende met 61 (van 7151 tot 7212). Onder deze cijfers waren begrepen 431 kinderen van Christen-inlanders, 758 van andere inlanders en 228 van vreemde oosterlingen (waaronder respectievelijk 135, 40 en 17 meisjes); op ult. 1896 bedroegen deze getallen (jongens en meisjes te zamen) 397, 756 en 212.

Ingevolge vroeger verleende machtigingen werden gedurende 1897 in 18 residentiën van Java en Madura 29, en in 4 gewesten van de buitenbezittingen 11 inlandsche knapen, bestemd om later voor de betrekking van dokter-djawa te worden opgeleid, gratis toegelaten tot de Europeesche scholen, met name tot die welke niet uitsluitend voor betalende leerlingen zijn aangewezen.

In verband met hunne vorderingen waren op ult. 1897 de leerlingen aldus verdeeld: 6869 leerlingen bevolkten de laagste, 5677 de middelste en 1980 de hoogste klassen, dat is respectievelijk 84, 101 en 61 meer dan bij het einde van 1896. In den loop van 1897 werden 5913 leerlingen van de schoollijsten afgevoerd, namelijk 777 wegens volbrachten leertijd en 5136 om andere redenen. De laatstbedoelde leerlingen werden echter voor het meerendeel na korteren of langeren tijd elders, of aan de scholen die zij verlaten hadden, weder ingeschreven. Aan alle scholen — op één na — kwamen leerlingen voor, die ver genoeg gevorderd waren om eene hoogste klasse te vormen; bij het einde van 1896 ontbrak nog eene hoogste klasse aan 8 scholen.

Het schoolverzuim beliep in 1897 gemiddeld 17 dagen per leerling, tegen $18^1/_2$ dag in 1896.

Het aantal leervakken werd uitgebreid: aan de school te Wonosobo (Bagelen) en aan die te Medan (Oostkust van Sumatra) met de beginselen der Fransche taal en aan één van de twee scholen ter hoofdplaats Pekalongan (de niet uitsluitend voor meisjes bestemde) met de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek.

Aan alle openbare lagere scholen — op twee na — waren kinderbibliotheken verbonden, welke in 1897 met ruim 3300 boekdeeltjes werden aangevuld.

Over 1896 (volgens verbeterde opgaven) en over 1897 (volgens voorloopige opgaven) bedroegen de uitgaven voor het Europeesch openbaar lager onderwijs en de ontvangsten wegens schoolgelden (ook die aan de normaalscholen geïnd) als volgt:

	1896.	1897.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 911 843	f 1 977 786
Gebouwen, huishuur, enz.	519 121	517 175
Te zamen a)	f 2 430 964	f 2 494 961
Geïnde schoolgelden { openbare lagere scholen	f 268 888	f 275 343
Geïnde schoolgelden { normaalscholen	2 760	2 610
Te zamen	f 271 648	f 277 953
Blijft ten laste van den lande	f 2 159 316	f 2 217 008

a) Het hier uitgetrokken totaal van 1896 is f 18 040 en dat van 1897 f 17 997 hooger dan de opgaven in het afzonderlijk schoolverslag. De reden van het verschil is niet opgegeven.

Particuliere scholen. Het aantal particuliere scholen bleef onveranderd, namelijk 6 enkel voor gewoon en 13 tevens voor meer uitgebreid lager onderwijs (verg. vorig verslag, bijlage T). Twee der laatstbedoelde scholen (1 te Batavia en 1 te Meester-Cornelis) van de „Vereeniging tot het oprichten, besturen en in stand houden van scholen met den Bijbel” ontvingen voor 1897 te zamen eene subsidie uit 's lands kas, groot f 5717, tegen f 5765 in 1896. Ook ten behoeve van de door eene andere mede als rechtspersoon erkende vereeniging onderhouden meisjesschool te Soerabaija werd over 1897 eene gouvernementssubsidie toegekend, en wel voor zooveel betreft het aan die school gegeven lager en meer uitgebreid lager onderwijs. Die subsidie werd bepaald op f 3350, terwijl bovendien f 1200 werd verstrekt ter tegemoetkoming in de kosten van de inrichting der school, die van het lokaal niet daaronder begrepen. Onder de 19 particuliere scholen tellen de 3 weeshuisscholen te Samarang (2 van het Roomsch-katholieke en 1 van het Protestantsche weeshuis), en voorts 7 scholen, bijna alle ook voor meer uitgebreid lager onderwijs, die onder leiding staan van zusters of broeders van verschillende Roomsch-katholieke congregatiën (2 te Batavia, 2 te Samarang, 2 te Soerabaija en 1 te Padang).

Tegen op 10 plaatsen bij het einde van 1896, werden op ult. 1897 op 11 plaatsen 13 particuliere namiddagscholen of avondcursussen aangetroffen voor enkele vakken van het lager of meer uitgebreid lager onderwijs. Deze inrichtingen werden op laatstgemelden datum bezocht door 194 leerlingen (44 meer dan het jaar te voren). Onder bedoelde 194 leerlingen telden 21 inlanders.

Als onderwijzend personeel waren aan de gezamenlijke particuliere scholen verbonden 35 onderwijzers en 121 onderwijzeressen, ongerekend 7 vrouwelijke kweekelingen.

Het getal leerlingen klom in 1897 van 2970 tot 3114 (895 jongens en 2219 meisjes). Onder de leerlingen kwamen 60 kinderen van inlandschen of daarmede gelijkgestelden landaard voor (15 meer dan bij het einde van 1896), namelijk 43 kinderen van inlanders (niet-Christenen), onder wie 11 meisjes, en 17 kinderen van vreemde oosterlingen, onder wie mede 11 meisjes. Van de 796 leerlingen, die de particuliere scholen in 1897 verlieten, hadden er 225 al de vakken doorloopen. Naar schoolklasse waren de 3114 leerlingen op ult. 1897 verdeeld als volgt: laagste klasse 1208, middelste 1108 en hoogste 798.

Van de 2 in het vorig verslag vermelde teekencursussen te Samarang werd er één gestaakt; de andere bleef bestaan en een nieuwe werd geopend; deze laatste telde op ult. 1897 12, de andere 18 leerlingen. Verder werd te Magelang (Kadoe) eene particuliere teekenschool heropend, die aanvankelijk door 4 leerlingen bezocht werd.

De gymnastiek-cursus te Batavia werd tijdelijk gesloten; die te Samarang, te Soerakarta, te Djokjokarta, te Soerabaija (nieuw) en te Makasser telden op ult. 1897 gezamenlijk 199 leerlingen.

Scholen voor voorbereidend onderwijs, op laatstgenoemd tijdstip ten getale van 34 (dat is 3 meer dan bij het einde van 1896), werden aangetroffen op 16 plaatsen van Java en op 5 in de buitenbezittingen. Het totaal der leerlingen aan deze inrichtingen bedroeg 1826 (125 meer dan op ult. 1896), waaronder 26 kinderen van inlanders en 9 van vreemde oosterlingen.

§ 2. *Onderwijs voor inlanders.* [1])

Openbaar onderwijs.

Reorganisatie van het inlandsch onderwijs; wijzigingen van organieke regelingen betreffende bedoeld onderwijs. Met inachtneming van de blijkens blz. 130 van het vorig verslag door verschillende hoofden van gewestelijk bestuur ingediende nadere voorstellen werd de bij het Koninklijk besluit van 28 September 1892 n°. 44 (Indisch Staatsblad 1893 n°. 125) vastgestelde reorganisatie van het inlandsch onderwijs, ingevolge verschillende gouvernementsbesluiten van December 1897 en de eerste vier maanden van 1898, achtereenvolgens ingevoerd in 20 van de 22 gewesten van Java en Madura, en daar reeds in Mei 1894 (verg. het verslag van 1895, blz. 127) te dezer zake voor de scholen in de residentie Rembang het noodige was bepaald, bleven nog alleen de scholen in de residentie Soerabaija te klassificeeren over. In al de bedoelde 20 gewesten werden de bestaande openbare inlandsche scholen gerangschikt onder de scholen der 2de klasse, bedoeld sub *b* der 1ste alinea van art. 1 van voormeld Koninklijk besluit, d. i. onder de eigenlijke volksscholen, terwijl daarnevens (in 2 gevallen echter met opheffing van op den ouden voet bestaande scholen) de opening bevolen werd van 23 scholen der 1ste klasse als bedoeld sub *a* der aangehaalde alinea, scholen namelijk meer in het bijzonder bestemd voor de kinderen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke of gegoede inlanders. Deze scholen

[1]) Volgens berichten van Mei 1898 was toen te Batavia in bewerking het in druk uit te geven vijfde „Algemeen vijfjaarlijksch verslag van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch-Indië”, loopende over de jaren 1893 t/m 1897.

Over de (particuliere) scholen voor vreemde oosterlingen zie de laatste rubriek van deze paragraaf.

zullen gevestigd worden op 15 gewestelijke en 8 afdeelingshoofdplaatsen, verdeeld over 18 van de bedoelde 20 gewesten, d. i. met uitzondering van de residentie Batavia, waar zoodanige 1ste klasse-school vooralsnog kon ontbeerd worden, zoomede van de residentie Djokjokarta, waar de in 1890 ter hoofdplaats vanwege den sultan gestichte srimenganti-school (verg. o. a. het verslag van 1894, blz. 113) reeds op voldoende wijze in de behoefte voorzag. Enkel op de gewestelijke hoofdplaats zal nu eene 1ste klasse-school geopend worden in de volgende 12 gewesten: Bantam, Krawang, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Probolinggo, Bagelen, Kadoe, Soerakarta en Kediri; — verder enkel op afdeelingshoofdplaatsen in 3 gewesten, namelijk in Bezoeki te Bondowosso, in Banjoemas te Poerwokerto en op Madura te Bangkallan en te Sumanap, — en eindelijk zoowel op de gewestelijke hoofdplaats als op één of meer afdeelingshoofdplaatsen mede in 3 residentiën, en wel in de Preanger Regentschappen ter hoofdplaats Bandong en op de afdeelingshoofdplaatsen Tjiandjoer en Tassikmalaija, in Pasoeroean ter hoofdplaats Pasoeroean en op de afdeelingshoofdplaats Malang, en in Madioen ter hoofdplaats Madioen en op de afdeelingshoofdplaats Ponorogo.

In de buitenbezittingen, waar de reorganisatie van het inlandsch onderwijs reeds in 1894 (zie het verslag van 1895, blz. 127) haar beslag had gekregen in de gewesten Palembang, Atjeh en onderhoorigheden, Oostkust van Sumatra, Banka en onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo, Celebes en onderhoorigheden, Amboina en Ternate en onderhoorigheden, werd zij bij eenige gouvernementsbesluiten van Januari, Februari en April 1898 ook ingevoerd in de gewesten Lampongsche Districten, Riouw en onderhoorigheden, Billiton, Menado, Timor en onderhoorigheden en Bali en Lombok. Ook hier werden de bestaande scholen gerangschikt onder de scholen der 2de klasse, terwijl alleen te Menado de oprichting van eene 1ste klasse-school werd bevolen, en wel door splitsing van eene bestaande school. Derhalve moest nog in drie gewesten (Sumatra's Westkust, Benkoelen en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) de klassificeering der inlandsche openbare scholen plaats hebben.

Daar verscheidene scholen een belangrijk grooter aantal geregeld opkomende leerlingen telden dan het bij art. 3 van het nieuwe schoolreglement (Indisch Staatsblad 1893 n°. 128) voor de 2de klasse-scholen aangenomen maximum van 110 kinderen, is in Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 206), met wijziging van bedoeld art. 3, voor de 2de klasse-scholen hetzelfde maximum (210) aangenomen, dat voor de 1ste klasse-scholen geldt, terwijl, in verband daarmede, ook wijziging gebracht is in art. 14 van het schoolreglement, regelende per school de sterkte van het onderwijzend personeel in verhouding tot het cijfer der gemiddeld opkomende leerlingen. Regelmatigheidshalve werd bij gouvernementsbesluit dd. 3 Juli 1898 n°. 19 alsnog goedgekeurd dat bij de bedoelde sterk bevolkte scholen der 2de klasse reeds van de invoering der nieuwe indeeling af een grooter hulppersoneel was in dienst gehouden dan, in verhouding tot het aanvankelijk vastgestelde maximum van 110 leerlingen, bij voormeld art. 14, zooals het tot dusver luidde, was toegestaan.

Art. 11 van het schoolreglement, houdende algemeene regelen nopens de dagen waarop geen school wordt gehouden, werd in September 1897 (Indisch Staatsblad n°. 222) in tweeërlei opzicht gewijzigd of aangevuld, met de bedoeling om, naar gelang van plaatselijke omstandigheden, aan de schoolcommissiën vrijheid te laten: 1°. wat de inlandsche openbare scholen in het algemeen betreft, om den wekelijkschen sluitingsdag, indien daarvoor niet de Zondag wordt gekozen, ook op een anderen dag der week dan Vrijdag te bepalen (tot dusver was de keuze gelaten tusschen Zondag en Vrijdag), eene wijziging, hierdoor gemotiveerd dat op vele plaatsen, althans op Sumatra, op den passardag geen onderwijs placht gegeven te worden, omdat op dien dag de leerlingen toch afwezig bleven, en 2°. wat de scholen betreft, die uitsluitend door Christenkinderen worden bezocht, om extra-sluitingsdagen toe te staan, namelijk ten hoogste twee, ter gelegenheid dat de plaats in dienst wordt bezocht door een Europeeschen voorganger van den godsdienst. Deze laatste (nieuwe) bepaling strekte tot wettiging van hetgeen in vele inlandsche Christengemeenten in de residentiën Amboina, Menado en Timor, vooral in die waar kerk en school in hetzelfde gebouw gehouden worden, ten gevolge van onderhandsche schikkingen tusschen den hulpprediker, enz. en de betrokken schoolcommissiën in de practijk reeds bestond, dat namelijk tijdens kerkelijke dienstbezoeken geen school gehouden werd, omdat anders de catechisatiën met de schoolkinderen òf des avonds (bijaldien er lampen voorhanden waren) òf op het warmste gedeelte van den dag, na 1 uur, moesten gehouden worden. Het stilstaan van de schoolwerkzaamheden ter gelegenheid van de bewuste kerkelijke dienstbezoeken verschafte bovendien het onderwijzend personeel de gelegenheid om avondmaalsviering en doopplechtigheid bij te wonen.

De bij art. 41 van het schoolreglement bestendigde verplichting voor de hoofden van openbare lagere inlandsche scholen, die met het ontvangen van schoolgeld belast zijn, tot borgstelling ter zake van hun geldelijk beheer werd in December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 289) opgeheven, welke borgstelling sedert de inwerkingtreding van de nieuwe bepalingen van 1894 op het openbaar lager onderwijs voor Europeanen ook niet meer werd gevorderd van de hoofden van Europeesche scholen.

Bij ordonnantie van 30 December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 302) is eenige wijziging gebracht in de bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 125 vastgestelde regelen betreffende de benoembaarheid en de bevordering van het onderwijzend personeel aan de openbare inlandsche scholen der 1ste en der 2de klasse. Terwijl namelijk volgens art. 8 dier regelen de kweekelingen, die het eindexamen eener gouvernements-kweekschool voor inlandsche onderwijzers met gunstigen uitslag hebben afgelegd, bij gebrek aan vacatures, alleen aan scholen der 1ste klasse als hulponderwijzers boven de formatie zouden kunnen worden geplaatst, is het voorschrift nu in dien zin gewijzigd, dat die plaatsing boven de formatie *bij voorkeur* aan scholen der 1ste klasse zal geschieden, zoodat toevoeging aan 2de klasse-scholen niet is uitgesloten. Met deze wijziging, noodig geacht om niet te zeer gebonden te zijn in de voorloopige plaatsing der van de kweekscholen afkomstige candidaat-onderwijzers, hing samen eene veranderde lezing (zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 303) van eene der bepalingen van Indisch Staatsblad 1893 n°. 128, waarin van de inkomsten der bedoelde boven de formatie te voeren hulponderwijzers sprake is.

Inrichting voor de opleiding van aanstaande inlandsche ambtenaren. De reorganisatie van de lager te bespreken scholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders, in dien zin dat deze inrichtingen beter voorzien in de opleiding van aanstaande inlandsche ambtenaren, bleef nog beperkt tot de school te Magelang in Midden-Java. Toepassing dier reorganisatie op de hoofdenscholen te Bandong en Probolinggo moet, met het oog op de belangen der leerlingen en de keuze van onderwijzend personeel, wachten totdat zal zijn beslist nopens de bij de Indische Regeering in overweging zijnde vraag, of het wenschelijk is den maatregel te handhaven, krachtens welken bij de school te Magelang als voermiddel bij het onderwijs het Nederlandsch vervangen werd door het Maleisch. Door het onderwijzend personeel van laatstgenoemde inrichting wordt over den invloed van dien maatregel op de vruchtbaarheid van het onderwijs niet gunstig geoordeeld.

De overgangs- en de eindexamens, in het begin van 1898 gehouden aan de inrichting te Magelang, leverden gunstiger uitkomsten op dan het vorig jaar. De 8 candidaten voor het overgangsexamen van de 1ste naar de 2de afdeeling slaagden allen, gelijk ook de 7 candidaten, die zich aan het eindexamen onderwierpen en aan wie derhalve het einddiploma werd uitgereikt.

Kweekscholen. Over de opening in April 1897 van eene derde gouvernements-kweekschool voor Java en Madura — te Djokjokarta — en over de vermindering, in verband daarmede, van het aantal plaatsen bij de twee reeds bestaande — te Bandong en Probolinggo — is reeds in 't vorig verslag (blz. 130 en 131) gehandeld. Op ult. 1897 waren bij deze laatste twee inrichtingen ingeschreven 25 en 23 kweekelingen en te Djokjokarta 48, in 't geheel dus 96, zijnde 7 minder dan bij het einde van 1896 alleen te Bandong en Probolinggo in opleiding waren, en 4 minder dan het voor de drie inrichtingen aangenomen nominaal aantal plaatsen. Van de twee, elke voor 50 kweekelingen ingerichte, gouvernements-kweekscholen voor de buitenbezittingen bleef bij die te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) het aantal te bezetten plaatsen voorloopig nog tot 40 beperkt (op ult. 1897 waren 38 kweekelingen ingeschreven), terwijl te Amboina, waar door het niet houden van een toelatings-examen in 1895 en 1896, de feitelijke sterkte op ult. 1896 tot 25 was gedaald, bij het einde van 1897, in verband met de toelating van 15 nieuwe kweekelingen, 28 jongelieden in opleiding waren. Aan het bij de kweekscholen, uitgenomen bij die te Djokjokarta, afgenomen eindexamen voldeden al de 30 candidaten die

zich daaraan onderwierpen. Opgaven nopens elke kweekschool in het bijzonder, ook wat betreft het daarbij geplaatste onderwijzend personeel, vindt men in bijlage T hierachter.

Omtrent ijver en gedrag van de kweekelingen luiden de berichten over het algemeen gunstig. De gezondheidstoestand liet alleen onder die te Amboina te wenschen over wegens het heerschen van berriberri. Aan die ziekte overleden 2 kweekelingen; 2 andere moesten wegens berriberri ontslagen worden, terwijl aan sommigen der aangetasten in het belang van hun herstel drie maanden verlof werd verleend.

De aan de kweekscholen te Bandong, Djokjokarta, Fort de Kock en Amboina verbonden externen-scholen werden in 1897 bezocht door 467 leerlingen, waaronder 11 meisjes (9 te Bandong en 2 te Fort de Kock). Aan de kweekschool te Probolinggo is geen externen-school verbonden.

Onderwijzers-examens buiten de kweekscholen. Op Java en Madura meldden zich voor het examen van hulponderwijzer 12, voor dat van kweekeling 52 candidaten aan, waarvan respectievelijk 7 en 21 candidaten slaagden. In de buitenbezittingen meldden zich 4 candidaten aan voor het examen van kweekeling, welke allen slaagden.

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders. Bij elke van de drie hoofdenscholen op Java en Madura, d. i. te Bandong, Magelang en Probolinggo, waren bij het einde van 1897 weder al de 60 plaatsen bezet, terwijl bij de eenige hoofdenschool in de buitenbezittingen, bij die te Tondano in de residentie Menado, al de 40 plaatsen, op 1 na, waren ingenomen. Op Java en Madura voldeden in 1897 aan het eindexamen dezer inrichtingen 34 leerlingen (3 meer dan in 1896), waardoor het totaal der aldus gediplomeerden (van 1882 af) klom tot 404. Onder die 34 waren er 5 van de op de voorgaande bladzijde reeds afzonderlijk besproken (gereorganiseerde) school te Magelang. Te Tondano behaalden 5 leerlingen het einddiploma (2 minder dan in 1896), waardoor het van deze school afkomstige aantal gediplomeerden (allen uit de Molukken) tot 80 was gestegen. Voor elke der vier scholen afzonderlijk worden nadere opgaven, ook wat betreft de verdeeling van de leerlingen in externen en internen, zoomede met opzicht tot de samenstelling van het onderwijzend personeel, aangetroffen in bijlage T hierachter.

Gedrag en ijver der leerlingen lieten over het algemeen niet te wenschen over. Te Tondano werd nochtans een leerling wegens wangedrag ontslagen. De gezondheidstoestand was mede over het algemeen gunstig. Alleen te Probolinggo kwamen gevallen van koorts veelvuldig voor.

Aan schoolgeld werd in 1897 ontvangen f 6099, tegen f 6448 in 1896 en f 6743 in 1895.

Speciale scholen. Hiertoe worden gerekend de „Depoksche school" in de residentie Batavia en de „Ambonsche burgerschool" ter hoofdplaats Amboina. De eerste telde op ult. 1897 139 leerlingen (waaronder 66 meisjes), tegen 125 (waaronder 57 meisjes) op ult. 1896. Van die 139 leerlingen waren 133 kinderen van Christen-inlanders, 1 van Mohammedaansche en 5 van Chineesche ouders. De Ambonsche burgerschool telde op ult. 1897 300 leerlingen (waaronder 66 meisjes), tegen 294 (waaronder 60 meisjes) op ult. 1896. Gedurende 1897 werd de school bezocht door 367 leerlingen, onder wie zich bevonden 152 kinderen van tot den stand van ambtenaren en aanzienlijken behoorende inlanders en 18 van Chineesche ouders.

Aan schoolgeld werd in 1897 ontvangen op de Depoksche school f 834 en op de Ambonsche burgerschool f 4529, tegen respectievelijk f 642 en f 4500 in 1896.

Gewone lagere scholen. Het getal gouvernements lagere scholen voor inlanders op en buiten Java en Madura onderging in 1897 geen verandering. Wel werd nog in December ten aanzien van een 11-tal gewesten op Java besloten tot invoering van de reorganisatie van het inlandsch onderwijs en bij die gelegenheid machtiging verleend tot de opening van eenige nieuwe scholen der 1ste klasse aldaar, doch deze inrichtingen waren bij het einde van het jaar nog niet in werking. De plaatsen waar 1ste klassescholen zullen geopend worden, ook in die gewesten voor welke tot de reorganisatie eerst in 1898 is overgegaan, zijn alle reeds genoemd op blz. 78/79 hiervóór. Echter is sedert den aanvang van 1898, nu bij de Indische begrooting voor dat jaar weder, nadat dit in geruimen tijd niet het geval was geweest, een post is uitgetrokken voor uitbreiding van de gelegenheid voor inlanders om gouvernementsonderwijs te ontvangen, ook de vermeerdering van het getal 2de klasse-scholen ter hand genomen. In Februari Maart en Juli jl. is namelijk de oprichting bevolen van een 7-tal zoodanige scholen, waardoor er te Samarang, te Poerworedjo (Bagelen) en te Djokjokarta aan de bestaande scholen nog één zal worden toegevoegd en voor 't eerst openbare inlandsche scholen zullen geopend worden te Goenoeng Soegih (Lampongsche Districten), Medan en Tandjong Poera (Oostkust van Sumatra) en Ringat in Indragiri, mede op Sumatra.

Het getal der bij het einde van 1897 aanwezige openbare inlandsche lagere scholen beliep op Java en Madura 205 en in de buitenbezittingen 296, hierbij niet gerekend de aan vier der kweekscholen verbonden externen-scholen, noch ook de twee mede hiervóór reeds bedoelde speciale scholen voor inlanders.

Ook in 1897 moesten veel kinderen wegens plaatsgebrek worden afgewezen. In Midden- en Oost-Java voorzagen particuliere namiddagscholen in het onderwijs van deze kinderen (verg. het verslag van 1895, blz. 130).

Op welke plaatsen de verschillende scholen gevestigd waren, blijkt uit den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898, deel I, bijlage JJ, terwijl bijlage T hierachter opgaven bevat omtrent het cijfer der leerlingen per gewest of per eiland, wat de buitenbezittingen betreft echter alleen nog over 1896. Gedurende laatstgemeld jaar waren bij al de voormelde 296 gouvernementsscholen in de buitenbezittingen ingeschreven geweest 42 593 leerlingen (en daaronder 9521 meisjes), zijnde 937 leerlingen meer dan de schoollijsten van 1895 aantoonden (over welk laatste jaar echter ten opzichte van een paar scholen opgaven ontbraken). Bij de 205 scholen op Java en Madura bleef het leerlingental zoogoed als stationnair. Waren over 1895 en 1896 achtereenvolgens ingeschreven geweest 36 763 en 37 106 scholieren, de opgaven over 1897 wijzen op een totaal van 37 083 (waaronder 285 meisjes). Steeds bleven onder de leerlingen de mutatiën talrijk, terwijl ook over veel schoolverzuim viel te klagen.

Onder de voormelde 501 gouvernements lagere inlandsche scholen waren er 425, aan het hoofd waarvan op ult. 1897 onderwijzers waren geplaatst, die hunne opleiding aan eene gouvernements-kweekschool genoten hadden (op Java en Madura werden reeds 197 van de 205 scholen door dusdanige gediplomeerden bestuurd). Van de 76 gouvernementsscholen op en buiten Java en Madura, waar zulks nog niet het geval was, viel bij 2 nog te voorzien in de opengevallen betrekking van hoofd der school en was bij 17 de waarneming daarvan tijdelijk in handen van hulponderwijzers of wel (in 3 gevallen) van kweekelingen. Het bij de bedoelde 501 scholen in dienst zijnde hulppersoneel bestond uit 998 hulponderwijzers en 268 kweekelingen. In deze opgaaf tellen ook de als hulponderwijzer tewerkgestelde gediplomeerden van kweekscholen, ten getale van 148 op Java en Madura en 132 in de buitenbezittingen, die nog niet als hoofd eener school hadden kunnen invallen. Overigens zijn onder de hulponderwijzers gerekend eenige tot dien rang teruggestelde onderwijzers en enkele niet aan eene kweekschool opgeleide onderwijzers, die tijdelijk als hulponderwijzer werkzaam waren. Gedrag en ijver van het onderwijzend personeel gaven over het algemeen reden tot tevredenheid. In enkele gevallen (in 't geheel worden er 12 opgegeven) moest tot administratieve bestraffingen worden overgegaan.

Geldelijk overzicht. De kosten van het openbaar onderwijs voor inlanders (met inbegrip van de lager te vermelden subsidiën aan particuliere inlandsche scholen), en de daartegenover staande ontvangsten wegens schoolgelden en verkoop van leermiddelen aan particulieren, bedroegen over 1896 (volgens verbeterde opgaven) en over 1897 (volgens voorloopige opgaven) als volgt:

	1896.	1897.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 195 795	f 1 248 415
Gebouwen en huishuur	149 890	84 241
Subsidiën aan particuliere inlandsche scholen . .	51 125	50 106
Te zamen.	f 1 396 810	f 1 382 762
Geïnde schoolgelden	f 102 540	f 105 008
Verkoop aan particulieren van inlandsche boekwerken en andere leermiddelen *a*)	7 718	5 689
Te zamen.	f 110 258	f 110 697
Blijft alzoo ten laste van den lande	f 1 286 552	f 1 272 065

a) Nagenoeg uitsluitend verstrekt uit het depôt te Batavia. Bij de debitanten buiten Batavia werd slechts ontvangen in 1896 (volgens verbeterde opgaven) f 244 en in 1897 f 161.

Particulier onderwijs.

Kweekscholen en opleidingsklassen. Het seminarie te Depok (residentie Batavia), waar Christen-inlanders uit verschillende gedeelten van den Indischen Archipel tot inlandsche onderwijzers tevens zendeling-helpers worden opgeleid, telde op ult. 1897, evenals bij het einde van het voorafgegane jaar, 40 leerlingen, verdeeld aldus: 1 van Depok, 5 Javanen, 1 Madurees, 9 Battaks, 7 Niassers, 2 inlanders van de Batoe-eilanden (Sumatra's Westkust), 9 Dajaks en 6 Sangireezen. In het afgeloopen jaar verlieten 10 kweekelingen de inrichting na volbrachten vierjarigen leertijd.

De te Modjowarno (Soerabaija) en te Kendalpaijak (Pasoeroean) vanwege het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam in het leven geroepen opleidingsklassen voor aanstaande inlandsche onderwijzers aan zendingsscholen bleven respectievelijk door 12 en 14 leerlingen bezocht. Wat in 't vorig verslag (blz. 133) aangaande de inrichting te Kendalpaijak is gezegd omtrent de moeielijkheid om leerlingen te vinden, wordt thans aangaande beide opleidingsklassen gemeld. Vele inlandsche jongelieden van goeden aanleg blijven de voorkeur geven aan beter bezoldigde betrekkingen op naburige suikerfabrieken of koffieondernemingen.

De opleidingsschool te Poerworedjo (Bagelen), in het leven geroepen door de „Zending der Gereformeerde Kerken in Nederland onder Mohammedanen en heidenen (afdeeling Nederlandsch Oost-Indië)", werd in de tweede helft van 1897, door vertrek naar Nederland wegens ziekte van den zendeling-leeraar die aan het hoofd der inrichting stond, tijdelijk gesloten.

Het seminarie te Pansoer-na-Pitoe in Silindong (residentie Tapanoli) van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen telde op ult. 1897 58 leerlingen, afkomstig uit de afdeeling Toba en Silindong en voor een deel uit Angkola (afdeeling Mandheling en Angkola). Hun leeftijd liep van 16 tot 20 jaar. Onder de ingeschrevenen bevonden zich 20 zonen van ambtenaren en aanzienlijken. Allen zijn intern. Schoolgeld wordt niet geheven, doch de ouders voorzien in het onderhoud hunner kinderen. De school bestaat uit twee klassen en de geheele cursus duurt vier jaren. Elk jaar wordt eene openbare les gehouden in de maand September, en om de twee jaren wordt eind- en toelatingsexamen afgenomen. Het onderwijs, waarbij de Tobasch-Battaksche taal voermiddel is, wordt gegeven door twee zendeling-leeraren en een inlandsch hulponderwijzer.

Aan de inrichting van soortgelijken aard te Tomohon in de Minahassa (residentie Menado), bekostigd door het reeds genoemde genootschap te Rotterdam, waren op ult. 1897 ingeschreven 34 leerlingen van 15 tot 26 jaren oud. De zendeling-leeraar, directeur der school, die door een geëxamineerden hulponderwijzer wordt bijgestaan, ontvangt vanwege de zending voor elken kweekeling eene toelage van f 9 's maands voor kleeding, voeding, schoolbehoeften en zakgeld. Bij deze inrichting is het Maleisch voermiddel van het onderwijs.

Aan de zendings-kweekschool te Oeloe op het Sangische eiland Siauw, sedert 1 Januari 1897 door het Gouvernement gesubsidieerd, waren op ult. 1897 22 leerlingen ingeschreven van 17 tot 22 jaren oud, allen afkomstig van de Sangi- en de Talaut-eilanden (residentie Menado). De uitkomsten van het onderwijs worden bevredigend genoemd.

Kost- en dagschool te Tomohon (voor dochters van hoofden en aanzienlijken in de Minahassa). Deze school werd op ult. 1897 bezocht door 37 meisjes (op 4 na, allen internen) en voorts door 6 jongens, die slechts onder beperkende voorwaarden worden toegelaten (verg. vorig verslag, blz. 133). De leerlingen waren allen kinderen van inlandsche hoofden en aanzienlijken, uitgezonderd 5 meisjes van Europeesche afkomst. De op bijzondere voorwaarden verleende subsidie van f 3000 's jaars (verg. het verslag van 1895, blz. 130) werd ook in 1897 uitgekeerd.

Ambachtsschool voor inlanders te Modjowarno (Soerabaija). De aanvragen om plaatsing op deze inrichting overtreffen steeds het aantal vacatures. Het doel van de school, het vormen van degelijke ambachtslieden, wordt blijkbaar bereikt, daar zij, die haar verlaten, steeds met weinig moeite op Europeesche etablissementen plaatsing vinden. De school wordt van gouvernementswege gesubsidieerd met f 100 's maands.

Lagere scholen (zendings- en andere). Voor zooveel Java en Madura betreft, gewagen de in bijlage T hierachter tabellarisch bijeengebrachte opgaven over 1897 weder voor een aantal plaatsen van de opening van nieuwe particuliere inlandsche scholen, doch daar verschillende van de in 1896 bestaan hebbende, namelijk die ten aanzien van welke in de berichten over 1897 niet meer gehandeld werd, in de statistiek zijn weggelaten, komt het totaal van ult. 1897 neer op 46 zendings- en 161 andere niet-openbare scholen, welke cijfers (volgens verbeterde opgaven) op ult. 1896 zouden bedragen hebben 47 en 156. Van de bedoelde 207 niet-openbare scholen op ult. 1897 waren er 119, [1]) en van de 203 op ult. 1896 waren er 116 (daaronder telkens 25 zendingsscholen), welke op den voet van Indisch Staatsblad 1895 n°. 146 subsidie uit 's lands kas genoten.

Ten aanzien van de niet-openbare scholen in de buitenbezittingen reiken de opgaven niet verder dan tot ult. 1896, terwijl zij voor enkele ressorten, soms ook wat het getal scholen, maar vooral wat het getal leerlingen betreft, minder volledig zijn, en daar dit ook met de opgaven van ult. 1895 het geval is, kan eene vergelijking van de totaalcijfers, die over die jaren verkregen werden, geen nut hebben. Zooveel blijkt intusschen dat weder meer scholen opgericht werden dan er tenietgingen. De 506 particuliere inlandsche scholen, welke de aangehaalde bijlage T vermeldt als aanwezig op ult. 1896, bestonden uit 415 zending- en 91 andere scholen, van welke er respectievelijk 123 en 1 in het genot waren van gouvernementssubsidie.

Voor Java en Madura, waaromtrent ten aanzien van het particuliere inlandsch onderwijs reeds opgaven over 1897 voorhanden zijn, is het getal leerlingen der particuliere scholen volledig opgegeven. Het geheele aantal, gedurende 1897 bij voormelde 207 zendings- en andere scholen aldaar ingeschreven geweest, beliep 21 485. Slechts betreffende 151 van deze scholen vindt men bovendien vermeld hoeveel leerlingen bij het einde van het jaar nog tot de schoolbevolking behoorden. Dit aantal beliep 8765, terwijl bij diezelfde scholen gedurende 1897 in het geheel waren ingeschreven geweest 15 679 scholieren.

Zooals uit vorige verslagen blijken kan (zie o. a. dat van 1894, blz. 113), is in de laatste jaren bij eene te Djokjokarta door den sultan en bij eene te Soerakarta door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis gestichte particuliere inlandsche school onderwijzend personeel van het openbaar inlandsch onderwijs gedetacheerd. In April 1897 verleende de Indische Regeering machtiging om door een dergelijken maatregel ook het Rijnsche Zendingsgenootschap behulpzaam te zijn in het verbeteren van de zendingsscholen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Met dat doel is namelijk een der in gouvernementsdienst zijnde candidaat-onderwijzers (inlanders die het diploma eener gouvernements-kweekschool bezitten, maar nog niet aan het hoofd van eene school zijn kunnen worden geplaatst) aangewezen om voor den tijd van twee jaren ter beschikking te zijn van den over die scholen gestelden zendeling-leeraar.

Scholen voor vreemde oosterlingen. In het aantal dezer scholen (alle buiten bemoeienis van het Gouvernement opgericht) en het cijfer harer bezoekers schijnt bij voortduring veel afwisseling plaats te vinden, te oordeelen althans naar de zeer uiteenloopende opgaven over het eene jaar en het andere. De over 1897 verstrekte gegevens zal men aantreffen aan het slot van bijlage T hierachter.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Studie van Oostersche talen en van de instellingen van den Islam.*

Gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt of althans gedurende het grootste gedeelte daarvan bevonden zich de ambtenaren voor de beoefening van Indische talen drs. J. G. H. Gunning, J. C. G. Jonker en J. L. A. Brandes met verlof in Europa (verg. vorig verslag, blz. 134/135). Laatstgenoemde keerde echter in April jl. in Indië terug, terwijl dr. Gunning hier te lande werkzaam bleef gesteld tot het verleenen van hulp

[1]) Voor zooveel reeds hier te lande gebleken is, werden er van de particuliere inlandsche scholen in de gewesten buiten Java en Madura over 1897 gesubsidieerd 96, makende met de 119 op Java en Madura in totaal 215. De subsidiën (ongerekend de aan 25 dezer scholen verleende tegemoetkoming uit 's lands kas in de kosten van eerste inrichting) liepen uiteen als volgt: voor 8 scholen van f 25 tot f 100, voor 12 scholen van f 101 tot f 125 voor 27 scholen van f 126 tot f 150, voor 50 scholen van f 151 tot f 175, voor 46 scholen van f 176 tot f 200, van 2 scholen van f 201 tot f 225 voor 41 scholen van f 226 tot f 250, voor 17 scholen van f 251 tot f 275 en voor 12 scholen van f 276 tot f 300.

bij de bewerking van eene nieuwe uitgave van prof. VREEDE's Javaansch—Nederlandsch woordenboek. Voor studiën als in deze paragraaf bedoeld beschikte de Indische Regeering dus in het tijdvak April 1897—Maart 1898 alleen over den adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht dr. C. SNOUCK HURGRONJE, over den tijdelijken ambtenaar dr. PH. S. VAN RONKEL, zoomede over den voor studiën op het gebied der Madureesche taal tijdelijk aangewezen controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura H. W. KILIAAN.

Dr. SNOUCK HURGRONJE bleef zich, buiten zijne gewone ambtswerkzaamheden, bezig houden met de studie van de Atjehsche taal- en letterkunde. Bij gouvernementsbesluit van 15 Maart 1898 n°. 1 werden, bij wijze van tijdelijken maatregel, aan zijne functiën toegevoegd die van adviseur voor inlandsche zaken, terwijl hem daarbij, in verband met de voorloopige opheffing der betrekking van resident ter beschikking van den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden (verg. blz. 56 hiervóór), in het bijzonder werd opgedragen zich naar genoemd gewest te begeven zoo dikwijls — en er te vertoeven zoolang — zulks in het belang zijner werkzaamheden als adviseur voor inlandsche zaken noodig zal zijn. In overeenstemming met gemelde beschikking onderging de instructie van den adviseur (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4713) de noodige wijziging (gouvernementsbesluit dd. 8 April 1898 n°. 7).

Dr. VAN RONKEL bleef zich, onder leiding van dr. SNOUCK HURGRONJE, bezighouden met de studie van het Mohammedaansch recht. In het begin van September 1897 aanvaardde hij de hem tijdelijk opgedragen betrekking van leeraar in de Maleische taal bij de afdeeling voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Gymnasium Willem III te Batavia.

Van de door den controleur KILIAAN samengestelde Madureesche spraakkunst kwam het 2de deel in September 1897 ter landsdrukkerij te Batavia van de pers, terwijl de auteur in November d. a. v. het handschrift voltooide van het Nederlandsch-Madureesch woordenboek, tot het drukken waarvan door de Indische Regeering machtiging werd verleend. Voorts hield de heer KILIAAN zich bezig met de door hem verzamelde bouwstoffen voor de samenstelling van een Madureesch—Nederlandsch woordenboek woord voor woord na te gaan en ze, waar dit noodig bleek, te voorzien van aanteekeningen.

Door den inspecteur van het inlandsch onderwijs CH. A. VAN OPHUIJZEN werden de resultaten van de hem opgedragen reis naar die streken in en buiten Nederlandsch-Indië waar het Maleisch de volkstaal is (zie vorig verslag, blz. 135) neergelegd in eene Maleische woordenlijst, die reeds geheel gereed kwam, terwijl de daarbij behoorende toelichtingen, bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf, gedeeltelijk voltooid waren.

§ 2. *Oudheidkunde.*

De Vereeniging voor oudheid-, taal-, land- en volkenkunde te Djokjokarta bleef ook in 1897 geregeld hare zorgen wijden aan de tjandi-groepen van Parambanan, Sadjiwan en Soemboeng in de residentie Djokjokarta. De toegangswegen tot die groepen werden schoongehouden en verbeterd, terwijl van Mei tot October 21 kleine tjandi's aan den zuidoostkant van het hoofdplateau der Parambanan-groep werden blootgelegd, die echter voor het meerendeel, op de fundamenten na, waren verwoest, aangezien de bevolking der nabijgelegen kampong sinds jaren gewoon was geweest steenen daarvan weg te halen. In December 1897 werd een aanvang gemaakt met de ontgraving van de tot de groep Sewoe behoorende tjandi Boebrah, waarbij echter niets bijzonders werd aangetroffen. Met het ordenen van de bij de ontgravingen gevonden beelden en andere voorwerpen in het museumgebouw der vereeniging te Djokjokarta kon in 1898 een begin worden gemaakt. Bezoeken aan de tjandi's, ook van vreemdelingen, hadden weder veelvuldig plaats. Van de hand van het eerelid der Vereeniging dr. J. GRONEMAN verscheen eene beknopte beschrijving van de tjandi Parambanan, in gelijken geest als de vroeger door hem aangaande den Boroboedoer gepubliceerde.

Met het verwijderen van den bovenlast van de in Kadoe gelegen tjandi Mendoet, in afwachting van een nader plan betreffende de aan te brengen herstellingen (verg. vorig verslag, blz. 135), werd een aanvang gemaakt, terwijl, ingevolge eene hem in Mei 1897 verstrekte opdracht, door den adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs C. DEN HAMER eene beschrijving werd samengesteld van de tjandi uit het oogpunt van Hindoesche kunst, welke beschrijving ter aanvulling strekt van reeds vroeger door den ingenieur der 1ste klasse van den waterstaat B. KERSJES geleverde bouwkundige beschouwingen over het monument. Bij gelegenheid van de door den heer DEN HAMER voor het verzamelen van gegevens voor zijne verhandeling gedane plaatselijke opnemingen werd door hem op 25 M. afstand van de hoofdtjandi een tweede gebouw van dien aard ontdekt.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. Bij het observatorium te Batavia werden de gebruikelijke werkzaamheden en waarnemingen ook in 1897 geregeld verricht. De uitkomsten der waarnemingen over 1896 werden gepubliceerd in den in 1897 verschenen 18den jaargang van de „Regenwaarnemingen" en in het 19de deel van de „Observations".

Op grond van de meteorologische gegevens over 1897, bij het observatorium verkregen, meldt de directeur dier inrichting, dr. J. P. VAN DER STOK, het volgende: De hooge barometerstanden, in 1896 waargenomen, hielden ook in 1897 aan, en zonder uitzondering was de temperatuur in alle maanden aanmerkelijk hooger dan de gemiddelde normale waarde, 't geen verband houdt met den geringen regenval te Batavia. Vooral de maanden Januari, Mei, Juni, Augustus en December waren aldaar bijzonder droog, hetgeen ook het geval was in geheel West-Java, doch in mindere mate in Midden- en nog minder sterk in Oost-Java. Op Sumatra was van dit tekort aan regen niets te bemerken; de regenval op dit eiland was vrij normaal en zelfs iets boven het gemiddelde. Op de overige buitenbezittingen echter werd ook een tekort aan regen geconstateerd, vooral in April, Juni, Augustus en November.

Van de 213 plaatsen (waarvan 107 op Java en Madura), waar in 1897 regenwaarnemingen werden verricht, werd de grootste regenval gemeten te Tjikoppo (West-Java) en te Siboga (Westkust van Sumatra), zijnde voor het geheele jaar respectievelijk 4987 en 5681 millimeter, en de kleinste te Probolinggo (Oost-Java) en te Sisi (Oost-Lombok), zijnde op die plaatsen in 1897 respectievelijk slechts 737 en 552 millimeter regen gevallen.

De zelfregistreerende getijmeters te Amboina en in de Emmahaven bij Padang leverden ook in 1897 geregeld aanteekeningen van getijhoogten, die volgens de methode der harmonische analyse werden bewerkt. De noodige maatregelen werden getroffen om den zelfregistreerenden getijmeter, opgesteld in de Golf van Amoerang (Noord-Celebes), beter te doen werken dan tot dusver het geval was. Van ongeveer 100 getij-stations van de 2de orde werden geregeld observatiën ontvangen, die, zoodra eene jaarreeks volledig was, werden bewerkt.

De wolken-waarnemingen, ten behoeve van het internationale onderzoek betreffende hoogte en richting der verschillende wolkenvormen, werden voortgezet en de zeer tijdroovende berekeningen der correspondeerende punten aangevangen.

Door het observatorium zal ook worden deelgenomen aan de internationale waarnemingen op het gebied der kleine aardbevingen, ten behoeve waarvan in Maart 1898 een daartoe benoodigd seismologisch instrument is uitgezonden.

Photografische afdrukken van wolken en magnetische storingen werden met andere observatoria gewisseld, terwijl ook in 1897 geregeld elken dag langs telegraphischen weg mededeeling van de dagelijksche weersgesteldheid werd gedaan aan het observatorium te Adelaïde (Zuid-Australië).

Aan den onderdirecteur van het observatorium, dr. S. FIGEE, werd met ingang van 1 Juni 1898 een éénjarig buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst verleend, waarna met de waarneming van die betrekking tijdelijk werd belast dr. W. VAN BEMMELEN, tot dusver assistent-directeur bij de afdeeling „waarnemingen te land" van het Koninklijk Nederlandsch meteorologisch instituut te de Bildt, voor bedoelde functiën kort te voren tijdelijk aan den Indischen dienst verbonden.

Natuurkundige, ethnographische en geographische mededeelingen. Ook in 1897 hielden zich een aantal Nederlandsche en vreemde geleerden gedurende korteren of langeren tijd in Nederlandsch-Indië op tot het instellen van wetenschappelijke onderzoekingen, waaronder botanische studiën bij 's lands plantentuin te Buitenzorg weder eene eerste plaats innamen. Wetenschappelijke reizen werden o. a. gedaan door: den reeds in de twee vorige verslagen (zie aldaar blz. 112 en 136) genoemden heer EVERETT, die zijn onderzoek van de flora en fauna van het oostelijk deel van den Archipel voortzette; den Duitschen natuuronderzoeker R. MITSCHKE, die zich in de afdeeling Kroë der residentie Benkoelen

bezig hield met het verzamelen van insecten ten behoeve van het Beukenstein-museum te Utrecht, doch na een verblijf van vier maanden kwam te overlijden; de heeren A. Maass en dr. M. Morris, die eene wetenschappelijke reis naar de Mentawei-eilanden (Sumatra's Westkust) maakten, en den conservator van het botanisch instituut te Genua Raap, die het eiland Nias voor een onderzoek op botanisch, zoölogisch en ethnologisch gebied bezocht. Voorts zij hier nog gewezen op de ook aan wetenschappelijke doeleinden dienstbaar gemaakte, reeds op blz. 20 hiervóór vermelde reis, door eene van regeeringswege aangewezen commissie naar een deel van Centraal-Celebes volbracht, zoomede op een door den te Posso (in de Tomini-bocht op de oostkust van het eiland) gevestigden zendeling-leeraar A. C. Kruijt, in gezelschap van den zich mede te Posso ophoudenden taalbeoefenaar dr. N. Adriani, ondernomen tocht, waarbij het bestaan van het in de streek tusschen genoemde plaats en Palos (westkust van Celebes) gelegen Lindoe-meer, waaraan door sommigen werd getwijfeld, werd bevestigd.

Aan de te Amsterdam gevestigde Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën is, in voldoening aan een door haar in het najaar van 1896 gedaan verzoek, ten behoeve van eene onder leiding van den Amsterdamschen hoogleeraar dr. M. Weber in te stellen onderzoek naar de fauna en flora van de verschillende zeeën en diepe bekkens in den Indischen Archipel, — welk onderzoek ook zal gepaard gaan met hydrographische opnemingen, — in September 1897, ten laste van de Indische begrooting van dat jaar, door de Indische Regeering eene subsidie verleend van f 10 000, terwijl aan de Maatschappij het uitzicht werd geopend dat voor hetzelfde doel ook de op de begrooting van 1898 uitgetrokken som voor ondersteuning van wetenschappelijke reizen aan haar zou worden toegekend. Tevens is aan de Maatschappij de beschikking toegezegd over een stoomschip van de Indische militaire marine, waartoe onlangs, in overleg met de Indische Regeering, is aangewezen het eerlang naar Indië vertrekkende, in 1897 hier te lande op stapel gezette flottieljevaartuig *Siboga*, echter onder voorwaarde dat deze oorlogsbodem, wanneer de omstandigheden daartoe mochten leiden, dadelijk weder ter beschikking van de Regeering moet worden gesteld. Ten einde het vaartuig geheel voor de expeditie — die een aanvang zal nemen zoodra de *Siboga* in Indië zal zijn aangekomen — geschikt te maken, ondergaat het nog eenige voorzieningen en zal er o. a. ook op worden geplaatst een toestel voor diepzee-loodingen, welk toestel bestemd is om later deel uit te maken van den inventaris van het blijkens blz. 41 hiervóór hier te lande in aanbouw zijnde stoomopnemingsvaartuig *van Gogh*.

Het indertijd te Batavia opgerichte „Indisch comité voor wetenschappelijke onderzoekingen", dat zich zooveel mogelijk ten doel stelt samen te werken met het bestuur der hiervóór bedoelde Maatschappij, constitueerde zich als rechtspersoon (zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 204).

Reeds sedert eenigen tijd is in Indië de vraag aan de orde wat van bestuurswege zou kunnen worden gedaan tot vermindering van het gevaar van uitroeiing door het roekeloos vangen of dooden van in wilden staat levende nuttige of voor de wetenschap belangrijke diersoorten. Voor zooveel daartoe in aanmerking zou kunnen komen regeling en beperking van het jachtrecht is in Mei 1898 het onderwerp bij den directeur van justitie aanhangig gemaakt, terwijl de bij 's lands plantentuin te Buitenzorg geplaatste landbouw-zoöloog bij die gelegenheid is uitgenoodigd de vraag in studie te nemen of, en zoo ja, in hoever het wenschelijk en mogelijk zou zijn maatregelen te treffen tot bescherming van meer in het bijzonder voor den landbouw nuttige diersoorten. Voorts is onlangs de aandacht der gewestelijke besturders gevestigd op het veelvuldig jachtmaken door middel van blaasroeren op tal van kleine vogelsoorten, waaronder vele insecteneters en zangvogels, en op de wenschelijkheid dat, daar waar zulks in verband met plaatselijke omstandigheden mogelijk wordt geacht, getracht worde dit kwaad door gewestelijke of plaatselijke keuren te bestrijden. Het vraagstuk betreffende de bescherming van paradijs- en aanverwante vogels op Nederlandsch Nieuw-Guinea zal eerst met vrucht tot oplossing zijn te brengen nadat de aldaar te vestigen bestuursambtenaren (zie blz. 58 hiervóór) genoegzame plaatselijke kennis zullen hebben opgedaan ter beoordeeling van de uitvoerbaarheid der speciaal voor die streken in overweging genomen maatregelen.

Vermelding verdient overigens nog, dat in 1896 eenige ingezetenen der Preanger Regentschappen zich hebben vereenigd tot eene sociëteit onder de zinspreuk „Venatoria", ten doel hebbende het in het wild aankweeken zoowel van in Nederlandsch-Indië voorkomende als van uit andere tropische landen in te voeren diersoorten. Te dien einde wenschten zij zich door de Indische Regeering een perceel woeste gronden in gemeld gewest te zien afgestaan, en daarbij de bepaling te zien gevoegd dat het aan niet-leden der sociëteit niet geoorloofd zou zijn de op dat perceel voorkomende of ingevoerde dieren te dooden of te verjagen. Aan de adressanten is te kennen gegeven (Mei 1898) dat het verzoek om afstand van grond voor opgemeld doel eerst dan in gunstige overweging zal kunnen worden genomen wanneer de statuten der sociëteit „Venatoria" zullen zijn goedgekeurd en nader gebleken zal zijn dat de wijze, waarop die vereeniging zich voorstelt te werken, voor de gemeenschap en de wetenschap goede gevolgen zal kunnen opleveren.

Wetenschappelijke onderzoekingen op palaeontologisch gebied. Door den in 1895 voor dat doel van regeeringswege herwaarts in commissie gezonden, inmiddels bij zijn korps voor memorie gevoerden, officier van gezondheid der 2de klasse van het Indisch leger dr. M. E. F. T. Dubois werden de in vorige verslagen bedoelde vergelijkende studiën betreffende de door hem op Java en Madura verzamelde fossielen voortgezet, terwijl door hem een begin van uitvoering werd gegeven aan het publiceeren van de daarbij verkregen uitkomsten. Weder werden die vergelijkende studiën zeer bevorderd door de nog telkens uit Java ontvangen fossiele gebeenten, welke bij de in de residentiën Rembang en Soerabaija onderhanden zijnde groote bevloeiingswerken waren opgegraven en verzameld door een van de vroeger aan den heer Dubois toegevoegd geweest zijnde onderofficieren van het korps geniewerklieden.

Gedurende het droge jaargetijde van 1897 konden, onder toezicht van bedoelden (inmiddels gegageerden) sergeant der genie (G. Kriele), ontgravingen worden gedaan zoowel bij genoemde werken als, op aanwijzing van den heer Dubois, ook nog te Trinil (in de aan Rembang grenzende afdeeling Ngawi der residentie Madioen), welke laatste plaats vroeger gebleken was de belangrijkste vindplaats te zijn. Deze ontgravingen leidden in September 1897 o. a. tot de vondst van een nieuw fossiel overblijfsel van „Pithecanthropus erectus", den in 't verslag van 1893 (blz. 114) bedoelden merkwaardigen anthropoïed, hetgeen des te meer van beteekenis is — zoo bericht de heer Dubois — omdat deze ontdekking allen grond geeft aan de hoop dat de daarbij behoorende deelen van het geraamte nog zullen kunnen gevonden worden, waardoor afdoend en nauwkeurig de systematische plaats van dien veel besproken pliocenen vorm zou kunnen bepaald worden.

's Lands plantentuin te Buitenzorg en daarbij behoorende inrichtingen. Met verwijzing naar het eerlang te publiceeren verslag omtrent den staat van 's lands plantentuin over 1897, mogen hier de volgende belangrijkste punten omtrent den ontwikkelingsgang der instelling in gemeld jaar worden aangestipt.

De eerste aflevering eener nieuwe publicatie „Icones Bogorienses", bevattende afbeeldingen en beschrijvingen van nieuwe of weinig bekende plantensoorten, zag het licht. Voorts verschenen het eerste gedeelte van het XVde deel der „Annales du jardin botanique de Buitenzorg", bevattende eene beschrijving der varenflora van Celebes door dr. H. Christ, zoomede een eerste supplement-deel op dat tijdschrift, en verder de eerste aflevering (handelende over de Pteridophyten of vaat-cryptogamen, bewerkt door dr. M. Raciborski) van de in de Fransche taal gepubliceerd wordende Flora van Buitenzorg (verg. vorig verslag, blz. 137). De reeks der „Mededeelingen uit 's lands plantentuin" werd aangevuld met de n°s. XIX („Verslag eener botanische dienstreis door de Minahassa", door dr. S. H. Koorders), XXII („Eerste overzicht der schadelijke en nuttige insecten van Java", door dr. J. C. Koningsberger) en XXIII („Regenval en reboisatie in Deli", door dr. J. van Breda de Haan).

Van de niet aan de inrichting verbonden natuuronderzoekers, die in 1897 in den plantentuin studiën maakten, ten getale van 9, was het verlies te betreuren van den Groningschen hoogleeraar dr. P. C. Plugge, die den 29sten Juni overleed.

De officier van gezondheid der 2de klasse A. W. Nieuwenhuis, de leider van de wetenschappelijke expeditie door Centraal-Borneo in 1896/97, werd tijdelijk aan den directeur der inrichting toegevoegd voor de bestudeering van eene schimmelsoort, die als oorzaak wordt beschouwd van eene in Borneo veel voorkomende huidziekte.

De door den heer Nieuwenhuis tijdens zijne zooeven bedoelde

reis verzamelde planten vormden eene belangrijke aanwinst voor den botanischen tuin, terwijl de vroeger uit Japan aangevoerde, in den bergtuin (te Tjibodas) gecultiveerde bamboesoorten weldra voor eene beginnende verspreiding in aanmerking komen. Het gunstige resultaat, met de acclimatisatie van die plantensoort verkregen, heeft doen besluiten om ook proeven te nemen met het aankweeken van planten uit andere sub-tropische landen, met de leiding waarvan in December 1897, aanvankelijk voor één jaar, werd belast de heer J. W. Heijl.

De nieuwe (tijdelijke) 9de afdeeling („Proefstation voor koffie") kwam in 1897 geheel in werking. Begonnen werd met het doen van bemestingsproeven en de studie van de aaltjesziekte in de koffie.

Aan het personeel der (tijdelijke) 8ste afdeeling („Laboratorium voor de onderzoekingen over Deli-tabak") ontviel door overlijden de assistent-scheikundige, van wiens aanstelling, in April 1896, in 't vorig verslag werd gewag gemaakt.

In den cultuurtuin werd eene ziekte in het maïsgewas geconstateerd, veroorzaakt door in een monster Chili-salpeter aangetroffen giftige perchloraten.

Door den chef der 2de afdeeling („Botanische laboratoria") dr. J. M. Janse werd eene dienstreis gemaakt naar de Molukken voor de bestudeering van ziekten in de notemuskaat-aanplantingen. In de nieuw ingestelde betrekking van landbouw-zoöloog bij 's lands plantentuin (zie vorig verslag, blz. 196, zoomede Indisch Staatsblad 1898 n°. 18) werd voorzien door de benoeming als zoodanig van dr. J. C. Koningsberger, reeds hiervóór genoemd, tot dusver voor particuliere rekening bij de 2de afdeeling werkzaam.

Aan den chef der 3de afdeeling („Cultuurtuin en agricultuurchemisch laboratorium") dr. P. van Romburgh is in Juni 1898 opgedragen in verschillende gewesten van Java en de buitenbezittingen een onderzoek in te stellen naar voorkomen, afkomst en wijze van winning van het product van caoutchouc en getahpertja leverende planten.

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid; wetenschappelijke werken van verschillenden aard; tijdschriften en nieuwsbladen.*

Evenals het voorafgegane was ook het jaar 1897 voor het museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen weinig vruchtbaar. Aan de ethnographische afdeeling kon toch slechts ééne belangrijke verzameling, afkomstig van de Mentawei-eilanden, worden toegevoegd; de andere aanwinsten zoowel van de genoemde als van de overige afdeelingen verdienen geen bijzondere vermelding. Van het door het Genootschap uitgegeven „Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde" verschenen sedert de opgaaf in het vorig verslag (blz. 139) 3 afleveringen van het XLste deel, bevattende o. a. eene oudheidkundige beschrijving van de afdeeling Bondowosso (residentie Bezoeki), door H. E. Steinmetz, en beschouwingen in verband met de Maleische grammatica, door dr. H. J. E. Tendeloo. Ten einde het tijdschrift meer in het buitenland bekend worde, is besloten dat de daarvoor bestemde opstellen in het vervolg in den regel zullen worden vertaald in eene der meer verspreide Europeesche talen, tenzij de schrijvers uitdrukkelijk hebben bedongen dat hunne bijdragen in het Nederlandsch behooren te worden uitgegeven. Aan de „Verhandelingen" werden geen nieuwe deelen toegevoegd, terwijl de reeks der „Notulen" haar XXXVste deel bereikte. Over het als afzonderlijk werk gepubliceerd „Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek" is reeds gehandeld op blz. 55 hiervóór.

De achteruitgang van het ledental der „Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië" bleef ook in 1897 aanhouden. Intusschen werd de uitgave van het tijdschrift der Vereeniging, waarvan het LVIIste deel werd voltooid, zonder stoornis voortgezet. In gemeld deel werden o. a. opgenomen het verslag betreffende de gouvernements-kinaonderneming over 1896, zoomede een rapport van dr. J. H. F. Kohlbrugge aangaande het voorbereidend klimatologisch onderzoek van de hoogvlakte van het Jang-gebergte in Bezoeki (zie lager afd. V van dit hoofdstuk).

De uitgave van het tijdschrift der „Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw" vorderde tot de 4de aflevering van het LVIste deel. Bovendien publiceerde de Maatschappij, na verkregen machtiging van de Indische Regeering, de memorie van toelichting op de eerste vijf artikelen van het door den heer J. Faes, als lid eener daartoe van regeeringswege ingestelde commissie, samengesteld ontwerp van een nieuw reglement op de particuliere landerijen in West-Java. Door hare te Amsterdam gevestigde afdeeling was de Maatschapij ook in Nederland werkzaam in het belang der Indische landbouwnijverheid.

Het aantal leden, dat geregeld de vergaderingen van de „Vereeniging tot bevordering van de geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië" bezocht, steeg in den loop van 1897 in die mate, dat besloten werd om voor die vergaderingen een speciaal lokaal te bezigen, instede van, zooals tot dusver, in de woningen der leden samen te komen. Van het tijdschrift der Vereeniging verscheen laatstelijk de 2de aflevering van het XXXVIIIste deel, terwijl de Vereeniging tevens eene uitgave bezorgde van het op blz. 82 van het vorig verslag besproken, ook ter landsdrukkerij te Batavia verschenen, rapport van den inspecteur van den geneeskundigen dienst, den heer A. G. Vorderman, omtrent het door hem ingesteld onderzoek naar het verband tusschen den aard der rijstvoeding in de gevangenissen op Java en Madura en het voorkomen van berriberri onder de geïnterneerden.

De „Afdeeling Nederlandsch-Indië" van het Koninklijk Instituut van ingenieurs arbeidde bij voortduring aan het bevorderen der belangen van bouwkunde en industrie en van de beoefening der ingenieurswetenschappen. Van het tijdschrift der afdeeling verscheen de jaargang 1896/97.

Omtrent de verrichtingen in 1897 van de „Vereeniging voor oudheid-, taal-, land- en volkenkunde te Djokjokarta" werd reeds in § 2 hiervóór het een en ander gezegd.

De uitgave van de overige hiervóór niet reeds genoemde in Nederlandsch-Indië verschijnende periodieke geschriften („Tijdschrift voor het binnenlandsch bestuur", „Indisch Militair Tijdschrift", „Recht in Nederlandsch-Indië", „Teysmannia", „Archief voor de Java-suikerindustrie", „Tijdschrift voor inlandsche geneeskundigen", „Veeartsenijkundige bladen", dit laatste geschrift als orgaan van de „Vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië",) werd geregeld voortgezet. Het aantal periodieken vermeerderde met het te Samarang verschijnende „Indisch Maçonniek tijdschrift", met een vijftal couranten („De Protestant" en „Pengadilan", te Bandong in de Preanger Regentschappen, „Electra" en de „Indische Landbouwcourant" te Samarang, en „Het Centrum" te Djokjokarta), zoomede met een „Marktbericht der Handelsvereeniging te Samarang". Daarentegen werd de uitgave gestaakt van vier couranten, met namen „de Telefoon" te Samarang, de „Mataram" te Djokjokarta, de „Matahari terbit" te Probolinggo, en „De Oostkust" te Medan. Een onder den naam „De Indische Handelscourant" in den loop van 1897 te Batavia uitgegeven nieuwsblad hield reeds bij het einde des jaars op te bestaan.

Ten aanzien van de hier te lande gevestigde particuliere instellingen, die zich de verspreiding van kennis aangaande de Nederlandsche koloniën in het algemeen, dan wel uitsluitend aangaande Nederlandsch-Indië ten doel stellen, zij het volgende gemeld.

Hoewel de verzamelingen van het Koloniaal Museum te Haarlem in 1897 zoowel door ruil van doubletten als door schenkingen weder eene aanmerkelijke uitbreiding ondergingen, bevonden zich onder die aanwinsten ditmaal geene van buitengewonen omvang of meer dan gewoon belang. Het nieuwe bijgebouw van het museum, bestemd voor laboratorium en tentoonstellingslokaal, kwam in April 1898 gereed. De op de groote cultures betrekking hebbende verzamelingen, zoomede de door prof. A. Wichmann gedetermineerde mineralen-collectie werden opnieuw gerangschikt, terwijl met de ordening van het herbarium een aanvang werd gemaakt. Aan 56 scholen hier te lande konden weder verzamelingen worden verstrekt van tropische producten van cultuur en nijverheid ten dienste van het aanschouwelijk onderwijs, terwijl een groot aantal vroeger gezonden collecties konden worden aangevuld. De publicatie van het „Bulletin" van het Museum — waarvan het Juli-nummer van 1898 het jaarverslag over 1897 bevat — werd geregeld voortgezet. Voorts verscheen eene 4de aflevering van de beschrijving met platen van nuttige Indische gewassen, bewerkt door den onderdirecteur-scheikundige van het Museum, dr. M. Greshoff, terwijl onlangs, met geldelijken steun der Regeering, als „Bulletin n°. 19" in het licht is gegeven eene wetenschappelijke beschrijving van Indische houtsoorten door den apotheker der 2de klasse van het leger in Nederlandsch-Indië G. A. Blits.

Door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië werden, sedert de opgaaf in

het vorig verslag (blz. 140), twee deelen — XLVIII en XLIX — zijner „Bijdragen" uitgegeven, waarvan het eerstbedoelde geheel wordt ingenomen door het eerste gedeelte van een werk van den heer W. P. Groeneveldt, getiteld „De Nederlanders in China". Het afschrijven van voor onze koloniale geschiedenis belangrijke archiefstukken in het India Office te Londen vorderde in 1897 slechts langzaam, doch zou in 1898 krachtig worden voortgezet.

Het Indisch Genootschap ging voort met het publiceeren van de „Verslagen der algemeene vergaderingen."

Het tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam bereikte het XVde deel van de 2de serie, in welk deel, waarvan laatstelijk de 3de aflevering verscheen, o. a. zijn opgenomen eene beschrijving van de afdeeling Poeloe Toedjoe der residentie Riouw en onderhoorigheden door A. L. van Hasselt en H. J. E. F. Schwartz, en eenige mededeelingen over de Lindoe- en Posso-meren op Celebes.

De overige hier te lande uitgegeven wordende, geheel of gedeeltelijk aan Nederlandsch-Indië gewijde periodieken („Indische Gids", „Tijdschrift van Nederlandsch-Indië", „Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zendelinggenootschap", „Insulinde", „Indische Mercuur" en „Internationales Archiv für Ethnographie") bleven geregeld verschijnen. De uitgave van een supplement-deel op den 9den jaargang van laatstgemeld, van regeeringswege gesubsidieerd tijdschrift, getiteld „Siedelungsgebiet und Siedelungslage in Oceaniën, unter Berücksichtigung der Siedelungen in Indonesiën", door R. Mahler, werd mede door eene bijdrage uit de Indische geldmiddelen mogelijk gemaakt. Van de „Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië" verscheen laatstelijk de 5de aflevering van het IIde deel.

§ 5. *Landsdrukkerij, enz.*

Door de landsdrukkerij te Batavia werden, tegen vergoeding van zet- en drukloon, in 1897 afgeleverd 26 850 900 afdrukken van 3603 modellen ten dienste van verschillende landsadministratiën, benevens 5 015 500 afdrukken van 157 verschillende boekwerken, terwijl, ten behoeve van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en van verschillende liefdadige instellingen, op last van het Gouvernement, tegen betaling enkel van papier en bindloon (dus zonder vergoeding voor zet- en drukloon), bij gemelde inrichting werden gedrukt 14 boekwerken en 2 modellen tot een totaal van 258 400 afdrukken. Onder het hooger genoemde getal van 26 850 900 afdrukken van diverse modellen zijn ook begrepen 159 800 afdrukken in inlandsche talen of in het Chineesch van in het Indisch Staatsblad opgenomen verordeningen. Het totaal aantal afdrukken, in 1897 afgeleverd, klom dus tot 32 124 800, welk totaal in 1896 bedroeg 29 169 500.

Volgens voorloopige opgaven beliepen in 1897 (toen een veel grooter bedrag aan rekeningen over het voorafgegane jaar ingevorderd werd dan in 1896) de ontvangsten der landsdrukkerij f 225 955 en de uitgaven (met inbegrip van die hier te lande gedaan — ad f 83 302 — voor aankoop van drukletters, papier en andere benoodigdheden) f 185 904. In 1896 werd, volgens definitieve gegevens, ten voordeele van de inrichting ontvangen f 128 810 en daarvoor uitgegeven f 179 571 (onder welk bedrag f 82 464 in Nederland). Aan overwerkgelden werd in 1897 f 72 meer betaald dan in 1896.

De opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen omtrent de in Indië bestaande particuliere drukkerijen zijn, als naar gewoonte, bijeengebracht in eene bij hoofdstuk **O**, afd. V, van dit verslag behoorende lijst van fabrieken en andere industrieele inrichtingen.

III. Eeredienst.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Omtrent de in de organisatie enz. der Indische Protestantsche Kerk te brengen wijzigingen waren blijkens het vorig verslag (blz. 141) in het begin van September 1897 hier te lande eenige partieele voorstellen van de Indische Regeering ontvangen, doch tevens nog andere door haar in uitzicht gesteld. Daar het dezerzijds wenschelijk wordt geacht het geheel der wijzigingen tegelijk tot afdoening te brengen, is deze aangelegenheid tot dusver in beraad gehouden, doch inmiddels bij de Indische Regeering op eene spoedige aanbieding van de bewuste nadere voorstellen aangedrongen.

De over het jaar 1897 bijeengebrachte statistische gegevens met betrekking tot de Europeesche en de inlandsche Christengemeenten worden, in eenigszins gewijzigden vorm, hierachter aangetroffen in bijlage U. Bij gemis aan latere gegevens zijn echter voor enkele ressorten de opgaven van 1896 behouden moeten blijven. Het aantal kerkelijke afdeelingen van beide categorieën van Christengemeenten bleef onveranderd.

Predikanten, hulppredikers, enz. Van de 35 predikanten, die op ult. 1896 in Indië dienst deden (dus ongerekend den eenigen toen met buitenlandsch verlof afwezigen predikant), kwam er in den loop van 1897 één te overlijden en verliet er één 's lands dienst met pensioen, terwijl er 3 wegens ziekte met verlof naar Europa vertrokken. Echter traden 3 van hier uitgezonden predikanten in Indië in functie, zoodat bij het einde van 1897 van het organiek op 39 bepaalde aantal slechts 33 predikanten in Indië beschikbaar waren, daar in de twee door overlijden en pensionneering ontstane vacatures eerst in 1898 kon worden voorzien, terwijl er 4 met buitenlandsch verlof afwezig waren. Van de 6 onbezette predikantsplaatsen werden er, evenals in vorige jaren, 3 tijdelijk waargenomen door hulppredikers van inlandsche Christengemeenten (zie daaromtrent voormelde bijlage U).

Over de op enkele garnizoensplaatsen, onder leiding van den naastbij gevestigden predikant, werkzaam gestelde godsdienstonderwijzers als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1889 n°. 170, is reeds gehandeld op blz. 32 hiervóór. Een op den voet van gemeld Staatsblad van hier uitgezonden geëxamineerde godsdienstonderwijzer is overigens in den aanvang van 1898, onder de leiding van den predikant te Pasoeroean, aangewezen voor de verzorging van de godsdienstige belangen der minder gegoede leden van de Protestantsche gemeente te Poespo in het district Tengger der residentie Pasoeroean (verg. lager blz. 88/89).

Door de plaatsing in Indië (in Juni 1897) van 2 van hier uitgezonden bevoegde personen (zie vorig verslag, blz. 141) werd het organiek aantal van 26 hulppredikers ten dienste der inlandsche Christengemeenten voltallig, doch aangezien één hunner zich met verlof in Europa bevond, waren er op ult. 1897 in Indië 25 in functie, overeenkomende met het aantal tot dusver aangewezen standplaatsen. Slechts 23 standplaatsen waren vervuld, daar 2 hulppredikers niet voor hun gewonen dienst beschikbaar waren: één was namelijk als waarnemend predikant te Bonthain op Celebes geplaatst en een ander was speciaal belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt (deze opleiding vond plaats te Amboina, doch, na de ramp welke die plaats in Januari 1898 heeft getroffen, is bedoelde opleidingsinrichting tijdelijk naar Saparoea verplaatst). Op welke wijze werd voorzien in de onvervulde ressorten, beide op de Zuidwester-eilanden (residentie Amboina), kan blijken uit bijlage U.

Inlandsche leeraars. Gedurende 1897 werden geen inlandsche leeraars, als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1870 n°. 125, tot die betrekking toegelaten. In verband daarmede daalde hun aantal van 140 tot 137, waarvan geplaatst waren: 78, 49 en 5 in de residentiën Menado, Amboina en Timor, 1 op Batjan (residentie Ternate) en 1 in elk der gewesten Bantam, Preanger Regentschappen, Kadoe en Atjeh, namelijk te Rangkas Betoeng, Tjimahi (tijdelijk), Magelang (tijdelijk) en Kotta Radja, welke laatste drie belast zijn met de geestelijke verzorging van inlandsche Christen-militairen, terwijl de inlandsche leeraar te Rangkas Betoeng is aangewezen om te voorzien in de godsdienstige behoeften der in de afdeelingen Lebak en Tjiringin gestationneerde uit Amboineesche Christenen gerecruteerde politiedienaren. Als tijdelijke maatregel werd voorts in het laatst van 1897 een nader door het Protestantsch Kerkbestuur aan te wijzen inlandsche leeraar toegestaan ten behoeve van de inlandsche Christengemeente te Bima op het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden).

Ter opleiding voor bedoeld ambt werden in 1897 10 inlandsche jongelieden aangenomen. Daar echter eenige van de vroeger in opleiding genomenen werden afgeschreven, beliep het aantal der bedoelde kweekelingen bij het einde van 1897 76 (4 meer dan op ult. 1896). Van hen werden er opgeleid 34 door den hulpprediker te Tomohon (Menado), 29 door dien te Amboina, (sedert — zie hooger — tijdelijk te Saparoea), 5 door dien te Babauw (Timor) en 8 door dien te Baä (Rotti).

Kerkelijke dienstreizen. Uit aanmerking van het toegenomen zielental werd in het laatst van 1897 en het begin van 1898 door het Gouvernement machtiging verleend om de gemeenten

te Soekaboemi (Preanger Regentschappen) en Djombang (Soerabaija) eenige malen meer per jaar dan tot hiertoe was voorgeschreven kerkelijk te doen bezoeken respectievelijk door den predikant te Buitenzorg en door één van die te Soerabaija (zie de n°s. 5227 en 5261 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). De in Januari 1897 (zie vorig verslag, blz. 141) bepaalde uitbreiding van het aantal kerkelijke dienstbezoeken op de tot het ressort van den predikant te Bandong (Preanger Regentschappen) behoorende nieuwe garnizoensplaats Tjimahi bleek niet voldoende, weshalve in October 1897 tot eene nadere uitbreiding besloten werd. Onder de eenige malen 's jaars kerkelijk te bezoeken gemeenten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werden opgenomen: in October 1897 de gemeente te Bima op het organiek tot het ressort van den predikant te Koepang (Timor) behoorende eiland Soembawa en in November het tot de Saleijer-groep behoorende eiland Bonerate. Met de bezoeken op Bonerate werd belast de (fungeerende) predikant te Bonthain, met die te Bima de predikant te Makasser.

Overigens verleende de Indische Regeering in Januari 1898 machtiging om door een der hulppredikers eene speciale kerkelijke dienstreis te doen ondernemen naar de nog niet bij eenig hulppredikersressort ingedeelde inlandsche Christengemeenten op de tot de residentie Amboina behoorende eilanden Dammer, Nila, Teon en Seroea (verg. wat omtrent de evangelisatie in sommige onderhoorigheden van genoemd gewest gezegd is op blz. 23 hiervóór).

Bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 222, ook vermeld op blz. 79 hiervóór, werd de bevoegdheid der plaatselijke inlandsche schoolcommissiën erkend om op plaatsen, waar zich één of meer openbare inlandsche scholen bevinden, deze gedurende ten hoogste twee dagen te sluiten ter gelegenheid dat de plaats door een Europeeschen godsdienstvoorganger in dienst wordt bezocht.

Openbare eeredienst; godsdienstonderwijs. De over 1896 aan de gemeenten te Salatiga, Ambarawa (Samarang) en Kotta Radja (Atjeh) toegestane kleine bedragen in het belang van den openbaren eeredienst werden ook voor het jaar 1897 beschikbaar gesteld. Voorts werd voor het huren van een gebouw ten behoeve van de godsdienstoefeningen bij de gemeente te Magelang (Kadoe) tot ult. 1898 f 50 's maands toegestaan.

Gedurende 1897 werden op 50 plaatsen op Java en Madura (8 meer dan in 1896) en 5 in de buitenbezittingen (één meer dan in 1896), waar geen predikant bescheiden is, aan daartoe door het Kerkbestuur aangewezen personen (onder wie een 8-tal vrouwen) en overigens op de bekende voorwaarden (zie het verslag van 1893, blz. 119) toelagen van f 30 's maands uit 's lands kas toegekend voor het geven van godsdienstonderwijs aan de Europeesche jeugd.

Voor het geven van godsdienstonderwijs bij de inlandsche Christengemeenten op plaatsen, waar geen uit 's lands kas bezoldigde Europeesche of inlandsche geestelijken zijn (op 1 na, alle in de residentie Amboina), werd ook voor 1897 een bedrag van f 848 's maands beschikbaar gesteld.

Zendingsgemeenten. De hiervóór reeds vermelde bijlage U bevat de voor zooveel doenlijk verzamelde statistische en andere gegevens nopens de verschillende zendingsressorten in Nederlandsch-Indië bij het einde van het jaar 1897, met vermelding van de zendelingen en van de genootschappen of vereenigingen tot welke zij behooren. Voor enkele aan de bestuursberichten over 1897 ontleende mededeelingen betreffende het zendingswerk zij verwezen naar hoofdstuk C van dit verslag (blz. 14, 16, 20, 21, 22, 23 en 24 hiervóór).

In het tijdvak van 1 Augustus 1897 (tot zoover liepen de verleden jaar ten deze gedane opgaven) tot ult. Juni 1898 werd aan een vijftal zendeling-leeraren, sedert kort in Indië aangekomen (vier afgevaardigd door het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen en één door het Java-comité te Amsterdam), de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating tot uitoefening van hun dienstwerk verleend (zie mede voormelde bijlage U). Zoodanige toelating werd voorts verleend aan eene ongeordende zendelinge, gevestigd in de Kapoeasstreken der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar zij gedurende 24 jaren haren in 1894 in dienst van het reeds genoemde Rijnsche genootschap overleden echtgenoot bij het zendingswerk behulpzaam was geweest. Overigens kreeg een reeds vroeger voor de residentie Kediri toegelaten zendeling van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam in Mei 1898 vergunning om zijn dienstwerk uit te strekken tot de residentie Madioen.

Eveneens werden in het behandelde tijdvak een 8-tal inlanders als hulpzendelingen toegelaten, en wel 2 voor de residentie Samarang, 1 voor de afdeeling Japara van de gelijknamige residentie, 1 voor de residentiën Banjoemas, Kadoe en Djokjokarta, 2 voor laatstgemelde drie residentiën benevens de residentie Bagelen, en de 2 anderen voor het eiland Boeroe der residentie Amboina.

De twee in 1896 voor het gouvernementsgebied van Zuid-Celebes toegelaten zendeling-leeraren van de Utrechtsche Zendingsvereeniging, die zich, alvorens in de afdeeling Zuiderdistricten eene definitieve standplaats te kiezen, aanvankelijk aldaar hadden opgehouden respectievelijk te Bonthain en te Boelekomba, vestigden zich in 1897 te Tanetteija in het regentschap Binamoe en te Tanette in het regentschap Oud-Boelekomba.

Voor de uitoefening van zendingswerk in de onafhankelijke Battaklanden ter Sumatra's Westkust wordt door de Indische Regeering geen bijzondere toelating verleend. Aan zendelingen van het Rijnsche Zendingsgenootschap, die in die streken wenschten te arbeiden, placht zij namelijk te kennen te geven, dat geen bezwaar bestaat tegen het bezoeken van verschillende met namen genoemde gedeelten dier Battaklanden, wanneer de zendelingen zich bepalen tot die plaatsen, welker hoofden het verzoek om hunne komst tot den naastbij wonenden besturenden ambtenaar richten en bij dien ambtenaar voor hunne persoonlijke veiligheid instaan. De strekking van deze verklaring, welke tot onzekerheid had aanleiding gegeven, is door de Indische Regeering (in November 1897) nader toegelicht in dien zin, dat het niet in de bedoeling gelegen heeft om daaraan eene zoodanige beperkte beteekenis te hechten, dat alleen bezoeken van zendelingen aan het onafhankelijke gebied zouden zijn toegelaten en eene vestiging aldaar zou zijn uitgesloten. Zullen namelijk de toegestane bezoeken voor het werk der zending tot eenig resultaat leiden, dan moet een verblijf voor korteren of langeren tijd evenzeer zijn toegelaten, en er scheen, wat de veiligheid der zendelingen betreft, tusschen een bezoek en een verblijf geen verschil te bestaan, wanneer slechts voldaan werd aan de bovenbedoelde voorwaarde.

De zendeling-leeraar van de zendingsgemeente te Ermelo, die in Januari 1896 de bijzondere toelating verkregen had tot uitoefening van zijn dienstwerk te Sawah Loento (gouvernement Sumatra's Westkust), doch wien daarbij de voorwaarde was gesteld, dat hij zich uitsluitend zou moeten bepalen tot de aldaar aanwezige dwangarbeiders en derhalve niet ook onder de inlandsche bevolking werkzaam zou zijn, verzocht in Maart 1897 opheffing van die voorwaarde, waarin echter, na ingewonnen advies van het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur, om politieke redenen niet kon worden getreden. Daar inmiddels gebleken was dat de verzoeker zijn dienstwerk feitelijk reeds tot de inheemsche bevolking had uitgestrekt, ontving hij de waarschuwing om zich alsnog stipt aan de gestelde voorwaarde te houden, daar anders eene intrekking van de hem verleende toelating zou worden in overweging genomen. Deze zendelingleeraar is onlangs overleden.

Het door den zendeling-leeraar te Modjowarno (residentie Soerabaija) gestichte hospitaal voor inlanders, waaraan een zendeling-arts verbonden is, werd bij voortduring van regeeringswege gesteund door kostelooze verstrekking op ruime schaal van geneesmiddelen uit 's lands voorraad, terwijl in April 1898 aan dat hospitaal ter assistentie werd toegevoegd een gouvernements dokter-djawa, wiens bezoldiging ten laste van den lande blijft. Gedurende 1897 werden te Modjowarno 3919 ziektegevallen behandeld en werden korteren of langeren tijd in het hospitaal verpleegd 654 personen. Gemiddeld per dag beliep het aantal behandelden 123 en dat der in het hospitaal opgenomen patiënten 93. De behandelden waren afkomstig uit verschillende gewesten van Midden- en Oost-Java.

De in 't vorig verslag, (blz. 142) bedoelde missionair-arts, in dienst van de zending in Midden-Java der „Gereformeerde Kerken in Nederland", is van Poerworedjo (Bagelen) naar Djokjokarta verplaatst om daar ten dienste van de bevolking uitsluitend in zijne qualiteit van geneeskundige werkzaam te zijn. In afwachting van de oprichting op die hoofdplaats van een definitief hospitaal is door hem met 1 Juli 1897, in eene tijdelijke inrichting aldaar, eene polykliniek geopend. Bij het einde des jaars waren reeds 15 267 lijders in behandeling genomen, terwijl het aantal nog steeds toenam. Volgens berichten van Mei jl. bedroeg het gemiddeld reeds 100 per dag. Op een verzoek van bedoelden missionair-arts om, op ruimere schaal dan tot nog toe geschiedde, kosteloos medicijnen uit 's lands voorraad te mogen ontvangen, werd in Mei jl. gunstig beschikt, in navolging van gelijke machtiging in Juli

1896 verleend ten opzichte van het hiervóór besproken hospitaal te Modjowarno.
Uit particuliere bijdragen, o. a. van de plantersvereeniging te Malang, onderhoudt ook de te Kendalpaijak (Pasoeroean) gevestigde zendeling-leeraar eene ziekeninrichting, waarin gedurende 1897 gemiddeld 35 patiënten daags verpleegd werden. Uit eene te houden geldloterij, waartoe in Januari 1898 aan het „Fonds des Vredes door het bloed des Kruises" te Soerabaija, gezamenlijk met anderen, vergunning is verleend, hoopt genoemd fonds de middelen te vinden om de bestaande inrichting te vergrooten.
In het algemeen overigens komen vele zendelingen, zonder er eene bepaalde ziekeninrichting op na te houden, de bevolking te hulp door het verstrekken van geneesmiddelen. Te dien einde worden in vele gevallen zendelingen (en missionarissen) kosteloos van medicijnen en andere geneeskundige benoodigdheden uit 's lands voorraad voorzien.

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

In de blijkens het vorig verslag (blz. 142) sinds 30 Juni 1897 bestaande vacature van Apostolisch Vicaris der Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-Indië werd in den loop van 1898 door den H. Stoel voorzien door de benoeming tot die waardigheid van den heer E. S. Luijpen, tot dusver pastoor te Maumeri op het eiland Flores. Bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1898 n°. 19 werd de benoemde in zijne nieuwe hoedanigheid erkend. Tot aan diens optreden bleef het tijdelijk beheer van het Vicariaat opgedragen aan den waarnemenden pastoor van Batavia, C. W. J. Wenneker, met den titel van Provicaris.
Bij het einde van 1897 waren, met inbegrip van den Provicaris, in Indië aanwezig 50 geestelijken, zijnde 1 minder dan op ult. 1896. Vier hulppriesters bevonden zich tot herstel van gezondheid tijdelijk in Europa. Het aantal ten laste van den lande bezoldigde geestelijken bedroeg op het einde van 1897, evenals op ult. 1896, 33, zijnde de Provicaris (een der onderpastoors), 14 pastoors en 8 onderpastoors als geestelijken van den 2den rang en verder 10 geestelijken van den 3den rang.
Verder bleven, als in vorige jaren, fondsen toegestaan voor de bezoldiging uit 's lands kas van 3 inlandsche hulpleeraars bij de inlandsche Roomsch-katholieke gemeenten. Aan een Chineeschen hulpleeraar, behoorende tot de Roomsch-katholieke gemeente, werd bij gouvernementsbesluit dd. 2 Juni 1898 n°. 36 de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde toelating verleend tot uitoefening van zijn dienstwerk in de onderafdeeling Singkawang (afdeeling Sambas der residentie Westerafdeeling van Borneo).
Voor opgaven betreffende de statiën en de zendingsposten en voor statistische gegevens, welke laatste thans meer gespecificeerd zijn dan vroeger, wordt verwezen naar de meer aangehaalde bijlage U.
Door de Indische Regeering werd bewilligd in de toevoeging van een hulppriester buiten bezwaar van den lande aan de statie Magelang, met Moentilan als tijdelijke standplaats, alwaar die geestelijke speciaal onder de inlandsche bevolking zou werkzaam zijn. Voorts werd er in toegestemd, dat aan een der Roomsch-katholieke geestelijken van Samarang ook dienstverrichtingen werden opgedragen in de statie Ambarawa, onder voorwaarde echter dat hieruit geen vermeerdering van uitgaven voor 's lands kas zou voortvloeien. Aangezien met dezen maatregel evenzeer missiewerk onder de inlandsche bevolking beoogd werd, achtte de Indische Regeering het niet overbodig de aandacht van den Provicaris er op te vestigen, dat in de residentie Soerakarta, welk gewest tot de statie Ambarawa behoort, het uitoefenen van zendingswerk niet kan worden toegelaten, zoodat noch de geestelijke van Samarang, die met dienstverrichtingen in de statie Ambarawa zou worden belast, noch ook de in die statie gevestigde geestelijken onder de inlandsche bevolking in Soerakarta zouden mogen werkzaam zijn.
Tot het voornemen, om aan de te Djokjokarta gevestigde geestelijken nog een hulppriester buiten bezwaar van den lande toe te voegen, die speciaal bestemd zou zijn voor missiewerk aldaar, kon de Indische Regeering hare toestemming niet verleenen, omdat van de zijde van den sultan van Djokjokarta overwegende bezwaren waren ingebracht tegen de plaatsing van een Roomsch-katholieken priester in zijn gebied met het doel om onder de inlandsche bevolking werkzaam te zijn. In verband hiermede werd tevens aan den Provicaris te kennen gegeven, dat ook de reeds in Djokjokarta gevestigde Roomsch-katholieke geestelijken zich van missiewerk in die residentie zouden moeten onthouden.
Van de indertijd verleende vergunning tot voorbereiding van eene missie op Bali werd ook gedurende 1897 geen gebruik gemaakt. De zendingspost Bomphia op Oost-Ceram (residentie Amboina) en de proefmissie van Kapaur of Skroë op Nieuw-Guinea's zuidwestkust (residentie Ternate) waren, wegens het overlijden in Mei 1896 van den onderpastoor, die tijdelijk deze beide missiën waarnam, bij het einde van 1897 nog onbezet.
Op verschillende aanvragen van de zijde van het Roomsch-katholieke Kerkbestuur, om op 's lands kosten kerkelijke dienstbezoeken te doen plaats vinden buiten de vaste dienstreizen, werd door de Indische Regeering weder gunstig beschikt. Het aantal vaste (voor 's lands rekening te ondernemen) kerkelijke dienstreizen werd bij gouvernementsbesluit van 5 Januari 1898 n°. 7 vermeerderd ten behoeve van de gemeente te Tjimahi (Preanger Regentschappen), behoorende tot de statie Cheribon.
In 1897 werden, op de bekende voorwaarden, voor het geven van Christelijk onderwijs aan de Roomsch-katholieke jeugd toelagen, ad f 30 gulden 's maands, toegekend ten behoeve van 45 gemeenten. Ook werd in dat jaar wederom, tot gelijk bedrag als vroeger, eene kleine tegemoetkoming in de kosten van den openbaren Roomsch-katholieken eeredienst verleend aan de gemeenten te Soerabaija en Kotta Radja (Atjeh).

c. Andere kerkelijke vereenigingen.

De reeds meermalen genoemde bijlage U van dit verslag bevat voor het eerst ook statistische opgaven van andere in Indië gevestigde kerkelijke vereenigingen, als hoedanig te noemen zijn: de Britsche Protestantsche gemeente te Batavia, de Armenische gemeente op Java, de Christelijk Gereformeerde Kerk te Batavia en de Gereformeerde Kerk te Soerabaija. Van eerstgenoemde gemeente konden de gewenschte gegevens voor dit verslag nog niet verkregen worden, vermoedelijk wegens het ontbreken van een geestelijke voor die gemeente. Ook de Gereformeerde Kerk te Soerabaija miste tijdelijk een predikant, vermits de in 1896 naar Nederland vertrokken titularis nog geen opvolger had gekregen. Echter zijn nopens het aantal gemeenteleden der bedoelde Kerk (waaronder, evenals onder de gemeenteleden der zusterkerk te Batavia, ook inlandsche Christenen en een beperkt aantal vreemde oosterlingen) wel opgaven ontvangen. De bedoelde zusterkerk te Batavia en de Armenische Gemeente aldaar beschikten in 1897 elke over een eigen, niet van landswege bezoldigden geestelijke.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Wat omtrent het Mohammedanisme in Nederlandsch-Indië in de gewestelijke bestuursberichten over 1897 voorkwam, is medegedeeld in hoofdstuk C van dit verslag. Over het bezoek van de Mohammedaansche godsdienstscholen zijn de ontvangen opgaven van te weinig waarde om te worden medegedeeld. Cijfers omtrent de uit elk gewest gedurende het kalenderjaar 1897 uit Nederlandsch-Indië vertrokken en aldaar teruggekeerde bedevaartgangers, ontleend aan opgaven der gewestelijke bestuurders, worden aangetroffen aan het slot der bij dit hoofdstuk behoorende bijlage U. Dat overzicht vermeldt tevens de aan de opgaven van ons consulaat te Djeddah (Arabië) ontleende statistiek betreffende de deelneming door Nederlandsch-Indische inboorlingen aan de bedevaart van elk der jaren 1895, 1896 en 1897. Volgens de registers van het consulaat (welks uitvoerig jaarverslag over 1897 gepubliceerd is in het n°. van 11 Augustus 1898 der „Consulaire verslagen en berichten") was het aantal inlanders uit Nederlandsch-Indië, die — gedurende het tijdvak October 1896 t/m April 1897 — voor de bedevaart („hadj") van 1897 waren aangekomen 7100, tegen 11 909 die aan de „groote" bedevaart („hadj akbar") van 1896, en 7128 die aan de „hadj" van 1895 hadden deelgenomen. Van bedoelde 7100 pelgrims (onder wie geen inlanders van aanzien vielen op te merken) waren er (in 17 reizen) 4698 of p. m. 66 pct. aangebracht met stoomschepen onder Nederlandsche vlag en daaronder 754 die zich van retourbiljetten hadden voorzien. Overigens werden op sommige van bedoelde 17 reizen en op 3 andere reizen onder Nederlandsche vlag 114 pelgrims aangebracht, niet uit Nederlandsch-Indië afkomstig. Op bedoelde 20 reizen, waaraan werd deelgenomen door 19 stoomschepen (6 van de maatschappij „Nederland", 4 van de „Rotterdamsche Lloyd" en 9 van de maatschappij „Oceaan", één van welke laatste twee reizen deed), werden dus 4812 bedevaartgangers vervoerd, welk totaal voor de bedevaart van 1895 5316 en voor die van 1896 7121 bedragen had. Onder deze in 1894/95 en in 1895/96 (in 31 en 25

reizen) met Nederlandsche stoomschepen aangebrachte pelgrims telde men er achtereenvolgens 4068 en 6549, die in Nederlandsch-Indië tehuis behoorden, en van dezen, uitmakende respectievelijk 57 en 55 pct. der toen naar Mekka gekomen Nederlandsch-Indische inboorlingen, waren er respectievelijk 246 en 800 van retourbiljetten voorzien geweest.

Minder voorspoedig dan in 1896 was het verloop der bedevaart in 1897. Een groote brand te Mekka beroofde velen, en daaronder tal van Nederlandsch-Indische pelgrims, niet alleen van hun onderkomen, maar ook van have en goed, waarbij nog kwam dat in 't algemeen de in geldnood verkeerenden ditmaal de hulp moesten ontberen van het geldschieterskantoor, dat hen anders gewoonlijk bijstond. Voorts werden door het uitbreken van de pestziekte te Djeddah, in de eerste dagen van Juni 1897, ofschoon toen reeds een groot deel der hadji's djawa de terugreis naar de Straits-Settlements en Nederlandsch-Indië aanvaard had, velen in hun vertrek opgehouden. Door bemiddeling van het Nederlandsch Gezantschap te Constantinopel en in overleg met den gezondheidsraad werd aan onze nog op scheepsgelegenheid wachtende pelgrims gelegenheid gegeven om zich tijdens de epidemie op te houden op de ter reede Djeddah gelegen eilanden Aboe Saad, Aboe Ali en Vasta. Intusschen was reeds omstreeks medio Juni de terugvoer van pelgrims hervat, en hadden vele gegoede Javaansche pelgrims hunne arme landgenooten weten bij te staan. Afziende van het voornemen om met eene directe boot naar Java te vertrekken, brachten zij de daardoor bespaarde penningen bijeen tot het bekostigen van de reis naar Singapore voor hen en honderden hunner armere landgenooten. Sedert duurden de terugreizen voort tot ult. Augustus 1897. In 't geheel hadden toen 5808 van de 7100 bij het consulaat ingeschrevenen Arabië verlaten, en bovendien 33 van vorige bedevaarten in Mekka achtergebleven Nederlandsch-Indische inboorlingen. Van onze voor de bedevaart van 1897 aangekomen onderdanen hadden er dus 1292 de terugreis niet ondernomen, waarvan omstreeks de helft gerekend wordt aan ouderdom, ziekte of vermoeienis bezweken te zijn. In 't geheel werden naar de Straits-Settlements en naar Nederlandsch-Indië teruggevoerd (in 17 reizen) 9274 hadji's djawa door 17 stoomschepen, waarvan 8 onder Nederlandsche vlag (1 van de maatschappij „Nederland", 1 van de „Rotterdamsche Lloyd" en 6 van de maatschappij „Oceaan").

Over de in Juni 1897 in Nederlandsch-Indië genomen voorzorgsmaatregelen, in verband met de te Djeddah uitgebroken, doch reeds medio Juli d. a. v. geweken pestziekte, werd reeds in 't vorig verslag (blz. 144/145) gehandeld. Deze maatregelen werden ingetrokken bij gouvernementsbesluit dd. 4 November 1897 n°. 5. Sedert is, gerekend van 24 Maart 1898 af, Djeddah opnieuw wegens pest besmet verklaard, in verband waarmede (zie de Javasche Courant dd. 1 April 1898) voor Nederlandsch-Indië weder gelijke voorzieningen zijn getroffen als in 1897. Kort daarop zijn deze maatregelen, zooals in afd. V van dit hoofdstuk (zie de volgende blz.) wordt vermeld, nog in een paar opzichten verscherpt.

Voor de toepassing in Nederlandsch-Indië van de bepalingen der internationale sanitaire conventiën van Parijs (1894) en Venetië (1897), waartoe Nederland is toegetreden — zie de wetten van 6 Juni en 14 Juli 1898 en het Koninklijk besluit dd. 4 Augustus 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 122, 175 en 194) — is en wordt het noodige voorbereid. Het streven is de door de bedoelde bepalingen gevorderde wijzigingen in de thans geldende voorschriften betreffende het pelgrimvervoer zoo tijdig uit te vaardigen dat zij met het bedevaartseizoen 1898/99 in werking kunnen treden.

IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeerings- en spaarfondsen.

De ten aanzien van deze instellingen ingekomen gegevens, meerendeels over 1897, zijn bijeengebracht in bijlage V hierachter, en wel onder de volgende rubrieken: 1°. weeshuizen en gestichten tot verzorging van oude lieden, gebrekkigen, enz.; 2°. kerkelijke armbesturen; 3°. commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen; 4°. studie- en schoolkleerenfondsen; 5°. andere liefdadigheidsvereenigingen; 6°. hulp- of voorschotbanken; 7°. instellingen van voorzorg bij overlijden; 8°. begrafenisfondsen, en 9°. particuliere spaarbanken. (Over de sedert kort in werking getreden gouvernements-postspaarbank wordt gehandeld in hoofdstuk L, afd. IV.)

Met betrekking tot het Indische militair spaarfonds, het Indische „Roode Kruis", het „Militair ondersteuningsfonds" te Batavia en het hier te lande gevestigde „Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen van in Nederlandsch-Indië gevallen militairen", in welke laatste stichting thans is opgegaan het „Lombokfonds" te Soerabaija, vindt men mededeelingen op blz. 32 hiervóór.

Omtrent een paar stichtingen van bijzonderen aard, de vereeniging „Soerja Soemirat" te Samarang en de gouvernements proef-landbouwkolonie te Poespo (Pasoeroean), zij te dezer plaatse het volgende aangeteekend.

Eerstgenoemde vereeniging, welke zich, luidens hare in November 1897 (Indisch Staatsblad n° 269) door de Regeering goedgekeurde nieuwe statuten, ten doel stelt het bestrijden van armoede in den vorm van werkverschaffing en het bevorderen van welvaart onder de Europeanen in Nederlandsch-Indië, die moeite hebben om een behoorlijk bestaan te vinden, hield gedurende 1897 in hare werkplaatsen gemiddeld 89 meest jeugdige personen nuttig bezig. Zij kwamen daardoor in de gelegenheid om op eerlijke wijze iets te verdienen en daarenboven zich in een of ander ambacht te bekwamen. Een 16-tal schooljongens werkten sedert eenigen tijd slechts in de middaguren en ontvingen daarvoor eene kleine tegemoetkoming indien ze geregeld opkwamen en oppassend waren. Het gedrag en het volhardingsvermogen van de tewerkgestelden, wier aantal bij het einde van het verslagjaar 132 (waaronder 21 inlanders) beliep, liet weder weinig te wenschen over. De weekloonen liepen per persoon uiteen tusschen f 1,20 en f 12. Wekelijks werd aan werkloon uitbetaald gemiddeld f 360, terwijl de salarissen van de bazen, van den reiziger voor den afzet van de geleverde werkstukken en van het kantoorpersoneel te staan kwamen op f 635 's maands. Verscheidene van de opgeleiden werden aan kleine betrekkingen in de binnenlanden geholpen, terwijl één als machinist op eene fabriek werd geplaatst. In het pension van den directeur der werkplaatsen waren 4 jongelieden opgenomen. De vereeniging had tot dusver geopend: eene smederij tevens ledikantenfabriek, eene schilderswerkplaats tevens steenhouwerij, eene zadelmakerij, eene schoenmakerij, eene blikslagerij en eene timmermanswerkplaats. Deze inrichtingen leverden in 1897 gezamenlijk af voor eene waarde van f 46 111, terwijl bij het einde van het jaar aan werkstukken voor eene waarde van f 2983 en aan gereedschappen, machinerieën en materialen voor eene waarde van f 11 938 voorhanden bleef. Voor geleverd werk was op ult. 1897 door de bestellers nog te voldoen f 6744. Slechts een paar werkplaatsen lieten over 1897 eene kleine winst over (f 766), waardoor het naar berekening gedurende 1897 geleden verlies op de overige werd teruggebracht tot f 1930, welk verlies-saldo stijgt tot f 4059 wanneer ook de kosten van den reiziger ten laste van de werkplaatsen worden gebracht. De vereeniging behoeft nog steeds meer bijstand om haren weg te kunnen vervolgen. Aan interest werd gekweekt f 2249, terwijl aan contributiën f 7778 en aan giften f 355 werd ontvangen.

Vanwege eene door belangstellenden in de residentie Batavia gevormde afdeeling van „Soerja Soemirat", welke bij het einde van 1897 over f 90 's maands aan contributiën te beschikken had, werd de plaatsing bij 's lands plantentuin te Buitenzorg bewerkt van een 3-tal jongelieden om zich in de practijk en door eigen oefening voor het bloemistenvak te bekwamen, aan welke leerlingen zij een kleinen onderstand toelegde. Eén van deze drie jongelieden moest echter al spoedig, wegens gemis aan aanleg voor het vak, ontslagen worden.

De door „Soerja Soemirat" al verder beoogde proef-landbouwkolonie nabij Bandong (Preanger Regentschappen), voor de oprichting en den aanleg van welk „landbouwdorp" tot ult. 1897 reeds was besteed f 18 692, is in wording. Terwijl gereed waren de administrateurswoning, pakhuizen en stallen en aanvankelijk drie woningen voor klein-landbouwers, waren van het voor proeftuin en voor weide in ontginning genomen terrein 3 bouws met allerlei gewassen beplant; ook was eenig vee aangeschaft. Reeds was een uit 9 personen bestaand eerste kolonistengezin gevestigd, terwijl in het voorjaar van 1898 een tweede werd verwacht. Voor zooveel de ter opneming bestemde personen voor de reis naar de landbouwkolonie van staatsspoorwegen hebben gebruik te maken, is hun en hun wettig gezin bij gouvernementsbesluit dd. 3 Mei 1898 n°. 29 kosteloos vervoer toegestaan. Dat voorshands van de vele reeds ingekomen aanvragen om als kolonist geplaatst te worden, nog slechts voor twee of drie gezinnen de gelegenheid daartoe is opengesteld, vindt zijne verklaring hierin, dat met verdere toelating moet verwijld worden totdat eene van gouvernementswege aan te leggen

waterleiding gereed zal zijn. Het voor de landbouwkolonie door de Regeering in bruikleen afgestaan perceel, Tjibogo genaamd, is een zacht glooiend terrein, gelegen op p. m. 3800 voet boven zee, ter grootte, volgens meting, van 120 bouws. De afstand tusschen Tjibogo en de hoofdplaats Bandong is 13 paal, waarvan er 10 zijn af te leggen langs een in zeer goeden staat verkeerenden rijweg.

Aan het door den controleur van Tengger (afdeeling en residentie Pasoeroean) over 1897 ter zake uitgebracht verslag valt het volgende te ontleenen met betrekking tot den gang van zaken bij de in 1891, te Poespo in het Tengger-gebergte, van gouvernementswege in het leven geroepen proef-landbouwkolonie op het 2000 à 2600 voet boven zee gelegen terrein Gondosoeli, mede beoogende aan minvermogende Europeanen en met dezen gelijkgestelden, alsmede aan in Indië verbleven gewezen militairen van Europeesche of Indo-Europeesche afkomst, door verstrekking (in bruikleen) van het noodige terrein, in den regel perceeltjes van 5 bouws, en aanvankelijk ook van verderen stoffelijken steun, de gelegenheid te openen om zich door uitoefening van den kleinen land- of tuinbouw, al of niet gepaard met veehouderij, een bestaanmiddel dan wel gewenschte bijverdiensten te verschaffen. De perceeltjes, voor zoover in gebruik (hetgeen op ult. 1897 met 16 van de 21 het geval was), raken meer en meer bebouwd, en de occupanten (die echter, in verband met de vele mutatiën onder hen, veelal de tweede of derde, zoo niet een nog latere bewoner van hun perceel uitmaken) behoeven nog slechts bij groote uitzondering eenige geldelijke hulp (in 1897 in 't geheel niet meer dan f 148). Van de 16 op ult. 1897 aanwezige kolonisten (1 minder dan het jaar te voren) dagteekent het verblijf in de landbouwkolonie voor 5 reeds van de jaren 1891 t m 1894, voor 5 van 1895, voor 4 van 1896 en voor 2 eerst van 1897. Bij 2 van de 3 in 1897 vertrokkenen gold als reden gemis van opgewektheid om hun perceel tot verdere ontwikkeling te brengen, bij den een wegens ouderdom en bij den ander wegens talrijke ziektegevallen onder de zijnen. De derde vertrok uit zucht naar verandering.

De voordeelen, welke de 16 op ult. 1897 aanwezige kolonisten gedurende 1897 uit hun bedrijf getrokken hadden, zoo aan opbrengst van eenjarige gewassen voor hunne eigen huishouding, als aan te gelde gemaakte producten uit groente- en vruchtencultuur, enz., zoomede uit veehouderij, worden berekend te hebben bedragen f 3106, d. i. gemiddeld per hoofd ruim f 194 (voor een paar liep het bedrag tot f 449 en f 485, en voor één zelfs tot f 664); bovendien waren allen in het genot van militair gagement, dat dooreengenomen per hoofd p. m. f 250 's jaars bedroeg (voor een 4-tal f 300 en daarboven). Door de in 1897 verkregen uitkomsten, zoo bericht voornoemde controleur, is het vertrouwen in de toekomst bij de kolonisten versterkt. Het zal niet lang meer duren of op verscheidene perceelen zal ook van de koffieplantsoenen product kunnen worden ingezameld; in 1897 werd reeds door één kolonist 58 en door een ander 50 katti koffie geoogst. In 't geheel waren van de p m. 80 bouws, waaruit de 16 bewoonde perceelen bestonden, 66 bouws ontgonnen, terwijl de koffieplantsoenen 47 100 boomen telden, waaronder 28 800 die eerst in den jongsten westmoesson in den grond waren gebracht. Het aantal klapper- en andere vruchtboomen beliep op ult. 1897 respectievelijk 530 en 4736. Voorts behoorden aan de kolonisten 19 paarden, 73 runderen, 9 stuks kleinvee en 567 stuks pluimgedierte. Het valt, volgens de ontvangen berichten, niet te ontkennen dat de te Poespo aanwezigen het aldaar beter hebben dan hun lot in de benedenstreken zou zijn. De behoeften voor de huishouding toch zijn te Poespo veel goedkooper, als men zich met bescheiden eischen tevreden stelt; voor kleeding is al zeer weinig noodig; gelegenheid tot uitspattingen of tot het bekomen van sterken drank, waaraan anders allicht veel geld zou geofferd worden, hebben de kolonisten niet (sterke drank is op de passar te Poespo niet te krijgen en clandestiene opvoer uit de vlakte komt weinig voor, omdat die opvoer kostbaar is). Het gezonde klimaat van Poespo wordt door allen geroemd. Slechts 10 der kolonisten (daaronder 2, bij wie zich in de laatste maanden verschijnselen van vermoedelijke lepra hadden vertoond,) hadden voor zich zelven, de meesten niet meer dan eens of tweemalen gedurende het geheele jaar, een geneesheer noodig. Bij 5 kolonisten werd overigens eenige malen geneeskundige hulp verstrekt aan hunne huisgenooten. Sedert September 1895 is met den geneeskundigen dienst te Poespo belast, onder genot van eene toelage uit 's lands kas, de in de buurt — te Tosari — gevestigde particuliere geneesheer. Drie der kolonisten zijn gehuwd. Het aantal kinderen bedraagt in 't geheel 20. De kolonisten gedroegen zich over het algemeen ordelijk; één hunner gaf echter aan het bestuur en aan zijne omgeving nogal moeielijkheden, en daar zijne houding nadeelig werkte op de overigen, was hij met uitzetting uit de landbouwkolonie bedreigd, bijaldien hij zich in het vervolg niet rustiger hield. Er is weinig onderlinge samenwerking tusschen de kolonisten, doordien zij voortdurend op elkaar naijverig zijn. Om hen ten goede te leiden en tevens in het belang van het elementair onderwijs der kinderen is onlangs een godsdienstleeraar te Poespo werkzaam gesteld. De inlandsche bevolking uit de nabuurschap houdt zich tegenover de kolonisten op een afstand. Slechts op één der perceelen komen gedurende een paar maanden enkele koelies uit de benedenstreken werk zoeken. Geen der kolonisten was nog in staat om zijne bamboezen woning door eene van hout te vervangen. Een paar voorzagen hun huis van een zinken dak. Twee der kolonisten hebben ieder een bij rechterlijk gewijsde tot plaatsing in een verbeterhuis veroordeelden Europeeschen jongeling voor 's lands rekening bij zich in den kost, terwijl vanwege de jongensweezeninrichting te Soerabaija het aantal harer bij verschillende kolonisten, tegen een kostgeld van f 10 's maands, gehuisveste pupillen, als proef om hen reeds vroeg iets van het landbouwbedrijf te doen leeren, laatstelijk tot 6 is vermeerderd. In afwachting dat de tijd zal gekomen zijn om ten deze eene definitieve beslissing te nemen, zal ook in 1898 de landbouwkolonie nog het karakter van proef behouden. Gedurende dat jaar zal, zoo noodig, ter ondersteuning van kolonisten mogen uitgegeven worden f 404, zijnde, met inbegrip van de in 1898 door vertrokken kolonisten wegens misbruikte gelden te doene terugbetalingen, het onverbruikt gebleven restant van het indertijd voor de landbouwkolonie toegestane krediet van f 14 000.

V. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Zooals reeds gezegd is aan het slot van afd. III, § 2, van dit hoofdstuk is en wordt het noodige voorbereid voor de uitvoering ook in Indië van de sanitaire conventiën te Parijs en te Venetië tusschen Nederland en verschillende andere Staten gesloten.

In het belang eener behoorlijke uitvoering van de, met het oog op het voorkomen van builenpest in sommige deelen van Azië, uitgevaardigde ordonnantie van 29 April 1897 (Indisch Staatsblad n. 124), houdende nadere bepalingen tegen het overbrengen van besmettelijke ziekten over zee (zie vorig verslag, blz. 148), werd een deel der gebouwen van het voormalige marine-etablissement op het eiland Onrust in de baai van Batavia er voor ingericht om de opvarenden van vaartuigen, die, als komende van besmette plaatsen, in observatie zouden moeten worden gehouden, tijdelijk te huisvesten en eventueele zieken te verplegen. Voor de behandeling van die zieken, de observatie van de overige opvarenden en het beheer van de inrichting zal, telkens wanneer het noodig mocht zijn, een officier van gezondheid van het leger tijdelijk op Onrust worden gedetacheerd. Dezerzijds is met den Gouverneur-Generaal in overleg getreden omtrent de vraag of, in verband met de bepalingen der voormelde sanitaire conventiën, de oprichting van permanente quarantaine-etablissementen in Indië niet wenschelijk zou moeten worden geacht.

In het sedert de afsluiting van het vorig verslag verloopen tijdvak bleef, voor zoolang noodig, of werd, hetzij bij vernieuwing, hetzij voor het eerst, voormelde ordonnantie toepasselijk verklaard op schepen, komende van of aangedaan hebbende verschillende besmet verklaarde zeeplaatsen in Britsch-Indië China en Arabië, zoomede het eiland Formosa. De goederen, welke uit de besmet verklaarde plaatsen niet mogen worden ingevoerd, zijn boter en eetwaren in het algemeen, mitsgaders lompen, onbewerkte wol en haar, huiden en bontwerk, terwijl bij gouvernementsbesluit dd. 10 Juni 1898 n°. 25 daaraan nog zijn toegevoegd gebruikte zakken. Inmiddels is bij gouvernementsbesluit dd. 26 April 1898 n°. 6 bepaald, dat voormelde goederen niet alleen geweerd worden wanneer zij uit de besmet verklaarde plaatsen afkomstig zijn, maar ook — uitgenomen alleen wat boter en eetwaren betreft — wanneer zij aldaar overgescheept zijn.

Ter uitvoering van de derde alinea van art. 25 der quarantaine-ordonnantie in Indisch Staatsblad 1892 n°. 44, werd in Juli 1897 door de Indische Regeering een tarief vastgesteld voor kosten van verpleging en begrafenis van lijders aan besmettelijke ziekten, die volgens de bepalingen dier ordonnantie in daartoe bestemde ziekengestichten afgezonderd en verpleegd moeten worden. Aan een dergelijk voorschrift in de vijfde alinea van

art. 15 der epidemie-ordonnantie (Indisch Staatsblad 1892 n°. 45) werd uitvoering gegeven door een besluit van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, waarbij de vergoeding is vastgesteld voor kosten van voeding ten behoeve van lijders, die bij het uitbreken van besmettelijke ziekten in daartoe door het bestuur opgerichte eenvoudige gebouwen worden afgezonderd en verpleegd.

Op de in het najaar van 1897 te Berlijn gehouden internationale wetenschappelijke conferentie betreffende de lepra werden Nederland en zijne koloniën vertegenwoordigd door den met verlof in Europa aanwezigen officier van gezondheid der 1ste klasse van het leger in Nederlandsch-Indië W. M. Gerll.

Aan de te Amsterdam gevestigde vereeniging „Janus," welke zich, en wel in de eerste plaats door de uitgave van het tijdschrift van dien naam, ten doel stelt de studie te bevorderen van de historisch-geographische geneeskunde, vooral met het oog op de groote wereld-epidemieën, werd eene jaarlijksche subsidie ten laste der Indische geldmiddelen verleend.

Aangezien het wenschelijk voorkwam om het door den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst in den loop van 1896 ingesteld onderzoek naar den gezondheidstoestand der geïnterneerden in de landsgevangenissen op Java en Madura, en meer speciaal naar het verband dat zou kunnen bestaan tusschen den aard van de hoofdvoeding der gevangenen en het voorkomen van berriberri onder hen (zie vorig verslag, blz. 82/83 en 148), ook uit te strekken tot de geïnterneerden in de landsgevangenissen en de burgerlijke ziekeninrichtingen in verschillende gewesten van de buitenbezittingen, werd aan dien hoofdambtenaar in April 1897 opgedragen zich met dat doel te begeven naar de residentiën Menado, Ternate en onderhoorigheden, Amboina en naar Makasser, terwijl in September d. a. v. eene opdracht volgde voor het bezoeken van de gewesten Billiton en Banka. Nopens de resultaten van deze reizen, welke tevens dienstbaar werden gemaakt aan een onderzoek naar de volksvoeding in de bereisde streken, was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog geen verslag uitgebracht.

In den loop van 1897 werden de noodige maatregelen genomen om, overeenkomstig het door meergenoemden inspecteur in het rapport omtrent zijne reis over Java en Madura gedaan voorstel, in alle landsgevangenissen en inlandsche ziekeninrichtingen, waar tot dusver nog van gewone (geheel gepelde) rijst als hoofdvoeding werd gebruik gemaakt, als prophylactisch middel tegen berriberri, onafgewerkte rijst, d. i. rijst met zilvervlies, te verstrekken. In het berriberri-gesticht te Buitenzorg was reeds in Februari 1897 een aanvang gemaakt met de voeding van de daar verpleegde dwangarbeiders met dergelijke rijst, waarvan het resultaat, voor zooveel daarover tot dusver kon worden geoordeeld, gunstig was te noemen. Voor de wegens berriberri in het Buitenzorgsche gesticht verpleegd wordende Chineesche mijnwerkers van Banka (vrije lieden) werd, nadat gebleken was dat zij geen andere dan afgewerkte rijst wenschten te gebruiken, bij wijze van proef, als extra-verstrekking beschikbaar gesteld pap van fijne zemelen met Javaansche suiker, geraspte klapper en pisang, welke proef echter weder werd gestaakt, omdat daarvan geen resultaat werd gezien. In April 1898 is den inspecteur opgedragen maandelijks een overzicht in te dienen van den stand der berriberri in de gevangenissen op Java en Madura, waartoe de hoofden van gewestelijk bestuur de vereischte gegevens zullen hebben te verstrekken overeenkomstig de door den inspecteur te geven aanwijzingen.

Op de verschillende reizen van den inspecteur gedurende 1897 werden door dien hoofdambtenaar bezocht 6 inrichtingen tot verpleging van berriberri-lijders, 9 andere ziekeninrichtingen, 23 gevangenissen, 2 kazernen voor gewapende politiedienaren, 3 weeshuizen, 5 scholen, 12 apotheken, 2 begraafplaatsen, 1 fabriek, 2 specerijperken, 15 tinmijnen (op Banka) en 5 rijstpakhuizen, terwijl o. a. op 13 passars de aard der te koop gestelde voedingsmiddelen werd nagegaan. Eene inspectie van den vaccinedienst in het vaccine-district Buitenzorg werd te baat genomen om de nieuw benoemde dokters-djawa van de school te Weltevreden practisch te onderrichten in het toezicht op de vaccine.

Van regeeringswege is de vraag aanhangig gemaakt of maatregelen dienden te worden genomen tegen vervalsching van levensmiddelen in Nederlandsch-Indië, bepaaldelijk van boter. De vraag is echter in ontkennenden zin beslist, op grond van de overweging dat het nut van zoodanige maatregelen, voor de uitvoering waarvan in de eerste plaats zouden worden vereischt de instelling van een keuringsdienst en de oprichting van een speciaal laboratorium, niet zou kunnen opwegen tegen de daaraan verbonden uitgaven, aangezien van de bedoelde vervalschingen vooralsnog geen ernstig gevaar voor de volksgezondheid te duchten is, wat boter betreft te minder, omdat de overgroote meerderheid der bevolking van Nederlandsch-Indië van dat artikel geen gebruik maakt.

Algemeene gezondheidstoestand. Evenals in het voorafgegane jaar heerschten in 1897 langdurige droogte en buitengewone hitte, factoren die ook nu weder een ongunstigen invloed op den algemeenen gezondheidstoestand uitoefenden. De meest voorkomende ziekten waren moeraskoortsen, pokken, cholera en berriberri.

Hoewel nergens van het epidemisch heerschen daarvan kon gesproken worden, kwamen *moeraskoortsen* vooral voor te Batavia, Samarang en Soerabaija, in Rembang, Benkoelen, Atjeh en onderhoorigheden en Riouw en onderhoorigheden, op Banka, in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, in Menado en op Bali en Lombok.

De *pokziekte* vertoonde zich in vrij hevige mate in Soerakarta (Klatten), de Preanger Regentschappen (afdeeling Tjiandjoer), Japara (afdeelingen Patti, Koedoes en Joana) en in de Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust). Door op groote schaal verrichte revaccinatiën werd de ziekte echter spoedig beteugeld. Overigens kwam zij ook voor in Indragiri (Riouw), in de Tomini-staatjes (Menado) en in de binnenlanden van Flores (residentie Timor).

De *cholera*, hoewel alleen in sommige gedeelten der gewesten Japara, Samarang (Demak), Celebes en onderhoorigheden (Boeton) en Amboina gedurende korten tijd epidemisch verklaard, kwam overigens ook voor in de gewesten Batavia, Soerabaija, Bezoeki, Atjeh en onderhoorigheden, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en op Bali. Over 't algemeen eischte de ziekte vele offers.

Aan het reeds in 1894 bevolen commissoriaal onderzoek naar de waarde der creoline-therapie bij cholera (zie hieromtrent laatstelijk blz. 149 van het vorig verslag) werd in 1897 een begin van uitvoering gegeven bij de daarvoor aangewezen ziekeninrichtingen te Soerabaija, doch wegens sterke vermindering van het aantal choleragevallen te dier plaatse moest het zeer spoedig gestaakt worden, zoodat geene voldoende gegevens werden verkregen voor het vormen van eene conclusie. Waar bij verschillende gelegenheden geneesheeren het middel aanwendden, luidde hun individueel oordeel over 't algemeen weinig gunstig. Daarentegen meenden vele bestuurshoofden te kunnen constateeren dat het middel wel bevredigende uitkomsten gaf. Intusschen is de mogelijkheid niet uitgesloten dat men in het laatste geval dikwijls met minder gevaarlijke ziekten dan cholera te doen had.

Berriberri trad in 1897 minder op dan in 1896. Deze ziekte kwam voor te Soerabaija, Malang, in Probolinggo en Bezoeki, op Madura, te Padang, ter Sumatra's Oostkust, op de Oostkust van Borneo en te Pontianak, zoomede onder de Chineesche mijnwerkers op Banka en Billiton. Over de verstrekking van half gepelde rijst (rijst met zilvervlies) tot tegengang van deze ziekte is reeds hiervóór gehandeld.

Door eene commissie uit den geneeskundigen raad te Batavia werden vele gevallen van *trachoom* (besmettelijke oogbindvliesontsteking), meerendeels van lichten aard, geconstateerd onder de leerlingen der openbare lagere Europeesche scholen ter plaatse. Een voortgezet onderzoek door den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst voor Java en Madura bracht aan het licht, dat de ziekte op genoemde hoofdplaats ook veelvuldig voorkwam onder de leerlingen van het gymnasium Willem III en de hoogere burgerschool voor meisjes, terwijl dezelfde ervaring werd verkregen op verschillende inlandsche scholen elders in het gewest, zoomede te Serang (Bantam), Samarang en Patti (Japara). Een groot deel van de bevolking eener visscherskampong in de afdeeling Soerabaija bleek mede aan trachoom te lijden. Maatregelen werden genomen om de ziekte zooveel mogelijk tegen te gaan en hare verdere verspreiding te voorkomen. Voorts is nog gemeld dat zich in enkele streken van Sumatra en Borneo eene goedaardige *oogontsteking* openbaarde en dat in de verspreiding der *lepra* geen verandering kwam.

Luidens de jaarrapporten der met de civiele gouvernementspraktijk belaste geneesheeren beliep het aantal der door hen en de hun ter assistentie toegevoegde gediplomeerde inlandsche geneeskundigen (dokters-djawa) in 1897 behandelde patiënten aanzienlijk meer dan in de twee voorafgegane jaren, namelijk (de totalen afrondende) in 1895 317 000, in 1896 403 600 en in 1897 462 000. De gewone gedetailleerde statistiek der in 1897

behandelden vindt men in bijlage W hierachter, welke bijlage tevens eene gewestelijke opgaaf bevat van de bij het bestuur in 1897 bekend geworden ongelukken, waarbij menschenlevens te betreuren waren.

Laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie te Weltevreden (Batavia). De localiteit van deze in het groot militair hospitaal te Weltevreden gevestigde inrichting werd in 1897 aanmerkelijk uitgebreid en verbeterd, waardoor aan eene lang gevoelde behoefte is tegemoet gekomen en tevens is voldaan aan de eischen eener meer geregelde bestudeering van de in Nederlandsch-Indië voorkomende veeziekten (verg. blz. 75 hiervóór). Het in 1888 vastgestelde reglement voor het laboratorium onderging bij gouvernementsbesluit van 10 December 1897 n. 15 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5236) verschillende aanvullingen en wijzigingen, waardoor o. a. de onderzoekingen, welke bij het laboratorium geschieden ten behoeve van andere dan in gouvernements-ziekeninrichtingen verpleegd wordende lijders, zijn gesanctionneerd. Voor de betaling aan den lande, welke ter zake van zoodanige onderzoekingen moet worden gevorderd van hen die niet onvermogend worden geacht, werd door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid een tarief vastgesteld. Voorts is bepaald dat de door de laboranten in het belang van 's lands dienst of van hunne studiën buiten hunne standplaats te verrichten onderzoekingen ook kunnen worden opgedragen aan den bij het laboratorium gedetacheerden gouvernementsveearts en dat genoemde ambtenaren bij dergelijke dienstreizen, zoo noodig, zich kunnen doen vergezellen door ondergeschikt inlandsch personeel van het laboratorium. Eindelijk is ook het bestaande verbod van uitoefening van particuliere praktijk door de laboranten verduidelijkt en op evenbedoelden veearts van toepassing verklaard.

De jaarverslagen van het laboratorium over 1896 en 1897 werden gepubliceerd in deel XXXVIII van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Zij bevatten intusschen slechts een algemeen overzicht van de werkzaamheden en niet, zooals vroeger gebruikelijk was, tevens een wetenschappelijk verslag van de verrichte onderzoekingen. Met behoud van deze inrichting der verslagen zullen voortaan, evenals bij Europeesche laboratoria, mededeelingen van wetenschappelijken aard afzonderlijk worden gepubliceerd, telkens wanneer, na afloop van de omtrent eenig vraagstuk ingestelde onderzoekingen, daartoe voldoende stof aanwezig is.

Europeesche geneeskundigen. Op Java en Madura bleef in 1897 het aantal ressorten van civiele geneesheeren of met den plaatselijken burgerlijken geneeskundigen dienst belaste officieren van gezondheid 61 bedragen. Van de 59 op het einde van 1896 aanwezige ressorten in de buitenbezittingen — waar de dienst van plaatselijk geneesheer, op eene enkele uitzondering na, uitsluitend door officieren van gezondheid wordt waargenomen (op Java en Madura is dit slechts het geval in 16 van de 61 ressorten) — werden er 5 als standplaats van een civielen geneesheer opgeheven, namelijk Padang (Sumatra's Westkust), Laboean Deli en Bindjei (Sumatra's Oostkust), zoomede Saleijer en Bonthain (Celebes en onderhoorigheden). Twee dezer ressorten, namelijk Padang en Bonthain, bleven echter nog door militaire geneeskundigen bediend en telden dus op ult. 1897 als zoodanig nog mede. Met inbegrip van de 9 geneesheeren, aangewezen voor den stedelijken dienst te Batavia, Samarang en Soerabaija, zoomede voor den dienst bij het marine-etablissement te laatstgenoemder plaats, en van den arts, belast met den geneeskundigen dienst onder de kolonisten te Poespo (zie blz. 89 hiervóór), werd op ult. 1897 door het Gouvernement beschikt over 46 *burger*geneesheeren (45 op Java en Madura en 1 op Billiton). In enkele ressorten, waarvoor tijdelijk geen Europeesch geneeskundige kon worden verkregen, werd zooveel mogelijk de dienst opgedragen aan een dokter-djawa. De ressorten, en de wijze waarop zij bezet waren, zijn vermeld in de straks reeds vermelde bijlage W.

Volgens den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898 (deel II, blz. 371/373) telde men tegen het einde van 1897 in Indië 43 Europeesche geneeskundigen die uitsluitend particuliere praktijk uitoefenden, en wel op Java (in acht gewesten) 25, en in de buitenbezittingen (in drie gewesten) 18, van welke laatsten alleen in de residentie Oortkust van Sumatra 16.

Tot de uitoefening der praktijk werden gedurende 1897 in Nederlandsch-Indië toegelaten één medicus die in Indië het diploma behaalde, en 7 medici die hier te lande waren geëxamineerd, terwijl 2 op verzoek eervol ontslagen officieren van gezondheid (onder wie één van de zeemacht) zich als particulier geneesheer vestigden.

Voor het practisch arts-examen meldden zich 4 candidaten aan, van wie er één in het examen slaagde en één slechts aan het eerste gedeelte voldeed, terwijl van de andere candidaten één niet opkwam en de andere vóór het afleggen van het examen overleed. Voor het aanvullingsexamen in de verloskunde deden zich geen candidaten op.

Het diploma van tandheelkundige werd door 2 candidaten behaald, terwijl een derde candidaat (een militair apotheker), die in een vorig jaar met gunstig gevolg het eerste gedeelte van dat examen had afgelegd, mede het diploma verwierf na voldoend afgelegd practisch tandheelkundig examen.

Het aantal in Nederlandsch-Indië, alleen op Java, praktiseerende tandheelkundigen beliep bij het einde van 1897, volgens de opgaven van den Regeeringsalmanak, 9.

Een adres van het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap te Utrecht, waarbij de wensch werd uitgesproken, dat aan één en zoo mogelijk meer tandheelkundigen zitting zou worden gegeven in de commissie voor het afnemen van het practisch tandheelkundig examen in Nederlandsch-Indië en dat anders alleen het in Nederland verkregen diploma van tandmeester in de kolonie zou worden geldig verklaard, heeft tot raadpleging van de Indische Regeering geleid, waarbij gebleken is dat daar te lande door de te Batavia gevestigde Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië mede het verlangen was kenbaar gemaakt, dat voortaan in de kolonie geen tandheelkundige examens meer zouden worden afgenomen en ook geen andere examens in geneeskunde en aanverwante vakken, uitgenomen het aanvullingsexamen in de verloskunde voor reeds in dienst zijnde officieren van gezondheid en de examens voor apothekersbediende en vroedvrouw. Door de Indische Regeering is besloten, in de bestaande bepalingen vooralsnog geen verandering te brengen, hoofdzakelijk omdat het, in verband met de behoefte aan vermeerdering van de gelegenheid tot het erlangen van geneeskundige hulp, onraadzaam moet worden geacht een weg te sluiten, waarlangs medici en apothekers worden verkregen, die wel niet zooveel waarborgen van bekwaamheid aanbieden als hier te lande geëxamineerden, maar toch aan redelijke eischen voldoen. De tijd om hoogere eischen te stellen, welke dan wellicht niet door examens in Indië zullen zijn te controleeren, zal eerst gekomen zijn, wanneer het aanbod de behoefte overtreft of ten minste daartegen opweegt. Op grond van deze overweging is ook geen gevolg gegeven aan het in bovenvermeld adres mede uitgedrukt verlangen van het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap, dat voor de toelating tot het theoretisch tandheelkundig examen zal worden gevorderd een getuigschrift van met goeden uitslag afgelegd eindexamen van eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus of van een gymnasium. Er zal echter op worden toegezien, dat zoo mogelijk steeds een tandheelkundige zitting neemt in de commissie tot het afnemen van het theoretisch en practisch examen in de tandheelkunde.

Pharmaceutische dienst. Op Java telde men bij het einde van 1897 39 en in drie gewesten daarbuiten 4 particuliere apothekers. Onder deze 43 pharmaceuten bevond zich, voor zooveel blijkt, 1 apothekeres.

Akten van toelating werden gedurende 1897 uitgereikt aan één in Nederland geëxamineerden apotheker en aan 9 apothekersbedienden, van wie één in Indië het examen had afgelegd, zoomede aan een gegageerden militairen apothekersbediende. Voorts werd het examen voor apothekersbediende nog met voldoenden uitslag afgelegd door een militair.

Europeesche vroedvrouwen. Het aantal Europeesche vroedvrouwen in gouvernementsdienst bedroeg op ult. 1897 6 (2 te Batavia, 2 te Samarang en 2 te Soerabaija). Uitsluitend particuliere praktijk werd bij het einde van 1897 uitgeoefend door 30 Europeesche vrouwelijke verloskundigen (26 op Java, 1 te Padang, 2 ter Oostkust van Sumatra en 1 te Makasser).

Aan het examen voor vroedvrouw onderwierpen zich 3 candidaten, waarvan slechts ééne tot de uitoefening van de praktijk werd toegelaten.

Als leerling-vroedvrouwen werden 6 personen ingeschreven

Inlandsche geneeskundigen. In den loop van 1897 ontvielen 6 dokters-djawa aan 's lands dienst (hiervan 2 door overlijden) en werden er 9 aangesteld, die in hetzelfde jaar het diploma hadden behaald, zoodat het aantal dier inlandsche geneeskundigen, voor zooveel aan 's lands dienst verbonden, bij het einde van 1897 tot 126 was gestegen.

In de standplaatsen der gouvernements-dokters-djawa, waarvan er bij het einde van 1897 sommige onbezet waren, kwamen in den loop van 1897 de volgende veranderingen. Te Tjiandjoer (Preanger Regentschappen), Toeban (Rembang) en Grissee (Soerabaija) moest, wegens het aan de betrokken civiele geneesheeren op verzoek verleend ontslag, een dokter-djawa worden geplaatst, terwijl Anjer (Bantam) als nieuwe standplaats werd aangewezen. In de buitenbezittingen werden dokters-djawa geplaatst te Telok Betong (Lampongsche Districten), Bindjei (Sumatra's Oostkust) en Amboina, voor zooveel Bindjei betreft, in verband met de intrekking van het garnizoen aldaar. Voorts werd de op ult. 1896 onvervulde standplaats Saleijer (Celebes en onderhoorigheden) weder bezet, doch geraakten van een dokter-djawa ontbloot Noessalaut (Amboina), Batjan (Ternate) en Praja op Lombok. In verband met een en ander bedroeg bij het einde van 1897 het aantal standplaatsen, dat door van gouvernementswege werkzaam gestelde dokters-djawa was bezet (zie bijlage W), op Java en Madura 73 (4 meer dan op ult. 1896), en in de buitenbezittingen 40 (1 meer dan op laatstgenoemden datum). Bovendien waren verschillende eervol uit 's lands dienst ontslagen dokters-djawa werkzaam bij particuliere ondernemingen.

Ter gedeeltelijke uitvoering van art. 40 van het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1882 n°. 97), zooals dit artikel luidt ingevolge de ordonnantie in Staatsblad 1894 n°. 273, waarbij o. a. aan den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid de regeling is opgedragen van de bevoegdheid en verplichtingen der dokters-djawa, is door dien departements-chef bij beschikking van 18 December 1897 bepaald dat, behoudens de bij die beschikking aangegeven beperking waar het geldt het inroepen van hulp buiten de standplaats der bedoelde inlandsche geneeskundigen, het bestuur of de politie aan de dokters-djawa kan opdragen het schouwen van lijken van en het verleenen van geneeskundigen bijstand aan tot de inlandsche maatschappij behoorende personen, aan wie een ongeluk is overkomen.

De gouvernements-inrichting tot opleiding van dokters-djawa te Weltevreden (Batavia) telde op 1 Januari 1897 91 leerlingen, van wie 36 in de voorbereidende en 55 in de geneeskundige afdeeling. In de eerste maanden van het jaar werden uit de geneeskundige afdeeling afgeschreven 9 leerlingen, die tot dokter-djawa werden bevorderd. Uit de voorbereidende afdeeling werden 18 leerlingen tot de lessen van de geneeskundige afdeeling toegelaten. Aangenomen werden 23 nieuwe leerlingen, zoodat de cursus 1897/1898 begon met 105 leerlingen, van wie 41 in de voorbereidende afdeeling (verdeeld in twee klassen) en 64 in de geneeskundige afdeeling (bestaande uit vijf klassen). Gedurende den verderen loop van het jaar werden uit de eerstbedoelde afdeeling ontslagen 13 leerlingen en overleed er 1, terwijl uit de laatstgenoemde afdeeling mede 1 leerling overleed, zoodat op ult. 1897 de voorbereidende afdeeling 27 en de geneeskundige afdeeling 63 leerlingen telde, in totaal 90 (67 Javanen, 7 Maleiers, 1 tot de Christengemeente te Depok in Buitenzorg behoorende inlander, 1 Christen-Afrikaan, 2 Amboineezen en 12 Menadoneezen). De 11 leerlingen der hoogste klasse van de geneeskundige afdeeling slaagden in Februari 1898 allen in het eindexamen.

De polykliniek in de heelkunde en die voor inwendige ziekten bleven ook in 1897 druk bezocht.

Met aanvulling van art. 4 van het in Indisch Staatsblad 1875 n°. 265 opgenomen reglement voor de dokter-djawa-school, werd in September 1897 bepaald, dat aan de voorbereidende afdeeling ook onderwijs kan worden gegeven in het handteekenen, de gymnastiek en het zingen. Hoewel in het leerplan der geneeskundige afdeeling de verloskunde is opgenomen, wordt in dat vak tot dusver geen onderwijs gegeven. Volgens zeer recente mededeelingen uit Indië waren aldaar voorstellen in bewerking om het onderwijs in die richting uit te breiden.

De kosten der school bedroegen gedurende 1897 f 40 566 (tegen f 46 407, volgens verbeterde opgaven, in 1896), waaronder f 22 080 (in 1896 f 21 056) wegens toelagen aan de leerlingen.

Inlandsche vroedvrouwen. Van de op 's lands kosten bij Europeesche geneesheeren tot verloskundigen opgeleid wordende inlandsche vrouwen onderwierp er zich in 1897 één met goed gevolg aan het examen, terwijl er vroeger (in 1891 was deze proefopleiding begonnen) 12 geslaagd waren. Voor deze 13 gediplomeerden (7 afkomstig van Java en 6 uit de gewesten Sumatra's Westkust, Menado en Amboina) had de opleiding gemiddeld 2 jaren en 8 maanden geduurd. In het geheel waren er in de jaren 1891 tot en met 1897 37 in opleiding genomen, van wie er 9, meestal wegens ziekte of gemis aan aanleg, doch in geen enkel geval uithoofde van wangedrag, tusschentijds ontslagen en 2 overleden waren, terwijl op ultimo 1897 nog 13 in opleiding bleven, namelijk 4 bij den civielen geneesheer te Kediri, 4 bij den zendeling-arts te Modjowarno en de andere 5 bij officieren van gezondheid, en wel 3 te Menado, 1 te Ternate en 1 te Saparoea. Over de bekwaamheid en geschiktheid der 13 vroedvrouwen, welker opleiding voltooid is, luidt het oordeel der medici, die hetzij bij haar examen tegenwoordig zijn geweest of wel de vrouwen in de practijk hebben werkzaam gezien, behoudens eene enkele uitzondering, bevredigend, doch over het algemeen het gunstigst voor haar, die in de buitenbezittingen zijn opgeleid, en zulks in verband met hare voorafgegane opvoeding; op Java toch is het nog eene zeldzaamheid dat inlandsche meisjes de lagere school bezoeken; in de buitenbezittingen komt dit meer voor. Voor zoover het onderwijs uit eigen beweging werd uitgestrekt tot het verrichten van kunstbewerkingen, zijn de leerlingen vatbaar gebleken om daarin degelijk te worden onderwezen. Aan 7 van de bedoelde 13 vrouwen was onderstand toegekend; aan sommige het maximum van f 25, aan andere f 10 's maands.

Dergelijke onderstand (waaraan de verplichting is verbonden om gratis verloskundige hulp te verleenen aan behoeftige vrouwen uit de bevolking, die zich op of nabij de standplaats der vroedvrouw bevinden) was ook toegekend, meestal echter slechts tot een bedrag van f 10 's maands, aan 14 vroedvrouwen (7 op Java en 7 in de gewesten Sumatra's Westkust, Celebes en onderhoorigheden en Menado), welke bij de in 1875 opgeheven verloskundige school te Weltevreden waren opgeleid. Deze vrouwen, die veel langer gevestigd zijn, hebben over het algemeen meer praktijk dan de eerstbedoelde 13, die het diploma eerst in de jaren 1893 tot en met 1897 verwierven.

De bevoegdheid tot toekenning van onderstand aan gediplomeerde inlandsche vroedvrouwen, voor zoolang de uitoefening van het vak haar geen voldoend middel van bestaan oplevert, werd in het begin van 1898 (Indisch Staatsblad n°. 46) door den Gouverneur-Generaal overgedragen op den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

Met het oog op de belangstelling, welke zich in den laatsten tijd van verschillende zijden, ook hier te lande, heeft geopenbaard in verbetering van de verloskundige hulp in Indië, is dezerzijds met den Gouverneur-Generaal in overleg getreden nopens de vraag welke maatregelen van regeeringswege nader op dit gebied zouden kunnen worden genomen. Dezer dagen (September 1898) is ter zake het advies van de Indische Regeering ontvangen, dat bij het Departement van Koloniën in onderzoek is.

Ziekengestichten. Nieuwe inrichtingen van dezen aard werden in 1897 van gouvernementswege niet geopend, doch te Tassikmalaija (Preanger Regentschappen) en Tebing Tinggi (afdeeling Padang en Bedagei van de residentie Oostkust van Sumatra) waren gestichten voor de verpleging van zieke prostituées in oprichting, terwijl de vergrooting onderhanden genomen werd van de voor dergelijke lijderessen bestaande inrichtingen te Poerwakarta (Krawang), Banjoemas en Loemadjang (Probolinggo). Ook was op het einde van 1897 eene uitbreiding van het inlandsch hospitaal te Kediri in aanbouw, speciaal ten behoeve van zieke gevangenen. Te Loeboe Pakam (afdeeling Serdang van de residentie Oostkust van Sumatra) kwam eene tijdelijke loods voor de verpleging van aan berriberri lijdende gevangenen tot stand. Over het centrale berriberri-gesticht te Buitenzorg, hoofdzakelijk voor veroordeelden tot dwangarbeid, en over eene kleinere inrichting van dien aard te Wangkal (Probolinggo), zoomede over het reconvalescenten-gesticht te Oeloe Limau Manis nabij Padang (Sumatra's Westkust), mede ter opneming van wegens berriberri geëvacueerde veroordeelden tot dwangarbeid, is reeds gehandeld op blz. 50 51 hiervóór.

Van de op de drie hoofdplaatsen van Java bestaande burgerlijke gouvernements-ziekeninrichtingen voor inlanders en met hen gelijkgestelden (de zoogenaamde stadsverbanden) telden op ult. 1897 de inrichting te Batavia 165, die te Samarang 173 en die te Soerabaija 81 verpleegden, terwijl toen het aantal zieken (ten deele ook krankzinnigen) in de zoogenaamde Chineesche hospitalen te Batavia en Samarang respectievelijk bedroeg 173 en 56. Opgaven nopens het totaal der gedurende 1897 in die vijf inrichtingen in verpleging geweest zijnde zieken, enz., vindt

men in voormelde bijlage W. In de stadsverbanden te Batavia en Soerabaija, zoomede in het Chineesch hospitaal te Batavia kunnen ook zieke of gewonde inlanders en met hen gelijkgestelden, die niet behoeftig zijn, tegen betaling worden opgenomen.

Over de op enkele plaatsen door de zending in het leven geroepen ziekenverpleging voor inlanders treft men eenige mededeelingen aan op blz. 86/87 hiervóór.

Met betrekking tot de gestichten voor lepra-lijders blijkt uit de ontvangen opgaven dat in het leprozengesticht te Pelantoengan (Samarang) in 1897 in 't geheel 85 lijders (waaronder 22 Europeesche) vertoefden, van wie er 2 overleden en 37 op verzoek werden ontslagen. Te Wangkoeng (Soerakarta) werden in 1897 in het geheel 163 lepra-lijders verpleegd, van wie er bij het einde van het jaar nog aanwezig waren 108, aangezien onder de verpleegden 29 sterfgevallen plaats hadden, terwijl 9 lijders geëvacueerd en 17 uit het gesticht ontslagen werden. Het gesticht voor lepra-lijders te Loano (Djokjokarta) telde in 1897 in het geheel 293 lijders, van wie er 200 op verzoek of als hersteld ontslagen werden en 42 overleden. Nabij de hoofdplaats Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) werd door het plaatselijk bestuur, in overeenstemming met de wenschen der bevolking, een leprozengesticht tot stand gebracht, waarvan de kosten door de ingezetenen werden gedragen. In dat gesticht waren op ult. 1897 in verpleging 7 personen, in wier onderhoud mede op kosten der ingezetenen werd voorzien. In de residentie Oostkust van Sumatra, waar de lepra voornamelijk zetelt onder de geïmmigreerde Chineesche bevolking, huisvestte het lepra-asyl ter hoofdplaats Medan (onderdeel van het in bijlage V vermelde immigranten-asyl aldaar) bij het einde van 1897 84 lijders, zijnde 15 meer dan op ult. 1896. In den loop van het jaar werden namelijk opgenomen 41 patiënten, terwijl er 12 als hersteld ontslagen werden en 14 overleden. Voorts vindt men zoowel te Medan als in de nabijheid van de afdeelingshoofdplaats Tandjong Poera (Beneden-Langkat) een door vermogende Chineezen bekostigd leprozengesticht.

Op de hooger reeds genoemde afdeelingshoofdplaats Tebing Tinggi, mede ter Oostkust van Sumatra, verrees een nieuw particulier hospitaal voor inlanders en met hen gelijkgestelden. Te Sabang op het eiland Weh (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden) werd door de handelsfirma, die aldaar een kolenstation heeft gevestigd, ten behoeve van het in haren dienst zijnde inlandsche en Chineesche personeel eene ziekenzaal opgericht, waarbij de ter plaatse aanwezige officier van gezondheid als geneeskudige fungeert.

De particuliere gezondheids-etablissementen te Sindanglaija en Soekaboemi (Preanger Regentschappen) en te Tosari-Poespo (Pasoeroean) bleven in het genot van subsidie voor de verpleging van gouvernementslijders 1ste klasse, terwijl bij de twee eerstgenoemde etablissementen op de gebruikelijke voorwaarden ook gelegenheid bleef bestaan voor opneming van 2de en 3de klasse-lijders.

Sedert kort heeft zich in Indië, aanvankelijk op kleine schaal, ook de ziekenverpleging door speciaal daartoe opgeleide vrouwen baan gebroken. Door de in 1895 te Batavia opgerichte en sedert (Javasche Courant dd. 3 November 1896) als rechtspersoon erkende „Vereeniging voor ziekenverpleging in Nederlandsch-Indië" werd namelijk in den loop van 1896 op gemelde hoofdplaats in een gehuurd gebouw een diakonessen-ziekenhuis geopend, dat in den loop van 1897 naar eene betere localiteit werd overgebracht, waar gelegenheid bestaat tot opneming van een 12-tal 1ste klasse-patiënten. De verpleging geschiedt, onder toezicht van eene directrice, door inwonende verpleegsters, zooveel mogelijk zusters diakonessen. Bij het einde van 1897 beschikte de vereeniging over 4 dusdanige gediplomeerde pleegzusters. Van de inrichting wordt een vrij druk gebruik gemaakt, zoodat het meermalen voorkwam dat diakonessen voor verpleging buitens'huis niet konden worden afgestaan. Het diakonessenziekenhuis berust op Christelijken grondslag. De verpleging wordt verleend aan zieken van allerlei stand en gezindte. Minvermogenden genieten kosteloos verpleging. Gedurende de eerste twee jaren van haar bestaan, d. i. van 1 Mei 1895 t/m ult°. April 1897, werd door de vereeniging ontvangen f 26 526 (aan bijdragen in eens f 16 596, aan contributiën f 6 944, aan rente van tijdelijk belegde gelden f 178 en aan verpleeggelden f 2 808), terwijl in die twee jaren werd uitgegeven (ook wegens overtochtskosten van pleegzusters uit Nederland) f 12 461.

Deze eerste stap om het werk der ziekenverpleging te doen geschieden door speciaal daartoe opgeleide vrouwen is in 1897 te Soerabaija nagevolgd. Op die hoofdplaats is daartoe het initiatief genomen door eenige belangstellenden, die in Maart 1897 de vereeniging „Soerabaijasche ziekenverpleging" oprichtten, welke kort daarop (zie de Javasche Courant dd. 18 Juni 1897) mede als rechtspersoon is erkend. De vereeniging zag zich al spoedig gesteund door giften en contributiën tot een aanzienlijk bedrag, terwijl eene in Augustus 1897 gehouden fancy fair bijna f 12 000 in de kas deed vloeien. Luidens berichten van den aanvang van 1898 dacht de vereeniging in den loop van dat jaar ook harerzijds eene ziekeninrichting te openen met 3 uit Europa verwacht wordende diakonessen. Daartoe was reeds een gebouw gehuurd, terwijl intusschen 3 jonge dames te Soerabaija onder leiding van een geneesheer tot verpleegsters werden opgeleid. Op het einde van 1897 kon de vereeniging beschikken over een kapitaal van f 20 850.

Aan de in 't laatst van 1896 (zie vorig verslag, blz. 151) door de Indische Regeering benoemde commissie voor een onderzoek van de hoogvlakte van het Jang-gebergte (residentie Bezoeki), om materiaal te verzamelen ter beantwoording van de vraag of dat meer dan 2000 M. boven zee gelegen terrein geschikt zou zijn voor de oprichting van een sanatorium, werd in September 1897 een vierde lid toegevoegd, waardoor de commissie drie geneeskundigen telt. Een hunner hield zich in Januari 1897 bezig met klimatologische onderzoekingen ter plaatse. Zijn rapport ter zake is gepubliceerd in het Natuurkundig Tijdschrift van Nederlandsch-Indië, deel LVII, blz. 307 en volgende.

Krankzinnigenwezen. In het centrale gesticht voor krankzinnigen te Buitenzorg en in de twee hulpgestichten te Samarang en Soerabaija was bij het einde der jaren 1896 en 1897 het volgende aantal patiënten opgenomen (mannen en vrouwen zijn daarbij te zamen gerekend, doch het aantal der laatsten is tusschen haakjes vermeld):

	Buitenzorg.	Samarang.	Soerabaija.	Totalen.
ult. 1896	388 (125)	112 (31)	123 (32)	623 (188)
ult. 1897	378 (126)	119 (34)	125 (34)	622 (194)

Naar hun landaard waren de op ult. 1897 in de drie gestichten verpleegde 622 krankzinnigen verdeeld in 237 Europeanen, 353 inlanders, 29 vreemde oosterlingen en 3 Indo-Afrikanen. Het gesticht te Buitenzorg telde daarvan 160 Europeanen en 218 niet-Europeanen. Volgens de laatste opgaven en aanteekeningen bedraagt het aantal in plaatsen van voorloopige opneming op overbrenging naar de gestichten wachtende inlandsche krankzinnigen een 130-tal (hiervan alleen 51 in het zoogenaamde Chineesche hospitaal te Batavia).

Met den bouw van eene vrouwenafdeeling bij het gesticht te Buitenzorg (verg. vorig verslag, blz. 151) kwam men in 1897 gereed, terwijl ook de t. a. p. bedoelde uitbreiding van de aan genoemde inrichting verbonden landbouwkolonie tot stand kwam. Na de ingebruikstelling van de nieuwe gebouwen zal het aantal verpleegden in het gesticht tot een maximum van 580 kunnen stijgen. Daar in de geneeskundige verzorging van dit groote getal patiënten met het thans daarvoor toegestane Europeesch personeel van twee krankzinnigen-artsen (onder wie de geneesheer-directeur) niet naar behooren zal kunnen worden voorzien, is onlangs de machtiging van het Opperbestuur verkregen om, zoodra de Indische begrooting daartoe de gelegenheid zal hebben gegeven, dat personeel uit te breiden met een derden geneesheer, wiens bezoldiging zal kunnen gevonden worden door de betrekking van geneesheer-directeur van het hulpgesticht te Samarang, welke inrichting voortaan hoofdzakelijk zal worden bestemd voor de opneming van ongeneeslijke, doch niet gevaarlijke krankzinnigen, op te heffen, en de daaraan verbonden functiën als bijbetrekking, en onder genot van eene toelage, aan een anderen geneesheer ter plaatse op te dragen. Daar het wenschelijk is dat toch voortdurend geneeskundige hulp bij de hand zij, ligt het in de bedoeling hierin te voorzien door bij het hulpgesticht te Samarang een doktor-djawa te plaatsen, zooals er ook een aan het gesticht te Buitenzorg verbonden is.

De in het vorig verslag (blz. 152) besproken „bedbehandeling" van onrustige en opgewekte lijders werd te Buitenzorg met steeds klimmend succes streng doorgevoerd. Van de drie van hier uitgezonden verpleegsters, die hoofdzakelijk met het oog op de bedoelde wijze van behandeling in Juli 1897 in dienst werden gesteld en aan de van haar gekoesterde verwachtingen voldeden, werd er in Mei 1898 één, op verzoek, wegens voorgenomen huwelijk eervol ontslagen. Daar overigens, afgescheiden hiervan, behoefte werd gevoeld aan uitbreiding van dit op degelijke wijze gevormd personeel, worden, ingevolge eene nadere

aanvraag van de Indische Regeering, vóór het einde van 1898 nog een viertal verpleegsters van hier uitgezonden. Bij het reglement op het verleenen van overtocht naar en uit Indië ten laste van de Indische geldmiddelen waren verplegers en verpleegsters in krankzinnigengestichten gerangschikt onder de passagiers der 2de klasse. Was reeds bij de uitzending van de bovenbedoelde drie verpleegsters, met het oog op hare maatschappelijke positie als vrouwen tot den beschaafden stand behoorende, eene uitzonderingsbepaling in het leven geroepen, waardoor het bedoelde drietal de reis in de 1ste klasse kon maken, sedert — zie het Koninklijk besluit dd. 8 Januari 1898 n°. 15 in Indisch Staatsblad n°. 104 — is het overtochtsreglement in dien zin gewijzigd dat verpleegsters als de bedoelde, bij vervoer naar en uit Indië, steeds gerangschikt worden in de 1ste klasse. In April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 150) zijn voorts de bepalingen betreffende de bezoldiging en verdere voordeelen van het personeel bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg in dier voege gewijzigd dat de Europeesche verplegers of verpleegsters voeding ontvangen als patiënten der 2de klasse, in stede van, zooals het Europeesche oppassers-personeel, als patiënten der 3de klasse. Bij laatstbedoelde beschikking is overigens de formatie van het mindere personeel bij het gesticht nog gewijzigd in dier voege, dat daardoor gelegenheid is verkregen om, zonder verhooging van uitgaven, het aantal inlandsche oppassers en oppasseressen te vermeerderen.

De onder de patiënten in elk der voormelde drie gestichten gedurende 1897 voorgekomen mutatiën, hun landaard, zoomede nog enkele andere gegevens, blijken uit bijlage W hierachter.

De werkzaamheden, waarmede de daarvoor geschikte verpleegden ook in 1897 in de drie gestichten werden bezig gehouden, waren van gelijken aard als vroeger. Uit de daaromtrent met betrekking tot het Buitenzorgsche gesticht ontvangen opgaven blijkt, dat, voor zooveel de mannelijke patiënten aangaat, bij eene gemiddelde maandelijksche verpleegsterkte van 126 Europeanen en 126 niet-Europeanen, gemiddeld respectievelijk 29 en 102, en wat de vrouwelijke verpleegden betreft, bij eene gemiddelde maandelijksche sterkte van 35 Europeesche en 88 niet-Europeesche patiënten, gemiddeld respectievelijk 18 en 63 hunner werkzaam konden worden gesteld.

Bij circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid van 11 September 1897 werden, ten einde eene geregelde opneming van krankzinnigen te verzekeren naar gelang er plaatsen in de gestichten openkomen, de hoofden van gewestelijk bestuur uitgenoodigd, om bij de toepassing van het reeds in 't vorig verslag vermelde, met 1 Juli 1897 in werking getreden reglement op het krankzinnigenwezen in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1897 n°. 54), steeds rekening te houden met de ter zake van de opneming in het centraal gesticht en de hulpgestichten bestaande bijzondere voorschriften (Indisch Staatsblad 1885 n°. 139), terwijl bij circulaire van denzelfden departements-chef van 3 Februari 1898 aan bedoelde bestuurshoofden eenige aanwijzingen werden verstrekt ten aanzien van de wijze van vervoer van krankzinnigen. Geschiedt het vervoer door de zorgen der politie, dan moeten daartoe politiebeambten in burgerkleeding worden aangewezen, om de lijders niet aan het stuitende van politiegeleide in het openbaar bloot te stellen en hen niet tot verzet te prikkelen. Wijders is aanbevolen het geleide aan bedaarde en kalme personen op te dragen, die bovendien van uitdrukkelijke bevelen moeten worden voorzien om niet dan in de uiterste noodzakelijkheid van dwangmiddelen gebruik te maken. Is de hersenopgewektheid van een lijder van dien aard, dat hij aan politiegeleide niet wel kan worden toevertrouwd, dan geeft de circulaire vrijheid de tusschenkomst van den geneesheer-directeur van het betrokken krankzinnigengesticht in te roepen om deskundig personeel uit dat gesticht met de overbrenging van den lijder te belasten. Ten einde dit laatste te kunnen doen zonder telkens de sanctie der Regeering te vragen, is in April 1898 ter zake eene algemeene machtiging aan de directeuren der gestichten verleend.

De kosten van de drie gestichten bedroegen over 1897 f 298 219 (namelijk wegens traktementen, enz., van het personeel f 130 466 en wegens kleeding, voeding, enz., der patiënten f 167 753). De ontvangsten wegens verpleeggelden van betalende patiënten beliepen f 43 751.

Vaccine. Onder het van gouvernementswege aangestelde (inlandsche) vaccinateurspersoneel, met inbegrip van eenige hulpvaccinateurs en bezoldigde élèves ten getale van omstreeks 364 personen, kwamen in den loop van het verslagjaar 18 vacatures voor, die alle of bijna alle konden worden aangevuld. Overigens waren, op kosten der betrokken inlandsche vorsten, in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta respectievelijk 9 en 8 vaccinateurs werkzaam.

Ook gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt (verg. vorig verslag, blz. 152) werden weder ten aanzien van een aantal gewesten het vaccinateurspersoneel en in verband daarmede de verdeeling in vaccinedistricten meer overeenkomstig de behoefte gewijzigd. Een eigen vaccinateur kregen het landschap Bwool ter noordkust van Celebes, de staatjes aan de Tomini-bocht (residentie Menado), zoomede de onderafdeeling Ceramlaut en Goram der afdeeling Banda residentie Amboina), voor welke onderafdeeling reeds in 1894, bij wijze van proef, een vaccinateur was toegestaan (verg. het verslag van 1895, blz. 151). De t. a. p. bedoelde tijdelijke indienststelling van vier vaccinateurs ten behoeve van de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok werd in November 1897 voor den tijd van twee jaren verlengd.

Eene statistiek der verrichte vaccinatiën en revaccinatiën over de laatste vijf jaren is opgenomen in bijlage W hierachter.

Bij het parc-vaccinogène te Weltevreden werden in 1897 3731 vaccinatiën en revaccinatiën verricht en 9369 glaasjes met animale lymphe op aanvraag verstrekt, tegen respectievelijk 3045 en 8040 in 1896. In eenige afdeelingen der residentie Bantam worden sedert den aanvang van 1898, onder toezicht van den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst voor Java en Madura, proeven genomen met het vaccineeren van de bevolking uitsluitend met animale lymphe van de inrichting te Weltevreden, nopens den uitslag van welke proeven nog geen bericht werd ontvangen. De jaarverslagen van het parc-vaccinogène over 1895, 1896 en 1897 werden opgenomen in deel XXXVIII van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.

Bij het aan het parc vaccinogène verbonden „Instituut Pasteur" werden in 1897 283 personen ingeënt. Sedert de opening in Juli 1895 werden in het geheel behandeld 614 personen, waarvan tot dusver zijn overleden 2 tijdens en 12 ná de behandeling. De jaarverslagen van het instituut over 1895, 1896 en 1897 werden gepubliceerd in het zooeven vermelde deel van het Geneeskundig Tijdschrift.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Van het te Batavia bewerkte technisch jaarverslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië zag in Februari 1898 hier te lande de vijfde jaargang (1896) het licht. Het werk is ook in den handel verkrijgbaar gesteld.

Eene algemeene technische inspectie in zake het burgerlijk bouwbeheer in een groot deel der buitenbezittingen heeft laatstelijk in 1896 plaats gehad, toen met dat doel drie hoofdingenieurs elk naar eene groep der bedoelde gewesten werden gecommitteerd. Van den op die inspectiereizen verkregen algemeenen indruk werd melding gemaakt in het Koloniaal Verslag van 1896 (blz. 129/130). Nadat van de uitgebrachte inspectie-rapporten ook aan de betrokken gewestelijke bestuurshoofden was mededeeling gedaan, is sedert in de zaken, welke tot opmerkingen hadden aanleiding gegeven, zooveel het mogelijk was, voorzien. Opdat in de buitenbezittingen, voor zooveel er het beheer van bouwwerken aan ambtenaren van het binnenlandsch bestuur moet worden overgelaten, de werken ook verder in bevredigenden staat van onderhoud blijven verkeeren, heeft de Gouverneur-Generaal het nog onlangs (gouvernementscirculaire van 7 Juni 1898) wenschelijk geacht, zij het ook ten overvloede, opzettelijk onder de aandacht der gewestelijke bestuurders aldaar te doen brengen, ter mededeeling aan de hun ondergeschikte bestuursambtenaren, dat de Regeering er prijs op stelt dat niet-technici, die met het onderhoud van bouwwerken zijn belast, bij voortduring ook aan dit deel van hunne taak de noodige zorg besteden.

Technisch personeel. Gedurende de twaalf maanden, verloopen sedert de afsluiting van de opgaven in 't vorig verslag (15 April 1897), werden, ter aanvulling van vacatures onder het technisch personeel der burgerlijke openbare werken, in den rang van adspirant-ingenieur 6 ingenieurs in dienst gesteld, van hier uitgezonden ter voldoening aan de aanvraag voor 1898. Tot de in bedoeld tijdvak plaats gehad hebbende mutatiën onder het ingenieurspersoneel droeg o. a. bij, dat in September 1897 aan

twee ingenieurs (één der 1ste en één der 3de klasse), aanvankelijk voor zes maanden, buitenlandsch verlof buiten bezwaar van den lande werd verleend, ten einde hun de gelegenheid te geven om zich tijdelijk ter beschikking te stellen van de hier te lande opgerichte „Maatschappij Suriname", en wel om werkzaam te zijn in het belang van de door die Maatschappij voorgenomen exploratie van een deel der kolonie Suriname. Sedert is hier te lande ten opzichte van beide ingenieurs o. a. bepaald dat zij ten behoeve van deze opdracht tot in het begin van 1900 uit Nederlandsch-Indië afwezig zullen mogen blijven, in dier voege dat zij uiterlijk op 1 April van dat jaar weder ter beschikking van de Indische Regeering zullen moeten zijn.

Terwijl de formatie van het ingenieurspersoneel onveranderd bleef, onderging die van het mindere technisch personeel in Januari 1898 (Indisch Staatsblad nº. 12) eene vermeerdering met 1 opzichter (zie vorig verslag, blz. 153, noot *d*). Medio April 1898 was het personeel overeenkomstig de formatie voltallig, en bestond dus uit 62 hoofd- en verdere ingenieurs, 23 architecten en 160 opzichters, waarover voor den algemeenen en voor den gewestelijken dienst beschikt werd op de wijze als in bijlage X hierachter vermeld. Bovendien waren op genoemden datum boven de formatie in dienst 21 ingenieurs (5 meer dan het jaar te voren door uitbreiding van het technisch beheer bij de bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei) en 44 architecten en opzichters. Voor welke andere doeleinden dan voor de werken in de Solo-vallei over laatstbedoeld ingenieurs- en verder technisch personeel werd beschikt, kan mede uit voormelde bijlage blijken.

Aan het in het voorjaar van 1897 afgenomen examen voor opzichter slaagden 12 candidaten, waardoor, met inbegrip van de 22 nog ongeplaatste geslaagde candidaten van vorige examens, 34 candidaten voor plaatsing beschikbaar waren. Van hen werden er gedurende het besproken tijdvak (15 April 1897—15 April 1898) 5 als opzichter aangesteld.

Evenals in 1896 bleven 13 waterstaatsambtenaren met de functiën van landmeter belast.

Als tijdelijke opzichters (werkbazen) waren in 1897 128 personen gedurende het geheele jaar in dienst (zijnde 20 meer dan in 1896) en bovendien een niet opgegeven aantal gedurende gezamenlijk 511 maanden, hetgeen neerkomt op 43 personen gedurende een vol jaar (over 1896 beliep dit laatste aantal 20).

Uitvoering van werken In 1897 waren vanwege het departement der burgerlijke openbare werken ter zake van bouw- en waterstaatswerken (dus zonder de spoorwegwerken te rekenen) in het geheel in uitvoering 1562 vernieuwingen en nieuwe werken, namelijk 968, die begrepen waren in het bij genoemd departement in het voorjaar van 1896 ontworpen werkplan voor 1897, en 594 waarop bij dat werkplan niet of niet meer was gerekend (o. a. 259, die reeds in 1896 hadden moeten zijn voltooid, en 50 die door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag waren bevolen, meestal tot herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand).

De verwerkte sommen, voor zooveel zij niet kwamen ten laste van het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen of ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur, [1]) beliepen in het geheel (volgens voorloopige opgaven) f 9 848 832, waaronder f 3 058 810 ter zake van gewoon onderhoud en herstelling. Voor eene specificatie dier bedragen, naar gelang van den aard der werken, ook in vergelijking met de bij de begrooting toegestane sommen, zij verwezen naar voormelde bijlage X. Diezelfde bijlage bevat voorts eene opsomming van de voornaamste nieuwe werken of vernieuwingen gedurende 1897 vanwege het burgerlijk bouwdepartement onderhanden geweest, zoomede van de werken, bestemd geweest om in genoemd jaar te worden ondernomen of voortgezet, maar die nog buiten uitvoering waren moeten blijven.

Bij de uitvoering van openbare werken werd, waar dit mogelijk bleek, van de werkkrachten van veroordeelden tot dwangarbeid en van politioneel gestraften gebruik gemaakt. Volgens eene raming, gegrond op de van de hoofden van gewestelijk bestuur, met uitzondering van den resident der Oostkust van Sumatra, ontvangen gegevens, zou de door bedoelde veroordeelden en gestraften gedurende 1897 verrichte arbeid ten behoeve van burgerlijke openbare werken geacht kunnen worden eene geldswaarde te hebben vertegenwoordigd van f 532 105 (f 35 784 bij vernieuwingen en nieuwe werken en f 496 321 bij werken voor gewoon onderhoud en herstelling). Verdeeld naar de soort der landswerken, d. i. naar gelang de gestraften dienst presteerden ten behoeve van de werken aan gebouwen (civiele), ten behoeve van bevloeiingswerken, dan wel ten behoeve van aanleg en onderhoud van bruggen, wegen, enz., was het cijfer respectievelijk f 207 380, f 29 305 en f 295 420.

Over opkomst van het werkvolk viel niet te klagen. De aanschaffing van het benoodigde djatihout ging nog niet geheel naar wensch; in de behoefte aan andere materialen van inlandschen oorsprong werd voorzien zonder dat daarbij eenige moeielijkheid werd ondervonden.

De meeste werken werden in eigen beheer uitgevoerd, soms met onderhandsche uitbesteding van onderdeelen. In die gevallen, waar men meende kans van slagen te hebben, werden openbare aanbestedingen gehouden. Van de 17 werken, voor welker uitvoering getracht werd op die wijze aannemers te vinden (verg. de halfjaarlijksche overzichten gepubliceerd bij de nos. van 27 Augustus 1897 en 25 Januari 1898 der Javasche Courant) kon in 11 gevallen tot toewijzing worden overgegaan. Die toewijzingen liepen over een totaal bedrag van f 246 335 (f 17 303 minder dan de sommen waarop de werken begroot waren). Van de bedoelde 11 werken werden er gegund 7 aan Europeanen voor f 72 585 en 4 aan Chineezen voor f 173 750. De belangrijkste aanneming betrof den bouw van eene gevangenis voor 700 personen te Djokjokarta. Begroot op f 129 785, werd dit werk door een Chinees aangenomen voor f 119 480, een en ander ongerekend de kosten van eenige niet in den handel verkrijgbare en daarom uit 's lands voorraad te verstrekken materialen. Bij de uitvoering bleek dat men met een onervaren aannemer te doen had. De taak van den toezichthebbenden waterstaatsambtenaar werd daardoor belangrijk verzwaard.

II. Bijzonderheden nopens sommige werken.

Gebouwen. Voor werken aan burgerlijke landsgebouwen werd in 1897 besteed (volgens voorloopige opgaven) f 2 230 751, namelijk aan vernieuwingen en nieuwe werken f 1 318 305 en voor onderhoud en herstelling f 912 446. In voormelde bijlage X vindt men die sommen gesplitst naar gelang van de verschillende categorieën van gebouwen.

Wegen en bruggen. Ten laste van de voor het departement der burgerlijke openbare werken toegestane fondsen (en dus ongerekend de koelieloonen door het departement van binnenlandsch bestuur bestreden uit de fondsen, die uit het hoofdgeld van heerendienstplichtigen als excedent beschikbaar waren) werd gedurende 1897 uitgegeven: voor het aanleggen van nieuwe wegen f 7540 en voor het verbeteren van bestaande wegen f 276 853, terwijl voor het bouwen of vernieuwen van bruggen en duikers (dus zonder het aan onderhoud of herstelling ten koste gelegde) besteed werd f 1 145 132.

Het totaal der bruggen en duikers, die in de verschillende gewesten gedurende 1897 gebouwd of vernieuwd werden, met inbegrip van die (ten getale van 177) waaraan reeds in 1896 begonnen was, beliep 1172, nagenoeg evenveel als in 1896. Van de bedoelde 1172 bruggen en duikers kwamen er 904 gereed, tegen 1031 in 1896. Herstellingen werden in 1897 verricht aan 560 bruggen en duikers, zijnde 39 meer dan in 1896. Voor de behoefte van 1897 waren uit Europa geëischt de ijzerwerken voor den bovenbouw van 14 vakwerk-bruggen, die alle in dat jaar in Indië werden ontvangen.

Verder is omtrent hetgeen in 1897 op het gebied van wegen en bruggen tot stand kwam of voorbereid werd nog het volgende gemeld.

In de residentie Bantam werd een gedeelte van den grooten postweg van de hoofdplaats der afdeeling Pandeglang naar Rangkas Betoeng (afdeeling Lebak), ter vermijding van zware hellingen, omgelegd. Voor de verbreeding, enz. van het hoofdzakelijk uit een hier en daar afgebroken voetpad bestaande gedeelte Leuwisema - Gardoe Batok in den weg van Tjipannas via Gardoe Batok naar Madja, in het district Sadjira (afdeeling Lebak), werd eene opneming gedaan en een ontwerp ingediend. In verband met het groot aantal heerendienstplichtigen, dat voor het werk noodig is, zal de uitvoering daarvan over $2\frac{1}{2}$ à 3 jaar moeten worden verdeeld.

[1]) Ten laste van laatstgenoemd departement kwamen namelijk de koelieloonen (in 1897 tot een bedrag van f 501 013), uitbetaald aan de tewerkgestelden bij heerendienstwerken die geheel of ten deele in vrijen arbeid of althans tegen betaling werden uitgevoerd. Over de ten laste van het excedent-hoofdgeld bekostigde werken zie bijlage L hierachter.

De verbetering van den grooten postweg van Batavia naar Bantam door het aanbrengen van eene verharding werd ter hand genomen. Eenige wegen ter hoofdplaats Batavia werden verhard met gebruikmaking van asphalt. Op het terrein, vroeger in gebruik voor de werkplaatsen der staatsspoorwegen te Buitenzorg, werden wegen aangelegd.

Wat de residentie Krawang betreft, werden beëindigd de opnemingen voor het verbeteren van den weg Tjikampak-Tjilamaija. De uitvoering van het werk wordt echter voorloopig uitgesteld, met het oog op de hooge kosten van het transport van verhardingsmateriaal, welk bezwaar zich minder zal doen gelden wanneer de stoomverbindingen in bedoelde streek, waarvoor vergunning is gevraagd, tot stand komen.

De tot den nieuwen weg in de residentie Preanger Regentschappen van Soemedang naar de grens van Cheribon behoorende overbrugging van de Tjiloetoeng en de Tjimanok en de wegsverlegging ter verkrijging van geschikte toegangswegen tot die bruggen kwamen gereed. Met de verlegging van den transportweg Tjikalong - Penggalengan werd voortgegaan. De brug over de Tjitaroem met bijbehoorende wegsverlegging in den weg van Tjimarewe via Batoedjadjar en Tjihampelas naar Goenoenghaloe werd voltooid.

De opnemingen tusschen Madja en Telaga in de residentie Cheribon ter verkrijging van een goeden transportweg tusschen Madjalengka, Koeningan en Tjiamis werden voortgezet en beëindigd; een op die opnemingen gegrond voorloopig ontwerp werd opgemaakt. Verder werd in genoemd gewest een gedeelte van den postweg Lossari - Tjiledoek verlegd.

In de residentie Pekalongan bleef de verbetering van den weg Bandar Sidaijoe — Batoer (ten onrechte in de over 1896 ontvangen berichten als voltooid gemeld) nog onderhanden.

De in 1896 aangevangen verbetering van eenige wegen in de afdeeling Demak (residentie Samarang) kwam gereed.

Voor de verbetering van den weg van Bandjaran over Kelang naar de grens der afdeeling Joana (residentie Japara) werd eene nadere opneming gedaan.

De verlegging en verbetering van een gedeelte van den binnenpostweg in de residentie Rembang van Blora over Bodjonegoro naar de grens van Soerabaija kwam nagenoeg gereed.

In de residentie Pasoeroean was de verlegging van een gedeelte van den weg van Pandemas naar Ngantang, op de ijzeren brug na, nagenoeg voltooid.

Opnemingen werden aangevangen en beëindigd voor eene verbetering aan den weg van Randoeagoeng naar Djatiroto in de residentie Probolinggo.

De werkzaamheden tot verbetering van de wegen Djember-Poeger en Sitoebondo - Banjoewangi in de residentie Bezoeki werden verder voortgezet.

In de residentie Madioen werd de verbetering van een gedeelte van den postweg van Patjitan naar Ponorogo onderhanden genomen.

Ter Sumatra's Westkust werd in de Padangsche Bovenlanden een begin gemaakt met de verbetering van het weggedeelte Si Pisang - Bondjol. In de residentie Tapanoli werd voortgegaan met het tot karreweg geschikt maken van den weg van Siboga naar Loemoet.

In Benkoelen werd voortgewerkt aan de verbetering en verharding van den militairen weg van Taba Penandjoeng naar Kepahiang en van de wegen van Benkoelen naar de grens der afdeeling Seloema en naar die der afdeeling Laïs.

Met de opnemingen in de Lampongsche Districten in het belang van de verbetering van den weg van Telok Betong over Tandjong Karang naar Kotta Agoeng werd voortgegaan.

In de residentie Oostkust van Sumatra werd de verbetering van den weg van Loeboe Pakam (hoofdplaats der afdeeling Serdang) naar de Battaklanden ter hand genomen en voltooid, terwijl met de verbetering van den weg van de gewestelijke hoofdplaats Medan naar Bindjei (afdeeling Boven-Langkat) en den bouw van 16 noodbruggen in dien weg een begin werd gemaakt.

In de afdeeling Gorontalo der residentie Menado kwam gereed de reeds sedert lang onderhanden geweest zijnde, doch af en toe door gemis aan werkkrachten gestaakte verbetering van het bergpad Kwandang - Limbotto.

Bevloeiings- en afwateringswerken. De op blz. 156 van het vorig verslag bedoelde regeling, volgens welke de eigenaren van landbouwondernemingen zouden bijdragen in de kosten van het van gouvernementswege uit te oefenen toezicht op de waterverdeeling, is in Januari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 13) ingevoerd voor het stroomgebied der Goeng- en Koemisik-rivieren in de residentie Tagal. De ondernemers dragen in de kosten van dat toezicht, hetwelk wordt uitgeoefend door een opzichter van den waterstaat en 's land burgerlijke openbare werken met 9 mantri's, jaarlijks f 8000 bij.

In den westmoesson van 1896/97 is binnen een gedeelte van het bevloeiingsgebied der Demaksche waterwerken (residentie Samarang) eene proef genomen met eene meer systematische waterverdeeling, terwijl ook in den oostmoesson van 1897 de waterverdeeling, met het oog op de teelt van tweede gewassen, een onderwerp van bijzondere zorg van den chef der irrigatie-afdeeling Serang heeft uitgemaakt. Deze verschillende bemoeienissen hebben gunstige resultaten opgeleverd en aanleiding gegeven tot het opmaken van een cultuurplan (in den geest als op blz. 134 van het verslag van 1896 is beschreven) voor den westmoesson van 1897/98 voor een gebied van 26 000 bouws oppervlakte. Men stelde zich in de eerste plaats hiermede ten doel de beplanting der sawahs spoediger te doen afloopen en zóó de gronden in den volgenden oostmoesson vroeger beschikbaar te doen komen voor het planten van tweede gewassen. Voorloopig is men hierin naar wensch geslaagd. Immers, hoewel de regenval in December 1897 zeer ongunstig was, had men op den laatsten dier maand 37 pct. der sawahs beplant, tegen 10 pct. in het even ongunstige jaar 1896, en 45 pct. in een der gunstigste van de acht jaren, waarover gegevens voorhanden zijn.

De in Januari 1897 ingestelde (ten deele permanente) commissie voor het onderzoek naar de rentabiliteit van ontworpen irrigatiewerken (zie vorig verslag, blz. 155/156) had die tijdroovende taak al aanstonds te volbrengen met betrekking tot eenige grootere of kleinere plannen voor streken in Bantam, Krawang, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Soerabaija, Pasoeroean, Bezoeki, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri. Bij het einde des jaars had de commissie in behandeling genomen de opdrachten aangaande de irrigatieplannen in de beide laatstgenoemde gewesten, Pasoeroean, Cheribon, Tagal en Pekalongan. Met betrekking tot een tweetal plannen, betreffende de verbetering der bevloeiing in de districten Waroedjaijeng en Kertosono der residentie Kediri, en in de stroomgebieden der Waloeh- en Ramboet-rivieren in de residentie Tagal, deed de commissie nog in 1897 van haar gevoelen blijken.

Geen van de groote irrigatiewerken, welke onder ult. 1896 in uitvoering waren, werden in 1897 voltooid, en evenmin werd in dat jaar eenig nieuw groot werk van dien aard onderhanden genomen. Aan de werken in de Solo-vallei werd in 1897, met inbegrip van de hier te lande gedane uitgaven (f 375 312), besteed f 3 086 132, en aan andere groote irrigatie- en afwateringswerken (buiten de uitgaven voor opnemingen, projectwerk en verdere voorbereiding) f 628 302. Voor elk werk afzonderlijk vindt men dit laatste (zoomede het aan opnemingen, enz. besteed) bedrag gespecificeerd in tabel III van bijlage X hierachter.

De sedert langeren of korteren tijd in voorbereiding zijnde irrigatieplannen, voor zooveel reeds in ontwerpen belichaamd, maar nog niet ter uitvoering aangewezen, omdat daaromtrent nog niet bij de begrootingswetten is beslist, zooals het Tangsi-plan in Kadoe, de verbetering der bevloeiing in de districten Waroedjaijeng en Kertosono in Kediri, en de Kedoengkandang-bevloeiing in Pasoeroean, werden vermeerderd door het gereed komen in 1897 van ontwerpen voor het Ramboet- (en Waloeh-) plan in Tagal, voor de uitbreiding en verbetering der bevloeiing in het district Senggoro (Pasoeroean) en voor bevloeiingen in Djokjokarta. Overigens werden de opnemingen, waarmede men in 1896 bezig was, in 1897 voortgezet. Belangrijke nieuwe opnemingen werden in 1897 niet ter hand genomen; wel eenige opnemingen en onderzoekingen van kleinen omvang, waaromtrent verwezen zij naar evenbedoelde tabel III. Van één dier in voorbereiding zijnde kleinere werken (over de werken en opnemingen van grooten omvang wordt hierna in bijzonderheden gehandeld), waarvoor de opnemingen in 1896 waren begonnen, kwam in 1897 het voorloopig ontwerp gereed. Het plan betreft de verbetering en uitbreiding van de bevloeiing uit de rivieren Soerak en Welang in de afdeeling Bangil der residentie Pasoeroean. De kosten van het werk, hetwelk bevloeiing zal verschaffen aan p. m. 1250 bouws gouvernementsgrond en p. m 130 bouws van het erfpachtsland Alkmaar, en bovendien gelegenheid zal aanbieden om nog ongeveer 1040 bouws van Alkmaar ruimer van water te voorzien dan tot nu toe geoorloofd was, zijn begroot op ten hoogste f 50 000. Over de toekomstige regeling van de waterverdeeling, bij eventueele uitvoering van het werk, en over de wijze waarop de erfpachter van Alkmaar in de kosten zou hebben bij te dragen, werd in

den aanvang van 1898 nog van gedachten gewisseld. Het aandeel door bedoelden ondernemer te dragen in de kosten van het opnemings- en projectwerk is bepaald op f 1750, daarbij ook gerekend zijn aandeel in de kosten van het daarvoor gebezigd waterstaatspersoneel in vasten dienst. Buiten deze laatste kosten is voor het voorbereidend werk besteed f 3130.

Voor het aanleggen, verbeteren, herstellen of vernieuwen van bevloeiings- of afwateringswerken van geringen omvang werd in 1897 uitgegeven f 277 263. Ook hieromtrent vindt men nadere opgaven in de meervermelde tabel III.

Omtrent den gang van zaken met betrekking tot de werken in de Solo-vallei, ten behoeve van welke tot ult. 1897 was uitgegeven hier te lande f 1 801 353 en in Indië f 10 024 233 of in 't geheel f 11 825 586, valt het volgende aan te teekenen.

Naar gelang in 1896 voor de uitvoering van belangrijke onderdeelen van dit groote werk, dat de bevloeiing geldt van ruim 223 000 bouws, [1]) fondsen werden toegestaan (verg. vorig verslag, blz. 158), rees bij den directeur der burgerlijke openbare werken twijfel of wel gehandhaafd zou kunnen blijven de totaal-raming (f 18 930 000), welke tot grondslag heeft gestrekt van de voorstellen die in 1893 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 143) tot de uitvoering van het plan deden besluiten. De met de uitvoering belaste ingenieur, uitgenoodigd om ter zake te berichten, heeft daarop eene nieuwe raming ingediend, die een veel hooger eindcijfer aanwijst, voor een goed deel als een gevolg van de omstandigheid dat voor het grondverzet hoogere eenheidsprijzen bleken te moeten worden in rekening gebracht dan bij de vorige (tot het algemeen voorloopig ontwerp behoorende) raming, op grond van de bij de uitvoering der Porrong-werken in Soerabaija betaalde prijzen, was aangenomen. De Gouverneur-Generaal, met deze teleurstellende bevinding in wetenschap gesteld, heeft toen (September 1897) twee hoofdingenieurs der 1ste klasse in commissie gesteld, met opdracht om, na ook plaatselijk het noodige te hebben opgenomen en bestudeerd, te rapporteeren over de nieuwe raming door den uitvoerder opgemaakt, over de wijze waarop de vorige raming is geschied en waarop de werken worden uitgevoerd en over de mogelijke middelen om de verdere uitvoering op zuiniger voet te kunnen ter hand nemen. Volgens recente berichten was het door de gecommitteerde deskundigen inmiddels uitgebrachte rapport in handen gesteld geweest van den nieuw opgetreden directeur der burgerlijke openbare werken, die, na zelf een kort bezoek aan de werken te hebben gebracht, in Augustus 1898 van zijne zienswijze in deze had doen blijken.

In 1897 werd geen ander onderdeel van het werk geautoriseerd dan de (op eene uitgaaf van f 61 700 geraamde) bouw van een aantal inlaatsluizen in het hoofdkanaal, met welker uitvoering echter nog geen begin werd gemaakt. Ook voor de vroeger reeds ter uitvoering goedgekeurde kunstwerken werd nog slechts voorbereidende arbeid verricht, bestaande in het verzamelen of aanmaken van de benoodigde materialen, als: hout, breuksteen, baksteen, kalk en cement. In hoofdzaak werd dan ook weder graaf- en baggerwerk verricht, omtrent de vordering waarvan het volgende overzicht eenige gegevens bevat, ontleend aan de geregeld in de Javasche Courant gepubliceerde maandverslagen betreffende den voortgang der werken. (Sommige opgaven verschillen met die in 't vorig verslag doordien in den loop van 1897 het eerste 1700 M. lange gedeelte van het hoofdkanaal in administratie is overgegaan bij het complex van werken, die te zamen de prise d'eau uitmaken, tot welk kanaalgedeelte ook behoort een gedeelte der in het staatje in de tweede plaats genoemde afwateringswerken, zoomede één der 8 kruisingen met rivieren. [2])

Reeds ter uitvoering goedgekeurde gedeelten der werken.	Geraamde hoeveelheid te verzetten grond (in M³.).	Verricht grondverzet (in M³.): vóór 1897	in 1897.	Te zamen.
Gedeelten (gezamenlijk p. m. 83 K.M.) van het hoofdkanaal	25 529 000	4 320 720	995 325	5 316 045
Bermslooten en afwateringen		68 282	13 185	81 467
Kunstwerken voor de kruising van het hoofdkanaal met 7 rivieren	678 685	57 467	"	57 467
Kunstwerken aan de prise d'eau van het hoofdkanaal te Ngloewak	4 328 000	790 665	313 000	1 104 565
1ste gedeelte (onverdeeld pand) van het 1ste noorderkanaal (23.6 K.M.)	675 704	363 340	2 121	365 461
Kunstwerken in het onverdeelde 1ste noorderkanaal (inlaatsluis, 9 stortdammen en 1 syphonduiker)	122 992	"	"	"
2de gedeelte (verdeeld pand) van het 1ste noorderkanaal. noordertak (voor zooveel de eerste 15 K.M. betreft)	336 385	"	"	"
2de gedeelte (verdeeld pand) van het 1ste noorderkanaal. zuidertak (voor zooveel de eerste 21.6 K.M. betreft)	261 005	"	"	"
1ste gedeelte van het 2de noorder- of scheepvaartkanaal (19.7 K.M.)	678 122	244 116	80 675	324 791
Inlaatsluizen in het hoofdkanaal	10 503	"	"	"
Doorgraving van de heuvels tusschen de Solo-rivier en de Java-zee. graafwerk	8 762 000	478 758	561 807	1 040 565
Doorgraving van de heuvels tusschen de Solo-rivier en de Java-zee. baggerwerk	2 961 000	239 845	472 125	711 970
	44 313 196	6 563 193	2 439 138	a) 9 002 331

a) Hierbij niet gerekend ruim 900 000 M³. grondverzet, noodig geweest hoofdzakelijk voor den aanleg van eene transportbaan (werkspoor) van Ngloewak naar Babat, en voorts voor enkele andere hulpwerken.

Van het grondverzet aan het hoofdkanaal was tot ult. 1897 141 000 M³. verricht door een graafwerktuig; van dat aan de prise d'eau 95 000 M³. Aan de doorgraving werkten ten hoogste 5 graafwerktuigen van verschillend type, waarvan er meermalen één of meer in herstelling waren of eene ingrijpende verandering ondergingen. Tot ult. 1897 was aan de doorgraving door werktuigen in 't geheel 708 000 M³. verzet. Het baggerwerk geschiedde geheel met werktuigen.

Van de 8 nieuwe in Europa bestelde graafwerktuigen, alle geconstrueerd volgens de bij ondervinding gebleken doelmatigste inrichting, zijn er 3 van hier verzonden in November en December 1897, en de 5 andere, met grootere of kortere tusschenpoozen, in de maanden Januari t/m Mei 1898.

Daar de practijk had geleerd, dat de graafmachines in den oostmoesson zeer veel voordeeliger werken dan in den regentijd, was in 1897 van Juli tot November dag en nacht doorgewerkt met gebruikmaking van electrische verlichting. Op deze wijze werd met het doelmatigste werktuig in maximum eene opbrengst van 25 100 M³. in één maand verkregen. Toen in November zware regens intraden, werd het werken met de graafmachines nagenoeg geheel gestaakt.

De nieuwe uit Europa ontvangen baggermolen werd in Februari 1897 in dienst gesteld; gedurende den verderen loop van het jaar werd dientengevolge in de doorgraving met twee baggermolens gewerkt, daar de derde nog steeds ten behoeve van de Porrong-werken tijdelijk bleef afgestaan en eerst in het begin van 1898 weer beschikbaar kwam.

Het in de beide vorige verslagen bedoeld werkspoor van Ngloewak (de plaats van opstuwing) naar Babat kwam in Augustus 1897 voor exploitatie gereed en werd toen in gebruik genomen. De ongeveer 10 K.M. lange transportkabel voor het vervoer van

[1]) Dit cijfer is de bij het algemeen voorloopig ontwerp aangenomen bevloeibare oppervlakte. Door eene nog vóór de aanvatting der werken in dat ontwerp gebrachte wijziging zal het cijfer waarschijnlijk 4 pct. hooger gesteld kunnen worden, namelijk op p. m. 232 000 bouws. Zoolang echter de tracé's niet definitief zijn bepaald, kan de te irrigeeren oppervlakte niet met juistheid worden opgegeven.

[2]) In verband hiermede is voor de lengte van het geautoriseerde gedeelte van het hoofdkanaal nu opgegeven p. m. 83 K.M. en voor het aantal kruisingen 7. Verder is, als gevolg van de gewijzigde indeeling, het vóór 1897 aan het hoofdkanaal verricht grondverzet verminderd met 258 760 M³. (zijnde de over het 1700 M. lange gedeelte verzette hoeveelheid), het grondverzet aan bermslooten en afwateringen met 9214 M³. en dat voor de kruisingen met 26 391 M³. Deze drie hoeveelheden zijn gevoegd geworden bij het grondverzet aan de prise d'eau.

breuksteen van de vindplaats Banjoe Oeripan naar Ngloewak (zie vorig verslag, blz. 158) werd ontvangen, maar was op ult. 1897 nog niet gemonteerd. Het verkrijgen van het lange, voor de steunpunten benoodigde hout leverde moeielijkheden op.

Met het verzamelen van materialen werd voortgegaan. Op ult. 1897 waren bij de prise d'eau te Ngloewak en op andere depôtplaatsen 100 000 M³. breuksteen verzameld, terwijl bovendien te Banjoe Oeripan nog 17 200 M³. ter verzending gereed lagen.

De benoodigdheden voor de oprichting van twee permanente steenbakkerijen werden uit Europa ontvangen. Op ult. 1897 waren beide etablissementen in aanbouw, het eene te Ngloewak en het andere te Doerek ten zuidoosten van Bodjonegoro. De op beide plaatsen in 1896 gereed gekomen inrichtingen voor het branden van roode cement waren in 1897 niet voortdurend in werking. Ook het kalkbranden te Ngloewak en te Tjileboeng, evenals de aanvoer van kalksteen, bleef gedurende een gedeelte van het jaar gestaakt. In de centrale houtzagerij te Bodjonegoro was op het einde van 1897 95 583 M². zaagsnede verricht.

De opkomst van koelies was in 1897 niet bevredigender dan in het vooraf gegane jaar, toen de maandopgaven betreffende het gemiddelde aantal per dag uiteenliepen tusschen nog geen 5000 (in Mei) en ruim 14 100 (in November), terwijl in 1897 wel is waar het laagste gemiddelde aantal nog bedroeg 6380 (in Juni), doch het hoogste gemiddelde slechts aanwees 12 002 (in April). Het gemiddeld aantal ambachtslieden daags wisselde in 1897 per maand af tusschen 806 (in Maart) en 1337 (in December).

Op het hoofdbureau te Bodjonegoro werd voortgegaan met het maken van ontwerpen.

Ten aanzien van de voortzetting gedurende 1897 van de overige groote irrigatiewerken valt voor elk dier werken in het bijzonder het volgende te berichten.

Preanger Regentschappen. Bevloeiing van de *Tjihea-vlakte* uit de Tjisokkan, ten nutte van p. m. 8600 bouws in het district Tjihea der afdeeling Bandong; geraamde kosten f 800 000 [f 759 000]. [1])

Gedurende 1897 werd voortgegaan met de uitvoering van de 3de sectie der hoofdleiding met de bijbehoorende secundaire leidingen, voor welk een en ander, met gedeeltelijke gebruikmaking van heerendiensten (namelijk tot het beschikbaar aantal van 23 300 dagdiensten 's jaars), f 67 435 werd uitgegeven.

Het grondverzet ten dienste van de hoofdleiding en den daarlangs loopenden weg kwam, met inbegrip van de bezoding, nagenoeg gereed. Ook werden, op enkele na, voltooid de kunstwerken in de hoofdleiding. Aan de secundaire leidingen werd nog slechts weinig verricht. Een der tunnels in de 1ste sectie der hoofdleiding, waarin zich over eene lengte van 16 M. scheuren in het gewelf vertoonden, werd hersteld, hetgeen eene uitgaaf van f 2565 vorderde, waardoor het in 1897 verwerkt bedrag klom tot f 70 000, makende met de vroeger voor uitvoering bestede sommen een totaal bedrag van f 487 508. [2])

Cheribon. Verbetering van de bevloeiing uit de *Sindopradja-* en *Doelamali*-leidingen, ten nutte van p. m. 57 500 bouws in de afdeeling Indramaijoe; geraamde kosten f 1 600 000 [f 1 397 400].

Gedurende 1897 bleven nog onderhanden de meermalen vermelde werken tot voeding van de Sindopradja-leiding uit de Tjimanok, waarvoor aanvankelijk f 710 000, doch in December 1897 als suppletie nog f 129 229 werd toegestaan. Wegens den langen duur van het werk zijn namelijk de uitgaven voor toezicht, bewaking, onderhoud aan loodsen en werktuigen, bemaling, enz., veel hooger geweest dan bij het opmaken van de begrooting was verondersteld. Deze lange duur van het werk was het gevolg van gebrek aan koelies en van teleurstellingen, die ten gevolge van hooge waterstanden zijn ondervonden, op welke omstandigheden vroeger reeds gewezen is.

Op het einde van 1897 was verwerkt f 1 094 898 (waarvan in 1897 f 44 614). De stand der werken was toen als volgt. Van het totaal noodige grondverzet van p. m. 1 530 000 M³. was p. m. 1 100 000 M³. gereed. De inlaatsluis te Rentang, de 3 bruggen en de syphonduiker voor den afvoer van het water der Tjirangon en der Tjikemangi waren voltooid; alleen moest de houten drempel in de rivier bij de inlaatsluis nog een weinig worden verlengd. Het kunstwerk in de Tjikeroe kwam, op enkele onderdeelen na, gereed. In dit kunstwerk zijn eenige scheuren ontdekt, die, na eens of meermalen te zijn dichtgemaakt, ten slotte geen werking meer vertoonden.

Een voorloopig ontwerp voor de verder noodige werken tot verbetering en zoo mogelijk uitbreiding der bevloeiing kwam gereed, maar moet wijzigingen ondergaan.

Tagal. 1°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *West-Brebes* tusschen de Lossari- en de Babakan-rivier, ten nutte van p. m. 20 300 bouws; geraamde kosten f 1 100 000 (f 954 600).

Tot ult. 1897 was verwerkt f 919 187, waarvan f 49 338 in 1897. De blijkens het vorig verslag op weinig na voltooide werken, namelijk de coupure in de Lossari-rivier en de verbetering van den waterafvoer der Lebak Sesepan, kwamen gereed. De in November 1896 onderhanden genomen verbetering van het Kaboejoetan-hoofdkanaal werd grootendeels voltooid; van de daarvoor toegestane f 11 440 bleef op ult. 1897 nog slechts f 1361 te verwerken. De gunstige invloed van dit werk op het debiet der leiding viel reeds in den loop van het jaar ten duidelijkste op te merken. Een begin werd gemaakt met eene verdere verbetering van de Babakan-hoofdleiding volgens hetzelfde stelsel, namelijk afgraving van de oevers onder flauw talud en met bermen, en zorgvuldige afleiding door middel van bermslooten van het regenwater, van het terrein afkomende. Het aanzienlijke grondverzet, dat hiervoor noodig is, zal, over een aantal jaren verdeeld, grootendeels door gestraften worden uitgevoerd. De kosten zijn geraamd op f 12 629, van welk bedrag in 1897 eene som van f 9063 is uitgegeven, grootendeels voor den bouw van eene tijdelijke gevangenis.

In 1897 werd machtiging verleend tot de uitvoering in vrijen arbeid van een nieuw belangrijk werk tot verbetering van de afwatering. Het bestaat ten eerste in het graven van eene nieuwe Kaboejoetan-monding, van het punt waar de uitgevoerde normalisatie eindigt, rechtstreeks naar zee, en ten tweede in het graven van eene coupure van de Tandjong-rivier naar den ouden benedenloop der Kaboejoetan. Door de uitvoering van het eerstgenoemd onderdeel zal de afwatering van de terreinen tusschen de Babakan en de Kaboejoetan en tusschen de Kaboejoetan en de Lossari niet meer door het bandjirwater der Kaboejoetan belemmerd worden. Door het andere onderdeel wordt de afwatering van het in de tweede plaats genoemde terrein verbeterd. Dit terrein ontvangt nu nog het bandjirwater uit de Tandjong en eenige kleine riviertjes; er zijn plannen aanhangig om ook hierin verbetering te brengen. Van het toegestaan bedrag van f 40 000 was op ult. 1897 verwerkt f 32 283.

Tagal. 2°. Verbetering van de bevloeiing van *Oost-Brebes* (bevloeiing uit de Pamali), ten nutte — nu eene uitbreiding van het bevloeiingsgebied met 9000 bouws is mogelijk gebleken — van p. m. 46 000 bouws; geraamde kosten f 2 250 000 [f 1 680 500].

Tot ult. 1897 was verwerkt f 729 872, waarvan f 100 386 in 1897. De prise d'eau te Notok, waarvoor f 195 042 was toegestaan, kwam gereed; de uitgaven hebben bedragen f 190 840. Het grondverzet voor de eerste sectie van het hoofdkanaal uit de Pamali liep nagenoeg af; de bezoding was onderhanden, en de kunstwerken waren op weinig na voltooid.

Eindontwerpen voor het geheele verdere Pamali-hoofdkanaal en voor een gedeelte van het Brebes-hoofdkanaal met de daarbij behoorende secundaire leidingen kwamen gereed. Deze hoofdkanalen zijn de twee takken, waarin zich de reeds uitgevoerde hoofdleiding aan haar eindpunt te Songgom verdeelt.

Tagal. 3°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in het gebied der *Waloeh*-rivier in de afdeeling Pamalang, ten nutte van p. m. 27 000 bouws; geraamde kosten f 810 000 [f 562 900].

De werken in dit irrigatiegebied bleven ook in 1897 zoo goed als geheel rusten, omdat de verdere uitvoering samenhangt met het nog te autoriseeren plan (zie hierna, blz. 100/101) betreffende eene bevloeiing uit de Ramboet ten bate van het district Maribaija der afdeeling Tagal. Slechts werd de in de beide vorige verslagen bedoelde wijziging aan de in 1891 in gebruik gestelde prise d'eau te Soengapan voltooid, waarvoor in 1897 f 696 werd uitgegeven. De totale uitgaven voor de Waloeh-werken stegen hierdoor tot f 204 058.

[1]) De hier en bij de verder in deze rubriek behandelde gewesten tusschen [ ] geplaatste sommen hebben betrekking op uitvoering gedeeltelijk in onbetaalden heerendienst. Verg. noot 2 op blz. 156 van het vorig verslag.

[2]) Bovendien werden nog uitgaven gedaan voor het doen van waarnemingen, het opmaken van projecten of ander voorbereidend werk. Daaromtrent zal men, zoo voor dit als voor andere irrigatiewerken, opgaven aantreffen in de hiervóór aangehaalde bijlage X.

Tagal en Pekalongan. Verbetering van de bevloeiing in de streek tusschen de *Tjomal-* en de *Pekalongan*-rivier, ten nutte van p. m. 25 000 bouws in de afdeelingen Pamalang en Pekalongan der genoemde gewesten. Geraamde kosten f 1 500 000 [f 1 075 900].

Gedurende 1897 werden in het hier behandelde gebied geen werken uitgevoerd, zoodat het tot ult. 1896 verwerkte bedrag (f 210 635) geen verandering onderging. Omtrent het in het vorig verslag vermelde voorloopig ontwerp betreffende de verbetering van den waterafvoer en de bevloeiing in de streek tusschen de Tjomal- en de Sragi-rivier werd nog geen beslissing genomen. Voorloopige ontwerpen voor de verbetering van de bevloeiing uit de Sengkarang-rivier en van den waterafvoer van deze rivier en van de Sragi waren in bewerking. De Sengkarang is aangewezen voor de bevloeiing van het grootste gedeelte van de streek, die gelegen is tusschen de Sragi- en de Pekalongan-rivier, welke streek door haar wordt doorsneden.

Samarang en Japara. Werken tot verbetering van de bedijking der Serang-rivier en van de bevloeiing en afwatering van het district *Wedoeng* der afdeeling Demak, ten nutte, naar sedert gebleken is, van p. m. 16 500 bouws, in plaats van het oorspronkelijk aangenomen, tot dusver steeds vermelde cijfer van p. m. 8700 bouws. Geraamde kosten f 800 000 (buiten de later ter hand genomen aanvullingswerken).

Tot ult. 1897 was verwerkt, in verband met de boven het oorspronkelijk plan in uitvoering genomen aanvullingswerken, f 1 051 533, waarvan f 49 666 in 1897, namelijk f 26 260 ten laste der voor het departement der burgerlijke openbare werken toegestane fondsen en f 23 406 ten laste van het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen. Blijkens het vorig verslag (blz. 157) waren van voormelde aanvullingswerken op ult. 1896 nog onderhanden gebleven: *a.* het ophoogen van de Serang-dijken van Tadoenan tot aan zee; *b.* het afvoerkanaal der Moeria-riviertjes, en *c.* het verbeteren van de bevloeiing van het terrein tusschen de Lembon, de Serang en de Wonoredjo, met inbegrip van het bouwen van twee kleine bruggen. De voor die werken oorspronkelijk toegestane sommen van f 3646, f 28 562 en f 18 137 werden gesuppleerd tot respectievelijk f 8646, f 46 832 en f 27 977, hoofdzakelijk omdat de dagdiensten van heerendienstplichtigen, waarop gerekend was, niet alle, of voor een deel niet dan tegen betaling, bleken te kunnen worden gevorderd. Het werk sub *a* bedoeld kwam in 1897 gereed, en van de beide andere was bij het einde des jaars van de voormelde sommen van f 46 832 en f 27 977 reeds verwerkt f 40 286 en f 27 444. Van de in 1897 in uitvoering genomen werken, namelijk het bouwen van 2 loopbruggen en 7 duikers en het verhoogen van de Serang-dijken bij Tangoelangin, waarvoor werd toegestaan respectievelijk f 15 315 en f 5098, werd het laatste voor het toegestane bedrag voltooid, terwijl van de voor het eerste toegestane som op ult. 1897 verwerkt was f 6472.

Samarang. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *Oost-Samarang* (oostelijk deel der hoofdplaats en districten Srondol en Singen-kidoel), ten nutte van p. m. 7000 bouws.

Geraamde kosten, vooralsnog voor zooveel de verbetering van den waterafvoer betreft, f 663 824, zijnde f 319 234 meer dan in 't vorig verslag (blz. 157) werd opgegeven, doordien van het plan om de werken met behulp van heerendienstplichtigen tot stand te brengen, is moeten worden afgezien, daar zulks voor de bevolking verder te bezwarend bleek. Nu ingevolge eene beslissing van Januari 1898 de onderhanden zijnde 1ste sectie van het bandjirkanaal verder in vrijen arbeid wordt tot stand gebracht en die wijze van uitvoering ook voor de geheele 2de sectie (het kanaalgedeelte van den weg naar Goeboek af tot aan zee) is aangenomen, is namelijk het voor een en ander, met inbegrip van de noodige kunstwerken, aanvankelijk geraamd bedrag van f 143 892 en f 200 698 verhoogd tot f 278 465 en f 385 359.

In 1897 werd verwerkt f 62 584, uitmakende met de uitgaven in vroegere jaren gedaan voor de prise d'eau in de Penggaronrivier een totaal van f 203 581. Bij het einde des jaars waren de kunstwerken in de 1ste sectie nagenoeg gereed en bedroeg het in die sectie verrichte grondverzet, geraamd op 487 000 M³., ongeveer 182 000 M³.

Pasoeroean. Bevloeiing uit de *Pategoean-* en andere rivieren in de afdeeling Bangil, ten nutte van p. m. 9000 bouws; geraamde kosten f 900 000 [f 839 400].

Tot ult. 1897 was verwerkt f 805 436, waarvan f 9173 in 1897, welk laatste bedrag werd aangewend ten behoeve van de voortzetting, met behulp van heerendienstplichtigen, van het in 1895 onderhanden genomen tweede gedeelte der werken voor de waterverdeeling uit de Bekatjak-leiding. De verwachting, dat dit werk in 1897 voltooid zou worden, is niet vervuld. De uitgevoerde verbetering van den oostelijken arm der Kedoeng Larangan, die nu al het bandjirwater moet afvoeren, terwijl vroeger een gedeelte zich over het irrigatiegebied verspreidde, is onvoldoende gebleken. Het zal vermoedelijk noodig zijn nog enkele bochten dezer rivier af te snijden.

Bezoeki. *Sampean-werken*, ten nutte van p. m. 15 000 bouws in de afdeeling Panaroekan; geraamde kosten f 1 000 000 [f 882 100].

Tot ult. 1897 was verwerkt f 777 382, waarvan f 118 422 in 1897. Dit laatste bedrag werd uitgegeven voor de voortzetting — wat den koelie-arbeid betreft in heerendienst — van de werken tot verbetering van de bevloeiing uit de Kapongan- en Sitoebondo-leidingen.

Een eindontwerp voor de verbetering van de afwatering van Zuid-Panaroekan kwam gereed, maar omtrent de uitvoering was op ult. 1897 nog geen beslissing genomen. De kosten bij uitvoering in heerendienst zijn geraamd op f 32 100.

Banjoemas en Bagelen. 1°. Verbetering van de bevloeiing in het *Seraijoe*-stroomgebied, ten nutte van p. m. 80 000 bouws. Geraamde kosten van dit werk en dat sub 2° te zamen f 9 300 000 [f 7 727 600].

Tot ult. 1897 was voor de reeds voltooide of nog onderhanden zijnde gedeelten van het sub 1°. bedoelde irrigatieplan aan uitvoering besteed f 1 474 865, waarvan f 7851 in 1897. Van dit laatste bedrag werd f 1807 uitgegeven voor de voltooiing van de verbetering van de bevloeiing uit de kali Peloes en f 6044 voor eene omlegging van een gedeelte der 1ste hoofdaftapping der Karangtengah-leiding in de afdeeling Bandjarnegara der residentie Banjoemas, waarvan de totale kosten zijn geraamd op f 7803. Deze omlegging is noodig geworden ter vermijding van doorbraak van een in ophooging uitgevoerd gedeelte der leiding.

Als nog in studie zijnde, tot het Seraijoe-irrigatieplan behoorende werken werd 't laatst melding gemaakt (zie het verslag van 1895, blz. 159) van de vier volgende: *a.* verbetering van de bevloeiing in de districten Bandjar en Tjahjana der afdeelingen Bandjarnegara en Poerbolinggo; *b.* bevloeiing uit de kali Bandjaran in de afdeelingen Poerwokerto en Banjoemas; *c.* verbetering van de bevloeiing van het district Djamboe der afdeeling Poerwokerto, en *d.* doortrekking van de Karangtengah-leiding.

Op het einde van 1897 was de stand dezer aangelegenheden als volgt:

Ad *a.* Het ontwerp beoogt de bevloeiing van p. m. 9500 bouws uitsluitend met water uit de Seraijoe. Voordat aangaande de uitvoering eene beslissing kan worden genomen, moet een volledig uitgewerkt project zijn opgemaakt, hetwelk in drie secties is verdeeld. Het ontwerp der 1ste sectie omvat het onverdeelde hoofdkanaal, waarvan de prise d'eau gelegen is op den linkeroever der Seraijoe op kleinen afstand benedenstroome van Bandjarnegara. Op ruim 7 K.M. afstand van de prise d'eau gaat de hoofdleiding met een aquaduct over naar den rechteroever der rivier, en op ruim 10 K.M. afstand van de prise d'eau eindigt zij, zich vereenigende met de bestaande Liangan-leiding, eene aftapping uit de Paketjangan. Het ontwerp dezer sectie is sedert lang gereed; het eindcijfer der begrooting bedraagt, zooals in het verslag van 1894 (blz. 144) is vermeld, f 422 009 bij uitvoering in vrijen arbeid; bij uitvoering in heerendienst ongeveer f 186 000, alles zonder inbegrip van eene uitgaaf in Europa van globaal f 90 000 voor het ijzerwerk ten behoeve van het aquaduct. Het ontwerp van de 2de sectie kwam in 1897 gereed. Het omvat een gedeelte van de hoofdleiding (waarvoor de Liangan-leiding, waar zij niet te diep is uitgeschuurd, behouden wordt) met de bij dit gedeelte behoorende secundaire leidingen. Het eindcijfer der begrooting is f 252 063 bij uitvoering in vrijen arbeid, f 122 908 bij uitvoering in heerendienst. Het ontwerp der 3de sectie was op het einde van 1897 nog in bewerking.

Ad *b.* Een voorloopig ontwerp voor de bevloeiing van ongeveer 3500 bouws (waarvan 3000 bouws nu van regen afhankelijk) kwam in 1897 gereed. Het is evenwel zeer goed mogelijk dat het bevloeiingsgebied, in verband met de beschikbare hoeveelheid water, waaromtrent de waarnemingen

worden voortgezet, 500 bouws kleiner moet worden genomen, in welk geval het zal eindigen bij den weg van Banjoemas naar Soekaradja. Het eindcijfer der begrooting bedraagt bij uitvoering in vrijen arbeid f 241 000, bij uitvoering in heerendienst f 105 000. De prise d'eau is ontworpen in de kali Krandji, eene zijrivier der kali Bandjaran in de onmiddellijke nabijheid van de afdeelings-hoofdplaats Poerwokerto. Bovenstrooms van dit punt moet eene voedingsleiding uit de Bandjaran naar de Krandji worden gegraven.

Ad c. Hiermede wordt beoogd de bevloeiing uit de kali Tadjoem van de vlakte van Djatti Lawang in het district Djamboe door middel van eene leiding aan weerszijden van de rivier. Een voorloopig ontwerp is in bewerking. Vermoedelijk zal het bevloeiingsgebied ongeveer 5500 bouws omvatten.

Ad d. Van eene doortrekking der Karangtengah-leiding (zijnde een tak der Singomerto-leiding) is voorloopig afgezien, omdat het watergebruik in de streken die uit de bestaande Karangtengah-leiding bevloeid worden zoo hoog blijkt te zijn dat het vermogen der Singomerto-leiding ontoereikend is voor verdere uitbreiding.

Banjoemas en Bagelen. 2°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering van *Zuid-Banjoemas* en de afdeeling *Karanganjar* der residentie *Bagelen*, ten nutte van p. m. 50 000 bouws. (Geraamde kosten zie bij 1°.)

Een voorontwerp met begrooting van kosten, meer gedetailleerd dan dat bedoeld in het verslag van 1894 (blz. 144) en gedeeltelijk tot eindontwerp uitgewerkt, werd gesteld in handen van de rentabiliteits-commissie, doch een advies daarover was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog niet uitgebracht. Het eindcijfer der globale begrooting bedraagt f 5 042 000 benevens 20 362 000 dagdiensten van heerendienstplichtigen, of bij uitvoering geheel in vrijen arbeid f 8 436 000. Van deze bedragen is f 1 305 000 met 3 940 000 dagdiensten, of bij uitvoering in vrijen arbeid f 1 959 000, uitgetrokken voor de verbetering van de afwatering in Karanganjar, die derhalve gebleken is zeer kostbaar te zijn.

Bagelen. Verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het *zuidelijk deel van het gewest, beoosten de Lok Oeloe*, ten nutte van p. m. 57 000 bouws. Geraamde kosten f 2 850 000 [f 2 378 700].

Tot ult. 1897 was verwerkt f 268 069, waarvan f 16 082 in 1897. Gedurende gemeld jaar werd aan de verruiming van het Tjokrojassan-kanaal nagenoeg niets verricht, omdat de in het vorig verslag bedoelde moeielijkheden bij de onteigening op het einde van 1897 nog niet uit den weg waren geruimd.

Voor een paar in den loop van het jaar voltooide verbeteringen van de Kedoengpoetri-leiding werd nog f 6731 uitgegeven en, ten laste van den post voor werken van kleinen omvang, f 2524 voor de voorzetting der werken tot drooglegging van de Boentoe.

Verder werd als nieuw belangrijk onderdeel der werken in Zuid-Bagelen in Augustus 1897 geautoriseerd eene verbetering van de Soedagaran-leiding, waarvoor f 96 755 is toegestaan bij uitvoering in heerendienst, terwijl voor de uitvoering van een klein hiermede samenhangend werk nog werd toegestaan f 2300. De bestaande Soedagaran-leiding is eene ongeveer 7000 bouws bevloeiende aftapping uit de Djali, welke rivier, na de vereeniging met de Doelang, overgaat in het reeds genoemde Tjokrojassan-kanaal. De bestaande prise d'eau wordt gevormd door een hoogen, niet permanenten stuwdam en eene steenen in 1876 gebouwde inlaatsluis. De aanwezigheid van dezen dam op kleinen afstand *beneden* Koetoardjo is oorzaak dat deze afdeelingshoofdplaats bij bandjir van overstrooming te lijden heeft. Om dit nadeel te verminderen, heeft men de inlaatsluis indertijd niet van sluitmiddelen voorzien, zoodat de Soedagaran-leiding nu bij bandjir eene belangrijke hoeveelheid water opneemt, die evenwel het niet zelden binnen het bevloeiingsgebied voorkomende waterbezwaar verergert. De nieuwe prise d'eau wordt gebouwd op eenigen afstand *bovenstrooms* van genoemde afdeelingshoofdplaats; de nieuwe leiding vereenigt zich op ruim 4 K.M. afstand van de prise d'eau met de bestaande leiding. De oude inlaatsluis blijft voorloopig behouden, omdat het wellicht wenschelijk zal blijken haar te blijven gebruiken voor het van tijd tot tijd aanvoeren van bandjirwater als middel tot kunstmatige ophooging (colmatage) van laag terrein.

Madioen. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de afdeelingen *Magettan* en *Ngawi*, ten nutte van p.m. 50 000 bouws. Geraamde kosten f 3 500 000 [f 2 100 000].

Tot ult. 1897 was verwerkt f 87 764, waarvan f 32 313 in 1897. Dit bedrag is besteed aan de werken te Djedjeroek en te Nitihan, waarvan het laatste geheel, het eerste op weinig na is voltooid. Er is onder begrepen een bedrag van f 9375, waarmede de toegestane fondsen ten behoeve van eene tegemoetkoming aan de heerendienstplichtigen zijn verhoogd, hetwelk is gebracht ten laste van het excedent van het hoofdgeld. Met het opmaken van een algemeen voorontwerp werd voortgegaan.

In drie der hiervóór genoemde gewesten (Tagal, Samarang en Pasoeroean), zoomede in Bantam, Krawang, Kadoe, Kediri en Djokjokarta waren overigens in de laatste jaren nog nieuwe irrigatieplannen in studie genomen, welke niet te rangschikken zijn onder de werken van kleinen omvang, tot aanvatting van welke laatste een daarvoor telken jare bij de begrooting uitgetrokken globale post ruimte laat. Omtrent de uitvoering van geen dier nieuwe plannen, waarvan er sommige reeds in staat van wijzen verkeeren, is echter tot nog toe beslist. Nadere mededeelingen betreffende bedoelde reeds ontworpen of nog te ontwerpen bevloeiingswerken volgen hieronder.

Bantam. De in 1896 aangevangen opnemingen en onderzoekingen in het belang van eene verbetering van de bevloeiing in Noord-Bantam (zie vorig verslag, blz. 156) werden gedurende het geheele jaar 1897 voortgezet. Tot ult. 1897 was daarvoor uitgegeven f 27 377, namelijk in 1896 f 7862 en in 1897 f 19 515.

Het is gebleken dat ten gevolge van de zeer geaccidenteerde terreinsgesteldheid de bevloeiing van eene eenigszins beteekenende oppervlakte uit het Danoe-meer buitensporig kostbaar zou worden. Daarom werd van dit plan afgezien en zijn de onderzoekingen in deze richting gestaakt.

Daarentegen is de bevloeiing van eene groote oppervlakte — misschien omstreeks 40 000 bouws — uit de Tjioedjoeng inderdaad mogelijk gebleken. Het is nog niet uitgemaakt of de prise d'eau moet worden ontworpen benedenstrooms of bovenstrooms van de afdeelingshoofdplaats Rangkas Betoeng (Lebak), in welk laatste geval waarschijnlijk eene voedingsleiding uit de Tjiberang, zijnde een zeer belangrijke zijtak der Tjioedjoeng, noodig zal zijn. Van het denkbeeld om, ter verkrijging van een hooger kanaalpeil, het water hooger op te ontleenen aan verschillende zijriviertjes der Tjiberang, is, in verband met de gebleken terreinmoeielijkheden, afgezien.

Krawang. Ook ten dienste van de voor een deel van dit gewest te ontwerpen irrigatiewerken werden de in 1896 aangevangen opnemingen, waarbij het terrein geheel moet worden opgemeten, gedurende 1897 onafgebroken voortgezet. Was reeds in 1896 aan voorbereidend werk uitgegeven f 18 230, bij het einde van 1897 was dit bedrag geklommen tot f 65 668. De triangulatie was afgeloopen en de detailopneming kwam gereed voor 264 K.M². terrein, waarvan 208 K.M². in kaart waren gebracht.

Er was nog niet onderzocht waar de prise d'eau uit de Tjitaroem zou kunnen worden gebouwd en welke richting in hoofdzaak aan de hoofdleiding zou moeten worden gegeven. Echter is reeds gebleken dat, indien de prise d'eau gekozen wordt beneden de samenvloeiing met de Tjikao, — hetgeen vermoedelijk aanbeveling verdient ten einde eene kruising van het hoofdkanaal met die rivier te vermijden, — eene belangrijke oppervlakte, die voor bevloeiing in aanmerking zou kunnen komen, ten gevolge van het lage kanaalpeil van water verstoken zou moeten blijven. Daarom worden de afvoerbepalingen niet alleen verricht in de Tjitaroem, maar ook in de Tjikao en in de meer oostelijk gelegen rivieren Tjiherang en Tjilamaija. Het zal dan mogelijk zijn desverkiezende ontwerpen op te maken voor de bevloeiing uit deze kleinere rivieren van de gronden, die voor eene irrigatie uit de Tjitaroem te hoog liggen.

Tagal. Verbetering van de bevloeiing uit de kali *Ramboet*, ten nutte van het district Maribaija (afdeeling Tagal). Op het verband tusschen dit plan en het reeds vroeger in uitvoering genomene (doch inmiddels gestaakte) betreffende het Waloeh-gebied is reeds op blz. 98 hiervóór gewezen. Deze beide irrigatiegebieden zijn nu in één plan behandeld, omvattende de bevloeiing en afwatering van het geheele vlakke terrein, begrensd ten oosten door de Tjomal-rivier, ten westen door de kali Tjatjaban. Het hierop betrekking hebbende algemeen voorontwerp, hetwelk volgens vroegere verslagen in bewerking was, is in 1897 gereed gekomen. De rentabiliteits-commissie heeft daarover een gunstig rapport uitgebracht. De in de twee gebieden te bevloeien oppervlakte

wordt gesteld op p. m. 38 000 bouws, en de kosten van de nog uit te voeren werken worden berekend, wanneer gedeeltelijk van onbetaalden heerendienst wordt gebruik gemaakt op f 1 715 000.

Samarang. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de districten *Singen-kidoel* en *Grogol* der afdeeling Samarang, ten nutte van p. m. 16 000 bouws.

Het voorloopig ontwerp betreffende dit nog te autoriseeren bevloeiingsplan kwam ook in 1897 niet gereed. Wel is reeds gebleken dat de bevloeiing uit het westerkanaal van Glapan, zijnde eene aftapping uit de Toentang-rivier, eene belangrijke uitbreiding kan ondergaan, maar in het bevloeiingsgebied wordt veel last ondervonden van het bandjirwater uit de kali's Rawah en Djragoeng, en het is nog niet beslist op welke wijze dit bandjirwater met de minste kosten onschadelijk zal kunnen worden gemaakt en evenmin hoe, op doelmatiger wijze dan tot hiertoe, het water van genoemde kleine rivieren gebruikt zal kunnen worden voor irrigatie.

Onafhankelijk van de te zijner tijd nopens het in studie zijnde bevloeiingsplan te nemen beslissing werd intusschen in 1897 voortgegaan met de in 1895 ter hand genomen vernieuwing (in betaalden heerendienst) van de Toentang- en Grogol-dijken. Het daarvoor toegestaan bedrag werd ten behoeve van de betaling eener tegemoetkoming aan de heerendienstplichtigen van f 0,20 per man en per dag (in stede van f 0,12 zooals door hen in 1896 genoten was) nader verhoogd met f 57 755 en bovendien met f 11 900 ten behoeve van de uitkeering van eene schadeloosstelling aan de bevolking, welker woningen door de uitvoering der werken buitendijks geraakten. Het totaal beschikbaar gesteld bedrag werd dus gebracht op f 156 364, waarvan in 1897 werd uitgegeven f 66 310, uitmakende met het vroeger verwerkt bedrag een totaal van f 132 314. Bovendien werd in 1897 nog uitgegeven f 867 voor eene plaatselijke versterking van den linker Toentang-dijk op een hoogerop gelegen punt. Van de in 1895 en 1896 en van de in 1897 gedane uitgaven ad f 66 004 en f 67 177 komt respectievelijk f 19 593 en f 48 828 ten laste van het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

Pasoeroean. 1°. Uitbreiding en verbetering van de bevloeiing uit de *Kedoengkandang*-leiding in de afdeeling Malang, ten nutte van p. m. 6000 bouws.

Het door de rentabiliteits-commissie nopens dit plan ingesteld onderzoek had op het einde van 1897 nog niet tot een definitief resultaat geleid. Echter is een onderdeel van het werk, namelijk de bouw van een kunstwerk in de de Kedoengkandang-leiding kruisende kali Meri, ten doel hebbende de leiding van het bandjirwater dier rivier te ontlasten, uit het ontwerp gelicht en als een bevloeiingswerk van kleinen omvang afzonderlijk in uitvoering genomen. Hierdoor wordt niet vooruitgeloopen op de beslissing betreffende het al of niet uitvoeren van de verdere werken.

Pasoeroean. 2°. Verbetering en uitbreiding van de bevloeiing in het district *Senggoro* (contrôle-afdeeling Kepandjen) der afdeeling Malang.

De in 1896 aangevangen opnemingen werden in 1897 voltooid, terwijl een voorloopig ontwerp werd opgemaakt, dat in handen is gesteld van de rentabiliteits-commissie, die bij den aanvang van 1898 hierover nog geen rapport had uitgebracht.

Het is gebleken dat de totale oppervlakte van het bevloeiingsgebied — dus niet (zooals in de verleden jaar ontvangen opgaven werd bericht) de uitbreiding daarvan — ruim 6000 bouws zal kunnen bedragen.

Kadoe. Over het in 't vorig verslag vermelde ontwerp voor eene bevloeiing op den rechteroever der kali *Tangsi*, ten nutte van 2867 bouws, was op het einde van 1897 door de rentabiliteits-commissie nog geen advies uitgebracht.

De onderzoekingen betreffende de bevloeiing uit de Tangsi op den linkeroever der rivier en uit de Mrawoe werden voortgezet. Het is gebleken dat van eene bevloeiing uit de Mrawoe zal moeten worden afgezien, maar dat de leiding uit de Tangsi met een aquaduct over de Mrawoe heen zal kunnen worden gebracht, waardoor de bevloeibare oppervlakte op den linkeroever van eerstgenoemde rivier ongeveer 2200 bouws groot zal kunnen worden.

Kediri. Aanleg van bevloeiingswerken in de districten *Waroedjaijeng* en *Kertosono* der afdeeling Berbek, ten nutte van ruim 25 000 bouws. Geraamde kosten, bij uitvoering met hulp van heerendienstplichtigen, f 1 018 000.

Over dit plan, waarvan het voorontwerp in 1895 is gereed gekomen en waarover in 1897 de rentabiliteits-commissie een gunstig rapport heeft uitgebracht, is reeds in bijzonderheden in 't vorig verslag (blz. 160) gehandeld. Omtrent de uitvoering is nog geen beslissing genomen.

Djokjokarta. Als vrucht van de in de laatste jaren van gouvernementswege verleende medewerking met betrekking tot het beramen van irrigatieplannen voor dit gewest, omtrent welker eventueele uitvoering voor rekening van het Djokjo'sch bestuur indertijd voorloopige grondslagen zijn vastgesteld, kwam in 1897 een — drieledig opgemaakt — voorontwerp gereed. Bij het eerste minst omvangrijke ontwerp wordt het bevloeiingsgebied in hoofdtrekken begrensd in het westen door de Progo, in het oosten door de Opak en haar zijtak de kali Gadjah. Beoosten van laatstgenoemde rivier ligt slechts eene kleine oppervlakte; de noordelijke grens loopt ongeveer 3 K.M. ten noorden van de hoofdplaats Djokjokarta. In het tweede ontwerp is ook gerekend op de bevloeiing van de in het verslag van 1893 (blz. 145/146) vermelde Koelon Progo-landschappen op den rechteroever der Progo. Bij het derde ontwerp is het bevloeiingsgebied ook oostwaarts uitgebreid; de grens wordt daarbij nagenoeg geheel gevormd door de Opak; een klein gedeelte ligt zelfs op den linkeroever dezer rivier. Ook is hierbij gerekend op de bevloeiing van die gronden, waarvoor aanvankelijk wel, maar later geen water werd gevraagd.

Bij ontwerp 1 en 2 is gerekend op de mogelijkheid van de latere uitbreiding hoofdzakelijk in oostelijke richting, waardoor ontwerp 2 overgaat in ontwerp 3, maar bij ontwerp 1 is *niet* gerekend op uitbreiding tot ontwerp 2. De terreinsomstandigheden hebben er namelijk toe geleid om voor de geheele bevloeiing één prise d'eau te ontwerpen op den linkeroever der Progo, gelegen in de residentie Kadoe op ongeveer 4 K.M. van de grens van Djokjokarta. Op ongeveer 3 K.M. van de prise d'eau splitst zich de hoofdleiding in twee armen: het Mataramanhoofdkanaal voor de bevloeiing op den linkeroever, en het Koelon Progo-hoofdkanaal, hetwelk met een aquaduct de Progo passeert, voor de bevloeiing op den rechteroever. Het onverdeelde hoofdkanaal wordt, ten gevolge van de terreinformatie, zeer kostbaar; daarin is o. a. een 714 M. lange tunnel ontworpen. Latere verruiming van dit kanaalpand zou groote kosten en moeielijkheden meebrengen, terwijl de uitvoering daarvan met grooter capaciteit dan noodig is, tot aanzienlijke nuttelooze uitgaven zou leiden.

De drie omschreven terreinen vormen volstrekt niet even zooveel aaneengesloten bevloeiingsgebieden. Er is slechts op irrigatie gerekend, wat de verhuurde gronden betreft, voor zoover de huurders het verlangen daartoe hebben te kennen gegeven, wat de niet verhuurde gronden (kedjawen-gronden) aangaat, voor zoover dit door het inlandsch bestuur is noodig geacht.

De te bevloeien oppervlakte bedraagt in ronde cijfers: voor het eerste ontwerp 14 600, voor het tweede 25 300 en voor het derde 36 300 bouws, [1]) waarvan niet-verhuurd respectievelijk 9300, 20 000 en 21 600 bouws.

De kosten van uitvoering dezer drie ontwerpen zijn, met inbegrip van de kosten van het vaste waterstaatspersoneel en met bijberekening van $3^1/_2$ pct. 's jaars rente-verlies gedurende de uitvoering, doch na aftrek van de sommen, die gedurende dien tijd voor verstrekking van water kunnen worden ontvangen, geraamd voor het 1ste ontwerp op f 1 650 000, voor het 2de op f 2 970 000 en voor het 3de op f 3 300 000.

De inkomsten, uit verstrekking van water te verwachten (niet alleen voor het aan de landhuurders, maar ook voor het aan de bevolking te verstrekken water zou moeten worden betaald), worden, naar gelang het bevloeiingsgebied zich zou bepalen tot dat in ontwerp 1 bedoeld, dan wel zich volgens ontwerp 2 of volgens ontwerp 3 zou uitstrekken, berekend op respectievelijk f 125 000, f 229 000 en f 281 000 's jaars. Deze inkomsten, die, vooral in een der beide laatste gevallen, blijkens de hiervóór genoemde oppervlakte-cijfers, voor een zeer belangrijk deel zouden moeten voortvloeien uit de van de kedjawen-gronden (door het inlandsch bestuur) te heffen waterpachten, zouden, volgens de verstrekte toelichtingen, voldoende zijn om, na aftrek van de kosten van beheer en onderhoud, aan het Gouvernement alle uitgaven voor de uitvoering

[1]) Aan de hand der toen uit Indië ontvangen gegevens werd in 't vorig verslag (blz. 159) als oppervlakte van het irrigatiegebied opgegeven 125 000 bouws. Niet onwaarschijnlijk is bij deze opgaaf het gebied, waarover de opnemingen zich uitgestrekt hebben, verward met de te irrigeeren oppervlakte.

met bijberekening van $3^1/_2$ pct. rente en met inbegrip van de kosten der opnemingen [1]) te restitueeren.

Het aantal jaren na de voltooiing der werken, dat voor de aflossing der geheele schuld noodig zou zijn, verschilt naar den omvang der ontwerpen en naar de grondslagen, waarvan bij de berekening is uitgegaan, tusschen 30 en 53 jaren. Het omvangrijkste ontwerp gaf in dit opzicht de gunstigste resultaten.

Over de voorwaarden, waarop eene overeenkomst tusschen het Gouvernement en den sultan zou kunnen worden gesloten, werd op het einde van 1897 nog van gedachten gewisseld.

Rivier- en zeewerken. In den toestand van het Westgat van Soerabaija was ten gevolge van den in 1896 gereed gekomen dam van Oedjoeng Piring (Madura-wal) naar het Djamoean-rif eenige verbetering gekomen. De ondernomen verruiming van eene kreek op Madura, om de prauwen geen last van den dam te doen ondervinden (zie vorig verslag, blz. 160), werd voltooid. Bij de herstelling van door stormen aan den dam aangerichte schade werden hier en daar te lichte steenblokken door zwaardere vervangen. Voor den dam en de bijkomende werken is in totaal uitgegeven f 1 703 085, met inbegrip van de waarde van materialen van den lande, van de kosten van toezicht en van eene uitgaaf in Nederland van f 44539 voor eene sleepboot en kranen, doch na aftrek van de waarde van overgebleven aan andere werken verstrekte materialen.

Wat de nog onderhanden werken betreft ten behoeve van het behoud van het vaarwater in het Oostgat van Soerabaija wordt bericht dat de in 1896 voltooide normaliseering van de beneden-Brantas tusschen Kedoengsoro en Lengkong nog niet de gewenschte resultaten had opgeleverd. Een ontwerp voor de noodzakelijk gebleken uitbreiding was in het voorjaar van 1898 nog in behandeling. Eene juiste beoordeeling van de uitwerking der uitgebrachte kribben en slibvangers zal echter eerst mogelijk zijn na de geheele voltooiing der in de Porrong- en Soerabaija-rivieren in uitvoering zijnde werken, waardoor het genormaliseerde riviervak in gunstiger omstandigheden dan de tegenwoordige zal komen. Ook was, in verband met klachten over gebrek aan bevaarbaarheid van de Brantas boven Kedoengsoro, een project in behandeling tot voortzetting van de uitgevoerde normaliseeringswerken over het circa 30 K. M. lange riviervak Doijoh-Kedoengsoro. Gedurende 1897 werden de dijken ten behoeve van de verlengde nieuwe Porrong-rivier (zie de beide voorgaande verslagen) op hoogte gebracht en gehouden en kwamen op het afwerken na geheel gereed. Dit was ook het geval met den dam tot afsluiting van de verbinding dezer nieuwe rivier met de kali Sogo. Door deze afsluiting en het wegbaggeren van alle overgebleven dammen in de nieuwe rivier, zoomede door het in Maart 1897 afgeloopen baggerwerk ten behoeve van eene geul door de coupure werd eene doorgaande diepe geul verkregen en kon het vloed- en ebwater, dat de rivier tot aan den syphon bij Djabon vult, geheel door het nieuwe bed stroomen en de gemaakte geulen op diepte houden. Toen ook de baggermolen een vooraf van den daarop aanwezigen opslag (kreupelhout en boomen) gezuiverd oeverland, dat zich vóór den mond der kali Sogo en dien van de nieuwe rivier bevond, had weggebaggerd, was hiermede al het baggerwerk in het begin van October afgeloopen en kon de een tijdlang gebezigde persbaggermolen in November aan den dienst der werken in de Solo-vallei worden teruggegeven.

Het werk betreffende het wijzigen van den ijzeren syphon te Djabon werd geheel voltooid. In October 1897 kon het kanaalwater in den nieuwen syphon worden toegelaten. De syphon onder den ouden steenen overlaat werd daarop buiten werking gesteld en de overlaat zelf 1 M. verlaagd. In verband met de afsluiting van de kali Sogo zou derhalve het over den verlaagden overlaat stroomende bandjirwater in den westmoesson 1897/98 geheel door de verlengde Porrong-rivier moeten worden afgevoerd. Met het oog op de hierdoor te verwachten hoogere waterstanden aan den benedenmond der nieuwe rivier, zijn de dijken der vischvijvers langs de kali Sogo en de kali Semamboeng, zooveel noodig, opgehoogd. In 1897 werd uitgegeven: voor den ijzeren syphon, het baggeren van eene geul door de coupure en het verlengen van de nieuwe Porrong-rivier f 63 720. Een verder belangrijk deel der werken, namelijk de op de beneden Soerabaija-rivier in aanbouw zijnde stuwen Goenoeng-sari en Goebeng, zoomede de, in verband met de stuwen, aan te leggen werken om de leidingen op de hoofdplaats Soerabaija te voeden, vorderden in 1897 bovendien eene uitgaaf van respectievelijk f 294 371 en f 62 354, zoodat van de voor de werken in het Oostgat bij de begrooting voor 1897 toegestane som van f 430 000 in 't geheel verwerkt werd f 420 445.

De in andere gewesten onderhanden geweest zijnde rivier- of zeewerken waren van geringe beteekenis. Ter hoofdplaats Batavia bestonden zij in het aanbrengen van voorzieningen aan den voet van eenige gedeelten kaaimuur langs beide oevers van de Tjiliwong, terwijl ter voorkoming van de periodieke overstrooming van een gedeelte van Kebonsari, Gang Scott en aanliggende buurten eene keersluis werd gebouwd in de Krokot-rivier bij de prise d'eau van het Krokot-kanaal. In verband hiermede werd het spruitje Menteng uitgediept en met eene uitdieping van het Krokot-kanaal begonnen.

In de residentie Preanger Regentschappen werden nabij de grens met Cheribon eenige oevervoorzieningen langs de Tjiloetoeng-rivier uitgevoerd.

Ter beveiliging van de Boegineesche kamp te Gorontalo (residentie Menado) tegen mogelijk gevaar door het inschuren van de oevers der Boné-rivier worden de noodige kribben aangelegd.

Havenwerken. Te Tandjong Priok (Batavia) werd zoowel in de binnen- als in de buitenhaven de noodige diepte onderhouden. De door den baggermolen *Merak* in de haven opgebaggerde specie bedroeg 107 320 M³. De baggermolen *Borneo* werkte in de westergracht en in het scheepvaartkanaal tusschen Batavia en Tandjong Priok; opgebaggerd werd 92 430 M³., waarvan 79 980 M³. buiten werd gestort en 12 450 M³., door middel van een elevator, in de afgesloten zuidergracht.

Beschadigingen van eenige beteekenis aan de havendammen kwamen niet voor; het oosterhoofd vereischt echter nog steeds bijstorting ten gevolge van zakking.

De electrische verlichting bleef uitstekend voldoen. Voor het gebruik van lampen in de hangars van den handel werd geïnd f 1439, tegen f 1111 in 1896. [2])

Ongerekend de landsvaartuigen werd Tandjong Priok in 1897 bezocht door 835 stoom- en 43 zeilschepen (17 en 10 meer dan in 1896), metende 814 215 en 18 900 registerton (21 699 en 20 099 minder dan in 1896). Wat de stoomschepen betreft, kwam er 368 malen een schip van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij; voor de schepen der maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" beliep dit aantal 76 en 60, voor die der Messageries Maritimes en van de Queensland Mail respectievelijk 36 en 25, en voor die van andere reederijen 270.

In 33 ladingen werd 58 020 ton steenkolen aangevoerd, tegen 83 603 ton (in 54 ladingen) in 1896.

Aan de uitloopijpen te Priok werd aan particuliere schepen, tegen f 1 per M³., 4223 M³. water verstrekt (500 M³. minder dan in 1896).

Te Batavia (aan den zoogenaamden Kleinen Boom) beliep de waterverstrekking aan particuliere schepen, tegen f 0,50 per M³., 5299 M³. (2903 M³. minder dan in 1896). De toestand in het oude havenkanaal aldaar was vrij gunstig; uit dit kanaal en uit de stadsgrachten werd in 1897 110 222 M³. specie gebaggerd, tegen 143 168 M³. in het voorafgegane jaar.

Door het voortschrijden van de strandlijn te Cheribon, Tagal en Pekalongan wordt het ieder jaar moeielijker aldaar tusschen de zeehoofden en een weinig daarbuiten steeds eene vaargeul van voldoende diepte te onderhouden. Door de op genoemde plaatsen gestationneerde baggermolens werden opgebaggerd 78 750, 89 614 en 86 355 M³. specie, tegen 67 074, 77 294 en 90 478 M³. in 1896.

Te Samarang werd voor het op diepte houden van het havenkanaal en zijne monding door de 2 stoombaggermolens opgebracht 146 711 M³., en uit de Samarangsche rivier door handbaggeren 37 727 M³.; in 1896 waren deze cijfers 191 930 en 3285 M³.

De verondieping in de haven te Japara is toenemende, daar de in 1894 gemaakte hoofden of schermen van klapperhout en bamboe reeds gedeeltelijk vergaan zijn; een ontwerp voor het maken van steenen hoofden was in behandeling.

Een vanwege den dienst der staatsspoorwegen opgemaakt voorloopig ontwerp voor eene spoorweghaven te Soerabaija werd

[1]) Indertijd is er van regeeringswege genoegen mede genomen dat, bijaldien het werk niet tot uitvoering mocht komen, de kosten der opneming voor s lands rekening zouden blijven.

[2]) Hoeveel in 1897 de kaai- en de steigergelden, enz., te Tandjong Priok opbrachten, is vermeld op blz. 45 hiervóór.

in December 1897 in handen gesteld van eene daartoe door de Indische Regeering, onder voorzitterschap van den resident, samengeroepen commissie, waarin, nevens onderscheidene takken van 's lands dienst, ook de geneeskundige raad ter plaatse, zoomede handel, scheepvaart en industrie vertegenwoordigd waren. Aan de commissie is opgedragen na te gaan welke wijzigingen het door haar te onderzoeken voorontwerp eventueel nog zou moeten ondergaan en advies uit te brengen omtrent de eischen waaraan een dergelijk havenplan zou moeten voldoen. Ten opzichte van het gedurende 1897 verrichte baggerwerk, ten einde in de monding van de Kalimas, langs welke rivier de gemeenschap met de reede plaats vindt, de vaargeul op diepte te houden, valt aan te teekenen dat gedurende acht maanden (in Augustus t/m November werd niet gebaggerd) door den baggermolen werd opgebracht 97 780 M³., tegen 98 835 M³. gedurende mede acht maanden in 1896.

Te Pasoeroean, waar over slechte gemeenschap met de reede werd geklaagd, worden periodiek peilingen verricht om na te gaan of de bank al dan niet verhooging ondergaat.

De Emmahaven (Sumatra's Westkust) bleef goed voldoen. Zij werd in 1897 bezocht door 279 stoomschepen, metende 417 980 registerton, zijnde 23 schepen en 90 147 ton meer dan in 1896. Er kwam o. a. 130 malen een stoomschip van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, 73 malen een van de maatschappij „Nederland", en 59 malen een van de „Rotterdamsche Lloyd". De zeilschepen bleven in 1897 op de oude reede onder Poeloe Pisang. Aan de uitlooppijpen te Emmahaven werd in gemeld jaar aan particuliere schepen, tegen f 1 per M³., verstrekt 10 275 M³. water en aan gouvernementsvaartuigen kosteloos 328 M³.

In Benkoelen was ter hoofdplaats een nieuwe los- en laadsteiger in aanbouw, en te Kroë, waar de riviermonding gedurende een groot gedeelte van het jaar geheel verzand is, werd het plan voor eene te maken vluchthaven voor prauwen op gewijzigden voet ter hand genomen.

Te Telok Semawé (Atjeh) en ter hoofdplaats van de residentie Ternate werd met den bouw van een los- en laadsteiger begonnen.

Het los- en laadhoofd te Gorontalo (Menado) kwam op eenige kleinigheden na gereed.

Drinkwatervoorziening. Belangrijke werken voor drinkwatervoorziening waren in 1897 vanwege het departement der burgerlijke openbare werken niet in uitvoering. (Over werken van dien aard, vanwege de militaire genie onderhanden geweest, is gehandeld op blz. 30 hiervóór, en over artesische boringen vanwege den dienst van het mijnwezen zie hoofdstuk **O**, afd. II, van dit verslag.)

Naar aanleiding van de belangrijke vermindering van het debiet van een der artesische putten te Batavia, dien op Tanah Abang (Weltevreden), werd daaraan eene verandering bewerkstelligd, met het gevolg dat het debiet, vroeger bedragende gemiddeld 1236 L., tot gemiddeld 2262 L. per minuut steeg. In het debiet van de overige artesische putten te Batavia en Meester-Cornelis vond geen noemenswaardige verandering plaats.

Te Batavia en te Meester-Cornelis wordt sedert 1896 artesisch water uit de gouvernementsleidingen verstrekt, tegen betaling van f 0,20 per M³., aan particulieren, die voor het maken van de noodige aftapleidingen en voor het aftappen van bepaalde hoeveelheden, gecontroleerd door watermeters, tot wederopzeggens de vergunning der Regeering verkregen hebben. Gedurende 1897 werd voor deze verstrekkingen geïnd p. m. f 1095, tegen f 353 in 1896. In hoofdzaak gelijkluidend met hetgeen tot dusver bij vergunningen van dezen aard voor elk geval op zich zelf placht bepaald te worden, zijn bij gouvernementsbesluit van 3 Januari 1898 n°. 19 (Javasche Courant van den 7den dier maand) eensvooral de voorwaarden vastgesteld, waarop voortaan vergunning tot het aftappen van artesisch water uit bedoelde gouvernementsleidingen kan worden verleend. Daarbij is onder meer bepaald, dat de per etmaal af te tappen maximum hoeveelheid water wordt aangegeven in M³., en dat op het normale tarief van f 0,20 per M³. afgetapt water 50 pct. afslag wordt verleend voor weeshuizen en andere liefdadige instellingen. Verder is bij het genoemde besluit de beschikking op aanvragen om vergunningen als hierbedoeld overgedragen aan den directeur der burgerlijke openbare werken, wien tevens de bevoegdheid is toegekend om aan de vergunning, zoo hij dit noodig acht, bijzondere voorwaarden te verbinden.

In de residentie Samarang werd ter hoofdplaats een nieuwe artesische put (in de wijk Karangtengah) geboord, en te Salatiga door den waterstaat uitbreiding gegeven aan de door de militaire genie naar het militaire kampement aangelegde drinkwaterleiding, zoodat het water thans ook voor de overige ingezetenen en de bevolking verkrijgbaar is gesteld. De in 1896 voltooide drinkwaterleiding te Poerwodadi (Grobogan) blijft goed en overvloedig water geven.

In zake de ontworpen watervoorziening te Soerabaija is het rapport van den dezerzijds geraadpleegden deskundige (zie vorig verslag, blz 161) ontvangen. Eene beslissing omtrent de richting, waarin het vraagstuk 't best tot oplossing is te brengen, is nu spoedig te wachten.

Wat Batavia, Meester-Cornelis, Buitenzorg en Samarang betreft, zijn in het voorjaar van 1897 bij de Indische Regeering twee aanvragen (beide van één en dezelfde zijde) ingekomen om voorrang voor eene concessie tot het aanleggen en exploiteeren op die plaatsen van eene hoogdrukwaterleiding. Aan de aanvragers (de heeren C. W. Neys en twee anderen, allen ingenieurs bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken) is zoodanige voorrang voor den tijd van twee jaren verleend (gouvernementsbesluit dd. 30 Mei 1897 n°s. 30 en 31).

Omtrent de mogelijkheid om de afdeelingshoofdplaats Joana (afdeeling Joana der residentie Japara) van drink- en spoelwater te voorzien uit naburige bronnen waren van gouvernementswege nog onderzoekingen gaande. Een inmiddels ingekomen verzoek van een particulier om vergunning tot het aanleggen van eene pijpleiding, ten einde gemelde plaats van water te voorzien uit twee met namen aangewezen bronnen in het district Selowessi der afdeeling Patti in dezelfde residentie Japara, werd, in afwachting van den uitslag der bedoelde onderzoekingen, voorloopig in advies gehouden (gouvernementsbesluit dd 20 November 1897 n°. 14).

Te Soerakarta, waar eenige artesische putten zijn geboord, werd een begin gemaakt met den aanleg van werken voor de waterdistributie.

Een ontwerp voor den aanleg van eene ijzeren buisleiding van de bronnen Kadjar naar de hoofdplaats Rembang was in behandeling en zou spoedig tot uitvoering komen.

III. Spoor- en tramwegen en stoomwezen.

§ 1. *Spoor- en tramwegen.*

Ook gedurende het tweede halfjaar van 1897 en de reeds verschenen maanden van 1898 bleef de bedrijvigheid, welke zich in den laatsten tijd vanwege particulieren had geopenbaard met betrekking tot het ontwerpen en uitvoeren van nieuwe stoomtramverbindingen op Java aanhouden, en werden ook enkele particuliere spoorwegen in het vooruitzicht gesteld, doordat de daarvoor verleende voorrang aanvaard werd. Deze verschillende lijnen zullen hieronder nader in bijzonderheden vermeld worden.

Voor staatsaanleg werd voorgedragen [1]), ter verdere verwezenlijking van het in 1893 voor Java vastgestelde „algemeen spoorwegplan", een spoorweg in de residentie Bezoeki, namelijk van Kalisaät (aan den pas gereed gekomen spoorweg Probolinggo-Panaroekan) naar de havenplaats Banjoewangi.

Eene zaak, die reeds haar beslag heeft gekregen en in de toekomst op de verkeerstoestanden in West-Java van grooten invloed zal zijn, is de overneming door den Staat uit handen van de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij van haren oostwaarts van Batavia uitgaanden spoorweg, die aanvankelijk slechts tot Bekassi reikte, doch sedert was verlengd tot de oostelijke grens der residentie Batavia (Kedoeng Gedeh) en laatstelijk (in Maart 1898) nog met 6 K.M. in de residentie Krawang, namelijk tot de hoofdplaats der contrôle-afdeeling Krawang. Tot die overneming, welke gerekend wordt reeds met 1 Januari 1898 te zijn ingegaan, had betrekking de hier te lande onder dagteekening van 26 Februari 1898 met de Maatschappij gesloten koop-overeenkomst, bekrachtigd bij de wet van 9 Juni d. a. v. (Nederlandsch Staatsblad n°. 143, Indisch Staatsblad n°. 222). Op 4 Augustus 1898, toen het bedrijf der Maatschappij feitelijk aan den Staat overging, werd haar, in afwachting van de eindafrekening die binnen vier maanden moet volgen, eene som van f 4 570 187,51⁵ uitbetaald. Als staatslijn (over hare aanvankelijke exploitatie als zoodanig zie lager) zal de spoorweg

[1]) Zie het bij Koninklijke Boodschap dd. 8 Juni 1898 aanhangig gemaakt wetsvoorstel (Gedrukte stukken der zitting 1897—1898 — **205**).

Batavia-Krawang (lang p.m. 63 K.M.) te zijner tijd de eerste schakel kunnen uitmaken van eene verbinding van Batavia met Midden- en Oost-Java, welke korter is dan de bestaande langs den staatsspoorweg door de Preanger Regentschappen naar Buitenzorg en den particulieren spoorweg Buitenzorg—Batavia. Zoodanige kortere verbinding toch zou verkregen worden door eene in het belang der ontwikkeling van Zuid-Krawang reeds op zich zelf gewenschte aansluiting van het tegenwoordig eindpunt Krawang in zuidoostelijke richting over de gewestelijke hoofdplaats Poerwakarta met de halte Tjipadalarang bewesten Bandong van den reeds genoemden Preanger-spoorweg, voor hoedanige lijn reeds van twee zijden concessie was gevraagd, welke aanvragen in Februari 1898 werden afgewezen, terwijl tegelijkertijd opmetingen werden gelast voor eventueelen aanleg van staatswege.

Met gebruikmaking van de gegevens, die de opneming voor een spoorweg van Melambong naar Cheribon (verg. vorig verslag, blz. 161) had verschaft, werd in Indië een voorontwerp samengesteld voor eene verbinding Cheribon—Kadhipaten, welk voorstel thans hier te lande in behandeling is.

Met betrekking tot de te volgen gedragslijn in zake het tot stand brengen van spoor- of tramwegen in gewesten buiten Java en Madura, is onlangs als het dezerzijdsch gevoelen aan de Indische Regeering kenbaar gemaakt, dat, vooral bij den tegenwoordigen toestand der Indische geldmiddelen, voor krachtigen spoor- of tramaanleg in de buitenbezittingen in de eerste plaats aan het particulier initiatief behoort te worden gedacht. Ook in verband daarmede werd dezerzijds geen nut gezien in de vaststelling van een algemeen spoorwegplan voor Zuid-Sumatra, zooals blijkens het vorig verslag (blz. 161) in de bedoeling lag. Overigens werd voor zooveel noodig gewezen op het belang dat het verkrijgen van goede verkeerstoestanden in de toekomst reeds van den aanvang af bevorderd worde door eene doelmatige regeling der concessie- of vergunningsvoorwaarden, o. a. door te zorgen voor eenheid zoowel van spoorwijdte als van draagvermogen van kunstwerken en rails, zoomede voor practisch bruikbare naastingsvoorwaarden.

Ten opzichte van het algemeen reglement voor de spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië valt weder van een paar wijzigingen van ondergeschikt belang gewag te maken, en wel voor zooveel betreft art. 201 en art. 224 (Indisch Staatsblad 1897 n°. 264 en 1898 n°. 229). De wijziging van eerstbedoeld artikel had ten doel om van vervoer op de Indische spoorwegen niet langer uit te sluiten patronen, vervaardigd uit het zoogenaamde „explosif Favier"; door de wijziging van art. 224 werd op betere wijze geregeld de door spoorwegdiensten te verleenen schadevergoeding bij geheel of gedeeltelijk verlies of beschadiging van goederen. Overigens werden de indertijd bij zelfstandige regeling uitgevaardigde bepalingen voor het vervoer over spoorwegen van groote hoeveelheden buskruit en ammunitie ten behoeve van 's lands militairen dienst, welk vervoer slechts was toegelaten met goederentreinen of met buitengewone militaire treinen, bij ordonnantie van 14 Juni 1898 (Indisch Staatsblad n°. 191) aangevuld in dier voege dat op baanvakken, waar geen goederentrein loopt, bedoelde stoffen, uitgenomen dynamiet of daarmede gelijk te stellen zelfstandigheden, ook met gemengde treinen mogen worden vervoerd, echter met deze beperking dat in elken gemengden trein niet meer dan één wagen voor dit vervoer worde gebezigd.

Aan de bewerking van een nieuw „algemeen reglement" voor de secundaire spoorwegen werd, volgens berichten van medio 1898, bij het departement der burgerlijke openbare werken de laatste hand gelegd.

Overigens is in Indië nog in behandeling een bij genoemd departement ontworpen nieuw algemeen reglement op den aanleg en de exploitatie van tramwegen met machinale beweegkracht voor algemeen verkeer in Nederlandsch-Indië, in welke omschrijving dus tevens vallen electrische trams, voor welke eene op zich zelf staande regeling, zooals aanvankelijk was voorgenomen (zie vorig verslag, blz. 162), sedert minder doelmatig is geacht.

In December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 284) werden de algemeene voorwaarden voor het verkrijgen van vergunningen voor stoomtram-aanleg in dier voege aangevuld, dat in de daarbij genoemde gevallen de bevoegdheid om op aanvragen van die strekking te beschikken berust bij den directeur der burgerlijke openbare werken. Dientengevolge kan buiten bemoeienis van den Gouverneur-Generaal beschikt worden op de aanvraag om aan een bestaanden of een in aanleg zijnden stoomtramweg eene zijlijn toe te voegen, mits van geen grootere lengte dan 1 K.M., terwijl insgelijks door den directeur voornoemd kunnen worden afgedaan aanvragen, die blijken voor afwijzing te moeten in aanmerking komen, hetzij omdat de aanvraag door onbevoegden is gedaan of niet op de voorgeschreven wijze is ingediend en toegelicht, hetzij wanneer de aanvraag beoogt het bekomen van prioriteit voor tramwegen op Java en Madura.

Vermits de tot dusver gevolgde bijzondere voorwaarden, welke in concessiën voor spoorwegen of in vergunningen voor tramwegen worden opgenomen, geacht worden in sommige opzichten voor verbetering vatbaar te zijn, inzonderheid op het stuk der naastingsvoorwaarden, zijn overwegingen dienaangaande aanhangig.

A. Spoorwegen.

1°. Staatsspoorwegen.

Daar uitvoerige mededeelingen en gegevens zijn opgenomen in het speciale jaarverslag betreffende de staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, waarvan de jaargang 1897 hier te lande ter perse is [1]), en geregeld maandelijksche opgaven betreffende aanleg en exploitatie worden opgenomen in de Javasche Courant, zal men zich te dezer plaatse tot het volgende kunnen bepalen, voor het overige, wat de exploitatie betreft, verwijzende naar de van regeeringswege afzonderlijk uitgegeven wordende: „Statistiek van het vervoer op de spoorwegen en stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië", waarvan de 8ste jaargang (1897) in de tweede helft van 1898 te Batavia verschijnen zal.

a. Aanleg.

Lijn Probolinggo-Djember—Panaroekan met zijtak Klakah—Pasirian; totale lengte, met inbegrip van het zijtakje Sitoebondo—Aloon aloon aldaar, 220 469 M. Op 1 October 1897 werd het gedeelte Djember—Kalisaät—Panaroekan, ter lengte van p. m. 89 K.M., en daarmede de geheele spoorweg aan den dienst der exploitatie overgegeven, hoewel op dit laatste gedeelte enkele niet geheel voltooide gebouwen nog door den dienst van aanleg moesten worden afgewerkt.

Voor de werkplaatsen te Djember kwamen de ijzerwerken der gebouwen begin 1898 in Indië aan, en daar het spoorwegpersoneel, wegens gemis aan beschikbare particuliere woningen te Djember, geen gelegenheid vond om aldaar onder dak te komen, werd in de laatste helft van 1897 besloten op gemelde afdeelingshoofdplaats gouvernementswoningen voor het spoorwegpersoneel te bouwen.

De grootere omvang van het vervoer dan waarop oorspronkelijk gerekend was, deed behoefte gevoelen aan de oprichting van eene nieuwe halte tusschen Klakah en Djember (te Petoeng), waartoe in September 1897 besloten werd.

In verband met het denkbeeld om te Panaroekan eene haveninrichting te maken, in hoofdzaak bestemd voor de inlandsche prauwvaart, waaromtrent echter eerst eene beslissing zal zijn te nemen nadat gebleken zal zijn in welke mate het spoorwegvervoer naar en van Panaroekan zich ontwikkelt en het handelsverkeer den aanleg der haveninrichting onmisbaar maakt, werd omtrent de plaats van oprichting der steenkolenloods op dit eindpunt van den spoorweg geen beslissing genomen en in de behoefte door middel van eene tijdelijke loods voorzien.

De indertijd te Sitoebondo opgerichte tijdelijke werkplaats voor den aanleg werd in Februari 1898 opgeheven; de machines werden geleidelijk naar Djember overgebracht.

Het vervoer van particuliere goederen met werktreinen, zoolang de betrokken baanvakken nog niet voor algemeen verkeer waren opengesteld, werd gedurende de maanden Januari t/m September 1897 voortgezet. Sedert daarmede begonnen was, beliep alleen op het gedeelte Djember—Panaroekan de bruto ontvangst te dier zake f 100 708, hetgeen — de exploitatiekosten op 40 pct. stellende — eene netto winst van f 60 425 vertegenwoordigt.

[1]) Inmiddels is in Augustus 1898 te Batavia verschenen een kort verslag over 1897 betreffende de exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, en wel als toevoegsel tot het jaarverslag over 1897 betreffende de gouvernements-ontginning van de Ombilien-kolenvelden. Van dit tweeledig verslag, dat ook in den handel hier te lande verkrijgbaar is gesteld, is reeds een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden.

Lijn Tarik—Soerabaija (lang 38 736 M.). Van de openstelling voor het publiek verkeer op 1 Juli 1897 van het baanvak Tarik—Sepandjang, lang 23 490 M., werd reeds in 't vorig verslag (blz. 162) melding gemaakt. Op het verdere traject, waar, in verband met de in Mei 1897 bij de wet goedgekeurde gewijzigde richting, de lijn voor een groot gedeelte, namelijk van Wonokromo af, zou samenloopen met den bestaanden spoorweg naar Soerabaija, kwamen de werken voor de spoorverdubbeling tusschen Wonokromo en Soerabaija, de uitbreiding der emplacementen en gebouwen te Wonokromo en Goebeng, benevens de directe verbinding Goebeng - havenstation Kalimas gereed en werden in Mei 1898 in exploitatie gebracht.

Voor de verbetering van het emplacement Soerabaija, nadat het ontlast zal zijn van de goederenbeweging met Kalimas, werd het ontwerp goedgekeurd bij gouvernementsbesluit van 12 Maart 1898 n° 32.

Tusschen Wonokromo en Sepandjang kon over ruim 4 K.M. nog geen aanvang met het werk worden gemaakt. Voor de op dit traject benoodigde in particulieren eigendom bezeten sawahgronden werden namelijk buitensporige prijzen gevraagd, zoodat het vermoedelijk tot onteigeningsprocessen zou moeten komen.

Lijn Batavia-Tangerang-Bantam. Hoofdlijn Batavia-Anjer, met zijtakken Doeri-Tangerang en Tanah Abang-Weltevreden; totale lengte 173 970 M. volgens de hermetingen, nadat besloten was tot de tracé-verlegging over Karang Antoe en tot enkele kleinere te Batavia (zie vorig verslag, blz. 162).

De verwachting dat zich bij de spoorwegwerken in Bantam geen gebrek aan werkvolk zou doen gevoelen is in zoover niet bewaarheid dat de Bantammer voor dergelijken arbeid weinig geneigdheid betoonde, zoodat voornamelijk met koelies uit de Preanger Regentschappen en uit de omstreken van Buitenzorg gewerkt moest worden. De toevloed van werkzoekenden was echter voldoende.

Op weinige plaatsen langs het tracé van den spoorweg wordt steen of grind aangetroffen, en het transport van die materialen wordt te meer kostbaar, doordien dit veelal langs niet verharde binnenwegen moet geschieden, hetgeen vooral in den regentijd zeer bezwaarlijk gaat Bij Rangkas Betoeng werd over de Tjioedjoeng een transportkabel aangebracht, ten einde kali-steenen van de noordelijk van die rivier gelegen heuvels aan te voeren.

Op ult. Mei 1898 bereikte de werktrein het eindpunt Tangerang der zijlijn. Daar echter de in het late najaar van 1897 aangevraagde ijzeren bruggen eerst tegen het einde van 1898 alle in Indië kunnen worden tegemoet gezien, zal deze lijn eerst in 1899 aan den dienst der exploitatie kunnen worden overgegeven. Ook verwacht men dat in gemeld jaar het gedeelte van de hoofdlijn tot Rangkas Betoeng voor exploitatie gereed zal komen.

In Maart 1898 werd door het op de 1ste sectie der Bantamlijn geplaatste personeel tevens een aanvang gemaakt met den aanleg — als uitvloeisel van de wet dd. 30 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 274, Indisch Staatsblad 1898 n°. 5), betreffende de invoering van de opiumregie op Java, enz. — van een verbindingspoor tusschen de te Batavia (op het land Struijswijk in de buurt Salemba) in aanbouw zijnde nieuwe gouvernements-opiumfabriek en de ruim 1 K.M. daarvan verwijderde halte Pegangsaän van den particulieren spoorweg Batavia-Buitenzorg.

b. Exploitatie.

Lengte in exploitatie. De openstelling voor algemeen verkeer op 1 October 1897 van het gedeelte Djember-Panaroekan (met een kort zijtakje naar de aloon-aloon te Sitoebondo) van den spoorweg Probolinggo-Djember-Panaroekan deed de lengte der Oosterlijnen, welke, blijkens de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 163), op 1 Juni te voren 714⁵ K.M. bedroeg, klimmen tot 803 K.M., welke lengte sedert geen vermeerdering onderging. Wel werd op 20 Mei 1898 van de lijn Tarik—Soerabaija het tweede spoor van Wonokromo over Goebeng naar Soerabaija aan het verkeer overgegeven, maar dit leidde niet tot lijnverlenging.

Het net der Westerlijnen bleef eene lengte behouden van 604 K.M., waarbij echter op 4 Augustus 1898 nog zijn gekomen 63 K.M., als gevolg van den overgang in handen van den Staat van den particulieren spoorweg Batavia—Krawang, die, ofschoon vooralsnog eene op zich zelf staande lijn zullende uitmaken, met ingang van genoemden datum gebracht is onder het beheer van den chef der exploitatie van de Westerlijnen (gouvernementsbesluit dd. 27 Juli 1898 n°. 3).

De lengte van den spoorweg ter Sumatra's Westkust, ad 210 K.M., bleef ongewijzigd.

Tarieven. Op den door den Staat overgenomen spoorweg Batavia—Krawang zijn de vanwege de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij vastgestelde tarieven en bijzondere bepalingen op het vervoer voorshands gehandhaafd gebleven (gouvernementsbesluit dd. 27 Juli 1898 n°. 3). Plotselinge invoering van de staatstarieven toch moest ontraden worden, wilde men geen groote storing in het verkeer op den overgenomen spoorweg teweegbrengen, en ook de toepassing van met die der staatsspoorwegen zooveel mogelijk overeenstemmende tarieven bleek niet wel dadelijk uitvoerbaar.

Met betrekking tot de staatstarieven voor Java, welke, zooals zij laatstelijk in 1893 waren vastgesteld, voor de Wester- en Oosterlijnen gezamenlijk slechts berekend waren over afstanden tot en met 1000 K.M., valt te vermelden, dat zij, in verband met de sedert 1893 plaats gehad hebbende en nog verder te wachten uitbreiding van de stamlijn over Java (bij gereedheid tot de eindpunten in Bantam en Bezoeki zal de lengte der stamlijn, globaal berekend, tot 1300 K.M. klimmen), werden aangevuld met de berekening over afstanden van 1001 tot 1350 K.M. wat reizigers, en van 1001 tot 1250 K.M. wat goederen betreft (gouvernementsbesluiten dd. 15 Augustus en 6 November 1897, beide n°. 14).

Een speciaal (goedkoop) tarief voor reizigers 3de klasse op sommige treinen tusschen Sitoebondo en Panaroekan en terug werd in Januari 1898 ingevoerd, doch voorloopig alleen voor 1898, ter beoordeeling of die maatregel geschikt is een koelie-vervoer per spoorweg naar en van Panaroekan te doen ontstaan, zijnde op gemelde afscheepplaats gedurende zekere maanden van het jaar geregeld een vrij groot aantal koelies werkzaam, waarvan omstreeks de helft te Sitoebondo of op tusschengelegen plaatsen overnacht.

De tijdelijke tariefsregeling met betrekking tot den afvoer langs de staatsspoorwegen op Java, in abonnement, van voor den uitvoer verpakte en bestemde suiker (hoofdsuiker), zooals zij in 1897 gegolden had, d. i. met 20 pct. reductie op het in de jaren 1895 en 1896 als abonnementstarief gewerkt hebbende verlaagd speciaal tarief, wordt, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 12 December 1897 n°. 7, ook op zendingen uit den oogst van 1898 toegepast, en wel niet enkel op hoofdsuiker, maar, zooals sedert bij gouvernementsbesluit dd. 6 April 1898 n°. 6 is bepaald, ook op de van de fabrieken der toegetreden ondernemers afkomstige zaksuiker. Het telkens voor een jaar gegolden hebbende speciaal tarief van December 1894 voor het vervoer langs de staatsspoorwegen op Java van plantriet werd ook voor 1898 weder van kracht verklaard (gouvernementsbesluit dd. 7 Januari 1898 n°. 24).

Daarentegen werden, blijkens eene gouvernementsbeslissing van 't laatst van 1897, met het oog op de verbetering welke gedurende dat jaar voor de kinamarkt was ingetreden, geen termen gevonden om opnieuw te verlengen de aanvankelijk voor 1894 en sedert voor elk der drie volgende jaren toegestane tariefsverlaging voor vervoer langs de staatsspoorwegen van kinabast, afkomstig van particuliere ondernemingen. Dientengevolge wordt dat artikel, sedert 1 Januari 1898, al naar gelang het vervoerd wordt bij wagenladingen dan wel als stukgoed, weder bevracht naar den coëfficient 0.7 of 1, in stede van naar den coëfficient 0.3 of 0.4.

Verlaging van vracht werd ingevoerd voor gedroogde koffiebessen (glondongan-koffie of hama wedang), voor kapokpitten en voor zaagsel (dit laatste een artikel voor ijsfabrieken van belang), en zulks door de drieërlei zaken, die tot hiertoe respectievelijk als „koffie in de hoornschil", als „vruchten en zaden", en als in de klassificatie der ijl- en vrachtgoederen „niet afzonderlijk genoemde artikelen" werden bevracht, met een eigen (lageren) coëfficient in bedoelde klassificatie op te nemen.

In enkele gevallen werd hetzij eensvooral, hetzij voor een afloopend doel, op de staatslijnen in haar geheel, dan wel op bepaalde gedeelten daarvan, bij gouvernementsbesluit vrij vervoer of vrachtvermindering toegestaan. Zoo wordt sedert Januari 1898 op de staatslijnen geen vracht meer berekend voor verzamelingen Indische producten, bestemd voor het Koloniaal Museum te Haarlem, terwijl in Februari 1898 voor zekere (niet reeds laag bevrachte) goederen, bestemd voor de hier te lande gehouden nationale tentoonstelling van vrouwenarbeid, eene vrachtvermindering van 50 pct. werd toegestaan. Aan sommige stoomtramondernemingen werd reductie van vracht verleend bij vervoer langs de staatsspoorwegen van goederen kennelijk voor den

aanleg bestemd. Ten behoeve van diakonessen van de Vereeniging voor ziekenverpleging in Nederlandsch-Indië (verg. blz. 93 hiervóór) werd, voorloopig voor den tijd van twee jaren, vrij vervoer in de 2de klasse der staatsspoorwegen op Java toegestaan, op vrijbiljetten, af te geven op aanvraag van de directie der genoemde vereeniging (gouvernementsbesluit dd. 29 Mei 1897 n°. 19). Wat betreft het lijnvak Sitoebondo—Panaroekan der Oosterlijnen werd kosteloos vervoer, op vrijkaarten, af te geven op aanvraag vanwege den directeur van financiën, vergund met opzicht tot het personeel der in- en uitvoerrechten en accijnzen te Panaroekan, voor zoover het niet op gemelde havenplaats gevestigd is. Ten einde in de door staatsspoorwegen doorsneden gewesten, zoo op Java als ter Sumatra's Westkust, de bijwoning van de feesten, welke ter gelegenheid van de inhuldiging van H. M. de Koningin op de gewestelijke hoofdplaatsen zouden worden gehouden, voor de daarbuiten wonenden te vergemakkelijken, werden voor enkele dagen tusschen de in elk gewest gelegen stations en halten en de hoofdplaats goedkoope reisgelegenheden in de 2de en 3de klasse aangekondigd. Voorts werd, in verband met de bedoelde feesten te Batavia, op het baanvak Garoet—Buitenzorg der Westerlijnen, voor zoover zulks met de belangen van het betalend vervoer was overeen te brengen, gedurende de maanden April t/m September 1898 vrij vervoer toegestaan voor het vanwege de feestcommissie op genoemde hoofdplaats uit de Preanger Regentschappen te ontbieden natuurlijk versierings-materiaal.

Tractie. Het rollend materieel der staatsspoorwegen op Java bestond bij het einde van 1897 uit 242 locomotieven, 493 personen- en bagagerijtuigen en 3026 wagens, zijnde 11, 72 en 201 stuks meer dan het jaar te voren. Aan den aanlegdienst bleven hiervan nog slechts afgestaan 1 locomotief en 31 wagens, tegen 31 locomotieven en 253 wagens op ult. 1896.

Op Sumatra onderging in 1897 het aantal locomotieven (55) geen verandering, doch het rijtuig- en wagenpark werd uitgebreid van 56 tot 62 rijtuigen en van 326 tot 343 wagens.

Ten behoeve van de staatsspoorwegen op Java werden in 1897 aangeschaft 13 785 ton Engelsche kolen (gemiddeld tegen f 18,22 per ton), zoomede 30 539 ton Ombilien-kolen, welke laatste geleverd werden te Tandjong Priok, Tjilatjap, Soerabaija, Probolinggo en Panaroekan tegen de volgende regularisatieprijzen per ton: f 12,90, f 13,50, f 13,60, f 14,90 en f 15,40.

Verbruikt werden 7043 ton Engelsche kolen en 31 976 ton Ombilien-kolen, in totaal 39 019 ton, tegen 35 082 ton in 1896. Bovendien werd aan brandhout verbruikt in laatstgemeld jaar 386 en in 1897 510 ton.

Aan den exploitatiedienst werd voor het kolenverbruik op de Westerlijnen gemiddeld f 14,32[5] per ton in rekening gebracht, terwijl dit voor de Oosterlijnen f 14,50[5] bedroeg.

Op den spoorweg ter Sumatra's Westkust worden uitsluitend Ombilien-kolen gebezigd, welke met den exploitatiedienst verrekend werden tegen f 5 per ton. De verbruikte hoeveelheid beliep in 1897 20 050 ton, tegen 17 630 ton in 1896.

Daar bij volledige ingebruikstelling van den spoorweg Tarik-Soerabaija het vervoer tusschen Soerabaija en de stations ten westen van Tarik over de kortere verbinding Tarik-Soerabaija en niet meer via Sidhoardjo (in het baanvak Soerabaija-Bangil) zal worden geleid, is reeds in September 1897 (Indisch Staatsblad n°. 224) bepaald dat alsdan het baanvak Tarik-Sidhoardjo als secundairen spoorweg zal worden geëxploiteerd. Beoosten Soerabaija wordt tot nogtoe als hoofdspoorweg alleen geëxploiteerd het gedeelte tot Bangil. Bij aangehaald Staatsblad is nu echter bepaald dat, bij ingebruikstelling van de nieuwe verbinding Tarik-Wonokromo-Soerabaija, de secundaire exploitatie komt te vervallen op het baanvak Bangil-Probolinggo, en zulks met de bedoeling den treinenloop tusschen Soerabaija en de stations daar beoosten zóó te kunnen regelen dat het traject tusschen Soerabaija en Panaroekan (het tegenwoordig eindpunt der Oosterlijnen) in één dag kan worden afgelegd.

Personeel. Bij de in exploitatie zijnde staatslijnen op Java waren (voor zoover van eene aanstelling voorzien) op ult. 1897 in dienst 999 Europeanen en 984 inlanders, en bij den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust respectievelijk 80 en 273, in welke cijfers echter voor de Westerlijnen op Java niet begrepen zijn de remmers (inlanders).

Bij de exploitatie als staatslijn van den Bataviaschen Oosterspoorweg bezigt het Gouvernement het tot dusver aan die lijn verbonden personeel (zoo Europeesch als inlandsch), niet alleen omdat het personeel der Westerlijnen niet toereikend was om al dadelijk de nieuwe lijn te bezetten, maar ook omdat het aanbeveling verdiende partij te trekken van de vertrouwdheid der beambten met de bijzondere regelingen en beginselen waarnaar de exploitatie voorloopig gevoerd blijft. Voor zoover daarop niet in enkele gevallen, wegens mindere geschiktheid, eene uitzondering behoorde te worden gemaakt, zijn namelijk bedoelde spoorwegbeambten door het Gouvernement in dienst genomen en wel op tijdelijken voet in den rang, die het meest met de laatstelijk door hen genoten traktementen strookte en als de jongste van hunne reeds bij de staatsspoorwegen dienende ranggenooten. Overgang in vasten dienst zal aan de jongere beambten kunnen worden toegestaan. De oudere beambten worden geacht door de afkoopsom, die zij van de Maatschappij, in wier dienst zij tot hiertoe waren, zullen ontvangen, in staat te zijn zelf te kunnen zorgen voor pensioen, verlof, enz., voorrechten die zij als beambten in tijdelijken dienst missen.

In de te Bandong, Poerworedjo, Soerabaija, Madioen en Padang bestaande werkplaatsen der staatsspoorwegen bestond het ambachtspersoneel, ongerekend de koelies, gemiddeld per dag uit respectievelijk 454, 196, 279, 901 en 172 man.

Uitkomsten van het verkeer. Omtrent het verkeer gedurende 1897 op de staatsspoorwegen op Java en Sumatra vindt men eenige hoofdcijfers, ook wat de geldelijke uitkomsten betreft, opgegeven in bijlage Y hierachter.

Ten aanzien van de geldelijke uitkomsten zij hier nog het volgende aangestipt.

Gedurende 1897 bedroegen de ontvangsten der Westerlijnen (wier lengte — 604 K.M. — in gemeld jaar geen verandering onderging) f 3 169 767, zijnde f 351 424 of circa 12.5 pct. meer dan over 1896, in welke vermeerdering de lijn Tandjong Priok—Batavia deelde voor f 1889 en de bovenlijn (Buitenzorg—Djokjokarta met de zijtakken Tjibatoe—Garoet, Maos—Tjilatjap en Koetoardjo—Poerworedjo) voor f 349 535. Terwijl op de lijn Tandjong Priok—Batavia p. m. 107 000 reizigers minder dan in 1896 werden vervoerd, nam daarentegen op de bovenlijn, voor een groot deel als gevolg van meer vervoer van militairen, het personenverkeer met ruim 141 000 reizigers toe. Uithoofde van het reizigersvervoer was dan ook in bovenbedoelde vermeerdering der ontvangsten, ad f 351 424, begrepen f 97 224 (afzonderlijk voor de bovenlijn en voor het havenlijntje bedroeg het verschil respectievelijk + f 105 904 en — f 8680). Het vervoer van vrachtgoederen bracht f 206 091 meer op dan in 1896; het aantal ton-kilometers bedroeg 46 millioen, tegen 34.3 millioen in 1896, aantoonende eene toeneming van ruim 34 pct. Onder de opbrengst van het vrachtgoederenvervoer, ad f 1 653 271, was ter zake van landsgoederen begrepen f 459 485. Het totaal der ontvangsten op de Westerlijnen beliep per dag-kilometer ruim f 14,37[5], tegen f 12,78[5] in 1896.

Op de Oosterlijnen namen in 1897 de ontvangsten mede toe, doch niet in verhouding tot de grootere lengte toen in exploitatie: in 1896 toch, toen gemiddeld geëxploiteerd werden 579 K.M., werd ontvangen f 5 358 714, d. i. per dag-kilometer f 25,29; in 1897 daarentegen, bij eene geëxploiteerde lengte van gemiddeld 697 K.M., was het cijfer f 5 933 368, zijnde per dag-kilometer f 23,32. Tot de meerdere ontvangst, ad f 574 654, droeg o. a. het vervoer van reizigers f 126 773 en dat van vrachtgoederen f 394 297 bij. Onder de opbrengst van het vrachtgoederenvervoer op de Oosterlijnen, ten bedrage van f 3 552 373 (voor ruim $78^1/_2$ millioen ton-kilometers of 9 millioen meer dan in 1896), was begrepen wegens vervoer van landsgoederen f 451 844, zoodat het vervoer van particuliere vrachtgoederen eene opbrengst gaf van f 3 100 529, waaronder ter zake van suikervervoer, voor zooveel dit in abonnement geschiedde, f 540 086. In 1896 gaf dit suikervervoer, niettegenstaande toen de hoeveelheid 23 650 ton minder bedroeg dan in 1897, eene opbrengst van f 565 529. Ter verklaring hiervan zij herinnerd dat op den reeds verlaagden vrachtprijs van bij overeenkomst vervoerde suiker, voor het product uit den oogst van 1897 eene reductie van 20 pct. werd verleend, welke nadere vermindering een bedrag van f 116 845 vertegenwoordigde. Afgescheiden hiervan was eene oorzaak van den achteruitgang der opbrengst van het spoorwegvervoer, gerekend per dag-kilometer, hierin gelegen dat op sommige der in 1897 geopende nieuwe lijngedeelten (in 't geheel 210 K.M.) het vervoer zich nog moest ontwikkelen, terwijl de in 1897 voortgeduurd hebbende gedrukte stemming in den handel daartoe

niet bevorderlijk was.

Het overschot der exploitatierekening bedroeg voor de Westerlijnen f 904 732, voor de Oosterlijnen f 3 239 136, overeenkomende met respectievelijk 1.66 en 6.75 pct. van het eindcijfer der constructierekening, of — voor zooveel de Oosterlijnen betreft — van het over 1897 als gemiddeld cijfer dier rekening in aanmerking te brengen bedrag.

Op den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust werd over 1897 ontvangen f 1 135 534, tegen f 1 071 907 (volgens verbeterde opgaven) over 1896. Laatstgemelde ontvangst liep over eene gemiddelde lengte in exploitatie van 187 K.M., terwijl in 1897 de lijn gedurende het geheele jaar over de volle lengte van 210 K.M. werd geëxploiteerd. In verband daarmede kwam de ontvangst per dag-kilometer thans te staan op f 14,82, tegen in 1897 op f 15,69. De opbrengst van het vrachtgoederenvervoer beliep in 1897 f 682 035 (f 46 693 meer dan in 1896), waaronder wegens vervoer van Ombilien-kolen f 373 386 en van andere landsgoederen f 58 824. Het overschot der exploitatierekening beliep f 477 804 of 2.41 pct. van het aanlegkapitaal, groot f 19 839 110, hieronder niet begrepen de aanlegkosten van de Emmahaven en het kolenstort.

2°. Particuliere spoorwegen.

Ingevolge eene bij gouvernementsbesluit dd. 18 September 1897 n°. 4 verleende doorloopende machtiging is het voortaan aan den directeur der burgerlijke openbare werken overgelaten om, wanneer krachtens bestaande spoorwegconcessiën op dienstregelingen betreffende den loop der treinen de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal wordt vereischt, namens dezen die goedkeuring te verleenen.

Met het comité van bestuur der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij werd eene overeenkomst gesloten betreffende de exploitatie van het van staatswege in aanleg genomen verbindingsspoor tusschen de halte Pegangsaän van den spoorweg Batavia—Buitenzorg en de nieuw op te richten gouvernements-opiumfabriek op het land Struijswijk nabij Batavia.

Over de aansluiting op het station Weltevreden van gemelden spoorweg van den zijtak Tanah Abang—Weltevreden der in aanleg zijnde staatslijn van Batavia naar Bantam werd, tijdens de afsluiting der Indische berichten voor dit gedeelte van het verslag, in Indië nog onderhandeld.

In verband met het gereed komen in Maart 1898 van de als secundairen spoorweg aangelegde verlenging van Kedoeng Gedeh naar Krawang van den voor het overige gedeelte als hoofdspoorweg aangelegden Bataviaschen Oosterspoorweg (thans staatslijn geworden) werd secundaire exploitatie voor de geheele lijn toegestaan (gouvernementsbesluit dd. 8 April 1898 n°. 9).

a. Opneming en aanleg.

Opnemingen van de zijde van particulieren ten behoeve van den aanleg van nieuwe spoorwegen vonden in 1897 niet plaats. Ter Oostkust van Sumatra werden vanwege de Deli-spoorweg-Maatschappij opnemingen verricht voor den aanleg van aan haren spoorweg aansluitende stoomtramwegen. In verband met het verlangen van de Regeering (zie vorig verslag, blz. 164) dat voor de als stoomtramweg ontworpen verlengingen dezelfde (normale) spoorwijdte als die van den reeds bestaanden spoorweg zou worden aangenomen, heeft de Maatschappij haar aanvankelijk plan betreffende eene spoorwijdte van 0,70 M. laten varen en in Januari 1898 vergunning gevraagd aanvankelijk voor de beoogde vertakkingen in oostelijke en in zuidelijke richting, thans met eene spoorwijdte van 1.067 M., en wel van Perbaoengan (Serdang) naar Soengei Rampa (Bedagei), ter lengte van 27 K.M., en van Loeboe Pakam (Serdang) naar Bangoen Poerba (mede in Serdang), ter lengte van 33 K.M. In afwachting van de aan te nemen nieuwe beginselen op het stuk der naasting van spoor- en tramwegen was omtrent deze aanvragen door de Indische Regeering nog geen beslissing genomen.

Particuliere spoorwegen kwamen in 1897 ook niet in aanleg.

Met het leggen (op kosten van den Staat) van eene derde spoorstaaf op het baanvak Soerakarta-Djokjokarta van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, ten einde dit gedeelte berijdbaar te maken voor de smalspoortreinen van den Staat, werd, voor zooveel het de voorloopige werkzaamheden betreft, vanwege de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij in 1897 een aanvang gemaakt. Daar de levering van de benoodigde dwarsliggers van de zijde der leveranciers, met wie ter zake is gecontracteerd, vertraging ondervond, liet het zich, volgens berichten van Mei 1898, voorzien dat het werk eerst tegen het einde des jaars zou gereed komen.

b. Exploitatie.

Lengte in exploitatie. Als gevolg van de hooger bedoelde doortrekking tot Krawang van den Bataviaschen Oosterspoorweg (thans staatslijn) vermeerderde in Maart 1898 de lengte der particuliere spoorwegen van 420^5 tot 426^5 K.M. (op Java 324, ter Oostkust van Sumatra 102^5 K.M.).

Tarieven. Met betrekking tot de tarieven voor reizigers valt aan te teekenen dat op de lijn Batavia-Buitenzorg met 1 December 1897 retourkaarten 1ste en 2de klasse tusschen Weltevreden en Buitenzorg werden ingevoerd, met eene reductie van 20 pct. op het gewone tarief, terwijl door den Bataviaschen Oosterspoorweg met 1 November van gemeld jaar het tarief voor de 2de klasse werd verlaagd van 4 op 3 cent per K.M., en zulks als middel om een deel van de 3de klasse-reizigers van de tot dusver weinig bezette 2de klasse te doen gebruik maken.

Ten aanzien van de in 1897 in de goederentarieven der particuliere spoorwegen gebrachte wijzigingen valt, behalve op de reeds in de noot op blz. 164 van het vorig verslag vermelde reductie voor het vervoer van suiker uit den oogst van 1897 op de lijn Samarang-Vorstenlanden, te wijzen op de met ingang van 1 Juli 1897 op den Deli-spoorweg ingevoerde goedkoopere uitzonderingstarieven voor het vervoer van brandhout en petroleum-residu, zoomede van verhardingsmateriaal voor wegen.

Werd op laatstgemelden spoorweg bij de betaling van vrachten de Mexicaansche dollar gedurende het geheele jaar 1896 aangenomen tegen den koers van f 1,25, voor 1897 bleef die maatstaf slechts gedurende het eerste kwartaal behouden, daar voor het tijdvak April t/m Juli, de maand Augustus en de laatste vier maanden van het jaar bij de toepassing van de tarieven achtereenvolgens de koers gold van f 1,20, f 1,15 en f 1,10.

Uitkomsten van het verkeer. Uitvoerige opgaven nopens den omvang en de geldelijke uitkomsten van het verkeer gedurende 1897 worden, voor elken der vier particuliere spoorwegen (Samarang—Vorstenlanden, Batavia—Buitenzorg, Bataviasche Oosterspoorweg en Deli-spoorweg) in het bijzonder, aangetroffen in bijlage Y hierachter.

Ten aanzien van de geldelijke uitkomsten zij hier alleen aangeteekend, dat de gezamenlijke bruto opbrengst der bedoelde lijnen f 4 998 771 bedroeg (f 199 615 meer dan in 1896), waarvan, na aftrek van de exploitatiekosten, f 2 977 350 overbleef (f 203 887 meer dan in 1896). In verhouding tot het aanlegkapitaal beliep de netto opbrengst voor de vier lijnen in percenten als volgt: Samarang—Vorstenlanden 8.09, Batavia—Buitenzorg 12.00, Bataviasche Oosterspoorweg 4.88 en Deli-spoorweg 10.12, tegen respectievelijk 7.51, 10.77, 4.47 en 9.79 pct. in 1896.

Het krachtens de concessie voor den spoorweg Samarang—Vorstenlanden den Staat toekomende aandeel in de winst op deze lijn beliep over 1897 f 161 608, tegen f 120 193 over het voorafgegane jaar.

3°. Concessiën of aanvragen voor nieuwe lijnen.

Zoowel het jaar 1897 als de eerste maanden van 1898 kenmerkten zich door een levendig streven naar het verkrijgen van voorrang van concessie voor spoorwegaanleg of van vergunningen voor aanleg van stoomtramwegen. Nochtans konden slechts weinige aanvragen voor inwilliging in aanmerking komen. In vele gevallen bleken de ingekomen verzoeken op geen ernstig onderzoek te berusten; veelal hadden de adressanten zich niet eens op de hoogte gesteld van de reeds uitgegeven vergunningen, waarvan, behalve in het Koloniaal Verslag, jaarlijks ook opgaaf wordt gedaan in den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië.

Eene lijst van de in het tijdvak 15 Juni 1897 t/m 30 Mei 1898: *a*. afgewezen aanvragen betreffende spoorwegaanleg, en van de op laatstgenoemden datum: *b*. nog in beraad gehouden, en *c*. nog in behandeling gebleven aanvragen van dien aard, wordt

hierachter overgelegd als bijlage Z. Al die aanvragen strekten nog slechts ter verkrijging van voorrang van concessie, uitgenomen één van de twee in de lijst onder categorie *b* vermelde, welke al dadelijk definitieve concessie beoogde, en wel voor een secundairen spoorweg in Krawang (van de hoofdplaats Krawang der contrôle-afdeeling van dien naam over Dawoean naar Tjikampek). Op deze aanvraag, in November 1897 ingediend namens de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij, bleef, in verband met den toen reeds in uitzicht zijnden aankoop van haren spoorweg, de beslissing hangende. De andere, om gelijke reden, voorloopig in advies gehouden aanvraag was eene in Mei 1897 ingekomen prioriteits-aanvraag van den heer H. MARGADANT, betreffende een secundairen spoorweg in de Preanger Regentschappen (van Soemedang over Tjonggean naar Karang Sambong op de grens met de residentie Cheribon).

Onder de prioriteits-aanvragen, welke de aangehaalde bijlage vermeldt als op ult. Mei 1898 nog in behandeling, zijn er — zooals daarbij nader is aangeduid — zes, welke, blijkens sedert ontvangen berichten van Juli, Augustus en September 1898, tot de toekenning van voorrang hebben geleid, en wel één voor eene lijn in de Preanger Regentschappen (van Tjiandjoer westwaarts naar Patjet), één voor eene lijn in de Padangsche Bovenlanden (van Paijakombo naar Pakan Arbaä, met een zijtak naar Taram), en vier voor lijnen in de residentie Menado, deels door gebied onder ons rechtstreeksch bestuur, deels door onder vorstenbestuur staand gebied. Of de aanvragers den hun verleenden voorrang hebben aanvaard, zal eerst uit het volgend verslag kunnen blijken.

De bij gouvernementsbesluit dd. 31 December 1897 n°. 12 aan den heer J. B. HUBENET voor den tijd van twee jaren verleende voorrang voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p. m. 70 K.M., in de residentiën Banjoemas, Bagelen en Kadoe (van Bandjarnegara over Leksono, Kledoeng, Parakan en Temanggoeng naar Medono) kwam te vervallen, doordien de verkrijger in gebreke bleef zich tijdig, immers vóór 1 Mei 1898, omtrent de aanvaarding te verklaren.

Valt deze aanvrage buiten het bestek van de aangehaalde bijlage, hetzelfde is het geval met den bij gouvernementsbesluit dd. 29 Mei 1898 n°. 26 aan den heer A. J. HAAXMAN voor den tijd van één jaar verleenden voorrang (te storten waarborgkapitaal f 17 000) voor vier aan den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust aansluitende secundaire spoorwegen, als: 1°. van Fort de Kock over Kotta Gedang, Matoea, Lawang en Pisang naar Bondjol, met een zijtak van Matoea naar de negorij Manindjoe aan het meer van dien naam; 2°. van de halte Koeboe Krambil van den staatsspoorweg over Fort van der Capellen, Koemanis, Tandjong Ampalo en Moeara Plongei naar Sidjoengdjoeng; 3°. van Paijakombo over Koerandji, Goegoe en Pinogo naar Soeliki, en 4°. van Solok over Langsana en Tabek tot Koebang Doea, met een zijtak van af den rijweg bij Tabek naar Soepaijang. Ook van de aanvaarding van dezen voorrang is tot hiertoe hier te lande niet gebleken.

Dit laatste geldt ook met betrekking tot een secundairen spoorweg in Cheribon (van Koeningan over Tjiawigebang naar Tjiledoek), waarvoor bij gouvernementsbesluit dd. 25 Mei 1898 n°. 12 voorrang is verleend aan den heer A. MIJER (te storten waarborgkapitaal f 4000). Deze lijn zou een zijtak uitmaken van eene grootere lijn in Cheribon, waarvoor de voorrang door denzelfden aanvrager reeds was aanvaard (zie lager).

Thans laat men hier volgen voor welke spoorweglijnen voorrang verkregen *en ook reeds aanvaard is.*

Lijnen in de residentie Batavia. Door storting van het gevorderde waarborgkapitaal, respectievelijk op 8 Juni en 13 December 1897, aanvaardde de heer A. MIJER den hem achtereenvolgens in Februari en Augustus te voren voor den tijd van twee jaren verleenden voorrang voor eene concessie betreffende een hoofdspoorweg: *a.* van Buitenzorg over Semplak en Paroeng naar Paroeng Pandjang, en *b.* van laatstgenoemde plaats naar Tangerang, welke spoorweg te Paroeng Pandjang en te Tangerang zou zijn in aansluiting te brengen respectievelijk aan de in aanleg zijnde staatslijn naar Bantam en aan haren zijtak Batavia—Tangerang. De aanvaarding van den voorrang had plaats nadat in Maart 1897 de Indische Regeering bezwaar had gemaakt tegen eene wijziging van het tracé der sub *a* bedoelde lijn (verg. vorig verslag, blz. 165). Op het destijds reeds gedaan verzoek dat de voorrang voor bedoelde lijn geacht mocht worden verleend te zijn voor een secundairen spoorweg kwam de heer MIJER in Januari 1898 terug, ook voor zooveel betreft de door hem inmiddels aanvaarde prioriteit voor de lijn Paroeng Pandjang—Tangerang, op welk verzoek, nu de aanvankelijk beoogde tracé-wijziging was losgelaten, gunstig beschikt werd bij gouvernementsbesluit dd. 23 Mei 1898 n°. 11, echter onder deze twee voorwaarden: 1°. dat geen stations, halten of stopplaatsen in het tracé tusschen Buitenzorg en Semplak zouden mogen worden opgericht zoolang de heer R. A. EEKHOUT rechten kon doen gelden op de hem verleende vergunning voor een electrischen (dan wel stoom-) tramweg van Buitenzorg over Semplak naar Sadjira met zijtakken (zie sub C op blz. 116 hierna), en 2°. dat de voorrang als vervallen zou worden beschouwd indien de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij voor de lijn Buitenzorg—Paroeng Pandjang geen afstand mocht wenschen te doen van het krachtens de concessie voor den spoorweg Batavia—Buitenzorg haar toekomende recht van voorkeur tot het aanleggen van zijtakken of verlengingen. Laatstgenoemde voorwaarde is sedert vanzelf komen te vervallen door de inwilliging (bij gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1898 n°. 1) van een nader verzoek van den heer MIJER dd. 8 Juni te voren, hiertoe strekkende dat, in stede van Buitenzorg, de zuidelijker gelegen halte Batoetoelies van de staatswesterlijnen als uitgangspunt van den door hem beoogden spoorweg mocht worden aangewezen. De sub 1°. bedoelde voorwaarde werd nu in dien zin gewijzigd dat, zoolang de vergunning EEKHOUT van kracht zou zijn, gelegenheid tot in- en uitstappen of tot laden en lossen zou verboden zijn op het traject Batoetoelies—Semplak.

Lijn in de residentie Preanger Regentschappen. Voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p. m. 90 K.M., loopende van Bandong over Koppo, Tjisondari en Pengalengan naar een punt aan de Tjibataroewa op de grens van het district Kandangwesi, werd bij gouvernementsbesluit dd. 28 December 1897 n°. 27 voorrang voor den tijd van twee jaren verleend aan den heer A. A. MAAS GEESTERANUS, die op 27 April 1898 dezen voorrang aanvaard heeft door storting van het gevorderde waarborgkapitaal, groot f 9000.

Lijn in de residentie Cheribon. De blijkens het vorig verslag (blz. 165) onder dagteekening van 13 Mei 1897 voor den tijd van twee jaren aan den heer A. MIJER verleende voorrang voor een secundairen spoorweg (ter lengte van p. m. 220 K.M.) van het station Tjiamis (afdeeling Galoeh) der staatswesterlijnen noordoostelijk o. a. over Koeningan naar de gewestelijke hoofdplaats Cheribon, met een noordwestelijken zijtak van Darma naar Bonang, werd door storting van het gevorderde waarborgkapitaal, groot f 20 000, op 11 September 1897 aanvaard, nadat een in Juni door den aanvrager gedaan verzoek om de van Tjiamis uitgaande lijn niet over Kwali, maar voor een deel evenwijdig met den staatsspoorweg te doen loopen, door de Indische Regeering was afgewezen. Daarentegen werd bij gouvernementsbesluit dd. 9 Maart 1898 n°. 22 bewilligd dat de zijtak niet te Darma, maar te Tjikidjing (een iets westelijker gelegen punt) zal aanvangen. Voorts werd, bij eene tweede beschikking van 9 Maart, den heer MIJER toegestaan de bescheiden in te dienen, benoodigd voor het verkrijgen van de definitieve concessie, voor een gedeelte, ter lengte van ongeveer 70 K.M., van den beoogden spoorweg, onder toezegging dat daarna nader zou worden onderzocht of daarop eene definitieve concessie zou kunnen worden verleend, aan welke alsdan in elk geval zoodanige, den adressant reeds bij voorbaat medegedeelde, voorwaarden verbonden zouden worden als strekken kunnen om mogelijke nalatigheid zijnerzijds in het tijdig (binnen vijf jaren) tot voltooiing brengen van de geheele lijn waarvoor prioriteit is verleend, te verhoeden. Overeenkomstig een inmiddels door den heer MIJER gedaan verzoek om in den hem verleenden voorrang nog een oostelijken zijtak te begrijpen, werd hem, zooals reeds hiervóór is gezegd, bij gouvernementsbesluit dd. 25 Mei 1898 n°. 12 voorrang tot 13 Mei 1899 verleend voor een secundairen spoorweg, loopende van Koeningan over Tjiawigebang naar Tjiledoek, en op dit eindpunt aansluitende aan den Samarang—Cheribon-stoomtramweg. In verband met deze uitbreiding van den in Mei 1897 verleenden voorrang zou vóór 25 September 1898 door den heer MIJER een nader waarborgkapitaal van f 4000 zijn te storten.

B. Stoomtramwegen.

1°. Staatsstoomtramwegen.

Groot-Atjeh. Overeenkomstig de verwachting, in 't vorig ver-

s‸g (blz. 165/166) uitgesproken, kwam de in Juni 1897 onderh‸nden genomen doortrekking van den stoomtramweg in Groot-A‸jeh naar de bovenstreken der XXII Moekim, aanvankelijk to Glé Kambing, nog in het najaar gereed. De nieuwe lijn Lambaroe—Glé Kambing, ter lengte van p. m. 14 K.M., werd namelijk den 15den October 1897 voor beperkten dienst en den 15den November d. a. v. voor publiek verkeer opengesteld. Voor een deel van den aanleg kon gebruik gemaakt worden van de materialen, afkomstig van de kort te voren in de vroegere geconcentreerde postenlinie, als niet meer benoodigd, opgebroken lijngedeelten Lamreng—Bringin en Ketapan Doea—Lambaroe. In verband met een en ander en door het tot stand komen van een zijlijntje naar de bij Kotta Radja gelegen Europeesche begraafplaats (te Petjoet) beliep bij het einde van 1897 het tramnet in Groot-Atjeh eene lengte van 49 K.M., tegen p. m. 39 K.M. het jaar te voren. De werken ten behoeve van den verderen tramaanleg in de XXII Moekim, namelijk ten behoeve van eene lijn Glé Kambing—Selimoen, ter lengte van p. m. 18 K.M., hebben in Januari 1898 een aanvang genomen en waren, volgens zeer recente berichten, reeds zoover gevorderd dat met 1 October 1898 over de volle lengte een beperkte dienst zou kunnen worden ingesteld.

Inmiddels zijn plannen ontworpen voor eene tramwegverbinding in de Pedir-streek.

Bij de vele diensten, welke in 1897, ook ten behoeve van den aanleg van de besproken nieuwe baangedeelten, van de stoomtram werden gevorderd, bleek het aanwezige materieel niet altijd voldoende om aan de aanvragen om transportmiddelen voor het vervoer van particuliere goederen te voldoen. Vooral was zulks het geval in het begin van September, toen men genoodzaakt was het aantal treinen tusschen Kotta Radja en Olehleh en tusschen Kotta Radja en Lambaroe belangrijk te verminderen, ten einde personeel en materieel beschikbaar te krijgen om de lijn Lambaroe—Glé Kambing met spoed te voltooien.

Met het oog op de uitbreiding van het tramnet werd de formatie van het personeel voor den exploitatiedienst tijdelijk versterkt en werden weder eenige personen in daggeld in dienst genomen.

Ten gevolge van overstroomingen hadden op de lijn Roempit-Boekit Karang eenige malen verzakkingen plaats, welke evenwel niet tot stoornis in den dienst aanleiding gaven.

De exploitatie gedurende 1897 leverde de volgende uitkomsten op. Het personenvervoer was grooter, doch dat van vrachtgoederen kleiner dan in 1896. Vervoerd werden namelijk 597 133 personen (14 754 in de 1ste, 24 916 in de 2de en 557 463 in de 3de klasse), tegen 506 395 in 1896, zoomede 42 933 ton vrachtgoederen (21 393 ton voor het Gouvernement, 1635 ton voor eigen dienst en 19 905 ton voor particulieren), tegen 44 561 ton in 1896. De bruto ontvangsten, in laatstgemeld jaar f 159 947, bedroegen in 1897 f 151 395 (waaronder f 65 808 ter zake van landsvervoer). En daar de exploitatiekosten bovendien iets hooger waren dan in 1896 (toen f 102 850 en in 1897 f 105 094), daalde de netto ontvangst van f 57 097 tot f 46 301.

Lombok. Zooals reeds terloops is medegedeeld op blz. 27 hiervóór, werden de, vanwege den aanlegdienst der staatsspoorwegen op Java, in de tweede helft van 1897 aangevangen opnemingen voor het zoeken van één of meer tracé's voor eene stoomtramverbinding tusschen West- en Oost-Lombok nog vóór het einde des jaars ten einde gebracht. Verschillende richtingen waren onderzocht, waarna, ook in overeenstemming met de inzichten van den resident, als de beste richting werd aangenomen eene lijn, loopende van Ampenan over Mataram en Tjakranegara, van daar in zuidelijke richting ombuigende over Kediri en Praja, weder terug naar den bestaanden weg, en dezen verder nagenoeg geheel volgende over Batoe Kliang en Mas Bagih naar Laboean Hadji. Voor eene lijn in die richting, welke eene totale lengte zou krijgen van p. m. 80 K.M., werd een ontwerp opgemaakt, waarbij gerekend is op eene spoorwijdte van 0.75 M.

Toen de besproken opnemingen gelast werden, lag het in de bedoeling de gewenschte stoomverbindingen op Lombok voor aanleg en exploitatie van staatswege in aanmerking te brengen. De verbeterde politieke toestand op het eiland, doch vooral de minder gunstige staat der Indische geldmiddelen doen er echter thans de voorkeur aan geven de zaak aan den particulieren ondernemingsgeest over te laten. Met den Gouverneur-Generaal is dan ook in overleg getreden nopens de wijze waarop dit denkbeeld het best zou kunnen verwezenlijkt worden. Aan eventueele gegadigden zou dan de verplichting moeten worden opgelegd om de van staatswege gemaakte plannen tegen volledige vergoeding van de kosten over te nemen.

2°. Particuliere stoomtramwegen.

a. Aanleg.

Gedurende 1897 en de reeds verloopen maanden van 1898 bleef van de in 't vorig verslag (blz. 166) als onderhanden vermelde kleine verlengingen van bestaande stoomtramlijnen alleen nog onvoltooid het lijntje Wirosari—Kradenan in Samarang (ter lengte van $8^1/_2$ K.M.) van de Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij, daar de $1^1/_2$ K.M. stadslijn te Soerabaija, vanwege de Oost-Java Stoomtrammaatschappij in aanleg, in Juni 1897 gereed kwam. Voor eerstbedoeld lijntje, waarvan de openstelling tot 1 Juni 1898 was verschoven, werd in een nieuw uitstel (tot 1 December 1898) bewilligd toen het bleek dat de in Europa bestelde ijzeren bruggen, ter vervanging van die, welke door zeeramp verloren waren gegaan, niet tijdig werden aangebracht.

Onder afzonderlijke hoofden zal men hieronder behandeld vinden de lijnen, welker aanleg medio 1898 werd voorbereid of die reeds voor een grooter of kleiner gedeelte in aanleg waren genomen. [1]) Voor zooveel van de bedoelde nieuwe lijnen reeds eenige baanvakken hetzij nog alleen voor goederenvervoer hetzij reeds voor algemeen verkeer waren opengesteld, wordt van de uitkomsten in dit verslag nog geen opgaaf gedaan, omdat op die baanvakken de exploitatie gecombineerd was met den dienst van den aanleg. Eene uitzondering maakt thans de Seraijoedalstoomtram, voor welke, ofschoon in 1897 nog niet over hare geheele lengte opengesteld, toch reeds eene afzonderlijke rekening van de exploitatiekosten is aangehouden.

Binnen korteren of langeren tijd staat het tramwegnet op Java en Madura, te oordeelen naar de reeds aanvaarde en meerendeels ook reeds in uitvoering genomen vergunningen, vermeerderd te worden met de hieronder gewestelijk te vermelden lijnen.

Lijn in de Preanger Regentschappen: van Bandong over de districtshoofdplaats Tjimahi naar de staatsspoorweghalte aldaar (p. m. 11 K.M.). De aanleg van dit lijntje, waarvoor de vergunning op 22 April 1897 was aanvaard, werd in het verslag-tijdvak nog niet ter hand genomen. Ten einde meer kans te hebben om het benoodigde kapitaal bijeen te brengen, trachtte de ondernemer, de heer J. D. Mijer, voor eene grootere lengte vergunning te krijgen. Van de daartoe strekkende twee aanvragen werd de eene, betreffende eene zijlijn ter hoofdplaats Bandong naar het staatsspoorwegstation aldaar, in Juli 1897 afgewezen (zie onder 16 in bijlage Z), omdat de beoogde lijn dezelfde richting zou volgen als het overeenkomstige gedeelte van eene door een ander toen reeds aanvaarde vergunning voor eene electrische tram Bandong—Tjitjalengka (zie lager onder C). De andere aanvrage, beoogende eene tramverbinding van Tjimahi met Tjihampelas over Tjimareme en Batoe Djadjar, werd aanvankelijk in advies gehouden (gouvernementsbesluit dd. 25 Augustus 1897 n°. 11), in afwachting van eene voorgenomen nieuwe regeling der naastingsvoorwaarden voor spoor- en tramwegen. In verband daarmede werd op een verzoek om verlenging van den termijn, waarbinnen met den aanleg van de lijn Bandong—Tjimahi een ernstig begin moest zijn gemaakt, een jaar uitstel verleend (tot 22 October 1898), mits adressant binnen veertien dagen na de dagteekening van het desbetreffende besluit dd 20 April 1898 n°. 22 zou verklaren genoegen te nemen met de wijzigingen, welke in de vergunningsvoorwaarden noodig zouden worden geoordeeld, ten einde ze in overeenstemming te brengen met die, c. q. op te nemen in eene vergunning voor de vertakking naar Tjihampelas. Voor bedoelde vertakking werd sedert vergunning verleend bij gouvernementsbesluit dd. 31 Mei 1898 n°. 34, in dier voege dat daarbij, na gebleken instemming van de zijde des aanvragers, de bepaling werd gemaakt dat de voorwaarden, waarop de tramweg van gouvernementswege zou kunnen worden genaast, nader door de Regeering zouden worden vastge-

[1]) Dit geldt dus de stoomtramlijnen, waarvoor de vergunningen *reeds aanvaard zijn*. Volledigheidshalve worden evenwel, waar inmiddels grootere of kleinere uitbreidingen van de besproken lijnen zijn toegestaan, maar nog niet aanvaard, tegelijk ook die beoogde nieuwe lijngedeelten vermeld. Een volledig overzicht van de nog te aanvaarden tramvergunningen (waarin ook de bedoelde uitbreidingen zijn vermeld) wordt overigens aangetroffen sub 3°. hierna (blz. 113/116).

steld. Het (binnen een jaar) te storten waarborgkapitaal werd bepaald op f 4500 en de bouwtijd op twee jaren. De spoorwijdte zal bedragen 0.60 M., evenals voor de lijn Bandong—Tjimahi,[1]) terwijl de vergunning verleend is voor den in October 1893 als normalen duur aangenomen termijn van 99 jaren.

Lijn Samarang—Cheribon van de Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij; totale lengte, in verband zoowel met nadere metingen als met toegestane kleine uitbreidingen (voor zooveel tot ult. April 1898 reeds aanvaard) 258.5 K.M. [2]), *zonder* te rekenen den door de Maatschappij overgenomen en als stoomtramweg geëxploiteerden spoorweg van Tagal naar Balapoelang, ter lengte van 25 K.M.

Onder de in 't vorig verslag (blz. 166) opgegeven lengte van 241.5 K.M. (waarvoor wegens later ontvangen juistere opgaven gelezen moet worden 242.9 K.M.) waren niet begrepen de in Mei 1897 in exploitatie gebrachte havenlijnen op de eindpunten Samarang en Cheribon, noch de toen mede reeds in gebruik genomen lijn te Samarang, ter verbinding van het net der onderneming met dat der Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij, gezamenlijk ter lengte van 7.4 K.M., terwijl sedert aan de Maatschappij, op de voorwaarden voor hare hoofdlijn geldende (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5196), achtereenvolgens onder dagteekening van 18 Augustus 1897, 11 September d. a. v. en 11 Maart 1898 nog vergunning is verleend om haar net uit te breiden met gezamenlijk 8.2 K.M., namelijk met eene zijlijn naar de suikerfabriek Poegoe (2.9 K.M.), eene dito naar de suikerfabriek Gemoe (1.5 K.M.) en eene lijn naar de havenkantoren en pakhuizen ter hoofdplaats Pekalongan (3.8 K.M.), van welke vergunningen de beide eerste in November 1897 en de derde in April 1898 zijn aanvaard (verg. n°s. 5246 en 5266 van genoemd Bijblad). Deze uitbreidingen moeten alle binnen een jaar na de aanvaarding zijn voltooid.

Bovendien is aan de Maatschappij onder dagteekening van 29 September 1897 ook vergunning verleend voor eene van laatstgenoemde hoofdplaats uitgaande zuidoostelijke vertakking, ter lengte van p. m. 7 K.M., naar Masin, waarvan de bouwtijd bepaald is op 2 jaren, terwijl overigens de voorwaarden gelijkluidend zijn met die voor de zooeven vermelde uitbreidingen. (Over de vanwege de Maatschappij in studie genomen doortrekking tot Poerwokerto en Banjoemas van haren zijtak Tagal—Balapoelang zie blz. 113 hierna.)

Omtrent de vorderingen door de Maatschappij gemaakt met den aanleg van hoofdlijn en zijtakken zij het volgende aangeteekend.

Blijkens het vorig verslag (blz. 166) waren in Mei 1897 aan beide uiteinden van de lijn voor algemeen verkeer opengesteld de eerste gedeelten, met namen de baanvakken Samarang—Kendal (27 K.M.) en Cheribon—Sindanglaut (14 K.M.), welke afstanden echter bedroegen, met inbegrip van de havenlijn te Samarang en de verbindingslijn aldaar met het net der Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij, voor eerstgenoemd baanvak 32.8 K.M., en voor het andere, met inbegrip van de havenlijn te Cheribon, 15.5 K.M. Sedert is de aanleg met kracht voortgezet, zoodat bij het einde van 1897 de lengte in exploitatie, daarbij rekenende den zijtak Tagal—Balapoelang, gebracht was op 135.4 K.M., en op ult. Juni 1898 op 196.3 K.M., namelijk van het oostelijk eindpunt Samarang het gedeelte tot Weleri (grens Samarang/Pekalongan) met inbegrip van de zijlijnen naar de voormelde twee suikerfabrieken (55.6 K.M.), en van het westelijk eindpunt Cheribon het gedeelte tot Pamalang in de residentie Tagal (115.7 K.M. + 25 K.M. uitmakende de overgenomen lijn Tagal—Balapoelang). Derhalve bleef op 30 Juni 1898 nog enkel in aanleg het vak Weleri—Pekalongan—Pamalang, ter lengte — met de pakhuislijn te Pekalongan — van 87.2 K.M. Het liet zich aanzien dat nog vóór het einde van 1898 het gedeelte Weleri—Pekalongan (51 K.M.) voor algemeen verkeer zou kunnen worden opengesteld. Alsdan zouden in 't geheel in exploitatie zijn ruim 222 K.M. nieuwe lijn (ongerekend dus de 25 K.M. overgenomen lijn).

Voor het vervoer van de post heeft deze tramonderneming, krachtens de vergunningsvoorwaarden, aanspraak op eene tegemoetkoming van gouvernementswege ten bedrage van f 150 000 voor eens. Naarmate lijngedeelten in exploitatie zijn gebracht, is haar in mindering van die som in 't laatst van 1897 en in den loop van 1898 achtereenvolgens uitbetaald f 40 000, f 25 000, f 17 000 en f 18 000, of gezamenlijk — voor de ruim 171 K.M. omstreeks medio 1898 in exploitatie gebrachte nieuwe lijn — f 100 000.

Lijn in de residentie Banjoemas (van Maos naar Bandjarnegara) van de Seraijoedal—Stoomtrammaatschappij; totale lengte p. m. 84 K.M. (zonder te rekenen een nog te aanvaarden zijtak — van de halte Bandjarsari naar de kotta Poerbolinggo — waartoe de Maatschappij eerst in September 1898 vergunning kreeg).

Deze tramweg, die bij het einde van 1896 over de eerste 38 K.M. in exploitatie was, werd op 2 Juli 1897 en op 18 Mei 1898 achtereenvolgens voor de overige 16 en 30 K.M. voor algemeen verkeer opengesteld, waarmede de geheele lijn gereed kwam, derhalve omstreeks 11½ maand vóór den bij de vergunningsvoorwaarden van December 1893 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4933) bepaalden termijn van vijf jaren, welke eerst 30 April 1899 komt te verstrijken. Het in 1892 bij de aanvaarding van de indertijd voor deze lijn verleende *spoorweg*-concessie gestorte waarborgkapitaal van f 100 000 moest, ingevolge bedoelde voorwaarden (welke in de plaats traden van de spoorwegconcessie), voorshands tot het volle bedrag gedeponeerd blijven, om echter tot f 25 000 te worden teruggebracht, wanneer de lijn, welke als stoomtramweg naar bijzondere eischen moest worden gebouwd, dienovereenkomstig en binnen den gestelden termijn geheel voltooid en in exploitatie zou zijn gebracht. Daar die bepalingen van de zijde der Maatschappij waren nagekomen, is van het te haren name indertijd overgeschreven waarborgkapitaal van f 100 000 in October 1898 zoodanig bedrag door de Regeering teruggegeven dat nog f 25 000 aanwezig blijft.

Lijn in de residentiën Djokjokarta en Kadoe: van Djokjokarta naar Magelang (p. m. 45 K.M.) van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij. De in 't laatst van 1896 aan beide uiteinden van de lijn aangevangen werkzaamheden, sedert met kracht voortgezet, zijn thans voltooid. Nadat op 1 Mei 1898 het baanvak Djokjokarta—Pangoean (p. m. 10 K.M.) voorloopig alleen voor het vervoer van goederen was in gebruik gesteld, volgde de volledige openstelling van de geheele lijn reeds op 1 Juli d. a. v. Ingevolge de vergunningsvoorwaarden (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5263) moest de lijn voor exploitatie gereed zijn binnen twee jaren na de aanvaarding, d. i. op 1 October 1898.

Lijn in Japara: van de havenplaats Japara over Semal naar Petjangaän, met een zijtak van Japara naar Poeloe Kelor (p.m. 21⁵ K.M.). De blijkens het vorig verslag (blz. 169) onder dagteekening van 4 Februari 1897 voor deze lijn verleende vergunning werd door den verkrijger, den heer L. A. van Rijn, op 12 Maart 1898 aanvaard, en het vereischte waarborgkapitaal van f 6500 gestort, nadat inmiddels bij gouvernementsbesluit dd. 3 Februari te voren n°. 6 de fatale termijn met één jaar, d. i. tot 4 Februari 1899, verlengd was. Ingevolge de voorwaarden der vergunning moet de lijn te Petjangaän aansluiten aan den zijtak Koedoes—Petjangaän der Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij.

Lijnen in de residentiën Japara en Rembang. Op de in 't vorig verslag (blz. 169) reeds vermelde voorwaarden zijn in den loop van 1896 en in Juni 1897 door de Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij vergunningen verkregen of, met goedkeuring van de Indische Regeering, van den oorspronkelijken verkrijger overgenomen [3]) betreffende de volgende vier lijnen: 1°. eene verlenging van de hoofdlijn Samarang—Joana der genoemde Maatschappij in oostelijke richting, namelijk van Joana tot Rembang en Lassem (p. m. 33 K.M.); — 2°. een van Joana uitgaanden zijtak, loopende noordwestelijk naar Taijoe, met eene kleine zuidwaartsche vertakking van Taijoe naar Pakkis (p. m. 27 K.M.); — 3°. een zijtak, uitgaande van Rembang (in de lijn sub 1°.) en loopende zuidelijk naar Blora (tot dusver

---

[1]) Waar geen spoorwijdte is genoemd, heeft men te denken aan het normaalspoor van 1.067 M.

[2]) Onder de tot ult. April 1898 aanvaarde uitbreidingen telt nog niet het lijntje Pekalongan—Masin (p. m. 7 K.M.). Overigens zijn in de opgegeven lengte van 258.5 K.M. ook niet begrepen de tot aansluiting van fabrieken, enz. aangelegde zijsporen (gezamenlijk mede ongeveer 7 K.M.).

[3]) Deze overneming gold de vergunningen voor de lijnen Joana—Rembang—Lassem en Rembang—Blora—Tjepoe of Plentoeran, van welke vergunningen de voorwaarden zijn opgenomen in n°. 5255 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad. Voor de beide andere vergunningen zijn de voorwaarden in hoofdzaak gelijk aan die der bestaande lijnen van de Maatschappij.

eindpunt van den zijtak Demak—Blora[1]) van het tramnet der Maatschappij) en van Blora zuidoostelijk naar Tjepoe of Ploentoeran (p. m. 73 K.M.); — en 4°. een alleen voor goederenvervoer bestemden zuidelijken zijtak van Blora naar Lemahpoetih (p m. 9 K.M.).

De bedoelde vergunningen werden aanvaard voor de sub 1°. en 3°. bedoelde lijnen op 19 Juli 1897, voor de sub 2°. vermelde lijn op 26 Augustus d. a. v. en voor de laatstbedoelde 9 K.M. op 28 Mei 1898. Volgens berichten van Mei 1898 waren ter goedkeuring aangeboden de ontwerp-teekeningen voor een gedeelte van de sub 2°. bedoelde lijn Joana-Taijoe, en voor het eerste gedeelte van het vak Tjepoe-Blora der sub 3°. bedoelde lijn.

In Juli en September 1898 heeft de Maatschappij nog vergunning gekregen voor twee kleine zijtakken van hare lijnen in Japara, en wel van Maijong (aan haren bestaanden tramweg Koedoes—Petjangaän) naar de dessa Welahan, en van zeker punt aan hare bovenvermelde nieuwe lijn Joana—Taijoe naar de suikerfabriek Trangkil.

Lijn van Goendih (station in de residentie Samarang van den spoorweg Samarang—Vorstenlanden) *door de residentie Rembang naar de hoofdplaats Soerabaija* (p m. 230 K.M.), met een aanstonds te vermelden zijtak.

Ter uitvoering van deze aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij verleende vergunning, door haar op 1 September 1897 aanvaard, worden de toen al dadelijk de van de twee eindpunten uit aangevangen werkzaamheden met kracht voortgezet. De voorwaarden der vergunning zijn in haar geheel opgenomen in n°. 5216 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Bij gouvernementsbesluit dd. 18 Augustus 1898 n°. 22 is aan de Maatschappij vergunning verleend voor een zijtak, uitgaande van de ontworpen halte Soemari (aan den grooten weg Soerabaija-Lamongan) en loopende naar de afdeelingshoofdplaats Grissee, aldaar eindigende in een in zee door genoemde Maatschappij te bouwen los- en laadhoofd. Met inbegrip van bedoeld hoofd zal de lengte van dezen zijtak p. m. 16.2 K.M. bedragen. De vergunning vervalt tegelijk met die voor de hoofdlijn en is verleend op de voor deze geldende voorwaarden.

Lijn in de residentiën Soerabaija en Kediri: van Djombang over Blimbing, Paree, Goerah en Pesantren naar Kediri, met zijtakken: *a.* van Paree noordwestwaarts naar Papar en zuidoostwaarts naar Peh Sentee (Kepoeng); *b.* van Pesantren naar Wates, en *c.* van Paree over Kandangan en Ngoro naar Blimbing; totale lengte niet volledig opgegeven. Zonder laatstbedoelden zijtak en zonder eene lager te vermelden uitbreiding (voor welke de vergunning nog is te aanvaarden) bedraagt de lengte van dit tramnet der Kediri-Stoomtrammaatschappij $91^1/_4$ K.M. (hierbij echter gerekend $3^1/_2$ K.M. zijlijn ter verbinding van de suikerfabriek en de afdeelingshoofdplaats Djombang met het staatsspoorwegstation Djombang).

Op 8 Januari 1897 werden de eerste 76 K.M. voor beperkten dienst in exploitatie genomen, nadat in Juni en Augustus 1896 achtereenvolgens van gouvernementswege was toegestaan om over een paar kleine gedeelten goederen te vervoeren. De baan op de opengestelde gedeelten was echter in Januari 1897 nog niet geheel afgewerkt, zoodat het in Februari dan ook noodig geoordeeld werd den dienst weer in te krimpen en alsnog verschillende veranderingen en aanvullingen tot stand te brengen, waarmede gedurende het geheele jaar nog werd voortgegaan, zij het ook dat in Mei de exploitatie weer op eenigszins ruimere schaal was hervat. Onder bedoelde 76 K.M. waren niet begrepen de p. m. 12 K.M. lange zijtak Paree—Peh Sentee (die eerst in Augustus 1897 gereed kwam), noch de bovenbedoelde $3^1/_2$ K.M. zijlijn bij Djombang, en evenmin de zijtak Paree—Kandangan—Ngoro—Blimbing, die in het tracé, waarvoor aanvankelijk vergunning was verleend, aangemerkt was als een deel van de hoofdlijn uit te maken, doch waarvoor, ingevolge eene latere vergunning, de rechtstreeksche verbinding Paree—Blimbing in de plaats kwam; verg. Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5110. In Mei 1898 bleef nog alleen laatstbedoelde zijtak onderhanden. In exploitatie waren toen echter vooralsnog niet meer dan 78 K.M. Door eene kleine wijziging van het tracé voor bedoelden zijtak op het gedeelte Paree—Kandangan werd de suikerfabriek Kentjong, welke vroeger niet dan met een zijlijntje aan den tramweg verbonden kon worden, daarmede in directe verbinding gebracht.

Bij gouvernementsbesluit dd. 14 Juli 1898 n°. 2 is de Maatschappij in de gelegenheid gesteld om aan haar net nog eenige uitbreiding te geven, en wel met eene zuidoostwaartsche vertakking van Goerah (aan de hoofdlijn) naar Djengkol, waarbij nog eene zijlijn naar de suikerfabriek Koewarasan.

Lijn in de residentie Soerabaija: van Djombang noordwaarts over Dolok, Kaboeh, Ngimbang en Bloeloeh naar Babat aan de Solo-rivier (p. m. 62 K.M.). Voor deze lijn was onder dagteekening van 14 Mei 1896 vergunning verleend (zie het verslag van genoemd jaar, blz. 154) aan den heer W. Th. Gol, wien in Maart 1897 voor de aanvaarding een jaar uitstel werd verleend, derhalve tot 14 Mei 1898. Inmiddels is, met goedkeuring van de Indische Regeering (gouvernementsbesluit dd. 12 Maart 1898 n°. 25), de vergunning overgedragen op eene naamlooze vennootschap (de te 's-Gravenhage gevestigde Babat—Djombang Stoomtrammaatschappij), welke haar tijdig heeft aanvaard. De storting van het waarborgkapitaal, groot f 20 000, had plaats op 12 Mei 1898. Vóór 12 November 1898 moet met den aanleg een begin zijn gemaakt en vóór 12 Mei 1901 moet de lijn gereed en in exploitatie zijn.

Lijn in de residentiën Soerabaija en Pasoeroean: van Porrong (staatsspoorwegstation) over Malikan en Modjosari naar Modjokerto (staatsspoorwegstation), en van Malikan over Pandaän en Bangil (staatsspoorwegstation) naar Kalianjar, ter lengte, met inbegrip van eene later toegestane en ook reeds aanvaarde zuidelijke vertakking (zie lager), van p. m. 83 K.M.

Zooals uit het vorig verslag (blz. 167) blijkt, werd de vergunning voor de aanvankelijk beoogde 65 K.M. lijn in April 1897 aanvaard door de Modjokerto-Stoomtrammaatschappij. Uithoofde van gerezen bezwaren tegen de ingediende ontwerpen duurde het tot October 1897 vóórdat met den aanleg van de eerste 6 K.M. kon worden begonnen, doch bij het einde des jaars waren baan en kunstwerken op dit gedeelte reeds flink gevorderd, terwijl het noodige was voorbereid om de volgende 12 K.M. in aanleg te nemen. Onderhandelingen met de Regeering over de verplichte aansluiting aan den staatsspoorweg te Porrong (zie de voorwaarden der vergunning in n°. 5215 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) leidden er toe dat aan de Maatschappij bij overeenkomst het medegebruik is vergund van ruim één kilometer staatsspoorweg en van de daarin gelegen staatsspoorwegbrug over de Porrong-rivier, waardoor de aansluiting niet op het station Porrong van den Staat, doch op een ten zuiden van de brug gelegen punt plaats heeft. Volgens berichten van Mei 1898 zouden ter zake van die aansluiting en van de aansluitingen te Modjokerto en Bangil eerlang met de Maatschappij overeenkomsten worden gesloten. Tegen het najaar van 1898 werd de openstelling voor algemeen verkeer tegemoet gezien van de lijngedeelten Porrong—Malikan—Modjokerto (38 K.M., waarvan 36.7 K.M. eigen lijn) en Djopannan—Pandaän (12 K.M.).

De hooger bedoelde uitbreiding van hare lijn, waartoe de Maatschappij bij gouvernementsbesluit dd. 26 Februari 1898 n°. 31 in de gelegenheid is gesteld, en welke vergunning — tegelijk eindigende met die voor de hoofdlijn — door haar op 17 Augustus jl. is aanvaard na storting van het vereischte waarborgkapitaal van f 4500, betreft een zijtak, aanvangende bij de dessa Patjing, in den weg van Modjokerto naar Bangil, en loopende in zuidelijke richting over Poegeran naar de suikerfabriek Poh Djedjer, met een westelijk zijtakje naar de suikerfabriek Tangoenan. Deze nieuwe gedeelten, ter lengte van p. m. 17 K.M., moeten voltooid en in exploitatie gebracht zijn vóór 2 Augustus 1900. Overigens gelden daarvoor dezelfde voorwaarden als voor de hoofdlijn.

Lijn in de residentie Soerabaija: van Sepandjang naar Krian (p.m. 16 K.M.). Deze lijn van de Oost-Java Stoomtrammaatschappij, welke eene verlenging uitmaakt van haren stoomtramweg Soerabaija-Sepandjang en, evenals deze, enkel voor personenvervoer is bestemd, werd op 14 Februari 1898 voor het algemeen verkeer opengesteld. Voor een tweetal kruisingen met den spoorweg Tarik-Soerabaija, de eene nabij Sepandjang, de andere nabij de dessa Koemedoeng, zijn overeenkomsten gesloten, terwijl de reglementen voor de beveiliging van die kruispunten goedgekeurd zijn. Over eene te sluiten overeenkomst betreffende de bij de vergunningsvoorwaarden voorgeschreven aansluiting aan den staatsspoorweg op de halte Krian werd, volgens berichten van Mei 1898, in Indië nog onderhandeld.

[1]) Op het door de residentie Samarang loopende gedeelte van dezen zijtak is ook nog onderhanden een lijntje in zuidelijke richting naar Koewoe en Kradenan, waarvoor de vergunning reeds vóór medio 1896 was aanvaard. Op dit lijntje (8.5 K.M.) is reeds gedoeld in den aanhef dezer onder-paragraaf (blz. 109).

Lijn in de residentie Pasoeroean: van Malang over Gondanglegi naar Dampit, met zijlijnen: *a.* van Gondanglegi over Senggoro naar Kepandjen, *b.* van Malang over Pendem en Karangplosso naar Singosari, en *c.* van Malang over Wendit naar Toempang, laatstgenoemde plaats door eene zijlijn te verbinden met de staatsspoorweghalte Toempang en met den zijtak sub *b* bedoeld; totale lengte, volgens nadere opgaven, p.m. 105 K.M. Voor deze in vijf jaren te bouwen stoomtramverbindingen is, zooals blijkt uit het vorig verslag (blz. 167), de vergunning op 18 Augustus 1896 aanvaard door de Malang-Stoomtrammaatschappij. Naarmate de aanvankelijk met behulp van aannemers ondernomen aanleg, die zich tot nogtoe tot de hoofdlijn (37 K.M.) bepaalt, sedert medio 1897 meer en meer in eigen beheer wordt voortgezet, laat de gang van het werk niet meer te wenschen over. Op 13 November 1897 kon eene eerste sectie, ter lengte van 12 K.M., in exploitatie worden gebracht, namelijk het gedeelte Kotta Lama (eene stopplaats van den staatsspoorweg niet ver van Malang) tot Boeloelawang, en circa drie maanden later, op 6 Februari 1898, konden nog 13 K.M. voor algemeen verkeer worden opengesteld, zijnde de baanvakken van het centrum der afdeelingshoofdplaats Malang (de aloon aloon) tot Kotta Lama, en van Boeloelawang naar Gondanglegi. De Maatschappij dacht nog in het najaar van 1898 voor exploitatie gereed te krijgen het verdere gedeelte der hoofdlijn, d. i. het p.m. 12 K.M. lange baanvak Gondanglegi-Dampit, terwijl dan inmiddels in aanleg zou worden genomen de zijlijn Gondanglegi-Kepandjen, ter lengte van p.m. 15 K.M.

Een verzoek tot wijziging van de vergunningsvoorwaarden (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5168) in zoover dat de verplichte aansluiting, instede van op het station Malang, moge plaats vinden, te Kotta Lama was, volgens berichten van Mei 1898, nog in behandeling. In verband daarmede waren ook nog geene overeenkomsten tot stand gekomen betreffende de aansluitingen op andere aan den staatsspoorweg Bangil—Malang—Blitar gelegen plaatsen.

Lijnen in de residentie Pasoeroean van — of nog over te nemen door — de Pasoeroean-Stoomtrammaatschappij: 1°. *Pasoeroean (staatsspoorwegstation) - Warongdowo* (p.m. 6.5 K.M.); — 2°. *Warongdowo - suikerfabriek Bekassi-Oost* (p. m. 11 K.M.); — en 3°. *Warongdowo - staatsspoorweghalte Sengon* (p. m. 22 K.M.). De lijn sub 1°. is in Mei 1896 in exploitatie gekomen en de sub 2°. bedoelde verlenging oostwaarts, voor welke de vergunning nog staat ten name van vrouwe W. A. Verloop, geboren Fuchter, in Maart 1898, voor zooveel namelijk betreft het gedeelte Warongdowo—Passar Winongan (tot Bekassi—Oost moet de lijn in exploitatie zijn vóór 16 December 1899), terwijl de vergunning voor de sub 3°. bedoelde verlenging in zuidwestelijke richting, welke vergunning de verkrijger (de heer M. C. Verloop), in verband met een hem verleend uitstel, nog in handen had tot 22 Maart 1898, den 15den dier maand door hem is aanvaard. Het daarvoor gestorte waarborgkapitaal bedraagt f 6000 en de lijn moet in exploitatie zijn gebracht vóór 15 Maart 1901; zie de vergunningsvoorwaarden in het Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5265. Volgens berichten van Mei 1898 waren toen, wat de lijn sub 3°. betreft, de ontwerpen voor de eerste 6 K.M. goedgekeurd. Wegens de steilere hellingen van dit tracé worden de in gebruik zijnde locomotiefjes van 9 ton voor de exploitatie van deze lijn niet voldoende geacht en wordt gerekend op aanschaffing van locomotieven van 13 ton. Intusschen is in Juni 1898 aan de Maatschappij vergund op de door haar geëxploiteerde lijnen petroleummotor-locomotieven in dienst te stellen onder door den directeur der burgerlijke openbare werken nader vast te stellen voorwaarden.

Lijn in de residentie Probolinggo: van Probolinggo over Kraksaän en Djaboeng naar Paiton (p. m. 37 K.M.), zonder de lager te vermelden kleine uitbreiding. In de voltooiing van deze lijn, waarvan sedert begin Mei 1897 reeds p. m. 33 K.M. (tot Djaboeng) in exploitatie zijn en die in handen is van de Probolinggo-Stoomtrammaatschappij, werd vertraging ondervonden, doordien de voor het gedeelte Djaboeng—Paiton benoodigde ijzeren bruggen niet tijdig in Indië aanwezig konden zijn. Daar de termijn van drie jaren, bij de vergunningsvoorwaarden (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5214) als bouwtijd toegestaan, op 28 Augustus 1898 zou verstrijken, verzocht de Maatschappij eene verlenging van dien termijn. In Mei jl. werd haar zes maanden uitstel verleend, zoodat nu de lijn in haar geheel vóór 28 Februari 1899 in exploitatie zal moeten zijn. Bij gouvernementsbesluit dd. 30 April 1898 n°. 39 is, met wijziging van de voorwaarden, toegestaan dat de voorgeschreven aansluiting van den stoomtramweg aan den staatsspoorweg, instede van te Probolinggo, plaats vinde op het ten zuiden van die hoofdplaats gelegen halte-emplacement Djati, zullende echter de sporen voorloopig niet in onderlinge verbinding behoeven te worden gebracht.

Op de voor de hoofdlijn geldende voorwaarden en voor den nog overigen duur der daarvoor verleende vergunning is bij gouvernementsbesluit dd. 16 September 1897 n°. 4 aan de Maatschappij eene uitbreiding toegestaan van haren tramweg te Kraksaän met p. m. 2.8 K.M., en wel voor een binnen twee jaren na de aanvaarding van deze nadere vergunning tot stand te brengen zijtak, aansluitende aan de hoofdlijn in de Chineesche kamp op gemelde afdeelingshoofdplaats en loopende, door de dessa's Sedapaksa en Kali Boentoe, naar de suikerpakhuizen nabij Kali Boentoe aan het strand gelegen. Het voor de hoofdlijn gestorte waarborgkapitaal wordt beschouwd mede te strekken ten behoeve van dezen zijtak.

Lijn over de geheele lengte van het eiland Madura: van de aan den zuidwesthoek gelegen havenplaats Kamal over Bangkallan, Sampang, Pamakassan en Sumanap naar de havenplaats Kalianget op de oostkust van het eiland (volgens nadere opgaven ruim 191 K.M.). Nadat bij gouvernementsbesluit dd. 14 October 1897 n°. 1 was goedgekeurd de overdracht op de Madura-Stoomtrammaatschappij te Amsterdam van de voor deze lijn in November 1896 aan den heer E. M. Collard verleende vergunning (zie de voorwaarden in n°. 5244 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), is zij onder dagteekening van 29 October 1897 aanvaard na storting van het gevorderde waarborgkapitaal, groot f 30 000. Inmiddels was reeds in de tweede helft van September een deel van het personeel voor den aanleg op Madura aangekomen, door hetwelk aanstonds de noodige opmetingen werden ter hand genomen zoowel voor het verkrijgen door koop of huur van opslagterreinen als voor het opmaken van de definitieve plannen. De opmetingen begonnen ongeveer gelijktijdig aan de beide uiteinden der lijn. In April 1898 hadden de opmetingen reeds plaats gehad over een totalen afstand van 50 K.M., waarvan 15 K.M. door zeer geaccidenteerd terrein. Voor een deel waren de plannen aan de Regeering ter goedkeuring ingediend.

b. Exploitatie.

Door de openstelling voor beperkt of algemeen verkeer van verschillende lijngedeelten der in den laatsten tijd tot stand gekomen nieuwe stoomtramondernemingen en van eene uitbreiding met 1.5 K.M. van de stadslijn te Soerabaija der Oost-Java Stoomtrammaatschappij vermeerderde gedurende 1897 de lengte aan stoomtramweg, welke op Java in exploitatie was, met 240 K.M. en bedroeg dientengevolge bij het einde van dat jaar 660 K.M. Voor 262⁵ K.M. van die geëxploiteerde lengte bleef ook in 1897 de exploitatiedienst nog gecombineerd met dien van den aanleg, zoodat omtrent de geldelijke uitkomsten der exploitatie van de betrokken lijnen geen zuivere becijferingen zijn te maken. [1]) Wat de overige 397⁵ K.M. betreft, zal men de gewone tabellarische opgaven omtrent het tramwegbedrijf en tevens omtrent de ontvangsten en uitgaven der exploitatie aantreffen in bijlage Y hierachter, namelijk voor zooveel betreft het net der Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij (242⁵ K.M.), dat der Oost-Java Stoomtrammaatschappij (63 K.M.), de lijn Batavia—Meester Cornelis—Kampong Melaijoe der Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij (14 K.M.), de lijn Djokjokarta—Brossot der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij (24 K.M.), en thans voor 't eerst (zie blz. 110 hiervóór) ook met betrekking tot de 54 K.M., op ult. 1897 reeds in exploitatie van de lijn der Seraijoedal-Stoomtrammaatschappij.

Voor de eerstgenoemde vier ondernemingen beliepen de bruto ontvangsten der exploitatie in 1897 [2]), zonder dat er in de geëxploiteerde lengte noemenswaardige verandering kwam f 1 526 480, en het overschot, na aftrek van de exploitatiekosten, f 848 144, welke totalen over 1896 bedragen hadden respectievelijk f 1 497 373 en (volgens verbeterde opgaven) f 847 005. Voor de Seraijoedal-stoomtram (gemiddeld geëxploiteerde lengte in 1897

[1]) In het genoemde getal van 262⁵ K.M. deelden de Samarang/Cheribon-, de Kediri-, de Malang-, de Pasoeroean- en de Probolinggo-stoomtrammaatschappijen voor respectievelijk 135, 76, 12, 6⁵ en 33 K.M.

[2]) Voor de lijn der Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij loopen de opgaven, evenals vroeger, niet over het kalenderjaar, maar over het op 30 Juni eindigende boekjaar.

45.7 K.M.) waren de bruto ontvangsten f 163 155 en het overschot f 92 913.

3°. Vergunningen of aanvragen voor nieuwe stoomtramwegen.

Terwijl onder het hoofd „Aanleg" hiervóór, nevens de reeds in uitvoering zijnde stoomtramlijnen, ook diegene der beoogde nieuwe lijnen zijn vermeld, waarvan reeds gebleken is dat de daarop betrekking hebbende vergunningen zijn aanvaard, volgen hieronder in tabellarischen vorm de reeds verleende maar op ult. Mei 1898 nog niet aanvaarde vergunningen van dien aard, terwijl in de bijlage Z hierachter eene opsomming voorkomt, aansluitende aan de gelijksoortige opgaven in bijlage DD van 't vorig verslag, van de afgewezen, van de in beraad gehouden en van de nog in behandeling zijnde aanvragen om vergunningen, een en ander volgens de bij het departement der burgerlijke openbare werken op ult. Mei 1898 voorhanden gegevens (de op de gewestelijke bureaux nog in behandeling zijnde aanvragen zijn dus niet in de lijst begrepen).

De aanvragen of vergunningen voor tramwegen, waarop uitsluitend electriciteit zal worden gebruikt, en die waarbij het nog in het onzekere is gelaten of stoom dan wel electriciteit als beweegkracht zal worden toegepast, worden lager sub C behandeld.

In het thans volgende overzicht der verleende, maar *nog niet aanvaarde* vergunningen komen niet meer voor, als zijnde niet tijdig aanvaard en daardoor vervallen, de twee in 't vorig verslag op blz. 169/170 sub IX en XIV vermelde vergunningen van Juni 1895 en December 1896, respectievelijk betreffende een stoomtramweg van Soerabaija naar Grissee en van stoomtramlijnen ter hoofdplaats Padang (Sumatra's Westkust). Het overzicht, ofschoon in Indië afgesloten op ult. Mei 1898, is volledigheidshalve aangevuld met de gedurende de vier latere maanden verleende vergunningen, voor zooveel daarvan hier te lande bericht is ontvangen.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	BATAVIA.				
I.	Van Tjiteureup over Tjibinong, Depok en Paroengbingoeng naar Paroeng. A. H. VEERKAMP; 23 Juli 1897 en 27 Mei 1898.	20 Aug. 1898 nº. 32.	20 Aug. 1899.	(Lengte blijkt niet.) (f 7500)	In verband met een nog aanhangig overleg tusschen het Indisch Bestuur en de Regeering hier te lande over eene nieuwe regeling van de in toekomstige concessiën of vergunningen voor spoor- of tramwegen op te nemen naastingsvoorwaarden was deze aanvrage aanvankelijk in advies gehouden (gouvernementsbesluit dd. 28 Nov. 1897 nº. 14). Toen echter bleek dat de adressant er prijs op stelde dat eene definitieve beschikking niet langer mocht uitblijven en van hem de verklaring ontvangen werd dat hij zich bij voorbaat onderwerpt aan alle voorwaarden, nader door de Regeering met betrekking tot de naasting van den tramweg vast te stellen, werd de vergunning op de gewone voorwaarden verleend, behoudens dat omtrent den voet waarop tot naasting kan worden overgegaan niets bepaald werd, maar de regeling van dit punt tot later werd voorbehouden. De tramweg, die bestemd is voor personen- en goederenvervoer, moet te Depok in aansluiting worden gebracht met den spoorweg Batavia—Buitenzorg en te Paroeng met den eventueel te bouwen spoorweg (zie blz. 108 hiervóór) van de halte Batoetoelies der staats. westerlijnen over Paroeng naar Paroeng Pandjang. Duur der vergunning 99 jaren. Bouwtijd 1½ jaar. a)
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.				
.	Van Tassikmalaija over Singaparna tot den linkeroever der Tjiwoelan nabij Mangoenredja. A. MIJER; 30 April 1895, 13 Juni en 6 Aug. 1897.	25 Nov. 1897 nº. 13.	25 Nov. 1898.	p. m. 19 K.M. (f 6000)	Nadat aan de Indische Regeering gebleken was dat de aanvrager zich bij voorbaat onderwierp aan alle voorwaarden, welke zij nader met betrekking tot de naasting van den tramweg zoude vaststellen, is de vergunning verleend onder gelijk voorbehoud op dit punt als bedoeld bij de vergunning sub I. De tramweg moet te Tassikmalaija aan den staatsspoorweg aansluiten. Bouwtijd 2 jaren.
III.	Van Tjimahi over Tjimareme en Batoe Djadjar naar Tjihampelas. J. D. MIJER; 29 April, 4 Mei, 29 Juni en 8 Nov. 1897.	31 Mei 1898 nº. 31.	31 Mei 1899.	(Lengte blijkt niet.) (f 4500)	Ook voor dezen tramweg, voor welken bij uitzondering eene spoorwijdte van 0,60 M. is aangenomen, zullen, zooals reeds is medegedeeld op blz. 109/110 hiervóór, zoodanige naastingsvoorwaarden gelden als de R geering nader zal hebben te bepalen. Te Tjimahi moet de lijn in verbinding worden gebracht met den smalspoortramweg van Bandong naar Tjimahi, waarvoor de aanvrager reeds eene vergunning in handen heeft. De brug over de Tjitaroem bij Tjihampelas is zoodanig in te richten dat zij begaanbaar is voor personen en vee.
	TAGAL en BANJOEMAS.				
IV.	Van Balapoelang over Margasari en Adjibarang naar Poerwokerto. SAMARANG—CHERIBON-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ; 15 Oct. en 26 Nov. 1895 en 4 Juli 1896.	28 Nov. 1896 nº. 12.	28 Nov. 1897, verlengd tot 28 Nov. 1898.	p. m. 82 K.M. (f 20 000)	Omtrent de voorwaarden en verdere bijzonderheden zie vorig verslag (blz. 168), alwaar o. a. blijkt dat de vergunning niet voor den vollen termijn van 99 jaren is verleend. (In September 1898 is door de aanvraagster van de aanvaarding der vergunning afgezien, op grond dat de ingestelde onderzoekingen en berekeningen haar hadden doen zien dat de lijn gedurende de eerste jaren geene genoegzame opbrengsten in verhouding tot de kosten van aanleg beloofde.)

a) Tenzij anders is vermeld, is ook voor de overige in dit overzicht en de bijlagen vermelde lijnen de vergunning voor 99 jaren verleend, bedraagt de spoorwijdte 1.067 M. en is de vergunning verleend voor personen- en goederenvervoer.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	BANJOEMAS.				
V.	Van de halte Bandjarsari (van den Serajjoedal-stoomtramweg) naar de afdeelingshoofdplaats Poerbolinggo. SERAIJOEDAL-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 12 Mei 1898.	22 Sept. 1898 nº. 19.	22 Sept. 1899.	p. m. 7.5 K.M. (f 2000)	De vergunning voor dezen zijtak is verleend op den voet der voor de hoofdlijn geldende voorwaarden (Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 4933) en komt gelijktijdig te vervallen met de oorspronkelijke vergunning, waarin zij, voor zooveel betreft de bepalingen van de art. 4 en 12 der laatstbedoelde vergunning, geacht wordt begrepen te zijn. Overigens is aan de vergunning de voorwaarde verbonden dat de Maatschappij, binnen een jaar na de aanvaarding, eene aanvraag zal hebben in te dienen om, op de voor de hoofdlijn geldende voorwaarden, de gewestelijke hoofdplaats Banjoemas met haar tramwegnet te verbinden. De lijn Bandjarsari—Poerbolinggo moet gereed en in exploitatie zijn binnen twee jaren na de aanvaarding der vergunning.
	PEKALONGAN.				
VI.	Van Pekalongan naar Masin. SAMARANG—CHERIBON-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 27 Maart 1897.	29 Sept. 1897 nº. 13.	29 Sept. 1898.	p. m. 7 K.M. (het waarborgkapitaal voor de hoofdlijn geldt ook voor dit lijntje.)	Over deze vergunning, welke komt te eindigen tegelijk met die voor de hoofdlijn der Maatschappij, is reeds gehandeld op blz. 110 hiervóór.
	KADOE en BAGELEN.				
VII.	Van Magelang over Salaman, Poerworedjo, Poerwodadi, Semangi en Ambal naar Keboemen, met een zijtak van Salaman over Boeroeboedoer en Mendoet naar Moentilan. H. W. VAN DALFSEN; 9 Juni en 4 Juli 1896 en . . . . . . 1898.	27 Aug. 1898 nº. 23.	27 Aug. 1899.	(Lengte, noch waarborgsom voorshands opgegeven.)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 30 November 1897 nº. 46). Omtrent de verdere bijzondere voorwaarden der vergunning is nog geen mededeeling ontvangen.
	BAGELEN.				
VIII.	Van Poerworedjo over Kemiri naar Pitoeroeh, met een zijtak van Kemiri over Koetoardjo naar Ketawang. H. W. VAN DALFSEN; 1 Sept. 1897 en . . . . . . 1898.	Id.	Id.	Id.	
	JAPARA.				
IX.	Van de dessa Karang Mangar over Boegel (afdeelingshoofdplaats Joana), Salehan, Maleische kampong, Karang Toeri, kampong Sleko, dessa's Ngloempit (Bogorame), Modjorowo, Djaken, Samboeng en Ronggo naar de grens der residentie Rembang bij de kampong Tjoempleng of de kali Randoe Goenting. V. VREEDE BIK; 15 Juni, 17 Juli en 9 Nov. 1897.	20 April 1898 nº. 49.	20 April 1899.	p. m. 26 K.M. (f 8000)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 1 November 1897 nº. 8). Bouwtijd $1\frac{1}{2}$ jaar.
X.	Van Maijong (aan de lijn Koedoes—Petjangaän van het stoomtramnet der aanvraagster) naar de dessa Welahan. SAMARANG-JOANA-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 5 April 1898.	4 Juli 1898 nº. 7.	4 Juli 1899.	p. m. 6.5 K.M (f 2000)	De vergunning voor deze lijn is, evenals die voor de reeds bestaande lijnen der Maatschappij, niet voor een bepaalden termijn verleend. Bouwtijd 1 jaar.
XI.	Zijtak van de lijn Joana-Taijoe van het tramnet als voren naar de suikerfabriek Trangkil. SAMARANG-JOANA-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 25 Juli 1898.	15 Sept. 1898 nº. 23.	15 Sept. 1899.	Lengte blijkt niet. (f 500)	De vergunning is verleend op de voor de lijn Joana—Taijoe geldende voorwaarden (dus mede niet voor een bepaalden termijn); echter zal de hierbedoelde zijtak, die tegelijk met evengenoemde lijn gereed en in exploitatie moet zijn gebracht, uitsluitend bestemd zijn voor goederenvervoer.
	MADIOEN.				
XII.	Van Tjaroeban over Moeneng, Temperan en Tjangakan naar Ngawi, met een zijtak van Kedoeng Prahoe naar Madioen. J. H. ZEEMAN; 20 Nov. 1897, 2 Jan. en . . . . . . 1898.	6 Juli 1898 nº. 24.	6 Juli 1899.	(Lengte, noch waarborgsom voorshands opgegeven.)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 30 April 1898 nº. 43). Omtrent de verdere bijzondere voorwaarden der vergunning is nog geen mededeeling ontvangen.
	KEDIRI, REMBANG en SOERABAIJA.				
XIII.	Van Ngandjoek over Gondang en Bodjonegoro naar Toeban, met een zijtak van Gondang naar Plosso. P. BUWALDA; 12 Nov. 1896 en . . . . . . 1898.	12 Juli 1898 nº. 6.	12 Juli 1899.	Id.	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1897 nº. 29). Omtrent de verdere bijzondere voorwaarden der vergunning is nog geen mededeeling ontvangen.

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	REMBANG.				
XIV.	Van Lassem over Kragan, Bantjar-Geneng en Parengi naar Toeban. A. H. VEERKAMP; 25 Oct. 1897 en 27 Mei 1898.	20 Aug. 1898 n°. 32.	20 Aug. 1899.	(Lengte blijkt niet.) (f 25 000)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 22 December 1897 n°. 12). De tramweg moet zoowel te Lassem als te Toeban aansluiten aan de spoor- of tramwegen, die, bij het eventueel in uitvoering komen van de lijn, op die eindpunten reeds mochten bestaan of in aanleg zijn genomen. Bouwtijd 3 jaren.
	REMBANG en SOERABAIJA.				
XV.	Van Toeban langs de kust naar Sidajoe. A. H. VEERKAMP; 29 Oct. 1897 en 27 Mei 1898.	Id.	Id.	(Lengte blijkt niet.) (f 20 000)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 14 Januari 1898 n°. 12). Omtrent de aansluiting op de eindpunten en den duur van den bouwtijd geldt het aangeteekende in het 2de lid van XIV. Overigens is nog bepaald dat bij het kiezen van de richting van den tramweg de ondernemer rekening zal hebben te houden met de plannen tot den aanleg van kanalen en leidingen ten behoeve van de bevloeiing en afwatering in de Solo-vallei. De voor het doorlaten van bedoelde kanalen en leidingen bij den eersten aanleg van den tramweg benoodigde en door den directeur der burgerlijke openbare werken goed te keuren kunstwerken moeten door den ondernemer worden aangelegd.
	SOERABAIJA.				
XVI.	Van Patjing over Poegeran naar de suikerfabriek Poh Djedjer, met een zijtak van Badoeng naar de suikerfabriek Tangoenan. MODJOKERTO-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 14 Mei 1897.	26 Febr. 1898 n°. 31.	26 Febr. 1899. *b)*	p. m. 17 K.M. (f 4500)	Over deze vergunning, welke tegelijk komt te eindigen met die voor de hoofdlijn der Maatschappij, is reeds gehandeld op blz. 111 hiervóór.
XVII.	Van Soerabaija over Grissee naar Sidajoe. P. LANDBERG; 6 Aug. 1897 en ...... 1898.	23 Juni 1898 n°. 1.	23 Juni 1899.	(Lengte, noch waarborgsom voorshands opgegeven.)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 28 October 1897 n°. 27). Omtrent de verdere bijzondere voorwaarden der vergunning is nog geen mededeeling ontvangen.
XVIII.	Van de ontworpen halte Soemari (van den in aanleg zijnden stoomtramweg Goendih—Soerabaija) naar de afdeelingshoofdplaats Grissee. NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ; 16 Maart 1898.	18 Aug. 1898 n°. 22.	18 Aug. 1899.	p. m. 16.2 K.M. (het los- en laadhoofd daaronder begrepen). (f 5000)	Over deze vergunning, welke, evenals die voor de lijn Goendih-Soerabaija, verleend is tot ult. 1971, is reeds gehandeld op blz. 111 hiervóór. De tramweg zal te Grissee eindigen in een in zee door de aanvraagster te bouwen los- en laadhoofd. Bouwtijd 2 jaren.
	KEDIRI.				
XIX.	Van de halte Goerah (aan den stoomtramweg Djombang-Kediri) naar Djengkol, met eene zijlijn naar de suikerfabriek Koewarasan. KEDIRI-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ.	14 Juli 1898 n°. 2.	14 Juli 1899.	(Lengte, noch waarborgsom voorshands opgegeven.)	Over deze vergunning, verleend voor den nog overigen duur der vergunning voor de hoofdlijn Djombang-Kediri, is reeds gehandeld op blz. 111 hiervóór.
	PASOEROEAN.				
XX.	Van Dampit naar het erfpachtsperceel Kali Padang. H. J. DE KEMPENAER; 7 Nov. 1896.	27 Jan. 1897 n°. 3.	27 Jan. 1898, verlengd tot 27 Jan. 1899.	p. m. 5 K.M. (f 1500)	Omtrent de voorwaarden dezer vergunning zie vorig verslag, blz. 170.
	PROBOLINGGO.				
XXI.	Van Kraksaän langs de dessa's Sedapaksa en Kali Boentoe naar de suikerpakhuizen nabij Kali Boentoe aan het strand gelegen. PROBOLINGGO-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 19 Juli 1897.	16 Sept. 1897 n°. 4.	16 Sept. 1898.	p. m. 2.8 K.M. (het waarborgkapitaal voor de hoofdlijn geldt ook voor dit lijntje.)	Over deze vergunning, welke komt te eindigen tegelijk met die voor de hoofdlijn Probolinggo—Kraksaän—Paiton, is reeds gehandeld op blz. 112 hiervóór.
	BEZOEKI.				
XXII.	Van de dessa Mangli naar de districtshoofdplaats Poeger. L. M. TIJL; 16 Nov. 1896.	11 Febr. 1897 n°. 6.	11 Febr. 1898, verlengd tot 11 Febr. 1899.	p. m. 42 K.M. (f 12 000)	Omtrent de voorwaarden dezer vergunning zie vorig verslag, blz. 170.

b) Na de afsluiting van dit overzicht te Batavia (ult. Mei 1898) is de vergunning voor deze lijn aanvaard, en wel op 2 Augustus.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	MADURA.				
XXIII.	Van Bangkallan over Arosbaija, Sapolo en Ketapang naar Bira, met een zijtak Bangkallan—Sembilangan. J. A. BECKER: 17 Maart en 26 Oct. 1897 en . . . . . . 1898.	5 Juli 1898 n°. 35.	5 Juli 1899.	(Lengte, noch waarborgsom voorshands opgegeven)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 22 September 1897 n°. 43). Omtrent de verdere bijzondere voorwaarden der vergunning is nog geen mededeeling ontvangen.
XXIV.	Van Pagantenan over Goeloek Goeloek naar Sumanap. J. A. BECKER; 26 Oct. 1897 en . . . . . . 1898.	Id.	Id.	Id.	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 28 November 1897 n°. 27). Omtrent de verdere bijzondere voorwaarden der vergunning is nog geen mededeeling ontvangen.
XXV.	Van Sumanap over Padjoerangan naar Legoeng Timoer. A. H. VEERMAN; 5 Oct. 1897 en 27 Mei 1898.	20 Aug. 1898 n°. 32.	20 Aug. 1899.	(Lengte blijkt niet.) (f 12 000)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 14 November 1897 n°. 18). De tramweg moet te Sumanap aansluiten aan de lijn van de Madura-Stoomtrammaatschappij. Bouwtijd 2 jaren.
XXVI.	Van Bira (Madura's noordkust) over Kapong, Amboenten, post Slopeng en Teloedang naar de marmersteengroeven te Manteke. A. H. VEERMAN; 5 Aug. en 26 Nov. 1897 en 27 Mei 1898.	Id.	Id.	(Lengte blijkt niet.) (f 20 000)	Als het 1ste lid van II (de aanvraag was aanvankelijk in advies gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 6 October 1897 n°. 8). De tramweg moet te Bira aansluiten aan de tramwegen, die, bij het eventueel in uitvoering komen van de lijn, aldaar reeds mochten bestaan of in aanleg zijn genomen. Bouwtijd 2 jaren.

C. Electrische tramwegen.

Met de werken tot uitvoering van de in October 1896 door den heer R. A. EEKHOUT aanvaarde vergunning van Juli/November 1893 betreffende een voor personenvervoer bestemden electrischen tramweg (spoorwijdte 1.188 M.) ter hoofdplaats Batavia, werd vanwege de Batavia-Electrische Trammaatschappij, op welke de vergunning was overgegaan, tijdig — immers vóór 29 October 1897 — aangevangen. Ofschoon personeel en materieel beschikbaar waren, ondervond echter de aanleg van de baan vertraging, daar al spoedig eene wijziging van het tracé wenschelijk bleek, eensdeels om zijtakken te doen vervallen en daardoor ten gerieve van de exploitatie eene doorloopende lijn te verkrijgen, anderdeels om gerezen zwarigheden te ontgaan, voortvloeiende uit de omstandigheid dat een gedeelte van het oorspronkelijk tracé te veel in de nabijheid van het magnetisch en meteorologisch observatorium ontworpen was. In de gewijzigde richting werd bewilligd bij gouvernementsbesluit dd. 14 Juni 1898 n°. 23, zoodat nu de lijn, die met bovengrondsche geleiding zal worden geëxploiteerd, loopt van de benedenstad Batavia (kruispunt Voorrij-zuid en Buiten Nieuwpoortstraat) naar de bovenstad langs Passar Senen, Planten- en dierentuin, Passar Tanah Abang tot de societeit Harmonie (gezamenlijke lengte p. m. 12.7 K.M.), waarbij een nieuw lijntje ter verbinding van de hoofdlijn met de halte Tanah Abang van den van staatswege in aanleg zijnden Bantamspoorweg. Met inbegrip van dit zijlijntje zal de totale lengte nog iets blijven beneden de 15 K.M., waarop de lengte der lijn volgens de oorspronkelijke vergunning berekend was. Bij het aangehaald besluit is overigens in de vergunningsvoorwaarden alsnog het beding opgenomen (en door de Maatschappij aanvaard) dat in dienst zijnde beambten der justitie en politie en bestellers van den post- en telegraafdienst, mits niet in afzonderlijke rijtuigen, door de Maatschappij kosteloos vervoerd worden, en zulks in navolging van eene gelijkluidende bepaling, opgenomen in de in December 1896 verleende vergunning voor een tramnet te Padang (verg. overigens het verslag van 1896, blz. 141, noot 3). De Maatschappij heeft als emplacement voor het krachtstation, de remise en werkplaatsen een terrein aangekocht, dat vroeger tot den Planten- en dierentuin behoorde. Volgens berichten van Juni 1898 was het krachtstation toen nagenoeg voltooid, en liet het zich aanzien dat binnen weinige maanden het baanvak Harmonie—Planten- en dierentuin voor exploitatie zou gereed zijn.

Voor het aanvatten van de werken ten behoeve van een electrischen tramweg voor personen- en goederenvervoer in de Preanger Regentschappen, van Bandong om de zuid naar Tjitjalengka, ter lengte van p. m. 40 K.M., waarvoor de heer R. A. EEKHOUT eene door hem op 17 Maart 1897 aanvaarde vergunning bezat, werd, nadat hij zich tijdig om eene verlenging van den fatalen termijn had aangemeld, bij gouvernementsbesluit dd. 21 September 1897 n°. 27 zes maanden uitstel verleend, namelijk tot 17 Maart 1898, tot welken datum hem alsnog ook tijd gelaten werd zich te verklaren of hij, onder het door de Indische Regeering gestelde voorbehoud (verg. vorig verslag, blz. 171), aan stoom als beweegkracht de voorkeur wenschte te geven. Sedert was voor het maken van een ernstig begin met de werken voor den tramweg den heer EEKHOUT een nieuw uitstel van zes maanden verleend, derhalve tot 17 September 1898 (gouvernementsbesluit dd. 14 Maart 1898 n°. 9).

De door genoemden heer EEKHOUT verkregen vergunningen voor electrische dan wel stoomtramwegen *a.* voor personenvervoer ter afdeelingshoofdplaats Buitenzorg (p. m. 5 K.M.); en *b.* voor personen- en goederenvervoer van Buitenzorg naar Sadjira (Bantam), met drie zijtakken te of nabij Buitenzorg (p. m. 80 K.M.), zijn door hem op 13 Juli 1898 aanvaard, nadat inmiddels de laatstelijk tot 30 Juni 1898 verschoven uiterste termijn voor de aanvaarding nog drie maanden na dien datum was opengesteld gebleven. De gevorderde waarborgkapitalen van f 5000 en f 25 000 waren hier te lande gestort op 11 Juli 1898. De voorlaatste verlenging — tot 30 Juni 1898 — was eerst toegestaan (gouvernementsbesluit dd. 18 September 1897 n°. 3) nadat de heer EEKHOUT de van hem gevorderde verklaring had ingezonden (zie vorig verslag, blz. 171) dat hij genoegen nam met de wijzigingen, welke de Regeering in de voorwaarden der beide vergunningen zou noodig oordeelen.

Ook heeft meergenoemde ondernemer ten opzichte van de hem in April 1896 verleende vergunning betreffende een voor personen- en goederenvervoer bestemden electrischen of stoomtramweg in de Preanger Regentschappen, ter lengte van p. m. 50 K.M., van Soekaboemi zuidwaarts over Leuwiliang naar Sagaranten, met zijtak Leuwiliang—Parakanlima,

genoegen genomen met gelijk voorbehoud aangaande latere wijziging der voorwaarden, van de aanneming van welk voorbehoud de Indische Regeering afhankelijk had gesteld (besluit dd. 3 Mei 1898 n°. 52) hare bewilliging in een tijdig gevraagd nader uitstel voor één jaar van den op 15 April 1898 verstreken termijn van aanvaarding. Voor de aanvaarding van deze vergunning, op zoodanige gewijzigde voorwaarden als de Regeering noodig zal achten, is derhalve den heer Eekhout nog tijd gelaten tot 15 April 1899.

De bereidverklaring van de zijde der Indische Regeering (besluit dd. 27 Januari 1897 n°. 24) om de aan den heer C. M. A. de Rijk verleende vergunning voor een stoomtramweg van de hoofdplaats Soerabaija naar Grissee op nader te regelen voorwaarden te veranderen in eene vergunning voor eene electrische tram (zie vorig verslag, blz. 169/170) bleef buiten gevolg door niet tijdige aanvaarding van eerstbedoelde vergunning, welke mitsdien kwam te vervallen (gouvernementsbesluit dd. 28 October 1897 n°. 26).

Insgelijks kwam te vervallen de in 't vorig verslag (blz. 171) bedoelde aanvrage van den heer L. M. Tijl Jr. van Februari 1896, om vergunning voor een electrischen of stoomtramweg ter hoofdplaats Batavia, en zulks als een gevolg van de aanvaarding nog in 't laatst van 1896 van soortgelijke reeds vroeger aan een ander verleende vergunning (de vergunning Eekhout hiervóór in de eerste plaats bedoeld).

Eene lijst van in het verslag-tijdvak afgewezen of in beraad gebleven aanvragen om vergunning voor electrische tramwegen (sommige van welke aanvragen facultatief ook doelden op het bezigen van stoom als beweegkracht) vindt men aan het slot van bijlage Z hierachter.

D. Paardentramlijnen.

Solosche Tramwegmaatschappij. Het verzoek van de directie om het net van p. m. 30 K.M. van dezen paardentramweg in een stoomtramweg te mogen veranderen bleef nog steeds in behandeling, aangezien nog onzekerheid bestond omtrent de te stellen voorwaarden. In verband daarmede werd een namens de Maatschappij gedaan verzoek, om haren eventueelen stoomtramweg van Boijolali tot Soengingan te mogen doortrekken, voorloopig in advies gehouden (gouvernementsbesluit dd. 14 October 1897 n°. 37).

Intusschen verkreeg de Maatschappij vergunning om proeven te nemen met het laten loopen van petroleum-motoren. De voor deze proeven aangeschafte motoren bleken echter te zwaar te zijn om, zonder algeheele versterking van den onderbouw der baan, op den tramweg dienst te kunnen doen.

Aanvragen voor paardentramlijnen. De in 't vorig verslag genoemde aanvraag van den heer H. C. U. J. Huber voor een paardentramweg in Madioen (van de staatsspoorweghalte Paron naar Ngawi) werd bij gouvernementsbesluit van 26 September 1897 n°. 22 afgewezen, omdat deze trambaan zou samenvallen met eene lijn van wijdere strekking en met stoom als beweegkracht, welke reeds vroeger door een ander was aangevraagd.

Eveneens werd niet ingewilligd een verzoek van mr. A. van Gennep om vergunning voor een paarden- dan wel gasmotorentramweg ter hoofdplaats Soerabaija (gouvernementsbesluit van 16 December 1897 n°. 33). De redenen voor deze afwijzing waren in hoofdzaak dat deze tramweg door zeer nauwe straten zou moeten loopen, in concurrentie met bestaande lijnen zou komen en volgens het hoofd van gewestelijk bestuur geen voordeel evenredig aan de vele bezwaren zou kunnen opleveren.

Voorts waren, voor zoover het departement der burgerlijke openbare werken op 31 Mei 1898 daarvan kennis droeg, een vijftal aanvragen in behandeling gekomen, één waarvan, voor zoover hier te lande reeds gebleken is, sedert tot eene vergunning heeft geleid. Zij betroffen: eene lijn in de residentie Batavia (van Tangerang naar Mauk; aanvraag van den heer G. A. Schrader, dd. 25 Januari 1898); — drie lijnen in de residentie Preanger Regentschappen, namelijk: van Tjibeber over Tjampaka naar Soekanegara (aanvraag van den heer W. H. J. Keuchenius, dd. 25 November 1897), — van Tjiandjoer langs den militairen weg naar de dessa Waroeng Kondang met zijlijnen (deze — bij gouvernementsbesluit dd. 7 Juli 1898 n°. 1 bewilligde — aanvraag van den heer E. J. A. Beyerinck dagteekende van 24 December te voren), — en van Tjisaät over Soekaboemi naar Soekaradja, met eene zijlijn van Soekaboemi over Tjikembar naar de halte Tjibadak (aanvraag van den heer Schrader voornoemd, dd. 24 Januari 1898); — en eindelijk eene lijn in de residentie Pasoeroean en wel van Batoe (Sisir) over Kloemoetan, Ngroto, enz. naar Ngantang (aanvraag van den heer P. B. Watsin, zonder dagteekening).

E. Transportkabels.

Bij gouvernementsbesluit dd. 6 December 1897 n°. 4 werd aan den heer H. G. Poppen vergunning verleend voor den aanleg en de exploitatie van een transportkabel ter hoofdplaats Batavia, ten behoeve van de cementfabriek Antjol, lang p. m. 3 K.M., loopende in eene rechte richting van die fabriek naar een perceel op Goenoeng Sahari, alwaar eene nieuw op te richten cementfabriek ontworpen was. De vergunning is op den voet van Indisch Staatsblad 1871 n°. 102 tot wederopzeggens verleend.

Een verzoek van den heer C. van Zeventer dd. 25 Januari 1898 om voorrang voor eene vergunning tot den aanleg en de exploitatie van een transportkabel ter hoofdplaats Soerabaija werd afgewezen (gouvernementsbesluit dd. 3 Mei 1898 n°. 27), onder mededeeling dat eene definitieve vergunning evenmin zou worden verleend. Deze beslissing vond haren grond hoofdzakelijk hierin dat een dergelijke transportkabel, welke voornamelijk het onttrekken van vervoer aan de lijn der Oost-Java Stoomtrammaatschappij beoogde, bovendien in eene drukke stad als Soerabaija niet zou kunnen worden toegelaten, en het transport op deze wijze van goederen van den Boom naar de handelskantoren bezwaren van fiscalen aard medebracht.

Nog in behandeling was (op ult. Mei 1898) een verzoek van de heeren C. E. Ploem en H. Voorneman betreffende een transportkabel in de residentiën Pasoeroean en Probolinggo (van de dessa Kepandjen naar Pasirian).

§ 2. *Stoomwezen.*

Terwijl de van den dienst van het stoomwezen in Nederlandsch-Indië over 1896 ontvangen en in 't vorig verslag vermelde opgaven voor het eerst ook gewag maakten zoowel van de stoomketels in gebruik bij 's lands burgerlijke inrichtingen als van de locomotiefketels van spoor- en tramwegen voor algemeen verkeer, bepalen zich de thans verstrekte gegevens weder, evenals over 1895 en vroeger, uitsluitend tot de stoomketels ten dienste van particulieren, buiten die in gebruik bij spoorweg- of tramwegdiensten. Blijkens die opgaven (zie bijlage AA hierachter) bedroeg op ult. 1897 het aantal ketels van de bedoelde categorie 2277, namelijk voor gebruik te land 1955 en als geplaatst in schepen 322 (zijnde respectievelijk 124 en 27 meer dan op ult. 1896), met een gezamenlijk verwarmingsoppervlak van 162 232 M²., namelijk voor de ketels te land van 147 001 M². en voor de scheepsketels van 15 231 M². (zijnde respectievelijk 12 098 en 990 M². meer dan op ult. 1896). Gedurende 1897 werden 91 ketels (hieronder 25 scheepsketels) aan het gebruik onttrokken, doch daarentegen 242 (waaronder 52 scheepsketels) in dienst gesteld, van welke laatste er 188 (daaronder 43 scheepsketels) nieuw waren, en wel 40 die hier te lande of in Nederlandsch-Indië en 148 die in den vreemde waren gemaakt. De overige 54 als in 1897 in dienst gesteld vermelde ketels waren reeds vroeger in gebruik geweest (daaronder begrepen die, welke van het eene inspectiegebied naar het andere werden overgebracht zonder dat nieuwe akten werden uitgereikt).

Wegens vergoeding van kosten van onderzoek en beproeving van stoomketels werd in 1897 ontvangen f 28 945, tegen f 22 880 in 1896.

IV. Post- en telegraafdienst en telefphonie.

§ 1. *Vereenigde post- en telegraafdienst.*

Aangezien omtrent den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië geregeld een afzonderlijk jaarverslag te Batavia het licht ziet, waarvan de jongst verschenen jaargang 1896 in April jl. aan de Staten-Generaal werd aangeboden, bepaalt men zich hier tot algemeene mededeelingen op bedoeld gebied, terwijl eene statistiek zoowel van het binnenlandsch als van het buitenlandsch post- en telegraafverkeer is opgenomen in bijlage BB hierachter.

Het aantal der kantoren van den vereenigden dienst en dat der tot den dienst der staatsspoorwegen behoorende telegraafkantoren, die ten behoeve van het publiek voor het onderling verkeer met de kantoren van den post- en telegraafdienst zijn

opengesteld, klom, zooals gespecificeerd is opgegeven sub A van gemelde bijlage, van 337 op ult. 1896 tot 373 bij het einde van 1897; bovendien waren op laatstbedoeld tijdstip geopend 64 telegraaf- en telephoonkantoren van drie spoorweg- en twee stoomtrammaatschappijen.

Behoudens dat de op ult. 1896 onder de inspecteerende ambtenaren bestaande twee vacatures nog onvervuld werden gelaten en dat een commies der 1ste klasse boven de formatie bleef gevoerd (zie omtrent een en ander blz. 172 van het vorig verslag), was het *Europeesch* personeel bij den gouvernements post- en telegraafdienst bij den aanvang van 1898 geheel samengesteld overeenkomstig de bij Indisch Staatsblad 1896 n°. 162 vastgestelde en bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 114 uitgebreide formatie. Daar het bij de formatie niet genoemde aantal hulppostcommiezen en klerken respectievelijk 86 en 91 beliep, beschikte men bij dezen diensttak dus in het geheel over 540 *Europeesche* ambtenaren, d. i. 14 meer dan bij het begin van 1897.

Aan het in 1897 afgenomen examen voor den rang van commies 3de klasse — de 10 overgebleven van de bij vorige gelegenheden geslaagden in dat examen waren inmiddels tot bedoelden rang bevorderd — werd deelgenomen door 12 adjunct-commiezen, van wie er 10 slaagden; van deze laatsten werden er nog in 1897 2 tot hoogeren rang bevorderd. Het examen voor den rang van commies der 2de klasse behoefde niet te worden afgenomen, daar in 1897 aan slechts 7 van de 16 bij vorige examens geslaagde doch nog niet bevorderde candidaten den hoogeren rang kon worden toegekend. Het examen voor den rang van adjunct-inspecteur werd met goed gevolg afgelegd door 2 commiezen der 2de klasse, van wie er in 1897 *één* kon worden benoemd.

Het aantal der *inlandsche* klerken werd van 80 gebracht op 78. Het verdere inlandsche personeel van den vereenigden dienst bestond bij den aanvang van 1898 uit 1031 personen (waaronder 45 postiljons met eigen paarden), tegen 1016 personen bij het begin van 1897.

In November 1897 is door de Indische Regeering machtiging verleend om, voorloopig alleen bij de drie hoofdkantoren Weltevreden, Samarang en Soerabaija, eene proef te nemen met de indienststelling van vrouwen en meisjes als tijdelijk klerk bij den post- en telegraafdienst. Voor eene dergelijke tijdelijke aanstelling zullen alleen zij in aanmerking kunnen komen, die in het bezit zijn òf van eene akte van bekwaamheid als onderwijzeres, òf van een bewijs van met goed gevolg afgelegd overgangsexamen van het 3de naar het 4de studiejaar van eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, dan wel van het diploma van afgelegd eindexamen van eene hoogere burgerschool met driejarigen cursus. Blijkt na zekeren tijd van beoordeeling, waarvoor een termijn van twee jaren is gesteld, dat de vrouwelijke klerken als zoodanig voldoen, dan bestaat het voornemen om hare positie definitief te regelen.

De in 't vorig verslag (blz. 190) besproken nieuwe bepalingen betreffende het beheer, de stempeling en het debiet van gezegeld papier en daarmede in verband staande onderwerpen (Indisch Staatsblad 1897 n°. 97) werden uitgebreid in dien zin dat voor het debiet en de inlevering ter stempeling ook nog werden aangewezen de Nederlandsch-Indische postagentschappen te Singapore en Pinang (Indisch Staatsblad 1898 n°. 127).

Met betrekking tot de geldelijke uitkomsten van den post- en telegraafdienst zijn over 1897 nog geene volledige gegevens voorhanden. Uit het in bijlage BB hierachter opgenomen geldelijk overzicht betreffende 1896 en de twee voorafgegane jaren blijkt dat de vereenigde dienst, met inbegrip ook van de paardenposterij (zie lager § 3), berekend werd een voordeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven te hebben overgelaten van f 426 696 in 1894, f 588 481 (verbeterd cijfer) in 1895 en f 744 239 (voorloopig cijfer) in 1896, terwijl het saldo van 1894 nog p. m. f 50 000 hooger zou zijn geweest, wanneer niet in dat jaar eene buitengewone uitgaaf tot dat bedrag was voorgekomen wegens herstelling en verlegging van den telegraafkabel in Straat Soenda. Overigens valt op te merken dat bij deze becijferingen, wat de uitgaven voor het personeel betreft, alleen rekening is gehouden met de kosten der actief dienenden, niet dus met verlofs- of nonactiviteitstraktementen, pensioenen en kosten van overtocht, terwijl, wat de ontvangsten aangaat, fictieve posten zijn in rekening gebracht wegens verzending van dienstbrieven en binnenlandsche regeeringstelegrammen, zoomede wegens verstrekking van postpaarden aan dienstreizigers, een en ander tot een gezamenlijk bedrag van achtereenvolgens f 592 314 in 1894, f 570 841 in 1895 en f 683 806 in 1896.

§ 2. *Brievenposterij.*

Posterijen in Indië. Over de medio 1898 in werking getreden gouvernements-postspaarbank wordt lager in § 5 gehandeld. Voor de verzending van brieven en verdere stukken, den postspaarbank-dienst betreffende, is bij het Koninklijk besluit, regelende de oprichting van de instelling, vrijdom van briefport toegekend, echter onder bepaling dat, als vergoeding voor dien vrijdom, uit het voordeelig verschil tusschen de te kweeken en de aan de inleggers uit te keeren rente, 10 cent per inlegger en per jaar aan 's lands kas wordt uitgekeerd, te verantwoorden onder de ontvangsten van den post- en telegraafdienst.

In het belang der vergemakkelijking van de betaling van venduschulden is met 1 September 1898 onder zekere voorwaarden de gelegenheid opengesteld tot portvrije verzending van vendurekeningen en tot betaling van venduschulden door middel van niet aan recht onderworpen postwissels. De daartoe noodige wijzigingen en aanvullingen zoowel van het postreglement voor Nederlandsch-Indië als van de algemeene bepalingen ter uitvoering van dat reglement werden uitgevaardigd bij Indisch Staatsblad 1898 n°s 170 en 172. In 1897 (Indisch Staatsblad n°. 232) waren overigens de in gemelde algemeene bepalingen opgesomde gevallen van portvrijdom nog uitgestrekt tot de briefwisseling tusschen bestuurders van tramwegdiensten en de ambtenaren met het toezicht daarop belast en tot de briefwisseling tusschen bestuurders van spoor- of tramwegdiensten en de militaire spoorwegcommissie; terwijl bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 145 dezelfde uitvoeringsbepalingen eenige beperking ondergingen ten aanzien van de aanspraak op schadeloosstelling voor verloren gegane aangeteekende brieven of stukken in het buitenlandsch verkeer.

Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 20 September 1897 n°. 10 is tijdelijk portvrijdom ook toegestaan voor de briefwisseling ter zake van hare werkzaamheden tusschen de Nederlandsch-Indische commissie voor de aanstaande wereldtentoonstelling te Parijs en hare subcommissiën in Indië.

In de wijze, waarop het brievenvervoer in en tusschen de verschillende gewesten geschiedt, kwamen weder eenige veranderingen, o. a. doordien de trajecten, langs welke voor dit doel — op Java en Sumatra — van spoortreinen of tramdiensten kan worden gebruik gemaakt, in 1897 van 2152 tot 2443 K.M. werden uitgebreid. Naarmate dit noodig bleek, werd ook in de aanwijzing der voor den pakketpostdienst te bezigen trajecten wijziging gebracht (zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 259 en 1898 n°s. 85, 154 en 182).

Het aantal der postkantoren (alle, op 11 na, tevens voor den telegraafdienst aangewezen) vermeerderde in 1897 van 122 tot 123, en dat der hulppostkantoren van 82 tot 86. Bovendien bestaat op nog 161 plaatsen van Java (31 meer dan op ult. 1896), namelijk bij de zoogenaamde bestelhuizen van den ambulanten of spoorweg-postdienst (zie vorig verslag, blz. 172/173), gelegenheid tot het verzenden en in ontvangst nemen van brieven en verdere stukken (uitgezonderd de aangeteekende) en tot het verkrijgen van briefkaarten en van de meest gebruikelijke soorten van frankeerzegels. Van de hulppostkantoren (waarvan er verscheidene tevens zijn telephoon- of spoorwegtelegraafkantoren) bezaten er 68 — dus 4 meer dan op ult. 1896 — de bevoegdheid zoowel tot het behandelen van aangeteekende stukken, als tot het afgeven en uitbetalen van binnenlandsche postwissels. Gelegenheid om door middel van den postdienst gelden op quitantie in het binnenlandsch verkeer te doen invorderen bestaat uitsluitend bij de eerstbedoelde 123 kantoren. Het voor den binnenlandschen pakketpostdienst opengestelde aantal der kantoren (postkantoren al of niet tevens voor den telegraafdienst aangewezen, hulppostkantoren en de meeste halten van de staatsspoorwegen en van particuliere spoor- en tramwegen) werd in 1897 met 32 uitgebreid, zoodat bij het einde van dat jaar hun aantal geklommen was tot 381.

De zoogenaamde districtspost in de gouvernementsresidentiën van Java en op Madura (over welker inrichting laatstelijk nog gehandeld is op blz. 173 van het vorig verslag) is in 1897 ook tot de residentie Soerakarta uitgestrekt, ingevolge eene door den resident met den soesoehoenan en het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis getroffen schikking (gouvernementsbesluit dd. 3 Maart 1897 n°. 5). De kosten dier uitbreiding, ad

f 4425 's jaars, worden gedragen voor één vierde door het Gouvernement en voor drie vierden door de genoemde inlandsche vorsten te zamen. Het aantal der bestelhuizen van de districtspost beliep op ult. 1897 (zonder rekening te houden met die in de residentie Soerakarta, waarvan voorloopig nog geene opgaaf kan worden verstrekt), evenals op ult. 1896, 1058. In de gouvernementsresidentiën werd over 1897 voor de districtspost uitgegeven — ten laste van het in bijlage L van dit verslag bedoelde hoofdgeld van heerendienstplichtigen — f 82 644 (volgens de voor dit hoofdstuk ontvangen opgaven), tegen f 83 414 (verbeterd cijfer) over 1896.

Eene statistiek van het binnenlandsch postverkeer is opgenomen in de hiervóór aangehaalde bijlage BB, welk overzicht tevens gegevens bevat nopens den postwissel-, den incasseerings- en den pakketpostdienst. Omtrent laatstbedoelden dienst zij hier nog aangestipt, dat in het binnenlandsch verkeer het aantal der pakketten vermeerderde met ruim 11 pct., de opbrengst bruto met 5 en netto met ruim 3 pct. Gemiddeld per pakket werd aan frankeerkosten (vast recht en vervoerloon) geheven f 0,58 en aan vervoerkosten, schadevergoeding, enz. betaald f 0,16, zoodat als netto ontvangst overbleef f 0,42 per pakket.

Postverkeer met Nederland en vreemde landen. Het gebied der Algemeene Postvereeniging onderging uitbreiding door de toetreding op 1 Juli 1897 van het Britsche protectoraatsland Serawak en op 1 Januari 1898 van den Oranje-Vrijstaat. Het internationale reglement ter uitvoering van het Algemeen postverdrag werd gewijzigd ten aanzien van de maatstaven voor de berekening van de porto's in Portugal (met inbegrip van Madera en de Azoren), Japan, Bolivia en Brazilië.

De algemeene bepalingen omtrent de verzending van postpakketten in het buitenlandsch verkeer van Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1893 n°. 253) werden bij Koninklijk besluit van 13 November 1896 n°. 46 (Indisch Staatsblad 1897 n°. 144) aangevuld ten aanzien van de aanspraak op schadeloosstelling bij het verloren gaan, de berooving of beschadiging van pakketten.

Sedert 1 Januari 1898 kunnen ook tusschen Nederlandsch-Indië en Queensland en Nieuw-Zeeland postpakketten worden uitgewisseld.

Het aantal der voor den buitenlandschen pakketpostdienst aangewezen kantoren en hulpkantoren der Indische posterij steeg in 1897 van 167 tot 172.

De twee Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd", welke den geregelden maildienst tusschen Nederland en Indië onderhouden, hadden voor de gedurende 1897 ingevolge contract (Indisch Staatsblad 1893 n°. 133) volbrachte 104 reizen (vanwege de Maatschappij „Nederland" 26 uit- en 25 thuisreizen en vanwege de „Rotterdamsche Lloyd" 26 uit- en 27 thuisreizen) aanspraak op de voor het overbrengen van de brievenmalen in versnelden dienst gewaarborgde som van f 4000 per reis en ontvingen derhalve in 't geheel f 416 000, en wel voor de eene helft ten laste van de Nederlandsche en voor de andere helft ten laste van de Indische postadministratie, zijnde f 8000 meer dan over 1896, toen vanwege beide Maatschappijen te zamen 102 contractueele reizen werden volbracht.

Voor het vervoer van postpakketten in 1897 met de stoomschepen der beide Maatschappijen, ingevolge de afzonderlijke overeenkomst te dier zake (zie bijlage LL van het verslag van 1894), werd aan de Maatschappij „Nederland" betaald f 9850 en aan de „Rotterdamsche Lloyd" f 11 560, te zamen f 21 410, tegen f 19 300 over 1896. Ten laste van de Indische postadministratie kwam hiervan over 1896 f 3160 en over 1897 f 3725.

Het aantal der uit Indië verzonden en dat der aldaar ontvangen pakketten nam in 1897 respectievelijk toe met ruim 9 en 8 pct. Gemiddeld ontving de Indische postadministratie bruto (frankeerloon der verzonden en aandeel in het frankeerloon der ontvangen pakketten) f 0,69 voor elk pakket, en netto (na aftrek van vervoerkosten en van de aandeelen der Nederlandsche en vreemde postadministratiën in de in Indië geheven porten) f 0,45.

De postwisseldienst met het buitenland onderging eenige uitbreiding. De bestaande dienst tusschen Nederlandsch-Indië en Duitschland en Italië werd namelijk uitgestrekt tot de Duitsche en Italiaansche kantoren in andere landen (Indisch Staatsblad 1897 n°. 295).

Voor de verzendingen naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werd wijziging gebracht in de koersberekening en tevens in het maximum der over te maken bedragen (Indisch Staatsblad 1898 n°. 118).

Het buitenlandsch postwisselverkeer vertoonde toeneming zoowel in aantal als in bedrag met opzicht tot de overmakingen uit Nederland en uit vreemde landen naar Indië; omgekeerd was dit wel met het aantal het geval, doch ten opzichte van het bedrag alleen wat betreft de overmakingen naar andere landen dan Nederland. In het totaal bedrag der overmakingen per postwissel zoowel uit als naar Indië deelde het verkeer met Nederland voor bijna 83 pct. Bedoeld totaal bedrag beliep f 1 881 402 (in 1896 f 1 901 111), waarvan in Indië werd gestort ter overmaking naar Nederland en elders 88.17 pct., zoodat het percentage van hetgeen, als van elders overgemaakt, in Indië uitbetaald werd, slechts 11.83 beliep. Het gemiddeld bedrag per postwissel was f 40,31 (in 1896 f 42,51).

Wat betreft den incasseeringsdienst in het verkeer met Nederland en de tot dien dienst toegetreden vreemde landen namen de uit Nederland ter invordering ontvangen quitanties zoowel in aantal als in bedrag toe, doch uit vreemde landen bleef het aantal gering. Van de uit Indië ter invordering verzonden quitanties wordt geen aanteekening gehouden, omdat de verzending daarvan (onder aangeteekend couvert) rechtstreeks door de afzenders aan de kantoren van invordering plaats heeft.

Ontvangsten. Zooals reeds gezegd is op de vorige blz., zijn de geldelijke uitkomsten van den vereenigden dienst over 1897 nog niet volledig bekend. Voor zooveel alleen de brievenposterij betreft, kan echter reeds worden gemeld dat, volgens voorloopige gegevens, de ontvangsten van dit gedeelte van den bedoelden diensttak, zonder daarbij de paardenposterij te rekenen en ook zonder voor de dienstbrieven eene fictieve opbrengst aan porto's in rekening te brengen, bedroegen: wegens verkochte postwaarden, enz., f 1 181 655, wegens porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken f 40 084, wegens op postwissels geheven recht f 96 092 en wegens ontvangsten van verschillenden aard f 7325, in 't geheel f 1 325 156, tegen f 1 272 678 (verbeterd cijfer) in 1896 en f 1 189 152 in 1895.

§ 3. *Paardenposterij.*

De kosten van de in een 4-tal gewesten op Java van landswege nog onderhouden wordende paardenposterij ten dienste van het vervoer van gouvernementsreizigers langs binnenwegen bedroegen in 1897 voor gewoon onderhoud f 59 516 en wegens voeding der paarden (welke laatste kosten — sedert het leveren van gras niet meer in heerendienst geschiedt — bestreden worden uit de opbrengst van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen) f 29 288, te zamen f 88 804, tegen f 87 738 (verbeterd cijfer) in 1896. Aan dienstreizigers werden 4880 en aan particulieren 36 bespanningen verstrekt, in 't geheel derhalve 4916, zijnde 110 meer dan in 1896. Desniettemin daalde de opbrengst (de verstrekkingen aan dienstreizigers in rekening brengende als gold het betalende reizigers) van f 80 249 tot f 75 883, zoodat de paardenposterij geacht kan worden een nadeelig verschil te hebben opgeleverd van f 7489 in 1896 en f 12 921 in 1897. Onder de opgegeven opbrengst was wegens verstrekkingen aan particuliere reizigers en voor het medenemen van particulieren door dienstreizigers begrepen in 1896 eene ontvangst van f 847 en in 1897 van f 866.

Overigens is voor het leveren van bespanningen aan gouvernementsreizigers langs sommige wegen in een aantal gewesten van Java en ook op Madura door het Gouvernement met ondernemers van particuliere paardenposterijen gecontracteerd, meerendeels bij overeenkomsten van vijfjarigen duur.

De routes, welke door de gouvernementspaardenposterij, en die, welke door bedoelde aannemers worden bediend, blijken uit de bijlagen KK en LL van den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië, 1898, deel I.

In Mei 1898 (Indisch Staatsblad n°. 168) is het kosteloos gebruik van binnenlandsche of van door aannemers te verstrekken particuliere postpaarden ook toegestaan aan de ambtenaren ter beschikking bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura, en zulks op gelijken voet als de controleurs en adspirant-controleurs daartoe gerechtigd zijn.

§ 4. *Telegrafen en telephonen.*

De veranderingen, welke gedurende 1897 het aantal der telegraaf- en telephoonkantoren voor publiek verkeer op Java en

in de gewesten daarbuiten onderging, zijn vermeld in bijlage BB hierachter, afzonderlijk voor de gouvernements- en voor de particuliere kantoren.

In de lengte der lijnen en draden van het gouvernements-telegraafnet kwamen gedurende 1897, wat de landlijnen betreft, eenige wijzigingen, deels door bijspanning van draden of opheffing van geleidingen, deels door lijnverleggingen en afstandsverbeteringen. Dientengevolge vermeerderde de lengte der gouvernements-landlijnen (op Java, Madura en Sumatra) met 16 en de draadlengte met 216 K.M., derhalve tot respectievelijk 6834 en 10 995 K.M.

Wat de lengte der kabelverbindingen aangaat, deze nam in 1897 toe van ruim 1438 tot 1649^5 K.M., als gevolg van de reeds op blz. 174 van het vorig verslag vermelde uitbreiding van de gouvernementstelegraaf met de nieuwe verbindingen in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden en de residentie Bali en Lombok, zoomede doordat op Bali het strandgedeelte van den kabel naar Makasser verlegd werd van Singaradja naar Koeboedjati, waar ook het landingspunt is van den kabel naar Ampenan (Lombok).

Op den gouvernementskabel tusschen Belawan en Olehleh, zoomede op vier van de met Nederlandsch-Indië in verbinding staande zes kabels der „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company" werd gedurende 1897 enkele malen storing der gemeenschap ondervonden.

Het binnenlandsch telegraafverkeer bracht in 1897 minder op dan in de twee voorafgegane jaren, namelijk f 504 860, tegen f 548 197 (verbeterde opgaaf) in 1896 en f 538 459 in 1895. Het aantal der betalende telegrammen in bedoeld verkeer (dus ongerekend de regeeringstelegrammen), ofschoon bijna evenveel als in 1895, was namelijk ruim 2 pct. kleiner dan in 1896, doch vooral het woordental nam af, daar dit, na in 1895 en 1896, volgens nadere opgaven, gemiddeld te hebben bedragen 12.22 en 12.29 per telegram, in 1897 daalde tot 11.78. De hoofdoorzaak lag in de afneming van het telegrafisch verkeer tusschen de drie hoofdplaatsen van Java, voornamelijk als gevolg van het in exploitatie komen van de intercommunale telephoonverbinding tusschen die plaatsen, waardoor aan de gouvernementstelegraaf de lange en dringende telegrammen werden onthouden. Intusschen werd voor de derving daarvan eenige vergoeding gevonden in den door de betrokken telephoonmaatschappij aan het Gouvernement op te brengen cijns, welke over 1897 f 17 678 bedroeg.

In het buitenlandsch telegraafverkeer nam alleen het aantal der transit-telegrammen iets af, vergeleken althans bij het cijfer van 1896, daar het tegenover dat van 1895 nog belangrijk hooger was, doch de overige buitenlandsche telegrammen (de voor Nederlandsch-Indië bestemde en van daar verzondene) bleven in aantal toenemen. Terwijl van deze laatste telegrammen het gemiddeld woordental in de besproken drie jaren achtereenvolgens afwisselde tusschen 7.77, 7.92 en 7.81 per telegram, werden de transit-telegrammen steeds kleiner, daar in 1895 en 1896 elk dier telegrammen gemiddeld nog telde 16.23 en 15.40, doch in 1897 slechts 13.91 woorden. Zoowel in verband hiermede als ten gevolge van de medio 1897 in werking getreden gedeeltelijke verlaging van de door voormelde Engelsche telegraafmaatschappij aan de Indische telegraafadministratie verschuldigde transit-taks (zie de in 't vorig verslag, blz. 175, bedoelde wijziging van de kabelconcessie dier Maatschappij, opgenomen in n°. 5274 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) wierp het transit-verkeer in 1897 voor Nederlandsch-Indië slechts f 124 311 af, tegen f 170 536 in 1896 en f 137 601 in 1895. Daarentegen klom het aandeel van Nederlandsch-Indië in de opbrengst van de overige buitenlandsche (niet-transit-) telegrammen, dat in 1895 f 74 560 en in 1896 f 86 303 bedragen had, in 1897 tot f 117 375, ten deele uithoofde van drukker verkeer, maar hoofdzakelijk als gevolg van de bovenbedoelde concessie-wijziging, waarbij met 1 Juli 1897 voor Java de eindtaks der telegrammen naar en uit Nederlandsch-Indië is verdubbeld.

De in het binnenlandsch verkeer gewisselde regeeringstelegrammen waren een weinig talrijker dan in 1896, toen zij echter het cijfer van 1895 belangrijk hadden overtroffen, doch het gemiddelde woordental, in 1895 en 1896 achtereenvolgens 30.37 en 32.40, beliep in 1897 31.37. Gerekend als betalende telegrammen, vertegenwoordigden zij eene fictieve opbrengst van f 137 303, tegen f 143 170 in 1896 en f 103 486 in 1895.

Voor verdere statistische opgaven betreffende het telegraphisch verkeer in en met Nederlandsch-Indië zij verwezen naar de meervermelde bijlage BB hierachter.

Van de gelegenheid, die voor daartoe gerechtigden (na vooraf van de afzendende administratie bekomen vergunning) bestaat om in het verkeer van Indië met Nederland, Groot-Britannië en Singapore tegen verminderd tarief telegrammen voor de dagbladpers te verzenden, werd in 1897 in mindere mate dan in 1896 gebruik gemaakt. Wat de verzendingen uit Indië betreft, werden 69 dergelijke perstelegrammen, bevattende 1202 woorden, aangeboden, tegen 161 telegrammen met 3414 woorden in 1896, en wat de verzendingen naar Indië aangaat, vielen 1071 dergelijke telegrammen, bevattende 28 511 woorden, te boeken, tegen 1170 met 26 903 woorden in 1896.

Ter verzending door tusschenkomst van de op Pinang en Singapore gevestigde kantoren der voormelde Engelsche telegraafmaatschappij werden in 1897 bij de kantoren van den postdienst in de buitenbezittingen aangeboden 48 telegrammen, zijnde 10 minder dan in 1896.

Van de gelegenheid om telegrammen van Sumatra naar andere eilanden van Nederlandsch-Indië, of omgekeerd van een dier eilanden naar Sumatra, over de buitenlandsche verbinding (d. i. via Pinang en Singapore) te verzenden, tegen een tarief van 50 cent per woord (zie het verslag van 1891, blz. 171/172), werd in 1897 gebruik gemaakt voor 203 telegrammen, zijnde 128 meer dan in 1896.

In het locale verkeer tusschen Pinang en het noordelijk gedeelte van Sumatra tegen het in 1893 ingevoerd verlaagd tarief werden 3512 telegrammen met 24 043 woorden gewisseld, tegen 2339 telegrammen met 19 906 woorden in 1896.

In verband met de op 1 April 1898 op de Australische kabels der meergemelde Engelsche telegraafmaatschappij ingevoerde lagere transit-taksen werden de tarieven voor het verkeer met Australië verlaagd, terwijl tegelijkertijd ook voor het verkeer met West-Indië, eveneens wegens verlaging der transit-taksen van de bij dat verkeer betrokken maatschappijen, eenige tariefsverlagingen in werking traden.

Omtrent het krachtens speciale vergunningen (zie vorig verslag, blz. 175) geoorloofd gebruik voor publiek verkeer van den voor eigen dienst bestemden telegraaf op sommige particuliere spoorweglijnen (o. a. ook op den sedert in handen van den Staat overgeganen Bataviaschen Oosterspoorweg) [1]) zijn weder geen gegevens ingekomen. Alleen blijkt dat bedoeld verkeer op den Deli-spoorweg in 1897 aan de betrokken onderneming opbracht f 3255, tegen f 2993 in 1896.

Aan de Samarang—Cheribon-Stoomtrammaatschappij werd in Juni 1897 vergund, *uitsluitend voor eigen gebruik*, de stations en halten van hare tramlijn van Samarang naar Cheribon onderling telegraphisch te verbinden.

Ten aanzien van de tot ult. Juni 1898 verleende vergunningen voor het exploiteeren van *telephoon*-ondernemingen hetzij in bepaalde kringen, hetzij voor intercommunale correspondentie, zijn de ontvangen opgaven verzameld in bijlage CC, waarin echter niet meer zijn opgenomen die vergunningen, welke — voor zooveel hier te lande reeds gebleken is — zijn komen te vervallen, òf als niet tijdig aanvaard, òf door het in gebreke blijven van de concessionarissen ten opzichte van de tijdige uitvoering van de werken van aanleg. Uit die opgaven blijkt, dat het aantal der in exploitatie zijnde telephoon-ondernemingen, hetwelk op ult. 1896 33 bedroeg (in 't vorig verslag, blz. 175, was wegens onvolledige opgaven slechts sprake van 29 ondernemingen), gedurende 1897 met 13 vermeerderde. Van de bedoelde 46 ondernemingen (43 voor bepaalde kringen en 3 intercommunale netten) hadden er reeds 30 uitkeeringen aan den lande te doen tot een gezamenlijk bedrag van f 47 214 (verg. de aangehaalde bijlage CC), tegen f 24 863, verschuldigd door 19 ondernemingen in 1896. Onder gemelde opbrengst van f 47 214 was voor 't eerst cijns begrepen, en wel tot een bedrag van f 17 678, ter zake van de intercommunale lijn tusschen de drie hoofdplaatsen van Java, welke eerst op 7 December 1896 gereed was gekomen, en waarin in den loop van Juni 1897 ook de tusschengelegen plaatsen Cheribon, Pekalongan en Tagal werden opgenomen. Bij gouvernementsbesluit dd. 29 Mei 1897 n°. 14 werd goedgekeurd het door de betrokken Maatschappij (de Intercommunale Telephoonmaatschappij te Batavia) aangeboden reglement betrekkelijk het gebruik van hare lijn (zie de Javasche Courant dd. 1 Juni 1897). Omtrent de boekhouding en verreke-

---

1) Kort na de overneming, namelijk met 1 September 1898, zijn de aan die lijn gelegen 9 spoorwegtelegraafkantoren tevens voor het buitenlandsch telegraafverkeer opengesteld.

ning der door concessionarissen voor intercommunale telephoonverbindingen aan den lande te doene uitkeeringen (zie art. 13 der in n°. 5112 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad opgenomen normaal-voorwaarden voor vergunningen van dien aard) werden bepalingen vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 28 Augustus 1897 n°. 9 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5240).

Overigens bestaat nog gelegenheid voor telephonisch verkeer op de stations-kantoren van de Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij en op de door de Deli-spoorweg-Maatschappij geëxploiteerde telephoonlijnen (zie nopens de aan die ondernemingen verleende vergunningen n°s. 5004 en 4405 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). Laatstgenoemde Maatschappij ontving ter zake van dat verkeer (abonnementsgelden) in 1897 f 35 538, tegen f 35 403 in het voorafgegane jaar.

Welke telephoon-vergunningen (andere dan voor eigen gebruik) op ult. Juni 1898 nog te aanvaarden waren, of — voor zooveel reeds aanvaard — nog in exploitatie waren te brengen, kan gezien worden in voormelde bijlage CC, waaruit tevens blijkt dat in de eerste helft van 1898 nog 1 nieuwe vergunning (voor een bepaalden kring) werd verleend. Van de sub B in bijlage GG van 't vorig verslag genoemde, als op 1 Juli 1897 nog van kracht geweest zijnde vergunningen waren er sedert verscheidene, door niet tijdige aanvaarding of door het achterwege blijven van de uitvoering, komen te vervallen.

Gedurende 1897 werd in vier, en in de eerste helft van 1898 in drie gevallen het aanleggen van telephoongeleidingen *voor eigen gebruik* vergund. Van de normaal-voorwaarden, waarop sedert 1890 dergelijke vergunningen (tot wederopzeggens) worden verleend (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4559), werd in al deze gevallen in zooverre afgeweken, dat de voorgeschreven afstand van 2 M., waarop de telephoondraad, bij kruising van een telegraafdraad, boven dezen moet gespannen worden, tot 1 M. werd teruggebracht.

In verband met de ten behoeve van 's lands dienst op Lombok tot stand gebrachte telephoongeleiding werd bij gouvernementsbesluit dd. 18 Februari 1898 n°. 7 bepaald dat, met ingang van een door den directeur der burgerlijke openbare werken vast te stellen tijdstip, te Ampenan (aan den zoogenaamden Boom), Kapitan, Mataram, Praja, Labuean Hadji en Selong telephoonkantoren zullen worden opgericht, door middel van de telephoongeleiding tusschen Ampenan en Sisi in verbinding te brengen met het post- en telegraafkantoor te Ampenan.

§ 5. *Gouvernements-postspaarbank.*

Omtrent de met 1 Juli 1898 te Batavia in werking getreden postspaarbank voor Nederlandsch-Indië, tot welker vestiging in beginsel werd besloten bij de Indische begrooting voor 1897, valt kortelijk het volgende aan te teekenen.

Tot de oprichting van de instelling op de daarbij vastgestelde grondslagen had betrekking het Koninklijk besluit dd. 16 October 1897 n°. 27, tegelijk met welks afkondiging in Indië (Indisch Staatsblad 1897 n°. 296) tot directeur der Indische postspaarbank, met ingang van 1 Januari 1898, werd benoemd een reeds tot den Indischen dienst behoorende ambtenaar, die vooraf in de gelegenheid was gesteld geweest om zich bij de rijkspostspaarbank hier te lande in bijzonderheden op de hoogte van dien werkkring te stellen, terwijl weinige dagen later in de betrekking van adjunct-directeur der instelling werd voorzien door met de waarneming daarvan tijdelijk te belasten een daartoe ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gestelden ambtenaar der Nederlandsche posterijen, wien te dien einde verlof uit den Nederlandschen dienst buiten bezwaar van den lande was verleend. Voor het ter directie van de Indische postspaarbank werkzaam te stellen ondergeschikt (tijdelijk) personeel werd bij gouvernementsbesluit dd. 26 December 1897 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 297), tevens regelende de bezoldiging van den directeur en diens adjunct, zoomede de beschikbaarstelling van gelden voor bureau- en lokaalbehoeften, enz., een globale post van f 9000 's jaars toegestaan. Nog vóór het einde van Januari 1898 werden door den Gouverneur-Generaal het lid tevens voorzitter, en de beide andere leden van den raad van toezicht op de postspaarbank benoemd. De instructie voor dien raad werd vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 29 Maart 1898 n°. 15 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5281) en die voor den directeur en den ambtenaar die hem bij afwezigheid vervangt (den adjunct-directeur) bij dat van 12 April 1898 n°. 14 (Bijblad n°. 5282), terwijl bij gouvernementsbesluit dd. 24 Mei d. a. v. (Bijblad n°. 5283) in het leven werden geroepen „Bepalingen tot regeling van de aanstelling, de bevordering en het ontslag van het ter directie van de postspaarbank werkzaam te stellen tijdelijk personeel", volgens welke regeling bedoeld personeel kan bestaan uit vrouwelijke Europeesche beambten, op eene bezoldiging van f 25 tot f 150 's maands, en uit mannelijke inlandsche beambten, op eene bezoldiging van f 12 tot f 50 's maands. Deze tijdelijke beambten worden benoemd en ontslagen door den directeur der instelling, die zelf ondergeschikt is aan den directeur der burgerlijke openbare werken en uitsluitend rekenplichtig is aan den hooger vermelden raad van toezicht.

Ter verdere uitvoering van het Koninklijk besluit, bevattende de grondslagen der instelling, werd intusschen bij gouvernementsbesluit dd. 9 Maart 1898 n°. 50 (Indisch Staatsblad n°. 102) uitgevaardigd een „reglement voor den postspaarbankdienst in Nederlandsch-Indië", voor de samenstelling van welk reglement, evenals ook bij de regeling van de grondslagen het geval was geweest, voor zooveel het verschil in toestanden hier te lande en in Indië het niet noodig of wenschelijk maakte daarvan af te wijken, tot voorbeeld en leidraad gediend heeft het bepaalde omtrent de Nederlandsche rijkspostspaarbank.

Toen de voorbereidende werkzaamheden voor de invoering van den nieuwen dienst in Indië (aanvankelijk nog enkel bij de post- en de post- en telegraafkantoren) [1]) genoegzaam gevorderd waren, werd bij gouvernementsbesluit dd. 30 Mei 1898 n°. 5 (Indisch Staatsblad n°. 184) de inwerkingtreding bepaald op 1 Juli 1898, voorloopig echter met deze uitzondering dat een der artikelen van het reglement, behelzende eene bijzondere voorziening met betrekking tot de inlagen door en de terugbetalingen aan inlanders en vreemde oosterlingen, tijdelijk buiten werking werd gelaten, op welken maatregel echter reeds bij gouvernementsbesluit dd. 24 Augustus 1898 n°. 4 (Indisch Staatsblad n°. 241) kon worden teruggekomen, door de bepaling dat bedoeld artikel in werking treedt op een door den directeur der burgerlijke openbare werken, in overleg met den directeur der postspaarbank, voor elk gewest afzonderlijk te bepalen dag. De alzoo gedurende eene poos buiten toepassing gebleven bepaling (art. 12 van het reglement) houdt het voorschrift in dat aan inleggers, behoorende tot de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking, nevens het spaarbankboekje een penning wordt uitgereikt, welken zij, voor het erlangen van terugbetalingen, nevens het boekje moeten vertoonen, tenzij omtrent hunne identiteit geenerlei twijfel bestaat. Bedoelde penningen toch waren op 1 Juli nog naar Indië onderweg.

Omtrent den voet, waarop de instelling werkt, geldt in hoofdzaak het volgende. Aan de inleggers wordt eene jaarlijksche rente toegekend van 2,4 pct. van hunne inlagen, d. i. 20 cent voor iedere f 100 's maands, terwijl voor hetgeen boven f 1200 ten name van één inlegger in de boeken der spaarbank is ingeschreven, geen rente wordt uitgekeerd, welk bedrag echter voor vereenigingen, stichtingen en fondsen van maatschappelijk of godsdienstig belang of tot onderling hulpbetoon, tot f 2400 reikt. Deze maxima gelden evenwel niet voor de Indische Regeering, wanneer die van de postspaarbank gebruik maakt voor de belegging van onder haar berustende aan derden toebehoorende gelden. Inlagen en terugbetalingen zijn slechts toegestaan in bedragen van f 0,25 of veelvouden daarvan (uitgezonderd terugbetalingen bij opvordering van de rente over een afgeloopen jaar of van het geheele bedrag van het tegoed). De belegging van de beschikbare gelden der postspaarbank geschiedt in de eerste plaats in Nederlandsch-Indië, met inachtneming van de regelen dienaangaande gesteld in art 14 van het aangehaald Koninklijk besluit dd. 16 October 1897 n°. 27, en indien het niet mogelijk blijkt het geheele beschikbaar bedrag aldaar rentegevend te maken, wordt overgegaan tot belegging hier te lande. In afwachting dat ter zake van deze laatste beleggingen de voorgeschreven definitieve regeling tot stand komt, is inmiddels als voorloopige voorziening bepaald (Koninklijk besluit dd. 14 Juli 1898 n°. 22, Indisch Staatsblad n°. 274) dat de gelden der Indische postspaarbank, waarvan belegging hier te lande mocht noodig zijn, worden belegd in inschrijvingen op een der grootboeken van de nationale schuld.

[1]) Voorshands derhalve op 123 plaatsen (81 op Java en Madura en 42 in de buitenbezittingen). De bij het reglement voor den postspaarbankdienst aan den directeur der burgerlijke openbare werken voorbehouden aanwijzing welke der hulppostkantoren voor den nieuwen dienst zullen worden opengesteld, zal eerst plaats vinden zoodra gebleken zal zijn dat de behoorlijke uitoefening van den postspaarbankdienst bij de post- (en telegraaf-) kantoren voldoende verzekerd is.

De tot dusver bekend geworden cijfers omtrent het van de postspaarbank gemaakt gebruik kunnen als zeer bevredigend worden aangemerkt. Gedurende de eerste twee maanden werd ingelegd — namelijk in Juli bij 74 kantoren op Java en Madura en bij 27 in de buitenbezittingen en in Augustus bij 76 en 31 kantoren — achtereenvolgens f 158 833,35 en f 147 207,84 en werd teruggenomen f 1142,50 en f 9198, zoodat op ult. Augustus het tegoed der (2270) inleggers beliep f 295 700,69. Onder die 2270 inleggers waren 642 inlanders en 33 vreemde oosterlingen, zijnde respectievelijk 28.3 en 1.4 pct. van het totaal. Volgens eene opgaaf van 3 September 1898 beliep toen — voor zooveel reeds ter directie van de postspaarbank bekend was (de opgaven over Augustus waren op genoemden datum nog niet volledig ingekomen) — het voordeelig saldo der inlagen en terugbetalingen f 275 436,56[5], van welk bedrag ter belegging hier te lande reeds was overgemaakt f 160 000 en ter overmaking bestemd was f 60 000, zoodat voor rentegevende plaatsing in Indië aldaar bleef aangehouden f 55 436,56[5].

In Indië zal de postspaarbank haar ruimste beleggingsveld moeten vinden in het disconteeren van vendu-acceptatiën, doch het is gebleken dat deze operatie niet kan worden opgedragen aan de post- (en telegraaf-)kantoren, wier geldvoorraad doorloopend niet ruim genoeg is, zoodat de postspaarbank zich voor deze wijze van belegging van de landskassen zal moeten bedienen. Bij gouvernementsbesluit dd. 13 Augustus 1898 n°. 17 is eene regeling getroffen om reeds bij eenige van die kassen het disconteeren voor rekening van de postspaarbank mogelijk te maken, namelijk bij die, gevestigd op plaatsen, waar ingevolge de regeling in Indisch Staatsblad 1893 n°. 94 het Gouvernement zich niet voor eigen rekening met dit bedrijf inlaat, d. i. bij de landskassen op de 13 plaatsen, waar kantoren van de Javasche Bank of (en) van de Nederlandsche Handelmaatschappij gevestigd zijn, en, in verband daarmede, — door bemiddeling van den postdienst — ook op een 15-tal tot het ressort der bedoelde 13 landskassen behoorende plaatsen met post- (en telegraaf-) kantoren. Eene regeling wordt nog voorbereid om de landskassen elders, bij welke tot nog toe alleen voor rekening van den lande vendu-acceptatiën mogen gedisconteerd worden, bovendien voor rekening van de postspaarbank aan bedoelde disconteering te doen deelnemen.

V. Geleidingen voor electrische verlichting en voor het overbrengen van kracht door middel van electriciteit.

Sedert de afsluiting — omstreeks medio 1897 — van de opgaven in 't vorig verslag (blz. 175) werden tot ult. Juni 1898, op den voet der algemeene bepalingen in Indisch Staatsblad 1890 n°. 190, juncto Staatsblad 1895 n°. 121 en 1897 n°. 69, en verder op de voor elke vergunning noodig geachte bijzondere voorwaarden, 3 nieuwe vergunningen verleend tot het aanleggen en exploiteeren van geleidingen voor electrische verlichting, respectievelijk betreffende de hoofdplaatsen Djokjokarta, Soerakarta en Makasser. Laatstbedoelde vergunning heeft ook betrekking tot geleidingen voor krachtsoverbrenging, en schenkt den aanvrager, met uitsluiting van anderen (uitgenomen het Gouvernement), het recht om ten behoeve van de exploitatie der geleidingen of voor het vervaardigen van calcium carbid gebruik te maken van den waterval te Bantimoeroeng. De twee andere vergunningen traden in de plaats van die in 1894 verleend, doch welke, na in Maart 1895 ook uitgebreid te zijn tot krachtsoverbrenging en in November d. a. v. te zijn aanvaard, in Juli 1897 vervallen werden verklaard, op grond dat de houder in gebreke was gebleven een ernstig begin met de uitvoering te maken. Voorts kwamen te vervallen de in 1893 en 1895 verleende vergunningen voor electrische verlichting van de afdeelingshoofdplaats Buitenzorg, omdat met de werken van uitvoering niet tijdig begonnen was, en van de afdeelingshoofdplaats Meester-Cornelis wegens niet tijdige aanvaarding.

Van al de tot dusver verleende vergunningen van den hierbedoelden aard was er op ult. 1897 slechts één in exploitatie, namelijk — sedert 1 Juli te voren — die voor electrische verlichting ter hoofdplaats Batavia. Deze onderneming der Nederlandsch-Indische Electriciteit-Maatschappij te Amsterdam telde bij hare opening 50 stroomverbruikers, welk aantal bij het einde des jaars gestegen was tot 140.

Medio 1898 bleven 5 vergunningen nog te aanvaarden, en 4 reeds aanvaarde vergunningen nog in exploitatie te brengen (verg. het overzicht in bijlage DD hierachter).

De blijkens het verslag van 1895 (blz. 167) verleende en aanvaarde vergunning voor het aanleggen en exploiteeren van electrische uurwerken op de drie hoofdplaatsen van Java werd, als niet binnen den bepaalden tijd in exploitatie gebracht, in April jl. ingetrokken. Over vergunningen voor electrische tramwegen is gehandeld op blz. 116/117 hiervóór.

M. Departement van financiën.

I. Financiën.

§ 1. *Begrooting.*

a. Begrootingswetten.

Begrooting 1896. Bij de wetten van 31 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°s. 290 en 291; Indisch Staatsblad 1898 n°s. 80 en 81) zijn in de begrooting van uitgaven voor het dienstjaar 1896 — reeds verhoogd bij de in 't verslag van 1896 (blz. 168) besproken wet van 15 Juli 1896 — nog eenige wijzigingen gebracht, waardoor het eindcijfer van het Iste hoofdstuk met f 222 000 verminderd en dat van het IIde hoofdstuk nader met f 2 518 600 verhoogd werd.

Begrooting 1897. Bij de afsluiting van dit gedeelte van het verslag werden twee wetsontwerpen in gereedheid gebracht, strekkende om in de begrooting van uitgaven, reeds verhoogd bij de in 't vorig verslag (blz. 176) genoemde wetten van 26 Mei 1897, nog eenige wijzigingen te brengen, waardoor het eindcijfer van het Iste hoofdstuk nader met f 862 150, en dat van het IIde hoofdstuk nader met f 3 234 910 zal worden verhoogd.

Begrooting 1898. De vier wetten van 30 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°s. 270 t/m 273), houdende vaststelling van de hier genoemde begrooting, en de wet van gelijke dagteekening (Nederlandsch Staatsblad n°. 274), houdende verhooging zoowel van het Iste als van het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven ten behoeve van de invoering van de opiumregie op Java en Madura, alsmede op Lombok, werden in Indië afgekondigd den 6den Januari 1898. Tegelijk werden in het Indisch Staatsblad openbaar gemaakt de Koninklijke besluiten van 3 Januari 1898 n°s. 77, 78, 79 en 80, de eerste twee houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven, en de beide andere houdende wijziging van de omschrijving en nadere vaststelling van de bedragen der artikelen, betrekking hebbende op de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer. Zie over een en ander Indisch Staatsblad 1898 n°s. 1 t/m 9.

Ten gevolge van de wijzigingen, in de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven gebracht bij de wet van 1 Februari 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 44, Indisch Staatsblad n°. 115), die van 9 Juni 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 142), die van dezelfde dagteekening (Nederlandsch Staatsblad n°. 144, Indisch Staatsblad n°. 223) en die van 2 Juli 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 169, Indisch Staatsblad n°. 247), en in verband ook met de wijzigingen, uithoofde van sommige der lager onder „*In- en uitvoerrechten*” te vermelden maatregelen (de afschaffing van het uitvoerrecht op suiker en de tariefsregelingen met betrekking tot Sumatra's Oostkust, Lombok en een deel van Menado), ontstaan in de raming, behoorende tot het hoofdstuk der Middelen in Indië, [1]) zijn de eindcijfers geworden als volgt:

Middelen in Nederland (hoofdstuk I der Middelen)	f 26 042 404	
Middelen in Indië (hoofdstuk II der Middelen)	113 370 500	
		f 139 412 904
Uitgaven in Nederland (hoofdstuk I der Uitgaven)	f 34 128 554 a)	
Uitgaven in Indië (hoofdstuk II der Uitgaven)	120 390 884	
		154 519 438
Nadeelig verschil		f 15 106 534

a) Hieronder f 4 574 620 wegens aankoop van den particulieren spoorweg van Batavia naar Krawang.

Met betrekking tot de dekking van het begrootingstekort bepaalt art. 2 van de wet, houdende vaststelling van het Iste hoofdstuk der Middelen, dat daarin wordt voorzien door eene geldleening, krachtens eene nader vast te stellen wet aan te gaan.

[1]) Zie in de stukken der Indische begrooting voor 1899 (Zitting 1898—1899 — 4) de noot op blz. 6 van het onder n°. 29 gedrukte overzicht.

b. Begrootingsrekeningen.

In aansluiting aan de opgaven, in 't vorig verslag (blz. 176) medegedeeld betreffende de ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over 1894, kan thans worden aangeteekend dat over het dienstjaar 1895 de algemeene Indische rekening, tot vaststelling van welks slot eerlang een wetsontwerp wordt aangeboden, [1]) de volgende uitkomsten aanwijst:

Ontvangsten in Nederland	f 22 137 204,30	
Id. id. (uit het voordeelig saldo van den dienst 1887 overgebracht)	400 000,00	
Ontvangsten in Indië	108 705 683,39	
		f 131 242 887,69
Uitgaven in Nederland	f 25 322 822,71⁵	
„ „ Indië	114 136 177,05	
		139 458 999,76⁵
Nadeelig slot . . . f		8 216 112,07⁵

§ 2. *Landskassen in Indië en kasbeheer in Nederland.*

Buiten eenige maatregelen van geldelijken (deels ook van bezuinigenden) aard met betrekking tot het personeel der landskassen te Padang en Batavia (Indisch Staatsblad 1897 n°. 27 en 1898 n°. 153) en de definitieve regeling, waartoe blijkens Indisch Staatsblad 1898 n°. 39 besloten werd met betrekking tot het kasbeheer te Kotta Radja (Atjeh), waar tot dusver een afzonderlijke ontvanger nog slechts op tijdelijken voet was toegestaan (verg. het verslag van 1887, blz. 136), kwam in de organisatie van het kasbeheer in Indië overigens slechts deze wijziging dat, ter gelegenheid van de op blz. 57/58 hiervóór besproken nieuwe administratieve indeeling der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Indisch Staatsblad 1898 n°. 178), zoowel in de afdeeling Martapoera als in de afdeeling Sampit de (door den besturenden ambtenaar beheerde) landskas werd opgeheven.

Opgaven, aanwijzende den stand van de gezamenlijke landskassen op Java en Madura en van die in de buitenbezittingen bij het einde van elke maand van 1897, zijn opgenomen sub I van bijlage EE hierachter.

Van de op de Javasche Bank, krachtens haar octrooi, rustende verplichting tot kostelooze overmaking van gelden ten behoeve van den lande tusschen Batavia en hare agentschappen te Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser, en tusschen deze laatste vier plaatsen onderling, werd van gouvernementswege steeds gebruik gemaakt. Gedurende het op ult. Maart 1898 geëindigde boekjaar der Bank werd op die wijze voor 's lands dienst weder een totaal bedrag van ruim f 14 millioen overgemaakt.

Van de sedert Maart 1893 (Indisch Staatsblad n°. 94) voor houders van vendu-acceptatiën geopende gelegenheid om, daar waar geen kantoren van de Javasche Bank of van de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij gevestigd zijn, bij 's lands kas in het ressort van het betrokken vendukantoor tegen eene in te houden matige rente vervroegde uitbetaling van hunne vordering te erlangen, werd gedurende 1897 in niet mindere mate dan in het jaar te voren gebruik gemaakt. Aan disconto werd ingehouden f 30 058 of f 2941 meer dan in 1896. Over het voornemen om voor bedoelde disconteering, doch ten bate van de gouvernementspostspaarbank, door de landskassen ook te doen bezigen de door genoemde instelling gestorte fondsen, zie de vorige blz.

In het voor 1898 eerst op f $2\frac{1}{2}$ millioen, doch sedert einde Mei op f 5 millioen geraamde zoogenaamde Indische kas-tekort werd hoofdzakelijk voorzien door afgifte van wissels op het Departement van Koloniën, betaalbaar zes maanden na dato. Bij een drietal inschrijvingen, gehouden op 14 April, 5 Mei en 9 Juni 1898 (eene op 28 April gehouden inschrijving mislukte in verband met den gestelden limitekoers), werd een gezamenlijk bedrag gegund van f 3 513 596 Indisch Courant, tegen een gemiddelden koers van 101⁵⁷⁵ pct., zoodat in Nederlandsch Courant verschuldigd was f 3 568 952,48. Verdere opgaven omtrent deze wisselgunning bevat de reeds vermelde bijlage EE sub II. Overigens werden, ten deele ter voorziening in de gewone behoefte, in den loop van 1898 naar Indië uitgezonden, behalve verschillende partijen koperen pasmunt (zie lager afd. II van dit hoofdstuk), een bedrag van 6 ton aan zilveren standpenningen (f 500 000 aan guldens en f 100 000 aan halve guldens), zoomede eene som van f 1 millioen aan zilveren pasmunt (f 750 000 aan kwartguldens en f 250 000 aan een-tiende-guldens).

De rekening tusschen het Departement van Koloniën en dat van Financiën ter zake van de hier te lande gedane ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië wees ook in het thans te behandelen tijdvak (de opgaven op blz. 176 van 't vorig verslag liepen tot ult. Augustus 1897) voor eerstgemeld Departement steeds een nadeelig saldo aan, en wel op:

ult. September	1897	van	f	27 833 187	ult. Maart	1898	van	f	39 501 681
„ October	„	„		29 119 956	„ April	„	„		42 822 500
„ November	„	„		30 205 820	„ Mei	„	„		42 160 131
„ December	„	„		34 085 708	„ Juni	„	„		44 954 481
„ Januari	1898	„		35 268 342	„ Juli	„	„		25 678 753
„ Februari	„	„		39 491 214	„ Augustus	„	„		22 639 783

Tot het geven van voorschotten uit 's Rijks schatkist aan de Indische geldmiddelen werd voor 1898 machtiging verleend bij de wet van 31 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 276) tot een maximum van f 48 millioen. Over 1897 is voor rente der vlottende schuld betaald f 1 036 767,32.

In verband met het hooge bedrag der vlottende schuld is bij de wet van 9 Juni 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 142) machtiging verleend tot het aangaan van eene 3 pcts. staatsleening ten behoeve van Nederlandsch-Indië, waarvan het nominaal bedrag op f 57 815 000 is vastgesteld. De op die leening gestorte sommen hebben, behalve de bijbetaalde renten sedert 1 Juli 1898, tot ult. Augustus 1898 bedragen f 27 502 083, welk bedrag in de voormelde rekening met het Departement van Financiën ten voordeele van dat van Koloniën is gebracht.

§ 3. *Verkoop van producten.*

Veilingen. Terwijl over de op Java en te Padang gehouden koffieveilingen en over den verkoop van de Ombilien-kolen weder gegevens zullen worden aangetroffen respectievelijk in afd. I en II van hoofdstuk O van dit verslag, worden in deze paragraaf enkel eenige algemeene opgaven opgenomen betreffende de gouvernementsproducten-veilingen hier te lande. Die opgaven, welke ditmaal het jaar 1897 betreffen, zijn, als naar gewoonte, ontleend aan de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij. De door hare tusschenkomst hier te lande geveilde producten bestonden in 1897 uit 171 049 pikol Java-koffie, 157 354 pikol Banka-tin en 321 760 K.G. kinabast, en brachten bruto f 17 103 459 en netto f 16 011 246 op, welke sommen tot f 17 105 152 en f 16 012 905 stijgen, wanneer ook in aanmerking wordt genomen hetgeen door de Handelmaatschappij was te verantwoorden ter zake van te min uitgeleverde en vergoede producten. Aan onkosten, gerekend van de aflading in Indië, d.i. *zonder* de uitgaven vanwege de Indische Regeering ter zake van de producten gedaan (waaromtrent gegevens worden verstrekt in hoofdstuk O), drukte dus op de *in veiling* verkochte producten een bedrag van f 1 092 213. Gespecificeerde opgaven omtrent een en ander bevat bijlage FF.

Ingevolge de wet dd. 23 Juni 1893 (Nederlandsch Staatsblad n°. 113, Indisch Staatsblad n°. 219) moest de opzegging van de overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, betreffende hare bemoeiingen met de gouvernementsproducten, namens den Staat plaats hebben uiterlijk op 30 December 1897 wanneer zij niet vóór dien dag opnieuw door de wet was bekrachtigd. Nadat op 16 November 1897 dezerzijds aan dit wettelijk voorschrift voldaan was, is onder dagteekening van 13 April/23 Mei 1898 eene nieuwe overeenkomst tusschen den Minister van Koloniën, namens den Staat, en voormeld handelslichaam tot stand gekomen (zie de stukken der zitting 1897—1898 — 217). De duur is weder bepaald op vijf jaren (1900 t/m 1904), echter met dien verstande dat elke der partijen de bevoegdheid heeft om de overeenkomst met elk jaar te doen eindigen, mits de opzegging geschiede uiterlijk in de maand Januari van dat jaar. Tot waarborg van de volledige storting van de opbrengst der producten is bij art. 2 der overeenkomst eene voor de Maatschappij minder bezwarende, doch voor den Staat even voldoende regeling getroffen, waardoor de Maatschappij bij afloop van het bestaande contract ontheven wordt van het in pand laten van een kapitaal van f 5 000 000, welke verplichting niet meer geëvenredigd was aan de verminderde voordeelen, welke de bemoeiingen met de gouvernementsproducten haar opleverden.

Bevrachtingen. Behoudens de bevrachting van een drietal zeilschepen met 234 last koffie en 187 last tin, had het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch Indië herwaarts ge-

[1]) Dat betreffende de rekening over 1894 is aan de Staten-Generaal ingediend onder dagteekening van 20 November 1897 (Zitting 1897—1898 **114**).

durende 1897 weder plaats met stoomschepen van de maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd", op den voet van de met die maatschappijen voor het tijdvak 1 Juni 1895 t/m ult. Mei 1900 gesloten overeenkomsten. Het getal beladingen in bedoelde stoomschepen bedroeg in 't geheel 67, waarmede werden verscheept 7949 last koffie, 3838 last tin en 311 last kinabast Voor gedetailleerde opgaven omtrent een en ander zij verwezen naar bijlage GG.

Assurantiën. Van de in 1897 door de Nederlandsche Handelmaatschappij geldelijk verantwoorde producten (verg. de reeds aangehaalde bijlage FF) was niets tegen zeeschade verzekerd geweest, zoodat de geheele waarde, welke, berekend naar den maatstaf waarvoor de assurantiën zouden zijn gesloten geworden, eene som vertegenwoordigde van f 17 689 551, voor gouvernements-risico is gebleven (in stoomschepen f 17 537 573 en in zeilschepen f 151 978). Daarop werd eene schade geleden van f 2229,70 (op ladingen in stoomschepen).

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. Verpachte middelen.

Opiumpacht.

Java. In de 16 gewesten van Java — gezamenlijk uitmakende 15 pachtpercee1en (de gewesten Batavia en Krawang vormen met de Lampongsche Districten één perceel) — waar het uitsluitend recht tot verkoop van opium in het klein nog aan pachters wordt afgestaan [1], vielen tegen het einde van 1897, wegens het afloopen van den driejarigen pachttermijn, nieuwe verpachtingen te houden en wel weder voor één jaar (1898) en voor drie jaren (1898 t/m 1900). Overal, uitgenomen in het pachtperceel Soerabaija, waar, ook bij de 1ste en 2de herverpachting, voor den driejarigen termijn geen enkel bod inkwam, en in het pachtperceel Kediri, waar ten slotte een onderhandsch bod voor den eenjarigen termijn het aannemelijkst werd geoordeeld, werd het middel voor drie jaren afgestaan, hetzij reeds bij de eerste opveiling, hetzij bij tweede of derde verpachting (welke herverpachtingen in sommige gevallen bij inschrijving werden gehouden), hetzij ten slotte bij onderhandsche gunning, zooals een en ander voor elk pachtperceel in het bijzonder is aangegeven sub III van bijlage HH hierachter. Ook waar driejarige gunning plaats heeft gehad, is het Gouvernement vrij om binnen dien termijn, mits niet vroeger dan met 1 Januari 1899, tot invoering van de regie over te gaan (zie de pachtvoorwaarden in Indisch Staatsblad 1897 n°. 195). Ten einde moeielijkheden af te snijden voor het geval tijdens den nieuwen pachttermijn, tengevolge van de in overweging zijnde reorganisatie van het binnenlandsch bestuur op Java, enkele minder belangrijke residentiën bij een aangrenzend gewest mochten worden ingesmolten, werd bij de pachtvoorwaarden bepaald dat de verpachting zou plaats hebben voor het *tegenwoordig* gebied der gewesten. Voorts werd voor twee pachtperceelen eene vermeerdering van het aantal kitten (verkoopplaatsen) toegestaan, ten gevolge waarvan er gedurende den nieuwen pachttermijn in de residentie Batavia 24 zullen mogen zijn (2 meer op de gewestelijke hoofdplaats) en in de residentie Soerabaija 57 (4 meer in de afdeeling Soerabaija en 5 meer de afdeeling Modjokerto).

Daar in sommige gewesten de ondervinding geleerd had dat de uit 's lands voorraad voor de pachters verkrijgbaar gestelde hoeveelheden (ruw) opium tot dusver hooger waren bepaald dan voor de behoefte noodig was, werden wijders de verstrekbare maxima, welke in de 15 perceelen laatstelijk gezamenlijk 159 360 katti 's jaars bedragen hadden, voor 8 perceelen (gewesten), met namen Tagal, Pekalongan, Samarang, Rembang, Soerabaija, Kadoe, Soerakarta en Madioen, van 109 800 tot 89 700 katti verlaagd, zoodat, met de 49 560 katti voor de overige 7 perceelen als maxima toegestaan gebleven, gedurende den nieuwen pachttermijn in 't geheel verstrekbaar zal zijn 139 260 katti per jaar of 20 100 katti minder per jaar dan gedurende den afgeloopen pachttermijn.

Slechts in 4 van de 8 perceelen, waar de maxima verminderd waren, daalden de voor den nieuwen termijn bedongen pachtsommen en wel in Soerabaija, Tagal en Pekalongan, waar bovendien de pachters gezegd werden over den afgeloopen termijn geen goede zaken te hebben gemaakt, met f 186 000, f 36 120 en f 48 084, en in Rembang met f 60 000 (gezamenlijk dus met f 330 204) per jaar, waartegenover echter stond eene hoogere opbrengst der pacht in de 4 andere perceelen (Samarang, Kadoe, Soerakarta en Madioen) met gezamenlijk f 132 600 's jaars. En in de 7 perceelen, waar de maxima onveranderd waren gebleven, werd in het gewest (perceel) Cheribon dezelfde pachtsom als voor den afgeloopen termijn verkregen, leverden voor 4 perceelen de nieuwe pachtsommen een nadeelig verschil per jaar op van gezamenlijk f 417 000 (hiervan voor Japara en Kediri alleen respectievelijk f 156 000 en f 195 000), doch kon voor de 2 andere (Banjoemas en Djokjokarta) een voordeelig verschil van te zamen f 28 920 per jaar worden behaald. Wat de bedoelde nadeelige verschillen voor Japara en Kediri betreft, geldt als verklaring dat in eerstgemeld gewest de pachtsom voor 1895 t/m 1897 door vijandige concurrentie bijzonder hoog was opgedreven geweest, en dat in Kediri ditmaal samenspanning of uitkoop van gegadigden scheen te hebben plaats gehad, daar alleen de bestaande kongsi er aan het woord was. Wel werd door anderen bij de herverpachting, die bij inschrijving plaats had, meer ingeschreven, maar die aanbiedingen bleken niet ernstig, want toen met hen, nadat hunne biljetten wegens gebreken in den vorm ongeldig waren verklaard, getracht werd nader te onderhandelen over onderhandschen afstand, trokken zij zich onder allerlei voorwendsels terug. De nieuwe pachtsommen kwamen in totaal te staan op f 9 910 716 's jaars, zijnde f 585 684 minder dan over elk der jaren 1895 t/m 1897 verkregen was, voor welken termijn de opiumverpachtingen trouwens zeer gunstig waren uitgevallen, zoodat dan ook, vergeleken met de pachtsommen over 1894, het nadeelig verschil der jongste verpachtingen slechts bedraagt f 103 884. Omgeslagen over de verstrekbare hoogste hoeveelheden kwam de pachtsom voor alle pachtperceelen dooreen neer op f 71,17 per katti, tegen f 67,12 onder de werking der afgeloopen pachtcontracten, toen trouwens — zooals gezegd — die maxima 20 100 katti per jaar hooger waren gesteld geweest. Voor elk pachtperceel in het bijzonder liep, volgens de uitkomsten der nieuwe verpachtingen, dit gemiddelde uiteen tusschen f 40,01 (pachtperceel Rembang) en f 107,79 (pachtperceel Batavia-Krawang-Lampongsche Districten), terwijl die uitersten volgens de over 1895 t/m 1897 verschuldigd geweest zijnde pachtsommen nog meer uiteenliepen, namelijk tusschen f 38,00[?] (mede wat Rembang betreft) en f 117,54 (Kediri).

Over 't geheel genomen, betrokken de pachters steeds minder opium uit 's lands voorraad. De verstrekkingen toch, welke in dezelfde 15 pachtperceelen gedurende de vijf eenjarige pachttermijnen 1890 t/m 1894 afgewisseld hadden tusschen 106 188 katti als hoogste cijfer in 1891 en 94 248 katti als laagste cijfer in 1892 (zijnde respectievelijk 67.91 en 60.27 pct. van de toegestane maxima, in elk dier beide jaren bedragen hebbende 156 360 katti), en die gedurende de eerste twee jaren van den driejarigen pachttermijn 1895 t/m 1897, bij eene verkrijgbare hoeveelheid van ten hoogste 159 360 katti, achtereenvolgens bedragen hadden 96 481 en 82 367 katti (60.54 en 51.69 pct.), gingen in 1897 verder terug tot 78 233 katti (49.09 pct.). In Cheribon waren in de jaren 1896 en 1897 de verstrekte hoeveelheden gelijk; in de pachtperceelen Batavia c. a., Tagal, Bagelen, Kadoe en Djokjokarta namen de pachters gedurende 1897 meer opium (gezamenlijk 1000 katti meer), doch in alle andere perceelen werd door hen minder aangevraagd dan in 1896 (gezamenlijk 5134 katti minder) Brengt men in mindering het door de pachters na afloop van den pachttermijn aan den lande teruggeleverd opium, dan blijkt het verbruik van wettig opium in de besproken 15 pachtperceelen gemiddeld per jaar te hebben bedragen gedurende de jaren 1890 t/m 1894 94 708 en gedurende 1895 t/m 1897 84 386 katti.

Hoe de aanvragen der pachters over 1896 en over 1897 voor elk perceel uiteenliepen, kan blijken uit bijlage HH hierachter, afzonderlijk voor Levantsch en voor Bengaalsch opium. Tevens is in dat overzicht voor elk perceel de opbrengst der pacht zoo aan pachtsom als aan winst op den verstrekkingsprijs berekend. Daar de pachters voor elke hun uit 's lands voorraad verstrekte katti opium f 30 als inkoopsprijs hebben te betalen, en het in 1897 verstrekte opium aan het Gouvernement gemiddeld per katti voor de Levantsche soort op f 7,40 en voor de Bengaalsche op f 9,80 kwam te staan, beliep derhalve de winst op den verstrekkingsprijs respectievelijk f 22,60 en f 20,20 per katti, of in 't geheel — daar van eerstgenoemde soort p. m. 35 078 en van de andere ruim 43 155 katti werd verstrekt — f 1 664 503.

[1]) De gewesten Bantam en Preanger Regentschappen maken in hun geheel verboden kringen uit, en in de gewesten Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, zoomede Madura, is reeds de opiumregie in werking.

Voorts vindt men in datzelfde overzicht, als naar gewoonte, berekend in welke mate boven den inkoopsprijs van f 30 de pachtsom drukte op elke door de pachters uit 's lands voorraad ontvangen katti ruw opium (ook de vorenstaande opgaven hebben alle betrekking op ruw opium), waarbij tevens vermeld is — doch dit volgens de niet wel te controleeren opgaven der pachters — hoeveel, tegenover dit kostende, voor hen zou hebben gestaan aan opbrengst per katti. Eindelijk vindt men in de besproken bijlage ook opgegeven de prijzen per thail ($^1/_{16}$ katti) en per matta ($^1/_{100}$ thail) — voor zoover het bestuur zich daaromtrent op de hoogte kon stellen — tegen welke de pachters het *bereid* opium sleten. Afgaande op de opgaven, door de pachters geleverd, zou door hen in 1897 van het hun uit 's lands voorraad verstrekt opium zijn gesleten, in *bereiden* staat, 843 517 thail (52 720 katti), zijnde 37 291 thail of 4.4 pct. minder dan als debiet over 1896 was opgegeven.

Opgaven betreffende de in 1896 en 1897 op Java gedane aanhalingen van opium, zoowel in het pachtgebied als in de verboden kringen, zijn voor elk der betrokken 18 gewesten opgenomen sub II van meerbedoelde bijlage HH. Bij vergelijking van die statistiek met de cijfers over de jaren 1891 t/m 1895, blijkt dat in de evenbedoelde 18 gewesten het aantal aanhalingen over het algemeen steeds afnemende was[1]), doch dat de hoeveelheden, waartoe de aanhalingen van 1896 en 1897 betrekking hadden, belangrijk grooter waren dan bijv. in een der jaren 1892 t/m 1895 (achtereenvolgens — alles berekend naar het gewicht in ruwen staat — 492, 367, 420 en 548 katti). In 1896 toch werd in de besproken 18 gewesten de hand gelegd op niet minder dan ruim 3800 katti (het bereid opium herleid naar het gewicht in ruwen staat), hoofdzakelijk doordien toen meer dan eens belangrijke partijen waren aangehaald, o. a. in één geval niet minder dan 1158 katti bereid opium, in voormelde opgaaf van 3800 katti tellende voor meer dan 2300 katti. In 1897 was het totaal p. m. 1390 katti. Dat in 1897 zoo belangrijk veel meer opium werd aangehaald dan in een der jaren 1892 t/m 1895 was grootendeels het gevolg van eenige met elkaar verband houdende belangrijke aanhalingen, in het begin van 1897 ter reede en aan de kust van Batavia gedaan, waarop reeds in 't vorig verslag (blz. 178) werd gedoeld, en welke gezamenlijk over meer dan 600 katti ruw opium liepen.

Ter zake van bedoelde aanhalingen in Batavia wordt thans nog het volgende bericht. Het vermoeden dat de smokkelwaar voor rekening van den Bataviaschen pachter zou zijn aangevoerd, vond steun toen bij een onderzoek in het bewaar- tevens bereidingslokaal der pacht, na opneming van de boeken, bleek dat eene belangrijke hoeveelheid opium, niet afkomstig uit 's lands voorraad, verwerkt moest zijn geworden. Bij die gelegenheid werd tevens beslag gelegd op eene in dat gebouw verborgen partij van ongeveer 50 katti ruw opium. De ingestelde strafvervolging leidde tot veroordeeling van den pachter, die zich echter door de vlucht aan de hem opgelegde straf wist te onttrekken. Van de verdere aanhalingen, in 1897 in de residentie Batavia gedaan, verdienen nog vermelding: eene van 30 thail aan boord van het van Singapore komend stoomschip *Godavery*, op aanwijzing van den gezagvoerder van dien bodem; eene van ruim 5 katti ruw opium, achterhaald op enkele eilandjes in de nabijheid der kust; eene van ruim 3 katti bereid opium, verpakt in darmen, gevonden in de uitgeholde wanden van eene onafgehaalde kist passagiersgoed, afkomstig van een van Singapore komend vaartuig; eene van bijna 5 katti bereid opium (mede in darmen verpakt), aangetroffen bij visitatie aan den lijve van een Chinees, en eindelijk eene aanhaling van circa $1^1/_2$ pikol opium, op aanwijzing van een spion gevonden in de strandbosschen van het gewest.

Omtrent het smokkelen van opium van Singapore werden ook in 1897 van ons consulaat-generaal aldaar meermalen berichten ontvangen. Meestentijds evenwel mochten die mededeelingen niet tot aanhaling leiden, hetzij dat de spionnenberichten onjuist waren, hetzij dat de smokkelaars aan de aandacht der recherchevaartuigen wisten te ontsnappen. In één geval gaf dergelijk bericht aanleiding dat te Samarang de hand werd gelegd op eene per stoomschip *Penang* aangebrachte partij van 106 katti ruw opium, verpakt in imitatieleder en verder verborgen in eenige met trassi gevulde zakken, volgens het adres bestemd voor eene Chineesche firma, welke onder hare leden o. a. telde den opiumpachter van Samarang, tevens pachter van eenige andere perceelen op Java. Door de ingestelde onderzoekingen bleek met groote waarschijnlijkheid, dat eene aan bedoelden pachter vijandige kongsi te Singapore bij de afzending eenige zakken met trassi had doen verwisselen voor andere, waarin de sluikwaar was verborgen. Daarbij schijnt de bedoeling te hebben voorgezeten den opiumpachter een strik te spannen en hem, bij ontdekking van de smokkelwaar, in discrediet te brengen op het oogenblik dat hij opnieuw voor de pacht van verschillende perceelen in aanmerking kwam. Een Chineesch bediende van de afzenders te Singapore, die, op denzelfden dag dat de *Penang* vertrok, verdween, met medeneming van eene aan zijne principalen toebehoorende geldsom, doch later weder gevat en verhoord is geworden, bekende in deze zaak de hand te hebben gehad, daartoe omgekocht door een der hoofden van de vorenbedoelde vijandige kongsi.

Verschillende belangrijke aanhalingen van bereid opium kwamen voor in Soerabaija, namelijk op de hoofdplaats: 2 (van respectievelijk ruim 111 en ruim 28 katti) ter reede, en verder onderscheidene bij huiszoeking, terwijl in de stranddessa Loempoer der afdeeling Grissee, ten huize van een hadji, de hand werd gelegd op eenige blikken doozen met 29 thail bereid opium. De vervolging, tegen de overtreders ingesteld, had voor allen veroordeeling ten gevolge, uitgenomen wat betreft de aanhaling van 111 katti, in welke zaak vrijspraak volgde wegens gebrek aan bewijs.

In Bagelen, waar in 1897 het getal aanhalingen 157 bedroeg, tegen 226 in 1896, zou volgens den resident de sluikhandel veel zijn afgenomen door het overlijden in 1897 van een der grootste opiumsmokkelaars aldaar. Uit Kadoe wordt bericht, dat in 1896 door spionnen uit de afdeeling Temanggoeng bij een Chinees van Banjoemas voor f 550 eene hoeveelheid van 100 thail opium was ingekocht. Bedoelde Chinees werd door den landraad veroordeeld, doch in hooger beroep vrijgesproken. Tijdens de preventieve hechtenis van dien Chinees en de berechting der zaak werd eene belangrijke stijging van debietprijzen in genoemde afdeeling opgemerkt.

In Japara werden op een inlandsch kerkhof in de afdeeling Joana eenige aarden potten en blikjes aangetroffen, bevattende 59 katti bereid opium. Hoewel de verdenking viel op eenige gegoede Chineezen te Joana, ontbraken voldoende bewijzen om eene strafvervolging in te stellen. Uit Lassem (Rembang) wordt nog gewag gemaakt van eene aanhaling van p. m. 40 thail gesmokkeld opium bij een Javaan, die er mede langs den grooten weg ging, en uit Banjoewangi (Bezoeki) van eene aanhaling van 88 thail, in welk laatste geval niet alleen de vervoerder, maar ook de eigenaar, een hadji van Djembrana, in handen van de politie viel.

In de zoogenaamde verboden kringen werden in 1897 298 aanhalingen gedaan, namelijk in de residentiën Bantam en Preanger Regentschappen, die in haar geheel voor het opium gesloten zijn, 18 en 63; in de verboden kringen van Krawang, Cheribon, Banjoemas en Bagelen respectievelijk 40, 1, 41 en 129, en in die van Batavia, Tagal en Pekalongan, waar, evenals in Soerabaija, slechts in enkele gedeelten bezit, vervoer en verkoop van opium verboden zijn, respectievelijk 3, 2 en 1, terwijl in den verboden kring van Soerabaija (alleen de afdeeling Bawean) geen enkele aanhaling plaats vond. De meeste der bedoelde 298 opium-overtredingen betroffen kleine hoeveelheden bereid opium. De grootste aanhalingen in de verboden kringen liepen over 12 en 7 katti, welke partijen in het bezit waren bevonden respectievelijk van een Chinees in de afdeeling Anjer (Bantam) en van twee inlanders in de afdeeling Tassikmalaija (Preanger Regentschappen). De spoorwegverbinding vergemakkelijkt den invoer van opium in laatstgenoemd gewest, welke invoer, aangezien de Soendanees, op enkele uitzonderingen na, niet schuift, voornamelijk ten behoeve van de Chineesche ingezetenen moet geschieden.

In de gedurende 1897 voorgekomen opium-overtredingen bestonden de beklaagden uit inlanders en Chineezen.

Opnieuw had eenige uitbreiding plaats van het personeel der speciale opiumpolitie te land, dat ook zooveel mogelijk voor gewone politiediensten wordt aangewend. In Japara werd zij namelijk versterkt met 14 oppassers, in Banjoemas met 6 mantri's en 12 oppassers, en ten behoeve van de tot de verboden kringen in Krawang behoorende Pamanoekan- en Tjiassemlanden met 4 oppassers; voorts in Samarang met 1 vrouwelijke politiebediende, wier taak is de lijfsvisitatie van vrouwelijke verdachten. Door deze maatregelen konden de ter beschikking van de residenten

[1]) In 1891 beliep het aantal aanhalingen in de besproken gewesten 2608, in 1892 2312, in 1893 1630, in 1894 1631, in 1895 1903, in 1896 (verbeterde opgaaf) 1557 en in 1897 1105.

gestelde voor wisselvallige uitgaven bestemde fondsen der opiumpolitie weder eenige vermindering ondergaan. In Djokjokarta werd een tot tegengang van den sluikhandel in opium tijdelijk in dienst genomen Europeesche beambte buiten dienst gesteld, doch den resident, boven de reeds aanwezige 4 mantri's-politie, de beschikking gegeven over ten hoogste nog 3 zoodanige mantri's, ieder met 2 oppassers onder zich.

Nu bij gelegenheid van de organisatie der opiumregie als vaste dienst (zie lager) de hoofdinspecteur voor de opium-aangelegenheden, aan wiens betrekking tevens verbonden was de leiding van de opiumpolitie ter zee, den titel heeft gekregen van hoofdambtenaar, chef van den dienst der opiumregie, is tegelijkertijd (Indisch Staatsblad 1898 n°. 77) het noodige bepaald om die leiding voortaan een onderdeel van de nieuwe betrekking te doen uitmaken.

De vier voor de opium-recherche ter zee aangewezen stoomschepen waren, voor zoover zij niet voor onderhoud en herstel moesten dokken, het geheele jaar door in de vaart en werden gebezigd voor het doen van verschillende kruistochten en het convoyeeren van verdachte schepen en wangkangs. De *Wachter* was bijna voortdurend belast met het begeleiden van wangkangs, welke van Bali naar Soerabaija vertrokken, en van welke vermoed wordt — zooals uit een paar gedane aanhalingen bleek, met grond — dat zij wel eens clandestien opium medevoeren. Op de reede van Soerabaija werden die wangkangs aan de bewaking der recherche of havenpolitie overgegeven. De *Argus*, de *Cycloop* en de *Tagal* deden, als in vorige jaren, verschillende kruistochten, ook op de Zuid-, doch vooral op de Noordkust van Java. Deze stoomschepen beantwoordden in zoover aan hunne bestemming, dat er voorgoed een einde schijnt gemaakt aan het bedrijf der zoogenaamde drijvende opiumwinkels, waaromtrent in de laatste jaren niets meer vernomen werd, en dat ook het afgeven van opium door voorbijvarende schepen aan van den wal tegemoet gezonden kleine vaartuigen belangrijk belemmerd, zoo niet geheel voorkomen wordt.

Het kruisen op van Singapore gesignaleerde, opzettelijk tot smokkelen uitgeruste zeilvaartuigen, die hunne lading op afgelegen punten van de kust aan den wal zouden brengen, leverde geen bepaald resultaat op, doch het valt niet te ontkennen dat het uitgeoefende toezicht dergelijke operaties bemoeilijkt. Door de politie te land werd eenmaal de komst van een gesignaleerd vaartuig waargenomen.

De kustbewaking door middel van inlandsche zeilvaartuigen, welke maatregel voor zooveel het Rembangsche kustgebied betreft in November 1896 een einde heeft genomen, tegen versterking van de politie te land, werd ook in 1897 niet nagelaten, zonder dat daarvan echter veel nut werd ondervonden. Een dier vaartuigen ging intusschen verloren en verscheidene moesten als onbruikbaar buiten dienst gesteld worden. Voor de bekruising van Straat Bali en de Oostkust van Bezoeki hoopte men eerlang te kunnen beschikken over een bij het marine-etablissement te Soerabaija in aanbouw genomen stoomvaartuig met zeilvermogen, dat echter, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, de werf nog niet had kunnen verlaten. De uitvoer van opium van Singapore naar Bali en Makasser blijft steeds belangrijk, en de daaromtrent van ons consulaat-generaal ontvangen opgaven, ontleend aan verklaringen der afschepers, aanwijzende over 1897 een totaal van respectievelijk 1046 en 609 kisten, stemden vrij wel overeen met de onzerzijds gehouden aanteekeningen betreffende de ontscheepte partijen, welke bleken te hebben bedragen op Bali 1035 en te Makasser 580 kisten.

Uitgenomen wat de perceelen Batavia c. a., Tagal en Pekalongan betreft, ter zake waarvan bij het einde van 1897 *over dat jaar*, met inbegrip van beloopen boeten en gerechtskosten, nog bleef in te vorderen respectievelijk f 100 048, f 3752,36 en f 75 086, had de afbetaling door de pachters van het door hen aan den lande verschuldigde in 1897 geregeld plaats. Het debet ter zake van de pacht in Batavia c. a. betrof de maand Januari en voor de aanzuivering daarvan was, zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 179) werd aangeteekend, uitstel verleend tot ult. Januari 1898. Na het tot stand komen van deze regeling werd met de opiumpacht te Batavia geen verdere moeielijkheid ondervonden, ook niet nadat de pachter (die, zooals hiervóór is gemeld, ter zake van opiumdelict veroordeeld was) zich verwijderd had. Van toen af toch werden de pachtpenningen behoorlijk voldaan door de beheerders der pacht. Van den bovenbedoelden achterstand, ad f 100 048, werd echter op ult. Januari 1898 slechts f 40 000 aangezuiverd; voor het restant werd uitstel verleend tot uiterlijk ult. Juli 1898 nadat zich voor de afbetaling binnen dien termijn van de nog verschuldigde f 56 200 aan pachtpenningen (echter niet voor de beloopen boete ad f 3848), behalve de contractueele borgen, nog twee gegoede Chineezen borg hadden gesteld. Voor Tagal werd medio December 1897 de pachtovereenkomst ontbonden, in verband met de omstandigheid dat de pachter nalatig was gebleven in de aanzuivering van het verschuldigde over November. Nog in December echter werd die achterstand, evenals het verschuldigde over de eerste helft van December, door de borgen voldaan, aan één van wie voor de nog overige 16 dagen van het jaar de pacht *ondershands* werd afgestaan tegen f 500 per dag, een maatregel, gehomologeerd bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 301. Daar de pachtsom volgens het ontbonden contract, berekend per halve maand, f 11 505 beliep, leverde dit dus een nadeelig verschil op van f 3505, voor welk bedrag de gewezen pachter en zijne borgen aansprakelijk bleven. Dit bedrag was op ult. 1897 nog niet voldaan; ook was toen nog niet betaald het in December verstrekt opium, doch het te dier zake verschuldigde kon, op f 247,36 na, verrekend worden met den inleveringsprijs van het bij het einde der pacht overgehouden opium. De achterstand op de pacht van Tagal over 1897 beliep derhalve, zooals boven is opgegeven, niet meer dan f 3752,36. Het achterstallige ter zake van diezelfde pacht over 1896, ad f 14 500 (z. e vorig verslag blz. 179), werd in Januari 1898 voldaan. Van de ontbinding (op 17 April 1897) der pachtovereenkomst betreffende Pekalongan en van den overgang der pacht in nieuwe handen, eerst op voorloopigen voet (tot ult. Mei) tegen f 17 000 's maands of f 4120 's maands minder dan de oorspronkelijke pachtsom, en vervolgens van 1 Juni tot 31 December, na nieuwe verpachting, tegen f 18 500 's maands, werd mede reeds in 't vorig verslag melding gemaakt. De afgetreden oorspronkelijke pachter en zijne beide borgen waren inmiddels in staat van faillissement geraakt. De vordering van het Gouvernement op hunne bij de wees- en boedelkamer te Samarang in beheer zijnde boedels bedraagt, zooals hiervóór is vermeld, f 75 086, grootendeels wegens verschil tusschen de oorspronkelijke pachtsom en de later bedongene en verder wegens achterstallige pachtpenningen, boete en gerechtskosten. Hoeveel uit de failliete boedels aan den lande zal kunnen worden uitgekeerd, was, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor deze paragraaf, nog niet bekend. Een der borgen liet het aanbod doen om, tegen betaling ineens van f 15 000, van alle aansprakelijkheid ter zake van de door de ontbonden pachtkongsi nog aan den lande verschuldigde gelden te worden ontheven, maar het werd niet in 's lands belang geacht aan dit aanbod gevolg te geven.

In mindering van den lande nog aankomende vorderingen ter zake van de opiumpacht over de jaren 1896 en vroeger betreffende pachtperceelen op Java en Madura werd gedurende 1897 geïnd f 25 369,56, zooals nader gespecificeerd wordt opgegeven in bijlage HH sub V, bevattende eene volledige lijst van de op ult. 1897 bestaande schulden in zake opiumpacht, voor zooveel zij niet reeds verjaard of voor rekening van den lande afgeschreven waren.

Buitenbezittingen. De voor 1898 of voor 1898 t/m 1900 in 't laatst van 1897 gehouden verpachtingen van het opiummiddel in de vier gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar hetzelfde pachtstelsel werkt als op Java, geschiedden op den voet der bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 196 vastgestelde voorwaarden, welke in hoofdzaak gelijk waren aan die voor den toen afgeloopen drie- of éénjarigen termijn, behoudens dat de pacht zoowel in eerstgenoemd gewest als in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, in verband met in overweging genomen wijzigingen in de administratieve indeeling dier gewesten, niet meer in 3, maar in 2 perceelen werd aangeboden, en dat ter Sumatra's Westkust het aantal toegestane verkoopplaatsen van 34 tot 31 werd teruggebracht, door opheffing van 2 in de Padangsche Benedenlanden en 1 in de Padangsche Bovenlanden.

Ter Sumatra's Westkust werd bij herverpachting geboden f 162 000 voor den eenjarigen termijn en f 177 312 's jaars voor den driejarigen termijn, welke sommen wel is waar hooger waren dan die bij de eerste verpachting verkregen, maar toch aanmerkelijk lager dan de pachtsom over 1895 t/m 1897 bedroeg, ad f 273 000 's jaars. Onder deze omstandigheden werd besloten tot gunning slechts voor één jaar, in de verwachting dat de gevolgen van de met betrekking tot de pacht over den afloopenden termijn ondervonden moeielijkheden (zie vorig verslag, blz. 180)

bij eene volgende verpachting zouden hebben uitgewerkt. In Benkoelen en Palembang werd ook nu weder de pacht voor drie jaren afgestaan, in laatstgemeld gewest tegen de bestaande pachtsom van f 79 200 's jaars, in Benkoelen (bij herverpachting) tegen f 24 621 's jaars of f 621 meer dan de bestaande pachtsom, terwijl in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo weder toewijzing voor één jaar plaats had, en wel tegen f 16 296, of f 264 minder dan voor 1897 bedongen was.

Gedurende den afgeloopen driejarigen pachttermijn 1895 t/m 1897 werd door de pachters uit 's lands voorraad ontvangen, over de drie jaren gezamenlijk, ter Sumatra's Westkust 16 652, in Benkoelen 1516 en in Palembang 6145 katti, doch van die hoeveelheden werd op ult. 1897 door hen overgehouden en aan den lande teruggeleverd respectievelijk p. m. 1104, 2 en 386 katti, zoodat, na aftrek van deze partijen, het werkelijk verbruikte aan opium uit 's lands voorraad, gemiddeld per jaar, was te stellen: voor Sumatra's Westkust op p. m. 5183, voor Benkoelen op 504 en voor Palembang op 1920 katti (zijnde respectievelijk 45.62, 93.33 en 71.11 pct. van de hoeveelheden waarop de pachters recht hadden), terwijl over de voorafgegane (eenjarige) pachttermijnen 1892, 1893 en 1894 deze gemiddelden, d. i. mede na aftrek van het teruggeleverde, hadden bedragen 7440, 530 en 2209 katti (respectievelijk 65.49, 82.86 en 81.81 pct. van de toegestane maxima). Het verbruik van wettig opium was derhalve in al de drie gewesten gedurende 1895 t/m 1897 geringer geweest dan in 1892 t/m 1894. De cijfers jaar voor jaar kunnen blijken sub IV van bijlage HH. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar in het besproken zesjarig tijdvak de pacht geregeld telkens voor niet langer dan een jaar was afgestaan, beliep het werkelijk verbruik van opium uit 's lands voorraad over 1892 t/m 1894 achtereenvolgens 424, 423 en 252, en over 1895 t/m 1897 achtereenvolgens 343, 339 en 322 katti, zijnde in eerstgemelde drie jaren 88.33, 50.35 en 30 pct., en in de drie latere 40.83, 40.35 en 38.33 pct. van de toegestane maxima (voor 1892 480, doch voor elk der latere jaren 840 katti).

In voormelde bijlage HH vindt men ook opgegeven de prijzen, waartegen de pachters in genoemde vier gewesten het opium sleten, zoomede de winst door het Gouvernement op den verstrekkingsprijs behaald.

De aanhalingen van opium waren er in 1897 van weinig beteekenis. In Benkoelen vond geen enkele aanhaling plaats. Vermoed wordt, dat uit de afdeeling Ommelanden van Benkoelen sluik-opium zijn weg vindt naar de Palembangsche bovenlanden, doch bij gebrek aan betrouwbare spionnen valt het moeielijk de vervoerders op heeterdaad te betrappen. In de drie overige der hier besproken gewesten werden 41 opium-overtredingen geconstateerd, namelijk 16 ter Sumatra's Westkust, 16 in Palembang en 9 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In 't geheel werden daarbij slechts aangehaald (bereid opium herleid naar het gewicht in ruwen staat) 7 katti en 10 thail, dus zeer aanzienlijk minder dan in vorige jaren (56 katti in 1896 en 216 katti en 11 thail in 1895). Van de te Padang gedane aanhalingen betrof er een eene bij een Chinees gevonden flesch opiumpillen en eene andere 12 fleschen zoutzure morphine.

De pachtpenningen (pachtsom en koopprijs van opium) werden gedurende 1897 geregeld voldaan, behoudens hetgeen reeds in 't vorig verslag (blz. 180) is medegedeeld ten aanzien van het verschuldigde over Januari ter zake van de pacht ter Sumatra's Westkust. De t. a. p. vermelde regeling heeft aan de verwachting beantwoord, vermits na genoemde maand geene wanbetalingen meer voorkwamen en op de achterstanden over 1896 en Januari 1897 wordt afbetaald, zooals overeengekomen is. Dientengevolge werd in 1897 in mindering ontvangen f 75 325,19 en bleef op ult. 1897 nog in te vorderen f 12 213. De achterstanden over 1884 t/m 1886 wegens de pachten ter Sumatra's Westkust en in Palembang, op ult. 1896 bedragen hebbende f 224 343,68[5] en f 119 453,18, verminderden gedurende 1897, voor zooveel de netto opbrengst der executoriale verkoopingen reeds bij 's lands kas waren overgebracht, tot f 211 049,43[5] en f 118 919,82[5].

Brachten de in de besproken vier gewesten gehouden nieuwe verpachtingen een nadeelig verschil aan pachtsommen teweeg met die over 1897 verschuldigd, van ten slotte f 110 643 's jaars, slechts voor een bedrag van f 17 448 werd dit goedgemaakt door de verkregen uitkomsten bij de nieuwe verpachtingen in die gedeelten der overige buitenbezittingen, waar de pachttermijn mede met ult. 1897 kwam te eindigen, namelijk in de gewesten Billiton en Timor, zoomede, wat de afdeelingen Groot-Atjeh en Minahassa betreft, in Atjeh en Menado. In bedoelde vier pachtgebieden werd het opiummiddel afgestaan respectievelijk tegen f 180 000 's jaars (voor drie jaren), f 3012 (voor 1898 alleen), f 282 000 's jaars (voor drie jaren) en f 10 992 (voor 1898 alleen); de beide laatstgenoemde sommen werden verkregen bij herverpachting, nadat bij de eerste verpachting het hoogste bod bedragen had f 234 600 per jaar (voor drie jaren) en f 7200 (voor 1898 alleen). Voor Timor en de Minahassa leverden de nieuwe pachtsommen geen belangrijk verschil op met die volgens de afloopende contracten, maar wel was dit het geval met betrekking tot de pacht in Billiton, die thans f 24 000 's jaars minder, en met betrekking tot die in Groot-Atjeh, welke thans f 42 000 's jaars meer opbracht. Voor al de gewesten der buitenbezittingen gezamenlijk is ten gevolge van een en ander wegens het opiummiddel aan pachtsommen voor 1898 te rekenen op f 3 654 128 of f 93 195 minder dan voor 1897 (verg. de gewestelijke specificatie in bijlage HH hierachter).

In de gewesten der buitenbezittingen, buiten de vier waarover hiervóór in de eerste plaats is gehandeld, werd gedurende 1897 met betrekking tot de aanzuivering van het verschuldigde ter zake van de opiumpacht alleen moeielijkheid ondervonden wat betreft de pacht in de residentie Riouw en onderhoorigheden. Tot en met Augustus 1897 voldeden de belanghebbenden bij deze pacht behoorlijk aan hunne verplichtingen, in zooverre dat de verschuldigde pachtsom, c. q. met de daarop gevallen boete, telkens betaald werd vóór het tijdstip dat tot eenigen bijzonderen maatregel mocht worden overgegaan. Pachter was dezelfde Chinees, wien ook de pacht van Batavia c. a. voor 1895 t/m 1897 was afgestaan. Hij had evenwel met de exploitatie der Riouw-pacht weinig bemoeienis; feitelijk was zij in handen van andere Chineezen. Verschillende omstandigheden, waaronder faillissement van een der borgen (Mei 1897), deden voorzien dat moeielijkheden niet zouden uitblijven. Inderdaad bleef de pachter nalatig in de betaling der pachtsom over September, waarna zoo spoedig mogelijk — op 16 October — tot ontbinding werd overgegaan zoowel van de overeenkomst betreffende de opiumpacht als van die betreffende de zich in dezelfde handen bevindende pacht op het gedistilleerd, welke beide overeenkomsten het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898 betroffen. De pacht betreffende het opiummiddel werd door den resident voorloopig tot ult. December 1897 aan een ander afgestaan tegen eene pachtsom van f 25 000 's maands (volgens het ontbonden contract was f 40 600 's maands verschuldigd), waarna bij gouvernementsbesluit dd. 7 November 1897 n°. 4, met afwijking in zoover van art. 1 der in 't vorig verslag (blz. 181) besproken ordonnantie van 7 Juli 1897 (Indisch Staatsblad n°. 180), het noodige werd bepaald omtrent het houden van eene verpachting voor den verderen duur van den nog loopenden termijn. Bij de daarop gevolgde verpachting voor het jaar 1898 was het hoogste bod f 378 000 's jaars, doch verschillende onderhandsche aanbiedingen werden ontvangen, waarvan de hoogste, f 438 000 bedragende of f 49 200 minder dan de pachtsom volgens het ontbonden contract, werd aangenomen. Voor de invordering van het aan den lande verschuldigde ten gevolge van de ontbinding der pachten betreffende de middelen opium en gedistilleerd — waaronder een bedrag van f 150 724 wegens achterstand op de opiumpacht en daarop gevallen boete — was onverwijld het noodige verricht. Bij de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag was de einduitspraak van den rechter in deze zaak nog niet verkregen.

Behalve voormelde som van f 150 724 en een bedrag van f 12 213 betreffende den hiervóór besproken achterstand op de pacht ter Sumatra's Westkust over 1896 en 1897, had het Gouvernement over vorige pachtjaren ter zake van de opiumpacht in laatstgenoemd gewest en in drie andere gewesten der buitenbezittingen aan pachtschulden nog in te vorderen f 563 746,79[5], in totaal derhalve (verg. de specificatie in bijlage HH sub V hierachter) f 726 683,79[5].

Nadat in 't vorig verslag (blz. 181) reeds is gewag gemaakt van eene wijziging in Juli 1897 (Indisch Staatsblad n°. 190) gebracht in de opiumpachtreglementen betreffende de Minahassa en Gorontalo (residentie Menado) [1]) is thans nog aan te teekenen dat bij ordonnantie dd. 20 December 1897 (Indisch Staatsblad n°. 292) de voorwaarden voor de pacht in Amboina eene verduidelijking ondergingen, in zoover dat, ter afsnijding van

[1]) In de westwaarts van de Minahassa langs de noordkust van Celebes gelegen inlandsche staatjes Bolang Mongondo, Bolang Itang, Kaidipang, Bintaoena en Bolang Oeki, mede tot de residentie Menado behoorende, is, zooals reeds op blz. 21 hiervóór is vermeld, in Januari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 17), op verzoek van de radja's, van gouvernementswege de invoer van opium (en ook van sterke dranken) verboden.

mogelijken twijfel of de pacht zich, wat Boeroe betreft, tot het geheele eiland uitstrekt dan wel beperkt is tot Kajeli (de hoofdplaats van het eiland), alsnog uitdrukkelijk is bepaald, dat, waar in bedoelde voorwaarden de benaming „Boeroe" of „Boero" voorkomt, instede daarvan wordt gelezen „Kajeli".

Andere verpachte middelen.

Java en Madura. In al de gewesten van Java en op Madura moesten in de tweede helft van 1897 enkel van de pandhuizen en van de rundslacht, trouwens — op de opiumpacht na — de twee belangrijkste pachtmiddelen aldaar, nieuwe verpachtingen worden gehouden. Wat de rundslachtpacht betreft, omvat echter het pachtgebied niet de Preanger Regentschappen, noch het district Gandasoli der residentie Krawang, in welke streken bedoelde belasting (welke ook betrekking heeft tot de slacht van buffels, paarden en veulens) door de dessahoofden, tegen genot van collecteloon, wordt geheven. In verband met het voornemen om, wanneer daarop zal zijn gerekend bij de Indische begrooting voor 1899, de eigen collecte der rundslachtbelasting op Java en Madura algemeen in te voeren, tegen intrekking van de pacht [1]), werd bij gouvernementsbesluit dd. 29 Augustus 1897 n°. 9 het noodige bepaald om, met afwijking van den voorgeschreven regel van tweeledige verpachting, namelijk voor één jaar en voor meer jaren (Indisch Staatsblad 1897 n°. 179), bedoeld pachtmiddel enkel voor het jaar 1898 te doen opveilen. Voor de pandhuispacht, zoomede voor enkele andere slechts in sommige gewesten voor nieuwe verpachting aan de beurt gekomen middelen, leidde de tweeledige opveiling in den regel tot toewijzing voor drie jaren, wat de vogelnestklippen aangaat voor vijf jaren.

Ten gevolge van de nieuwe verpachtingen zal ter zake van de middelen rundslacht en pandhuizen in 1898 zijn te innen f 1 327 998 en f 1 145 256 of f 20 946 en f 47 940 meer dan in 1897. De pacht der dobbelspelen, waarvoor alleen in Samarang de termijn op ult. 1897 afliep, werd aldaar voor 1898 afgestaan tegen f 47 760, zijnde niet onbelangrijk meer dan voor 1897 bedongen was. Wat de vogelnestklippen betreft, waarvoor slechts in een paar gewesten nieuwe verpachtingen waren te houden, waren vooral in Soerabaija de biedingen lager; in genoemd gewest, waar laatstelijk het middel voor drie jaren was afgestaan tegen f 40 800 's jaars, kon thans niet meer bedongen worden dan f 28 320 's jaars en wel voor den vijfjarigen termijn 1898 t/m 1902. Deze uitkomst wordt toegeschreven aan de geringere productie der klippen of grotten als een gevolg van den roofpluk der laatste jaren, tot tegengang waarvan, zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 181) is vermeld, inmiddels verscherpte bepalingen zijn uitgevaardigd (Indisch Staatsblad 1896 n°. 129). In de residentie Madura daalde de opbrengst van dit middel, ten gevolge van de nieuwe verpachtingen, mede bij gunning voor vijf jaren, van f 24 360 tot f 21 972 's jaars, zijnde in elke dier sommen de klippen in de afdeeling Sumanap, waar de pachtovereenkomst ter zake nog tot ult. 1898 bleef voortloopen, begrepen voor f 2640 's jaars. Van de zijde van belanghebbenden bij de vogelnestpacht op Madura werd geklaagd over dieverijen van Chineezen uit het op Bali gelegen landschap Badoeng.

Voor alle kleine middelen gezamenlijk bedraagt nu op Java en Madura het totaal der pachtsommen voor 1898 f 3 033 948, tegen f 2 973 286 (verbeterde opgaaf) over 1897, dus meer f 60 662 (zie de gewestelijke specificatie sub I van bijlage JJ hierachter).

De aanzuivering van de pachtsommen geschiedde in 1897 over het algemeen naar behooren. In het geheel was bij het einde van het jaar op Java en Madura door 22 pachters, ongerekend de boeten, gezamenlijk nog verschuldigd f 9343,25, welke som op ult. Maart 1898 was aangezuiverd op twee kleine posten na, ten bedrage van f 300 ter zake van de pacht der Duizend-eilanden (Batavia), in handen geweest van den voortvluchtigen opiumpachter van Batavia c. a., en van f 681, wegens de aan een inlander voor het tijdvak 1896 t/m 1898 in pacht afgestaan geweest zijnde overvaart in Pekalongan, waarvoor het contract wegens wanpraestatie op 6 September 1897 was ontbonden, terwijl een nieuwe pachter — en toen tegen veel lagere pachtsom — eerst met 1 Januari 1898 werd gevonden. De achterstand en ook de door den lande beloopen schade zouden vermoedelijk niet op bedoelden inlander zijn te verhalen.

Op de nog vorderbare achterstanden over vroegere pachtjaren — over het tijdvak 1885 t/m 1896 ter zake van de kleine middelen op Java en Madura bij het einde van laatstgenoemd jaar bedragende hebbende f 117 730 — werd in 1897 aangezuiverd f 1700; zie daaromtrent het overzicht sub III van bijlage JJ hierachter.

In navolging van vroeger laat men hier nog eenige mededeelingen volgen met betrekking tot de pacht der pandhuizen op Java en Madura, het aantal van welke beleeningsinrichtingen gedurende 1897, voor zooveel geëxploiteerd, 350 beliep (in 't geheel waren in de 22 gewesten 364 pandhuizen toegestaan [2]), maar 14 waren er, bij gemis aan gegadigden, onverpacht gebleven). Ter zake van beweerde overtreding door de pachters van het rentetarief werden in 1897 in 12 van de 22 gewesten 40 klachten berecht, met 43 beklaagden, waarvan 24 met geldboeten en 2 met dwangarbeid buiten den ketting gestraft en de overigen vrijgesproken werden. Drie van de vier overtredingen van dezen aard, welke, in 1896 voorgekomen, bij de afsluiting van de Indische mededeelingen voor het vorig verslag nog niet berecht waren, leidden tot de oplegging van geldboeten, terwijl de vierde met vrijspraak afliep.

Uit 7 gewesten wordt gemeld dat de pachters, voornamelijk waar het kostbare panden betrof, rente berekenden beneden het vastgestelde tarief.

Overtredingen van de bepalingen, regelende de bijhouding der boeken, werden in 10 gevallen geconstateerd, waarvan 9 veroordeeling tot geldboete ten gevolge hadden, terwijl in het andere geval de beklaagde werd vrijgesproken. In de zaken, betreffende 1896, waarop bij de afsluiting van het vorig verslag nog geen uitspraak was gedaan, werden de overtreders almede met geldboeten gestraft.

Gevallen van verlies of beschadiging van panden, o. a. ten gevolge van diefstal, brand, enz., kwamen eenige malen voor, en wel, naar wordt opgegeven, in 7 gewesten. De beleeners werden steeds schadeloos gesteld, uitgezonderd in twee gevallen, waarin het onzeker was of de schade inderdaad wel in het pandhuis was ontstaan. Voorts kwamen 2 vervolgingen voor, wegens het niet dadelijk afgeven van panden bij de inlossing, waarvan de eene uitliep op minnelijke schikking, doch in het andere geval de houder van het pandhuis veroordeeld werd tot eenige dagen tenarbeidstelling.

Wegens het niet teruggeven van de voor voldaan geteekende strook van het pandbriefje werden 6 personen voor den rechter gedaagd. Eén hunner werd vrijgesproken, 4 beliepen eene geldboete, terwijl omtrent de berechting van één klacht nog niet gebleken was. In 10 gevallen werd door houders van pandhuizen nog geldboete beloopen doordien voor het pandbriefje niet behoorlijk het voorgeschreven model was gevolgd.

Wegens overtreding van de voorschriften betreffende den verkoop van niet tijdig geloste panden werden 13 vervolgingen ingesteld, waarvan er 6 nog in 1897 afliepen en veroordeeling tot geldboeten ten gevolge hadden, hoedanige afloop ook te vermelden valt voor eene nog van 1896 dagteekenende vervolging van gelijken aard, waarin eerst in 1897 uitspraak werd gedaan.

Buitenbezittingen. Werd in 't vorig verslag (blz. 182) reeds gewag gemaakt van een paar kleine wijzigingen, welke met ingang van 1 Januari 1898 de zoogenaamde kleine pachtmiddelen in de gewesten Sumatra's Westkust en Menado ondergingen, door opheffing van de vogelnestpacht op de Batoe-eilanden en door uitbreiding in laatstgenoemd gewest van de pacht der dobbelspelen tot de afdeelingshoofdplaats Amoerang, — met 1 April 1898 (Indisch Staatsblad n°s. 23 en 25) is laatstbedoelde pacht ook in werking gebracht in de residentie Lampongsche Districten, evenals de pacht der pandhuizen, welke inrichtingen tot dusver in dat gewest krachtens licentie werden gehouden. Voor de laatste drie kwartalen des jaars werden de beide nieuwe pachten afgestaan tegen respectievelijk f 4059 en f 2382, terwijl de te Amoerang voor 't eerst afgestane speelpacht voor 1898 slechts kon bedingen f 180.

Waar pachtovereenkomsten met ult. 1897 kwamen te verstrijken, hetgeen in Atjeh ten opzichte van alle pachtmiddelen plaats had, doch in de meeste andere gewesten uitzondering

---

[1]) Onder gelijk voorbehoud van goedkeuring door den begrootings-wetgever is in beginsel tevens besloten om, naarmate de loopende overeenkomsten betreffende de pacht der varkensslacht op Java en Madura verstrijken (op eenige uitzonderingen na, mede met ult. 1898) ook dit pachtmiddel te vervangen door rechtstreeksche heffing, en zulks met verhooging van de belasting van f 1 tot f 1,50 per beest.

[2]) In 8 gewesten kwamen in 1897 overtredingen aan het licht ter zake van het clandestien uitleenen van kleine sommen tegen pand. In de 36 gevallen, waarvan opgaaf is gedaan (voor één gewest is het getal niet genoemd), waren 38 beklaagden (o. a. 12 in Rembang en 11 in Japara). Van één beklaagde bleef de zaak op ult. 1897 nog hangende; van de 37 anderen werden er 9 vrijgesproken en 28 veroordeeld (tot tenarbeidstelling of ook wel tot geldboete).

was (in sommige gewesten behoefden in 't geheel geen nieuwe verpachtingen te worden gehouden), had de opveiling, in opvolging van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 180 (zie vorig verslag, blz. 183), in den regel tweeledig plaats, namelijk voor één jaar en voor drie jaren, en werd in de meeste gevallen tot gunning voor den driejarigen termijn overgegaan, omdat de biedingen voordeeliger waren dan voor één jaar. Op den regel van tweeledige verpachting moest echter ditmaal uitzondering worden gemaakt met opzicht tot de pacht der sterke dranken en die der belasting op de sago, was, getah, enz. in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra, en zulks in verband met de toen in overweging zijnde — sedert tot uitvoering gekomen — plannen tot invoering van de algemeene toltarieven in genoemd gewest.

Ten aanzien van het laatstelijk tot ult. 1897 verpachte recht van invoer en verkoop van zout in Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden), welk pachtmiddel niet gehandhaafd zou kunnen blijven bij de voorgenomen herziening der voor gemeld landschap geldende toltarieven, omdat die herziening (sedert tot stand gekomen met ingang van 1 Juli 1898) zou teweegbrengen dat zout onder het tarief van invoerrechten viel, werd voor 1898 niet tot nieuwe verpachting overgegaan, maar gelegenheid gevonden — nadat bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 288 de noodige voorziening ter zake was getroffen — het middel tegen de bestaande pachtsom ondershands af te staan tot den datum van invoering der voor Indragiri c. a. beoogde nieuwe toltarieven. Met ingang van dien datum (1 Juli 1898) werd bedoelde zoutpacht ingetrokken (Indisch Staatsblad 1898 n°. 189).

Over het algemeen waren de verschillen tusschen de nieuwe en de bestaande pachtsommen niet aanzienlijk. Voor alle kleine middelen gezamenlijk, ook voor die streken waar de driejarige pachtovereenkomsten eerst ult. 1898 of ult. 1899 komen te eindigen, bedraagt nu het eindcijfer aan pachtsom over 1898 (in zeer enkele gevallen over een deel van dat jaar) f 1 609 845, zijnde f 14 189 minder dan voor 1897. Per gewest en per pachtmiddel vindt men die uitkomst gespecificeerd sub II van bijlage JJ en tevens in vergelijking gebracht met de cijfers over 1896 en 1897.

Uitgezonderd wat betreft de pacht van het gedistilleerd in Riouw en onderhoorigheden (zonder Indragiri), werd al wat in 1897 aan pachtsommen verschuldigd was, geheel aangezuiverd. Wel was er op ult. 1897 van 10 pachters nog in te vorderen f 6482 (ongerekend de boeten), maar deze pachters voldeden hun debet in de eerste maanden van 1898. Zooals reeds gezegd is op blz. 127 hiervóór, werd, tegelijk met de ontbinding op 16 October 1897 van de overeenkomst betreffende de opiumpacht in Riouw, ook die betreffende het gedistilleerd aldaar, welke beide pachten in dezelfde handen waren, ontbonden wegens wanbetaling. Van 16 October tot 31 December 1897 werd de pacht door den resident tijdelijk ondershands afgestaan tegen f 2500 's maands (de oorspronkelijke pachtsom beliep f 4025 's maands), terwijl inmiddels voor 1898 de pacht publiek werd aangeboden. Deze nieuwe verpachting leidde echter niet tot definitieve toewijzing. Nog vóór het einde van 1897 werd evenwel het middel voor 1898 ondershands afgestaan tegen f 3110 's maands. Ter zake van deze nadeelige verschillen, zoomede van achterstand en boeten, valt op deze pacht in te vorderen f 20 991, waarvan alleen over 1897 f 10 011. Voor de invordering was de tusschenkomst ingeroepen van den landsadvocaat te Batavia.

In mindering van achterstanden over vorige pachtjaren ter zake van kleine pachtmiddelen in de buitenbezittingen werd gedurende 1897 geïnd f 3194, en bleef nog te vorderen f 214 055 (verg. de opgaven sub III van bijlage JJ hierachter).

Overtredingen van de pachtbepalingen betreffende de pandhuizen kwamen in 1897 in de buitenbezittingen niet aan het licht. In die gewesten buiten Java en Madura, waar deze pacht niet werkt, is voor het houden van een pandhuis eene vergunning noodig van het hoofd van gewestelijk bestuur, geldig tot ult. van het jaar en alleen voor de daarin genoemde plaats. Zoodanige vergunningen, onderworpen aan f 60 zegelrecht, werden er in 1897 21 uitgereikt, namelijk in de Lampongsche Districten 3, door de houders waarvan 14 505 beleeningen werden gesloten met een beleeningsbedrag van f 49 259; in Riouw 5 (47 457 beleeningen, waarop f 123 517 werd voorgeschoten); in Menado 7 (25 470 en f 101 576); in Ternate 2 (5959 en f 10 915); in Amboina 1 (100 en f 427); op Timor 2 (19 007 en f 47 249) en in Boeleleng (Bali) 1 (1857 en f 4931). Op het eiland Lombok, waar het licentiestelsel werd ingevoerd met 1 April 1897 (Indisch Staatsblad n°. 35), werd nog geen enkele licentie aangevraagd. Een der licentiehouders in Riouw staakte in Augustus 1897 zijn bedrijf wegens onvoordeelige uitkomsten. De rentevoet, in 1897 bij de gelicentieerde pandhuizen gevolgd, wordt opgegeven per maand te hebben bedragen: in de Lampongsche Districten 3 à $7^1/_2$, in Riouw 5 à 10 en in Amboina 3 à 6 pct., al naarmate de panden voor langere of kortere termijnen werden beleend, in Menado 4 à 5, in Ternate 3 à 4, op Timor 4 en in Boeleleng (Bali) 5 pct.

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

Opiumregie. Nu de aanvankelijk in het vroegere pachtperceel Madura en vervolgens in het vroegere pachtgebied der residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki genomen proef met de exploitatie van het opiummonopolie in eigen beheer aan de verwachting bleek te beantwoorden, kon er toe besloten worden de regie, welke inmiddels met 1 April 1897 ook op het eiland Lombok als proef in toepassing was gebracht, tot een vasten dienst te verheffen en tevens tot voorbereidende maatregelen worden overgegaan om eerlang ook in het overig pachtgebied van Java de opiumpacht door de regie te vervangen. Tot een en ander was namelijk de gelegenheid geopend door de wet van 30 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 274, Indisch Staatsblad 1898 n°. 5), waarbij fondsen waren toegestaan zoowel ter voorziening in de meerdere uitgaven, vereischt voor de definitieve organisatie van het met de algemeene leiding van den nieuwen dienst te belasten personeel en van het technisch personeel, als voor den bouw en de installatie, op het terrein der bestaande voorloopige bereidings- en verpakkings-inrichting, van eene voor de toekomstige behoeften berekende nieuwe fabriek. De nieuwe fabriek zal vermoedelijk tegen het einde van 1899 gereed zijn en de kosten daarvan, met inbegrip van die der installatie, zijn geraamd op f 2 212 000, daaronder tevens f 77 000 voor het maken van eene p. m. 1300 M. lange spoorbaan ter verbinding van het emplacement der fabriek met de naastbij gelegen spoorweghalte (verg. blz. 105 hiervóór).

Regelingen voor de instelling van de opiumregie als vaste dienst in het bestaande proefgebied (daaronder ook Lombok) en voor de latere invoering daarvan in het overig pachtgebied van Java werden, ten aanzien van die punten welke eene dadelijke voorziening vereischten, uitgevaardigd bij ordonnantie dd. 18 Februari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 77). De uitbreiding van het regiegebied tot de tegenwoordige pachtperceelen van Java zal plaats hebben naarmate de omstandigheden het veroorloven, hetgeen in de eerste plaats afhankelijk is van de vorderingen met de nieuwe fabriek. Intusschen is gebleken dat de tijdelijke installatie een genoegzaam vermogen heeft om ook het opium te verwerken voor de residentie Soerabaija, in verband waarmede sedert besloten is (Indisch Staatsblad 1898 n°. 255) de regie aldaar met 1 Januari 1899 in werking te brengen. Bij eene tweede beschikking van 18 Februari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 78) werd, met voorloopige handhaving van de bepalingen die voor de proef golden, voor zooveel noodig, de formatie van het personeel voor den nieuwen dienst vastgesteld. De leiding der regie, tijdens de proef toevertrouwd geweest aan den hoofdinspecteur voor de opium-aangelegenheden, is aan denzelfden functionaris verbleven, echter met den titel van hoofdambtenaar, chef van den dienst der opiumregie. In zijne geldelijke positie kwam eenige verandering, maar overigens zijn zijne verplichtingen, rechten en bevoegdheden voorloopig ongewijzigd gelaten. Aan hem zijn, ingevolge de nieuwe formatie, ook met het oog op de werkzaamheden ter voorbereiding van de uitbreiding van het tegenwoordig regiegebied, toegevoegd een inspecteur en een adjunct-inspecteur, een ingenieur (deze laatste in het bijzonder belast met den bouw der fabriek), een directeur van de fabriek, een plaatsvervangend directeur, een werktuigkundige en een commies, al welke betrekkingen — uitgenomen nog die van plaatsvervangend directeur der fabriek — sedert zijn vervuld. Het tot dusver tijdelijke personeel bij de fabriek, de depôts en de verkoopplaatsen, enz., kan definitief worden aangesteld.

De loop van het debiet van regie-opium gedurende 1897 kan voor elk der vier destijds tot het proefgebied behoorende gewesten en voor de afdeeling Lombok blijken uit de sub I van bijlage KK hierachter verzamelde maandopgaven. In Pasoeroean en Bezoeki werd in 1897 meer gedebiteerd dan in 1896 (46 358 en 24 172 thail, tegen respectievelijk 46 171 en 22 824), in Probolinggo en Madura minder (18 132 en 11 391 thail, tegen

respectievelijk 18 851 en 14 407) [1]. De redenen, die in het vorig verslag (blz. 183) zijn vermeld voor den achteruitgang van het debiet in de laatstgenoemde twee gewesten, werkten in 1897 nog na. Daarbij kwam in den aanvang van het jaar de minder gunstige oeconomische toestand, een gevolg van den langdurigen oostmoesson van 1896, waardoor minder tweede gewassen konden worden geplant en van de geplante nog een belangrijk deel mislukte. De invloed hiervan was in de eerste maanden van 1897 (Januari uitgezonderd) ook merkbaar op het debiet in Pasoeroean, dat zich evenwel herstelde door den gunstigen koffieoogst, welke eene grootere toestrooming van vreemd volk in den pluktijd ten gevolge had. Het debiet in Bezoeki, althans in de afdeelingen Djember en Banjoewangi, bleef in alle maanden van het jaar 1897 boven dat in 1896, hetgeen wordt toegeschreven aan den vasten of tijdelijken aanwas der bevolking in genoemde afdeelingen, als een gevolg van de voortgaande ontwikkeling der landbouw-industrie en van het nog in uitvoering zijn van werken ten behoeve van den staatsspoorweg Probolinggo-Djember-Panaroekan. De goede afloop van den tabaksoogst in Djember mag mede gerekend worden tot de vermeerdering van het debiet te hebben medegewerkt. In de afdeeling Bondowosso daalde het een weinig en in de afdeeling Bezoeki vrij sterk. Reeds meent men in den achteruitgang van het debiet in Probolinggo, een deel van Bezoeki en in Madura bepaaldelijk eene uitwerking te zien van de regie zelve, die tegenover het debiet een onzijdig standpunt inneemt, in tegenstelling met de pacht, die haren afzet door alle middelen trachtte te vermeerderen. De resident van Probolinggo schrijft aan de regie een verminderd opiumgebruik onder de gezeten bevolking toe, tot steun van welke meening hij er op wijst, dat het debiet ook in de laatste helft van het jaar over het algemeen ten achter stond bij dat in 1896, hoewel de oeconomische toestand der bevolking op het einde van 1897 gunstiger was dan in de laatste maanden van 1896. Van Madura wordt gemeld, dat, hoewel het individueele opiumgebruik der meeste schuivers ook vroeger niet groot was, verscheidene hunner het dagelijksch rantsoen nog beperkt of het gebruik van opium geheel gestaakt hebben, terwijl er slechts weinig nieuwe schuivers bijkwamen en het opiumverbruik der laatsten niet opweegt tegen dat der vertrokken of overleden vaste afnemers. Gelijke redenen vermeldt de resident van Bezoeki ter verklaring van de vermindering van het debiet in de afdeeling van dien naam.

De debietprijzen ondergingen in den loop van 1897 geen verandering. Niettemin steeg de gemiddelde prijs per thail in Pasoeroean, Bezoeki en Madura, van respectievelijk f 20,99, f 18,66 en f 16,91 in 1896, tot f 21,14, f 18,76 en f 16,99 in 1897. Dit wordt verklaard door den in verhouding steeds grooter wordenden omzet van tikee en kleine opiumtubes, die evenredig duurder zijn dan de tubes met grooteren inhoud. In Probolinggo nam op de hoofdplaatsen de gedetailleerde opiumverkoop in groote tubes toe en werden betrekkelijk veel tubes van 25 matta (op één na de grootste soort) verkocht. De middelprijs daalde derhalve in die residentie van f 21,97^5 per thail in 1896 tot f 21,80 per thail in 1897. Over de vier gewesten dooreengenomen nam de gemiddelde prijs toe van f 20,07^5 tot f 20,21.

Gedurende 1897 bleef het getal verkoopplaatsen op Madura 32 en in Probolinggo 18 bedragen. In het vorig verslag (blz. 184) werd reeds melding gemaakt van eenige in de eerste zes maanden van 1897 tot stand gekomen wijzigingen in het aantal verkoopplaatsen in Bezoeki en Pasoeroean, dat dientengevolge op 38 en 37 kwam te staan, welk laatste cijfer in December mede op 38 werd gebracht door de opening in de afdeeling Malang van eene nieuwe verkoopplaats te Ngebroek, eene welvarende, aan de nieuwe spoorlijn Malang-Blitar gelegen dessa, vanwaar verscheidene naar de erfpachtsperceelen leidende wegen uitgaan. Eene nabij het zeestrand gelegen verkoopplaats in de residentie Bezoeki werd, wegens hare ongezonde ligging, meer landwaarts in naar een gezonder oord overgebracht (Januari 1898).

In laatstgenoemd gewest, zoomede in Probolinggo, bleef het aantal gelicentieerde verbruikplaatsen onveranderd Maar op Madura, waar de afstand tusschen de wettige verbruikplaatsen te veel aanleiding gaf tot het verbruiken op andere vereenigingsplaatsen, werden 8 nieuwe licentiën tot het openen van openbare lokalen tot verbruik van opium uitgereikt, en in Pasoeroean 6 dergelijke vergunningen, waarvan echter 5, op verzoek van de houders, weder werden ingetrokken. Aan het einde van 1897 bedroeg het aantal gelicentieerde verbruikplaatsen in Madura, Probolinggo, Bezoeki en Pasoeroean alzoo respectievelijk 22, 14, 7 en 41.

Voor het vervoeren, uitsluitend naar de erfpachtsondernemingen, van meer dan één thail regie-opium werden in 1897 in Pasoeroean 55 vergunningen uitgereikt (7 minder dan in 1896), waarvan er in den loop van het jaar 4 werden ingetrokken. Al deze 55 vergunningen betroffen de afdeeling Malang. Tegen 3 in 1896 (alle voor de afdeeling Banjoewangi) werden in 1897 in Bezoeki 7 dergelijke vergunningen verleend (behalve voor Banjoewangi ook voor Djember).

Het bij de opiumregie in dienst gesteld personeel gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. In de uitgaven voor inlandsch personeel werd eenige bezuiniging gebracht. Voor Pasoeroean, waar alle mantri-verkoopers gelijkelijk bezoldigd waren met f 50 's maands, werd besloten geleidelijk over te gaan tot eene indeeling in drie betalingsklassen, met maandelijksche bezoldigingen van f 50, f 40 en f 30. Eene regeling in gelijken geest werd ook voor de helpers in de verkoopplaatsen getroffen. Op Madura werden de helpers bij enkele kleine verkoopplaatsen geheel afgeschaft, en bij eenige andere verkoopplaatsen, alsmede in het depôt, hun aantal van twee op één gebracht. In verband met de verhooging van de traktementen der oppassers bij de nieuwe formatie van de politie in de gouvernementslanden op Java en Madura (Indisch Staatsblad 1897 n°. 65), kon op de fondsen der opiumregie, bestemd om door middel van toelagen de inkomsten van reeds in dienst zijnde oppassers te verhoogen, belangrijk worden bezuinigd.

De politie, door de regie-ambtenaren voorgelicht, hield hare aandacht gevestigd op den loop van het debiet, op den individueelen inkoop van opium van verschillende schuivers, deed verdachte personen nagaan, trachtte inlichtingen te verkrijgen omtrent aanwezige sluikwaar, enz.

De statistiek der gedurende de jaren 1896 en 1897 gedane opium-aanhalingen in het gebied der regie (zie het gewestelijk overzicht opgenomen sub III van de reeds aangehaalde bijlage KK) schijnt te wijzen op verzwakking van de krachten der smokkelaars tegenover de regie. Terwijl in 1896 in de vier besproken gewesten in het geheel 353 overtredingen van de bepalingen nopens het bezitten, vervoeren of verkoopen van opium werden geconstateerd, kwamen in 1897 aldaar niet meer dan 208 opiumovertredingen aan het licht (daaronder 4 en 10 respectievelijk in de verboden kringen van Pasoeroean en Probolinggo, tegen 2 en 17 in 1896; in de verboden kringen van Bezoeki werd in 1896 4 malen, in 1897 geen enkele maal opium aangehaald). Vooral de aangehaalde hoeveelheid opium, in 1896 in de vier gewesten ruim 68 katti bedragen hebbende (na herleiding van het bereid opium tot het gewicht in ruwen staat), verminderde aanzienlijk en beliep in 1897 (herleid als voren) slechts ruim 31 katti. Evenals in het voorafgegane jaar was ook in 1897 het meerendeel van het in Java's Oosthoek en op Madura aangehaalde opium niet van de regie afkomstig.

Andere overtredingen van de regie-ordonnantie kwamen in Madura en in Pasoeroean respectievelijk 22 en 3 maal voor; voor de twee andere gewesten is zulks niet opgegeven. Het verschil in prijs van het opium in de afdeelingen Pamakassan (Madura) en Djember (Bezoeki) deed een inlander uit eerstgenoemde afdeeling besluiten zijn daar gekocht regie-opium in Djember van de hand te zetten; hij werd betrapt en gestraft. Overigens waren de gedane aanhalingen of geconstateerde overtredingen van weinig belang. De overtreders waren in de residentiën Pasoeroean, Bezoeki en Madura voor het meerendeel inlanders; voor Probolinggo is van den landaard der overtreders geen melding gemaakt.

Door de voorloopige gouvernements-tjandoefabriek werden in 1897 gevuld en voor verzending gereed gemaakt 4 822 250 tubes tjandoe en 6 509 200 gelengs tikee, in 't geheel bevattende 114 655 thail of 7166 katti bereid opium. Verwerkt werden daarvoor 11 480 katti ruw opium (9363 katti Bengaalsch en 2117 katti Levantsch) en $465^1/_2$ katti djitjing (overblijfselen van gerookt regie-opium) of aan ruwe grondstof in 't geheel $11\,945^1/_2$ katti. Hieruit werd verkregen $6474^1/_2$ katti tjandoe of 54.2 pct., d. i. nog iets meer dan in 1896, toen het percentage 53.5 bedroeg en ruim 4 pct. hooger dan de officieel aangenomen verhouding van 2 tot 1 tusschen ruw en bereid opium. De uitlevering van

[1] Werden van de in 1897 gedebiteerde hoeveelheden gedurende de eerste helft van dat jaar gesleten: in Pasoeroean 21 526, in Bezoeki 11 882, in Probolinggo 8603 en in Madura 5438 thail, gedurende de eerste zes maanden van 1898 waren de debietcijfers in de vier gewesten respectievelijk 20 715, 12 261, 8415 en 5443 thail; voor Madura dus in laatstgenoemd tijdvak nagenoeg geen verschil, doch in Bezoeki weder meer (+ 379 thail); in Pasoeroean en Probolinggo echter eene vermindering met respectievelijk 811 en 188 thail.

tjandoe uit Levantsch opium is gewoonlijk minder dan uit het Bengaalsch. In September 1897 leverde eene partij Levantsche soort zelfs niet meer dan 38.68 pct. aan tjandoe uit, terwijl anders het rendement uiteenloopt tusschen 42.39 en 49.05 pct. Men vermoedde oneerlijkheid bij de werklieden van de fabriek, doch bij onderzoek werd dat vermoeden niet bevestigd.

Voor den opkoop van djitjing werd in 1897 uitgegeven f 64 797, tegen f 74 241 in 1896. Vertegenwoordigde de in laatstgenoemd jaar opgekochte djitjing voor de fabriek eene waarde van f 5307 of ruim 7 pct. van de bestede som, in 1897 werd uit de djitjing niet meer dan 5½ pct. of voor eene waarde van f 3598 aan grondstof verkregen. Meermalen moest djitjing worden afgekeurd wegens vervalsching met andere stoffen of te gering morphinegehalte.

Over de qualiteit van het door de fabriek afgeleverde opium in tubes kwamen alleen uit Banjoewangi (Bezoeki) klachten in, en wel in het bijzonder met betrekking tot de tubes van 12½ en 5 matta, welke klachten bij onderzoek van dat opium aan de fabriek ongegrond bleken. Gegrond daarentegen was eene klacht uit Banjoewangi over de onvoldoende vulling van enkele tubes. In Augustus 1897 werden bij de fabriek 65 tubes van 1 matta en 1485 tubes van 2 matta van Banjoewangi terug ontvangen, die onvoldoende gevuld bleken te zijn. Van dezelfde partijen had de fabriek nog in voorraad respectievelijk 117 000 en 36 000 tubes. Die van 1 matta werden opnieuw gecontroleerd en konden, na schifting, meerendeels behouden blijven; de tubes van 2 matta moesten alle opengesneden en omgewerkt worden. Eene andere bezending van Banjoewangi bij de fabriek terug ontvangen opium bestond uit 91 tubes van 5 matta, waarvan eenige lek bleken te zijn, terwijl andere door het rollen bij de contrôle lek sprongen; deze tubes bleken over het geheel niet zoozeer onvoldoende als wel onregelmatig gevuld. Klachten omtrent de tikee werden alleen in het begin van 1897 vernomen; sedert echter het fabriekspersoneel met de eischen der tikee-verpakking beter vertrouwd geraakte, hielden ze op. Voor de tikee werd eene nieuwe en weinig kostbare verzendingswijze ingevoerd, waarbij door middel van houten raampjes de platen onbewegelijk in de kisten worden gehouden, zoodat ze niet op elkaar drukken; dientengevolge heeft de tikee van de verzending per spoor, vroeger wel eens tot beschadiging aanleiding gevende, thans weinig te lijden.

De verzending van opium en tikee naar het regie-gebied had geregeld plaats: van opium meestal éénmaal 's maands; van tikee, welke meer aan spoedig bederf onderhevig is, om de tien dagen.

Ook bij de distributie door de depôthouders over de verkoopplaatsen deden zich geen moeielijkheden voor. Doordien deze ambtenaren gaandeweg beter op de hoogte zijn gekomen van de behoefte van elke verkoopplaats in verschillende tijden van het jaar, waren tusschentijdsche verzendingen minder noodig, zoodat in 1897 op de transportkosten niet onbelangrijk kon worden uitgespaard.

Ten aanzien van het geldelijk en materieel beheer der debitanten werd bepaald, dat zij te dier zake eenmaal 's jaars, door tusschenkomst van het departement van financiën, eene verantwoording bij de algemeene rekenkamer moeten indienen. Bij overgave van het materieel beheer zal de tusschentijds op te maken verantwoording van den afgetreden debitant aan de algemeene rekenkamer (mede door tusschenkomst van het departement van financiën) moeten worden ingezonden zoo spoedig mogelijk en uiterlijk binnen één maand, gerekend van den laatsten dag der overgave. Deze voorschriften sluiten zich aan bij de reeds bestaande regelingen en hebben geen wezenlijke veranderingen in de administratie ten gevolge gehad. Omtrent de overstortingen van de door de verkoopers ontvangen gelden wordt nog aangeteekend dat op Madura enkele kleine verkoopplaatsen thans niet meer driemaal, doch slechts eens per maand storten.

De geldelijke uitkomsten der regie over het jaar 1897 waren ongeveer gelijk aan die van het voorafgegane jaar, zooals in bijzonderheden kan blijken uit het overzicht sub II van bijlage KK. Tegenover eene bruto opbrengst voor de vier gewesten gezamenlijk van f 2 052 901 in 1896 en van f 2 022 323 in 1897, stond aan lasten: in 1896 f 655 314 en in 1897 f 622 713, derhalve thans f 30 578 minder opbrengst, maar daarentegen ook f 32 601 minder uitgaven. De besparing op de uitgaven was voor f 28 200 het gevolg van bezuiniging op de exploitatiekosten en voor f 4401 hieraan toe te schrijven dat de post „zelfkosten van het verkochte opium", berekend naar denzelfden maatstaf als in 1896 (gemiddeld f 2 per thail), zooveel lager was te stellen uit hoofde van minder debiet. Over 1897 bleef dus als netto inkomst f 1 399 610 over, tegen f 1 397 587 over 1896. Blijkens de becijfering, opgenomen sub III in bijlage QQ van 't vorig verslag, leverde laatstgenoemde som, tegenover de geldelijke uitkomsten door het Gouvernement laatstelijk in genoemde gewesten verkregen onder het pachtstelsel, een nadeelig verschil op van f 84 537. Op gelijke wijze berekend, was over 1897, niettegenstaande verminderd debiet, het nadeelig verschil voor de regie iets minder, namelijk f 82 514. Bij deze becijferingen zijn echter niet in aanmerking genomen de kosten welke de regie veroorzaakt wegens pensioenen, verlofstraktementen, kosten van overtocht, enz.

Zooals hiervóór terloops werd herinnerd en in 't vorig verslag (blz. 185/186) uitvoerig is vermeld, is door het Gouvernement met 1 April 1897 het opiummonopolie, en wel met exploitatie in eigen beheer, ook ingevoerd in de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok, doch met verdere handhaving van het reeds onder het voormalig vorstenbestuur bestaande verbod van verbruik voor de inheemsche bevolking, zoowel Sassaks als Baliërs, en overigens nog met verschillende beperkingen voor hen aan wie het verbruik geoorloofd is (vreemdelingen). Werd het verbruik onder het vorstenbestuur geschat op 1800 thail 's maands, gedurende de eerste twaalf maanden der regie beliep het debiet, ondanks de op Lombok ook onder de regie gehandhaafd gebleven lage verkoopprijzen (f 2,50 en f 3 per thail), slechts 13 732 thail, met eene opbrengst van f 39 856, zijnde gemiddeld per maand 1144 thail, met eene opbrengst van f 3321. Het geringst was het debiet in de eerste twee maanden (achtereenvolgens 713 en 933 thail), vermoedelijk doordat niet al het op het tijdstip van invoering der regie van vroeger aanwezig opium was ingeleverd; daarna steeg het vrij geregeld met elke maand, zoodat het in Januari 1898 1379 thail bedroeg, om echter in Februari en Maart d. a. v. te dalen tot 1180 en 1306 thail. [1])

Als eenige verkoopplaatsen bleven Ampenan en Laboean Hadji aangewezen. Van de op Lombok opengestelde gelegenheid tot het verkrijgen van vergunningen voor het vervoeren van meer dan één thail regie-opium ten behoeve van personen, aan wie het opiumgebruik geoorloofd is en die gevestigd zijn in eene nederzetting waar opium mag worden gebruikt, maar geen verkoopplaats is toegestaan (zie blz. 185 van het vorig verslag), werd kort na de invoering der regie door 5 personen gebruik gemaakt; in den loop van het jaar moesten echter 4 van die vergunningen weder worden ingetrokken.

Aanhalingen van opium kwamen in den eersten tijd na de invoering der regie op Lombok nog al dikwijls voor; later vonden zij minder plaats. De overtredingen, in het geheel tot een aantal van 33 geconstateerd, betroffen voornamelijk regie-opium, dat bij tot de inheemsche bevolking behoorende personen of op verboden plaatsen werd aangetroffen.

De djitjing werd, evenals elders in het regiegebied, ook op Lombok, vooral te Ampenan, dikwijls met andere stoffen vermengd; ook hier had de strengere keuring eene verminderde inlevering ten gevolge.

De verzending van het opium (tjandoe) naar de verkoopplaatsen — tikee wordt op Lombok niet gesleten — geschiedt met de stoomschepen der Koninklijke Paketvaartmaatschappij. Bij hooge zee leverde de lossing weleens moeielijkheden op, zoodat dan meer dan gewoonlijk moest worden betaald, zonder dat echter het voor transportkosten geraamd bedrag werd overschreden.

In de negen maanden van 1897, gedurende welke de opiumregie op Lombok in werking is geweest, werd ten behoeve daarvan uitgegeven (verg. sub II van bijlage KK hierachter) f 29 210, en stond daartegenover aan ontvangsten (wegens den verkoop van 9866 thail) f 28 621, derhalve een nadeelig verschil van f 589. In evengenoemd bedrag van f 29 210 is evenwel begrepen eene niet jaarlijks terugkeerende uitgaaf van f 500 wegens aankoop van een politievaartuig.

In- en uitvoerrechten. De verschillende thans met betrekking tot de gouvernements-toltarieven en het gouvernements-tolgebied te vermelden maatregelen, doch die eerst van invloed zijn op de rechtenheffing over 1898, zijn de volgende:

1°. de afschaffing van het uitvoerrecht van suiker in Neder-

[1]) In de drie latere maanden was het debiet achtereenvolgens 1237, 1318 en 1197 thail.

landsch-Indië, waartoe werd overgegaan bij de wet van 1 Februari 1898 (Nederlandsch Staatsblad nº. 45), in Indië afgekondigd onder dagteekening van den 14den dier maand (Indisch Staatsblad 1898 nº. 65), in verband waarmede (zie art. 31, laatste lid, van het Regeeringsreglement) bedoeld uitvoerrecht niet meer verschuldigd was voor suiker die van Java en Madura werd uitgevoerd na 15 Maart 1898 en uit het overig tolgebied na 24 Mei d. a. v. Voor zooveel reeds uitvoerrecht voldaan was wegens suiker, welke op gemelde tijdstippen nog niet uit het tolgebied was uitgevoerd, werd ter zake van de teruggaaf van het gehevene het noodige geregeld bij ordonnantie van 28 April 1898 (Indisch Staatsblad nº. 155);

2°. de overneming door het Gouvernement, tegen schadeloosstelling van den betrokken inlandschen bestuurder (zie blz. 17 hiervóór), van het recht van tolheffing in de tot de residentie Riouw en onderhoorigheden behoorende landschappen op Sumatra's vasten wal buiten Indragiri, en de invoering aldaar, in verband daarmede, met ingang van 1 Juli 1898 (ordonnantie van 9 April 1898, Indisch Staatsblad nº. 129), van de algemeene tarieven van in- en uitvoerrechten, en zulks ook in het aangrenzende landschap Indragiri (waar reeds sedert Augustus 1892 voor gouvernementsrekening tolrechten werden geheven volgens speciale tarieven), een en ander echter met dien verstande dat van de tot dusver voor Indragiri gegolden hebbende uitvoerrechten die voor sommige boschproducten (sago inbegrepen) behouden bleven en tevens voor het aangrenzende nieuwe gouvernements-tolgebied toepasselijk werden verklaard;

3°. de vervanging, met ingang van 1 Juni 1898, van de gedurende 1896 en 1897 in de residentie Oostkust van Sumatra gewerkt hebbende overgangstarieven (zie vorig verslag, blz. 186) door voormelde algemeene tarieven, mede behoudens deze uitbreiding dat voor sommige boschproducten (sago inbegrepen) de bestaande uitvoerrechten gehandhaafd bleven (ordonnantie van 9 April 1898, Indisch Staatsblad nº. 132);

4°. de vervanging, met ingang van 1 Mei 1898, van de in de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok) tot dusver gewerkt hebbende speciale toltarieven door meerbedoelde algemeene tarieven, echter met dit onderscheid, dat zout op Lombok, waar het zoutmonopolie niet werkt, in elk geval aan invoerrecht blijft onderworpen, ook al is het te beschouwen als binnenlandsch product, elders uit Nederlandsch-Indië aangevoerd (ordonnantie van 9 April 1898, Indisch Staatsblad nº. 133);

en 5°. de op blz. 21 hiervóór terloops reeds besproken inlijving bij het gouvernements-tolgebied, en wel met van-kracht-verklaring aldaar van de algemeene tarieven, voorshands van een deel der residentie Menado, namelijk van de Minahassa en het district Kwandang der afdeeling Gorontalo, zoomede (voor zooveel noodig tegen schadeloosstelling van de betrokken bestuurders) van de onder inlandsch bestuur staande landschappen ter noordkust van Celebes, met namen Bolang Mongondo, Bolang Oeki, Bintaoena, Bolang Itang, Kaidipang en Bwool, en van de Sangi- en Talaut-eilanden (ordonnantie van 3 April 1898, Indisch Staatsblad nº. 120). Deze maatregel, die in werking is getreden op 1 Juni 1898, strekt tot aanvankelijke uitvoering van de wet dd. 1 Februari 1898 (Nederlandsch Staatsblad nº. 43, Indisch Staatsblad nᵒˢ. 114 en 119), waarbij, door wijziging van art. 6 der wet van 17 November 1872 (Nederlandsch Staatsblad nº. 130, Indisch Staatsblad 1873 nº. 35), gelegenheid was gegeven om het in de residentie Menado tot dusver werkende vrijhavenstelsel een einde te doen nemen. [1])

In de bepalingen tot uitvoering van de genoemde maatregelen betrekkelijk Menado, Indragiri en de residentie Oostkust van Sumatra is rekening gehouden met nog loopende pachtovereenkomsten wat betreft bestaande vrijstellingen van enkele artikelen.

Tot regeling van de heffing en verzekering van in- en uitvoerrechten in het nieuwe gouvernements-tolgebied der residentiën Riouw en Menado werd voor eerstgemeld gewest overgegaan tot toepasselijk verklaring op de geheele afdeeling Indragiri, behoudens de noodige wijziging, van het tot dusver alleen voor het landschap Indragiri gegolden hebbende reglement van die strekking, terwijl voor het nieuwe tolgebied van Menado in het onderwerp werd voorzien door de hoofdplaats Menado te brengen onder de werking der voor de havens Batavia, Cheribon, Samarang, Soerabaija en Padang van kracht zijnde bepalingen (Indisch Staatsblad 1882 nº. 240) en door de overige plaatsen waar tolkantoren gevestigd werden, te onderwerpen aan de bepalingen die krachtens gemeld Staatsblad voor de zoogenaamde kleine havens gelden, doch zulks, wat de hoofdplaats Menado betreft, met een paar noodige afwijkingen, waarvan de voornaamste de gelegenheid opent om, wanneer wegens onveiligheid van de reede van Menado aldaar niet kan worden geladen of gelost, de goederen van Menado, of die voor Menado bestemd, te laden of te lossen in de door een landweg met die plaats verbonden haven van Kema en aldaar de vereischte douane-formaliteiten te vervullen. De in het nieuwe tolgebied van Menado bestaande voor den algemeenen handel opengestelde havens, met namen Menado, Kema, Amoerang en — eerst sedert 1 April 1898 (verg. blz. 21 hiervóór) — ook Belang en Kwandang, zijn gerangschikt onder de voor algemeenen invoer en algemeenen uitvoer geopende havens. Behalve in genoemde 5 havens zijn nog op 9 andere plaatsen der residentie Menado tolkantoren gevestigd, en wel in Bolang Mongondo 2 (Bolang Mongondo en Kottaboena) en in elk der overige noordkust-rijkjes, behalve in het kleine Kaidipang, 1 (namelijk te Bolang Oeki, Bintaoena, Bolang Itang en Bwool), en verder 3 in den Sangi- en Talaut-archipel (Taroena op Groot-Sangi, Oeloe op Siauw en Liroeng op het Talautsche eiland Salibaboe). De kantoren te Amoerang, Kwandang, Taroena en Liroeng worden beheerd door het hoofd van bestuur ter plaatse, de overige kantoren staan onder speciaal personeel der in- en uitvoerrechten. Bij de regeling van het douane-toezicht in de afdeeling Indragiri werd dat toezicht in het landschap van dien naam verbeterd door aan de Indragiri-rivier het tot dusver door een ontvanger beheerde kantoor Kwala Ladjau over te brengen naar het verder stroomopwaarts gelegen Ringat, de standplaats van den controleur der afdeeling, die tevens als fungeerend ontvanger is opgetreden, bijgestaan door een verificateur, en door de vervanging van het kantoor Anak Sirka nabij de monding der Gaoeng-rivier door een kantoor te Kwala Gaoeng, tevens dienende voor het landschap Gaoeng, terwijl voor de overige landschappen, met namen Reteh, Igal, Mandah en Kateman, kantoren gevestigd werden te Kotta Bahroe (Reteh), Kwala Mandah (Mandah) en Soengei Goentoeng (Kateman), deze drie, evenals Kwala Gaoeng, beheerd door speciaal personeel. Overigens zal, met vergunning respectievelijk van den ontvanger te Ringat en van dien te Kwala Mandah, ook te Prigi Radja en te Kwala Igal gelegenheid kunnen worden gegeven tot het vervullen van douane-formaliteiten.

Bij de afsluiting van dit gedeelte van het verslag waren plannen in voorbereiding om nog in een ander deel van Sumatra, namelijk in Groot-Atjeh, over te gaan tot de heffing van in- en uitvoerrechten voor rekening van het Gouvernement. (Over de openstelling voor den algemeenen handel, met ingang van 1 Januari 1898, van eenige havens in de Atjehsche onderhoorigheden zie blz. 10 hiervóór.)

De toegenomen beteekenis van het tot dusver door den controleur bij het binnenlandsch bestuur beheerde tolkantoor te Benkoelen vorderde de aanstelling van een afzonderlijken ontvanger, waartoe, aanvankelijk op tijdelijken voet, werd overgegaan met ingang van 1 Juni 1898 (gouvernementsbesluit dd. 9 April 1898 nº. 6). Over den tot dusver den controleur, fungeerend ontvanger, toegevoegden Europeeschen opziener der douane, welke beambte nu kon gemist worden, werd beschikt ten behoeve van de in het belang van den zich uitbreidenden handel op de Batoe-eilanden (Padangsche Benedenlanden) gewenschte oprichting van een tolkantoor te Poeloe Tello. Als fungeerend ontvanger bij het nieuwe kantoor werd aangewezen de ter plaatse gevestigde civiele gezaghebber (Indisch Staatsblad 1898 nᵒˢ. 136 en 137).

Van de plaatsing van een afzonderlijken ontvanger te Benkoelen werd tevens gebruik gemaakt om die plaats, tot dusver gerangschikt onder de havens, die voor algemeenen uitvoer, doch slechts voor beperkten invoer zijn geopend, te verheffen tot eene ook voor algemeenen invoer opengestelde haven (Indisch Staatsblad 1898 nº. 135). Wel blijft Benkoelen, bij gebrek aan rechtstreeksche stoomvaartverbinding met het buiten-

[1]) Tot inlijving bij het gouvernements-tolgebied ook van het overig deel der residentie Menado, namelijk van de geheele afdeeling Gorontalo (daaronder ook de landschappen aan de Tomini-bocht), en tevens ook van de tot de residentie Ternate behoorende afdeeling Banggaai (welke streken, evenals de Tominische landschappen, een belangrijk deel uitmaken van het veld dat door den Gorontaloschen groothandel geëxploiteerd wordt), waren tijdens de afsluiting van dit gedeelte van het verslag voorstellen van de Indische Regeering hier te lande in behandeling.

Ten aanzien van de vraag in hoever in het oostelijk deel van den Indischen Archipel tot verdere opheffing van vrijhavens ware over te gaan, was het in Indië aanhangig overleg nog niet beëindigd.

land, nog alles ontvangen via Batavia, maar de verplichting om de buiten Nederlandsch-Indië ingeladen, aan invoerrecht onderworpen handelsgoederen, voor Benkoelen bestemd, ter plaatse van eersten invoer (in casu Batavia) te lossen, om aldaar door de douane behandeld te worden, van welke verplichting reeds af en toe, met toepassing van art. 40, laatste lid, van het reglement voor de groote havens (Indisch Staatsblad 1882 n°. 240), ontheffing werd verleend, kwam daardoor, zeer ten gerieve van de handelaren te Benkoelen, te vervallen.

Terwijl in Januari 1898 (Indisch Staatsblad n°. 15) werd besloten om ook Kraksaän (residentie Probolinggo), waar tot dusver, uitsluitend voor de accijnsbelangen, een verificateur van het kantoor Probolinggo was bescheiden, van een eigen tolkantoor te voorzien, mede — zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 57 — onder een afzonderlijken ontvanger, tegen intrekking van de plaatsing van een verificateur aldaar, onderging met den aanvang of in den loop van 1898 de dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen in de residentie Oostkust van Sumatra de volgende wijzigingen, deels als gevolg van veranderde omstandigheden, deels ter betere voorziening in het toezicht. Zoo werd in de afdeeling Batoe Bara de door het verloopen o. a. van de tabakscultuur in die streek weinig reden van bestaan meer hebbende douanepost te Si Paré Paré opgeheven, en daarentegen in Beneden-Langkat, in verband met de toegenomen bedrijvigheid als gevolg van de petroleum-industrie, het hulpkantoor Pangkallan Brandan, ressorteerende onder het kantoor Tandjong Poera, tot een zelfstandig kantoor verheven, hetgeen gepaard ging met de vervanging door een inlandschen hoofdopziener (fungeerend ontvanger) van den afzonderlijken (Europeeschen) ontvanger te Rantau Pandjang (Serdang), welk kantoor in beteekenis was afgenomen, terwijl, in verband met de aanstaande oprichting van eene petroleum-raffinaderij te Gebang (concessie Boekit Tinggi), gelegenheid werd gegeven om op gemelde plaats aan de Gebang-rivier (mede in Beneden-Langkat) douane-formaliteiten te vervullen, waartoe de ontvanger te Tandjong Poera vergunning kan verleenen (zie voor een en ander Indisch Staatsblad 1897 n°s. 266 en 267). Sedert werden ook eenige nadere voorzieningen getroffen aangaande het douane-toezicht aan de Rokkan-rivier ter betere verzekering van de tolheffing in de Siaksche landschappen Bangka en Koeboe. In stede van te Poeloe Beting Besar (zie het verslag van 1894, blz. 184) zal eenig douane-personeel gestationneerd worden te Tanah Poetih, te Tandjong Loemba Loemba (aan de monding der Koeboe-rivier) en te Panipahan (aan de linkermonding der Rokkan-rivier), op welke laatste plaats, met vergunning van den ontvanger te Bagan Api Api, voortaan almede gelegenheid zal bestaan douane-formaliteiten te vervullen; zie overigens Indisch Staatsblad 1898 n°. 204.

De omstandigheid dat door de Billiton-maatschappij eene proef is genomen met de verzending van op Billiton gewonnen tinerts naar Singapore, ten einde het aldaar te doen versmelten, terwijl het niet onwaarschijnlijk wordt geacht dat in het vervolg meer tin in den bedoelden vorm van Billiton zal worden uitgevoerd, heeft onlangs aanleiding gegeven tot het indienen van een wetsvoorstel (Gedrukte stukken, zitting 1897—1898 — 225) tot aanvulling van het algemeen tarief van uitvoerrechten in dien zin dat daaruit blijkt dat ook het in tinerts aanwezige tin aan uitvoerrecht onderworpen is, wordende daarbij de vaststelling van het op dat tin te heffen uitvoerrecht overgelaten aan regeling bij koloniale verordening in dier voege dat zooveel mogelijk ook voor elke 100 K.G. in het erts aanwezige tin f 3,50 wordt betaald.

De ontvangsten bij de tolkantoren over 1897 waren zeer bevredigend. De invoerrechten gingen met bijna 4½ ton vooruit (op Java en Madura alleen met bijna 3 ton), terwijl de uitvoerrechten ruim 3 ton meer afwierpen dan in 1896 (bijna uitsluitend wegens toegenomen opbrengst op Java en Madura). Tot de stijging der uitvoerrechten droeg voor ruim f 157 000 de heffing op suiker bij, als een gevolg van de omstandigheid dat de eerste vijf maanden van 1896 nog vielen binnen het tijdvak van schorsing van het uitvoerrecht op dit artikel, terwijl in 1897 bedoeld recht gedurende het geheele jaar geheven werd. Houdt men met de heffing op suiker geen rekening, dan verkrijgt men wegens de over 1897 ontvangen tolrechten toch nog een voordeelig verschil tegenover 1896 van f 600 621. Over elk der beide jaren — en over het eerste halfjaar 1898 — bracht de rechtenheffing in het geheele gouvernements-tolgebied, zoomede de pakhuishuur, onderstaande sommen op (waarbij ter vergelijking tevens afzonderlijk zijn genoemd de ontvangsten gedurende de eerste helft van 1897).

	1896.	1897.	1ste halfjaar 1898.	1ste halfjaar 1897.
Invoerrecht	f 8 692 298	f 9 141 785	f 4 597 129	f 4 392 560
Uitvoerrecht . . .	1 701 935	2 010 389	778 188	813 896
Pakhuishuur . . .	65 860	74 103	33 080	44 299
	f 10 460 093	f 11 226 277	f 5 408 397	f 5 250 755

Eene aantooning van de perceptie der tolrechten in 1897 voor elk der tot het gouvernements-tolgebied behoorende kantoren in het bijzonder, zoomede, voor het geheele bedoelde gebied bijeengenomen, van die voor elk aan in- of uitvoerrecht onderworpen artikel, voor zoover de ontvangst ter zake niet beneden de f 50 000 bleef, is opgenomen sub I van bijlage LL hierachter, welke bijlage geheel is ingericht overeenkomstig den daarvoor in het vorig verslag (verg. aldaar blz. 186/187) aangenomen nieuwen vorm.

Werden in 't vorig verslag (blz. 187) een zevental artikelen genoemd, die voor vrij belangrijke bedragen (gezamenlijk voor f 372 000) betrokken waren geweest bij het teruglopen van de op Java en Madura geheven invoerrechten, in 1897 droegen zes van diezelfde artikelen weder tot stijging bij, en wel boter, visch (gezouten of gedroogd) en thee tot bedragen, die den teruggang in 1896 ver te boven gingen; het nadeelig verschil toen, ad f 120 200, veranderde nu in een voordeelig van f 155 800. Katoenen manufacturen, gedistilleerd en gambier herwonnen een deel van bedoelden teruggang; in 1896 waren laatstbedoelde drie artikelen teruggeloopen in 't geheel met f 203 000, terwijl zij in 1897 een voordeelig verschil tegenover 1896 gaven van f 110 200. Onder de overige op Java en Madura ingevoerde aan invoerrecht onderworpen artikelen, die wegens de stijging van de opbrengst in 1897 afzonderlijke vermelding verdienen, behooren vleesch, garens, ijzerwerk, meel, tabak, wijn, mineraalwater en modewaren, waarop respectievelijk f 13 800, f 13 200, f 33 000, f 16 600, f 14 700, f 20 100, f 9700 en f 9400 meer ontvangen werd. Daarentegen bleef de daling van het invoerrecht op Manilla-sigaren aanhouden — uit dien hoofde werd op Java en Madura weder f 14 400 minder ontvangen dan in 1896, — terwijl voorts enkele andere belangrijke invoerartikelen, als eetwaren (buiten boter en visch), wollen manufacturen, petroleum en was minder opbrachten dan in 1896. Laatstgenoemd artikel, waarop in 1896 f 29 400 méér was ontvangen, wees thans eene vermindering van invoerrecht aan van f 36 200. In de hoogere opbrengst aan invoerrechten in het gouvernements-tolgebied der buitenbezittingen deelden hoofdzakelijk, namelijk tot een totaal bedrag van ongeveer f 95 300, katoenen manufacturen, modewaren, petroleum, opium en alle soorten van eetwaren.

Aan uitvoerrechten werd in 1897 méér ontvangen dan in het voorafgegane jaar, op Java en Madura ruim f 290 500 en in de buitenbezittingen bijna f 18 000, onder welke laatste vermeerdering de afdeeling Lombok begrepen is voor een bedrag van bijna f 10 000.

Wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten werden in 1897 113 bekeuringen ingesteld, tegen 94 in 1896 en 104 in 1895. Van die 113 bekeuringen werden er 110 bij onderhandsche schikking beëindigd en 3 aan het oordeel des rechters onderworpen, in één van welke laatstbedoelde gevallen vrijspraak volgde.

Accijnzen. Vermits de accijnzen op petroleum en lucifers, ingevolge de daarop betrekking hebbende verordeningen (Indisch Staatsblad 1886 n°. 249 en 1893 n°. 301), ook toepasselijk zijn in de streken waar het algemeen tarief van invoerrechten werkt, en sedert 1 Mei, 1 Juni en 1 Juli 1898 onder laatstbedoelde tolregeling zijn gebracht (zie blz. 132 hiervóór) respectievelijk de afdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok), eenige gedeelten der residentie Menado, zoomede de afdeeling Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden), zijn van gemelde tijdstippen af bedoelde gedeelten der buitenbezittingen vanzelf ook tot het gebied der twee genoemde accijnsbelastingen gaan behooren. Wat dienaangaande nog nader te verordenen viel, kreeg zijn beslag bij de ordonnantiën in Indisch Staatsblad 1898 n°s. 134, 121 en 130.

Verder is met betrekking tot beide accijnzen nog aan te teekenen dat in September 1898 de Gouverneur-Generaal door het Opperbestuur is gemachtigd om, nadat bij de Indische begrooting van 1899 op bedoelde verhoogingen zal zijn gerekend, den petroleum-accijns van f 2 tot f 2,50 per hectoliter en den lucifers-accijns van f 0,40 op f 0,70 per gros van 144 doosjes te brengen.

Tot betere verzekering, voor zooveel de plaatselijke omstandigheden en de beschikbare middelen van contrôle het toelaten, van den — alleen op Java en Madura geheven wordende —

accijns op het inlandsch gedistilleerd, zijn met 1 Juli 1898 nieuwe bepalingen in werking getreden, welke vervat zijn in een viertal ordonnantiën van 27 Februari te voren (Indisch Staatsblad 1898 n°s. 90 t/m 93), en waarvan eene meer bevredigende opbrengst van den drankaccijns wordt verwacht dan tot dusver was verkregen. Vergemakkelijking van het toezicht en bemoeielijking van den clandestienen uitslag zullen worden verkregen indien de eigenaren of bezitters van stokerijen er toe overgaan gebruik te maken van vergaderbakken of andere denzelfden dienst verrichtende ruimten, die door de ambtenaren kunnen worden afgesloten, en waarin al het vervaardigde gedistilleerd wordt opgevangen. Stokerijen, welke niet voorzien zijn van dergelijke vergaderbakken of ruimten, komen, nadat eene voor ieder geval door den directeur van financiën te bepalen geldsom van ten minste f 500 en ten hoogste f 5000, waarvan geene rente wordt tegoedgedaan, bij den ontvanger der accijnzen zal zijn gedeponeerd, onder zoogenaamd „verscherpt toezicht", waarbij de toeziende ambtenaar de bevoegdheid erlangt, ten einde de aangifte van de te verkrijgen hoeveelheden gedistilleerd te controleeren, proefstokingen te houden. Als eene belangrijke verbetering wordt ook aangemerkt de vermindering der korting (van 10 tot 5 pct.), die, bij het afsluiten van eene rekening na aanpeiling, wordt toegestaan op de hoeveelheid gedistilleerd, sedert de vorige peiling in eene stokerij vervaardigd of in eene distilleerderij der 1ste klasse ingeslagen, terwijl voortaan korting ook wordt verleend voor de in de rekening eener stokerij begrepen hoeveelheden gedistilleerd in afgesloten lokalen. Nog is bepaald, dat stokerijen, distilleerderijen der 1ste klasse en bergplaatsen niet mogen worden opgericht dan op een afstand van ten minste 100 M. van iedere nering of verkoopplaats van inlandsch gedistilleerd in het klein.

Eene reeds aanstonds bij de afkondiging van de verordening in werking getreden bepaling breidt den vrijdom van accijns, die in sommige gevallen, mits met inachtneming van de ter zake gegeven voorschriften, is toegestaan voor gedistilleerd, dat tot bepaalde doeleinden wordt aangewend, ook uit tot gedistilleerd, dienende tot zuivering en bereiding van zwavelzure kinine en andere kina-alcaloïd-zouten, en zulks in het belang van deze op Java sedert kort ondernomen industrie.

In de hiervóór aangehaalde bijlage LL zijn sub I de sommen vermeld, welke gedurende 1897 bij elk kantoor van ontvangst wegens accijnzen werden geïnd. In totaal gaven elk der vier geheven wordende accijnzen in 1897 en in het eerste halfjaar 1898 de volgende opbrengst, waarbij, ter vergelijking, tevens zijn opgegeven de uitkomsten over 1896 en over de eerste helft van 1897.

	1896.	1897.	1ste halfjaar 1898.	1ste halfjaar 1897.
Accijns op inlandsch gedistilleerd.	f 161 054	f 171 348	f 83 422	f 76 821
Accijns op tabak . .	65 221	27 675	17 713	18 404
„ „ petroleum.	3 029 157	a) 3 383 471	1 229 253	1 740 466
„ „ lucifers. .	1 059 150	1 110 011	534 235	550 568
	f 4 314 582	f 4 692 505	f 1 864 623	f 2 386 259

a) Hieronder aan accijns op gazoline (zie vorig verslag, blz. 188) f 11 962.

De sterke daling die de accijns op tabak opnieuw onderging is toe te schrijven aan den met 1 Januari 1897 genomen maatregel, waardoor aan dit middel alleen nog onderworpen is de voor Borneo bestemde Java-tabak (verg. vorig verslag, blz. 187). Met terugzicht op hetgeen in 't vorig verslag (blz. 188) werd gezegd omtrent de weinige levensvatbaarheid, welke blijkens de in de laatste jaren op een drietal plaatsen opgedane ervaring ondernemingen voor het vervaardigen van lucifers op Java bleken te bezitten, is thans aan te teekenen dat bij de laatstelijk gesloten geworden luciferfabriek te Kediri in September 1897 de werkzaamheden waren hervat.

Van de in 1897 ingestelde bekeuringen in accijnszaken wordt alleen met betrekking tot den drankaccijns gewag gemaakt. Het aantal beliep 232 (21 meer dan in 1896), waarvan 4 buiten gevolg gelaten, 27 bij onderhandsche schikking beëindigd, en 201 aan het oordeel des rechters onderworpen werden. In deze laatste gevallen volgde, voor zoover daaromtrent op het tijdstip van afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit verslag reeds uitspraak was gedaan, slechts vier malen vrijspraak.

Haven- en ankeragegelden, zoomede, wat betreft de haven Tandjong Priok (Batavia), *loods- en kaaigelden* en *vergoeding voor het gebruik der electrische verlichting in de gouvernements-opslaglokalen*, en wat aangaat de Emmahaven (Padang), *loods- en steigergelden*. In 1897 bedroegen de ontvangsten wegens haven- en ankeragegelden f 299 003, tegen f 303 205 in 1896. Het aandeel van Java en Madura in die perceptie beliep f 227 652 (op de drie hoofdplaatsen te zamen f 182 485), dat van de buitenbezittingen f 71 351 (te Padang alleen f 19 382). In de eerste zes maanden van 1898 werd aan haven- en ankeragegelden ontvangen op Java en Madura f 80 482, en in de buitenbezittingen f 41 285, tegen respectievelijk f 96 494 en f 34 303 in het eerste halfjaar 1897.

De loods- en kaaigelden te Tandjong Priok (Batavia) hebben in 1897 opgebracht f 101 822 (in 1896 f 102 760). In het eerste halfjaar 1898 bedroegen deze ontvangsten f 51 537, tegen f 50 602 in het eerste semester 1897.

De blijkens het vorig verslag (blz. 188) met 1 Januari 1897 begonnen heffing van loods- en steigergelden in de Emmahaven (Padang) leverde in dat jaar f 22 709 op, terwijl gedurende de eerste zes maanden van 1898 werd ontvangen f 13 656, tegen f 11 440 in het overeenkomstige tijdvak van 1897.

Voor het gebruik van de electrische verlichting in de opslaglokalen te Tandjong Priok werd in 1897 in 's lands kas gestort f 1439, tegen f 1111 in 1896, terwijl in de eerste zes maanden van 1898 te dier zake werd ontvangen f 980, tegen f 707 over hetzelfde tijdvak van 1897.

Personeele belasting. In bijlage LL hierachter zijn, sub II, voor elk gewest in het bijzonder, zoowel over 1896 als over 1897, afzonderlijk voor Europeanen en voor vreemde oosterlingen, het aantal aangeslagenen in deze belasting en het bedrag van den aanslag vermeld, waarbij ten aanzien van 1896 valt op te merken dat van sommige gewesten de cijfers eenigszins afwijken van die in 't vorig verslag medegedeeld, als gevolg van inmiddels plaats gehad hebbende verminderingen of nieuwe aanslagen, nog tot gemeld jaar betrekking hebbende. Vergelijkt men de (voorloopige) opgaven over 1897 met die van het voorafgegane jaar, dan blijkt dat schier nergens de verschillen van veel belang zijn. In 't geheel beliep over 1897 het getal aangeslagen Europeanen 15 450 (282 meer dan in 1896) en dat der aangeslagen vreemde oosterlingen 29 830 (380 minder dan toen), terwijl de aanslag, na aftrek van de toegestane verminderingen, bedroeg respectievelijk f 530 535 en f 380 492, zijnde f 632 en f 13 628 minder dan over 1896.

Hoe de aanslag en het geïnd bedrag zich voordeden afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen blijkt uit het volgende overzicht.

	1896. (Verbeterde opgaven.)		1897. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 805 595	f 179 043	f 794 177	f 177 215
Af: wegens toegestane verminderingen	48 948	10 403	50 304	10 061
Alzoo werkelijk te heffen . .	f 756 647	f 168 640	f 743 873	f 167 154
Bovendien verschuldigd aan schattingskosten, voor zooveel zij den aangeslagenen in rekening waren te brengen	25 264	704	5 005	277
Derhalve in het geheel door de aangeslagenen verschuldigd	f 781 911	f 169 344	f 748 878	f 167 431
Geïnd bedrag a) . .	f 772 636	f 166 730	f 757 230	f 172 411

a) Onder het geïnd bedrag is hier, en bij andere hierna te vermelden belastingen, niet alleen begrepen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen, maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd, en wat de personeele belasting betreft, ook hetgeen gestort is wegens te verhalen kosten van schatting. Voorts zijn onder de geïnde sommen bij deze en bij andere in dit hoofdstuk te vermelden belastingen begrepen de boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen, ingevolge art. 20 der comptabiliteitswet, in mindering is gebracht hetgeen, ten gevolge van verkeerden aanslag over het behandelde of over eenig vorig jaar, dan wel uit anderen hoofde, aan belastingschuldigen is terugbetaald.

Het aantal ingekomen doleantiën, dat in 1896 om bijzondere redenen vrij aanzienlijk was geweest (65), beliep in 1897 niet meer dan 18.

Onder de Europeanen en met hen gelijkgestelden werkt de personeele belasting niet in Atjeh en onderhoorigheden, noch ook in de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok. In eerstgenoemd gewest zijn ook de vreemde oosterlingen er niet aan onderworpen, hetgeen eveneens het geval is in Riouw en onderhoorigheden en in de beide gewesten van Borneo. In Lombok, waar bij de vestiging van ons rechtstreeksch bestuur de invoering der personeele belasting voorloopig was uitgesteld (art. 15 van Indisch Staatsblad 1895 n°. 190), is de heffing met 1 Januari

1898 in werking getreden voor zooveel de vreemde oosterlingen betreft (Indisch Staatsblad 1897 n°. 274).

In de schaal van huurwaarden van laag bedrag, welke aanspraak geven op geheele of gedeeltelijke vrijstelling der belasting naar de eerste twee grondslagen (huurwaarde der gebouwen en waarde van mobilair en rijtuigen), werd voor de hoofdplaats Pasoeroean en de afdeelingshoofdplaats Bangil, wegens de daling der huurwaarden, te rekenen van 1 Januari 1898 eene verlaging aangebracht (Indisch Staatsblad 1897 n°. 160), waardoor het getal belastingschuldigen iets grooter, en voor sommigen, die tot nog toe gedeeltelijk (voor 2/5 of 4/5) waren vrijgesteld, de aanslag hooger zal worden.

De aanwijzing der categorieën van ambtenaren die vrijgesteld zijn van belasting voor hunne dienstpaarden onderging eenige uitbreiding en wijziging, waardoor nu ook de nieuw ingestelde betrekkingen bij den dienst van het boschwezen in de lijst zijn opgenomen: zie Indisch Staatsblad 1897 n°s. 169 en 236, en 1898 n°. 58.

Patentrecht. Ook de cijfers betreffende deze belasting, per gewest vermeld sub III van bijlage LL, vertoonen over 1897 over 't geheel geen belangrijke verschillen met de uitkomsten over 1896, uitgenomen wat de residentie Oostkust van Sumatra betreft, waar de aanslag, niettegenstaande toeneming van het aantal belastingplichtigen van 1097 tot 1141, van f 173 674 tot f 142 222, d. i. met 18 pct. terugging. Zonder genoemde residentie te rekenen, kwam namelijk de aanslag van 1896 te staan op f 821 699, en die van 1897 op f 828 146, bij een totaal aangeslagenen van respectievelijk 13 153 en 13 587. Evenals tot den aanslag in de buitenbezittingen in overwegende mate bijdraagt de residentie Oostkust van Sumatra, zoo zijn voor den aanslag op Java en Madura de gewesten Batavia, Samarang en Soerabaija 't meest van beteekenis, hetgeen ten deele zijne verklaring hierin vindt dat onder de aangeslagen bedrijven, enz., aldaar ook begrepen zijn elders gelegen ondernemingen, toebehoorende aan op de hoofdplaatsen der genoemde drie gewesten gevestigde maatschappijen of vennootschappen. In 1897 waren voor 't eerst in Indië patentplichtig (zie de in 't vorig verslag, blz. 189, vermelde ordonnantie dd. 6 Mei 1897 in Indisch Staatsblad n°. 127) aldaar gevestigde agentschappen van hier te lande zetelende brand-, zee-, levens- of andere verzekeringsmaatschappijen. Zoodanige agentschappen werden mede uitsluitend in de hierboven genoemde vier gewesten aangetroffen, waar zij werden aangeslagen: in Batavia voor f 777, in Samarang voor f 134, in Soerabaija voor f 1329 en ter Oostkust van Sumatra voor f 46.

Totaal-opgaven over 1896 en 1897, ook van het geïnd bedrag, blijken uit onderstaande opgaaf.

	1896. (Verbeterde opgaven.)		1897. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 809 505	f 229 776	f 804 598	f 209 149
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	39 029	4 879	33 111	10 267
Alzoo werkelijk te heffen	f 770 476	f 224 897	f 771 487	f 198 882
Geïnd bedrag (zie noot *a* op de voorgaande blz.)	f 822 777	f 217 108	f 767 319	f 201 619

In 1897 werden 29 doleantiën ingediend, tegen 68 in 1896.

Uit hetgeen door hier te lande gevestigde vennootschappen of vereenigingen (uitgenomen verzekeringsmaatschappijen), welke haar bedrijf geheel of ten deele in Nederlandsch-Indië uitoefenen en aldaar niet in het patentrecht of eene belasting naar de inkomsten worden aangeslagen, over elk belastingjaar betaald is in de hier te lande werkende belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, is bij de in 't vorig verslag vermelde wet van 9 April 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 84, Indisch Staatsblad n°. 150), te rekenen van 1897 af, een daarbij vastgesteld aandeel verzekerd aan de Indische geldmiddelen, welke uitkeering te verminderen is met het totaal, waarvoor in het belastingjaar ontheffing is verleend wegens in Indië betaald patentrecht, en met een deel van het bedrag dat in het belastingjaar aan de aangeslagen vennootschappen of vereenigingen aan hier te lande betaalde bedrijfsbelasting is teruggegeven. Over het volle op 30 April 1897 geëindigde Nederlandsche belastingjaar (1896/97) zou als uitkeering verschuldigd zijn geweest onzuiver f 249 026,25, of zuiver (na aftrek van bedoelde verminderingen) f 244 628,58^{5}, doch aangezien van bedoeld belastingjaar slechts vier maanden in 1897 vielen, was, met toepassing van art. 5 der aangehaalde wet, van laatstgemelde som van f 244 628,58^{5} slechts $^{1}/_{3}$, zijnde f 81 542,86, verschuldigd. Over het Nederlandsche belastingjaar 1897/98 is ter zake voorschreven aan Nederlandsch-Indië tegoedgekomen eene uitkeering van f 325 092,08^{5}.

Verponding (op Java en Madura en in sommige buitenbezittingen), zoomede *belasting op de specerijperken* (op de Banda-eilanden). Terwijl gedurende 1897 voor Java en Madura in algemeenen zin bleef gelden de indertijd voor de vijf jaren 1895 t/m 1899 vastgestelde aanslag, behoudens de wijzigingen die voortvloeiden uit het belastingplichtig worden van nieuwe of tot dusver vrijgestelde perceelen of uit het tenietgaan van reeds in de belasting aangeslagen perceelen, werd voor die zes gewesten der buitenbezittingen, waar laatstelijk de aanslag voor het vijfjarig tijdvak 1892 t/m 1896 geregeld was, algemeen tot een nieuwen aanslag overgegaan en wel voor de jaren 1897 t/m 1901. De bedoelde wijzigingen in den aanslag op Java en Madura, waar over 1896, volgens de inmiddels bekend geworden juistere gegevens, aan verponding te heffen was geweest f 1 921 914, brachten voor 1897 ten slotte eene vermeerdering teweeg (voor zooveel reeds bekend) van f 9557, zoodat de aanslag klom tot f 1 931 471. De nieuwe aanslag voor de zes gewesten daarbuiten gaf, bij vergelijking met de kohieren zooals zij bij den aanvang van het afgeloopen vijfjarig tijdvak, d. i. op 1 Januari 1892, waren afgesloten, deze uitkomst dat het aantal aangeslagenen, toen 5200, thans bleek te bedragen 6424, in welke vermeerdering zoowel Europeanen als inlanders en met dezen gelijkgestelden deelden, doch dat hun gezamenlijke aanslag niettemin op een lager cijfer kwam te staan, namelijk op f 135 008, tegen f 146 570 op 1 Januari 1892 (over 1896 was, volgens nadere gegevens, in diezelfde gewesten aan verponding te heffen geweest f 148 883). Door in den loop van 1897 ontstane verminderingen en opheffingen van aanslagen is het nieuwe bedrag van f 135 008 nog teruggeloopen tot f 132 424, maar hierin zullen suppletoire aanslagen in den loop van 1898 vermoedelijk opnieuw wijziging brengen.

Gewestelijke opgaven over 1896 en 1897, gesplitst naar gelang de aangeslagen perceelen in eigendom, dan wel krachtens eenigen anderen titel bezeten werden, zijn vermeld sub IV van bijlage LL hierachter.

Met de vaststelling van de verpondingswaarde voor den nieuwen aanslag in de hiervóór bedoelde zes gewesten buiten Java en Madura had zich belast gezien dezelfde commissie, die ook voor den aanslag van 1895 t/m 1899 op Java en Madura was werkzaam geweest. Zij werd ontbonden bij gouvernementsbesluit dd. 30 December 1897 n°. 1, terwijl toen in functie trad de bij hetzelfde besluit aangewezen tusschentijdsche commissie, bedoeld bij art. 20 der verpondingsordonnantie, zooals dit artikel luidt ingevolge Indisch Staatsblad 1896 n°. 42, aan welke commissie alsnu tevens werd opgedragen de verpondingswaarde voor de eerste maal vast te stellen in de residentiën Lampongsche Districten, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Timor en onderhoorigheden, tot welke blijkens het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 189), met ingang van 1898, de verponding is uitgestrekt en waar de eerste aanslag bij uitzondering voor vier jaren zal gelden om aan te sluiten bij den loopenden aanslagtermijn voor de reeds onder de verponding vallende buitenbezittingen (zie Indisch Staatsblad 1897 nos. 171, 172 en 300).

In 's lands kas vloeide in 1897 aan verpondingsbelasting (met inbegrip van achterstand en boeten) op Java en Madura f 2 024 485 en in de buitenbezittingen f 140 712, tegen in 1896 (volgens verbeterde opgaven) respectievelijk f 2 467 305 en f 148 614.

Ter zake van de met de verponding veel overeenkomst hebbende belasting, waaraan de specerijperken op de Banda-eilanden zijn onderworpen, was in 1897 verschuldigd f 66 610, tegen f 75 239 in 1896, welke sommen voor het betrokken jaar ook als geïnd worden opgegeven.

Bedrijfsbelasting. Voor elk gewest afzonderlijk is sub V van bijlage LL opgegeven het aantal aangeslagenen, gesplitst in inlanders, in Chineezen en in andere vreemde oosterlingen, zoomede het cijfer van aanslag voor elk dier landaarden, een en ander over 1897. Voor Java en Madura wijzen de totalen op eene belangrijke toeneming van het aantal aangeslagen inlanders, ten gevolge waarvan, ondanks de gemiddelde aanslag per hoofd, over alle gewesten dooreengenomen, op een lager cijfer dan over 1896 kwam te staan, het door hen verschuldigd bedrag niettemin vooruitging van f 1 620 964 tot f 1 630 160, terwijl de aanslag der vreemde oosterlingen, niettegenstaande onder hen

het aantal belastingschuldigen iets lager was dan in 1896, toenam van f 729 000 tot f 735 356. In 't geheel was derhalve op Java en Madura over 1897 aan bedrijfsbelasting te innen f 2 365 516, tegen f 2 349 964 (verbeterde opgaaf) in 1896.

Tot het ruimer vloeien van de bedrijfsbelasting in de buitenbezittingen (aanslag over 1896, volgens verbeterde opgaven, f 593 658, doch voor 1897, niettegenstaande de opgaven uit Amboina en Menado niet geheel volledig zijn, f 707 606) droegen bijna alle gewesten, doch voornamelijk de residentie Oostkust van Sumatra bij. In dit laatste gewest steeg namelijk de aanslag van f 292 895 tot f 395 041, nagenoeg uitsluitend doordien sedert 1 Januari 1897 (zie vorig verslag, blz. 189/190) de belasting in de onder vorstenbestuur staande streken aldaar niet meer beperkt is gebleven tot Chineezen, maar is uitgestrekt tot de overige vreemde oosterlingen en tot de niet tot de inheemsche bevolking behoorende inlanders, beide categorieën voor zooveel zij gevestigd zijn op door gouvernementsonderdanen gedreven ondernemingen van land- of mijnbouw. Deze maatregel kan geacht worden eene meerdere opbrengst te hebben gegeven van ongeveer 1 ton, derhalve omstreeks f 40 000 meer dan aanvankelijk was verwacht.

Uit het volgende overzicht blijkt, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, hoeveel gedurende 1897 op den aanslag over dat jaar werd afbetaald en hoeveel over vorige jaren nog inkwam.

	Java en Madura.	Buitenbezittingen. a)	Totaal.
Aanslag voor 1897 . .	f 2 365 516	f 707 606	f 3 073 122
Op dien aanslag werd nog in 1897 betaald .	f 2 294 860	f 562 136	f 2 856 996
Aan achterstand over vorige jaren en boeten werd bovendien betaald	12 607	150 253	162 860
Totaal in 1897 geïnd (zie noot a op blz. 134 hiervóór)	f 2 307 467	f 712 389	f 3 019 856
In 1896 werd geïnd (volgens verbeterde opgaven).	f 2 346 184	f 576 674	f 2 922 858

a) Aan de over 1897 ontvangen opgaven ontbreken, wat Amboina betreft, die van de afdeeling Banda, terwijl in de uit Menado ontvangen gegevens over 1897 nog niet is medegerekend het verschuldigde en betaalde door de zoogenaamde inlandsche burgers aldaar, welke categorie van ingezetenen in 1897 voor 't eerst in de bedrijfsbelasting werd aangeslagen (Indisch Staatsblad 1897 n°. 10).

Ter betere verzekering van de inning dezer belasting in de residentie Riouw, waar de belastingschuldigen (vreemde oosterlingen), door de drukke gemeenschap met Singapore, zich veelvuldig derwaarts verplaatsen, en dan vaak nalatig bleven de belasting te voldoen, terwijl de belastingverordening tot dusver niet toeliet tusschentijds tot invordering over te gaan, werd het noodig bevonden voor dat gewest te bepalen (ordonnantie van 13 Juni 1897, Indisch Staatsblad n°. 159) dat de belastingschuldige, die de afdeeling, waar hij gevestigd is, wenscht te verlaten, verplicht is om vóór zijn vertrek de belasting over het loopende jaar te voldoen, behoudens zijn recht op vermindering van den aanslag en teruggave van het eventueel te veel betaalde.

Belasting op rijtuigen van inlanders. Kon in het vorig verslag (blz. 190) worden gewezen op de aanhoudende stijging van de opbrengst dezer belasting, in 1897 valt een teruggang te bespeuren. Slechts in vijf gewesten (Bantam, Tagal, Pekalongan, Rembang en Kediri) klom de aanslag nog, te zamen met f 2503; overal elders was hij minder. Blijkens bijlage LL sub VI bedroeg de totaal-aanslag f 278 872 of f 6510 minder dan in 1896. Geïnd werd (zie noot a op blz. 134 hiervóór) in laatstgemeld jaar f 285 100 en in 1897 f 291 718.

Zegelrecht. Vergeleken met 1896, toen (volgens verbeterde opgaven) op Java en Madura f 1 016 008 en in de buitenbezittingen f 278 514 wegens zegelrecht werd ontvangen, wierp dit middel in 1897 belangrijk meer af, althans op Java en Madura, waar de opbrengst beliep f 1 111 206, voor een groot deel o. a. het gevolg van de gehouden nieuwe verpachtingen van 's lands middelen en de dientengevolge meerendeels voor drie jaren gesloten pachtcontracten, waarvan het zegelrecht (1/4 pct.) geheven wordt van het totaal bedrag der pachtsom voor den geheelen duur der overeenkomst. In de buitenbezittingen werd in 1897 f 270 802 aan zegelrecht ontvangen, zijnde f 7712 minder dan in 1896.

Aan het voor binnenlandsche reispassen van inlanders en met hen gelijkgestelden bestaande zegelrecht van f 0,10 werden bij ordonnantie van 12 April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 141), regelende het passenstelsel in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, mede onderworpen de reispassen, die voortaan inlanders en met hen gelijkgestelden behoeven wanneer zij zich uit Atjeh en onderhoorigheden naar het buitenland wenschen te begeven. Alleen zijn van zegelrecht vrijgesteld die der bedoelde passen, welke voor de reis naar Mekka zijn afgegeven.

Recht op de openbare verkoopingen. Bij de lands-vendukantoren (vendukantoren der 1ste klasse) werd in 1897 omgezet aan voor particuliere rekening verkochte goederen f 10 135 961 en aan voor gouvernementsrekening verkochte goederen en producten f 6 411 049 (in 1896 respectievelijk f 10 360 055 en f 8 516 048), en te dier zake aan recht geheven f 454 012, latende, na aftrek van de kosten der kantoren, eene winst van f 278 336 (over 1896 bracht dit recht onzuiver f 492 635 en zuiver f 319 708 op). Bij de vendukantoren der 2de klasse (die welker beheer eene bijbetrekking uitmaakt) beliep de omzet in 1897, wat de door notarissen beheerde kantoren betreft, f 3 624 163, en, wat de door gewestelijke secretarissen of besturende ambtenaren beheerde kantoren betreft, f 2 817 382, te zamen dus f 6 441 545 (welke sommen over 1896 bedroegen f 3 456 483 + f 2 504 075 = f 5 960 558). Aan voor gouvernementsrekening verkochte goederen, enz. was onder den omzet der kantoren 2de klasse slechts begrepen f 279 344 (in 1896 f 296 792). Als aandeel van het Gouvernement in de inkomsten van laatstbedoelde kantoren werd in 1897 geïnd: ter zake van de door notarissen beheerde f 101 440 en ter zake van de overige f 87 874, te zamen derhalve f 189 314 (in 1896 respectievelijk f 100 811 en f 78 703 of te zamen f 179 514). De zuivere opbrengst voor den lande van alle vendukantoren kwam alzoo in 1897 te staan op f 467 650 (in 1896 op f 499 222).

Bij het einde des jaars hadden de lands-vendukantoren aan achterstallige (meer dan twaalf maanden openstaande) debetposten nog in te vorderen f 48 929 (op ult. 1896 beliep deze achterstand f 52 478).

De vendumeesters der 2de klasse mogen buiten hunne standplaats op hunne verantwoordelijkheid het houden van verkoopingen, mits met goedvinden van den betrokken superintendent, opdragen aan Europeesche of met dezen gelijkgestelde gedelegeerden. Tot dusver waren zij echter gehouden om als zoodanig personen te kiezen, die zich *in 's lands dienst* bevonden. Bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 112 werd bedoelde beperking opgeheven.

Ter wegneming van onzekerheid dienaangaande werd bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 174 uitgemaakt wie der venduambtenaren voor de Regeering kan optreden, waar het geldt de vereischte toestemming te verleenen tot opheffing van de hypothecaire verbanden, gediend hebbende als zekerheid voor bij openbare verkoopingen verleende credieten.

Ten einde in de Lampongsche Districten de taak te verlichten van den gewestelijken secretaris als vendumeester voor het geheele gewest, kregen drie van de zes afdeelingen, waarin het gewest buiten de hoofdplaats verdeeld is, met namen Sepoetih, Toelang Bawang en Katimbang, elke een eigen vendukantoor onder beheer van den besturenden controleur in elke dier afdeelingen, welke ambtenaren tot dusver als gedelegeerden van den te Telok Betong gevestigden vendumeester fungeerden; zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 240. In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd met 1 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 178) een door den besturenden ambtenaar te beheeren vendukantoor ingesteld op de hoofdplaats der toen nieuw gevormde afdeeling Kendangan.

Overschrijvings-, benevens *successie- en overgangsrecht.* De opbrengst van deze uit den aard der zaak wisselvallige belastingen was in 1896 volgens verbeterde, en in 1897 volgens voorloopige opgaven als volgt:

		Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Overschrijvingsrecht.	1896	f 626 113	f 63 485	f 689 598
	1897	576 464	85 249	661 713
Successie- en overgangsrecht.	1896	f 68 187	f 9 184	f 77 371
	1897	78 604	8 494	87 098

Aan de tot dusver gevorderde omslachtige behandeling van de vrij veelvuldig inkomende verzoeken om, met dispensatie van de bij de overschrijvingsordonnantie en de bij de verordening

op het recht van successie en overgang voorgeschreven termijnen, uitstel te verkrijgen voor de overschrijving van onroerende goederen en schepen en voor de indiening van memoriën van aangifte, enz. bij overlijden, werd door de ordonnantie van 5 October 1897 (Indisch Staatsblad n°. 239) een einde gemaakt; daarbij werd namelijk, met wijziging in zooverre der beide belastingregelingen, bepaald dat van de bedoelde termijnen de directeur van financiën verlenging kan toestaan, indien daartoe door de belanghebbenden, te zijner beoordeeling, tijdig vóór het verstrijken van den termijn het verzoek wordt gedaan. Bij gouvernementsbesluit van gelijke dagteekening werd den directeur de verplichting opgelegd om van zijne beschikkingen, waarbij uitstel wordt verleend, zoo spoedig mogelijk afschrift te doen toekomen aan de autoriteit, voor wie de akte van overschrijving moet worden verleden, en aan den betrokken ontvanger van het recht van successie en overgang, zoomede om van de genomen beschikkingen jaarlijks eene opgave aan den Gouverneur-Generaal in te dienen.

Licentiën aan Chineezen voor het houden van dobbelspelen op Java en Madura (uitgezonderd de afdeelingen Stad en Voorsteden en Meester-Cornelis der residentie Batavia en de residentiën Samarang en Soerabaija, alwaar de speelpacht werkt). In 1897 bracht dit middel slechts f 4900 op, tegen f 13 850 in 1896, f 10 100 in 1895 en f 7500 in 1894.

Belastingen van verschillenden aard, die slechts in het een of ander gewest worden geheven. Ten aanzien van de uitkomsten over 1897 der verschillende hierbedoelde belastingen zij verwezen naar de opgaven sub VII van de meervermelde bijlage LL. In bedoeld overzicht is nog niet opgenomen, als eerst met 1 April 1898 in werking getreden, de in de residentie Lampongsche Districten — en wel als rechtstreeksche heffing — ingevoerde belasting op het slachten van buffels en runderen (Indisch Staatsblad 1898 n°. 24).

Wat de opbrengst der in deze rubriek bedoelde belastingen betreft in vergelijking met 1896, verdient vermelding de rechtstreeks met den oogst verband houdende vertieningsbelasting op het rijstgewas in de gouvernementslanden der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waarin de aanslag, na in 1895 op ruim 2 ton en in 1896 op ruim $1\frac{1}{2}$ ton te zijn vastgesteld geweest, voor 1897 kon bepaald worden op ruim f 193 000, terwijl de in de residentie Westerafdeeling van Borneo in 1896 voor 't eerst ingevoerde hoofdelijke belasting onder de in ons rechtstreeksch gebied aldaar gevestigde of geheel of ten deele haar bestaan vindende inlandsche en Arabische bevolking, welke belasting in het eerste jaar harer heffing slechts op f 8198 kon vastgesteld worden, door juistere aanslagen in 1897 kon gebracht worden op f 13 617. De bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 13 tot stand gekomen en met 1 Januari van dat jaar in werking getreden nieuwe regeling der hoofdelijke belasting onder de inlandsche bevolking der Minahassa (residentie Menado), waardoor nu de belastingplichtigheid eerst aanvangt na de volbrenging van het 20ste levensjaar, in stede van, zooals vroeger, reeds na het 18de jaar, was uit den aard der zaak van invloed op het cijfer der aangeslagenen. In verband daarmede werd als aanslag voor 1897 verkregen f 165 787, tegen f 188 402 voor 1896 en f 186 176 voor 1895.

Nu door invoering met 1 Januari 1898 van de verpondingsbelasting in de residentiën Lampongsche Districten en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (zie blz. 135 hiervóór) het door inlanders aldaar uit onroerende goederen verkregen inkomen door die belasting wordt getroffen, werden de bepalingen nopens de door hen op te brengen hoofdelijke belasting in dier voege gewijzigd (Indisch Staatsblad 1897 n°. 304) dat van hun aanslag in deze belasting is uitgezonderd het inkomen dat bij den aanslag in de grondlasten in aanmerking komt. Bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 45 werd eene nieuwe lezing vastgesteld van de slotwoorden van art. 1 der verordening van 1878, regelende de hooger bedoelde vertieningsbelasting op het rijstgewas in de gouvernementslanden der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Daardoor is nu, in overeenstemming zoowel met de bedoeling der verordening als met hare feitelijke toepassing, uitgemaakt dat alleen het door inlanders (niet door vreemde oosterlingen) verkregen rijstproduct aan vertiening is onderworpen en dan nog wel voor zoover het geteeld is op krachtens ontginningsof gebruiksrecht bezeten gronden.

II. Muntstelsel; geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

Uit het op blz. 123 bedoelde overzicht van den stand der gezamenlijke landskassen op Java en Madura en van die in de buitenbezittingen bij het einde van elke maand van 1897 (bijlage EE hierachter) blijkt dat de in die kassen voorhanden zilveren pasmunt in den loop van genoemd jaar opnieuw niet onbelangrijk afnam. Zooals werd medegedeeld op blz. 191 van het vorig verslag bevatte 's lands geldvoorraad op Java en Madura op ult. 1896 een bedrag van f 1 063 156 aan klein zilver. Daar hiervan in den loop van 1897 naar de kassen in de buitenbezittingen werd verzonden f 84 500, en blijkens het evenbedoeld overzicht op ult. 1897 aan die muntsoort nog aanwezig was f 632 049, zou in dat jaar op Java en Madura in den omloop zijn opgenomen f 346 607. In de landskassen der buitenbezittingen was onder ult. 1896 aan zilveren pasmunt aanwezig f 223 862. Van dezen voorraad, welke is te verhoogen met de evenbedoelde in 1897 van Java en Madura ontvangen hoeveelheid van f 84 500, was bij het einde van 1897 nog aanwezig f 254 613, zoodat in de buitenbezittingen de omloop van klein zilver moet versterkt zijn geworden met f 53 749. De circuleerende hoeveelheid, in 1896 reeds vermeerderd met circa 8 ton (verg. vorig verslag, blz. 191), nam dus in 1897 in alle gewesten gezamenlijk nog met ruim 4 ton toe. Toch scheen hier en daar zilveren pasmunt niet in voldoend ruime mate voorhanden. Ten einde dan ook verder met het in omloop brengen van klein zilver te kunnen voortgaan, is in 1898 weder besloten tot het doen aanmunten van eenige partijen Indische kwartguldens (f 750 000) en Indische een-tiende-guldens (f 250 000), welke partijen in de maanden April t/m Juni van hier zijn verzonden. Voor deze aanmunting werden o. a. gebezigd ongangbare en beschadigde muntspeciën, op Lombok buitgemaakt (voor zooveel van de reeds hier te lande ontvangen partijen nog voorhanden).

Ook aan gulden- en halveguldenstukken bleek in 1897 in het verkeer meer behoefte te zijn ontstaan (zie ook lager § 3), weshalve, mede op aanvraag van de Indische Regeering, in het voorjaar van 1898 werd overgegaan tot uitzending alvast van een bedrag van respectievelijk f 500 000 en f 100 000 aan bedoelde standpenningen, alles ontleend aan den muntvoorraad hier te lande.

Van de op Lombok buitgemaakte speciën was laatstelijk in Indië nog aangehouden een bedrag van f 78 025 aan rijksdaalders, die alle min of meer sporen droegen van aan het vuur te zijn blootgesteld geweest, maar niet in zoodanige mate dat niet eerst beproefd zou kunnen worden of het geleidelijk daarvan in omloop brengen bezwaar ondervond. Toen dit werkelijk het geval bleek, ook wegens de eenigszins matte kleur en den ongewonen klank, is in Mei 1898 door de Indische Regeering er toe overgegaan om de partij herwaarts op te zenden, tegelijk met een aantal wegens hun doffen of ongewonen klank aan den omloop onttrokken standpenningen (9152 rijksdaalders, 8175 guldens en 5289 halve guldens), gezamenlijk ter waarde van f 33 699,50, al welke geldswaarden, evenals vroeger, door het Rijk tegen de nominale waarde werden overgenomen, terwijl van de bij de besproken gelegenheid mede herwaarts verzonden 9025 stuks afgesleten Indische zilveren pasmunt (160 kwart- en 8865 een-tiende-guldens), na versmelting, de zilverwaarde (ad f 350,52) werd vergoed.

Als verminkt werden in 1897 221 stuks zilveren speciën (8 meer dan in 1896) in den omloop aangetroffen, namelijk 36 rijksdaalders, 37 guldens, 39 halve-, 71 kwart- en 38 één-tiende-guldens, van welke 221 geldstukken er 44 's lands kassen waren binnengeslopen.

Van uitvoer van zilveren specie uit Indië naar Nederland voor rekening van particulieren werd in 1897 niets bespeurd; evenmin werd door particulieren Nederlandsche zilveren munt in Indië ingevoerd.

De in 't vorig verslag vermelde aanmunting van f 1 300 000 aan Indische 1-cent-stukken en f 480 630,75 aan Indische $2\frac{1}{2}$-cent-stukken liep in December 1897 af. Van de tot ult. 1897 daarvan reeds verscheepte partijen was in 1896 bij 's lands kassen in Indië ingenomen f 416 000, in 1897 f 1 000 800, en was bij het eind van laatstgenoemd jaar nog niet bij 's lands kassen ingenomen of nog naar Indië onderweg f 269 200; het overig bedrag ad f 94 630,75 werd verscheept in Januari 1898. Vermits door bedoelde aanmunting het tot dusver voorloopig op f 10 millioen bepaalde maximum der in Indië uit te geven koperen

pasmunt was bereikt, en het wenschelijk was Indië nog ruimer van koperen munt te voorzien, ook ter voorkoming dat schaarschte aan wettige pasmunt het gebruik van onwettige inmiddels deed toenemen, is voormeld maximum bij de wet van 31 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 289, Indisch Staatsblad 1898 n°. 84) gebracht op f 15 millioen, en is in Maart 1898 besloten om nog f 1 millioen te doen aanmunten (f 550 000 aan centen en f 450 000 aan 2½-cent-stukken), waarvan tot medio September naar Indië was verzonden ongeveer f 216 000.

Wat het nog in de wandeling zijnde oud kopergeld betreft, wordt gemeld dat op verschillende plaatsen de duit aan gewildheid bij de bevolking schijnt te hebben verloren, waartoe, nevens ruimere uitgifte van wettig koper, ook veel bijbrengen de maatregelen die bij voortduring door het bestuur worden genomen tegen den omloop van nagemaakte duiten.

Van ontdekkingen, met den namaak van duiten in verband staande, wordt in de voor dit verslag ontvangen berichten, alleen melding gemaakt uit Japara. Aldaar gelukte het aan de politie om ter hoofdplaats Patti de hand te leggen op stalen stempels, benevens ronde koperen plaatjes ter grootte van duiten, en ter afdeelingshoofdplaats Joana op eene ponsmachine, waarmede plaatjes ter grootte van duiten konden worden uitgeslagen, zoomede op eene aanzienlijke hoeveelheid nagemaakte duiten. Een bij de zaak betrokken Chinees werd te Patti in hechtenis genomen. Aanhalingen van valsche duiten kwamen overigens in 1897 alleen voor in Rembang en op Madura, en dan nog in onbeduidende mate.

Met betrekking tot het in den omloop aantreffen van nagemaakte zilveren standpenningen van hoog zilvergehalte wordt in de Indische mededeelingen over 1897 de toestand over 't algemeen zeer bevredigend genoemd. De aanhalingen bepaalden zich tot enkele kleine hoeveelheden, en men meent op te merken dat het zich in de jongst verloopen jaren in sommige gewesten geopenbaard hebbende wantrouwen tegen den rijksdaalder begint te wijken. Onze consulaire ambtenaren te Singapore en Hongkong bleven hunne zorg aan de zaak wijden. Vermelding verdient dat te Singapore een Chinees en een Hindoesch geldwisselaar wegens handel in nagemaakte Nederlandsche munt (ruim 500 valsche guldens waren bij hen in beslag genomen) veroordeeld zijn respectievelijk tot 2 jaren en 6 maanden dwangarbeid, en dat te Hongkong eene vervolging werd ingesteld tegen een Chineeschen geldwisselaar, die handel dreef o. a. in valsche rijksdaalders en guldens. Hij werd tegen een borgtocht van $ 500 op vrije voeten gesteld, doch bleek, toen de zaak behandeld zou worden, zich uit de voeten te hebben gemaakt.

Onder de in Indië ingestelde strafvervolgingen wegens valsche munterij was er geen enkele, welke tot volwichtige bedriegelijke namaaksels betrekking had. Van de 33 beklaagden wegens muntnamaak, wier zaken in 1897 berecht werden, zagen er zich 24 veroordeeld, namelijk 6 Chineezen en 14 inlanders (onder welke laatsten eene vrouw) tot dwangarbeid in den ketting, zoomede 2 Chineezen en 2 inlanders (onder wie mede eene vrouw) tot tenarbeidstelling. Vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen werden 3 Chineezen en 6 inlanders.

Talrijker waren de vervolgingen wegens het uitgeven van valsch geld. Te dier zake had in 1897 in 190 gevallen veroordeeling plaats, waaronder in één geval tot dwangarbeid in den ketting en in een ander geval tot dwangarbeid buiten den ketting; overigens meestal (in 163 gevallen) tot geldboete. In 158 zaken van den hierbedoelden aard had vrijspraak plaats, terwijl 46 wegens het feit aangeklaagden van rechtsvervolging ontslagen werden. In vele gevallen overigens waren geen termen gevonden om eene strafvervolging in te stellen. Onder de valsche muntstukken, waarop door de politie de hand werd gelegd, behoorde een gouden tienguldenstuk, aangehaald bij een Chinees te Soerabaija, die het stuk in betaling wilde aanbieden, en die ter politierol tot eene geldboete van f 60 veroordeeld is geworden.

Geregeld werd vanwege de Indische Regeering voortgegaan met de opzending herwaarts van de wegens valschheid of vermoedelijke valschheid aangehouden muntstukken, ten einde te worden onderzocht door het Muntcollege te Utrecht, dat van zijne bevindingen o. a. mededeeling doet in het jaarlijksch verslag nopens de muntwerkzaamheden hier te lande. Uit bedoeld verslag over 1897 (in Juni 1898 aan de Staten-Generaal medegedeeld en gedrukt onder n°. 202 van de stukken der zitting 1897—1898) blijkt dat het college gedurende 1897, nevens een veel grooter aantal uit Nederland (waaronder zich echter ook vele speciën bevonden, welke uit Indië herwaarts waren gevloeid), uit Indië ontving (door tusschenkomst van het Departement van Koloniën) 2714 stuks valsche of van valschheid verdachte stukken, namelijk 2450 stuks standpenningen (waaronder 1196 rijksdaalders) en 264 stuks zilveren pasmunt. Van deze 2714 stuks werden er 2672 (daaronder 1174 rijksdaalders) valsch bevonden, bleken 23 geschonden, doch werden 19 echt en gangbaar verklaard.

§ 2. *Geldmarkt.*

In navolging van vroeger is ook over 1897 door den heer D. Groeneveld, president der Javasche Bank, ten behoeve van het Koloniaal Verslag samengesteld een jaaroverzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië. Dat overzicht, met eene daarbij behoorende tabel van den loop der prijzen te Batavia van eenige Indische effecten in 1897, zal men hierachter afgedrukt vinden in bijlage MM sub I en II. Tevens zijn in diezelfde bijlage sub III opgenomen maandopgaven over 1897 omtrent den loop der wisselkoersen te Batavia, ontleend aan door de Handelsvereeniging te dier plaatse verstrekte gegevens.

§ 3. *Javasche Bank.*

Deze instelling had bij de sluiting op 31 Maart 1898 van haar 70ste boekjaar van haar kapitaal ad f 6 millioen en van haar reservefonds (dat, hoofdzakelijk door lagere taxatie van het effectenbezit, was teruggegaan van f 1 113 739 tot f 1 089 557) belegd f 4435/m in effecten en f 1985/m in hypotheken (meerendeels met particuliere landerijen als onderpand) of in 't geheel aan vaste beleggingen, buiten het eigenlijke bankbedrijf, f 6420/m, zijnde f 180/m minder dan op ult. Maart 1897, toen het effectenbezit beliep f 4302/m en het hypothecair belegde f 2298 m.

In crediet-operatiën stond gedurende 1897/98 in Indië (dus zonder te rekenen den omzet bij het kantoor der Bank te Amsterdam) *gemiddeld* f 11 525/m uit, tegen f 8710/m in 1896/97, tot welke vermeerdering, ondanks de importhandel op Java gezegd wordt over 't algemeen weder geen gunstigen tijd te hebben doorleefd, o. a. bijdroegen de disconteeringen van handelspapier f 1098/m en de beleeningen, zoomede de voorschotten in rekening-courant f 1696/m. Het totaalbedrag der in disconto genomen waarden steeg van f 42 696/m tot f 61 371/m. Terwijl namelijk de disconteeringen op vendupapier en binnenlandsche gouvernementswissels beliepen f 6236/m, tegen f 4386/m in 1896/97, werd aan handelspapier in 't geheel gedisconteerd f 55 135/m, tegen f 38 310/m in het voorafgegane boekjaar, eene toeneming hoofdzakelijk hieraan te danken dat een paar andere geldinstellingen, voor het scheppen van kasmiddelen, op aanzienlijk ruimere schaal dan in de laatste jaren bij de Bank buitenlandsche wissels verzilverden. De toeneming der voorschotten in rekening-courant, welke voorschotten, met inbegrip van de beleeningen, van f 43 926/m in 1896/97 tot f 53 240/m in 1897/98 klommen, vond hare oorzaak bijna geheel in meer vraag naar voorschotten, mede door geldinstituten, die tot het stijven van hare kasmiddelen aan het beleenen van effecten blijkbaar de voorkeur gaven boven wisseltrekking. Aan voorschotten op effecten was dan ook onder gemeld totaal van f 53 240/m begrepen f 37 383/m (f 14 334/m meer dan in het voorafgegane boekjaar). De voorschotten op invoerproducten klommen van f 4089/m tot f 5228/m, doordien over belangrijke sommen werd beschikt tegen onderpand van petroleum. De beleeningen op uitvoerproducten en op goud en zilver vertoonden lagere cijfers, doch met opzicht tot producten was die achteruitgang slechts schijnbaar, doordien de mutatiën wegens stortingen en herdispositiën veel minder waren dan in 1896/97, zoodat de eenmaal gesloten beleeningen eene langere en meer stabiel loopende uitzetting vormden.

Het disconto voor promessen (niet langer dan 90 dagen loopende), de standaardrente, bleef gedurende het boekjaar 1897/98 onveranderd (4½ pct.); overigens kwamen in het tarief der Bank geen andere wijzigingen dan die welke reeds in 't vorig verslag (blz. 192) werden vermeld. (In het „Overzicht van de geldmarkt", bedoeld in de voorgaande paragraaf, is het tarief der Bank, zooals het op 1 April 1898 luidde, volledig medegedeeld.)

Tot de verdere rentegevende uitzettingen der Bank, buiten de vaste beleggingen in effecten en staatsfondsen (gemiddeld over het geheele boekjaar bedragen hebbende f 6573/m) en buiten het mede reeds besproken discontobedrijf, behoorden verder de prolongatiën bij het kantoor te Amsterdam, en de handel in buiten Nederlandsch-Indië betaalbare wissels, in welke beide soorten van operatiën gemiddeld over het geheele boekjaar uitstond respectievelijk f 1944/m en f 6108/m, zoodat het gemid-

delde van alle rentegevende uitzettingen gezamenlijk over 1897/98 kwam te staan op f 26 150/m, zijnde f 2245/m meer dan in 1896/97.

De dadelijk opeischbare schulden der Bank beliepen gemiddeld over het geheele boekjaar f 53 039/m (f 46 369/m aan in omloop zijnde bankbiljetten en f 6670/m aan saldo's van crediteuren in rekeningcourant, aan omloopende bankassignatiën en aan onafgehaalde dividenden), tegen in 1896/97 f 51 255/m (f 45 623/m wegens biljetten-emissie en f 5632/m aan saldo's, enz. als voren). De metaalvoorraad der Bank wisselde af tusschen f 30 479/m en f 36 181/m en was gemiddeld over het geheele boekjaar f 32 950/m, tegen f 34 121/m in 1896/97. En daar de verplichte dekking $^{2}/_{5}$ of 40 pct. der dadelijk opeischbare schulden bedraagt, was derhalve het beschikbaar metaalsaldo gemiddeld f 11 734/m (in 1896/97 f 13 619/m).

Bij het einde van het boekjaar beliep de metaalvoorraad der Bank f 32 813/m (f 2973/m minder dan op 31 Maart 1897), namelijk aan gouden munt f 5097/m (waaronder aan vreemde speciën f 1860/m) [1]), aan zilveren standpenningen f 27 690/m, en aan pasmunt f 26/m. Bedoelde som van f 27 690/m aan standpenningen (f 3586/m minder dan bij het einde van het voorafgegane boekjaar) bestond uit f 24 623/m aan rijksdaalders, f 1953/m aan guldens en f 1114/m aan halve guldens. Wat de vermindering van het zilverdepôt betreft (hoofdzakelijk aan rijksdaalders, waarvan de voorraad met f 3572/m was afgenomen), valt op te merken dat de binnenlandsche circulatie, vooral in Oost-Java, meer zilveren specie vorderde dan sedert lang het geval was geweest, en het wordt niet onmogelijk geacht dat geldverstrekkingen aan mijnbouwmaatschappijen eveneens in het spel zijn geweest. Klachten over het in omloop zijn van nagemaakt Nederlandsch zilvergeld werden gedurende het besproken boekjaar minder dan in de laatste jaren vernomen. Toch meende de bankdirectie bij de Regeering te moeten terugkomen op haar denkbeeld (zie vorig verslag, blz. 191) betreffende de uitgifte op bijzonderen voet van bankbiljetten van f 2,50, doch zulks thans in dien zin dat zij in overweging gaf om, ter voorkoming van tijdverlies wanneer de omstandigheden te eeniger tijd den maatregel ook naar het inzien der Regeering mochten doen wenschelijk achten, het octrooi bij voorbaat zoodanig te wijzigen dat het bevoegdheid schonk tot de bedoelde uitgifte over te gaan „wanneer dit door het Opperbestuur of door den Gouverneur-Generaal zal worden verlangd". Ook tegen zoodanigen voorbereidenden maatregel is echter van de zijde der Regeering hier te lande bezwaar gemaakt, te meer nu de ervaring blijft leeren dat het euvel, hetwelk men door het uitgeven van biljetten van f $2^{1}/_{2}$ zou willen bestrijden, het in omloop brengen namelijk van bedriegelijk nagemaakte rijksdaalders, door het daartegen uitgeoefende scherpe toezicht veel van zijn bedenkelijk karakter heeft verloren.

Het sedert een drietal jaren door de Bank weder in de wandeling gebracht biljet van f 5 blijft zeer gezocht. Op ult. Maart 1898 was van die kleine biljetten een bedrag van f 1 919 615 in omloop, tegen f 1 166 695 het jaar te voren. Op het percentage van den omloop aan biljetten van f 1000 en f 500 (van de f 44 878/m biljetten-emissie op ult. Maart 1898 was aan papier van gemelde waarden respectievelijk 11.36 en 6.41 pct. in omloop, tegen bijv. 12.13 en 8.19 pct. bij eene nagenoeg gelijke biljetten-emissie op 31 Maart 1896) bleven nog altijd van invloed de indertijd te Soerabaija ontdekte valsche biljetten van die waarden, doch de tegenzin van het publiek ten deze zou, naar het zich liet aanzien, gaandeweg verdwijnen nu in het thans loopende boekjaar een aanvang is gemaakt met het uitgeven van biljetten van f 1000 en f 500 van een geheel nieuw type.

Omstreeks medio 1897 verschenen valsche bankbiljetten van f 10 in den omloop. Met het oog op de mogelijke ernstige gevolgen daarvan werd door de Bank alles in het werk gesteld om zoo spoedig mogelijk eene genoegzame hoeveelheid biljetten dier coupure, nieuw type, in bezit te krijgen, ten einde tot de geheele verwisseling van het oude biljet te kunnen overgaan, waaraan dan ook vrij spoedig uitvoering is kunnen worden gegeven. Bij het einde van het boekjaar was aan biljetten van f 10 nieuw model reeds voor f 3153/m in de wandeling, zijnde ongeveer de helft van het aan die coupure in 't geheel uitgegeven bedrag. Het aantal voorgekomen valsche biljetten van f 10 was tot dusver betrekkelijk gering gebleven.

Aan bruto winst viel over 1897/98 te boeken f 981 132, en hiervan vloeide ongeveer de helft voort uit eigenlijke credietoperatiën, namelijk in Indië — over gemiddeld f 11 525/m — f 432 299, en bij het kantoor te Amsterdam — over gemiddeld f 1944/m in prolongatiën belegd geweest — f 48 030, of te zamen f 480 329 over f 13 469/m, zijnde dooreen ruim $3^{1}/_{2}$ pct. Daar de lasten beliepen f 505 563 (waaronder aan diverse afschrijvingen f 45 841), bleef als netto winst f 475 569 over, of, na aftrek van patentbelasting, f 466 535, van welk bedrag, vermeerderd met f 210 onverdeeld gebleven van de winst over 1896/97, werd bestemd: voor het reservefonds f 17 006, voor tantièmes f 14 739 en voor aandeelhouders f 435 000, uitmakende $7^{1}/_{4}$ pct. van het maatschappelijk kapitaal.

De op 31 Maart 1898 afgesloten balans der Bank, zoomede de winst- en verliesrekening over 1897/98 zijn hierachter afgedrukt sub IV van bijlage MM.

[1]) Sovereigns, dukaten en 20 francs-stukken, waarbij voor 't eerst ook eene kleine hoeveelheid stukken van £ 5, met den verkoop van welk laatste goudstuk de Bank, in het belang van haren goudhandel, eene proef wenschte te nemen. Tot dusver echter trok het vijfpondstuk weinig koopers. Slechts 130 stuks vonden attrek bij eenige inlandsche grooten en bij muntverzamelaars. De afzet van sovereigns en dukaten was niet minder dan in 1896/97; die van 20 francs-stukken (voornamelijk aan mailreizigers) vrij belangrijk grooter dan toen.

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Groot-ambtenaarsexamen. Ten einde den toeloop tot het 1ste gedeelte van het examen van onvoldoend voorbereide candidaten nader tegen te gaan, in welk opzicht de in 1897 voor 't eerst toegepaste heffing van examengeld (zie het verslag van 1896, blz. 192/193) weinig bleek uit te werken, is bij Koninklijk besluit dd. 15 December 1897 n°. 50 (Nederlandsch Staatsblad n°. 261, Indisch Staatsblad 1898 n°. 69), met aanvulling van art. 2 der bepalingen van 1893, waarbij het examen op nieuwen voet was geregeld, de toelaatbaarheid tot gemeld 1ste gedeelte beperkt, in dien zin dat wie zich reeds tweemaal daarvoor heeft aangemeld en is afgewezen of, uit anderen hoofde dan om wettige redenen, ter beoordeeling van de Regeering, niet verschenen is, dan wel zich teruggetrokken heeft, niet meer tot het afleggen daarvan wordt toegelaten. Ten gunste van hen die zich tot hiertoe reeds meer dan eenmaal hadden aangemeld zonder het diploma te hebben verworven, behelst echter het besluit eene overgangsbepaling, krachtens welke de zoodanigen nog eenmaal tot het afleggen van het 1ste gedeelte worden toegelaten.

Bij ministerieele beschikking van 27 December 1897 n°. 21 (Nederlandsche Staatscourant van den 30sten dier maand, en Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5260) is voorts eene nieuwe lezing vastgesteld van de artt. 10 en 11 van het examen-reglement dd. 31 Juli 1893, ten gevolge waarvan: 1°. een hoogere norm is gesteld voor de in al de vakken van het examen (bij het 2de gedeelte verplichte vakken) te zamen te behalen beoordeelingscijfers, in dien zin dat het minimum-aantal te behalen punten om onder de geslaagden te worden gerangschikt bij het 1ste gedeelte van het examen boven de 22 en bij het 2de gedeelte boven de 27 zal moeten bedragen (tegen vroeger boven de 20 en boven de 24); 2°. ook afwijzing plaats heeft niet slechts wanneer in één of meer vakken (bij het 2de gedeelte verplichte vakken) „volslagen onkunde" is aan den dag gelegd, maar ook wanneer in één of meer vakken (of verplichte vakken) het cijfer 1 of 2 („slecht") is toegekend, dan wel in twee of meer vakken (of verplichte vakken) het cijfer 3 of 4 („onvoldoende"); en 3°. de plaats op de ranglijst der in het 2de gedeelte van het examen geslaagden voortaan niet meer ten deele zal afhangen van de in de onverplichte vakken (andere in Nederlandsch-Indië inheemsche talen dan Maleisch en Javaansch) behaalde voldoende of meer dan voldoende cijfers, maar enkel van de cijfers in de verplichte vakken verkregen, echter behoudens deze uitzondering dat voor den candidaat, die in één of meer onverplichte vakken een hooger cijfer behaalde dan hij voor de Javaansche taal verkreeg, het hoogste dier cijfers in aanmerking wordt genomen, mits het cijfer voor het onverplichte vak ook niet minder is dan 5 („voldoende").

Omtrent den uitslag van het groot-ambtenaarsexamen van 1898, zooals het weder tweeledig is afgenomen, namelijk voor zooveel betreft het 1ste en het 2de gedeelte, en wel hier te lande in Juni/Juli en te Batavia in Juli/Augustus, valt het volgende aan te stippen, met verwijzing voor verdere gegevens naar bijlage NN hierachter.

Aan het 2de gedeelte werd deelgenomen (dus zonder te rekenen degenen die zich vóór of tijdens het onderzoek terugtrokken, ten getale van 4 hier te lande en van 2 in Indië) hier te lande door 47 en in Indië door 17 candidaten, waarvan door respectievelijk 37 en 14, dus bijna 79 en ruim 82 pct., met goed ge-

volg, zoodat de verhouding tusschen geslaagden en afgewezenen bijzonder gunstig was te noemen; in 1897 toch bedroeg bedoeld percentage respectievelijk ruim 56 en bijna 60. Van de hier te lande geslaagden konden er 26, als in elk der verplichte vakken het cijfer 5 of een hooger cijfer behaald hebbende, krachtens de ongewijzigd gebleven 1ste alinea van art. 10 van het examenreglement zonder discussie door de commissie verklaard worden aan de eischen te hebben voldaan; in Indië was dit het geval met 7 van de 14. Van al de 64 candidaten wenschten slechts 5 (alle hier te lande) ook in een onverplicht vak examen te doen (3 in de Soendaneesche en 2 in de Makassaarsche taal), dat door één met voldoenden en door de vier anderen met meer dan voldoenden uitslag werd afgelegd. Voor deze vier laatsten trad het hoogere cijfer, in het onverplichte taalvak behaald, in de plaats van het lagere, dat voor het Javaansch was toegekend.

Aan het 1ste gedeelte van het examen onderwierpen zich hier te lande 29 van de 31 en in Indië 11 van de 12 zich aangemeld hebbende candidaten. Van de eersten behaalden er 20 (of bijna 69 pct.) en van de laatsten 7 (of ruim 63 pct.) het diploma, tegen in 1897 hier te lande 29 van de 59 (of ruim 49 pct.) en in Indië 17 van de 27 (of bijna 63 pct.). Aanspraak om zonder stemming toegelaten te worden, verwierven hier te lande 17 van de 20, doch in Indië slechts 3 van de 7. Voor meer bijzonderheden aangaande de in 1898 afgenomen examens zij, behalve naar de reeds aangehaalde bijlage NN hierachter, verwezen naar de verslagen der examen-commissiën, waarvan dat der Nederlandsche commissie is opgenomen in de Staatscourant van 16 Augustus jl. en dat der Indische commissie eerlang gepubliceerd wordt door middel van de Javasche Courant.

Ingevolge de in de Nederlandsche Staatscourant van 29/31 Mei 1898 opgenomen jaarlijksche bekendmaking, voorgeschreven bij art. 10 van het Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1883 n°. 25, zooals dit artikel luidt ingevolge het Koninklijk besluit dd. 23 December 1892 n°. 28 (Nederlandsch Staatsblad n°. 286, Indisch Staatsblad 1893 n°. 72), vermeldende het aantal voor uitzending in aanmerking komende candidaten van hen die in het eerstvolgend groot-ambtenaarsexamen hier te lande zouden slagen, viel ook thans weder, evenals in 1897, door de examinandi hier te lande te dingen naar 10 plaatsen (in 1896 waren 16 en in 1895 28 plaatsen hier te lande opengesteld geweest). Dientengevolge zijn in 1898 van de 37, die hier te lande het diploma verwierven, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld zij die op de ranglijst onder n°s. 1—10 voorkwamen (daaronder 1 die in het Soendaneesch en 1 die in het Makassaarsch voldaan had), terwijl van de in Indië geslaagden, naar de aangenomen verhouding, recht op plaatsing verwierven zij die op de ranglijst daar te lande de n°s 1—5 hadden behaald. Daar eene meer gelijkmatige aanvulling van het korps ambtenaren voor den Indischen administratieven dienst dan in de laatste jaren plaats vond, wenschelijk werd geacht, werd, in overleg met de Indische Regeering, in de bovenbedoelde bekendmaking alvast de mededeeling opgenomen, dat, voor zooveel betreft de examen-jaren 1899 en 1900, almede op eene jaarlijksche uitzending ten behoeve van den Indischen administratieven dienst van 10 hier te lande in het groot-ambtenaarsexamen geslaagden kan gerekend worden.

Dezelfde redenen, welke in 1882 golden (zie het verslag van dat jaar blz. 64), om het diploma van het groot-ambtenaarsexamen niet te vorderen voor eene benoeming tot referendaris bij de algemeene rekenkamer in Indië, gaven aanleiding dat bij het hiervóór besproken Koninklijk besluit dd. 15 December 1897 n°. 50 tevens werd overgegaan tot eene wijziging van art 8 van het mede reeds aangehaalde Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1883 n°. 25 (Nederlandsch Staatsblad n°. 133, Indisch Staatsblad n°. 249) in dien zin dat het artikel nu gelegenheid opent om ook aan het hoofd der afdeelingen voor de comptabiliteit bij de departementen van algemeen burgerlijk bestuur in Indië ambtenaren met den rang van referendaris aan te stellen, die voormeld diploma niet bezitten.

Faculteits-examen. Hoewel in 1898, evenmin als in het voorafgegane jaar, uitzending van adspirant-rechterlijke ambtenaren plaats had, onderwierpen zich toch gedurende het academiejaar 1897/98 6 doctoren in de rechtswetenschap aan het bij art 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs hier te lande bedoelde faculteits-examen. Eén hunner moest, en dit voor de tweede maal, worden afgewezen, terwijl de 5 overigen slaagden.

Examens voor speciale of technische betrekkingen. Van de regelingen betreffende de bijzondere voorwaarden van benoembaarheid tot bepaalde ambten of bedieningen in den Indischen dienst (andere dan die waartoe het groot-ambtenaarsexamen of het faculteitsexamen toegang geeft), ter uitvoering van art. 7 van het Koninklijk besluit in Indisch Staatsblad 1864 n°. 194, werd die ten aanzien van de ingenieurs voor het vak van scheepsbouw bij het marine-etablissement te Soerabaija herzien (Koninklijk besluit van 15 November 1897 n°. 48 in Indisch Staatsblad 1898 n°. 70) en die ten aanzien van sommige betrekkingen bij den dienst van het boschwezen gewijzigd (Koninklijk besluit van 3 Februari 1898 n°. 21 in Indisch Staatsblad n°. 138). Zie daarover nader blz. 43 hiervóór, zoomede in het volgende hoofdstuk onder „Boschwezen".

Klein-ambtenaarsexamen. Aan dit examen, dat in 1897 weder op verschillende tijdstippen en plaatsen in Indië werd afgenomen, onderwierpen zich 918 candidaten (804 op Java en Madura en 114 in de buitenbezittingen), waarvan 536 (452 op Java en Madura en 84 in de buitenbezittingen) of ruim 58 pct. aan de eischen voldeden, een grooter percentage dus dan in 1896, toen van de 1118 candidaten 605 (of ruim 54 pct.) slaagden.

Onder de categorieën der van dit examen vrijgestelde personen werden bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 244 ook gerangschikt geslaagden in het examen voor de graden van sergeant-majoor of adjudant-onderofficier bij het leger.

Verloven. De bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 229 vastgestelde lijst van civiele betrekkingen, welke bij verlof voor niet langer dan één jaar tijdelijk worden waargenomen, welke lijst reeds was aangevuld bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 287, 1895 n°s. 69 en 109 en 1896 n°. 31, onderging eene nieuwe uitbreiding bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 100.

In 1897 werd door 105 civiele en 44 militaire landsdienaren (Europeesche ambtenaren en officieren der landmacht) gebruik gemaakt van buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst (tegen respectievelijk 103 en 29 in 1896), terwijl aan 52 Europeesche ambtenaren en 59 officieren der landmacht zoodanig verlof wegens ziekte werd verleend (welke cijfers in 1896 69 en 56 hadden bedragen).

Overtocht. De op blz. 193 van het verslag van 1896 in uitzicht gestelde aanvulling van de bepalingen betreffende het vrij transport binnen Nederlandsch-Indië van landsdienaren of gewezen landsdienaren en hunne weduwen en weezen kwam tot stand bij gouvernementsbesluit van 24 October 1897 n°. 9 (Indisch Staatsblad n°. 252), waarbij is bepaald dat aan personen, die geen recht hebben op vrij transport in Indië voor de hierna te noemen reis, doch wel op overtocht voor 's lands rekening naar Nederland, wanneer zij van laatstbedoeld recht afstand doen, tegemoetkoming voor reiskosten op den voet der bestaande bepalingen wordt toegekend voor éénе reis in de richting Soerabaija—Padang tusschen twee plaatsen, waar gelegenheid bestaat tot inscheping op de stoomschepen der maatschappijen, waarmede door de Regeering voor het vervoer van gouvernementspassagiers naar Nederland overeenkomsten zijn aangegaan. Eene met het nieuwe voorschrift samenhangende aanvulling der militaire reisregelen werd, tijdens de afsluiting in Indië van dit gedeelte van het verslag, voorbereid.

Het reglement op de toekenning van overtocht voor 's lands rekening van Nederland naar Indië en omgekeerd (Indisch Staatsblad 1897 n°. 163) onderging bij Koninklijk besluit dd. 8 Januari 1898 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 104) eenige wijziging en aanvulling, voornamelijk ten aanzien van de rangschikking van enkele categorieën van gouvernementspassagiers in klassen.

Reis- en verblijfkosten. Met betrekking tot dit onderwerp werden enkele beschikkingen genomen, welke echter niet van genoegzaam belang zijn om te dezer plaatse afzonderlijk te worden vermeld. Buiten eenige in Indisch Staatsblad 1897 n°s. 181, 255 en 271 opgenomen wijzigingen in de regelen voor in Indië alleen reizende militairen, enz., valt o. a. te wijzen op het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1897 n°s. 154 en 281 en 1898 n°s. 146 en 224.

Voorschotten. In verband met de omstandigheid dat de duur van den overtocht van Nederland naar Indië en omgekeerd sedert eenige jaren belangrijk korter is geworden, waarom het onnoodig scheen de vroeger vastgestelde, op den langeren duur der reis gegronde bepalingen te handhaven, volgens welke de gouvernements-passagiers bij hun vertrek twee maanden voor-

schot ontvingen op de hun gedurende den overtocht toekomende inkomsten, is bij Koninklijk besluit van 23 December 1897 n°. 48 (Indisch Staatsblad 1898 n°. 72) het voorschot teruggebracht tot het bedrag der inkomsten over één maand.

Borgtochten. Beschikkingen ten aanzien van dit onderwerp werden getroffen bij de gouvernementsbesluiten, opgenomen in Indisch Staatsblad 1897 n°s. 240, 289 en 293 en 1898 n°. 148.

Nonactiviteits-traktementen en wachtgelden. Aangezien de inkomsten van den hierbedoelden aard van tot het departement van oorlog in Indië behoorende burgerlijke ambtenaren ten laste van dat departement komen, is bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 173, in afwijking in zoover van de ter zake bestaande bepalingen, volgens welke die inkomsten door den directeur van financiën worden toegekend, de bevoegdheid tot die toekenning aan het legerbestuur verleend.

Kortingen ten behoeve van particulieren. Worden reeds sedert 1873 (zie het verslag van dat jaar, blz. 197) kortingen niet meer verleend op de gagementen van gewezen Indische militairen beneden den rang van officier en op de pensioenen van hunne weduwen, in den loop van 1898 is, voor zooveel noodig bij Koninklijk besluit — zie het in de Nederlandsche Staatscourant van 23 April 1898 bekend gemaakte besluit van den 13den dier maand n°. 54 — en verder door den Gouverneur-Generaal — door laatstgenoemde bij twee, tegelijk met de afkondiging in Indië van het Koninklijk besluit uitgevaardigde, ordonnantiën van 9 Juli 1898 (Indisch Staatsblad nos. 207, 208 en 209) — eene regeling getroffen om, behoudens eene enkele uitzondering, het verleenen van kortingen aan particulieren op de ten laste van de koloniale geldmiddelen genoten wordende inkomsten van landsdienaren en gewezen landsdienaren, zoomede van hunne weduwen en weezen, algemeen een einde te doen nemen, en zulks gerekend van 1 September 1898 af voor zooveel die inkomsten hier te lande door het Departement van Koloniën worden gekweten, en gerekend van 1 Januari 1899 voor zooveel zij in Indië worden gekweten. Bij wijze van overgangsregeling was aan crediteuren, die op hier te lande gekweten koloniale landsinkomsten korting wenschten verleend te zien, gelegenheid gelaten om zich nog tot en met 15 Augustus 1898 aan te melden, terwijl in Indië de termijn, waarbinnen kortingsaanvragen nog werden toegelaten, drieledig werd bepaald, namelijk tot en met 15 Augustus 1898 voor crediteuren op Java en Madura, tot en met 15 September d. a. v. voor crediteuren in de buitenbezittingen, en tot en met 15 October d. a. v. voor crediteuren buiten Nederlandsch-Indië verblijf houdende. Van de verschillende bepalingen, welke tot dusver het verleenen van kortingen als de besprokene beheerschten, is alleen die behouden gebleven — en dit vormt de uitzondering waarop hiervóór gedoeld is — dat langs dien weg op militaire landsweduwenpensioenen in bepaalde gevallen verhaald kunnen worden de onderhoudskosten van kinderen of stiefkinderen eener gepensionneerde.

Met het in Indië verordende betreffende de afschaffing der kortingen voor particulieren hingen voorts samen eenige voorschriften, vervat in het gouvernementsbesluit dd. 9 Juli 1898 n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 210), omtrent de toepassing van het recht van compensatie met betrekking tot schulden aan den lande der niet-militaire Europeesche landsdienaren en van alle gewezen Europeesche landsdienaren.

Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke (Europeesche) ambtenaren. Blijkens de als bijvoegsel tot n°. 83 van de Javasche Courant van 1897 gedrukte jaarrekening van dit fonds over 1896 (die over 1897 was op het tijdstip van afsluiting van dit verslag nog niet gepubliceerd) bedroegen de ontvangsten in dat jaar f 1 698 467 en de uitgaven f 1 591 258, zoodat de bezittingen van het fonds met f 107 209 vermeerderden en dus, van f 3 923 016 (herziene opgaaf) op ult. 1895, bij het einde van 1896 gestegen waren tot f 4 030 225 (hypotheken f 479 069, inschrijvingen op het grootboek f 3 215 434, vaste goederen f 19 937 en disponibele gelden f 315 785). De kapitaal-vermeerdering van het fonds was dus niet zoo groot als over 1895, toen zij, volgens verbeterde opgaven, f 144 088 bedroeg. Onder de ontvangsten in 1896 was o. a. begrepen aan doorloopende contributiën f 1 366 048, aan andere contributiën f 212 867 en aan rente van op het grootboek en op hypotheek uitgezette kapitalen f 116 301. Wegens pensioenen aan weduwen en onderstanden aan kinderen van overleden deelgerechtigden werd betaald f 1 555 495, tegen f 1 509 538 (verbeterde opgaaf) in 1895.

Het aantal uit het fonds gebeneficieerde weduwen bedroeg op ult. 1896 2119 en dat der onderstand genietende kinderen 2150, tegen respectievelijk 2077 en 2140 bij het einde van 1895.

Ter verzekering van eene doorloopende wetenschappelijke contrôle zoowel op het hierbedoelde fonds als op het weduwen- en weezenfonds der officieren van de landmacht in Nederlandsch-Indië, werden bij de Indische begrooting voor 1898 de noodige fondsen toegestaan voor de aanstelling van een wiskundig adviseur bij het Departement van Koloniën. Bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1898 n°. 61 is als zoodanig benoemd de hoogleeraar aan de rijksuniversiteit te Leiden dr. P. VAN GEER, die reeds vroeger een wetenschappelijk onderzoek naar den toestand der beide fondsen volbracht (verg. het verslag van 1893, blz. 204, noot 2, en dat van 1896, blz. 194, noot 1). [1]

Weduwen- en weezenfonds der officieren van de landmacht. Bij Koninklijk besluit van 2 April 1898 n°. 43 (Indisch Staatsblad n°. 185) is, door wijziging van het met 1 Januari 1894 in werking getreden nieuwe reglement voor het hierbedoelde fonds, tegemoet gekomen aan de bezwaren, welke ondervonden werden ten gevolge van den korten duur van den termijn, binnen welken de verschuldigde huwelijkscontributie moet zijn gestort, om een huwelijk in de registers van het fonds te kunnen doen inschrijven en daardoor c. q. aan het gezin uitkeeringen volgens gemeld reglement te verzekeren. Billijkheidshalve is tegelijk met de verlenging van bedoelden termijn (van drie op zes maanden) bij hetzelfde Koninklijk besluit aan de officieren en gepensionneerde officieren, die tot dusver verzuimden hun huwelijk te laten inschrijven, nog tot 1 Januari 1899 gelegenheid tot die inschrijving gelaten.

De jaarrekening van het fonds over 1897 was op het tijdstip van afsluiting van dit verslag nog niet hier te lande ontvangen.

Met de opstelling van de vijfjarige wetenschappelijke balans van het fonds, voorgeschreven bij art. 42 van het reglement, is in de tweede helft van 1898 door den in de voorgaande rubriek genoemden wetenschappelijken adviseur een aanvang gemaakt.

O. Nijverheid.

I. LANDBOUW, BOSCHWEZEN EN VEETEELT.

§ 1. *Java en Madura.*

A. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

a. Eenjarige gewassen.

Zonder de particuliere landerijen mede te rekenen, besloegen in de gouvernements-residentiën van Java en Madura de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwgronden der inlandsche bevolking, volgens de over 1897 verzamelde gegevens, gewestelijk gespecificeerd in bijlage OO hierachter, 3 819 513 bouws. Voor 6 gewesten werden iets lagere, voor de overige gewesten iets hoogere opgaven dan over 1896 verkregen. Over 't geheel was er echter eene vrij belangrijke toeneming, vooral van de tegalvelden, zooals uit onderstaande vergelijking blijken kan:

		1896.	1897.
Aantal bouws	sawahs van levend water voorzien	1 725 564	1 751 301
	„ „ regen afhankelijk	1 048 054	1 039 174
	moeras-sawahs	50 833	49 656
	geregeld beplante tegalvelden	896 314	979 382
Totale uitgestrektheid (in bouws) der *voor geregelde cultuur ontgonnen* bouwvelden		3 720 765	3 819 513

Op 83 152 bouws in 1896 en 79 904 bouws in 1897 na, werden al de in bovenstaande opsomming bedoelde velden ook beplant, en verder werden van de bovendien aanwezige gronden — de *niet geregeld bebouwde tegalgronden* — in cultuur genomen, naar

[1]) Ten aanzien van het aan genoemden hoogleeraar indertijd ook opgedragen onderzoek naar de regelen der stijging van de ten laste der Indische begrooting komende pensioenen (civiele en militaire) en gagementen, kan worden aangeteekend dat, nadat reeds in 1894 die arbeid voltooid werd wat betreft de pensioenen der officieren (verg. het verslag van genoemd jaar, blz. 197), thans ook van genoemden adviseur een rapport is ontvangen nopens de burgerlijke pensioenen, dat echter nog is aan te vullen, in verband met uit Indië opgevraagde nadere gegevens.

hetgeen de verkregen opgaven aanwijzen, in 1896 151 347 en in 1897 161 702 bouws. Niet alleen van de eerstbedoelde eigenlijke bouwvelden, maar ook van de laatstbedoelde gronden werden meer of minder groote oppervlakten voor twee oogsten gebezigd; in het geheel was dit het geval in 1896 met 1 601 233 en in 1897 met 1 787 868 bouws. Deze getallen tweemaal in rekening brengende, kan dus gezegd worden dat het totaal der beplantingen voor eigen rekening der inlandsche bevolking in beide jaren achtereenvolgens beliep 5 390 193 en 5 689 179 bouws.

Omtrent de beplantingen met padi (3 059 473 bouws of 82 602 bouws meer dan in 1896) vindt men gewestelijke opgaven in bijlage PP; omtrent die met andere eenjarige gewassen (2 629 706 bouws of 216 384 bouws meer dan in 1896) zij verwezen naar bijlage QQ. Van deze laatste beplantingen zouden, volgens de ontvangen opgaven, slechts 1.3 pct. mislukt zijn, doch van de padi-beplantingen worden de mislukkingen opgegeven 8.5 pct. te hebben bedragen. In 1896 was bedoeld percentage voor elk dezer categorieën van beplantingen respectievelijk 2.4 en 7.3.

De schattingen omtrent de van voormelde padi-beplantingen (3 059 473 bouws) verkregen productie komen in totaal op 70^{4} millioen pikol padi te staan, zijnde, voor alle gewesten dooreengenomen, gemiddeld 23 pikol per bouw. De gegevens over 1896 wezen op eene totale productie van 66^{7} millioen, d. i., omgeslagen over de toen beplante 2 976 871 bouws, gemiddeld 22.40 pikol per bouw. In verhouding tot de *geslaagde* beplantingen alleen was het algemeene middencijfer 25.14 per bouw, tegen 24.17 in 1896. Hoe de uitkomsten waren onderscheidenlijk in West-, Midden- en Oost-Java vindt men berekend aan het slot van voormelde bijlage PP.

Ten gevolge van den abnormalen westmoesson van 1896/97, gepaard met ziekten en plagen (walang sangit, veldmuizen, omo beloeh, omo bambangan, enz.), zag de rijstoogst in verscheidene streken er minder gunstig uit. Ongunstige berichten kwamen in van de residentiën Bantam (vooral de afdeeling Serang), Batavia, Krawang (de districten Tjabangboengin en Krawang), Preanger Regentschappen (de afdeeling Soekapoera en eenige districten van de afdeelingen Tjiandjoer en Soemedang), Cheribon (de contrôle-afdeeling Sindanglaut, 5 dessa's van het district Tjiawigebang en het oostelijk deel van het onderdistrict Ligoeng), Tagal (het onderdistrict Sindangheula), Pekalongan, Samarang (vooral de afdeelingen Demak en Samarang, waar de velden door omo beloeh en omo bambangan werden geteisterd), Japara (de districten Mantoep en Joana), Noord-Soerabaija (ten gevolge van overstroomingen uit de Solo-rivier), Banjoemas en Kediri (de afdeelingen Trenggalek, Ngrowo en Berbek). Dientengevolge ontstond in die streken schaarschte aan rijst (in laatstgemelde afdeeling Berbek bovendien ten gevolge van te grooten uitvoer van het artikel), doch regeeringshulp bleek alleen noodig voor de districten Tjabangboengin en Krawang (residentie Krawang), het onderdistrict Sindangheula (residentie Tagal), de 5 dessa's in het district Tjiawigebang (Cheribon) en voor de districten Mantoep en Joana (Japara). De hulp bestond in betaalde werkverschaffing en (of) in verstrekking van zaadpadi bij wijze van voorschot. Voor dit laatste doel zou in 't geheel over f 16 225, voor ondersteuningswerken over f 63 922 mogen worden beschikt.

In Augustus 1897 vond de Indische Regeering, met het oog op berichten omtrent misoogst in Britsch-Indië, aanleiding om eene aanschrijving te richten aan de residenten op Java en Madura, houdende aanbeveling om, op de wijze die hun 't meest gepast zou voorkomen, den inlander de wenschelijkheid te doen voor oogen houden om niet al zijne padi te verkoopen, maar een genoegzamen voorraad zoowel voor verbruik als voor zaad aan te houden; ook beval de circulaire den residenten aan zooveel mogelijk te bevorderen dat de bevolking zorge voor vroegtijdige en ruime verbouwing van voedingsgewassen, niet alleen op droge velden, maar ook op erven, zoomede dat zij tot het bewerken en met padi beplanten van de rijstvelden zoodra mogelijk bij het invallen van de regens een aanvang make.

Daar het nut van zaadverwisseling over het algemeen door den inlander nog niet genoeg wordt ingezien, en dit belang in de hand zou kunnen worden gewerkt door op kunstmatige wijze een zaadhandel in het leven te roepen, werden, op aanmoediging van het bestuur, in verschillende streken proeven in die richting genomen. De pogingen in de Preanger Regentschappen aangewend, om de uit Krawang afkomstige Indramaijoe- en Pamanoekan-rijst te acclimatiseeren, slaagden, wat laatstgenoemde soort betreft, in de afdeeling Soemedang naar wensch, doch wat de Indramaijoe-rijst aangaat, bleven de uitkomsten beneden de verwachting. De proeven in Samarang genomen met het verbouwen van Tjiomas-padi uit Buitenzorg slaagden bevredigend, uitgenomen echter in de afdeeling Grobogan. Proeven met Indramaijoe-zaadpadi zouden nu worden genomen in de districten Samboeng en Manggar (afdeeling Demak), tot aanschaffing waarvan, op kosten van de bevolking, de noodige gelden (ten hoogste f 2100) van gouvernementswege zouden mogen worden voorgeschoten. In Soerabaija werd het in de afdeeling Modjokerto weder toegepaste middel om de landbouwers, die moeite hadden om zich van goede zaadpadi te voorzien, tot den aankoop daarvan in de gelegenheid te stellen door renteloze voorschotten uit de moskee-kas, met gunstige uitkomsten nagevolgd in de afdeeling Djombang. In Kediri werden, met gewenscht gevolg, proeven genomen met zaadpadi, afkomstig van Buitenzorg, en in Madioen met zaad uit Pasoeroean; ook nam men aldaar bemestingsproeven.

Met de door wijlen den heer K. F. Holle aanbevolen plantwijze werden in verschillende streken — op aanmoediging van het bestuur — door inlandsche landbouwers nieuwe of nadere proeven genomen. De daaromtrent door de besturende ambtenaren ingediende verslagen werden den hoofdinspecteur der cultures ter beoordeeling toegezonden.

Het in 't vorig verslag (blz. 196) besproken en bij de Indische begrooting voor 1898 goedgekeurde plan, om de verbeteringen, waarvoor de inlandsche landbouw vatbaar wordt geacht, voortaan onder de aandacht van den inlander te brengen door middel van geheel op 's lands kosten aan eene rationeele teelt van padi en andere inlandsche gewassen dienstbaar te maken zoogenaamde model-velden, kwam nog niet tot verwezenlijking, omdat het in het belang van de zaak wordt geacht al dadelijk met meer dergelijke velden te doen beginnen dan de drie, waarvoor fondsen waren toegestaan, en tevens om voor de leiding en de technische contrôle den directeur van 's lands plantentuin een afzonderlijken deskundige toe te voegen, die de helft van het jaar de beoogde model- of demonstratievelden bezoekt en voor den overigen tijd te Buitenzorg zich bezighoudt met al wat de op die velden gekweekte gewassen betreft. Ten einde in voldoende mate rekening te houden met het verschil in cultuurvoorwaarden, dat de eene streek boven de andere aanbiedt, wordt thans gedacht aan een minimum van 8 velden, elk ter grootte van 5 bouws. Op deze uitbreiding van het plan, zoomede op de aanstelling van een ambulanten deskundige als de bedoelde, is gerekend bij de ontwerp-begrooting voor 1899.

De in 't vorig verslag in uitzicht gestelde optreding van een geheel ter beschikking van de Regeering staanden landbouwzoöloog bij 's lands plantentuin heeft zich in den aanvang van 1898 verwezenlijkt (verg. 84 hiervóór).

Van de serie inlandsche leesboekjes, getiteld: „De vriend van den landman", verscheen in 1897 het 13de deel (Soendaneesche tekst), waarvan een 800-tal exemplaren kosteloos werden verspreid onder de inlandsche ambtenaren in die streken, waar het Soendaneesch de volkstaal is. Voorts werden omstreeks medio 1898 de tekst voor het 14de deel en de Javaansche tekst voor het 11de deel voor den druk gereed gemaakt.

Omtrent den in- en uitvoer van rijst zijn in de gewestelijke jaarverslagen geene gegevens verstrekt. Alleen wordt, wat den invoer van rijst van buiten Nederlandsch-Indië betreft, bericht dat in 1897, evenwel met inbegrip van de niet afzonderlijk opgegeven ladingen van Bali aangebracht, te Soerabaija zouden zijn ingevoerd, ook voor de behoeften van aangrenzende gewesten, 1 825 000 pikol, tegen 1 645 000 pikol in 1896, en zulks hoofdzakelijk van Singapore, Hongkong en Saigon. [1])

De prijzen van het product liepen als altijd zeer uiteen, niet alleen in het eene gewest, vergeleken met het andere, maar ook in verschillende gedeelten van eenzelfde gewest en bovendien naar gelang van den tijd van het jaar of uit andere oorzaken. Volgens de maandopgaven in bijlage OO hierachter was in de meeste gewesten de hoogste noteering voor witte rijst f 7 à f 8

---

[1]) Volgens de jaarlijksche handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië zouden in 1897 de invoeren van rijst uit landen, daarbuiten gelegen, hebben bedragen (het ongepeld product herleid tot de hoeveelheid in gepelden staat): op Java en Madura 2 664 000 pikol rijst (voor de grootste helft aangebracht van Singapore en voor het overige van Siam, Saigon en Hongkong), en in de havens der buitenbezittingen (voor zooveel in gemelde statistiek behandeld) 1 502 000 pikol, alles van Singapore en Pinang, welke totalen in 1896 hadden bedragen 1 914 000 en 1 079 000 pikol.

De rijst, die van Java en Madura naar Nederland en den vreemde wordt uitgevoerd, is bijna uitsluitend afkomstig van de particuliere landerijen in Cheribon; bedoelde verschepingen bedroegen in 1896 540 000 en in 1897 316 800 pikol rijst. Uit de in de handelsstatistiek behandelde havens der buitenbezittingen werd naar buiten Nederlandsch-Indië verscheept: in 1896 40 000 en in 1897 25 800 pikol rijst.

per pikol (in eenige weinige zelfs f 10 à f 11) en de laagste f 2 à f 3. Over het geheel waren de noteeringen over 1897 belangrijk hooger dan die over 1896.

De aanplantingen met andere eenjarige gewassen dan padi, welke de bevolking op hare eigen bouwgronden bewerkstelligde (daaronder ook die voor rekening van particuliere ondernemers, bedoeld sub 4°. van deze paragraaf,) besloegen, de voor twee oogsten gebezigde velden ook tweemaal in rekening brengende, zooals op de voorgaande blz. is gezegd, 2 629 706 bouws. Daarvan mislukten 34 848 bouws, zijnde p. m. 1.3 pct. Geoogst werd derhalve van 2 594 858 bouws, welk totaal in de ontvangen gewestelijke opgaven (zie bijlage QQ hierachter), naar gelang de teelt geschiedde als 1ste dan wel als 2de gewas, gespecificeerd wordt als volgt:

	1ste gewas.	2de gewas.	Te zamen.	
suikerriet.	116 605	14 763	131 368	bouws
indigo.	11 842	17 705	29 547	„
tabak.	42 823	94 496	137 319	„
diverse gewassen (meest djagong en andere voedingsgewassen dan padi).	847 234	1 449 390	2 296 624	„
Totalen .	1 018 504	1 576 354	2 594 858	„
In 1896 waren deze totalen. .	973 613	1 382 157	2 355 770	„

Vergelijkt men de opgegeven cijfers met die over 1896, dan wijzen die met betrekking tot de indigo- en tabaksaanplantingen op eene kleine vermindering (respectievelijk met 1454 en 10 641 bouws). Daarentegen werden van eene veel grootere uitgestrektheid dan in 1896 djagong en andere voedingsgewass en dan padi geoogst; in belangrijke mate bleef de bevolking hetzij voor eigen rekening, hetzij voor rekening van particuliere ondernemers, hare bouwgronden dienstbaar maken aan de teelt van suikerriet; in 1894, 1895 en 1896 werd dit gewas op bedoelde bouwgronden achtereenvolgens van 120 892, 127 974 en 121 914 bouws geoogst, en in 1897 was het cijfer, zooals hiervóór is opgegeven, 131 368 bouws.

Bijzonderheden nopens de verschillende éénjarige cultures der bevolking zijn, buiten het lager medegedeelde sub 4°. van deze paragraaf, in de ontvangen berichten niet aangetroffen. Slechts blijkt dat, nevens zaden van vruchtboomen, hier en daar aan de bevolking ter uitplanting ook werden verstrekt uit andere streken van Java afkomstige eetbare wortel- of knolgewassen. Omtrent de in den laatsten tijd genomen proeven met vreemde djagong- en katjangsoorten is slechts uit Bantam gemeld dat de Amerikaansche djagong goed slaagde, en uit de Preanger Regentschappen hetzelfde wat betreft de Europeesche aardappelen en de rufisque-noten (eene te Marseille zeer gewilde katjang-soort). Van de in laatstgemeld gewest gepote Bombayuien kwam echter niets op; de aldaar uitgeplante koolsoorten hadden veel van rupsen te lijden, welke insecten echter verdwenen door de plant met zoutwater te behandelen.

In de residentiën Japara, Soerabaija en Bagelen werd de teelt van de koffo-vezelplant beproefd. De proeven in Kadoe genomen met uit 's lands plantentuin ontvangen Italiaansche maïs-soorten mislukten, doch zouden met uit Buitenzorg ontvangen nieuwe zaden worden voortgezet. Ook de aanplantingen van katjang-Madura voldeden niet, waarom men het nu met Preanger- en Benggala-katjang zou beproeven. Ook dacht men in Kadoe tabakszaden aan te wenden uit Palembang, Paijakombo en Sumatra's Oostkust.

Ter voorbereiding van een herdruk der indertijd door wijlen J. E. Teijsmann samengestelde „Handleiding voor de katoencultuur in den Oost-Indischen Achipel", lag het in de bedoeling deze verhandeling te doen omwerken door den chef der IIIde afdeeling van 's lands plantentuin dr. P. van Romburgh, om dan van den nieuwen tekst Javaansche en Maleische vertalingen te doen vervaardigen ter verspreiding.

b. Overjarige gewassen.

Nopens de aanplantingen van overjarige gewassen, in het bezit der bevolking, zijn geen bijzonderheden medegedeeld. Eene uitzondering wordt gemaakt ten aanzien van hare koffieplantsoenen voor zooveel betreft de vier gewesten op Java, waar voor den inlander sedert de jongst verloopen drie of vier jaren de gelegenheid bestaat om de koffieteelt in eigen bedrijf voort te zetten of te ondernemen. Dienaangaande is over 1897 het volgende gemeld.

Bantam. Aangaande de vooruitzichten der inlandsche koffieteelt in dit gewest zijn de berichten minder gunstig dan over 1896. Was dit voor een deel toe te schrijven aan de ongunstige weersgesteldheid gedurende 1897, waardoor vele van de in den westmoesson van 1896/97 in den grond gebrachte plantjes afstierven en de oudere boompjes een weinig frisch aanzien verkregen, grootendeels echter is het een gevolg van het uitplanten onder te zware schaduw op erven en in boomgaarden en van de weinige zorg door den inlander besteed aan de eenmaal tot stand gebrachte aanplantingen, terwijl het tot nog toe in de meeste streken van het gewest aan het bestuur niet gelukt is den gewonen dessaman tot meer behartiging van de koffieteelt te brengen. Buiten Pandeglang, de eenige afdeeling van het gewest, waar, tijdens de loslating van de verplichte teelt en levering, de koffiecultuur door den Bantammer gedreven werd, en waar hij dus met de eischen van die teelt bekend is, zijn het slechts enkele inlanders, voor het meerendeel dessahoofden en hadji's, die voor het ondernemen van het koffiebedrijf weinig of geen aanmoediging behoeven, en bij dezen neemt de lust tot het aanleggen van kleine geregelde tuinen, vooral op tegalgronden, toe. In de afdeeling Serang bracht een dessahoofd zelfs eene aanplanting van 1500 boompjes (Liberia-soort) tot stand.

Werd het plantmateriaal voor Java-koffie uitsluitend verkregen door opslag uit de aanwezige tuinen, in de aanschaffing en uitlegging van Liberia-zaad was weder het bestuur behulpzaam. Voor een en ander werd in 1897 uitgegeven f 1067.

In de voor de inlandsche koffieteelt belangrijkste afdeeling Pandeglang wordt de „geheel vrijwillige cultuur van Javakoffie" (dus zonder te rekenen de nog aanwezige plantsoenen uit den tijd vóór de opheffing van het monopolie, waaromtrent geen cijfers gemeld worden) opgegeven als door de bijplantingen in 1897/98 (ten getale van p. m. 17 000 boomen, bijna alle in afzonderlijke tuinen) een omvang te hebben gekregen van ruim 115 000 boomen, waarvan in afzonderlijke tuinen (toebehoorende aan 257 personen) ruim 82 000 en in verspreide aanplantingen 33 000, terwijl van de in de laatste jaren aldaar uitgedeelde Liberia-plantjes bij den aanvang van 1898 nog in leven waren omstreeks 99 000 boomen, namelijk in afzonderlijke tuinen (met 179 bezitters) 23 000 en op erven en langs paggers 76 000. In den westmoesson van 1897/98 waren in Pandeglang op een 80-tal kweekbedden Liberia-zaden uitgelegd, welke gezamenlijk ruim 73 000 jonge plantjes hadden opgeleverd.

De opgaven uit de overige afdeelingen wijzen alleen ten aanzien van de Liberia-teelt eenigszins belangrijke cijfers aan, namelijk (met inbegrip van de in 1897/98 tot stand gebrachte bijplantingen) in Tjiringin 62 400, in Lebak 33 400, in Serang 22 200 en in Anjer 5700 boomen, gezamenlijk 123 700, waarvan in afzonderlijke tuinen 74 100 en op erven of langs paggers 49 600; verg. de opgaven in bijlage RR hierachter, waarin tevens vermeld wordt de in het voorjaar van 1898 op de kweekbedden aanwezige voorraad jonge Liberia-plantjes. Van het bezit van koffieboomen van de gewone soort wordt, wat genoemde afdeelingen betreft, slechts melding gemaakt ten opzichte van een 7-tal dessa's in het district Menes (afdeeling Tjiringin), waar de van vorige jaren aanwezige 4700 boompjes in 1897/98 werden uitgebreid met 700 stuks, en elders van enkele onbeduidende aanplantingen.

Voor den aanslag in de landrente was in Bantam de koffieoogst van 1897 (van 773 bouws [1]) vruchtdragend plantsoen) geschat op 2200 pikol, en daar als bruto opbrengst daarvan werd aangenomen ruim f 72 000, werd het te heffen bedrag bepaald op f 7201,80, zijnde 10 pct. van bedoelde bruto opbrengst. In 1895 en 1896, toen de oogst getaxeerd was op 600 en 870 pikol, werd van de inlandsche koffieplantsoenen in Bantam, in verband met de betere koffieprijzen, naar denzelfden maatstaf van 10 pct. der bruto opbrengst, als landrente geheven f 2363,30 en f 3478,40.

Aan een 13-tal inlanders werden gedurende 1897 84 bouws domeingrond afgestaan op de hellingen van den Goenoeng Karang voor den aanleg van koffieplantsoenen op eenigszins uitgebreide schaal. Tot het beplanten van die terreinen was echter in den westmoesson 1897/98 nog niet overgegaan.

De prijzen, waartegen de inlandsche koffieproducenten in 1897 hun oogst verhandelden, waren lager dan het jaar te voren. Toch kon in Pandeglang nog f 30 per pikol voor Liberia-koffie, en f 30 à f 40 voor Java-koffie worden bedongen. Het grootste gedeelte van het product werd weder door Chineezen opgekocht, terwijl zich in het district Tjiomas (afdeeling Pandeglang) met

[1]) Het geheel der koffieplantsoenen van de bevolking in Bantam wordt in de ontvangen opgaven gesteld op p. m. 1100 bouws.

hetzelfde doel een Europeaan vestigde. Slechts enkele ondernemende inlanders voerden zelf de koffie naar Batavia af.

Japara. De stand der nog uit den tijd van het monopolie dagteekenende (geregelde) plantsoenen — laatstelijk nog bestaande voor de vier afdeelingen van het gewest gezamenlijk uit 254 000 boomen — wordt over het algemeen niet onbevredigend genoemd, hoewel aan onderhoud niets gedaan wordt. Daarentegen luiden de berichten omtrent de sedert tot stand gebrachte aanplantingen minder bemoedigend. Ten deele door nadeelige weersinvloeden, maar niet het minst door slechte verzorging stierven tal van jonge boomen, zoodat van de geregelde aanplantingen der eerste twee plantjaren (1895/96 en 1896/97), wat de Java-koffie betreft, nog slechts 63 pct. (namelijk 56 400 boomen), en wat de Liberia aangaat niet meer dan 40 pct. (namelijk 18 800 boomen) op ult. 1897 nog in leven waren, terwijl van de in diezelfde jaren op erven en in paggers geplante koffie nog geen 35 pct. was terechtgekomen (namelijk 5500 boomen van de gewone en 35 800 van de Liberia-soort).

Voormelde plantsoenen werden in den westmoesson 1897/98 vermeerderd met 123 900 boompjes (99 700 van de gewone en 24 200 van de Liberia-soort), waarvan in geregelde tuinen 77 800 en op erven of langs paggers 46 100. Opgaven per afdeeling treft men aan in de reeds aangehaalde bijlage RR.

De voor bedoelde bijplantingen gebezigde bibiet was van kweekbedden afkomstig. Het zaad kwam goed op; toch waren de plantjes bij het invallen van de regens niet voldoende ontwikkeld tot overplanting. Zoo kon in Joana bijna geen Liberia-, doch hoofdzakelijk slechts Java-koffie worden bijgeplant en moest men zich in Patti met overjarige bibiet behelpen. Over het algemeen werd laat geplant, in Joana zelfs eerst in Maart. Van den jongsten aanplant valt voorshands dan ook niets met eenige zekerheid te vermelden.

De 116 500 boomen nog aanwezig van de plantjaren 1895/96 en 1896/97 verkeerden over het algemeen niet in gunstigen toestand; alleen in de afdeeling Koedoes, waar de lust voor de cultuur nog het grootst was, stonden van de nieuwe tuinen de hoogst gelegene niet onbevredigend. Zonder aanhoudende aansporing wordt aan onderhoud niets gedaan, en ook de bewaking laat veel te wenschen over; dit laatste is oorzaak dat vaak, uit vrees voor diefstal, de bessen reeds worden geplukt vóórdat zij nog goed rijp zijn, en dat in Joana eenige nog vóór de vrijlating van de cultuur over het algemeen goed aangelegde geregelde tuinen, welke meer dan 20 000 vijfjarige Liberia-boomen telden, den bezitters niet meer dan 3 pikol opleverden. Elders in het gewest werd nog geen Liberia-koffie ingezameld. Aan Java-koffie werd verkregen — bijna geheel, zoo niet uitsluitend, uit de vroegere gouvernementstuinen — 371 pikol (135 pikol meer dan in 1896, doch 199 pikol minder dan in 1895), waarvan 200 in Patti, 90 in Koedoes, 70 in Japara en 11 in Joana.

Het product werd tegen f 30 à f 35 per pikol van de hand gezet.

Aan landrente over 1897 werd van de inlandsche koffietuinen (229 bouws) geheven f 1406,50, tegen f 866 in 1896 en f 1955,51 in 1895, in welke beide jaren de oogst getaxeerd was op respectievelijk 236 en 570 pikol.

De over het algemeen onbevredigende uitkomsten, tot dusver met de aanmoediging van de inlandsche koffieteelt in dit gewest verkregen, hebben van bestuurswege tot het besluit geleid om voor 1899 alleen ten behoeve van de afdeeling Koedoes zaadkoffie aan te schaffen. In Patti en Joana, waar bovendien overjarige bibiet beschikbaar zal zijn, kan dan meer arbeid besteed worden aan het onderhoud van de bestaande aanplantingen. In de afdeeling Japara schijnt, ook naar het gevoelen der plaatselijke ambtenaren, voor verdere aanmoediging van de vrije koffiecultuur geen reden te bestaan.

Rembang. Uit dit gewest zijn ten aanzien van de vrije inlandsche koffieteelt iets gunstiger berichten ontvangen dan uit Bantam en Japara, doch ook hier heeft langdurige droogte schade veroorzaakt en viel over veronachtzaming van het onderhoud te klagen.

Van de in de plantjaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97 door de bevolking tot stand gebrachte plantsoenen (vóór dien tijd werd door haar al sedert jaren de koffiecultuur niet meer gedreven) waren bij het einde van 1897 (in de afdeelingen Rembang, Blora en Bodjonegoro) nog in leven ruim 40 000 boomen, waarvan 21 500 van de gewone en 18 500 van de Liberia-soort, terwijl in den westmoesson van 1897/98 in genoemde drie afdeelingen werden bijgeplant p. m. 36 000 boompjes (op ruim 500 na alle van de Liberia-soort), en in de afdeeling Toeban voor 't eerst de teelt beproefd is door het in den grond brengen van ruim 10 000 Liberia-boompjes. Hoe de vroegere en de nieuwe aanplantingen over de drie eerstgenoemde afdeelingen verdeeld waren, kan blijken uit meergemelde bijlage RR, welk overzicht tevens eene opgaaf bevat van het in het voorjaar van 1898 nog op de kweekbedden aanwezig plantmateriaal.

Zoowel de voorhanden bibiet als het pas in den vollen grond gebrachte plantsoen had, bij de afsluiting van de berichten (Mei 1898), een goed aanzien. Het Liberia-zaad werd wederom betrokken van de onderneming Gemampir in Soerakarta en bleek van goede qualiteit te zijn. Op verlangen van eenige inlanders werd ook eenig zaad van gewone koffie uit Malang (Pasoeroean) besteld, welk verlangen zijne aanleiding vond in de aanwezigheid van enkele goede Java-koffieboomen.

In de afdeeling Rembang, waar men alleen Liberia-aanplantingen aantreft, waren in de oudere plantsoenen, die trouwens van den aanvang af ook weinig deden verwachten, wederom vele boompjes gestorven. De zuidelijke districten, als Pamottan, Sedan en Soelang, schijnen voor de teelt van koffie geschikter dan de noordelijke. Vele jonge boompjes aldaar bloeiden reeds en enkele droegen vrucht, zoodat in eerstbedoelde districten de bevolking met minder moeite was over te halen tot het ondernemen van de cultuur op erven en in tuintjes.

In de afdeeling Blora had men tot hiertoe alleen gewone (Java-) koffie geplant, doch van de tot en met 1896/97 in den grond gebrachte boomen waren er vele gestorven, vooral van den aanplant 1895/96. Uitzondering maakten een paar onderdistricten, waar de bevolking dan ook uit eigen beweging die koffiesoort in geringe mate blijft aanplanten. Het laat zich aanzien dat in Blora de Liberia-koffie over het algemeen beter zal slagen: vooral de jongste plantsoenen stonden zeer fraai.

Ditzelfde geldt voor de afdeeling Bodjonegoro, waar echter, evenals in Rembang, in de zuidelijke districten bibiet voor het aankweeken van Java-koffie gevraagd werd.

Nopens de vooruitzichten in Toeban viel nog weinig te zeggen.

Krawang. In eigen bedrijf oefent de bevolking de teelt van koffie slechts in drie van de zes districten uit, en wel in Sindangkasih, Gandasoli en Wanaijassa, in welke beide laatste nog aanplantingen worden aangetroffen uit den tijd van de gouvernementscultuur, die echter over het algemeen slecht onderhouden worden.

Nopens den omvang dier tuinen, voor zooveel nog in exploitatie, zijn geen cijfers opgegeven; evenmin ten aanzien van de reeds van 1894/95 af in geheel vrije cultuur ondernomen aanplantingen, die meerendeels uit Liberia-koffie bestaan. Ofschoon, te oordeelen naar de aanvragen om plantmateriaal, met de verstrekking waarvan het bestuur steeds voortgaat, de bevolking over het algemeen wel geneigdheid toont om de cultuur uit te breiden (in 1897/98 werden in Sindangkasih 25 289, in Gandasoli 47 788 en in Wanaijassa 19 107 Liberia-boompjes in den grond gebracht), laten de meeste planters zich evenwel aan eene eigenlijke verzorging van het tot stand gebrachte plantsoen weinig of niet gelegen liggen. Ook de wijze waarop geplant wordt laat te wenschen over, daar de op tegalvelden geplante koffie veelal te lijden heeft door het gemis aan goede schaduwboomen, en daarentegen de koffie op de erven vaak niet genoeg licht en lucht krijgt.

Alleen van de hooger bedoelde tuinen uit den tijd van de gouvernementscultuur is eene schatting van de productie geleverd, ten bedrage van 259 pikol in Wanaijassa en 65 pikol in Gandasoli, tegen respectievelijk 193 en 91 pikol in 1896. Voor den afzet van hunne koffie tegen marktprijs staan 3 tuinbezitters in contract met een Chinees, die hun voorschot verstrekt. Overigens komen Chineezen uit Poerwakarta het product in beide genoemde districten op de passars opkoopen. Terwijl in het begin van 1897 voor 1ste soort nog f 65 en voor 2de soort f 45 per pikol kon worden bedongen, liepen sedert de prijzen allengs terug tot respectievelijk f 40 en f 24.

Gedurende 1895, 1896 en 1897 werden achtereenvolgens 118, 114 en 103 bouws koffietuinen der inlandsche bevolking in Krawang in de landrente aangeslagen voor respectievelijk f 192,56, f 231,56 en f 232,87[5].

2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen.

De bijslag-proef, in de laatste jaren toegepast volgens de in 1893 door het Opperbestuur aangegeven beginselen, heeft niet beantwoord aan de verwachtingen. De bedoeling was om den

bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeelden inlander, in dessa's waar de inkoopsprijs alleen geen voldoende vergoeding verschafte en toch nieuwe aanplanting van koffie wenschelijk was te achten, voor zijne in cultuurdienst verrichte werkzaamheden voor aanleg en onderhoud van nog niet vruchtdragend plantsoen zekere betaling te doen genieten. Het daarmede beoogde doel werd niet bereikt, en zoo ziet de Regeering zich weder voor de vraag geplaatst, welke weg onder de tegenwoordige omstandigheden — nu de marktprijs zooveel ongunstiger is geworden — behoort te worden ingeslagen om in de 14 gouvernements-residentiën van Java, waar de inlandsche koffieteelt nog aan de verplichte levering is onderworpen, bij den inlander den lust voor die cultuur te doen toenemen. Het overleg hieromtrent met de Indische Regeering is nog niet ten einde gebracht. Intusschen kan reeds worden medegedeeld dat dezerzijds met den Gouverneur-Generaal is ingestemd, dat het geen aanbeveling verdient de reorganisatie van de gouvernements-koffiecultuur te beproeven volgens de denkbeelden van den wetenschappelijken adviseur (zie vorig verslag, blz. 200). In afwachting dat omtrent de verder ten aanzien van de gouvernements-koffiecultuur te volgen gedragslijn eene beslissing zal kunnen worden genomen, ligt het in de bedoeling dé bijslag-proef op den tot dusver gevolgden voet, d. i. ten aanzien van *in cultuurdienst* aan te leggen en te onderhouden jong plantsoen, na afloop van het cultuurjaar 1897/98 niet verder voort te zetten dan voor zoover de aan de bevolking in uitzicht gestelde betalingen dit vorderen, maar daarentegen op behoedzame wijze met eene andere toepassing van het bijslagstelsel voort te gaan op den voet als waartoe in 1896/97, zooals verleden jaar is medegedeeld, reeds in zeer enkele gevallen machtiging werd verleend, namelijk om, tot aanmoediging van de vrijwillige koffiecultuur, aan inlandsche contractanten, onder zekere voorwaarden, eene tegemoetkoming per bouw gedurende de eerste drie levensjaren van het tot stand te brengen plantsoen toe te kennen.

Ook gedurende 1897 had de wetenschappelijke adviseur, dr. W. Burck, zich nog in hoofdzaak te wijden aan de voortzetting van de hem in November 1894 opgedragen plaatselijke onderzoekingen in het belang eener herziening van de voor de verschillende koffiestreken geldende cultuurplannen. Behalve door den adjunct-adviseur voor de koffiecultuur E. L. Kruseman, die zich overigens bezighield met de bijhouding van de administratie van de koffiecultuur en het maken van koffie-inspecties, en den adspirant-controleur (thans controleur der 2de klasse) W. C. Thieme, werd de wetenschappelijke adviseur in dit onderzoek nog bijgestaan door den hem in het laatst van Juli 1897 tijdelijk toegevoegden controleur der 2de klasse J. A. A. van der Ent. Het onderzoek strekte zich uit tot de koffiestreken der residentiën Kadoe en Banjoemas, zoomede tot het groote meerendeel der niet reeds vroeger opgenomen koffiedistricten in de Preanger Regentschappen (alleen bleven aldaar nog in behandeling te nemen de cultuurplannen betreffende de afdeeling Tjitjalengka). Voor een 10-tal districten van laatstgenoemd gewest, met namen Djampang Tengah, Djampang Koelon (afdeeling Soekaboemi), Oedjoeng Broeng Koelon, Oedjoeng Broeng Wetan, Bandjaran, Tjisondari (afdeeling Bandong), Wanaradja, Soetji, Wanakerta en Panembong (afdeeling Limbangan), werden de nieuwe cultuurplannen bij drie beschikkingen van Januari en Mei 1898 door de Indische Regeering goedgekeurd. Van een drietal andere districten aldaar waren zij ter goedkeuring aangeboden, doch voor de overige Preanger-koffiestreken (uitgenomen alleen de afdeeling Tjitjalengka) waren zij omstreeks medio 1898 nog in behandeling. Dit was ook het geval met die van Kediri, Probolinggo en Pasoeroean, met die van de afdeelingen Salatiga en Ambarawa der residentie Samarang, en met die van sommige koffiedistricten van Madioen. Bij den aanvang van 1898 moesten de besproken onderzoekingen, behalve in voormelde afdeeling Tjitjalengka, alleen nog plaats vinden in de residentiën Cheribon (met uitzondering van de afdeeling Galoeh), Tagal, Pekalongan en Bezoeki, zoomede in de afdeelingen Ledok (Bagelen) en Kendal (Samarang), zoodat er kans bestond dat dit omvangrijke werk vóór het einde van het loopende jaar zou kunnen worden beëindigd.

De onderzoekingen naar den invloed, dien de teelt van koffie op den bodem uitoefent (zie vorig verslag, blz. 199), werden, onder leiding van den chef der 3de afdeeling van 's lands plantentuin voortgezet door den tijdelijk aan hem toegevoegden landbouwscheikundige.

Aan de jongst bijeengebrachte statistische gegevens omtrent de gouvernements-koffiecultuur op Java, hierachter opgenomen in de bijlagen SS, TT en UU (één van welke bijlagen als naar gewoonte districtsgewijze opgaven bevat), valt het volgende te ontleenen.

Terwijl de oogst van 1897, vergeleken bij de uitkomsten van de laatst voorafgegane jaren, bijzonder meêviel (474 221 pikol of ruim 100 000 pikol meer dan het gunstigste cijfer der jaren 1893 t/m 1896), wijzen de opgaven betreffende den omvang der cultuur over het op 31 October 1897 geëindigde plantjaar 1896/97, tegenover de cijfers van 31 October 1896, enkel met betrekking tot de residentie Preanger Regentschappen verschillen van groote beteekenis aan. Kwam men in 1895/96 voor al de 14 bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken gouvernements-residentiën tot een gezamenlijk totaal van ruim 253^{7} millioen boomen, waarvan in de Preanger Regentschappen 76^{5} millioen, in 1896/97 daalde het gezamenlijk totaal tot ongeveer 247 millioen, hoofdzakelijk doordien genoemd gewest toen voor 68^{7} millioen boomen was in rekening te brengen, derhalve voor 7^{8} millioen boomen minder. Die vermindering openbaarde zich bijna uitsluitend ten aanzien van de vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplanting) in den grond gebrachte boomen, welke categorie van plantsoenen in de jongste opgaven geschat wordt voor de Preanger Regentschappen op 56^{7}, voor de residentie Pasoeroean op 75^{6} en voor de 12 andere koffiegewesten op 48^{6} millioen boomen, tegen respectievelijk 63^{8}, 74^{9} en 48^{3} millioen in 1895/96. Omtrent de onder deze categorie van bosch-, kampong- of paggerkoffie begrepen Liberia-plantsoenen zijn geen cijfers bekend, doch het valt niet te betwijfelen dat deze plantsoenen geleidelijk toenemen. Voor het ondernemen van vrijwillige Liberia-aanplantingen op erven en tegalvelden werd weder in vele gevallen de bevolking van bestuurwege aan zaad geholpen. De op hoog gezag (in geregelde tuinen) aangelegde koffieplantsoenen stonden laatstelijk (op 31 October 1897) te boek voor 66 millioen boomen (waaronder 4 917 000 van de Liberia-soort): het jaar te voren voor ruim 66^{7} millioen (waaronder 3 466 000 Liberia-boomen). In totaal was dus de teruggang bij deze plantsoenen betrekkelijk gering. De afschrijvingen konden namelijk belangrijk minder zijn dan in de laatste jaren; zij beliepen in rond cijfer $5\frac{1}{2}$ millioen boomen, tegen bijv. in 1893/94 en 1894/95 $10\frac{1}{2}$ en 9 millioen, terwijl de bijplantingen op het vrij stationnaire cijfer van ruim 5 millioen werden bepaald. Deze bijplantingen besloegen 4386 bouws. In 't geheel wordt de oppervlakte der op hoog gezag aangelegde geregelde tuinen berekend te bedragen 51 469, en die der overige (vrijwillige of als zoodanig bekend staande) aanplantingen 118 837 bouws, zijnde voor de eerste categorie 590 bouws meer en voor de andere 8568 bouws minder dan de cijfers van het jaar te voren. Wat het cijfer der bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeelde dessa's en cultuurdienstplichtigen betreft, wijzen de op 31 October 1897 afgesloten registers aan, dat toen nog in de cultuurplannen (betreffende 116 districten, zijnde 2 minder dan het jaar te voren) [1]) begrepen waren 3259 dessa's (7 meer dan op 31 October 1896), welke dessa's — met 287 915 [2]) huisgezinnen — derhalve nog, tenzij tijdelijk redenen van vrijstelling golden, met bijplanting konden worden belast, en dat verder nog waren ingedeeld, voor zoover zij enkel met het onderhoud (in cultuurdienst) van bestaande aanplantingen belast waren gebleven, 1007 dessa's (133 minder dan het jaar te voren), behoorende tot 63 van voormelde 116 districten en tot 22 andere (niet meer in de cultuurplannen begrepen) districten. Het

1) In de Preanger Regentschappen werden namelijk de districten Goenoeng Parang (afdeeling Soekaboemi) en Negara (afdeeling Soekapoera Kolot), welke in de cultuurplannen laatstelijk nog met 11 en 2 dessa's voorkwamen, voorgoed van verplichte bijplanting vrijgesteld.

Volgens berichten van Maart 1898 lag het in de bedoeling de verplichte cultuur ook in de afdeeling Blitar los te laten. Aldaar waren bij het einde van het cultuurjaar 1896/97 106 dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken, doch 43 daarvan waren reeds voorgoed van verplichte bijplanting vrijgesteld, zoodat in de cultuurplannen (van 4 districten) nog begrepen bleven 63 dessa's, van welke er 15 tijdelijk van verplichte bijplanting waren ontheven en de overige 48 daarmede nog onder genot van bijslag belast waren, zonder dat die tegemoetkoming echter in staat was om voor de cultuurdienstplichtigen, die, in verband met het beschikbaar terrein, ieder een te klein aandeel in de tuinen hadden, de cultuur genoegzaam loonend te maken.

2) Dit getal verschilt alleen noemenswaardig met de opgaven van 31 October 1896 voor zooveel aangaat eenige districten in Bezoeki, hetgeen zijne verklaring hierin vindt dat de toen gedane opgaven voor bedoelde districten minder juist (te laag) waren.

totaal bezitters van aan de verplichte levering onderworpen vrijwillige of onder dien naam bekend staande aanplantingen, in het voorafgegane jaar vermeld als 179.680, wordt thans gesteld op 196 910, derhalve 17 230 meer. Slechts voor 2 van de 14 residentiën worden 8345 zoodanige bezitters minder, doch voor de 12 andere gewesten 25 575 méér opgegeven dan het jaar te voren, tot welk laatste verschil alleen de opgaven uit Cheribon 18 410 bijdragen, waarschijnlijk, zoo wordt bericht, doordien thans ook de personen zullen zijn medegerekend, die slechts op hunne woonerven koffieboomen hebben staan.

Een recapituleerend overzicht, waarin de vorenstaande opgaven over 1897 tegenover de uitkomsten der vier voorafgegane jaren in vergelijking zijn gebracht, en dat zich tevens uitstrekt tot de kosten, in elk dier jaren op Java op den gouvernements-koffieoogst gevallen, wordt aangetroffen sub I van voormelde bijlage UU. Onder de voor het product van 1897 in rekening gebrachte kosten is ter zake van bijslag begrepen f 220 955, bijna uitsluitend toegelegd aan dessa's die in het cultuurjaar 1896/97 *in cultuurdienst* nieuwe koffie-aanplantingen aan te leggen of één- en tweejarig koffiegewas te onderhouden hadden.

Ook voor zoodanigen verplichten arbeid gedurende het cultuurjaar 1897/98 zal, ingevolge een aantal beschikkingen van 't laatst van December 1897, bijslag worden genoten, voor zooveel hier te lande tot dusver gebleken is, d. i. ongerekend de cijfers betreffende een viertal districten in Kediri, tot een gezamenlijk bedrag van f 190 066. [1]) Gedetailleerde opgaven omtrent het door verschillende groepen van dessa's als bijslag te genieten bedrag en omtrent het aantal der in den bijslag deelende dessa's en cultuurdienstplichtigen zijn overgelegd bij de stukken der Indische begrooting voor 1899. [2]) Bedoeld aantal bedroeg respectievelijk 1214 en 95 722.

De hiervóór bedoelde proef met de toekenning, ten laste van het bijslag-krediet, aan inlandsche contractanten van eene tegemoetkoming per bouw, gedurende de eerste drie levensjaren van het koffieplantsoen, voor het aanleggen en onderhouden daarvan in vrije cultuur, welke proef (waarover uitvoerig gehandeld is aan het slot van n°. 39 der stukken behoorende bij de Indische begrooting voor 1898), blijkens het vorig verslag, in 1897 zou genomen worden met betrekking tot eenige terreinen in de districten Tjikalong (Preanger Regentschappen), Tengger (Pasoeroean), Kandangan (Probolinggo) en Wonosari (Bezoeki), is in laatstgenoemd district om bijzondere redenen nog niet tot uitvoering gekomen. Daarentegen werd reeds machtiging verleend om de proef ook te nemen in het district Djaboeng (Soerabaija), waar eenige inlanders aannamen om gedurende den westmoesson 1897/98 in vrije cultuur $10\frac{1}{2}$ bouws met gewone en $2\frac{1}{4}$ bouws met Liberia-koffie te beplanten, onder genot gedurende de eerste drie levensjaren van het plantsoen, voor aanleg en onderhoud, van f 125 (voor de Liberia-soort van f 105) per bouw.

Overigens blijkt nog dat f 4130 werd toegestaan ten behoeve van een 40-tal niet meer bij de cultuur ingedeelde dessa's van het district Kawali (Cheribon), die hare reeds vroeger geldelijk gesteunde vrijwillige koffie-aanplantingen in 1897/98 wenschten uit te breiden met 127 bouws (tegen een bijslag voor ontginning en bijplanting van f 15 per bouw), terwijl de bijslag voor het in 1897/98 te verzorgen vrijwillig plantsoen van 1895/96 en 1896/97 (respectievelijk 111 en 197 bouws) bepaald bleef op respectievelijk f 5 en f 10 per bouw.

Bleek reeds uit de hiervóór gedane opgaven dat de in de gouvernementstuinen (in cultuurdienst) te volbrengen bijplantingen voor 1896/97 bepaald waren op ruim 5 millioen boomen, welke taak was opgelegd aan 1758 dessa's met 135 952 cultuurdienstplichtige huisgezinnen, uitmakende respectievelijk 53 en 47 pct. van het totaal (ad 3330 en 285 892) der toen, d. i. tijdens de opmaking der „voorstelstaten" tot bijplanting, in de cultuurplannen begrepen en dus met verplichte bijplanting belastbare dessa's en gezinnen, de voor den westmoesson 1897/98 opgelegde bijplantingen werden vastgesteld op 4 643 397 boomen, met welke taak belast werden 1607 dessa's met 133 146 gezinnen, zijnde respectievelijk 50 en 48 pct. van het totaal dessa's en gezinnen (3183 en 275 201), aan wie, volgens de toen laatst bekende gegevens, de verplichting tot bijplanting had kunnen worden opgelegd. De opgelegde planttaak kwam dus te staan op gemiddeld bijna 35 boomen per gezin (in 1896/97 op ruim 37 boomen). Onder voormeld getal van 4 643 397 in geregelde tuinen in den grond te brengen boomen was gerekend op 1 447 789 stuks van de Liberia-soort, zijnde nagenoeg evenveel als in 1896/97, toen het aantal bepaald was op 1 455 415. Dat in 1897/98 van bijplanting vrijbleven 52 pct. der in de cultuurplannen begrepen gezinnen (de niet meer in de cultuurplannen voorkomende, maar toch nog ingedeeld gebleven gezinnen waren, als reeds voorgoed van bijplanting ontheven, nog enkel belast met het onderhoud van bestaande aanplantingen) was met opzicht tot 33 162 gezinnen (ruim 12 pct. van het genoemde totaal van 275 201), behoorende tot 309 dessa's, hieraan toe te schrijven dat zij reeds eene voldoende productie inleverden, m. a. w. omdat de gemiddelde inlevering gedurende de laatste drie jaren het daarvoor vastgestelde minimum had bereikt. Dit gold o. a. voor 113 dessa's in de Preanger Regentschappen, 89 in Pasoeroean, 44 in Pekalongan en 27 in Tagal. Wat betreft de overigens in 1897/98 niet met bijplanting belaste 108 893 gezinnen, behoorende tot 1267 dessa's, aan dezen werd vrijstelling verleend om eene der volgende redenen: gebrek aan voor de cultuur geschikte gronden binnen den omtrek van zes paal, het aanleggen en onderhouden van grootere plantsoenen dan gelast was, het onderhouden van goed geslaagde vrijwillige aanplantingen (deze drieërlei redenen deden zich voor in bijna alle gewesten); verder: tijdelijke ongeschiktheid van den grond (Cheribon), ongeschiktheid voor beplanting met Java-koffie en te hooge ligging voor beplanting met Liberia-koffie (Bandar Sidaijoe in Pekalongan), het verrichten van buitengewone werkzaamheden aan irrigatiewerken (Malang in Pasoeroean), de omstandigheid dat in 1896/97 boven de opgelegde taak was bijgeplant (Bangil in Pasoeroean), gebrek aan voor overplanting geschikt materiaal (Gadoeng in Probolinggo en Blitar in Kediri), koorts-epidemie en bovendien vermindering van het aantal cultuurdienstplichtigen (Kandangan in Probolinggo), en eindelijk de wenschelijkheid om de bevolking van eenige dessa's (in Samarang en Kadoe) in de gelegenheid te stellen om met behulp van bemesting en diepe grondbewerking hare door bladziekte of groote vruchtdracht verzwakte tuinen weder op verhaal te doen komen.

In het belang der verkrijging van goed plantmateriaal gaat het Gouvernement in de laatste jaren voor de aanschaffing van zaadkoffie steeds meer en meer ter markt bij particuliere ondernemingen en wel bij de zoodanige, die voor hare zaadbereiding gunstig bekend staan. Langs dien weg werden in 1897 aangeschaft 66 pikol Liberia- en 119 pikol zoogenaamde Padang-zaadkoffie; deze laatste partijen werden op Sumatra aangekocht, de Liberia-zaadkoffie op Java. Voor de plaatselijke inzameling van zaadkoffie (Java- en Liberia-soort), in een viertal gewesten van Java, werd in 't geheel slechts f 948 besteed.

Over de kiemkracht van het in 1896 bij particulieren aangeschafte zaad luidden de berichten over het algemeen bevredigend. Echter werd weder de ervaring opgedaan dat soms (ook berichten van het tegendeel kwamen in) de kweekplantjes, uit op Sumatra aangekocht zaad gewonnen, in dezelfde mate door de bladziekte werden aangetast, als die verkregen uit zaad, dat op Java was ingezameld. Het uit gouvernementstuinen in de contrôle-afdeeling Lengkong der afdeeling Soekaboemi (Preanger Regentschappen), zoomede in de afdeeling Loemadjang (Probolinggo) gewonnen Liberia-zaad liet weder te wenschen over.

Met betrekking tot pluk en bereiding van het aan de verplichte levering onderworpen koffieproduct bevatten de ontvangen berichten weinig nieuws. Slechts wordt aangaande de residentie Preanger Regentschappen gemeld, waar de teelt van Liberia-koffie zich tot dusver het meest ontwikkeld heeft (van de in 1896 en in 1897 bij de verschillende inkooppakhuizen op Java ingeleverde 6652 en 3641 pikol Liberia-koffie was eene hoeveelheid van 3368 en 2135 pikol alleen uit genoemd gewest afkomstig), dat door de Regeering eenige gelden werden toegestaan om, met het oog op de bereiding van bedoelde koffiesoort, de bevolking van het district Djampang Koelon (contrôle-

[1]) De opgaven betreffende de residentie Kediri zijn namelijk niet volledig, doordien niet in rekening zijn gebracht de uitgaven voor den bijslag in het district Lodoijo (afdeeling Blitar), noch voor de voortzetting van de in een deel der afdeeling Trenggalek, onder genot van bijslag, ondernomen proef met eene intensieve cultuurwijze, voor welk doel over 1896/97 aan bijslag was toegestaan f 17 999 (begrepen onder het bovengenoemde totaal van f 220 955).

Voorts is in bovenvermeld bedrag van den bijslag over 1897/98, ad f 190 066, niet begrepen eene som van f 474, toegelegd als *laatste* termijn aan een niet opgegeven aantal cultuurdienstplichtigen van 6 dessa's in de Preanger Regentschappen, 2 in Tagal en 5 in Probolinggo.

[2]) Zie het overzicht gedrukt bij de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende gemelde begrooting (Zitting 1898–1899 — 4 — n°. 42).

afdeeling Lengkong), waar de Liberia-aanplantingen het aanzienlijkst zijn, van 5 pulpers te voorzien, en dat bij verschillende inkooppakhuizen in hetzelfde gewest ten gerieve van de bevolking ijzerdraad-zeven beschikbaar zijn gesteld om de koffie van het zilvervlies te ontdoen, van welke in ruime mate gebruik wordt gemaakt.

Het aantal ondernemingen ter fabriekmatige bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie bleef ook in 1897 vier bedragen, alle in de afdeeling Malang (residentie Pasoeroean). Wel werden in genoemd gewest twee nieuwe licentiën voor dit bedrijf verleend — één voor de onderdistricten Toeren, Wadjak en Pamottan van het district Toeren en één voor een gedeelte van het district Tengger, — maar de in die kringen op te richten bereidings-etablissementen, respectievelijk in het gehucht Pagergoenoeng van de dessa Bringin en te Podo, werden nog niet opengesteld. Bij de reeds in werking zijnde bereidings-ondernemingen werd in 1897 belangrijk meer koffie opgekocht dan in 1895 of in 1896, in welk laatste jaar trouwens één van de vier licentiehouders, die voor het district Pakis, zijn bedrijf niet had uitgeoefend. De in 1897 door elke der vier ondernemingen in 's lands pakhuizen ingeleverde hoeveelheden zijn vermeld in de onderstaande opgaaf. (Opmerking verdient dat bij de te Batavia in het najaar van 1897 gehouden veilingen, waarin het door de licentiehouders ingeleverd product voor een deel werd te gelde gemaakt, de voor sommige partijen behaalde prijzen beneden die van de door de bevolking bereide koffie bleven.)

Licentiehouders.		Hoeveelheden koffie (in pikols):			
Naam.	Districten tot hun rayon behoorende.	bereid op de etablissementen te	ingeleverd in 's lands pakhuizen te	1ste soort	2de soort.
H. C. U. J. Huber,	Kotta Malang,	Bedali (Petoengsewoe),	Wagir,	2 067,73$^{3}/_{5}$	14,85$^{3}/_{5}$
	Penanggoengan,	Batoe-Sisir, a)	Sisir,	6 662,40$^{1}/_{5}$	30,91$^{1}/_{5}$
	Ngantang,	Ngroto,	Poedjon,	1 884,58$^{5}/_{10}$	10,58$^{2}/_{5}$
F. Godin,	Karanglo,	Karangan,	Karangplosso,	2 707,72$^{1}/_{10}$	46,12$^{4}/_{5}$
E. Nijgh,	Pakis,	Toempang, b)	Toempang,	5 396,61$^{1}/_{10}$	295,38$^{1}/_{5}$
G. K. F. Peltzer,	Senggoro,	Magoewan,	Magoewan,	1 848,54$^{1}/_{10}$	21,66$^{2}/_{5}$
			Totalen . .	20 567,65$^{3}/_{5}$	419,52$^{3}/_{5}$
In 1896 waren de totalen (voor drie van de vier licentiehouders)				7 532,03	56,77$^{1}/_{5}$

a) Bij dit hoofd-etablissement behoort eene hulp-inrichting te Seloredjo, alwaar de koffie winddroog kan worden afgewerkt.

b) Hulp-etablissementen zijn bovendien gevestigd te Wonoredjo, Ngadiresso en Pategoean, welke laatste twee echter in 1897 niet in werking waren.

Van de genoemde vier licentiehouders was alleen die, tot wiens kring het district Karanglo behoort, nog niet toegetreden tot de in 1895 (Indisch Staatsblad n°. 72) uitgevaardigde vollediger bepalingen voor de uitoefening van dit bedrijf, zoodat hij nog bleef voortwerken op den voet der regeling van 1891 (Indisch Staatsblad n°. 110). Hij bleef daardoor uitgesloten van de aan de toegetreden licentiehouders ook voor 1897 weder geopende en door hen benuttigde gelegenheid om vooruitbetaling te erlangen in verhouding tot de hoeveelheid door hen ingekocht onbereid product.

Tot het volle daartoe door de Indische Regeering beschikbaar gestelde bedrag van f 294 855 voor de koffiestreken der residentie Pasoeroean (uitgenomen het district Gondanglegi, waar de vrijwillige koffiecultuur van minder beteekenis is en de omstandigheden der betrokken dessa's van dien aard zijn dat zij aan dergelijke hulp geen bepaalde behoefte hadden), en van f 30 000 voor het district Tengger der residentie Probolinggo, werden gedurende 1897 van gouvernementswege weder voorschotten ook aan de koffietuinbezitters zelven verleend, om hen te gerieven bij het bestrijden van de uitgaven voor hun oogst te doen. Deze voorschotten werden verstrekt aan de groote en, wat de afdeeling Malang betreft, in afwijking van hetgeen in vorige jaren plaats vond, ook aan de kleine tuinbezitters, in verband met de oogst-taxatiën van hunne plantsoenen. De aanzuivering geschiedde bij inlevering van het product; bij het einde van November waren de gelden overal in 's lands kas teruggestort. Ofschoon bij het den resident van Pasoeroean geopende krediet ook op het district Karanglo gerekend was, behoefden däár van landswege geen voorschotten te worden verleend, omdat het bleek dat de licentiehouder ze in voldoende mate verstrekte. In het district Kotta Malang werd vanwege den licentiehouder f 10 000 in voorschot betaald op het bij zijne etablissementen aan te bieden onbereid product. Voor zooveel reeds blijkt, is het bedrag der in 1898 aan inlandsche bezitters van koffietuinen te verstrekken gouvernementsvoorschotten bepaald op f 219 568. Daarbij is, behalve op f 99 568 voor streken in Pasoeroean en op f 30 000 voor Tengger (Probolinggo), thans ook gerekend, en wel tot een bedrag van f 90 000, op dergelijke hulp voor koffie-inleveraars in vier districten der residentie Preanger Regentschappen, met namen Oedjoeng Broeng Koelon, Oedjoeng Broeng Wetan en Tjilokotot in de afdeeling Bandong en Tandjongsari in de afdeeling Soemedang.

De in 10 van de 14 bij de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur betrokken gouvernements-residentiën, d. i. met uitzondering van Cheribon, Samarang, Soerabaija en Kadoe, sedert 1891 of later genomen bijzondere maatregelen om tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering zooveel mogelijk te waken door de indienststelling, op tijdelijken voet, van buitengewoon politiepersoneel, werden in 1897 voortgezet en in het tweede halfjaar nog uitgebreid voor zooveel de Preanger Regentschappen betreft, nabij de grenzen van welk gewest toezicht inzonderheid geboden was om het gevaar te verminderen dat de oogst van den inlandschen koffieplanter aldaar voor een deel zijn weg vond naar de naburige residentie Krawang, waar sedert 1 Januari 1895 de inlander vrijelijk over zijn koffieproduct mag beschikken. Ofschoon in 1897 de bij 's lands pakhuizen ingeleverde hoeveelheden Preanger-koffie voor alle districten belangrijk meer bedroegen dan de schatting in Mei van dat jaar aangaf (omstreeks welken tijd doorgaans 't best over den vermoedelijken oogst te oordeelen is), bleef toch ook thans het vermoeden gewettigd dat van de 4582 pikol koffie, in 1897 en begin 1898 uit Krawang met passen naar elders (voornamelijk Batavia) uitgevoerd, een groot deel afkomstig moet zijn geweest uit de afdeelingen Bandong en Tjiandjoer. De bevolking van Krawang kan toch van hare aanplantingen slechts enkele honderden pikols hebben geoogst. Dat intusschen de politie op de grenzen van de Preanger Regentschappen en Krawang nuttig werkzaam was, kan hieruit blijken dat van de in 1897 op geheel Java aangehaalde totale hoeveelheid van 445 pikol koffie (in 1893 t/m 1896 achtereenvolgens 243, 303, 355 en 395 pikol) de alleen uit de Preanger Regentschappen afkomstige partijen beliepen 261 (in de vier voorafgegane jaren achtereenvolgens 26, 25, 93 en 236), omtrent al welke hoeveelheden valt op te merken dat daarbij niet is gerekend de aangehaalde koffie van al te slechte hoedanigheid, die uit dien hoofde voor vernietiging in aanmerking kwam, zooals o. a. in Bezoeki het geval was met p. m. 20 van de 70 pikol, waarop aldaar in 1897 de hand werd gelegd. Vooral vermeerderde in de Preanger Regentschappen het getal aanhalingen in de afdeeling Bandong, namelijk van 486 in 1896 (betreffende 154 pikol) tot 709 (betreffende 226 pikol).

Wegens verboden handel in koffie werden in de Preanger Regentschappen gedurende 1897 op de politierol of door den landraad gestraft 1038 personen (inlanders en Chineezen), tegen 550 in 1896. [1]) Dat, ondanks het verscherpte toezicht, niet al de koffie waarop het Gouvernement recht heeft, in 's lands pakhuizen komt, wordt o. a. ook uit Bezoeki gemeld. [2]) In Banjoemas werd ook koffie in poedervorm aangehaald en wel 50 pikol; bovendien werd aldaar op 31 pikol in bereiden staat de hand gelegd.

In verschillende streken, waar de plantsoenen veel blad verloren, werd dit door de plaatselijke ambtenaren aan het hevig optreden van bladziekte toegeschreven. Te dien aanzien wordt echter in de Indische verslag-bijdrage medegedeeld dat het verschijnsel voor een deel ook wel op rekening zal zijn te stellen van de zich bij groote vruchtdracht, zooals in 1897 de meeste plantsoenen vertoonden, gewoonlijk openbarende „hama wedang"; vaak toch bleek dat de bestuursambtenaren beide oorzaken van bladverlies niet steeds weten te onderscheiden. Met opzicht tot de Liberia-koffie werd nader de ervaring opgedaan dat die soort

[1]) Uit andere gewesten is dergelijke opgaaf slechts ontvangen met betrekking tot Tagal, Banjoemas, Bagelen en Kadoe, waar uit dien hoofde in 1897 gestraft werden 60, 564, 36 en 55 personen (tegen 169, 492, 46 en 84 in 1896).

[2]) Omtrent de voorgenomen formeele opheffing voor de afdeeling Panaroekan van genoemd gewest van het tot dusver aldaar nimmer toegepaste koffiemonopolie (zie vorig verslag, blz. 205) zijn in Mei 1898 voorstellen gevraagd van den directeur van binnenlandsch bestuur.

meer aan bladziekte onderhevig is dan aanvankelijk werd vermoed, zij het ook dat zij, door haar forscher type, beter een aanval der ziekte kan doorstaan dan de gewone koffieboom.

De dadapziekte bleef zich over geheel Java openbaren, hier en daar in toenemende mate.

Onder de gedurende 1897 bij 's lands pakhuizen op Java ontvangen 474 221 pikol koffie was aan aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie begrepen 445 pikol, zoodat door inkoop verkregen was 473 776 pikol, welke inlevering verkregen was voor ruim 43 pct. uit Pasoeroean, voor ruim 25 pct. uit de Preanger Regentschappen, voor bijna 10 pct. uit Tagal en voor bijna 22 pct. uit de overige bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken 11 gouvernements residentiën, zoomede uit de Vorstenlanden. Tot den gunstigen oogst droegen voornamelijk de hooger gelegen streken bij, en zulks als gevolg van de aanhoudend droge weersgesteldheid tijdens den oostmoesson van 1896. De lager gelegen plantsoenen, die om te slagen eene vochtiger weersgesteldheid vóór den bloei noodig hebben, brachten daarom minder product op. Aan dezelfde oorzaak is het te wijten, dat de Liberia-koffie (over geheel Java trouwens) in 1897 zoo weinig produceerde (van die soort werd slechts ingeleverd 3641 pikol, tegen 6652 pikol in 1896).

Door de ongunstige weersgesteldheid, namelijk het uitblijven van regens, gedurende den gewonen bloeitijd van den koffieheester, doch voornamelijk door de zware vruchtdracht in 1897, waardoor de boomen blijkbaar hadden geleden, valt voor 1898 slechts op een kleinen oogst te rekenen, zijnde een ruime bloei zoo goed als geheel uitgebleven. Alleen van de jongere tuinen en die in de lagere streken, welke in 1897 weinig of geen vrucht opleverden, liet zich eene iets betere inzameling dan in 1897 verwachten. Bij den aanvang des jaars beliep de raming 134 000 pikol en dit cijfer bleef tot April (met eene raming van 132 000 pikol) vrijwel behouden; doch weersinvloeden en andere oorzaken brachten sedert teweeg dat voor de Preanger Regentschappen en voor Tagal te zamen op p. m. 41 000 pikol minder bleek gerekend te moeten worden dan in de eerste maanden des jaars, welke lagere schatting slechts voor p. m. 7500 pikol vergoed werd doordien de vooruitzichten in Pasoeroean zich iets gunstiger lieten aanzien. De ramingen van ult. Juli en ult. Augustus bewogen zich dientengevolge tusschen 98 000 en 99 000 pikol, waaronder 6300 à 6800 pikol Liberia-soort.

De in 1897 als ingeleverd geboekte hoeveelheid van 474 221 pikol koffie bleek bij het ledig vallen van de inkooppakhuizen te hebben uitgeleverd 474 368 pikol, waaronder ruim 3 pct., namelijk 14 500 pikol, aan 2de soort, welke verhouding van inferieure tot 1ste soort koffie niet ongunstiger was dan in 1894 en 1895, doch erg afstak bij de uitkomsten van 1896, toen onder de uitgeleverde hoeveelheid van 263 739 pikol zich slechts 4253 pikol of ruim 1.6 pct. aan inferieure koffie bevond. Wegens de groote vruchtdracht en het optreden in heviger mate dan gewoonlijk van de „hama wedang" moest namelijk in 1897 in sommige streken worden overgegaan tot het in niet geheel rijpen staat oogsten van de bessen, terwijl ook meer dan in 1896 onrijp afgevallen product ten inkoop werd aangeboden.

Die minder rijpe koffie was tijdens de opschuring in meerdere of mindere mate onderhevig aan verkleuren en zoogenaamd bont worden, en tevens oorzaak dat zich drijfboonen onder het product voordeden, niettegenstaande in de pakhuizen voor geregeld omwerken en voor ventilatie over 't algemeen behoorlijk werd zorg gedragen. In sommige pakhuizen, o. a. in de Preanger Regentschappen, kon gedurende enkele maanden, ten gevolge van de groote inlevering, de afvoer daarmede geen gelijken tred houden en ging daardoor ook de omwerking van de koffie met moeielijkheden gepaard.

De snuitkever kwam, evenals in 1896, voor in Soekaboemi (Preanger Regentschappen) en een weinig in de pakhuizen in Galoeh (Cheribon).

Bij den inkoop en den afvoer van de koffie deed zich bijna nergens stremming voor.

Het aantal gelegenheden tot inbreng van koffie werd in 1897 vermeerderd door de opening van vier nieuwe pakhuizen in de Preanger Regentschappen; in Bezoeki werd het aantal echter met één verminderd. Ten opzichte van drie inkooppakhuizen wordt in de ontvangen berichten gewag gemaakt van belangrijke tekorten, ten bedrage van 58, 15 en 2 pikol; eerstgemeld tekort kwam aan het licht bij overlijden van den pakhuismeester; in de beide andere gevallen konden de pakhuismeesters wegens oneerlijke praktijken worden gestraft. Elders werd eene hoeveelheid van $3^1/_2$ pikol uit het pakhuis ontvreemd door inklimming.

Gedurende 1897 werden van de op Java aan den lande geleverde koffie hier te lande te gelde gemaakt (op 17 927 pikol na — oogst 1897 — uitsluitend uit de oogsten van 1896 en vroeger) 171 090 pikol (waaronder 6254 pikol Liberia), en in Indië — in plaats van de daarvoor vastgestelde hoeveelheid van 98 427 pikol (alles uit den nieuwen oogst) — 89 351 pikol, daar eenige partijen, ten gezamenlijken bedrage van 9076 pikol, welke in de veiling van 8 December de vastgestelde limite-prijzen niet bedingen konden, opgehouden, en — toen binnen drie dagen na de veiling ook geen aannemelijke onderhandsche biedingen „en bloc" waren verkregen — herwaarts verscheept werden. Tot den maatregel om bij uitzondering niet tegen de geboden prijzen los te laten, werd overgegaan, nadat in de voorafgegane maanden (die waarin nagenoeg gelijktijdig of althans met zeer korte tusschenpoozen zoowel hier te lande als in Indië van gouvernementswege Java-koffie wordt aan de markt gebracht) gebleken was dat de prijzen in de veilingen hier te lande kunstmatig gedrukt werden door blanco verkoopen uit de naastvolgende veiling te Batavia, waar van deze transactiën de nadeelige terugslag werd ondervonden, doordien de bedoelde verkoopers gemakkelijk gelegenheid vonden door lage biedingen zich met voordeel of zonder verlies te dekken. Een andere maatregel om deze praktijken zooveel mogelijk te keeren, en waartoe bij de regeling der Bataviasche veilingen van 1898 is overgegaan, bestond hierin dat de verkoopdagen zóó geregeld zijn dat er niet slechts eenige dagen, maar ruim een paar weken tusschen eene veiling hier en ginds verloopen.

Van elke der 9 en 4 veilingen, waarin de voormelde hoeveelheid van respectievelijk 171 090 en 89 351 pikol werd verkocht, worden de uitkomsten vermeld sub II van de hiervóór reeds aangehaalde bijlage UU. Ten aanzien van de nader genomen proef ter beantwoording van de vraag in hoever het wenschelijk is de voor de Indische veilingen te bestemmen Preanger-koffie te ontleenen aan de naar Tjilatjap, dan wel aan de naar Batavia afgevoerd wordende hoeveelheden (zie vorig verslag, blz. 206), hebben de in 1897 verkregen uitkomsten geleerd dat 's lands geldelijk belang medebrengt de in Indië te veilen Preanger-koffie uitsluitend te Batavia leverbaar te stellen. Eene in Juni 1897 in de algemeene voorwaarden voor de gouvernements-koffieveilingen te Batavia (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4897) gebrachte wijziging had ten doel de bepaling te doen vervallen, volgens welke de kavelingen aan zeker maximum (200 pikol) gebonden waren. Om de vrije hand te laten tot samenvoeging in kavelingen van onbepaalde grootte van partijtjes koffie, welker afzonderlijke aanbieding niet wenschelijk wordt geacht, is nu bepaald dat de verkoop geschiedt bij kavelingen tot hoeveelheden door den directeur van binnenlandsch bestuur vast te stellen.

De verschillende kleine koffievendutiën, die al sedert eenige jaren te Batavia en op tal van andere plaatsen op Java en op Madura van gouvernementswege worden gehouden, met het oogmerk (zie n°. 5015 van genoemd Bijblad) om daar, waar koffie niet of niet voldoende in den kleinhandel verkrijgbaar is, de verbruikers in de gelegenheid te stellen zich langs regelmatigen weg te voorzien, en in welke veilingen in den laatsten tijd ook 1ste soort koffie wordt opgenomen (welke hoeveelheid in mindering komt van de 100 000 pikol, jaarlijks van die soort afgezonderd wordende voor verkoop in Indië), bestonden in 1897 uit circa 1813 pikol, en wel uit 437 pikol 1ste soort, 1338 pikol 2de soort en 38 pikol Liberia-koffie. Deze vendutiën werden, blijkens het daaromtrent aangeteekende op blz. 5 van bijlage SS hierachter, gehouden op 9 gewestelijke hoofdplaatsen (Batavia, Bandong, Tagal, Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Probolinggo, Bezoeki en Banjoemas), zoomede op 24 afdeelingshoofdplaatsen. De opbrengst — voor elke der drie soorten niet gesplitst opgegeven — beliep in het geheel f 59 759 of gemiddeld f 32,96 per pikol.

Over de vraag welke van de twee markten, de Nederlandsche of de Indische, voor den verkoop van gouvernements Java-koffie het voordeeligst is, heeft een in 1897 gevoerd ampel overleg met de Indische Regeering in Januari 1898 eenstemmig tot de slotsom geleid dat het voorshands niet raadzaam is in de in Indië te verkoopen hoeveelheid verandering te brengen. De in 1898 aldaar aan de markt te brengen 1ste soort koffie is dan ook weder bepaald op 100 000 pikol, waaronder 772 pikol voor de hooger bedoelde kleine vendutiën. In verband met de geringe inlevering van dit jaar zal bij uitzondering een deel van de in Indië aan de markt te brengen Java-koffie uit product van den vorigen oogst moeten bestaan en zal ook niet uitsluitend Pasoeroean- en Preanger-koffie kunnen worden aangeboden. Door de

hooger bedoelde vervroeging der tijdstippen van den verkoop te Batavia hebben aldaar in het loopende jaar, achtereenvolgens op 24 Augustus en 28 September, reeds twee veilingen plaats gehad (de beide andere zijn aangekondigd tegen 2 November en 7 December), van welke veilingen, evenals van de 7, tot dusver hier te lande reeds gehouden, de uitkomsten insgelijks in het straks aangehaalde overzicht (bijlage UU sub II) zijn medegedeeld (de voorlaatste en de laatste Nederlandsche veiling van 1898 zijn bepaald op 18 October en 22 November). Nu voor de in 1898 en 1899 hier te lande aan de markt te brengen hoeveelheden gouvernements-koffie van Java uitsluitend zal moeten geput worden uit de voorraden van 1897 en vroeger, is het geheele quantum van verkoop voor 1898 (daaronder ook het beschikbaar Menado-product), in stede van op de tijdens de vaststelling der begrooting voor dat jaar geraamde hoeveelheid van 325 000 pikol, bepaald op 190 000 pikol. Onder de daarvan (t/m September) reeds te gelde gemaakte 145 446 pikol zijn begrepen 2372 pikol Liberia-soort. Nopens de voor deze soort behaalde prijzen zij mede naar laatstgemeld overzicht verwezen. Om voormeld quantum van 190 000 pikol en de hoeveelheid van 195 000 pikol, geraamd voor verkoop hier te lande in 1899, te kunnen bereiken, is het noodig de verzending herwaarts van de voor twee- en driejarige oplegging bestemde (Preanger-) koffie uit den oogst van 1897 één jaar te vervroegen. Derhalve wordt die koffie, blijkens het vorig verslag, blz. 205, ten bedrage van 42 000 pikol, in plaats van in 1899 en 1900, reeds in 1898 en 1899 hier te lande aangebracht, uitgenomen eene in 't laatst van 1897 te Amsterdam ontvangen kleine partij (25 pikol), bestemd voor meerjarige oplegging hier te lande, als proef om na te gaan of de in Indië door langdurige opbewaring verkregen wordende kleurverbetering, bij overeenkomstige behandeling als daar te lande (opstapeling met omwerking af en toe), zich ten aanzien van koffie van dezelfde herkomst en van denzelfden oogst in gelijke mate in Nederland openbaart.

5°. Gouvernements-kina-onderneming.

Nadat omtrent de toekomstige bestemming der gouvernements-kina-onderneming — aan het hoofd waarvan ook in 1897 als waarnemend directeur werkzaam bleef de adjunct-directeur (scheikundige) — bij de Indische begrooting voor 1898 beslist was in den zin van hetgeen in 't vorig verslag (blz. 206) werd medegedeeld, werd bij gouvernementsbesluit dd. 27 Januari 1898 n°. 7 de waarnemend directeur, de heer P. van Leersum, definitief tot directeur benoemd, en, in afwachting van de hervorming der onderneming tot proefstation, met intrekking van het ambt van adjunct-directeur, dat van botanist bij de onderneming in het leven geroepen, welke nieuwe betrekking werd opgedragen aan den reeds op tijdelijken voet daarbij werkzamen plantenphysioloog, den heer dr. J. P. Lotsy. Aan de beoogde hervorming tot proefstation zal voorafgaan eene geleidelijke inkrimping der plantsoenen, maar, vermits de langere of kortere duur van dit overgangstijdperk van de omstandigheden afhankelijk zal zijn, werd bij het aangehaald besluit (Indisch Staatsblad 1898 n°. 54) voorshands slechts in beginsel bepaald dat, ter voorbereiding van de herschepping der onderneming in een proefstation, de kina-aanplantingen op die etablissementen, welke in verband met de reorganisatie verlaten zullen worden, in eigen beheer zullen worden gerooid.

De uitgestrektheid der kina-plantsoenen onderging in 1897 geen verandering en bleef dus ruim 1260 bouws bedragen, met een bij telling bevonden totaal van 2 749 570 boomen, zijnde 341 330 minder dan op ult. 1896 de registers aanwezen, toen — zooals nader wordt bericht eenigszins in afwijking van het verleden jaar opgegevene — een totaal van 3 090 900 boomen had te boek gestaan. Werd toen aangenomen (mede volgens verbeterde opgaven) dat de aanwezige plantsoenen voor 69 pct. uit c. ledgeriana, voor 12.7 pct. uit hybriden van c. ledgeriana en c. succirubra, voor 13.6 pct. uit c. succirubra en voor 4.7 uit c. officinales hadden bestaan, de telling van ult. 1897 gaf als percentage der soorten aan respectievelijk 62.5, 17.3, 18.1 en 2.1. Voor elk der acht etablissementen afzonderlijk kunnen de cijfers blijken uit bijlage VV hierachter.

In de kweekerijen (bij de etablissementen Tjinjiroean, Tjibeureum en Tjibitoeng) bevonden zich op ult. 1897 (zie mede de aangehaalde bijlage) naar schatting 152 000 planten, waarvan 35 000 ledgeriana's, 77 000 succirubra's en 40 000 hybriden van de beide genoemde kinasoorten, welke laatsten (ent-planten) bestemd waren om in het 1ste kwartaal 1898 in den vollen grond te worden gebracht. Bovendien bevatten de bedoelde kweekerijen, zoomede het enten-plantsoen te Tirtasari een groot aantal zaadbedden van zoogenaamd „mengsel Rioeng Goenoeng", waarvan eene opbrengst aan plantjes kon worden verwacht, welke het eventueel voor plantmateriaal benoodigd aantal ver zou te boven gaan.

Evenals in het voorafgegane jaar werden ook in 1897 de open vakken in de plantsoenen op de geleidelijk te rooien perceelen niet meer met kinaplanten, doch met wildhoutsoorten gevuld, terwijl de later voor proefstation bestemde terreinen, waar noodig, behoorlijk werden ingeboet. Wat de ledgeriana-plantsoenen betreft, werd daartoe veel gebruik gemaakt van materiaal, dat in 5- à 6-jarige tuinen onderdrukt stond en bij ontgraven en oogsten geen noemenswaardig product zou opleveren.

De jonge tuinen werden voortdurend van onkruid schoongehouden, terwijl ze bovendien, evenals de oudere plantsoenen, aan eene diepe grondbewerking werden onderworpen. Doordien men hoe langer zoo meer gesloten plantsoenen verkrijgt, en daar bovendien het onkruid van een minder kwaadaardig soort is geworden, wordt het onderhoud minder kostbaar. De kosten van grondbewerking beliepen in 1897 f 13 377, zijnde f 10,60 gemiddeld per bouw, tegen in 1896 f 14 422 of f 11,42 gemiddeld per bouw. De voortgezette proeven met lupinen-beplanting, als middel van bodemverbetering, daar waar geen stalmest bij de hand is, leerden dat dit gewas slecht voortkwam in oude eenigszins gesloten kinaplantsoenen, doch dat het middel wel resultaat beloofde in jonge tuinen en op de kweekerijen, vooral wanneer lupinen-zaad gebezigd werd dat voor de tweede maal was gewonnen.

Schade door insecten werd in 1897 betrekkelijk weinig berokkend. Daarentegen hadden sommige enten-tuinen te Tirtasari, uitsluitend die welke in den laatsten tijd waren aangelegd uit entrijs van de boomen n°s. 38/ en 23/[1], veel te lijden door takkanker (djamoer oepas). Van deze ziekte waren de plantsoenen op gemeld etablissement gedurende 1895 en 1896 vrij wel verschoond gebleven, doch in het begin van 1897 trad zij met verdubbelde hevigheid op en begon tegen het eind van het jaar zelfs onrustbarende verhoudingen aan te nemen, zoodat in enkele plantsoenen voor de derde maal teruggekeerd moest worden om den bast van de aangetaste boomen in te zamelen, waarna het zieke hout werd verbrand. Door deze gedwongen oogsten werd te Tirtasari gedurende het 1ste en het 4de kwartaal van 1897 niet minder dan 31 761 K.G. natte bast verkregen. Of de oorzaak der ziekte moet worden gezocht in de enten zelf, in den toestand der bouwkruin, dan wel in de grondformatie, had men tot dusver niet kunnen uitmaken. In de oude enten-plantsoenen van Tirtasari (van niet onderzochte boomen) kwam djamoer oepas niet voor, en zelfs niet in de zich tusschen de zieke plantsoenen bevindende ledgeriana-zaailingen. Ook in de onmiddellijk aan Tirtasari grenzende zaailingen-plantsoenen der etablissementen Tjinjiroean, Tjibeureum en Tjibitoeng vertoonde de ziekte zich niet of slechts sporadisch. Tegen het einde van het jaar brak zij bovendien plotseling uit in de geheel geïsoleerde, boven Tjibeureum gelegen, voor zaadwinning bestemde plantsoenen, en, merkwaardig genoeg, werden in deze tuinen alleen de enten van n°. 23/[1] aangetast, terwijl die van n°. 38/, welke er tusschen staan, onaangetast bleven. Gedurende de eerste vier maanden van 1898 heeft de djamoer oepas nog veel schade aangericht, doch toen in Mei de moessonregens begonnen te verminderen en in Juni voorgoed de droogte inviel, kwam de plaag minder voor.

Ter aanvulling van leegten in de enten-plantsoenen werd het enten van c. ledgeriana op c. succirubra gedurende het geheele jaar voortgezet, waartoe, behalve twijgjes van de kinine-rijkste afstammelingen van ledgeriana nos. 23 en 38, ook werd gebruikt ent-rijs van een kortstijligen en van een breedbladerigen ledgeriana, afkomstig respectievelijk van de particuliere kina-ondernemingen Goenoeng Kasoer en Boemikasso, zoomede van een kort te voren op het etablissement Tjibitoeng ontdekten 20-jarigen hybride-zaailing (n°. 7) met een gehalte van 12.78 à 14.13 pct. zwavelzure kinine.

Ook in 1897 bestond het grootste gedeelte van den oogst der gouvernements-kina-onderneming uit fabrieks- (ledgeriana-) bast, en werden weder alleen basten van hoog gemiddeld gehalte ingezameld, alles verkregen door onvermijdelijke uitdunning en overigens door rooiing van zieke takken of stammen, derhalve zonder rekening te houden met de neiging tot verbetering, welke de kinamarkt vertoonde, vermits die betere stemming nog niet als stabiel werd beschouwd (verg. de noot op de volgende blz.). Tegen 290 517[5] K.G. ledgeriana-bast (met een gemiddeld gehalte van 7.15 pct. zwavel-

zure kinine) uit den oogst van 1896, werd uit den oogst van 1897 aan zoodanigen fabrieksbast ten verkoop herwaarts gezonden eene hoeveelheid van 289 149 K.G., vertegenwoordigende, bij een gemiddeld gehalte van 7.16 pct., 20 703 K.G. kinine-sulphaat, zijnde, op 69 K.G. na, evenveel als aanwezig was in de partijen van 1896. Liep van deze laatste partijen het gehalte uiteen tusschen 4.01 en 10.36 pct., onder de in 1897 geoogste fabrieksbasten waren die uitersten 4.61 en 9.89 pct. Het hoogste gehalte werd weder, evenals in 1896, aangetroffen in bast van Tirtasari, zoogenaamd „mengsel Rioeng Goenoeng". Aan pharmaceutischen (succirubra-) bast werd ingezameld: in 1896 32 504 K.G. (waarvan 1261^{5} K.G. in Indië werd aangehouden als bestemd voor den geneeskundigen dienst daar te lande) en in 1897, alles met bestemming voor verkoop hier te lande, 36 738 K.G. Het voor de veilingen van 1898 bestemde quantum gouvernements-kinabast (oogst 1897) beliep derhalve in 't geheel (zooals per etablissement gespecificeerd is opgegeven sub II van bijlage VV) 325 887 K.G., zijnde 4127 K.G. meer dan in 1897 (uit den oogst van 1896) hier te lande ter markt kwam.

In verband met de betere prijzen, die in 1897 voor fabrieksbast konden worden bedongen (de unit-prijs, dat is de marktwaarde per procent kinine-sulphaat en per half K.G. bast, liep namelijk geleidelijk op van $2^{1}/_{8}$ tot $7^{9}/_{10}$ cent), brachten de toen verkochte 321 760 K.G. gouvernements-kinabast — volgens het aan de koopers in rekening gebrachte uitleverend gewicht bedragende $327\,112^{5}$ K.G. — gemiddeld per $^{1}/_{2}$ K.G. f $0,32^{36}$ op (in de vier voorafgegane jaren was achtereenvolgens verkregen f $0,21^{55}$, f $0,23^{72}$, f $0,19^{02}$ en f $0,18^{20}$), of in 't geheel f 211 731; verg. de veilingsopgaven sub III van bijlage VV. Tegenover deze bruto opbrengst, welke nog is te vermeerderen met f 816 als waarde der uit den oogst van 1896 aan den Indischen geneeskundigen dienst verstrekte 1261^{5} K.G. succirubra-bast, zoomede met f 2093 als opbrengst van in 1896 verkochte kinazaden en gerooide kinaboomen, en dus tot f 214 640 stijgt, stond aan onkosten zoo in Indië als hier te lande (zie de specificatie sub IV van bijlage VV) f 112 627, zoodat de oogst van 1896 gerekend kan worden een voordeelig verschil te hebben overgelaten van f 102 013, tegen slechts f 6858, f 20 113, f 11 419 en f 12 650 voor elk der oogstjaren 1892 t/m 1895. Bij deze berekening, evenals bij die over vorige jaren, zijn echter onder de onkosten niet in aanmerking genomen de uitgaven wegens pensioenen, verlofs- of nonactiviteits-traktementen, wachtgelden of overtochtskosten.

De in 1897 ten behoeve van de gouvernements-kina-onderneming in Indië gedane uitgaven bedroegen in totaal f 93 199, namelijk f 28 905 wegens traktementen van het Europeesch personeel (met inbegrip van f 1380 wegens reis- en verblijfkosten, schrijfbehoeften en bezoldiging van een laboratoriumbediende), f 53 240 wegens kosten van aanplant, inzameling en vervoer van het product tot de stations Bandong en Tjimahi, f 5668 wegens spoorwegvracht tot Tandjong Priok en f 5386 wegens uitgaven voor vernieuwing en herstelling van gebouwen en drooginrichtingen, enz., terwijl hier te lande nog bovendien f 819 werd uitgegeven wegens kosten van aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de kinacultuur. Hoeveel hiertegenover stond aan opbrengst van den in 1897 verkregen oogst, in 1898 te gelde gemaakt, zal eerst uit het volgende verslag kunnen blijken. Bij de afsluiting van het tegenwoordig verslag was de hoeveelheid van 325 887 K.G. in 7 van de 10 veilingen reeds voor omstreeks $^{7}/_{10}$ gedeelten te gelde gemaakt. In die 7 veilingen zijn echter de hooge unit-prijzen van het najaar van 1897 niet behouden gebleven, maar, vergeleken met de uitkomsten der veilingen van Januari t/m Augustus 1897, waren die, in de overeenkomstige maanden van 1898 verkregen, toch over het algemeen iets voordeeliger, zoodat de tot dusver verkochte 223 327 K.G., uitgeleverd hebbende 227 115 K.G., bruto hebben opgebracht f 151 810, zijnde gemiddeld f $0,33^{42}$ per $^{1}/_{2}$ K.G. [1])

Aan de geldelijke uitkomsten van den oogst van 1897 is overigens ten goede gekomen de ruime zaad-inzameling, die toen mogelijk is geweest ten gevolge van den voor den bloei van ledgeriana's en succirubra's gunstigen oostmoesson van 1896. Niet alleen toch kon aan aanvragen van autoriteiten en wetenschappelijke instellingen worden voldaan, maar tevens konden twee groote zaadveilingen worden gehouden (op 15 November en 30 December 1897), waarbij echter, niettegenstaande de groote vraag, nog een deel van de aangeboden hoeveelheden onverkocht bleef. Vooral het zaad van zoogenaamd „mengsel Rioeng Goenoeng" was zeer gewild en bedong zelfs prijzen van f 260 per pakje van 25 gram. Ook de mede in veiling gebrachte 80 stuks enten van c. ledgeriana nos. 38 *f* en 23 *f* 1 en 55 stuks enten van de reeds vermelde nieuw ontdekte hijbride n°. 7 van Tjibitoeng vonden, in weerwil van den hoogen van regeeringswege vastgestelden minimum-prijs van f 10 per stuk, gereedelijk koopers. De beide veilingen brachten in 't geheel f 12 065 op.

Behalve met de zoogenaamde veilings-analyses bleef in 1897 de scheikundige der onderneming, de heer van Leersum (toen nog waarnemend directeur), zich onledig houden met de uitsluitend uit een agronomisch oogpunt belangrijke alcaloïd-bepalingen (cultuur-analyses). De botanist dr. Lotsy beëindigde zijn onderzoek naar de localisatie van het alcaloïd in ledgeriana- en succirubra-boomen, waarvan de resultaten zullen worden gepubliceerd in het reeds op blz. 208 van het vorig verslag vermelde, ter landsdrukkerij te Batavia uit te geven werk, waarvan de hier te lande gereproduceerde platen in Juni jl. naar Indië werden verzonden. Voorts maakte dr. Lotsy een aanvang met een onderzoek naar de physiologische beteekenis van het alcaloïd.

Zoowel omtrent de verrichtingen op chemisch gebied als ten aanzien van de werkzaamheden in het belang der cultuur worden uitvoerige mededeelingen gedaan in het jaarverslag van den heer van Leersum, dat gewoonlijk wordt openbaar gemaakt in het te Batavia verschijnende „Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië", waarin laatstelijk (deel LVII) het verslag over 1896 is opgenomen.

Met betrekking tot de te Bandong en Pandan Aroem in de Preanger Regentschappen werkende particuliere kinine-fabrieken kan worden medegedeeld dat eerstbedoelde fabriek, welke medio 1897, in afwachting van de opstelling van betere werktuigen, tijdelijk moest worden gesloten (verg. vorig verslag, blz. 208), in October d. a. v. weder in volle werking kwam en, volgens berichten van Juli 1898, toen in staat was om per dag 100 K.G. zwavelzure kinine te leveren, welke door deskundigen op gelijke lijn wordt gesteld met het beste Europeesche fabrikaat, terwijl inmiddels tot verbouwingen was overgegaan, waardoor nog vóór het einde van 1898 het vermogen der fabriek tot eene jaarlijksche productie van ten minste 75 000 K.G. zal kunnen worden opgevoerd. Eene in de tweede helft van 1897 aan den Indischen militairen geneeskundigen dienst van de zijde der Bandongsche fabriek aangeboden partij van haar fabrikaat kon niet meer worden aangenomen, vermits, nadat de fabriek niet in staat was gebleken om gebruik te maken van de haar in Juli 1896 geopende gelegenheid om vóór 1 Juli 1897 500 K.G. zwavelzure kinine te leveren (waartoe de noodige hoeveelheid gouvernementsbast zou worden verstrekt), van gouvernementswege tot bestelling in Europa was overgegaan, voorloopig van een deel van het voor 1898 benoodigde. Na de uitzending van deze partijen is echter ten behoeve van den Indischen geneeskundigen dienst geen verdere aanschaffing van kinine in Europa noodig geweest, te minder daar ook vanwege de kinine-fabriek te Pandan Aroem het verzoek was ingekomen om alsnog te worden toegelaten tot de levering (insgelijks van 500 K.G.), welke haar in 1896/97 in uitzicht was gesteld geweest, doch aan welke zij toen, evenmin als de Bandongsche fabriek, had kunnen voldoen. Zooals de fabrikant van Pandan Aroem bij dit verzoek mededeelde, zag hij zich nu zelfs in staat maandelijks 100 K.G. kinine aan het Gouvernement te leveren, onafhankelijk van het debiet naar buiten. Wat het product van Pandan Aroem betreft, ook dat wordt gezegd volkomen zuiver te zijn en aan de strengste eischen te beantwoorden. Eerlang zou nu met beide fabrieken van gouvernementswege worden gecontracteerd voor de levering van de voor den dienst van 1898 nog benoodigde kinine en ter voorziening in de behoefte voor 1899. Aan de Bandongsche fabriek zou daartoe de noodige hoeveelheid gouvernementsbast worden verstrekt.

Zooals reeds op blz. 134 hiervóór is gezegd, is bij de nieuwe accijnsverordening op het inlandsch gedistilleerd, ten behoeve van het voor de vervaardiging van kinine benoodigde gedistilleerd, onder de in Indisch Staatsblad 1898 n°. 93 vermelde voorwaarden, vrijdom van accijns toegekend.

---

[1]) De unit-prijs, die in de Januari- en in de Februari-veiling van 1897 slechts $2^{1}/_{8}$ en $2^{9}/_{10}$ cent bedroeg en in de vijf volgende veilingen (April t/m Augustus) vrij stationnair 4 cent of iets daarboven bleef bedragen, klom in de veiling van September en in die van November tot $6^{1}/_{4}$ en $7^{9}/_{10}$ cent. Sedert is echter weder een achteruitgang ingetreden, namelijk in December 1897 tot 7, in Januari 1898 tot $6^{7}/_{8}$, in Februari tot $5^{1}/_{2}$, terwijl in de vijf gedurende Maart t/m Augustus 1898 gehouden veilingen de unit achtereenvolgens beliep $4^{1}/_{4}$, $5^{1}/_{4}$, $4^{1}/_{10}$, $4^{2}/_{10}$ en 4^{05} cent.

4°. Landbouwondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende, en ondernemingen tot opkoop en bereiding van landbouwproducten.

Over de werking van de nieuwe regeling der inlandsche grondverhuringen (Indisch Staatsblad 1895 n°. 247) en over voorbereidende stappen om die regeling te verbeteren, is reeds gehandeld op blz. 65/66 hiervóór.

Afgescheiden hiervan wordt in Indië tevens nagegaan wat nog van regeeringswege verder kan worden gedaan tot bescherming van de oeconomische belangen der inlandsche bevolking in de cultuurcentra van Java en Madura. Zoo is de vraag aanhangig of de in 1894 (Indisch Staatsblad n°. 87), bij wijze van voorloopigen maatregel, in het leven geroepen regeling betreffende het in werking brengen van nieuwe suikerondernemingen op Java en Madura, berustende op overeenkomsten met de inlandsche bevolking, niet tevens, met gelijktijdige herziening, voor zooveel noodig, zou behooren te worden uitgestrekt tot indigo-ondernemingen en e. q. tot andere landbouwondernemingen (bijv. suikerbibiet-aanplantingen), ten behoeve van welke de beschikking beoogd wordt over bouwgronden van de inlandsche bevolking. En wijders is ook de vraag tot een punt van overweging gemaakt of het in 1896 (Indisch Staatsblad n°. 217) voor Java en Madura verordende tot tegengang van de onttrekking van tabak aan de rechthebbenden in de practijk voldoet, en of niet door nadere voorzieningen op administratief of wetgevend gebied van regeeringswege zou kunnen worden bijgedragen om de vroeger in sommige gewesten van Java zoo bloeiende tabaksindustrie voor de Europeesche markt weder tot nieuw leven te brengen.

Suikerondernemingen. In de voor de Java-suikerindustrie moeielijke tijdsomstandigheden kwam in 1897 geen verbetering. De suikerprijzen toch, die zich in 1896 wat hersteld hadden (tot gemiddeld f 8 per pikol hoofdsuiker), daalden weder aanmerkelijk; zij bewogen zich namelijk tusschen f 6 en f 6,75, zijnde nog minder dan in 1895, toen het doorslagcijfer op f 6,97 kon worden gesteld. [1]) Daar hoofdzakelijk in verhooging van de productie het middel kon gelegen zijn om aan de bezwaren het hoofd te bieden, bleef het streven der belanghebbenden er op gericht om hiertoe te geraken niet slechts door de toepassing van verbeterde bereidingsmethodes, maar ook door de wetenschap dienstbaar te maken aan de veredeling en de vermeerdering der rietproductie, in welk opzicht bij twee proefstations — een in West-Java (te Kagok in Tagal) en een in Oost-Java (te Pasoeroean) — de onderzoekingen met ijver en succes werden voortgezet. De Regeering bleef de helpende hand reiken door de verlaagde spoorwegvrachten voor het ten uitvoer bestemde product en voor het vervoer van plantriet voorloopig te handhaven en door het in de laatste jaren herhaaldelijk geschorste uitvoerrecht op suiker, te rekenen van 16 Maart/25 Mei 1898, voorgoed te laten varen (verg. blz. 105 en 131 132 hiervóór).

Gedurende 1897 kwamen weder eenige verzoeken in om vergunning op den voet van de hiervóór vermelde regeling in Indisch Staatsblad 1894 n°. 87 tot het in werking brengen van nieuwe suikerondernemingen, berustende op overeenkomsten met de bevolking. Voor zooveel daarop tot medio 1898 was beschikt, waren die aanvragen 6 in getal, waarvan de 3 ingewilligde de oprichting beoogden van 4 fabrieken, namelijk 1 in de afdeeling Bandong (Preanger Regentschappen), 1 in de afdeeling Malang (Pasoeroean) en 2 in de afdeeling Berbek (Kediri). De beslissing nopens eene vierde aanvraag, betreffende eene eventueel op te richten fabriek in de afdeeling Brebes (Tagal), werd verdaagd totdat de in uitvoering zijnde bevloeiingswerken uit de Pamali-rivier zouden zijn voltooid, terwijl in de twee andere gevallen, waarbij de aanvragers als vestigingsplaats der fabriek op het oog hadden respectievelijk de dessa Djatikerto in het district Senggoro der afdeeling Malang (Pasoeroean) en de dessa Tangkil in het district Wlingi der afdeeling Blitar (Kediri), de aanvraag werd afgewezen wegens het gemis van voldoende bouwgronden in die streken. Bedoelde aanvragen en de daarop genomen beschikkingen — welke beschikkingen alle, op één na (van Mei 1897), werden genomen in het sedert de afsluiting van de gelijksoortige opgaven in bijlage AAA van 't vorig verslag verloopen tijdvak van 1 Juli 1897 t/m ult. Juni 1898 — vindt men in bijzonderheden besproken sub III van bijlage WW hierachter.

Van de krachtens vroegere vergunningen te openen fabrieken werden in 1897 in werking gebracht de nieuwe fabriek Panggoengredjo in het district Senggoro der afdeeling Malang (Pasoeroean) en de voormalige (sedert jaren gesloten geweest zijnde) fabriek Kalimaro in het district Lossari der afdeeling Cheribon van de gelijknamige residentie. Bovendien werd van de 8 fabrieken, die na den oogst van 1894 of na dien van 1895 tijdelijk gesloten waren geworden [2]), één, met name Ngoro in Soerabaija, heropend. Droegen alzoo tot de productie van 1897 3 ondernemingen bij, welke in 1896 niet medetelden, daartegenover stond dat bij 3 van de toen gewerkt hebbende het bedrijf in 1897 niet werd voortgezet, namelijk bij Krebet in Pasoeroean, Soetjen in Kediri en Tempeh in Probolinggo, welke laatste onderneming voorgoed gesloten werd. Was genoemde fabriek Krebet in 1896 de eenige geweest, welke geen eigen aanplantingen bezat, maar uitsluitend opgekocht riet verwerkte, in 1897 was de eenige, welke op dien voet werkte, de nieuwe fabriek Panggoengredjo. Het totaal der uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking berustende suikerondernemingen, welke alle — op Panggoengredjo na — voor den oogst van 1897 over rietbeplantingen beschikten, bleef dus gelijk aan dat in 1896, zijnde 148. [3]) Hieronder telt ook de fabriek Pandjoenan in Soerabaija, ten behoeve van welke wel geplant was, maar die het riet op eene andere onderneming liet vermalen.

Voor elke onderneming in het bijzonder vindt men de beplante uitgestrektheid, de daarvan verkregen productie en het getal arbeiders vermeld sub I van bijlage WW hierachter.

De weersgesteldheid is in 1896/97 voor het rietplantsoen vrij gunstig geweest. Wel is waar kenmerkte de oostmoesson zich door groote droogte, maar, over het algemeen genomen, oefende zulks geen nadeeligen invloed uit. Alleen in Samarang en in Noord-Probolinggo was de geringe regenval oorzaak dat de stand van het gewas minder goed kon genoemd worden. Toch verkreeg men ook in die beide gewesten, evenals in de overige residentiën met suikerondernemingen, een hooger gemiddeld wat de per bouw geoogste hoeveelheid riet betreft (verg. het overzicht sub II van voormelde bijlage WW) dan in 1896 en bijna evenveel als in het gunstige rietjaar 1895.

Ofschoon bij sommige fabrieken in Cheribon, Tagal en Samarang het riet minder saphoudend bleek, hetgeen toegeschreven werd aan de felle droogte, bleef van deze drie gewesten toch alleen Tagal, wat de verkregen hoeveelheid suiker per bouw betreft, ten achter bij de productie van 1896, en was dit in de overige 11 gewesten alleen het geval met opzicht tot Japara, trouwens slechts in zeer onbeduidende mate. Bij doorslag over al de op vrijwillige overeenkomsten met de bevolking berustende fabrieken werd in 1897 (zonder de verkregen stroop- en zaksuiker te rekenen, dus enkel aan hoofdsuiker) gemiddeld 91.86 pikol per bouw gemaakt, tegen 85.92 pikol in 1896 en 92.47 pikol in het bijzonder gunstige jaar 1895. Was in laatstgemeld jaar bij 50, doch in 1896 slechts bij 36 ondernemingen eene productie verkregen van 100 pikol en daarboven per bouw, in 1897 werd dit resultaat bereikt bij 49 ondernemingen. Het hoogste cijfer behaalde in 1895 Gempolkerep in Soerabaija met 141.43 pikol per bouw, in 1896 Tjomal in Tagal met 148.60 en in 1897 Kalibagor in Banjoemas met 139.47 pikol per bouw.

Het totaal der beplantingen liep in elk dezer drie jaren (toen telkens van één fabriek het cijfer van aanplant niet was op te geven, omdat de ondernemer enkel opgekocht riet verwerkte) betrekkelijk weinig uiteen; het bedroeg in 1895 bij 151 van de 152 ondernemingen 80 847 bouws, en in 1896 en 1897, telkens bij 147 van de 148 ondernemingen, achtereenvolgens 79 300

[1]) Ten aanzien van de productie-kosten der Java-suiker vindt men in het Maart-nummer van den 6den jaargang (1898) van het te Soerabaija verschijnende „Archief voor de Java-suikerindustrie" vermeld dat zij voor de verschillende ondernemingen zeer uiteenloopen en kunnen afwisselen tusschen f 3,79 en f 9 per pikol. Als gemiddeld, voor alle fabrieken dooreengenomen, zou, volgens diezelfde bron, kunnen aangenomen worden f 6,30 per pikol, daarbij alles in rekening brengende, dus ook de kosten voor nieuwe machinerieën, eene ruime afschrijving en rente voor werkkapitaal, enz. Dit bedrag van f 6,30 zou te verdeelen zijn aldus: grondstof (riet, salarissen, riettransport) f 3,65; fabricage-kosten f 1,90 (waaronder f 1 voor reparatie, afschrijving en nieuwe machinerieën); rente, commissie, enz. f 0,50 en suikerafvoer f 0,25.

[2]) In 't vorig verslag (blz. 208) was van 9 ondernemingen sprake, die in 1896 niet gewerkt hadden. Daaronder was er echter één — Wringin Agoeng in Rembang — welke niet *tijdelijk* gesloten werd, maar ophield te bestaan (de fabriek werd gesloopt).

[3]) Voor zooveel zulks uit de over 1897 ontvangen berichten reeds blijkt, zouden in 1898 niet werken de fabrieken Poegoe in Samarang en Sitiredjo in Bagelen, doch was in Kediri eene in aanbouw zijnde fabriek (Djoewono) gereed gekomen.

en 79 990 bouws. Hoofdzakelijk dus als gevolg van het verschil in rendement in elk dier jaren kwam de totale productie achtereenvolgens te staan op 7 475 597, 6 813 857 en 7 308 502 pikol, alles hoofdsuiker. Bovendien werd echter verkregen aan stroopen (of) zaksuiker: in 1895 respectievelijk 119 548 en 256 987 pikol (bij 66 ondernemingen), in 1896 respectievelijk 93 612 en 328 833 pikol (bij 75 ondernemingen), en in 1897 respectievelijk 109 374 en 438 104 pikol (bij 87 ondernemingen). De betrekkelijk geringe hoeveelheid stroopsuiker ten volle medegerekend, doch de productie aan zaksuiker herleidende in de verhouding van 2 pikol zaksuiker tot 1 pikol hoofdsuiker, verkrijgt men als totaal der suikerproductie voor de uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking berustende ondernemingen: over 1895 7 723 638, over 1896 7 071 885 en over 1897 7 636 928 pikol.

Bij doorslag over al de ondernemingen beliep de beplante uitgestrektheid per onderneming (globaal) voor den oogst van 1895 536, voor dien van 1896 540 en voor dien van 1897 544 bouws. Elke onderneming op zich zelf beschouwende, liep de uitgestrektheid der beplantingen voor laatstgemelden oogst uiteen van 130 bouws tot 900 bouws.

Omtrent de wijze waarop de ondernemers zich rietaanplantingen verschaffen en soms zich bovendien van riet voorzien door opkoop van de bevolking, zoomede omtrent de meer of minder gunstige invloeden van weersgesteldheid als anderszins, welke zich niet alleen bij de cultuur-, maar ook bij de fabrieks-werkzaamheden deden gelden, komen de thans ontvangen berichten in hoofdzaak overeen met die in 't vorig verslag. De door de ondernemers met de bevolking getroffen overeenkomsten van allerlei aard werden over het algemeen door beide partijen goed nagekomen.

Van de gelegenheid, den ondernemers door de ordonnantie van 10 Juni 1896 (Indisch Staatsblad n°. 104) geopend om de riettuinen, ter beveiliging tegen brandstichting, diefstal als anderszins, te hunnen koste te doen bewaken door tijdelijk met politiegezag bekleed personeel, werd weinig gebruik gemaakt. In de afdeeling Modjokerto (Soerabaija) en in Kediri kwamen de ondernemers, die den maatregel hadden toegepast, daarvan terug, omdat het doel, met de indienststelling van zoodanige wakers beoogd, niet werd bereikt, terwijl uit Japara en Samarang wordt bericht dat de maatregel niet veel uitwerking had. In de overige gewesten, uitgenomen Cheribon (bij één onderneming), Probolinggo en Bezoeki, waren in 1897 geen wakers als hierbedoeld werkzaam.

De teelt van suikerriet uitsluitend als plantmateriaal breidde zich ook in 1897 aanzienlijk uit.[1]) Nopens bedoelde bibiet-ondernemingen zijn de ontvangen opgaven bijeenverzameld in bijlage XX hierachter en wel 1°. voor de ondernemingen van eigenlijke bibiet-leveranciers, en 2°. voor de bibiettuinen, welke vanwege suikerfabrikanten zijn aangelegd en als onderdeelen der betrokken suikerondernemingen zijn te beschouwen. Voor beide categorieën van aanplantingen wijzen de opgaven over 1897 op eene belangrijke uitbreiding. Tegen 57 in 1896, worden thans 85 op zich zelf staande bibiet-ondernemingen vermeld, waarvan er 79 (gezamenlijk met 6375 bouws aanplant) 1 115 900 pikol bibiet verkregen, welke totalen over 1896 voor 53 van de 57 ondernemingen opgegeven werden als p. m. 3600 bouws en 546 700 pikol. Sommige van deze ondernemers kochten, ter aanvulling van hunne productie, ook bibiet op van aanplantingen der bevolking, terwijl een drietal van de 85 ondernemingen geen eigen of gehuurde aanplantingen bezaten, maar uitsluitend opgekochte bibiet in den handel brachten. Als verkregen door opkoop van de bevolking wordt voor 1897 eene hoeveelheid van 93 900 pikol (voor 1896 van 56 300 pikol) vermeld. Het aantal bibiet-ondernemingen, welke te beschouwen zijn als onderdeelen van één of meer suikerfabrieken, dat in 1896 80 beliep, steeg in 1897 tot 85, terwijl de beplantingen waarover zij te beschikken hadden vermeerderden van p. m. 6300 tot 7370 bouws en de productie, voor zoover opgegeven (d. i. in 1896 met opzicht tot 77, en in 1897 met opzicht tot 82 ondernemingen), van 1 274 000 tot 1 832 300 pikol. In zeer enkele gevallen werd bij deze niet-zelfstandige bibiet-ondernemingen ook overgegaan tot opkoop van plantriet van aanplantingen der bevolking, doch de op die wijze verkregen hoeveelheid was onbeduidend: in 1896 7900 en in 1897 15 600 pikol.

Behalve van de sereh-plaag, hadden de bibiet-aanplantingen in 1897 nog te lijden van de ananas- en, vooral in Pasoeroean en Bezoeki, ook van de dongkellan-ziekte. In overeenstemming met het advies van den directeur van 's lands plantentuin vond de Indische Regeering voorshands geen aanleiding om, tot tegengang van de verspreiding van de twee laatstgenoemde ziekten, wier besmettelijk karakter nog niet onbetwistbaar gebleken was, verbodsbepalingen uit te vaardigen, als waartoe in 1889 met opzicht tot de serehziekte was overgegaan. Laatstbedoelde bepalingen, blijkens het vorig verslag (blz. 209) in April 1897 (Indisch Staatsblad n°. 122) herzien, werden in Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 237) op één punt aangevuld, ter wegneming van eene nader gebleken leemte.

Behalve de hiervóór besproken 148 suikerfabrieken op Java leveren aldaar nog suiker voor buitenlandsche markten de lager in de onder-paragrafen 5°., 6°. en 7°. te vermelden ondernemingen (in 1896 ten getale van 42 en in 1897 ten getale van 43), welke niet of niet uitsluitend werken op overeenkomsten met de bevolking. Deze in de Vorstenlanden, op erfpachtsgronden en op particuliere landen gevestigde ondernemingen produceerden in 1896 1 625 115 en in 1897 1 834 321 pikol suiker. Met deze hoeveelheden klimt de totale voor uitvoer bestemde suikerproductie van Java voor genoemde jaren achtereenvolgens tot 8 697 000 pikol (537 126 ton) en tot 9 471 249 pikol (584 944 ton), daarbij de zaksuiker herleid tot hoofdsuiker in de verhouding van 2 tot 1.

De officieele maandstaten betreffende den uitvoer van Java doen zien dat in het afscheepjaar 1896/97 (1 Juli—30 Juni) 499 958 en in het afscheepjaar 1897/98 564 401 ton Java-suiker werd uitgevoerd, en wel — voor zoover dit bij de aflading reeds kon worden opgegeven — met de hieronder vermelde bestemming:

	1896/97.	1897/98.		1896/97.	1897/98.
Nederland	6 338	4 349	Per transport	173 106	193 115
Engelsch Kanaal v/o .	70 728	70 147	Britsch-Indië. . . .	6 574	2 179
Engeland.	4 007	22 788	Port Saïd v/o . . .	159 612	139 656
Frankrijk.	309	„	Singapore	18 213	30 039
Spanje.	1 124	1 059	Hongkong	107 186	145 657
Id. v/o	7 067	1 445	China	4 330	5 173
Overig Europa. . . .	17 201	30 412	Australië	29 919	31 145
Amerika	60 332	53 915	Naar elders	1 018	17 437
Transporteeren .	173 106	193 115	Totaal (tonnen) .	499 958	564 401

Dat het product dikwerf eene geheel andere eindbestemming krijgt dan reeds bij de aflading valt op te geven, kan blijken bij vergelijking met te dien aanzien uit officieuse bronnen geputte gegevens, welke *per kalenderjaar* verzameld zijn op blz. IV van de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, welke nader besproken wordt in afd. IV van dit hoofdstuk.

Tabaksondernemingen. Evenals in 1896 viel ook in 1897 in de vier gewesten van Java, waar ondernemingen bestaan voor de teelt en den opkoop van tabak voor de Europeesche markt, de oogst van dat gewas gunstig uit, zoodat bij 36 van de 37 gewerkt hebbende ondernemingen (20 in Probolinggo, 13 in Bezoeki, 3 in Banjoemas en 1 in Kediri) de vrij aanzienlijke hoeveelheid van 12 629 500 K.G. verkregen werd, zijnde 2 455 500 K.G. meer dan in 1896 als productie werd opgegeven voor 35 van de 39 toen gewerkt hebbende ondernemingen. In beide jaren bestond, bij doorslag over alle ondernemingen, de productie voor p. m. 58 pct. uit bladtabak en voor p. m. 42 pct. uit krossok. Een en ander kan nader blijken uit bijlage YY hierachter.

De voor de Java-tabak behaalde prijzen waren zeer bevredigend, inzonderheid voor krossok. Laatstbedoelde soort bedong, volgens de Indische mededeelingen, zelfs 28 à 30 cent per Amsterdamsch pond, terwijl 30 à 37 cent voor bladtabak besteed werd.

Buiten hetgeen hiervóór is gemeld omtrent de van regeeringswege met betrekking tot deze industrie in overweging zijnde maatregelen zijn voor het overige de berichten gelijkluidend aan die in 't vorig verslag. Alleen wordt uit de tabaksstreken der residentie Bezoeki (de afdeelingen Bondowosso en Djember) gemeld dat, ondanks de toepasselijkheid aldaar van de bij ordonnantie van 30 October 1896 (Indisch Staatsblad n°. 217)

---

[1]) De in de jaren 1890—1896 voor gouvernementsrekening op Banka genomen proeven ter verkrijging van serehvrije vreemde rietsoorten zijn gestaakt, nadat omstreeks medio 1896 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 214) het algemeen syndicaat van suikerfabrikanten op Java in de gelegenheid was gesteld om van de variëteiten, die gebleken waren tegen de serehziekte bestand te zijn, stekken te verdeelen en zoodoende te doen nagaan of deze variëteiten uit het oogpunt van suikerwinning de voorkeur verdienen boven andere serehvrije rietsoorten. De verdeeling vond plaats aan een 60-tal ondernemers, die zich hadden bereid verklaard om twee jaren achtereen cultuurproeven te nemen. Van den uitslag dier proeven is in de voor dit verslag ontvangen berichten nog geene mededeeling gedaan.

bedoelde verscherpte maatregelen tot tegengang van de onttrekking van tabaksplanten of bladeren aan de rechthebbenden, dergelijke praktijken zich aldaar toch nog meermalen voordeden. Niettemin is sedert aanleiding gevonden om ook in Kediri bedoelde maatregelen in werking te brengen; bij residentsbesluit van 2 Juni 1898 is zulks voor het geheele gewest verordend. Aldaar maakt in het bijzonder de opkoop van tabak voor de inlandsche markt een belangrijke tak van bedrijf uit, welke opkoop in 1897 geschat werd op 4100 pikol bladtabak en 5600 pikol krossok.

Laatstbedoelde opkoop komt op vrij groote schaal ook voor in de gewesten Preanger Regentschappen, Kadoe en Pasoeroean.

Indigo-ondernemingen. Ongerekend eene in 1897 tot stand gekomen, maar eerst in 1898 te openen nieuwe indigofabriek (Karangtoewang in het district Boemiaijoe der afdeeling Brebes van de residentie Tagal) beliep het aantal der ondernemingen, welke in 1897 indigo verwerkten, geteeld op van de inlandsche bevolking gehuurde gronden, 23, zijnde 1 meer dan in 1896, doordien de toen niet gewerkt hebbende onderneming Djodjogan in Rembang weder geopend werd. Deze 23 ondernemingen (4 in Pekalongan, 1 in Samarang, 1 in Rembang, 2 in Pasoeroean, 2 in Madioen en 13 in Kediri) beschikten in 1897 over 7620 bouws aanplant en verkregen daarvan, deels doordien het indigogewas over het algemeen goed slaagde, deels door verbeteringen in de bereiding van het product, 237 975 K.G. indigo, dat is gemiddeld 31.23 K.G. per bouw. Deze uitkomst was beter dan in 1896, toen bij 22 ondernemingen het gewas van 6457 bouws ter verwerking kwam en opleverde 183 024 K.G., zijnde gemiddeld 28.34 K.G. per bouw. Voor elke onderneming in het bijzonder vindt men over beide jaren de cijfers van aanplant en productie vermeld in bijlage YY. In 1897 liep per onderneming de gemiddelde productie per bouw uiteen tusschen 15 en 57 K.G. per bouw. Laatstgemelde productie werd verkregen door de onderneming Kadjen in Pekalongan, waar bij de bereiding het zoogenaamd warmwater-systeem VAN LOOKEREN CAMPAGNE werd toegepast. Dit systeem vond ook toepassing bij de eveneens in Pekalongan gelegen onderneming Pandansari, die een gemiddeld product van 51 K.G. per bouw verkreeg.

In gemeld gewest had het gewas wederom van rupsen te lijden, terwijl uit Pasoeroean wordt gemeld dat de wijze, waarop er de indigocultuur werd gedreven, vaak ontaardde in roofbouw. In de aan de bevolking als huur voor hare gronden (meestal sawahs) door de ondernemers betaalde prijzen kwam weinig verandering; verg. de opgaven dienaangaande op blz. 210/211 van 't vorig verslag.

De in 1897 voor het product behaalde marktprijzen waren lager dan in 1896; behaalde toen bijv. Kediri-indigo gemiddeld f 3,50 per Amsterdamsch pond, in 1897 kon daarvoor in doorslag slechts f 2 à f 3 per Amsterdamsch pond worden bedongen.

Over het denkbeeld om de oprichting van indigo-ondernemingen van den hierbedoelden aard voortaan aan eene gouvernements-vergunning te binden, zie blz. 151 hiervóór.

Ondernemingen voor het verwerken van padi of rijst en voor het bereiden van cassave. Met uitzondering van eene van weinig beteekenis zijnde, aan een Chinees toebehoorende rijstpellerij ter hoofdplaats Pasoeroean, komen deze ondernemingen uitsluitend voor in Bantam, Krawang, Preanger Regentschappen en Cheribon. Voor het meerendeel behooren zij aan Chineezen, hoewel ook Europeanen en inlanders als ondernemers worden aangetroffen.

In Bantam bedroeg het aantal rijstpellerijen, evenals in 1896, slechts 4 (waarvan 3 in de afdeeling Serang en 1 in de afdeeling Pandeglang), welke de te verwerken padi grootendeels uit de afdeeling Pandeglang betrokken. Het verwerkte product was uitsluitend bestemd voor de inlandsche markt en werd hoofdzakelijk via Karang Antoe naar Batavia verscheept. Cijfers nopens het ingekocht of afgeleverd product zijn niet ontvangen; alleen wordt gemeld dat ten gevolge van misgewas minder product verwerkt werd dan in andere jaren.

Ook in Krawang was, in verband met den ongunstigen padioogst, het bedrijf van minder omvang dan in 1896. Aldaar bestonden, volgens de over 1897 ontvangen opgaven, 39 uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking berustende rijstpellerijen, [1]) alle aan Chineezen toebehoorende en gezamenlijk bestaande uit 124 molens, van welke er echter in 1897 slechts 54 maalden. Terwijl in 1896 bij deze 39 ondernemingen, toen met 121 molens, 192 700 pikol padi werd opgekocht, waaruit aan rijst verkregen werd 91 700 pikol, was de productie in 1897 slechts 14 897 pikol rijst, verkregen uit 32 024 pikol padi. Nopens de prijzen van inkoop kwamen geen opgaven in; evenmin nopens den afzet.

Uit de Preanger Regentschappen, waar in 1897 van de 41 bijna alle aan Chineezen toebehoorende rijstpelmolens 38 in werking waren, en daarvan 19 en 15 in de afdeelingen Tjiandjoer en Soekaboemi, wordt bericht dat in laatstgemelde afdeeling, uithoofde van den niet-gunstigen oogst, minder padi dan anders in den handel kwam, en dat de bevolking, in verband daarmede, haar product op prijs hield (tegen f 18 à f 25 per 10 pikol in 1896, hadden in 1897 de opkoopers in Soekaboemi f 20 à f 28 te betalen). In de afdeeling Tjiandjoer daarentegen liepen de opkoopprijzen niet hooger dan f 14 à f 25 per 10 pikol. In 't geheel werd door de pelmolenaars afgeleverd 132 278 pikol rijst, tegen 110 205 pikol in 1896, toen 36 molens gewerkt hadden.

In Cheribon, en wel uitsluitend in de afdeeling Indramaijoe, wordt de rijsthandel meer in het groot, voornamelijk door een paar Europeesche firma's, gedreven, en zulks voor afzet op de Europeesche markt. Aldaar wordt dan ook geen padi, maar rijst opgekocht om machinaal eene nadere bewerking te ondergaan. In 't geheel werd in Indramaijoe in 1897 voor dit doel opgekocht 230 600 pikol, tegen 288 490 pikol in 1896.

De cassave-industrie, voor zooveel zij gedreven wordt in overeenkomst met de bevolking, bepaalde zich, evenals in 1896, tot 4 ondernemingen in de Preanger Regentschappen, welke 38 015 pikol cassavemeel (tapioca) produceerden, tegen 28 684 pikol in 1896, en tot één onderneming in Cheribon, welke van 3353 pikol cassave (van de bevolking opgekocht tegen f 0,60 per pikol) 997 pikol tapioca verkreeg, tegen 611 pikol (uit 2533 pikol grondstof) in 1896. Het bereid product bedong f 4 per pikol en wordt via Batavia naar Singapore verscheept.

Opkoop van thee. In enkele streken van de residentie Preanger Regentschappen neemt bij de bevolking, daarin vanwege de thee-ondernemers (erfpachters) geholpen, o. a. door de verstrekking van deugdelijke theezaden, meer en meer de lust toe om hare gronden aan de theecultuur dienstbaar te maken, veelal in de buurt der erfpachtsondernemingen, bij welke zij voor haar nat product gereeden aftrek vindt; tevens zijn er inlanders, die zich ook met de bereiding van hun theeproduct inlaten, welke op zeer primitieve wijze gefabriceerde thee dan op passars of in warongs wordt verkocht tegen f 0,15 à f 0,30 per pakje. Deze industrie wordt gedreven in de districten Tjitjoeroeg en Tjiheulang der afdeeling Soekaboemi. Belangrijker is in gemelde afdeeling de afzet van nat blad aan de gevestigde thee-ondernemingen, namelijk in 1897 tot eene hoeveelheid van 750 282 K.G., verkregen van 445 bouws reeds plukbaar plantsoen, waarvan alleen 382 bouws in het district Tjitjoeroeg. Ofschoon de prijzen, waartegen de bevolking haar product aan de ondernemingen verkocht, niet hooger waren dan gewoonlijk ($3\frac{1}{2}$ à 6 cent per $\frac{1}{2}$ K.G.; voor fijn blad ook wel 7 à 8 cent) werd in Tjitjoeroeg, ten gevolge van den gunstigen stand der plantsoenen, door de bevolking zooveel blad verkregen, dat de oogst haar ruim f 150 per bouw opleverde, tegen p.m. f 120 in gewone jaren.

Ook enkele der Preanger-thee-ondernemingen buiten de afdeeling Soekaboemi koopen van de bevolking nat blad op, doch nopens den omvang van dien opkoop zijn de opgaven onvolledig. Slechts nopens de onderneming Tjinangrang in de afdeeling Soemedang blijkt dat deze tijdens den westmoesson gemiddeld daags 750 K.G. opkocht, geoogst van 300 bouws theeplantsoen der bevolking. Overigens wordt voor de onderneming Waspada in de afdeeling Limbangan een opkoop van 6578 K.G. vermeld.

Omtrent de in laatstgemelde afdeeling bestaande 3 kleine inlandsche thee-ondernemingen, van welke laatstelijk in 't vorig verslag (blz. 211) sprake was, zijn ditmaal geen berichten ingekomen.

Opkoop van cacao. Van opkoop van cacao door gevestigde ondernemingen wordt in de gewestelijke verslagen alleen melding

[1]) Overigens worden in Krawang nog aangetroffen 2 rijstpellerijen op particuliere landen, namelijk eene door stoom gedrevene op de landen Pamanoekan en Tjiassem, en eene, met 4 gewone molens werkende, op de Tegalwaroe-landen; de eerste leverde in 1897 39 800, de andere 27 615 pikol rijst af. Ook op het erfpachtsperceel Kalangsari in Krawang wordt padi tot rijst verwerkt; de ondernemer (een Chinees), die ook padi van buiten het perceel opkocht, werkte echter op kleine schaal. In 't geheel werd door Kalangsari slechts 750 pikol rijst afgeleverd.

gemaakt met betrekking tot de erfpachtsonderneming Ongkrak in de afdeeling Soekaboemi (Preanger Regentschappen). De bevolking der omliggende dessa's leverde aan den erfpachter van Ongkrak 163 170 cacaovruchten af, tegen 1 cent per stuk. De ondernemer verkreeg daarvan 44 pikol droge cacao. In 1896 werd 1½ cent per cacaovrucht betaald; de opkoop bestond toen uit 83 655 stuks, waarvan 42 pikol droge cacao zou zijn verkregen.

Andere ondernemingen. De in 1896 nieuw opgerichte bananenonderneming in de afdeeling Batang (Pekalongan) breidde in 1897 hare aanplantingen uit. Voor het grootste deel wordt de cultuur gedreven op tegalvelden, daartoe voor 12 jaren van de bevolking gehuurd, voor welken termijn sedert ook eenige sawahvelden van de bevolking in huur zijn genomen. Het doel der onderneming is de vruchten (vooral pisang radja en pisang soesoe) te verwerken tot meel voor kindervoeding en den stam der plant te gebruiken voor papier- en vezelbereiding. De fabriek was in 1897 nog niet geheel gereed.

Verder werkte op overeenkomsten met de bevolking de onderneming Wedari in Japara voor den opkoop en de bereiding van kapok en de verwerking van kapokpitten tot olie en boengkil. De onderneming betrekt ook pitten van buiten het gewest, terwijl de ter hoofdplaats Patti bestaande kapokzuiverings-etablissementen mede een gedeelte van de grondstof leveren. Gedurende 1897 werd op Wedari verkregen 600 pikol kapok en 950 pikol olie, tegen 650 en 1000 pikol in 1896.

Omtrent de in 't vorig verslag vermelde onderneming Lebaksioe of Jomani in Tagal, voor de teelt van padi en katjang tjina, zijn weder geen gegevens ingekomen.

In de afdeeling Bondowosso (Bezoeki) houdt een Europeaan zich bezig met het doen verbouwen van rijst op van de bevolking gehuurde sawahs. Voorshands werd de oogst nog ongepeld aan de markt gebracht, doch de ondernemer hoopt in 1898 zelf het product te pellen, waartoe de noodige werktuigen besteld waren.

De twee in Pasoeroean (ter hoofdplaats en te Kraton) bestaande etablissementen voor het pellen en sorteeren van door particulieren geteelde koffie verwerkten in 1897 33 000 en 26 550 pikol, tegen 13 000 en 25 514 pikol in het voorafgegane jaar. (Over de op licentiën werkende ondernemingen voor den opkoop en de bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie der bevolking is gehandeld op blz. 147 hiervóór.)

Ten slotte wordt nog melding gemaakt van eene op overeenkomsten met de bevolking werkende groentenkweekerij in het district Tengger (Pasoeroean), welke door een Europeaan gedreven wordt.

5°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

De uitgestrektheid gronds in de verschillende gewesten van Java (buiten de Vorstenlanden) door het Gouvernement aan particulieren in erfpacht afgestaan (daaronder ook die gronden, welke, toen daarop erfpacht werd gevestigd, krachtens een huurtitel bezeten werden) beliep op ult. 1897, volgens de opgaven in hoofdstuk J, afd. IV (zie blz. 67 en 68 hiervóór), 502 091 bouws (1831 perceelen), terwijl voorts nog 840 bouws (2 in één hand zijnde perceelen) in huur waren afgestaan.

Deze gezamenlijke uitgestrektheid van 502 931 bouws wordt in de voor dit hoofdstuk ontvangen gegevens beschouwd als uit te maken 780 ondernemingen [1]), doch de bij het bestuur ingekomen exploitatie-opgaven betreffen slechts 566 ondernemingen (565 erfpachtsondernemingen en 1 huuronderneming), gezamenlijk groot 371 763 bouws. Van deze oppervlakte, ingeschreven als 1422 perceelen, beliep het tot nogtoe beplante deel, voor zooveel opgegeven (ten aanzien van 18 der bedoelde 566 ondernemingen is het cijfer der beplantingen niet genoemd), 193 227 bouws, en zulks hoofdzakelijk, namelijk bij 443 ondernemingen, voor de teelt van koffie, hetzij als eenige, hetzij als hoofdcultuur. Aanplantingen van kinabast of thee werden aangetroffen bij het meerendeel der overige reeds in exploitatie zijnde erfpachtsondernemingen, waarvan slechts sommige ook dienen voor de teelt en verwerking van suikerriet.

Meestal als bij-cultures, wordt voorts op een aantal der hiervóór bedoelde ondernemingen werk gemaakt van de teelt van cacao, peper, kapok, plantriet, enz. Ook zijn er erfpachters, die hunne gronden uitsluitend dienstbaar maken aan de teelt van gewassen voor de inlandsche markt, als: padi, djagong, katjang, enz., hetgeen ook op de eenige huuronderneming het geval was.

Aangaande de op de erfpachtsondernemingen 't meest voorkomende cultuur, die van koffie, is voor 373 van de in de opgaven over 1897 vermelde 443 koffie-ondernemingen de productie opgegeven, welke — gezamenlijk 486 411 pikol bedragende — als zeer bevredigend was aan te merken. In de drie voorafgegane jaren 1894, 1895 en 1896 toch werd, achtereenvolgens voor 345, 359 en 372 ondernemingen, de verkregen koffieoogst opgegeven als respectievelijk 425 048, 332 457 en 392 283 pikol. Er zouden dus in 1897 ruim 94 000 pikol meer dan in 1896 zijn geoogst, tot welk gunstig verschil de ondernemingen in Probolinggo en Bezoeki, maar vooral die in Kediri, alleen ruim 82 000 pikol bijdroegen. Voor deze drie gewesten wordt namelijk voor 1897 ten aanzien van 158 ondernemingen eene productie opgegeven van 212 226 pikol, tegen 130 190 pikol (voor 142 ondernemingen) over 1896. In Pasoeroean, welk gewest ook voor de koffieteelt van particulieren het meeste gewicht in de schaal legt, werd in 1897, bij 65 van de 77 koffie-ondernemingen nopens welke opgaven inkwamen, 211 248 pikol geoogst; in 1896 was de opgaaf voor al de toen vermelde 79 ondernemingen aldaar 200 574 pikol.

Met betrekking tot den stand der plantsoenen wordt gemeld dat in laatstgemeld gewest gedurende 1897 de bladziekte meer voorkwam dan in 1896, en dat in Bezoeki bijna alle ondernemingen met die kwaal te kampen hadden. Bovendien vertoonde zich in beide residentiën de dadapziekte, zonder echter veel schade aan te richten, terwijl enkele ondernemingen in Pasoeroean nog te lijden hadden van de kwade gevolgen van het te veel wegkappen van den dadapboom. Van de groene luis, welke in 1896 in dit laatste gewest de jonge aanplantingen teisterde, bleef men in 1897 zoo goed als verschoond; daarentegen had men er nu veel last van de oeret- of zoogenaamde aaltjesziekte. Onder leiding van de twee voor rekening van de „Vereeniging tot verbetering van de koffiecultuur" aan 's lands plantentuin te Buitenzorg verbonden natuuronderzoekers, den landbouwscheikundige dr. J. G. KRAMERS en den botanist, prof. dr. W. F. A. ZIMMERMANN, zijn op tal van ondernemingen proeftuintjes aangelegd om tot eene verscheidenheid van gegevens te geraken in het belang van eene grondige bestudeering der ziekte.

De abnormale weersgesteldheid van 1897, het lang uitblijven van de regens, was nadeelig voor de laag gelegen plantsoenen; vooral hadden daarvan te lijden de Liberia-aanplantingen in de Preanger Regentschappen, en ook in Pasoeroean en Kediri lieten zich dientengevolge de vooruitzichten voor den oogst van 1898 zeer ongunstig aanzien. Op enkele koffieperceelen in de afdeeling Blitar van laatstgemeld gewest zijn de ondernemers, met het oog daarop, zich meer aan de cacaocultuur gaan wijden.

De op erfpachtsgronden gedreven teelt van kina en thee vindt haren hoofdzetel in de Preanger Regentschappen. [2]) In de ontvangen berichten wordt namelijk melding gemaakt van 83 ondernemingen met kina-aanplantingen en van 68 ondernemingen met theeplantsoenen, en daarvan treft men er in genoemd gewest alleen 58 en 61 aan. Welk aandeel die cultures in het cijfer der beplantingen hadden, is niet volledig opgegeven. De beschikbare gegevens wijzen voor 1897, met betrekking tot 58 van de 83 kina-ondernemingen, op een oogst van 2 910 700 K.G. kinabast, terwijl over 1896, voor 53 ondernemingen, eene productie van 3 440 400 K.G. werd gemeld. [3]) Tot deze laatste productie was door 39 kina-ondernemingen in de Preanger

[1]) Voor de nog in ontginning te brengen perceelen, van welke niet blijkt dat zij deel uitmaken van reeds bestaande ondernemingen, is bij deze opgaaf van het beginsel uitgegaan om elk perceel als één onderneming te rekenen, tenzij waar twee of meer bijeengelegen perceelen zich in dezelfde handen bevonden. Deze zijn dan vooralsnog beschouwd als gezamenlijk één onderneming te zullen vormen.

Van de bedoelde 780 ondernemingen waren er 363, gezamenlijk groot 281 592 bouws (56 pct.), in handen van naamlooze vennootschappen. In het bezit van bijzondere personen waren er dus 417, namelijk 366 (201 363 bouws) toebehoorende aan Europeanen, 45 (18 244 bouws) aan Chineezen en 6 (1732 bouws) aan inlanders.

[2]) Over de twee kinine-fabrieken in gemeld gewest zie blz. 150 hiervóór.

[3]) De particuliere aanvoeren hier te lande van Java kinabast, voor zooveel in 1897 in de veilingen (te Amsterdam) te gelde gemaakt, beliepen volgens handelsopgaven 4 529 700 K.G., tegen 4 655 000 K.G. in 1896, alles, op een zeer klein gedeelte na dat van particuliere landerijen afkomstig was, geoogst op erfpachtsondernemingen.

Regentschappen voor ruim 83 pct. bijgedragen, welk aandeel in 1897, voor 45 ondernemingen aldaar, bijna 73 pct. beliep.

Wat de theecultuur betreft, waren er verscheidene van de 68 ondernemingen waar de plantsoenen nog niet plukbaar waren. In 't geheel wordt dan ook over 1897 voor slechts 39 van de 68 thee-ondernemingen eene productie vermeld van 3 489 600 K.G., terwijl de opgaven over 1896, voor 38 van de 66 ondernemingen, op een totaal wijzen van 3 220 500 K.G. In beide jaren leverden de ondernemingen in de Preanger Regentschappen, voor zooveel daaromtrent productie-opgaven waren ingekomen, in 1897 ten opzichte van 36, en in 1896 ten opzichte van 35 ondernemingen, ruim 88 pct. van den oogst. Een klein deel der productie in bedoeld gewest was in beide jaren afkomstig van thee-aanplantingen, door de omwonende bevolking voor eigen rekening aangelegd (verg. blz. 153 hiervóór).

Van de teelt van tabak werd, voor zooveel de ontvangen gegevens uitwijzen, werk gemaakt bij 7 erfpachtsondernemingen (2 minder dan in 1896), en de verkregen hoeveelheid zou bedragen hebben 211 800 K.G. bladtabak en 1750 K.G. krossok.

Nopens de teelt van suikerriet wordt gewag gemaakt ten aanzien van 24 erfpachtsondernemingen, doch slechts bij 7 daarvan werd het riet verwerkt tot suiker voor de buitenlandsche markt. Bij de overige werd de rietoogst bestemd om in natura te worden verkocht, meerendeels als plantriet, doch in een paar gevallen ook als maal-riet. De bedoelde 7 ondernemingen met eigenlijke suikerfabrieken (2 in Cheribon, 1 in Pasoeroean en 4 in Kediri) verkregen van p.m. 3500 bouws aanplant (ten deele ook op van de omwonende bevolking gehuurde gronden) 323 000 pikol suiker, tegen 233 775 pikol (door 6 van de bedoelde ondernemingen) in 1896.

Onder de erfpachtsondernemingen, nopens welke over het verslagjaar opgaven zijn ingekomen, komen er 59 (in 1896 67) voor (meerendeels in Samarang en voor het overige hoofdzakelijk in de Preanger Regentschappen en Kediri), waar, hetzij in afzonderlijke tuinen, hetzij als tusschenbeplanting, dan wel langs de grenzen van tuinen, cacaoboomen worden aangetroffen. Opgaven omtrent de productie zijn ingekomen van 47 ondernemingen, welke gezamenlijk ruim 350 000 K.G. oogstten; over 1896 werd voor 48 ondernemingen een cacao-oogst opgegeven van ongeveer 427 000 K.G. Een der ondernemingen (Ongkrak in de Preanger Regentschappen) verkreeg in beide jaren eene kleine hoeveelheid cacao door opkoop van vruchten uit dessa's in de buurt (verg. blz. 153 154 hiervóór).

Aan andere bij-producten werd, luidens de verstrekte opgaven, in 1897 o. a. verkregen: bij 8 ondernemingen 80 pikol notemuskaat, bij 30 ondernemingen 5619 pikol peper, bij 8 ondernemingen 350 pikol staartpeper (cubebe), bij 1 onderneming 81 165 K.G. coca, bij 1 onderneming 26 pikol kruidnagelen, bij 20 ondernemingen 1677 pikol kapok en bij 2 ondernemingen 3000 K.G. indigo.

Een algemeen overzicht van den landbouw op de erfpachtsondernemingen, gewestelijk ingericht, wordt aangetroffen in bijlage ZZ hierachter.

Over werkvolk konden de ondernemers in den regel in voldoende mate beschikken. Ten aanzien van de loonen geldt in hoofdzaak hetzelfde als in het vorig verslag (blz. 212) werd gemeld.

6°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

Ten aanzien van de in een 9-tal gewesten van Java gelegen particuliere landerijen vindt men in bijlage AAA hierachter voor elk gewest opgegeven hoe dit landbezit, naar uitgestrektheid, zielental en verpondingswaarde, op ult. 1897 was verdeeld naar gelang het zich in handen bevond van naamlooze vennootschappen dan wel van privaatpersonen, deze laatsten gesplitst in Europeanen, in Chineezen en in andere vreemde oosterlingen of ook wel inlanders. De herziening van het reglement van 1836 (Indisch Staatsblad n°. 19), waarbij, voor de landen in West-Java, de onderlinge betrekkingen tusschen het bestuur en de landeigenaren, mitsgaders tusschen deze laatsten en de opgezetenen hunner landen zijn geregeld [1]), bleef nog in bewerking bij de daarvoor aangewezen regeeringscommissie. Voor zooveel de particuliere landen uit een cultuur-oogpunt van belang zijn (vele leveren hoofdzakelijk slechts gras of brandhout op, of worden ten deele geëxploiteerd voor de vischteelt in vijvers), brengen zij in de eerste plaats gewassen voor de inlandsche markt voort, voornamelijk padi en klappers, en verder — over 't geheel echter meer als uitzondering — ook producten voor den uitvoer.

Wat de padi-beplantingen betreft, deze besloegen op de particuliere landerijen, volgens de over 1897 ontvangen schattingen, 344 700 bouws (op de landerijen in de residentie Batavia alleen 204 500 bouws) en daarvan zou geoogst zijn 5 082 800 pikol padi (in Batavia alleen 3 617 000 pikol), terwijl de schattingen over 1896 aanwezen 316 800 bouws en 4 975 700 pikol.

In uitgestrektheid loopen de particuliere landen grootelijks uiteen: terwijl er verscheidene slechts enkele tientallen bouws groot zijn, beslaan de 6 in Bantam, Krawang en Cheribon gezamenlijk ruim 686 000 bouws of bijna 44 pct. van de oppervlakte voor al de 434 particuliere landen bijeengenomen.

Onder de voor de inlandsche markt geteelde voortbrengselen behoorden, volgens de over 1897 aan het bestuur verstrekte opgaven, op enkele landerijen (ten getale van 15 en 14) ook suiker en indigo (productie respectievelijk 10 216 en 2167 pikol).

Slechts 5 particuliere landen (1 in Tagal, 3 in Soerabaija en 1 in Pasoeroean) bleven voortgaan suiker voor den uitvoer te produceeren: in 1897 tot eene hoeveelheid van 76 601 pikol, verkregen van 997 bouws aanplant (daaronder voor één land ook aanplantingen op gronden daarbuiten gelegen). Over 1896 werd als productie (van 1106 bouws) opgegeven 79 278 pikol.

Buiten de 20 landen, waar suikerriet wordt verwerkt, alle vermeld in voornoemde bijlage AAA, waren er ook sommige (in Batavia), waar dit gewas geteeld werd als plantriet ten verkoop aan suikerfabrieken in Midden- en Oost-Java. De rietaanplantingen voor dit doel worden gesteld op 1570 bouws, waarvan p. m. 103 300 pikol plantriet zou zijn gesneden.

Als met koffie beplant, wordt thans opgegeven, voor 61 landen, 17 277 bouws, welk cijfer waarschijnlijk meer de werkelijkheid zal nabijkomen dan de klaarblijkelijk onjuiste opgaaf over 1896, ad 27 269 bouws, in 't vorig verslag genoemd; over 1894 en 1895 toch werd voor 52 en 57 landen respectievelijk 15 269 en 16 303 bouws koffieplantsoen vermeld. Werd van deze plantsoenen, voor zooveel reeds vruchtdragend, in 1894, 1895 en 1896 geoogst achtereenvolgens 23 996, 27 438 en 34 818 pikol, ten deele ook Liberia-koffie, voor 1897 beliep het cijfer 34 690 pikol, waarvan op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang alleen 9534 pikol (in 1896 evenwel 14 650 pikol). De rest was afkomstig van 56 landen in Batavia (meerendeels in de afdeeling Buitenzorg), 2 in Samarang, 1 in Bantam en 1 in Tagal (verg. de aangehaalde bijlage AAA).

Thee zou in 1897, volgens diezelfde bijlage, op de particuliere landen nog alleen geproduceerd zijn op een 17-tal in gemelde afdeeling Buitenzorg, doch op sommige dier landen schijnen de plantsoenen ingekrompen en door Liberia-koffieboomen vervangen te zijn. In stede van 3503 bouws, zooals in 1896, zouden in 1897 in Buitenzorg nog slechts 3350 bouws met thee bezet zijn geweest. Intusschen schijnt in 1897 de pluk iets meer dan in 1896 te hebben opgeleverd, daar toen 687 525, doch in 1897 715 917 K.G. thee zou zijn verkregen. Overigens was in 1896 nog 4344 K.G. thee geproduceerd op Tjikandi Oedik in Bantam en 4000 K.G. op het land Tjikoija in de afdeeling Tangerang (Batavia), respectievelijk van 125 en 90 bouws. Nopens Tjikoija wordt over 1897 geen theeproductie opgegeven, doch ten aanzien van Tjikandi Oedik wordt bericht dat daar de theeplantsoenen geheel gerooid zijn, waarvoor nu de teelt van Liberia-koffie in de plaats is gekomen.

Van aanplantingen van kinabast wordt in de opgaven betreffende de particuliere landerijen melding gemaakt met opzicht tot de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang, waar in 1896 63 932 en in 1897 130 382 K.G. bast zou zijn geoogst, en met opzicht tot de Pondok Gedeh-landen in Buitenzorg en het land Tjitrap-Tjitjadas, mede in Buitenzorg, waar in 1896, naar het schijnt, de kinaplantsoenen niet geëxploiteerd werden, doch in 1897 daarvan respectievelijk 25 000 en 11 115 K.G. bast is verkregen.

Voor zoover omtrent andere producten der particuliere landerijen nog opgaven omtrent den oogst van 1897 zijn ingekomen, zooals met opzicht tot tabak, cacao, muskaatnoten, foelie en kruidnagelen, zij verwezen naar meervermelde bijlage AAA hierachter.

7°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

Volgens de voor dit verslag ontvangen opgaven omvatte de landverhuur in de Vorstenlanden op den voet van Indisch

[1]) Voor de particuliere landerijen in Midden- en Oost-Java geldt de regeling in Indisch Staatsblad 1880 n°. 150, juncto 1886 n°. 172.

Staatsblad 1884 n°. 9, juncto 1891 n°. 255, voor zoover de overeenkomsten tusschen de Javaansche verhuurders en de daartoe gerechtigde categorieën van personen en naamlooze vennootschappen [1]) door het Europeesch bestuur bekrachtigd waren, blijkens de op ult. 1897 afgesloten registers, in Soerakarta 276 460 en in Djokjokarta 93 276 bouws, tegen 273 480 en 93 220 bouws op ult. 1896. In Soerakarta werden uit de registers afgeschreven 3074 bouws, welke gronden door verstrijking van de huur of om andere redenen aan de inlandsche rechthebbenden werden teruggegeven, doch daarentegen werd bekrachtigd het huren van 5694 bouws in Soerakarta en van 56 bouws in Djokjokarta, deels tot uitbreiding van bestaande ondernemingen in de beide gewesten, deels wegens de vestiging van twee nieuwe ondernemingen in Soerakarta, met namen Boeran (voor suikerriet-aanplant) en Kebonromo (voor de teelt van indigo en tabak), beide in de afdeeling Sragen. De verstrijking van huur betrof de gronden der Solosche ondernemingen Masaran-Kidoel, Glonggong en Plaganan Bedji, waarvan de eerste, waar laatstelijk op kleine schaal indigo was geplant, tevens kwam te vervallen, doch de twee andere nog als bestaande worden opgegeven, daar de ondernemers blijkbaar het plan hadden om hunne gronden opnieuw te huren. In verband met een en ander bleef het aantal huurondernemingen in Djokjokarta onveranderd (49) en klom het aantal in Soerakarta van 135 tot 136.

De door de inlandsche verhuurders bedongen jaarlijksche huursommen (ongerekend de bij 23 Solosche en 31 Djokjosche ondernemingen in de huurovereenkomsten bedongen leveringen) beliepen gezamenlijk in Soerakarta f 1 239 007 en in Djokjokarta f 689 727, tegen respectievelijk f 1 192 833 en f 688 571 volgens de opgaven over 1896.

Als uitgestrektheid bij de verschillende ondernemingen in cultuur ten behoeve van voor de wereldmarkt geschikte producten wordt voor 128 van de 136 ondernemingen in Soerakarta opgegeven 42 901 bouws (in 1896 41 150 bouws bij 129 ondernemingen), en voor al de 49 ondernemingen in Djokjokarta 18 642 bouws (in 1896 18 440 bouws).

Aan de teelt van suikerriet werd voor den oogst van 1897 dienstbaar gemaakt eene uitgestrektheid van 14 027 bouws bij 40 ondernemingen, doch het aantal gewerkt hebbende suikerfabrieken bleef 29 bedragen, en wel 14 in Soerakarta, welke 6294 bouws riet verwerkten en daarvan gemiddeld per bouw verkregen 93 pikol (in 1896 p.m. 81 pikol), en 15 in Djokjokarta met een verwerkten aanplant van 7186 bouws en eene gemiddelde productie van 106 pikol per bouw (in 1896 bijna 102). Bij de suikerfabrieken op verhuurde gronden in de beide gewesten werd dus in het geheel verwerkt 13 480 bouws riet; van de overige 547 bouws werd het riet hoofdzakelijk (namelijk wat 445 bouws betreft) verkocht als plantriet, en voor een klein deel (102 bouws) te gelde gemaakt ter verwerking op de lager te vermelden twee fabrieken van het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis. Van de eerstbedoelde 29 fabrieken waren er 14, die elk meer dan 500 bouws riet verwerkten (o. a. één in Soerakarta 700 en één in Djokjokarta 717 bouws), en maakten er 15 eene gemiddelde productie van meer dan 100 pikol per bouw (Lipoero in Djokjokarta verkreeg het hoogste cijfer per bouw, namelijk p.m. 130 pikol).

Indigo, het meest voorkomend gewas bij de ondernemingen in de Vorstenlanden, werd in 1897 aangetroffen bij 70 ondernemingen in Soerakarta en bij 38 in Djokjokarta, respectievelijk met een aanplant van 8378 en 10 258 bouws. Niettegenstaande deze uitgestrektheden respectievelijk 193 en 227 bouws minder waren dan in 1896, vertoonde toch de productie weder toeneming (zie hierna) en was zelfs aanzienlijk meer dan in een der voorafgegane vijf jaren. In hoever dit op rekening kan worden gesteld van eene betere bereidingswijze (zie vorig verslag, blz. 214) is niet gemeld. Jammer echter dat de prijzen, die het product op de Europeesche markt behaalde, veel lager waren dan in 1896. Op enkele indigo-ondernemingen werd uit dien hoofde besloten tot de tabakscultuur over te gaan.

In Soerakarta is deze laatste teelt op de huurlanden reeds van vrij grooten omvang en nam de oogst in 1897 weder toe. Werd in 1897 bij 37 ondernemingen aldaar tabak verbouwd, in Djokjokarta is dit vooralsnog slechts bij 3 het geval.

De productie van koffie op de huurlanden was lager dan in 1896, en die van cacao, welke teelt alleen op sommige ondernemingen in Soerakarta wordt aangetroffen, was daarentegen iets ruimer dan toen.

Een en ander kan blijken uit onderstaande verzamelopgaaf, welke zich ook uitstrekt tot de verkregen hoeveelheden suiker, indigo en tabak. De tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal ondernemingen aan, tot welke de opgaven betrekking hebben (voor opgaven per onderneming zij verwezen naar bijlage BBB hierachter).

	Soerakarta		Djokjokarta	
	1896.	1897.	1896.	1897.
suiker (pikols)	[illegible]02 949 (14)	585 307 (14)	717 841 (15)	759 714 (15)
indigo (K.G.)	[illegible]7 429 (67)	293 377 (66)	214 808 (38)	248 286 (38)
tabak (K.G.)	2 872 581 (29)	3 410 562 (35)	92 369 (3)	87 796 (3)
koffie (pikols)	23 911 (64)	18 636 (52)	723 (5)	666 (10)
cacao (K.G.)	328 848 (23)	394 204 (22)	..	..

Op enkele huurlanden wordt tusschen het koffie- of cacaoplantsoen nog peper geteeld en treft men ook notemuskaat- en kapokboomen aan, die soms langs de wegen of voetpaden zijn geplant. Deze bij-cultures zijn over het algemeen van weinig beteekenis; althans in de ontvangen opgaven vindt men als opbrengst van 1897 slechts gewag gemaakt van 1102 pikol peper, 4909 K.G. notemuskaat en foelie, 445 pikol kapok en 200 K.G. vanille. Op 2 huurlanden worden kinaplantsoenen aangetroffen, die echter niet werden geëxploiteerd.

In zake de bij art. 22 van het landhuurreglement (Indisch Staatsblad 1884 n°. 9) bedoelde regeling betreffende de verplichte diensten, welke de ondernemers van de opgezetenen hunner huurgronden mogen vorderen, was tot dusver, voor zooveel de huurlanden in Soerakarta betreft, door verschillende omstandigheden eene voorziening achterwege gebleven, eerst in verband met de reorganisatie van het politiewezen in het gewest en hetgeen daarmede samenhing (verg. het verslag van 1894, blz. 223/224), en laatstelijk doordien in den aanvang van 1896 door den toenmaligen resident het denkbeeld was aangeprezen om niet voor elke onderneming in het bijzonder eene regeling te treffen, maar zich te bepalen tot eene daarbij in concept aangeboden algemeene regeling (verg. het verslag van 1896, blz. 220). Dit denkbeeld heeft echter bij de Indische Regeering geen instemming gevonden en daarom is den resident opgedragen (September 1897), met inachtneming, voor zooveel noodig, van de hem verstrekte wenken, alsnu, in opvolging van de voorschriften van het aangehaalde art. 22, de vereischte regelingen voor elke onderneming afzonderlijk vast te stellen.

Als mede betrekking hebbende op den grooten landbouw in de Vorstenlanden, ofschoon niet gedreven op aan Europeanen verhuurde gronden, zij te dezer plaatse ten slotte, als naar gewoonte, nog gewag gemaakt van een 6-tal voor rekening van pangeran MANGKOE NEGORO en andere inlandsche grooten op onverhuurde gronden gedreven ondernemingen, zijnde: in Soerakarta de suikerfabrieken Tjalamadoe (of Malang Djiwan) en Tassikmadoe-Madoerenggo (ook wel Karang Anjar of Sondokoro genaamd) en de indigofabriek Modjoretno (of Metesih), zoomede in Djokjokarta de indigofabrieken Pakem, Wonotjatoer en Pengasih, bij welke laatste tevens tabak werd geteeld. De twee eerstgenoemde fabrieken verwerkten respectievelijk 454 en 507 bouws riet (voor 102 bouws afkomstig van de huurlanden Klodran en Kebak) en verkregen daarvan 36 104 en 53 500 pikol suiker, en de vier indigo-ondernemingen produceerden van respectievelijk 430, 350, 118 en 573 bouws aanplant 10 108, 3355, 1826 en 4475 K.G. indigo, waarbij voor Pengasih nog kwam 8437 K.G. tabak. Deze 6 ondernemingen, die alle onder Europeesch beheer staan, leverden derhalve aan suiker in het geheel 89 604 pikol en aan indigo 19 764 K.G., welke totalen in 1896 bedroegen 91 281 pikol en 19 840 K.G.

B. Boschwezen.

Voor den dienst van het boschwezen was het jaar 1897 in menig opzicht van groot belang, doordien op 1 Juli van dat jaar het nieuwe „reglement voor het beheer der bosschen van den lande op Java en Madura", bij verkorting aan te duiden als het „boschreglement" (Indisch Staatsblad 1897 n°. 61), in werking trad. Zoowel het bedoelde „boschreglement" als de daaruit voortgevloeide of daarmede verband houdende regelingen (Indisch Staatsblad 1897 n°s. 62, 90, 91 en 137), waaronder ook het medio 1897 in werking getreden „dienstreglement",

[1]) De vereischte voorafgaande vergunning van den Gouverneur-Generaal, om toegelaten te worden tot het huren van gronden voor den landbouw in de hierbedoelde gewesten, werd in 1897 verleend in 9 gevallen.

opgenomen in het Bijblad op gemeld Staatsblad onder n°. 5164, werden reeds besproken op blz. 214 van het vorig verslag, zoodat hier alleen nog melding behoort te worden gemaakt van de sedert, bij Koninklijk besluit van 3 Februari 1898 n°. 21 (Indisch Staatsblad n°. 138), plaats gehad hebbende uitbreiding van de bepalingen betreffende de benoembaarheid tot adjunct-houtvester (Indisch Staatsblad 1897 n°. 90), waardoor het gemakkelijker zal vallen om in de behoefte aan personeel van dien rang te voorzien, zoomede van de vaststelling, bij ordonnantie van 20 November 1897 (Indisch Staatsblad n°. 271), van de in 't vorig verslag (blz. 215) aangekondigde nieuwe indeeling van Java en Madura in boschdistricten, ter vervanging van de sedert 1885 (Indisch Staatsblad n°. 34) bestaande en bij het nieuwe boschreglement voorloopig gehandhaafde. Door splitsing van te groot gebleken en wijziging der grenzen van andere, is het aantal districten thans van 13 op 21 gebracht. Zoodra daarvoor het noodige personeel beschikbaar zal zijn, zal het reeds definitief ingerichte djatiboschcomplex Noord-Kradenan van het boschdistrict Grobogan (residentie Samarang) worden afgescheiden, ten einde als afzonderlijke houtvesterij te worden beheerd. De bedoelde nieuwe indeeling is aangegeven op de overzichtskaart van de bosschen op Java en Madura, voorkomende aan het slot der bijlagen van het tegenwoordig verslag.

De bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 62 bedoelde reorganisatie van het personeel van het boschwezen kwam in haar geheel in den loop der tweede helft van 1897 tot stand. Bij het einde des jaars was het in Indië in functie zijnde Europeesch boschpersoneel, voor zooveel betreft die categorieën van titularissen, die, ingevolge art. 2 van het hooger bedoelde „dienstreglement", worden benoemd door den Gouverneur-Generaal, samengesteld als volgt: 1 hoofdinspecteur (chef van den dienst), 2 inspecteurs, 18 houtvesters (van wie 2 met bijzondere opdrachten belast: de één met de voorbereiding van een geregeld boschbeheer in de gewesten Lampongsche Districten, Palembang en Banka, en de ander met het onderzoek betreffende de boschboom-flora) [1], 7 adspirant-houtvesters (onder wie 2 van de 4 candidaten, die kort te voren, na voor gouvernementsrekening tot technisch ambtenaar voor het boschwezen te zijn opgeleid, van hier voor den Indischen dienst waren uitgezonden), 2 nog niet tot adspirant-houtvester benoemde technische ambtenaren (van dit tweetal, zijnde de beide andere der evenbedoelde vier candidaten, had de benoeming tot adspirant-houtvester eerst plaats in Januari en Mei 1898) [2], en eindelijk 5 adjunct-houtvesters, voor welke nieuw ingestelde betrekking de titularissen allen in Indië konden gevonden worden, — in 't geheel derhalve 35 boschbouwkundigen of 7 meer dan op ult. 1896, terwijl zich met verlof buiten Nederlandsch-Indië bevonden op laatstgenoemden datum 3 houtvesters en op ult. 1897 1 houtvester, laatstelijk inspecteur. Bovendien was op beide datums op tijdelijken voet aan den dienst van het boschwezen verbonden een gediplomeerd boschbouwkundige, die echter in Mei 1898, in verband met voormeld Koninklijk besluit dd. 3 Februari 1898 n°. 21, met benoeming tot adjunct-houtvester 2de klasse, voor vast in het kader der boschambtenaren is opgenomen. In 1897 was laatstbedoelde ambtenaar tijdelijk belast met de leiding der herbewoudingsproef in West-Bagelen en met het beheer der bosschen in Banjoemas.

Het verdere Europeesche boschpersoneel (te benoemen door den directeur van binnenlandsch bestuur) bestond bij het einde van 1897 uit 53 opzieners (daaronder 10 vooralsnog op het traktement van leerling-opziener), benevens 5 opnemers en 1 leerling-opnemer. Bedoelde opzieners rekenen, evenals verreweg het meerendeel der titularissen in de hiervóór genoemde hoogere rangen, tot het beheerspersoneel. De opnemers en de leerling-opnemer maken deel uit van het inrichtingspersoneel, dat onder leiding staat van een der inspecteurs en waartoe overigens behooren, behalve 14 mantri's-opnemer (inlanders), één houtvester en twee adspirant-houtvesters, zoomede een tijdelijk ambtenaar (gewezen onderofficier-opnemer van den topographischen dienst), wien sedert, met het oog op de hem toevertrouwde leiding van het zuiver geodesische gedeelte der boschopneming, de personeele titel is verleend van chef-opnemer bij het boschwezen.

Daar het wenschelijk geacht wordt aan inlandsche jongelieden, die daartoe de vereischte bekwaamheid en geschiktheid bezitten (zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 90), in navolging van hetgeen met goed gevolg bij het kadaster plaats heeft, ook bij den dienst van het boschwezen een uitweg te openen, is in November 1897 de aandacht van den directeur van binnenlandsch bestuur er op gevestigd dat inlandsche jongelieden van goeden aanleg, in het bijzonder oud-leerlingen van scholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders, in de gelegenheid behooren te worden gesteld om ook de tot dusver uitsluitend door Europeanen vervulde betrekkingen van leerling-opnemer en opnemer bij het boschwezen in te nemen. Dezerzijds is bij de Indische Regeering nader de wenschelijkheid voorgestaan om ontwikkelde inlandsche jongelieden, bijv. zij die eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus met goed gevolg hebben doorloopen, ook toe te laten tot de betrekking van opziener, terwijl dan van de wijze, waarop c. q. dergelijke inlandsche titularissen voldoen, hunne opklimming tot den rang van adjunct-houtvester 2de klasse kan afhangen.

Met het uitoefenen van de boschpolitie, onder rechtstreeksche leiding van de boschbeheerders, was voorts op ult. 1897 belast een personeel van 100 mantri's en 150 boschwachters, allen inlanders. Deze politiebeambten, die hunne aanstelling ontvangen van de gewestelijke bestuurders, op voordracht van de boschbeheerders, kunnen, voor zoover hunne hoofdtaak dit toelaat, nog voor zoodanige andere met het boschwezen in verband staande werkzaamheden gebezigd worden als hun door of namens bedoelde beheerders worden opgedragen.

In verband met de plaats gehad hebbende grensregelingen en hermetingen bleek het djatibosch-areaal op Java en Madura, hetwelk op ult. 1896 gesteld was op 655 100 hectaren, bij het einde van 1897 658 700 hectaren te bedragen. De oppervlakte van de aanwezige jonge bosschen, door cultuur of door natuurlijke verjonging ontstaan na exploitatie van het oorspronkelijke bosch, was van 64 159 tot 67 720 hectaren gestegen.

In het belang eener behoorlijke geldelijke administratie is de wenschelijkheid gebleken om de bij art. 28 van het dienstreglement bedoelde, door de houtvesters in te dienen, jaarlijksche cultuurplannen niet meer als tot dusver te doen loopen over een cultuurjaar, dat zich over twee dienstjaren uitstrekt, doch over een administratief kalenderjaar, zoodat er behoorlijk voor gewaakt kan worden dat de aan te vragen fondsen binnen de grenzen van het bij de begrooting toegestaan crediet blijven. In verband daarmede zijn de houtvesters in Januari 1898 aangeschreven om het loopende cultuurjaar 1897/98 behoorlijk af te werken, een suppletoir plan over het tweede halfjaar 1898 in te dienen, en vervolgens, te beginnen met het kalenderjaar 1899, cultuurplannen op te maken, loopende van 1 Januari tot 31 December en verdeeld in voor- en najaarscultuur. Dienovereenkomstig zijn dan ook bij gouvernementsbesluit van 24 Juni 1898 n°. 13 alleen gelden toegestaan voor de ten uitvoerlegging van de cultuurplannen voor het tweede semester van 1898.

Aangezien de wenschelijkheid is gebleken om de met wildhout begroeide plekken, welke dikwijls in de djatiboschperceelen langs beken en rivieren of rondom bronnen voorkomen, in het belang van den vochtigheidstoestand van den grond te sparen, en tot dusver in de contracten voor boschexploitatie daaromtrent niets is voorgeschreven, is in Juli 1897 den houtvesters opgedragen zich bij voorkomende gelegenheid omtrent dit punt met de betrokken ondernemers te verstaan, terwijl werd aanbevolen in voortaan te sluiten contracten steeds de bepaling op te nemen dat het kappen van de bedoelde plekken van de exploitatie wordt uitgesloten.

Ten aanzien van de door het boschwezen gedurende 1897 verrichte werkzaamheden kan het volgende worden gemeld.

Djaticultuur. Gedurende den westmoesson 1896/97 werd in de verschillende boschdistricten voortgegaan met de *herbewouding* in de eerste plaats van de door de houtkapondernemers leeggekapte boschperceelen, en verder van open plekken binnen de bosschen, zoomede van bij de grensregeling der bosschen daarbij ingelijfde terreinen. De kosten van deze over het algemeen zeer goed geslaagde aanplantingen, over eene oppervlakte van 3575 hectaren (waaronder 2987 hectaren leeggekapte perceelen), mitsgaders van de verzorging van 5938 hectaren nog onderhoud

[1] Gedurende de eerste maanden van 1897 was ook een der houtvesters bezig met een onderzoek naar de klimatologische en hydrologische beteekenis der bosschen in verband met de irrigatiebelangen van eenige gewesten.

[2] In de jongst verloopen maanden zijn er van de voor gouvernementsrekening voor den Indischen boschdienst opgeleid wordende kweekelingen 5 van hier uitgezonden ter benoeming tot adspirant-houtvester. Nog 4 kweekelingen bleven toen in opleiding, terwijl 2 nieuwe werden aangenomen.

behoevend vroeger aangelegd djatiplantsoen bedroegen gedurende het kalenderjaar 1897, met inbegrip van het toen reeds verwerkte bedrag voor de herbewoudingen in 1897/98, f 153 482. Per boschdistrict zijn de voorafgaande opgaven gespecificeerd sub I van bijlage BBB hierachter.

De nieuwe aanplantingen werden weder voor verreweg het grootste deel aangelegd in contract met de bevolking, met tusschenbouw van veldgewassen. In enkele dun bevolkte en dientengevolge ruim van bouwgronden voorziene streken vond men de bevolking evenwel niet genegen om overeenkomsten te sluiten voor de djaticultuur, waarom aldaar meestal het systeem van natuurlijke verjonging werd toegepast. In Bodjonegoro (Rembang) bleven de Solo-vallei-werken en de talrijke houtkapondernemingen hinderpalen voor de gemakkelijke verkrijging van het noodige werkvolk.

De tot dusver opgedane ondervinding met de zooeven bedoelde methode van natuurlijke verjonging heeft intusschen geleerd dat deze alleen daar bevredigende uitkomsten geeft waar men te doen heeft met vruchtbare; weinig hellende terreinen. Op minder goede gronden, waar de natuur te hulp moet worden gekomen door het uitstrooien of poten van djatipitten in vooraf schoongemaakte rijen of plantgaten, loopen de cultuurkosten meestal even hoog als bij de zoogenaamde contract-cultures, zoodat in dergelijke gevallen aan laatstgenoemde cultuurmethode — met het oog op de grootere kansen van slagen — de voorkeur moet worden gegeven.

In verband met de omstandigheid dat zich in sommige djatiplantsoenen eene nog weinig bekende, door eene schimmelsoort veroorzaakte ziekte voordoet, waardoor de boomen op jeugdigen leeftijd afsterven, zijn de houtvesters in November 1897 aangeschreven om te doen onderzoeken in hoever die calamiteit zich in de verschillende cultures van hun boschdistrict voordoet, en daarvan mededeeling te doen aan den hoofdinspecteur, chef van den dienst, met vermelding van alle bijzonderheden betrekking hebbende op het verloop der ziekte.

Andere beplantingen vanwege het boschwezen. Met het aanplanten, ter bevordering van klimatologische en hydrologische belangen, van snelgroeiende andere houtsoorten dan djati (zoogenaamde wildhoutsoorten), waarbij ook weder gebruik werd gemaakt van tembesoe en mahonie, op kale bergterreinen, in het brongebied van rivieren en op plekken in djatiplantsoenen, welke door te groote drassigheid niet voor deze houtsoort geschikt waren, werd geregeld voortgegaan, terwijl aan reeds vroeger aangelegde plantsoenen, o. a. in het boschdistrict Cheribon-Tagal en in het Tengger-gebergte, het noodige onderhoud werd besteed. Deze wildhoutcultures strekten zich in 1896/97 uit over 1857 hectaren, terwijl de kosten f 38 647 bedroegen (verg. sub I van de hooger aangehaalde bijlage BBB). Met inbegrip van hetgeen werd uitgegeven voor het planten van schaduwboomen langs de in heerendienst te onderhouden wegen — hetgeen weder door de zorg van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur geschiedde — zoomede voor de verzorging van 4829 hectaren nog in onderhoud zijnde plantsoenen, werd gedurende het kalenderjaar 1897 in 't geheel uitgegeven f 97 756.

Daar de oostmoesson van 1897 niet zoo ongunstig was als die van het voorafgegane jaar, hadden ook geen belangrijke afstervingen in de jonge aanplantingen plaats. De in 1895/96 tot stand gebrachte bezaaiing van de afgebrande vlakte op de oosthellingen van den berg Soembing in Kadoe (verg. vorig verslag, blz. 215) bleek bij het invallen van de regens tegen het einde van 1897 voorloopig goed te zijn geslaagd. Er waren toen gemiddeld ongeveer 100 plantjes per bouw in het leven, hetgeen meer dan voldoende wordt geacht om binnen een niet al te verwijderd tijdstip een volkomen succes te mogen verwachten. De gunstige invloed van de reeds tot stand gebrachte herbewouding in de residentie Bagelen op den geregelden waterafvoer langs beken en rivieren deed zich in 1897 in nog sterkere mate gevoelen dan in het voorafgegane jaar.

Ten behoeve van de proefaanplantingen van caoutchouc en getahpertja produceerende boomsoorten te Tjipetir (Preanger Regentschappen) werd in 1897 uitgegeven f 3886 (begrepen in voormeld bedrag van f 97 756). De uitbreiding der tuinen bepaalde zich in hoofdzaak tot het planten langs steile ravijnwanden van ficus elastica, de eenige van de superieure getah leverende boomsoorten die tot dusver voldoende plantmateriaal had opgeleverd. Wel was ook van palaquium oblongifolium zaad in ruimen voorraad voorhanden, doch van deze betrekkelijk slecht groeiende soort is naar verhouding reeds te veel in de tuinen aanwezig. Het liet zich intusschen aanzien dat binnen niet al te langen tijd ook tot de uitbreiding der plantsoenen van de overige goede soorten, waaronder vooral de uit Brazilië afkomstige manihot glaziovii moet worden gerekend, zou kunnen worden overgegaan. Overigens bepaalde men zich tot het onderplanten en inboeten van de oude tuinen met palaquium gutta en payena Leerii, terwijl aan de kweekbedden alle mogelijke zorg werd besteed, en de wegen, paden en bruggen in de plantsoenen voor zóóveel noodig werden onderhouden.

Boschinrichting. Over hetgeen gedurende 1897 verricht werd in het belang der verbetering van den boschtoestand in algemeenen zin (de zoogenaamde „voorloopige inrichting"), daaronder begrepen de werkzaamheden tot voorbereiding van de uitgifte in exploitatie van nieuwe boschperceelen, zijn de met opzicht tot elk boschdistrict ontvangen berichten (zie sub IV van voormelde bijlage BBB) niet van genoegzaam belang om hier te worden overgenomen. Voor dit onderdeel van den dienst werd in 1897 uitgegeven f 94 937, tegen f 108 871 in 1896. Zoowel in Samarang als in de afdeeling Blora der residentie Rembang werden de uit te besteden boschperceelen door het personeel van de definitieve opneming gemeten en in kaart gebracht. In Blora werden o. a. opgenomen de boschperceelen Gianti en Mapring, ter gezamenlijke grootte van 2213 hectaren, welke werkzaamheden weder zoodanig werden verricht, dat daarvan later, zoodra met de definitieve opneming in deze streken wordt begonnen, kan worden gebruik gemaakt en zij dan niet behoeven te worden herhaald.

De aan de „definitieve inrichting" verbonden werkzaamheden, namelijk die, welke direct verband houden met het voornemen om van de bosschen, ten behoeve van welke zij plaats hebben, eene „houtvesterij" te vormen, vorderden in 1897 nog niet in die mate als wel wenschelijk ware geweest, en dit zoowel ten gevolge van omstandigheden in verband staande met de invoering van de nieuwe regeling van het boschwezen als van het feit dat gedurende een groot deel van het jaar met onvoltallig en nog niet voldoende geoefend personeel moest worden gewerkt.

Ten opzichte van ruim 7000 hectaren djatibosch in de districten Sedan en Pamottan der residentie Rembang kon machtiging tot „definitieve inrichting" worden verleend (gouvernementsbesluit dd. 29 September 1897 n°. 12), hetgeen, blijkens het vorig verslag (blz. 216), in het voorjaar van 1897 (gouvernementsbesluit dd. 22 April 1897 n°. 12) reeds was geschied ten opzichte van het complex Noordwest-Wirosari (5976 hectaren) in Samarang. (Over de in October 1897 aangevangen exploitatie op den nieuwen voet van het djatiboschcomplex Noord-Kradenan, mede in Samarang, waarvoor — bij gouvernementsbesluit dd. 7 Juni 1897 n°. 2 — reeds een definitief bedrijfsplan werd vastgesteld, wordt hierna gehandeld.)

Omtrent de werkzaamheden op het gebied der definitieve boschinrichting valt verder met betrekking tot de gewesten Samarang, Rembang, Tagal en Pekalongan het volgende te melden.

In de afdeeling Kendal der residentie Samarang kwam de grensregeling van ongeveer 12 000 hectaren, en in de afdeeling Brebes der residentie Tagal, zoomede in de districten Ngawen, Karangdjati, Soelang, Pamottan en Sedan der residentie Rembang de grensregeling van gezamenlijk ruim 30 000 hectaren djatibosch geheel gereed, terwijl de grensregeling van de volgens raming circa 3500 hectaren beslaande djatibosschen in de afdeeling Batang (Pekalongan) voor het grootste gedeelte voltooid werd. In Kendal en Batang, waar door de zeer verbrokkelde ligging der bosschen de lengte der grenzen in verhouding tot het ingesloten areaal zeer aanzienlijk is, moesten, ten gevolge van het bijna geheel ontbreken van natuurlijke grenzen, respectievelijk ruim 2500 en 1200 permanente grenspalen worden opgericht. Hoewel beschadiging van de palen nog zeer veel voorkwam, bleek dat, behoudens toezicht vanwege de boschpolitie, de grenzen voldoende verzekerd zijn wanneer de palen op een gemiddelden afstand van 90 M. worden geplaatst. De opneming van het djatiboschcomplex Singen-lor c. a. (gelegen tusschen de Toentang-rivier en den grooten weg Samarang—Vorstenlanden), zoomede die van de volgens voorloopige berekening 22 000 hectaren beslaande bosschen in het noordelijk gedeelte van de districten Ngawen en Karangdjati en van West-Soelang (Rembang) werd voltooid, terwijl de overzichtskaarten van genoemd complex, — welks uitgestrektheid 16 306 hectaren bleek te bedragen, alzoo aanmerkelijk meer dan tot dusver op grond van de be-

staande boschkaarten was aangenomen, — geheel, en die van de bedoelde bosschen in Rembang gedeeltelijk gereed kwamen. In Tagal werd met de definitieve opneming aangevangen. Daarbij kon voor een deel worden gebruik gemaakt van de in vorige jaren door den aldaar geplaatsten houtvester verrichte metingen. Voorloopig bepaalde men zich tot de opneming van het eene oppervlakte van ongeveer 5000 hectaren beslaande complex Margasari, gelegen in de districten Boemiaijoe en Balapoelang van de afdeeling Brebes.

Ten aanzien van de verdeeling der bosschen door sleuven in vakken en sub-vakken kan worden gemeld dat in 1897 in de bosschen, bekend onder den naam van Banjoepahit, gelegen in de districten Manggar en Singen-kidoel van de residentie Samarang, te zamen groot 3000 hectaren, het geheele sleuvennet werd ontworpen, terwijl in de ten oosten van Banjoepahit gelegen bosschen de hoofdsleuven werden geprojecteerd. De werkzaamheden konden, niettegenstaande het ongunstige terrein, in zes maanden door een adspirant-houtvester met behulp van de in 1896 voltooide kaarten en van de vele aanwezige grenspalen en verdere vaste punten worden verricht. Wanneer deze, het bosch in alle richtingen doorkruisende, sleuven zullen zijn aangelegd, zal het mogelijk zijn met meer succes dan tegenwoordig tegen de vele diefstallen te waken, waaraan deze voor het vervoer zoo gunstig gelegen bosschen tot dusver voortdurend blootstonden, en die, zoo daaraan niet paal en perk wordt gesteld, hunne geheele vernieling zouden kunnen ten gevolge hebben. Voorts werd in het district Sedan (Rembang) door een opnemer met goed gevolg aan de verdere indeeling van de aldaar gelegen bosschen gearbeid. Daarbij werd voor zooveel doenlijk partij getrokken van de reeds in vroegere jaren, deels vanwege den dienst van het boschwezen, deels vanwege den contractant voor de zuivering van het perceel Toedir, aangelegde sleuven en wegen. De tracé's der hoofdsleuven werden alle ontworpen, terwijl die der overige in ongeveer de helft van de gezamenlijke bosschen van het district — ruim 7000 hectaren — konden worden vastgesteld.

Zoowel uit het oogpunt van bespoediging als om het voor Bagelen en Kadoe beschikbare beheerspersoneel niet aan het beplantingswerk te onttrekken, werd de noodig geachte grensregeling, afbakening en in-kaart-brenging van de aldaar, in het belang der bevloeiing van de benedenlanden, voor herbewouding in aanmerking komende bergterreinen opgedragen aan het met de definitieve boschinrichting belaste personeel. Daar de opneming op eenvoudige wijze zou kunnen geschieden, liet het zich aanzien dat voorschreven werkzaamheden, zoo niet geheel dan toch voor het grootste deel, reeds in den loop van 1898 zouden kunnen worden beëindigd.

In een aantal der sedert 1895 zoo in aangelegde djatiplantsoenen als in natuurlijke verjongingen afgezonderde proefperken ter verzameling van gegevens omtrent den bijgroei en den invloed van het dunnen op de ontwikkeling der boomen (verg. vorig verslag, blz. 216), en wel in 104 sub-perken, verdeeld over 31 verschillende plaatsen, alle gekozen in plantsoenen of verjongingen, waarvan de leeftijd bekend was of met voldoende zekerheid kon worden bepaald, hadden in 1897 massa-bepalingen plaats. Hoewel nog niet met zekerheid kan worden bepaald welke wijze van dunning in de verschillende gevallen behoort te worden toegepast en hoever men in dit opzicht mag gaan, bleek echter reeds uit de resultaten der bedoelde opnemingen dat een eenigszins dichte stand bij djatiplantsoenen in de eerste jaren moet worden aanbevolen, doch dat betrekkelijk reeds spoedig, althans op vruchtbaren grond, aan de boomen meer ruimte moet worden verschaft. Onjuist bleek de meening, dat zelfs onder gunstige omstandigheden de djati alleen gedurende de eerste levensjaren vlug zou groeien. Immers ook in verjongingen van 60-jarigen leeftijd werd een zeer hoog gemiddeld bijgroei-cijfer, gepaard aan een bijzonder fraaien stamvorm, aangetroffen.

Hetgeen in 1897 in het belang der definitieve inrichting werd verricht, vorderde in totaal eene uitgaaf van f 58 249, waaronder f 38 250 wegens traktementen, toelagen en reiskosten van het personeel.

Exploitatie der djati- en wildhoutbosschen. a. In eigen beheer. De eigenlijke exploitatie in eigen beheer, namelijk die krachtens het bepaalde bij art. 14 van het nieuwe boschreglement, nam in het najaar van 1897 een aanvang ten opzichte van het eerste definitief ingerichte djatiboschcomplex, zijnde Noord-Kradenan c. a. (groot 4040 hectaren) in Samarang, dat, zooals reeds op blz. 157 hiervóór is gezegd, nog geen afzonderlijke houtvesterij uitmaakte, maar voorshands in beheer bleef bij den houtvester van het boschdistrict Grobogan, wien, in verband daarmede, een adjunct-houtvester der 2de klasse was toegevoegd. Het verdere ondergeschikte (vaste) personeel voor Noord-Kradenan bestond uit een Europeeschen opziener met 7 inlandsche beambten (2 mantri's-politie en 5 boschwachters). Voor het toezicht op de exploitatie werd naar gelang van behoefte tijdelijk personeel (inlandsche mandoors) aangesteld. Daar de exploitatie door verschillende omstandigheden eerst op 1 October 1897 een aanvang nam, kon niet alleen het voor 1897 vastgestelde cultuurplan niet volledig ten uitvoer worden gelegd, maar tevens slechts een gedeelte worden gekapt van den bij het bedrijfsplan voorgeschreven houtval. Er werd gekapt in de perceelen (blokken) Karangassem en Sarip Sintroe, waarvan de houtval, door leegkapping van ruim 45¹/₃ hectaren, voor het geheele jaar geraamd was op 1541 M³. timmerhout, terwijl de door opruiming van dood en omverliggend hout (zuivering) te verkrijgen houtmassa gesteld was op 50 M³. In de drie maanden, gedurende welke gewerkt werd, beliep de verkregen hoeveelheid (ongerekend 67 M³. bij het einde des jaars nog uit te sleepen hout) 281 M³., namelijk 240 M³. door gedeeltelijke leegkapping van ruim 12³/₅ hectaren, en 41 M³. door zuivering. Van deze in de bedrijfsrekening over 1897 nog enkel verantwoorde 281 M³. werd 44¹/₂ M³., ter waarde van f 890, in het complex zelf verbruikt voor den bouw van woningen en bruggen, 112¹/₂ M³., ter waarde van f 1365, voor den dienst van het boschwezen buiten het complex verstrekt, en 124 M³. in December te Wirosari op publieke veiling verkocht voor f 3612 (of gemiddeld f 29 per M³.). De inkomsten bedroegen derhalve f 5867, waartegenover aan uitgaven stond f 13 259, namelijk voor de eigenlijke exploitatie (kap-, sleep- en transportloonen, stapelplaatsen, toezicht, enz.) f 2316, voor het ringen van in de eerste twee jaren te vellen boomen f 227, voor uitvoering van het cultuurplan f 5184, voor kosten van den houtvester en het verdere vaste personeel (berekend over drie maanden) f 3579, en voor diversen f 1953 (o. a. voor wegen, bruggen en onderhoud van sleuven f 605, voor onderhoud van woningen f 428, en voor bouw van woningen voor het vaste inlandsch personeel f 859). Het nadeelig verschil beliep derhalve f 7392, doch is terug te brengen tot f 5717 wanneer in mindering wordt gebracht de op f 1675 te taxeeren waarde van het op ult. 1897 nog niet uit het bosch gesleepte hout (67 M³). Getracht zou worden om in 1898, behalve de voor dat jaar voorgeschreven werkzaamheden, ook den achterstand over 1897 bij te werken en zoo het nadeelig saldo over het eerste jaar der exploitatie in te halen. Volgens eene in de Javasche Courant van 8 Maart 1898 opgenomen bekendmaking rekende men dan ook in 1898, behalve brandhout, circa 3400 M³. timmerhout in Noord-Kradenan te exploiteeren, waarvan circa 2400 M³. in gekapten staat en ongeveer 1000 M³. op stam zouden verkocht worden, welke veilingen zouden plaats hebben te Poerwodadi of Wirosari.

Bij het vellen, uitsleepen en vervoeren van het hout werd eene voor de in de nabijheid werkende particuliere houtkapondernemingen schadelijke concurrentie zorgvuldig vermeden. De aankap geschiedde in taakwerk, tegen betaling: voor balken, naar gelang van lengte, van f 2 à f 3,50 per M³., en voor zwalpen, voor watons en voor dwarsliggers van respectievelijk f 4, f 2,50 à f 4 en f 0,25 per stuk. Het uitsleepen van het hout naar de verzamelplaats, gelegen aan den het geheele jaar door per as berijdbaren weg van Karangassem naar Wirosari over een afstand van 5 paal, evenals het kavelen van de houtwerken, was ondershands aan een Chineeschen aannemer uitbesteed tegen f 2,75 per M³. voor balkenhout en f 1,75 voor zoogenaamde kleine houtwerken.

Afgescheiden van het verkregene door exploitatie (op den nieuwen voet) van het complex Noord-Kradenan werd overigens in 1897 in eigen beheer nog gekapt: 1°. krachtens last, rechtstreeks ten behoeve van 's lands dienst (zie art. 11 van het boschreglement), 6780 M³. djati- en 732 M³. ander timmerhout, en 2°. door voortgezette eigen exploitatie krachtens Indisch Staatsblad 1895 n°. 167 van de daarbij bedoelde drie djatiboschperceelen in Samarang en Soerakarta, zoomede door aankap bij wijze van cultuurmaatregel in sommige gewesten (o. a. ook in Djokjokarta), 1937 M³. djati-timmerhout, 16 304 stuks djatidwarsliggers en 1742 M³. niet-djati-timmerhout, benevens aan

brandhout (djati- en ander) respectievelijk 1818 en 358 stapelmeter. De eigen exploitatie van de zooeven bedoelde (indertijd vruchteloos uitbestede) perceelen in Samarang en Soerakarta leverde, nadat bij deze exploitatie voor staatsrekening de hulp van een aannemer in Mei 1897 was komen te ontvallen (zie vorig verslag, blz. 218), geen noemenswaardige moeielijkheden meer op.

Uit den voorraad hout, afkomstig van de sub 2°. bedoelde aankappingen, werd in 1897 op publieke veiling ten voordeele van den lande verkocht eene houtmassa, bestaande uit 16 245 stuks dwarsliggers, 1585 M³. djati- en 901 M³. ander timmerhout, zoomede 453 stapelmeter djati- en 358 stapelmeter ander brandhout. Voorts werd uit dien voorraad eene hoeveelheid van 36 M³. djati- en 861 M³. ander timmerhout tegen regularisatie aan andere departementen afgestaan en 14 M³. djati-timmerhout aan den soesoehoenan van Soerakarta verstrekt.

b. Exploitatie door contractanten. Voor de in uitbesteding te brengen boschperceelen bleven ook in 1897 gevolgd, behoudens enkele aanvullingen [1]), de voorwaarden, nedergelegd in de model-contracten, in de jaren 1888 en 1889 vastgesteld (zie n°s. 4497 en 4498 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) respectievelijk voor het leegkappen van weder met djati te beplanten bosschen (leegkapperceelen) en voor het van dood en omverliggend hout zuiveren van bosschen (zuiveringsperceelen), zoomede het leegkappen van uit het boschareaal af te voeren bosschen (afbakeningsperceelen). De boschperceelen van eerstbedoelde categorie (leegkapperceelen) werden dus afgestaan (zie echter het hierna medegedeelde betreffende het perceel Pirang) tegen betaling door de ondernemers van eene bepaalde som voor de geheele houtmassa, te voldoen in zooveel termijnen als het aantal jaren bedraagt binnen welke de exploitatie moet zijn afgeloopen, terwijl voor de zuiverings- en afbakeningsperceelen per massa-eenheid moet worden betaald, d. i. dat voor het op de verzamelplaatsen aangebrachte hout, binnen drie maanden na opneming vanwege het boschtoezicht van de verkregen hoeveelheden, door den ondernemer moet worden voldaan zekere retributie per M³. vierkant beslagen timmerhout en per stapelmeter brandhout.

Laatstbedoeld stelsel, dat gezegd wordt meer in den smaak der ondernemers te vallen dan betaling voor de geheele houtmassa, en waaraan voor beide partijen minder risico verbonden is, zal ingevolge gouvernementsbesluit dd. 23 Juni 1898 n°. 5 (Javasche Courant dd. 5 Juli 1898, zoomede Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5301) voortaan ook voor leegkapperceelen regel zijn. Bij gemeld besluit is namelijk een op dien grondslag ingericht model-contract voor de aanbesteding van leegkapperceelen vastgesteld, dat nog in enkele andere opzichten van het tot dusver voorgeschreven model afwijkt.

In afwachting van deze beslissing bleef in 1897 en de eerste helft van 1898 het gelasten van nieuwe aanbestedingen van leegkapperceelen zoo goed als gestaakt. Die, welke in 1897 uitbesteed of herbesteed werden, waren bijna alle de zoodanige, tot welker uitgifte reeds in 't laatst van 1896 besloten was. Van de 12 in 1897 aangeboden leegkapperceelen, soms bij herbesteding (in een enkel geval zelfs bij tweede of derde herbesteding), konden er 5 worden toegewezen, en in 1 geval, betreffende het straks te vermelden perceel Pirang in Rembang, werd tot onderhandsche gunning overgegaan, nadat de eenige gegadigde bij de herbesteding, die voor f 23 000 had ingeschreven (f 6905 beneden den door den houtvester berekenden en nader gewijzigden minimumprijs van f 29 905) kort daarop verzocht het perceel te mogen aanvaarden tegen f 30 000. In 1897 werden dus 6 leegkapperceelen afgestaan, en wel tegen de in het volgende staatje vermelde sommen voor de geheele houtmassa. Uit dat staatje blijkt tevens dat bovendien toegewezen werden 1 afbakeningsperceel en 4 zuiveringsperceelen.

Gewesten.	Naam van het boschperceel.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in hectaren).	Duur van het contract.	Aan den lande verschuldigde		
				jaarlijksche pachtsom.	retributie per te verkrijgen	
					M³. timmerhout van 5 M. lengte en daarboven.	stapelmeter brandhout.
		LEEGKAPPERCEELEN.				
Rembang.	Pirang	92½	2 jaar	f 15 000,00	. . . .	f 0,25.
Id.	Sadang II	326	5 „	10 800,00	. . . .	. . .
Soerabaija.	Tempoeran.	308	5 „	6 000,00	. . . .	. . .
Madioen.	Padjaran	337¼	7 „	*a*) 5 163,00	. . . .	. . .
Id.	Gemarang	507½	10 „	24 444,20	. . . .	. . .
Id	Patalan	360	5	18 844,40	. . . .	. . .
		AFBAKENINGSPERCEEL.				
Preanger Regentsch.	Ngalindoeng	283	3 jaar	. . . .	f 14,30	f 0,05^{5}
		ZUIVERINGSPERCEELEN.				
Rembang.	Ngawen Ombo . .	1972	5 jaar	. . . .	f 16,80	f 0,02
Id	Nglobo Bloengoen	1600	5 „	. . . .	20,30	0,02
Id.	Nanss	2165½	7 „	. . . .	14,20	0,01
Soerabaija	Madjenan Graman.	964½	4 „	. . . .	21,00	0,02

a) f 5163 gedurende het eerste jaar en f 5158 's jaars gedurende de zes volgende jaren.

Het contract betreffende het ondershands gegunde perceel Pirang (in het district Ngoempak der afdeeling Bodjonegoro van de residentie Rembang) was van bijzonderen aard, in zoover daarbij bedongen was dat het uit de exploitatie te verkrijgen hout, tegen bepaalde bij de aanbestedingsvoorwaarden bekend gemaakte prijzen, ter beschikking moest worden gesteld van den dienst der werken in de Solo-vallei, terwijl het timmer- of het brandhout, dat voor die bestemming niet noodig mocht zijn of niet aangenomen mocht worden, ter vrije beschikking van den ondernemer zou blijven. In de leveringsprijzen zijn begrepen de kosten van vervoer naar- en die van opstapeling, enz. op de in het contract genoemde plaatsen van levering. Behalve betaling voor de geheele houtmassa tot zoodanig bedrag als geboden en door het Gouvernement aannemelijk geacht zou worden, was bovendien bij het aan de aanbestedingsvoorwaarden betreffende Pirang gehechte ontwerp-contract bedongen dat, bijaldien de ondernemer brandhout exploiteerde, hij voor elken op de verzamelplaatsen aangebrachten stapelmeter eene retributie zou moeten betalen van f 0,25. [2])

Traden dus in 1897 11 nieuwe boschcontracten in werking (waarvan er 3 gesloten werden met naamlooze vennootschappen, 1 met een Europeeschen ondernemer en 7 met Chineezen) [3]), daarentegen telden op ult. 1897 17 contracten (10 voor leegkapping en 7 voor zuivering) niet meer mede, hetzij omdat de werkzaamheden in het contractsgebied in 1897 beëindigd werden, hetzij omdat het contract tusschentijds ontbonden werd. Dit laatste gold het leegkapperceel Boengatan in Bezoeki, waarvoor de ondernemer in gebreke bleef den eersten jaartermijn (ad f 8250) te voldoen, en voor het overige de 10 boschperceelen (7 leegkap- en 3 zuiveringsperceelen), welke zich in handen bevonden van de in staat van faillissement geraakte „Houtaankap-maatschappij Wijsman." Het jaar 1897 eindigde derhalve (ongerekend de boschexploitatie op huurlanden in Soerakarta) met een totaal van 72 houtaankapondernemingen (6 minder dan op ult. 1896), van welke er 40 toebehoorden aan 4 naamlooze vennootschappen, terwijl de 32 andere in handen waren van 21 bijzondere personen (9 Europeanen en 12 Chineezen). Bedoelde 72 ondernemingen betroffen 50 gewone (weder met djati

[1]) Onder die aanvullingen behoorde o. a. de opneming (ingevolge gouvernementsbesluit dd. 30 September 1896 n°. 6) van een nieuw artikel, behelzende dat de ondernemer verplicht is op het hem ter exploitatie (of ter zuivering) afgestaan boschterrein mijnbouwkundige onderzoekingen en mijnontginningen met al de daartoe behoorende werken door het Gouvernement en krachtens door het Gouvernement verleende of goedgekeurde vergunningen en concessies toe te laten, tegen vergoeding door den onderzoeker of ontginner van de daardoor veroorzaakte schade, waarvan het bedrag, indien de belanghebbenden daaromtrent niet tot overeenstemming kunnen geraken, in het hoogste ressort zal worden bepaald door eene door het hoofd van gewestelijk bestuur te benoemen commissie van drie deskundigen.

[2]) In Januari 1898 is nog voor 3 leegkapperceelen, alle in het district Padangan der voormelde afdeeling Bodjonegoro, eene inschrijving gehouden, mede met beding dat het te verkrijgen hout tegen de contractueel vastgestelde prijzen ter beschikking is te stellen van den dienst der werken in de Solo-vallei. Elke dier exploitaties zal echter niet, zooals Pirang, 2 jaar, maar 5 jaar duren. Aannemer is geworden een Chinees, respectievelijk tegen f 33 820, f 13 800 en f 16 850 en bovendien tegen eene retributie van f 0,25 per te verkrijgen stapelmeter brandhout. De exploitatie van Pirang is in handen van een Europeeschen ondernemer.

[3]) Twee der inschrijvers van Chineeschen landaard kregen elk twee perceelen in handen, hetgeen ook het geval was met een der naamlooze vennootschappen.

te beplanten) leegkapperceelen, 4 afbakeningsperceelen (wel leeg te kappen maar niet weder met djati te beplanten) en 18 zuiveringsperceelen.

Behoudens voormelde gevallen waarin tot ontbinding van de overeenkomsten werd overgegaan, kwamen de door de houtcontractanten verschuldigde betalingen over het algemeen behoorlijk binnen. Tot verhaal op de borgen van den gewezen ondernemer van Boengatan (voor de verdere exploitatie van welk perceel in October 1898 eene aanbesteding zou worden gehouden) zijn de noodige maatregelen genomen.

Ten einde den lande, afgescheiden van verbeteringen welke met dat doel nog zouden zijn aan te brengen in de contractueele bepalingen betreffende de uitgifte van boschperceelen (waartoe, voor zooveel betreft de leegkapperceelen, zooals hiervóór blijkt, sedert is overgegaan), nog langs anderen weg zooveel doenlijk te vrijwaren tegen schade, ingeval de houtcontractanten in hunne verplichtingen tekort schieten, is bij ordonnantie dd. 7 Mei 1898 (Indisch Staatsblad n°. 163) eene algemeene voorziening getroffen, waarbij 's lands kas voorrang is toegekend ter zake van schuldvorderingen, voortspruitende uit met aannemers gesloten overeenkomsten betreffende de exploitatie, de zuivering, de uitdunning of de afbakening van 's lands bosschen.

Blijkens de uit de verschillende boschdistricten verkregen opgaven omtrent de door ondernemers in de gouvernementsresidentiën in 1897 gekapte hoeveelheden djatihout (voor elke onderneming gespecificeerd sub II van de meer aangehaalde bijlage BBB hierachter), was de totale productie van timmerhout nagenoeg geheel gelijk aan de in 1896 verkregene (124 695 tegen 124 690 M³.), terwijl die van brandhout belangrijk hooger was (327 932 tegen 279 722 stapelmeter). Van de bedoelde productie van 124 695 M³. timmerhout werd in de leegkapperceelen verkregen 73 113 M³., daaronder 3064 M³. in de afbakeningsperceelen, en in de zuiveringsperceelen 51 582 M³. De herkomst van de 327 932 stapelmeter brandhout was verdeeld als volgt: leegkapperceelen 281 612 (waaronder voor de afbakeningsperceelen 17 230) en zuiveringsperceelen 46 320 stapelmeter. De gedurende de laatste vijf jaren, voor zoover bekend, door houtkaponderenemers in de gouvernementsresidentiën en in Soerakarta gekapte hoeveelheden djatihout (alles ter vrije beschikking van de exploitanten, uitgenomen een deel der productie van één onderneming in 1893 en 1894 en van één onderneming in 1897) bedroegen als volgt:

	Djati-timmerhout (in M³).			Djati-brandhout (in stapelmeters).		
	Gouvernementslanden.	Soerakarta.	Te zamen.	Gouvernementslanden.	Soerakarta.	Te zamen.
1893	a) 116 520	4 638	121 158	306 766	36 305	343 071
1894	b) 127 070	9 932	137 002	263 463	48 968	312 431
1895	112 088	c)	c)	269 520	c)	c)
1896	124 690	7 494	132 184	279 722	32 032	311 754
1897	d) 124 695	2 210	126 905	d) 327 932	29 382	357 314

a) Hieronder voor het perceel Ngleboer (in Rembang), dat geëxploiteerd werd op den voet van levering aan den lande (en waarvoor het contract in Maart 1895 verstreek), 5176 M³., waarvan echter 4159 M³. aan den ondernemer verbleef.

b) Hieronder voor Ngleboer (zie de voorgaande noot) 5002 M³., waarvan aan den ondernemer verbleef 2275 M³.

c) Niet opgegeven.

d) Hieronder voor het in 1897 op den voet van levering aan den lande uitbesteed perceel Pirang (Rembang) 529 M³. timmerhout en 417 stapelmeter brandhout. Hoeveel daarvan ter vrije beschikking van den ondernemer verbleven was, blijkt voorshands niet.

Omtrent den afzet van djatihout op Java zijn slechts uit sommige gewesten opgaven ontvangen, die bijeengebracht zijn sub III van bijlage BBB. Nopens den afzet op publieke veiling zijn slechts uit zes gewesten cijfers verstrekt, volgens welke de daarbij behaalde prijzen gemiddeld zouden hebben bedragen voor timmerhout f 10,11 à f 32 per M³. en voor brandhout f 1,45 à f 2 per stapelmeter. De omtrent den onderhandschen afzet van hout ingekomen gegevens hebben betrekking tot 9 gewesten van Java, en wijzen op eene hoeveelheid van 34 378 M³. timmerhout en 64 133 stapelmeter brandhout, doch in vele gevallen is geen opbrengst vermeld. Voor zooveel èn hoeveelheid èn opbrengst bericht is, komt men voor timmerhout tot eene houtmassa van 14 705 M³. en voor brandhout tot 50 206 stapelmeter, een en ander verkocht tegen f 494 171 en f 96 738, of gemiddeld het timmerhout tegen f 33,60 per M³. en het brandhout tegen f 1,92 per stapelmeter. De gewestelijke gemiddelden liepen van f 24,80 tot f 39 en van f 0,94 tot f 2,70. Volgens opgaven van den directeur van financiën werd uit de verschillende havens van Java naar Nederland en den vreemde (voornamelijk Afrika) gedurende 1897 uitgevoerd 23 007 M³. djati-timmerhout, tegen 25 182 M³. in 1896.

Met betrekking tot de aanschaffing van djati-timmerhout door de departementen der burgerlijke openbare werken, van binnenlandsch bestuur en van oorlog zijn uit 14 gewesten van Java opgaven verstrekt. Deze inkoopen (alleen die in bedoelde gewestelijke opgaven vermeld) beliepen in totaal 6142 M³., doch het opgegeven besteed bedrag, ad f 250 758, heeft slechts betrekking tot 5496 M³., hetgeen neerkomt op een algemeenen middelprijs van f 45,60 per M³. Over 1896 wezen de opgaven uit 18 gewesten op den inkoop voor de behoefte van bedoelde departementen van 10 020 M³. en op een besteed bedrag (voor 9399 M³) van f 434 096 of gemiddeld van f 46,18 per M³.

De in 1897 door particulieren krachtens vergunning en door de inlandsche bevolking krachtens licentie gekapte hoeveelheden hout bedroegen, ongerekend 4860 stuks sadengpalmen, aan timmerhout 240 M³. djati- en 1191 M³. wildhout (tegen respectievelijk 403 en 1027 M³. in 1896), en aan brandhout respectievelijk 45 en 365 stapelmeter (tegen 67 en 234 in 1896).

Baten en lasten. Het omtrent de geldelijke uitkomsten van 's lands boschbeheer door den dienst van het boschwezen geleverd jaaroverzicht (waarin echter, wat de kosten van het personeel betreft, geen rekening is gehouden met pensioenen, verlofs- en nonactiviteitstraktementen, opleidings- en uitzendingskosten) wijst over 1897 een voordeelig verschil van de „baten" boven de „lasten" aan ten bedrage van f 1 039 160, tegen f 1 222 223 volgens de becijferingen over 1895 en f 1 006 123 volgens die over 1896. Dat het berekende voordeelig saldo ook nu, evenals in 1896, beneden dat van 1895 bleef, vindt voor een groot deel zijne verklaring, behalve in de matiging, welke, in afwachting van het tot stand komen van nieuwe aanbestedingsvoorwaarden voor leegkapperceelen (op den voet van betaling per massaeenheid), was betracht in het ter exploitatie aanbieden van dusdanige boschperceelen [1]), voornamelijk ook in de omstandigheid dat ter zake van een 10-tal in den loop van 1896 tijdelijk gestaakte exploitaties, welke zich in handen hadden bevonden van eene in staat van faillissement geraakte naamlooze vennootschap, en ter zake van welke in 1895 onder de baten begrepen was een bedrag van f 232 428 en in 1896 nog van f 45 225, over 1897 niets aan den lande werd opgebracht.

Eene specificatie der „baten" en „lasten" volgens de bovenbedoelde jaaroverzichten over 1895, 1896 en 1897 zal men aantreffen aan het slot van de meervermelde bijlage BBB.

C. Veeteelt.

Mededeelingen omtrent den gezondheidstoestand van het vee op Java en Madura gedurende 1897 en omtrent het veeartsenijkundig toezicht zijn opgenomen op blz. 74/76 hiervóór.

Wat betreft de werkzaamheden van de in 't laatst van 1896 benoemde commissie voor de nadere behandeling van het plan tot oprichting van eene halfwilde paardenstoeterij op een der eilanden in het zuidoosten van den Archipel (zie vorig verslag, blz. 218), kan worden medegedeeld dat zij haar rapport heeft ingediend en hare voorstellen, tijdens de afsluiting te Batavia van de bijdragen voor dit gedeelte van het verslag, bij het departement van binnenlandsch bestuur in behandeling waren.

Omtrent de in gang zijnde proeven tot verbetering van den inlandschen paardenstapel in de Preanger Regentschappen valt aan te teekenen, dat van het eerste 15-tal uit het in gemeld gewest (te Poerabaija) bestaande militaire remonte-depôt voor inlandsche paardenbezitters als fokdieren beschikbaar gestelde hengsten 2 ontvielen (één door sterfte en één door afkeuring), waarvoor 2 andere te Poerabaija gekozen werden. De maatregel had overigens, naar gemeld wordt, veel succes; de inlanders, aan wie de hengsten verkocht werden, onder voorwaarden welke het gebruik als dekhengst verzekeren, droegen er over het al-

[1]) Sedert in Juni 1898 de nieuwe voorwaarden zijn vastgesteld, zijn reeds uitbestedingen aangekondigd (te houden in de maanden December 1898 en Januari en Februari 1899) met betrekking tot 23 leegkapperceelen (6 in Samarang, 4 in Rembang, 1 in Samarang en Rembang, 3 in Madioen, 1 in Madioen en Rembang, 3 in Japara, 2 in Soerabaija, 1 in Pekalongan, 1 in Soerakarta en 1 in Kediri). Daaronder waren sommige, welker exploitatie door het hiervóór bedoelde faillissement in den loop van 1896 was gestaakt, terwijl onder de overige er ook waren, welke reeds in 1896 of 1897 vruchteloos eens of meermalen waren aangeboden.

gemeen goed zorg voor, stelden de beesten voor een matig dekgeld ter beschikking van de bevolking en kwamen hunne ter zake jegens het bestuur op zich genomen verplichtingen getrouw na. Volgens de gehouden aanteekeningen over de eerste 17 maanden dat de proef in werking was, dat is van aanvang December 1896 tot ult. April 1898, werden 1097 merries door deze hengsten bevrucht en waren 120 veulens aangegeven. Alleen over 1897 bedroegen deze cijfers respectievelijk 794 en 38.

Met betrekking tot de bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 87 getroffen maatregelen tegen het gebruik van te jonge paarden en van kreupele of gewonde dieren (zie vorig verslag, blz. 218-219) wordt in de gewestelijke verslagen vrij algemeen de verwachting uitgesproken dat de handhaving daarvan zal blijken van gunstigen invloed te zijn op het gehalte van den paarden- en veestapel. Hiertoe zal veel bijdragen de medewerking van het publiek, blijkende uit de oprichting — te Batavia en Makasser — van vereenigingen tot bescherming van dieren, waarvan de eerste op ult. 1897 307 leden telde, ongerekend eene afdeeling in de residentie Bezoeki met 70 leden. Sedert werden nog twee afdeelingen opgericht in Pasoeroean, namelijk te Malang met 50 en te Bangil met 30 leden. Uit een drietal gewesten zijn opgaven ontvangen van gedurende het verslagjaar wegens mishandeling van dieren gestrafte personen, namelijk uit Batavia, Rembang en Madioen, waar uit dien hoofde respectievelijk 499, 321 en 164 personen tot geldboete werden veroordeeld.

Op de prijsvraag voor eene in 't Nederlandsch geschreven beredeneerde populaire handleiding 1° voor inlandsche paardenfokkers en paardenbezitters, en 2° voor inlandsche veefokkers en veebezitters zijn verschillende antwoorden ingekomen, welke zich, volgens berichten van Juni 1898, nog in handen van de jury bevonden. Intusschen is machtiging verleend om het in 't vorig verslag bedoelde Javaansch handschrift over de verzorging, enz. van den buffel, tot een getal van 2500 exemplaren, van regeeringswege ter perse te doen leggen en zoo onder het bereik van de inlandsche bevolking te doen komen.

Gedurende 1897 werden wederom ten behoeve van vereenigingen, welke zich de verbetering van het paardenras ten doel stellen, subsidies uitgekeerd, ditmaal enkel aan de Buitenzorgsche en Preanger-wedloopsociëteiten en aan de vereeniging „het Sandelhout-stamboek", die dezelfde bedragen als in 1896 ontvingen, namelijk f 5000, f 2000 en f 3000. Omtrent de bemoeiingen van laatstgenoemde vereeniging zijn de volgende mededeelingen ontvangen. In het stamboek zijn 70 Sandelhoutpaarden (10 hengsten en 60 merries) ingeschreven en uit de ingeschreven merries werden in de vijf jaren 1893 t/m 1897 respectievelijk 5, 10, 20, 16 en 22 of in 't geheel 73 veulens geboren, waarvan er bij het einde van 1897 nog 67 in leven waren.

Voorts werd getracht in de Preanger Regentschappen onder de inlanders het houden van paardenmarkten te bevorderen en die markten tevens als tentoonstellingen van paarden te doen dienen, door van bestuurswege premiën uit te loven voor de beste en fraaiste aan inlanders toebehoorende exemplaren. Vermits een 7-tal afdeelingshoofdplaatsen of hoofdplaatsen van contrôle-afdeelingen daarvoor in aanmerking kwamen, en voor elke tentoonstelling op f 300 aan premiën werd gerekend, stond de Regeering voor dit doel f 2100 ter beschikking. Vóór ult. 1897 konden evenwel nog slechts twee tentoonstellingen plaats vinden, één ter afdeelingshoofdplaats Soemedang en één op de hoofdplaats der contrôle-afdeeling Trogong (afdeeling Tjitjalengka); de overige zouden in 1898 worden gehouden.

Voor het uitloven van prijzen bij de op Madura onder de bevolking in zwang zijnde stieren-wedrennen (kereppan) werd wederom f 1500 beschikbaar gesteld onder de in 't vorig verslag (blz. 219) vermelde voorwaarden.

Ten einde in de behoefte aan goede fokstieren op evengenoemd eiland te voorzien, werden in 1897, op aansporing van het bestuur, in eenige streken door de bevolking van dicht bij elkaar gelegen dessa's voor gezamenlijke rekening springstieren aangekocht. Evenzoo verleende in Kadoe het gewestelijk bestuur zijne tusschenkomst om voor de bevolking trekvee van Bangkallan (Madura), dat zou dienen ter verbetering van het ras, aan te koopen. Verschillende personen bleken van die gelegenheid, in 't geheel voor 67 beesten, te willen gebruik maken. Alvorens tot de bestelling daarvan over te gaan, werden nog inlichtingen gewacht van den assistent-resident van Bangkallan.

Betreffende het aantal in 1897 geslachte buffels, runderen, paarden, varkens, schapen en geiten werden slechts de volgende opgaven ontvangen:

	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Varkens.	Schapen en geiten.
Batavia (hoofdplaats)	1 692	7 812	-	21 013	7 557
Krawang (gewest)	2 093	149	57	„	„
Preanger Reg. („)	21 657	2 528	1 166	„	„
Bagelen („)	9 222	14 793	139	1 000	„
Madioen („)	12 103	8 565	145	„	„

Omtrent den omvang van den binnenlandschen handel in vee en paarden zijn de ingekomen opgaven te onvolledig om te worden medegedeeld. Op den belangrijken veepassar te Koedoes in Japara ging in 1897 minder om dan in de twee voorafgegane jaren. Terwijl namelijk in elk der jaren 1895 en 1896 op die veemarkt tusschen de 18 000 en 19 000 buffels koopers vonden, werden er in 1897 niet meer dan 12 897 verhandeld, welke gedeeltelijk naar Samarang werden uitgevoerd, gedeeltelijk binnen het gewest bleven.

Aangaande den invoer op Java en Madura van vee en paarden van plaatsen daarbuiten zijn over 1897 in de gewestelijke verslagen enkel met betrekking tot de hoofdplaats Batavia mededeelingen aangetroffen. Aldaar werden ingevoerd 1951 ossen en runderen, bijna alle van Bali (slechts 160 stuks werden verkregen van Waingapoe op Soemba) en 1004 paarden, waarvan 137 uit den vreemde (135 van Australië en 2 van Singapore) en de overige uit onze eigen bezittingen, namelijk van Waingapoe (Soemba) 339, van Soembawa 307, van Flores 121, van Savoe 97 en van de Molukken en Bali 3. Van de ingevoerde paarden werden er 841 op publieke vendutie verkocht. Volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië over 1897 werden in dat jaar op Java en Madura van buiten Nederlandsch-Indië ingevoerd 480 paarden (207 uit Nederland, 270 uit Australië en 3 uit Singapore).

§ 2. *Buitenbezittingen.*

A. Landbouw

1°. Inlandsche landbouw.

a. Eenjarige gewassen.

Rijst. Voornamelijk ten gevolge van ongunstige weersgesteldheid en hier en daar ook van de muizenplaag waren de uitkomsten van den rijstbouw gedurende 1897 in verreweg het grootste deel der buitenbezittingen over 't algemeen slechts matig (verg. ook hoofdstuk C hiervóór). In de afdeeling Iliran en Banjoeasin der residentie Palembang was het nadeel door veldmuizen aangericht in dier voege toegenomen dat de bevolking reeds in de laatste twee jaren van hare padi-velden zoogoed als niet had kunnen oogsten, eene omstandigheid waarin de directeur van 's lands plantentuin te Buitenzorg aanleiding heeft gevonden om de vraag in studie te nemen of de plaag wellicht met behulp van de onlangs ontdekte Loeffler'sche bacil met goed gevolg zou zijn te bestrijden. Waar zich hier en daar schaarschte aan rijst deed gevoelen, kon daarin gelukkig overal door aanvoer van elders worden voorzien. Buitengewoon overvloedige padi-oogsten worden gemeld uit enkele gedeelten van Sumatra, namelijk uit de afdeeling Ogan Ilir der residentie Palembang, de afdeeling Assahan der residentie Oostkust van Sumatra, zoomede uit Groot-Atjeh en vele streken der afdeeling Noord- en Oostkust van Atjeh, speciaal de Pedir-streek.

Productiecijfers zijn slechts geleverd ten aanzien van Banka, Billiton en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In de beide eerste gewesten zou, volgens de gewestelijke verslagen, in 1897 geoogst zijn respectievelijk 139 000 en 40 900 pikol rijst, tegen 159 700 en 44 600 pikol in 1896, en in het laatstgenoemde gewest p. m. 27 millioen gantangs, d. i. (de gantang stellende op $^1/_{10}$ pikol) 2 700 000 pikol, tegen ruim 22 millioen gantangs (2 200 000 pikol) in 1896.

Het verbouwen van rijst op sawahs wordt gezegd te zijn toegenomen in de afdeeling Kommering en Ogan Oeloe, Enim en de Ranau-districten (residentie Palembang), in de afdeeling Assahan (residentie Oostkust van Sumatra), in het gouvernement Atjeh, op Banka, in Menado en in de afdeelingen Timor en Soemba der residentie Timor en onderhoorigheden. In laatstbedoeld gewest ging de bevolking, op aandrang van het bestuur, over tot het uitzaaien van padi-bibiet op kweekbedden, terwijl van bestuurswege mede gezorgd werd voor den aankoop te Makasser van betere soorten zaadpadi.

In verband met de reeds opgedane ervaring dat de in 1895

plaats gehad hebbende zending van een tweetal districtshoofden uit de Minahassa naar Java ten einde zich met verschillende landbouwaangelegenheden beter vertrouwd te maken (verg. daaromtrent laatstelijk blz. 219 van het vorig verslag) niet zonder vrucht bleef, werd de resident van Menado bij gouvernementsbesluit van 1 December 1897 nº. 14 gemachtigd om voor hetzelfde doel voor den tijd van twee jaren naar Java te dirigeeren een zestal jongelieden, zonen van invloedrijke hoofden in gemeld gewest, die de hoofdenschool te Tondano hebben doorloopen. Tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag bevonden de bedoelde jongelieden zich in de Preanger Regentschappen, om zich later, overeenkomstig een door den hoofdinspecteur der cultures ontworpen reisplan, ook naar andere deelen van Java te begeven.

Omtrent den in- en uitvoer van rijst en padi kunnen ook thans weder geene betrouwbare opgaven worden verstrekt. De in de buitenbezittingen rechtstreeks uit den vreemde ingevoerde hoeveelheden beliepen, volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, over 1897 ruim $1\frac{1}{2}$ millioen pikol rijst (de hoeveelheden padi herleid tot die van gepeld product), waarvan in de gewesten Oostkust van Sumatra, Riouw en onderhoorigheden en Palembang alleen ruim 1 millioen, namelijk respectievelijk 685 000, 183 000 en 145 000 pikol. Ook in Atjeh en onderhoorigheden waren de rijstinvoeren belangrijk; op de plaatsen aldaar waar havenkantoren bestaan, werd van buiten Nederlandsch-Indië, uitsluitend uit Pinang en Singapore, ingevoerd 112 000 pikol van dat voedingsmiddel, terwijl in de overige gewesten, altijd volgens gemelde handelsstatistiek, de cijfers beliepen: Sumatra's Westkust 40 000, Banka en Billiton 33 000 en 51 000 pikol, Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 38 000 en 46 000 en oostelijk gedeelte van den Archipel 164 000 pikol.

Naar gelang van den tijd van het jaar en andere oorzaken liepen de marktprijzen van rijst en padi niet alleen in de verschillende gewesten, maar ook in de verschillende streken van eenzelfde gewest, zeer uiteen. Eene aan maandelijksche gemiddelden per gewest ontleende opgaaf wijst als uiterste grenzen, waartusschen zich die gemiddelden bewogen, over 1897 de volgende bedragen aan:

	Marktprijzen per pikol rijst.		Marktprijzen per pikol padi.	
	Hoogste.	Laagste.	Hoogste.	Laagste.
Sumatra's Westkust: Pad. Benedenlanden	f 8,00	f 4,00	f 4,00	f 1,50
Sumatra's Westkust: Pad. Bovenlanden	10,00	2,00	7,50	0,60
Sumatra's Westkust: Tapanoli	10,00	1,90	6,50	1,00
Benkoelen	12,00	4,00	5,50	1,00
Lampongsche Districten	8,50	4,00	a) †	†
Riouw en onderhoorigheden	b) 6,00	b) 3,50	†	†
Banka	10,00	4,50	†	†
Billiton	7,50	5,00	†	†
Westerafdeeling van Borneo	7,50	3,00	3,25	1,30
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	8,60	2,62^{5}	†	†
Celebes en onderhoorigheden	9,00	3,00	†	†
Amboina	8,00	6,00	†	†
Timor en onderhoorigheden	10,00	5,50	5,50	3,50
Bali en Lombok	9,00	5,00	†	†

a) Waar opgaven ontbreken, is een † ingevuld.
b) Deze opgaaf loopt slechts over een gedeelte van het jaar.

Overige eenjarige gewassen (*andere dan rijst*). De oogst van d j a g o n g in het oostelijk deel van den Archipel, waar dit gewas als hoofdvoedsel wordt gebruikt, viel in 1897 over het algemeen gunstig uit.

De uitvoer van c a s s a v e-meel (tapioca) uit Billiton, waar de cassave als tweede gewas veel wordt verbouwd, bedroeg in 1897 slechts 70 pikol, tegen respectievelijk 423, 400 en 600 pikol in 1894, 1895 en 1896.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zouden proeven worden genomen met het verbouwen van witte en bruine b o o n e n.

Ten aanzien van de door de bevolking voor eigen rekening gedreven teelt van t a b a k zijn uit sommige gewesten der buitenbezittingen over 1897 de navolgende berichten ontvangen.

Uit Sumatra's Westkust werden naar Pinang 377 306 en naar Singapore 247 578 K.G. tabak uitgevoerd. Aan hetgeen in vorige verslagen reeds werd medegedeeld aangaande de tabakscultuur in Benkoelen, de Lampongsche Districten en Atjeh en onderhoorigheden is niets toe te voegen. Ditzelfde geldt ook voor Celebes, Amboina, Ternate en Noord-Flores (residentie Timor). In de Ranau-districten van de residentie Palembang werd, hoewel de koffiecultuur de teelt van tabak steeds meer en meer verdringt, toch nog p. m. 260 pikol van deze zeer gezochte tabak geoogst, waarvan het grootste gedeelte voor uitvoer bestemd was. Voor uitstekende partijen kon tot f 300 per pikol worden bedongen. In de onderafdeeling Redjang en Lebong van gemeld gewest was de oogst bevredigend; het product was voor de inlandsche markt van goede qualiteit en werd met f 30 à f 50 per pikol betaald. Ter Oostkust van Sumatra nam de eigen tabakscultuur der bevolking toe, ten gevolge van betere prijzen. Zoo was in Assahan de productie in 1897 veel grooter dan in vorige jaren en de soort zeer gewild. De grootste consumenten waren de Battaks in de bovenlanden van gemeld landschap. In de residentie Riouw leverde de tabaksoogst niet genoeg op voor eigen gebruik, zoodat uit Singapore p. m. 158 pikol Java-tabak ingevoerd moest worden. Alleen uit de Kwantan-districten werd eene geringe hoeveelheid tabak naar Indragiri uitgevoerd, waarvoor $ 0,30 à $ 0,35 per katti werd betaald. In de Westerafdeeling van Borneo werd ook in 1897 door invoer van Singapore en Java in de behoefte aan tabak voorzien. Aangezien echter het ingevoerde 550 pikol minder bedroeg dan in 1896 (750 tegen 1300 pikol), schijnt de tot dusver onbeduidende cultuur zich eenigszins uit te breiden. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleef het verbouwen van tabak voor de inlandsche markt steeds afnemen. In de streken van gemeld gewest, waar men zich op het planten van tabak (uit Deli- en Java-zaad) voor de Europeesche markt toelegt, namelijk in de afdeelingen Amoenthai en Doesoenlanden, zoomede in het district Benoea Ampat der afdeeling Martapoera, was de oogst over het algemeen zeer bevredigend; aan de cultuur wordt echter weinig zorg besteed. Uit de gouvernementslandschappen Boeleleng en Djembrana op Bali werd in 1897 respectievelijk slechts voor eene waarde van f 28 451 en f 6381 aan tabak uitgevoerd (in 1896 besomden die uitvoeren f 48 830 en f 6175).

De cultuur van k a p a s (katoen), welke slechts in enkele streken van de gewesten Palembang, Lampongsche Districten, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden nog van eenig belang is, blijft langzamerhand achteruitgaan, aangezien de inlandsche bevolking meer en meer gebruik maakt van ingevoerde garens om er hare lijnwaden van te weven.

Omtrent de overige in de buitenbezittingen geteeld wordende eenjarige gewassen valt niets bijzonders mede te deelen.

b. O v e r j a r i g e g e w a s s e n.

Koffie. Uitbreiding van de koffieteelt als vrije cultuur (over de aan de verplichte levering onderworpen cultuur ter Sumatra's Westkust en — in 1897 (en 1898) nog — ook in de Minahassa wordt lager gehandeld) bleef bij voortduring op te merken, vooral in Benkoelen, de Lampongsche Districten en Palembang, zoomede in een gedeelte van de residentie Oostkust van Sumatra en van het op Sumatra gelegen deel van het gewest Riouw en onderhoorigheden.

Volgens het gewestelijk verslag van Benkoelen werd in 1897 van daar aan gewone en Liberia-koffie uitgevoerd 15 984 pikol (voor de grootste helft in de hoornschil). Deze hoeveelheid, waaronder intusschen ook begrepen was product uit de onderafdeeling Redjang en Lebong der residentie Palembang, was grootendeels bestemd voor Batavia en Padang, terwijl een klein gedeelte werd vervoerd naar plaatsen in Palembang. Naar gelang van tijd en plaats van opkoop werd in Benkoelen bedongen f 25 à f 50 per pikol (voor Liberia-koffie f 14 à f 20), alles voor bereid product.

In de Lampongsche Districten werd de oogst, naar schatting p. m. 400 pikol, tegen f 30 à f 40 per pikol van de hand gezet.

In Palembang breidde zich de vrije koffiecultuur het meest uit in de afdeeling Tebing Tinggi, vooral in de onderafdeelingen Ampat Lawang en Sindang-streken. Aldaar werd de oogst getaxeerd op 4000 en op 4200 pikol, waarvan de verkoopprijzen zich bewogen tusschen f 37 en f 42 per pikol. Hoewel de aanplant van Liberia-koffie nog geen bijzonder grooten omvang heeft gekregen, telde men in de onderafdeeling Rawas van dezelfde afdeeling Tebing Tinggi toch ongeveer 750 000 boomen van die soort, waaronder 500 000 vruchtdragende. Te betreuren was het dat de prijs dezer koffie in de laatste maanden van 1897 belangrijk daalde; men bood toen niet meer dan f 15 à f 20 per pikol, tegen welken prijs velen weigerden te verkoopen. Van Moeara Doea (hoofdplaats der afdeeling Kommering en Ogan Oeloe, enz.) werd afgevoerd 7408 pikol (waaronder echter ook koffie van Benkoelen en van Menggala in de Lampongsche Districten). In den regel werd de koffie te Moeara Doea opgekocht door Chineesche en Palembangsche handelaren, tegen f 28 à f 45 voor de gewone en f 18 à f 25 voor de Liberia-soort. Van de hoofd-

plaats Palembang werd uitgevoerd 38 159 pikol (daaronder 1645 pikol in de hoornschil), tegen 40 193 pikol in 1896 en 20 196 pikol in 1895.

In Atjeh en onderhoorigheden bleef de koffiecultuur, hoewel zij zich eenigszins uitbreidde, nog steeds van weinig beteekenis. De uitvoer van Edi bedroeg 16 pikol, tegen 9 pikol in 1896, terwijl ook van Tripah ter Westkust eene kleine hoeveelheid werd uitgevoerd.

Ter Oostkust van Sumatra legde men zich vooral in Assahan en Batoe Bara op de bedoelde cultuur toe, terwijl in de afdeelingen Boven- en Beneden-Langkat veel koffie werd geplant op vroegere tabaksgronden.

In Indragiri, zoomede in Kwantan (van waar in 1897 45 pikol koffie werd uitgevoerd, tegen 30 in 1896), vermeerderde het aantal koffieboomen in belangrijke mate; in 1897 werden te Kotta Baroe 100 000, te Batoe Idjal 50 000, te Pranap 3000 en te Klajan 10 000 vruchtdragende boomen aangetroffen. In het overig deel van Sumatra is de koffiecultuur alleen in de hooggelegen streken van Djambi en in het landschap Korintji van eenige beteekenis. De Korintji-koffie is van goede qualiteit en bracht in 1897 te Mokko Mokko in Benkoelen, waar 412 pikol werd aangebracht, f 44 à f 46 en te Padang f 52 à f 55 per pikol op. De uitvoer heeft echter grootendeels naar Indrapoera (Padangsche Benedenlanden) plaats.

De tot dusver op de eilanden van den Riouw-Lingga-archipel verkregen resultaten wettigen het vermoeden dat de grond aldaar voor de koffiecultuur weinig geschikt is.

Op Billiton werden in 1897 69 400 Liberia-boomen bijgeplant, terwijl vanwege de Billiton-maatschappij aan de bevolking een pulper werd verstrekt, die te Dendang opgesteld is.

In Zuid-Celebes viel de koffieoogst in 1897 ruimer uit dan in 1896. Het gewestelijk verslag, dat in 1896 de koffieuitvoer te Makasser opgaf als te hebben bedragen 26 026 pikol, bevat over 1897 dienaangaande geen gegevens. Volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië zou van Makasser rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië, hoofdzakelijk naar Nederland en naar Singapore, zijn uitgevoerd, in 1896 20 680 en in 1897 42 570 pikol.

De koffie-uitvoeren van Boeleleng (Bali), waar ook vrij uitgestrekte koffie-aanplantingen in handen zijn van Chineezen, besomden, volgens het gewestelijk verslag, in 1897 eene waarde van f 2 010 431, tegen f 1 814 725 in 1896 en f 1 495 340 in 1895. De koffie-oogst op Bali was in 1897 zeer ruim, doch er werd nog al wat product aangehouden, eensdeels in afwachting van betere prijzen, anderdeels uit gebrek aan vervoermiddelen, ten gevolge van de cholera, die de meeste landschappen teisterde.

Klappernoten. De teelt van klapperboomen breidt zich in een groot deel der buitenbezittingen meer en meer uit, minder voor de bereiding van klapperolie dan wel voor die van copra. De uitvoer van laatstbedoeld product was, volgens de gewestelijke verslagen, in 1897 weder het belangrijkst uit de volgende streken: ter Sumatra's Westkust, van waar 30 500 pikol copra werd uitgevoerd, — in de afdeeling Poeloe Toedjoe der residentie Riouw en onderhoorigheden, van waar werd verscheept naar Singapore 93 000 pikol ter waarde van $ 553 500, tegen 88 800 pikol, opbrengende $ 486 600 (verbeterd cijfer) in 1896, — in de Westerafdeeling van Borneo, van waar werd uitgevoerd 60 000 pikol, tegen 85 300 pikol in het voorafgegane jaar, — op Bali, van waar voor eene waarde van f 366 000 en op Lombok, van waar 34 900 pikol copra werd uitgevoerd, terwijl de waarde der in 1896 van Bali verscheepte copra f 400 000 bedroeg. Omtrent de overige gewesten die belangrijke hoeveelheden copra uitvoeren, werden geen gegevens verstrekt. De handel in klapperolie bloeit voornamelijk ter Westerafdeeling van Borneo, uit welk gewest in 1897 werd uitgevoerd 1 556 000 liter, tegen 1 314 000 liter in 1896. Overigens werd weder in vele streken een niet onbeduidende handel gedreven in versche klappernoten.

Sago. In de afdeelingen Lingga en Battam van de residentie Riouw en onderhoorigheden, waar op uitgebreide schaal van de sagocultuur wordt werk gemaakt, werd in 1897 respectievelijk 4800 en 160 kojang sago geproduceerd, tegen 3600 en 130 kojang in 1896. Wat het op Sumatra gelegen gedeelte der gemelde residentie betreft, werd van Indragiri 450 en uit de overige landschappen p. m. 2400 kojang uitgevoerd. De mindere uitvoer uit Indragiri, van waar in 1896 550 kojang werd verscheept, moet worden toegeschreven aan het heerschen van de pokziekte in dat landschap, ten gevolge waarvan de bevolking tijdelijk hare gewone bezigheden moest staken. De prijs van ruwe sago bedroeg te Singapore gemiddeld $ 1.20, de gezuiverde behaalde $ 2.70 per pikol. De atap van sagopalmbladeren bracht $ 1 de 100 stuks op.

Peper. Hoewel de stijgende prijzen aanleiding waren dat ook in andere deelen der buitenbezittingen wat meer aandacht aan de pepercultuur werd gewijd, bleven in dit opzicht de gewesten Atjeh en onderhoorigheden, Riouw en onderhoorigheden en Lampongsche Districten de voornaamste plaats innemen.

In eerstgenoemd gewest konden, ten gevolge van de politieke omstandigheden, in 1897 niet zulke groote hoeveelheden worden uitgevoerd als anders wel het geval zou geweest zijn. Te Segli bedroeg die uitvoer 559, te Telok Semawe 335 en te Edi 2111 kojang, tegen respectievelijk 817, 358 en 3644 in 1896. De kojang op een gemiddeld gewicht stellende van $21^1/_2$ pikol, beliep dus de totale uitvoer voor genoemde plaatsen ter noord- en oostkust 64 600 pikol, tegen 103 600 pikol in 1896. De peperteelt ter Atjeh's Westkust, waaromtrent geene cijferopgaven bekend zijn, schijnt in 1897 weer aanzienlijk te zijn afgenomen. Van Poeloe Weh bedroeg de uitvoer 1290 pikol, tegen 632 pikol in 1896. De prijs, welke in den aanvang van het jaar $ 7,50 per pikol bedroeg, steeg later tot $ 15 per pikol; in 1896 bewogen de prijzen zich tusschen $ 8 en $ 10,50.

Uit Riouw wordt gemeld dat de vraag naar zwarte peper steeds blijft verminderen, waarom men zich in hoofdzaak op de bereiding van witte peper blijft toeleggen. Met betrekking tot den uitvoer werden in het gewestelijk verslag geene gegevens verstrekt. Luidens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië zou de uitvoer (naar Singapore) hebben bedragen in 1897 13 997 pikol witte en 6103 pikol zwarte peper, terwijl over 1896 diezelfde statistiek aanwees respectievelijk 22 196 en 8140 pikol. De prijzen liepen uiteen tusschen $ 16 en $ 33,50 voor de witte en van $ 10 tot $ 20 voor de zwarte soort, tegen respectievelijk $ 15 à $ 19 en $ 9 à $ 16 in 1896, alles per pikol.

In de Lampongsche Districten was de peperoogst weder zeer ruim: de uitvoer bedroeg dan ook p. m. 80 000 pikol, tegen ruim 65 000 pikol in 1896, terwijl de prijzen wisselden tusschen f 8 en f 17,50 per pikol.

Op Banka steeg de uitvoer van 1785 pikol in 1896 tot 1901 pikol in 1897.

Uit Benkoelen werd in 1897 1079 en uit de Westerafdeeling van Borneo 570 pikol peper uitgevoerd. Over 1896 bedroegen deze cijfers respectievelijk 566 en 812 pikol.

Muskaatnoten en *kruidnagelen.* Het in de gewestelijke verslagen medegedeelde omtrent het aankweeken door de bevolking van deze gewassen, welker teelt slechts in enkele gewesten en nergens op groote schaal voorkomt, bepaalt zich ook ditmaal weder hoofdzakelijk tot eenige cijfers van uitvoer. Voor Sumatra's Westkust bedroeg de uitvoer in 1897 2429 pikol noten (uit den dop) en 940 pikol foelie, voor Benkoelen respectievelijk $84^1/_2$ en $5^1/_2$, voor Atjeh's Oostkust 121 en 19, voor de Oostkust van Sumatra 648 en 74 en voor Amboina 2315 en 216 pikol. De uitvoer van wilde noten ter Zuidwestkust van Nieuw-Guinea (verg. vorig verslag, blz. 221), waarnaar in 1897, ten gevolge van de dalende prijzen, weinig vraag was, zou 1126 pikol hebben bedragen, tegen ruim 3000 in 1896.

Door den chef der IIde afdeeling van 's lands plantentuin dr. J. M. Janse werd een voorloopig rapport uitgebracht omtrent zijne in 1897 ondernomen reis naar de residentiën Menado en Amboina ter bestudeering van de zich aldaar in de notemuskaataanplantingen vertoonende ziekten (verg. blz. 221 van het vorig verslag, en blz. 84 van het verslag hiervóór). Het rapport was bestemd om in uittreksel te worden gepubliceerd bij het jaarverslag over 1897 van 's lands plantentuin, dat, tijdens de afsluiting te Batavia van de bijdragen voor dit hoofdstuk, in bewerking was.

De kruidnagelteelt bleef in de beide gewesten — Benkoelen en Amboina — waartoe zich ook thans weder de ontvangen mededeelingen bepalen, om de reeds in het vorig verslag (blz. 221) vermelde redenen, over het algemeen steeds achteruitgaan (alleen uit de afdeeling Saparoea van laatstgenoemd gewest wordt van eenige bijplanting gewag gemaakt). Intusschen leverden de nog bestaande aanplantingen in 1897 zulk een overvloedigen oogst, dat de uitvoer van kruidnagelen in dat jaar dien van 1896 belangrijk overtrof. Uit Benkoelen en Bintoehan toch werd 486 pikol en uit Amboina 2500 pikol verscheept, tegen respectievelijk 43 en 355 pikol in 1896. Het product uit

eerstgenoemd gewest werd verhandeld tegen f 16, dat uit het andere tegen f 20 per pikol.

Gambier. In de residentie Riouw en onderhoorigheden, de afdeeling Indragiri uitgezonderd, bleef de cultuur van gambier gaandeweg achteruitgaan, zoowel door het uitgeput raken van de oude tuinen en het gebrek aan den benoodigden boschgrond voor het aanleggen van nieuwe, als ten gevolge van de bij de planters — uitsluitend Chineezen — bestaande gewoonte om, buiten hunne geldschieters om, hun product elders, en wel hoofdzakelijk te Singapore, van de hand te zetten, waardoor deze laatsten genoopt worden om zich in de uitgaven ten behoeve van de ondernemingen zooveel mogelijk te beperken (verg. daaromtrent het verslag van 1894, blz. 237). Overigens werkten ook de lage marktprijzen ($ 5 à $ 13,50 per pikol) den lust tot planten niet in de hand, terwijl de geldschieters er niet gemakkelijk toe overgingen om de door de over 't algemeen hooge rijstprijzen gevorderde belangrijke voorschotten te verleenen, waardoor verscheidene weinig produceerende gambiertuinen moesten worden verlaten. Intusschen ging men er in de afdeeling Tandjong Pinang toe over om, instede van op voormalige boschgronden, gambiertuinen aan te leggen in valleien en op lage, somtijds drassige terreinen. Betrouwbare opgaven ten aanzien van de grootte der productie en van den uitvoer kunnen niet worden verstrekt. In de afdeeling Indragiri breidde de bevolking de teelt van gambier belangrijk uit. Aangezien echter de tuinen aldaar nog te jong zijn, had het verkregen product, waarvan 106 pikol kon worden uitgevoerd, nog niet de vereischte qualiteit. Voor Indragiri-gambier kon dan ook gemiddeld niet meer dan $ 6 per pikol worden bedongen.

De uitvoer van gambier uit Padang, welk product hoofdzakelijk afkomstig is uit de L Kotta (Padangsche Bovenlanden), bedroeg, volgens handelsopgaven, 7881 pikol, tegen 6172 pikol in 1896.

Op Banka werden de aanplantingen ook in 1897 niet onbelangrijk uitgebreid; volgens het gewestelijk verslag steeg het aantal heesters van 19 484 900 tot 21 260 500 en de productie van 11 421 tot 13 459 pikol, terwijl het aantal kokerijen 60 bleef bedragen. De uitvoer had voornamelijk plaats naar gewesten op Java's noordkust, en voor een klein gedeelte naar Palembang en Singapore. Per pikol werd f 20 bedongen.

In de assistent-residentie Billiton en in de afdeeling Sambas der Westerafdeeling van Borneo bleef de bevolking zich met ijver op de gambiercultuur toeleggen. In eerstgenoemd gewest, alwaar de teelt eerst in de laatste jaren is ter hand genomen, werden in 1897 p. m. 290 000 heesters in den grond gebracht, waardoor het aantal tot omstreeks 500 000 klom. Nopens de plantsoenen in Sambas zijn geen opgaven bekend; alleen is gemeld dat van daar in genoemd jaar uitgevoerd werd 2320 pikol gambier, tegen 1800 pikol in 1896.

Kapok, koffo en *rameh.* Wat deze cultures betreft, valt aan hetgeen daaromtrent reeds in vorige verslagen is gezegd, ditmaal niets toe te voegen.

Pinangnoten. Ten aanzien van deze cultuur zijn alleen berichten ontvangen uit Atjeh en onderhoorigheden, Billiton en de Westerafdeeling van Borneo. Wat eerstgenoemd gewest betreft, werden in 1897 van Segli, Telok Semawé en Edi uitgevoerd 118 240 pikol pinangnoten (11 870 pikol pinang tjang en 106 370 pikol pinang boelat), tegen 69 250 pikol in 1896. De prijzen bedroegen per bara van 3 pikol $ 18 à $ 37,50 voor pinang tjang en $ 11,50 à $ 18,50 voor pinang boelat, tegen respectievelijk $ 14 à $ 20 en $ 9 à $ 12 in het voorafgegane jaar. Uit Billiton, hoewel aldaar een groot aantal boomen werden bijgeplant, vond geen uitvoer plaats, als niet loonend ten gevolge van de lage prijzen, terwijl uit de Westerafdeeling van Borneo, eveneens ten gevolge van de gedrukte markt, slechts 4300 pikol pinangnoten werd verscheept, tegen 7590 in 1896.

2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen.

Sumatra's Westkust. Van het denkbeeld om in sommige gedeelten van dit gewest eene geldelijke directe belasting in te voeren, tegen intrekking in diezelfde streken van de gouvernementskoffiecultuur (verg. vorig verslag, blz. 222) is, zooals reeds op blz. 12 hiervóór nader is uiteengezet, voorshands afgezien.

De ten aanzien van de cultuur bijeengebrachte statistische opgaven zijn voor elke der drie hoofdafdeelingen van het gewest opgenomen in bijlage CCC hierachter. Ten aanzien van den omvang der plantsoenen moet men zich geheel verlaten op de moeielijk te controleeren opgaven der inlandsche hoofden. Volgens die weinig vertrouwbare gegevens zouden de plantsoenen bij den aanvang van 1897 (opgaven van jongeren datum waren nog niet ontvangen) bestaan hebben uit ruim 108 millioen boomen, waarvan in de Padangsche Benedenlanden omstreeks $1^1/_2$ millioen, alle vruchtdragende (aldaar toch werd 't laatst in den westmoesson van 1894/95 bijgeplant), in de Padangsche Bovenlanden ruim 99 millioen (waaronder ongeveer $68^1/_2$ millioen vruchtdragende) en in de residentie Tapanoli circa $7^1/_2$ millioen (waaronder circa 4 millioen vruchtdragende). Tegenover de verleden jaar ontvangen opgaven, toen geen schattingen waren ingekomen nopens de jonge plantsoenen, is slechts eene vergelijking te maken wat betreft het cijfer der vruchtdragende boomen, dat toen in totaal werd opgegeven als ruim 78 millioen te hebben bedragen, derhalve thans circa 4 millioen minder. Terwijl in de Padangsche Benedenlanden het cijfer vrijwel onveranderd bleef, nam het in Tapanoli met circa 1 millioen toe, doch wordt daarentegen voor de Padangsche Bovenlanden een teruggang van p. m. 5 millioen vruchtdragende boomen gemeld.

Bijplantingen hadden gedurende den westmoesson 1896/97 plaats in de Padangsche Bovenlanden tot een totaal van 4 650 300 boomen en in Tapanoli tot een totaal van 1 250 300 boomen. Waar de gronden voor gewone koffie minder geschikt werden geacht, werd tot de teelt van Liberia-koffie overgegaan. Voor de bijplantingen van gewone koffie werd voornamelijk van opslag uit de bestaande tuinen gebruik gemaakt, terwijl de bibiet voor Liberia-koffie nagenoeg uitsluitend op kweekbedden werd gewonnen.

Het onderhoud der tuinen had over het algemeen naar behooren plaats. Enkele inlandsche hoofden, die in het toezicht daarop tekortschoten, werden administratief gestraft.

In verband met de weersgesteldheid gedurende 1897 — in sommige streken heerschte te veel droogte gepaard aan hevige winden, terwijl elders veel bloesem en jonge vrucht verloren gingen door aanhoudende regens — viel de oogst vrij ongunstig uit en bleef de ingeleverde hoeveelheid nog ongeveer 4000 pikol beneden de in 't vorig verslag vermelde raming van Augustus 1897, ad ruim 37 000 pikol, welke reeds 10 000 pikol lager was dan de inlevering van 1896. Uit het volgende overzicht blijkt de levering gedurende de jaren 1893 t/m 1897 voor elk der drie onderdeelen van het gewest.

Onderdeelen van het gouvernement Sumatra's Westkust.	Ingeleverde hoeveelheden koffie (in pikols).				
	1893.	1894	1895.	1896.	1897.
Padangsche Benedenlanden . . .	3 562	912	2 016	1 630	1 726
Padangsche Bovenlanden	45 088	19 934	30 980	39 900	26 352
Tapanoli	8 074	5 192	7 899	5 515	5 309
Totalen . .	56 724	26 038	40 895	47 045	33 387
Onder deze totalen was begrepen aan Liberia-koffie .	$5^1/_2$	$17^1/_2$	22	$71^1/_2$	143
Onder deze totalen was begrepen aan koffie 2de soort	1 250	459	648	1 274	732

Uit den oogst van 1898 was tot ult. Juli van dat jaar reeds ingeleverd 22 396 pikol, waaronder 313 pikol Liberia-koffie, terwijl toen de geheele oogst geraamd werd op 24 800 pikol, waaronder 430 pikol Liberia-soort.

De ter Sumatra's Westkust op de gouvernementskoffie gevallen kosten wegens inkoop als anderszins, gerekend tot waar het product op den spoorweg komt voor den afvoer naar Padang, bedroegen (zie de reeds vermelde bijlage CCC) f 656 994, zoodat, zonder rekening te houden met overwichten en minderbevindingen, noch ook met aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie, die kosten per *ingeleverden* pikol gemiddeld beliepen f $19{,}72^5$, tegen f 18,68 in 1896 en f 19,48 in 1895.

Hoewel onttrekking van koffie aan de verplichte levering vermoed wordt vrij veelvuldig voor te komen, kon zij slechts in enkele gevallen worden geconstateerd.

In de gedurende 1897 van gouvernementswege, als gewoonlijk om de drie maanden, te Padang gehouden veilingen van Sumatra-koffie werden 32 611 pikol 1ste en 755 pikol 2de soort te gelde gemaakt, met eene opbrengst van f 2 157 533 en f 14 396,

terwijl Liberia-koffie niet werd aangeboden. In de vier veilingen werd als algemeene middelprijs per pikol achtereenvolgens behaald: voor 1ste soort f 72,09[5], f 65,72, f 65,39[5] en f 62,71[5], en voor 2de soort f 25,95, f 19,25[5], f 18,33 en f 14,05. Onder de verkochte koffie 1ste soort werden de hoogste prijzen verkregen voor het product afkomstig uit Angkola (Tapanoli), doch ook dat uit de Ophir-districten en Rau (Padangsche Bovenlanden) was zeer gewild.

De eerste twee der in 1898 gehouden veilingen bestonden: die van 31 Maart uit 3710 pikol eerste soort (waaronder 30 pikol Liberia-koffie) en 90 pikol 2de soort, en die van 30 Juni uit 8370 pikol 1ste en 221 pikol 2de soort. Berekend per pikol behaalde de 1ste soort koffie in Maart f 68,48[5] (de Liberia-koffie f 30,10) en in Juni f 64,93, de 2de soort achtereenvolgens f 12,10 en f 17,64[5].

Minahassa (Menado). Ofschoon sedert de verhooging in 1893 van den inleveringsprijs der koffie (van f 15 tot f 25 per pikol) de bij de cultuur ingedeelden niet meer tot bijplanting verplicht werden, en zulks in de verwachting dat de prijsverhooging een prikkel tot vrijwillige bijplanting zou opleveren, werd ook in 1897 die verwachting niet verwezenlijkt, hoeveel moeite althans enkele inlandsche hoofden zich ook gaven om de cultuurdienstplichtigen tot uitbreiding van hunne aanplantingen te bewegen. Alleen hadden die bemoeiingen ten gevolge dat hier en daar in 't klein de teelt van Liberia-koffie werd ondernomen.

De aan de bevolking niet onkundig gebleven plannen betreffende eene aanstaande geheele loslating door het Gouvernement niet alleen van de gedwongen teelt, maar ook van de verplichte levering van koffie in de Minahassa hebben onlangs hun beslag gekregen, nu inmiddels is kunnen worden overgegaan (zie blz. 132 hiervóór) tot de invoering als equivalent, vooralsnog in een deel van het gewest, van de voorgenomen heffing van in- en uitvoerrechten. De verplichte levering aan den lande van de door de inlandsche bevolking in de Minahassa-districten geteelde koffie is namelijk opgeheven bij eene ordonnantie van 8 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 230), echter, met het oog op de omstandigheid dat de oogst van 1898 nog niet afgeloopen was, eerst met ingang van 1 Januari 1899, en zulks met bepaling dat van gemeld tijdstip af de vruchten der op hoog gezag aangelegde koffietuinen ter beschikking komen van de voormalige cultuurdienstplichtigen onder de door den Gouverneur-Generaal te stellen voorwaarden. Bij gouvernementsbesluit dd. 8 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 231), waarbij de afschaffing met 1 Januari 1899 ook van de verplichte cultuur werd uitgesproken, werden gelijktijdig bedoelde voorwaarden vastgesteld, welke regeling er vooral op gericht is om te bevorderen, dat in de tuinen op hoog gezag met koffie beplant, hetzij die zijn aangelegd op domeingrond, hetzij op djoeramei- (oorspronkelijk voor andere doeleinden ontgonnen, doch tijdelijk voor de koffiecultuur geleende) gronden, de teelt van koffie als volkscultuur zooveel mogelijk in stand blijve. Ingevolge de bewuste voorwaarden mag het recht van beschikking over de vruchten door de voormalige cultuurdienstplichtigen, ieder voor zooveel het hem aangewezen gedeelte der tuinen betreft, aan anderen worden overgedragen, wat de tuinen op domeingrond aangaat met deze beperking dat de overdracht (waarbij echter de eerste en tweede districtshoofden, zoomede de negorijhoofden niet mogen betrokken zijn) alleen mag geschieden aan negorijgenooten, en wanneer onder dezen niemand is die het recht wil overnemen, ook aan bewoners van andere negorijen, terwijl wat de tuinen op djoeramei-grond betreft, voor de overdracht van bedoeld recht van beschikking aan anderen alleen de voorwaarde is gesteld dat daartoe de toestemming verkregen zij van den oorspronkelijken ontginner (toean tanah) of zijne rechtverkrijgenden. De voormalige cultuurdienstplichtigen, dan wel zij die van hen het recht van beschikking hebben overgenomen, mogen, ieder voor zooveel het hem toegewezen of overgedragen aandeel betreft, in op domeingrond aangelegde tuinen koffieboomen bijplanten, doch voor zoodanige bijplanting in djoeramei-tuinen wordt weder de toestemming gevorderd van den toean tanah of zijne rechtverkrijgenden. Aan het beschikkingsrecht over de vruchten der op hoog gezag aangelegde koffietuinen is ten opzichte van beide categorieën van gronden de verplichting verbonden om den aanplant, waarop dat recht betrekking heeft, behoorlijk te onderhouden. Bij niet-voldoening aan deze verplichting verliest de bezitter dit beschikkingsrecht, wat de tuinen op domeingrond betreft, ten gunste van een anderen negorijgenoot (of den bewoner van eene andere negorij), die aanneemt het plantsoen behoorlijk te onderhouden, en wat de djoeramei-tuinen aangaat, ten gunste van den toean tanah of diens rechtverkrijgenden, die alsdan in het onbeperkt bezit treedt van den grond met al wat daarop staat. Wordt er, waar het tuinen op domeingrond geldt, niemand gevonden die het door nalatigheid van den bezitter vrijgekomen beschikkingsrecht wenscht over te nemen, dan vervalt het van rechtswege en beschikt de Staat naar verkiezing over den grond, evenzoo wanneer de bestaande aanplantingen tenietgaan of geen loonend product meer opleveren, dan wel door den bezitter van het beschikkingsrecht kennelijk verlaten zijn. Doet zich een dezer laatste drie gevallen voor met betrekking tot aanplantingen op djoeramei-grond, dan vervalt evenzeer het beschikkingsrecht van rechtswege en keert de grond met al wat daarop staat in het onbeperkt bezit terug van den toean tanah of diens rechtverkrijgenden. Intusschen zijn schikkingen toegelaten tusschen de voormalige cultuurdienstplichtigen en de oorspronkelijke ontginners van djoeramei-grond of hunne rechtverkrijgenden, met het doel om het beschikkingsrecht over de vruchten met het recht op den grond in één hand te brengen. Wat de op hoog gezag aangelegde koffieplantsoenen op domeingrond betreft, wordt nog overwogen (en daaromtrent is in Augustus jl. nader met den resident te rade gegaan) of de belangen der cultuur niet nog in bijzondere mate zouden worden gediend door aan de voormalige cultuurdienstplichtigen of hunne rechtverkrijgenden, die zich door hunne zorg voor de instandhouding der cultuur het vaste bezit van den grond zouden blijken waardig te toonen, het uitzicht te openen om na een zeker aantal jaren den grond in erfelijk individueel bezit te krijgen.

Voor zooveel de voormalige cultuurdienstplichtigen of hunne rechtverkrijgenden aanvankelijk geen gelegenheid mochten vinden om zich van hun product op voordeeliger voet bij particulieren te ontdoen, is bij het aangehaalde besluit van 8 Augustus 1898 als overgangsmaatregel nog bepaald dat gedurende 1899 op een zestal plaatsen de door inlanders aan te bieden koffie door het Gouvernement zal worden aangenomen tegen f 30 per pikol voor gewone en f 20 per pikol voor Liberia-koffie, beide droog en 1ste soort. Op bedoelde plaatsen zijn dan ook de koffie-inkooppakhuizen voorloopig nog in stand gehouden, doch zulks met opheffing van de betrekking van vasten inkooppakhuismeester voor zooveel zoodanige beambten op die plaatsen, of op de plaatsen waar de bestaande inkooppakhuizen reeds met 1 Januari 1899 zullen komen te vervallen, bescheiden zijn. In verband daarmede zou de resident hebben te zorgen dat de in laatstbedoelde pakhuizen aanwezige koffie daaruit tijdig zou zijn afgevoerd. Op de zes plaatsen, waar gedurende 1899 nog inkoop van koffie zal kunnen voorkomen, zullen daarmede voor zoolang noodig tijdelijke pakhuismeesters belast zijn.

De zooveel doenlijk bijeengebrachte opgaven betreffende den omvang der cultuur (zie bijlage CCC) toonen over 1896/97 — hoofdzakelijk als gevolg van afschrijvingen van oude niet meer vruchtdragende plantsoenen — een teruggang aan van 14 923 300 tot 12 951 400 boomen, namelijk in de op hoog gezag aangelegde tuinen van 3 906 800 tot 3 067 300 en in de vrijwillig of als equivalent voor verplichte bijplanting aangelegde plantsoenen van 11 016 500 tot 9 884 100. In eerstbedoelde tuinen nam ook het aantal vruchtdragende boomen weder af, en wel van 2 959 900 tot 2 386 400, terwijl het in de overige plantsoenen steeg van 6 139 000 tot 6 293 100.

Ofschoon het onderhoud over het algemeen geen reden tot klagen gaf, liet echter de toestand der plantsoenen veel te wenschen over ten gevolge van de bladziekte, welke steeds in hevige mate bleef heerschen en dan ook oorzaak was dat de oogst van 1897, oorspronkelijk geraamd op ruim 6000 pikol, slechts 4783 pikol heeft bedragen, waarvan 8 pikol 2de soort. In de vier voorafgegane jaren 1893 t/m 1896 was achtereenvolgens ingeleverd 3705, 726, 1686 en 5478 pikol.

De oogst van 1898, waarop het regenachtige weer in den bloeitijd een ongunstigen invloed heeft uitgeoefend, is geschat op slechts 2560 pikol. Intusschen was gedurende de eerste zeven maanden van dat jaar nog niet meer dan 98 pikol ingeleverd, tegen 4488 pikol in hetzelfde tijdvak van 1897.

Ondanks de daartegen genomen maatregelen had de koffie in de strandpakhuizen te Menado en Amoerang, zooals gewoonlijk, in 1897 weder veel te lijden van snuitkevers.

Ongerekend de kosten voor den afvoer van het product uit de inkoop- naar de strandpakhuizen bedroegen de op den oogst van 1897 gevallen kosten wegens inkoop van de koffie, cultuur-

procenten aan de inlandsche hoofden, kosten van pakhuispersoneel en verder in Menado gedane kleinere uitgaven f 131 771, hetgeen per ingeleverden pikol neerkwam op f 27,55, tegen f $27,67^5$ in 1896.

Terwijl in 1897 hier te lande van gouvernementswege geen Menado-koffie werd verkocht, werd in drie van de sedert — tot medio September 1898 — hier te lande gehouden veilingen in totaal 4498 pikol van die koffiesoort te gelde gemaakt, met eene gezamenlijke bruto opbrengst van f 400 262, of dooreengenomen per pikol f 88,95. In elke der drie veilingen afzonderlijk was de behaalde middelprijs per pikol: in Januari f 85,07, in April f 90,34 en in Augustus f 91,50.

3°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Ofschoon de in erfpacht afgestane perceelen domeingrond in verschillende streken der buitenbezittingen volgens de jongste opgaven gezamenlijk ruim 438 000 bouws besloegen, ingeschreven als 184 perceelen [1]) (over de veranderingen gedurende 1897 door terugneming van gronden of door uitgifte van nieuwe perceelen zie blz. 69 hiervóór, zoomede bijlage O, sub VIII), heeft de exploitatie daarvan nog geen groote vorderingen gemaakt. Wel is waar valt, bij gemis aan volledige opgaven, niet met juistheid te zeggen aan de ontginning van hoeveel perceelen reeds de hand was geslagen, doch voor zooveel de beplante uitgestrektheid is opgegeven — hetgeen het geval is ten opzichte van 69 perceelen, uitmakende 49 ondernemingen, — blijkt dat van de gezamenlijke uitgestrektheid dier 69 perceelen, ad ruim 106 700 bouws, tot ult. 1897 slechts omstreeks $^1/_{10}$ gedeelte (10 304 bouws) in cultuur was genomen. Exploitatie-opgaven, hetzij nopens aanplant en productie, hetzij alleen nopens een van beide, zijn over 1897 ontvangen ten aanzien van 75 erfpachtsperceelen [2]) en 1 huurperceel, gezamenlijk uitmakende 54 ondernemingen, van welke er dienden, hoofdzakelijk of uitsluitend, voor de teelt van koffie 34, van tabak 2, van muskaatnoten 3, van peper 1 en van andere gewassen (padi, klappers, rotting, enz.) 14. Voor 30 der bedoelde 34 koffieondernemingen wordt als oogst opgegeven 20 964 pikol, waaronder, voor zooveel blijkt, 488 pikol Liberia-soort (bij 4 ondernemingen verkregen als eenige productie, bij 1 onderneming geoogst nevens gewone koffie). Bij de ondernemingen ter Sumatra's Westkust werd in 1897 minder product verkregen dan in 1896; daarentegen werd bij de ondernemingen in Palembang en Menado meer geoogst dan toen, en daar de 9 koffieondernemingen op erfpachtsgronden in andere gewesten nog luttel tot de productie bijdragen, verschilde gemeld totaal van 20 964 pikol weinig met de hoeveelheid (20 403 pikol) over 1896 als oogst van 32 ondernemingen gemeld. Ten opzichte van de 20 erfpachtsondernemingen in de buitenbezittingen, die andere producten dan koffie voortbrengen, zijn de opgaven nopens hetgeen zij in 1897 afwierpen niet van genoegzaam belang om hier vermeld te worden, ook omdat gespecificeerde opgaven dienaangaande, evenals met betrekking tot de koffieondernemingen, te vinden zijn in het gewestelijk overzicht, opgenomen sub I van bijlage DDD hierachter.

Van 110 perceelen (gezamenlijk 329 644 bouws) zijn, blijkens bedoeld overzicht, over 1897 geen opgaven ingekomen. Bij vele daarvan is, voor zoover bekend, aan de ontginning nog niet de hand geslagen, terwijl enkele zich daaronder bevonden, waar, blijkens vroegere mededeelingen, de exploitatie gestaakt was.

Ten slotte zij nog aangeteekend dat van de 185 in de buitenbezittingen in erfpacht uitgegeven perceelen er in handen waren: van naamlooze vennootschappen 52, van Europeanen 122, van Chineezen 8 en van inlanders 3, respectievelijk tot eene uitgestrektheid — voor 184 perceelen (zie noot 1 hieronder) — van 157 438, 274 737, 5225 en 789 bouws.

[1]) Hierbij niet gerekend de als één perceel in erfpacht afgestane Oostelijke groep der tot de afdeeling Makasser (Celebes en onderhoorigheden) behoorende Postiljon-eilanden, waarvan de oppervlakte niet bekend is, noch het 49 bouws groote *huur*perceel Laijang Totaka, mede in gemelde afdeeling.

[2]) Van 6 dezer reeds in ontginning gebrachte 75 perceelen is de beplante uitgestrektheid niet opgegeven. Daaronder telt ook het in de voorgaande noot bedoelde erfpachtsperceel, waarvan de totale oppervlakte onbekend is, terwijl de 5 andere, uitmakende 3 ondernemingen, gezamenlijk 1819 bouws groot zijn.

4°. Landbouwondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

De ondernemingen van den hierbedoelden aard, alle nader vermeld sub II van voormelde bijlage DDD, waren, volgens de over 1897 ontvangen opgaven, 21 in getal, namelijk 5 in de Lampongsche Districten (1 meer dan in 1896), alle voor de teelt van koffie (ook of wel voornamelijk voor Liberia-soort), 14 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (mede 1 meer dan in 1896), alle voor de teelt van tabak, 1 in Menado, insgelijks tabaksonderneming, en 1 op het eiland Ceram (Amboina) voor de teelt van diverse gewassen (cacao, koffie, muskaatnoten en klappers).

De 5 eerstgenoemde ondernemingen beschikten over 914 bouws plantsoenen, welke echter nog niet vruchtdragend waren, uitgenomen bij één, waar, evenals in 1896, een 30-tal pikol Liberia-koffie werd geoogst.

Wat de 15 tabaksondernemingen betreft, zijn ten aanzien van 4 geen opgaven ingekomen, terwijl bij 1 de werkzaamheden in 1897 gestaakt zijn, zonder dat blijkt of in dat jaar nog geoogst is. De productie of opkoop der 10 overige beliep voor 9 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 398 700 K.G., namelijk 49 000 K.G. bij de onderneming welke in 1897 voor 't eerst werkte, 62 000 K.G. bij eene onderneming, waarvan over 1896 de productie niet was opgegeven, en 287 700 K.G. bij 7 ondernemingen, welke in 1896 215 000 K.G. hadden verkregen, terwijl van de onderneming in Menado enkel wordt bericht dat zij 1 600 000 planten opkocht (300 000 meer dan in 1896). Aangaande de ondernemingen op Borneo ontbraken over 1896 opgaven voor 2 ondernemingen, doch werd toen voor een 11-tal aldaar eene productie gemeld van 314 600 K.G. De weersgesteldheid op Borneo moet in 1897 voor het tabaksgewas minder gunstig zijn geweest. Bijzonderheden omtrent den voet waarop die ondernemingen werken, wat betreft de ter zake met de bevolking getroffen overeenkomsten, zijn vermeld in 't vorig verslag, bijlage HHH, blz. 4. Als plantmateriaal verstrekken de ondernemers meestal Deli-zaad. Overigens is nog gemeld dat bij 2 der ondernemingen op Borneo, evenals bij de onderneming in Menado, de planten in haar geheel gekapt en zoo in de schuren geleverd worden, terwijl op de overige ondernemingen de bevolking alleen de bladeren inbrengt.

5°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in eigendom afgestaan.

Landerijen of tuinen als de hierbedoelde treft men in vrij grooten getale aan in de Padangsche Benedenlanden, in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, in de Minahassa (Menado) en op de Banda-eilanden (Amboina), terwijl de residentie Padangsche Bovenlanden 1 particulier land telt, de residentie Benkoelen 4 en de residentie Ternate (op het eiland van dien naam) een 11-tal, waarbij voor de afdeeling Djembrana op Bali (residentie Bali en Lombok) nog te rekenen is, ofschoon in bijzonderen rechtstoestand verkeerende, het indertijd door den voormaligen inlandschen bestuurder van Djembrana aan een Europeaan ter ontginning afgestane landgoed Tjandi Kesoema, groot p. m. 22 000 bouws.

Zondert men de notenperken of notentuinen in de gewesten Amboina en Menado uit, dan kan gezegd worden dat de eigenaren, waartoe zoowel Europeanen als Chineezen en inlanders behooren, slechts bij groote uitzondering werk maken van de teelt van producten voor de wereldmarkt. Vele van de bedoelde landen of tuinen zijn dan ook van kleinen omvang, zooals kan blijken uit de lijst, die daarvan jaarlijks voorkomt in deel I van den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië (zie den jaargang 1898, blz. 434*—442*).

Die in de Padangsche Benedenlanden bestaan voor het meerendeel uit rijstvelden, graslanden en klappertuinen; sommige dienen ook voor vruchtenteelt of leveren rimbio (sago) en bamboe op, terwijl in een paar gevallen ook gewag wordt gemaakt van aanplantingen van muskaatnoten en kruidnagelen. Productieopgaven ontbreken. Het eenige particuliere land in de Padangsche Bovenlanden, Long San genaamd, toebehoorende aan een Chinees, maar beheerd door een Europeaan, wordt — over 120 van de 1000 bouws oppervlakte — dienstbaar gemaakt aan de koffiecultuur, en aldaar zou in 1897 60 pikol zijn geoogst, terwijl de 4 landjes in Benkoelen hoofdzakelijk met klapperboomen zijn beplant, één tevens met sagopalmen en een 200-tal jonge karet- (gomelastiek-) boomen.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden is op de particuliere landen veelal hoofdzaak de teelt van padi, klappers en vruchten, bestaan enkele gedeeltelijk ook uit vischvijvers, weiland of nipahbosch, leveren sommige tevens brandhout op, wordt bij andere ook saguweer en bij een paar o. a. zout gewonnen.

De particuliere landerijen in de residentie Menado waren meerendeels met muskaatnoten en bovendien met klappers beplant; gedurende 1897 wierpen eerstbedoelde aanplantingen 280 pikol noten in den dop, 10 pikol noten uit den dop en 91 pikol foelie af. Enkele landen leverden ook zeer kleine hoeveelheden koffie op (uitgenomen het land Pakowa dat 150 pikol produceerde) en een paar ook eenige ponden cacao.

Belangrijker was de productie der 34 notenperken op de Banda-eilanden. Deze zouden namelijk in 1897 opgeleverd hebben 6768 pikol noten in den dop, 3737 pikol gedopte noten en 1270 pikol foelie, tegen respectievelijk 8385, 5207 en 2807 pikol in 1896. De uitvoer van noten en foelie uit de Banda-eilanden vertegenwoordigde in 1897 eene waarde van respectievelijk f 1 034 065 en f 277 031. Bij een paar perken werden ook kleine hoeveelheden kruidnagelen en vanille geoogst.

Aangaande de meerendeels aan Europeanen toebehoorende op eigendomsgronden gevestigde kleine landelijke ondernemingen op het eiland Ternate, hoofdzakelijk muskaatnoten en klappers (één ook koffie) opleverende, zijn voor dit verslag geen berichten ontvangen.

In de afdeeling Djembrana (eiland Bali), waar door Europeanen het landgoed Tjandi Koesoema hoofdzakelijk voor houtkap, maar ten deele ook voor klapper- en cacaoteelt geëxploiteerd wordt, is over 1897 als productie enkel opgegeven 23 000 stuks klappernoten en 3720 K.G. cacao.

6°. Landbouwondernemingen gevestigd op gronden, bij contract verkregen van vorsten of hoofden van in het genot van zelfbestuur gelaten inlandsche rijken of landschappen.

Over de veranderingen gedurende 1897 voorgekomen in het aantal der door inlandsche bestuurders uitgegeven, door het Europeesch bestuur bekrachtigde concessiën voor landbouw- of houtkapondernemingen, hetzij door afloop of ontbinding van contracten van dien aard, hetzij door het aangaan van nieuwe, is reeds gehandeld op blz. 70 71 hiervóór. De voor dit hoofdstuk ontvangen opgaven gewagen alleen van de ondernemingen, welke ingevolge zoodanige concessiecontracten in 1897 in exploitatie bleven of kwamen, zij het ook dat bij sommige — en dit geldt in het bijzonder de koffieondernemingen — nog niet viel te oogsten.

Rekent men alleen de ondernemingen, waarvan het blijkt dat zij reeds produceerden, dan verkrijgt men een totaal van 123, daaronder ter Oostkust van Sumatra alleen 113. Bij 106 aldaar werd namelijk tabak geoogst, bij 5 koffie, bij 1 thee en bij 1 peper. De 10 overige waren verspreid over de gewesten Riouw en onderhoorigheden (1 voor de teelt van Liberia-koffie en ananassen op het eiland Battam en 2 in het landschap Indragiri, vooralsnog alleen gambier opleverende), Westerafdeeling van Borneo (3 in het landschap Sambas, waar peper, Liberia-koffie en gambier geoogst werd), Celebes en onderhoorigheden (1 koffieonderneming in het landschap Sanggar op het eiland Soembawa), Menado (1 notenonderneming op het eiland Groot-Sangi), Ternate (1 koffieonderneming op de Batjan-eilanden) en Timor en onderhoorigheden (1 klapperonderneming op het eiland Kera in de baai van Koepang).

De evenbedoelde koffieonderneming op de Batjan-eilanden is die der Batjan-exploitatie-Maatschappij (zie hare concessie, welke niet enkel tot de ontginning van woeste gronden, maar ook tot de exploitatie van delfstoffen, bosschen en parelbanken recht geeft, in n°. 3726 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). In het verslag van 1896 (blz. 234) was sprake van eene in wording zijnde nadere overeenkomst tusschen genoemde Maatschappij en het rijksbestuur van Batjan, strekkende om haar de bevoegdheid te schenken om gedeelten der gronden, waarover zij de beschikking heeft, aan anderen in onderpacht af te staan, en tot regeling van de rechten der eventueele onderpachters ingeval van ontbinding van het oorspronkelijk concessiecontract. Het Batjansch bestuur heeft echter geweigerd tot zoodanige overeenkomst mede te werken, daar het eventueel voor elke dergelijke overdracht van gronden voor land- of mijnbouw afzonderlijke, in overleg met het hoofd van gewestelijk bestuur op te maken, overeenkomsten wenscht aan te gaan. Bij gouvernementsbesluit dd. 20 Augustus 1898 n°. 19 is van deze beslissing van het inlandsch zelfbestuur van Batjan aan de Batjan-exploitatie-Maatschappij mededeeling gedaan.

Nadere opgaven betreffende vorenbedoelde 123 ondernemingen zijn opgeteekend sub III van bijlage DDD hierachter, welk overzicht tevens eene opsomming bevat van de 22 ondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra (21 voor koffie en 1 voor tabak) [1]), welke, voor zoover de ontvangen gegevens zulks vermelden, wel reeds in cultuur waren, maar waar de aanplantingen nog niet vruchtdragend waren of althans niet blijkt dat daarvan reeds geoogst werd.

Blijkens het vorig verslag (blz. 224) was in 1896 tabak geoogst bij 103 ondernemingen ter Oostkust van Sumatra, en wel bij 102 daarvan tot eene gezamenlijke hoeveelheid van 254 286 pikol. Voor den oogst van 1897 kwamen er 8 ondernemingen bij, welke in 1896 niet of nog niet in exploitatie waren geweest, doch bij 5 van de toen gewerkt hebbende werd voor den oogst van 1897 niet geplant, zoodat het aantal produceerende tabaksondernemingen in 1897, zooals gezegd, 106 beliep, voor 2 van welke het oogstcijfer niet gemeld is, doch de 104 overige gezamenlijk verkregen 277 086 pikol tabak, waarvan circa de helft (136 529 pikol) alleen in eigenlijk Deli (bij 42 ondernemingen). De qualiteit van het geoogste product werd over het algemeen beter geacht dan die van het gewas van 1896, voornamelijk omdat de lengte-verhoudingen beter waren en de tabak lichter van kleur was. Tijdens de afsluiting van dit verslag waren de uitkomsten van den verkoop der aanvoeren uit den oogst van 1897 nog niet volledig bekend. Van de in 1896 geoogste Sumatra-tabak werden in 1897 hier te lande verkocht 189 039 en te Bremen 1892 pakken of balen, welke gezamenlijk opbrachten p. m. f 32 150 000, zijnde in doorsnede ongeveer f 1,11 per $^1/_2$ K.G. Gedurende 1896 waren hier te lande verkocht 200 909 en te Bremen 3438 pakken, oogst 1895, welke in totaal hadden opgebracht p. m. f 28$^1/_2$ millioen, zijnde dooreengenomen omstreeks f 0,90 per $^1/_2$ K.G.

Volgens opgaven van onzen consul-generaal te Singapore werden in 1897 naar Europa verscheept 190 661 pakken Sumatra-tabak (in 1896 202 064 pakken), en wel voor circa 41$^1/_2$ pct. met stoomschepen der Koninklijke Paketvaartmaatschappij naar Batavia om van daar met de booten der maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" herwaarts te worden vervoerd. Aan het rechtstreeksch vervoer (via Singapore of Pinang) herwaarts werd ook deelgenomen door de onder Nederlandsche vlag varende stoomschepen der maatschappij „Oceaan".

Bijzonderheden aangaande de cultuur zijn niet gemeld. Ziekte in de bibiet kwam gedurende 1897 wel weder voor, maar was nergens van eenige beteekenis.

De in de laatste jaren ter Oostkust van Sumatra, meer bepaaldelijk in Serdang, opgemerkte lust om landbouwconcessiën te exploiteeren voor de teelt van Liberia-koffie, bleef ook in 1897 aanhouden. Er werden in dat jaar 9 ondernemingen van dien aard geopend (6 in Serdang, 2 in Langkat en 1 in Assahan), waardoor het totaal klom tot 33, bij 28 van welke die teelt als eenige cultuur voorkomt. Van die 33 ondernemingen (21 in Serdang, 5 in Assahan, 3 in Langkat, 3 in Batoe Bara en 1 in Bedagei) werden er 2 (in Serdang) in 1897 niet geëxploiteerd, waren bij 26 de aanplantingen nog niet vruchtdragende, althans blijkt niet dat daarvan geoogst werd, en leverden er 5 (4 in Serdang en 1 in Batoe Bara) een oogst op van 1325 pikol. Dezelfde 5 ondernemingen produceerden ook reeds in 1896 en 4 daarvan (van 1 kwam geen opgaaf in) verkregen toen 900 pikol.

Wat de producten betreft van de 10 op concessiecontracten berustende ondernemingen, welke, zooals hiervóór is opgegeven, in andere gedeelten der buitenbezittingen worden geëxploiteerd, zij verwezen naar de meervermelde bijlage DDD.

In de voorafgegane mededeelingen werd nog niet gehandeld over de vrij talrijke concessiecontracten voor landbouw, welke in den laatsten tijd ook in het landschap Koetei (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) zijn uitgegeven. De meeste daarvan schijnen nog niet tot de vestiging van ondernemingen te hebben geleid. Althans in de voor dit verslag ontvangen berichten betreffende Koetei wordt slechts van 2 ondernemingen gewag gemaakt, zij het ook dat omtrent aanplant of productie niets wordt gezegd, namelijk de ook reeds in 't vorig

[1]) Ongerekend 2 niet in exploitatie zijnde koffieondernemingen in genoemde residentie, benevens een 5-tal, jong koffieplantsoen bezittende ondernemingen aldaar, welke laatsten tevens voor eene andere cultuur dienden (4 voor tabak en 1 voor thee), ter zake van welke cultuur zij reeds medegeteld zijn in bovenvermeld getal van 123 ondernemingen.

verslag vermelde koffieonderneming Loa Tila, en de naar het schijnt op flinke schaal in ontginning gebrachte koffie- en tabaksonderneming der „Landbouwmaatschappij Koetei", op welke de in 1896 goedgekeurde concessiecontracten Karang Moemoes en Karang Moemoes Ketjil schijnen te zijn overgegaan.

7° Arbeiders op ondernemingen van landbouw.

In de verschillende gewesten der buitenbezittingen, voor welke zoogenaamde koelie-ordonnantiën zijn uitgevaardigd (die nog ontbreken voor Atjeh en onderhoorigheden, Timor en onderhoorigheden, Bali en Lombok, zoomede voor Banka [1]), in welke gewesten zich tot dusver de behoefte daaraan niet heeft geopenbaard), mogen werklieden, van buiten den Nederlandsch-Indischen Archipel afkomstig, op ondernemingen van land- of mijnbouw niet anders dan bij op den voet dier regelingen gesloten overeenkomst worden in dienst genomen, terwijl sommige koelie-ordonnantiën, namelijk die voor Sumatra's Westkust, Palembang, Westerafdeeling van Borneo, Amboina en Ternate, hetzelfde voorschrijven ten opzichte van het in dienst nemen van inlanders van buiten het gewest afkomstig (wat Sumatra's Westkust betreft, van buiten den vasten wal van het gewest afkomstig). Daarentegen is in de koelie-ordonnantiën voor de overige gewesten (Benkoelen, Lampongsche Districten, Oostkust van Sumatra, Riouw en onderhoorigheden, Billiton, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes en onderhoorigheden en Menado) het sluiten van werkovereenkomsten als de bedoelde met inlanders uit andere streken van den Archipel facultatief gelaten, altijd echter mede onder voorwaarde dat de contractanten afkomstig zijn van buiten het gewest zelf. Op die voorwaarde is nu onlangs — ordonnantie van 1 Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 205) — voor de residentie Menado eene uitzondering gemaakt in dier voege dat op den voet der koelie-ordonnantie ten behoeve van ondernemingen van land- of mijnbouw op den vasten wal aldaar werkovereenkomsten ook mogen worden gesloten met inboorlingen van de tot het gewest behoorende Sangi- en Talaut-eilanden.

Werkovereenkomsten, op den voet der koelie-ordonnantiën gesloten, zijn eerst van kracht na registratie door het hoofd van plaatselijk bestuur. Het aantal werklieden, waartoe de in 1897 geregistreerde overeenkomsten betrekking hadden, beliep, tegenover de gelijksoortige cijfers van 1895 en 1896, als volgt:

	1895.	1896.	1897.
Sumatra's Westkust	137	109	169
Lampongsche Districten	485	685	579
Palembang	333	1 797	1 608
Oostkust van Sumatra	57 583	58 274	62 843
Riouw en onderhoorigheden	1 985	821	563
Billiton	....	....	786
Westerafdeeling van Borneo	42	24	60
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	67	505	a) 1 102
Menado	-	21	298
Ternate	494	394	38
Amboina	136	662	373
	61 262	63 292	68 419

a) Hiervan alleen 591 ter oostkust van Borneo.

Ten behoeve van ondernemingen in de gewesten Benkoelen en Celebes en onderhoorigheden werden dus in geen der drie jaren werkovereenkomsten gesloten, die ingevolge de koelie-ordonnantiën geregistreerd moesten worden.

Onder de krachtens geregistreerd contract in 1897 in de opgegeven 11 gewesten in dienst genomen 68 419 arbeiders, voor het groote meerendeel Chineezen, tellen ook de aangeworvenen voor mijnbouwondernemingen. [2]) Dienaangaande bevatten de ontvangen opgaven geen volledige splitsing. Ook is slechts bij uitzondering opgegeven hoe de werklieden, op wie de geregistreerde overeenkomsten betrekking hadden, naar landaard waren verdeeld. Zoo werden van de 169 en 579 contracten, welke het overzicht vermeldt voor Sumatra's Westkust en de Lampongsche Districten, er geregistreerd respectievelijk 86 in Tapanoli, welke betrekking hadden tot 31 Niassers en 55 inlanders van Java (Soendaneezen), en 557 ter hoofdplaats Telok Betong, welke betroffen 372 mannen en 87 vrouwen of te zamen 459 werklieden van Java (331 uit de Soendalanden en 128 uit andere streken van het eiland), 54 Chineezen, 31 Maleiers en 10 Klingaleezen. Bij de landbouwondernemingen ter Oostkust van Sumatra waren de niet-Chineesche contractkoelies mede hoofdzakelijk Javanen (daaronder ook inlanders van het eiland Bawean) en Klingaleezen, en verder lieden uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Wat de werving van Chineezen voor laatstbedoelde ondernemingen betreft, doen de opgaven van het te Medan gevestigde immigranten-bureau zien dat, ofschoon de vraag grooter was dan in 1896, de aanvoeren in 1897 weder ten achter stonden bij het reeds gedaalde cijfer van 1896, waarvoor dezelfde oorzaak gold, die zich in de laatste maanden van 1896 had doen gevoelen, namelijk de ruime rijstoogsten in dat deel van Zuid-China, waaruit Deli zijne hoofdwerkkrachten betrekt. Werden in 1896 vanwege gemeld bureau ingevoerd 8155 Chineezen (waarvan er 8015 contracteerden), in 1897 bestonden de aanvoeren in 't geheel uit 6756 man, van wie er zich 6560 als koelie verbonden, namelijk 5176 rechtstreeks uit Swatow (Zuid-China) aangekomenen, 86 die niet met de rechtstreeksche booten, maar via Singapore of Pinang aankwamen, en 1298 die te Singapore werden aangenomen. Velen van deze Chineezen waren door tijdelijk naar China vertrokken Deli-koelies (lawkehs) aldaar geengageerd voor de ondernemingen, waar deze laatsten waren werkzaam geweest en waar zij zich met de nieuw aangeworvenen opnieuw verbonden. Het aantal dezer teruggekeerde Deli-lawkehs bedroeg 741 en het cijfer der rechtstreeks uit China door hen medegebrachten 3262. De nieuwe gebouwen tot tijdelijke huisvesting van de immigranten dadelijk na hunne aankomst tot op hun vertrek naar de ondernemingen kwamen in den loop van 1897 gereed en werden in gebruik gesteld. Van de in 1897 uit Deli naar China teruggekeerde gewezen koelies waren er 1638, die aan spaarpenningen medenamen, hetzij in contanten, hetzij in aanwijzingen op de agenten van het immigranten-bureau, $ 174 763, terwijl een 10-tal immigranten, die zelven niet naar China gingen, aan bespaarde gelden en wissels naar Swatow overmaakten $ 2425, in 't geheel dus aan medegenomen of overgemaakte spaarpenningen $ 177 188, tegen $ 205 853 in 1896. Voor opgaven omtrent het totaal der op de landbouwondernemingen ter Oostkust van Sumatra gebezigde contractkoelies en daglooners, gesplitst naar hun landaard, zij verwezen naar bijlage DDD hierachter.

Met betrekking tot het werkvolk op de landbouwondernemingen in andere gewesten der buitenbezittingen zijn dergelijke totaal-opgaven niet voorhanden. (Volgens eene opgaaf van den resident van Palembang van Februari 1897 bedroeg destijds het aantal werklieden, aanwezig op de landbouw- *en op de mijnbouw*ondernemingen 2149, namelijk 2024 afkomstig van buiten het gewest en 125 uit het gewest zelf.) Wat in de voor dit verslag ontvangen gewestelijke berichten aangaande het onderwerp voorkomt, bepaalt zich tot het volgende.

Zoo meldt de resident der Lampongsche Districten dat in 1897 245 koelies deserteerden, die echter voor het meerendeel werden gevat, evenals nog 51 van de in 1896 gedrosten. Velen van hen waren recidivisten. In de meeste gevallen wordt als reden van desertie opgegeven: het zich niet thuis gevoelen op de onderneming, te zware arbeid of te gering loon. In December hadden op de onderneming Kedongdong eenige ongeregeldheden plaats tusschen Chineesche werklieden en Padangsche contractkoelies, vermoedelijk een gevolg van minnenijd. Nadat de controleur der Ommelanden van Telok Betong met een 8-tal gewapende politiedienaren ter plaatse was aangekomen en de belhamels had opgevat, werd de rust niet weder verstoord.

Ook in Palembang kwamen verscheidene gevallen van desertie voor. Moeielijkheden in de toepassing der koelie-ordonnantie werden aldaar niet ondervonden. Naar aanleiding van de misdrijfzaak van een drietal Chineesche contractanten op de tabaksonderneming Tanah Priok werd een onderzoek bevolen naar de wijze, waarop de koelies aldaar worden behandeld. Van den uitslag werd hier te lande nog geen bericht ontvangen.

Ten behoeve van de landbouwondernemingen in de Wester-

[1]) De voor de werkkrachten bij de gouvernements-tinontginning op Banka noodige regelingen zijn uitgevaardigd bij Indisch Staatsblad 1891 nos. 134 en 135.

[2]) Volgens opgaven van ons consulaat-generaal te Singapore waren gedurende 1897 daar ter plaatse door immigranten 11 358 werkcontracten aangegaan (10 586 door Chineezen en 772 door werkzoekenden van andere nationaliteiten, meestal Javanen, Baweanners en Maleiers), terwijl van die werklieden de grootste helft, namelijk 6275, zich verbonden had voor arbeid in Nederlandsch-Indië (dus mede niet enkel voor *landbouw*ondernemingen), en wel voor Java 198, voor verschillende streken in de residentie Oostkust van Sumatra 3448, voor Palembang 613, voor Atjeh 216, voor Sumatra's Westkust en de Lampongsche Districten 14, voor Indragiri 163, voor Singkep en verschillende andere gedeelten der residentie Riouw en onderhoorigheden 937, voor Banka en Billiton 72, voor de Westerafdeeling van Borneo 109, voor Koetei 345, voor andere gedeelten der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 42, en eindelijk voor Celebes en verschillende andere gewesten in het oostelijk gedeelte van den Nederlandsch-Indischen Archipel 88.

afdeeling van Borneo werden uit Singapore slechts weinig koelies aangebracht. Deze contract-koelies ontvingen $ 16 voorschot per hoofd, terwijl zij gedurende den loop van het contractjaar $ 14 in handen krijgen, doch kosteloos van voeding en kleeding worden voorzien.

Bij eene op vrij groote schaal aangevangen nieuwe landbouwonderneming in het landschap Koetei (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), die der „Landbouwmaatschappij Koetei", wordt het loon op twee wijzen geregeld, namelijk hetzij als vast traktement, hetzij naarmate van het afgeleverde werk of product. Voor de voeding wordt door de onderneming zorg gedragen, waarvoor aan Chineezen f 5,25 en aan Boegineezen f 4,50 's maands wordt in rekening gebracht. Bij gemelde onderneming waren in dienst 156 contract-koelies (110 Chineezen en 46 Boegineezen) en bovendien 43 losse arbeiders. Het ziektecijfer onder dit personeel was gemiddeld 6 pct., terwijl 15 koelies stierven (o. a. 12 aan berriberri). In het gouvernementsdistrict Oost-Doessoen van dezelfde residentie, waar in 1896 eene tabaksonderneming geopend was vanwege eene tabaksmaatschappij uit Sumatra's Oostkust, staakte deze maatschappij hare werkzaamheden, hetgeen gepaard ging met terugzending van de werklieden (70 Chineezen en 50 Javanen) naar de onderneming ter Oostkust van Sumatra, vanwaar zij vertrokken waren.

De aan eene in liquidatie getreden tabaksonderneming in de Minahassa (residentie Menado) verbonden geweest zijnde contractkoelies werden allen naar Java teruggezonden. Voor de onderneming Sindoran, mede in de Minahassa, werden 50 Soendaneezen geïmporteerd, die op Java driejarige contracten hadden gesloten. Zij gevoelden zich aanvankelijk op de afgelegen onderneming niet thuis, zoodat de een voor, de andere na wegliep. Door de politie aangehouden en naar de onderneming teruggevoerd, gingen zij, na bespreking met het hoofd van plaatselijk bestuur en den ondernemer, aan het werk. De klachten liepen over onvoldoende voeding en te gering loon.

Uit de residentie Ternate eindelijk is gemeld, dat onder de ongeveer 500 contract-koelies van Java, die op Batjan in dienst waren bij de Batjan-exploitatie-Maatschappij, desertie en andere overtredingen van de koelie-ordonnantie veelvuldig voorkwamen. Wegens ingekomen klachten over mishandeling werd door den resident een onderzoek ingesteld, waarna de stukken werden opgezonden naar den raad van justitie te Makasser. In de belangrijkste notentuinen op het eiland Ternate bezigen de eigenaren werkvolk uit Gorontalo en de Talaut-eilanden. Omtrent de behandeling van dit werkvolk kwamen geene klachten in.

B. Boschwezen.

In de residentie Palembang werd, onder toezicht van den voor dat gewest aangewezen opziener van het boschwezen, voortgegaan met de exploitatie van eenige onglenbosschen, waartoe voor de jaren 1897 en 1898 achtereenvolgens f 10 000 en f 12 500 werd toegestaan. Van het op die wijze verkregen hout werd in 1897 p. m. 252 M^3., tot balken gezaagd, publiek verkocht en daarvoor f 15 231 bedongen of ruim f 60 per M^3. Afgescheiden van bovenbedoelde kredieten werden omstreeks Juni 1897 nog eenige gelden beschikbaar gesteld (voor de tweede helft van 1897 f 100 en voor 1898 f 200) ten einde op gouvernementskosten in de nabijheid van de hoofdplaats Palembang proefaanplantingen van tembesoe-hout tot stand te brengen. De tot dusver voor inlanders in het gewest bestaande gelegenheid om, tegen betaling van f 10, zich eene licentie te verschaffen tot aankap van deze boomsoort, werd, in overleg met den voor de gewesten Palembang, Lampongsche Districten en Banka tijdelijk aangewezen houtvester [1]), door den resident ingetrokken ten einde vernieling van de nog aanwezige complexen (verg. het verslag van 1895, blz. 261) zooveel mogelijk tegen te gaan. In de bovenstreken van het gewest neemt de ontwouding toe zoowel door de wijze waarop de bevolking veelal bij het verbouwen van rijst te werk gaat als door de uitbreiding, welke nog steeds aan de inlandsche koffieteelt wordt gegeven. Zoolang een geregeld boschbeheer in het gewest ontbreekt, wordt van het doen van bijplantingen van gouvernementswege weinig heil verwacht. Een voorstel van die strekking werd dan ook afgewezen, doch den resident werd aanbevolen naar maatregelen om te zien, die voorshands op andere wijze tot boschbehoud kunnen leiden.

Voorschriften door den resident van Banka ontworpen tot bescherming van de bosschen op dat eiland waren te Batavia in onderzoek. Intusschen werden uit dit oogpunt, in overleg met den houtvester, reeds verschillende verbeteringen aangebracht, voornamelijk met betrekking tot den aankap van hout voor het bouwen van huizen en prauwen. Behalve dat eenige wijzigingen in de daartoe vereischte vergunningen werden gebracht, zoowel om te zorgen dat niet meer gekapt wordt dan toegestaan is, als om beschadiging van de bosschen te voorkomen, werd voor ieder district eene „deugdelijkheidsschaal" der meest voorkomende houtsoorten ingevoerd. Van elke dier houtsoorten is namelijk de waarde vastgesteld, waardoor een betere grondslag is verkregen voor de te vorderen retributie, welke op 20 pct. van de waarde bepaald is. Van eenige schaars geworden houtsoorten, als tembesoe, boelini, ambaloe, enz., werd de aankap geheel verboden. Voorts wordt er naar gestreefd het aanleggen van droge rijstvelden (ladangs), vooral in mijnstreken, te beperken; worden vergunningen aan particulieren tot aankap van hout alleen verleend voor zoover na nauwkeurig onderzoek gebleken is dat de bosschen den aankap toelaten; wordt het verzamelen van getah-pertja tegengegaan om de geheele uitroeiing der boomen te voorkomen en den jongen opslag der gekapte boomen gelegenheid te geven om zich te ontwikkelen, en wordt de bevolking bij voortduring aangemoedigd om zich toe te leggen op de cultuur van inheemsche caoutchouc. [2])

Ook in de Minahassa (Menado) wordt aan de wenschelijkheid van boschbehoud meer aandacht geschonken. Bij een in Februari 1898 door den resident uitgevaardigd reglement (zie de Javasche Courant van 8 Maart d. a. v.) is de aankap van deugdzame houtsoorten op domeingrond in de Minahassa onder beperkende bepalingen gebracht, terwijl er bij de besturende ambtenaren en inlandsche hoofden reeds vroeger op is aangedrongen de bevolking tot bijplanting van deugdzame houtsoorten over te halen, hetgeen, naar de resident mededeelt, niet zonder vrucht is gebleven. Bij voormeld reglement is aan eene vergunning tot aankap, op straffe van geldboete, enz., de verplichting verbonden dat door den verkrijger, alvorens daarvan gebruik te maken, ten genoegen van het bestuur en ter plaatse door hetzelve aan te wijzen, voor iederen te kappen boom worde ingeboet twee boompjes van dezelfde soort of van daarmede zooveel mogelijk overeenkomende soort. Ook waakt het reglement, door bedreiging van boete, tegen het kappen van meer of andere boomen dan waartoe de vergunning recht geeft. De vergunningen worden op gezegeld papier, doch overigens kosteloos verleend, en wel door den aan het hoofd der afdeeling geplaatsten Europeeschen ambtenaar als de aankap niet voor eigen gebruik moet dienen; in het tegenovergesteld geval door het betrokken districtshoofd.

Ten aanzien van het in 't vorig verslag (blz. 227) vermelde denkbeeld om de cultuur van voor mijnbouw geschikte houtsoorten in de nabijheid van het gouvernements-kolenetablissement te Sawah Loento (Padangsche Bovenlanden) op te dragen aan den dienst der kolen-ontginning was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, door de Indische Regeering nog geen beslissing genomen.

Omtrent het ter harte nemen door de bevolking van de bijplanting van waardvolle boschvoortbrengselen blijkt slechts voor enkele gewesten. Zoo wordt door den gouverneur van Sumatra's Westkust bericht dat proeven waren genomen met het aankweeken van benzoë, doch dat de resultaten niet gunstig waren, daar slechts weinige zaden ontkiemden. Zoowel in het landschap Indragiri als in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (namelijk in de afdeelingen Bandjermasin en Ommelanden en Sampit) werd de rottancultuur uitgebreid, terwijl op enkele plaatsen in de Westerafdeeling van Borneo aanplantingen van getah-pertja en tengkawang worden aangetroffen. Dat in sommige gewesten der buitenbezittingen de inzameling van boschproducten van vrij belangrijke beteekenis is, kan blijken uit bijlage EEE hierachter, bevattende zoowel de gegevens welke

[1]) In den aanvang van 1898 was deze voorloopig naar Java teruggeroepen, waar zijne diensten toen meer noodig werden geacht.

[2]) Met het oog op de toenemende vraag in de handelswereld naar caoutchouc en aanverwante plantaardige producten is onlangs vanwege 's lands plantentuin te Buitenzorg het voorstel gedaan om, ter vermeerdering van onze kennis omtrent de in sommige gedeelten van Nederlandsch-Indië hetzij in aanplantingen, hetzij in maagdelijke bosschen voorkomende gewassen van dien aard, aan den chef der afdeeling „cultuurtuin en agricultuur-chemisch laboratorium" eene dienstreis naar eenige gewesten van Java, Sumatra en Borneo op te dragen ter verzameling van nadere gegevens omtrent het voorhandene, de productiviteit, de wijze van inzameling en behandeling van het product, enz. Zooals reeds terloops vermeld is op blz. 84 hiervóór, is in Juni 1898 met dat doel aan bedoelden chef, dr. P. van Romburgh, eene opdracht gedaan. Zijne zending zal zooveel doenlijk ook zijn dienstbaar te maken aan andere tot zijn werkkring behoorende onderwerpen.

dienaangaande in de gewestelijke verslagen voorkomen als de cijfers der uitvoeren volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië. Alleen aan gommen, getahsoorten en rotting werd uit de in bedoelde statistiek behandelde havens der buitenbezittingen gedurende 1897 rechtstreeks naar Nederland en den vreemde uitgevoerd voor eene waarde van f 11¾ millioen (waarvan o. a. naar Singapore en Pinang f 10⅕ millioen, naar Nederland f 1⅕ millioen), terwijl de waarde der van of via havens op Java verscheepte hoeveelheden, ten deele mede uit de buitenbezittingen afkomstig, beliep f 386 000. In 1896 besomden de uitvoeren van diezelfde boschproducten, mede voor zooveel betreft de verschepingen uit de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië, f 9½ millioen, en voor die van of over Java ruim f 1 millioen. De totale uitvoerwaarde was derhalve, van ruim f 10½ millioen in 1896, gestegen tot ruim f 12 millioen in 1897, over 't geheel als gevolg van toeneming in hoeveelheid. De verschillen in eenheidsprijzen voor de waardeberekening, welke eenheidsprijzen deels hooger, deels lager waren dan in 1896, wogen namelijk vrijwel tegen elkander op en waren dus op het totaalcijfer van weinig invloed. Waren voor de betrokken artikelen (gombenzoïn, gomdammar en getahsoorten) dezelfde prijzen als in 1896 in aanmerking genomen, dan zou in 1897 voor deze en de overige in de aangehaalde bijlage EEE vermelde boschproducten, in stede van ruim f 12 millioen (f 12 134 000), als eindcijfer verkregen zijn f 12 355 000.

In het sultanaat Batjan (residentie Ternate) is het recht tot exploitatie onder meer van de dammar- en andere bosschen aldaar (sommige dammarbosschen uitgezonderd) door het inlandsch bestuur indertijd in concessie afgestaan, welke concessie, waarover ook gehandeld is op blz. 168 hiervóór, in handen is van de Batjan-exploitatie-Maatschappij. Tot het bedrijf dezer onderneming behoort dan ook de uitvoer vooral van gomkopal en gomdammar. Aan zich daartoe aanbiedende Alfoeren wordt de inzameling van deze voortbrengselen vergund, onder beding dat zij die, tegen een vastgestelden prijs per pikol, inleveren. Bovendien hebben de inzamelaars voor de vergunning een vast recht per hoofd en per jaar te betalen.

Onlangs zijn van meer dan één zijde aanvragen ingekomen om door een met het Gouvernement te sluiten contract het uitsluitend recht te erlangen tot het winnen van boschproducten op een der eilanden van de tot het staatsdomein behoorende Obi-groep, mede in de residentie Ternate, en wel op het eiland Groot-Obi. Evenals de kleinere eilanden van de Obi-groep bezit ook Groot-Obi (of Obi Major) geen eigenlijke inheemsche bevolking, die volgens landsgebruik recht op die voortbrengselen heeft. Geleidelijk echter hebben zich op Groot-Obi een aantal Galelareesche en Tobelloreesche zwervers, afkomstig van Halmaheira, nedergezet, die in twee kampongs bijeenwonen en met de inzameling van dammar in hun onderhoud voorzien. Deze Alfoeren verkoopen het ingezamelde aan Chineesche handelaren, die zich voor dat doel aldaar mede tijdelijk hebben nedergezet. Alvorens nopens de voorwaarden, waarop eventueel tot eene openbare verpachting van bedoeld inzamelingsrecht zal zijn over te gaan, eene beslissing te nemen, is in Augustus 1898 besloten, door een der op Java geplaatste houtvesters een plaatselijk onderzoek naar den aard en den omvang van de natuurlijke rijkdommen der bosschen op Groot-Obi te doen instellen, en door dezen deskundige, in verband met zijne bevindingen, advies te doen uitbrengen nopens de verpachting van het bedoelde recht voor het eiland in zijn geheel, dan wel voor bepaalde perceelen, nopens de beste wijze van exploitatie der c. q. aanwezige voortbrengselen (dammar, sago, kajoepoetih, wilde muskaatnoten, rotting, bamboe, enz.), de aan het bedrijf te stellen beperkingen in het belang eener rationeele exploitatie, de c. q. vereischte contrôle, enz. Intusschen worden sedert Februari 1896 (verg. vorig verslag, blz. 117) twee der kleinere eilanden van de Obi-groep, de geheel onbewoonde eilanden Obi Bisa (of Selilé) en Tapat, door twee verschillende Europeesche ondernemers in erfpacht bezeten. Deze wijden zich daar mede aan de exploitatie van boschproducten (het inzamelen van wilde noten, het winnen van gomdammar, enz.). Bij de uitgifte van de beide perceelen is echter de bepaling gemaakt dat in de onontgonnen gedeelten de inzameling van boschproducten kosteloos aan inlandsche inzamelaars zal vrijstaan.

De Europeesche ondernemer van het reeds in 1893 ingeschreven, doch, blijkens blz. 69 hiervóór, thans voor 't eerst vermelde erfpachtsperceel Werinama op Ceram (residentie Amboina), ter grootte van p. m. 14 800 bouws, bracht eene houtzagerij in werking en voerde in 1897 110 M³. hout af, hoofdzakelijk naar Banda. De krachtens eene gouvernementsconcessie korten tijd gewerkt hebbende houtkaponderneming op het eiland Tanah Djampea (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) is tenietgegaan. Het concessiecontract werd in het voorjaar van 1897, wegens wanbetaling van cijns, gerechtelijk ontbonden (verg. blz. 70 hiervóór).

In de residentie Oostkust van Sumatra wordt op de tot Siak en Pelalawan behoorende eilanden, zoomede op den vasten wal dier landschappen, in de Siaksche onderhoorigheid Tanah Poetih en op het aan het Gouvernement toebehoorende eiland Bengkalis, over 't geheel op vrij groote schaal, hout gekapt door Chineezen, krachtens licenties, afgegeven door den te Bengkalis geplaatsten Europeeschen ambtenaar op den voet van het reglement in Indisch Staatsblad 1893 n°. 115, juncto 1894 n°. 7 (verg. het verslag van 1894, blz. 241/242). Volgens eene opgaaf van Januari 1898 waren in die streken 120 plankenzagerijen en balkenkapperijen, van welke door Chineezen beheerde ondernemingen („panglongs") er alleen 86 werden aangetroffen in de onderafdeeling Bengkalis, en wel voornamelijk op de eilanden Tebing Tinggi en Serapong. Hoeveel werklieden (Chineezen) bij die ondernemingen gebezigd werden, blijkt alleen ten aanzien van die in gemelde onderafdeeling. Aldaar werkten op 52 plankenzagerijen ongeveer 1850 man en op 34 balkenkapperijen ongeveer 900 man; voorts vond men in diezelfde onderafdeeling nog p. m. 50 brandhoutkapperijen en p. m. 15 houtskoolbranderijen, met naar schatting 500 en 150 werklieden. De ingevolge de uitgereikte licentiën aan het Gouvernement verschuldigde cijns (welke verantwoord wordt onder de inkomsten van het departement van binnenlandsch bestuur ter zake van het boschwezen) bracht voor al de panglongs gezamenlijk in 1897 p. m. f 27 000 op. Nopens de hoeveelheden afgevoerde balken, planken, brandhout en houtskolen kunnen geen opgaven worden verstrekt. In den loop van 1898 zijn door de Indische Regeering een tweetal ambtenaren (één om als tolk te dienen) in commissie gesteld om plaatselijk de toestanden op de panglongs na te gaan en onderzoek te doen naar klachten over beweerde mishandeling van werklieden op gemelde ondernemingen (verg. blz. 1 hiervóór). Tijdens de afsluiting van de berichten voor dit gedeelte van het verslag was de uitslag van dit onderzoek hier te lande nog niet bekend.

In sommige landschappen ter Oostkust van Sumatra, zoomede in Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo) zijn door de inlandsche bestuurders één of meer concessiën voor houtaankap uitgegeven, doch omtrent de exploitatie daarvan ontbreken gegevens. Alleen blijkt dat op twee dier concessieterreinen, Lau Bœntoe in Boven-Langkat en Soengei Rawa in Siak, eene stoomhoutzagerij in werking was, hoedanige inrichting ook werd geëxploiteerd te Perbaoengan in Serdang, terwijl in Assahan eenige niet door stoom gedreven houtzagerijen werkten. Ook uit andere gewesten der buitenbezittingen wordt het bestaan van stoomhoutzagerijen gemeld: zoo vindt men er 3 in Palembang, 1 te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo), 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (een te Bandjermasin en de andere in Koetei), 1 te Gorontalo (Menado) en 1 te Toeal op het eiland Klein-Key (Amboina). De eigenaar der laatstbedoelde zagerij verkrijgt het hout door opkoop van de bevolking. In hoever dit ook voor de andere hier vermelde zagerijen geldt, is uit de ontvangen berichten niet gebleken. Aankap van hout voor den uitvoer heeft verder plaats op het onder de particuliere landen (zie sub 5°. hiervóór) besproken landgoed Tjandi Kesoema in Djembrana (Bali).

C. Veeteelt.

Ten aanzien van de zich in 1897 in sommige gedeelten der buitenbezittingen geopenbaard hebbende ziekten onder het vee zij verwezen naar het medegedeelde onder „Veeartsenijdienst" (blz. 74/76 hiervóór).

Omtrent de bestuursbemoeiingen ter verbetering van den paardenstapel ter Sumatra's Westkust is over 1897, in aansluiting aan het medegedeelde in het verslag van 1896 (blz. 238/239), het volgende gemeld.

Eenige van de dekhengsten der vroegere proefstations in de Padangsche Bovenlanden zijn aangehouden om in de onderafdeeling Paijakombo als fokmateriaal te worden gebezigd. Deze hengsten zullen namelijk, met de 20 stuks op Soemba aangekocht (bij welker aankoop ook de op blz. 161 hiervóór bedoelde commissie van advies voor de oprichting van eene halfwilde paardenstoeterij op een der eilanden in het zuidoosten van den Archipel hare tusschenkomst heeft verleend), jaarlijks gedu-

rende eenige maanden op verschillende plaatsen in genoemde onderafdeeling worden gestationneerd ten einde aan de bevolking de gelegenheid te geven om hare merries ter dekking te brengen.

De aanbevolen castratie van voor de voortteling minder geschikte hengsten vond gedurende 1897 in de Padangsche Bovenlanden in 91 gevallen toepassing.

Van de in de afdeeling Toba en Silindong (Tapanoli) ingevoerde 2 ezelhengsten en 3 ezelinnen stierf een der laatsten, terwijl 2 hengst- en 2 merrieveulens werden geboren. Bij Battaksche merries werden door deze ezels verwekt 4 mannelijke en 4 vrouwelijke muildieren.

Door een vroeger aan de hoofden in gemelde afdeeling ten geschenke gegeven Sandelhout-hengst, te Si Borong Borong gestationneerd, werden in 1897 8 merries gedekt; omtrent de uitkomsten daarvan is niets gemeld. Bedoelde hengst is sedert gestorven. Thans zijn nog 2 aan Battaksche hoofden geschonken Sandelhout-hengsten aanwezig, waarvan de een gestationneerd is te Bahal Batoe op de hoogvlakte van Toba en de ander te Baligé. Deze fokdieren hadden, voor zooveel bekend, nog geene progenituur opgeleverd.

Evenals voor 1896 werd ook voor 1897 eene gouvernementssubsidie van f 1000 aan de Fort-de-Kock'sche wedloopsociëteit toegekend.

Uit Benkoelen wordt bericht dat de maatregel van 1894/95, om inlanders, die zich deugdelijk fokvee (buffels en koeien) van buiten het gewest wenschten aan te schaffen, daarin van bestuurswege behulpzaam te zijn, goed heeft voldaan. De indertijd van gouvernementswege ontboden en aan inlanders op gemakkelijke voorwaarden overgedane beesten, voor zooveel nog aanwezig, bleken goed te aarden, en daarvan waren reeds verscheidene kalveren verkregen. Een voorstel om fondsen toe te staan voor nieuwen aankoop was, tijdens de afsluiting van de Indische berichten, te Batavia in overweging.

Op Banka heeft gedurende de jaren 1892 t/m 1894 eene dergelijke proef, welke ook op paarden betrekking had, niet voldaan, waarom dan ook in 't laatst van 1894 besloten was ze niet te vernieuwen. Onder de destijds van bestuurswege ingevoerde beesten behoorden 13 paarden van Makassaarsch ras (1 hengst en 12 merries). De merries zijn van lieverlede in handen der bevolking overgegaan, doch de hengst is nog steeds gestationneerd ter hoofdplaats Muntok. Veulens van deze dieren werden in 1897 niet gewonnen.

Invoeren van vee van buiten Nederlandsch-Indië hadden voornamelijk plaats uit de Straits-Settlements en voor het overige uit Britsch-Indië, Siam, enz. Die invoeren vertegenwoordigden in 1897, volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, eene waarde van f 543 700, waarvan die in Atjeh en onderhoorigheden, Oostkust van Sumatra en Palembang alleen f 361 300, f 103 300 en f 43 000. Ook de residentie Bali en Lombok voorziet in belangrijke mate sommige gewesten van vee. Vandaar werden in 1897 verscheept, volgens de te Singaradja en Djembrana op Bali gehouden aanteekeningen, 9444 stuks runderen, ter waarde van p. m. f 500 000, en bovendien van Lombok 388 stuks. De eilanden, die paarden voor den uitvoer leveren, zijn voornamelijk Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden), zoomede Soemba en Savoe (residentie Timor en onderhoorigheden). Van Bima op Soembawa werden namelijk gedurende de eerste elf maanden van 1897 uitgevoerd 1543 paarden, en van de beide andere eilanden gedurende het geheele jaar respectievelijk 1567 en 205, alles naar Java. Overigens vindt men nog aangeteekend dat uit Telok Semawé (Atjeh's noordkust) naar Pinang werden uitgevoerd 84 paarden uit de Gajoe-landen, en dat op eenige havenplaatsen van Benkoelen, uit Padang en Batavia, werden aangebracht 547 paarden.

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Personeel. Bij het einde van het thans te behandelen tijdvak 1 Juli 1897 t/m ult. Juni 1898 bestond, evenals bij het begin daarvan, de actieve sterkte van het korps mijningenieurs uit 12 hoofd- en verdere ingenieurs, ongerekend den bij de gouvernementskolenwinning ter Sumatra's Westkust gedetacheerden en bij het korps voor memorie gevoerden mijningenieur. De sedert medio 1895 voor bijzondere werkzaamheden en daarna, van Februari 1897 af, met buitenlandsch verlof voor den tijd van één jaar hier te lande vertoefd hebbende hoofdingenieur dr. R. D. M. Verbeek, keerde namelijk in Januari 1898 in Indië terug, terwijl tegen het einde van 1897 een van hier uitgezonden mijncandidaat, die zijne studiën voltooid had, tot ingenieur der 3de klasse werd aangesteld. Terwijl de actieve sterkte dus vermeerderde met 2 titularissen, stond daartegenover het verlies van 2 hoofdingenieurs, waarvan er één, de heer R. Fennema, den 27sten November 1897 op noodlottige wijze bij een tocht over het Posso-meer (residentie Menado) om het leven kwam, terwijl de tweede, de heer G. P. A. Renaud, na gedurende ruim 13 jaren als chef van het korps te zijn werkzaam geweest, in Mei 1898 op verzoek eervol werd ontslagen. Overigens bleven medio 1898 met buitenlandsch verlof afwezig 2 mijningenieurs, beiden wegens ziekte, en wel respectievelijk sedert het voorjaar van 1896 en dat van 1897.

Op den voet van Indisch Staatsblad 1893 n°. 223 bleven op ult. 1897 nog 9 candidaten voor het vak van gouvernementsmijningenieur in opleiding, waarvan er 3 in 1895 en 6 in 1897 waren aangenomen. Van de eerstbedoelde 3 aanvaardden er 2 in Juli 1898 de oefeningsreizen, waarmede zij hunne studiën hadden te besluiten; aan den derde, die op eigen kosten eene reis naar Indië ondernam, werd vergund het examen C, bedoeld bij art. 65 der wet op het middelbaar onderwijs, in 1899 in stede van in 1898 af te leggen. De 6 in 1897 aangenomen candidaten zouden zich allen, op één na, gedurende 1898/99 aan eene buitenlandsche mijn-academie ophouden, zijnde aan den laatste, in verband met zijne aanstelling voor den cursus 1898/99 tot assistent voor de delfstofkunde aan de Polytechnische School te Delft, toegestaan zijn studietijd met één jaar te verlengen. In Augustus 1898 werden nog 2 nieuwe candidaten aangenomen. Een zijne studiën reeds in 1897 voltooid hebbende candidaat werd nog steeds door ziekte verhinderd zich voor uitzending naar Indië aan te melden (verg. vorig verslag, blz. 228).

Tusschen het 12-tal op ult. Juni 1898 in Indië in functie zijnde ingenieurs waren toen de werkzaamheden op de volgende wijze verdeeld.

Als chef van den dienst fungeerde aan het hoofdbureau te Batavia niet de eigenlijke titularis, de hoofdingenieur dr. Verbeek, die na het aftreden van den heer Renaud als zoodanig benoemd was, doch de bedoelde betrekking werd waargenomen door den in anciënniteit volgenden hoofdingenieur D. de Jongh. Dr. Verbeek toch was, dadelijk na zijne terugkomst van buitenlandsch verlof in Januari 1898, aangewezen om in de plaats van den overleden hoofdingenieur Fennema op te treden als leider van de geologische werkzaamheden in Menado, doch, naar aanleiding van de aardbeving welke in de eerste dagen dier maand de hoofdplaats Amboina en omstreken had geteisterd, werd hem reeds kort daarop opgedragen in de eerste plaats aldaar een geologisch onderzoek in te stellen, welk onderzoek eerst in 't laatst van Juli werd beëindigd. Aan den waarnemenden chef waren 2 ingenieurs toegevoegd, terwijl het personeel van het hoofdbureau versterkt bleef met een niet technisch ambtenaar op nonactiviteit. In Juli 1897 was nog een dergelijk ambtenaar aangesteld, die echter in Mei 1898, op zijn verzoek, weder bij zijn kader werd herbenoemd en vooralsnog niet was vervangen. Met den dienst der grondpeilingen waren 2 ingenieurs belast, waarvan de oudste als chef van dezen dienst fungeerde, terwijl de andere ook de chemische onderzoekingen verrichtte in het laboratorium van het mijnwezen, voor zoover deze onderzoekingen, met name de wateranalyses, niet door militaire apothekers werden uitgevoerd. In de Westerafdeeling van Borneo was één ingenieur werkzaam voor geologische en mijnbouwkundige opnemingen en verkenningen, terwijl de jongste hoofdingenieur en 4 ingenieurs bij de tinwinning op Banka waren aangesteld.

In de tweede helft van 1897 werd een der ingenieurs gedurende twee maanden beschikbaar gesteld ten behoeve van een voor particuliere rekening op het eiland Ceram (residentie Amboina) in te stellen voorloopig onderzoek naar petroleum.

Het verdere personeel van het mijnwezen was medio 1898 samengesteld als volgt: 4 topographen (waaronder één tijdelijke), 31 opzieners (waaronder 7 tijdelijke), 11 boormeesters (waaronder 5 tijdelijke), 1 werktuigkundige en 3 (tijdelijke) machinisten.

Bij den niet onder het beheer der afdeeling „Mijnwezen" staanden dienst der gouvernements-kolenontginning ter Sumatra's Westkust was voorts van het personeel van het mijnwezen nog gedetacheerd de bovenbedoelde ingenieur, terwijl daarbij verder werkzaam waren: 1 tijdelijk buitengewoon mijnopziener, 1 tijdelijk opziener, 1 opzichter en 1 commies der staatsspoorwegen, 1 tijdelijk machinist en 20 mindere geëmploieerden.

Verzamelingen en geschriften. Sedert in verschillende streken van Indië op uitgebreide schaal mijnbouwkundige opsporingen vanwege particulieren worden verricht en nog voortdurend nieuwe vergunningen daartoe worden aangevraagd, begint ook het museum van het mijnwezen te Batavia meer de aandacht van het publiek te trekken dan vroeger het geval was. Wegens de beperkte ruimte, welke bij het hoofdbureau voor de zich steeds uitbreidende verzamelingen beschikbaar is, komen zij echter niet voldoende tot haar recht.

Van den hoogleeraar dr. K. Martin werden in den loop van 1898 korte verslagen ontvangen omtrent een drietal in 1895 en 1897 door den dienst van het mijnwezen herwaarts gezonden collectiën fossielen uit de Westerafdeeling van Borneo. In September 1898 werd opnieuw eene verzameling petrefacten uit gemeld gewest in handen van den hoogleeraar gesteld.

Als jaargang 1897 van het „Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië" verscheen de reeds op blz. 228 van het vorig verslag vermelde „Geologische beschrijving van Banka en Billiton" door den hoofdingenieur dr. R. D. M. Verbeek. Voorts zag het 1ste deel van den jaargang 1898 het licht, waarin, behalve de gewone technische en administratieve mededeelingen, de beschrijving is opgenomen van een tweetal door den gepensionneerden hoofdingenieur van het mijnwezen P. van Dijk ontworpen toestellen voor grondpeilingen. Onder de overige aan de geologie van Nederlandsch-Indië gewijde verhandelingen verdienen vermelding eene studie van dr. P. G. Krause, opgenomen in deel V van het tijdschrift „Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens", waarin, onder den titel „Ueber tertiäre cretacëische und ältere Ablagerungen aus West-Borneo", voor een gedeelte zijn beschreven de door prof. G. A. F. Molengraaff in Borneo verzamelde fossielen (verg. het verslag van 1895, blz. 133), zoomede een opstel van prof. A. Wichmann, getiteld: „Der Wawani auf Amboina und seine angeblichen Ausbrüche", voorkomende in het XVde deel van het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam.

De aan het hoofdbureau te Batavia samengestelde verslagen van het mijnwezen over het 2de, 3de en 4de kwartaal van 1897 en het 1ste kwartaal van 1898 werden gepubliceerd als extrabijvoegsel der Javasche Courant van 29 October 1897 en van 14 Januari, 10 Mei en 26 Juli 1898.

Palaeontologische, geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege. Over de opgraving van fossielen aan de Solo-rivier in Midden-Java, in het belang van de palaeontologische onderzoekingen van den officier van gezondheid der 2de klasse à la suite dr. M. E. F. T. Dubois, werd reeds het noodige medegedeeld op blz. 83 hiervóór.

Het booronderzoek op Banka leidde, voor zooveel daarmede de bestaande ontginningen moesten worden geholpen, in den regel tot voldoende, hier en daar, vooral in de districten Blinjoe en Pangkalpinang, zelfs tot zeer bevredigende uitkomsten. Opsporingen naar nieuwe ertsterreinen, met name in de districten Muntok, Djeboes en Soengeislan, leverden weinig op.

In de residentie Westerafdeeling van Borneo werden onderzoekingen uitgevoerd in het gebied der Sebroeang-, Kapoeas- en Melawi-rivieren, zoomede in dat van de soengei Kajan, een rechter-zijtak van laatstgenoemde rivier, waarbij vooral op geologisch gebied belangrijke uitkomsten werden verkregen. Zoo werden in het landschap Boenoet vijf kolenlagen aangetroffen, ter dikte van 10 tot 50 c.M. en van uiteenloopende, doch, naar het schijnt, over het algemeen vrij goede hoedanigheid. Met deze lagen en met de reeds vroeger bekende in Salimbou (omtrent de in dit landschap gedreven inlandsche ontginningen zie § 4 hierna) hangt hoogstwaarschijnlijk samen eene thans in de Embou- en Ketoengou-rivieren gevonden, vroeger herhaaldelijk te vergeefs gezochte koollaag. Ten einde proefondervindelijk de bruikbaarheid te kunnen nagaan van de op twee andere vindplaatsen, te Nanga Djetah aan de Melawi-rivier en bij Ikoe Tambai, bovenstrooms Poetoes Sibou, voorkomende steenkolen, werd op elk dezer punten eene hoeveelheid van ongeveer 10 ton kolen gedolven en naar Sintang en Poetoes Sibou vervoerd. Door ziekte onder het personeel moest een onderzoek naar de volgens berichten in de soengei's Tempoenok en Sepauk aanwezige kolen achterwege blijven. Het op blz. 229 van het vorig verslag bedoelde onderzoek naar loodhoudend bismuth-erts bij Djahangi in het zuidwestelijk gedeelte van Landak werd tijdelijk gestaakt, nadat gebleken was dat het voorkomen van het erts zich in de lengte niet ver uitstrekt, terwijl een verder onderzoek in de diepte met de beschikbare middelen onuitvoerbaar bleek.

Met de samenstelling van de beschrijving en de geologische kaarteering van het onderzochte gedeelte der residentie werd voortgegaan.

Door het in de residentie Menado bescheiden personeel van het mijnwezen werd de kuststrook van Noord-Celebes van Kwandang (Gorontalosche districten) tot Lokodido, westelijk van Matinan, in het landschap Bwool, d. i. over eene lengte van 140 K.M., geologisch verkend. Het onderzoek van het geheel onbewoonde en sterk geaccidenteerde binnenland ondervond groote bezwaren, zoowel door de schaarschte aan bruikbare paden, welke bovendien in den regel de bergruggen volgen en dus slechts weinig te zien geven, als door het totale gemis aan kaarten, zoodat meestal de beddingen der rivieren moesten worden gevolgd en gelijktijdig moesten worden opgemeten. [1]) Dientengevolge kon slechts een algemeen overzicht van de geologische gesteldheid worden verkregen, waarbij bleek dat de noordkust en een groot gedeelte van het binnenland tot aan de nergens meer dan 20 paal landwaarts in gelegen en veelal tot meer dan 2000 M. zeehoogte oprijzende waterscheiding met de zuidkust, uit oud-mioceene breccie bestaat, onder welke in de rivieren het oudere gebergte aan den dag treedt, met aanduiding op verschillende punten van goudhoudende ertsgangen. In November 1897 sloot de toenmalige leider van het onderzoek in Menado, de hoofdingenieur R Fennema, zich met den hem toegevoegden opziener aan bij eene door de Indische Regeering voor politieke doeleinden (zie blz. 20 hiervóór) naar het landschap Posso aan de Tomini-bocht gezonden commissie, ten einde gebruik te maken van de daardoor geopende gelegenheid om in dat landschap eene geologisch-mijnbouwkundige verkenning uit te voeren. Hoewel aanvankelijk alles naar wensch ging en nadat reeds een vrij volledig beeld van de geologische formatie van het terrein tusschen Posso en het meer van dien naam was verkregen, moest het onderzoek ontijdig worden gestaakt ten gevolge van het overlijden van den heer Fennema op den 27sten van genoemde maand, door het omslaan van de prauw, waarmede hij het meer trachtte over te steken. Door dit ongeval gingen ook de aanteekeningen van den heer Fennema over zijne reizen in verschillende gedeelten der residentie Menado verloren. Van eene wederopvatting van het geologisch onderzoek in genoemd gewest kon voorshands geen sprake zijn. Wel trad de hoofdingenieur dr. Verbeek als vervanger op, maar, zooals reeds op de voorgaande blz. is gezegd, zag hij zich al spoedig geroepen om, met het in Menado te zijner beschikking zijnde personeel, vooraf eene zending in de residentie Amboina te vervullen, en wel om plaatselijk de vermoedelijke oorzaken van de aardbeving en de geologische gesteldheid na te gaan en, in verband met zijne bevindingen, van advies te dienen (verg. blz. 23 hiervóór) nopens de raadzaamheid eener herbouwing op dezelfde plek van de grootendeels verwoeste hoofdplaats. Omstreeks medio Maart kon met dat onderzoek, waaraan (tot ult. Mei) ook door een van Java derwaarts gedirigeerden mijningenieur werd deelgenomen, een begin worden gemaakt. Voor zooveel hier te lande op het tijdstip van afsluiting van dit verslag uit de voorloopige mededeelingen van dr. Verbeek reeds bekend was, behoefden de resultaten van het bewuste onderzoek, hetwelk tot de Piroe-baai op West-Ceram werd uitgestrekt, niet te nopen tot het verlaten van de hoofdplaats Amboina als bestuurszetel, maar zou het toch aanbeveling verdienen bij de herbouwing, in stede van steen en pannen, zoogenaamde lichte materialen te bezigen.

Overigens werd door een der aan het hoofdbureau te Batavia geplaatste mijningenieurs (dezelfde die, zooals gezegd, in den aanvang van 1898 tijdelijk naar Amboina gedirigeerd werd) in Augustus 1897 een geologisch onderzoek uitgevoerd bezuiden den Raoenvulkaan in Zuid-Bezoeki (Oost-Java), meer bepaaldelijk met het oog op de in den ontworpen staatsspoorweg Kalisat—Banjoewangi te bouwen drie tunnels. Een bij die gelegenheid tevens ingesteld verkenningsonderzoek naar goud- of ander erts, dat, volgens berichten, in de kuststreek van bedoeld bergterrein zou voorkomen, leverde geen uitkomsten van belang op. De verzamelde ertsmonsters toch bleken, bij scheikundig onderzoek, technische waarde te missen.

Diepe grondpeilingen. Gedurende het thans te behandelen tijdvak 1 Juli 1897—ult. Juni 1898 konden van de acht reeds in

[1]) Ten behoeve van het geologisch onderzoek van een gedeelte der afdeeling Gorontalo bezuiden Kwandang werden topographisch opgenomen de terreinen, gelegen tusschen Lakea (district Pagoejama) ten westen, en Toelobolo (district Bone) ten oosten.

de overeenkomstige periode van 1896/97 vanwege den dienst van het mijnwezen aangevangen boringen naar drinkwater (zie vorig verslag, blz. 229/230) er zeven met voldoenden of meer dan voldoenden uitslag worden voortgezet en beëindigd, namelijk die te Lelengkong in het district Serang der residentie Bantam, ter hoofdplaats Krawang, te Sragi in het district Wiradessa der residentie Pekalongan, in de wijk Karang Tengah der hoofdplaats Samarang, in de dessa Pilang Kentjeng nabij de hoofdplaats Madioen, te Tandjong Balei in de afdeeling Assahan der residentie Oostkust van Sumatra en ter hoofdplaats Padang. Ter laatstgenoemde plaats werd uit twee op eene verschillende aftaphoogte aangebrachte standpijpen 250 en 70 L. water per minuut verkregen. De put te Lelengkong (Bantam) gaf slechts een einddebiet van 4 L. per minuut, doch op de overige vijf plaatsen was dit cijfer respectievelijk 96, 32, 200, 93 en 100 L., een en ander bij aftapping op uiteenloopende hoogten (te Krawang bij oppomping). De eenige in 't vorig verslag als nog onderhanden vermelde boring, die ook in 1897/98 nog niet tot voltooiing kwam, was die ter hoofdplaats Benkoelen, waarbij het nog altijd niet gelukt was water aan te treffen, hoewel men reeds eene diepte van 339 M. had bereikt.

Ook bij een viertal nieuwe boringen — te Bandong (Preanger Regentschappen) op het erf der hoofdenschool, in de dessa Koewoe van het district Tjaroeban der afdeeling en residentie Madioen, te Tandjong Tiram in de afdeeling Batoe Bara der residentie Oostkust van Sumatra en te Segli (Atjeh's noordkust) in het militair kampement — kwam men over 't geheel tot zeer bevredigende uitkomsten. Op de eerstgenoemde drie plaatsen verkreeg men namelijk respectievelijk 430, 187 en 135 L. water per minuut, terwijl te Segli, waar nog pogingen zouden worden aangewend om door het inbrengen van eene andere stijgbuis beter water aan den dag te brengen, de put naar gelang van aftaphoogte 27 en 150 L. per minuut leverde.

Behalve met eene tweede boring op de reeds genoemde hoofdplaats Bandong (thans op het erf van het postkantoor aldaar) werd in 1897/98 verder nog een aanvang gemaakt met boringen op de volgende plaatsen: te Serdang-lor in het district Serang der residentie Bantam, te Dongkal in het district Krawang der gelijknamige residentie, in de dessa Ardjowinangoen-kidoel der afdeeling Cheribon, ter afdeelingshoofdplaats Kendal (Samarang), te Panaroekan in Bezoeki (2 boringen), ter afdeelingshoofdplaats Ponorogo (Madioen) en op het terrein aan de handelskade ter hoofdplaats Padang. Die te Dongkal en Kendal werden ondernomen ter vervanging van bestaande, doch lek geworden putten, welker herstelling ondoenlijk bleek. De nieuwe put te Kendal kwam spoedig gereed en leverde 86 L. per minuut. Bij de boringen te Serdang-lor, Dongkal en Ponorogo, zoomede bij een der boringen te Panaroekan had men reeds waterhoudende lagen aangetroffen.

Herstellingen werden verricht aan vier putten te en bij Brebes (Tagal) en aan een evengroot aantal ter hoofdplaats Samarang, terwijl, in verband met de op blz. 89 hiervóór bedoelde vestiging van een quarantaine-station op het eiland Onrust (residentie Batavia), twee van de aldaar aanwezige putten werden schoongespoeld.

Verdere bijzonderheden met betrekking tot de besproken in het belang der artesische watervoorziening verrichte werkzaamheden worden aangetroffen in de op de voorgaande blz. bedoelde kwartaalverslagen van het mijnwezen.

In hoofdzaak gelijkluidend met hetgeen tot dusver bij vergunningen van dezen aard voor elk geval op zich zelf placht bepaald te worden, zijn bij gouvernementsbesluit van 3 Januari 1898 n°. 19 (Javasche Courant van den 7den dier maand) eens vooral de voorwaarden vastgesteld, waarop voortaan vergunning tot het aftappen van artesisch water uit de gouvernementsleidingen te Batavia kan worden verleend. Daarbij is onder meer bepaald, dat de per etmaal af te tappen maximum hoeveelheid water wordt aangegeven in M³., en dat op het normale tarief van f 0,20 per M³. afgetapt water 50 pct. afslag wordt verleend voor weeshuizen en andere liefdadige instellingen. Verder is bij genoemd besluit de beschikking op aanvragen om vergunningen als hierbedoeld overgedragen op den directeur der burgerlijke openbare werken, wien tevens de bevoegdheid is toegekend aan de vergunning, zoo hij dit noodig acht, bijzondere voorwaarden te verbinden.

§ 2. *Gouvernements-ontginningen.*

Tinmijnen op Banka. Gedurende het exploitatiejaar 1897/98 der gouvernements-tinmijnen op Banka (2 Februari 1897 t/m 21 Januari 1898) werd, zoowel wat de weersgesteldheid als den gezondheidstoestand betreft, onder gunstiger omstandigheden gewerkt dan in 1896/97. Intusschen was de regenval over de verschillende maanden en over de onderscheidene districten zeer onregelmatig verdeeld, ten gevolge waarvan de meeste mijnen van Muntok, Pangkalpinang, Koba en Toboali, zoomede één mijn in Blinjoe niet in staat waren om vóór het Chineesch nieuwjaar (21 Januari 1898) met het ertswasschen en tinsmelten gereed te komen. Daarom werd voor de bedoelde mijnen de gelegenheid om de tinproductie in te leveren tot 24 Maart 1898 opengehouden, welk uitstel voor één mijn in Koba nog niet voldoende bleek.[1]) Op laatstgenoemden datum bleef in 't geheel nog erts voor ongeveer 1000 pikol tin onversmolten, waaronder naar schatting 600 pikol als productie van de bedoelde mijn in Koba.

Hoewel men over 't algemeen minder met berriberri te kampen had dan in het voorafgegane exploitatiejaar, trad die ziekte van Mei t/m Augustus in Pangkalpinang en Soengeislan en van September t/m December in een tweetal mijnen in Soengeiliat vrij hevig op. Gedurende 1897/98 stierven in de mijnen of in de semi-permanente ziekeninrichtingen [2]) 107 mijnwerkers aan berriberri en 152 aan andere ziekten, en daar als gemiddelde sterkte van de werkkrachten over gemeld exploitatiejaar (alleen de ingedeelden bij de ontginningen der 1ste en der 2de klasse) wordt opgegeven 13 083, beliep dus de sterfte 1.98 pct. Over 1896/97, toen de gemiddelde sterkte iets hooger was, namelijk 13 379, zijn dergelijke opgaven niet ontvangen. Alleen werd toen gemeld dat gedurende de maanden Mei 1896 t/m April 1897 op Banka aan berriberri waren overleden 123 mijnwerkers.

De tinlevering gedurende het werkjaar 1897/98 bereikte het aanzienlijk cijfer van 163 541 pikol of 15 419 pikol meer dan die van het voorafgegane en slechts 5657 pikol minder dan die van het buitengewoon gunstige jaar 1895/96. Bedoelde levering werd voor 85.15 pct. verkregen uit ontginningen der 1ste klasse, voor 12.61 pct. uit ontginningen der 2de klasse en voor 2.24 pct. uit ontginningen der 3de klasse; verg. daaromtrent de districtsgewijze opgaven in tabel I van bijlage FFF hierachter, welk overzicht tevens de gemiddelde inlevering per hoofd vermeldt.

Van de aan den resident bij art. 5, § c, van het betalingsreglement (Indisch Staatsblad 1891 n°. 135) toegekende bevoegdheid om, in afwijking van de normale betalingsregeling (f 13,50 per pikol tin de reglementair toegestane verstrekkingen, voorschotten en tegemoetkomingen), de ontginningen der 1ste klasse te doen werken tegen eene vaste betaling van ten hoogste f 21 per pikol tin, doch dan onder beding dat alle verstrekkingen en voorschotten bij de afrekening door de mijnen moeten worden afbetaald, werd gebruik gemaakt voor 95 van de 105 mijnen dier klasse (in 1896/97 voor 91 van de 105), van welke er 1 werd betaald met f 14, 4 met f 15, 11 met f 16, 7 met f 17, 11 met f 18, 1 met f 18,50, 3 met f 19, 16 met f 20 en 41 met f 21. Vele dezer mijnen maakten goede winsten, doch een 11-tal bleken, door het tegenvallen van de productie of door andere teleurstellingen bij den arbeid, met de toegezegde betaling de kosten der exploitatie niet te kunnen dekken. Aan deze elf werden, met toepassing van art. 7, 2de lid, van het betalingsreglement, nog tegemoetkomingen toegelegd tot een totaal bedrag van f 33 772. Aan 5 op denzelfden voet gewerkt hebbende mijnen in Pangkalpinang werd bovendien gezamenlijk nog f 6000 tegemoetkoming verleend als vergoeding voor de hoogere kosten van de te haren behoeve in het district Koba gebrande houtskolen (verg. vorig verslag, blz. 230).

Tot een bedrag van f 50 436 bleken overigens tegemoetkomingen te behoeven 7 van de 10 1ste-klasse-ontginningen, ten opzichte van welke geene regelingen waren getroffen als bedoeld bij art. 5 van het betalingsreglement.

De stoomtramweg in Blinjoe, van de districtshoofdplaats naar de ontginningen in de vallei Boeboes, waarvan het eerste gedeelte op 1 April 1897 in gebruik was genomen, kon einde Augustus d. a. v. geheel in exploitatie worden gebracht. Tot

[1]) Deze ontginning, welke een rijk terrein bewerkt, doch telken jare aan watergebrek lijdt, zou in 1899 door twee stoominstallatiën van de regens onafhankelijk worden gemaakt.

[2]) Op ult. April 1897 bevonden zich in deze inrichtingen 21 berriberrilijders, terwijl sedert tot ult. Maart 1898 daarin 570 lijders werden opgenomen. Van dit totaal van 591 verpleegden overleden er in bedoeld tijdsverloop 58, herstelden er 34 en werden er 475 naar Buitenzorg, China of Singapore geëvacueerd, zoodat op 1 April 1898 nog 24 berriberri lijders buiten de mijnen in behandeling bleven.

ult. 1897 beliepen de exploitatiekosten f 6991, waartegenover eene opbrengst stond van f 12 536, welke sommen over het 1ste kwartaal van 1898 beliepen f 2049 en f 4572. De kosten van aanleg en uitrusting, met inbegrip van de uitgaven voor de opneming van het tracé, worden berekend in ronde som op f 170 000.

De bij het ontginningswerk meer en meer in toepassing gebrachte aanwending van stoomkracht leverde gunstige uitkomsten op. De 30 stoominstallatiën, blijkens het vorig verslag (blz. 231) bij het einde van het exploitatiejaar 1896/97 reeds op Banka aanwezig, werden gedurende 1897/98 gebezigd in 23 ontginningen der 1ste klasse (5 in Blinjoe, 9 in Soengeiliat, 4 in Merawang en 5 in Pangkalpinang) met een gemiddeld totaal van 3854 werklieden, terwijl inmiddels maatregelen waren genomen om in 1898/99 een 11-tal en in 1899/1900 nog een 16-tal dergelijke installatiën te kunnen in werking brengen. Vonden deze verbeterde hulpmiddelen (hetzij locomobielen met centrifugaalpompen, hetzij stoomketels met pulsometers) in enkele mijnen alleen in den drogen tijd toepassing, als er gebrek aan slagwater was voor de waterraderen, waarmede de Chineesche kettingpompen worden gedreven, in de meeste andere der bedoelde 23 mijnen bediende men zich daarvan bijna onafgebroken zoowel tot bemaling als tot dieper spoelen, enz. De kosten dier machinale hulp kwamen gedurende 1897/98, voor 108 750 stoomuren, te staan op f 97 448, d. i., omgeslagen over de levering der betrokken 23 mijnen (50 466 pikol), gemiddeld f 1,93 per pikol tin. Van deze kosten werd een bedrag van f 45 813 voor rekening van den lande genomen. De hoofdelijke levering der van stoominstallatiën voorziene mijnen liep over 1897/98 uiteen van 7.23 tot 20.78 pikol, of dooreengenomen 13.10 pikol, terwijl het algemeene middencijfer, voor al de 105 ontginningen der 1ste klasse, beliep 12.86 pikol.

In de van Banka ontvangen opgaven wordt het genotene gedurende 1897/98 door al de ontginningen der 1ste klasse gesteld op f 2 593 813 [1]), d. i., berekend over eene gemiddelde sterkte van 10 830 daarbij ingeschrevenen, f 239,59 per werkman, tegen f 214,45 in 1896/97.

De schuldenlast van de ontginningen der 1ste klasse, bij het einde van het voorafgegane exploitatiejaar bedragen hebbende f 79 743 (zie vorig verslag, blz. 231), verminderde gedurende 1897/98 met f 34 249, zoodat het totaal schuldencijfer bij de sluiting van laatstbedoeld werkjaar nog f 45 494 bedroeg. Schuldvermeerdering kwam bij geene enkele ontginning voor.

Gedurende het werfjaar 1 Mei 1897 tot ult. April 1898 werden voor den mijnarbeid op Banka aangenomen 3007 singkeh's of Chineesche nieuwelingen, waarvan 37 via Singapore van Swatow aangebrachte Hakka's, tegen eene premie van $ 45 per hoofd. De overige 2970 nieuwelingen behoorden tot andere stammen en waren per wangkang rechtstreeks uit China op Banka aangekomen. Het waren 669 Lioetjoe's en 425 Haynam's, voor wie $ 40, zoomede 710 Kongsi's en 1166 Kotjioe's, voor wie $ 35 per man werd tegoedgedaan. Het bedrag der premiën was hooger gesteld, omdat door den lagen dollarkoers de werfagenten bij de vroegere premiën van $ 40 voor Hakka's en $ 30 voor zoogenaamde wangkang-Chineezen geen rekening maakten, waardoor gevaar ontstond dat de werving zou verloopen. Dat voor de eerstgenoemde categorieën van wangkang-Chineezen nog $ 5 premie meer werd betaald dan voor de andere geschiedde met het doel om weder tot beter evenwicht in de sterkteverhouding der verschillende stammen te geraken, daar in de laatste jaren de zeer gewilde Lioetjoe's en Haynam's in minderend aantal gekomen waren. De geheele werving kwam, tegen een tusschen f 1,13 en f 1,17 afwisselenden dollarkoers, te staan op f 128 359, waarvan aan de mijnen, à f 35 per hoofd, in rekening werd gebracht f 105 245. Hetgeen de wervingskosten boven de f 35 per hoofd bedroegen, namelijk f 23 114, bleef weder ten laste van den lande. In het voorafgegane werfjaar had de werving van 1687 ingeschrevenen f 64 946 gekost, waarvan f 5901 voor rekening van den lande was genomen.

Het aantal werklieden in de ontginningen der 1ste klasse, hetwelk op 1 Mei 1897 11 400 man bedroeg (zie vorig verslag, blz. 231), was, na aftrek van de verliezen wegens overlijden en terugkeer naar China, door de bovenbedoelde aanvulling met 3007 singkeh's, op ult. Maart 1898 gestegen tot 12 264 man, terwijl bij de ontginningen der 2de klasse op genoemden datum 2336 werklieden waren ingeschreven, tegen 2100 omstreeks Mei 1897, in 't geheel derhalve (bij de ontginningen der 3de klasse zijn geen vaste werklieden in dienst) 14 600 man, allen Chineezen, op 45 inlanders (kolenbranders) na. Naar herkomst waren de 14 555 Chineezen te onderscheiden aldus: Kotjioe's 2872, Kongsi's 3274, Lioetjoe's 1997, Haynam's 2450, Hakka's 2080, Hoklo's 171 en op Banka geboren Chineezen 1711.

Ondanks de levering in 1897/98 vrij aanzienlijk hooger was dan het jaar te voren kwam de kostprijs van het tin, gemiddeld per pikol, den lande nog iets duurder te staan dan in 1896/97, namelijk op f $24,88^{20}$, gerekend tot in de pakhuizen op Java, tegen f $24,30^{91}$ (verbeterde opgaaf) in laatstgenoemd leveringsjaar, en zulks uitsluitend ten gevolge van grooter verlies op de rijstverstrekkingen, doordien dit artikel — bij een aannemingsprijs van f 6,57 per pikol voor levering te Batavia (f 1,81 per pikol meer dan het jaar te voren) [2]) — in de pakhuizen op Banka gerekend kon worden den lande te kosten f 8,30 per pikol (tegen f 6.30 in 1896/97), terwijl aan de mijnen slechts f 5 wordt in rekening gebracht. [3]) Dat nu het verlies op de rijstverstrekking f 3,30 per pikol beliep, tegen slechts f 1,30 in 1896/97, verhoogde den kostprijs van het tin met f 1,56 per pikol. Om tot eene becijfering te komen van de winst door het Gouvernement op het product behaald, is de genoemde kostprijs nog te verhoogen met de kosten van afscheping van Java, vervoer over zee en verkoop hier te lande. Neemt men daarvoor als maatstaf aan hetgeen voor deze kosten in de verkooprekeningen betreffende het in 1897 hier te lande geveilde Bankatin is verantwoord, ad f $2,13^{56}$ per pikol, dan verkrijgt men voor het vereenigd bedrag der kosten in Indië en in Nederland over 1897/98 gemiddeld per pikol f $27,01^{56}$, tegen f $26,46^{35}$ (verbeterde opgaaf) over 1896/97. Volgens de zooeven bedoelde verkooprekeningen heeft het in 1897 hier te lande geveilde Banka-tin (157 354 pikol) bruto opgebracht f $45,25^{75}$ gemiddeld per pikol (in 1896 f $44,31^{37}$), hetgeen dus tegenover de genoemde som van f $27,01^{56}$ nog een voordeelig verschil overlaat van f $18,24^{19}$ per pikol, tegen f $17,85^{02}$ (f $44,31^{37}$ — f $26,46^{35}$) over het voorafgegane veilings- en leveringsjaar. Herinnerd dient echter te worden dat bij de berekening van de kosten in Indië op het product gevallen, wat betreft de uitgaven voor het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel, alleen het betaalde aan het op Banka actief dienend mijnpersoneel is in aanmerking genomen, dus zonder te letten op kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz.

Ook in 1897/98 werden de onder de ingeleverde partijen tin aangetroffen blokken van mindere zuiverheid op Banka aan eene omsmelting onderworpen. De (te Soengeislan) omgesmolten hoeveelheid bedroeg 8916.15 pikol, benevens eenige afval van vorige omsmeltingen. Uit een en ander werd verkregen 8525.79 pikol fraai handelstin en 500.64 pikol residu, in hoofdzaak tinijzer. Omtrent de kosten dier omsmelting, zie tabel II van bijlage FFF. Onder den op ult. Maart 1898 in de pakhuizen op Banka aanwezigen voorraad van 245 186 pikol tin bevond zich aan nog om te smelten blokken eene hoeveelheid van 47 541 pikol.

De hoeveelheden gouvernementstin, welke in een zestal in 1898 hier te lande te houden veilingen zouden worden te gelde gemaakt, zijn geraamd op 160 000 pikol. In de eerste vier veilingen werden daarvan reeds verkocht 106 836 pikol. De gemiddelde bruto opbrengst per 50 K.G. beliep achtereenvolgens f 38,05, f 39,12, f 40,56 en f 42,81 of per pikol f 46,53, f 47,86, f 49,64 en f 52,38. De algemeene middelprijs der zes veilingen van 1897 was, zooals hiervóór reeds werd medegedeeld, p. m. f 45,26 per pikol, hetgeen neerkomt op f 36,99 per 50 K.G.

---

1) In het uitgewerkt overzicht van de geldelijke uitkomsten der tinwinning over 1897/98, afgedrukt sub II van bijlage FFF hierachter, wordt echter dit genotene, na aftrek van een post van f 5901 wegens aandeel van den lande in de wervingskosten van nieuwe arbeiders, gesteld op f 2 735 824, doordien op Banka blijkbaar niet in rekening zijn gebracht de uitgekeerde premiën voor betoonden ijver (f 69 209), noch ook de uitbetaalde vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst (f 72 802).

2) In de drie voorafgegane contractsjaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97 was achtereenvolgens betaald f 4,92, f 4,42 en f 4,76 per pikol. De levering der voor het contractsjaar 1898/99 noodig geraamde 103 600 pikol is gegund (Mei 1898) tegen f 4,55 per pikol.

3) Gedurende de werkjaren 1896/97 en 1897/98 beliepen de rijstverstrekkingen aan de mijnen achtereenvolgens 101 912 en 103 382 pikol (op respectievelijk 410 en 511 pikol na, alles aan de ontginningen der 1ste klasse).

Overigens werd nog van gouvernementswege rijst verstrekt: 1°. aan de werklieden bij het mijnbouwkundig onderzoek op Banka (mede à f 5 per pikol), en 2°. gratis aan oude en gebrekkige mijnwerkers. De hoeveelheden, waarover gedurende het kalenderjaar 1897 voor deze doeleinden beschikt werd, beliepen respectievelijk 3857 en 2550 pikol, tegen 2631 en 2491 in 1896.

Steenkolenontginning nabij Sawah Loento (Ombilien-kolenvelden). Van de vijf groote complexen, die gerekend worden de Ombilien-kolenvelden in de Padangsche Bovenlanden uit te maken, is tot nogtoe slechts een klein gedeelte van het Soengei Doerian-complex in exploitatie, waaruit sedert den aanvang der ontginning (November 1892) tot ult. 1897 omstreeks ½ millioen ton kolen was verkregen, namelijk in de laatste maanden van 1892 1758 ton, in de jaren 1893 t/m 1896 achtereenvolgens 46 075, 72 451, 107 942 en 126 284 ton, en in 1897 142 850 ton, in 't geheel derhalve 497 360 ton. Gaf de exploitatie tot ult. 1893 een nadeelig verschil van f 25 003 en in 1894 voor 't eerst eene winst van f 5570, in de drie latere jaren werd achtereenvolgens eene winst behaald van f 99 072, f 188 342 en f 335 443. In al de genoemde jaren werden telkens belangrijke sommen voor afschrijving op de aanlegrekening ten laste van de winst- en verliesrekening gebracht, doch tevens valt op te merken dat in de becijferingen niets wegens rente is opgenomen en dat bij de kosten van het personeel uitgaven wegens pensioenen, verlofstraktementen, enz. buiten aanmerking zijn gelaten.

Een zakelijk overzicht van den gang der werkzaamheden gedurende 1897 en van den geldelijken stand der onderneming bij het einde van dat jaar, toegelicht door tabellen en twee kaarten, is reeds aan de Staten-Generaal medegedeeld door middel van het in September 1898 aangeboden „Verslag der exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust en van de Ombilien-kolenvelden over 1897". Dit te Batavia in druk verschenen eerste jaarverslag (dat ook hier te lande in den handel is verkrijgbaar gesteld) bevat tevens eene opsomming van verschillende ten opzichte van het vervoer, de verscheping, den verkoop en de prijsregeling der kolen van kracht zijnde bepalingen en regelingen.

Omtrent den afzet der kolen, afzonderlijk voor stuk- en voor gruiskolen, vindt men de cijfers over 1897 opgenomen in tabel III van bijlage FFF hierachter, waarbij die cijfers tevens in vergelijking zijn gebracht met de overeenkomstige opgaven over de vorige exploitatiejaren. Daaruit blijkt o. a. dat van de in 1897 geldelijk verantwoorde 139 781 ton kolen aan particulieren werden verkocht 55 681 [1]) ton of 39.8 pct. (daarvan aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij en aan de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" alleen 51 010^5 ton), terwijl in 1896 van de 120 475 ton, toen in 't geheel verkocht, door particulieren werden genomen 39 553 ton of 32.8 pct., hetgeen dus wijst op toenemende waardeering van het product. De arbeid niet alleen voor de eigenlijke ontginning, maar ook voor hetgeen tot de werken van aanleg is te rekenen (afvoerwegen, galerijen in gesteente tot opsporing, aanmaak van werktuigen en gereedschappen, enz.), zoomede voor het transport van kolen, bleef bijna uitsluitend verricht door veroordeelden tot dwangarbeid, wier gemiddeld aantal per werkdag, voor zooveel voor het werk beschikbaar, in de verschillende maanden van 1897 uiteenliep tusschen 1322 en 2069, terwijl de laagste en hoogste gemiddelde sterkte per werkdag aan vrije arbeiders (meest Niassers en Maleiers) uiteenliep tusschen 81 en 276. De algemeene gemiddelden over al de (321) werkdagen van 1897 bedroegen respectievelijk 1537 en 161, tegen 1284 en 92 in 1896. Bij de ontginning werden in 1897 497 660 dagdiensten gebruikt, waarmede de 142 850 ton kolen werden gewonnen, terwijl voor de in 1896 gedolven 126 284 ton kolen 401 812 dagdiensten noodig zijn geweest. De productie per hoofd en per dag bedroeg dus in laatstgemeld jaar 314 K.G., in 1897 287 K.G. Omtrent de productie gedurende de eerste zes maanden van 1898 valt mede te deelen dat toen 75 930 ton kolen werden verkregen (12 052 ton meer dan in het eerste halfjaar van 1897), welke uitkomst nog gunstiger zou zijn geweest, indien niet in Mei 1898 omstreeks 800 van de bruikbaarste werkkrachten aan het ontginningswerk waren onttrokken geworden om voor transportdiensten bij de militaire expeditie tegen Pedir (Atjeh) te worden gebezigd. Om de productie niet al te zeer te doen dalen, werd getracht het aantal vrije koelies op te voeren, en tevens werden, voor zooveel als eenigszins met de dadelijke belangen van de mijn was overeen te brengen, alle niet rechtstreeks productieve werken gestaakt, om het daardoor vrijgekomen werkvolk aan de eigenlijke kolenwinning te doen deelnemen. Namen bijv. in Juni 1898 slechts 1505 arbeiders aan het ontginningswerk deel, tegen 1995 in Januari te voren, ten gevolge van de besproken voorzieningen konden in Juli en Augustus weder p.m. 1650 man voor de eigenlijke kolenwinning worden afgezonderd, in verband waarmede de productie, welke gedurende de eerste vier maanden van 1898 gemiddeld per maand 13 520 ton had bedragen, doch in Mei gedaald was tot 12 321 en in de daarop volgende maand tot 9523 ton, in Juli en Augustus weder klom tot 11 703 en 12 720 ton. Intusschen werd ook nu weder de ondervinding opgedaan dat de op Sumatra aan te werven koelies (Niassers uit den omtrek van Padang en voor het overige Maleiers) niet het voor den mijnarbeid gewenschte element vormen, daar zij weinig geneigd zijn zich lang achtereen aan hetzelfde werk te wijden, en vaak na slechts twee à drie weken gearbeid te hebben, met het verdiende loon naar hunne negri's terugkeeren. Daar bovendien de stand der voorbereidende werken in het kolenveld gelegenheid aanbiedt om de productie op te voeren tot een hooger peil dan met het in normale tijden verstrekbaar maximum aantal dwangarbeiders bereikbaar is, wordt het denkbeeld overwogen om eene proef te nemen met de werving van werkkrachten in China.

De prijzen, waartegen in 1897 de kolen aan particulieren werden verkocht, beliepen bij aflevering op stations of halten van den Sumatra-spoorweg, voor stukkolen f 10,04 à f 10,18 en voor gruiskolen f 4 per ton, terwijl aan particuliere afnemers te Emmahaven, hoofdzakelijk de drie reeds genoemde stoomvaartmaatschappijen, bij levering van de kolen in de bunkers der stoomschepen, in rekening werd gebracht respectievelijk f 12 en f 8 à f 9, welke prijzen dezelfde waren als in 1896. Aan den spoorwegdienst op Sumatra bleven de kolen berekend tegen f 5 per ton, hetzij stuk-, hetzij gruiskolen, doch voor de aan andere diensttakken af te leveren partijen op aan den spoorweg gelegen plaatsen of te Emmahaven waren de prijzen in 1897 per ton stukkolen f 0,40 hooger dan in 1896, namelijk f 14,65 (voor gruiskolen f 4 per ton). Voor de over zee ten behoeve van verschillende diensttakken te vervoeren Ombilien-kolen (stukkolen) leverden de voor 1897 bepaalde regularisatieprijzen (gouvernementsbesluit dd. 12 Juni 1897 n°. 18) nogal verschil op met die over 1896, vermeld in het verslag van 1896, blz. 249, noot 2. Zij waren namelijk voor verscheidene plaatsen f 0,15, f 0,40 of f 0,60 per ton hooger, voor andere plaatsen daarentegen lager dan in 1896, hoofdzakelijk doordien, wat betreft de in den prijs verscholen vracht wegens zeevervoer, als zoodanig werd aangenomen de vracht, die ingevolge het met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij ter zake gesloten contract voor het tijdvak 1 Juli 1897 t/m ult. 1905 zou verschuldigd zijn (verg. het verslag van 1896, blz. 250). [2]) Overigens diende weder tot grondslag voor de bedoelde prijsbepaling het gemiddelde van hetgeen in het voorafgegane jaar door handel- en scheepvaartondernemingen was besteed voor te Tandjong Priok aangevoerde Cardiff-kolen, verminderd met 8 pct. uit aanmerking dat de verbruikswaarde van Ombilien-kolen te stellen is op 92 pct. van die van eerstgenoemde soort. Daar in de tweede helft van 1896 de handel te Tandjong Priok weinig of geen Cardiff-kolen had opgenomen, in de hoop dat de toen ingetreden rijzing der markt spoedig wel weder door daling zou gevolgd worden, bedroeg het berekende gemiddelde slechts f 13,85 per ton, weshalve, met toepassing van de ook voor 1896 gevolgde wijze van berekening, waartoe behoorde de verhooging van gemeld gemiddelde met f 0,15 wegens onkosten, de prijs van Ombilien-kolen te Tandjong Priok werd bepaald op f 14 × 0,92 = f 12,88 of in ronde som f 12,90 (tegen f 12,50 in 1896). De prijzen in de overige havens werden nu gevonden door dien van Tandjong Priok te verminderen met de vracht Emmahaven—Tandjong Priok (f 2,83) en bij het dan overblijvend bedrag, te beschouwen als prijs te Emmahaven, te voegen den voor elke haven aan de Paketvaartmaatschappij

[1]) Hieronder 13 579 ton gruiskolen, waarvan alleen aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij 11 707 ton; de roosters van de schepen dier maatschappij werden nagenoeg allen ingericht voor het stoken van gruiskolen, waardoor ook voor dit gedeelte der productie een goede geregelde afzet verkregen wordt.

[2]) De t. a. p. vermelde vrachtcijfers hebben sedert nog aanvulling ondergaan, doordien onder de plaatsen, welke voor aanbrengst van Ombilien-kolen kunnen in aanmerking komen, in de tweede helft van 1897 zijn opgenomen Probolinggo, Panaroekan en Makasser. De vracht van Emmahaven naar Probolinggo en naar Panaroekan is bepaald op respectievelijk f 4,50 en f 4,60 per ton; die van Emmahaven naar Makasser is tweeledig bepaald, namelijk op f 5,80 en f 8,40 per ton, naar gelang het vervoer geschiedt bij volle, dan wel bij gedeeltelijke ladingen.

Over de aanvoeren in 1897 van Ombilien-kolen bij het particulier kolenetablissement te Sabang (Poeloe Weh) zie blz. 9 hiervóór; verg. ook wat omtrent den verkoop aldaar van Ombilien-kolen aan particulieren gezegd is op blz. 232/233 van 't vorig verslag.

te betalen aannemingsprijs voor het vervoer, met afronding van de verkregen som tot veelvouden van 5 cent.

Voor 1898 zal de kolenonderneming van den gunstigen stand der kolenmarkt meer voordeel hebben. Zoo is voor de gedurende dat jaar door de meergenoemde stoomvaartmaatschappijen te Emmahaven aan te koopen hoeveelheden stukkolen de prijs bepaald op f 13 per ton, geleverd in de bunkers (derhalve f 1 meer dan in 1897), terwijl het in de bedoeling lag ook de regularisatieprijzen voor de aan de verschillende diensttakken te verstrekken Ombilien-kolen hooger te stellen dan voor 1897.

Tegen de in 1897 gegolden hebbende regularisatie- en verkoopprijzen brachten de in dat jaar aan den spoorwegdienst ter Sumatra's Westkust, aan andere diensttakken en aan particulieren geleverde kolen, in 't geheel 139 781 ton, respectievelijk f 103 164, f 890 098 en f 602 224 of gezamenlijk f 1 595 486 op, waarbij nog kwam eene boekwaarde van f 6500 voor hetgeen de op ult. 1897 voorhanden of „varende" hoeveelheid kolen meer bedroeg dan het „restant" bij het einde van 1896, zoodat op de exploitatierekening als inkomsten een bedrag van f 1 601 986 kon worden uitgetrokken, terwijl de uitgaven voor het winnen en vervoeren van de kolen beliepen f 1 061 852, namelijk aan algemeene uitgaven (aandeel in de kosten der directie, vracht van uit Europa gezonden goederen, kosten van lossen, sorteeren en opzenden dier goederen) f 20 677, voor het transport langs den spoorweg f 380 325, voor opslag in depôt en voor vervoer door den Archipel f 299 967, en voor de eigenlijke winning der kolen, gerekend tot in den spoorwegwagon te Sawah Loento, f 360 883, welke laatste zoogenaamde zelfkosten, met inbegrip van de aan het personeel uitgekeerde premiën, omgeslagen over de geproduceerde 142 850 ton, dus neerkwamen op f $2{,}52^5$ per ton, tegen f 2,37 in 1896, eene stijging die voornamelijk moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat de winning op grooteren afstand van het zeefhuis plaats had, en voorts ook hieraan dat bij de ontginning van de dikke laag C van een der mijnen eene kostbaarder wijze van afbouw moest worden toegepast.

Afgescheiden van de uitgaven voor het winnen en vervoeren van de kolen, waarmede de exploitatierekening werd belast, werd voor eigenlijke werken van aanleg (zie hiervóór) in 1897 nog uitgegeven f 88 781, waarmede het eindcijfer der aanlegrekening dus vermeerderde. Doordien echter van die rekening op de winst- en verliesrekening werd afgeschreven f 204 691, stond de waarde van het kolenetablissement te Sawah Loento en van het magazijn en kolenstort met sporen te Emmahaven op ult. 1897 nog slechts te boek voor f 1 505 833, zijnde f 115 910 minder dan op ult. 1896.

§ 3. *Particuliere ontginningen, enz.*

Blijkens het in de bijlage GGG aan dit verslag toegevoegde overzicht waren op ult. Juni 1898 van kracht 21 gouvernementsmijnconcessiën, 2 niet het karakter van concessie dragende „vergunningen" tot winning van delfstoffen, en 21 door of namens het Gouvernement goedgekeurde mijnconcessiën, verleend door inlandsche vorsten, voor zooveel zij het recht daartoe nog niet aan het Gouvernement hadden overgedragen. [1])

Terwijl derhalve het aantal concessiën der eerstbedoelde categorie gedurende het tijdvak 1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1898 onveranderd bleef, behoudens splitsing, met gouvernementsgoedkeuring (besluit dd. 9 Januari 1898 n°. 39), van de op 1 December 1894 aanvaarde goudconcessie Soemalata in Kwandang (residentie Menado), door overdracht van een gedeelte op anderen (op de Noord-Celebes-Mijnbouwmaatschappij) [2]), nam het aantal der in zelfbesturende landschappen uitgegeven concessiën met 2 toe, de door het Gouvernement bekrachtigde in bijlage GGG nader vermelde petroleum-concessiën Lepan en Poeloe Koempei, beide in het landschap Langkat der residentie Oostkust van Sumatra (gouvernementsbesluiten dd. 28 Juli en 12 November 1897 nos. 4 en 5). Twee aanvragen om concessie tot mijnontginning in de residentiën Preanger Regentschappen en Menado konden niet in overweging worden genomen, omdat de verzoeken niet of niet volledig vergezeld gingen van de bij art. 6 der mijnverordening in Indisch Staatsblad 1874 n°. 128 gevorderde bescheiden. Eerstbedoelde aanvrage betrof de winning van goud, zilver, koper, petroleum en steenkolen in het erfpachtsperceel Brana Eran in het district Panjeredan der afdeeling Soekapoera Kollot, de andere de winning van edele en andere metalen in een terrein, gelegen in het district Sonder der afdeeling Amoerang (Minahassa).

Op de verzoeken door een tweetal ondernemers gedaan, om voor ontginning van stroomertsen in eenige rivierbeddingen op Borneo met de betrokken inlandsche vorsten contracten te mogen aangaan, werd, als van te algemeene strekking, in afwijzenden zin beschikt. Op ult. Juni 1898 waren nog verscheidene aanvragen om concessie tot mijnontginning of om goedkeuring op door inlandsche bestuurders uitgegeven concessiën van dien aard in behandeling.

Dit was ook het geval met het verzoek van den in vorige verslagen herhaaldelijk genoemden voorloopigen concessionaris, den heer R. D. Verbeek, om nogmaals uitstel te erlangen van den laatstelijk (bij gouvernementsbesluit dd. 27 Juni 1897 n°. 26) tot 2 Juli 1898 verlengden termijn, binnen welken hij het bewijs had te leveren van over de noodige fondsen te kunnen beschikken tot exploitatie, voor de winning van edele en andere metalen van een mijnveld in de afdeeling XIII en IX Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden.

Voor nadere bijzonderheden omtrent de op ult. Juni 1898 van kracht zijnde mijnconcessiën naar het hiervóór bedoelde overzicht verwijzende, laat men hier nog eenige aanvullende of recapituleerende mededeelingen volgen.

Tin. De particuliere tinontginningen in Nederlandsch-Indië bleven zich bepalen tot die der Billiton-Maatschappij krachtens gouvernementsconcessie en die der Singkep-Tinmaatschappij krachtens concessie van het inlandsch bestuur van Lingga-Riouw.

Op Billiton waren gedurende het op ult. April geëindigde boekjaar 1897/98 85 mijnen in bewerking, met eene gemiddelde „presente sterkte" van 6500 man aan „ingedeelde" (tot de mijnploegen behoorende) mijnwerkers (deelhebbers, koelies en kolenbranders) en van 1111 man aan niet tot de mijnploegen rekenende zoogenaamde „werkzoekenden", tegen respectievelijk 6906 en 1244 man, mede bij 85 mijnen, in 1896/97. Ofschoon derhalve in het jongstverloopen boekjaar de werkkrachten weder ingekrompen waren [3]), beliep toch de „werkelijke" productie (dat is de hoeveelheid tin reeds verkregen of naar schatting nog te verkrijgen uit het gedurende het boekjaar gedolven erts) nagenoeg evenveel als in 1896/97, deels als gevolg van eene voor de ontginning bijzonder gewenschte weersgesteldheid, deels door gunstiger gezondheidstoestand. Voor de op den gewonen voet — tegen betaling van f 20 per pikol tin — gedreven ontginningen en voor de onder „toeslag" werkende mijnen waren de cijfers der „werkelijke" productie in beide boekjaren als volgt:

[1]) Eene opsomming van de verschillende landschappen, waar — voor zoover toen reeds hier te lande gebleken was — zoodanige overdracht had plaats gehad, komt voor op blz. 22/23 der Memorie van Antwoord dd. 16 September 1898 betreffende het nog bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanhangig nader gewijzigd wetsontwerp tot regeling van de mijnontginningen in Nederlandsch-Indië (Zitting 1897—1898 — **162** — n°. 6). Aan die opsomming, welke een grooter of kleiner aantal landschappen in de gewesten Menado, Celebes en onderhoorigheden, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (voor dit gewest nog aan te vullen met het landschap Goenoeng Taboer) en Atjeh en onderhoorigheden, zoomede het landschap Troemon (Sumatra's Westkust) en de rijken Ternate en Tidore omvat, zijn, voor zooveel de akten dagteekenen vóór 1 Juli 1898, nog toe te voegen de Atjehsche landschappen Langsar (met het onderhoorige Madjapahit), Pedawa Besar, Djolok Besar en Perlak, zoomede — in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo — het landschap Kotta Waringin. Nadat sommige der eerste overeenkomsten of verklaringen van de besproken strekking waren tot stand gekomen, is de wenschelijkheid gebleken daarbij nog iets verder te gaan, door namelijk te trachten van de inlandsche bestuurders, die op den in 't verslag van 1894 (blz. 26) vermelden voet van het recht om zelf vergunning tot mijnbouwkundige opsporing of concessie tot mijnontginning te verleenen, ten behoeve van het Gouvernement hadden afstand gedaan of afstand doen, tevens de verklaring te verkrijgen dat zij instemmen met de toepasselijkheid op het betrokken landschap en zijne ingezetenen van de bestaande of nader uit te vaardigen gouvernement-mijnverordeningen. Voor sommige der hiervóór bedoelde landschappen is sedert het voorjaar van 1897 dit punt thans mede geregeld, hetzij bij additioneele akte, hetzij tegelijk met de overeenkomst (of verklaring) van overdracht.

[2]) Daar echter op 1 Juli 1898 nog niet gebleken was dat de overschrijving van het overgedragen gedeelte ten name van genoemde vennootschap reeds had plaats gehad, wordt in bijlage GGG hierachter de nieuwe onderneming nog niet als eene zelfstandige concessie vermeld.

[3]) Aan de drie categorieën van ingeschrevenen gezamenlijk (bij de mijnploegen ingedeelden, werkzoekenden en verlofgangers) stonden te boek op ult. April 1897 8175 en op ult. April 1898 7985 man (allen Chineezen). Uit de sterkte werden namelijk gedurende 1897/98 afgevoerd 1267 man (waarvan 68 door overlijden) en daarentegen werden aangenomen 1077 man, bijna allen immigranten, waaronder 133 oud-mijnwerkers.

	1896/97.			1897/98.		
	Gemiddeld aantal „ingedeelden".	Werkelijke productie (in pikols). Totaal.	Gemiddeld per hoofd.	Gemiddeld aantal „ingedeelden".	Werkelijke productie (in pikols). Totaal.	Gemiddeld per hoofd.
Gewone ontginningen	2 546	43 346	17.02	2 527	42 885	16.00
Quantum-ploegen . . .	4 360	46 008	10.50	3 973	46 161	11.62
	6 906	89 354	12.94	6 500	89 046	14.26

De opgegeven productie omslaande over het gemiddelde der totale presente sterkte aan werkkrachten (mijnploegen *en* werkoekenden) kwam het hoofdelijk verkregene te staan: in 1896/97 op 10.96 en in 1897/98 op 11.70 pikol.

Aan tinbetaling en toeslag, gerekend over de werkelijke productie, konden de „ingedeelde" mijnwerkers (te wier laste echter de „werkzoekenden" grootendeels komen) geacht worden per hoofd genoten te hebben f 306, tegen f 290 in 1896/97. De toeslag bedroeg gemiddeld f 52,39 per man en f 4,50 per pikol, tegen respectievelijk f 50,20 en f 5,08 in het voorafgegane boekjaar. De in 1897/98 door de mijnwerkers ingeleverde hoeveelheden werden met hen verrekend gemiddeld tegen f 22,51 per pikol, tegen f 22,53 in 1896/97. De kostprijs van het tin volgens het genotene door de mijnwerkers was dus weder iets goedkooper dan het jaar te voren.

Tegen 92 449 pikol in 1896/97, werd gedurende 1897/98 in de pakhuizen der Maatschappij ingeleverd (zoogenaamde „administratieve productie") 87 825 pikol tin, daaronder voor de 40 „nachten" erts, in onversmolten staat ingeleverd, welke de Maatschappij bij wijze van proef (in het tijdvak December 1897 t/m April 1898) naar Singapore verzond, ten einde, naar monster op tingehalte geanalyseerd, aldaar te worden verkocht, gerekend op 1191 pikol tin, zijnde naar dit rendement aan de Maatschappij de marktprijs van den dag tegoedgedaan in 6/m. wissels betaalbaar te Amsterdam. De opbrengst was gemiddeld f 44,17 per pikol, terwijl de middelprijs der in hetzelfde tijdvak te Batavia gehouden veilingen bedroeg f 43,38 per pikol aldaar of in 6/m. wissels ongeveer f 43,60, zoodat te Singapore ongeveer f 0,57 per pikol meer werd verkregen. In welke mate elk der vijf mijndistricten tot de „levering" bijdroeg, en hoe het getal mijnen en werkkrachten per mijndistrict was verdeeld, kan blijken uit bijlage GGG hierachter.

In hare gewone, ongeveer om de twee maanden gehouden wordende openbare veilingen te Batavia maakte de Maatschappij gedurende het boekjaar 1897/98 te gelde 85 133.13 pikol tin, namelijk 14 518.71 pikol als restant van de levering 1895/96 en 70 614.42 van de 92 448.67 pikol ingeleverd in 1896/97, van welk leveringsjaar dus nog beschikbaar zou moeten blijven 21 834.25 pikol, welk restant echter 22 343,95 pikol beliep, doordien de levering van 1896/97 bij uitweging te Batavia gebleken was een overwicht te hebben opgeleverd van 516.85 pikol, terwijl overigens van de nog als beschikbaar te verantwoorden hoeveelheid moest worden afgetrokken 7.15 pikol, wegens op Billiton zelf verkocht of aan de Maatschappij in geld vergoed tin. In de besproken zes veilingen, waarvan de eerste omstreeks medio Juni 1897 werd gehouden, werd achtereenvolgens een middelprijs verkregen van f 41,30, f 41,77, f 42,44, f 42,70, f 43,44 en f 44,02 per pikol, of — in doorslag over al de zes veilingen — van f 42,63 per pikol, welke algemeene middelprijs in de vijf voorafgegane boekjaren 1892/93 t/m 1896/97 achtereenvolgens had bedragen f 64,54, f 52,56, f 44,59, f 42,97 en f 40,39[5]. Bij de Maatschappij bestond het voornemen om in het boekjaar 1898/99, ten einde te ontkomen aan het vendusalaris ad $1^1/_4$ pct., dat aan publieke veiling verbonden was (zie art. 12, 3de lid, van het reglement in Indisch Staatsblad 1889 n°. 190), eene proef te nemen met verkoop bij onderhandsche inschrijving. [1])

[1]) Bedoeld percentage werd geheven over het bedrag waarvoor is toegewezen; bij ophouden, of over het bedrag dat minder dan tot f 20 000 over eene geheele veiling geboden wordt, is 1 pct. verschuldigd. Bij de Indische ontwerp-begrooting voor 1899 is gerekend op eene verlaging van bedoeld recht tot respectievelijk $^1/_2$ en $^2/_5$ pct. Voor de zes veilingen van 1897/98 had de Maatschappij aan vendusalaris gestort f 48 991, tegen f 46 314 (verbeterd cijfer) over de zes veilingen van 1896/97.

Ter zake van in 1897 te Batavia uitgevoerd Billiton-tin was aan uitvoerrecht (à f 3,50 per 100 K.G.) te innen f 186 429, terwijl dat recht over de in December 1897/April 1898 naar Singapore uitgevoerde hoeveelheid van 1650 pikol tin*erts* berekend werd tegen f 2,35 per 100 K.G. erts (d. i. naar een tingehalte van 67 pct.). Omtrent de in verband met bedoelden uitvoer van tin*erts* voorgestelde aanvulling van het algemeen tarief van uitvoerrechten zie blz. 133 hiervóór.

Ofschoon eenigermate verbeterd, bleef in 1897/98 de ongunstige stand der tinmarkt nog aanhouden. Toch kon door verschillende oorzaken over dat boekjaar een beter winstcijfer dan in 1896/97 worden gemaakt. Wees toen de winst- en verliesrekening een voordeelig saldo aan van f 586 132, over 1897/98 kon als winst geboekt worden f 1 028 556, zoodat het aan den Staat toekomende $^5/_8$ zal bedragen f 642 847,35. Het winstaandeel van den Staat over 1896/97 ad f 366 332,76 werd, nadat de balans onder dagteekening van 15 October 1897 door den Minister van Koloniën was goedgekeurd, door de Maatschappij afgedragen op 24 November d.a.v.

Het boekjaar der tinonderneming op Singkep (residentie Riouw en onderhoorigheden) loopt van 1 Juli t/m 30 Juni. Bij die onderneming waren in 1897/98 gemiddeld in dienst 1658 man (Chineezen, Maleiers en enkele Bengaleezen), tegen 1837 in 1896/97, eene vermindering, welke hoofdzakelijk de kolenbranders en smelters betreft, en zulks in verband met het in den loop van het boekjaar reeds tot uitvoering gekomen plan der Maatschappij om het erts niet meer door het mijnpersoneel op Singkep zelf, maar te Singapore (bij de „Pulu Brani Meltingworks") te doen uitsmelten. Voor den arbeid in de groeven was dan ook het personeel ruim even groot als in 1896/97, namelijk 1263 man, door wie eene „werkelijke" productie verkregen werd van 10 931 pikol tin, d.i. gemiddeld 8.66 pikol per hoofd, terwijl in 1896/97, met 1240 man in de groeven, eene productie verkregen werd van 12 108 pikol, zijnde 9.76 pikol per hoofd. De „administratieve" productie, d. i. zonder te rekenen de op 60 pikol begroote nasmelting van 1897/98 (van het erts in 1896/97 uitgegraven was bij het einde van dat boekjaar niets meer uit te smelten) beliep 10 871 pikol wegens het geleverde uit de groeven, waarbij nog kwam wegens levering door Maleiers, nawasschers, enz., 268 pikol, in totaal derhalve 11 139 pikol. Van deze laatste hoeveelheid werden 3388 pikol betaald met $ 13 per pikol en de overige 7751 pikol gemiddeld met $ 18,06 per pikol, zoodat, gerekend over den geheelen oogst, aan de mijnwerkers dooreengenomen werd betaald $ 16,52 per pikol, tegen $ 14,87 in het voorafgegane boekjaar.

Van het voor den verkoop beschikbare tin (6137 pikol als restant van den oogst 1896/97 en de 11 139 pikol uit den oogst 1897/98, welke laatstbedoelde hoeveelheid bij weging nog een overwicht van 47 pikol opleverde, te zamen dus 17 323 pikol) werd in 1897/98 te gelde gemaakt 15 497 pikol; bij het einde van het boekjaar bleef dus 1826 pikol onverkocht. Slechts een klein deel, namelijk 3380 pikol, werd nog hier te lande van de hand gezet in twee veilingen (in Juli en September 1897), waarbij respectievelijk een middelprijs werd bedongen van f 36,32[5] en f 36,71 per 50 K.G. Het overige werd te Singapore te gelde gemaakt (verg. vorig verslag, blz. 234), tegen een algemeenen middelprijs van $ 40,48[5] per Straits-pikol (60,47 K.G.), overeenkomende met f 39,15 per 50 K.G. De totale opbrengst hier te lande was f 151 768 en te Singapore f 575 878 of te zamen f 727 646.

De winst- en verliesrekening der Maatschappij wees over 1897/98 een voordeelig saldo aan van f 130 592 (over 1896/97 f 112 695), van welk bedrag, evenals over het voorafgegane boekjaar, f 60 000 werd bestemd tot uitkeering van een dividend van 4 pct. over het maatschappelijk kapitaal van $f 1^1/_2$ millioen.

De uitkomsten van het booronderzoek gaven zeer gunstige vooruitzichten voor het exploitatiejaar 1898/99. In den gezondheidstoestand der arbeiders kwam eenige verbetering. Wel was het aantal zieken in het hospitaal even groot als in 1896/97 (gemiddeld 142 à 143), maar in laatstgenoemd jaar hadden, tijdens de berriberri-epidemie het hevigst was, vele zieken wegens overvulling van het hospitaal in de mijnen moeten verblijven. Het aantal sterfgevallen daalde van 188 tot 153, en dat der naar Singapore geëvacueerden van 151 tot 36.

Een verzoek van de Maatschappij, om vergunning tot het winnen van tinerts uit den bodem der territoriale zee van het eiland Singkep, werd door de Indische Regeering in advies gehouden in afwachting van de uitkomsten van een in te stellen onderzoek naar de rechten, welke het inlandsch zelfbestuur van Lingga-Riouw in die wateren uitoefent.

Steenkolen. Terwijl in 't vorig verslag sprake was van 6 voor kolenwinning in concessie afgestane mijnvelden (1 op Java, 1 in Palembang, 1 in Indragiri op Sumatra, 1 op het tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende eiland Laut en 2 in het landschap Koetei van genoemde residentie) is thans van 7 zoodanige mijnvelden gewag te maken, doordien eene oorspronkelijk enkel voor petroleumwinning uit-

gegeven concessie in laatstgenoemd landschap, de concessie „Louise", in Mei 1897 ook tot kolenontginning is uitgestrekt.

Evenals in het voorafgegane jaar waren er in 1897 voorshands nog slechts 2 kolenconcessiën in exploitatie, namelijk de concessie Bahangau in Palembang en die der voormalige „Steenkolenmaatschappij Oost-Borneo", sedert 29 Maart 1897 veranderd in „Oost-Borneo-Maatschappij", welke vennootschap de Mahakkam-concessie in Koetei exploiteert. Eerstbedoelde op kleine schaal werkende onderneming produceerde in 1897 172 ton kolen, tegen 68 ton in het voorafgegane jaar. De Oost-Borneo-Maatschappij won in 1897, van den zooeven vermelden datum af, 12 568 ton kolen [1], welke hoeveelheid te vermeerderen was met den toen aanwezigen restant-voorraad van hare voorgangster, ad 2279 ton. De opbrengst zou belangrijk hooger zijn geweest wanneer de ontginning niet, evenals in 1896 (toen p.m. 15 400 ton werd geproduceerd), ware belemmerd door het voorbereidend werk voor den diepbouw. Bovendien had men ditmaal ook te kampen met epidemische ziekten (berriberri, cholera en koortsen), welke een buitengewoon hoog ziekte- en sterftecijfer ten gevolge hadden. Met het oog op deze omstandigheden werd, zooals op blz. 41/42 hiervóór reeds werd medegedeeld, de hoeveelheid van ten minste 15 000 ton kolen, welke de Maatschappij, ingevolge het met haar gesloten vijfjarig contract, gedurende het 1ste, van 1 Juli 1897 tot ult. Juni 1898 loopende contractsjaar aan de departementen der marine en der burgerlijke openbare werken had te leveren, in November 1897 verminderd tot 11 185 ton. Nadat de zooeven bedoelde voorbereiding voor den diepbouw in den aanvang weinig bemoedigende uitkomsten had opgeleverd — de eerste, in Augustus 1897 gevonden laag bleek toch veel minder kool te bevatten dan waarop gerekend was — gaf de aanboring in Juni jl. van eene tweede laag van voldoende dikte, en zonder dat overlast van water of mijngas werd ondervonden, hoop dat, wanneer ook de derde nog aanwezige laag niet mocht tegenvallen, de productie zou kunnen toenemen.

Petroleum. Van de tot medio 1898 op Java uitgegeven 9 petroleum-concessiën leverden in 1897 „Goenoeng Sari" in Soerabaija, „Dadoengan", mede aldaar, en de „Grobogan-concessie" in Samarang nog weinig of niets op, doch begon „Klantoeng-Sodjomerto", mede in Samarang, van de Java-Petroleummaatschappij te produceeren, zonder dat echter de in November 1897 tot ongeveer 250 kisten geklommen dagelijksche productie bleef stand houden, daar, als gevolg van het dieper boren van een der putten, het rendement tot ongeveer 100 kisten daags was teruggegaan. De 4 concessiën, welke door de Dordtsche Petroleum-industrie-Maatschappij werden geëxploiteerd, met namen „Djabakotta", „de Twaalf dessa's" en „Lidahkoelon", alle in Soerabaija, en „Panolan" in Rembang, zoomede de concessie „Tinawoen", mede in Rembang, waarvan het product in de fabriek der Panolan-concessie geraffineerd wordt, gaven betere uitkomsten. Uit de genoemde drie concessie-terreinen in Soerabaija werden namelijk — zonder de bijproducten te rekenen — in 1897 verkregen 627 969 kisten (à 37 L.) lichtpetroleum, tegen 604 417 kisten in 1896, en uit Panolan (Rembang) aan ruw product 27 596 000 L., zijnde ruim $^1/_3$ meer dan in 1896. Hoeveel daaruit aan lichtpetroleum bereid werd, is niet opgegeven. Neemt men echter dezelfde verhouding aan als in 1896, toen uit 18 045 000 L. ruw product 12 532 000 L. lichtolie was verkregen (of 69 pct.), dan zou voor 1897 het cijfer te stellen zijn op 19 041 000 L. (514 628 kisten). Ook omtrent „Tinawoen" is enkel het ruw product opgegeven (19 550 000 L.). De 16 644 000 L., in 1896 aldaar gewonnen, hadden toen 62.5 pct. aan lichtolie uitgeleverd. Naar die verhouding zou voor 1897 een cijfer van 12 219 000 L. (330 245 kisten) mogen worden aangenomen.

Wat de buitenbezittingen betreft, was tot medio 1898 melding te maken van 2 petroleum-concessiën in het landschap Koetei (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en van een 8-tal in het landschap Langkat (residentie Oostkust van Sumatra). De beide eerstbedoelde concessiën, welke ook recht geven tot het winnen van steenkolen, en beide in één hand zijn, heeten „Louise" en „Mathilde", doch worden ook wel aangeduid respectievelijk als de „Sangga Sangga"- en de „Balik Papan"-concessie. Volgens de voor dit verslag ontvangen berichten waren op het terrein der concessie „Louise" boringen uitgevoerd, die belangrijke oliebronnen deden aantreffen. De olie was tot onderzoek naar Europa gezonden, terwijl inmiddels met de boringen werd voortgegaan. Op het terrein der concessie „Mathilde" werd de exploitatie van petroleum en kolen voorbereid; verg. overigens het overzicht in bijlage GGG. Ten opzichte van de concessiën in Langkat zijn slechts productie-opgaven bekend nopens de onderneming der „Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië", welke over vier concessiën beschikt. Tegen 1 851 500 kisten in 1896, werden in 1897 4 565 000 kisten lichtpetroleum verkregen. De productie liep in laatstgenoemd jaar geleidelijk op van 228 000 en 222 400 kisten in Januari en Februari tot 540 000 in December. In het 1ste kwartaal 1898 beliep de maandelijksche productie achtereenvolgens 520 000, 580 000 en 710 000 kisten en in het 2de kwartaal waren de cijfers achtereenvolgens 740 000, 839 000 en 471 000. De vier andere concessiën in Langkat, waarvan er 3 eerst van 1897 dagteekenen, zijn alle in verschillende handen. Aldaar waren bij het einde van 1897 de boringen deels nog weinig gevorderd, deels nog niet begonnen, terwijl nopens de in 1896 tot stand gekomen concessie Boeloe Telang, waar blijkens het vorig verslag (bijlage LLL, blz. 11) de raffinaderij in oprichting was, over 1897 geen opgaven inkwamen.

Andere niet reeds genoemde delfstoffen. Voor zoover in 1897 concessiën van den hierbedoelden aard werden geëxploiteerd voor de winning hetzij van goud of andere ertsen (uitgenomen tin), hetzij van jodiumverbindingen, marmer of zandsteen, waren de werkzaamheden meest nog van voorbereidenden aard. Dit was o. a. het geval op de terreinen der goudconcessiën in de residentie Menado en in het landschap Sambas (residentie Westerafdeeling van Borneo). Van een der eerstbedoelde concessiën — Soemalata in het gouvernementsdistrict Kwandang (Gorontalo) — wordt over 1897 als productie vermeld 247 500 K.G. gouderts, tegen ruim 140 000 K.G. in 1896, terwijl nopens de goudconcessie Paleleh in het landschap Bwool (mede in de residentie Menado) wordt opgegeven dat in 't laatst van 1896 en gedurende 1897 bij de voorbereidende werken verkregen werd 1 520 000 K.G. erts. Dit erts en dat van Soemalata werd, althans voor het grootste gedeelte, ter verwerking naar Europa verscheept.

Overigens werd op Java de winning van mangaanerts (concessie Kliripan in Djokjokarta) en van jodium (concessie Genoek Watoe in Soerabaija) voortgezet, en met de exploitatie van marmergroeven (concessie Wadjak in Kediri) een ernstig begin gemaakt. Uit Kliripan werd verkregen 5200 ton bruinsteen (in 1896 3000 ton), uit Genoek Watoe 2762 K.G. jood-koper (in 1896 2525 K.G.) en uit Wadjak 100 M³. ruw marmer (tegen 50 M³. bij de voorbereidende werkzaamheden in 1896). Op het terrein der zandsteenwinning in Pasoeroean (concessie Goenoeng Woengkal), waar echter nog geen geregelde exploitatie gedreven werd, verzamelde de ondernemer monsters, die ter beoordeeling naar Europa werden verzonden.

§ 4. *Inlandsche ontginningen.*

In de gewestelijke bijdragen omtrent „Mijnbouw", welke voor de samenstelling van dit verslag hebben gediend, wordt, evenals vroeger, ook thans slechts bij uitzondering gewag gemaakt van door de inlandsche bevolking en op inlandsche wijze gedreven delfstofontginningen. Volledigheidshalve moge hier worden genoemd de winning van goud door wasschen in de afdeeling Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) en in het aangrenzende Kwantan, waaromtrent echter in 1897 door den betrokken gewestelijken bestuurder niets was vernomen, terwijl uit de residentie Menado wordt medegedeeld, dat in „verschillende streken van de afdeeling Gorontalo en van de zelfbesturende landschappen" de inlandsche bevolking weder was begonnen zich met de nagenoeg tot stilstand gekomen goudontginning (zie blz. 235 van het vorig verslag) bezig te houden. Volgens eene mededeeling van andere zijde wordt het product der aardoliebronnen nabij de Boela-baai en aan de rivier Nif op Noord-Ceram (residentie Amboina) op kleine schaal door de inlandsche bevolking benuttigd voor het dichten van prauwen.

Alleen omtrent de winning van goud en diamanten in de residentiën Westerafdeeling en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en de inlandsche kolenontginningen in eerstgenoemd gewest konden eenigszins uitvoeriger gegevens worden verstrekt, waaraan het volgende wordt ontleend.

De inlandsche kolenontginningen in het landschap Salimbou der residentie Westerafdeeling van Borneo leverden in 1897 ongeveer 300 ton op, tegen 350 ton in 1896, 550 ton in 1895 en 730 ton in 1894, en bleven dus geleidelijk achteruitgaan.

[1] In de uit Indië ontvangen opgaven wordt de productie over het volle jaar 1897 gesteld op p.m. 20 000 ton.

Bij het gouvernementsdepôt te Pontianak werd gedurende 1897 147 ton van deze kolen ingenomen, tegen 153 ton het jaar te voren.

Aan goud (ter waarde, naar gelang van de hoedanigheid, van f 60 à f 75 per thail van ongeveer 54 gram) zou in 1897 uit de inlandsche ontginningen in hetzelfde gewest zijn verkregen $1820\frac{1}{2}$ thail, tegen $1784\frac{11}{16}$ thail in 1896, $2059\frac{1}{2}$ thail in 1895 en $2075\frac{1}{4}$ thail in 1894. Van de voor 1897 opgegeven productie werd $1351\frac{1}{2}$ thail alleen in de afdeeling Sambas gewonnen (in Pamangkat $281\frac{1}{2}$, in Singkawang $424\frac{1}{2}$ en in Lara en Loemar $645\frac{1}{2}$ thail), en wel door 1229 personen, van wie er 263 aan deze industrie deelnamen als leden van mijnvereenigingen, 547 als „goudzoekende personen" in den zin van art. 7, 3de lid, der pachtvoorwaarden in Indisch Staatsblad 1862 n°. 134, dus niet tot eene mijnvereeniging behoorden, en 419 als „wasschers" of „nawasschers", bedoeld bij art. 4, al. *b* en *c*, van datzelfde Staatsblad, en derhalve geen belasting aan den pachter [1]) verschuldigd waren. De streken buiten de afdeeling Sambas droegen tot vormelde goudwinning van $1820\frac{1}{2}$ thail als volgt bij: Mampawa 26, Landak 103, Tajan 60, Sanggou en Sekadou 40, Sintang 230 en Mandhor 10 thail. Van deze landschappen wordt alleen voor Tajan opgegeven hoevele personen zich met de goudwinning onledig hielden. Dit aantal was 45.

Omtrent de inlandsche goudontginningen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn geen cijfers bekend; het bedrijf wordt gezegd, als gevolg van stijgende productiekosten, gestadig achteruit te gaan. De in het gewest, alleen in de onderafdeeling Tanahlaut der afdeeling Martapoera, werkende goudpacht (Indisch Staatsblad 1896 n°. 95), welke voor 1897 opbracht f 960, is voor de jaren 1898 t/m 1900 afgestaan tegen f 1092 's jaars.

Volgens de opgaven der tolkantoren op Borneo vertegenwoordigde de waarde van het van daar uitgevoerde ongemunt goud (alles naar Singapore) in 1897 f 46 081, tegen f 45 300 in 1896.

Met opzicht tot de inlandsche diamantwinning wordt, wat de Westerafdeeling van Borneo betreft, alleen Landak genoemd, doch vaststaande cijfers omtrent de graverijen en wasscherijen aldaar zijn niet te verstrekken. Voor zoover uit de door den controleur dier afdeeling geregistreerde aangiften bekend is geworden, werden gedurende 1897 1190 karaat naar Pontianak afgevoerd, tegen achtereenvolgens 1243 en 1435 karaat in 1895 en 1896.

Gelijk reeds in 't vorig verslag (blz. 235) werd voorspeld, is de meerdere lust, welke in 1896 in de afdeeling Martapoera (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) bij de bevolking viel op te merken om zich met graven en wasschen naar diamanten bezig te houden, in 1897 weer afgenomen; althans het debiet van de daarop betrekking hebbende licentiën bracht slechts f 1161 op (in 1896 f 1424 en in 1895 f 834). De oorzaak van dezen achteruitgang wordt ook nu weer daarin gezocht, dat slechts zelden steenen van eenige waarde werden gevonden.

§ 5. *Vergunningen en overeenkomsten tot mijnbouwkundige opsporingen.*

Eene statistiek omtrent de sedert de afsluiting van bijlage LLL van 't vorig verslag (ult. Juni 1897) tot ult. Mei 1898 (over Juni 1898 waren, tijdens de opgaven te Batavia werden bijeengebracht, de gegevens niet volledig voorhanden) van kracht gebleven en van kracht geworden vergunningen of overeenkomsten tot mijnbouwkundig onderzoek wordt aangetroffen in tabel II van bijlage GGG hierachter. [2]) Daaruit blijkt dat voor het verkrijgen van dergelijke opsporingsrechten de particuliere ondernemingsgeest nog altijd groote opgewektheid bleef aan den dag leggen. Deze statistiek geeft daarvan overigens in zoover nog geen voldoende voorstelling, vermits op tal van aanvragen eene eindbeschikking voorshands moest worden aangehouden, vooreerst, — namelijk in die gevallen dat de aanvragers opsporingen beoogden in inlandsche staten, met welker bestuurders nog niet door het Gouvernement in den zin van het hiervóór medegedeelde (zie noot 1 op blz. 177) was gecontracteerd, — omdat het wenschelijk werd geacht vooraf met de inlandsche bestuurders tot overeenstemming te komen, en ten andere, omdat het, ter voorkoming dat terreinen worden uitgegeven nopens welke de kans bestaat dat van gouvernementswege in te stellen mijnbouwkundige onderzoekingen uitzicht geven op eene voordeelige gouvernementsexploitatie, het raadzaam is geacht, althans wat de gewesten Menado en Celebes en onderhoorigheden betreft, met het verleenen van opsporingsvergunningen of met het goedkeuren van vergunningscontracten van dien aard te verwijlen. (Ook tegen het verlengen van dergelijke vergunningen of contracten wordt, om dezelfde reden, in de beide gewesten in den laatsten tijd bezwaar gemaakt.) Overigens moesten, o. a. in verband met de toeneming der reeds uitgegeven of aangevraagde terreinen, een groot aantal aanvragen worden afgewezen, hetzij omdat de beoogde onderzoekingsterreinen samenvielen met reeds uitgegeven perceelen, dan wel omdat zij op onvoldoende wijze waren omschreven, of ook omdat, bij inwilliging, aan een enkelen ondernemer de beschikking zou worden gegeven over eene uitgestrektheid, grooter dan het maximum van 35 000 bouws, waaraan in het belang van het algemeen voor gewone omstandigheden door de Regeering wordt vastgehouden, terwijl in enkele gevallen de politieke toestand in de streken, die de aanvragers op het oog hadden, de toelating van dergelijke ondernemingen nog niet gedoogde.

Bij de onderzoekingen, welke op Java krachtens de in werking zijnde of in werking getreden vergunningen werden uitgevoerd, stond ook in deze verslagperiode wederom de opsporing van petroleum op den voorgrond.

Aan de in de eerste maanden van 1898 omtrent de uitvoering van opsporingsvergunningen bij het hoofdbureau van het mijnwezen te Batavia ingekomen berichten valt het volgende te ontleenen. [3])

In de residentie Bantam werden op het onderzoekingsterrein van den heer R. A. Eekhout (district Paroengkoedjang der afdeeling Lebak) door de boringen bij Lebaksioe nabij Goenoeng Kentjana aanwijzingen op petroleum verkregen, naar aanleiding waarvan volgens hetzelfde bericht eene maatschappij tot voortzetting van het onderzoek in wording was.

De boringen in de Pamanoekan- en Tjiassemlanden (residentie Krawang) kwamen, sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 236), onder leiding van een Amerikaansch deskundige en geschiedden volgens de Amerikaansche methode; op het onderhanden genomen terreingedeelte werd echter nog geen petroleum aangeboord, hoewel reeds eene groote diepte was bereikt. Ook op de Tegalwaroe-landen in hetzelfde gewest waren mijnbouwkundige opsporingen van verschillenden aard aangevangen.

Het booronderzoek vanwege de Nederlandsche Handelmaatschappij te Kandang Serang (district Paninggaran der residentie Pekalongan) had nog geen afdoend resultaat opgeleverd. Wel werden met petroleum doortrokken grondlagen aangeboord, doch slechts eene zeer geringe hoeveelheid olie kon worden opgepompt; de boringen zouden, ter bespoediging, met een Amerikaansch toestel worden voortgezet.

Behalve hetgeen omtrent de boringen in het mijnveld der Grobogan-Petroleumconcessie en in dat der concessie Klantoeng-Sodjomerto in het overzicht sub I van de straks genoemde bijlage GGG is vermeld, wordt, wat de residentie Samarang betreft, nog bericht, dat door de Oost-Indische Exploratie-maatschappij op hare onderzoekingsterreinen in het district Manggar der afdeeling Demak petroleumbronnen waren aangeboord in de dessa's Nampoe, Soeroe, Goenoeng Toempeng en Sendang. Aangaande de werkzaamheid der Nederlandsch-Indische Petroleummaatschappij, der Oostersche Exploratie- en Exploitatie-maatschappij en der Petroleummaatschappij Gaboes in de afdeelingen Grobogan en Demak werden geene bijzonderheden vernomen;

[1]) De opbrengst van de hierbedoelde pacht (die van het recht tot afgifte van de voor de uitoefening van dit bedrijf gevorderde licentiën) is niet volledig op te geven omdat bedoeld middel veelal vereenigd met andere pachtmiddelen wordt afgestaan. Afzonderlijk wordt het middel alleen verpacht in de afdeeling Sambas (voor zooveel betreft de onderafdeelingen Singkawang en Lara/Loemar) en in de afdeeling Pontianak en Ommelanden (voor zooveel betreft Mandhor). In Singkawang werd voor 1897 bedongen f 1344 en voor 1898 f 1464, in Lara/Loemar en in Mandhor voor 1896 t/m 1898 respectievelijk f 2412 en f 120 per jaar.

[2]) Eene nadere aanduiding van de door het Europeesch bestuur verleende of vergunningen of goedgekeurde vergunningsovereenkomsten van den hierbedoelden aard wordt aangetroffen in de op blz. 173 hiervóór bedoelde kwartaalverslagen van den dienst van het mijnwezen. Zie overigens de in 't laatst van September 1897 afgesloten lijst, voorkomende op blz. 458* t/m 490* van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1898.

[3]) Van sommige der in deze paragraaf genoemde naamlooze vennootschappen, waarin opsporingsvergunningen werden ingebracht, dagteekent de oprichting eerst van 1897. Eene volledige lijst der in dat jaar hetzij in Indië, hetzij hier te lande definitief tot stand gekomen mijnbouw- of opsporingsmaatschappijen vindt men in de bij dit verslag behoorende bijlage H.

eerstgenoemde Maatschappij bepaalde zich voor hare terreinen in de afdeeling Salatiga, in afwachting van de bestelde werktuigen, tot voorloopige onderzoekingen ter bepaling van de plaatsen, waar boringen zouden worden aangezet.

Van de talrijke in Rembang uitgegeven vergunningen leverde in het tijdvak 1897/98 geene enkele gewenschte uitkomsten op, hoewel op verschillende punten werd geboord. Voor nieuwe aanvragen was in dat gewest geen terrein meer overig. In enkele gevallen, in de districten Djatirogo en Rengel der afdeeling Toeban, moest de inwilliging afstuiten op bezwaren van de zijde der bevolking, die beschadiging vreesde van hare erven en bouwgronden door brand als anderszins ten gevolge van eventueele overvloeiing van olie.

De 6 boringen door de Dordtsche Petroleum-industrie-Maatschappij met 2 boorstellingen uitgevoerd in de dessa's Lepat en Tlogotandjoeng van het district Goenoeng Kendeng der afdeeling Soerabaija mislukten alle. Betere uitkomsten verkreeg deze Maatschappij op hare onderzoekingsterreinen in de afdeelingen Grissee en Sidoardjo; in de laatste afdeeling, waar eveneens met 2 boorstellingen werd gewerkt, bleken 3 van de 5 putten, geboord in de dessa Metatoe, en één der beide putten in de dessa Djogodaloe aardolie op te leveren; de uitkomsten der boringen in eerstgenoemde afdeeling werden eveneens tamelijk bevredigend geacht; bijzonderheden dienaangaande waren echter niet bekend geworden. Daarentegen hadden, voor zoover in den aanvang van 1898 bekend, de opsporingen der Oostersche Exploratie- en Exploitatie-maatschappij in de afdeelingen Modjokerto, Lamongan en Sidajoe en van andere opspoorders in de afdeeling Djombang en op het eiland Bawean nog niet tot gewenschte uitkomsten geleid.

Ook was toen nog slechts weinig bekend geworden aangaande de onderzoekingen in de residentie Madura; in het opsporingsterrein van mr. J. M. Andries in het district Baratdaija (afdeeling Sumanap) zou op geringe diepte eenige petroleum zijn aangetroffen, en ook van het terrein, toegewezen aan mr. J. W. D. Francken, omvattende de eilanden Sapoedi, Raäs, Toendo en Goa Goa, moet een petroleum-monster zijn verkregen. De opsporingen op een tweetal onderzoekingsterreinen in de afdeeling Bangkallan en de boringen der Dordtsche Petroleum-industrie-Maatschappij in de afdeelingen Pamakassan en Sumanap hadden, tijdens de afsluiting der berichten, nog niets opgeleverd.

Voorts was het aantreffen van eene petroleumbron bericht op het aan den heer A. Greve afgestaan onderzoekingsterrein in het district Lodoijo der afdeeling Blitar in de residentie Kediri.

De verwachtingen, opgewekt door de reeds in 't vorig verslag (blz. 236) besproken uitkomsten der, krachtens vergunning van den soesoehoenan, door den heer J. Ceuleers verrichte opsporingen in het district Grogol (afdeeling Boijolali der residentie Soerakarta), gaven aanleiding tot oprichting van de „Nederlandsche Petroleum-maatschappij Insulinde", welke zich de voortzetting van deze onderzoekingen ten doel schijnt te stellen. Daarentegen hadden eenige boringen in het onderdistrict Meteseh der afdeeling Sragen niets opgeleverd. Een eenigszins gunstig resultaat wordt ook gemeld omtrent de mede reeds in 't vorig verslag terloops vermelde boringen van jhr. W. D. van Nispen; de voor het bewuste terrein vanwege den soesoehoenan verleende opsporingsvergunning was sedert ingebracht in de „Nederlandsch-Indische Petroleum-maatschappij". Eenige monsters aardolie, verkregen bij de boringen op een onderzoekingsterrein, waarvoor het door den heer D. W. F. Maxwell met den soesoehoenan gesloten vergunningscontract in September 1897 door het Europeesch bestuur werd bekrachtigd, waren naar Europa gezonden.

Andere delfstoffen dan petroleum maakten op Java gedurende 1897/98 slechts bij uitzondering het doel van mijnbouwkundig onderzoek uit. Op het onderzoekingsterrein van den heer H. S. Visman in het district Tjilangkahan (afdeeling Lebak der residentie Bantam) zijn kolen aangetroffen; de uitslag van de voorgenomen beproeving eener kleine hoeveelheid was nog niet bekend geworden.

De op blz. 236 van het vorig verslag uitvoerig besproken voorloopige onderzoekingen van den heer H. W. van Dalfsen omtrent de aanwezigheid van goud- en zilverertsen in het Paranggebergte (district Gandasoli der residentie Krawang) werden onder leiding van een Australisch mijnbouwkundige hervat.

Door den administrateur der bruinsteen-concessie Kliripan in Djokjokarta moet, volgens ingekomen bericht, op een hem in Bagelen (in het district Loano der afdeeling Poerworedjo) afgestaan onderzoekingsterrein bruinsteen gevonden zijn van soortgelijke hoedanigheid als het op Kliripan gewonnen erts, benevens marmer. Van beide delfstoffen waren monsters naar Europa gezonden.

Wat de buitenbezittingen betreft, was in 1897 voornamelijk de residentie Palembang het tooneel van groote bedrijvigheid op mijnbouwkundig gebied. Door een zes- of zevental Maatschappijen werden op meer of minder groote schaal opsporingen naar petroleum uitgevoerd, en daarvan zijn, volgens de voor dit verslag ingekomen berichten, meer bepaaldelijk de werkzaamheden der „Nederlandsch-Indische Exploratie-maatschappij" in de afdeeling Iliran en Banjoeasin en der „Petroleum-maatschappij Moeara Enim" in de onderafdeeling Lematang Ilir met veel succes bekroond. Eerstgenoemde Maatschappij droeg in den loop van 1897, met goedkeuring van het bestuur, hare rechten op een deel harer onderzoekingsterreinen over op de „Petroleum-maatschappij Sumatra-Palembang", welke vennootschap zich voorstelde reeds in den loop van 1898 te Bajoeng Lentjir (afdeeling Iliran en Banjoeasin) met de productie van geraffineerde petroleum een aanvang te kunnen maken. De afgewerkte petroleum van Bajoeng Lentjir zou afgevoerd worden naar de in de nabijheid van Singapore door de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië in te richten tanks, ingevolge eene overeenkomst met die vennootschap, waarbij de verkoop van het product aan haar is opgedragen.[1]) Op de terreinen der „Petroleum-maatschappij Moeara Enim" werden in 1897/98 mede druk aanstalten gemaakt voor de vestiging van de voor eene petroleum-onderneming noodige inrichtingen.

Voor het verdere onderzoek van de goudvoerende afzettingen, welke, naar bericht werd, in dezelfde residentie in het opsporingsterrein der firma Erdmann en Sielcken in de onderafdeeling Redjang en Lebong (afdeeling Tebing Tinggi), niet ver van de doessoen Lebong Donok (marga Soetoe Sembilan), reeds zijn aangetroffen, is de „Goudexploratie-maatschappij Redjang Lebong" tot stand gekomen, terwijl voor het onderzoek van eventueel nog aan te treffen goudvindplaatsen binnen het opsporingsterrein eene zelfstandige maatschap, doch onder hetzelfde administratieve beheer — het Lebong-Goudsyndicaat — werd opgericht, welks werkzaamheden op het terrein te Lebong Soelit, nabij de verlaten doessoen Lekandan, in December 1897 waren aangevangen onder leiding van een ingenieur. Oude mijngangen van 15 M. en meer lengte en in de nabijheid gevonden fragmenten van uitgeholde granietblokken wijzen op eene vroegere exploitatie, waaromtrent echter bij de tegenwoordige bevolking niets bekend is, en die aan Hindoes wordt toegeschreven. De uit Europa aangevoerde installatie kon in December 1897 in werking worden gebracht. De voorloopige uitkomsten wijzen op een zeer bevredigend gehalte der te verwerken ertsen.

Uit de residentie Oostkust van Sumatra zijn nopens onderzoekingen in terreinen, waarvoor nog slechts recht van opsporing was verkregen, geen bijzonderheden gemeld. Vergunningscontracten van dien aard werden ook voor andere landschappen dan Langkat, met namen in Deli en Padang/Bedagei, door de betrokken inlandsche bestuurders met particulieren gesloten, hoofdzakelijk met houders van landbouwconcessiën en wel voor de terreinen hun reeds bij die concessiën afgestaan.

Omtrent exploratie in de residentie Westerafdeeling van Borneo kwamen geen berichten in.

Van de verschillende maatschappijen, welke in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo opsporingen bewerkstelligden, werden alleen met betrekking tot de „Exploratie-maatschappij Riam Kanan" gunstige uitkomsten bericht; op haar onderzoekingsterrein in de afdeeling Martapoera moeten reeds enkele goudhoudende afzettingen zijn ontdekt. Daarentegen had de „Mijnbouwmaatschappij Martapoera" wegens de ongunstige uitkomsten hare onderzoekingen voorloopig gestaakt.

Evenzoo had de te Batavia gevestigde „Algemeene Exploratie-maatschappij" hare onderzoekingen in het landschap Towaëli (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) wegens het uitblijven van elk bemoedigend resultaat moeten opgeven. Het gebezigde personeel was daarop in het landschap Tontoli tewerkgesteld, alwaar nabij Pindjang, in het gebied der rivier Assan, de aanwezigheid van goud moet zijn geconstateerd. Het door den heer T. Borgman in het Mandharsche landschap Ma-

[1]) Zooals op blz. 70 hiervóór is medegedeeld, zijn in 1897 door twee verschillende ondernemers van het inlandsch bestuur van Lingga-Riouw, met 's Gouvernements goedkeuring, in huur verkregen de in Straat Singapore nabij het eiland Battam gelegen eilandjes Blakang Padang en Samboe Besar, en zulks voor de vestiging van tank-inrichtingen, enz. Laatstgenoemd eilandje is voor dat doel gehuurd door de genoemde Koninklijke Nederlandsche Maatschappij, het eilandje Blakang Padang door den heer E. S. Ali Cohen.

moedjoe, mede in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, ingesteld onderzoek naar petroleum bleef ook in 1897 gestaakt. Een in Mei 1896 aangekomen buitenlandsch ingenieur was nog in dat jaar van Donggala vertrokken, zonder iets noemenswaardigs te hebben verricht; een achtergebleven machinist en eenige koelies hadden zich, als vrijwel aan hun lot overgelaten, op eigen gelegenheid naar elders begeven; voor het onderhoud van het voorhanden materieel werd geen zorg gedragen. Intusschen is in 't laatst van 1897 de vergunning ingebracht in de toen te Soerabaija opgerichte „Exploratie-maatschappij Doda", en is, nadat in Januari 1898 de statuten der bedoelde vennootschap waren goedgekeurd, in Februari door het Europeesch bestuur bewilligd in de overdracht van de vergunning.

Hoewel ook gedurende het verslagtijdvak ten opzichte van de residentie Menado nog steeds tal van aanvragen tot mijnbouwkundige opsporingen inkwamen, zijn de berichten omtrent de in dat gewest verkregen uitkomsten schraal. Door voortgezet onderzoek op het terrein van de heeren L. Ph. den Dekker c. s. in het landschap Bwool (zie vorig verslag, blz. 237) hoopte men weldra genoegzame gegevens te zullen hebben verkregen, om stappen te doen voor het erlangen van eene concessie tot mijnontginning. Vanwege de „Mijnbouwmaatschappij Belang" werden de onderzoekingen aan de Ranoiapo-rivier in de afdeeling Belang (Minahassa) voortgezet; hier en op het terrein der „Mijnbouwmaatschappij Matinan" in het landschap Bwool (door haar van den heer W. F. Burlage overgenomen) bestond nog geen aanleiding om concessie tot ontginning aan te vragen. Op de tot voormelde afdeeling Belang behoorende eilanden Benthenan, Poelau Poetoes, Babi, Dakokajoe en Bohoi moeten door een anderen opspoorder zoodanige uitkomsten zijn verkregen, dat monsters gouderts naar Europa waren gezonden. Voor het voortzetten van de onderzoekingen en de eventueele exploitatie is in den loop van 1898 hier te lande opgericht de „Goudmaatschappij Oost-Totok".

In onderzoekingsterreinen der heeren A. Th. Bouman c. s. op de noordkust van het eiland Ceram (residentie Amboina) is door den gouvernements-mijningenieur, die tijdelijk ter beschikking van de ondernemers is gesteld geweest (zie blz. 172 hiervóór), de aanwezigheid van aardolie, echter van betrekkelijk gering petroleumgehalte, geconstateerd nabij de Boela-baai en op meer landwaarts gelegen terrein aan de rivier Nif. Door boringen hoopte men aardolie van betere hoedanigheid te zullen aantreffen.

Op Groot-Obi (residentie Ternate), voor welk eiland in October 1897 recht van opsporing werd verleend aan de Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelmaatschappij, waren (naar het schijnt vanwege de „Obi-Exploratie-maatschappij") onderzoekingswerkzaamheden aangevangen, doch bijzonderheden daaromtrent werden nog niet gemeld.

In het gouvernementsgebied van het eiland Timor, waar de heer E. S. Ali Cohen, krachtens eene in October 1897 op hem overgegane opsporingsvergunning van November 1896, mede onderzoekingen instelde, moet eenig stofgoud, o. a. in het gebied van Pitai, zijn verkregen.

III. Zout.

Aan gouvernementszout werd in 1897 gesleten op Java en Madura, namelijk in de gouvernementsresidentiën en bij de twee gouvernementspakhuizen in Soerakarta, 1 110 569 pikol [1]), zijnde 10 879 pikol meer dan in 1896, toen het debiet, volgens verbeterde opgaven bedragen hebbende 1 099 690 pikol, reeds hooger was dan in eenig jaar te voren. De toeneming van het debiet openbaarde zich evenwel niet in alle gewesten. In 8 van de 21 gewesten werd namelijk in 't geheel 17 517 pikol minder verkocht dan in 1896, doch hiertegenover stond voor de 13 overige eene toeneming met gezamenlijk 28 396 pikol.

In die streken der buitenbezittingen, waar het Gouvernement zout verkrijgbaar stelt, namelijk in vier gewesten op Sumatra, in de residentie Banka en in de twee gewesten van Borneo, ging in 1897 alleen in Palembang en in de Westerafdeeling van Borneo het debiet met respectievelijk 1183 en 1185 pikol (p. m. 2.8 en 4.9 pct.) terug, terwijl het in de vijf andere gewesten met gezamenlijk 2000 pikol toenam. Vandaar dat in 1897 buiten Java en Madura aan gouvernementszout verkocht werd 201 589 pikol, tegen 201 957 pikol in 1896. Wat de Westerafdeeling van Borneo betreft, wordt de vermindering gedeeltelijk toegeschreven aan clandestienen aanmaak in sommige bovenstreken. Het daar verkregen product wordt echter niet verhandeld, maar uitsluitend door de zoutmakers zelven verbruikt. In Palembang werd uit eenige bronnen te Soekadjadi eveneens zout verkregen, maar in geringe hoeveelheden.

Ter beoordeeling in hoever aan het debiet afbreuk zou kunnen worden gedaan door het met Siamsche visch ingevoerde zout, wordt in de ontvangen opgaven weder eene uit den aard der zaak zeer ruwe schatting geleverd (ditmaal van 5800 pikol), doch het blijkt niet of dit cijfer wel al de bij zoodanige aanvoeren betrokken gewesten binnen het monopoliegebied omvat.

In West-Java werd in 1897, ten gerieve van de bevolking, op twee plaatsen een verkooppakhuis geopend en wel te Rengasdengklok in het district Krawang (residentie Krawang) in Mei, en te Tjipannas in het district Sadjira der afdeeling Lebak (residentie Bantam) in December, dit laatste in het bijzonder om vele bewoners van Zuid-Bantam en het aangrenzende deel der afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia), die zich tot dusver 't dichtstbij alleen te Goenoeng Kentjana (in het district Paroeng Koedjang der genoemde afdeeling Lebak) van zout konden voorzien, de daartoe gevorderde groote afstanden te besparen. Het zoutdebiet te Indrapoera (Padangsche Benedenlanden), tot dusver slechts tijdelijk ingesteld (verg. het verslag van 1889, blz. 258, noot 2), zal, ingevolge eene beslissing van Januari 1897, met het oog op de gunstige werking van dien maatregel bestendigd blijven.

Bij de verschillende verkooppakhuizen, op Java en Madura alsnu ten getale van 185, en in de hiervóór bedoelde zeven gewesten der buitenbezittingen ten getale van 39, bracht in 1897 het zoutdebiet in 't geheel f 8 722 350 op, tegen f 8 652 808 (volgens verbeterde opgaven) in 1896, welke sommen zijn gespecificeerd in bijlage HHH hierachter.

In diezelfde bijlage vindt men ook opgaven omtrent den gouvernements-zoutvoorraad bij het einde van 1897 en omtrent de hoeveelheden nieuw zout gedurende genoemd jaar verkregen van de aanmaakplaatsen. Die aanmaak, welke uitsluitend op Madura geschiedt, viel in de afdeelingen Pamakassan en Sumanap beter uit dan in 1896, doch in Sampang, waar trouwens in laatstgemeld jaar de zoutoogst bij uitstek gunstig was geweest, werd thans nog niet de helft van toen verkregen. Dientengevolge beliep de totale productie, welke in 1895 45 417 en in 1896 70 265 kojang (respectievelijk 1 362 510 en 2 107 950 pikol) had bedragen, in 1897 55 860 kojang (1 675 800 pikol).

De in Samarang aan sommige dessa's vrijgelaten zoutwinning uit de zoutwater- en modderwellen in de afdeeling Grobogan leverde in 1897 18 063 pikol zout op, zijnde 325 pikol meer dan in 1896. Overeenkomstig Indisch Staatsblad 1876 n°. 258 werd daarvoor aan cijns opgebracht f 9088,90, tegen f 8926,60 in 1896.

De voorgenomen proef met het debiet van verpakt zout (in briquetvorm) zal waarschijnlijk in 1899 tot uitvoering komen, en wel aanvankelijk in de afdeeling Sumanap op Madura, in welke afdeeling — te Kalianget aan de baai van Sumanap [2]) — onder leiding van den ontwerper der plannen, dr. Th. J. van Buuren, in November 1897 met de oprichting van de eerste briquetteerings- en verpakkingsfabriek een aanvang is gemaakt. Behalve een architect en een werktuigkundig ingenieur, de laatste tegen het einde van 1897 in tijdelijken dienst van hier uitgezonden (verg. vorig verslag, blz. 238), zijn aan dr. van Buuren nog toegevoegd een ambtenaar voor administratieve werkzaamheden en een machinist. Volgens berichten van Augustus 1898 hield

---

[1]) Voor de 7 plaatsen, waar bij uitzondering het zout niet bij de maat, maar bij het gewicht verkocht wordt, is voor de herleiding van het verkochte aantal kilogrammen tot pikolmaten weder, in navolging van vroeger, aangenomen dat 58 K.G. bij meting gemiddeld 1 pikol uitleveren. Uit een zeer groot aantal waarnemingen gedurende de jaren 1892 t/m 1895 gedaan is echter gebleken dat, al naar gelang van de grofheid van korrel en den vochtigheidstoestand van het zout, de zwaarte zeer verschilt. Van de 25 algemeene gemiddelden over de aanvoerjaren 1892 t/m 1895 (één per jaar en per plaats, uitgenomen wat betreft het pakhuis te Tjabangboengin waarvoor alleen het jaar 1895 in aanmerking kwam) gaf het laagste algemeen gemiddelde 52.45 en het hoogste 60.65 K.G. als gewicht van een pikolmaat aan, hetgeen in doorslag neerkwam op een middelcijfer van 55.88 K.G.

[2]) Blijkens bijlage E der Memorie van Toelichting betreffende de Indische begrooting voor 1897 lag het in de bedoeling de eerste installatie te plaatsen te Sumanap, en wel in een der bestaande groote zoutpakhuizen aan de Marengan, doch van dit plan is moeten worden afgezien zoowel op grond van technische bezwaren (te slappe bodem en gemis aan voldoende zoet water voor de stoomwerktuigen) als uit aanmerking van het door den resident aangevoerde motief dat — bij de ligging dicht op elkander van een aantal uit licht brandbare materialen samengestelde pakhuizen — de plaatsing in één daarvan van eene door stoom gedreven installatie voortdurend ernstig gevaar zou opleveren voor brand. Uit een oogpunt van brandgevaar is er ook de voorkeur aan gegeven ten dienste van de proeffabriek een gebouw van permanenten aard op te richten. Het geschiktste terrein daartoe is gevonden te Kalianget op een afstand van p. m. 5½ K.M. van de zoutpakhuizen aan de Marengan en van p. m. 800 M. van de bestaande los- en laadplaats aan zee.
In Januari 1898 werd ook de bouw van woningen voor het personeel ter hand genomen.

men zich toen in Indië bezig met het ontwerpen van de noodige regelingen, opdat, wanneer alles gereed zou zijn, met de nieuwe debietwijze in het proefgebied een aanvang zou kunnen worden gemaakt.

Sedert eenige jaren — vóórdat nog het denkbeeld in overweging was genomen om het gouvernementszout in verpakten staat verkrijgbaar te stellen — is bij de verkooppakhuizen op de drie hoofdplaatsen van Java, en achtereenvolgens nog bij vier andere in den omtrek van Batavia, als proef de verkoop van zout bij het gewicht ingevoerd, in afwijking van de op de overige verkoopplaatsen algemeen gebruikelijke meting. Nopens de uitkomsten dier proef is uitvoerig gehandeld in eene door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid ingediende nota, welke door de Indische Regeering aan de Maatschappij voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië is afgestaan ter opneming in haar tijdschrift (zie deel LV, afl. IV t m VI). Ook in verband met de conclusie dezer nota, volgens welke misbruiken bij het gouvernementsmonopolie beter geweerd worden door het zout bij het gewicht dan bij de maat te verhandelen, zij het dat daardoor geen afdoende verbetering wordt verkregen, is in Indië overwogen of er genoegzame aanleiding bestond om het stelsel van verkoop bij het gewicht alvast tot de voornaamste, zoo niet tot alle verkooppakhuizen uit te breiden, en zulks in afwachting van de eventueele invoering te zijner tijd van den verkoop van zout in briquetvorm, waarmede, indien de op dat gebied te nemen proef aan de verwachting beantwoordt, toch nog jaren zullen zijn gemoeid. Van het denkbeeld is echter afgezien, hoofdzakelijk omdat van het verhandelen van zout bij het gewicht slechts dan met voldoende zekerheid voordeel is te verwachten, wanneer zulks gedurende eene reeks van jaren algemeen bij de pakhuizen en transporten kan plaats vinden, terwijl verdere partieele invoering, met de waarschijnlijkheid dat eerlang weder een ander stelsel van debiet er voor in de plaats zal treden, vooral met het oog op de belangen der bevolking, maar ook wegens de daaraan verbonden bezwaren van administratieven aard, ongeraden werd geacht. Bij de hooger bedoelde zeven pakhuizen, waar verkoop bij het gewicht reeds toepassing vindt en gebleken is geen overwegende moeielijkheden op te leveren, zal die wijze van debiet intusschen voorloopig worden voortgezet.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.* [1])

Tijdens de afsluiting in Indië van de bijdrage voor dit gedeelte van het verslag was aldaar ter perse de jaargang 1897 van de door het departement van financiën te Batavia uitgegeven wordende „Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië". Aan bedoelde handelsstatistiek en aan die over 1896, welke in October 1897 te Batavia het licht zag, wordt het volgende verkort overzicht ontleend van de waarde der in elk der genoemde jaren voor particuliere rekening uit Nederland en den vreemde in de tol- en vrijhavens van Nederlandsch-Indië ingevoerde of van bedoelde havens naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerde goederen. Wat de havens in inlandsche staten betreft, zijn in de handelsstatistiek alleen diegene opgenomen, waar een gouvernements tol- of havenkantoor gevestigd is.

Herkomst of bestemming.	Waarde van de goederen *a*) voor *particuliere* rekening — ingevoerd van (of over)	uitgevoerd naar
	de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.	
1896.		
Nederland	f 46 658 666	f 61 216 941
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . .	*b*) 9 999 004
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel)	40 063 761	*b*) 66 114 221
Oostersche archipel — Singapore	46 484 021	42 253 597
Oostersche archipel — Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië)	18 848 852	4 717 118
Totaal	f 152 055 300	f 184 300 851
	c) (f 48 699 082)	*c*) (f 56 185 399)

[1]) Zie ook wat op blz. 131/133 hiervóór onder „*In- en uitvoerrechten*" is medegedeeld.

Herkomst of bestemming.	Waarde van de goederen *a*) voor *particuliere* rekening — ingevoerd van (of over)	uitgevoerd naar
	de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.	
1897.		
Nederland	f 49 419 023	f 68 645 656
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . .	*b*) 10 050 122
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel)	39 299 182	*b*) 63 623 197
Oostersche archipel — Singapore	60 579 090	43 460 360
Oostersche archipel — Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië)	17 985 415	5 343 918
Totaal	f 167 282 710	f 191 123 253
	c) (f 58 454 058)	*c*) (f 67 231 889)

a) Ongerekend goud en zilver (gemunt en ongemunt). Aan gemunt goud en zilver werd voor particuliere rekening *ingevoerd* in 1896 f 8 932 001 en in 1897 f 9 236 877 (waaronder aan gouden munt f 1 206 078 en f 1 447 695), en aan ongemunt goud en zilver in eerstgemeld jaar voor eene waarde van f 15 254 en in 1897 voor eene waarde van f 13 816, terwijl de particuliere *uitvoer* van speciën bedroeg achtereenvolgens f 891 921 en f 939 070 (alles aan zilveren munt), en aan ongemunt edel metaal (enkel goud) voor eene waarde van respectievelijk f 46 700 en f 46 081.

b) Onder de uitvoeren naar het Engelsch Kanaal (voor orders) zijn ook de uitvoeren naar Engeland begrepen.

c) De tusschen ( ) geplaatste totalen wijzen aan tot welk bedrag de buitenbezittingen in het algemeen totaal deelen.

Blijkens het voorafgaande overzicht, in bijlage JJJ hierachter nader uitgewerkt, zoowel wat de landen van herkomst en bestemming als wat den aard der verscheepte goederen en producten betreft, vertoonen èn de invoer èn de uitvoer voor rekening van particulieren over 1897 vrij belangrijk hoogere cijfers dan over 1896, namelijk eene toeneming met respectievelijk ruim f 15^2 millioen en ruim f 6^8 millioen. Terwijl in die vermeerdering der invoeren Java en Madura deelden voor f 5^5 en de buitenbezittingen voor f 9^7 millioen, gold de vermeerdering bij de uitvoeren uitsluitend laatstbedoelde gewesten, vanwaar zelfs voor eene waarde van ruim f 11 millioen meer werd uitgevoerd dan in 1896, daar voor Java en Madura het cijfer f 4^2 millioen lager was dan toen, welk laatste — ondanks de toegenomen verschepingen van tabak van (of via) Java naar Nederland, welke van f 11^7 tot f 20^3 millioen klommen [2]) — grootendeels is te verklaren door de lagere waardebepaling voor koffie, in verband waarmede in de handelsstatistiek de voor particuliere rekening van Java uitgevoerde koffie werd berekend op eene waarde van f 28^9 millioen, tegen f 33^7 millioen in 1896, en verder door mindere uitvoeren van Java van suiker, copra en rijst (respectievelijk minder f 5^4, f 1^8 en f 1^3 millioen), terwijl met betrekking tot de buitenbezittingen bij de hoogere uitvoercijfers, waarin intusschen slechts sommige gewesten aldaar deelden [3]), den doorslag gaven de toegenomen uitvoeren van petroleum ter Oostkust van Sumatra, welk artikel in de uitvoerstatistiek van gemeld gewest over 1896 was opgenomen voor f 3^9, doch over 1897 voor ruim f 13 millioen, zoomede de hoogere uitvoercijfers voor sommige boschproducten, met namen: rotting- en getahsoorten, welke genoemde artikelen, voor zooveel rechtstreeks van de buitenbezittingen naar buiten Nederlandsch-Indië verscheept, in 1896 besomden f 4^3 millioen, doch in 1897, deels ten gevolge van hoogere eenheidsprijzen voor de waardeberekening, ruim f 7 millioen. Daarentegen was verlaging van den eenheidsprijs voor gomdammar, gevoegd bij eene geringe afneming van de hoeveelheden, oorzaak dat voor dit artikel de uitvoeren uit de buitenbezittingen in waarde teruggingen met f 1 678 000, terwijl zich in bedoelde gewesten, evenals op Java en Madura, ook afneming der uitvoeren van copra voordeed;

[2]) Hieronder zal ook begrepen zijn dat deel van den oogst van Sumatra-tabak, dat via Batavia herwaarts wordt verscheept (verg. blz. 168 hiervóór). Zoo ook rekent in de uitvoeren van Java het op Billiton gewonnen tin, voor zooveel het ten verkoop naar Batavia wordt vervoerd.

[3]) Onder de gewesten, waarvan de opgaven over 1897 lager zijn, behoort o. a. de residentie Menado, waarop echter van invloed is de omstandigheid dat ditmaal, door het uitblijven van gegevens van het havenkantoor te Gorontalo, de in- en uitvoer en de scheepvaartbeweging betreffende genoemde haven in de tabellen buiten aanmerking moesten worden gelaten.

de vermindering uit dien hoofde kwam voor de buitenbezittingen te staan op f 1 398 000.

Wat de toeneming der invoeren betreft, deze strekte zich tot een aantal artikelen uit, aan welke voor eene gezamenlijke waarde van ruim f 20^5 millioen meer werd ingevoerd, waartegenover echter bij andere artikelen op een teruggang met circa f 5^3 millioen viel te wijzen, zoodat als eindverschil overbleef, zooals hiervóór reeds is gezegd, f 15^2 millioen vooruitgang. Het voornaamste aandeel in dien vooruitgang hadden, wat Java en Madura betreft, rijst, diverse eetwaren (waaronder visch en boter), meel, mest, ijzer en staal en dito werk, zoomede blik (in bladen), en wat de buitenbezittingen aangaat droegen tot den vooruitgang hoofdzakelijk bij de artikelen: manufacturen, rijst, opium, fabrieks- en stoomwerktuigen, onbewerkt blik, ijzer en staal en dito werk, lucifers en diverse eetwaren. De artikelen, welke in de statistiek van 1897 met lagere invoercijfers voorkomen dan in 1896, gaven over het algemeen geen zeer groote verschillen. 't Meest treden daarbij op den voorgrond de invoeren van levend vee, als een gevolg van de geheerscht hebbende veeziekten in de Straits-Settlements, in Australië en Siam, zoodat meer vee van binnen het tolgebied werd aangevoerd naar streken, welke anders het benoodigde vee van buiten Nederlandsch-Indië betrokken, en voorts de in 1897, vermoedelijk als terugslag van den grooten invoer in 1896, tot een meer normaal cijfer gekomen invoer van was, welke invoer bijna uitsluitend Java en Madura betreft.

Wegens de belangrijke plaats, welke onder de uitvoeren uit Nederlandsch-Indië de Java-suiker inneemt (in 1897 bijna 42 pct. van de totale waarde der particuliere uitvoeren van Java en Madura) wordt hier, in aansluiting aan hetgeen ter zake gezegd is op blz. 152 hiervóór, nog de aandacht gevestigd op een in de handelsstatistiek opgenomen toevoegsel, waarbij aan de hand van officieuse gegevens is nagegaan in hoever de bij de aflading opgegeven en in de handelsstatistiek vermelde landen of plaatsen van bestemming ook de eindbestemming geworden zijn. Welke verschillen zich te dezen aanzien hebben voorgedaan bij de suikeruitvoeren gedurende 1897 kan uit het volgende overzicht blijken.

Bestemming voor zooveel bij de afscheping was kunnen worden opgegeven.			Eindbestemming (volgens officieuse gegevens).		
Nederland	3 841	ton	Nederland	3 841	ton
Engelsch Kanaal v/o	71 893	„	Engeland	88 307	„
Engeland	16 414	„			
Oostenrijk	307	„	Oostenrijk	307	„
Spanje v/o	2 504	„			
Portugal v/o	39 739	„			
Portugal	11 686	„	Amerika	226 113	„
Amerika	47 707	„	Canada	3 933	„
Port Saïd v/o	118 671	„			
Egypte	9 739	„			
Afrika	1	„	Afrika	1	„
Engelsch-Indië	5 586	„	Engelsch-Indië	5 586	„
Singapore	27 186	„	Singapore	27 186	„
Hongkong	130 423	„	Hongkong	130 423	„
Japan	263	„	Japan	263	„
Kokos-eilanden	2	„	Kokos-eilanden	2	„
Australië	32 340	„	Australië	32 340	„
Totaal	518 302	ton	Totaal	518 302	ton

De in- en uitvoeren voor gouvernementsrekening (mede ongerekend speciën) bedroegen in 1897 respectievelijk f 5 172/m en f 18 306 m, tegen f 6 746/m en f 14 325/m in 1896, een en ander zoo goed als uitsluitend met stoomschepen. Wat de particuliere handelsbeweging betreft, was bij de invoeren de verhouding van het met stoomschepen en het met zeilschepen aangebrachte respectievelijk 94.8 en 5.2 pct. van de waarde (in 1896 94 en 6 pct.), en wat de uitvoeren aangaat, werd 90 pct. van de waarde afgeladen in stoomschepen en 10 pct. in zeilschepen (in 1896 92 en 8 pct.).

De scheepvaartbeweging was in 1897 levendiger dan in het voorafgegane jaar. Er kwamen n.l. gedurende 1897 rechtstreeks van buiten Nederlandsch-Indië op Java en Madura 621 stoom- en 112 zeilschepen aan, d. i. 13 en 9 meer dan in 1896, en in de havens der buitenbezittingen (voor zooveel in de algemeene handelsstatistiek behandeld) 3266 stoom- en 1726 zeilschepen (182 en 142 meer dan in 1896), onder welke 112 en 1726 zeilschepen echter waren begrepen 22 en 1610 op inlandsche wijze getuigde vaartuigen, tegen in 1896 25 en 1449. Van de bedoelde 3887 stoomschepen behoorden er in Nederland en Nederlandsch-Indië 1400 tehuis, terwijl zulks voor 452 van de 1838 zeilschepen het geval was (alleen van de 1632 op inlandsche wijze getuigde zeilschepen behoorden er 394 in Nederlandsch-Indië tehuis). Nadere opgaven omtrent deze bij aankomst in Nederlandsch-Indië ingeklaarde, en ook omtrent de aldaar bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië uitgeklaarde schepen en vaartuigen vindt men aan het slot van voormelde bijlage JJJ, welk overzicht tevens eene statistiek bevat van de kustvaartbeweging in 1897.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

Het aantal schepen en vaartuigen in Nederlandsch-Indië tehuis behoorende, hetzij op Europeesche, hetzij op inlandsche wijze getuigd, welke eene grootte hebben van 30 M³. (10.6 registerton) en meer, — zie de specificatie sub I van bijlage KKK hierachter — bedroeg bij het einde van 1897 als volgt:

	Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
	Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in registertonnen).	Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in registertonnen).
stoomschepen	48	26 430	33	5 433
fregatten, barken, brikken, schoeners en kotters	47	6 551	136	16 246
wangkangs, toops en andere kleine zeilvaartuigen	1232	21 180	594	12 168
	1327	54 161	763	33 847
Op ult. 1896 waren de totalen	1329	60 385	793	27 181

De Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot telde derhalve bij het einde van 1897 32 schepen en vaartuigen minder dan op ult. 1896 (3 stoomschepen, 17 grootere zeilschepen en 12 kleine zeilvaartuigen), maar desniettemin was de totale tonnemaat niet achteruitgegaan; alleen ten opzichte van de grootere zeilschepen was de gezamenlijke inhoudsgrootte minder dan het jaar te voren, hetgeen echter ruim werd opgewogen door grootere tonnemaat van de stoomschepen en van de kleine zeilvaartuigen.

Als van een Nederlandsch-Indischen zeebrief voorzien, stonden bij het einde van 1897 te boek (zie bijlage KKK) 227 *zee*-schepen, metende 52 196 registerton, namelijk 62 stoom- en 165 op Europeesche wijze getuigde zeilschepen (tegen 59 en 181 op ult. 1896), metende respectievelijk 29 104 en 23 902 registerton (welke cijfers het jaar te voren waren 27 597 en 24 527).

Voor de *eerste* maal werden in 1897 zeebrieven uitgereikt ten behoeve van 11 stoomschepen (waarvan waren gebouwd buiten Nederland of Nederlandsch-Indië 9, metende 4067 registerton, en in Nederlandsch-Indië 2, metende 107 registerton), zoomede ten behoeve van 1 bark, 3 schoeners en 1 ander zeilschip, van welke 5 zeilschepen er 2 in Nederlandsch-Indië en de 3 andere in den vreemde waren gebouwd, met eene inhoudsgrootte voor de eerste van 99 en voor de andere van 1506 registerton. Van de 16 bedoelde schepen behoorden er 9 (gezamenlijk 3466 ton) aan Europeesche reederijen, stonden 6 (te zamen groot 2287 ton) op naam van vreemde oosterlingen en 1 (groot 26 ton) ten name van een inlander.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Zooals in vorige verslagen reeds meermalen is medegedeeld, treft men onder de inlandsche en met haar gelijkgestelde bevolking in de meeste gewesten slechts enkele personen aan, die van den scheepsbouw een geregeld beroep maken en bepaalt deze tak van nijverheid zich dan nog voornamelijk tot het deels op werven, deels op andere plaatsen aan het zeestrand of aan de oevers van rivieren vervaardigen en kalfateren van rivierprauwen en van kleine vaartuigen bestemd voor de zeevisch- en garnalenvangst. Voor zoover daarvan in de gewestelijke verslagen melding wordt gemaakt, liepen de meeste door inlanders en vreemde oosterlingen gebouwde vaartuigen van stapel in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Oostkust van Sumatra, Sumatra's Westkust, Rembang, Pekalongan, Soerabaija en de Westerafdeeling van Borneo: aldaar toch werden in 1897 te water gelaten respectievelijk 345 (waarvan 325 in de afdeeling Oosterdistricten), 221 (waarvan alleen 130 te Bagan Api Api in het landschap Tanah Poetih der afdeeling Bengkalis), 127 (alle in de afdeeling Painan), 39, 25, 22 en 14 vaartuigen, meerendeels met eene inhoudsgrootte van minder dan 2 ton. Overigens dient in het oog te worden gehouden dat volledige gegevens veelal ontbreken, omdat dit bedrijf niet altijd door bepaalde personen wordt uitgeoefend, en inzonderheid kleinere vaartui-

gen, o. a. die bestemd voor vischvangst, dikwijls door de toekomstige gebruikers zelven worden gemaakt.

Volgens de voor deze paragraaf ontvangen bestuursberichten zijn op de door Europeanen geëxploiteerde scheepstimmerwerven, die veelal aan prauwenveren toebehooren, in 1897 11 op inlandsche wijze getuigde vaartuigen gebouwd, namelijk 3 te Cheribon door het Tagalsch Prauwenveer, 1 te Samarang door de naamlooze vennootschap „Samarangsch Stoombootveer", en 7 door P. Berendsen te Joana (Japara).

Omtrent de particuliere scheepsreparatie-inrichting met dokgelegenheid te Tandjong Priok (Batavia) is gemeld dat de fabriek gedurende 1897 vrij geregeld van werk bleef voorzien. Het aan de onderneming, op den voet der overeenkomst in Indisch Staatsblad 1891 n°. 6, in 't laatst van 1896 in gebruik afgestaan nieuwe 4000 tons-dok, was in 1897 zeer druk bezet en bleef goed voldoen; 95 dokkingen, vertegenwoordigende 398 dokdagen, werden daarin uitgevoerd. De door de onderneming aan het departement der burgerlijke openbare werken voor het gebruik van bedoeld dok jaarlijks te betalen vergoeding, naar reden van 4 pct. van de kosten van aanschaffing (f 1 228 668), bedraagt f 49 147.

In bijlage KKK sub II komt, ten vervolge op vroegere gegevens van dien aard, eene opsomming voor van de scheepsrampen, gedurende 1897 in de wateren van den Nederlandsch-Indischen Archipel overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

V. Andere onderwerpen.

Binnenlandsche handel. De opgaven voor deze rubriek zijn in tabellarischen vorm ontvangen, en wel tweeledig, namelijk ten aanzien van den zoogenaamden tweedehandshandel en ten aanzien van den detail- of kleinhandel. Vrij algemeen was de toestand van den tweedehandshandel gedurende 1897 slechts als redelijk gunstig aan te merken. Wat Java en Madura betreft, kon die toestand bloeiend worden genoemd met betrekking tot de afdeelingen Bandong en Limbangan (Preanger Regentschappen), Ledok (Bagelen), Sidoardjo en Djombang (Soerabaija) en Djember (Bezoeki), en voor de buitenbezittingen wordt hetzelfde gemeld voor zooveel aangaat de residentie Oostkust van Sumatra, de afdeeling L Kotta in de Padangsche Bovenlanden, de hoofdplaats Benkoelen en de tot de residentie Benkoelen behoorende afdeelingshoofdplaats Bintoehan, zoomede met betrekking tot sommige gedeelten der afdeeling Tebing Tinggi (residentie Palembang) en tot de havenplaats Waingapoe op Soemba (residentie Timor en onderhoorigheden), een en ander veelal als gevolg van de goede uitkomsten der in de betrokken streken gedreven volkscultures, of zooals voor Bandong en Djember wordt gemeld ten gevolge van toeneming van de algemeene bedrijvigheid of van de particuliere landbouwindustrie. Te Benkoelen nam de handel toe, doordien de handelaren hunne goederen meer en meer rechtstreeks uit het buitenland betrokken, waardoor ze deze goedkooper konden van de hand zetten. Ongunstig was de toestand van den tweedehandshandel in de residentie Riouw en onderhoorigheden als gevolg van de daling der gambierprijzen, de duurte der rijst en den lagen dollarkoers. Ook ter hoofdplaats Makasser werkte de algemeene gedruktheid in zaken op den tweedehandshandel nadeelig terug. Op Bali deden zich in dit opzicht als nadeelige invloeden gelden het heerschen van cholera, zoomede daling van de koffieprijzen en van den koers der in omloop zijnde Chineesche duiten (kepengs). In de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen en Timor en onderhoorigheden deden zich voor den handel minder gunstige omstandigheden voor in de afdeeling Painan, te Kroë en in de onderafdeelingen Larantoeka en Solor, in deze laatste streken wegens verwikkelingen, voornamelijk op het eiland Adonara, en te Kroë wegens de lage koffieprijzen te Batavia en te Padang.

Het medegedeelde over 1897 omtrent den kleinhandel der bevolking lost zich voornamelijk op in eene statistiek (zie sub III van bijlage LLL hierachter) van het aantal passars en warongs per gewest, daar waar zoodanige verkoopplaatsen worden aangetroffen.

Wat Java en Madura betreft, wordt geleidelijke toeneming van den inlandschen kleinhandel bericht uit Bantam, de Preanger Regentschappen, Zuid-Soerabaija, de afdeelingen Djember en Banjoewangi in Bezoeki, en voorts uit Banjoemas, Soerakarta en Kediri. Voor laatstgemelde residentie worden als oorzaken genoemd gemakkelijker verkeer- en vervoermiddelen en toeneming van zielental, vooral in de afdeeling Blitar. De resident van Soerakarta acht het niet onwaarschijnlijk dat het iets levendiger vertier in den inlandschen kleinhandel samenhing met de toegenomen veiligheid. In Samarang, Kediri en Banjoemas kwam meer tabak, in laatstgemeld gewest bovendien meer copra en klapperolie in het verkeer, deels door gemakkelijk vervoer per stoomtram. Vermeerdering van het aantal warongs werd gemeld uit Pekalongan en de afdeeling Kendal (Samarang) als gevolg van den aanleg van den stoomtramweg Cheribon—Samarang, zoomede uit de afdeelingen Koetoardjo en Ledok (Bagelen), in welke laatste afdeeling meer djagong dan in vorige jaren door den inlander verhandeld werd. In de afdeeling Poerworedjo (mede in Bagelen) nam echter het aantal kleinhandelaren af. In sommige bergstreken van dat gewest, met name in het district Karang Bollong (afdeeling Karang Anjar), kent de bevolking nog enkel ruilhandel. Afneming van den inlandschen kleinhandel viel ook op te merken in de residentie Krawang. In Tagal werd één passar opgeheven; in Sidaijoe (Noord-Soerabaija) werd een veepassar geopend. Overigens waren in de residentie Soerabaija de slechte uitkomsten van de zeevischvangst oorzaak dat de handel in versche en gezouten visch van minder beteekenis was dan gewoonlijk.

Omtrent den meerderen of minderen bloei gedurende 1897 van den inlandschen kleinhandel in de buitenbezittingen zijn voor sommige van die gewesten in het hier te lande ontvangen tabellarisch overzicht geen mededeelingen aangetroffen. Slechts is dit het geval met betrekking tot de gewesten Westerafdeeling van Borneo en Amboina, en tot sommige gedeelten der gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Celebes en onderhoorigheden, Timor en onderhoorigheden en Bali en Lombok. Viel in eerstgenoemd gewest op toeneming te wijzen, hoofdzakelijk ten gevolge van grootere invoeren van manufacturen en petroleum, uit Amboina wordt gemeld dat de inlandsche kleinhandel achteruitging door de mededinging van Chineezen en door gebrek aan kapitaal. Ook op Bali ging er in 1897 in den inlandschen kleinhandel minder om dan gewoonlijk, om gelijke redenen als hiervóór reeds bij de bespreking van den tweedehandshandel genoemd, terwijl het insgelijks reeds vermelde meerdere vertier te Benkoelen en te Bintoehan (hoofdplaats der afdeeling Kauer van de residentie Benkoelen) zich, wat den kleinhandel betreft, openbaarde in toeneming van het aantal warongs. Uit de overige zooeven vermelde gewesten der buitenbezittingen luiden de berichten verdeeld, in dien zin dat, terwijl voor een deel van het gewest (afdeeling L Kotta der Padangsche Bovenlanden, afdeelingen Oosterdistricten en Bima van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, onderafdeeling Redjang en Lebong der afdeeling Tebing Tinggi in Palembang) wordt gewag gemaakt van ontwikkeling van den inlandschen kleinhandel door meer welvaart hetzij door het goed slagen van voorname volkscultures, hetzij bovendien — en dit geldt uitsluitend laatstgemelde onderafdeeling — als gevolg van meer vertier teweeggebracht door ondernemingen van land- of mijnbouw, daarentegen voor andere streken van hetzelfde gewest op afneming van den inlandschen kleinhandel te wijzen viel: zoo voor de onderafdeeling Ommelanden van Padang ten gevolge van den ongunstigen rijstoogst, voor de onderafdeeling Rawas der reeds genoemde afdeeling Tebing Tinggi om dezelfde reden, gepaard aan achteruitgang van de gambiercultuur, en voor sommige gedeelten der afdeeling Zuiderdistricten op Celebes wegens mindere verdiensten met de koffieteelt en het tegenvallen van den rijstoogst. In de residentie Timor en onderhoorigheden openbaarde zich op Soemba, met namen te Waingapoe en Melolo, meer levendigheid in den kleinhandel door toevoer van pasmunt, doch daarentegen nam in dezelfde residentie het inlandsch vertier af in de afdeeling Larantoeka en in de afdeeling Rotti en Savoe.

Visscherijen. Ten aanzien van dit onderwerp gelden de mededeelingen, in vorige verslagen gedaan, over het algemeen evenzeer voor het jaar 1897.

De vischteelt in vijvers onderging weder eenige uitbreiding in Japara; de uitgestrektheid strandsawahs, in gemeld gewest in vischvijvers herschapen, klom in 1897 van 676 tot 681 bouws. In Bagelen had de bevolking met de teelt van visch op sawahs in 1897 geen succes, ten gevolge van de vroeg ingevallen en lang aanhoudende droogte. Daarentegen leverde dit bedrijf in de Padangsche Bovenlanden en in Menado weder gunstige uitkomsten op.

Gegevens om den zoo belangrijken handel in visch, tripang

enz. onder cijfers te brengen, zijn niet voorhanden. Slechts voor zoover van die artikelen uitvoer naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië plaats heeft, voornamelijk naar Singapore, doet de algemeene handelsstatistiek eenigen maatstaf aan de hand. Zoo blijkt daaruit dat in 1897 voor eene waarde van f 1 944 000 aan gezouten en gedroogde visch en voor eene waarde van f 770 000 aan tripang naar den vreemde werd uitgevoerd. In eerstgenoemd totaal deelden de residentiën Oostkust van Sumatra en Riouw en onderhoorigheden alleen voor f 1 819 600 en f 87 800, en in laatstgenoemd totaal de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Ternate en Billiton voor respectievelijk f 650 000, f 75 900 en f 36 800. In het gewestelijk verslag van Sumatra's Westkust, uit welk gewest, eenige kleine hoeveelheden uitgezonderd, zoogoed als geen zeeproducten naar buiten Nederlandsch-Indië werden verscheept, wordt overigens gemeld dat alleen van Sasak in de afdeeling Aijer Bangies in 1897 naar andere plaatsen in Nederlandsch-Indië aan gedroogde en gezouten visch werd uitgevoerd voor eene waarde van ruim f 45 000. En uit Billiton werd bericht dat de inzameling van zeeproducten door de visschersbevolking aldaar aanmerkelijk toenam, in verband waarmede de waarde der uitvoeren uit dat gewest aan agar agar, tripang, schelpen en schildpad van f 21 700 in 1896, steeg tot f 63 000 in 1897. Wat de beide laatstgemelde artikelen betreft, blijkt nog uit de reeds aangehaalde algemeene handelsstatistiek dat van Nederlandsch-Indië naar Nederland en den vreemde in 1897 werd uitgevoerd voor eene waarde aan schelpen van f 423 000 (hieronder voor de gewesten Celebes en onderhoorigheden en Ternate o. a. f 357 800 en f 48 800) en aan schildpad van f 186 500 (waarvan uit de twee genoemde gewesten voor eene waarde van f 65 900 en f 101 600).

Een verzoek van een particulier om toekenning gedurende een zeker aantal jaren van het uitsluitend recht, voor zooveel de territoriale wateren van het oostelijk deel van den Nederlandsch-Indischen Archipel betreft, tot het visschen naar sponsen, dan wel om de noodige bepalingen te zien in het leven geroepen op den voet waarvan zoodanige vergunning zou kunnen worden verleend, werd door de Indische Regeering niet voor inwilliging vatbaar geacht (Mei 1898), uit overweging dat de sponsen slechts spaarzaam in de Indische wateren voorkomen en bovendien dat zeeproduct eene geringe handelswaarde vertegenwoordigt.

In afwachting van de in vorige verslagen in uitzicht gestelde definitieve regeling op het stuk der uitoefening door particulieren van de parelvisscherij in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië, de voorbereiding van welke regeling thans zoover gevorderd is dat zij vermoedelijk in 1899 in werking zal kunnen treden, werd door de Indische Regeering voortgegaan, naarmate nog aanvragen inkwamen om voor de uitoefening van dit vischrecht de daartoe ingevolge Indisch Staatsblad 1893 n°. 261 gevorderde regeeringstoestemming te verkrijgen, zoodanige vergunningen (in sommige gevallen ook uitgestrekt tot de tripangvangst), zonder toekenning van eenig uitsluitend recht, kosteloos en tot wederopzeggens te verleenen. Was gedurende het in 't vorig verslag (blz. 242) behandelde tijdvak van 1 Juli 1896 t/m ult. Juni 1897 slechts van één zoodanige vergunning sprake, in het overeenkomstige tijdvak van 1897/98 werden er 10 verleend, alle nader vermeld in bijlage MMM hierachter. In hoever gedurende 1897 voor rekening van de houders van dergelijke vergunningen naar de daarbij bedoelde zeeproducten gevischt werd, is in de voor dit verslag ontvangen berichten niet gemeld.

Fabrieks- en handwerksnijverheid. Bij het verzamelen van opgaven nopens de in Indië door particulieren gedreven fabrieken (andere dan voor de verwerking van landbouwproducten), ambachtsinrichtingen en dergelijke, in het opsommen waarvan tot dusver in vele gewestelijke verslagen zekere beperkingen werden betracht (bijv. door het niet noemen van potten-, steen- en pannenbakkerijen, kalkbranderijen, enz.), is thans meer naar volledigheid gestreefd. Vandaar dat men in de over 1897 ingediende gegevens aan industrieele inrichtingen buiten die tot verwerking van landbouwproducten (welke laatste reeds besproken zijn in afd. I van dit hoofdstuk) voor alle gewesten gezamenlijk tot een totaal komt, ongerekend de tijdelijk geslotene, van p. m. 400 (daaronder 47 drukkerijen), tegen p. m. 200 (waaronder 43 drukkerijen) in de opgaven over 1896. Eene lijst van de bedoelde inrichtingen, afgesloten op ult. 1897, is opgenomen sub I van bijlage LLL hierachter, welk overzicht tevens vermeldt, voor zooveel de aan het bestuur verstrekte inlichtingen dit mogelijk maakten, het aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag, hun gemiddeld loon en het meer of minder gunstige van de in 1897 verkregen uitkomsten.

Over inlandsche handwerksnijverheid en door de inlandsche bevolking beoefende takken van kunstnijverheid valt, evenals in vorige jaren, over het algemeen weinig nieuws mede te deelen.

Met betrekking tot dit onderwerp kan hier melding worden gemaakt van onderzoekingen, van regeeringswege ingesteld, of de inlandsche handwerksnijverheid in staat zou kunnen worden gesteld om van enkele in Indië groeiende vezelstoffen zakken te vervaardigen voor emballage van rijst, koffie en andere producten, voor welk doel thans door den handel wordt gebruik gemaakt van goeniezakken, welke in groote hoeveelheid uit Britsch-Indië worden ingevoerd, terwijl ook aan het Gouvernement jaarlijks een groot aantal Britsch-Indische goeniezakken geleverd wordt, voornamelijk voor het vervoeren van rijst ten behoeve van de mijnwerkers op Banka. In enkele streken der Preanger Regentschappen worden door de bevolking op kleine schaal voor eigen gebruik zakken vervaardigd uit de vezels eener daar voorkomende pisangsoort, doch bij onderzoek bleek dat de bedoelde zakken niet in aanmerking konden komen om de goeniezakken te vervangen, o. a. wegens geringe sterkte van de vezelstof. De Manilla-hennep, die op de Philippijnsche eilanden een belangrijk product van uitvoer vormt, wordt verkregen van eene pisangsoort, welke ook veelvuldig voorkomt in de residentie Menado, inzonderheid op de Sangi- en Talaut-eilanden, waar de vezel onder den naam van koffo bekend is (verg. vorig verslag, blz. 222). Reeds lang werd overwogen, of in het belang eener vermeerdering van de bronnen van inkomst der bevolking, het aankweeken van koffo en de bereiding daaruit van de vezelstof zoo tot eigen gebruik als tot uitvoer niet zouden kunnen worden aangemoedigd, en de Regeering heeft besloten te trachten om, door tusschenkomst van den handel, aan het product meer algemeene bekendheid te geven en daaraan eenigen afzet te verzekeren. Eenige als proef vervaardigde zakken van deze stof bleken goed te voldoen, doch waren te hoog in prijs, en thans zijn aanwijzingen gegeven om het daarheen te leiden dat de zakken voor lageren prijs kunnen worden afgeleverd. Hoewel niet verwacht wordt dat ten deze concurrentie zal kunnen worden aangegaan met de fabriekmatig gedreven Britsch-Indische nijverheid, is de mogelijkheid niet uitgesloten dat, in den vorm van zakken, voor het ruwere deel van het product eenige afzet kan worden gevonden en daardoor kan worden bijgedragen tot het slagen van de proefneming om de op de Philippijnsche eilanden winstgevend gebleken cultuur in de residentie Menado meer ingang te doen vinden.

Loonen van ambachtslieden en koelies. Gewestelijke opgaven nopens het gemiddeld bedrag der in 1897 door ambachtslieden en koelies genoten dagloonen zijn opgeteekend sub II van bijlage LLL hierachter.

Maten en gewichten. De ambtenaar voor het ijkwezen in Nederlandsch-Indië, wien bij gouvernementsbesluit van 6 Juni 1897 n°. 9 de personeele titel van „inspecteur van het ijkwezen in Nederlandsch-Indië" werd verleend, verifieerde gedurende de eerste drie kwartalen van 1897 de gouvernementsmaten, gewichten en weegwerktuigen in de residentiën Batavia en Preanger Regentschappen, ten getale van 15 112. Daarvan werden, nadat 4643 stuks gejusteerd of wederom in bruikbaren toestand waren gebracht, 14 465 voorwerpen goedgekeurd en 647 afgekeurd. Door 3860 particulieren werd van de hun aangeboden gelegenheid gebruik gemaakt om 13 144 maten, gewichten en weegwerktuigen aan de inspectie te onderwerpen, waarvoor aan ijkgelden werd geheven f 2767. Nadat van de bedoelde 13 144 voorwerpen er 587 waren gejusteerd of in bruikbaren toestand gebracht, konden 12 204 den ijk ondergaan, terwijl 940 moesten worden afgekeurd. Gedurende bijna het geheele laatste kwartaal van 1897 was de betrekking van inspecteur van het ijkwezen onvervuld, daar de titularis begin October 's lands dienst met pensioen verliet, en zijn opvolger, een van hier uitgezonden ijker, zijne functiën eerst in 't laatst van December aanvaardde.

Nopens de verrichtingen van waarnemende ijkers, hoedanige er op enkele plaatsen door de hoofden van gewestelijk bestuur zijn aangewezen, is ditmaal alleen van Menado eene opgaaf ontvangen. Aldaar werden in 1897 159 maten, gewichten of weegwerktuigen goedgekeurd, terwijl er geen behoefden te worden afgekeurd. Aan ijkgelden werd daarvoor f 53 ontvangen.

Voor de invordering van de blijkens de Indische begrooting

voor 1898 (Memorie van Toelichting, blz. 10/11) beoogde verbeteringen in den toestand van het ijkwezen in Nederlandsch-Indië, werd, tijdens de afsluiting van dit verslag, te Batavia het noodige voorbereid.

Kamers van koophandel en nijverheid. Van de vijf in Nederlandsch-Indië bestaande kamers van koophandel en nijverheid, nl. te Batavia, Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser, brachten die te Batavia, Samarang en Makasser een verslag uit omtrent hare werkzaamheden over 1897, welke verslagen door den druk zijn openbaar gemaakt.

Tentoonstellingen. In den loop van 1897 werden paardententoonstellingen gehouden door de Buitenzorgsche en de Fort-de-Kock'sche wedloopsociëteiten. In Juni 1897 werd door de sportclub „Vooruit" te Menado eene tentoonstelling gehouden van huisvlijt en nuttige handwerken, met het doel om tot meer beoefening daarvan op te wekken. Te Malang (Pasoeroean) vormde zich in 1897 de vereeniging „Malangsche Landbouwtentoonstelling 1898", met het doel om in de tweede helft van laatstgenoemd jaar aldaar eene tentoonstelling van landbouwproducten te houden. Ten gevolge van den gedrukten toestand, waarin vele koffieondernemingen sedert verkeerden als gevolg van daling der markt, werd besloten om de tentoonstelling eerst in 1899 te doen plaats hebben.

Loterijen. Evenals in de voorafgegane twaalf maanden (zie vorig verslag, blz. 243) werd ook in het tijdvak 1 Juli 1897 t/m ult. Juni 1898 slechts in één geval vergunning verleend (Januari 1898) tot het houden van eene eigenlijk gezegde groote geldloterij. Het in loten te splitsen bedrag zou namelijk f 400 000 mogen bedragen, en de netto opbrengst zou, naar verhouding van $^7/_{16}$, $^6/_{16}$, $^2/_{16}$ en $^1/_{16}$, ten bate komen respectievelijk van het Verzorgingsgesticht te Djokjokarta, het Protestantsch weeshuis te Soerabaija, het inlandsche ziekengesticht der Protestantsche zending te Kendalpaijak bij Malang (Pasoeroean) en den Planten- en dierentuin te Batavia. Deze loterij zou nog vóór het einde van 1898 moeten zijn uitgespeeld. Overigens werden in het besproken tijdvak van 1897/1898 — enkel in de eerste helft van 1898 — behalve één van f 1000, nog tien geldloterijen elke van f 10 000 toegestaan, o. a. tot stijving der fondsen benoodigd voor de oprichting van twee kerkgebouwen voor Protestanten (te Modjokerto in Soerabaija en te Sumanap op Madura), en van een voor Roomsch-katholieken (te Soekaboemi in de Preanger Regentschappen), zoomede voor herstel van dat te Padang, terwijl de overige der bedoelde kleine loterijen bijna alle aangevraagd waren voor doeleinden van liefdadigen of zedelijken aard.

De Minister van Koloniën,

CREMER.

(5. 3.)

BIJLAGE A.

(Zie hoofdst. D, van het verslag.)

LEGERSTATISTIEK.

Formatie en sterkte.

Winsten en verliezen.

Onderwijs, eerbelooningen en straffen.

Ziekenverpleging.

OMSCHRIJVING.		OFFICIEREN EN ADJUDANT-ONDEROFFICIEREN DIENSTDOENDE ALS OFFICIER.								
		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adjudant-ond.officieren dd. als officier.
Staf van den Gouverneur-Generaal *a*).		„	„	„	*b*) 1	„	*b*) 2	*b*) 1	4	„
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog.		1	„	„	„	„	„	„	1	„
Afdeeling „Kabinet" en Iste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog *a*)		„	„	„	*c*) 1	„	*d*) 3	*e*) 4	8	„
Generale staf *a*).	Hoofdbureau (VIIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	*f*) 1	„	1	*g*) 1	*g*) 3	„	6	„
	Topographische dienst	„	„	„	*h*) 1	*i*) 1	*j*) 7	*k*) 8	17	„
	Gewestelijke dienst	„	„	„	„	„	5	„	5	„
Gewestelijke staf *a*)	1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
	2de „ „ „ „	„	1	„	„	„	*l*)	*m*)*n*) 2	3	„
	3de „ „ „ „	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
	Sumatra's Westkust	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
	Atjeh en onderhoorigheden	„	„	1	„	„	*l*)	*m*)*n*) 2	3	„
	Sumatra's Oostkust	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
	Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
	Celebes, Menado en Timor	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*).	Batavia.	„	„	„	1	„	„	*m*) 2	3	„
	Samarang	„	„	„	*h*) 1	„	„	*m*) 1	2	„
	Magelang	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
	Soerabaija.	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
	Padang.	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
	Kotta Radja.	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Infanterie	Hoofdbureau (IIde afdeeling van het departement van oorlog).	„	*o*) 1	„	*p*) 1	„	1	*t*) 3	6	„
	Infanterie-troepen	„	„	*q*) 1	*r*) 13	*s*) 22	145	536	717	„
Cavalerie		„	„	*u*) 1	„	1	6	*v*) 23	31	„
Artillerie *w*)	Hoofdbureau (IIIde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	„	*x*) 1	*ij*) 1	1	*z*) 6	3	*aa*) 9	21	3
	Artillerie-troepen	„	„	„	1	1	23	65	90	14
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	„	„	„	*bb*) 1	*cc*) 2	*cc*) 5	*cc*) 11	19	„
Genie	Hoofdbureau (IVde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	„	„	*dd*) 1	*ee*) 2	3	14	*ff*) 23	43	„
	Genie-troepen en werklieden	„	„	„	„	1	3	10	14	„
	Dienst der geniemagazijnen	„	„	„	„	„	2	*gg*) 3	5	„
Dienst der militaire administratie	Hoofdbureau (Vde afdeeling van het departement van oorlog)	„	„	1	*hh*) 1	1	4	*ii*) 6	13	„
	Gewestelijke intendance	„	„	„	„	5	16	8	29	„
	Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	„	„	„	„	1	12	57	*jj*) 70	„
Geneeskundige dienst.	Hoofdbureau (VIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	„	1	*hh*) 1	„	1	„	3	„
	Korps officieren van gezondheid	„	„	„	4	9	51	*kk*) 117	181	„
	„ militaire apothekers.	„	„	„	1	1	6	*kk*) 35	43	„
	„ „ paardenartsen	„	„	„	„	„	*ll*)	*ll*) 8	8	„
Militaire school *a*)		„	„	„	„	„	1	*mm*) 2	3	„
Korps pupillen *a*)		„	„	„	„	„	1	*kk*) 6	7	„
Militaire strafgevangenis *a*).		„	„	„	„	„	1	*nn*) 1	2	„
TOTAAL OFFICIEREN.		1	4	10	36	55	*oo*) 315	*oo*) 954	1375	17
									1392	
Op 31 December 1896 waren de totalen.		1	4	10	36	55	316	957	1379	17
									1396	

Toelichtingen.

a) *A la suite* van hun wapen of dienstvak worden gevoerd de hoofd- en subalterne officieren, deel uitmakende van: *a.* den staf van den Gouverneur-Generaal (voor zooveel zij tot de landmacht behooren); *b.* de afdeeling „Kabinet" en de Iste afdeeling van het departement van oorlog; *c.* den generalen staf en het bij den topographischen dienst gedetacheerde, niet tot den eigenlijken generalen staf behoorende, officierspersoneel: *d.* den gewestelijken staf; *e* den plaatselijken staf; *f.* het kader van de militaire school; *g.* het kader van het korps pupillen, en *h.* het kader van de militaire strafgevangenis.

Overigens worden bij de artillerie à la suite van hun wapen gevoerd 3 tot den staf van het wapen behoorende officieren, namelijk de inspecteur der draagbare wapenen (majoor of kapitein) en twee kapiteins (voorzitter der commissie van proefneming en voorzitter der commissie tot herziening van den instructie-inventaris), zoomede de 13 officieren bij de artillerie-werkplaatsen.

b) Een van de vier officieren kan behooren tot de marine, en de drie, tot de landmacht behoorende, zijn uit de verschillende wapens of dienstvakken te kiezen. De Gouverneur-Generaal kan van deze formatie (welke voor den luitenant den rang van eerste-luitenant aanwijst) afwijken, mits ten gevolge van die afwijking, voor zooveel het bedrag der traktementen betreft, geen hoogere uitgaven worden vereischt dan de formatie toestaat.

c) Kan ook zijn majoor; hij wordt gekozen uit de infanterie, cavalerie, artillerie of genie.

d) Een dezer kapiteins (de chef van het kabinet van den legercommandant, tevens diens adjudant) kan behooren hetzij tot den generalen staf, hetzij tot de infanterie, cavalerie, artillerie of genie; de beide anderen zijn alleen uit genoemde vier wapens te kiezen.

e) Drie te kiezen uit de infanterie, cavalerie, artillerie of genie en één kwartiermeester (allen eerste- of tweede-luitenants).

f) Deze generaal-majoor (chef van den generalen staf) kan ook zijn kolonel.

g) De majoor en één der kapiteins zijn in den regel met eenige bijzondere opdracht belast.

h) Of majoor.

i) Deze majoor, chef der triangulatie-brigade, kan ook zijn kapitein.

j) Hiervan 1 bij het topographisch bureau, 1 bij de triangulatie-brigade (kan ook zijn eerste-luitenant), 3, die chef zijn van eene opnemings-brigade en 2 bij de opleidings-brigade, waarvan 1 die chef is; de andere kan ook zijn eerste-luitenant.

k) Deze 8 luitenants (die niet tot den generalen staf behooren) te verdeelen als volgt: 2 bij het topographisch bureau, 2 bij de triangulatie-brigade, 3 bij de opnemings-brigades en 1 bij de opleidings-brigade. De laatste is eerste-luitenant; de zeven andere kunnen ook zijn tweede-luitenant. (De overige tot den topographischen dienst behoorende officieren, bedoeld in de drie voorgaande noten, worden alleen dan gerekend tot den generalen staf te behooren, indien zulks in het besluit betreffende hunne plaatsing bij den topographischen dienst bepaaldelijk is uitgedrukt.)

formatie op ult. 1897.

OMSCHRIJVING.	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN. Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	Paarden of (bij de artillerie) muildieren.
Departement van oorlog	pp) 1	"	"	"	pp) 1	"
Topographische dienst	67	"	"	"	67	"
Infanterie. 18 veldbataljons	5101	"	2040	6438	13579	"
Infanterie. 4 depôtbataljons	1081	"	215	2050	3346	"
Infanterie. garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en detachementen en strafdetachement	2788	"	2	6719	9509	"
Cavalerie	447	"	"	400	847	700
Artillerie. Staf van het wapen	11	"	"	"	11	"
Artillerie. Artillerie-troepen. veld- en bergbatterijen op Java	qq) 659	"	"	qq) 498	1157	qq) 517
Artillerie. Artillerie-troepen. vesting-artillerie op Java	450	"	"	239	689	"
Artillerie. Artillerie-troepen. artillerie der buitenbezittingen	439	"	"	363	802	69
Artillerie. Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	rr) 345	"	"	rr) 66	rr) 411	"
Genie. Staf van het wapen	45	"	"	"	45	"
Genie. Genie-troepen en werklieden	462	"	"	289	751	"
Genie. Dienst der geniemagazijnen	13	"	"	"	13	"
Militaire administratie	93	"	"	"	93	"
Personeel van den hospitaaldienst ss)	921	"	"	668	1589	"
Korps militaire schrijvers	556	"	"	"	556	"
Korps stafmuzikanten	tt) 41	"	"	"	tt) 41	"
Kader en leerlingen der militaire school	uu) 27	"	"	1	uu) 28	"
Kader van het korps pupillen	vv) 110	"	"	"	vv) 110	"
Kader bij de militaire strafgevangenis en de militaire provoosthuizen ss)	38	"	"	"	38	"
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN	13695	"	2257	17731	33683	1286
RECAPITULATIE.						
Infanterie	8970	"	2257	15207	26434	"
Cavalerie	447	"	"	400	847	700
Artillerie	1904	"	"	1166	3070	586
Genie	520	"	"	289	809	"
Andere onderdeelen van het leger	1854	"	"	669	2523	"
	13695	"	2257	17731		
TOTAAL ALS BOVEN	33683				33683	1286
Op 31 December 1896 waren de totalen.	13827	"	2257	17731		
	33815				33815	1286

l) De kapiteins zijn uitgetrokken bij den generalen staf.
m) Kan of kunnen ook zijn kapitein. De benoeming tot de betrekking geschiedt steeds in den rang van luitenant.
n) Waarvan één is adjudant en één adjunct; overigens als bij *m*.
o) Chef van het wapen der infanterie.
p) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau der infanterie kan vervangen werden door een majoor, in welk geval in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel optreedt.
q) Is commandant der infanterie te Magelang.
r) Hieronder 8 van de gezamenlijke veld- en depôt-bataljons.
s) Hieronder 2 van die veldbataljons, welke over meer dan één garnizoen mochten verspreid zijn.
t) Van de 539 luitenants kunnen hoogstens 300 den rang hebben van eerste-luitenant, daaronder ook de adjudanten; de adjudanten van de garnizoens-infanterie kunnen ook zijn kapitein-adjudant; zij worden steeds aangewezen in den rang van luitenant. Van de 239 plaatsen van tweede-luitenant kunnen er 100 door onderluitenants worden vervuld.
u) De commandant van het regiment cavalerie kan ook zijn luitenant-kolonel; in dien rang wordt hij steeds tot het commando geroepen.
v) Hieronder twee adjudanten in den rang van eerste- of tweede-luitenant; van de overige 21 luitenants kunnen er 11 zijn eerste-luitenant.
w) Zie het tweede lid van noot *a*.
x) Chef van het wapen; kan ook zijn kolonel. Is de chef van het wapen generaal-majoor, dan kan een kolonel worden aangewezen voor de vervulling van een der plaatsen van luitenant-kolonel die de formatie toestaat
ij) De tweede hoofdofficier bij het hoofdbureau kan ook zijn luitenant-kolonel of majoor; is hij majoor, dan treedt in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel op.
z) Een der majoors (de inspecteur der draagbare wapenen) kan ook zijn kapitein. Onder de 6 majoors is begrepen 1 majoor-magazijnmeester (die ook kapitein kan zijn).
aa) Van de 74 luitenants der artillerie (waaronder 1, toegestaan door gebruikmaking van § 77 der legerformatie) kunnen hoogstens 42 den rang hebben van eerste-luitenant.
bb) Deze hoofdofficier, directeur van den artillerie-constructiewinkel, kan ook zijn majoor.
cc) De twee majoors (de onderdirecteur van den constructie-winkel en de directeur der pyrotechnische werkplaats, tevens inspecteur der buskruitfabricage) kunnen ook zijn kapitein; twee der kapiteins (de constructeur bij eerstgenoemde inrichting en de officier-vuurwerker bij laatstgemelde werkplaats) kunnen ook zijn eerste-luitenant.
De voor de werkplaatsen toegestane 7 luitenants (1 minder dan tot dusver was toegestaan, en zulks als gevolg van de bij Koninklijk besluit dd. 15 Januari 1897 n°. 31 — zie Indisch Staatsblad n°. 104 — bevolen opheffing van den buskruitmolen te Samarang) kunnen zijn eerste- of tweede-luitenant.
Het korps magazijnmeesters der artillerie, onder de opgegeven cijfers begrepen, werd bij het aangehaald Koninklijk besluit met 1 kapitein ingekrompen. Dientengevolge is het aantal officieren-magazijnmeester teruggebracht van 8 tot 7, waarvan 3 kunnen zijn kapitein (magazijnmeester der 1ste klasse) en 4 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse). Zie ook noot *z*.
dd) Chef van het wapen.
ee) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau der genie kan vervangen worden door een majoor, in welk geval in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel optreedt.
ff) Van de hierbedoelde 33 luitenants kunnen er hoogstens 19 den rang bezitten van eerste-luitenant; zie echter wat op blz. 5 dezer bijlage onder *Genie* is gezegd nopens eene tijdelijke afwijking van deze verhouding.
gg) Eerste- of tweede-luitenants.
hh) Kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van het dienstvak, waar de formatie bepaaldelijk een majoor toestaat, in diens plaats een luitenant-kolonel optreedt.
ii) Hieronder 8 luitenants-magazijnmeester (waarvan 1 bij het hoofdbureau, die kan zijn eerste- of tweede-luitenant). Van de 63 luitenants-kwartiermeester (1 meer dan op ult. 1896, organiek toegestaan bij het in noot *cc* aangehaalde Koninklijk besluit dd. 15 Januari 1897 n°. 31) kunnen er hoogstens 35 den rang bezitten van eerste-luitenant.
jj) Hieronder 12 officieren-magazijnmeester, waarvan 1 kan zijn majoor of kapitein (magazijnmeester der 1ste klasse), 4 kunnen zijn kapitein (eveneens magazijnmeester der 1ste klasse), en 7 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse).
kk) Allen eerste-luitenants.
ll) Voor de paardenartsen, die kunnen behooren tot de 1ste, 2de of 3de klasse (kapitein, eerste- of tweede-luitenant), is het aantal in elk dier rangen niet bepaald. Zij zijn hier gemakshalve allen onder de luitenants uitgetrokken.

mm) Bij het in noot *cc* aangehaalde Koninklijk besluit van 15 Januari 1897 n°. 31 is de formatie van het personeel der militaire school verminderd met 2 luitenants der infanterie en 1 luitenant-kwartiermeester, zoodat dit personeel, wat de luitenants betreft, nog alleen uit 2 infanterie-officieren bestaat.
nn) Eerste-luitenant.
oo) Zie aanmerking *ll*.
pp) Adjudant-onderofficier, concierge bij het departement van oorlog.
qq) Voor één der in Atjeh gelegerde bergbatterijen bleef, door toepassing ook in 1897 van § 77 der legerformatie, gerekend op eene vermeerdering van de formatie met 15 Europeesche en 25 inlandsche militairen beneden den rang van officier, zoomede met 34 troepenpaarden. Overigens zijn bij het in noot *cc* aangehaalde Koninklijk besluit dd. 15 Januari 1897 n°. 31 organiek 8 Europeanen meer toegestaan, doordien in de formatie van elke der 4 veld- en elke der 4 bergbatterijen 1 Europeesche hoefsmid is opgenomen.
rr) Bij het in noot *cc* aangehaalde Koninklijk besluit dd. 15 Januari 1897 n°. 31 werd de normale formatie der magazijnen en werkplaatsen ingekrompen met 1 magazijnmeester der 4de klasse (adjudant-onderofficier) en 4 conducteurs, terwijl de hooger vermelde opheffing van den buskruitmolen te Samarang ten gevolge had, dat de normale formatie ook nog verminderde met 15 Europeesche militairen

Tot den dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen behooren organiek nog 21 Europeanen en 12 inlanders (*niet-militairen*), nader gespecificeerd in aanmerking *f* op blz. 7 dezer bijlage. Deze niet-militairen zijn hier niet medegeteld.
ss) De normale formatie van het personeel voor den hospitaaldienst en van het aantal korporaals bij de militaire strafgevangenis en de militaire provoosthuizen wordt naar afwisselende behoeften bepaald (verg §§ 119, 129 en 130 der legerformatie).
tt) Ongerekend 1 inlander tromdrager (*niet-militair*).
uu) Bij het in noot *cc* aangehaalde Koninklijk besluit dd. 15 Januari 1897 n°. 31 is § 126 der legerformatie in overeenstemming gebracht met den nieuwen toestand wat betreft de opleiding voor den officiersrang (verg. vorig verslag, bijlage B, blz. 3, noot *bbb*) en dientengevolge het vroeger in die § tot een maximum van 140 genoemde aantal *leerlingen* teruggebracht tot 20.
vv) Benevens 600 pupillen (zie § 127 der legerformatie zooals zij luidt ingevolge Indisch Staatsblad 1889 n°. 88). De reorganisatie van het pupillenkorps zal eerst geleidelijk zijn tot stand te brengen. Voor wijziging dienovereenkomstig van de aangehaalde paragraaf zal het ten einde loopen van den overgangstoestand zijn af te wachten.

2. Vergelijkend overzicht van de „tegenwoordige"

OMSCHRIJVING.		OFFICIEREN EN ADJUDANT-ONDEROFFICIEREN DIENSTDOENDE ALS OFFICIER. Tegenwoordige formatie. Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adj.-onderoffic. dd. als officier.	Aanwezige sterkte. Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Onder-luitenants.	Totaal.	Adj.-onderoffic. dd. als officier.
Staf van den Gouverneur-Generaal		„	„	„	1	„	2	1	4	„	„	„	„	1	„	„	1	1	„	b) 3	„
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog		1	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Afdeeling „Kabinet" en 1ste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog		„	„	„	1	„	3	4	8	„	„	„	„	1	„	3	4	„	„	c) 8	„
Generale staf.	Hoofdbureau (VIIde afd. van het departement van oorlog)	„	1	„	1	1	3	„	6	„	„	„	1	1	„	3	„	„	„	d) 5	„
	Topographische dienst	„	„	„	1	1	7	8	17	„	„	„	„	„	1	7	7	„	„	d) 15	„
	Gewestelijke dienst	„	„	„	„	1	6	„	7	„	„	„	„	1	„	5	„	„	„	d) 6	„
Gewestelijke dienst.	1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	c) 2	„
	2de „ „ „ „	„	1	„	„	„	„	2	3	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	c) 3	„
	3de „ „ „ „	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	c) 2	„
	Sumatra's Westkust	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	c) 2	„
	Atjeh en onderhoorigheden	„	„	1	„	„	„	2	3	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	c) 2	„
	Sumatra's Oostkust	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	c) 2	„
	Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	c) 1	„
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	c) 2	„
	Celebes, Menado en Timor	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	c) 1	„
Plaatselijke staf.	Batavia	„	„	„	1	„	„	2	3	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	c) 3	„
	Samarang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	c) 1	„
	Magelang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„
	Soerabaija	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	e) 2	„
	Padang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	c) 1	„
	Kotta Radja	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	c) 2	„
Infanterie.	Hoofdbureau (IIde afd. van het departement van oorlog)	„	1	„	1	„	1	3	6	„	„	1	„	1	„	1	3	„	„	6	„
	Infanterie-troepen	„	„	1	15	27	174	575	792	„	„	„	1	15	28	177	293	182	40	736	f) 30
Cavalerie		„	„	1	„	1	7	23	32	„	„	„	„	1	1	6	14	8	„	30	„
Artillerie.	Hoofdbureau (IIIde afd. van het depart. v. oorlog) en staf van het wapen	„	1	1	1	6	3	9	21	3	„	„	1	2	5	4	7	1	„	20	g) 1
	Artillerie-troepen	„	„	„	1	1	26	67	95	14	„	„	„	1	1	26	33	26	„	87	g) 20
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	„	„	„	1	1	6	11	19	„	„	„	„	„	1	4	12	„	„	17	„
Genie.	Hoofdbureau (IVde afd. van het depart. v. oorlog) en staf van het wapen	„	„	1	2	3	14	23	43	„	„	„	1	2	3	15	18	5	„	44	„
	Genie-troepen en werklieden	„	„	„	„	1	5	10	16	„	„	„	„	„	1	3	7	4	„	15	„
	Dienst der geniemagazijnen	„	„	„	„	„	2	3	5	„	„	„	„	„	„	1	3	„	„	4	„
Dienst der militaire administratie.	Hoofdbureau (Vde afd. van het departement van oorlog)	„	„	1	1	1	4	6	13	„	„	„	1	1	1	4	5	1	„	13	„
	Gewestelijke intendance	„	„	„	„	5	18	8	31	„	„	„	„	„	6	13	13	„	„	32	„
	Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	„	„	„	„	1	12	64	77	„	„	„	„	„	1	17	20	40	„	78	„
Geneeskundige dienst	Hoofdbureau (VIde afd. van het departement van oorlog)	„	„	1	1	„	1	„	3	„	„	„	1	1	„	1	„	„	„	3	„
	Korps officieren van gezondheid	„	„	„	4	9	51	117	181	„	„	„	„	6	7	56	99	„	„	168	„
	„ militaire apothekers	„	„	„	1	1	6	35	43	„	„	„	„	1	1	10	19	„	„	31	„
	„ „ paardenartsen	„	„	„	„	„	a)	a) 8	8	„	„	„	„	„	„	5	1	2	„	8	„
Militaire school		„	„	„	„	„	1	2	3	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	h) 3	„
Korps pupillen		„	„	„	„	„	1	6	7	„	„	„	„	„	„	1	3	„	„	h) 4	„
Militaire strafgevangenis		„	„	„	„	„	1	1	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	h) 1	„
Korps marechaussee te voet		„	„	„	„	„	1	4	5	„	„	„	„	„	„	1	4	„	„	h) 5	„
TOTAAL OFFICIEREN		1	4	10	37	60	a) 355	a) 1006	1473	17	1	2	10	40	57	374	576	270	40	1370	51
									1490											1421	
Op 31 December 1896 waren de totalen		1	4	11	38	62	357	996	1469	18	1	4	10	38	59	381	596	302	23	1414	52
									1487											1466	

Tegenwoordige formatie.

De verschillen met de normale formatie komen op het volgende neder. [1])

Generale staf. Bij den „Gewestelijken dienst" bleven tijdelijk boven de formatie toegestaan 1 majoor (of luitenant-kolonel) en 1 kapitein, beiden van den generalen staf, de eerste, als vroeger, ter beschikking van den civielen en militairen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden, ten einde aldaar op te treden als chef van den gewestelijken staf, doch de andere thans niet meer voor den gewestelijken staf op Lombok, maar mede ter beschikking van den gouverneur van Atjeh, en wel om aldaar op te treden als chef van den staf bij

[1]) Gemakshalve worden, waar de wijzigingen officieren *en* minderen betreffen, tegelijk ook de vermeerderingen of verminderingen in het cijfer der laatstbedoelden vermeld, ofschoon de toelichtingen op de „tegenwoordige" formatie der militairen beneden den rang van officier eigenaardig hare plaats behoorden te vinden op blz. 6/7 dezer bijlage.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

uitrukkende colonnes en verder om zoo noodig voor bureaudienst te worden gebezigd.

Plaatselijke staf. In verband met gewijzigde omstandigheden, waardoor de werkzaamheden van den plaatselijken staf te Samarang veel in omvang waren verminderd, werd in 1897 uit de „tegenwoordige" formatie afgevoerd (uit de „normale" formatie eerst in 1898) de luitenant-kolonel (of majoor) plaatselijk commandant te Samarang, wiens functiën werden opgedragen aan een der in het garnizoen aanwezige korpscommandanten.

Infanterie. Op ult. 1897 werden bij dit wapen tijdelijk boven de formatie gevoerd, deels met verlenging van reeds vroeger genomen beschikkingen van dien aard, deels krachtens nieuwe maatregelen:

1°. 1 luitenant-kolonel, 3 majoors en 10 kapiteins ter verzekering van eene behoorlijke aanvulling van de troepenmacht in Atjeh wegens het incompleet aan beschikbaren ten gevolge van ziekte als anderszins (gouv. besl. dd. 8 en 23 Dec. 1896 nos. 6 en 9 en 4 April 1897 n°. 3);

2°. ten behoeve van het eenige op ult. 1897 nog voorloopig in stand geblevene der in 1894 opgerichte twee tijdelijke recruten-bataljons, wat de officieren betreft enkel 1 majoor, 4 kapiteins en 1 luitenant-adjudant, en aan militairen beneden den rang van officier 415 Europeanen en 348 inlanders (gouv. besl. dd. 23 Dec. 1896 n°. 9, 4 April 1897 n°. 3 en 22 Aug. 1897 n°. 3);

3°. het noodige personeel ter vorming van twee (tijdelijke) reserve-bataljons, gezamenlijk bestaande uit 2 majoors, 8 kapiteins en 26 luitenants, en aan militairen beneden den rang van officier uit 464 Europeanen en 1044 inlanders, zijnde deze reserve-bataljons (ten deele bestaande uit personeel der Koloniale Reserve) bestemd om, evenals het sub 2° bedoelde recruten-bataljon, het overcompleet bij het leger te bergen (gouv. besl dd. 23 Dec. 1896 n°. 9 en 4 April 1897 n°. 3);

4°. 1 kapitein en 3 luitenants, benevens aan militairen beneden den rang van officier 193 Europeanen, uitmakende eene bijeengehouden compagnie der Koloniale Reserve;

5°. het noodige personeel ter vorming bij het 2de veldbataljon van eene (tijdelijke) Europeesche compagnie, samengesteld overeenkomstig de gewijzigde § 27 der legerformatie (Indisch Staatsblad 1893 n°. 91), en dus bestaande uit 1 kapitein, 3 luitenants en aan militairen beneden den rang van officier uit 193 Europeanen, welke compagnie bestemd werd om gevormd te worden uit personeel der Koloniale Reserve, en zulks in verband met de aankomst uit Nederland in 't laatst van 1896 van een nader uitgezonden detachement der bedoelde reserve (gouv. besl. dd. 28 Dec. 1896 n°. 2 en 3 April 1897 n° 9). Bij gouv. besl. dd. 21 Dec. 1897 n°. 7 werd bepaald dat deze compagnie zou overgaan van het 2de bij het 8ste veldbataljon.

6°. 2 kapiteins, waarvan één tijdelijk belast met het maken van historische studiën op Indisch militair gebied, en de ander bestemd om tijdelijk op te treden als instructeur bij het Mangkoe Negoro'sche legioen (gouv. besl. dd. 14 Jan. 1897 n°. 27): en eindelijk

7°. 1 kapitein, 1 luitenant en verder noodig kader (7 Europeanen en 3 inlanders), ten behoeve van eene als proef opgerichte „subsistenten-compagnie ter Sumatra's Westkust", gelegerd te Padang en te Fort de Kock, bestemd ter opneming van de uit Atjeh geëvacueerde infanteristen, nu deze niet meer in administratie konden worden genomen bij het 4de depôt bataljon sedert dit met 1 Februari 1896 gereorganiseerd en in zijn geheel te Fort de Kock samengetrokken was, om aldaar voortaan uitsluitend te dienen ter africhting van recruten (gouv. besl. dd. 14 Jan. 1897 n°. 27).

Afzonderlijk dienen wijders thans nog te worden vermeld, omdat — in verband met nadere wijzigingen in de samenstelling der bezetting van Lombok gebracht (gouv besl. dd. 22 Aug 1897 n°. 13 — de verminderingen en vermeerderingen niet meer, zooals vroeger, tegen elkander opwegen:

a. de reeds in 1895 plaats gehad hebbende opheffing (zonder dat daarmede echter nog bij de normale formatie is rekening gehouden) van het garnizoensbataljon der 2de militaire afdeeling op Java, sterk 11 officieren (1 majoor, 2 kapiteins en 8 luitenants) en 311 militairen beneden den rang van officier (95 Europeanen en 216 inlanders);

b. het tijdelijk boven de formatie voeren van een garnizoensbataljon van Lombok, in zijne gewijzigde samenstelling sterk 18 officieren (1 luitenant-kolonel, 1 luitenant- of kapitein-adjudant, 4 kapiteins en 12 luitenants), benevens 576 militairen beneden den rang van officier (176 Europeanen en 400 inlanders);

en *c.* de uitbreiding (mede nog buiten de normale formatie om) met 1 luitenant en 35 militairen beneden dien rang (3 Europeanen en 32 inlanders) van het subsistenten-kader te Samarang, om dit de bezetting van Patjitan te doen leveren, vroeger getrokken uit het sedert opgeheven garnizoensbataljon der 2de militaire afdeeling van Java, terwijl daarentegen (bij gouv. besl. dd. 27 Juni 1897 n°. 14) bedoeld subsistenten-kader werd ingekrompen, mede nog als voorloopige maatregel, met 1 luitenant (in 1898 ook uit de „normale" formatie afgevoerd), die gemist kon worden, nu de van West- en Oost-Java naar Midden-Java reizende militairen Samarang niet meer aandoen.

Volledigheidshalve is ten slotte nog gewag te maken van het gouvernementsbesluit dd. 25 Augustus 1897 n°. 15, waarbij, als tijdelijke maatregel, in plaats van een majoor, een luitenant-kolonel als commandant van het garnizoensbataljon der Westerafdeeling van Borneo werd aangewezen, en daarentegen de gelegenheid werd geopend om bij één van de 8 veld- of depôtbataljons, waarover ingevolge de normale formatie het bevel aan een luitenant-kolonel behoort te worden opgedragen, een majoor als commandant te doen optreden.

Cavalerie. Bij dit wapen bestonden de afwijkingen van de normale formatie op ult. 1897, nevens den op blz. 7 dezer bijlage te vermelden tijdelijken maatregel, overigens alleen hierin, dat ten behoeve van het remonte-depôt te Poerabaija (Preanger Regentschappen) tijdelijk boven de formatie bleven toegestaan 1 ritmeester (of luitenant) en 1 adjudant-onderofficier (of militair van lageren graad).

Artillerie. De in 't vorig verslag (bijlage B, blz. 5) vermelde inkrimpingen van personeel, waarmede nog enkel bij de „tegenwoordige", niet bij de „normale" formatie was rekening gehouden, betroffen, na de afvoering uit de normale formatie van het in de noten *cc* en *rr* op blz. 3 van dit overzicht bedoelde personeel, op ult. 1897 blootelijk: bij de „artillerie der buitenbezittingen" 1 adjudant-onderofficier dienstdoend officier en 31 militairen van lageren graad (27 Europeanen en 4 inlanders) en bij den dienst der „artillerie-magazijnen en werkplaatsen" 1 majoor (of kapitein), 1 onderofficier (Europeaan) en 118 kanonniers-werklieden (70 Europeanen en 48 inlanders).

Daarentegen bleven of werden tijdelijk boven de formatie toegestaan:

1°. het noodige personeel enz. voor de oprichting van eene nieuwe (reserve) bergbatterij, bestaande overeenkomstig § 77 der legerformatie (Indisch Staatsblad 1882 n°. 113) uit 1 kapitein, 2 luitenants, 1 adjudant-onderofficier dienstdoend officier, 108 gegradueerden en minderen (63 Europeanen en 45 inlanders) benevens 46 troepenpaarden (gouv. besl. dd. 23 Dec. 1896 n°. 9);

2°. ten behoeve van Lombok 1 kapitein en 2 Europeesche onderofficieren, namelijk 1 magazijnmeester der 4de klasse en 1 conducteur der 3de klasse (gouv. besl dd. 23 Dec. 1896 n°. 9);

3°. ten behoeve van den staf der veld- en bergbatterijen op Java en van het aanhangig onderzoek nopens de mogelijkheid van vereenvoudiging van den artillerie-constructiewinkel 2 kapiteins (gouv. besl. dd. 19 Nov. 1897 n°. 13).

Genie. Op den tijdelijk boven de formatie toegestanen kapitein-ingenieur voor Atjeh (zie vorig verslag, bijlage B, blz. 5) bleef ook voor 1897 gerekend. Verder werd tijdelijk nog een kapitein der genie toegestaan (gouv. besl. dd. 31 Mei 1897 n°. 8) om werkzaam te worden gesteld bij de VIIde afdeeling (generale staf) van het departement van oorlog en tevens om aan de voorloopige militaire spoorwegcommissie als secretaris te worden toegevoegd. Deze kapitein (die ook luitenant kan zijn) zou echter ook aan eenig ander wapen dan dat der genie ontleend kunnen worden. Voorts is nog gewag te maken van het gouvernementsbesluit dd 13 Januari 1897 n°. 6, waarbij machtiging werd verleend om bij het wapen der genie tijdelijk boven de formatie te voeren 3 eerste-luitenants, tegen gelijke inkrimping van het aantal der tweede-luitenants, en zulks om eenigermate tegemoet te komen aan de slechte vooruitzichten op bevordering dezer laatsten.

Militaire administratie. Het op ult. 1896 tijdelijk boven de formatie noodig geacht personeel van dezen diensttak, hoofdzakelijk voor de behoefte op Lombok, bleef, behoudens eenige uitbreiding, ook voor 1897 toegestaan, en daar het administratief personeel voor de reserve-bataljons niet meer uit een tijdelijk overcompleet aan luitenants der administratie kon worden gevonden, moest voor 1897 ook voor deze korpsen eenig administratief personeel tijdelijk boven de formatie worden gevoerd. Dientengevolge werden op ult. 1897 voor den administratieven dienst bij de troepenmacht op Lombok, zoomede voor dien bij de reserve-bataljons (en het recruten-bataljon) tijdelijk boven de formatie gevoerd 1 kapitein-intendant, 4 luitenants-kwartiermeester, 4 adjudant-onderofficieren-kwartiermeester en 1 conducteur der 2de klasse (gouv. besl. dd. 23 Dec. 1896 n°. 9).

Voor andere doeleinden werden, blijkens het vorig verslag (bijlage B, blz. 5), op ult. 1896 voorts nog tijdelijk boven de formatie gevoerd 1 kapitein- en 2 eerste-luitenants-kwartiermeester, doch van dit drietal behoefde in 1897 nog alleen op 1 eerste-luitenant-kwartiermeester te worden gerekend, met wien de formatie tijdelijk werd uitgebreid in het belang van de promotiekansen der tweede-luitenants-kwartiermeester (gouv. besl. als voren). Vermits overigens het personeel, ter voorziening in de behoefte aan meer administratief personeel bij de sedert April 1896 zooveel grooter geworden troepenmacht in Atjeh, niet langer uit de normale formatie kon worden gevonden, werden voor dit doel tijdelijk boven de formatie nog toegestaan: 1 kapitein-intendant, 2 luitenants-kwartiermeester en 1 conducteur der 2de klasse, terwijl het aantal aldaar boven de formatie bescheiden sergeanten-majoor-kwartiermeester werd opgevoerd van 3 tot 6 (gouv. besl. dd. 25 Aug. 1897 n°. 2).

Korps marechaussee. Dit in 1890 in Atjeh opgerichte korps wordt boven de formatie van het leger gevoerd. De sterkte van 5 officieren, 20 Europeesche en 342 niet-Europeesche gegradueerden en minderen bleef tot ult. 1897 bestendigd. (Gerekend van 1 Januari 1898 is echter besloten, mede bij wijze van tijdelijken maatregel, de sterkte op te voeren tot 9 officieren, en, wat het verdere personeel betreft, tot respectievelijk 29 Europeesche en 456 niet-Europeesche gegradueerden en minderen.)

a) Zie aanmerking *ll* op blz. 3 dezer bijlage.

Aanwezige sterkte.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen:

1°. *in hunne respectieve rangen*, de officieren gedetacheerd uit Nederland overeenkomstig het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871 n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 176), zijnde 1 kapitein en 1 eerste-luitenant der infanterie;

2°. *onder het cijfer der 2de luitenants*: de *niet* op den voet van voormeld besluit uit Nederland gedetacheerde officieren, ten getale van 96, te weten:
74 eerste- en 6 tweede-luitenants der infanterie;
3 eerste-luitenants en 1 tweede-luitenant der cavalerie, benevens
9 eerste- en 3 tweede-luitenants der artillerie.

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:

1°. de officieren met verlof buiten Nederlandsch-Indië, ten getale van 221 (generale staf 3, infanterie 109, cavalerie 4, artillerie 21, genie 7, militaire administratie 22, officieren van gezondheid 48, apothekers 7);

2°. de officieren voor memorie gevoerd (3 der infanterie, 4 officieren van gezondheid der 2de klasse en 1 apotheker der 1ste klasse);

3°. de officieren à la suite buiten het leger (2 officieren van gezondheid der 2de klasse en 1 apotheker der 2de klasse);

4°. de officieren gedetacheerd in Nederland, ten getale van 60 (generale staf 2, infanterie 40, cavalerie 4, artillerie 5, militaire administratie 7 en geneeskundige dienst 2).

b) 1 der infanterie, 1 der artillerie en 1 der genie.

c) De luitenant-kolonel (chef der Iste afdeeling) behoort tot de infanterie; de kapitein, adjudant van den legercommandant en tevens chef van diens „Kabinet", is afkomstig van de genie, maar behoort tot den generalen staf; de beide andere kapiteins behooren tot de infanterie. Van de luitenants behooren er 1 tot de infanterie, 2 tot de artillerie en 1 tot de militaire administratie.

d) Hieronder 11 officieren voor den eigenlijken stafdienst bestemd (8 afkomstig van de infanterie en 3 van de artillerie). Van de overige 15 waren er 14 infanterie-officier en 1 genie-officier.

e) De officieren, die bij den gewestelijken en den plaatselijken staf dienst deden, waren allen van de infanterie.

f) Deze 30 adjudant-onderofficieren werden tot wederopzeggens als dienst doend officier gebezigd, ter vervanging van ontbrekende tweede-luitenants.

g) Hiervan 6 als voren

h) Allen der infanterie

De verdeeling naar het geboorteland was voor de officieren, voor de onderluitenants en voor de adjudant-onderofficieren, dienstdoend als officier, als volgt.

	Officieren	Onder-luitenants	Adj.-onderoff. dd. als officier.
afkomstig uit Nederland	894	21	32
„ „ Nederlandsch-Indië .	412	8	3
„ „ België	1	„	1
„ „ Duitschland	17	9	11
„ „ Frankrijk	„	„	1
„ „ Zwitserland	„	2	„
„ „ Luxemburg	„	„	1
„ van elders	6	„	2
Totaal. . .	1330	40	51

OMSCHRIJVING.	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN (uitgenomen de als officier dienstdoende adjudant-onderofficieren), benevens PAARDEN. TEGENWOORDIGE FORMATIE. a) Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	Paarden en muildieren.	AANWEZIGE STERKTE. Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen	Inlanders. b)	Totaal.	Paarden en muildieren. c)
Departement van oorlog	1	„	„	„	1	„	1	„	„	„	1	„
Topographische dienst	67	„	„	„	d) 67	„	68	„	„	„	e) 68	„
Infanterie. 18 veldbataljons	5294	„	2040	6438	13772	„	5391	41	2661	6379	14472	„
2 reserve-bataljons	464	„	„	1044	1508	„	656	„	„	1181	1837	„
1 recruten-bataljon	415	„	„	348	763	„	262	„	281	498	1041	„
4 depôt-bataljons	1081	„	215	2050	3346	„	1323	7	346	2644	4320	„
Tijdelijke legeruitbreiding (Koloniale Reserve)	193	„	„	„	193	„	[1])	„	„	„	[1])	„
Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en detachementen en strafdetachement	2884	„	2	6938	9824	„	3199	„	114	7756	11069	„
Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	233	„	81	223	537	„
Cavalerie	452	„	„	400	852	700	509	„	„	412	921	710
„ Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	10	„	„	1	11	„
Artillerie. Staf van het wapen	11	„	„	„	11	„	10	„	„	„	10	„
Artillerie-troepen. Veld- en bergbatterijen op Java	722	„	„	543	1265	563	763	„	„	559	1322	687
Vestingartillerie op Java	450	„	„	239	689	„	486	„	„	215	701	„
Artillerie der buitenbezittingen	449	„	„	402	851	69	595	„	„	445	1040	81
Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	250	„	„	17	f) 267	„	251	„	„	17	g) 268	„
Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	16	„	„	6	22	„
Genie. Staf van het wapen	45	„	„	„	45	„	38	„	„	„	38	„
Genietroepen en werklieden	462	„	„	289	751	„	451	„	„	291	742	„
Dienst der geniemagazijnen	13	„	„	„	13	„	14	„	„	„	14	„
Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	4	„	„	3	7	„
Militaire administratie	109	„	„	„	109	„	108	„	„	„	108	„
Geneeskundige dienst (apothekersbedienden)	„	„	„	„	„	„	18	„	„	„	18	„
Personeel van den hospitaaldienst	993	„	„	h) 754	1747	„	796	2	260	503	i) 1561	„
Korps militaire schrijvers	582	„	„	„	582	„	392	„	„	„	j) 392	„
Korps stafmuzikanten	41	„	„	„	k) 41	„	44	„	„	„	l) 44	„
Kader en élèves der militaire school c. a.	27	„	„	1	m) 28	„	24	„	„	1	n) 25	„
Kader van het korps pupillen	110	„	„	„	110	„	118	„	„	„	118	„
Kader bij de militaire strafgevangenis en de militaire provoosthuizen	38	„	„	„	38	„	37	„	„	„	37	„
Korps marechaussee te voet	20	„	o) 191	151	362	„	22	2	191	198	413	„
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	15173	„	2448	19614	37235	1332	p) 15839	52	q) 3934	r) 21332	41157	1478
RECAPITULATIE.												
Infanterie	10331	„	2257	16818	29406	„	11064	48	3483	18681	33276	„
Cavalerie	452	„	„	400	852	700	519	„	„	413	932	710
Artillerie	1882	„	„	1201	3083	632	2121	„	„	1242	3363	768
Genie	520	„	„	289	809	„	507	„	„	294	801	„
Andere onderdeelen van het leger	1988	„	191	906	3085	„	1628	4	451	702	2785	„
	15173	„	2448	19614			15839	52	3934	21332		
TOTAAL ALS BOVEN.	s) 37235				37235	1332	t) 41157				41157	1478
Op 31 December 1896 waren de totalen.	14774		2359	19040			16066	55	3662	20412		
	s) 36173				36173	1355	u) 40195				40195	v) 1428

[1]) De onder de „tegenwoordige" formatie afzonderlijk uitgetrokken 193 Europeesche onderofficieren en minderen der Koloniale Reserve (zie op de voorgaande blz. onder *Infanterie* sub. 4°.) zijn in de sterkte-opgaven verantwoord onder de cijfers betreffende de veldbataljons.

a) De verschillen, welke de „tegenwoordige" formatie met betrekking tot de militairen bekleeden den rang van officier oplevert bij vergelijking met de „normale", zijn voor het meerendeel reeds toegelicht op blz. 5 dezer bijlage. Ter aanvulling nog het volgende:

Infanterie. Bij het subsistenten-kader te Batavia bleef nog tijdelijk boven de formatie toegestaan, evenals sedert 1895 (zie het verslag van 1896, bijl. B, blz. 5, en aldaar onder *Infanterie* sub 5°.), een sergeant-majoor-betaalmeester der genie, terwijl, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 23 October 1897 n°. 23, bij dat korps boven de formatie ook worden gevoerd 2 adjudant-onderofficieren, eene tijdelijke uitbreiding, welke insgelijks het subsistenten-kader te Samarang onderging. Deze 4 adjudant-onderofficieren werden belast met het toezicht op de doortrekkende mindere militairen te Tjiandjoer, Tassikmalaija, Maos en Madioen.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Cavalerie. Ter indeeling bij het in Atjeh opgerichte transportpark bleven aan militair personeel tijdelijk boven de formatie der cavalerie (of artillerie) toegestaan 4 Europeesche gegradueerden (1 adjudant-onderofficier, 1 sergeant en 2 korporaals) en 4 inlandsche korporaals of manschappen. Overeenkomstig de werkelijke indeeling is in het overzicht het Europeesche personeel, evenals de ten behoeve van het remonte-depôt in de Preanger Regentschappen boven de formatie gevoerde onderofficier (zie onder *Cavalerie* op blz. 5 dezer bijlage), uitgetrokken bij de cavalerie en het inlandsche bij de artillerie.

Artillerie. De voornaamste afwijkingen van de „normale" formatie, ook voor zooveel zij personeel beneden den rang van officier betroffen, zijn reeds vermeld op blz. 5. Te dezer plaatse valt nog te wijzen — behalve op de zooeven bedoelde vermeerdering met 4 inlandsche korporaals of manschappen (behoorende tot het personeel der veld- en bergbatterijen ter indeeling bij het nieuwe transportpark in Atjeh) — op eene tijdelijke vermeerdering van het Europeesche personeel der pyrotechnische werkplaats te Soerabaija thans met 1 korporaal- en 2 kanonniers-vuurwerker, (gouv. besl. dd. 23 Dec. 1896 n°. 9) en op de afvoering uit de „tegenwoordige" (echter nog niet uit de „normale") formatie van eenig kader (1 fourier en 1 inlandsche hoornblazer) en eenige werklieden of leerling-werklieden (in 't geheel 28 Europeesche kanonniers), behoorende tot het bij den artillerie-constructiewinkel te Soerabaija gebezigde militair personeel (gouv. besl. dd. 11 Juni 1896 n°. 11 en 24 Maart 1897 n°. 22).

Evenals in de vier vorafgegane jaren bleef overigens boven de formatie van de „artillerie der buitenbezittingen" ten behoeve van de artillerie-bezetting van Atjeh en onderhoorigheden nog personeel toegestaan (op ult 1897 weder 37 Europeesche en 39 inlandsche gegradueerden en minderen) ter verdere voorziening, voor zooveel daaraan niet reeds wordt tegemoet gekomen door detacheering van vesting-artillerie van Java (verg. het verslag van 1893, blz. 35, noot 5), in de nog niet bij de „normale" formatie toegestane opvoering van de bedoelde artillerie-bezetting, o. a. noodig geworden sedert de invoering van de scheepvaartregeling in genoemd gewest.

Militaire administratie. Van het in 1897 bij vernieuwing of voor 't eerst boven de formatie toegestaan personeel der militaire administratie beneden den rang van officier is voor het meerendeel reeds gewag gemaakt in de toelichtingen op blz. 5 dezer bijlage, namelijk ten opzichte van 4 adjudant-onderofficieren-kwartiermeester, 6 sergeanten-majoor-kwartiermeester en 2 conducteurs 2de klasse der militaire administratie. Buiten dit personeel bleef nog boven de formatie gevoerd: 1 adjudant-onderofficier-kwartiermeester bij de militaire strafgevangenis te Tjimahi, en werden voor 't eerst boven de formatie toegestaan 2 zoodanige onderofficieren-kwartiermeester voor het garnizoen te Kedongkebo (gouv. besl. dd. 6 Dec. 1897 n°. 1) en 1 adjudant-onderofficier-magazijnmeester der militaire administratie ten behoeve van het kleedingmagazijn te Buitenzorg (gouv. besl. dd. 23 Dec. 1896 n°. 9).

Militaire schrijvers. Uit de „tegenwoordige" (echter nog niet uit de „normale") formatie bleef afgevoerd 1 korporaal- of soldaat-schrijver. Daarentegen werd het aantal tijdelijk boven de formatie toegestane militaire schrijvers opgevoerd van 19 tot 27, deels voor Lombok, deels voor Atjeh en verder voor Kedongkebo en het garnizoens-kleedingmagazijn te Buitenzorg.

Hospitaaldienst. In verband met tijdelijke toestanden wijst de „tegenwoordige" formatie van het hospitaalpersoneel 72 Europeanen en 86 inlanders meer aan dan waarop de „normale" formatie is berekend.

b) Met inbegrip van de *niet* in de sterkte tellende inlandsche militairen, ten getale van 112 (zie lager onder *t*) sub 1°.), bestond het inlandsch (niet-Amboineesch) gedeelte van het leger op ult. 1897 uit de onderstaande landaarden, welke onderofficieren en minderen over de verschillende wapens en diensten verdeeld waren als volgt:

	Javanen.	Soendaneezen.	Madureezen.	Boegineezen.	Maleiers, enz.	Totalen.
Infanterie	16402	1306	539	194	352	18793
Cavalerie	307	101	„	5	„	413
Artillerie	1037	189	2	4	10	1242
Genie	252	17	4	8	13	294
Hospitaaldienst	429	28	20	11	15	503
Kader mil. school	1	„	„	„	„	1
Korps marechaussee	184	14	„	„	„	198
Totalen	18612	1655	565	222	390	21444

Onder de 390 Maleiers, enz. waren begrepen 29 Niassers, 300 Timoreezen en 61 van nog andere landaarden.

c) Muildieren zijn alleen bij de artillerie ingedeeld. Bij de veld- en bergbatterijen op Java (waarbij ook gerekend is op de tijdelijk in Atjeh gedetacheerde bergbatterij van Magelang) telde men op ult. 1897 488 troepenpaarden en 199 muildieren (waaronder in Atjeh 108 paarden en 33 muildieren), en bij de sectiën bergartillerie ter Sumatra's Westkust en op Celebes te zamen 48 troepenpaarden en 33 muildieren.

d) Ongerekend het bij de formatie toegestane niet-militair personeel, namelijk 12 Europeesche ambtenaren (6 topografen of teekenaars, 3 lithografen, 2 steendrukkers en 1 instrumentmaker) en 40 inlandsche burgerpersonen (20 teekenaars, 12 élèves-topograaf, 2 retoucheurs, 3 lithografen, 2 steendrukkers en 1 boekbinder).

e) Bovendien 12 Europeanen en 39 inlanders aan niet-militair personeel (zie de voorgaande noot).

f) Ongerekend het bij de formatie toegestane niet-militair personeel, namelijk bij den artillerie-constructiewinkel 18 Europeanen en 9 inlanders, bij de patroonfabriek 2 Europeanen, bij den buskruitmolen 3 inlanders en bij de geweermakersschool 1 Europeaan.

g) Bovendien 24 Europeanen en 10 inlanders aan niet-militair personeel (zie de voorgaande noot).

h) Nevens de hier uitgetrokken militairen moeten, volgens de laatstelijk vastgestelde classificatie der ziekeninrichtingen, daarbij nog geëmploieerd zijn 227 niet-militairen (21 Europeanen of Chineezen en 206 inlanders), en verder 959 dwangarbeiders.

i) Bovendien waren nog in dienst 232 niet-militairen (80 Europeanen of Amboineezen, 56 Chineezen en 96 inlanders) ter voorziening in het tekort aan *militairen* voor den hospitaaldienst, en verder aan niet-militair personeel, als bedoeld in de voorgaande noot, 237 vrije personen (22 Europeanen en Chineezen en 215 inlanders), zoomede 799 dwangarbeiders.

j) Ter voorziening in het tekort aan *militairen* als schrijvers waren bovendien in dienst 204 niet-militairen (167 Europeanen, 14 Amboineezen, 21 inlanders en 2 Chineezen).

k) Ongerekend 1 inlander-tromdrager (niet-militair). Daarentegen zijn wel medegerekend 10 pupillen (of soldaten), bij de „normale" formatie facultatief toegestaan ter beproeving of ter opleiding als muzikant.

l) Bovendien 1 inlander-tromdrager (niet-militair); ult. 1897 waren bij de stafmuziek geen pupillen in opleiding, daarentegen 14 soldaten in beproeving (zie de voorgaande noot).

m) Hiervan aan kader 8 man (7 Europeesche onderofficieren en minderen en 1 inlandsch hoornblazer).

n) Hieronder 17 leerlingen.

o) Het korps marechaussee mocht, volgens de op ult. 1897 gegolden hebbende formatie, buiten de 20 Europeanen, nog tellen 342 „niet-Europeanen", zonder dat de verdeeling in Amboineezen en in inlanders is aangegeven. De in het formatie-overzicht opgenomen verdeeling van 191 en 151 is dus fictief (zijnde daarbij het getal 191 naar de feitelijke sterkte ingevuld. Met 1 Januari 1898 is het korps nader uitgebreid (behalve met 1 hoofd- en 3 subalterne officieren) met 123 militairen beneden den rang van officier (9 Europeanen en 114 niet-Europeanen).

p) Met inbegrip van de 153 Europeanen, behoorende tot de militairen waarvan sprake is in aanmerking *t* sub 1°., was de verdeeling aldus:

afkomstig uit Nederland	11 029
„ „ Nederlandsch-Indië (287 aldaar geboren uit Europeesche ouders en 1480 kleurlingen)	1 767
„ „ België	1 238
„ „ Duitschland	1 512
„ „ Zwitserland	237
„ „ Frankrijk	3
„ „ Luxemburg	138
„ van elders	68
	15 992

q) Verdeeld aldus: 1977 Amboineezen, 1815 Menadoneezen en 142 Alfoeren.

r) Zie noot *b*.

s) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie *niet* begrepen) bedraagt volgens de formatie: bij het korps pupillen (zie noot *vv* op blz. 3 dezer bijlage) ten hoogste 600 Europeanen, en bij de korpsen 418 niet-Europeanen (62 Afrikanen en Amboineezen en 356 inlanders).

t) In de opgegeven sterkte zijn *niet* begrepen:

1°. de volgende categorieën van militairen, *welke ook niet in de formatie tellen*, als:

a. de bij de subsistenten-kaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtenden (allen Europeanen) 25

b. de gestraften bij het strafdetachement (21 Europeanen, 1 Amboinees en 22 inlanders) 44

c. de gedetineerden in de militaire strafgevangenis (107 Europeanen, 5 Amboineezen en 90 inlanders) 202

271

2°. de militairen voor memorie gevoerd, namelijk de onderofficieren-instructeurs der barissans op Madura en der gewapende politiedienaren in de gewesten Bantam, Sumatra's Oostkust, Riouw, Banka, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes, Menado, Timor en Bali en Lombok; de onderofficieren en minderen belast met de waarneming der betrekkingen van ambtenaar bij de leger-administratie, of van betrekkingen buiten het leger zoolang hunne militaire verbintenis nog niet is geëindigd, zoomede de met gevangenis gestrafte militairen die niet in de militaire strafgevangenis zijn opgenomen (gezamenlijk in totaal 55 Europeanen, 2 Amboineezen en 9 inlanders) 66

3°. de pupillen: *a.* bij het pupillenkorps (allen Europeanen) . . . 289

b. bij de korpsen opgenomen Afrikaansche en inlandsche soldatenkinderen (ook nu weder alleen zonen van Afrikanen) 12

301

4°. het bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 88 gereorganiseerde korps ambtenaren bij het leger (ook niet in de op blz. 3 en 6 uitgetrokken *formatie*cijfers begrepen) 43

5°. de civiele personen, in dienst ter vervanging van ontbrekende militairen (zie de noten *i* en *j*), namelijk 261 Europeanen of Amboineezen, 58 Chineezen en 117 inlanders 436

6°. de civiele personen, aangewezen voor emplooien waarvoor ook organiek op niet-militairen is gerekend (zie de noten *e*, *g*, *i* en *l*), ten getale, met inbegrip nog van 2 Europeesche opzichters over de dwangarbeiders in Atjeh, van 325 vrije personen (60 Europeanen en Chineezen en 265 inlanders) en 799 dwangarbeiders 1124

Totaal . . . 2241

u) Ongerekend 413 militairen, 348 pupillen en 1665 niet-militairen (waaronder 811 dwangarbeiders) als bedoeld sub *t* hierboven, namelijk:

militairen als bedoeld sub *t* 1°.	308
militairen voor memorie	105
pupillen	348
het korps militaire ambtenaren	43
civiele personen als bedoeld sub *t* 5°.	498
civiele personen als bedoeld sub *t* 6°. (313 vrije lieden en 811 dwangarbeiders	1124
Totaal	2426

v) Hieronder 206 muildieren.

3. Verkort overzicht van de normale formatie, de „tegenwoordige" formatie en de aanwezige sterkte op ult. 1896 en ult. 1897 (zie vorig verslag, blz. 38).

OMSCHRIJVING.		Officieren, onderluitenants en als officier dienstdoende adjudant-onderofficieren (allen Europeanen of met dezen gelijkgestelden).				Onderofficieren en minderen.					Bovendien behoorden tot het leger, *maar tellen niet in de formatie* (en zijn daarom in de voorgaande kolommen van dit overzicht *niet* begrepen) cenige op blz. 5 en 7 dezer bijlage nader gespecificeerde categorieën van officieren en militairen beneden dien rang, wier aantal bedroeg:	
		Officieren. a)	Onderluitenants.	Adjt.-onderoffic. dd. 2de-luitenant.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Ult. 1896 telde de	„normale" formatie	1379	″	b) 17	1396	13827	″	2257	17731	33815	....	....
	„tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1469	″	c) 18	1487	14774	″	2359	19040	36173	....	....
	sterkte	1391	23	d) 52	1466	16066	55	3662	20412	e) 40195	f) 264	f) 413
Ult. 1897 telde de	„normale" formatie	1375	″	b) 17	1392	13695	″	2257	17731	33683	....	....
	„tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1473	″	b) 17	1490	15173	″	2448	19614	37235	....	....
	sterkte	1330	40	d) 51	1421	15839	52	3934	21332	g) 41157	f) 292	f) 337
Ult. 1897 alzoo méér of minder:	„normale" formatie	— 4	″	″	— 4	— 132	″	″	″	— 132	....	....
	„tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	+ 4	″	— 1	+ 3	+ 399	″	+ 89	+ 574	+ 1062	....	....
	sterkte	— 61	+ 17	— 1	— 45	— 227	— 3	+ 272	+ 920	+ 962	f) + 28	f) — 76

a) Op ult. 1896 dienden in Indië 94 en op ult. 1897 98 aldaar van het Nederlandsche leger gedetacheerde officieren. Deze zijn in de opgegeven sterktecijfers medegerekend.

b) Allen bij de artillerie.

c) Hiervan 1 bij de cavalerie (zijnde deze toegestaan, zoolang in Bantam — tot Januari 1897 — cavalerie gedetacheerd was): de overigen bij de artillerie.

d) Hieronder ook die adjudant-onderofficieren, dienstdoend 2de-luitenant, niet als zoodanig in de formatiecijfers begrepen, omdat zij slechts tot wederopzeggens als officier fungeeren.

e) Bovendien werden op ult. 1896 498 plaatsen van in de formatie begrepen *militairen* door burgerpersonen vervuld. Dit was het geval bij den hospitaaldienst en bij de militaire bureaux.

Met het verder nog gebezigde civiel personeel ter vervulling van de in de legerformatie opgenomen en daarbij bepaaldelijk voor *niet-militairen* bestemde emplooien wordt in het hier opgenomen verkort overzicht geen rekening gehouden. Behalve dit burgerpersoneel — gespecificeerd op de voorgaande blz. — behooren overigens nog een aantal burgerpersonen tot het leger — uitsluitend inlanders — als werklieden, handlangers, magazijnsknechts, enz. De samenstelling van dit laatste, niet in de legerformatie geregeld . inlandsch burgerpersoneel is vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 4 September 1896 n°. 8, sedert gewijzigd bij gouvernementsbesluit dd. 16 Mei 1897 n°. 3.

f) Hier worden bedoeld, wat de officieren betreft: zij, die zich met verlof buiten Nederlandsch-Indië bevonden; die, welke non-actief waren of voor memorie dan wel à la suite werden gevoerd, en de gedetacheerden in Nederland (deze laatsten op ult. 1896 en ult. 1897 achtereenvolgens ten getale van 52 en 60), — en wat de onderofficieren en minderen aangaat: de voor memorie gevoerden, de gedetineerden, de gestraften bij het strafdetachement en de militairen die bij de subsistenten-kaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtende waren.

g) Bovendien 436 burgerpersonen, in dienst ter vervanging van ontbrekende *militairen* (verg. noot *e*).

4. Aanwezige sterkte op ult. 1897, gesplitst naar de militaire commandementen, met afzonderlijke opgaaf, voor zooveel dit blijkt, van het personeel der infanterie.

MILITAIRE COMMANDEMENTEN.	I. Infanterie (uitgenomen het aantal infanteristen begrepen in rubriek III).						II. Andere wapens en diensten (uitgenomen het aantal niet-infanteristen begrepen in rubriek III).					III. Verpleegd in de ziekeninrichtingen en geëvacueerd.					IV. Totaal militairen.						Troepenpaarden en muildieren.
	Off.	Onderluit.	Adj. onderoff. dd. off.	Onderoff. en mind. Eur. en Afr.	Onderoff. en mind. Amb. en inl.	Onderoff. en mind. Te zamen.	Off.	Adj. onderoff. dd. off.	Onderoff. en mind. Eur. en Afr.	Onderoff. en mind. Amb. en inl.	Onderoff. en mind. Te zamen.	Off.	Adj. onderoff. dd. off.	Onderoff. en mind. Eur. en Afr.	Onderoff. en mind. Amb. en inl.	Onderoff. en mind. Te zamen.	Off.	Onderluit.	Adj. onderoff. dd. off.	Onderoff. en mind. Eur. en Afr.	Onderoff. en mind. Amb. en inl.	Onderoff. en mind. Te zamen.	
1ste militaire afdeeling van Java *a*)	113	9	5	1793	3826	5619	158	3	894	381	1275	30	″	308	238	546	301	9	8	2995	4445	7440	330
2de „ „ „ „	100	13	7	2214	3533	5747	127	3	1162	908	2070	6	″	444	315	759	233	13	10	3820	4756	8576	688
3de „ „ „ „	45	6	3	796	1452	2248	55	1	301	185	486	″	″	159	125	284	100	6	4	1256	1762	3018	93
Lombok	15	1	2	113	377	490	12	″	90	52	142	2	″	40	26	66	29	1	2	243	455	698	51
Te zamen op Java (met Billiton en Lombok)	273	29	17	4916	9188	14104	352	7	2447	1526	3973	38	″	951	704	1655	663	29	24	8314	11448	19732	1162
Atjeh en onderhoorigheden	175	3	5	1970	4049	6019	94	4	703	809	1512	5	″	216	273	489	274	3	9	2889	5131	8020	206
Sumatra's Westkust	72	7	2	1363	3067	4430	54	1	400	229	629	6	1	287	301	588	132	7	4	2050	3597	5647	64
Sumatra's Oostkust	21	″	″	195	687	882	12	2	72	36	108	1	″	18	22	40	34	″	2	285	745	1030	″
Palembang	26	″	″	188	688	876	13	2	94	53	147	2	″	15	29	44	41	″	2	297	770	1067	″
Benkoelen *b*)	4	″	″	41	142	183	1	″	15	11	26	″	″	5	2	7	5	″	″	61	155	216	″
Lampongsche Districten	2	″	″	23	72	95	1	″	5	2	7	″	″	″	″	″	3	″	″	28	74	102	″
Banka	7	″	″	51	211	262	2	1	25	20	45	1	″	″	5	5	10	″	1	76	236	312	″
Riouw	3	″	″	68	109	177	2	″	28	21	49	″	″	3	5	8	5	″	″	99	135	234	″
Westerafdeeling van Borneo	15	″	″	166	460	626	10	″	52	33	85	″	″	5	6	11	25	″	″	223	499	722	″
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	20	″	1	313	654	967	14	1	76	30	106	2	″	13	25	38	36	″	2	402	709	1111	″
Celebes, Menado en Timor. — gouv. Celebes en ond.	20	″	″	215	517	732	16	1	81	87	168	″	″	13	40	53	36	″	1	309	644	953	46
Celebes, Menado en Timor. — residentie Menado	2	″	″	22	66	88	1	″	3	4	7	″	″	″	″	″	3	″	″	25	70	95	″
Celebes, Menado en Timor. — residentie Timor	1	″	″	11	32	43	1	″	″	2	2	″	″	″	2	2	2	″	″	11	36	47	″
Amboina en Ternate. — residentie Amboina	15	″	3	242	564	806	12	2	90	50	140	2	″	32	46	78	29	″	5	364	660	1024	″
Amboina en Ternate. — residentie Ternate	3	″	″	41	106	147	1	″	7	2	9	″	″	″	2	2	4	″	″	48	110	158	″
Te zamen in de verschillende commandementen der buitenbezittingen, uitgenomen die van Atjeh en Lombok	211	7	6	2939	7375	10314	140	10	948	580	1528	14	1	391	485	876	365	7	17	4278	8440	12718	110
Wijders telde het leger nog: aan korpsen en instellingen niet in bovenstaande opgaven begrepen *c*).	...	....	...	...	....	.....	...	...	...	....	....	...	...	...	....	....	8	″	″	232	1	233	″
aan militairen — buiten het commandement, waartoe hun korps behoort, — op reis ter bereiking van hunne bestemming	...	....	...	...	....	.....	...	...	...	....	....	...	...	...	....	....	20	1	1	178	276	454	″
Totale legersterkte	659	39	28	d) 9825	20612	30437	586	21	e) 4098	2915	7013	57	1	f) 1558	1462	g) 3020	1330	40	51	h) 15891	25266	41157	1478

a) Tot de 1ste militaire afdeeling van Java behooren ook de militaire posten op Billiton, op ult. 1897 in het geheel sterk 1 officier en 63 onderofficieren en minderen der infanterie (6 Europeanen en 57 inlanders).

b) Tot het militair commandement van Benkoelen behoort het garnizoen van Kepahiang (Palembang), op ult. 1897 sterk 1 officier en 47 onderofficieren en minderen der infanterie (4 Europeanen en 43 inlanders) en 1 Europeaan en 2 inlanders, behoorende tot het personeel van den hospitaaldienst.

c) Hier worden bedoeld: het korps stafmuzikanten te Weltevreden, het kader en de élèves der militaire school te Meester-Cornelis, het kader van het korps pupillen te Gombong, het kader van de militaire strafgevangenis te Tjimahi, zoomede het personeel der provoosthuizen te Batavia, Magelang, Soerabaija, Kotta Radja, Padang, Palembang en Bandjermasin Van de hierbedoelde militairen bevindt zich dus alléén het personeel der provoosthuizen gedeeltelijk in de buitenbezittingen, namelijk 10 Europeesche provoost-geweldigers (in Atjeh 3, elders op Sumatra — te Padang en Palembang — 5 en te Bandjermasin 2).

d) Hieronder 47 Afrikanen.

e) „ 2 „ .

f) „ 3 „ .

g) Als geëvacueerden zijn hier alleen gerekend die, welke in ziekeninrichtingen werden verpleegd, ten getale van 567 (264 Europeanen, 50 Amboineezen en 253 inlanders).

h) Hieronder 52 Afrikanen.

5. Verkort overzicht betreffende de distributie van het leger over de verschillende militaire commandementen op ult. 1896 en ult. 1897 (zie vorig verslag, blz. 40).

MILITAIRE COMMANDEMENTEN.	Ult. 1896. Officieren, onder-luitenants en adj.-onderoff. dd. officier.	Ult. 1896. Onderofficieren en minderen.		Ult. 1897. Officieren, onder-luitenants en adj.-onderoff. dd. officier.	Ult. 1897. Onderofficieren en minderen.	
			a)			
Java	670	18 604	(7738)	691	19 192	(8287)
Atjeh en onderhoorigheden b)	323	7 876	(3410)	286	8 023	(2892)
Elders op Sumatra	237	7 978	(2976)	240	8 067	(2726)
Banka, Billiton en Riouw	16	617	(204)	17	611	(181)
Borneo	67	1 789	(572)	63	1 835	(627)
Celebes, Molukken en Timor	80	1 916	(596)	80	2 277	(757)
Lombok	46	1 054	(473)	32	698	(243)
Op reis ter bereiking van hunne bestemming (ongerekend de binnen hun commandement op reis zijnde militairen)	27	361	(152)	22	454	(178)
Totalen	1466	40 195	(16121)	1421	41 157	(15891)

AANMERKINGEN.

a) De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan hoeveel Europeanen en Afrikanen onder de daarnevens geplaatste totalen begrepen zijn.

b) De samenstelling der troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden vindt men gedetailleerd weergegeven in tabel **6** hieronder.

6. Samenstelling en legering der troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden op 1 Januari, 1 Juli en 31 December 1897 (zie vorig verslag, blz. 61).

WAPENS en DIENSTEN.	1 Jan. 1897. Officieren enz.	1 Jan. 1897. Onderofficieren en minderen.		1 Juli 1897. Officieren enz.	1 Juli 1897. Onderofficieren en minderen.		31 Dec. 1897. Officieren enz.	31 Dec. 1897. Onderofficieren en minderen.	
	1°. Aanwezige sterkte.								
Staf	9	2 a)	(2)	9	4	(4)	7	4	(4)
Infanterie	203	5935	(2362)	185	6201	(2073)	183	6019	(1970)
Cavalerie	5	139	(139)	5	128	(112)	5	123	(106)
Artillerie	29	599	(310)	24	571	(324)	19	523	(302)
Genie	10	116	(66)	11	117	(71)	12	149	(81)
Marechaussee b	4	223	(15)	5	308	(18)	5	401	(22)
Administratie	19	52	(52)	18	62	(62)	18	60	(60)
Geneeskundige dienst	39	270	(139)	36	256	(134)	32	252	(128)
Verpleegd in de ziekeninrichtingen c)	5	535	(295)	7	457	(238)	5	489	(216)
Totalen	323	7876	(3410)	300	8104	(3036)	286	8020	(2889)
POSTEN en GARNIZOENEN.	2°. Distributie (gezamenlijke wapens en diensten).								
Kotta Radja en voorwerken	172	3437	(1661)	126	2842	(1157)	109	2662	(974)
Posten in de geconcentreerde linie (met de zeeposten Olehleh en Kotta Pohama) d)	60	1742	(487)	51	1562	(410)	32	1102	(235)
Tijdelijke posten daarbuiten e)	63	1937	(1010)	96	2914	(1236)	107	3225	(1290)
In Groot-Atjeh	295	7116	(3158)	273	7318	(2803)	248	6989	(2499)
Posten op de eilanden Bras en Weh	6	171	(48)	6	162	(50)	6	141	(45)
Zeeposten (in de onderhoorigheden)	22	589	(204)	21	624	(183)	32	890	(345)
Totalen als onder 1°	323	7876	(3410)	300	8104	(3036)	286	8020	(2889)

AANMERKINGEN.

a) De cijfers, nevens de sterkte der onderofficieren en minderen tusschen ( ) geplaatst, wijzen het aantal Europeanen aan.

b) Aan het boven de formatie van het leger gevoerde korps marechaussee in Atjeh, in den aanvang van 1897 reeds vermeerderd met 1 officier en 120 onderofficieren en minderen en daardoor gebracht op 367 man (waaronder 5 officieren) is, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 16 December 1897 n°. 9, eene nadere uitbreiding gegeven, zoodat gedurende 1898 de sterkte van het korps zal kunnen bedragen 9 officieren en 485 onderofficieren en minderen (29 Europeanen en 456 niet-Europeanen). Deze uitbreiding hield verband met het voornemen om op ruimere schaal dan reeds het geval was ook buiten de geconcentreerde linie brigades marechaussee te legeren. In den loop van 1897 werden reeds tijdelijk dergelijke brigades gelegerd te Lokuga (XXV Moekim) en te Samahani (XXII Moekim).

c) Behoorende tot verschillende wapens en diensten.

d) Gedurende de maanden September t/m November 1897 werden in de geconcentreerde linie van de 14 eigenlijke linieposten, d. i. zonder te rekenen de zeeposten Olehleh en Kotta Pohama, er 6 ingetrokken, zijnde (gerekend van zuid-west naar noord-oost) Blang, Lampeneroet, Lamreng, Siroen, Boekit Karang en Pekan Kroeng Tjoet, waardoor bij het einde des jaars het aantal verminderd was: in de zuidwesterlinie van 4 tot 3 (Lamtih — op 21 Maart 1898 opgeheven —, Lamdjamoe en Ketapan Doea); in de zuiderlinie van 3 tot 1 (Lambaroe), en in de oosterlinie van 7 tot 4 (Lampermei, Tjot Iri, Roempit en Lamjong). Ook het blokhuis te Lamara ten westen van den ingetrokken post Lampeneroet (zuiderlinie) en dat aan de Kroeng Lingkar, halverweg de posten Lampermei en Tjot Iri (oosterlinie), werden opgeheven.

e) Op 1 Januari 1897 waren de hierbedoelde posten 5 in getal, medio 1897 8 en bij het einde des jaars 10. Achtereenvolgens in April, Mei, Juni, Juli en October 1897 werden namelijk bezet: Glé Kambing, Kroeng Raja, Lepong, Gleieng en Selimoen. Bij het einde des jaars bestond de op de besproken 10 posten aanwezige troepenmacht (voor het meerendeel infanterie) gezamenlijk aan officieren en militairen beneden dien rang: te Tjot Goë, Loknga en Lepong (zijnde de posten in de XXV Moekim en hare nederzettingen) uit respectievelijk 84, 244 en 426 man; te Samahani, Indrapoeri, Glé Kambing, Gleieng en Selimoen (alle in de XXII Moekim) uit respectievelijk 178, 579, 172, 344 en 614 man; en eindelijk te Tjot Mantjang en Kroeng Raja (beide in de XXVI Moekim) uit respectievelijk 502 en 189 man. Onder de bezetting van Selimoen (614 man) telden 64 man artillerie en 31 man cavalerie, en onder de bezettingen der 7 andere posten (buiten Lepong en Gleieng) enkel detachementen artillerie van p.m. 10 man elk. De te Lokuga en Samahani gelegerde brigades marechaussee (zie noot b hiervóór), onder de voor die plaatsen opgegeven 244 en 178 man bezetting begrepen, waren gezamenlijk sterk respectievelijk 1 officier en 79 man en 2 officieren en 113 man.

7. Statistiek van de tijdelijk niet-beschikbare, maar toch in de sterkte tellende (tot de formatie behoorende) onderofficieren en minderen, in vergelijking met de sterkte en met de „tegenwoordige" formatie, bij het einde van elk der jaren 1896 en 1897.

NB. Als ongeschikt voor den velddienst werden tot dusver in de op deze blz. voorkomende twee tabellen alleen genoemd de zoodanigen die door eene geneeskundige commissie verklaard waren slechts geschikt te zijn voor benting-, bureau- of hospitaaldienst, doch niet die andere categorieën van militairen, als: reconvalescenten van berriberri, enz., die, hoewel niet door eene geneeskundige commissie gesignaleerd als voren, toch niet als genoeg valide moeten worden aangemerkt om te velde te worden gezonden. Deze laatsten werden nochtans tot dusver onder de „beschikbaren" gerekend, omdat hun aantal niet met juistheid bekend was. Thans zijn echter ook omtrent hen opgaven verzameld, zoodat zij in de statistiek over 1897 voor 't eerst eene afzonderlijke plaats — en wel onder de *niet-beschikbaren* — innemen.

a. Algemeen overzicht.

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	31 December 1896.				31 December 1897.			
	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaal-dienst, schrijvers-personeel, enz., enz.	Totalen.	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaal-dienst, schrijvers-personeel, enz., enz.	Totalen.
Zieken en geëvacueerden *a*)	2141 *b*) (1193)	552 (441)	81 (56)	*c*) 2774 (1690)	2480 *b*) (1182)	482 (373)	108 (57)	*c*) 3070 (1612)
Ongeschikt voor den velddienst *d*)	108 (42)	33 (27)	"	141 (69)	175 (78)	39 (30)	"	214 (108)
Kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken *e*)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	2271 (864)	346 (227)	269 (178)	2886 (1269)
Recruten (zie noot *a*)	3735 (581)	287 (120)	"	4022 (701)	2954 (735)	246 (138)	"	3200 (873)
Om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar *f*)	1159 (386)	106 (64)	58 (30)	1323 (480)	1190 (478)	61 (39)	40 (21)	1291 (538)
Te zamen tijdelijk niet beschikbaar	7143 (2202)	978 (652)	139 (86)	8260 (2940)	9070 (3337)	1174 (807)	417 (256)	10661 (4400)
Daar de aanwezige sterkte bedroeg	32439 (11266)	5206 (3289)	2550 (1566)	40195 (16121)	33276 (11112)	5096 (3147)	2785 (1632)	41157 (15891)
bleven alzoo beschikbaar (zie echter het slot van noot *e*)	25296 (9064)	4228 (2637)	2411 (1480)	*g*) 31935 (13181)	24206 (7775)	3922 (2340)	2368 (1376)	30496 (11491)
„Tegenwoordige" formatie	28362 (9842)	4760 (2858)	3051 (2074)	36173 (14774)	29406 (10331)	4744 (2854)	3085 (1988)	37235 (15173)

b. Specificatie alleen voor de infanterie.

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	31 December 1896.					31 December 1897.				
	Veld-bataljons (N°. 1 t/m 18) en reserve-bataljons (N°. 1 en 2) *h*)	Depôt-bataljons (N°. 1 t/m 4) en recruten-bataljons.	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en straf-detachement.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie.	Veld-bataljons (N°. 1 t/m 18) en reserve-bataljons (N°. 1 en 2). *h*)	Depôt-bataljons (N°. 1 t/m 4) en recruten-bataljon.	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en straf-detachement.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming	Te zamen aan infanterie.
Formatie („tegenwoordige") *i*)	15497	3346	9519	. . .	28362	15473	4109	9824	. . .	29406
Sterkte	14557	6579	9972	1331	32439	16309	5361	11069	537	33276
Af: de tijdelijk niet beschikbaren, als:										
zieken en geëvacueerden	1344	274	523	. . .	2141	1291	179	999	. . .	2469
ongeschikten voor den velddienst	2	20	86	. . .	108	"	23	152	. . .	175
anderen die voorloopig mede niet te velde kunnen trekken	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	626	369	1276	. . .	2271
recruten	75	3660	"	. . .	3735	39	2915	"	. . .	2954
om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar	367	530	262	. . .	1159	451	501	249	. . .	1201
	1788	4484	871		7143	2407	3987	2676		9070
Alzoo beschikbaar	12769	2095	9101			13902	1374	8293		
	23965			1331	25296	23669			537	24206
Naar den landaard bestond het voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare gedeelte uit:										
Europeanen	4937	971	2552	559	9019	4890	400	2211	233	7734
Afrikanen	37	8	"	"	45	37	4	"	"	41
Amboineezen	1751	262	5	196	2214	2196	220	4	81	2501
Inlanders	6044	854	6544	576	14018	6779	750	6178	223	13930
Te zamen als boven	12769	2095	9101	1331	25296	13902	1374	8393	537	24206

a) Ongerekend de in de hospitalen opgenomen recruten (in het staatje onder „Recruten" geteld), op ult. 1896 ten getale van 764 (359 Europeanen, 81 Amboineezen en 324 inlanders) en op ult. 1897 ten getale van 334 (142 Europeanen, 26 Amboineezen en 166 inlanders).

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden aan hoeveel Europeanen en Afrikanen onder de daarnevens uitgetrokken getallen begrepen zijn.

c) In deze tabel zijn ook die geëvacueerden gerekend, welke *niet* in zieken-inrichtingen werden verpleegd, zoomede (althans op ult. 1897) die enkele militairen die wegens ziekte met binnenlandsch verlof waren. Vandaar dat onder het totaal van 2774 op ult. 1896 begrepen zijn 561 geëvacueerden (374 Europeanen, 11 Amboineezen en 176 inlanders), en onder het totaal van 3070 op ult. 1897 951 geëvacueerden en verlofgangers wegens ziekte (460 Europeanen, 122 Amboineezen en 369 inlanders).

d) Namelijk de zoodanigen die door eene geneeskundige commissie enkel voor benting-, bureau- en hospitaaldienst geschikt zijn verklaard.

e) Hier worden aangeduid die andere categorieën van militairen, voornamelijk reconvalescenten van berriberri, die, hoewel niet bij hoofdelijk geneeskundig onderzoek als niet-valide verklaard, toch niet in aanmerking mochten komen om te velde te worden gezonden. Over 1896 was hun aantal niet afzonderlijk bekend en waren zij toen onder de „beschikbaren" gerekend (verg. de aanteekening aan het hoofd dezer blz.).

f) Men heeft hierbij op het oog: de gedetacheerden bij- en de leerlingen van de kaderscholen; de militairen die, in afwachting van ontslag, naar elders zijn vertrokken (waaronder te verstaan de op paspoort of gagement wachtende militairen voor zooveel zij na hun ontslag in Indië wenschen te blijven); zij die tijdelijk ter beschikking gesteld zijn van andere autoriteiten, zonder voor memorie te worden gevoerd; krijgsraad-arrestanten en door den rechter veroordeelde militairen die hunne straf in eenig provoosthuis ondergaan, en eindelijk vermisten voor zoover zij nog niet uit de sterkte zijn afgevoerd.

g) Zie noot *e*.

h) Van de uit Nederland uitgezonden onderofficieren en minderen der Koloniale Reserve is als tijdelijke legeruitbreiding enkel beschouwd ééne bijeengehouden compagnie (193 man), waarmede dus de „tegenwoordige" formatie van het Europeesche gedeelte der veldbataljons zoowel op ult. 1896 als op ult. 1897 is verhoogd.

i) Welk aandeel het Europeesch, het Amboineesch en het inlandsch element in de hier uitgetrokken totalen heeft, blijkt uit den uitvoerigen formatie- en sterktestaat, afgedrukt als tabel 2 dezer bijlage.

8. Verkort overzicht — alleen voor de infanterie — van het aantal der tijdelijk niet-beschikbare militairen beneden den rang van officier op ult. 1896 en ult. 1897 (zie vorig verslag, blz. 39).

Tijdelijk niet-beschikbare militairen der infanterie beneden den rang van officier.	Ult. 1896.				Ult. 1897.			
	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen
Recruten	581	793	2361	3735	735	232	1987	2954
Verpleegden in de zieken-inrichtingen en kwartierzieken	1022	151	655	1828	869	260	595	1724
Geëvacueerden	171	9	133	313	313	117	326	756
Leerlingen der kaderscholen	193	77	325	595	257	28	306	591
Krijgsraad-arrestanten	44	3	37	84	43	3	35	81
In afwachting van ontslag naar elders vertrokkenen.	29	37	183	249	28	39	154	221
Om andere redenen niet-beschikbaren *a*	162	21	156	339	228	45	199	472
Kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken *b*)	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	864	258	1149	2271
Te zamen	2202	1091	3850	7143	3337	982	4751	9070

a) Namelijk vermisten die nog niet uit de sterkte afgevoerd waren, voor den velddienst ongeschikten, zoomede militairen tijdelijk ter beschikking van andere autoriteiten.

b) Deze categorie van militairen was in 1896 en vroegere jaren onder de »beschikbaren« gerekend; verg. de aanteekening aan het hoofd van tabel 7.

9. Overzicht van de sterkte aan infanterie, na aftrekking van de tijdelijk niet-beschikbaren (zie vorig verslag, blz. 39).

ONDERDEELEN DER INFANTERIE.	Sterkte aan infanterie, na aftrekking van de tijdelijk niet-beschikbaren, op:				
	ult. December 1895.	ult. Juni. 1896.	ult. December 1896.	ult. Juni 1897.	ult. December 1897.
1°. VELD- EN RESERVE-BATALJONS.					
Europeanen en Afrikanen	4 848	4 746	4 974	4 155	4 927
Amboineezen	1 669	1 591	1 751	2 233	2 196
Inlanders	5 102	5 302	6 044	6 331	6 779
Totaal	11 619	11 639	12 769	12 719	13 902
2°. DEPÔT- EN RECRUTEN-BATALJONS. *a*)					
Europeanen en Afrikanen	1 305	1 118	979	600	404
Amboineezen	149	120	262	185	220
Inlanders	852	745	854	671	750
Totaal	2 306	1 983	2 095	1 456	1 374
3°. GARNIZOENS-INFANTERIE EN OVERIGE INFANTERIE-AFDEELINGEN.					
Europeanen en Afrikanen	2 696	2 824	2 552	2 206	2 211
Amboineezen	7	5	5	4	4
Inlanders	6 711	7 034	6 544	5 773	6 178
Totaal	9 414	9 863	9 101	7 983	8 393
4°. OP REIS TER BEREIKING VAN HUNNE BESTEMMING.					
Europeanen en Afrikanen	435	639	559	444	233
Amboineezen	158	324	196	172	81
Inlanders	476	666	576	426	223
Totaal	1 069	1 629	1 231	1 042	537
TOTALEN DER VOOR WERKELIJKEN DIENST BESCHIKBAREN BIJ DE INFANTERIE. *b*)					
Europeanen en Afrikanen	9 284	9 327	9 064	7 405	7 775
Amboineezen	1 983	2 040	2 214	2 594	2 501
Inlanders	13 141	13 747	14 018	13 201	13 930
Totaal-generaal (ongerekend de officieren)	24 408	25 114	25 296	23 200	24 206

a) Eén der beide recruten-bataljons werd in den loop van 1897 opgeheven.

b) De opgaven van 1895 en 1896 moeten als te hoog worden aangemerkt; verg. daaromtrent de aanteekening aan het hoofd van tabel 7 op de voorgaande blz.

10. Verantwoording der verliezen en winsten aan officieren, onderofficieren

a. Officieren (ook die uit Nederland gedetacheerd, doch zonder de onderluitenants — in 1896

JAREN.	Aanwezige STERKTE der *in de formatie tellende* officieren op 1 Januari (allen Europeanen of met dezen gelijkgestelden). *a)*	VERLIEZEN. Voorgoed ontvallen. Overleden (daaronder ook de gesneuvelden). *b)*	Gepensionneerd.	Eervol ontslagen zonder pensioen. *c)*	Niet-eervol ontslagen of veroordeeld.	Opheffing van detacheering van tijdelijk in Indië dienende officieren van het leger hier te lande.	Tijdelijk ontvallen. Met buitenlandsch verlof vertrokken.	Gedetacheerd geworden bij het leger hier te lande.	Op non-activiteit gesteld, voor memorie gebracht of tijdelijk toegevoegd aan autoriteiten buiten het leger.	Totalen.	WIN[STEN]. Nieuw benoemd. Speciaal opgeleid: bij de Koninklijke Militaire Academie.	bij andere inrichtingen hier te lande (geneeskundigen en pharmaceuten).	Verkregen uit de korpsen van het leger hier te lande.	Verkregen in Indië zelf (meerendeels afkomstig van de Militaire school te Meester-Cornelis).	Overgeplaatst van het leger hier te lande.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
1893	1360 (40)	*f)* 17	46	6	2	5	91	13	17	197	19	15	18	21	3
1894	1331 (39)	*g)* 30	54	4	"	9	133	7	20	257	53	23	26	16	5
1895	1360 (66)	*h)* 13	54	1	1	14	129	9	28	249	21	16	18	31	2
1896	1339 (67)	*i)* 22	56	4	"	10	87	10	40	229	40	11	23	6	"
1897	1391 (94)	*j)* 23	59	5	1	5	123	10	24	250	*k)* 21	*k)* 9	*k)* 28	*k)* 7	"

b. Onderofficieren

JAREN.	Landaarden.	ALGEMEEN OVERZICHT. Effectieve sterkte op 1 Januari.	Af: verliezen gedurende het opgegeven jaar.	Bij: winsten gedurende het opgegeven jaar.	Effectieve sterkte op 31 December.	Af: de *niet* in de formatie tellende categorieën van militairen. *l)*	Derhalve wordt de sterkte der *in de formatie tellende* onderofficieren en minderen op 31 December.	Specificatie der ... Overleden (hieronder ook de gesneuvelden). *m)* Europeanen *o)* en Afrikanen.	Amboineezen. *p)*	Inlanders.	Gepasporteerd. Europeanen *o)* en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Gegageerd. Europeanen *o)* en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Tot officier bevorderd (alleen Europeanen).
1893	Europeanen	14038	1812	1870	14096	213	13883	201	45	381	579	62	1019	807	67	485	21
	Afrikanen	56	4	5	57	2	55										
	Amboineezen	2364	179	299	2484	3	2481	627			1660			1359			21
	Inlanders	17178	2130	1898	16946	92	16854										
		33636	4125	4072	33583	310	33273										
1894	Europeanen	14096	2083	4010	16023	211	15812	337	89	443	576	47	1185	760	42	471	15
	Afrikanen	57	4	3	56	1	55										
	Amboineezen	2484	197	310	2597	4	2593	859			1808			1273			15
	Inlanders	16964	2336	3642	18252	107	18145										
		33583	4620	7965	36928	323	36605										
1895	Europeanen	16023	2087	2594	16530	191	16339	285	59	457	541	43	955	764	69	466	31
	Afrikanen	56	3	4	57	1	56										
	Amboineezen	2597	188	379	2788	11	2777	801			1539			1299			31
	Inlanders	18252	2168	3440	19524	103	19421										
		36928	4446	6417	38899	306	38593										
1896	Europeanen	16530	2905	2649	16274	208	16066	432	72	378	556	41	1215	755	64	488	6
	Afrikanen	57	3	1	55	"	55										
	Amboineezen	2788	189	1077	3676	14	3662	882			1812			1307			6
	Inlanders	19524	2394	3368	20498	86	20412										
		38899	5491	7095	40503	308	40195										
1897	Europeanen	16274	2587	2305	15992	153	15839	411	79	337	409	47	920	750	85	517	5
	Afrikanen	55	5	2	52	"	52										
	Amboineezen	3676	221	485	3940	6	3934	827			1376			1352			5
	Inlanders	20498	2059	3005	21444	112	21332										
		40503	4872	5797	41428	271	41157										

l) Namelijk de gedetineerden, de gestraften bij het strafdetachement en de militairen die bij de subsistenten-kaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtten. (De „voor memorie" gevoerd wordende militairen blijven hier buiten aanmerking omdat zij, zoolang zij in die positie verkeeren, tijdelijk uit de sterkte zijn afgevoerd.)

m) Het aantal der gesneuvelde onderofficieren en minderen bedroeg in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 17, 179, 3, 75 en 59 (respectievelijk 8, 106, 1, 39 en 29 Europeanen, 3, 55, 0, 10 en 14 Amboineezen, zoomede 6, 38, 2, 26 en 16 inlanders).

Als overleden aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden, vindt men over gemelde jaren vermeld achtereenvolgens 11, 55, 7, 76 (verbeterde opgaaf) en 31 militairen beneden den rang van officier en daaronder respectievelijk 6, 28, 3, 53 en 22 Europeanen.

n) Onder deze rubriek worden gerekend: vermisten; met een briefje van ontslag verwijderden; militairen die bij de lijfwacht-dragonders of bij de gouvernementsmarine overgingen; zij die om andere redenen, zonder toekenning van paspoort of gagement, van hunne dienstverbintenis ontheven werden; uit Nederland gedetacheerde militairen die derwaarts terugkeerden, en eindelijk adjudant-onderofficieren die aangewezen werden om dienst te doen als officier (in 1896 en 1897 ook tot onderluitenant bevorderde onderofficieren).

o) Zie noot *q*.

p) Hier en in de verdere kolommen van dit overzicht worden onder Amboineezen ook verstaan Menadoneezen en Alfoeren.

q) Onder de in deze kolommen opgegeven getallen zijn begrepen achter-

en minderen tegenover de sterkte, over de jaren 1893 t/m 1897.

voor 't eerst aangesteld — en zonder de adjudant-onderofficieren dienstdoend officier).

S T E N.							Bovendien behoorde op ult. December tot het leger, maar telde *niet* in de sterkte, het navolgend aantal officieren. *d)*			
In activiteit hersteld en van „voor memorie" terug.	Van buitenlandsch verlof teruggekeerd.	Terug van detacheering bij het leger hier te lande.	In dienst gesteld als gedetacheerd van het leger hier te lande.	Totalen.	Voor- of nadeelig verschil tusschen winsten en verliezen.	Derhalve was bij het einde van het jaar de STERKTE der *in de formatie tellende* officieren geklommen of gedaald tot:	Met verlof buiten Nederlandsch Indië.	Op non-activiteit of „voor memorie".	Gedetacheerd bij het Nederlandsche leger of bij inrichtingen hier te lande. *e)*	Te zamen.
17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
12	67	7	6	158	— 29	1331 (39)	193	18	65	276
27	85	12	39	286	+ 29	1360 (66)	224	10	62	296
26	85	12	17	228	— 21	1339 (67)	234	13	65	312
33	105	24	39	281	+ 52	1391 (94)	195	17	52	264
30	76	6	12	189	— 61	1330 (98)	221	11	60	292

AANMERKINGEN.

a) De cijfers in de kolommen 2 en 23 tusschen ( ) geplaatst, wijzen aan hoevele tot het Nederlandsche leger behoorende officieren (als gedetacheerd in Indië) in de opgegeven sterkte van het Indische officierskorps begrepen waren.

b) In de behandelde vijf jaren sneuvelden 26 officieren (1 in 1893, 16 in 1894, 4 in 1896 en 5 in 1897), en overleden er 11 (1 in 1893, 5 in 1894, 3 in 1896 en 2 in 1897) aan de gevolgen van voor den vijand bekomen wonden.

c) Onder deze rubriek telde men (in 1894) 1 officier van gezondheid (vreemdeling), die slechts tijdelijk (voor 5 jaren) was benoemd.

d) Eene specificatie, naar gelang van de wapens of diensten waartoe de *niet* in de sterkte tellende officieren behoorden, vindt men op blz. 5 dezer bijlage.

e) Hieronder ook de officieren die de lessen bij de hoogere krijgsschool volgden. Van de tijdelijk bij het leger hier te lande dienende Indische officieren vervingen er bij het einde van elk der opgegeven jaren achtereenvolgens 24, 14, 9, 3 en 2 de plaatsen van in Indië gedetacheerde officieren van het Nederlandsche leger.

f) Hieronder 2 gedetacheerde officieren van het Nederlandsche leger.

g) Hieronder 3 officieren als voren.

h) Hieronder 2 officieren als voren.

i) Hieronder 2 officieren als voren.

j) Hieronder 3 officieren als voren.

k) Onder de 65 in 1897 als nieuw verkregen in de sterkte gebrachte officieren behoorden er van de 21, vermeld in kolom 12, 9 tot de infanterie, 10 tot de artillerie en 2 tot de genie; bestonden de 9, vermeld in kolom 13, uit 6 officieren van gezondheid, 2 apothekers en 1 paardenarts; behoorden er van de 28, in kolom 14 bedoeld, 24 tot de infanterie en 4 tot de militaire administratie, terwijl de 7 anderen (kolom 15) bestonden uit 2 als officier van gezondheid aangestelde civiele geneesheeren en 5 in Indië opgeleide 2de-luitenants-kwartiermeester.

en minderen.

VERLIEZEN. Gevonnisd.			Afgevoerd als „voor memorie" gebracht.			Gedeserteerd of om andere dan in de voorgaande kolommen opgegeven redenen afgevoerd. *u)*			Totalen.			Specificatie der WINSTEN. Aangekomen suppletie-troepen uit Nederland. (Zie noot *ij.*)			Werving in Indië. *r)*							Als terug van desertie, als niet meer „voor memorie" gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.				Totalen.		
Europeanen *o)* en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen *o)* en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen *o)* en Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen. *q)*	Amboineezen.	Inlanders.	Nederlanders.	Vreemdelingen. *s)*	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen. *t)*	Amboineezen, Menadoneezen en Alfoeren. *u)*	Javanen (waaronder Soendaneezen). *v)*	Madureezen.	Boegineezen.	Maleiers.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen. *w)*	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen. *x)*	Amboineezen.	Inlanders.
10	„	25	18	„	„	180	5	220	1816	179	2130	1334	322	*ij)* 1656	174 (49)	294	1701 (24)	43 (1)	27	44 (1)	2283 (75)	45	5	83	133	1875	299	1898
35			18			405			4125																	4072		
6	1	13	34	„	1	359	18	233	2087	197	2336	3283	501	*ij)* 3784	187 (43)	305 (1)	3445 (38)	20	44	48 (1)	4049 (83)	42	5	85	132	4013	310	3642
20			35			610			4620																	7965		
2	„	18	29	„	6	438	17	266	2090	188	2168	1756	528	*ij)* 2284	256 (61)	373 (2)	1301 (38)	59 (8)	46 (1)	125	3960 (110)	58	6	109	173	2598	379	3440
20			35			721			4446																	6417		
9	„	24	40	2	4	1110	10	285	2908	189	2394	1931	400	*ij)* 2331	245 (43)	1072 (2)	3155 (30)	79	7	8	4566 (75)	74	5	119	198	2650	1077	3368
33			46			1405			5491																	7095		
13	„	15	13	3	4	991	7	266	2592	221	2059	1629	381	*ij)* 2010	210 (23)	478 (3)	2779 (49)	84 (4)	12	23	3586 (79)	87	7	107	201	2307	485	3005
28			20			1264			4872																	5797		

eenvolgens 4, 4, 3, 3 en 5 Afrikanen. Van hen overleden er 1 in elk der jaren 1893 en 1894 en 2 in 1896; werden gepasporteerd 1 in elk der jaren 1894 en 1895 en 2 in 1897; verlieten het leger met gagement: in 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 1, 2, 1, 1 en 3, en werden in 1893 2 en in 1895 1 om andere dan de genoemde redenen uit de sterkte afgevoerd.

r) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal aan van hen die reeds vroeger gediend hebben; dit aantal is in het daarboven geplaatste cijfer begrepen.

s) De uit Nederland gezonden troepen bestonden dus in de opgegeven jaren achtereenvolgens voor p.m. 24, 15 3, 23.1, 17.2 en 18.9 pct. uit vreemdelingen.

t) Onder de in deze kolom opgegeven getallen zijn begrepen achtereenvolgens 4, 3, 4, 1 en 2 Afrikanen. Geen hunner had reeds vroeger gediend.

u) De in deze kolom voorkomende getallen zijn voor elk der opgegeven jaren aldus te specificeeren: Amboineezen achtereenvolgens 136, 127, 232, 571 en 223; Menadoneezen 151, 172, 110, 484 en 255, en Alfoeren (niet-Christenen) 7, 6, 31, 17 en 0.

v) Het aantal Soendaneezen, in de opgegeven cijfers begrepen, beliep achtereenvolgens 159, 119, 197, 351 (verbeterde opgaaf) en 345.

w) Onder deze rubriek waren in de opgegeven jaren geen Afrikanen begrepen.

x) Zie de noten *t* en *w*.

ij) Onder de in 1893 t/m 1897 uit Nederland aangekomen troepen bevonden zich respectievelijk 130, 503, 218, 467 en 449 man van de Koloniale Reserve.

11. Verkort vijfjarig overzicht van de winsten en verliezen aan militairen beneden den rang van officier, afzonderlijk voor Europeanen en met hen gelijkgestelden en voor Aziaten (zie vorig verslag, blz. 41).

JAREN.	Winsten.			Verliezen.			Meer of minder aan winsten dan aan verliezen			*Aanmerkingen.*
	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en inlanders.	Totaal.	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en inlanders.	Totaal.	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en inlanders.	Totaal.	
1893	a) 1875	2197	4072	1816	2309	4125	+ 59	— 112	— 53	a) In de jaren 1893—1897 zijn achtereenvolgens 130, 503, 218, 467 en 449 man van de Koloniale Reserve in Indië aangekomen.
1894	4013	3952	7965	2087	2533	4620	+ 1926	+ 1419	+ 3345	
1895	2598	3819	6417	2090	2356	4446	+ 508	+ 1463	+ 1971	
1896	2650	4445	7095	2908	2583	5491	— 258	+ 1862	+ 1604	
1897	2307	3490	5797	2592	2280	4872	— 285	+ 1210	+ 925	

12. Overzicht van de werving hier te lande (zie vorig verslag, blz 41 en 42).

a. Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk.

MAANDEN.	NEDERLANDERS				VREEMDELINGEN.	Totaal.
	overgenomen van het leger hier te lande,		buiten het leger geworven.	Te zamen.		
	als voor goed overgegaan.	als gedetacheerd.				
1896.						
Januari	2	1 a) (1)	31	34	32	66
Februari	32	4 (4)	35	71	24	95
Maart	22	1 (1)	36	59	39	98
April	100	85 (10)	43	228	37	265
Mei	228	251 (23)	56	535	17	552
Juni	73	121 (16)	38	232	31	263
	457	b) 463 (55)				
	920		239	1159	180	1339
Juli	31	43 (1)	40	114	33	147
Augustus	17	27 (1)	32	76	24	100
September . . .	4	41 (8)	28	73	32	105
October	8	27 (3)	23	58	26	84
November. . . .	6	22 (1)	24	52	23	75
December. . . .	8	21	21	50	41	91
	74	c) 181 (14)				
	255		168	423	179	602
Totalen over 1896.	531	644 (69)				
	1175		407	1582	359	1941
1897.						
Januari	15	22	26	63	24	87
Februari	10	45 (5)	32	87	28	115
Maart	18	48	35	1 1	37	138
April	20	88 (4)	51	159	22	181
Mei	25	66 (1)	44	135	26	161
Juni	22	78 (3)	48	148	28	176
	110	d) 347 (13)				
	457		236	693	165	858
Juli	10	66 (3)	49	125	30	155
Augustus	14	70 (3)	40	124	20	144
September . . .	9	67 (3)	45	121	35	156
October	30	82 (1)	39	151	32	183
November. . . .	19	73 (5)	62	154	37	191
December. . . .	9	80 (1)	44	113	34	147
	91	e) 418 (16)				
	509		270	788	188	976
Totalen over 1897.	201	765 (23)				
	966		515	1481	353	1834
1898.						
Januari	11	48 (3)	39	98	31	129
Februari	14	41	47	102	40	142
Maart	15	57 (2)	33	105	34	139
April	16	65 (2)	38	119	46	165
Mei	21	92 (6)	38	151	42	193
Juni	18	82 (1)	42	142	35	177
	95	f) 385 (14)				
	480		237	717	228	945

b. Koloniale Reserve te Nijmegen.

MAANDEN.	1896.		1897.		1898.	
Januari	13		22		10	
Februari	21		13		17	
Maart	20		45		9	
April	26		34		10	
Mei	35		27		20	
Juni	32		28		20	
1ste halfjaar . . .		147		160		86
Juli	25		21			
Augustus	14		26			
September	23		18			
October	12		12			
November	23		20			
December	27		19			
2de halfjaar . . .		124		116		
Totalen . . .		271		285		

a) De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal gedetacheerde onderofficieren aan; hun aantal is in het daarneven vermeld totaal der gedetacheerden begrepen.
b) Van de in 't eerste halfjaar 1896 als gedetacheerd aangenomen miliciens waren er 317 in werkelijken dienst en 91 met groot verlof.
c) Als voren, wat het tweede halfjaar 1896 betreft, 75 en 92.
d) Als voren, wat het eerste halfjaar 1897 betreft, 178 en 156.
e) Als voren, wat het tweede halfjaar 1897 betreft, 187 en 215.
f) Als voren, wat het eerste halfjaar 1898 betreft, 226 en 145.

13. Uitkomsten over het tijdvak 1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1898 der verpleging bij de reconvalescenten-afdeeling der Koloniale Reserve te Zutphen (zie vorig verslag, blz. 42).

	A. Militairen verbonden om te dienen zoowel in als buiten Europa, *niet* afkomstig van de Koloniale Reserve en teruggekeerd uit Indië wegens:		B. Militairen afkomstig van de Koloniale Reserve. reeds vroeger verpleegd bij de reconvalescenten-afdeeling en teruggekeerd uit Indië wegens:		B. hier te lande nog alleen gediend hebbende bij het valide gedeelte van het korps en teruggekeerd uit Indië wegens:		C. Militairen als reconvalescent aangenomen terwijl zij als gegageerden tot de burgermaatschappij waren teruggekeerd.	Totaal.
	tijdelijke ongeschiktheid.	voortdurende ongeschiktheid.	tijdelijke ongeschiktheid.	voortdurende ongeschiktheid.	tijdelijke ongeschiktheid.	voortdurende ongeschiktheid.		
Op 1 Juli 1897 waren bij de reconvalescenten-afdeeling aanwezig	422		11		62		18	513
Van 1 Juli tot 31 December 1897 bijgekomen	156	„	4	„	39	4	10	213
Te zamen	578		15		105		28	726
Waarvan in laatstgenoemd tijdvak zijn:								
overleden	4	„	„	1	„	1	1	7
in het genot gesteld van voortdurend gagement, wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten	55	„	2	2	5	8	5	77
gedeserteerd	19	„	„	„	2	„	1	22
gepasporteerd wegens diensteindiging, met een briefje van ontslag verwijderd of om andere redenen afgevoerd	13	„	„	1	6	1	„	21
weder overgegaan bij het valide gedeelte of bij het Koloniaal Werfdepôt	72	„	„	„	14	1	10	97
Te zamen	163		6		38		17	224
Blijft op 1 Januari 1898	415		9		67		11	502
Van 1 Januari tot 30 Juni 1898 bijgekomen.	138	„	9	1	33	2	9	192
Te zamen	553		19		102		20	694
Waarvan in laatstgenoemd tijdvak zijn:								
overleden	5	„	„	„	3	„	„	8
in het genot gesteld van voortdurend gagement, wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten	29	„	2	„	1	2	1	35
gedeserteerd	11	„	„	„	2	„	2	15
gepasporteerd wegens dienst-indiging, met een briefje van ontslag verwijderd of om andere redenen afgevoerd.	7	„	2	„	4	1	1	15
weder overgegaan bij het valide gedeelte of bij het Koloniaal Werfdepôt	125	1	1	2	16	1	8	154
Te zamen	178		7		30		12	227
Blijft op 1 Juli 1898	375		12		72		8	467

14. Statistiek der reëngagementen over de jaren 1893 t/m 1897 (zie vorig verslag, blz 43).

a. Algemeen overzicht.

JAREN.	Europeanen en Afrikanen. Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken. *a*)	Van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Aziaten (Amboineezen en inlanders). Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	Van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Totalen. Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	Van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd	gepasporteerd.	Te zamen als voren.
		b) Pct.					*b*) Pct.					*b*) Pct			
1893	2616	1788 = 68.3	497	331	2616	3444	3257 = 94.6	63	124	3444	6060	5045 = 83.3	560	455	6060
1894	2534	1815 = 71.6	500	219	2534	3361	3177 = 94.5	67	117	3361	5895	4992 = 84.7	567	336	5895
1895	2242	1510 = 67.4	539	193	2242	3693	3494 = 94.6	57	142	3693	5935	5004 = 84.3	596	335	5935
1896	2320	1538 = 66.3	543	239	2320	3714	3575 = 96.2	48	91	3714	6034	5113 = 84.7	591	330	6034
1897	2367	1595 = 67.3	507	265	2367	3691	3540 = 95.9	42	109	3691	6058	5135 = 84.7	549	374	6058

b. Splitsing der reëngagementen naar gelang van hun duur. *c*)

JAREN.	Voor ½ jaar Europeanen en Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Voor 1 jaar. Europeanen, enz.	Aziaten.	Te zamen.	Voor 2 jaren. Europeanen, enz.	Aziaten.	Te zamen.	Voor 3 jaren. Europeanen, enz.	Aziaten.	Te zamen.	Voor 4 jaren. Europeanen, enz.	Aziaten.	Te zamen.	Voor 6 jaren. Europeanen, enz.	Aziaten.	Te zamen.	Totalen. Europeanen, enz. *d*)	Aziaten.	Te zamen.
1893	„	„	„	238	379	617	723	1506	2229	„	„	„	210	296	536	587	1076	1663	1788	3257	5045
1894	8	„	8	261	461	722	776	1478	2254	„	„	„	198	263	461	572	975	1547	1815	3177	4992
1895	12	„	12	244	508	752	699	1732	2431	*e*) 1	„	1	201	334	535	353	920	1273	1510	3494	5004
1896	„	„	„	195	403	598	723	1641	2364	*e*) 3	„	3	205	385	590	412	1146	1558	1538	3575	5113
1897	1	„	1	178	445	623	711	1780	2491	*e*) 1	„	1	248	399	647	456	916	1372	1595	3540	5135

a) Hieronder achtereenvolgens 8, 10, 5, 13 en 12 Afrikanen, die allen bleven doordienen, uitgezonderd 1 in 1893 en 1 in 1894, die beiden aanspraak op gagement konden doen gelden, en 1 in 1895, die het leger met paspoort verliet.
b) Verhouding tot het aantal, in de vorige kolom vermeld.
c) Zie nopens het bedrag der premiën bij reëngagement Indisch Staatsblad 1897 n⁰. 130.
d) In de jaren 1893, 1894, 1895 en 1897 reëngageerden zich: voor 2 jaren respectievelijk 1, 3, 3 en 2 Afrikanen, en voor 6 jaren respectievelijk 4, 6, 1 en 4. Bovendien in de jaren 1893 en 1897 nog 8 voor andere termijnen, namelijk in 1893 2 voor 1 jaar, en in 1897 4 voor 1 jaar en 2 voor 4 jaren. Van de 13 Afrikanen die in 1896 tot een reëngagement werden toegelaten, is in de hier te lande ontvangen opgaven niet vermeld voor hoelang zij zich verbonden.
e) Van de Koloniale Reserve.

15. Overzicht betreffende het bij het einde der jaren 1896 en 1897 bestaande overcompleet of incompleet aan kader (onderofficieren en korporaals) voor zooveel betreft de infanterie, cavalerie, artillerie en genie (zie vorig verslag, blz. 43).

a. **Algemeen overzicht.**

WAPENS EN LANDAARDEN.	Onderofficieren. Tegenwoordige formatie op ult. 1896.	Onderofficieren. Sterkte op ult. 1896.	Onderofficieren. Gedurende 1897 uit de sterkte afgevoerd.	Onderofficieren. Gedurende 1897 in de sterkte gebracht.	Onderofficieren. Tegenwoordige formatie op ult. 1897.	Onderofficieren. Sterkte op ult. 1897.	Onderofficieren. Overcompleet of incompleet op ult. 1896.	Onderofficieren. Overcompleet of incompleet op ult. 1897.	Korporaals. Tegenwoordige formatie op ult. 1896.	Korporaals. Sterkte op ult. 1896.	Korporaals. Gedurende 1897 uit de sterkte afgevoerd.	Korporaals. Gedurende 1897 in de sterkte gebracht.	Korporaals. Tegenwoordige formatie op ult. 1897.	Korporaals. Sterkte op ult. 1897.	Korporaals. Overcompleet of incompleet op ult. 1896.	Korporaals. Overcompleet of incompleet op ult. 1897.
Infanterie. *a)*																
Europeanen	1635	1551	365	363	1685	1549	— 69	— 123	849	1144	370	292	877	1066	+ 296	+ 190
Afrikanen		15	2	″		13				1	″	″		1		
Amboineezen	110	128	19	37	110	146	+ 18	+ 36	142	161	47	84	142	198	+ 19	+ 56
Inlanders	763	701	50	88	783	739	— 62	— 44	950	789	151	221	977	859	— 161	— 118
Cavalerie.																
Europeanen	67	62	14	15	65	63	— 5	— 2	62	67	23	20	64	64	+ 5	″
Inlanders	14	14	4	4	14	14	″	″	37	37	6	4	35	35	″	″
Artillerie.																
Europeanen	356	333	52	63	358	344	— 23	— 14	190	216	74	66	192	208	+ 26	+ 16
Inlanders	45	46	4	1	45	43	+ 1	— 2	61	66	4	7	61	69	+ 5	+ 8
Genie.																
Europeanen	134	135	33	31	134	133	+ 1	— 1	85	87	28	26	85	85	+ 2	″
Inlanders	7	20	9	″	7	11	+ 13	+ 4	18	29	6	1	18	24	+ 11	+ 6

b. **Specificatie der verliezen en winsten gedurende 1897.**

Onderofficieren.

Omschrijving der mutatiën.	Infanterie *a)* Europeanen.	Infanterie Afrikanen.	Infanterie Amboineezen.	Infanterie Inlanders.	Infanterie Te zamen.	Cavalerie Europeanen.	Cavalerie Inlanders.	Cavalerie Te zamen.	Artillerie Europeanen.	Artillerie Inlanders.	Artillerie Te zamen.	Genie Europeanen.	Genie Inlanders.	Genie Te zamen.
Verliezen.														
Overleden	30	″	1	7	38	″	″	″	3	1	4	4	1	5
Gepasporteerd	54	″	4	2	60	3	″	3	6	″	6	3	″	3
Gegageerd	110	″	3	32	145	7	3	10	26	3	29	17	6	23
Bevorderd tot onderofficier	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Voor memorie gebracht	4	″	″	″	4	″	″	″	″	″	″	1	″	1
Gecondemneerd	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Gedegradeerd of teruggesteld	17	″	1	1	19	2	1	3	1	″	1	2	″	2
Vermist	″	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Overgegaan bij andere wapens of diensten	39	2	10	7	58	″	″	″	4	″	4	3	2	5
Naar Nederland teruggekeerd	89	″	″	″	89	2	″	2	9	″	9	3	″	3
Benoemd tot onder-luitenant of tot adj. onderofficier dd. officier	22	″	″	″	22	″	″	″	3	″	3	″	″	″
Totalen	365	2	19	50	436	14	4	18	52	4	56	33	9	42
Winsten.														
Uit Nederland aangekomen	98	″	″	″	98	2	″	2	11	″	11	12	″	12
Verkregen uit de korpsen	200	″	34	85	319	12	4	16	46	1	47	18	″	18
In Indië geworven	8	″	″	″	8	″	″	″	1	″	1	1	″	1
Teruggesteld van dd. officier	4	″	″	″	4	1	″	1	4	″	4	″	″	″
Terug van «voor memorie»	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	1	″	″	″
Overgenomen van andere wapens of diensten	8	″	3	2	13	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Van vermist terug	45	″	″	1	46	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Totalen	363	″	37	88	488	15	4	19	63	1	64	31	″	31

Korporaals.

Omschrijving der mutatiën.	Infanterie *a)* Europeanen.	Infanterie Afrikanen.	Infanterie Amboineezen.	Infanterie Inlanders.	Infanterie Te zamen.	Cavalerie Europeanen.	Cavalerie Inlanders.	Cavalerie Te zamen.	Artillerie Europeanen.	Artillerie Inlanders.	Artillerie Te zamen.	Genie Europeanen.	Genie Inlanders.	Genie Te zamen.
Verliezen.														
Overleden	24	″	3	10	37	1	1	2	6	″	6	″	1	1
Gepasporteerd	19	″	1	18	38	1	1	2	4	″	4	2	″	2
Gegageerd	42	″	4	20	66	6	″	6	8	3	11	6	3	9
Bevorderd tot onderofficier	200	″	34	85	319	12	4	16	46	1	47	18	1	19
Voor memorie gebracht	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Gecondemneerd	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Gedegradeerd of teruggesteld	27	″	″	5	32	1	″	1	3	″	3	″	″	″
Vermist	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Overgegaan bij andere wapens of diensten	10	″	5	13	28	2	″	2	2	″	2	2	1	3
Naar Nederland teruggekeerd	48	″	″	″	48	″	″	″	5	″	5	″	″	″
Benoemd tot onder-luitenant of tot adj. onderofficier dd. officier	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Totalen	370	″	47	151	568	23	6	29	74	4	78	28	6	34
Winsten.														
Uit Nederland aangekomen	50	″	″	″	50	1	″	1	9	″	9	4	″	4
Verkregen uit de korpsen	236	″	78	216	530	17	4	21	57	7	64	22	1	23
In Indië geworven	4	″	″	″	4	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Teruggesteld van dd. officier	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Terug van «voor memorie»	1	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Overgenomen van andere wapens of diensten	1	″	6	5	12	2	″	″	″	″	″	″	″	″
Van vermist terug	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Totalen	292	″	84	221	597	20	4	24	66	7	73	26	1	27

a) Ongerekend het kader bij de militaire strafgevangenis, bij het korps pupillen, bij het korps marechaussee en bij de militaire school.

16. Numerieke opgaven over 1896 en 1897 betreffende de opleiding tot den officiersrang en de studiën aan de hoogere krijgsschool (zie vorig verslag, blz. 41).

a. **Opleiding tot officier.**

Wijze van opleiding.	Wapen of dienstvak, studiejaar, enz.	Aantal leerlingen op: ult. Dec. 1896.	Aantal leerlingen op: ult. Dec. 1897.	AANTEEKENINGEN.
	1°. In Nederland.			
Bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda.	Infanterie:		*a)*	*a)* Van de tusschen haakjes geplaatste opgaaf heeft het eerst gestelde cijfer betrekking op hen die het admissie-examen voor de Koninklijke Militaire Academie *in Indië* aflegden; het tweede cijfer betreft hen die *in Indië* aan het admissie-examen voor de cadettenschool voldeden.
	1ste studiejaar	30	40 (2 + 4)	*b)* De tusschen haakjes gestelde cijfers geven aan hoeveel leerlingen het admissie-examen *in Indië* hadden afgelegd.
	2de 〃	17	30	NB. In 1898 worden geplaatst: bij de cadettenschool te Alkmaar 6 jongelieden die *in Indië* aan het admissie-examen hebben voldaan; bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda 2, als voren.
	3de 〃	〃	17	
	4de 〃	6	. . . .	
		—— 53	—— 87(2+4)	
	Cavalerie:			
	1ste 〃	4	2	
	2de 〃	2	3	
	3de 〃	〃	2	
	4de 〃	〃	. . . .	
		—— 6	—— 7	
	Artillerie:			
	1ste 〃	11	10	
	2de 〃	10	11	
	3de 〃	〃	10	
	4de 〃	〃	. . . .	
		—— 21	—— 31	
	Genie:			
	1ste 〃	4	2	
	2de 〃	2	4	
	3de 〃	〃	2	
	4de 〃	〃	. . . .	
		—— 6	—— 8	
		86	133(2+4)	
Bij de cadettenschool te Alkmaar.			*b)*	
	1ste 〃	32 (4)	35 (5)	
	2de 〃	33 (4)	38 (4)	
		—— 65 (8)	—— 73 (9)	
Bij den hoofdcursus te Kampen.	Infanterie:		*b)*	
	1ste 〃	26 (7)	23 (6)	
	2de 〃	21 (3)	22 (6)	
		—— 47 (10)	—— 45 (12)	
	Militaire administratie:			
	1ste studiejaar	2	5	
	2de 〃	4 (1)	2	
		—— 6 (1)	—— 7	
		53 (11)	52 (12)	
Bij 's Rijks Universiteit te Utrecht, onder toezicht van den hoogleeraar dr. H. WEFERS BETTINK.	Pharmaceuten, laatstelijk voldaan hebbende aan:			
	eindexamen hoogere burgerschool	〃	1	
	het 1ste natuurkundig examen, art. 4 der wet van 25 Aug. 1878, Ned. Stbl. n°. 222, nieuw afgekondigd Ned. Stbl. 1893 n°. 168	〃	〃	
	het aanvullings-examen, art. 15 der wet, als voren.	5	1	
	het theoretisch apothekers-examen, art. 13 der wet, als voren, of aan een daarmede gelijkgesteld examen	1	5	
		—— 6	—— 7	
	2°. In Nederlandsch-Indië.			
Militaire school te Meester-Cornelis.	Infanterie:			NB. In 1898 worden bij den hoofdcursus te Kampen geplaatst 6 leerlingen van de militaire school te Meester-Cornelis, namelijk 5 voor de infanterie en 1 voor de militaire administratie.
	1ste studiejaar	4	9	
	2de 〃	7	6	
		—— 11	—— 15	
	Militaire administratie:			
	1ste studiejaar	〃	2	
	2de 〃	1	1	
		—— 1	—— 3	
		12	18	

b.

b. Opleiding aan de hoogere krijgsschool te 's-Gravenhage.

Studiejaren, wapens en dienstvakken.		Aantal leerlingen op ult. Dec. 1896.		Aantal leerlingen op ult. Dec. 1897.		AANTEEKENINGEN.
1°. Algemeene krijgskundige cursus.						
1ste studiejaar	Infanterie	7		6		
	Cavalerie	1		〃		
	Artillerie	〃		2		
	Genie	〃	8	〃	8	
2de studiejaar	Infanterie	6		7		
	Cavalerie	〃		1		
	Artillerie	1		〃		
	Genie	〃	7	〃	8	
3de studiejaar	Infanterie	4		6		
	Cavalerie	2		〃		
	Artillerie	〃		1		
	Genie	〃	6	〃	7	
	Totalen		21		23	
2°. Intendance-cursus.						
1ste studiejaar		1		1		
2de 〃		3		1		
3de 〃		3 a)		3		a) Hieronder 1 officier der infanterie.
	Totalen	7 a)		5		

17. Numerieke opgaven betreffende het in 1897 van de kader- en de korpsscholen in Nederlandsch-Indië gemaakt gebruik (zie vorig verslag, blz. 43/44).

a. Kaderscholen.

LEERLINGEN (gegradueerden en minderen).	Infanterie (4 scholen).					Cavalerie (1 school).			Artillerie. Veld- en bergartillerie (1 school).			Artillerie. Vesting-artillerie en artillerie der buitenbez. (1 school).			Genie (1 school).		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.
Aanwezig op ult. 1896:																	
onderofficieren	a) 7	〃	〃	〃	a) 7	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
korporaals	29	〃	6	8	43	〃	〃	〃	1	1	2	5	〃	5	3	b) 〃	3
manschappen	69	〃	26	170	265	5	2	7	8	4	12	3	2	5	9	b) 〃	9
Te zamen	105	〃	32	178	315	5	2	7	9	5	14	8	2	10	12	b) 〃	12
In den loop van 1897 bijgekomen:																	
onderofficieren	c) 44	〃	〃	〃	c) 44	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
korporaals	226	〃	16	114	356	6	〃	6	25	5	30	15	1	16	6	2	8
manschappen	364	〃	85	243	692	23	〃	23	66	13	79	58	13	71	10	14	24
Te zamen	634	〃	101	357	1092	29	〃	29	91	18	109	73	14	87	16	16	32

a) 2 sergeant-majoors, 3 fouriers en 2 sergeanten.

b) Het niet aanwezig zijn van inlanders op de school was een gevolg van de omstandigheid dat zij, die voor het volgen van de lessen in aanmerking kwamen, bij de detachementen op Lombok en in Atjeh niet konden worden gemist.

c) 16 sergeant-majoors, 24 fouriers en 4 sergeanten.

LEERLINGEN (gegradueerden en minderen).	Infanterie (4 scholen).					Cavalerie (1 school).			Artillerie. Veld- en bergartillerie (1 school).			Artillerie. Vesting-artillerie en artillerie der buitenbez. (1 school).			Genie (1 school).		
	Europeanen.	Afrikanen	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders	Te zamen.	Europeanen	Inlanders.	Te zamen.
In den loop van 1897 afgeschreven:																	
a. na afgelegd examen . . onderofficieren .	d) 35	″	″	″	d) 35	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
korporaals . .	177	″	15	91	283	5	″	5	22	5	27	15	″	15	4	1	5
manschappen . .	302	″	79	229	610	20	2	22	37	11	48	26	10	36	3	4	7
Te zamen . .	514	″	94	320	928	25	2	27	59	16	75	41	10	51	7	5	12
b. om andere redenen . onderofficieren .	e) 9	″	″	″	e) 9	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
korporaals . .	47	″	″	18	65	1	″	1	1	1	2	5	1	6	1	1	2
manschappen . .	70	″	1	95	166	7	″	7	31	4	35	28	3	31	7	10	17
Te zamen . .	126	″	1	113	240	8	″	8	32	5	37	33	4	37	8	11	19
Derhalve op ult. 1897 aanwezig:																	
onderofficieren	f) 7	″	″	″	f) 7	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
korporaals	31	″	7	13	51	″	″	″	3	″	3	″	″	″	4	″	4
manschappen	61	″	31	89	181	1	″	1	6	2	8	7	2	9	9	″	9
Te zamen . .	99	″	38	102	239	1	″	1	9	2	11	7	2	9	13	″	13

b. Korpsscholen.

LEERLINGEN (gegradueerden en minderen).	Infanterie (31 scholen).					Cavalerie (1 school).			Artillerie (2 scholen). g)			Genie (1 school).		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen	Inlanders.	Te zamen	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.
Aanwezig op ult. 1896:														
onderofficieren en korporaals .	27	″	2	24	53	3	2	5	″	″	″	8	b) ″	8
manschappen	411	2	h) 74	h) 640	1127	13	6	19	18	28	46	″	b) ″	″
Te zamen . . .	438	2	76	664	1180	16	8	24	18	28	46	8	b) ″	8
Aanwezig op ult. 1897:														
onderofficieren en korporaals .	22	″	1	23	46	3	″	3	″	″	″	12	6	18
manschappen	487	3	h) 122	h) 772	1384	8	7	15	38	12	50	17	29	46
Te zamen . . .	509	3	123	795	1430	11	7	18	38	12	50	29	35	64

d) 14 sergeant-majoors, 20 fouriers en 1 sergeant.

e) 1 sergeant-majoor, 5 fouriers en 3 sergeanten.

f) 3 sergeant-majoors, 2 fouriers en 2 sergeanten.

g) In de voor 't vorig verslag (zie aldaar blz. 44) ontvangen opgaven was ten onrechte van slechts 1 korpsschool der artillerie gewag gemaakt. Ook in 1896 toch bedroeg het aantal 2.

h) Onder de Amboineesche en inlandsche leerlingen der infanterie-korpsscholen tellen ook zoons van tot die landaarden behoorende militairen. Dit was op ult. 1896 het geval ten aanzien van 97 en op ult. 1897 ten aanzien van 98 jongelingen.

18. Overzicht van de gedurende het tijdvak 1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1898 aan militairen der landmacht, ter zake van voor den vijand bewezen diensten, toegekende eerbelooningen (zie vorig verslag, blz. 48/49).

Ter zake of ter gelegenheid van krijgsverrichtingen in Atjeh en op Lombok werd gedurende bovengenoemd tijdvak aan militairen der landmacht het hiernevens vermelde aantal belooningen toegekend.	Militaire Willemsorde		Orde van Oranje-Nassau.		Eere-sabel	Medaille voor moed en trouw. — Bronzen	Eervolle melding
	Ridderkruizen 3de klasse.	Ridderkruizen 4de klasse.	Ridderkruizen 4de klasse.	Ridderkruizen 5de klasse.			
I. *Atjeh en onderhoorigheden.* a)							
Officieren	b) 1	15	1	1	2	. . . . .	c) 11
Militairen beneden dien rang — Europeanen	d) 1	e) 20	"	"	"	. . . . .	f) 18
Militairen beneden dien rang — Afrikanen .	"	"	"	"	"	. . . . .	1
Militairen beneden dien rang — Aziaten . .	"	g) 1	"	"	"	h) 9	"
II. *Lombok* i)							
Officieren	"	k) 2	"	"	"	. . . . .	"
Militairen beneden dien rang. — Europeanen	"	1	"	"	"	. . . . .	1
Militairen beneden dien rang. — Aziaten . .	"	"	"	"	"	"	l) 1

AANTEEKENINGEN.

a) Koninklijke besluiten van 1898 dd. 14 April n°. 130 en 11 Mei nos. 34 en 35, mitsgaders Indische besluiten van 1897 dd. 25 September n°. 5 en van 1898 dd. 23 Februari n°. 13 en 27 Mei n°. 42. De toekenningen betroffen voor het meerendeel krijgsverrichtingen gedurende het tijdvak van November 1896 t/m Augustus 1897.

b) De kapitein van den generalen staf G. C. E. VAN DAALEN (tot dusver ridder 4de klasse der genoemde orde).

c) Hieronder 3 officieren behoorende tot het leger hier te lande, maar bij het Indische gedetacheerd.

d) De sedert gegageerde sergeant der infanterie E. H. VOGEL (tot dusver ridder 4de klasse der genoemde orde).

e) Hieronder 1 die inmiddels was overleden en wiens naam alsnog in de registers van de Kanselarij der Nederlandsche Orden werd ingeschreven.

f) Hieronder 4 gesneuvelden of overledenen als bedoeld in de vorige noot.

g) Amboinees.

h) 6 Amboineezen en 3 inlanders

i) Koninklijke besluiten dd. 6 April 1898 nos. 18 en 20, benevens Indisch besluit dd. 20 Augustus 1897 n°. 32. De toekenningen betroffen hoofdzakelijk krijgsverrichtingen bij het verdrijven van rooverbenden gedurende het tijdvak 7 September—7 November 1897.

k) Hieronder 1 officier als bedoeld in noot c.

l) Inlander.

19. Opgaven omtrent het aantal onderofficieren en minderen, die om niet-eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps werden afgevoerd, over de jaren 1895 t/m 1897 (zie vorig verslag, blz. 49/50).

JAREN.	Aantal militairen beneden den rang van officier:															
	die in den loop van het jaar, op grond van het tegen hen geslagen vonnis, uit het leger verwijderd werden.		die in den loop van het jaar met een briefje van ontslag werden weggezonden.		die op 31 Dec. gedetineerd waren, echter zonder van den militairen stand vervallen te zijn verklaard.		die op 31 Dec. als gestraften bij het strafdetachement waren geplaatst.		die in den loop van het jaar als vermist of als gedeserteerd uit de sterkte werden afgevoerd. a)		die zich op 31 Dec. als arrestanten in de provoosthuizen bevonden. b)		die op 31 Dec. in de 2de klasse van militaire discipline waren geplaatst.		die in den loop van het jaar werden gedegradeerd of teruggesteld.			
															Onderofficieren.		Korporaals.	
	Europeanen. c)	Aziaten.	Europeanen.	Aziaten.	Europeanen.	Aziaten.	Europeanen.	Aziaten	Europeanen.	Aziaten.	Europeanen.	Aziaten.	Europeanen.	Aziaten.	Europeanen.	Aziaten.	Europeanen.	Aziaten.
1895	2	18	12	14	117	83	23	31	13	269	65	63	196	137	48	5	35	3
	20		26		200		54		282		128		333		53		38	
1896	9	24	16	14	108	84	17	16	27	280	51	41	173	126	d) 32	3	d) 35	5
	33		30		192		33		307		92		299		d) 35		d) 40	
1897	13	15	4	9	107	95	21	23	22	264	45	34	211	127	e) 19	3	31	5
	28		13		202		44		286		79		338		22		36	

a) Van de vroeger of later gedeserteerde of vermiste militairen werden in de sterkte teruggebracht, als vrijwillig of gedwongen teruggekeerd: in 1895 5 Europeanen en 111 inlanders, in 1896 respectievelijk 2 en 118 en in 1897 respectievelijk 12 en 109. Als van de bezetting in Atjeh gedeserteerd, zijn onder de in het staatje opgegeven getallen begrepen: over 1895 1 inlandsch hoornblazer, over 1896 1 Europeesch fuselier, 1 inlandsch hoornblazer en 2 inlandsche fuseliers, en over 1897 1 Amboineesch fuselier.

b) Meerendeels waren dezen militairen in preventief arrest. Slechts telde men onder hen: in 1895 21 veroordeelden (7 Europeanen en 14 inlanders), in 1896 22 veroordeelden (15 Europeanen en 7 inlanders), en in 1897 18 veroordeelden (10 Europeanen en 8 inlanders).

c) Onder de Europeanen is in dit overzicht eene enkele maal een Afrikaan begrepen.

d) Verb terde opgaaf.

e) Ongerekend 3 onderofficieren, die op eigen verzoek werden teruggesteld.

20. Statistiek der in elk der jaren 1893 t/m 1897 geneeskundig behandelde militairen, gerangschikt naar de voornaamste ziektevormen.

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.
Malaria-ziekten.	1897	9615	8	7911	17534	8850	7	7358	16215	85	"	73	158	141	1	100	242
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	8120	26	5186	13332	7693	25	4864	12582	38	"	57	95	68		80	148
	1894	6784	10	4837	11631	5967	10	4431	10408	46	"	66	112	82	"	70	152
	1895	8888	8	5810	14706	8132	7	5410	13549	93	"	100	193	194	1	98	293
	1896	8921	7	5711	14639	8172	7	5241	13420	90	"	83	173	193	"	123	316
Aziatische cholera	1897	160	"	69	b) 229	52	"	16	68	106	"	52	b) 158	2	"	"	2
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	40	"	23	63	14	"	6	20	25	"	16	41	1	"	"	1
	1894	"	"	2	2	"	"	1	1	"	"	1	1	"	"	"	"
	1895	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"
	1896	102	"	35	137	33	"	9	42	62	"	20	82	"	"	"	"
Tropische dysenterie	1897	3	"	6	9	"	"	6	6	3	"	"	3	"	"	"	"
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	6	"	3	9	4	"	2	6	1	"	1	2	"	"	"	"
	1894	8	"	5	13	3	"	"	3	3	"	2	5	"	"	"	"
	1895	27	"	17	44	20	"	15	35	6	"	2	8	1	"	"	1
	1896	1	"	4	5	"	"	"	"	1	"	1	2	"	"	"	"
Berriberri	1897	279	"	1932	2211	221	"	1294	1515	8	"	84	92	40	"	402	442
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	1156	1	5013	6170	921	1	3810	4732	18	"	200	218	43	"	530	573
	1894	806	1	4101	4908	623	"	2681	3304	10	1	220	231	70	"	726	796
	1895	1193	15	4444	5652	1008	13	3270	4291	21	"	215	236	38	"	478	516
	1896	992	1	4787	5780	845	1	3721	4567	15	"	136	151	72	"	654	726
Syphilis	1897	831	"	185	1016	744	"	144	888	2	"	"	2	11	"	8	19
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	608	4	154	766	536	4	124	664	"	"	3	3	12	"	7	19
	1894	626	2	162	790	544	2	140	686	1	"	"	1	18	"	9	27
	1895	684	4	175	863	588	4	150	742	2	"	1	3	16	"	9	25
	1896	797	1	140	938	711	1	120	832	3	"	2	5	20	"	7	27
Lepra	1897	"	"	2	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	2	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	2
	1894	"	"	2	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2
	1895	3	"	2	5	2	"	1	3	"	"	"	"	1	"	"	1
	1896	"	"	2	2	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	1	1
Overige algemeene infectieziekten.	1897	81	1	170	252	64	1	155	220	6	"	8	14	3	"	3	6
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	266	"	275	541	237	"	262	499	10	"	2	12	11	"	1	12
	1894	139	1	203	343	127	1	185	313	4	"	9	13	3	"	1	4
	1895	307	1	243	551	288	1	231	520	6	"	8	14	3	"	"	3
	1896	156	1	217	374	128	1	208	337	12	"	4	16	5	"	4	9

a) De in deze statistiek vermelde cijfers hebben geen betrekking tot de kwartierzieke militairen, maar alleen tot de militairen die in de ziekeninrichtingen, en tot de officieren die in het garnizoen werden behandeld.

In de rubriek „overleden" zijn dus *niet* opgenomen de op het slagveld gebleven of die elders gestorven militairen, die in eene militaire ziekeninrichting alleen werden ingebracht om van daaruit begraven te worden.

Overigens verdient nog opgemerkt te worden dat zoowel de behandelden als de overledenen en de afgekeurden in dit overzicht zijn verantwoord naar gelang van de ziekte, waarvoor zij in behandeling waren genomen, onverschillig of eene andere ziekte de oorzaak van hun overlijden of van hunne afkeuring is geweest.

b) De behandelden wegens cholera en de overledenen onder hen waren in 1897 naar gelang van de verschillende garnizoenen verdeeld als volgt:

Garnizoenen op Java en Madura.	Behandelden.			Overledenen.		
	Europeanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Aziaten.	Te zamen.
Weltevreden	8	5	13	8	3	11
Meester-Cornelis . . .	4	1	5	2	1	3
Serang	1	"	1	1	"	1
Samarang	10	5	15	9	5	14
Oenarang	1	"	1	"	"	"
Pelantoengan	1	"	1	1	"	1
Willem I	5	2	7	4	2	6
Banjoebiroe	1	"	1	1	"	1
Magelang	2	3	5	1	1	2
Soerakarta	4	"	4	3	"	3
Soerabaija	31	11	42	19	7	26
Malang	10	2	12	7	1	8
	78	29	107	56	20	76

Garnizoenen in de buitenbezittingen.	Behandelden.			Overledenen.		
	Europeanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Aziaten.	Te zamen.
Sumatra's Westkust:						
Padang.	2	"	2	1	"	1
Fort de Kock . .	1	"	1	"	"	"
Paijakombo . . .	1	"	1	"	"	"
Atjeh en onderhoorigh. .	63	38	101	44	31	75
Zuider- en Oosterafd. van Borneo:						
Bandjermasin . .	12	"	12	4	"	4
Amoenthai . . .	1	1	2	"	"	"
Amboina:						
Amboina	2	"	2	1	"	1
Bali en Lombok:						
Ampenan	"	1	1	"	1	1
	82	40	122	50	32	82

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.
Ziekten van het bloed en de stofwisseling.	1897	1287	1	931	2219	1146	1	818	1965	5	»	14	19	87	»	66	153
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	700	3	349	1052	594	2	241	837	1	»	5	6	57	»	82	139
	1894	631	1	359	991	500	1	248	749	6	»	5	11	43	»	77	120
	1895	756	2	484	1242	669	2	383	1054	3	»	4	7	42	»	78	120
	1896	1096	2	638	1736	921	2	509	1432	8	»	5	13	77	»	98	175
Vergiftigingen	1897	1	»	2	3	1	»	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	9	»	6	15	9	»	5	14	»	»	»	»	»	»	1	1
	1894	1	»	5	6	1	»	5	6	»	»	»	»	»	»	»	»
	1895	1	»	4	5	1	»	4	5	»	»	»	»	»	»	»	»
	1896	7	»	2	9	7	»	2	9	»	»	»	»	»	»	»	»
Ziekten van het zenuwstelsel. .	1897	495	»	259	754	425	»	210	635	7	»	1	8	38	»	30	68
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	501	»	282	783	409	»	223	632	9	»	7	16	55	»	28	83
	1894	499	»	239	738	393	»	185	578	9	»	3	12	55	»	40	95
	1895	616	»	273	889	488	»	217	705	7	»	11	18	74	»	24	98
	1896	557	2	280	839	442	1	217	660	8	»	5	13	59	»	35	94
Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop .	1897	1369	3	2353	3725	1156	2	1987	3145	8	»	44	52	138	1	199	338
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	1185	5	2028	3218	979	2	1671	2652	15	1	40	56	102	»	194	296
	1894	1264	7	2382	3653	1021	6	2033	3060	17	»	37	54	105	1	164	270
	1895	1371	9	2884	4264	1147	8	2464	3619	15	»	61	76	106	1	247	354
	1896	1701	6	2626	4333	1373	6	2233	3612	19	»	49	68	157	»	225	382
Indische spruw.	1897	7	»	»	7	3	»	»	3	»	»	»	»	3	»	»	3
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	12	»	»	12	5	»	»	5	»	»	»	»	5	»	»	5
	1894	4	»	»	4	2	»	»	2	»	»	»	»	2	»	»	2
	1895	9	»	»	9	2	»	»	2	»	»	»	»	5	»	»	5
	1896	7	»	»	7	1	»	»	1	»	»	»	»	4	»	»	4
Leverziekten	1897	140	»	22	162	116	»	20	136	2	»	1	3	13	»	»	13
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	147	»	14	161	110	»	10	120	6	»	2	8	17	»	2	19
	1894	126	1	18	145	90	1	12	103	7	»	6	13	15	»	»	15
	1895	189	»	21	210	159	»	15	174	7	»	3	10	9	»	»	9
	1896	178	»	17	195	151	»	11	162	1	»	4	5	16	»	»	16
Overige ziekten der spijsverteringsorganen.	1897	3731	1	1576	5308	3429	1	1476	4906	32	»	28	60	97	»	14	111
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	4358	14	1272	5644	4126	14	1211	5351	25	»	23	48	63	»	13	76
	1894	3724	8	1503	5235	3135	7	1385	4527	53	»	33	86	89	»	6	95
	1895	4323	6	1577	5906	3942	6	1497	5445	77	»	37	114	102	»	5	107
	1896	5011	10	1587	6608	4534	5	1485	6024	59	»	29	88	142	»	12	154
Venerische ziekten.	1897	7223	22	4416	11661	6574	19	3990	10583	8	»	15	23	35	»	30	65
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	4989	24	3965	8978	4507	22	3639	8168	2	»	5	7	15	»	17	32
	1894	6299	44	3788	10131	5614	42	3476	9132	»	»	11	11	30	»	52	82
	1895	7053	27	3398	10478	6334	24	3051	9409	6	»	14	20	39	»	28	67
	1896	6928	25	3876	10829	6183	25	3451	9659	13	»	10	23	52	»	59	111
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen	1897	252	»	104	356	227	»	90	317	»	»	3	3	8	»	5	13
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	301	»	91	392	265	»	70	335	1	»	2	3	12	»	15	27
	1894	289	»	95	384	261	»	75	336	1	»	1	2	11	»	10	21
	1895	347	1	96	444	299	1	82	382	4	»	3	7	15	»	7	22
	1896	368	5	88	461	330	4	74	408	2	»	2	4	14	»	5	19
Ziekten van de huid.	1897	1364	5	3406	4775	1293	5	3195	4493	1	»	3	4	7	»	16	23
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	1603	14	2654	4271	1520	12	2527	4059	»	»	2	2	9	»	14	23
	1894	1632	9	2914	4555	1548	8	2793	4349	1	»	3	4	7	»	21	28
	1895	2049	5	2550	4604	1976	4	2409	4389	»	»	7	7	2	»	18	20
	1896	2008	2	3239	5249	1925	2	3050	4977	»	»	5	5	4	»	27	31

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld. Europeanen.	Behandeld. Afrikanen.	Behandeld. Aziaten.	Behandeld. Te zamen.	Hersteld. Europeanen.	Hersteld. Afrikanen.	Hersteld. Aziaten.	Hersteld. Te zamen.	Overleden. Europeanen.	Overleden. Afrikanen.	Overleden. Aziaten.	Overleden. Te zamen.	Afgekeurd. Europeanen.	Afgekeurd. Afrikanen.	Afgekeurd. Aziaten.	Afgekeurd. Te zamen.
Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren.	1897	755	1	651	1407	697	1	579	1277	1	„	2	3	21	„	27	48
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	833	5	556	1394	764	4	507	1275	„	„	2	2	30	„	18	48
	1894	755	3	563	1321	675	3	503	1181	2	„	1	3	25	„	32	57
	1895	736	2	525	1263	672	1	475	1148	1	„	3	4	28	„	18	46
	1896	769	3	598	1370	704	3	521	1228	1	„	2	3	24	„	27	51
Ziekten der zintuigen.	1897	760	2	1568	2330	706	1	1424	2131	2	„	1	3	20	1	63	84
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	684	2	1071	1757	617	2	974	1593	„	„	2	2	25	„	47	72
	1894	670	8	1270	1948	619	8	1146	1773	„	„	3	3	18	„	69	87
	1895	717	11	1388	2116	660	10	1240	1910	„	„	4	4	14	„	82	96
	1896	811	4	1685	2500	738	4	1533	2275	„	„	2	2	22	„	76	98
Overige ziekten en gebreken, welke niet onder vorenstaande rubrieken kunnen gebracht worden.	1897	2410	5	4052	6467	2179	5	3716	5900	16	„	15	31	108	„	202	310
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1893	2460	10	3745	6215	2244	9	3309	5562	19	„	14	33	71	„	280	351
	1894	2865	17	4137	7019	2530	17	3705	6252	31	„	32	63	105	„	225	330
	1895	2572	6	3561	6139	2351	6	3187	5544	9	„	11	20	130	„	252	382
	1896	2923	13	3986	6922	2567	13	3474	6054	35	„	25	60	184	„	337	521
ALGEMEENE TOTALEN c) . .	1893	27980	108	26687	54775	25554	97	23455	49106	170	1	383	554	598	„	1329	1927
	1894	27122	112	26585	53819	23653	106	23004	46763	191	1	433	625	678	1	1504	2183
	1895	31841	97	27453	59391	28738	87	24101	52926	257	„	485	742	819	2	1344	2165
	1896	33333	82	29518	62933	29765	75	25860	55700	329	„	384	713	1045	„	1690	2735
	1897	30763	49	29615	60427	27883	43	26480	54406	292	„	344	636	772	3	1167	1942

Het aantal militairen, dat in elk der opgegeven vijf jaren doorloopend, dus gemiddeld, aanwezig is geweest, zoomede de verhouding tot het totaal behandelden *a.* van de herstelden, *b.* van de overledenen, *c.* van de afgekeurden en *d.* van de bij het einde des jaars nog onder behandeling geblevenen, vindt men hieronder vermeld.

Jaren.	Gemiddelde legersterkte. Europeanen.	Gemiddelde legersterkte. Afrikanen.	Gemiddelde legersterkte. Aziaten.	Gemiddelde legersterkte. Te zamen.	Percentsgewijze verhouding tot het totaal behandelden: van de herstelden. Europeanen en Afrikanen.	van de herstelden. Aziaten.	van de herstelden. Te zamen.	van de overledenen. Europeanen en Afrikanen.	van de overledenen. Aziaten.	van de overledenen. Te zamen.	van de afgekeurden. Europeanen en Afrikanen.	van de afgekeurden. Aziaten.	van de afgekeurden. Te zamen.	van de bij het einde des jaars nog onder behandeling geblevenen: Europeanen en Afrikanen.	Aziaten.	Te zamen.
1893.	15126	67	18993	34186	91,32	87,89	89,65	0,61	1,43	1,01	2,13	4,98	3,52	5,94	5,70	5,82
1894.	16631	69	20832	37532	87,24	86,53	86,89	0,71	1,63	1,16	2,49	5,66	4,06	9,56	6,18	7,89
1895.	17216	68	21284	38568	90,25	87,79	89,11	0,80	1,77	1,25	2,58	4,89	3,65	6,37	5,55	5,99
1896.	18612	69	24101	42782	89,30	87,61	88,51	0,98	1,30	1,13	3,13	5,72	4,35	6,59	5,37	6,01
1897.	17254	54	24772	42080	90,63	89,42	90,04	0,95	1,16	1,05	2,52	3,94	3,21	5,90	5,48	5,70

c) Onder de in de rubriek „Behandeld" uitgetrokken totalen waren begrepen, als van het voorafgegane jaar in behandeling g[illegible]n:

	op 1 Jan. 1893.	op 1 Jan. 1894.	op 1 Jan. 1895.	op 1 Jan. 1896.	op 1 Jan. 1897.		
Europeanen . .	1800	1658	2600	2027	2194	terwijl het cijfer der op ult. 1897 onder behandeling geblevenen bedroeg;	1816
Afrikanen. . .	6	10	4	8	7		3
Aziaten . . .	1777	1520	1644	1523	1584		1624
	3583	3188	4248	3558	3785		3443

21. Statistiek der gedurende 1897 geneeskundig behandelde militairen,

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. *a*)	Gemiddelde sterkte over 1897.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1896.			Aantal der gedurende — bijgekomenen: uit garnizoenen.			Aantal der gedurende — bijgekomenen: bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Hospitaal te Weltevreden	1 175	„	1 388	270	„	126	2 042	„	1 484	2 276	„	2 057
Ziekenzaal te Meester-Cornelis *b*)	990	„	1 571	13	„	5	1 529	„	1 517	„	„	„
Hospitaal te Buitenzorg	522	„	609	45	„	47	791	„	726	„	„	„
„ „ Serang	41	„	86	2	„	2	24	„	85	10	„	7
Garnizoen te Tjilegon (en Menes)	„	„	„	„	„	„	10	„	7	„	„	„
Ziekenzaal te Palimanang	18	„	58	„	„	7	11	„	91	„	„	„
„ „ Tandjong Pandan (Billiton)	3	„	33	„	„	„	1	„	27	„	„	„
Garnizoen te Manggar (Billiton)	3	„	22	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Gezondheids-etablissement te Soekaboemi *c*)	4	„	„	74	„	40	1	„	„	290	„	369
„ „ Sindanglaija *c*)	2	„	„	129	„	„	„	„	„	296	„	„
Ziekenzaal te Batoe Djadjar	79	„	18	6	„	„	202	„	19	„	„	„
Hospitaal te Tjimahi	197	„	480	21	„	35	323	„	887	14	„	„
„ „ Samarang	599	1	448	76	„	32	1 217	2	755	114	1	80
Bad-etablissement te Pelantoengan	22	„	18	1	„	4	8	„	13	6	„	5
Reconvalescenten-gesticht te Oenarang	16	„	17	17	„	1	12	„	11	188	„	37
Ziekenzaal te Babakan	113	„	64	„	„	„	93	„	32	„	„	„
Hospitaal te Willem I	632	„	1 089	137	„	135	1 697	„	2 739	554	2	1 062
Garnizoen te Banjoebiroe *d*)	296	3	547	„	„	„	565	2	1 062	„	„	„
Hospitaal te Magelang	1 118	5	1 493	168	„	117	1 896	2	1 297	„	„	„
„ „ Salatiga	395	1	267	55	„	20	808	„	313	1	„	„
„ „ Djokjokarta	295	„	192	37	„	13	553	„	211	7	„	2
„ „ Soerakarta	308	38	231	35	6	34	430	27	239	„	„	„
„ „ Kedongkebo	23	„	254	„	„	16	32	„	281	„	„	„
„ „ Gombong *e*)	455	„	24	6	„	1	620	„	11	63	„	18
„ „ Ngawi	185	„	88	27	„	6	286	„	68	„	„	„
Ziekenzaal te Patjitan	6	„	33	„	„	1	4	„	36	„	„	„
Hospitaal te Soerabaija	522	„	670	102	„	44	926	„	854	587	„	355
„ „ Malang	699	„	999	153	„	75	1 307	„	891	184	„	131
Ziekenzaal te Banjoewangi	4	„	24	„	„	„	„	„	6	„	„	„
Hospitaal te Ampenan (Lombok)	347	„	624	38	„	29	866	„	696	28	„	6
Ziekenzaal te Mataram (id.)	42	„	83	„	„	„	29	„	24	„	„	„
Garnizoen van de mobiele colonne te Praja (Lombok)	92	„	94	2	„	„	3	„	„	„	„	„
Hospitaal te Panteh Perak (Kotta Radja) *f*)	2 050	6	2 605	292	1	197	3 104	3	3 078	1 903	3	1 700
Ziekenzaal te Olehleh	86	„	174	2	„	6	145	„	347	4	„	16

a) Ten einde de in deze tabel voorkomende tweeërlei opgaven betreffende de geëvacueerden te doen overeenstemmen, zijn: 1°. ook die garnizoenen vermeld, waar geene ziekeninrichting bestaat, noch een officier van gezondheid bescheiden is, doch van waar de zieken worden opgezonden naar een garnizoen, waar geneeskundige behandeling mogelijk is, en 2°. voor die plaatsen, waar wel een geneesheer is, onder de rubriek „geëvacueerden" ook medegeteld die zieken, welke rechtstreeks van uit het garnizoen — dus zonder eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — worden geëvacueerd.

b) Als geëvacueerd zijn ook aangemerkt zij, die rechtstreeks — zonder nog eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — naar het hospitaal te Weltevreden werden gedirigeerd.

gerangschikt naar de garnizoenen, enz.

het jaar 1897:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1897.		
Europeanen	Afrikanen	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
3 627	"	2 745	564	"	363	200	"	377	24	"	42	173	"	140
243	"	216	1 295	"	1 301	"	"	"	2	"	4	2	"	1
740	"	526	64	"	209	"	"	"	2	"	9	30	"	29
30	"	90	1	"	1	"	"	"	2	"	1	3	"	2
"	"	"	10	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"
8	"	88	2	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"	9
1	"	16	"	"	11	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	317	"	329	"	"	"	2	"	5	46	"	75
"	"	"	391	"	"	"	"	"	"	"	"	34	"	"
147	"	14	47	"	4	"	"	"	"	"	"	14	"	1
330	"	870	7	"	12	"	"	"	1	"	1	20	"	39
1 113	1	578	63	"	14	136	2	242	15	"	7	80	"	26
12	"	15	"	"	3	"	"	"	1	"	"	2	"	4
173	"	38	7	"	1	"	"	"	1	"	1	36	"	9
37	"	14	56	"	18	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2 110	2	3 722	170	"	80	4	"	"	13	"	13	91	"	121
9	"	"	554	2	1 062	1	"	"	1	"	"	"	"	"
1 850	1	1 266	4	"	1	40	"	25	14	"	19	156	1	103
772	"	304	25	"	6	"	"	"	3	"	"	64	"	23
547	"	208	11	"	3	"	"	"	2	"	1	37	"	14
424	30	242	9	1	8	"	"	"	6	"	1	26	2	22
31	"	278	1	"	4	"	"	"	"	"	2	"	"	13
660	"	25	15	"	2	"	"	"	1	"	2	13	"	1
277	"	71	14	"	2	"	"	"	"	"	"	22	"	1
4	"	32	"	"	1	"	"	"	"	"	1	"	"	3
1 113	"	831	184	"	131	183	"	185	24	"	33	111	"	73
1 213	"	818	287	"	143	3	"	"	12	"	17	129	"	119
"	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
615	"	586	267	"	114	"	"	"	3	"	4	47	"	27
20	"	19	9	"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"
4	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	. . .	. . .	. . .
3 564	5	3 532	1 397	2	1 123	"	"	"	108	"	90	230	"	230
142	"	359	9	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	4

c) Onder de geëvacueerden van Soekaboemi en Sindanglaija zijn ook de herstelde militairen begrepen, die allen naar het hospitaal te Weltevreden werden teruggezonden.
d) Als geëvacueerd zijn aangemerkt zij, die naar het hospitaal te Willem I werden gedirigeerd.
e) Te Gombong waren onder de in behandeling geblevenen op ult. 1896 begrepen 3 pupillen en op ult. 1897 geene pupillen.
f) Kotta Radja en voorwerken zijn als één garnizoen aangemerkt. Bij de overledenen zijn mede geteld de lijders, die onderweg stierven tijdens zij van Atjeh naar Padang werden geëvacueerd.

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. a)	Gemiddelde sterkte over 1897.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1896.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Garnizoen te Lamtih	13	"	36	"	"	"	10	"	32	"	"	"
" " Lamdjamoe	28	"	76	"	"	"	35	"	56	"	"	"
" " Blang g)	12	"	33	"	"	"	10	"	24	"	"	"
Ziekenzaal te Ketapan Doea	32	"	95	"	"	4	34	"	43	31	"	48
Garnizoen te Lampeneroet g)	13	"	31	"	"	"	5	"	18	"	"	"
" " Lamreng g)	10	"	31	"	"	"	17	"	11	"	"	"
Ziekenzaal te Lambaroe	245	"	677	1	"	2	113	"	137	5	"	22
Garnizoen te Siroen g)	12	"	28	"	"	"	10	"	22	"	"	"
" " Lampermeij	34	"	83	"	"	"	22	"	52	"	"	"
" " Tjot Iri	14	"	39	"	"	"	5	"	33	"	"	"
" " Roempit	35	"	77	"	"	"	19	"	27	"	"	"
" " Boekit Karang g)	14	"	32	"	"	"	8	"	10	"	"	"
Ziekenzaal te Lamjong	50	"	109	"	"	4	35	"	58	12	"	14
Garnizoen te Pekan Kroeng Tjoet g)	12	"	33	"	"	"	9	"	15	"	"	"
" " Kotta Pohama	17	"	55	"	"	"	44	"	97	"	"	"
Ziekenzaal te Poeloe Bras	26	"	49	1	"	10	29	"	39	"	"	"
" " Sabang (Poeloe Weh)	26	"	61	"	"	1	114	"	46	"	"	"
" " Segli	62	"	114	4	"	3	206	"	195	"	"	"
" " Telok Semawé	34	"	76	3	"	1	81	"	64	"	"	"
" " Edi	59	"	114	2	"	3	38	"	41	"	"	"
" " Poeloe Raija	30	"	59	"	"	"	18	"	43	"	"	"
" " Melaboeh	33	"	58	1	"	1	84	"	112	"	"	"
Geëvacueerde lijders van Atjeh te Padang h)	"	"	"	37	"	24	"	"	"	1 579	2	1 536
Geëvacueerde lijders van Atjeh te Weltevreden	"	"	"	1	"	"	"	"	"	67	"	43
Ziekenzaal te Loknga	85	"	211	"	"	"	85	"	135	"	"	"
" " Samahani	"	"	"	"	"	"	118	1	36	"	"	"
" " Tjot Mantjang	280	"	216	"	"	"	417	"	272	"	"	"
" " Indrapoeri	315	"	463	"	"	"	657	1	372	28	"	42
Post te Tjot Goë	28	"	59	"	"	"	26	"	51	"	"	"
" " Selimoen	"	"	"	"	"	"	58	"	25	"	"	"
" " Gleïeng	"	"	"	"	"	"	256	"	245	"	"	"
" " Kroeng Raija	"	"	"	"	"	"	49	"	40	"	"	"
" " Lohong	"	"	"	"	"	"	353	"	348	"	"	"
" " Glé Kambing	"	"	"	"	"	"	54	1	"	"	"	"
" " Lepong	"	"	"	"	"	"	87	"	148	"	"	"
Hospitaal te Padang	774	"	1 058	71	"	47	1 192	3	1 127	79	"	100
Reconvalescenten gesticht te Oeloe Limau Manis	34	"	36	53	"	65	12	"	29	88	"	115
Reconvalescenten gesticht " Kaijoetanam	9	"	18	"	"	78	3	"	4	"	"	142
Hospitaal te Padang Pandjang	250	"	386	32	"	14	252	"	250	31	"	21

g) Deze post werd in den loop van 1897 opgeheven.

het jaar 1897:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1897.		
Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
»	»	»	10	»	32	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	35	»	56	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	10	»	24	»	»	»	»	»	»	. . .	. . .	. .
55	»	76	10	»	19	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	5	»	18	»	»	»	»	»	»	. . .	. . .	. . .
»	»	»	17	»	11	»	»	»	»	»	»	. . .	. . .	. . .
63	»	104	55	»	57	»	»	»	1	»	»	»	»	»
»	»	»	10	»	22	»	»	»	»	»	»	. . .	. . .	. .
»	»	»	22	»	52	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	5	»	33	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	19	»	27	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	8	»	10	»	»	»	»	»	»	. . .	. . .	. .
24	»	41	23	»	35	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	9	»	15	»	»	»	»	»	»	. . .	. . .	. . .
»	»	»	44	»	97	»	»	»	»	»	»	»	»	»
20	»	15	10	»	31	»	»	»	»	»	2	»	»	1
80	»	36	30	»	10	»	»	»	1	»	1	3	»	»
113	»	119	85	»	66	»	»	»	1	»	»	11	»	13
68	»	48	13	»	11	»	»	»	»	»	3	3	»	3
30	»	28	10	»	15	»	»	»	»	»	»	»	»	1
4	»	24	10	»	18	»	»	»	1	»	»	3	»	1
53	»	82	29	»	29	»	»	»	1	»	»	2	»	2
985	2	1 012	505	»	380	99	»	128	8	»	12	19	»	28
47	»	22	7	»	7	7	»	5	»	»	»	7	»	9
57	»	94	27	»	35	»	»	»	»	»	1	1	»	5
»	»	»	118	1	36	»	»	»	»	»	»	»	»	»
225	»	128	181	»	139	»	»	»	2	»	3	9	»	2
182	»	129	496	1	263	»	»	»	3	»	2	4	»	20
»	»	»	26	»	51	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	58	»	25	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	256	»	245	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	49	»	40	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	353	»	348	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	54	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	87	»	148	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1 088	2	1 042	105	»	42	74	1	112	4	»	6	71	»	72
10	»	26	123	»	156	»	»	»	»	»	3	20	»	24
2	»	4	1	»	173	»	»	»	»	»	6	»	»	41
279	»	269	16	»	6	»	»	»	2	»	3	18	»	7

k) Onder de bijgekomen lijders zijn begrepen 113 Europeanen en 302 Aziaten, die van Oeloe Limau Manis, Kaijoetanam, Fort de Kock en Paijakombo werden teruggezonden om voor de geneeskundige commissie te verschijnen.

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. *a*)	Gemiddelde sterkte over 1897.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1896.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			Aantal der gedurende bijgekomenen: bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Garnizoen te Fort van der Capellen	35	"	52	"	"	"	31	"	21	"	"	"
Hospitaal te Fort de Kock	550	"	861	103	"	103	877	"	786	420	"	155
Ziekenzaal te Solok	94	"	104	3	"	6	204	"	201	"	"	"
" " Paijakombo	44	"	53	21	"	2	42	"	38	108	"	8
" " Loeboe Sikaping	34	"	44	3	"	"	73	"	52	"	"	"
" " Padang Sidempoean	62	"	79	6	"	5	80	"	126	"	"	"
Garnizoen te Siboga	9	"	39	"	"	1	11	"	56	5	"	5
" " Baros *i*)	15	"	40	"	"	"	10	"	11	"	"	"
Ziekenzaal te Singkel	28	"	56	4	"	1	56	"	84	"	"	1
" " Taroetoeng	78	"	119	3	"	4	89	"	122	"	"	"
" " Lagoeboti	34	"	66	1	"	"	28	"	66	"	"	"
" " Goenoeng Sitoli	8	"	50	"	"	"	4	"	21	3	"	4
" " Benkoelen	70	"	110	9	"	18	123	"	181	1	"	2
" " Kepahiang	6	"	45	"	"	1	1	"	29	"	"	"
" " Telok Betong	23	"	64	"	"	3	64	"	95	"	"	"
Hospitaal te Palembang	155	"	269	8	"	9	187	"	255	15	"	30
" " Lahat	98	"	282	2	"	20	144	"	223	"	"	"
Ziekenzaal te Tebing Tinggi	30	"	82	2	"	2	54	"	157	"	"	"
" " Bandar	27	"	46	1	"	2	51	"	62	"	"	2
" " Djambi	32	"	97	1	"	"	46	"	99	"	"	"
Hospitaal te Medan	158	"	281	12	"	14	226	"	251	54	"	79
Ziekenzaal te Bindjei *j*)	35	"	108	3	"	6	20	"	20	"	"	"
" " Tandjong Poera	41	"	110	2	"	4	65	"	86	"	"	"
" " Seroewaij	27	"	62	"	"	1	41	"	75	40	"	48
Garnizoen te Boekit Koeboe	4	.	27	"	"	"	1	"	6	"	"	"
" " Kwala Simpang	42	"	113	2	"	7	116	"	196	"	"	"
Ziekenzaal te Bengkalis	13	"	34	1	"	1	16	"	25	11	"	10
Garnizoen te Siak	15	"	31	"	"	"	11	"	10	"	"	"
Ziekenzaal te Tandjong Pinang (Riouw)	107	"	130	13	"	11	148	"	134	"	"	"
Hospitaal te Muntok	53	"	102	7	"	3	102	"	234	5	"	27
Ziekenzaal te Toboali	5	"	35	"	"	"	"	"	3	"	"	"
" " Pangkalpinang	6	"	44	"	"	"	13	"	68	1	"	2
Garnizoen te Blinjoe	4	"	31	"	"	"	4	"	20	"	"	"
Hospitaal te Pontianak	117	"	165	6	"	5	124	"	137	11	"	21
Ziekenzaal te Sintang	42	"	135	"	"	5	110	"	223	"	"	"

i) Werd in Juli 1897 van geneesheer ontbloot.

het jaar 1897:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1897.		
Europeanen	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen	Afrikanen.	Aziaten.
„	„	„	31	„	21	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1250	„	907	30	„	32	„	„	„	12	„	10	108	„	95
193	„	198	3	„	3	„	„	„	„	„	„	11	„	6
149	„	38	7	„	5	„	„	„	2	„	1	13	„	4
66	„	50	6	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	2
85	„	123	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	8
11	„	56	5	„	4	„	„	„	„	„	1	„	„	„
„	„	„	10	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„
52	„	74	6	„	9	„	„	„	„	„	1	2	„	2
88	„	117	1	„	1	„	„	„	„	„	„	3	„	8
26	„	66	1	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	1
5	„	11	1	„	12	„	„	„	„	„	2	1	„	„
123	„	192	6	„	6	„	„	„	„	„	1	4	„	2
1	„	26	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	2
51	„	90	11	„	6	„	„	„	„	„	„	2	„	2
170	„	248	26	„	33	„	„	„	„	„	„	14	„	13
129	„	221	6	„	7	„	„	„	1	„	1	10	„	14
53	„	154	1	„	2	„	„	„	„	„	„	2	„	3
50	„	63	1	„	3	„	„	„	„	„	„	1	„	„
37	„	74	9	„	20	„	„	„	„	„	1	1	„	4
237	„	274	43	„	53	„	„	„	2	„	3	10	„	14
16	„	21	7	„	5	„	„	„	„	„	„	. . .	. . .	. . .
62	„	85	1	„	5	„	„	„	„	„	„	4	„	„
35	„	65	44	„	58	„	„	„	„	„	„	2	„	1
„	„	„	1	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
75	„	149	40	„	48	„	„	„	„	„	2	3	„	4
26	„	28	1	„	5	„	„	„	„	„	1	1	„	2
„	„	„	11	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„
146	„	122	11	„	14	„	„	„	1	„	3	3	„	6
87	„	218	27	„	42	„	„	„	„	„	„	„	„	4
„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
12	„	64	2	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	4	„	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„
128	„	142	9	„	11	„	„	„	„	„	2	4	„	8
101	„	210	7	„	17	„	„	„	1	„	„	1	„	1

j) De militaire bezetting van dezen post werd bij gouvernementsbesluit van 10 Maart 1897 n°. 12 opgeheven.

ZIEKENINRICHTINGEN, ENZ. a)	Gemiddelde sterkte over 1897.			Onder behandeling gebleven op 31 December 1896.			Aantal der gedurende — bijgekomen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
Ziekenzaal te Singkawang	53	"	98	2	"	3	55	"	77	"	"	"
" " Bengkaijang	27	"	44	1	"	4	33	"	39	"	"	"
" " Sambas	16	"	60	3	"	2	43	"	37	"	"	"
Hospitaal te Bandjermasin	229	"	200	10	"	18	293	"	118	40	"	41
Ziekenzaal te Barabei	21	"	58	2	"	5	31	"	48	22	"	12
" " Amoenthai	58	"	111	5	"	8	58	"	63	15	"	18
" " Moeara Teweh	22	"	57	1	"	"	31	"	27	"	"	"
" " Pengaron	15	"	40	"	"	"	17	"	25	"	"	"
Garnizoen te Martapoera	14	"	36	"	"	"	10	"	4	"	"	"
" " Marabahan	13	"	35	"	"	"	4	"	10	"	"	"
" " Kwala Kapoeas	5	"	33	"	"	"	"	"	11	"	"	"
" " Rantau	4	"	37	"	"	"	1	"	7	"	"	"
" " Kendangan	15	"	36	"	"	"	22	"	12	"	"	"
" " Boentok	2	"	19	"	"	"	2	"	2	"	"	"
" " Tandjong	18	"	34	"	"	"	15	"	18	"	"	"
Hospitaal te Makasser	250	"	371	19	"	10	280	"	346	22	"	39
Garnizoen te Parangloë	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"
Ziekenzaal te Balangnipa	22	"	53	"	"	"	12	"	40	"	"	"
" " Pangkadjene	16	"	37	1	"	2	9	"	15	"	"	"
" " Segeri	15	"	36	1	"	"	12	"	19	"	"	"
" " Bonthain	22	"	53	"	"	"	9	"	7	"	"	"
Ziekenzaal te Timor Koepang	16	"	38	"	"	2	12	"	16	"	"	"
Garnizoen te Boeton	2	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
" " Bima	2	"	3	"	"	"	"	"	1	"	"	"
Ziekenzaal te Menado	23	"	54	"	"	2	12	"	20	"	"	"
Hospitaal te Amboina	215	"	294	14	"	29	237	"	558	3	"	22
Ziekenzaal te Saparoea	15	"	33	"	"	2	1	"	16	1	"	7
" " Wahaai	10	"	40	"	"	4	5	"	33	"	"	"
Garnizoen te Amaheij	4	"	24	"	"	"	1	"	9	"	"	"
Hospitaal te Banda	58	"	82	7	"	3	44	"	83	"	"	1
Garnizoen te Aij	1	"	10	"	"	"	"	"	1	"	"	"
Ziekenzaal te Ternate	34	"	96	1	"	6	45	"	136	"	"	"
Garnizoen te Tidore	1	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"
" " Batjan k)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	17 254	54	24 772	2 194	7	1 584	28 569	42	28 035	9 222	8	8 462
	42 080			3 785			56 646			17 692		

k) De militaire bezetting van dezen post werd bij gouvernementsbesluit van 2 Januari 1897 n°. 8 ingetrokken.

het jaar 1897:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op 31 December 1897.		
Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.	Europeanen.	Afrikanen.	Aziaten.
54	»	77	2	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	2
32	»	42	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	»	»
42	»	36	1	»	2	»	»	»	»	»	1	3	»	»
290	»	140	33	»	19	»	»	»	5	»	8	15	»	10
48	»	59	4	»	2	»	»	»	1	»	»	2	»	4
66	»	85	10	»	2	»	»	»	1	»	»	1	»	2
26	»	24	5	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	2
11	»	22	4	»	2	»	»	»	1	»	1	1	»	»
»	»	»	10	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	4	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	1	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	22	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	15	»	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»
286	.	317	5	»	»	12	»	37	2	»	3	16	»	38
»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
12	»	39	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
6	»	16	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5	»	8	8	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»
6	»	7	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
11	»	16	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
12	»	19	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
212	»	437	»	»	78	13	»	56	1	»	2	28	»	36
2	»	22	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
4	»	35	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	1	»	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»
48	»	56	»	»	20	»	»	»	»	»	4	3	»	7
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
44	»	129	2	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	. . .	. . .	. . .
l)*27 882	43	26 480	9 222	8	8 462	772	8	1 167	292	»	344	* 1 817	3	* 1 628
* 54 405			17 692			1 942			636			* 3 448		

l) De met een * aangeduide totalen leveren eenig verschil op met de overeenkomstige opgaven op blz. 23 dezer bijlage, welke (niet-toegelichte) verschillen echter van weinig belang zijn.

22. Statistiek betreffende de in 1897 in de militaire ziekeninrichtingen behandelde militaire lijders aan berriberri a), benevens afzonderlijke meer uitvoerige opgaven betreffende den loop der ziekte in Atjeh en onderhoorigheden.

I. Verdeeling van de lijders over de verschillende plaatsen.

Militaire commandementen.	Garnizoenen b), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1896.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1897.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1897 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1897: bijgekomen. c)	In den loop van 1897: geëvacueerd.	In den loop van 1897: hersteld. d)	In den loop van 1897: afgekeurd. e)	In den loop van 1897: overleden.	Op 31 Dec. 1897 nog in verpleging.
1ste militaire afdeeling op Java.	Weltevreden f)	f) 2827	f) 3162	23	585 (428)	90	243 (44)	260	14	1
	Meester-Cornelis	2419	2343	„	80	80	„	„	„	„
	Buitenzorg	1198	990	14	189	163	36	„	4	„
	Sindanglaija g)	. . . .	. . . .	4	9 (9)	11	„	„	„	2
	Soekaboemi g)	. . . .	. . . .	5	82 (82)	68	„	„	1	18
	Serang	138	126	„	„	„	„	„	„	„
	Tjimahi	341	472	2	1	„	3	„	„	„
	Tandjong Pandan (Billiton) h)	34	40	„	11 (2)	8	3	„	„	„
	Manggar (Billiton) h)	25	25	„	2	2	„	„	„	„
2de militaire afdeeling op Java.	Samarang	853	1094	3	141 (3)	„	12	132	„	„
	Willem I	1792	1793	„	5	1	4	„	„	„
	Magelang	2593	2654	3	3	„	5	1	„	„
	Salatiga	671	618	„	3	1	2	„	„	„
	Djokjokarta	464	476	„	1	„	1	„	„	„
	Soerakarta	447	477	„	1	„	1	„	„	„
	Pelantoengan	47	39	1	„	„	1	„	„	„
	Oenarang	50	73	„	„	„	„	„	„	„
	Kedongkebo	321	317	„	„	„	„	„	„	„
3de militaire afdeeling op Java.	Soerabaija	1333	1165	15	223 (167)	68	87 (4)	71	7	5
	Malang	1649	1826	19	139 (68)	70	45	„	9	34
Lombok.	Ampenan	773	698	„	9	9	„	„	„	„
Atjeh en onderhoorigheden.	Kotta Radja (met voorwerken)	3434	2662	68	486 (148)	306	219	„	i) 20	9
	Olehleh	363	277	1	37	38	„	„	„	„
	Lamtih	51	50	„	6	6	„	„	„	„
	Lamdjamoe	113	89	„	12	11	1	„	„	„
	Blang k)	48	„	„	4	4	„	„	„	. . .
	Ketapan Doea	132	70	„	6	5	1	„	„	„

a) In dit overzicht zijn ook begrepen die lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden tijdens zij ter zake van eene andere ziekte onder behandeling waren, doch bleven buiten beschouwing zij die, ofschoon als berrilijders opgenomen, door eene andere ziekte bleken te zijn aangetast.

De geëvacueerden zijn in de rubriek „bijgekomen" twee malen verantwoord, namelijk ter plaatse waar zij oorspronkelijk in behandeling kwamen en nogmaals ter plaatse waarheen zij werden geëvacueerd. Dit laatste is echter niet het geval met de van Kotta Radja, Olehleh, Poeloe Bras, Sabang (Poeloe Weh), Segli, Telok Semawé, Edi, Poeloe Raija en Melaboeh naar Padang en Weltevreden en de vervolgens van Padang naar Oeloe Limau Manis, Kaijoetanam, Fort de Kock en Paijakombo, zoomede van Weltevreden naar Soekaboemi geëvacueerden. Deze zijn namelijk niet onder de cijfers van gemelde plaatsen opgenomen, maar worden onder „Atjeh en onderhoorigheden" afzonderlijk verantwoord.

b) Ter verkrijging van overeenstemming tusschen de cijfers, welke in de kolom der „bijgekomen" lijders tusschen ( ) zijn geplaatst en die in de volgende kolom, zijn ook de garnizoenen vermeld waar geen officier van gezondheid geplaatst is.

c) De in deze kolom tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat bij evacuatie is opgenomen.

d) De in deze kolom tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat gedeeltelijk is afgekeurd. Hieronder zijn niet begrepen zij, aan wie een bepaald garnizoen moest worden aangewezen. Dit geschiedde ten aanzien van 201 lijders.

e) De lijders, die afgekeurd werden, kunnen, onverschillig uit welke garnizoenen zij afkomstig zijn, slechts verantwoord worden bij elk van de zeven garnizoenen, waar geneeskundige commissiën tot onderzoek en afkeuring van militairen gevestigd zijn.

f) Hieronder ook het garnizoen van Rijswijk.

g) Op deze plaats is geen garnizoen, doch een reconvalescentengesticht.

h) De garnizoenen op Billiton worden gerekend te behooren tot de 1ste militaire afdeeling op Java.

i) Onder de overledenen zijn er 4 begrepen, die overleden na hun vertrek van Atjeh, namelijk op de reis naar Padang. Deze lijders zijn niet medegerekend in het cijfer der geëvacueerden.

k) Deze post werd in den loop van 1897 opgeheven.

Militaire commandementen.	Garnizoenen b), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen: op 31 Dec. 1896.	op 31 Dec. 1897.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1896 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1897: bijgekomen. c)	geëvacueerd.	hersteld. d)	afgekeurd. e)	overleden.	Op 31 Dec. 1897 nog in verpleging.
Atjeh en onderhoorigheden. (*Vervolg.*)	Lampeneroet *k*)	59	»	»	1	1	»	»	»	. . .
	Lamreng *k*)	55	»	»	3	3	»	»	»	. . .
	Lambaroe	199	188	»	11	11	»	»	»	»
	Siroen *k*)	51	»	»	2	2	»	»	»	. . .
	Lampermeij	149	92	»	7	7	»	»	»	»
	Tjot-Iri	57	49	»	7	7	»	»	»	»
	Roempit	136	81	»	7	7	»	»	»	»
	Boekit Karang *k*)	56	»	»	»	»	»	»	»	. . .
	Lamjong	149	133	»	2	1	1	»	»	»
	Pekan Kroeng Tjoet *k*)	55	»	»	1	1	»	»	»	. . .
	Kotta Pohama	69	73	»	2	2	»	»	»	»
	Tjot Goé	84	82	»	9	8	1	»	»	»
	Loknga	545	237	»	15	6	8	»	»	1
	Tjot Mantjang	602	487	»	29	27	2	»	»	»
	Indrapoeri	. . . .	555	»	1	1	»	»	»	»
	Poeloe Bras	80	70	10	31	29	9	»	2	1
	Sabang (Poeloe Weh)	91	71	»	14	7	7	»	»	»
	Segli	165	479	»	13	11	2	»	»	»
	Telok Semawé	92	117	1	16	8	8	»	1	»
	Edi	170	129	»	6	4	2	»	»	»
	Poeloe Raija	87	80	»	5	5	»	»	»	»
	Melaboeh	75	85	»	7	7	»	»	»	»
	Geëvacueerden naar: Padang	. . . .	. . . .	9	597 (586)	159	375	64	6	2
	Geëvacueerden naar: Kaijoetanam	. . . .	. . . .	49	66 (66)	92	»	»	4	19
	Geëvacueerden naar: Fort de Kock	. . . .	. . . .	15	34 (34)	2	38	»	3	6
	Geëvacueerden naar: Paijakombo	. . . .	. . . .	»	»	»	»	»	»	»
	Geëvacueerden naar: Oeloe Limau Manis	. . . .	. . . .	61	58 (58)	108	»	»	»	11
	Geëvacueerden naar: Weltevreden	. . . .	. . . .	»	»	»	»	»	»	»
Sumatra's Westkust.	Padang	2110	2185	2	68 (45)	26	24	18	»	2
	Solok	190	175	3	13	»	15	»	»	1
	Kaijoetanam	. . . .	. . . .	2	4	4	»	»	1	1
	Padang Pandjang	607	689	»	4	1	3	»	»	»
	Fort de Kock	1668	1624	4	24 (3)	2	25	»	»	1
	Oeloe Limau Manis	. . . .	. . . .	1	21 (17)	14	5	»	»	3
	Paijakombo	124	83	»	»	»	»	»	»	»
	Goenoeng Sitoli	68	107	»	14	10	2	»	2	»
	Siboga	45	46	»	6	4	2	»	»	»
	Baros	54	59	»	3	1	2	»	»	»
	Singkel	75	74	»	18	8	8	»	»	2
Benkoelen.	Benkoelen	210	166	»	7	2	4	»	1	»
Lampongsche Districten.	Telok Betong	85	102	»	»	»	»	»	»	»
Palembang.	Palembang	400	417	»	28 (19)	15	11	»	»	2
	Lahat	377	349	2	5	2	5	»	»	»
	Bandar	65	62	»	2	»	2	»	»	»
	Tebing Tinggi	127	107	»	8	»	8	»	»	»
	Djambi	138	132	»	26	17	6	»	1	2
Oostkust van Sumatra.	Medan	302	431	2	51 (43)	32	21	»	»	»
	Seroewaij	80	113	1	39 (33)	39	1	»	»	»
	Kwala Simpang	141	203	»	35	35	»	»	»	»
	Boekit Koeboe	33	33	»	2	2	»	»	»	»
	Bindjei *l*)	133	»	»	»	»	»	»	»	. . .
	Tandjong Poera	140	154	»	2	1	1	»	»	»
	Bengkalis	49	49	»	»	»	»	»	»	»
	Siak	46	47	»	»	»	»	»	»	»
Riouw.	Tandjong Pinang	256	234	»	13	8	5	»	»	»
Banka.	Muntok	176	189	4	55 (9)	37	22	»	»	»
	Blinjoe	35	35	»	7	7	»	»	»	»
	Pangkalpinang	51	48	»	5 (1)	2	3	»	»	»
	Toboali	40	40	»	1	1	»	»	»	»

l) De militaire bezetting van dezen post werd ingetrokken bij gouvernementsbesluit van 10 Maart 1897 n°. 12.

Militaire commandementen.	Garnizoenen b), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op 31 Dec. 1896.	op 31 Dec. 1897.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1897 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1897: bijgekomen. c)	geëvacueerd.	hersteld. d)	afgekeurd. e)	overleden.	Op 31 Dec. 1897 nog in verpleging.
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	253	213	2	13 (4)	2	12	〃	1	〃
	Sintang	139	185	〃	6	3	2	〃	1	〃
	Singkawang	142	149	〃	1	〃	1	〃	〃	〃
	Sambas	76	92	〃	2	1	〃	〃	1	〃
	Bengkaijang	59	83	〃	2	〃	2	〃	〃	〃
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	434	438	7	45 (9)	18	27	〃	5	2
	Amoenthai	159	168	1	1	2	〃	〃	〃	〃
	Moeara Teweh	75	84	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Barabei	88	74	〃	1	〃	1	〃	〃	〃
	Martapoera	50	47	〃	1	1	〃	〃	〃	〃
	Kwala Kapoeas	39	41	〃	3	3	〃	〃	〃	〃
	Rantau	39	38	〃	1	1	〃	〃	〃	〃
	Pengaron	57	47	〃	5	2	1	〃	2	〃
Celebes, Menado en Timor.	Makasser	562	687	1	29 (17)	〃	13	〃	1	16
	Timor Koepang	50	47	〃	1	1	〃	〃	〃	〃
Amboina en Ternate.	Amboina	526	665	10	340 (14)	75	211	38	2	24
	Saparoea	48	82	1	10	2	7	〃	〃	2
	Wahaai (Ceram)	45	47	1	1	2	〃	〃	〃	〃
	Banda Neira	136	188	〃	23	19	1	〃	3	〃
	Ternate	131	151	4	27	6	23	〃	〃	2
	Totalen			351	3952 (1865)		1593 (48)	584	92	169
	Af: de geëvacueerden (zie noot a)				1865					
				351	2087	1865	1593	m) 584	m) 92	169
	Totaal der behandelden			2438			n) 2438			

m) Hoevelen zich hieronder bevonden, die ter zake van eene andere ziekte dan berriberri in behandeling waren gekomen, kan niet worden opgegeven.
n) Hieronder 309 lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden tijdens zij ter zake van eene andere ziekte werden behandeld.

II. Verdeeling van de lijders over de verschillende maanden.

MAANDEN.	Restant op 1 Januari 1897.	In den loop van 1897: bijgekomen: Nieuwe lijders. o) Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Te zamen.	Geëvacueerden.	Te zamen.	hersteld. p)	afgekeurd.	overleden.	Op 31 Dec. 1897 nog in verpleging.
Januari	351	46	〃	9	183	238	228	466	217 (4)	92	17	. . . .
Februari	. . . . . .	25	〃	5	141	171	182	353	134 (1)	55	9	. . . .
Maart	. . . . . .	24	〃	4	142	170	163	333	107 (4)	67	8	. . . .
April	. . . . . .	15	〃	2	132	149	165	314	98 (2)	62	7	. . . .
Mei	. . . . . .	18	〃	3	142	163	175	338	107 (8)	49	6	. . . .
Juni	. . . . . .	20	〃	4	142	166	165	331	140 (3)	51	6	. . . .
Juli	. . . . . .	17	〃	1	131	149	137	286	103 (2)	53	10	. . . .
Augustus	. . . . . .	19	〃	7	168	194	122	316	92 (2)	28	8	. . . .
September	. . . . . .	21	〃	5	223	249	152	401	156 (3)	34	5	. . . .
October	. . . . . .	15	〃	7	239	261	142	403	272 (16)	41	6	. . . .
November	. . . . . .	21	〃	3	91	115	150	265	73 (3)	28	6	. . . .
December	. . . . . .	7	〃	3	52	62	84	146	94 (0)	24	4	169
		248	〃	53	1786							
	351	2087				2087	1865	3952	1593 (48)	584	92	169
Totaal behandelden.	2438								2438			

o) Voor de alleen in Atjeh bijgekomen nieuwe lijders vindt men eene verdeeling naar gelang van de landaarden in het staatje sub IV op de volgende blz
p) De in deze kolom tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal lijders aan dat *gedeeltelijk* is afgekeurd (verg. noot d).

III Verdeeling van de lijders volgens hunnen landaard.

LANDAARD.	Restant op 1 Januari 1897.	In den loop van 1897 — bijgekomen. Nieuwe lijders.	In den loop van 1897 — bijgekomen. Geëvacueerden.	In den loop van 1897 — bijgekomen. Te zamen.	In den loop van 1897 — hersteld.	In den loop van 1897 — afgekeurd.	In den loop van 1897 — overleden.	Op 31 Dec. 1897 nog in verpleging.
Europeanen.	59	248	253	501	233	58	6	10
Afrikanen	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboineezen	17	53	45	98	46	21	1	2
Inlanders . . . . . . : . .	275	1786	1567	3353	1314	505	85	157
	351	2087	1865	3952	1593	584	92	169
Totaal behandelden. .	2438				2438			

IV. Maandcijfers betreffende de onder de troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden voorgekomen berriberri-gevallen.

Maanden van 1897.	Sterkte gemiddeld per dag aan officieren en minderen. Europeanen.	Sterkte … Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Sterkte … Inlanders.	Sterkte … Te zamen.	Aantal onder gemelde troepenmacht bijgekomen berriberri-lijders. Europeanen.	… Amboineezen.	… Inlanders.	… Te zamen.	Aantal wegens berriberri uit Atjeh geëvacueerde militairen. Europeanen.	… Amboineezen.	… Inlanders.	… Te zamen.	Aantal in Atjeh aan berriberri overleden militairen, met inbegrip van de overledenen onder de naar Padang geëvacueerden. Europeanen.	… Amboineezen.	… Inlanders.	… Te zamen.	Aantal der bij het einde van elke maand bij de troepenmacht in Atjeh in behandeling gebleven berriberri-lijders (dus ongerekend de elders onder behandeling gebleven geëvacueerden). Europeanen.	… Amboineezen.	… Inlanders.	… Te zamen.
Januari. .	3540	808	3526	7874	21	6	77	104	17	6	65	88	„	1	3	4	5	1	18	24
Februari .	3643	878	3833	8354	9	4	35	48	7	1	20	28	1	„	4	5	3	3	13	19
Maart . .	3538	899	3842	8279	11	2	41	54	6	4	25	35	„	„	1	1	„	„	16	16
April . .	3307	943	3907	8157	10	2	32	44	4	1	20	25	„	„	3	3	5	„	8	13
Mei . . .	2925	978	3921	7824	9	„	33	42	6	„	17	23	„	„	„	„	5	„	19	24
Juni. . .	3401	948	3928	8277	7	3	56	66	5	1	20	26	„	„	3	3	4	1	19	24
Juli . . .	3266	1098	3834	8198	8	1	25	34	6	2	25	33	„	„	4	4	5	1	11	17
Augustus .	3334	1047	4012	8393	9	5	60	74	3	3	32	38	1	„	1	2	6	1	19	26
September.	3055	1104	3767	7926	14	2	29	45	12	2	24	38	„	„	„	„	4	1	15	20
October. .	2957	1065	3651	7673	6	3	28	37	3	3	13	19	„	„	„	„	4	„	11	15
November.	2748	1118	3465	7331	4	2	17	23	5	„	10	15	„	„	„	„	2	1	6	9
December.	2604	1100	3459	7163	4	2	15	21	2	„	7	9	„	„	1	1	2	2	7	11
	. . .	. . .	. . .	. . .																
	3193	999	3762	7954	112	32	448	592	76	23	278	377	2	1	20	q) 23				

q) Hieronder zijn ook begrepen de overledenen (ten getale van 5) onder de uit Atjeh naar Padang geëvacueerden.

(5. 4.)

BIJLAGE B.

(Zie hoofdst. E, §§ 2 en 4 van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE DE

OORLOGSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

MEERENDEELS OVER 1897.

N°. 1. Algemeen overzicht betreffende het materieel over 1897 en het 1ste kwartaal van 1898.
„ 2. Specificatie betreffende de samenstelling van het personeel op ult. 1896 en ult. 1897.
„ 3. Statistiek over 1897 betreffende de aanvulling van en de verliezen aan personeel.
„ 4. Statistiek over 1893 t/m 1897 betreffende de behandelde zieken, afgekeurden en overledenen.
„ 5. Opgaven betreffende hetgeen de in de laatste jaren voor rekening der Indische geldmiddelen gebouwde schepen der Indische militaire marine nieuw hebben gekost en wat er sedert tot ult. 1897 voor onderhoud, herstelling, enz. aan ten koste is gelegd.
„ 6. Opgaven over het tijdvak 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 betreffende het dokken, enz. door schepen der oorlogsmarine (en ook door die der gouvernementsmarine) 1°. te Soerabaija (marine-etablissement) en te Tandjong Priok (particuliere werf), en 2°. te Singapore en te Pinang.
„ 7. Opgaven nopens den omvang van het bedrijf bij het marine-etablissement te Soerabaija, meerendeels over 1896 en 1897.

1. Algemeen overzicht der schepen en vaartuigen van

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
INDISCHE MILI																				
Pantserschip.																				
Koning der Nederlanden .	—	IJ.	1871 (Amsterdam Rijkswerf)	A. . . . 1874 B. . 15 Juni 1878	85.3	15.2	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Pantserdekkorvet.																				
Sumatra.	2	S.	1888 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1890 B. . 22 Nov. 1891	70	11.3	42 5	1720	Kan v. 21 c.M. A. n°. 2 „ „ 15 „ „ „ „ „ „ 12 „ L.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7 5 A.	1 1 2 1 4 2 1 — 12	. . .	2	. . .	2350	15.6	210 280	13.5	9.5	1440	3080
Flottieljevaartuigen.																				
Java	1	IJ. K.	1885 Fijenoord (Nederl. stoom- bootmaatsch.)	A. . . . 1885 B. . . 8 Juni 1886	62.6	9 5	43	1300	K. v. 15 c M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. „ 7 5 „ A.	1 3 1 2 1 — 8	. .	. . .	. .	1017	12.6	200	9.5	7.5	1820	2340
Pontianak	1	Cp. K.	1873 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1873 B. . . 7 Sept. 1874	49.9	9.22	36	730	K. getr. v. 16 c.M. st. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3 7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	1 2 1 2 1 — 7	. .	. . .	. . .	360	9.5	117	6.75	4.5	1364	1550

1) IJ. = ijzer; C. = compound; S. = staal; H. = hout; Cp. = composite; K. = gekoperd; Z. = gezinkt.
2) Lengte van den romp over alles.
3) Breedte van den romp op het grootspant over de buitenhuid zonder uitbouwsels.
4) Grootste diepgang van den romp bij normale toelading, stoomketels op peil.

van het Indisch en van het auxiliair eskader.

Pantser in millimeters. 1) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1897 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). 8) Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1896. Europeanen.	Inlanders.	31 Dec. 1897. Europeanen.	Inlanders.	Toestand op 1 April 1898. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1897 tot en met 31 Maart 1898. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
[MILI]TAIRE MARINE.															
203–114 IJ.	....	....	....	transformatie.	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	Sedert 1 April 1895 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst. Den 17den Augustus 1896 werd een begin gemaakt met de inrichting van dezen bodem tot wachtschip. In verband met het tijdstip, waarop de getransformeerde bodem in zijne nieuwe bestemming vermoedelijk zal moeten invallen, wordt de vertimmering slechts zeer geleidelijk doorgevoerd.
....	....	150 C.	38 S.	dienst.	137	44	127	48	128	45	goed	goed	goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak behooren tot de scheepsmacht beoosten Java en Borneo en deed, afwisselend met andere schepen van deze divisie, dienst in de wateren van Lombok. Gedurende den overigen tijd vertoefde de *Sumatra* te Makasser of Soerabaija, terwijl het schip af en toe ook kleine reizen in den Spermunde-archipel maakte. De resultaten van eene in November 1897 gehouden volle kracht-proef waren zeer gunstig. Met de in het begin van gemeld jaar met goed gevolg geregelde torpedo's zouden in den loop van 1898 de voorgeschreven contrôle-schoten worden gedaan.
....	....	....	....	dienst.	75	29	73	44	72	33	zeer goed	zeer goed	goed	....	Vertoefde tot 1 April 1897 te Amboina, maakte toen eene reis naar de eilanden Babber en Dammer, tuchtigde de kampong Telalora op het eiland Marsela, keerde den 19den daaraanvolgende te Amboina terug, bleef aldaar tot den 29sten, stoomde daarop via Ternate naar de Etna-baai op de zuidwestkust van Nieuw-Guinea, alwaar een onderzoek werd ingesteld naar het gebeurde in 1896 met de opvarenden van den Engelschen kotter *Lizzie*, vertrok 31 Mei van daar via Gisser naar Soerabaija en werd bij aankomst aldaar op den 12den Juni tijdelijk onttrokken aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo. Na eenige herstellingen te hebben ondergaan, verliet de *Java* den 22sten Juli Soerabaija, hield zich van 1 tot 7 Augustus te Tandjong Priok op, stevende vervolgens naar de oostkust van Sumatra om de Palembang- en Banjoe Asin-rivieren in kaart te brengen, deed af en toe Palembang en Muntok aan, kwam daarna den 23sten te Tandjong Priok terug om den 29sten daaraanvolgende naar Makasser te vertrekken en bij aankomst aldaar, vier dagen later, weder te worden toegevoegd aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo. Daarop ondernam de *Java* eene reis naar het gebied der parelvisscherij (oostkust der Aroe-eilanden), keerde den 10den December te Makasser terug, bleef aldaar tot 4 Januari 1898, vertrok vervolgens naar Gorontalo, bezocht eenige plaatsen in het noordelijk en westelijk deel van de golf van Tomini en verzamelde tevens hydrographische gegevens. Den 12den Maart kwam deze bodem weder te Makasser terug, vertoefde aldaar tot den 27sten en verrichtte vervolgens dienst in de wateren van Lombok.
....	....	....	....	dienst.	73	27	69	28	65	32	....				Sedert het begin van 1897 behoorde deze bodem tot de scheepsmacht beoosten Java en Borneo en deed (uitgenomen gedurende den tijd benoodigd voor enkele bezoeken aan Makasser, zoomede tijdens een aantal dagen van de maand October, toen het schip werkzaam was eerst om eene klip, welke zich, volgens opgaaf van den commandant van het Portugeesch oorlogsschip *Dilly* in de Flores-zee zou bevinden, te zoeken en vervolgens om het Zuid-eiland in Straat Saleijer op te nemen) tot 6 November dienst in de wateren van Lombok. Vervolgens naar Soerabaija vertrokken, verliet de *Pontianak* die plaats weder den 14den d. a. v., om zich van 22 November 1897 tot 9 Januari 1898 bezig te houden met de opneming van de Banjoe Asin-rivier (Palembang), waarna het schip naar Soerabaija terugkeerde om aldaar den 1sten Februari buiten dienst te worden gesteld. Bij keuring bleek de *Pontianak* geen herstelling meer waard, waarna in Maart werd besloten het schip publiek te verkoopen.

5) Met schepen 4 uren, met torpedobooten 2 uur volgehouden.
6) Waar in kolom 17 tweeërlei getallen zijn opgegeven, heeft men te denken aan eene normale en aan eene buitengewone kolenberging.
7) De opgegeven cijfers gelden voor het gebruik van Cardiff-kolen; bij gebruik van Indische kolen is de af te leggen weg gemiddeld 8.6 pct. kleiner.
8) De verschillen in de „Bepaalde sterkte" der schepen met de opgaven over 1896 (zie bijlage F van 't vorig verslag) zijn toe te schrijven aan de invoering van nieuwe bemanningslijsten.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
atavia	1	IJ. Z.	1875 Amsterdam (Kon fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1876 B. . . 3 Sept. 1877	53.5	9	36	850	K. getr. v. 18 c.M. „ v. 12 c.M K.A. n°. 1 „ „ 7 5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 6	. .	. .	. .	400	9.2	117	7.75	4.75	1457	1608
Makasser	1	IJ. Z.	1876 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1877 B. . . 7 Nov. 1877	54	9	37	880	K. getr. v. 16 c.M. st. „ v 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7 5 „ A. „ „ 3.7 „	1 2 1 2 6	. .	. .	. .	315.7	8.6	120	8	5.75	1312	1532
Madura	1	IJ. Z.	1879 Amsterdam (Kon fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1880 B. . . 20 Oct. 1880	54	9	36	853	K. v. 15 c.M. A n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 7	. .	. .	. .	400	9.25	132	7.5	5.5	1770	2560
Bali	1	IJ. Z.	1877 Fijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1878 B. . 14 Nov. 1883	53.6	9	37	853	K. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	1 3 1 2 7	. .	. .	. .	400	9	100	8	6.5	1505	2120
Flores	1	S. Z.	1886 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1887 B. . 28 Oct. 1887	52 85	7.8	34.5	550	K. v. 12 c M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	652	12.9	96	10	5.5	1500	2500
Ceram	1	S. Z.	1886 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Sche de")	A. . . . 1887 B. . . 29 Oct. 1887	52.85	7.8	31.2	550	K. v 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	800	12.8	84	10.25	5.25	2052	3200
Lombok	1	S. K.	1890 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1891 B. . . 21 Mei 1892	52.45	8 3	33.5	600	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	990	12 2	85	11	8	1332	1930
Sumbawa	1	S.	1890 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1891 B. . . 7 Juni 1892	53.25	8.1	34 5	600	K. v. 12 c.M. K.A n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	930	12 5	88	10.5	7	1170	1900
Borneo	1	Cp. K.	1892 Glasgow (Clydebank J. en E. Thomson)	A. . . . 1892 B. . . 6 Febr. 1894	53.86	9.45	40 5	800	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7 5 „ „ „ „ 3 7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	6 1 2 2 11	. .	. .	. .	1040	13.23	155	12	8 5	2035	1936

Pantser in millimeters. [1]) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1897 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). [8]) Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1896. Europeanen.	31 Dec. 1896. Inlanders.	31 Dec. 1897. Europeanen.	31 Dec. 1897. Inlanders.	Toestand op 1 April 1898. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1897 tot en met 31 Maart 1898. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	....	....	dienst	73	27	68	30	72	29	bruikbaar	vrij goed	bruikbaar	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip vertoont gebreken, welke doen vermoeden dat het spoedig zal moeten worden afgekeurd.
....	....	....	....	dienst	74	27	70	27	67	32	vrij goed	vrij goed	vrij goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen en verleende o. a. steun bij de militaire expeditiën naar Lohong, Lepong en Daja (Atjeh en onderhoorigheden).
....	....	....	....	dienst	73	27	70	29	73	30	vrij goed	goed	bruikbaar	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen, steunde den opmarsch der troepen bij de expeditiën naar Lohong en Lepong en verleende hulp aan den controleur van Melaboeh bij het uit den weg ruimen van de moeielijkheden in het Singkelsche. Het schip verkeert in denzelfden toestand als de *Batavia*.
....	....	....	....	dienst	73	27	67	30	69	27	goed	vrij goed	vrij goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen en verleende o. a. steun bij de militaire expeditiën naar Segli en Daja.
....	....	....	....	herstelling	.....	.....	58	25	....	....	goed	goed	zeer goed (nieuw)	....	Bleef tot 12 Mei 1897 in het station Noordelijk Sumatra, vertrok toen naar Soerabaija en werd aldaar den 11den Juni tijdelijk buiten dienst gesteld, ten einde bij het marine-etablissement belangrijke herstellingen en verbeteringen (waaronder het inzetten van nieuwe ketels en het aanbrengen van eene distilleerinrichting systeem „Weir") te ondergaan. De *Flores* zou medio 1898 het raderschip 2de klasse *Soembing* in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo vervangen.
....	....	....	....	onderzoek	.....	.....	56	21	....	....	....	....	....	....	Bleef tot 24 September 1897 in het station Noordelijk Sumatra, vertrok toen via Tandjong Priok naar Soerabaija en werd aldaar den 1sten November tijdelijk buiten dienst gesteld, ten einde herstellingen te ondergaan. Het onderzoek daaromtrent was op 1 April 1898 nog niet afgeloopen.
....	....	....	....	dienst	57	27	56	26	56	26	goed	zeer goed	zeer goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen en nam o. a. in Augustus 1897 deel aan de militaire expeditie naar Segli.
....	....	....	....	dienst	57	27	56	30	60	25	goed	zeer goed	zeer goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Het schip bracht de geulen van de Langkat-, Gebang-, Baballan- en Sembilang-rivieren in kaart.
....	....	....	....	dienst	75	27	76	28	73	28	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Vertrok op 21 Maart 1897, na vooraf eene reis naar de Anambas- en Natoena-eilanden (residentie Riouw en onderhoorigheden) te hebben gedaan, van Tandjong Priok naar de Westkust van Sumatra tot het verzamelen van hydrographische gegevens, vertoefde daarna van 14 tot 19 Mei weder te Tandjong Priok, maakte toen tochten naar Bengkalis en omliggende eilanden, kwam den 8sten Juni te Tandjong Priok terug en stoomde den 8sten Juli naar Makasser, om bij aankomst aldaar, vier dagen later, te worden toegevoegd aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo. Den 17den daaraanvolgende verliet de *Borneo* de reede van Makasser om eene reis te ondernemen naar de noordwest- en de zuidkust van Nieuw-Guinea met het doel om de vlag te vertoonen, meer aanraking met de bevolking te verkrijgen en onze kennis van land en klimaat te vermeerderen, bij welke gelegenheid tevens opnemingen werden verricht aan genoemde kusten en in Straat Marianne. Na nog Ternate, Ambon, Gisser, Dobo en Port Kennedy, zoowel tot aanvulling van den kolenvoorraad, als tot het houden van besprekingen met het civiel bestuur te hebben aangedaan, kwam het schip op 24 Januari 1898 te Makasser terug, hield zich aldaar tot 9 Maart op, verrichtte vervolgens dienst in de wateren van Lombok en vertoefde sedert 31 Maart te Soerabaija.

NAMEN DER SCHEPEN. 1.	Aantal schroeven. 2.	Samenstelling. [1]) 3.	Op stapel gezet. 4.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld. 5.	Grootste lengte in M. [2]) 6.	Grootste breedte in M. [3]) 7.	Grootste diepgang in d.M. [4]) 8.	Waterverplaatsing in M³, zeewater (1026 K.G.). 9.	Geschut. Soort. 10.	Geschut. Aantal stukken. 11.	Torpedo-inrichtingen. Buizen. 12.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen. 13.	Torpedo-inrichtingen. Sparren. 14.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten. 15.	Grootste proeftochtvaart. [5]) 16.	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]) 17.	Grootste vol te houden dienstvaart. 18.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik. 19.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7]) Bij de vaart van kolom 18. 20.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7]) Bij de vaart van kolom 19. 21.	Pa… Gordel. 22
Nias	2	S.	1894 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1895 B. . 11 April 1896	53.9	9.44	36	812.38	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	3 1 4 1 ― 9	. .	. .	. .	1227	13.05	148	11	10	2164	2400	. . .
Mataram	2	S.	1895 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1896 B. . 31 Maart 1897	53.9	9.44	36.5	809.52	Kan. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 ― 10	. .	. .	. .	1345	12.95	154	11.2	8.25	1600	2480	. . .
Edi	2	S.	1896 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1897 B. . 13 Aug. 1897	53.9	9.44	36.5	820	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 ― 10	. .	. .	. .	1235	12.8	149	10.3	8	2027	2260	. . .
Serdang	2	S.	1896 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1897 B. . . 7 Dec. 1897	53.9	9.44	36.9	810	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 ― 10	. .	. .	. .	1200	12.9	149	11.5	10	1389	2124	. . .
Raderschip 2de klasse.																					
Soemoing	. .	IJ.	1875 Soerabaija (Fabriek v/d marine en het stoomwezen)	A. . . . 1877 B. . . 1 Aug. 1879	62.52	10.2	25	652	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	4 1 2 ― 7	. .	. .	. .	390	9	*a*) 200 270	5.25	4.75	1340	1840	. . .
Torpedoboot.																					
Cerberus.	1	S.	1887 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1888 B. . 6 Febr. 1889	38.22	3.96	14.2 (21) *b*)	83.91	Kan. v. 3.7 c.M.	2	. .	. .	. .	912.5	21.2	12.5 15.6	15.8	7	400	740	. . .
Opnemingsvaartuigen.																					
Banda	1	Cp. K.	1872 Fijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1872 B. . 19 Aug. 1873	49.12	8.4	36	700	Kan. v. 7.5 c.M. A.	2	. .	. .	. .	200	6.8	93	6	4.75	539	675	. . .
Blommendal . . . . . (zeilvaartuig)	. .	Cp. Z.	1881 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1882 B. . . 28 Dec. 1882	34.7	8.6	35	300	Kan. getr. van 7 c.M.	2	. .	. .	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .
Melvill van Carnbée . . . (zeilvaartuig)	. .	Cp. Z.	1881 Amsterdam (Maatschappij „de Atlas")	A. . . . 1882 B. . . 1 Jan. 1883	34.7	8.6	36	300	Kan getr. van 7 c.M.	2	. .	. .	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .

a) De kolenruimen van de *Soembing* hebben een inhoud van 270 M³. Wegens te groot wordenden diepgang worden echter gewoonlijk niet meer dan 200 M³. geladen, waarom dit als normale berging is aangenomen.

b)

Pantser in millimeters. 1) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1897 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). 8) Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1896. Europeanen.	31 Dec. 1896. Inlanders.	31 Dec. 1897. Europeanen.	31 Dec. 1897. Inlanders.	Toestand op 1 April 1898. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1897 tot en met 31 Maart 1898. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	....	....	dienst	64	29	66	32	67	27	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen en nam o. a. in Augustus 1897 deel aan de militaire expeditie naar Segli.
....	....	....	....	dienst	64	29	....	....	65	26	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Vertrok den 23sten April 1897 van Tandjong Priok naar Atjeh en deed sedert den 28sten daaraanvolgende dienst in het station Noordelijk Sumatra.
....	....	....	....	dienst	64	29	....	....	65	29	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Kwam den 13den Augustus 1897 uit Nederland in de Emmahaven, vertrok den 17den van daar naar Tandjong Priok, bleef aldaar tot 21 October, ondernam toen eene reis naar de Natoena-eilanden (in de Chineesche Zee) tot het doen van hydrographische opnemingen en het vermeerderen van onze aanrakingen met de bevolking, deed Riouw en Singapore enkele malen aan, keerde den 20sten December te Tandjong Priok terug, verliet den 15den Maart 1898 deze haven weder en hield zich sedert den 17den daaraanvolgende te Soerabaija op.
....	....	....	....	dienst	64	29	....	....	67	27	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Kwam den 7den December 1897 uit Nederland te Tandjong Priok, vertrok den 28sten daaraanvolgende naar Soerabaija, vertoefde aldaar tot 10 Januari 1898, maakte vervolgens eene reis langs het kustgebied van Sumatra's Westkust en daaronder ressorteerende eilanden en hield zich sedert 6 Maart weder te Tandjong Priok op.
....	....	....	....	dienst	69	21	65	28	65	24	bruikbaar	bruikbaar	bruikbaar	....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangewezen. Het schip maakte verschillende reizen naar Kotta-waringin en de Oostkust van Borneo, terwijl de Barito-, Negara-, Mahakkam-, Boeloengan- en Berouw-rivieren werden bevaren. In gemeld station zou de *Soembing*, die waarschijnlijk spoedig voor den dienst zal moeten worden afgekeurd, medio 1898 vervangen worden door het flottieljevaartuig *Flores*.
....	....	....	....	herstelling	14	4	18	16	14	15	vrij goed	goed	goed	....	Stond op de voor haar ingerichte helling bij het marine-etablissement te Soerabaija, en werd elke twee maanden te water gelaten om vaaroefeningen te houden, alsmede om te onderzoeken of de verschillende werktuigen, enz voor dadelijk gebruik gereed bleven. Sedert het begin van 1897 onderging de *Cerberus* herstellingen aan den romp en den stoomketel. De aanstaande transformatie van spar- in vischtorpedoboot werd voorbereid.
....	....	....	....	dienst	22	59	24	59	25	59	bruikbaar	bruikbaar	bruikbaar	....	Zette de opneming van de zuidelijke toegangen van Straat Makasser voort, vertoefde van 5 tot 20 Mei 1897 te Makasser, vertrok toen naar de Oostkust van Borneo, maakte een begin met de opneming van het terrein benoorden de paralel van 3° zuiderbreedte en stoomde den 18den September naar Makasser terug om de opneming der zuidelijke toegangen van de Straat te beëindigen. Hierna werd teruggekeerd naar Koetei en allereerst de Balik-Papan-baai in kaart gebracht. Het schip, dat niet werd gedokt, maar door „hoggen" zooveel mogelijk werd schoongehouden, onderging belangrijke herstellingen, welke te Makasser geheel met eigen middelen werden uitgevoerd. De ketels zouden nog tot einde 1898 kunnen dienst doen.
....	....	....	....	dienst	18	49	17	36	17	42	vrij goed	....	....	....	Zette de opneming bewesten en bezuiden Lingga voort.
....	....	....	....	dienst	18	49	19	37	18	47	vrij goed	....	....	....	Kwam half Juni 1897 gereed met de opneming van den Riouw-archipel, vertoefde toen tot 1 Juli te Riouw, en maakte vervolgens een begin met de opneming van den Lingga-archipel.

8) Het cijfer voor de torpedoboot *Cerberus* tusschen haakjes vermeld, betreft den diepgang van deelen die uitsteken.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³, zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Oorlogsstoomjacht.																				
Satelliet	1	IJ.	1877 Slikkerveer (Arie Smit)	A. . . . 1877	29.13	6.13	26	212	Kan. van 7.5 c.M. A.	2	. .	. .	. .	135		60	7.5	—	3000	. . .
Wachtschepen.																				
Gedeh	. .	H. Z.	1872 Soerabaija (Marine-etablissement)	A. . . 1874 B. . 10 Sept. 1875	77	17.6	37.5	1420	K. v. 12 c.M. K.A. n° 2. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	6 1 2 9	. .	. .	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Bromo	. .	IJ. Z.	1873 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1874 B. . . 3 Sept. 1875	64.6	9.36	40	1350	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 12 „ „ „ 3 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 1 2 7	. .	. .	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
																				AUXILIAIRES
Pantserdekschip.																				
Koningin Wilhelmina der Nederlanden.	2	S. K.	1891 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1892 B. . 21 Nov. 1894	90.8	14.9	60.8	4600	Kan. v. 28 c.M. A. n°. 2 „ „ 21 „ „ „ „ „ „ 17 „ „ „ „ „ „ 7.5 „ „ „ „ 7.5 „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	1 1 2 2 4 6 4 2 22	2	2	. .	5900	16.5	560	—	7.5	. . .	3200
Pantserschip.																				
Prins Hendrik der Nederlanden.	2	IJ.	1865 Birkenhead (Gebr. Laird)	A. . . . 1866 B. . . 25 Mei 1876	73.2	13.4	54.4	3375	Kan. getr. v. 23 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	4 4 2 4 6 2 22	. .	. .	. .	2000	11.4	475	8.5	5	2000	2800
Fregatten.																				
Koningin Emma der Nederlanden.	1	IJ. Z.	1876 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1879 B. . 27 Oct. 1897	91.85	12.5	65	3528	Kan. v. 17 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	6 8 2 8 6 2 32	. .	. .	. .	2732	14.1	590	11	6	2000	4000
Tromp	1	IJ. Z.	1875 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1877 B. . 23 Sept. 1893	91.85	12.5	65	3512	Kan. v. 17 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	6 8 2 8 6 2 32	. .	. .	. .	2772	14.37	590	10	6	2000	4000
Atjeh.	1	IJ. Z.	1875 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1876 B. . 27 Dec. 1895	91.85	12.5	65	3440	Kan. v. 17 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	6 8 2 8 6 2 32	. .	. .	. .	2700	13.51	550	11	6	2000	4000

c De bemanning van de *Satelliet* (bestaande uit 1 officier, 1 adelborst 1ste klasse, benevens 11 Europeesche en 12 inlandsche onderofficieren en minderen) was gedetacheerd uit de rol van het wachtschip te Tandjong Priok (Batavia).

Pantser in millimeters. [1]) Gordel.	Pantser in millimeters. Toren of barbette.	Pantser in millimeters. Comm. toren.	Pantser in millimeters. Dek.	Bevond zich op 31 December 1897 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). [8]) Europeanen.	BEMANNING. Bepaalde sterkte Inlanders.	BEMANNING. Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1896. Europeanen.	31 Dec. 1896. Inlanders.	31 Dec. 1897. Europeanen.	31 Dec. 1897. Inlanders.	Toestand op 1 April 1898. Romp.	Toestand op 1 April 1898. Werktuigen.	Toestand op 1 April 1898. Ketels.	*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1897 tot en met 31 Maart 1898. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	....	....	conservatie	.....	.....	c)	c)	....	....	goed	goed	goed	....	Nadat de *Satelliet* sedert 8 Maart 1897 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst was geweest voor het ondergaan van herstellingen, werd dit vaartuig in Juli in conservatie genomen. Sedert werd bepaald (einde Maart 1898) dat de *Satelliet* tijdelijk bij de gouvernementsmarine zou overgaan, ten einde voor den tijd van zes maanden ter beschikking te worden gesteld van den resident der Westerafdeeling van Borneo.
....	....	....	....	dienst	118	37	c) 195	c) 147	186	68	bruikbaar	....	....	Wachtschip te Tandjong Priok (Batavia).	Hoewel de *Gedeh* over het algemeen nog in bruikbaren staat verkeerde, begonnen zich meer en meer gebreken te vertoonen, welke het waarschijnlijk maken dat deze bodem binnen een niet ver verwijderd tijdstip aan den dienst zal ontvallen.
....	....	....	....	dienst	121	37	191	97	126	105	goed	....	....	Wachtschip te Soerabaija.	—
ESKADER.															
....	280 C.	280 C.	75–50 S.	(op reis naar Nederland)	.....	.....	286	„	....	....	....	....	....	....	Vertoefde van 16 Mei tot 14 Juni 1897 te Makasser, vertrok toen naar Singapore om bij gelegenheid van het 60-jarig jubileum van de Koningin van Engeland aan den gouverneur der Straits-Settlements de heilwenschen van de Nederlandsch Indische Regeering over te brengen, bleef aldaar tot 22 Juli, keerde vervolgens via Tandjong Priok naar Makasser terug, hield zich van 18 Augustus tot 25 September ter reede aldaar op en kwam twee dagen later te Soerabaija. Na aldaar te zijn gereed gemaakt voor de terugreis naar Nederland, stevende de *Wilhelmina* den 21sten October via Tandjong Priok naar Singapore, vertoefde van 5 tot 17 November op laatstgenoemde plaats, kwam den 19den dier maand te Olehleh en aanvaardde den volgenden dag de terugreis naar Nederland.
114–63 IJ.	276–132 IJ.	....	16 IJ.	dienst	224	52	206	84	237	60	goed	goed	goed bruikbaar	Stationschip te Olehleh en vlaggeschip bij de scheepsmacht in Atjeh.	Bleef in het behandelde tijdvak de diensten van stationschip ter reede van Olehleh (Atjeh) verrichten. Het schip nam in Augustus 1897 deel aan de expeditie naar Segli.
....	....	....	....	dienst	266	50	....	....	243	47	goed	goed	goed	....	Kwam den 27sten October 1897 uit Nederland te Tandjong Priok, verliet den 10den November genoemde haven en werd bij aankomst te Makasser den 22sten dier maand aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo toegevoegd. In Februari 1898 verrichtte de *Emma*, na vooraf Amboina te hebben bezocht, diensten in de wateren van Lombok, vertoefde daarna van 3 tot 17 Maart te Tandjong Priok en kwam den 21sten daaraanvolgende te Soerabaija om toebereidselen te maken voor de overbrenging van het 3000 tons-dok van daar naar de Sabang-baai (Poeloe Weh).
....	....	....	....	.....	.....	.....	258	62	....	....	....	....	....	....	Vertrok den 13den Februari 1897 naar Nederland.
....	....	....	....	dienst	266	50	242	72	247	50	goed	goed	goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak toegevoegd aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo en deed voornamelijk dienst in de wateren van Lombok. Het schip maakte in Juli 1897 een tocht naar Gorontalo, Kema, Ternate en de westkust van Celebes en in November eene reis naar Badoeng op de zuidkust van Bali, vertoefde van 15 tot 30 Maart 1898 te Tandjong Priok en vertrok vervolgens naar Soerabaija om het 3000 tons-dok van daar naar de Sabang-baai (Poeloe Weh) over te brengen.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.)	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. [7] Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
de Ruijter	1	IJ. Z.	1879 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1880 B. . . 7 Febr. 1897	92.10	12.5	67.4	3517	Kan. v. 17 c.M. A. nº. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3 7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	6 8 2 8 6 2 32	. .	. .	. .	3305	14.87	450	11.5	6	2000	4400

d) Hieronder ook eenig aan de bemanningssterkte onttrokken personeel, deels uitmakende de Europeesche bemanning van de *Satelliet* (verg. noot *c*), deels aan wal gedetacheerd, namelijk in 't geheel 6 officieren (waaronder 2 officieren-machinist) en 13 minderen, gebezigd in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend

2. Specificatie betreffende het personeel der in Nederlandsch-Indië aanwezige oorlogsmarine bij het einde van elk der jaren 1896 en 1897.

OMSCHRIJVING.	Personeel der eigenlijke marine (Indisch en auxiliair eskader). Officieren.	Personeel der eigenlijke marine. Onderofficieren en minderen. Europeanen.	Personeel der eigenlijke marine. Onderofficieren en minderen. Inlanders.	Stoomvaartdienst. Officieren-machinist.	Stoomvaartdienst. Onderofficieren en minderen. Europeanen.	Stoomvaartdienst. Onderofficieren en minderen. Inlanders.	Mariniers. Officieren.	Mariniers. Onderofficieren en minderen (Europeanen).	Totalen. Officieren.	Totalen. Onderofficieren en minderen. Europeanen.	Totalen. Onderofficieren en minderen. Inlanders.	Totalen. Onderofficieren en minderen. Te zamen.
Ult. 1896 { Bepaalde sterkte *a*)	238	1456	490	6	305	387	4	457	248	2218	877	3095
Ult. 1896 { Aanwezige sterkte *b*)	221	1414	*c*) 566	9	318	470	4	481	234	2213	1036	3249
Ult. 1897 { Bepaalde sterkte *a*)	222	1450	503	6	289	360	7	462	235	2201	863	3064
Ult. 1897 { Aanwezige sterkte *b*)	230	*d*) 1462	*d*) 544	8	302	437	3	433	241	2197	981	3178

a) Zonder de als „bovenrol" toegestane overschrijding met 10 pct.

b) Onder „Aanwezige sterkte" zijn ook de van boord geëvacueerden begrepen, ten getale van 3 officieren en 116 minderen op ult. 1896 en van 7 officieren en 94 minderen op ult. 1897. Behalve het personeel dat *vast* aangewezen is voor het vervullen van betrekkingen aan wal, op welk personeel (12 officieren en 2 schrijvers op ult. 1896 en 11 officieren op ult. 1897) ook bij de „Bepaalde sterkte" gerekend is, werden nog gebezigd in functiën of voor doeleinden, waarop bij de „Bepaalde sterkte" *niet* was gerekend: op ult. 1896 6 officieren en 13 minderen (daaronder 2 officieren en 11 minderen als Europeesche bemanning van het in Maart 1897 buiten dienst gestelde oorlogsstoomjacht *Satelliet*) en op ult. 1897 6 officieren en 7 minderen. Voorts zijn onder de „Aanwezige sterkte" op laatstbedoeld tijdstip medegerekend 2 stuurlieden met verlof buiten bezwaar van den lande.

c) Hieronder 26 inlanders die dienst deden als hofmeester of kok, voor welke „qualiteiten" bij de „Bepaalde sterkte" op Europeanen is gerekend.

d) De verschillende graden van Europeesch en van inlandsch matroos waren bij het einde van 1897 bezet als volgt:

GRADEN.	Europeanen. Bepaalde sterkte	Europeanen. Aanwezige sterkte.	Inlanders. Bepaalde sterkte.	Inlanders. Aanwezige sterkte.	AANMERKINGEN.
Matrozen 1ste klasse	197	288	24	19	De *inlandsche* matrozen van een minderen graad dan de 1ste of 2de klasse worden enkel matrozen genoemd (zonder bijvoeging 3de klasse). Onder de Europeesche lichtmatrozen telden op ult. 1897 2 „jongens", tegen 3 op ult. 1896.
„ 2de „	278	265	24	21	
„ 3de „	348	356	201	296	
Lichtmatrozen	142	62	191	131	
Te zamen . . .	965	971	440	467	
Ult. 1896 waren deze totalen . . .	1035	943	430	476	

Pantser in millimeters. [1]) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1897 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). [8]) Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1896. Europeanen.	31 Dec. 1896. Inlanders.	31 Dec. 1897. Europeanen	31 Dec. 1897. Inlanders.	Toestand op 1 April 1898. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1897 tot en met 31 Maart 1898. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	....	....	dienst	266	50	....	....	250	48	goed	goed	goed	....	Bleef in het behandelde tijdvak toegevoegd aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo. Het schip deed in Juni en Juli 1897 tochten naar de Kleine Soenda-eilanden. was van 27 Augustus tot 9 September te Soerabaija, verrichtte van 19 September tot 20 October diensten in de wateren van Lombok en vertoefde gedurende het overige gedeelte van het tijdvak ter reede Makasser, behoudens dat het zich in Januari 1898 enkele dagen te Amboina ophield ten einde, zoo noodig, assistentie te verleenen na de aldaar plaats gehad hebbende aardbeving.
RECAPITULATIE.															
Indische militaire marine.					1403	661	1441	818	1450	776					
Auxiliair eskader.					1022	202	992	218	977	205					
Totaal ingeschreven in de rol der schepen					2425	863	d) 2433	1036	e) 2427	981					
Personeel aan wal (in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" was gerekend)					11	„	14	„	11	„					
Totaal-generaal . . .					2436	863	2447	1036	2438	981					

e) Hieronder ook eenig aan de bemanningssterkte onttrokken personeel, namelijk 6 officieren (waaronder 2 officieren-machinist) en 7 minderen, gebezigd in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend, en 2 stuurlieden met verlof buiten bezwaar van den lande.

3. Statistiek over 1897 der aanvulling en verliezen onder het tot de oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië behoorende personeel.

Aanvulling.	Europeanen. Officieren.	Europeanen. Onder-officieren en minderen.	Inlanders. (Onder-officieren en minderen.)
Aangebracht uit Nederland:			
per oorlogsschepen *de Ruijter, van Speijk, Mataram, Johan Willem Friso, Edi, Koningin Emma der Nederlanden* en *Serdang*.	102	1274	....
per mail	35	154	....
Te zamen . . .	137	1428	....
Aangenomen in Indië	„	„	105
Teruggekeerde gedeserteerden of vermisten	„	2	16
Bijgekomen door terugkomst van „verlof buiten bezwaar van den lande". .	1	„	„
Bijgekomen door bevordering	1	„	„
	139	1430	
Totalen . .	1569		121

Verliezen.	Europeanen. Officieren.	Europeanen. Onder-officieren en minderen	Inlanders. (Onder-officieren en minderen.)
Teruggekeerd naar Nederland:			
per oorlogsschepen *Tromp, van Speijk, Johan Willem Friso* en *Koningin Wilhelmina der Nederlanden*.	71	1053	......
per mail	49	339	......
Te zamen a) . . .	120	1392	......
Ontslagen	8	8	b) 115
Overleden	„	40	19
Gedeserteerd of vermist	„	5	42
Afgevoerd ter zake van verleend „verlof buiten bezwaar van den lande". . .	4	„	„
Afgevoerd ter zake van bevordering. .	„	1	„
	132	1446	
Totalen . . .	1578		176

a) Onder deze teruggekeerden zijn ook begrepen zij die voor verderen dienst in Indië werden afgekeurd. Dit laatste was in 1897 het geval met 237 Europeanen (zie de opgaven sub 4 van deze bijlage), van welke afgekeurden er echter 1 in het voorafgaand staatje niet is medegeteld, omdat hij op ult. 1897 nog niet naar Nederland was vertrokken.

b) Hieronder ook de afgekeurden. Blijkens evenvermelde opgaven werden in 1897 in het geheel 73 inlandsche schepelingen voor verderen dienst afgekeurd.

4. Statistiek van de bij het Indisch- en het auxiliair eskader in Nederlandsch-Indië gedurende elk der jaren 1893 t/m 1897 behandelde zieken, benevens afzonderlijke opgaven nopens de afgekeurden en de overledenen.

1°. Algemeen overzicht.

JAREN.	Aantal zieken aan boord der oorlogsschepen in behandeling op 1 Januari.	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar bijgekomen.	Te zamen.	Daarvan: hersteld aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: werden geëvacueerd naar de hospitalen, herstellingsoorden, enz.	Daarvan: overleden of kwamen om aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: bleven op 31 December aan boord der oorlogsschepen in behandeling.	Van de geëvacueerden overleden er: a)	Recapituleerende opgaven. Gemiddelde sterkte op de vloot (volgens de ziekenrapporten).	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar voorgekomen.	Aantal ziektegevallen gemiddeld per dag.	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.	Totaal overledenen (zie de kolommen 7 en 9).	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.		12.	13.	14.
Europeanen.														
1893	157	5479	5636	4382	1074	26	154	20	2696	5479	15.01	0.55	46	1.70
1894	154	4792	4946	3694	1068	6	178	13	3020	4792	13.12	0.43	19	0.62
1895	178	4656	4834	3563	1109	6	156	15	2663	4656	12.75	0.47	21	0.78
1896	156	4069	4225	2956	1125	23	121	12	2636	4069	11.14	0.42	35	1.32
1897	121	3909	4030	2813	965	25	227	15	2922	3909	10.70	0.36	40	1.36
Inlanders.														
1893	68	2199	2267	1497	698	12	60	36	1131	2199	6.02	0.53	b) 48	4.24
1894	60	1842	1902	1276	554	10	62	47	1177	1842	5.04	0.42	57	4.84
1895	62	1684	1746	1106	566	5	69	51	1165	1684	4.61	0.39	56	4.80
1896	69	1466	1535	976	475	8	76	37	1095	1466	4.01	0.36	45	4.10
1897	76	1453	1529	1089	374	5	61	14	1004	1453	3.98	0.39	19	1.89

a) Hieronder ook gesneuvelden en zij die overleden terwijl zij met particuliere schepen werden vervoerd.

b) Hieronder ook een schepeling die door verdrinking om het leven kwam.

2°. Rangschikking van de lijders (voor zooveel gedurende het behandelde jaar in verpleging gekomen) naar de voornaamste ziektevormen. c)

BEHANDELD WEGENS:	EUROPEANEN. 1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	INLANDERS. 1893.	1894.	1895.	1896.	1897.
Endemische ziekten	1741	1628	1735	1141	1071	1052	826	757	614	532
Sporadische ziekten	1098	1019	871	987	890	204	180	192	185	206
Epidemische ziekten	57	5	10	22	21	17	26	9	2	2
Verwondingen en accidenten	681	556	508	507	495	156	147	168	170	152
Chirurgische ziekten	564	496	433	404	422	140	111	125	105	83
Oogziekten	102	81	98	57	60	197	169	92	73	94
Venerische ziekten	1134	922	910	865	850	381	349	307	290	348
Koortsvrije huidziekten	102	85	91	86	100	52	34	34	27	36
Totalen . . .	5479	4792	4656	4069	3909	2199	1842	1684	1466	1453

c) Hoevelen ter zake van berriberri of cholera onder behandeling kwamen, vindt men niet afzonderlijk opgegeven.

3°. Rangschikking als voren van de afgekeurden en de overledenen.

JAREN.	Berriberri. Europeanen.	Berriberri. Inlanders.	Cholera. Europeanen.	Cholera. Inlanders.	Malaria-ziekten. Europeanen.	Malaria-ziekten. Inlanders.	Sporadische ziekten. Europeanen.	Sporadische ziekten. Inlanders.	Chirurgische ziekten. Europeanen.	Chirurgische ziekten. Inlanders.	Oogziekten. Europeanen.	Oogziekten. Inlanders.	Venerische ziekten. Europeanen.	Venerische ziekten. Inlanders.	Gesneuveld. d) Europeanen.	Gesneuveld. d) Inlanders.	Verdronken of op andere wijze omgekomen. Europeanen.	Verdronken of op andere wijze omgekomen. Inlanders.	Totalen. Europeanen.	Totalen. Inlanders.
Afgekeurden. e)																				
1893	53	229	2	"	24	2	78	7	20	3	2	10	3	4	....	....	....	....	182	255
1894	78	190	"	"	20	1	119	9	12	2	3	4	9	1	....	....	....	....	241	207
1895	72	196	"	"	51	"	160	13	19	2	1	1	3	"	....	....	....	....	306	212
1896	80	191	"	"	47	1	124	18	22	4	1	2	9	3	....	....	....	....	283	219
1897	36	53	2	"	28	1	148	12	16	3	5	3	2	1	....	....	....	....	237	73
Overledenen.																				
1893	1	36	25	"	9	"	3	3	"	"	"	"	"	"	6	"	2	9	46	48
1894	1	49	"	"	8	"	5	3	"	"	"	"	"	1	1	"	4	4	19	57
1895	2	37	"	"	10	1	4	10	"	"	"	"	"	"	"	"	5	8	21	56
1896	"	34	18	3	6	"	3	5	"	"	"	"	"	"	"	"	8	3	35	45
1897	1	11	27	1	6	"	4	7	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	40	19

d) Hieronder zijn ook medegerekend diegenen die aan de gevolgen van hunne voor den vijand bekomen wonden overleden.

e) Hieronder, wat de Europeanen betreft, de wegens ziekte naar Nederland teruggekeerden.

5. Opgaven betreffende de kosten van dokken, schoonmaken, schilderen, herstellingen en aanbrengen van wijzigingen aan de hieronder genoemde schepen *a)* der Indische militaire marine.

NAAM VAN HET SCHIP.	KOSTEN van het schip geheel gereed in Ned.-Indië.	JAAR.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz.	
			Bedrag.	Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw. (Zie kolom 2.)
1.	2.	3.	4.	5.
Sumatra . . . . (In Ned.-Indië aangekomen 22 Nov. 1891.)	f 1 066 000	1891	f 6 113,23	0.57
		1892	5 827,52	0.55
		1893	25 772,22	2.42
		1894	*b)* 32 476,56	3.05
		1895	*b)* 98 433,50	9.23
		1896	8 905,47^5	0.84
		1897	14 026,94^5	1.32
			f 191 555,45	17.98
			zijnde gemiddeld per jaar f 31 351,43	zijnde gemiddeld per jaar 2.94
Java. . . . . (Aankomst als voren 8 Juni 1886.)	f 599 300	1886	"	"
		1887	"	"
		1888	f 5 412,80	0.90
		1889	"	"
		1890	13 132,07^5	2.19
		1891	3 029,20^5	0.51
		1892	3 987,85^5	0.66
		1893	*b)* 57 392,02	9.58
		1894	*b)* 77 000,71^5	12.85
		1895	*b)* 55 336,49^5	9.23
		1896	3 262,05^5	0.54
		1897	2 929,33^5	0.49
			f 221 482,55^5	36.95
			zijnde gemiddeld per jaar f 19 142,83	zijnde gemiddeld per jaar 3.19
Borneo . . . . (Aankomst als voren 6 Febr. 1894.)	f 601 500	1894	f 7 029,12^5	1.17
		1895	1 083,29^5	0.18
		1896	15 167,19^5	2.52
		1897	1 967,68	0.33
			f 25 247,29^5	4.20
			zijnde gemiddeld per jaar f 6 473,66	zijnde gemiddeld per jaar 1.08
Lombok. . . . . (Aankomst als voren 21 Mei 1892.)	f 448 000	1892	f 3 791,05^5	0.84
		1893	4 149,96	0.93
		1894	2 882,60	0.64
		1895	"	"
		1896	21 073,03^5	4.70
		1897	2 641,94^5	0.59
			f 34 538,59^5	7.70
			zijnde gemiddeld per jaar f 6 145,66	zijnde gemiddeld per jaar 1.37
Sumbawa . . . . (Aankomst als voren 7 Juni 1892.)	f 419 800	1892	f 3 287,80	0.78
		1893	2 620,28^5	0.62
		1894	4 442,49^5	1.06
		1895	8 064,07^5	1.92
		1896	1 177,74^5	0.28
		1897	8 953,54^5	2.14
			f 28 546,03^5	6.80
			zijnde gemiddeld per jaar f 5 124 96	zijnde gemiddeld per jaar 1.22
Ceram. . . . . (Aankomst als voren 29 Oct. 1887.)	f 356 120	1887	"	"
		1888	f 2 855,22^5	0.80
		1889	3 389,15	0.95
		1890	11 656,94	3.27
		1891	1 730,21	0.48
		1892	4 185,56^5	1.18
		1893	6 233,06	1.75
		1894	6 079,64^5	1.71
		1895	5 952,81^5	1.67
		1896	9 150,93^5	2.57
		1897	4 113,59^5	1.15
			f 55 347,14	15.53
			zijnde gemiddeld per jaar f 5 436,75	zijnde gemiddeld per jaar 1.52
Flores. . . . . (Aankomst als voren 28 Oct. 1887.)	f 357 140	1887	"	"
		1888	f 2 405,87	0.67
		1889	31.50	0.01
		1890	4 130,64	1.16
		1891	5 952,08^5	1.67
		1892	6 861,88^5	1.92
		1893	5 963,31^5	1.67
		1894	5 024,43	1.41
		1895	13 410,06^5	3.75
		1896	*c)* 13 068,54	3.66
		1897	*b)* 41 494,78^5	11.62
			f 98 343,11^5	27.54
			zijnde gemiddeld per jaar f 9 660,42	zijnde gemiddeld per jaar 2.70
Nias . . . . (Aankomst als voren 11 April 1896.)	f *d)* 410 590	1896	f 662,11^5	*d)* 0.15
		1897	3 271,48	0.79
			f 3 933,59^5	0.94
			zijnde gemiddeld per jaar f 2 286 97	zijnde gemiddeld per jaar 0.55
Mataram . . . . . . (Aankomst als voren 31 Maart 1897.)	f 381 630	1897	f *e)* 11 621,03^5	3.04
			f 11 621,03^5	3.04
			zijnde gemiddeld per jaar f 15 371,74	zijnde gemiddeld per jaar 4.02
Edi. . . . . (Aankomst als voren 13 Aug. 1897.)	f 406 000	1897	f 1 967,75	0.48
			f 1 967,75	0.48
			zijnde gemiddeld per jaar f 5 178,29	zijnde gemiddeld per jaar 1.28
Serdang . . . . (Aankomst als voren 7 Dec. 1897.)	f 406 000	1897	"	"
Cerberus (torpedoboot) . . (Aankomst als voren 6 Febr. 1889.)	. . . . .	1889 t/m 1897	f 28 929,06^5 zijnde gemiddeld per jaar f *f)* 3 214 34	

a) Deze opgaven betreffen enkel de na 1885 in dienst gestelde schepen.
b) Deze uitgaven betreffen eene groote herstelling aan romp, werktuigen en ketels.
c) Onder dit bedrag is begrepen eene som van f 9540 29^5, in 1896 besteed voor den aanmaak van nieuwe ketels voor de *Flores*, welke in de eerste helft van 1898 zouden worden ingezet.
d) Herziene opgaaf.
e) Deze uitgaven werden voornamelijk veroorzaakt door eene herstelling aan den romp, ter versterking van het dekverband onder de kanonnen van 10.5 c.M. A.
f) De in de twee vorige verslagen opgegeven kosten voor herstellingen, enz. van de *Cerberus* waren onjuist.

6. Opgaven over het tijdvak 1 April 1897 t/m 31 Maart 1898 betreffende het dokken, enz. door schepen der oorlogs- en der gouvernementsmarine.

1°. Te Soerabaija (marine-etablissement) en te Tandjong Priok (particuliere werf).

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst. [1])	Datum van vertrek. [1])	VERDERE AANTEEKENINGEN.
		Indische militaire marine.		
Koning der Nederlanden . . .	Soerabaija	Was gedurende het geheele behandelde tijdvak aanwezig.		Wordt tot wachtschip vertimmerd; werd van 5 tot 10 October 1897 gedokt.
Satelliet	id.	id.		Belangrijke herstellingen: 3 Juli 1897 proefgestoomd, daarna in conservatie genomen; werd gedokt van 6 April 1897 tot 2 Juni 1897, van 5 tot 21 Juni 1897, van 14 tot 17 September 1897 en van 7 tot 17 Januari 1898.
Bromo	id.	id.		Van 20 tot 26 Mei 1897 gedokt en enkele herstellingen ondergaan.
Cerberus	id.	id.		Wordt hersteld en tot vischtorpedoboot ingericht.
Gedeh	Tandjong Priok	id.		Van 22 tot 30 Juli 1897 gedokt.
Soembing	Soerabaija	29 Maart 1897	24 April 1897	Dokken en eenige herstellingen.
Mataram	Tandjong Priok	31 „ „	23 „ „	Dokken.
Flores	Soerabaija	23 Mei „	op 31 Maart 1898 nog te Soerabaija aanwezig	Belangrijke herstellingen; werd van 24 Juni 1897 tot 3 Juli 1897 en van 2 tot 6 October 1897 gedokt.
Borneo	Tandjong Priok	8 Juni „	8 Juli 1897	Eenige herstellingen.
	Soerabaija	31 Maart 1898	op 31 Maart 1898 nog te Soerabaija aanwezig	Dokken en herstellen.
Java	id.	12 Juni 1897	22 Juli 1897	Id.
Edi	Tandjong Priok	19 Aug. „	21 Oct. „	Dokken.
	Soerabaija	14 Jan. 1898	26 Jan. 1898	Dokken en enkele herstellingen.
	id.	17 Maart „	op 31 Maart 1898 nog te Soerabaija aanwezig	Eenige herstellingen.
Sumatra	id.	6 Sept. 1897	29 Sept. 1897	Dokken en eenige herstellingen.
	id.	5 Oct. „	19 Oct. „	Dokken.
	Tandjong Priok	23 Dec. „	30 Dec. „	Id.
Ceram	Soerabaija	12 Oct. „	op 31 Maart 1898 nog te Soerabaija aanwezig	Een onderzoek naar de herstellingen, welke het schip moet ondergaan, wordt ingesteld; werd van 22 December 1897 tot 3 Januari 1898 gedokt. Nieuwe ketels in aanmaak.
Pontianak	id.	9 Nov. „	14 Nov. 1897	Dokken en eenige herstellingen.
Serdang	id.	30 Dec. „	10 Jan. 1898	Dokken.
		Auxiliair eskader.		
Atjeh	Soerabaija	1 Mei 1897	17 Mei 1897	Dokken en eenige herstellingen.
	Tandjong Priok	15 Maart 1898	30 Maart 1898	Dokken.
de Ruijter	Soerabaija	27 Aug. 1897	9 Sept. 1897	Dokken en enkele herstellingen.
Koningin Wilhelmina der Nederlanden	id.	27 Sept. „	24 Oct. „	Herstellingen.
Koningin Emma der Nederlanden	Tandjong Priok	27 Oct. „	18 Nov. „	Enkele herstellingen.
	id	3 Maart 1898	17 Maart 1898	Dokken.
		Gouvernements-marine.		
Pelikaan	Soerabaija	op 1 April 1897 reeds te Soerabaija aanwezig	27 Mei 1897	Herstellingen.
Glatik	id.	3 Mei 1897	14 Mei „	Dokken en enkele herstellingen.
	id.	19 Nov. „	26 Nov. „	Id. id.
Reiger	id.	10 Mei „	26 Mei „	Eenige herstellingen.
	id.	10 Sept. „	17 Sept. „	Id.
	id.	12 Oct. „	17 Oct. „	Dokken en enkele herstellingen.
	id.	Maart 1898	Maart 1898	Dokken.
Condor	id.	10 Mei 1897	7 Dec. 1897	Belangrijke herstellingen; werd van 15 tot 21 Juni 1897 en van 4 tot 5 October 1897 gedokt.
Zwaan	id.	15 Juli „	19 Juli „	Dokken en enkele herstellingen.
Sperwer	id.	9 Sept. „	17 Sept. „	Dokken.
	id.	15 Nov. „	op 31 Maart 1898 nog te Soerabaija aanwezig	Belangrijke herstellingen; werd van 9 tot 12 Maart 1898 gedokt.
Barito	id.	22 Oct. „	6 Nov. 1897	Dokken.
Zeeduif	id.	10 Febr. 1898	1 Maart 1898	Dokken en eenige herstellingen.

[1]) De opgegeven datums geven de grenzen aan van het *geheele* tijdvak, gedurende hetwelk de schepen te Soerabaija of te Tandjong Priok vertoefden en niet slechts die van het tijdvak gedurende hetwelk de schepen n herstelling of in dok zijn geweest.

2°. Te Singapore en te Pinang.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst	Datum van vertrek.	Kosten.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
		Indische militaire marine.			
Mahasser	Pinang	23 Maart 1897	14 Mei 1897	f 3920,64^{5}	Dokken en herstellen.
	id.	26 Dec. „	22 Jan. 1898	2022,07	Id.
Bali	id.	11 Mei „	24 Mei 1897	1262,75	Id.
	id	25 Nov. „	13 Dec. „	1773,70	Id.
Batavia	id.	18 Mei „	24 Mei „	870,96^{5}	Dokken en enkele herstellingen.
	id.	3 Dec. „	9 Febr. 1898	7379,95^{5}	Dokken en herstellen.
Madura	id.	22 Juni „	16 Juli 1897	1930,12	Id.
	id.	1 Febr. 1898	op 31 Maart 1898 nog te Pinang aanwezig	(memorie)	Id.
Sumbawa	id.	30 Juni 1897	9 Juli 1897	750,59^{5}	Dokken.
	id.	26 Oct. „	8 Nov. „	535,03	Id.
Nias	id.	30 Juni „	5 Juli „	1061,00	Dokken en enkele herstellingen.
	id.	8 Nov. „	19 Nov. „	1082,10^{5}	Id.
Mataram	Singapore	13 Aug. „	27 Sept. „	9016,33^{5}	Dokken, herstellingen en voorzieningen, onder welke laatsten versterking van het dekverband onder de opstellingen der kanonnen van 10.5 c M. A.
	Pinang	16 Febr. 1898	26 Febr. 1898	401,19^{5}	Dokken.
Ceram	id.	7 Sept. 1897	23 Sept. 1897	106,79	Enkele herstellingen.
Lombok	id.	24 Sept. „	17 Nov. „	2641,94^{5}	Dokken, herstellen en aanbrengen van eene nieuwe distilleerinrichting
Blommendal	Singapore	10 Nov. „	22 Nov. „	1186,12	Dokken en enkele herstellingen.
Melvill van Carnbée	id.	2 Febr. 1898	13 Febr. 1898	449,56	Dokken.
				f 36 390,88	
		Gouvernementsmarine.			
Tamiang	Pinang	29 April 1897	5 Mei 1897	f 1858,60	Dokken en herstellen.
Albatros	id.	21 Mei „	3 Juni „	1051,82^{5}	Dokken en enkele herstellingen.
	id.	9 Dec. „	16 Dec. „	860,70	Dokken.
Havik	id.	1 Juli „	20 Juli „	516,41^{5}	Herstellingen.
Gier	id.	30 Aug. „	8 Sept. „	880,03^{5}	Dokken.
	id.	20 Maart 1898	29 Maart 1898	(memorie)	Id.
Flamingo	id.	5 Nov. 1897	12 Nov. 1897	1542,85	Enkele herstellingen.
		15 Jan. 1898	1 Febr. 1898		Dokken en enkele herstellingen.
				f 6710,42^{5}	

7. Opgaven nopens den omvang van het bedrijf bij het marine-etablissement te Soerabaija.

1°. Specificatie der verwerkte bedragen in 1896 en 1897.

	1896.			1897.		
	Materialen.	Arbeidsloonen.	Totaal.	Materialen.	Arbeidsloonen.	Totaal.
Wegens werkzaamheden ten behoeve van:						
de inrichting zelve	f 80 852	f 128 606	f 209 458	f 137 001	f 211 004	f 348 005
den magazijnsvoorraad en de conservatie van stoomketels	33 880	71 450	105 330	16 412	38 635	55 047
de stoomschepen van het auxiliair eskader	31 604	28 538	60 142	15 457	11 581	27 038
de schepen, stoombarkassen en torpedoboot der Indische militaire marine	90 312	122 074	212 386	71 724	78 340	150 064
de schepen en adviesbooten der gouvernementsmarine	52 060	63 075	115 135	30 143	24 989	55 132
Wegens andere werkzaamheden ten behoeve der marine (transport van materialen en levensmiddelen, sloopen van schepen, laden van steenkolen, enz)	571	15 527	16 098	674	13 058	13 732
Wegens werkzaamheden ten behoeve van:						
andere diensttakken onder beheer van het departement van marine (bebakening, kustverlichting, loodswezen, havendepartementen, enz.).	20 078	33 031	53 109	22 266	25 999	48 265
andere departementen dan dat der marine	46 843	68 550	115 393	32 743	31 586	64 329
Wegens werken hiervóór niet genoemd (daaronder ook die aan vreemde oorlogsschepen en voor particulieren).	9 967	13 153	23 120	4 461	7 490	11 951
Totalen	f a) 366 167	f 544 004	f 910 171	f a) 330 881	f 442 682	f 773 563

a) Hierbij niet gerekend de waarde der uitrustingsartikelen, die uit de magazijnen aan de schepen verstrekt worden.

2°. Verdere opgaven betreffende den omvang van het bedrijf van het marine-etablissement over de jaren 1893 t/m 1897.

JAREN.	Aantal verrichte dagdiensten		Uitbetaalde arbeidsloonen			Geldswaarde der verwerkte materialen	Verbruikte hoeveelheden (in K.G.).		Aantal arbeiders gemiddeld dagelijks te werk (buiten hen, die op taak werkten).	Gemiddeld dagloon	
	door ambachtslieden.	door koelies. a)	aan taakwerk	aan daggelden. b)	Te zamen c)		IJzer (bewerkt en onbewerkt).	Steenkolen (waaronder ook smeedkolen en cokes). d)		voor ambachtslieden.	voor koelies.
1893 e)	490 817	198 878	f 146 163	f 527 361	f 673 524	f 499 736	533 959	2 819 203	2306	f f) 0,82^5	f f) 0,43
1894	470 887	189 089	172 405	502 399	674 804	505 856	646 717	3 101 008	2207	0,82^5	0,42
1895	440 674	172 722	167 575	497 431	665 006	512 042	482 303	3 059 475	2058	0,83	0,42
1896	362 234	141 627	147 130	396 874	544 004	366 167	404 514	2 457 445	1690	0,85	0,42^5
1897	239 084	80 090	179 650	263 032	442 682	330 881	780 949	2 319 922	1067	0,90	0,42

a) Ook de koelies (waaronder in deze opgaven tevens de politie-oppassers en magazijnsknechts zijn medegeteld) zijn vrije lieden.

b) Onder de in deze kolom genoemde sommen zijn over de jaren 1893 t/m 1897 wegens aankoop van materialen, enz. begrepen de volgende sommen: f 10 805, f 8826, f 16 395, f 8278 en f 27 776.

c) Onder de uitbetaalde arbeidsloonen was ter zake van overwerk achtereenvolgens begrepen: f 22 522, f 25 503, 41 742, f 7357 en f 7657. De aanzienlijke vermindering in 1896 en 1897 is een gevolg van de genomen maatregelen om het overwerken te beperken.

d) Hieronder is niet begrepen het steenkolenverbruik der baggervloot.

e) In de opgaven over 1893 zijn ook de cijfers begrepen betreffende de tot medio 1893 als zelfstandige inrichting bestaan hebbende „fabriek voor de marine en het stoomwezen", welke toen bij het eigenlijke marine-etablissement is ingesmolten.

f) Deze gemiddelden betreffen de dagloonen bij het marine-etablissement in zijn toenmaligen omvang; bij de (voormalige) marinefabriek (zie de voorgaande noot) werd gemiddeld genoten in de eerste helft van 1893 door ambachtslieden f 1,09 en door koelies f 0,54 per dag.

(5. 5.)

BIJLAGE C.

(Zie hoofdst. E, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

GOUVERNEMENTSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

over het jaar 1897.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte (in M.).	Grootste breedte (in M.).	Grootste diepgang (in d.M.).	Waterverplaatsing (in tonnen van 1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Stoomvermogen in indicateurpaardekrachten (eerste proeftocht).	Grootste proeftochtvaart (eerste proeftocht).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
ZEE-STOOMSCHEPEN. Schroefstoomschepen.									Getr. br. voorl. kan. van 7 c.M . . . 2 Id. v. 5 c.M. 2 Gladde br. kan. van 1 ℔ 2			
Havik	1	Cp. (K.)	1877, Glasgow. (JOHN ELDER.)	A . . . 1878 B 4e kwartaal 1878	43.26	6.10	32	338	—	6	300	10.5
Zeemeeuw . . .	1	Cp. (K.)	1877, id. (id.)	A . . . 1878 B 26 Sept. 1878	43.26	6.10	32	338	Als voren.	6	300	10.5
Arend	1	Cp. (K.)	1879, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde".)	A . . . 1880 B 15 Dec. 1880	43.36	6.10	32	338	id.	6	311	10.25
Zwaluw	1	Cp. (K.)	1881, id. (id.)	A . . . 1882 B . . Oct. 1882	43.36	6.10	32	338	id.	6	240	9.7
Condor	1	Cp. (K.)	1885, Amsterdam.	A . . . 1886 B 19 Mei. 1886	43.36	6.10	32	338	id.	6	297	10
Gier	1	IJ.	1877, New-Castle.	A . . . 1877 B 15 Aug. 1886	46.70	9.00	30	550	id.	6	210	8.14
Albatros . . .	1	IJ.	1877, Renfrew (Schotland).	A . . . 1877 B 20 Maart 1887	46.70	8.75	30	601	id.	6	297.44	8.39
Sperwer	1	IJ.	1877, New-Castle.	A . . . 1877 B 28 Juli. 1887	46.70	9.00	30	550	id.	6	239	7.7
Reiger	1	Cp. (K.)	1887, Fijenoord. (Ned. Stoombootmij.)	A . . . 1888 B 30 Juni 1888	42.80	6.70	33.2	402	id.	6	329	10.14
Raaf	1	Cp. (K.)	1888, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde".)	A . . . 1889 B 30 April 1890	47.10	7.35	29	420	id.	6	326.9	10.6
Zeeduif	1	Cp. (K.)	1889, Fijenoord. (Ned. Stoombootmij.)	A . . . 1890 B 20 Febr. 1891	47.10	7.35	30	420	id.	6	436	10.71
Zwaan	1	Cp. (K.)	1890, id. (id.)	A . . . 1891 B 2 Maart 1892	47.10	7.35	29	420	id.	6	310	10.42
Flamingo . . .	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . 1891 B 10 Juni 1893	47.10	7.35	29	420	id.	6	485	11.35
Pelikaan . . .	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . 1891 B 10 Febr. 1893	47.10	7.35	29	420	id.	6	485	11.32
Glatik	1	S.	1894, id. (id.)	A . . . 1895 B 6 Nov. 1895	46.95	7.35	28	420	id.	6	552	11.5
RIVIER-STOOMSCHEPEN. Raderstoomschepen.									Getr. br. voorl. kan. van 7 c.M. . . . 2 Id. v. 5 c.M. 2			
Singkawang . .	. .	H. (K.)	1875, Soerabaija. (Marine-etablissement.)	A . . . 1876 B 1 Jan. 1877	32.50	6.20	20	176	—	4	90	6.81
Barito	. .	S.	1893, id. (id.)	A . . . 1894 B 22 Oct. 1894	41.97	7.47	22	316.9	Als voren.	4	307.12	10.63
Hekwielstoomschip.									Snelvuur-kan. van 3.7 c.M. 2 Revolver-kan. van 3.7 c.M. 2			
Tamiang . . .	. .	S.	1895, Rotterdam. (Werf „Industrie".)	A. In pontons uitgezonden en te Pinang ineengezet. B 30 April 1896	34.6	7.32	9.5	. .	—	4	200	7

Vast korps Europeesche schepelingen. . . . .

Vast korps inlandsche schepelingen . . . .

KLEINE ZEILVAARTUIGEN.

11 adviesbooten. Ieder vaartuig bemand met 11 inlanders en bewapend met 2 één-ponds bronzen kanonnen; de bemanning van elke laadgeweren en 6 sabels . . . .

[1]) Cp = composite; K. = gekoperd; IJ. = ijzer; S. = staal; H. = hout

(…root-te …roef-cht-…art …rste …roef-…cht).	Brand-stof- (steen-kolen-) berg-ruimte in M³.	Groot-ste vol te houden dienst-vaart.	Vaart bij voor-deelig brand-stof-ver-bruik.	Af te leggen weg (in zeemijlen) met normalen voorraad: bij de vaart van kolom 15.	bij de vaart van kolom 16.	Bevond zich op 31 December 1897 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte. Euro-pea-nen.	Inlan-ders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec 1896. Euro-pea-nen.	Inlan-ders.	31 Dec. 1897. Euro-pea-nen.	Inlan-ders.	TOESTAND. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	Waar bij het einde van 1897 gestationneerd.
…3.	14.	15.	16.	17	18	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.
…).5	33.75	9	6.1	1080	1317	dienst.	8	37	7	37	8	37	nog goed.	betr. goed.	betr. goed.	Atjeh. *a)*
…).5	71.25	8.5	6	2200	3900	dienst.	8	37	7	40	7	36	nog goed.	betr. goed.	goed.	Ternate. *b)*
…).25	33.75	8	6	1080	1440	dienst.	8	37	8	38	8	40	nog goed.	betr. goed.	betr. goed.	Amboina. *c)*
…).7	33.75	8	5	1109	1250	dienst.	8	37	7	40	7	38	erg boutziek.	goed.	betr. goed.	Westkust Sumatra. *d)*
…)	33.75	7.5	6	810	1008	dienst.	8	37	7	35	8	35	goed.	goed.	nieuw.	Bali-Lombok. *e)*
…3.14	132.50	7	5	2084	2640	dienst.	8	37	. .	. .	7	37	goed.	goed.	2 nieuwe.	Atjeh. *f)*
…3.39	113.75	7.5	6.25	2196	2548	dienst.	8	37	7	36	8	37	goed.	betr. goed.	goed.	Atjeh. *g)*
…7.7	130	7	6	2016	2304	herstelling (buiten dienst)	. .	. .	7	37	. .	. .	wordt gerepareerd.	wordt gerepareerd.	krijgt nieuwe.	*h)*
…).14	68.70	9	7	2200	2800	dienst.	8	37	7	37	7	40	goed.	goed.	bruikbaar.	Soerabaija (voor Oost-Java). *i)*
…).6	47.50	8.9	6	1560	1974	dienst.	8	37	7	37	8	34	goed.	goed.	betr. goed.	Menado. *j)*
…).71	60	9.5	8.5	1656	1764	dienst.	8	37	8	37	7	46	goed	goed.	goed.	Batavia. *k)*
…).42	60	9.25	7.25	1284	1500	dienst.	8	37	7	37	7	34	goed.	goed.	goed.	Celebes. *l)*
….35	55	9	5.5	1544	1980	dienst.	8	37	8	37	6	37	goed.	goed.	goed.	Oostkust Sumatra. *m)*
….32	55	10	5.25	1640	2060	dienst.	8	37	8	37	6	35	goed.	goed.	goed.	Timor. *n)*
….5	56.25	9.5	6.8	1274	2248	dienst.	8	37	8	39	7	33	goed.	goed.	goed.	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. *o)*
…5.81	22.5	6	5	480	532	dienst.	4	23	4	21	4	28	oud.	oud.	oud.	Riouw. *p)*
…).63	46.25	9.5	6	1200	1520	dienst.	6	30	6	31	6	30	goed.	goed.	goed.	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. *q)*
…7	9.385	7	„	168	„	dienst.	2	16	3	18	2	17	goed.	goed.	goed.	Tamiang-rivier. *r)*
. .	. . . .						*s)* 124	. .	*t)* 116	. .	*u)* 113	. .				
.	. . . .						. .	*v)* 587	. .	594	. . .	*v)* 594				
…lke . .	adviesboot beschikt verder over 6 achter-						. .	121	. .	118	. .	121				Allen in de buitenbezittingen. *w)*

Verdere aanteekeningen (zie blz. 4).

VERDERE AANTEEKENINGEN

(die ook het 1ste kwartaal 1898 betreffen en, wat het jaar 1897 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijlage G van 't vorig verslag).

NB. Omtrent het dokken en repareeren van de schepen der gouvernementsmarine bij het marine-etablissement te Soerabaija en de dokinrichtingen te Tandjong Priok, Singapore en Pinang vindt men opgaven sub **6** van bijlage B hiervóór.

a) De *Havik* bleef in het behandelde tijdvak in Atjeh gestationneerd. Het schip zal vermoedelijk tegen het einde van 1898 wegens ouderdom aan den dienst ontvallen.

b) Uitgenomen den tijd, benoodigd voor het doen van enkele dienstreizen naar andere deelen van den Archipel, bleef de *Zeemeeuw* in het behandelde tijdvak verblijf houden in het station Ternate. Hoewel het schip sporen van boutziekte vertoont, zal het vermoedelijk nog 5 à 6 jaar dienst kunnen doen.

c) De *Arend* bleef in het station Amboina, doch deed enkele dienstreizen naar andere deelen van den Archipel.

d) De *Zwaluw* bleef in het behandelde tijdvak in het station Sumatra's Westkust. De romp wordt boutziek. De vermoedelijke levensduur van het schip was nog niet aan te geven.

e) De *Condor* vertrok, na te zijn vervangen door de *Gier*, die daartoe uit het station Timor was opgekomen, op 27 April 1897 uit het station Atjeh naar Soerabaija en werd aldaar den 20sten Mei tijdelijk buiten dienst gesteld om herstellingen (waaronder het inzetten van een nieuwen ketel en eene nieuwe schroefas) te ondergaan. Den 1sten December 1897 werd de *Condor* weder in dienst gesteld en aangewezen om de *Sperwer*, die in herstelling ging, in de wateren van Bali en Lombok te vervangen, waartoe het schip den 7den d. a. v. van Soerabaija vertrok. De *Condor* zal waarschijnlijk nog 7 jaar dienst kunnen doen.

f) De *Gier* werd, na sedert 26 Februari 1896 buiten dienst te zijn geweest, den 16den Januari 1897, voorzien van nieuwe ketels, weer in dienst gesteld en kwam den 22sten d. a. v. in het station Timor, bleef daar tot 24 Maart en kwam den 18den April in het station Atjeh om daar de *Condor* te vervangen. Het schip wordt geacht nog 7 à 8 jaar dienst te kunnen doen.

g) De *Albatros* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjeh. Het schip zal nog p. m. 7 jaar dienst kunnen doen.

h) De *Sperwer* bleef tot 14 November 1897 voor het station Bali en Lombok aangewezen, vertrok toen naar Soerabaija en werd op 1 December d. a. v. tijdelijk buiten dienst gesteld, ten einde belangrijke herstellingen — waaronder verwisseling van ketel en schroefas — te ondergaan en ingericht te worden tot bebakeningsvaartuig. De *Sperwer* zal dan nog 7 à 8 jaar dienst kunnen doen.

i) De *Reiger* bleef in het behandelde tijdvak aangewezen voor den dienst in de wateren van Oost-Java, met uitzondering van den tijd benoodigd voor eene reis naar Amboina voor den aanvoer van materialen na de verwoesting van die plaats door aardbeving op 6 Januari 1898 Het huidkoper van het schip zal binnen een niet ver verwijderd tijdstip geheel vernieuwd moeten worden, terwijl ter vervanging van den stoomketel, die vermoedelijk nog tot einde 1898 bruikbaar zal zijn, een nieuwe hier te lande in aanmaak is.

j) De *Raaf* bleef in het behandelde tijdvak in het station Menado, uitgenomen gedurende den tijd benoodigd voor het doen van enkele dienstreizen naar andere deelen van den Archipel. Een nieuwe stoomketel voor de *Raaf* is hier te lande in aanmaak en zal tegen den aanvang van 1899 gereed zijn.

k) De *Zeeduif* bleef voor algemeene diensten te Batavia gestationneerd. Deze bodem maakte o. a. reizen naar de Lampongsche Districten, Palembang en Amboina. In Februari 1898 werden de vlampijpen verwisseld.

l) De *Zwaan* bleef in het behandelde tijdvak in het station Makasser. In Juli 1897 werd eenig huidkoper vernieuwd.

m) De *Flamingo* bleef voor het station Sumatra's Oostkust aangewezen, doch vertoefde eenige malen, telkens voor korten tijd, in het station Atjeh om aldaar communicatiediensten te verrichten. In Maart jl. werd de *Flamingo* ter beschikking gesteld van den commandant der militaire expeditie naar de Pedir-streek.

n) De *Pelikaan*, sedert 16 Januari 1897 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst, werd den 20sten Mei 1897 weder in dienst gesteld en vertrok den 27sten d. a. v. naar Timor om aldaar de *Gier* te vervangen.

o) De *Glatik* werd in Maart 1898 onttrokken aan het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo — waar het schip sedert 5 Mei 1896 had dienst gedaan — en gedirigeerd naar Tandjong Priok om voor algemeene diensten te worden gebezigd.

p) De *Singkawang* bleef in het behandelde tijdvak aangewezen voor het station Riouw, doch werd einde Maart 1898 daaraan onttrokken, ten einde wegens ouderdom te worden buiten dienst gesteld. Het schip zal van eene gehuurde bemanning worden voorzien en gebezigd worden voor de in 1898 te verrichten opneming van het oostervaarwater van Soerabaija.

q) De *Barito* bleef in het behandelde tijdvak in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

r) De *Tamiang* bleef ter Sumatra's Oostkust gestationneerd als drijvende benting voor de Tamiang- en andere rivieren aldaar.

s) Ongerekend 1 gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine. Met inbegrip van dezen bedroeg de bepaalde sterkte van het korps Europeesche schepelingen der gouvernementsmarine 17 gezaghebbers, 46 stuurlieden (17 der 1ste, 15 der 2de en 14 der 3de klasse), 47 machinisten (15 der 1ste, 17 der 2de en 15 der 3de klasse), zoomede 15 leerlingen-machinist. In verband met voormelde detacheering van een der gezaghebbers fungeert een der 1ste stuurlieden als waarnemend gezaghebber (aan boord van de *Tamiang*).

t) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine.

u) Namelijk 16 gezaghebbers, 41 stuurlieden, 47 machinisten en 9 leerlingen-machinist. Bovendien was 1 gezaghebber gedetacheerd bij het departement der marine.

v) Naar gelang van de „qualiteiten" was het vaste korps inlandsche schepelingen, wat de bepaalde en de feitelijke sterkte betreft, op ult. 1897 verdeeld zooals het volgende overzicht aanwijst, dat tevens de bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 140 beoogde nieuwe samenstelling en sterkte doet kennen.

„Qualiteiten" op ult. 1897.	Formatie.	Sterkte.	„Qualiteiten" volgens Ind. Staatsbl. 1898 n°. 140.	Formatie.
1ste mandoors	14	9	Serangs	17
2de „	3	8	Volkskoks.	17
Timmerlieden	16	15	Timmerlieden. . . .	16
Koks	18	16	Kajuitskoks.	17
Hofmeesters	17	15	Hofmeesters.	17
Roergangers	79	68	Djoeroemoedi's . . .	64
Matrozen 1ste klasse	92	37	Pandjerwalla's . . .	50
„ 2de „	94	148	Hassap's en bedienden	32
Lichtmatrozen. . . .	96	117	Matrozen	79
Vuurstokers 1ste kl.	79	59	Mandoor-stokers . .	16
„ 2de „	79	102	Stokers en tremmers	120
Totalen . . .	587	594	Totaal . . .	445

w) Verdeeld over zes gewesten, als volgt: 1 ter Sumatra's Westkust, 1 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 2 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 2 in de residentie Menado en 3 in de residentie Timor.

(5. 6.)

BIJLAGE D.

(Zie hoofdst. F, §§ 1 en 6, van het verslag.)

STATISTIEK DER RECHTSBEDEELING

IN

NEDERLANDSCH-INDIE

over de jaren 1891 tot en met 1895.

N.B. Over de rechtspraak in zaken van misdrijf handelen de Tabellen n°. 1, 1*a*, 1*b* en 1*c*, over die in overtredingszaken de Tabellen n°. 2, 2*a* en 2*b*, en over die in burgerlijke zaken de Tabellen n°. 3 t/m 9. Eene specificatie der voornaamste totalen naar gelang van ressorten en gewesten vindt men in de Tabellen n°. 10, 10*bis*, 10*a* en 10*abis*. Tabel n°. 11 geeft een overzicht van het aantal zaken, bij verschillende rechtbanken in Nederlandsch-Indië afgedaan en aanhangig gebleven gedurende het opgegeven jaar (in de meeste gevallen is elke rechtbank afzonderlijk genoemd). In de Tabellen n°. 12 en 13 worden gegevens verstrekt nopens de militaire rechtspraak, terwijl tabel n°. 14 een overzicht bevat van de in het behandelde tijdvak berechte misdrijven, waarop de doodstraf is gesteld.

TABEL N°. 1.

STRAF

A. MIS

JAREN.	AANTAL BEKLAAGDEN VAN *MISDRIJF* WIER ZAKEN WERDEN AANGEBRACHT EN VAN HET									
	IN EERSTEN AANLEG:									
	bij het Hoog- gerechts- hof.	bij de onderstaande rechtbanken en gerechten op Java en Madura.					bij de onderstaande rechtbanken en gerechten op de buitenbezittingen.			Totaal der kolommen 2 t/m 10. c)
		Raden van justitie.	Rechtbanken van omgang.	Landraden.	Rechtbanken in Soerakarta en Djokjokarta, voorgezeten door het hoofd van gewestelijk bestuur (de residentieraad op elk dier hoofdplaatsen en de rechtbank voor crimineele zaken te Djokjokarta).	Prodoto's van den soesoehoenan van Soerakarta en van den pangeran Mangkoe Negoro aldaar.	Raden van justitie.	Inlandsche rechtbanken (landraden, rapats, proatins, enz.) die in naam der Koningin rechtspreken.	Niet in naam der Koningin recht- sprekende inlandsche rechtbanken. b)	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1891 . . .	»	a) 203 (57)	1496 (233)	11 992 (1029)	215 (8)	1263 (94)	60 (17)	1694 (110)	1315 (44)	18 238 (1592)
1892 . . .	»	178 (75)	1549 (150)	12 868 (812)	232 (7)	1357 (34)	29 (12)	1611 (79)	1538 (66)	19 362 (1235)
1893 . . .	»	184 (52)	1689 (95)	12 20[illegible] (1162)	265 (1)	1120 (28)	40 (19)	1536 (107)	1290 (77)	18 342 (1541)
1894 . . .	»	163 (47)	1322 (110)	12 104 (1010)	142 (5)	1092 (24)	42 (25)	1654 (79)	1320 (28)	17 839 (1328)
1895 . . .	»	174 (78)	1436 (147)	10 766 (846)	161	999 (41)	48 (20)	1536 (92)	1867 (65)	16 987 (1289)

TABEL N°. 1a.

JAREN.	SPECIFICATIE VAN HET TOTAAL BEKLAAGDEN VAN *MISDRIJF*											
	Beslissingen van den rechter in eersten aanleg, enz.											
	Aantal veroordeelde beklaagden, verdeeld naar de opgelegde straf.								Aantal vrij- gesproken of van rechts- vervolging ontslagen be- klaagden.	Aantal beklaagden wier zaak op andere wijze van de rol ging.		Aantal be- klaagden wier zaak aan- hangig bleef.
	Doodstraf.	Straffen boven de 15 tot 20 jaren.	Straffen boven de 10 tot 15 jaren.	Straffen boven de 5 tot 10 jaren.	Straffen boven 1 jaar tot 5 jaren.	Straffen van 1 jaar of minder.	Geldboete (behalve waar zij nevens eene der andere straffen werd opgelegd).	Totaal.		Om redenen als bedoeld in aanmerking a, uitgezonderd wegens overlijden.	Door overlijden vóór de afdoening der zaak.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1891	112	82	168	385	4841	6455	386	12 429	4013	112	92	1592
										18 238		
1892	116	74	144	558	5406	6850	354	13 502	4407	90	128	1235
										19 362		
1893	142	69	135	557	4867	5966	223	11 959	4510	105	227	1541
										18 342		
1894	101	73	139	437	4700	6242	224	11 916 h)	4356	72	165	1328
										17 837		
1895	107	65	158	473	4432	5853	236	11 324 i)	4136	90	132	1289
										16 971		

a) De tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen aan hoevele beklaagden er onder het ter linkerzijde vermelde getal zijn begrepen wier zaken bij het einde van het jaar aanhangig bleven. De beklaagden wier zaken niet van de rol gingen in hetzelfde jaar waarin zij aangebracht werden, tellen dus in de opgaven van meer dan één jaar. Als afgedaan zijn hier ook gerekend de zaken waarin voorloopige informatie, rechtsingang of terechtstelling geweigerd werd het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk werd verklaard, de rechter zich onbevoegd verklaarde, de vervolging werd ingetrokken, de beklaagden vóór de afdoening der zaak overleden, voortvluchtig waren of krankzinnig werden verklaard, enz.

b) Deze rechtbanken zijn: eenige rapats ter Sumatra's Westkust, de rapats in de residentiën Benkoelen en Palembang, de kerapatans in de residentie Sumatra's Oostkust, de moesapats in Atjeh, de madjelis in Gorontalo, de raden van kerta's te Singaradja en Negara op Bali en

ZAKEN.

DRIJVEN.

VOORAFGEGANE JAAR WAREN AANHANGIG GEBLEVEN (MET UITZONDERING VAN DIE ZAKEN WAARIN GEEN VOORLOOPIGE INSTRUCTIE HEEFT PLAATS GEHAD):

IN REVISIE:

bij het Hooggerechtshof. Beklaagden wier zaak in revisie behandeld moest worden. Wier revisie-zaak werd afgedaan.	Wier revisie-zaak aanhangig bleef.	Die tijdens de behandeling hunner revisie-zaak overleden.	Te zamen.	Beklaagden wier vonnissen, ofschoon niet aan revisie onderworpen, toch aan het Hooggerechtshof moeten worden ingezonden, opdat het Hof, zoo noodig, zijne aanmerkingen op de behandeling der zaak kunne doen kennen. Beklaagden wier vonnissen van veroordeeling ten onderzoek kwamen.	Beklaagden wier vonnissen van vrijspraak ten onderzoek kwamen.	bij de raden van justitie te Padang en Makasser. Beklaagden in revisie. Wier revisie-zaak werd afgedaan.	Wier revisie-zaak aanhangig bleef.	Die tijdens de behandeling hunner revisie-zaak overleden.	Te zamen.	Beklaagden wier vonnissen van vrijspraak aan de raden van justitie te Padang en Makasser moeten worden ingezonden.	Totalen. der kolommen 15, 16 en 17.	der kolommen 21 en 22.	Specificatie der revisie bij het Hooggerechtshof. (Aantal beklaagden; zie kolom 23.) Van de in revisie te behandelen vonnissen — daaronder ook de vonnissen die slechts ten onderzoek kwamen (zie de kolommen 16 en 17) — waren gewezen: op Java en Madura: door raden van justitie.	door rechtbanken van omgang.	door landraden.	door rechtbanken te Soerakarta en Djokjokarta.	op de Buitenbezittingen: door den raad van justitie te Padang.	Makasser.	door andere rechtbanken.	Te zamen als in kolom 23.	Specificatie der revisie bij de raden van justitie te Padang en Makasser (Aantal beklaagden; zie kolom 24.) Van de in revisie te behandelen vonnissen — daaronder ook de vonnissen die slechts ten onderzoek kwamen (zie kolom 22) — waren gewezen: door landraden en rapats ter Sumatra's Westkust, in Benkoelen en Atjeh. (Revisie bij den raad van justitie te Padang.)	door landraden in de gewesten Celebes e. o., Menado, Amboina, Ternate en Timor, door de rijksraden te Menado en Ternate en door de groote madjelis te Gorontalo. (Rev. bij den raad v. just. te Makasser.)	Te zamen als in kolom 24.	Aantal beschikkingen van het Hooggerechtshof tot regeling van rechtsgebied.	in zake verzet tegen beschikkingen van raden van justitie betreffende het inwinnen van voorloopige informatiën, het verleenen van rechtsingang, of bevel tot terechtstelling.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
3638	232	17	3887	6477	3179	698	41	7	746	133	13543	884	65	1270	11220	240	3	20	725	13543	400	484	884	5	4
3714	188	36	3938	6967	3537	627	43	1	671	132	14442	803	63	1403	12004	205	1	5	761	14442	373	430	803	1	1
3724	148	26	3898	6049	3713	637	81	8	726	161	13660	887	113	1573	10993	279	8	1	693	13660	349	538	887	2	19
3398	132	39	3569	6076	3405	718	34	14	766	133	13050	899	108	1199	10824	155	14	14	736	13050	384	515	899	"	16
3152	141	26	3319	6352	3422	550	21	11	582	130	13093	712	103	1382	10696	161	12	14	725	13093	336	376	712	"	13

GENOEMD IN KOLOM 11 VAN TABEL N°. 1. (*EERSTE AANLEG.*)

SPECIFICATIE VAN HET TOTAAL BEKLAAGDEN VAN *MISDRIJF* WAAROVER DE RECHTSPRAAK IN *REVISIE* ZICH UITSTREKTE, VOOR ZOOVER HUNNE ZAKEN WERDEN AFGEDAAN.
(Zie de kolommen 12 en 18 van Tabel N°. 1.)

Leeftijd en kunne der beklaagden (van den leeftijd der vrouwelijke beklaagden is geen aanteekening gehouden). Mannen. Beneden de 16 jaren.	Van 16—35 jaren.	Van 35—50 jaren.	Boven de 50 jaren.	Wier leeftijd niet is opgegeven.	Te zamen.	Vrouwen.	Landaard der beklaagden. Europeanen	Vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Aantal recidivisten	Aard der misdrijven verdeeld naar de drieledige onderscheiding in het strafrecht. d) Tegen de algemeene zaak.	Tegen bijzondere personen.	Tegen de eigendommen.	Beslissingen van den rechter in revisie. Aantal beklaagden wier vonnis bekrachtigd of in wier vonnis berust werd.	Aantal beklaagden wier vonnis werd gewijzigd.	Aantal beklaagden wier vonnis werd vernietigd.	Aan de beklaagden wier vonnis gewijzigd werd, legde de rechter in revisie de volgende straffen op. Doodstraf.	Boven de 15 tot 20 jaren.	Boven de 10 tot 15 jaren.	Boven de 5 tot 10 jaren.	Boven 1 jaar tot 5 jaren.	Tot 1 jaar en minder.	Voorloopige hechtenis als straf aangerekend.	Geldboete (behalve waar zij nevens eene der andere straffen werd opgelegd).	Specificatie der vernietigende arresten. Aantal beklaagden die werden vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen.	Aantal beklaagden in wier zaak de rechter in eersten aanleg bevoegd of onbevoegd werd verklaard.
14.	15.	16.	17.	18.	19	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.
258	10961	6003	341	11	17574	664	181	606	17451	585	982	2632	14624	1163	2152	1091	11	25	40	102	1449	165	58	2	794	203
					18238			18238				18238			4336						2152				997 e)	
76	12087	6214	319	5	18701	661	130	635	18597	666	1244	2531	15587	1256	2143	942	13	21	43	162	1526	342	31	5	656	261
					19362			19362				19362			4341						2143				917 f)	
81	11542	5833	278	3	17737	605	167	663	17512	623	1029	2625	14688	1311	2223	827	15	31	40	140	1463	408	33	3	645	165
					18342			18342				18342			4361						2223				810 g)	
70	11105	5701	302	12	17190	649	149	668	17022	684	1038	2538	14263	1516	1838	762	9	31	48	144	1213	375	17	1	677	85
					17839			17839				17839			4116						1838				762	
94	10935	4966	243	29	16267	720	144	718	16125	715	1020	2758	13209	1442	1563	697	5	37	53	172	912	331	24	29	635	57
					16987			16987				16987			3702						1563				692 j)	

te Tjakranegara op Lombok, zoomede de rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok.

c) Voor eene nadere specificatie — deels wat de ressorten der rechtscolleges, deels wat de gewesten betreft — zie men Tabel n°. 10 rubrieken 2 t/m 7 en Tabel n°. 10a rubrieken 2 t/m 4.

d) Eene rangschikking van de beklaagden naar de voornaamste misdrijven en voor elke categorie van rechtbanken afzonderlijk vindt men in Tabel n°. 1 b.

e) Dit getal is 24 minder dan het getal voorkomende in kolom 30, daar onder deze laatste kolom begrepen zijn 24 beklaagden, in wier zaak eene niet-ontvankelijkverklaring werd uitgesproken.

f) Idem 25 beklaagden.

g) Dit getal is 17 minder dan het getal voorkomende in kolom 30, daar onder deze laatste kolom begrepen zijn 17 beklaagden te wier aanzien het O. M. niet ontvankelijk werd verklaard met zijne akte van beschuldiging.

h) Bovendien 2 veroordeelden tot levenslange verbanning.

i) Bovendien 15 beklaagden veroordeeld tot verbanning en 1 beklaagde tot wegzending naar een oord van ballingschap.

j) Dit getal is 5 minder dan het getal voorkomende in kolom 30, daar onder deze laatste kolom begrepen zijn 5 beklaagden, in wier zaak eene niet-ontvankelijkverklaring werd uitgesproken.

Verdeeling van het aantal *beklaagden* naar gelang van den aard der misdrijven, waarvan zij beschuldigd waren.

1891.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	Rechtbanken op Java en Madura: Raden van justitie	Rechtbanken van omgang	Landraden	Rechtbanken in Solo en Djokjo, voorgezeten door den resident	Prodoto's in Solo	Te zamen	Rechtbanken op de buitenbezittingen: Raden van justitie	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende in naam der Koningin	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende *niet* in naam der Koningin
I. *Tegen de algemeene zaak.*									
1. Misdrijven tegen de veiligheid van Nederlandsch-Indië	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2. Misdrijven tegen de gevestigde orde van zaken	„	„	62	„	„	62	1	„	1
3. Valsche munt, namaken van zegels, bankbiljetten, openbare schuldbrieven, enz.	1	18	„	3	1	23	„	13	1
4. Valschheid in authentieke geschriften, in geschriften van koophandel en in bankgeschriften	3	3	13		„	19	1	1	„
5. Valschheid in onderhandsche geschriften, reispassen, reisorders en getuigschriften	7	„	48	„	3	58	,	7	16
6. Ambtsmisdrijven (verduistering, knevelarij, omkooping, misbruik van gezag)	14	68	125	3	7	217	5	11	14
7. Wederspannigheid, beleedigingen en gewelddadigheden tegen het openbaar gezag en tegen de openbare macht	7	55	86	1	3	152	1	32	44
8. Ontvluchting van gevangenen en verberging van misdadigers	„	„	45	1	2	48	„	13	6
9. Landlooperij en bedelarij	2	„	10	„	86	98	„	3	54
10. Andere misdrijven tegen de algemeene zaak	1	„	23	2	6	32	„	32	17
Totaal.	35	144	412	10	108	709	8	112	153
						982			
II. *Tegen bijzondere personen.*									
1. Doodslag	9	339	„	1	19	368	6	154	36
2. Moord	5	274	„	10	5	294	4	106	29
3. Vadermoord	„	4	„	„	„	4	„	„	„
4. Kindermoord	„	4	„	„	„	4	„	4	„
5. Vergiftiging	„	8	„	„	„	8	„	„	2
6. Bedreigingen	1	„	3	„	8	12	„	2	4
7. Zware moedwillige verwonding of mishandeling	3	26	296	„	2	327	„	115	50
8. Lichte moedwillige verwonding of mishandeling	42	33	253	„	6	334	15	100	119
9. Onwillige berooving van iemands leven	„	4	57	„	1	62	„	11	4
10. Aantasting der zeden	2	„	7	„	„	9	„	24	87
11. Onwettige inhechtenisneming en gevangenhouding	3	4	4	„	6	17	1	2	8
12. Valsche getuigenis	„	2	56	„	„	58	3	18	16
13. Laster, enz.	13	„	13	„	„	26	3	5	26
14. Andere misdrijven tegen bijzondere personen.	1	15	40	2	20	78	„	21	56
Totaal.	79	713	729	13	67	1601	34	562	437
						2632			
III. *Tegen de eigendommen.*									
1. Diefstal *met* en *zonder* verzwarende omstandigheden	32	279	10279	162	952	11704	17	928	608
2. Bankbreuk	4	„	„	„	6	10	„	„	„
3. Oplichting en stellionaat	8	„	128	10	40	186	„	30	13
4. Misbruik van vertrouwen	22	„	304	20	19	365	1	43	28
5. Inbreuk op de bepalingen betrekkelijk de speelhuizen en loterijen	12	„	11	„	11	34	„	2	„
6. Moedwillige brandstichting, enz.	1	358	„	„	18	377	1	7	15
7. Scheepvaartmisdrijven	1	„	„	„	„	1	„	1	3
8. Zeeroof	3	„	„	„	„	5	„	„	„
9. Andere misdrijven tegen de eigendommen.	6	2	127	„	42	177	1	9	58
Totaal.	89	639	10851	192	1088	12859	20	1020	725
						14624			
Totaal-generaal.	2 3	1496	11992	215	1263	15169	60	1694	1315
						18238			

1892.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	Rechtbanken op Java en Madura: Raden van justitie	Rechtbanken van omgang	Landraden	Rechtbanken in Solo en Djokjo, voorgezeten door den resident	Prodoto's in Solo	Te zamen	Rechtbanken op de buitenbezittingen: Raden van justitie	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende in naam der Koningin	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende *niet* in naam der Koningin
I. *Tegen de algemeene zaak.*									
1. Misdrijven tegen de veiligheid van Nederlandsch-Indië	„	1	„	„	„	1	„	44	1
2. Misdrijven tegen de gevestigde orde van zaken	„	„	77	„	„	77	1	4	4
3. Valsche munt, namaken van zegels, bankbiljetten, openbare schuldbrieven, enz.	1	44	„	3	3	51	1	8	13
4. Valschheid in authentieke geschriften, in geschriften van koophandel en in bankgeschriften	4	1	11	„	„	16	2	„	2
5. Valschheid in onderhandsche geschriften, reispassen, reisorders en getuigschriften	8	„	46	2	1	57	„	22	10
6. Ambtsmisdrijven (verduistering, knevelarij, omkooping, misbruik van gezag)	14	72	132	6	5	229	2	12	22
7. Wederspannigheid, beleedigingen en gewelddadigheden tegen het openbaar gezag en tegen de openbare macht	3	56	84	„	1	144	„	36	84
8. Ontvluchting van gevangenen en verberging van misdadigers	„	„	32	1	„	33	„	7	30
9. Landlooperij en bedelarij	1	„	18	„	145	164	„	8	103
10. Andere misdrijven tegen de algemeene zaak	3	1	23	4	13	44	„	3	9
Totaal.	34	175	423	16	168	816	6	144	278
						1244			
II. *Tegen bijzondere personen.*									
1. Doodslag	7	412	„	1	7	427	„	167	32
2. Moord	2	272	„	„	3	277	1	108	41
3. Vadermoord	„	3	„	„	„	3	„	1	„
4. Kindermoord	1	17	„	„	„	18	„	1	„
5. Vergiftiging	„	6	„	„	2	8	„	1	5
6. Bedreigingen	2	1	10	6	1	20	„	5	2
7. Zware moedwillige verwonding of mishandeling	1	38	299	2	7	347	„	99	31
8. Lichte moedwillige verwonding of mishandeling	16	2	205	1	10	234	3	91	98
9. Onwillige berooving van iemands leven	„	1	67	„	2	70	„	13	3
10. Aantasting der zeden	1	2	13	„	1	17	„	27	64
11. Onwettige inhechtenisneming en gevangenhouding	2	2	5	„	1	10	„	7	„
12. Valsche getuigenis	2	2	64	„	„	68	1	32	19
13. Laster, enz.	7	„	8	2	2	19	1	5	16
14. Andere misdrijven tegen bijzondere personen.	9	9	34	3	23	78	1	15	45
Totaal.	50	707	705	15	59	1596	7	572	356
						2531			
III. *Tegen de eigendommen.*									
1. Diefstal *met* en *zonder* verzwarende omstandigheden	41	343	11177	170	954	12685	13	819	780
2. Bankbreuk	2	„	„	„	„	2	„	„	„
3. Oplichting en stellionaat	9	„	145	7	54	215	„	25	10
4. Misbruik van vertrouwen	15	„	279	23	42	359	1	33	51
5. Inbreuk op de bepalingen betrekkelijk de speelhuizen en loterijen	2	„	20	„	„	22	„	5	„
6. Moedwillige brandstichting, enz.	3	261	„	1	3	268	2	7	26
7. Scheepvaartmisdrijven	„	„	2	„	„	2	„	„	2
8. Zeeroof	14	„	„	„	„	14	„	„	„
9. Andere misdrijven tegen de eigendommen.	8	3	117	„	77	205	„	6	35
Totaal.	94	607	11740	201	1130	13772	16	895	904
						15587			
Totaal-generaal.	178	1549	12868	232	1357	16184	29	1611	1538
						19362			

1893.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	Rechtbanken op Java en Madura: Raden van justitie	Rechtbanken van omgang	Landraden	Rechtbanken in Solo en Djokjo, voorgezeten door den resident	Prodoto's in Solo	Te zamen	Rechtbanken op de buitenbezittingen: Raden van justitie	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende in naam der Koningin	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende *niet* in naam der Koningin
I. *Tegen de algemeene zaak.*									
1. Misdrijven tegen de veiligheid van Nederlandsch-Indië	„	„	„	„	„	„	„	1	2
2. Misdrijven tegen de gevestigde orde van zaken	„	„	77	„	„	77	„	„	8
3. Valsche munt, namaken van zegels, bankbiljetten, openbare schuldbrieven, enz.	1	58	„	3	4	66	1	16	16
4. Valschheid in authentieke geschriften, in geschriften van koophandel en in bankgeschriften	4	1	3	„	4	12	1	2	3
5. Valschheid in onderhandsche geschriften, reispassen, reisorders en getuigschriften	5	„	51	3	„	59	„	12	15
6. Ambtsmisdrijven (verduistering, knevelarij, omkooping, misbruik van gezag)	10	62	50	13	9	144	2	12	19
7. Wederspannigheid, beleedigingen en gewelddadigheden tegen het openbaar gezag en tegen de openbare macht	8	38	105	„	3	154	1	26	18
8. Ontvluchting van gevangenen en verberging van misdadigers	„	„	40	1	7	48	„	13	23
9. Landlooperij en bedelarij	1	„	15	2	100	118	„	17	76
10. Andere misdrijven tegen de algemeene zaak	7	„	40	„	5	52	„	5	10
Totaal.	36	159	381	22	132	730	5	104	190
						1029			
II. *Tegen bijzondere personen.*									
1. Doodslag	1	390	„	2	4	397	2	121	42
2. Moord	3	337	„	„	1	341	1	103	48
3. Vadermoord	„	3	„	1	„	4	„	„	„
4. Kindermoord	1	16	„	„	1	18	„	1	1
5. Vergiftiging	„	7	„	1	„	8	„	„	2
6. Bedreigingen	2	„	5	„	„	7	„	2	2
7. Zware moedwillige verwonding of mishandeling		26	310	2	3	342	„	111	20
8. Lichte moedwillige verwonding of mishandeling	32	9	275	2	8	326	22	84	102
9. Onwillige berooving van iemands leven	3	1	48	„	3	55	„	12	16
10. Aantasting der zeden	1	3	16	„	2	22	„	8	50
11. Onwettige inhechtenisneming en gevangenhouding	7	3	7	„	„	17	1	6	1
12. Valsche getuigenis	„	6	76	„	4	86	1	17	27
13. Laster, enz.	5	„	13	3	„	21	5	5	13
14. Andere misdrijven tegen bijzondere personen.	11	15	23	11	27	87	„	23	45
Totaal.	67	816	773	22	53	1731	32	493	369
						2625			
III. *Tegen de eigendommen.*									
1. Diefstal *met* en *zonder* verzwarende omstandigheden	29	395	10393	197	782	11796	8	813	599
2. Bankbreuk	5	„	„	„	„	5	„	„	„
3. Oplichting en stellionaat	7	„	178	6	50	241	1	20	20
4. Misbruik van vertrouwen	19	1	306	13	45	384	2	62	43
5. Inbreuk op de bepalingen betrekkelijk de speelhuizen en loterijen	4	„	19	„	„	23	1	9	„
6. Moedwillige brandstichting, enz.	2	318	„	5	3	328	„	12	23
7. Scheepvaartmisdrijven	„	„	1	„	„	1	„	1	9
8. Zeeroof	9	„	3	,	„	12	„	„	„
9. Andere misdrijven tegen de eigendommen.	6	„	155	„	55	216	„	13	37
Totaal.	81	714	11055	221	935	13006	12	939	731
						14688			
Totaal-generaal.	184	1689	12209	265	1120	15467	49	1536	1290
						18342			

1894.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	Rechtbanken op Java en Madura: Raden van justitie	Rechtbanken van omgang	Landraden	Rechtbanken in Solo en Djokjo, voorgezeten door den resident	Prodoto's in Solo	Te zamen	Rechtbanken op de buitenbezittingen: Raden van justitie	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende in naam der Koningin	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende *niet* in naam der Koningin
I. *Tegen de algemeene zaak.*									
1. Misdrijven tegen de veiligheid van Nederlandsch-Indië	„	„	„	„	„	„	„	7	2
2. Misdrijven tegen de gevestigde orde van zaken	„	„	„	„	„	„	„	„	12
3. Valsche munt, namaken van zegels, bankbiljetten, openbare schuldbrieven, enz.	„	41	„	3	4	48	„	19	8
4. Valschheid in authentieke geschriften, in geschriften van koophandel en in bankgeschriften	9	„	21	„	„	30	„	2	2
5. Valschheid in onderhandsche geschriften, reispassen, reisorders en getuigschriften	7	„	41	2	„	50	„	11	13
6. Ambtsmisdrijven (verduistering, knevelarij, omkooping, misbruik van gezag)	11	43	65	1	13	133	2	6	24
7. Wederspannigheid, beleedigingen en gewelddadigheden tegen het openbaar gezag en tegen de openbare macht	15	47	112	5	1	180	„	38	22
8. Ontvluchting van gevangenen en verberging van misdadigers	„	„	46	„	„	46	„	15	26
9. Landlooperij en bedelarij	„	„	8	1	80	89	„	1	140
10. Andere misdrijven tegen de algemeene zaak	2	„	35	„	37	74	„	22	16
Totaal.	44	131	328	12	135	650	2	121	265
						1038			
II. *Tegen bijzondere personen.*									
1. Doodslag	„	379	„	2	6	387	2	122	52
2. Moord	3	255	„	„	„	258	1	129	30
3. Vadermoord	„	1	„	1	„	2	„	„	„
4. Kindermoord	„	10	„	„	„	10	„	2	1
5. Vergiftiging	„	8	„	„	1	9	„	2	1
6. Bedreigingen	3	„	2	„	1	6	„	7	53
7. Zware moedwillige verwonding of mishandeling	1	13	267	„	„	281	„	101	28
8. Lichte moedwillige verwonding of mishandeling	24	8	310	„	1	343	11	130	88
9. Onwillige berooving van iemands leven	„	1	64	1	7	73	„	15	5
10. Aantasting der zeden	1	5	20	2	7	35	„	6	71
11. Onwettige inhechtenisneming en gevangenhouding	4	„	3	2	„	9	„	13	„
12. Valsche getuigenis	„	„	78	4	„	82	1	16	9
13. Laster, enz.	10	„	6	1	„	17	4	4	19
14. Andere misdrijven tegen bijzondere personen.	4	2	17	2	29	54	11	18	20
Totaal.	50	682	767	15	52	1566	30	565	377
						2538			
III. *Tegen de eigendommen.*									
1. Diefstal *met* en *zonder* verzwarende omstandigheden	18	232	10395	91	723	11459	6	871	545
2. Bankbreuk	11	„	„	„	„	11	„	„	„
3. Oplichting en stellionaat	13	„	242	9	52	316	1	17	19
4. Misbruik van vertrouwen	15	„	280	15	37	347	3	42	40
5. Inbreuk op de bepalingen betrekkelijk de speelhuizen en loterijen	5	„	9	„	„	14	„	3	2
6. Moedwillige brandstichting, enz.	1	276	„	„	14	291	„	27	33
7. Scheepvaartmisdrijven	„	„	„	„	„	„	„	1	3
8. Zeeroof	5	„	„	„	„	5	„	„	„
9. Andere misdrijven tegen de eigendommen.	1	1	83	„	79	164	„	7	36
Totaal.	69	509	11009	115	905	12607	10	968	678
						14263			
Totaal-generaal.	163	1322	12104	142	1092	14823	42	1654	1320
						17839			

1895.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	Rechtbanken op Java en Madura: Raden van justitie	Rechtbanken van omgang	Landraden	Rechtbanken in Solo en Djokjo, voorgezeten door den resident	Prodoto's in Solo	Te zamen	Rechtbanken op de buitenbezittingen: Raden van justitie	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende in naam der Koningin	Inlandsche rechtbanken rechtsprekende *niet* in naam der Koningin
I. *Tegen de algemeene zaak.*									
1. Misdrijven tegen de veiligheid van Nederlandsch-Indië	1	„	„	„	„	1	„	„	4
2. Misdrijven tegen de gevestigde orde van zaken	„	„	33	„	„	33	„	„	40
3. Valsche munt, namaken van zegels, bankbiljetten, openbare schuldbrieven, enz.	„	49	„	2	13	64	„	11	5
4. Valschheid in authentieke geschriften, in geschriften van koophandel en in bankgeschriften	9	„	15	„	„	24	1	3	2
5. Valschheid in onderhandsche geschriften, reispassen, reisorders en getuigschriften	3	„	61	„	„	64	1	8	5
6. Ambtsmisdrijven (verduistering, knevelarij, omkooping, misbruik van gezag)	15	41	35	„	12	103	3	19	8
7. Wederspannigheid, beleedigingen en gewelddadigheden tegen het openbaar gezag en tegen de openbare macht	23	39	92	„	1	155	„	25	15
8. Ontvluchting van gevangenen en verberging van misdadigers	„	„	36	„	„	36	„	16	27
9. Landlooperij en bedelarij	„	„	12	„	59	71	„	2	84
10. Andere misdrijven tegen de algemeene zaak	4	3	141	1	21	170	„	16	4
Totaal.	55	132	425	3	106	721	5	100	194
						1020			
II. *Tegen bijzondere personen.*									
1. Doodslag	2	413	„	„	7	452	2	162	46
2. Moord	4	287	„	4	„	295	4	120	63
3. Vadermoord	„	6	„	„	„	6	„	„	„
4. Kindermoord	„	4	„	„	„	4	„	2	1
5. Vergiftiging	„	7	„	„	1	8	„	„	9
6. Bedreigingen	„	„	3	„	1	4	„	1	1
7. Zware moedwillige verwonding of mishandeling	5	27	212	„	2	246	„	108	41
8. Lichte moedwillige verwonding of mishandeling	21	17	342	8	3	391	2	94	120
9. Onwillige berooving van iemands leven	„	2	46	1	8	57	„	10	9
10. Aantasting der zeden	3	2	17	„	„	22	„	7	147
11. Onwettige inhechtenisneming en gevangenhouding	3	2	4	„	4	13	„	8	„
12. Valsche getuigenis	„	1	66	3	1	71	1	13	15
13. Laster, enz.	5	„	21	„	4	30	6	2	45
14. Andere misdrijven tegen bijzondere personen.	8	3	26	1	6	44	9	8	51
Totaal.	51	801	737	17	37	1643	24	535	556
						2758			
III. *Tegen de eigendommen.*									
1. Diefstal *met* en *zonder* verzwarende omstandigheden	21	286	9076	119	734	10236	11	805	975
2. Bankbreuk	9	„	„	„	„	9	„	„	„
3. Oplichting en stellionaat	10	„	150	7	57	224	2	21	41
4. Misbruik van vertrouwen	17	„	288	15	34	354	4	37	39
5. Inbreuk op de bepalingen betrekkelijk de speelhuizen en loterijen	5	„	5	„	14	24	2	2	„
6. Moedwillige brandstichting, enz.	„	217	„	„	9	226	„	33	20
7. Scheepvaartmisdrijven	„	„	„	„	„	„	„	2	„
8. Zeeroof	5	„	„	„	„	5	„	„	„
9. Andere misdrijven tegen de eigendommen.	1	„	85	„	8	94	„	1	42
Totaal.	68	503	9604	141	856	11172	19	901	1117
						13209			
Totaal-generaal.	174	1436	10766	161	999	13536	48	1536	1867
						16987			

TABEL N°. 1c.

A. MISDRIJVEN.

AANTAL BEKLAAGDEN VAN *MISDRIJF*, IN WIER AANGEBRACHTE OF AANHANGIG GEBLEVEN ZAKEN GEENE VOORLOOPIGE INSTRUCTIE HEEFT PLAATS GEHAD.

JAREN.	EERSTE AANLEG.		HOOGER BEROEP (bij het Hooggerechtshof).		SPECIFICATIE DER BEKLAAGDEN GENOEMD IN DE KOLOMMEN 2 t/m 5. — EERSTE AANLEG.											HOOGER BEROEP.							
					Beslissingen van den rechter in eersten aanleg, enz.						Kunne der beklaagden.		Landaard der beklaagden.			Beslissingen van den rechter in hooger beroep, enz.							
					Aantal veroordeelde beklaagden, verdeeld naar de opgelegde straf.											Aantal beklaagden wier vonnis werd							
																		vernietigd:					
	Beklaagden bij raden van justitie op Java en Madura.	Beklaagden bij raden van justitie op de buitenbezittingen.	Beklaagden die hadden terechtgestaan bij raden van justitie op Java en Madura.	Beklaagden die hadden terechtgestaan bij raden van justitie op de buitenbezittingen.	Gevangenis of, wegzending naar een oord van ballingschap.	Geldboete (behalve waar zij nevens eene andere straf werd opgelegd).	Aantal vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen beklaagden	Aantal beklaagden wier zaak aanhangig bleef.	Aantal beklaagden die vóór de afdoening hunner zaak overleden.	Aantal beklaagden wier zaak om andere redenen van de rol ging. a)	Mannen.	Vrouwen.	Europeanen.	Aanzienlijke inlanders.	Aantal recidivisten.	bekrachtigd.	gewijzigd.	met veroordeeling.	met vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging.	met bevoegd- of onbevoegdverklaring.	Aantal beklaagden die vóór de afdoening hunner zaak overleden.	Aantal beklaagden wier zaak om andere redenen van de rol ging. a)	Aantal beklaagden wier zaak aanhangig bleef.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
1891	b) 126 (6)	17 (1)	18 (4)	1	34	81	14	7	"	1	136	7	126	10	7	9	6	"	"	"	"	"	4
	143 (7)		19 (4)		137 c)						143		136 d)			19							
1892	101 (5)	11 (4)	15 (2)	1	41	47	13	9	"	2	109	3	106	6	6	5	7	"	1	"	"	1	2
	112 (9)		16 (2)		112						112		112			16							
1893	100 (3)	25 (2)	15 (3)	2	49	57	12	5	"	2	118	7	113	12	2	4	6	1	3	"	"	"	3
	125 (5)		17 (3)		125						125		125			17							
1894	109 (5)	12 (1)	17	"	55	46	12	6	"	2	116	5	112	9	3	7	4	"	4	"	"	"	2
	121 (6)		17		121						121		121			17							
1895	91 (5)	15	12 (1)	9 (4)	42	46	9	5	"	"	99	7	93	7	5	1	14	1	"	"	"	"	5
	106 (5)		21 (5)		102 e)						106		100 f)			21							

a) Bijv. wegens intrekking der vervolging, niet-ontvankelijk- of onbevoegdverklaring, krankzinnigheid van den beklaagde, enz.

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen aan hoevele beklaagden er onder het ter linkerzijde vermelde getal zijn begrepen wier zaken bij het einde van het jaar aanhangig bleven.

c) Bovendien werden 5 beklaagden veroordeeld tot dwangarbeid en 1 tot ten arbeidstelling.

d) Bovendien 4 Chineezen en 3 inlanders van gewone afkomst.

e) Bovendien werden 4 beklaagden veroordeeld tot dwangarbeid.

f) Bovendien 4 Chineezen en 2 inlanders van gewone afkomst.

B. OVER

TABEL N°. 2.

I. Europeesche en inlandsche rechtbanken en gerechten

JAREN.	AANTAL OVERTREDINGSZAKEN TE BEHANDELEN GEWEEST (MET — IN EERSTEN AANLEG. — Java en Madura. Hoog-gerechtshof. Zaken.	Hoog-gerechtshof. Be-klaag-den.	Raden van justitie. Zaken.	Raden van justitie. Be-klaag-den.	Landraden. Zaken.	Landraden. Beklaagden.	Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta. Zaken.	Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta. Be-klaagden.	Residentie-gerechten. Zaken.	Residentie-gerechten. Be-klaagden.	Prodoto's in Soerakarta. Zaken.	Prodoto's in Soerakarta. Be-klaagden	Buiten — Raden van justitie. Zaken.	Buiten — Raden van justitie. Be-klaagden.	Inlandsche rechtbanken (landraden, rapats, proatins, enz.) die in naam der Koningin rechtspreken. Zaken.	Inlandsche rechtbanken (landraden, rapats, proatins, enz.) die in naam der Koningin rechtspreken. Be-klaagden.
1.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8.	9	10.	11.	12.	13	14.	15.	16	17.
1891	"	"	20	b) 20 (2)	399	545 (108)	47	58 (2)	230	244 (45)	65	90 (2)	3	4	137	198 (18)
1892	"	"	22	23	384	541 (62)	31	33 (1)	348	355 (24)	89	106 (8)	7	8	141	191 (13)
1893	"	"	11	13 (3)	272	443 (37)	23	24 (1)	194	221 (55)	341	547 (56)	7	8 (1)	136	166 (11)
1894	"	"	15	18 (3)	323	504 (111)	15	17 (2)	233	255 (53)	89	144 (1)	1	1	143	184 (11)
1895	"	"	14	16 (1)	394	534 (130)	65	71 (2)	406	421 (75)	82	125 (5)	5	5	134	173 (2)

TABEL N°. 2a.

SPECIFICATIE VAN HET AANTAL BEKLAAGDEN VAN *OVERTREDING* GENOEMD IN KOLOM 23 VAN TABEL N°. 2 (*EERSTE AANLEG*).

JAREN.	Beslissingen van den rechter in eersten aanleg, enz. — Aantal veroordeelde beklaagden, verdeeld naar de opgelegde straf. Gevangenis, dwangarbeid of tenarbeidstelling met of zonder geldboete.	Geldboete (behalve waar zij nevens eene andere straf werd opgelegd).	Totaal.	Aantal vrijgesproken, van rechtsvervolging ontslagen of overgewezen beklaagden.	Aantal beklaagden wier zaak aanhangig bleef.	Aantal beklaagden die vóór de afdoening hunner zaak overleden.	Aantal beklaagden wier zaak om andere redenen van de rol ging. c)	Kunne der beklaagden. Mannen.	Kunne der beklaagden. Vrouwen.	Landaard der beklaagden. Europeanen.	Landaard der beklaagden. Vreemde oosterlingen	Landaard der beklaagden. Inlanders.	Aard der overtreding. (Zie kolom 22 van Tabel n°. 2.) Overtreding van de amfioenpachtvoorwaarden. (Aantal zaken.)	Overtreding van andere pachtvoorwaarden. (Aantal zaken)	Diverse overtredingen. (Aantal zaken.)
1.	2.	3	4	5.	6.	7.	8.	9	10	11.	12.	13.	14.	15.	16
1891	3716	2805	6521	724	203	4	41	7158	325	298	427	6768	170	80	3488
					7493			7493			7493			3738	
1892	4750	1922	6672	829	159	6	78	7362	382	418	511	6815	139	56	4624
					7744			7744			7744			4819	
1893	4698	2844	7542	761	227	4	32	8193	373	262	395	7909	147	63	4848
					8566			8566			8566			5058	
1894	6439	2553	8992	552	264	6	68	9477	405	306	387	9189	141	101	6603
					9882			9882			9882			6845	
1895	4420	3942	8362	527	317	9	105	8883	437	540	496	8284	118	43	5895
					9320			9320			9320			6056	

a) Het in kolom 23 vermelde totaal beklaagden vindt men *gewestelijk* gespecificeerd in Tabel n°. 10, rubrieken 8 t/m 11 en 15, en in Tabel n°. 10a,

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden het aantal beklaagden aan, wier zaak bij het einde van het jaar nog aanhangig bleef. Dit aantal is

TREDINGEN.

(behalve de politierollen, regentschaps- en districtsgerechten).

AFZONDERLIJKE VERMELDING VAN HET AANTAL BEKLAAGDEN):

bezittingen. Niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken. Zaken.	bezittingen. Niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken. Beklaagden	Residentie-gerechten. Zaken.	Residentie-gerechten. Beklaagden.	Te zamen. a) Zaken.	Te zamen. a) Beklaagden.	IN HOOGER BEROEP. Hooggerechtshof. Zaken.	Hooggerechtshof. Beklaagden.	Java en Madura. Raden van justitie. Zaken.	Java en Madura. Raden van justitie. Beklaagden.	Java en Madura. Landraden. Zaken.	Java en Madura. Landraden. Beklaagden.	Buitenbezittingen. Raden van justitie. Zaken.	Buitenbezittingen. Raden van justitie. Beklaagden.	Buitenbezittingen. Inlandsche rechtbanken (landraden, enz.). Zaken.	Buitenbezittingen. Inlandsche rechtbanken (landraden, enz.). Beklaagden.	Te zamen. Zaken	Te zamen. Beklaagden.	IN CASSATIE. Hooggerechtshof. Zaken.
18.	19.	20.	21.	22	23	24.	25	26.	27.	28	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.
2819	6316 (26)	18	18	3738	7493 (203)	4	4	95	109 (1)	„	„	11	43 (3)	„	„	110	156 (4)	39
3783	6473 (51)	14	14	4819	7744 (159)	4	4 (1)	67	79 (9)	„	„	12	18 3)	„	„	83	101 (13)	20
4054	7126 (60)	20	18 (3)	5058	8566 (227)	5	5 (1)	91	111 (5)	1	1	12	12	„	„	109	129 (6)	17
6005	8734 (81)	21	25 (2)	6845	9882 (264)	2	4	83	104 (14)	8	9 (2)	20	28 (2)	6	6	119	151 (18)	17
4920	7935 (101)	36	40 (1)	6056	9320 (317)	4	6	88	105 (6)	„	„	16	17 (1)	„	„	108	128 (7)	14

SPECIFICATIE VAN HET TOTAAL BEKLAAGDEN VAN *OVERTREDING* GENOEMD IN KOLOM 35 VAN TABEL N°. 2 (*HOOGER BEROEP*).

Aantal beklaagden wier vonnis in hooger beroep werd: bekrachtigd.	gewijzigd.	vernietigd. met veroordeeling.	vernietigd. met vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging.	vernietigd. met bevoegd- of onbevoegdverklaring.	Aantal beklaagden die vóór de afdoening hunner zaak overleden.	Aantal beklaagden wier zaak om andere redenen van de rol ging. c)	Aantal beklaagden wier zaken aanhangig bleven.
17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
19	82	12	23	„	„	16	4
				156			
21	28	5	13	6	„	15	13
				101			
22	21	12	27	1	1	39	6
				129			
23	24	4	29	„	2	51	18
				151			
11	21	10	35	1	„	43	7
				128			

SPECIFICATIE VAN HET AANTAL IN *CASSATIE* VOORGEKOMEN OVERTREDINGSZAKEN. (Zie kolom 36 van Tabel N°. 2.)

Beslissing in cassatie. Gewone cassatiezaken. Aantal vernietigende arresten met rechtspraak ten principale.	Gewone cassatiezaken. Aantal vernietigende arresten met verwijzing.	Gewone cassatiezaken. Aantal arresten waarbij de eisch verworpen of niet ontvankelijk werd verklaard.	Zaken waarvan in het belang der wet beroep in cassatie werd aangeteekend. Aantal vernietigende arresten.	Zaken waarvan in het belang der wet beroep in cassatie werd aangeteekend. Aantal arresten waarbij de eisch verworpen of niet-ontvankelijk werd verklaard.	Aantal aanhangig gebleven zaken.
25.	26.	27.	28.	29.	
3	4	24	2	2	4
			39		
„	6	8	„	„	6
			20		
4	„	9	1	„	3
			17		
5	2	4	„	2	4
			17		
1	2	8	„	„	3
			14		

dus ook in de opgaven van het volgende jaar begrepen (verg. aanmerking *a* van Tabel n°. 1).

c) Bijv. wegens niet-ontvankelijk- of onbevoegdverklaring, krankzinnighe[id] van den beklaagde, enz.

TABEL N°. 2*b*.

B. **OVER**

II. Politierollen,

JAREN.	Politierollen (magistraatsgerechten). Java en Madura. (*Eerste aanleg.*)	Politierollen (magistraatsgerechten). Buitenbezittingen. (*Eerste aanleg en hooger beroep.*) *a*)	Politierollen (magistraatsgerechten). Te zamen. *b*)	Regentschaps- en districtsgerechten. *c*) Java en Madura. Regentschapsgerechten. (*Eerste aanleg.*) Aantal afgedane zaken.	Java en Madura. Regentschapsgerechten. Aantal aanhangig gebleven zaken.	Java en Madura. Districtsgerechten. (*Eerste aanleg.*) Aantal afgedane zaken.	Java en Madura. Districtsgerechten. Aantal aanhangig gebleven zaken.	Buitenbezittingen. *d*) Regentschapsgerechten. (*Eerste aanleg.*) Aantal afgedane zaken.	Buitenbezittingen. Regentschapsgerechten. Aantal aanhangig gebleven zaken.	Buitenbezittingen. Districtsgerechten. (*Eerste aanleg.*) Aantal afgedane zaken.	Buitenbezittingen. Districtsgerechten. Aantal aanhangig gebleven zaken.
	Aantal beklaagden wier zaken te behandelen waren.										
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1891	213 245 (968)	57 321 (188)	270 566 (1156)	38 379	413	525	15	555	„	171	1
				38 792		540		555		172	
1892	213 234 (1112)	*f*) 53 281 (156)	266 515 (1268)	39 488	524	457	15	229	„	203	„
				40 022		482		229		203	
1893	195 016 (994)	50 468 (108)	245 484 (1102)	37 702	507	650	24	230	„	152	„
				38 209		674		230		152	
1894	201 172 (970)	53 391 (182)	254 563 (1152)	37 840	523	627	30	153	„	151	„
				38 363		657		153		151	
18	211 553 (908)	50 534 (266)	262 087 (1174)	41 371	758	669	48	114	„	280	2
				42 129		717		114		282	

a) De magistraten in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Menado en Amboina spreken ook recht in hooger beroep.

b) Het in kolom 4 vermelde totaal beklaagden vindt men *gewestelijk* gespeci i eerd in Tabel n°. 10, rubriek n°. 12 en in Tabel n°. 10*a*, rubriek 9.

c) Ofschoon in de hier voorkomende totaal-opgaven betreffende de rechtspraak der regentschaps- en districtsgerechten in overtredingszaken niet het aantal *beklaagden* wordt genoemd, schijnt nochtans uit de *gewestelijke* specificatie, welke hierachter wordt aangetroffen in Tabel n°. 10, rubrieken 13 en 14, en in Tabel n°. 10*a*, rubriek 10, te moeten worden afgeleid, dat de te dezer plaatse (rubrieken 5 t/m 12) vermelde cijfers tevens kunnen gelden als die der *beklaagden*.

TREDINGEN.

regentschaps- en districtsgerechten.

SPECIFICATIE VAN HET TOTAAL BEKLAAGDEN GENOEMD IN KOLOM 4 HIERNEVENS (*POLITIEROL*). *e*)

Beslissing van den politierechter, enz.									Kunne der beklaagden.		Landaard der beklaagden.	
Aantal tot straf verwezen beklaagden, verdeeld naar de opgelegde straf.				Aantal vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen beklaagden.	Aantal beklaagden in wier zaak de rechter zich onbevoegd verklaarde.	Aantal beklaagden wier zaak aanhangig bleef.	Aantal vóór de afdoening der zaak ontvluchte of overleden beklaagden.	Totaal der kolommen 16 t/m 20, overeenkomende met het totaal in kolom 4.				
Tenarbeidstelling aan de publieke werken.	Gevangenis.	Geldboete.	Totaal.						Mannen.	Vrouwen.	Vreemde oosterlingen.	Inlanders.
13.	14.	15.	16	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
158 446	4354	57 268	220 068	47 760	1373	1156	209	270 566	242 720	27 846	24 075	246 491
									270 566		270 566	
152 369	3908	59 946	216 223	47 400	1208	1268	416	266 515	238 890	27 624	27 729	238 785
									266 514		266 514	
139 099	3653	56 169	198 921	43 951	1138	1102	372	245 484	221 147	24 337	22 132	223 352
									245 484		245 484	
141 257	1681	60 500	203 438	48 388	1276	1152	309	254 563	227 369	27 194	26 568	227 995
									254 563		254 563	
142 924	5487	64 848	213 259	45 686	1570	1174	398	262 087	236 527	25 560	24 171	237 916
									262 087		262 087	

d) Regentschapsgerechten zijn gevestigd op Celebes (behalve ter hoofdplaats Makasser) en in Amboina (behalve in de afdeeling Banda), districtsgerechten ter Sumatra's Westkust, op Banka, op Billiton, en op Lombok.

e) Van de overtredingszaken, bij de regentschaps- en districtsgerechten voorgekomen, is nopens de veroordeelingen en vrijspraken, nopens den aard der opgelegde straffen, zoomede nopens de kunne en den landaard der beklaagden geen specificatie ontvangen.

f) Hieronder 1 beklaagde die in *hooger beroep* was gekomen en waarvan noch landaard, noch kunne is opgegeven en wiens zaak hangende bleef.

TABEL N°. 3.

BURGER

I. Hoog

JAREN.	EERSTE AANLEG, REQUEST CIVIEL, ENZ.																
	Aantal processen aangebracht gedurende het opgegeven jaar en van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven.			Aantal gewezen arresten.				Aantal zaken waarin afstand van de instantie werd gedaan en geroyeerde zaken.	Aantal zaken waarin verstek werd verleend.	Aantal aanhangig gemaakte processen door of tegen de Regeering.	Aantal behandelde requesten		Request civiel.	Revisie (art. 362 en volgende Reglement Burg. Rechtsvordering).	Evocatie (art. 859 Reglement Burg. Rechtsvordering).	Prorogatie (art. 324 Reglement Burg. Rechtsvordering).	Verzoeken om relief.
				Eindarresten.			Incidenteele, interlocutoire en praeparatoire.				om pro deo te procedeeren.	van anderen aard.					
	Burgerlijke zaken.	Handelszaken.	Te zamen.	Geheel of gedeeltelijk toewijzende.	Niet ontvankelijk verklarende.	Ontzeggende.											
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
1891	a) 3 (1)	„	3 (1)	b) 1	„	„	2	„	„	„	10	84	„	„	„	„	1
											94						
1892	1 (1)	„	1 (1)	„	„	„	„	„	„	1	8	70	„	„	„	„	„
											78						
1893	2	„	2	2	„	„	„	„	„	2	7	60	„	„	„	„	„
											67						
1894	12 (5)	„	12 (5)	„	„	„	„	2	„	7	16	60	„	„	„	„	„
											76						
1895	12 (5)	„	12 (5)	1	5	„	1	„	„	11	11	39	„	„	„	„	1
											50						

a) De tusschen haakjes geplaatste cijfers wijzen het aantal zaken aan die bij het einde van het jaar aanhangig bleven. Deze zaken tellen dus ook in de cijfers van het volgende jaar mede.

b) In deze zaak verklaarde het Hooggerechtshof zich onbevoegd.

c) Bovendien: 1 zaak waarbij het verzoek om verstek geweigerd en de uitgebrachte dagvaarding nietig verklaard werd; 1 zaak waarbij de doorhaling van de rol werd gelast; en 2 zaken waarbij de vonnissen, waarvan appel, verbeterd en overigens bekrachtigd werden.

d) 2 zaken werden ingetrokken.

e) 1 zaak idem.

LIJKE ZAKEN.

gerechtshof.

HOOGER BEROEP.																			CASSATIE.						AANTAL ADVIEZEN AAN DE REGEERING UITGEBRACHT, BETREFFENDE:						
Aantal processen aangebracht gedurende het opgegeven jaar en van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven.						Aantal afgedane zaken.				Aantal zaken waarin afstand van de instantie werd gedaan en geroyeerde zaken.	Verdere opgaven.								Aantal uitspraken waartegen in cassatie werd opgekomen, daaronder ook de van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven cassatiezaken.	Aantal arresten:					gratie of remissie van straf.	dispensatie van wettelijke bepalingen.	brieven van wettiging.	brieven van meerderjarigverklaring.	het verleenen van fiat executie.	onderwerpen van wetgeving.	onderwerpen van verschillenden aard.
Burgerlijke zaken.	Handelszaken.	Te zamen.	Splitsing der vorderingen in kolom 21 bedoeld.			Bij eindarrest.					Aantal incidenteele, interlocutoire en praeparatoire arresten.	Verstek verleend.	Aantal aanhangig gemaakte processen door of tegen de Regeering.	Aantal arresten gewezen in hooger beroep van arbitrale vonnissen.	Aantal arresten in hooger beroep van vonnissen ter zake van overtredingen door ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz.	Aantal arresten in hooger beroep van vonnissen gewezen krachtens art. 134 Reglement Rechterlijke Organisatie.	Aantal behandelde requesten			vernietigende		waarbij het beroep verworpen of niet ontvankelijk verklaard werd.	waarbij in het belang der wet								
			Persoonlijke.	Zakelijke.	Gemengde.	Bekrachtigende arresten.	Geheel of gedeeltelijk vernietigende arresten.	Niet ontvankelijk verklarende arresten.	Totaal.								betreffende voogdijen en curateele.	van anderen aard.		met rechtspraak ten principale.	met verwijzing.		het vonnis werd vernietigd.	de eisch werd verworpen of niet ontvankelijk verklaard.							
									Zie kolom 21.																						
19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.
54 (20)	14 (10)	68 (30)	47	12	9	18	16	„	34	„	14	„	10	„	„	„	4	10	152 (22)	7	3	120	„	„	108	110	4	47	35	45	125
				68					34 c)								14				130							1167			
46 (19)	24 (9)	70 (28)	33	30	7	22	18	1	41	1	4	4	6	„	„	„	2	7	138 (21)	1	4	112	„	„	720	125	11	52	30	37	157
				70					42								9				117							1132			
52 (28)	12 (4)	64 (32)	42	20	2	19	8	3	30	2	5	1	3	„	„	„	2	8	141 (19)	3	4	113	„	„	668	128	12	49	56	19	61
				64					32								10				120							993			
69 (34)	14 (10)	83 (44)	75	8	„	18	18	1	37	2	1	1	4	4	1	„	„	9	112 (12)	2	1	95	„	„	748	104	8	46	40	31	187
				83					39								9				98 d)							1164			
72 (30)	20 (10)	92 (40)	79	12	1	28	15	5	48	4	11	3	9	„	„	„	„	8	107 (12)	5	3	86	„	„	818	117	4	48	30	26	219
				92					52								8				94 e)							1262			

TABEL N°. 4.

BURGER

II. Raden van justitie: *A* op Java en

JAREN.	EERSTE AANLEG. Aantal processen die te behandelen waren (zoowel de op de rol ingeschrevene als die welke ter terechtzitting werden gebracht zonder inschrijving op de rol).	Landaard der partijen. Europeanen.	Landaard der partijen. Europeanen en vreemde oosterlingen.	Landaard der partijen. Europeanen en inlanders.	Landaard der partijen. Vreemde oosterlingen.	Landaard der partijen. Vreemde oosterlingen en inlanders.	Landaard der partijen. Inlandsche grooten of hoofden en Europeanen, vreemde oosterlingen of inlanders.	Verstek verleend.	Van de hangende zaken zijn van de rol gegaan: door incidenteel vonnis.	Van de hangende zaken zijn van de rol gegaan: door eindvonnis.	Van de hangende zaken zijn van de rol gegaan: op verzoek van partijen.	Van de hangende zaken zijn van de rol gegaan: door schorsing (art. 248 Reglement Burgerlijke Rechtsvordering).	Van de hangende zaken zijn van de rol gegaan: door roija ambtshalve.	Aantal vonnissen. Praeparatoire en interlocutoire.	Aantal vonnissen. Eindvonnissen op incidenten.	Aantal vonnissen. Ten principale. Geheel of ten deele toewijzende.	Aantal vonnissen. Ten principale. Ontzegende.	Aantal vonnissen. Ten principale. Niet ontvankelijk verklarende.	Request civiel.	Aantal behandelde verzoeken om pro deo te procedeeren.	Aantal behandelde verzoeken waarop in raadkamer werd beschikt: betreffende voogdijen en curateele.	Aantal behandelde verzoeken waarop in raadkamer werd beschikt: betreffende opneming in een krankzinnigengesticht.	Aantal behandelde verzoeken waarop in raadkamer werd beschikt: betreffende andere onderwerpen.	HOOGER BEROEP: van vonnissen van landraden. Aantal zaken waarin als eischers optraden: Europeanen	HOOGER BEROEP: van vonnissen van landraden. Aantal zaken waarin als eischers optraden: vreemde oosterlingen.	HOOGER BEROEP: van vonnissen van landraden. Aantal zaken waarin als eischers optraden: inlanders.	HOOGER BEROEP: van vonnissen van residentiegerechten (art. 108 Reglement Rechterlijke Organisatie).	Van de in hooger beroep behandelde landraadvonnissen werden bekrachtigd.	Van de in hooger beroep behandelde landraadvonnissen werden geheel of gedeeltelijk vernietigd.	Van de in hooger beroep behandelde landraadvonnissen werd ten aanzien van de volgende de eisch niet ontvankelijk verklaard.	Aantal uitspraken in kort geding.	Aantal uitgebrachte adviezen.	VONNISSEN. Op persoonlijke rechtsvorderingen.	VONNISSEN. Op zakelijke rechtsvorderingen.	VONNISSEN. Op gemengde rechtsvorderingen.	VONNISSEN. In zaken van koophandel (waaronder ook de f 200 — te Makasser f 500 — niet te boven gaande).	VONNISSEN. Op vorderingen tot geen hooger bedrag dan f 200 (te Makasser tot f 500).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33	34.	35.	36.	37.	38.
1891 . . . . . A.	1129 a) (132)	414	393	20	277	20	5	497	86	732	66	1	112	35	68	636	63	33	„	73	219	102	523	6	77	79	7 (2)	63	45	18	26	4	158	38	87	275	233
B.	99 (21)	37	21	6	25	6	1	33	2	68	6	2	„	11	5	47	10	11	„	11	49	37	155	7	8	76	4 (2)	20	15	10	„	10	62	12	4	30	7
	1228 (153)	451	417	26	302	26	6	530	88	800	72	3	112	46	73	683	73	44	„	84	268	139	678	13	85	155	11 (4)	83	60	28	26	14	220	50	91	305	240
		1288							1975							800					1085			253 (82)				171									
1892 . . . . . A.	1032 (126)	417	228	15	350	22	„	459	61	666	101	2	76	33	44	597	48	21	„	123	244	171	764	13	90	68	8 (6)	45	57	24	20	12	182	57	47	219	200
B.	327 (263)	29	17	249	24	3	5	21	4	51	9	„	„	25	4	44	6	1	„	11	47	34	131	3	8	67	8 (6)	20	23	17	„	1	60	11	4	40	14
	1359 (389)	446	245	264	374	25	5	480	65	717	110	2	76	58	48	641	54	22	„	134	291	205	895	16	98	135	16 (12)	65	80	41	20	13	242	68	51	250	214
		1359							970							717					1391			249 (63)				186									
1893 . . . . . A.	1309 (88)	472	295	28	487	26	1	507	74	941	105	9	92	44	50	858	56	27	„	99	206	161	625	7	44	84	3 (1)	67	34	17	10	3	206	68	61	308	248
B.	324 (11)	29	21	248	15	8	3	27	11	297	5	„	„	8	5	41	8	246	„	15	44	43	147	6	2	38	20 (10)	21	14	5	„	1	15	496	2	21	9
	1633 (99)	501	316	276	502	34	4	534	85	1238	110	9	92	52	55	899	64	273	„	114	250	204	772	13	46	122	23 (11)	88	48	22	10	4	221	564	63	329	257
		1633							2534							1236 b)					1226			181 (23)				158									
1894 . . . . . A.	1317 (147)	536	305	23	431	22	„	586	44	947	113	„	66	42	42	846	68	33	„	116	128	205	367	12	53	86	6 (3)	60	33	16	24	6	484	69	40	364	229
B.	84 (20)	31	17	5	24	4	3	23	6	43	8	1	5	5	10	36	3	4	„	15	57	29	141	4	8	34	20 (3)	16	6	7	„	„	48	1	1	19	12
	1401 (167)	567	322	28	455	26	3	609	50	990	121	1	71	47	52	882	71	37	„	131	185	234	508	16	61	120	26 (6)	76	39	23	24	6	532	70	41	383	241
		1401							1233							990					927			197 (59)				138									
1895 . . . . . A.	1209 (106)	469	337	14	369	14	6	515	45	856	133	6	63	57	28	743	78	35	„	131	145	212	615	12	75	95	10 (2)	67	50	21	27	2	548	62	35	412	300
B.	95 (25)	33	16	3	40	1	2	20	3	59	6	1	1	6	11	44	10	5	„	13	51	40	150	4	6	38	13 (12)	11	15	5	3	„	26	5	1	21	8
	1304 (131)	502	353	17	409	15	8	535	48	915	139	7	64	63	39	787	88	40	„	144	196	252	765	16	81	133	23 (14)	78	65	26	30	2	574	67	36	433	308
		1304							1173							915			„		1213			230 (54)				169 c)									

a) Voor elken raad van justitie afzonderlijk kan het aantal te behandelen processen blijken uit rubriek 2 van de tabellen n°. 10 *bis* en n°. 10 *a bis*.

De tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal zaken aan die bij het einde van het jaar aanhangig bleven. Deze zaken zijn dus evenzeer in de opgaven

b) In 2 zaken werd wegens niet-verschijning van den eischer tegen dezen verstek verleend met veroordeeling in de kosten.

LIJKE ZAKEN.

Madura; *B.* op de buitenbezittingen.

EN DISPOSITIËN ZOO IN ALS BUITEN PROCES:

Tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz.	Op uitspraken van scheidsmannen.	Betreffende verbetering, aanvulling enz. van den burgerlijken stand.	Betreffende den staat der personen.	Houdende uitwijzing van eigendomsrecht (art. 800 B. R.).	Betreffende scheiding van goederen.	Betreffende scheiding van tafel en bed.	Betreffende echtscheiding.	Betreffende voogdijen.	Betreffende curateele en benoeming of afzetting van curators.	Houdende verklaring van vermoedelijk overlijden	Betreffende onbeheerde nalatenschappen (art. 1129 B. W.).	Houdende verklaring in staat van faillissement.	Houdende verklaring in staat van kennelijk onvermogen	Op verzoeken van surséance.	Betreffende vereffening van kosten, schade en interessen	Betreffende vereffening van proceskosten.	Opvordering tot verbeurdverklaring van regalen.	Betreffende andere zaken.	Totaal.
39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.
14	1	77	1	„	1	„	38	153	15	1	„	74	„	„	„	„	„	371	1537
12	„	18	„	1	„	„	6	32	1	„	4	8	„	„	„	1	„	203	401
26	1	95	1	1	1	„	44	185	16	1	4	82	„	„	„	1	„	574	1938
42	„	72	1	2	„	4	41	156	17	„	1	58	„	„	„	„	„	641	1740
44	„	27	„	1	„	„	2	34	„	1	2	3	„	„	„	„	„	158	401
86	„	99	1	3	„	4	43	190	17	1	3	61	„	„	„	„	„	799	2141
25	„	77	1	2	„	1	50	156	33	1	„	83	1	„	„	„	„	535	1856
11	„	14	„	1	„	„	5	22	2	„	4	5	„	„	„	1	„	109	717
36	„	91	1	3	„	1	55	178	35	1	4	88	1	„	„	1	„	644	2573
86	2	67	1	1	„	2	46	118	12	2	1	112	3	1	1	„	„	768	2409
19	„	30	3	3	„	„	8	24	3	„	5	6	„	2	1	„	„	68	253
105	2	97	4	4	„	2	54	142	15	2	6	118	3	3	2	„	„	836	2662
44	4	64	2	1	„	2	29	108	10	4	1	76	2	„	„	„	„	826	2530
31	„	24	2	2	„	„	3	33	2	1	1	3	„		2	„	„	87	253
75	4	88	4	3	„	2	32	141	12	5	2	79	2	1	2	„	„	913	2783

TABEL N°. 5.

BURGER

III. Land

JAREN.	EERSTE AANLEG. Aantal te behandelen zaken. *a)*	Incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen.	Aantal afgedane en op andere wijze van de rol gegane zaken: door eind-vonnis.	door afstand.	door intrekking en op andere wijze van de rol gegaan.	Aantal bij het einde van het jaar aanhangig gebleven zaken.	HOOGER BEROEP. Aantal te behandelen zaken.	Aantal afgedane zaken.	Alzoo aanhangig gebleven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
				A. Landraden op Java en Madura.					
1891.	5318	45	2787	116	1023	1392	237	144	93
				3926				237	
1892.	5371	49	3085	118	900	1268	243	172	71
				4103				243	
1893.	5589	32	2805	199	902	1683	230	131	99
				3906				230	
1894.	6351	32	3117	100	1273	1861	234	130	104
				4490				234	
1895.	6251	25	3295	30	1168	1758	275	148	127
				4493				275	
				B. In naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken in de buitenbezittingen.					
1891.	2356	37	1115	5	419	817	56	31	25
				1539				56	
1892.	2461	15	1109	15	425	912	62	39	23
				1549				62	
1893.	2314	71	1060	6	469	779	33	25	8
				1535				33	
1894.	2076	45	953	3	381	739	32	23	9
				1337				32	
1895.	2038	11	988	7	351	692	61	44	17
				1346				61	

TABEL N°. 6.

IV. Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta, residentiegerechten in de gouvernements allen (behoudens het vermelde in noot *c*)

JAREN.	Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta. Aantal te behandelen zaken.	Incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen.	Aantal afgedane en op andere wijze van de rol gegane zaken: door eind-vonnis.	door afstand	door intrekking en op andere wijze van de rol gegaan.	Te zamen.	Alzoo aanhangig gebleven.	Residentiegerechten in de gouvernementsresidentiën. Aantal te behandelen zaken.	Incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen.	Aantal afgedane en op andere wijze van de rol gegane zaken: door eind-vonnis.	door afstand.	door intrekking en op andere wijze van de rol gegaan.	Te zamen.	Alzoo aanhangig gebleven.	Landaard der partijen. Tusschen Europeanen en inlanders of met hen gelijkgestelden.	Tusschen inlanders of met hen gelijkgestelden.
1	2.	3.	4.	5	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14	15.	16.	17.
1891	19	„	2	„	5	7	12	227	2	91	26	72	189	38	155	72
						19							227		227	
1892	33	„	5	„	13	18	15	347	4	132	19	81	232	115	173	174
						33							347		347	
1893	27	„	8	„	6	14	13	404	3	226	15	97	338	66	194	210
						27							404		404	
1894	28	„	13	„	1	14	14	367	1	161	7	131	299	68	225	142
						28							367		367	
1895	26	„	13	1	2	16	10	515	„	205	6	144	355	160	322	193
						26							515		515	

a) Gewestelijke opgaven vindt men in tabel n°. 10 *bis*, rubriek 3, en in tabel n°. 10 *a bis*, rubrieken 3 en 4.

b) De rechtbanken zijn: eenige rapats ter Sumatra's Westkust, de rapats in Benkoelen en Palembang, de kerapatans ter Oostkust van Sumatra, de moesa-

LIJKE ZAKEN.

raden, enz.

JAREN.	EERSTE AANLEG. Aantal te behandelen zaken. a)	Incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen.	Aantal afgedane en op andere wijze van de rol gegane zaken: door eind-vonnis.	door afstand.	door intrekking en op andere wijze van de rol gegaan.	Aantal bij het einde van het jaar aanhangig gebleven zaken.	HOOGER BEROEP. Aantal te behandelen zaken.	Aantal afgedane zaken.	Alzoo aanhangig gebleven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
C. *Niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken in de buitenbezittingen.* b)									
1891	2527	„	2258	2	154	113	„	„	„
				2414					
1892	2264	„	2122	„	68	74	„	„	„
				2190					
1893	1843	„	1642	„	136	65	„	„	„
				1778					
1894	2013	1	1731	„	167	115	„	„	„
				1898					
1895	2261	3	1896	10	204	151	„	„	„
				2110					
Totalen van A, B *en* C.									
1891	10201	82	6160	123	1596	2322	293	175	118
				7879				293	
1892	10096	64	6316	133	1393	2254	305	211	94
				7842				305	
1893	9746	103	5507	205	1507	2527	263	156	107
				7219				263	
1894	10440	78	5801	103	1821	2715	266	153	113
				7725				266	
1895	10550	39	6179	47	1723	2601	336	192	144
				7949				336	

residentiën van Java en Madura, zoomede residentie- en magistraatsgerechten op de buitenbezittingen, rechtsprekende in *eersten aanleg.*

Residentiegerechten op de buitenbezittingen. Aantal te behandelen zaken.	Incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen.	Aantal afgedane en op andere wijze van de rol gegane zaken: door eind vonnis.	door afstand.	door intrekking en op andere wijze van de rol gegaan.	Te zamen.	Alzoo aanhangig gebleven.	Landaard der partijen. Tusschen Europeanen en inlanders of met hen gelijkgestelden.	Tusschen Europeanen of met hen gelijkgestelden.	Tusschen inlanders of met hen gelijkgestelden.	Magistraatsgerechten op de buitenbezittingen. c) Aantal te behandelen zaken.	Incidenteele praeparatoire en interlocutoire vonnissen.	Aantal afgedane en op andere wijze van de rol gegane zaken: door eind vonnis.	door afstand.	door intrekking en op andere wijze van de rol gegaan.	Te zamen.	Alzoo aanhangig gebleven.	Landaard der partijen. Tusschen Europeanen en inlanders of met hen gelijkgestelden.	Tusschen inlanders of met dezen gelijkgestelden.
18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.
838	1	284	„	405	689	149	543	227	68	1619	„	1388	5	176	1569	50	111	1508
					838			838							1619		1619	
579	4	262	3	242	507	72	176	327	76	2200	„	1940	25	151	2116	84	77	2123
					579			579							2200		2200	
433	4	192	„	150	342	91	106	230	97	2166	„	1995	14	177	2186	80	80	2186
					433			433							2266		2266	
434	1	220	„	127	347	87	108	211	115	2200	„	1856	2	258	2116	84	79	2121
					434			434							2200		2200	
427	„	210	5	155	370	57	139	182	106	2192	7	1835	6	263	2104	88	48	2144
					427			427							3192		2192	

pats in Atjeh, de madjelis in Gorontalo, de raden van kerta's te Singaradja en Negara op Bali en te Tjakranegara op Lombok, zoomede de rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok.

c) De magistraten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden spreken ook recht in hooger beroep.

TABEL N°. 7.

BURGERLIJKE ZAKEN.

Prodoto's in Soerakarta, zoomede regentschaps- en districtsgerechten op en buiten Java en Madura.

JAREN.	PRODOTO'S IN SOERAKARTA.							REGENTSCHAPS- EN DISTRICTSGERECHTEN.									
			Aantal afgedane en op andere wijze van de rol gegane zaken					Java en Madura.						Buitenbezittingen.			
								Regentschapsgerechten. a) (Eerste aanleg en hooger beroep.)				Districtsgerechten. a) (Eerste aanleg)		Regentschapsgerechten. (alleen op Celebes). (Eerste aanleg.)		Districtsgerechten (in de gewesten Sumatra's Westkust, Banka, Billiton, Menado en op Lombok. (Eerste aanleg.)	
	Aantal te benandelen zaken.	Incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen.	door eindvonnis	door afstand.	door intrekking en op andere wijze van de rol gegaan.	Te zamen.	Alzoo aanhangig gebleven.	Aantal afgedane zaken in eersten aanleg.	Aantal aanhangig gebleven zaken in eersten aanleg.	Aantal afgedane zaken in hooger beroep.	Aantal aanhangig gebleven zaken in hooger beroep.	Aantal afgedane zaken.	Aantal aanhangig gebleven zaken.	Aantal afgedane zaken.	Aantal aanhangig gebleven zaken.	Aantal afgedane zaken.	Aantal aanhangig gebleven zaken.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
1891	3798	„	718	1699	526	2943	855	4972	1057	396	44	6203	767	26	„	243	21
						3798		6029		440		6970		26		264	
1892	2544	„	512	820	711	2043	501	4176	1260	360	157	6207	1067	10	„	351	21
						2544		5436		517		7274		10		372	
1893	1489	„	452	394	360	1206	283	4574	701	595	31	6657	1661	5	„	280	18
						1489		5275		626		8318		5		298	
1894	1265	„	598	250	247	1095	170	4436	1248	536	62	6589	1159	4	„	333	15
						1265		5684		598		7748		4		348	
1895	1317	„	595	420	96	1111	206	4604	1316	492	68	7065	1335	„	„	418	30
						1317		5920		560		8400		„		448	

RECAPITULATIE van de tabellen nos. 3 tot en met 7.

RECHTSCOLLEGES, ENZ.	Aantal zaken gedurende het opgegeven jaar aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven.									
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
JAVA EN MADURA.	*Eerste aanleg.*					*Hooger beroep.*				
Hooggerechtshof	3	1	2	12	12	68	70	64	83	92
Raden van Justitie	1129	1032	1309	1317	1209	169	179	135	157	192
Landraden	5318	5371	5589	6351	6251	237	243	230	234	275
Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta	19	33	27	28	26	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Residentiegerechten	227	347	404	367	515	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Prodoto's in Soerakarta	3798	2544	1489	1265	1317	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Regentschapsgerechten	6029	5436	5275	5684	5920	440	517	626	598	560
Districtsgerechten	6970	7274	8318	7748	8400	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totaal	23493	22038	22413	22772	23650	914	1009	1055	1072	1119
BUITENBEZITTINGEN.										
Raden van Justitie	99	327	324	84	95	95	86	46	66	61
In naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken (landraden, rapats, proatins, enz.)	2356	2461	2314	2076	2038	56	62	33	32	61
Niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken	2527	2264	1843	2013	2261	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Residentiegerechten	838	579	433	434	427	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Magistraatsgerechten	1619	2200	2266	2200	2192	„	„	„	„	„
Regentschapsgerechten (Celebes)	26	10	5	4	„	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Districtsgerechten (Sumatra's Westkust, Banka, Billiton, Menado en Bali en Lombok)	264	372	298	348	448	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totaal	7729	8213	7483	7159	7461	151	148	79	98	122
Totaal-generaal	31222	30251	29896	29931	31111	1065	1157	1134	1170	1241
	Cassatie.									
Hooggerechtshof	152	138	118	112	107	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .

a) Gewestelijke opgaven vindt men in tabel n°. 10 *bis*, rubrieken 6 en 7.

TABEL N°. 8.

Aantal verleden akten van eigendom, hypotheek, cessie van hypotheek, enz. a)

JAREN.	Akten van *eigendom* verleden ten overstaan van:				Akten van *hypotheek* verleden ten overstaan van:				Akten van *cessie van hypotheek* verleden ten overstaan van:				Akten van *oogstverband* verleden ten overstaan van:				*Andere akten* verleden ten overstaan van:				TOTALEN.	
	rechtercommissarissen uit de raden van justitie.		residenten en assistent-residenten.		rechtercommissarissen uit de raden van justitie.		residenten en assistent-residenten.		rechtercommissarissen uit de raden van justitie.		residenten en assistent-residenten.		rechtercommissarissen uit de raden van justitie.		residenten en assistent-residenten.		rechtercommissarissen uit de raden van justitie.		residenten en assistent-residenten.		Akten verleden ten overstaan van rechtercommissarissen zoo op als buiten Java en Madura.	Akten verleden ten overstaan van residenten en assistent-residenten zoo op als buiten Java en Madura.
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23
1891 . . .	2097	387	2311	474	573	147	392	112	95	3	40	6	214	1	. . .	. . . .	35	11	414	15	3508	3819
	5269				1224				144				215				475				7327	
1892 . . .	2268	403	2372	667	665	105	454	114	81	1	31	3	139	"	. . .	. . . .	22	11	371	32	3695	4044
	5710				1338				116				139				436				7739	
1893 . . .	2469	307	2140	601	615	111	408	131	85	"	19	2	133	3	. . .	. . . .	7	11	493	86	3735	3886
	5517				1265				106				136				597				7621	
1894 . . .	2580	243	1872	462	669	73	410	329	83	2	31	4	157	2	. . .	. . . .	8	2	664	332	3816	4107
	5157				1481				120				159				1006				7923	
1895 . . .	2328	251	1700	725	667	72	466	440	96	2	25	4	158	3	. . .	. . . .	19	4	458	132	3598	3952
	5004				1645				127				161				613				7550	

a) Gewestelijke opgaven vindt men in Tabel n°. 10 *bis*, rubrieken 9 t/m 13, en in Tabel n°. 10a *bis*, rubrieken 8 t/m 12.

TABEL N°. 9.

Verrichtingen bij de wet uitsluitend opgedragen aan de griffiers bij de raden van justitie of hunne substituten.

JAREN.	Aantal gedane verzegelingen							Aantal ter griffie gedane inschrijvingen													Aantal door beslag op roerende goederen gedirigeerde executiën door griffiers bij raden van justitie	
	bij sterfgevallen:		bij faillissementen.	bij kennelijk onvermogen.	Totaal.	Van deze verzegelingen hadden er plaats door griffiers bij de raden van justitie		bij sterfgevallen:				van afstand van de huwelijksgemeenschap.	van exploiten van inbeslagneming van onroerende goederen.	van handelsovereenkomsten.	van bodemerijbrieven.	van handels- en fabrieksmerken.	van anderen aard.	Totaal.	Van deze inschrijvingen hadden er plaats ter griffie van raden van justitie			
	op verzoek van gerechtigden.	ambtshalve.				op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	van beraad.	van aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving.	van zuivere aanvaarding.	van verwerping.								op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7	8.	9.	10.	11.	12.	13	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
1891 . . .	5	5	35	„	45	37	8	12	372	1	102	34	96	157	2	214	75	1065	978	87	102	6
						45													1065		108	
1892 . . .	3	6	23	„	32	27	5	9	198	„	102	22	43	177	„	272	144	967	882	85	71	4
						32													967		75	
1893 . . .	8	3	57	1	69	61	8	10	174	„	82	15	283	195	„	241	135	1135	1041	94	97	5
						69													1135		102	
1894 . . .	12	„	65	„	77	73	4	5	176	„	73	21	109	120	1	a)	172	677	578	99	114	10
						77													677		124	
1895 . . .	6	„	39	„	45	43	2	4	201	„	110	23	74	122	„	. . .	292	826	696	130	66	10
						45													826		76	

a) Deze kolom komt van af 1 Januari 1894 (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 305) te vervallen.

TABEL N°. 1.

1°. JAVA EN MADURA.

STRAFZAKEN.

Aantal beklaagden wegens *misdrijf*, wier zaak gedurende het opgegeven jaar in eersten aanleg werd aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig was gebleven:

RESSORTEN EN GEWESTEN. 1.	2. *A.* bij het Hooggerechtshof; *B.* bij de raden van justitie. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	3. bij de rechtbanken van omgang. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	4. bij de landraden. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Hooggerechtshof van Ned.-Indië.	„	„	„	„	„	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	a) 68 (21)	81 (21)	60 (27)	51 (22)	29 (17)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Samarang	164 (44)	72 (29)	100 (29)	117 (37)	76 (23)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Soerabaija	97 (61)	126 (51)	124 (44)	104 (50)	69 (51)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rechtb. van omgang in de 1ste afd.	b)	...	...	...	...	70	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Residentie Bantam						8	16	19	25	13	91	153	151	215	228
„ Batavia						70	123	136	110	134	738	808	628	643	749
„ Krawang	c)	c)	c)	c)	c)	f) 32	25	8	38	18	132	185	175	527	507
„ Preanger Regentsch.						23	36	42	34	27	350	349	272	314	303
„ Cheribon						58	19	55	42	27	660	684	589	615	421
„ Tagal						25	27	29	27	26	338	469	428	465	473
„ Pekalongan						14	48	30	20	22	229	239	247	170	179
„ Samarang						46	46	50	55	22	690	711	724	691	481
„ Japara						61	67	130	87	94	620	599	613	560	527
„ Rembang						237	250	240	114	156	859	1068	851	545	309
„ Banjoemas	d)	d)	d)	d)	d)	37	39	61	64	77	932	894	840	1235	951
„ Bagelen						111	92	23	23	24	642	642	555	588	585
„ Kadoe						45	34	22	13	30	404	450	455	322	224
„ Madioen						49	58	36	48	27	761	717	590	463	408
„ Djokjokarta						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Soerakarta						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Soerabaija						97	174	183	102	153	1202	1394	1383	997	997
„ Pasoeroean						71	52	76	67	80	651	709	625	919	858
„ Probolinggo	e)	e)	e)	e)	e)	110	95	122	122	146	913	861	802	779	692
„ Bezoeki						67	61	59	62	59	494	554	711	767	610
„ Kediri						35	83	77	68	80	783	945	938	859	906
„ Madura						230	204	201	201	221	503	437	632	430	358
	A. „	„	„	„	„	1496	1549	1689	1322	1436	11992	12868	12209	12104	10766
	B. 329 (126)	279 (101)	284 (100)	272 (109)	174 (91)										

RESSORTEN EN GEWESTEN. 1.	5. bij de door het hoofd van gewestelijk bestuur voorgezeten rechtbanken in de Vorstenlanden. Residentieraad te Soerakarta en te Djokjokarta. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	6. Rechtbank voor crimineele zaken te Djokjokarta. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	7. bij de prodoto's in Soerakarta. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Hooggerechtshof van Ned.-Indië.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Samarang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Soerabaija	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rechtb. van omgang in de 1ste afd.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Residentie Bantam	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Batavia	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Krawang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Preanger Regentsch.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Cheribon	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Tagal	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Pekalongan	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Samarang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Japara	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Rembang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Banjoemas	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Bagelen	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Kadoe	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Madioen	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Djokjokarta	5	3	18	7	11	170	185	214	92	116	...	...	...	...	...
„ Soerakarta	40	44	33	43	34	...	...	...	...	...	1263	1357	1120	1092	999
„ Soerabaija	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Pasoeroean	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Probolinggo	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Bezoeki	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Kediri	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Madura	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	45	47	51	50	45	17	185	214	92	116	1263	1357	1120	1092	999

Aantal beklaagden wegens *overtreding*, wier zaak gedurende het opgegeven jaar in eersten aanleg werd aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig was gebleven:

RESSORTEN EN GEWESTEN. 1.	8. *A.* bij het Hooggerechtshof; *B.* bij de raden van justitie. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	9. bij de landraden. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	10. bij de residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Hooggerechtshof van Ned.-Indië.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	5	6	6	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Samarang	7	4	5	10	5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Soerabaija	8	13	2	7	10	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rechtb. van omgang in de 1ste afd.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Residentie Bantam	...	...	...	...	...	2	3	2	„	2	...	...	...	...	...
„ Batavia	...	...	...	...	...	26	22	15	37	31	...	...	...	...	...
„ Krawang	...	...	...	...	...	„	1	2	12	5	...	...	...	...	...
„ Preanger Regentsch.	...	...	...	...	...	9	17	13	12	52	...	...	...	...	...
„ Cheribon	...	...	...	...	...	14	16	12	12	21	...	...	...	...	...
„ Tagal	...	...	...	...	...	29	15	15	8	22	...	...	...	...	...
„ Pekalongan	...	...	...	...	...	7	6	12	2	4	...	...	...	...	...
„ Samarang	...	...	...	...	...	25	23	21	9	7	...	...	...	...	...
„ Japara	...	...	...	...	...	47	68	16	26	22	...	...	...	...	...
„ Rembang	...	...	...	...	...	24	25	2	4	1	...	...	...	...	...
„ Banjoemas	...	...	...	...	...	37	38	18	13	12	...	...	...	...	...
„ Bagelen	...	...	...	...	...	77	66	12	26	27	...	...	...	...	...
„ Kadoe	...	...	...	...	...	4	1	3	1	1	...	...	...	...	...
„ Madioen	...	...	...	...	...	26	30	30	49	35	...	...	...	...	...
„ Djokjokarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	10	8	15	5	4
„ Soerakarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	48	25	9	12	67
„ Soerabaija	...	...	...	...	...	44	36	17	10	13	...	...	...	...	...
„ Pasoeroean	...	...	...	...	...	68	72	146	158	123	...	...	...	...	...
„ Probolinggo	...	...	...	...	...	23	25	19	32	66	...	...	...	...	...
„ Bezoeki	...	...	...	...	...	35	16	33	59	60	...	...	...	...	...
„ Kediri	...	...	...	...	...	21	40	16	13	22	...	...	...	...	...
„ Madura	...	...	...	...	...	27	21	39	17	8	...	...	...	...	...
	A. „	„	„	„	„	545	541	443	504	534	58	33	24	17	71
	B. 20	23	13	18	16										

RESSORTEN EN GEWESTEN. 1.	11. bij de residentiegerechten. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	12. op de politierol. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Hooggerechtshof van Ned.-Indië.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Samarang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Soerabaija	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rechtb. van omgang in de 1ste afd.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Residentie Bantam	4	4	1	„	6	3207	3703	3452	4343	4241
„ Batavia	78	158	86	94	111	13063	13821	12818	14172	17874
„ Krawang	„	„		„	1	2093	1917	1701	3059	7306
„ Preanger Regentsch.	6	9	5	4	„	6974	6314	8097	8553	8947
„ Cheribon	„	1	2	„	1	7503	7279	6048	5534	6890
„ Tagal	10	„	1	„	2	7603	6969	6928	8159	8690
„ Pekalongan	„	4	„	4	„	3909	3347	3029	3270	2771
„ Samarang	51	80	44	43	85	14103	14198	14878	13344	12395
„ Japara	6	6	4	18	18	17153	15282	11802	14793	14108
„ Rembang	„	3	2	2	4	19204	17437	13742	13659	14047
„ Banjoemas	1	1	„	„	„	5756	8243	8185	7880	8188
„ Bagelen	8	13	13	4	5	11103	8779	6756	7348	7156
„ Kadoe	3	9	2	5	6	6351	6527	5327	4527	4248
„ Madioen	3	4	5	5	6	8058	7156	7241	9391	10155
„ Djokjokarta	...	...	...	...	...	4785	9635	9665	8608	9395
„ Soerakarta	...	...	...	...	...	14166	14930	31151	15047	14830
„ Soerabaija	63	42	25	51	110	16888	16421	15833	17578	16645
„ Pasoeroean	2	13	15	7	16	17130	15518	13131	7605	7512
„ Probolinggo	2	„	9	11	14	5059	5091	4987	5455	6576
„ Bezoeki	3	„	„	2	1	7405	8914	8364	8921	7110
„ Kediri	4	7	4	5	5	9587	8114	7660	7780	9859
„ Madura	„	1	3	„	„	12345	13642	12221	12146	12271
	244	355	221	255	421	213215	213234	195016	201172	211553

RESSORTEN EN GEWESTEN. 1.	13. bij de regentschapsgerechten. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	14. bij de districtsgerechten. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	15. bij de prodoto's in Soerakarta. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Hooggerechtshof van Ned.-Indië.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Samarang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Soerabaija	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rechtb. van omgang in de 1ste afd.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Residentie Bantam	1002	903	1499	1904	1558	25	9	18	22	17	...	...	...	...	...
„ Batavia	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Krawang	67	89	141	783	1231	10	26	16	39	25	...	...	...	...	...
„ Preanger Regentsch.	138	269	257	293	425	41	32	126	26	34	...	...	...	...	...
„ Cheribon	825	723	649	577	815	13	12	21	11	14	...	...	...	...	...
„ Tagal	1955	1908	1782	1799	1913	6	6	11	7	18	...	...	...	...	...
„ Pekalongan	850	772	267	824	919	21	„	„	„	„	...	...	...	...	...
„ Samarang	8735	6926	8183	7860	7214	13	8	14	30	18	...	...	...	...	...
„ Japara	620	712	695	1013	978	13	2	„	2	2	...	...	...	...	...
„ Rembang	2904	2764	3477	3875	4468	13	7	3	28	9	...	...	...	...	...
„ Banjoemas	2060	3115	3008	2295	2083	6	8	12	13	16	...	...	...	...	...
„ Bagelen	2159	1567	1367	1629	3039	20	27	28	28	28	...	...	...	...	...
„ Kadoe	1682	1702	1370	1117	1179	19	13	16	16	26	...	...	...	...	...
„ Madioen	3789	4310	3664	4170	4665	14	11	14	3	11	...	...	...	...	...
„ Djokjokarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
„ Soerakarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	90	106	517	144	125
„ Soerabaija	3961	5352	3962	2170	3345	62	91	106	118	148	...	...	...	...	...
„ Pasoeroean	1448	1528	1420	1182	1428	14	11	46	34	77	...	...	...	...	...
„ Probolinggo	648	858	950	887	1236	4	4	18	14	5	...	...	...	...	...
„ Bezoeki	1250	1657	1146	1412	1151	37	25	17	8	5	...	...	...	...	...
„ Kediri	3058	2928	2576	2973	2523	7	4	4	4	6	...	...	...	...	...
„ Madura	1641	1969	1796	1600	1959	202	186	204	245	258	...	...	...	...	...
	38792	40022	38209	38363	42129	540	482	674	657	717	90	106	517	144	125

a) De tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal beklaagden aan in wier zaak geene voorloopige instructie heeft plaats gehad (verg. Tabel n°. 1c).
b) Met ingang van 5 Maart 1891 (Indisch Staatsblad n°. 60) opgeheven.

c) De hierbedoelde gewesten behooren tot het ressort van den raad van justitie te Batavia (zie hooger).
d) „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ Samarang „ „
e) „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ Soerabaija „ „
f) Deze opgaven betreffen het tijdvak 5 Maart—31 December; verg. noot b.

TABEL N°. 10bis.

1°. JAVA EN MADURA.

BURGERLIJKE ZAKEN.

Aantal processen in eersten aanleg, gedurende het opgegeven jaar aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven:

2. A. bij het Hooggerechtshof; B. bij de raden van justitie. — 3. bij de landraden. — 4. bij de residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta. — 5. bij de residentiegerechten. — 6. bij de regentschapsgerechten. — 7. bij de districtsgerechten. — 8. bij de prodoto's in Soerakarta.

AANTAL AKTEN VAN

9. eigendom, — 10. hypotheek, — 11. cessie van hypotheek, — 12. oogstverband, — 13. andere zaken,

in de residentiën Batavia, Samarang en Soerabaija (wat deze laatste residentie betreft uitgezonderd de afdeeling Bawean) verleden ten overstaan van rechtercommissarissen uit de raden van justitie; elders ten overstaan van assistent-residenten (akten van oogstverband worden uitsluitend verleden ten overstaan van rechtercommissarissen voornoemd).

1. Ressorten en gewesten.	2. A./B. 1891	2. 1892	2. 1893	2. 1894	2. 1895	3. 1891	3. 1892	3. 1893	3. 1894	3. 1895	4. 1891	4. 1892	4. 1893	4. 1894	4. 1895	5. 1891	5. 1892	5. 1893	5. 1894	5. 1895
Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië	3	1	2	12	12	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	398	400	616	656	460	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Samarang	432	359	395	356	356	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Soerabaija	299	273	298	305	393	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Residentie Bantam						351	201	304	271	236	...	...	...	...	...	1	1	1	4	7
„ Batavia						823	787	682	712	894	...	...	...	...	...	73	116	148	79	51
„ Krawang	a)	a)	a)	a)	a)	76	116	74	90	63	...	...	...	...	...	4	5	7	3	4
„ Preanger Regentschappen						621	649	658	730	508	...	...	...	...	...	9	23	21	12	23
„ Cheribon						228	184	106	148	150	...	...	...	...	...	11	4	16	23	47
„ Tagal						203	230	267	365	365	...	...	...	...	...	5	8	19	18	76
„ Pekalongan						41	51	113	86	17	...	...	...	...	...	15	14	7	5	6
„ Samarang						174	165	145	209	215	...	...	...	...	...	10	16	1	2	26
„ Japara						251	254	267	172	301	...	...	...	...	...	4	1	4	8	8
„ Rembang						171	208	318	272	205	...	...	...	...	...	8	9	7	23	11
„ Banjoemas	b)	b)	b)	b)	b)	100	102	134	161	162	...	...	...	...	...	„	3	1	1	1
„ Bagelen						326	266	241	341	405	...	...	...	...	...	7	7	2	1	1
„ Kadoe						83	141	147	104	109	...	...	...	...	...	2	6	4	6	„
„ Madioen						121	132	145	163	148	...	...	...	...	...	3	8	5	6	2
„ Djokjakarta						...	...	...	...	...	3	3	4	7	3	...	...	...	...	...
„ Soerakarta						...	...	...	...	...	16	30	23	21	23	...	...	...	...	...
„ Soerabaija						459	448	454	481	573	...	...	...	...	...	8	10	13	26	65
„ Pasoeroean						271	245	417	682	571	...	...	...	...	...	22	10	21	31	41
„ Probolinggo	c)	c)	c)	c)	c)	239	304	318	239	297	...	...	...	...	...	19	14	17	59	37
Bezoeki						121	112	111	273	348	...	...	...	...	...	11	70	75	27	58
Kediri						113	105	158	167	154	...	...	...	...	...	11	7	15	18	16
Madura						516	671	530	685	590	...	...	...	...	...	4	15	20	15	35
A.	3	1	2	12	12	5318	5371	5589	6351	6251	19	33	27	28	26	227	347	404	367	515
B.	1129	1032	1309	1317	1209															

1. Ressorten en gewesten.	6. 1891	6. 1892	6. 1893	6. 1894	6. 1895	7. 1891	7. 1892	7. 1893	7. 1894	7. 1895	8. 1891	8. 1892	8. 1893	8. 1894	8. 1895	9. 1891	9. 1892	9. 1893	9. 1894	9. 1895
Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1114	1215	1289	1317	1198
Idem te Samarang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	418	432	558	525	330
Idem te Soerabaija	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	535	621	622	738	800
Residentie Bantam	79	151	131	137	110	25	31	65	84	80	...	...	...	...	...	44	23	9	37	32
„ Batavia	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	d)	d)	d)	d)	d)
„ Krawang	130	58	89	107	156	8	9	36	30	31	...	...	...	...	...	35	23	29	34	32
„ Preanger Regentschappen	193	309	291	366	313	119	149	191	211	231	...	...	...	...	...	102	98	134	103	87
„ Cheribon	306	172	184	144	129	193	342	247	186	274	...	...	...	...	...	213	412	293	206	206
„ Tagal	588	520	965	973	909	359	724	2533	1803	1968	...	...	...	...	...	188	123	125	141	127
„ Pekalongan	91	79	52	102	91	193	125	167	208	158	...	...	...	...	...	197	136	138	95	122
„ Samarang	228	187	244	247	177	480	456	523	635	538	...	...	...	...	...	e)	e)	e)	e)	e)
„ Japara	289	231	297	252	239	356	332	277	326	259	...	...	...	...	...	149	168	122	150	96
„ Rembang	132	104	140	138	159	398	333	196	189	293	...	...	...	...	...	109	119	102	108	92
„ Banjoemas	85	90	87	160	143	84	79	38	78	117	...	...	...	...	...	57	82	103	55	31
„ Bagelen	260	254	280	251	250	172	131	136	117	185	...	...	...	...	...	54	51	44	57	35
„ Kadoe	121	60	106	120	119	232	170	204	201	143	...	...	...	...	...	186	149	107	64	72
„ Madioen	171	124	141	124	160	303	241	166	178	218	...	...	...	...	...	63	55	46	52	39
„ Djokjakarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	47	34	51	40	37
„ Soerakarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	3798	2544	1489	1265	1317	55	40	52	43	60
„ Soerabaija	768	659	642	603	826	1866	1843	1406	1555	1790	...	...	...	...	...	f) 10	f) 8	f) 6	f) 6	f) 1
„ Pasoeroean	396	593	318	619	846	568	618	632	715	931	...	...	...	...	...	322	321	208	204	223
„ Probolinggo	267	304	260	329	297	208	319	339	315	303	...	...	...	...	...	53	79	81	52	76
Bezoeki	113	87	83	120	106	118	117	71	50	85	...	...	...	...	...	40	35	53	80	10
Kediri	63	53	55	70	51	71	100	69	108	47	...	...	...	...	...	176	231	109	88	87
Madura	1749	1401	887	822	749	1217	1155	1022	759	749	...	...	...	...	...	211	185	328	257	226
A.	6029	5436	5275	5684	5920	6970	7274	8318	7748	8400	3798	2514	1489	1265	1317	4408	4640	4609	4452	4028

1. Ressorten en gewesten.	10. 1891	10. 1892	10. 1893	10. 1894	10. 1895	11. 1891	11. 1892	11. 1893	11. 1894	11. 1895	12. 1891	12. 1892	12. 1893	12. 1894	12. 1895	13. 1891	13. 1892	13. 1893	13. 1894	13. 1895
Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Raad van justitie te Batavia	296	358	313	340	337	75	66	56	56	74	41	25	23	29	16	31	21	2	„	18
Idem te Samarang	137	131	118	143	117	15	3	13	8	4	111	71	55	75	86	2	1	5	8	1
Idem te Soerabaija	140	176	154	186	213	5	12	16	19	18	62	43	55	53	56	„	„	„	„	„
Residentie Bantam	1	4	„	2	6	1	„	„	1	„						„	„	„	„	„
„ Batavia	d)	d)	d)	d)	d)	d)	d)	d)	d)	d)						d)	d)	d)	d)	d)
„ Krawang	12	7	8	8	3	1	„	„	1	„						„	„	„	3	„
„ Preanger Regentschappen	30	33	32	30	40	„	„	1	1	2						46	75	87	96	122
„ Cheribon	30	44	29	35	29	4	5	4	3	1						14	1	22	7	„
„ Tagal	26	27	21	29	27	2	1	„	2	„						3	3	„	„	„
„ Pekalongan	13	21	23	23	23	3	„	1	2	„						11	5	36	8	7
„ Samarang	e)	e)	e)	e)	e)	e)	e)	e)	e)	e)	(Begrepen in de opgaven betreffende den raad van justitie, tot wiens ressort het gewest behoort.)					e)	e)	e)	e)	e)
„ Japara	16	24	24	16	23	1	„	1	1	3						32	28	18	„	„
„ Rembang	32	26	23	24	15	1	1	„	1	2						3	5	3	4	14
„ Banjoemas	4	5	5	6	4	1	„	2	„	„						10	5	„	„	„
„ Bagelen	12	17	12	13	19	„	„	„	1	„						1	3	„	„	„
„ Kadoe	20	34	35	20	32	1	„	„	2	2						1	58	23	21	17
„ Madioen	26	20	19	25	22	1	3	1	„	4						„	„	8	5	2
„ Djokjakarta	13	16	8	10	18	„	2	1	„	„						1	„	„	„	„
„ Soerakarta	23	26	16	18	23	1	1	2	2	„						„	„	„	„	1
„ Soerabaija	g)	g)	g)	g)	g)	g)	g)	g)	g)	g)						g)	g)	g)	g)	g)
„ Pasoeroean	58	64	27	53	65	10	7	2	7	4						„	„	„	„	„
„ Probolinggo	15	14	26	18	35	1	5	„	1	3						36	25	27	30	47
Bezoeki	5	7	11	10	21	„	„	„	„	3						198	84	145	381	100
Kediri	49	59	62	55	51	12	6	4	6	1						58	79	119	107	145
Madura	7	6	17	15	10	„	„	„	„	„						„	„	5	2	3
A.	965	1119	1023	1079	1123	135	112	104	114	121	214	131	133	157	158	449	393	500	672	477

a) De hierbedoelde gewesten behooren tot het ressort van den raad van justitie te Batavia (zie hooger).
b) „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ Samarang („ „)
c) „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ Soerabaija („ „)
d) Begrepen onder de opgaaf betreffende den raad van justitie te Batavia (zie hooger.)
e) „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ Samarang („ „)
f) Verleden ten overstaan van den assistent-resident van Bawean.
g) Van de in de rubrieken 10, 11 en 13 bedoelde akten werd er in de opgegeven jaren ten overstaan van den assistent-resident van Bawean geen enkele verleend. De in andere afdeelingen van het gewest verleden akten (ook die van eigendom) zijn begrepen onder de opgaven betreffende den raad van justitie te Soerabaija (zie hooger).

TABEL N°. 10a.

2°. BUITENBEZITTINGEN.

STRAFZAKEN.

Columns 2–4: Aantal beklaagden wegens *misdrijf*, wier zaak gedurende het opgegeven jaar in eersten aanleg werd aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig was gebleven:

RADEN VAN JUSTITIE EN INLANDSCHE RECHTBANKEN EN GERECHTEN IN DE BUITENBEZITTINGEN. (Voor de residentie- en magistraatsgerechten aldaar zie men de rubrieken 8 en 9 van deze Tabel en de rubrieken 5 en 6 van Tabel n°. 10a bis.)	bij de raden van justitie. 2.					bij de in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken. 3.					bij de inlandsche rechtbanken die niet in naam der Koningin rechtspreken. 4.				
1.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Raad van justitie te Padang	a) 37 (10)	18 (5)	42 (15)	16 (4)	26 (11)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Makasser	40 (7)	22 (6)	32 (10)	38 (8)	22 (4)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Sumatra's Westkust. Landraden te Padang en Priaman						112	99	104	101	80	...	...	...	...	...
Rapats elders in het gewest						264	238	249	220	223	13	2	16	15	21
Districtsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Benkoelen. Landraad ter hoofdplaats	b)	b)	b)	b)	b)	9	11	9	5	6	...	...	...	...	...
Rapats elders in het gewest						...	...	...	...	...	312	475	225	273	122
Atjeh. Landraad te Kotta Radja						9	9	8	9	22	...	...	...	...	...
Moesapats in Groot-Atjeh						...	...	...	...	...	"	"	"	14	21
Lampongsche Districten. Landraad ter hoofdplaats						3	"	1	2	"	...	...	...	...	...
Proatins elders in het gewest						58	42	38	39	29	...	...	...	...	...
Palembang. Landraad ter hoofdplaats						101	73	55	65	54	...	...	...	...	...
Rapats elders in het gewest						...	...	...	...	...	711	696	657	623	562
Oostkust van Sumatra. Landraden ter hoofdplaats en op drie andere plaatsen						234	262	257	304	315	...	...	...	...	...
Karapatans elders in het gewest						...	...	...	...	...	132	212	233	296	366
Riouw (landraad ter hoofdplaats	c)	c)	c)	c)	c)	55	74	44	50	41	...	...	...	...	...
Banka. Landraad ter hoofdplaats						20	33	19	19	27	...	...	...	...	...
Districtsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Billiton. Landraad ter hoofdplaats						19	18	17	12	18	...	...	...	...	...
Districtsgerechten d)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Westerafdeeling van Borneo (gezamenlijke landraden)						117	91	32	70	65	...	...	...	...	...
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (idem)						194	149	195	203	189	...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Landraden te Singaradja en Negara e)						11	11	8	13	19	...	...	...	...	...
Landraad te Ampenan f)						...	...	...	...	"	...	...	...	...	...
Raden van kerta's te Singaradja en Negara e)	g)	g)	g)	g)	g)	...	...	...	...	...	122	129	118	78	71
Raad van kerta's te Tjakranegara f)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	
Rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok f)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	686
Districtsgerechten op Lombok f)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	
Celebes en onderhoorigh. Gezamenlijke landraden						332	324	356	348	297	...	...	...	...	...
Regentschapsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Menado. Landraden te Menado en Gorontalo						48	71	47	101	61	...	...	...	...	...
Districtsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rijksraad te Menado						11	"	3	4	8	...	...	...	...	...
Groote madjelis te Gorontalo						1	3	3	6	13	...	...	...	...	...
Madjelis in Gorontalo						...	...	...	...	...	25	24	41	21	18
Amboina. Landraad te Amboina	h)	h)	h)	h)	h)	23	29	31	19	26	...	...	...	...	...
Landraad te Neira (Banda)						43	45	44	35	19	...	...	...	...	...
Landraden elders in het gewest						7	9	1	4	5	...	...	...	...	...
Regentschapsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Ternate. Landraad ter hoofdplaats						12	11	11	11	8	...	...	...	...	...
Rijksraad „ „						"	"	"	5	1	...	...	...	...	...
Timor (landraad ter hoofdplaats)						11	9	4	9	10	...	...	...	...	...
	77 (17)	40 (11)	74 (25)	54 (12)	48 (15)	1694	1611	1536	1654	1536	1315	1538	1290	1320	1867

Columns 5–10: Aantal beklaagden wegens *overtreding*, wier zaak gedurende het opgegeven jaar in eersten aanleg werd aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig was gebleven:

1.	bij de raden van justitie. 5.					bij de in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken. 6.					bij de inlandsche rechtbanken die niet in naam der Koningin rechtspreken. 7.				
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Raad van justitie te Padang	2	1	"	"	"	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Makasser	2	7	8	1	5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Sumatra's Westkust. Landraden te Padang en Priaman	...	...	...	...	...	2	6	3	4	5	...	...	...	...	...
Rapats elders in het gewest	...	...	...	...	...	10	16	6	8	8	16	64	59	31	74
Districtsgerechten	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Benkoelen. Landraad ter hoofdplaats	...	...	...	...	...	7	1	"	"	"	...	...	...	...	...
Rapats elders in het gewest	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2818	3574	3493	5281	4358
Atjeh. Landraad te Kotta Radja	...	...	...	...	...	41	30	5	11	16	...	...	...	...	...
Moesapats in Groot-Atjeh	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	"	"	"	"	4
Lampongsche Districten. Landraad ter hoofdplaats	...	...	...	...	...	"	"	"	"	"	...	...	...	...	...
Proatins elders in het gewest	...	...	...	...	...	"	"	"	"	"	...	...	...	...	...
Palembang. Landraad ter hoofdplaats	...	...	...	...	...	18	5	9	12	14	...	...	...	...	...
Rapats elders in het gewest	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2182	1434	2061	1852	2039
Oostkust van Sumatra. Landraden ter hoofdplaats en op drie andere plaatsen	...	...	...	...	...	10	28	21	28	18	...	...	...	...	...
Karapatans elders in het gewest	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1088	1094	1214	1172	1378
Riouw (landraad ter hoofdplaats	...	...	...	...	...	5	25	13	23	17	...	...	...	...	...
Banka. Landraad ter hoofdplaats	...	...	...	...	...	5	3	16	2	12	...	...	...	...	...
Districtsgerechten	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Billiton. Landraad ter hoofdplaats	...	...	...	...	...	9	11	33	11	6	...	...	...	...	...
Districtsgerechten d)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Westerafdeeling van Borneo (gezamenlijke landraden)	...	...	...	...	...	35	17	10	25	35	...	...	...	...	...
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (idem)	...	...	...	...	...	3	9	9	6	5	...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Landraden te Singaradja en Negara e)	...	...	...	...	...	2	10	10	5	1	...	...	...	...	...
Landraad te Ampenan f)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	"	...	...	...	...	...
Raden van kerta's te Singaradja en Negara e)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	7	11	"	9	2
Raad van kerta's te Tjakranegara f)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok f)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Districtsgerechten op Lombok f)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Celebes en onderhoorigh. Gezamenlijke landraden	...	...	...	...	...	39	4	19	19	19	...	...	...	...	...
Regentschapsgerechten	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Menado. Landraden te Menado en Gorontalo	...	...	...	...	...	3	7	"	"	2	...	...	...	...	...
Districtsgerechten	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Rijksraad te Menado	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Groote madjelis te Gorontalo	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Madjelis in Gorontalo	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	205	236	299	389	80
Amboina. Landraad te Amboina	...	...	...	...	...	3	3	3	12	6	...	...	...	...	...
Landraad te Neira (Banda)	...	...	...	...	...	5	11	7	13	4	...	...	...	...	...
Landraden elders in het gewest	...	...	...	...	...	"	"	"	1	4	...	...	...	...	...
Regentschapsgerechten	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Ternate. Landraad ter hoofdplaats	...	...	...	...	...	1	"	"	4	1	...	...	...	...	...
Rijksraad „ „	...	...	...	...	...	"	"	"	"	"	...	...	...	...	...
Timor (landraad ter hoofdplaats)	...	...	...	...	...	"	5	2	"	"	...	...	...	...	...
	4	8	8	1	5	198	191	166	181	173	6316	6473	7126	8734	7935

1.	bij de residentiegerechten. 8.					bij de magistraatsgerechten. 9.					bij de regentschaps- en districtsgerechten. 10.				
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Raad van justitie te Padang	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Makasser	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Sumatra's Westkust (Landraden te Padang en Priaman; Rapats elders in het gewest; Districtsgerechten)	3	3	5	1	8	15904	15879	14361	15830	13229	17	28	29	23	35
Benkoelen (Landraad ter hoofdplaats; Rapats elders in het gewest)	"	"	"	1	"	769	667	469	708	478	...	...	...	...	...
Atjeh (Landraad te Kotta Radja; Moesapats in Groot-Atjeh)	3	"	1	2	10	2267	1791	1156	985	1262	...	...	...	...	...
Lampongsche Districten (Landraad ter hoofdplaats; Proatins elders in het gewest)	"	"	"	"	"	8291	7403	5541	3761	3667	...	...	...	...	...
Palembang (Landraad ter hoofdplaats; Rapats elders in het gewest)	"	"	"	"	"	2867	1986	2307	3230	3959	...	...	...	...	...
Oostkust van Sumatra (Landraden ter hoofdplaats en op drie andere plaatsen; Karapatans elders in het gewest)	2	3	4	3	3	13148	10775	9573	10114	11099	...	...	...	...	...
Riouw (landraad ter hoofdplaats	"	"	1	"	"	444	496	466	579	611	...	...	...	...	...
Banka (Landraad ter hoofdplaats; Districtsgerechten)	"	"	"	"	"	1526	1920	1711	1905	1885	9	10	11	10	15
Billiton (Landraad ter hoofdplaats; Districtsgerechten d))	"	"	"	"	"	585	338	434	402	426	...	4	62	"	42
Westerafdeeling van Borneo (gezamenlijke landraden)	"	"	"	5	"	906	858	989	957	877	...	...	...	...	...
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (idem)	"	1	"	"	4	3310	3643	5702	7642	5325	...	...	...	...	...
Bali en Lombok (all courts)	2	2	"	"	"	402	582	675	592	635	...	...	...	...	140
Celebes en onderhoorigh. (Gezamenlijke landraden; Regentschapsgerechten)	2	1	2	4	3	2637	2574	3058	2743	2878	435	212	219	136	111
Menado (all courts)	2	"	"	2	1	2094	1941	1521	1110	1245	146	161	50	118	50
Amboina (all courts)	4	4	4	7	9	1656	1950	2097	2528	2454	120	17	11	17	3
Ternate (Landraad ter hoofdplaats; Rijksraad)	"	"	1	"	"	333	303	204	129	222	...	...	...	...	...
Timor (landraad ter hoofdplaats)	"	"	"	"	2	182	174	204	176	282	...	...	...	...	...
	18	14	18	25	40	57321	53280	50468	53301	50534	727	432	382	304	396

a) De tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal beklaagden aan, in wier zaak geen voorloopige instructie heeft plaats gehad (verg. Tabel n°. 1c).

b) De hierbedoelde gewesten behooren tot het ressort van den raad van justitie te Padang.

c) " " " " " " " " " " " " " Batavia.

d) Districtsgerechten op Billiton traden eerst met 1 October 1892 in werking (Indisch Staatsblad n°. 183).

e) Vóór de uitvaardiging van Indisch Staatsblad 1895 n°. 175 werden, in plaats van Singaradja en Negara, als zetels zoowel van de landraden als van de raden van kerta's, ook wel aangeduid Boeleleng en Djembrana.

f) De landraad te Ampenan (Lombok) dagteekent van 5 October 1895 (Indisch Staatsblad n°. 184). Hetzelfde geldt ook voor den raad van kerta's te Tjakranegara, voor de rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok en voor de districtsgerechten aldaar (Indisch Staatsblad nos. 185 en 186).

g) De hierbedoelde gewesten behooren tot het ressort van den raad van justitie te Soerabaija.

h " " " " " " " " " " " " " Makasser.

TABEL N°. 10*a bis.*

2° BUITEN

RADEN VAN JUSTITIE EN INLANDSCHE RECHTBANKEN EN GERECHTEN IN DE BUITENBEZITTINGEN. (Voor de residentie- en magistraatsgerechten aldaar zie men rubriek 5 en 6 van deze Tabel en de rubrieken 8 en 9 van Tabel n°. 10*a*.)	BURGERLIJKE ZAKEN. Aantal processen in eersten aanleg gedurende het opgegeven jaar aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven.																													
	bij de raden van justitie. 2.					bij de *in* naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken. 3.					bij de inlandsche rechtbanken die *niet* in naam der Koningin rechtspreken. 4.					bij de residentiegerechten. 5.					bij de magistraatsgerechten. 6.					bij de regentschaps- en de districtsgerechten. 7.				
1.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Raad van justitie te Padang	38	278	280	40	33	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Idem te Makasser	61	49	44	44	62	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Sumatra's Westkust. Landraden te Padang en Priaman						118	110	116	117	97	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Sumatra's Westkust. Rapats elders in het gewest						588	577	617	563	532	565	520	431	421	254	77	140	169	159	116	...	...	...	...	...					
Sumatra's Westkust. Districtsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											245	305	228	297	363
Benkoelen. Landraad ter hoofdplaats	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)	4	4	10	17	13	...	...	...	...	...	4	2	1	5	5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Benkoelen. Rapats elders in het gewest						...	...	...	...	...	135	153	149	138	126											...	...	...	...	...
Atjeh. Landraad te Kotta Radja						23	15	10	23	17	...	...	...	...	...	″	3	2	2	″	″	″	″	7	7	...	...	...	...	...
Atjeh. Moesapats in Groot-Atjeh						...	...	...	...	...	″	″	8	9	21											...	...	...	...	...
Lampongsche Districten. Landraad ter hoofdplaats						9	3	27	″	″	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Lampongsche Districten. Proatins elders in het gewest						153	117	136	55	94	...	...	...	...	...	″	″	″	″	1	431	546	619	424	488	...	...	...	...	...
Palembang. Landraad ter hoofdplaats						217	193	167	262	170	...	...	...	...	...	16	2	9	5	2	78	129	128	149	159	...	...	...	...	...
Palembang. Rapats elders in het gewest						...	...	...	...	...	255	220	243	325	339											...	...	...	...	...
Oostkust van Sumatra. Landraden ter hoofdplaats en op drie andere plaatsen						208	199	95	104	117	...	...	...	...	...	603	282	83	77	80	72	194	227	76	132	...	...	...	...	...
Oostkust van Sumatra. Karapatans elders in het gewest						...	...	...	...	...	1420	1220	848	972	1220											...	...	...	...	...
Riouw (landraad ter hoofdplaats)	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	196	240	148	56	60	...	...	...		...	7	8	3	″	″	40	37	11	42	73	...	...	...	...	...
Banka. Landraad ter hoofdplaats						66	57	52	17	49	...	...	...	...	...	1	″	3	″	1	″	2	″	″	″	...	...	...	...	...
Banka. Districtsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											7	23	36	25	37
Billiton. Landraad ter hoofdplaats						29	30	11	11	23	...	...	...	...	...	″	″	1	″	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Billiton. Districtsgerechten *c*)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											...	13	5	1	10
Westerafdeeling van Borneo (gezamenlijke landraden)						56	63	80	66	74	...	...	...	...	...	2	5	5	4	4	10	13	25	23	23	...	...	...	...	...
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (idem)						271	328	350	330	326	...	...	...	...	...	″	5	2	5	2	359	377	348	371	193	...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Landraden te Singaradja en Negara *d*)						28	15	18	10	9	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Landraad te Ampenan *e*)						...	...	...	...	″	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Raden van kerta's te Singaradja en Negara *d*)	*f*)	*f*)	*f*)	*f*)	*f*)	...	...	...	...	...	140	119	115	104	121	1	1	″	″	13	21	8	2	″	″	...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Raad van kerta's te Tjakranegara *e*)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	11											...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok *e*)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	97											...	...	...	...	...
Bali en Lombok. Districtsgerechten op Lombok *e*)						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Celebes en onderhoorigh. Gezamenlijke landraden						161	185	159	125	134	...	...	...	...	...	8	5	5	4	2	195	161	159	220	283	...	...	...	...	...
Celebes en onderhoorigh. Regentschapsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											26	10	5	4	″
Menado. Landraden te Menado en Gorontalo						132	207	186	163	154	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Menado. Districtsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											12	31	29	25	38
Menado. Rijksraad te Menado						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	22	29	22	32	29	3	4	″	2	2	...	...	...	...	...
Menado. Groote madjelis te Gorontalo						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Menado. Madjelis in Gorontalo						...	...	...	...	...	12	32	49	44	72											...	...	...	...	...
Amboina. Landraad ter hoofdplaats	*g*)	*g*)	*g*)	*g*)	*g*)	29	40	53	64	87	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Amboina. Landraad te Neira (Banda)						27	25	28	37	39	...	...	...	...	...	82	84	129	118	136	410	726	743	886	829	...	...	...	...	...
Amboina. Landraden elders in het gewest						38	37	45	44	36	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Amboina. Regentschapsgerechten						...	...	...	...	...	...	...	...	...	...											″	″	″	″	″
Ternate. Landraad ter hoofdplaats						5		1	7	3	...	...	...	...	...	15	13	8	22	34	″	″	2	″	″	...	...	...	...	...
Ternate. Rijksraad ″ ″						″	7	5	3	2	...	...	...	...	...											...	...	...	...	...
Timor (landraad ter hoofdplaats)						1	4	″	2	2	...	...	...	...	...	″	″	″	1	2	″	3	2	″	3	...	...	...	...	...
	99	327	324	84	95	2356	2461	2314	2076	2038	2527	2264	1848	2013	2261	838	570	433	434	427	1610	2200	2206	2200	2192	290	282	303	352	448

a) De hierbedoelde gewesten behooren tot het ressort van den raad van justitie te Padang.
b) ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ Batavia.
c) Districtsgerechten op Billiton traden eerst met 1 October 1892 in werking (Indisch Staatsblad n°. 183).
d) Vóór de uitvaardiging van Indisch Staatsblad 1895 n° 175 werden, in plaats van Singaradja en Negara, als zetels zoowel van de landraden als van de raden van kerta's, ook wel aangeduid Boeleleng en Djembrana.
e) De landraad te Ampenan (Lombok) dagteekent van 5 October 1895 (Indisch Staatsblad n°. 184. Hetzelfde geldt ook voor den raad van kerta's te Tjakranegara, voor de rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok en voor de districtsgerechten aldaar (Indisch Staatsblad nos 185 en 186).
f) De hierbedoelde gewesten behooren tot het ressort van den raad van justitie te Soerabaija.
g) ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ ″ Makasser.
h) Begrepen onder de opgaaf betreffende den raad van justitie te Padang (zie hooger).
i) Het blijkt niet waarom bij uitzondering deze akten van oogstverband hier worden verantwoord en niet in de opgaven betreffende den raad van justitie te Batavia (zie blz. 20).
j) Begrepen onder de opgaaf betreffende den raad van justitie te Makasser (zie hooger).

AANTAL AKTEN VAN

eigendom, | hypotheek, | cessie van hypotheek, | oogstverband, | andere akten,

verleden, in de gewesten of in sommige gedeelten der gewesten waar raden van justitie gevestigd zijn, ten overstaan van rechtercommissarissen uit deze colleges; elders ten overstaan van hoofden van gewestelijk bestuur of assistent-residenten (akten van oogstverband worden uitsluitend verleden ten overstaan van rechtercommissarissen voornoemd).

8.					9.					10.					11.					12.				
eigendom					hypotheek					cessie van hypotheek					oogstverband					andere akten				
1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
157	198	98	103	113	99	61	71	31	30	1	″	″	2	2	″	″	″	″	1	1	3	2	2	4
230	205	209	140	138	48	44	40	42	42	2	1	″	″	″	1	″	″	″	2	10	8	9	″	″
5	7	3	4	6	2	1	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	*h*)	4	1	12	12	7
36	51	36	35	31	7	11	8	8	9	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	4	1	″	″
24	39	13	15	24	8	5	2	2	4	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
33	25	16	23	15	″	3	4	2	3	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4	6	3	2
25	29	90	78	39	7	6	7	11	15	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	7	9	20	15	16
9	7	10	11	7	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	*i*) 3	*i*) 2	″	″	″	38	20	″
17	36	31	40	38	9	10	7	4	3	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
10	37	25	8	18	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″
5	13	4	2	10	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″
14	18	19	12	18	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
26	66	96	56	61	5	6	4	2	6	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	5	″	″	″
28	35	23	33	255	″	″	1	256	322	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	280	100
21	81	29	6	12	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
70	89	76	79	66	15	19	16	13	17	″	″	″	″	2	″	″	″	″	″	1	5	9	2	6
103	91	98	24	95	41	30	48	21	46	6	2	2	4	1	″	″	″	″	*j*)	1	2	″	″	1
30	28	10	22	13	6	11	6	3	7	″	″	″	″	″	*j*)	″	″	″	″	″	″	″	″	″
18	15	22	14	17	12	12	28	6	8	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
801	1070	908	705	976	259	219	242	402	512	9	4	2	6	6	1	″	3	2	3	26	43	97	334	136

TABEL N°. 11.

OVERZICHT van het getal zaken gedurende elk der jaren 1891 t/m 1895 afgedaan

RECHTBANKEN.	MISDRIJVEN.										OVERTREDINGEN	
	Afgedaan.					Aanhangig gebleven.					Afgedaan	
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.
JAVA EN												
a. Rechtbanken van omgang:												
I. in de 1ste afdeeling *a*)	11	...	...	...	...	23	...	...	...	...	...	...
II. te:												
Serang (res. Bantam)	„	2	3	5	4	„	„	„	„	„	...	...
Tjilegon (id.)	1	2	3	1	3	„	„	„	„	„	...	...
Pandeglang (id.)	1	2	3	3	3	„	„	„	„	„	...	...
Menes (id.)	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	...	...
Rangkas Betoeng (id.)	2	4	1	3	3	„	„	„	1	„	...	...
Batavia (res. Batavia)	11	16	14	13	18	1	„	„	3	5	...	...
Tangerang (id.)	9	10	12	9	13	„	2	„	1	„	...	...
Meester-Cornelis (id.)	11	11	13	18	21	„	„	3	4	1	...	...
Bekassi (id.)	4	6	7	8	6	„	3	2	1	1	...	...
Buitenzorg (id.)	7	13	12	11	5	„	1	„	„	„	...	...
Poerwakarta (res. Krawang)	8	14	7	23	13	7	1	1	3	2	...	...
Bandong (res. Preanger Reg.)	4	5	10	6	5	„	„	1	„	„	...	...
Tjitjalengka (id.)	2	5	4	1	2	„	„	„	„	„	...	...
Tjiandjoer (id.)	1	„	2	3	2	„	1	„	„	„	...	...
Soekaboemi (id.)	„	2	1	4	1	„	„	„	„	„	...	...
Soemedang (id.)	3	2	2	3	1	„	„	„	„	„	...	...
Tassikmalaija (id.)	1	3	5	4	„	„	„	„	1	„	...	...
Garoet (id.)	„	6	4	1	3	1	„	„	„	1	...	...
Manondjaija (id.)	1	1	„	2	„	„	„	„	„	„	...	...
Mangoenredja (id.)	3	4	1	2	2	„	„	„	„	„	...	...
Cheribon (res Cheribon)	28	6	16	16	13	„	„	„	2	2	...	...
Indramaijoe (id.)	4	5	3	1	1	„	„	„	„	„	...	...
Tjiamis (id.)	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„	...	...
Madjalengka (id.)	1	2	1	9	2	„	„	„	„	2	...	...
Koeningan (id.)	2	1	3	2	2	„	„	„	„	„	...	...
Tagal (res. Tagal	5	4	8	8	10	„	„	„	1	„	...	...
Brebes (id.)	8	6	12	7	10	„	„	„	1	1	...	...
Pamalang (id.)	5	4	4	4	2	„	1	„	1	„	...	...
Pekalongan (res. Pekalongan)	5	13	6	6	6	„	3	2	„	„	...	...
Batang (id.)	5	8	6	3	3	1	2		„	1	...	...
Samarang (res. Samarang)	7	6	6	„	10	„	„	„	1	„	...	...
Salatiga (id.)	6	1	„	„	„	„	„	„	„	„	...	...
Ambarawa (id.)	1	2	1	5	„	„	„	„	„	„	...	...
Demak (id.)	2	6	4	8	„	„	„	1	„	„	...	...
Poerwodadi (id.)	12	8	7	10	4	1	1	3	„	2	...	...
Kendal (id.)	4	10	7	6	4	„	„	„	„	„	...	...
Patti (res. Japara)	9	9	16	17	12	„	„	„	„	„	...	...
Japara (id.)	11	9	31	27	22	„	2	„	4	7	...	...
Koedoes (id.)	16	15	15	5	8	2	„	„	1	„	...	...
Joana (id.)	5	5	8	4	5	„	„	„	„	„	...	...
Rembang (res. Rembang)	11	8	9	3	6	4	„	„	„	„	...	...
Toeban (id.)	84	84	121	57	46	11	35	12	1	11	...	...
Bodjonegoro (id.)	21	27	23	16	24	10	4	„	1	„	...	...
Blora (id.)	15	16	7	7	14	2	1	1	1	2	...	...
Soerabaija en Bawean (res. Soerabaija)	20	23	28	18	14	1	8	3	2	3	...	...
Grissee (id.)	7	4	3	2	6	1	2	„	„	„	...	...
Modjokerto (id.)	8	10	20	12	6	„	„	„	„	7	...	...
Djombang (id.)	13	19	14	14	16	„	1	2	2	6	...	...
Sidoardjo (id.)	5	17	15	13	8	„	„	1	2	1	...	...
Sidaijoe (id.)	10	16	22	10	6	9	10	„	3	2	...	...
Lamongan (id.)	1	6	16	1	8	„	7	„	1	2	...	...
Pasoeroean (res. Pasoeroean)	26	16	13	16	11	„	1	„	2	„	...	...
Malang (id.)	25	22	33	26	29	„	1	2	2	5	...	...
Bangil (id.)	4	7	13	7	10	„	„	„	„	„	...	...
Probolinggo (res. Probolinggo)	27	23	35	37	46	1	1	3	8	„	...	...
Loemadjang (id.)	24	27	11	18	19	3	„	2	„	1	...	...
Kraksaän (id.)	19	20	44	41	41	5	14	„	„	8	...	...
Bezoeki en Banjoewangi (res. Bezoeki)	6	2	3	3	6	„	„	1	„	„	...	...
Sitoebondo (id.)	10	24	8	13	7	4	„	„	1	„	...	...
Bondowosso (id.)	15	14	11	15	9	„	„	1	„	„	...	...
Djember (id.)	13	16	13	20	24	1	„	4	1	„	...	...

a) Met ingang van 5 Maart 1891 (Indisch Staatsblad n°. 60) opgeheven.

en aanhangig gebleven bij de onderstaande rechtbanken.

TREDINGEN.								BURGERLIJKE ZAKEN.									
daan.			Aanhangig gebleven.					Afgedaan.					Aanhangig gebleven.				
1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
MADURA.																	
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

RECHTBANKEN.	MISDRIJVEN.										OVER	
	Afgedaan.					Aanhangig gebleven.					Afge	
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.
Rechtbanken van omgang.												
Banjoemas (res. Banjoemas)	5	2	3	9	14	1	„	„	„	„	. . .	. . .
Tjilatjap (id.)	2	4	7	9	8	„	„	2	2	„	. . .	. . .
Poerwokerto (id.)	5	6	24	22	20	1	„	4	1	3	. . .	. . .
Poerbolinggo (id)	8	14	9	12	13	1	„	1	1	„	. . .	. . .
Bandjarnegara (id.)	6	4	6	5	7	„	„	„	„	„	. . .	. . .
Poerworedjo (res. Bagelen)	8	13	3	1	4	9	„	„	„	1	. . .	. . .
Wonosobo (id.)	13	3	4	6	2	„	„	„	„	„	. . .	. . .
Keboemen (id.)	5	8	2	7	6	„	1	1	1	„	. . .	. . .
Karang-Anjar (id.)	1	„	2	2	2	„	„	„	„	„	. . .	. . .
Koetoardjo (id.)	7	11	5	4	2	6	1	„	1	„	. . .	. . .
Magelang (res. Kadoe)	26	17	6	5	13	2	1	2	1	1	. . .	. . .
Temanggoeng (id.)	8	3	6	3	5	„	„	„	„	„	. . .	. . .
Madioen (res. Madioen)	4	4	4	4	5	1	1	„	„	„	. . .	. . .
Ngawi (id.)	8	4	3	6	3	„	„	1	„	2	. . .	. . .
Ponorogo (id.)	10	6	9	12	9	3	2	„	„	„	. . .	. . .
Magettan (id.)	5	6	3	3	„	„	„	„	1	1	. . .	. . .
Patjitan (id.)	1	5	1	14	3	2	„	7	„	„	. . .	. . .
Kediri (res. Kediri)	4	16	16	12	6	„	„	2	„	„	. . .	. . .
Toeloeng Agoeng (id.)	9	16	10	8	15	1	1	„	1	„	. . .	. . .
Trenggalek (id.)	10	6	3	9	9	„	„	„	„	3	. . .	. . .
Blitar (id.)	4	6	10	12	16	„	„	„	„	2	. . .	. . .
Ngandjoek (id.)	2	6	8	6	9	„	„	1	„	„	. . .	. . .
Pamakassan (res. Madura)	12	11	25	18	21	1	„	„	8	„	. . .	. . .
Bangkallan (id.)	70	61	106	62	78	3	2	1	5	8	. . .	. . .
Sumanap (id.)	49	47	38	39	41	1	3	1	„	„	. . .	. . .
Sampang (id.)	13	13	12	12	20	„	„	2	5	2	. . .	. . .
Totaal. . .	876	922	1047	910	906	120	115	70	79	96	. . .	. . .
b. Landraden.												
Serang (res. Bantam)	23	47	44	52	59	„	4	„		14	1	1
Tjilegon (id.)	13	19	20	27	24	„	„	1	5	5	1	„
Pandeglang (id.)	13	14	34	32	40	„	„	1	„	„	„	„
Menes (id.)	3	6	5	7	3	„	„	1	1	„	„	1
Rangkas Betoeng (id.)	18	11	11	18	16	„	„	„	3	„	„	„
Batavia (res. Batavia)	167	153	147	137	164	„	2	6	42	50	10	8
Tangerang (id.)	81	104	65	62	61	4	1	5	2	9	3	4
Meester-Cornelis (id.)	96	120	101	81	95	17	8	9	10	12	6	2
Bekassi (id.)	39	81	44	47	68	24	15	13	15	7	„	„
Buitenzorg (id.)	113	120	74	69	114	„	„	7	1	1	2	„
Poerwakarta (res. Krawang)	46	107	61	228	278	41	11	55	145	80	„	1
Bandong (res. Preanger Regentsch.)	45	10	24	48	46	„	1	„	„	„	5	3
Tjitjalengka (id.)	22	15	25	11	8	„	1	„	„	„	„	„
Tjiandjoer (id.)	29	49	24	24	10	1	1	5	„	„	2	5
Soekaboemi (id.)	54	33	22	17	28	„	1	2	„	1	2	2
Soemedang (id.)	17	20	23	17	15	3	2	„	„	„	„	„
Tasikmalaija (id.)	37	64	34	42	31	4	2	„	„	„	„	1
Garoet (id.)	22	24	17	37	39	1	1	„	2	„	„	5
Manondjaija (id.)	7	14	5	10	7	„	„	2	1	1	„	„
Mangoenredja (id.)	21	7	9	14	7	1	„	„	„	3	„	„
Cheribon (res. Cheribon)	151	255	191	256	184	24	2	55	19	7	4	3
Indramaijoe (id.)	146	102	60	62	34	1	„	3	„	„	„	„
Tjiamis (id.)	12	47	19	24	23	10	4	„	„	2	„	5
Madjalengka (id.)	7	19	16	31	18	2	2	4	5	3	1	„
Koeningan (id.)	41	31	30	21	10	2	1	4	1	„	1	1
Tagal (res. Tagal)	56	65	63	98	96	2	2	3	5	1	„	1
Brebes (id.)	87	157	148	151	178	8	6	10	3	15	„	9
Pamalang (id.)	29	34	39	37	21	1	2	2	2	1	24	„
Pekalongan (res. Pekalongan)	90	91	46	15	55	2	4	1	2	„	3	3
Batang (id.)	64	67	86	66	34	„	2	3	5	4	2	2
Samarang (res. Samarang)	172	142	108	78	67	4	4	3	„	3	7	8
Salatiga (id.)	21	25	37	24	25	1	2	„	1	2	„	„
Ambarawa (id.)	27	26	35	51	40	1	1	2	„	„	„	1
Demak (id.)	103	76	59	105	46	9	„	38	3	3	1	2
Poerwodadi (id.)	67	70	72	106	29	8	1	27	2	1	1	4
Kendal (id.)	100	181	143	125	129	5	3	5	1	„	9	1

TREDINGEN.								BURGERLIJKE ZAKEN.									
daan.			Aanhangig gebleven.					Afgedaan.					Aanhangig gebleven.				
1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
1	„	1	„	„	„	„	„	53	33	149	123	84	16	5	44	20	48
1	„	1	„	„	„	„	„	20	35	11	27	7	15	9	12	10	24
„	„	„	„	„	„	„	„	26	55	16	45	24	33	10	34	15	18
„	„	„	„	„	„	„	„	15	12	9	9	3	3	4	9	7	8
„	„	„	„	„	„	„	„	140	33	8	1	12	30	5	12	14	8
7	11	9	1	„	„	15	15	114	82	126	94	62	48	46	26	37	24
2	„	1	„	2	„	„	„	40	33	34	99	158	7	6	26	46	20
1	3	2	1	„	„	„	„	369	362	259	184	404	27	23	39	33	15
„	1	„	„	„	„	„	„	12	60	20	32	13	45	14	13	2	2
2	„	„	„	„	„	„	„	150	131	116	87	121	11	30	23	98	75
„	10	„	„	„	2	2	5	6	98	25	60	20	70	18	49	30	43
1	1	10	„	„	„	„	„	239	92	129	157	68	21	39	53	45	49
2	„	„	„	„	„	„	„	29	13	37	32	49	6	23	17	20	9
„	„	11	„	„	„	„	„	45	65	50	74	29	12	23	24	8	1
„	1	1	„	„	„	„	„	105	104	58	144	62	28	16	23	7	11
„	„	2	„	„	„	„	3	24	14	26	21	12	6	13	10	1	2
„	1	„	„	„	1	„	„	„	89	22	21	46	83	71	111	114	105
1	1	5	„	„	„	1	3	1	43	31	15	16	14	25	36	42	42
„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	3	14	„	6	8	14	6	7
„	2	„	„	„	2	„	1	„	3	9	9	„	2	2	5	„	„
3	1	1	3	„	„	„	„	29	80	23	75	79	45	15	31	4	26
„	„	„	„	„	„	„	„	106	56	30	47	16	37	18	8	„	2
3	4	4	„	1	1	„	10	„	„	„	6	2	„	1	6	5	3
„	„	1	„	„	„	„	1	2	5	2	5	5	5	2	3	„	1
2	3	1	„	1	„	„	„	1	7	„	4	7	3	„	3	2	9
1	1	21	„	„	1	1	„	90	84	91	154	115	15	7	19	35	21
9	„	„	„	3	„	„	„	33	70	71	87	104	21	35	34	43	28
„	1	„	„	„	„	„	„	40	31	48	36	32	4	3	9	10	5
6	„	„	„	„	„	„	2	31	25	59	63	5	2	9	30	3	7
1	„	1	„	„	„	1	„	3	16	12	19	2	5	1	12	1	3
5	3	3	1	2	„	„	„	59	55	32	47	27	10	7	5	8	5
1	„	„	„	„	„	„	„	9	15	11	45	20	10	17	25	2	„
1	2	1	„	1	„	„	„	12	5	6	16	12	3	4	4	2	1
1	1	3	2	„	„	1	„	12	16	5	18	23	2	4	14	17	9
„	„	„	1	„	„	„	„	15	18	2	7	63	„	„	14	11	11
4	1	„	„	„	„	„	„	39	24	21	33	41	3	„	6	3	3

ECHTBANKEN.	MISDRIJVEN.										OVER	
	Afgedaan.					Aanhangig gebleven.					Afge	
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.
Landraden.												
Patti (res. Japara)	127	129	130	114	107	„	5	1	3	1	2	1
Japara (id.)	91	63	137	161	135	3	9	3	8	17	„	17
Koedoes (id.)	186	147	109	75	67	14	2	3	8	10	10	31
Joana (id.)	66	84	87	47	45	„	„	„	1	1	4	„
Rembang (res. Rembang)	100	94	51	56	31	„	„	„	„	1	10	9
Toeban (id.)	209	342	307	166	57	30	70	64	3	17	„	8
Bodjonegoro (id.)	78	76	52	50	53	19	3	„	2	„	„	1
Blora (id.)	141	133	120	103	55	15	8	6	2	4	5	5
Soerabaija (res. Soerabaija)	163	152	177	111	116	10	23	13	11	23	4	2
Grissee (id.)	47	31	27	12	14	8	5	„	2	„	„	14
Modjokerto (id.)	94	108	172	143	124	7	7	7	12	26	4	4
Djombang (id.)	133	164	182	163	135	„	„	6	5	23	6	4
Sidoardjo (id.)	318	430	231	217	121	27	5	17	9	4	2	5
Sidaijoe (id.)	55	46	77	48	50	14	32	4	4	4	„	„
Lamongan (id.)	45	24	48	16	21	8	10	„	„	1	„	„
Bawean (id.)	1	„	2	„	1			„	„	1	„	„
Pasoeroean (res. Pasoeroean)	156	175	127	144	102	3	3	2	10	9	15	13
Malang (id.)	168	209	184	309	320	2	2	14	14	39	16	5
Bangil (id.)	105	87	95	114	128	4	„	5	2	„	18	15
Probolinggo (res. Probolinggo)	201	237	182	150	205	59	5	5	32	6	„	7
Loemadjang (id.)	190	152	184	129	151	6	3	5	2	4	10	4
Kraksaän (id.)	170	196	223	207	158	40	37	4	6	19	6	6
Bezoeki (res. Bezoeki)	6	13	12	38	35	3	„	„	1	„	„	„
Sitoebondo (id.)	63	102	107	106	96	16	25	24	22	5	9	„
Bondowosso (id.)	94	103	112	147	92	3	3	33	7	3	4	4
Djember (id.)	145	96	84	168	147	6	6	35	„	4	„	„
Banjoewangi (id.)	3	6	12	5	12	„	„	2	„	„	1	„
Banjoemas (res. Banjoemas)	125	90	64	103	142	5	2	13	47	6	1	„
Tjilatjap (id.)	142	221	97	217	236	8	„	53	83	16	„	„
Poerwokerto (id.)	121	102	85	121	90	6	4	34	12	4	„	„
Poerbolinggo (id.)	143	125	106	144	82	4	1	20	6	1	3	1
Bandjarnegara (id.)	50	57	80	134	80	3	7	28	„	6	8	27
Poerworedjo (res. Bagelen)	89	95	59	24	56	27	1	1	5	2	7	6
Wonosobo (id.)	46	46	80	78	94	„	7	6	„	4	14	16
Keboemen (id.)	63	73	72	88	103	„	6	6	12	3	„	3
Karang-Anjar (id.)	35	72	55	63	39	„	3	3	7	1	„	„
Koetoardjo (id.)	102	113	83	83	92	35	2	6	16	11	11	„
Magelang (res. Kadoe)	181	218	202	148	116	3	5	10	2	2	1	„
Temanggoeng (id.)	67	63	65	32	27	1	2	5	„	2	3	1
Madioen (res. Madioen)	100	83	100	59	31	9	21	4	„	„	6	„
Ngawi (id.)	116	98	54	62	69	7	„	„	„	3	2	9
Ponorogo (id.)	100	73	108	103	106	11	33	8	1	3	3	„
Magettan (id.)	96	61	60	73	58	4	4	„	2	8	7	5
Patjitan (id.)	38	99	54	40	30	42	6	8	1	3	„	„
Kediri (res. Kediri)	126	177	170	139	108	10	2	3	„	„	9	4
Toeloeng Agoeng (id.)	109	132	130	125	92	4	19	15	7	9	3	10
Trenggalek (id.)	87	75	90	78	81	3	7	10	2	13	2	„
Blitar (id.)	118	96	101	114	132	4	5	15	16	5	3	6
Ngandjoek (id.)	105	110	82	93	66	„	„	4	4	„	„	„
Pamakassan (res. Madura)	49	29	44	59	67	„	2	6	12	4	2	„
Bangkallan (id.)	115	91	194	112	87	„	3	6	1	4	4	2
Soemanap (id.)	126	126	109	54	48	3	5	1	1	1	5	15
Sampang (id.)	47	31	34	43	45	2	1	3	4	5	8	3
Totaal	7690	8361	7550	7618	6857	664	497	788	688	563	313	336
c. Rechtbanken in de Vorstenlanden.												
Rechtbank voor crimineele zaken te Djokjokarta	105	114	143	56	76	4	5	„	„	„	...	...
Residentieraad te Djokjokarta	3	2	5	5	5	„	„	„	„	„	10	8
„ „ Soerakarta	19	29	24	26	22	1	1	1	3	„	35	22
Prodoto gedé (negri)	139	191	194	212	175	16	16	11	9	20	5	7
„ kaboepaten te Klatten	72	102	56	147	164	4	„	3	„	„	„	„
„ „ „ Ampel	59	60	64	45	30	„	„	„	3	„	8	19
„ „ „ Boijolali	39	61	50	39	44	1	1	3	„	4	„	„
„ „ „ Kartasoera *b)*	51	54	...	...	...	1	2	...	...	...	50	58
„ „ „ Sragen	160	107	101	85	74	13	3	3	„	2	„	„
„ „ „ Soekohardjo	33	53	64	41	19	„	1	„	„	„	„	„
„ Mangkoenegaran	142	185	129	109	75	7	„	2	„	2	1	„
„ kawadanan te Wonogiri *c)*	80	99	88	61	59	10	2	„	2	2	„	„
Kadipaten anom te Soerakarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Soerambi te Soerakarta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Kesatrijan } in het gebied van den pangeran	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Soerambi } MANGKOE NEGORO	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Totaal	902	1057	918	826	743	57	31	23	17	30	109	114
Totaal-generaal voor Java en Madura	9468	10340	9515	9354	8506	841	643	881	784	689	422	450

b) In October 1893 opgeheven.
c) Nopens de prodoto's kawadan te Karang-Anjar en Batoeretno zijn geen opgaven ontvangen.

TREDINGEN.								BURGERLIJKE ZAKEN.									
daan.			Aanhangig gebleven.					Afgedaan.					Aanhangig gebleven.				
1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
„	„	1	„	„	„	„	„	83	28	84	35	79	„	40	1	8	8
6	3	2	6	1	1	1	„	3	7	7	17	106	9	4	15	12	25
4	8	9	18	4	1	„	„	12	50	31	40	22	35	16	23	15	24
1	1	7	„	„	„	„	„	32	32	101	41	35	77	77	5	4	2
„	2	„	4	„	„	„	„	24	22	20	28	16	5	1	6	1	8
1	1	„	„	„	„	„	„	51	48	80	60	19	12	20	6	8	32
1	1	1	„	„	„	„	„	26	42	98	74	54	19	18	15	5	12
„	„	„	„	„	„	„	„	27	22	56	89	28	7	35	37	7	36
6	9	5	„	„	1	„	„	146	105	121	116	119	10	7	10	14	15
2	„	3	15	2	„	„	„	51	56	44	36	36	15	7	8	8	10
„	„	1	„	„	„	„	„	8	40	20	44	27	1	3	1	7	18
1	„	„	„	„	„	„	1	18	62	49	37	7	10	13	16	28	133
3	1	2	„	„	„	„	„	125	86	100	108	148	33	24	43	46	30
2	„	1	1	2	„	„	„	15	19	21	6	10	4	11	„	5	1
„	„	„	„	„	„	„	„	7	5	15	16	12	2	4	„	4	„
„	„	„	„	„	„	„	„	9	6	4	6	7	5	„	2	„	„
31	20	17	„	2	„	4	4	109	106	146	172	360	12	10	11	198	23
6	42	27	1	„	„	5	37	91	64	186	81	15	11	15	12	26	81
7	9	2	1	„	„	„	„	45	48	58	181	88	3	2	4	24	4
3	„	27	5	„	„	11	„	25	57	77	11	87	21	19	8	43	10
5	9	14	„	„	„	2	13	33	63	45	59	41	1	10	10	2	10
10	2	5	„	4	„	„	1	97	73	164	48	65	62	82	14	76	84
„	2	„	„	„	1	2	7	12	11	7	17	9	7	3	3	2	2
13	10	8	7	7	„	8	5	13	26	7	38	218	38	29	39	78	10
„	3	„	„	„	1	„	„	15	21	8	35	41	5	3	14	3	3
1	„	1	„	1	„	„	„	30	12	4	80	41	1	3	15	2	13
1	2	2	„	„	„	„	„	„	4	9	17	7	„	„	5	1	4
„	„	„	„	„	„	„	„	26	29	28	21	29	7	10	10	18	13
„	„	„	„	„	„	„	„	30	21	16	22	23	2	3	7	11	1
„	6	1	„	„	„	„	„	6	6	3	19	15	1	1	11	6	4
2	2	„	„	„	2	„	„	11	11	11	9	33	2	1	9	21	16
7	1	9	12	2	3	3	„	7	14	11	15	12	8	6	28	19	16
2	3	1	2	„	„	1	„	58	87	47	40	71	21	3	2	27	9
4	6	7	2	2	„	1	„	4	5	5	8	9	7	6	8	7	17
1	„	„	„	„	„	„	„	82	35	10	68	98	16	33	66	35	15
„	„	1	„	„	„	„	„	82	29	7	56	80	11	12	33	27	5
„	„	2	„	„	„	2	„	36	47	54	52	71	9	9	9	21	30
2	1	1	„	„	„	„	„	43	72	66	36	56	15	7	10	26	22
1	„	„	„	„	„	„	„	16	53	51	37	24	9	9	20	5	7
3	4	2	„	2	„	„	„	16	20	38	28	32	15	20	11	4	2
5	5	3	1	„	„	„	„	19	18	7	13	13	4	3	3	1	3
12	12	14	„	7	„	4	„	7	2	44	17	53	14	33	5	18	3
3	10	3	1	2	„	„	„	23	23	21	50	21	6	„	1	11	9
1	4	3	„	„	3	1	„	8	1	„	15	12	9	12	15	6	„
„	1	5	„	„	„	„	„	34	46	64	61	25	„	8	10	„	35
1	5	„	„	„	5	„	„	25	16	11	33	18	3	4	18	18	19
„	1	2	„	„	„	„	„	3	7	6	8	4	„	4	3	1	2
2	5	8	„	„	1	„	1	14	18	6	24	23	6	2	3	4	7
5	3	1	„	„	„	„	„	18	„	31	18	15	„	„	6	„	6
2	2	„	„	„	„	„	„	30	45	80	65	91	12	5	20	61	46
5	2	2	1	„	„	2	„	75	102	15	174	33	50	82	194	122	182
23	8	2	„	„	„	„	„	239	373	120	167	137	98	21	35	23	24
6	1	4	„	„	„	„	„	28	38	46	32	55	14	5	20	41	22
246	255	285	86	48	26	68	109	3926	4103	3905	4490	4493	1392	1268	1683	1861	1758
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
14	5	4	„	„	„	„	„	„	3	-	6	3	3	„	4	1	„
8	9	59	2	1	1	1	2	7	15	14	8	13	9	15	9	13	10
15	15	1	„	„	3	1	„	1042	549	372	386	445	250	69	77	48	53
„	29	4	„	„	„	„	„	166	110	132	233	172	41	37	88	31	22
12	14	„	„	„	„	„	„	37	30	18	12	8	17	13	2	4	„
290	29	71	„	„	20	„	4	97	91	123	72	84	84	24	7	12	29
			1	5				647	585				153	191			
„	„	„	„	„	„	„	„	365	177	168	111	114	41	9	17	10	10
„	„	„	„	„	„	„	„	173	182	128	120	59	16	20	13	24	17
1	1	2	„	„	„	„	„	111	103	59	44	4[illegible]	35	36	9	6	11
„	„	„	„	„	„	„	„	36	69	26	9	5	38	8	5	2	5
...	...	...	...	...	...	...	...	29	14	26	18	4	13	9	3	1	3
...	...	...	...	...	...	...	...	143	66	87	33	94	93	45	41	24	33
...	...	...	...	...	...	...	...	75	67	42	23	46	66	40	12	5	14
...	...	...	...	...	...	...	...	22	„	25	34	37	8	„	9	3	9
340	102	141	3	6	24	2	6	2950	2061	1220	1109	1127	867	516	296	184	216
586	357	426	89	54	50	70	115	68.6	6164	5126	5599	5620	2259	1784	1979	2045	1974

RECHTBANKEN.	MISDRIJVEN.										OVER	
	Afgedaan.					Aanhangig gebleven.					Afge	
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.
											BUITEN	
d. In naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken.												
Landraad te Padang (gouv. Sum. Westkust). . .	55	51	55	65	47	9	1	2	"	2	2	3
" " Priaman (id.) . . .	30	29	26	21	20	"	3	"	"	"	"	1
Rapats der Padangsche Benedenlanden (id.) . . .	62	54	53	45	55	5	2	1	2	"	1	1
" " Bovenlanden (id.) . . .	84	99	86	89	87	3	5	3	2	2	3	7
" in Tapanoli (id.) . . .	22	16	18	24	16	1	2	1	1	"	3	3
Landraad te Benkoelen (res. Benkoelen) . . .	7	7	7	3	5	1	"	"	"	"	4	1
" " Telok Betong (res. Lamp. Distr.) . .	3	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"
Proatin te Tandjong Karang (id.) . .	3	3	5	15	9	"	"	"	"	"	"	"
" " Goenoeng Soegi (id.) . .	7	6	3	7	1	1	"	"	"	"	"	"
" " Menggala (id.) . .	7	8	5	6	7	"	"	"	"	"	"	"
" " Soekadana (id.) . .	12	6	9	3	3	1	1	1	"	"	"	"
" " Kalianda (id.) . .	"	2	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"
" " Kotta Agoeng (id.) . .	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"
Landraad te Palembang (res. Palembang). . . .	65	38	30	41	35	1	6	10	"	1	14	3
" " Medan (res. Oostkust v. Sum.) . . .	58	53	76	101	114	4	3	10	14	14	1	10
" " Bindjei (id.) . . .	43	69	32	41	53	15	"	8	2	4	3	1
" " Tandjong Balei (id.) . . .	17	42	46	47	24	"	4	1	3	2	"	6
" " Bengkalis (id.) . . .	5	3	5	8	8	"	"	"	"	"	2	1
" " Kotta Radja (gouv. Atjeh e. o.) . .	6	7	6	9	14	"	"	"	"	3	31	22
" " Tandjong Pinang (res. Riouw) . . .	33	38	30	42	29	4	7	2	"	5	1	9
" " Muntok (res. Banka)	11	18	13	18	26	"	"	1	"	"	4	3
" " Tandjong Paudan (ass. res. Billiton) .	12	15	11	8	10	2	"	"	"	"	6	9
" " Pontianak (res. Westerafd. v. Borneo) .	49	22	21	26	39	2	2	1	1	4	16	7
" " Sintang (id.) .	5	17	4	10	2	"	"	"	"	"	1	"
" " Singkawang (id.) *d*) .	6	6	1	2	2	2	"	"	"	"	3	3
" " Sambas (id.) .	4	1	1	1	6	"	"	"	"	"	6	1
" " Bandjermasin (res. Z. en O. afd. v. Borneo)	22	24	26	20	8	"	2	"	"	"	3	3
" " Amoenthai (id.)	61	41	72	75	67	"	"	"	1	"	"	3
" " Martapoera (id.)	34	28	17	34	31	"	"	"	"	"	"	"
" " Mocara Teweh (id.)	2	2	3	2	4	"	"	"	"	"	"	"
" " Kwala Kapoeas (id.)	2	2	8	5	7	"	"	"	"	"	"	"
" " Sampit (id.)	4	4	1	2	1	"	"	"	"	"	"	"
" " Samarinda (id.) *e*)	. . .	. . .	. . .	"	2	. . .	. . .	. . .	"	2	. . .	. . .
" " Menado (res. Menado)	25	62	32	59	34	2	1	"	3	5	2	5
Rijksraad " Menado (id.)	4	"	1	1	"	"	"	"	1	3	"	"
Landraad " Gorontalo (id.)	1	"	1	"	1	"	"	"	"	"	1	"
Groote madjelis te Gorontalo (id.)	1	3	3	3	4	"	"	"	"	2	"	"
Landraad te Makasser (gouv. Celebes e. o.) . . .	43	38	34	36	33	"	2	6	1	"	7	4
" " Maros (id.) . . .	15	14	13	25	18	"	"	3	3	"	"	"
" " Pangkadjene (id.) . . .	9	5	14	14	7	1	"	3	"	"	1	"
" " Segeri (id.) . . .	9	5	5	5	"	1	"	"	"	"	"	"
" " Tjamba (id.) . . .	4	2	3	2	2	"	"	"	"	"	"	"
" " Bonthain (id.) . . .	35	30	30	40	27	"	3	8	5	"	"	"
" " Djeneponto (id.) . . .	29	14	25	23	28	1	4	3	6	"	1	"
" " Alloë (id.) . . .	4	7	8	4	4	2	3	"	"	1	"	"
" " Takalar (id.) . . .	27	31	26	24	24	2	2	3	3	1	"	"
" " Sindjai (id.) *f*) . . .	10	10	15	10	4	1	"	"	"	3	"	"
" " Kadjang (id.) . . .	5	13	14	10	9	3	"	"	1	4	"	"
" " Bikeroe (id.) . . .	8	17	14	10	11	6	"	"	"	1	"	"
" " Boelekomba (id.) . . .	14	16	11	10	17	"	1	"	"	"	"	"
" " Saleijer (id.) . . .	23	13	20	12	20	1	"	2	4	2	"	"
" " Amboina (res. Amboina)	16	20	27	14	23	2	1	1	"	"	3	2
" " Saparoea (id.)	6	8	"	2	4	"	"	"	"	1	"	"
" " Neira (id.)	24	31	27	22	12	"	2	2	"	"	4	8
" " Wahaai (id.)	1	"	1	1	"	"	1	"	"	"	"	"
" " Ternate (res. Ternate)	8	11	9	9	3	1	"	"	"	"	1	"
Rijksraad " Ternate (id.)	"	"	"	1	1	"	"	"	"	1	"	"
Landraad " Koepang (res. Timor)	6	8	4	7	6	3	"	"	"	"	"	6
" " Singaradja (res. Bali en Lombok) . .	4	2	6	"	7	"	"	"	"	"	1	7
" " Negara (id.) . .	5	6	2	7	1	"	"	"	"	"	1	1
" " Ampenan (id.) *g*) . .	. . .	. . .	. . .	. . .	"	. . .	. . .	. . .	. . .	"	. . .	. . .
Totalen	1067	1078	1017	1122	1034	77	58	72	53	63	126	130

d) De landraad te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) werd medio 1895 (Indisch Staatsblad n°. 76) opgeheven.
e) De landraad te Samarinda (Koetei) dagteekent van medio 1894 (Indisch Staatsblad n°. 74).
f) De landraad te Sindjai (Celebes en onderhoorigheden) was vóór de uitvaardiging van Indisch Staatsblad 1893 n°. 208 gevestigd te Balangnipa.
g) De landraad te Ampenan (Lombok) dagteekent van 5 October 1895 (Indisch Staatsblad n°. 184).

TREDINGEN.								BURGERLIJKE ZAKEN.									
daan.			Aanhangig gebleven.					Afgedaan.					Aanhangig gebleven.				
1893	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
BEZITTINGEN.																	
1	4	5	"	"	"	"	"	78	74	78	68	55	16	10	10	17	15
2	"	"	"	2	"	"	"	7	22	19	24	19	17	4	9	8	8
"	1	"	"	"	"	"	"	83	66	55	100	78	145	176	179	161	159
2	3	7	1	"	"	"	"	168	164	180	114	129	70	46	37	45	60
2	2	"	1	"	"	"	"	69	63	106	119	83	53	62	60	24	23
"	"	"	"	"	"	"	"	4	4	8	17	11	"	"	2	"	2
"	"	"	"	"	"	"	"	7	2	27	"	"	2	1	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	46	31	29	16	21	1	"	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	25	18	29	6	11	2	11	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	19	31	37	15	46	18	4	"	"	2
"	"	"	"	"	"	"	"	30	10	26	10	5	2	4	2	3	2
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	5	2	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	9	7	5	"	5	1	1	"	"	"
5	9	11	1	2	3	"	"	192	160	141	228	152	25	33	26	34	18
7	5	8	3	2	3	1	1	147	123	40	57	66	23	5	23	12	10
3	3	3	"	1	"	"	"	19	33	13	13	22	10	5	5	11	2
4	4	1	"	"	"	"	"	"	16	7	4	4	"	1	3	2	1
"	5	1	"	"	"	"	"	8	15	3	3	11	1	1	1	2	1
1	6	16	1	1	3	5	"	16	11	7	20	15	7	4	3	3	2
10	17	9	1	1	"	"	"	111	177	119	35	39	85	63	29	21	21
16	1	10	"	"	"	1	"	53	54	50	16	49	13	3	2	1	"
30	8	6	"	"	"	"	"	23	27	9	9	15	6	3	2	2	8
5	7	10	"	"	"	"	"	15	12	35	33	32	31	39	38	29	32
1	5	3	"	"	"	2	"	1	2	4	"	9	"	1	"	4	"
"	1	"	3	"	"	"	"	2	7	"	"	"	7	"	"	"	"
1	5	10	"	"	"	"	"	"	2	3	"	1	"	"	"	"	"
3	"	5	"	"	"	"	"	35	65	80	54	16	40	30	34	16	27
1	3	"	"	"	"	"	"	36	52	53	48	85	121	133	134	145	108
"	"	"	"	"	"	"	"	14	9	11	7	3	3	5	7	22	28
"	"	"	"	"	"	"	"	8	6	"	2	7	2	"	2	2	2
1	"	"	"	"	"	"	"	9	13	11	24	18	2	9	13	8	8
"	1	"	"	"	1	"	"	"	3	5	"	2	1	3	"	"	"
...	"	"	...	...	...	"	"	...	...	. .	2	17	...	...	...	"	5
"	"	2	"	"	"	"	"	103	94	127	102	114	28	110	57	58	40
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	2	1	"	"	2	"	2	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
8	6	10	"	"	"	1	"	28	14	11	5	10	"	7	6	17	16
"	1	"	"	"	"	"	"	18	11	11	8	11	5	10	8	7	1
2	2	"	"	"	"	"	"	9	8	7	3	5	5	4	1	1	2
2	2	"	"	"	1	"	"	6	10	3	3	12	1	6	7	11	"
"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	7	13	13	16	9	17	19	14	5	2
"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	4	"	2	4	5	1	1	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	1	2
"	"	"	"	"	"	"	"	4	14	5	6	4	11	10	7	3	3
1	"	"	"	"	"	"	"	6	2	14	7	5	7	8	2	1	7
1	1	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	2	1	"	"	4
1	"	"	"	"	"	"	"	2	1	6	3	"	4	5	"	"	3
1	"	"	"	"	"	"	"	3	12	14	11	3	9	10	1	2	5
"	"	"	"	"	"	"	"	3	1	16	9	8	9	12	6	4	19
3	12	5	"	"	"	"	1	28	24	36	37	77	1	16	17	27	10
"	1	4	"	"	"	"	"	35	17	22	27	20	3	17	20	14	13
4	9	4	"	1	"	"	"	22	22	22	32	31	2	3	6	5	8
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	3	"	3	3
"	3	1	"	"	"	"	"	3	5	1	7	1	2	"	"	"	2
"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	5	1	2	"	5	"	2	"
2	"	"	"	1	"	"	"	1	4	"	2	1	"	"	"	"	1
5	5	"	"	"	"	"	"	22	10	13	3	2	2	1	3	3	7
"	"	"	"	"	"	"	"	3	4	2	4	"	1	"	"	"	"
...	...	"	...	...	...	...	"	...	...	...	...	"	....	....	....	....	"
125	133	132	11	11	11	10	2	1539	1549	1535	1337	1346	817	912	779	739	692

RECHTBANKEN.	MISDRIJVEN. Afgedaan. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	MISDRIJVEN. Aanhangig gebleven. 1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	OVER… Afge… 1891.	1892.
e. Niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken.												
Eenige rapats ter Sumatra's Westkust.	7	1	11	13	13	„	1	„	„	„	11	35
Rapats in Benkoelen	187	248	158	187	96	„	8	3	2	„	1029	2074
„ „ Palembang	389	430	401	410	364	24	26	39	9	20	849	886
Karapatans ter Oostkust van Sumatra	93	165	179	210	276	8	7	3	7	7	819	666
Moesapats in Atjeh en onderhoorigheden. . . .	„	„	„	10	11	„	„	„	„	„	„	„
Madjelis in Gorontalo (res. Menado).	21	18	25	19	16	1	1	1	„	1	79	78
Raad van kerta's te Singaradja (Bali)	53	53	49	35	37	„	„	„	„	„	7	8
„ „ „ „ Negara (id.)	27	24	30	24	16	„	„	2	1	„	„	„
„ „ „ „ Tjakranegara (Lombok) *h*). .	. . .	. . .	. . .	. . .	354	. . .	. . .	. . .	. . .	7	. . .	. . .
Rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten op Lombok *i*)	. . .	. . .	. . .	. . .		. . .	. . .	. . .	. . .		. . .	. . .
Totalen	777	939	853	908	1183	33	43	48	19	35	2794	3747

RECAPI

Rechtbanken van omgang	876	922	1047	910	906	120	115	70	79	96	. . .	. . .
Landraden op Java en Madura.	7690	8361	7550	7618	6857	664	497	788	688	563	313	336
Rechtbanken in Soerakarta en Djokjokarta (voorgezeten door den resident)	127	145	172	87	103	5	6	1	3	„	45	30
Rechtbanken binnen het gebied van den soesoehoenan en van pangeran MANGKOE NEGORO. . .	775	912	746	739	640	52	25	22	14	30	64	84
In naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken in de buitenbezittingen.	1067	1078	1017	1122	1034	77	58	72	53	63	126	130
Niet in naam der Koningin rechtsprekende inlandsche rechtbanken in de buitenbezittingen .	777	939	853	908	1183	33	43	48	19	35	2794	3747
Totaal-generaal . . .	11312	12357	11385	11384	10723	951	744	1001	856	787	3342	4327
Bij de inlandsche rechtbanken op Java en Madura (met uitzondering van rechtbanken van omgang).	8592	9418	8468	844	7600	721	528	811	705	593	422	450
Bij de inlandsche rechtbanken op de buitenbezittingen	1844	2017	1870	2030	2217	110	101	120	72	98	2920	3877
Bij de rechtbanken van omgang	876	922	1047	910	906	120	115	70	79	96	. . .	. . .
Totaal-generaal als voren . .	11312	12357	11385	11384	10723	951	744	1001	856	787	3342	4327

Zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 1 6.

TREDINGEN.								BURGERLIJKE ZAKEN.									
daan.			Aanhangig gebleven.					Afgedaan.					Aanhangig gebleven.				
1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
52	31	40	»	»	»	»	»	565	520	431	421	251	»	»	»	»	3
2012	4110	2843	1	1	»	33	»	135	153	147	135	126	»	»	2	3	»
758	596	673	»	13	37	11	7	255	218	243	316	328	»	2	»	9	11
1098	1083	1273	24	22	11	18	27	1309	1156	802	893	1127	111	64	46	79	93
»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	8	9	21	»	»	»	»	»
85	119	53	»	»	1	1	1	12	24	32	20	39	»	8	17	24	33
»	3	»	»	»	»	»	»	134	116	112	99	120	2	»	»	»	»
»	»	2	»	»	»	»	»	4	3	3	5	1	»	»	»	»	»
...	...	»	...	...	...	...	»	...	...	...	...	»	....	....	....	....	11
...	...	»	...	...	...	...	»	...	...	...	...	97	....	....	....	....	»
4005	5942	4885	25	36	49	63	35	2414	2190	1778	1898	2110	113	74	65	115	151

TULATIE.

...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	....
246	255	285	86	48	26	68	109	3926	4103	3906	4490	4493	1392	1268	1683	1861	1758
22	14	63	2	1	1	1	2	7	18	14	14	16	12	15	13	14	10
318	88	78	1	5	23	1	4	2943	2043	1206	1095	1111	855	501	283	170	206
125	133	132	11	11	11	10	2	1539	1549	1535	1337	1346	817	912	779	739	692
4005	5942	4885	25	36	49	63	35	2414	2190	1778	1898	2110	113	74	65	115	151
4716	6432	5443	125	101	110	143	152	10829	9903	8439	8834	9076	3189	2770	2823	2899	2817
586	357	426	89	54	50	70	115	6876	6164	5126	5599	5620	2259	1784	1979	2045	1974
4130	6075	5017	36	47	60	73	37	3953	3739	3313	3235	3456	930	986	844	854	843
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	....
4716	6432	5443	125	101	110	143	152	10829	9903	8439	8834	9076	3189	2770	2823	2899	2817

*) Zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 185.

TABEL N°. 12.

MILITAIRE STRAFZAKEN. a)

JAREN.	A. Misdrijven.						B. Reclames over disciplinair opgelegde straffen.				Hooger beroep bij het Hoog Militair Gerechtshof.		Approbatie door het Hoog Militair Gerechtshof.		Aantal beschikkingen van het Hoog Militair Gerechtshof.	
	Aantal beklaagden van misdrijf, wier zaken werden aangebracht en van het voorafgegane jaar waren aanhangig gebleven.						Aantal reclames, aangebracht en van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven.				Aantal beklaagden van misdrijf wier zaken werden aangebracht en van het voorafgegane jaar waren aanhangig gebleven.		Aantal beklaagden van misdrijf en reclamanten, wier zaken werden aangebracht en van het voorafgegane jaar waren aanhangig gebleven.		Op verzoeken van militairen die zich ter purge stelden.	Op requesten van anderen aard.
	In eersten aanleg.					Totaal.	In eersten aanleg.			Totaal.	Afkomstig van de krijgsraden op Java en Madura.	Afkomstig van de krijgsraden op de buitenbezittingen.	Afkomstig van de krijgsraden op Java en Madura.	Afkomstig van de krijgsraden op de buitenbezittingen.		
	Bij het Hoog Militair Gerechtshof.	Bij de krijgsraden. Beschuldigd van gemeene misdrijven. Op Java en Madura.	Bij de krijgsraden. Beschuldigd van gemeene misdrijven. Op de buitenbezittingen.	Bij de krijgsraden. Beschuldigd van militaire misdrijven. Op Java en Madura.	Bij de krijgsraden. Beschuldigd van militaire misdrijven. Op de buitenbezittingen.		Bij het Hoog Militair Gerechtshof.	Bij de krijgsraden. Op Java en Madura.	Bij de krijgsraden. Op de buitenbezittingen.							
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1891 . . .	»	b) 88 (3)	133 (5)	106 (13)	101 (7)	428 (28)	»	10	1	11	107 (18)	144 (12)	104 (10)	112 (13)	»	»
		221 (8)		207 (20)				11			251 (30)		216 (23)			
1892 . . .	»	130 (17)	86 (3)	125 (8)	95 (7)	436 (35)	»	10 (1)	11 (1)	21 (2)	162 (23)	126 (18)	104 (2)	87 (3)	»	»
		216 (20)		220 (15)				21 (2)			288 (41)		191 (5)			
1893 . . .	»	108 (9)	78 (11)	116 (10)	113 (9)	415 (39)	»	14 (1)	9	23 (1)	169 (12)	147 (15)	149 (12)	89 (2)	»	»
		186 (20)		229 (19)				23 (1)			316 (27)		238 (14)			
1894 . . .	»	100 (6)	81 (5)	139 (5)	126 (12)	446 (28)	»	10	10 (1)	20 (1)	156 (9)	128 (6)	142 (13)	73 (6)	»	»
		181 (11)		265 (17)				20 (1)			284 (15)		215 (19)			
1895 . . .	»	110 (10)	67 (9)	139 (7)	84 (8)	400 (34)	»	11	3	14	131 (12)	106 (4)	126 (13)	60 (5)	»	»
		177 (19)		223 (15)				14			237 (16)		186 (18)			

a) Zie ook het tweede gedeelte van tabel n°. 14 hierachter.
b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden het aantal beklaagden of reclamanten aan, wier zaak bij het einde van het jaar nog aanhangig bleef. Dit aantal is dus ook in de opgaven van het volgende jaar begrepen.

TABEL N°. 12a.

SPECIFICATIE VAN HET TOTAAL BEKLAAGDEN VAN MISDRIJF GENOEMD IN KOLOM 7 VAN TABEL N°. 12. (*Eerste aanleg.*)

JAREN.	Beslissingen van den rechter in eersten aanleg, enz. — Aantal veroordeelde beklaagden, verdeeld naar de opgelegde straf. — Doodstraf. 2.	Straffen boven de 15 tot 20 jaren. 3.	Straffen boven de 10 tot 15 jaren. 4.	Straffen boven de 5 tot 10 jaren. 5.	Straffen boven de 1 tot 5 jaren. 6.	Straffen tot 1 jaar of minder. 7.	Geldboete (behalve waar zij nevens eene der andere straffen werd opgelegd). 8.	Cassatie. 9.	Totaal. 10.	Aantal vrijgesproken of van de instantie geabsolveerde beklaagden. 11.	Aantal beklaagden wier zaak op andere wijze van de rol ging. — Doordien eene onbevoegd- of niet ontvankelijk-verklaring werd uitgesproken. 12.	Door overlijden vóór de afdoening der zaak. 13	Aantal beklaagden, wier zaak aanhangig bleef. 14.	Leeftijd der beklaagden. — Beneden de 20 jaren. 15.	Van 20 tot 35 jaren. 16.	Van 35 tot 50 jaren. 17.	Boven de 50 jaren. 18.	Landaard der beklaagden. — Europeanen. 19.	Afrikanen. 20.	Amboineezen. 21.	Inlanders. 22.
1891	9	3	1	8	60	248	17	„	346	51	3	„	28	17	370	40	1	253	3	3	169
											428				428				428		
1892	4	„	3	17	65	242	4	1	336	52	12	„	35	20	385	31	„	266	1	10	159
											435 *a*)				436				436		
1893	1	2	5	17	67	222	1	„	315	44	15	1	39	13	368	34	„	254	1	11	149
											414 *a*)				415				415		
1894	5	„	„	14	86	254	3	„	362	44	4	7	28	19	388	39	„	252	2	7	185
											445 *a*)				446				446		
1895	6	„	4	13	73	211	1	„	308	50	4	2	34	24	343	33	„	231	„	12	157
											398 *c*)				400				400		

JAREN.	Rang of graad der beklaagden. — Officieren. 23.	Onder-officieren. 24.	Soldaten. 25.	Aantal recidivisten. 26.	Aard der gepleegde misdrijven verdeeld naar de drieledige onderscheiding in het strafrecht. — Tegen de algemeene zaak. 27.	Tegen bijzondere personen. 28.	Tegen de eigendommen. 29.	SPECIFICATIE VAN HET TOTAAL RECLAMES, GENOEMD IN KOLOM 11 VAN TABEL N°. 12. (*Eerste aanleg.*) — Landaard der reclamanten. — Europeanen. 30.	Afrikanen. 31.	Amboineezen. 32.	Inlanders. 33.	Rang of graad der reclamanten. — Officieren. 34.	Onder-officieren. 35.	Soldaten. 36.	Aantal afgedane reclames. — Geheel of gedeeltelijk gegrond verklaard. 37.	Ongegrond verklaard zonder oneerbiedigheid. 38.	Ongegrond verklaard met oneerbiedigheid. 39.	Aantal reclames niet ontvankelijk verklaard. 40.	Aantal reclames aanhangig gebleven. 41.
1891	7	28	393	3	23	74	124	11	„	„	„	3	6	2	4	1	3	3	„
		428				221			11				11			11			
1892	5	24	407	2	28	80	108	21	„	„	„	6	7	8	9	4	5	1	2
		436				216			21				21			21			
1893	9	31	375	6	21	78	87	21	„	„	2	5	6	12	15	3	4	„	1
		415				186			23				23			23			
1894	5	32	408	3	17	89	75	19	„	1	„	2	7	11	11	4	4	„	1
		445 *b*)				181			20				20			20			
1895	1	26	373	3	11	62	104	14	„	„	„	4	4	6	6	2	4	„	2
		400				177			14				14			14			

a) Hierbij niet geteld 1 beklaagde die krankzinnig was.
b) Eén der beklaagden was een Chinees (niet-militair), die ter zake van misdrijf tegen de veiligheid van Nederlandsch-Indië ingevolge art. 6 Crimineel Wetboek voor den krijgsraad te velde op Lombok terecht heeft gestaan.
c) Hierbij niet geteld 1 beklaagde die krankzinnig en 1 beklaagde, die gevlucht was.

[5. 6.]

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage D.]

TABEL Nº. 12*b*.

JAREN.	SPECIFICATIE VAN HET TOTAAL BEKLAAGDEN VAN MISDRIJF GENOEMD IN DE KOLOMMEN 12 EN 13 VAN TABEL Nº. 12. (*Hooger beroep.*)																		Specificatie van het totaal beklaagden van misdrijf en reclamanten, genoemd in de kolommen 14 en 15 van Tabel nº. 12 (approbatie door het Hoog Militair Gerechtshof).						
	Beslissingen van den rechter in appel.			Aan de beklaagden, wier vonnis werd gewijzigd, legde de rechter in appel de volgende straffen op								Specificatie der vernietigende sententiën.				Aantal beklaagden, wier zaak in hooger beroep werd afgedaan.	Aantal beklaagden, gedurende de behandeling in hooger beroep hunner zaak overleden.	Aantal beklaagden, wier zaak in hooger beroep aanhangig bleef.	Getal uitspraken					Aantal beklaagden en reclamanten vóór de beslissing van den hoogsten rechter overleden.	Aantal beklaagden en reclamanten wier zaak aanhangig bleef.
																			in zake van misdrijf,			in zake van reclame,			
	Aantal beklaagden, wier vonnis werd bevestigd.	Aantal beklaagden, wier vonnis geheel of gedeeltelijk werd gewijzigd.	Aantal beklaagden, wier vonnis werd vernietigd.	Doodstraf.	Boven de 15 tot 20 jaren.	Boven de 10 tot 15 jaren.	Boven de 5 tot 10 jaren.	Boven de 1 tot 5 jaren.	Tot 1 jaar of minder.	Enkele geldboete.	Cassatie.	Met vrijspraak of absolutie van de instantie.	Met veroordeeling.	Met last op nieuw recht te doen.	Met niet ontvankelijk verklaring van den auditeur-militair of onbevoegd verklaring.				die werden bekrachtigd.	waarvan de straf werd verminderd.	die niet werden geapprobeerd.	die werden bekrachtigd.	die werden gewijzigd.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
1891	95	100	26	1	1	1	2	20	74	1	„	25	„	1	„	221	„	30	150	24	2	8	6	„	23
		221					100						26				251					213 *a*)			
1892	79	129	39	„	„	„	8	41	80	„	„	26	„	13	„	247	„	41	125	23	13	11	8	„	5
		247					129						39				288					185 *b*)			
1893	108	133	48	1	3	„	8	37	84	„	„	26	„	2	20	289	„	27	86	23	1	13	12	1	14
		289					133						48				316					150 *c*)			
1894	102	120	47	„	„	„	3	39	75	3	„	28	„	7	12	269	„	15	81	31	„	13	8	3	19
		269					120						47				284					155 *d*)			
1895	81	99	39	1	„	„	6	23	69	„	„	22	„	12	5	219	2	16	112	13	„	6	7	2	18
		219					99						39				237					158 *e*)			

a) 3 appelzaken door het Hoog Militair Gerechtshof geprovoceerd.
b) 6 idem idem.
c) 88 idem idem of weg van appel vrijgelaten.
d) 60 idem idem idem.
e) 28 idem idem idem.

TABEL N°. 12*c*.

VERDEELING van het aantal beklaagden, naar gelang van den aard der misdrijven waarvan zij beschuldigd waren.

GEMEENE MISDRIJVEN.

OMSCHRIJVING DER GEMEENE MISDRIJVEN.	1891.		1892.		1893.		1894.		1895.	
	Krijgsraden		Krijgsraden		Krijgsraden		Krijgsraden		Krijgsraden	
	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.
I. *Tegen de algemeene zaak.*										
1. Misdrijven tegen de veiligheid van Nederlandsch-Indië	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"
2. Misdrijven tegen de gevestigde orde van zaken	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3. Valsche munt, namaken van zegels, bankbiljetten, openbare schuldbrieven, enz.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
4. Valschheid in authentieke geschriften, in geschriften van koophandel en in bankgeschriften	"	"	1	3	3	1	2	1	"	"
5. Valschheid in onderhandsche geschriften, reispassen, reisorders en getuigschriften	1	"	2	"	"	"	"	"	1	"
6. Ambtsmisdrijven (verduistering, knevelarij, omkooping, misbruik van gezag)	"	1	"	"	"	"	2	"	"	1
7. Wederspannigheid, beleedigingen en gewelddadigheden tegen het openbaar gezag en tegen de openbare macht	3	7	12	6	5	10	"	9	5	3
8. Ontvluchting van gevangenen en verberging van misdadigers.	"	3	4	"	"	"	"	1	1	"
9. Landlooperij en bedelarij.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
10. Andere misdrijven tegen de algemeene zaak	7	1	"	"	2	"	1	"	"	"
Totaal.	11	12	19	9	10	11	5	12	7	4
II. *Tegen bijzondere personen.*										
1. Doodslag	1	3	2	3	6	9	3	10	9	3
2. Moord	2	6	4	5	6	6	8	4	2	3
3. Vadermoord	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
4. Kindermoord	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5. Vergiftiging	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
6. Bedreigingen	"	"	"	"	"	1	5	"	1	"
7. Zware moedwillige verwonding of mishandeling	4	12	6	5	9	8	6	2	2	1
8. Lichte moedwillige verwonding of mishandeling	13	30	29	19	13	11	23	17	24	11
9. Onwillige berooving van iemands leven	"	1	"	3	"	1	1	2	"	"
10. Aantasting der zeden	1	1	1	1	1	"	"	"	"	"
11. Onwettige inhechtenisneming en gevangenhouding	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
12. Valsche getuigenis	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1
13. Laster, enz.	"	"	"	"	3	"	2	1	"	1
14. Andere misdrijven tegen bijzondere personen	"	"	1	"	4	"	3	2	3	1
Totaal.	21	53	44	36	42	36	51	38	41	21
III. *Tegen de eigendommen.*										
1. Diefstal *met* en *zonder* verzwarende omstandigheden.	37	50	46	28	36	25	25	21	46	26
2. Bankbreuk	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3. Oplichting en stellionaat.	5	1	7	1	4	1	4	5	4	8
4. Misbruik van vertrouwen	14	17	14	12	15	4	9	5	10	8
5. Inbreuk op de bepalingen betrekkelijk de speelhuizen en loterijen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
6. Moedwillige brandstichting, enz.	"	"	"	"	1	"	"	"	2	"
7. Zeeroof	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
8. Andere misdrijven tegen de eigendommen	"	"	"	"	"	1	6	"	"	"
Totaal	56	68	67	41	56	31	44	31	62	42
Totaal-generaal	88	133	130	86	108	78	100	81	110	67
	221		216		186		181		177	

MILITAIRE MISDRIJVEN.

OMSCHRIJVING DER MILITAIRE MISDRIJVEN.	1891.		1892.		1893.		1894.		1895.	
	Krijgsraden		Krijgsraden		Krijgsraden		Krijgsraden.		Krijgsraden.	
	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.	op Java en Madura.	op de buitenbezittingen.
1. Verraad	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
2. Ronselen en spionneeren	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1
3. Oproer, opstand of muiterij	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
4. Het verlaten van-, niet opvolgen van consignes, slapen of dronkenschap op- zijn post	1	″	″	″	″	″	″	2	″	″
5. Lafhartigheid	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
6. Dienstweigering	9	6	7	7	5	10	8	17	10	10
7. Ontvluchting van gevangenen	6	″	1	″	″	″	″	4	″	1
8. Insubordinatie door woorden of gebaren	37	51	50	52	42	52	42	51	44	30
9. Feitelijke insubordinatie	29	24	37	25	32	24	26	22	31	18
10. Valschheid in verlofpassen	″	″	″	″	1	″	1	″	″	″
11. Frauduleuse aanwerving	″	″	″	″	2	″	3	″	2	″
12. Desertie naar den vijand	″	″	″	″	″	″	″	1	″	1
13. Andere desertie in tijd van oorlog	″	2	″	″	″	″	″	″	″	″
14. Desertie in tijd van vrede	7	″	5	1	13	2	33	3	22	″
15. Geweldenarijen en strooperijen	″	″	1	″	1	12	″	12	″	2
16. Diefstal door een schildwacht of ingekwartierde	1	″	2	″	3	″	1	1	1	″
17. Diefstal van amunitie of artilleriegoederen uit de bewaarplaatsen dier goederen	1	″	″	″	″	1	″	″	1	1
18. Diefstal in de chambrée	13	12	13	5	15	5	18	8	24	7
19. Diefstal of onrechtmatige vervreemding van door het Gouvernement ten gebruike gegeven goederen	2	2	7	1	1	2	″	″	2	1
20. Ontrouw en kwade administratie	″	4	2	4	1	5	7	5	2	12
Totaal	106	101	125	95	116	113	139	126	139	84
	207		220		229		265		223	

TABEL N°. 13.

GETAL zaken afgedaan en aanhangig gebleven gedurende het opgegeven jaar.

BIJ DE ONDERSTAANDE KRIJGSRADEN TE:	GEMEENE MISDRIJVEN.										MILITAIRE MISDRIJVEN.										RECLAMES.									
	Afgedaan.					Aanhangig gebleven.					Afgedaan.					Aanhangig gebleven.					Afgedaan.					Aanhangig gebleven.				
	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Weltevreden	18	26	50	30	41	„	7	3	4	5	27	37	38	37	43	3	1	6	2	3	3	4	2	2	2	„	„	1	„	„
Samarang *a*)	7	21	2	...	...	„	„	„	...	...	6	10	4	...	...	1	1	„	...	...	1	1	„	...	...	„	„	„	...	...
Magelang *a*)	...	...	7	37	35	...	...	2	„	„	...	...	5	80	48	...	...	2	„	„	...	...	2	6	4	...	...	„	„	„
Willem I *a*)	21	41	16	...	...	2	5	„	...	...	43	52	41	...	...	5	4	„	...	...	5	4	6	...	...	„	1	„	...	...
Soerabaija	22	20	20	15	17	1	3	3	2	4	16	18	15	14	38	3	1	2	3	4	1	„	3	2	3	„	„	„	„	2
Padang	35	23	23	19	14	„	„	3	1	„	27	25	27	23	21	2	1	1	3	„	1	4	3	„	2	„	„	„	„	„
Palembang	13	9	10	7	9	„	„	„	„	„	17	20	6	11	3	3	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Radja	25	13	9	19	18	2	2	3	1	3	24	20	19	22	19	„	3	4	1	5	„	3	3	3	„	„	„	„	„	„
Pontianak	5	6	2	3	3	„	1	1	„	2	7	5	11	7	8	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
Bandjermasin	10	6	7	12	3	1	„	3	„	„	7	8	8	14	9	2	1	2	2	„	„	2	2	5	1	„	„	„	„	„
Makasser	10	12	7	10	4	1	„	„	1	„	4	6	13	9	9	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboina	8	3	7	2	3	1	„	„	„	1	7	4	10	5	5	„	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	„	„	„
Op Lombok (krijgsraad te velde)	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Totaal	174	180	160	155	147	8	18	18	9	15	185	205	197	232	203	19	14	18	15	13	11	19	22	19	12	„	2	1	1	2

a) Met ingang van 15 October 1893 (Indisch Staatsblad n°. 230) werd, met opheffing van Samarang en Willem I als zoodanig, de zetel van den krijgsraad in de 2de militaire afdeeling op Java overgebracht naar Magelang.

TABEL N°. 14.

OVERZICHT van de berechte misdrijven, waarop

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.		Wegens misdrijven waarop de doodstraf									
		terechtgesteld.					ter dood				
							in 1ste instantie.				
		1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
MISDRIJVEN TEGEN HET GEMEENE RECHT.											
I. *Tegen de algemeene zaak.*											
Misdrijven tegen de inwendige veiligheid van Nederlandsch-Indië	Burg.	1	1	5	5	"	1	"	5	1	"
Gewelddadigheden tegen het openbaar gezag en de openbare macht (voor zoover die binnen 40 dagen den dood ten gevolge hebben, dan wel de kwetsuren het karakter van doodslag dragen)	Burg.	4	2	3	5	1	1	1	"	2	1
	Mil.	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1
II. *Tegen de personen.*											
Moord	Burg.	221	200	321 (1)	253	228	48	60	84	81	72
	Mil.	5	1	5 (1)	8 (3)	4 (1)	2	1	"	2 (2)	3
Vadermoord	Burg.	1	"	4	"	5	1	"	4	"	1
Kindermoord	Burg.	2	5	6	6	"	1	"	"	"	"
Vergiftiging	Burg.	3	2	5	3	4	1	2	4	"	"
Doodslag, voorafgegaan, vergezeld of gevolgd door een ander misdrijf of eene andere overtreding en gestrekt hebbende om het plegen van dit ander misdrijf of die andere overtreding voor te bereiden, gemakkelijk te maken of de ontdekking daarvan te voorkomen	Burg.	14	44	53 (1)	45 (1)	20	6	20	18	6	12
Onwettige inhechtenisneming en gevangenhouding van personen onder de verzwarende omstandigheden omschreven in art. 260 Europ. en art. 261 Inl. Strafwetboek	Burg.	"	5 (1)	2	"	"	"	"	"	"	"
III. *Tegen de eigendommen.*											
Diefstal onder verzwarende omstandigheden	Burg.	44	70 (2)	184	59	104	11	20	50	12	17
Moedwillige brandstichting waarbij te voorzien was dat door de brandstichting eenig menschenleven in gevaar kon worden gebracht	Burg.	57 (1)	44	79	88	81	6	3	2	4	2
Moedwillige vernieling van gebouwen, bruggen, dijken, wegen of andere werken die aan anderen toebehooren, voor zooveel daarbij iemand is omgekomen	Burg.	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"
Zeeroof	Burg.	"	"	"	7	"	"	"	"	1	"
Totalen	Burg.	347 (1)	373 (3)	662 (2)	472 (1)	443	76	106	167	107	105
	Mil.	5	1	5 (1)	8 (3)	5 (1)	2	1	"	2 (2)	4
		352 (1)	374 (3)	667 (3)	480 (4)	448 (1)	78	107	167	109 (2)	109

a) Deze statistiek is samengesteld ingevolge het voorschrift opgenomen in n°. 4991 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad. De in de tabel vermelde terechtgestelden (behalve die bedoeld onder „Militaire misdrijven") zijn bijna zonder uitzondering inlanders en met hen gelijkgestelden. Waar men met Europeanen of met dezen gelijkgestelden te doen heeft is hun aantal — in de daarnevensstaande opgaaf begrepen — afzonderlijk en wel tusschen ( ) aangeduid.

b) Met verandering van de doodstraf in de straf van 20 jaren dwangarbeid in den ketting.

c) Met verandering van de doodstraf ten aanzien van den een in de straf van 20 jaren dwangarbeid in den ketting en ten aanzien van den andere in die van 11 jaren dwangarbeid in den ketting.

d) Een van deze 2 ter dood veroordeelden ontvluchtte, doch werd eenige dagen later bij eene poging tot zijne arrestatie neergeschoten.

e) Als bij noot *b*, behoudens dat aan 1 van de 9 gegratieerden dwangarbeid in den ketting voor den tijd van 10 jaren werd opgelegd.

de doodstraf is gesteld. *a*)

is gesteld veroordeeld in hoogste instantie.					Gratie verleend.					Geëxecuteerd.				
1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
1	"	3	1	"	*b*) 1	"	*c*) 2	*b*) 1	"	"	"	"	"	"
1 "	" "	" "	*d*) 2 "	" 1	" "	" "	" "	" "	" *b*) 1	1 "	" "	" "	1 "	" "
29 1	41 1	53 "	47 "	26 3	*e*) {8 {1	*f*) {14 {1	*g*) 16 "	*b*) 7 "	*b*) 3 "	17 "	15 "	33 "	*h*) 24 "	22 1
"	"	3	"	1	"	"	*c*) 2	"	"	"	"	2	"	1
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	2	4	"	"	"	"	"	"	"	"	2	4	"	"
4	10	11	7	7	"	*i*) 3	*b*) 4	*b*) 1	*b*) 1	4	5	7	6	6
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5	9	32	11	8	*b*) 4	*b*) 5	*b*) 22	*b*) 8	*b*) 2	1	3	9	2	6
2	1	2	"	"	"	*b*) 1	*j*) 2	"	"	2	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	1	"	"	"	"	*b*) 1	"	"	"	"	"	"
42 1	63 1	108 "	69 "	43 3	13 1	23 1	48 "	18 "	6 1	25 "	25 "	55 "	33 "	35 1
43	64	108	69	46	14	24	48	18	7	25	25	55	33	36

f) Als bij noot *b*, behoudens dat voor 2 van de 15 gegratieerden de duur van de in de plaats komende straf bepaald werd op respectievelijI 15 en 5 jaren.

g) Als bij noot *b*. behoudens dat voor 1 der gegratieerden de duur van de in de plaats komende straf bepaald werd op 15 jaren.

h) Bovendien waren 2 niet-gegratieerden vóór de executie overleden.

i) Voor 1 als bij noot *b*, aan de 2 anderen werd dwangarbeid in den ketting voor den tijd van 15 jaren opgelegd.

j) Voor 1 als bij noot *b*; aan den andere werd dwangarbeid in den ketting voor den tijd van 15 jaren opgelegd.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.		Wegens misdrijven waarop de doodstraf									
		terechtgesteld.					ter dood				
							in 1ste instantie.				
		1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
Militaire misdrijven.											
Mishandeling van een schildwacht	Eur.	″	4	3	″	2	″	″	″	″	″
	Inl.	1	″	1	″	1	″	″	″	″	″
Poging tot desertie	Inl.	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Feitelijke insubordinatie	Eur.	15	40	33	35	21	2	7	″	3	″
	Inl.	7	11	6	7	7	3	5	2	″	1
Id. onder verzachtende omstandigheden	Eur.	6	″	2	″	″	1	″	″	″	″
	Inl.	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Id. en insubordinatie door woorden	Eur.	6	3	4	7	7	″	″	1	1	1
	Inl.	″	″	2	2	1	″	″	″	1	″
Id. en wederspannigheid	Eur.	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Het als soldaat kwetsen van zijn meerdere in rang	Eur.	1	4	″	″	″	1	″	″	″	″
	Inl.	″	3	″	″	″	″	″	″	″	″
Desertie naar den vijand	Eur.	1	″	″	″	″	1	″	″	″	″
	Inl.	″	″	″	1	1	″	″	″	1	1
Diefstal van goederen waarbij hij als schildwacht geplaatst was onder verzachtende omstandigheden	Eur.	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″
	Inl.	″	″	2	2	″	″	″	″	″	″
Diefstal in de chambrée en feitelijke insubordinatie	Eur.	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″
Totalen	Eur.	30	53	43	42	30	5	7	1	4	1
	Inl.	10	14	11	12	10	3	5	2	2	2
		40	67	54	54	40	8	12	3	6	3

k) Met verandering van de doodstraf in 10 jaren militaire gevangenis.

is gesteld														
veroordeeld					Gratie verleend.					Geëxecuteerd.				
in hoogste instantie.														
1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2	1	1	"	"	"	"	k) 1	"	"	2	1	"	"	"
1	"	"	"	"	l) 1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2	1	1	"	"	"	"	1	"	"	2	1	"	"	"
1	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3	1	1	"	1	1	"	1	"	"	2	1	"	"	"

l) Met verandering van de doodstraf in 15 jaren militaire gevangenis.

(5. 7.)

BIJLAGE E.

(Zie hoofdst. F, van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVEN over 1897 [1]) betreffende eenige ONDERWERPEN van JUSTITIEELEN AARD of daarmede verband houdende.

I. Wees- en boedelkamers.

WEES- EN BOEDEL-KAMER TE	Weeskamers.								Boedelkamers.					Totaal der inkomsten (som der kolommen 4 en 12).
	Inkomsten voor den lande.			Rente gedurende het beheerjaar gekweekt a)	Kosten met opzicht tot de in massa uitgezette gelden gemaakt.	Verliezen op de uitzettingen geleden.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren. b)	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoedgedaan (à 4 pct.).	Inkomsten voor den lande.			Rente gedurende het beheerjaar gekweekt	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoedgedaan (à 4 pct.).	
	Beheerloon.	Leges.	Te zamen.						Beheerloon.	Leges.	Te zamen.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	guld.	guld.	guld	guld.	guld	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Batavia	31 149	5 907	37 056	108 761	224	13 234	2 145 176	85 807	9 134	3 213	12 347	82 388	45 979	49 403
Samarang. . . .	11 144	3 522	14 666	38 789	378	5 299	1 467 999	58 720	4 884	1 495	6 379	26 630	22 985	21 045
Soerabaija . . .	24 272	6 857	31 129	77 536	"	162	1 724 428	68 977	2 993	791	3 784	54 214	37 028	34 913
Padang	1 751	1 065	2 816	14 185	1 923	"	172 200	6 888	1 206	221	1 427	13 139	4 472	3 243
Makasser. . . .	1 626	980	2 606	13 753	35	"	113 153	4 526	1 027	365	1 392	4 395	2 519	3 998
Te zamen . .	69 942	18 331	88 273	253 015	2 563	18 695	5 622 956	224 918	19 244	6 085	25 329	180 766	112 983	113 602

[1]) De opgaven vervat in tabel V hebben echter betrekking op het jaar 1896.

a) Hierbij is op te merken, dat elke weeskamer, die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte rente verantwoordt als of die verkregen was van eigen kapitalen.

b) Alles berekend over een vol jaar. In verband daarmede zijn de kapitalen, ter zake waarvan slechts over 9, 6 of 3 maanden rente was uit te keeren tot 75, 50 en 25 pct. van hun bedrag in rekening gebracht.

II. Verleden akten van oogstverband.

Verleden binnen het ressort van den raad van justitie te:	Betreffende onderstaande oogstjaren.			Betreffende onderstaande categorieën van ondernemingen.					Betreffende onderstaande soort van producten.					
	Oogst van 1897.	Oogst van 1898.	Te zamen.	Particuliere landen.	Huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta.	Erfpachts- of huurondernemingen op gouv. gronden.	Andere ondernemingen.	Te zamen.	Suikeroogsten.	Koffieoogsten.	Tabaksoogsten.	Indigooogsten.	Oogsten van andere producten of oogsten van gemengden aard. a)	Te zamen.
Batavia	18	1	19	4	"	5	10	19	4	4	8	"	3	19
Samarang.	19	41	60	"	33	27	"	60	18	6	1	10	25	60
Soerabaija	b) 78	c)	78	"	"	52	26	78	26	47	1	3	1	78
Padang	d) 1	e)	1	"	"	"	1	1	"	"	"	"	1	1
Makasser	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen . . .	116	42	158	4	33	84	37	f) 158	48	57	10	13	30	158

a) Waar de oogsten van gemengden aard tevens een der in de vier voorgaande kolommen genoemde producten omvatten, is in de bedoelde kolommen van de betrekkelijke akte geen melding gemaakt.

b) Van deze akten hadden er 37 ook betrekking op den oogst van 1898.

c) Zie de voorgaande aanmerking.

d) Deze akte had ook betrekking op den oogst van 1898.

e) Zie aanmerking d.

f) Van deze 158 akten hadden er 10 betrekking tot ondernemingen in de buitenbezittingen (Sumatra's Westkust 1, Oostkust van Sumatra 8 en Zuider en Oosterafdeeling van Borneo 1). Al de overige betroffen ondernemingen op Java, en waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt: Bantam 1, Batavia 3, Preanger Regentschappen 3, Cheribon 4, Tagal 1, Pekalongan 1, Samarang 6, Japara 3, Rembang 1, Soerabaija 11, Pasoeroean 17, Probolinggo 12, Bezoeki 9, Banjoemas 4, Kadoe 3, Djokjokarta 13, Soerakarta 20, Madioen 6 en Kediri 30.

III. Aanhangig geweest zijnde faillissementen.

	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
A. Op ult. 1896 aanhangige faillissementen.						
Op ult. 1896 aanhangige faillissementen: sedert meer dan 3 jaar	10	23	11	9	„	53
„ „ „ 2 „	2	21	17	3	„	43
„ „ „ 1 „	4	15	9	5	1	34
„ „ „ 6 maanden.	5	12	3	2	„	22
„ 6 maanden of minder	4	40	2	4	1	51
Totalen . . .	**25**	**111**	**42**	**23**	**2**	**203**
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	„	28	14	„	„	42
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	3	12	5	„	„	20
„ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . . .	4	14	4	„	„	22
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000 . . .	4	17	8	5	„	34
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000 . . .	7	11	8	2	„	28
„ „ „ „ „ „ 50 000	7	27	3	16	2	55
Te zamen. . .	25	*a*) 109	42	23	2	*a*) 201
en met een *actief* van minder dan f 2 500	8	42	17	„	„	67
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	1	15	9	„	„	25
„ „ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . .	6	16	6	4	„	32
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000 . .	4	14	8	7	„	33
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000 . .	1	6	1	6	„	14
„ „ „ „ „ „ „ 50 000	5	12	1	6	1	25
Te zamen. . .	25	*b*) 105	42	23	*c*) 1	*d*) 196
Bij het einde van 1897 waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4): door accoord	3	10	1	3	„	17
„ vereffening . . .	1	15	3	2	1	22
„ tenietdoening van de faillietverklaring	„	„	„	„	1	1
op andere wijze . . .	1	6	1	„	„	8
Te zamen. . .	5	31	5	5	2	48
en bleven dus nog *onbeëindigd*	20	80	37	18	„	155
Totalen als boven . . .	**25**	**111**	**42**	**23**	**2**	**203**

a) Van 2 boedels van Chineezen kon het passief nog niet worden opgegeven.

b) In 5 boedels van Chineezen was zoo goed als geen actief, en van 1 Chineeschen boedel was het actief nog niet bekend.

c) Van eene naamlooze vennootschap werd het faillissement door tenietdoening van de faillietverklaring beëindigd. Uit dien hoofde kan het actief niet worden opgegeven.

d) 7 minder dan het hooger vermelde totaal van 203; verg. de noten *b* en *c*.

		Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen
		Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.			
B. In 1897 ontstane faillissementen.							
In 1897 ontstane faillissementen.	op eigen aangifte van den schuldenaar .	5	57	9	1	„	72
	op vordering van de schuldeischers. . .	5	18	„	1	2	26
	op vordering van het openbaar ministerie	„	„	„	„	„	„
	Totalen	**10**	**75**	**9**	e) **2**	**2**	f) **98**
Onder de boedels bevonden er zich:							
met een *passief* van minder dan f 2 500		2	18	1	„	„	21
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000		„	9	„	„	„	9
„ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . .		1	12	2	1	„	16
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000 . .		1	12	3	„	„	16
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000 . .		1	9	1	1	„	12
„ „ „ „ „ „ 50 000		3	8	„	„	1	12
	Te zamen . . .	g) 8	g) 68	g) 7	2	g) 1	h) 86
en met een *actief* van minder dan f 2 500.		4	29	3	1	„	37
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000.		„	10	1	„	„	11
„ „ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . .		1	9	„	„	„	10
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000 . .		„	8	2	1	„	11
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000 . .		1	4	1	„	„	6
„ „ „ „ „ „ „ 50 000.		2	6	„	„	1	9
	Te zamen . . .	i) 8	i) 66	i) 7	2	i) 1	j) 84
Bij het einde des jaars waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4):	door accoord.	„	4	„	1	„	5
	„ vereffening	„	„	„	„	„	„
	„ tenietdoening van de faillietverklaring . .	„	2	„	„	„	2
	op andere wijze	„	„	„	„	„	„
	Te zamen . . .	„	6	„	1	„	7
en bleven dus nog *onbeëindigd*		10	69	9	1	2	91
	Totalen als boven. . .	**10**	**75**	**9**	**2**	**2**	**98**

e) In één geval behoorden de firmanten niet tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking.

f) Naar hun bedrijf waren de gefailleerden te verdeelen als volgt: 3 groothandelaren, 1 suikerfabrikant, 1 kassier, 2 aannemers (waaronder 1 voor de levering van rijst), 2 houthandelaren (hieronder de naamlooze vennootschap „Houtaankap-maatschappij Wijsman", welke kort na de tenietdoening van haar faillissement, op vordering van de Indische Regeering wederom in staat van faillissement werd verklaard), 1 drukker (de naamlooze vennootschap „Medan-drukkerij"), 1 opiumpachter, 1 makelaar, 1 fabrikant van mineraalwater, 1 kleermaker, 1 kleermaakster, 8 bibiet-handelaren, 18 kooplieden, 1 koopvrouw, 10 handelaren in diverse artikelen, 9 tokohouders en 37 kleinhandelaren (waaronder 16 rondventers).

g) Respectievelijk 2, 7, 2 en 1 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat van deze 12 boedels het bedrag van *actief* en *passief* nog niet kon worden opgegeven.

h) 12 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg. noot g).

i) Respectievelijk 2, 9, 2 en 1 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat van 12 boedels het bedrag van *actief* en *passief* nog niet kon worden opgegeven (verg. noot f) en bovendien in 2 boedels van Chineezen geen noemenswaardig actief aanwezig was.

j) 14 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg. noot i).

C. In 1897 beëindigde faillissementen.

	Faillissementen *vóór* 1897 aangebracht: Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.	Faillissementen *in* 1897 aangebracht: Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
In 1897 beëindigde faillissementen (zie onder A en B op blz. 2 en 3)	5	31	5	5	2	48	„	6	„	1	„	7
De afloop was aldus:												
Boedels waarin de *preferente* schuldeischers ten volle werden voldaan — bij accoord	2	1	1	„	„	4	„	1	„	„	„	1
— bij vereffening	1	7	2	2	1	13	„	„	„	„	„	„
Te zamen	3	8	3	2	1	17	„	1	„	„	„	1
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers werd uitgekeerd: minder dan 10 pct. — bij accoord	1	„	„	2	„	3	„	„	„	„	„	„
— bij vereffening	1	3	2	1	„	7	„	„	„	„	„	„
van 10 tot 25 pct. — bij accoord	1	8	1	1	„	11	„	1	„	„	„	1
— bij vereffening	„	3	1	1	„	5	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 pct. — bij accoord	„	1	„	„	„	1	„	2	„	„	„	2
— bij vereffening	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 pct. — bij accoord	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
— bij vereffening	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
meer dan 75 pct. — bij accoord	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	2
— bij vereffening	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Alzoo — bij accoord	2	10	1	3	„	16	„	4	„	1	„	5
— bij vereffening	1	7	3	2	1	14	„	„	„	„	„	„
Te zamen	3	17	4	5	1	30	„	4	„	1	„	5
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers *niets* werd uitgekeerd *k*)	2	14	„	„	„	16	„	„	„	„	„	„
Totalen als boven	5	31	*l*) 4	5	*l*) 1	*l*) 46	„	*m*) 4	„	1	„	*m*) 5
Boedels waarin de *kosten* van het faillissement (het loon der weeskamers en c. q. der raadslieden daaronder begrepen) in verhouding tot het *actief* bedroegen: minder dan 10 pct.	1	4	„	1	1	7	„	„	„	„	„	„
van 10 tot 25 pct.	1	2	1	„	„	4	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 pct.	1	3	„	„	1	5	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 pct.	1	5	„	1	„	7	„	1	„	„	„	1
meer dan 75 pct.	1	17	4	3	„	25	„	3	„	1	„	4
Totalen als boven	5	31	5	5	2	48	„	*n*) 4	„	1	„	*n*) 5

k) Van de 16 faillissementen, welker vereffening voor de concurrente schuldeischers niets overliet, was hiervan in 7 gevallen (1 faillissement van een Europeaan en 6 van Chineezen) de oorzaak dat er zoo goed als geen actief was; overigens waren in 6 andere der bedoelde 16 faillissementen (1 van een Europeaan en 5 van Chineezen) de baten zelfs niet toereikend om de kosten te dekken, terwijl in de 3 overige gevallen (betreffende Chineezen) de baten juist toereikend waren tot dekking van de kosten.

l) 1 faillissement van een vreemden oosterling werd opgeheven en 1 faillissement van eene naamlooze vennootschap werd tenietgedaan. Vandaar de verschillen met de hooger vermelde getallen.

m) In twee gevallen kon van uitkeering aan de crediteuren geen sprake zijn, omdat het faillissement werd beëindigd door tenietdoening van de failliet-verklaring.

n) Aangaande de 2 in de voorgaande noot bedoelde faillissementen zijn ook omtrent de kosten geen cijfers te verstrekken.

IV. Strafvervolgingen wegens veediefstal (enkel op Java en Madura).

GEWESTEN.	Behandeld door den politierechter.						Behandeld door den landraad.						Behandeld door de rechtbank van omgang.						Totaal generaal.	
	Aantal zaken			Aantal beklaagden.			Aantal zaken			Aantal beklaagden.			Aantal zaken			Aantal beklaagden.				
	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.
Bantam	18	4	22	30	5	35	9	„	9	15	„	15	„	„	„	„	„	„	31	50
Batavia	39	26	65	57	42	99	10	5	15	14	13	27	„	„	„	„	„	„	80	126
Krawang	29	1	30	37	8	45	20	16	36	20	29	49	„	„	„	„	„	„	66	94
Preanger Regentschappen	65	11	76	107	22	129	14	2	16	26	6	32	„	„	„	„	„	„	92	161
Cheribon	50	16	66	82	64	146	14	1	15	28	4	32	„	„	„	„	„	„	81	178
Tagal	32	3	35	88	12	100	5	5	10	17	8	25	„	„	„	„	„	„	45	125
Pekalongan	8	„	8	22	1	23	7	„	7	15	5	20	„	„	„	„	„	„	15	43
Samarang	4	5	9	13	9	22	„	3	3	„	4	4	„	„	„	„	„	„	12	26
Japara	32	28	60	86	82	168	16	14	30	36	31	67	1	„	1	7	„	7	91	242
Rembang	50	34	84	89	61	150	29	12	41	45	31	76	„	„	„	„	„	„	125	226
Soerabaija	36	6	42	65	15	80	40	14	54	65	46	111	1	„	1	2	„	2	97	193
Pasoeroean	17	5	22	31	13	44	32	7	39	63	32	95	„	„	„	„	„	„	61	139
Probolinggo	34	9	43	53	26	79	27	39	66	37	64	101	„	„	„	„	„	„	109	180
Bezoeki	56	28	84	85	101	186	67	30	97	109	61	170	„	„	„	„	„	„	181	356
Banjoemas	80	32	112	181	86	267	53	5	58	102	11	113	„	„	„	„	„	„	170	380
Bagelen	6	5	11	10	12	22	2	1	3	1	4	5	„	„	„	„	„	„	14	27
Kadoe	2	„	2	6	5	11	„	1	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	3	12
Djokjokarta	57	23	80	98	90	188	4	„	4	9	„	9	„	„	„	„	„	„	84	197
Soerakarta	35	34	69	64	66	130	39	15	54	66	46	112	„	„	„	„	„	„	123	242
Madioen	45	32	77	92	63	155	40	16	56	64	27	91	„	„	„	„	„	„	133	246
Kediri	66	17	83	118	56	174	65	23	88	111	38	149	2	3	5	3	7	10	176	333
Madura	134	62	196	226	140	366	81	34	115	143	76	219	„	„	„	„	„	„	311	585
Totalen voor Java en Madura	895	381	1276	1640	979	2619	574	243	817	986	537	1523	4	3	7	12	7	19	2100	4161
Over 1896 waren de cijfers	851	470	1321	1488	992	2480	630	287	917	1018	658	1676	2	1	3	2	1	3	2241	4159
„ 1895 „ „ „	716	372	1088	1246	766	2012	596	338	934	948	740	1688	3	1	4	5	9	14	2026	3714

V. Inschrijvingen gedurende 1896 van geboorten, huwelijken, echtscheidingen

Gewesten.	Aantal wettige geborenen.				Aantal onwettige geborenen.				Aantal *erkende* kinderen,				Aantal *gewettigde* kinderen,				Huwelijken.				In 1896 ingeschreven echtscheidingen, waarvan de vonnissen dagteekenden	
			Levenloos aangegeven.				Levenloos aangegeven.		in 1896 geboren.		in vorige jaren geboren.		in 1896 geboren.		in vorige jaren geboren.				Huwelijken buiten 's lands gesloten:			
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Huwelijken waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	in 1896.	in vorige jaren.	van 1896.	van vorige jaren.
Java en Madura.																						
Bantam	5	8	„	„	3	3	„	„	4	1	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia	195	195	6	5	29	32	„	1	24	18	45	52	„	1	22	28	131	15	2	„	9	2
Krawang	3	2	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	35	45	1	„	5	5	„	„	6	3	11	11	„	„	2	1	13	3	„	„	3	„
Cheribon	19	3	„	2	„	1	„	„	„	1	2	7	4	1	„	„	4	2	„	„	„	„
Tagal	11	11	1	„	10	7	„	„	„	„	8	6	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„
Pekalongan	10	7	„	„	6	1	„	„	2	„	3	2	„	„	„	„	8	„	„	„	1	„
Samarang	102	112	6	1	19	15	„	„	19	13	48	49	„	3	20	16	69	10	„	„	11	„
Japara	14	13	„	„	2	1	„	„	2	4	5	10	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„
Rembang	12	23	2	„	3	3	„	„	1	4	6	6	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„
Soerabaija	147	144	10	4	22	24	„	1	14	8	39	24	2	4	3	9	110	10	1	„	2	1
Pasoeroean	65	47	„	1	2	6	2	„	9	2	13	15	„	„	1	1	36	3	„	„	1	1
Probolinggo	16	21	„	„	4	3	„	„	3	„	9	6	„	„	„	„	19	„	„	„	„	„
Bezoeki	15	22	1	1	3	4	„	„	„	„	16	12	„	„	„	„	10	1	„	„	„	„
Banjoemas	6	23	1	„	2	5	„	„	4	10	3	9	„	„	„	1	9	1	„	„	„	„
Bagelen	11	15	1	„	8	7	„	„	3	4	7	8	3	3	„	„	8	3	„	„	„	„
Kadoe	22	7	„	„	1	1	„	1	4	8	6	8	„	„	1	1	9	4	„	„	„	1
Djokjokarto	26	25	„	1	7	3	„	„	7	5	28	16	„	„	4	9	24	3	„	„	2	„
Soerakarta	36	37	1	4	8	13	1	1	24	10	28	17	„	„	„	„	24	2	„	„	1	„
Madioen	26	21	1	2	1	2	„	1	6	1	5	6	1	„	„	„	10	1	„	„	1	„
Kediri	32	26	1	2	2	4	1	2	3	1	6	10	„	1	9	11	18	4	„	„	„	„
Madura	3	10	„	„	2	„	„	„	1	„	1	3	„	„	2	3	1	1	„	„	„	„
Totalen voor Java en Madura	911	915	32	23	140	140	4	7	134	93	*b)* 292	*b)* 279	10	13	*b)* 65	*b)* 81	510	64	4	„	31	5
	1881				291				798				169				578				36	
Over 1895 waren de cijfers	829	758	25	12	117	131	9	5	107	99	252	223	7	6	44	32	493	62	„	4	25	7
	1624				262				681				89				559				32	

a) De opgaven hebben dus alleen betrekking tot Europeanen en met dezen gelijkgestelden (ook militairen) en tot die inlandsche Christenen, die zich aan de voorschriften omtrent het houden der registers van den burgerlijken stand hebben onderworpen.

b) Eene splitsing van dit totaal naar gelang van het geboortejaar is ditmaal niet ontvangen.

sterfgevallen, volgens de registers van den burgerlijken stand. *a*)

Sterfgevallen. In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:														Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:														Bovendien werd ingeschr. het navolg. aantal overl., niet in de voorg. kolom. gespecificeerd, omdat nopens afkomst of leeftijd geen vold. gegev. bekend waren.		Totaal der ingeschreven sterfgevallen.	Gewesten
nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.					
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
„	1	„	1	2	1	1	1	„	„	„	„	3	4	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	8	Bantam.
63	67	9	18	8	6	23	12	23	22	10	25	136	150	1	„	„	4	6	„	39	10	34	9	15	4	95	27	„	„	408	Batavia.
2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	Krawang.
8	9	3	2	1	„	3	5	3	„	2	2	20	18	.	1	„	„	„	„	6	„	12	1	2	1	20	3	3	„	64	Preanger Regentsch.
1	3	1	„	1	„	1	1	2	1	1	1	7	6	„	„	„	„	„	„	1	2	„	1	1	„	2	3	„	„	18	Cheribon.
2	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	5	Tagal.
2	1	„	„	„	„	3	„	„	2	„	5	5	8	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	2	„	„	„	15	Pekalong.
25	26	3	6	3	3	11	16	15	8	2	10	59	69	„	„	„	„	3	„	36	1	19	1	7	„	65	2	„	1	196	Samarang
2	2	1	1	1	„	1	2	4	3	„	„	9	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	18	Japara.
1	2	„	„	1	1	2	„	4	„	„	4	8	7	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	2	1	„	„	18	Rembang.
48	43	21	11	10	8	21	13	22	36	16	15	138	126	„	„	1	1	2	„	49	2	20	5	6	2	78	10	„	„	352	Soerabaija.
13	11	3	2	5	2	7	11	4	2	2	6	34	34	„	„	„	„	4	„	19	2	7	„	5	„	35	2	„	„	105	Pasoer.
4	5	1	„	1	„	3	„	„	3	„	„	9	8	„	„	„	„	„	„	„	1	1	1	2	1	3	3	„	„	23	Proboling.
9	2	„	„	„	2	2	1	2	1	„	1	13	7	„	„	1	„	„	„	4	1	3	„	„	1	8	2	„	„	30	Bezoeki.
3	5	„	3	„	„	1	„	„	1	„	3	4	12	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	„	4	„	„	„	20	Banjoem.
.4	3	„	2	1	1	1	1	3	1	2	„	11	8	„	„	„	„	„	„	2	„	2	1	„	„	4	1	„	„	24	Bagelen.
2	2	„	1	„	„	2	2	1	1	„	3	5	9	„	„	„	„	3	„	7	„	4	„	„	„	14	„	„	„	28	Kadoe.
9	7	1	3	2	„	3	2	4	6	4	2	23	20	„	„	1	„	„	„	3	„	6	„	3	„	13	„	„	„	56	Djokjok.
10	8	2	5	1	2	5	1	8	2	5	6	31	24	„	„	„	„	„	„	1	„	3	2	1	„	5	2	„	„	62	Soerakar.
13	4	„	1	1	„	2	5	4	2	„	1	20	13	„	„	„	„	„	„	„	„	4	1	2	1	6	2	„	„	41	Madioen.
6	3	3	4	1	„	2	4	4	1	„	„	16	12	„	„	„	„	„	„	1	1	2	„	1	„	4	1	2	„	35	Kediri.
3	1	1	„	„	„	2	„	2	„	1	2	9	3	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	13	Madura.
230	206	49	60	39	26	96	79	105	92	45	86	564	549	1	1	3	5	18	„	172	21	123	23	46	10	363	60	5	1	*c*) 1542	
231	182	43	36	22	24	87	76	89	56	56	76	528	450	1	3	1	„	10	„	190	15	112	9	53	9	367	36	28	1	1410	

c) Hieronder 16 personen (in de ontvangen opgaven niet nader aangeduid), die vóór 1896 gestorven waren, namelijk 7 in 1894 en 9 in 1895. Onder de ingeschrevenen in Soerabaija waren er 20 begrepen, die buiten het gewest waren overleden, en ten opzichte van de ingeschrevenen in Banjoemas was dit het geval met 2 overledenen.

Gewesten.	Aantal wettige geborenen.				Aantal onwettige geborenen.				Aantal *erkende* kinderen,				Aantal *gewettigde* kinderen,				Huwelijken.				In 1896 ingeschreven echtscheidingen, waarvan de vonnissen dagteekenden	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven.		Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven.		in 1896 geboren.		in vorige jaren geboren.		in 1896 geboren.		in vorige jaren geboren.		Huwelijken waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	Huwelijken buiten 's lands gesloten:			
			Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.			Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.			in 1896.	in vorige jaren.	van 1896.	van vorige jaren.
Buitenbezittingen.																						
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden .	24	23	1	"	2	5	"	"	"	"	15	13	"	1	"	"	15	3	"	"	"	"
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden . .	22	13	"	"	4	4	"	"	2	4	5	3	"	"	"	"	10	"	"	"	"	"
Sumatra's Westkust. Tapanoli . . .	14	7	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	1	2	"	"	"	"	"
Benkoelen	5	4	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Lampongsche Districten	3	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Palembang	7	3	"	"	"	"	"	"	1	3	1	1	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"
Oostkust van Sumatra	21	19	"	"	1	"	"	"	1	2	7	6	"	"	"	"	5	3	"	"	"	"
Atjeh en onderh. .	14	10	"	2	3	5	"	"	18	12	12	10	"	2	1	1	8	1	"	"	"	1
Riouw en onderh. .	3	4	"	"	5	1	"	"	1	1	4	"	"	"	2	2	"	1	"	"	"	"
Banka.	4	4	"	2	"	"	"	"	2	"	1	3	"	"	"	2	2	1	"	"	"	"
Billiton	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	2	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"
Westerafdeeling van Borneo	10	3	"	"	3	1	"	"	3	1	2	1	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	11	14	1	"	"	4	"	"	2	1	2	6	"	"	1	"	3	2	"	"	"	"
Celebes en onderh.	32	24	1	1	6	1	1	"	4	1	5	5	2	2	1	1	9	2	"	"	"	"
Menado, Minahassa, enz.	18	21	"	"	5	4	"	"	"	"	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Menado, Gorontalo . .	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	7	3	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"
Amboina.	50	38	3	3	7	8	"	"	12	7	3	6	"	"	1	"	9	11	4	"	"	"
Ternate	5	15	"	"	1	1	"	"	3	"	5	6	"	"	"	1	1	6	"	"	"	"
Timor en onderh. .	5	5	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bali en Lombok . .	1	2	"	"	"	"	"	"	2	2	2	2	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"
Totalen voor de buitenbezittingen . .	252	211	7	9	38	35	1	"	52	34	78	68	2	5	6	8	73	32	4	"	"	1

d) Hieronder zijn nog begrepen 5 personen wier ouderdom onbekend is.

e) Hieronder is nog begrepen 1 overledene wiens ouderdom onbekend is.

f) Van deze sterfgevallen, in 1896 ingeschreven, heeft 1 plaats gehad in 1884 en 1 in 1895.

g) Van deze sterfgevallen, in 1896 ingeschreven, hebben 2 plaats gehad in 1895.

h) Van deze 15 overledenen waren afkomst, leeftijd en kunne onbekend.

Sterfgevallen.																															
In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:														Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:														Bovendien werd ingeschr. het navolg. aantal overl., niet in de voorg. kolom. gespecificeerd, omdat nopens afkomst of leeftijd geen vold. gegev. bekend waren.		Totaal der ingeschreven sterfgevallen.	Gewesten.
nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.					
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
6	5	1	„	1	1	4	„	3	1	1	2	16	9	„	„	„	„	„	„	23	1	4	„	„	„	27	1	„	„	d) 58	Sumatra's Westkust.
3	4	1	„	„	2	3	„	„	1	„	„	7	7	„	„	„	„	2	„	17	„	6	„	1	„	26	„	„	„	e) 41	
3	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	3	2	„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	4	„	„	„	9	
„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	Benkoelen.
1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	3	Lampong. Distr.
2	3	1	„	1	„	„	2	„	„	„	„	4	5	„	„	„	„	„	„	4	„	1	„	„	„	5	„	„	„	14	Palemb.
3	3	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„	5	4	„	„	„	1	1	„	11	1	2	„	1	„	15	2	„	„	26	Oostk. van Sumatra.
10	4	1	„	1	3	4	„	„	„	„	„	16	7	1	„	„	„	14	„	214	„	4	„	„	„	233	„	„	„	f) 256	Atjeh en onderh.
„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	Riouw en onderh.
„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	2	Banka.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	Billiton.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	3	„	„	„	3	W. afd. v. Borneo.
2	2	„	2	1	„	1	1	1	1	„	„	5	6	1	„	„	1	„	„	9	„	2	„	1	„	13	1	„	„	g) 25	Z. en O. afd. v. Borneo.
8	9	3	4	1	1	2	1	2	1	4	2	20	18	„	„	„	„	„	„	9	„	2	2	1	1	12	3	„	„	53	Celebes en onderh.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	h) 15	Menado.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2	
9	10	„	„	„	2	4	4	2	„	2	2	17	18	„	„	„	„	„	„	3	1	3	„	„	„	6	1	„	„	i) 47	Amboina.
1	2	1	2	„	„	3	„	„	1	„	2	5	7	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	1	1	„	„	14	Ternate.
„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	3	3	„	„	„	„	„	2	1	1	„	„	„	6	1	„	„	4	Timor en onderh.
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	12	„	„	„	„	„	12	„	„	„	13	Bali en Lombok.
48	47	11	8	5	9	23	10	9	7	7	9	103	90	5	„	„	2	17	„	313	5	26	2	4	1	365	10	1	1	j) 596	

i) Van deze sterfgevallen, in 1896 ingeschreven, heeft 1 plaats gehad in 1893; van 5 personen te Saparoea overleden, en onder het getal 47 begrepen, waren omtrent afkomst, leeftijd en kunne geen opgaven ontvangen.

j) Hieronder 26 personen, die, wegens onvolledigheid der opgaven, niet in de voorgaande kolommen konden worden opgenomen.

VI. Toelating en vestiging van oostersche vreemdelingen. [a)

GEWESTEN.	Aantal oostersche vreemdelingen aan wie eene toelatingskaart						Aantal oostersche vreemdelingen aan wie eene vergunning tot vestiging						Aantal personen, die krachtens art. 4 van Ind. Staatsblad 1872 n°. 40 uit Ned.-Indië vertrokken of verwijderd zijn.		
	werd verleend.			werd geweigerd.			werd verleend.			werd geweigerd.					
	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.
Java en Madura.															
Bantam	„	„	„	„	„	„	12	„	„	1	„	„	„	„	„
Batavia	2528	209	16	„	„	„	206	9	6	„	„	„	42	„	„
Krawang	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentsch. .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Cheribon	168	10	72	„	„	„	51	11	9	„	„	„	„	„	„
Tagal	„	„	„	„	1	„	105	57	„	„	„	„	2	„	„
Pekalongan	7	6	„	„	„	„	11	1	„	„	„	„	„	„	„
Samarang	317	3	63	„	„	„	7	1	13	„	„	„	27	„	1
Japara	„	„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„
Rembang	„	„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„
Soerabaija	1090	119	95	248	6	„	249	10	8	„	„	„	283	5	1
Pasoeroean	„	„	„	„	„	„	1	„	3	„	„	„	4	„	„
Probolinggo	„	„	„	„	„	„	8	4	„	„	„	„	2	„	„
Bezoeki	1	1	„	„	„	„	19	10	3	„	„	„	„	„	„
Banjoemas	3	„	„	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„
Bagelen	7	„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„
Kadoe	„	„	„	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„	„	„
Djokjokarta	„	„	„	„	„	„	„	„	6	„	„	„	35	„	„
Soerakarta	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„
Madioen	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
Kediri	„	„	„	„	„	„	61	„	5	„	„	„	„	„	„
Madura	5	„	2	„	„	„	11	2	„	„	„	„	„	„	„
Totalen v. Java en Madura	4126	348	248	248	7	„	782	105	53	1	„	„	399	5	2
Buitenbezittingen. *b)*															
Sumatra's Westkust . .	375	1	77	„	„	„	176	4	8	„	„	„	„	„	„
Benkoelen	„	„	2	„	„	„	3	„	4	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten.	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang	583	12	147	„	„	„	171	6	11	„	„	„	„	„	„
Oostkust van Sumatra *c)*	13836	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Atjeh en onderhoorigh.	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
Riouw en onderh. *d)*. .	280	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„
Banka	175	1	11	„	„	„	89	„	„	„	„	„	*e)* „	„	„
Billiton	589	„	2	„	„	„	„	„	„	5	„	„	5	„	„
Westerafd. van Borneo.	802	13	50	„	„	„	25	1	1	„	„	„	„	„	„
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	383	34	82	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
Celebes en onderhoorigh.	257	2	74	„	„	„	78	1	4	„	„	„	„	„	„
Menado	34	7	11	5	„	2	26	1	1	2	„	„	„	„	„
Amboina	16	1	1	„	„	„	11	„	5	„	„	„	„	„	„
Ternate	33	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2
Timor en onderhoorigh.	12	„	1	„	„	„	11	1	„	3	„	„	„	„	„
Bali en Lombok . . .	431	37	20	„	„	„	68	16	7	„	„	„	2	„	„
Totalen v. de buitenbez.	17806	109	479	5	„	2	666	30	44	10	„	„	7	„	2
Totalen v. Java en Madura	4126	348	248	248	7	„	782	105	53	1	„	„	399	5	2
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië . .	21932	457	727	253	7	2	1448	135	97	11	„	„	406	5	4

a) Zie Indisch Staatsblad 1872 n°. 40, gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 187, 1891 n°. 214 en 1896 n°. 161.

b) In de gewesten, voor welke zoogenaamde koelie-ordonnantiën zijn uitgevaardigd, behoeven de werklieden, voor ondernemingen van land- en mijnbouw of nijverheid aangebracht, geen toelatingskaart, omdat voor hen de werkovereenkomst, voor zoolang deze wordt nageleefd, als toelating geldt; verg. Indisch Staatsblad 1892 n°. 138 (art. 5) en 1896 n°. 161. De zoodanigen zullen dus in de volgende kolommen niet zijn medegerekend, zij het ook dat zulks in de ontvangen opgaven alleen met betrekking tot de residentie Oostkust van Sumatra uitdrukkelijk wordt gezegd.

c) De in noot *a* aangehaalde bepalingen werken niet in de residentie Oostkust van Sumatra; aldaar geldt eene bijzondere regeling, welke echter alleen betrekking heeft tot Chineezen (Indisch Staatsblad 1892 n°. 138, gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 36).

d) De opgaven betreffende de residentie Riouw en onderhoorigheden hebben geen betrekking tot het eilandengebied, maar alleen tot het gedeelte van het gewest, dat gelegen is aan den vasten wal van Sumatra; zie Indisch Staatsblad 1892 n°. 31.

e) Ingevolge art. 20 van het reglement voor de tinwinning op Banka (Indisch Staatsblad 1891 n°. 134) werden gedurende 1897 541 uit China afkomstige gewezen mijnwerkers (niet-ingezetenen), waaronder 355 wegens berriberri ontslagenen, die niet hadden aangetoond voldoende middelen van bestaan te bezitten of die door arbeid te kunnen verkrijgen, naar de plaats hunner herkomst teruggezonden.

(5. 8.)

BIJLAGE F.

(Zie hoofdst. F, § 2 van het verslag.)

STATISTIEK

VAN DE

GEVANGENEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1896.

Toelichtingen. In sommige kolommen komen de cijfers, aanwijzende het aantal gevangenen op 31 December 1895, niet overeen met de eindcijfers van den staat over 1895, bij het vorig verslag opgenomen als bijlage L. De oorzaak is gelegen in het nader inkomen van verbeterde opgaven.

In de rubriek „van desertie teruggebracht" is alleen opgenomen het aantal van hen die *vóór* het jaar, waarover de statistiek loopt, ontvlucht en *in dat jaar* weder gevat zijn. Evenzoo zijn in de rubriek „door desertie verminderd" niet alle in den loop van het jaar ontvluchten opgenomen, maar alleen diegenen hunner die bij het eind van het jaar nog niet weder gevat waren.

De op blz. 2—5 vermelde mutatiën onder de in de Buitenbezittingen aanwezige veroordeelden tot dwangarbeid betreffen ook de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders. Onder deze laatsten waren de mutatiën gedurende 1896 als volgt: in de sterkte werden gebracht 2582 uit andere gewesten daarheen gedetacheerde dwangarbeiders en 14 van desertie teruggekeerde. Daarentegen werden uit de sterkte afgevoerd: wegens overlijden 149, wegens expiratie van straf 159, wegens terugzending naar Java of Padang 1965 en wegens desertie 37 dwangarbeiders. Dientengevolge klom het getal der in Atjeh van elders gedetacheerde veroordeelden tot dwangarbeid gedurende 1896 van 564 (allen inlanders) tot 851 (826 inlanders en 25 vreemde oosterlingen).

De sub lett. C in deze statistiek (zie blz. 6) vermelde 6374 burgerlijke preventief in hechtenis gestelden (daaronder ook die veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan) waren verdeeld als volgt:

LANDAARD. NB. Waar men twee getallen nevens elkaar geplaatst vindt, heeft het eerste betrekking tot mannen *en* vrouwen, het andere, tusschen ( ) geplaatst, *alleen* tot vrouwen.	Aantal *burger*personen op ult. 1896, wier zaak nog moest worden berecht: in eersten aanleg.	in revisie.	in appèl of cassatie.	wier zaak reeds door den eersten rechter was afgedaan, maar voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appèl of cassatie nog niet was verstreken.	die nog wachtten op de tenuitvoerlegging van het vonnis of arrest (art. 321 Inlandsch Reglement).	wier vonnis nog door het hoofd van gewestelijk bestuur moest worden bekrachtigd of geviseerd.	Totalen.
Europeanen	11 (1)	4	„	2	„	„	17 (1)
Inlanders	4387 (200)	780 (19)	52 (1)	421 (14)	188 (4)	251 (26)	6079 (264)
Vreemde oosterlingen	183 (9)	68 (1)	5	7 (1)	10	„	278 (11)
Te zamen	4586 (210)	852 (20)	57 (1)	430 (15)	198 (4)	251 (26)	6374 (276)

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	I. EUROPEANEN.									
	Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.				Veroordeelden tot gevangenisstraf en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot militaire detentie of hechtenis.					
	Burgerpersonen.		Personen van den militairen stand vervallen verklaard of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	Burgerpersonen.		Militairen nog tot het leger behoorende.	Tot het leger behoord hebbende personen die van den militairen stand zijn vervallen verklaard.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	in den ketting.
	Mannen.	Vrouwen.			Mannen.	Vrouwen.				Mannen.
JAVA en										
Aanwezig op 31 December 1895	17	2	1	"	24	"	33	3	9	474
Bijgekomen gedurende 1896:										
nieuw veroordeeld	3	"	"	"	66	1	28	2	6	71
uit andere gewesten overgeplaatst	2	"	"	"	7	"	9	1	1	114
van desertie teruggebracht	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10
	5	"	"	"	73	1	37	3	7	195
	22	2	1	"	97	1	70	6	16	669
Verminderd gedurende 1896.										
door overlijden	"	"	"	"	"	"	"	"	"	13
„ strafeindiging	4	"	"	"	75	1	44	3	14	45
„ verandering van strafplaats	2	"	"	"	1	"	"	1	"	102
„ desertie	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7
	6	"	"	"	76	1	44	4	14	167
Aanwezig op 31 December 1896	16	2	1	"	21	"	26	2	2	502
	19				51					
BUITEN										
Aanwezig op 31 December 1895	"	"	"	"	"	"	5	"	1	3063
Bijgekomen gedurende 1896:										
nieuw veroordeeld	"	"	"	"	7	"	20	2	7	698
uit andere gewesten overgeplaatst	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1814
van desertie teruggebracht	"	"	"	"	"	"	"	"	"	28
	"	"	"	"	7	"	20	2	7	2540
	"	"	"	"	7	"	25	2	8	5603
Verminderd gedurende 1896:										
door overlijden	"	"	"	"	"	"	"	"	"	456
„ strafeindiging	"	"	"	"	4	"	20	"	8	344
„ verandering van strafplaats	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1930
„ desertie	"	"	"	"	"	"	"	"	"	57
	"	"	"	"	4	"	21	"	8	2787
Aanwezig op 31 December 1896	"	"		"	3	"	4	2	"	2816
					9					
GEHEEL NEDER										
Aanwezig op 31 December 1895	17	2	1	"	24	"	38	3	10	3537
	20				75					
„ „ 31 December 1896	16	2	1	"	24	"	30	4	2	3318
	19				60					

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

II. INLANDERS.

Burgerpersonen.												
Veroordeelden tot dwangarbeid:				Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.				Politioneel veroordeelden:				Nog tot de militaire marine behoorende personen.
buiten den ketting voor langer dan één jaar.		*buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar.		Ter vervanging van dwangarbeid *in* den ketting.		Ter vervanging van dwangarbeid *buiten* den ketting.		tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf.		
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
MADURA.												
1966	111	2586	143	2	〃	5	〃	6531	715	409	11	6
2756	97	4815	294	〃		1	〃	129644	15998	54910	561	35
819	74	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	〃
109	〃	206	1	〃	〃	〃	〃	251	4	〃	〃	〃
3684	171	5021	295	〃	〃	1	〃	129895	16002	54910	561	35
5650	282	7607	438	2	〃	6	〃	136426	16717	55319	572	41
168	51	79	3	〃	〃	1	〃	150	16	〃	〃	1
1424	36	4486	272	〃	〃	1	〃	128191	15779	54840	568	19
2301	73	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
121	〃	283	3	〃	〃	〃	〃	484	22	〃	〃	〃
4014	160	4848	278	〃	〃	2	〃	128825	15817	54840	568	20
1636	122	2759	160	2	〃	4	〃	7601	900	479	4	21
5179				6				8984				
BEZITTINGEN.												
2890	10	395	18	10	〃	11	〃	1194	56	4	〃	〃
351	4	854	119	1	〃	4	〃	34506	1191	229	20	1
2739	〃	...	...	...	...	...	...	....	....	....	....	〃
76	〃	28	〃	〃	〃	〃	〃	40	〃	〃	〃	〃
3166	4	882	119	1	〃	4	〃	34546	1191	229	20	1
6056	14	1277	137	11	〃	15	〃	35740	1247	233	20	1
407	1	22	2	〃	〃	〃	〃	33	2	〃	〃	〃
751	1	691	51	〃	〃	5	...	34502	1186	231	19	〃
1652	〃	...	...	...	...	...	〃	....	....	....	....	〃
79	〃	46	4	〃	〃	〃	〃	156	3	〃	〃	〃
2889	2	759	57	〃	〃	5	〃	34691	1191	231	19	〃
3167	12	518	80	11	〃	10	〃	1049	56	2	1	1
6593				21				1108				
NEDERLANDSCH-INDIE.												
4856	121	2981	161	12	〃	16	〃	7725	771	413	11	6
11656				28				8920				
4803	134	3277	240	13	〃	14	〃	8650	956	481	5	
11772				27				10092				

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

III. VREEMDE OOSTERLINGEN.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	Veroordeelden tot dwangarbeid:					Politioneel veroordeelden:			
	in den ketting.	*buiten* den ketting voor langer dan één jaar.		*buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar.		tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf.	
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en									
Aanwezig op 31 December 1895	56	115	4	72	3	303	8	3	"
Bijgekomen gedurende 1896:									
nieuw veroordeeld	9	115	4	148	8	4752	209	144	4
uit andere gewesten overgeplaatst	19	40	2	...	...	....	....	....	....
van desertie teruggebracht	"	2	"	3	"	7	"	"	"
	28	157	6	151	8	4759	209	144	4
	84	272	10	223	11	5062	217	147	4
Verminderd gedurende 1896:									
door overlijden	2	7	2	9	"	10	1	"	"
„ strafeindiging	11	47	2	133	7	4705	202	147	4
„ verandering van strafplaats	14	97	1	...	...	....	....	....	....
„ desertie	2	4	"	7	"	9	"	"	"
	29	155	5	149	7	4724	203	147	4
Aanwezig op 31 December 1896	55	117	5	74	4	338	14	"	"
	255					352			
BUITEN									
Aanwezig op 31 December 1895	138	65	"	19	"	186	2	"	"
Bijgekomen gedurende 1896:									
nieuw veroordeeld	49	59	"	71	"	3436	27	77	3
uit andere gewesten overgeplaatst	122	45	"	...	...	....	...	....	....
van desertie teruggebracht	8	4	"	"	"	2	"	"	"
	179	108	"	71	"	3438	27	77	3
	317	173	"	90	"	3624	29	77	3
Verminderd gedurende 1896:									
door overlijden	15	16	"	5	"	2	"	"	"
„ strafeindiging	4	29	"	47	"	3472	27	77	3
„ verandering van strafplaats	149	6	"	....	...	....	....	....	....
„ desertie	1	9	"	4	"	15	"	"	"
	169	60	"	56	"	3489	27	77	3
Aanwezig op 31 December 1896	148	113	"	34	"	135	2	"	"
	295					137			
GEHEEL NEDER									
Aanwezig op 31 December 1895	194	180	4	91	3	489	10	3	"
	472					502			
„ 31 December 1896	203	230	5	108	4	473	16	"	"
	550					489			

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

RECAPITULATIE (I, II en III).

Europeanen. Burgerpersonen. Veroordeelden tot tuchthuisstraf.	Europeanen. Burgerpersonen. Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Europeanen. Militairen der landmacht veroordeeld tot gevangenisstraf.	Europeanen. Militairen nog tot de marine behoorende. Veroordeelden tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.	Europeanen. Militairen nog tot de marine behoorende. Veroordeelden tot militaire detentie of hechtenis.	Europeanen. Personen van den militairen stand vervallen verklaard (of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen). Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis of militaire gevangenisstraf.	Europeanen. Personen van den militairen stand vervallen verklaard (of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen). Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Inlanders. Burgerpersonen. Veroordeelden tot dwangarbeid of tot wegzending naar een oord van ballingschap.	Inlanders. Burgerpersonen. Politioneel veroordeelden.	Inlanders. Militairen nog tot de marine behoorende.	Vreemde oosterlingen. Veroordeelden tot dwangarbeid.	Vreemde oosterlingen. Politioneel veroordeelden.
MADURA.											
19	24	33	″	9	1	3	5287	7666	6	250	314
3	67	28	″	6	″	2	8034	201113	35	284	5109
2	7	9	″	1	″	1	1007	″	″	61	″
″	″	″	″	″	″	″	326	255	″	5	7
5	74	37	″	7	″	3	9367	201368	35	350	5116
24	98	70	″	16	1	6	14654	209034	41	600	5430
″	″	″	″	″	″	″	315	166	1	20	11
4	76	44	″	14	″	3	6264	199378	19	200	5058
2	1	″	″	″	″	1	2475	″	″	112	″
″	″	″	″	″	″	″	414	506	″	13	9
6	77	44	″	14	″	4	9469	200050	20	345	5078
18	21	26	″	2	1	2	5185	8984	21	255	352
					14867						
BEZITTINGEN.											
″	″	5	″	1	″	″	6397	1254	″	222	188
″	7	20	″	7	″	2	2031	35946	1	179	3543
″	″	″	″	″	″	″	4553	....	″	167	....
″	″	″	″	″	″	″	132	40	″	12	2
″	7	20	″	7	″	2	6716	35986	1	358	3545
″	7	25	″	8	″	2	13113		1	580	3733
″	″	″	″	″	″	″	888	35	″	36	2
″	4	20	″	8	″	″	1843	35938	″	80	3579
″	″	1	″	″	″	″	3582	....	″	155	″
″	″	″	″	″	″	″	186	159	″	14	15
″	4	21	″	8	″	″	6499	36132	″	285	3596
″	3	4	″	″	″	2	6614	1108	1	295	137
					8164						
LANDSCH-INDIË.											
19	24	38	″	10	1	3	11684	8920	6	472	502
					21679						
18	24	30	″	2	1	4	11799	10092	22	550	489
					23031						

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.						C. Preventief gevangenen in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was bij den hoogeren rechter, of voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appèl of cassatie nog niet was verstreken.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en												
Aanwezig op 31 December 1895	″	″	363	11	13	1	13	″	3831	158	110	8
	″		374		14							
Bijgekomen gedurende 1896:	388											
nieuw veroordeeld	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
„ aangebracht	....	....	....	....	....	....	24	2	51048	4288	1817	65
van desertie teruggebracht	....	....	....	....	....	....	″	″	16	″	″	″
							24	2	51064	4288	1817	65
							37	2	54895	4446	1927	73
Verminderd gedurende 1896:												
door overlijden	....	....	....	....	....	....	1	″	200	7	10	″
„ strafeindiging	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
„ executie van de opgelegde straf	....	....	....	....	....	....	14	″	26799	2629	1064	30
„ ontslag	....	....	....	....	....	....	7	1	23048	1590	699	39
„ desertie	....	....	....	....	....	....	″	″	15	″	1	″
„ opzending naar Nederland	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
							22	1	50062	4226	1774	69
Aanwezig op 31 December 1896	″	″	450	5	8	″	15	1	4833	220	153	4
	″		455		8							
	463						5226					
BUITEN												
Aanwezig op 31 December 1895	″	″	84	3	4	″	2	″	887	54	76	1
	″		87		4							
Bijgekomen gedurende 1896:	91											
nieuw veroordeeld	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
„ aangebracht	....	....	....	....	....	....	2	″	8049	481	1180	18
van desertie teruggebracht	....	....	....	....	....	....	″	″	15	1	1	″
							2	″	8064	482	1181	18
							4	″	8951	536	1257	19
Verminderd gedurende 1896:												
door overlijden	....	....	....	....	....	....	″	″	101	5	15	1
„ strafeindiging	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
„ executie van de opgelegde straf	....	....	....	....	....	....	3	″	4725	278	679	1
„ ontslag	....	....	....	....	....	....	″	″	3069	204	447	10
„ desertie	....	....	....	....	....	....	″	″	74	5	2	″
„ opzending naar Nederland	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
							3	″	7969	492	1143	12
Aanwezig op 31 December 1896	″	″	77	5	1	″	1	″	982	44	114	7
	″		82		1							
	83						1148					
GEHEEL NEDER												
Aanwezig op 31 December 1895	″	″	447	14	17	1	15	″	4718	212	186	9
	479						5140					
„ „ 31 December 1896	″	″	527	10	9	″	16	1	5815	264	267	11
	546						6374 *a*)					

a) Zie de specificatie op blz. 1 van deze bijlage.

D. Veroordeelden opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoosthuizen.				E. Preventief gevangenen, aanwezig in de *militaire* provoosthuizen (militairen der landmacht).		F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen).	G. Gegijzelden												H. Doortrekkende gevangenen.					
							wegens schulden.						wegens niet-betaling van geldboete.											
Veroordeelden tot militaire detentie.		Veroordeelden tot militaire gevangenis.		Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders (waaronder ook Amboineezen).				Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
MADURA.																								
18	39	103	51	37	35	″	1	″	8	2	63	3	″	″	73	2	5	″	″	″	96	3	6	″
																			″		99		6	
																			105					
74	74	71	59	...	..	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	104	101	″	3	″	25	7	59	″	4	″	7360	261	272	8	...	...	...	...	...	...
″	″	″	″	″	″	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
74	74	71	59	104	101	″																		
92	113	174	110	141	136	″	4	″	33	9	122	3	4	″	7433	263	277	8						
″	″	1	2	″	″	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
74	84	77	49	...	..	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	100	86	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	19	30	..	3	″	21	7	67	2	4	″	7383	261	272	7	...	...	...	...	...	...
″	″	″	″	″	1	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	..	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
74	84	78	51	119	117	″																		
18	29	96	59	22	19	″	1	″	12	2	55	1	4	″	50	2	5	1	″	″	120	″	13	″
																			″		120		13	
202				41		″	71						58						133					
BEZITTINGEN.																								
7	7	8	3	29	17	″	″	″	34	″	8	″	″	″	10	″	2	″	″	″	86	1	1	1
																			″		87		2	
																			89					
39	26	14	9	...	..	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	46	50	″	″	″	13	1	4	″	2	″	73	17	20	″	...	...	...	...	...	...
″	″	″	″	″	″	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
39	26	14	9	46	50	″																		
46	33	22	12	75	67	″	″	″	47	1	12	″	2	″	83	17	22	″						
″	″	″	″	″	″	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
37	28	22	12	...	..	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	48	43	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	11	10	..	″	″	22	1	6	″	2	″	81	16	17	″	...	...	...	...	...	...
″	″	″	″	″	″	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	..	″	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
37	28	22	12	59	53	″																		
9	5	″	″	16	14	″	″	″	25	″	6	″	″	″	2	1	5	″	″	″	127	1	2	″
																			″		128		2	
14				30		″	31						8						130					
LANDSCH-INDIË.																								
25	46	111	54	66	52	″	1	″	42	2	71	3	″	″	83	2	7	″	″	″	182	4	7	1
236				118		″	119						92						194					
27	34	96	59	38	33	″	1	″	37	2	61	1	″	″	52	3	10	1	″	″	247	1	15	″
216				71		″	102						66						263					

A. Veroordeelden op 31 December 1896 opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen of strafplaatsen*, zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

GEWESTEN. NB. De cijfers, in de meeste kolommen tusschen () geplaatst, duiden het getal vrouwelijke gevangenen aan; haar aantal is in de daarnevens geplaatste getallen begrepen.	EUROPEANEN. Burgerpersonen (waaronder ook veroordeelden door den militairen rechter, voor zooveel zij van den militairen stand zijn vervallen verklaard, of hun tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen): Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Militairen nog tot het leger behoorende.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting.	buiten den ketting: voor langer dan één jaar.	buiten den ketting: voor niet langer dan één jaar.	Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.	Politioneel veroordeelden: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	Politioneel veroordeelden: tot gevangenisstraf.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	VREEMDE OOS[TERLINGEN]. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting.	buiten den ketting: voor langer dan één jaar.	buiten den ketting: voor niet langer dan één jaar.
JAVA en														
Bantam	″	″	″	″	1	″	103 (4)	″	87 (2)	20	″	″	″	3
Batavia	″	3	3	1	442	1109 (38)	109 (8)	″	570 (24)	″	18	55	105 (1)	25 (2)
Krawang	″	″	″	″	″	4	79	1	29 (2)	2	″	″	″	1
Preanger Regentschappen	″	″	″	″	″	″	95 (3)	″	421 (20)	3	″	″	″	1
Cheribon	″	″	″	″	″	″	139 (5)	″	417 (30)	20	″	″	″	4
Tagal	″	″	″	″	″	1	148 (16)	″	394 (49)	133	″	″	″	5
Pekalongan	″	″	″	″	″	2	33	″	164 (6)	28	″	″	″	″
Samarang	19 (2)	19	20	″	26	294 (82)	133 (5)	″	406 (60)	45 (1)	″	″	9 (4)	3
Japara	″	″	″	″	1	1	159 (6)	″	274 (17)	1	″	″	″	2
Rembang	″	″	″	″	2	2	121 (5)	″	704 (51)	39	″	″	″	8
Soerabaija	″	1	″	1	20	294	265 (12)	1	831 (127)	6	3	″	7	9 (1)
Pasoeroean	″	″	″	″	2	2	241 (17)	″	291 (56)	22	″	″	″	5
Probolinggo	″	″	″	″	″	1	104 (8)	″	294 (31)	1	″	″	″	1
Bezoeki	″	″	″	″	2	19 (4)	77 (5)	″	236 (18)	13	″	″	″	″
Banjoemas	″	″	″	″	3	9	239 (10)	″	414 (36)	53 (1)	″	″	″	1
Bagelen	″	″	″	″	1	1	183 (7)	3	351 (35)	4	″	″	1	3 (1)
Kadoe	″	″	3	″	″	″	93 (5)	″	136 (12)	40 (1)	″	″	″	″
Djokjokarta	″	″	″			″	66 (4)	″	473 (54)	″	″	″	″	″
Soerakarta	″	″	″	″	″	″	142 (24)	″	497 (99)	12	″	″	″	1
Madioen	″	″	″	″	″	″	138 (5)	″	451 (35)	31 (1)	″	″	″	3
Kediri	″	″	″	″	″	2	149 (3)	″	712 (56)	7	″	″	″	3
Madura	″	″	″	″	2	17 (1)	103 (8)	1	349 (80)	3	″	″	″	″
Te zamen	19 (2)	23	26	2	502	1758 (122)	2919 (160)	6	8501 (900)	483 (4)	21	55	122 (5)	78 4
BUITEN														
Sumatra's Westkust	″	4	2	″	1998	1712 (1)	54 (3)	3	249 (2)	″	″	123	77	6
Benkoelen	″	″	″	″	43	86	76 (2)	″	155	″	″	1	1	″
Lampongsche Districten	″	″	″	″	26	147	3	″	134 (2)	″	″	1	3	″
Palembang	″	″	″	″	19	158	162 (3	″	131 (6)	″	″	″	2	2
Oostkust van Sumatra	″	″	″	″	17	6	″	″	1	″	″	″	1	1
Atjeh en onderhoorigheden	″	″	1	″	393	433	7	″	36 (4)	1 (1)	″	15	10	1
Riouw „ „	″	″	″	″	10	5	″	″	3	″	″	1	″	8
Banka „ „	″	″	″	″	13	62	4	″	21 (4)	″	″	1	6	2
Billiton	″	″	″	″	7	18	1	″	1	″	″	″	″	1
Westerafdeeling van Borneo	″	″	1	″	37	75	7	2	14	″	″	2	4	10
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	″	″	″	″	37	29	21 (1)	5	68	″	″	1	1	″
Menado	″	″	″	″	22	6	20	″	24 (2)	″	″	1	″	″
Celebes en onderhoorigheden	″	1	″	″	59	109	27 (2)	8	65 (5)	″	1	1	1	1
Amboina	″	″	″	″	34	44 (1)	16 (2)	2	56 (10)	1	″	1	1	2
Ternate en onderhoorigheden	″	″	″	″	14	10	″	″	8 (1)	″	″	″	″	″
Timor	″	″	″	″	17	2	3	1	12 (2)	″	″	″	″	″
Bali en Lombok	″	″	″	″	70	277 (10)	197 (67,	″	127 (18)	1	″	″	6	″
Te zamen	″	5	4	″	2816	3179 (12)	598 (80)	21	1105 (56)	3 (1)	1	148	113	34
GEHEEL NEDER[LANDSCH-INDIË]														
Totalen op 31 December 1896	19 (2)	28	30	2	3318	4937 (134)	3517 (240)	27	9606 (956)	486 (5)	22	203	235 (5)	112 (4)
	79 (2)				11772 (374)			27	10092 (961)		22	550 (9)		
Totalen op 31 December 1895	20 (2)	27	38	10	3537	4977 (121)	3142 (161)	28	8496 (771)	424 (11)	6	194	184 (4)	94 (3)
	95 (2)				11656 (282)			28	8920 (782)		6	472 (7)		

voor zooveel … TERLINGEN. Politioneel veroordeelden: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	Politioneel veroordeelden: tot gevangenisstraf.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 31 December 1896 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden. Europeanen.	B. Inlanders.	B. Vreemde oosterlingen.	C. Preventief gevangenen op 31 December 1896 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was of nog aangebracht kon worden bij den hoogeren rechter. Europeanen.	C. Inlanders.	C. Vreemde oosterlingen.	D. Veroordeelden op 31 December 1896 opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoosthuizen. Veroordeelden tot militaire detentie. Europeanen en Afrikanen.	D. Veroordeelden tot militaire detentie. Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	D. Veroordeelden tot militaire gevangenis. Europeanen en Afrikanen.	D. Veroordeelden tot militaire gevangenis. Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	E. Preventief gevangenen op 31 December 1896 in de militaire provoosthuizen (militairen der landmacht). Europeanen en Afrikanen.	E. Inlanders (waaronder ook Amboineezen).	F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, op 31 December 1896 aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen).	G. Gegijzelden op 31 December 1896. Wegens schulden. Europeanen.	G. Wegens schulden. Inlanders.	G. Wegens schulden. Vreemde oosterlingen.	G. Wegens niet-betaling van geldboete. Europeanen.	G. Wegens niet-betaling van geldboete. Inlanders.	G. Wegens niet-betaling van geldboete. Vreemde oosterlingen.	H. Doortrekkende gevangenen op 31 December 1896. Europeanen.	H. Inlanders.	H. Vreemde oosterlingen.
MADURA.																							
1	〃	〃	7	〃	〃	61 (2)	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	3	〃	〃	2	〃
87	〃	〃	18	2	8 (1)	298 (8)	42	3	4	1	〃	11	5	〃	〃	〃	16	〃	3	2	〃	41	10
1 (1)	〃	〃	4	〃	〃	81 (2)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃
28 (1)	〃	〃	5	〃	〃	81 (4)	1 (1)	14	25	94	59	〃	2	〃	〃	3 (1)	1	〃	〃	〃	〃	1	〃
16	〃	〃	4	〃	〃	141 (2)	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	〃	5 (2)	2 (1)	〃	2	〃
4 (1)	〃	〃	4	〃	〃	120 (2)	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1 (1)	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃
20	〃	〃	4	〃	〃	101 (4)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2 (1)	〃	〃	〃	〃	〃	〃
24 (4)	〃	〃	15	〃	3	226 (21)	11 (1)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	2	9	〃	〃	2	〃	11	1
43 (1)	〃	〃	10	1	〃	117 (3)	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃	〃	〃	〃	〃
21	〃	〃	25 (1)	2	〃	348 (8)	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	3	〃
22 (5)	〃	〃	43	1	5	567 (41)	39	〃	〃	〃	〃	5	5	〃	〃	4	5	〃	〃	〃	〃	40	2
19	〃	〃	38 (1)	〃	〃	309 (17)	8	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃
8	〃	〃	46	〃	〃	270 (8)	2	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	1	〃
10	〃	〃	91	1	〃	316 (4)	5	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	4	〃
6 (1)	〃	〃	21	1	〃	422 (13)	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	14	〃	〃	1	〃
13	〃	〃	8	〃	〃	123 (12)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	〃	16	〃	〃	〃	〃
6	〃	〃	5	〃	〃	68 (4)	1	1	〃	1	〃	6	7	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	〃
2	〃	〃	〃	〃	〃	126 (10)	7 (1)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃
3	〃	〃	45 (3)	〃	〃	315 (27)	7	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
3	〃	〃	9	〃	〃	212 (9)	11	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	1	〃	〃	5	〃
13	〃	〃	20	〃	〃	508 (14)	4 (1)	〃	〃	〃	〃	〃	〃		〃	1	4	〃	〃	〃	〃	4	〃
2	〃	〃	33	〃	〃	243 (5)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	10	〃	〃	〃	〃
352 (14)	〃	〃	455 (5)	8	16 (1)	5053 (220)	157 (4)	18	29	96	59	22	19	〃	1	14 (2)	56 (1)	〃	52 (2)	6 (1)	〃	120	13
BEZITTINGEN.																							
4	〃	〃	10	〃	1	145 (4)	17 (3)	〃	〃	〃	〃	1	5	〃	〃	20	4	〃	1	1	〃	7	1
〃	〃	〃	〃	〃	〃	23	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	15	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
21	〃	〃	5	〃	〃	213 (5)	1	2	〃	〃	〃	3	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	11	〃
9	〃	〃	3	〃	〃	3	7	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
27	〃	〃	2	〃	〃	33	19	4	〃	〃	〃	5	6	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	1
9	〃	〃	〃	〃	〃	8	21	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃
34	〃	〃	〃	1	〃	5 (1)	12	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃	〃
12 (1)	〃	〃	〃	〃	〃	3 (1)	13 (2)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃	〃
16 (1)	〃	〃	〃	〃	〃	54	10	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	15	〃
1	〃	〃	2	〃	〃	77 (2)	7 (2)	3	3	〃	〃	4	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	25 (1)	〃
〃	〃	〃	3	〃	〃	42 (3)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
2	〃	〃	8 (2)	〃	〃	199 (4)	〃	〃	1	〃	〃	2	1	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	21	〃
1	〃	〃	1	〃	〃	30 (1)	3	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	1	〃	2 (1)	〃	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	16	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	13	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
1	〃	〃	48 (3)	〃	〃	147 (23)	10	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	46	〃
137 (2)	〃	〃	82 (5)	1	1	1026 (44)	121 (7)	9	5	〃	〃	16	14	〃	〃	25	6	〃	3 (1)	5	〃	128 (1)	2
LANDSCH-INDIË.																							
489 (16)	〃	〃	537 (10)	9	17 (1)	6079 (264)	278 (11)	27	34	96	59	38	33	〃	1	39 (2)	62 (1)	〃	55 (3)	11 (1)	〃	248 (1)	15
489 (16)		546 (10)			6374 (276)			216				71		〃	102 (3)			66 (4)			263 (1)		
499 (10)	3	〃	461 (14)	18 (1)	15	4930 (212)	195 (9)	25	46	111	54	66	52	〃	1	44 (2)	74 (3)	〃	85 (2)	7	〃	186 (4)	8 (1)
502 (10)		479 (15)			5140 (221)			236				118		〃	119 (5)			92 (2)			194 (5)		

(5. 9.)

BIJLAGE G.

(Zie hoofdst. F, § 5, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de landsgevangenissen [1]) en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen in Nederlandsch-Indië over 1897.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897				Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Bantam.																
Serang	280	„	122	„	b) †	„	„	„	60	„	„	„	4	„	19	19
Tjilegon	60	„	46	„	„	„	23	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Pandeglang	80	„	69	„	„	„	188	„	„	„	„	„	„	„	„	1 (1)
Menes	60	„	24	„	„	„	40	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Rangkas Betoeng	80	„	38	„	„	„	48	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Batavia.																
Weltevreden (civiel gedeelte van het civiel en militair gevangenhuis).	145	„	19	„	„	„	20	„	8	„	„	„	„	„	„	„
Batavia { dwangarbeiderskwartier	720	c) 80	522	68	†	d) 124	1026	e)	f) 918	e)	„	„	25	„	59	55 (8)
Batavia { inlandsche gevangenis	400	„	363	„	†	„	781	„	348	„	„	„	16	„	55	29 (3)
Meester-Cornelis	260	„	246	„	†	„	111	„	60	„	„	„	3	„	12	7
Bekassi	96	„	127	„	†	„	43	„	5	„	1	„	„	„	4	3
Kebaijoran	90	„	51	„	„	„	40	„	4	„	1	„	„	„	„	„
Tangerang	300	„	160	„	„	„	142	„	„	„	5	„	„	„	6	3
Buitenzorg { gevangenis	259	„	219	„	„	„	170	„	„	„	7	„	„	„	58	37 (14)
Buitenzorg { berriberrigesticht	g) 1640	„	1156	„	„	„	h) †	„	„	„	i) 40	„	„	„	„	„

1) Aldus genoemd in tegenstelling met de districtsgevangenissen, welke — uitgenomen zeer enkele — niet als eigenlijke gevangenissen zijn te beschouwen, als slechts dienende om doortrekkende gevangenen een nachtverblijf te verschaffen (soms ook ter voorloopige aanhouding van wegens misdrijf verdachten).

a) Het tusschen ( ) geplaatste cijfer (reeds in het andere getal begrepen) doet zien hoevelen van de in 1897 teruggekeerde of teruggebrachte gevangenen behoorden tot hen die vóór dat jaar waren ontvlucht.

b) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) Hulpdwangarbeiderskwartier te Weltevreden.

d) Deze veroordeelden waren gedetacheerd bij verschillende inrichtingen, o. a. 30 bij het militair hospitaal, 21 bij het stadsverband en 40 bij verschillende kustlichtetablissementen.

e) Begrepen onder de opgaven in kolom 10.

f) Hieronder begrepen de lijders van de categorieën bedoeld in de kolommen 9 en 11, zoomede een 150-tal van elders afkomstige berriberri-lijders, die, naar het gesticht te Buitenzorg geëvacueerd, op weg daarheen tijdelijk in het stadsverband te Batavia werden opgenomen.

g) Hieronder 40 plaatsen voor vrouwelijke patiënten.

h) Het aantal ziektegevallen vindt men niet vermeld. Als geheel genezen konden in 1897 worden ontslagen 131 lijders, tegen 64 in 1896 en 131 in 1895.

i) In 1896 bedroeg het aantal sterfgevallen 74 en in 1895 318.

G WESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen	sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Demak	200	„	121	„	„	„	58	„	„	„	5	„	„	„	1	4 (3)
Poerwodadi.	263	„	153	„	„	„	319	„	„	„	1	„	„	„	1	1
Ambarawa	152	„	113	„	2	7	8	„	31	„	„	„	2	„	1	2 (1)
Salatiga	100	„	135	„	†	„	„	„	50	„	„	„	2	„	1	1
Japara.																
Patti	250	„	217	„	„	„	182	„	„	„	4	„	„	„	57	45 (3)
Joana	200	„	120	„	„	„	111	„	„	„	1	„	„	„	9	7
Koedoes	200	„	199	„	„	„	206	„	„	„	4	„	„	„	12	12
Japara	300	„	241	„	„	„	330	„	„	„	5	„	„	„	13	8
Rembang.																
Rembang	362	„	192	„	„	11	76	„	„	„	„	„	„	„	16	12 (1)
Toeban	600	„	395	„	„	„	107	„	1	„	2	„	1	„	26	24 (5)
Bodjonegoro	200	n)116	314	121	„	„	307	8	„	„	„	„	„	„	18	10 (2)
Blora	300	„	258	„	„	140	267	„	„	4	15	„	„	3	12	3
Soerabaija.																
Soerabaija { inlandsche gevangenis tevens dwangarbeiderskwartier . . .	o)1224	„	p)883	„	45	„	†	„	1940	„	„	„	q) 96	„	53	42(18)
Sidoardjo	400	„	430	„	„	„	124	„	„	„	44	„	„	„	46	35 (9)
Grissee	131	„	64	„	2	„	„	„	446	„	„	„	„	„	„	1 (1)
Modjokerto	200	r) 170	161	150	„	„	40	63	„	„	15	13	„	„	55	31 (2)
Djombang	s) 200	„	433	„	„	„	45	„	„	„	10	„	„	„	100	85(26)
Sidaijoe	90	75	57	71	„	„	36	78	„	„	2	1	„	„	2	2
Lamongan	100	60	120	40	„	„	178	„	„	„	1	„	„	„	2	2 (1)
Sangkapoera (Bawean). .	20	„	7	„	„	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pasoeroean.																
Pasoeroean	300	„	236	„	†	2	120	„	102	„	„	„	8	„	32	30 (4)
Malang	t) 508	„	569	„	12	34	u) 521	„	†	71	18	„	16	„	100	49(17)
Bangil	165	„	175	„	„	„	214	„	„	„	3	„	„	„	12	12 (1)
Probolinggo.																
Probolinggo	200	„	232	„	†	„	109	„	v) 47	„	16	„	v) 7	„	25	23 (6)
Kraksaän	w)200	„	298	„	†	„	206	„	v) 26	„	21	„	v) 13	„	37	42 (7)
Loemadjang	200	„	242	„	4	„	58	„	66	„	5	„	7	„	28	43(10)

n) Deze hulplokalen bestaan uit een tweetal bamboe-loodsen binnen de enceinte der gevangenis. Een voorstel om de gevangenis uit te breiden was in behandeling.

o) Hiervan 1200 plaatsen voor inlanders en 24 voor Europeanen.

p) Allen inlanders. Het aantal Europeesche gevangenen bedroeg op 1 Januari 1897, toen een aantal van de te Soerabaija tehuis behoorende gevangenen hunne straf nog te Samarang ondergingen, 7 en bij het einde van dat jaar 19. Slechts enkele onbeduidende ziektegevallen kwamen onder hen voor, terwijl geen hunner overleed.

q) Hieronder 24 overledenen aan cholera, aan welke ziekte in het geheel 54 gevangenen hebben geleden. Berriberri kwam in de eerste negen maanden van het jaar nog slechts bij enkele gevangenen, later in het geheel niet meer voor.

r) Als hulplokaal werd de oude gevangenis nog tijdelijk in gebruik gehouden.

s) Omtrent de plannen tot uitbreiding dezer gevangenis was bij het einde van 1897 nog niet beslist.

t) In noot *dd* van bijlage M van het vorig verslag is abusievelijk vermeld dat deze gevangenis, na de toen nog in uitvoering zijnde uitbreiding, ruimte zou hebben voor 585 gevangenen.

u) Hieronder 97 lijders aan berriberri, meest echter in lichten graad. Van de bedoelde lijders stierven er 8. Op ult. 1897 waren nog slechts 3 aangetasten in behandeling.

v) Allen berriberri-lijders, ter verpleging opgenomen in het ziekengesticht te Wangkal (afdeeling Kraksaän).

w) Voorstellen tot uitbreiding dezer gevangenis waren in overweging.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden — in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden — in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897 — der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897 — der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897 — der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897 — der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	ziektegevallen — opgenomenen in de hulplokalen.	ziektegevallen — buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ziektegevallen — ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	sterfgevallen — opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	sterfgevallen — opgenomenen in de hulplokalen	sterfgevallen — buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen — ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Krawang.																
Poerwakarta	400	"	245	"	"	"	246	"	"	"	6	"	"	"	55	33 (1)
Preanger Regentschappen.																
Bandong.	j) 150	"	240	"	"	"	44	"	"	"	1	"	"	"	35	12 (2)
Soekaboemi.	100	"	75	"	"	"	28	"	4	"	1	"	1	"	5	6 (1)
Tjiandjoer	100	"	56	"	"	"	40	"	"	"	"	"	"	"	8	7
Tjitjalengka	85	"	77	"	"	"	57	"	"	"	"	"	"	"	8	8
Soemedang	77	"	50	"	†	"	247	"	39	"	1	"	"	"	2	2
Tassikmalaija	k) 121	"	99	"	"	"	101	"	"	"	1	"	"	"	1	1
Manondjaija (Soekapoera).	132	"	26	"	"	"	59	"	1	"	"	"	"	"	3	3
Garoet (Limbangan) . .	78	"	64	"	"	"	144	"	"	"	"	"	"	"	5	5
Mangoenredja (Soekapoera Kollot)	75	"	34	"	"	"	30	"	"	"	2	"	"	"	1	1
Cheribon.																
Cheribon.	350	60	339	27	"	"	228	"	"	"	3	"	"	"	11	8 (2)
Indramaijoe.	220	"	246	"	"	"	529	"	"	"	17	"	"	"	4	3
Madjalengka	115	"	93	"	"	"	98	"	"	"	1	"	"	"	8	4
Koeningan	70	"	47	"	"	"	55	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tjiamis (Galoeh)	70	"	63	"	"	"	75	1	"	"	"	"	"	"	1	1
Tagal.																
Tagal	300	"	204	"	"	"	220	"	"	"	5	"	"	"	18	9
Brebes	313	"	315	"	"	l) 122	328	"	"	211	6	"	"	2	51	34 (8)
Pamalang	136	"	157	"	"	"	212	"	2	"	"	"	"	"	7	7
Pekalongan.																
Pekalongan.	300	"	194	"	"	"	186	"	"	"	4	"	"	"	15	12
Batang	200	"	183	"	"	"	110	"	"	"	2	"	"	"	14	10
Samarang.																
Samarang — centrale gevangenis	340	"	54	"	3	"	135	"	51	"	"	"	"	"	"	"
Samarang — dwangarbeiderskwartier . . .	600	"	189	"	10	m) 25	286	"	89	38	1	"	14	"	18	30 (12)
Samarang — inlandsche gevangenis	400	"	305	"	"	"	236	"	"	"	11	"	"	"	14	14 (1)
Samarang — centrale gevangenis voor vrouwen	250	"	113	"	6	"	296	"	23	"	9	"	4	"	"	"
Kendal	200	"	176	"	†	"	407	"	31	"	"	"	3	"	31	28 (7)

j) Volgens eene vroegere — onjuiste — opgaaf: 200. Tengevolge van de vernieuwingen en verbeteringen, welke men bij het einde van 1897 bezig was aan te brengen, zou deze gevangenis echter spoedig voor méér dan 150 personen plaatsruimte aanbieden. Blijft het aantal gevangenen toenemen, zooals dit in den laatsten tijd het geval was, dan zal weldra tot eene nieuwe uitbreiding overgegaan moeten worden.

k) Deze gevangenis werd in 1897 vergroot.

l) Tot 15 Augustus 1897 hielden deze bij de irrigatiewerken te Notok werkzaam gestelde veroordeelden verblijf in de aldaar gebouwde bamboe-loodsen en van dien datum af in eene keet te Baros, met eene maximum-plaatsruimte voor 200 man.

m) Deze veroordeelden waren gedetacheerd in het kleermakersatelier der centrale gevangenis; zij houden ook des nachts in deze gevangenis verblijf, hoewel zij medetellen in de sterkte van het dwangarbeiderskwartier.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897				Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Bezoeki.																
Bezoeki	170	„	73	„	„	„	57	„	„	„	7	„	„	„	3	3
Sitoebondo	200	„	211	„	„	„	x) 279	„	„	„	13	„	„	„	11	14 (3)
Bondowosso	200	„	161	„	„	„	ij) 256	„	„	„	2	„	„	„	11	9
Djember	100	100	133	88	5	„	„	z) 41	z) 15	„	„	15	„	„	12	11 (1)
Banjoewangi	40	44	21	33	„	6	35	„	„	„	1	„	„	„	3	1
Soekaradja	75	„	10	„	„	„	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banjoemas.																
Banjoemas	288	„	283	„	„	„	199	„	„	„	3	„	„	„	3	5 (2)
Poerwokerto	300	„	188	„	„	„	365	„	„	„	„	„	„	„	7	6
Poerbolinggo	225	60	233	35	„	„	375	„	„	„	3	„	„	„	9	8
Bandjarnegara	aa) 150	74	214	25	„	„	257	41	„	„	4	„	„	„	11	11
Tjilatjap	300	„	218	„	15	10	176	„	349	„	„	„	2	„	10	8
Bagelen.																
Poerworedjo	170	„	94	„	„	2	150	„	„	„	2	„	„	„	3	3
Koetoardjo	125	„	104	„	„	„	77	„	„	„	5	„	„	„	2	2
Keboemen	150	„	115	„	„	„	366	„	„	„	1	„	„	„	2	2
Karang-Anjar	100	30	168	20	„	9	2	„	„	„	„	„	„	„	2	4 (2)
Wonosobo	150	30	195	30	†	„	„	„	80	„	„	„	2	„	†	1
Kadoe.																
Magelang	841	„	224	„	„	58	58	„	„	„	1	„	„	„	31	23 (2)
Temanggoeng	100	„	78	„	„	„	32	„	„	„	1	„	„	„	4	2
Djokjokarta.																
Djokjokarta	bb) 317	„	563	„	„	„	687	„	„	„	cc) 76	„	„	„	19	26 (16)
Soerakarta.																
Soerakarta nieuwe gevangenis	500	„	295	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12	5 (3)
Soerakarta oude gevangenis	120	„	147	„	„	„	dd) 148	„	„	„	ee) 44	„	„	„	27	15 (5)
Soekoardjo	40	„	36	„	„	„	26	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sragen	80	„	110	„	„	18	8	„	„	1	2	„	„	„	18	9 (3)
Boijolali	60	120	52	83	„	„	140	73	„	„	1	2	„	„	8	4 (1)
Klatten	150	100	125	35	„	„	„	167	„	„	„	1	„	„	7	6 (1)
Wonogiri	100	„	131	„	„	„	182	„	„	„	„	„	„	„	5	4 (3)
Karang-Anjar	30	„	28	„	„	„	11	„	„	„	„	„	„	„	2	„
Madioen.																
Madioen	209	„	165	„	„	„	96	„	„	„	„	„	„	„	13	7

x) Hieronder 37 gevallen van berriberri.

ij) Als voren 49.

z) Onder het gezamenlijk aantal van 56 ziektegevallen waren er 48 van berriberri.

aa) Het verschil tusschen de thans verstrekte opgaaf van de beschikbare plaatsruimte (150) en die in bijlage M van het vorig verslag (120), vindt men niet toegelicht.

bb) Met den bouw v... eene nieuwe gevangenis, plaats bevattende voor 700 hoofden, werd een aanvang gemaakt. Het werk zou tegen ult. 1898 gereed zijn.

cc) Tegen 26 in 1896 op een even groot gemiddeld aantal gevangenen. Het grootste deel der overledenen (55) had aan koortsen geleden, de overigen aan dysenterie en buikziekten.

dd) Hieronder ook andere verpleegden dan gevangenen, namelijk 89 behoeftige krankzinnigen.

ee) Als voren 12.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	Sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *z*)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Ngawi	278	„	191	„	1	*ff*) 6	130	„	20	„	1	„	„	1	11	9
Magettan	176	„	164	„	„	„	126	„	„	„	2	„	„	„	12	7 (2)
Ponorogo	252	„	170	„	„	54	301	„	„	„	1	„	„	„	13	16 (9)
Patjitan	100	„	102	„	„	„	312	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Kediri.																
Kediri	400	„	583	„	„	„	142	„	„	„	21	„	„	„	27	15
Toeloeng Agoeng	250	40	257	40	„	„	177	24	12	„	5	„	1	„	13	12
Trenggalek	*gg*)228	„	155	„	„	„	175	„	„	„	2	„	„	„	1	„
Ngandjoek	250	„	239	„	„	„	156	„	„	„	8	„	„	„	16	11
Blitar	350	„	334	„	„	„	302	„	„	„	25	„	„	„	30	11
Madura.																
Pamakassan	150	„	201	„	„	„	515	„	„	„	1	„	„	„	4	3
Bangkallan	400	24	300	16	„	„	301	21	27	„	13	2	*hh*) 7	„	10	14 (7)
Sampang	150	„	223	„	„	„	320	„	„	„	20	„	„	„	7	7
Sumanap	150	„	140	„	2	„	68	„	24	„	3	„	1	„	12	11
Kangean	*ii*) 30	„	20	„	„	„	17	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sapoedi	35	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Sumatra's Westkust.																
Padang { inlandsche gevangenis en dwangarbeiderskwartier.	*jj*) 1000	„	750	„	„	80	*kk*) 1274	„	„	*kk*) 50	*kk*) 162	„	„	*kk*) 7	58	56 (8)
Loeboe Begaloeng	50	„	43	„	*ll*) †	„	36	„	5	„	„	„	1	„	8	8 (1)
Poeloe Tello	20	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Aijer Bangies	27	„	14	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	2	1
Rau	36	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Priaman	60	„	49	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	3	2 (1)
Loeboe Basoeng	20	30	20	1	„	„	4	„	„	„	„	1	„	„	1	1
Loeboe Alang	35	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kaijoetanam	23	60	21	„	„	„	18	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Painan	50	„	25	„	„	„	55	„	„	„	1	„	„	„	3	3
Pau	30	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Assam Koembang	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Balei Selasa	50	„	10	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Indrapoera	*mm*)40	„	11	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Fort de Kock	100	200	118	136	11	104	„	*nn*)1025	187	„	1	9	25	1	11	8 (3)

ff) Van deze veroordeelden waren er 22 werkzaam gesteld te Trinil voor de ontgravingen ten behoeve van het palaeontologisch onderzoek in die streek.

gg) De in noot *ee* van bijlage M van het vorig verslag bedoelde uitbreiding dezer gevangenis kwam in het begin van 1897 gereed.

hh) Allen choleralijders, verpleegd geweest in de tijdelijk tot cholera-hospitaal ingerichte oude gevangenis.

ii) Deze gevangenis onderging in 1897 eenige uitbreiding.

jj) Namelijk 400 plaatsen in de eigenlijke gevangenis (daaronder 6 voor Europeanen) en 600 in het dwangarbeiderskwartier. Daar beide inrichtingen voorloopig nog voor gelijke doeleinden gebruikt worden (verg. noot *xx* van bijlage M van het vorig verslag) zijn daarvan ook geen afzonderlijke opgaven ontvangen.

kk) Het totaal aantal ziektegevallen (kolommen 8 en 11), thans 1324 bedragende, beliep in 1896 2007, op eene in beide jaren slechts weinig uiteenloopende dagelijksche sterkte. Daarentegen was het aantal sterfgevallen (169) belangrijk lager dan in 1896, toen het 666 bedroeg.

ll) Gemiddeld 1 zieke in de 3 dagen.

mm) Volgens bijlage M van het vorig verslag 36, welk verschil men niet nader vindt toegelicht.

nn) Dit naar verhouding hooge ziektecijfer vindt zijne verklaring in het feit dat de zieke geëvacueerden van Atjeh en Sawah Loento bij voorkeur naar Fort de Kock werden overgebracht.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897				Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a)*
							ziektegevallen betrekking hebbende tot de				sterfgevallen betrekking hebbende tot de					
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Manindjoe	„	*oo)* 8	„	15	„	„	„	63	1	„	„	„	1	„	3	4 (2)
Palembaijan	18	11	15	5	7	201	*pp)* †	*pp)* †	33	*pp)* †	„	„	7	1	19	12
Loeboe Sikaping	34	„	3	„	„	63	39	„	„	*qq)* 1019	„	„	„	„	1	„
Taloe	20	„	4	„	„	44	„	„	„	*qq)* 1023	„	„	„	„	„	„
Bondjol	10	4	6	1	„	8	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„
Fort van der Capellen	70	„	32	„	„	„	18	„	„	„	1	„	„	„	5	6 (2)
Singkarah	25	12	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	2 (2)
Boea	8	„	8	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	2	4 (2)
Sidjoendjoeng	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sawah Loento landsgevangenis	*rr)* 24	„	10	„	„	„	18	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sawah Loento dwangarbeiderskwartier	*ss)* 2035	„	1590	„	382	„	†	„	8907	„	„	„	119	„	311	286 (5)
Paijakombo	70	„	61	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Soeliki	10	„	8	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Baroe	„	*tt)* 2	„	*uu)* †	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Solok	50	„	32	„	„	181	„	„	31	†	„	„	18	„	39	39 (3)
Koebang nan Doea	40	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Alahan Pandjang	25	„	11	„	„	34	†	„	„	†	†	„	„	†	1	„
Moeara Laboe	12	„	12	„	„	„	†	„	„	„	†	„	„	„	„	„
Padang Pandjang	*vv)* 82	„	89	„	„	36	„	„	8	„	„	„	2	1	23	13 (1)
Soepajang	25	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Padang Sidempoean	75	„	55	„	„	2	1404	„	„	„	„	„	„	„	3	3
Penjaboengan	20	„	6	„	„	„	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Nopan	15	„	6	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sipirok	20	„	3	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Moeara Sama	15	„	1	„	„	18	27	„	„	941	1	„	„	3	„	„
Moeara Sipongi	15	„	5	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Siboga	50	150	39	12	„	33	163	„	„	„	2	„	„	„	17	11
Baros	30	„	8	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	4	1
Singkel	25	„	4	„	„	„	10	„	„	„	1	„	„	„	5	5
Batang Taro	20	„	20	„	„	72	37	„	„	„	1	„	„	„	25	21 (2)
Goenoeng Sitoli (Nias)	20	„	14	„	„	„	54	„	„	„	2	„	„	„	2	2
Taroetoeng	25	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	3 (1)
Baligé	15	„	16	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Goenoeng Toea	24	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Natal	10	„	10	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Benkoelen.																
Benkoelen	190	„	105	„	„	„	239	„	„	„	4	„	„	„	19	20 (1)
Taba Penandjong (Ommelanden van Benkoelen)	40	„	15	„	„	127	7	„	„	13	„	„	„	„	17	13 (1)
Laïs	*rr)* 70	*ww)* 15	25	6	„	9	50	29	1	13	„	„	„	„	6	2 (1)
Mokko Mokko	15	„	17	„	„	13	29	„	„	12	„	„	„	„	2	1 (1)
Loeboe Lintang (Seloema)	30	„	34	„	„	12	75	„	„	5	1	„	„	„	†	3 (1)
Manna	40	„	*xx)* 132	„	„	} 102	244	„	„	*ijj)* } 730	1	„	„	„	1	1
Hulpkwartier te Tandjong Sakti	15	„	4	„	„	}	12	„	„	}	„	„	„	„	„	„

oo) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Manindjoe niet. Als zoodanig worden gebezigd een paar afdeelingen van het koffiepakhuis aldaar.

pp) Van het aantal ziektegevallen is geen aanteekening gehouden. Men vindt slechts vermeld dat het naar schatting dagelijks p. m. 3% van de sterkte bedroeg.

qq) Dit hooge ziektecijfer vindt men niet nader toegelicht. Waarschijnlijk worden geen ziekte*gevallen* maar ziekte*dagen* bedoeld.

rr) Nieuwe gevangenis.

ss) Loodsen van tijdelijke materialen, waarvan er naar behoefte worden bijgebouwd.

tt) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Kotta Baroe niet. De enkele gevangenen worden gehuisvest in de bijgebouwen der controleurswoning.

uu) In het geheel hadden slechts gedurende te zamen 164 dagen een niet opgegeven aantal personen in de gevangenis verblijf gehouden.

vv) Deze gevangenis werd in 1897 vergroot.

ww) De oude gevangenis wordt voorloopig als hulplokaal in gebruik gehouden.

xx) Om aan de overbevolking zooveel mogelijk tegemoet te komen, werd een deel der gevangenen — meest tot zeer korte vrijheidsstraffen veroordeeld — onder de galerij-afdaken der gevangenis gehuisvest.

ijj) Ziekte*dagen*. Gemiddeld waren er dagelijks slechts 2 zieken

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897				Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen, betrekking hebbende tot de — ziektegevallen				sterfgevallen				Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Bintoehan (Kauer)	15	„	15	„	„	„	26	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kroë	38	„	24	„	„	„	78	„	„	„	„	„	„	„	„	1 (1)
Lampongsche Districten.																
Telok Betong	70	50	90	64	18	„	150	9	†	„	15	4	„	„	35	36 (†)
Tandjong Karang (afdeeling Ommelanden)	30	140	40	40	„	100	130	13	„	†	„	„	„	„	33	20
Goenoeng Soegih (Sepoetih)	20	16	15	„	„	„	31	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Soekadana (Sekampong)	20	„	13	„	„	„	17	„	„	„	1	„	„	„	3	2
Menggala (Toelang Bawang)	30	20	23	„	„	„	36	„	„	„	1	„	„	„	4	4
Kalianda (Ketimbang)	20	„	9	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	3	3
Kotta Agoeng (Semangka)	15	„	7	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang.																
Palembang	200	„	123	„	2	„	190	„	†	„	9	„	„	„	4	3
Tandjong Radja	50	20	50	19	„	„	198	„	„	„	2	„	„	„	31	31
Sekaijoe	40	„	24	„	1	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„
Talang Betoetoe	20	„	zz) 87	„	„	5	200	„	†	„	1	„	1	„	4	4
Moeara Doea	50	„	48	„	„	„	160	„	„	„	4	„	„	„	8	7
Batoe Radja	30	„	61	„	„	„	41	„	„	„	„	„	„	„	4	5 (†)
Banding Agoeng	20	„	17	„	„	„	32	„	„	„	1	„	„	„	1	3 (†)
Lahat	100	„	37	„	2	12	„	„	437	„	„	„	1	„	36	31
Moeara Enim	30	„	40	„	„	„	70	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bandar (Pasoemahlanden)	50	10	46	„	„	„	„	66	„	„	„	3	„	„	8	6
Boengamas	25	„	11	„	„	„	21	„	„	„	„	„	„	„	1	
Tebing Tinggi	73	„	30	„	„	„	74	„	„	„	4	„	„	„	16	12
Talang Padang (Ampat Lawang)	25	„	20	„	„	„	3	„	„	„	1	„	„	„	5	7 (†)
Kepahiang (Redjang en Lebong)	40	„	55	„	„	„	24	„	„	„	2	„	„	„	12	10
Soeroelangoen (Rawas)	25	„	33	„	„	„	46	„	„	„	1	„	„	„	4	3
Moeara Blit (Moesi Oeloe)	25	„	32	„	„	„	132	„	„	„	1	„	„	„	4	„
Padang Oelak Tanding (Sindang-streken)	25	„	32	„	„	„	51	„	„	„	„	„	„	„	15	13
Djambi	40	aaa) 2	33	„	„	„	50	6	„	„	„	3	„	„	8	8
Oostkust van Sumatra.																
Medan	372	„	256	„	28	54	532	„	536	„	1	„	58	„	70	26 (2)
Laboean Deli	100	80	90	„	29	16	111	„	581	„	2	„	51	„	36	10
Bindjei (Boven-Langkat)	bbb)	„	137	„	39	9	„	„	667	„	„	„	57	„	55	18
Tandjong Poera (Beneden-Langkat)	100	†	220	80	22	14	„	„	†	„	„	„	32	„	44	28
Loeboe Pakam (Serdang)	150	„	210	„	ccc) 108	50	„	„	712	„	„	„	ddd) 123	„	17	8
Seroewaij (Tamiang)	25	70	23	37	†	20	33	189	184	10	„	2	7	„	5	4

zz) Voorstellen om de gevangenis te Talang Betoetoe te vergrooten, waren in overweging. Om intusschen aan de bestaande overbevolking tijdelijk tegemoet te komen, waren aan de binnenzijde der omheining bamboezen, met atap gedekte slaaptafels aangebracht.

aaa) Een vertrekje in de bijgebouwen der gevangenis, ingericht tot verpleging van gevangenen wier toestand afzondering vereischt.

bbb) Volgens vroegere opgaven 135. Het verschil vindt men niet toegelicht.

ccc) Deze gevangenen (geëvacueerden van Laboean Deli, Bindjei, Tamiang en Tandjong Poera) worden verpleegd in twee speciaal daartoe opgerichte barakken, welke te zamen 120 personen kunnen bevatten.

ddd) Hieronder 91 berriberri-lijders afkomstig van de in de vorige noot genoemde plaatsen.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897				Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Tebing Tinggi (Padang en Bedagei)	100	„	70	„	„	„	219	„	„	„	15	„	„	„	16	9
Laboean Roekoe (Batoe Bara)	100	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Tandjong Balei (Assahan)	150	60	94	60	·10	„	8	„	235	„	3	„	37	„	22	18
Laboean Bilik (Panei)	60	„	8	„	„	„	14	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Bengkalis	100	„	29	„	„	„	11	„	„	„	8	„	„	„	2	2
Tanah Poetih	25	„	10	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„
Siak	30	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Atjeh en onderhoorigheden.																
Kotta Radja	100	„	84	„	3	„	„	„	1143	„	3	„	13	„	4	1
Olehleh	40	„	11	„	„	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„
Edi	eee)30	„	12	„	„	„	8	„	2	„	„	„	„	„	2	2
Dwangarbeiders, toegevoegd aan de krijgsmacht	. . .	600	„	337	†	726	„	2821	1092	†	„	3	118	31	72	3
Riouw en onderhoorigheden.																
Tandjong Pinang	200	„	41	„	„	„	fff)	„	„	„	29	„	„	„	7	3
Lingga	15	„	14	„	„	„	10	„	„	„	10	„	„	„	2	2
Ringat (Indragiri)	15	„	4	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	5	4
Tandjong Balei (afd. Karimon)	15	„	6	„	„	„	ggg)	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bojan (afd. Battam)	15	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banka.																
Muntok	300	„	74	„	„	hhh) 16	50	„	„	„	4	„	„	„	12	13 (3)
Djeboes	30	„	5	„	„	„	4	„	„	„	1	„	„	„	2	3 (3)
Blinjoe	15	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Soengeiliat	rr) 30	„	12	„	„	„	4	„	1	„	„	„	„	„	7	3
Merawang	30	„	6	„	„	„	9	„	1	„	„	„	„	„	7	7
Pangkalpinang	40	„	11	„	„	„	18	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Soengeislan	15	35	1	9	„	„	„	72	„	„	„	1	„	„	1	„
Koba	25	„	8	„	„	„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Toboali	30	„	12	„	„	„	37	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Billiton.																
Tandjong Pandan	40	„	48	„	„	„	iii)	„	„	„	4	„	„	„	15	15 (1)
Westerafdeeling van Borneo.																
Pontianak	160	„	83	„	„	„	118	„	„	„	11	„	„	„	4	3
Ngabang (Landak)	25	„	4	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tajan	9	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 (1)
Soengei Kakap	20	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

eee) Volgens bijlage M van het vorig verslag 40. Dit verschil vindt men niet toegelicht.

fff) Het aantal ziekte*gevallen* is niet vermeld, wel het aantal ziekte*dagen* dat 4282 bedroeg.

ggg) Als voren 53.

hhh) Deze veroordeelden waren gedetacheerd bij een drietal kustlichtetablissementen.

iii) Het aantal ziekte*gevallen* is niet vermeld, wel het aantal ziekte*dagen*, dat 1357 bedroeg.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage G.]

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen — ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Soekadana	"	*jjj)*	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Mampawa	9	"	7	"	"	"	5	"	"	"	"	"	"	"	2	1
Sintang	50	"	38	"	"	"	93	"	"	"	1	"	"	"	"	"
Nanga Pinoh	6	"	3	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Smitou	6	"	3	"	"	"	21	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Poetoes Sibou	"	*kkk)*	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sanggou	6	"	2	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Singkawang	50	"	21	"	"	"	69	"	"	"	"	"	"	"	6	3
Bengkaijang	20	"	7	"	"	"	9	"	"	"	"	"	"	"	2	2
Sambas	52	"	28	"	"	"	28	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Pamangkat	20	"	2	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	1	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.																
Bandjermasin	250	"	87	"	"	"	15	"	4	"	5	"	2	"	"	"
Marabahan	10	"	4	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Amoenthai	65	"	50	"	†	"	"	"	32	"	"	"	"	"	2	1
Barabei	60	"	35	"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	"	2	2
Tandjong	25	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kandangan (Amandit en Negara)	*lll)* 69	"	45	"	"	"	14	"	1	"	"	"	1	"	2	3 (†)
Martapoera	30	"	33	"	"	"	154	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Pleihari (Tanahlaut)	10	"	11	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Pengaron	20	"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1
Rantau	*mmm)* 30	"	39	"	"	"	10	"	"	"	"	"	"	"	7	6
Moeara Teweh	20	"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Boentok	*rr)* 30	"	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kwala Kapoeas	30	"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sampit	12	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Kotta Baroe (Poeloe Laut)	25	"	6	"	"	"	14	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Samarinda (Koetei)	16	"	16	"	"	"	38	"	"	"	6	"	"	"	4	4
Boeloengan	20	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden.																
Makasser	400	108	33	78	2	11	22	34	12	"	*nnn)* 2	*nnn)* 11	*nnn)* 3	"	9	5
Maros	70	"	29	"	"	"	12	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Pangkadjene	25	"	19	"	"	"	23	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Segeri	15	"	10	"	"	"	15	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tjamba	12	"	8	"	"	14	3	"	"	9	"	"	"	1	4	4 (1)
Bonthain	75	"	49	"	"	"	39	"	"	"	2	"	"	"	3	2 (1)
Djeneponto	50	"	35	"	"	"	29	"	"	"	*ooo)* 8	"	"	"	9	1
Alloë	27	"	12	"	"	2	35	"	"	"	2	"	"	"	"	2 (2)
Takalar	50	"	38	"	"	"	45	"	"	"	"	"	"	"	18	8
Balangnipa	30	"	29	"	"	"	37	"	"	"	2	"	"	"	6	2
Boelekomba	30	"	13	"	"	"	57	"	"	"	1	"	"	"	"	"
Kadjang	20	"	18	"	"	"	39	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bikeroe	15	"	16	"	"	1	40	"	"	"	"	"	"	"	1	"
Benteng (Saleijer)	125	"	31	"	"	"	132	"	"	"	2	"	"	"	"	1 (1)
Bima	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

jjj) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Soekadana niet. De enkele gevangenen worden in een hulpgebouwtje gehuisvest.

kkk) Ook te Poetoes Sibou bestaat geen eigenlijke gevangenis. Als zoodanig wordt gebruik gemaakt van de kazerne der gewapende politiedienaren.

lll) Volgens eene vroegere opgaaf 80, welk verschil men niet toegelicht vindt.

mmm) Als voren 17.

nnn) Tegen 33 in 1896, bedroeg het totaal aantal overledenen (kolommen 12, 13 en 14) thans slechts 16.

ooo) Allen aan cholera, door welke ziekte 20 gevangenen waren aangetast.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1897: der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal gedurende 1897 onder de gevangenen voorgekomen ziektegevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	ziektegevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	ziektegevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ziektegevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	sterfgevallen betrekking hebbende tot de: opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	sterfgevallen: opgenomenen in de hulplokalen.	sterfgevallen: buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	sterfgevallen: ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	Aantal inlandsche gevangenen die in 1897 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1897 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1897 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a)*
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Tontoli	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Donggala	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Menado.																
Menado	175	50	49	9	»	»	298	»	»	»	3	»	»	»	»	»
Belang	*ppp)* 9	»	5	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tondano	15	»	22	»	»	»	38	»	2	»	1	»	»	»	1	1
Amoerang	15	»	8	»	»	»	30	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aijermadidi	20	»	20	»	»	»	195	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Taroena (Sangi-eilanden)	75	»	81	»	2	»	93	»	2	»	2	»	1	»	4	4
Gorontalo	54	»	27	»	»	»	76	»	»	»	»	»	»	»	2	2
Limbotto	15	»	5	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Ternate.																
Ternate	75	»	35	»	»	»	35	»	»	»	12	»	»	»	»	»
Batjan	50	»	5	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amboina.																
Amboina	175	»	78	»	»	»	35	»	»	»	*qqq)* 8	»	»	»	»	»
Hila	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Saparoea	75	»	27	»	»	»	134	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kajeli (Boeroe)	32	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Masarete (id.)	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amahei (Ceram)	10	»	3	»	»	»	4	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Kairatoe (id.)	6	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wahaai (id.)	26	»	5	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waroe (id.)	*rr)* 10	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gisser	*rr)* 4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banda	100	»	†	»	»	»	103	»	»	»	5	»	»	»	»	»
Aij	*rr)* 10	»	†	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Toeal (Klein-Key)	31	»	12	»	»	»	26	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Serwaroe (Letti)	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Elat	6	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Larat	*rr)* 4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Timor.																
Koepang (Timor)	70	»	37	»	»	»	45	»	»	»	3	»	»	»	»	»
Babauw (id.)	15	»	6	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waingapoe (Soemba)	15	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bali en Lombok.																
Singaradja (Boeleleng)	75	80	78	69	3	8	61	98	†	»	1	»	23	»	19	18 (7)
Negara (Djembrana)	22	»	41	»	»	2	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ampenan (Lombok)	75	»	21	»	»	»	15	»	»	»	2	»	»	»	»	3 (3)
Mataram (id.)	167	»	170	»	»	49	117	»	15	»	2	»	»	»	14	9 (3)
Sisi, later Selong (id.)	60	»	55	»	»	»	58	»	»	»	7	»	»	»	5	4 (2)
Praja (id.)	92	»	41	»	»	»	63	»	3	»	6	»	»	»	10	4

ppp) In de voor deze bijlage ontvangen opgaven wordt de gevangenis te Belang als „nieuw" vermeld. Op blz. 50 van den tekst van het verslag wordt daarentegen gewag gemaakt van eene nieuwe gevangenis te Sonder (district Amoerang).

qqq) In 1896 telde men te Amboina op eene nagenoeg gelijke dagelijksche sterkte 26 sterfgevallen.

(5. 10.)

BIJLAGE H.

(Zie hoofdst. F, § 2, van het verslag.)

LIJST van NAAMLOOZE VENNOOTSCHAPPEN, in 1897 in NEDERLANDSCH-INDIË en in NEDERLAND opgericht, deze laatsten alleen voor zooveel haar werkkring zich tot Nederlandsch-Indië uitstrekt.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		A. In Nederlandsch-Indië tot stand gekomen.			
1	Delische Bazaar, te Medan (Oostkust van Sumatra).	De overneming en voorzetting op grootere schaal van de branche te Medan der te Singapore gevestigde toko en confectiezaak onder de firma ROBINSON & C°., alsmede het drijven van handel in alle met bedoelde zaak in verband staande artikelen, zoo in commissie als voor eigen rekening.	20 jaar.	A. f 50 000 (f 100) B. 11 000 C.	a. 14 Jan. 1897, n°. 18. b 23 Febr. 1897' n°. 15.
2	Belawan Handelmaatschappij, te Belawan (Oostkust van Sumatra).	Het drijven van koophandel, zoo voor eigen rekening als in commissie, waartoe door een der oprichters van de vennootschap (2 inlanders, 1 Chinees en 1 Klingalees) daarin werden ingebracht twee respectievelijk te Belawan en te Bindjei gelegen pakhuizen met de daarin opgeslagen handelsgoederen, enz.	10 „	A. f 50 000 (f 125) B. 10 000 C. 5 000	a. 21 Jan. 1897, n°. 23. b. 2 Maart 1897, n°. 17.
3	Nederlandsch-Indische Sportmaatschappij, te Weltevreden (Batavia).	Het drijven van handel, zoowel voor eigen rekening als in commissie, in alles wat in den meest uitgebreiden zin des woords tot het gebied der sport behoort; voorts het in het leven roepen en exploiteeren van eene inrichting tot aanmaak en herstelling van sportbenoodigdheden, en eindelijk het bevorderen en aanmoedigen van de beoefening der sport in het algemeen en van die der rijwielsport in het bijzonder.	54 „	A. f 50 000 (f 100) B. 10 000 C. 10 000	a. 2 Febr. 1897, n°. 15. b. 12 Maart 1897, n°. 20.
4	Cultuurmaatschappij Ngadiredja, te Madioen.	De overneming en verdere exploitatie voor de cultuur van rijst en c. q. ook van andere gewassen van de door een der beide oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte onderneming Ngadiredja, gevestigd op de in de afdeeling Ngawi der residentie Madioen gelegen erfpachtsperceelen, genaamd Ngadiredja I en II, Djambé (Gemarang-wetan-lor) en Panselowan (Gemarang-wetan), zoomede het aanvragen en aankoopen van rechten van eigendom, erfpacht of opstal op andere gronden en de exploitatie daarvan.	57 jaar en 8 maanden.	A. f 30 000 (f 500) B. 30 000 C. 30 000	a. 5 Febr. 1897, n°. 20. b. 19 Maart 1897 n°. 22.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
5	Cultuur-maatschappij Tjelilitan, te Batavia. [1])	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte in de residentie Batavia gelegen eigendomsperceelen, zoomede van zoodanige perceelen als nader door de vennootschap mochten worden aangekocht.	74 jaar en 11 maanden.	A. f 150 000 (f 1000) B. 150 000 C. 150 000	a. 13 Febr. 1897, n°. 17. b. 16 Maart 1897, n°. 21.
6	Bouw-maatschappij en melkinrichting, voorheen J. Kleine, te Batavia.	De verdere exploitatie van de door wijlen J. Kleine nagelaten en door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte, te Batavia gelegen vastigheden en melkinrichting c. a., zoomede het koopen en verkoopen van roerende en onroerende goederen en rechten, het bouwen en verhuren van huizen en het drijven van handel in vee.	30 jaar.	A. f 133 000 (f 1000) B. 133 000 C. 133 000	a. 16 Febr. 1897, n°. 32. b. 2 April 1897, n°. 26.
7	Hotel Homann, te Bandong (Preanger Regentschappen).	De overneming en verdere exploitatie van het door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte hotel Homann te Bandong en c. q. van andere logementen.	25 jaar en 3 maanden.	A. f 40 000 (f 250) B. 40 000 C. 40 000	a. 18 Febr. 1897, n°. 11. b. 16 Maart 1897, n°. 21.
8	Cultuur-maatschappij Tjiomas, te Batavia.	De verdere exploitatie van het door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte particuliere land Tjiomas, gelegen in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia, zoomede de opkoop van producten door de bevolking van het land voor eigen rekening geteeld, om die al of niet bewerkt of bereid weder te verkoopen.	50 jaar.	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 1 500 000 C. 1 500 000	a. 18 Febr. 1897, n°. 29. b. 9 Maart 1897, n°. 19.
9	Cultuur-maatschappij Bodjong, te Samarang.	Het drijven van landbouw, de voortzetting van bestaande landbouwondernemingen, zoomede het exploiteeren van woeste gronden, suikerfabrieken of andere inrichtingen tot verwerking van landbouwproducten. (In deze vennootschap werd door één der oprichters — de firma Mc. Neill & C°. te Samarang — bijna voor het geheele bedrag deelgenomen).	74 „	A. f 900 000 (f 1000) B. 900 000 C. 900 000	a. 22 Febr. 1897, n°. 15. b. 16 Maart 1897, n°. 21.
10	Assam-thee-onderneming Singaparna, te Batavia.	De verdere exploitatie, meer bijzonder voor de teelt van thee, van de door de vennootschap van een harer oprichters over te nemen erfpachtsperceelen genaamd Soekadjadi I t/m V, gelegen in de afdeeling Tassikmalaija der residentie Preanger Regentschappen, zoomede van twee aan het perceel Soekadjadi IV grenzende in erfpacht aangevraagde perceelen.	76 „	A. f 185 000 (f 500) B. 185 000 C. 81 000	a. 26 Febr. 1897, n°. 21. b. 19 Maart 1897, n°. 22.
11	Koffiepellerij Soerabaija, te Soerabaija.	De bereiding en behandeling van koffie voor rekening van derden, de bereiding en behandeling van andere producten en het verhuren van lokaliteiten voor opslag van producten en andere goederen, ter bereiking van welk doel de vennootschap hare werkzaamheden aanving met de verdere exploitatie van den door een harer oprichters daarin ingebrachten koffiemolen te Soerabaija.	20 „	A. f 80 000 (f 500) B. 80 000 C. 80 000	a. 2 Maart 1897, n°. 48. b. 6 April 1897, n°. 27.
12	Goud-Exploratie-maatschappij Redjang Lebong, te Batavia.	Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen; het bewerkstelligen van zulke opsporingen en onderzoekingen; het aanvragen en exploiteeren van concessies tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen; het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten; het aankoopen, overnemen en aanvaarden, dan wel het verkoopen of overdragen van verkregen	75 „	A. f 120 000 (f 100) B. 84 000 C. 84 000	a. 4 Maart 1897, n°. 8. b. 12 Maart 1897, n°. 20.

[1]) Onder de oprichters bevond zich ook een Chinees.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		vergunningen, rechten of concessiën, een en ander in Nederlandsch-Indië, en zulks c. q. ook voor rekening van of in combinatie met derden, zullende de vennootschap hare werkzaamheden aanvangen door zich ten nutte te maken eene nog van de rechthebbenden over te nemen vergunning tot mijnbouwkundige opsporing in een terrein, gelegen nabij Lebong-Donok in de onderafdeeling Redjang en Lebong van de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang.			
13	Wadjak-maatschappij, te Toeloeng Agoeng (Kediri).	De overneming en exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (den heer B. D. VAN RIETSCHOTEN) daarin ingebrachte, in Augustus 1890 verkregen concessie tot het winnen van marmer in een terrein gelegen in het district Wadjak van de afdeeling Ngrowo der residentie Kediri.	70 jaar.	A. f 53 946 (f 333) B. 53 946 C. 53 946	a. 5 Maart 1897, n°. 8. b. 23 April 1897, n°. 32.
14	Cultuur-maatschappij Goenoeng Oemboek, te Kediri.	De verdere exploitatie voor de cultuur van koffie en andere producten van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, in het district Djambean van de afdeeling en residentie Kediri gelegen erfpachtsonderneming, genaamd Goenoeng Oemboek.	50 „	A. f 120 000 (f 1000) B. 120 000 C. 120 000	a. 5 Maart 1897, n°. 9. b. . . . . . [2])
15	Cultuur-maatschappij Kalidodol, te Samarang.	Het drijven van landbouw in Nederlandsch-Indië, daaronder begrepen het oprichten van koffiepellerijen en sorteerderijen, waartoe door de drie oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht eenige eigendomsperceelen en het erfpachtsperceel Tegal Gondo, alle gelegen in de afdeeling Ambarawa der residentie Samarang.	58 jaar en 4 maanden.	A. f 60 000 (f 1000) B. 46 000 C. 46 000	a. 8 Maart 1897, n°. 18. b. 20 April 1897, n°. 31.
16	Maatschappij Kaba tot exploitatie van erfpachtsperceelen, te Batavia.	Het verkoopen, geheel of bij gedeelten, van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte recht van erfpacht op het perceel, genaamd Ketonon, gelegen in de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang, dan wel het vormen en daarin deelnemen van één of meer maatschappijen voor de exploitatie van dat perceel, zoomede het aanhouden ten behoeve der vennootschap dan wel het verkoopen van de in bedoelde maatschappijen verkregen aandeelen.	75 jaar.	A. f 100 000 (f 500) B. 62 000 C. 62 000	a. 15 Maart 1897, n°. 7. b. 30 Maart 1897, n°. 25.
17	Cultuur-maatschappij Sringin, te Samarang.	Het drijven van landbouw, het voortzetten van bestaande landbouwondernemingen en het exploiteeren van woeste gronden, beginnende met de verdere exploitatie van de door de beide oprichters der vennootschap daarin ingebrachte landbouw- (koffie-) onderneming, genaamd Sringin, gevestigd op erfpachtsgronden gelegen in het district Bodja van de afdeeling Kendal der residentie Samarang.	55 „	A. f 150 000 (f 1000) B. 150 000 C. 150 000	a. 22 Maart 1897, n°. 39. b. 16 April 1897, n°. 30.
18	Cultuur-maatschappij Goenoeng Soegih, te Samarang.	Geheel als voren, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de verdere exploitatie van de door de beide oprichters der vennootschap daarin ingebrachte landbouw-(koffie-) onderneming, genaamd Goenoeng Soegih, gevestigd op erfpachtsgronden in het district Wlingi van de afdeeling Blitar der residentie Kediri.	68 jaar en 5 maanden.	A. f 60 000 (f 500) B. 60 000 C. 60 000	a. 2 April 1897, n°. 27. b. 27 April 1897, n°. 33.

[2]) De akte van oprichting dezer naamlooze vennootschap is tot dusver niet in het officieel nieuwsblad openbaar gemaakt.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
19	Diamant-, goud- en platina-Exploratiemaatschappij Padang Loembah, te Batavia.	Het ontginnen en exploiteeren van mijnen, te beginnen met de overneming en uitvoering van de door een der oprichters van de vennootschap (den heer H. W. BACKHAUS) daarin ingebrachte, in Februari 1897 verkregen vergunning tot mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in het district Riam Kiwa van de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en en Oosterafdeeling van Borneo.	50 jaar en 9 maanden.	A. f 150 000 (f 100) B. 150 000 C. 150 000	a. 16 April 1897, n°. 5. b. 11 Mei 1897, n°. 37.
20	Mijnbouwmaatschappij Matinan, te Batavia.	De overneming van de rechten en verplichtingen, voortspruitende uit eene door een der oprichters van de vennootschap (den heer W. F. BURLAGE) daarin ingebrachte, in 1894 met het inlandsch bestuur van het landschap Bwool gesloten en sedert van regeeringswege goedgekeurde overeenkomst tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een gedeelte van dat landschap, zoomede de verkrijging, overdracht of exploitatie van concessies tot winning van delfstoffen op bedoeld onderzoekingsterrein; voorts het verkrijgen van andere vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en nasporingen en winning van delfstoffen in Nederlandsch-Indië, en eindelijk het aanvragen en aankoopen van mijnconcessies in Nederlandsch-Indië.	75 jaar en 8 maanden.	A. f 300 000 (f 100) B. 175 000 C. 175 000	a. 20 April 1897, n°. 16. b. 4 Mei 1897, n°. 35.
21	Exploratiemaatschappij Riam Kanan, te Batavia.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van eene door een der oprichters (den heer W. R. VAN DER CAPELLEN) daarin ingebrachte, hem in Februari 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een terrein, gelegen in het district Riam Kanan van de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	75 jaar.	A. f 120 000 (f 100) B. 85 000 C. 85 000	a. 29 April 1897, n°. 14. b. 14 Mei 1897, n°. 38.
22	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Wilhelmina", te Batavia.	Het drijven van eene fabriek van stoom- en andere werktuigen, het maken en herstellen van bouwmateriaal, machinerieën en vaartuigen, zoomede de handel voor eigen rekening en in commissie in bouwmaterialen, machinerieën, ijzerwerken, enz., waartoe door een der oprichters van de vennootschap (den heer E. E. F. CHAULAN) daarin werd ingebracht een ter hoofdplaats Batavia gelegen vast goed met de aanwezige machinerieën, gereedschappen en verdere inventaris-goederen.	20 „	A. f 70 000 (f 250) B. 30 000 C. 30 000	a. 3 Mei 1897, n°. 12. b. 18 Mei 1897, n°. 39.
23	Cultuurmaatschappij Sanoedin, te Batavia.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsonderneming genaamd Sanoedin, gelegen in het district Djampangtengah van de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	66½ „	A. f 24 000 (f 500) B. 24 000 C. 24 000	a. 3 Mei 1897, n°. 13. b. 21 Mei 1897, n°. 40.
24	Handel- en landbouwmaatschappij „Delapan", te Samarang.	De overneming en verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap tot dusver voor eigen rekening gedreven zaken, waartoe door de beide oprichters in de vennootschap werden ingebracht het te Demak gelegen particuliere land Delapan en eenige te Boejaran, Wonokerto, Samarang en Soerakarta gelegen vastigheden (woon- en pakhuizen, enz.).	50 „	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 4 Mei 1897, n°. 29. b. 11 Juni 1897, n°. 46.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
25	Maatschappij tot exploitatie van de vastigheden Hau Hwaij Djin, te Batavia.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (allen Chineezen) daarin ingebrachte in de residentie Batavia gelegen eigendomsperceelen, zoomede de exploitatie van zoodanige eigendomsperceelen als nader door de vennootschap mochten worden aangekocht.	74 jaar en 10 maanden	A. f 172 000 (f 1000) B. 172 000 C. 172 000	a. 10 Mei 1897, n°. 11. b. 4 Juni 1897, n°. 44.
26	Padangsch commissiehuis, te Padang.	Het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin des woords, het waarnemen van agenturen, het administreeren van roerende en onroerende goederen, het behandelen van scheepszaken, het houden van vendutiën, enz., waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht het tot dusver door hem gedreven vendu- en commissiehuis.	15 jaar.	A. f 12 000 (f 250) B. 12 000 C. 12 000	a. 10 Mei 1897. n°. 12. b. . . [2])
27	Bibiet-onderneming „Tassikmalaija en Galoeh", te Batavia.	De verkoop van suikerriet, geplant op van de inlandsche bevolking in de residentiën Preanger Regentschappen en Cheribon gehuurde gronden, waartoe door de oprichters der vennootschap al aanstonds daarin werden ingebracht hunne in genoemde residentiën bestaande suikerrietaanplantingen.	79 jaar en 6 maanden.	A. f 45 000 (f 250) B. 45 000 C. 45 000	a. 13 Mei 1897 n°. 20. b. 28 Mei 1897, n°. 42.
28	Gecombineerde mineraal- en medicinaal-waterfabrieken „Fortuna", te Batavia.	1°. Het maken en verkoopen van koolzuurhoudende dranken, siropen, enz., waartoe door de oprichters der vennootschap daarin werden ingebracht de hun toebehoorende machinerieën en materialen voor het fabriceeren van zulke dranken; 2°. het aankoopen van fabrieken en of machinerieën tot het vervaardigen van meergenoemde dranken.	26 jaar en 8 maanden.	A. f 50 000 (f 100) B. 40 000 C. 40 000	a. 13 Mei 1897, n°. 24. b. 25 Mei 1897, n°. 41.
29	Langkat-ijsmaatschappij, te Batavia.	Het bouwen, koopen, huren en exploiteeren van ijsfabrieken te Langkat (Oostkust van Sumatra) en op andere plaatsen, waartoe door de oprichters der vennootschap al aanstonds daarin werd ingebracht de ijsfabriek te Tandjong Poera.	24 jaar.	A. f 45 000 (f 250) B. 45 000 C. 45 000	a. 14 Mei 1897, n°. 21. b 1 Juni 1897, n°. 43.
30	Nieuws- en advertentieblad „Het Centrum", te Djokjokarta.	Het uitgeven en exploiteeren te Djokjokarta van het nieuws- en advertentieblad „Het Centrum".	29 „	A. f 100 000 (f 500) B. 50 000 C. 50 000	a. 14 Mei 1897, n°. 36. b. 18 Juni 1897, n°. 48.
31	Cultuurmaatschappij Kalitengah, te Soerabaija.	De exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van de door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceelen Kalitengah I en II, gelegen in het district Lodoijo van de afdeeling Blitar der residentie Kediri.	70 „	A. f 200 000 (f 1000) B. 100 000 C. 100 000	a. 19 Mei 1897, n°. 39. b. 29 Juni 1897, n°. 51.
32	Makassaarsche drukkerij en boekhandel, te Makasser.	Het uitoefenen van het bedrijf van drukker en uitgever en het drijven van boek- en papierhandel in de meest uitgebreide beteekenis.	25 „	A. f 10 000 (f 100) B. 10 000 C. 10 000	a. 21 Mei 1897, n°. 6. b. . . . . [2])
33	Banjoemasche ijsmaatschappij, te Paboearan (Banjoemas).	Het drijven van eene ijsfabriek te Paboearan (Banjoemas).	19 „	A. f 11 500 (f 100) B. 11 500 C. 11 500	a. 21 Mei 1897, n°. 7. b. . . . . [2])
34	Mijnbouw-maatschappij „Totok", te Batavia.	De overneming en exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (de firma LANDBERG & ZOON) c. q. te verkrijgen — haar onder dagteekening van 7 Mei 1897 sedert verleende — concessie	75 jaar en 10 maanden.	A. f 1 200 000 (f 100) B. 660 000 C. 660 000	a. 24 Mei 1897, n°. 16. b. 1 Juni 1897 n°. 43

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		tot winning van delfstoffen in een terrein, gelegen in het district Passan-Ratahan-Ponosakan van de afdeeling Belang der residentie Menado, zoomede het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en nasporingen en het aanvragen en aankoopen van mijnconcessies in Nederlandsch-Indië.			
35	West-Preanger-bibiet-onderneming, te Soekaboemi (Preanger Regentschappen).	De exploitatie voor de cultuur van suikerriet van daartoe van de inlandsche bevolking gehuurde gronden in de residentie Preanger Regentschappen, en de verkoop van het te verkrijgen product, waartoe door de oprichters der vennootschap al aanstonds daarin werden ingebracht p. m. 550 bouws suikerrietaanplant, zoomede de met derden gesloten overeenkomsten tot levering van rietstekken.	20 jaar.	A. f 45 000 (f 250) B. 45 000 C. 45 000	a. 25 Mei 1897, n°. 31. b. 25 Juni 1897, n°. 50.
36	Cultuur-maatschappij Batang Alai, te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	De overneming en verdere exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van tabak, van de door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte, hun in eigendom toebehoorende tabaksonderneming, gelegen in de onderafdeeling Barabei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo); voorts het planten en verwerken van tabak en andere gewassen en de verkoop daarvan, zoomede de exploitatie van zoodanige gronden als nader door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	75 jaar en $7^1/_2$ maand.	A. f 300 000 (f 500) B. 150 000 C. 150 000	a. 1 Juni 1897, n°. 26. b. 19 Oct. 1897, n°. 83.
37	Comptoir commercial et industriel Belge (Kantoor van Belgische handel en nijverheid), te Batavia.	Het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin des woords en het waarnemen van agenturen, waartoe door een der oprichters van de vennootschap (den heer O. J. A. COLLET) daarin werden ingebracht de tot dusver door hem op eigen naam gedreven zaken.	23 jaar en 6 maanden.	A. f 100 000 (f 50) B. 21 000 C. 21 000	a. 1 Juni 1897, n°. 27. b. 29 Juni 1897, n°. 51.
38	Bouw-maatschappij Liem Kiem Ling, te Samarang.	De verdere exploitatie van eenige door de beide oprichters der vennootschap (Chineezen) daarin ingebrachte, in de residentie Samarang gelegen eigendomsperceelen; voorts het oprichten van gebouwen en de explotatie van nader door de vennootschap te verkrijgen onroerende goederen.	75 jaar.	A. f 750 000 (f 5000) B. 600 000 C. 600 000	a. 8 Juli 1897, n°. 6. b. 10 Aug. 1897, n°. 63.
39	Maatschappij tot exploitatie van een gebouw ingericht voor gymnastiek- en schermschool, te Soerabaija.	Het inrichten van een gebouw tot gymnastiek- en schermschool en de exploitatie van dat gebouw.	30 „	A. f 10 000 (f 25) B. 5 875 C. 5 875	a. 9 Juli 1897 n°. 23. b. 5 Oct. 1897, n°. 79.
40	Cultuur-maatschappij Gondang Lipoero, te Samarang.	De overneming en verdere exploitatie van de door eenige der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, op gehuurde gronden in het regentschap Bantoel der residentie Djokjokarta gedreven suikeronderneming, genaamd Gondang Lipoero.	43 jaar en 9 maanden.	A. f 1 215 000 (f 65 000, f 60 000 en f 50 000) B. f 1 215 000 C. 1 215 000	a. 9 Juli 1897, n°. 28. b. 24 Aug. 1897, n°. 67.
41	Maatschappij tot exploitatie der Tegal-waroe-landen, te Buitenzorg.	De verdere exploitatie van het door de oprichters der vennootschap (allen Chineezen) daarin ingebrachte, in de residentie Krawang gelegen particuliere landgoed Tegalwaroe; voorts de exploitatie van door de vennootschap te verkrijgen concessies tot mijnontginning op gemeld landgoed, zoomede het drijven van handel in producten.	50 jaar.	A. f 600 000 (f 10 000) B. 600 000 C. 600 000	a. 21 Juli 1897, n°. 29. b. 10 Sept. 1897, n°. 72.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
42	Bibiet-cultuurmaatschappij Bandong, te Batavia.	De oprichting en de exploitatie van eene suikerbibiet-onderneming op in het district Tjihea van de afdeeling West-Bandong der residentie Preanger Regentschappen te huren gronden.	13 jaar en 8 maanden.	A. f 48 000 (f 500) B. 16 000 C. 4 800	a. 23 Juli 1897 n°. 8. b. 7 Sept. 1897, n°. 71.
43	Nederlandsch-Indische leerlooierij, te Soerabaija.	De handel in huiden, vellen en leer, benevens de bereiding er van zoo voor de Indische als voor de Europeesche markt, waartoe door twee der oprichters van de vennootschap daarin o a. werd ingebracht een met recht van opstal bezeten perceel, gelegen in het district Djabakotta der afdeeling en residentie Soerabaija.	25 jaar en 10 maanden.	A. f 100 000 (f 500) B. 43 000 C.	a. 23 Juli 1897, n°. 9. b. 17 Sept. 1897, n°. 74.
44	Maatschappij tot exploitatie van het land Tjimangies, te Buitenzorg.	Geheel als bij n°. 41, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de verdere exploitatie van het door de oprichters der vennootschap (Chineezen) daarin ingebrachte, in de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia gelegen, particuliere landgoed Tjimangies.	50 jaar.	A. f 150 000 (f 10 000) B. 150 000 C. 150 000	a. 27 Juli 1897, n°. 31. b. 14 Sept. 1897, n°. 73.
45	Rijtuigfabriek, voorheen H. Wijnveldt, te Soerabaija.	Het vervaardigen en herstellen van rijtuigen en het drijven van handel in rijtuigen, rijtuigbenoodigdheden, tuigen, enz., zoomede het aannemen en uitvoeren van werken, bestellingen en leveringen met de rijtuigfabricatie, het timmermansvak en de grofsmederij in verband staande, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht zijne in volle werking zijnde rijtuigmakerij.	75 „	A. f 90 000 (f 500) B. 84 000 C. 84 000	a. 5 Aug. 1897, n°. 3. b. 21 Sept. 1897, n°. 75.
46	Tagalsche apotheek, te Tagal. [3])	De overneming en voorzetting van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte apotheek ter hoofdplaats Tagal.	50 „	A. f 26 000 (f 100) B. 26 000 C. 26 000	a. 5 Aug. 1897, n°. 15. b. 24 Sept 1897, n°. 76.
47	Soerabaijasche zeepfabriek, te Soerabaija. [3])	De fabricage en de verkoop van zeep en de handel in alle daartoe benoodigde artikelen, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht een ter hoofdplaats Soerabaija gelegen perceel met de zich daarin bevindende installatie voor het drijven van eene zeepfabriek.	25 jaar en 6 maanden.	A. f 100 000 (f 100) B. 65 000 C. 65 000	a. 9 Aug. 1897, n°. 6. b. 24 Sept. 1897, n°. 77.
48	Veeteelt-onderneming en slachterij Goenoeng Sarie, te Batavia.	Het fokken en het aan- en verkoopen van slachtvee, zoomede de oprichting en exploitatie van eene slachterij.	25 jaar.	A. f 20 000 (f 100) B. 5 000 C. 5 000	a. 9 Aug. 1897, n°. 7. b. 10 Sept. 1897, n°. 72.
49	Cultuurmaatschappij Wilhelmina, te Buitenzorg.	De overneming en exploitatie voor de cultuur van thee, koffie en andere producten van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceelen Wilhelmina I en II, gelegen in het district Plaboean van de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	76 „	A. f 75 000 (f 500) B. 75 000 C.	a. 17 Aug. 1897, n°. 14. b. 12 Oct. 1897, n°. 81.
50	Goud-exploratie-maatschappij Benkajang, te Soerabaija.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van eene door een der oprichters (den heer mr. W. Birnie) daarin ingebrachte, door hem	75 „	A. f 250 000 (f 100) B. 250 000 C. 250 000	a. 17 Aug. 1897, n°. 19. b. 1 Oct. 1897, n°. 78.

[3]) Ook eenige Chineezen behoorden tot de oprichters.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		in Januari 1897 van het inlandsch bestuur van Sambas (Westerafdeeling van Borneo) verkregen, in September 1897 door het Europeesch bestuur goedgekeurde vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een tusschen Montrado en Benkajang gelegen terrein.			
51	Maatschappij ter exploitatie van de suikeronderneming Ranoepakis, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte suikeronderneming, genaamd Ranoepakis, gelegen in de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo.	50 jaar.	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 20 Aug. 1897, n°. 11. b. 19 Oct 1897, n°. 83.
52	Reederij Gorontalo, te Gorontalo (Menado).	Het tot stand brengen van eene geregelde vaart tot het vervoeren van reizigers en goederen, en wel in de eerste plaats van Gorontalo naar de havens in de bocht van Tomini, den Banggaai-archipel en straat Peling en terug, zoomede langs de noordkust van Celebes.	10 „	A. f 36 000 (f 500) B. 36 000 C. 36 000	a. 24 Aug. 1897, n°. 8. b. . . . . [2])
53	Goud-exploratie-maatschappij Kehajang, te Soerabaija.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van eene door een der oprichters (den heer mr. W. Birnie) daarin ingebrachte, door hem van den oorspronkelijken verkrijger (den heer G. G. F. von Lindheim) overgenomen, vergunning dd. 3 April 1897 tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een terrein, gelegen in het district Groote Dajak van de afdeeling Dajak-landen der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	75 „	A. f 126 000 (f 100) B. 96 000 C. 96 000	a. 4 Sept. 1897, n°. 7. b. 29 Oct. 1897, n°. 86.
54	Maatschappij tot exploitatie van de vastigheden Oeij Tjeng Yan, te Batavia.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (allen Chineezen) daarin ingebrachte, in de residentie Batavia gelegen eigendomsperceelen, zoomede de exploitatie van zoodanige andere perceelen als later door de vennootschap mochten worden aangekocht.	75 „	A. f 180 000 (f 1000) B. 180 000 C. 180 000	a. 4 Sept 1897, n°. 8. b. 22 Oct. 1897, n° 84.
55	Solosche ijs- en mineraalwaterfabriek, te Samarang.	Het fabriceeren en verkoopen van ijs- en mineraalwater.	20 jaar en 2 maanden.	A. f 60 000 (f 250) B. 60 000 C. 30 000	a. 21 Sept. 1897, n°. 19. b. 26 Oct. 1897, n°. 85.
56	Exploratie-maatschappij Balangan, te Batavia.	Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen naar petroleum en andere delfstoffen, en c. q. het verkrijgen, overdragen of exploiteeren van eene concessie tot winning van delfstoffen, een en ander voor zooveel betreft een terrein gelegen in het district Balangan van de afdeeling Amoenthai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, voor welk terrein een der oprichters van de vennootschap (de firma Reiss & C°.) recht van opsporing bezat krachtens eene op die firma overgegane vergunning, in Juli 1897 oorspronkelijk verleend aan den heer E. A. Verbeek.	10 jaar en 3 maanden.	A. f 150 000 (f 100) B. 150 000 C. 150 000	a. 6 Oct. 1897, n°. 29. b. 29 Oct. 1897, n°. 86.
57	Maatschappij tot exploitatie van landerijen en andere vastigheden Kan Keng Tiong, te Batavia.	De verdere exploitatie van de door de oprichters der vennootschap (allen Chineezen) daarin ingebrachte, in de afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia gelegen particuliere landerijen Bekassie, Karang Tjongok, Gahoes, Papisangan en Loewong, en van eenige andere vaste goederen in gemeld gewest, zoomede het drijven van handel in producten.	73 jaar en 6 maanden.	A. f 900 000 (f 100 000) B. 900 000 C. 900 000	a. 6 Oct. 1897, n°. 30. b. 2 Nov. 1897, n°. 87.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
58	Maatschappij tot exploitatie van vastigheden Jo Heng Nio, te Batavia.	De verdere exploitatie van eenige door een der beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) daarin ingebrachte, te Batavia gelegen perceelen, zoomede het koopen, verkoopen en ruilen van vastigheden in de residentie van dien naam.	73 jaar en 6 maanden.	A. f 65 000 (f 5000) B. 65 000 C. 65 000	a. 7 Oct. 1897, n°. 7. b. 2 Nov. 1897, n°. 87.
59	Cultuur-maatschappij Augké, te Batavia.	De verdere exploitatie van twee door de beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) daarin ingebrachte perceelen, gelegen in de afdeeling Stad en voorsteden der residentie Batavia.	75 jaar.	A. f 15 000 (f 500) B. 15 000 C. 15 000	a. 7 Oct. 1897, n°. 8. b. 9 Nov. 1897, n°. 89.
60	Cultuur-maatschappij Batoe Tjeper, te Batavia.	De verdere exploitatie van het door de beide oprichters van de vennootschap (Chineezen) daarin ingebrachte particuliere land Batoe Tjeper, gelegen in de afdeeling Stad en voorsteden der residentie Batavia.	75 „	A. f 200 000 (f 5000) B. 200 000 C. 200 000	a. 7 Oct. 1897, n°. 9. b. 5 Nov. 1897, n°. 88.
61	Hôtel restaurant „Métropole", te Batavia.	Het oprichten en exploiteeren van een hôtel tevens restaurant, de uitoefening van het kok- en banketbakkersbedrijf, zoomede het drijven van handel in eetwaren, dranken en andere artikelen.	25 „	A. f 50 000 (f 1000) B. 10 000 C. 10 000	a. 11 Oct. 1897, n°. 1. b. 2 Nov. 1897, n°. 87.
62	Batavia-Japara Petroleum-Exploratie-maatschappij, te Batavia.	Geheel als bij n°. 56, met dien verstande dat de inbreng bestond uit eene in April 1896 aan een der oprichters van de vennootschap, den heer L. VAN MAANEN, verleende opsporingsvergunning betreffende terreinen in de districten Glonggong en Sengkatan van de afdeeling Patti der residentie Japara.	10 jaar en 3 maanden.	A. f 200 000 (f 250) B. 200 000 C. 200 000	a. 12 Oct. 1897, n°. 12. b. 5 Nov. 1897, n°. 88.
63	Exploratie-maatschappij „Kolchis", te Batavia.	Het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en nasporingen in den Nederlandsch-Indischen Archipel, het verkrijgen van vergunningen daartoe, het in het leven roepen van maatschappijen tot exploitatie en het zelf exploiteeren van concessies tot mijnontginning en het winnen van bitumineuse stoffen, metalen en andere delfstoffen (voor het ondernemen van hare werkzaamheden zou de vennootschap zich in betrekking stellen met eene „relatie welke in het bezit is van gunstige contracten met inlandsche vorsten tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in aan delfstoffen rijke terreinen in den Nederlandsch-Indischen Archipel").	75 jaar.	A. f 107 500 (f 250) B. 107 500 C. 27 500	a. 14 Oct. 1897, n°. 11. b. 9 Nov. 1897, n°. 89.
64	IJsfabriek Loemadjang, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte ijsfabriek c.a. ter hoofdplaats Loemadjang (Probolinggo), zoomede, c. q., het beoefenen van andere takken van nijverheid.	50 „	A. f 30 000 (f 1000) B. 30 000 C. 30 000	a. 14 Oct. 1897, n°. 12. b. 23 Nov. 1897, n°. 93.
65	Cultuur-maatschappij Branggah, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte koffie- en cacao-onderneming, genaamd Branggah, gevestigd op erfpachtsgronden, gelegen in het district Wlingi van de afdeeling Blitar der residentie Kediri.	50 „	A. f 120 000 (f 500) B. 120 000 C. 120 000	a. 15 Oct. 1897, n°. 5. b. 28 Jan. 1898, n°. 8.
66	Goud-Exploratie-maatschappij Pinogo, te Soerabaija.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van twee harer oprichters (den heer G. L. WEYNSCHENK en vrouwe J. G. CATH, geb. WEYNSCHENK) van de hun in Augustus 1897 verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een complex, gelegen in het district Bone van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.	75 „	A. f 250 000 (f 100) B. 250 000 C. 150 000	a. 16 Oct. 1897, n°. 12. b. 12 Nov. 1897, n°. 90.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
67	De Simpangsche Apotheek, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van eene door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte apotheek ter hoofdplaats Soerabaija, zoomede, c. q., de exploitatie van zoodanige andere apotheken, welke door de vennootschap later mochten worden opgericht of overgenomen.	25 jaar.	A. f 55 000 (f 100) B. 55 000 C. 55 000	a. 26 Oct. 1897, n°. 12. b. 26 Nov. 1897, n°. 94.
68	Goud-Exploratie-maatschappij Batjan, te Batavia.	Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen naar goud en andere delfstoffen in terreinen der Batjan-eilandengroep (met uitzondering van het eiland Kasiroeta), waartoe de vennootschap van de Batjan-Exploitatiemaatschappij (vroeger Batjan-Maatschappij) ten opzichte zoowel van mijnbouwkundige opsporingen als van eventueele mijnontginning overneemt de rechten, welke gemelde Batjan-Exploitatiemaatschappij, ook op het gebied van delfstofontginning, ontleent aan de door de vroegere Batjan-Maatschappij in 1881 met het inlandsch bestuur van Batjan (residentie Ternate) gesloten algemeene concessie-overeenkomst (zie n°. 3726 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad); voorts de overdracht of exploitatie der verkregen rechten.	75 „	A. f 150 000 (f 250) B. 125 000 C. 125 000	a. 2 Nov. 1897, n°. 20. b. 12 Nov. 1897, n°. 90.
69	Mijnbouw-maatschappij Hawaun, te Samarang.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden zal aanvangen met de overneming 1°. van één harer oprichters (den heer F. KROESEN) van eene in April 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de afdeeling Dajaklanden van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en 2°. van eene door een anderen mede-oprichter van de vennootschap (den heer J. G. L. HOUTHUYSEN) gedane aanvraag om voor een terrein in dezelfde streek dergelijke vergunning te bekomen.	75 „	A. f 280 000 (f 100) B. 102 000 C. 57 000	a 3 Nov. 1897, n°. 2. b. 30 Nov. 1897, n°. 95.
70	Mijnbouw-maatschappij Atjeh, te Batavia.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden bij voorkeur zal uitoefenen in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, voor welk meer beperkt doel door de vennootschap werden overgenomen de rechten en aanspraken van het te Batavia bestaande „Edi- en Perlak-syndicaat" op vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in bedoeld gewest.	75 „	A. f 250 000 (f 100) B. 50 000 C. 50 000	a. 7 Nov. 1897, n°. 2. b. 19 Nov. 1897, n°. 92.
71	Cultuur-maatschappij Tjidjangkar, te Soekaboemi (Preanger Regentschappen).	De overneming en verdere exploitatie van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte cultuuronderneming genaamd Tjidjangkar, gevestigd op erfpachtsgronden in het district Djampangwetan van de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen; de aankoop en exploitatie van het in het district Tjikondang van genoemde afdeeling gelegen erfpachtsperceel Tjirangkong, de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen, zoomede, c. q., de verwerking van en de handel in niet op de gronden van de vennootschap geteelde producten.	64 „	A. f 140 000 (f 500) B. 130 500 C. 130 500	a. 18 Nov. 1897, n°. 21. b. 7 Dec. 1897, n°. 97.
72	Goud-Exploratie-maatschappij Lero, te Soerabaija.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt in een aan de baai van Palos (West-Celebes) gelegen terrein, waarvoor in September 1896 door het inlandsch bestuur van Donggala aan een der oprichters van de	75 „	A. f 285 000 (f 100) B. 285 000 C. 181 875	a. 18 Nov. 1897, n°. 22. b. 21 Dec. 1897, n°. 101.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		vennootschap (den heer W. W. Pasteur) eene door hem daarin ingebrachte vergunning tot mijnbouwkundige opsporing werd verleend.			
73	Maatschappij Hôtel des Indes, te Batavia.	De overneming en verdere exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, ter hoofdplaats Batavia bestaande Hôtel des Indes.	50 jaar.	A. f 375 000 (f 250 en f 100) B. 188 000 C. 188 000	a. 21 Nov. 1897, n°. 5. b. 14 Dec. 1897, n°. 99.
74	Landbouw-maatschappij Koetei, te Samarinda (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	Het drijven van landbouwondernemingen op gronden in het rijk van Koetei, welke door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen, meer bijzonder op de door eenige der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, van het inlandsch zelfbestuur van Koetei in 1896 in concessie verkregen terreinen, genaamd Karang Moemoes en Karang Moemoes Ketjil.	30 jaar en 2 maanden.	A. f 240 000 (f 500) B. 69 000 C. 63 400	a. 21 Nov. 1897, n°. 10. b. . . . . . [2])
75	Samarangsche Import- en Commissiehandel, te Samarang.	Het drijven van handel, zoowel in commissie als voor eigen rekening, waartoe door twee der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht eene tot dusver door hen voor eigen rekening gedreven handelszaak te Samarang.	25 jaar en 3 maanden.	A. f 100 000 (f 500) B. 31 000 C. 31 000	a. 21 Nov. 1897, n°. 11. b. 17 Dec. 1897, n°. 100.
76	IJsfabriek Djombang, te Djombang (Soerabaija).	Het oprichten en exploiteeren van ijsfabrieken in een tweetal dessa's van het district Modjoredjo der afdeeling Djombang van de residentie Soerabaija, tot welk doel door de oprichters van de vennootschap, daarin werden ingebracht eene ijsmachine benevens de hun reeds verleende of nog te verleenen vergunningen tot gebruikmaking van het water uit in genoemde afdeeling gelegen leidingen.	10 jaar.	A. f 30 000 (f 500) B. 30 000 C. 30 000	a. 26 Nov. 1897, n°. 4. b. 7 Jan. 1898, n°. 2.
77	Djember-ijsfabriek, te Djember (Bezoeki).	Het oprichten en in werking brengen van eene ijsfabriek te Djember.	25 „	A. f 15 000 (f 100) B. 10 300 C. 10 300	a. 26 Nov. 1897, n°. 5. b. 25 Jan. 1898, n°. 7.
78	Bibiet-onderneming Tjipadalarang, te Tjiandjoer (Preanger Regentschappen). [4])	Het planten, inkoopen en verkoopen van suikerrietstekken, voortgebracht op van de inlandsche bevolking in de residentie Preanger Regentschappen gehuurde gronden, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht p. m. 600 bouws rietplantsoen en de door hem gesloten overeenkomsten tot levering van rietstekken.	19 „	A. f 60 000 (f 500) B. 60 000 C. 60 000	a. 26 Nov. 1897, n°. 6. b. 28 Dec. 1897, n°. 103.
79	Maloeka-Landbouw-maatschappij, te Soerabaija.	De overneming en exploitatie voor de cultuur van koffie, tabak of andere gewassen van een door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht, in Maart 1896 aanvaard erfpachtsperceel, gelegen in het district Maloeka van de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	70 jaar en 4 maanden.	A. f 1 000 000 (f 250 en f 25) B. 209 500 C. 209 500	a. 30 Nov. 1897, n°. 8. b. 31 Dec. 1897, n°. 104.
80	Nederlandsch-Indische IJsmaatschappij, te Batavia.	Het bouwen, koopen, huren, verhuren en exploiteeren van ijsfabrieken in Nederlandsch-Indië en het koopen en verkoopen van aandeelen in naamlooze vennootschappen en burgerlijke maatschappijen die hetzelfde doel hebben, waartoe door de beide oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht de te Bandong (Preanger Regentschappen) en te Padang (Sumatra's Westkust) bestaande ijsfabrieken.	30 jaar.	A. f 300 000 (f 250) B. 150 000 C. 150 000	a. 2 Dec. 1897, n°. 25. b. 24 Dec. 1897 n°. 102.

[4]) Onder de oprichters bevonden zich 2 Chineezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staats courant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
81	Exploratie-maatschappij Randoeblatoeng, te Soerabaija.	Het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een terrein gelegen in het district Randoeblatoeng van de afdeeling Blora der residentie Rembang, waartoe door een der oprichters van de vennootschap (den heer J. M. W. Francken) daarin werd ingebracht de in Maart 1895 oorspronkelijk aan den heer J. F. Lenoir verleende en sedert op hem overgegane vergunning daartoe; voorts het aanvragen van eene nieuwe vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, zoomede van eene concessie tot het winnen van delfstoffen binnen gemeld terrein en het verhandelen van daarbinnen te verwerven delfstoffen, zoomede de uitoefening van alle rechten aan bedoelde vergunningen en concessie verbonden.	5 jaar.	A. f 72 000 (f 500) B. 72 000 C. 72 000	a. 10 Dec. 1897, n°. 10. b. 21 Jan. 1898, n°. 6.
82	Mijnbouw-maatschappij Soepajang, te Batavia.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een harer oprichters (den heer H. Schmitz du Moulin) van eene door hem in de vennootschap ingebrachte, hem in November 1895 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de onderafdeeling Soepajang der afdeeling XIII en IX Kotta van de residentie Padangsche Bovenlanden.	75 „	A. f 200 000 (f 100) B. 140 000 C. 140 000	a. 12 Dec. 1897, n°. 10. b. 7 Jan. 1898, n°. 2.
83	Mijnbouw-maatschappij Monano, te Batavia.	Geheel als bij n°. 12, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een harer oprichters (den heer J. E. de Jong) van eene door hem daarin ingebrachte, hem in Augustus 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in het district Kwandang van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.	75 „	A. f 150 000 (f 100) B. 150 000 C. 75 000	a. 14 Dec. 1897, n°. 14. b. 14 Jan. 1898, n°. 4.
84	Handel-maatschappij „Toko Oeij Boen Hong en broeders", te Batavia.	Het drijven van handel, hetzij voor eigen rekening, hetzij in commissie, zoowel te Bandong als elders in de residentie Preanger Regentschappen.	25 „	A. f 30 000 (f 500) B. 6 000 C. 6 000	a. 16 Dec. 1897 en 22 Jan. 1898, n°s. 16 en 35. b. 11 Febr. 1898, n°. 12.

B. In Nederland tot stand gekomen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. / B. / C.	Datum en nummer
I.	Cultuur-maatschappij Doekoewringin, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, op vrijwillige overeenkomsten met de inlandsche bevolking werkende suikeronderneming, genaamd Doekoewringin, gelegen in de afdeeling Tagal der residentie van dien naam.	25 jaar.	A. f 750 000 (f 1000) B. 750 000 C. 750 000	a. 19 Jan. 1897, n°. 33. b. 21 en 22 Febr. 1897, n°. 44.
II.	Gemampir-Cultuur-maatschappij, te Rotterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, uit huurgronden in de residentie Soerakarta bestaande koffie- en indigo-ondernemingen Gemampir en Poelowatoe, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	13 jaar en 8 maanden.	A. f 384 000 (f 500) B. 384 000 C. 384 000	a. 7 Febr. 1897, n°. 24. b. 27 en 28 Mei 1897, n°. 123.
III.	Cultuur-maatschappij Wono Djati, te Amsterdam.	De exploitatie van woeste gronden in Nederlandsch-Indië en wel in de eerste plaats de exploitatie, meer bijzonder voor de koffiecultuur, van de door een der oprichters van de vennootschap o. a. daarin ingebrachte erfpachtsperceelen genaamd Goenoeng Majang I en II *a*, gelegen in het district en de afdeeling Djember der residentie Bezoeki.	75 jaar en 10 maanden.	A. f 240 000 (f 1000) B. 225 000 C. 151 000	a. 13 Febr. 1897, n°. 22. b. 27 Maart 1897, n°. 73.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
IV.	Landbouw-maatschappij Tandjong Modjo, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap, de naamlooze vennootschap Cultuurmaatschappij Tandjong Modjo, te Nijmegen, daarin ingebrachte suikerfabriek Tandjong Modjo, gelegen in de afdeeling Patti der residentie Japara, het aanplanten en verwerken van suikerriet en andere gewassen en de verkoop van het te verkrijgen product.	75 jaar.	A. f 600 000 (f 500) B. 396 500 C. 396 500	a. 18 Febr. 1897, n°. 30. b. 4 en 5 April 1897, n°. 80.
V.	Sumatra-Petroleum-maatschappij, te 's-Gravenhage.	Het opsporen van delfstoffen en meer bijzonder van petroleum in Nederlandsch-Indië, het verkrijgen van vergunningen en concessiën, alsmede van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten op den grond, het overdragen en inbrengen van die concessiën aan of in andere vennootschappen, het exploiteeren van die concessiën, alleen of met anderen, het deelnemen in de oprichting en het bedrijf van vennootschappen die zich die exploitatie ten doel stellen en het beheeren van aandeelen en obligatiën van zoodanige vennootschappen.	23 „	A. f 100 000 (f 100) B. 90 000 C. 90 000	a. 22 Febr. 1897, n°. 48. b. 22 Maart 1897, n°. 68.
VI.	Oost-Borneo-Maatschappij, te Amsterdam.	Het drijven van mijnontginningen, landbouwbedrijf en industrieele ondernemingen in Nederlandsch-Indië, het aanvragen, overnemen en weder overdragen van concessiën en vergunningen, en meer bijzonder de voortzetting van het bedrijf van de ontbonden „Steenkolenmaatschappij Oost-Borneo" en het optreden als liquidatrice harer zaken, waartoe door een van de oprichters van de vennootschap, in zijne qualiteit van liquidateur van genoemde steenkolenmaatschappij, al hare baten en lasten in de vennootschap werden ingebracht.	75 „	A. f 1 600 000 (f 1000) B. 1 203 000 C. 1 203 000	a. 9 Maart 1897, n°. 24. b. 16 en 17 April n. 90.
VII.	Petroleum-maatschappij Rembang, te 's-Gravenhage.	Het opsporen en winnen van petroleum en andere delfstoffen in Nederlandsch-Indië, zoomede de verkoop en bereiding van de daardoor verkregen producten, waartoe door een der oprichters van de vennootschap (de firma B. van Leeuwen & C°. te Batavia) daarin werden ingebracht vier, respectievelijk in Juli en September 1895, Februari 1896 en October 1895 verleende vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, waarvan eerstbedoelde drie voor terreinen in het district Ngawen van de afdeeling Blora der residentie Rembang en de vierde voor het geheele district Bogorame van de afdeeling Patti der residentie Japara.	75 jaar en 9 maanden.	A. f 500 000 (f 500) B. 500 000 C. 500 000	a. 18 Maart 1897, n°. 21. b. 15 April 1897, n°. 89.
VIII.	Cultuur-maatschappij Baloewa, te Rotterdam.	De cultuur van koffie en andere producten op het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte perceel, genaamd Baloewa, door het inlandsch bestuur van Serdang (Oostkust van Sumatra) in concessie afgestaan, zoomede op zoodanige andere gronden als de vennootschap later mocht verkrijgen.	75 jaar.	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 72 500	a. 8 April 1897, n°. 8. b. 27 en 28 Mei 1897, n°. 123.
IX.	Petroleum-Exploratie-maatschappij Tagal, te 's-Gravenhage.	De opsporing en winning van petroleum en andere delfstoffen in Nederlandsch-Indië, zoomede de verkoop en bereiding van de daardoor verkregen producten, waartoe door een der oprichters van de vennootschap (den heer V. C. Coster van Voorhout) daarin werd ingebracht eene in Augustus 1896 op hem overgegane, in Augustus 1895 aan den heer F. Gierlings verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen op een terrein gelegen in het district Watoekoempoel van de afdeeling Pamalang der residentie Tagal.	75 jaar en 7 maanden.	A. f 500 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 20 April 1897, n°. 60 j°. 17 Mei 1897, n°. 51. b. 3 Juni 1897, n°. 128.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	D O E L.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
X.	Japara-Petroleum-maatschappij, te 's-Gravenhage.	Het opsporen en exploiteeren van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië en in het algemeen het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen, waartoe door een der oprichters van de vennootschap (den heer M. C. Verloop) daarin werd ingebracht eene aan hem in April 1896 overgedragen, in Juli 1894 aan den heer H. W. van Dalfsen verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een terrein, gelegen in het district Bandjaran van de afdeeling en residentie Japara.	50 jaar.	A. f 500 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 24 April 1897, n°. 37. b. 21 Mei 1897, n°. 118.
XI.	Landbouw-maatschappij Soekokerto Adjong, te Rotterdam.	Het drijven van landbouw op het eiland Java, zoomede de bereiding van en de handel in landbouwproducten in den meest uitgebreiden zin, beginnende met de verdere exploitatie van de door drie der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, op vrijwillige overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende tabaksonderneming, genaamd Soekokerto of Adjong, gelegen in het district Soekokerto van de afdeeling Djember der residentie Bezoeki.	73 "	A. f 500 000 (f 1000) B. 350 000 C. 350 000	a. 24 April 1897, n°. 45. b. 13 en 14 Juni 1897, n°. 136.
XII.	Cultuur-maatschappij Prambanan, te 's-Gravenhage.	Het verkrijgen van aandeelen in op Java gelegen landbouwondernemingen, de exploitatie daarvan in gemeenschap met de mede-eigenaren in dusdanige ondernemingen, zoomede de verkoop van het te verkrijgen product.	50 "	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 27 April 1897, n°. 44. b. 6, 7 en 8 Juni 1897, n°. 131.
XIII.	Cultuur-maatschappij Kali-Bantar, te Amsterdam.	Het in erfpacht aanvaarden en bebouwen van gronden op Java, zoomede het telen, voor de markt bereiden en verkoopen van koffie en andere producten, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht het erfpachtsrecht op de in het district Ranoelemongan van de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo gelegen perceelen, genaamd Djegong I en II, Tjoerah Wangkit en Kali Bantar.	30 jaar en 7 maanden.	A. f 500 000 (f 1000) B. 220 000 C. 220 000	a. 28 April 1897, n°. 49. b. 10 Juni 1897, n°. 133.
XIV.	Cultuur-maatschappij Aren Maron, te Amsterdam.	De verdere exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van kapok, van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, in het district Patti van de gelijknamige afdeeling der residentie Japara gelegen erfpachtsonderneming, genaamd Aren Maron, zoomede de exploitatie voor diezelfde cultuur van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	50 jaar en 7 maanden.	A. f 65 000 (f 1000) B. 65 000 C. 65 000	a. 28 April 1897, n°. 50. b. 11 Juni 1897, n°. 134.
XV.	Cultuur-maatschappij Bogokidoel, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, op overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende suikerfabriek Bogokidoel, gelegen in de afdeeling Kediri der residentie van dien naam, de exploitatie van andere suikerondernemingen welke door de vennootschap in huur of in eigendom mochten worden verkregen, zoomede de handel in suikerriet en bibiet, zoo voor eigen rekening als voor die van derden.	25 jaar.	A. f 1 200 000 (f 1000) B. 960 000 C. 960 000	a. 30 April 1897, n°. 1. b. 13 Mei 1897, n°. 111.
XVI.	Batavia-Electrische Tram-maatschappij, te Amsterdam.	De aanleg en de exploitatie van een tramweg, met electriciteit als beweegkracht, binnen de residentie Batavia, waartoe door de vennootschap wordt overgenomen de in Juli 1893 aan den heer R. A. Eekhout verleende concessie voor den aanleg en de exploitatie van een tramweg met electriciteit als beweegkracht ter hoofdplaats Batavia.	99 "	A. f 1 600 000 (f 1000) B. 1 600 000 C. 1 600 000	a. 11 Mei 1897, n°. 28. b. 30 en 31 Mei 1897, n°. 125.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XVII.	Indische Industriebank, te 's-Gravenhage.	Het doen van allerlei zaken van tijdelijken aard op industrieel gebied en het steunen en bevorderen van industrieele ondernemingen.	50 jaar.	A. f 100 000 (f 1000) B. 25 000 C. 25 000	a. 15 Mei 1897, n°. 105. b. 6, 7 en 8 Juni 1897, n°. 131.
XVIII.	Petroleum-maatschappij Sumatra-Palembang, te 's-Gravenhage.	Het opsporen en exploiteeren van en de handel (ook commissiehandel) in petroleum en andere delfstoffen, zoomede de oprichting van en de deelneming in naamlooze en andere vennootschappen of ondernemingen, die zich de exploitatie van delfstoffen ten doel stellen, ter bereiking van welke doeleinden de vennootschap van de Nederlandsch-Indische Exploratiemaatschappij te 's-Gravenhage zou overnemen de rechten welke deze laatste kan doen gelden op opsporingsterreinen in de residentie Palembang, hetzij over 30 000 bouws, hetzij over eene grootere uitgestrektheid.	75 „	A. f 7 000 000 (f 500) B. 7 000 000 C. 7 000 000	a. 21 Mei 1897, n°. 61. b. 12 Juni 1897, n°. 135.
XIX.	Petroleum-maatschappij Moeara Enim, te Amsterdam.	Het aanvragen en aanvaarden van vergunningen tot onderzoek naar petroleumhoudende terreinen in Nederlandsch-Indië en van concessiën tot het exploiteeren van zoodanige terreinen; het exploiteeren van petroleumhoudende terreinen voor eigen rekening of voor rekening van derden; c. q. het afstaan onder eenigen titel aan derden van verkregen vergunningen tot onderzoek of concessiën, en eventueel ook het steunen van andere vennootschappen die eenzelfde doel beoogen. (Door of namens vier der oprichters van de vennootschap werden daarin ingebracht een viertal in Februari 1897 op hen overgegane vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen gelegen in de onderafdeeling Lematang Ilir van de afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden der residentie Palembang, welke vergunningen in October 1893 oorspronkelijk verleend waren respectievelijk aan de heeren W. Hissink, C. B. Brandligt, de firma Schlimmer & C°. en den heer W. H. Schlimmer.)	75 jaar en 7 maanden.	A. f 10 000 000 (f 250) B. 4 000 000 C. 4 000 000	a. 26 Mei 1897, n°. 90. b. 26 Juni 1897, n°. 147.
XX.	Cultuur-maatschappij Soember Bopong, te Amsterdam.	De exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van koffie, van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceelen, genaamd Soember Bopong en Goenoeng Tjandie, respectievelijk gelegen in de districten Tempeh en Loemadjang van de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo, zoomede van zoodanige andere gronden als de vennootschap later mocht verkrijgen.	78 jaar en 6 maanden.	A. f 300 000 (f 2500) B. 300 000 C. 300 000	a. 7 Juni 1897, n°. 10. b. 21 Juli 1897, n°. 168.
XXI.	Oost-Indische Exploratie-maatschappij, te Rotterdam.	Het opsporen van delfstoffen en meer bijzonder van petroleum in Nederlandsch-Indië; het verkrijgen van vergunningen en concessiën, alsmede van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten op den grond; het exploiteeren dier concessiën alleen of met anderen, het deelnemen in de oprichting en in het bedrijf van vennootschappen die zich die exploitatie ten doel stellen en het beheeren van aandeelen en obligatiën van zoodanige vennootschappen, en wel aanvangende met een onderzoek naar de aanwezigheid van petroleum in de residentie Samarang op gronden waarvoor de vergunning tot het instellen van een dergelijk onderzoek reeds is verleend.	29 jaar.	A. f 300 000 (f 100) B. 300 000 C. 300 000	a. 16 Juni 1897, n°. 60. b. 9 Juli 1897 n°. 158.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	D O E L.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXII.	Cultuurmaatschappij Gadoengan, te Rotterdam.	(Tijdens de afsluiting van dit overzicht had de voorgeschreven openbaarmaking van de akte van oprichting nog niet plaats gehad.)	—	—	a. 22 Juni 1897, n°. 43. b. . . . . .
XXIII.	Cultuurmaatschappij Djelboek, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte tabaks- en koffie-ondernemingen, genaamd Djelboek en Bandjarsari, de eerstgenoemde, op overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende, gelegen in de districten Soekokerto en Djember van de afdeeling Djember der residentie Bezoeki, en de andere, op erfpachtsgronden gevestigde, in het district Tanggoel van dezelfde afdeeling.	20 jaar.	A. f 240 000 (f 500) B. 240 000 C. 240 000	a. 28 Juni 1897, n°. 75. b. 18 en 19 Juli 1897, n°. 166.
XXIV.	Cultuurmaatschappij Kali Kadjar, te Arnhem.	De aankoop, ter exploitatie voor koffie- en andere cultures, van de erfpachtsperceelen, genaamd Soember Baroe V en VI, gelegen in het district Rogodjampi van de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki, en van zoodanige andere perceelen welke daartoe later door de vennootschap in aanmerking zullen worden gebracht.	25 jaar en 5 maanden.	A. f 160 000 (f 1000) B. 160 000 C.	a. 30 Juni 1897, n°. 74. b. 11 Aug. 1897, n°. 186.
XXV.	Madura-Stoomtrammaatschappij, te Amsterdam.	1°. Het aanleggen en exploiteeren van een stoomtramweg in de residentie Madura van Kamal over Bangkallan, Sampang, Pamakassan en Sumanap naar Kalianget, waarvoor de in November 1896 door de Indische Regeering verleende vergunning door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht; 2°. het aanleggen, koopen of exploiteeren van andere tramwegen op Madura of elders in Nederlandsch-Indië en daarmede in verband staande inrichtingen, zoomede het deelnemen in daartoe strekkende ondernemingen.	99 jaar.	A. f 3 000 000 (f 1000) B. 3 000 000 C. 3 000 000	a. 19 Juli 1897, n°. 48. b. 14 Aug. 1897, n°. 189.
XXVI.	Koffie-onderneming Soember Loemboe, te Amsterdam.	Als bij n°. XXII.	—	—	a. 22 Juli 1897, n° 44. b. . . . . .
XXVII.	Landbouwmaatschappij Pasir Kananga, te Amsterdam.	De exploitatie, in hoofdzaak voor de cultuur van Liberia-koffie, van de door drie der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceelen, genaamd Pasir Kananga I en II, gelegen in het district Djampangtengah van de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen, en van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	76 jaar en 5 maanden.	A. f 320 000 (f 500) B. 160 000 C. 69 000	a. 23 Juli 1897, n°. 44. b. 10 Aug. 1897, n°. 185.
XXVIII.	Langkat-Petroleummaatschappij, te Amsterdam.	Als bij n°. XXII.	—	—	a. 26 Juli 1897, n°. 41. b. . . . . .
XXIX.	Obi-Exploratiemaatschappij, te Amsterdam.	Het opsporen en ten bate van de vennootschap aanwenden van de voortbrengselen van het eiland Groot-Obi (Ternate), alsmede van andere eilanden, en c. q. het in het leven roepen en drijven, hetzij alleen, hetzij in vereeniging met anderen, van met dien werkkring in verband staande handels- en industrie-ondernemingen.	25 jaar.	A. f 100 000 (f 100) B. 99 000 C.	a. 28 Juli 1897, n°. 72. b. 19 en 20 Sept. 1897, n°. 220.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXX.	Maatschappij tot exploitatie der cultuur-onderneming Goenoeng Besser, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte koffie-onderneming, genaamd Goenoeng Besser, gevestigd op erfpachtsgronden in het district Tjikondang van de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen, zoomede de exploitatie van andere gronden in Nederlandsch-Indië, behalve van huurgronden in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta.	59 jaar.	A. f 80 000 (f 1000) B. 80 000 C. 80 000	a. 30 Juli 1897, n°. 42. b. 23 Oct. 1897, n°. 249.
XXXI.	Madura-petroleum-Exploratie-maatschappij, te Rotterdam.	Geheel als bij n°. XXI, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met het onderzoek naar de aanwezigheid van petroleum op het eiland Madura op gronden, waarvoor de vergunning tot het instellen van een mijnbouwkundig onderzoek reeds is verleend.	13 jaar en 3 maanden.	A. f 100 000 (f 100) B. 100 000 C. 100 000	a. 27 Aug. 1897, n°. 33. b. 26 en 27 Sept. 1897, n°. 226.
XXXII.	Maatschappij tot exploitatie der suikerfabriek Waroe, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap, de in liquidatie zijnde „Cultuurmaatschappij Waroe", daarin ingebrachte, op overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende suikeronderneming Waroe, gelegen in de afdeeling Sidhoardjo der residentie Soerabaija, zoomede c. q. de exploitatie van andere door de vennootschap onder eenigen titel te verkrijgen cultuurondernemingen in Nederlandsch-Indië, de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd.	50 jaar.	A. f 350 000 (f 1000) B. 350 000 C. 350 000	a. 17 Sept. 1897, n°. 38. b. 9 Oct. 1897, n°. 237.
XXXIII.	Noord-Celebes-Mijnbouw-maatschappij, te Amsterdam.	Het verkrijgen in eigendom, huur of op andere wijze van mijnconcessiën voor de ontginning van edel metaal houdende gronden in Nederlandsch-Indië, het verkrijgen van die gronden zelf, zoomede de exploitatie van die concessiën of gronden voor eigen rekening, dan wel de verkoop of verhuur van de daaruit voortvloeiende rechten, tot welk doel door een der oprichters van de vennootschap, de te Amsterdam gevestigde naamlooze vennootschap „Mijnbouwmaatschappij Soemalata", daarin werd ingebracht een gedeelte, groot ± 500 bouws, van de mijnconcessie Soemalata in het district Kwandang van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.	72 jaar en 3 maanden.	A. f 1 200 000 (f 1000) B. 1 200 000 C. 1 200 000	a. 20 Sept. 1897, n°. 71. b. 3 en 4 Oct. 1897, n°. 232.
XXXIV.	Cultuur-maatschappij Molio Ardjo, te Elden (gemeente Elst).	De overneming en verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte koffie-onderneming Molio Ardjo, gevestigd op de in het district Toeren van de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean gelegen erfpachtsperceelen Soember Andong, Djadjang Soerat en Soepit Oerang, zoomede c. q. de exploitatie van andere gronden in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van huurgronden in de Vorstenlanden op Java.	56 jaar.	A. f 800 000 (f 1000) B. 800 000 C. 800 000	a. 27 Sept. 1897, n°. 36. b. 31 Oct. en 1 Nov. 1897, n°. 256.
XXXV.	Senembah-Cultuur-maatschappij, te Amsterdam.	1°. De exploitatie voor de cultuur van tabak of andere producten van door de vennootschap onder eenigen titel te verkrijgen gronden in Nederlandsch-Indië, huurgronden in de Vorstenlanden op Java uitgezonderd, waartoe door twee der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de door het inlandsch bestuur van Serdang (Oostkust van Sumatra) uitgegeven en in 1887 door het Europeesch	64 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 300 000 C. 200 000	a. 13 Oct. 1897, n°. 45. b. 14 Dec. 1897 n°. 293.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		bestuur goedgekeurde landbouwconcessie Soengei Merah in het landschap Senembah; 2°. c. q. het drijven van eigen of commissiehandel in diverse producten.			
XXXVI.	Koetei-Exploratiemaatschappij, te Rotterdam	Geheel als bij n°. XXI, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met een onderzoek naar de aanwezigheid van petroleum op terreinen in het landschap Koetei, waarvoor door het inlandsch zelfbestuur aldaar, met goedkeuring van het Europeesch bestuur, in September 1896 vergunning is verleend aan den heer A. N. van Gilse van der Pals.	75 jaar.	A. f 300 000 (f 100) B. 300 000 C. 300 000	a. 13 Oct. 1897, n°. 46. b. 21 en 22 Nov. 1897, n°. 274.
XXXVII.	Landbouwmaatschappij, Pakoedo te Rotterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap, de te Soerabaija gevestigde naamlooze vennootschap „Cultuurmaatschappij Pakoedo", daarin ingebrachte koffie-onderneming Pakoedo, gevestigd op erfpachtsgronden in het district Banjoewangi van de afdeeling van dien naam der residentie Bezoeki, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap mochten worden verkregen, met uitzondering van huurgronden in de Vorstenlanden op Java.	67 „	A. f 350 000 (f 1000) B. 330 000 C. 330 000	a. 16 Oct. 1897, n°. 52. b. 19 Nov. 1897, n°. 272.
XXXVIII.	Petroleummaatschappij Gaboes, te Amsterdam.	Geheel als bij n°. XIX. Door twee der oprichters van de vennootschap (de heeren P. Buwalda en O. L. Verhagen) werden daarin ingebracht (met de op het terrein aanwezige machinerieën, enz.) een vijftal vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, waarvan één voor een terrein in het district Kradenan van de afdeeling Grobogan der residentie Samarang (verleend 24 Februari 1896), drie voor terreinen in het district Bandjaran van de afdeeling en residentie Japara (verleend 28 October 1896) en één voor een terrein in het district Menoreh van de afdeeling Magelang der residentie Kadoe (verleend 2 1 Juli 1896).	76 jaar en 2 maanden.	A. f 600 000 (f 1000) B. 600 000 C. 600 000	a. 27 Oct. 1897, n°. 50. b. 21 en 22 Nov. 1897, n°. 274.
XXXIX.	Rotterdamsche Petroleummaatschappij, te Rotterdam.	Het verkrijgen van vergunningen en concessiën tot onderzoek naar delfstoffen en meer in het bijzonder naar petroleumhoudende terreinen in Nederlandsch-Indië, alsmede van eigendoms-, gebruiks- en mijnrechten op den grond, het opsporen en voor de markt bereiden en verhandelen van petroleum en bijproducten; voorts het exploiteeren van mijnconcessiën voor rekening van of met anderen, het afstaan aan derden van verkregen concessiën, alsmede het deelnemen in de oprichting en in het bedrijf van andere vennootschappen die hetzelfde doel beoogen	78 jaar.	A. f 1 500 000 (f 500) B. 350 000 C. 350 000	a. 30 Oct. 1897, n°. 49. b. 4 Dec. 1897, n°. 285.
XLX.	Tabakscultuurmaatschappij Balangan, te Amsterdam.	De uitoefening van het landbouwbedrijf, en wel in de eerste plaats het telen van tabak, in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op zoodanige gronden als door de vennootschap onder welken titel ook mochten worden verkregen, zoomede de handel in producten, het verkoopen van in commissie ontvangen producten en het geven van voorschotten daarop (door twee der oprichters van de vennootschap werden daarin ingebracht, behalve gebouwen, inventarisgoederen, enz., de rechten welke zij konden doen gelden op een tweetal	77 jaar en 2 maanden.	A. f 1 000 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 30 Oct. 1897, n°. 50. b. 21 en 22 Nov. 1897, n°. 274.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting; b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		perceelen domeingrond, in het district Balangan van de afdeeling Amoenthai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, hun in Februari 1897 door de Indische Regeering in erfpacht toegezegd).			
XLI.	Cultuurmaatschappij Menang, te Amsterdam	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap, de Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam, daarin ingebrachte, op vrijwillige overeenkomsten met de inlandsche bevolking werkende suikeronderneming Menang, gelegen in het district Soekoredjo van de afdeeling en residentie Kediri.	25 jaar.	A. f 750 000 (f 500) B. 750 000 C. 750 000	a. 1 Nov. 1897, n°. 46. b. 25 Nov. 1897, n°. 277.
XLII.	Cultuurmaatschappij Soemberredjo, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap, de Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam, daarin ingebrachte, op vrijwillige overeenkomsten met de inlandsche bevolking werkende suikeronderneming Soemberredjo, gelegen in het district en de afdeeling Bangil der residentie Pasoeroean.	25 „	A. f 500 000 (f 500) B. 500 000 C. 500 000	a. 1 Nov. 1897, n°. 47. b. 26 Nov. 1897, n°. 278.
XLIII.	Bezoeki-Tabakmaatschappij, te Amsterdam.	Het doen planten, voor de markt bereiden en de verkoop van tabak, beginnende met de verdere exploitatie van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, op vrijwillige overeenkomsten met de bevolking werkende tabaksonderneming Soemberdjeroek, gelegen in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki.	53 „	A. f 1 000 000 (f 1000) B. 1 000 000 C. 1 000 000	a. 4 Nov. 1897, n°. 29. b. 28 en 29 Nov. 1897, n°. 280.
XLIV.	Celebes-Mijnbouwmaatschappij „Balotji", te Amsterdam.	Het verkrijgen van metaalhoudende gronden in Nederlandsch-Indië, hetzij in eigendom, hetzij in erfpacht of op eenige andere wijze, de exploitatie, verkoop of verhuur van dergelijke gronden, zoomede het verhuren van de daarop verkregen rechten, de verkoop van het verkregen metaal, de handel in erts of metaal en verder alles wat in den ruimsten zin met het vorenstaand doel in verband staat, tot bereiking van welk doel door een der oprichters van de vennootschap (den heer F. W. Fabius) daarin werd ingebracht de door hem in Mei 1897 verkregen vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in het regentschap Balotji, gelegen in de onderafdeeling Bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.	75 „	A. f 1 500 000 (f 200) B. 1 250 000 C. 1 250 000	a. 5 Nov. 1897, n°. 29. b. 5 en 6 Dec. 1897, n°. 286.
XLV.	Exploratie-syndicaat „Pagoeat", te Amsterdam.	Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, zoomede van concessies tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen; het exploiteeren van zoodanige concessies en het drijven van daarmede in verband staanden handel; het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten; het aankoopen, overnemen en aanvaarden van vergunningen, rechten en concessies, zoo voor rekening van de vennootschap als voor rekening van of in combinatie met derden, en het vervreemden van vergunningen, rechten en concessiën; en eindelijk het oprichten van en deelnemen in andere vennootschappen die zich het bovenvermelde geheel of gedeeltelijk ten doel stellen, zullende het arbeidsveld der vennootschap zich kunnen uitstrekken tot gronden, wáár ook in Nederlandsch-	25 „	A. f 1 200 000 (f 1000) B. 1 200 000 C. 1 200 000	a. 10 Nov. 1897, n°. 35. b. 14 Dec. 1897, n°. 293.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staats courant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		Indië gelegen, met uitzondering van de Vorstenlanden op Java, terwijl zij hare werkzaamheden zou aanvangen in terreinen, gelegen in het district Pagoeat van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado, waartoe door eenige der oprichters van de vennootschap (de heer W. G. A. C. CHRISTAN en zeven anderen) daarin werden ingebracht de hun in September 1896 en Juli 1897 voor bedoelde terreinen verleende acht vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen			
XLVI.	Landbouw-maatschappij Manang, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap, de te Amsterdam gevestigde naamlooze vennootschap „Ngoepit", daarin ingebrachte indigo- en tabaksonderneming Manang, gevestigd op huurgronden in de residentie Soerakarta, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als door de vennootschap later onder eenigen titel mochten worden verkregen.	42 jaar en 6 maanden.	A. f 300 000 (f 1000) B. 275 000 C. 275 000	a. 11 Nov. 1897, n°. 50. b. 19 en 20 Dec. 1897, n°. 298.
XLVII.	Koetei-Compagnie, te Rotterdam.	Het instellen van geologische en landbouwkundige onderzoekingen in het rijk van Koetei en andere deelen van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; het verkrijgen aldaar van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen voor boven- en ondergrondsche ontginningen, van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten op en in den grond; het exploiteeren van die verkregen rechten en concessiën alleen of met anderen; het overdragen daarvan aan derden; het deelnemen in de oprichting en in het bedrijf van één of meer vennootschappen welke zich de exploitatie ten doel stellen, en het beheeren van aandeelen en obligatiën van zoodanige vennootschappen.	75 jaar.	A. f 600 000 (f 1000) B. 600 000 C. 90 000	a. 13 Nov. 1897, n°. 41. b. 31 Dec. 1897, n°. 307.
XLVIII.	Tabak-maatschappij Ramboeng, te Amsterdam.	De exploitatie voor de cultuur van tabak of andere gewassen van zoodanige gronden als door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen, zoomede c. q. het drijven van handel (ook commissiehandel) in diverse producten (door twee der oprichters van de vennootschap werd daarin ingebracht de te hunnen name staande, door het betrokken inlandsch zelfbestuur verleende landbouwconcessie, genaamd Ramboeng, gelegen in het Delische landschap Bedagei ter Oostkust van Sumatra).	25 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 15 Nov. 1897, n°. 60. b. 19 en 20 Dec. 1897, n°. 298.
XLIX.	Cultuur-maatschappij Djerook, te Amsterdam.	(Als bij n°. XXII)	—	—	a. 17 Nov. 1897, n°. 34. b. . . . . . .
L.	Exploratie-maatschappij Nederland, te 's-Gravenhage.	Het aanvragen, overnemen, verkoopen, verhuren of op andere wijze afstaan van vergunningen, concessiën en andere rechten, hetzij tot exploratie, hetzij tot exploitatie op het gebied van land- en mijnbouw; het ondernemen van exploratiën en exploitatiën op dat gebied; het oprichten van en het deelnemen in vennootschappen tot zoodanige exploratiën en exploitatiën en het beheeren van aandeelen in zulke vennootschappen, zoomede het drijven van handel in verband met meerbedoelde	25 „	A. f 1 000 000 (f 100) B. 200 000 C. 100 000	a. 20 Nov. 1897, n°. 49. b 4 Dec. 1897, n°. 285.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		exploitatiën, een en ander in en buiten Nederland, doch wat Nederlandsch-Indië betreft met uitsluiting van de Vorstenlanden op Java.			
LI.	Cultuurmaatschappij Amoenthai, te Nijmegen.	Het drijven van landbouw in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op door de vennootschap onder eenigen titel te verkrijgen gronden; het opkoopen van door anderen geteelde producten aldaar; het voor de markt bereiden en bewerken van de eigen of opgekochte producten en fabricaten, zoomede het verkoopen van in commissie gegeven producten en het geven van voorschotten daarop (door een der oprichters van de vennootschap werd daarin o. a. ingebracht de reeds in exploitatie zijnde, op overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende tabaksonderneming, genaamd Lampihong, gelegen in de onderafdeeling Balangan der afdeeling Amoenthai van gemeld gewest).	75 jaar.	A. f 500 000 (f 500) B. 150 000 C. 150 000	a. 20 Nov. 1897, n°. 55. b. 23 en 24 Jan. 1898, n°. 19.
LII.	Exploratie- en mijnbouwmaatschappij Gorontalo, te Amsterdam.	Het verkrijgen (hetzij in eigendom, huur of op andere wijze) van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek, van mijnconcessiën voor de ontginning van edel metaal houdende gronden in Nederlandsch-Indië; het verkrijgen van die gronden zelf; de exploratie en de exploitatie van die vergunningen, concessiën of gronden, zoowel voor eigen rekening als voor rekening van derden, alleen of in gemeenschap met anderen, dan wel verkoop of verhuur van de daaruit voortspruitende rechten; de verkoop van het verkregen erts of metaal, de handel daarin en verder alles wat met vorenstaand doel in verband staat, of wel het deelnemen in andere naamlooze vennootschappen of syndicaten, welke zich het voorschrevene ten doel stellen (door de firma Gebroeders BAUERMANN EN PARMENTIER, een der oprichters van de vennootschap, werd daarin ingebracht de haar in April 1897 verleende vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek van gronden gelegen in de districten Kotta, Bone, Kabila en Batoe Daä van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado, terwijl van diezelfde zijde nader zou worden ingebracht eene dergelijke vergunning voor een terrein in het district Pagoeat mede in Gorontalo, in Augustus 1897 verleend aan den heer J. HARTROP).	75 „	A. f 1 200 000 (f 1000) B. 825 000 C. 825 000	a. 22 Nov. 1897, n°. 50. b. 11 Dec. 1897, n°. 291.
LIII.	Mijnbouwmaatschappij Pegattan-Koesan, te Amsterdam.	Als bij n°. XLV, behoudens dat de statuten de aldaar bedoelde beperking van het arbeidsveld der vennootschap niet behelzen, en verder met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden zou aanvangen in een terrein gelegen in de landschappen Pegattan en Koesan (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), voor welk terrein een der oprichters van de vennootschap (de heer F. J. H. SOESMAN) in Januari 1897 recht van opsporing had verkregen, welke vergunning door hem in de vennootschap werd ingebracht.	28 „	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 800 000 C. 800 000	a. 26 Nov. 1897, n°. 24. b. 12 Jan. 1898, n°. 9.
LIV.	Nederlandsche Petroleummaatschappij „Insulinde", te Amsterdam.	Het opsporen en exploiteeren van delfstoffen, en meer bepaald van petroleum in Nederlandsch-Indië; het deelnemen in vennootschappen of ondernemingen die zich het bovenstaande ten doel stellen; de handel, zoo voor eigen rekening als voor gezamenlijke rekening met anderen, zoomede de com-	75 „	A. f 3 000 000 (f 250) B. 875 000 C. 875 000	a. 18 Dec. 1897, n°. 46. b. 9 en 10 Jan. 1898, n°. 7.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1897 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		missiehandel, in petroleum en andere delfstoffen, verkregen op hare concessieterreinen, en c. q. het overdragen aan anderen van verkregen vergunningen en concessiën, tot bereiking van welke doeleinden door twee der oprichters van de vennootschap (de heeren J. en J. B. Ceulekers) daarin werden ingebracht twee in Februari en Maart 1896 verleende en sedert door het Europeesch bestuur goedgekeurde inlandsche opsporingsvergunningen betreffende terreinen in Soerakarta, respectievelijk in drie districten der afdeeling Bojolali en in het Mangkoe Negoro'sch gebied, zoomede twee in April en Juli 1896 rechtstreeks door het Europeesch bestuur verleende soortgelijke vergunningen voor terreinen, gelegen in het district Bandjaran der afdeeling en residentie Japara en in de onderafdeeling Pangkalan, Kotta Baroe en XII Kotta Kampar van de afdeeling L Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust).			
LV.	Mijnbouw-maatschappij Bwool, te Amsterdam.	Geheel als bij n°. LIII, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt in een drietal terreinen, gelegen in het landschap Bwool (residentie Menado), voor welke terreinen drie der oprichters van de vennootschap (de heeren dr. H. Sieer, de firma Zimmermann & C°. en de firma P. Landberg en Zoon) in Augustus 1897 recht van opsporing hadden verkregen, en welke vergunningen door hen in de vennootschap werden ingebracht.	76 jaar.	A. f 4 700 000 (f 1000 en f 500) B. 4 650 000 C. 4 100 000	a. 31 Dec. 1897, n°. 82. b. 16 en 17 Jan. 1898, n°. 13.

(5. 11.)

BIJLAGE J.

(Zie hoofdst. J, afd. I, §§ 1 en 5, van het verslag.)

Tabellarische opgaven betreffende eenige onderwerpen in betrekking staande tot het binnenlandsch bestuur.

I. Overzicht van de verdeeling over de verschillende gewesten van Nederlandsch-Indië van de binnen de perken der formatie in dienst zijnde controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur op ult. 1897.

Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal controleurs 1ste klasse.	Aantal controleurs 2de klasse.	Aantal adspirant-controleurs.	Te zamen.
Bantam	„	4	2	6
Batavia	a) 2	„	„	2
Krawang	1	1	„	2
Preanger Regentschappen	2	9	8	19
Cheribon	5	2	2	9
Tagal	2	5	„	7
Pekalongan	„	4	2	6
Samarang	3	6	b) 5	14
Japara	2	1	2	5
Rembang	1	3	2	6
Soerabaija	5	5	5	15
Pasoeroean	6	5	3	14
Probolinggo	2	3	3	8
Bezoeki	c) 3	2	d) 1	6
Banjoemas	1	2	4	7
Bagelen	1	4	2	7
Kadoe	1	2	b) 3	6
Madioen	c) 4	2	3	9
Kediri	3	3	b) 2	8
Madura	e) 3	5	d) 1	9
Op ult. 1897 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	47	68	50	165

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	Aantal controleurs 1ste klasse.	Aantal controleurs 2de klasse.	Aantal adspirant-controleurs.	Te zamen.
Sumatra's Westkust	15	18	3	36
Benkoelen	4	4	3	11
Lampongsche Districten	4	2	2	8
Palembang	6	10	4	20
Oostkust van Sumatra	f) 8	5	1	14
Atjeh en onderhoorigheden	2	„	„	2
Riouw en onderhoorigheden	„	4	1	5
Westerafdeeling van Borneo	3	8	1	12
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	4	8	„	12
Celebes en onderhoorigheden	4	8	3	15
Menado	3	5	4	12
Amboina	3	„	„	3
Ternate	1	„	„	1
Timor	„	1	„	1
Bali en Lombok	3	g) 3	1	7
Op ult. 1897 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	60	76	23	159

a) Hiervan één uit het kader in de buitenbezittingen.

b) Zoowel van de 5 adspirant-controleurs voor de residentie Samarang opgegeven, als van de 3 voor de residentie Kadoe uitgetrokken, bleef er ook in 1897 één aan zijn werkkring aldaar onttrokken. Beiden waren namelijk in de residentie Kediri te werk gesteld: één speciaal ten behoeve van de afdeeling Blitar, en de ander in het belang van de afdoening van aanvragen om in genoemd gewest gronden in erfpacht te verkrijgen. Feitelijk waren dus in Kediri 4 adspirant-controleurs geplaatst.

c) Boven de opgegeven 3 controleurs 1ste klasse in de residentie Bezoeki was aldaar, ter versterking van het aantal controleerende ambtenaren, ook één van de 4 controleurs 1ste klasse geplaatst, welke voor de residentie Madioen in het overzicht staan uitgetrokken.

d) Feitelijk waren in de residentie Bezoeki 2 adspirant-controleurs, daar de ambtenaar van dien rang, voor de residentie Madura in het overzicht uitgetrokken, in eerstgenoemd gewest was geplaatst speciaal ten behoeve van de afdeeling Djember.

e) Eén van de 3 voor de residentie Madura opgegeven controleurs 1ste klasse was aan de formatie onttrokken in verband met zijne tewerkstelling bij het departement van binnenlandsch bestuur.

f) Eén van de voor de residentie Oostkust van Sumatra opgegeven 8 controleurs 1ste klasse was aan de formatie onttrokken en werkzaam gesteld in de Bataksche Doesoen van Serdang, terwijl zijne plaats in de formatie werd waargenomen door een tijdelijk boven de formatie beschikbaar gestelden adspirant-controleur.

g) Hiervan één à la suite van zijn korps gevoerde controleur 2de klasse van het kader op Java en Madura.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage J.]

II. Overzicht van de op ult. 1897 à la suite van hun kader gevoerde controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur.

OMSCHRIJVING DER TEWERKSTELLING.	Aantal der à la suite gevoerde controleurs, enz., behoorende tot het kader voor Java en Madura.				Aantal der à la suite gevoerde controleurs, enz., behoorende tot het kader voor de buitenbezittingen.			
	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
In de residentie Batavia, toegevoegd aan den assistent-resident voor de politie in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia	„	„	„	„	*a*) 1	„	„	*a*) 1
In hetzelfde gewest, als zijnde tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van leeraar in de Javaansche taal bij afdeeling B van het Gymnasium Willem III ter hoofdplaats	„	*b*) 1	„	*b*) 1	„	„	„	„
In hetzelfde gewest in het belang van de beteugeling der veeziekte *c*)	„	1	„	1	2	„	„	2
In de residentie PreangerRegentschappen voor onderzoekingen in verband met de landrente-aangelegenheden aldaar (toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de suiker- en de rijstcultuur, het landelijk stelsel en wat daarmede in verband staat)	„	*d*) 4	„	*d*) 4	„	„	„	„
Toegevoegd aan den zooeven genoemden hoofdambtenaar in het belang van het toezicht op de uitvoering van de regelingen betreffende de heeren- en de gemeente-diensten *e*) .	„	1	„	1	„	„	„	„
In de residentie Djokjokarta voor bijzondere werkzaamheden.	1	„	„	1	„	„	„	„
In de residentie Madura voor het verzamelen van gegevens om tot een vast stelsel voor de spelling van de Madureesche taal te geraken	1	„	„	1	„	„	„	„
Tijdelijk toegevoegd aan den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur	„	1	1	2	„	„	„	„
Toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de opium-aangelegenheden *f*)	2	2	„	4	„	„	„	„
In het gouvernement Sumatra's Westkust voor het heerendienst-onderzoek	„	„	„	„	1	„	„	1
In de residentie Oostkust van Sumatra ten behoeve van de Delische Battak-streken	„	„	„	„	„	1	„	1
In hetzelfde gewest ter vervanging van den tijdelijk in de Serdangsche Battak-streek werkzaam gestelden controleur (zie noot *f* behoorende bij tabel I)	„	„	„	„	„	„	1	1
In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden ten behoeve van de politieke aanrakingen met de bevolking	„	„	„	„	„	1	„	1
In hetzelfde gewest ten dienste van de aldaar ingevoerde scheepvaartregeling	„	„	„	„	1	5	„	6
In de residentie Riouw voor de afdeeling Indragiri. . . .	„	„	„	„	„	„	1	1
In de residentie Banka, belast met de waarneming der betrekking van administrateur bij de tinmijnen	„	„	„	„	2	1	„	3
In de residentie Menado ten behoeve van de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen aan de Tomini-bocht, zoomede met die gelegen ter noordkust van Celebes . . .	„	„	„	„	2	„	„	2
Op het eiland Lombok.	„	*g*) 1	„	*g*) 1	„	„	„	„
Totalen. . .	4	11	1	16	9	8	2	19

a) Ofschoon ter vervulling van de hierbedoelde functiën sedert 1 April 1897 (Indisch Staatsblad n°. 65) een controleur 1ste klasse organiek is toegestaan door uitbreiding dienovereenkomstig van het kader der controleurs voor Java en Madura, is de hierbedoelde controleur, behoorende tot het kader voor de buitenbezittingen, voorloopig nog op den door hem bezetten post gelaten.

b) Deze controleur zou bij de eerste geschikte gelegenheid na afloop van den cursus 1897/98 bij zijn kader worden teruggeplaatst.

c) Het aantal der voor dit doel ter beschikking van den resident van Batavia gestelde controleurs werd in het begin van 1898 met 2 verminderd.

d) In Maart 1898 is bepaald dat deze controleurs door den hoofdinspecteur ook met andere werkzaamheden, zoo noodig buiten de Preanger Regentschappen, kunnen worden belast.

e) In Maart 1898 zijn nog 2 controleurs aangewezen, ten einde, onder leiding van den hoofdinspecteur, werkzaam te zijn hoofdzakelijk bij de onderzoekingen, welke aan de herziening van verschillende heerendienstregelingen moeten voorafgaan en voorts voor het verrichten van zoodanige werkzaamheden als hun door den hoofdinspecteur zullen worden opgedragen.

f) Met het oog op de voorgenomen invoering van de opiumregie in de residentie Soerabaija is in April 1898 het aantal der aan den hoofdinspecteur voor de opium-aangelegenheden tijdelijk toegevoegde controleurs met één vermeerderd, ten einde den resident van Soerabaija reeds dadelijk de beschikking te kunnen geven over de diensten van een der elders op dit gebied ervaring opgedaan hebbende ambtenaren.

g) Ongerekend de controleur reeds meegeteld in tabel I; zie aldaar noot *g*.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) **Indië.** Bijlage J.]

III. Overzicht over 1897 betreffende splitsing en samenvoeging van dessa's op Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal gevallen waarin in 1897 werd overgegaan tot		AANMERKINGEN.
	samenvoeging van dessa's.	splitsing van dessa's.	
Bantam	5	"	
Preanger Regentschappen	10	1	
Cheribon	2	a)	
Tagal	2	b) 1	
Pekalongan	23	c) 2	
Samarang	2	"	
Japara	d)	"	
Rembang	4	"	
Soerabaija	14 e)	"	
Pasoeroean	f) 4	g) 1	
Bezoeki	1	"	
Banjoemas	"	h) 1	
Bagelen	i)	"	
Kadoe	j) 55	"	
Madioen	"	2	
Kediri	"	5	
Madura	3	3	
(handwritten totals: 42; 125)	83	16	

a) Het gebied van één dessa werd onder 2 andere dessa's verdeeld en van één dessa werden de beide daartoe behoorende gehuchten tot eene afzonderlijke dessa vereenigd.

b) Bovendien werd uit afgescheiden gedeelten van 2 dessa's eene nieuwe dessa gevormd.

c) Van 27 dessa's werden bovendien gehuchten afgescheiden en bij andere dessa's gevoegd.

d) Samenvoeging en splitsing van dessa's, zoomede ruiling van grondgebied, had in 1897 in Japara plaats in 34 gevallen, die echter in de ontvangen opgaven niet voldoende zijn uiteengehouden, met uitzondering van 3 gevallen van samenvoeging, waarin door den Gouverneur-Generaal eene beslissing werd genomen. In 15 gevallen zou de verandering eerst in werking treden bij ontslag of overlijden van een der bij de splitsing of samenvoeging betrokken dessahoofden; in 6 andere had de overgang van de gehuchten dadelijk plaats, doch zou de verwisseling der sawah's op een lateren datum ingaan.

e) Samenvoeging en splitsing van dessa's had in 1897 in Soerabaija plaats in 14 gevallen, die in de ontvangen opgaven niet zijn uiteengehouden. In 5 gevallen werd eene beslissing door den Gouverneur-Generaal genomen.

f) Bovendien werd het gebied van 6 dessa's zoodanig ingedeeld dat zij voortaan slechts 3 dessa's uitmaken.

g) Bovendien werden de verspreide nederzettingen van 4 dessa's daarvan afgescheiden en tot 3 nieuwe dessa's vereenigd.

h) Bovendien werd van één dessa een gedeelte afgescheiden en bij eene andere dessa gevoegd.

i) Vier dessa's werden, met machtiging van den Gouverneur-Generaal, tot één dessa vereenigd, terwijl door den resident uit 14 dessa's 5 nieuwe werden gevormd.

j) In 9 dezer gevallen werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen, hetgeen evenens het geval was in één van de 20 gevallen, dat samenvoeging tegelijk met splitsing van dessa's plaats had.

IV. Overzicht betreffende de stoomschepen, behoorende tot

Gewesten waar de vaartuigen te huis behoorden en namen der vaartuigen.	Gestationneerd te:	Ambtenaar belast met het beheer.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [2])	Van stapel geloopen.	In dienst gesteld.	Grootste lengte in M.	Grootste breedte in M.
Oostkust van Sumatra.								
Anna	Belawan [3])	Havenmeester te Belawan	1	H. K.	1889 Batavia TAYLOR & LAWSON	1889	2.5	4.5
Adèle	Laboean Batoe	id.	1	id.	id.	id.	17.9	3.14
Bengkalis [5])	Bengkalis	Assistent-resident te Bengkalis	1	id.	1884 Singapore Tandjong Pagar Dock Comp.	1884	22.5	3.8
Slamat [6])	Seroewaij	Havenmeester te Belawan	1	id.	id.	id.	19.8	3.2
Tjantik [7])	id.	id.	1	id.	id.	id.	18	3
Wilhelmina	Belawan	id.	1	id.	1896 id.	1896	24	4
Atjeh en onderhoorigheden.								
Marie	Edi	Controleur te Edi	1	St.	1887 Batavia TAYLOR & LAWSON	1887	13.6	3.1
Palembang.								
Pruys van der Hoeven . .	Palembang	Resident van Palembang	(raderstoomschip)	id.	1893 id.	1893	28	8
Emma [8])	Djambi	Controleur te Djambi	1	H. K.	1882 Soerabaija DEACON & C°.	1882	22.25	3.5
Riouw en onderhoorigheden.								
Riouw	Tandjong Pinang	Havenmeester te Tandjong Pinang	1	id.	1895 Singapore Tandjong Pagar Dock Comp.	1895	21	3.75
Batang Kwantan	Ringat (Indragiri)	Controleur te Ringat	1	St.	1894 id.	1894	18	2.7
Westerafdeeling van Borneo.								
Karimata (in aanbouw) [9]).	Pontianak	Havenmeester te Pontianak	1	id.	. . . .	. . . .	22.9	4.3
Poenan	Smitau	Assistent-resident van Sintang	1	H. K.	1893 Singapore Tandjong Pagar Dock Comp.	1893	15.4	2.9
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.								
Bintang	Moeara Teweh	Assistent-resident der Doesoenlanden	1	id.	1887 id.	1887	19.8	3
Ladjoe [6])	id.	id.	1	id.	1887 id.	id.	19.8	3.25
Sophia	Boeloengan	Controleur te Boeloengan	1	id.	1896 id.	1896	20.6	3.8

[1]) Dit overzicht is ontleend aan gegevens, verstrekt door het departement der marine te Batavia (zie over 1896 tabel IV van bijlage F van 't vorig verslag). Ten aanzien van de in het gouvernement Sumatra's Westkust (op het Toba-meer) in dienst gestelde aluminium-boot, met petroleum als beweegkracht (zie blz. 58 van het verslag hiervóór), zijn gegevens, als in dit overzicht verstrekt, nog niet ontvangen.

[2]) Door H. wordt gedoeld op hout, door K. op gekoperd en door St. op staal.

[3]) Tijdens de afsluiting van dit overzicht te Batavia bevond de *Anna* zich tijdelijk te Seroewaij (Tamiang).

[4]) Waar een † is ingevuld, ontbraken gegevens.

de gewestelijke communicatie- en politievaartuigen. [1])

Grootste diepgang in d.M.	Bewapening.	Dienstvaart in D.G.M.	Brandstofberging.		Af te leggen weg in D.G. mijlen met normalen voorraad.	Bemanning.					Toestand op 1 Januari 1898.		
			Steenkolen (in tonnen).	Brandhout (stuks).		Mandoor.	Matrozen.	Machinist.	Stokers.	In 't geheel.	Romp.	Ketels.	Werktuigen.
17.5	6 geweren 4 revolvers	8	[4]) †	5 500	74	1	5	1	3	10	goed	zeer goed	goed
18	onbewapend	8	†	1 500	30	1	3	1	2	7	goed	goed	goed
16	4 sabels 4 lansen	$7^1/_2$	†	3 000	60	1	5	1	3	10	vrij goed	bruikbaar	bruikbaar
19	6 geweren 4 revolvers	6	†	1 200	20	1	5	1	2	9	[6])	[6])	[6])
17	id.	$5^1/_2$	†	†	$12^1/_2$	1	5	1	2	9	vrij goed	vrij goed	bruikbaar
17.5	1 kn. v. 5 c.M. V. L. 8 geweren 8 sabels 4 revolvers	8	†	2 000	40	1	6	1	3	11	goed	goed	goed
10.7	1 bronzen kn. v. 1 ℔	$5^1/_2$	$2^1/_2$	†	30	1	4	1	2	8	†	†	†
10.5	onbewapend	$8^1/_4$	$17^1/_2$	†	150	1	6	1	3	11	bruikbaar	vrij goed	goed
16.5	1 kop. kn. v. 4 c.M. V. L. 9 sabels	$6^1/_2$	12	†	120	1	5	1	2	9	goed	goed	goed
16.5	onbewapend	$7^1/_2$	†	2 000	48	1	3	1	2	7	goed	goed	goed
17.5	6 pieken	7	†	†	65	1	3	1	1	6	goed	bruikbaar	goed
15.2	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
12	3 trompladers	7	5	†	†	1	4	1	2	8	†	†	†
17.5	6 geweren	6	4	†	75	1	4	1	3	9	goed	goed	goed
16.5	6 geweren	†	4	†	54	1	4	1	3	9	[6])	[6])	[6])
17.5	6 geweren	$7^3/_4$	7	†	110	1	5	1	3	10	goed	goed	goed

[4]) Volgens opgaven van den aanvang van 1898 zou de *Benghalis* te Singapore herstellingen ondergaan.

[6]) De *Slamat* en de *Ladjoe* waren voor verderen dienst afgekeurd. (Omtrent de vervanging van deze vaartuigen werd nog niets bericht.)

[7]) Tijdens de afsluiting van dit overzicht te Batavia was de *Tjantik* te Belawan in herstelling.

[8]) De *Emma* zou van nieuw huidkoper voorzien worden.

[9]) Ter vervanging van de afgekeurde *Karimata* was met eene firma te Batavia gecontracteerd voor de levering op 1 Juni 1898 van een nieuw (stalen) stoomvaartuig van de in het overzicht opgegeven afmetingen.

(5. 12.)

BIJLAGE K.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

van de gehouden aanteekeningen omtrent de

VERRICHTE HEERENDIENSTEN

OP

JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta,

gedurende 1897.

GEWESTEN. *a)*	Maximum aantal dagdiensten, hetwelk van een heerendienstplichtige jaarlijks gevorderd mag worden. *b)*	Totaal aantal heerendienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten dat in 1897 van het in de voorgaande kolom genoemde aantal heerendienstplichtigen had mogen gevorderd worden. *c)*	Aantal (volgens de aanteekeningen) gedurende 1897 gevorderde — arbeid aan wegen. Onderhoud en gewone herstellingen.	arbeid aan wegen. Aanleg en zware herstellingen.	arbeid aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen. Onderhoud en gewone herstellingen.	arbeid aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen. Aanleg en zware herstellingen.	verzamelen, transporteeren of verbrijzelen van verhardingsmateriaal van groote post- en binnenwegen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Gouvernementsgebied.								
Bantam	24 (36)	*h)* 108 600	1 737 600	*i)* 442 265	149 641	70 460	»	zie noot *i*
Batavia (*alleen de onderdistricten Pledang en Bondongan der afd. Buitenzorg*)	20	3 529	47 053	*i)* 1 808	»	....	....	id.
Krawang	24 (36)	*h)* 36 541	584 656	55 430	2 078	14 989	1 004	225 157
Preanger Regentschappen	*f)* 24 (36)	201 051	3 621 100	*i)* 615 425	zie noot *m*	34 728	*m)* 79 557	zie noot *i*
Cheribon	*g)* 21 (36)	*h)* 227 278	4 133 588	....	....	227 161	5 784	612 237
Tagal	24 (36)	131 538	2 104 608	*i)* 858 922	zie noot *m*	109 798	*m)* 13 789	zie noot *i*
Pekalongan	21 (30)	73 755	1 032 570	*i)* 367 622	id.	43 054	*m)* 2 200	id.
Samarang	24 (42)	*h)* 230 051	3 680 816	....	....	138 806	403 261	833 310
Japara	24 (36)	123 864	1 981 824	....	....	39 233	35 358	550 025
Rembang	22 (40)	187 680	2 752 640	....	....	20 384	5 025	761 340
Soerabaija — Noord-Soerabaija	24 (36)	*h)* 91 995	1 471 920	*i)* 386 246	zie noot *m*	42 306	*m)* 41 722	zie noot *i*
Soerabaija — Zuid-Soerabaija	24 (36)	*h)* 221 291	3 540 656	*i)* 1 105 137	id.	434 126	*m)* 40 442	id.
Soerabaija — Bawean	12	*h)* 7 676	61 408	....	....	867	»	2 531
Pasoeroean	30 (42)	166 693	3 333 860	....	....	48 360	94 680	1 025 376
Probolinggo	24 (36)	100 927	1 614 832	*i)* 482 679	zie noot *m*	54 463	*m)* 19 085	zie noot *i*
Bezoeki — Andere afdeelingen dan Banjoewangi	24 (36)	*h)* 113 274	1 812 384	*i)* 678 961	id.	51 188	*m)* 9 828	id.
Bezoeki — Banjoewangi	24 (36)	*h)* 13 614	217 824	*i)* 52 571	id.	12 188	*m)* 210	id.
Banjoemas	21 (39)	132 330	1 852 620	*j)* 48 327	....	146 506	24 444	172 182
Bagelen	24	178 763	2 860 208	....	....	407 450	222 039	848 751
Kadoe	24	99 826	1 597 216	....	....	65 768	132 568	295 503
Madioen	24 (36)	*h)* 132 019	2 112 304	*i)* 416 993	zie noot *m*	86 032	*m)* 6 875	zie noot *i*
Kediri	30 (36)	*h)* 154 107	3 082 140	*i)* 931 458	id.	31 305	*m)* 13 384	id.
Madura	12	*h)* 303 376	2 427 008	....	....	12 828	693	....
Totalen		3 039 778	47 660 835	*k)* 6 443 844	*l)* 151 719	2 092 000	*l)* 1 151 948	*k)* 5 326 412
Particuliere landerijen.								
Bantam	52	12 748	662 896	»	»	»	»	»
Batavia	52	218 670	11 370 840	229 934	»	7 668	»	»
Krawang	52	33 574	1 745 848	»	»	»	»	»
Cheribon	52	31 637	1 645 124	»	»	»	»	»
Totalen		296 629	15 424 708	229 934	»	7 668	»	»
Algemeene totalen		3 336 407	63 085 543	6 673 778	151 719	2 099 668	1 151 948	5 326 412

a) Al de hierbedoelde gewesten of gedeelten van gewesten hadden, voor zooveel het gouvernementsgebied betreft, in 1897 elk hunne eigen heerendienstregeling; zie daaromtrent het overzicht op blz. 150/151 van deel 1 van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898.

b) Waar in deze kolom tweeërlei opgaaf voorkomt, geeft het eerste getal het maximum aantal dagdiensten aan, dat per heerendienstplichtige gevorderd mag worden *buiten* de diensten voor aanleg van irrigatiewerken (wat de Preanger Regentschappen aangaat *buiten* de diensten voor aanleg van *wegen* en irrigatiewerken), terwijl de tusschen haakjes geplaatste cijfers betrekking hebben op het vorderbare maximum *met inbegrip* van de zooeven bedoelde diensten; zie overigens de noten *c* en *f*.

Bij de verschillende heerendienstregelingen is uitdrukkelijk bepaald dat buiten bedoelde maxima vallen de diensten, bedoeld in kolom 12 van dit overzicht, en die, welke tijdelijk noodig mochten zijn bij rampen van hoogerhand dan wel tot afwending van algemeen gevaar.

c) De in vorige overzichten voorkomende verdeeling van de heerendienstplichtigen in klassen van heele-, halve- of kwart-dienstplichtigen is thans weggelaten, en in verband daarmede is dooreengenomen voor elken heerendienstplichtige slechts gerekend op $^2/_3$ van het vorderbare maximum aantal dagdiensten per jaar, welk gemiddelde, ingevolge het meerendeel der tot de heerendienstordonnantiën behoorende „voorschriften van uitvoering", ook als maatstaf behoort te gelden bij de verdeeling van den heerendienstarbeid onder de dessa's of groepen van bijeengelegen dessa's. Waar in kolom 2 tweeërlei maximum wordt opgegeven, is het $^2/_3$ berekend over de kleinste opgaaf (dus zonder te rekenen op de voor aan te leggen irrigatiewerken vorderbare diensten); zie overigens het slot van noot *f* en van noot *g*.

d) Deze dienst, welke bovendien tegen betaling geschiedt, wordt alleen gevorderd, indien tegen de vastgestelde loonen geen vrije koelies te bekomen zijn.

e) Waar noemenswaardig méér diensten zijn gepresteerd dan in 1896 wordt zulks in de ontvangen berichten in hoofdzaak toegelicht als volgt:

Bantam. Aan de wegen viel veel meer te doen dan in 1896, toen een deel van het onderhoud, wegens het laat invallen van den westmoesson, tot het jaar 1897 was moeten worden uitgesteld.

Krawang. Het verzamelen, enz van verhardingsmateriaal vorderde alleen p. m.

hij toch eerlang afdoende zou moeten worden verbeterd. Daar echter in 1897, in verband met aanvragen voor stoomverbinding, geoordeeld werd dat die verbetering nog opgeschort moest blijven, is in dat jaar bedoelde weg alsnog begrind geworden.

Japara. Terwijl in 1897 voor sommige doeleinden met minder dagdiensten dan in 1896 kon worden volstaan, vermelden de aanteekeningen thans p. m. 40 000 dagdiensten meer ter zake van het verzamelen, enz. van verhardingsmateriaal. Die hoogere opgaaf is echter voor een deel niet aan de prestatie van meer diensten toe te schrijven, maar hierdoor te verklaren dat in het overzicht over 1896, evenals ook in vorige jaren, in de betrekkelijke kolom niets was in rekening gebracht voor die dessa's in de afdeeling Koedoes, welke het verhardingsmateriaal plegen in te koopen. Thans evenwel is het aantal M^3. grind, op bedoelde wijze door deze dessa's geleverd, tot dagdiensten herleid, en zulks naar denzelfden maatstaf als bij de opmaking van den legger der heerendiensten is gevolgd.

Noord-Soerabaija. Behalve dat het gewoon onderhoud van waterwerken in 1897, wegens veelvuldiger bandjirs uit de Solo-rivier, meer diensten vorderde dan in 1896, droeg overigens tot de hoogere opgaaf bij dat de diensten met meer juistheid becijferd zijn, door meer rekening te houden met den tijd, dien de heerendienstplichtigen te besteden hadden om van huis het werk te bereiken en terug.

Pasoeroean. Tot de vermeerdering droegen voornamelijk de diensten bij, gevorderd voor het verzamelen, enz., van verhardingsmateriaal; het bleek namelijk noodig voor enkele wegen met zwaar transport aan de grindlaag eene meerdere dikte te geven. Overigens werden voor aanleg, zware herstelling of vernieuwing van dijken, dammen en waterwerken meer diensten gevorderd dan in 1896, en zulks ten behoeve van een aantal kleine werken van dien aard, uitgevoerd onder leiding van het personeel der irrigatie-afdeeling Brantas.

Probolinggo. Vooral de wegen, en ook de waterwerken, vorderden in 1897, in verband met de weersgesteldheid, meer onderhoud en herstellingen dan in 1896. Bovendien was de langdurige oostmoesson van laatstgemeld jaar oorzaak geweest dat een deel der werkzaamheden aan de wegen tot 1897 was moeten worden uitgesteld. Aan sommige dammen en waterleidingen viel in 1897 ook meer te doen, in verband met de in 1896 plaats gehad hebbende zand- en aschregens uit den Lamongan.

Bezoeki (buiten de afdeeling Banjoewangi). De meerdere dienstprestatie dan in 1896, niettegenstaande voor sommige doeleinden minder heerendiensten te verrichten waren, betrof uitsluitend de werkzaamheden ten behoeve van de wegen. In de afdeeling Djember kwamen er in 1897 eenige in heerendienst te onderhouden

dagdiensten ter zake van			Totaal dagdiensten in 1897 gepresteerd ter zake van de in de kolommen 5 t/m 12 vermelde heerendiensten, dus zonder die voor aanleg van irrigatiewerken gevorderd. (Zie kolom 15.)	Vergeleken met de opgaven over 1896 wijzen de cijfers in de voorgaande kolom op onderstaande vermeerdering e) of vermindering.	Bovendien werd voor aanleg in heerendienst van irrigatiewerken onderstaand aantal dagdiensten gevorderd		Gemiddeld per heerendienstplichtige werd gedurende 1897 het navolgend aantal dagdiensten gepresteerd.		GEWESTEN.
het bezetten van wachthuizen.	het bewaken van waterwerken.	het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen (zie Indisch Staatsblad 1875 nº. 110). d)			in 1897.	in 1896.	Zonder die voor den aanleg van irrigatiewerken.	Met inbegrip van die voor den aanleg van irrigatiewerken.	
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	
101 105	....	„	763 471	+ 71 280	„	„	ruim 7	ruim 7	Bantam.
26 280	....	„	28 088	— 17 697	....	....	bijna 8	bijna 8	Batavia (Bloeboer).
63 764	....	„	362 422	+ 231 809	„	„	„ 10	„ 10	Krawang.
107 453	n) (36)	„	837 199	— 72 194	p) 51 531	15 850	4 à 5	4 à 5	Preang. Reg.
156 485	....	„	o) 1 001 667	— 126 576	„	10 066	4 à 5	4 à 5	Cheribon.
113 136	....	„	1 095 645	— 18 642	„	43 307	8 à 9	8 à 9	Tagal.
109 027	....	„	521 903	— 7 199	„	17 924	7 à 8	7 à 8	Pekalongan.
245 823	....	825	1 622 025	— 27 210	q) 70 349	34 321	ruim 7	7 à 8	Samarang.
202 210	....	„	826 826	+ 26 781	r) 59 997	141 700	6 à 7	7 à 8	Japara.
158 647	....	„	945 396	— 33 329	s) 41 533	15 802	ruim 5	5 à 6	Rembang.
....	....	„	470 274	+ 49 958	„	„	5 à 6	5 à 6	Soerabaija.
318 121	....	„	1 897 826	— 160 920	t) 92 721	202 144	8 à 9	8 à 9	
2 920	....	„	6 318	— 503	„	„	bijna 1	bijna 1	
201 448	....	„	1 369 864	+ 103 393	u) 71 492	115 449	8 à 9	8 à 9	Pasoeroean.
167 463	....	„	723 690	+ 110 697	„	„	7 à 8	7 à 8	Probolinggo.
122 460	n) 4 633	„	867 070	+ 133 595	v) 152 113	159 345	7 à 8	ruim 9	Bezoeki.
24 455	1 096	„	90 520	— 10 509	„	„	6 à 7	6 à 7	
217 245	....	„	608 704	— 48 884	„	12 754	4 à 5	4 à 5	Banjoemas.
125 560	„	„	1 603 800	— 71 029	„	„	bijna 9	bijna 9	Bagelen.
238 345	....	734	732 918	+ 20 668	„	„	7 à 8	7 à 8	Kadoe.
137 970	....	„	647 870	+ 1 086	w) 186 810	165 571	4 à 5	6 à 7	Madioen.
235 508	....	„	1 211 655	— 74 816	589	68 000	7 à 8	7 à 8	Kediri.
292 365	....	„	305 886	+ 8 002	„	„	ruim 1	ruim 1	Madura.
3 367 790	5 765	1 559	o) 18 541 037	+ 87 761	727 135	1 002 233	6 à 7	6 à 7	
„	„	„	„	— 14 366	„	„	„	„	Bantam.
1 207 055	„	„	1 444 657	+ 489 736	„	„	6 à 7	6 à 7	Batavia.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	Krawang.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	Cheribon.
1 207 055	„	„	1 444 657	+ 475 370	„	„	bijna 5	bijna 5	
4 574 845	5 765	1 559	19 985 694	+ 563 131	727 135	1 002 233	bijna 6	ruim 6	

Kadoe. Voor het gewoon onderhoud van waterwerken en voor het verzamelen, enz. van verhardingsmateriaal ten behoeve van de wegen waren minder diensten noodig dan in 1896; daarentegen moesten ruim 54 000 dagdiensten meer dan toen gepresteerd worden voor zware herstellingen aan waterwerken, met namen aan de Progo- en Manggis-leidingen.

f) Het maximum van 24 dagdiensten geldt in de Preanger Regentschappen alleen buiten de gewestelijke hoofdplaats en de afdeelingshoofdplaatsen. Op genoemde hoofdplaatsen — en daarbuiten met inbegrip van de eventueel meer benoodigde diensten voor aanleg van wegen en irrigatiewerken — mag het maximum 36 bedragen; zie Indisch Staatsblad 1896 nº. 264. Overeenkomstig het aangeteekende in noot *c* is het in kolom 4 uitgetrokken maximum aantal dagdiensten berekend tegen 16 dagen arbeid 's jaars per dienstplichtige *buiten*- en 24 per dienstplichtige *op* hoofdplaatsen.

g) Voor de afdeeling Indramaijoe geldt niet het getal 21, maar het cijfer 36 als normaal maximum; zie Indisch Staatsblad 1893 nº. 175. In verband daarmede is, bij de berekening van het in kolom 4 uitgetrokken totaal, voor gemelde afdeeling gerekend op een gemiddeld per heerendienstplichtige van 24 dagdiensten per jaar, doch voor de overige afdeelingen op een gemiddeld van 14.

h) Alleen voor deze gewesten of gedeelten van gewesten stemmen de opgaven overeen met die in bijlage L.

i) Hieronder begrepen het (niet afzonderlijk opgegeven) aantal dagdiensten besteed aan het verzamelen van grind, welke diensten onder die in kolom 9 hadden behooren te worden vermeld.

j) In Banjoemas heeft de heerendienstplichtige bevolking met het onderhoud der groote post- en binnenwegen alleen bemoeienis wat betreft het verzamelen en transporteeren van verhardingsmateriaal (zie kolom 9), doch rust op haar wel het onderhoud der niet-begrinde binnenwegen.

k) In verband met het aangeteekende in noot *i* grijpen de totalen der kolommen 5 en 9 eenigermate in elkander in.

l) Het vorenstaande geldt ook met opzicht tot de totalen der kolommen 6 en 8; zie noot *m*.

m) Hieronder ook het niet afzonderlijk opgegeven aantal dagdiensten gepresteerd ten behoeve van aanleg en (of) zware herstellingen

n) De tusschen ( ) geplaatste cijfers betreffen dagdiensten die ten onrechte blijken te zijn gevorderd, namelijk in de afdeeling Tassikmalaija (residentie Preanger Regentschappen) en in de afdeeling Panaroekan (residentie Bezoeki), daar aan het bewaken in heerendienst van waterwerken een einde was gemaakt, wat eerstgemelde residentie betreft bij ordonnantie van 30 December 1896 (Indisch Staatsblad nº. 264) met ingang van 1 Januari 1897, welke ordonnantie in de afdeeling Tassikmalaija echter eerst op 17 Januari 1897 werd ontvangen, en wat de residentie Bezoeki (uitgenomen de afdeeling Banjoewangi) aangaat, reeds bij ordonnantie van 1 Juli 1895 (Indisch Staatsblad nº. 137) met ingang van 1 Januari 1896. De resident van Bezoeki was aangeschreven het noodige tot redres voor te stellen.

o) Onder het voor Cheribon opgegeven totaal van 1 001 667 dagdiensten zijn niet medegerekend die in het belang der beteugeling van veeziekte gevorderd, ten getale van 2602.

p) Hieronder 29 602 dagdiensten voor den aanleg van wegen (verg. noot *b*), en wel 23 952 voor den weg van Tjikalong naar Penggalengan (afdeeling Bandong), en 5650 voor een weggedeelte in de afdeeling Soemedang wegens afstorting van den ouden weg.
De diensten voor aanleg van waterwerken werden gepresteerd ten behoeve van de Tjisokkan- en Tjihea-werken.

q) Ten behoeve van den aanleg van werken in de afdeeling Demak en voor de werken aan het Ooster-bandjirkanaal.

r) Voor het maken van een afvoerkanaal van de Moeria-riviertjes en van eene bedijking langs den rechteroever van de kali Gelis en de Serang-rivier.

s) Voor den aanleg van twee nieuwe dammen (Glagahan en Gendongan) in de afdeeling Blora

t) Voor de Porrong-werken, de dammen Padi en Bandoeng en de sluizen Djagallan en Melirip.

u) Voor het werk Bekatjak II, Badong en Wringin-anom.

v) Voor de werken tot verbetering van de bevloeiing uit de Sitoebondo-, Kapongan- en Panaroekan-sluizen.

w) Ten behoeve

(5. 13.)

BIJLAGE L.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

OPBRENGST

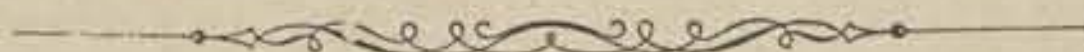
VAN HET

HOOFDGELD van de HEERENDIENSTPLICHTIGEN (equivalent voor afgeschafte heerendiensten) in de gouvernementslanden van Java en Madura (met uitzondering van de residentie Batavia),

EN VAN DE

DAARUIT BESTREDEN UITGAVEN,

over 1897.

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag van het hoofdgeld over 1897 (à f 1 per heerendienstplichtige, behalve in Pasoeroean, waar f 1,50 moet worden opgebracht). a)	Kosten van aanslag en invordering, zijnde het aan de dessahoofden toekomende collecteloon van 8 pct.	Zuiver bedrag van den aanslag.	In 1897 werd, ten gevolge van de afschaffing in 1882 en later van sommige … de in de kolommen 15 t/m 21 vermelde … I. het oprichten, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen, passangrahans en passantenhuizen.	II. het bewaken van 's lands pakhuizen.	III. het bedienen van niet verpachte overvaarten.	IV. schadeloosstelling aan de inlandsche hoofden voor het gemis van pantjèns.	V. het overbrengen van brieven (districtspost).	VI. het leveren van gras voor de paarden der binnenlandsche posterij. b)	VII. het vervoeren van gevangenen en de bewaking van districtsgevangenissen.	VIII. het onderhoud van wachthuizen en mijlpalen.	IX. het onderhoud van passarloodsen.	X. het bewaken van passangrahans.	XI. het vervoeren van gouvernementsreizigers en hunne goederen.
1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Bantam. . . .	f 108 600,00	f 8 688,00	f 99 912,00	f 308,48	f 600,00	„	f 49 300,00	f 4 220,00	„	f 720,00	f 185,00	f 30,00	f2 520,00	
Krawang . . .	36 497,50	2 919,80	33 577,70	655,00	30.00	„	13 930,00	1 632,00	f 1 373,95	2 360,00	732,00	„	900,00	
Preanger Regentschappen . .	204 596,32	16 367,70^{5}	188 228,61^{5}	2 422,55^{5}	1 725,60	f 480.00	120 545,00	12 109,44^{5}	3 159,95	6 198.00	758,86	„	8 646,00	
Cheribon . . .	227 278,00	18 182,24	209 095,76	2 056,00	708,00	240.00	64 126,00	3 156,00	4 806,87^{5}	4 676,00	947,08^{5}	297.45	1 650,00	
Tagal	133 742,00	10 699,36	123 042,64	„	1 952,00	„	40 375,00	3 834,00	„	7 070,00	„	„	2 640,00	
Pekalongan . .	75 522,00	6 041,76	69 480,24	2 205,00	240.00	„	25 830,00	2 538,00	„	2 760,00	506,23	264,41	1 824,00	
Samarang . . .	230 051,00	18 404,08	211 646,92	805,00	180,00	„	55 905,00	3 867.00	3 169,50	6 950,00	1 860,00	1 312,97	600,00	
Japara	131 343,00	10 507,44	120 835,56	605,05	792,00	„	35 685,00	2 304,00	4 563,36	3 840,00	371,00	167,50	1 080,00	
Rembang . . .	192 865,00	15 429,20	177 435,80	454,00	180,00	„	47 850,00	3 797,40	7 640,00	3 828,00	211,75	322,25	304,00	Niet
Soerabaija. Zuid-Soerabaija . .	221 291,00	17 703,28	203 587,72	3 479,00	240,00	„	51 295,00	4 576,00	„	4 560,00	4 572,37	1 120,00	600,00	voor elk
Soerabaija. Noord-Soerabaija. .	91 995,00	7 359,60	84 635,40	955,00	„	„	28 485,00	2 994,00	„	2 160.00	285,00	280,00	696,00	gewest
Soerabaija. Bawean. .	7 676,00	614.08	7 061,92	2 359,79	„	„	1 856,25	240.00	„	„	5,00	70,00	28,00	afzonderlijk
Pasoeroean . .	252 370,50	20 189,64	232 180,86	2 180,00	2 716,00	„	45 950,00	5 815,50	„	6 576,00	1 283,00	360.00	3 792,00	
Probolinggo . .	102 631,00	8 210,48	94 420,52	935,00	1 612,00	„	26 685,00	2 448.00	„	3 000,00	580,00	175,00	1 224,00	op te geven.
Bezoeki. Bezoeki (zonder de afd. Banjoewangi) . .	113 274,00	9 061,92	104 212,08	1 330,10	165,00	„	40 910,00	3 612,00	„	4 896,00	321,62	225,34^{5}	1 839,23	
Bezoeki. Banjoewangi (afd.)	13 614,00	1 089,12	12 524,88	1 466,00	216,00		7 140,00	480.00	„	122,00	130,00	60,00	861,55	
Banjoemas . .	133 162.00	10 652,96	122 509,04	190,35	2 316,00	„	47 905,00	4 350,00	„	5 475,63	422,00	61,20	3 253,05	
Bagelen . . .	178 263,00	14 261,04	164 001,96	1 765,00	1 140,00	„	53 060,00	3855.00	„	4 320,00	690,00	3 085.45	1 920,00	
Kadoe	101 333,00	8 106,64	93 226,36	195,75	4 020,00	„	30 980,00	2 316,00	„	3 024,00	278,00	173,25	1 080,00	
Madioen . . .	132 019,00	10 561,52	121 457,48	1 069,75	1 272,00	„	54 520,00	4 212,00	3 855,50	2 304,00	275,00	356,00	2 280,00	
Kediri	154 107,00	12 328,56	141 778,44	3 679,69	1 260,00	„	60 030,00	5 215,50	„	5 310,84	1 270,94	„	1 680,00	
Madura. . . .	303 376,00	24 270 08	279 105,92	322,50	8 288,00	„	47 615,00	5 028,00	„	5 280,00	484,00	41,75	1 752,00	
Totalen . .	n) f 3 145 606,32	f251 648,50^{5}	f2 893 957,81^{5}	f29 448,01^{5}	f 29 652,60	f 720,00	f949 977,25	f82 599,84^{5}	f28 569,13^{5}	f 85 430,47	f16 168,95^{5}	f 8 402,57^{5}	f 41 169,83	f 65 000,00

a) Kolom 2. Voor de meeste gewesten wijkt het in deze bijlage opgegeven getal heerendienstplichtigen eenigszins af van dat in de voorgaande bijlage vermeld, hetgeen hieraan is toe te schrijven dat de tweeërlei opgaven niet op hetzelfde tijdstip zijn afgesloten.

b) Kolom 10. Waar in deze kolom de cijfers ontbreken, is de bediening der binnenlandsche paardenposterij aan aannemers opgedragen.

c) Kolom 22. De in deze kolom uitgetrokken sommen bedragen voor alle gewesten gezamenlijk f 2 380 149,67^{5} of met inbegrip van de niet gewestelijk gespecificeerde som van f 65 000, bedoeld in de kolom 15, f 2 445 149,67^{5}, terwijl bovendien nog uit het hoofdgeld zijn gekweten de mede niet gewestelijk in rekening te brengen som van f 3411.48 voor gedrukten ten dienste van den aanslag in- en de inning van het hoofdgeld. Vandaar dat als totaal is uitgetrokken f 2 448 561,15^{5}.

d) Kolom 23. De in deze kolom vermelde overschotten bedragen gezamenlijk f 513 808,14, waarop in mindering komt (zie de voorgaande noot), f 65 000 + f 3411,48, zoodat het overschot daalt tot f 445 396,66.

e) Kolom 19. Hieronder is begrepen eene som van f 8000 voor het onderhouden van de hoofd- en secundaire leidingen van de waterwerken in Demak en de daarin gelegen werken.

f) Kolom 21. Voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van de groote post- en binnenwegen in de residentie Rembang en voor het verbrijzelen van materiaal tot verharding van die wegen (de verzameling en het transport van dat materiaal daaronder niet begrepen) is bij gouvernementsbesluit dd. 25 Augustus 1897 n°. 22 toegestaan f 58 800 's jaars, waarbij, ingevolge datzelfde besluit voor 1897 nog gerekend is op f 3075, uitsluitend voor de verbetering van de gedeelten Kepet-Pandjalin-Pakah-Widang van den weg Toeban-Widang, alsmede voor het onderhoud van enkele andere wegen in de voormelde residentie, waarvoor de beschikbare onderhoudsfondsen niet toereikend waren.

g) Kolom 21. Toegestaan voor het herstellen en onderhouden van dijken langs de Brantas-, Porrong- en Soerabaija-rivieren in Zuid-Soerabaija.

h) Kolom 21. Toegestaan voor het bezetten van wachthuizen in de afdeelingen Grissee, Lamongan en Sidaijoe (Noord-Soerabaija).

i) Kolom 20. Toegestaan voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van den grooten weg rondom het eiland Bawean.

j) Kolom 21. Hiervan werd toegestaan: f 2022 voor herstel en onderhoud van

heerendiensten, *uitgegeven* (of — voor zooveel betreft sommen — *toegestaan*) voor: XII. het kappen en sleepen van het voor de in heeren-dienst uit te voeren werken benoodigde hout.	XIII. XIV. Gewoon onderhoud, herstel en vernieuwing van bruggen en duikers, gelegen: op hoofd-plaatsen van residentiën en afdeelingen.	in de groote post- en binnen-wegen, buiten de gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen.	XV. het bewaken van water-werken.	XVI. aanleg, herstel en onderhoud van groote post- en binnen-wegen (uitgezonderd het verzamelen en vervoeren van grind).	XVII t/m XX. de in de noten *f*, *g*, *h*, *j*, *k*, *l*, en *m* bedoelde diensten.	XXI. Totaal der uitgaven, die het gevolg waren van afschaffing van heeren-diensten. *c*)	Tegenover de in de voorgaande kolom bedoelde uitgaven bleven van den zuiveren aanslag van het hoofdgeld onderstaande bedragen beschikbaar. *d*)	Uitgaven bovendien uit het hoofdgeld bestreden (meerendeels betreffen de uitgetrokken sommen nog slechts de *toegestane* bedragen), in afwachting dat tot verdere afschaffing van één of meer categorieën der nog overgebleven heerendiensten kan worden overgegaan (onder die uitgaven zijn echter in dit overzicht tevens begrepen die, bestreden ten laste van het bij art. 120 der begrooting voor 1896 en bij art. 121 der begrooting voor 1897 telkens ten bedrage van f 400 000 toegestaan crediet voor uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura). Voor werken aan zoodanige bruggen en duikers, gelegen in de in heerendienst te onderhouden wegen, als worden aangetroffen *buiten* gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen. Gewoon onderhoud.	Herstel, vernieuwing en oprichting.	Voor verbetering en aanleg van wegen en waterwerken.	Te zamen.	GEWESTEN.
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
"	f 343,00	f 19 769,00	f 180,00	"	"	f 78 175,48	f 21 736,52	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	"	"	Bantam.
"	185,00	2 292,00	180,00	"	"	24 269,95	9 307,75	(id.)	(id.)	f 9 000,00	f 9 000,00	Krawang.
f 19 100,00	5 775,00	"	"	"	"	180 920,41	7 308,20^5	f 16 100,00	f 40 708,00	6 789,00	63 597,00	Preanger Regentschappen.
"	875,00	20 481,00	10 266,00	f 49 000,00	"	163 285,41	45 810,35	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	"	"	Cheribon.
"	2 772,00	20 110,00	1 080,00	"	"	79 833.00	43 209,64	7 788,00	(id.)	"	7 788,00	Tagal.
"	3 612,00	12 000,00	360,00	"	"	52 139,64	17 340,60	(zie kol. 18)	(id.)	"	"	Pekalongan.
"	676,00	20 000,00	*e*) 16 843,00	50 360,00	"	162 168,47	49 478,45	(id.)	(id.)	88 028,00	88 028,00	Samarang.
"	1 470,00	4 910,00	270,00	28 150,00	"	84 207,91	36 627,65	(id.)	(id.)	26 258,00	26 258,00	Japara.
"	1 050,00	16 252,00	60,00	(zie noot *f*)	f *f*) 61 875,00	143 824,40	33 611,40	(id.)	(id.)	"	"	Rembang.
"		20 992,00	50 082,00	"	*g*) 51 800,00			(id.)	(id.)			Soerabaija. Zuid-Soerabaija.
"	4 221,00	6 081,00	384,00	"	*h*) 14 064,00	263 332,41	31 952,63	(id.)	(id.)	22 200,00	23 407,00	Soerabaija. Noord-Soerabaija.
700,00		"	"	*i*) 4 152,00	"			800.00	407,00			Soerabaija. Bawean
"	3 062.00	24 424.00	6 435,00	62 346,00	*j*) 3 449,00	168 388,50	63 792,36	(zie kol. 18)	(zie kol 18)	13 129,00	13 129,00	Pasoeroean.
"	805,00	21 550,00	993,00	"	*k*) 6 222,00	66 229,00	28 191,52	(id.)	(id.)	"	"	Probolinggo.
"	4 780,00	28 187,00	1 440,00	"	"	102 190,84^5	14 546,11^5	(id.)	(id.)	"	"	Bezoeki. Bezoeki (zonder de afd. Banjoewangi).
4 000,00		"	"	"	"			900,00	1 204,00	"	2 104,00	Bezoeki. Banjoewangi (afd.).
"	1 880,00	17 700,00	2 412,00	25 550,00	"	111 515,23	10 993,81	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	1 900,00	1 900,00	Banjoemas.
"	3 426,00	30 768,00	10 170,00	33 360,00	"	147 559,45	16 442,51	(id.)	(id.)	"	"	Bagelen.
"	1 106,00	15 162,00	240,00	28 000,00	"	86 575,10	6 651,26	(id.)	(id.)	"	"	Kadoe.
"	2 937,00	18 090,00	1 551,00	"	"	92 722,25	28 735,23	(id.)	(id.)	9 593,75	9 593,75	Madioen.
"	3 633,00	23 071,00	1 908,00	"	*l*) 4 200,00	111 258,97	30 519.47	(id.)	(id.)	"	"	Kediri.
"	1 092,00	14 100,00	"	"	*m*) 177 550,00	261 553,25	17 552,67	(id.)	(id.)	7 000,00	7 000,00	Madura.
o) f 23 800,00	f 43 700,00	f 335 939,00	f 104 494,00	f 280 918,00	f 319 160,00	*p*) f 2 448 561,15^5	*q*) f 445 396,66	f 25 588,00	f 42 319,00	f 183 897,75	*r*) f 251 804,75	

de dijken langs de Porrong-rivier, en f 1427 voor het verzamelen en vervoeren van verhardingsmateriaal ten behoeve van een drietal wegen in Pasoeroean.

k) Kolom 21. Toegestaan voor het begieten van in heerendienst te onderhouden groote post- en binnenwegen in Probolinggo.

l) Kolom 21. Toegestaan voor het herstellen en onderhouden van de dijken langs de Brantas-rivier in Kediri.

m) Kolom 21. Toegestaan voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen in de residentie Madura, het verzamelen en transporteeren van grind daaronder begrepen.

n) Kolom 2. De (onzuivere) aanslag was bij de begrooting voor 1897 geraamd op f 3 049 000. De werkelijke aanslag heeft echter bedragen f 3 145 670,50. Daarvan zijn evenwel in mindering gebracht de sommen van f 43,50, f 19,68 en f 1, die op ult. 1897, respectievelijk in de residentiën Krawang, Preanger Regentschappen en Kadoe, nog moesten worden geïnd. Vandaar dat in deze kolom als totaal een bedrag van f 3 145 606,32 is uitgetrokken.

o) Kolom 16. Voor de gewesten, ten opzichte van welke niets is uitgetrokken, gaan de posten voor kap- en sleeploonen op in de uitgaven voor koelieloonen ten behoeve van bruggen en duikers.

p) Kolom 22. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag ad f 2 448 561,15^5 zie noot *c*. De bedragen in de kolommen 5 tot en met 14 en in kolom 16 berusten nog slechts op voorloopige opgaven.

Ter zake van de in 1897 te doene uitgaven, bedoeld sub I t/m XX, was bij de begrooting voor dat jaar uitgetrokken f 2 548 953, zoodat van den onzuiveren aanslag van het hoofdgeld — bij dezelfde begrooting, na aftrek van het collecteloon en van f 3000 voor gedrukten, op f 2 802 080 berekend — nog zou overblijven f 253 127, welke laatste som bij art. 119 der meergemelde begrooting werd aangewezen ter voorziening in eenige andere behoeften van 's lands dienst waarvoor krachtens de bestaande heerendienstregelingen over heerendienstplichtigen mocht worden beschikt.

q) Kolom 23. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag van f 445 396,66 zie noot *d*. Bij de begrooting voor 1897 (art. 119) werd gerekend op een voordeelig verschil als het hierbedoelde ten bedrage van f 253 127 (verg. noot *p*).

r) Kolom 27. Voor de uitvoering van de in 1897 en vorige jaren geautoriseerde werken is ten laste van de artt. 119 en 121 der begrooting voor 1897 in het geheel beschikbaar gesteld f 400 073,75 waarvan f 251 804,75 werd uitgegeven.

(5. 14.)

BIJLAGE M.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 2, van het verslag.)

OVERZICHTEN van de gehouden aanteekeningen omtrent de in sommige gewesten buiten Java en Madura gedurende 1897 verrichte heerendiensten.

NB. Nopens de residentiën Palembang, Amboina, Bali en Lombok en de afdeeling Gorontalo (residentie Menado) zijn dergelijke overzichten niet ontvangen. In de overige in deze bijlage niet genoemde gewesten worden van de onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande inboorlingen geen of doorgaans geen heerendiensten gevorderd.

Sumatra's Westkust. *a*)

ONDERDEELEN VAN HET GEWEST.	Aantal		Aantal dagdiensten *b*) gedurende 1897 gevorderd voor:					Gemiddeld aantal dagdiensten gedurende 1897 van eiken heerendienstplichtige voor de hierbedoelde algemeene diensten gevorderd.
	tot arbeid bekwame mannen.	heerendienstplichtigen.	gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire landswerken.	Totaal.	
Padangsche Benedenlanden *c*)	79 556	68 165	74 355	839 170	30 980	"	944 505	13 à 14
Padangsche Bovenlanden	201 860	177 679	340 494	2 249 929	7 914	"	2 598 337	14 à 15
Tapanoli	77 593	49 968	98 439	460 547	83 924	"	642 910	12 à 13
Totalen	359 009	295 812	513 288	3 549 646	122 818	"	4 185 752	ruim 14
Over 1896 was opgegeven	351 778	292 493	492 123	3 230 146	119 326	"	3 841 595	13 à 14

a) Voor dit gouvernement gelden, met betrekking tot de heerendiensten, nog de voorloopige regeling in Indisch Staatsblad 1877 n°. 248, zoomede de proefregelingen van 1881 en 1883, bedoeld in het Koloniaal Verslag van 1882, blz. 74, en in dat van 1884, blz. 71.

b) De uit dit gewest ontvangen opgaven hebben slechts betrekking op een deel der zoogenaamde algemeene diensten. Nopens den omvang der bijzondere diensten (bezetten van wachthuizen, het doen van diensten bij de inlandsche hoofden en ambtenaren, het bewaken van landsgebouwen, enz. enz.) zijn geen mededeelingen ontvangen.

c) Ingevolge Indisch Staatsblad 1858 n°s. 66 en 67 staat het den heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Padang vrij om de heerendiensten af te koopen, tegen betaling van een equivalent van f 4 per jaar en per hoofd.

Benkoelen. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per heerendienstplichtige.	Aantal gedurende 1897 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van:							Zooda in 1897 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 10):
			gewoon onderhoud van:		aanleg, zware herstelling en vernieuwing van:		het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	
			groote wegen.	bruggen en duikers in de groote wegen.	groote wegen.	bruggen en duikers in de groote wegen.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Benkoelen (voor zooveel de hoofdplaats betreft)	1 344	56 448	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	25	18	43	56 405
Ommelanden van Benkoelen	5 242	220 164	91 818	695	35 384	1 490	1 620	1 075	132 072	88 092
Lais	3 686	154 812	33 978	3 096	10 072	46 857	90	225	95 218	59 594
Mokko Mokko	4 260	178 920	39 399	6 368	23 573	9 628	206	553	79 727	99 193
Seloema	5 909	248 178	126 066	4 655	3 587	"	35	695	135 038	113 140
Manna	7 486	314 412	135 223	101 991	"	23 963	"	95	261 272	53 140
Kauer	3 139	131 838	74 833	2 318	15 667	1 783	"	115	94 716	37 122
Kroë	5 714	239 988	161 053	"	20 653	29 219	97	1 503	212 525	27 463
Totalen	36 780	1 544 760	662 370	120 023	108 936	112 930	2 073	4 279	1 010 611	534 149
Over 1896 was opgegeven	36 678	1 540 476	732 071	25 170	87 724	73 171	4 044	4 770	927 550	612 926

a) De op 1 Januari 1897 in werking getreden heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1896 n°. 262, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt onder n°. 5198 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ter hoofdplaats wordt deze arbeid niet in heerendienst verricht; verg. Indisch Staatsblad 1874 n°. 276 juncto 1876 n°. 58.

Lampongsche Districten. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 30 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1897 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud van: groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers in de groote post- en binnen-wegen.	waterwegen (voor zooveel op 1 April 1892 reeds in gebruik).	het vervoeren van gouvernements-goederen en gelden.	het vervoeren van gouvernements-reizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1897 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 9):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Telok Betong (hoofdplaats) . .	801	24 030	12 015	120	„	140	87	12 362	11 668
Ommelanden van Telok Betong	6 015	180 450	56 457	3 350	„	152	4 811	64 770	115 680
Sepoetih	6 999	209 970	151 916	43 602	„	968	1 312	197 798	12 172
Sekampong	3 783	113 490	62 267	967	„	122	518	63 874	49 616
Toelang Bawang	9 547	286 410	123 358	3 052	604	37	1 026	128 077	158 333
Katimbang	3 211	96 330	37 399	3 605		337	167	41 508	54 822
Semangka	2 862	85 860	57 313	11 947	„	934	740	70 934	14 926
Totalen . . .	33 218	996 540	500 725	66 643	604	2 690	8 661	579 323	417 217
Over 1896 was opgegeven .	32 461	973 830	649 040	76 413	2 239	7 977	9 719	739 388	234 442

a) De met 1 April 1892 voor dit gewest in werking getreden heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1892 n°. 39) is, behoudens eene verduidelijking (Indisch Staatsblad 1897 n°. 53), na afloop van het vijfjaarlijksche tijdvak 1 April 1892 — 31 Maart 1897 overigens onveranderd behouden (art. 1 van het gouvernementsbesluit dd. 10 Maart 1897 n°. 10). Ter vervanging van de tot ult. Maart 1897 gegolden hebbende „voorschriften ter uitvoering" (zie bijlage Q van het Koloniaal Verslag van 1892, zoomede n°. 4661 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), zijn bij art. 3 van het reeds aangehaald gouvernementsbesluit dd. 10 Maart 1897 nieuwe voorschriften van die strekking vastgesteld.

Banka en onderhoorigheden. *a*)

DISTRICTEN.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1897 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van: groote post- en binnen-wegen.	gewoon onderhoud: bruggen en duikers.	gewoon onderhoud: waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	gewoon onderhoud: Te zamen.	herstellingen aan: groote post- en binnen-wegen.	herstellingen aan: bruggen en duikers.	herstellingen aan: waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	herstellingen aan: Te zamen.	het vervoeren van post-pakketten.	het vervoeren van gouvernements-goederen en gelden.	het vervoeren van gouvernements-reizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen)	Totaal.	Zoodat in 1897 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 15):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Muntok. . . .	2 254	94 668	25 220	2 144	„	27 364	„	„	„	„	3 288	733	11 356	42 741	51 927
Djeboes. . . .	552	23 184	9 370	131	„	9 501	„	„	„	„	1 122	823	4 733	16 179	7 005
Blinjoe	762	32 004	17 630	186	30	17 846	674	„	„	674	452	78	1 855	20 905	11 099
Soengeiliat . .	845	35 490	13 969	1 859	„	14 828	„	„	„	„	3 611	1 393	5 535	25 367	10 123
Merawang . .	1 018	42 756	22 099	898	„	22 997	„	„	„	„	1 055	883	1 501	26 436	16 320
Pangkalpinang .	1 844	77 448	25 772	2 230	825	28 827	8 108	918	145	9 171	2 008	151	2 338	42 495	34 953
Soengeislan . .	1 344	56 448	34 921	1 620	270	36 811	„	„	„	„	777	18	3 707	41 313	15 135
Koba	638	26 796	8 491	820	„	9 311	„	„	„	„	1 409	53	2 204	12 977	13 819
Toboali. . . .	1 450	60 900	34 867	661	„	35 528	„	„	„	„	903	693	1 786	38 910	21 990
Eiland Lepar .	489	20 538	7 715	225	„	7 940	„	„	„	„	242	„	„	8 182	12 356
Totalen. .	11 196	470 232	200 054	10 774	1 125	210 953	8 782	918	145	9 845	14 867	4 825	35 015	275 505	194 727
Over 1896 was opgegeven . .	11 094	465 948	204 870	8 886	378	214 134	27 661	500	876	29 037	15 031	5 159	36 412	299 773	166 175

a) Zoowel de voor dit gewest voor de jaren 1892 t/m 1896 gegolden hebbende heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1891 n°. 171) als de daartoe betrekkelijke „voorschriften ter uitvoering" (bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede n°. 4660 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) zijn na afloop van genoemde vijf jaren voorshands ongewijzigd gehandhaafd gebleven (gouvernementsbesluit dd. 24 November 1896 n°. 16).

Billiton. *a*)

DISTRICTEN.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 30 dagdiensten per dienst-plichtige.	Aantal gedurende 1897 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud *b*), aanleg, bouw en herstelling van: groote wegen en belangrijke binnen-wegen (behalve op de gewestelijke hoofdplaats).	bruggen en duikers in de voormelde wegen (behalve op de gewestelijke hoofdplaats).	districts-gevangenissen.	water-wegen (voor zoover op 1 October 1894 in gebruik).	Te zamen.	het vervoeren van brieven.	het vervoeren van gouvernements goederen en gelden.	het vervoeren van troepen en personen op marsch en hunne goederen.	Totaal.	Zoodat in 1897 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 12):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11	12.	13.
Tandjong-Pandan . .	2 334	70 020	453	185	„	„	638	2 880	16	„	3 534	66 486
Boeding	1 568	47 040	3 457	1 161	„	„	4 618	1 236	40	9	5 903	41 137
Manggar	699	20 970	261	78	„	„	339	1 881	„	„	2 220	18 750
Gantong.	263	7 890	333	14	„	„	347	392	„	„	739	7 151
Dendang.	1 554	46 620	1 093	537	„	„	1 630	2 040	„	„	3 670	42 950
Totalen . .	6 418	192 540	5 597	1 975	„	„	7 572	8 429	56	9	16 066	176 474
Over 1896 was opgegeven	7 213	216 390	8 097	4 977	„	„	13 074	9 506	„	„	22 580	193 810

a) De heerendienstregeling voor dit gewest (voor het tijdvak 1 October 1894 — 30 September 1899) is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1894 n°. 186, terwijl de „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in n°. 4980 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Diensten voor aanleg, bouw of herstelling van de in de kolommen 4 t/m 7 genoemde werken kwamen in 1897 niet voor en behoefden daarom niet te worden uiteengehouden van de opgesomde, welke alle voor onderhoud gevorderd werden.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. *a)*

AFDEELINGEN.	Beschikbaar aantal heeren-dienst-plichtigen.	Aantal heerendienstplichtigen in 1897 gemiddeld dagelijks opgekomen: in betaalden heerendienst. *b)*	Aantal heerendienstplichtigen in 1897 gemiddeld dagelijks opgekomen: in onbetaalden heerendienst. *c)*	AANTEEKENINGE
Bandjermasin en Ommelanden . .	7 468	5	170	*a)* Voor dit gewest gold in 1897 nog de voorloopige heerendienstregeling in Indisch Staatsblad 1879 n°. 92, welke bij ordonnantie van 30 Mei 1898 (Indisch Staatsblad n°. 181) met 1 Augustus d. a. v. vervangen is door eene definitieve. Bij gouvernementsbesluit dd. 30 Mei 1898 n°. 103 werden „voorschriften ter uitvoering" vastgesteld.
Amoenthai	72 907	25	1 415	
Martapoera	22 878	4	419	*b)* Voor het overbrengen van landsdienaren, goederen en gelden.
Doesoenlanden	4 739	2	14	*c)* Voor het onderhouden van wegen en bruggen, het bezetten van wachthuizen en het doen van rondediensten.
Dajaklanden.	2 818	13	16	
Sampit.	2 724	„	5	
Totalen . . .	113 564	49	2 039	
Over 1896 was opgegeven . .	121 638	64	2 299	

Celebes en onderhoorigheden. *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heeren-dienst-plich-tigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1897 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud / eersten aanleg van: wegen.	bruggen en duikers.	wacht-huizen (buiten af-deelings-hoofd-plaat-sen).	regents-wo-ningen.	Te zamen.	het ver-voeren van gouver-nements-reizigers en goe-deren.	het bewerken der ornaments-padivelden en het leveren van volgelingen aan regenten en hoofden bij dienstreizen en plechtige gelegenheden en bij door hen te vieren feesten.	het verzamelen en aanvoeren te Makasser van het te dier plaatse voor de wegen benoodigde verhar-dingsmate-riaal. *b)*	het bezetten van wacht-huizen en het doen van nachte-lijke rondes.	Totaal.	Zoodat in 1897 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 13):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Makasser *c)*	7 659	321 678	*d)* 16 586 *d)* „	475 „	„ „	„ „	17 061 „	„	„	36 831	1 484	55 376	266 302
Noorderdistricten. . .	19 095	801 990	100 084 3 901	14 937 252	71 120	98 3 666	115 190 7 939	1 823	55 447	„	40 678	221 077	580 913
Zuiderdistricten . . .	19 661	825 762	74 440 4 116	10 016 5 108	„ „	„ „	84 456 9 224	3 046	14 461	„	71 608	182 795	642 967
Takalar	11 741	493 122	63 958 „	4 335 „	„ „	„ „	68 293 „	2 067	7 522	„	9 643	87 525	405 597
Oosterdistricten . . .	16 506	693 252	30 889 15 090	2 304 17 165	„ „	400 2 842	33 593 35 097	2 108	6 863	„	50 318	127 979	565 273
Saleijer	13 764	578 088	48 038 „	4 110 „	„ „	877 „	53 025 „	„	5 561	„	40 175	98 761	479 327
Bima	300	12 600	„ „	„ „	„ „	„ „	„ „	„	„	„	2 432	2 432	10 168
Tontoli	369	15 498	1 016 „	38 „	„ „	„ „	1 054 „	„	„	„	„	1 054	14 444
Totalen. . .	89 095	3 741 990	335 011 23 107	36 215 22 525	71 120	1 375 6 508	372 672 52 260	9 044	89 854	36 831	216 338	776 999	2 964 991
Over 1896 was opgegeven	86 665	3 639 930	393 389 28 869	45 290 3 403	57 126	2 502 „	441 238 33 398	10 266	54 589	20 475	197 507	756 473	2 883 457

a) De heerendienstregeling voor dit gewest (voor zooveel betreft het onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande gebied) is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4658 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ingevolge de regeling in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113 rusten deze diensten uitsluitend op de dienstplichtige bevolking der Spermunde-eilanden.

c) Hieronder niet begrepen de gewestelijke hoofdplaats en hare buitenwijken, uitmakende de onderafdeeling Makasser, alwaar de heerendiensten met 1 Januari 1891 door eene belasting in geld zijn vervangen (verg. Indisch Staatsblad 1891 n°. 111, zoomede de noot op blz. 67 van het verslag van 1892).

d) In de kolommen 4 t/m 8 zijn de opgaven tweeledig: de aldaar in de eerste plaats genoemde getallen betreffen de diensten voor het onderhoud der aangeduide werken, de in de tweede plaats vermelde getallen die voor eersten aanleg gevorderd.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage M.]

Menado. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 36 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1897 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud en gewone herstelling van wegen.	bruggen en duikers.	dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.	aanleg, zware herstelling of vernieuwing van de in de kolommen 4, 5 en 6 genoemde werken.	het bezetten van wachthuizen.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	aanleg van irrigatiewerken.	Totaal.	Zoodat in 1897 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 11):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Afd. Menado	2 760	99 360	17 099	349	„	12 951	12 170	45	„	42 614	56 746
„ Kema	3 839	138 204	34 899	931	1	52 003	6 195	„	„	94 089	44 115
„ Tondano	8 391	302 076	48 682	485	„	53 216	10 724	„	„	113 107	188 969
„ Amoerang	5 250	189 000	50 479	1 551	342	44 568	9 365	„	*b*) 12 781	119 087	69 913
„ Belang	1 596	57 456	14 735	627	„	17 640	5 473	„	„	38 475	18 981
Totalen voor de Minahassa *c*)	21 836	786 096	165 894	3 943	344	180 438	43 927	45	12 781	407 372	378 724
Over 1896 was opgegeven	21 2[illegible]4	765 504	205 737	6 159	10 834	243 436	43 390	46	4 712	514 314	251 190

a) De in dit gewest werkende heerendienstregelingen werden uitgevaardigd: voor zooveel de Minahassa betreft bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1894 n°. 168 (voor de „voorschriften ter uitvoering" zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4915), en wat de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo aangaat bij die in Indisch Staatsblad 1895 n°. 95 (voor de „voorschriften ter uitvoering" zie gemeld Bijblad n°. 5071) Zie overigens Indisch Staatsblad 1895 n°. 172 en 1896 n°. 178.

b) Dit aantal dagdiensten werd gevorderd voor het maken van een stuwdam aan het meer Linow.

c) Nopens de in de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo in 1897 gepresteerde heerendiensten zijn geen opgaven ontvangen.

(5. 15.)

BIJLAGE N.

(Zie hoofdst. J, afd. III, § 1, van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST

VAN DE

LANDRENTE

OP

JAVA EN MADURA

over 1897.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) der in 1897						Bedrag van den onzuiveren aanslag der voor vast aangeslagen gronden in het vorige jaar (1896).
	voor vast aangeslagen gronden.					niet voor vast aangeslagen — wisselvallig beplante — gronden.	
	Sawahs.	Tegalvelden.	Nipahbosschen.	Boomgaarden.	Woonerven (belastbare).		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	91 573	26 510	416	6 401	156	a) 16 021	f 583 076,00
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	864	174	"	"	202	"	7 921,60
Krawang	61 828	29	"	2 088	2 303	a) 3 125	184 988,25
Preanger Regentschappen b)	259 664	115 570	74	32 088	7 130	20 805	c) 1 179 761,23
Cheribon	217 821	16 942	102	9 077	7 005	6 605	1 207 330,50
Tagal	166 617	12 947	"	"	8 476	760	916 926,50
Pekalongan	67 555	13 572	139	1 469	4 178	"	429 276,00
Samarang	254 214	25 034	409	2 622	15 574	14 699	1 123 756,28⁵
Japara	144 113	12 654	"	"	18 945	a) 7 069	628 480,00
Rembang	225 595	50 866	"	449	8 830	"	860 741,00
Soerabaija	317 696	41 493	1 323	4 192	19 356	863	2 108 607,50
Pasoeroean	86 530	63 139	318	110	3 776	1 969	1 182 280,25
Probolinggo	54 631	47 349	"	58	6 936	6 486	767 749,92
Bezoeki	96 075	70 358	"	4 177	4 507	1 883	1 147 719,00
Banjoemas	132 120	53 819	487	17 015	30 308	11 596	958 733,00
Bagelen	129 682	36 389	85	5 863	19 313	25 506	997 234,50
Kadoe	85 108	40 352	"	1 682	4 668	11 170	628 817,00
Madioen	174 521	23 612	"	2 117	66 747	11 708	757 031,00
Kediri	155 349	46 402	"	37	36 905	8 241	1 243 869,00
Madura	103 240	237 746	1 068	435	782	10 508	815 918,00
Totalen	2 824 796	934 957	4 421	89 880	266 097	159 014	f 17 730 216,53⁵

a) Kolom 7. Hieronder begrepen de door de inlandsche bevolking met koffie beplante gronden, welke aanplantingen in Bantam en Japara van 1 Januari 1894 en in Krawang van 1 Januari 1895 af niet meer onder het gouvernements-monopolie vielen. Te dier zake is voor Bantam eene uitgestrektheid van ongeveer 1100, voor Krawang van 103, en voor Japara van 229 bouws opgegeven. De aanslag der produceerende koffieplantsoenen beliep voor 1897 in de drie genoemde gewesten respectievelijk f 7276,80, f 232,87⁵ en f 1406,50, tegen f 3478,40, f 231,56 en f 866 in 1896.

b) De voor de Preanger Regentschappen vastgestelde nieuwe landrente-regeling (Indisch Staatsblad 1896 n°. 126) werkte in 1897 nog enkel in 7 van de 62 districten van dat gewest. Afzonderlijke opgaven nopens de in bedoelde districten verkregen aanslagcijfers, tegenover die van 1896, zijn niet ontvangen. Te beginnen met den aanslag voor 1898 is de toepassing der Preanger-landrente-regeling nog uitgestrekt tot 21 districten van genoemd gewest. Uit het op blz. 6 en 7 dezer bij-

De onzuivere aanslag, in kolom 8 bedoeld, was voor 1897							De onzuivere aanslag der voor vast aangeslagen gronden bedroeg alzoo voor 1897 (kolom 8 + kolom 12 — kolom 15).
te vermeerderen, door:				te verminderen, door:			
benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar.	uitbreiding van voor vast aangeslagen gronden (tegalvelden, nipahbosschen, boomgaarden en woonerven).	Totaal.	benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het te niet gaan of de veranderde bestemming van gronden, die daardoor buiten de landrente vallen.	Totaal.	
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
„	f 320,00	f 261,00	f 581,00	„	f 164,00	f 164,00	f 583 493,00
„	„	„	„	„	„	„	7 921,60
„	1 883,62^5	54,37^5	1 938,00	„	282,12^5	282,12^5	186 644,12
f 6 113,92	10 182,79	18 488,30^5	34 785,01^5	f 3 676,01	6 612,45^5	10 288,46^5	1 204 257,78
629,00	2 896,00	4 293,50	7 818,50	547,00	3 293,00	3 840,00	1 211 309,00
„	7 087,00	1 278,00	8 365,00	„	3 235,50	3 235,50	922 056,00
2 535,00	47,00	144,00	2 726,00	630,00	939,00	1 569,00	430 433,00
990,00	490,62^5	1 347,59^5	2 828,22	3 529,00	4 744,40	8 273,40	1 118 311,10^5
„	2 407,00	1 125,00	3 532,00	„	4 811,00	4 811,00	627 201,00
„	1 724,00	176,00	1 900,00	„	5 121,00	5 121,00	857 520,00
107,00	1 015,00	914,50	2 036,50	56 271,00	2 798,00	59 069,00	2 051 575,00
100,00	7 150,00	3 483,17^5	10 733,17^5	„	1 943,01	1 943,01	1 191 070,41^5
760,66	998,00	2 768,51	4 527,17	537,17	1 716,09	2 253,26	770 023,83
15 748,82^5	5 765,78	13 616,34^5	35 130,95	480,00	3 233,95	3 713,95	1 179 136,00
„	3 018,50	4 558,50	7 577,00	„	5 110,50	5 110,50	961 199,50
„	89,00	„	89,00	1 204,00	14,00	1 218,00	996 105,50
77,00	81,00	657,00	815,00	77,00	691,00	768,00	628 864,00
600,00	468,00	1 381,00	2 449,00	1 342,00	1 021,00	2 363,00	757 117,00
1 257,00	6 036,00	2 697,00	9 990,00	1 436,00	2 801,00	4 237,00	1 249 622,00
„	121,00	693,00	814,00	20,00	900,50	920,50	815 811,50
f 28 918,40^5	f 51 780,32	f 57 936,80^5	f 138 635,53	f 69 749,18	f 49 431,53	f 119 180,71	f 17 749 671.35^5

lage voorkomende overzicht kan blijken: *a* ten opzichte van den aanslag der sawahs, het van de belastbare opbrengst te heffen percentage, en *b* ten opzichte van den aanslag der droge gronden, vischvijvers en nipahbosschen, het vastgestelde aantal klassen en de voor elke klasse aangenomen betaling per bouw, een en ander zooals dat voor *a* dessa'sgewijze en voor *b* districtsgewijze is bepaald ter uitvoering van de artt. 8 en 9 der voorschreven ordonnantie. Volledigheidshalve worden in het overzicht alsnog ook vermeld de 7 districten, waar de nieuwe regeling reeds in 1897 gewerkt heeft (deze zijn met een * aangeduid).

c) Kolom 8. Het aanvankelijk opgegeven bedrag van den bruto aanslag over 1896 (zie vorig verslag bijlage Q kolom 16) was door foutieve berekening f 131,47 te laag.

GEWESTEN.	Het bedrag van den onzuiveren aanslag voor 1897 (kolom 16) was te verminderen met de volgende sommen, ter zake van vrijstelling of afschrijving, als:				In 1897 was dus aan landrente werkelijk te heffen:		
	wegens deugdelijk geconstateerd misgewas.	wegens andere buitengewone en gewichtige redenen.	wegens het onbeplant blijven van voor vast aangeslagen gronden.	Totaal der verminderingen wegens vrijstellingen of afschrijvingen.	ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag vermeld in kolom 16, verminderd volgens kolom 20).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden, bedoeld in kolom 7.	In 't geheel.
	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
Bantam	f 83 292,42	"	f 47 175,24^5	f 130 467,66^5	f 453 025,33^5	f 33 362,80	f 486 388,13^5
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	"	"	172,43	172,43	7 749,17	"	7 749,17
Krawang	67 544,18^5	"	30 843,39^5	98 387,58	88 256,54^5	5 735,63^5	93 992,18
Preanger Regentschappen . .	75 984,93	f 575,71^5	12 253,08	88 813,72^5	1 115 444,05^5	35 199,11^5	1 150 643,17
Cheribon	80 745,66^5	"	12 365,68	93 111,34^5	1 118 197,65^5	13 436,75	1 131 634,40^5
Tagal	71 115,50	"	14 676,50	85 792,00	836 264,00	1 418,50	837 682,50
Pekalongan.	31 133,93^5	"	7 107,54^5	38 241,48	392 191,52	"	392 191,52
Samarang	61 354,17^5	"	4 296,21^5	65 650,39	1 052 660,71^5	31 831,96	1 084 492,67^5
Japara	103 441,22	"	21 619,24^5	125 060,46^5	502 140,53^5	17 397,05	519 537,58^5
Rembang	21 066,43^5	"	764,69^5	21 831,13	835 688,87	"	835 688,87
Soerabaija	146 802,72	"	31 529,15	178 331,87	1 873 243,13	2 241,50	1 875 484,63
Pasoeroean	"	"	122,50	122,50	1 190 947,91^5	4 529,90	1 195 477,81^5
Probolinggo	3 182,78	6 292,98	13 733,53	23 209,29	746 814,54	25 992,67	772 807,21
Bezoeki	5 063,54	340,84	2 737,09	8 141,47	1 170 994,53	5 242,20	1 176 236,73
Banjoemas	38 331,55	*f*) 1 198,50	23 900,11^5	63 430,16^5	897 769,33^5	*g*) 22 786,50	920 555,83^5
Bagelen	9 408,31	"	840,00	10 248,31	985 857,19	77 676,00	1 063 533,19
Kadoe.	10 780,15^5	"	3 453,53	14 233,68^5	614 630,31^5	39 537,50	654 167,81^5
Madioen	12 126,00	"	15 948,89	28 074,89	729 042,11	14 425,00	743 467,11
Kediri	27 574,02	"	2 148,85	29 722,87	1 219 899,13	26 825,50	1 246 724,63
Madura	52 342,78^5	"	3 412,79	55 755,57^5	760 055.92^5	16 989,00	777 044,92^5
Totalen. . . .	f 901 290,32^5	f 8 408,03^5	f 249 100,47^5	f 1 158 798,83^5	f 16 590 872,52	f 374 627,58	f 16 965 500,10

d) Kolommen 24 en 26. Aangezien de aanslag over 1896 voor de residentie Preanger Regentschappen in het begin van 1897 met een bedrag van f 131,47 werd verhoogd, verschilt het thans opgegeven bedrag met dat, genoemd in de kolommen 21 en 23 van bijlage Q van 't vorig verslag.

e) Kolommen 24 en 26. Deze cijfers stemmen niet overeen met die, welke in de kolommen 21 en 23 van bijlage Q van 't vorig verslag voorkomen, aangezien aan de bevolking in de residentie Samarang in het laatst van 1897, wegens buitengewone en gewichtige redenen, gedeeltelijke vrijstelling van de betaling van landrente over 1896 werd verleend tot een gezamenlijk bedrag van f 11 367,42^5

In 1896 was aan landrente werkelijk te heffen geweest (zie de kolommen 21, 22 en 23 van bijlage Q van 't vorig verslag)			In 1897 viel in vergelijking met het voorafgegane iaar te heffen:		Bedrag hetwelk door de bevolking op 31 December 1897 nog niet was aangezuiverd.	Bedrag hetwelk door de bevolking aangezuiverd, doch door met de inning belaste personen verduisterd was.	Marktprijs der padi per pikol gedurende 1897.	
ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag, verminderd met de vrijstellingen en afschrijvingen).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden.	In 't geheel.	Meer.	Minder.			Hoogste.	Laagste.
24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.
f 511 249,04	f 27 169,90	f 538 418,94	»	f 52 030,80^5	»	»	f 3,00	f 0,55
7 581,35	»	7 581,35	f 167,82	»	f 3 124,73^5	»	3,75	2,00
137 186,09	6 968,85	144 154,94	»	50 162,76	2 098,50	»	2,60	1,25
d) 1 141 792,22^5	28 815,13	d) 1 170 607,35^5	»	19 964,18^5	15,92^5	»	4,50	0,80
1 174 015,51	14 076,75	1 188 092,26	»	56 457,85^5	»	»	3,25	1,25
865 579,00	1 341,00	866 920,00	»	29 237,50	1,50	»	3,50	1,50
403 560,82^5	»	403 560,82^5	»	11 369,30^5	»	»	4,50	1,55
e) 1 047 261,49	31 272,33	e) 1 078 533,82	5 958,85^5	»	»	»	4,00	1,16^5
578 541,69	16 536,00	595 077,69	»	75 540,10^5	507,10	f 585,75	4,50	1,25
815 990,67	»	815 990,67	19 698,20	»	»	»	4,25	1,00
1 867 620,04	2 288,00	1 869 908,04	5 576,59	»	93,90	206,00	4,00	1,25
1 181 235,64	4 026,90	1 185 262,54	10 215,27^5	»	»	133,75	3,75	1,25
748 113,11^5	21 947,53	770 060,64^5	2 746,56^5	»	7 287,26	»	4,00	1,60
1 141 156,10	6 388,26^5	1 147 544,36^5	28 692,36^5	»	684,42	»	6,50	1,50
923 685,79	14 982,30	938 668,09	»	18 112,25^5	46,38	»	6,50	1,00
984 320,10	69 898,00	1 054 218,10	9 315,09	»	»	376,00	4,80	1,25
621 755,73	39 925,50	661 681,23	»	7 513,41^5	964,37	362,73	4,12^5	1,75
677 241,58	13 056,00	690 297,58	53 169,53	»	119,25	»	4,00	1,00
1 189 849,86	23 676,00	1 213 525,86	33 198,77	»	1 290,00	319,30	4,75	1,20
779 323,52	17 046,00	796 369,52	»	19 324,59^5	»	»	5,50	1,50
							. . . .	. . . . . .
f 16 797 059,36^5	f 339 414,45^5	f 17 136 473,82	f 168 739,06	f 339 712,78	f 16 249,26^5	h) f 1 983,53	f 2,60 à f 6,50	f 0.55 à f 2,00
		Alzoo minder	f 170 973,72					

f) Kolom 18. Dit bedrag vertegenwoordigt de helft der landrente van drie perdikan-dessa's, welke doorloopend slechts 50 pct. van den aanslag hebben op te brengen.

g) Kolom 22. Dit is het netto bedrag van den aanslag na aftrek van f 158,50 waarvoor vrijstelling werd verleend wegens misgewas.

h) Bovendien werd door den schrijver bij 's lands kas te Madioen verduisterd eene som van f 399, hem door eenige dessahoofden ter aanzuivering van landrente afgedragen.

NAMEN der DISTRICTEN.	Landrente van																	
	Aantal dessa's per district.	Verdeeling van de dessa's naar gelang van het als landrente te heffen																
		5,5 pct.	6 pct.	6,5 pct.	6,6 pct.	7 pct.	7,5 pct.	7,9 pct.	8 pct.	8,5 pct.	9 pct.	9,5 pct.	9,6 pct.	9,75 pct.	10 pct.	11 pct.	11,5 pct.	12 pct.
Afd. Bandong.																		
Oedjoeng Broeng Koelon	44	"	"	1	"	"	1	"	14	"	1	2	"	"	25	"	"	"
Oedjoeng Broeng Wetan	31	"	4	1	"	10	"	"	6	"	10	"	"	"	"	"	"	"
Bandjaran	39	"	"	"	"	"	5	"	20	2	12	"	"	"	"	"	"	"
*Koppo	16	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	16	"	"	"	"	"	"
Tjilokotot	52	"	1	3	"	5	6	"	37	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Afd. Tjitjalengka.																		
*Tjitjalengka	23	"	1	"	"	"	"	"	12	"	10	"	"	"	"	"	"	"
Madjalaija	23	"	"	"	"	"	"	"	4	2	17	"	"	"	"	"	"	"
Tjipeudjeuh.	26	"	"	"	"	"	"	"	"	"	26	"	"	"	"	"	"	"
Timbanganten. . . .	40	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	"	11
Tjikemboelan	25	"	"	"	"	"	1	"	"	"	14	"	"	"	10	"	"	"
Bloeboer Limbangan .	20	"	1	"	"	1	"	"	3	"	15	"	"	"	"	"	"	"
Afd. Tjiandjoer.																		
*Maleber	30	"	"	"	1	"	"	1	15	"	13	"	"	"	"	"	"	"
Baijabang	20	"	"	"	"	1	1	"	18	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Pesser.	16	"	"	"	"	1	"	"	15	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tjipoetri.	17	1	4	"	"	2	"	"	10	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tjikondang.	21	"	1	"	"	"	"	"	10	1	9	"	"	"	"	"	"	"
Afd. Soekaboemi.																		
Goenoeng Parang . .	25	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	23	"	"	"
*Tjimahi.	15	"	"	"	"	"	"	"	2	"	8	"	"	"	5	"	"	"
Tjitjoeroeg	21	"	1	"	"	"	1	"	6	1	11	"	"	"	"	1	"	"
Tjiheulang	12	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	10	"	"
Afd. Soemedang.																		
Soemedang	53	"	5	1	"	1	"	"	29	"	17	"	"	"	"	"	"	"
*Tandjongsari. . . .	32	"	3	"	"	1	1	"	11	"	4	"	"	"	12	"	"	"
Afd. Tassikmalaija.																		
*Tassikmalaija. . . .	41	"	"	"	"	"	"	"	"	1	2	"	1	1	"	4	2	"
Indihiang	56	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	"
Afd. Limbangan.																		
Soetji	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	20	"	"
*Panembong	20	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Wanaradja	23	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Wanakarta	22	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
	783	1	21	6	1	22	16	1	214	7	170	20	1	1	75	37	6	12

…an	sawahs.									Landrente van droge gronden, vischvijvers en nipahbosschen.												
…en	percentage der belastbare opbrengst.									Aantal klassen van aanslag per district.	Aantal guldens of onderdeelen van guldens per klasse verschuldigd.											
…	12,5 pct.	12,75 pct.	12,9 pct.	13 pct.	13,5 pct.	14 pct.	14,5 pct.	15 pct.	18 pct.		1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	6de klasse.	7de klasse.	8ste klasse.	9de klasse.	10de klasse.	11de klasse.	12de klasse.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	20	15	10	6	5	4½	3	3	2	1	1	¾
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	4¼	3	1½	1	¾	½	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3	1½	1	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3½	2	1½	¾	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	4½	3¼	2	1¼	¾	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	¾	½	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	½	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2½	1½	¾	½	»	»	»	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	»	»	13	14	10	4¾	4	3	2½	2	1½	1¼	1	¾	½	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	6½	5½	4½	3½	2½	1¼	¾	½	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	½	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	6	4	2	1	½	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	4	2	1	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3	1½	¾	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3	1¾	¾	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2½	1½	¾	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	10	5	2½	1½	1	½	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2½	1½	1	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2½	1½	1	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2½	1½	1	½	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	4½	2¼	1¼	1¼	1	¾	½	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	¾	½	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	1	1	»	20	»	8	»	»	9	9	6	4	3	2¼	1¼	1	¾	½	»	»	»
	12	»	»	»	31	»	9	»	»	6	9	6	3	1½	1	¾	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	6	4½	3	2	1¾	1¼	¾	½	»	»	»	»
	»	»	»	»	20	»	»	»	»	8	6½	5	3¾	2	1¼	¾	½	¼	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	23	»	»	»	7	7¼	6	4	2½	2	1¼	½	»	»	»	»	»
1	»	»	»	20	»	»	»	»	»	6	6¼	5	3½	2	1¼	½	»	»	»	»	»	»
2	12	1	1	20	71	23	17	13	14													

(5. 16.)

BIJLAGE O.

(Zie hoofdst. J, afd. IV, van het verslag.)

STATISTISCHE OVERZICHTEN

BETREFFENDE

UITGIFTE VAN GROND EN ANDERE AGRARISCHE AANGELEGENHEDEN,

AFZONDERLIJK VOOR

JAVA EN MADURA

EN VOOR DE

BUITENBEZITTINGEN,

MEERENDEELS OVER

1897.[1])

[1]) Over vorige jaren vindt men de sub II t/m VIII in deze bijlage vervatte tabellen in den tekst van het verslag (zie bijv. vorig verslag, blz. 108—118).

I. Overzicht betreffende de grondverhuur door inlanders aan

GEWESTEN.	Aantal overeenkomsten.	Aantal huurders.			Uitgestrektheid der gronden (in bouws) waarop de in kolom 2 bedoelde overeenkomsten betrekking hadden.								Van de in kolom 13 bedoelde gronden uitgestrektheden (in bouws) ge						
		Europeanen.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Gronden in agrarischen eigendom bezeten.	Gronden in erfelijk individueel bezit of in communaal bezit met voor altijd aangewezen vaste aandeelen.	Gronden in communaal bezit met periodieke verdeeling of met niet voor altijd aangewezen vaste aandeelen.	Ambtsvelden der dessabestuurders.	Totaal der kolommen 6 t/m 9, verdeeld naar den cultuurtoestand der gronden.				de teelt van:						
									Sawahs.	Tegalvelden.	Erf.	Te zamen.	suikerriet.	indigo.	tabak.	padi.	padi en tweede gewassen.	katjang.	andere gewassen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Batavia.	5	2	„	2	„	10	„	12	22	„	„	22	22	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentsch.	840	23	12	35	„	1 717	„	„	847	870	„	1 717	1 709	„	„	„	4	„	„
Cheribon	907	27	139	166	„	2 279	3 567	4 763	10 343	266	„	10 609	9 031	„	31	691	114	309	433
Tagal	1 437	22	100	122	301	5 965	3 347	1 730	11 339	4	„	11 343	9 993	253	„	983	„	„	112
Pekalongan . . .	393	13	2	15	30	2 879	813	1 260	4 767	215	„	4 982	3 887	718	„	59	27	1	287
Samarang	421	35	4	39	1	385	3 380	1 414	5 115	65	„	5 180	4 579	505	23	„	„	„	63
Japara	759	20	„	20	„	2 344	2 562	2 589	7 125	370	„	7 495	7 487	-	8	„	„	„	„
Rembang	357	8	2	10	„	119	85	165	368	1	„	369	234	118	„	„	„	„	„
Soerabaija. . . .	3 047	57	15	72	2	4 605	15 372	199	20 128	50	„	20 178	19 670	305	„	199	„	„	„
Pasoeroean . . .	2 151	39	18	57	„	3 137	9 064	222	11 823	c)600	„	12 423	12 308	109	„	„	„	„	6
Probolinggo . . .	6 236	22	„	22	„	13 244	„	1 011	13 643	612	„	14 255	14 252	„	„	„	„	„	3
Bezoeki.	12 088	32	„	32	„	20 310	„	518	19 188	1640	„	20 828	15 753	„	4998	76	„	„	1
Banjoemas . . .	849	8	2	10	„	527	1 288	1 607	3 422	„	„	3 422	3 213	„	199	„	„	„	„
Bagelen	292	10	7	17	„	875	237	358	1 365	105	„	1 470	1 411	„	„	„	„	54	4
Kadoe	128	4	16	20	„	101	„	55	153	3	„	156	39	112	„	„	5	„	„
Madioen	300	11	1	12	16	10	4 018	512	3 705	851	„	4 556	4 136	420	„	„	„	„	„
Kediri	1 496	47	2	49	11	4 151	6 571	2 559	12 861	431	„	13 292	9 212	4074	„	„	„	„	6
Totalen. .	31 706	380	320	700	361	62 658	50 304	18 974	126214	6083	„	132297	116936	6614	5259	2008	150	364	915

a) Verboden is het oprichten op den gehuurden grond van opstallen, welke geheel of gedeeltelijk kunnen dienen voor ondernemingen van landbouw of inrichtingen van nijverheid, zooals bijv. suikerpakhuizen en bergplaatsen of droogschuren van tabak. Onder de opstallen voor andere doeleinden op den gehuurden grond op te richten (mits slechts met vergunning van het hoofd van plaatselijk bestuur) behooren o. a. mestloodsen en schuren voor het opbergen van suikerbibiet. Behalve voor laatstbedoelde opstallen werden nog vergunningen verleend tot het oprichten van een afdak over eene weegbrug en voor loodsen voor de koelies (in de Preanger Regentschappen), voor wachthuisjes (in Tagal), voor houtstapelplaatsen (in Samarang), voor een kalkoven (in Rembang), voor loodsen voor de koelies (in Soerabaija), voor eene steenbakkerij (in Banjoemas), voor loodsen tot het drogen van klappernoten (in Bagelen).

II. Overzicht betreffende de afdoening van de in het tijdvak 1872 t/m 1897 aanhangig gemaakte aanvragen (van inlanders) ter vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom (zie Indisch Staatsblad 1872 n°. 117).

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) waartoe de aanhangig gemaakte aanvragen betrekking hadden en — zie de tusschen ( ) vermelde cijfers — aantal der aanvragen.			Uitgestrektheid (in bouws), waartoe betrekking hadden de in het tijdvak 1872—1897 afgedane of vervallen aanvragen, met vermelding — tusschen ( ) — van het aantal der aanvragen			Uitgestrektheid (in bouws), waartoe het op ult. 1897 nog in behandeling gebleven — tusschen ( ) vermeld — aantal aanvragen betrekking had.
	Gedurende 1872 t/m 1896.	Gedurende 1897.	Totaal	Uitgestrektheid in agrarischen eigendom toegewezen.	Uitgestrektheid waartoe de afgewezen aanvragen betrekking hadden.	Uitgestrektheid waartoe de (door overlijden of intrekking) vervallen aanvragen betrekking hadden.	
Bantam	23^{233} a) (7)	„	28^{233} (7)	19^{374} (4)	„	4^{109} (2)	4^{250} (1)
Krawang	10 (6)	„	10 (6)	7^{127} (4)	„	2^{373} (2)	„
Preanger Regentschappen . . .	128^{237} (24)	15^{270} (3)	144^{7} (27)	138^{473} (22)	3^{224} (2)	0^{310} (1)	1 (2)
Cheribon	958^{498} (363)	9^{424} (6)	968^{422} (369)	199^{184} (135)	427^{367} (111)	267^{80} (91)	74^{291} (32)
Tagal	631^{220} (12)	„	631^{220} (12)	314^{220} b) (12)	317 c) (1)	„	„
Pekalongan	$2\,059^{181}$ (219)	„	$2\,059^{181}$ (219)	875^{321} (74)	816^{360} (85)	367^{60} (60)	„
Samarang	d) $3\,181^{93}$ (310)	73^{189} (20)	$3\,254^{282}$ (330)	360^{365} (130)	960^{74} (102)	1912^{71} (84)	21^{272} (14)
Japara	107^{56} (17)	560 (168)	667^{56} (185)	67^{99} (10)	39^{457} (7)	„	560 (168)
Rembang	202^{229} (108)	„	202^{229} (108)	92^{193} (74)	75^{347} (5)	34^{189} (29)	„
Soerabaija	671^{299} (202)	6^{91} (1)	677^{390} (203)	387^{373} (131)	201^{361} (51)	21^{380} (8)	66^{276} (13)
Pasoeroean	7^{248} (6)	„	7^{248} (6)	4^{12} (4)	3^{236} (2)	„	„
Probolinggo	294^{322} (19)	289^{422} (1)	584^{244} (20)	3^{156} (17)	289^{422} (1)	1^{244} (1)	239^{422} (1)
Bezoeki	267^{219} (73)	„	267^{219} (73)	256^{154} (66)	9^{338} (3)	1^{227} (4)	„
Banjoemas	31 (3)	„	31 (3)	„	„	31 (3)	„
Bagelen	5 (1)	„	5 (1)	„	„	5 (1)	„
Kadoe	$2\,898^{445}$ (163)	„	$2\,898^{445}$ (163)	113^{105} (9)	1296^{178} (63)	1489^{162} (91)	„
Madioen	$3\,344^{348}$ (524)	57^{443} (2)	$3\,402^{291}$ (526)	1470^{370} e) (356)	1740^{436} f) (136)	124^{478} (35)	66^{7} (3)
Kediri	d) $2\,563^{463}$ (546)	112^{253} (9)	$2\,676^{216}$ (555)	1709^{480} g) (341)	730^{332} h) (171)	77^{146} (28)	158^{258} (18)
Totalen . . .	$17\,392^{91}/_{500}$ (2603)	$1125^{92}/_{500}$ (210)	$18\,517^{183}/_{500}$ (2813)	$6021^{6}/_{500}$ i) (1389)	$6913^{72}/_{500}$ j) (740)	$4340^{329}/_{500}$ (440)	$1242^{276}/_{500}$ (252)

a) De met kleine cijfers aangeduide onderdeelen van bouws zijn vierkante Rijnlandsche roeden van $^{1}/_{500}$ bouw.
b) Hieronder één aanvraag, welke slechts gedeeltelijk werd toegewezen.
c) De afwijzing betreft een deel der gronden, bedoeld in noot b.
d) Verbeterde opgaaf.
e) Hieronder 4 aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.
f) Hieronder ook de 4 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.
g) Hieronder 3 aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.
h) Hieronder ook de 3 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.
i) Hieronder 8 aanvragen, welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.
j) Hieronder ook de in de voorgaande noot bedoelde aanvragen.

... niet-inlanders op Java en Madura over 1897.

...	... waren de volgende ... huurd voor:		De overeengekomen huurtermijnen en de overeengekomen huurprijzen per bouw beliepen, naar gelang het betrof de teelt van een der onderstaande gewassen, dooreengenomen als volgt:				
... wassen.	de oprichting (met vergunning van het hoofd van plaatselijk bestuur) van opstallen, enz. a)	Totaal als in kolom 13.	suikerriet.	indigo.	tabak.	padi.	katjang.
20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
„	„	22	1 jaar . . . . . f 40	„	„	„	„
„	4	1 717	1 à 12 jaren . . 4 à f35	„	„	„	„
433	„	10 609	12 „ 19 maanden 20 „ 60	„	6 maanden . . . . . f 4	b) 7 maand. f 10 à f 20 7 à 12 mnd. 8 „ 20	4 à 6 maanden f 3 à f 5
112	2	11 343	6 „ 22½ „ 15 „ 45	3 jaar. . . . . f30 à f35	„	5 à 20 jaar. . 20 „ 24	„
287	3	4 982	3 „ 20 „ f8,75 „ 40	8 à 18 maanden 15 „ 35	„	b) 6 à 13 mnd. 10 „ 18 12 „ 7 „ 8	12 maanden . . . . f 8
63	10	5 180	6 „ 18 „ f25 „ 55	6 „ 18 „ 23 „ 27	7 à 8 maanden . . . f 20	„	„
„	„	7 495	12 „ 20 „ 25 „ 60	„	6 „ . . . 8	„	„
„	17	369	1 oogstjaar . 23,50	1 oogstjaar. . . . 15	„	„	„
„	4	20 178	18 à 20 maanden 20 à f 60	18 maanden. . f 10 à 35	„	6 „ 9 maand. 7 „ 20	„
6	„	12 423	1 oogstjaar à / 18 maanden d) 20 „ 80 10 „ 35	18 „ . . 25 „ 30	„	„	„
3	„	14 255	7 à 19 maanden 15 „ 45	„	„	„	„
1	„	20 828	1 „ 12 jaren d) 25 „ 50 20 „ 40	„	4 à 12 jaren d) f5 à f12,50 1 „ 6	12 maanden . f 17,50	„
„	10	3 422	12 „ 20 maanden 24 „ 45	„	4 maanden . . . . e)	„	„
4	1	1 470	4 „ 18 „ 20 „ 60	„	„	„	12 maanden f 13 à f 40
„	„	156	12 maanden . . 25 „ 40	15 maanden f40	„	f) 1 à 4 jaar . . . . f 26	„
„	„	4 556	18 „ . . 8 „ 35	12 à 24 „ 30	„	„	„
6	„	13 292	8 à 18 maanden 7,50 à 35	18 „ 25 „ f30	„	„	„
915	51	132297					

b) De in den tweeden regel vermelde huurprijzen betreffen gronden die gehuurd waren voor de teelt van padi *en* tweede gewassen.

c) Hieronder zijn ook erven begrepen; de uitgestrektheid is evenwel niet afzonderlijk opgegeven.

d) De opgaaf in den eersten regel heeft betrekking tot sawahs, die in den tweeden regel tot tegalvelden.

e) Huurprijs niet opgegeven.

f) Deze opgaaf heeft betrekking tot gronden die gehuurd waren voor de teelt van padi *en* tweede gewassen.

III. Overzicht betreffende de afdoening in 1897 van de in dat jaar en vroeger door inlanders gedane aanvragen om vergunning tot ontginning van domeingrond op Java en Madura op den voet van de ordonnantie dd. 29 Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 44).

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws) waartoe betrekking had het daarnevens — tusschen ( ) — vermeld aantal aanvragen van inlanders om vergunning tot het ontginnen van domeingrond.			Uitgestrektheid (afgerond in bouws) waartoe betrekking had het daarnevens — tusschen ( ) — vermeld aantal ontginnings-aanvragen, welke in 1897:					Uitgestrektheid (afgerond in bouws)	
				werden toegewezen:		werden afgewezen:		nog niet tot afdoening kwamen.	voor welke het daarnevens tusschen ( ) vermeld aantal ontginners gedurende 1897 werd erkend als erfelijk individueele bezitters	waarvoor het recht van ontginning, indertijd toegekend aan het tusschen ( ) vermeld aantal aanvragers, gedurende 1897 kwam te vervallen.
	Betreffende de op ult. 1896 aanhangig gebleven aanvragen.	Betreffende de in 1897 bijgekomen aanvragen.	Te zamen.	door de districtshoofden.	door de hoofden van plaatselijk bestuur.	door de districtshoofden	door de hoofden van plaatselijk bestuur.			
1.	2.	3.	4.	5	6	7.	8.	9.	10.	11.
Bantam	„	2 822 (4 229)	2 822 (4229)	1 046 (1 692)	1 342 (1 844)	4 (8)	„	430 (685)	1 595 (2 225)	90 71)
Krawang	368 (261)	784 (601)	1 152 (862)	67 (96)	923 (620)	„	„	162 (146)	19 (17)	9 (4)
Preanger Regentsch.	a)* 227 * (331)	5 865 (9 795)	6 092 (10126)	4 385 (7 789)	1 451 (1 246)	31 (42)	112 (539)	113 (510)	5 945 (9 614)	726 (571)
Cheribon	134 (324)	2 064 (3 487)	2 198 (3 811)	1 638 (3 063)	73 (51)	4 (4)	„	483 (693)	1 135 (2 309)	24 (107)
Tagal	63 (75)	1 512 (2 272)	1 575 (2 347)	499 (961)	995 (1 288)	3 (11)	15 (21)	63 (66)	1 455 (1 076)	34 (67)
Pekalongan	„	331 (627)	331 (627)	75 (180)	211 (375)	„	„	45 (72)	352 (744)	26 (29)
Samarang	*7 (14)	907 (1 581)	914 (1 595)	450 (977)	442 (583)	„	3 (2)	19 (33)	392 (424)	21 (30)
Japara	606 (118)	2 439 (1 852)	3 045 (1 970)	113 (131)	2 183 (1 172)	„	233 (113)	516 (554)	1 199 (1 354)	35 (65)
Rembang	17 (44)	285 (467)	302 (511)	83 (122)	55 (132)	„	„	164 (257)	43 (182)	„
Soerabaija	13 (6)	338 (469)	351 (475)	304 (452)	47 (23)	„	„	„	255 (410)	„
Pasoeroean	355 (403)	1 569 (1 288)	1 924 (1 694)	11 (18)	368 (349)	„	120 (150)	1 425 (1 174)	1 013 (925)	4 (7)
Probolinggo	43 (13)	514 (530)	557 (543)	194 (213)	209 (177)	57 (59)	2 (2)	95 (92)	212 (174)	„
Bezoeki	1688 (1482)	3 903 (3 402)	5 591 (4 884)	292 (311)	4 655 (4 131)	„	„	644 442)	3 218 (3 237)	3 (3)
Banjoemas	4368 (1900)	2 684 (2 218)	7 052 (4 118)	938 (1 251)	4 879 (2 288)	1 (1)	17 (11)	1 217 567)	1 197 (1 506)	63 (64)
Bagelen	„	244 (2 678)	244 (2 678)	70 (2 234)	„	„	„	174 (444)	138 (2 376)	2 (2)
Kadoe	*6 (*10)	215 (282)	221 (292)	66 (89)	47 (82)	„	„	108 (121)	76 (114)	2 (2)
Madioen	166 (138)	584 (610)	750 (748)	71 (130)	144 (230)	„	301 (189)	234 (199)	218 (234)	15 (10)
Kediri	1 (5)	5 414 (7 417)	5 415 (7 422)	3 381 (5 544)	1 908 (1 784)	„	98 (58)	28 (39)	730 (934)	51 (62
Madura	22 (22)	192 (282)	214 (304)	157 (244)	6 (3)	48 (54)	3	„	6 (6)	„
Totalen	8084 (5146)	32 666 (44 087)	40 750 (49233)	13 840 (25497)	19 938 (16375)	148 (179)	904 (1088)	5 920 (6 094)	19 198 (27861)	1105 (1094)

a) De opgaven, waarbij een * is geplaatst, zijn verbeterde cijfers.

IV. Overzicht betreffende de door het Gouvernement 1°. in erfpacht uitgegeven woeste gronden *a*) op Java en Madura, voor zooveel op ult. 1897 aanvaard (reeds in de openbare registers ingeschreven), zonder te rekenen die waarvan de erfpacht is komen te vervallen; en 2°. in erfpacht toegezegd (maar op ult. 1897 nog niet afgestaan) of afgestaan (maar op ult. 1897 nog niet aanvaard).

GEWESTEN.	Op ult. 1897 in erfpacht bezeten woeste gronden.						Op ult. 1897 in erfpacht:			
	In de jaren 1873 t/m 1896 aanvaard aantal:		In 1897 aanvaard aantal:		In de opgegeven 25 jaren aanvaard aantal:		toegezegd, maar nog niet afgestaan aantal: *b*)		afgestaan (definitief toegewezen), maar nog niet aanvaard aantal:	
	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws *c*)
Bantam	24	4 936	3	490	27	5 426	16	12 134	4	538
Krawang	11	1 678	1	180	12	1 858	2	540	2	462
Preanger Regentschappen	*d*) 403	*d*) 74 197	42	9 549	445	83 746	141	67 473	25	5 644
Cheribon	14	1 697	"	"	14	1 697	4	2 200	"	"
Tagal	7	1 781	1	328	8	2 109	10	3 334	"	"
Pekalongan	55	10 359	6	312	61	10 671	3	336	"	"
Samarang	68	8 073	"	"	68	8 073	1	130	2	31
Japara	22	4 795	"	"	22	4 795	6	939	"	"
Rembang	"	"	"	"	"	"	1	400	"	"
Soerabaija	36	7 298	3	579	39	7 877	10	1 338	"	"
Pasoeroean	196	72 492	3	160	199	72 652	6	2 152	2	120
Probolinggo	*e*) 83	*e*) 28 405	1	150	84	28 555	3	8 270	"	"
Bezoeki	245	96 906	15	4 534	260	101 440	59	106 080	21	9 419
Banjoemas	4	1 249	"	"	4	1 249	10	17 280	1	337
Bagelen	13	805	"	"	13	805	1	123	"	"
Kadoe	21	3 902	"	"	21	3 902	1	250	"	"
Madioen	*f*) 44	*f*) 9 212	"	"	44	9 212	1	500	"	"
Kediri	*g*) 395	*g*) 111 949	20	4 650	415	116 599	35	14 290	9	1 908
Totalen	*h*) 1641	*h*) 439 734	95	20 932	1736	460 666	310	237 769	66	18 459
De toezegging of de definitieve toewijzing vond plaats in de jaren: 1881 t/m 1895							80	30 898	6	509
1896							110	139 252	11	4 946
1897							120	67 619	49	13 004
Totalen als boven							310	237 769	66	18 459

a) Overigens is nog in vele gevallen erfpacht verleend voor gronden die reeds vroeger in huur afgestaan geweest waren. Deze voormalige huurgronden, voor zooveel zij op ult. 1897 nog in erfpacht werden bezeten, besloegen eene uitgestrektheid van 41 425 bouws, ingeschreven als 95 perceelen. Over de verschillende gewesten waren die getallen verdeeld als volgt:

Gewesten.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Gewesten.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Bantam	2	1 034	Bezoeki	1	300
Batavia	1	406	Banjoemas	1	100
Krawang	1	427	Bagelen	1	869
Preanger Reg.	18	8 380	Kadoe	2	515
Cheribon	3	930	Madioen	3	1 505
Pekalongan	7	2 036	Kediri	14	5 883
Samarang	33	13 787			
Japara	1	34	Totalen voor de		
Pasoeroean	7	5 219	15 gewesten	95	41 425

b) Waar in de aanvraag als geschatte grootte van het perceel tweeërlei uitgestrektheid was genoemd, of de opgegeven grootte verschilde met de taxatiën der commissie van onderzoek, is het kleinste cijfer genomen.

c) Voor elk perceel is de uitgestrektheid tot volle bouws afgerond.

d) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 112) verminderd met 183 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van gedeelten van de perceelen Soekawana II en IV (66 bouws), Panglipoergalih (88 bouws) en Tjiseroea (29 bouws) en met 1 perceel (Tjimantalaija), groot 223 bouws, wegens minnelijke ontbinding van de erfpacht, doch daarentegen vermeerderd met 32 bouws wegens vestiging, na hermeting, van een nieuw erfpachtsrecht op het perceel Tjiboegel, tot eene uitgestrektheid van 345 bouws, welk perceel tot dusver te boek stond (ingeschreven in 1880) met eene uitgestrektheid van $312^{416,5}/_{500}$ bouws. Van de in December 1896 plaats gehad hebbende terugneming van gedeelten van de perceelen Panglipoergalih en Tjiseroea werd te Batavia eerst kennis ontvangen na de afsluiting van de opgaven ten dienste van het vorig verslag.

e) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 112) verminderd met 2 perceelen (Alas Leker en Alas Djeplak), respectievelijk groot 341 en 549 bouws, wegens gerechtelijke vervallenverklaring van het erfpachtsrecht. Bovendien verminderd met 16 bouws wegens onteigening van een gedeelte van het perceel Gedong Mas of Kali Dilem ten behoeve van den aanleg van den staatsspoorweg Probolinggo–Panaroekan.

f) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 112) verminderd met 1 perceel (Kemoekoes), groot 310 bouws, wegens gerechtelijke vervallenverklaring van het erfpachtsrecht.

g) De opgaaf in 't vorig verslag (blz. 112) is sedert gebleken vermeerderd te moeten worden met 1 perceel (Kali Djarak V), groot 26 bouws, welk perceel (ingeschreven in 1892) tot dusver niet was medegeteld.

h) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid — met toepassing van de tot ult. 1897 geregulariseerde veranderingen, ontstaan door terugneming van grond als anderszins — als volgt:

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Jaren	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1873	1	350	Per transport	672	182 536
1874	16	5 833	1886	51	8 283
1875	39	11 583	1887	69	19 414
1876	40	9 451	1888	36	6 280
1877	39	9 701	1889	79	19 966
1878	47	11 414	1890	86	16 649
1879	48	14 000	1891	69	16 428
1880	56	14 535	1892	128	38 186
1881	78	23 344	1893	128	31 451
1882	80	23 668	1894	139	42 551
1883	68	20 548	1895	91	33 484
1884	66	14 281	1896	93	24 506
1885	94	23 828			
Transporteeren	672	182 536	Totalen	1 641	439 734

V. Overzicht betreffende de in 1897 door het Gouvernement aan particulieren verkochte en met recht van opstal afgestane stukken domeingrond op Java en Madura.

GEWESTEN.	Verkochte grond. Ondershands, tegen taxatieprijs.		Verkochte grond. Publiek, bij opbod (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).		Met recht van opstal afgestane grond.	
	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.
Bantam	23 425	f 1 445	"	"	14 303	f 546
Batavia	22 722	4 260	"	"	"	"
Krawang	31 803	529	"	"	"	"
Preanger Regentschappen	614 820	22 151	445	a) f 780	127 325	1 120
Cheribon	46 152	4 593	"	"	3 155	85
Tagal	115 265	11 975	2303	1902	21 389	90
Pekalongan	12 777	1 055	"	"	3 750	95
Samarang	109 649	19 580	2068	1015	2 926	120
Japara	16 554	2 140	532	135	32 717	140
Rembang	85 759	10 170	"	"	73 839	1 615
Soerabaija	71 856	23 160	1450	2972	29 720	1 340
Pasoeroean	64 038	15 150	"	"	110 842	2 110
Probolinggo	132 148	14 495	"	"	260 235	3 370
Bezoeki	43 917	4 515	"	"	460 820	10 637
Banjoemas	145 156	18 990	b)	2256	16 859	605
Bagelen	12 382	1 360	348	70	1 035	20
Kadoe	58 978	7 185	"	"	"	"
Djokjokarta	559	170	"	"	"	"
Madioen	63 961	3 455	"	"	21 848	320
Kediri	25 820	3 975	"	"	137 938	3 120
Madura	12 570	1 460	"	"	1 217	20
Totalen	1 710 311	f 171 813	c) 7146	f 9130	1 319 918	f 25 353

a) Hieronder begrepen een bedrag van f 60 als opbrengst van een perceel waarvan de uitgestrektheid niet is opgegeven.

b) De grootte van de hier bedoelde twee perceelen, welke behooren tot de gronden in de nabijheid van de aanlegplaats voor zeeschepen te Tjilatjap die ingevolge eene beslissing van 1887 (zie het Koloniaal Verslag van dat jaar, blz. 74/75) geleidelijk zouden worden verkocht, ten einde particulieren in de gelegenheid te stellen aldaar over opslagruimte en terrein voor pakhuizen en kantoorlokalen te beschikken, is niet opgegeven.

c) Ongerekend de perceelen bedoeld in de noten a en b.

VI. Overzicht over 1897 betreffende de grondverhuur door inlanders aan niet-inlanders in die gewesten der buitenbezittingen, waar dit onderwerp bij ordonnantie geregeld is.

GEWESTEN EN AFDEELINGEN.	Aantal in 1897 gesloten huurovereenkomsten (die alle werden geregistreerd).	Huurtijd.	Huurprijs (per bouw 's jaars).	Uitgestrektheid van den gehuurden grond (in bouws).	De gronden waren bestemd voor:
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.					
Ommelanden van Telok Betong	54	20 jaar.	a) †	ruim 922	teelt van Liberia-koffie.
ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.					
Amoenthai.					
District Batang Alaï	2	id.	f 1,00	†	oprichting van woningen en tabaksloodsen.
" Balangan	13	id.	1,00	†	id.
" Tabalong	7	id.	1,00	†	id.
Martapoera.					
District Benoewa Ampat	121	id.	b) f 0,50 à f 1,00	†	teelt van tabak en andere doeleinden.
MENADO.					
Minahassa	4	†	†	$2^1/_4$	oprichting van tabaksloodsen.
AMBOINA.	†	†	†	†	

a) Waar een † is geplaatst, ontbreken gegevens ter invulling.

b) De huurprijs verschilt naar gelang de grond al dan niet voor de teelt van tabak in gebruik wordt genomen.

VII. Overzicht betreffende de in 1897 door het Gouvernement aan particulieren verkochte stukken domeingrond in de buitenbezittingen.

GEWESTEN.	Ondershands verkocht tegen taxatieprijs.		Publiek verkocht bij opbod (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).	
	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopprijs.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopprijs.
Lampongsche Districten	1 998	f 260	4 328	f 379,75
Palembang	1 924	1 295	"	"
Atjeh en onderhoorigheden	4 799	480	"	"
Riouw en onderhoorigheden	516	805	"	"
Celebes en onderhoorigheden	39	160	"	.
Menado	372 229	5 480	"	"
Amboina	1 750	440	"	"
Timor	665	95	"	"
Bali en Lombok	18 605	3 206,50	1 779	292,00
Totalen	402 525	f 12 221,50	6 107	f 671,75

VIII. Overzicht betreffende de door het Gouvernement in erfpacht uitgegeven gronden in de buitenbezittingen, voor zooveel op ult. 1897 in de openbare registers ingeschreven (dus zonder te rekenen die waarvan de erfpacht is komen te vervallen, of die welke reeds afgestaan, maar nog niet aanvaard waren).

GEWESTEN.	Op ult. 1897 in erfpacht bezeten domeingronden.					
	In de jaren 1873 t/m 1896 aanvaard aantal:		In 1897 aanvaard aantal:		In de opgegeven 25 jaren aanvaard aantal:	
	perceelen.	bouws. a)	perceelen.	bouws. a)	perceelen.	bouws. a)
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	20	2 280	"	"	20	2 280
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	33	15 124	"	"	33	15 124
Sumatra's Westkust. Tapanoli	2	b) 701	"	"	2	701
Benkoelen	8	11 857	"	"	8	11 857
Lampongsche Districten	c) 11	c) 75 548	1	2 142	12	77 690
Palembang	d) 42	d) 196 935	1	10 000	43	206 935
Sumatra's Oostkust	2	2 283	"	"	2	2 283
Billiton	1	44	"	"	1	44
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	16	56 046	1	10 000	17	66 046
Celebes en onderhoorigheden	e) 3	509	"	"	e) 3	509
Menado	f) 33	f) 8 024	2	1 700	35	9 724
Amboina	g) 6	g) 15 896	1	3 100	7	18 996
Ternate en onderhoorigheden	2	26 000	"	"	2	26 000
Totalen.	h) 179	h) 411 247	6	26 942	185	i) 438 189

AANMERKINGEN.

a) Voor zoover opgemeten, is de uitgestrektheid van elk perceel tot volle bouws afgerond.

b) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 117) verminderd met 446 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van een gedeelte van het in 1876 aanvaarde perceel Loeboe Raja.

c) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 117) verminderd met 2 perceelen en 28 200 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van de perceelen Pedada Lebong (9000 bouws) en Wai Galih (19 200 bouws), respectievelijk aanvaard in de jaren 1892 en 1893.

d) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 117) verminderd met 3 perceelen en 18 816 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van een gedeelte van het perceel Soeban Ajam (2829 bouws), zoomede van de perceelen Penangkok (3332 bouws), Babat (12 108 bouws) en een onbenaamd perceel (547 bouws), de eerste twee aanvaard in 1891, de laatste twee in 1890.

e) Eén der 3 perceelen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden betreft de oostelijke groep der Postillon-eilanden, waarvan de erfpacht in 1891 is aanvaard, echter zonder bekendstelling van de uitgestrektheid. Het opgegeven aantal bouws heeft dus geen betrekking tot dat perceel.

f) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 117) verminderd met 1 perceel en 4900 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van het in 1892 aanvaarde perceel Kalimaeng.

g) De opgaaf in 't vorig verslag (blz. 117) is sedert gebleken vermeerderd te moeten worden met 1 perceel, groot p. m. 14 800 bouws, gelegen in de afdeeling Amaheij op Ceram (residentie Amboina), van welk perceel tot dusver in de Indische verslag-bijdragen geen melding was gemaakt, niettegenstaande de erfpacht reeds in December 1893 in de openbare registers was ingeschreven.

h) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid verdeeld als volgt (waarbij op te merken valt dat de over 1891 opgegeven uitgestrektheid — zie noot e — betrekking heeft tot 10 van de 11 perceelen en het totaal van 411 247 bouws tot 178 van de 179 perceelen

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1874.	3	716
1876.	1	325
1877.	8	3 394
1878.	10	2 586
1879.	5	2 089
1880.	2	1 088
Transporteeren.	29	10 198

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Per transport.	29	10 198
1881.	3	1 111
1882.	4	865
1883.	3	664
1884.	1	128
1885.	1	312
Transporteeren.	41	13 278

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Per transport.	41	13 278
1886.	12	470
1888.	1	361
1889.	9	2 536
1890.	9	29 556
1891.	11	28 843
Transporteeren.	83	75 044

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Per transport.	83	75 044
1892.	22	76 943
1893.	27	97 647
1894.	22	63 981
1895.	10	31 610
1896.	15	66 022
Totaal.	179	411 247

i) Betreft 184 van de 185 perceelen; verg. noot e.

(5. 17.)

BIJLAGE P.

(Zie hoofdst. J, afd. V, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

DER

door de hoofden van gewestelijk bestuur op JAVA en MADURA

bij het eind van 1897 verstrekte gegevens

betreffende den toestand van het

GRONDBEZIT DER INLANDSCHE BEVOLKING

in de gouvernementslanden aldaar,

waarbij ook opgaven nopens den grondslag der verplichting

tot dienstprestatie en nopens de ambtsvelden der

dessabestuurders. [1])

[1]) Gegevens, als in de hierbedoelde tabellen vervat, worden om de vijf jaren verzameld. De opgaven, welke betrekking hadden tot den toestand op ult. 1892, zijn gedrukt als bijlage U bij het Koloniaal Verslag van 1893.

N°. I. ALGEMEEN OVERZICHT betreffende den

GEWESTEN.	Dessa's met										
	waar alleen individueel grondbezit wordt aangetroffen.		met alleen communaal bezit.		met gemengd bezit (individueel nevens communaal).			met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond.			
	Aantal dessa's.	Uitge-strektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitge-strekt-heid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Indivi-dueel.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Commu-naal.	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Indivi-dueel.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Commu-naal.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws). In bijzonderen rechts-toe-stand.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.		10.	11.	12.
Bantam	1413	b) 130 203	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia (Bloeboer)	„	„	„	„	„	„	„	c) 8	915	„	„
Krawang	204	d) 61 945	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	1426	462 734	e) „	„	f) 28	6 428	g) 1 177	„	„	„	„
Cheribon	74	35 236	194	26 868	942	45 756	149 087	h) 1	„	„	23
Tagal	235	40 816	266	23 262	498	65 437	46 371	„	„	„	„
Pekalongan	79	7 419	523	31 793	445	11 579	30 527	i) „	„	„	„
Samarang	7	279	1 082	143 559	1 042	40 376	143 761	j) 17	241	„	1 118
Japara	61	11 059	383	39 099	683	51 654	83 287	l) 20	285	„	109
Rembang	102	13 019	50	2 693	1 780	159 615	92 645	2	„	„	13
Soerabaija	211	m) 26 582	2 417	137 748	1 958	80 501	141 094	n) 6	13	„	17
Pasoeroean	121	18 300	877	55 713	676	38 738	46 146	„	„	„	„
Probolinggo	245	60 822	o) „	„	322	38 257	14 599	„	„	„	„
Bezoeki	722	174 592	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banjoemas	133	29 282	167	18 086	1 006	56 526	122 748	41	1171	„	1 848
Bagelen	289	37 176	1 322	79 159	967	78 059	43 222	69	38	„	554
Kadoe	„	„	2 074	96 948	569	12 963	52 425	1	„	„	13
Madioen	36	5 437	463	49 451	969	68 613	123 809	18	495	„	5 157
Kediri	54	3 803	395	39 787	1 064	73 441	90 334	17	609	„	75
Te zamen voor de gouvernementslanden van Java	5412	1 118 704	10 213	744 166	12 949	827 943	1 181 232	200	3767	„	8 927
Madura	q) 1161	r) 353 620	„	„	„	„	„	q) 33	„	„	q) 1 918
Totalen	6573	1 472 324	10 213	744 166	12 949	827 943	1 181 232	233	3767	„	10 845
Volgens de bij het einde van 1892 verzamelde gegevens waren de cijfers:											
voor de gouvernementslanden van Java	5344	947 313	11 136	815 264	12 337	727 468	1 086 580	257	3506	„	13 878
voor Madura	896	239 932	„	„	„	„	„	278	„	„	109 531
Totalen	6240	1 187 245	11 136	815 264	12 337	727 468	1 086 580	535	3506	„	123 409

N°. II. HOOFD-ONDERSCHEIDINGEN die bij

(Zie blz. 8 van

AARD VAN HET GRONDBEZIT.

bouwgronden,

Totalen. Aantal dessa's. a)	Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Individueel.	Communaal.	In bijzonderen rechtstoestand.	Alle soorten van bezit te zamen.	Dessa's zonder bouwgronden (erven niet als bouwgrond gerekend).
13.	14.	15.	16.	17.	18.
1 413	130 203	„	„	130 203	„
8	915	„	„	915	1
204	61 945	„	„	61 945	„
1 454	469 162	1 177	„	470 339	1
1 211	80 992	175 955	23	256 970	11
999	106 253	69 633	„	175 886	24
1 047	18 998	62 320	„	81 318	30
2 148	40 896	287 320	1 118	329 334	k) 53
1 147	62 998	122 386	109	185 493	46
1 934	172 634	95 338	13	267 985	72
4 592	107 096	278 842	17	385 955	208
1 674	57 038	101 859	„	158 897	36
567	99 079	p) 14 599	„	113 678	„
722	174 592	„	„	174 592	13
1 347	86 979	140 834	1 848	229 661	2
2 647	115 273	122 381	554	238 208	4
2 644	12 963	149 373	13	162 349	13
1 486	74 545	173 260	5 157	252 962	9
1 530	77 853	130 121	75	208 049	18
28 774	1 950 414	1 925 398	8 927	3 884 739	541
1 194	353 620	„	1 918	355 538	11
29 968	2 304 034	1 925 398	10 845	4 240 277	k) 552
29 074	1 678 287	1 901 844	13 878	3 594 009	533
1 174	239 932	„	109 531	349 463	17
30 248	1 918 219	1 901 844	123 409	3 943 472	550

AANTEEKENINGEN.

a) De vermeerdering of vermindering van het aantal dessa's moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan splitsing of samenvoeging van dessa's.

b) Hieronder zijn begrepen de 41 bouws in het Noorderregentschap, waarvan de opbrengst tot het onderhoud van eenige bepaald aangewezen missigits of geestelijken bestemd is en die dus eigenlijk moeten worden beschouwd als te zijn in de doode hand (wakap).

c) Deze dessa's, welke deel uitmaken van het domein Bloeboer, werden in het vorig vijfjaarlijksch overzicht vermeld onder de rubriek „Dessa's waar alléén individueel grondbezit wordt aangetroffen." Aangezien de gronden dier dessa's door de bevolking in erfpacht worden bezeten, op den voet van art. 3 van Indisch Staatsblad 1836 nº. 19, heeft men gemeend deze te moeten rangschikken onder de rubriek „Dessa's met gronden, die geheel of gedeeltelijk in bijzonderen rechtstoestand verkeeren."

d) In het overzicht van ult. 1892 bedroeg dit cijfer 63 586. De vermindering moet hieraan worden toegeschreven dat toen ten onrechte was medegerekend de totale uitgestrektheid der gebleggan-gronden, dat zijn de woeste gronden welke aan de bevolking waren aangewezen voor den aanleg van hoema's.

e) In het overzicht van ult. 1892 waren in deze kolom vermeld 8 dessa's, gesticht door emigranten uit Bagelen; de dessa's dezer lieden zijn thans gerangschikt in de volgende rubriek (gemengd bezit), wijl nu in die dessa's zoowel gronden in communaal als in individueel bezit worden aangetroffen; zie daaromtrent nader noot *g*.

f) Deze dessa's zijn gesticht door Javaansche emigranten uit Bagelen.

g) Ter voorkoming van vervreemding aan Soendaneezen worden de gronden die nog niet geheel ontgonnen zijn door de in de voorgaande noot bedoelde bezitters beschouwd als te zijn in communaal bezit.

h) Deze is de perdikan-dessa Astana, welke 23 bouws sawah bezit, waarvan 3½ bouw als ambtsvelden aan het dessahoofd zijn toegekend, en 19½ bouw zijn verdeeld onder de bewakers van de in genoemde dessa aanwezige heilige graven der sultansfamiliën.

i) De in het overzicht van ult. 1892 in deze kolom vermelde 95 dessa's (met 2469 bouws gronden in individueel- en 6998 in communaal bezit) zijn sedert gebleken daarin bij vergissing te zijn gerangschikt.

j) Hieronder 4 perdikan-dessa's.

k) Bovendien worden voor het district Samarang nog 62 dessa's opgegeven, waar bouwgronden noch erven worden aangetroffen.

l) Hieronder 9 perdikan dessa's.

m) Hieronder zijn begrepen vischvijvers en nipahbosschen voor zoover individueel bezeten.

n) Hieronder de dessa Dradjat met 13 bouws individueel bezeten gronden (genoemde dessa was in het overzicht van ult. 1892 abusievelijk niet vermeld).

o) In het overzicht van ult. 1892 werden in deze kolom ten onrechte 121 dessa's (met 19 856 bouws bouwgronden) vermeld, welke bouwgronden thans worden opgegeven niet uitsluitend communaal, maar gedeeltelijk ook individueel te worden bezeten, waarom de bedoelde dessa's en gronden thans zijn overgebracht naar de kolommen 6, 7 en 8.

p) De vermindering van dit cijfer is toegelicht in noot *o*.

q) Ter toelichting van het aanzienlijk verschil tusschen dit cijfer en dat, opgegeven in het overzicht van 1892, zij verwezen naar noot *r*.

r) In het overzicht van ult. 1892 werden voor Madura slechts 239 932 bouws opgegeven als erfelijk individueel bezeten en daarentegen 109 531 bouws als verkeerende in een bijzonderen rechtstoestand. Laatstbedoelde opgaaf betrof de gronden, welke onder het voormalig panembahans-bestuur den vorst toebehoorden. Bij de opheffing van bedoeld bestuur (in 1883) waren deze gronden den bewerkers ten gebruike afgestaan, zonder de bedoeling dat in den bezitsvorm verandering zou komen. Langzamerhand echter werden de bewerkers van den grond in hun bezit gehandhaafd en ging de grond bij overlijden op de erfgenamen over, ten gevolge waarvan thans de bezitsvorm in elk opzicht overeenkomt met het erfelijk individueel bezit. De dessa's, waartoe die gronden behooren, zijn daarom in dit overzicht opgenomen in kolom 2 en niet, zooals vroeger, in kolom 9.

het COMMUNAAL GRONDBEZIT voorkomen.
deze bijlage.)

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage P.]

N°. III. VERDEELING van het getal DESSA'S (afzonderlijk voor elke der in tabel n°. I vermelde
PRESTATIE rust, zoowel voor de heerendiensten *a*)

GEWESTEN	AANTAL														
	met alleen individueel grondbezit,					met alleen communaal grondbezit,					met gemengd grondbezit, (individueel nevens communaal),				
	waar de heerendienstplicht rust:			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld:		waar de heerendienstplicht rust:			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld:		waar de heerendienstplicht rust:			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld:	
	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.
Bantam	"	"	1413	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia (Bloeboer)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Krawang	"	204	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Preanger Regentschappen. . .	72	*c*) 1352	"	126	512	"	"	"	"	"	"	28	"	"	5
Cheribon	"	"	74	"	"	1	24	169	"	7	31	406	505	19	101
Tagal	"	235	"	"	124	"	266	"	"	"	"	498	"	"	51
Pekalongan	45	34	"	66	"	10	513	"	5	1	14	431	"	118	12
Samarang.	"	3	4	"	"	"	871	211	"	57	"	906	136	"	425
Japara.	"	61	"	"	"	"	370	4	"	"	"	683	"	"	"
Rembang.	9	24	69	"	"	2	13	*g*) 34	"	"	149	649	982	"	"
Soerabaija	10	36	165	"	2	77	648	1722	"	16	328	629	1001	"	83
Pasoeroean	"	38	83	"	51	3	475	399	"	45	2	510	164	"	390
Probolinggo.	"	76	169	118	44	"	"	"	"	"	"	"	322	"	"
Bezoeki	26	183	513	103	244	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Banjoemas	9	124	"	4	4	49	118	"	5	"	233	773	"	238	24
Bagelen	"	289	"	"	9	"	1322	"	"	1	"	967	"	"	61
Kadoe	"	"	"	"	"	25	2049	"	54	104	20	549	"	60	90
Madioen	"	36	"	2	2	"	463	"	7	12	8	961	"	54	47
Kediri	"	54	"	8	22	"	395	"	5	20	"	1064	"	99	179
Te zamen voor de gouvernementslanden van Java	171	2749	2490	427	1014	167	7506	2539	76	263	785	9054	3110	588	1468
Madura	"	"	1161	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen. . .	171	2749	3651	427	1014	167	7506	2539	76	263	785	9054	3110	588	1468
Volgens de bij het einde van 1892 verzamelde gegevens waren de cijfers:															
voor de gouvernementslanden van Java	205	2534	2605	440	1390	1625	7482	2028	245	283	2094	7117	3121	766	1850
voor Madura	"	"	896	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen. . .	205	2534	3501	440	1390	1625	7482	2028	245	283	2094	7117	3121	766	1850

categorieën van grondbezit) naar den GRONDSLAG waarop de VERPLICHTING TOT DIENST-
als voor de diensten bij de koffiecultuur. *b*)

DESSA'S

met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond,					zonder bouwgronden (erven uitgezonderd),			Gemengd aantal dessa's,				
waar de heerendienstplicht rust:			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld:		waar de heerendienstplicht rust:		waar de erfbezitters zijn ingedeeld bij de koffiecultuur.	waar de heerendienstplicht rust:			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld:	
alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.	op de bezitters van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.		alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1413	"	"
"	"	8	"	"	"	1	"	"	"	9	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	204	"	"	"
"	"	"	"	"	1	"	"	72	1381	"	126	517
"	"	1	"	"	3	8	"	32	433	757	19	108
"	"	"	"	"	22	2	"	"	1021	2	"	175
"	"	"	"	"	30	"	"	69	1008	"	188	13
"	*d*) 12	*e*) 5	"	"	"	53	"	"	1792	409	"	482
"	*f*) 11	"	"	"	33	13	"	"	1167	17	"	"
"	"	2	"	"	3	69	"	160	689	1156	"	"
"	1	*h*) 1	"	"	37	171	1	415	1321	3060	"	102
"	"	"	"	"	16	20	"	5	1039	666	"	486
"	"	"	"	"	"	"	"	"	76	491	118	44
"	"	"	"	"	"	13	"	26	183	526	103	244
"	*i*) 3	"	"	"	*j*) 2	"	"	291	1020	"	247	28
"	*k*) 35	"	"	"	4	"	"	"	2617	"	"	71
"	*l*) "	"	"	"	13	"	"	45	2611	"	114	194
m) 1	"	"	"	"	*n*) 8	"	4	9	1468	"	63	65
"	*o*) 12	"	"	9	*p*) 17	"	1	"	1542	"	112	231
1	74	17	"	9	189	350	6	1124	19572	8506	1091	2760
"	"	*q*) 20	"	"	"	11	"	"	"	1192	"	"
1	74	37	"	9	189	361	6	1124	19572	9698	1091	2760
									r) 30394		3851	
41	97	12	40	4	230	295	6	3965	17460	8061	1491	3533
"	"	259	"	"	"	17	"	"	"	1172	"	"
41	97	271	40	4	230	312	6	3965	17460	9233	1491	3533
									30658		5024	

AANTEEKENINGEN.

a) Eene nadere omschrijving van de categorieën van personen die heerendienstplichtig zijn bevatten de voor elk gewest of voor gedeelten van gewesten uitgevaardigde afzonderlijke heerendienstregelingen; zie voor eene opsomming van die regelingen het overzicht op blz. 150/151 van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898. Daar bij de bedoelde heerendienstregelingen, welke sedert 1889 geleidelijk zijn uitgevaardigd of herzien, de heerendienstplichtigheid nauwkeuriger is geregeld en dientengevolge de categorieën van heerendienstplichtigen in het eene gewest en het andere, of zelfs in onderdeelen van eenig gewest, zeer uiteenloopen, geeft de in het overzicht opgenomen groepeering (de tabel is nog opgemaakt naar het in 1881 — zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3769 — voorgeschreven model) den actueelen toestand in dit opzicht niet geheel juist terug.

b) Wat de gewesten Bantam, Krawang en Japara betreft, wordt thans geen melding meer gemaakt van bij de gouvernementskoffiecultuur ingedeelde dessa's, omdat aldaar van 1894 of 1895 af de verplichte teelt en levering van koffie zijn opgeheven, evenals in Rembang, waar trouwens reeds sinds tal van jaren geen koffiecultuur meer bestond

c) Bovendien vallen onder deze rubriek nog 2 dessa's, welke van het verrichten van heerendienst zijn vrijgesteld.

d) Ten opzichte van deze 12 dessa's bleek uit de van den resident ontvangen opgaven niet of zij heerendienstplichtig zijn.

e) Als voren van 1 der hierbedoelde 5 dessa's. De 4 andere zijn perdikan-dessa's.

f) Bovendien vallen onder deze rubriek nog 9 dessa's, welke perdikan-dessa's zijn.

g) Bovendien valt onder deze rubriek nog 1 dessa, welke van het verrichten van heerendienst is vrijgesteld.

h) Als voren 4 dessa's.

i) De hier vermelde 3 dessa's zijn perdikan-dessa's, welke gedeeltelijk heerendienstplichtig zijn. Bovendien vallen onder deze rubriek nog 38 dessa's (mede perdikan-dessa's), welke geheel vrijgesteld zijn van het verrichten van heerendienst.

j) Ten opzichte van deze 2 dessa's bleek uit de van den resident ontvangen opgaven niet of zij heerendienstplichtig zijn.

k) Als in noot *i* wat betreft 35 gedeeltelijk en 34 geheel van heerendienst vrijgestelde perdikan-dessa's.

l) De eenige in deze rubriek te rangschikken dessa is van het verrichten van heerendienst vrijgesteld.

m) Bovendien vallen onder deze rubriek nog 17 dessa's, welke van het verrichten van heerendienst zijn vrijgesteld.

n) Als voren 1 dessa.

o) Als voren 5 dessa's.

p) Als voren 1 dessa.

q) Als in noot *i* wat betreft 20 gedeeltelijk en 13 geheel van heerendienst vrijgestelde perdikan-dessa's.

r) Bovendien waren 126 dessa's van het verrichten van heerendienst vrijgesteld; verg. sommige der voorgaande noten. Tabel n. I maakt, boven de in de kolommen 13 en 18 vermelde 29 968 dessa's met bouwgrond en 552 enkel uit erven bestaande dessa's, voor het district Samarang der gelijknamige residentie nog gewag (zie noot *k* van gemelde tabel) van 62 dessa's, waar bouwgrond, noch erven worden aangetroffen. Omtrent deze 62 dessa's is niet medegedeeld op welken grondslag er de heerendienstplichtigheid berust.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage P.]

Nº. IV. GEGEVENS betreffende de AMBTSVELDEN der dessahoofden zoomede der overige dessa-

GEWESTEN.	Dessa's met alleen individueel grondbezit.							Dessa's met alleen communaal grondbezit.							Dessa's met gemengd grondbezit (individueel nevens communaal).						
	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Id. bij elke verkiezing wordt bepaald.	Id. ambtsvelden verwisseld worden.	Id. ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden	Aantal dessa's met ambtsvelden	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Id. bij elke verkiezing wordt bepaald.	Id. ambtsvelden verwisseld worden.	Id. ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Id. bij elke verkiezing wordt bepaald.	Id. ambtsvelden verwisseld worden.	Id. ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.
Bantam	524	1850	524	"	3	521	889	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia (Bloeboer)	a) "	a) "	a) "	"	"	a) "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Krawang	14	35	14	"	"	14	190	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Preanger Regentschappen	134	593	105	29	23	111	1292	"	"	"	"	"	"	"	24	278	24	"	"	24	4
Cheribon	74	552	74	"	"	74	"	194	6764	160	34	"	194	"	942	33039	725	217	"	942	"
Tagal	100	302	"	100	"	100	135	266	4940	"	266	"	266	"	492	11188	"	492	"	492	6
Pekalongan	1	1	1	"	"	1	78	520	6995	141	379	"	520	3	442	6774	209	233	"	442	3
Samarang	"	"	"	"	"	"	7	1082	28005	683	399	"	1082	"	1042	26379	647	395	"	1042	"
Japara	"	"	"	"	"	"	61	381	11102	381	"	"	381	2	683	23529	683	"	"	683	"
Rembang	37	242	37	"	"	37	65	50	1042	22	28	"	50	"	1753	38772	752	1001	"	1753	27
Soerabaija	20	115	20	"	"	20	191	2413	9729	869	1544	1367	1046	4	1938	16002	805	1133	500	1438	20
Pasoeroean	25	78	24	1	"	25	96	844	3862	169	675	9	835	33	664	1859	439	225	61	603	12
Probolinggo	39	358	38	1	"	39	206	"	"	"	"	"	"	"	322	3407	170	152	"	322	"
Bezoeki	474	2723	247	227	"	474	248	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Banjoemas	11	30	11	"	"	11	122	167	4631	115	52	"	167	"	1006	26780	374	632	"	1006	"
Bagelen	55	390	55	"	"	55	234	861	11417	515	346	"	861	461	926	8821	180	746	"	926	41
Kadoe	"	"	"	"	"	"	"	2074	11002	1528	546	"	2074	"	569	4476	397	172	"	569	"
Madioen	6	13	6	"	"	6	30	462	6639	255	207	58	404	1	966	15982	601	365	81	885	3
Kediri	"	"	"	"	"	"	54	393	9096	393	"	"	393	2	1064	23743	1064	"	12	1052	"
Te zamen voor de gouvernementslanden van Java	1514	7282	1156	358	26	1488	3898	9707	115224	5231	4476	1434	8273	506	12833	241029	7070	5763	654	12179	116
Madura	1161	16318	1161	"	"	1161	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen	2675	23600	2317	358	26	2649	3898	9707	115224	5231	4476	1434	8273	506	12833	241029	7070	5763	654	12179	116
Volgens de bij het einde van 1892 verzamelde gegevens waren de cijfers:																					
voor de gouvernementslanden van Java	1101	4612	828	273	15	1086	4243	10635	140082	6597	4038	2278	8357	501	11991	238747	6196	5795	1093	10898	346
voor Madura	896	10950	896	"	"	896	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen	1997	15562	1724	273	15	1982	4243	10635	140082	6597	4038	2278	8357	501	11991	238747	6196	5795	1093	10898	346

bestuurders en wel voor elke der in tabel n°. I vermelde categorieën van dessa's afzonderlijk.

Dessa's waar de grond geheel of gedeeltelijk in een bijzonderen rechtstoestand verkeert.							Te zamen.						
Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden bij elke verkiezing wordt bepaald.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden bij elke verkiezing wordt bepaald.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.
"	"	"	"	"	"	"	524	1850	524	"	3	521	889
b) 9	51	b) 9	"	"	b) 9	"	9	51	9	"	"	9	"
"	"	"	"	"	"	"	14	35	14	"	"	14	190
"	"	"	"	"	"	"	158	871	129	29	23	135	1296
1	3	1	"	"	1	"	1211	40358	960	251	"	1211	"
"	"	"	"	"	"	"	858	16430	"	858	"	858	141
c) "	c) "	c) "	c) "	"	c) "	c) "	963	13770	351	612	"	963	84
11	277	9	2	"	11	6	2135	54661	1339	796	"	2135	13
5	54	5	"	"	5	15	1069	34685	1069	"	"	1069	78
2	19	2	"	"	2	"	1842	40075	813	1029	"	1842	92
"	"	"	"	"	"	6	4371	25846	1694	2677	1867	2504	221
"	"	"	"	"	"	"	1533	5799	632	901	70	1363	141
"	"	"	"	"	"	"	361	3765	208	153	"	361	206
"	"	"	"	"	"	"	474	2723	247	227	"	474	248
35	1825	13	22	21	14	6	1219	33266	513	706	21	1198	128
11	106	11	"	"	11	58	1853	20734	761	1092	"	1853	794
1	1	1	"	"	1	"	2644	15479	1926	718	"	2644	"
16	966	15	1	1	15	2	1450	23600	877	573	140	1310	36
12	75	12	"	"	12	5	1469	32914	1469	"	12	1457	61
103	3377	78	25	22	81	98	24157	366912	13535	10622	2136	22021	4618
d) 14	d) 70	d) 14	"	"	d) 14	19	1175	16388	1175	"	"	1175	19
117	3447	92	25	22	95	117	e) 25332	383300	e) 14710	10622	2136	e) 23196	4637
187	4973	72	115	21	166	70	23915	388414	13694	10221	3407	20508	5160
271	4534	271	"	"	271	7	1167	15484	1167	"	"	1167	7
458	9507	343	115	21	437	77	e) 25082	403898	e) 14861	10221	3407	e) 21675	5167

AANTEEKENINGEN.

a) De in het overzicht van ult. 1892 in deze kolommen opgegeven cijfers zijn thans gebracht onder de rubriek: „Dessa's waar de grond geheel of gedeeltelijk in een bijzonderen rechtstoestand verkeert" (verg. noot c in tabel n°. I).

b) Bij uitzondering is hier voor het domein Bloeboer medegeteld 1 dessa *zonder* bouwgronden, en wel omdat het hoofd dier dessa het genot heeft van een deel der ten behoeve van de 8 andere dessahoofden voor apanage gereserveerde gronden. (De ambtsvelden zijn op Bloeboer alleen afgezonderd voor de dessahoofden, niet voor de overige leden van het dessabestuur.)

c) De invulling van deze kolommen in het overzicht van ult. 1892 berustte op eene vergissing (verg. noot i in tabel n°. I).

d) Dat thans veel lagere cijfers in deze rubriek zijn uitgetrokken dan in het overzicht van 1892 is hieraan toe te schrijven dat verreweg de meeste der dessa's, waarvan toen gezegd werd dat het grondbezit in een bijzonderen rechtstoestand verkeerde, sedert gebleken zijn te moeten worden gerangschikt onder de dessa's met alleen individueel grondbezit (verg. noot r van tabel n°. I).

e) Hieronder 1 dessa zonder bouwgronden (erven uitgezonderd); verg. noot b hiervóór.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage P.]

N°. II. HOOFD-ONDERSCHEIDINGEN die bij het COMMUNAAL GRONDBEZIT voorkomen.

GEWESTEN.	DESSA'S MET (geheel of ten deele) COMMUNAAL BEZIT.									
	Met jaarlijksche verdeeling of verwisseling van den grond.		Met verdeeling of verwisseling van den grond om de twee of meer jaren.		Met vaste aandeelen (zonder periodieke verdeeling of verwisseling).		Gedeeltelijk met periodieke verdeeling, gedeeltelijk met vaste aandeelen.			
							Met vaste aandeelen en jaarlijksche verdeeling of verwisseling.		Met vaste aandeelen en verdeeling of verwisseling om de twee of meer jaren.	
	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bantam	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia (Bloeboer)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Krawang	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Preanger Regentschappen	"	"	"	"	28	1 177	"	"	"	"
Cheribon	114	31 748	134	38 389	888	105 818	"	"	"	"
Tagal	164	19 436	14	1 536	586	48 661	"	"	"	"
Pekalongan	14	1 626	219	14 266	735	46 428	"	"	"	"
Samarang	381	56 566	225	26 841	1 518	203 913	*a*)	*a*)	"	"
Japara	123	14 007	643	73 869	300	34 510	"	"	"	"
Rembang	1225	65 423	257	15 080	347	14 819	1	16	"	"
Soerabaija	*b*) 2796	173 774	661	44 989	*c*) 918	60 079	*d*)	*d*)	*d*)	*d*)
Pasoeroean	627	33 981	3	188	916	66 510	6	*e*) 1 033	1	*f*) 147
Probolinggo	"	"	"	"	322	14 599	"	"	"	"
Bezoeki	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Banjoemas	123	11 652	55	5 056	995	124 126	"	"	"	"
Bagelen	"	"	"	"	2 289	122 381	"	"	"	"
Kadoe	"	"	"	"	2 643	149 373	"	"	"	"
Madioen	593	65 146	427	59 766	412	48 348	"	"	"	"
Kediri	892	83 491	107	10 249	460	36 381	"	"	"	"
Madura	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen	7052	556 850	2745	290 229	13 357	1 077 123	7	1 049	1	147
Volgens de bij het einde van 1892 verzamelde gegevens waren de cijfers	7611	605 104	2536	234 714	13 201	1 045 421	118	16 284	7	321

a) In het overzicht van ult. 1892 werden in de kolommen 8 en 9 opgegeven 81 dessa's met 14 359 bouws waar de communale gronden gedeeltelijk uit vaste aandeelen bestonden, gedeeltelijk nog jaarlijks verwisseld werden; thans komt deze gemengde toestand in Samarang niet meer voor.

b) Hieronder 13 dessa's in het district Modjosari-lor en 1 dessa in Modjosari-kidoel, waar *een deel* der bouwgronden voor vast verdeeld is.

c) Hieronder 3 dessa's in het district Tambangan, waar, nevens communaal bezit met vaste aandeelen, ook communaal bezit met één-, twee- en vijfjaarlijksche verdeeling van den grond voorkomt.

d) Zie de twee voorgaande noten.

e) Hieronder 546 bouws met vaste aandeelen.

f) " 107 " " " "

(De tabellen nos. III en IV van deze bijlage vindt men op blz. 4 t/m 7.)

(5. 18.)

BIJLAGE Q.

(Zie hoofdst. J, afd. V, § 2, van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVEN betreffende de voornaamste verrichtingen van het kadaster in Nederlandsch-Indië, over 1897. [1])

I. Eigendomskadaster; landrente-metingen; metingen, enz., op aanvraag van particulieren.

GEWESTEN waar kadastrale opnemingen plaats hadden, of waar het kadaster is in gebruik gesteld.	Aantal bouws (en perceelen) gedurende 1897 opgemeten. *a)* Eigendoms-kadaster.	Landrente-metingen. In loco herzien van het vroeger gemetene.	Landrente-metingen. Nieuwe metingen.	Woeste gronden en particuliere landerijen.	Aantal bouws (en perceelen) waarvan het landrente-kadaster in 1897 geheel voltooid werd.	Numerieke opgaven betreffende de gedurende 1897 door het kadaster tegen betaling (dus ongerekend die voor 's lands dienst) verstrekte stukken en inlichtingen. Aantal afgegeven meetbrieven.	Aantal afgegeven landmeterskennissen.	Aantal afgegeven certificaten.	Aantal afgegeven kopieën en extracten van meetbrieven.	Aantal afgegeven kopieën en extracten van andere stukken.	Aantal gevallen dat inzage van plans of registers werd verstrekt.	Totaal bedrag in 1897 aan salarissen ontvangen.
JAVA EN MADURA.												
Bantam	”	”	”	2 577 *b)* (7)	”	82	17	”	”	”	”	3 501,80
Batavia	”	”	”	”	”	128	491	269	19	223	316	10 827,75
Krawang	”	”	”	109 (1)	”	4	13	3	1	”	”	1 133,64
Preanger Regentschappen. Soekaboemi	”	”	6059 (980)	7 846 (49)	293 (436)	80	43	1	20	”	4	11 066,34^{5}
Tjiandjoer	”	”	1009 (147)	1 936 (18)	9 203 (2 583)							
Bandong	”	”	29 557 (3480)	1 959 (14)	29 557 (3 480)							
Tjitjalengka	”	”	448 (111)	”	448 (111)							
Soemedang	”	”	40 854 (4690)	563 (2)	15 994 (2 609)							
Tassikmalaija	”	”	28 361 (3410)	358 (3)	19 209 (2 497)	111	53	11	17	7	6	9 480,82^{5}
Limbangan	”	”	”	”	”							
Soekapoera	”	”	38 179 (5814)	5 177 (13)	21 749 (2 394)							
Soekapoera Kollot	”	”	”	157 (1)	”							
Cheribon	”	”	”	”	”	231	170	24	20	6	77	1 868.50
Tagal	”	”	”	391 (2)	”	100	125	30	32	”	3	1 764,[illegible]
Pekalongan	”	”	”	89 (2)	”	53	53	45	27	”	24	1 526,51
Samarang	”	”	”	148 (3)	”	204	348	104	40	7	21	4 512,73
Japara	”	”	”	60 (2)	”	35	49	20	10	4	24	656,74
Rembang	”	”	”	”	”	68	72	13	8	1	”	848,00
Soerabaija	”	”	”	667 (8)	”	262	565	88	49	63	161	7 561,51^{5}
Pasoeroean	”	”	”	83 (2)	”	103	158	43	44	6	9	2 797,13
Probolinggo	”	”	”	4 619 (11)	”	57	107	27	37	7	12	2 207,88
Bezoeki	”	”	”	32 190 (84)	”	284	389	14	98	1	1	38 379,09^{5}
Banjoemas	”	”	”	3 838 (11)	”	84	55	31	9	5	1	4 662,14
Bagelen	”	”	”	”	”	51	52	16	12	”	2	610,50
Kadoe	”	”	”	”	”	65	65	9	10	”	1	572,00
Soerakarta	1530 (984)	”	”	”	”	71	35	9	”	”	”	817,50
Madioen	”	”	”	”	”	46	21	25	12	”	1	734,00
Kediri	”	”	”	2 263 (8)	”	106	124	98	67	22	50	3 946,80
Madura	”	”	”	”	”	60	38	8	7	1	”	485,00
Totalen	1530 (984)	”	144467 (18632)	65 030 (241)	96 453 (14 110)	2285	3043	888	539	353	713	f 109 960,55
BUITENBEZITTINGEN.												
Sumatra's Westkust	228 (173)	”	”	”	”	78	47	85	10	”	”	f 1 079,00
Riouw en onderhoorigh.	2449 (147)	”	”	”	”	43	30	10	2	”	”	355,50
Celebes „ „ *c)*	400 (634)	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”
Totalen	3077 (954)	”	”	”	”	121	77	95	12	”	”	f 1 434,50

[1]) Zie voor soortgelijke opgaven over 1896 het vorig verslag, blz. 120 en 121.

a) Met de metingen, voor de *bijhouding* van het kadaster gedaan, is in dit overzicht geen rekening gehouden.

b) De getallen, die tusschen ( ) geplaatst zijn, wijzen het aantal *perceelen* aan.

c) Behalve de metingen ten behoeve van het eigendomskadaster ter hoofdplaats Makasser hadden nog kadastrale metingen plaats in de afdeelingen Noorderdistricten en Takalar (zie daarover blz. 73 van het verslag hiervóór). Eenig inlandsch personeel van het kadaster verrichtte bovendien metingen op het eiland Lombok (residentie Bali en Lombok).

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage Q.]

II. Bijhouding van de kaarten en registers der voormalige „kadastraal-statistieke opneming".

GEWESTEN.	Aantal kantoren.	Meetwerk.								Aantal grondveranderingen waarvan de inhouden berekend werden.	Aantal veranderingen die op de netkaarten overgebracht werden.	Aantal dessakaarten die vernieuwd werden.
		Aantal gerapporteerde grondveranderingen. (Blokken.)	Aantal verzwegen grondveranderingen. (Blokken.)	Aantal geconstateerde ontginningen. (Blokken.)	Aantal dessa's die gesplitst of samengetrokken zijn.	Aantal dessa's die hermeten werden ten gevolge van vroegere foutieve metingen.	Aantal opgemeten jasan's of poesakavelden. (Blokken.)	Aantal opgemeten ambtsvelden. (Blokken.)	Aantal afzonderlijk gemeten tegalvelden. (Blokken.)			
Cheribon	2	1 235	744	541	„	314	743	1 483	„	9 191	9 191	4
Tagal	3	1 237	4	683	5	253	1 154	903	„	15 814	15 135	143
Pekalongan	2	532	15	126	9	171	„	96	„	9 573	9 573	41
Samarang	6	2 568	36	345	2	381	291	2 068	169	12 623	12 623	231
Japara	4	1 199	761	632	48	269	2 362	„	143	18 029	18 000	58
Rembang	1	17	„	„	„	37	628	127	„	1 383	1 421	5
Banjoemas	4	1 795	1 194	740	1	233	936	480	„	12 331	12 206	63
Bagelen	5	1 927	673	1 321	4	236	2 150	1 745	649	16 889	18 461	174
Kadoe	2	1 727	1 819	159	51	72	„	„	„	5 492	5 821	114
Madioen	5	1 769	33	31	1	478	„	842	„	2 675	2 675	119
Totalen	34	14 006	5 279	4 578	121	2 444	8 264	7 744	961	104 000	105 106	952

(5. 19)

BIJLAGE R.

(Zie hoofdst. J, afd. VI, van het verslag.)

OVERZICHT van de met 1 Januari 1898 in werking getreden AANNEMINGS-CONTRACTEN betreffende het vervoer van PRODUCTEN, GOEDEREN, enz., voor zooveel daarbij het DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR betrokken is.

Volg-nummer.	Gewesten waar het transport werd uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.		Aannemingsprijzen.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
		Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	
	Java en Madura. *a)*						
	TAGAL.						
I.	Vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen in en door de residentie Tagal.	1898 t/m 1902.	1893 t/m 1897.	voor koffie: per pikol en per paal.	f 0,01 725/1000	f 0,02¼	94 950 pikol.
				voor zout: per pikolmaat en per paal.	0,01¾	0,02¾	17 400 pikol.
				voor gelden, materialen en andere goederen: per pikol en per paal.	0,03½ *b)*	0,03½ *b)*	niet opgegeven.
	PASOEROEAN.						
II.	Vervoer van koffie en andere producten *c)*, zout, gelden, materialen en andere goederen in en door de residentie Pasoeroean.	1898 t/m 1902.	1893 t/m 1897.	voor koffie: per pikol en per paal.	0,02 8/10	0,03	143 622 pikol.
				voor zout: per pikolmaat en per paal.	0.04½	0,02 8/10	48 500 pikol.
				voor gelden, materialen en andere goederen, zaden en groenten: per pikol en per paal.	0,02 *b)*	0,02 *b)*	niet opgegeven.
	BANJOEMAS—BAGELEN—DJOKJOKARTA.						
III.	Vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen in en door de residentiën Banjoemas en Bagelen, en van koffie uit de pakhuizen te Dekso, Kenteng en Sentolo (residentie Djokjokarta) naar Tjilatjap (residentie Banjoemas).	1898 t/m 1902.	1893 t/m 1897.	voor koffie: per pikol en per paal.	0,01 2/10	0,01 3/10	7 337 pikol.
				voor zout: per pikolmaat en per paal.	0,02	0,02 48/100	79 814 pikol.
				voor gelden, materialen en andere goederen: per pikol en per paal:			niet opgegeven.
				I. voor het traject Meloewoeng-Madjenang *d)* en omgekeerd.	0,05 *b)*	0,05 *b)*	
				II. voor de overige trajecten.	0,02½ *b)*	0,02½ *b)*	

a) Bij de aannemingen is uitdrukkelijk uitgesloten het vervoer van gelden, materialen en andere goederen, bestemd voor of afkomstig van den dienst der staatsspoorwegen en, waar zulks te pas kwam, ook het vervoer van gelden, materialen en andere goederen bestemd voor of afkomstig van het departement der burgerlijke openbare werken.

b) Deze vrachtprijs was reeds bij de voorwaarden van aanbesteding bepaald.

c) Onder „andere producten" worden verstaan de uit Pasoeroean afkomstige Europeesche groenten voor de behoefte der marine, zoomede groente- en graszaden.

d) In het op ult. 1897 afgeloopen contract: Tjilatjap—Madjenang.

Volgnummer.	Gewesten waar het transport werd uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.		Aannemingsprijzen.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
		Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	
	Buitenbezittingen.						
	SUMATRA'S WESTKUST.						
IV.	Vervoer van gouvernements-reizigers, hunne gezinnen en bagage, koffie, gelden, materialen en andere goederen tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de afdeeling Painan (Padangsche Benedenlanden) en tusschen al deze plaatsen onderling.	1898 t/m 1902.	1893 t/m 1897.	voor koffie: per $^1/_2$ pikol en per paal.	f 0,03$^1/_2$	f 0,03$^7/_{10}$	1510 pikol.
				voor koffie: per $^1/_2$ pikol en per zeemijl.	0,03$^{35}/_{100}$	0,03$^1/_2$	
				voor gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd): per pikol en per paal of per zeemijl. *e*)	0,07$^1/_2$	0,07$^1/_2$	niet opgegeven.
V.	Als voren tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de afdeeling Natal der residentie Tapanoli, zoomede sommige der plaatsen in de afdeeling Mandheling—Angkola *f*), mede in de residentie Tapanoli, een en ander via Natal, en tusschen al deze plaatsen onderling.	1898 t/m 1902.	1893 t/m 1897.	voor koffie: per $^1/_2$ pikol en per paal.	0,01$^1/_2$	0,02$^1/_{10}$	3696 pikol.
				voor koffie: per $^1/_2$ pikol en per eemijl.	0,01$^4/_{10}$	0,01$^9/_{10}$	
				voor gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd): per pikol en per paal of per zeemijl. *e*)	0,05	0,05	niet opgegeven.
VI.	Als voren tusschen Padang en de verschillende plaatsen in sommige gedeelten der afdeelingen Mandheling-Angkola en Siboga *g*) der residentie Tapanoli en in de tot dezelfde residentie behoorende afdeeling Toba en Silindong, en tusschen al deze plaatsen onderling.	1898 t/m 1902.	1893 t/m 1897.	voor koffie: per $^1/_2$ pikol en per paal.	0,03$^1/_{10}$	0,03$^4/_{10}$	2485 pikol.
				voor koffie: per $^1/_2$ pikol en per zeemijl.	0,02$^2/_{10}$	0,02$^9/_{10}$	
				voor gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd): per pikol en per paal.	0,05	0,05	niet opgegeven.
				voor gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd): per pikol en per zeemijl. *e*)	0,03$^1/_2$	0,03$^1/_2$	
	PALEMBANG.						
VII.	Vervoer van goederen, materialen en gelden en de bagage van militairen beneden den graad van adjudant-onderofficier tusschen de voor de hoofdplaats Palembang liggende schepen of prauwen en 's lands civiele pakhuizen, het geldkantoor en de militaire magazijnen en kazernes aldaar.	1898 t/m 1902.	1893 t/m 1897.	per 100 K.G. bruto gewicht (van boord).	0,29	0,39	230 200 K.G.
				idem (naar boord).	0,29	0,24	165 300 K.G.

e) De vrachtprijs voor het vervoer van gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd) was reeds bij de voorwaarden van aanbesteding vastgesteld.

f) Andere plaatsen in deze laatste afdeeling zijn namelijk begrepen in het sub VI vermelde transport-contract.

g) Voor Mandheling-Angkola geldt dit de verschillende plaatsen (uitgenomen Soeroematinggi) in de onderafdeeling Angkola, zoomede die in de onderafdeeling Sipirok, en voor Siboga die in de onderafdeelingen Siboga en Batang Taro-districten.

(5. 20

BIJLAGE S.

(Zie hoofdst. **J**, afd. VII, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië min of meer geregeld dienstdoende PARTICULIERE STOOMVAARTUIGEN, toebehoorende aan anderen dan de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, naar opgaven over 1897.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M^3.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
		A. Onder Nederlandsche vlag. *a)*				
Castor.	Nieuw Bataviaasch Prauwenveer.	Batavia.		19.66	20	Voor sleepdiensten en voor het onderhouden van de gemeenschap met de reede van Batavia en omliggende eilanden.
Pollux.	Id.	Id.		19.66	20	Id.
Tilly.	Bataviaasch Prauwenveer.	Id.		20.53	20	Id.
Marie.	Id.	Id.		10.33	12	Id.
Elisabeth.	Id.	Id.		22.99	25	Id.
Rita.	Taylor en Lawson.	Id.		11	12	Id.
Beatrice.	P. Landberg en Zoon en B. C. de Jong.	Id.		7	5	Id.
Albertine.	Id.	Id.		13	16	Id.
Lily.	Oey Goan Leng.	Id.		5	6	Voor eigen gebruik.
Lucy.	(Opiumpachter).	Id.		5	6	Id.
Billiton.	Billiton-Maatschappij.	Batavia.	's-Gravenhage.	231.24	75	Op ongeregelde tijdstippen in de vaart tusschen Tandjong Pandan (Billiton) en Batavia.
Karang.	Id.	Id.	Id.	207.10	80	Id.

a) In de bij het departement van financiën te Batavia opgemaakte lijst der op Nederlandsch-Indische zeebrieven varende schepen en vaartuigen, afgesloten op 5 October 1897, opgenomen in deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898 als bijlage MM, zoomede in eene dergelijke op ult. Januari 1898 afgesloten opgaaf, vindt men de volgende stoomschepen vermeld, die niet voorkomen in dezen staat, voor de opmaking waarvan gevolgd zijn de opgaven die in de gewestelijke verslagen over 1897 werden aangetroffen.

Namen.	Waar te huis behoorende.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen).
Acheen.	Batavia.	27.31
Anceline.	Soerabaija.	53.58
Christina.	Id.	53.58
Smeroe.	Id.	396.96
Sri Timboel.	Banjoewangi.	45.12
Hok Canton.	Olehleh.	422.73
Sri Tandjong Pinang.	Riouw.	94 85
Kwantan.	Pontianak.	105.32
Tomini.	Gorontalo.	91.18

Mogen misschien sommige dezer stoomschepen in de gewestelijke opgaven bij vergissing niet gemeld zijn, voor de overige zal de oorzaak dat zij nog voorkomen in den Regeeringsalmanak wel hierin gelegen zijn dat de vaartuigen hetzij in vreemden eigendom zijn overgegaan (zoo komt de *Sri Timboel*, voor welk stoomschip, blijkens noot *b* van bijlage S bis van het vorig verslag, in 1896 Nederlandsch-Indische zeebrieven waren uitgereikt, thans in dezen staat voor onder de onder vreemde vlag varende stoomschepen), hetzij uit de vaart zijn geraakt, zonder da daarvan bij gemeld departement reeds gebleken was.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Carolina Johanna.	Bataviasche Stoomvaartonderneming.	Batavia.		186.60	50	In de vaart langs de noordkust van Java.
Marie.	Tagalsch Prauwenveer.	Cheribon.	Batavia.	1.50	5	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Cheribon en omliggende plaatsen.
Pekalongan.	Id.	Id.	Id.	1.44	10	Id.
Tegal.	Id.	Tagal.	Id.	2.63	8	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Tagal.
Charlotte (ex *Corrie*).	Samarangsch Stoombootveer.	Samarang.		22.79	25	Vervoer van personen en goederen en sleepdiensten van en naar de reede en buitenreede van Samarang en de noordkust van Java.
Henrietta.	Id.	Id.		82.24	60	Id.
Victoria.	van Bruggen en Kruisinga.	Id.		9.50	60	Id.
Nelly.	Id.	Id.		23.30	15	Id.
Vooruit.	Nieuw Samarangsch Prauwenveer.	Id.		34.96	100	Id.
Priok.	Hana Mullemeister & C°.	Id.		21.73	60	Voor sleepdiensten van en naar de reede en buitenreede van Samarang.
Djambi.	Id.	Id.		62.93	25	Id.
Brantas.	Tio Ting Nio.	Soerabaija.		25.57	12	In geregelde vaart (meermalen daags) tusschen Soerabaija, Grissee en Kamal (Madura).
Merapi.	Id.	Id.		30.10	*b*) †	Id.
Mercurius.	Id.	Id.		†	†	Id.
Rajah Kongsi Atjeh.	Thio Tiauw Diet c. s.	Olehleh (Atjeh).		384.63	65	In de vaart tusschen Olehleh (Atjeh), Padang en de noordelijke havens van Sumatra's Westkust. *c*)
Ganymedes.	Ocean Steamship Company.	†	Singapore.	236	80	Vervoer van personen en goederen tusschen Singapore en Deli (Oostkust van Sumatra).
Jun Hup.	(Opiumpachter).	†	Assahan (Oostkust van Sumatra).	9	15	Vervoer van passagiers en goederen (eenmaal 's maands) ter Oostkust van Sumatra tusschen Tandjong Balei (Assahan), Bila, Kwaloe en Batoe Bara..
Ban Poe.	Id.	†	†	26.33	20	Als voren tusschen Belawan (Deli) en Bandar Chalipa (landschap Padang).
Soengei Rawa.	F. Kehding & C°.	Medan (Oostkust van Sumatra).		160.13	75	Als voren tusschen Belawan en Pagoerawan.
Kinta.	(Opiumpachter).	†	Assahan.	†	†	In geregelde wekelijksche vaart ter Oostkust van Sumatra, en wel van Belawan (Deli) naar Assahan en tusschenliggende plaatsen.
Germani.	Id.	†	Id.	†	†	Id.
Sri Kwaloe.	Sultan van Kwaloe.	†	†	21	15	Vervoer van personen tusschen Kwaloe en Tandjong Balei (Assahan).
Banka.	Muntok-reederij.	Palembang.		124.67	55	In de vaart tusschen Palembang, Singapore en Muntok.
Carolina.	Palembang-reederij.	Id.		192.65	75	In de vaart tusschen Palembang en Singapore (wekelijks).

b) Het teeken † duidt aan dat gegevens ter invulling van de betrekkelijke kolom ontbreken.
c) Volgens het jaarverslag over 1896 van ons consulaat-generaal te Singapore was de *Rajah Kongsi Atjeh* toenmaals in de vaart tusschen Singapore en de Westkust van Sumatra.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M^3.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Eugenie.	Palembang-reederij.	Palembang.		195.50	50	In de vaart tusschen Palembang en Singapore (wekelijks).
Resident Schiff Baroe.	Goan Ho Bie.	Tandjong Pinang (Riouw).		68.25	30	In geregelde vaart tusschen Tandjong Pinang (Riouw) en Singapore.
Emily.	Id.	Id.		93.85	30	Id.
Sri Wang Sie.	Oey Tek Seng & C°.	Id.		92.02	†	Id.
Singkep.	Singkep Tin-Maatschappij.	Singkep (Riouw).	's-Gravenhage.	95.35	25	Als voren, doch tusschen Singkep, Tandjong Pinang en Singapore.
Sri Blitoeng.	Stoombootmaatschappij „Blitoeng".	Tandjong Pandan(Billiton).		40.90	18	Op ongeregelde tijdstippen varende tusschen de hoofdplaats en de verschillende districtshoofdplaatsen van Billiton.
Ban Fo Soon.	Ban Soon Tok.	Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).		433.82	90	In de vaart tusschen Pontianak (Westkust van Borneo) en Singapore.
Sri Pontianak.	Hemmes & C°.	Id.		233.01	60	Id.
Emanuel.	Id.	Id.		10	15	Vervoer van personen en sleepen van prauwen op de Kapoeasrivier in de residentie Westerafdeeling van Borneo.
Johanna.	Id.	Id.		†	3	Id.
Joe Hoo.	Sim Kim Tjoen.	Id.		10.93	†	Id.
Sri Boenoet.	Sim Ing Kwee.	Id.		13.97	10	Op ongeregelde tijdstippen varende in gemelde residentie, en wel van Pontianak via Tajan en Sanggou naar Sintang en terug.
Brani.	B. Leijzers Vis.	†		4.78	20	Op ongeregelde tijdstippen varende in gemelde residentie.
Kiat An.	Lim A Po.	†		4.94		Id.
Voorwaarts.	Sim Kim Tjoen.	Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).		22.19	30	Op ongeregelde tijdstippen voor personen- en goederenvervoer varende tusschen Pontianak en verschillende andere plaatsen in de residentie Westerafdeeling van Borneo.
Kim Sin.	Ho A Yoen.	Pontianak.	Billiton.	14.78	30	Id.
Sing Yap Hong.	Sing Yap Hong.	Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).		20.82	30	Id.
Ban Tik.	Sim Kim Tjoen.	Id.		13.98	11	Id.
Sri Bandjar.	Ang Eng Tjo, c. s.	Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).		544.15	120	In de vaart tusschen Bandjermasin en andere gedeelten der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (met namen Poeloe Laut, Pasir, Koetei), Soerabaija en Singapore.
Sarie Borneo.	Id.	Id.		548.36	†	Id.
Ban Liong.	Tio Kwie Liong en Tio Kwee Ban.	Id.		275.34	75	In de vaart tusschen Bandjermasin, Poeloe Laut, Pasir, Koetei en Singapore.
Sri Pegatan.	Wee Bien.	Singapore.		277.25	70	In de vaart tusschen Koetei en Singapore.
Paknam.	Ang Eng Tjo.	Bandjermasin.		470.96	99	In de vaart tusschen Koetei en Java.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M^3.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Coredo.	Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelmaatschappij.	Ternate.		28.37	†	In de vaart tusschen plaatsen op de Noordkust van Nieuw-Guinea; verspreidt handelsgoederen op die plaatsen, haalt van daar producten en verzamelt die op plaatsen, welke door stoomschepen der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij aangedaan worden.
Henriette.	Batjan-Maatschappij.	Ternate.	's-Gravenhage.	19.83	†	Voor commissiereizen van den hoofdadministrateur der onderneming en tevens in de vaart tusschen Ternate, Batjan en omliggende eilanden.
		B. Onder vreemde vlag.				
Poh Ann.	Lim Ho Puah.	Singapore.		484	131	Tusschen Singapore en Makasser via Soerabaija, Singaradja (Bali), Ampenan (Lombok) en sommige plaatsen in de Molukken, en terug over dezelfde plaatsen.
Mac Alister.	Id.	Id.		462	120	Id.
Ban Poh Gwan.	Id.	Id.		576	120	Id.
Ban Hin Gwan.	Id.	Id.		211	75	Id.
Poh Hin Gwan (ex *Bheema*).	Id.	Id.		209	75	Id.
Wilhelm.	Thoeng Lim Oeng.	†		†	†	Tusschen Singapore, Batavia, Samarang, Soerabaija, Bali, Lombok en Makasser.
Stettin.	Norddeutsche Lloyd.	Singapore.		†	278	Onbepaald.
Lady Mitchell.	Straits Steamship Company, Limited.	Id.		754	†	Tusschen Singapore en eenige havens van Nederlandsch-Indië, waaronder Boeleleng (Bali).
Juno.	Id.	Id.		482.87	†	Ongeregelde dienst.
Amigo.	Id.	Id.		822	120	Id.
Ban What Hin.	Id.	Id.		195.46	85	Tusschen Singapore, Tandjong Pandan (Billiton) en Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).
Sri Timboel. c)	Tan Kam Siong.	†		45.12	†	Tusschen Banjoewangi en Bali en Lombok.
Kongsee.	Thang Lim Oeng.	†		†	†	Tusschen Singapore, Soerabaija, Singaradja (Bali) en Makasser.
Teresa.	Lim Ho Puah.	Singapore.		d) 753	142	Tusschen Singapore en Soerabaija.
Borneo.	Ban Ing Seng.	Id.		†	†	Tusschen Singapore, Borneo's Oostkust (namelijk Poeloe Laut, Pasir, Koetei, Berouw en Boeloengan) en Donggala (Westkust van Celebes).
Apemade.	Ban Hong.	Id.		†	†	Id.
Batavia.	Wie Bien & C°.	Id.		†	†	Tusschen Singapore en Borneo's Oostkust (Poeloe Laut, Pasir en Koetei).
Kongsee.	Id.	Id.		†	†	Tusschen Singapore en Soerabaija.
Ban What Soon.	Kongsi „Ban Seng".	Id.		199	80	Tusschen Singapore, Tandjong Pandan (Billiton) en Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).

c) Zie noot a.
d) Van dit vaartuig is het niet zeker of de netto inhoudsgrootte wel in registertonnen is opgegeven.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Ruby.	Singapoorsche reederij.	Singapore.		148	40	Tusschen Singapore, Palembang en Muntok (Banka).
Kianason.	Wie Bien & Co. en Sech Haroen.	Id.		*d*) 286	45	(Waarschijnlijk is de *Kianason* hetzelfde stoomschip dat in bijlage W van het verslag van 1896 onder den naam *Kian Ann* werd aangeduid en in 1895 in de vaart was tusschen Singapore en Djambi.)
Alan.	Radja Ali.	Id.		52	6.5	Tusschen Singapore en plaatsen in de residentie Riouw, namelijk Tandjong Pinang en Lingga.
Boon San I.	The Yok Tiat.	Id.		43	18	Id.
Ladjoe.	Oei Soei Kiat.	Id.		51.28	†	Als voren, doch tusschen Singapore, Karimon en TandjongPinang.
Sri Peng Gay.	Oey Sim Eng.	Id.		9.77	100	Als voren, doch tusschen Singapore, Tandjong Pinggir en Poeloe Boelah.
Hok Hoa.	Gho Thjing Kho.	Id.		45	90	Als voren, doch tusschen Singapore, Battam en Karimon.
Soeltana	Nang Tji.	Id.		25	†	Id.
Sri Babi.	Oei Liong Hing.	Id.		28	16	Tusschen Singapore en Karimon.
Sri Kedah.	Tjia Tjoe Yoe.	Id.		18	20	Id.
Sri Bennit.	Go Toh Pong.	Id.		33	30	Tusschen Singapore en Ringat (Indragiri).
Aing An.	Id.	Id.		49	†	Id.
Tarfalla.	Gaggino.	Id.		†	†	Id.
Ho Say.	Tjia Tjoe Yoe.	Id.		18	20	Tusschen Singapore en Tandjong Balei (Assahan) ter Oostkust van Sumatra.
Ho Pak.	Id.	Id.		39	25	Id.

(5. 21.)

BIJLAGE T.

(Zie hoofdst. K, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in Nederlandsch-Indië aanwezige SCHOLEN voor INLANDERS [1]) over 1896 en gedeeltelijk ook reeds over 1897, zoomede gegevens, voor zoover voorhanden, betreffende de (particuliere) SCHOLEN voor VREEMDE OOSTERLINGEN over 1897.

[1]) Op blz. 6 van deze bijlage zal men ook eenige tabellarische opgaven aantreffen, welke tot hiertoe in den tekst van het verslag plachten opgenomen te worden, en wel met betrekking tot de gouvernements-kweekscholen voor inlandsche onderwijzers en tot de gouvernementsscholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders.
Onder de sub 1°. in dit overzicht vermelde „Gewone lagere scholen voor inlanders" zijn niet begrepen de aan vier der gouvernementskweekscholen (te Bandong, Djokjokarta, Fort de Kock en Amboina) verbonden externen-scholen, noch ook de twee zoogenaamde speciale scholen (te Depok en te Amboina), over welke zes scholen gehandeld is op blz. 80 van het verslag hiervóór.

1°. Gewone lagere scholen voor

GEWESTEN.	Aantal scholen op 31 December 1896. Gouver-nements-scholen.	Aantal scholen op 31 December 1896. Particuliere scholen. a) Gesubsi-dieerd.	Aantal scholen op 31 December 1896. Particuliere scholen. a) Niet-gesubsi-dieerd.	Aantal scholen op 31 December 1896. Totaal.	Aantal scholen op 31 December 1897. Gouver-nements-scholen.	Aantal scholen op 31 December 1897. Particuliere scholen. a) Gesubsi-dieerd.	Aantal scholen op 31 December 1897. Particuliere scholen. a) Niet-gesubsi-dieerd.	Aantal scholen op 31 December 1897. Totaal.	Aantal Gouvernements-scholen. Gedurende 1896.	Aantal Gouvernements-scholen. Gedurende 1897.	Aantal Gouvernements-scholen. Op 31 Dec. 1897.	Aantal Particuliere Gesubsidieerd. Gedurende 1896.	Aantal Particuliere Gesubsidieerd. Gedurende 1897.	Aantal Particuliere Gesubsidieerd. Op 31 Dec. 1897.
Bantam	5	„	„	5	5	„	„	5	558	648	440	„	„	„
Batavia	8	1	17	26	8	1	b) 17	26	913	877	587	113	113	88
Krawang	6	„	„	6	6	„	„	6	612	601	486	„	„	„
Preanger Regentschappen	27	4	3	34	27	c) 4	c) 3	34	4005	3818	2757	239	356	274
Cheribon	10	„	*4	*14	10	d) 1	d) 3	14	1667	1651	1069	„	75	53
Tagal	4	2	„	6	4	2	„	6	814	773	558	293	293	114
Pekalongan	3	6	„	9	3	6	„	9	687	637	450	473	528	322
Samarang	10	9	7	26	10	e) 10	f) 6	26	2031	2110	1341	1269	1182	621
Japara	7	1	4	12	7	1	g) 3	11	1046	1016	717	116	147	110
Rembang	11	4	„	15	11	4	h) 1	16	1593	1656	1139	528	462	273
Soerabaija	14	18	6	38	14	i) 20	i) 10	44	3159	3307	†	2892	3173	†
Pasoeroean	9	9	*3	*21	9	j) 11	j) 2	22	1592	1863	†	1037	1404	†
Probolinggo	9	2	„	11	9	2	„	11	1118	1071	†	89	101	†
Bezoeki	5	4	*5	*14	5	k) 5	k) 4	14	863	890	†	214	251	†
Banjoemas	14	5	3	22	14	l) 3	l) 7	24	2779	2757	1842	513	596	302
Bagelen	18	5	3	26	18	m) 7	m) 1	26	4255	4216	2772	984	1306	581
Kadoe	6	6	3	15	6	n) 7	n) 1	14	1217	1175	734	726	938	442
Djokjokarta	1	„	10	11	1	„	10	11	398	426	273	„	„	„
Soerakarta	5	6	3	14	5	o) 2	o) 7	14	1090	946	578	1041	188	71
Madioen	16	11	10	37	16	11	p) 6	33	3392	3333	2299	1495	1380	772
Kediri	11	22	*4	*37	11	q) 21	q) 6	38	2260	2292	1416	2152	2051	1179
Madura	6	1	2	9	6	1	r) 1	8	*1057	1020	†	38	31	†
		116	*87			119	88							
Totalen voor Java en Madura	205	*203		408	s) 205	207		412	37106	37083	19458	14212	14575	5202

i) De particuliere scholen te Peterongan en Ngoro (afd. Djombang) werden in 1897 voor het eerst gesubsidieerd. De school te Kebowan (afd Djombang), die in 1896 niet werd gesubsidieerd, genoot in 1897 weder ondersteuning, terwijl de school te Gedeh (afd. Modjokerto) in laatstgenoemd jaar geen subsidie ontving. Verder werden in Soerabaija 6 nieuwe particuliere scholen geopend, namelijk te Koeroenin, Drio, Krian, Soekorame, Tjoekir en Tjangkir.

j) De school te Gadang Wetan (afd. Pasoeroean) genoot in 1897 voor het eerst subsidie, terwijl de school te Boeloelawang (afd. Malang) in dat jaar weder subsidie ontving. Te Wonoajoe werd eene particuliere school opgericht.

k) De scholen te Tanggoel (afd. Djember) en Djeboeng Kidoel (afd. Bondowosso) werden in 1897 weder gesubsidieerd, terwijl die te Tamanan (afd. Bondowosso) in dat jaar niet werd ondersteund.

l) De particuliere scholen te Poerworedjo en Soempioeh (afd. Banjoemas) en te Kroja (afd. Tjilatjap) werden in 1897 niet gesubsidieerd, terwijl de school te Sidaredja (afd. Tjilatjap) in dat jaar voor het eerst werd gesubsidieerd Nieuwe particuliere scholen werden opgericht te Pagentan en Kalibening (afd. Bandjarnegara).

m) De scholen te Kedjajan en Wawar Kademangan (afd. Keboemen) werden in 1897 weder gesubsidieerd.

n) De school te Banjoetoemoempang (afd. Magelang) genoot in 1897 weder subsidie, terwijl een der niet-gesubsidieerde scholen te Mendoet (afd. Magelang) werd gesloten.

o) De particuliere scholen te Balappan en Prijabadan (afd. Soerakarta), te Kartasoera (afd. Klatten) en te Baron (afd Boijolali) ontvingen in 1897 geen subsidie.

inlanders (Java en Madura).

leerlingen							
scholen. Niet-gesubsidieerd.			Totaal.			GEWESTEN.	
Gedurende		Op 31 Dec. 1897.	Gedurende		Op 31 Dec. 1897.		
1896.	1897.		1896.	1897.			
„	„	„	558	648	440	Bantam.	a)
719	575	446	1745	1565	1121	Batavia.	
„	„	„	612	601	486	Krawang.	
55	32	27	4299	4206	3058	Preanger Regentsch.	
93	48	43	1760	1774	1165	Cheribon.	
„	„		1107	1066	672	Tagal.	
„	„	„	1160	1165	772	Pekalongan.	
320	711	470	3620	4003	2432	Samarang.	
349	320	279	1511	1483	1106	Japara.	
„	102	38	2121	2220	1450	Rembang.	
479	499	†	6530	6979	†	Soerabaija.	
178	172	†	2807	3439	†	Pasoeroean.	
„	„	†	1207	1172	†	Probolinggo.	
197	131	†	1274	1272	†	Bezoeki.	
314	244	166	3606	3597	2310	Banjoemas.	
617	501	206	5856	6023	3559	Bagelen.	
312	199	62	2255	2312	1238	Kadoe.	
2095	1241	633	2493	1667	906	Djokjokarta.	
539	1227	642	2670	2361	1291	Soerakarta.	
578	436	277	5465	5149	3348	Madioen.	
246	428	274	4658	4771	2869	Kediri.	
85	44	†	*1180	1095	†	Madura.	
7176	6910	3563	*58494	58568	28223		

TOELICHTINGEN.

(Het teeken † duidt aan dat gegevens ter invulling ontbraken. Waar een * is geplaatst, heeft men aan verbeterde opgaven te denken.)

a) Onder de opgegeven particuliere scholen was, voor zooveel blijkt, het navolgend aantal zendingsscholen begrepen:

GEWESTEN.	Ult. 1896. Gesubsidieerd.	Ult. 1896. Niet-gesubsidieerd.	Ult. 1897. Gesubsidieerd.	Ult. 1897. Niet-gesubsidieerd.
Batavia	1	5	1	5
Preanger Regentschappen	*3	1	2	1
Cheribon	„	*3	„	2
Samarang	1	5	1	5
Japara	„	4	„	3
Rembang	1	„	1	„
Soerabaija	7	3	8	3
Pasoeroean	4	*„	4	„
Bezoeki	„	*1	1	1
Kediri	8	„	7	1
	25	22	25	21
	47		46	

De in 1897 gesubsidieerde zendingsscholen waren: in Batavia die te Depok; in de Preanger Regentschappen die te Pengharepan (afd. Soekaboemi) en te Soeniaradja (afd. Bandong); in Samarang die te Toegoe (afd. Salatiga); in Rembang die te Blora; in Soerabaija die te Wonoredjo en te Wioeng (afd. Soerabaija), te Modjowarno, te Bongsoredjo en te Ngoro (afdeeling Djombang), te Tebel en te Segaran (afd. Modjokerto) en te Mlaten (afd. Sidoardjo); in Pasoeroean die te Swaroe, te Kendalpaijak, te Peniwen en te Wonoredjo (afd. Malang); in Bezoeki die te Maessan (afd. Bondowosso), en in Kediri die te Semampir, te Sambiroto, te Djatiwaringin, te Aditojo, te Poerworedjo, te Wonoasri en te Sindoeredjo (afd. Kediri).

b) Gesloten werden de niet-gesubsidieerde scholen te Kampong Baroe, Batoetoelis, Molenvliet en Tanahtinggi (zendingsschool), alle ter hoofdplaats Batavia, en de school te Meester-Cornelis, terwijl nieuwe scholen werden geopend te Tongkangan, Kemajoran, Gang Tjemara en Gang Torong (alle ter hoofdplaats Batavia) en te Tangerang.

c) De in 1897 opgerichte particuliere school te Bandjaran (afd. Bandong) werd in dat jaar gesubsidieerd; die te Tjitepoes (hoofdplaats Bandong) genoot in 1897 geen subsidie, terwijl van de zendingsschool te Tjiandjoer geen opgaven werden ontvangen.

d) De particuliere school te Pandjaloe (afd. Galoeh) werd in 1897 voor het eerst gesubsidieerd.

e) De particuliere school te Tengaran (afd. Salatiga), die in 1896 geen subsidie heeft genoten, werd in 1897 weder gesubsidieerd.

f) Van de particuliere scholen te Karang Bidara en Nglamper (beide ter hoofdplaats Samarang) en te Kedoeng Djati (afd. Samarang) werden geen verslagen ontvangen. Nieuwe particuliere scholen werden geopend te Dempet, Wedoeng en Tanggoelangin.

g) Van de zendingsschool te Bonda werd geen verslag ontvangen.

h) Te Ngraha (afd. Bodjonegoro) werd eene particuliere school geopend.

p) Geen verslagen werden ontvangen van een der niet-gesubsidieerde scholen ter hoofdplaats Madioen en van de scholen te Balang, Kare Delapa en Tjaroeban.

q) De zendingsschool te Gedangan (afd. Kediri) werd in 1897 niet gesubsidieerd. Geen verslag werd ontvangen van de school te Maron, en nieuwe particuliere scholen werden opgericht te Sanggrahan en Karangan (afd. Trenggalek).

r) De niet-gesubsidieerde school te Ketapang (afd. Sampang) werd gesloten.

s) Op ult. 1897 waren aan het hoofd van 197 openbare lagere inlandsche scholen onderwijzers geplaatst, die hunne opleiding aan eene gouvernementskweekschool hadden genoten. Van de overige 8 gouvernementsscholen stonden er nog 6 onder niet van eene kweekschool afkomstige onderwijzers, was bij 1 de plaats van hoofd der school tijdelijk onvervuld en werd zij bij 1 tijdelijk waargenomen door een hulponderwijzer. Bedoelde onderwijzers of waarnemende onderwijzer werden bijgestaan door 460 hulponderwijzers of als zoodanig fungeerende personen (onder deze laatsten 148 gediplomeerden van kweekscholen, welke candidaat-onderwijzers bij gemis aan vacatures nog niet aan het hoofd eener school hadden kunnen worden geplaatst), zoomede door 147 kweekelingen.

Het aantal meisjes, dat in 1897 de openbare lagere inlandsche scholen bezocht, bedroeg 285 (tegen 466 in 1896), als: in Bantam 110, Batavia 12, Krawang 37, Preanger Regentschappen 52, Cheribon 13, Soerabaija 55, Probolinggo 3 en Bezoeki 3.

Voor de particuliere scholen werden over 1897 opgegeven 1223 meisjes (tegen 1077 in 1896), als: in Batavia 48, Preanger Regentschappen 71, Cheribon 19, Soerabaija 497, Pasoeroean 226, Probolinggo 4, Bezoeki 3, en eindelijk 355 in de gewesten in het ressort van den inspecteur van het inlandsch onderwijs in de 2de afdeeling, zijnde Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Djokjokarta, Soerakarta, Madioen en Kediri.

1°. Gewone lagere scholen voor

EILANDEN EN GEWESTEN.	Aantal scholen bij het einde der onderstaande jaren.							Aantal		
	Gouvernementsscholen. *b*)			Particuliere scholen. (Zendings- en andere.) *c*)		Totaal.		Gouvernements-scholen.		
								Gedurende		Op 31 Dec. 1896.
	1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1895.	1896.	1895.	1896.	
Sumatra: Padangsche Benedenlanden (gouv. Sumatra's Westk.)	11	11	11	3	*d*) 9	14	20	1 759	1 764	1226
Sumatra: Padangsche Bovenlanden (gouv. Sumatra's Westk.)	21	21	21	3	*d*) 6	24	27	3 051	2 961	1931
Sumatra: Tapanoli (gouv. Sumatra's Westk.)	18	18	18	*127*	*d*) *137*	*145*	*155*	2 430	2 529	1758
Sumatra: Benkoelen	8	8	8	1	1	9	9	1 117	1 116	783
Sumatra: Lampongsche Districten	3	3	3	*„	„	*3	3	401	455	281
Sumatra: Palembang	5	5	5	3	3	8	8	540	553	342
Sumatra: Oostkust van Sumatra	1	1	1	1	*e*) „	2	1	88	85	59
Sumatra: Atjeh en onderhoorigheden	1	1	1	1	1	2	2	271	241	104
Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)	1	1	1	4	4	5	5	86	79	67
Riouw en Lingga	3	3	3	„	„	3	3	201	194	122
Banka	2	2	2	„	„	2	2	137	123	71
Billiton	2	2	2	„	„	2	2	185	205	142
Borneo: Westerafdeeling	1	1	1	2	2	3	3	113	99	70
Borneo: Zuider- en Oosterafdeeling	6	6	6	23	*f*) 24	29	30	625	631	†
Celebes: gouv. Celebes en onderhoorigheden	14	14	14	1	1	15	15	953	1 004	†
Celebes: Minahassa en Gorontalo (res. Menado)	80	80	80	*g*) 147	*g*) 145	227	225	14 895	15 571	†
Sangi-eilanden (res. Menado)	25	25	25	61	*h*) 64	86	89	4 253	4 282	†
Talaut-eilanden (res. Menado)	4	4	4	„	*2*	4	*6*	461	494	†
Ternate (res. Ternate)	1	1	1	„	„	1	1	145	147	†
Batjan (res. Ternate)	1	1	1	„	„	1	1	120	126	†
Halmaheira en Nieuw-Guinea (res. Ternate)	„	„	„	*5*	*6*	*5*	*6*	„	„	„
Ceram (res. Amboina)	11	11	11	*8*	21	*19*	32	1 122	1 123	†
Boeroe (res. Amboina)	1	1	1	9	*14*	10	*15*	49	47	†
Manipa (res. Amboina)	„	„	„	„	*i*) 1	„	1	„	„	„
Boano (res. Amboina)	1	1	1	„	„	1	1	88	84	†
Amboina (res. Amboina)	24	24	24	2	2	26	26	2 746	2 782	†
Haroekoe (res. Amboina)	6	6	6	„	„	6	6	830	777	†
Saparoea (res. Amboina)	12	12	12	„	„	12	12	1 881	1 986	†
Noessalaut (res. Amboina)	6	6	6	„	„	6	6	798	829	†
Banda-eilanden (res. Amboina)	3	3	3	1	1	4	4	189	192	†
Key-eilanden (res. Amboina)	„	„	„	1	1	1	1	„	„	„
Aroe-eilanden (res. Amboina)	1	1	1	*j*) 3	9	4	10	29	30	†
Zuidwester-eilanden	6	6	6	*j*) 24	30	30	36	484	481	†
Timor (res. Timor)	4	4	4	6	6	10	10	354	362	†
Rotti (res. Timor)	11	11	11	6	*k*) 5	17	16	1 138	1 114	†
Savoe (res. Timor)	„	„	„	3	*l*) 4	3	4	„	„	„
Flores (res. Timor)	„	„	„	4	4	4	4	„	„	„
Soemba (res. Timor)	„	„	„	3	3	3	3	„	„	„
Bali (residentie Bali en Lombok)	2	2	2	„	„	2	2	117	97	†
Totalen voor de buitenbezittingen	296	296	296	*452*	*506*	*748*	*802*	41 656	42 593	*6956*

inlanders (Buitenbezittingen).

leerlingen. *a*)

Particuliere scholen. Gedurende 1895.	Particuliere scholen. Gedurende 1896.	Particuliere scholen. Op 31 Dec. 1896.	Totaal. Gedurende 1895.	Totaal. Gedurende 1896.	Totaal. Op 31 Dec. 1896.	GEWESTEN, enz.
178	504	380	1937	2268	1606	Pad. Benedenlanden.
*190	273	219	*3241	3234	2150	Pad. Bovenlanden.
5660	*6370*	*5419*	*8090*	*8899*	*7177*	Tapanoli.
32	17	15	1149	1133	798	Benkoelen.
„	„	„	401	455	281	Lampongsche Districten.
235	*163*	*130*	775	*716*	*472*	Palembang.
19	„	„	107	85	59	Oostkust van Sumatra.
149	273	140	420	514	244	Atjeh en onderhoorigh.
152	169	138	238	248	205	Nias.
„	„	„	201	194	122	Riouw en Lingga.
„	„	„	137	123	71	Banka.
„	„	„	185	205	142	Billiton.
79	77	61	192	176	131	Westerafd. van Borneo.
775	612	†	1400	1243	†	Z.- en O.-afd. van Borneo.
70	101	†	1023	1105	†	Gouv. Celebes.
9263	8948	†	*24158*	24519	†	Minahassa en Gorontalo.
4482	4705	†	8735	8987	†	Sangi-eilanden.
„	†	†	461	*494*	†	Talaut-eilanden.
„	„	„	145	147	†	Ternate.
„	„	„	120	126	†	Batjan.
85	*271*	†	*85*	*271*	†	Halmaheira en N.-Guinea.
198	352	†	*1320*	1475	†	Ceram.
270	†	†	319	*47*	†	Boeroe.
„	†	†	„	†	†	Manipa.
„	„	„	88	84	†	Boano.
†	†	†	*2746*	*2782*	†	Amboina.
„	„	„	830	777	†	Haroekoe.
„	„	„	1881	1986	†	Saparoea.
„	„	„	798	829	†	Noessalaut.
7	10	†	196	202	†	Banda-eilanden.
74	75	†	74	75	†	Key-eilanden.
j)108	111	†	137	141	†	Aroe-eilanden.
j)915	461	†	1399	942	†	Zuidwester-eilanden.
98	212	†	452	574	†	Timor.
321	276	†	1459	1420	†	Rotti.
231	158	†	231	158	†	Savoe.
388	576	†	388	576	†	Flores.
151	139	†	151	139	†	Soemba.
„	„	„	117	97	†	Bali.
24130	*24853*	*6502*	*65786*	*67446*	*13458*	

T O E L I C H T I N G E N.

(Het teeken † duidt aan dat opgaven ter invulling ontbreken. Waar een * is geplaatst, heeft men te denken aan verbeterde opgaven. Onvolledige getallen zijn cursief gedrukt.)

a) Onder het opgegeven aantal leerlingen was, voor zooveel werd medegedeeld, het onderstaand aantal meisjes begrepen:

	1895	1896.
Openbare scholen	9 429	9 521
Particuliere scholen	5 998	5 721
	15 427	15 242

b) Onder de opgaven zijn niet begrepen de tijdelijk gesloten scholen.

c) Eene afzonderlijke opgaaf betreffende de zendingsscholen volgt hieronder (welke opgaaf echter voor de residentie Tapanoli een hooger cijfer aanwijst dan dat in de kolommen 5 en 6 van deze tabel).

GEWESTEN OF EILANDEN.	Ult. 1895. Gesubsidieerd.	Ult. 1895. Niet-gesubsidieerd.	Ult. 1896. Gesubsidieerd.	Ult. 1896. Niet-gesubsidieerd.
Padangsche Benedenlanden (Sumatra's Westkust)	1	2	†	†
Padangsche Bovenlanden (Id.)	„	1	†	†
Tapanoli (Id.)	78	50	94	47
Nias (Id.)	3	1	3	1
Benkoelen	„	1	„	1
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	14	1	17	7
Minahassa (Menado)	„	*146	7	135
Sangi-eilanden (Id.)	„	61	„	64
Boeroe (Amboina)	„	9	„	14
Zuidwester-eilanden (Id.)	„	7	„	„
Key-eilanden (Id.)	„	1	„	1
Halmaheira (Ternate)	„	*2	„	2
Nieuw-Guinea (Id.)	„	5	„	5
Timor	†	†	„	6
Savoe	„	4	1	3
Flores	„	4	„	4
Soemba	1	2	1	2
	97	*297	123	292
	*394		415	

Onder deze zendingsscholen telde men — voor zoover bekend — op ult. 1896 17 Roomsch-katholieke scholen (tegen 22 op ult. 1895), namelijk in Benkoelen 1, in Menado 15 en op de Key-eilanden 1. Omtrent dergelijke scholen in de residentie Timor en onderhoorigheden zijn geen opgaven ontvangen.

d) Het aantal particuliere inlandsche scholen in de Padangsche Benedenlanden, de Padangsche Bovenlanden en Tapanoli nam in 1896 respectievelijk met 6, 3 en 10 toe.

e) Van de in 1895 geopende particuliere inlandsche school te Tandjong Poera (Langkat) wordt in de berichten over 1896 geen melding meer gemaakt.

f) Het aantal particuliere inlandsche scholen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo nam in 1896 met 1 toe.

g) De opgaaf van ult. 1895 betrof 132 Protestantsche scholen (123 genootschapsscholen, 5 die uit bijzondere fondsen werden bekostigd, 3 negorijscholen en 1 school op eene particuliere landbouwonderneming) en 15 Roomsch-katholieke scholen. Ten aanzien van de 145 scholen op ult. 1896 is gemeld dat zij bestonden uit 127 genootschaps- en zendingsscholen, 3 negorijscholen en 15 Roomsch-katholieke scholen.

h) Het aantal zendingsscholen op de Sangi-eilanden nam in 1896 met 3 toe.

i) Te Manipa werd eene particuliere inlandsche school opgericht.

j) Bij gemis aan latere opgaven is het cijfer van het voorafgegane jaar behouden.

k) Op Rotti werd in 1896 eene particuliere inlandsche school opgeheven.

l) Op Flores werd in 1896 eene particuliere inlandsche school geopend.

2°. Gouvernements-kweekscholen voor inlandsche onderwijzers.

KWEEK-SCHOLEN TE:	Aantal onderwijzers op ult. 1897.						Aantal kweekelingen.														
	Europeanen.		Inlanders.			Te zamen.	Ingeschreven op 1 Jan. 1897.	Afgeschreven in 1897			Bijgekomen in 1897			Ingeschreven op ult. 1897.		Bij het eind-examen van 1897		Bij het toelatings-examen van 1897	
	Directeuren en tweede onderwijzers. a)	Hulponderwijzers. b)	Hulponderwijzers van den 1sten rang. c)	Onderwijzers in de talen. d)	Onderwijzers in het handteekenen.			wegens in 1897 of vroeger afgelegd eind-examen.	wegens andere redenen.	Te zamen.	na goed afgelegd toelatings-examen.	met certificaat.	Te zamen.	Totaal aantal kweekelingen.	Aantal kweekelingen der hoogste klasse.	geslaagd.	afgewezen.	geslaagd.	afgewezen.
Bandong . . .	e) 1	1	„	) 2	1	5	50	11	h) 19	30	5	„	5	25	6	6	„	5	35
Probolinggo. .	e) 1	1	„	3	1	6	53	6	i) 24	30	„	„	„	23	1	6	„	m)	„
Djokjokarta. .	2	1	„	2	1	6	g)	„	j) 2	2	9	„	9	n) 48	10	„	„	9	169
Fort de Kock .	2	„	1	2	f)	5	40	12	k) 4	16	13	1	14	38	6	12	„	76	13
Amboina . . .	2	„	1	1	1	5	25	6	l) 6	12	8	7	15	28	8	6	„	8	32
Totalen . .	8	3	2	10	4	27	168	35	55	90	35	8	43	162	31	30	„	98	249

a) Allen bezaten eene akte voor Maleisch en voor land- en volkenkunde en 1 voor Soendaasch.
b) 2 bezaten eene akte voor Maleisch en voor land- en volkenkunde en 1 voor Soendaasch en Javaansch.
c) Deze inlandsche hulponderwijzers van den 1sten rang bezitten de akte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch lager onderwijs.
d) Te Bandong voor Maleisch en Soendaasch, te Probolinggo voor Maleisch, Javaansch en Madureesch, te Djokjokarta voor Maleisch en Javaansch, te Fort de Kock voor Maleisch en Battaksch en te Amboina voor Maleisch.
e) In verband met de opening van de kweekschool te Djokjokarta is de formatie van het onderwijzend personeel te Bandong en te Probolinggo verminderd met een tweeden onderwijzer, te Bandong bovendien met een inlandschen onderwijzer voor de Javaansche taal.
f) Met de lessen in het handteekenen was belast een der hulponderwijzers aan de Europeesche lagere school ter plaatse.
g) De kweekschool te Djokjokarta werd eerst in het begin van April 1897 geopend.
h) Kweekelingen afkomstig uit Midden-Java, bij het begin van den nieuwen cursus overgegaan naar de kweekschool te Djokjokarta.
i) 22 kweekelingen gingen over naar de kweekschool te Djokjokarta (verg. noot h) en 2 werden ontslagen wegens gebrek aan aanleg.
j) Ontslagen wegens herhaald wangedrag. k) 2 kweekelingen werden ontslagen wegens wangedrag en 2 wegens gebrek aan aanleg.
l) Wegens berriberri moesten 2 kweekelingen worden ontslagen, terwijl 2 aan die ziekte overleden; overigens werden 2 kweekelingen ontslagen uithoofde het hun aan ijver en aanleg ontbrak. m) Te Probolinggo werd in 1897 geen toelatings-examen gehouden.
n) Van de kweekschool te Bandong gingen 19, van die te Probolinggo 22 kweekelingen over naar de kweekschool te Djokjokarta (verg. de noten h en i).

3°. Gouvernementsscholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders.

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden, enz., te:	Aantal onderwijzers op ult. 1897.								Aantal leerlingen.									
	Europeanen.			Inlanders.				Te zamen.	Nominaal aantal.	Ingeschreven bij het einde van:						Geslaagd in het eindexamen.		
										1895.		1896.		1897.				
	Directeur.	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Tweede onderwijzer.	Hulponderwijzers van den 1sten of 2den rang.	Onderwijzers in de talen. a)	Onderwijzers in het teekenen.			Externen.	Internen.	Externen.	Internen.	Externen.	Internen.	1895.	1896.	1897.
Bandong	„	1	1	„	1	1	1	5	60	„	60	„	60	„	60	10	13	13
Magelang	b) 1	„	„	1	1	2	c) 1	d) 6	60	„	60	„	60	„	60	„	7	5
Probolinggo	„	1	1	„	1	2	1	6	60	14	44	16	44	10	e) 50	8	11	16
Tondano	„	1	„	„	1	1	1	4	40	39	f) „	g) 39	f) „	39	f) „	7	7	5
Totalen . . .	1	3	2	1	4	6	4	21	220	53	164	55	164	49	170	25	38	39
										217		219		219				

a) Te Bandong voor Soendaasch, te Magelang voor Javaansch en voor Maleisch, te Probolinggo voor Javaansch en voor Madureesch en te Tondano voor Maleisch.
b) Bovendien is aan deze school, de eenige waar de in 't verslag van 1894 (blz. 109) besproken reorganisatie tot dusver is ingevoerd (zie n°. 4914 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), een Europeesch rechtskundige verbonden als leeraar in de beginselen der rechtswetenschap, het staats- en administratief recht van Nederlandsch-Indië en de beginselen der staathuishoudkunde.
c) Bovendien een mantri van het kadaster tot bijstand van den directeur der school voor de practische oefeningen in landmeten en waterpassen en voor het onderwijs in lijn- en kaartteekenen. d) Ongerekend de in de noten b en c bedoelde leerkrachten.
e) Niet allen zijn gehuisvest in het gebouw der inrichting; 13 der internen bewonen namelijk kamers, behoorende tot de *kweekschool* ter plaatse.
f) Bij deze school bestaat geen internaat meer. g) Verbeterde opgave.

4°. Scholen (particuliere) voor vreemde oosterlingen, volgens opgaven over 1897.

GEWESTEN.	Scholen voor Chineezen.		Scholen voor Arabieren.	
	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.
Java en Madura.				
Batavia	35	539	5	68
Cheribon	25	455	a) 5	a) 85
Tagal	8	93	2	36
Pekalongan	6	145	a) 4	a) 47
Samarang.	30	572	a) 14	a) 186
Japara.	12	329	„	„
Rembang	35	860	1	69
Soerabaija	23	473	12	199
Pasoeroean	9	275	3	66
Probolinggo.	3	66	„	„
Bezoeki	3	50	2	45
Bagelen	3	49	„	„
Kadoe.	13	225	1	40
Djokjokarta.	4	115	„	„
Soerakarta.	6	103	„	„
Madioen	3	50	„	„
Kediri.	7	138	„	„
Madura	3	88	8	160
Totalen . . .	228	4625	57	1001

GEWESTEN.	Scholen voor Chineezen.		Scholen voor Arabieren.	
	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust. . .	b) 7	b) 175	„	„
Benkoelen	b) 2	b) 43	„	„
Palembang	7	79	„	„
Oostkust van Sumatra . .	6	75	a) 2	a) 35
Riouw en onderhoorigheden	5	81	1	65
Banka en onderhoorigheden	60	721	„	„
Billiton	9	62	„	„
Westerafd. van Borneo .	76	965	„	„
Celebes en onderhoorigh .	5	76	„	„
Menado	2	143	„	„
Timor	2	24	1	10
Totalen . . .	181	2444	4	110

a) Met opzicht tot drie gewesten op Java en één gewest der buitenbezittingen zijn onder de cijfers betreffende de scholen voor Arabieren ook één of meer scholen voor Mooren of voor Bengaleezen begrepen, namelijk voor Cheribon 1 school voor Bengaleezen met 7 leerlingen, voor Pekalongan 1 school voor Mooren met 11 leerlingen, voor Samarang 8 zoodanige scholen met 124 leerlingen, en voor Sumatra's Oostkust 1 zoodanige school met 20 leerlingen.
b) Bij gemis aan opgaven over 1897 zijn die van 1896 behouden.

5. 22

BIJLAGE U.

(Zie hoofdst. K, afd. III, van het verslag.)

STATISTISCHE EN ANDERE OPGAVEN betreffende de Europeesche en inlandsche CHRISTEN-GEMEENTEN in Nederlandsch-Indië (daaronder tevens de ZENDINGSGEMEENTEN), meerendeels volgens de over 1897 ingekomen gegevens, zoomede STATISTISCHE OPGAVEN over de jaren 1895, 1896 en 1897 betreffende de deelneming door Mohammedanen uit Nederlandsch-Indië aan de BEDEVAART naar Mekka.

I. CHRISTELIJKE GODSDIENST.

A. PROTESTANTSCHE EEREDIENST.

1°. Gevestigde Kerk.

Europeesche Christengemeenten.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1897.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1897. a)		Aantal lidmaten op ult. 1897.		Aantal in 1897 aangenomen lidmaten. (Zie noot k)		Aantal gedoopten gedurende 1897. (Zie noot k.)			Aantal in 1897 ingezegende huwelijken. (Zie noot k.)	Aantal catechisanten gedurende 1897. (Zie noot k.)	
									Kinderen					
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Volwassenen.		Civielen.	Militairen.
Java en Madura.														
Batavia met Weltevreden, de Benedenstad en den naasten omtrek, zoomede de residentie Lampongsche Districten	4	4	6 539	939	2 234	91	149	"	109	61	22	23	858	51
Meester-Cornelis, met Tangerang en de residentiën Bantam en Krawang	1	b) 1	2 064	575	617	235	38	"	21	14	3	4	139	12
Buitenzorg, met de assistent-residentie van dien naam en de assistent-residentie Soekaboemi (Preanger Regentschappen)	1	1	1 773	261	455	40	13	"	17	7	2	4	103	"
Bandong, met de residentie Preanger Regentschappen (uitgenomen de afdeeling Soekaboemi) en met de afdeeling Galoeh (Cheribon)	1	b) 1	1 436	189	769	143	36	"	36	22	2	7	201	"
Cheribon, met de residentie Cheribon (uitgenomen de afdeeling Galoeh)	1	1	490	12	293	8	"	"	4	2	"	2	78	"
Pekalongan, met de residentiën Pekalongan en Tagal	1	1	1 560	"	933	"	10	"	30	21	2	11	125	"
Samarang, met de assistent-residentiën Kendal, Demak en Grobogan	2	2	2 826	350	1 281	260	74	"	47	35	26	4	390	14
Salatiga, met de assistent-residentiën Salatiga en Ambarawa	1	c) 1	543	558	246	293	17	12	46	18	2	3	89	18
Rembang, met de residentiën Rembang en Japara	1	1	d) *1 000	"	* 301	"	2	"	26	2	"	2	131	"
Soerabaija, met de residentie Soerabaija (daaronder het eiland Bawean)	3	3	5 657	498	3 054	238	140	7	157	43	15	25	692	14
Pasoeroean, met de residentie Pasoeroean	1	c) 1	942	e) †	335	†	"	"	23	"	"	1	110	†
Probolinggo, met de residentiën Probolinggo, Bezoeki en Bali en Lombok	1	1	2 199	100	706	2	27	"	51	19	5	1	202	"
Sumanap, met de residentie Madura	1	1	640	"	96	"	"	"	12	"	3	2	39	"
Poerworedjo, met de residentiën Bagelen en Banjoemas	1	c) "	* 1 131	* 85	* 370	* 32	* 20	"	* 39	* 14	* 1	"	* 279	"
Djokjokarta, met de residentiën Djokjokarta en Kadoe	1	c) 1	2 119	882	1 038	348	289	"	44	52	23	8	†	†
Soerakarta, met de residentie Soerakarta	1	"	1 824	112	598	41	13	"	27	12	8	2	246	4
Madioen, met de residentiën Madioen en Kediri	1	1	2 061	98	862	75	21	"	41	7	2	"	174	1
Totalen voor de 17 kerkelijke afdeelingen op Java en Madura (met de Lampongsche Districten en Bali en Lombok)	23	21	34 804	4 659	14 218	1 806	849	19	730	329	116	99	3 856	114

a) Onder de opgaven betreffende Batavia en Soerabaija zijn niet medegerekend, als niet ressorteerende onder het Bestuur der Indische Protestantsche Kerk, de bij Indisch Staatsblad 1885 n°. 130, 1892 n°. 233 en 1893 n°. 100 als rechtspersoon erkende drie kerkelijke vereenigingen, met namen de „Britsch Protestantsche gemeente" te Batavia, de „Christelijk Gereformeerde Kerk" mede te Batavia en de „Gereformeerde Kerk" te Soerabaija. Voor zooveel omtrent deze vereenigingen en omtrent de Armenische gemeente te Batavia statistische gegevens zijn ingekomen, vindt men die op blz. 14 van deze bijlage.

b) Onder toezicht van den predikant te Meester-Cornelis is te Rangkas Betoeng (Bantam en onder toezicht van dien te Bandong is te Tjimahi (Preanger Regentschappen) een inlandsch leeraar werkzaam, de eerste ter voorziening in de godsdienstige behoeften der in Bantam aanwezige Amboineesche politiedienaren, de ander ten behoeve van de inlandsche Christen-militairen op zijne standplaats.

c) Ter voorziening in de godsdienstige behoeften der mindere militairen en der minder gegoede leden van de Protestantsche gemeenten zijn van gouvernementswege aangestelde Europeesche godsdienstonderwijzers bescheiden op de garnizoensplaatsen Willem I (Samarang), Malang (Pasoeroean) en Gombong (Bagelen) onder toezicht van de predikanten van Salatiga, Pasoeroean en Poerworedjo. In den aanvang van 1898 is zoodanige godsdienstonderwijzer ook aangesteld te Magelang (Kadoe), zoomede één te Poespo (Pasoeroean), deze laatste meer bijzonder om werkzaam te zijn onder niet-militairen.

d) Waar over 1897 nog geen opgaven zijn ontvangen, zijn de laatst bekende cijfers behouden. Deze zijn met een * aangeduid.

e) Door het teeken † wordt aangeduid dat tijdens de opmaking van dit overzicht de betrekkelijke gegevens niet (ook niet over 1896) voorhanden waren.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult 1897.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1897.		Aantal lidmaten op ult. 1897.		Aantal in 1897 aangenomen lidmaten. (Zie noot k.)		Aantal gedoopten gedurende 1897. (Zie noot k.)			Aantal in 1897 ingezegende huwelijken. (Zie noot k)	Aantal catechisanten gedurende 1897. (Zie noot k.)	
									Kinderen		Volwassenen.			
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen	in echt geboren.	buiten echt geboren.			Civielen.	Militairen.
Buitenbezittingen.														
Padang, met de Padangsche Benedenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	792	465	497	275	21	"	24	2	4	3	92	"
Fort de Kock, met de residentie Padangsche Bovenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	387	502	183	194	15	"	42	13	33	1	70	19
Tandjong Pinang, met de residentiën Riouw en onderhoorigheden en Banka	1	1	276	90	28	26	1	9	17	11	"	"	23	4
Palembang, met de residentiën Palembang en Benkoelen	1	1	* 430	f)	* 102	f)	* 34	"	* 9	* 2	"	* 1	* 21	"
Medan, met de residentie Oostkust van Sumatra.	1	"	716	142	397	55	7	"	15	9	1	"	18	"
Kotta Radja, met het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden.	1	1	* 180	*1 903	* 104	*1 170	* 19	"	* 23	* 38	* 8	* 16	* 38	* 45
Pontianak, met de residentie Westerafdeeling van Borneo en de assistent-residentie Billiton.	1	1	190	183	80	98	3	"	5	4	"	1	23	2
Bandjermasin, met de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1	1	483	236	230	169	13	"	9	11	"	3	41	5
Makasser, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Makasser, Noorderdistricten en Takalar	1	1	1 146	92	471	58	25	"	9	8	6	5	109	"
Bonthain, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Zuiderdistricten en Oosterdistricten en de eilanden Saleijer en Bonerate . .	1	g) "	367	21	146	12	1	"	20	11	1	1	62	4
Menado, met de residentie Menado	1	1	1 134	18	†	8	17	"	151	70	15	41	139	"
Ternate, met de residentie Ternate	1	g) "	383	18	121	"	"	"	5	3	"	3	67	13
Amboina, met de residentie Amboina (uitgenomen de assistent-residentie Banda) . . .	2	2	910	148	433	86	32	"	11	"	"	17	215	2
Banda, met de assistent-residentie Banda . .	1	1	691	57	294	17	30	"	57	33	9	9	114	10
Koepang, met de residentie Timor en het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden)	1	g) "	175	11	38	5	4	"	10	4	"	"	25	"
Totalen voor de 15 kerkelijke afdeelingen in de buitenbezittingen (met uitzondering van de Lampongsche Districten en Bali en Lombok)	16	12	8 260	3 886	3 124	2 173	222	9	407	219	77	101	1 057	104
Totalen voor Java en Madura (zie de voorgaande bladzijde)	23	21	34 804	4 659	14 218	1 806	849	19	730	329	116	99	3 856	114
In 't geheel alzoo voor de Europeesche Protestantsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië (zie echter de noten a en k).	39	33	h) 43 064	h) 8 545	h) 17 342	h) 3 979	1 071	28	1 137	548	193	200	4 913	218

Inlandsche Christengemeenten. *i)*

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1897.	Zielental op ult. 1897. (Protestantsche inlanders.)		Aantal lidmaten op ult. 1897.		Aantal in 1897 aangenomen lidmaten.		Aantal gedoopten gedurende 1897.			Aantal in 1897 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1897.	
									Kinderen		Volwassenen.			
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.			Civielen.	Militairen.
Java en Madura.														
** j) Batavia (hoofdplaats)	"	"	142	14	129	12	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)
Batavia (Depok en Toegoe).	1	1	734	"	318	"	13	"	16	"	5	6	177	"
** Salatiga (met Ambarawa en Banjoebiroe) .	"	"	1	374	1	169	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)
** Soerabaija.	"	"	282	"	188	"	k)	k)	k)	k)	k)	k)	19	"
** Probolinggo	"	"	* 360	f)	* 283	f)	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)
** Magelang en Djokjokarta l)	"	"	269	1 133	67	545	k)	k)	k)	k)	k)	k)	14	284
** Soerakarta	"	"	315	104	70	55	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)	k)
Elders op Java (verspreid wonenden)	"	"	179	202	67	119	k)	k)	k)	k)	k)	k)	28	"
Totalen voor genoemde gemeenten en afdeelingen op Java en Madura. .	1	1	h) 2 282	h) 1 827	h) 1 123	h) 900	m) 13	"	m) 16	"	m) 5	m) 6	m) 238	m) 284

f) Onder het in de voorgaande kolom genoemd getal zullen ook de militairen begrepen zijn.

g) Te Bonthain, te Ternate en te Koepang is de dienst van den predikant tijdelijk opgedragen aan een hulpprediker.

h) Zie noot *f*.

i) Hieronder zijn alleen begrepen de *gevestigde* Christengemeenten, aangesloten bij de Indische Protestantsche Kerk, dus uitgezonderd de zendingsgemeenten en de vier kerkelijke vereenigingen bedoeld bij noot *a*. Op Java, behalve te Depok en Toegoe (residentie Batavia), behooren tot de Protestantsche inlanders der eerstbedoelde gemeenten grootendeels Amboineesche en Menadoneesche militairen en verder bureaubeambten.

j) Bij de door ** aangeduide inlandsche Christengemeenten of afdeelingen daarvan is organiek geen hulpprediker geplaatst; het dienstwerk wordt er evenwel uitgeoefend door de predikanten of den predikant van het betrokken ressort.

k) Zijn in de registers der lidmaten, gedoopten, enz. medegerekend onder de cijfers betreffende de Europeesche Christengemeenten (zie hooger).

l) Zoowel te Magelang als te Kotta Radja is een inlandsch leeraar geplaatst.

m) Onvolledig cijfer; zie noot *k*.

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1897.	Zielental op ult. 1897. (Protestantsche inlanders.)		Aantal lidmaten op ult. 1897.		Aantal in 1897 aangenomen lidmaten.		Aantal gedoopten gedurende 1897.			Aantal in 1897 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1897.	
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Volwassenen.		Civielen.	Militairen.
Buitenbezittingen.														
** Kotta Radja, met Atjeh *l*)	»	»	* 146	* 696	* 72	* 502	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	†	†
** Menado (de hoofdplaats), met Gorontalo	»	»	5 338	9	717	6	74	»	†	†	†	†	441	»
Aijermadidi, met omliggende gemeenten	1	1	19 545	»	7 087	»	449	»	632	111	27	208	894	»
Tondano, „ „ „	1	1	23 405	»	9 125	»	1 186	»	1 159	101	3	203	5 665	»
Tomohon, „ „ „	1	1	7 082	»	1 836	»	156	»	285	28	9	67	282	»
Sonder, „ „ „	1	1	16 939	»	3 333	»	78	»	651	55	73	169	1 055	»
Langowan, „ „ „ *n*)	1	1	27 887	»	9 204	»	501	»	1 284	42	13	278	2 418	»
Ratahan, „ „ „	1	1	7 404	»	1 432	»	*544	»	259	87	93	77	1 323	»
Koemelemboeai, „ „ „	1	1	10 270	»	1 889	»	*284	»	340	30	44	87	718	»
Amoerang, „ „ „	1	1	11 357	»	2 549	»	†	»	409	23	7	75	606	»
Tanawangko, „ „ „	1	1	8 502	»	1 208	»	5	»	224	89	32	67	135	»
Maoembi, „ „ „	1	1	9 237	»	1 579	»	409	»	216	246	190	80	362	»
** Banda, met de Banda-eilanden	»	»	787	1	375	1	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	48	»
** Amboina (hoofdplaats), met naasten omtrek	»	*p*) 1	4 820	29	1 699	19	88	»	97	41	4	»	336	»
Allang (op Amboina), met noordwestelijk deel van het eiland Amboina en met het eiland Boeroe	1	1	4 220	»	1 477	»	39	»	126	29	7	18	973	»
Waai (op Amboina), met het noordoostelijk deel van het eiland Amboina	1	1	4 321	»	1 863	»	72	»	138	30	6	24	346	»
Hoetoemoeri (op Amboina), met het zuidelijk deel van het eiland Amboina (uitgezonderd de hoofdplaats Amboina)	1	1	9 079	»	4 001	»	1	»	244	51	1	61	580	»
Haroekoe, met het eiland Haroekoe	1	1	6 075	»	3 165	»	142	»	265	35	»	81	1 046	»
Saparoea, „ „ „ Saparoea	1	1	16 425	28	7 039	1	316	»	421	137	8	141	61	»
Ameth (op Noessalaut), met het eiland Noessalaut *o*)	1	1	5 114	»	2 256	»	37	»	127	76	»	20	477	»
Amaheij (op Ceram), met Oost-Ceram	1	1	7 436	3	2 470	2	98	»	156	28	20	41	1 014	1
Lokki (op Ceram), met West-Ceram en de eilanden Boano en Manipa	1	1	3 695	»	1 324	»	26	»	77	35	5	15	675	»
Wonreli (op Kisser), met de eilanden Kisser, Roma en Wetter	1	*q*) »	* 1 788	»	* 146	»	* 85	»	* 5	* 53	* 40	»	* 90	»
Serwaroe (op Letti), met de eilanden Letti, Moa en Loeang	1	*r*) »	* 1 694	»	* 77	»	* 4	»	»	* 292	* »	* 19	* 350	»
Doerdjela (op Wammer), met Wammer en de overige eilanden van de Aroe-groep	1	1	* 632	»	* 170	»	* »	»	* 11	* 8	* 4	* 2	* 127	»
** Dammer-, Babber- en Tenimber-groepen, zoomede de eilanden Teon, Nila en Seroea *s*)	»	»	* 3 270	»	†	»	†	»	»	* 142	* 300	»	* 776	»
** Ternate (hoofdplaats)	»		175	»	53	»	*7	»	*5	*4	*3	*4	*16	»
Batjan (twee gemeenten)	1	*t*) 1	607	»	186	»	8	»	3	9	2	14	63	»
** Koepang en vijf andere gemeenten op Timor	1	*u*) 1	1 788	»	186	»	20	»	17	61	11	9	184	»
Babauw en twee andere gemeenten op Timor			1 770	»	141	»	»	»	17	51	12	6	161	»
Baa (op Rotti), met het eiland Rotti	1	1	8 159	»	108	»	8	»	11	286	26	17	613	»
Totalen voor de buitenbezittingen	24	*v*) 23	228 967	766	66 767	531	4 337	»	7 219	2 180	940	1 783	21 865	1
„ „ Java en Madura (zie hiervóór)	1	1	2 282	1 827	1 123	900	*m*) 13	»	*m*) 16	»	*m*) 5	*m*) 6	*m*) 238	*m*) 284
In 't geheel alzoo (voor zoover opgegeven) voor de gevestigde inlandsche Protestantsche Christengemeenten in Ned.-Indië	*w*) 25	*v*) 24	231 249	2 593	67 890	1 431	4 350	»	7 235	2 180	945	1 789	22 103	285

n) Aan de gevestigde inlandsche Christengemeenten (Protestantsche) in de Minahassa, ten getale van 237, waren bij het einde van 1897 bovendien verbonden 78 inlandsche leeraars en een aantal inlandsche schoolmeesters, die als godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen werkzaam zijn. De hulpprediker te Tomohon is belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de Minahassa.

o) Bij de gevestigde inlandsche Christengemeenten op de Ambonsche eilanden, ten getale van 138, waren bij het einde van 1897 bovendien in dienst 49 inlandsche leeraars en verder een groot aantal zoogenaamde goeroe's. Deze zijn godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen, als hoedanig soms schoolmeesters, soms andere gemeenteleden aangesteld worden.

p) Deze hulpprediker is belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de residentie Amboina.

q) De hulpprediker van Wonreli (Kisser) is tijdelijk geplaatst bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes), als zijnde aldaar belast met den dienst van den ontbrekenden predikant. Zijn dienstwerk op Kisser c. a. wordt, ingevolge gouvernementsbesluit van 22 Juni 1895 n°. 9, waargenomen door den hulpprediker van Haroekoe.

r) Ook de hulppredikersplaats in het ressort Letti c. a. is onvervuld. In den dienst wordt voorzien door inlandsche leeraars.

s) De gemeenten op deze drie eilanden-groepen zijn nog niet ingedeeld bij eenig hulppredikersressort, maar voorloopig toevertrouwd aan eenige daarheen gezonden Amboineesche godsdienstonderwijzers. Bedoelde gemeenten worden jaarlijks door een der predikanten van Amboina bezocht. Het vorenstaande geldt ook voor de gemeenten op de eilanden Teon, Nila en Seroea. De van deze gemeenten ontvangen opgaven zijn in de uitgetrokken getallen begrepen.

t) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Ternate wordt waargenomen door den hulpprediker van Batjan, die te dien einde ter hoofdplaats Ternate verblijf houdt. Op Batjan is een inlandsch leeraar gevestigd.

u) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Koepang wordt waargenomen door den hulpprediker van Babauw, die te dien einde ter hoofdplaats Koepang is gevestigd. Bovendien zijn in bedoeld ressort 5 inlandsche leeraars bescheiden.

v) Hieronder niet gerekend (ziet noot *q*) de hulpprediker van Wonreli (Kisser), tijdelijk waarnemend predikant bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes).

w) Organiek zijn 26 hulppredikers toegestaan, doch voor één is het ressort nog niet aangewezen.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage U.]

2°. Zendingsgemeenten.

Zendingsressorten (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bijgemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1897. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1897 gedoopten. Volwassenen.	Kinderen in echt geboren	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Bantam.														
A. A. Pennings, te Lebak [1]) . . .	1	7	7	13	27	7	7	14	1	2	″	3	1	″
Batavia.														
P. B. Haag, te Batavia [2])	1	[3]) 13 6	81 29	7 6	101 41	13 6	81 29	94 35	″ ″	7 6	″ ″	7 6	″ ″	1 ″
G. A. W. Geissler, te Batavia [4]) .	1	4 14	4 8	5 10	13 32	4 14	4 8	8 22	″ 1	″ ″	″ ″	″ 1	″ 1	″ ″
D. Huijsing, te Batavia [5])	1	20 2	28 6	23 2	71 10	13 1	21 5	34 6	[6]) *1 ″	*3 ″	*″ ″	*4 ″	*1 ″	*″ ″
L. Tiemersma, te Tangerang [7]) . .	3	18 8	25 13	42 16	85 37	16 7	22 11	38 18	1 ″	3 ″	″ ″	4 ″	1 ″	″ ″
C. Albers, te Meester-Cornelis [7]) .	6	47 12	56 3	116 8	219 23	53 6	59 ″	112 6	1 ″	6 5	″ ″	7 5	″ ″	″ ″
A. de Haan, te Buitenzorg [7]) . .	4	54 17	69 22	156 12	279 51	54 17	69 22	123 39	1 3	16 1	″ ″	17 4	″ ″	5 ″
	16	163 59	270 81	362 54	795 194	160 51	263 75	423 126	4 4	35 12	″ ″	39 16	2 1	6 ″
Krawang.														
C. Albers (hiervóór genoemd) . . .	1	7 1	6 ″	14 ″	27 1	7 1	6 ″	13 1	″ ″	″ ″	″ ″	 ″	″ ″	″ ″
Preanger Regentschappen.														
B. Alkema, te Bandong [7])	2	27 14	37 3	37 4	101 21	27 14	37 3	64 17	5 2	6 3	″ ″	11 5	″ 2	2 ″
H. Muller, te Pangharepan [7]) . .	2	44 21	53 27	119 35	216 83	43 20	53 27	96 47	1 4	12 4	″ ″	13 8	3 4	2 1
. . . . , te Tjibolang [8]) .	1	8	6	15	29	7	6	13	″	2	″	2	″	″
	5	79 35	96 30	171 39	346 104	77 34	96 30	173 64	6 6	20 7	″ ″	26 13	3 6	4 1
Cheribon.														
J. J. Muis, te Cheribon [7])	1	22 6	25 12	29 6	76 24	18 5	24 12	42 17	2 1	6 ″	″ ″	8 1	2 1	5 ″
O. van der Brug, te Indramaijoe [7])	1	5 31	10 16	6 29	21 76	2 30	8 11	10 41	″ 1	″ 1	″ ″	″ 2	″ ″	″ ″
J. Verhoeven, te Kadipatten (Madjalengka) [7])	3	31	31	77	139	29	31	60	11	16	″	27	12	″
	5	58 37	66 28	112 35	236 100	49 35	63 23	112 58	13 2	22 1	″ ″	35 3	14 1	5 ″

[1]) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. Ook over 1897 viel omtrent de uitkomsten van den zendingsarbeid in Bantam weinig te zeggen. De zendeling arbeidde met 1 inlandschen helper.

[2]) In dienst van het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia en van het Java-Comité te Amsterdam. De zendeling arbeidde onder Europeanen en Indo-Europeanen, doch heeft tevens een arbeidsveld onder inlanders en Chineezen.

[3]) Waar men tweeledige opgaven aantreft, heeft de eerste betrekking op inlanders, de andere op Chineezen.

[4]) Als bij noot 2.

[5]) In dienst van de zending der „Gereformeerde Kerken in Nederland".

[6]) Waar een * is geplaatst, zijn, bij gemis aan latere gegevens, de opgaven van 1896 ingevuld.

[7]) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. Het getal inlandsche helpers wordt opgegeven te hebben bedragen in de ressorten Tangerang, Meester-Cornelis en Buitenzorg respectievelijk 3, 6 en 5, in de ressorten Bandong en Pangharepan 3 en 5, en in het ressort Kadipatten (waaronder ook Tjibolang) 4. (Ten aanzien van de in dit overzicht te noemen, tot andere genootschappen of vereenigingen behoorende, zendelingen is het aantal hunner inlandsche helpers slechts bij uitzondering in de uit Indië ontvangen opgaven vermeld.)

[8]) De dienst in deze gemeente werd waargenomen door den zendeling J. Verhoeven, te Kadipatten werkzaam.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bijgemeenten op ult. 1897. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Aantal van in 1897 gedoopten. Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Tagal. 9)														
. . . .	*3	*74	*66	*73	*213	*66	*54	*120	*4	*3	*„	*7	*4	*1
Pekalongan. 9)														
. . . .	*7	*115	*110	*85	*310	*107	102	209	*„	*1	*„	*1	*„	*5
Samarang.														
Ph. Bieger, te Samarang 10) . . .	1	18 4	33 6	27 1	78 11	19 4	32 6	51 10	4 „	„ „	4 „	8 „	„ „	„ „
C. R. Kühnen, te Kalitjeret 11) . .	7	41	53	86	180	41	53	94	„	10	„	10	2	3
F. Kamp, te Salatiga 11)	3	24	26	47	97	22	26	48	5	8	„	13	„	3
A. Jüngst, te Ambarawa 11) . . .	15	103	95	189	387	89	85	174	21	18	„	39	2	8
A. H. O. Heller, te Kendal 11) . .	4	64	64	11	139	38	10	48	19	„	„	19	13	2
	30	250 4	271 6	360 1	881 11	209 4	206 6	415 10	49 „	36 „	4 „	89 „	17 „	16 „
J. Dietzel en P. A. Gericke 12) . .	. . . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .	. . .
Japara.														
P. A. Jansz en J. Fast, te Mergoredjo 13)	2	207	280	577	1064	49	91	140	14) †	†	†	†	†	5
J. Hubert, te Kedoeng Pendjalin 13)	2	67	70	162	299	63	61	124	8	„	„	8	8	7
Ph. Bieger (hiervóór genoemd) 15) . .	2	12	14	32	58	12	14	26	„	2	„	2	„	1
	6	286	364	771	1421	124	166	290	8	2	„	10	8	13
Rembang.														
. . . . te Blora 16)	8	34	23	33	90	21	16	37	14	29	„	43	17	2
Soerabaija.														
. . . . te Soerabaija 17)	1	5 4	9 „	8 „	22 4	5 4	9 „	14 4	„ „	1 „	„ „	1 „	1 „	„ „
J. Kruijt en A. Kruijt, te Modjowarno 18)	7	1112	1228	1876	4216	1112	1228	2340	62	146	„	208	77	4
J. Kruijt en A. Kruijt, (gemeente in de afdeeling Lamongan)	†	21	25	15	61	21	25	46	7	„	„	7	„	„
J. Kruijt en A. Kruijt, (inlandsche Christenen in de afdeeling Bodjonegoro der res. Rembang)	19) „	5	3	„	8	5	3	8	„	„	„	„	„	„
	†	1143 4	1265 „	1899 „	4307 4	1143 4	1265 „	2408 4	69 „	147 „	„ „	216 „	78 „	43 „

9) Omtrent den zendingsarbeid in de residentiën Tagal en Pekalongan werden opgaven over 1897 niet ontvangen. De zendeling R. J. Horstman, onder wiens toezicht de 10 zendingsgemeenten aldaar vroeger stonden, heeft opgehouden zendeling te zijn der „Gereformeerde Kerken in Nederland", en was nog niet vervangen.

10) De zendingsgemeente te Samarang zou in den loop van 1898 voorloopig worden opgedragen aan den zendeling J. Kruijt, te Modjowarno (Soerabaija), zijnde de zendeling Ph. Bieger in April 1898 uit den dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam losgemaakt.

11) In dienst van de „Salatiga-zending".

12) Deze in 1897 in Indië aangekomen zendelingen der „Salatiga-zending" hielden zich hoofdzakelijk nog bezig met het bestudeeren van de Javaansche taal.

13) In dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam. De opgaven omtrent het zielental zijn bij uitzondering afgesloten met 31 Maart 1898. Onder het voor het ressort Mergoredjo opgegeven zielental zijn een aantal personen (met hunne kinderen) begrepen die, hoewel het Christendom belijdende, nog niet in de gemeente waren opgenomen. De opgaaf betreffende Kedoeng Pendjalin heeft ditmaal alleen betrekking tot de werkelijke gemeenteleden. De zendeling J. Fast is in het voorjaar van 1898 wegens ziekte tijdelijk naar Europa vertrokken.

14) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.

15) Deze zendeling wordt ook onder „Japara" genoemd, omdat de filialen te Kajoeapoe en te Patti in gemeld gewest mede tot zijn ressort behoorden. Met 1 Juli 1898 zouden beide filialen van de zendingsgemeente te Samarang aan de Doopsgezinde Zendingsvereeniging worden overgedragen, als dichter bij den werkkring van hare zendelingen gelegen.

16) De te Blora gevestigde zendeling der „Salatiga-zending" G. A. Zimmerbeutel vertrok in 1897 wegens ziekte naar Europa. Zijn dienstwerk wordt beurtelings waargenomen door de zendelingen F. Kamp van Salatiga en A. H. O. Heller van Kendal.

17) Een zendingspost van de zending der „Gereformeerde Kerken in Nederland", die door het vertrek van ds. A. Bolwijn naar Nederland sedert 1896 onvervuld bleef. Het zendingswerk werd nu verricht door 2 inlandsche hulpzendelingen en het toezicht er over werd uitgeoefend door den zendeling J. Kruijt te Modjowarno.

18) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam Aan dezen zendingspost is verbonden de zendeling-arts dr. H. Bervoets. (zie blz. 86 van het verslag hiervóór). De zendeling A. Kruijt kwam gedurende het verslagjaar van verlof uit Nederland terug.

19) In Bodjonegoro, tot het ressort Soerabaija behoorende, treft men geene gemeente aan, doch slechts enkele inlandsche Christenen, die de bij-gemeente te Soembergondang (Lamongan), behoorende tot de gemeente Modjowarno, volgen.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1897.							Aantal van in 1897					
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
P eroean.														
J. Kreemer, endalpaijak [20] . .	[21] †	32 17	33 "	60 3	125 20	32 17	33 "	65 17	4 17	7 3	" "	11 20	3 17	3 "
D. Louwerier, Swaroe [20] .	3	327	375	814	1516	327	375	702	19	75	"	94	14	18
	†	359 17	408 "	874 3	1641 20	359 17	408 "	767 17	23 17	82 3	" "	105 20	17 17	21 "
Bez ki.														
H. van der Spiegel, e Bondowosso [22]	2	20	15	22	57	20	15	35	1	"	"	1	1	2
[23] te Soemberpakem.	1	11	10	19	40	11	10	21	"	"	"	"	"	1
	3	31	25	41	97	31	25	56	1	"	"	1	1	3
Banjoemas.														
. . . . [24]	6	65 1	69 "	89 "	223 1	37 "	54 "	91 "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
Bagelen. [25]														
Ds. L. Adriaanse, te Poerworedjo. .	10 [26] **3**	391 [27] **60**	379 **69**	658 **150**	1428 **279**	172 †	133 †	305 †	2 **1**	16 **3**	" "	18 **4**	18 †	12 **1**
Djokjokarta. [25]														
Idem	[26] **14**	[28] **283**	**274**	**722**	**1279**	†	†	†	[illegible]	**2**	"	**2**	†	**1**
Kadoe. [25]														
Idem	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Madioen.														
Ph. Bieger (hiervóór genoemd) [29] .	2	36	40	85	161	36	40	76	6	4	"	10	12	"
Kediri.														
F. de Munnik, te Semampir (Kediri) [30]	14	416	463	826	1705	416	463	879	6	67	"	73	35	20

In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.

21) De inlandsche Christenen zijn verdeeld over 20 plaatsen in den omtrek van Kendalpaijak.

22) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam.

23) De zendeling te Soemberpakem H. Dekker vertrok in 1897 naar Europa. Gedurende zijne afwezigheid werd zijn dienstwerk waargenomen door den zendeling H. van der Spiegel te Bondowosso. In den loop van 1898 zou Soemberpakem waarschijnlijk bezet worden door den van verlof uit Europa terug verwacht wordenden zendeling H. Hendriks, laatstelijk op Boeroe gevestigd geweest in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging, doch die nu in dienst van het Java-Comité zou overgaan.

24) De gemeenten in de residentie Banjoemas stonden vroeger onder toezicht van den zendeling R. J. Horstman (zie noot 9), die ter hoofdplaats Pekalongan was gevestigd. De dienst in 3 der bedoelde gemeenten, gelegen in de afdeeling Poerbolinggo, werd gedurende 1897 waargenomen door een inlandschen helper van genoemden zendeling.

25) De vet gedrukte opgaven betreffende Bagelen en Djokjokarta, welke gewesten (met Kadoe, zoomede met Tagal en Pekalongan) uitmaken het zendingsveld in Midden-Java der „Gereformeerde Kerken in Nederland", zijn verstrekt door den missionair-predikant ds. L. Adriaanse. De onder Bagelen in de eerste plaats vermelde (niet vet gedrukte) opgaven schijnen afkomstig van den in het najaar van 1897 wegens ziekte naar Nederland vertrokken zendeling J. P. Zuidema, tot dezelfde zending behoorende, die te Poerworedjo aan het hoofd stond van eene opleidings-inrichting voor inlandsche helpers, welke school, in verband met zijn vertrek, tijdelijk gesloten werd.

Overigens is nog aan dezelfde zending verbonden de missionair-arts J. G. Scheuer, wien in 1897 als definitieve vestigingsplaats de hoofdplaats Djokjokarta is aangewezen. Over de door hem aldaar geopende polykliniek voor inlanders zie blz. 86/87 van het verslag hiervóór.

26) Dit cijfer betreft niet het aantal „gemeenten of bijgemeenten", maar het aantal „vergaderplaatsen".

27) De vet gedrukte cijfers in de kolommen 3 t/m 6 wijzen het aantal gedoopten en ongedoopten aan, die geregeld de door den missionair-predikant gehouden vergaderingen bezochten. Het totaal van 279 was verdeeld in 189 gedoopten en 90 ongedoopten, onder wie respectievelijk 109 en 20 volwassenen.

28) Als voren. Het totaal van 1279 was verdeeld in 177 gedoopten en 1102 ongedoopten, onder wie respectievelijk 173 en 384 volwassenen.

29) De beide zendingsgemeenten in Madioen zijn met 1 Januari 1898 gevoegd bij den werkkring van den zendeling F. de Munnik te Semampir (Kediri).

30) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bijgemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1897.							Aantal van in 1897					
						Aantal lidmaten.			gedoopten.					
										Kinderen				
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
Sumatra's Westkust.														
Afd. Mandheling en Angkola (res. Tapanoli).														
J. Dammerboer, te Hoeta Rimbaroe (onderafd. Angkola) [31]	7	82	78	220	380	82	78	160	2	28	"	30	9	3
N. Wiebe, te Moeara Sipongi (onderafd. Klein-Mandheling, Oeloe en Pakantan) [32]	3	9	7	13	29	9	7	16	5	"	"	5	5	"
G. Nikkel, te Pakantan (onderafd. als voren) [32]	2	30	30	84	144	30	30	60	"	10	"	10	"	1
F. Strötker, te Sipirok (onderafd. Sipirok) [33]	11	238	274	755	1267	238	274	512	3	58	"	61	3	8
P. C. Schütz, te Boenga Bandar (onderafd. als voren)	10	360	424	1026	1810	359	424	783	26	66	"	92	34	22
Totalen per afdeeling.	33	719	813	2098	3630	718	813	1531	36	162	"	198	51	34
Afd. Toba en Silindong (res. Tapanoli).														
W. Klijnstra, te Pangaloan (onderafd. Silindong)	6	637	689	1343	2669	637	687	1324	150	151	"	301	55	40
K. R. Hermann [34], te Sigompoelan (id.)	5	587	640	1164	2391	587	640	1227	3	101	"	104	"	"
P. H. Johannsen [35] en J. Warneck, te Pansoer na Pitoe (id.)	3	446	511	1569	2526	477	544	1021	93	259	"	352	42	20
V. Kessel, te Si Morangkir (id.)	6	618	738	1698	3054	589	791	1380	63	221	"	284	131	23
F. A. Mohri, te Hoeta Barat (id.)	11	830	807	863	2500	782	776	1558	18	77	"	95	49	8
W. H. Metzler, te Pea Radja (id.)	8	1530	1899	3478	6907	1041	1458	2499	85	498	"	583	102	43
H. Culemann, te Sipoholon (id.)	5	651	767	2018	3436	763	889	1652	198	327	"	525	80	20
A. Lett, te Si Laetlaet (onderafd. Toba)	21	278	262	644	1184	289	262	551	2	38	"	40	13	8
G. Pilgram, te Baligé (id.)	6	737	695	987	2419	737	695	1432	"	71	"	71	"	12
F. W. Steinsiek, te Lagoeboti (id.)	10	629	621	1237	2487	308	315	623	71	144	"	215	26	11
J. L. Nommensen, te Sigoempar (id.)	10	263	221	474	958	259	228	487	15	66	"	81	14	5
P. Pohlig, te Naroemonda in het landschap Siantar (id.)	5	82	74	170	326	116	115	231	75	70	"	145	"	"
J. L. F. Christiansen, te Parparean (id.)	2	110	80	130	320	126	94	220	20	40	"	60	"	"
J. G. Jung, te Parsambilan (id.)	4	67	70	106	243	67	70	137	2	12	"	14	"	"
C. W. Meis, te Pakpahan in het landschap Pangariboean (id.)	6	144	149	371	664	338	326	664	48	39	"	87	"	1
Totalen per afdeeling.	108	7609	8223	16252	32084	6116	8890	15006	813	2144	"	2957	512	191
Afd. Padang Lawas (res. Tapanoli).														
G. K. Simon [36], te Sipiongot	8	168	172	418	758	73	74	147	15	"	30	45	6	3

[31]) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam. Tot hulp van dezen zendeling was in 1897 in Indië aangekomen de zendeling W. H. Th. van Hasselt (opgeleid vanwege de Utrechtsche Zendingsvereeniging), die echter bij het einde des jaars zijn dienstwerk nog niet had aanvaard.

[32]) In dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam.

[33]) De op deze en op de verder te noemen standplaatsen in de residentie Tapanoli geplaatste zendeling-leeraren zijn allen in dienst van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen. Sommigen hunner worden in hun dienstwerk bijgestaan door inlandsche helpers, in 't geheel ten getale van 31, waaronder 19 geordende hulpzendelingen. Overigens zijn bij de zendingsscholen, welke voormeld Genootschap in Tapanoli onderhoudt, 183 inlandsche onderwijzers in dienst, waarvan 16 op Nias. De zendelingen J. Meerwaldt en L. Hanstein bevonden zich op ult. 1897 met verlof in Europa, maar zijn in de eerste helft van 1898 naar Sumatra teruggekeerd.

[34]) In 1896 was in dit ressort ook gevestigd de zendeling H. W. Volkmann, die echter in 1897 met verlof naar Europa vertrok.

[35]) Deze zendeling is in Januari 1898 overleden.

[36]) In 1896 was in dit ressort ook gevestigd de zendeling T. E. Irle, die echter in 1897 met verlof naar Europa vertrok.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bijgemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1897.							Aantal van in 1897					
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Onafhankelijk gebied in de Toba-landen.														
A. Bruck, te Pangomboesan (landschap Oeloean, noordoostelijk van het landschap Siantar)	4	†	†	†	94	†	†	48	8	15		23	1	†
H. Reitze, te Djandji Matogoe (landschap Si Gaoel, grenzende aan het zooeven genoemde landschap Oeloean).	1	†	†	†	42	†	†	25	22	12		34	-	†
H. Püse en W. Gericke, te Nainggolan op het schiereiland Samosir (Toba-meer)	1	"	"	-	"	-	"	"	"	"	-	-	"	"
	6	†	†	†	136	†	†	73	30	27		57	1	†
Afd. Siboga (res. Tapanoli).														
J. Schreij en H. Guillaume, te Siboga.	12	473	448	-	921	473	448	921	10	50	"	60	-	2
Heerig, te Simanosor in het landschap Borbor [37])	3	9	"	-	9	"	"	-	9	-	-	9	"	-
	15	482	448	"	930	473	448	921	19	50	"	69	-	2
Bestemd voor een nader aan te wijzen werkkring op Sumatra.														
A. H. Lombeck, F. Schmidt en H. Brakensiek [38])	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Eiland Nias (res. Tapanoli).														
F. Krämer, te Goenoeng Sitoli. . .	1	110	115	154	379	86	89	175	15	26	"	41	4	3
K. Probst, te Dahana	1	85	126	228	439	77	17	94	-	14	"	14	-	"
J. A. Fehr, te Ombalata	3	172	177	264	613	170	171	341	23	40	"	63	"	5
J. W. Thomas, te Goemboe Hoemene.	2	126	158	205	489	126	158	284	49	67	"	116	19	8
F. H. Seher en E. Krumm, te Fadoro. [39])	2	69	78	116	263	69	78	147	48	22	-	70	10	3
J. Sporket, te Lahagoe [40])	1	21	21	15	57	21	21	42	13	7	"	20	-	-
H. W. Sundermann, te Lolowoea. .	1	-	"	1	1	-	"	-	14	-	-	14	"	"
	11	583	675	983	2241	549	534	1083	162	176	"	338	33	19
Bestemd voor een nader aan te wij werkkring op Nias.														
A. Momeijer en W. Hoffmann [38]). .	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Padangsche Bovenlanden.														
J. Wijnveldt, te Sawah Loento (afd. Tanah Datar) [41])	. . . .	18	2	2	22*	18	2	20	"	1	"	1	2	"
Padangsche Benedenlanden.														
J. W. Dornsaft, te Padang [42]). . .	[43]) 1	64	1	-	65	64	1	65	4	"	-	4	"	"
F. W. Frickenschmidt, op Poeloe Tello (Batoe-eilanden) [44]).	1	10	12	14	36	10	12	22	1	4	"	5	2	1
A Landwehr, op Sigata (id.) [44]). . .	. . . .	"	-	"	"	"	"	"	-	-	"	"	"	"

[37]) Deze nieuwe zendingspost werd in Juli 1897 betrokken.
[38]) Deze zendelingen kwamen in 't laatst van 1897 op Sumatra aan.
[39]) Tot dit ressort behooren ook de Nakko-eilanden, waarheen in 1897 eene eerste eigenlijke zendingsreis werd ondernomen.
[40]) In 1896 was in dit ressort ook gevestigd de zendeling F. H. Lagemann. Deze was echter in 1897 met verlof naar Europa vertrokken.
[41]) In dienst van de Ermelosche Zendingsgemeente. Deze zendeling (in den loop van 1898 overleden) was werkzaam onder de ten dienste der gouvernements-kolenontginning tewerkgestelde dwangarbeiders. Overigens is in de Padangsche Bovenlanden, en wel ter hoofdplaats Fort de Kock, nog werkzaam — doch uitsluitend onder de Protestantsche militairen aldaar — de door eene vereeniging te Harderwijk indertijd uitgezonden evangelist H. J. Loghers, die in 1894 de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde toelating verkreeg.
[42]) In dienst van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen.
[43]) Dit is eene vlottende gemeente, bestaande uit tijdelijk te Padang verblijf houdende Niassers. Boven de opgegeven 64 mannen en 1 vrouw van dien landaard telt de gemeente ook 2 vreemde oosterlingen (mannelijke lidmaten).
[44]) In dienst van het Nederlandsch Luthersch Genootschap voor in- en uitwendige zending te Amsterdam. Op Sigata bestond het werk van den zendeling, die er zich eerst in 1896 vestigde, nog geheel uit voorbereidenden arbeid.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bijgemeenten op ult. 1897.							Aantal van in 1897					
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Sumatra's Oostkust.														
M. Joustra, te Boeloeh Hawar [45].	5	16	6	13	35	5	5	10	1	3	"	4	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. [46]														
F. E. Braches, A. R. Dassel en F. Blecher, te Bandjermasin	[47] 3	[48] 62 13	66 14	117 15	245 42	61 11	66 11	127 22	2 2	9 1	" "	11 3	7 "	2 2
G. Stursberg, te Kwala Kapoeas (Beneden-Kapoeas).	1	121	136	222	479	121	136	257	3	23	"	26	21	4
A. Renken, te Mandomai (Beneden-Kapoeas)	3	113	119	125	357	106	114	220	6	21	"	27	10	4
H. Tromp en C. Lategahn, te Pangkoh (Beneden-Kahaijan)	4	55	60	102	217	42	44	86	1	6	"	7	4	"
G. A. Alt, te Pahandoet (Midden-Kahaijan)	2	20	23	18	61	25	17	32	2	1	"	3	1	"
J. Michel, te Kwala Koeron (Boven-Kahaijan)	1	9	2	"	11	9	2	11	2	"	"	2	1	"
. . . . te Toembang Moesang (Boven-Kahaijan)	. . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
E. W. Feige, te Tameang Laijang (afd. Doesoenlanden)	3	42	25	66	133	36	22	58	4	6	"	10	"	"
H. Sundermann, te Beto (afd. als voren).	1	46	36	54	136	43	32	75	4	12	"	16	"	2
E. Lewandowsky, te Pangelak (afd. als voren)	2	*17	*14	*36	*67	*12	*11	*23	*"	*4	"	*4	"	"
	20	485 13	481 14	740 15	1706 42	445 11	444 11	889 22	24 2	82 1	" "	106 3	44 "	12 2
Celebes en onderhoorigheden. [49]														
G. Maan, te Tanetteija (onderafd. Binamoe der afd. Zuiderdistricten) .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
J. A. F. Schut, te Tanette (onderafd. Boelekomba der afd. Zuiderdistricten)	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Menado. [50]														
Afd. Gorontalo.														
. . . . te Limbotto . . .	1	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
A. C. Kruijt, te Posso aan de Tominibocht	1	57	19	25	101	30	8	38	"	1	4	5	13	1
Sangi- en Talaut-eilanden (afd. Menado).														
F. Kelling, te Tagoelandang op het eiland van dien naam (Sangi-eilanden)	10	958	1064	939	2961	248	433	681	102	99	40	241	38	41
. . . . te Manganitoe (eiland Groot-Sangi) [51]	16	3162	3657	9334	16153	308	670	978	54	103	331	488	64	35
Transporteeren . . .	26	4120	4721	10273	19114	656	1103	1659	156	202	371	729	102	76

45) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam. Onder dezen zendeling waren 5 inlandsche helpers werkzaam, afkomstig uit de Minahassa (Menado).

46) De in dit gewest werkzame zendelingen zijn allen in dienst van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen. Den zendeling Blecher, eerst in November 1897 te Bandjermasin aangekomen, was bij het einde des jaars nog geen vaste werkkring aangewezen. De zendelingen Braches, Stursberg en Feige arbeidden ieder met 1 inlandschen helper. De zendeling Dassel keerde in 1898 wegens ziekte naar Europa terug. In een der bijgemeenten in het ressort van den zendeling Renken, namelijk te Poelau Keladan, is ten dienste der zending werkzaam de door wijlen den zendeling Hendriks nagelaten weduwe, welke in December 1897 de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde toelating verkreeg. De zendeling Lewandowsky hield zich bij het einde van 1897 wegens gezondheidsredenen tijdelijk in Sumatra op.

47) Hierbij niet gerekend Koetei en Boeloengan, waar zich enkele inlandsche Christenen bevinden.

48) Zie noot 3.

49) De twee zendelingen in Zuid-Celebes zijn in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. Te Tanetteija, waarheen de vroeger te Bonthain gevestigde zendeling zich in Juli 1897 verplaatste, bedroeg het gemiddeld getal hoorders in de godsdienstoefeningen 10. Te Tanette vestigde de zendeling, die aanvankelijk te Boelekomba verblijf had gehouden, zich eerst in den aanvang van 1898.

50) Sedert de zendeling A. Hulstra, die te Limbotto gevestigd was, in October 1897 uit den dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap was losgemaakt, beschikt genoemd Genootschap in de residentie Menado nog over 3 zendelingen, van wie in dit overzicht alleen de zendeling A. C. Kruijt te Posso wordt genoemd, omdat de beide andere, in de Minahassa werkzaam (A. de Lange te Tanawangko en J. H. Hiebink Rooker te Tomohon), met een bijzonderen werkkring in het belang van de zending zijn belast, namelijk de een met de zendingsdrukkerij en de ander met de opleiding van inlandsche godsdienstvoorgangers. De belangen der zending op de Sangi- en Talaut-eilanden worden behartigd door het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia, in vereeniging met een hier te lande gevestigd Sangi-Comité. Bij uitzondering genieten de op die eilanden gevestigde zendelingen eene toelage uit 's lands kas. De zendeling J. P. D. den Houter (vanwege de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam opgeleid) vestigde zich eerst in het laatst van 1897 te Beo (Talaut-eilanden), welk ressort in 1896 was opengevallen.

51) Sedert het overlijden (in Februari 1897) van den zendeling E. T. Steller, laatstelijk te Manganitoe gevestigd, wordt diens ressort tijdelijk waargenomen door den zendeling van Tamako M. Kelling.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bijgemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1897.							Aantal van in 1897					
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	ingezegende huwelijken.
						Mannen	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Per transport	26	4120	4721	10273	19114	656	1103	1659	156	202	371	729	102	76
G. F. Schröder, te Taboekan (eiland Groot Sangi).	20	1558	1038	1801	4397	366	640	1006	5	85	250	340	24	38
M. Kelling, te Tamako (eiland als voren)	14	1247	1266	4712	7225	422	540	962	60	90	258	408	80	43
P. Kelling, te Oeloe (eiland Siauw, een der Sangi-eilanden) . . .	31	†	†	†	7764	468	923	1391	302	234		536	188	91
J. P. D. den Houter, te Beo op Karakelang (Talaut-eilanden). . .	50	735	440	926	2101	111	105	216	"	"	1	1	"	5
J. R. van den Bovenkamp, te Morongé op Salibaboe (Talaut-eilanden) . .	14	†	†	†	2694	65	90	155	1	6	"	7	30	2
	155	†	†	†	43295	1988	3401	5389	524	†	†	2021	424	255
Amboina. 52)														
K. Storm, te Tifoe (eiland Boeroe) .	10	452	363	802	1617	130	80	210	53	74		127	24	7
. . . . te Waemasisi (id.) .	3	2	3	4	9	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	13	454	366	806	1626	130	80	210	53	74		127	24	7
Ternate. 53)														
Eiland Halmaheira.														
H. van Dijken, te Duma (Noordelijk Halmaheira)	1	23	31	105	159	23	31	54	2	9	"	11	2	"
M. J. van Baarda, te Lalonga (Noordelijk Halmaheira).	54) 1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
A. Hueting, te Tobello (Noordelijk Halmaheira)	55) . . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea. 56)														
J. L. en F. J. F. van Hasselt, te Mansinam (eiland Manaswari) . .	57) 4	34	46	48	128	27	39	66	"	6	"	"	7	1
J. Metz, te Andai	1	15	12	26	53	11	9	20	"	"	"	"	"	2
J. L. D. van der Roest, te Jendé op het eiland Rhoon	1	5	8	2	15	5	8	13	2	"	"	2	2	2
W. L. Jens, te Doreh	1	13	11	28	52	13	11	24	10	12	"	22	10	5
J. A. van Balen, te Windessi . . .	58) "	4	4	5	13	3	4	7	"	1	"	1	"	"
	7	71	81	109	261	59	71	130	12	19	"	25	19	10
Timor en onderhoorigheden.														
W. Pos, te Melolo (eiland Soemba) 59).	1	99	114	187	400	14	17	31	"	10	2	12	7	1
C. de Bruijn, te Kabaniroe (als voren) 59)	1	67	69	125	261	45	51	96	"	1	8	9	"	"
J. H. Letteboer, te Seba (eiland Savoe) 60)	7	1159	1510	1318	3987	59	85	144	25	50	55	130	13	22
	9	1325	1693	1630	4648	118	153	271	25	61	65	151	20	23

52) De eenige in de residentie Amboina werkzame zendeling was in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging De zendingspost Waemasisi bleef nog onbezet; aldaar arbeidden echter 3 inlandsche helpers. In den loop van 1898 is door genoemde vereeniging een nieuwe zendeling (J. H. W. van der Miesen) voor Boeroe uitgezonden. De vroeger op Boeroe gevestigde zendeling H Hendriks, die zich op ult. 1897 nog met verlof in Europa bevond, is in 1898 teruggekeerd om echter in dienst van het Java-Comité over te gaan (verg. noot 23). In het ressort Tifoe werd de zendeling bijgestaan door 8 inlandsche helpers

53) De in dit gewest werkzame zendeling-leeraren zijn allen in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging.

54) De zendingspost Soakonora aan het meer van Galela is voorloopig verlaten. De zendeling heeft zich verplaatst naar de zeekust van het district Galela en heeft daar, sedert Mei 1897, tot standplaats het dorpje Lalonga, terwijl hij ook wil trachten een bijstation te vestigen in het nabijgelegen dorpje Limau. Uit de bevolking is nog niemand tot het Christendom overgegaan. De zendeling heeft slechts eene huisgemeente van Ambonsche Christenen (3 lidmaten en 2 gedoopten) en 7 Galelareesche Christenen (1 lidmaat en 6 gedoopten).

55) Deze zendingspost werd in 1897 opgericht. Omtrent den eigenlijken zendingsarbeid valt nog niets te vermelden; de zendeling nam tot dusver slechts voorbereidende maatregelen.

56) De zendelingen op of bij de noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea zijn allen in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. Te Mansinam, evenals te Andai, zijn ook 2 inlandsche helpers werkzaam, en te Doreh 1. In den loop van 1897 vertrok de zendeling G. L. Bink wegens ziekte tijdelijk naar Java, en keerde de zendeling J. A. van Balen van verlof uit Europa terug. Deze laatste vestigde zich te Windessi, in verband waarmede de zendeling J. L. D van der Roest, tot dusver te Windessi gevestigd, tijdelijk naar Jendé op het eiland Rhoon overging, om bij terugkomst van den zendeling Bink, de ook vroeger reeds door hem bezette doch sedert onvervuld gebleven standplaats Wandammen weder te betrekken.

57) Omvattende de Christen-kampong en 3 heidensche negorijen op het eiland Manaswari. In 1897 werd een nieuwe zendingspost opgericht te Amban op den vasten wal van Nieuw-Guinea, waar een te Depok opgeleide inlandsche (Papoeasche) helper werd geplaatst.

58) Te Windessi was eene gemeente nog niet gesticht.

59) In dienst van de zending der „Gereformeerde Kerken in Nederland".

60) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage U.]

In aansluiting aan de bij 't vorig verslag verstrekte soortgelijke opgaaf, over het tijdvak 1 Augustus 1896 t/m ult. Juli 1897, laat men hier nog volgen een overzicht der in het tijdvak van 1 Augustus 1897 t/m 30 Juni 1898 genomen regeeringsbeschikkingen, betreffende de toelating tot uitoefening van hun dienstwerk zoowel van zendelingen als van hulpzendelingen.

ZENDELINGEN.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	Standplaats.	Ressort voor hetwelk de bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeeringsreglement, verleend is.	Gouvernementsbesluit, waarbij de toelating verleend is voor het tegenwoordig ressort.	Gouvernementsbesluit, waarbij aan den zendeling *voor het eerst* toelating tot uitoefening van het zendingswerk in Nederlandsch-Indië verleend werd.
Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen (Pruisen).				
Ch. Heerig	Siboga.	Onderafdeeling Batang Taro-districten der afd. Siboga (residentie Tapanoli van het gouvernement Sumatra's Westkust).	5 Aug. 1897, n°. 1.	5 Aug. 1897, n°. 1.
G. K. Simon.	Sipiongot.	Afd. Padang Lawas der residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust), met uitzondering van de landschappen Oeloe Baroemon en Sosa dier afdeeling.	10 Sept. 1897, n°. 8.	10 Sept. 1897, n°. 8.
Wed. L. Hendrich, geb. Böckmann.	Mandomai (Beneden-Kapoeas).	Dajaksche streken der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	4 Dec. 1897, n°. 11.	4 Dec. 1897, n°. 11.
F. Blecher.	—	Id.	10 Juni 1898, n°. 48.	10 Juni 1898, n°. 48.
A. H. Lombeck.	Si Laetlaet Hombang.	Si Laetlaet Hombang in de onderafd. Toba der afd. Toba en Silindong res. Tapanoli van het gouvernement Sumatra's Westkust).	22 April 1898, n°. 24.	22 April 1898, n°. 24.
Java-Comité te Amsterdam.				
W. H. Th. van Hasselt.	—	Onderafdeeling Angkola der afd. Mandheling en Angkola (residentie Tapanoli van het gouvernement Sumatra's Westkust).	22 April 1898, n°. 23.	22 April 1898, n°. 23.
Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.				
F. de Munnik.	—	Residentie Madioen.	24 Mei 1898, n°. 15.	13 Mei 1895, n°. 11. De toen verleende toelating voor de residentie Kediri is thans uitgebreid tot de residentie Madioen.

HULPZENDELINGEN.

Namen der hulpzendelingen en gouvernementsbesluiten, waarbij aan hen de toelating verleend werd.	Ressort voor hetwelk toelating is verleend.	Namen der hulpzendelingen en gouvernementsbesluiten, waarbij aan hen de toelating verleend werd.	Ressort voor hetwelk toelating is verleend.
Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam.		*Utrechtsche Zendingsvereeniging.*	
Tresno Totroeno (5 Jan. 1898, n° 10).	Afdeeling Japara der residentie Japara.	J. Tutupary (1 Sept. 1897, n°. 10).	Eiland Boeroe der residentie Amboina
		A. Noya (23 Febr. 1898, n°. 41).	Id.
Salatiga-zending.		*Zending der Gereformeerde Kerken in Nederland.*	
Mas Ario di Atmodjo (14 Mei 1898, n°. 18).	Residentie Samarang.	Timotheus Sitimoerti (6 April 1898, n°. 26)	Residentiën Banjoemas, Kadoe en Djokjokarta.
Josaphat Dwidjotanojo (id.)	Id.	Moesa Wasman (id.)	Residentiën Banjoemas, Bagelen, a en Djokjokarta.
		Samuel Slamet (id.)	Id.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage U.]

B. ROOMSCH-KATHOLIEKE EEREDIENST.

1°. Statiën voor Europeanen.

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Zielental der R.-K. bevolking op ult. 1897. Europeanen en met hen gelijkgestelden. Civielen.	Militairen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Aantal gedoopten in 1897. In echt geboren.	Buiten echt geboren.	Totaal.	Aantal van hen die in 1897 de eerste H. Communie deden.	Aantal van in 1897 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1897: van landswege bezoldigd. Geestelijke van den 1sten rang (Apost. Vicaris).	Geestelijken van den 2den rang. Pastoors.	Onder-Pastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	Buiten bezwaar van den lande. Hulppriesters.	Missionarissen.	Totaal.
1	Batavia. *a)*	Omvattende de residentie Batavia (met uitzondering van de afdeeling Buitenzorg), alsmede de residentiën Krawang en Bantam. (Na verkregen speciale machtiging wordt ook de residentie Lampongsche Districten tweemaal 's jaars bezocht.)	2885	1233	70	52	4240	223	188	411	110	38	″	″	*b)* 3	*c)* 1	1	″	5
2	Buitenzorg.	Omvattende de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) en het regentschap Tjiandjoer (residentie Preanger Regentschappen)	525	106	3	5	739	26	18	44	33	4	″	1	″	″	″	″	1
3	Cheribon.	Omvattende de residentiën Cheribon, Tagal en Preanger Regentschappen (wat dit laatste gewest betreft met uitzondering van het regentschap Tjiandjoer).	849	141	7	″	997	27	26	53	7	4	″	″	″	″	*d)* 1	″	1
4	Samarang *e)*	Omvattende de residentie Samarang met uitzondering van de afdeelingen Ambarawa en Salatiga), zoomede de residentiën Pekalongan, Japara en Rembang	2657	304	230	″	3191	234	116	350	152	42	″	1	3	*f)* 1	2	″	7
5	Ambarawa.	Omvattende de afdeelingen Ambarawa en Salatiga (residentie Samarang), benevens de residentie Soerakarta	1039	765	160	″	1964	54	81	135	26	12	″	1	″	″	″	″	1
6	Madioen.	Omvattende de residentiën Madioen en Kediri	691	98	″	″	789	21	19	40	1	1	″	1	″	″	″	″	1
7	Malang.	Omvattende de residentie Pasoeroean.	750	302	″	″	1052	25	9	34	14	″	″	″	″	″	*d)* 1	″	1
8	Djokjokarta.	Omvattende de residentie Djokjokarta, de residentie Bagelen met uitzondering van de afdeeling Ledok), zoomede de afdeeling Tjilatjap (residentie Banjoemas)	1950	483	180	″	2613	112	86	198	74	13	″	1	1	″	″	″	2
9	Magelang.	Omvattende de residentie Kadoe, de afdeelingen Ledok (residentie Bagelen), Bandjarnegara, Poerbolinggo en Poerwokerto (residentie Banjoemas) en de hoofdplaats Banjoemas	437	557	140	″	1134	48	27	75	10	6	″	1	″	″	″	″	1
10	Soerabaija. *g)*	Omvattende de residentiën Soerabaija, Probolinggo, Bezoeki, Madura en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	2995	431	″	″	3426	144	136	280	95	23	″	1	1	″	2	″	4
11	Padang. *h)*	Omvattende het gouvernement Sumatra's Westkust en de residentie Benkoelen	795	746	45	″	1586	43	54	97	20	6	″	1	″	″	1	″	2
12	Kotta Radja (tijdelijk).	Omvattende het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden	113	1521	″	14	1648	17	42	59	4	1	″	1	″	″	″	″	1
13	Medan.	Omvattende de residentie Oostkust van Sumatra	243	177	″	162	582	16	8	24	7	2	″	1	″	″	″	″	1
14	Soengeislan (vacant). *i)*	Omvattende de residentiën Banka, Palembang en Riouw	159	116	″	206	481	9	14	23	8	″	″	″	″	″	″	″	″
15	Singkawang. *j)*	Omvattende de residentie Westerafdeeling van Borneo (met uitzondering van de tot de sub 2°. bedoelde statiën behoorende afdeeling Sintang), benevens de assistent-residentie Billiton	77	69	″	244	390	25	″	25	15	3	″	″	″	″	″	″	″
16	Makasser.	Omvattende het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Na verkregen speciale machtiging wordt ook het eiland Lombok zesmaal 's jaars bezocht.)	125	259	21	″	405	25	17	42	2	2	″	1	″	″	″	″	1
		Totalen voor de 16 statiën	16390	7308	856	683	25237	1049	841	*k)* 1890	578	157	″	11	*l)* 8	2	*m)* 8	″	29

a) Te Batavia waren 59 zusters Ursulinen aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam. Voorts was aldaar een van landswege bezoldigde Chineesche helper werkzaam.

b) Een der onderpastoors draagt den titel van waarnemend pastoor. Deze was sedert het overlijden van den Apostolischen Vicaris tijdelijk met het beheer van het Vicariaat belast, met den titel van Provicaris.

c) De pastoor van Singkawang (Westerafdeeling van Borneo), wien Batavia tijdelijk tot standplaats is aangewezen.

d) Deze hulppriester is erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande.

e) Te Samarang waren 30 zusters Franciscanessen aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam.

f) Hulppriester of hulppriesters.

g) Te Soerabaija waren 19 zusters Ursulinen en 10 broeders van den H. Aloijsius van Gonzaga van Oudenbosch aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam.

h) Te Padang waren 12 zusters van liefde van O.L.V. van Barmhartigheid aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam.

i) Zoolang de statie Soengeislan vacant is, wordt het dienstwerk verricht: ter hoofdplaats Palembang en in Djambi, alsmede in de residentie Banka door een der geestelijken van Batavia; in het overige gedeelte van de residentie Palembang door den tijdelijk te Tandjong Sakti (Benkoelen) gevestigden geestelijke, en in de residentie Riouw door dien te Medan (Oostkust van Sumatra). In de residentie Banka wordt de geestelijke in het missiewerk bijgestaan door een van landswege bezoldigden Chineeschen helper.

j) De statie Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) wordt, zoolang zij vacant is (zie noot *c*), door een der geestelijken van Batavia tweemaal per jaar kerkelijk bezocht. Intusschen is in bedoelde statie een van landswege bezoldigde Chineesche helper werkzaam.

k) Waaronder 16 volwassenen (13 in echt en 3 buiten echt geboren).

l) Hieronder 1 onderpastoor met den titel van waarnemend pastoor (zie noot *b*).

m) Twee der hulppriesters zijn erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande (zie noot *d*).

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage U.]

2°. Statiën voor inlandsche Christenen (waaronder begrepen zoowel de gevestigde gemeenten als de zendingsposten).

Volgnummer.	Standplaatsen	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Aantal Roomsch-katholieke inl. Christenen op ult. 1897.			Aantal der in 1897 gedoopten.				Aantal van hen die in 1897 de eerste H. Communie deden.	Aantal in 1897 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1897:						
						Kinderen						van landswege bezoldigd.				buiten bezwaar van den lande.		Totaal.
			Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Volwassenen.	Totaal			Geestelijke van den 1sten rang.	Geestelijken van den 2den rang. Pastoors.	Geestelijken van den 2den rang. Onderpastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	Hulppriesters.	Missionarissen.	
	Gevestigde gemeenten.																	
1	Menado.	Omvattende de residentiën Menado, Amboina en Ternate	5096	"	5096	339	4	190	533	144	51	"	n) 1	"	"	2	"	3
2	Larantoeka. o)	Omvattende de noordoost- en oostkust van Flores, de eilanden Andonara, Lomblen, Allor, Solor en andere tot die groep behoorende eilanden, zoomede de hoofdplaats Koepang (residentie Timor).	p) *5795	"	*5795	* 297	"	* 72	*369	*1 06	* 39	"	1	"	f) 1	4	"	6
3	Maumeri. q)	Omvattende Midden-Flores en de noord- en zuidzijde van dat eiland (gemeenten te Maumeri, Kotting, Nita, Sikka, Lela en Lio) . .	8068	"	8068	346	3	30	379	111	35	"	1	1	f) 1	1	"	4
	Zendingsposten.																	
4	Moentilan (res. Kadoe). r)	. . . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1
5	Tandjong Sakti.	Omvattende de afdeeling Manna en Pasoemah Oeloe Manna (residentie Benkoelen)	238	"	238	29	6	84	119	17	1	"	"	"	s) 1	"	"	1
6	Nanga Sedjiram t)	Omvattende de afdeeling Sintang (residentie Westerafdeeling van Borneo)	429	"	429	57	1	"	58	4	4	"	"	"	"	"	"	"
7	Langgoer op Klein-Key.	Omvattende het eiland Groot-Key, de verdere Key-eilanden en de westelijk gelegen Key-Tenimber-, Tiandoe en Koer-eilanden (residentie Amboina)	490	"	490	29	9	34	72	32	21	"	"	"	f) 2	"	"	2
8	Bomphia. u)	Omvattende Oost-Ceram (residentie Amboina)	v) †	†	†	†	†	†	†	†	†	"	"	"	"	"	"	"
9	Djeniloe. w)	Omvattende de landschappen der onderafdeeling Beloe (residentie Timor en onderhoorigheden). .	1739	"	1739	51	"	29	80	49	10	"	"	"	f) 1	"	1	2
10	Laoera.	Omvattende het eiland Soemba (residentie Timor en onderhoorigheden).	922	"	922	30	1	3	34	10	"	"	"	"	f) 2	"	"	2
11	Kapaur (zuidwestkust van Nieuw-Guinea). x)	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .	. .	. .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	
12	Singaradja. ij)	Hoofdplaats Singaradja der residentie Bali en Lombok . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .	. .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
	Totaal Roomsch-katholieke inlanders en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 2°. .		22 777	"	22 777	1178	21	442	1644	473	161	"	3	1	8	8	1	21
	Id. id. in de statiën bedoeld 1°.		. . .	. . .	1 539													
	Totaal Roomsch-katholieke Europeanen en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 1°. .		. . .	. . .	23 698	1036	838	16	1890	578	157	"	11	8	2	8	"	29
	Id. id. in de statiën bedoeld sub 2°. . . .		. . .	. . .	411	†	†	†	†	†	†							
	Totaal-generaal . . .		. . .	. . .	48 425							"	14	9	10	16	1	50
													33 z)					

n) In verband met de vacature van Apostolisch Vicaris was de pastoor te Menado tijdelijk onder de bezoldigde geestelijken opgenomen.
o) Te Larantoeka waren 3 broeders en 7 zusters Franciscanessen in het belang van het onderwijs werkzaam.
p) Deze cijfers zijn aan het vorig verslag ontleend Bij gemis aan latere gegevens zijn hier en bij de verdere door * aangeduide getallen de cijfers van 1896 herhaald.
q) Te Maumeri waren 3 broeders en 5 zusters van liefde van O. L. V. van Barmhartigheid in het belang van het onderwijs werkzaam.
r) Deze zendingspost is in den loop van 1897 opgericht.
s) Deze hulppriester behoort tot de statie Padang en is slechts tijdelijk te Tandjong Sakti geplaatst.
t) Deze statie wordt, zoolang zij vacant is, door een der geestelijken van Samarang kerkelijk bezocht
u) Deze zendingspost was tijdelijk vacant wegens het overlijden (in Mei 1896) van den aldaar geplaatsten missionaris (die tevens tijdelijk belast was met de proefmissie te Kapaur of Skroë op Nieuw-Guinea's zuidwestkust).
v) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.
w) In deze statie zijn tevens 2 broeders in het belang van het onderwijs werkzaam.
x) Nopens de uitkomsten met deze proefmissie verkregen, werd geen bericht ontvangen. Verg noot u.
ij) Van de indertijd door de Indische Regeering verleende vergunning tot voorbereiding van eene missie op Bali was bij het einde van 1897 nog geen gebruik gemaakt.
z) Zie ook noot n.

C. ANDERE KERKELIJKE VEREENIGINGEN.

Standplaatsen der geestelijken met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal geestelijken.	Aantal geestelijken aanwezig op ult. 1897.	Aantal Christenen op ult 1897.	Aantal lidmaten op ult. 1897.	Aantal in 1897 aangenomen lidmaten.	Aantal in 1897 gedoopten.			Aantal in 1897 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1897.
						Volwassenen.	Kinderen			
							in echt geboren.	buiten echt geboren.		
Britsch Protestantsche gemeente te Batavia.										
—	† a)	"	†	†	"	"	"	"	"	"
Armenische gemeente op Java.										
Batavia (voor Java)	†	1	†	171	"	"	"	"	"	12
Christelijk Gereformeerde Kerk te Batavia.										
Europeanen.										
Batavia	1	1	342	191	12		12	"	2	51
Inlandsche of daarmede gelijkgestelde Christenen.										
			b) 71	34	"	"	1	"	"	19
			10	6	"	"	"	"	"	1
Gereformeerde Kerk te Soerabaija.										
Europeanen.										
Soerabaija. . . .	1	"	79	45	4	"	2	"	"	
Inlandsche of daarmede gelijkgestelde Christenen.										
			b) 19	5	3	"	1	"	"	"
			"	2	1	"	"	"	"	"

a) Waar een † staat, ontbreken de opgaven

b) Van deze tweeërlei opgaaf heeft de eerste betrekking op inlanders, de tweede op vreemde oosterlingen.

II. MOHAMMEDAANSCHE GODSDIENST.

Statistische opgaven betreffende de bedevaart naar Mekka.

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal voor de bedevaart der onderstaande jaren zich te Djeddah (Arabië) bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers.			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).		
	1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.
JAVA EN MADURA.									
Bantam	931	827	1459	363	729	643	257	533	494
Batavia	229	471	293	263	429	256	142	227	225
Krawang	52	67	46	19	52	53	12	53	48
Preanger Regentschappen	1090	568	934	318	1064	449	216	907	423
Cheribon	367	147	334	103	322	138	104	242	210
Tagal	109	107	181	81	110	95	39	64	76
Pekalongan	71	78	80	40	71	91	30	41	a) 60
Samarang	293	212	278	157	316	186	267	165	145
Japara	101	53	53	54	102	49	56	99	45
Rembang	259	120	161	43	239	124	32	219	118
Soerabaija	1220	735	486	854	1127	552	725	993	494
Pasoeroean	259	140	130	187	248	125	151	225	111
Probolinggo	100	57	55	54	98	53	49	65	47
Bezoeki	165	188	192	111	196	171	88	155	138
Banjoemas	172	80	114	56	182	60	39	138	74
Bagelen	473	128	201	127	440	116	92	345	111
Kadoe	149	30	115	71	139	35	51	113	32
Djokjokarta	95	(niet opgegeven)	60	38	106	25	22	(niet opgegeven)	24
Soerakarta	69	23	45	11	67	9	11	47	12
Madioen	121	59	b) 100	38	80	36	47	79	13
Kediri	169	111	138	47	170	113	39	141	85
Madura	603	574	166	374	750	285	302	630	239
Totalen . .	7088	4805	5627	3109	7037	3664	2771	5481	3224

a) Hieronder waren 13 pelgrims, die zich vóór hun vertrek niet van den vereischten pas hadden voorzien Wegens verjaring van den vervolgingstermijn kon echter op hen de strafbepaling van Indisch Staatsblad 1859 n°. 42 (art 5, al. 3) niet worden toegepast.

b) Bovendien vertrokken 70 inlanders uit de afdeeling Patjitan naar Singapore met het kennelijk doel om zich van daar naar Mekka te begeven.

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal voor de bedevaart der onderstaande jaren zich te Djeddah (Arabië) bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers.			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).		
	1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.
BUITENBEZITTINGEN.									
Sumatra's Westkust	568	705	694	559	554	c) 754	387	600	373
Benkoelen	92	109	109	75	121	63	46	96	81
Lampongsche Districten	128	100	192	37	133	94	28	93	76
Palembang	1177	1071	892	975	1145	723	804	802	565
Oostkust van Sumatra	609	315	418	289	451	239	231	315	206
Atjeh en onderhoorigheden d)	199	124	157	165	166	85	78	77	49
Riouw " "	44	40	104	3	13	9	106	18	e) 9
Banka	99	110	180	96	91	68	67	66	39
Billiton	8	3	1	19	5	3	5	5	2
Westerafdeeling van Borneo	231	210	169	171	211	180	109	169	163
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	848	820	403	519	940	315	400	793	230
Celebes en onderhoorigheden	333	446	368	453	438	508	143	197	262
Menado	15	86	42	"	30	69	"	5	40
Amboina	30	45	27	46	62	39	22	13	17
Ternate	14	11	22	6	10	10	5	10	9
Timor en onderhoorigheden	24	"	"	5	"	"	4	12	12
Bali en Lombok	63	110	170	37	132	83	16	37	39
Totalen voor de buitenbezittingen.	4482	4305	3948	3455	4502	3242	2451	3308	2172
Totalen voor Java en Madura	7088	4805	5627	3109	7037	3664	2771	5453	3234
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië.	11 570	9110	9575	6864	11 539	6906	5222	8761	5396
Bovendien meldden zich bij het consulaat te Djeddah nog aan zonder passen				260	370	f) 194			
en met passen die buiten Nederlandsch-Indië waren afgegeven (Singapore, Pinang, enz.)				4	"				
Totaal-generaal				7128	g) 11 909	h) 7100			

c) Hiervan 279 uit de Padangsche Benedenlanden, 393 uit de Padangsche Bovenlanden en 82 uit Tapanoli.

d) Vele Atjehers gaan via Pinang ter bedevaart, zonder zich bij het bestuur van een Mekka-pas te voorzien; de opgegeven cijfers zijn derhalve niet volledig.

e) Hieronder is niet begrepen het aantal der in de afdeeling Indragiri teruggekeerde pelgrims. Door onvoldoende gegevens van het inlandsch zelfbestuur in die afdeeling kon dat aantal niet worden opgegeven.

f) Deze pelgrims hadden zich in de Straits-Settlements opgehouden vóór hun vertrek naar Djeddah of waren lieden uit Korintji, Kwantan en Indragiri, die zich, in stede van bij den naastbij gevestigden ambtenaar, bij ons consulaat-generaal te Singapore van een pas hadden voorzien, dan wel zonder pas waren aangekomen, maar zich dien bij vertrek uit Djeddah verschaften.

g) Volgens de registers van het consulaat beliep het aantal 11 788, maar hierbij komen nog 121 pelgrims die niet onder een afzonderlijk n°. waren ingeschreven.

h) In 't geheel werden gedurende het bedevaartjaar 1896/97 bij het consulaat te Djeddah geregistreerd (met inbegrip van de eerst bij vertrek aangevraagde) 7044 passen, doch op 2 dier passen hadden 58 personen gereisd, alle afkomstig uit niet onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken. Alle overige passen waren individueel.

(5. 23.)

BIJLAGE V.

(Zie hoofdst. K, afd. IV, van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande WEESHUIZEN en ANDERE INSTELLINGEN of VEREENIGINGEN VAN LIEFDADIGHEID, zoomede UITKEERINGSFONDSEN en SPAARBANKEN, meerendeels over 1897.

1°. Weeshuizen en gestichten tot verzorging van oude lieden, gebrekkigen, enz.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van:		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1896.	1897.	
Parapattan-weezengesticht te Batavia.	77 (40 jongens en 37 meisjes).	79 (43 jongens en 36 meisjes).	In den loop van 1897 verlieten het gesticht 2 jongens (de een trad in militairen dienst en de ander werd meerderjarig verklaard) en 4 meisjes, terwijl 8 nieuwe verpleegden (5 jongens en 3 meisjes) werden opgenomen. Door twee pupillen werd met goed gevolg het klein-ambtenaarsexamen afgelegd. De gezondheidstoestand was gunstig. De ontvangsten, met inbegrip van de gouvernementssubsidie van f 6000, bedroegen f 16 511, terwijl f 20 796 werd uitgegeven. Het betrekkelijk groot nadeelig saldo, ad f 4285, werd veroorzaakt door noodzakelijke verbeteringen en herstellingen aan het gebouw en door hoogere uitgaven voor kleeding en voeding der pupillen. Over 1896 was ontvangen f 16 568 en uitgegeven f 18 171.
Diaconie wees- en armenhuis op Molenvliet (Batavia).	24 (2 vrouwen, 9 jongens en 13 meisjes).	33 (2 vrouwen, 21 jongens en 10 meisjes).	De kosten van deze inrichting bedroegen over 1897 f 8088, tegen f 8098 over 1896. Gedurende 1897 keerden 2 meisjes naar hare familie terug en verkregen 2 andere eene betrekking. Opgenomen werden 12 jongens en 1 meisje.
Djattigesticht te Batavia.	54 (12 jongens en 42 meisjes).	58 (13 jongens en 45 meisjes).	In 1897 verlieten 8 pupillen het gesticht (1 jongen werd geplaatst bij het korps pupillen te Gombong, 3 meisjes kregen eene betrekking, terwijl 1 jongen en 3 meisjes op verzoek der familie werden ontslagen). Opgenomen werden 3 jongens en 9 meisjes.
Vincentius-gesticht voor verlaten kinderen (meisjes) te Weltevreden (Batavia).	79 (meisjes).	77 (meisjes).	Deze aan het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Batavia behoorende gestichten wijden hunne zorgen vooral aan de opvoeding van arme en verlaten kinderen van Europeesche afkomst. De ontvangsten in 1897 bedroegen p. m. f 4000; omtrent de uitgaven werd geen opgaaf ontvangen.
St. Jozef-gesticht voor verlaten kinderen (jongens) te Weltevreden.	32 (jongens).	30 (jongens).	
Jongens-weeshuis van het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Buitenzorg.	*a*) 71 (jongens).	*a*) 76 (jongens).	Gedurende 1897 werden in dit gesticht, van gelijken aard als het hiervóór genoemde St. Jozef-gesticht te Weltevreden, in het geheel 76 jongens, voor het meerendeel weezen, verpleegd; daarvan kwamen er 56 geheel of gedeeltelijk ten laste der inrichting, terwijl voor de overige 20 eene geringe bijdrage werd ontvangen. Van die 76 jongens bezochten 70 de openbare lagere school, terwijl zij 's avonds nog extra-lessen ontvingen. In den loop van 1897 verlieten 12 pupillen de inrichting, waarvan er 1 op een gouvernementsbureau en een ander op eene landelijke onderneming werd geplaatst, terwijl 2 ter voortzetting van hunne studie naar Europa werden gezonden. De andere 8 gingen naar hunne familie of voogden terug. Het cijfer der gedurende 1897 nieuw opgenomen jongens is niet opgegeven. De gezondheidstoestand in het gesticht was bevredigend. De ontvangsten (waarschijnlijk met inbegrip van de gouvernementssubsidie ad f 3000) bedroegen f 21 684 en de uitgaven f 23 815, tegen respectievelijk f 14 826 en f 14 986 in 1896. (Het belangrijk verschil in de opgaven dezer beide jaren is niet toegelicht.)

a) Deze opgaaf betreft niet de sterkte bij het einde van het opgegeven jaar, maar het totaal der in de verpleeglijsten gedurende elk der jaren ingeschreven geweest zijnde pupillen.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1896.	1897.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Bedelaarsgesticht te Tagal.	niet opgegeven.	21 (mannen).	In dit gesticht worden aan lepra en andere afzichtelijke ziekten lijdende armoedige personen opgenomen. De kosten (in 1897 f 880) worden bestreden uit de fondsen van de moskee te Tagal. De civiele geneesheer aldaar verstrekt zoo noodig eenige medicijnen.
Protestantsch weeshuis te Samarang.	215 (120 jongens en 95 meisjes).	199 (109 jongens en 90 meisjes).	In 1897 werden uit de sterkte afgevoerd 15 jongens (6 wegens het bereiken van den 18-jarigen leeftijd, 6 wegens het in militairen dienst treden en 3 door terugkeer naar hunne familie) en 8 meisjes (2 keerden terug naar hare familie, 5 gingen in betrekking en 1 overleed). Opgenomen werden 4 jongens en 3 meisjes. Hoeveel onder de 215 op ult. 1896 en de 199 op ult. 1897 in verpleging zijnde weezen op aanwijzing van het Gouvernement waren opgenomen, is in de ontvangen gegevens niet vermeld. Ten aanzien van de ontvangsten en uitgaven, welke in 1896 bedroegen respectievelijk f 57 579 — met inbegrip van de gouvernementssubsidie van f 38 780 (zie n°. 2985 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) — en f 57 538, zijn over 1897 geene voldoende opgaven ontvangen; alleen blijkt dat, met het oog op den achteruitgang der fondsen van het weeshuis, in 1898 van gouvernementswege vergunning werd verleend tot het houden van eene geldloterij, groot f 10 000. De gezondheidstoestand was in 1897 over het algemeen gunstiger dan in 1896. Het aantal ziektegevallen, voornamelijk malaria, berriberri en oogziekten, bedroeg 359, dus 139 minder dan in 1896. Aan berriberri werden 78 verpleegden, d. i. 37 meer dan in 1896, behandeld, terwijl 170 kinderen aan malaria leden, tegen 143 in 1896.
Roomsch-katholiek weeshuis te Samarang.	348 (116 jongens en 232 meisjes).	346 (123 jongens en 223 meisjes).	Het getal van gouvernementswege ter verpleging aangewezen weezen bleef 220 bedragen (51 jongens en 169 meisjes), daar de opengevallen plaatsen van 12 jongens en 13 meisjes door 13 jongens en 12 meisjes werden aangevuld. Voor rekening der inrichting, dan wel voor die van particulieren kwamen op ult. 1897 72 jongens en 54 meisjes. De ontvangsten (met inbegrip van de sedert 1 Januari 1895 — zie het verslag van 1894, blz. 126 — op f 45 140 's jaars bepaalde gouvernementssubsidie) beliepen f 48 918 en de uitgaven f 49 192, zoodat op een tekort viel te wijzen van f 274, tegen een voordeelig saldo van f 82 (ontvangsten f 51 217, uitgaven f 51 135) in 1896.
Proveniers- of oudemannenhuis te Samarang.	75	69	Deze inrichting is bestemd tot huisvesting van gegageerde militairen, schepelingen en anderen, die door lichaamsgebreken of hoogen ouderdom belet worden den lande langer te dienen, en tevens geen middelen bezitten om genoegzaam in hun onderhoud te voorzien. Inlandsche niet-Christenen zijn uitgesloten. De toegelatenen moeten zich hoofdzakelijk van hun gagement of pensioen bedruipen, doch krijgen van landswege bovendien beddegoed, kleederen en rantsoenen. Op ult. 1897 waren opgenomen 33 Europeanen (15 Nederlanders, 8 Belgen, 2 Franschen, 5 Duitschers, 1 Noor, 1 Zwitser en 1 Oostenrijker), 11 kleurlingen, 19 Amboineezen en 6 Afrikanen. In den loop van 1897 werden 76 verpleegden uit de sterkte afgevoerd (64 door vertrek en 12 door overlijden), terwijl 70 nieuwe werden toegelaten.
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang).	174	175	In den loop van 1897 werden 75 personen uit de sterkte afgevoerd, terwijl 76 personen werden opgenomen. De ontvangsten bedroegen f 14 400 en de uitgaven f 29 620, zoodat f 15 220 moest worden gesuppleerd. De kosten van dit gesticht worden, ingevolge het bepaalde bij gouvernementsbesluit van 6 Juni 1865 n°. 28, hoofdzakelijk bestreden uit liefdegiften, terwijl het tekortkomende in de eerste plaats wordt aangevuld uit de fondsen van het Chineesche hospitaal te Samarang, na kwijting van de uitgaven voor dat hospitaal. Hetgeen dan nog mocht ontbreken, wordt bijgepast uit de fondsen van het Chineesch hospitaal te Batavia.
Verzorgingsgesticht te Soerakarta.	63 (40 jongens en 23 meisjes).	67 (38 jongens en 29 meisjes).	Dit gesticht, opgericht door de Vrijmetselaarsloge te Soerakarta, heeft ten doel de huisvesting en verzorging tegen matige vergoeding van op de verschillende landbouwondernemingen in het gewest tehuis behoorende Europeesche kinderen, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen van de ter hoofdplaats bestaande openbare lagere scholen gebruik te maken. In den loop van 1897 werden 10 jongens — waarvan 5 met goed gevolg het klein-ambtenaarsexamen aflegden — en 5 meisjes uit de sterkte afgevoerd, terwijl 8 jongens en 11 meisjes werden opgenomen. Omtrent den geldelijken toestand zijn geene opgaven ontvangen.
Verzorgingsgesticht te Djokjokarta.	32 (16 jongens en 16 meisjes).	33 (17 jongens en 16 meisjes).	Ten einde aan den ongunstigen financieelen toestand van deze inrichting, van gelijken aard als de zooeven vermelde te Soerakarta, tegemoet te komen, is vergunning verleend om in 1898 eene geldloterij groot f 400 000 te houden, in de opbrengst waarvan het gesticht zal deelen voor $^{7}/_{16}$, terwijl het overige zal ten goede komen aan een drietal andere instellingen. Cijfers omtrent de inkomsten en uitgaven over 1897 werden niet ontvangen. De gezondheidstoestand der pupillen was gunstig.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1896.	1897.	VERDERE BIJZONDERHEDEN
Jongens-weezeninrichting te Soerabaija.	76 (70 internen en 6 externen).	77 (69 internen en 8 externen).	Gedurende het op 31 Maart 1897 geëindigde boekjaar verlieten 14 interne pupillen het gesticht, waarvan er 6 onder voogdij der hoofdcommissie werden gebracht. Van laatstbedoelde categorie (externen) werden er 4 afgevoerd, en aangezien 13 nieuwe internen werden opgenomen, bedroeg het aantal pupillen één meer dan bij het einde van het boekjaar 1895/96. Van de 69 internen (waarvan 35 den Protestantschen en 34 den Roomsch-katholieken godsdienst beleden), waren 8 (5 als smid, 2 als timmerman en 1 als instrumentmaker) bij den artillerie-constructiewinkel, 2 (als timmerman) bij de geniewerken, 1 als klerk op het politiekantoor, 1 bij de werken in de Solo-vallei, 5 bij de landbouwkolonie te Poespo (zie blz. 89 van het verslag hiervóór) en 1 als employé op een handelskantoor werkzaam, terwijl de overige 51 pupillen het onderwijs aan de in de inrichting gevestigde openbare lagere school volgden. Elf internen hadden voldaan aan het klein-ambtenaarsexamen en 9 volgden de lessen aan de burgeravondschool. De gezondheidstoestand kon gunstig worden genoemd. Gedurende 1896/97 kon de inrichting aan gekweekte renten boeken f 5566; bovendien werd aan contributiën en giften ontvangen f 5925 terwijl de overige ontvangsten, met inbegrip van de gouvernementssubsidie, ad f 6000, beliepen f 9059. In het geheel derhalve aan inkomsten f 20 550, terwijl de uitgaven beliepen f 21 871.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	31 (meisjes).	30 (29 meisjes en 1 jongen).	Van de verpleegden werden er in den loop van 1897 5 ontslagen, terwijl 1 meisje overleed. Opgenomen werden 4 meisjes en 1 jongen. De ontvangsten bedroegen f 7960 en de uitgaven f 7457, zoodat er een voordeelig saldo van f 503 overbleef.
Roomsch-katholiek weeshuis te Soerabaija.	niet opgegeven.	42 meisjes (30 internen en 12 externen).	Voor het onderhoud der internen werd in 1897 uitgegeven f 4502 en voor de buiten het gesticht verpleegde meisjes f 1351.
Bedelaarsgesticht te Semaroeng (Soerabaija).	niet opgegeven.	niet opgegeven.	Het gemiddeld aantal verpleegden gedurende 1897 bedroeg 51. Uitgegeven werd f 11 532, welke kosten grootendeels bestreden werden uit de fondsen van het Chineesch hospitaal. Liefdegiften werden niet ontvangen.
Immigranten-asyl te Medan (Sumatra's Oostkust).	217 (148 in het gewone asyl en 69 in het lepra-asyl).	101 (17 in het gewone asyl en 84 in het lepra-asyl).	In deze, onder toezicht van het gewestelijk bestuur staande particuliere inrichting, voor welker vestiging en instandhouding vroeger een belangrijk fonds is bijeengebracht door belanghebbenden bij de tabaksondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra, wordt gezorgd voor afgeleefde, gebrekkige en aan krankzinnigheid of lepra lijdende gewezen werklieden dier ondernemingen (Chineezen en anderen), zoomede voor zoodanige zieke immigranten, die geen middelen hebben om zich elders te doen verplegen. Uit het gewone asyl werden in 1897 131 lijders afgevoerd (49 na herstel, 37 wegens overlijden, terwijl 45 zich verwijderden). Te oordeelen naar de hiernevens opgegeven verpleegsterkte op ult. 1897 zouden dus in bedoeld asyl gedurende dat jaar in 't geheel geen nieuwe lijders zijn opgenomen. In het voor lepra-lijders bestemde asyl werden 41 patiënten opgenomen en daaruit 26 afgevoerd (12 die worden opgegeven als „hersteld" en 14 wegens overlijden).
Roomsch-katholieke opvoedings-gestichten voor kinderen van inlanders te Tandjong Sakti (residentie Benkoelen), te Langgoer op Klein-Key (residentie Amboina), en in de residentie Timor: te Atapoepoe op Timor, te Larantoeka en Lela op Flores en te Laoera op Soemba.	1321 (860 jongens en 461 meisjes).	1531 (948 jongens en 583 meisjes).	Deze gestichten, waar in de voornaamste vakken van lager onderwijs onderricht wordt gegeven, hebben alleen internen. De meergevorderde jongens worden ook in smeden, timmeren of eenig handwerk geoefend. Te Larantoeka en Lela vindt men, behalve jongensscholen, ook meisjesscholen, waar, naast de vakken van het lager onderwijs, nog in vrouwelijke handwerken onderricht wordt gegeven. Alle uit de oprichting en instandhouding der bedoelde gestichten en scholen voortvloeiende kosten, zoomede die voor kleeding en voeding der kinderen, worden door de missie gedragen.
Vereeniging tot weezenverpleging in het huisgezin te Padang.	b) 9	10	Deze vereeniging, welke zich het lot aantrekt van onverzorgde weezen, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, stond gedurende 1897 10 kinderen ter verpleging en opvoeding af aan acht huisgezinnen, waarvan er zeven eene billijke vergoeding ontvingen, terwijl één huisgezin de daarin opgenomen verpleegde kosteloos verzorgde. De stand der financiën was in 1897 niet zoo gunstig als op ult. 1896; door overlijden en faillissement van debiteuren moest een bedrag van f 3228 worden afgeschreven. Voor verpleging en andere kosten werd uitgegeven f 3004, terwijl de ontvangsten bedroegen f 3694. Het kapitaal der vereeniging, dat op ult. 1896 f 50 537 bedroeg, was op ult. 1897 verminderd tot f 48 595.

b) Verbeterde opgaaf (verg. blz. 145 van het vorig verslag).

2°. Kerkelijke armbesturen.

DIACONIEËN.	Kassaldo op ult 1896. c)	Ontvangsten in 1897.	Te zamen.	Uitgegeven in 1897.	Enkel de uitgaven aan bedeelingen bedroegen:
a. Protestantsche.					
Diakenen der Evangelische gemeente te Batavia.	d) †	f 10 488	†	†	f 5124 (aan 66 gezinnen).
Bandong (predikant te)	f 461	745	f 1206	f 936	266 (aan 7 vaste bedeelden) en f 670 (wegens giften aan 12 personen).
Diaconiefonds te: Pekalongan	405	897	1302	329	329 (aan 4 personen).
Samarang	167	4 646	4813	4618	4618.
Salatiga	"	341	341	207	207 (in 38 uitkeeringen).
Soerabaija	216	7 628	7844	5505	5505.
Probolinggo	b) 588	1 316	1904	1406	1406 (aan 15 personen).
Soerakarta	207	2 100	2307	2193	2193.
Sumanap (Madura)	b) 542	332	874	265	190.
Bandjermasin	e) 1458	1 032	2490	625	625 (aan 13 personen).
Makasser	†	8 386	†	f) 1797	1797 („ 32 „).
Menado	†	†	†	499	499 („ 15 „).
Amboina	†	†	†	4621	4621 („ 58 „).
Neira (Banda)	†	†	†	1901	1901 („ 28 „).
Ternate	296	1 647	1943	1706	978 („ 17 „).
Koepang (Timor)	157	2 122	2279	852	852 („ 12 „).
Babauw (id.)	133	469	602	250	250 („ 2 „).
b. Roomsch-katholieke.					
Bandong g)	"	f 300	f 300	f 300	f 150 (aan 6 vaste bedeelden). Bovendien werd aan giften (ten behoeve van 40 personen) mede f 150 besteed.
Salatiga	f 500	198	698	165	165 (aan 7 personen).
Soerabaija	†	2530	†	2610	2610.
Kotta Radja (Atjeh)	"	210	210	210	210 (aan 17 personen).
Larantoeka (Flores)	"	†	†	†	

3°. Commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen. h)

Ressorten der van regeeringswege ingestelde commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen.	Aantal bedeelden in 1897.	Bedrag in 1897 uitgekeerd.	Saldo waarover de commissiën op ult. 1897 nog te beschikken hadden.
Ressort der commissie te Batavia	215 gezinnen	f 13 128	f 47 879
" " " " Samarang	152 personen	7 391	18 000
" " " " Soerabaija	75 "	11 423	32 112
" " " " Padang	niet opgegeven.	4 147	21 562
Totalen		f 36 089	f 119 553
Over 1896 waren de totalen		32 310	123 314

c) Nopens hetgeen de diaconieën aan kapitaal bezaten, zijn geen opgaven ontvangen.

d) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

e) De bezittingen van het fonds klommen in 1897 van f 1458 tot f 1865.

f) Het saldo op ult. 1897 bedroeg f 5797.

g) De opgaaf betreffende Bandong geldt niet bepaaldelijk een kerkelijk armbestuur, maar vermeldt de bestemming door den pastoor te Cheribon, tot wiens ressort Bandong behoort, gegeven aan de bij hem ter laatstgenoemde plaats gedurende 1897 ingekomen liefdegiften.

h) De fondsen waarover de bedoelde commissiën te beschikken hebben worden gevonden uit de heffing van 1 per mille bij openbare verkoopingen, openbare verhuringen en loterijen, zoomede uit de armengiften, door ambtenaren van den burgerlijken stand bij huwelijken gecollecteerd.

4°. Studie- en schoolkleerenfondsen.

Waar gevestigd.	Kassaldo op ult. 1896.	Ontvangsten in 1897.	Te zamen.	Uitgegeven gedurende 1897.	Verdere bijzonderheden.
					a. Studiefondsen.
Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg, te Batavia.	†	†	†	†	Dit fonds heeft ten doel te voorkomen dat begaafde jonge menschen door ongunstige financieele omstandigheden verhinderd worden van het middelbaar onderwijs gebruik te maken. Op 1 Januari 1897 werden daaruit ondersteund 11 en bij het einde des jaars 8 jongelieden. Van de gebeneficieerden behaalden in 1897 4 het diploma van goed volbrachten vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool, terwijl van 4 de toelage werd ingetrokken wegens onvoldoenden aanleg.
Studiefonds „Midden-Java", te Samarang	f 3360	f 1214	f 4574	f 1567	Het fonds, van gelijken aard als het voorgaande, telde 75 contribuanten.
					b. Schoolkleerenfondsen.
Batavia	†	†	†	†	Aan behoeftige kinderen van de openbare lagere scholen te Batavia en te Meester-Cornelis werden maandelijks 25 paar nieuwe schoenen en 25 pakken nieuwe kleeren verstrekt. Deze verstrekkingen konden vaak vermeerderd worden door de ontvangst van gedragen, doch nog bruikbare kleeren. De inkomsten van het fonds bestonden uit donatiën en maandelijksche contributiën, welke laatste p. m. f 100 's maands bedroegen. Het reservefonds, zonder bijberekening van de rente over 1897, beliep bij het einde van dat jaar f 865.
Pekalongan	†	†	†	†	Het fonds ging in 1897 voort met het verstrekken van kleeding en schoeisel aan behoeftige schoolgaande kinderen.
Samarang.	†	f 3031	†	f 2909	In 1897 werden verstrekt 520 nieuwe jongens- en 720 meisjespakken. Ook werden meer dan 52 940 porties voedsel verstrekt.
Salatiga (Samarang)	f 222	345	f 567	409	
Soerabaija	61	1641	1702	1325	
Djokjokarta	†	†	†	†	
Soerakarta	9	571	670	564	Gedurende 1897 werd aan 181 kinderen kleeding en aan 149 kinderen schoeisel verstrekt.
Poerbolinggo (Banjoemas). .	†	†	†	†	
Poerworedjo (Bagelen) . . .	†	†	†	†	
Gombong (Bagelen)	†	†	†	†	
Magelang (Kadoe)	†	†	†	†	
Probolinggo	25	389	414	303	Gedurende 1897 werden 45 kinderen uit het fonds van kleeding en (of) schoeisel voorzien.
Malang (Pasoeroean) . . .	92	187	279	108	In 1897 werden 27 paar schoenen verstrekt en werden een 15-tal kinderen van kleeding voorzien.
Kotta Radja (Atjeh). . . .	†	†	†	976	Het kapitaal van het fonds bedroeg f 3594, waarvan op ult. 1897 f 3550 rentegevend was gemaakt.
Tandjong Pinang (Riouw) .	†	†	†	†	Dit fonds is gevormd uit een legaat aan de Christengemeente te Tandjong Pinang en draagt den naam van „Schoolfonds Cornets de Groot". De inkomsten van het fonds, welks kapitaal op ult. 1897 f 12 535 bedroeg, werden aangewend voor den aankoop van leermiddelen ten behoeve van minvermogende leerlingen; ook werden er bijdragen uit verleend tot viering van het St. Nicolaasfeest.
Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	436	332	768	432	In 1897 werd aan 57 kinderen kleeding verstrekt.
Makasser (Celebes en onderhoorigheden)	121	282	403	223	

5°. Andere liefdadigheidsvereenigingen.

Naam der vereeniging.	Kassaldo op ult. 1896.	Ontvangsten in 1897.	Te zamen.	Uitgegeven gedurende 1897.	Verdere bijzonderheden.
Vereeniging tot uitoefening van Christelijke liefdadigheid te Batavia.	f 682	f 2966	f 3648	f 3141	Gedurende het op ult. September 1897 geëindigde 18de boekjaar deelde de vereeniging aan 54 vaste en 27 tijdelijke bedeelden 287 pikol rijst uit, ter waarde van f 1707, benevens een bedrag van f 1137 in geld.
Als voren te Mangga Besar.	†	†	†	p. m. 144	Drie personen genoten gedurende 1897 bedeeling in rijst tot eene gezamenlijke waarde van p. m. f 144.
Vereeniging „Jacobus" tot ondersteuning van nagelaten betrekkingen van zendelingen, hulppredikers en Christelijke onderwijzers te Batavia.	†	4740	†	4740	Ondersteund werden 7 weduwen en hare kinderen tot een bedrag van f 4620. De administratiekosten bedroegen f 120 en het reservefonds f 12 600.

Naam der vereeniging.	Kassaldo op ult. 1896.	Ontvangsten in 1897.	Te zamen.	Uitgegeven gedurende 1897.	Verdere bijzonderheden.
Ondersteuningsfonds van het „Nederlandsch-Indisch Onderwijzersgenootschap" te Batavia.	†	f 1 483	†	†	Dit in 1896 gestichte fonds strekt om zooveel mogelijk hulp te verleenen aan personen (en hunne achterblijvende betrekkingen) die werkzaam zijn bij het onderwijs in Nederlandsch-Indië, voor zoover deze personen die hulp noodig hebben en verdienen. Aan contributiën werd tot ult. 1897 ontvangen f 43 en aan bijdragen in eens f 1440. De kasrekening wees op ult. 1897 een voordeelig saldo aan van f 1462.
„Krakatau-fonds" voor Europeanen te Batavia.	f 21 664	967	f 22 631	f 1 541	Dit in 1884 als rechtspersoon erkende fonds is bestemd om daaruit zooveel mogelijk de materieele nadeelen te lenigen, door Europeanen geleden ten gevolge van de Krakatau-ramp in Augustus 1883. De opgaven loopen over het boekjaar 1897/98, gedurende hetwelk nog slechts door 4 personen (1 in Indië en 3 hier te lande) onderstand uit het fonds werd genoten tot een gezamenlijk bedrag van f 1508, makende met de onkosten, ad f 33, eene som van f 1541.
Hulpfonds ter ondersteuning van noodlijdenden door brand te Batavia.	†	†	†	†	De werkkring van dit fonds bepaalt zich uitsluitend tot de hoofdplaats Batavia. Gedurende 1897 werd daaruit slechts in één geval tegemoetkoming wegens geleden schade bij brand uitgekeerd. Op ult. 1897 beschikte het fonds over een kapitaal van f 25 905, tegen f 25 191 op ult. 1896.
„Het vrije fonds" (tot ondersteuning van behoeftige Europeanen) te Indramaijoe (Cheribon).	1 100	289	447	942	Onder het kassaldo op ult. 1896 en ult. 1897 is begrepen eene som van f 900, welke door uitzetting rentegevend was gemaakt.
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Samarang.	„	5 122	5 122	5 122	Door het fonds werden in 1897 198 personen ondersteund.
St. Elisabeth-vereeniging te Samarang	127	2 124	2 251	2 110	
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Soerabaija.	†	5 932	†	5 854	De werkkring van het fonds bepaalde zich tot het onderhouden van weezen en het verstrekken van kleeding aan armen en weezen. Het saldo in kas bedroeg f 78.
St. Anna-vereeniging te Soerabaija.	448	902	1 350	958	
Hulpfonds ter Oostkust van Sumatra, gevestigd te Medan.	†	†	†	$ 678,50 f 46,80	Dit fonds strekt ter ondersteuning van hulpbehoevende Europeanen. De in 1897 gedane uitkeeringen kwamen ten goede aan 7 personen.

6°. Hulp- of voorschotbanken. *i*)

Hulpbank te:	Ult. 1896.			Gedurende 1897				Ult. 1897.			Verdere bijzonderheden.
	Saldo diverse debiteuren.	Kapitaal.	Reservefonds.	uitgeleend: aan het volgend aantal geldopnemers.	uitgeleend: in sommen van:	uitgeleend: totaal bedrag.	terugontvangen.	Saldo diverse debiteuren.	Kapitaal.	Reservefonds.	
Batavia	f 37 332	f 30 000	f 8 656	181	†	f 50 078	f 46 809	f 40 601	f 30 000	f 8 656	Ontvangen werden in 1897 225 aanvragen tot een totaal bedrag van f 61 708. Hiervan werden er 41 tot een gezamenlijk bedrag van f 10 750 afgewezen, terwijl er 3, te zamen groot f 880, werden ingetrokken. De uitleeningen brachten f 3896 aan rente op. Aan deelhebbers werd 5¼ pct. dividend uitgekeerd.
Buitenzorg . . .	†	12 900	680	61	f 50 à f 500	†	†	†	13 410	1 212	
Samarang . . .	74 917	60 000	†	186	100 „ 1500	83 811	†	†	60 000	†	
Soerabaija . . .	*b*) 146 359	†	17 459	198	beneden f 200	177 377	191 283	132 453	30 000	19 744	Er kwamen in 1897 675 aanvragen in, waarvan er 186 werden afgewezen. De gekweekte rente beliep f 3638. Aan deelhebbers werd 5 pct dividend uitgekeerd.
				214	f 201 à f 500						
				36	501 „ 900						
				24	1000 „ 1500						
				11	1501 „ 2000						
				6	2501 „ 3000						

i) Onder deze rubriek kan ook gebracht worden de sedert eenigen tijd, inzonderheid ten behoeve van inlandsche hoofden, in de afdeeling Poerwokerto der residentie Banjoemas, met een kapitaal van f 10 000 gewerkt hebbende „hulp- en spaarbank", welke met philantropische bedoelingen opgerichte credietinstelling in 1897 op vastere grondslagen werd gevestigd en hervormd in de als rechtspersoon erkende „Poerwokertosche hulp-, spaar- en landbouwcredietbank" (zie de statuten in de Javasche Courant van 17 Augustus 1897), met een maximum-kapitaal van f 12 000. Nadere opgaven omtrent den financieelen toestand der instelling werden niet ontvangen.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage V.]

7°. Instellingen van voorzorg bij overlijden.

NAAM.	Ledental.	Kapitaal op ult. 1896.	Ontvangsten in 1897.	Uitgaven.	Kapitaal op ult 1897.	Verdere bijzonderheden.
Onderwijzersvereeniging „Onderling hulpbetoon" te Batavia.	236	f 194 896	†	f 12 000	f 203 359	Gedurende 1897 hadden 6 uitkeeringen plaats elke van f 2000. Aan 65 weduwen en 8 weezengezinnen zou over 1898 een pensioen van f 51 per hoofd worden uitgekeerd.
Uitkeerings- tevens weduwen- en weezenfonds voor Europeesche burgerlijke landsdienaren in Nederlandsch-Indië „Help u zelf" te Batavia.	337	172 495	f 84 748	30 844	226 399	In 1897 werd aan uitkeeringen f 8000 en aan weduwenpensioenen f 788 uitgegeven, tegen respectievelijk f 11 000 en f 951 in 1896. Het ledental verminderde in 1897 met 7.
„Hulpbank" van het zooeven genoemde fonds.	.....	29 897	15 080	7 538	37 439	De „Hulpbank" heeft ten doel om aan deelgerechtigden van het weduwen- en weezenfonds een eenigszins hooger pensioen te verzekeren dan hun uit dit laatste fonds kon worden toegelegd.
Vereeniging „Voorzorg" te Soerabaija van Europeesche ambtenaren en beambten bij de staatsspoorwegen op Java en Sumatra.	319	75 290	18 496	10 250	83 536	Van het aantal leden, dat de vereeniging op ult. 1897 telde, waren er 177 voor eene uitkeering van f 2000, 89 voor eene uitkeering van f 1000 en 53 voor eene uitkeering van f 500. In 1897 werd eene som van 8500 uitgekeerd, terwijl f 1750 werd uitgegeven voor beheerkosten.
Onderling ondersteuningsfonds te Samarang.	1512	59 764	37 780	33 098	64 446	Het aantal leden vermeerderde in 1897 met 95.
Uitkeeringsfonds der vrijmetselaarsloge „La constante et fidèle" te Samarang.	292	260 000	†	21 600	263 000	In 1897 hadden 8 uitkeeringen wegens overlijden plaats elke à f 2000, terwijl bovendien voor de betaling van 28 pensioenen een bedrag van 15000 noodig was. In 1898 is aan deze instelling ook een pensioenfonds verbonden. Het ledental steeg van 283 tot 292.

8°. Begrafenisfondsen.

NAAM VAN HET FONDS.	Ledental op ult. 1897.	Kapitaal op ult. 1896.	Bijdragen en verdere inkomsten gedurende 1897.	Uitgegeven gedurende 1897	Kapitaal op ult. 1897.
Kwitangsch begrafenisfonds te Batavia	751	f 33 054	f 10 941	f 8 517	f 35 378
Begrafenisfonds „Kampong Bandan" te Batavia	223	13 925	3 976	2 868	15 033
Begrafenisfonds „Hoffmans-stichting" te Batavia	341	13 364	5 372	3 777	12 959
Begrafenisfonds „Onderling hulpbetoon" te Batavia	325	7 287	4 110	2 832	8 573
Christenbegrafenisfonds „De Eendracht" te Buitenzorg	185	12 212	2 824	1 198	13 838
Begrafenisfonds „Onderling hulpbetoon" te Samarang	396	25 787	6 672	5 224	27 235
Algemeen begrafenisfonds te Soerabaija	737	13 861	5 136	3 508	15 489
Begrafenisfonds te Tandjong Pinang (Riouw)	†	345	†	†	321
Begrafenisfonds te Makasser (Celebes)	†	2 498	751	295	2 954
Begrafenisfonds te Koepang (Timor)	†	†	†	†	†

9°. Particuliere spaarbanken *k)*

a. Opgaven betreffende de vijf voornaamste spaarbanken.

1°. *Aan de inleggers toebehoorende kapitalen, benevens reservefondsen.*

	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAIJA.	PADANG.	MAKASSER.	TE ZAMEN.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januari 1897	f 1 473 984,84	*l)* f 3 312 998,83	f 4 395 713,49^5	f 1 070 876,75	f 444 870,43	f 10 698 444,34^5
Gedurende 1897 ingebracht	442 497,35	1 154 589,89	1 798 964,69	290 487,62^5	156 362,23	3 842 901,78^5
Te zamen	f 1 916 482,19	f 4 467 588,72	f 6 194 678,18^5	f 1 361 364,37^5	f 601 232,66	f 14 541 346,13
Gedurende 1897 teruggenomen	445 484,10	1 151 858,29	1 583 493,53	443 020,72^5	151 697,37	3 785 554,01^5
Blijft ingelegd	f 1 460 998,09	f 3 315 730,43	f 4 611 184,65^5	f 918 343,65	f 449 535,29	f 10 755 792,11^5
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1897	43 217,01	106 759,21	134 981,25	31 611,22	17 079,21	333 647,90
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1897	f 1 504 215,10	f 3 422 489,64	f 4 746 165,90^5	f 949 954,87	f 466 614,50	f 11 089 440,01^5
Reservefonds op 31 December 1897	f 94 351,02	f 400 000,00	f 100 000,00	*m)* f 63 804,38	f 44 953,53	f 703 108,93
„ „ „ „ 1896	97 116,08	400 000,00	100 000,00	*m)* 82 430,44	41 732,09	721 278,61

k) Over de met 1 Juli 1898 in werking getreden postspaarbank in Nederlandsch-Indië is gehandeld in hoofdstuk L, afd. IV, van het verslag hiervóór.
l) Verbeterde opgaaf.
m) Hieronder een extra-reservefonds groot f 3000.

2°. *Aantal inleggers, gesplitst naar den landaard.*

Spaarbank te:	Aantal inleggers op ult. 1896.				Aantal inleggers op ult. 1897.				Naar gelang van den landaard der inleggers beliep hun tegoed op ult. 1897 (buiten de bijgeschreven rente over dat jaar):			
	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
Batavia	3677	101	98	3876	3746	107	105	3958	f 1 418 917,63	f18 054,35	f24 026,11	f 1 460 998,09
Samarang	4398	153	118	4669	4593	132	99	4824	3 193 980,28	81 422,88	40 327,27	3 315 730,43
Soerabaija	4734	83	86	4903	5060	90	94	5244	4 530 663,51^5	52 889,22^5	27 631,95^5	4 611 184,65^5
Padang	950	67	19	1036	896	109	20	1025	881 441,06	23 235,82	13 666,77	918 343,65
Makasser	410	20	87	517	426	19	105	550	375 690,27	5 864,14	67 980,88	449 535,29
Totalen	14 169	424	408	15 001	14 721	457	423	15 601	f10 400 692,75^5	f181 466,41^5	f173 632,94^5	f 10 755 792,11^5

3°. *Aantal inleggers, gerangschikt naar het bedrag van hun inleg.*

Spaarbank te:	Aantal inleggers op ult. 1897 met een tegoed van:						Totaal.
	minder dan f 100.	f 100 tot f 500.	f 500 tot f 1000.	f 1000 tot f 1500.	f 1500 tot f 2000.	f 2000 en meer.	
Batavia	1743	1285	425	219	121	138	3958
Samarang	1245	1234	724	523	561	537	4824
Soerabaija	1137	1178	663	703	500	1073	5254
Padang	299	237	134	102	129	124	1025
Makasser	162	135	56	55	45	97	550

b. Opgaven betreffende de kleinere spaarbanken. *n)*

	Algemeene spaar- en depositobank te Batavia. *o)*	Spaar- en hulpbank van het personeel der Algemeene Secretarie te Buitenzorg (Batavia).	Spaar- en hulpbank „S. S." ten behoeve van de Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der staatsspoorwegen in Ned.-Indië te Buitenzorg (Batavia).	Afdeeling „Spaarbank" van de Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaija	Spaarbank voor inlanders te Modjowarno (Soerabaija). *p)*	Spaarbank voor inlanders te Kendalpaijak (Pasoeroean). *q)*	Spaar- tevens beleenbank „Rekso wibowo" te Patjitan (Madioen).	Spaar- en leenbank voor inlandsche ambtenaren „Hardjosanjoto" te Ponorogo (Madioen).	Spaarbank Minahassa (Menado). *r)*	Ambonsche spaarbank (op 1 Jan. 1897 geopend).
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januari 1897	f115 302,32	f 4 324,60	†	f440 467,64	f 25 562,03	. . . .	f 21 407,55	f 2826	f 7 311,52	"
Gedurende 1897 ingebracht	222 276,09	3 403,72^5	†	242 481,02	*s)* 6 174,15	†	"	"	31 815,94	†
Te zamen	f337 578,41	f 7 728,32^5	†	f682 948,66	f 31 736,18	†	f 21 407,55	f 2826	f 39 127 46	†
Gedurende 1897 teruggenomen	175 876,70	3 753,95	†	221 333,74	1 823,45	†	5 575,60	817	2 144,50	†
Blijft ingelegd	f161 681,71	f 3 974,37^5	†	f461 614,92	f 29 912,73	f 675	f 15 831,75	f 2009	f 36 982,96	†
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1897	25 265,64	256,50^5	†	18 158,47	733,45	†	†	†	642,72	†
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1897	*t)* f186 947,35	f 4 230,88	†	f479 773,39	f 30 646,18	†	†	†	f 37 625,68	*u)* f22 120,12^5

n) De Delische Spaarbank te Medan (Oostkust van Sumatra), bij welke op het einde van het 4de boekjaar (ult. Juni 1896) een kapitaal was ingelegd van $ 14 767, werd in 1897 opgeheven. Aan de inleggers werden de in kas aanwezige bedragen terugbetaald.

o) De opgaven (die niet over het kalenderjaar 1897, maar over het op ult. Juni 1897 geëindigde 2de boekjaar loopen) betreffen alleen de spaarbank; omtrent de deposito-rekening der bank, bestemd tot opneming van sommen grooter dan f 1000, is te vermelden, dat in 1896/97 ingelegd werd f 638 450 en teruggenomen f 469 300, zoodat het gedeponeerd kapitaal, dat op ult. Juni 1896 had bedragen f 537 900, bij het einde van het 2de boekjaar geklommen was tot f 707 050.

p) Het aantal inleggers steeg van 320 op ult. 1896 tot 339 bij het einde van 1897, en het reservefonds van f 327,50 tot f 372,50. Behalve de rente kon aan 212 inleggers een gezamenlijk bedrag van f 220,70 als „bonus" worden uitgekeerd.

q) In 1897 opgericht door den zendeling J. Kreemer. Het aantal inleggers bedroeg 47.

r) Onder de 428 inleggers op ult. 1897 (tegen 190 op ult. 1896) bevonden zich 86 Europeanen, 3 Europeesche vereenigingen en 2 Chineezen de overigen waren inlanders (hieronder 70 vrouwen en 29 zoogenaamde „inlandsche vereenigingen", voornamelijk inlandsche Christengemeenten). De spaarbank is vertegenwoordigd op 17 plaatsen der residentie buiten de hoofdplaats. Te Menado werd ingelegd f 19 635,19 en van elders in het gewest werd ingebracht f 12 180,75.

s) Hieronder één inleg van f 2000.

t) Op 31 December 1897 (zie noot *o*) was het bedrag gestegen tot f 219 901,46, tegen f 146 976,21 bij het einde van 1896.

u) Hierin deelden 67 Europeanen, 181 inlandsche Christenen, 47 Mohammedanen en 6 Chineezen, respectievelijk voor een bedrag van f 10 588,43, f 10 575,19, f 361,75^5 en f 594,75.

(5. 24.)

BIJLAGE W.

(Zie hoofdst. K, afd. V, van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVEN betreffende den BURGERLIJKEN GENEESKUNDIGEN DIENST in Nederlandsch-Indië, meerendeels over 1897, benevens gewestelijke cijfers betreffende de voornaamste in dat jaar bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN met doodelijken afloop, daaronder ook moorden en zelfmoorden.

I. DRIEJARIG OVERZICHT betreffende de vanwege den burgerlijken geneeskundigen dienst behandelde lijders, zoomede van de sterfte onder hen.

VOORNAAMSTE ZIEKTEN.		Aantal behandelden.			Aantal overleden behandelden.			Verhouding van de overledenen tot de behandelden.		
		1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.
Tusschenpoozende koortsen		162 482	253 303	272 847	8 338	13 408	15 588	1 : 19.4	1 : 18.8	1 : 17.5
Andere koortsen		8 318	8 987	9 206	362	644	766	1 : 22.9	1 : 13.9	1 : 12.0
Cholera		135	2 203	19 156	54	1 280	12 610	1 : 2.5	1 : 1.7	1 : 1.5
Pokken		2 930	5 829	8 171	231	337	588	1 : 12.6	1 : 17.2	1 : 13.9
Berriberri		11 566	12 295	8 139	1 623	1 804	858	1 : 7.1	1 : 6.8	1 : 9.5
Syphilis en venerische ziekten		20 653	20 093	20 722	43	59	87	1 : 480.3	1 : 340.5	1 : 238.2
Andere ziekten		110 917	100 880	123 683	3 904	2 872	3 828	1 : 28.4	1 : 35.1	1 : 31.8
Totalen		317 001	403 590	461 924	14 555	20 404	34 325	1 : 21.7	1 : 19.7	1 : 13.5
Van de hiervóór vermelde behandelden en overledenen telde men er:	op Java en Madura	232 252	328 450	366 370	13 136	17 606	31 818	1 : 17.6	1 : 18.6	1 : 11.5
	in de buitenbezittingen	84 749	75 140	95 554	1 419	2 798	2 507	1 : 59.7	1 : 26.8	1 : 38.1
Totalen		317 001	403 590	461 924	14 555	20 404	34 325	1 : 21.7	1 : 19.7	1 : 13.5
Hiervan telden in de opgaven der:	Europeesche gouvernements-geneesheeren	147 574	169 952	199 502	6 177	6 874	11 644	1 : 23.8	1 : 24.7	1 : 17.1
	dokters-djawa	169 427	233 638	262 422	8 378	13 530	22 681	1 : 20.2	1 : 17.2	1 : 11.1
Totalen		317 001	403 590	461 924	14 555	20 404	34 325	1 : 21.7	1 : 19.7	1 : 13.5

II. RESSORTEN der stedelijke en plaatselijke GENEESHEEREN, benevens STANDPLAATSEN der gouvernements DOKTERS-DJAWA, een en ander met opgaven nopens de gedurende 1897 in elk ressort, enz., vanwege den burgerlijken geneeskundigen dienst behandelde lijders en van de sterfte onder hen [1])

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden. 6.
	JAVA EN MADURA.						
	BANTAM.						
1	*Serang	....	....	187	13	....	....
		1	Pandeglang	....	....	1 034	17
		2	Tjiringin	....	....	4 521	102
		3	Lebak	....	....	1 071	16
		4	Anjer	....	....	504	16
	BATAVIA.						
2	Batavia (3) *c*) } stadsverband } Chin. hospitaal	5	Batavia (3) *c*)	3 110	331	320	92
		6	Tandjong Priok *d*)	....	....	588	32
3	*Meester-Cornelis	7	Meester-Cornelis	547	18	*e*) †	†
4	Tangerang	....	....	209	8	....	....
5	*Buitenzorg	8	Buitenzorg (5) *f*)	2 922	65	216	8
	KRAWANG.						
6	Poerwakarta	9	Poerwakarta (2)	4 227	344	*g*)	*g*)
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.						
7	Bandong en de contrôle-afd. Tjitjalengka	10	Bandong	2 060	36	484	7
		11	Tjitjalengka	....	....	†	†
8	Tjiandjoer *h*)	12	Tjiandjoer *h*)	*i*) ††	††	†	†
9	Soekaboemi	....	....	1 093	11	....	....
10	Soemedang	....	....	333	4	....	....
11	Limbangan, de contrôle-afd. Trogong en de afd. Soekapoera-Kollot	13	Garoet	†	†	†	†
		14	Mangoenredja	....	....	†	†
12	Tassikmalaija en Soekapoera (met Galoeh in de residentie Cheribon) *j*)	15	Tassikmalaija *j*) *k*)	††	††	323	"
		16	Manondjaija *j*)	....	....	2 724	49
		17	Bandjar *l*)	....	....	1 032	4
	CHERIBON.						
13	Cheribon en Koeningan	18	Cheribon	970	26	46	1
		19	Koeningan	....	....	†	†
14	Indramaijoe	....	....	1 768	37	....	....
15	*Madjalengka met Palimanang *m*)	20	Madjalengka	†	†	15 102	3 586
		21	Tjiamis (afd. Galoeh) *j*)	....	....	8 641	1 237
	TAGAL.						
16	Tagal	22	Tagal	436	13	†	†
		23	Brebes	....	....	1 107	219
		24	Pamalang	....	....	1 763	69
	PEKALONGAN.						
17	Pekalongan	....	....	145	6	....	....
		25	Batang	....	....	1 048	69
	SAMARANG.						
18	Samarang (2) *n*)	26	Samarang (2) *n*)	8 379	566	205	28
19	*Salatiga	....	....	304	"	....	....
20	*Ambarawa	....	....	78	2	....	....

TOELICHTINGEN.

a) In de met een * geteekende ressorten is de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst organiek opgedragen aan officieren van gezondheid.

b) In deze kolom worden slechts die standplaatsen van de dokters-djawa met een n°. vermeld, welke bij het einde van 1897 bezet waren.

c) Waar in eenig ressort meer dan één Europeesch geneesheer of dokter-djawa gevestigd is, wordt het aantal in tusschen haakjes geplaatste cijfers aangegeven. De werkkring der stadsgeneesheeren te Batavia is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 46. De drie dokters djawa te Batavia zijn uitsluitend werkzaam bij het stadsverband aldaar.

d) De waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Tandjong Priok is opgedragen aan den aldaar dienstdoenden dokter-djawa, onder genot van de gewone toelage van f 25 's maands. Op zijne werkzaamheden wordt toezicht uitgeoefend door den oudst-aanwezenden officier van gezondheid aan boord van het aldaar gestationneerde wachtschip, die daarvoor eene toelage ontvangt van f 100 's maands.

e) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

f) Eén dezer dokters-djawa is geplaatst bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg, de andere vier zijn werkzaam bij het berriberri-gesticht aldaar. Van de laatstbedoelden wordt om beurten (d. i. om de maand) er één gedetacheerd te Tandjong Priok. De ingediende opgaven hebben blijkbaar betrekking op lijders die buiten het berriberri-gesticht werden behandeld. De inlandsche geneeskundige van het krankzinnigengesticht te Buitenzorg oefent buiten dat gesticht geen praktijk uit.

g) De cijfers der door de dokters-djawa te Poerwakarta behandelde zieken zijn begrepen in de opgaven van den civielen geneesheer.

h) Bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer werd of bleef de civiele geneeskundige dienst in dit ressort opgedragen aan een dokter-djawa, onder genot van eene toelage van f 25 's maands.

i) De met †† aangeduide ressorten van Europeesche burgergeneesheeren of officieren van gezondheid geraakten in den loop van 1897 of vroeger onbezet, zonder dat bij het einde van 1897 reeds een definitieve titularis den dienst had overgenomen. Voor de meeste der bedoelde standplaatsen kon eene tijdelijke voorziening worden getroffen door den dienst te doen waarnemen door een dokter-djawa. Waar zulks het geval is, zijn de cijfers van behandelden en overledenen in de kolommen 5 en 6 verantwoord.

j) Bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer voor het ressort Tassikmalaija en Soekapoera met de Cheribonsche afdeeling Galoeh, zijn de te Tassikmalaija, Manondjaija en Tjiamis geplaatste dokters-djawa belast met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst, ieder in hunne eigene afdeeling en onder genot van eene toelage van f 25 's maands. Bij het einde van 1897 was de dokter-djawa van Tassikmalaija evenwel tijdelijk te Tjiandjoer geplaatst (verg. de volgende noot).

[1]) Voor zeer enkele ressorten zijn de cijfers der behandelden bijzonder hoog. Toelichting ter zake is echter niet verstrekt.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. a) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. b) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden. 6.
21	*Oenarang	. . . .	. . . .	218	11	. . . .	. . . .
22	Kendal	. . . .	. . . .	1 253	34	. . . .	. . . .
		27	Demak	. . . .	. . . .	25 806	7 338
		28	Grobogan	. . . .	. . . .	9 326	875
	JAPARA.						
23	Japara en Koedoes	29	Japara	8 023	662	1 135	39
24	Patti en Joana	30	Joana	1 105	14	421	25
	REMBANG.						
25	Rembang en Blora	31	Blora	6 632	800	691	34
26	Toeban h)	32	Toeban h)	††	††	896	97
27	Bodjonegoro o)	33	Bij de werken in de Solo-vallei (4) p)	1 476	57	2 086	23
	SOERABAIJA.						
28	Soerabaija (3) q)	34	Soerabaija (4) q)	5 096	364	†	†
	Id. (Marine-etablissement)	. . . .	. . . .	†	†	. . . .	. . . .
29	Sidhoardjo	. . . .	. . . .	566	46	. . . .	. . . .
30	Modjokerto	35	Modjokerto	2 048	882	†	†
31	Djombang	. . . .	. . . .	1 973	481	. . . .	. . . .
32	Grissee h)	36	Grissee h)	††	††	3 517	431
		37	Lamongan r)	. . . .	. . . .	372	45
		38	Sidaijoe r)	. . . .	. . . .	1 811	813
		39	Bawean	. . . .	. . . .	2 206	479
	PASOEROEAN.						
33	Pasoeroean	40	Pasoeroean	1 048	43	44	2
34	Bangil	. . . .	. . . .	507	28	. . . .	. . . .
35	*Malang	41	Malang	1 689	73	1 322	62
	PROBOLINGGO.						
36	Probolinggo s)	. . . .	. . . .	3 373	646	. . . .	. . . .
37	Kraksaän	. . . .	. . . .	1 836	354	. . . .	. . . .
38	Loemadjang	. . . .	. . . .	2 057	202	. . . .	. . . .
	BEZOEKI.						
39	Bezoeki h)	42	Bezoeki h)	††	††	821	364
40	Djember s)	. . . .	. . . .	737	38	. . . .	. . . .
41	Bondowosso s)	. . . .	. . . .	3 230	63	. . . .	. . . .
42	Panaroekan s)	. . . .	. . . .	1 505	94	. . . .	. . . .
43	*Banjoewangi	. . . .	. . . .	246	16	. . . .	. . . .
	BANJOEMAS.						
44	Banjoemas	43	Banjoemas	13 542	1 093	†	†
		44	Poerwokerto	. . . .	. . . .	2 774	213
		45	Poerbolinggo	. . . .	. . . .	4 927	350
		46	Bandjarnegara	. . . .	. . . .	2 830	19
45	Tjilatjap	47	Tjilatjap	††	††	l) 1 445	l) 11
		48	Kroja	. . . .	. . . .	15 407	896
		49	Madjenang	. . . .	. . . .	526	4
	BAGELEN.						
46	*Poerworedjo	50	Poerworedjo	2 682	293	863	26
		51	Koetoardjo	. . . .	. . . .	1 286	255
		52	Keboemen	. . . .	. . . .	30 928	750
47	*Gombong	. . . .	. . . .	50 188	1 514	. . . .	. . . .
		53	Karanganjar	. . . .	. . . .	18 823	764
		54	Wonosobo	. . . .	. . . .	541	12
	KADOE.						
48	*Magelang	. . . .	. . . .	641	5	. . . .	. . . .
		55	Moentilan	. . . .	. . . .	2 022	35
		56	Temanggoeng	. . . .	. . . .	3 555	10

TOELICHTINGEN.

k) De dienst te Tassikmalaija wordt gedurende de afwezigheid van den aldaar geplaatsten dokter-djawa, die in het laatst van 1897 tijdelijk te Tjiandjoer werd geplaatst voor de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst in dat ressort, om beurten (d. i. om de halve maand) waargenomen door de dokters-djawa te Mangoenredja en te Tjiamis, ieder onder genot van de helft der gebruikelijke toelage ad f 25 's maands.

l) De te Bandjar geplaatste dokter-djawa doet special dienst in het belang van het personeel op de spoorweglijn Bandjar-Maos en geniet daarvoor eene toelage ten laste van het betrokken departement van f 25 's maands.

m) De civiele geneeskundige dienst te Madjalengka wordt waargenomen door den eerst-aanwezenden officier van gezondheid te Palimanang.

n) De werkkring der stadsgeneesheeren te Samarang is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235, gewijzigd bij gouvernementsbesluit dd. 30 Maart 1893 n°. 27. Van de twee dokters-djawa aldaar is er een geplaatst bij het stadsverband en een bij de strafinrichting voor vrouwelijke veroordeelden, die vroeger in het fort Prins Hendrik te Soerabaija werden verpleegd. De in de kolommen 5 en 6 voorkomende opgaven betreffen alleen die lijders, welke buiten genoemde inrichtingen zijn behandeld.

o) De civiele geneesheer te Bodjonegoro is tevens belast met het verleenen van vrije geneeskundige behandeling aan de ambtenaren, beambten en werklieden (met hunne gezinnen) werkzaam bij de werken tot bevloeiing van de Solo-vallei. Hij geniet daarvoor, ten laste van de fondsen voor die werken, eene toelage van f 350 's maands met drie tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 's maands, benevens eene indemniteit voor reis- en verblijfkosten van f 100 's maands.

p) De hierbedoelde 4 dokters-djawa doen dienst in het belang der geneeskundige behandeling van het personeel bij de bevloeiingswerken der Solo-vallei, onder genot van eene toelage van f 25 's maands ieder. Hunne opgaven hebben blijkbaar betrekking op de buitenpraktijk.

q) De werkkring der stadsgeneesheeren te Soerabaija is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235 en 1894 n°. 62. Van de 4 hun toegevoegde dokters-djawa zijn er 3 geplaatst bij het stadsverband en 1 bij het Pegirian-gesticht.

r) Sedert de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst en het opzicht over de vaccine in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan niet meer aan een civielen geneesheer is opgedragen (laatstelijk was met die waarneming, onder genot van eene extra-toelage, belast de plaatselijke geneesheer van Grissee) zijn de op die plaatsen bescheiden dokters-djawa ambtshalve met die waarneming belast.

s) De tot dusver door de plaatselijke geneesheeren te Probolinggo, Djember, Bondowosso en Panaroekan genoten extra-toelage voor de geneeskundige behandeling van het personeel bij den aanleg van den staatsspoorweg Probolinggo—Djember—Panaroekan (verg. noot r van bijlage X van het vorig verslag) kwam in 1897, in verband met het gereedkomen dier lijn, te vervallen.

t) In deze opgave is blijkbaar het aantal der door den op ult. 1897 afgetreden civielen geneesheer te Tjilatjap behandelde patiënten begrepen. De titularis is met ingang van 31 December 1897 afgetreden en heeft zelf geen opgave ingediend.

Volg-nummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volg-nummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Be-handeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Over-leden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Be-handeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Over-leden. 6.
	DJOKJOKARTA.						
49	*Djokjokarta	57	Djokjokarta	5 808	228	5 858	227
	SOERAKARTA.						
50	*Soerakarta	....	....	1 764	103	....	....
51	Boijolali *h*)	58	Boijolali *h*)	††	††	702	18
52	Klatten	....	....	1 064	28	....	....
		59	Wonogiri *u*)	....	....	20 184	889
	MADIOEN.						
53	Madioen, Magettan en Ponorogo	60	Madioen	†	†	†	†
		61	Magettan	....	....	†	†
		62	Ponorogo	....	....	†	†
54	*Ngawi	....	....	329	10	....	....
55	*Patjitan	....	....	540	27	....	....
	KEDIRI.						
56	Kediri en Berbek	63	Kediri	3 673	376	†	†
57	Ngrowo en Trenggalek	....	....	997	8	....	....
		64	Trenggalek	....	....	288	6
		65	Toeloeng Agoeng	....	....	†	†
		66	Ngandjoek	....	....	741	10
		67	Kertosono	....	....	603	35
58	Blitar	68	Blitar	1 660	83	739	34
	MADURA.						
59	Pamakassan en Sampang	69	Pamakassan	1 443	41	†	†
		70	Sampang			†	†
60	Sumanap	71	Sumanap	602	137	†	†
		72	Ardjasa (eiland Kangean) *v*)	....	....	1 053	13
61	Bangkallan	73	Bangkallan	1 957	496	816	232
			Totalen voor Java en Madura *w*)	158 276	10 830	208 094	20 988

BUITENBEZITTINGEN.

Volg-nummer.	Ressorten	Volg-nummer.	Plaatsen	Be-handeld. 3.	Over-leden. 4.	Be-handeld. 5.	Over-leden. 6.
	SUMATRA'S WESTKUST.						
1	*Padang *x*)	1	Padang	2 380	217	2 172	210
2	*Oeloe Limau Manis	2	Oeloe Limau Manis	599	4	†	†
3	*Kaijoetanam	....	....	609	„	....	....
		3	Painan	... .	....	1 519	23
4	*Fort de Kock	....	....	2 974	11	....	....
		4	Fort van der Capellen	....	....	1 416	60
5	*Paijakombo	....	....	1 706	„	....	....
6	*Padang Pandjang	....	....	528	2	....	....
7	*Solok	....	....	1 941	13	....	....
8	*Loeboe Sikaping	....	....	193	2	....	....
9	*Padang Sidempoean	....	....	3 529	23	....	....
		5	Penjaboengan	....	....	1 189	23
		6	Sawah Loento (2) *ij*)	....	....	9 824	110
10	*Siboga	....	....	2 353	15	....	....
11	*Baros	....	....	††	††	....	....
12	*Singkel	....	....	334	9	....	....
13	*Taroetoeng	....	....	488	3	....	....
14	*Lagoeboti	....	....	578	2	....	....
15	*Goenoeng Sitoli (Nias)	....	....	844	9	....	....
	BENKOELEN.						
16	*Benkoelen	7	Benkoelen	314	3	488	6

TOELICHTINGEN.

u) Ter bestrijding van de in de afdeeling Wonogiri heerschende koortsen was ook in 1897 aldaar tijdelijk een dokter-djawa geplaatst.

v) De dokter-djawa te Ardjasa (eiland Kangean) is tevens belast met de behandeling van de zieken en de visitatie van de prostituées op het eiland Sapoedi.

w) Van de 61 ressorten van Europeesche geneesheeren op Java en Madura ontbreken statistische opgaven betreffende 3 ressorten (Limbangan c. a. in de Preanger Regentschappen, Madjalengka c. a. in Cheribon en Madioen); voor 51 ressorten zijn de opgaven vervat in de kolommen 3 en 4 van den staat en voor 7 (Tassikmalaija c. a. in de Preanger Regentschappen, Tjiandjoer mede aldaar, Toeban in Rembang, Grissee in Soerabaija, Bezoeki, Tjilatjap in Banjoemas, zoomede Boijolali in Soerakarta) in de kolommen 5 en 6. Omgekeerd zijn, in plaats van in de kolommen 5 en 6, in de kolommen 3 en 4 begrepen de cijfers betreffende Poerwakarta (Krawang), zijnde 1 van de 73 standplaatsen voor dokters-djawa. Van 18 zoodanige standplaatsen kwamen geen opgaven in, of was niet vermeld, dat zij begrepen zijn in de opgaven der Europeesche geneesheeren, zoodat de totalen in de kolommen 5 en 6 betrekking hebben tot 54 standplaatsen van dokters-djawa.

x) Dit ressort werd als organieke standplaats van een civielen geneesheer ingetrokken, doch de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst bleef aan een officier van gezondheid opgedragen.]

ij) De te Sawah Loento geplaatste dokters-djawa zijn speciaal belast met de geneeskundige behandeling van het personeel, werkzaam bij de steenkolenontginning aldaar, waarvoor zij ieder eene toelage van f 25 's maands genieten.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. a) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. b) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden. 6.
		8	Manna	....	....	671	10
		9	Kroë	....	....	801	32
		10	Mokko-Mokko	....	....	936	15
	LAMPONGSCHE DISTRICTEN.						
17	*Telok Betong	11	Telok Betong	856	30	89	2
	PALEMBANG.						
18	*Palembang	....	....	375	10	....	....
19	*Tebing Tinggi	....	....	686	9	....	....
20	*Kepahiang	....	....	††	††	....	....
21	*Lahat	....	....	786	7	....	....
22	*Bandar	....	....	116	7	....	....
		12	Moeara Doea	....	....	622	8
23	*Djambi	....	....	178	5	....	....
	OOSTKUST VAN SUMATRA.						
24	*Medan	13	Medan	†	†	984	135
		14	Laboean Deli z)	....	....	1 067	107
		15	Bindjei aa)	....	....	1 003	91
25	*Tandjong Poera	....	....	694	39	....	....
—	*Kwala Simpang bb)	....	....	220	2	....	....
		16	Loeboe Pakam en Tebing Tinggi cc)	....	....	902	163
26	*Seroewaij	....	....	217	8	....	....
		17	Tandjong Balei	....	....	532	42
27	*Bengkalis	....	....	732	15	....	....
	ATJEH. dd)						
—	*Kotta Radja	....	....	178	11	....	....
—	*Olehleh	....	....	76	„	....	....
—	*Lambaroe	....	....	66	„	....	....
—	*Poeloe Weh	....	....	211	9	....	....
—	*Poeloe Bras	....	....	†	†	....	....
—	*Segli	....	....	35	1	....	....
—	*Telok Semawé	....	....	151	1	....	....
28	*Edi	....	....	164	7	....	....
—	*Melaboeh	....	....	87	„	....	....
—	*Poeloe Raija	....	....	159	„	....	....
—	*Loknga	....	....	18	„	....	....
—	*Indrapoeri	....	....	106	4	....	....
—	*Tjot Mantjang	....	....	†	†	....	....
	RIOUW.						
29	*Tandjong Pinang	....	....	360	77	....	....
	BANKA.						
30	*Muntok	18	Muntok	1 621	39	1 068	39
31	*Pangkalpinang	19	Pangkalpinang ee)	1 019	36	†	†
32	*Toboali	20	Toboali ee)	††	††	†	†
		21	Blinjoe ee)	....	....	†	†
		22	Soengeiliat ee)	....	....	†	†
	BILLITON.						
33	Tandjong Pandan	....	....	1 919	7	....	....
	WESTERAFDEELING VAN BORNEO.						
34	*Pontianak	....	....	204	14	....	....
35	*Sintang	....	....	123	1	....	....
36	*Singkawang	....	....	398	1	....	....
37	*Bengkaijang	....	....	264	9	....	....
38	*Sambas	23	Sambas	249	„	127	1

TOELICHTINGEN.

z) Dit ressort werd in den loop van 1897 als standplaats van een civielen geneesheer opgeheven.

aa) In Maart 1897 werd de militaire bezetting te Bindjei ingetrokken, waarop aldaar een dokter-djawa geplaatst is.

bb) Aangezien Kwala Simpang slechts eene tijdelijke standplaats is van een militairen geneesheer, is deze plaats hier niet in de volgorde der nummers opgenomen.

cc) Den dokter-djawa van Loeboe Pakam is opgedragen om zoo dikwijls als noodig zal blijken, doch minstens eens per week, Tebing Tinggi te bezoeken voor de behandeling van de aldaar aanwezige zieken.

dd) Van de hiergenoemde militaire posten in Atjeh telt alleen Edi mede onder de standplaatsen van Europeesche plaatselijke geneesheeren. Van daar dat alleen die standplaats hier in de volgorde der nummers is opgenomen.

ee) Ter behandeling van berriberri-lijders en andere zieken onder de mijnwerkers was ook in 1897 in elk der districten Pangkalpinang, Toboali, Blinjoe en Soengeiliat een dokter-djawa tijdelijk gedetacheerd.

RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.		PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.		Behandeld door Europeesche geneesheeren.		Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen).	
Volgnummer.		Volgnummer.		Behandeld. 3.	Overleden. 4.	Behandeld. 5.	Overleden. 6.
	ZUIDER- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.						
39	*Bandjermasin	....	....	216	6	....	....
40	*Pengaron	....	....	18	„	....	....
41	*Amoenthai	....	....	682	2	....	....
42	*Barabei	....	....	83	9	....	....
43	*Moeara Teweh	....	....	308	3	....	....
	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.						
44	*Makasser	....	....	221	13	....	....
45	*Pangkadjene	....	....	427	5	....	....
46	*Segiri	....	....	††	††	....	....
47	*Balangnipa	....	....	225	„	....	....
48	*Bonthain *x*)	....	....	410	8	....	....
		24	Saleijer *z*)	....	....	124	3
	MENADO.						
49	*Menado	....	....	3 573	26	....	....
		—	Ratahan *ff*)	....	....	†	†
		25	Kakas	....	....	1 026	5
		26	Aijermadidi(Kema)	....	....	1 178	29
		27	Tondano	....	....	8 637	24
		28	Amoerang	....	....	2 629	54
		29	Kawangkoan	....	....	1 678	18
		30	Taroena (Sangi-eilanden)	....	....	†	†
		31	Limbotto-Kwandang	....	....	1 447	5
		32	Gorontalo	....	....	4 447	17
	AMBOINA.						
50	*Amboina	33	Amboina	*gg*)	*gg*)	*gg*)	*gg*)
51	*Saparoea	....	....	737	49	....	....
		34	Haroekoe	....	....	1 495	98
		35	Kajeli (Boeroe)	....	....	734	8
		36	Amaheij (Ceram)	....	....	910	89
		37	Key-eilanden	....	....	394	4
52	*Banda	....	....	147	1	....	....
53	*Wahaai	....	....	869	5	....	....
		—	Noessalaut	....	....	†	†
	TERNATE.						
54	*Ternate	....	....	111	13	....	....
		—	Batjan *hh*)	....	....	229	7
	TIMOR.						
55	*Koepang	....	....	758	6	....	....
	BALI EN LOMBOK.						
		38	Singaradja (Boeleleng)	....	....	1 593	240
56	*Ampenan (Lombok)	39	Oost-Lombok	803	6	1 860	8
		—	Praja	....	....	†	†
		40	West-Lombok	....	....	537	7
	Totalen voor de buitenbezittingen *ii*) . . .			41 276	814	54 328	1 693
	„ „ Java en Madura			158 276	10 830	208 094	20 988
	„ „ geheel Nederlandsch-Indië. .			199 502	11 644	262 422	22 681

TOELICHTINGEN.

ff) De civiele geneeskundige dienst te Ratahan wordt beurtelings waargenomen door den dokter-djawa van Kakas en dien van Kawangkoan.

gg) Wegens gebrek aan gegevens, die door de aardbeving op 6 Januari 1898 zijn verloren gegaan, kunnen geene ziektecijfers worden opgegeven.

hh) In November 1897 had de dokter-djawa op Batjan 's lands dienst met pensioen verlaten. Bij het einde des jaars was hij nog niet vervangen.

ii) Van de 56 ressorten van Europeesche geneesheeren in de buitenbezittingen waren er 3 (Baros in het gouvernement Sumatra's Westkust, Kepahiang in Palembang en Segiri in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden), waar bij het einde van 1897 de plaatselijke geneeskundige dienst in het geheel niet werd uitgeoefend, en 1 (Toboali op Banka), waar een dokter-djawa bescheiden was. Opgaven omtrent het aantal behandelden en overledenen zijn ontvangen met betrekking tot 52 ressorten en vermeld in de kolommen 3 en 4 van den staat, terwijl van 1 (Medan ter Oostkust van Sumatra) geen opgaaf is ingekomen. Overigens zijn in de totalen der kolommen 3 en 4 begrepen de opgaven betreffende een 10-tal militaire posten in Atjeh, waar mede civiele lijders zijn behandeld, ofschoon die posten niet aangewezen zijn als ressorten van den civielen geneeskundigen dienst (verg. noot *dd*). Van de 40 door dokters-djawa bezette standplaatsen zijn voor 33, zonder Ratahan te rekenen (zie noot *ff*), de cijfers betreffende behandelden en overledenen vermeld in de kolommen 5 en 6, terwijl van 7 de opgaven ontbreken of wel begrepen zijn in die der Europeesche geneesheeren zonder dat zulks vermeld was.

III. Ziektekundige verdeeling der gedurende 1897 vanwege den burgerlijken geneeskundigen dienst behandelde lijders, met opgaaf van de sterfte onder hen.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
A. Algemeene ziekten.							
I. Infectieziekten.							
Malaria-ziekten. Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	a) 89 695 153 085	3 070 12 195	1: 29.2 1: 12.5	10 810 19 257	101 222	1: 107 1: 86.7
Malaria-ziekten. " " perniciosa,	Pernicieuse "	1 278 194	276 127	1: 4.6 1: 1.5	7 281	2 77	1: 3.5 1: 3.6
Malaria-ziekten. Febris remittens,	Remitteerende "	1 181 2 444	77 37	1: 15.3 1: 66	533 1 949	16 46	1: 33.3 1: 42.4
Malaria-ziekten. Cachexia paludosa,	Koortskwaadsappigheid,	339 275	44 33	1: 7.7 1: 8.3	490 235	19 12	1: 25.8 1: 19.6
Morbilli,	Mazelen,	167 245	2 5	1: 83.5 1: 49	187 147	1 1	1: 187 1: 147
Variolae,	Pokken,	2 097 2 896	241 270	1: 8.7 1: 10.7	38 190	5 26	1: 7.6 1: 7.3
Varicellae,	Waterpokken,	624 1 993	12 34	1: 52 1: 58.6	138 195	" "	" "
Diphtheria,	Besmettelijke keelziekte,	18 2	5 "	1: 3.6 "	" "	" "	" "
Typhus abdominalis,	Typhus,	75 10	24 7	1: 3.1 1: 1.4	3 23	1 4	1: 3 1: 5.7
Dysenteria tropica,	Dysenterie,	272 219	63 80	1: 4.3 1: 2.7	43 167	12 48	1: 3.6 1: 3.5
Cholera asiatica,	Cholera,	6 828 11 410	4 767 7 361	1: 1.4 1: 1.6	162 756	85 397	1: 1.9 1: 1.9
Berriberri,	Berriberri,	3 490 153	195 16	1: 17.9 1: 9.6	2 247 2 249	231 416	1: 9.7 1: 5.4
Tetanus,	Stijfkramp,	10 7	9 3	1: 1.1 1: 2.3	1 14	1 3	1: 1 1: 4.7
Polyarthritis rheumatica acuta,	Acuut gewrichts-rheumatisme,	75 180	" 7	" 1: 25.7	51 114	1 "	1: 51 "
Pyaemia et septichaemia,	Etterkoorts,	8 "	3 "	1: 2.7 "	1 6	" 6	" 1: 1
Febris puerperalis,	Kraamvrouwenkoorts,	16 2	8 "	1: 2 "	5 25	3 3	1: 1.7 1: 8.3
Syphilis,	Syphilis,	2 873 1 004	43 1	1: 66.8 1: 100.4	311 214	1 5	1: 311 1: 42.8
Lepra,	Melaatschheid,	95 60	10 6	1: 9.5 1: 10	48 21	1 "	1: 48 "
Lyssa humana,	Hondsdolheid,	4 2	3 1	1: 1.3 1: 2	1 "	1 "	1. 1 "
Overige algemeene infectieziekten,		187 43	3 1	1: 62.3 1: 43	12 257	" 2	" 1: 128.5
II. Ziekten van het bloed en de stofwisseling.							
Anaemia,	Bloedarmoede,	430 172	10 7	1: 43 1: 24.6	250 168	4 "	1: 62.5 "
	Transporteeren	109 762 174 386	8 865 20 191	. . . .	15 338 26 268	485 1 268	. . . .

a) De voor elke ziekte aangewezen dubbele getallen hebben betrekking op de behandelden respectievelijk door Europeesche geneesheeren en door dokters-djawa.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	109 762 174 386	8 865 20 191	. . . .	15 338 26 268	485 1 268	. . . .
Debilitas,	Lichaamszwakte,	176 39	13 5	1: 13.5 1: 7.8	149 49	8 12	1: 18.6 1: 4.1
Diabetes mellitus,	Suikerziekte,	55 7	3 2	1: 18.3 1: 3.5	2 1	1 »	1: 2 »
Rachitis,	Engelsche ziekte,	2 2	» »	» »	1 4	» »	» »
Arthritis urica,	Jicht,	4 7	» »	» »	3 41	» »	» »
Scorbutus,	Scheurbuik,	15 4	» 1	» 1: 4	24 43	» »	» »
Overige ziekten van het bloed en de stofwisseling,		49 2	1 »	1: 49 »	14 21	» »	» »
III. Intoxicationes.		14 6	1 2	1: 14 1: 3	3 18	1 »	1: 3 »
B. Plaatselijke ziekten.							
I. Ziekten van het zenuwstelsel.							
Encephalitis et meningitis cerebralis,	Hersen- en hersenvliesontsteking,	36 2	21 1	1: 1.7 1: 2	2 25	1 1	1: 2 1: 25
Apoplexia,	Beroerte,	37 13	14 8	1: 2.6 1: 1.6	5 7	2 1	1: 2.5 1: 7
Epilepsia,	Vallende ziekte,	73 8	4 »	1: 18.25 »	18 7	» 1	» 1: 7
Insolatio,	Zonnesteek,	11 »	1 »	1: 11 »	» 11	» »	» »
Morbus mentis,	Krankzinnigheid,	552 122	65 9	1: 8.5 1: 13.6	67 54	9 7	1: 7.4 1: 7.7
Hysteria,	Hysterie,	78 14	» »	» »	18 4	» »	» »
Neurasthenia,	Zenuwzwakte,	149 4	1 »	1: 149 »	25 8	» »	» »
Delirium tremens,	Dronkemanswaanzin,	5 »	1 »	1: 5 »	» 1	» »	» »
Alcoholismus chronicus,	Slepende alcoholvergiftiging,	10 »	» »	» »	1 2	1 »	1: 1 »
Neuralgia,	Zenuwpijnen,	235 106	» »	» »	165 94	1 »	1: 165 »
Myelitis et meningitis spinalis,	Ruggemerg- en ruggemergvlies-ontsteking.	11 »	1 »	1: 11 »	» 2	» »	» »
Overige ziekten van het zenuwstelsel,		108 21	2 1	1: 54 1: 21	27 27	2 1	1: 13.5 1: 27
II. Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop.							
Laryngitis,	Strottehoofdontsteking,	340 246	1 »	1: 340 »	110 227	1 »	1: 110 »
Tussis convulsiva,	Kinkhoest,	64 21	» 3	» 1: 7	43 296	» 11	» 1: 26.9
Bronchitis acuta,	Acute luchtpijptakontsteking,	1 336 1 508	7 12	1: 190.8 1: 125.7	2 573 1 717	10 5	1: 257.3 1: 343.4
» chronica,	Slepende luchtpijptakontsteking,	311 285	17 10	1: 18.3 1: 28.5	316 610	1 8	1: 316 1: 76.2
	Transporteeren	113 433 176 803	9 018 20 245	. . . .	18 904 29 537	523 1 315	. . . .

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	113 433 176 803	9 018 20 245	. . . .	18 904 29 537	523 1 315	. . . .
Emphysema pulmonum,	Longenluchtzucht,	30 2	6 "	1: 5 "	16 9	2 "	1: 8 "
Pneumonia,	Longontsteking,	57 44	12 7	1: 4.7 1: 6.3	45 213	19 11	1: 2.4 1: 19.4
Phthisis pulmonum,	Longtering,	261 70	122 31	1: 2.1 1: 2.3	82 124	15 26	1: 5.5 1: 4.8
Asthma,	Aamborstigheid,	385 373	13 2	1: 29.6 1: 186.5	107 227	2 1	1: 53.5 1: 227
Pleuritis,	Borstvliesontsteking,	44 26	5 4	1: 8.8 1: 6.5	20 45	4 4	1: 5 1: 11.2
Vitium cordis,	Hartgebrek,	137 21	26 3	1: 5.3 1: 7	43 15	8 1	1: 5.4 1: 15
Palpitationes cordis,	Ziekelijke hartkloppingen,	182 33	" "	" "	234 74	" 1	" 1: 74
Aneurysma,	Slagaderbreuk,	6 10	" "	" "	1 2	1 "	1: 1 "
Varices,	Aderspatten,	37 "	" "	" "	10 10	" "	" "
Overige ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop,		84 7	10 "	1: 8.4 "	24 77	2 3	1: 12 1: 25.7
III. Ziekten der spijsverteringsorganen.							
Stomatitis,	Ontsteking van het mondslijmvlies,	218 163	" "	" "	237 182	1 2	1: 237 1: 91
Angina,	Keelontsteking,	466 256	2 1	1: 233 1: 256	186 97	" 1	" 1: 97
Parotitis,	Ontsteking van de oorspeekselklier,	100 144	" "	" "	40 164	" "	" "
Catarrhus ventriculi,	Maagontsteking,	731 800	22 4	1: 33.2 1: 200	176 454	" "	" "
Enteritis acuta,	Acute darmontsteking,	3 392 2 138	171 176	1: 19.3 1: 12.1	1 913 2 587	40 37	1: 47.8 1: 69.9
" chronica,	Slepende darmontsteking,	1 138 723	191 103	1: 5.9 1: 7	428 656	25 85	1: 17.1 1: 7.7
Dysenteria catarrhalis,	Catarrhale dysenterie,	663 2 890	127 197	1: 5.2 1: 14.7	262 741	39 82	1: 6.7 1: 9
Typhlitis,	Ontsteking van den blinden darm,	43 8	" 2	" 1: 4	3 5	" 1	" 1: 5
Proctitis,	Endeldarm-ontsteking,	144 62	1 "	1: 144 "	60 579	" 4	" 1: 144.7
Haemorrhoïdes,	Aambeien,	140 40	2 1	1: 70 1: 40	27 34	" "	" "
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	29 3	4 1	1: 7.2 1: 3	4 49	" "	" "
Helminthiasis,	Ingewandswormen,	793 1 081	5 6	1: 158.6 1: 180.2	901 2 357	1 "	1: 901 "
Hyperaemia hepatis,	Bloedsovervulling van den lever,	147 39	1 1	1: 14.7 1: 39	17 19	2 "	1: 8.5 "
Abcessus hepatis,	Leverabces,	110 12	15 2	1: 7.3 1: 6	2 11	" 1	" 1: 11
	Transporteeren	122 770 185 748	9 753 20 786	. . . .	23 742 38 268	684 1 575	. . . .

Aard der ziekten en gebreken.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	122 770	9 753	. . . . .	23 742	684	. . . . .
		185 748	20 786	. . . . .	38 268	1 575	. . . . .
Cirrhosis hepatis,	Levercirrhose,	23	10	1 : 2.3	9	3	1 : 3
		1	1	1 : 1	14	3	1 : 4.7
Overige ziekten der spijsverteringsorganen,		418	7	1 : 59.7	662	11	1 : 60.1
		439	10	1 : 43.9	318	3	1 : 10.6
IV. Ziekten der pis- en geslachtsorganen.							
Nephritis acuta,	Acute nierontsteking,	52	8	1 : 6.5	12	4	1 : 3
		18	6	1 : 3	5	2	1 : 2.5
" chronica,	Slepende nierontsteking,	47	16	1 : 2.9	29	6	1 : 4.8
		"	"	"	4	1	1 : 4
Pyelitis,	Ontsteking van het nierbekken,	6	2	1 : 3	2	"	"
		"	"	"	"	"	"
Cystitis,	Blaasontsteking,	217	3	1 : 72.3	26	"	"
		54	1	1 : 54	17	"	"
Lithiasis,	Steenlijden,	98	4	1 : 24.5	16	1	1 : 16
		4	"	"	2	1	1 : 2
Morbi veneris,	Venerische ziekten,	9 908	28	1 : 353.9	1 147	1	1 : 1147
		4 332	7	1 : 618.9	755	"	"
Strictura urethrae,	Vernauwing van den pisweg,	115	"	"	7	"	"
		51	1	1 : 51	5	"	"
Hydrocèle,	Zakwaterbreuk,	12	"	"	6	"	"
		5	"	"	10	"	"
Varicocèle,	Zakaderbreuk,	9	"	"	3	"	"
		"	"	"	1	"	"
Metritis, endo- et parametritis,	Ontsteking van de baarmoeder,	436	2	1 : 218	13	"	"
		10	"	"	4	"	"
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen,		367	2	1 : 183.5	54	"	"
		214	1	1 : 214	27	"	"
V. Ziekten van de huid.							
Erysipelas,	Belroos,	36	"	"	4	"	"
		9	"	"	24	"	"
Urticaria,	Netelroos,	65	"	"	28	"	"
		62	"	"	24	"	"
Herpes,	Blaasjes-uitslag,	178	"	"	64	"	"
		177	"	"	107	"	"
Eczema,	Eczema,	734	2	1 : 367	826	"	"
		295	"	"	240	"	"
Elephantiasis arabum,	Olifantsvoet,	40	3	1 : 13.3	3	"	"
		3	"	"	4	"	"
Herpes tonsurans,	Ringworm,	389	2	1 : 194.5	572	"	"
		334	"	"	237	"	"
Framboesia,	Framboosgezwellen,	505	"	"	139	"	"
		1 036	"	"	262	1	1 : 262
Scabies,	Schurft,	1 405	2	1 : 702.5	1 502	2	1 : 751
		1 692	2	1 : 846	962	3	1 : 320.7
Furunculi,	Steenpuisten (bloedzweren),	453	1	1 : 453	188	1	1 : 18.8
		209	"	"	213	"	"
Ulcera,	Zweren,	5 205	99	1 : 52.6	4 635	6	1 : 772.5
		5 754	14	1 : 411	5 625	29	1 : 193.9
Overige ziekten van de huid,		346	7	1 : 49.4	166	1	1 : 166
		177	2	1 : 88.5	89	1	1 : 89
	Transporteeren	143 834	9 951	. . . . .	33 855	720	. . . . .
		200 624	20 831	. . . . .	47 217	1 619	. . . . .

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	143 834 200 624	9 951 20 831	. . . .	33 855 47 217	720 1 619	. . . .
VI. Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren.							
Ostitis,	Beenontsteking,	79 5	„ „	„ „	7 58	1 „	1: 7 „
Periostitis,	Beenvliesontsteking,	46 10	„ „	„ „	79 28	„ „	„ „
Fractura,	Beenbreuk,	294 187	22 17	1: 13.4 1: 11.1	41 79	1 5	1: 41 1: 15.8
Arthritis,	Gewrichtsontsteking,	118 39	5 „	1: 23.6 „	62 88	1 2	1: 62 1: 44
Luxatio,	Ontwrichting,	68 30	2 „	1: 34 „	15 32	„ „	„ „
Distorsio,	Verstuiking,	119 52	1 1	1: 119 1: 52	49 76	„ „	„ „
Rheumatismus musculorum,	Spierrheumatisme,	896 388	25 „	1: 35.8 „	571 522	1 3	1: 571 1: 174
Overige ziekten der beenderen, gewrichten en spieren,		199 118	3 1	1: 66.3 1: 118	51 39	„ „	„ „
VII. Ziekten der zintuigen.							
Rhinitis,	Neusontsteking,	135 14	„ „	„ „	30 73	„ „	„ „
Otitis,	Oorontsteking,	383 121	2 „	1: 191.5 „	457 150	„ „	„ „
Conjunctivitis catarrhalis,	Catarrhale oogbindvliesontsteking,	2 614 2 658	1 „	1: 2614 „	1 935 1 908	1 1	1: 1935 1: 1908
„ blennorrhoica,	Druiperoogontsteking,	332 172	„ „	„ „	247 270	„ „	„ „
„ granulosa,	Korrelachtige oogbindvliesontsteking,	593 397	1 „	1: 593 „	226 352	„ „	„ „
Morbi corneae,	Ziekten v/h. hoornvlies,	320 580	1 1	1: 320 1: 580	143 104	„ „	„ „
„ iridis,	„ v/d. regenboog,	45 10	„ „	„ „	5 9	„ 1	„ 1: 9
„ lentis,	„ „ lens,	22 10	„ „	„ „	21 „	„ „	„ „
„ chorioedeae et retinae,	„ v/h. vaat- en netvlies,	5 „	„ „	„ „	6 1	„ „	„ „
„ organorum, lacrymalium,	„ v/d. traanorganen,	2 1	„ „	„ „	3 1	„ „	„ „
Vitia refractionis et accommodationis,	Gebreken in de refractie en accomodatie,	113 „	„ „	„ „	23 „	„ „	„ „
Overige ziekten der zintuigen,		84 43	„ „	„ „	77 9	„ „	„ „
VIII. Overige ziekten, gebreken of doodsoorzaken, welke niet onder bovenstaande rubrieken gebracht kunnen worden.		7 975 2 635	816 137	1: 9.8 1: 19.2	3 323 3 312	89 62	1: 37.3 1: 53.4
		158 276 208 094	10 830 20 988	1: 14.61 1: 9.91	41 226 54 328	814 1 693	1: 50.64 1: 32.09
Totalen der van wege den civielen geneeskundigen dienst behandelde lijders . . .		366 370	31 818	1: 11.51	95 554	2 507	1: 38.11

IV. VERPLEEGSTERKTE, enz., in de groote burgerlijke ZIEKENGESTICHTEN op de drie hoofdplaatsen van Java, over 1897.

ZIEKENINRICHTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1897.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar: als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden	Aantal verpleegden op 31 December 1897.	Percentsgewijze verhouding tot het aantal der behandelden (na aftrekking van de geëvacueerden) van de herstelden.	van de overledenen.	van de nog onder behandeling geblevenen.
Stadsverband te Batavia	230	2196	314	1804	143	165	85.42	6.77	7.81
Idem „ Samarang	206	2385	33	2009	376	173	78.55	14.69	6.76
Idem „ Soerabaija	101	2472	„	2198	294	81	85.43	11.43	3.14
Chineesch hospitaal te Batavia	140	547	„	327	187	173	47.60	27.22	25.18
Idem „ Samarang	53	127	„	111	13	56	61.67	7.22	31.11
Totalen	730	7727	347	6149	1013	648	79.52	12.49	7.99

V. VIJFJARIGE STATISTIEK der in Nederlandsch-Indië verrichte VACCINATIËN en REVACCINATIËN.

JAREN.	JAVA EN MADURA. Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	BUITENBEZITTINGEN. Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.
1893	652 640	1 : 1.11	1 004 208	1 : 1.50	148 524	1 : 1.25	97 629	1 : 2.13
1894 a)	694 574	1 : 1.10	881 220	1 : 1.58	120 938	1 : 2.25	176 948	1 : 1.94
1895 b)	609 628	1 : 1.11	661 552	1 : 1.67	141 948	1 : 1.26	124 443	1 : 2.32
1896	765 481	1 : 1.07	760 882	1 : 1.46	139 142	1 : 1.24	164 566	1 : 2.53
1897	718 799	1 : 1.09	696 391	1 : 1.52	132 176	1 : 1.23	188 675	1 : 3.30

a) Uit de residentie Palembang ontbreken de opgaven.

b) A's voren wat de residentie Oostkust van Sumatra betreft

VI. VERPLEEGSTERKTE, enz. in de drie KRANKZINNIGENGESTICHTEN in Nederlandsch-Indie, over 1897.

MUTATIËN.	MANNEN. Europeanen	Afrikanen.	Vreemde oosterlingen. a)	Inlanders.	Te zamen	VROUWEN. Europeanen.	Vreemde oosterlingen. a)	Inlanders.	Te zamen.	Totalen.
Centraalgesticht te Buitenzorg.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1897	127	2	20	114	263	35	3	87	125	388
Bijgekomen tot 31 December 1897	16	„	1	9	26	2	2	12	16	b) 42
Te zamen	143	2	21	123	289	37	5	99	141	430
In 1897 ontslagen als hersteld	3	„	„	5	8	„	„	4	4	12
„ „ „ „ verbeterd	7	„	3	7	17	„	„	2	2	19
„ „ „ „ niet verbeterd	5	„	„	1	6	1	„	„	1	7
„ „ „ „ niet krankzinnig	„	„	1	„	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	4	„	„	1	5	„	„	7	8	c) 13
Totaal afgevoerd in 1897	19	„	4	14	37	1	1	13	15	52
Aanwezig op 31 December 1897	124	2	17	109	252	36	4	86	126	d) 378

a) Allen Chineezen, uitgenomen in het hulpgesticht te Samarang, waar zich op 1 Januari en op 31 December 1897 onder de mannelijke patienten 1 Arabier bevond, terwijl dit in het hulpgesticht te Soerabaija alleen op 1 Januari 1897 het geval was. Aldaar kwam namelijk bedoelde patient in den loop van het jaar te overlijden.

b) Met opzicht tot 6 van de 42 te Buitenzorg en tot 3 van de 16 te Soerabaija in 1897 „bijgekomen" patiënten was niet bekend hoe lang zij toen reeds krankzinnig waren. Voor de overige 36 en 13 patiënten beliep de duur hunner krankzinnigheid vóór de opneming als volgt:

	te Buitenzorg	te Soerabaija
sedert vroegste jeugd	1	„
langer dan 1 jaar	12	7
3 tot 12 maanden	18	5
minder dan 3 maanden	5	1
	36	

Ten aanzien van de 35 in 1897 te Samarang „bijgekomen" patiënten is dergelijke opgaaf niet ontvangen.

c) Hiervan overleden er 5 aan beriberri.

d) Ingevolge Indisch Staatsblad 1885 n°. 139, juncto 1892 n°. 145, worden de patiënten ten opzichte van hunne verpleging in vier klassen gerangschikt, doch wordt de gelegenheid tot verpleging in de 1ste klasse alleen gegeven in het centraalgesticht te Buitenzorg. Uit. 1897 was aldaar echter in die klasse geen enkele lijder opgenomen. Over de 2de, 3de en 4de klasse waren op ult. 1897 de patiënten verdeeld als volgt (hoedanige opgaaf echter ontbreekt voor het hulpgesticht te Samarang):

	Centraalgesticht te Buitenzorg. Mannen.	Vrouwen.	Te zamen.	Hulpgesticht te Soerabaija. Mannen.	Vrouwen.	Te zamen.
2de klasse	12	8	20	4	„	4
3de „	116	28	144	22	4	26
4de „	124	90	214	65	30	95
	252	126	378	91	34	125

MUTATIËN.	MANNEN. Europeanen.	MANNEN. Afrikanen.	MANNEN. Vreemde oosterlingen. *a*)	MANNEN. Inlanders.	MANNEN. Te zamen.	VROUWEN. Europeanen.	VROUWEN. Vreemde oosterlingen. *a*)	VROUWEN. Inlanders.	VROUWEN. Te zamen.	Totalen.
Hulpgesticht te Samarang.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1897	38	1	3	39	81	5	„	26	31	112
Bijgekomen tot 31 December 1897	11	„	2	10	23	„	2	10	12	35
Te zamen	49	1	5	49	104	5	2	36	43	147
In 1897 ontslagen als hersteld	„	„	1	2	3	„	„	3	3	6
„ „ „ „ verbeterd	2	„	„	2	4	„	„	4	4	8
„ „ „ „ niet hersteld	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1
„ „ overgegaan naar het hulpgesticht te Soerabaija	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	4	„	„	7	11	„	„	1	1	12
Totaal afgevoerd in 1897	7	„	1	11	19	„	1	8	9	28
Aanwezig op 31 December 1897	42	1	4	38	85	5	1	28	34	119
Hulpgesticht te Soerabaija.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1897	28	„	5	58	91	2	„	30	32	123
Bijgekomen tot 31 December 1897	2	„	„	9	11	2	„	3	5	*b*) 16
Te zamen	30	„	5	67	102	4	„	33	37	139
In 1897 ontslagen als hersteld	„	„	„	1	1	„	„	1	1	2
„ „ „ „ verbeterd	3	„	1	1	5	„	„	„	„	5
„ „ ontslagen (reden niet opgegeven)	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	1	„	1	2	4	„	„	2	2	6
Totaal afgevoerd in 1897	4	„	2	5	11	„	„	3	3	14
Aanwezig op 31 December 1897	26	„	3	62	91	4	„	30	34	*d*) 125
RECAPITULATIE.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1897	193	3	28	211	435	42	3	143	188	623
Bijgekomen tot 31 December 1897	28	„	3	28	59	4	4	25	33	92
Te zamen	221	3	31	239	494	46	7	168	221	715
In 1897 ontslagen als hersteld	3	„	1	8	12	„	„	8	8	20
„ „ „ „ verbeterd	12	„	4	10	26	„	„	6	6	32
„ „ „ „ niet verbeterd	5	„	„	1	6	1	„	„	1	7
„ „ „ „ „ hersteld	„	„	„	„	„	„	1	„	1	1
„ „ „ „ „ krankzinnig	„	„	1	„	1	„	„	„	„	1
„ „ ontslagen (reden niet opgegeven)	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	9	„	1	10	20	„	1	10	11	31
Totaal afgevoerd in 1897	29	„	7	30	66	1	2	24	27	93
Aanwezig op 31 December 1897	192	3	24	209	428	45	5	144	194	622

VII. OPGAAF van het AANTAL PERSONEN in 1897 OMGEKOMEN door bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord en zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door:				Omgekomen door:		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Java en Madura.										
Bantam	26	8	5	14	"	"	"	3	80	136
Batavia	72	12	"	1	"	4	3	12	54	158
Krawang	20	12	"	3	"	"	"	11	20	66
Preanger Regentschappen	124	15	2	6	"	1	"	19	142	309
Cheribon	67	18	"	5	19	8	"	14	144	275
Tagal	50	36	"	5	3	"	"	20	87	201
Pekalongan	25	8	"	3	"	"	"	2	30	68
Samarang	102	33	"	"	"	1	"	15	72	223
Japara	17	10	"	"	"	"	"	1	30	58
Rembang	38	40	"	2	1	"	20	15	75	191
Soerabaija	122	49	"	18	3	"	"	46	140	378
Pasoeroean	34	21	2	1	1	1	"	20	90	170
Probolinggo	12	11	1	1	"	"	"	4	44	73
Bezoeki	41	16	2	2	2	2	28	24	59	176
Banjoemas	94	21	"	"	"	7	"	38	84	244
Bagelen	107	10	"	"	"	"	"	13	118	248
Kadoe	32	3	"	"	"	"	"	5	43	83
Djokjokarta	29	18	"	"	1	"	"	3	49	100
Soerakarta	67	30	"	"	6	"	"	7	114	224
Madioen	22	6	"	"	2	"	"	3	26	59
Kediri	49	18	"	2	1	"	13	19	159	261
Madura	77	22	"	3	5	4	131	12	117	371
Totalen voor Java en Madura	1 227	417	12	66	44	28	195	306	1 777	4 072
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust	150	4	6	"	"	6	14	45	133	358
Benkoelen	31	"	6	5	1	"	"	"	18	61
Lampongsche Districten	3	"	1	5	"	"	"	1	14	24
Palembang	32	4	4	11	"	"	"	7	40	98
Oostkust van Sumatra	26	1	12	25	1	"	"	27	30	122
Riouw en onderhoorigheden	4	"	"	"	"	"	"	"	1	5
Banka	11	1	6	12	"	"	10	1	2	43
Billiton	11	1	"	2	"	"	"	10	11	35
Atjeh en onderhoorigheden	3	"	"	"	"	"	"	1	1	5
Westerafdeeling van Borneo	15	"	1	8	"	"	"	3	14	41
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	36	5	"	25	1	"	"	2	23	92
Celebes en onderhoorigheden	21	6	"	18	"	"	"	3	35	83
Menado	20	1	"	11	"	"	"	5	36	73
Amboina	10	"	"	3	"	1	"	"	57	71
Ternate	6	"	"	2	"	"	"	"	2	10
Timor en onderhoorigheden	19	2	"	2	"	"	"	"	1	24
Bali en Lombok	5	2	"	"	"	5	"	4	23	39
Totalen voor de buitenbezittingen	403	27	36	129	3	12	24	109	441	1 184
Totalen voor Java en Madura	1 227	417	12	66	44	28	195	306	1 777	4 072
Totaal-generaal	1 630	444	48	195	47	40	219	415	2 218	5 256

(5. 25.)

BIJLAGE X.

(Zie hoofdst. L, afd. I en II, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de samenstelling en distributie op 15 April 1898 van het technisch personeel der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, benevens opgaven nopens de in 1897 door dat personeel verwerkte sommen en uitgevoerde werken.

I. Samenstelling en distributie van het technisch personeel op 15 April 1898.

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
I. ALGEMEENE DIENST.			
A. Technisch personeel bij het departement	6	1	7
B. Waterstaats-afdeelingen. Chefs	5	a) 3	8
B. Waterstaats-afdeelingen. Toegevoegd personeel voor werken behoorende tot den algemeenen dienst	37	24	61
C. Technisch waterbeheer in de residentiën Banjoemas en Bagelen (irrigatie-afdeeling Seraijoe)	2	4	b) 6
D. Opnemingen in het belang der verbetering van de afwatering in de plantrajons der suikerfabrieken Krian, Waroe en Ketegan in de residentie Soerabaija	»	1	1
II. GEWESTELIJKE DIENST.			
A. *Gewesten die tot eene waterstaatsafdeeling behooren.*			
1ste afd. Bantam	»	5	5
Batavia	3	7	10
Krawang	»	1	1
Preanger Regentschappen	1	7	8
Lampongsche Districten	»	1	1
	54	54	108

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Per transport	54	54	108
2de afd. Cheribon	»	7	7
Tagal	»	c) 6	6
Pekalongan	»	4	4
Banjoemas	»	6	6
Bagelen	»	5	5
3de afd. Samarang	2	8	10
Kadoe	»	4	4
Soerakarta	»	1	1
Djokjokarta	»	1	1
Japara	»	4	4
Rembang	»	5	5
4de afd. Soerabaija	2	d) 9	11
Kediri	»	4	4
Madioen	»	5	5
Madura	»	4	4
5de afd. Pasoeroean	»	5	5
Probolinggo	»	4	4
Bezoeki	»	6	6
Bali en Lombok	»	1	1
	58	143	201

a) In de 2de, 3de en 4de waterstaatsafdeeling is een opzichter aan den chef toegevoegd.

b) Dit personeel behoort mede tot den algemeenen dienst, doch wordt afzonderlijk vermeld, omdat het niet onder de rechtstreeksche bevelen van een afdeelings-chef staat.

c) Hieronder één opzichter, niet behoorende tot den gewestelijken waterstaatsdienst, maar ter beschikking van den resident gesteld voor het toezicht op de verdeeling tusschen de verschillende belanghebbenden van het water in het stroomgebied der rivieren Goeng en Koemisik; verg. vorig verslag (blz. 153 en 156), zoomede Indisch Staatsblad 1898 n°s. 12 en 13.

d) Hieronder één opzichter, niet behoorende tot den gewestelijken waterstaatsdienst, maar onder de bevelen van den directeur van het marine-etablissement belast met het onderhoud en de herstelling van de gebouwen en werken dier inrichting.

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Per transport. .	58	143	201
B. *Gewesten die niet tot eene waterstaatsafdeeling behooren.*			
Sumatra's Westkust	2	10	12
Atjeh en onderhoorigheden. . . .	„	1	1
Benkoelen	„	3	3
Palembang	„	5	5
Oostkust van Sumatra.	2	5	7
Riouw en onderhoorigheden . . .	„	1	1
Banka	„	2	2
Billiton	„	„	„
Westerafdeeling van Borneo . . .	„	1	1
Zuider- en Oosterafd. van Borneo .	„	2	2
Celebes en onderhoorigheden . . .	„	3	3
Menado	„	2	2
Amboina	„	3	3
Ternate	„	1	1
Timor en onderhoorigheden. . . .	„	1	1
Totaal van het personeel in vasten dienst.	62	*e*) 183	245

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Bovendien waren boven de formatie in dienst:			
voor werken en opnemingen ter verbetering van de bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei. . .	14	22	36
bij de proef-irrigatieafdeeling Serang.	2	6	*f*) 8
bij de proef-irrigatieafdeeling Brantas.	4	11	*f*) 15
bij den aanleg van staatsspoorwegen.	1	2	*g*) 3
voor werkzaamheden in het belang van het civiel bouwdepartement op Lombok.	„	2	2
voor werken ten behoeve van de opiumregie	„	1	1
Totaal boven de formatie in dienst.	21	44	65

e) Namelijk 23 architecten en 160 opzichters.

f) De proef met de hierbedoelde twee irrigatie-afdeelingen, omvattende verchillende stroomgebieden respectievelijk in de residentiën Samarang, Rembang en Japara en in de residentiën Kediri, Pasoeroean en Soerabaija, wordt voorloopig nog voortgezet.

g) Bij den aanleg van den spoorweg Batavia–Anjer.

II. Ten behoeve van burgerlijke bouw- en waterstaatswerken toegestane en verwerkte sommen over 1896 en 1897.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	1896. *a*)		1897. *a*)	
	Toegestane sommen. *b*)	Verwerkte sommen (verbeterde cijfers).	Toegestane sommen. *b*)	Verwerkte sommen (voorloopige cijfers).
I. Voor gewoon onderhoud en herstelling.				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 943 125	*c*) f 941 619	f 943 500	*c*) f 912 446
Bevloeiings- en afwateringswerken	456 400	455 405	403 000	454 317
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 754 400	1 753 758	1 799 000	1 692 047
Te zamen. . .	f 3 153 925	f 3 150 782	f 3 145 500	f 3 058 810

a) In dit overzicht zijn niet begrepen de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen bekostigde werken, ondernomen in het belang der inlandsche bevolking.

b) Onder de „toegestane sommen" (welke, wat het jaar 1896 betreft, verschillen met die in het vorig verslag genoemd als een gevolg van de wijziging van sommige begrootingsposten, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 83) zijn niet begrepen die, toegestaan voor hier te lande te doene uitgaven wegens aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de burgerlijke openbare werken, en evenmin het geraamd geldswaardig bedrag der in Indië uit 's lands voorraad te verstrekken materialen.

c) Naar gelang van de verschillende categorieën van gebouwen was het in 1896 en 1897 verwerkt totaal bedrag verdeeld als volgt:

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Onderhoud en herstelling.		Vernieuwing en nieuwe werken.	
	1896.	1897.	1896.	1897.
Woningen voor burgerlijk personeel . . .	f385 092	f361 761	f260 162	f467 448
Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst (w. o. de algemeene pakhuizen).	187 830	209 564	214 187	261 521
Gevangenissen	74 365	81 257	95 649	205 792
Transporteeren : .	f647 287	f652 582	f569 998	f934 761

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	1896. a)		1897. a)	
	Toegestane sommen. b)	Verwerkte sommen (verbeterde cijfers).	Toegestane sommen. b)	Verwerkte sommen (voorloopige cijfers).
II. Voor vernieuwing en nieuwe werken.				
Gebouwen onder burgerlijk beheer	d) f 957 475	c) f 955 697	f 1 053 900	c) f 1 318 305
Bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei	3 110 800	3 110 654	e) 2 712 000	f) 2 707 144
Andere bevloeiings- en afwateringswerken	1 025 700	1 025 192	945 000	896 918
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 682 700	1 681 794	1 638 000	1 417 701
Te zamen	f 6 776 675	f 6 773 337	f 6 348 900	g) f 6 340 068
Alzoo voor I en II te zamen.				
Gebouwen onder burgerlijk beheer	f 1 900 600	f 1 897 316	f 1 997 400	f 2 230 751
Bevloeiings- en afwateringswerken	4 592 900	4 591 251	4 060 000	4 058 379
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	3 437 100	3 435 552	3 437 000	3 109 748
Totalen	f 9 930 600	f 9 924 119	f 9 494 400	f 9 398 878
Voor de in afzonderlijke begrootingsposten begrepen: werken ten behoeve van de vaarwaters in Straat Madura	f 772 000	h) f 770 344	f 430 000	h) f 449 954
Voor de in afzonderlijke begrootingsposten begrepen: werken ten behoeve van het ineenzetten van het dok voor de haven Tandjong Priok (Batavia)	83 000	82 151	"	"
Te zamen	f 855 000	f 852 495	f 430 000	f 449 954
Totalen-generaal	f 10 785 600	i) f 10 776 614	f 9 924 400	i) f 9 848 832

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Onderhoud en herstelling.		Vernieuwing en nieuwe werken.	
	1896.	1897.	1896.	1897.
Per transport.	f647 287	f652 582	569 998	f934 761
Kazernen en kampementen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer	16 683	16 030	44 630	8 571
Gebouwen voor de koffie	46 699	49 031	79 474	42 767
Gebouwen voor den post- en telegraafdienst (voor zoover niet begrepen onder „Gebouwen voor den algemeenen dienst")	9 992	7 373	1 472	8 129
Gebouwen voor het zout.	64 100	58 250	21 945	28 177
Gebouwen voor het mijnwezen	24	25	"	"
Schoolgebouwen voor Europeanen	40 133	30 327	52 678	80 784
Schoolgebouwen voor inlanders	33 424	28 631	84 104	23 894
Burgerlijke hospitalen	34 849	27 073	93 773	155 325
Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.	23 253	24 485	6 483	10 303
Bazarloodsen	22 049	15 237	1 140	25 594
Militaire gebouwen en andere werken, tijdelijk onder burgerlijk beheer	3 126	3 402	"	"
Te zamen.	f941 619	f912 446	f955 697	f1 318 305

d) Verhoogd met f 5300 uit den post voor onvoorziene uitgaven.

e) Met inbegrip van eene verhooging ad f 277 000, gevonden door af- en overschrijving binnen de grenzen der betrokken onderafdeeling.

f) Volgens andere opgaven f 2 710 820. Bovendien werd hier te lande uitgegeven f 375 312.

g) In tabel IV van dit overzicht, en wel aan het slot van het gedeelte A dier tabel, zal men aantreffen eene (echter blijkbaar naar andere gegevens dan de hier benuttigde) gewestelijk samengestelde aantooning van de bedragen gedurende 1897 voor vernieuwing en nieuwe werken (*uitgenomen wat betreft bevloeiings- en afwateringswerken*) verwerkt door personeel der burgerlijke openbare werken, en van die verwerkt door ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur.

h) Aan de werken in het Westgat werd ten koste gelegd in 1896 f 324 843 en in 1897 f 27 192, en aan de werken in het Oostgat achtereenvolgens f 445 501 en f 422 762.

i) Bovendien werd in 1896 f 574 356 en in 1897 f 501 013 uitbetaald wegens koelieloonen ten behoeve van werken waarvoor over heerendienstplichtigen had kunnen worden beschikt. Deze loonen kwamen namelijk ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur.

III. Algemeen overzicht van de tot ult. 1897 gedane uitgaven voor de voorbereiding en uitvoering

A. Belangrijke bevloeiings-

Volgnummer.	Gewesten.	OMSCHRIJVING VAN HET WERK.	Globale opgaaf der te bevloeien oppervlakte (in bouws).
		1°. Bevloeiings- en afwateringswerken waarop bij	
I	Rembang en Soerabaija.	Bevloeiing en verbetering van de afwatering van de gronden in de Solo-vallei . .	*b*) 223 000
II	Preanger Regentschappen.	Bevloeiing van de Tjihea-vlakte	8 600
III	Cheribon.	Verbetering van de bevloeiing uit de Sindopradja- en Doetamati-leidingen .	37 500
IV	Tagal.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in West-Brebes	20 300
V	Id.	Bevloeiing uit de Pamali-rivier in Oost-Brebes	46 000
VI	Id.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in het stroomgebied van de Waloeh-rivier	*f*) 27 000
VII	Tagal en Pekalongan.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in de streek tusschen de Tjomal- en de Pekalongan-rivier	25 000
—	Samarang en Japara.	Als voren in het district Wedoeng der afdeeling Demak (residentie Samarang) *g*)	16 500
VIII	Samarang.	Maken van een nieuwen dijk op den linkeroever der Toentang- en op de beide oevers der Grogol-rivier *i*)	. . . .
IX	Id.	Verbetering van de afwatering van Oost-Samarang	7 000
X	Pasoeroean.	Bevloeiing uit de Patagoean- en andere rivieren	9 000
XI	Bezoeki.	Bevloeiing in het stroomgebied der Sampean-rivier.	15 000
XII	Banjoemas en Bagelen.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in het stroomgebied der Seraijoe-rivier	80 000
XIII	Id.	Als voren in Zuid-Banjoemas en Karang Anjar	50 000
XIV	Bagelen.	Id. in Zuid-Bagelen beoosten de Lok-oeloe	57 000
XV	Madioen.	Id. in de afdeelingen Magettan en Ngawi	50 000
		2°. Nog te autoriseeren bevloeiings- en afwaterings-	
1	Bantam.	Verbetering van de bevloeiing van Noord-Bantam	nog niet bekend.
2	Krawang.	Als voren van een gedeelte der residentie Krawang	id.
3	Tagal.	Bevloeiing uit de Ramboet-rivier	*o*) 12 500
—	Samarang.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in de districten Singen-kidoel en Grogol der afdeeling Samarang	16 000
4	Pasoeroean.	Uitbreiding en verbetering van de bevloeiing uit de Kedoengkandang-leiding.	6 000
5	Id.	Als voren in het district Senggoro der afdeeling Malang	6 000
6	Kadoe.	Bevloeiing in het Tangsi- en Merawoe-gebied	5 100
7	Kediri.	Verbetering van de bevloeiing in de districten Waroedjajeng en Kertosono der afdeeling Berbek	25 000
8	Djokjokarta.	Bevloeiing uit de Progo-rivier	36 000

a) Voor onderhoud en herstelling van bevloeiings- en afwateringswerken (waarvoor bij de begrooting van 1897 was toegestaan f 403 000) werd in dat jaar uitgegeven f 454 317. Deze uitgaven zullen in dit overzicht geen specificatie behoeven.

b) Dit cijfer is de bij het algemeen voorloopig ontwerp aangenomen bevloeibare oppervlakte. Door eene nog vóór de aanvatting der werken in dat ontwerp gebrachte wijziging zal het cijfer waarschijnlijk 4 pct. hooger gesteld kunnen worden, namelijk op p.m. 232 000 bouws. Zoolang echter de tracé's niet definitief bepaald zijn, kan de te irrigeeren oppervlakte niet met juistheid worden opgegeven.

c) Deze opgaaf loopt slechts tot September 1893. Het na dien datum aan opnemingen en projectwerk besteed bedrag is, wat dit werk betreft, begrepen in de sommen, opgegeven als voor „uitvoering" besteed.

d) Wegens uitgaven hier te lande f 375 312 en wegens uitgaven in Indië f 2 710 820. Toegestaan was voor 1897 respectievelijk f 565 000 en f 2 810 000, dit laatste bedrag na verhooging met f 375 000 door overschrijving uit andere posten der betrokken onderafdeeling van de begrooting.

e) Hieronder ook de kosten van opneming en projectwerk ten behoeve van het in deze tabel sub 2°. n°. 3 vermelde Ramboet-plan.

f) Volgens vroegere opgaven. Thans, nu de irrigatie in het Waloeh-gebied met die in het Ramboet-gebied (zie de voorgaande noot) in één plan is behandeld, waarin de in beide gebieden te bevloeien oppervlakte op p.m. 38 000 bouws is gesteld (waarvan 12 500 in het Ramboet-gebied), zal voor het cijfer van 27 000, enkel in het Waloeh-gebied, gelezen moeten worden 25 500 bouws.

g) Op dit irrigatieplan was bij de Indische begrooting voor 1897 niet meer gerekend, omdat het in zijn oorspronkelijken omvang reeds in 1895 voltooid was; sedert waren echter aanvullingswerken onderhanden genomen.

van bevloeiings- en afwateringswerken (voor zoover niet reeds vóór 1897 voltooid).

en afwateringswerken.

Uitgegeven tot ult. 1896.			Uitgegeven gedurende 1897. *a)*			Uitgegeven tot ult. 1897:		
wegens opnemingen en projectwerk.	wegens uitvoering.	Te zamen.	wegens opnemingen en projectwerk.	wegens uitvoering.	Te zamen.	wegens opnemingen en projectwerk.	wegens uitvoering.	Te zamen.
de Indische begrooting voor 1897 was gerekend.								
c) f 411 826	f 8 327 628	f 8 739 454	(zie noot *c)*	*d)* f 3 086 132	f 3 086 132	*c)* f 411 826	f 11 413 760	f 11 825 586
f 48 027	f 417 508	f 465 535	f 2 668	f 70 000	f 72 668	f 50 695	f 487 508	f 538 203
90 328	1 050 284	1 140 612	2 000	44 614	46 614	92 328	1 094 898	1 187 226
	869 849	869 849		49 338	49 338		919 187	919 187
e) 230 341	629 486	859 827	*e)* 15 006	100 386	115 392	*e)* 245 347	729 872	975 219
	203 362	203 362		696	696		204 058	204 058
89 767	210 635	300 402	7 176	„	7 176	96 943	210 635	307 578
4 758	1 001 867	1 006 625	„	*h)* 49 666	49 666	4 758	1 051 533	1 056 291
j) 29 741	*k)* 66 004	95 745	*j)* 6 500	*k)* 67 177	73 677	36 241	133 181	169 422
31 282	140 997	172 279	1 319	62 584	63 903	32 601	203 581	236 182
42 662	796 263	838 925	„	9 173	9 173	42 662	805 436	848 098
40 013	658 960	698 973	„	118 422	118 422	40 013	777 382	817 395
224 473	1 467 014	1 691 487	5 494	7 851	13 345	229 967	1 474 865	1 704 832
	„		„	„	„		„	
344 565	251 987	596 552	8 431	16 082	24 513	352 996	268 069	621 065
208 458	55 451	263 909	15 000	*l)* 32 313	47 313	223 458	87 764	311 222
f 1 384 415	f 7 819 667	f 9 204 082	*m)* f 63 594	*n)* f 628 302	f 691 896	f 1 448 009	f 8 447 969	f 9 895 978
werken (buiten die van kleinen omvang).								
f 7 862	„	f 7 862	f 19 515	„	f 19 515	f 27 377	„	f 27 377
18 229	„	18 229	47 439	„	47 439	65 668	„	65 668
(zie noot *e)*	„	(zie noot *e)*	(zie noot *e)*	„	(zie noot *e)*	(zie noot *e)*	„	(zie noot *e)*
(zie noot *j)*	„	(zie noot *j)*	(zie noot *j)*	„	(zie noot *j)*	(zie noot *j)*	„	(zie noot *j)*
10 303	„	10 303	„	„	„	10 303	„	10 303
8 209	„	8 209	3 560	„	3 560	11 769	„	11 769
36 040	„	36 040	3 003	„	3 003	39 043	„	39 043
38 701	„	38 701	„	„	„	38 701	„	38 701
196 844	„	196 844	4 272	„	4 272	201 116	„	201 116
f 316 188	„	f 316 188	*p)* f 77 789	„	f 77 789	f 393 977	„	f 393 977

h) Hieronder f 23 406, bestreden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

i) Bij de opnemingen en onderzoekingen ten dienste van een nog te autoriseeren bevloeiingsplan ten nutte van p.m. 16 000 bouws in de districten Singen-kidoel en Grogol der afdeeling Samarang (zie onder A 2°. van dit overzicht) was in 1894 gebleken dat de hier genoemde dijkvoorzieningen geen uitstel gedoogden, weshalve besloten werd deze ter hand te nemen afgescheiden van hetgeen later omtrent het bevloeiingsplan mocht worden beslist. Eerst bij de begrooting voor 1897 zijn voor deze dijkwerken (ten laste van den post voor bevloeiings- en afwateringswerken) gelden toegestaan.

j) Meerendeels besteed ter voorbereiding van het eigenlijke irrigatieplan (zie de voorgaande noot).

k) Onder het tot ult. 1896 als verwerkt opgegeven bedrag van f 66 004 is thans ook begrepen f 19 593, bestreden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen, terwijl in 1897 ten behoeve van het hierbedoelde werk uit dat excedent geput werd f 48 828, begrepen onder het, als in gemeld jaar verwerkt, opgegeven bedrag van f 67 177.

l) Hieronder f 9375, bestreden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

m) Voor opnemingen, projectwerk en verdere voorbereiding zoo voor de hier genoemde werken als voor die onder A 2° en B 2° in dit overzicht genoemd, was bij de begrooting voor 1897 toegestaan f 100 000.

n) Voor uitvoering gedurende 1897 van de hier genoemde werken (zie echter noot *g)*) was bij de begrooting toegestaan f 714 000. Onder het als verwerkt uitgetrokken bedrag van f 628 302 is begrepen (voor zooveel blijkt eene som van f 81 609 bestreden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen (verg. de noten *h*, *k* en *l*).

o) Zie noot *f*. *p)* Zie noot *m*.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage X.]

B. Werken van kleinen omvang op het gebied van bevloeiing en afwatering.

1°. Gedurende 1897 in uitvoering geweest.

GEWESTEN.	Aantal werken.	AANDUIDING DER WERKEN.	Toegestaan bedrag.	Van het toegestaan bedrag verwerkt: tot ult. 1896.	gedurende 1897.	tot ult. 1897.
		Uitgevoerd door den gewestelijken waterstaatsdienst.				
Batavia.	2	q) *Verbetering van twee overlaten, maken van eene inlaatsluis, enz. in de afdeeling Buitenzorg. . . .	f 27 471	„	f 19 442	f 19 442
Preanger Regentschappen.	2	Verbetering van de Tjimanok-leiding	2 608	„	2 608	2 608
Tagal.	5	Herstelling van 5 dammen.	5 344	„	5 088	5 088
Soerabaija.	2	Vernieuwing van een aantal sluisjes in de afdeeling Sidaijoe	9 717	„	9 131	9 131
Madioen.	1	Vernieuwing van een dam.	240	„	240	240
Menado.	1	Bouw van een stuwdam aan het meer Linou voor de bevloeiing van sawahs in het district Sonder (Minahassa).	12 519	f 6 153	4 281	10 434
		Uitgevoerd door den algemeenen waterstaatsdienst.				
Soerabaija.	1	*Verbetering van de Sinoman- en Tjemporat-leidingen in de afdeeling Modjokerto.	f 150 964	f 6 364	f 73 700	f 80 064
Bagelen.	1	*Droogleggen en aanslibben van de Boentoe	6 085	1 957	2 524	4 481
Kadoe.	r) 4	*Voorzieningen en verbeteringen aan de in 1895 voltooide werken der bevloeiing uit de Manggis-leiding	6 917	„	6 722	6 722
Id.	1	Graven van een „drain" in het ravijn van de bron Poeloes bij Tegalredjo	746	„	609	609
Probolinggo.	9	*Herstellingen, verbeteringen en wijzigingen aan leidingen en kunstwerken behoorende tot de in 1893 voltooide Pekalen-werken s)	14 102	125	8 671	8 796
		Uitgevoerd door de irrigatie-afdeelingen Serang, Brantas en Seraijoe. t)				
Samarang.	1	Verbetering van eene leiding te Oengaran	f 1 207	„	f 1 187	f 1 187
Id.	1	Voorzieningen aan een bedreigd gedeelte van een der Toentang-dijken	125	„	125	125
Id.	1	*Verbetering en uitbreiding van de bevloeiing uit de Ketekkan-leiding.	4 535	„	1 081	1 181
Id.	1	*Voorzieningen aan de Penggaran-werken	2 927	„	2 505	2 505
Id.	1	Verbetering van eene tertiaire leiding te Widoro . .	928	f 359	189	548
Japara.	1	*Verbetering van de bevloeiing uit de kali Gelis . .	8 495	„	4 444	4 444

q) De werken, waarbij men een * geplaatst vindt, zouden in 1898 worden voortgezet.

r) Van deze 4 werken werden er 2 nog in 1897 voltooid.

s) Deze voorzieningen, waarvan er in 1897 4 van de 9 werden voltooid, waren meerendeels noodig om de sedert de aschregens uit den Lamongan (September 1896) bij hooge waterstanden waargenomen groote zandafvoeren zooveel mogelijk buiten de leiding te houden of, voor zooveel er toch zand in mocht geraken, dit daaruit gemakkelijker te kunnen verwijderen. Ofschoon, na een eersten hoogen bandjir in December 1896, de inlaatsluis meermalen gesloten is geworden, was hierdoor eene sterke opslibbing van het 1ste kanaalvak niet kunnen worden belet, hetgeen ten gevolge heeft gehad dat de afvoer van de Pekalen-hoofdleiding bijna voortdurend beneden de normale is geweest, waardoor 1400 bouws sawah niet met padi beplant zijn kunnen worden.

t) Door personeel der irrigatie-afdeeling Serang werden uitgevoerd de opgegeven werken in Samarang, Japara en Rembang; door personeel van de irrigatie-afdeeling Brantas die in Soerabaija, Pasoeroean en Kediri, en door personeel van de irrigatie-afdeeling Seraijoe die in Banjoemas en Bagelen.

GEWESTEN.	Aantal werken.	AANDUIDING DER WERKEN.	Toegestaan bedrag.	Van het toegestaan bedrag verwerkt: tot ult. 1896.	gedurende 1897.	tot ult. 1897.
Japara.	1	*Bouw van een stuwdam met inlaat- en spuisluis in de kali Gelis	f 19 241	f 12 481	f 4 509	f 16 990
Id.	1	Voorziening aan een der oevers van de Serang-rivier.	1 025	„	890	890
Rembang.	1	*Verbetering van de bevloeiing uit de kali Gendongan.	9 400	1 838	7 531	9 369
Id.	1	Id. id. uit de kali Glagahan	10 970	1 684	8 968	10 652
Soerabaija.	1	Verbetering van den waterafvoer in het district Djenggolo III	45 006	38 341	6 118	44 459
Id.	1	Verbetering van het talud en de rechterbedijking van een gedeelte der Soerabaija-rivier	4 794	4 495	33	4 528
Id.	1	*Bouw van een stuwdam in de kali Pikatan met bijbehoorende werken	24 130	„	21 864	21 864
Id.	2	Herstelling van de sluis te Melirip en van de sleephelling bij den stuw te Lengkong	2 085	280	1 369	1 649
Id.	1	Verbetering van de Toeri-leiding en herstelling van de sluis Toeri	2 443	1 828	103	1 931
Id.	1	Zware herstelling aan de brug en den stuwdam Djagalan IV	2 262	1 975	182	2 157
Pasoeroean.	1	*Verbetering van het derde gedeelte der leiding Soerak.	17 077	„	17 045	17 045
Id.	1	Id. van het tweede gedeelte dier leiding	4 140	3 894	246	4 140
Id.	3	Id. van de waterverdeeling en den waterafvoer uit drie leidingen	9 450	4 344	5 104	9 448
Id.	1	Verbetering van de prise d'eau en maken van een verdeelwerk in de leiding Wringinanom	960	„	960	960
Id.	1	*Bouw van een overlaat-dam in de kali Meri en van eene inlaatsluis in de Kedoengkandang-leiding . .	10 190	„	7 568	7 568
Id.	1	Bouw van een gemetselden stuwdam met inlaat- en spuisluis	3 160	„	3 160	3 160
Id.	1	Verbetering van eene leiding	2 460	„	2 105	2 105
Kediri.	2	Herstelling van 2 dammen	2 174	„	2 165	2 165
Id.	1	*Bouw van een duiker tevens inlaatsluis voor de leiding Tertak en van een stuwdam in de Sindjing-leiding.	3 675	„	316	316
Banjoemas.	1	Herstelling van diverse bruggen over leidingen, behoorende tot het Singomerto-complex	5 894	3 164	2 748	5 912
Id.	2	Herstelling van een duiker en verandering van een stuw der Karangtengah-leiding	4 105	„	4 096	4 096
Id.	1	*Verbetering van de Blimbing-leiding	4 920	„	1 097	1 097
Id.	1	Proef in hoever het aanbrengen van eene niet scheurende grondlaag op het buitentalud der in ophooging aangelegde leidingen in de afdeeling Bandjarnegara bescherming kan bieden tegen doorbraak	3 000	„	81 (gestaakt)	81
Bagelen.	1	Maken van bekleedingsmuren langs een gedeelte van de Kedoengpoetri-leiding.	2 362	„	2 361	2 361
Id.	1	Bouw van een aquaduct, syphon, brug en spuisluis.	5 260	„	5 226	5 226
Id.	1	Verbetering van de leiding Kalidoeren	6 038	„	6 038	6 038
Id.	1	*Id. van de leiding Goentoer	11 255	„	1 921	1 921
Id.	1	Bemetseling van de aftappingen in de leiding Poetjong.	1 588	„	1 586	1 586
Id.	1	Herstelling van een dam	12 670	„	12 466	12 466
Id.	2	Bouw van een aquaduct en verbetering van een aquaduct.	4 364	„	4 362	4 362
					u) 277 263	

u) Hiervan werd verwerkt door den gewestelijken waterstaatsdienst f 40 790, door den algemeenen waterstaatsdienst f 94 724, en door het personeel van de drie in noot t bedoelde irrigatie-afdeelingen f 141 749. Het bij de begrooting voor 1897 (in een globalen post) toegestaan bedrag voor de verbetering van bestaande bevloeiingswerken, of voor aanleg van nieuwe werken van dien aard van geringen omvang, beliep f 150 000.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage X.]

2°. Opnemingen ten behoeve van bevloeiingswerken van kleinen omvang.

GEWESTEN.	AANDUIDING VAN HET WERK.	Te bevloeien oppervlakte (in bouws).	Aan opnemings- en projectwerk besteed: tot ult. 1896.	in 1897.	tot ult. 1897.
Japara.	Bevloeiing uit de Djetak en andere kleine rivieren.	(nog niet bekend)	"	f 3 227	f 3 227
Id.	Opneming van de groote rawah in de afdeelingen Koedoes en Patti	(id.)	"	4 100	4 100
Rembang.	Bevloeiing uit de Soelang en andere rivieren	(id.)	"	1 360	1 360
Pasoeroean.	Id. uit de rivieren Soerak en Welang	1400	f 1 857	1 273	3 130
Probolinggo.	Verbetering van het afvoervermogen der kali Gending . . .	. . . . .	"	149	149
Bezoeki.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in het zuidwesten der afdeeling Djember.	(nog niet bekend)	"	1 342	1 342
Kadoe.	Proeven ter bepaling van het watergebruik van sawahs . . .	. . . . .	1 119	1 392	2 511
				v) 12 843	

v) Zie noot m.

IV. Andere in 1897 in uitvoering geweest zijnde burgerlijke openbare bouw- en waterstaatswerken (ongerekend die van wege den dienst der staatsspoorwegen). a)

A. In 1897 in uitvoering geweest zijnde werken.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Woningen voor burgerlijk personeel.				
Bantam.	Bijbouwingen en herstellingen aan de assistent-residentswoning te Rangkas Betoeng.	f 3 989	f 3 985	"	"
	*Bouw van eene districtshoofdswoning te Batoe Banter 1) . . .	6 797	2 384	"	"
	Idem te Tjiomas	"	"	f 4 817	2) f 2 462 (5 237)
Batavia.	Verbeteringen aan het oude paleis te Rijswijk	48 069	48 055	"	"
	*Vernieuwing van eenige bijgebouwen van het gouvernementshotel te Rijswijk 3)	"	"	11 014	1 239
	Bouw van eene nieuwe stalling voor 4 paarden bij de schoutswoning te Meester-Cornelis	1 166	1 165	"	"
	*Vernieuwing van de tuinmanswoning, behoorende bij het paleis te Buitenzorg	"	"	6 262	4 991
	Bouw van eene woning voor den directeur van 's lands plantentuin te Buitenzorg	"	"	27 258	4 409 (27 256)
Krawang.	Bouw van een kantoor bij de regentswoning te Poerwakarta . .	"	"	2 635	1 070 (2 523)
	Idem van 2 districtshoofdswoningen	"	"	16 311	9 547 (16 258)

a) Het overzicht vermeldt enkel vernieuwingen en nieuwe werken; niet dus de werken wegens gewoon onderhoud en herstelling.

b) De in het overzicht sub IV als „Toegestaan bedrag" vermelde sommen betreffen de geraamde totale kosten van het werk.

c) De in dezen staat als verwerkt opgegeven bedragen zijn te beschouwen als voorloopige cijfers, die bij latere examinatie van de comptabele stukken wellicht zullen blijken nog verandering te moeten ondergaan.

1) De werken, waarbij men een * geplaatst vindt, zouden in 1898 worden voortgezet.

2) Waar men aldus eene som tusschen ( ) geplaatst vindt, is het werk vóór den aanvang van 1897 reeds onderhanden genomen en doelt de uitgaaf op het geheele tot ult. 1897 verwerkt bedrag.

3) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Preanger Regentschappen.	*Herstellingen aan de regentswoning te Bandong en plaatsen van bliksemafleiders op die woning	f 1 295	f 681	"	"
	Vernieuwing van de wagenkamer en stalling bij de districtshoofdswoning te Bloeboer Limbangan	494	494	"	"
	Idem van de paardenstallen bij 2 districtshoofdswoningen [1])	1 712	1 247	"	"
	Idem van de padischuur, de brandhoutloods, enz. op het landgoed van den Gouverneur-Generaal te Tjipannas	"	"	f 3 004	f 2 130 (2 988)
Cheribon.	Maken van een rasterwerk van ijzerdraad aan de zuidzijde van het erf van de residentswoning te Cheribon	"	"	291	81 (250)
	*Vernieuwing van de bijgebouwen der woning voor den opzichter van de Menenteng-waterwerken te Tjikessih	1 912	1 457	"	"
	Bouw van eene wagenkamer bij de controleurswoning te Ploembon.	722	624	"	"
	*Bouw van nieuwe bijgebouwen bij de districtshoofdswoning te Tjiawigebang	"	"	2 093	1 571
Tagal.	Bijbouwen van eene kamer bij de regentswoning te Pamalang	969	883	"	"
	Bouw van 2 districtshoofdswoningen met afzonderlijke logeergebouwen	"	"	12 719	1 898 (12 184)
Pekalongan.	Maken van een logeergebouw bij de regentswoning te Pekalongan.	3 416	3 101	"	"
	Bouw van 2 districtshoofdswoningen [2])	14 370	10 719	"	"
	Idem van eene districtshoofdswoning te Bandar Sidaijoe	"	"	6 587	4 700 (6 592)
Samarang.	Vergrooten van de wagenkamer en bouwen van eene badkamer, enz. bij de regentswoning te Samarang	1 439	1 386	"	"
	*Bouw van twee districtshoofdswoningen	14 297	5 224	"	"
	Uitbreiding van de woning voor den chef van het post- en telegraafkantoor te Salatiga	3 175	3 175	"	"
	Verbeteringen aan de districtshoofdswoning te Oengaran	"	"	494	442
Japara.	*Bouw van eene districtshoofdswoning met pendoppo te Tjendono	6 619	2 354	"	"
Rembang.	Verbouwen van de achtergalerij van de residentswoning te Rembang	4 363	4 362	"	"
	Maken van een logeergebouw bij de regentswoning te Toeban	4 421	3 893	"	"
Soerabaija.	Aanbrengen van eene marquise aan de voorgalerij van de controleurswoning te Modjosari	209	209	"	"
Pasoeroean.	Oprichten van een ijzeren vlaggemast bij de assistent-residentswoning te Malang	647	647	"	"
	Maken van eene overdekte gang bij de regentswoning te Malang	225	225	"	"
	Bijbouwing aan en herstelling van de regentswoning te Bangil	1 485	1 325	"	"
	Bouw van eene districtshoofdswoning te Kepandjen	14 568	13 435	"	"
	Idem van eene districtshoofdswoning te Singosari	"	"	5 657	3 151 (5 046)
Bezoeki.	*Bouw van eene regentswoning te Sitoebondo	73 100	43 062	"	"
	Idem van eene pendoppo op het terrein, aangewezen voor den bouw van eene nieuwe districtshoofdswoning te Mlandingan.	"	"	1 359	1 352
	Bouw van 2 districtshoofdswoningen [3])	"	"	13 721	11 511 (13 635)
Banjoemas.	Maken van eene nieuwe wagenkamer bij de controleurswoning te Banjoemas	"	"	683	667
	Inrichten van de bestaande wagenkamer bij voormelde controleurswoning tot kantoor voor de schrijvers	"	"	202	202
	Maken van een overdekten doorrit voor de pendoppo bij de regentswoning te Banjoemas	"	"	438	430
	Maken van eene pendoppo bij de districtshoofdswoning te Batoer	2 317	2 317	"	"
	Verlengen van het gegalvaniseerd ijzeren afdak aan de achtergalerij van de regentswoning te Tjilatjap	2 799	2 795	"	"
	Verbouwing van de districtshoofdswoning te Adjibarang	"	"	5 070	3 406 (4 342)

[1]) Waarvan 1 in 1898 wordt voortgezet.
[2]) De bouw van één dezer woningen wordt in 1898 voortgezet.
[3]) Voor den bouw van één dezer woningen waren reeds bij het werkplan van 1895 fondsen uitgetrokken. Het werk is echter zoolang onuitgevoerd gebleven in verband met de aanhangige voorstellen tot reorganisatie van het bestuur op Java en Madura.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bagelen.	Herstellingen, verbeteringen en vernieuwingen aan de districtshoofdswoning te Kaliwiro	"	"	f 3 246	f 2 075 (3 033)
	Vernieuwing en herstelling van de regentswoning te Wonosobo	"	"	13 611	4 080 (13 611)
	Verbetering van het logeergebouw bij de regentswoning te Keboemen	"	"	333	333
	Idem van de assistent-residentswoning te Koetoardjo	"	"	373	320
	*Bouw van eene districtshoofdswoning te Poering	"	"	6 825	1 271 (4 299)
Kadoe.	Maken van 6 stallen op het erf van de residentswoning te Magelang[1])	"	"	1 128	1 127
	Bouw van 2 districtshoofdswoningen	"	"	16 015	5 277 (16 015)
Soerakarta.	Maken van een ijzeren hek om het voorerf van de residentswoning te Soerakarta	f 2 703	f 2 703	"	"
Madioen.	*Bouw van eene districtshoofdswoning te Benoeng	5 118	4 968	"	"
Kediri.	Verbreeden van de voorgalerij en verven van de residentswoning te Kediri	4 366	4 076	"	"
	Idem van de voorgalerij en herstellen van de assistent-residentswoning te Blitar	4 036	3 929	"	"
	Afsluiten van de voorgalerij van de assistent-residentswoning te Toeloeng Agoeng door muren voorzien van deuren	362	360	"	"
	Vernieuwing van de bijgebouwen van de districtshoofdswoning te Wadjak	1 991	1 925	"	"
	Bouw van eene districtshoofdswoning met pendoppo te Gandoesari [2])	"	"	8 363	8 275
Madura.	*Bouw van eene regentswoning te Sampang	67 345	34 870 (49 200)	"	"
	Bouw van 2 districtshoofdswoningen [3])	12 286	12 205	"	"
Sumatra's Westkust.	Bouw van 3 controleurswoningen [4])	"	"	42 477	35 588 (38 504)
	Vernieuwing van den vlaggemast bij de residentswoning te Padang Sidempoean	"	"	95	95
Lampongsche Districten.	Vervanging van den bamboezen vlaggemast bij de residentswoning te Telok Betong door een ijzeren	"	"	164	164
Palembang.	*Bouw van eene nieuwe woning voor den opziener der wegen te Merapi	880	404	"	"
Sumatra's Oostkust.	Vernieuwing van de controleurswoning te Laboean Deli	"	"	16 015	15 427 (16 014)
	Idem van het hoofdgebouw der controleurswoning te Bindjei	"	"	10 381	7 661 (10 381)
Atjeh en onderhoorigheden.	Bouw van eene nieuwe woning voor den gouverneur te Kotta Radja	24 764	24 581	"	"
	Maken van een nieuw blok bijgebouwen bij de gouverneurswoning te Kotta Radja. [5])	"	"	13 858	13 835
Banka.	*Vernieuwing van den paardenstal, de wagenkamer en de woning voor het stalpersoneel bij de administrateurswoning te Pangkalpinang	3 311	3 072	"	"
Westerafdeeling van Borneo.	*Bouw van eene controleurswoning te Ketapang. [6])	"	"	15 079	4 860
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bijbouwingen aan de residentswoning te Bandjermasin	1 530	1 527	"	"
	Bouw van 2 controleurswoningen	30 589	22 128 (29 778)	"	"
	*Idem van eene woning voor den inlandschen recherche-opziener te Kween	876	463	"	"
	Bijbouwingen aan de controleurswoning te Boentok	5 530	5 415	"	"

[1]) De bestaande stallen waren door kwade droes besmet.
[2]) Het door het districtshoofd bewoonde huurhuis voldeed geenszins aan de gestelde eischen. Betere woningen waren ter plaatse niet te krijgen.
[3]) De bouw van één dezer woningen wordt in 1898 voortgezet.
[4]) De bouw van 2 dezer woningen wordt in 1898 voortgezet.
[5]) Bij het werkplan van 1898 is op dit werk gerekend en daarvoor eene som van f 14 475 uitgetrokken. Wegens dringende noodzakelijkheid echter werd het reeds in 1897 uitgevoerd.
[6]) De controleur woonde in een bamboezen huis, dat geen voegzaam verblijf kon worden genoemd. Betere woningen waren ter plaatse niet te krijgen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Celebes en onderhoorigheden.	Oprichting van een ijzeren vlaggemast bij de woning van den civielen gezaghebber te Donggala	f 114	f 106	"	"
	Idem van vlaggemasten bij 2 woningen van besturende ambtenaren	"	"	f 233	f 191
	Maken van een luchtkap voor de ventilatie der controleurswoning te Kadjang [1])	"	"	230	207
Menado.	*Bouw van eene controleurswoning te Gorontalo	"	"	14 031	8 889 (12 109)
Amboina.	*Bouw van eene woning voor den posthouder te Waroe . . .	5 764	1 164	"	"
	*Idem van 2 woningen voor hulppredikers.	11 461	5 791	"	"
	*Idem van 4 posthouderswoningen [2])	"	"	27 524 (hieronder f 1 687 suppletie)	872 (15 988)
	*Bouw van eene controleurswoning te Saparoea	"	"	f 14 905	6 011 (14 890)
	*Bijbouwingen aan voormelde woning (waarop bij het oorspronkelijk ontwerp niet was gerekend)	"	"	8 856	6 473
	*Opstellen van vlaggemasten bij verschillende posthouderswoningen	"	"	938	637 (824)
Bali en Lombok.	*Verplaatsing van de controleurswoning van Sisi naar Selong [3]) .	"	"	1 585	500
	Totalen		f 288 891		f 179 427
	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen, zoomede gebouwen voor den post- en telegraafdienst (uitgezonderd die voor de paardenposterij).				
Batavia.	*Uitbreiding van het gebouw van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia.	f 28 873	f 8 578	"	"
	Voorzieningen aan de voormalige marinepakhuizen te Batavia . .	"	"	f 640	f 640
	Inrichten van een bijgebouw (voormalig koetshuis c.a.) van het paleis te Rijswijk tot lokaliteit voor de patent- en verpondingscommissiën en voor het houden van examens [4])	"	"	3 823	3 722
	Uitbreiding van het gebouw voor het oud-archief van het departement der burgerlijke openbare werken	"	"	2 301	2 289
	Aanbrengen van verbeteringen aan het gebouw voor 's lands drukkerij te Weltevreden	"	"	5 397	5 396
	Uitbreiding van het gebouw van de Algemeene Rekenkamer . .	22 241	16 338 (22 998)	"	"
	Aanbrengen van een houten afdak boven 4 vensters van het lokaal voor den telegraafdienst bij het post- en telegraafkantoor te Batavia [5])	"	"	358	358
	Uitbreiding van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden . .	38 885	1 047 (38 806)	"	"
	Bouw van een nieuw dynamietmagazijn binnen de batterij Antjol nabij Tandjong Priok	4 434	4 314	"	"
	Vernieuwing van de serres in 's lands plantentuin te Buitenzorg [1])	"	"	2 961	2 959
	Vergrooten en herstellen van het gebouw voor het boschboomflora-onderzoek bij 's lands plantentuin te Buitenzorg	"	"	21 021	14 639 (21 006)
	*Bouw van een pharmacologisch laboratorium in 's lands plantentuin te Buitenzorg [6])	"	"	6 595	2 263
	Bouw van een gecombineerd laboratorium op een deel van het aan 's lands plantentuin te Buitenzorg behoorend terrein	"	"	15 945	2 056 (15 944)

[1]) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.

[2]) Waarvan 1 buiten het werkplan werd toegestaan. Het door den posthouder bewoonde huurhuis was te klein en voldeed niet aan de eischen, terwijl ter plaatse geen betere huizen te krijgen waren.

[3]) In verband met de verplaatsing van den zetel van den controleur der onderafdeeling Oost-Lombok.

[4]) De behoefte aan lokaliteit voor genoemd doel had zich sedert lang doen gevoelen.

[5]) Bleek noodig voor de vermindering van de temperatuur in het lokaal.

[6]) Het tegenwoordige gebouw, dat uit bijgebouwen van het vroegere gebouw voor mineralogisch onderzoek (thans herbarium) bestaat, bleek in den loop der laatste twee jaren te klein te zijn, terwijl de inrichting daarvan en de ligging ten opzichte van de andere laboratoria minder doelmatig waren.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Aanbrengen van een tweeden gashouder bij de fabriek voor olie-gas-bereiding ten behoeve der laboratoria in 's lands plantentuin te Buitenzorg [1]	»	»	f 965	f 963
	Vernieuwing van het kantoor van den demang van Leuwiliang [2]	»	»	480	477
Preanger Regentschappen.	Bouw van een kantoorlokaal voor den regent te Tjiandjoer	f 6 320	f 6 087	»	»
	*Idem van eene pasangrahan te Tjipari	910	300	»	»
	Idem van een noodstal voor 6 paarden met logies voor begeleiders te Tassikmalaija	»	»	534	70 (520)
	Vernieuwing van het kantoorgebouw bij de controleurswoning te Padalarang	2 946	2 562	»	»
	Verplaatsing en herstelling van de pasangrahan te Tjiwalat [2]	»	»	542	542
	Inrichten van de overtollig geworden opzienerswoning op het kina-etablissement te Lembang tot pasangrahan [3]	»	»	390	382
Samarang.	Aankoop van een terrein, benoodigd voor een in 1898 op te richten post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Demak	»	»	670	500
	Inrichten van de vroegere woning van den instructeur van het opgeheven detachement pradjoerits te Kendal tot bureau ten dienste van de kadastraal-statistieke bijhouding [4]	»	»	181	164
	Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning van den chef te Poerwodadi	»	»	8 357	2 071 (8 357)
Rembang.	Bouw van een kantoorlokaal voor den regent te Toeban	2 101	2 055	»	»
Soerabaija.	Bouw van eene nieuwe pasangrahan te Tambak	2 583	2 260	»	»
	Idem van eene geldkamer tevens kantoorlokaal voor den onder-collecteur te Karang Geneng	1 836	1 835	»	»
	Idem van eene geldkamer, enz. bij het assistent-residentie-kantoor te Sangkapoera op het eiland Baweau	354	305	»	»
Pasoeroean.	Vergrooten van het assistent-residentie-kantoor te Malang	3 648	3 648	»	»
Probolinggo.	Inrichten van een der lokalen van het assistent-residentiekantoor te Kraksaän tot geldkamer en kantoor voor den onder-collecteur aldaar [5]	»	»	648	648
Bezoeki.	Bouw van een wachthuis tevens woning voor den tolbeambte te Pandean	960	937	»	»
	Idem van eene nieuwe pasangrahan te Poeger	1 981	1 958	»	»
	Oprichting van twee landraadgebouwen [6]	21 742	14 700	»	»
	Verbeteren van de sluitmiddelen en maken van een loodsje bij vier post- en telegraafkantoren	1 674	1 626	»	»
Banjoemas.	Verbouwing van de vroegere woning van den instructeur van het opgeheven detachement pradjoerits te Bandjarnegara tot landraadzaal en griffie [7]	»	»	932	872
Bagelen.	Bouw van eene pasangrahan te Lamoek	1 686	1 686	»	»
Kadoe.	Bouw van eene nieuwe pasangrahan te Soemowono	2 428	2 196	»	»
	Idem van 2 hulppost- en telephoonkantoren, waarvan één tevens woning voor den chef	14 014	13 979	»	»
	Vernieuwing van de stallen bij de pasangrahan te Tjandiroto [2]	»	»	409	404
	Inrichten van de voormalige pradjoerits-kazerne te Temanggoeng tot landraadzaal [7]	»	»	164	163
Soerakarta.	Bouw van 95 M. ringmuur ter erfafscheiding bij het post- en telegraafkantoor te Soerakarta [8]	»	»	1 877	1 799
Madioen.	Bouw van twee nieuwe pasangrahans	2 294	2 280	»	»
	Idem van eene nieuwe pasangrahan te Kendal [9]	»	»	1 501	1 501

[1]) Ter voorziening in de toegenomen behoefte aan gas voor de verschillende laboratoria.
[2]) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.
[3]) Ter vervanging van de in zeer bouwvalligen toestand verkeerende oude pasangrahan.
[4]) Hiermede vervalt de huur van een gebouw ad f 25 's maands.
[5]) Het voor geldkamer gebezigde lokaal voldeed niet aan de eischen.
[6]) Een dezer werken wordt in 1898 voortgezet.
[7]) Landraad werd gehouden in een gehuurd huis, dat hetzij door ligging, hetzij uit anderen hoofde niet aan de eischen voldeed.
[8]) Ter vervanging van de door een bandjir beschadigde erfafscheiding.
[9]) Ter vervanging van de in 1895 afgebrande pasangrahan.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Kediri.	Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Wlingi	"	"	f 12 588	f 980 (11 439)
Sumatra's Westkust.	Bouw van een landraadgebouw te Padang	"	"	15 937	15 874
	Herstellen van het voormalig post- en telegraafkantoor tevens vendukantoor te Padang en inrichten daarvan tot kantoor voor den assistent-resident van politie aldaar	"	"	1 289	315 (1 288)
	Maken van een afdak aan den achterkant van het residentiekantoor te Padang Sidempoean	f 786	f 786	"	"
	Bouw van eene pasangrahan te Aek na Godang	1 853	1 586	"	"
	*Maken van bijgebouwen bij de pasangrahan te Sempang Gambir.	1 716	1 194	"	"
	Uitbreiding van het haltegebouw te Sawah Loento ten behoeve van den post- en telegraafdienst	"	"	789	666
	Overneming van eene particuliere woning te Baroengbaroeng Rendah en inrichten van dat gebouw tot pasangrahan [1])	"	"	413	413
	Vernieuwing van de pasangrahan te Tanah Batoe	"	"	2 000	134 (1 986)
Benkoelen.	Bouw van 2 pasangrahans met bijgebouwen en stallen te Lemong en te Negara Batin	"	"	4 058	705 (3 830)
Lampongsche Districten.	Bouw van eene stalling voor vier politiepaarden te Telok Betong.	812	812	"	"
	Idem van eene pasangrahan te Waij Orang	"	"	1 000	1 000
Sumatra's Oostkust.	Maken van eene galerij om de opslagloods bij het tolkantoor te Siak	747	747	"	"
	Maken van een waterput bij- en vernieuwing van het verfwerk van het postkantoor tevens woning voor den chef te Bindjei.	589	583	"	"
Atjeh en onderhoorigheden.	Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Sabang (eiland Weh)	2 399	2 200	"	"
Riouw en onderhoorigheden.	*Bouw van eene werkloods ten dienste van den waterstaat te Tandjong Pinang	1 914	679	"	"
Banka.	*Vergrooten van het kantoorgebouw voor den administrateur te Pangkalpinang	1 164	298	"	"
Westerafdeeling van Borneo.	Inrichten van een der kamers van het residentiekantoor te Pontianak tot geldkamer en aanbrengen van glazen deuren in 2 andere vertrekken [2])	"	"	938	850
	Bouw van eene pasangrahan te Pak Meong Theo.	"	"	1 320	1 320
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Aanbrengen van een gemetselden vloer onder het rondgaand afdak bij het assistent-residentiekantoor te Amoenthai	876	872	"	"
Celebes en onderhoorigheden.	Verplaatsen van de stalling voor politiepaarden van Balangnipa naar Sindjai	1 331	1 008	"	"
	*Bouw van een passantenhuis tevens landraadzaal te Bikeroe	10 231	3 178	"	"
	Idem van een stal voor 5 post- en politiepaarden te Boelekomba.	823	587	"	"
Menado.	Verplaatsen van het politiekantoor te Gorontalo, en herstellen van het gebouw	"	"	3 401	1 163 (3 081)
	Bouw van een kantoorlokaal voor den controleur te Taroena (Sangi-eilanden)	3 576	3 574	"	"

[1]) Ter vervanging van de in zeer slechten staat verkeerende, en op moerassigen grond gelegen pasangrahan aldaar.

[2]) Het voor geldkamer gebezigde lokaal leverde geen voldoenden waarborg op tegen inbraak.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Amboina.	*Bouw van eene sloepenloods nabij het sloepenhoofd achter het fort Nieuw Victoria ter hoofdplaats Amboina [1]	"	"	f 788	f 490
Ternate.	Bouw van een residentiekantoor te Ternate	"	"	5 142	2 073 (5 142)
Bali en Lombok.	Vergrooten van het residentiekantoor te Singaradja	"	"	3 904	3 370
	Bouw van eene pasangrahan te Kopang	"	"	1 960	1 960
	Verplaatsen van de sloepenloods te Ampenan [2]	"	"	316	292
	Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Ampenan	"	"	23 888	12 497 (19 425)
	Verbetering van de gebouwen in de „majora" te Tjakranegara [3] .	"	"	3 000	3 000
	Verplaatsen van het kantoor van den controleur en van den djaksa van Sisi naar Selong [4]	"	"	500	500
	Totalen		f 106 795		f 92 480
	Gevangenissen.				
Bantam.	Verbeteren en herstellen van de gevangenis te Pandeglang . . .	f 314	f 314	"	"
	*Overbrengen van de districtsgevangenis te Tjimanoek naar Batoe Bantar	755	10	"	"
Batavia.	Maken van een ijzeren hek langs de voorgalerij van blok 8 in de civiele en militaire gevangenis te Weltevreden [5]	"	"	f 318	f 318
	Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis voor 48 personen te Tjibaroessa	3 510	3 479	"	"
Preanger Regentschappen.	*Verbeteringen, herstellingen en vernieuwingen aan de gevangenis te Bandong [6]	"	"	13 068	5 679
	Uitbreiding van 's lands gevangenis te Tassikmalaija	"	"	8 791	8 705
Tagal.	Bouw van eene districtsgevangenis te Banjoemoedal [6]	"	"	727	701
Samarang.	Vernieuwing van een gedeelte van den ringmuur der centrale gevangenis te Samarang	"	"	713	713
	Maken van een nieuwen beerput bij gemelde gevangenis	"	"	209	193
	Bijmaken van britsen in de gevangenis te Salatiga	302	281	"	"
Japara.	Aanbrengen van 6 ijzeren traliewerk-deuren in de gevangenis te Koedoes [7]	"	"	267	250
Rembang.	*Bouw van eene nieuwe districtsgevangenis voor 6 personen te Pellem	917	815	"	"
	Oprichting bij de gevangenis te Bodjonegoro van een gebouw ter opneming van aan berriberri lijdende gevangenen	"	"	270	184
	Idem van eene bamboezen loods voor 100 personen bij gemelde gevangenis, ter opneming van licht gestraften	"	"	361	322
Pasoeroean.	Uitbreiding van de gevangenis te Malang	"	"	12 350	11 413
Bezoeki.	Bouw van 4 districtsgevangenissen	2 895	2 839	"	"
	Verplaatsen van de districtsgevangenis te Mlandingan naar het terrein, aangewezen voor den bouw van eene nieuwe districtshoofdswoning aldaar	"	"	669	659
Banjoemas.	Verbouwing van de voormalige pradjoerits-kazerne te Bandjarnegara tot tijdelijke gevangenis (ter opneming van politioneel gestraften).	"	"	607	602
Bagelen.	Verplaatsen van de districtsgevangenis te Kedoengtawon naar Koetowinangoen	632	600	"	"
Djokjokarta.	*Bouw van eene gevangenis voor 700 personen te Djokjokarta .	130 785	59 740	"	"
				"	"

[1]) De ligging van de bestaande sloepenloods beantwoordde niet aan het doel.

[2]) Noodzakelijk, omdat het strand in de nabijheid der bestaande sloepenloods door telkens opkomende hooge zeeën wegsloeg.

[3]) Ten einde de gebouwen geschikt te maken voor het houden van rechtszittingen en voor tijdelijk logies ten dienste der besturende ambtenaren.

[4]) In verband met de verplaatsing van den bestuurszetel der onderafdeeling Oost-Lombok.

[5]) Noodig, opdat de deuren der vertrekken zonder eenig gevaar voor ontvluchting van de gevangenen des nachts open kunnen blijven.

[6]) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.

[7]) Noodzakelijk, ten einde den toevoer van versche lucht in de lokalen te verbeteren.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Soerakarta.	Wederopbouw van den over eene lengte van 50 M. omgevallen ringmuur bij de nieuwe gevangenis te Soerakarta en aanbrengen van contreforten zoowel daaraan als aan den nog bestaanden muur.	„	„	f 1 118	f 1 118
Kediri.	Bouw van 2 nieuwe districtsgevangenissen	f 2 412	f 1 780	„	„
	Maken van een rasterwerk in de gevangenis te Ngandjoek . . .	„	„	619	546
	Uitbreiding van de gevangenis te Trenggalek	„	„	10 347	3 576 (10 263)
	Bouw van eene districtsgevangenis te Berbek	„	„	775	367 (756)
Madura.	Bijbouwen van een lokaal voor 18 personen bij de gevangenis te Ardjasa (eiland Kangean)	4 714	4 533	„	„
Sumatra's Westkust.	*Vernieuwingen en herstellingen aan de gevangenis te Padang. .	„	„	10 034	2 546
	Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 24 personen te Singkarah.	„	„	8 035	5 089 (7 833)
	Vergrooten van de gevangenis te Padang Pandjang.	4 852	4 779	„	„
Benkoelen.	Bouw van 3 gevangenissen [1])	„	„	53 383	21 032 (36 686)
Lampongsche Districten.	*Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 35 personen te Soekadana.	7 535	4 476	„	„
Banka.	Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 30 personen te Soengeiliat.	„	„	10 440	989 (10 440)
	Uitbreiding van de gevangenis te Pangkalpinang.	„	„	3 504	432 (3 498)
Westerafdeeling van Borneo.	*Bouw van eene gevangenis voor 20 personen te Poetoes Sibau [2]).	„	„	4 653	863
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 30 personen te Boentok.	4 120	3 585	„	„
Celebes en onderhoorigheden.	Inrichten van de cipierswoning bij de gevangenis voor inlanders te Makasser tot lokalen voor Europeesche gevangenen en bouw van eene nieuwe cipierswoning bij die gevangenis.	„	„	7 116	183 (6 296)
	Maken van een cellengebouw bij de gevangenis te Boelekomba. .	2 897	2 041	„	„
	*Verplaatsen van de gevangenis te Balangnipa naar Sindjai . . .	„	„	15 370	9 656 (11 409)
Menado.	*Bouw van eene afdeelingsgevangenis voor 15 personen te Limbotto.	2 745	148	„	„
	Idem van eene nieuwe districtsgevangenis voor 9 personen te Ratahan	„	„	1 437	1 437
Amboina.	Maken van eene gemetselde goot langs een gedeelte der gevangenis te Amboina	„	„	586	386 (535)
	Bouw van eene districtsgevangenis voor 10 personen te Aij [3]). .	„	„	1 252	1 241
Bali en Lombok.	*Bouw van eene (permanente) gevangenis te Mataram	„	„	77 867	38 757
	*Idem van een steenen gevangenen-lokaal te Praja [4])	„	„	750	608
	*Verplaatsing van de gevangenis van Sisi naar Selong [5]). . . .	„	„	970	500
	Totalen. . .		f 89 420		f 119 065

[1]) De bouw van 2 dezer gevangenissen wordt in 1898 voortgezet.

[2]) Eene gevangenis bestond ter plaatse niet. In het gemis daarvan werd voorzien door een gedeelte van het reeds vrij vervallen gebouw, waarin de controleur tijdelijk gehuisvest was, daarvoor beschikbaar te stellen.

[3]) Ter vervanging van eene tot gevangenis ingerichte bamboezen loods, die in slechten staat verkeerde.

[4]) Ter vervanging van de afgebrande, uit tijdelijke materialen bestaande gevangenis.

[5]) Als bij noot 4 op de vorige blz.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer.				
Preanger Regentschappen.	Bouw van een passantenhuis voor 80 personen te Tassikmalaija .	"	"	f 8 400	f 3 248 (8 398)
Djokjokarta.	Bouw van eene tijdelijke stalling voor 6 paarden ten behoeve van doortrekkende militairen te Djokjokarta	"	"	318	253
Soerakarta.	Bouw van eene recreatiezaal bij de kazerne voor de lijfwachtdragonders te Soerakarta	f 2 988	f 2 840	"	"
Madioen.	Bouw van een bamboezen paardenstal voor 6 troepenpaarden met logies voor 2 geleiders binnen de voormalige pradjoerits-kazerne te Madioen	"	"	142	142
Madura.	Bouw van eene loods voor het houden van de oefeningen van het muziekkorps bij de barissan te Pamakassan [1])	"	"	299	293
	*Idem van eene permanente loods op het schijfschietterrein van gemeld korps [2]).	"	"	964	235
Palembang.	*Bouw van 2 nieuwe kazernen voor gewapende politiedienaren. .	1 461	701	"	"
Bali en Lombok.	Bouw van eene tijdelijke kazerne voor het detachement gewapende politiedienaren te Mataram	"	"	380	380
	*Verplaatsing van de kazerne voor gewapende politiedienaren en van de instructeurswoning van Sisi naar Selong [3]).	"	"	945	500
	Totalen . . .		f 3 541		f 5 101
	Gebouwen voor de paardenposterij.				
Preanger Regentschappen.	Vernieuwing van de stalling bij de poststations te Tjikado, Tjikoneng en Tjipahoe	f 2 053	f 2 332	"	"
Cheribon.	Bouw van eene stalling voor 4 postpaarden te Tjikaoenbenti [4]) .	"	"	f 308	f 293
	Totalen		[5]) f 2 332		[6]) f 293
	Gebouwen voor koffie.				
Preanger Regentschappen.	Bouw van 4 koffie-inkooppakhuizen [7])	f 8 332	f 3 225 (7 744)	"	"
	*Verkleinen en verbeteren van het koffie-inkooppakhuis te Bloeboer Limbangan [7])	984	400	"	"
Pasoeroean.	Verbetering van 2 loodsen te Pasoeroean, in gebruik als koffiebergplaatsen	39 084	37 860	"	"
Probolinggo.	Inrichten van het afdak van het koffie-inkooppakhuis te Sentoel tot sorteer- tevens weegloods [7])	281	281	"	"
Banjoemas.	Verplaatsen van het koffie-inkooppakhuis te Sipedang naar Karangtengon [7])	1 020	966	"	"
Sumatra's Westkust.	Inrichten van eene kamer van de pasangrahan te Melampah tot koffie-inkooppakhuis [7])	26	26	"	"
	Totalen		f 42 758		"

[1]) De bestaande uit tijdelijke materialen samengestelde loods bood geen voldoende ruimte aan.

[2]) Ter vervanging van de afgebrande tijdelijke loodsen.

[3]) In verband met de verplaatsing van den bestuurszetel der onderafdeeling Oost-Lombok.

[4]) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.

[5]) Bovendien werd in 1897 een bedrag van f 2095 verwerkt aan den bouw van een kabelhuisje te Sabang op Poeloe Weh (Atjeh), welke uitgaaf onder deze rubriek wordt vermeld.

[6]) Als voren f 3408 aan den bouw van 2 kabelhuisjes in de residentie Bali en Lombok, namelijk 1 te Koeboedjati nabij Singaradja (Bali) en 1 te Ampenan (Lombok).

[7]) De uitgaaf is gebracht ten laste van den globalen post van f 37 000 voor het bouwen van koffie-inkooppakhuizen toegestaan.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
			Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.		
	Gebouwen voor zout.				
Bantam.	Bouw van een tijdelijk zoutverkooppakhuis te Tjipannas [1]. . .	"	"	f 1 770	f 1 597
Krawang.	Bouw van een zoutverkooppakhuis te Rengasdengklok.	"	"	2 673	759 (2 663)
Tagal.	Leggen van verhoogde vloeren in een gedeelte van het zoutverkooppakhuis te Tandjong	"	"	460	167 (287)
Samarang.	Aanbrengen van eene houten zoldering boven de bergvakken van het zoutverkooppakhuis te Soesoekan.	"	"	1 026	236 (1 026)
Soerabaija.	Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Sangkapoera (eiland Bawean)	f 9 567	f 9 148	"	"
	Vernieuwing van het proef zoutverkooppakhuis te Boenga . . .	"	"	1 013	1 001
Kadoe.	*Bouw van een nieuw zoutverkooppakhuis te Magelang	6 600	4 414	"	"
Madioen.	Inrichten van het koffie-inkooppakhuis te Patjitan tot zoutverkooppakhuis	1 000	997	"	"
Madura.	Bouw van een nieuw zouthoofddepôtpakhuis te Paleboenan [2]. .	"	"	3 080	2 519
Sumatra's Westkust.	*Bouw van een zoutverkooppakhuis te Indrapoera	9 992	3 508	"	"
Wester-afdeeling van Borneo.	*Bouw van een zoutverkooppakhuis te Ketapang	"	"	7 896	4 220
	Totalen . . .		f 18 067		f 10 497
	Scholen voor Europeanen.				
Batavia.	Bouw van lokalen voor eene 5de openbare lagere school voor 200 leerlingen op Mangabesar (Batavia)	"	"	f 24 171	f 14 949 (24 553)
	Bijbouwen van een schoollokaal voor 40 leerlingen aan de 2de openbare lagere school te Buitenzorg [3]	"	"	3 058	3 054
Preanger Regentschappen.	Bouw van lokalen voor eene openbare lagere school voor 60 leerlingen te Tjimahi [4].	"	"	9 572	8 620
	Inrichten van de voormalige pradjoerits-kazerne te Garoet om daarin de openbare lagere school te kunnen vestigen, waartoe tot dusver een gehuurd lokaal gebezigd werd	"	"	2 882	2 789
	Idem van de voormalige pradjoerits-kazerne te Tjiandjoer om daarin de openbare lagere school en tevens het kadastraal bureau te kunnen vestigen, waartoe tot dusver van gehuurde gebouwen werd gebruik gemaakt	"	"	2 878	2 826
Cheribon.	*Bouw van lokalen voor eene nieuwe openbare lagere gemengde school voor 150 leerlingen en eene openbare lagere meisjesschool voor 60 leerlingen te Cheribon	f 26 589	f 17 934	"	"
Samarang.	Bouw van lokalen voor eene 4de openbare lagere school voor 100 leerlingen te Samarang.	17 189	15 062	"	"
	Aanbrengen van eene toegangsdeur in den voorgevel der openbare lagere school te Oengaran.	"	"	132	132
Soerabaija.	Bouw van eene speelloods bij de tijdelijke 2de openbare lagere school te Soerabaija [5].	2 029	2 029	"	"

[1] Noodig voor het nemen van eene proef met den zoutverkoop aldaar.

[2] Het bestaande pakhuis was afgebrand.

[3] Noodzakelijk ter voorziening in de behoefte aan meer ruimte.

[4] Noodig in het belang der kinderen van officieren en mindere militairen ter plaatse.

[5] Ten laste van den globalen post van f 5000 voor den bouw van speelloodsen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Pasoeroean.	Inrichting van de speelloods bij de 2de openbare lagere school te Malang tot hulpschoollokaal, ter voorziening in de benoodigde meerdere ruimte	f 112	f 112	"	"
Probolinggo.	Bijbouwingen aan de lokalen der 2de openbare lagere school te Probolinggo [1]	"	"	f 892	f 852
	Inrichten van de speelloods bij de meisjesschool te Probolinggo tot tijdelijk schoollokaal ter voorziening in de benoodigde meerdere ruimte	"	"	203	190
	*Bouw van lokalen ten dienste van eene openbare lagere school voor 60 leerlingen te Kraksaän	9 353	8 705	"	"
Bagelen.	Bouw van eene speelloods bij de 2de openbare lagere school te Gombong [2]	1 110	234 (1 105)	"	"
	Maken van eene ijzerdraad omheining om het gebouw der voormelde school	"	"	497	16 (650)
Soerakarta.	Bouw van eene speelloods bij de 2de openbare lagere school te Soerakarta [2]	802	761	"	"
Kediri.	Verbeteringen aan de lokalen der openbare lagere school te Blitar.	"	"	1 132	908
Lampongsche Districten.	Bouw van lokalen voor eene nieuwe openbare lagere school voor 40 leerlingen te Telok Betong	"	"	8 224	723 (8 223)
Riouw en onderhoorigheden.	*Bouw van eene speelloods bij de openbare lagere school te Tandjong Pinang [2]	1 271	559	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw van eene speelloods bij de openbare lagere meisjesschool te Bandjermasin [2]	815	806	"	"
Ternate.	*Bouw van eene speelloods bij de openbare lagere school te Ternate [2]	1 370	198 (805)	"	"
	Totalen . . .		f 46 288		f 35 171
	Scholen voor inlanders.				
Batavia.	Bouw van lokalen ten dienste van eene inlandsche school voor 120 leerlingen in Gang Ketapang ter hoofdplaats Batavia [3]	f 5 882	f 2 023 (5 869)	"	"
Krawang.	Inrichten van de voormalige pradjoerits-kazerne te Poerwakarta tot lokaal voor de inlandsche school [3]	523	522	"	"
Preanger Regentschappen.	*Bouw van lokalen ten dienste van eene nieuwe inlandsche school voor 110 leerlingen te Tandjongsari [3]	2 597	1 843	"	"
Cheribon.	*Uitbreiding van de lokalen ten dienste van de inlandsche school te Tjilemoes [3]	1 269	1 057	"	"
Japara.	Inrichten van de voormalige pradjoerits-kazerne te Patti tot lokaal voor de inlandsche school [3]	829	828	"	"
Pasoeroean.	Uitbreiding en herstelling van de lokalen ten dienste van 2 inlandsche scholen [3]	5 260	5 255	"	"
	Inrichten van de voormalige pradjoerits-kazerne te Malang tot lokaal voor de inlandsche school [3]	1 513	339 (1 513)	"	"
Probolinggo.	Vernieuwing van de lokalen der inlandsche school te Paiton [3]	1 842	1 838	"	"
Soerakarta.	Bouw van een hulplokaal bij de inlandsche school te Klatten [3]	1 681	1 545	"	"
Madioen.	Bouw van lokalen ten dienste van 2 inlandsche scholen [3]	1 255	1 145	"	"

[1] Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.
[2] Ten laste van den globalen post van f 5000 voor den bouw van speelloodsen.
[3] Ten laste van den globalen post van f 23 000 voor het bouwen van inlandsche scholen toegestaan.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Benkoelen.	*Vernieuwing van de lokalen ten dienste der inlandsche school te Kroë [1])	f 3 908	f 34 85	"	"
	Uitbreiding van de lokalen ten dienste der inlandsche school te Laïs [1]).	1 348	702 (1 348)	"	"
Lampongsche Districten.	*Vergrooten van de lokalen der inlandsche school te Menggala [1]).	1 924	183 (1 777)	"	"
Banka.	*Maken van eene gemetselde afwateringsgoot op- en eene afsluiting met stekeldraad van het erf der inlandsche school te Pangkalpinang	393	163	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Verbetering van de lokalen der inlandsche school te Barabei [1]) .	577	562	"	"
Celebes en onderhoorigheden.	Bouw van lokalen voor 2 inlandsche scholen voor 60 leerlingen [2]).	3 972	1 199 (3 575)	"	"
Amboina.	*Bouw van lokalen ten dienste van eene inlandsche school der 2de klasse voor 160 leerlingen te Batoe Gantang ter hoofdplaats Amboina [1])	4 888	1 662	"	"
	Totalen . . .		f 24 351		"
	Burgerlijke hospitalen.				
Batavia.	*Bouw van eene apotheek en een operatie-gebouw bij het berriberri-gesticht te Buitenzorg	f 3 556	f 2 222	"	"
	Maken van eene badgelegenheid in gemeld gesticht	2 777	2 771	"	"
	Idem van 2 privaten met bijbehoorende spoelwaterleiding bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg	941	940	"	"
	Bouw van 4 semi-permanente loodsen bij gemeld gesticht.	12 910	12 900	"	"
	Maken van 4 overdekte gangen bij meergemeld gesticht	1 039	1 037	"	"
	Bouw bij hetzelfde gesticht van eene afdeeling voor Europeesche en inlandsche vrouwelijke patiënten	118 174	77 548 (118 778)	"	"
	Idem bij voormeld gesticht van 8 semi-permanente loodsen tot huisvesting van 32 inlandsche oppassers	"	"	f 17 378	f 10 860 (17 376)
	Idem van eene nieuwe woning voor den magazijnsknecht bij meergemeld gesticht [3])	"	"	1 784	1 732
Krawang.	Bouw van 2 tijdelijke gebouwen ter verpleging van 70 prostituées bij het hospitaal te Poerwakarta [4])	"	"	2 169	1 986
Preanger Regentschappen.	*Bouw van een hospitaal voor inlanders te Tassikmalaija	22 007	13 530	"	"
	Oprichting van een gebouw voor de verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten bij de passantenhuizen te Tjiandjoer en Tassikmalaija	"	"	502	489
Samarang.	Verbeteringen en bijbouwingen aan het stadsverband te Samarang [5])	"	"	2 014	1 998
Soerabaija.	Maken van een steiger bij het hospitaal voor lijders aan besmettelijke ziekten aan de Oedjong te Soerabaija	1 925	1 892	"	"
	Bijbouwingen en verbeteringen aan gemeld hospitaal	729	729	"	"
Probolinggo.	*Uitbreiding van het gesticht voor zieke prostituées te Loemadjang	15 957	10 111	"	"
	Inrichten van de open loods op het erf van het koffie-inkooppakhuis te Loemadjang tot huisvesting van preventief gevangenen [6])	"	"	96	96
	Bouw van een tijdelijk gebouw voor 10 lijders en een dito voor 4 lijderessen bij het berriberri-etablissement te Wangkal	"	"	335	332

[1]) Als bij noot 3 op de vorige blz.
[2]) Voor één dezer scholen zouden de bouwwerkzaamheden in 1898 worden voortgezet; zie verder noot 3 op de vorige blz.
[3]) Ter vervanging van de wegens infectie verbrande woning.
[4]) Het bestaande gebouw bleek geen genoegzame ruimte te bevatten.
[5]) Als bij noot 1 op de vorige blz.
[6]) Dringend noodig wegens het uitbreken van de cholera in het gevangenisgebouw

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Banjoemas.	*Bouw van 2 ziekenzalen en verdere werken bij het gesticht voor zieke prostituées te Banjoemas	″	″	f 9 851	f 5 202
Soerakarta.	Verbeteringen aan het ziekengesticht te Soerakarta [1].	″	″	283	282
Kediri.	*Bouw van eene verplegingszaal voor 15 zieke gevangenen binnen de enceinte van het gesticht voor zieke prostituées te Kediri. .	″	″	2 291	749
	*Uitbreiding en verbetering van gemeld gesticht	″	″	3 429	2 916
	*Bouw van een semi-permanent gesticht voor zieke prostituées te Ngandjoek	f 9 092	f 2 564	″	″
	Uitbreiding van het gesticht voor zieke prostituées te Blitar. . .	″	″	5 926	5 767
Sumatra's Oostkust.	Bouw van eene tijdelijke loods voor 60 berriberri-lijders te Loeboe Pakam [2].	″	″	1 263	1 215
Amboina.	Bouw van eene tijdelijke loods voor de opneming en verpleging van in de gevangenis te Amboina aan berriberri lijdende veroordeelden en preventief gevangenen	″	″	664	137 (656)
	Totalen . . .		f 132 805		f 33 761
	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.				
Batavia.	Vernieuwing van 14 wachthuizen [3])	f 4 196	f 4 081	″	″
Preanger Regentschappen.	Vernieuwing van de mijlpalen in de heerendienstwegen van Padajoengan naar Soekaradja en van Tjitjariang naar Tjibeuti. . .	″	″	f 39	f 27
Cheribon.	Vernieuwing van 22 wachthuizen	876	851	″	″
Samarang.	Bouw van 2 verplaatsbare wachthuisjes te Samarang [4]).	″	″	384	384
	Idem van 4 wachthuizen in den weg van Ambarawa naar Samarang.	268	268	″	″
Soerabaija.	Bouw van 54 verplaatsbare wachthuisjes	3 406	3 374	″	″
Kediri.	Bouw van 18 verplaatsbare wachthuisjes in de afdeeling Berbek .	1 134	763	″	″
	Vernieuwing van de wachthuizen te Semampir en te Tepoes . .	124	91	″	″
Benkoelen.	Bouw van een brandspuit- tevens wachthuis te Benkoelen . . .	″	″	1 288	657 (1 288)
Ternate.	Vernieuwing van een wachthuis te Ternate	139	139	″	″
	Totalen . . .		f 9 567		f 1 068
	Bazarloodsen.				
Samarang.	*Overbrengen van de passarloodsen te Poerwodadi van de kali Loesi naar de nieuwe passar aan de zuidzijde van de stad [5]) .	″	″	f 910	f 53
Japara.	*Bouw van eene passarloods te Koedoes	f 14 298	f 13 202	″	″
Bezoeki.	Verplaatsen van de passarloodsen te Sitoebondo [6])	″	″	2 627	2 625
Menado.	Bijbouwen van eene passarloods te Menado	4 965	4 965	″	″
Bali en Lombok.	Bouw van eene passarloods te Ampenan [7])	″	″	5 101	5 000
	Totalen . . .		f 18 167		f 7 678

[1]) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.
[2]) De ruimte in het hospitaal ter plaatse bleek niet voldoende te zijn.
[3]) Eén dezer werken wordt in 1898 voortgezet.
[4]) Ten behoeve van de oppassers van den controleur voor de politie te Samarang en van die van den schout van Pengapon.
[5]) Door het in de laatste jaren toegenomen vertier bood de bestaande passar geen voldoende ruimte meer aan, terwijl uitbreiding daarvan niet mogelijk was.
[6]) De bestaande passar bood geen voldoende ruimte aan voor de verkoopers.
[7]) Ter vervanging van de wegens ouderdom ingestorte tijdelijke loods.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Bevloeiings- en afwateringswerken.				
	(Zie tabel III op blz. 4—8 van deze bijlage.)				
	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.				
Bantam.	Bouw van 16 bruggen en 6 duikers [1].	f 52 788	f 45 500	„	„
	Vernieuwing van 6 bruggen en 1 duiker [2].	22 091	18 656	„	„
	Verbeteren van den grooten postweg van Pandeglang naar Rangkasbetoeng.	2 773	2 388	„	„
	Bouw van 177 strekkende M. kaaimuur en uitdiepen van het havenkanaal te Karang Antoe	14 720	11 437	„	„
	Idem van 8 bruggen	„	„	[3]) f 34 426	f 5 672 (30 705)
	Vernieuwing van 2 bruggen.	„	„	15 927	3 517 (14 642)
	Opruiming van hindernissen voor de prauwvaart in de Tjioedjoeng-rivier	„	„	2 546	120 (2 544)
Batavia.	Verharden van eenige wegen ter hoofdplaats Batavia	40 126	39 846	„	„
	Verbetering van den waterafvoer van het erf der inlandsche school in Gang Memo en van de omliggende terreinen [4])	1 685	1 680	„	„
	Maken van eene beschoeiing langs den rechteroever van de Tjiliwong bij de bruggen Parapattan en Kwitang te Weltevreden en opnieuw opzetten van het talud [5])	„	„	1 858	1 858
	Verharden van een gedeelte van den weg van Batavia naar Kebaijoran	„	„	81 930	11 180 (70 197)
	Verbeteren van den oever en den dijk van de Mookervaart langs den grooten postweg van Batavia naar Bantam.	„	„	10 140	3 419 (9 668)
	*Maken van eene houten beschoeiing aan den rechteroever der Tangke-rivier, benedenstrooms de schutsluis [6])	„	„	4 826	2 639
	Aanleg van wegen op het terrein vroeger in gebruik voor de werkplaatsen der staatsspoorwegen te Buitenzorg	6 953	6 947	„	„
	Maken van zijstapelingen in het drijvend dok te Tandjong Priok [7])	„	„	5 483	5 483
	Versterken van de fundatieplaten der steenkolenkranen aan het Oosterboord te Tandjong Priok	„	„	2 951	2 161
	Idem van den buitensten railligger van den steenkolensteiger aldaar	„	„	9 986	60 (9 528)
	Vernieuwing van 1 brug en 12 duikers [8])	[9]) 13 181	10 428	„	„
	Idem van 1 duiker	„	„	190	189
	Aanbrengen van voorzieningen aan 4 bruggen [10]).	„	„	9 956	13 077 (17 702)
Krawang.	*Bouw van 2 bruggen.	14 833	11 005	„	„
	*Vernieuwing van 1 brug	1 576	1 114	„	„
	Opnemingen voor het verbeteren van den weg Tjikampak-Tjilamaija	„	„	200	57 (197)
Preanger Regentschappen.	Bouw van 44 bruggen en 43 duikers [11])	[12]) 168 170	139 859	„	„
	Vernieuwing van 13 bruggen en 5 duikers	18 961	16 733	„	„
	*Verleggen van den transportweg van Tjikalong naar Penggalengan.	54 584	11 261 (38 165)	„	„
	Maken van eene gemetselde afwateringsgoot te Garoet.	425	387	„	„

[1]) De bouw van 9 bruggen en 1 duiker wordt in 1898 voortgezet.

[2]) De vernieuwing van 5 bruggen en van den duiker wordt in 1898 voortgezet.

[3]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 3030.

[4]) Bestreden uit den post van f 5000 bij de lijst van herstellingen uitgetrokken voor verbetering van het gotenstelsel te Batavia en Meester-Cornelis.

[5]) De oever was ten gevolge van de in 1896 geheerscht hebbende buitengewone droogte gescheurd en afgebrokkeld.

[6]) Ter gedeeltelijke vervanging en verlenging van eene bestaande tijdelijke oevervoorziening.

[7]) Noodig ter voorkoming van beschadiging aan daarin op te nemen platbodem-vaartuigen.

[8]) De vernieuwing van de brug wordt in 1898 voortgezet.

[9]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 6465.

[10]) Aan één dezer werken werd in een vorig jaar begonnen. De overige werden buiten het werkplan toegestaan, omdat de destijds door de betrokken landheeren aangebrachte storthellingen van onvoldoende afmetingen bleken te zijn.

[11]) De bouw van de bruggen en van 2 der duikers wordt in 1898 voortgezet.

[12]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 17 788.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Preanger Regentschappen.	Bouw van 2 bruggen [1])	f 3 195	[2]) f 2 340	„	„
	Vernieuwing van 7 bruggen [3])	„	„	f 2 965	f 965 (2 753)
	Bouw van 2 bruggen met daarbij behoorende wegsverlegging . .	„	„	[4]) 115 738	4 659 (113 091)
	Maken van voorzieningen langs den linkeroever der Tjiloetoeng .	„	„	6 833	3 848 (6 616)
	Bouw van 5 bruggen	„	„	20 532	7 562 (20 510)
	Idem van eene steenen boogbrug over de Tjitjantel	„	„	12 494	1 000 (12 000)
Cheribon.	Bouw van 6 bruggen en 11 duikers	19 853	18 194	„	„
	Vernieuwing van 3 duikers	1 679	1 667	„	„
	Idem van 10 bruggen en 2 duikers [5])	„	„	5 643	5 451
	Idem van 4 bruggen [6])	„	„	6 113	5 450
	*Bouw van eene brug in den weg van Kamali naar Tjimantedja [5])	„	„	6 343	2 240
	Vernieuwing van eene brug in den weg van Sindang naar Pengarengan	„	„	3 371	3 248
	Verleggen van een gedeelte van den weg van Lossari naar Tjiledoek [7])	„	„	2 145	1 898
	Bouw van 2 noodbruggen en vernieuwing van 1 brug [1]). . . .	6 739	6 711	„	„
	Idem van 3 noodbruggen [8])	484	453	„	„
	Aanleg van een weg, in aansluiting met de te bouwen brug over de Tjiloetoeng, naar den grooten postweg nabij Karang Sambong	„	„	15 415	100 (9 786)
	Bouw van 2 bruggen en vernieuwing van 1 brug [9])	„	„	14 770	2 349 (13 675)
	Voorzieningen aan eene brug in den weg van Koeningan naar Tjiamis [10])	„	„	1 426	1 226
	Vernieuwing van eene brug in den weg van Cheribon naar Tagal	„	„	1 613	80 (1 612)
Tagal.	*Bouw van 2 bruggen	17 610	6 310	„	„
	*Vernieuwing van 3 bruggen	8 484	5 691	„	„
	Idem van 31 bruggen [11]).	„	„	19 854	14 506 (18 748)
	*Gedeeltelijke vernieuwing van eene brug [12])	„	„	3 871	4 138
	Verleggen van den weg langs de Pemali nabij de dessa Saditan Wetan.	„	„	7 174	1 791 (5 253)
Pekalongan.	Vernieuwing van 20 bruggen en 1 duiker [13])	19 595	18 103	„	„
	*Verbeteren van den weg van Bandar Sidaijoe naar Batoer [14]) .	„	„	17 979	213 (12 299)
	Bouw van 3 bruggen en 2 duikers	1 322	1 243	„	„
	Vervangen van 31 stuks houten duikers en bruggetjes door 41 betonbuisleidingen	3 620	2 876	„	„
	Idem van 2 steenen duikers door 2 dubbele rijen betonbuizen [5])	„	„	410	337
	Idem van 13 duikers door 14 betonbuisleidingen [15])	„	„	1 123	1 017
	Bouw van 1 brug [5]).	„	„	3 425	3 222
	Vernieuwing van 1 brug.	„	„	903	456 (863)
Samarang.	Vernieuwing van 24 bruggen en 4 duikers [16])	41 612	39 091	„	„

[1]) De bouw van 1 der bruggen wordt in 1898 voortgezet.

[2]) De kosten waren te bestrijden uit den globalen post van f 50 000, bij het werkplan uitgetrokken voor herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand.

[3]) Aan de vernieuwing van 2 dezer bruggen werd in vorige jaren begonnen. De 5 overige werken werden buiten het werkplan toegestaan, omdat de bestaande bruggen zoo bouwvallig waren, dat zij niet meer voor herstelling in aanmerking konden worden gebracht. De vernieuwing van 1 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.

[4]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 39 932.

[5]) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.

[6]) De vernieuwing van 1 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet. De toestand der bestaande bruggen was van dien aard, dat vernieuwing dringend noodig was.

[7]) Bij hoogen waterstand in de Lossari-rivier werd de bestaande, daar langs loopende weg telkens overstroomd, zoodat er gedurig stremming in de passage plaats vond.

[8]) De kosten waren te bestrijden uit den globalen post van f 20 000, bij het werkplan uitgetrokken voor het bouwen van noodbruggen.

[9]) Van deze werken was in de voor het vorig verslag ontvangen opgaven geen melding gemaakt.

[10]) Noodig wegens uitschuring van den rivierbodem en tot behoud van de brug.

[11]) Ten opzichte van 18 bruggen scheen aanvankelijk met herstelling te kunnen worden volstaan.

[12]) Het rechterlandhoofd was gescheurd en verzakt, zoodat vernieuwing daarvan noodzakelijk was.

[13]) De vernieuwing van 2 bruggen wordt in 1898 voortgezet.

[14]) In bijlage BB van 't vorig verslag ten onrechte vermeld als reeds in 1896 voltooid.

[15]) De bestaande houten duikers waren door ouderdom grootendeels vergaan en ingezakt, terwijl de waterafvoer van dien aard was dat met buisleidingen kon worden volstaan.

[16]) De vernieuwing van 4 bruggen wordt in 1898 voortgezet.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)	Werken niet op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken niet op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Samarang.	Bouw van 15 bruggen en 27 duikers [1]	[2]) f 16 781	f 14 750	"	"
	*Vernieuwing van 1 brug [3])	2 313	1 793	"	"
	Bouw van 1 noodbrug [3])	76	76	"	"
	*Sloopen van eene brug en graven van eene afvoersloot	1 147	827	"	"
	*Omleggen van den weg van Wirosari naar Karangasem bij de dessa Tambakselo over eene lengte van 280 M.; vernieuwing van eene brug en een duiker in denzelfden weg [4])	"	"	f 4 074	f 3 738
	Bouw van 5 bruggen [5])	"	"	15 619	6 709 (8 934)
	*Vernieuwing van 1 brug [6])	"	"	4 699	3 392
	*Maken van eene drinkwatervoorziening te Salatiga	"	"	[7]) 2 907	1 178
	Wederopstellen van de ingestorte brug over de kali Koetok in den weg van Samarang naar Pekalongan	"	"	23 532	421 (20 773)
Japara.	*Vernieuwing van 2 bruggen en bouw van 1 brug	2 690	278	"	"
	Idem van 20 bruggen en 23 duikers [8])	24 298	19 307	"	"
	*Bouw van 1 duiker en vernieuwing van 2 bruggen	2 005	1 311	"	"
	Idem van 1 brug en 12 duikers [9])	3 456	2 856	"	"
	*Doen van eene tweede opneming tot verbetering van den weg van Bandjaran naar de grens van de afdeeling Joana [10])	419	386	"	"
	Bouw van eene brug in den weg van Magoenan naar Rongo [3])	744	556	"	"
	*Idem van eene brug in den weg van Koedoes naar Japara [11])	"	"	2 310	2 001
	Idem van 3 noodbruggen [12])	4 004	1 508 (3 721)	"	"
	Doen van opnemingen in het belang van de haven van Joana [13])	"	"	600	22
Rembang.	*Gedeeltelijke vernieuwing van eene brug in den binnenpostweg van Lassem naar Bodjonegoro	15 988	11 403	"	"
	Bouw van 7 bruggen en 3 duikers [14])	19 062	17 888	"	"
	Vernieuwing van 21 bruggen en 7 duikers [15])	44 026	39 841	"	"
	*Idem van 2 bruggen [16])	"	"	4 819	2 683
	*Omleggen en verbeteren van een gedeelte van den binnenpostweg van Blora naar Bodjonegoro	"	"	7 069	1 940 (6 539)
	Bouw van 6 bruggen en 2 duikers	"	"	11 284	5 823 (11 141)
	Vernieuwing van 6 bruggen	"	"	17 812	6 037 (17 049)
	Bouw van 10 noodbruggen [3])	3 200	2 616	"	"
	Idem van 4 noodbruggen [12])	2 334	1 805	"	"
	Aanbrengen van eene bezetting van bergsteen vóór het westelijk landhoofd van de brug Korgan [17])	"	"	671	671
Soerabaija.	Dempen van eenige poelen ter hoofdplaats Soerabaija [18])	12 502	12 502	"	"
	Aanleggen van eene tegelgoot ten zuiden en ten noorden van den weg Embong-Malang, en dempen van een gedeelte sloot ten zuiden van dien weg [18])	3 080	2 743	"	"
	Vernieuwing van 40 bruggen en 31 duikers [19])	80 060	72 593	"	"
	Bouw van 3 bruggen en 14 duikers [20])	10 248	9 078	"	"
	*Vernieuwing van 1 noodbrug [12])	3 099	1 083	"	"
	Aanbrengen van eene rij betonbuizen bij een duiker	512	512	"	"

[1]) De bouw van 5 bruggen wordt in 1898 voortgezet.

[2]) Hieronder f 166 voor rekening komende van de Samarang–Joana Stoomtram-maatschappij.

[3]) Als bij noot 2 op de vorige blz.

[4]) Noodig ter verkrijging van eene goede communicatie. De in den weg gelegen brug en duiker verkeerden in slechten staat.

[5]) De bouw van 2 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.

[6]) De houtwerken der bestaande brug waren door ouderdom gedeeltelijk vergaan.

[7]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 4215.

[8]) De vernieuwing van 12 bruggen en 4 duikers wordt in 1898 voortgezet.

[9]) De bouw van 4 duikers wordt in 1898 voortgezet.

[10]) Bestreden uit den post van f 20 000, bij het werkplan uitgetrokken voor het verbeteren van den weg van Japara over Bandjaran en Keling naar de grens der afdeeling Japara met de in dien weg voorkomende bruggen.

[11]) Noodig tot verbetering van den waterafvoer der Tjeutelwesi-leiding.

[12]) Als bij noot 8 op de vorige blz.

[13]) De opnemingen werden sedert gestaakt.

[14]) De bouw van 5 bruggen wordt in 1898 voortgezet.

[15]) De vernieuwing van 5 bruggen wordt in 1898 voortgezet.

[16]) Als bij noot 5 op de vorige blz.

[17]) Ter voorkoming van vernieling van de brug en de naast aangelegen oevers door de veranderde richting van den stroom.

[18]) Bestreden uit den post van f 20 000, bij het werkplan uitgetrokken voor het dempen van eenige poelen ter hoofdplaats Soerabaija.

[19]) De vernieuwing van 22 bruggen en 9 duikers wordt in 1898 voortgezet.

[20]) De bouw van de bruggen wordt in 1898 voortgezet.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Soerabaija.	Vernieuwing van 2 bruggen [1])	f 5 142	f 1 796	„	„
	Bouw van 10 duikers [2])	„	„	f 7 129	f 7 089
	Vernieuwing van eene brug in den weg van Padangan over de spoorweghalte Toelangan naar Pilang [2])	„	„	[3]) 2 323	2 265
	Bouw van 4 noodbruggen [4])	1 977	1 977	„	„
	Idem van 1 brug en vernieuwing van 4 bruggen	„	„	25 708	9 741 (25 467)
	Doen van opnemingen voor de verbetering van de afwatering van wijk T ter hoofdplaats Soerabaija [5])	„	„	557	518
Pasoeroean.	Bouw van 15 bruggen en 27 duikers [6])	29 437	26 057	„	„
	Vernieuwing van 2 bruggen	4 725	3 931	„	„
	*Vernieuwing van 2 bruggen [7])	„	„	4 472	3 101
	Bouw van 1 brug en 4 noodbruggen [4])	6 955	4 955 (6 893)	„	„
	Herstellingen, verbeteringen en vernieuwingen aan den nieuwen weg over den bergpas Radjek-Wesi [8])	„	„	6 519	5 931 (6 509)
	Bouw van 1 noodbrug [9])	505	492	„	„
	Idem van de brug Lestie in den weg van Malang over Toeren naar Pamottan	„	„	19 500	1 004 (19 500)
Probolinggo.	Bouw van 4 bruggen en 21 duikers [10])	28 897	26 213	„	„
	Idem van 2 bruggen en 5 noodbruggen en vernieuwing van 2 bruggen [11])	[12]) 21 086	[4]) 15 463 (15 960)	„	„
	Vernieuwing van 2 bruggen [13])	4 169	3 487	„	„
	Bouw van 1 brug	„	„	457	457
	Idem van 1 noodbrug [9])	1 017	632 (1 066)	„	„
	Opnemingen voor eene verbetering van den weg van Randoeagoeng naar Djatiroto [14])	„	„	160	159
	Vernieuwing van 2 bruggen [15])	„	„	12 678	9 363
Bezoeki.	Vernieuwing van 3 bruggen en 4 duikers	26 162	25 969	„	„
	Bouw van 2 bruggen en 4 duikers	6 010	5 979	„	„
	*Idem van 1 brug [4])	8 718	4 403	„	„
	Idem van 1 brug	„	„	4 950	1 862 (4 941)
	Vernieuwing van 1 brug en 1 duiker [16])	„	„	1 393	1 340
	Bouw van 1 brug en 3 duikers [17])	„	„	5 554	5 495
	Bevestiging van de uit Europa ontvangen $1^1/_2$ tons handkraan op het los- en laadhoofd ter afdeelingshoofdplaats Banjoewangi	„	„	77	77
Banjoemas.	Bouw van 6 bruggen en 6 duikers [18])	17 478	9 420	„	„
	Vernieuwing van 4 bruggen [13])	6 641	4 835	„	„
	Bouw van 1 brug	„	„	7 307	153 (7 301)
	Vernieuwing van 28 bruggen	„	„	15 405	14 190
	Aanbrengen van voorzieningen aan 1 brug	408	342	„	„
	Bouw van 9 noodbruggen [9])	1 010	1 010	„	„
	Weder op hunne plaats brengen van twee afgedreven corps-morts in de haven van Tjilatjap	„	„	200	200
	Bouw van 1 noodbrug en vernieuwing van 1 brug [4])	477	477	„	„
Bagelen.	*Bouw van 7 duikers	4 490	1 425	„	„
	Vernieuwing van 13 doorlaten en 7 duikers	4 618	3 860	„	„
	Bouw van 1 brug	„	„	1 146	71 (1 028)

1) Gestaakt, omdat gebleken was dat deze bruggen een te gering doorstroomingsprofiel hadden.
2) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.
3) Hieronder f 315 voor rekening van de eigenaren der suikerfabrieken Toelangan en Kremboeng.
4) Als bij noot 2 op blz. 22.
5) Noodig voor de opmaking van een definitief ontwerp.
6) De bouw van één der bruggen wordt in 1898 voortgezet.
7) De houtwerken der bestaande bruggen waren grootendeels vermolmd en vergaan.
8) De weg verkeerde in zulk een slechten staat, dat voorzieningen daaraan dringend noodig waren.
9 Als bij noot 8 op blz. 22
10 De bouw van 2 bruggen en 2 duikers wordt in 1898 voortgezet.
11) De bouw van 1 brug en van 2 noodbruggen wordt in 1898 voortgezet.
12) Hieronder eene suppletie van f 700.
13) De vernieuwing van 1 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
14) Noodig voor het opmaken van een definitief ontwerp.
15) De vernieuwing van 1 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet. De bestaande bruggen verkeerden in zeer slechten staat en eischten dringend vernieuwing.
16) De bestaande brug eischte wegens bouwvalligheid dringend vernieuwing, terwijl de duiker door verzakking gevaarlijk werd voor de passage.
17) Ter vervanging van 3 kleine bruggen en 1 noodbrug, alle uit zoogenaamde tijdelijke materialen samengesteld, welke werkjes niet meer voor herstelling vatbaar waren.
18) De bouw van 2 bruggen wordt n 1898 voortgezet.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b)*	In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Toegestaan bedrag. *b)*	In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bagelen.	*Vernieuwing van 6 bruggen [1])	„	„	f 2 547	f 1 406
	Idem van 8 bruggen en 1 duiker [2])	„	„	[3]) 16 811	8 677 (15 851)
Kadoe.	Vernieuwing van 9 bruggen en 23 duikers en wegruimen van 1 duiker [4])	f 30 513	f 28 366	„	„
	Bouw van 1 brug en 2 duikers [5])	4 827	4 188	„	„
	*Vernieuwing van 1 brug	„	„	[6]) 6 224	753 (6 093)
	Bouw van 1 duiker [1])	„	„	650	645
	Idem van 1 brug	„	„	8 442	54 (8 441)
Djokjokarta.	Vernieuwing van 240 M. afvoergoot ter hoofdplaats Djokjokarta	4 989	4 894	„	„
Soerakarta.	*Bouw van 2 reservoirs en plaatsen van hydranten, pompen, buisleidingen, enz. voor de waterdistributie aan den artesischen put bij het Verzorgingsgesticht te Soerakarta	[7]) 6 099	799	„	„
Madioen.	*Verbetering van een gedeelte van den postweg van Patjitan naar Ponorogo	18 332	8 461	„	„
	Vernieuwing van 14 bruggen [8])	46 998	41 020	„	„
	Bouw van 2 bruggen	7 989	6 599	„	„
	Aanbrengen van eene handkraan op het los- en laadhoofd Tempoeran in de baai van Patjitan [9])	„	„	188	188
	Vernieuwing van 2 bruggen [10])	„	„	967	956
	Maken van eene klapperhouten verlengbrug over eene door bandjir zwaar beschadigde brug [11])	301	301	„	„
Kediri.	Vernieuwing van 10 bruggen [4])	21 114	16 488	„	„
	Bouw van 2 bruggen	17 603	16 422	„	„
	Idem van 8 noodbruggen [12])	5 471	[13]) 4 541	„	„
	Idem van 9 noodbruggen [11])	8 163	7 436 (8012)	„	„
	Vernieuwing van 1 brug	„	„	3 540	1 896 (3 536)
	Maken van eene oeververdediging boven- en benedenstrooms van de brug Lekso	771	687 (768)	„	„
Madura.	Vernieuwing van 11 bruggen en 1 duiker [14])	29 316	27 920	„	„
	Bouw van 3 bruggen [15])	6 517	4 259	„	„
	Verbreeden van 1 brug	„	„	424	267 (418)
	Idem van het voetpad naar de over de kreek Gladak Landjang te bouwen brug	„	„	3 160	3 110 (3 156)
Sumatra's Westkust.	Bouw van 11 bruggen en 3 duikers [16])	[17]) 83 089	41 336	„	„
	Vernieuwing van 44 bruggen en sloopen van 1 brug [18])	86 513	67 716	„	„
	*Gedeeltelijk verleggen en verbeteren van het gedeelte Si Pisang-Bondjol van den post- en transportweg van Fort-de-Kock naar Padang Sidempoean	16 559	2 335	„	„
	*Geschikt maken van den weg van Siboga naar Loemoet tot een karreweg	59 209	24 810 (59 190)	„	„
	*Aanleg van een weg van Si Toedjoek Batoel naar de staatsspoorweghalte Piladang [19])	„	„	3 983	493
	*Vernieuwing van 2 bruggen [20])	„	„	10 891	8 285

[1]) Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan.
[2]) De vernieuwing van 2 bruggen wordt in 1898 voortgezet.
[3]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 3936.
[4]) De vernieuwing van 3 bruggen wordt in 1898 voortgezet.
[5]) De bouw van de brug wordt in 1898 voortgezet.
[6]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 3738.
[7]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 5788.
[8]) De vernieuwing van 4 bruggen wordt in 1898 voortgezet
[9]) Bestond niet en was dringend noodig voor het lossen van zware goederen.
[10]) Wegens bouwvalligheid der bestaande bruggen was vernieuwing hoogst noodig.
[11]) Als bij noot 2 op blz. 22.
[12]) Als bij noot 8 op blz. 22.
[13]) De bouw van 2 dezer noodbruggen wordt in 1898 voortgezet.
[14]) De vernieuwing van 1 brug wordt in 1898 voortgezet.
[15]) De bouw van 2 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
[16]) De bouw van 10 bruggen wordt in 1898 voortgezet.
[17]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 7980.
[18]) De vernieuwing van 21 bruggen wordt in 1898 voortgezet.
[19]) Ten einde eene kortere verbinding met eene der halten van den staatsspoorweg te verkrijgen en zulks in het belang van het vervoer van gouvernements-koffie in die streken.
[20]) De bestaande bruggen verkeerden in bouwvalligen staat en waren niet meer voor herstelling vatbaar.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b)*	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Sumatra's Westkust.	*Vernieuwing van 18 bruggen en 1 duiker [1]	„	„	f 69 674	f 31 070 (65 180)
	Bouw van 10 bruggen [2]	„	„	[3]) 98 076	27 702 (82 636)
	*Wederopbouw van den door bandjir weggeslagen lei-dam langs den linkeroever van de Kamoemoean-rivier [4]	f 2 396	f 86	„	„
Benkoelen.	*Maken van een nieuwen los- en laadsteiger ter hoofdplaats Benkoelen	„	„	[5]) 14 669	6 138 (13 120)
	Vernieuwing van goten in de Chineesche kamp te Benkoelen	„	„	9 757	2 785 (9 757)
	Maken van eene gierpont over de Benkoelen-rivier	„	„	4 621	745 (4 621)
	*Verbetering van de oeververdediging aan den rechteroever der Benkoelen-rivier ter beveiliging van het landhoofd eener brug [6]	„	„	4 759	831
	*Omleggen van een gedeelte van den militairen weg naar de grens van Palembang, en verharden van genoemd gedeelte over eene lengte van 1860 M.	15 863	4 776	„	„
	Leggen van 13 beton buisduikers in den weg van Benkoelen naar Kepahiang	„	„	507	443 (507)
	*Verbeteren van gedeelten van den militairen weg van Taba Penandjoeng naar Kepahiang	„	„	16 175	3 418 (14 453)
	*Verharden van een gedeelte van den weg van Benkoelen naar de grens van de afdeeling Lais	„	„	13 589	1 690 (4 971)
	*Verharden van een gedeelte van den weg van Benkoelen naar de grens van Seloema	15 497	1 170	„	„
	*Verharden van een gedeelte van bovenbedoelden weg	„	„	14 022	7 838 (9 921)
	Verbeteren van een gedeelte van meergenoemden weg	„	„	15 367	176 (15 367)
	*Maken van 2 veerponten in den weg van Benkoelen naar Manna [7]	„	„	8 420	1 949
	*Vernieuwing van eene brug in den binnenweg van Manna naar Tandjong Sakti	„	„	16 888	9 764 (14 726)
	*Maken van eene vluchthaven te Kroë	„	„	10 638	3 332 (10 257)
	Vernieuwing van 7 bruggen [8]	11 6	9 145	„	„
	*Bouw van 3 bruggen	29 1	7 755	„	„
	Bouw van 6 bruggen [9]	„	„	41 649	14 754 (32 224)
Lampongsche Districten.	*Vernieuwing van 5 bruggen	6 422	3 961	„	„
	*Verrichten van terrein- en teekenwerk voor een ontwerp tot verbetering van den weg van Tandjong Karang tot Gedoeng Tatahan [10]	800	723	„	„
	Bouw en vernieuwing van 8 bruggen [11]	„	„	31 202	6 914 (32 680)
Palembang.	*Vernieuwing van 70 M. beschoeiing tegenover het fort aan den linkeroever van de Moesi ter hoofdplaats Palembang [12]	„	„	2 884	132
	Idem van 4 bruggen [13]	„	„	16 324	4 189

1) De vernieuwing van 1 der bruggen wordt in 1898 voortgezet.
2) De bouw van 3 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
3) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 20 217.
4) Als bij noot 2 op blz. 22.
5) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 1550.
6) Gebleken dringend noodzakelijk te zijn.
7) De gemeenschap tusschen de oevers der Ngalam- en Seloema rivieren werd verkregen door bamboezen vlotten, welker samenstelling en draagvermogen van dien aard waren, dat bij eenigszins hoogen waterstand en daarmee gepaard gaanden snellen stroom het oversteken van die rivieren levensgevaarlijk was.
8) De vernieuwing van 3 bruggen wordt in 1898 voortgezet.
9) De bouw van 2 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
10) Bestreden uit den post van f 4000, bij het werkplan uitgetrokken voor de verbetering van den weg van Telok Betong over Tandjong Karang naar het noorden.
11) De vernieuwing van 2 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
12) De bestaande beschoeiing verkeerde in zeer ongunstigen toestand, zoodat vernieuwing daarvan noodzakelijk was.
13) De vernieuwing van 3 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
De bruggen verkeerden in slechten staat en waren niet meer voor herstelling vatbaar.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1897 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Sumatra's Oostkust.	Proefnemingen met eene bestrating met Pinang-graniet van een gedeelte van den hoofdweg door de hoofdplaats Medan [1]) . .	f 3 825	f 3 544	»	»
	*Verbetering van den weg van Medan naar Bindjei en bouw van 16 noodbruggen in dien weg [1])	93 558	929	»	»
	*Vernieuwing van het remmingwerk van den gouvernementssteiger te Belawan	»	»	f 16 493	f 13 018 (14 735)
	Bouw van eene brug over de Bindjei-rivier	»	»	24 561	5 833 (23 260)
	Verharden van 9400 M. weg in Beneden-Langkat (van Tandjong Poera naar Stabat)	41 627	34 312 (41 622)	»	»
	Verbetering van een gedeelte van den weg van Loeboe Pakam (Serdang) naar de Battaklanden en bouw van 7 noodbruggen in dat wegvak [1])	22 770	22 770	»	»
	*Idem van een gedeelte van den weg van Perbaoengan (Serdang) over Laboean Roekoe (Batoe Bara) naar Tandjong Balei (Assahan)	»	»	38 520	6 558 (30 570)
	*Bouw van eene brug in bovenbedoelden weg [2])	6 128	372	»	»
	*Verbetering van een gedeelte van den weg van Laboean Roekoe (Batoe Bara) naar Tandjong Balei (Assahan)	31 341	19 681	»	»
	Aanleg en verbetering van een gedeelte, lang 32 K.M., van bovenbedoelden weg	»	»	35 114	7 463 (35 114)
	Verbetering van een gedeelte weg, lang 8274 M., in de afdeeling Assahan	»	»	39 751	4 340 (39 751)
	*Vernieuwing van den aanlegsteiger bij het tolkantoor te Bandar Chalipah (landschap Padang)	8 050	1 726	»	»
	*Aanleg en verbetering van een weg van Bamban (Bedagei) over Ramboetan (Padang) naar de grens van Batoe Bara, en bouw van 30 noodbruggen in dien weg [2])	66 702	25 373	»	»
	*Idem van een weg van de grens van Batoe Bara en Padang naar Si Paré Paré en Indrapoera, en bouw van 29 noodbruggen in dien weg [2])	58 596	15 109	»	»
Atjeh en onderhoorigheden.	*Bouw van een ijzeren los- en laadsteiger te Telok Semawé. . .	»	»	[3]) 26 437	5 755 (5 782)
	Maken van 45 M. beschoeiing langs den linkeroever der Atjeh-rivier bij Kampong Gedah [4])	»	»	2 005	2 000
Riouw en onderhoorigheden.	Opruimen van voor de prauwvaart hinderlijke boomstammen en boomstronken in de Indragiri-rivier	»	»	350	350
	Bouw van eene vlotbrug bij de pier aan het tolkantoor te Kwala Ladjau (Indragiri)	»	»	250	186 (250)
Banka.	*Vernieuwing van 1 brug.	13 801	7 583	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	*Verlengen van de oevervoorziening vóór de zoutpakhuizen te Bandjermasin	6 934	5 365	»	»
	*Idem van de in aanbouw zijnde oevervoorziening ten oosten van bedoelde pakhuizen [5])	»	»	4 194	281
	*Maken van eene beschoeiing langs den rechteroever van de Amandit-rivier te Kendangan, bovenstrooms van de ijzeren brug aldaar	2 062	875	»	»
	Vernieuwing van 7 bruggen [6])	10 365	8 465	»	»
	Bouw van 7 bruggen	»	»	14 386	10 060 (14 184)

[1]) Bestreden uit den post van f 70 000, bij het werkplan uitgetrokken voor de verbetering van eenige hoofdwegen in de afdeeling Deli.

[2]) Bestreden uit den post van f 40 000, bij het werkplan uitgetrokken voor de verbetering van den weg tusschen Perbaoengan (Serdang) en Tandjong Balei (Assahan).

[3]) Hieronder eene suppletie ad f 14 878.

[4]) Ter voorkoming van het wegslaan van den bandjirdijk door het afschuiven van den linkeroever der Atjeh-rivier.

[5]) Noodig tot behoud van den eenigen verbindingsweg tusschen de aanlegplaats der schepen en het centrum der stad.

[6]) De vernieuwing van 1 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b)*	In 1897 verwerkt bedrag. *c)*	Toegestaan bedrag. *b)*	In 1897 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Celebes en onderhoorigheden.	Bouw van 6 bruggen en 1 duiker [1]	[2]) f 27 151	f 10 929	"	"
	Idem van 3 bruggen [3]	"	"	[4]) f 25 425	f 5 926 (24 271)
	Opmeten van een gedeelte der Maros-rivier in en nabij de afdeelingshoofdplaats Maros [5]	"	"	167	119
	*Vernieuwing van de pont voor de overvaart over de Gowa-rivier [6]	"	"	1 083	927
Menado.	*Bouw van eene brug ter hoofdplaats Menado	[7]) 28 370	15 515	"	"
	Vernieuwing van 2 bruggen [8]	5 071	3 696	"	"
	*Aanleg van 24 kribben in de Bone-rivier	"	"	25 482	6 467 (10 092)
	*Bouw van een los- en laadhoofd in de baai van Gorontalo	"	"	22 165	564 (19 311)
	Idem van 4 bruggen	"	"	4 690	3 012 (4 449)
	Verbeteren van het ruiterpad tusschen paal $12^1/_2$ en kampong Posso	"	"	6 364	740 (6 364)
Ternate.	*Bouw van een los- en laadhoofd ter hoofdplaats Ternate	36 709	4 427	"	"
	Maken van 3 afwateringsgoten aldaar	764	764	"	"
	Bouw van 1 duiker	210	210	"	"
	Vernieuwing van 4 duikers	942	930	"	"
	Verbetering van eenige laag gelegen en daardoor telkens onder water staande weggedeelten	"	"	1 175	1 175
Timor en onderhoorigheden.	Vernieuwing van de houten schermen tot beveiliging van den kaaimuur langs het zeestrand ter hoofdplaats Koepang [9]	"	"	6 838	5 235
Bali en Lombok.	Bouw van 7 bruggen [10]	41 528	24 715	"	"
	Idem van eene sloepenloods voor het havenkantoor te Ampenan	"	"	1 444	1 444
	Bouw van 10 bruggen [11]	"	"	43 966	20 677 (31 352)
	Totalen		f 1 321 839		f 467 600
	Algemeene totalen.				
	A. Gebouwen onder burgerlijk beheer (zie blz. 8—20)	......	f 782 982	......	f 484 541
	B. Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken (zie blz. 21—28)	......	1 321 839	......	467 600
			f 2 104 821		f 952 141
	C. Bevloeiings- en afwateringswerken (zie blz. 4—8)	......	3 714 434	......	277 263
			f 5 819 255		f 1 229 404

1) De bouw der 6 bruggen wordt in 1898 voortgezet.
2) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 7784.
3) De bouw van 1 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
4) Hieronder eene suppletie van f 1337, doch ongerekend de kosten hier te lande ad f 5039.
5) Noodig voor de opmaking van een ontwerp tot verdediging van den rechteroever der Maros-rivier nabij het fort Valkenburg te Maros.
6) Ter vervanging van de oude vermolmde pont.
7) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 14 180.
8) De vernieuwing van 1 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
9) De houten schermen waren voor een groot deel door zware branding weggeslagen.
10) De bouw van 5 dezer bruggen wordt in 1898 voortgezet.
11) Twee dezer werken worden in 1898 voortgezet.
De bouw van 3 bruggen werd buiten het werkplan toegestaan ter vervanging van uit tijdelijke materialen samengestelde en gedeeltelijk ingestorte noodbruggen.

GEWESTELIJKE

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage X.]

GEWESTELIJKE RECAPITULATIE der uitgaven in 1897 voor vernieuwingen en nieuwe werken, bedoeld onder A en B hiervóór, dus met uitzondering van die voor bevloeiings- en afwateringswerken.

GEWESTEN.	Verwerkte bedragen door		TOTAAL.
	het personeel der burgerlijke openbare werken.	de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur.	
Java en Madura.			
Bantam	f 98 042	"	f 98 042
Batavia	362 779	"	362 779
Krawang	26 058	"	26 058
Preanger Regentschappen	235 619	f 21 203	256 822
Cheribon	66 640	6 395	73 035
Tagal	26 123	9 962	36 085
Pekalongan	45 987	"	45 987
Samarang	104 257	"	104 257
Japara	44 859	"	44 859
Rembang	102 338	"	102 338
Soerabaija	142 702	1 977	144 679
Pasoeroean	122 663	218	122 881
Probolinggo	75 802	3 025	78 827
Bezoeki	126 394	"	126 394
Banjoemas	32 569	15 517	48 086
Bagelen	23 338	2 716	26 054
Kadoe	61 162	404	61 566
Djokjokarta	64 887	"	64 887
Soerakarta	11 847	"	11 847
Madioen	66 403	2 155	68 558
Kediri	81 914	5 128	87 042
Madura	90 211	"	90 211
Totalen voor Java en Madura	f 2 012 594	f 68 700	f 2 081 294
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust	f 270 744	f 5 688	f 276 432
Benkoelen	81 956	21 334	103 290
Lampongsche Districten	14 795	5 659	20 454
Palembang	3 480	1 946	5 426
Oostkust van Sumatra	155 177	31 484	186 661
Atjeh en onderhoorigheden	50 466	"	50 466
Riouw " "	1 238	536	1 774
Banka	12 537	"	12 537
Westerafdeeling van Borneo	12 113	"	12 113
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	59 842	562	60 404
Celebes en onderhoorigheden	30 152	6 105	36 257
Menado	50 170	"	50 170
Amboina	24 062	802	24 864
Ternate	9 916	"	9 916
Timor en onderhoorigheden	5 235	"	5 235
Bali en Lombok	115 400	2 708	118 108
Totalen voor de buitenbezittingen	f 897 283	f 76 824	f 974 107
Totalen voor Java en Madura	2 012 594	68 700	2 081 294
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië	f 2 909 877	f 145 524	[1]) f 3 055 401

[1]) De overeenkomstige opgaven op de voorgaande bladzijde (zie aldaar de algemeene totalen onder A en B) wijzen een eindcijfer aan van f 3 056 962. Het geringe verschil met het hiervermelde totaal is niet toegelicht.

B. Werken bestemd geweest om in 1897 te worden uitgevoerd (of te worden voortgezet), maar waaraan in dat jaar niet gewerkt werd.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
		Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
	Woningen voor burgerlijk personeel.		
Preanger Regentschappen.	Plaatsen van bliksemafleiders op de regentswoningen te Tjiandjoer en Soemedang [1].	f 789	„
Cheribon.	[2] † Bouw van eene nieuwe districtshoofdswoning te Ardjowinangoen.	6 540	„
Sumatra's Westkust.	† Bouw van eene nieuwe paardenstalling bij- en herstelling van de controleurswoning te Indrapoera	4 150	„
Benkoelen.	† Bouw van eene nieuwe controleurswoning te Manna	12 750	„
Sumatra's Oostkust.	Bouw van eene nieuwe residentswoning te Medan [3].	30 000	„
Riouw en onderhoorigheden.	† Bouw van eene controleurswoning te Tandjong Pinang	8 000	„
Westerafdeeling van Borneo.	Oprichting van een vlaggemast bij de controleurswoning te Ketapang	„	[3bis] f 154
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw van eene woning voor den inlandschen recherche-opziener te Schans van ’t Thuijl [4]	828	„
	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen.		
Batavia.	Maken van eene tweede draadversperring om het terrein bij de hangars te Tandjong Priok [5].	5 421	„
	Vergrooten van de weegkamer bij- en herstellen van het herbarium in 's lands plantentuin te Buitenzorg [6].	1 500	„
	† Maken van eene drooginrichting voor het herbarium met oppasserswoning in voormelden tuin.	1 330	„
	Vernieuwing van de paardenstallen en de karbouwenkraal in bovenbedoelden tuin [7]	„	1 127
Krawang.	Bouw van een kantoorlokaal bij de regentswoning te Poerwakarta en verbetering van de voorgalerij van het logeergebouw dier woning [8]	1 935	„
Cheribon.	Bouw van eene pasangrahan te Lemahpoetih [6].	1 500	„
Japara.	† Verplaatsen van den douanewachtpost met lichtopstand te Mergotoehoe [9] . . .	„	104
	† Bouw van een nieuwen pier bij het wachthuis van de recherche te Petjangaän [10].	„	110
Sumatra's Westkust.	† Bouw van een post- en telegraafkantoor tevens woning voor den chef te Siboga.	12 330	„
	Vernieuwing van het kantoor voor den controleur te Goenoeng Sitoli, bevattende rapatzaal tevens geldkamer.	„	6 542
Benkoelen.	Bouw van eene geldkamer te Manna [11]	1 560	„
	Idem van eene pasangrahan te Kedameian [12]	2 030	„
Sumatra's Oostkust.	Aankoop en verlengen van den Chuarra-steiger te Tandjong Poera en verbeteren van de daarop staande open loods [13].	„	6 125

[1] Met het werk kon geen begin worden gemaakt, omdat sommige benoodigdheden nog niet ter plaatse ontvangen waren.

[2] Waar men een † geplaatst vindt, werd het werk in 1897 nog niet onderhanden genomen, hetzij omdat tot de uitvoering te laat in het jaar werd besloten, hetzij omdat het ontwerp eerst toen gereed kwam, dan wel bij het einde van het jaar nog niet gereed was.

[3] Wegens wijziging van het project kon in 1897 aan het werk nog geen uitvoering worden gegeven.

[3bis] Voor dit werk, waarvan de uitvoering in 1897 bleef rusten, was vroeger uitgegeven f 58.

[4] Daar eene andere plaats van oprichting was aanbevolen, werd, in afwachting van eene beslissing daaromtrent, aan het werk voorloopig geen uitvoering gegeven.

[5] Van dit werk werd afgezien. Er is besloten om, ter vervanging van de bestaande versperring, een ijzeren hek om het tolvrije gebied te Tandjong Priok te maken, dat meer waarborgen zal opleveren tegen het binnensmokkelen van goederen.

[6] Het werk bleek voorloopig voor uitstel vatbaar.

[7] Aanvankelijk scheen met herstelling te kunnen worden volstaan. Wegens moeielijkheden bij het verkrijgen van materialen kon in 1897 met het werk nog geen aanvang worden gemaakt.

[8] In verband met andere dringende behoeften werd van dit werk voorloopig afgezien.

[9] De verplaatsing van het gebouw was noodzakelijk, omdat het terrein bij hoogen waterstand steeds onderliep.

[10] Noodig in verband met de in de voorgaande noot bedoelde verplaatsing.

[11] Met de uitvoering van dit werk werd gewacht totdat beslist zou zijn omtrent den bouw van eene controleurswoning ter plaatse.

[12] Dit werk is onnoodig geworden, doordien de bevolking een tijdelijk gebouwtje had opgericht, dat als pasangrahan dienst kon doen.

[13] Wegens de sedert de indiening van het betrekkelijk voorstel ter plaatse ontstane verzanding zou van den aankoop, enz. moeten worden afgezien.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
		Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Atjeh en onderhoorigheden.	Bouw van een kantoorlokaal voor den controleur, tevens rapatzaal te Olehleh [1] .	f 4 315	„
Celebes en onderhoorigheden.	Verplaatsen van het landraadgebouw van Balangnipa naar Sindjai [2]	2 000	„
	Gevangenissen.		
Samarang.	† Verbetering van den waterafvoer der vrouwengevangenis te Boeloe	„	f 1 647
Menado.	Bouw van eene nieuwe afdeelingsgevangenis te Menado [3]	32 500	„
	† Idem van eene nieuwe districtsgevangenis voor 8 personen te Tombatoe. . . .	1 350	„
	Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer.		
Pasoeroean.	† Bijbouwingen aan de voormalige pradjoeritskazerne te Bangil	450	„
	Gebouwen voor koffie.		
Sumatra's Westkust.	† Verkleinen en herstellen van het koffie-inkooppakhuis te Sariklamah	500	„
	† Idem te Boea	763	„
	† Bouw van een nieuw koffie-inkooppakhuis te Koebang nan Doea	796	„
	Gebouwen voor zout.		
Madura.	Maken van 5 nieuwe zoutsteigers te Nambakar en Sarokka [4]	5 904	
	Scholen voor Europeanen.		
Batavia.	† Uitbreiding van de lokaliteit voor de afdeeling B (inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde) van het Gymnasium Willem III	8 000	„
Preanger Regentschappen.	† Bouw van lokalen voor eene 1ste openbare lagere school te Bandong	16 602	„
	Vergrooten van het gebouw voor de 2de openbare lagere school aldaar [2]. . . .	1 500	„
	Bouw van lokalen voor eene openbare lagere school te Tjiandjoer [5]	7 210	„
Probolinggo.	† Bouw van lokalen voor eene school voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders te Probolinggo	9 400	„
	Burgerlijke hospitalen.		
Batavia.	† Aanleg van werken voor de drinkwatervoorziening in het krankzinnigengesticht te Buitenzorg.	11 000	„
Madioen.	† Bouw van een hulpkrankzinnigengesticht te Madioen.	1 705	„
Bezoeki.	† Oprichten van gebouwen tot verpleging van berriberri-lijders te Tjongkrang.	9 300	„
Sumatra's Oostkust.	† Bouw van een hospitaal voor 10 zieke prostituées te Tebing Tinggi	4 352	„
	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.		
Batavia.	† Verharden van eenige gedeelten van den grooten postweg van Batavia naar Bantam.	46 124	„
	† Maken van oevervoorzieningen langs het scheepvaartkanaal van Batavia naar Tandjong Priok	15 600	„
	Idem van eene steenglooiing langs een gedeelte van den rechteroever van gemeld scheepvaartkanaal [6]	13 660	„
	Afsluiting van de Krokot-rivier boven Tanah Abang te Batavia [7].	40 000	„
	Vernieuwing van 3 duikers te Buitenzorg [2]	710	„
	Maken van een afrit op den linkeroever der Tjitaroem ten behoeve van de overvaart te Tandjong Poera [8]	4 540	„

[1] Wegens de aanwijzing van Kotta Radja als standplaats van den controleur van Olehleh is het werk onnoodig geworden.

[2] Als bij noot 6 op de vorige blz.

[3] Evenals in 1896 is het werk in 1897 onuitgevoerd gebleven, omdat men wenschte af te wachten in hoever met de in het laatst van 1894 aan de bestaande noodgevangenis aangebrachte verbeteringen kon worden volstaan.

[4] Voorloopig onuitgevoerd gelaten met het oog op de plannen tot briquetteering van het gouvernementszout.

[5] Door de inrichting van de overtollig geworden pradjoerit's-kazerne ter plaatse tot een schoollokaal is het werk onnoodig geworden.

[6] Het werk kwam niet in uitvoering in verband met aanhangige plannen betreffende een te maken spoorweg-emplacement, enz., waarmede wellicht eene gedeeltelijke verlegging van het Priok-kanaal zou moeten gepaard gaan.

[7] Het werk werd door den dienst der staatsspoorwegen uitgevoerd. Het daarvoor bij het werkplan uitgetrokken bedrag werd besteed voor den bouw van eene keersluis in dezelfde rivier.

[8] Met de uitvoering van dit werk werd gewacht totdat gebleken zou zijn in welke mate de tot stand gekomen spoorwegverbinding met Krawang van invloed is op het verkeer langs de hierbedoelde overvaart.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende.
		Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	
Krawang.	† Verbeteren van het gedeelte Djatisari-Tjilamaija van den weg van Tjikampak naar Tjilamaija	f 40 000	»
	† Maken van inlaatsluizen voor bandjirwater in den rechteroever der Tjitaroem.	4 500	»
Preanger Regentschappen.	Bouw van 4 bruggen en 5 duikers [1].	8 695	
	† Vernieuwing van 6 bruggen en 2 duikers	6 080	»
	† Bouw van een duiker in den weg van Soemedang naar Melambong	640	»
	† Aanbrengen van voorzieningen aan eene brug in den weg van Njalindong naar Pabuwaran	255	»
	Bouw van eene brug in den weg van Bandong naar Tjitjalengka [2]	817	»
	† Maken van een overlaat en taludbekleedingen en verrichten van graafwerk en grondaanvullingen benedenstrooms van een duiker in den weg van Trogong naar Tjiseroepan	515	»
Cheribon	† Vernieuwing van 2 bruggen	2 930	»
	† Bouw van 5 duikers	2 015	»
Tagal.	Afbreken van eene brug, dempen van de brugopening en vernieuwen van eene brug in den postweg van Tagal naar Cheribon [3]	5 420	»
Pekalongan.	Vervangen van 10 kleine houten bruggen door betonbuizen van Portland-cement [1]	900	»
Samarang.	† Vernieuwing van 3 bruggen	2 670	»
	Wederopbouw van de ingestorte brug over de kali Koetoh [1]	15 000	»
	Bouw van een ijzeren buisduiker in den weg van Gemoeh over Weleri en Besokor naar Selokaton [4]	141	»
Japara.	† Vernieuwing van 1 brug en bouw van 1 ijzeren buisduiker.	555	»
Rembang.	Vernieuwing van 5 bruggen en bouw van 2 beton-buisduikers [5]	7 770	»
Soerabaija.	† Aanleg van een weg van de dessa Bandoenglor naar de dessa Doekoen	4 170	»
	Maken van ijzeren trappen ter weerszijden van het bestaande zeehoofd te Grissee [6].	3 910	»
Pasoeroean.	Verbetering van den weg door de ravijnen Pamottan en Djoewok [7].	12 000	»
	Verleggen van een gedeelte van den weg van Pandenas naar Ngantang en bouw van eene ijzeren brug daarin over de Konto-rivier bij Lebak [7bis]	[8]) 39 166	»
Probolinggo.	Bouw van eene brug in den weg van Bagoe naar Djabong [9]	2 065	»
Bezoeki.	Vernieuwing van 2 bruggen en 3 duikers [2].	9 190	»
	Idem van 1 duiker [1]	600	»
Banjoemas.	† Bouw van een duiker in den weg van Moedjoer over Rawasesir naar den grooten postweg	1 505	»
	† Maken van eene drinkwatervoorziening voor de haven van Tjilatjap	20 000	»
	† Bouw van eene kabelbrug over de kali Pekatjangan en maken van een toegangsweg naar die brug [11]	9 272	»
	† Vernieuwing van 3 bruggen	»	f 2 550
Bagelen.	† Vernieuwing van 2 bruggen, 3 duikers en 12 doorlaten [12].	10 920	»
	Vernieuwing van eene brug in den weg van de grens van Kadoe naar de grens van de afdeeling Koetoardjo [2]	9 000	»
Kadoe.	Vernieuwing van 2 duikers en dempen van 1 duiker [1].	425	»
Kediri.	Vernieuwing van 5 bruggen en bouw van 1 duiker [13]	10 558	»
	† Bouw van eene noodbrug in den weg van Panggoel naar Trenggalek.	392	»

[1]) Als bij noot 6 op blz. 30

[2]) Met herstelling bleek te kunnen worden volstaan.

[3]) Als bij noot 3 op blz. 30

[4]) Als bij noot 1 op blz. 30.

[5]) Deze verschillende werken waren reeds in 1896 ter hand genomen, omdat zij geen uitstel konden lijden, uitgenomen wat betreft 2 der bruggen, welker vernieuwing in 1897 nog achterwege bleef wegens het niet tijdig gereed komen van de ontwerpen

[6]) Van de uitvoering werd afgezien, omdat het plan nader minder doelmatig werd geoordeeld.

[7]) Onnoodig geworden door den aanleg van een particulieren stoomtramweg in de onmiddellijke nabijheid van dezen weg.

[7bis]) Voor dit werk, waarvan de uitvoering in 1897 bleef rusten, was vroeger uitgegeven f 29 211.

[8]) Zonder de uitgaven hier te lande ad f 3199.

[9]) Dit werk werd reeds in 1896 ter hand genomen en voltooid.

[10]) Door het verleggen van de betrekkelijke leiding is de duiker onnoodig geworden.

[11]) De kosten van dit werk zouden zijn bestreden geworden uit den globalen post van f 50 000, bij het werkplan uitgetrokken voor herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand.

[12]) Van 1 der bruggen bleek de vernieuwing te kunnen worden uitgesteld.

[13]) In verband met irrigatie-belangen, zoomede ter voorkoming van nuttelooze uitgaven, werden deze werken niet uitgevoerd en, instede daarvan, noodbruggen gebouwd.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.
Sumatra's Westkust.	† Vernieuwing van 4 bruggen	f 14 365	„
	Idem van 1 brug en 3 duikers [1]	7 809	„
	Idem van eene brug in den transportweg van Padang Sidempoean naar Sipirok en Goenoeng Toewa [2]	3 960	„
	† Verbreeden van den transportweg tusschen Abahan Pandjang en Lolo	6 000	„
	Verbetering van den wegsovergang over de Tjikalogedang	„	[3] f 3 108
	Idem over de Paingan-rivier	„	[4] 1 680
Benkoelen.	Verharden van den weg van Benkoelen tot aan de grens van Laïs [5]	2 015	„
	† Maken van veerponten over de Tallo-, Allas-, Pino- en Manna-rivieren	9 800	„
	† Bouw van 1 brug en vernieuwing van 2 bruggen	20 705	„
Lampongsche Districten.	Opnemingen voor het verbeteren van den weg van Telok Betong via Tandjong Karang naar Kotta Agoeng	„	[6] 913
	Vernieuwing van 6 bruggen in bovenbedoelden weg [7]	9 830	„
Palembang.	Vernieuwing van het houten landingshoofd tegenover de residentswoning aan den linkeroever van de Moesi-rivier ter hoofdplaats Palembang [8]	4 378	„
	Idem van eene brug over de Soengei Enim [9]	„	12 438
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Verdere werken tot bescherming van den rechteroever der Tabalong-rivier te Tandjong	„	2 231
Celebes en onderhoorigheden.	Verbetering van den waterafvoer in de kampong Endeh te Makasser	„	[10] 4 926
Menado.	Maken van eene strandverdediging ter hoofdplaats Menado en van 2 kribben aan den linkeroever der Menado-rivier [11]	22 785	„

[1]) Als bij noot 1 op blz. 30.

[2]) Als bij noot 6 op blz. 30.

[3]) Voor dit werk, waarvan de voortzetting in 1897 bleef rusten, was vroeger uitgegeven f 2669.

[4]) Als voren f 1534.

[5]) Met dit werk kon nog geen aanvang worden gemaakt omdat de reeds in uitvoering genomen verharding van een ander gedeelte van denzelfden weg eerst voltooid moest zijn.

[6]) Voor dit werk, waarvan de voortzetting in 1897 bleef rusten, was vroeger uitgegeven f 766.

[7]) Met de uitvoering van deze werken kon in 1897 niet worden begonnen in verband met de voorgenomen verbetering van den weg tusschen Tandjong Karang en Gedong Tataän, waarvan het ontwerp nog in behandeling was.

[8]) Als bij noot 3 op blz. 30.

[9]) Dit werk werd gestaakt omdat het daarvoor opgemaakt ontwerp herziening bleek te behoeven. In 1896 was ten behoeve van dit werk uitgegeven f 494.

[10]) Voor dit werk, waarvan de voortzetting in 1897 bleef rusten, was vroeger uitgegeven f 3577.

[11]) Dit werk werd uitgesteld en het daarvoor bij het werkplan uitgetrokken bedrag als aequivalent aangewezen voor den bouw van een los- en laadhoofd ter hoofdplaats Menado. Echter was met laatstbedoeld werk in 1897 nog niet kunnen worden begonnen, omdat het ontwerp niet tijdig gereed kwam.

(5. 26.)

BIJLAGE Y.

(Zie hoofdst. L, afd. III, § 1, van het verslag.)

VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN DE

UITKOMSTEN DER SPOOR- EN TRAMWEG-EXPLOITATIE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1897.

Statistieke gegevens betreffende de spoorwegen in Nederlandsch-Indië.	STAATSSPOORWEGEN.				
		Westerlijnen Java.			
		Gescheiden gedeelten.			
	Oosterlijnen Java.	Lijn Buitenzorg-Djokjokarta met zijtakken.	Lijn Batavia-Tandjong Priok.	Te zamen.	Lijn ter Sumatra's Westkust.
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.067	1.067	. . . . .	1.067
A. Algemeene zaken.					
Lengte in exploitatie ult. 1897 (in K.M.)	803	595	9	604	210
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar.	696	595	9	604	210
Aanlegkapitaal ult. 1897	e)f 53 649 687	. . . . .	. . . . .	i)f 54 505 405	m)f 19 839 110
„ per K.M.	f 66 811	. . . . .	. . . . .	j)f 87 488	f 94 472
Bruto ontvangst	f 5 933 368	f 2 932 626	f 237 141	f 3 169 767	f 1 135 534
Exploitatie-kosten	f 2 694 232	f 2 106 740	f 158 295	f 2 265 035	f 657 730
Netto ontvangst in totaal	f 3 239 136	f 825 886	f 78 846	f 904 732	f 477 804
„ „ „ pct. van de bruto ontvangst	54.59 pct.	. . . . .	. . . . .	28,54 pct.	42.08 pct.
„ „ „ „ „ het aanlegkapitaal	f) 6.75 „	. . . . .	. . . . .	k) 1,66 „	n) 2.53 „
B. Gebouwen en materieel.					
Aantal stations en halten	125	. . . . .	. . . . .	91	33
„ locomotieven	133	. . . . .	. . . . .	109	55
„ rijtuigen en bagagewagens	249	. . . . .	. . . . .	244	62
„ wagens (buiten de bagagewagens)	1 925	. . . . .	. . . . .	1 071	343
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.					
Aantal trein-kilometers	2 618 648	2 482 696	138 413	2 621 109	839 362
„ locomotief-kilometers a)	3 011 437	2 943 427	174 282	3 117 709	1 059 136
„ as-kilometers (rijtuigen en wagens) b)	63 446 656	. . . . .	. . . . .	l) 51 548 045	15 270 764
Steenkolenverbruik (in tonnen)	g) 19 205	. . . . .	. . . . .	g) 19 814	19 094
Id. (in K.G.) per locomotief-kilometer	6.37	. . . . .	. . . . .	6.35	18.03
D. Omvang van het vervoer.					
Aantal reizigers 1ste klasse	16 661	6 873	h) 32 256	39 129	. . . . .
„ „ 2de „	113 192	49 678	h) 86 349	136 027	o) 40 203
„ „ 3de „ c)	2 137 361	1 193 349	h) 854 210	2 047 559	o) 884 954
„ „ 3de „ retour d)	920 366	668 050	h)	668 050	. . . . .
„ „ 3de „ (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . . .	. . . . .	h) 420 478	420 478	. . . . .
Totaal aantal reizigers	3 187 580	1 917 950	h) 1 393 293	3 311 243	925 157
Aantal reiziger-kilometers	118 456 746	74 481 945	12 540 339	87 022 284	17 085 312
„ tonnen vrachtgoed (zonder de dienstvrachtgoederen)	747 577	318 461	90 966	409 427	207 025
„ ton-kilometers (zonder de dienstvrachtgoederen)	78 517 637	45 104 428	933 416	46 037 844	24 288 162
E. Opbrengst van het vervoer.					
Opbrengst reizigers 1ste klasse	f 83 369	f 65 785	f 10 162	f 75 947	. . . . .
„ „ 2de „	f 258 791	f 160 916	f 18 053	f 178 969	f 27 436
„ „ 3de „	f 1 388 450	f 768 799	f 83 733	f 852 532	f 291 758
„ „ 3de „ retour	f 139 334	f 88 410	. . . . .	f 88 410	. . . . .
„ „ 3de „ (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . . .	. . . . .	f 21 074	f 21 074	. . . . .
„ in totaal voor reizigers	f 1 869 944	f 1 083 910	f 133 022	f 1 216 932	f 319 194
„ bagage	f 33 603	f 32 595	f 14 212	f 46 807	f 6 913
„ bestelgoed	f 212 670	f 60 978	f 1 122	f 62 100	f 7 517
„ vrachtgoed	f 3 552 373	f 1 588 713	f 64 558	f 1 653 271	f 682 035
Alle overige ontvangsten	f 264 778	f 166 430	f 24 227	f 190 657	f 119 875
Gezamenlijke bruto ontvangsten in totaal (als boven)	f 5 933 368	f 2 932 626	f 237 141	f 3 169 767	f 1 135 534
Gezamenlijke bruto ontvangsten per dag-kilometer	f 23,32	f 13,01	f 73,01	f 14,38	f 14,82

a) Rangeerdienst en dubbele tractie inbegrepen; reservedienst buiten beschouwing gelaten.

b) Hieronder begrepen de door eigen materieel op andere lijnen afgelegde as-kilometers, niet echter de door vreemd materieel op de lijn afgelegde as-kilometers.

c) De vervoerde militairen en gevangenen zijn gerekend onder de reizigers 3de klasse.

d) De reizigers die van een retourbiljet waren voorzien, zijn dubbel geteld.

e) Hieronder als aanlegkapitaal van de in 1897 in exploitatie gekomen lijngedeelten f 11 162 030.

In verhouding tot de in 1897 gemiddeld geëxploiteerde lengte, en overigens de uitgaven wegens uitbreidingswerken slechts voor 6 maanden in rekening brengende, was het aanlegkapitaal, in stede van op f 53 649 687, te stellen op f 47 989 411.

f) Berekend over een aanlegkapitaal van f 47 989 411; verg. het slot der voorgaande noot.

g) Bovendien werd op de Ooster- en op de Westerlijnen der staatsspoorwegen op Java als brandstof nog gebezigd respectievelijk 299 en 211 ton hout.

h) Onder het hier opgegeven reizigersverkeer zijn niet begrepen de landsdienaren en dwangarbeiders, die, voor het vervullen van hunne werkzaamheden te Tandjong Priok, op de lijn Batavia - Tandjong Priok op vrijkaarten hebben gereisd.

i) Zonder de kosten der havenwerken te Tjilatjap, ten bedrage van f 390 761. De uitbreidingswerken slechts voor 6 maanden in rekening brengende, was het aanlegkapitaal, in stede van op f 54 505 405, te stellen op f 54 436 175.

j) Berekend over 623 K.M., zijnde op de Westerlijnen 19 K.M. dubbel spoor aangelegd.

k) Berekend over een aanlegkapitaal van f 54 436 175; verg. het slot van noot i.

l) Door vreemd materieel werden bovendien op de Westerlijnen nog afgelegd 866 177 as-kilometer.

PARTICULIERE SPOORWEGEN.				TOTALEN.	
Lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.		Bataviasche Oosterspoorweg.	Deli-spoorweg		
Lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I.	Lijn Batavia-Buitenzorg.	Lijn Batavia-KedongGedeh.	(Oostkust van Sumatra).	1897.	1896.
1.435	1.067	1.067	1.067	. . . .	. . . .
205	56	57	102.5	$2\,037^{5}$	$1\,827^{5}$
205	56	57	102.5	$1\,930^{5}$	$1\,790^{5}$
f 20 269 879	f 3 861 800	f 3 211 512	f 7 091 543	f 162 428 936	f 150 834 749
f 98 877	f 68 961	f 56 342	f 69 051	f 79 768	f 82 536
f 2 652 946	f 837 692	f 296 478	f 1 211 654	f 15 237 439	f 14 048 230
f 1 013 344	f 374 179	f 139 841	f 494 057	f 7 638 418	f 7 110 518
f 1 639 602	f 463 513	f 156 637	f 717 597	f 7 599 021	f 6 937 712
61.80 pct.	55.33 pct.	52.84 pct.	59.22 pct.	49.86 pct	49.38^{5} pct.
8.08 „	12.00 „	4.87 „	10.12 „	u) 4.88 „	w) 4.65^{7} „
27	10	13	21	320	289
28	14	8	14	361	350
74	61	24	53	767	689
473	9	75	286	4 253	4 053
689 866	325 955	s) 235 443	337 902	7 668 285	6 919 514
796 677	344 562	250 418	423 688	9 003 627	8 151 904
19 829 314	r) 6 772 783	3 174 394	8 166 538	168 208 494	146 319 666
p) 5 804	1 770	991	(hout) 6 473	v) 66 678	v) 61 061
7.29	5.14	3.95	(hout) 15.27	v) 7.40	v) 7.49
9 150	22 904	2 027	23 189	113 060	109 685
43 723	96 656	39 324	46 987	516 112	520 459
289 776	487 314	535 724	645 480	7 028 168	6 760 252
q)	. . . .	. . . .	q)	1 588 416	1 466 958
820 482	366 985	381 893	. . . .	1 989 840	1 992 225
1 163 131	973 859	958 970	715 656	11 235 596	10 849 579
35 232 576	24 866 456	14 115 206	12 432 587	309 211 167	285 584 671
368 339	123 147	46 605	176 178	2 078 298	1 900 686
37 330 541	5 940 066	1 858 884	5 334 124	199 307 258	169 316 425
f 34 662	f 24 344	f 946	f 32 817	f 252 085	f 246 273
f 84 513	f 69 369	f 12 806	f 37 197	f 669 081	f 657 728
f 295 497	f 136 483	f 60 416	f 294 341	f 3 319 477	f 3 127 667
q)	. . . .	. . . .	q)	f 227 744	f 213 180
f 112 121	f 110 980	f 84 964	. . . .	f 329 139	f 307 931
f 526 793	f 341 176	f 159 132	f 364 355	f 4 797 526	f 4 552 779
f 11 664	f 10 329	f 10 674	f 42 164	f 162 154	f 163 814
f 46 390	f 25 837	f 1 938	. . . .	f 356 452	f 317 325
f 1 931 432	f 420 839	f 114 124	f 698 358	f 9 052 432	f 8 221 295
f 136 667	f 39 511	f 10 610	t) f 106 777	f 868 875	f 793 017
f 2 652 946	f 837 692	f 296 478	f 1 211 654	f 15 237 439	f 14 048 230
f 35,45	f 40,98	f 14,28	f 32,32	f 21,62	f 21,44

m) Hieronder f 1 154 293 voor de aanlegkosten van de lijn Fort de Kock-Pajjakombo. Onder het uitgetrokken bedrag van f 19 839 110 zijn niet begrepen de aanlegkosten der havenwerken te Emmahaven, noch die van het kolenstort en bijbehoorende inrichtingen aldaar, bedragen hebbende f 3 944 874.

n) Berekend over het, in verhouding tot de gemiddeld geëxploiteerde lengte, tot f 18 922 041 verminderd aanlegkapitaal.

o) Voor den als secundairen spoorweg geëxploiteerd wordenden staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust zijn de reizigers 1ste klasse gerekend als reizigers 2de klasse en die der 2de klasse als reizigers 3de klasse.

p) Op de lijn Samarang-Vorstenlanden werd bovendien als brandstof verbruikt 875 ton hout en 24 120 liter petroleum-residu.

q) Op de lijn Samarang-Vorstenlanden en op den Deli-spoorweg worden retourbiljetten voor alle klassen afgegeven. Vandaar dat hier het cijfer, als reeds in de voorgaande opgaaf begrepen, niet wordt ingevuld. Elk retourbiljet voor twee reizigers rekenende, werden op laatstbedoelde lijn vervoerd 195 568 reizigers op retourkaarten (12 022 in de 1ste, 22 670 in de 2de en 160 876 in de 3de klasse), met eene opbrengst van f 102 236. Wat betreft de uitgifte van retourkaarten op de lijn Samarang-Vorstenlanden waren de cijfers als volgt: 1ste klasse 2450, 2de klasse 12 582 en 3de klasse 44 592, totaal 59 624, met eene opbrengst van f 63 096.

r) Hieronder 1 811 296 as-kilometers afgelegd op de staatslijnen.

s) Opbrengst gevende slechts 226 964.

t) Hieronder o. a. f 6015 wegens abonnementsgelden van reizigers, benevens f 1920 wegens extra-treinen en f 75 wegens het vervoer van zieken, welke sommen niet onder de opgegeven opbrengst van het personenvervoer zijn verantwoord.

u) Over het aanlegkapitaal, berekend naar de gemiddeld geëxploiteerde lengte, ad f 155 782 361.

v) Enkel het steenkolenverbruik.

w) Over het aanlegkapitaal, berekend naar de gemiddeld geëxploiteerde lengte, ad f 148 981 307.

II. STOOMTRAMWEGEN. *a*)

Statistieke gegevens betreffende de stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië.	Samarang-Joana Stoomtram-maatschappij. — Lijn Samarang-Joana (met zijtakken).	Nederlandsch-Indische Tramweg-maatschappij. — Lijn Batavia-Meester-Cornelis-Kampong Melaijoe *b*)	Oost-Java Stoomtram-maatschappij. — Lijnen Soerabaija-Sepandjang en Modjokerto-Ngoro (met zijlijn).	Ned. Indische Spoorweg-maatschappij. — Lijn Djokjokarta-Brossot.	TOTALEN (zonder de lijn Maos-Bandjarnegara; zie noot *c*). 1897.	TOTALEN 1896.	Seraijoedal-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Maos-Bandjarnegara. *c*)
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.188	1.067	1.435	. . . . .	. . . . .	1.067
A. Algemeene zaken.							
Lengte in exploitatie ult. 1897 (in K.M.)	242^{5}	14	63	24	343^{5}	342	54
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar.	242^{5}	14	62^{3}	24	342^{3}	342	45.7
Aanlegkapitaal ult. 1897	f 6 325 853	f 1 501 156	*i*)f 2 305 503	f 614 776	f 10 747 288	f 10 210 183	f 2 000 992
„ per K.M.	f 26 086	*e*)f 68 234	f 36 595	f 25 616	*k*)f 30 575	*l*)f 29 172	f 37 056
Bruto ontvangst	f 847 632	f 317 230	f 258 380	f 103 238	f 1 526 480	f 1 497 373	f 163 155
Exploitatie-kosten	f 322 598	f 165 190	f 152 121	f 38 427	f 678 336	*m*)f 650 368	f 70 242
Netto ontvangst in totaal	f 525 034	f 152 040	f 106 259	f 64 811	f 848 144	*m*)f 847 005	f 92 913
„ „ „ pct. van de bruto ontvangst	61.94 pct.	47.92 pct.	41.13 pct.	62.77 pct.	55.56 pct.	*m*) 56.57 pct.	56.94 pct.
Netto ontvangst in pct. van het aanlegkapitaal	8.30 „	10.12 „	4.61 „	10.54 „	7.89 „	*m*) 8.30 „	4.64 „
B. Materieel.							
Aantal locomotieven	33	27	20	6	86	86	8
„ rijtuigen	47	60	31	7	145	137	12
„ wagens	368	3	80	6	457	405	75
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.							
Aantal trein-kilometers	661 706	772 667	437 508	70 640	1 942 521	1 877 528	133 169
„ locomotief-kilometers	821 005	798 206	440 619	74 935	2 134 765	2 000 300	170 896
„ as-kilometers (rijtuigen en wagens)	12 810 768	7 842 982	4 908 820	921 842	26 484 412	24 624 529	2 202 550
Steenkolenverbruik (in tonnen)	*d*) 606	*f*) 3 102	*j*) 1 715	305	5 728	5 330	936
„ (in K.G.) per locomotief-kilometer	. . . . .	*g*) 4.2	*g*) 4.03	4.07	. . . . .	. . . . .	5.48
D. Omvang van het vervoer.							
Aantal reizigers	1 179 682	4 642 858	2 486 550	296 471	8 605 561	8 777 626	300 291
„ reiziger-kilometers	13 908 604	33 464 522	16 930 845	3 451 138	67 755 109	68 797 679	2 962 657
„ tonnen vrachtgoed	166 689	*h*)	41 243	43 964	251 896	241 757	35 305
„ ton-kilometers	10 953 327	*h*)	686 659	684 659	12 324 645	12 073 635	1 435 487
E. Opbrengst van het vervoer.							
Opbrengst reizigers	f 217 252	f 312 312	f 198 515	f 34 566	f 762 645	f 780 113	f 35 267
„ bagage	f 4 451	*h*)	f 232	f 178	f 4 861	f 5 041	f 1 454
„ goederen	f 617 646	*h*)	f 57 662	f 66 817	f 742 125	f 700 116	f 122 682
„ diversen	f 8 283	f 4 918	f 1 971	f 1 677	f 16 849	f 12 103	f 3 752
Gezamenlijke bruto ontvangsten. in totaal (als boven)	f 847 632	f 317 230	f 258 380	f 103 238	f 1 526 480	f 1 497 373	f 163 155
Gezamenlijke bruto ontvangsten. per dag-kilometer	f 9,57	f $62{,}60^{9}$	f $11{,}35^{5}$	f 11,78	f 12,11	f 11,97	f $7{,}78^{7}$

a) Voor mededeelingen omtrent den staatsstoomtramweg in Atjeh zij verwezen naar blz. 108/109 van het verslag hiervóór. Overigens zij opgemerkt dat in het hier voorkomende overzicht, wat de nieuw geopende stoomtramwegen betreft, thans voor 't eerst is opgenomen de Seraijoedal-lijn, de eenige waar reeds over 1897 de exploitatiedienst niet meer gecombineerd was met den dienst van aanleg (verg. blz. 112 van het verslag hiervóór).

b) De opgaven betreffende deze onderneming loopen over het op 30 Juni 1897 geëindigde boekjaar.

c) Aangezien gegevens omtrent de exploitatie-uitkomsten der Seraijoedal-Stoomtrammaatschappij thans voor het eerst worden verstrekt, zijn de daarop betrekking hebbende cijfers niet onder de totalen voor 1897 opgenomen.

d) Bovendien 5726 ton hout.

e) Berekend over 22 K.M., zijnde 8 K.M. dubbel spoor aangelegd.

f) Bovendien 234 ton cokes.

g) Totaal brandstofverbruik.

h) De lijn dient enkel voor personenvervoer.

i) Onder dit bedrag is f 206 861 begrepen als aanlegkapitaal van het op ult. 1897 nog onderhanden zijnde lijngedeelte Sepandjang-Krian.

j) Bovendien 140 ton hout.

k) Berekend over 351^{5} K.M. (verg. noot *c*).

l) Als voren over 350 K.M.

m) Verbeterde cijfers. Nader is namelijk gebleken dat het bedrag der exploitatiekosten in 1896 van de Samarang-Joana-stoomtram in bijlage CC van het vorig verslag f 7644 te laag en dat der netto ontvangst f 7644 te hoog is opgegeven.

(5. 28.)

BIJLAGE Z.

(Zie hoofdst. L, afd. III, van het verslag.)

I LIJST van AANVRAGEN betreffende SPOORWEG-AANLEG in Nederlandsch-Indië, te Batavia afgesloten op 31 Mei 1898, vermeldende de aanvragen: A. welke sedert medio Juni 1897 waren afgewezen; B. welke nog in beraad werden gehouden, en C. welke (voor zoover het departement der burgerlijke openbare werken daarvan reeds kennis droeg) nog in behandeling waren. N.B De aanvragen hadden (behoudens in één geval — zie onder B —) nog enkel de strekking om voorrang van concessie te verkrijgen.

A. Afgewezen aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
I	Bantam en Batavia.	H. L. Ch. te Mechelen (16 Febr. 1897).	van Tangerang over Tjikandi, Serang, Pandeglang en Menes naar Laboean, met een zijtak Serang—Karang Antoe (type van den beoogden spoorweg niet aangegeven).	De richting van den beoogden spoorweg viel gedeeltelijk samen met reeds vroeger door anderen aangevraagde tramwegen, en bovendien was de lijn Serang—Karang Antoe in het tracé van den in Bantam in aanleg zijnden staatsspoorweg opgenomen (gouvernementsbesluit dd. 18 Sept. 1897 n°. 33).
II	Id.	J. H. H. Joosten (4 Maart 1898).	van Rangkas Betoeng over Tjikandi naar Tangerang, met een zijtak van Tjikandi naar Serang en een naar Pedir (secundaire spoorweg).	Soortgelijke redenen als bij I (gouvernementsbesluit dd. 3 Mei 1898 n°. 51).
III	Batavia.	A. Mijer (2 Nov. 1897).	van Djeletreng nabij Paroeng over Poetatnoetoek, Roempin en Tjiheulang naar het landhuis te Bolang en van daar over Bodjong Sengkol naar het landhuis te Djanlappa (secundaire spoorweg).	De beoogde lijn (zijtak van den op blz. 108 van het verslag hiervóór bedoelden spoorweg van Batoetoelies naar Paroeng Pandjang) zou het voor den staatsspoorweg (waarmede zij over de geheele lengte evenwijdig loopt) bestemde vervoer kunnen ondervangen (gouvernementsbesluit dd. 17 Jan. 1898 n°. 22).
IV	Id.	W. H. Jacometti (3 Febr. 1898).	van Kebajoran over Mampang en Passar Mingoe naar Bekassi (secundaire spoorweg).	De beoogde verbinding (waaraan trouwens geen behoefte kon bestaan) zou aan de bestaande spoorwegen afbreuk doen (gouvernementsbesluit dd. 16 Maart 1898 n°. 7).
V	Id.	D. H. K. Mentel en W. A. P. F. L. Sijnja (4 Jan. 1898).	van Tandjong Priok over Batavia Meester-Cornelis en Depok naar Buitenzorg (luchtspoorweg, systeem H. S. Halford).	Het verzoek kon niet in overweging worden genomen, daar langs het beoogde tracé reeds stoomverbindingen bestaan (gouvernementsbesluit dd. 6 Febr. 1898 n°. 15).
VI	Krawang.	A. Mijer (24 Mei 1897).	van Poerwakarta naar Kalidjati (secundaire spoorweg).	De richting viel voor een groot gedeelte samen met die van reeds door anderen ingediende en door de Regeering in beraad gehouden aanvragen voor tramwegen (gouvernementsbesluit dd. 5 Aug. 1897 n°. 40).
VII	Id.	Id. (6 Aug. 1897).	van post Tjilamaija over Kalidjati naar Soebang (secundaire spoorweg).	Als n°. VI (gouvernementsbesluit dd. 6 Oct. 1897 n°. 6).
VIII	Krawang en Preanger Regentschappen.	W. Ligtvoet (12 Jan. 1896).	van Tjipadalarang over Poerwakarta naar Krawang (secundaire spoorweg).	Wegens in studie genomen plannen tot staatsaanleg van deze verbinding, was het verzoek niet voor inwilliging vatbaar (gouvernementsbesluit dd. 12 Febr. 1898 n°. 14).
IX	Id.	Batav. Oosterspoorweg-Maatschappij (9 April 1896 en 7 April 1898).	als boven.	Als bij n°. VIII (gouvernementsbesluiten dd. 12 Febr. en 14 Mei 1898 n°s. 14 en 37).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
X	Krawang en Preanger Regentschappen.	L. M. J. van Sluijters (7 Febr. 1898).	van Soemedang over Soebang naar Poerwakarta (secundaire spoorweg).	Wegens in studie genomen plannen tot staatsaanleg van eene lijn Tjipadalarang—Krawang en eene van Cheribon naar Kadipatten, werd het wenschelijk geacht ook de gelegenheid open te houden tot staatsaanleg van eene lijn ter verbinding van bijv. Poerwakarta over Soebang en Karang Sambong met Kadipatten. Daarom kwamen alle aanvragen betreffende tusschen die plaatsen gelegen lijnen voor afwijzing in aanmerking (gouvernementsbesluit dd. 16 Maart 1898 n°. 8).
XI	Id.	A. O van Swieten (25 Mei 1896).	van Tjiandjoer naar Tjikao (spoor- of tramweg; type niet nader omschreven).	Aan de voor prioriteits-aanvragen in Indisch Staatsblad 1887 n°. 84 gestelde regelen was niet voldaan (gouvernementsbesluit dd. 19 Maart 1898 n°. 2).
XII	Id.	Id. (30 April 1897).	van Tjiandjoer over Poerwakarta naar Tjikao en van Poerwakarta naar Karang Sambong (type niet aangeduid).	Gelijksoortige reden als bij X (gouvernementsbesluit dd. 19 Maart 1898 n°. 5).
XIII	Preanger Regentschappen.	A. A. Maas Geesteranus (22 Juli 1897).	van Bandong over Pengalengan, Tjikadjang en Garoet naar Tassikmalaija (secundaire spoorweg).	Als bij VI (gouvernementsbesluit dd. 29 Oct. 1897 n°. 15).
XIV	Id.	A. Mijer (14 Mei 1897).	van Soemedang over Tandjongsari en Tjileunji naar Rantja Ekek (secundaire spoorweg).	De gelegenheid diende opengehouden om, wanneer zich behoefte aan eene dergelijke verbinding mocht openbaren, daarin door eene staatslijn te voorzien (gouvernementsbesluit dd. 22 Maart 1898 n°. 33).
XV	Id.	B. Sibenius Trip (5 Maart 1898).	van Bandong over Bandjaran en Pengalengan naar Tjibitoeng (secundaire spoorweg).	Wegens een reeds verleenden (sedert ook aanvaarden) voorrang voor een spoorweg in ongeveer gelijke richting (zie blz. 108 van het verslag hiervóór) kon het verzoek niet in overweging worden genomen (gouvernementsbesluit dd. 10 April 1898 n°. 23).
XVI	Preanger Regentschappen en Cheribon.	P. E. L. Jonxis (21 Nov. 1897).	van Tjiawi naar Pendjaloe (secundaire spoorweg).	Als bij XI (gouvernementsbesluit dd. 3 Jan. 1898 n°. 23).
XVII	Id.	A. Mijer (15 Dec. 1897).	als voren (secundaire spoorweg).	Deze lijn zou, met den spoorweg Tjiamis—Pendjaloe—Cheribon, waarvoor de aanvrager den hem verleenden voorrang voor concessie reeds had aanvaard (zie blz. 108 van het verslag hiervóór), eene verbinding vormen, welke den staatsspoorweg veel vervoer zou kunnen onttrekken (gouvernementsbesluit dd. 17 Jan. 1898 n°. 21).
XVIII	Krawang, Preanger Regentschappen en Cheribon.	A. A. Maas Geesteranus (3 Juni 1897 en 21 Dec. 1897).	van Bandong of Rantja Ekek over Soemedang en Karang Sambong naar Cheribon, met een zijtak Karang Sambong naar Dawoean of Krawang (secundaire spoorweg).	Als bij X (gouvernementsbesluiten dd. 10 Juli 1897 n°. 19 en 19 Maart 1898 n°. 7).
XIX	Cheribon.	A. Mijer (6 Aug. 1897).	van Bonang over Dawoean, Parapattan, Tjiborelang en Klangenan naar Cheribon (secundaire spoorweg).	Als bij VIII (gouvernementsbesluit dd. 17 Febr. 1898 n°. 3.
XX	Id.	H. Margadant (6 Dec. 1897).	van Karang Sambong naar Cheribon (secundaire spoorweg).	Als bij VIII (gouvernementsbesluit dd. 19 Maart 1898 n°. 6).
XXI	Samarang en Soerakarta.	D. T. M. Prijce (6 Sept. 1897).	van Samarang over Djombang, Salatiga en Boijolali naar Soerakarta (type niet aangegeven).	Als bij XI (gouvernementsbesluit dd. 28 Oct. 1897 n°. 25).
II	Samarang, Soerakarta, Madioen en Kediri.	A. Vogelsang (14 Jan. 1898.)	van Samarang over Salatiga, Boijolali, Solo, Sragen, Gendingan, Maospati, Madioen, Tjaroeban en Ngandjoek naar Kediri (luchtspoorweg, systeem H. S. Halford).	Als bij V (gouvernementsbesluit dd. 5 Febr. 1898 n°. 27).
XXIII	Japara, Samarang en Soerakarta.	J. W. Schallig (10 April 1898).	van Petjangaän over Welahan, Koedoes, Proewoto, Penawangan, Karangsono, Gagatan en Andong naar Soerakarta, met een zijtak van Welahan naar Demak (secundaire spoorweg).	Als bij V (gouvernementsbesluit dd. 30 April 1898 n°. 40).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
XXIV	Batavia, enz. Soerabaija.	C. van Zeventer en W. A. P. F. L. Sijnja (3 Jan. 1898).	van Batavia langs Java's noordkust naar Soerabaija (luchtspoorweg, systeem H S. Halford).	Als bij V (gouvernementsbesluit dd. 5 Febr. 1898 n°. 10).
XXV	Soerabaija, enz. Bezoeki.	D. H. K. Mentel (4 Jan. 1898).	van Soerabaija over Sidhoardjo, Bangil, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki naar Sitoebondo (luchtspoorweg, systeem H. S Halford).	Als bij V (gouvernementsbesluit dd. 6 Febr. 1898 n°. 16).
XXVI	Madioen.	W. K. F. V. Palm (15 Febr 1897).	van Madioen over Ponorogo naar Slahoeng, met zijtakken van Ponorogo over Soemoroto naar Bliting en van Ponorogo naar Ardjawinangoen (secundaire spoorweg).	Als bij VI (gouvernementsbesluit dd. 26 Sept. 1897 n°. 23).
XXVII	Kediri, Madioen en Soerakarta.	W. H. J. Keuchenius (30 April 1897).	van Toeloeng Agoeng over Trenggalek, Ponorogo, Soemoroto en Wonogiri naar Soerakarta (secundaire spoorweg).	Als bij VI (gouvernementsbesluit dd. 26 Sept. 1897 n°. 23).
XXVIII	Lampongsche Districten en Palembang.	Ch. R. J. Joseph (9 Aug. 1897).	van Pegantongan naar Pageralam (type niet aangegeven).	Voorshands afgewezen, in afwachting van hetgeen beslist zou worden (zie blz. 104 van het verslag hiervóór) aangaande de vaststelling van een algemeen spoorwegplan voor Zuid-Sumatra (gouvernementsbesluit dd. 7 Maart 1898 n°. 15).
XXIX	Palembang en Benkoelen.	A. H. Saltet qq. W. J. Immink (28 Aug. 1897).	van Palembang over Moeara Enim en Lahat naar Tebing Tinggi, met een zijtak van Moeara Enim naar Batoeradja en eventueele verbinding van eenig punt der beoogde lijn met Benkoelen (secundaire spoorweg).	Als boven (gouvernementsbesluit dd. 7 Maart 1898 n°. 16).
XXX	Padangsche Bovenlanden (gouv. Sumatra's Westkust).	W. H. Scheij (27 April 1898).	van Talang over Kotta Baharoe, Solok, Soengei Boeloeh, Sawah Damar en Tabat naar Soepaijang, met een zijtak van Tabat naar Koebang nan Doea (secundaire spoorweg).	Aan een vroeger ingediend verzoek werd de voorkeur geschonken (gouvernementsbesluit dd. 29 Mei 1898 n°. 28).
XXXI	Id.	E. W. J. Merens geb. Wagenaar (26 April 1898).	van Paijakombo naar Dangoeng Dangoeng, met een zijtak van laatstgenoemde plaats over Moengkar, Tahir en Si Malonggang naar Sawah Kaboen (secundaire spoorweg).	Als boven (gouvernementsbesluit dd. 29 Mei 1898 n°. 27).

B. Aanvragen welke op 31 Mei 1898 nog in beraad waren

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der voorloopige beschikking.
a.	Krawang.	Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij (5 Nov. 1897).	van Krawang over Dawoean naar Tjikampeh (secundaire spoorweg).	Deze aanvrage, bij uitzondering reeds aanstonds eene definitieve concessie beoogende, werd voorloopig in advies gehouden (gouvernementsbesluit dd. 22 Maart 1898 n°. 32), omdat daarop eerst zou kunnen beslist worden nadat zekerheid zou bestaan zoowel omtrent de toen nog in behandeling zijnde overneming van staatswege van den Bataviaschen Oosterspoorweg, als omtrent de richting van een eventueelen staatsspoorweg Tjipadalarang—Krawang.
b.	Preanger Regentschappen.	H. Margadant (20 Mei 1897).	van Soemedang over Tjonggean en Karang Sambong naar en in aansluiting aan den eventueel aan te leggen staatsspoorweg Melambong—Cheribon (secundaire spoorweg).	Zoowel in verband met het in studie genomen plan voor een staatsspoorweg van Cheribon in de richting naar Karang Sambong en de mogelijke doortrekking van zoodanige lijn in de richting naar Krawang, als met het oog op het te kiezen aansluitingspunt, werd het ongewenscht geoordeeld reeds nu eene beschikking op deze prioriteits-aanvrage te nemen (gouvernementsbesluit dd. 22 Maart 1898 n°. 33).

C. Aanvragen welke op 31 Mei 1898 nog in behandeling waren (voor zoover het departement der burgerlijke openbare werken daarvan reeds kennis droeg).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Aanteekeningen betreffende hetgeen omtrent de nevenstaande aanvragen gebleken is uit hier te lande ontvangen berichten van jongeren datum dan 31 Mei 1898.
1	Batavia.	A. Mijer (10 April 1897 en 18 Mei 1897).	van Buitenzorg over Tjiloewar en Tjilengsi naar Bekassi, met zijtak van Tjilengsi naar Tjibaroessa. *a*)	
2	Id.	Id. (26 Aug. 1897).	van Tjibaroessa naar Lemah Abang.	
3	Preanger Regentschappen.	P. Vellema (17 Mei 1898).	van Tjiandjoer westwaarts naar Patjet en oostwaarts naar Tjikalong, ter laatstgenoemde plaats aansluitende aan den eventueelen staatsspoorweg Tjipadalarang—Krawang.	Alleen voor de lijn Tjiandjoer—Patjet is de gevraagde voorrang voor concessie verleend en wel voor den tijd van twee jaren (gouvernementsbesluit dd. 27 Juli 1898 n°. 10); waarborgkapitaal f 2500. Wat de gevraagde prioriteit betreft voor de lijn Tjiandjoer—Tjikalong zou de adressant op zijn verzoek kunnen terugkomen zoodra omtrent bedoelden staatsspoorweg zou beslist zijn.
4	Padangsche Bovenlanden (gouv. Sumatra's Westkust).	L. M. J. van Sluijters (25 April 1898).	van Paijakombo over Laboe Parsilang, Kotta Baharoe en Tandjoeng Langgoendi naar Pakan Arbaä, met een zijtak van Laboe Parsilang over Kotta Katjil en Paija Basoeng naar Taram.	Voorrang voor één jaar verleend (gouvernementsbesluit dd. 4 Aug. 1898 n°. 2). Bedrag waarborgkapitaal blijkt niet.
5	Palembang.	J. G. A. Muhlnickel (4 Nov. 1897).	van Palembang naar Talang Padang (hoofdspoorweg).	
6	Palembang en Benkoelen.	A. G. Valette en Albrecht (29 Juli 1897).	van Palembang naar Benkoelen.	
7	Palembang en Lampongsche Districten.	Jos. M. van Mens (20 Dec. 1897).	van Palembang naar Telok Betong.	
8	Oostkust van Sumatra.	J. W. Schallig (25 April 1898).	(Ceintuurbaan in Deli.)	
9	Menado.	E. G. Taylor (7 Febr. 1898)	van Kwandang over Limbotto naar Gorontalo.	Voorrang voor één jaar verleend (gouvernementsbesluit dd. 22 Juli 1898 n° 12); waarborgkapitaal f 5000.
10	Id.	J. F. J. Fels (8 Febr. 1898).	van Menado over Amoerang en Kwandang naar Bwool.	Als voren (gouvernementsbesluit dd. 22 Juli 1898 n°. 11); waarborgkapitaal f 25 000. Voor het verkrijgen van de definitieve concessie na de aanvaarding van den voorrang zal de aanvrager, behalve de gewone bescheiden als bedoeld in art. 1 van Indisch Staatsblad 1887 n°. 84, tevens hebben over te leggen contracten met de betrokken inlandsche zelfbesturen, waarbij deze zich verbinden tot het afstaan van de voor den aanleg van den spoorweg benoodigde gronden.
11	Id.	T. J. M. Reijnders (27 Febr. 1898).	van Menado naar Bwool en van Kwandang naar Gorontalo.	
12	Id.	J. A. H. Joosten (7 Maart 1898).	van Belang over Gorontalo en Maoeton langs de golf van Tomini naar Tambarana, overal zooveel mogelijk langs de kust.	Als voren, ook wat waarborgkapitaal en het verder vermelde betreft (gouvernementsbesluit dd. 22 Juli 1898 n°. 10).
13	Id.	A. J. Haaxman (23 Maart en 16 April 1898).	een zestal lijnen in de Minahassa, als: *a*. van Menado over Aijer Madidi, Tondano, Tomohon, Kawangkoan, Langowan en Liwoetoen naar Belang; *b*. van Kajoeragi naar Likoepang; *c*. van Aijer Madidi naar Kema; *d*. van Langowan over Kakas naar Rembokken; *e*. van Kawangkoan over Toempaän, Amoerang en Motoling naar Pontak, en *f*. van Liwoetoen naar Tombatoe.	Voorrang voor één jaar verleend (gouvernementsbesluit dd. 22 Sept. 1898 n°. 7); waarborgkapitaal f 25 000.

a) Indien niets naders vermeld is, wordt een secundaire spoorweg beoogd.

II. LIJST van AANVRAGEN omtrent STOOMTRAM-AANLEG in Nederlandsch-Indië, te Batavia afgesloten op 31 Mei 1898, vermeldende de aanvragen: A. welke sedert medio 1897 waren afgewezen; B. welke nog in beraad werden gehouden, en C. welke (voor zooveel het departement der burgerlijke openbare werken daarvan reeds kennis droeg) nog in behandeling waren.

A. Afgewezen aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
1	Bantam.	D. M. Wortelboer en J. S. Vogt (13 Juli 1897).	van Nieuw-Anjer naar Laboean.	Het verzoek voldeed niet aan de voorschriften in Indisch Staatsblad 1893 n°. 191 (gouvernementsbesluit dd. 28 Aug. 1897 n°. 27).
2	Id.	Id. (9 Sept. 1897).	id.	Het verzoek beoogde het verkrijgen van prioriteit (gouvernementsbesluit dd. 12 Oct. 1897 n°. 31).
3	Id.	Id. (28 Oct. 1897).	id.	Het verzoek kon niet worden ingewilligd, omdat reeds vroeger door anderen gedane aanvragen, beoogende ongeveer hetzelfde tracé, in behandeling waren gekomen (gouvernementsbesluit dd. 1 Dec. 1897 n°. 25).
4	Id.	J. M. van Mens (8 Jan. 1897).	van Serang naar Karang Antoe.	Met het oog op het voornemen om Karang Antoe in het tracé van den in Bantam in aanleg zijnden staatsspoorweg op te nemen, kon het verzoek niet worden ingewilligd (gouvernementsbesluit dd. 18 Sept. 1897 n°. 33).
5	Id.	F. B. Smits (4 Oct. 1897).	van Anjer-lor naar Laboean.	Als bij 3 (gouvernementsbesluit dd. 27 Nov. 1897 n°. 6).
6	Batavia en Bantam.	M. W. N. Steenmeijer (3 April 1897).	van Tangerang over Mauk, Pasilian, Tanara, Pontang en Tjiroeas naar Serang.	Deze lijn zou te veel vervoer aan den staatsspoorweg kunnen onttrekken; echter werd den aanvrager te kennen gegeven dat hij op zijn verzoek voor het gedeelte Tangerang—Tanara zou kunnen terugkomen (gouvernementsbesluit dd. 1 Maart 1898 n°. 16).
6a	Batavia.	J. C Reynst (14 Juni 1897).	ter afdeelingshoofdplaats Buitenzorg.	Als bij 1 (gouvernementsbesluit dd. 4 Juli 1897 n°. 20). De aanvrage beoogde vergunning voor eene stoom- dan wel voor eene electrische tram.
7	Id.	P. J. van Rooijen (21 Juni 1897).	van Weltevreden naar Tandjong Priok.	Deze lijn zou te veel afbreuk kunnen doen aan bestaande spoor- en tramwegen (gouvernementsbesluit dd. 14 Aug. 1897 n°. 33).
8	Id.	A. H. Veerkamp (5 Juli 1897).	van Tjikarang over Tjibaroessa en Tjiteureup naar Buitenzorg.	Als bij 3; zie ook onder 1 op blz. 4 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 15 Oct. 1897 n°. 21).
9	Id.	Id. (2 Nov. 1897).	van Buitenzorg over Tjiteureup naar Tjibaroessa.	Id. id (gouvernementsbesluit dd. 3 Jan. 1898 n°. 25).
10	Id.	K. H. A. Olislaeger (20 Sept. 1897).	van Tandjong Priok over Tjilintjing en Babalan naar Bekassi.	Met het oog op de van staatswege beraamde plannen ten opzichte van de verkeerstoestanden in West-Java kon het verzoek niet worden ingewilligd (gouvernementsbesluit dd. 7 Jan. 1898 n°. 29).
11	Id.	B. O. A. J. Th. J. van Voorthuijsen (3 Aug. 1897).	van Batoetoelies over Gadok naar Toegoe.	In het tracé kwamen zoo steile hellingen voor, dat exploitatie als adhaesie-stoomtramweg onmogelijk is te achten (gouvernementsbesluit dd. 16 Jan. 1898 n°. 28). De aanvrage beoogde vergunning voor eene stoom- dan wel voor eene electrische tram.
12	Id.	A. F. von Dewall (17 Nov. 1897).	van Kebaijoran over Tjipoetat naar Paroeng Pondok.	Deze lijn zou, in aansluiting aan den op blz. 108 van het verslag hiervóór bedoelden spoorweg, waarvoor een andere aanvrager voorrang van concessie gekregen (en ook reeds aanvaard) had en in verband met den staatsspoorweg, te veel afbreuk kunnen doen aan de lijn Batavia—Buitenzorg der Ned.-Ind. Spoorwegmaatschappij (gouvernementsbesluit dd. 18 Jan. 1898 n°. 18).
13	Krawang.	C. J. Bollee (21 Maart en 12 Juni 1897).	van Tandjong Poera over Tempoeran naar de havenplaats Tjilamaija.	Het tracé liep in nagenoeg dezelfde richting van een anderen door denzelfden aanvrager beoogden tramweg (zie sub *f* en *i* op blz. 13 dezer bijlage), zoodat deze tramweg het tot stand komen van de andere, in gunstiger richting loopende, zou kunnen tegenwerken (gouvernementsbesluit dd. 14 Oct. 1897 n°. 17).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
14	Preanger Regentschappen en Krawang.	J. D. Mijer (29 Mei 1897).	van Tjiandjoer over Poerwakarta naar Soebang.	Als bij 10 (gouvernementsbesluit dd. 19 Maart 1898 n°. 5).
15	Preanger Regentschappen.	J. Polleman (15 Aug. 1896).	van Bandjaran over Bandong naar Tjimahi, met twee zijtakken ter hoofdplaats Bandong (naar het staatsspoorwegstation en naar de koffie- en zoutpakhuizen)	De in de aanvrage bedoelde verbinding, welke de adressant zich voorstelde door eene stoom- dan wel door eene electrische tram tot stand te brengen, viel gedeeltelijk samen met eene lijn Bandong—Tjitjalengka, waarvoor reeds in 1893 aan den heer R. A. Eekhout vergunning was verleend en met eene door den heer J. D. Mijer beoogde lijn Bandong—Tjimahi. Daar beide vergunningen sedert aanvaard zijn (zie blz. 116 en 109 van het verslag hiervóór) kon het verzoek niet voor inwilliging in aanmerking komen (gouvernementsbesluit dd. 9 Juli 1897 n°. 43).
16	Id.	J. D. Mijer (18 Mei 1897).	zijlijn van den stoomtramweg Bandong—Tjimahi door de Chineesche kamp te Bandong naar het spoorwegstation aldaar.	Deze zijlijn zou dezelfde richting moeten volgen van het overeenkomstige gedeelte van eene aan een ander verleende en blijkens blz. 116 van het verslag hiervóór sedert aanvaarde vergunning voor eene electrische (dan wel stoom-) tram van Bandong naar Tjitjalengka (gouvernementsbesluit dd. 9 Juli 1897 n°. 44).
17	Id.	C. F. van der Spek 18 Jan. 1898).	ter afdeelingshoofdplaats Soekaboemi, met lijnen naar de dessa's Baros, Tjikembang, Tjisaät en Soekaradja.	Als bij 1 (beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 5 Febr. 1898; zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 284).
18	Id.	A. H. Veerkamp (25 Juni 1897).	van Rantja Ekek over Tjileunji, Tandjongsari naar Soemedang.	Als bij 10 (gouvernementsbesluit dd. 22 Maart 1898 n°. 33).
19	Id.	J. Hulshoff (3 Maart 1898).	van Sawah Bera naar Tjonggeang.	Als bij 1 (beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 30 Maart 1898).
20	Id.	W. H. J. Keuchenius (22 Febr. 1898).	van Bandong over Tjihideung en Lembang naar Pangagradjian.	Als bij 11 (gouvernementsbesluit dd. 3 Mei 1898 n°. 28).
21	Id.	E. C. A. Winckel (28 Maart 1898).	van Bandong naar Tjigalendang.	Als bij 11. Bovendien was door een ander reeds eene aanvraag van wijdere strekking ingediend (gouvernementsbesluit dd. 3 Mei 1898 n°. 28).
22	Id.	H. J. Stroband (geen dagteekening).	van Bandjar over Bandjarsari, Kalipoetjang, Tjikemboelan en Parigi naar Tjidjoelang.	Aan eene verder strekkende aanvraag werd de voorkeur geschonken (gouvernementsbesluit dd. 7 Mei 1898 n°. 19).
23	Id.	A. Mijer (14 Maart 1898).	vertakkingen van den in November 1897 den aanvrager geconcedeerden stoomtramweg Tassikmalaija—Tjiwoelan (zie blz. 113 van het verslag hiervóór), en wel van Singaparna naar Tjigadok; van Singaparna naar Peuteudjaija; van Pedajoengan over Waroeng Tjitjariang naar Tjibeuti, en van Waroeng Tjitjariang naar Soekaradja.	Als bij 11 (gouvernementsbesluit dd. 3 Mei 1898 n°. 32).
24	Cheribon.	B. Broers (2 Febr. 1897).	van Cheribon naar Djatiwangi.	Dit verzoek, bij gouvernementsbesluit dd. 20 Maart 1897 n°. 17 voorloopig in advies gehouden, bleek later, wegens plannen tot staatsaanleg, niet voor inwilliging vatbaar (gouvernementsbesluit dd. 19 Maart 1898 n°. 3).
25	Id.	J. H. Hoeke (20 Juni 1897).	vier in verschillende richtingen van de hoofdplaats Cheribon uitgaande tramwegen.	Als bij 2 (gouvernementsbesluit dd. 7 Aug. 1897 n°. 8).
26	Id.	J. F. Colinet (6 April 1897).	van Cheribon langs Karang Anjar, Ardjowinangoen, Gegesik-koelon, Kedokan-boender, Sleman en Djatibarang naar de dessa Kelimpar (afdeelingshoofdplaats Indramaijoe), met eene zijlijn van Ardjowinangoen naar Palimanan.	De aanvraag valt voor een gedeelte samen met reeds door anderen aangevraagde tramwegen (gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1897 n°. 30).
27	Id.	Id. (18 Mei 1897).	van de dessa Karang Anjar langs den postweg naar de dessa Kelimpar (afdeelingshoofdplaats Indramaijoe).	De aanvraag valt geheel samen met een reeds door een ander aangevraagden tramweg (gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1897 n°. 30).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
28	Cheribon.	C. Th. van Sorgen (6 Juli 1897).	van Cheribon over Tjilimoes naar Koeningan.	De lijn zou dezelfde richting volgen als het overeenkomstige gedeelte van een secundairen spoorweg, waarvoor in Mei 1897 (verg. blz. 108 van het verslag hiervóór) aan een ander voorrang was verleend (gouvernementsbesluit dd. 18 Aug. 1897 n°. 2).
29	Id.	W. 's Jacob (11 Oct. 1897).	van Cheribon naar Kadipatten.	Met het oog op plannen tot staatsaanleg kon het verzoek niet worden ingewilligd (gouvernementsbesluit dd. 19 Maart 1898 n°. 4).
30	Id.	H. J. Graichen (7 Mei 1898).	van Indramaijoe langs bestaande wegen over Karang Ampel en Ploembon naar Cheribon.	Als bij 1 en 2 (beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 1 Juni 1898).
31	Pekalongan.	W. C. Lammers Lisnet (18 Jan. 1897).	van Pekalongan naar Kedoengwoeni.	Aan eene aanvraag van wijdere strekking (zie lager onder *o* op blz. 14 van deze bijlage) werd de voorkeur gegeven (gouvernementsbesluit dd. 29 Sept. 1897 n°. 13).
32	Id.	Samarang-Cheribon Stoomtrammaatsch. (27 Maart 1897).	van Pekalongan over Kedoengwoeni, met eene zijlijn naar de suikerfabriek Wonopringgo.	Als voren (gouvernementsbesluit dd. 29 Sept. 1897 n°. 13).
33	Id.	M. A. J. Nelissen geb. Heijligers (7 Mei 1897).	van Pekalongan over Masin naar Pandansari, met een zijtak Masin—Batang.	De levensvatbaarheid van deze lijn viel te betwijfelen; daarom werd de voorkeur geschonken aan de op blz 114 van het verslag hiervóór vermelde aanvraag van de Samarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij voor een zijtak Pekalongan—Masin (gouvernementsbesluit dd. 29 Sept. 1897 n°. 13).
34	Id.	P. S. H. A. Hoijer (25 Aug. 1897).	van Wiradessa over Bodjong naar Kadjen en Kesesi naar Sragi.	Als bij 1 (gouvernementsbesluit dd. 6 Oct. 1897 n°. 40). De aanvrager beoogde vergunning voor eene stoom- dan wel voor eene electrische tram.
35	Pekalongan en Samarang.	J. F. Colinet (16 Dec. 1897).	van Masin naar Selokaton.	Deze lijn werd geacht te veel vervoer aan den Samarang-Cheribon stoomtramweg te zullen onttrekken (gouvernementsbesluit dd. 2 April 1898 n°. 6).
36	Samarang.	M. L. Catoire geb. van den Broek (4 Sept. 1897).	van Salatiga naar Toentang.	Als bij 1 (gouvernementsbesluit dd. 15 Oct. 1897 n°. 22).
37	Samarang en Soerakarta.	K. E. la Bastide (9 Jan., 18 en 19 April en 21 Mei 1897).	van Djomblang over Oenarang en Salatiga naar Boijolali (dan wel van Oenarang over Salatiga naar Boijolali), met een zijtak Ambarawa—Bawen (dan wel van eene lijn Toentang—Salatiga—Boijolali).	Als bij 26 (gouvernementsbesluit dd. 14 Oct. 1897 n°. 37).
38	Rembang.	J. Ph. Nickel (30 Dec. 1896).	van Toeban over Rengel naar Bandjarsari, met een zijtak Pakah—Widang.	Als bij 31; zie overigens lager onder *x* op blz. 14 dezer bijlage (gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1897 n°. 29).
39	Soerabaija en Rembang.	J. F. Colinet (8 Febr. 1897).	van de dessa Banglé (afdeeling Djombang der residentie Soerabaija) over Tawangsari en Pakah naar Toeban, met zijtakken Tawangsari—Bodjonegoro en Pakah—Kandangan (Widang).	Als bij 31; zie overigens lager onder *x* op blz. 14 dezer bijlage (gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1897 n°. 29).
40	Id.	Id. (15 Aug. 1897).	van Banglé door de districten Bowerno en Temaijang naar Bodjonegoro.	Als bij 31; zie overigens lager onder *x* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 18 Oct. 1897 n°. 8).
41	Rembang.	J. W. A. Doorenbos (26 Febr. 1897).	van Pamotan over post Polandah naar Lassem.	Als bij 31; zie overigens lager onder *p* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 4 Oct. 1897 n°. 6).
42	Id.	W. J. Immink (11 April 1897).	van Lassem naar Bodjonegoro.	Als bij 31; zie overigens lager onder *p* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 3 Febr. 1898 n°. 10).
43	Id.	Ned.-Ind. Spoorwegmaatschappij (24 April 1897).	van Bodjonegoro naar Djatiroto.	Als bij 31; zie overigens lager onder *p* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 4 Oct. 1897 n°. 6).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
44	Rembang.	Ned.-Ind. Spoorweg-maatschappij (27 Aug. 1897).	van Lassem naar Bodjonegoro.	Als bij 27; zie overigens lager onder *p* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 4 Nov. 1897 n°. 21).
45	Id.	V. Vreede Bik (27 Nov. 1897).	van de dessa Tjoempleng op de grens van Japara en Rembang over Karangori naar Ngawen.	Als aansluiting aan eene in Juni/Juli 1897 door den adressant gevraagde (sedert verleende) vergunning voor eene lijn Joana—Tjoempleng (zie blz. 114 van het verslag hiervóór) zou de hierbedoelde stoomtramweg zijne levensvatbaarheid moeten putten uit het onttrekken van vervoer aan den Samarang-Joana stoomtramweg (gouvernementsbesluit dd. 10 Febr. 1898 n°. 37).
46	Id.	A. S. J. Keijser (27, 28 en 30 Aug. 1897).	van Blora over Djati naar de grens van Madioen, met prioriteit gedurende 6 maanden voor eene verlenging naar Sragen.	De lijn zou in de onmiddellijke nabijheid loopen van de in aanleg zijnde lijnen der Samarang-Joana-Stoomtrammaatschappij (gouvernementsbesluit dd. 1 Nov. 1897 n°. 9).
47	Japara, Rembang en Madioen.	A. H. Veerkamp (23 Juni 1897).	van Madioen over Ngraho, Woeloeng (nabij Randoeblatoeng) en Ngawen naar Joana.	Soortgelijke redenen als bij 45 (gouvernementsbesluit dd. 1 Nov. 1897 n°. 8).
48	Rembang en Soerabaija.	J. Ph. Nickel (. . Maart 1897).	van Banaran naar Plosso.	De lijn zou grootendeels samenvallen met den stoomtramweg Djombang—Babat, waarvoor in Mei 1896 eene blijkens blz. 111 van het verslag hiervóór (sedert aanvaarde) vergunning was verleend (gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1897 n°. 3).
49	Soerabaija.	L. J. Burgemeestre (25 Maart 1897).	smalspoor-tram ter hoofdplaats Soerabaija (van Kebalen naar Koepang).	De lijn zou te veel afbreuk kunnen doen aan den bestaanden tramweg der Oost-Java Stoomtrammaatschappij (gouvernementsbesluit dd. 16 Sept. 1897 n°. 38).
50	Id.	L. J. Burgemeestre en A. Mollinger (21 en 29 April 1897).	smalspoor-tram ter hoofdplaats Soerabaija (van Passar Besar naar den weg van Tjantikan).	De wegen en straten, waarlangs het tracé gedacht is, zijn te smal om daarop tramverkeer toe te laten (gouvernementsbesluit dd. 16 Sept. 1897 n°. 38).
51	Id.	Oost-Java Stoomtram-maatschappij (12 Aug. 1897).	zijtak van de aan de aanvraagster toebehoorende stoomtram ter hoofdplaats Soerabaija, en wel van Simpang tot den linkeroever der Soerabaija-rivier bij Goebeng.	Door de keuze van het eindpunt op den linkeroever der rivier zou deze zijtak geen nut stichten, doch slechts last veroorzaken aan de bewoners der doorsneden straten (gouvernementsbesluit dd. 18 Oct. 1897 n°. 7).
52	Id.	Jhr. W. Strick van Linschoten (7 Aug. 1897).	van Mantoop naar Tjermee.	In verband met reeds uitgegeven vergunningen zou met deze lijn eene korte verbinding tusschen Djombang en Soerabaija ontstaan, welke den staatsspoorweg tusschen beide plaatsen belangrijken afbreuk zou kunnen doen (gouvernementsbesluit dd. 29 Oct. 1897 n°. 3).
53	Id.	H. F. Polack en A. M. Harthoorn (10 Nov. 1897).	van Tjantikan naar Kendjeran, met een zijtak naar de gedempte kali Malang (ter hoofdplaats Soerabaija).	Als bij 26; zie overigens lager onder *t* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 17 Jan. 1898 n°. 20).
54	Id.	Jhr. W. Strick van Linschoten (7 Aug. 1897).	van Grissee naar Sidaijoe, met een zijtak van de dessa Kalianjar (Manjar) naar Tjermee.	Als bij 26; zie overigens lager onder *v* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 28 Oct. 1897 n°. 27).
55	Id.	P. F. E. Blavet (11 en 22 Nov. 1895).	1°. van Modjokerto over Patjing, Koetoredjo, Modjosari en Krian naar Soeroengan; 2°. van Djerebeng over Krian, Sidhoardjo, Tjandi, Tangoelangin naar Porrong; 3°. van Prambon over Boelang en Krembong naar Porrong.	Deze lijnen zouden in hoofdzaak hare levensvatbaarheid moeten putten uit het onttrekken van vervoer aan den staatsspoorweg, zoowel op zich zelf als in verband met reeds bestaande of in aanleg zijnde tramwegen (gouvernementsbesluit dd. 26 Febr. 1898 n°. 31).
56	Id.	Oost-Java Stoomtram-maatschappij. (26 Oct. 1896).	van Krian over Prambon, Modjosari, Koetoredjo, Delanggoe en Tangoenan naar Modjokerto.	Als boven (gouvernementsbesluit dd. 26 Febr. 1898 n°. 31).
57	Id.	Id. (26 Oct. 1897).	van Delanggoe naar Poh Djedjer en van Delanggoe naar Tangoenan.	Deze lijn zou alleen reden van bestaan hebben gehad indien de aanvrage vermeld onder n°. 56 ware ingewilligd (gouvernementsbesluit dd. 28 Febr. 1898 n°. 16).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
58	Soerabaija.	J. F. Colinet (24 Nov. 1896 en 2 Jan. 1897).	*a*. van Modjosari naar Poh Djedjer, en *b*. van Porrong over Tarik naar Banglé.	De sub *a* bedoelde lijn zou een zijtak vormen van den Modjokerto-stoomtramweg; aan een anderen door de Modjokerto-Stoomtrammaatschappij sedert aangevraagden zijtak (zie blz. 111 van het verslag hiervóór) is de voorkeur geschonken. Met opzicht tot de onder *b* bedoelde lijn geldt het aangeteekende bij 55 (gouvernementsbesluit dd. 28 Febr. 1898 n°. 15).
59	Id.	M. G. van de Kasteele, geb. Adena (7 Juni 1897).	van Soerabaija naar Grissee.	Als bij 22; zie overigens lager onder *v* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 28 Oct. 1897 n°. 26).
60	Pasoeroean.	H. Critée (14 Juli 1897).	*a*. van Lawang over Warongdowo en Ngempit naar Kraton, en *b*. van Redjoso naar Winongan.	De aanvraag voor lijn *a* kon niet worden ingewilligd omdat de richting gedeeltelijk samenviel met eene reeds verleende vergunning, terwijl tegen de lijn *b* het bezwaar gold dat daardoor te veel vervoer zou kunnen onttrokken worden aan den in aanleg zijnden stoomtramweg van Warongdowo naar Bekassi-Oost (gouvernementsbesluit dd. 11 Sept. 1897 n°. 28).
61	Id.	W. F. H. graaf van Limburg Stirum (15 Aug. 1897).	van Gading naar de staatsspoorweghalte Redjoso.	Gelijke reden als voor lijn *b* vermeld onder 60 (gouvernementsbesluit dd. 15 Oct. 1897 n°. 23).
62	Soerabaija en Pasoeroean.	E. L. von Czernicki (19 Aug. 1897).	van Porrong naar Prigen.	Als bij 2 (gouvernementsbesluit dd. 6 Oct. 1897 n°. 7).
63	Pasoeroean.	K. W. M. Vogler en G. Ch. Renardel de Lavalette (17 Juni 1897).	van de staatsspoorweghalte Pakisadji over Boeloelawang, Krebetsengrong, Toeren, Sedaijoe en Tjoemprit naar de dessa Soewaroe, met zijtakken Oendakan—Gedokwetan en Toeren—Wadjak.	Deze lijn valt geheel in het gebied van den Malangstoomtramweg en zou verschillende afkortingen vormen (gouvernementsbesluit dd. 16 Nov. 1897 n°. 24).
64	Id.	L. A. van den Berg van Heinenoord (27 Nov. 1897).	van Kali Padang naar de grens der residentie Probolinggo.	Als bij 1 (beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 16 Dec. 1897).
65	Probolinggo.	Id. (27 Nov. 1897).	van Tjandipoero (Pasirian) naar de grens der residentie Pasoeroean.	Als bij 1 (beschikking als voren dd. 28 Dec. 1897).
66	Id.	Probolinggo-Stoomtrammaatschappij (4 Oct. 1897).	van Gending langs de dessa's Lebahoeng, Alassapi, Kedoengsari, Klenang, Soemberpoh en Maron naar de suikerfabriek Maron.	Eene reeds verleende vergunning langs de suikerfabriek werd meer in het algemeen belang geacht, zoodat het ongewenscht ware om, door het inwilligen van dit verzoek, de levensvatbaarheid van die vergunning te verzwakken (gouvernementsbesluit dd. 19 Jan. 1898 n°. 17).
67	Bezoeki.	P. Buwalda (5 April 1897).	van Rambipoedji over Djenggawa, Kalisat en Tjoemedak naar Maessan.	Als bij 55 (gouvernementsbesluit dd. 12 Nov. 1897 n°. 12).
68	Id.	W. J. Immink (15 April 1897).	van Sitoebondo langs de suikerfabrieken Pandji, Tandjongsari en Olean terug naar Sitoebondo.	Als bij 1 (beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 25 Jan. 1898).
69	Id.	A. J. Huber (12 April 1898).	van Banjoewangi naar Rogodjampi.	Als bij 1 (beschikking als voren dd. 1 Juni 1898).
70	Kadoe en Bagelen.	K. E. la Bastide (25 Jan. 1897).	*a*. van Setjang over Kranggan, Temanggoeng, Parakan en Ngadiredjo naar Moentoeng; *b*. van Setjang over Magelang naar post Progo; en *c*. van post Progo naar Poerworedjo.	Tegen de inwilliging verzette zich de vergunning aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij verleend voor den stoomtramweg Djokjokarta—Magelang. Bovendien werd voor enkele gedeelten aan vroeger door anderen gedane aanvragen de voorkeur geschonken (gouvernementsbesluit dd. 5 Jan. 1898 n°. 30).
—	Kadoe.	Id. (24 Mei 1897).	beperking van bovengenoemde drie lijnen tot eene lijn van Magelang over Setjang en Toemanggoeng naar Moentoeng.	(zie boven)
71	Samarang en Kadoe.	A. L. Peter (8 Febr. 1897).	van Samarang over Bodja en Temanggoeng naar Setjang.	Als bij 35 (gouvernementsbesluit dd. 31 Dec. 1897 n°. 13).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
72	Bagelen, Kadoe en Samarang.	J. F. Colinet (10 April 1897).	van Poerworedjo over Loano, Salaman, Magelang, Temanggoeng, Parakan, Medajoe en Soekoredjo naar Nawangsari.	Als bij 70 (gouvernementsbesluit dd. 31 Dec. 1897 n°. 13). Den aanvrager werd echter te kennen gegeven, dat hij voor het gedeelte Parakan—Nawangsari op zijn verzoek zou kunnen terugkomen. Zie verder onder *ee* op blz. 15 van deze bijlage.
73	Djokjokarta en Bagelen.	H. J. Graichen (4 Mei 1898).	van Srandakan over Poerworedjo, Kemiri, Ketawang en Ambal naar Karang Bollong, met zijtakken naar Loano, Keboemen en Gombong.	Als bij 1 en 2 (beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 29 Mei 1898).
74	Kadoe en Samarang.	P. J. Bosch, H. A. Mehlbaum en mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp (1 Mei en 14 Oct. 1897).	van Ngadiredjo over Parakan, Temanggoeng en Kranggan naar Setjang, met voorkeur om de lijn te mogen doortrekken naar Samarang (over Soekoredjo en Kendal).	Op een soortgelijk verzoek, waarbij echter geen teekeningen als anderszins waren overgelegd, was ten jare 1882 aan adressanten te kennen gegeven dat daaromtrent in den eersten tijd geen beschikking kon worden genomen, omdat het concessioneeren van de gevraagde lijnen afhankelijk was van verschillende omstandigheden waarover eerst in de toekomst zou kunnen geoordeeld worden. In beschikking op de thans ingekomen adressen, welke slechts ten doel hadden te mogen vernemen of gewijzigde plannen, opgemaakt volgens de voorschriften, thans voor inwilliging zouden vatbaar zijn, werd te kennen gegeven (gouvernementsbesluit dd. 31 Dec. 1897 n°. 13) dat verzoeken om vergunning voor stoomtramverbindingen niet in behandeling kunnen worden genomen indien daarbij niet al dadelijk de voorgeschreven stukken zijn overgelegd, en dat overigens voor de door adressanten vermoedelijk beoogde verbinding inmiddels reeds behoorlijk ingerichte aanvragen waren ingediend, welke om deze reden den voorrang hadden boven eene door adressanten eventueel nader aan te vragen vergunning voor hetzelfde tracé.
75	Id.	Id. (8 Jan. 1898).	van Samarang over Bodja en Temanggoeng naar Setjang.	Als bij 35; ook op de vroeger van een ander ontvangen aanvraag voor dezelfde lijn (zie 71) was afwijzend beschikt (gouvernementsbesluit dd. 7 Febr. 1898 n°. 9).
76	Soerakarta.	P. Buwalda (.. Sept. 1896).	van Kedawoeng (hoofdplaats Soerakarta) naar Oeter, met zijlijnen: *a.* ter aansluiting aan de stations Balapan en Djebres; *b.* van Modjo naar Karanganjar, en *c.* van Kedawoeng naar Passar Wedi.	Wat de hoofdlijn betreft als bij 22; de zijlijn sub *c* zou op korten afstand over zekere lengte evenwijdig loopen met den bestaanden spoorweg van Djokjokarta naar Soerakarta (gouvernementsbesluit dd. 28 Nov. 1897 n°. 15).
77	Madioen.	H. K. Meijer, P. C. Huijser en J. D. Ruijs (19 Aug. 1896).	van Madioen naar Ponorogo.	Als bij 27 (gouvernementsbesluit dd. 26 Sept. 1897 n°. 23).
78	Id.	M. C. Verloop (2 Oct. 1896).	id.	Id. id.
79	Id.	H. C. U. J. Huber (29 Jan. 1897).	id.	Id. id.
80	Id.	E. A. Wijnmalen (21 Juli 1897).	id.	Als bij 2 (gouvernementsbesluit dd. 26 Sept. 1897 n°. 23).
80*a*	Id.	H. C. U. J. Huber (30 Maart 1897).	van Paron naar Ngawi.	Als bij 26 (gouvernementsbesluit dd. 26 Sept. 1897 n°. 22).
81	Id.	E. M. Collard (25 Jan. 1897).	van Magettan over Madioen naar Tjaroeban.	Id. id.
82	Id.	M. L. van der Kruk geb. Stoof (9 Mei 1897).	van Tjaroeban over Madioen en Maospati naar Magettan, met zijtak Maospati—Geneng—Ngawi—Paron.	Id. id.
83	Id.	Sara van der Weide (1 Nov. 1897).	van Tjaroeban over Moeneng naar Ngawi.	Als bij 22 (gouvernementsbesluit dd. 30 April 1898 n°. 43).
84	Rembang en Madioen.	E. M. Collard (3 Oct. 1896).	van Ngareng (Panolan) over Ngawi en Madioen naar Ponorogo, met zijtak Ngawi—Paron.	Als bij 26 (gouvernementsbesluit dd. 26 Sept. 1897 n°. 22).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
85	Rembang en Madioen.	W. J. Immink (18 April 1897).	van Padangan over Ngawi naar Paron.	Als bij 27 (gouvernementsbesluit dd. 26 Sept. 1897 n°. 22).
86	Id.	Th. J. van Stockum (7 Febr. 1898).	van Panolan over Ngawi naar Tjaroeban.	Als bij 26 (gouvernementsbesluit dd. 30 April 1898 n°. 42).
87	Madioen en Kediri.	J. Ph. Nickel (22 Mei 1897).	van Madioen over Ponorogo en Trenggalek naar Toeloeng Agoeng.	Als bij 27 (gouvernementsbesluit dd. 30 Oct. 1897 n°. 20).
88	Kediri.	J. van den Bergh (24 April 1897).	van Wlingi naar Semen, met een zijtak Djoeleg—Gandoesari—Garoem.	Als bij 3 (gouvernementsbesluit dd. 1 Nov. 1897 n°. 10).
89	Id.	Id. (25 Mei 1897).	van Garoem naar Boro.	Id. id.
90	Id.	P. F. E. Blavet (10 April 1896).	van Ngandjoek naar Kediri, met een zijtak van Lotjeret naar Berbek.	De belangen van den staatsspoorweg verzetten zich tegen de inwilliging (gouvernementsbesluit dd. 17 Mei 1898 n°. 45).
91	Id.	E. M. Collard (18 Jan. 1897).	Id.	Id. id.
92	Id.	H. K. Willemsz Geeroms, geb. Uhl (26 Oct. 1897).	van Ngandjoek naar Kediri.	Als voren (gouvernementsbesluit dd. 17 Mei 1898 n°. 46).
93	Id.	P. F. E. Blavet (29 Mei 1896).	van Kediri naar Kalangbret, met een zijtak van Pakoentjen naar Blitar.	Als voren (gouvernementsbesluit dd. 14 Mei 1898 n°. 21).
94	Id.	M. J. Eeg, geb. Kuiper (12 Nov. 1897).	van Kediri naar Toeloeng Agoeng.	Id. id.
95	Id.	P. F. E. Blavet (7 Maart 1896).	van Toeloeng Agoeng over Kalangbret, Pakis Bandoeng en Wadjak terug naar Toeloeng Agoeng.	De lijn valt gedeeltelijk samen met een zich verder uitstrekkenden en dus meer in het algemeen belang geoordeelden, door een ander aangevraagden tramweg (zie lager op blz. 15 van deze bijlage onder *ij*). Echter verklaarde de Indische Regeering zich niet ongenegen een nader verzoek voor het gedeelte Pakis Bandoeng—Wadjak—Toeloeng Agoeng in overweging te nemen, mits een daartoe strekkend verzoek alsnog binnen drie maanden zou zijn ingediend (gouvernementsbesluit dd. 14 Mei 1898 n°. 22).
96	Kediri en Madioen.	P. Buwalda (16 Mei 1897).	van Toeloeng Agoeng over Trenggalek naar het koffiepakhuis te Toegoe.	Redenen als bij 95 (gouvernementsbesluit dd. 14 Mei 1898 n°. 22).
97	Id.	J. Ph. Nickel (17 Dec. 1897).	van Madioen over Ponorogo en Trenggalek naar Toeloeng Agoeng.	Id. id.
98	Madura.	J. A. Becker (25 Maart 1897).	van Sampang over Omben, Pamakassan, Pagantenan en Goeloek Goeloek naar Sumanap, met een zijtak naar den postweg te Pamakassan.	Daar deze lijn aan de onderneming der Madura-Stoomtrammaatschappij afbreuk zou kunnen doen, werd het verzoek niet voor inwilliging vatbaar geacht. Echter werd den aanvrager te kennen gegeven, dat een verzoek om eene verbinding Pagantenan—Sumanap in nadere overweging zou kunnen genomen worden (gouvernementsbesluit dd. 22 Sept. 1897 n°. 43).
99	Id.	Id. (3 Mei 1897).	van Ketapang over Bira naar Pagantenan.	In verband met eene in beraad gehouden (sedert ingewilligde) aanvraag van denzelfden ondernemer voor eene verbinding Ketapang—Bangkallan (zie lager op blz. 15 van deze bijlage onder *oo*) zou tusschen Bangkallan en Sumanap eene tweede tramlijn naast die der Madura-Stoomtrammaatschappij ontstaan (gouvernementsbesluit dd. 22 Sept. 1897 n°. 43).
100	Id.	Firma B. van Leeuwen & Co. (6 Oct. 1897).	van Pagantenan over Goeloek Goeloek naar Sumanap.	Als bij 27 (gouvernementsbesluit dd. 28 Nov. 1897 n°. 27).
101	Sumatra's Westkust.	L. F. M. Schulze (19 Febr. 1898).	ter hoofdplaats Padang.	Als bij 1 (beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 7 Maart 1898).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
102	Sumatra's Westkust.	G. F. Bodde (14 April 1898).	ter hoofdplaats Padang.	Als bij 27 (gouvernementsbesluit dd. 28 Mei 1898 n°. 28).
103	Id.	J. E. Jautze (3 Maart 1898).	van Padang naar Emmahaven.	Als bij 2 (gouvernementsbesluit dd. 13 April 1898 n°. 14).
104	Lampongsche Districten.	J. H. Lawson (2 Maart 1898).	van Merak Batin naar Gedong Tataän.	Voorshands afgewezen in afwachting van hetgeen beslist zou worden (zie blz. 104 van het verslag hiervoór) aangaande de vaststelling van een algemeen spoorwegplan voor Zuid-Sumatra (gouvernementsbesluit dd. 14 April 1898 n°. 47).
105	Westerafdeeling van Borneo.	J. F. Colinet (29 Dec. 1897).	van Pontianak naar Soengei Kakap; van Pamangkat over Singkawang naar Soengei Doeri en van daar naar Pontianak.	Het verzoek, zooals het was liggende, werd afgewezen. Echter werd den aanvrager vrijgelaten daarop terug te komen onder overlegging van overeenkomsten met de inlandsche zelfbesturen van Sambas, Mampawa en Pontianak, betreffende het afstaan hunnerzijds van de voor den eventueelen stoomtramweg benoodigde gronden (gouvernementsbesluit dd. 17 April 1898 n°. 2).
106	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	B. J. W. E. Broers (26 Jan. 1897).	van Bandjermasin over Martapoera, Pengaron, Rantau, Kendangan, Barabei, Amoenthai en Kaloewa naar Tandjoeng.	Een voor hetzelfde tracé op 16 October 1896 ingediend verzoek werd bij gouvernementsbesluit dd. 11 November 1896 n°. 36 afgewezen, als beoogende het verkrijgen van voorrang boven anderen (hoedanige prioriteit voor stoomtramwegen niet wordt verleend). Echter was den aanvrager toen medegedeeld (zie bijlage DD van 't vorig verslag, blz. 4, n°. 30) dat de Indische Regeering genegen was gedurende één jaar, gerekend van de dagteekening van dat besluit, op aanvragen van anderen voor een tramweg in de beoogde richting, geene beschikking te nemen, alvorens hem in de gelegenheid te hebben gesteld van zijne verrichtingen in deze te doen blijken. Intusschen was bij den resident een verzoek van een ander ingekomen, beoogende een tramweg in ongeveer dezelfde richting (zie lager onder *vv* op blz. 16 dezer bijlage), aan welke aanvraag, als berustende op terreinmetingen, door de Indische Regeering de voorkeur gegeven werd, toen de heer Broers onder dagteekening van 26 Januari 1897 op zijne aanvrage van 16 October 1896 terugkwam, onder overlegging van de bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 191 gevorderde bescheiden (gouvernementsbesluit dd. 3 Oct. 1897 n°. 23).
107	Celebes en onderhoorigheden.	J. W. Schallig (22 April 1897).	ter hoofdplaats Makasser.	De lijn zou geen levensvatbaarheid kunnen hebben, zoodat het ongerief door het eventueel leggen van de trambaan niet zou opwegen tegen het daaruit voortvloeiende nut (gouvernementsbesluit dd. 29 Sept. 1897 n°. 22).

B. Aanvragen welke op 31 Mei 1898 nog in beraad waren.

NB. Tenzij hieronder andere redenen zijn vermeld, lag de aanleiding tot het in beraad houden van de aanvragen hierin dat het wenschelijk werd geacht de tot dusver gebruikelijke naastingsvoorwaarden in toekomstige stoomtramvergunningen (en spoorwegconcessiën) door betere te vervangen, en dat omtrent de aan te nemen formule het overleg met de Regeering hier te lande nog niet beëindigd was (verg. blz. 104 van het verslag hiervóór). Inmiddels zijn toch onderscheidene aanvragen, welke op ult. Mei 1898 nog in beraad waren, sedert afgedaan door het verleenen van de gevraagde vergunning. Daartoe werd echter eerst overgegaan nadat de aanvragers vooraf in verbindenden vorm eene verklaring hadden ingezonden, dat zij zich bij voorbaat onderwierpen aan alle voorwaarden nader door de Regeering met betrekking tot de naasting van den tramweg vast te stellen. Voor welke lijnen op dien voet vergunning is verleend, blijkt reeds uit de lijst op blz. 113/116 van het verslag hiervóór en wordt volledigheidshalve ook in deze tabel aangeduid.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij aan de aanvragers werd te kennen gegeven dat de aanvrage voorloopig in advies werd gehouden.
a.	Bantam.	J. M. van Mens (8 Jan. 1897).	van Laboean over Menes en Pandeglang naar Petir.	18 Sept. 1897 n°. 33. De vraag is sedert aan de orde gesteld, of deze lijn niet voor staatsaanleg, als zijtak van den Bantamspoorweg, behoort gereserveerd te worden.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij aan de aanvragers werd te kennen gegeven dat de aanvrage voorloopig in advies werd gehouden.
b.	Bantam.	CH. R. J. JOSEPH (15 Sept. en 17 Oct. 1897).	van Serang over Baros, Pandeglang, Goenoeng Kentjana en Malingping naar Bantam's zuidkust, met zijtakken Baros—Tjiomas en Goenoeng Kentjana—Laboean—Anjer.	31 Dec. 1897 n°. 53. Eerst nadat op een verzoek om prioriteit voor een hoofdspoorweg Tjibadak—Wijnkoopsbaai—Malingping—Lebak eene beslissing genomen zal zijn, kan dit verzoek voor verdere behandeling in aanmerking komen.
c.	Batavia en Bantam.	B. SIBENIUS TRIP (1 Mei en 15 Oct. 1897).	van Tangerang over Blaradja, Benda, Madja, Sadjira, Moentjang en Lebak naar Goenoeng Kentjana.	31 Dec. 1897 n°. 53. Gedeeltelijk als bij *b.*
d.	Batavia.	A. H. VEERKAMP (23 Juli 1897).	van Tjiteureup over Tjibinong, Depok en Paroengbingoeng naar Paroeng.	28 Nov. 1897 n°. 14. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz. 113 van het verslag hiervóór.*)
e.	Id.	J. DE VRIES (15 Juni 1897).	van Kebaijoran over Mampang naar Meester-Cornelis, met zijtak Goenoeng-Pal Merah.	4 Dec. 1897 n°. 2.
f.	Krawang.	C. J. BOLLEE (5 Nov. 1896).	van Tjilamaija over Djatiragas, Pangoelak en Tjikampek naar Dawoean, en c. q. (namelijk indien de aanhangige aanvraag om prioriteit voor een secundairen spoorweg Krawang—Tjipadalarang — zie op blz. 1 van deze bijlage [1]) — niet mocht worden verleend) van Dawoean naar Krawang.	27 Jan. 1897 n°. 1. Voor zooveel de lijn Tjilamaija—Dawoean betreft, werd de aanvraag voorloopig in beraad gehouden, en zulks in afwachting van eene beslissing nopens de hierneven vermelde prioriteits-aanvraag. Ten opzichte van de gevraagde voorwaardelijke vergunning voor eene doortrekking van genoemde tramlijn tot Krawang, met bevoegdheid de daartoe noodige bescheiden eerst later te mogen aanbieden, werd al dadelijk afwijzend beschikt (gouvernementsbesluit dd. 27 Jan. 1897 n°. 1). Sedert is de bovenbedoelde prioriteits-aanvraag afgewezen (zie n°s. VIII en IX op blz. 1 van deze bijlage), doch des ondanks kan het verzoek eerst voor verdere behandeling in aanmerking komen nadat omtrent het al dan niet van staatswege aanleggen van eene lijn Krawang—Tjipadalarang eene beslissing genomen zal zijn.
g.	Id.	T. A. F. DE BRUINE (25 Nov 1896).	van Krawang over Dawoean, Garoengsan, Tjilamaija, Poerwodadi en Gambarsari naar Pamanoekan, met een zijtak naar Soebang, voor het geval de hiervóór bedoelde prioriteit voor eene spoorwegconcessie Krawang—Tjipadalarang niet mocht worden verleend, en zoo die prioriteit wel mocht worden verleend zou de adressant de door hem beoogde lijn eerst te Garoengsan wenschen te doen aanvangen.	27 Jan. 1897 n°. 2. Redenen als onder *f.*
h.	Id.	C. J. BOLLEE (23 Mei 1897).	van Tandjong Poera over Rengasdengklok naar Tjemara.	28 Sept. 1897 n°. 25.
i.	Id.	Id. (21 Maart 1897).	van Krawang over Telagasari, Lemahabang en Tjikalong naar Krasak.	14 Oct. 1897 n°. 17. (Zie ook bij 13 op blz. 5 dezer bijlage.)
j.	Krawang en Cheribon.	T. A. F. DE BRUINE (12 Dec. 1896).	van Pamanoekan over Kandanghauer en Indramaijoe naar Cheribon.	22 Maart 1898 n°. 31.
k.	Preanger Regentschappen.	J. D. MIJER (29 Juni 1897).	van Tjimahi over Tjimareme en Batoe Djadjar naar Tjihampelas.	25 Aug. 1897 n°. 11 (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz. 113 van het verslag hiervóór.*)
l.	Id	H. L. CH. TE MECHELEN (9 Maart 1897).	van Garoet naar Tjikadjang.	29 Oct. 1897 n°. 16.
m.	Id.	F. J. NELLENSTEIJN (10 Maart 1898).	van Pameungpeuk over Randjaherang, Klapagenep, Tjidjoelang, Parigi, Tjikemboelan, Kalipoetjang, Padaheran en Kawasan naar Bandjar.	7 Mei 1898 n°. 19.
n.	Cheribon.	J. M. VAN MENS (18 Jan. 1897).	van Indramaijoe naar Djatiwangi.	23 Sept. 1897 n°. 28.

[1]) De aldaar sub VIII en IX vermelde aanvragers hadden zich vóór de afwijzing van hunne verzoeken met elkaar verstaan.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij aan de aanvragers werd te kennen gegeven dat de aanvrage voorloopig in advies werd gehouden.
o.	Pekalongan.	E. Wichers (16 Febr. 1897).	van Pekalongan over Kedoengwoeni, Wonopringgo, Karanganjar en Kadjen naar Boewaran.	29 Sept. 1897 n°. 13.
p.	Rembang.	J. Ph. Nickel (21 Febr. 1897).	van Lassem naar Bandjarsari (Bodjonegoro).	3 Febr. 1898 n°. 10.
q.	Id.	A. H. Veerkamp (25 Oct. 1897).	van Lassem naar Toeban.	22 Dec. 1897 n°. 12. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 115 *van het verslag hiervóór.*)
r.	Id.	J. Ph. Nickel (28 Dec. 1897).	van Lassem naar Dassoen (in aansluiting aan de lijn *p*).	30 April 1898 n°. 41.
s.	Rembang en Soerabaija.	A. H. Veerkamp (29 Oct. 1897).	van Toeban langs de noordkust naar Sidaijoe.	14 Jan. 1898 n°. 12. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 115 *van het verslag hiervóór.*)
t.	Soerabaija.	L. J. Burgemeestre en A. Mollinger (21 en 29 April 1897).	van Tjantikan (ter hoofdplaats Soerabaija) naar de dessa Kendjeran (spoorwijdte 0.75 M.).	16 Sept. 1897 n°. 38.
u.	Id.	Th. F. Doijer (2 Juni 1897).	van Ngimbang over Mantoep en Lamongan naar Sidaijoe.	27 Sept. 1897 n°. 9.
v.	Id.	P. Landberg (6 Aug. 1897).	van Soerabaija over Grissee naar Sidaijoe.	28 Oct. 1897 n°. 27. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 115 *van het verslag hiervóór.*)
w.	Id.	A. M. Harthoorn en H. F. Polack (30 Nov. 1897).	van Soerabaija over Koepang, Kadoeroes, Merganti en Koetil naar Mantoep, met zijtakken Koepang—Groedo en Koetil—Benowo, of — zoo tegen enkele gedeelten van het tracé bezwaren bestaan — vergunning voor het overige gedeelte.	7 Mei 1898 n°. 15. Alleen voor zooveel betreft het gedeelte Kadoeroes—Merganti—Koetil—Benowo werd het verzoek voorloopig in advies gehouden.
x.	Rembang, Soerabaija en Kediri.	P. Buwalda (12 Nov. 1896).	van Ngandjoek over Gondang en Bodjonegoro naar Toeban, met een zijtak van Gondang naar Plosso.	10 Juli 1897 n°. 29. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 114 *van het verslag hiervóór.*)
ij.	Pasoeroean.	E. H Andriesse (30 Dec. 1896).	van Talok naar Tawangredjeni.	21 Sept. 1897 n°. 35.
z.	Id.	M. C. Verloop (14 Febr. 1898).	van Passar Kebontjandi (in den weg van Warongdowo naar de suikerfabriek Bekassi—Oost) naar Pasrepan.	13 Mei 1898 n°. 23.
aa.	Probolinggo.	V. C. Coster van Voorhout (5 Nov. 1897).	van Sendoero over Loemadjang naar Jossowilangoen.	16 Dec. 1897 n°. 32.
bb.	Probolinggo en Bezoeki	J. B. Hubenet (16 Maart 1897).	van Probolinggo (haven) langs de suikerfabrieken Oemboel, Soemberkareng, Wonoaseh, Maron, Bagoe en Paiton, de hoofdplaats Bezoeki, de suikerfabrieken de Maas en Boedoean, langs den postweg naar Panaroekan, aldaar aansluitende aan den staatsspoorweg; verder van af de aloon aloon te Sitoebondo (aldaar eveneens aansluitende aan den staatsspoorweg) langs de suikerfabrieken Pandji en Asembagoes door het bosch van Soemberwaroe naar de haven van Banjoewangi, met zijtakken naar de suikerfabriek Seboroh, de haven van Bezoeki en de suikerfabrieken Olean en Tandjongsari.	16 Dec. 1897 n°. 34.
cc.	Kadoe en Bagelen.	H. W. van Dalfsen (9 Juni en 4 Juli 1896).	van Magelang over Salaman, Poerworedjo, Poerwodadi, Semangi, en Ambal naar Keboemen, met een zijtak Salaman—Boeroeboedoer—Mendoet—Moentilan.	30 Nov. 1897 n°. 46. (*Sedert is de vergunning verleend, zie blz.* 114 *van het verslag hiervóór.*)

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij aan de aanvragers werd te kennen gegeven dat de aanvrage voorloopig in advies werd gehouden.
dd.	Bagelen.	H. W. van Dalfsen (1 Sept. 1897).	van Poerworedjo over Kemiri naar Pitoeroeh, met een zijtak Kemiri—Koetoardjo—Ketawang (in aansluiting aan de lijn *cc*).	30 Nov. 1897 n°. 46. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 114 *van het verslag hiervóór.*)
ee.	Kadoe en Samarang.	J. F. Colinet (29 Jan. 1898).	van Parakan over Medajoe en Soekoredjo naar Nawangsari.	28 Febr. 1898 n°. 14. (Zie ook bij 72 op blz. 10 van deze bijlage.)
ff.	Soerakarta.	Solosche Tramwegmaatschappij (20 Jan. 1897).	van Boijolali naar Soengingan.	14 Oct. 1897 n°. 37. Voorloopig in advies gehouden, in afwachting van eene beslissing nopens het verzoek der Maatschappij (zie blz. 117 van het verslag hiervóór), om den bestaanden paardentramweg Soerakarta—Boijolali in een stoomtramweg te mogen veranderen.
gg.	Madioen.	E. A. Ch. Couvreur (13 Juli 1896 en 3 Juli 1897).	van Madioen over Maospati naar Magettan.	26 Sept. 1897 n°. 22.
hh.	Id.	J. H. Zeeman (20 Nov. 1897 en 2 Jan. 1898).	van Tjaroeban over Moeneng, Temporan en Tjangakan naar Ngawi, met een zijtak van Kedoeng Prahoe naar Madioen.	30 April 1898 n°. 43. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 114 *van het verslag hiervóór.*)
ii.	Madioen en Rembang.	L. M. Tijl (8 Aug. 1896).	van Paron over Ngawi naar Padangan.	26 Sept. 1897 n°. 22.
jj.	Kediri, Madioen en Soerakarta.	Id. (22 Juni en 27 Juli 1896).	*a.* van Toeloeng Agoeng naar Trenggalek, en *b.* van Trenggalek over Madjasan (nabij Ponorogo), Slahoeng en Patjitan naar Soerakarta, met zijtakken van Madjasan naar Madioen en van Patjitan naar de haven aldaar.	14 Mei 1898 n°. 22. Voorloopig in advies gehouden, onder meer in verband met de nog in overweging zijnde vraag, of het wel aanbeveling verdient om verbindingen westwaarts van Toeloeng Agoeng, en vooral eene verbinding Madioen—Ponorogo, uit handen te geven.
kk.	Kediri.	W. F. H. graaf van Limburg Stirum (12 Mei 1897).	*a.* van Panataran over Legok naar Blitar, en *b.* van Blitar naar Soetodjajan (Kalipang).	1 Nov. 1897 n°. 11.
ll.	Id.	Id. (3 Juni 1897).	van Blitar over Plossokrep, Gaprang, Kanigoro, Glondong en Kalipang naar Soetodjajan.	Id.
mm.	Id.	Id. (6 Juni 1897).	van Kanigoro over Doeren naar de staatsspoorweghalte Taloen.	Id.
nn.	Id.	L. M. Meijsenheijm (7 April 1897).	van het staatsspoorwegstation Wlingi naar de dessa Semen, met een zijtak naar de dessa Wlingi.	1 Nov. 1897 n°. 10.
oo.	Madura.	J. A. Becker (17 Maart 1897).	van Bangkallan over Arosbaija en Sapolo naar Ketapang, met een zijtak Bangkallan—Sembilangan.	22 Sept. 1897 n°. 43. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 116 *van het verslag hiervóór.*)
pp.	Id.	Id. (26 Oct. 1897).	van Pangantenan over Goeloek Goeloek naar Sumanap en van Ketapang naar Bira.	28 Nov. 1897 n°. 8. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 116 *van het verslag hiervóór.*)
qq.	Id.	A. H. Veerkamp (5 Aug. 1897).	van Bira over Kapong en Amboenten naar post Slopeng.	6 Oct. 1897 n°. 8 (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 116 *van het verslag hiervóór.*)
rr.	Id.	Id. (5 Oct. 1897).	van Sumanap naar Legoeng Timoer.	14 Nov. 1897 n°. 18. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 116 *van het verslag hiervóór.*)
ss.	Id.	Id. (26 Nov. 1897).	van post Slopeng over Telondang naar Manteke.	7 Febr. 1898 n°. 8. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 116 *van het verslag hiervóór.*)
tt.	Sumatra's Westkust.	J. A. Caspersz (22 Sept. 1897).	van Siboga naar Garoga (spoorwegwijdte 0.75 M.).	16 Maart 1898 n°. 6.
uu.	Id.	J. E. Jautze (10 April 1898).	ter hoofdplaats Padang.	28 Mei 1898 n°. 21.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij aan de aanvragers werd te kennen gegeven dat de aanvrage voorloopig in advies werd gehouden.
vv.	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	V. C. COSTER VAN VOORHOUT (14 Oct. 1896).	van Rantau over Kendangan naar Barabei, met zijlijn en van Rantau naar Moeara Moening en van Kendangan naar Beliman.	3 Oct. 1897 nº. 23.
ww.	Id.	B. J. W. E. BROERS (18 Oct. 1897).	van Bandjermasin over Martapoera en Pengaron naar Rantau en van Barabei over Amoenthai en Kaloewa naar Tandjoeng.	30 Nov. 1897 nº. 45.

C. Aanvragen die op 31 Mei 1898 nog in behandeling waren (voor zoover het departement der burgerlijke openbare werken daarvan reeds kennis droeg).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.
I	Batavia.	H. J. MEERTENS (9 Sept. 1895 en 19 Oct. 1897).	van Meester-Cornelis naar Tjiloewar.
II	Id.	J. POLLEMAN (.. Juli 1896).	van Batavia naar Buitenzorg.
III	Id.	Ned.-Ind. Tramwegmaatsch. (19 Juni 1897).	Kramat—Molenvliet ter hoofdplaats Batavia.
IV	Id.	J. DE VRIES (23 Febr. 1898).	Molenvliet—Djatibaroe—Pal Merah ter hoofdplaats Batavia.
V	Preanger Regentschappen.	J. D. DE RIEMER (24 Juni 1897).	van Bandong over Koppo naar Bala Endah.
VI	Pekalongan en Banjoemas.	J. W. A. DOORENBOS (14 Aug. 1897).	van Pekalongan naar Wonosobo.
VII	Samarang.	P. BUWALDA (27 April 1898).	van Samarang over Tjandi naar Srondol.
VIII	Id.	J. F. COLINET (14 Mei 1898).	van Selokaton naar Wonokambang en van Petoeren naar Kali Koenal.
IX	Japara.	Samarang—Joana Stoomtrammaatsch. (5 April 1898).	van Maijong naar Welahan. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 114 *van het verslag hiervóór.*)
X	Probolinggo.	V. C. COSTER VAN VOORHOUT (2 Dec. 1897).	van Sendoro over Waderan naar Pasirian.
XI	Probolinggo en Bezoeki.	Id. (6 Jan. 1898).	van Jossowilangoen naar Poeger.
XII	Bagelen en Banjoemas.	J. VAN GEUNS, geb. RAMAER (15 Aug. 1897).	van Maron naar Wonosobo.
XIII	Kediri.	Kediri-Stoomtrammaatsch. (21 April 1898).	van de halte Goerah naar Djengkol. (*Sedert is de vergunning verleend; zie blz.* 115 *van het verslag hiervóór.*)
XIV	Id.	J. VAN DEN BERGH (17 Maart 1898).	van Djoeleg naar Garoem en Garoem Boro.

Volgnummer.	Gewesten waar de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.
XV	Lampongsche Districten.	J. MOOIJ (zonder dagteekening).	van Telok Betong naar Waij Lima (verzoek om voorrang voor vergunning).
XVI	Id.	J. H. LAWSON (17 Dec. 1897).	van Telok Betong naar Goenoeng Soegih.
XVII	Palembang.	H. J. A. RIJCKMANS (4 Juni 1897).	ter hoofdplaats Palembang en van daar met een zijtak naar Talang Betoetoe (hoofdplaats der afdeeling Iliran en Banjoeasin).
XVIII	Oostkust van Sumatra.	Deli-Spoorwegmaatschappij (22 Jan. 1898).	van Perbaoengan naar Soengei Rampah en van Loeboe Pakam naar Bangoen Poerba.
XIX	Menado.	P. ESCHAUZIER (17 Febr. 1898).	van Gorontalo naar Kwandang en van Gorontalo naar Pagoeat (verzoek om voorrang voor vergunning).
XX	Menado en Celebes en onderh.	K. D. VAN ASSENDELFT DE CONINGH (2 Jan. 1898).	van Menado naar Tontoli en van Amoerang naar Gorontalo (verzoek om voorrang hetzij voor eene spoorwegconcessie, hetzij voor eene tramwegvergunning).

III. LIJST van AANVRAGEN omtrent aanleg van ELECTRISCHE tramwegen in Nederlandsch-Indië, te Batavia afgesloten op ult. Mei 1898, vermeldende de aanvragen: A. welke sedert medio 1897 waren afgewezen, en B. welke nog in beraad waren gehouden. (Van de op ult. Mei 1898 nog in behandeling zijnde aanvragen van den hierbedoeiden aard ontbreekt eene opgaaf.)

A. Afgewezen aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der afwijzing.
1	Bantam.	R. A. EEKHOUT (1 Febr. 1897).	[1]* van Pandeglang over Menes naar Laboean aan de Peper-baai.	Aan eene verder strekkende en eerder ingediende aanvraag (zie onder *a* op blz. 12 van deze bijlage werd de voorkeur gegeven (gouvernementsbesluit dd. 18 Sept. 1897 n°. 33).
2	Preanger Regentschappen.	Id. (21 Mei 1897).	* Adressant vraagt naar aanleiding van de kort te voren genomen afwijzende beschikking op zijn verzoek betreffende eene tramverbinding van Bandong om de noord naar Tjitjalengka, met een zijtak van Tjileunji naar Soemedang (zie vorig verslag, bijlage DD, blz. 7, sub V) of een verzoek om vergunning voor een tramweg van Bandong of Rantja Ekek naar Soemedang met eene verdere verlenging over Tjonggeang naar Karang Sambong der Regeering welgevallig zou zijn.	Bij gouvernementsbesluit dd. 22 Maart 1898 n°. 33 werd te kennen gegeven dat een dergelijk verzoek niet zou worden ingewilligd. (Zie ook onder 18 op blz. 6 van deze bijlage.)
3	Id.	Id. (20 Jan. 1897).	* van Tassikmalaija over Soekaradja en Eureun Palaj naar Tjibatoe.	Het gekozen tracé is zoo steil dat de uitvoering daarvan als technisch onuitvoerbaar te beschouwen is (gouvernementsbesluit dd. 25 Nov. 1897 n°. 13).
4	Rembang.	A. J. SCHRAUWEN (29 April 1897).	van Toeban naar Mandoengan.	Als bij 1 hiervóór; zie overigens onder *x* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 10 Juli 1897 n°. 29).
5	Bezoeki.	J. G. F. E. M. VERSTEEGH (21 Maart 1897).	van Kapongan over Tandjongsari en Pandji naar Sitoebondo.	Als bij 1 hiervóór; zie overigens onder *bb* op blz. 14 van deze bijlage (gouvernementsbesluit dd. 16 Dec. 1897 n°. 34).

[1] Ten aanzien van de met een * aangeduide lijnen verzochten de aanvragers dat de vergunning facultatief ook voor eene stoomtram zou gelden. Zie ook nos. 6*a*, 11, 15 en 34 op blz. 5, 6 en 7 van deze bijlage.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage Z.]

B. Aanvragen welke op 31 Mei 1898 nog in beraad waren.

NB. Zie de aanteekening onder **B** op blz. 8 van deze bijlage.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij aan de aanvragers werd te kennen gegeven dat de aanvrage voorloopig in advies werd gehouden.
a.	Bantam en Batavia	R. A. Eekhout (8 Nov. en 2 Dec. 1896).	* van Pandeglang over Rangkas Betoeng, Lebak en Sadjira terug naar Rangkas Betoeng.	19 Sept. 1897 n°. 9.
b.	Preanger Regentschappen.	Id. (16 Dec. 1896).	* drie van Sagaranten uitgaande lijnen naar Sindangbarang, naar Tjitjoeroeg en naar Kadoepandak.	22 Sept. 1897 n°. 39.
c.	Samarang.	E. F. J. 't Sas (10 Juli 1897).	ter hoofdplaats Samarang.	14 Nov. 1897 n°. 2.
d.	Samarang en Soerakarta.	M. L. Fauel (12 April 1897).	van Toentang over Salatiga naar Boijolali.	14 Oct. 1897 n°. 37. (Houdt verband met de aanvraag, vermeld sub *ff* op blz. 15 van deze bijlage.)

(5. 28.)

BIJLAGE AA.

(Zie hoofdst. L, afd. III, § 2, van het verslag.)

OPGAVEN betreffende het aantal en het verwarmingsoppervlak der op ult. 1897 in Nederlandsch-Indië aanwezige STOOMKETELS ten dienste van PARTICULIEREN (buiten die behoorende tot de locomotieven in gebruik bij spoorweg- of tramwegdiensten). [1])

I. Verdeeling naar gelang van de bestemming der ketels.

a. Java en Madura.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1897 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal. *a)*	Bestemming.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java en Madura.	Aantal. *a)*	Verwarmings-oppervlak (in M^2.).
208	Suikerfabricken.	18 in Cheribon.	11 in Tagal. 5 „ Pekalongan. 4 „ Samarang. 11 „ Japara. 3 „ Rembang. 5 „ Banjoemas. 2 „ Bagelen. 17 „ Djokjokarta. 16 „ Soerakarta. 6 „ Madioen. 18 „ Kediri.	43 in Soerabaija. 21 „ Pasoeroean. 15 „ Probolinggo. 13 „ Bezoeki.	1038	126 416.528
3	Suikerrietmolens.	1 „ de Preanger Regentsch.	1 „ Rembang.	1 „ Pasoeroean.	3	27.500
156	Koffie-ondernemingen.	1 „ Batavia. 3 „ de Preanger Regentsch.	2 „ Pekalongan. 12 „ Samarang. 2 „ Kadoe. 1 „ Djokjokarta. 12 „ Soerakarta. 3 „ Madioen. 36 „ Kediri	2 „ Soerabaija. 66 „ Pasoeroean. 5 „ Probolinggo. 11 „ Bezoeki.	218	2 817.840
11	Thee-ondernemingen.	2 „ Batavia: 9 „ de Preanger Regentsch.	„	„	10	189.860
58	Indigo-ondernemingen.	„	1 in Tagal. 5 „ Pekalongan. 1 „ Samarang. 13 „ Djokjokarta. 28 „ Soerakarta. 2 „ Madioen. 6 „ Kediri.	2 in Pasoeroean.	76	2 504.310
4	Kina- tevens koffie-ondernemingen.	3 in de Preanger Regentsch.	„	1 „ Pasoeroean.	3	26.540
1	Tabaks- tevens rameh-onderneming.	„	„	1 „ Bezoeki.	1	18.000
4	Tapioca-ondernemingen.	1 in Batavia. 1 „ Cheribon.	2 in Kediri.	„	2	35.000
2	Kapok-ondernemingen.	„	1 „ Japara. 1 „ Kediri.	„	5	65.670
1	Kinine-fabriek.	1 in de Preanger Regentsch.	„	„	1	79 600
3	Mestfabrieken.	„	1 in Samarang. 1 „ Djokjokarta.	1 in Soerabaija.	5	94.030

[1]) Ingevolge art. 50 van het reglement op het gebruik van stoomketels in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1892 n°. 42, junctis 1893 n°. 130 en 1894 n°. 229) strekt het toezicht van den dienst van het stoomwezen zich niet uit tot stoomketels, aan inlandsche vorsten behoorende en op hun eigen gebied in werking gebracht.

a) In de ontvangen opgaven wordt in enkele gevallen voor het aantal stoomketels een lager cijfer vermeld dan het aantal ondernemingen bedraagt waar die ketels gebezigd werden. Wellicht zijn dan in laatstbedoeld aantal ook die ondernemingen begrepen, waar op ult. 1897 tijdelijk geen ketel aanwezig was.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1897 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal. a)	Bestemming.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java en Madura.	Aantal. a)	Verwarmings-oppervlak (in M².).
1	Beendermeelfabriek.	1 in Batavia.	„	„	1	4.000
4	Boengkil- en oliemolens.	1 „ de Preanger Regentsch.	1 in Japara. 1 „ Soerakarta. 1 „ Kediri.	„	4	75.550
2	Koffiepelmolens.	„	„	2 in Soerabaija.	5	139.000
9	Rijstpelmolens.	2 in Batavia. 1 „ Krawang. 1 „ Cheribon.	1 in Madioen. 2 „ Kediri.	1 „ Soerabaija. 1 „ Pasoeroean.	17	346.968
1	Sigarenfabriek.	„	„	1 „ Soerabaija.	1	4.800
2	Conservefabrieken.	„	1 in Samarang. 1 „ Bagelen.	„	2	8.750
6	Arakstokerijen.	1 in Cheribon.	1 „ Tagal.	2 in Soerabaija. 1 „ Pasoeroean. 1 „ Probolinggo.	9	146.850
3	Opiumbereiding.	1 „ Batavia.	„	1 „ Soerabaija. 1 „ Pasoeroean.	3	56.000
1	Leerlooierij.	1 „ Batavia.	„	„	1	12.780
14	Petroleum-ondernemingen (of petroleum-boringen).	„	4 in Samarang. b) 3 „ Rembang. d) 1 „ Banjoemas. 1 „ Soerakarta. 1 „ Madioen. 1 „ Kediri. } e)	3 in Soerabaija. c)	57	1 115.730
2	Andere mijnbouwondernemingen	„	1 „ Rembang. f) 1 „ Kediri. g)	„	4	30.650
	Cementfabrieken.	1 in Batavia.	„	1 in Soerabaija.	2	113.400
3	Kalkbranderijen.	„	1 in Kediri.	1 „ Soerabaija. 1 „ Probolinggo.	4	14.550
17	Ateliers en werkplaatsen.	8 in Batavia.	4 „ Samarang. 1 „ Banjoemas. 1 „ Djokjokarta. 1 „ Soerakarta. 1 „ Kediri.	1 „ Pasoeroean.	60	1 543.250
2	Gasfabrieken.	1 „ Batavia.	„	1 „ Soerabaija.	7	46.660
3	Zagerijen.	h) †	†	†	5	81.900
2	Luciferfabrieken.	„	1 in Samarang. 1 „ Kediri.	„	2	87.300
3	Boekdrukkerijen.	„	2 „ Samarang.	1 in Soerabaija.	3	10.300
22	IJsfabrieken.	3 in Batavia. 1 „ Cheribon.	1 „ Tagal. 1 „ Pekalongan. 5 „ Samarang. 1 „ Bagelen. 1 „ Djokjokarta. 1 „ Soerakarta. 2 „ Madioen.	6 „ Soerabaija.	39	1 391.950
1	Waschinrichting.	1 „ Batavia.	„	„	1	29.500
1	Mineraalwaterfabriek.	„	„	1 in Soerabaija.	1	2.600
5	Drinkwatervoorziening.	„	1 in Samarang.	3 „ Soerabaija. 1 „ Pasoeroean.	4	55.800
1	Zeepziederij.	„	„	1 „ Pasoeroean.	1	15.000
6	Electrische verlichting.	3 in Batavia. i)	1 in Samarang. j)	1 „ Pasoeroean. j) 1 „ Probolinggo. j)	17	955.970
3	Stoombrandspuiten.	1 „ Batavia.	1 „ Samarang.	1 „ Soerabaija.	3	11.950
4	Draaimolens.	1 „ Batavia.	1 „ Samarang.	1 „ Soerabaija. 1 „ Probolinggo.	4	19.190

b) Concessie „Klantoeng-Sodjomerto" in het district Troeko der afdeeling Kendal en „Grobogan-Petroleumconcessie" in het district Poerwodadi der afdeeling Grobogan, zoomede een tweetal vergunningen tot mijnbouwkundige opsporing.

c) Bedrijf der Dordtsche Petroleum-industrie-Maatschappij; voorts de aan Chineezen toebehoorende concessie Goenoeng Sari op het particuliere land van dien naam in de afdeeling Soerabaija, zoomede één vergunning tot mijnbouwkundige opsporing.

d) Bedrijf der Dordtsche Petroleum-industrie-Maatschappij: voorts de aan eene andere Maatschappij toebehoorende concessie Tinawoen, zoomede één vergunning tot mijnbouwkundige opsporing.

e) Vergunningen tot mijnbouwkundige opsporing.

f) Steenkolen-ontginning Sedan in het district Sedan der afdeeling Rembang.

g) Marmer-ontginning Wadjak in het district Wadjak der afdeeling Ngrowo.

h) Waar men een † vindt geplaatst, is of zijn in de ontvangen opgaven het gewest of de gewesten niet aangeduid.

i) Bedrijf te Batavia der Nederlandsch-Indische Electriciteit-maatschappij en de electrische installatiën te dier plaatse van het Hôtel des Indes en den Planten- en dierentuin.

j) Installatiën ten behoeve van de electrische verlichting van de gewestelijke hoofdplaatsen.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1897 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal. *a)*	Bestemming.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java en Madura.	Aantal. *a)*	Verwarmings-oppervlak (in M².).
	Heimachines. *k)*	†	†	†	5	27.170
13	Kranen.	13 in Batavia. *l)*	"	"	13	55.750
27	Locomotieven (voor industrieel gebruik). *m)*	†	†	†	27	309.500
11	Locomobielen. *n)*	†	†	†	11	153.210
13	Ploegen. *o)*	†	†	†	13	240.320
1	Turbine.	"	"	1 in Pasoeroean.	1	9.600
62	Centrifugaalpompen. *p)*	†	†	†	62	991.070
6	Pulsometers. *q)*	†	†	†	4	26.300
1	Droogdok.	1 in Batavia. *r)*	"	"	2	80.000
				Totalen . .	1757	140 488 488

b. Buitenbezittingen.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1897 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal.	Bestemming.	Eilanden Sumatra, Riouw, Banka en Billiton.	Eilanden Borneo en Celebes.	Overige gedeelten der buitenbezittingen.	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
3	Koffie-ondernemingen.	1 in Sumatra's Westkust.	1 in Menado.	1 in Ternate.	4	55.850
5	Tabaks- tevens rameh-ondernemingen.	5 „ Sumatra's Oostkust.	"	"	7	94.650
2	Boengkil- en oliemolens.	"	2 in de Westerafd. v. Borneo.	"	2	60.740
1	Rijstpelmolen.	1 in Palembang.	"	"	1	18.070
1	Meelfabriek.	"	"	1 in Amboina.	1	28.500
1	Steen- en pannenbakkerij.	1 in Palembang.	"	"	1	9.500
5	Mijnbouwondernemingen.	1 „ Riouw. *s)* 1 „ Billiton. *u)*	1 in de Westerafd. v. Borneo. *t)* 1 „ de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. *v)* 1 „ Menado. *w)*	"	34	379.430
10	Petroleumboringen.	4 „ Palembang. *x)* 5 „ Sumatra's Oostkust. *x)*	1 „ de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. *x)*	"	57	4 090.250
1	Diamantslijperij.	"	1 „ de Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	"	4	59.690
1	Atelier en werkplaats.	1 in Sumatra's Oostkust.	"	"	2	70.440
17	Zagerijen.	†	†	†	23	710.340
13	IJsfabrieken.	3 in Sumatra's Westkust. 1 „ Palembang. 2 „ Sumatra's Oostkust. 1 „ Atjeh.	2 in de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. 3 „ Celebes en onderhoorigh.	1 in Amboina.	18	336.910
1	Mineraalwaterfabriek.	1 „ Sumatra's Oostkust.	"	"	2	7.590
2	Watervoorziening.	1 „ Sumatra's Oostkust.	1 in de Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	"	2	22 380
2	Electrische verlichting.	2 „ Sumatra's Oostkust. *ij)*	"	"	2	38.920

k) Drie dezer machines waren in gebruik bij den aanleg van de lijn Kedong Gedeh-Krawang van den Bataviaschen Oosterspoorweg en twee bij dien van de stoomtram Samarang-Cheribon.

l) 12 van de Droogdokmaatschappij Tandjong Priok en 1 van den Bataviaschen Oosterspoorweg

m) 25 dezer locomotieven behoorden aan 11 suikerondernemingen en 2 aan de houtkap-onderneming Kedong Banteng in Soerakarta.

n) Drie dezer locomobielen behoorden aan even zoovele cultuurondernemingen; voorts waren er respectievelijk 2, 2 en 1 in gebruik bij den aanleg van de stoomtramlijnen Samarang-Cheribon, Djokjokarta-Magelang en Goendih-Soerabaija, terwijl 3 gebezigd werden door de Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij.

o) 10 ploegen in gebruik op suikerondernemingen en 3 op het particuliere land Tjikandi Oedik in Bantam

p) In gebruik bij suikerfabrieken.

q) 3 in gebruik bij suikerfabrieken, 2 bij eene inrichting van watervoorziening te Soerabaija en 1 bij de Droogdokmaatschappij Tandjong Priok.

r) Het 4000-tons dok der Droogdokmaatschappij Tandjong Priok.

s) Singkep-Tinmaatschappij.

t) Mijnbouwmaatschappij Sambas.

u) Billiton-maatschappij.

v) Mijnbouwmaatschappij Martapoera.

w) Mijnbouwmaatschappij Bwool.

x) De ontginningen van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië, zoomede een viertal vergunningen tot mijnbouwkundige opsporing

ij) De electrische installatiën in de werkplaatsen van de in de voorgaande noot genoemde Maatschappij en ten behoeve van de verlichting der hoofdplaats Medan.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1897 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal.	Bestemming.	Eilanden Sumatra, Riouw, Banka en Billiton.	Eilanden Borneo en Celebes.	Overige gedeelten der buitenbezittingen.	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
8	Kranen.	6 in Sumatra's Westkust en Sumatra's Oostkust. *z)* 2 „ Atjeh. *aa)*	„	„	8	28.130
8	Locomotieven.	5 „ Sumatra's Oostkust. *bb)* 3 „ Billiton. *cc)*	„	„	8	119.010
3	Locomobielen.	3 „ Sumatra's Oostkust. *dd)*	„	„	3	98.360
6	Ploegen.	6 „ Sumatra's Oostkust.	„	„	6	89.120
5	Centrifugaalpompen.	5 „ Sumatra's Oostkust.	„	„	5	143.630
11	Pulsometers.	2 „ Riouw. *ee)* 9 „ Billiton. *cc)*	„	„	4	19.740
4	Ventilatoren.	4 „ Billiton. *cc)*	„	„	2	13.600
2	Baggermolens.	2 „ Sumatra's Oostkust. *ff)*	„	„	2	17.500
				Totalen . .	198	6512.350

RECAPITULATIE.

	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Java en Madura	1757	140 488.188
Buitenbezittingen	198	6 512.350
Te zamen voor andere stoomketels dan scheepsketels	1955	147 000.538
Scheepsketels (zie sub II hieronder)	322	15 231.190
Totalen voor alle gewesten gezamenlijk (zie echter noot 1)	2277	162 231.728

II. Verdeeling naar de gewesten.

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Java en Madura.						
Bantam	5	85.700	„	„	5	85 700
Batavia	76	2 846.200	137	9 970.610	213	12 816.810
Krawang	5	109.250	„	„	5	109 250
Preanger Regentschappen	20	361.540	„	„	20	361.540
Cheribon	107	9 550.618	4	32 940	111	9 583.558
Tagal	83	8 595.300	1	12.000	84	8 607.300
Pekalongan	44	4 252.370	1	33.000	45	4 285.370
Samarang	93	5 127.710	7	307.250	100	5 434.960
Japara	73	7 356.840	„	„	73	7 356 840
Rembang	33	1 077.750	„	„	33	1 077.750
Soerabaija	312	28 241 410	23	1 110.030	335	29 351.440
Pasoeroean.	204	9 155.280	1	1 450	205	9 156.730
Probolinggo	98	10 801.980	2	14.830	100	10 816 810
Bezoeki	92	10 343.050	2	49.000	94	10 392 050
Banjoemas	35	4 688.570	„	„	35	4 688.570
Bagelen	12	1 182 700	„	„	12	1 182.700
Kadoe	3	14 900	„	„	3	14.900
Djokjokarta	125	10 946 140	„	„	125	10 946.140
Soerakarta	156	11 675.250	„	„	156	11 675.250
Madioen	39	3 757.010	„	„	39	3 757.010
Kediri	142	10 318.620	„	„	142	10 318.620
Madura	„	„	„	„	„	„
Totalen voor Java en Madura	1757	140 488.188	178	11 531.110	1935	152 019.298

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust . .	9	204.000	5	80.220	14	284.220
Benkoelen	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten .	„	„	„	„	„	„
Palembang	11	211.630	26	584.830	37	796.460
Oostkust van Sumatra	100	5 104.690	37	832 740	137	5 937.430
Atjeh en onderhoorigheden	9	79.000	9	292.210	18	371.210
Riouw en onderhoorigh.	4	46.230	11	408.430	15	454.660
Banka	„	„	2	91.490	2	91.490
Billiton	31	218.990	2	67.590	33	286.580
Westerafd. van Borneo .	5	116.300	19	574.980	24	691.280
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *gg)*	15	353.060	25	620.300	40	973.360
Celebes en onderhoorigheden . . . . *gg)*	6	64.930	1	5 000	7	69.930
Menado . . . . . *gg)*	2	9.840	3	72.990	5	82.830
Amboina . . . . . *gg)*	5	98.680	1	5.300	6	103.980
Ternate . . . . . *gg)*	1	5.000	3	63.500	4	68.500
Timor en onderh. . *gg)*	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok . . *gg)*	„	„	„	„	„	„
Totalen voor de buitenbezittingen	198	6 512.350	144	3 700.080	342	10 212.430
Id. voor Java en Madura	1757	140 488.188	178	11 531.110	1935	152 019.298
Totalen voor geheel Ned.-Indië (zie echter noot 1)	1955	147 000.538	*hh)* 322	15 231.190	2277	162 231.728

z) 5 toebehoorende aan de Nederlandsche Handelmaatschappij en 1 aan het Padangsch prauwenveer.

aa) Eigendom van de firma de Lange en Co. te Olehleh.

bb) Twee dezer locomotieven waren in gebruik bij de houtkap-onderneming Lau Boentoe in de afdeeling Batoe Bara en 3 op de onderneming Mariëndal der Deli-maatschappij.

cc) In gebruik ten behoeve van de tinontginning op Billiton.

dd) Twee dezer locomobielen werden gebezigd ten behoeve van het bedrijf der Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië; terwijl de derde in gebruik was op de onderneming Mariëndal der Deli-maatschappij.

ee) In gebruik ten behoeve van de tinontginning op Singkep.

ff) In gebruik op de onderneming Loeboe Dalam van de Deli-maatschappij.

gg) Deze 7 gewesten behooren niet tot het ressort eener inspectie-afdeeling van den dienst van het stoomwezen.

hh) Deze 322 ketels waren geplaatst in 226 stoomschepen, stoomsloepen, stoombarkassen en sleepbooten, waaronder 35 stoomschepen en 12 stoomsloepen toebehoorende aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij.

Verminderingen en vermeerderingen in het aantal stoomketels gedurende 1897.

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land. Aantal.	Ketels voor gebruik te land. Verwarmings-oppervlak (in M².).	Scheepsketels. Aantal.	Scheepsketels. Verwarmings-oppervlak (in M².).	Te zamen. Aantal.	Te zamen. Verwarmings-oppervlak (in M².).
Java en Madura.						
Aanwezig op ult. 1896 .	1667	131 004.448	171	11 432.650	1838	142 437.098
In 1897 aan het gebruik onttrokken	48	3 027.140	11	757.270	59	3 784.410
	1619	127 977.308	160	10 675.380	1779	138 652.688
In 1897 in dienst gesteld	138	12 510.880	18	855.730	156	13 366.610
Aanwezig op ult. 1897 .	1757	140 488.188	178	11 531.110	1935	152 019.298
Buitenbezittingen.						
Aanwezig op ult. 1896 .	164	3 943.910	124	2 763.000	288	6 706.910
In 1897 aan het gebruik onttrokken	18	395.040	14	170.800	32	565.840
	146	3 548.870	110	2 592.200	256	6 141.070
In 1897 in dienst gesteld	52	2 963.480	34	1 107.880	86	4 071.360
Aanwezig op ult. 1897 .	198	6 512.350	144	3 700.080	342	10 212.430
Alle gewesten gezamenlijk.						
Aanwezig op ult. 1896 .	1831	134 948.358	295	14 195.650	2126	149 144.008
In 1897 aan het gebruik onttrokken	66	3 422.180	25	928.070	91	4 350.250
	1765	131 526.178	270	13 267.580	2035	144 793.758
In 1897 in dienst gesteld	190	15 474.360	52	1 963.610	*ii*) 242	17 437.970
Aanwezig op ult. 1897 .	1955	147 000.538	322	15 231 190	2277	162 231.728

ii) Van deze 242 ketels waren er 188 nieuw. Uit de volgende opgaaf blijkt waar ze werden vervaardigd.

Waar vervaardigd.	Ketels voor gebruik te land. Aantal.	Ketels voor gebruik te land. Verwarmings-oppervlak (in M².).	Scheepsketels. Aantal.	Scheepsketels. Verwarmings-oppervlak (in M².).	Te zamen. Aantal.	Te zamen. Verwarmings-oppervlak (in M².).
Nederland . . .	28	3572	4	224	32	3796
Nederlandsch-Indië	5	271	3	19	8	290
Engeland . . .	48	2674	12	811	60	3485
Duitschland . . .	32	5317	"	"	32	5317
Frankrijk	2	21	"	"	2	21
België	4	365	"	"	4	365
Britsch-Indië . .	2	44	16	443	18	487
China	"	"	8	232	8	232
Amerika	22	740	"	"	22	740
Onbekend	2	102	"	"	2	102
	145	13106	43	1729	188	14835

(5. 29.)

BIJLAGE BB.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFKANTOREN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

A. NUMERIEKE OPGAAF DER VOOR HET ALGEMEEN VERKEER OPENGESTELDE KANTOREN op ult. 1897.

OMSCHRIJVING DER KANTOREN.	Java en Madura.	Sumatra.	Borneo.	Celebes.	Andere eilanden.	Te zamen.
GOUVERNEMENTSKANTOREN.						
Post- tevens telegraafkantoren *a*)	80	*b*) 29	"	1	*c*) 2	112
Postkantoren	1	*d*) "	2	2	*e*) 6	11
	81	29	2	3	8	123
Hulppostkantoren:						
tevens telephoonkantoren	*f*) 19	2	"	"	"	21
tevens spoorwegtelegraafkantoren	*g*) 20	3	"	"	'	23
zonder telephoon- of spoorwegtelegraafdienst	*h*) 10	*i*) 15	8	*k*) 6	*l*) 3	42
Overige spoorwegtelegraafkantoren *m*):						
met bestelhuizen	*n*) 161	"	"	"	"	161
zonder postdienst *o*)	2	"	"	"	"	2
Overige telephoonkantoren	"	*p*) 1	"	"	"	1
Totaal der gouvernementskantoren	*q*) 293	50	10	9	11	373
PARTICULIERE KANTOREN.						
Spoorwegtelegraafkantoren *r*)	*s*) 41	13	"	"	"	54
Telephoonkantoren *t*)	10	"	"	"	"	10
Algemeen totaal der kantoren op ult. 1897	344	63	10	9	11	437
De algemeene totaalcijfers waren op ult. 1896	314	61	10	8	10	403

Toelichtingen.

a) In deze opgaaf is niet begrepen het telegraafkantoor te Tjipannas (Preanger Regentschappen), dat slechts geopend is tijdens het verblijf aldaar van den Gouverneur-Generaal; evenmin het hulptelegraafkantoor te Batavia (in de benedenstad), hetwelk door personeel van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden (bovenstad van Batavia) wordt bediend.

b) Twee meer dan op ult. 1896 wegens verheffing van het postkantoor te Olehleh (Atjeh en onderhoorigheden) tot post- en telegraafkantoor en de oprichting van een post- en telegraafkantoor te Sabang (eiland Weh)

c) Eén meer dan op ult. 1896 wegens verheffing van het postkantoor te Ampenan (op Lombok) tot post- en telegraafkantoor.

d) Het eenige op ult 1896 bestaande kantoor van dezen aard verviel wegens de in noot *b* vermelde reden.

e) Eén minder dan op ult. 1896 wegens de in noot *c* vermelde reden.

f) Eén meer dan op ult. 1896 wegens verandering van het hulppostkantoor te Rangkas Betoeng (Bantam) in een hulppost- tevens telephoonkantoor.

g) Eén meer dan op ult. 1896 wegens oprichting van een hulppostkantoor te Pasirian (Pasoeroean).

h) Eén minder dan op ult. 1896 wegens de in noot *f* vermelde reden.

i) Hieronder — ter Sumatra's Westkust — 2 hulppostkantoren op plaatsen, behoorende tot de stations of halten van den staatsspoorweg aldaar, namelijk Kaijoetanam en Sawah Loento, op welke laatste plaats het hulppostkantoor eerst in 1897 geopend is. De reden dat deze beide kantoren niet onder de spoorwegtelegraafkantoren worden gerekend, is hierin gelegen dat er, evenals op de meeste andere stations en halten van bedoelden staatsspoorweg, alleen die telegrammen mogen behandeld worden, welke hunne bestemming geheel langs de spoorwegtelegraaf kunnen bereiken (dus zonder de gouvernementstelegraaf aan te doen).

j) Het hulppostkantoor te Marabahan (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd in Augustus 1897 overgebracht naar Kendangan.

k) Eén meer dan op ult. 1896 wegens oprichting van een hulppostkantoor te Tondano (Menado).

l) Eén meer dan op ult. 1896 wegens oprichting van een hulppostkantoor te Laboeha op Batjan (Ternate).

m) Als spoorwegtelegraafkantoren zijn hier niet medegerekend de stations of halten der staatsspoorwegen op Java op plaatsen waar telegraafkantoren van den post- en telegraafdienst gevestigd zijn, noch, wat Sumatra betreft, die, welke slechts voor het onderling verkeer langs de spoorwegtelegraaf (zie het slot van noot *i*) zijn aangewezen.

n) Het aantal der hierbedoelde kantoren verminderde in 1897 met 1 wegens de in noot *g* vermelde oprichting van een hulppostkantoor te Pasirian, doch vermeerderde daarentegen met 32, daar op de Westerlijnen een spoorwegtelegraaf werd geopend te Langgen in de Preanger Regentschappen en één te Sikampoeh in Banjoemas, terwijl verder nog een 30-tal spoorwegtelegraafkantoren geopend werden op de Oosterlijnen, als een gevolg van de openstelling voor het publiek verkeer van de baanvakken Wlingi-Kepandjen, Tarik-Sepandjang en Klakah-Panaroekan, namelijk op 2 plaatsen in de residentie Kediri (Kesamben en Pogadjih), op 2 plaatsen in de residentie Pasoeroean (Ngebroek en Soemberpoetjoeng), op 5 plaatsen in de residentie Soerabaija (Boharan, Kedinding, Koemendoeng, Krian en Sepandjang), op 2 plaatsen in de residentie Probolinggo (Boewek en Randoe Agoeng), en op 19 plaatsen in de residentie Bezoeki (Ardjasa, Bangsalsari, Groedjoegan, Kalisat, Kaliwates, Kottok, Mangli, Panaroekan, Pradjekan, Rambipoedji, Soekowono, Soemberbahroe, Soemberselak, Tamanan, Tanggaran, Tanggoel, Tapen, Triboengan en Wonosari).

o) Namelijk de halten Kalimas (Soerabaija) en Tjilatjap-haven.

p) In de afdeeling Toba en Silindong der residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust) werd, met gelijktijdige sluiting voor het algemeen verkeer van het telephoonkantoor te Lagoeboti, zoodanig kantoor te Baligé geopend.

q) Bovendien wordt op Java en Madura aan een geregeld postverkeer voor het publiek ook dienstbaar gemaakt de zoogenaamde districtspost in de gouvernementsresidentiën aldaar (Bijblad op het Indisch Staatsblad nº 4801), hoedanige dienst in den loop van 1897 ook in de residentie Soerakarta is ingevoerd. Het aantal bestellingen van de districtspost, zonder nog die in Soerakarta mede te rekenen, beliep op ult 1897, evenals bij het einde van 1896, 1058.

r) Van de 41 particuliere telegraafkantoren op Java waren er op ult. 1897 26 van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, 12 van de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij en 3 van de Samarang-Cheribon-Stoomtrammaatschappij; de 13 op Sumatra waren die van de Deli-spoorweg-Maatschappij. Onder deze 54 kantoren zijn er 13 begrepen, alwaar tevens *gouvernements*-telegraafkantoren gevestigd zijn, namelijk 11 op Java: te Batavia, Djokjokarta, Djokjokarta/Toegoe, Kemajoran (Weltevreden), Klatten, Meester-Cornelis, Passar Senin (Weltevreden), Samarang, Soerakarta, Tagal en Willem I (Ambarawa), zoomede 2 op Sumatra: Medan en Timbang Langkat (Bindjei).

s) Twee minder dan op ult. 1896 wegens de sluiting voor het algemeen verkeer van de particuliere spoorwegtelegraafkantoren te Bandjaran en Pagongan van de Samarang Cheribon-Stoomtrammaatschappij, ten gevolge van de exploitatie als stoomtramweg van den vroegeren spoorweg Tagal-Balapoelang.

t) De hierbedoelde telephoonkantoren (waarvan er 3 — Demak, Koedoes en Poerwodadi — gevestigd zijn op plaatsen waar tevens een gouvernements-telegraafkantoor bestaat) zijn alléén die van de Samarang Joana-Stoomtrammaatschappij, welke onderneming, krachtens de haar in October 1894 verleende vergunning (zie nº. 5004 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), hare dienst-telephoonkantoren tevens voor het publiek verkeer bezigt.

B. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1895, 1896 en 1897. *a*)

1º. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. *b*)

JAREN.	Aantal brieven. Port-betalende brieven. Gefrankeerd.	Aantal brieven. Port-betalende brieven. Ongefrankeerd.	Aantal brieven. Dienstbrieven (portvrij).	Aantal drukwerken. Nieuwsbladen.	Aantal drukwerken. Andere drukwerken.	Aantal monsters.	Aantal documenten.	Aantal aangeteekende stukken onder de vorenstaande begrepen. Gewone stukken.	Aantal aangeteekende stukken onder de vorenstaande begrepen. Dienststukken.	Aantal ontvangstberichten voor aangeteekende stukken.
1895	4 904 250	259 090	1 922 024	3 965 208	1 455 922	70 356	33 176	405 080	214 188	2 080
	5 163 340			5 421 130				619 268		
1896	5 155 774	223 782	1 869 868	4 430 296	962 858	76 180	34 840	463 008	210 366	2 132
	5 379 556			5 393 154				673 374		
1897 *c*)	5 435 014	236 132	2 029 144	4 185 818	1 056 562	77 298	39 702	476 320	256 828	2 210
	5 671 146			5 242 380				733 148		

a) Het aantal rebuten (onbestelbare en geweigerde brieven, zoomede onafgehaalde poste-restante-brieven) bedroeg in genoemde drie jaren achtereenvolgens 46 973, 46 117 en 45 016.

b) Van de verzending der *briefkaarten* in het binnenlandsch verkeer wordt geen aanteekening gehouden.

c) De cijfers over 1897 zijn van voorloopigen aard.

2°. BUITENLANDSCH

JAREN.	AARD DER VERZENDING.	Verkeer met Nederland. Via *Brindisi*, *Genua* en *Marseille*. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Per „*zeepost*", d. i. met de stoomschepen die rechtstreeks tusschen Indië en Nederland den dienst verrichten. Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
	A.						
1895	Gefrankeerde (aantal)	502 762	377 338	880 100	20 174	14 027	34 201
	Ongefrankeerde (id.)	3 393	5 668	9 061	221	299	520
		506 155	383 006	889 161	20 395	14 326	34 721
1896	Gefrankeerde (aantal)	495 246	403 845	899 091	23 309	12 558	35 867
	Ongefrankeerde (id.)	3 861	4 849	8 710	91	156	247
		499 107	408 694	907 801	23 400	12 714	36 114
1897 *a*)	Gefrankeerde (aantal)	497 913	422 539	920 452	20 150	13 403	33 553
	Ongefrankeerde (id.)	4 654	3 445	8 099	351	988	1 339
		502 567	425 984	928 551	20 501	14 391	34 892
	B. *Brief*						
1895	Enkele (aantal)	44 512	56 934	101 446	2 420	1 599	4 019
	Met betaald antwoord (id.)	624	132	756	28	26	54
		45 136	57 066	102 202	2 448	1 625	4 073
1896	Enkele (aantal)	40 339	48 698	89 037	2 416	1 742	4 158
	Met betaald antwoord (id.)	117	104	221	65	26	91
		40 456	48 802	89 258	2 481	1 768	4 249
1897 *a* . . .	Enkele (aantal)	43 056	49 608	92 664	1 352	3 276	4 628
	Met betaald antwoord (id.)	143	234	377	„	65	65
		43 199	49 842	93 041	1 352	3 341	4 693
	C. *Drukwerken*, *monsters* en						
1895	Drukwerken (aantal)	795 401	113 412	908 813	238 886	8 658	247 544
	Monsters (id.)	19 032	16 328	35 360	572	169	741
	Documenten (id.)	5 902	3 653	9 555	13	39	52
1896	Drukwerken (aantal)	740 376	136 851	877 227	209 029	7 306	216 335
	Monsters (id.)	14 417	13 637	28 054	988	13	1 001
	Documenten (id.)	3 937	3 289	7 226	26	52	78
1897 *a*)	Drukwerken (aantal)	682 175	122 135	804 310	146 679	5 044	151 723
	Monsters (id.)	12 727	24 960	37 687	130	„	130
	Documenten (id.)	2 327	5 629	7 956	13	26	39
	D. *Aangeteekende stukken* (begrepen in de bovenstaande						
1895	Aangeteekende stukken (aantal)	42 302	45 344	87 646	2 243	136	2 379
	Ontvangstberichten (id.)	78	117	195	„	„	„
1896	Aangeteekende stukken (aantal)	37 063	47 281	84 344	1 521	169	1 690
	Ontvangstberichten (id.)	13	39	52	„	„	„
1897 *a*)	Aangeteekende stukken (aantal)	39 832	56 308	96 140	1 469	221	1 690
	Ontvangstberichten (id.)	13	52	65	„	„	„

a) De cijfers over 1897 zijn van voorloopigen aard.

H POSTVERKEER.

Overig verkeer. Met de overige landen van Europa. Verzonden.	Overig verkeer. Met Afrika. Verzonden.	Overig verkeer. Met Amerika. Verzonden.	Overig verkeer. Met Azië. Verzonden.	Overig verkeer. Met Australië. Verzonden.	Overig verkeer. Gezamenlijk. Verzonden.	Overig verkeer. Uit voormelde landen ontvangen.	Overig verkeer. Totaal.	Totaal-generaal. Ontvangen.	Totaal-generaal. Verzonden.	Totaal-generaal. Te zamen.
A. *Brieven.*										
127 400 4 342	3 530 325	13 241 496	79 694 11 176	1 929 195	225 794 16 534	272 999 7 268	498 793 23 802	795 935 10 882	617 159 22 501	1 413 094 33 383
131 742	3 855	13 737	90 870	2 124	242 328	280 267	522 595	806 817	639 660	1 446 477
148 525 3 575	6 227 780	15 749 234	78 982 9 696	2 523 252	252 006 14 537	264 023 5 080	516 029 19 617	782 578 9 032	668 409 19 542	1 450 987 28 574
152 100	7 007	15 983	88 678	2 775	266 543	269 103	535 646	791 610	687 951	1 479 561
138 775 3 497	9 113 902	19 466 304	109 477 10 294	2 843 66	279 674 15 063	232 882 4 669	512 550 19 732	750 945 9 674	715 616 19 496	1 466 561 29 170
142 272	10 015	19 770	119 771	2 909	294 737	237 551	532 288	760 619	735 112	1 495 731
kaarten.										
13 716 79	273 33	536 80	1 856 121	4 "	16 385 313	15 896 197	32 281 510	62 828 849	74 918 471	137 746 1 320
13 795	306	616	1 977	4	16 698	16 093	32 791	63 677	75 389	139 066
17 472 130	559 "	442 13	3 053 72	68 "	21 594 215	17 701 244	39 295 459	60 456 426	72 034 345	132 490 771
17 602	559	455	3 125	68	21 809	17 945	39 754	60 882	72 379	133 261
17 420 91	1 003 "	813 13	5 264 20	80 "	24 580 124	23 268 104	47 848 228	67 676 247	77 464 423	145 140 670
17 511	1 003	826	5 284	80	24 704	23 372	48 076	67 923	77 887	145 810
documenten („papiers d'affaires").										
57 720 12 727 1 196	511 " "	2 055 800 454	24 911 595 278	456 38 13	85 653 14 160 1 941	428 752 45 398 1 500	514 405 59 558 3 441	1 463 039 65 102 7 415	207 723 30 657 5 633	1 670 762 95 [illegible]59 13 048
46 163 12 259 1 638	1 625 91 26	6 409 676 78	24 581 493 489	1 198 33 "	79 976 13 552 2 231	427 183 31 589 766	507 159 45 141 2 997	1 376 588 46 994 4 729	224 133 27 202 5 572	1 600 721 74 196 10 301
39 806 17 654 2 366	1 541 65 "	5 919 1 001 52	34 331 1 116 213	968 42 40	82 565 19 878 2 671	427 103 39 264 1 532	509 668 59 142 4 203	1 255 957 52 121 3 872	209 744 41 838 8 326	1 465 701 96 959 12 198
opgaven) benevens *ontvangstberichten* voor aangeteekende stukken.										
17 758 13	570 "	1 451 "	14 576 91	458 "	34 813 104	33 245 18	68 058 122	77 770 96	80 313 221	158 083 317
23 907 26	572 "	845 "	12 220 102	248 "	37 792 128	28 289 5	66 081 133	66 873 18	85 242 167	152 115 185
22 284 52	829 "	1 185 "	20 166 11	337 "	44 801 63	33 382 12	78 183 75	74 683 25	101 330 115	176 013 140

3°. POSTWISSELS.

	1895.		1896.		1897. *a*)	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A. BINNENLANDSCH VERKEER.	185 100	f 6 905 679,03^{5}	185 361	f 7 022 064,54^{5}	186 696	f 6 856 661,85^{5}
B. BUITENLANDSCH VERKEER.						
Naar Nederland overgemaakt	28 963	f 1 365 996,84^{5}	33 926	f 1 440 692,09^{5}	34 657	f 1 372 186,19
" andere landen "	5 988	258 447,51^{5}	6 672	268 712,08	7 225	286 679,44
Totaal *uit Indië verzonden*	34 951	f 1 624 444,36	40 598	f 1 709 404,17^{5}	41 882	f 1 658 865,63
Uit Nederland verzonden	3 556	f 166 022,72^{5}	3 522	f 165 650,36^{5}	*b*) 3 946	f *b*) 184 178,59
" andere landen "	658	35 175,11	811	35 056,90^{5}	837	38 357,93
Totaal *naar Indië overgemaakt*	4 214	f 201 197,83^{5}	4 333	f 200 707,27	4 783	f 222 536,52
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER	39 165	f 1 825 642,19^{5}	44 931	f 1 910 111,44^{5}	46 665	f 1 881 402,15

a) De cijfers over 1897 zijn van voorloopigen aard.

b) Hieronder begrepen de zoogenaamde „marinewissels", welke wissels hebben gediend tot terugbetaling van spaargelden aan het personeel van de zeemacht, behoorende tot de inleggers der rijkspostspaarbank (zie het verslag van 1897, blz. 174). Het aantal dier wissels bedroeg 49, tot een gezamenlijk bedrag van f 12 318,55.

4°. INCASSEERINGSDIENST.

Ter invordering aangeboden quitanties.	Binnenlandsch verkeer.						Buitenlandsch verkeer (voor zooveel betreft de landen van waar quitanties ter invordering werden *ontvangen*). *a*)					
	1895.		1896. *b*)		1897. *b*)		1895.		1896. *b*)		1897. *b*)	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Betaalde quitanties .	67 020	f 720 755	69 252	f 820 781	76 777	f 891 754	1 138	f 26 481	1 179	f 31 439	1 410	f 35 021
Onbetaald gebleven quitanties	23 977	340 415	29 449	399 993	32 651	426 923	583	21 570	584	20 849	709	21 786
Totaal behandelde quitanties. . .	90 997	f 1 061 170	98 701	f 1 220 774	109 428	f 1 318 677	1 721	f 48 051	1 763	f 52 288	2 119	f 56 807

a) Van de uit Indië naar vreemde landen ter invordering gezonden quitanties kan geen aanteekening worden gehouden, omdat die verzending rechtstreeks (onder aangeteekend couvert) door den afzender aan de kantoren van invordering plaats vindt.

Door andere landen dan Nederland werd van den hierbedoelden incasseeringsdienst slechts weinig gebruik gemaakt. In de opgegeven drie jaren toch werden van daar, namelijk enkel uit België, Duitschland, Frankrijk, Luxemburg, Zwitserland en Egypte (wat de laatste drie landen betreft alleen in 1897), achtereenvolgens in 't geheel 38, 52, 31, 1, 1 en 3 quitanties tot een bedrag van respectievelijk f 1351,47^{5}, f 1747,52, f 1757,63^{5}, f 53,10, f 6 en f 133,65 ter invordering ontvangen.

b) De cijfers over 1896 zijn ontleend aan verbeterde opgaven; die over 1897 zijn nog van voorloopigen aard.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage BB.]

5°. POSTPAKKETTEN.

	1895.			1896. a)			1897. a)		
	Aantal.	Opbrengst. Bruto.	Opbrengst. Netto.	Aantal.	Opbrengst. Bruto.	Opbrengst. Netto.	Aantal.	Opbrengst. Bruto.	Opbrengst. Netto.
A. BINNENLANDSCH VERKEER	81 988	f 50 299	f 36 879	101 589	f 62 776	f 46 019	113 571	f 66 207	f 47 738
B. BUITENLANDSCH VERKEER.									
Naar Nederland verzonden	5 602	(Niet gesplitst opgegeven.)		6 163	(Niet gesplitst opgegeven.)		6 536	(Niet gesplitst opgegeven.)	
„ andere landen „	1 227			1 370			1 756		
Totaal *uit Indië verzonden*	6 829			7 533			8 292		
Uit Nederland ontvangen	23 038			27 261			28 647		
„ andere landen „	4 628			5 440			7 034		
Totaal *in Indië ontvangen*	27 666			32 701			35 681		
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER	34 495	b) f 26 529	f 15 149	40 234	b) f 27 208	f 16 964	43 973	b) f 30 642	f 19 809

a) De cijfers over 1896 zijn verbeterd, die over 1897 zijn ontleend aan voorloopige opgaven.

b) Geheven frankeerloon der verzonden en aandeel in het frankeerloon der ontvangen pakketten.

C. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1895, 1896 en 1897. a)

Verdeeling der telegrammen.		1895.			1896. b)			1897. b)		
		Aantal.		Opbrengst.	Aantal.		Opbrengst.	Aantal.		Opbrengst.
Binnenlandsche betalende telegrammen. c)	Java en Madura	322 008	(336 103)	f 472 288	322 308	(339 386)	f 468 697	311 357	(329 789)	f 424 784
	Buitenbezittingen	40 151	(40 755)	66 171	44 411	(45 261)	79 500	45 733	(46 556)	80 076
	Te zamen d)	362 159	(376 858)	f 538 459	366 719	(384 647)	f 548 197	357 090	(376 345)	f 504 860
	Aantal woorden d)	(4 442 363)	(4 607 405)	......	(4 527 881)	(4 728 566)	......	(niet opgegeven.)	(4 432 113)	......

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde dienst- en postnota's). Het aantal der verleende afschriften van telegrammen bedroeg in de opgegeven drie jaren achtereenvolgens 3483, 4570 en 4447, waarvan op Java respectievelijk 3014, 3965 en 3734.

De cijfers over 1896 zijn verbeterd, die over 1897 zijn van voorloopigen aard.

c) Voor 't eerst zijn in de over 1897 ontvangen opgaven onder de gewone binnenlandsche bijzondere telegrammen, dat zijn die verzonden naar gouvernements post- en telegraafkantoren, ook medegerekend de zoogenaamde spoorwegtelegrammen, namelijk die verzonden naar telegraafkantoren van de staats- en particuliere spoorwegdiensten. In het belang van eene juiste vergelijking zijn de cijfers over de twee voorafgegane jaren, voor zooveel de hier te lande voorhanden gegevens het toelieten, mede met bedoelde spoorwegtelegrammen aangevuld. De aangevulde opgaven zijn tusschen ( ) vermeld. De sommen wegens opbrengst der binnenlandsche telegrammen over 1895 en 1896 zijn voorshands onveranderd gelaten, omdat voor de wellicht noodige wijziging gegevens hier te lande ontbreken. Overigens is thans gebleken dat de over 1895 en 1896 in bijlage FF van 't vorig verslag ter zake van de binnenlandsche telegrammen (zoowel betalende als regeeringstelegrammen) opgegeven splitsing tusschen „Java" en „Andere eilanden van Nederlandsch-Indië" moet gelezen worden als betrekking te hebben respectievelijk tot „Java en Madura" en tot de „Buitenbezittingen".

d) In deze cijfers is ook begrepen het verkeer met de *telephoon*kantoren. In welke mate deze kantoren tot het verkeer bijdroegen, blijkt uit het volgende overzicht.

	1895.		1896.		1897.	
	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.
Bij de gouvernements-telephoonkantoren werden:						
aangeboden ter verzending naar de gouvernements-telegraafkantoren	5 909	63 101	4 834	50 927	5 135	56 152
ontvangen van de gouvernements-telegraafkantoren	6 157	67 816	5 201	55 891	5 240	56 074
Te zamen	12 057	130 917	10 035	106 818	10 375	112 226
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) ten bate van den post- en telegraafdienst	f 4 619		f 3 568		f 4 202	
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) ten bate van de telephoonbeambten	2 618		2 136		2 245	
Bovendien werd met de telephoonkantoren nog gewisseld (zonder betaling) het hiernevens vermeld aantal regeeringstelegrammen	2 118	68 959	2 419	64 621	1 650	52 133

Verdeeling der telegrammen.		1895. Aantal.	1895. Opbrengst.	1896. *b)* Aantal.	1896. *b)* Opbrengst.	1897. *b)* Aantal.	1897. *b)* Opbrengst.
Buitenlandsche telegrammen.	Verzonden	35 676	f 36 402	38 822	f 42 468	44 068	f 59 953
	Ontvangen	34 478	38 158	37 930	43 835	42 452	57 422
	Doorgezonden	121 365	137 601	153 422	170 536	150 305	124 311
	Te zamen	191 519	f *e)* 212 161	230 174	f *e)* 256 839	236 825	f *e)* 241 686
	Aantal woorden	*f)* (2 515 460)	......	*f)* (2 971 172)	......	*f)* (2 767 984)	......
Binnen- en buitenlandsch verkeer te zamen		553 678	f 750 620	596 893	f 805 036	613 170	f 746 546
	Aantal woorden	(6 957 823)	......	(7 499 053)	......	(7 200 097)	......
Binnenlandsche *regeerings-telegrammen.*	Java en Madura	29 450	f 82 616	34 033	f 105 858	33 676	f 98 902
	Buitenbezittingen	6 087	20 870	7 642	37 312	8 344	38 401
	Te zamen	35 537.	f 103 486	41 675	f 143 170	42 020	f 137 303
	Aantal woorden	(1 079 398)	......	(1 349 877	......	(1 318 206)	......
Algemeen totaal. *h)*	Java en Madura *g)*	526 732	f 726 022	567 535	f 780 799	577 383	f 705 079
	Buitenbezittingen	62 483	128 084	71 033	167 407	77 807	178 770
	Te zamen	589 215	f 854 106	638 568	f 948 206	655 190	f 883 849
	Aantal woorden	(8 037 221)	......	(8 848 930)	......	(8 518 303)	......

e) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel, dat de Nederlandsch-Indische telegraafadministratie in de opbrengst had. Deze netto opbrengst kan verdeeld worden als volgt:

over 1895 voor Java en Madura f 171 118 en voor de buitenbezittingen f 41 043, te zamen als boven f 212 161;
„ 1896 „ „ „ „ 206 244 „ „ „ „ 50 595, „ „ „ „ 256 839;
„ 1897 „ „ „ „ 181 393 „ „ „ „ 60 293, „ „ „ „ 241 686.

f) Hieronder begrepen respectievelijk 1 070 002, 2 364 051 en 2 091 747 woorden van *doorgezonden* telegrammen.

g) Onder de hier opgegeven totaalcijfers van Java en Madura zijn de *doorgezonden* buitenlandsche telegrammen begrepen.

h) De opbrengst is voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche betalende* telegrammen kunnen, naar de onderwerpen waarover zij handelden, verdeeld worden als volgt (wat de jaren 1895 en 1896 betreft zijn nu — om in overeenstemming te blijven met de opgaven over 1897 — de in noot *e* hiervóór bedoelde spoorwegtelegrammen medegerekend):

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving der telegrammen.	1895. Aantal.	1895. Totaal.	1896. *a)* Aantal.	1896. *a)* Totaal.	1897. *a)* Aantal.	1897. *a)* Totaal.
Java en Madura	Handels- en scheepvaarttelegrammen	124 309	336 103	141 122	339 386	128 385	329 789
	Dagbladtelegrammen	6 328		7 428		6 411	
	Telegrammen van gemengden aard	205 466		190 836		194 993	

a) De cijfers over 1896 zijn verbeterd, die over 1897 zijn van voorloopigen aard.

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving der telegrammen.	1895. Aantal.	1895. Totaal.	1896. a) Aantal.	1896. a) Totaal.	1897. a) Aantal.	1897. a) Totaal.
Buitenbezittingen	Handels- en scheepvaarttelegrammen	16 528	40 755	18 478	45 261	19 124	46 556
	Dagbladtelegrammen	61		455		66	
	Telegrammen van gemengden aard	24 166		26 328		27 366	
Nederlandsch-Indië	Handels- en scheepvaarttelegrammen	140 837	b) 376 858	159 600	c) 384 647	147 509	d) 376 345
	Dagbladtelegrammen	6 389		7 883		6 477	
	Telegrammen van gemengden aard	229 632		217 164		222 359	

b) Waarvan 218 795 in de Nederlandsche en vreemde talen en 158 063 in inlandsche talen.

c) Als voren 233 377 en 151 270.

d) Als voren 230 749 en 145 596.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

Omschrijving der telegrammen.		1895. Aantal.	1895. Totaal.	1896. a) Aantal.	1896. a) Totaal.	1897. a) Aantal.	1897. a) Totaal.
Verzonden:							
Naar Singapore, Pinang en verder.	Van Java	27 470	35 676	29 282	38 822	32 684	44 068
	„ andere eilanden van Nederl.-Indië.	7 536		8 837		10 532	
Naar Australië en verder.	Van Java	575		620		659	
	„ andere eilanden van Nederl.-Indië.	8		8		7	
Naar Ned.-Indië over buitenl. lijnen.	Van Java	26		37		114	
	„ andere eilanden van Nederl.-Indië.	52		38		72	
Ontvangen:							
Van Singapore en verder.	Op Java	25 273	34 478	27 259	37 930	29 550	42 452
	„ andere eilanden van Nederl.-Indië.	7 280		8 573		10 323	
Van Australië en verder.	Op Java	556		574		606	
	„ andere eilanden van Nederl.-Indië.	9		2		4	
Van Pinang.	Op Java	„		„		„	
	„ andere eilanden van Nederl.-Indië.	1 360		1 522		1 969	
Doorgezonden:							
Van Singapore naar Australië		58 817	121 365	73 012	153 422	70 424	150 305
„ Australië „ Singapore		62 424		80 410		79 881	
Interkoloniale		124		„		„	
Te zamen:							
Java *b)*		175 274	191 519	211 194	230 174	213 918	236 825
Andere eilanden van Nederl.-Indië		16 245		18 980		22 907	

a) De cijfers over 1896 zijn verbeterd; die over 1897 zijn nog van voorloopigen aard.

b) Onder de voor Java opgegeven totaalcijfers zijn ook de *doorgezonden* telegrammen begrepen.

D. GELDELIJKE UITKOMSTEN VAN DEN POST- EN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1894, 1895 en 1896. *a)*

		1894.		1895.		1896.	
Ontvangsten.							
Brievenpos	Wegens verkochte frankeerzegels	f 885 029		f 942 782		f 1 019 023	
	„ „ briefomslagen	18 332		16 033		14 264	
	„ „ briefkaarten	81 438		86 699		93 021	
	„ „ formulieren	1 392		1 581		1 852	
	Porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken	43 027		43 478		43 144	
	Recht op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels	92 213		96 035		98 149	
	Verschillende ontvangsten *c)*	3 475		*b)* *2 552		2 325	
Binnenlandsche paardenposterij		2 106		1 576		847	
Telegraphie	Binnenlandsche betalende telegrammen	539 319		538 459		548 197	
	Buitenlandsche telegrammen *d)*	163 650		212 161		256 839	
Toevallige baten (meerendeels opbrengst van verkocht materieel)		22 293		2 331		2 646	
Aandeel in de opbrengst van particuliere telephoonverbindingen		17 604		*21 221		24 863	
			f 1 869 878		f *1 901 908		f 2 106 070
Memorieposten	Porten van dienstbrieven *e)*	f 341 638		f 384 405		f 461 234	
	Verstrekken van postpaarden aan dienstreizigers	111 750		82 950		79 402	
	Binnenlandsche regeeringstelegrammen	138 926		*103 486		143 170	
			592 314		*570 841		683 806
	Totaal der ontvangsten		f 2 462 192		f *2 535 749		f 2 789 876
Uitgaven.							
Traktementen, enz. van het personeel (daaronder ook huishuurindemniteit der kantoorchefs)		f 1 198 742		f *1 201 999		f 1 223 860	
Reis- en verblijfkosten, zoomede bureau- en lokaalbehoeften		73 273		*65 146		62 537	
Aanschaffing, onderhoud, enz. van materieel		79 701		*79 738		108 337	
Kosten vallende op de overbrenging van brievenmalen en postpakketten, zoowel binnen als buiten Nederlandsch-Indië; verrekeningen met de Nederlandsche en vreemde postadministratiën		437 395		*453 801		493 370	
Onderhoud, herstelling en uitbreiding van telegraaflijnen		*f)* 107 269		*53 612		58 331	
Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij *g)*		127 320		*82 245		87 738	
Onderhoud en vernieuwing van gebouwen voor den post- en telegraafdienst		11 796		*10 727		11 464	
			2 035 496		*1 947 268		2 045 637
	Voordeelig verschil		f 426 696		f *588 481		f 744 239

a) Over 1897 zijn de bedoelde uitkomsten nog niet volledig bekend. Eene voorloopige opgaaf van de ontvangsten der brievenposterij in genoemd jaar komt voor op blz. 119 van het verslag hiervóór.

b) De sommen waarbij een * geplaatst is, zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

c) Wegens „teruggegeven kosten" is over 1894 in mindering gebracht f 3, over 1895 f 2,50 en over 1896 f 25.

d) Voor het *buitenlandsch* verkeer is alleen de netto opbrengst uitgetrokken, namelijk hetgeen aan de Indische telegraaf-administratie als haar aandeel in de opbrengst toekomt. De bruto opbrengst (namelijk hetgeen in Indië voor de van daar verzonden telegrammen ontvangen werd) heeft in 1894, 1895 en 1896 achtereenvolgens f 706 284, f 704 669 en f 733 936 bedragen.

e) De porten van dienstbrieven zijn bij raming ingevuld welke raming uit den aard der zaak slechts op globale berekeningen berust. Voor een gedeelte der dienstbrieven is daarbij een lager dan het gewone tarief (namelijk dat der documenten) tot grondslag genomen. De ingevulde bedragen zouden aanmerkelijk hooger zijn indien *alle* dienstbrieven voor het volle briefport waren in rekening gebracht, wat slechts voor 1/3 deel van hun aantal en voor 1/9 deel van het gezamenlijk gewicht geschied is.

f) Hieronder f 49 750 voor de herstelling en verlegging van den Straat Soenda-kabel.

g) Onder de hier uitgetrokken uitgaven voor de paardenposterij is wegens voeding der paarden begrepen: in 1894 f 45 012, in 1895 f 29 288 en in 1896 f 28 318, welke sommen — sedert de levering van gras niet meer in heerendienst geschiedt — bestreden worden uit de opbrengst van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

(5. 30.)

BIJLAGE CC.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT van de tot ult. Juni 1898 in Nederlandsch-Indië verleende VERGUNNINGEN voor TELEPHOONVERBINDINGEN, hetzij voor bepaalde kringen, hetzij van intercommunalen aard. *a*) (Waar het geldt nog niet in exploitatie gebrachte verbindingen, worden alleen die vergunningen genoemd, welke op genoemden datum nog van kracht waren, althans van welker intrekking nog niet gebleken was.)

A. Op ult. 1897 in exploitatie zijnde telephoon-ondernemingen. *b*)

I. Vergunningen voor bepaalde kringen. *c*)

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1897.	Bruto ontvangsten in 1897.	Aandeel van den lande in de bruto opbrengst. *e*)
			Java en Madura.			
1.	Hoofdplaats Batavia met Weltevreden, Meester-Cornelis en Tandjong Priok.	Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij te Batavia.	16 Aug. 1882.	698	f 89 655,00	f 8 965,50
2.	Afd. Samarang. *f*)	Id.	..... 1884.	275	35 125,00	3 512,50
3.	Afd. Soerabaija.	Id.	..... 1884.	473	65 259,82	6 525,98
4.	Afd. Buitenzorg (Batavia).	Id.	16 Juni 1895.	57	6 075,50	*g*) 390,30
5.	Res. Preanger Regentschappen.	Preanger Telephoon-Maatschappij te Bandong.	..... 1895.	195	21 169,65	2 116,96^{5}
6.	Res. Cheribon.	Cheribonsche Telephoon-Maatschappij te Cheribon.	1 Jan. 1895.	Tusschen 25 en 50	9 212,25	460,76
7.	Afd. Tagal.	Tagalsche Telephoon-Maatschappij te Tagal.	1 Dec. 1894.	Id.	7 162,25 (nos. 7 en 8)	358,11 (nos. 7 en 8)
8.	Afd. Brebes (Tagal).	Id.	Id.	Id.		
9.	Afd. Pamalang (Tagal).	Pekalongansche Telephoon-Maatschappij te Pekalongan.	1 Jan. 1894.	Id.	5 610,00 (nos. 9 en 10)	280,50 (nos. 9 en 10)
10.	Res. Pekalongan.	Id.	Id.	Id.		

a) In het algemeen zijn de vergunningen voor 25 jaar verleend.

b) De in 1886 op bijzonderen voet aan de Deli-spoorweg-Maatschappij verleende vergunning voor telephoon-correspondentie is in dit overzicht niet opgenomen. Evenmin komt in dit overzicht de vergunning voor, in 1894 aan de Samarang-Joana-Stoomtrammaatschappij verleend, om onder zekere beperkingen hare stationskantoren voor publieken telephoondienst te doen bezigen. Zie nopens een en ander nos. 4405 en 5004 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

c) Ingevolge de bij gouvernementsbesluit van 16 September 1894 n°. 53 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4999) vastgestelde modelvoorwaarden wordt den ondernemers alleen het recht toegekend om centraal-telephoonkantoren op te richten en die met de verschillende lokalen der geabonneerden voor het telephoonverkeer in verbinding te brengen. Voor het onderling in verbinding brengen van centraalkantoren van telephoonnetten, welke zich uitstrekken over eene geheele afdeeling van een gewest, dan wel over meer dan één afdeeling van één of meer gewesten, is eene nadere vergunning noodig.

d) In vele gevallen gingen de vergunningen van de oorspronkelijke houders met goedkeuring van het Gouvernement, later in handen van andere personen of van naamlooze vennootschappen over. Hier worden alleen de concessionarissen vermeld aan wie de vergunningen laatstelijk werden overgedragen.

e) Zoodra het getal geabonneerden in eenige plaats, afdeeling of residentie 25 bedraagt, moet door den concessionaris aan 's lands kas jaarlijks worden uitgekeerd 5 pct. van de bruto ontvangsten en, zoodra het getal 50 of meer bedraagt, 10 pct. (zie echter noot *o*).

f) Bij gouvernementsbesluit van 15 October 1897 n°. 25 is aan de Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij vergunning verleend om haar telephoonnet ter hoofdplaats Samarang uit te breiden tot de afdeeling van dien naam.

g) Gedurende de eerste negen maanden des jaars was het getal geabonneerden beneden de 50 en was dus van de bruto ontvangsten, ad f 4345, slechts 5 pct. of f 217,25 aan den lande verschuldigd. Over de bruto ontvangsten gedurende den verderen loop van het jaar, ad f 1730,50, was 10 pct. of f 173,05 op te brengen.

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d)*	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1897.	Bruto ontvangsten in 1897.	Aandeel van den lande in de bruto opbrengst. *e)*
11.	Afd. Grobogan (Samarang).	Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië te Samarang.	. . Sept 1897.	Minder dan 25	f 795,00	»
12.	Afd. Demak (Samarang).	Id.	. . Aug. 1897.	Id.		
13.	Afd. Ambarawa (Samarang.)	Id.	. . Aug. 1897.	Id.		
14.	Afd. Kendal (Samarang).	F. F. G. Muschter.	. . Juni 1897.	Id.	775,00	»
15.	Res. Japara.	Telephoon-Maatschappij „Japara" te Samarang.	7 Juni 1895	*h)*	*h)*	*h)*
16.	Res. Rembang.	Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië te Samarang.	. . April 1897.	Minder dan 25	920,00	»
17.	Afd. Sidhoardjo (Soerabaija).	Id.	15 Febr. 1897.	Id.	1 675,00	»
18.	Afd. Modjokerto (Soerabaija).	W. van der Heyden.	1 Mei 1893.	Tusschen 25 en 50	7 877,50	f 393,87
19.	Afd. Djombang (Soerabaija).	Id.	1 Oct. 1893.	Id.		
20.	Afd. Grissee (Soerabaija)	F. F. G. Muschter.	. . Dec. 1897.	Id.	Niet opgegeven.	»
21.	Afd. Pasoeroean.	W. van der Heyden.	16 Mei 1892.	Minder dan 25	3 456,00	»
22.	Afd. Bangil (Pasoeroean).	Telephoon-Maatschappij „Insulinde" te 's-Gravenhage.	7 Juli 1897.	*i)*	*i)*	»
23.	Afd. Malang (Pasoeroean).	Id.	4 April 1893.	111	22 000,00	2 200,00
24.	Afd. Probolinggo.	W. van der Heyden.	1 Aug. 1892.	Minder dan 25	1 830,00	»
25.	Afd. Loemadjang (Probolinggo).	Telephoon-Maatschappij „Insulinde" te 's-Gravenhage.	1 Juli 1893.	Id.	4 530,00	*j)* 100,75
26.	Afd. Kraksaän (Probolinggo).	Departement Probolinggo van het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten op Java.	. . . . . 1895.	Id.	2 016,00	»
27.	Afd. Bondowosso (Bezoeki).	L. M. E. Boulet, weduwe van J. H. E. Hoeke.	1 Dec. 1895.	Id.	890,00	»
28.	Afd. Djember (Bezoeki).	Id.	. . . . . 1895.	Tusschen 25 en 50	4 954,00	*k)* 71,55
29.	Afd. Banjoewangi (Bezoeki).	J. J. Carapiet Reisiger.	1 Jan. 1895.	Minder dan 25	2 490,00	»
30.	Afd. Banjoemas.	Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië te Samarang.	. . Nov. 1896.	Tusschen 25 en 50		
31.	Afd. Bandjarnegara (Banjoemas).	Id.	Id.	Id.	5 690,00	*l)* 264,25
32.	Afd. Poerwokerto (Banjoemas).	Id.	Id.	Id.		
33.	Afd. Poerbolinggo (Banjoemas).	Id.	Id.	Id.		
34.	Afd. Tjilatjap (Banjoemas).	A. N. Pieters.	1 Nov. 1893.	Minder dan 25	900,00	»

h) Van deze onderneming, welke over 1896 reeds cijns betaalde, is over 1897 nog geen opgave ontvangen.

i) In dezen kring waren nog geen geabonneerden, doch een tweetal personen waren gratis aangesloten.

j) Alleen gedurende de maanden Juni t/m October steeg het aantal geabonneerden, hoewel beneden 50 blijvende, tot boven 25 en was daarom van de bruto ontvangsten in dat tijdvak, ad f 2015, 5 pct. of f 100,75 aan den lande verschuldigd.

k) Gedurende de eerste negen maanden des jaars bleef het aantal geabonneerden beneden de 25 en was daarom van de bruto ontvangsten, ad f 3523, niets aan den lande verschuldigd. Over de bruto ontvangsten gedurende den verderen loop van het jaar, ad f 1431, was 5 pct. of f 71,55 op te brengen.

l) Alleen gedurende Januari was het aantal geabonneerden beneden de 25 en was daarom van de bruto ontvangsten, ad f 405, niets aan den lande op te brengen. Over de bruto ontvangsten gedurende het overige gedeelte des jaars, ad f 5285, was 5 pct. of f 264,25 verschuldigd.

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1897.	Bruto ontvangsten in 1897.	Aandeel van den lande in de bruto opbrengst. *e*)
35.	Res. Bagelen.	Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië te Samarang.	. . Nov. 1897.	Minder dan 25	f 145,00	»
36.	Res. Djokjokarta.	Telephoon-Maatschappij der Vorstenlanden te Samarang.	1 Aug. 1894.	61	10 671,00	f 1 067,10
37.	Res. Soerakarta.	Id.	. . . . . 1895.	43	8 915,50	*m*) 766,95
38.	Afd. Madioen (Madioen).	W. van der Heyden.	1 Febr. 1894.	Minder dan 25	2 205,00	»
39.	Afd^n. Kediri en Berbek (Kediri).	Kediri Telephoon-Maatschappij te Kediri.	1 Aug. 1894.	Tusschen 25 en 50	10 255,00	512,75
40.	Afd. Blitar (Kediri).	Blitar Telephoon-Maatschappij te Soerabaija.	16 Maart 1893.	Id.	9 855,00	492,75
		Buitenbezittingen.				
41.	Res. Padangsche Benedenlanden (Sumatra's Westkust).	Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië te Samarang.	1 Juli 1897.	53	f 3 812,50	*n*) f 283,87^5
42.	Onderafd^n. (thans afd^n.) Beneden-Langkat en Tamiang (Sumatra's Oostkust).	G. D. Langereis.	6 Aug. 1895.	Niet opgegeven.	5 808,00	*o*) 580,80
43.	Gouv. Celebes en onderhoorigheden.	Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië te Samarang.	. . Maart 1897.	Tusschen 25 en 50	3 805,00	190,25
					Totaal . .	f 29 535,51^5

II. Vergunningen voor intercommunale telephoonverbindingen.

Doorloopend nummer.	Plaatsen waartusschen, volgens de verleende vergunningen, verbindingen zijn tot stand gebracht.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1897.	Bruto ontvangsten in 1897.	Aandeel van den lande in de bruto opbrengst.
I.	Batavia, Samarang en Soerabaija.	Intercommunale Telephoon-Maatschappij te Batavia.	16 Nov. 1896 Batavia-Samarang en 7 Dec. 1896 Batavia-Soerabaija.			
II.	Batavia, Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang. *q*)	Id.	Cheribon, Pekalongan en Tagal zijn respectievelijk 3, 8 en 21 Juni 1897 opgenomen in de intercommunale verbinding Batavia-Samarang-Soerabaija.	59 (18 te Batavia, 14 te Samarang, 19 te Soerabaija, 3 te Cheribon, 3 te Tagal, 2 te Pekalongan).	f 42 071,20	*p*) f 17 678,40
III.	Cheribon, Tagal, Pekalongan en Soerabaija. *r*)	Id.				
					Totaal. .	f 17 678,40

m) Gedurende de eerste acht maanden des jaars bedroeg het aantal geabonneerden meer dan 50, en was dus van de bruto ontvangsten, ad f 6423,50, 10 pct. of f 642,35 aan den lande verschuldigd. Over de bruto ontvangsten gedurende den verderen loop van het jaar, ad f 2492, was slechts 5 pct. of f 124,60 op te brengen.

n) Alleen gedurende Juli bleef het aantal geabonneerden beneden de 25, waarom van de bruto ontvangsten, ad f 295, niets aan den lande verschuldigd was. In Augustus en September waren er meer dan 25 doch minder dan 50 geabonneerden en was dus van de bruto ontvangsten, ad f 1357,50, slechts 5 pct. of f 67,87^5 op te brengen, terwijl over de bruto ontvangsten gedurende het tijdvak October t/m December, ad f 2160, 10 pct. of f 216 verschuldigd was.

o) Met afwijking van de gebruikelijke voorwaarden is bij deze concessie de aan den Staat te betalen retributie aanstonds op het maximum (10 pct. der bruto ontvangsten) bepaald.

p) Volgens art. 14 der concessie-voorwaarden wordt eerst cijns aan den lande betaald, wanneer de bruto ontvangsten voor gesprekken meer bedragen dan een tiende van het aanlegkapitaal (sedert bepaald op f 185 000). Over 1897 was dus cijns op te brengen over f 23 571.20 (f 42 071,20 — f 18 500), en daar die cijns bepaald is op 75 pct. van het alzoo verkregen bedrag, kwam dus aan 's lands kas f 17 678,40 te goed.

q) Voor deze verbinding is tot wederopzeggens vergunning verleend om gebruik te maken van de bestaande lijn Batavia-Samarang.

r) Idem wat betreft de bestaande lijn Batavia-Samarang-Soerabaija.

B. Op ult. 1897 nog niet in exploitatie gebrachte telephoon-ondernemingen (alleen die vergunningen zijn genoemd van welker intrekking medio 1898 nog niet gebleken was).

I. Vergunningen voor bepaalde kringen. *c)*

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de verleende vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d)*	Datum waarop de vergunning werd verleend. *s)*	Datum waarop de vergunning werd aanvaard. *t)*	*Aanteekeningen.*
		Java en Madura.			
1.	Res. Bantam.	Intercommunale Telephoon-Maatschappij te Batavia.	11 Febr. 1898.	—	
2.	Afd. Salatiga (Samarang). *u)*	F. F. G. Muschter.	9 Oct. 1895.	18 Maart 1896.	De termijn waarbinnen de vergunning in *exploitatie* moet zijn gebracht is verlengd tot 18 Maart 1898.
3.	Afd. Bezoeki (Bezoeki).	W. H. J. Keuchenius.	29 Juli 1897.	29 Oct. 1897.	
4.	Afd. Panaroekan (Bezoeki).	Id.	Id.	Id.	
5.	Res. Kadoe. *u)*	F. F. G. Muschter.	9 Oct. 1895.	18 Maart 1896.	Als voren.
6.	Afd. Magettan (Madioen).	W. H. J. Keuchenius.	29 Juli 1897.	29 Oct. 1897.	
7.	Afd. Ponorogo (Madioen).	Id.	Id.	Id.	
8.	Afd. Ngawi (Madioen).	Id.	Id.	Id.	
9.	Afd. Ngrowo (Kediri).	M. le Grand en Ch. J. S. A. van der Kruk.	Id.	20 Jan. 1898.	
		Buitenbezittingen.			
10.	Res. Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust). *u)*	F. F. G. Muschter.	9 Oct. 1895.	18 Maart 1896.	De termijn waarbinnen de vergunning in *exploitatie* moet zijn gebracht is verlengd tot 18 Juni 1898.
11.	Res. Palembang. *u)*	Id.	Id.	Id.	Als voren.
12.	Onderafd. (thans afd.) Padang-Bedagei (Sumatra's Oostkust).	Deli-spoorweg-Maatschappij.	3 Juli 1896.	23 Juli 1896.	De termijn waarbinnen de vergunning in *exploitatie* moet zijn gebracht is verlengd tot 1 October 1898.
13.	Eiland Banka.	E. F. J. 't Sas.	30 Maart 1897.	—	De termijn waarbinnen de vergunning moet worden *aanvaard* is verlengd tot 30 September 1898.

s) De hierbedoelde vergunningen (dus die welke niet zijn van intercommunalen aard) moeten, tenzij verlenging van den termijn wordt toegestaan, in den regel binnen een half jaar nadat zij zijn verleend, worden aanvaard; verg. de modelvoorwaarden in n°. 4999 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

t) Binnen één jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen, tenzij verlenging van dien termijn wordt toegestaan, volledig in werking zijn gebracht.

u) De onder nos. 2, 5, 10 en 11 bedoelde vergunningen worden in dit overzicht nog genoemd omdat van hare intrekking niet blijkt. Tenzij wellicht inmiddels verlengd, was namelijk de termijn voor het in exploitatie brengen op het tijdstip van afsluiting van dit overzicht (ult. Juni 1898) reeds verstreken.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage CC.]

II. Vergunningen voor intercommunale telephoonverbindingen.

Doorloopend nummer.	Plaatsen waartusschen, volgens de verleende vergunning, eene verbinding wordt beoogd.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de vergunning werd verleend. *v*)	Datum waarop de vergunning werd aanvaard. *t*)	*Aanteekeningen.*
	Java en Madura.				
I.	Batavia en Buitenzorg. *w*)	J. C. de Jongh.	21 Febr. 1896.	28 Febr. 1896.	De termijn waarbinnen de vergunning in *exploitatie* moet zijn gebracht is verlengd tot 28 April 1898.
II.	Buitenzorg en Soekaboemi. *w*)	A. Mijer.	Id.	23 Maart 1896.	Als voren tot 8 Mei 1898.
III.	Bondowosso, Djember, Panaroekan en Bezoeki. *w*)	L. M. E. Boulet, weduwe van J. H. E. Hoeke.	5 Maart 1896.	27 Febr. 1897.	
IV.	Magelang en Djokjokarta en Magelang en Poerworedjo.	E. F. J. 't Sas.	18 Maart 1896.	—	De termijn waarbinnen de vergunning moet worden *aanvaard* is verlengd tot 18 Sept. 1898.
V.	Samarang, Soerakarta en Djokjokarta.	F. F. G. Muschter.	26 Maart 1896.	9 Sept. 1897.	
VI.	Malang en Lawang. Soerabaija en Modjokerto. Soerabaija en Sidhoardjo.	J. R. Engelhard.	16 Aug. 1896.	—	Als voren tot 16 Aug. 1898.
VII.	Kediri, Toeloeng Agoeng en Blitar.	F. J. A. Noothout.	18 Aug. 1896.	18 Aug. 1897.	
VIII.	Porrong, Bangil, Pasoeroean, Probolinggo, Kraksaän en Bezoeki. *x*) Probolinggo en Klakah. *x*) Djombang, Kertosono en Kediri. *x*) Ngandjoek en Madioen. *x*)	Firma Hekking & Co.	20 Nov. 1896.	—	Id. tot 20 Mei 1898.
IX.	Kediri en Ngandjoek. *x*) Ngandjoek en Kertosono. *x*)	Kediri Telephoon-Maatschappij te Kediri.	17 April 1897.	—	
X.	Soekaboemi, Tjiandjoer en Bandong. *w*) Soemedang, Tjitjalengka, Garoet, Mangoenredja, Tassikmalaija en Manondjaija. *w*) Voormelde 9 plaatsen en de reeds bestaande centraaltelephoonkantoren te Soekaboemi en Soeniawenang. *w*)	Preanger Telephoon-Maatschappij te Bandong.	9 Juli 1897.	1 Febr. 1898.	
	Buitenbezittingen.				
XI.	Muntok, Djeboes, Blinjoe, Soengeiliat, Batoeroesa, Pangkalpinang, Soengeislan, Koba en Toboali.	E. F. J. 't Sas.	30 Maart 1897.	—	Id. tot 30 Sept. 1898.

v) In den regel moeten de vergunningen voor intercommunale verbindingen binnen een jaar nadat zij zijn verleend worden aanvaard, tenzij verlenging van dien termijn wordt toegestaan; verg. de modelvoorwaarden in nº. 5112 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

w) Als bij noot *u* wat betreft de vergunningen, bedoeld sub I, II, III en X.

x) De sub VIII en IX bedoelde vergunningen worden in dit overzicht nog genoemd omdat van hare intrekking niet blijkt. De termijn van aanvaarding, tenzij inmiddels verlengd, was namelijk op het tijdstip van afsluiting van dit overzicht (ult. Juni 1898) reeds verstreken.

(5. 31.)

BIJLAGE DD.

(Zie hoofdst. L, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT van de tot ult. Juni 1898 verleende vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van ELECTRISCHE GELEIDINGEN in Nederlandsch-Indië, voor zooveel op genoemden datum nog van kracht. [1])

A. Op ult. 1897 in exploitatie zijnde vergunning.

Doorloopend nummer.	Plaats tot welke de vergunning betrekking heeft.	Naam van den concessionaris. a)	De vergunning heeft ten doel	werd verleend voor den tijd van	werd in exploitatie gebracht op onderstaanden datum.	*AANTEEKENINGEN.*
1	Hoofdplaats Batavia.	Nederl.-Indische Electriciteit-Maatschappij, te Amsterdam.	Electrische verlichting.	30 jaar.	1 Juli 1897.	Het aantal stroomverbruikers, dat bij den aanvang der exploitatie 50 bedroeg, was op ult. 1897 tot 140 gestegen.

B. Op ult. 1897 nog niet in exploitatie gebrachte vergunningen (alleen die vergunningen worden genoemd welke medio 1898 nog van kracht waren).

Doorloopend nummer.	Plaatsen tot welke de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. a)	De vergunning					*AANTEEKENINGEN.*
			heeft ten doel	werd verleend den b)	werd verleend voor den tijd van	werd aanvaard b)	moet in exploitatie zijn gebracht vóór of binnen onderstaanden datum of termijn. c)	
1	Hoofdplaats Samarang.	Dr. Th. van Buuren.	Electrische verlichting.	6 Nov. 1892.	30 jaar.	25 Oct. 1895.	25 Oct. 1898.	
2	Id.	M. L. Fauel.	Overbrenging van electrische beweegkracht.	20 Oct. 1896.	id.	—	3 jaar na aanvaarding van de vergunning.	De kracht zal worden ontleend aan den waterval Semirang in de Toentang-rivier bij de dessa Polosiri (afd. Ambarawa der residentie Samarang). De concessionaris heeft het verzoek gedaan den termijn van aanvaarding te verlengen. Van eene beschikking op dit verzoek is hier te lande nog niet gebleken; daarom wordt de vergunning in dit overzicht nog genoemd. Ingevolge de bijzondere voorwaarden der vergunning zou zij binnen zes maanden na de aanvaarding moeten worden overgedragen op eene naamlooze vennootschap.
3	Hoofdplaats Soerabaija.	Soerabaijasche Machinehandel, voorheen Becker & C°., te Hilversum.	Electrische verlichting.	18 Febr. 1892.	id.	. . . . . . 1893.	1 Juli 1898 (nader verlengd tot 1 Maart 1899).	In Maart 1893 werden de vergunningsvoorwaarden gewijzigd wat betreft de wegen, waarlangs de geleidingen te leggen zijn en in Januari en Juli 1896 ten aanzien van het vermogen der te bezigen dynamo's.

1) Al de in dit overzicht vermelde vergunningen — welke geen betrekking hebben tot geleidingen voor electrische tramwegen, waarover wordt gehandeld op blz. 116/117 van het verslag hiervóór — werden verleend op den voet der algemeene bepalingen in Indisch Staatsblad 1890 n°. 190, juncto 1895 n°. 121 en 1897 n°. 69.

a) In sommige gevallen werden de vergunningen door de oorspronkelijke houders onder goedkeuring der Regeering aan andere personen of naamlooze vennootschappen overgedragen. Hier worden alleen de concessionarissen vermeld, die op ult. Juni 1898 in het bezit der vergunningen waren.

b) Tenzij verlenging van die termijnen wordt toegestaan, moeten de vergunningen worden aanvaard binnen één jaar nadat zij zijn verleend en moet binnen zes maanden na de aanvaarding met den aanleg van de geleidingen een ernstig begin zijn gemaakt.

c) Dit tijdstip wordt bij het verleenen van elke vergunning afzonderlijk vastgesteld.

Door-oo-pend num-mer.	Plaatsen tot welke de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. a)	De vergunning heeft ten doel	werd verleend den b)	voor den tijd van	werd aan-vaard b)	moet in exploitatie zijn gebracht vóór of binnen onderstaanden datum of termijn. c)	AANTEEKENINGEN.
	Hoofdplaats Bandong en garnizoensplaats Tjimahi en omstreken (Preanger Regentschappen).	K. A. R. Bosscha en A. R. W. Kerkhoven.	Electrische verlichting en overbrenging van electrische beweegkracht.	27 April 1897.	30 jaar.	25 April 1898.	25 April 1900.	Op het militair terrein te Tjimahi mogen de ondernemers geen fabrieksinstallatiën of andere gebouwen oprichten en ten opzichte van den aanleg van geleidingen aldaar moeten zij zich gedragen naar de bevelen door of namens het legerbestuur te geven. In Sept. 1897 werden de vergunningsvoorwaarden gewijzigd ten aanzien van de stroomsterkte en de te bezigen dynamo's.
5	Afdeelingshoofdplaats Malang (Pasoeroean).	J. G. A. Muhlnickel Jr.	Electrische verlichting.	16 Aug. 1896.	id.	—	2 jaar na aanvaarding van de vergunning.	De termijn van aanvaarding is verlengd tot 16 Augustus 1898.
6	Hoofdplaats Djokjokarta.	F. V. Speltie.	Id.	24 Aug. 1897.	id.	—	2½ jaar na aanvaarding van de vergunning.	Als voren tot 24 December 1898.
7	Hoofdplaats Soerakarta.	Id.	Id.	id.	id.	—	id.	Als voren.
8	Hoofdplaats Medan (Sumatra's Oostkust).	G. D. Langereis & C°	Id.	4 Jan. 1897.	id.	29 Juni 1898.	29 Dec. 1899.	
9	Hoofdplaats Makasser (Celebes en onderhoorigheden).	J. J. Luyten.	Electrische verlichting en overbrenging van electrische beweegkracht, zoomede vervaardiging van calcium carbid.	28 Juli 1897.	40 jaar.	—	3 jaar na aanvaarding van de vergunning	De kracht zal worden ontleend aan den waterval bij Bantimoeroeng in de afdeeling Noorderdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Ingevolge de bijzondere vergunningsvoorwaarden moest vóór 28 Januari 1898 voor de overneming van de uit de vergunning voortvloeiende rechten en verplichtingen eene naamlooze vennootschap zijn opgericht. Bij gouvernementsbesluit dd. 21 Maart 1898 n°. 24 werd bepaald dat bedoelde termijn geacht werd verlengd te zijn tot 28 Juli 1898.

(5. 32.)

BIJLAGE EE.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 2, van het verslag.)

I. OVERZICHT van de in 's LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indië aanwezige BETAALMIDDELEN bij het einde van elke maand van 1897.

TIJDSTIPPEN.	Bank-papier.	Zilveren munt.		Koperen munt.	TOTAAL.
		Stand-penningen. *a)*	Pasmunt.		
31 Januari.					
Op Java en Madura .	f 5 559 295	f 6 839 655	f 958 912	f 1 805 910	f 15 163 778
In de buitenbezittingen.	2 398 425	5 109 594	192 691	163 054	7 863 764
	f 7 957 720	f 11 949 249	f 1 151 603	f 1 968 970	f 23 027 542
28 Februari.					
Op Java en Madura .	f 5 689 210	f 6 136 684	f 918 310	f 1 902 200	f 14 646 404
In de buitenbezittingen.	2 370 025	4 598 457	182 236	156 278	7 306 993
	f 8 059 235	f 10 735 141	f 1 100 546	f 2 058 478	f 21 953 400
31 Maart.					
Op Java en Madura	f 3 878 470	f 6 178 419	f 901 189	f 1 960 555	f 12 918 633
In de buitenbezittingen.	2 328 310	4 257 658	184 419	157 579	6 927 966
	f 6 206 780	f 10 436 077	f 1 085 608	f 2 118 134	f 19 846 599
30 April.					
Op Java en Madura .	f 3 010 965	f 6 276 306	f 940 740	f 2 085 427	f 12 313 438
In de buitenbezittingen.	2 287 365	4 072 875	194 869	154 078	6 709 187
	f 5 298 330	f 10 349 181	f 1 135 609	f 2 239 505	f 19 022 625
31 Mei.					
Op Java en Madura .	f 3 136 860	f 6 019 902	f 875 812	f 2 021 722	f 12 054 296
In de buitenbezittingen.	2 224 070	3 922 686	190 818	153 223	6 490 797
	f 5 360 930	f 9 942 588	f 1 066 630	f 2 174 945	f 18 545 093
30 Juni.					
Op Java en Madura .	f 4 121 855	f 5 642 394	f 737 718	*b)* f 1 840 831	f 12 342 798
In de buitenbezittingen.	2 473 435	3 865 701	206 149	154 541	6 699 826
	f 6 595 290	f 9 508 095	f 943 867	f 1 995 372	f 19 042 624
31 Juli.					
Op Java en Madura .	f 4 299 715	f 5 337 622	f 601 289	f 1 665 179	f 11 903 805
In de buitenbezittingen.	2 012 660	3 771 923	201 159	155 370	6 141 112
	f 6 312 375	f 9 109 545	f 802 448	f 1 820 549	f 18 044 917
31 Augustus.					
Op Java en Madura .	f 3 725 195	f 5 346 777	f 525 157	f 1 783 997	f 11 381 126
In de buitenbezittingen.	1 984 415	3 804 067	199 264	153 888	6 141 634
	f 5 709 610	f 9 150 844	f 724 421	f 1 937 885	f 17 522 760
30 September.					
Op Java en Madura .	f 3 851 920	f 5 844 387	f 529 889	f 1 902 785	f 12 128 981
In de buitenbezittingen.	2 209 795	3 651 864	198 921	152 932	6 213 512
	f 6 061 715	f 9 946 251	f 728 810	f 2 055 717	f 18 342 493
31 October.					
Op Java en Madura .	f 3 841 495	f 7 724 911	f 603 427	f 2 118 121	f 14 287 954
In de buitenbezittingen.	2 132 591	3 392 454	192 188	147 229	5 864 462
	f 5 974 086	f 11 117 365	f 795 615	f 2 265 350	f 20 152 416
30 November.					
Op Java en Madura .	f 5 033 365	f 6 276 942	f 613 037	f 2 214 996	f 14 138 340
In de buitenbezittingen.	1 951 726	5 442 149	223 142	162 233	7 779 250
	f 6 985 091	f 11 719 091	f 836 179	f 2 377 229	f 21 917 590
31 December.					
Op Java en Madura .	f 6 512 320	f 6 489 328	f 632 049	f 2 349 593	f 15 983 290
In de buitenbezittingen.	2 839 650	6 362 224	254 613	161 369	9 617 856
	f 9 351 970	f 12 851 552	f 886 662	f 2 510 962	f 25 601 146

a) Onder de bedragen aan zilveren standpenningen zijn ook begrepen de in 's lands kas te Kotta Radja aanwezige Mexicaansche dollars, op ult. 1897 ter waarde van f 4037, en is ook medegeteld het in enkele landskassen aanwezige goudgeld. Dit laatste bestond op ult. December 1897: bij de landskas te Batavia uit f 880 aan tien-gulden-stukken en uit f 142 871 aan sovereigns, behoord hebbende tot de van Lombok afkomstige waarden; bij de landskassen te Muntok, Bandjermasin, Koetei, Maros, Bonthain, Saleijer en Koepang uit f 15 911 aan sovereigns, aldaar nog voorhanden van de in 1895, 1896 en 1897 derwaarts verzonden partijen uit 's lands kas te Batavia.

b) Bij uitzondering blijkt dat onder dit bedrag aan halve centen begrepen was f 580 000.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage EE.]

II. OVERZICHT van de te Batavia gehouden INSCHRIJVINGEN voor de afgifte van WISSELS op het Departement van Koloniën (betaalbaar zes maanden na dato), ter voorziening in de behoefte van 's lands kassen in Nederlandsch-Indië voor den dienst van 1898.

DATUM der GEHOUDEN INSCHRIJVING.	Bedrag waarvoor door het Gouvernement inschrijvingen waren geopend.	Totaal bedrag der ingeschreven sommen.	Waarvan gegund.		
			In 't geheel (Indisch Courant).	Tegen den gemiddelden koers van:	Uitmakende derhalve in Nederlandsch Courant.
1898.				Pct.	
14 April	f 1 500 000	f 14 602 200	f 12 200	101^{500}	f 12 383,00
28 „	1 500 000	16 325 000	„	„	„
5 Mei	1 500 000	16 600 000	a) 1 500 396	101^{699}	1 525 892,73
9 Juni	2 000 000	37 704 750	b) 2 001 000	101^{483}	2 030 676,75
		f 85 231 950	f 3 513 596	101^{575}	f 3 568 952,48

a) Waarvan f 10 000 à 101,6 pct. en f 1 490 396 à 101,7 pct.

b) Waarvan f 12 000 à 101 pct., f 42 750 à 101,2 pct., f 150 000 à 101,4 pct. en f 1 796 250 à 101,5 pct.

(5. 33.)

BIJLAGE FF.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 3, van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZICHT

VAN DE OPBRENGST, ENZ.

DER IN

1897

VOOR GOUVERNEMENTSREKENING IN NEDERLAND

VERKOCHTE PRODUCTEN.

PRODUCTEN.	*IN VEILING* VERKOCHTE HOEVEELHEDEN. *a)*			TOTALE OPBRENGST. *b)*		
	Bruto gewicht bij afscheep. — Pikols.	Bruto gewicht hier te lande. — Kilogrammen.	Uitgeleverd netto gewicht. — Kilogrammen.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten *c)*, doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling (1$^{1}/_{2}$ pct. voor koffie en tin en 1 pct. voor kinabast).	Onkosten. (Alleen die op de afscheping, het vervoer en den verkoop gevallen.)	Zuiver bedrag.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Java-koffie	*e)* 171 048^{56}	10 582 733^{5}	10 339 110	f 9 770 271,73	f 735 796,62^{5}	f 9 034 475,10^{5}
Banka-tin	*f)* 157 354^{15}	—	9 673 693	f 7 121 456,40^{5}	f 335 726,19	f 6 785 730,21^{5}
Kinabast	*g)* 321 760^{50} (netto K.G.) *d)*	—	*h)* 327 112^{50}	*i)* f 211 731,24^{5}	f 20 690,63	f 191 040,61^{5}
				f 17 103 459,38	f 1 092 213,44^{5} *m)*	f 16 011 245,93^{5}

a) De veilingen vonden als gewoonlijk plaats te Amsterdam en te Rotterdam. Te Amsterdam werden verkocht 95 102^{93} pikol koffie, 78 684^{03} pikol tin en al de kinabast, zoodat de veilingen te Rotterdam bestonden uit 75 945^{63} pikol koffie en 78 670^{12} pikol tin.
Naar de opslagplaatsen waren de verkochte hoeveelheden verdeeld als volgt:

Plaatsen van opslag.	Geveild te Amsterdam.			Geveild te Rotterdam.			Totalen.		
	Koffie.	Tin.	Kinabast.	Koffie.	Tin.	Kinabast.	Koffie.	Tin.	Kinabast.
	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.
Amsterdam	45 229^{61}	24 392^{49}	321 760^{50}	30 251^{03}	40 822^{68}	„	75 480^{67}	65 215^{17}	321 760^{50}
Rotterdam	45 274^{37}	39 375^{28}	„	42 694^{60}	27 035^{94}	„	87 968^{97}	66 411^{22}	„
Schiedam	1 000	5 692^{57}	„	3 000	1 678^{98}	„	4 000	7 371^{55}	„
Dordrecht	„	9 223^{69}	„	„	„	„	„	9 223^{69}	„
Middelburg.	3 598^{92}	„	„	„	9 132^{52}	„	3 598^{92}	9 132^{52}	„
	95 102^{93}	78 684^{03}	321 760^{50}	75 945^{63}	78 670^{12}	„	171 048^{56}	157 354^{15}	321 760^{50}

b) De onder dit hoofd vermelde sommen hebben alleen betrekking tot de in *veiling* verkochte hoeveelheden.
Met inbegrip van hetgeen in de verantwoording der Handelmaatschappij nog eene plaats had te vinden betreffende ontvangsten en uitgaven ter zake van door zeeramp als anderszins te min of in beschadigden staat uitgeleverde — en daarom buiten de veilingen gebleven — producten was over 1897 aan bruto ontvangsten te verantwoorden f 1692,58 *meer*, aan onkosten f 33,49 *meer* en derhalve aan netto ontvangsten f 1659,09 *meer* dan de sommen genoemd in de kolommen 5, 6 en 7 van dit overzicht.
Het *totaal* der verantwoorde bruto en netto ontvangsten bedroeg namelijk als volgt:

	Bruto ontvangsten.	Onkosten.	Netto ontvangsten.
voor Java-koffie . .	9 771 964,31	f 735 830,11^{5}	f 9 036 134,19^{5}
„ Banka-tin . .	7 121 456,40^{5}	335 726,19	6 785 730,21^{5}
„ kinabast . . .	211 731,24^{5}	20 690,63	191 040,61^{5}
	f 17 105 151,96	f 1 092 246,93^{5}	f 16 012 905,02^{5}

Voor zoover de in de averij-rekening te begrijpen producten, wat hunne hoeveelheden betreft, niet reeds in vorige jaarrekeningen waren verantwoord, viel in 1897 in die rekening op te nemen eene hoeveelheid van 41^{32} pikol Java-koffie van oogst 1897.

c) Door de koopers werd als vergoeding voor veilingskosten voldaan: voor koffie (Java-) f 98 195,68^{5}, voor Banka-tin f 71 572,42 en voor kinabast f 2114,20 of in het geheel f 171 882,30^{5}.

d) De spillage, met inbegrip van de aan de koopers tegoedgedaan wordende tarra der balen (1$^{1}/_{2}$ K.G. per baal), ontstaat bij het afschepen en inladen in Indië, en verder bij lossing, steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering. Voor kinabast wordt als tarra aangenomen hetgeen daarvoor in Indië op de balen of kisten of op de Indische wichtnota's is vermeld.

GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2). Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4). Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naarreden van 61^{76} kilogram per pikol. *d*)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol.	f 57,11^{93}	f 4,30^{16}	f 52,81^{82}	per $^1/_2$ K.G.	f 0,47^{25}	f 0,03^{56}	f 0,43^{69}	f 0,47^{74} per $^1/_2$ K.G.	60,45	2,10	6 197^{036}
id.	45,25^{75}	2,13^{36}	43,12^{39}	per 50 K.G.	36,80	1,73	35,07	36,99 „ 50 „	61,48	0,43	4 832^{981}
per netto K.G.	0,65^{80}	0,06^{43}	0,59^{37}	per $^1/_2$ K.G.	0,32^{36}	0,03^{16}	0,29^{20}	0,32^{36} „ $^1/_2$ „	.....	*k*)	*l*) 338^{695}
											11 368^{712}

e) Naar gelang van de oogstjaren was de in veiling verkochte koffie verdeeld als volgt: oogstjaren 1894 en 1895 1950 en 4010 pikol; oogstjaren 1896 en 1897 147 162^{88} en 17 925^{68} pikol.

f) Van de gedurende 1897 in veiling gebrachte hoeveelheid Banka-tin waren in 1895 van Banka op Java aangebracht 17 706^{40}, in 1896 95 506^{20} en in 1897 44 141^{55} pikol.

g) Afkomstig uit den oogst van 1896.

h) Hiervan 326 676^{50} K.G. in veiling verkocht en de overige 436 K.G. als monsters verstrekt.

i) Hieronder f 310,55 ter zake van verstrekte monsters.

k) De kinabast heeft *meer* uitgeleverd dan het in Indië opgegeven netto gewicht.

l) De vracht wordt per M³. berekend. Het opgegeven aantal lasten komt overeen met p.m. 748 M³.

m) De onkosten lieten zich splitsen als volgt (de centen zijn afgerond tot volle guldens):

	Koffie.		Banka-tin.		Kinabast.		Totalen.	
Kosten van afscheep in Indië (berekend naar een vast abonnementstarief)		f 34 210		f 15 736		f 333		f 50 270
Vracht van Java en Menado naar Nederland en lossingskosten.		285 500		81 011		8 620		375 131
Premiën aan de gezagvoerders, bedragende als maximum voor koffie en kinabast f 1 en voor tin f 0,25 per last		5 934		1 208		353		7 495
Zoogenaamde onsplitsbare onkosten hier te lande:								
Kosten bij aanvoer, opslag, sorteering, enz.	f 55 326		f 19 366		f 1 648		f 76 340	
„ van surveillance	135		15		„		150	
Pakhuishuren	23 280		10 326		1 788		35 394	
Brandassurantie-premiën	9 231		8 558		512		18 301	
Veilingskosten	4 687		3 998		529		9 214	
Briefport en telegrammen.	212		26		„		238	
		92 871		42 289		4 477		139 637
Courtage van verkoop (voor koffie en kinabast 1 pct., voor tin $^1/_2$ pct.)		98 189		35 786		2 114		136 089
Registratierecht en opcenten		72 539		52 874		1 617		127 030
Commissieloon der Nederlandsche Handelmaatschappij ($1^1/_2$ pct.)		146 554		106 822		3 176		256 552
		735 797		f 335 726		f 20 690		f 1 0 13

(5. 34.)

BIJLAGE GG.

(Zie hoofdst. M., afd. I, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1897 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen KOFFIE, TIN en KINABAST en van de daarvoor betaalde VRACHTEN.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Rott. Lloyd."	Beladingen in: zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.			KOFFIE. Vracht per last. a)	TIN. Pikols.			TIN. Vracht per last. b)	KINABAST. Pikols.	KINABAST. Vracht per M³. c)
1897.													
Januari	„	1	„	„	5 000	„	f 45	„	1 681^{16}	„	f 15	„	„
	„	1	„	„	„	„	„	„	1 156^{16}	„	15	„	„
	1	„	„	5 000	„	„	45	575^{99}	„	„	15	„	„
	1	„	„	5 000	„	„	45	„	„	„	„	„	„
	„	1	„	„	5 000	„	45	„	„	„	„	„	„
	1	„	„	5 845^{69}	„	„	45	„	„	„	„	„	„
	„	„	1	„	„	d) 7 021^{76}	45	„	„	1 009^{47}	11 1/4	„	„
Februari	„	1	„	„	5 000	„	45	„	„	„	„	„	„
	1	„	„	540^{57}	„	„	50	„	„	„	„	„	„
	„	1	„	„	4 000	„	e) 35 / 45	„	3 447^{26}	„	10	„	„
	1	„	„	5 000^{39}	„	„	40	1 719^{43}	„	„	15	„	„
	1	„	„	16^{68}	„	„	40	2 859^{88}	„	„	15	166^{93}	f 12,00
Maart	„	1	„	„	3 498^{92}	„	35	„	2 856^{19}	„	15	„	„
	1	„	„	„	„	„	„	1 147^{18}	„	„	15	34^{22}	12,00
	„	1	„	„	3 000	„	45	„	3 429^{44}	„	15	„	„
	„	1	„	„	„	„	„	„	4 001^{24}	„	15	„	„
	1	„	„	„	„	„	„	6 097^{58}	„	„	15	„	„
	1	„	„	„	„	„	„	1 143^{21}	„	„	15	66^{10}	12,00
	„	1	„	„	„	„	„	„	4 179^{15}	„	15	„	„
Transporteeren .	9	9	1	21 403^{33}	25 498^{92}	7 021^{76}	. . . .	13 543^{27}	20 750^{60}	1 009^{47}	. . . .	267^{25}	. . . .

a) Het gewicht komt overeen: voor koffie in balen met 1800 K.G., voor koffie in vaten met 1550, voor legkoffie (in balen) met 1600 en voor koffie in hoornschil met 1200 K.G.

b) Het last tin = 2000 K.G.

c) Het last kinabast (in gewicht overeenkomende met 950 K.G.) = 3^{883} M³.

d) Afgehaald uit de residentie Menado.

e) De tweeërlei vrachtsom heeft betrekking tot inlading op verschillende afscheepplaatsen, als wanneer het soms voorkwam dat de gouvernementsvracht op één of meer dier afscheepplaatsen reductie onderging, en wel tot het laagste cijfer dat door particulieren werd betaald „voor gelijk goed van dezelfde afscheepplaats naar dezelfde bestemming"; zie de door het Gouvernement met de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" gesloten overeenkomsten betreffende het productenvervoer, gedrukt bij de stukken der Indische begrooting voor 1896 (Zitting 1895—1896 — 4 — nos. 45 en 46).

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	„Rott. Lloyd."	zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.			Vracht per last. *a)*	TIN. Pikols.			Vracht per last. *b)*	KINABAST. Pikols.	Vracht per M^{3}. *c)*
Per transport	9	9	1	21 403^{33}	25 498^{92}	7 021^{76}	. . . .	13 543^{27}	20 750^{60}	1 009^{47}	. . . .	267^{25}	. . . .
April	1	"	"	"	"	"	"	2 876^{78}	"	"	f 15	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	6 282^{93}	"	"	15	"	"
	"	1	"	"	"	"	"	"	4 009^{13}	"	15	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	1 741^{47}	"	"	15	"	"
	"	1	"	"	"	"	"	"	4 063^{60}	"	15	"	"
Mei	"	"	1	"	"	"	"	"	"	3 377^{29}	10	"	"
	"	1	"	"	"	"	"	"	3 401^{04}	"	15	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	4 010^{14}	"	"	15	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	1 739^{20}	"	"	15	"	"
	"	1	"	"	"	"	"	"	2 313^{71}	"	15	"	"
Juni	"	1	"	"	3 000	"	f 55	"	2 255^{56}	"	15	"	"
	"	1	"	"	2 837^{48}	"	55	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	1 700^{94}	"	"	15	1 256^{34}	f 12,00
	"	1	"	"	5 467	"	55	"	2 859^{10}	"	10	"	"
	1	"	"	6 691^{90}	"	"	*f)* $52\frac{1}{4}$ / 55	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	800^{93}	"	"	20	114^{14}	12,00
Juli	"	1	"	"	5 000	"	55	"	1 726^{41}	"	20	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	148^{43}	12,00
	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1 739^{48}	$10\frac{1}{2}$	"	"
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	2 303^{69}	"	20	"	"
	1	"	"	4 000	"	"	55	1 493^{45}	"	"	20	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	6 854^{24}	"	"	20	395^{28}	12,00
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	2 860^{06}	"	20	"	"
Augustus	"	1	"	"	3 500	"	55	"	2 274^{73}	"	20	"	"
	1	"	"	5 000	"	"	50	1 142^{70}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	4 999^{81}	"	55	"	2 280^{37}	"	20	"	"
	1	"	"	6 040^{44}	"	"	*f)* $52\frac{1}{4}$ / 55	2 282^{50}	"	"	20	364^{91}	*f)* 11,40 / 12,00
	1	"	"	2 000	"	"	55	1 136^{57}	"	"	20	"	"
September	"	1	"	"	"	"	"	"	1 702^{53}	"	20	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	1 249^{96}	"	"	20	"	"
	"	1	"	"	4 025	"	55	"	2 272^{26}	"	20	"	"
	1	"	"	5 500	"	"	55	"	"	"	"	"	"
	1	"	"	15 000	"	"	55	2 504^{83}	"	"	15	"	"
	"	1	"	"	5 000	"	55	"	1 139^{74}	"	15	"	"
October	1	"	"	6 000	"	"	55	1 138^{15}	"	"	15	"	"
	"	1	"	"	9 500	"	55	"	1 367^{86}	"	15	"	"
	"	1	"	"	8 000	"	55	"	2 062^{02}	"	15	"	"
	1	"	"	10 000	"	"	*e)* 45 / 55	571^{54}	"	"	15	"	"
Transporteeren .	28	26	3	81 635^{67}	86 828^{21}	7 021^{76}	. . . .	51 069^{60}	59 642^{41}	6 126^{24}	. . . .	2 546^{35}	. . . .

f) De lagere vrachtsom betreft hetgeen aan koffie (of aan koffie en kinabast) in hetzelfde stoomschip werd geladen boven de 200 last. Voor dit meerdere gold namelijk, ingevolge art. 4 van de in de voorgaande noot bedoelde overeenkomsten, eene vrachtvermindering met 5 pct.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	„Rott. Lloyd."	zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.			Vracht per last. *a)*	TIN. Pikols.			Vracht per last. *b)*	KINABAST. Pikols.	Vracht per M³. *c)*
Per transport	28	26	3	81 635^{67}	86 828^{21}	7 021^{76}	....	51 069^{60}	59 642^{41}	6 126^{24}	....	2 546^{35}	....
November	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 557^{71}	f 13,00
	„	1	„	„	„	„	„	„	444^{98}	„	f 15	„	„
	1	„	„	5 000	„	„	f 45	2 865^{65}	„	„	15	„	„
	„	1	„	„	10 000	„	45	„	1 391^{71}	„	15	„	„
	„	1	„	„	5 000	„	45	„	1 703^{41}	„	15	„	„
December	1	„	„	5 000	„	„	45	„	„	„	„	565^{91}	13,00
	1	„	„	9 999^{39}	„	„	45	„	„	„	„	„	„
	„	1	„	„	5 000	„	45	„	„	„	„	„	„
	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	107^{85}	13,00
	1	„	„	10 000	„	„	*f)* 42,75 / 45	3 379^{22}	„	„	15	„	„
	„	1	„	„	5 000	„	45	„	1 952^{43}	„	15	„	„
	„	1	„	„	9 998^{38}	„	45	„	2 232^{78}	„	15	„	„
	1	„	„	5 000	„	„	45	1 151^{45}	„	„	15	„	„
Stoomvaartmaatschappij „Nederland".	*g)* 35			116 635^{06} *i)* (3 887^{83})				58 465^{92} (1 783^{26})				4 777^{82} (310^{63})	
Stoomvaartmaatschappij „Rott. Lloyd".		*h)* 32			121 826^{59} (4 060^{87})				67 367^{72} (2054^{72})				
Totaal beladingen in stoomschepen	67			238 461^{65} (7 948^{70})				125 833^{64} (3 837^{98})					
Idem in zeilschepen ..			3			7 021^{76} (234^{06})				6 126^{24} (186^{86})			
Algemeen totaal .	70			245 483^{41} (8 182^{76})			....	131 959^{88} (4 024^{84})			....	4 777^{82} (310^{63})	..
De verschepingen van 1896 waren aldus verdeeld:													
Stoomvaartmaatschappij „Nederland".	*j)* 32			76 195^{93} (2 539^{37})				40 951^{08} (1 249^{04})				5 049^{41} (328^{28})	
Stoomvaartmaatschappij „Rott. Lloyd".		*k)* 33			86 597^{77} (2 886^{59})				70 171^{01} (2 140^{27})				
Totaal beladingen in stoomschepen	65			162 793^{70} (5 426^{46})				111 122^{09} (3 389^{31})					
Idem in zeilschepen ..			„			„				„			
Algemeen totaal .	65			162 793^{70} (5 426^{46})			....	111 122^{09} (3 389^{31})			....	5 049^{41} (328^{28})	...

g) Namelijk 23 beladingen in stoomschepen die in den contractueelen maildienst vertrokken en 12 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

h) Als voren 26 en 6.

i) De tusschen ( ) vermelde getallen wijzen het aantal lasten aan.

j) Hieronder 12 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

k) Als voren 8.

(5. 35.)

BIJLAGE HH.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHTEN VAN VERSCHILLENDEN AARD

BETREFFENDE DE

OPIUMPACHT

op Java en in de gewesten daarbuiten, meerendeels over 1897 en één of meer der voorafgegane jaren, benevens opgaven nopens de uitkomsten der voor 1898 of voor 1898 t/m 1900 gehouden nieuwe verpachtingen.

I. VERSCHILLENDE OPGAVEN betreffende de opiumpacht op Java en in de

PACHT-PERCEELEN.	Vastgesteld aantal verkoopplaatsen voor elk der jaren 1895, 1896 en 1897.	Aantal katti's *ruw* opium gedurende den pachttermijn 1895/1897 als maxima toegestaan per jaar. *a*)	Aantal katti's *ruw* opium verstrekt gedurende den pachttermijn 1895/1897. Levantsch	Bengaalsch.	Te zamen.	Pct. van de toegestane maxima.		Bij het einde van den pachttermijn 1895/1897 door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd (het bereid opium herleid naar het gewicht in ruwen staat).	Werkelijk verbruikte hoeveelheid opium uit 's lands voorraad (de verstrekkingen verminderd met het teruggeleverde), afgerond in katti's (Levantsch en Bengaalsch opium te zamen): in elk der jaren 1892 t/m 1894 *b*) en *gemiddeld per jaar*.		*gemiddeld over elk der jaren* 1895 t/m 1897.	Door de pachters over 1896: A. wegens pachtsom. B. wegens verstrekkingsprijs (à f 30 per katti) van het door hen uit 's lands voorraad betrokken (ruw) opium.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.			7.	8.		9.	10.	
Batavia, Krawang en de Lampongsche Districten.	*c*) 34	Lev. 4 560 Beng. 3 600 8 160	1895 4 560 1896 4 260 1897 4 345	3 600 3 300 3 365	8 160 7 560 7 710	= 100,00 = 92,64 = 94,50	23 430	$28\frac{496}{1600}$	1892 7 031 1893 8 158 1894 6 479	7 222	7 801	A. f 909 600 B. 226 800	f 1 136 400
Cheribon	11	Lev. 360 Beng. 2 040 2 400	1895 330 1896 300 1897 300	1 870 1 700 1 700	2 200 2 000 2 000	= 91.67 = 83,33 = 83,33	6 200	»	1892 2 397 1893 2 400 1894 2 400	2 399	2 066	A. f 135 600 B. 60 000	195 600
Tagal	23	Lev. 900 Beng. 5 100 6 000	1895 495 1896 480 1897 495	2 020 1 920 2 105	2 515 2 400 2 600	= 41,92 = 40 00 = 43 33	7 515	$335\frac{1163}{1600}$	1892 3 143 1893 2 797 1894 2 695	2 878	2 393	A. f 276 120 B. 72 000	348 120
Pekalongan . . .	33	Le 1 200 Beng. 3 600 4 800	1895 $659\frac{1125}{1600}$ 1896 635 1897 $572\frac{1283}{1600}$	1 970 1 895 1 620	$2\,629\frac{1125}{1600}$ 2 530 $2\,192\frac{1283}{1600}$	= 54,79 = 52,71 = 45,69	$7\,352\frac{808}{1600}$	$456\frac{981}{1600}$	1892 2 510 1893 2 977 1894 2 420	2 636	2 299	A. f 253 440 B. 75 900	329 340
Samarang. . . .	73	Lev. 12 000 Beng. 12 000 24 000	1895 7 400 1896 $6\,602\frac{400}{1600}$ 1897 6 050	9 800 7 100 6 880	17 200 $13\,702\frac{400}{1600}$ 12 930	= 71,69 = 57,09 = 53,87	$43\,832\frac{400}{1600}$	86	1892 12 500 1893 14 850 1894 13 750	13 700	14 582	A. f 1 440 000 B. 411 067	1 851 067
Japara.	54	Lev. 4 200 Beng. 4 800 9 000	1895 2 550 1896 1 800 1897 1 500	1 800 2 300 2 500	4 350 4 100 4 000	= 48,33 = 45,55 = 44,44	12 450	$166\frac{1000}{1600}$	1892 5 777 1893 6 122 1894 7 250	6 383	4 094	A. f 636 120 B. 123 000	759 120
Rembang. . . .	50	Lev. 9 000 Beng. 9 000 18 000	1895 $2\,977\frac{463}{1600}$ 1896 2 300 1897 1 900	$3\,522\frac{800}{1600}$ 3 600 3 200	$6\,499\frac{1263}{1600}$ 5 900 5 100	= 36,11 = 32,78 = 28,33	$17\,499\frac{1263}{1600}$	$438\frac{183}{1600}$	1892 6 000 1893 5 886 1894 5 823	5 903	5 687	A. f 684 120 B. 177 000	861 120
Soerabaija . . .	48	Lev. 9 600 Beng. 12 000 21 600	1895 3 900 1896 2 200 1897 1 550	8 000 7 450 7 100	11 900 9 650 8 650	= 55.09 = 44.68 = 40,05	30 200	$741\frac{744}{1600}$	1892 11 184 1893 12 896 1894 11 960	12 013	9 820	A. 1 326 000 B. 289 500	1 615 500
Banjoemas . . .	10	Lev. 600 Beng. 3 000 3 600	1895 500 1896 525 1897 415	2 100 1 825 1 535	3 000 2 350 1 950	= 83,33 = 65,28 = 54 17	7 300	$:54\frac{1000}{1600}$	1892 2 985 1893 3 171 1894 2 903	3 020	2 315	A. f 151 200 B. 70 500	221 700
Bagelen	17	Lev. 600 Beng. 1 800 2 400	1895 $400\frac{400}{1600}$ 1896 250 1897 425	1 350 1 325 1 425	$1\,750\frac{400}{1600}$ 1 575 1 850	= 72 92 = 65.62 = 77,08	$5\,175\frac{400}{1600}$	$276\frac{600}{1600}$	1892 1 342 1893 2 089 1894 1 808	1 746	1 633	A. f 180 000 B. 47 250	227 250
Kadoe	31	Lev. 1 800 Beng. 3 600 5 400	1895 725 1896 625 1897 700	2 100 1 925 2 025	2 825 2 550 2 725	= 52.31 = 47 22 = 50,46	8 100	»	1892 2 695 1893 2 488 1894 2 548	2 577	2 700	A. f 336 120 B. 76 500	412 620
Djokjokarta . . .	94	Lev. 3 000 Beng. 3 000 6 000	1895 1 370 1896 1 100 1897 1 200	1 785 1 400 1 500	3 155 2 500 2 700	= 52 58 = 41.66 = 45,00	8 355	206	1892 3 105 1893 2 653 1894 3 097	2 952	2 716	A. f 336 120 B 75 000	411 120
Soerakarta . . .	145	Lev. 12 000 Beng. 6 000 18 000	1895 8 146 1896 7 400 1897 6 700	3 100 3 300 $3\,200\frac{1120}{1600}$	11 246 10 700 $9\,900\frac{1120}{1600}$	= 62 48 = 59.44 = 55,00	$31\,846\frac{1120}{1600}$	2	1892 12 223 1893 12 939 1894 11 554	12 239	10 615	A. f 1 056 000 B. 321 000	1 377 000
Madioen	64	Lev. 7 200 Beng. 4 800 12 000	1895 3 900 1896 2 900 1897 2 675	1 500 1 300 1 400	5 400 4 200 4 075	= 45,00 = 35,00 = 33 96	13 675	$41\frac{792}{1600}$	1892 5 018 1893 5 375 1894 6 047	5 490	4 545	A. f 660 240 B. 126 000	786 240
Kediri	120	Lev. 12 000 Beng. 6 000 18 000	1895 9 000 1896 6 450 1897 6 250	4 650 4 200 3 600	13 650 10 650 9 850	= 75.83 = 59 17 = 54,72	34 150	$789\frac{1278}{1600}$	1892 10 962 1893 12 318 1894 11 901	11 727	11 120	A. f 2 115 720 B. 319 500	2 435 220
Totalen voor de in 1896 en 1897 bestaan hebbende pachtperceelen	807	Lev. 79 020 Beng. 80 340 159 360	1895 $46\,913\frac{388}{1600}$ 1896 $37\,827\frac{400}{1600}$ 1897 $35\,077\frac{1283}{1600}$	$49\,567\frac{800}{1600}$ 44 540 $43\,155\frac{1120}{1600}$	$96\,480\frac{1188}{1600}$ $82\,367\frac{400}{1600}$ $78\,233\frac{893}{1600}$	= 60,54 = 51,69 = 49.09	$257\,081\frac{791}{1600}$	$3\,923\frac{237}{1600}$	1892 88 902 1893 97 119 1894 92 635	92 885	84 386	A. f 10 496 400 B. 2 471 017	f 12 967 417
Gewezen pachtperceelen (zie noot *a*).													
Pasoeroean . . .	23	Lev. 2 400 Beng. 3 600 6 000	1895 2 400	3 600	6 000	= 100,00		$31\frac{290}{1600}$	1892 4 500 1893 4 997 1894 5 520	5 006	. . . .		
Probolinggo. . .	14	Lev. 720 Beng. 2 880 3 600	1895 405	2 245	2 650	= 73,61		$104\frac{120}{1600}$	1892 2 689 1893 2 525 1894 2 948	2 721	. . . .		
Bezoeki	20	Lev. 300 Beng. 2 520 2 820	1895 $137\frac{800}{1600}$	$2\,172\frac{800}{1600}$	2 310	= 81,91		$119\frac{852}{1600}$	1892 2 031 1893 2 465 1894 2 746	2 414	. . . .		
Madura	32	. . . .	. . . . . .	. . . .	. . . .	. . . .		. . . .	1892 1 835 1893 1 775 1894 *f*) 949	. .	. . . .		

Lampongsche Districten, meerendeels over de jaren 1896 en 1897.

verschuldigd over 1897: A. wegens pachtsom. B. wegens verstrekkingsprijs (à f 30 per katti) van het door hen uit 's lands voorraad betrokken (ruw) opium.		Berekend over het in de kolommen 10 en 11 opgegeven bedrag, kwam het opium uit 's lands voorraad (*in ruwen staat*) den pachters alzoo te staan op de hieronder genoemde gemiddelde bedragen per katti: in 1896.	in 1897.	Voor zooveel op de opgaven der pachters is af te gaan, zou elke katti opium, berekend naar het gewicht *in ruwen staat*, hun de onderstaande middelprijs per katti hebben opgebracht: in 1896.	in 1897.	De prijzen per thail ($^1/_{16}$ katti) en per matta ($^1/_{100}$ thail), waarvoor de pachters het *bereid* opium sleten, worden opgegeven gemiddeld te hebben bedragen: in 1896 per thail.	in 1896 per matta.	in 1897 per thail	in 1897 per matta.	Opbrengst der pacht aan het Gouvernement, na aftrek van het kostende van het opium, derhalve: 1° pachtsom, en 2°. (wat de door de pachters genomen hoeveelheden betreft) voordeelig verschil tusschen den verstrekkingsprijs en de kosten waarop het opium den lande kwam te staan in 1896. *c*)		in 1897. *d*)	
11.		12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.		21.	
A. f 909 600 B. 231 300	f 1 140 900	f 150,31^5	f 147,98	f 185,30	f 187,54	f 17,00 18,00 18,00	f 0,32 0,29^5 0,32	f 17,00 18,00 18,00	f 0,32 0,32 0,32	1°. f 909 600 2°. 152 304	f 1 061 904	1°. f 909 600 2°. 166 170	f 1 075 770
A. f 135 600 B. 60 000	195 600	97,80	97,80	150,00	137,50	12,00	0,14	12,00	0,14^5	1°. f 135 600 2°. 40 474	176 074	1°. f 135 600 2°. 41 120	176 720
A. f 276 120 B. 78 000	354 120	145,05	136,20	159,30	143,00	13,00	0,15	13,00	0,15	1°. f 276 120 2°. 48 542	324 662	1°. f 276 120 2°. 53 708	329 828
A. f 253 440 B. 65 784	319 224	130,17	145,63	131,58	143,40	13,68	0,16^5	14,00	0,17	1°. f 253 440 2°. 51 141	304 581	1°. f 253 440 2°. 45 669	299 109
A. f 1 440 000 B. 387 900	1 827 900	135,09	141,37	149,21	156,67	14,00	0,18	14,00	0,18	1°. f 1 440 000 2°. 276 292	1 716 292	1°. f 1 440 000 2°. 275 706	1 715 706
A. f 636 120 B. 120 000	756 120	185,15	189,03	213,03^5	199,64	13,50	0,20	13,50	0,20	1°. f 636 120 2°. 82 711	718 831	1°. f 636 120 2°. 84 400	720 520
A. f 684 120 B. 153 000	837 120	145,95	164,14	184,17	214,76	"	0,21^5	"	0,23	1°. f 684 120 2°. 119 087	803 207	1°. f 684 120 2°. 107 580	791 700
A. f 1 326 000 B. 259 500	1 585 500	167,91	183,29^5	182,52	181,56	13,50	0,18	16,50	0,18	1°. f 1 326 000 2°. 195 122	1 521 122	1°. f 1 326 000 2°. 178 450	1 504 450
A. f 151 200 B. 58 500	209 700	94,31	107,54	135,00	135,00	14,00	0,20	14,00	0,20	1°. f 151 200 2°. 47 519	198 719	1°. f 151 200 2°. 40 386	191 586
A. f 180 000 B. 55 500	235 500	144,22	127,30	145,38^5	99,44	9,91^5	0,17	9,86	0,15	1°. f 180 000 2°. 31 870	211 870	1°. f 180 000 2°. 38 390	218 390
A. f 336 120 B. 81 750	417 870	161,81	153,34^5	226,80	165,86	15,50	0,20	15,50	0,20	1°. f 336 120 2°. 51 551	387 671	1°. f 336 120 2°. 56 725	392 845
A. f 336 120 B. 81 000	417 120	164,44^5	154,49	231,52	231,05	12,28	0,19	14,00	0,17^5	1°. f 336 120 2°. 50 433	386 553	1°. f 336 120 2°. 57 420	393 540
A. f 1 056 000 B. 297 021	1 353 021	128,69	136,67	168,00	168,00	14,00	0,17	14,00	0,17	1°. f 1 056 000 2°. 215 261	1 271 261	1°. f 1 056 000 2°. 216 074	1 272 074
A. f 660 240 B. 122 250	782 490	187,20	192,02	229,28	212,94	13,66	0,17	14,08	0,20	1°. f 660 240 2°. 84 496	744 736	1°. f 660 240 2°. 88 735	748 975
A. f 2 115 720 B. 295 500	2 411 220	228,66	214,79	273,60	248,86	18,00	0,20	18,00	0,20	1°. f 2 115 720 2°. 214 457	2 330 177	1°. f 2 115 720 2°. 213 970	2 329 690
A. f 10 496 400 B. 2 347 005	f 12 843 405									1°. f 10 496 400 2°. 1 661 260	f 12 157 660	1°. f 10 496 400 2°. 1 664 503	f 12 160 903

a) In al de in het overzicht vermelde pachtperceelen, uitgenomen Madura, was de pacht laatstelijk afgestaan voor den driejarigen termijn 1895 t/m 1897. Echter werden in de drie gewesten (Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki), welke met 1 Januari 1896 gingen behooren tot het proefgebied der regie, de pachtovereenkomsten met ingang van genoemden datum door het Gouvernement opgezegd, krachtens de bevoegdheid, welke het zich bij de pachtvoorwaarden had voorbehouden. In Madura was de regie vóór 1 Januari 1896 ingevoerd (mede voorloopig als proef) en wel van 1 September 1894 af.

b) In de jaren 1892, 1893 en 1894 golden slechts eenjarige pachtovereenkomsten.

c) Vermits het voor de behoefte van 1896 verstrekt Levantsch opium kan gerekend worden voor $^7/_{10}$ gedeelten behoord te hebben tot de in 1894 en voor $^3/_{10}$ tot de in 1895 aangebrachte partijen, is de winst voor den lande op den verstrekkingsprijs van deze opiumsoort, met inachtneming van de aangegeven verhoudingscijfers, berekend naar het kostende der in laatstgemelde twee jaren aangebrachte partijen. Op dezelfde wijze is gehandeld ten aanzien van het voor 1896 verstrekt Bengaalsch opium, dat gerekend kan worden voor $^2/_3$ gedeelten behoord te hebben tot de in 1895 en voor $^1/_3$ tot de in 1896 voor 's lands rekening aangebrachte partijen dezer opiumsoort. Naar de bedoelde verhoudingscijfers kwam de middelprijs van het Levantsch opium te staan op f 9,95 en van de andere soort op f 9,73 per katti. Aangezien de pachters den lande f 30 per katti betalen, is derhalve als winst op den verstrekkingsprijs aangenomen f 20,05 per katti Levantsch en f 20,27 per katti Bengaalsch opium.

d) Het voor de behoefte van 1897 verstrekt Levantsch opium is geheel afkomstig van de in 1895 aangebrachte partijen van die opiumsoort, welke den lande kwamen te staan op een middelprijs van f 7,40 per katti, zoodat de winst (f 30 — f 7,40 =) f 22,60 per katti bedroeg. Berekend op de in noot *c* aangegeven wijze, behoort de gemiddelde kostprijs van het Bengaalsch opium, dat gerekend wordt voor $^7/_{10}$ gedeelten te hebben behoord tot de in 1896 en voor $^3/_{10}$ tot de in 1897 aangebrachte partijen, op f 9,80 per katti te worden gesteld; op deze opiumsoort werd alzoo eene winst behaald van (f 30 — f 9,80 = f 20,20 per katti.

e) Hiervan 22 verkoopplaatsen in Batavia, 7 in Krawang en 5 in de Lampongsche Districten.

f) Dit cijfer heeft betrekking tot de maanden Januari t/m Augustus (verg. het slot van noot *a*).

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage HH.]

II. STATISTIEK der op Java (uitgenomen in de tot het proefgebied der regie behoorende gewest Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki) gedurende 1896 en 1897 gedane aanhalingen van opium.

GEWESTEN. a)	1896. Getal aanhalingen. Ruw opium.	1896. Getal aanhalingen. Bereid opium.	1896. Getal aanhalingen. Totaal.	1896. Aangehaalde hoeveelheden opium (naar het gewicht in ruwen staat). b) Kat-ti's.	1896. Thail's.	1896. Tji's.	1896. Mat-ta's.	1897. Getal aanhalingen. Ruw opium.	1897. Getal aanhalingen. Bereid opium.	1897. Getal aanhalingen. Totaal.	1897. Aangehaalde hoeveelheden opium (naar het gewicht in ruwen staat). b) Kat-ti's.	1897. Thail's.	1897. Tji's	1897. Mat-ta's.
Bantam	"	15	15	2325	9	7	"	1	17	18	21	4	7	1
Batavia	"	112	112	347	5	"	7½	15	73	88	670	5	4	½
Krawang	"	48	48	"	8	"	2½	"	55	55	"	15	2	8
Preanger Regentschappen	2	80	82	42	5	4	8	"	63	63	37	13	2	5
Cheribon	1	16	17	8	11	3	7	"	16	16	6	14	6	½
Tagal	1	71	72	4	12	4	6	"	30	30	"	9	7	8½
Pekalongan	"	24	24	2	1	"	8	"	22	22	"	10	3	2
Samarang	2	61	63	17	4	8	7	6	47	53	166	3	8	3½
Japara	"	260	260	9	11	"	7½	"	260	260	124	11	2	2
Rembang	1	57	58	76	14	5	7	"	63	63	24	15	7	3
Soerabaija	13	175	188	900	14	7	9½	4	84	88	328	2	3	3
Banjoemas c)	"	14	14	"	15	7	6	"	9	9	"	5	"	8
Bagelen	"	226	226	5	7	7	"	"	157	157	4	5	1	2½
Kadoe	"	10	10	"	2	8	9	"	12	12	"	"	9	3½
Djokjokarta	1	19	20	"	2	2	8	"	4	4	"	"	6	4
Soerakarta	1	150	151	10	1	4	7½	2	59	61	1	12	2	4
Madioen	30	75	105	29	11	8	8½	4	37	41	"	5	7	7
Kediri	1	54	55	18	3	1	6	"	24	24	"	3	"	8
Totalen	53	1467	d) 1520	3800 f)	15	6	5	32	1032	e) 1064	1389 f)	11	3	4

a) De gewesten Bantam en Preanger Regentschappen vormen in hun geheel verboden kringen. Verder zijn van de pachtperceelen voor een groot deel voor het opium gesloten Krawang, Cheribon, Banjoemas en Bagelen en voorts enkele gedeelten van de residentiën Batavia, Tagal en Pekalongan, zoomede het tot de residentie Soerabaija behoorend eiland Bawean.

b) De aangehaalde hoeveelheden *bereid* opium bedroegen gezamenlijk in 1896 ruim 1672 katti en in 1897 bijna 445 katti. In de tabel zijn die partijen in rekening gebracht respectievelijk als 3341½ en 889 katti in *ruwen* staat.

c) Onder de cijfers betreffende Banjoemas zijn blijkbaar niet medegeteld de aanhalingen in de verboden kringen aldaar, ten getale van 37 in 1896 en 41 in 1897, en evenmin dus de hoeveelheden waartoe die aanhalingen betrekking hadden, waarvan het cijfer niet is opgegeven, doch die gezegd worden niet van veel beteekenis te zijn geweest.

d) In verband met het aangeteekende in noot c is voor dit totaal te lezen 1557.

e) Als voren 1105.

f) Het in dit totaal voor Banjoemas begrepen cijfer is onvolledig.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage HH.]

III. OVERZICHT betreffende den uitslag der voor 1898 of voor 1898 t/m 1900 gehouden opiumverpachtingen op Java, in vergelijking met de uitkomsten over den driejarigen pachttermijn 1895 t/m 1897.

PACHT-PERCEELEN.	Pachttermijn 1895 t/m 1897.			Uitkomsten der in 1897 gehouden verpachtingen. *a)*						Pachttermijn 1898 *b)* of 1898 t/m 1900.		
	Jaarlijksche pachtsom per perceel.	Verstrekbare maximum hoeveelheid opium 's jaars.	In verhouding tot de verstrekbare maximum hoeveelheid opium kwam de pachtsom neer op onderstaande som per katti.	1ste verpachting.		2de verpachting.		3de verpachting.		Jaarlijksche pachtsom per perceel.	Verstrekbare maximum hoeveelheid opium 's jaars.	In verhouding tot de verstrekbare maximum hoeveelheid opium kwam de pachtsom neer op onderstaande som per katti.
				Geboden voor het jaar 1898.	Geboden voor den termijn 1898 t/m 1900 (per jaar).	Geboden voor het jaar 1898.	Geboden voor den termijn 1898 t/m 1900 (per jaar).	Geboden voor het jaar 1898.	Geboden voor den termijn 1898 t/m 1900 (per jaar).			
Batavia. Krawang en de Lampongsche Districten.	f 909 600	8 160	f 111,47	f 868 800	f 840 000	*f 896 400	*f 889 200	—	—	f *c)* 879 600	8 160	f 107,79
Cheribon . . .	135 600	2 400	56 50	108 120	135 600	—	—	—	—	135 600	2 400	56 50
Tagal.	276 120	6 000	46,02	216 000	253 200	* geen bod	* geen bod	—	—	*d)* 240 000	4 800	50,00
Pekalongan. . .	253 440	4 800	52,80	geen bod	120 000	geen bod	198 000	* geen bod	* f 205 356	205 356	3 900	52 65
Samarang . . .	1 440 000	24 000	60,00	geen bod	1 500 000	—	—	—	—	1 500 000	18 000	83,33
Japara	636 120	9 000	70,68	geen bod	397 200	geen bod	480 120	geen bod	480 120	480 120	9 000	53,35
Rembang . . .	684 120	18 000	38,00	geen bod	624 120	—	—	—	—	624 120	15 600	40,01
Soerabaija . . .	1 326 000	21 600	61,39	1 140 000	geen bod	1 140 000	geen bod	*1 140 000	* geen bod	1 140 000	18 000	63 33
Banjoemas . . .	151 200	3 600	42,00	180 000	177 600	—	—	—	—	*e)* 1[illegible]0 000	3 600	50,00
Bagelen	180 000	2 400	75,00	geen bod	144 000	geen bod	144 000	* geen bod	* 144 000	144 000	2 400	60,00
Kadoe	336 120	5 400	62,24	geen bod	336 480	—	—	—	—	336 480	4 200	80,11
Djokjokarta . .	33[illegible] 120	6 000	56,02	geen bod	336 240	—	—	—	—	336 240	6 000	56,04
Soerakarta . . .	1 056 000	18 000	[illegible]8,67	geen bod	1 128 120	—	—	—	—	1 128 120	16 800	67 15
Madioen. . . .	660 240	12 000	55,02	geen bod	660 360	—	—	—	—	660 360	8 400	[illegible]8,61
Kediri	2 115 720	18 000	117,54	geen bod	1 896 120	*1 920 720	*1 896 720	—	—	1 920 720	18 000	106,71
Totalen	f 10 496 400	159 360	f 67,12							f 9 910 716	159 260	f 71,17

a) Waar een * is geplaatst, wordt daarmede te kennen gegeven dat de herverpachting niet bij openbare veiling en opbod, maar, met toepassing van Indisch Staatsblad 1881 n°. 206, bij inschrijving werd gehouden.

b) Enkel voor 1898 zijn afgestaan de pachtperceelen Soerabaija en Kediri; de andere zijn alle voor den driejarigen termijn toegewezen.

c) Wegens mindere soliditeit van den hoogsten bieder bij de 2de verpachting, werd de pacht voor den driejarigen termijn onderhands toegewezen aan den tweeden bieder.

d) Bij de tweede verpachting werd geen enkel bod gedaan. Een daarna ontvangen onderhandsch bod voor drie jaren ad f 240 000 's jaars werd aangenomen.

e) De hoogste bieder voor den éénjarigen termijn verklaarde zich nader bereid zijn bod ook voor den driejarigen termijn gestand te doen, waarvoor hem de pacht toen onderhands is toegewezen.

IV. OVERZICHT betreffende de voor de jaren 1896, 1897 en 1898 bedongen pachtsommen ter zake van de opiumpacht in de verschillende gewesten buiten Java en Madura, met verdere opgaven (ten deele ook over de jaren 1892 t/m 1895) betreffende die buitenbezittingen, waar hetzelfde pachtstelsel werkt als op Java

GEWESTEN.	Tijdvakken, waarvoor de pacht werd afgestaan.	PACHTSOMMEN.		
		1896.	1897.	1898.
*Sumatra's Westkust a)	Eerst voor drie jaren (1895 t/m 1897), daarna voor één jaar (1898)	f 273 000,00	f 273 000,00	f 162 000 00
*Benkoelen	Telkens voor drie jaren (1895 t/m 1897 en 1898 t/m 1900)	24 000,00	24 000,00	24 621,00
*Palembang	Idem	79 200,00	79 200,00	79 200,00
Oostkust van Sumatra	Telkens voor drie jaren (1894 t/m 1896 en 1897 t/m 1899)	1 320 000,00	1 765 200 00	1 765 200,00
Atjeh en onderhoorigheden b)	Telkens voor drie jaren (1895 t/m 1897 en 1898 t/m 1900)	240 000,00	240 000,00	282 000,00
Riouw " "	Voor drie jaren (1896 t/m 1898) c)	487 200,00	c) 487 200,00	c) 487 200,00
Banka	Idem	279 003,33	279 003,33	279 003,33
Billiton	Telkens voor drie jaren (1895 t/m 1897 en 1898 t/m 1900)	204 000,00	204 000,00	180 000,00
Westerafdeeling van Borneo	Eerst voor één jaar (1896), daarna voor drie jaren (1897 t/m 1899)	73 200,00	75 420,00	75 420,00
*Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Telkens voor één jaar	15 000,00	16 560,00	16 296,00
Celebes en onderhoorigheden	Voor drie jaren (1896 t/m 1898)	118 000,00	118 000,00	118 000,00
Menado d)	In de Minahassa-districten telkens voor één jaar; in de afdeeling Gorontalo voor drie jaren (1896 t/m 1898)	6 792,00	13 512,00	12 9[illegible]4,00
Amboina e)	Voor drie jaren (1896 t/m 1898)	67 308,00	67 308,00	67 308,00
Ternate	Idem	3 640,00	3 640,00	3 640,00
Timor en onderhoorigheden	Telkens voor één jaar	3 600 00	3 036,00	3 012,00
Bali en Lombok f)	Voor drie jaren (1896 t/m 1898)	98 244 00	98 214,00	98 244,00
	Totaal der PACHTSOMMEN	f 3 292 187,33	f 3 747 323 33	f 3 654 128,33
WINST van het Gouvernement op het aan de pachters in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado verstrekt opium g)		174 176,00	183 919 00	(nog niet bekend)
Opbrengst van de pacht voor het Gouvernement (na aftrek van het kostende van het verstrekt opium)		f 3 466 363,33	f 3 931 272,33	(nog niet bekend)

a) In de met een * aangeduide gewesten werkt hetzelfde pachtstelsel als op Java, zoodat de hoeveelheden opium, waarover aldaar de pachters mogen beschikken, aan maxima gebonden zijn. (Zie daaromtrent opgaven op de volgende bladzijde).

b) In dit gewest strekt de pacht zich niet verder uit dan tot het door het Gouvernement bezette gedeelte van Groot-Atjeh, waartoe ook gerekend worden te behooren de eilanden Weh en Bras.

c) Wegens ontbinding van de pachtovereenkomst op 16 October 1897 werd tot het einde des jaars eene tusschenvoorziening getroffen en inmiddels, na eene nieuwe verpachting, het middel voor 1898 gegund tegen f 438 000 's jaars. In het overzicht is echter de oorspronkelijke pachtsom behouden gebleven, omdat de gewezen pachter en zijne borgen voor het nadeelig verschil aansprakelijk zijn.

d) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is voor de afdeeling Gorontalo telkens begrepen een bedrag van f 1992.

e) Voor de hoofdplaats Amboina (met Kajeli) bedroeg de pachtsom in de opgegeven drie jaren f 20 808 en voor het overige pachtgebied in de residentie Amboina, namelijk voor de Banda-eilanden, f 46 500.

f) In de opgegeven totalen deelen de perceelen Boeleleng en Djembrana elk afzonderlijk voor f 93 324 en f 4920.

g) Voor de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- Oosterafdeeling van Borneo wordt de winst op de verstrekkingen op de volgende blz. nader gespecificeerd. Voor het in Menado aan den pachter of de pachters verstrekt ruw opium (in 1896 335 en in 1897 308 katti, alles Bengaalsche soort) moet aan den lande betaald worden f $33,33^5$ per katti, zoodat op gemelde hoeveelheden, tegen de voor de vier eerstgenoemde gewesten aangenomen inkoopsprijzen, eene winst behaald werd van f $7907,67^5$ in 1896 en f 7248.78 in 1897. In de overige in dit staatje genoemde gewesten voorzien de pachters zich van het benoodigde opium buiten tusschenkomst van het Gouvernement, uitgezonderd in Ternate, waar echter de verstrekkingsprijs van het opium in de pachtsom opgaat. Over 1897 werd den pachter aldaar 28 katti ruw opium uit 's lands voorraad verstrekt.

In het volgende overzicht vindt men eenige nadere opgaven nopens de pacht in de vier gewesten waar hetzelfde pachtstelsel geldt als in de meeste gewesten van Java nog in werking is. Daar thans opgaven zijn te doen over den driejarigen pachttermijn 1895 t/m 1897, zijn, ter vergelijking, ook over de drie voorafgegane jaren de verstrekbare en verstrekte hoeveelheden hieronder opgenomen.

GEWESTEN. *a)* A. Hoogste verstrekbare hoeveelheid ruw opium (in katti's). B. Hoeveelheid aan de pachters verstrekt (in katti's). C. Door de pachters verkochte hoeveelheid (na aftrek van het bij het einde van den pachttermijn aan den lande teruggeleverde), mede in katti's.		Eenjarige pachttermijnen.			Driejarige pachttermijn (uitgenomen wat betreft het laatstgenoemde gewest, waar de pacht jaar voor jaar werd afgestaan).				Debietprijzen van bereid *b)* opium per thail ($^1/_{16}$ katti). per matta ($^1/_{100}$ thail).		Voordeelig verschil voor het Gouvernement tusschen den door de pachters verschuldigden verstrekkingsprijs (f 30 per katti) en het kostende van het opium *c)*	
		1892.	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	Gemiddeld per jaar	in 1896.	in 1897	in 1896.	in 1897.
Sumatra's Westkust	A.	11 360	11 360	11 360	11 360	11 360	11 360	11 360	f 7¾ à f 16	f 8 à f 14	f 113 545,9[illegible]	f 120 504,20
	B.	8 450	7 726	7 521	5 411	5 632	5 609	5 551	0,07 0,16	0,08 » 0,14		
	C.	7 871	6 958	7 482	....	....	....	*d)* 5 183				
Benkoelen	A.	480	720	720	540	540	540	540	f 6 à f 13,50	f 8 à f 15	10 033,65	10 605,00
	B.	479	659	504	495	495	525	505	0,12 » 0,15	0,08 » 0,15		
	C.	475	655	461	....	....	....	*d)* 504				
Palembang	A.	2 700	2 700	2 700	2 700	2 700	2 700	2 700	f 8 à f 16	f 8 à f 16	35 796,82	38 986,00
	B.	2 697	2 695	2 410	2 449	1 766	19[illegible]0	2 048	0,16 » 0,18	0,14 » 0,18		
	C.	2 39[illegible]	2 354	1 875	....	....	....	*d)* 1 920				
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	A.	480	840	840	840	840	840	....	gemiddeld f 15½	gemiddeld f 14	6 891,80	6 605,40
	B.	427	423	269	343	310	[illegible]27	....	0,16	0,16		
	C.	424	423	2[illegible]2	343	339	*e)* 322	....				
											f 166 268,23	f 176 700,60

a) Alleen ter Sumatra's Westkust wordt zoowel Levantsch als Bengaalsch opium verstrekt; in de drie andere gewesten uitsluitend laatstgenoemde soort. Van de voor de pacht ter Sumatra's Westkust als maximum toegestane hoeveelheid van 5560 katti Levantsche soort werd in de opgegeven jaren achtereenvolgens verstrekt 3798, 3919, 4773, 2829, 2794 en 3001 katti. Onder het ter Sumatra's Westkust verstrekbare totaal van 11 360 katti 's jaars is begrepen 2000 katti (voor de helft Levantsche en voor de wederhelft Bengaalsche soort) waarover de pachter beschikken mag voor den invoer in het landschap Tioemon.

b) Ruw opium werd vanwege de pachters gesleten: in Tapanoli (Sumatra's Westkust) in 1896 tegen f 2,80 à f 3,12⁵ en in 1897 tegen f 3,12⁵ à f 6 per thail. Per matta was de debietprijs van ruw opium — welke detailprijs alleen uit Palembang wordt gemeld — in beide jaren f 0,08.

c) Het in 1896 verstrekt Levantsch opium kon gerekend worden den lande dooreengenomen te hebben gekost f 9,95 en het in 1897 verstrekte f 7,40 per katti, welke gemiddelden voor het Bengaalsch opium konden becijferd worden op respectievelijk f 9,73 en f 9,80.

d) De op ult. 1897 aan den lande teruggeleverde hoeveelheid opium beliep (alles herleid naar het gewicht in ruwen staat) ter Sumatra's Westkust 1104 $^{993}/_{1600}$, in Benkoelen 1 $^{1400}/_{1600}$ en in Palembang 386 $^{418}/_{1600}$ katti.

e) De in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op ult. 1897 aan den lande teruggeleverde hoeveelheid beliep, herleid als voren, 4 $^{1541}/_{1600}$ katti.

V. OVERZICHT betreffende de in 1897 gedane afbetalingen op hetgeen het Gouvernement nog te vorderen heeft (dus zonder mede te rekenen de verjaarde of voor rekening van den lande afgeschreven vorderingen) wegens schulden aan den lande betreffende de opiumpacht in verschillende gewesten op en buiten Java, over 1897 en vorige jaren.

OORSPRONKELIJKE DEBITEUREN.	Pachtperceelen waarop de vorderingen betrekking hebben.	Jaren waarop de vorderingen betrekking hebben.	Afbetaald in den loop van het jaar 1897.	Achterstand op ult. Dec. 1897.
	JAVA EN MADURA.			
POA KIM c. s.	Banjoemas a)	1877	f 750,00	f 61 583,42
TAN SOE LIEN c. s.	Pasoeroean b)	1886	"	130 886,27^{5}
HAN LIONG ING en LIM KOK SING c. s.	Cheribon, Tagal, Pekalongan, Japara en Rembang c)	1887 t/m 1889	2 630,00	661 572,00^{5}
TAN KOK TONG c. s.	Kediri d)	id.	39,56	79 000,00
POA SOEN YANG.	Pasoeroean e)	id.	"	247 365,21^{5}
KWEE LIONG TJIANG	Idem f)	id.	"	660 305,81
TAN TONG HAY c. s.	Soerakarta g)	id.	6 000,00	1 097 855,69^{5}
DJIE BOK HIEN c. s.	Madioen h)	id.	1 200,00	1 400 516,99^{5}
HO TJIAUW ING.	Samarang, Soerakarta, Kadoe, Djokjokarta en Madioen i)	id.	"	1 172 590,47^{5}
GO KIE HOK c. s.	Madura j)	id.	"	194 891,46
HAN LIONG ING c. s.	Rembang k)	1890	"	90 009,77^{5}
NJO GAY SING	Djokjokarta l)	1892	10 000,00	8 340,00
LIM BOEN HOK c. s.	Tagal m)	1896 1897	4 750,00 "	14 500,00 3 752,36
TAN BENG HONG c. s.	Batavia n)	1897	"	f 100 048,00
OEIJ TIANG HO c. s.	Pekalongan o)	1897	"	75 086,00
		Totaal	f 25 369,56	f 6 001 303,48^{5}
	BUITENBEZITTINGEN.			
TAN KOEY TJAY c. s.	Palembang p)	1884 t/m 1886	f 533,35^{5}	f 118 919,82^{5}
LIE GOAN DJOE c. s.	Sumatra's Westkust q)	1886	13 294,25	211 049,43^{5}
OEI SOEI IN c. s.	Bengkalis (residentie Oostkust van Sumatra) r)	1889 t/m 1891	7 000,00	233 282,12
JO TJOEN KIE	Riouw s)	1892	207,08	495,41^{5}
MAK PAK SOEN c. s.	Sumatra's Westkust t)	1896 en 1897	75 325,19	12 213,00
TAN BENG HONG c. s.	Riouw t)	1897	"	150 724,00
		Totaal	f 96 359,87^{5}	f 726 683,79^{5}

a) Aan de borgen en de erfgenamen van den overleden pachter is tot wederopzeggens vergund maandelijks minstens f 50 af te betalen onder beding dat door één hunner POA TJIN THAC, tot zekerheid van den achterstand een eerste hypothecair verband zou worden gevestigd op zijne nog onbezwaarde perceelen en een tweede hypothecair verband op zijne reeds bezwaarde onroerende goederen en wel tot het bedrag van den achterstand. Beide verbanden zijn in Juli 1896 tot stand gekomen.

b) De hoofddebiteur, TAN SOE LIEN, en zijne borgen TAN SOE KING en TAN SOE KIEN zijn geruimen tijd in gijzeling gesteld geweest en sedert weder daaruit ontslagen, zonder dat eenige betaling is gevolgd. De genoemde Chineezen verkeeren allen in ongunstige financieele omstandigheden, zoodat voor het tegenwoordige niet op afbetalingen valt te rekenen.

c) Het in bijlage OO van het verslag van 1896 genoemd bedrag van den achterstand ad f 665 449,01^{5} werd sedert verhoogd met f 2226,86, zijnde de kosten der in 1896 ingestelde gerechtelijke vervolgingen. Uit den sterfboedel van een der debiteuren werd in 1896 eene uitkeering ontvangen van f 203,87, terwijl door TJAN SOEN BING, TAN TIANG SAN en eenige anderen in dat jaar afbetalingen werden gedaan tot een bedrag van f 3270. De borg TAN BOEN ING, die zich voor deze schuld in gijzeling bevond, moest wegens ziekte daaruit worden ontslagen en is kort daarop in armoedige omstandigheden overleden.

In 1897 is eene som van f 2630 betaald door de Chineezen TJAN SOEN BING, TAN TIANG SAN en HAN LIONG TIK.

d) De suikerfabriek Menang, waarop het Gouvernement tot zekerheid voor deze schuld eene 3de hypotheek had, werd in 1896 door de 1ste hypotheekhoudster verkocht, doch de verkoop bracht niet eens genoeg op om de 1ste hypotheek, ad f 150 000, te dekken. Ook de andere perceelen van den boedel van wijlen TAN KOK TONG, waarop het Gouvernement 2de hypotheek had, zouden bij verkoop niet voldoende opbrengen om er het bedrag der 1ste hypotheek op te verhalen. Daarom is in 1896 eene schikking aangegaan te dien effecte, dat toegestemd is in de opheffing van het op bedoelde perceelen ten behoeve van den lande gelegd verband, tegen afgifte door de debiteuren van eene obligatie, groot f 79 000, van de Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij, waarbij deze zich verbindt die som bij jaarlijksche termijnen van f 1000 af te betalen.

In 1897 hadden (buiten het opgegeven bedrag van f 39,56) nog geene afbetalingen plaats. In April 1898 is echter door genoemde Maatschappij in mindering van den achterstand voor het eerst eene som van f 1000 in 's lands kas gestort.

e) Door den faillieten borg KWEE TWAN HIE, die gedurende korten tijd bij een der opiumpachten werd geëmployeerd, werden in 1896 afbetalingen gedaan tot een bedrag van f 180. In 1897 werd niets aangezuiverd. Overigens was in de financieele omstandigheden van den gewezen pachter en zijne familieleden in de jaren 1896 en 1897 geen verbetering gekomen.

f) Sedert het medegedeelde in bijlage OO van het verslag van 1896 hadden zich geene omstandigheden voorgedaan, die afbetalingen op dezen achterstand doen verwachten.

g) Uit den boedel van den overleden borg THE SIOK HIAN werd in 1896 door de weeskamer, in mindering van deze schuld, f 13 281,75 uitgekeerd. Aan TAN TONG HAY (den gewezen pachter) en aan den overgebleven borg TIE ING TJAY, die tot geen grootere afbetalingen in staat werden geacht, werd bij gouvernementsbesluit dd. 6 Juli 1896 n° 8 toegestaan om op den achterstand in dat jaar en vervolgens jaarlijks slechts f 6000 af te betalen, zijnde hun aandeel in de in 1892 aan den gewezen pachter en zijne beide borgen toegestane afbetalingen van f 9000 's jaars. Over elk der beide jaren 1896 en 1897 kwam deze f 6000 in.

h) Door de familieleden van den borg DJIE PIK KIOE, die ter zake van deze schuld in gijzeling is geweest, doch vóór het verstrijken van den termijn daaruit was ontslagen (zie noot f op blz. 176 van het verslag van 1894), wordt, ter voorkoming van nieuwe gijzeling van dien Chinees, maandelijks f 100 op den achter-

i) Ook in 1896 en 1897 vonden op deze schuld geene afbetalingen plaats.

j) Uit den faillieten boedel van den borg ONG TJING OE werd in 1896, in mindering van deze schuld, eene uitkeering verkregen van f 245,55. In 1897 werd niets aangezuiverd.

In 1898 is aan den gewezen pachter GO KIE HOK, die bij de opiumpacht te Samarang eene met f 100 's maands bezoldigde betrekking had gevonden, toegestaan maandelijks f 50 aan te zuiveren.

k) Op afbetaling van deze schuld bestaat vooralsnog weinig kans, daar zij ten laste komt van dezelfde pachtkongsi, op wie het Gouvernement de in de derde plaats vermelde vordering heeft wegens pachten over 1887 t/m 1889.

l) Deze debiteur, wien de pacht in Djokjokarta voor 1892 was toegewezen tegen f 444 840 's jaars, doch die, toen zijne borgen zich vóór de onderteekening van het proces-verbaal terugtrokken, zijn bod niet gestand kon doen, was uit dien hoofde tot bijpassing gehouden van hetgeen bij eene nieuwe opveiling de pacht minder mocht opbrengen; daar de tweede opveiling f 420 000 als pachtsom deed verkrijgen, was hem dus eene bijpassing van f 24 840 opgelegd. Eene tegen hem aangevangen gerechtelijke vervolging werd in 1895 gestaakt, en eene schikking getroffen, ruim verzekerd door hypothecair verband, waarbij genoegen werd genomen met eene afbetaling, zonder renteberekening, in maandelijksche termijnen van f 500. Op ult. 1897 was de schuld reeds verminderd tot f 8340.

m) Van den in 1896 ontstanen achterstand, ad f 17 500, te vermeerderen met f 1750 wegens boete (zie vorig verslag blz. 179), werd in 1897 een bedrag van f 4750 aangezuiverd. (Het restant, ad f 14 500, werd op 4 Januari 1898 in 's lands kas gestort.)

Over den achterstand op het verschuldigde ter zake van het pachtjaar 1897, zie blz. 126 van het verslag hiervóór.

n) In het bedrag van den achterstand over 1897, ad f 100 048, over welks ontstaan reeds gehandeld is in 't vorig verslag (blz. 179), is begrepen f 3848 wegens beloopen boete. Van de schuld wegens achterstallige pachtsom en verstrekking van opium ad f 96 200 werd in Januari 1898 f 40 000 aangezuiverd, en werd de kwijting van het resteerend bedrag, ad f 56 200, in den verderen loop van 1898 verwacht (verg. blz. 126 van het verslag hiervóór).

o) Zie over dezen achterstand blz. 126 van het verslag hiervóór.

p) Ten gevolge van executorialen verkoop van door TAN KOEY TJAY bezeten goederen vloeide in 1897 in 's lands kas f 533,35^{5}. (In de eerste maanden van 1898 volgde uit dien hoofde nog f 151,96^{5}.)

q) De in 1897 in mindering van deze schuld ontvangen som van f 13 294,25, vertegenwoordigde de netto opbrengst van bij executie verkochte vastigheden, toebehoord hebbende aan wijlen den borg LIE GOAN MO.

r) Ingevolge het op 3 September 1897 gewezen eindvonnis in zake een geding tusschen de Regeering en de erfgenamen van een der borgen in de opiumpacht van de afdeeling Bengkalis over een deel van den pachttermijn 1889 t/m 1891 (zie vorig verslag, blz. 181) is het bedrag der door de Regeering aan die erfgenamen uit te keeren schadevergoeding definitief vastgesteld op f 19 863,11. Dit bedrag, met de wettelijke rente daarvan, gerekend van 23 October 1894, is aan bedoelde erfgenamen uitgekeerd. Van den anderen borg voor de evenbedoelde pacht werd in den loop van 1897 opnieuw f 7000 ontvangen. De achterstand op ult. 1896, volgens eene verbeterde boeking, bedragen hebbende f 240 282,12, was daardoor verminderd tot f 233 282,12.

s) De gewezen pachter, op wien het middel van lijfsdwang was toegepast, kwam op 5 October 1895 in de gevangenis te overlijden zonder erfgenamen of goederen na te laten, die voor de schuld zouden kunnen worden aangesproken. De in 1897 in 's lands kas gevloeide som van f 207,08 maakt het totaal uit van de langs minnelijken weg ingevorderde inschulden van JO TJOEN KIE. In het 1ste kwartaal 1898 is uit dien hoofde nog zeker bedrag in 's lands kas gevloeid.

t) Zie omtrent deze achterstanden blz. 127 van het verslag hiervóór.

(5. 36.)

[BIJLAGE JJ.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHTEN

betreffende de

VERPACHTE MIDDELEN

(met uitzondering van de opiumpacht)

OP JAVA EN MADURA EN IN DE BUITENBEZITTINGEN.

I. Bedongen pachtsommen over elk der jaren 1896, 1897 en 1898.

II. Achterstanden op ult. 1896 en afbetalingen, in mindering daarvan, gedurende 1897.

I. BEDONGEN

1°. JAVA EN

GEWESTEN.	RUND-, BUFFEL- EN PAARDENSLACHT. a)			DOBBELSPELEN. c)			VARKENSLACHT. d)			OVERVAARTEN. f)		
	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.
Bantam	f 19 800	f 19 800	f 22 440	"	"	"	f 372	f 372	f 372	f 6 537	f 6 402	f 6 402
Batavia	60 000	55 200	66 240	f108 024	f108 024	f108 024	38 580	e) 38 012	38 580	"	"	"
Krawang	5 640	5 640	5 796	"	"	"	984	984	984	5 196	5 196	5 196
Preanger Regentsch.	"	"	"	"	"	"	2 100	2 160	2 172	5 218	4 330	4 152
Cheribon	b) 30 719	31 104	29 910	"	"	"	3 492	3 492	3 492	7 662	7 662	7 578
Tagal	21 864	21 864	23 040	"	"	"	1 212	1 212	1.212	"	"	"
Pekalongan	21 120	21 120	19 692	"	"	"	876	876	876	2 973	3 153	3 153
Samarang	96 120	96 120	96 120	43 200	37 320	47 760	5 160	5 160	5 160	3 720	3 720	3 720
Japara	21 600	21 600	27 720	"	"	"	1 236	1 236	1 236	5 760	5 760	5 760
Rembang	28 920	28 920	31 920	"	"	"	1 860	1 860	1 860	8 280	8 280	8 280
Soerabaija	189 972	189 972	172 440	40 680	40 680	40 680	8 640	8 640	8 640	56 700	56506,50	51 900
Pasoeroean	88 200	88 200	90 120	"	"	"	1 284	1 284	1 284	"	"	"
Probolinggo	47 880	47 880	49 320	"	"	"	732	732	732	"	"	"
Bezoeki	75 012	75 012	95 100	"	"	"	84	84	84	"	"	"
Banjoemas	50 700	52 800	50 400	"	"	"	204	204	204	7 200	8 400	8 400
Bagelen	78 012	69 720	76 320	"	"	"	816	816	816	1 569	1 833	1 833
Kadoe	65 184	65 460	65 460	"	"	"	1 632	1 200	1 680	"	"	"
Djokjokarta	54 120	57 720	55 560	"	"	"	1 032	1 032	1 032	"	"	"
Soerakarta	86 520	86 520	86 520	"	"	"	1 800	1 800	1 800	"	"	"
Madioen	45 720	45 720	45 840	"	"	"	408	408	408	1 572	1 572	1 572
Kediri	78 480	78 480	73 920	"	"	"	2 052	2 052	2 052	10 920	10 920	10 920
Madura	148 200	148 200	144 120	"	"	"	12	12	12	4 080	4 080	4 080
Totalen.	f1 313 783	f1 307 052	f1 327 998	f191 904	f186 024	f196 464	f 74 568	f 73 628	f 74 688	f127 387	f127814,50	f122 946

a) Afgestaan eerst voor de jaren 1896 en 1897 te zamen (uitgenomen Batavia, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Djokjokarta, alwaar de pacht telkens slechts voor één jaar werd gegund) en laatstelijk overal alleen voor het jaar 1898.

b) Verminderd met f 385, tot welk bedrag den gewezen pachter in de afdeeling Madjalengka wegens eene in 1896 geheerscht hebbende veeziekte afslag van pachtsom is verleend.

c) In Samarang telkens voor één jaar afgestaan, in de beide andere gewesten voor den driejarigen termijn 1896 t/m 1898, uitgenomen in Batavia het perceel Meester-Cornelis, waar de pacht is gegund eerst voor 1896 alleen tegen f 9624, en later, tegen hetzelfde jaarlijksch bedrag, voor den driejarigen termijn 1897 t/m 1899.

d) Afgestaan voor 1896 t/m 1898, uitgenomen in de afdeelingen Tjiandjoer en Tassikmalaija der residentie Preanger Regentschappen en in de residentie Kadoe. In Tjiandjoer is namelijk de pacht jaar voor jaar afgestaan (voor 1898 tegen f 360); in Tassikmalaija, waar de pacht eerst met 1 Januari 1897 is ingevoerd, werd zij gegund voor 1897 t/m 1899 (tegen f 36 's jaars) en in de residentie Kadoe had de gunning plaats eerst voor elk der jaren 1896 en 1897 afzonderlijk en laatstelijk voor het driejarig tijdvak 1898 t/m 1900.

e) Verminderd met f 568, tot welk bedrag den pachter wegens eene in 1897 geheerscht hebbende veeziekte afslag van pachtsom is verleend.

f) Het aantal verpachte of tot dusver ter verpachting bestemde overvaarten werd in 1897 hetzij reeds aanstonds, hetzij met ingang van 1 Januari 1898, verminderd met 21 in Bantam (laatstelijk onverpacht gebleven) en — wegens het in gebruik stellen van bruggen ter plaatse of in de nabijheid — met 3 (door pachters geëxploiteerde) in de gewesten Preanger Regentschappen, Cheribon en Soerabaija (in verband waarmede de pachtsommen voor gemelde drie gewesten thans tot een eenigszins lager bedrag zijn uitgetrokken). In totaal bleven er nu nog 286 overvaarten over, doch 8 daarvan (in de Preanger Regentschappen) zijn ook voor 1898, evenals voor 1897, onverpacht moeten blijven wegens gemis aan gegadigden. Van de overige 278 (29 in Bantam, 12 in Krawang, 17 in de Preanger Regentschappen, 9 in Cheribon, 21 in Pekalongan, 6 in Samarang, 11 in Japara, 17 in Rembang, 58 in Soerabaija, 44 in Banjoemas, 9 in Bagelen, 23 in Madioen, 13 in Kediri en 9 op Madura) waren er laatstelijk 213 in pacht afgestaan voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898, 60 (3 in de Preanger Regentschappen, 12 in Pekalongan, 1 in Bagelen en al de 44 in Banjoemas) voor de jaren 1897 t/m 1899, terwijl er 1 (in Pekalongan), waarvoor de driejarige pachtovereenkomst 1897 t/m 1899 in den loop van 1897 ontbonden werd, in nieuwe handen overging voor de jaren 1898 en 1899, en 4 (alle in de Preanger Regentschappen), waarvoor de overeenkomsten ult. 1897 afliepen, werden afgestaan: 1 voor de jaren 1898 t/m 1900, en 3 alleen voor 1898. Deze 3 laatsten werden aan inlanders ter exploitatie gegeven zonder daarvoor pachtsom te bedingen.

Van de door pachters geëxploiteerde 278 overvaarten zijn er in 't geheel 72 in handen van inlanders, namelijk 16 in Bantam, 8 in Krawang, 12 in de Preanger Regentschappen, 2 in Cheribon, 20 in Pekalongan, 11 in Soerabaija en 3 in Bagelen, voor 69 van welke 72 overvaarten in totaal aan pachtsom is op te brengen f 13 404 's jaars.

g) Afgestaan voor 1894 t/m 1896 en voor 1897 t/m 1901.

h) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1902. In de afdeeling Bawean (residentie Soerabaija), waar de pacht voor het driejarig tijdvak 1894 t/m 1896 was afgestaan (tegen f 60 's jaars), werd zij met 1 Januari 1897 ingetrokken.

PACHTSOMMEN.

MADURA.

VOGELNESTKLIPPEN.			PANDHUIZEN.			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN.			TOTALEN.		
1896.	1897.	1898	1896.	1897	1898. k)	1896.	1897.	1898.	1896.	1897	1898
g) f 1 416	g) f 1 260	g) f 1 260	f 2 532	f 2 532	f 4 224	(zie noot l)	„	„	f 30 657	f 30 366	f 34 698
„	„	„	348 900	348 900	325 104	l) f 262 920 m) 18 000 n) 3 600 o) 1 308	„ m) f 15 240 n) 3 600 o) 1 308	„ m) f 15 360 n) 3 720 o) 1 308	841 332	507 284	558 336
„	„	„	264	264	552	p) 2 184	„	„	14 268	12 084	12 528
„	„	„	31 764	34 176	38 856	„	„	„	39 082	40 666	45 180
„	„	„	24 708	24 708	30 540	„	„	„	66 581	66 966	71 520
„	„	„	73 008	73 008	63 948	„	„	„	96 084	96 084	88 200
„	„	„	28 932	28 932	31 224	„	„	„	53 901	54 081	54 945
„	„	„	80 760	80 760	104 460	o) 20 400	o) 20 400	o) 20 400	249 360	243 480	277 620
„	„	„	28 800	28 800	37 560	„	„	„	57 396	57 396	72 276
g) 51 000	g) 57 360	g) 57 360	30 945	31 020	48 120	„	„	„	121 005	127 440	147 540
h) 40 860	h) 40 800	h) 28 320	224 640	224 640	175 284	o) 14 160	o) 14 160	o) 14 160	575 652	575 398,50	491 424
„	„	„	62 220	62 220	47 640	„	„	„	151 704	151 704	139 044
h) 240	h) 240	h) 372	29 760	29 760	32 652	„	„	„	78 612	78 612	83 076
i) 3 324	i) 2 724	i) 2 364	3 144	3 144	5 676	„	„	„	81 564	80 964	103 224
„	„	„	7 440	7 440	8 400	„	„	„	65 544	68 841	67 404
„	„	„	5 256	5 256	13 308	„	„	„	85 653	77 625	92 277
„	„	„	18 636	18 636	23 256	„	„	„	85 452	85 296	90 396
„	„	„	28 872	28 872	36 852	„	„	„	84 024	87 624	93 444
„	„	„	15 348	15 348	27 672	„	„	„	103 668	103 668	115 992
„	„	„	12 300	12 300	39 372	„	„	„	60 000	60 000	87 192
„	„	„	21 240	21 240	31 500	„	„	„	112 692	112 692	118 392
j) 24 360	j) 24 360	j) 21 972	15 180	15 360	19 056	„	„	„	191 832	192 012	189 240
f 121 200	f 126 744	f 111 648	f 1 094 649	f 1 097 316	f1 1452 6	f 322 572	f 54 708	f 54 948	f 3 246 063	f 2 973 286,50	f 3 033 948

i) In de afdeeling Banjoewangi afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 1524 's jaars, en voor 1898 t/m 1902 tegen f 1164 's jaars; in de overige afdeelingen afgestaan voor 1894 t/m 1896 tegen f 1800 's jaars, en voor 1897 t/m 1901 tegen f 1200 's jaars.

j) De klippen van Samanap zijn afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 2640 's jaars; die in de overige afdeelingen voor 1895 t/m 1897 tegen f 21 720 's jaars en voor 1898 t/m 1902 tegen f 19 332 's jaars.

k) Alle pandhuizen, voor zoover zij wegens gemis aan gegadigden niet onverpacht moesten blijven, zijn laatstelijk afgestaan voor 1898 t/m 1900, met uitzondering van 1 pandhuis in de Preanger Regentschappen, dat voor 1898 is gegund tegen f 600.

Het getal pandhuizen werd verminderd met 1 in de Preanger Regentschappen, 2 in Japara, 3 in Madioen en 1 in Kediri. Daarentegen verrees 1 nieuw pandhuis in elk der gewesten Bantam, Japara en Kediri. Welke pandhuizen thans zijn afgestaan en welke onverpacht zijn gebleven blijkt uit het volgende overzicht.

VERPACHT.

Bantam	2
Batavia	15
Krawang	1
Preanger Regentschappen	6
Cheribon	16
Tagal	25
Pekalongan	10
Transporteeren	75
Per transport	75
Samarang	26
Japara	27
Rembang	28
Soerabaija	35
Pasoeroean	21
Probolinggo	11
Bezoeki	7
Transporteeren	230
Per transport	230
Banjoemas	12
Bagelen	11
Kadoe	16
Djokjokarta	15
Soerakarta	11
Madioen	14
Kediri	29
Madura	8
Totaal	346

ONVERPACHT.

Bantam	2
Batavia	1
Soerakarta	4
Madura	7
Totaal	14

l) Tabak met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang. Met 1 Januari 1897 is deze pacht ingetrokken (Indisch Staatsblad 1896 nº. 265).

m) Wajangspelen, afgestaan telkens voor één jaar.

n) Duizend-eilanden (pacht van het recht op de zeevoortbrengselen bij de Duizend eilanden en het eiland Alkmaar en op het op die eilanden groeiende hout), afgestaan eerst voor 1896 en 1897 en laatstelijk voor 1898 t/m 1900.

o) Heffing van schutgelden aan 's lands sluizen te Tangké (Batavia) Samarang, Melirip en Gedeh (de laatste twee in Soerabaija). Afgestaan voor 1896 t/m 1898.

p) Bosschen. Met ingang van 1 Januari 1897 is deze pacht opgeheven (Indisch Staatsblad 1897 nº. 12). Zie overigens noot l.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen *a*) . . .	f 14 520	f 9 672	f 18 000,00
Gedistilleerd *a*) . . .	54 144	47 400	40 651,20
Varkenslacht *b*) . .	3 252	3 600	3 600,00
Pandhuizen *b*) . . .	36 324	54 096	54 096,00
Gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden *c*) .	186	240	"
Totaal . .	f 108 426	f 115 008	f 116 347,20

a) Afgestaan voor 1894 t/m 1896, voor 1897 en voor 1898 t/m 1900; zie overigens noot *c*.

b) Afgestaan voor 1894 t/m 1896 en voor 1897 t/m 1899.

c) Namelijk de pacht der vogelnestklippen en die der Chineesche dobbelspelen. Na afloop van den pachttermijn 1897 is eerstbedoelde pacht komen te vervallen (zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 189, zoomede vorig verslag, blz. 182) en zijn, wat de speelpacht betreft, de Batoe-eilanden getrokken bij het overig pachtgebied van het gewest.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Benkoelen.			
Dobbelspelen *d*) . .	f 300	f 300	f 300
Gedistilleerd *d*) . .	960	960	960
Rundslacht *d*) . .	384	384	384
Pandhuizen *e*) . . .	3 612	3 492	3 048
Totaal . .	f 5 256	f 5 136	f 4 692

d) Afgestaan voor 1896 t/m 1898.

e) Het pandhuis te Benkoelen werd afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 3492 's jaars en voor 1898 t/m 1900 tegen f 3024 's jaars, dat te Kroë voor 1896 tegen f 120 en voor 1898 t/m 1900 tegen tegen f 24 's jaars. Voor 1897 bleef het onverpacht. De overige pandhuizen in het gewest bleven in 1898, evenals in de laatste jaren, onverpacht.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Lampongsche Districten. *f*)			
Dobbelspelen . . .	. . . . . .	. . . . . .	f 4 059
Pandhuizen *g*) . . .	. . . . . .	. . . . . .	2 382
Totaal . .	. . . . . .	. . . . . .	f 6 441

f) De opgegeven twee pachtmiddelen werden ingevoerd bij Indisch Staatsblad 1898 nos. 23 en 25. Aanvankelijk zijn zij afgestaan voor het tijdvak van 1 April t/m ult. December 1898.

g) 2 van de 7 pandhuizen bleven onverpacht. Een der afgestane kon eerst worden gegund met ingang van 15 April 1898 en wel tegen f 6 's maands.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Palembang.			
Dobbelspelen *h*) . .	f 18 312	f 19 356	f 18 432
Gedistilleerd *i*) . .	9 900	9 660	9 660
Overvaarten *j*) . .	6 936	7 080	7 260
Pandhuizen *k*) . . .	6 420	6 420	4 488
Totaal . .	f 41 568	f 42 516	f 39 840

h) Te Tebing Tinggi afgestaan voor 1896 t/m 1897 tegen f 132 's jaars en voor 1898 t/m 1900 tegen f 312 's jaars; elders in het gewest afgestaan jaar voor jaar.

i) Laatstelijk afgestaan voor 1897 t/m 1899.

j) Te Palembang afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 6024 's jaars en voor 1898 t/m 1900 tegen f 6204 's jaars; te Lahat voor 1896 tegen f 456 en voor 1897 t/m 1899 tegen f 600 's jaars; in de afdeeling Tebing Tinggi voor 1896 t/m 1898 tegen f 456 's jaars.

k) 4 pandhuizen zijn afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 1392 's jaars; 4 pandhuizen voor 1895 t/m 1897 tegen f 2604, van welke laatste er thans 2 zijn gegund voor 1898 tegen f 420 en 2 voor 1898 t/m 1900 tegen f 1224 's jaars; voorts werd 1 pandhuis afgestaan voor 1898 tegen f 1440 (in 1896 en 1897 was de pachtsom f 2412) en 1 voor 1896 tegen f 12 en voor 1897 t/m 1899 mede tegen f 12 's jaars. Van de toegestane 13 pandhuizen bleven er voor 1898, evenals voor 1897, 3 onverpacht.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Oostkust van Sumatra.			
Dobbelspelen *l*) . . .	f 227 640	f 357 240	f 357 240
Sterke dranken *m*) .	97 920	160 023	157 863
Varkenslacht *n*) . .	22 104	22 104	18 720
Zout *o*)	42 120	53 040	53 040
Sago, getah en was *p*)	16 800	16 800	21 600
Pandhuizen *q*) . . .	43 896	43 896	42 312
Totaal . .	f 450 480	f 653 103	f 650 775

l) Afgestaan voor 1894 t/m 1896 tegen f 219 600 's jaars en voor 1897 t/m 1899 tegen f 349 200 's jaars, uitgezonderd in de afdeeling Bengkalis (met inbegrip van de landschappen Bangka, Koeboe en Tanah Poetih en het Mandau- en Tapoeng-gebied), waar het middel is afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 8040 's jaars.

m) Afgestaan voor 1894 t/m 1896 tegen f 90 000 's jaars en voor 1897 t/m 1899 tegen f 152 103 's jaars, uitgenomen de afdeeling Bengkalis (met de hiervóór genoemde landschappen), alwaar het middel voor 1895 t/m 1897 is afgestaan tegen f 7920 's jaars en voor 1898 tegen f 5760.

n) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 19 704 's jaars en voor 1898 tegen f 16 320, uitgezonderd de afdeeling Bengkalis (met genoemde landschappen), waar het middel voor 1896 t/m 1898 is afgestaan tegen f 2400 's jaars.

o) Afgestaan voor 1895 en 1896 en voor 1897 t/m 1899.

p) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 en voor 1898.

q) 16 pandhuizen waren afgestaan eerst voor 1895 t/m 1897 en laatstelijk voor 1898 t/m 1900, en voorts het pandhuis te Bagan Api Api in het hooger gemelde landschap Tanah Poetih voor 1896 t/m 1898 (dit laatste tegen f 96 's jaars). Onverpacht bleven 2 pandhuizen in 1896 en 3 in 1897. Deze laatste 3 werden voor 1898 ingetrokken.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Atjeh en onderhoorigheden. *r*)			
Dobbelspelen . . .	f 48 000	f 48 000	f 49 200
Varkenslacht . . .	2 220	2 220	2 292
Sterke dranken. . .	22 200	22 200	28 800
Pandhuizen	12 000	12 000	11 400
Totaal . .	f 84 420	f 84 420	f 91 692

r) In dit gewest zijn de verschillende middelen gegund voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1900.

Riouw en onderhoorigheden.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Dobbelspelen *s*) . . .	f 55 644	f 54 840	f 53 940
Gedistilleerd *t*) . . .	48 876	49 140	49 140
Varkenslacht *u*) . . .	26 328	25 164	26 004
Peper *v*)	33 000	33 000	33 000
Zout (alleen in het landschap Indragiri) *w*)	3 840	3 840	1 920
Totaal . .	f 167 688	f 165 984	f 164 004

s) Afgestaan: in de afdeeling Riouw-archipel (met Battam) jaar voor jaar achtereenvolgens tegen f 42 600, f 44 400 en f 43 200; in de afdeeling Karimon als voren achtereenvolgens tegen f 5520, f 2460 en f 2760, in de afdeeling Lingga voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898 tegen f 7200 's jaars en in de landschappen op den vasten wal van Sumatra voor 1894 t/m 1896 tegen f 324 's jaars en voor 1897 en 1898 tegen f 780 's jaars.

t) Voor dit middel liep de pacht (uitgenomen in Indragiri) over de jaren 1896 t/m 1898, en was als pachtsom bedongen f 4025 's maands, doch wegens wanbetaling werd de overeenkomst ter zake ontbonden. Na de ontbinding werd het middel door den resident tijdelijk afgestaan van 16 October tot 31 December 1897 tegen f 2500 's maands, terwijl voor het jaar 1898 de pacht, na opveiling, kon worden gegund voor f 3110 's maands. In het overzicht is de oorspronkelijke pachtsom behouden, omdat voor het nadeelig verschil de eerste pachter aansprakelijk blijft. In Indragiri is het middel afgestaan voor 1896 tegen f 576, en voor 1897 en 1898 tegen f 840 's jaars

u) Afgestaan: in de afdeeling Riouw-archipel (met Battam) en in de afdeeling Lingga voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898 respectievelijk tegen f 18 720 en f 4800 's jaars, in de afdeeling Karimon jaar voor jaar achtereenvolgens tegen f 2760, f 1560 en f 2400, en in de landschappen op den vasten wal van Sumatra voor 1894 t/m 1896 tegen f 48 's jaars, en voor 1897 en 1898 tegen f 84 's jaars.

v) Afgestaan voor 1896 t/m 1898.

w) Afgestaan voor 1896 en 1897 telkens per jaar, doch voor 1898 — onderhands — enkel voor het eerste halfjaar, zijnde met 1 Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 189) de pacht opgeheven, omdat bij de toen in werking getreden herziene toltarieven voor Indragiri zout aan invoerrecht is onderworpen.

Banka. *x*)

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Dobbelspelen . . .	f 33 700,00	f 33 732,00	f 33 732,00
Gedistilleerd . . .	30 000,00	26 292,00	26 292,00
Pandhuizen . . .	2 669,66	2 669,66	2 669,66
Totaal . .	f 66 369,66	f 62 693,66	f 62 693,66

x) De middelen „dobbelspelen" en „gedistilleerd" zijn eerst voor 1896 afgestaan en laatstelijk voor het driejarig tijdvak 1897 t/m 1899. Van de 9 pandhuizen zijn er 5 afgestaan voor 1896 t/m 1898; de 4 andere zijn voor elk der jaren 1896, 1897 en 1898 onverpacht gebleven.

Billiton. *y*)

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Dobbelspelen . . .	f 25 200	f 25 200	f 25 200
Gedistilleerd . . .	15 132	15 132	15 132
Varkenslacht . . .	6 276	6 276	6 276
Pandhuizen	5 148	5 148	5 148
Totaal . .	f 51 756	f 51 756	f 51 756

y) Alle middelen zijn afgestaan voor 1896 t/m 1898.

Westerafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Dobbelspelen *z*) . .	f 23 052	f 22 644	f 22 740
Gedistilleerd *aa*) . .	28 152	28 152	28 152
Varkenslacht *aa*) . .	36 828	36 828	36 828
Goudmijnen *bb*) . .	4 584	3 876	3 996
Pandhuizen *cc*) . .	3 456	3 384	3 396
Gezamenlijke kleine middelen, voor zoover niet afzonderlijk verpacht *dd*) . .	41 292	40 632	39 984
Totaal *ee*) . .	f 137 364	f 135 516	f 135 096

z) Afgestaan voor de jaren 1896 t/m 1898, uitgenomen in het district Montrado, alwaar het middel voor 1896 is afgestaan tegen f 1224, voor 1897 tegen f 816 en voor 1898 tegen f 912.

aa) Afgestaan voor 1896 t/m 1898.

bb) Afgestaan voor 1896 t/m 1898, uitgenomen in het district Montrado, alwaar het middel voor 1896 is afgestaan tegen f 2052, voor 1897 tegen f 1344 en voor 1898 tegen f 1464.

cc) Van de 13 ter verpachting bestemde pandhuizen waren er 4 (in de afdeeling Pontianak en Ommelanden en te Soengei Kakap) afgestaan voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898 tegen f 3300 's jaars en van de 9 overige werden er voor 1896 4 afgestaan tegen f 156, voor 1897 1 tegen f 84 en voor 1898 1 tegen f 96. In 1896 bleven er dus 5 en in 1897 en 1898 telkens 8 onverpacht.

dd) Afgestaan voor 1896 t/m 1898, uitgenomen 1°. in de onderafdeeling Sekadou der afdeeling Sanggou en Sekadou, 2°. in de onderafdeeling Smitou en Boven-Kapoeas der afdeeling Sintang, en 3°. in de afdeeling Mampawa (in deze afdeeling betreft de uitzondering alleen „goudmijnen" en „dobbelspelen") tegen f 33 684 's jaars. In de laatstgemelde afdeeling Mampawa werden de twee genoemde middelen te zamen jaar voor jaar afgestaan achtereenvolgens tegen f 2772, f 2076 en f 1620. In Sekadou en in Smitou/Boven-Kapoeas werden de „gezamenlijke kleine middelen" afgestaan voor 1896 tegen respectievelijk f 1800 en f 3036, voor 1897 tegen f 1092 en f 3780, en voor het driejarig tijdvak 1898 t/m 1900 tegen f 1320 en f 3360 's jaars.

ee) De pachtsommen worden opgegeven in 1896, 1897 en 1898 te kunnen worden verdeeld als volgt:

		1896	1897	1898
Pontianak		f 83 460	82 764	82 536
Sambas	Sambas	9 252	9 252	9 252
	Montrado	34 020	32 832	33 048
Sintang		10 632	10 668	10 260
Totaal . . .		f 137 364	f 135 516	f 135 096

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Goudmijnen *ff*) . .	f 1 190	f 960	f 1 092
Dobbelspelen . .	2 076	1 800	2 052
Gedistilleerd *gg*) . .	3 912	4 224	4 224
Overvaarten . .	10 044	10 680	11 640
Varkenslacht *hh*) . .	441	441	441
Pandhuizen *ii*) . .	1 056	1 056	1 056
Totaal . .	f 18 719	f 19 161	f 20 505

ff) Was deze pacht tot dusver afgestaan tegen levering van stofgoud in natura, ingevolge de regeling in Indisch Staatsblad 1896 n°. 95 (zie vorig verslag, blz. 182) geschiedt van het pachtjaar 1897 af de betaling in geld. Laatstelijk is het middel afgestaan voor 1898 t/m 1900.

gg) Afgestaan eerst voor 1896 en laatstelijk voor 1897 t/m 1899.

hh) Afgestaan voor 1896 t/m 1898.

ii) Betreft alleen het pandhuis ter hoofdplaats Bandjermasin, dat is afgestaan voor 1896 t/m 1898. De beide andere ter verpachting bestemde pandhuizen bleven telken jare onverpacht.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Celebes en onderhoorigheden.			
Dobbelspelen *jj*) . .	f 31 800	f 34 200	f 34 200
Gedistilleerd *jj*). . .	10 800	14 100	14 100
Saguweer en brom *kk*)	9 480	9 480	9 480
Rundslacht *jj*) . . .	4 020	4 680	4 680
Varkenslacht *jj*) . .	3 840	4 080	4 080
Vischmarkten *ll*) . .	11 580	11 580	11 580
Sirih *jj*)	12 492	14 052	14 052
Overvaarten *jj*). . .	832	1 452	1 452
Pandhuizen *ll*) . . .	2 556	2 556	2 556
Gezamenlijke kleine middelen *mm*) . .	54 012	56 928	47 340
Totaal . .	f 141 412	f 153 108	f 143 520

jj) Afgestaan eerst voor 1896, en laatstelijk voor 1897 t/m 1899, uitgenomen het middel „sirih" in de afdeeling Bonthain, dat aldaar is afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 3000 's jaars, en de overvaart te Tello, welke voor hetzelfde tijdvak is afgestaan tegen f 300 's jaars. De middelen „dobbelspelen", „gedistilleerd" en „varkenslacht" worden alleen voor Makasser en Tello afzonderlijk verpacht.

kk) Alleen ter hoofdplaats Makasser, en aldaar afgestaan voor 1896 t/m 1898.

ll) Afgestaan voor 1896 t/m 1898. Van de voor dit gewest voor 1898 toegestane 17 pandhuizen bleven er 13 onverpacht.

mm) Afgestaan jaar voor jaar, uitgezonderd wat betreft de afdeeling Tontoli, waar de „Gezamenlijke kleine middelen" zijn afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 996 's jaars, en wat aangaat de afdeeling Saleijer en de eilanden onder Tello Parangloë, waar zij laatstelijk gegund zijn voor 1898 t/m 1900 tegen f 4680 en f 1020 's jaars (voor 1896 was in beide laatstgenoemde pachtgebieden bedongen respectievelijk f 3720 en f 1332, en voor 1897 f 4560 en f 852).

Menado

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Dobbelspelen *nn*) . .	f 6 120	f 7 200	f 2 592
Gedistilleerd *oo*) . .	42 960	30 960	30 960
Saguweer *pp*) . . .	14 460	14 460	14 892
Totaal . .	f 63 540	f 52 620	f 48 444

nn) Met ingang van 1 Januari 1898 is deze pacht mede ingevoerd ter afdeelingshoofdplaats Amoerang (Indisch Staatsblad 1897 n°. 117), alwaar zij voor 1898 is afgestaan tegen f 180. Overigens werkte de pacht alleen ter hoofdplaats Menado, waar zij was afgestaan eerst voor 1894 t/m 1896 en later jaar voor jaar.

oo) Laatstelijk afgestaan voor 1897 t/m 1899. Over het jaar 1896 is nog ingevuld de pachtsom volgens het (tusschentijds ontbonden) oorspronkelijk contract (voor de jaren 1895 en 1896); verg. het verslag van 1896, bijlage RR, noot *ii*.

pp) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1900.

Amboina.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Gedistilleerd *qq*) — Afd. Banda. *rr*) . . .	f 17 400	f 15 120	f 12 336
Gedistilleerd *qq*) — Elders in het gewest *ss*).	24 708	24 708	24 708
Transporteeren. .	f 42 108	f 39 828	f 37 044
Per transport. .	f 42 108	f 39 828	f 37 044
Saguweer. *tt*) — Afd. Banda .	1 752	1 752	1 752
Saguweer. *tt*) — Elders in het gewest . .	17 880	17 880	17 880
Totaal . .	f 61 740	f 59 460	f 56 676

qq) In de afdeeling Banda afgestaan jaar voor jaar; elders in het gewest voor 1896 t/m 1898.

rr) Zonder de onderafdeeling Waroe.

ss) Hieronder ook begrepen de onderafdeeling Waroe der afdeeling Banda, doch niet de afdeeling Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden, waar bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 189 de invoer van sterke dranken verboden is.

tt) Afgestaan voor 1896 t/m 1898.

Ternate.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Sterke dranken. . .	f 630	f 630	f 510
Rund- en varkenslacht *uu*)	640	640	640
Saguweer.	275	250	325
Totaal . .	f 1 545	f 1 520	f 1475

uu) Afgestaan voor 1896 t/m 1898.

Timor en onderhoorigheden.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Dobbelspelen . . .	f 792	f 1 332	f 1 464
Gedistilleerd. . . .	7 560	6 720	3 600
Rundslacht en slacht van andere beesten	1 020	840	756
Laroe (gegiste drank)	2 400	3 000	1 956
Totaal . .	f 11 772	f 11 892	f 7 776

Bali en Lombok (alleen de afdeelingen Boeleleng en Djembrana).

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Rund-, buffel- en paardenslacht *vv*) .	f 5 832	f 5 052	f 3 840
Overvaarten *ww*) . .	5 088	5 088	4 272
Totaal . .	f 10 920	10 140	f 8 112

vv) In de afdeeling Djembrana afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 600 's jaars.

ww) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1900.

RECAPITULATIE.

RECAPITULATIE.

MIDDELEN.	1896.	1897.	1898.
Totaal voor elk middel (voor zoover niet sommige vereenigd verpacht werden).			
Dobbelspelen	f 487 156,00	f 615 516,00	f 623 151,00
Gedistilleerd en andere sterke dranken *xx*)	461 501,00	502 243,00	493 373,20
Peper	33 000,00	33 000,00	33 000,00
Rund- en buffelslacht, enz. *ijij*)	11 896,00	11 596,00	10 300,00
Varkenslacht *zz*)	101 289,00	100 713,00	98 241,00
Vischmarkten	11 580,00	11 580,00	11 580,00
Sirih	12 492,00	14 052,00	14 052,00
Overvaarten	22 900,00	24 300,00	24 624,00
Goudmijnen	5 774,00	4 836,00	5 088,00
Zout	45 960,00	56 880,00	54 960,00
Sago, was, getah	16 800,00	16 800,00	21 600,00
Pandhuizen *aaa*)	117 137,66	134 717,66	132 551,66
Gezamenlijke kleine middelen	95 490,00	97 800,00	87 324,00
Gezamenlijk totaal . . .	f 1 422 975,66	f 1 624 033,66	f 1 609 844,86

xx) Voor de meeste gewesten betreft de pacht het „gedistilleerd". Onder dien naam is in de hier uitgetrokken totalen begrepen: voor 1896 f 294 504, voor 1897 f 272 568 en voor 1898 f 259 915,20. De pacht der „sterke dranken" (in de gewesten Oostkust van Sumatra, Atjeh en onderhoorigheden en Ternate) bedroeg in gemelde drie gewesten gezamenlijk: voor 1896 f 120 750, voor 1897 f 182 853 en voor 1898 f 187 173; voor de pacht der „saguweer" of der „saguweer en brom" (in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina en Ternate) bedroegen de gezamenlijke cijfers achtereenvolgens f 43 847, f 43 822 en f 44 329, terwijl de laroe-pacht in de residentie Timor en onderhoorigheden voor 1896 opbracht f 2400, voor 1897 f 3000 en voor 1898 f 1956.

ijij) De opgaven omtrent de pacht der „rund- en buffelslacht" enz., betreffen de gewesten Benkoelen, Celebes en onderhoorigheden, Ternate, Timor en onderhoorigheden en de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali. Wat Benkoelen aangaat omvat de pacht enkel het slachten van runderen en buffels, voor Ternate niet het slachten van buffels, maar het slachten van runderen en varkens, en voor genoemde Balische landschappen geen varkens, maar wel paarden. Op Celebes en op Timor vallen onder de pacht ook andere beesten dan de hiergenoemde (te Makasser en in het landschap Tello echter geen varkens en op Timor geen paarden).

zz) Uitgenomen in de gewesten en gedeelten van gewesten (zie de voorgaande noot), waar het middel begrepen is in de rund- en buffelslacht, en z.

aaa) Het aantal in pacht afgestane pandhuizen bedroeg laatstelijk 73, verdeeld als volgt: Sumatra's Westkust 17 (afgestaan voor 1897 t/m 1899), Benkoelen 2 (afgestaan voor 1898 t/m 1900), Lampongsche Districten 5 (afgestaan voor 1898 of voor een gedeelte van dat jaar), Palembang 10 (4 afgestaan voor 1896 t/m 1898, 1 voor 1897 t/m 1899, 3 voor 1898 en 2 voor 1898 t/m 1900), Oostkust van Sumatra 17 (1 afgestaan voor 1896 t/m 1898 en 16 voor 1898 t/m 1900), Atjeh en onderhoorigheden 2 (afgestaan voor 1898 t/m 1900), Banka 5 (afgestaan voor 1896 t/m 1898), Billiton 5 (afgestaan voor 1896 t/m 1898), Westerafdeeling van Borneo 5 (4 afgestaan voor 1896 t/m 1898 en 1 voor 1898), Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 1 (afgestaan voor 1896 t/m 1898) en Celebes en onderhoorigheden 4 (afgestaan voor 1896 t/m 1898).

Onverpacht bleven laatstelijk nog 35 pandhuizen, namelijk 3 in Benkoelen, 2 in de Lampongsche Districten, 3 in Palembang, 4 op Banka, 8 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 13 in Celebes en onderhoorigheden.

II. Achterstanden over pachtjaren, voorafgaande aan 1897, en afbetalingen, in mindering daarvan, gedurende 1897.

Oorspronkelijk debiteuren.	Middelen en perceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tot welk jaar of tijdvak de achterstand betrekking had.	Afbetaald in 1897.	Restant der vordering op ult. 1897.
	1°. JAVA EN MADURA.			
Tan Siok Tjay.	Overvaarten, afdeelingen Grissee en Sidajoe der residentie Soerabaija *a*)	1885	f 60,00	f 7 307,00
Tjoa Djie An.	Overvaarten, afdeelingen Sidhoardjo, Modjokerto en Djombang der residentie Soerabaija *b*)	1885	„	12 212,51
Ong Yong Gay.	Pandhuis te Karang Geneng, residentie Soerabaija *c*)	1885	„	75,00
Giam Kwat.	Rundslacht, Soerakarta *d*)	1887	600,00	6 717,21[5]
	Transporteeren . . .		f 660,00	f 26 311,72[5]

a) Op deze pacht wordt maandelijks f 5 aangezuiverd.

b) De debiteur en de overgebleven borg (de andere is overleden) verkeeren in behoeftige omstandigheden.

c) Omtrent deze hopelooze posten valt niets bijzonders te vermelden.

d) De pachter is failliet verklaard. Een der borgen is in 1895 overleden, terwijl de andere borg f 600 's jaars afbetaalt.

Oorspronkelijke debiteuren.	Middelen en perceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tot welk jaar of tijdvak de achterstand betrekking had.	Afbetaald in 1897.	Restant der vordering op ult. 1897.
	Per transport . .		f 660,00	f 26 311,72^5
Tan Yoe Tiong.	Rundslacht, Soerakarta *e*).	1888	425,00	6 880,02
Oei Eng Tjoen.	Dobbelspelen, perceelen Kongsi Besar en Pintoe Ketjil (residentie Batavia) *f*)	1888	240,00	19 224,52^5
Kwee Liong Tjiang.	Rundslacht, afdeelingen Pasoeroean en Malang der residentie Pasoeroean *g*).	1889	„	12 244,69
Go Kie Hok.	Rundslacht, Madura *h*)	1889	„	4 176,32
Kwee Phik In.	Varkenslacht, Pasoeroean *c*)	1889	„	116,90
Liem Kie Djwan.	Pandhuis te Gondomanan-lor, residentie Djokjokarta *c*).	1890—1891	„	4 752,00
Oei Khing Gwan.	Rundslacht, Madura *i*).	1894	„	15 810,00
Liem Kisem Hong.	Rundslacht, Kediri *j*)	1894	75,00	23 218,08^5
Oei Tjoen Hian.	Dobbelspelen, afdeeling Soerabaija van het gewest van dien naam *k*)	1896	300,00	3 297,00
	Totalen		f 1700,00	f 116 030,36^5
	2. BUITENBEZITTINGEN.			
Lim Tjoey Seng.	Gedistilleerd, Sumatra's Westkust *c*)	1869	„	f 345,90
Ho E.	Gezamenlijke kleine middelen, afdeeling Noorderdistricten (Celebes en onderhoorigheden) *l*)	1884	„	871,67
Oei Tjoeng Toan.	Dobbelspelen te Makasser en Tello (Celebes en onderhoorigheden) *c*)	1890	„	11 460,84^5
Tjong Yong Peng.	Dobbelspelen, Riouw-archipel en afdeeling Battam (Riouw en onderhoorigheden) *m*)	1891 t/m 1893	„	139 175,86
Tan Djoe Ho.	Varkenslacht in hetzelfde perceel *n*)	id.	f 2 621,38^5	19 890,27^5
Jo Tjoet Kie.	Dobbelspelen, landschap Indragiri (Riouw en onderhoorigheden) *o*)	1 Aug. 1892 tot ult. 1893	„	561,00
Id.	Gedistilleerd in hetzelfde perceel *o*)	id.	„	198,00
Id.	Varkenslacht in hetzelfde perceel *o*)	id.	„	157,50
Id.	Zout in hetzelfde perceel *o*)	id.	„	6 353,75
Go Tjoen Bie.	Gedistilleerd, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *p*)	1893	„	755,00
Id.	Overvaarten in hetzelfde perceel *p*)	id.	„	1 132,50
~~Tan Kim Leng.~~	Saguweer, Menado *q*)	1894	„	3 451,29^5
Id.	Gedistilleerd, Menado *q*)	1894 t/m 1896	572,40	29 701,49
	Totalen . .		f 3 193,78^5	f 211 055,08^5

e) Op deze pacht wordt f 25 's maands afbetaald. Dat in 1897 f 425 is aangezuiverd, in stede van f 300, is een gevolg hiervan, dat de betalingen over het tweede semester 1896 eerst in Januari 1897 plaats hadden en de betaling over December 1897 in Januari 1898 geschiedde.

f) De debiteur is naar China ontkomen; een der borgen overleed in armoedige omstandigheden, terwijl de andere borg f 20 's maands in 's lands kas stort.

g) De pachter is overleden. Gedurende 1897 kon noch op zijne erfgenamen, noch op de borgen iets verhaald worden.

h) De debiteur was tevens pachter van het opiummiddel in hetzelfde gewest voor 1887 t/m 1889, waarop eveneens een belangrijke achterstand bestaat. Op beide achterstanden te zamen wordt, met ingang van 1898, f 50 's maands afbetaald.

i) Deze achterstand is in het begin van 1898 geheel aangezuiverd.

j) Te beginnen met September 1897 kon de debiteur, die intusschen eene betrekking had gekregen, f 25 's maands aanzuiveren. Daar hij kort daarop weder ontslagen werd, kon hij zijne belofte slechts gedurende drie maanden nakomen.

k) Deze pacht, welke voor 1896 t/m 1898 was afgestaan aan Oei Tjoen Hian, onder borgstelling van Tjioe Tjiong Tjee en Tan Hae Tie, werd met ingang van 1 Januari 1897 overgedragen op Tan Kiong Thay (borgen Tan Hoe Tie en Too Hing). Op den achterstand, waarvoor daarenboven Tan Kiong Thay en Too Hing zich verbonden hebben, wordt door Tan Hoe Tie f 100 's maands afbetaald. Oei Tjoen Hian en Tjioe Tjiong Tjee zijn failliet verklaard.

l) De pachter is overleden, terwijl zijne borgen in armoedige omstandigheden verkeeren.

m) Pachter en borgen zijn voortvluchtig.

n) De pachter is voortvluchtig. Een der borgen is overleden, terwijl de andere borg sedert eenigen tijd f 100 's maands op de schuld afbetaalt. Intusschen is in 1897 meer dan f 1200 in afbetaling ontvangen; door wien of uit welken hoofde blijkt echter niet uit de ontvangen opgaven.

o) De pachter is in de gijzeling overleden, terwijl de borgen voortvluchtig zijn.

p) Oorspronkelijk werd op deze achterstanden maandelijks iets afbetaald, doch wegens onvermogen der debiteuren, zijn de afbetalingen gestaakt.

q) De pachter is failliet verklaard. Sedert de executie van de borgen, verkeeren de debiteuren in armoedige omstandigheden. Een der borgen was sedert kort overleden.

(5. 37.)

BIJLAGE KK.

(Zie hoofdst. M., afd. I, § 4, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de OPIUM-REGIE over 1896 en 1897.

I. Maandcijfers betreffende debiet en bruto ontvangsten, in vergelijking met het pachtdebiet.

MAANDEN.		REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50 matta tjandoe.	25	$12^{1}/_{2}$	5	2	1	$^{1}/_{2}$	geleng's tikee ($^{1}/_{3}$ matta). a)	Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's). Een en ander volgens de boeken van de pachters.	PACHT. GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
		Pasoeroean.										1895.	
Januari	1896	46	390	1 092	508	17 121	52 269	43 209	377 408	2 621,58$^{1}/_{6}$	f 53 067,07	3 664,71	f 78 668,86^{5}
	1897	107	1 921	1 518	469	16 370	76 986	43 997	362 384	3 272,14$^{1}/_{6}$	69 873,47^{5}		
Februari	1896	80	677	1 822	359	21 017	64 041	57 922	483 918	3 418,37	68 694,62^{5}	3 536,68	76 453,96
	1897	65	1 882	1 391	396	14 621	74 654	44 496	317 197	3 015,43$^{5}/_{6}$	64 621,90		
Maart	1896	134	892	2 316	537	24 479	63 751	85 741	589 941	4 128,61$^{1}/_{2}$	82 154,01	4 024,74$^{3}/_{4}$	87 424,56
	1897	45	2 124	1 557	513	16 689	92 659	44 108	395 503	3 573,02$^{5}/_{6}$	76 609,53^{5}		
April	1896	98	983	2 170	463	23 144	64 625	98 251	461 432	3 727,64$^{1}/_{6}$	78 339,73	4 129,21$^{1}/_{2}$	90 859,83^{5}
	1897	41	1 820	1 307	350	13 402	86 808	34 156	460 706	3 498,96$^{1}/_{6}$	74 463,17^{5}		
Mei	1896	102	1 197	2 422	514	24 136	75 839	119 662	381 718	3 792,01$^{1}/_{3}$	82 340,46	4 359,20$^{1}/_{4}$	95 919,59
	1897	50	2 089	1 402	273	13 258	94 701	28 543	546 634	3 913,14$^{5}/_{6}$	82 808,36		
Juni	1896	161	1 556	2 680	686	23 470	84 888	100 325	453 994	4 172,01$^{5}/_{6}$	89 653,81	4 232,79$^{1}/_{2}$	93 024,34
	1897	39	2 109	1 394	280	13 654	103 088	24 952	624 873	4 246,63	89 842,26		
Juli	1896	170	1 845	2 993	524	23 391	90 459	72 539	583 505	4 626,69$^{2}/_{3}$	98 001,27	4 081,75$^{1}/_{4}$	88 964,41^{5}
	1897	42	2 357	1 397	252	15 113	102 768	22 706	661 789	4 446,90$^{5}/_{6}$	93 730,75		
Augustus	1896	235	2 095	3 365	565	24 199	95 989	57 703	574 326	4 736,93	99 688,08	4 091,03$^{1}/_{2}$	83 511,51^{5}
	1897	43	2 470	1 456	363	16 264	99 947	19 784	681 892	4 535,79$^{1}/_{3}$	95 417,25^{5}		
September	1896	256	2 261	2 917	420	22 350	87 166	44 558	507 027	4 310,41$^{1}/_{2}$	90 224,63^{5}	4 093,75	87 724,64
	1897	32	2 452	1 362	429	15 320	93 181	17 300	647 258	4 302,93$^{2}/_{3}$	90 455,57^{5}		
October	1896	212	1 997	2 196	421	21 287	83 665	40 588	459 077	3 896,38$^{2}/_{3}$	83 107,77^{5}	4 010,38	86 357,09^{5}
	1897	25	2 451	1 205	398	14 932	88 451	17 757	615 203	4 118,38$^{2}/_{3}$	86 389,78^{5}		
November	1896	150	1 774	1 774	376	18 178	75 294	36 814	404 143	3 406,76$^{1}/_{3}$	72 587,20^{5}	4 138,36$^{2}/_{3}$	88 783,75^{5}
	1897	37	2 215	972	330	14 117	82 776	17 797	566 888	3 798,96$^{1}/_{6}$	79 632,37^{5}		
December	1896	149	1 632	1 661	471	16 888	78 362	41 250	387 682	3 333,57$^{5}/_{6}$	71 165,05^{5}	11 188,71$^{3}/_{4}$	134 713,75
	1897	37	2 110	824	348	13 385	77 224	17 813	552 167	3 635,96$^{1}/_{6}$	76 098,54		
Totaal	1896	1793	17 299	27 408	5 874	259 660	916 348	798 562	5 664 171	46 171,01	f 969 023,72^{5}	55 551,35$^{1}/_{6}$	f 1 097 406,32^{5}
	1897	563	26 000	15 785	4 401	177 125	1 073 243	333 409	6 432 494	46 358,29$^{2}/_{3}$	979 942,98^{5}		

a) Alleen in de residentie Pasoeroean; zie Indisch Staatsblad 1895 n°. 243.

MAANDEN.		REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). matta tjandoe. 50	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (⅓ matta). a)	Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's). Een en ander volgens de boeken van de pachters.	PACHT. GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). Een en ander volgens de boeken van de pachters.
							Probolinggo. b)					1895.	
Januari.	1896	24	695	313	957	13 910	90 914	....	.....	1 460,06½	f 32 176,00^{5}	1 832,50	f 40 795,10
	1897	32	1 083	249	1 169	6 281	92 460	....	.....	1 426,54½	31 141,56		
Februari	1896	24	695	252	1 116	16 896	88 681	....	.....	1 497,78	32 987,46	1 736,40	38 675,67^{5}
	1897	51	1 155	261	980	5 745	85 333	....	.....	1 364,10½	29 672,25^{5}		
Maart	1896	48	851	229	1 142	17 987	92 960	....	.....	1 611,90½	35 390,93^{5}	1 896,49¼	42 262,26^{5}
	1897	12	1 404	311	918	6 419	97 303	....	.....	1 543,18½	33 557,31		
April	1896	35	615	165	1 055	12 9C5	84 996	....	.....	1 352,68½	29 753,56	1 718,34¼	38 223,52^{5}
	1897	38	1 148	282	729	5 133	86 581	....	.....	1 346,17	29 304,00		
Mei	1896	50	705	167	1 502	13 165	92 273	....	.....	1 483,25½	32 601,20^{5}	1 761,26	39 172,57
	1897	46	998	337	736	5 791	96 727	....	.....	1 434,51½	31 339,23^{5}		
Juni	1896	55	778	233	1 694	13 812	94 714	....	.....	1 559,20½	34 257,23	1 723,20¼	38 240,87^{5}
	1897	50	1 022	314	770	5 805	101 386	....	.....	1 488,21	32 523,77^{5}		
Juli	1896	19	889	275	2 248	14 181	104 063	....	.....	1 702,77½	37 456,47	1 761,03	39 005,97
	1897	„	1 350	279	702	6 132	108 266	....	.....	1 612,77½	35 186,25^{5}		
Augustus	1896	37	995	231	2 372	12 737	111 528	....	.....	1 784,74½	39 199,80^{5}	1 828,48¾	40 475,07
	1897	„	1 400	273	686	7 [illegible]70	109 583	....	.....	1 661,65½	36 237,42		
September	1896	29	973	237	1 983	10 874	110 365	....	.....	1 707,65½	37 522,02^{5}	1 794,61	39 809,77
	1897	„	1 361	225	617	7 426	106 790	....	.....	1 615,64½	35 253,90^{5}		
October	1896	14	1 054	292	1 755	9 709	110 350	....	.....	1 692,43	37 160,39^{5}	1 817,85	40 298,28
	1897	„	1 404	280	699	7 246	107 918	....	.....	1 645,05	35 871,29^{5}		
November	1896	12	936	218	1 712	8 224	100 129	....	.....	1 518,62	33 333,79	1 632,33¼	36 173,83
	1897	„	1 464	248	616	6 975	96 944	....	.....	1 536,74	33 439,02^{5}		
December	1896	14	1 034	229	1 583	6 969	96 759	....	.....	1 480,24½	32 413,82^{5}	1 778,73	35 280,33
	1897	„	1 349	212	498	7 013	92 876	....	.....	1 457,67	31 739,55		
Totaal	1896	361	10 220	2 841	19 119	151 369	1 177 741			18 851,36½	f 414 252,71	21 281,24	f 468 413,26
	1897	229	15 138	3 271	9 120	77 336	1 182 167			18 132,26½	395 265,58^{5}		
							Bezoeki.						
Januari	1896	„	„	6 711	10 988	21 081	„	„	.....	1 809,89½	f 34 359,26	1 721,01	f 31 826,26
	1897	„	„	6 314	9 554	23 224	32 469	„	.....	2 056,12	38 665,47		
Februari	1896	„	„	6 836	9 974	21 514	14	„	.....	1 783,62	33 852,54	1 690,93½	30 130,03^{5}
	1897	„	„	5 868	8 293	20 652	29 790	„	.....	1 859,09	34 980,65		
Maart	1896	„	„	7 108	11 757	22 946	2 978	„	.....	1 965,05	36 791,46	1 692,80	31 662,86
	1897	„	„	6 407	9 764	22 830	35 132	„	.....	2 096,99½	39 399,36		
April	1896	„	„	5 872	10 919	22 336	5 099	„	.....	1 777,66	32 892,69	1 555,52	28 998,55
	1897	„	„	5 604	7 814	21 049	34 405	„	.....	1 856,23	34 844,69		
Mei	1896	„	„	6 373	11 291	24 110	7 959	„	.....	1 922,96½	35 572,38	1 643,49¾	30 384,29
	1897	„	„	6 296	7 947	21 761	39 158	„	.....	2 011,15	37 561,82		
Transport.	1896	„	„	32 900	54 929	111 987	16 050	„		9 259,19	f 173 468,33	8 303,76¼	f 153 001,99^{5}
	1897	„	„	30 489	43 372	109 516	170 954	„		9 879,58½	185 451,99		

(b In Probolinggo wordt het opium in geen kleinere hoeveelheden dan van 1 matta verkocht (zie het tarief in de Javasche Courant dd. 10 December 1895),

MAANDEN.		REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van der grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50 (matta tjandoe)	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (⅓ matta). a)	Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's).	PACHT. GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
												Een en ander volgens de boeken van de pachters.	
												1895.	
Per transp.	1896	"	"	32 900	54 929	111 987	16 050	"	.....	9 259,19	f 173 468,33	8 303,76¼	f 153 001,99^{5}
	1897	"	"	30 489	43 372	109 516	170 954	"	.....	9 879,58½	185 451,99		
Juni	1896	"	"	5 908	11 808	23 310	12 440	"	.....	1 919,50	35 388,91	1 615,53¾	30 064,58
	1897	"	"	6 030	8 037	22 880	38 988	"	.....	2 003,08	37 386,28		
Juli	1896	"	"	5 672	11 961	22 516	18 727	"	.....	1 944,64	36 128,48	1 599,44½	30 032,33
	1897	"	"	6 152	7 977	23 978	40 802	"	.....	2 055,43	38 459,74		
Augustus	1896	"	"	5 606	12 535	22 476	20 854	"	.....	1 985,56	36 788,75	1 859,39¾	33 835,62
	1897	"	"	6 428	7 362	23 741	40 979	"	.....	2 056,21	38 413,54		
September	1896	"	"	4 986	12 382	21 482	21 435	"	.....	1 886,34	34 962,46	1 648,62¼	30 579,20
	1897	"	"	6 306	6 939	22 621	41 416	"	.....	2 001,78	37 350,64		
October	1896	"	"	4 871	12 453	21 810	25 275	"	.....	1 920,47½	35 667,70	1 611,46	30 176,71
	1897	"	"	6 188	7 108	22 015	42 876	"	.....	1 997,96	37 469,94		
November	1896	"	"	5 321	10 557	20 672	27 175	"	.....	1 878,16½	35 240,23	1 567,35	29 449,36
	1897	"	"	6 161	6 808	21 894	41 194	"	.....	1 960,34½	37 004,37		
December	1896	"	"	6 139	10 196	21 926	31 524	"	.....	2 030,93½	38 342,38	1 558,74¼	29 559,24
	1897	"	"	7 031	7 821	26 296	42 227	"	.....	2 218,11½	41 939,75		
Totaal	1896	"	"	71 403	136 821	266 179	173 480	"		22 824,80½	f 425 987,24	19 764,31¾	f 366 699,03^{5}
	1897	"	"	74 785	95 424	272 941	459 436	"		24 172,50½	453 476,25		
									Madura.			1893.	
Januari	1896	435	235	517	25	3 872	91 446	62	.....	1 334,33½	f 22 479,17^{5}	1 390	f 21 222,00
	1897	252	224	310	"	2 258	73 010	28	.....	996,15	16 935,47^{5}		
Februari	1896	440	232	492	5	3 929	81 373	65	.....	1 232,38½	20 669,66	1 266	19 534,00
	1897	216	195	241	"	1 727	60 049	9	.....	821,95	13 944,91^{5}		
Maart	1896	452	268	582	4	4 300	83 763	76	.....	1 289,96	21 626,01^{5}	1 424	21 879,00
	1897	242	207	284	"	2 173	68 829	13	.....	940,06½	15 977,40		
April	1896	341	263	560	7	3 454	75 552	37	.....	1 131,38½	19 097,91	1 398	21 507,00
	1897	247	153	215	"	1 795	63 860	"	.....	863,12½	14 650,42^{5}		
Mei	1896	376	271	569	3	3 376	81 061	42	.....	1 205,36½	20 313,10^{5}	1 396	21 450,00
	1897	261	180	237	"	1 750	68 490	"	.....	925,02½	15 713,62^{5}		
Juni	1896	340	264	452	12	3 455	80 799	56	.....	1 170,47	19 774,69	1 322	20 420,00
	1897	233	209	233	"	1 607	66 185	"	.....	891,86½	15 158,42		
Juli	1896	327	266	382	9	3 624	84 172	43	.....	1 192,61½	20 227,55^{5}	1 386	21 507,00
	1897	252	217	221	"	1 693	71 662	"	.....	958,35½	16 293,59^{5}		
Augustus	1896	331	276	467	22	3 638	86 398	30	.....	1 230,86½	20 870,27^{5}	1 380	21 164,00
	1897	236	266	208	"	2 011	73 686	"	.....	987,58	16 803,55^{5}		
September	1896	301	242	442	13	3 761	86 195	30	.....	1 204,22	20 504,55	1 352	20 706,00
	1897	246	252	213	"	1 695	76 262	"	.....	1 009,14½	17 178,43		
October	1896	295	289	457	5	3 677	87 524	20	.....	1 226,00½	20 858,74	1 494	22 823,00
	1897	269	271	146	"	1 797	80 413	"	.....	1 060,57	18 031,66^{5}		
Transport.	1896	3638	2606	4 920	105	37 086	838 283	461		12 217,60½	f 206 421,67^{5}	13 808	f 212 211,00
	1897	2454	2174	2 308	"	18 506	702 446	50		9 453,83	160 687,50^{5}		

MAANDEN.	REGIE.										PACHT.	
	DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee).								Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	DEBIET (in thails en matta's).	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
	50	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (1/3 matta). a)			Een en ander volgens de boeken van de pachters.	
	matta tjandoe.											
Per transp. 1896	3638	2606	4 920	105	37 086	838 283	461		12 217,60½	f 206 421,67^5	13 808	1893. f 212 211,00
Per transp. 1897	2454	2174	2 308	„	18 506	702 446	50		9 453,83	160 687,50^5		
November 1896	294	256	300	3	3 173	81 705	25	. . . . .	1 129,28½	19 188,05^5	1 380	20 992,00
November 1897	248	292	137	„	1 683	74 457	„	. . . . .	992,35½	16 843,64^5		
December 1896	271	265	301	3	2 770	76 583	42	. . . . .	1 060,96½	18 027,22	1 392	21 136,00
December 1897	213	275	186	„	2 013	70 643	„	. . . . .	945,19	16 107,27		
Totaal 1896	4203	3127	5 521	111	43 029	996 571	528		14 407,85½	f 243 636,95	16 580	f 254 339,00
Totaal 1897	2915	2741	2 631	„	22 202	847 546	50		11 391,37½	193 638,42		
Lombok.												
April 1897	273	356	533	7 427	1 905	1 157	„	. . . . .	713,14½	f 2 056,42^5	. . . . .	. . . . .
Mei „	328	557	2 213	2 573	10 109	2 264	„	. . . . .	933,34½	2 700,24^5	. . . . .	. . . . .
Juni „	335	513	2 461	6 821	2 986	7 295	„	. . . . .	1 077,09½	3 123,07^5	. . . . .	. . . . .
Juli „	286	433	2 165	10 537	1 914	3 074	„	. . . . .	1 177,74½	3 239,02^5	. . . . .	. . . . .
Augustus „	223	386	2 389	10 849	2 846	1 403	„	. . . . .	1 120,02½	3 247,90	. . . . .	. . . . .
September „	190	376	2 185	12 331	2 711	1 189	„	. . . . .	1 144,78½	3 322,07	. . . . .	. . . . .
October „	194	488	2 719	12 328	3 402	1 283	„	. . . . .	1 256,14½	3 652,58^5	. . . . .	. . . . .
November „	205	313	2 667	12 911	2 172	1 067	„	. . . . .	1 213,78½	3 521,93^5	. . . . .	. . . . .
December „	168	297	2 945	14 375	1 888	714	„	. . . . .	1 290,02½	3 757,32^5	. . . . .	. . . . .
Totaal over 9 maanden . . .	2202	3719	20 277	90 152	29 933	19 446	„		9 866,09½	f 28 620,58^5		
RECAPITULATIE.												
Pasoeroean . . .	563	26 000	15 785	4 401	177 125	1 073 213	333 409	6 432 494	46 358,29⅔	f 979 942,98^5	55 55135⅙	(1895.) f 1 097 406,32^5
Probolinggo . .	229	15 138	3 271	9 120	77 336	1 182 167	„	„	18 132,26½	395 265,58^5	21 281,24	468 413,26
Bezoeki	„	„	74 785	95 424	272 941	459 436	„	„	24 172,50½	453 476,25	19 764,31¾	366 699,03^5
Totaal Java's Oosthoek	792	41 138	93 841	108 945	527 402	2 714 846	333 409	6 432 494	88 663,06⅔	f 1 828 684,82	96 596,90 11/12	f 1 932 518,62
Madura	2915	2 741	2631	„	22 202	847 546	50	„	11 391,37½	193 638,42	16 580,00	(1893.) 254 339,00
Totaal regiegebied op Java en Madura . . .	3707	43 879	96 472	108 945	549 604	3 562 392	333 459	6 432 494	100 054,44⅙	f 2 022 323,24	113 176,90 11/12	f 2 186 857,62
Lombok (over 9 maanden) . . .	2202	3 719	20 277	90 152	29 933	19 446	„	„	9 866,09½	28 620,58^5	. . . . .	. . . . .
Totaal-generaal	5909	47 598	116 749	199 097	579 537	3 581 838	333 459	6 432 494	109 920,53⅓	f 2 050 943,82^5	. . . . .	. . . . .

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage KK.]

II. Overzicht van de baten en lasten der opiumregie over 1897.

	Pasoeroean.	Probolinggo.	Bezoeki.	Madura.	Gezamenlijk voor Java's Oosthoek en Madura.	Lombok (1 April t/m 31 December 1897).
BATEN.						
Br. opbrengst van het debiet .	f 979 943	f 395 266	f 453 476	f 193 638	f 2 022 323	f 28 621
LASTEN.						
Zelfkosten van het verkochte opium *c*) . .	f 92 717	f 36 265	f 48 345	f 22 783	f 200 110	f 19 732
Inkoop van djitjing, na aftrek van de waarde, waarvoor deze overblijfselen van gerookt opium als ruwe grondstof bij de fabriek zijn ingenomen *d*) . .	25 577	13 211	19 186	3 147	61 121	78
Uitgaven op het terrein voor de exploitatie (met inbegrip van de kosten voor de inwisseling van duiten)	66 639	33 259	41 585	33 837	*e*) 175 320	4 582
Idem voor versterking en betere betaling der politie en voor bestrijding van den opiumsluikhandel . .	79 365	18 612	43 958	34 693	*f*) 176 628	3 793
Idem voor gedrukten en voor transport van opium van de fabriek naar het regieterrein, en omgekeerd van ledige doozen, kisten en djitjing van het regieterrein naar de fabriek.	4 418	1 728	2 303	1 085	*g*) 9 534	525
Idem voor de invoering van de regie op Lombok, zoomede voor eerste inrichting aldaar *h*) .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	500
	268 716	103 075	155 377	95 545	622 713	29 210
VOORDEELIG VERSCHIL tusschen baten en lasten *i*)	f 711 227	f 292 191	f 298 099	f 98 093	f 1 399 610	NADEELIG VERSCHIL f 589

c) Daar de uitgaven, welke voor de fabriek zijn gedaan, bezwaarlijk zijn te specificeeren en ook niet op elk der gewesten in dezelfde mate drukken, heeft men zich er toe bepaald onder de voor elk gewest en voor Lombok gedane uitgaven het bedrag op te brengen, waarop de verkochte hoeveelheid tjandoe den lande kwam te staan, zijnde, evenals in 1896, gemiddeld f 2 per thail (verpakt in tubes of als gelengs tikee).

d) Aangezien de waarde, waarvoor de djitjing bij de fabriek is ingenomen, niet voor elk gewest afzonderlijk is opgegeven, heeft men het bedrag daarvan (f 3598) verdeeld naar verhouding van de hoeveelheden — buiten Lombok — ingekochte djitjing. Die hoeveelheden beliepen (afgerond in thails) in Pasoeroean 2835, in Probolinggo 1392, in Bezoeki 2322 en in Madura 525, alzoo in 't geheel 7074 thail, waarvoor aan de inleveraars betaald is respectievelijk f 27 018, f 13 919, f 20 367 en f 3415, dus in totaal f 64 719. Van Lombok werd alleen opgegeven dat aldaar voor een bedrag van f 78 aan djitjing is ingekocht.

e) Deze post was, met inbegrip van het in de laatste kolom vermelde aandeel voor Lombok (ad f 4582) te splitsen als volgt: wegens traktementen, huishuurindemniteiten en reiskosten van de controleurs voor de regie f 31 387;

wegens traktementen van de depôthouders, assistent-collecteurs en mantri-verkoopers f 92 345; wegens kosten van helpers en wakers f 19 593; wegens huur van gebouwen, enz. f 22 034; wegens schrijfbehoeften, pakmateriaal en dergelijken voor de depôts en verkoopplaatsen en voor de kassen der assistent-collecteurs f 1027; wegens onderhoud van inventarisgoederen f 184; wegens transportkosten voor opium, djitjing, geld, enz., binnen het gewest f 12 759; wegens agio voor de omwisseling van duiten in wettige munt (alleen in Pasoeroean, Probolinggo en Madura) f 382, en voor gedrukten in het gewest Madura f 191.

f) Deze post was, met inbegrip van het in de laatste kolom vermelde aandeel voor Lombok (ad f 3793), te splitsen als volgt: wegens traktementen van de mantri's-politie en oppassers waarmede de politie versterkt is geworden en (voor Lombok) van een pembekel, een djoeroemoedi en matrozen f 119 698; wegens betere betaling van de reeds in dienst zijnde politieoppassers f 23 750; wegens tegemoetkoming in buitengewoon hooge uitgaven voor levensonderhoud aan op afgelegen plaatsen gestationneerde mantri's en oppassers der politie en dergelijken f 12 067, en voor de bestrijding van den sluikhandel in opium f 24 906.

g) Deze uitgaaf is slechts voor de vier gewesten gezamenlijk bekend. Daarin is elk gewest belast in evenredigheid van het gedebiteerde aantal thails bereid opium.

h) Van het hiervoor toegestaan bedrag werd in 1897 over niet meer dan f 500 beschikt, en zulks voor den aankoop van een politievaartuig voor de onderafdeeling Oost-Lombok.

i) Bij de vorenstaande becijferingen zijn niet in aanmerking genomen de kosten welke de regie veroorzaakt wegens pensioenen, verlofstraktementen, kosten van overtocht, enz.

III. Statistiek betreffende de in 1896 en 1897 in de gewesten Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki (ook in de verboden kringen van die drie gewesten), zoomede in de residentie Madura en op het eiland Lombok gedane aanhalingen van opium. *k*)

GEWESTEN.	Ruw of bereid opium.	1896. Getal aanhalingen.	1896. Aangehaalde hoeveelheden. Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	1897. Getal aanhalingen.	1897. Aangehaalde hoeveelheden. Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Pasoeroean	Ruw	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Bereid	182	16	3	„	„	84	1	5	„	„
Probolinggo	Ruw	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Bereid	31	7	8	7	5	22	„	11	1	2
Bezoeki	Ruw	9	„	„	2	2	„	„	„	„	„
	Bereid	23	2	12	6	6	15	11	4	3	„
Madura	Ruw	5	2	7	7	3	8	„	2	„	3
	Bereid	103	6	4	6	„	79	2	4	4	5
Lombok *l*)	Ruw	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	„	„	„	„	„
	Bereid	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	33	1	15	8	9
Totalen	Ruw	14	2	7	9	5	8	„	2	„	3
	Bereid	339	32	13	„	1	233	17	8	7	6
Totalen wanneer het bereid opium herleid wordt tot het gewicht in ruwen staat		353	68	1	9	7	241	35	3	5	5

k) Voor het opnemen in deze statistiek van cijfers nopens het aantal en den landaard der overtreders zijn de ontvangen gegevens niet volledig genoeg. Evenals in 1896 betroffen de aanhalingen voor het meerendeel opium, dat niet van de regie afkomstig was. Op ander dan regie-opium (waarvan evenwel de hoeveelheden niet afzonderlijk zijn gemeld) werd namelijk in 1896 in 251 van de 353 gevallen de hand gelegd (in Pasoeroean werden toen 120 dergelijke aanhalingen gedaan, in Probolinggo 31, in Bezoeki mede 31 en in Madura 69), en in 1897 (over welk jaar voor Bezoeki de opgaaf ontbreekt) in 119 van de 226 gevallen (Pasoeroean 37, Probolinggo 2, Madura 62 en Lombok 18).

In de verboden kringen der drie regiegewesten op Java, zijnde in Pasoeroean het district Tengger, in Probolinggo de districten Kandangan (Loemadjang), Tengger (Probolinggo) en Gading (Kraksaän) en in Bezoeki de districten Wonosari (Bondowosso) en Wringin (Bezoeki), hadden in 1896 respectievelijk 2, 17 en 4, dus in 't geheel 23 aanhalingen plaats, terwijl in 1897 het getal slechts 14 bedroeg (4 in de verboden kringen van Pasoeroean en 10 in die van Probolinggo). Ook thans is niet uiteengehouden tot welke hoeveelheden bedoelde aanhalingen betrekking hadden.

l) De cijfers betreffende Lombok loopen slechts over drie kwartalen, zijnde aldaar de regie eerst met 1 April 1897 ingevoerd.

(5. 38.)

BIJLAGE LL.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de opbrengst in 1897 van verschillende NIET-VERPACHTE MIDDELEN onder beheer van het DEPARTEMENT VAN FINANCIËN.

I. IN- EN UITVOERRECHTEN EN ACCIJNZEN.

a. Opgaven over 1897 van de ontvangsten per kantoor.

GEWESTEN.	KANTOREN van ONTVANGST. a)	In- en uitvoerrechten, enz.				Accijnzen.				
		Invoerrechten.	Uitvoerrechten.	Pakhuishuur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedistilleerd.	Accijns op tabak	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
JAVA EN MADURA.										
Bantam	Bantam	f 7	"	"	f 7	"	"	"	"	"
	Anjer	139	"	"	139	"	"	f 12		f 12
Batavia	Batavia	107 083	f 14 835	f 14 285	136 203	f 90 775	f 1 596	527 794	f 157 557	777 722
	Tandjong Priok	1 917 107	233 130	"	2 150 237					
Krawang	Pamanoekan	"	2 359	"	2 359	"	"	"	"	"
Preanger Regentsch.	*Bandong	......	......	......	......	210	"	"	"	210
Cheribon	Cheribon	392 302	56 103	393	448 798	5 608	"	58 121	38 115	101 844
	Indramaijoe	3 576	"	"	3 576	"	"	14 942	"	14 942
Tagal	Tagal	25 126	52 173	67	77 366	24 479	"	44 118	"	68 597
Pekalongan	Pekalongan	11 173	32 169	238	43 580	94	"	"	2 475	2 569
Samarang	Samarang	2 134 647	284 222	16 766	2 435 635	9 969	"	272 316	267 578	549 863
Japara	Japara	6	"	"	6	2 530	"	47	"	2 577
	Joana	"	29 263	"	29 263	"	227	"	"	227
Rembang	Rembang	"	1 046	"	1 046	"	183	"	"	183
	Toeban	7	"	1	8	"	"	"	"	"
	*Tjepoe	......	......	......	......	"	"	587 401	"	587 401
Soerabaija	Soerabaija	2 506 621	459 632	35 774	3 002 027	33 317	3 393	1 209 459	467 521	1 713 690
	Grissee	128	805	"	933	"	83	"	"	83
	Bawean	1 380	5	"	1 385	"	"	131	68	199
Pasoeroean	Pasoeroean	15 086	130 714	"	145 800	653	"	58 507	"	59 160
Probolinggo	Probolinggo	8 765	135 717	5	144 487	"	"	31 270	"	31 270
	*Kraksaän	......	......	......	......	2 218	"	"	"	2 218
Bezoeki	Bezoeki	2 981	7 647	"	10 628	"	67	18 765	"	18 832
	Panaroekan	17 216	131 778	144	149 138	"	"	48 572	"	48 572
	Banjoewangi	3 994	16 536	"	20 530	"	"	"	662	662
Banjoemas	Tjilatjap	43 298	59 091	970	103 359	"	"	129 795	1 050	130 845
Bagelen	*Keboemen	......	......	......	......	4 286	"	"	"	1 286
Kediri	*Kediri	......	......	......	......	"	"	"	5 394	5 394
	*Toeloeng Agoeng	......	......	......	......	1	"	"	"	1
Madura	Sumanap	677	9	"	686	"	"	"	"	"
	Bangkallan	37	111	"	148	"	"	"	"	"
	Kangean	902	2	"	904	"	"	"	"	"
	Sapoedi	103	"	"	103	"	"	29	40	69
						f 171 140 b) + 208	f 5 549 c) — 378			f 4 118 428 d) — 170
	Totalen voor Java en Madura	f7 192 361	f1 647 347	f 68 643	f 8 908 351	f 171 348	f 5 171	f3 001 279	f 940 460	f 4 118 258
	Over 1896 waren de cijfers	6 894 965	1 356 845	61 872	8 313 682	161 054	46 692	2 770 266	901 330	3 879 342

a) De niet genoemde kantoren hadden geen ontvangsten aan te wijzen. De met een * aangeduide plaatsen worden hier genoemd uitsluitend in verband met de heffing van den accijns op gedistilleerd, petroleum en lucifers.

b) Bij verschillende landskassen ontvangen aan accijns uit de opbrengst van in het openbaar verkocht verbeurd verklaard inlandsch gedistilleerd.

c) Gaat af wegens in 1897 terugbetaalden accijns op tabak, in 1896 bij het tolkantoor Pekalongan ten onrechte geheven.

d) Zie de noten b en c.

GEWESTEN.	KANTOREN van ONTVANGST. a)	IN- EN UITVOERRECHTEN, enz.				ACCIJNZEN.				
		Invoer-rechten.	Uitvoer-rechten.	Pakhuis-huur.	Totaal	Accijns op inlandsch gedistilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
					BUITENBEZITTINGEN.					
Sumatra's Westkust e)	Padang	f 13 644	f 20	f 3 445	f 17 109	....	....	f 154 840	f 55 368	f 210 208
	Emmahaven	408 689	37 525	„	446 214					
	Siboga	74 087	170	21	74 278	....	....	3 724	7 633	11 357
	Baros	10 530	23	„	10 553	....	....	806	893	1 699
	Singkel	10 154	25	1	10 180	....	....	661	358	1 019
	Goenoeng Sitoli (Nias)	2 717	13	„	2 730	....	....	402	455	857
	Priaman	1 441	2	„	1 443	....	....	„	2 140	2 140
	Aijer Bangies	946	1	„	947	....	....	111	554	665
	Natal	5 861	4	„	5 865	....	....	36	1 465	1 501
Benkoelen	Benkoelen	8 520	2 906	500	11 926	....	....	„	„	„
Lampongsche Distr.	Telok Betong	6 273	255	4	6 532	....	....	435	„	435
	Menggala	870	5	„	875	....	....	432	40	472
Palembang	Palembang	168 338	24 546	21	192 905	....	....	47 470	16 983	64 453
	Djambi	34 898	27 594	„	62 492	....	....	....	....	....
Oostkust van Sumatra f)	Pelalawan	3 991	2 764	„	6 755	....	....	399	33	432
	Siak Sri Indrapoera	24 480	22 098	„	46 578	....	....	2 194	316	2 510
	Bagan Api Api (Tanah Poetih)	22 765	6 904	„	29 669	....	....	1 412	257	1 669
	Laboean Bilik (Panei)	4 895	3 877	„	8 772	....	....	478	407	885
	Soengei Djawi Djawi (Bila)	8 087	3 139	„	11 226	....	....	764	848	1 612
	Koealoe	6 222	2 038	„	8 260	....	....	865	783	1 648
	Tandjong Balei (Assahan)	45 981	10 380	„	56 361	....	....	9 189	3 943	13 132
	Tandjong Tiram (Batoe Bara)	10 782	1 533	„	12 315	....	....	341	1 262	1 603
	Tandjong	204	968	„	1 172	....	....	„	10	10
	Si Paré Paré	21	10	„	31	....	....	11	3	14
	Pagoerawan	6 438	3 198	„	9 636	....	....	104	652	756
	Bandar Chalipah (Padang)	25 654	4 422	„	30 076	....	....	652	2 825	3 477
	Tandjong Bringin (Bedagei)	11 052	292	„	11 344	....	....	2 152	1 641	3 793
	Perbaoengan (Serdang)	797	330	„	1 127	....	....	„	330	330
	Rantau Pandjang (id.)	1 784	342	„	2 126	....	....	„	183	183
	Belawan (Deli)	453 583	133 292	1 344	588 219	....	....	58 319	33 872	92 191
	Tandjong Poera (Langkat)	123 805	16 110	„	139 915	....	....	24 515	8 062	32 577
	Seroewaij (Tamiang)	9 152	1 402	„	10 554	....	....	325	343	668
Riouw en onderh.	Kwala Ladjau (Indragiri)	5 933	11 324	„	17 257	....	....	....	....	....
	Anak Sirka (id.)	516	3 611	„	4 127	....	....	....	....	....
Banka	Muntok	70 817	39	1	70 857	....	....	4 000	5 122	9 122
Billiton	Tandjong Pandan	75 411	912	25	76 348	....	....	5 866	6 090	11 956
Westerafd. v. Borneo g)	Pontianak	107 095	135	36	108 166	....	f 6 325	23 948	4 753	35 026
	Sambas	14 734	49	„	14 783	....	1 269	3 028	208	4 505
	Singkawang	14 553	7	„	14 560	....	3 281	3 287	891	7 459
	Ketapang	1 107	„	„	1 107	....	„	371	96	467
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin	103 748	5 704	61	109 513	....	11 629	31 055	10 732	53 416
Bali en Lombok	Ampenan (Lombok)	37 325	22 069	„	59 394	....	....	....	....	....
	Laboean Hadji (id.)	9 806	11 807	1	21 614	....	....	....	....	....
	Pidjoe (id.)	818	1 197	„	2 015	....	....	....	....	....
	Totalen voor de buitenbezittingen	f 1 949 424	f 363 042	f 5 460	f 2 317 926		f 22 504	f 382 192	f 169 551	f 574 247
	Over 1896 waren de cijfers	1 797 333	345 090	3 988	2 146 411		18 529	258 891	157 820	435 240

e) Bij de 9 kantoren ter Sumatra's Westkust *gezamenlijk* werd ontvangen aan invoerrecht f 528 069, aan uitvoerrecht f 37 783 en aan pakhuishuur f 3467, of in 't geheel uit dezen hoofde f 569 319. Voorts aan accijnzen f 229 446, namelijk aan petroleum-accijns f 160 580 en aan lucifer-accijns f 68 866.

f) Bij de 18 kantoren ter Oostkust van Sumatra *gezamenlijk* werd ontvangen aan invoerrecht f 759 693, aan uitvoerrecht f 213 099 en aan pakhuishuur f 1344, of in 't geheel uit dezen hoofde f 974 136. Voorts aan accijnzen f 157 490, namelijk aan petroleum-accijns f 101 720 en aan lucifer-accijns f 55 770.

g) Bij de 4 kantoren in de residentie Westerafdeeling van Borneo *gezamenlijk* werd aan invoerrechten, en voor een zeer klein deel aan uitvoerrechten en pakhuishuur, in 't geheel ontvangen f 138 616. Voorts aan accijnzen f 47 457, namelijk op tabak f 10 875, op petroleum f 30 634 en op lucifers f 5948.

Kolonïaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage LL.]

b. Opbrengst aan in- of uitvoerrecht voor zooveel betreft de voornaamste daaraan onderworpen artikelen over elk der jaren 1896 *en* 1897.

OMSCHRIJVING DER GOEDEREN. *h*)	Gouvernements-tolgebied waar de algemeene tarieven werken.		Gouvernements-tolgebied waar speciale tarieven werken. Oostkust van Sumatra.		Gouvernements-tolgebied waar speciale tarieven werken. Landschappen Djambi (Palembang) en Indragiri (Riouw), benevens afd. Lombok.		TOTALEN.	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
INVOERRECHTEN.								
Aardewerk (gebakken) en porselein	f 85 247	f 86 442	f 5 026	f 5 660	f 1 599	f 721	f 91 872	f 92 823
Bier	58 820	54 385	22 027	27 093	403	390	81 250	81 868
Boter	104 009	139 389	3 928	5 159	59	138	107 996	144 686
Drogerijen en medicijnen	69 453	69 894	6 902	8 621	243	156	76 598	78 671
Eetwaren (voor zooveel in de handelsverslagen onder dit hoofd genoemd, doch „Visch" en „Boter" uitgezonderd)	658 854	656 734	121 232	132 142	5 268	4 273	785 354	793 149
Gambier	592 521	621 399	472	785	1 767	2 051	594 760	624 235
Garens	176 767	191 619	3 576	3 987	1 503	1 957	181 846	197 563
Gedistilleerd	967 619	994 478	99 828	62 027	582	918	1 068 029	1 057 423
Glas en glaswerk	56 154	67 490	3 454	4 231	207	114	59 815	71 835
IJzer en staal en dito werk	85 305	131 066	6 947	8 248	1 223	1 190	93 475	140 504
Kleederen en modewaren	204 134	223 445	43 947	46 516	778	602	248 859	270 563
Kramerij	148 579	152 768	19 259	15 633	2 664	2 819	170 502	171 220
Lucifers	137 381	142 581	4 400	5 167	1 133	2 216	142 914	149 964
Manufacturen	2 185 393	2 275 229	67 246	72 240	22 256	29 504	2 274 895	2 376 973
Meel	134 052	153 163	18 974	19 265	699	650	153 725	173 078
Meubelen (daaronder ook lampen)	46 310	43 716	13995	14 973	359	239	60 664	58 928
Mineraalwater	41 077	50 172	9 576	11 067	236	190	50 889	61 429
Papier, schrijf- en teekenbehoeften	158 184	157 403	17 874	20 357	161	190	176 219	177 950
Petroleum	222 882	217 513	1 482	1 382	3 729	4 847	228 093	223 742
Tabak en sigaren	298 465	291 424	39 049	45 658	1 066	1 109	338 580	338 191
Thee	224 657	286 568	21 878	24 394	253	234	246 788	311 196
Visch	527 770	591 473	16 696	15 534	225	147	544 691	607 154
Vuurwerk	37 201	47 061	3 198	3 716	102	217	40 501	50 994
Was	85 240	48 947	75	53	„	„	85 315	49 000
Wijn	144 522	166 062	28 388	34 531	499	393	173 409	200 986
Zout	52 311	54 028	51 338	61 296	18 793	16 889	122 442	132 213
Andere artikelen (zie noot *h*)	384 374	384 137	96 003	110 055	22 357	17 142	502 734	511 333
	f 7 887 281	f 8 298 586	f 726 770	f 759 790	f *i*) 88 164	f *k*) 89 296	f 8 702 215	f 9 147 671
Bovendien ontvangen aan „nagevorderd invoerrecht", niet per artikel gespecificeerd	....	....	....	....	....	....	3	6
Totaal	....	....	....	....	....	....	f 8 702 218	f 9 147 677
Af: terugbetalingen	....	....	....	....	....	....	9 920	5 892
Zuiver ontvangen	....	....	....	....	....	....	f 8 692 298	f 9 141 78
UITVOERRECHTEN.								
Indigo	f 63 621	f 79 965	„	„	„	„	f 63 621	f 79 965
Koffie	396 479	418 599	f 336	f 1 098	f 48	f 377	396 863	420 074
Suiker	617 159	774 482	20	17	„	„	617 179	774 499
Tabak	120 592	208 271	*l*) 162 805	*m*) 156 015	817	3 450	284 214	367 736
Tin	176 790	187 427	501	3	„	„	177 291	187 430
Andere artikelen (zie noot *h*)	50 340	51 413	57 123	59 655	61 634	73 775	169 097	184 843
Totaal	f 1 424 981	f 1 720 157	f 220 785	f 216 788	f *n*) 62 499	f *o*) 77 602	f 1 708 265	f 2 014 547
Af: terugbetalingen	....	....	....	....	....	....	6 330	4 158
Zuiver ontvangen	....	....	....	....	....	....	f 1 701 935	f 2 010 389

h) Alleen die categorieën van goederen zijn afzonderlijk genoemd, welke in beide jaren of in één der beide jaren elk *in totaal* meer dan f 50 000 aan in- of uitvoerrecht opbrachten.

i) Hieronder voor Djambi f 33 681, voor Indragiri f 6021 en voor Lombok f 48 462.

k) Hieronder voor Djambi f 34 898, voor Indragiri f 6449 en voor Lombok f 47 949.

l) Hieronder f 1576 wegens uitvoerrecht op voor de inlandsche markt bereide tabak.

m) Als voren f 1420.

n) Hieronder voor Djambi f 25 698, voor Indragiri f 11 699 en voor Lombok f 25 102.

o) Hieronder voor Djambi f 27 594, voor Indragiri f 14 935 en voor Lombok f 35 073.

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGEAGENEN.	1897.											1896. *p)*		
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.														
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Bantam.														
Europeanen	128	1 583,55	1 016,54^{5}	2 600,09^{5}	2 440,28^{5}	745,83	-	3 186,11^{5}	251,78^{5}	2 934,33	″	2 712,17	221,99^{5}	2 490,17^{5}
Vreemde oosterlingen.	169	649,37^{5}	379,20^{5}	1 028,58	943,80	264,50	576,00	1 784,30	17,40	1 766,90	″	1 680,67^{5}	12,00	1 668,67^{5}
Totaal.	297	2 232,92^{5}	1 395,75	3 628,67^{5}	3 384,08^{5}	1 010,33	576,00	4 970,41^{5}	269,18^{5}	4 701,23	″	4 392,84^{5}	233,99^{5}	4 158,85
Batavia.														
Europeanen	2 487	92 255,64	56 188,62^{5}	148 444,26^{5}	145 128,04^{5}	11 475,49	″	156 603,53^{5}	16 122,26^{5}	140 481,27	1 264,02	155 240,95	14 107,34	141 133,61
Vreemde oosterlingen.	6 530	43 010,66	13 923,30	56 933,96	50 378,93^{5}	4 656,83^{5}	14 525,00	69 560,77	700,47	68 860,30	2 050,85	78 427,67	743,51^{5}	77 684,15
Totaal.	9 017	135 266,30	70 111,92^{5}	205 378,22^{5}	195 506,98	16 132,32^{5}	14 525,00	226 164,30^{5}	16 822,73^{5}	209 341,57	3 314,87	233 668,62	14 850,85^{5}	218 817,76
Krawang.														
Europeanen	59	775,40	385,90	1 161,30	1 117,92	660,00	″	1 777,92	82,15	1 695,77	″	1 628,80	116,05^{5}	1 512,74^{5}
Vreemde oosterlingen.	508	1 759,30	777,82	2 537,12	2 270,81^{5}	241,00	1 035,00	3 546,81^{5}	″	3 546,81^{5}	-	3 306,75	11,00	3 295,75
Totaal.	567	2 534,70	1 163,72	3 698,42	3 388,73^{5}	901,00	1 035,00	5 324,73^{5}	82,15	5 242,58^{5}	″	4 935,55	127,05^{5}	4 808,49^{5}
Preanger Regentschappen														
Europeanen . . .	651	9 612,51^{5}	7 578,21^{5}	17 190,73	16 489,28	3 568,83	″	20 058,11	1 197,55^{5}	18 860,55^{5}	″	17 814,93^{5}	1 038,52	16 776,41^{5}
Vreemde oosterlingen.	647	2 281,82	1 528,52^{5}	3 810,34^{5}	3 503,93^{5}	958,50	1 863,00	6 325,43^{5}	36,12	6 289,31^{5}	″	5 864,52^{5}	2,60	5 861,92^{5}
Totaal.	1 298	11 894,33^{5}	9 106,74	21 001,07^{5}	19 993,21^{5}	4 527,33	1 863,00	26 383,54^{5}	1 233,67^{5}	25 149,87	″	23 679,46	1 041,12	22 638,34
Cheribon.														
Europeanen	320	4 018,37^{5}	3 379,18	7 397,55^{5}	7 242,67	2 747,83	″	9 990,50	907,18^{5}	9 083,31^{5}	″	9 917,76^{5}	810,88^{5}	9 106,88
Vreemde oosterlingen.	1 912	6 235,82^{5}	2 406,47^{5}	8 642,30	7 690,29	1 395,00	5 017,00	14 102,29	70,35	14 031,94	″	13 903,58^{5}	64,27	13 839,31^{5}
Totaal.	2 232	10 254,20	5 785,65^{5}	16 039,85^{5}	14 932,96	4 142,83	5 017,00	24 092,79	977,53^{5}	23 115,25^{5}	-	23 821,35	875,15^{5}	22 946,19^{5}
Tagal.														
Europeanen	249	3 231,00	1 795,55^{5}	5 026,55^{5}	4 886,80^{5}	2 476,86	-	7 363,66^{5}	445,42^{5}	6 918,24	5,11^{5}	7 171,43^{5}	913,03^{5}	6 258,40
Vreemde oosterlingen.	712	3 593,17	1 664,80	5 257,97	4 826,86^{5}	1 124,50	2 917,00	8 868,36^{5}	122,25	8 746,11^{5}	128,94	9 406,80	123,72^{5}	9 283,07^{5}
Totaal.	961	6 824,17	3 460,35^{5}	10 284,52^{5}	9 713,67	3 601,36	2 917,00	16 232,03	567,67^{5}	15 664,35^{5}	134,05^{5}	16 578,23^{5}	1 036,76	15 541,47^{5}
Pekalongan.														
Europeanen	174	2 360,32^{5}	1 562,39	3 922,71^{5}	3 839,61^{5}	1 431,83	″	5 271,44^{5}	525,94^{5}	4 745,50	1,37	5 450,04	211,31^{5}	5 238,72^{5}
Vreemde oosterlingen.	575	2 369,53^{5}	2 554,49	4 924,02^{5}	4 597,67	816,50	2 649,00	8 063,17	182,47^{5}	7 880,69^{5}	42,80^{5}	8 554,15^{5}	483,61	8 070,54^{5}
Totaal.	749	4 729,86	4 116,88	8 846,74	8 437,28^{5}	2 248,33	2 649,00	13 334,61^{5}	708,42	12 626,19^{5}	44,17^{5}	14 004,19^{5}	694,92^{5}	13 309,27
Samarang.														
Europeanen	1 298	32 006,68	16 329,11	48 335,79	46 761,97	7 066,10	″	53 828,07	7 198,48	46 629,59	219,18	53 669,33	6 583,07	47 086,26
Vreemde oosterlingen.	1 842	18 474,47^{5}	9 031,90	27 506,37^{5}	24 997,70^{5}	3 188,83	9 188,00	37 374,53^{5}	1 129,67	36 244,85^{5}	9,43	37 154,41^{5}	598,56^{5}	36 555,85
Totaal.	3 140	50 481,15^{5}	25 361,01	75 842,16^{5}	71 759,67^{5}	10 254,93	9 188,00	91 202,60^{5}	8 328,15	82 874,45^{5}	228,61	90 823,74^{5}	7 181,63^{5}	83 642,11
Japara.														
Europeanen	232	2 788,60	1 662,04^{5}	4 450,64^{5}	4 067,41^{5}	2 034,83	″	6 102,24^{5}	567,64	5 534,60^{5}	-	5 757,52^{5}	282,51	5 475,01^{5}
Vreemde oosterlingen.	717	4 080,34	2 016,19	6 096,53	5 512,91	1 547,00	2 914,00	9 973,91	43,72^{5}	9 930,18^{5}	47,76	9 900,05	22,02^{5}	9 878,02^{5}
Totaal.	949	6 868,94	3 678,23^{5}	10 547,17^{5}	9 580,32^{5}	3 581,83	2 914,00	16 076,15^{5}	611,36^{5}	15 464,79	47,76	15 657,57^{5}	304,53^{5}	15 353,04
Rembang.														
Europeanen	258	3 051,93	982,13	4 034,06	3 938,40	1 162,83	″	5 101,23	509,07	4 592,16	″	5 334,46	742,83	4 591,63
Vreemde oosterlingen.	1 256	6 486,20	2 145,40	8 631,60	7 720,39^{5}	1 592,00	3 762,00	13 074,39^{5}	53,10	13 021,29^{5}	-	13 283,40	21,72	13 261,68
Totaal.	1 514	9 538,13	3 127,53	12 665,66	11 658,79^{5}	2 754,83	3 762,00	18 175,62^{5}	562,17	17 613,45^{5}	″	18 617,86	764,55	17 853,31
Soerabaija.														
Europeanen	1 815	53 528,56^{5}	28 381,87^{5}	81 907,44	78 499,29^{5}	8 361,32^{5}	″	86 860,62	8 508,32^{5}	78 352,29^{5}	426,47	87 097,75^{5}	7 369,58^{5}	79 728,17
Vreemde oosterlingen.	2 699	29 360,52^{5}	17 644,45	47 004,97^{5}	43 867,35^{5}	3 997,50	16 710,00	64 574,85^{5}	1 343,29^{5}	63 231,56	715,15	66 424,83^{5}	1 492,89^{5}	64 931,94
Totaal.	4 514	82 886,09	46 026,32^{5}	128 912,41^{5}	122 366,65	12 358,82^{5}	16 710,00	151 435,47^{5}	9 851,62	141 583,85^{5}	1 141,62	153 522,59	8 862,48	144 660,11
Pasoeroean.														
Europeanen	847	11 840,49^{5}	6 559,67^{5}	18 400,17	17 681,02	4 232,33	-	21 914,25	2 158,04	19 756,21	12,79^{5}	21 810,29^{5}	2 153,75^{5}	19 656,54
Vreemde oosterlingen.	949	5 559,04^{5}	3 965,34	9 524,38^{5}	9 178,95	1 392,50	4 092,00	14 663,45	187,81^{5}	14 475,63^{5}	17,86^{5}	15 142,05^{5}	48,45	15 093,60^{5}
Totaal	1 796	17 399,54	10 525,01^{5}	27 924,55^{5}	26 860,87	5 624,83	4 092,00	36 577,70	2 345,85^{5}	34 231,84^{5}	30,66	36 952,35	2 202,20^{5}	34 750,14^{5}
Probolinggo.														
Europeanen . .	531	6 184,31	4 298,16	10 482,47	10 125,75	3 268,00	″	13 393,75	979,53^{5}	12 414,21^{5}	″	13 855,96	1 393,56	12 462,40
Vreemde oosterlingen.	531	2 556,13	1 758,28	4 314,41	4 223,35	494,00	1 618,00	6 335,35	129,50	6 205,85	2,22	7 286,49	335,15	6 951,34
Totaal.	1 062	8 740,44	6 056,44	14 796,88	14 349,10	3 762,00	1 618,00	19 729,10	1 109,03^{5}	18 620,06^{5}	2,22	21 142,45	1 728,71	19 413,74
Besoeki.														
Europeanen	574	5 886,70^{5}	4 344,40^{5}	10 231,11	9 878,84	6 184,00	″	16 062,84	754,75	15 308,09	″	16 843,72	1 146,87	15 696,55
Vreemde oosterlingen.	384	2 264,79	1 509,57	3 774,36	3 423,08^{5}	1 300,50	2 712,00	7 435,58^{5}	68,76	7 366,82^{5}	″	7 205,27^{5}	18,00	7 187,27^{5}
Totaal.	958	8 151,49^{5}	5 853,97^{5}	14 005,47	13 301,92^{5}	7 484,50	2 712,00	23 498,42^{5}	823,51	22 674,91^{5}	″	24 048,99^{5}	1 164,87	22 884,12^{5}

p) Voor sommige gewesten zijn de opgaven van het vorig verslag (bijlage RR) verbeterd in verband met sedert tot stand gekomen verminderingen en met nieuwe aanslagen, mede nog op het jaar 1896 betrekking hebbende.

		1897.										1896. p)		
GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Banjoemas.														
Europeanen	248	3 191,51	1 858,89	5 050,40	4 956,09^5	1 532,34	″	6 488,13^5	319,09	6 169,34^5	12,20	6 414,09	561,00^5	5 853,08^5
Vreemde oosterlingen	360	1 838,08^5	797,24	2 635,32^5	2 442,46^5	766,00	1 236,00	4 444,46^5	″	4 444,46^5	7,40	4 607,09	51,00	4 556,09
Totaal.	608	5 029,59^5	2 656,13	7 685,72^5	7 398,56	2 298,34	1 236,00	10 932,90	319,09	10 613,81	19,60	11 021,18	612,00^5	10 409,47^5
Bagelen.														
Europeanen	190	3 001,05	1 489,57	4 490,62	4 302,13^5	779,33	″	5 081,46^5	663,26^5	4 418,20	″	5 624,11^5	926,10	4 698,01^5
Vreemde oosterlingen.	359	1 990,85	1 088,02	3 078,87	2 639,39^5	258,50	1 076,00	3 973,89^5	64,65	3 909,24^5	15,34^5	3 913,93^5	113,45	3 800,48^5
Totaal.	549	4 991,90	2 577,59	7 569,49	6 941,53	1 037,83	1 076,00	9 055,36	727,91^5	8 327,44^5	15,34^5	9 538,05	1 039,55	8 498,50
Kadoe.														
Europeanen	228	5 251,05	2 374,61	7 625,66	7 476,82	582,33	″	8 059,15	1 559,20^5	6 499,94^5	5,78^5	8 926,52	2 223,72	6 702,80
Vreemde oosterlingen.	684	3 746,09	2 452,15	6 198,24	5 698,93^5	981,00	1 888,00	8 567,93^5	12,25^5	8 555,68	″	8 537,92	54,49	8 483,43
Totaal.	912	8 997,14	4 826,76	13 823,90	13 175,75^5	1 563,33	1 888,00	16 627,08^5	1 571,46	15 055,62^5	5,78^5	17 464,44	2 278,21	15 186,23
Djokjokarta.														
Europeanen	283	5 014,12^5	2 558,36	7 572,48^5	7 381,57	2 180,50	″	9 562,07	577,13^5	8 984,93^5	″	9 818,18	693,50	9 124,68
Vreemde oosterlingen.	409	3 268,95	1 354,52	4 623,47	4 036,53^5	284,00	636,00	4 956,53^5	6,00	4 950,53^5	″	4 904,50^5	3,12	4 901,38^5
Totaal.	692	8 283,07^5	3 912,88	12 195,95^5	11 418,10^5	2 464,50	636,00	14 518,00^5	583,13^5	13 935,47	″	14 722,68^5	696,62	14 026,06^5
Soerakarta.														
Europeanen	489	7 407,75	3 742,45^5	11 150,20^5	10 400,61	5 075,67	″	15 476,28	1 055,33	14 420,95	7,86	15 659,07	889,07^5	14 770,89^5
Vreemde oosterlingen.	562	3 701,97^5	2 004,93	5 706,90^5	5 472,32^5	616,50	1 110,00	7 198,82^5	66,49	7 132,33^5	3,55	7 426,32	32,19^5	7 394,12^5
Totaal	1 051	11 109,72^5	5 747,38^5	16 857,11	15 872,93^5	5 692,17	1 110,00	22 675,10^5	1 121,82	21 553,28^5	11,41	23 086,29	921,27	22 615,02
Madioen.														
Europeanen	248	3 402,75	1 961,02^5	5 363,77^5	4 976,37^5	1 329,00	″	6 305,37^5	384,16	5 921,21^5	″	6 419,32	733,94	5 685,38
Vreemde oosterlingen.	338	1 926,70	948,69^5	2 875,39^5	2 618,87^5	751,00	1 839,00	5 208,87^5	42,45	5 166,42^5	9,00	4 983,08^5	9,00	4 974,08^5
Totaal.	586	5 329,45	2 909,72	8 239,17	7 595,25	2 080,00	1 839,00	11 514,25	426,61	11 087,64	9,00	11 402,40^5	742,94	10 659,46^5
Kediri.														
Europeanen	612	6 099,42	3 276,52^5	9 375,94^5	8 718,80^5	4 447,50	″	13 166,30^5	715,22^5	12 451,08	″	13 120,52	841,48	12 279,04
Vreemde oosterlingen.	994	5 513,86^5	2 845,58	8 359,44^5	7 595,39^5	1 696,00	3 059,00	12 350,39^5	231,28^5	12 119,11	″	12 711,58^5	72,97^5	12 638,61
Totaal.	1 606	11 613,28^5	6 122,10^5	17 735,39	16 314,20	6 143,50	3 059,00	25 516,70	946,51	24 570,19	″	25 832,10^5	914,45^5	24 917,65
Madura.														
Europeanen	117	1 489,70	853,76	2 343,46	2 305,32	632,16^5	″	2 937,48^5	216,85^5	2 720,63	″	3 379,26	598,21	2 781,05
Vreemde oosterlingen.	505	2 617,43^5	935,97	3 553,40^5	3 312,58^5	781,00	3 108,00	7 201,58^5	97,48^5	7 104,10	″	7 302,75	75,36	7 227,39
Totaal.	622	4 107,13^5	1 789,73	5 896,86^5	5 617,90^5	1 413,16^5	3 108,00	10 139,07	314,34	9 823,73	″	10 682,01	673,57	10 008,44
Alle gewesten van Java en Madura gezamenlijk.														
Europeanen	12 038	263 978,44^5	152 579,00^5	416 557,45	402 615,94	71 974,92	″	474 590,86	45 698,41^5	428 892,44^5	1 954,79^5	473 667,11^5	44 558,35^5	429 108,76
Vreemde oosterlingen.	23 642	153 285,14	73 732,85	227 017,99	206 952,57	29 103,16^5	83 530,00	319 585,73^5	4 605,54^5	314 980,19	3 050,31^5	331 927,87	4 389,11^5	327 538,75^5
Totalen voor Java en Madura	35 680	417 263,58^5	226 311,85^5	643 575,44	609 568,51	101 078,08^5	83 530,00	794 176,59^5	50 303,96	743 872,63^5	5 005,11	805 594,98^5	48 947,47	756 647,51^5

BUITENBEZITTINGEN.

Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden.		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Europeanen	311	7 473,89	4 645,41	12 119,30	11 698,03	1 418,65^5	″	13 116,68^5	1 810,16^5	11 306,52	31,57	14 340,13	2 276,23^5	12 063,89^5
Vreemde oosterlingen.	480	2 683,39	2 004,82	4 688,21	4 054,83^5	339,00	1 035,00	5 428,83^5	63,70	5 365,13^5	45,78	5 925,29	73,30	5 851,99
Totaal.	791	10 157,28	6 650,23	16 807,51	15 752,86^5	1 757,65^5	1 035,00	18 545,52	1 873,86^5	16 671,65^5	77,35	20 265,42	2 349,53^5	17 915,88^5
Padangsche Bovenlanden.														
Europeanen	226	3 853,52^5	2 254,48^5	6 108,01	6 027,80	647,50	″	6 675,30	988,16	5 687,14	3,20	6 750,44	1 087,46^5	5 662,97^5
Vreemde oosterlingen.	131	518,66	203,26^5	722,02^5	669,11	24,00	96,00	789,11	16,67	772,44	″	849,53^5	27,43^5	822,10
Totaal.	357	4 372,18^5	2 457,85	6 830,03^5	6 696,91	671,50	96,00	7 464,41	1 004,83	6 459,58	3,20	7 599,97^5	1 114,90	6 485,07^5
Tapanoli.														
Europeanen	131	1 674,03^5	1 188,01	2 862,04^5	2 773,61^5	455,00	″	3 228,61^5	333,14^5	2 895,47	″	3 436,94	539,07^5	2 897,86^5
Vreemde oosterlingen.	160	841,40	284,32	1 125,72	983,39	66,00	″	1 049,39	4,56	1 094,83	″	995,55	″	995,55
Totaal.	291	2 515,43^5	1 472,33	3 987,76^5	3 757,00^5	521,00	″	4 278,00^5	337,70^5	3 940,30	″	4 432,49	539,07^5	3 893,41^5
Benkoelen.														
Europeanen	43	770,25	528,31	1 298,56	1 274,26	128,50	″	1 402,76	72,60	1 330,16	4,20^5	1 348,55	110,24^5	1 238,30^5
Vreemde oosterlingen.	108	556,07^5	509,38	1 065,45^5	1 065,45^5	96,00	288,00	1 449,45^5	″	1 449,45^5	8,69	1 403,40^5	″	1 403,40^5
Totaal.	151	1 326,32^5	1 037,69	2 364,01^5	2 339,71^5	224,50	288,00	2 852,21^5	72,60	2 779,61^5	12,89^5	2 751,95^5	110,24^5	2 641,71
Lampongsche Districten.														
Europeanen	53	828,10	521,35^5	1 349,45^5	1 305,08	313,00	″	1 618,08	266,05	1 352,03	″	1 422,00	73,10	1 348,90
Vreemde oosterlingen.	119	500,50	174,95^5	675,45^5	484,02	49,50	110,00	643,52	23,00	620,52	″	597,70^5	6,30	591,40^5
Totaal.	172	1 328,60	696,31	2 024,91	1 789,10	362,50	110,00	2 261,60	289,05	1 972,55	″	2 019,70^5	79,40	1 940,30^5

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGELAGENEN.	1897.											1896. p)		
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen:				Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot									
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Palembang.														
Europeanen . . .	169	3 545,07	1 710,06^5	5 555,13^5	5 173,68^5	372,00	"	5 545,68^5	1 033,60^5	4 512,08	33,67	5 511,98	631,68	4 880,30
Vreemde oosterlingen.	671	3 611,75	1 079,46	4 691,21	4 264,54	56,00	84,00	4 404,54	2,10	4 402,44	6,35	6 449,89^5	40,12	6 409,77^5
Totaal.	840	7 156,82	2 789,52^5	9 946,34^5	9 438,22^5	428,00	84,00	9 950,22^5	1 035,70^5	8 914,52	40,02	11 961,87^5	671,80	11 290,07^5
Oostkust van Sumatra.														
Europeanen . . .	1 150	18 209,27^5	14 895,03	33 104,30^5	32 413,64^5	6 881,30	"	39 294,94^5	1 536,40^5	37 758,54	20,80	38 035,57^5	711,34^5	37 324,23
Vreemde oosterlingen.	1 352	9 704,64	3 998,10^5	13 702,74^5	12 509,06^5	1 526,00	3 111,00	17 146,06^5	7,09	17 138,97^5	"	16 252,48	12,00	16 240,48
Totaal	2 502	27 913,91^5	18 893,13^5	46 807,05	44 922,71	8 407,30	3 111,00	56 441,01	1 543,49^5	54 897,51^5	20,80	54 288,05^5	723,34^5	53 564,71
Riouw en onderh. q)														
Europeanen . . .	50	999,51^5	684,22	1 683,73^5	1 679,51	18,00	"	1 697,51	190,92	1 506,59	"	1 593,15	196,65	1 396,50
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal.	50	999,51^5	684,22	1 683,73^5	1 679,51	18,00	"	1 697,51	190,92	1 506,59	"	1 593,15	196,65	1 396,50
Banka.														
Europeanen . . .	60	1 067,50	749,52^5	1 817,02^5	1 788,46^5	182,00	"	1 970,46^5	133,83^5	1 836,63	"	2 206,55	308,52	1 898,03
Vreemde oosterlingen.	629	2 469,72^5	1 517,02^5	3 986,75	3 430,38^5	1 536,00	906,00	5 872,38^5	2,52	5 869,86^5	"	5 184,85	"	5 184,85
Totaal.	689	3 537,22^5	2 266,55	5 803,77^5	5 218,85	1 718,00	906,00	7 842,85	136,35^5	7 706,49^5	"	7 391,40	308,52	7 082,88
Billiton.														
Europeanen . . .	29	445,67	265,10	710,77	700,03	97,00	"	797,03	105,74	691,29	"	772,17	7,25	764,92
Vreemde oosterlingen.	564	2 703,60	686,52	3 390,12	2 683,64	168,00	90,00	2 941,64	13,50	2 928,14	"	3 185,11^5	6,48	3 178,63^5
Totaal.	593	3 149,27	951,62	4 100,89	3 383,67	265,00	90,00	3 738,67	119,24	3 619,43	"	3 957,28^5	13,73	3 943,55^5
Westerafdeeling van Borneo. q)														
Europeanen . . .	100	1 686,55	1 377,32	3 063,87	3 016,89	12,00	"	3 028,00	466,77	2 562,12	"	2 993,91	447,05	2 546,86
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal.	100	1 686,55	1 377,32	3 063,87	3 016,89	12,00	"	3 028,00	466,77	2 562,12	"	2 993,91	447,05	2 546,86
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. q)														
Europeanen . . .	174	2 853,25	1 594,90	4 448,15	4 314,01	542,52	"	4 856,53	591,79^5	4 264,73^5	25,79	4 593,14^5	431,30^5	4 161,84
Vreemde oosterlingen.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal.	174	2 853,25	1 594,90	4 448,15	4 314,01	542,52	"	4 856,53	591,79^5	4 264,73^5	25,79	4 593,14^5	431,30^5	4 161,84
Celebes en onderhoorigheden														
Europeanen . . .	305	6 716,60	3 510,05^5	10 226,65^5	9 849,53^5	747,67	"	10 597,20^5	741,57	9 855,63^5	4,93	10 642,90^5	1 133,03^5	9 509,87
Vreemde oosterlingen.	734	7 070,47^5	4 120,41	11 190,88^5	10 854,05^5	330,00	1 310,00	12 494,05^5	563,03^5	11 931,02	11,50	12 490,12	580,24	11 909,88
Totaal.	1 039	13 787,07^5	7 630,46^5	21 417,54	20 703,59	1 077,67	1 310,00	23 091,26	1 304,60^5	21 786,65^5	16,43	23 133,02^5	1 713,27^5	21 419,75
Menado.														
Europeanen . . .	186	2 629,85	2 188,13	4 817,98	4 745,67^5	827,00	"	5 572,67^5	258,57^5	5 314,10	5,61^5	5 209,98	267,27^5	4 942,70^5
Vreemde oosterlingen.	462	2 303,51^5	1 787,37^5	4 090,89	3 924,44	396,00	312,00	4 632,44	16,45	4 615,99	36,06^5	4 531,77^5	68,59^5	4 463,18
Totaal.	648	4 933,36^5	3 975,50^5	8 908,87	8 670,11^5	1 223,00	312,00	10 205,11^5	275,02^5	9 930,09	41,68	9 741,75^5	335,87	9 405,88^5
Amboina.														
Europeanen . . .	246	4 685,05	3 397,06	8 082,11	7 739,89	116,00	"	7 855,89	465,96	7 389,93	10,13^5	8 775,03^5	864,11	7 910,92^5
Vreemde oosterlingen.	274	1 465,99^5	1 323,81	2 789,805	2 687,89^5	18,00	72,00	2 777,89^5	21,20	2 756,69^5	4,87	2 824,70	19,60	2 805,10
Totaal.	520	6 151,04^5	4 720,87	10 871,91^5	10 427,78^5	134,00	72,00	10 633,78^5	487,16	10 146,62^5	15,00^5	11 599,73^5	883,71	10 716,02^5
Ternate.														
Europeanen . . .	80	765,81	733,15^5	1 498,96^5	1 351,75^5	122,00	"	1 473,75^5	69,47	1 404,28^5	9,56	1 561,96^5	102,60^5	1 459,36
Vreemde oosterlingen.	97	577,23^5	434,09	1 011,32^5	986,91	30,00	"	1 016,91	24,67	992,24	21,60	992,34^5	4,26^5	988,08
Totaal.	177	1 343,04^5	1 167,24^5	2 510,29	2 338,66^5	152,00	"	2 490,66^5	94,14	2 396,52^5	31,16	2 554,31	106,87	2 447,44
Timor en onderh.														
Europeanen . . .	68	782,10	534,10^5	1 316,20^5	1 196,92^5	82,00	"	1 278,92^5	80,92	1 198,00^5	3,00	1 192,44	77,19^5	1 115,24^5
Vreemde oosterlingen.	233	1 279,04	893,24^5	2 172,28^5	2 076,60	36,00	12,00	2 124,60	31,91	2 092,69	"	2 266,96^5	30,50	2 236,46^5
Totaal.	301	2 061,14	1 427,35	3 488,49	3 273,52^5	118,00	12,00	3 403,52^5	112,83	3 290,69^5	3,00	3 459,40^5	107,69^5	3 351,71
Bali en Lombok.														
Europeanen . . .	31	429,25	341,00	770,25	767,01	91,00	"	858,01	81,05	776,96	"	1 195,37	260,22^5	976,24^5
Vreemde oosterlingen.	174	1 451,49	1 522,76	2 974,25	2 931,08	212,00	432,00	3 575,08	43,65	3 531,43	"	3 510,88^5	10,23^5	3 500,65
Totaal.	205	1 880,74	1 863,76	3 744,50	3 698,09	303,00	432,00	4 433,09	124,70	4 308,39	"	4 706,25^5	270,46	4 476,89^5
Alle gewesten der buitenbezitt. gezamenlijk.														
Europeanen . . .	3 412	59 415,29	41 117,23^5	100 532,52^5	97 815,81	13 053,14^5	"	110 868,95^5	9 226,73^5	101 642,22	152,47^5	111 582,23^5	9 524,26^5	102 057,97
Vreemde oosterlingen.	6 188	37 737,49	20 539,64	58 277,13	53 605,42	4 882,50	7 858,00	66 345,92	834,05^5	65 511,86^5	124,85^5	67 460,61^5	879,07	66 581,54^5
Totalen voor de buitenbezittingen.	9 600	97 152,78	61 656,87^5	158 809,65^5	151 421,23	17 935,64^5	7 858,00	177 214,87^5	10 060,79	167 154,08^5	277,33	179 042,85	10 403,33^5	168 639,51^5

q) In de gewesten Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn de vreemde oosterlingen niet aan de personeele belasting onderworpen. In Atjeh en onderhoorigheden werkt deze belasting in het geheel niet. In de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok, waar vóór 1 Januari 1898 de belasting mede niet werkte, zijn, te rekenen van evengemelden datum, de vreemde oosterlingen belastingplichtig geworden.

III. PATENTRECHT (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden).

GEWESTEN.	1896. *p*)				1897.			
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Aantal aangeslagenen.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.								
Bantam	55	f 1 281,55	f 21,49	f 1 260,06	84	f 1 761,97	f 81,50	f 1 680,47
Batavia *r*)	2 123	266 457,52	6 709,43	259 748,09	2 075	256 747,51^5	6 713,43^5	250 034,08
Krawang	53	2 613,77	182,83^5	2 430,93^5	55	2 795,00	197,50	2 597,50
Preanger Regentschappen	465	20 179,79	764,02^5	19 415,76^5	510	21 823,34	778,57^5	21 044,76^5
Cheribon	283	21 755,43	348,00^5	21 407,42^5	268	20 391,75	636,58	19 755,17
Tagal	257	18 807,94^5	1 052,86	17 755,08^5	272	16 880,53	944,92^5	15 938,60^5
Pekalongan	173	7 395,85	526,96^5	6 868,88^5	185	7 616,29^5	537,03^5	7 079,26
Samarang *r*)	1 388	79 499,17	3 913,96	75 585,21	1 450	86 767,44	5 350,06	81 417,38
Japara	278	12 609,63	1 291,98^5	11 317,64^5	252	11 132,25^5	516,87	10 615 38^5
Rembang	158	5 447,00	494,97	4 952,03	139	4 778,68^5	395,21	4 383,47^5
Soerabaija *r*)	1 896	147 751,58^5	9 970,67^5	137 780,91	1 931	153 298,61	5 336,72	147 961,89
Pasoeroean	788	46 232,96^5	4 946,13	41 286,83^5	842	40 803,18^5	2 441,97	38 361,21^5
Probolinggo	481	23 248,25^5	1 704,19	21 544,06^5	502	26 292,97^5	2 574,49	23 718,48^5
Bezoeki	549	30 356,02^5	1 368,46^5	28 987,56	586	30 267,58^5	1 138,84	29 128,74^5
Banjoemas	191	6 937,59^5	177,72	6 759,87^5	204	7 403,96	471,30	6 932,66
Bagelen	110	2 927,90	242,83	2 685,07	114	3 062,53	454,48^5	2 608,04^5
Kadoe	107	2 049,66	227,12	1 822,54	123	2 594,00	109,08	2 484,92
Djokjokarta	417	33 532,52	466,97	33 065,55	425	31 089,25	895,19	30 194,06
Soerakarta	828	33 360,29^5	1 870,71	31 489,58^5	796	33 686,84^5	987,05^5	32 699,79
Madioen	203	8 113,08	340 99^5	7 772,08^5	209	8 474,50	277,75^5	8 196,74^5
Kediri	645	37 944,69^5	2 211,13	35 733,56^5	710	36 021,26^5	2 205,09^5	33 816,17
Madura	62	1 002,70	195,86^5	806,83^5	64	908,33^5	69,99^5	838,34
Totalen voor Java en Madura	11 510	f 809 504,93	f 39 029,32^5	f 770 475,60^5	11 796	f 804 597,82	f 33 110,66^5	f 771 487,15^5
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	182	f 12 423,17	f 1 588,23	f 10 834,94	184	f 11 347,84	f 1 136,58	f 10 211,26
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	98	2 879,98	132,49	2 747,49	112	2 967,58	209,46^5	2 758,11^5
Sumatra's Westkust: Tapanoli	55	585,91^5	8,41^5	577,50	59	608,75	35,17	573,58
Benkoelen	25	455,45	10,00	445,45	25	557,31^5	7,91^5	549,40
Lampongsche Districten	41	999,04	23,05	975,99	40	1 157,63^5	81,34^5	1 076,29
Palembang	75	2 665,52	304,56^5	2 360,95^5	130	5 051,20^5	251,09^5	4 800,11
Oostkust van Sumatra	1 097	174 840,05	1 166,07	173 673,98	1 141	148 631,46	6 409,38^5	142 222,07^5
Atjeh en onderhoorigheden	78	3 180,30	41,74	3 138,56	76	3 475,96	289,56	3 186,40
Riouw „ „	40	1 105,67^5	38,21^5	1 067,46	39	970,43	21,00	949,43
Banka	31	241,57	8,91	232,66	30	243,33^5	7,08^5	236,25
Billiton	39	3 383,32	46,72	3 336,60	37	3 343,20	283,42	3 059,78
Westerafdeeling van Borneo	62	1 436,23	68,91	1 367,32	66	1 778,48	277,00^5	1 501,47^5
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	152	5 709,73	577,12	5 132,61	187	7 657,64^5	368,06^5	7 289,58
Celebes en onderhoorigheden	253	7 903,66	424,82^5	7 478,83^5	262	8 465,12	85,50^5	8 379,61^5
Menado	159	4 399,03^5	162,18^5	4 236,85	184	5 325,37^5	539,95	4 785,42^5
Amboina	234	4 901,29^5	115,95	4 785,34^5	234	4 744,79^5	123,61^5	4 621,18
Ternate	60	1 334,10	56,65^5	1 277,44^5	78	1 393,31^5	43,91^5	1 349,40
Timor en onderhoorigheden	27	309,66^5	„	309,66^5	30	305,66^5	1,00	304,66^5
Bali en Lombok	32	1 022,75^5	104,75	918,00^5	38	1 123,42	96,33	1 027,09
Totalen voor de buitenbezittingen	2 740	f 229 776,46	f 4 878,80	f 224 897,66	2 952	f 209 148,52^5	f 10 267,40^5	f 198 881,12

r) Onder de aanslagen in de gewesten Batavia, Samarang en Soerabaija zijn ook begrepen elders gelegen ondernemingen, voor zooveel deze toebehooren aan op de hoofdplaatsen dier gewesten gevestigde maatschappijen of vennootschappen.

IV. VERPONDING.

a. Specificatie van den aanslag naar gelang van het zakelijk recht op de verpondingsplichtige perceelen uitgeoefend. *s)*

GEWESTEN	1896. (Verbeterde opgaven.) Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:						1897. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:					
	eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.	eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.
JAVA EN MADURA.												
Bantam	f 9 538,94^{5}	"	f 107,55	f 894,00	"	f 10 540,49^{5}	f 9 584,70	"	f 163,80	f 894,00	"	f 10 642,50
Batavia	567 356,78	"	4 461,00	1 927,50	f 1 810,86	575 556,14	567 472,17	"	4 461,00	1 927,50	f 1 821,36	575 682,03
Krawang	31 245,94	"	212,44	489,00	"	31 947,38	31 254,78^{5}	"	213,00	489,00	"	31 956,78^{5}
Preanger Regentsch.	19 410,47^{5}	f 11,70	1 155,57	40 914,27	"	61 492,01^{5}	20 438,97	f 11,70	1 172,06	42 168,12	"	63 790,85
Cheribon	67 446,04	17,25	249,00^{5}	999,00	"	68 711,29^{5}	67 586,43^{5}	17,25	253,89	1 002,75	"	68 860,32^{5}
Tagal	34 400,99^{5}	"	285,18^{5}	56,47^{5}	"	34 742,65^{5}	34 642,76	"	285,18^{5}	56,47^{5}	"	34 984,42
Pekalongan	22 803,13	"	358,21^{5}	5 369,06	3,00	28 533,40^{5}	22 818,63^{5}	"	355,95	5 369,06	3,00	28 546,64^{5}
Samarang	184 897,08	"	5 770,34^{5}	12 696,15	146,25	203 509,82^{5}	185 139,49^{5}	"	5 702,53^{5}	12 736,63	146,25	203 724,91
Japara	25 275,79	"	1 254,71^{5}	1 039,72^{5}	"	27 570,23	25 281,71^{5}	"	1 254,71^{5}	1 039,72^{5}	"	27 576,15^{5}
Rembang	25 858,27	"	807,32^{5}	"	"	26 665,59^{5}	25 922,93^{5}	"	831,93^{5}	"	"	26 754,87
Soerabaija	292 314,66^{5}	117,00	8 236,07^{5}	18 279,75	303,75	319 251,24	292 814,79^{5}	117,00	8 457,97^{5}	18 279,75	356,25	320 025,77
Pasoeroean	54 549,67^{5}	7,20	8 540,96^{5}	154 291,80	"	217 389,64	54 662,10^{5}	7,20	8 559,79	156 133,05	"	219 362,14^{5}
Probolinggo	31 632,32^{5}	186,45	1 230,17	19 711,25	"	52 760,19^{5}	31 761,44	186,45	1 279,41^{5}	20 959,25	"	54 186,55^{5}
Bezoeki	21 904,25	354,00	9 919,57	13 325,10	"	45 502,92	22 319,60^{5}	354,00	10 326,74^{5}	13 325,10	"	46 325,45
Banjoemas	13 557,36	"	114,25	255,00	11,25	13 937,86	13 748,58^{5}	"	112,81^{5}	255,00	11,25	14 127,65
Bagelen	11 448,81	"	119,92^{5}	2 356,50	6,75	13 931,98^{5}	11 533,82^{5}	"	119,92^{5}	2 356,50	6,75	14 017,00
Kadoe	17 065,18	"	3 233,17^{5}	2 366,43^{5}	"	22 664,79	17 116,11	"	3 233,17^{5}	2 366,43^{5}	"	22 715,72
Madioen	15 946,24	63,07^{5}	699,07^{5}	8 997,75	"	25 706,14	15 967,01^{5}	63,07^{5}	703,57^{5}	9 031,72^{5}	"	25 765,39
Kediri	33 883,62^{5}	"	3 482,66^{5}	93 398,62^{5}	"	130 764,91^{5}	34 126,42	"	3 524,47^{5}	93 968,25	"	131 619,14^{5}
Madura	10 374,32^{5}	"	361,41	"	"	10 735,73^{5}	10 445,78^{5}	"	361,41	"	"	10 807,49^{5}
Totalen voor Java en Madura	f 1 490 909,90	f 756,67^{5}	f 50 598,63	f 377 367,39	f 2 281,86	f 1 921 914,45^{5}	f 1 494 638,28^{5}	f 756,67^{5}	f 51 373,37	f 382 358,32	f 2 344 86	f 1 931 471,51
BUITENBEZITTINGEN.												
Sumatra's Westkust { Padangsche Benedenlanden, Padangsche Bovenlanden, Tapanoli }	f 44 768,75	......	"	f 11 745,50	"	f 56 514,25	f 39 973,23	......	f 114,62^{5}	f 8 878,46^{5}	"	f 48 966,32
Oostkust van Sumatra (alleen het eiland Bengkalis)	1 376,36^{5}	......	"	24,00	"	1 400,36^{5}	816,82^{5}	......	"	31,50	"	848,32^{5}
[Cel]ebes en onderhoorigheden	45 533,27^{5}	......	f 30,00	131,62^{5}	"	45 694,90	41 671,01	......	30,00	128,25	"	41 829,26
[Men]ado	13 327,64	......	22,50	4 223,25	f 18,00	17 591,39	14 447,38	......	11,25	1 635,45	f 18,00	16 112,08
Amboina (uitgezonderd de specerijperken op de Banda-eilanden) *t)*	22 527,57^{5}	......	"	1 048,50	9,00	23 585,07^{5}	19 454,86	......	"	1 222,50	9,00	20 686,36
Ternate (voor zooveel het gouvernementsgrondgebied betreft)	4 097,50^{5}	......	"	"	"	4 097,50^{5}	3 981,43^{5}	....	"	"	"	3 981,43^{5}
Totalen voor de buitenbezittingen	f 131 631,11		f 52,50	f 17 172,87^{5}	f 27,00	f 148 883,48^{5}	f 120 344,74		f 155,87^{5}	f 11 896,16^{5}	f 27,00	f 132 432,78

s) Uitvoeriger gegevens, namelijk eene opsomming van het getal aangeslagenen, afzonderlijk wat betreft Europeanen, Chineezen, andere vreemde oosterlingen en inlanders, en van het aandeel van elke dezer vier categorieën in het totaal der belasting, worden alleen verstrekt over het *eerste* jaar van den vijfjaarlijkschen aanslag, zijnde voor Java en Madura geweest het jaar 1895, en voor de zes gewesten der buitenbezittingen, waar de verponding mede reeds sedert jaren werkt (in drie andere gewesten der buitenbezittingen is deze belasting eerst met 1 Januari 1898 ingevoerd) het jaar 1897. Vandaar dat men voor Java en Madura de bewuste splitsing aantreft in bijlage SS van het verslag van 1896, doch voor de bedoelde zes gewesten der buitenbezittingen sub *b* van deze tabel.

t) De specerijperken op de Banda-eilanden vallen niet onder de verponding, maar zijn aan eene speciale belasting onderworpen (Indisch Staatsblad 1872 nº. 98 en 1873 nº. 188; zie ook art. 28 van de verpondings-ordonnantie in Indisch Staatsblad 1886 nº. 78). Voor 1896 bedroeg de aanslag der bedoelde specerijperken f 75 239, en voor 1897 f 66 610.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage LL.]

b. Getal aangeslagenen en bedrag van den aanslag, afzonderlijk voor Europeanen, Chineezen, andere vreemde oosterlingen en inlanders, een en ander bij den aanvang van 1897. *u*)

GEWESTEN.	Aantal aangeslagenen.					Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten:			Totaal van den aanslag volgens de oorspronkelijk vastgestelde kohieren. *v*)	Het totaal bedrag van den aanslag beliep voor:			
	Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	in eigendom.	met recht van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.		Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	inlanders.
BUITENBEZITTINGEN.													
Sum. West-kust: Padangsche Benedenl.	254	433	32	405	1124	f 39 897,48	f 126,00	f 517,87^5	f 40 541,35^5	f 13 780,72	f 19 031,01	f 594,12^5	f 7 135,50
Sum. West-kust: Padangsche Bovenl.	14	1	"	1	16	22,50	"	8 740,09	8 762,59	8 566,09	141,00	"	55,50
Sum. West-kust: Tapanoli	2	"	"	"	2	18,00	"	240,00	258,00	258,00	"	"	"
Oostkust van Sumatra (alleen het eiland Bengkalis)	6	40	"	4	50	816,82^5	"	31,50	848,32^5	412,75^5	415,68	"	19,89
Celebes en onderhoorigheden	274	691	26	596	1587	43 712,21^5	"	128,25	43 840,46^5	7 155,31	21 444,35^5	917,32^5	14 323,47
Menado	306	338	50	330	1024	14 425,03	11,25	1 653,45	16 089,73	8 072,81^5	5 642,41^5	998,14^5	1 376,35
Amboina (uitgezonderd de specerijperken op de Banda-eilanden)	830	425	271	807	2333	19 454,86	"	1 231,50	20 686,36	10 440,43^5	4 795,78^5	2 853,34	2 596,80
Ternate (voor zooveel het gouvernementsgebied betreft)	87	68	32	101	288	3 981,43^5	"	"	3 981,43^5	1 326,46	979,72^5	517,90	1 157,35
Totalen voor de buitenbez.	1773	1996	411	2244	6424	f 122 328,34^5	f 137,25	f 12 542,66^5	f 135 008,26	f 50 012,58^5	f 52 449,97	f 5 880,83^5	f 26 664,87
Op 1 Januari 1892, het eerste jaar van den vorigen vijfjaarlijkschen aanslag, waren de cijfers	1246	1650	229	2075	5200	130 881,32^5	22,50	15 666,00	146 569,82^5	56 468,54^5	55 396,54	4 975,95	29 728,79

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1897.				Bedrag van den aanslag over 1897. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1896 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1897.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
JAVA EN MADURA.													
Bantam	18 899	757	16	19 672	f 47 773,78^5 (2,52^5)	f 5 690,35 (7,52)	f 201,00 (12,56)	f 53 665,13^5 (2,73)	f 47 966,61	"	f 244,60	f 15,60	f 260,20
Batavia *w*)	13 436	16 204	944	30 584	43 036,70 (3,20)	161 578,50 (9.97)	7 966,75 (8,44)	212 581,95 (6,95)	217 677,97^5	f 13 995,36^5	31 709,39^5	2 361,99	48 066,75
Krawang	8 826	1 412	27	10 265	10 595,10 (1,20)	9 700,45 (6,87)	123,50 (4,57^5)	20 419,05 (1,99)	20 022,05	284,95	1 082,50	"	1 367,45
Preanger Regentsch.	62 443	2 019	21	64 483	71 126,80 (1,14)	19 126,35 (9.47)	170,50 (8,12)	90 423,65 (1,40)	85 557,43^5	442,85	30,10	"	472,95
Cheribon	66 110	4 874	622	71 606	100 255,75 (1,51^5)	40 493,80 (8,31)	3 404,75 (5.47)	144 154,30 (2,01)	137 591,67^5	"	955,80	170,50	1 426,30
Tagal	59 928	1 533	321	61 782	77 364,52 (1,29)	15 698,64 (10,24)	2 485,00 (7,74)	95 548,16 (1,54^5)	100 482,74^5	20,75	144,25	476,32^5	641,32^5
Pekalongan	28 478	1 113	197	29 788	41 674,90^5 (1.46)	12 986,90 (11,67)	2 229,50 (11,33)	56 891,30^5 (1,91^5)	58 154,66	"	589,42	414,25	1 003,67
Samarang	75 772	5 773	387	81 932	103 002,64^5 (1.36)	66 629.53 (11 54)	2 450,50 (6,33)	172 082,67^5 (2.10^5)	170 044,19^5	883.50	239,50	35,00	1 158,00
Japara	42 121	1 979	181	44 281	45 242,40 (1,07^5)	16 567,05 (8,35)	631,50 (3.49)	62 440,95 (1,41)	63 092,45	469,25	269,60	45,95	784,80
Rembang	58 384	2 605	106	61 095	88 014,21 (1,51)	26 529,55 (10,18)	799,00 (7,54)	115 342,76 (1,89)	110 156,61	266,60	584,00	20,50	871,10
Soerabaija	177 835	8 983	1 272	188 090	335 069,33^5 (1.88^5)	134 425,95^5 (14.96^5)	13 638,00 (10,72)	483 133,29 (2,56)	480 353,48^5	350,00	5 657,51^5	117,50	6 125,01^5
Pasoeroean	68 335	2 143	295	70 773	148 522,26 (2,17)	18 765,67 (8.76)	2 635,85 (8,93^5)	169 923.78 (2.40)	180 041,72^5	272,89	344.05	8,00	624,94
Probolinggo	32 586	1 216	107	33 909	83 277,00 (2,56)	13 784,75 (11,33^5)	1 032,00 (9,64^5)	98 093,75 (2,89)	98 523,90	82,50	644,80	15,20	742,50
Bezoeki	21 862	1 078	432	23 372	60 740,70 (2,77)	12 332,25 (11,44)	3 214,50 (7,44)	72 287,45 (3,25)	74 512,30	342,50	552,20	235,75	1 130,45
Banjoemas	25 859	1 361	9	27 229	26 714,36 (1.03)	12 281,00 (9,02)	84,60 (9,40)	39 079,96 (1,43^5)	38 766,47^5	48,19^5	351,15	"	399,34^5
Bagelen	66 198	1 050	5	67 253	53 079,07^5 (0,80)	9 060,75 (8,63)	57,50 (11,50)	62 197,32^5 (0,92)	60 520,81^5	59,66	212,70	"	272,36
Kadoe	23 955	1 691	25	25 671	20 437,75 (0.85)	10 001,05 (11,24)	97,50 (3,90)	39 536,30 (1,54)	38 793,22^5	323,50	154,00	8,50	486,00
Djokjokarta *x*)	.....	1 428	43	1 471	.....	12 008,60 (8,41)	227,50 (5.30)	12 236,10 (8,32)	11 048,81^5	....	"	"	"
Soerakarta *x*)	.....	2 725	129	2 854	.....	28 466.21 (10,45)	628,15 (4,85)	29 094,36 (10,19)	29 946,32	....	3 959,84	292,35	4 252,19
Transporteeren	851 027	59 944	5 139	916 110	f 1 355 927,29^5	f 635 127,35^5	f 42 077,60	f 2 033 132,25	f 2 023 253,46^5	f 17 842,51	f 47 725,42	f 4 217,41^5	f 69 785,34

u) Zie noot *s* hiervóór.

v) Dus aangevende den toestand bij den aanvang van het vijfjarig tijdvak 1897 t/m 1901. Bij de op de voorgaande blz. onder IV*a* voorkomende opgaven is rekening gehouden met in den loop van 1897 ontstane mutatiën. Vandaar dat voor enkele gewesten de opgaven IV*a* en IV*b* verschil opleveren.

w) In de residentie Batavia werkt de bedrijfsbelasting, wat de inlanders betreft, alleen in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia en in de onderdistricten Pledang en Bondongan, uitmakende het onder den naam Bloeboer bekende niet uit particuliere landerijen bestaande gedeelte der afdeeling Buitenzorg (verg. Indisch Staatsblad 1878 n°. 12 en 1879 n°. 338), zoodat de inlander in het grootste gedeelte der afdeeling Buitenzorg en die in de afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang buiten de heffing vallen (verg. het verslag van 1880, blz. 153).

x) In Djokjokarta en Soerakarta is de belasting alleen toepasselijk op vreemde oosterlingen.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1897.				Bedrag van den aanslag over 1897. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1896 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1897.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
Per transport	851 027	59 944	5 139	916 110	f 1 355 927,29^5	f 635 127,35^5	f42 077,60	f 2 033 132.25	f2 023 253,46^5	f17 842,51	f 47 725,42	f4217.41^5	f 69 785,34^5
Madioen	23 477	1 037	16	24 530	28 968.80 (1,23)	13 053.97 (12,59)	90,50 (5,65^5)	42 113,27 (1.72)	38 645,61	36,80	212,90	„	249,70
Kediri	32 768	2 768	1	35 537	62 483,30 (1 91)	27 544,00 (9,95)	2,00 (2.00)	90 029,30 (2,53)	87 255,70	„	507,50	„	507,50
Madura.	56 820	726	256	57 802	182 780,84 (3,21)	15 321 10 (21,10)	2 139,00 (8,36)	200 240,94 (3,47)	200 809,03	„	82,65	30,84	113,49
otalen voor Java en Madura. . .	964 092	64 475	5 412	1 033 979	f 1 630 160,23^5 (1,69)	f 691 046,42^5 (10,71^5)	f44 309,10 (8,19)	f 2 365 515,76 (2,29)	. . . . .	f17 879,31	f 48 528,47	f4248,25^5	f 70 656,03^5
Over 1896 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft, volgens verbeterde opgaven)	937 533	64 798	5 375	1 007 706	f 1 620 963,65^5 (1,73)	f 684 242,62^5 (10,56)	f44 757,52^5 (8,32^5)	f 2 349 963,80^5 (2,33)	f2 349 963,80^5	f 8 280,31^5	f 47 925,69	f3942 75	f 60 148,75^5
BUITENBEZITTINGEN. *ij)*													
Sumatra's Westkust	. . . .	4 356	556	4 912	. . . . . .	f 19 452,00 (4,46)	f 2 707,90 (4,87)	f 22 159,90 (4,51)	f 21 358,64	. . . .	f 8 723,70	f1 498,40	f 10 222,10
Benkoelen	. . . .	200	23	223	. . . . . .	2 354,50 (11,77)	155,00 (6,74)	2 509,50 (11,25)	2 336 00	. . . .	55,00	„	55,00
Lampongsche Districten	. . . .	383	28	411	. . . . . .	2 043,50 (5.34^5)	213,00 (7,61)	2 256.50 (5,49)	1 782,00	. . . .	484,00	42,00	526,00
Palembang. . . .	10 519	3 735	481	14 735	f 27 458.50 (2,61)	18 424,40 (4,93)	3 902,00 (8,11)	49 784,90 (3,38)	44 415,50	f 2 338,50	435,00	277,00	3 050,50
Oostkust van Sumatra.	25 202	68 611	3 765	97 578	72 453,51^5 (2,87^5)	311 188,13^5 (4,54)	11 399,68^5 (3 03)	395 041,33^5 (4,05)	292 894,90^5	z)17 741,00	z) 54 124,70	z)4098,50	75 964,20
Atjeh en onderh. .	. . . .	1 946	307	2 253	. . . . . .	8 521,00 (4,38)	1 396,00 (4,54)	9 917,00 (4,40)	9 502,50	. . . .	219,00	326,50	545,50
Riouw en onderh. .	. . . .	4 948	46	4 994	. . . . . .	54 912,50 (10,10)	436,00 (9,48)	55 348.50 (11,08)	57 102,52	. . . .	8 202,15	9,00	8 211,15
Banka	. . . .	4 970	87	5 057	. . . . . .	18 746,61 (3.69)	423,75 (4,87)	19 170,36 (3,79)	17 305,73	. . . .	3 529,65	150,50	3 680,15
Billiton	. . . .	1 689	„	1 689	. . . . . .	7 012.00 (4,15)	„	7 012,00 (4,15)	6 522,60	. . . .	1 097,00	„	1 097,00
Westerafdeeling van Borneo	. . . .	14 190	137	14 327	. . . . . .	58 333,00 (4,11)	728.50 (5,31^5)	59 061,50 (4,12)	58 640,00	. . . .	19 461,25	233,50	19 694,75
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	. . . .	2 172	533	2 705	. . . . . .	13 475,35 (6,20)	3 785.50 (7,10)	17 260,85 (6,38)	16 594,20	. . . .	38,00	241,50	279,50
Celebes en onderh .	. . . .	2 320	318	2 638	. . . . . .	22 129,00 (9.53^5)	2 111,70 (6,64)	24 240,70 (9.19)	22 981,20	. . . .	10 548,60	251,00	10 799,60
Menado	(niet opgegeven)	952	165	aa)*1 117	(niet opgegeven)	7 940,50 (8,34)	1 435.00 (8,70)	*9 375,50 (8,39)	8 956,00	(niet opgegeven)	3 301,40	109,00	*3 410,40
Amboina	. . . .	*373	*141	*514	. . . . . .	*3 701,50 (9,92)	*1 047,00 (7.42^5)	*4 748,50 (9,24)	4 663.00	. . . .	*3 572.00	*970,00	*4 542,00
Ternate	. . . .	235	75	310	. . . . . .	1 896,55 (8.07)	547,50 (7.30)	2 444,05 (7,88)	2 443,10	. . . .	516,00	149,50	665,50
Timor en onderh. .	. . . .	485	54	539	. . . . . .	4 178.00 (8,61)	444,00 (8,22)	4 622,00 (8,57^5)	4 281,00	. . . .	819,00	56,00	875,00
Bali en Lombok. .	4 193	979	309	5 481	11 763,40 (2.80)	8 593,50 (8,77^5)	2 296,50 (7,43)	22 653,40 (4,13)	21 879,50	1 022,00	778,50	51,00	1 851,50
Totalen voor de buitenbezittingen. .	*39 914	*112 544	*7 025	*159 483	f *111 675,41^5 (2,80)	f*562 902,04^5 (5,00)	f*33029,03^5 (4,70)	f *707 606,49^5 (4,44)	. . . . .	f*21 101,50	f*115 964,95	f 8463,40	f *145 469,85
Over 1896 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft, volgens verbeterde opgaven)	13 986	107 916	3 150	125 052	f 35 502,00 (2,54)	f 536 951,95^5 (4,97)	f21 204,44 (6,73)	f 593 658,39^5 (4,75)	f 593 658,39^5	f 4 995,25	f276 815,19^5	f 2927,40	f 284 737,84^5

ij) In de buitenbezittingen werkte in 1897 de bedrijfsbelasting in alle gewesten onder de vreemde oosterlingen, uitgenomen onder de Arabieren in de residentie Westerafdeeling van Borneo en onder de mijnwerkers op Banka en Billiton. Voorts zijn aan de bedrijfsbelasting onderworpen de inlanders ter hoofdplaats Palembang, zekere categorieën van inlanders in de afdeelingen Boeleleng, Djembrana en Lombok der residentie Bali en Lombok en in de residentie Oostkust van Sumatra, zoomede de zoogenaamde inlandsche burgers in de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1891 n°. 160, 1895 n°. 291, 1896 n°. 267 en 1897 n°. 10).

z) Voor de aangeslagenen op de landbouwondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra behoeft de belasting eerst op 1 Maart na afloop van het belastingjaar betaald te zijn.

aa) De cijfers waarbij een * is geplaatst zijn onvolledig, door het ontbreken, wat Menado betreft, van opgaven nopens den aanslag der zoogenaamde inlandsche burgers, en wat Amboina betreft, doordien uit de afdeeling Banda geen gegevens waren ingekomen.

b. Verdeeling der aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500.
JAVA EN MADURA. *bb)*																		
Bantam	Inlanders	6 798	6 778	3 096	1 088	223	500	117	105	177	10	3	3	1	″	″	″	″
	Chineezen	20	53	129	153	92	205	35	41	26	2	1	″	″	″	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	″	″	″	5	″	3	4	3	1	″	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	6 818	6 831	3 225	1 246	315	708	156	149	204	12	4	3	1	″	″	″	″
Batavia	Inlanders	783	3 951	5 783	1 173	411	881	240	156	42	13	1	2	″	″	″	″	″
	Chineezen	3	556	2 751	1 592	4 542	3 923	952	916	667	120	77	41	28	10	6	2	15
	Andere vreemde oosterl.	1	7	244	166	209	173	50	56	20	7	4	4	3	″	″	″	″
	Totaal	787	4 514	8 778	2 931	5 162	4 980	1 242	1 128	729	140	82	47	31	10	6	2	15
Krawang	Inlanders	6 364	1 764	360	152	35	125	26	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	2	238	243	395	88	289	60	47	40	6	2	2	″	″	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	″	6	8	5	3	3	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	6 366	2 008	611	552	126	417	87	48	40	6	2	2	″	″	″	″	″
Preanger Regentschappen	Inlanders	36 519	22 326	2 279	520	271	386	85	39	15	2	1	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	2	424	506	363	189	262	89	77	63	20	12	10	1	1	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	″	″	1	6	4	5	1	4	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	36 521	22 750	2 786	889	464	653	175	120	78	22	13	10	1	1	″	″	″
Cheribon	Inlanders	26 582	33 703	3 149	1 369	443	709	105	40	9	″	″	1	″	″	″	″	″
	Chineezen	4	1 141	1 067	813	408	776	236	199	146	40	19	11	3	5	1	1	4
	Andere vreemde oosterl.	5	209	157	98	41	67	16	13	10	2	2	1	1	″	″	″	″
	Totaal	26 591	35 053	4 373	2 280	892	1 552	357	252	165	42	21	13	4	5	1	1	4
Tagal	Inlanders	36 235	18 168	2 975	1 354	389	555	206	41	5	″	″	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	1	148	205	283	138	452	121	75	74	14	17	4	2	1	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	″	11	110	58	27	71	20	8	13	1	1	1	″	″	″	″	″
	Totaal	36 236	18 325	3 290	1 695	554	1 078	347	124	92	15	18	5	2	1	″	″	″
Pekalongan	Inlanders	15 037	10 078	1 888	331	246	392	82	41	11	371	″	″	1	″	″	″	
	Chineezen	2	187	181	176	140	208	69	65	47	14	5	12	4	1	1	″	1
	Andere vreemde oosterl.	″	67	16	35	9	37	6	11	11	1	1	1	1	″	1	″	″
	Totaal	15 039	10 332	2 085	542	395	637	157	117	69	386	6	13	6	1	2	″	1
Samarang	Inlanders	50 588	16 106	5 681	1 561	672	893	168	69	25	6	2	1	″	″	″	″	″
	Chineezen	58	460	1 187	1 009	396	1 595	368	283	236	60	49	36	17	10	2	3	4
	Andere vreemde oosterl.	″	102	104	80	25	43	15	8	8	″	1	″	″	″	1	″	″
	Totaal	50 646	16 668	6 972	2 650	1 093	2 531	551	360	269	66	52	37	17	10	3	3	4
Japara	Inlanders	34 847	5 963	717	265	114	188	11	13	2	″	1	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	20	728	221	221	126	374	80	102	61	22	13	7	1	3	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	39	78	26	12	2	11	6	6	1	″	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	34 906	6 769	964	498	242	573	97	121	64	22	14	7	1	3	″	″	″
Rembang	Inlanders	35 013	15 779	4 019	1 965	552	813	129	74	35	5	″	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	34	801	331	367	126	429	153	178	120	25	18	8	6	7	1	″	1
	Andere vreemde oosterl.	″	13	31	27	10	9	5	6	4	″	1	″	″	″	″	″	″
	Totaal	35 047	16 593	4 381	2 359	688	1 251	287	258	159	30	19	8	6	7	1	″	1
Soerabaija	Inlanders	66 937	73 591	18 700	10 851	3 395	3 337	593	272	117	31	4	5	1	1	″	″	″
	Chineezen	22	587	588	1 263	379	3 411	1 676	482	268	91	65	50	35	23	16	4	23
	Andere vreemde oosterl.	19	123	90	237	49	342	268	72	40	14	9	4	3	2	″	″	″
	Totaal	66 978	74 301	19 378	12 351	3 823	7 090	2 537	826	425	136	78	59	39	26	16	4	23
Pasoeroean	Inlanders	17 881	34 430	7 590	4 886	1 565	1 388	324	70	48	58	87	1	7	″	″	″	″
	Chineezen	21	221	528	385	186	422	138	104	87	22	10	12	5	2	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	3	28	41	66	20	77	24	17	13	4	1	″	1	″	″	″	″
	Totaal	17 905	34 679	8 159	5 337	1 771	1 887	486	191	148	84	98	13	13	2	″	″	″
Probolinggo	Inlanders	9 819	11 409	7 485	1 907	432	1 255	118	40	8	16	88	1	7	1	″	″	″
	Chineezen	9	171	98	230	90	391	83	70	39	14	7	3	6	3	1	1	″
	Andere vreemde oosterl.	″	21	18	11	9	23	13	6	1	4	1	″	″	″	″	″	″
	Totaal	9 828	11 601	7 601	2 148	531	1 669	214	116	48	34	96	4	13	4	1	1	″
Bezoeki	Inlanders	3 747	10 160	3 568	2 221	1 162	684	172	46	78	11	8	5	″	″	″	″	″
	Chineezen	″	72	105	170	171	318	82	72	57	14	5	7	2	3	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	″	111	93	54	36	87	17	16	6	6	4	2	″	″	″	″	″
	Totaal	3 747	10 343	3 766	2 445	1 369	1 089	271	134	141	31	17	14	2	3	″	″	″
Banjoemas	Inlanders	19 277	5 376	777	198	118	105	6	2	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	32	274	272	233	118	242	63	52	49	11	5	5	2	1	″	1	1
	Andere vreemde oosterl.	″	″	1	4	2	1	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	19 309	5 650	1 050	435	238	348	69	54	50	11	5	5	2	1	″	1	1

bb) Op Java en Madura wordt van inlanders als bedrijfsbelasting geheven 2 pct. van hun belastbaar inkomen; van de vreemde oosterlingen 4 pct., met een minimum van aanslag voor deze laatsten van f 2 over een vol jaar. Inlanders, wier belastbaar inkomen minder bedraagt dan f 25 's jaars, zijn van de belasting vrijgesteld.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1 en minder	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500.
Bagelen	Inlanders	57 950	6 216	1 276	335	140	212	45	17	7	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Chineezen	10	315	141	156	70	189	58	52	35	10	8	4	1	〃	〃	1	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	〃	1	1	1	1	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	57 960	6 531	1 418	492	211	402	103	69	43	10	8	4	1	〃	〃	1	〃
Kadoe	Inlanders	20 149	3 116	405	108	64	86	15	10	2	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Chineezen	20	324	358	215	167	263	102	102	75	30	14	11	4	5	〃	1	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	7	4	9	2	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	20 169	3 447	767	332	233	352	117	112	77	30	14	11	4	5	〃	1	〃
Djokjokarta	Chineezen	〃	76	297	232	205	367	101	88	52	3	2	3	1	1	〃	〃	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	16	4		7	3	1	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	〃	92	301	241	212	370	102	91	52	3	2	3	1	1	〃	〃	〃
Soerakarta	Chineezen	3	559	538	303	303	434	201	202	111	24	15	11	12	9	〃	〃	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	66	19	14	6	14	1	6	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	3	625	557	317	309	448	202	208	114	24	15	11	12	9	〃	〃	〃
Madioen	Inlanders	17 283	3 736	1 522	482	187	220	33	10	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Chineezen	〃	88	128	88	99	359	80	98	72	13	2	4	3	2	〃	1	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	5	4	〃	1	5	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	17 283	3 829	1 654	570	287	584	113	109	76	13	2	4	3	2	〃	1	〃
Kediri	Inlanders	17 136	6 770	3 280	3 345	1 278	792	108	52	7	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Chineezen	2	583	326	412	346	567	233	138	107	22	14	9	7	2	〃	〃	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	17 138	7 354	3 606	3 757	1 624	1 359	341	190	114	22	14	9	7	2	〃	〃	〃
Madura	Inlanders	30 563	14 009	4 281	1 693	1 051	2 411	659	974	795	180	135	35	26	6	1	1	〃
	Chineezen	9	125	55	79	56	137	57	58	65	20	15	13	7	7	2	1	〃
	Andere vreemde oosterl.	8	112	27	25	20	35	10	7	5	2	1	1	3	〃	〃	〃	〃
	Totaal	30 580	14 246	4 363	1 797	1 127	2 603	726	1 039	865	202	151	49	36	13	3	2	〃
t geheel	Inlanders	509 508	303 429	78 831	35 804	12 748	15 932	3 242	2 071	1 387	703	330	54	43	8	1	1	〃
	Chineezen	274	8 129	10 255	9 138	8 435	15 630	5 037	3 501	2 407	597	375	263	147	96	30	16	49
	Andere vreemde oosterl.	75	983	999	922	483	1 013	458	244	138	41	26	14	12	2	2	〃	〃
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1897		509 857	312 541	90 085	45 864	21 666	32 581	8 737	5 816	4 022	1 341	731	331	202	106	33	17	49
Over 1896 waren de cijfers	Inlanders	485 604	298 618	81 723	34 686	13 537	15 752	3 246	2 088	1 522	312	344	50	36	3	3	〃	〃
	Chineezen	223	8 387	9 987	9 162	8 707	15 803	4 907	3 616	2 398	623	396	262	147	87	36	18	39
	Andere vreemde oosterl.	81	995	937	1 010	480	1 059	329	236	151	32	30	21	8	4	2	〃	〃
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1896		485 908	308 000	92 647	44 858	22 724	32 614	8 482	5 940	4 071	967	770	342	191	94	41	18	39
BUITENBEZITTINGEN. *cc)*																		
Sumatra's Westkust	Chineezen	〃	〃	3 027	637	221	298	76	55	25	6	8	〃	3	〃	〃	〃	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	〃	201	223	59	49	7	10	4	〃	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	〃	〃	3 228	860	280	347	83	65	29	6	11	〃	3	〃	〃	〃	〃
Benkoelen	Chineezen	〃	〃	44	35	29	50	15	9	7	5	5	1	〃	〃	〃	〃	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	〃	6	2	6	5	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	〃	〃	50	37	35	55	19	9	7	5	5	1	〃	〃	〃	〃	〃
Lampongsche Districten	Chineezen	〃	〃	60	167	55	79	11	8	3	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	〃	〃	4	2	21	〃	〃	1	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	〃	〃	60	171	57	100	11	8	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
Palembang	Inlanders	661	522	5 666	2 720	536	310	52	30	16	1	1	1	2	〃	〃	1	〃
	Chineezen	〃	〃	579	2 214	283	487	92	45	21	5	2	1	3	〃	1	1	1
	Andere vreemde oosterl.	〃	〃	〃	230	119	71	16	21	12	5	3	2	〃	1	〃	1	〃
	Totaal	661	522	6 245	5 164	938	868	160	96	49	11	6	4	5	1	1	3	1
Atjeh en onderhoorigheden	Chineezen	〃	〃	1 657	34	87	116	20	12	16	2	1	〃	1	〃	1	〃	〃
	Andere vreemde oosterl.	〃	〃	140	78	51	30	3	3	2	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	〃	〃	1 797	112	138	146	23	15	18	2	1	〃	1	〃	1	〃	〃
Sumatra's Oostkust	Inlanders	1 444	2 097	20 189	783	281	275	87	27	16	1	1	1	〃	〃	〃	〃	〃
	Chineezen	1 227	2 578	20 617	22 584	13 894	5 960	962	301	247	120	80	22	7	1	1	1	〃
	Andere vreemde oosterl.	230	298	2 816	261	60	87	6	3	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
	Totaal	2 901	4 973	43 622	23 628	14 235	6 331	1 055	331	267	121	81	23	7	1	1	1	〃

cc) In de buitenbezittingen is de maatstaf van heffing algemeen 2 pct. van het belastbaar inkomen, doch mogen vreemde oosterlingen voor niet minder dan naar reden van f 3 over een vol jaar worden aangeslagen. Voor zooveel in enkele gewesten de bedrijfsbelasting ook van inlanders (of zoogenaamde inlandsche burgers) geheven wordt (zie noot *ij*) is voor hen het minimum van aanslag over een vol jaar f 1.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500.
Riouw en onderh.	Chineezen.	"	23	2 166	304	97	920	497	408	435	56	16	13	10	2	"	1	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	23	2	5	7	1	4	3	"	1	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	23	2 189	306	102	927	498	412	438	56	17	13	10	2	"	1	"
Banka	Chineezen.	"	"	4 081	441	195	172	25	31	10	4	4	6	"	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	55	10	9	11	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	4 136	451	204	183	25	31	11	5	4	6	"	1	"	"	"
Billiton	Chineezen.	"	"	1 176	358	44	62	14	18	9	6	2	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	1 176	358	44	62	14	18	9	6	2	"	"	"	"	"	"
Westerafdeeling van Borneo	Chineezen.	"	"	dd) 8 702	3 588	814	740	161	94	69	9	3	1	5	3	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	83	25	7	14	5	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	8 785	3 613	821	754	160	96	70	9	3	1	5	3	1	"	"
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Chineezen.	"	"	1 602	240	96	125	38	24	24	5	5	6	1	4	"	"	2
	Andere vreemde oosterl.	"	"	204	152	44	90	7	15	15	"	1	4	1	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	1 806	392	140	215	45	39	39	5	6	10	2	4	"	"	2
Celebes en onderhoorigheden	Chineezen.	"	51	385	1 290	85	338	20	76	30	9	7	15	4	3	4	"	3
	Andere vreemde oosterl.	"	3	100	132	14	40	12	7	4	1	3	2	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	54	485	1 422	99	378	32	83	34	10	10	17	4	3	4	"	3
Menado	Inlandsche burgers	ee) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
	Chineezen.	"	"	41	42	52	689	78	31	15	1	"	2	"	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	15	2	4	115	17	9	2	1	"		"	"	"	"	"
	Totaal.	†	†	aa) *56	*44	*56	*804	*95	*40	*17	*2	"	*2	"	*1	"	"	"
Amboina	Chineezen.	"	"	*30	*77	*45	*118	*46	*36	*18	*1	*2	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	*37	*34	*15	*36	*5	*8	*6	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	*67	*111	*60	*154	*51	*44	*24	*1	*2	"	"	"	"	"	"
Ternate	Chineezen.	"	"	81	29	21	58	22	13	9	2	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	19	3	13	32	1	4	3	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	ff) 100	32	34	90	23	17	12	2	"	"	"	"	"	"	"
Timor en onderh.	Chineezen.	"	"	121	102	34	123	48	35	17	3	2	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	14	5	15	12	5	1	"	2	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal.	"	"	135	107	49	135	53	36	17	5	2	"	"	"	"	"	"
Bali en Lombok.	Inlanders	839	925	999	807	284	182	126	19	8	2	1	"	1	"	"	"	"
	Chineezen.	"	"	111	352	194	151	78	29	20	17	8	5	3	2	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	46	56	93	34	52	6	9	6	3	1	2	1	"	"	"	"
	Totaal.	839	971	1 166	1 252	512	385	210	57	43	22	10	7	5	2	"	"	"
In 't geheel.	Inlanders	*2 944	*3 544	*26 854	*4 310	*1 101	*767	*265	*76	*40	*4	*3	*2	*3	"	"	*1	"
	Chineezen	*1 227	*2 652	*44 480	*32 494	*16 246	*10 495	*2203	*1225	*984	*251	*145	*72	*37	*17	*7	*3	*6
	Andere vreemde oosterl.	*230	*347	*3 769	*1 256	*457	*672	*95	*96	*64	*13	*12	*10	*2	*1	"	*1	"
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1897.		*4 401	*6 543	*75 103	*38 060	*17 804	*11 934	*2563	*1397	*1088	*268	*160	*84	*42	*18	*7	*5	*6
In 1896 waren de cijfers.	Inlanders gg)	1 756	7 487	3 271	783	242	356	48	18	14	4	3	3	"	"	1	"	"
	Chineezen.	1	6	47 679	29 120	15 210	11 106	1 992	1 241	1 056	246	146	85	31	15	3	4	6
	Andere vreemde oosterl.	"	"	1 263	672	385	552	108	101	34	17	12	5	"	"	"	1	"
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1896.		1 757	7 493	52 173	30 584	15 837	12 014	2 148	1 360	1 104	267	161	93	31	15	4	5	6

dd) Hieronder 4 aangeslagenen voor minder dan het geheele jaar, die uit dien hoofde minder dan f 3 te betalen hadden.

ee) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.

ff) Hieronder 13 aangeslagenen voor minder dan het geheele jaar, die uit dien hoofde minder dan f 3 te betalen hadden.

gg) In 1896 was het aantal aangeslagen inlanders veel geringer dan in 1897, hoofdzakelijk doordien eerst van laatstgemeld jaar af aan bedoelde belasting onderworpen zijn eenige categorieën van inlanders ter Oostkust van Sumatra.

VI. BELASTING OP DE RIJTUIGEN VAN INLANDERS OP JAVA.

Gewesten.	AANSLAG.		Gewesten.	AANSLAG.		Gewesten.	AANSLAG.		Gewesten.	AANSLAG.	
	1896.	1897.		1896.	1897.		1896.	1897.		1896.	1897.
Bantam . . .	f 5 669,00	f 6 273,00	Per transport	f 64 112,50	f 63 689,00	Per transport	f 174 841,50	f172 223,00	Per transport	f 257 038,00	f249 995,00
Batavia . . .	24 434,00	24 076,00	Pekalongan .	3 639,00	3 983,00	Pasoeroean. .	34 600,00	32 922,00	Kadoe . . .	1 568,00	1 524,50
Krawang. . .	2 200,00	2 160,00	Samarang . .	12 665,00	11 843,00	Probolinggo .	21 782,00	19 445,00	Madioen . .	6 287,50	6 182,00
Preanger Regentschappen	16 208,00	15 706,00	Japara . . .	25 550,00	24 951,00	Bezoeki. . .	16 086,00	15 994,00	Kediri . . .	20 489,00	21 171,00
Cheribon. . .	9 560,50	9 351,00	Rembang . .	15 663,00	16 454,00	Banjoemas. .	3 285,00	3 174,00			
Tagal. . . .	6 041,00	6 123,00	Soerabaija . .	53 212,00	51 303,00	Bagelen. . .	6 443,50	6 237,00			
Transporteeren.	f 64 112,50	f 63 689,00	Transporteeren	f 174 841,50	f172 223,00	Transporteeren	f 257 038,00	f249 995,00	Totalen . .	f 285 382,50	f278 872,50

VII. BELASTINGEN van verschillenden aard die slechts in het een of ander gewest worden geheven.

OMSCHRIJVING. (De met een * aangeduide belastingen gelden uitsluitend inlanders.)	1896. (Verbeterde opgaven.)		1897. (Voorloopige opgaven.)	
	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie noot a op blz. 134 van het verslag hiervóór).	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie noot a op blz. 134 van het verslag hiervóór).
1. Belasting op het slachten van buffels, rundvee, paarden en veulens in de residentie Preanger Regentschappen en in het district Gandasoli van de residentie Krawang	hh) f 81 436,00	f 81 279,00	hh) f 77 219,00	f 77 231,00
2. *Hoofdelijke belasting in Benkoelen	143 048,00	154 499,50	146 954,40	142 958,65
3. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen	2 540,00	2 790,60	2 614,00	3 068,10
4. *Hoofdelijke belasting in de Lampongsche Districten	168 978,20	160 942,32^{5}	171 300,00	162 582,94
5. *Hoofdelijke belasting in Palembang (buiten de hoofdplaats) . . .	1 044 351,00	1 008 285,08	1 026 839,75	1 046 234,57
6. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	39 255,00	38 472,90	40 974,00	41 172,20
7. *Hassil-belasting in Atjeh en onderhoorigheden (zie het verslag van 1880, blz. 6). . .	. . . . .	ii) 50 553,32^{5}	. . . . .	kk) 52 310,71^{5}
8. Belasting op den invoer van opium in de Atjehsche onderhoorigheden.	. . . . .	45 000,00	. . . . .	53 220,00
9. *Hoofdelijke belasting in het gewest Billiton.	22 191,72	19 356,57	22 407,00	18 884,34
10. Hoofdelijke belasting in het rechtstreeksch gouvernementsgebied der residentie Westerafdeeling van Borneo . . .	8 198,07	793,22	13 617,54	11 010,20

OMSCHRIJVING. (De met een * aangeduide belastingen gelden uitsluitend inlanders.)	1896. (Verbeterde opgaven.)		1897. (Voorloopige opgaven.)	
	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie noot a op blz. 134 van het verslag hiervóór).	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie noot a op blz. 134 van het verslag hiervóór).
11. *Belasting op het rijstgewas in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	f 156 800,01^{5}	f 180 060,15	f 193 437,39^{5}	f 160 986,52^{5}
12. *Hoofdelijke belasting in hetzelfde gewest. .	251 361,60	256 553,49^{5}	245 986,65	239 100,95^{5}
13. Recht voor de afgifte van licentiën tot het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie (zie o. a. het verslag van 1879, blz. 169, en dat van 1887, blz. 204). .	. . . . .	1 265,00	. . . . .	1 354,00
14. *Hoofdelijke belasting in het rechtstreeksch gouvernementsgebied van het gewest Celebes en onderhoorigheden .	147 035,70	143 088,88^{5}	142 971,45	126 979,79^{5}
15. *Belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser .	18 765,00	18 077,74^{5}	17 115,00	14 618,38
16 en 17. *Hoofdelijke belasting in de residentie Menado. Minahassa-districten.	188 401,58	170 859,98^{5}	165 787,04^{5}	162 542,64
16 en 17. *Hoofdelijke belasting in de residentie Menado. Afdeeling Gorontalo (voor zooveel betreft het rechtstreeksch gouvernementsgebied) . .	86 085,00	62 392,31^{5}	84 570,00	76 525,65
18. *Hoofdelijke belasting in de residentie Amboina	65 626,00	60 812,39	66 250,25	61 009,98^{5}
19. *Hoofdelijke belasting van de inlandsche gouvernements-onderdanen in de residentie Ternate	5 664,00	6 706,25	5 970,00	5 679,62^{5}

hh) De hier opgegeven som is eigenlijk niet het cijfer van aanslag, maar betreft het door de dessahoofden te verantwoorden bedrag wegens uitgereikte vergunningen tot slachten. In 1897 werden uitgereikt 24 185 slachtbriefjes à f 3 (voor het slachten van 21 657 buffels en 2528 runderen) en 1166 slachtbriefjes à f 4 (voor het slachten van 1166 paarden of veulens).

ii) Onder het hier opgegeven bedrag was begrepen f 14 808,14^{5} aan hassil over 1895.

kk) Als voren aan hassil over 1896 f 19 379,77.

(5. 39)

BIJLAGE MM.

(Zie hoofdst. M, afd. II, § 2, van het verslag.)

I. OVERZICHT van de GELDMARKT in Nederlandsch-Indië over 1897, samengesteld door den heer D. Groeneveld, president der Javasche Bank.

Gedurende het jaar 1897 verkeerde de geldmarkt in eene kalme stemming. Hoewel de weekcijfers der Javasche Bank, vooral in de maanden September/December, op eene levendiger credietvraag wezen, bleef de geldmarkt toch even ruim, niettegenstaande belangrijke bedragen in goud-exploratie- of exploitatiemaatschappijen werden gestoken, terwijl ook in petroleummaatschappijen niet onaanzienlijke sommen werden vastgelegd.

De nog steeds gedrukte toestand, waarin de importhandel verkeerde, meerendeels ten gevolge van de altijd nog weinig vertrouwbare tweede hand, kon niet bijbrengen om het discontobedrijf van meerdere beteekenis te doen worden. Wel waren de Chineesche deconfitures in 1897 niet zoo veelvuldig voorgekomen als in de drie voorafgegane jaren, maar de daarmede geleden verliezen waren toch nog aanzienlijk genoeg. Dat dit alles van invloed op de geldbehoefte moest zijn, ligt voor de hand.

Het disconto der Javasche Bank bleef voor 1897 onveranderd 4½ pct., en wat hare rente voor voorschotten aangaat, werd die met onderpand van suiker den 1sten Juni van dat jaar met ½ pct. verlaagd.

Onder 1 April 1898 luidde het tarief dier Bank als volgt:

Disconto van:

Promessen, voorzien van twee of meer handteekeningen (minimum rente 10 dagen) . . . . 4½ pct.

NB. Promessen langer dan 90 dagen loopende ½ „ meer.

Wisselbrieven, geaccepteerd door hier te lande gevestigde personen, firma's of maatschappijen, voorzien van twee handteekeningen (minimum rente 10 dagen) . . . . 4½ „

Id. voorzien van minstens drie handteekeningen (minimum rente 10 dagen) . . . . ½ „ minder.

Id. getrokken tegen door de Bank geopende credieten . . . . 5½ „

NB. Wisselbrieven langer dan 90 dagen loopende . . . . ½ „ meer.

Gouvernements-wissels (binnenlandsche) (minimum rente 10 dagen) . . . . 2½ „

Vendu-accepten, betaalbaar op plaatsen waar de Bank een eigen kantoor heeft (minimum rente 10 dagen) . . . . 3 „

Id. elders betaalbaar:

a. Java en Madura (minimum rente 15 dagen) 4 „

b. gouvernementen Sumatra's Westkust en Celebes en onderhoorigheden (minimum rente 30 dagen, met bijpassing van ¼ pct. provisie over het bedrag van het accept) . 4 „

c. Overige buitenbezittingen (minimum rente 45 dagen, met bijpassing van ¼ pct. provisie over het bedrag van het accept) . . . . 4 „

Wisselbrieven op het buitenland (minimum rente 10 dagen) . . . . 3 „

Id. op het Ministerie van Koloniën (minimum rente 10 dagen) . . . . 3 „

Beleeningen en voorschotten in rekening-courant; effecten:

a. effecten, opgenomen in de lijst van die, waarin de Bank haar kapitaal en reservefonds mag beleggen . . . . 3½ pct.

b. alle andere, die voor onderpand in aanmerking kunnen komen . . . . 4½ „

goud en zilver . . . . 3½ „

uitvoerproducten [1]) . . . . 4 „

invoerartikelen [2]) . . . . 5 „

Het aanbod van gelden voor hypotheken bleef in 1897 even ruim als in de laatste jaren werd ondervonden. Bij verschillende fondsen, assurantie-maatschappijen en andere lichamen zijn steeds voor die soort zaken in ruime mate gelden beschikbaar. Eene vinnige concurrentie op het gebied der hypothecaire uitzettingen valt dan ook waar te nemen en spiegelt zich 't beste af in de steeds dalende hypotheek-rente. Solide hypotheken vonden zelfs tot 4 pct. rente nemers.

Gedurende 1897 waren wisselkoersen dooreen lager dan in 1896, doch kon men hun eene zekere vastheid niet ontzeggen. In de laatste drie maanden van het verslagjaar liepen koersen echter op in verband tot den toestand der geldmarkt in Europa.

De noteeringen van bankwissels waren:

6 maanden dato op Nederland:

gedurende het	1ste	kwartaal	1897	101	pct.	à 101½	pct.;
„ „	2de	„	„	101⅛	„	„ 101½	„
„ „	3de	„	„	101⅛	„	„ 101⅛	„
„ „	4de	„	„	100½	„	„ 101⅛	„

6 maanden zicht op Engeland:

gedurende het	1ste	kwartaal	1897	f 12,05	à f 12,06¼	p. £;
„ „	2de	„	„	11,93¾	„ 12,01½	„ „
„ „	3de	„	„	11,93¾	„ 11,95	„ „
„ „	4de	„	„	11,93¾	„ 12,00	„ „

zicht bankwissels op Singapore:

gedurende het	1ste	kwartaal	1897	f 1,25½	à f 1,31	p. $;
„ „	2de	„	„	1,21½	„ 1,24½	„ „
„ „	3de	„	„	1,11	„ 1,21½	„ „
„ „	4de	„	„	1,15½	„ 1,22½	„ „

De laatstbedoelde koersen houden verband met de afkomende noteeringen voor baarzilver te Londen. Bij den aanvang van 1897 was de prijs 29⅞ d. per once standaard, om gaandeweg, behoudens enkele kleine fluctuatiën, in den loop van het jaar te dalen tot 26¾ d. op 27 December 1897. De laagste noteering van 24 d. kwam voor in de maand Augustus te voren.

In de verslagperiode werd door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië een drietal inschrijvingen gehouden voor een gezamenlijk bedrag van f 4 500 000, in 6 maands dato wissels op het Ministerie van Koloniën, welk bedrag in zijn geheel gegund kon worden. De middenkoers was $101^{526}/_{1000}$.

In 1897 vond geen uitvoer van zilveren specie naar Nederland plaats, terwijl evenmin invoer van daar voor rekening van het Gouvernement of van particulieren werd waargenomen.

---

[1]) Suiker 3½ pct.

[2]) Petroleum 3½ pct., rijst mede 3½ pct.

Belangrijke partijen sovereigns werden voor rekening van een paar geldinstellingen ingevoerd.

Met betrekking tot den geldsomloop in 1897 valt aan te teekenen dat het gulden- en halvegulden-stuk zeer gezocht waren, deels ook uit vrees van met geïmiteerde rijksdaalders te doen te krijgen.

Ter zake van het geïmiteerde Nederlandsch zilvergeld in de circulatie, heb ik te herhalen hetgeen door mij in het onlangs uitgebracht verslag der Javasche Bank over het 70ste boekjaar wordt gezegd, namelijk „dat de klachten daarover niet meer zoo luide voorkwamen als vroeger het geval was, terwijl ook in dezelfde periode (1 April 1897—31 Maart 1898) bij onze Bank minder van dat geïmiteerde geld moest worden aangehouden. Die verschijnselen mogen eenigszins de gevolgtrekking wettigen dat de omvang van het kwaad in de circulatie aan beteekenis zou verloren hebben, toch moge dit niet tot mindere waakzaamheid leiden, daar 't niet onmogelijk is dat bij de groote winsten, welke de falsaris, ten gevolge der lage zilverprijzen, met zijne industrie kan behalen, te eeniger tijd weder eene tegenovergestelde ondervinding zou kunnen worden opgedaan."

Nog altijd ten gevolge van het in 1895 verschijnen in de circulatie van valsche biljetten der Javasche Bank van f 1000 en f 500 bleven gedurende 1897 die coupures minder in trek. Nu sedert door de Bank biljetten van f 1000 en f 500 van een geheel nieuw type worden uitgegeven, is het te verwachten dat gaandeweg in deze verandering zal komen, en bedoelde biljetten hunne vroegere percentage van de biljetten-circulatie zullen herwinnen.

Omstreeks medio 1897 deed zich het droevig feit voor van 't in den omloop verschijnen van een zestal valsche biljetten van f 10 der Javasche Bank. Door politie en justitie, en ook door de Bank, is en wordt nog alles aangewend om op 't spoor der falsarissen te komen, doch tot dusverre zonder succes. Gelukkig is tot nu toe het aantal voorgekomen valsche biljetten van f 10 betrekkelijk gering gebleven. Door de Javasche Bank is een biljet van f 10 nieuw type geëmitteerd om tot de geheele inwisseling van het oude biljet te kunnen overgaan.

Effecten. In mijn „Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië in 1896" vermeldde ik onder dit hoofd dat de omzet van effecten in 't algemeen door de uitgifte van goudmijn-aandeelen leed. In 1897 werd dit nog erger het geval. Prospectussen van nieuwe goudmaatschappijen verschenen voortdurend, en het gevraagde kapitaal was bewonderenswaardig vlug bijeen. Onder die omstandigheden ondervonden solide fondsen, alleszins geschikt voor geldbelegging, weinig aandacht, ja zagen zich zelfs nu en dan geheel verlaten.

In hoeverre al die hooge verwachtingen, welke men van die nieuwe industrie koestert, verwezenlijkt zullen worden, zal de tijd moeten leeren. Intusschen wordt reeds in de laatste maanden bemerkt dat de voorliefde van het publiek voor het goudaandeel niet zoo sterk meer uitkomt.

Verschillende instellingen in Indië zagen zich gedwongen, om de moeite welke aan 't verkrijgen van solide hypotheken verbonden is en ook om de daarmede te behalen lage rente, hare beschikbare gelden, voor een deel althans, in Hollandsche effecten te beleggen, waardoor dat soort fondsen gaandeweg hier te lande weer gezocht wordt.

Als gebruikelijk wordt aan dit overzicht toegevoegd eene lijst, aangevende den loop der prijzen te Batavia van Indische effecten op sommige tijdstippen van 1897. Die lijst begint, wat de soorten effecten betreft, in belangrijkheid te winnen.

Spaarbanken. Blijkens de over 1897 uitgekomen verslagen der spaarbanken kan van die instellingen over 't algemeen gezegd worden dat ze in beteekenis blijven toenemen. Ter bevestiging van dien gunstigen gang van zaken volgen hieronder verschillende cijfers, betrekking hebbende op de bij het einde van het verslagjaar en de vijf voorafgegane jaren verkregen uitkomsten der spaarbanken op Java's hoofdplaatsen en van die te Padang en Makasser gevestigd.

1897.

	Kapitaal met de ingeschreven rente.	Aantal inleggers.	Per inlegger gemiddeld
Batavia	f 1 504 215,10	3 958	f 380,04
Samarang	3 422 489,64	4 824	709,47
Soerabaija	4 746 165,90⁵	5 244	905,06⁵
Padang	949 954,87	1 025	926,78⁵
Makasser	466 614,50	550	848,38⁵
	f 11 089 440,01⁵	15 601	f 710,81⁵

Op het einde der vijf voorafgegane jaren waren die cijfers:

		Kapitaal met de ingeschreven rente.	Aantal inleggers.	Per inlegger gemiddeld.
Batavia	1896	f 1 473 984,84	3 876	f 380,29
	1895	1 389 434,51	3 699	375,62
	1894	1 333 076,51	3 536	377,00
	1893	1 262 626,00	3 318	380,54
	1892	1 364 754,00	3 441	396,61
Samarang	1896	3 312 998,83	4 669	709,58
	1895	3 015 265,11	4 263	707,31
	1894	2 885 577,20	4 454	647,86
	1893	2 809 328,00	3 946	711,94
	1892	2 814 810,00	3 889	723,97
Soerabaija	1896	4 395 713,49⁵	4 903	896,54
	1895	3 866 851,21	4 423	874,26
	1894	3 239 142,61	3 839	843,74
	1893	4 702 489,00	4 783	983,17
	1892	4 296 628,00	4 328	992,75
Padang	1896	1 070 876,75	1 036	1 033,66
	1895	1 022 159,47	1 020	1 002,12
	1894	979 679,29	944	1 037,79
	1893	992 059,00	918	1 080,67
	1892	938 417,00	910	1 031,23
Makasser	1896	444 870,44	517	860,48
	1895	418 145,51	464	901,18
	1894	341 568,74	386	884,89
	1893	311 103,00	398	845,38
	1892	446 969,00	450	993,25

Op 31 December 1897 beliep alzoo bij de vijf bovengenoemde spaarbanken het totaal tegoed van inleggers, inclusief aankomende rente . . . f 11 089 440,01⁵

waaraan toegevoegd de reservefondsen van:

Batavia	f 94 351,02	
Samarang	400 000,00	
Soerabaija	100 000,00	
Padang	63 804,38	
Makasser	44 953,53	
		703 108,93
Totaal		f 11 792 548,94⁵

Onder ult. December 1896 beliep het kapitaal der inleggers, met bijgeschreven rente f 10 698 444,35⁵ en 't cijfer der reservefondsen f 721 278,61, dus over 1897 een vooruitgang van kapitaal ad f 390 995,66, doch eene afneming der reservefondsen met f 18 169,68, wat voornamelijk de spaarbank te Padang aangaat. De toeneming van de gelden der inleggers moet meer uitsluitend te Soerabaija gezocht worden.

Van het zooeven voor kapitaal, aankomende rente en reservefondsen genoemd bedrag ad f 11 792 548,94⁵ was uitgezet:

in hypotheken	f 4 304 580,96
„ beleeningen	541 046,61⁵
„ obligatiën met borgtocht of onderpand	307 500,37
„ gedisconteerde vendumandaten	258 348,39
„ id. handelspapier	367 204,98
„ id. papier onder waarborg van hypothecair verband	304 000,00
„ beleggingen in effecten	2 770 978,79⁵
„ deposito's, giro-rekening	2 607 857,58
„ vaste goederen	281 836,88
	f 11 743 354,57

Bij eene oppervlakkige beschouwing dezer cijfers zouden, op een bedrag van f 49 194,37⁵ na, de kapitalen van inleggers en reservefondsen geplaatst zijn, doch zulks is evenwel niet het geval, daar toch onder de beleggingen een bedrag van f 2 607 857,58, van in deposito gegeven en in giro-rekening gestorte gelden schuilt, die meer als eene tijdelijke onderbrenging, in afwachting van passende uitzettingen, beschouwd moeten worden.

Tot de inleggers der bovenbedoelde spaarbanken op het einde van 1897 behooren:

te Batavia	100 Chineezen met	f 23 890,27
	107 inlanders „	18 054,35
	5 Arabieren „	135,84
„ Samarang	134 Chineezen en Arabieren met	41 527,27
	159 inlanders met	83 822,88

te Soerabaija	94	vreemde oosterlingen met .	f 27 631,95[5]
	90	inlanders met	52 889,22[5]
„ Padang	20	vreemde oosterlingen met .	13 666,77
	109	inlanders met	23 235,82
„ Makasser	105	Chineezen met	67 980,88
	19	inlanders „	5 864,14

Overgaande tot eene bespreking der overige spaarinrichtingen in Nederlandsch-Indië wordt 't eerst stilgestaan bij de nog jeugdige spaarbank „Minahassa". Over de in 1897 verkregen resultaten is hare directie zeer tevreden.

Het tegoed van inleggers bedroeg op ult. 1897 f 37 625,68, tegen f 7311,52 op ult. 1896 (Juli—Dec.).

In 1897 nam het aantal inleggers beduidend toe. Tot dezen behooren:

	Kapitaal (exclusief rente 1897).
308 inlanders met	f 19 709,07
29 inlandsche vereenigingen met	2 963,05
86 Europeanen met	12 764,59
3 Europeesche vereenigingen met	1 526,00
2 Chineezen met	20,25
428	f 36 982,96

In mijn „Overzicht van de geldmarkt over 1896" maakte ik in de rubriek „Spaarbanken" reeds met een enkel woord gewag van de met 1 Januari 1897 geopende spaargelegenheid te Amboina. De toen reeds gekoesterde gunstige verwachtingen omtrent de resultaten dier nieuwe instelling zijn niet beschaamd geworden. Onder 31 December 1897 bedroeg het kapitaal van inleggers reeds f 21 191,92[5], met aangekomen rente verdeeld onder:

67 Europeanen met	f 10 588,43
181 inlandsche Christenen met	10 575,19
47 Mohammedanen met	361,75[5]
6 Chineezen met	594,75
vóór 't sluiten der balans	f 22 120,12[5],

terwijl de directie op eene geleidelijke uitbreiding van dat cijfer het uitzicht meende te kunnen openen.

De schrikkelijke ramp, sedert Ambon overkomen, sloeg aan die verwachtingen den bodem in. Wij laten hier volgen hetgeen door de directie, in haar onder dagteekening van 15 Maart jl. uitgebracht verslag, ter zake wordt medegedeeld: „doch . . . . . . de aardbeving kwam en verwoestte Ambon, en het leek of ook de Ambonsche spaarbank verloren was. Velen kwamen terstond hunne inlagen terugvorderen, en voor zooveel mogelijk werd aan hun verzoek voldaan; anderen sloeg de schrik om het hart dat nu al hun geld verloren was, en ook dezen konden wij geruststellen, daar geen enkel bij de spaarbank verhypothekeerd huis was ingestort. Die huizen werden wel beschadigd, doch de eigenaren waren terstond in de weer de schade te herstellen, en in de maandelijksche afbetalingen kwam, op eene enkele uitzondering na, geen vertraging. Natuurlijk dat, indien allen toch hunne inlagen komen opeischen, de spaarbank niet in staat zal zijn aan hun verzoek te voldoen dan na gerechtelijke opeisching der kapitalen en verkoop der verhypothekeerde huizen. Dit kan niet anders dan een enorm verlies medebrengen, waardoor ieder inlegger groote schade zou ondervinden. Het is onze vaste overtuiging dat, met geduld en bedaardheid, alles weder zal terechtkomen, en wij over 1898 zelfs meer dan 4 pct. zullen kunnen uitbetalen. Opgewondenheid en zenuwachtige angst kunnen slechts eene paniek veroorzaken, die ten slotte den inleggers zelven ten kwade zou komen."

De spaarbank voor inlanders te Modjowarno, deze zoo nuttige instelling, kon onder ult. 1897 op goede uitkomsten wijzen.

Het kapitaal van inleggers, met tegoedgedane rente en bonus, bedroeg op 't einde van 1897 f 30 646,18, tegen f 25 562,03 op ult. 1896 en f 26 077,81 op ult. 1895.

Het aantal inleggers (allen Javanen) bedroeg bij het einde der jaren 1895, 1896 en 1897 achtereenvolgens 299, 330 en 339, en de stand van het reservefonds was op ult. 1895 en ult. 1896 telkens f 327,50, en op ult. 1897 f 372,50.

In 1897 kwam één inlage van f 2000 voor, welke veel tot het gunstige resultaat van dat jaar heeft bijgebracht.

Om een zoo volledig mogelijk overzicht van het spaarbankwezen in Nederlandsch-Indië te geven, dienen nog twee instellingen behandeld te worden, namelijk de Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaija en de Algemeene spaar- en depositobank te Batavia.

Onder ult. 1897 beliep bij eerstgenoemde instelling het saldo der spaargelden, exclusief rente, f 461 614,92, tegen f 425 633,22 op ult. 1896 en f 288 969,34 op ult 1895, alzoo eene geleidelijke toeneming. Aan rente werd over 1897 vergoed $4\frac{1}{2}$ pct.

Bij de andere instelling, de Algemeene spaar- en depositobank te Batavia, viel een bedrag aan spaarpenningen te constateeren onder ult. 1897 van f 219 901,46, tegen f 146 976,21 op ult. 1896 en f 54 430,74 op ult. 1895.

Samentrekkende de onder ult. 1897 bij de hiervoren behandelde spaarbanken en andere spaarinrichtingen aanwezige gelden, namelijk in de drie banken op de drie hoofdplaatsen van Java, alsmede in die te Padang en te Makasser. . f 11 743 354,57

in de spaarbank „Minahassa"	37 625,68
„ „ „ te Amboina	21 191,92[5]
„ „ „ „ Modjowarno . . .	30 646,18
„ „ Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaija	461 614,92
„ „ Algemeene spaar- en depositobank te Batavia.	219 901,46
wordt alzoo verkregen een totaalcijfer van .	f 12 514 334,73[5]

Ten vorigen jare (onder ult. 1896) was het totaal bedrag, waartoe echter de inlagen te Amboina nog niet gerekend konden worden, f 12 025 139,48[5], zoodat voor 1897 eene toeneming van f 489 195,25 valt waar te nemen.

Eene gewichtige gebeurtenis op het gebied van het spaarbankwezen in Nederlandsch-Indië heeft plaats gegrepen met de oprichting van de Postspaarbank hier te lande, verordend bij het Koninklijk besluit van 16 October 1897 n°. 27. Weldra, den 1sten Juli 1898, zal zij haar werkkring aanvangen.

Batavia, 30 Juni 1898.

GROENEVELD.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage MM.]

II. OVERZICHT van den loop der prijzen te Batavia van INDISCHE EFFECTEN in 1897, behoorende bij het Overzicht sub I.

NAMEN DER FONDSEN.	NOTEERINGEN		
	in Januari.	in Juli.	in December.
Javasche Bank	160	157½	155
Certificaten Nederlandsche Handelmaatschappij	148	—	142½
Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij	110	107½	100
Nederlandsch-Indische Handelsbank	70	—	88
Koloniale Bank	—	—	—
Nederlandsch-Indische Hypotheekbank	100 (ex div.)	100	—
Nederlandsch-Indische Crediet- en Bankvereeniging	—	—	—
Soerabaijasche Hulpbank	—	—	—
Javasche Hypotheekbank (pandbrieven)	—	—	—
Nederlandsch-Indische Effectenbank (aandeelen)	—	—	100
Idem (4 pct. pandbrieven)	—	100	100
Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	161	159½	170
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam"	—	—	—
Handelsvereeniging „Amsterdam"	—	—	—
Padangsche Handelmaatschappij	—	120	—
Winkelmaatschappij „Eigen Hulp"	105	102½	102½
Maatschappij „Onderlinge Hulp"	—	50	—
Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	200	—	—
Deli-spoorweg-Maatschappij	—	—	—
Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij	110	—	—
Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij	—	140	—
Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij	—	—	195
Kediri- Stoomtrammaatschappij	—	—	—
Probolinggo- idem	—	—	—
Malang- idem	—	—	—
Samarang-Cheribon- idem	125	118	127½
Seraijoedal- idem	—	—	—
Oost-Java- idem	—	—	110
Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en lijfrente-Maatschappij	—	—	—
Javasche Zee- en brandassurantie-Maatschappij	107½	115	105
Bataviasche idem	102½	—	105
Oost-Indische idem	100	—	—
Nederlandsche Lloyd	102½	—	—
Nederlandsch-Indische Zee- en brandassurantie-Maatschappij	175	167	—
Tweede Nederlandsch-Indische idem	160	157½	140
Koloniale idem	—	—	155
Tweede Koloniale idem	—	135	140
Brandverzekering-maatschappij „Mercurius"	—	—	180
Brandassurantie-maatschappij „de Oosterling"	145 (ex div.)	150	—
Idem „Insulinde"	—	—	—
Brandwaarborg-maatschappij „Nederlandsch-Indië"	—	—	170
Brandwaarborgsocieteit „Securitas"	107½	—	—
Brandassurantie-maatschappij „Unitas"	105 (ex div.)	—	—
Nederlandsch-Indische Brandwaarborg-maatschappij	—	—	—
Samarangsche Zee- en brandassurantie-maatschappij	135	—	—
Tweede Samarangsche idem	—	—	—
Brandassurantie-maatschappij „Padang"	—	—	—
Idem „de Merapi"	101	—	—
Idem „de Oosthoek"	—	—	—
Idem „de Westhoek"	—	—	—
Idem „de Noordhoek"	—	—	—
Idem „Veritas"	125 (ex div.)	—	—
Idem „Ardjoeno"	—	125	130
Idem „Sumatra"	—	—	—
Brandverzekering-maatschappij „Kalimaas"	—	—	—
Bataviaasch Prauwenveer	135	130	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	155	152½	—
Tagalsch Prauwenveer	—	—	—
Nieuw Samarangsch Prauwenveer	205	—	—
Samarangsch Stoomboot- en prauwenveer	—	—	325
Particulier Prauwenveer te Soerabaija	120	—	—
Oost-Java Prauwmaatschappij	90 (ex div.)	—	—
Nieuw Prauwenveer „Soerabaija"	170 (ex div.)	—	—
Nieuw Padangsch Prauwenveer	—	—	—
Nieuw Probolinggo- en Java-Oosthoek-Prauwenveer	—	140	—
Bagelen- Thee- en Kina-Maatschappij	—	—	—
Maatschappij „Suikerfabriek Tjoekir"	—	—	—

NAMEN DER FONDSEN.	NOTEERINGEN in Januari.	in Juli.	in December.
Cultuurmaatschappij „Pagottan"	—	—	—
Idem „Tjiogreg"	—	—	—
Kina-Maatschappij „Kertamana"	—	—	—
Cultuurmaatschappij „Perbawatie"	—	—	—
Idem „Goalpara"	—	—	—
Kartasoera-Cultuurmaatschappij	—	—	—
Landbouwmaatschappij „Melatie"	112 1/2	110	—
Cultuurmaatschappij „Boenga Meloer"	—	—	—
Idem „Artana"	—	—	—
Assam- Thee-onderneming „Gedeh"	—	140	—
Maatschappij tot exploitatie van rijstlanden	—	—	—
Nederlandsch-Indische Telephoonmaatschappij	202 1/2	205	190
Intercommunale Telephoonmaatschappij	90	100	100
Telephoonmaatschappij der Vorstenlanden	—	—	—
Preanger Telephoonmaatschappij	125	—	—
Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië	90	—	—
Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij	—	—	110
Mijnbouwmaatschappij „Martapoera"	—	—	—
Idem „Belang"	—	—	65
Algemeene Exploratie-maatschappij	—	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Matinan"	—	—	350
Idem „Totok"	—	—	195
Goud- exploratie-maatschappij „Redjang Lebong"	—	—	600
Exploratie-maatschappij „Riam Kanan"	—	—	110
Diamant , goud- en platina-exploratie-maatschappij „Padang Loembah"	—	—	—
Goud-exploratie-maatschappij „Benkaijang"	—	—	110
Exploratie-maatschappij „Balangan"	—	—	—
Batavia-Japara-Petroleum-exploratie-maatschappij	—	—	—
Goud-exploratie-maatschappij „Kehajang"	—	—	—
Exploratie-maatschappij „Kolchis"	—	—	625
Goud-exploratie-maatschappij „Pinogo"	—	—	110
Idem „Batjan"	—	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Monano"	—	—	125
Idem „Soepajang"	—	—	—
Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij	110	—	—
Nederlandsch-Indische Electriciteit-maatschappij	—	—	—
Maatschappij tot exploitatie Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	80	—	—
Koffie- pel- en sorteerinrichting „Kalimaas"	—	—	—
New Singapore distilled water-ice company (limited)	150	180	—
Java-veem	120 (ex div.)	—	130

III. Loop der WISSELKOERSEN te Batavia gedurende 1897, volgens opgaven verstrekt door de Handelsvereeniging aldaar.

Maanden van 1897.	Op Amsterdam (op 6 maanden dato). Bankwissels. f 100 Indisch Courant geeft guldens Nederlandsch Courant.	Op Amsterdam. Particuliere wissels.	Op Londen (op 6 maanden zicht). Bankwissels. Een pond sterling kost guldens Indisch Courant.	Op Londen. Particuliere wissels.	Op Singapore (op zicht). — Bankwissels. — Een dollar kost guldens Indisch Courant.	Op China (op zicht). — Bankwissels. — Een dollar kost guldens Indisch Courant.
Januari	f 101 à f 101 1/8	f 102 à f 102 1/4	f 12.05 à f 12.06 1/4	f 11,86 1/4 à f 11,92 1/2	f 1,31	f 1.30 1/2 à f 1,3[illegible]
Februari	101 „ 101 1/2	102 „ 102 1/2	12 01 1/4 „ 12,06 1/4	11,81 1/4 „ 11,92 1/2	1.29 1/4 à f 1,31	1,29 „ 1,30
Maart	101 1/2 „ 101 5/8	102 1/2	12.01 1/4 „ 12.02 1/2	11,81 1/4 „ 11.86 1/4	1,24 „ 1.26 1/2	1.23 1/2 „ 1,26
April	101 1/8 „ 101 5/8	102 1/8 „ 102 1/4	11,96 1/4 „ 12.02 1/2	11.76 1/4 „ 11,90	1,23 1/4 „ 1,24 1/2	1,22 3/4 „ 1,23 3/4
Mei	101 1/8	102 1/8	11,93 3/4 „ 12.01 1/4	11,73 3/4 „ 11.85	1,21 1/2 „ 1,22 1/2	1,21 1/2 „ 1.22 1/2
Juni	101 1/8	101 3/4 „ 102 1/8	11.93 3/4 „ 11,96 1/4	11,73 3/4 „ 11.87 1/2	1,21 1/2	1,21 1/2 „ 1.21 3/4
Juli	101 1/8	101 3/4 „ 102 1/8	11,93 3/4 „ 11.95	11,73 3/4 „ 11,87 1/2	1,19 „ 1,21 1/2	1,19 „ 1.22
Augustus	101 1/8	101 3/4 „ 102 1/8	11,93 3/4 „ 11,95	11,73 3/4 „ 11,87 1/2	1,11 „ 1.18 1/2	1,11 „ 1,18 1/2
September	101 1/8	101 3/4 „ 102 1/8	11,93 3/4 „ 11,95	11,73 3/4 „ 11.87 1/2	1,11 1/2 „ 1,21	1,11 1/2 „ 1.21
October	101 1/8	101 3/4 „ 102 1/8	11.93 3/4 „ 11,95	11,73 3/4 „ 11,87 1/2	1.15 1/2 „ 1,20 1/2	1,15 1/2 „ 1,21 1/2
November	101 „ 101 1/8	101 3/4 „ 102 1/8	11,93 3/4 „ 11.95	11,73 3/4 „ 11,87 1/2	1.16 1/2 „ 1,21	1,18 1/2 „ 1,21
December	100 1/2 „ 100 5/8	101 1/4 „ 101 1/2	11,98 3/4 „ 12,00	11,78 3/4 „ 11.90	1,21 „ 1,22 1/2	1,21 1/2 „ 1,23 1/2

IV. BALANS en WINST-EN-VERLIESREKENING der JAVASCHE BANK.

a. BALANS, afgesloten op 31 Maart 1898.

Debet.

Disconto-rekening:		
Handelspapier	f 3 120 180,55	
Vendupapier	421 585,72^5	
		f 3 541 766,27^5
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar	. . . . . .	8 446 312,77
Beleeningen (inclusief voorschotten in rekening-courant op onderpand):		
Goederen	f 1 105 609,97	
Goud en zilver	3 950,00	
Effecten . . . f 2 623 870,41^5		
Prolongatiën in Nederland 203 508,77		
	2 827 379, 8^5	
		3 936 939,15^5
Belegd kapitaal:		
Effecten	f 3 999 378,51	
Hypotheken	1 400 239,42	
		5 399 617,93
Belegd reservefonds:		
Effecten	f 435 904,37	
Hypotheken	585 100,00	
		1 021 004,37
Specie in de kassen:		
Gouden munt	f 3 236 850,00	
Zilveren munt	27 690 761,00	
Pasmunt	26 138,97^5	
		30 953 749,97^5
Munt en muntmateriaal:		
Goud		2 885 180,50^5
Belegd pensioen- en onderstandfonds		52 085,00
Gebouwen en meubelen der Bank		297 388,00
Patentbelasting		9 034,00
Diverse rekeningen		643 970,53
		f 57 187 048,53

Credit.

Kapitaal		f 6 000 000,00
Reservefonds		1 089 556,74
Pensioen- en onderstandfonds		52 887,01
Bankbiljetten in omloop		44 877 812,50
Bankassignatiën in omloop		477 074,47^5
Rekening-courant saldo's:		
van het Gouvernement	f 352 000,00	
van anderen	3 792 082,68^5	
		4 144 082,68^5
Onafgehaalde dividenden		9 822,80
Interestrekening N/R.		20 022,25
Koersverschillen N/R.		39 003,06
Onuitgekeerd saldo van aandeelhouders		317,93
Winst en verlies		475 569,08
		f 57 187 048,53

b. WINST-EN-VERLIESREKENING over 1897/1898.

VERLIEZEN.

Aan onkosten-rekening	f 41 505,43
„ aanmaak bankbiljetten	25 000,00
„ onderhoud, verponding en assurantie van gebouwen	15 400,36^5
„ onkosten valsche bankbiljetten	247,32
„ gebouwen (afschrijving)	17 300,00
„ inventaris	2 638,09
„ onbetaalde wissels	25 902,00
„ pensioen- en onderstandfonds	7 569,26
„ saldo zuivere winst	475 569,08
	f 981 132,14^5

WINSTEN.

Per rente van disconteering	f 197 138,11	
Overgebracht van het vorige boekjaar	18 957,74	
	f 216 095,85	
Af: overgebracht naar het volgende boekjaar	19 624,72	
		f 196 471,13
Per rente van beleening	f 69 248,14^5	
Overgebracht van het vorige boekjaar	356,87	
	f 69 605,01^5	
Af: overgebracht naar het volgende boekjaar	426,59	
		69 178,42^5
Per rente op voorschotten		214 680,09
„ „ „ effecten		145 515,22
„ „ „ hypotheken		107 998,07
„ provisie-rekening		52 476,79
„ koersverschillen		164 227,77
„ munt en muntmateriaal, avans		24 076,44
„ pakhuishuur		1 712,74
„ leges		25,00
„ onbetaalde wissels		4 770,47
		f 981 132,14^5

(5. 40.)

BIJLAGE NN.

(Zie hoofdstuk N van het verslag.)

OVERZICHT van de uitkomsten van het in 1898 zoowel HIER TE LANDE als in INDIË gehouden GROOT-AMBTENAARSEXAMEN voor den Indischen dienst, bedoeld bij het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 257), zooals dit is aangevuld en gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 29 Augustus 1895 n°. 51, 19 October 1896 n°. 46 en 15 December 1897 n°. 50 (Indisch Staatsblad 1895 n°. 238, 1897 n°. 60 en 1898 n°. 69).

A. Tweede gedeelte van het examen.

Verdeeling der examens naar gelang de toegekende beoordeelingscijfers in de opgegeven vakken 5 t/m 10 bedroegen dan wel daarbeneden bleven.		Totalen der door de gezamenlijke examinandi in verschillende vakken afgelegde examens.				
		Verplichte vakken.			Niet verplichte (taal-) vakken. a)	Totalen.
		1°. Geschiedenis, 2°. Land- en volkenkunde, 3°. Godsdienstige wetten, enz., en 4°. Staatsinstellingen.	5°. Maleisch.	6°. Javaansch.		
EXAMEN IN NEDERLAND.						
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 37).	Voldoende of meer dan voldoende.	141	37	35	5	218
	Onvoldoende	7	„	2	„	9
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 10).	Voldoende of meer dan voldoende.	13	8	4	„	25
	Slecht of onvoldoende	27	2	6	„	35
I en II (47 examinandi) b)	Voldoende of meer dan voldoende.	154	45	39	5	243
	Slecht of onvoldoende.	34	2	8	„	44
EXAMEN IN INDIE.						
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 14).	Voldoende of meer dan voldoende.	50	14	13	„	77
	Onvoldoende	6	„	1	„	7
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 3).	Voldoende of meer dan voldoende.	6	2	„	„	8
	Onvoldoende	6	1	3	„	10
I en II (17 examinandi) c)	Voldoende of meer dan voldoende.	56	16	13	„	85
	Onvoldoende	12	1	4	„	17

a) Terwijl zich in Indië alle candidaten tot de verplichte vakken hadden bepaald, meldden zich hier te lande slechts 5 candidaten voor niet verplichte (taal-)vakken aan, en wel 3 voor Soendaneesch en 2 voor Makassaarsch. Alle 5 behoorden tot de geslaagden en behaalden in de bedoelde vakken voldoende of meer dan voldoende cijfers.

b) Aangemeld hadden zich 51 candidaten, waarvan er 49 in het bezit waren van het diploma van met goed gevolg afgelegd *eerste* gedeelte van het examen en de overige 2 (gediplomeerden van hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus) nog vielen in de bij het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1895 n°. 51 (Nederlandsch Staatsblad n°. 153, Indisch Staatsblad n°. 238) als overgangsmaatregel verleende vrijstelling van het eerste gedeelte. Vóór of tijdens het examen trokken zich 4 candidaten terug, zoodat er van de 51 zich slechts 47 aan het geheele examen onderwierpen.

c) Aangemeld hadden zich 19 candidaten, allen in het bezit van het diploma van met goed gevolg afgelegd *eerste* gedeelte van het examen. Tijdens het examen trokken zich 2 candidaten terug.

B. Eerste gedeelte van het examen.

Verdeeling der examens naar gelang de toegekende beoordeelingscijfers in de opgegeven vakken 5 t/m 10 bedroegen, dan wel daarbeneden bleven.		Totalen der door de gezamenlijke examinandi afgelegde examens in de verschillende vakken.					
		Aardrijkskunde van Ned.-Indië. *a*)	Ned.-Indische wetboeken. *a*)	*Inleiding* tot de godsdienstige wetten, enz. *a*)	Beginselen der Maleische taal.	Beginselen der Javaansche taal.	Totalen.
		EXAMEN IN NEDERLAND.					
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 20).	Voldoende of meer dan voldoende.	19	19	20	20	19	97
	Onvoldoende	1	1	„	„	1	3
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 9).	Voldoende of meer dan voldoende.	8	6	2	3	3	22
	Slecht of onvoldoende.	1	3	7	6	6	23
I en II (29 examinandi) *b*)	Voldoende of meer dan voldoende.	27	25	22	23	22	119
	Slecht of onvoldoende.	2	4	7	6	7	26
		EXAMEN IN INDIE.					
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 7).	Voldoende of meer dan voldoende.	6	7	6	7	5	31
	Onvoldoende	1	„	1	„	2	4
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 4).	Voldoende of meer dan voldoende.	1	3	„	4	1	9
	Slecht of onvoldoende.	3	1	4	„	3	11
I en II (11 examinandi) *c*)	Voldoende of meer dan voldoende.	7	10	6	11	6	40
	Slecht of onvoldoende.	4	1	5	„	5	15

a) Zooals bekend, vallen de in de kolommen 2, 3 en 4 van het staatje vermelde vakken buiten het programma van het tweede gedeelte van het examen, en wordt bij het eerste gedeelte niet de gelegenheid gegeven om des verkiezende ook in één of meer andere talen dan Maleisch of Javaansch examen te doen.

b) Aangemeld hadden zich 31 candidaten, namelijk 29 die met goed gevolg den vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool hadden doorloopen (4 hunner hadden het daartoe betrekkelijk diploma in Indië verworven), terwijl de 2 andere respectievelijk bezaten het diploma van voldoend eindexamen van een gymnasium met zesjarigen cursus en het getuigschrift van welgeslaagd eindexamen aan de Rijkslandbouwschool. Tijdens het examen trokken zich 2 candidaten terug.

c) Aangemeld hadden zich 12 candidaten, allen gediplomeerden van hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Indië. Eén candidaat trok zich tijdens het examen terug.

(5. 41.)

BIJLAGE OO.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de uitgestrektheid, enz.

VAN DE

BOUWGRONDEN DER INLANDSCHE BEVOLKING

op Java en Madura (met uitzondering van de gewesten Djokjokarta en Soerakarta en van de particuliere landerijen)

OVER

1897.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierk. rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden. Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawahgronden (moerassawahs).	Tegalvelden.	Te zamen.	Uitgestrektheid bovendien in cultuur gebracht, maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende.	Totaal der kolommen 6 en 7.	Uitgestrektheid voor den oogst van 1897 beplant geweest, waarop door de bevolking als 1ste aanplant werden geteeld: rijst.	andere eenjarige gewassen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bantam	41 345	46 443	3 847	26 546	118 181	14 922	133 103	119 500	2 132
Batavia (alleen het domein Bloeboer).	865	„	„	174	1 039	„	1 039	849	164
Krawang	27 722	32 106	„	30	59 858	4 654	64 512	51 827	2 000
Preanger Regentschappen	179 340	74 449	4 305	96 695	354 789	20 651	375 440	301 654	66 752
Cheribon	182 310	32 136	4 420	17 746	236 612	6 466	243 078	209 602	30 633
Tagal	103 906	62 715	„	12 966	179 587	760	180 347	150 980	24 979
Pekalongan	62 496	5 018	35	13 569	81 118	„	81 118	56 418	22 624
Samarang	144 473	107 282	3 658	73 901	329 314	16 382	345 696	304 441	39 271
Japara	91 363	48 804	3 713	12 687	156 567	7 530	164 097	131 257	25 593
Rembang	42 963	180 712	1 902	50 521	276 098	„	276 098	221 357	54 336
Soerabaija	140 109	160 946	16 660	41 573	359 282	863	360 151	291 268	60 253
Pasoeroean	82 507	2 257	1 386	63 299	149 449	1 970	151 419	88 490	62 894
Probolinggo	52 207	1 733	501	47 365	101 806	6 486	108 292	47 518	57 548
Bezoeki	95 953	184	„	71 511	167 648	1 884	169 532	92 975	76 129
Banjoemas	81 460	53 521	662	54 401	190 044	11 596	201 640	140 645	51 985
Bagelen	80 411	47 068	4 161	38 074	169 714	25 909	195 623	132 318	63 218
Kadoe	71 149	13 991	6	40 370	125 516	11 171	136 687	83 463	52 308
Madioen	146 838	35 031	„	27 756	209 625	11 709	221 334	183 787	29 748
Kediri	112 822	38 239	4 364	46 376	201 801	8 241	210 042	156 385	52 967
Madura	11 062	96 539	36	243 822	351 459	10 508	361 967	107 399	253 644
Totalen voor de gouvernementsresidentiën van Java en Madura (buiten de particuliere landerijen)	1 751 301	1 039 174	49 656	979 382	3 819 513	161 702	3 981 215	*a)* 2 872 133	*b)* 1 029 178
									3 981 215
Over 1896 waren de cijfers	1 725 564	1 048 054	50 833	896 314	3 720 765	151 347	3 872 112	*f)* 2 805 728	*g)* 983 232
									3 872 112

Uitgestrektheid alzoo onbeplant gebleven (zie kolommen 15 t/m 19).	Van de in de kolommen 9 en 10 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest: met rijst.	met andere eenjarige gewassen.	Alzoo werden door de bevolking op hare eigen bouwgronden (zie de kolommen 9, 10, 12 en 13), hetzij voor eigen cultuur, hetzij voor rekening van particuliere ondernemers, beplantingen bewerkstelligd tot de volgende uitgestrektheid (in bouws).	Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Moerassawahs.	Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Te zamen (zie kolom 11).
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
11 471	"	10 619	132 251	825	3 869	815	5 962	11 471
26	"	268	1 281	22	"	"	4	26
10 685	"	420	54 247	1 028	9 627	"	30	10 685
7 034	35 105	48 769	452 280	264	4 407	2	2 361	7 034
2 843	1 327	65 226	306 788	485	1 462	155	741	2 843
4 388	3 550	60 991	240 500	1 006	2 726	"	656	4 388
2 076	7 786	36 616	123 444	301	188	"	1 587	2 076
1 984	11 291	194 065	549 068	23	522	323	1 116	1 984
7 247	4 569	75 907	237 326	1 352	4 233	960	702	7 247
405	1 953	151 494	429 140	"	394	"	11	405
8 630	2 743	128 890	483 154	"	6 791	1 161	678	8 630
35	1 391	102 287	255 062	"	"	"	35	35
3 226	1 125	75 283	181 474	2 030	"	"	1 196	3 226
428	1 101	102 472	272 677	427	"	"	1	428
9 010	17 580	62 734	272 944	1 015	2 289	"	5 706	9 010
87	68 190	77 183	340 909	"	25	52	10	87
916	23 947	58 735	218 453	16	49	1	850	916
7 799	3 488	105 192	322 215	2 245	4 250	"	1 304	7 799
690	1 789	103 475	314 616	24	31	55	580	690
924	405	140 902	502 350	"	561	"	363	924
79 904	c) 187 340	d) 1 600 528	e) 5 689 179	11 063	41 424	3 524	23 893	79 904
83 152	h) 171 143	i) 1 430 090	k) 5 390 193	10 618	27 908	4 196	40 430	83 152

AANTEEKENINGEN.

20.

Hieronder zijn begrepen:

a) 83 285 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden

b) 78 417 " " " " " " " "

c) 65 " " " " " " " "

d) 35 922 " " " " " " " "

e) 197 689 " " " " " " " "

f) 71 904 " " " " " " " "

g) 79 443 " " " " " " " "

h) 142 " " " " " " " "

i) 28 732 " " " " " " " "

k) 180 221 " " " " " " " "

GEWESTEN.	HOOGSTE / LAAGSTE MARKTPRIJZEN PER PIKOL WITTE RIJST IN DE VERSCHILLENDE MAANDEN VAN 1897.											
	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
Bantam	f 5,50 2,50	f 5,50 2,25	f 5,50 2,25	f 5,50 2,25	f 6,50 2,25	f 6,50 3,00	f 6,66 2,50	f 6,00 2,50	f 6,00 2,50	f 6,25 2,50	f 6,25 3,50	
Batavia	10,00 4,00	10,00 4,20	10,00 3,80	10,00 4,50	10,00 4,50	10,00 5,00	9,50 5,00	8,50 5,00	8,00 5,00	8,00 5,00	8,00 5,00	
Krawang	6,00 4,50	6,50 4,50	7,00 4,00	6,00 3,50	6,50 4,00	6,30 4,00	6,50 4,00	7,00 4,00	6,80 4,00	6,50 4,00	6,50 4,50	
Preanger Regentschappen	6,25 3,50	6,50 3,50	6,75 4,00	6,25 3,50	6,50 3,00	7,00 4,00	7,00 4,00	6,80 3,50	7,00 4,00	7,00 4,00	7,50 4,00	
Cheribon	6,75 5,00	6,75 5,00	6,50 5,00	6,25 4,75	6,50 2,50	6,50 2,50	6,50 4,00	7,00 4,00	7,50 4,50	7,00 4,50	7,00 4,75	
Tagal	6,00 3,75	7,50 4,00	7,00 4,25	6,50 3,98	5,25 3,25	7,00 3,50	6,50 3,50	6,50 3,50	6,30 3,25	6,30 4,00	6,00 4,00	
Pekalongan	7,50 5,00	7,50 4,75	7,50 5,50	7,00 4,75	6,00 4,00	7,00 4,75	7,00 4,50	7,00 5,00	7,00 4,90	7,00 4,00	7,00 3,00	
Samarang	8,00 4,65	7,50 4,50	7,50 4,25	6,75 2,75	6,75 2,80	6,50 3,00	6,40 3,10	6 75 3,30	6,75 3,00	7,00 3,00	7,00 3,00	
Japara	8,00 5,50	7,50 5,50	7,00 4,50	6,50 3,75	6,50 2,50	5,50 3,50	5,50 3,40	5,60 3,50	6.00 4,00	6,00 4,00	6,00 4,25	
Rembang	7,50 5,00	8,00 5,00	7,75 5,00	7,75 3,00	5,22 2,75	5,00 2,75	5,50 3,40	6,00 3,00	5,50 3,00	6,00 3,50	6,00 3,50	
Soerabaija	7,50 5,00	8,00 5,50	7,75 5,50	7,50 4,75	7,50 3,80	7,50 3,90	7,50 4,00	7,50 4,00	7,50 4,25	7,50 4,50	7,50 4,50	
Pasoeroean	8,25 5,00	8,00 5,00	7,50 5,00	7,25 4,50	7,00 3,00	6,50 4,00	6,50 4,25	6,50 4,50	6,50 4,50	7,50 5,00	7,50 4,50	
Probolinggo	8,00 6,00	8,00 6,00	8,00 5,50	8,00 4,50	7,50 4,00	6,50 4,00	6,50 4,50	7,00 4,50	7,00 4,50	7,00 4,50	7,00 5,00	
Bezoeki	10,00 5,00	11,00 5,00	9,00 4,50	9,50 4,00	8,00 4,00	7,50 3,50	7,00 3,50	7,00 3,50	7,00 4,00	8,00 4,50	9,00 4,50	
Banjoemas	8,00 4,25	8,00 4,50	7,00 4,25	6,50 2,50	6,50 2,75	7,00 2,50	7,00 2,50	7,00 3,00	7,00 3,75	6,50 3,50	6,50 3,50	
Bagelen	8,33 4,25	7,92 4,35	7,08 3,75	6,25 2,75	6,25 3,75	6,66 3,25	6,78 3,40	6,82 4,00	7,11 4,15	$7{,}12^{5}$ 4,30	7,00 4,20	
Kadoe	8,25 5,00	8,00 5,00	7,75 5,00	7,75 4,25	7,00 4,25	7,00 5,00	7,50 4,50	7,50 4,25	7,50 4,00	7,50 4,00	7,00 5,00	
Madioen	7,70 4,50	7,25 4,50	7,00 4,50	6,00 2,90	5,00 2,40	5,50 3,00	5,00 3,00	5,50 3,25	6,00 3,25	6,00 4,30	5,85 4,15	
Kediri	7,50 5,25	8,20 5,50	8,00 5,20	6,80 3,25	6,50 2,75	6,50 3,00	5,25 2,80	5,57 3,50	6,00 3,60	6,50 4,00	6,50 4,25	
Madura	9,50 3,50	10,00 5,50	9,50 5,00	9,50 4,00	9,50 4,00	9,50 4,00	9,00 4,00	9,00 4,50	9,00 4,00	9,00 5,00	9,00 4,50	

De opgaven over de maand December 1897 ontbreken.

(5. 42.)

BIJLAGE PP

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

RIJSTCULTUUR

OP

JAVA EN MADURA

met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta [1]) en van de particuliere landerijen)

over 1897.

[1]) Met betrekking tot deze twee gewesten zijn omtrent den landbouw der inlandsche bevolking eenigszins vertrouwbare opgaven niet te verstrekken.

GEWESTEN.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws).		TOTAAL der GESLAAGDE velden (aantal bouws).
	Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Bantam	35 108	„	32 038	„	2 648	18 047	14 772	102 613
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	821	„	„	„	„	28	„	849
Krawang	19 606	„	6 632	„	„	„	2 554	28 792
Preanger Regentschappen	168 003	33 020	53 335	1 600	a) 4 076	b) 34 541	c) 15 495	310 070
Cheribon	158 164	1 302	24 083	25	4 265	4 255	1 799	193 893
Tagal	88 336	3 255	43 596	„	„	260	540	135 987
Pekalongan	46 374	7 729	3 179	„	25	d) 1 222	„	58 529
Samarang	132 033	10 740	94 662	„	e) 1 816	f) 51 372	g) 9 049	299 672
Japara	63 346	4 460	24 754	„	h) 2 101	3 887	5 891	104 439
Rembang	41 257	1 951	166 159	„	1 701	3 249	„	214 317
Soerabaija	116 137	2 421	116 556	114	i) 11 055	5 033	688	252 004
Pasoeroean	74 884	1 385	2 142	„	k) 1 392	9 342	736	89 881
Probolinggo	39 337	980	1 307	„	l) 438	3 239	2 900	48 201
Bezoeki	84 678	1 101	168	„	„	6 810	635	93 392
Banjoemas	68 748	15 640	43 503	1 930	m) 672	9 826	9 061	149 380
Bagelen	75 316	42 662	40 282	6 794	n) 4 197	o) 9 218	p) 2 635	181 104
Kadoe	68 607	19 489	11 528	2 599	5	s) 2 816	116	105 160
Madioen	135 834	3 468	28 200	„	„	6 274	7 053	180 829
Kediri	96 324	1 789	36 852	„	4 063	8 136	7 229	154 393
Madura	8 128	405	76 077	„	36	10 519	1 287	96 452
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en voor Madura	1 521 041	151 797	805 053	13 062	t) 38 490	u) 188 074	v) 82 440	x) 2 799 957
	1 672 838		818 115			w) 270 514		
Over 1896 waren de cijfers	1 525 437	129 476	862 936	10 379	aa) 39 589	bb) 120 663	cc) 70 744	ee) 2 759 224
	1 654 913		873 315			dd) 191 407		

	SAWAHS waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).		TOTAAL der MISLUKTE velden (aantal bouws).	TOTAAL der BEPLANTE velden (aantal bouws). (Kolom 9 + kolom 17.)
	Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.		
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.					
	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
13	5 412	„	10 536	„	384	435	120	16 887	119 500
49	„	„	„	„	„	„	„	„	849
92	7 088	„	15 847	„	„	„	100	23 035	51 827
70	9 843	318	15 401	82	247	684	114	26 689	336 759
93	10 185	„	5 575	„	„	1 276	„	17 036	210 929
87	3 103	136	15 145	159	„	„	„	18 543	154 530
29	4 560	„	1 089	„	2	24	„	5 675	64 204
72	6 755	312	7 254	„	1 739	„	„	16 060	315 732
39	15 295	6	15 247	„	466	153	220	31 387	135 826
17	734	2	8 056	„	201	„	„	8 993	223 310
04	574	„	36 604	„	4 468	361	„	42 007	294 011
81	„	„	„	„	„	„	„	„	89 881
01	414	28	„	„	„	„	„	442	48 643
92	684	„	„	„	„	„	„	684	94 076
80	3 844	„	4 639	„	„	263	99	8 845	158 225
04	414	11 611	789	5 002	q) 1 466	r) 122	„	19 404	200 508
60	451	„	1 799	„	„	„	„	2 250	107 410
29	4 424	20	1 936	„	„	66	„	6 446	187 275
93	2 234	„	787	„	246	257	257	3 781	158 174
52	„	„	11 157	„	„	195	„	11 352	107 804
57	76 014	12 433	151 861	5 243	q) 9 219	r) 3 836	910	ij) 259 516	z) 3 059 473
	88 447		157 104			r) 4 746			
24	54 413	19 599	123 868	7 481	ff) 8 464	gg) 2 520	hh) 1 302	kk) 217 647	ll) 2 976 871
	74 012		131 349			ii) 3 822			

AANMERKINGEN.

19.

- a) Hieronder 20 bouws 2de aanplant.
- b) „ 12 „ „ „
- c) „ 53 „ „ „
- d) „ 57 „ „ „
- e) „ 225 „ „ „
- f) „ 5 „ „ „
- g) „ 9 „ „ „
- h) „ 103 „ „ „
- i) „ 208 „ „ „
- k) „ 6 „ „ „
- l) „ 117 „ „ „
- m) „ 10 „ „ „
- n) „ 1 584 „ „ „
- o) „ 223 „ „ „
- p) „ 3 „ „ „
- q) „ 189 „ „ „
- r) „ 122 „ „ „
- s) „ 1 859 „ „ „
- t) „ 2 273 „ „ „
- u) „ 2 156 „ „ „
- v) „ 65 „ „ „
- w) „ 2 221 „ „ „
- x) „ 169 353 „ „ „
- ij) „ 17 987 „ „ „
- z) „ 187 340 „ „ „
- aa) „ 1 885 „ „ „
- bb) „ 1 801 „ „ „
- cc) „ 12 „ „ „
- dd) „ 1 813 „ „ „
- ee) „ 143 553 „ „ „
- ff) „ 50 „ „ „
- gg) „ 330 „ „ „
- hh) „ 130 „ „ „
- ii) „ 460 „ „ „
- kk) „ 27 590 „ „ „
- ll) „ 171 143 „ „ „

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (in pikols PADI). SAWAHS: van levend water voorzien. 1ste aanplant.	2de aanplant.	van regen afhankelijk. 1ste aanplant.	2de aanplant.	op rawahgronden.	TEGALVELDEN: in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	TOTAAL der productie (bij benadering).	De gemiddelde productie per bouw kwam volgens deze schattingen te staan op het navolgend aantal pikols padi per beplanten bouw.	per geslaagden bouw.
Bantam	1 126 000	"	746 000	"	66 000	290 000	170 000	2 398 000	20,07	23,36
Batavia (alleen het domein Bloeboer) . .	28 700	"	"	"	"	600	"	29 300	34,50	34,50
Krawang	621 500	"	140 900	"	"	"	38 600	801 000	15,45	27,82
Preanger Regentsch. .	5 362 600	708 100	1 271 200	22 900	101 900	563 300	286 100	8 316 100	24,69	26,82
Cheribon.	4 106 000	37 800	435 100	300	84 600	37 200	20 200	4 721 200	22,38	24,34
Tagal	2 995 600	60 200	1 007 900	"	"	6 000	13 800	4 083 500	26,42	30,03
Pekalongan.	1 329 600	180 300	74 200	"	600	19 900	"	1 604 600	24,99	27,41
Samarang	3 029 300	175 400	2 011 300	"	73 400	8 800	8 700	5 306 900	16,80	17,71
Japara	1 399 100	87 600	446 900	"	39 800	39 300	56 500	2 069 200	15,23	19,81
Rembang	860 400	40 100	3 493 600	"	29 000	44 300	"	4 467 400	20,00	20,84
Soerabaija	5 251 400	59 600	2 182 200	800	383 100	67 200	8 300	7 952 600	27,05	31,56
Pasoeroean	3 160 400	43 200	63 100	"	65 700	247 100	22 100	3 601 600	40,07	40,07
Probolinggo	1 218 800	20 800	29 600	"	16 100	398 700	36 000	1 720 000	35,36	35,68
Bezoeki	3 199 100	29 500	3 800	"	"	131 100	12 000	3 375 500	35,88	36,14
Banjoemas	1 718 700	281 500	652 500	28 900	15 200	137 600	108 800	2 943 200	18,60	19,70
Bagelen	2 142 100	948 500	952 200	125 500	112 400	149 700	30 600	4 461 000	22,25	24,63
Kadoe.	1 780 800	424 100	222 500	39 000	100	26 300	700	2 493 500	23,21	23,71
Madioen	3 125 800	38 200	442 100	"	"	104 900	72 900	3 783 900	20,20	20,93
Kediri	3 394 400	40 700	1 023 100	"	109 300	105 900	168 900	4 842 300	30,61	31,36
Madura	162 600	8 100	1 141 100	"	400	94 600	11 600	1 418 400	13,15	14,70
Totalen gouv. landen Java en Madura . .	46 012 900	3 183 700	16 339 300	217 400	1 097 600	2 472 500	1 065 800	70 389 200	23,00	25,14
Over 1896 waren de cijfers	43 649 900	2 993 900	15 926 700	173 400	1 115 400	1 806 100	1 043 000	66 708 400	22,40	24,17

De bovengenoemde gewesten verdeelende in groepen naar gelang van hunne ligging: in West-Java (hiertoe behooren de vijf eerstgenoemde), in het noordelijk deel van Midden-Java (de vijf daaropvolgende), in het zuidelijk deel van Midden-Java (zijnde Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri), dan wel in Oost-Java (Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki) met Madura, doen zich de totalen der beplantingen (zie blz. 2 en 3 dezer bijlage) en der (geschatte) padiproductie over 1896 en 1897 als volgt voor:

	Jaren.	West-Java.	Midden-Java (noordelijke gewesten).	Midden-Java (zuidelijke gewesten).	Oost-Java met Madura.	Totalen. [1])
1°. Aantal bouws in 't geheel met padi bepl. gewest[2])	1896	676 782	848 476	823 946	627 667	2 976 871
	1897	719 864	893 602	811 592	634 415	3 059 473
2°. Aantal bouws waarvan padi geoogst werd[3])	1896	646 566	790 812	760 173	561 673	2 759 224
	1897	636 217	812 944	770 866	579 930	2 799 957
Geschatte productie (in pikols padi)	1896	16 974 100	15 617 200	17 945 800	16 171 300	66 708 400
	1897	16 265 600	17 531 600	18 523 900	18 068 100	70 389 200
Gemiddelde productie per bouw (in pikols padi) berekend voor: de beplantingen sub 1°. (geslaagde en mislukte)	1896	25,08	18,40	21,78	25,76	22,40
	1897	22,59	19,62	22,82	28,48	23,00
de beplantingen sub 2°. (alleen de geslaagde)	1896	26,25	19,75	23,60	28,79	24,17
	1897	25,56	21,56	24,03	31,16	25,14

[1]) Zonder de Vorstenlanden en zonder de particuliere landerijen.
[2]) De voor twee oogsten gebezigde velden zijn tweemaal in rekening gebracht.
[3]) Dus zonder te rekenen de mislukte velden (begrepen in de opgaven sub 1°.).

(5. 43.)

BIJLAGE QQ.

(Zie hoofdst. O., afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE TEELT VAN

EENJARIGE GEWASSEN

(de padicultuur daaronder niet begrepen)

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta
en van de particuliere landerijen)

OVER

1897.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	GESLAAGDE velden (in bouws van 500 vierkante … — Sawahs van levend water voorzien, beplant met: suikerriet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagong).	TE ZAMEN.	Sawahs van regen afhankelijk, beplant met: suikerriet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagong).	TE ZAMEN.	Sawahs op rawahgronden, beplant met: suikerriet.	kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagong).	TE ZAMEN.
Bantam	1ste gewas	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	2de "	"	276	4	2 462	2 742	"	205	5	3 146	3 356	"	"	"
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste "	22	"	"	"	22	"	"	"	"	"	"	"	"
	2de "	"	"	"	255	255	"	"	"	"	"	"	"	"
Krawang	1ste "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	2de "	"	"	"	69	69	"	"	"	"	"	"	"	"
Preanger Regentschappen . . .	1ste "	825	"	"	405	1 230	339	"	15	952	1 306	"	"	"
	2de "	32	"	869	28 494	29 395	"	"	251	2 871	3 122	"	495	495
Cheribon	1ste "	10 183	120	"	3 173	13 476	5	8	1	1 002	1 016	"	"	"
	2de "	"	1 324	344	58 150	59 818	"	25	276	3 134	3 435	"	"	"
Tagal	1ste "	8 376	150	"	2 935	11 461	"	"	"	1 248	1 248	"	"	"
	2de "	3	146	175	41 705	42 029	"	4	203	12 567	12 774	"	"	"
Pekalongan . . .	1ste "	3 644	1 420	180	6 011	11 255	30	"	"	532	562	"	8	8
	2de "	1 085	894	6	27 643	29 628	"	40	"	1 101	1 141	"	"	"
Samarang	1ste "	3 920	513	19	1 210	5 662	"	"	"	4 844	4 844	"	5	5
	2de "	2 011	849	2 558	97 080	102 498	14	25	4 316	59 250	63 605	"	602	602
Japara	1ste "	7 730	95	"	3 528	11 353	105	412	"	4 047	4 564	"	289	289
	2de "	1 969	1 759	274	52 600	56 602	3	110	259	16 075	16 447	"	188	188
Rembang	1ste "	354	"	"	618	972	233	"	"	1 984	2 217	"	"	"
	2de "	383	149	2 664	12 892	16 088	35	756	13 162	79 370	93 323	"	"	"
Soerabaija. . . .	1ste "	22 987	99	"	312	23 398	10	74	"	911	995	153	31	184
	2de "	"	3 630	1 045	74 562	79 237	"	3	1 934	32 107	34 044	"	387	387
Pasoeroean . . .	1ste "	7 314	128	"	181	7 623	61	25	"	29	115	"	"	"
	2de "	20	1 661	849	53 887	56 417	"	72	110	1 642	1 824	"	"	"
Probolinggo . . .	1ste "	9 855	"	"	549	10 404	426	"	"	"	426	180	"	180
	2de "	3 263	643	138	36 546	40 590	"	552	7	559	1 118	"	"	"
Bezoeki	1ste "	7 418	63	"	2 683	10 164	16	"	"	"	16	"	"	"
	2de "	10	1 031	18 911	42 865	62 817	"	"	"	156	156	"	"	"
Banjoemas . . .	1ste "	3 374	102	106	4 271	7 853	"	"	75	3 015	3 090	"	"	"
	2de "	"	248	2 771	27 924	30 943	"	"	81	5 397	5 478	"	"	"
Bagelen	1ste "	780	48	97	3 751	4 676	53	55	35	5 817	5 960	"	4	4
	2de "	375	70	890	18 521	19 856	126	148	1 084	15 902	17 260	"	305	305
Kadoe	1ste "	"	52	795	1 228	2 075	"	3	137	475	615	"	"	"
	2de "	"	100	7 033	19 677	26 810	2	10	1 178	5 481	6 671	"	"	"
Madioen	1ste "	2 856	759	12	708	4 335	294	90	"	261	645	"	"	"
	2de "	572	169	1 403	77 053	79 197	367	5	80	2 377	2 829	"	"	"
Kediri	1ste "	9 494	4 727	"	19	14 240	569	"	"	"	569	"	"	"
	2de "	1 011	936	3 508	63 109	68 564	"	"	508	12 946	13 454	4	1 175	1 179
Madura	1ste "	13	15	"	2 906	2 934	202	154	"	8 277	8 633	"	"	"
	2de "	36	50	862	5 386	6 334	164	96	415	17 064	17 739	"	"	"
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en Madura (buiten de particuliere landerijen).	1ste "	99 145	8 291	1 209	34 488	143 133	2343	821	263	33 394	36 821	333	337	670
	2de "	10 770	13 935	44 304	740 880	809 889	711	2051	23 869	271 145	297 776	4	3 152	3 156

rijnlandsche roeden).										MISLUKTE velden (in bouws).						Totaal der BEPLANTE velden (de geslaagde en de mislukte te zamen genomen).
Tegalvelden in geregelde cultuur, waarop verbouwd:					Tegalvelden niet in geregelde cultuur, waarop verbouwd:					Sawahs			Tegalvelden			
suikerriet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagong).	TE ZAMEN.	suikerriet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagong).	TE ZAMEN.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	TE ZAMEN.	
345	25	»	1 732	2 102	»	»	»	30	30	»	»	»	»	»	»	2 132
»	174	3	4 344	4 521	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10 619
»	»	»	142	142	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	164
»	»	»	13	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	268
»	»	»	»	»	54	»	»	1 849	1 903	»	»	»	»	97	97	2 000
»	»	»	»	»	»	»	»	351	351	»	»	»	»	»	»	420
3 392	32	3 909	51 747	59 080	54	15	594	4 430	5 093	»	»	»	41	2	43	66 752
49	»	594	13 303	13 946	»	»	2	1 809	1 811	»	»	»	»	»	»	48 769
200	1	1	11 272	11 474	2	»	8	4 657	4 667	»	»	»	»	»	»	30 633
»	27	94	1 082	1 203	»	»	8	383	391	364	15	»	»	»	379	65 226
5	38	1 259	10 748	12 050	»	»	»	220	220	»	»	»	»	»	»	24 979
11	11	11	4 952	4 985	»	»	»	»	»	635	568	»	»	»	1 203	60 991
»	5	519	10 269	10 793	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	22 624
»	»	8	5 839	5 847	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36 616
36	157	683	20 542	21 418	10	4	760	6 568	7 342	»	»	»	»	»	»	39 271
18	202	1 015	13 968	15 203	12	1	10	3 186	3 209	4 895	4 053	»	»	»	8 948	194 065
337	150	»	7 458	7 945	»	»	11	1 408	1 419	17	6	»	»	»	23	25 593
79	10	36	2 414	2 539	»	»	»	»	»	131	»	»	»	»	131	75 907
190	738	473	45 825	47 226	»	»	»	»	»	»	3 886	»	35	»	3 921	54 336
80	305	6 707	30 936	38 028	»	»	»	»	»	98	2 896	»	1 061	»	4 055	151 494
501	55	693	33 666	34 915	»	»	»	175	175	»	»	»	586	»	586	60 253
9	8	931	12 696	13 644	»	»	»	»	»	»	1 578	»	»	»	1 578	128 890
2 140	157	1 470	50 155	53 922	310	4	102	818	1 234	»	»	»	»	»	»	62 894
2 294	77	513	41 162	44 046	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	102 287
657	25	816	41 432	42 930	»	»	210	3 376	3 586	22	»	»	»	»	22	57 548
»	78	1 469	31 820	33 367	»	»	»	208	208	»	»	»	»	»	»	75 283
145	127	4 548	59 880	64 700	»	»	7	1 242	1 249	»	»	»	»	»	»	76 129
»	330	4 345	33 824	38 499	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	101 472
»	31	12 278	26 003	38 312	»	»	»	2 436	2 436	»	»	»	294	»	294	51 985
»	27	433	24 425	24 885	»	»	79	1 349	1 428	»	»	»	»	»	»	62 734
226	175	2 622	25 889	28 912	15	79	3114	20 069	23 277	5	12	215	157	»	389	63 218
301	174	878	26 628	27 981	5	30	156	9 939	10 130	122	1 058	»	275	196	1 651	77 183
1	2	2 725	35 759	38 487	»	»	1781	9 274	11 055	»	»	»	76	»	76	52 308
»	»	1 595	17 505	19 100	»	»	94	6 060	6 154	»	»	»	»	»	»	58 735
922	66	5	18 824	19 817	»	24	20	4 612	4 656	»	»	»	295	»	295	29 748
192	68	1 661	12 393	14 314	»	8	217	7 694	7 919	257	68	»	273	335	933	105 192
4 320	553	2 743	28 805	36 421	70	»	»	685	755	»	»	»	982	»	982	52 967
203	41	3 734	12 454	16 432	»	»	49	3 378	3 427	190	68	90	»	71	419	103 475
852	267	»	227 797	228 916	»	»	»	9 221	9 221	»	111	»	3 829	»	3 940	253 644
25	148	1 681	109 806	111 660	»	»	»	292	292	»	766	»	4 111	»	4 877	140 902
14 269	2604	34 744	707 945	759 562	515	126	6607	71 070	78 318	50	4 015	215	6 295	99	10 674	1 029 178
3 261	1680	25 708	399 564	430 213	17	39	615	34 649	35 320	6 692	11 070	90	5 720	602	24 174	1 600 528

GEWESTEN.	Van de GESLAAGDE velden waren door de bevolking voor eigen cultuur of voor rekening van particuliere ondernemers beplant met:									
	suikerriet.		indigo.		tabak.		kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagong).		Totaal.	
	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.
Bantam	345	"	25	655	"	12	1 762	9 952	2 132	10 619
	345		680		12		11 714		12 751	
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	22	"	"	"	"	"	142	268	164	268
	22		"		"		410		432	
Krawang	54	"	"	"	"	"	1 849	420	1 903	420
	54		"		"		2 269		2 323	
Preanger Regentschappen	4 610	81	47	"	4 518	1 716	57 534	46 972	66 709	48 769
	4 691		47		6 234		104 506		115 478	
Cheribon	10 390	"	129	1 376	10	722	20 104	62 749	30 633	64 847
	10 390		1 505		732		82 853		95 480	
Tagal	8 381	14	188	161	1 259	389	15 151	59 224	24 979	59 788
	8 395		349		1 648		74 375		84 767	
Pekalongan	3 674	1 085	1 425	934	699	14	16 820	34 583	22 618	36 616
	4 759		2 359		713		51 403		59 234	
Samarang	3 966	2 055	674	1 077	1 462	7 899	33 169	174 086	39 271	185 117
	6 021		1 751		9 361		207 255		224 388	
Japara	8 172	2 051	657	1 879	11	569	16 730	71 277	25 570	75 776
	10 223		2 536		580		88 007		101 346	
Rembang	777	498	738	1 210	473	22 533	48 427	123 198	50 415	147 439
	1 275		1 948		23 006		171 625		197 854	
Soerabaija	23 651	9	228	3 641	693	3 910	35 095	119 752	59 667	127 312
	23 660		3 869		4 603		154 847		186 979	
Pasoeroean	9 825	2 314	314	1 810	1 572	1 472	51 183	96 691	62 894	102 287
	12 139		2 124		3 044		147 874		165 181	
Probolinggo	11 118	3 263	25	1 273	1 026	1 614	45 357	69 133	57 526	75 283
	14 381		1 298		2 640		114 490		132 809	
Bezoeki	7 579	10	190	1 361	4 555	23 256	63 805	76 845	76 129	101 472
	7 589		1 551		27 811		140 650		177 601	
Banjoemas	3 374	"	133	275	12 459	3 364	35 725	59 095	51 691	62 734
	3 374		408		15 823		94 820		114 425	
Bagelen	1 074	807	357	422	5 868	3 008	55 530	71 295	62 829	75 532
	1 881		779		8 876		126 825		138 361	
Kadoe	1	2	57	110	5 438	9 900	46 736	48 723	52 232	58 735
	3		167		15 338		95 459		110 967	
Madioen	4 072	1 131	939	250	37	3 361	24 405	99 517	29 453	104 259
	5 203		1 189		3 398		123 922		133 712	
Kediri	14 453	1 218	5 280	977	2 743	7 799	29 509	93 062	51 985	103 056
	15 671		6 257		10 542		122 571		155 041	
Madura	1 067	225	436	294	"	2 958	248 201	132 548	249 704	136 025
	1 292		730		2 958		380 749		385 729	
Totalen voor de gouvernementslanden van Java en Madura (buiten de particuliere landerijen)	116 605	14 763	11 842	17 705	42 832	94 496	847 234	1 449 390	1 018 504	1 576 354
	131 368		29 547		137 319		2 296 624		2 594 858	
Over 1896 waren de cijfers	115 366	6 548	10 660	20 341	38 013	109 947	809 574	1 245 321	973 613	1 382 157
	121 914		31 001		147 960		2 054 895		2 355 770	

(5. 41.)

BIJLAGE RR.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

Overzichten betreffende de koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in drie van de vier gewesten van Java [1]), waar de verplichte teelt en levering zijn opgeheven.

Bantam.

Afdeelingen.	Aantal boomen op ult. 1897 nog aanwezig van de in de vier plantjaren 1894/95 t/m 1897/98 *a*) in geheel vrije cultuur *b*) tot stand gebrachte aanplantingen.			Kweekbedden, aangelegd in den westmoesson 1897/98 (uitsluitend Liberia-koffie).	
	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.	Aantal kweekbedden.	Aantal opgekomen zaden.
Pandeglang	115 828 *c*) (33 280)	98 876 (75 599)	214 704 (108 879)	80	73 067
Serang	„	22 172 (1 727)	22 172 (1 727)	7	45 302
Anjer	„	5 747 (2 504)	5 747 (2 504)	27	*d*) 18 440
Lebak	120 („)	33 401 (3 170)	33 521 (3 170)	24	66 411
Tjiringin	5 416 („)	62 380 (42 219)	67 796 (42 219)	*e*) „	„
Totalen	121 364 (33 2[illegible]0)	222 576 (125 219)	343 940 (158 499)	138	203 220

[1]) Met betrekking tot de residentie Krawang zijn gegevens als de hierbedoelde niet ontvangen.

a) Eene afzonderlijke opgaaf betreffende het plantjaar 1897/98 is alleen met betrekking tot de afdeeling Pandeglang ontvangen, doch slechts voor zooveel betreft de aanplantingen van Java-koffie. Het aantal boompjes van die soort, aldaar in 1897/98 in den grond gebracht, beliep 16 966, waarvan 16 731 in afzonderlijke tuinen en 235 in verspreide aanplantingen.

b) Toen met 1 Januari 1894 de verplichte teelt en levering van koffie in Bantam werden opgeheven, bestond de koffiecultuur alleen in de afdeeling Pandeglang. Aldaar werden toen aangetroffen 1 345 800 boomen, deels op hoog gezag geplant, deels vrijwillig of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplanting in den grond gebracht. Wat er van die plantsoenen (bij het einde van 1893 bestaan hebbende uit 1 075 100 vruchtdragende en 270 700 jonge boomen) nog gerekend kan worden aanwezig te zijn, wordt in de ontvangen berichten niet vermeld.

c) De cijfers tusschen ( ) vermeld wijzen aan hoeveel van het opgegeven aantal boomen niet in geregelde plantsoenen of afzonderlijke tuinen, maar in verspreide aanplantingen of op erven en langs paggers werden aangetroffen.

Het aantal *tuin*bezitters wordt opgegeven te hebben bedragen: in Pandeglang 436 (hieronder 179 die Liberia-tuintjes bezaten), in Serang 107, in Anjer 97, in Lebak 240 en in Tjiringin 557.

d) Bovendien beschikte men in 13 dessa's van Anjer in de kweekbedden nog over 4000 goed geslaagde overjarige Liberia-plantjes.

e) In de afdeeling Tjiringin werden in 1897/98 geen nieuwe kweekbedden aangelegd. De reden daarvan blijkt niet.

Japara.

Afdeelingen.	Aantal boomen waaruit op ult. 1897 de inlandsche koffieplantsoenen bestonden.								
	Plantsoenen (in geregelde tuinen), indertijd aangelegd in verplichte cultuur en sedert in geheel vrije cultuur hier en daar ingeboet. *a*)			In 1895/96 *b*) en 1896/97 in geheel vrije cultuur aangelegde plantsoenen.			Aantal in het plantjaar 1897/98 in den grond gebrachte boompjes.		
	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.	Java-koffie.	Liberia-koffie	Te zamen.	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.
Patti	83 283	4 157	87 440	*c*) 11 354 („)	7 603 (7 167)	18 957 (7 167)	15 368 (1 140)	5 438 (5 438)	20 806 (6 578)
Koedoes	69 590	„	69 590	46 715 (1 700)	32 077 (20 590)	78 792 (22 290)	78 165 (26 289)	16 968 (7 032)	95 133 (33 321)
Japara	46 935	„	46 935	„ („)	8 112 (8 112)	8 112 (8 112)	„ („)	„ („)	„ („)
Joana	23 299	27 280	50 579	3 842 (3 842)	6 871 („)	10 713 (3 842)	6 172 (6 172)	1 834 („)	8 006 (6 172)
Totalen	223 107	31 437	254 544	61 911 (5 542)	54 663 (35 869)	116 574 (41 411)	99 705 (33 601)	24 240 (12 470)	123 945 (46 071)
Bij den aanvang van 1894 aanwezig en sedert (in geheel vrije cultuur) bijgeplant of ingeboet	410 563	36 127	446 690	106 939 (17 200)	149 269 (102 317)	256 208 (119 517)	....	....	....
Gestorven in de jaren 1894 t/m 1897	187 456	4 690	192 146	45 028 (11 658)	94 606 (66 448)	139 634 (78 106)	....	....	....
Nog aanwezig als boven	223 107	31 437	254 544	61 911 (5 542)	54 663 (35 869)	116 574 (41 411)			

a) Deze inboetingen betroffen: in plantsoenen van gewone koffie 38 900 boomen in de afdeeling Patti en 11 686 in de afdeeling Koedoes, en in Liberia-plantsoenen 1147 boomen in de afdeeling Joana.

b) In den westmoesson 1894/95 werd in Japara met het planten van koffie in geheel vrije cultuur nog niet begonnen.

c) De cijfers tusschen ( ) vermeld wijzen aan hoeveel van het opgegeven aantal boomen niet in geregelde plantsoenen, maar op erven of langs paggers werden aangetroffen.

Rembang.

Afdeelingen.	Aantal boomen op ult. 1897 nog aanwezig van de in onderstaande plantjaren in geheel vrije cultuur *a*) tot stand gebrachte aanplantingen van Java- / Liberia-koffie.				Aantal in het plantjaar 1897/98 in den grond gebrachte boompjes van Java- / Liberia-koffie.	In 1897/98 op de kweekbedden te kiemen gelegd aantal zaden van Java- / Liberia-koffie.
	1894/95.	1895/96.	1896/97.	Te zamen.		
Rembang	„	„	„ 6 325 } 6 325	„ 6 325 } 6 325	„ 20 483 } 20 483	„ 30 440 } 30 440
Blora	1 669 „ } 1 669	604 „ } 604	4 777 „ } 4 777	7 050 „ } 7 050	37 7 967 } 8 004	„ 20 300 } 20 300
Bodjonegoro	13 000 4 000 } 17 000	1 481 422 } 1 903	„ 7 772 } 7 772	14 481 12 194 } 26 675	410 7 098 } 7 508	10 920 21 468 } 32 388
Toeban	„	„	„	„	„ 10 962 } 10 962	„ 25 460 } 25 460
Totalen	14 669 4 000 } 18 669	2 085 422 } 2 507	4 777 14 097 } 18 874	21 531 18 519 } 40 050	447 46 510 } 46 957	10 920 97 668 } 108 588

a) Toen met 1 Januari 1894 het monopolie in Rembang werd opgeheven, bezat de bevolking er nergens koffie-aanplantingen, uitgenomen drie à vier dessa's, wier plantsoenen slechts een weinig product voor eigen gebruik afwierpen.

(5. 45.)

BIJLAGE SS.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

GEWESTELIJK OVERZICHT

over

1897

betreffende de uitkomsten en den omvang der

AAN DE VERPLICHTE LEVERING ONDERWORPEN

KOFFIECULTUUR

OP

JAVA.

GEWESTEN.	Volgens de op ult. October 1897 afgesloten opgaven was bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		HOEVEELHEID KOFFIE IN 1897 BIJ DE INKOOPPAKHUIZEN *ingekocht* VAN 100 KATTI'S OF VAN 61.76 K.G.).					
			Ingekocht. *a*)		Bij het ledigvallen van de pakhuizen			
	dessa's.	huisgezinnen.			meer bevonden.		minder bevonden.	
Preanger Regentschappen	581	75 657	*b*) 116 820,55^{4} 2 653,54^{2}	119 474,09^{6}	13,97^{2} 1,64^{6}	15,61^{8}	" 0,43^{4}	0,43^{4}
Cheribon	124	12 054	2 334,18 47,71^{8}	2 381,89^{8}	4,68^{2} 2,66	7,34^{2}	0,44^{2} "	0,44^{2}
Tagal	134	16 960	44 610,63^{2} 2 225,39^{4}	46 836,02^{6}	34,31^{8} 3,69^{4}	38,01^{2}		"
Pekalongan	190	10 294	9 181,49^{8} 229,28	9 410,77^{8}	18,32^{4} 1,80^{8}	20,13^{2}		"
Samarang	358	29 385	7 321,91^{2} 63,20^{8}	7 385,12	1,32 0,06^{4}	1,38^{4}		"
Soerabaija	97	3 938	1 637,71^{6} 14,78^{6}	1 652,50^{2}	0,24^{8} "	0,24^{8}	1,73^{6} "	1,73^{6}
Pasoeroean	467	37 493	198 295,62^{1} 6 733,10^{1}	205 028,72^{2}	63,75^{2} 11,35^{6}	75,10^{8}	27,77^{6} "	27,77^{6}
Probolinggo	173	17 339	26 689,82^{4} 541,70^{2}	27 231,52^{6}	38,36^{8} 4,02^{4}	42,39^{2}		"
Bezoeki	240	31 840	14 937,31^{4} 84,97^{8}	15 022,29^{2}	10,25^{8} 1,82	12,07^{8}	0,01^{8} 0,09	0,10^{8}
Banjoemas	172	9 374	7 833,17 283,54	8 116,71	6,60^{4} 3,04^{8}	9,65^{2}	27,69^{8} 0,88^{4}	28,58^{2}
Bagelen	25	1 643	2 139,99^{6} 57,94^{2}	2 197,93^{8}	0,81^{4} 0,04^{8}	0,86^{2}	0,20 "	0,20
Kadoe	310	13 743	4 326,21^{6} 44,22^{6}	4 370,44^{2}	2,56^{4} 0,60	3,16^{4}	6,42^{2} 0,03^{2}	6,45^{4}
Madioen	127	9 555	15 607,19 779,18^{8}	16 386,37^{8}	5,24 2,55	7,79	8,95^{2} 0,13^{6}	9,08^{8}
Kediri	261	18 640	6 030,76^{4} 523,64^{2}	6 554,40^{6}	0,40^{8} 148,40^{8}	148,81^{6}	148,36^{6} 15,89^{6}	164,26^{2}
Te zamen voor de gouvernements-residentiën	3259	287 915	457 766,58^{7} 14 282,24^{7}	472 048,83^{4}	200,87^{2} 181,72^{6}	382,59^{8}	221,61 17,47^{2}	239,08^{2}
Soerakarta	...	...	1 989,49 54,03	*c*) 2 043,52	*e*) 4,12 "	4,12		"
Djokjokarta	...	...	129,00 "	129,00		"	0,92 "	0,92
Totalen	3259	287 915	459 885,07^{7} 14 336,27^{7}	*d*) 474 221,35^{4}	*f*) 204,99^{2} 181,72^{6}	386,71^{8}	222,53 17,47^{2}	240,00^{2}

DER CULTUUR.

EN *uitgeleverd* (IN PIKOLS) — Uitgeleverd.		HOEVEELHEID PIKOLS KOFFIE (GOEDE EN INFERIEURE) IN DE DRIE VOORAFGEGANE JAREN *uitgeleverd.* 1894.	1895.	1896.
116 834,52^{6} / 2 654,75^{4}	119 489,28	77 657	80 773	71 267
2 338,42 / 50,37^{8}	2 388,79^{8}	2 664	2 092	1 207
44 644,95 / 2 229,08^{8}	46 874,03^{8}	23 042	32 333	17 461
9 199,82^{2} / 231,08^{8}	9 430,91	3 661	6 482	3 688
7 323,23^{2} / 63,27^{2}	7 386,50^{4}	10 087	6 988	5 055
1 636,22^{8} / 14.78^{6}	1 651,01^{4}	1 800	2 277	1 021
198 331,59^{7} / 6 744,45^{7}	205 076,05^{4}	184 221	136 072	119 367
26 728,19^{2} / 545,72^{6}	27 273,91^{8}	21 241	19 356	18 148
14 947,55^{4} / 86,70^{8}	15 034,26^{2}	14 908	9 771	9 163
7 812,07^{6} / 285,70^{4}	8 097,78	1 608	2 076	1 838
2 140,61 / 57,99	2 198,60	1 064	1 152	894
4 322,35^{8} / 44,79^{4}	4 367,15^{2}	4 713	3 374	1 932
15 603,47^{8} / 781,60^{2}	16 385,08	10 114	10 117	5 651
5 882,80^{6} / 656,15^{4}	6 538,96	1 812	3 095	2 252
		Krawang 214	. . . .	. . . .
457 745,84^{9} / 14 446,50^{1}	472 192,35	358 806	315 958	258 944
1 993,61 / 54,03	2 047,64	*g*) 5 203	*g*) 3 881	*g*) 4 529
128,08 / „	128,08	*h*) „	*h*) „	266
f) 459 867,53^{9} / 14 500,53^{1}	474 368,07	*i*) 364 009	*i*) 319 839	*i*) 263 739

AANMERKINGEN.

a) Ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie is onder de in kolom 4 vermelde hoeveelheden begrepen. In de onderstaande gewesten werden de volgende hoeveelheden aangehaald (in pikols):

	1ste soort.	Inferieure.	Te zamen.
Preanger Regentschappen . .	148.78	112 51^{6}	261,29^{6}
Cheribon	1,13^{4}	11,06^{4}	12,19^{8}
Tagal	1,78	5.88^{6}	7,66^{6}
Pekalongan	„	0 98^{6}	0,98^{6}
Samarang	1.21^{6}	4.96	6,17^{6}
Soerabaija	0,64^{8}	3,12^{8}	3.77^{6}
Pasoeroean	3.96	12.06^{4}	16.02^{4}
Probolinggo	0.28^{2}	5.74	6.02^{2}
Bezoeki	8.76^{2}	42,02	50,78^{2}
Banjoemas	3.59^{8}	27.65^{8}	31.25^{6}
Bagelen	0.53^{6}	3,22^{6}	3.76^{2}
Kadoe	0.22^{8}	3 29^{6}	3,52^{4}
Madioen	1,93^{6}	13,42^{4}	15.36
Kediri	1 44^{4}	23,73	25,17^{4}
Soerakarta	0,24	0.69	0,93
Djokjokarta	„	„	„
Totalen . . .	174,54^{4}	270,38^{8}	444,93^{2}

b) De tweeërlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste soort en op inferieure koffie.

c) Hiervan 1987,89 pikol (1858 pikol 1ste soort en 51,24 pikol 2de soort Java-koffie, benevens 78,65 pikol Liberia-koffie) van de Mangkoe Negorosche landen, waarvoor aan het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis op den voet van Indisch Staatsblad 1896 n⁰. 99 werd tegoedgedaan f 63 868,10.

d) Onder het hier vermelde totaal was aan Liberia-koffie begrepen (in pikols):

Preanger Regentschappen . .	2 135,10
Cheribon	136,85^{4}
Tagal	58.50
Pekalongan	301,39^{8}
Samarang	461,60^{4}
Soerabaija	5.20^{8}
Probolinggo	192,00
Bezoeki	1.45^{6}
Banjoemas	18,19^{8}
Bagelen	63,11^{4}
Kadoe	59,02^{5}
Soerakarta	79,04
Djokjokarta	129,00
Madioen	0,37^{4}
Kediri	0,34^{8}
Totaal . . .	3 641,21^{9}

e) Van deze hoeveelheid, hier als koffie 1ste soort in rekening gebracht, blijkt uit de ontvangen gegevens niet of zij als zoodanig dan wel als inferieure soort te beschouwen was.

f) Zie noot *e*.

g) Onder de levering uit Soerakarta was begrepen aan koffie uit de Mangkoe Negorosche landen in 1894, 1895 en 1896 achtereenvolgens ongeveer 4861, 3704 en 4382 pikol (waaronder aan 2de soort respectievelijk 599, 276 en 183 pikol).

h) Uit de residentie Djokjokarta werd in de jaren 1894 en 1895 geen koffie ingeleverd.

i) Onder de hier vermelde totalen was aan koffie 2de soort begrepen in 1894, 1895 en 1896 respectievelijk 11 533, 13 506 en 4253 pikol. De in gemelde drie jaren ingeleverde hoeveelheden Liberia-koffie beliepen achtereenvolgens ruim 1670, 2183 en 6652 pikol.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN VOOR DEN KOFFIE-OOGST VAN 1897 BETAALD INKOOP- NAAR DE						
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald à f 15 per pikol (inferieure koffie à f 7,50 per pikol). *k*)	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel.	Kosten van koffie-mantri's en cultuurpersoneel.	Uitgaven voor onderhoud en oprichting van inkooppakhuizen. Gewoon onderhoud.	Uitgaven voor onderhoud en oprichting van inkooppakhuizen. Oprichting en zware herstelling.	Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen.	Cultuurprocenten aan inlandsche ambtenaren en hoofden.
Preanger Regentschappen	f 1 775 658,79^5	f 48 187,40^5	f 26 770	f 6 546,41^5	f 3 625,00	f 79 610,42	f 54 747,24^5
Cheribon	35 270,59^5	5 729,10^5	„	1 482,80	„	852,25	848,40
Tagal	685 849,93^5	11 506,37	5 100	1 730,00	„	36 083,37^5	16 357,22
Pekalongan	139 438,96^5	5 355,78	4 125	665,00	„	6 209,70^5	3 3[illegible]4,71^5
Samarang	110 302,75	9 850,66	5 040	1 585,00	„	4 671,67	2 604,43
Soerabaija	24 676,72	1 904,92^5	2 160	355,00	„	2 135,86^5	603,50^5
Pasoeroean	3 024 925,08	44 924,87^5	47 970	4 310,00	39 248,32	88 577,50	82 703,65^5
Probolinggo	404 403,88^5	14 092,02^5	8 250	1 589,00	281,00	13 836,01^5	10 456,13^5
Bezoeki	224 250,46^5	8 406,26	16 200	1 330,00	„	13 463,83	5 477,89
Banjoemas	119 342,32^5	6 453,40	4 080	1 299,37	965,67^5	7 252,38	2 890,61
Bagelen	32 534,50^5	3 353,14^5	600	730,00	„	3 543,60^5	787,46
Kadoe	65 210,14^5	8 155,07	„	875,00	„	4 354,12	1 582,03^5
Madioen	239 951,76	9 121,00	6 765	1 581,95	„	7 238,50^5	5 720,58
Kediri	94 388,77^5	7 090,10	8 695	1 840,00	1 433,00	319,56	1 745,05^5
Te zamen voor de gouvernementsresidentiën	f 6 976 204,70	f 184 130,12	f 135 755	f 25 919,53^5	f 45 552,99^5	f 268 148,80	f 189 888,93^5
Soerakarta	*l*) 65 633,87	1 080,00	„	„	„	2 765,66	„
Djokjokarta	*l*) 4 482,80	„	„	„	„	12,43	„
Totalen	f 7 046 321,37	f 185 210,12	f 135 755	f 25 919,53^5	f 45 552,99^5	f 270 926,89	f 189 888,93^5

…ALD …DE / …aan …ne …en …n.	TOT EN MET HET VERVOER UIT DE STRANDPAKHUIZEN.				INKOOP-PAKHUIZEN.	
	Bijzondere uitgaven voor de bereiding op de West-Indische wijze.	Alle andere uitgaven (onder geen der voorgaande hoofden begrepen). m)	Te zamen.	Gemiddelde kosten per pikol uitgeleverde koffie	Aantal.	Bergruimte (in pikols).
…24^{5}	„	f 18 008,00	f 2 013 153,28	f 16,85	94	129 099
…40	„	17 571,68	61 754,83	25,85	23	30 975
…22	„	20 910,77	777 537,67	16,58	18	53 700
…71^{5}	„	11 511,29	170 670,45^{5}	18,09	15	20 875
…43	„	41 727,39	175 781,90	23,79	29	50 535
…50^{5}	„	4 403,94	36 239,95^{5}	21,95	8	9 150
…65^{5}	f 127 870,76	5 504,94^{5}	3 446 035,13^{5}	16,90	45	20 810
…13^{5}	„	31 694,73^{5}	487 602,79^{5}	17,87	24	48 368
…89	„	11 906,75	281 035,19^{5}	18,69	18	57 860
…61	„	6 099,35^{5}	148 383,11^{5}	18,32	18	32 300
…46	„	27,60	41 576 31^{5}	18,91	15	34 200
…03^{5}	„	5 294,12^{5}	85 470,49^{5}	19,57	18	36 725
…58	„	11 762,79	282 141,58^{5}	17,02	31	65 908
…05^{5}	„	41 388,90	156 900,39	23,99	30	37 450
…93^{5}	f 127 870,76	f 230 812,27	f 8 184 283,11^{5}	f 17,33	386	627 955
	„	172,06^{5}	69 651,59^{5}	34,01	. . .	. . .
	„	„	4 495,23	35,09	. . .	. . .
		f 230 984,33^{5}	f 8 258 429,94	f 17,41		
		n) 49 183,25^{5}	n) 49 183,25^{5}			
…93^{5}	f 127 870,76	f 280 167,59	f 8 307 613,19^{5}	f 17,51	386	627 955

AANMERKINGEN.

h) Voor een deel der aangehaalde koffie is geen inkoopsprijs tegoedgedaan.

l) Voor den inkoop van de koffie uit de Vorstenlanden geldt eene afwijkende prijsbepaling; zie Indisch Staatsblad 1896 nº. 99.

m) Behalve voor een klein deel uitgaven wegens aankoop van zaadkoffie, betreffen de in deze kolom vermelde sommen voor het overige hetgeen aan de cultuurdienstplichtige bevolking „als bijslag en tegemoetkoming" betaald werd. Deze laatste betalingen bedroegen in onderstaande 13 gewesten als volgt:

Preanger Regentschappen	f 15 207,94	Per transport	f 112 606,92
Cheribon	17 530,88	Probolinggo	33 812,14
Tagal.	20 910,77	Bezoeki.	11 906,75
Pekalongan	11 126,29	Banjoemas.	5 812,12
Samarang	40 864,89	Kadoe	4 915,08
Soerabaija	4 344,78	Madioen.	11 762,79
Pasoeroean.	2 621,37	Kediri	10 139,70
Transporteeren	f 112 606,92	Totaal. .	f 220 955,50

n) Traktementen en reiskosten van den wetenschappelijken adviseur en van den adjunct-adviseur voor de koffiecultuur, zoomede kosten van commissiën of opdrachten in het belang van de koffiecultuur (ook die voor onderzoekingen van grondmonsters, rebоisatie, afbakening en opmeting van koffie-reserve-terreinen, enz.).

Buiten de gewone driemaandelijksche koffieveilingen te Batavia wordt sedert 1891 op verschillende gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen van Java en Madura door het Gouvernement bij kleine kavelingen koffie publiek geveild, uitsluitend echter op die plaatsen waar de handel niet of niet voldoende in de verbruiksbehoefte voorziet. Aanvankelijk werd daartoe uitsluitend een deel der zoogenaamde inferieure koffie bestemd, doch van 1895 af wordt ook eenige koffie 1ste soort in bedoelde kleine veilingen opgenomen. Omtrent de in 1897 op een 33-tal plaatsen verkochte hoeveelheden en de opbrengst daarvan zijn de volgende opgaven ontvangen.

Gewesten.	Plaatsen waar het Gouvernement koffie in den handel bracht.	Verkochte hoeveelheden (in pikols).			Opbrengst. [N.B. Slechts bij uitzondering zijn in de outvangen gegevens de bedongen prijzen voor 1ste of 2de soort Java-koffie of voor Liberia-koffie uiteengehouden.]
		Java-koffie 1ste soort.	Java-koffie 2de soort.	Liberia-koffie.	
Batavia . . .	Batavia . . .	„	341,15	„	f 8 268,00
		„	25,08	13,00	908,00
Preanger Regentschappen		„	„	2,00	62,50
	Bandong . .	6,20	10,80	„	584,75
Id. . . .	Tjitjalengka .	0,75	„	„	37,50
		1,80	3,35	„	173,75
Id. . . .	Tjiandjoer . .	10,00	„	„	605,75
		20,00	40,00	„	2 178,50
Id. . . .	Soekaboemi .	2,80	4,00	„	285,00
		0,80	0,00	7,40	243,25
		0,60	„	5,00	167,00
		„	„	4,23	61,50
Id. . . .	Soemedang. .	10,80	19,69	„	1 140,75
Id. . . .	Garoet . . .	6,90	6,00	„	510,00
Id. . . .	Tassikmalaija.	2,00	„	„	140,75
		11,00	17,00	„	1 050,00
Id. . . .	Manondjaija .	2,00	„	„	114,50
		7,00	17,00	„	785,50
Id. . . .	Mangoenredja.	2,00	„	„	100,00
		3,50	5,00	„	300,00
		„	1,00	„	25,00
Cheribon . .	Madjalengka .	20,00	„	„	630,00
Tagal . . .	Tagal . . .	52,30	70,60	„	4 524,15
Pekalongan .	Pekalongan .	„	106,55	6,50	4 483,50
		„	44,50	„	1 113,75
Samarang . .	Samarang . .	8,15	3,59	„	497,25
		„	22,07	„	407,75
Id. . . .	Kendal . . .	8,13	„	„	406,50
Id. . . .	Salatiga. . .	17,06	2,40	„	923,47^{5}
		„	0,26	„	12,25
Id. . . .	Ambarawa. .	10,00	5,00	„	626,25
Soerabaija . .	Soerabaija . .	„	340,27	„	8 130,50
Probolinggo .	Probolinggo .	32,65	35,00	„	2 625,75
Id. . . .	Kraksaän . .	15,00	20,00	„	1 314,25
Id. . . .	Loemadjang .	5,00	5,00	„	391,75
Bezoeki . . .	Bezoeki . . .	3,00	0,17	„	154,75
Id. . . .	Sitoebondo. .	25,00	„	„	1 348,25
		15,00	16,43	„	1 469,50
		„	32,15	„	875,50
Id. . . .	Djember . .	5,77	20,85	„	959,75
Banjoemas . .	Banjoemas. .	11,80	14,00	„	946,25
Id. . . .	Bandjarnegara	8,10	7,65	„	636,25
Id. . . .	Poerwokerto .	8,81	4,83	„	580,50
Id. . . .	Poerbolinggo .	3,73	3,08	„	274,50
		6,50	„	„	325,50
Id. . . .	Tjilatjap . .	15,00	13,00	„	1 344,75
Madioen . .	Patjitan . . .	8,31	4,55	„	705,00
Kediri . . .	Blitar . . .	„	1,60	„	71,50
Id. . . .	Trenggalek .	10,16	7,51	„	851,71^{5}
Id. . . .	Toeloeng Agoeng	59,93	65,35	„	5 386,50
	Totalen . .	437,55	1337,68	38,13	f 59 759,04

II. AFSCHRIJVINGEN en BIJPLANTINGEN in de op hoog gezag aangelegde geregelde [1]) koffieplantsoenen op Java (uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta) over 1896 en 1897.

GEWESTEN.	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1896 (verg. vorig verslag bijlage XX, kolom 6). a)	Bijplantingen in den westmoesson van 1896/97.		Afschrijvingen in den loop van 1897 (tot ult. October)	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1897.	Aantal boomen volgens machtiging van de Indische Regeering bij te planten in den westmoesson van 1897/98.	Alzoo in den aanvang van 1898 aan jonge en vruchtdragende boomen vermoedelijk aanwezig.
		Aantal boomen die volgens machtiging van de Indische Regeering zouden moeten worden bijgeplant (verg. vorig verslag, bijlage XX, kolom 7). b)	Aantal boomen die werkelijk zijn bijgeplant.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Preanger Regentschappen	a) 12 492 299	327 980	429 595	1 010 855	11 911 039	545 175	12 456 214
Cheribon	4 150 036	243 000	247 783	977 011	3 420 808	212 840	3 633 648
Tagal	3 272 945	b) 358 885	374 200	348 492	3 298 653	333 955	3 632 608
Pekalongan	1 142 623	108 585	127 758	117 122	1 153 259	108 815	1 262 074
Samarang	6 506 810	537 175	537 175	463 966	6 580 019	490 690	7 070 709
Soerabaija	1 035 731	145 200	146 797	„	1 182 528	„	1 182 528
Pasoeroean	9 451 690	b) 1 115 145	1 117 601	276 870	10 292 421	775 302	11 067 723
Probolinggo	5 418 618	374 110	344 283	378 224	5 384 677	423 027	5 807 704
Bezoeki	9 330 574	612 015	585 093	739 651	9 176 016	641 055	9 817 071
Banjoemas	4 265 151	220 375	221 336	711 722	3 774 765	216 650	3 991 415
Bagelen	638 145	37 250	41 250	2 965	676 430	39 330	715 760
Kadoe	713 273	149 000	149 000	60 431	801 842	81 925	883 767
Madioen	1 939 283	236 540	245 842	202 378	1 982 747	280 940	2 263 687
Kediri	a) 6 084 601	542 033	491 761	206 123	6 370 239	493 693	6 863 932
Totalen	c) 66 441 779	b) 5 007 293	5 059 474	d) 5 495 810	c) 66 005 443	e) 4 643 397	70 648 840

[1]) De overige koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in de nog aan de verplichte levering onderworpen gouvernements-residentiën (omtrent welke plantsoenen eene statistiek als de in dezen staat bedoelde niet kan geleverd worden), namelijk de aanplantingen van zoogenaamde bosch-, pagger- en kampong-koffie en de als equivalent voor verplichte bijplantingen vrijwillig aangelegde plantsoenen bestonden bij het einde van het plantjaar 1896/97 (31 October 1897), meerendeels naar schatting, uit ongeveer 181 millioen boomen (daaronder ook de jonge nog niet vruchtdragende). Verg. de districtsgewijze opgaven in bijlage TT hierachter.

a) De cijfers in het vorig verslag (bijlage XX) opgegeven voor de Preanger Regentschappen en voor Kediri blijken respectievelijk 221 459 en 28 800 te hoog te zijn geweest; vandaar dat het totaal thans 250 259 lager is gesteld.

b) Na de afsluiting van de opgaven in 't vorig verslag is verandering gebracht in het aantal in Tagal en in Pasoeroean bij te planten boomen. Voor eerstgenoemd gewest werd namelijk het aantal 15 315 lager en voor laatstgenoemd gewest 131 405 hooger gesteld dan aanvankelijk was bepaald. Derhalve is thans het totaal 116 090 hooger.

c) Onder het totaal in kolom 2 (waaromtrent zie noot a) en onder dat in kolom 6 zijn respectievelijk begrepen 3 466 263 en 4 917 198 Liberia-koffieboomen, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	ult. Oct. 1896.	ult. Oct. 1897.
Preanger Regentschappen	567 497	680 350
Cheribon	129 476	160 548
Tagal	118 502	264 752
Pekalongan	216 190	331 598
Samarang	1 147 302	1 528 327
Soerabaija	44 751	55 611
Pasoeroean	„	552
Probolinggo	608 318	727 971
Transporteeren	2 831 736	3 749 709
Per transport	2 831 736	3 749 709
Bezoeki	219 492	370 494
Banjoemas	43 851	85 415
Bagelen	27 440	27 440
Kadoe	90 526	239 735
Madioen	70 496	147 989
Kediri	182 722	296 416
Totalen	3 466 263	4 917 198

d) Onder de gedurende 1896/97 afgeschreven boomen waren er respectievelijk 164 046 en 13 849 van de plantjaren 1894/95 en 1895/96, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	Geplant in: 1894/95.	Geplant in: 1895/96.
Preanger Regentschappen	4 650	„
Cheribon	78 263	„
Tagal	14 156	„
Samarang	20 400	„
Pasoeroean	15 650	„
Transporteeren	13 3119	„
Per transport	133 119	„
Banjoemas	11 950	1 675
Kadoe	300	„
Madioen	4 597	12 174
Kediri	14 080	„
Totalen	164 046	13 849

e) Hierbij is gerekend op het bijplanten van 1 447 789 Liberia-koffieboomen, namelijk in de residentiën:

Preanger Regentschappen	127 330
Cheribon	47 440
Tagal	138 475
Pekalongan	100 065
Samarang	372 040
Pasoeroean	1 272
Probolinggo	155 327
Transporteeren	941 949
Per transport	941 949
Bezoeki	143 595
Banjoemas	54 750
Kadoe	81 925
Madioen	67 560
Kediri	158 010
Totalen	1 447 789

(5. 46.)

BIJLAGE TT.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

DISTRICTSGEWIJZE OPGAVEN

over

1897

betreffende

DE AAN DE VERPLICHTE LEVERING ONDERWORPEN

KOFFIECULTUUR

op

JAVA,

uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta.

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1897.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstel-staten" voor het plantjaar 1898/99.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										PREANGER
										(Telt 62
Bandong	*Oedjong Broeng Koelon*	85 850	2 494	51	21	24	45	734	640	715
	Oedjong Broeng Wetan	64 706	3 785	31	26	5	31	1046	909	382
	Bandjaran	52 282	4 383	40	40	,,	40	676	262	966
	Koppo	20 099	,,	16	,,	5	5	51	306	174
	Tjisondari	23 725	1 471	17	17	,,	17	258	743	350
	Tjilokotot	97 431	5 109	52	33	10	43	637	1470	2114
	Rongga	70 914	2 691	35	25	3	28	47	1024	1014
	Radjamandala	23 304	1 485	16	16	,,	16	62	784	212
	Per afdeeling	438 308	21 418	258	178	47	225	3511	6138	5924
Tjitjalengka	*Tjitjalengka*	32 903	2 368	23	17	,,	17	12	783	96
	Madjalaija	30 293	1 862	23	19	2	21	129	1414	419
	Tjipeudjeuh	39 997	2 725	26	20	2	22	58	1270	290
	Timbanganten	86 560	4 026	40	26	8	34	133	1964	2100
	Tjikemboelan	43 012	2 283	25	17	4	21	17	831	237
	Bloeboer Limbangan	31 615	535	20	6	6	12	57	496	196
	Per afdeeling	264 380	13 799	157	105	22	127	406	6758	3338
Tjiandjoer	Pesser	26 708	1 950	16	16	,,	16	66	555	188
	Tjipoetri	39 807	2 456	17	8	,,	8	190	,,	61
	Tjikoendang	39 094	677	21	5	,,	5	127	7	40
	Djampang Wetan	40 895	2 711	14	12	,,	12	418	14	120
	Tjidamar	29 756	558	14	5	,,	5	99	,,	140
	Per afdeeling	176 260	8 352	82	46	,,	46	900	576	549
Soekaboemi	Goenoeng Parang	80 616	,,	25	,,	14	14	146	374	275
	Tjimahi	40 076	2 198	15	12	3	15	365	125	189
	Tjitjoeroeg	36 284	3 153	24	21	,,	21	4	119	668
	Tjiheulang	31 050	749	12	11	1	12	11	31	236
	Plaboean	46 243	2 263	15	15	,,	15	126	96	107
	Djampang Tengah	39 887	2 655	23	21	,,	21	126	18	924
	Djampang Koelon	35 540	2 710	29	27	,,	27	314	97	653
	Per afdeeling	309 696	13 728	140	107	18	125	1092	860	3052
Soemedang	*Tandjongsari*	46 736	2 124	32	17	13	30	793	422	245
	Soemedang	41 618	121	54	2	10	12	125	,,	240
	Per afdeeling	88 354	2 245	86	19	23	42	918	422	485
Tassikmalaija	Singaparna	54 311	147	58	2	2	4	2	,,	14
	Tjiawi	49 387	1 297	34	12	20	32	346	57	10
	Melangbong	37 579	505	31	4	16	20	124	579	209
	Per afdeeling	141 277	1 949	123	18	38	56	472	636	233
Limbangan	*Soetji*	38 200	1 130	23	9	8	17	173	520	118
	Panembong	21 125	1 905	13	13	,,	13	42	436	400
	Wanaradja	36 297	3 023	23	17	6	23	470	545	163
	Wanakerta	31 570	2 224	22	22	,,	22	241	1368	965
	Per afdeeling	133 192	8 282	81	61	14	75	926	2869	1646

a) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens $1/2$, 7, 4, 2 en 2 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde en daarom in deze tabel onvermeld gebleven district Tjihea.

b) Hieronder begrepen voor het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Bajabang voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 13, 11, 3, 25 en 54 pikol, en voor de mede niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Tjikalong en Tjiblagoeng te zamen achtereenvolgens $9^1/_2$, 16, 11, 3 en 14 pikol.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1897:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd: op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	over 1893.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.

REGENTSCHAPPEN.

districten.)

12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
25 210	830 409	855 619	9 500	864 200	873 700	„	990 700	990 700	3 375^{5}	10 609	13 077	14 250	17 534
61 655	1 672 711	1 734 366	125 200	1 359 800	1 485 000	40 100	443 700	483 800	2 098	10 183	4 450	6 456	8 301
138 873	745 320	884 193	34 100	491 000	525 100	„	1 320 500	1 320 500	1 679	3 390	4 582	4 996	9 374
„	79 684	79 684	„	373 500	373 500	„	228 100	228 100	326	1 456	1 277	1 270	1 079
18 225	336 970	355 195	200 200	904 300	1 104 500	„	534 600	534 600	777	2 275	2 413	3 327	5 099
„	530 270	530 270	963 500	2 094 900	3 058 400	56 000	3 728 000	3 784 000	2 748	14 664	13 590	10 242	11 009
„	49 092	49 092	126 000	1 912 200	2 038 200	380 200	1 688 400	2 068 600	2 430	4 009	4 027	3 682	4 684
„	92 288	92 288	154 400	1 648 400	1 802 800	33 400	421 900	455 300	429	2 161	2 222	993	1 133
243 963	4 336 744	4 580 707	1 612 900	9 648 300	11 261 200	509 700	9 355 900	9 865 600	a) 13 863^{5}	a) 48 754	a) 45 642	a) 44 506	a) 58 212
22 544	„	22 544	129 700	929 900	1 059 600	12 400	150 500	162 900	209	1 563	1 059	784	1 675
„	123 080	123 080	300 200	2 041 400	2 341 600	86 200	753 800	840 000	506	1 685	2 695	1 970	5 657
„	62 705	62 705	15 400	2 082 800	2 098 200	80 400	577 100	657 500	753	2 349	3 913	3 225	7 321
5 050	151 596	156 646	72 000	3 880 300	3 952 300	„	3 176 000	3 176 000	523	1 485	1 702	1 497	5 985
11 104	13 850	24 954	„	1 377 100	1 377 100	„	479 300	479 300	372^{5}	1 656	1 002	1 242	2 247
„	90 685	90 685	„	987 400	987 400	„	313 500	313 500	74	284	547	521	1 133
38 698	441 916	480 614	517 300	11 298 900	11 810 200	179 000	5 450 200	5 629 200	2 437^{5}	9 022	10 918	9 239	24 018
„	135 556	135 556	289 200	633 800	923 000	72 300	309 100	381 400	505	672	488	524	1 177
92 150	347 772	439 922	„	„	„	38 400	88 100	126 500	303	307	111	237	504
30 775	54 679	94 454	„	13 800	13 800	20 000	25 000	45 000	107	141	201	220	251
185 875	343 390	529 265	9 100	18 900	28 000	100 000	120 000	220 000	47	169	388	377	697
75 550	99 204	174 754	„	„	„	200 000	80 000	280 000	22^{5}	61	181	186	568
393 350	980 601	1 373 951	298 300	666 500	964 800	430 700	622 200	1 052 900	b) 1 007^{5}	b) 1 377	b) 1 383	b) 1 572	b) 3 265
„	297 527	297 527	„	852 400	852 400	95 300	126 200	221 500	264	459	173	164	329
109 530	256 417	365 947	„	71 900	71 900	„	111 300	111 300	131	267	286	516	478
3 960	5 265	9 225	54 000	12 000	66 000	75 000	150 000	225 000	8	425	528	605	650
35 418	27 638	63 048	37 600	9 200	46 800	45 000	20 000	65 000	388	57	153	262	368
„	8 500	8 500	40 000	50 000	90 000	300 000	100 000	400 000	35	85	128	115	180
„	204 170	204 170	„	19 200	19 200	178 500	781 200	959 700	44	182	834	419	779
„	280 112	280 112	39 500	137 800	177 300	118 600	421 800	540 400	463^{5}	957	1 188	1 706	680
148 900	1 079 629	1 228 529	171 100	1 152 500	1 323 600	812 400	1 710 500	2 522 900	1 333^{5}	2 432	3 290	3 784	3 464
74 960	931 713	1 006 673	„	844 100	844 100	42 000	417 400	459 400	1 604	6 037	5 742	4 439	8 375
3 660	192 360	196 020	„	„	„	14 000	466 000	480 000	316^{5}	1 116	1 702	1 130	2 242
78 620	1 124 073	1 202 693	„	844 100	844 100	56 000	883 400	939 400	c) 2 207	c) 7 454	c) 7 997	c) 6 193	c) 12 106
4 404	„	4 404	„	„	„	5 000	5 000	10 000	54	53	4	21	134
69 465	444 583	514 048	„	148 000	148 000	3 000	3 000	6 000	69	451	465	332	1 382
60 575	164 125	224 700	„	1 157 000	1 157 000	45 000	238 000	283 000	215	719	1 433	572	2 137
174 444	608 708	743 152	„	1 305 000	1 305 000	53 000	246 000	299 000	338	d) 1 226	1 902	925	d) 3 662
5 640	176 735	182 375	28 000	1 012 000	1 040 000	75 000	160 000	235 000	250	743	813	226	827
„	51 795	51 795	„	785 000	785 000	120 000	680 000	800 000	666	1 068	2 010	913	2 990
„	529 546	529 546	23 000	840 000	863 000	60 000	265 000	325 000	370	1 968	2 391	625	2 488
„	326 302	326 302	54 000	433 000	487 000	250 000	1 680 000	1 930 000	748	2 468	3 344	2 176	4 509
5 640	1 084 378	1 090 018	105 000	3 070 000	3 175 000	505 000	2 785 000	3 290 000	2 034	6 247	8 558	3 940	10 814

c) Hieronder voor de jaren 1893, 1894, 1896 en 1897 respectievelijk 14, 10, 7 en 9 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjibeureum en voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 272^{5}, 291, 553, 617 en 1480 pikol uit het mede niet meer bij de cultuur ingedeelde district Parmaradja.

d) Hieronder voor de jaren 1894 en 1897 respectievelijk 3 en 9 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Indihiang en Tassikmalaija.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1897.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1898/99.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897: Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's …: Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's …: Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	… vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Soekapoera Kollot	Panjeredan	22 503	387	18	6	„	6	64	„	81
	Soeka-adja	15 009	291	9	2	„	2	„	„	34
	Tradjoe	20 252	1 887	15	15	„	15	14	260	75
	Batoewangi	23 169	1 694	12	12	„	12	462	135	25
	Kandangwesi	25 033	1 625	12	12	„	12	257	526	292
	Per afdeeling	105 966	5 884	66	47	„	47	797	921	507
	Te zamen voor de 40 koffiedistricten	1 657 433	75 657	993	581	162	743	9022	19 180	15 734
										CHERI (Telt 26
Cheribon	*Beber f)*	61 958	1 676	60	15	8	23	388	„	22
	Mandirantjan f)	36 281	813	48	8	8	16	152	„	109
	Per afdeeling	98 239	2 489	108	23	16	39	540	„	332
Madjalengka	Radjagaloeh	56 546	140	51	2	6	8	27	„	111
	Madja f)	34 738	1 835	41	20	5	25	295	„	65
	Telaga f)	72 576	983	74	9	23	32	361	„	26
	Per afdeeling	163 860	2 953	166	31	34	65	683	„	202
Galoeh	Rantjah	38 460	1 515	39	19	„	19	228	32	127
	Kawali f)	47 303	„	40	„	3	3	11	„	710
	Pendjaloe f)	52 745	2 832	58	32	11	43	630	„	47
	Per afdeeling	138 508	4 347	137	51	14	65	869	32	884
Koeningan	*Koeningan f)*	58 210	824	67	6	1	7	74	„	90
	Kadoegedeh f)	35 140	853	51	7	29	36	155	27	57
	Loerahgoeng f)	47 719	583	52	6	7	13	100	30	130
	Per afdeeling	141 069	2 260	170	19	37	56	329	57	277
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	541 676	12 054	581	124	101	225	2 421	89	1 695
										TA (Telt 18
Tagal	Gantoengan	24 234	1 606	39	21	„	21	85	2	250
Brebes	Boemidjawa	40 676	3 937	30	23	„	23	307	10	2 243
	Boemiaijoe i)	82 266	5 824	50	40	„	40	974	20	2 180
	Salem	30 340	„	39	„	18	18	53	„	„
	Per afdeeling	153 282	9 761	119	63	18	81	1 334	30	4 423
Pamalang	*Banjoemoedal i)*	46 599	4 034	33	33	„	33	553	„	3 406
	Watoekoempoel i)	24 205	1 559	28	17	„	17	362	„	263
	Per afdeeling	70 804	5 593	61	50	„	50	915	„	3 669
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	248 320	16 960	219	134	18	152	2 334	32	8 342

e) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens 8, 23, 1 en 13 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Nagara en voor het jaar 1897 4 pikol uit het mede niet meer bij de cultuur ingedeelde district Karang.

f) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Ind. Staatsblad 1880 nº. 110.

g) Hieronder voor de jaren 1894 en 1895 respectievelijk 2 en 4 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Madjalengka.

h) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 4, 6, 3, 10 en 8 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjiamis.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1897:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	over 1893.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
15 797	76 514	92 311	"	"	"	80 700	10 500	91 200	61	12	6	15	57
"	"	"	"	"	"	13 500	2 300	15 800	3	3	2	3	9
"	18 764	18 764	248 700	271 800	520 500	52 100	34 400	86 500	704	263	105	116	578
214 540	469 135	715 675	9 000	182 800	191 800	6 800	38 700	45 500	413	573	491	463	1 557
"	386 625	386 625	977 500	"	977 500	515 200	10 200	525 400	48	285	473	510	1 726
260 337	951 038	1 211 375	1 235 200	454 600	1 689 800	668 300	96 100	764 400	1 229	e) 1 144	e) 1 100	e) 1 108	e) 3 944
1 303 952	10 607 087	11 911 039	3 939 800	28 439 900	32 379 700	3 214 100	21 149 300	24 363 400	24 449	77 656	80 790	71 267	119 485

BON.

districten.)

12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
65 503	614 972	680 475	"	"	"	62 400	80 600	143 000	293	298	237	360	607
49 235	160 285	209 520	"	"	"	27 700	28 000	55 700	27	210	58	42	49
114 738	775 257	889 995	"	"	"	90 100	108 600	198 700	320	508	295	402	656
"	47 901	47 901	"	1 000	1 000	52 600	11 300	63 900	47	191	134	80	104
115 159	439 550	554 709	900	27 900	28 800	51 300	120 400	171 700	225	630	349	187	387
53 842	361 766	415 608	"	"	"	52 700	"	52 700	26	449	247	180	290
169 001	849 217	1 018 218	900	28 900	29 800	156 600	131 700	288 300	298	g) 1 272	g) 730	447	781
87 833	48 004	135 837	11 000	3 500	14 500	51 200	8 700	59 900	3	25	363	40	70
"	8 050	8 050	"	"	"	195 900	159 100	355 000	16	34	47	59	86
407 695	469 490	877 185	"	"	"	12 500	23 700	36 200	32	263	164	47	227
495 528	525 544	1 021 072	11 000	3 500	14 500	259 600	191 500	451 100	h) 55	h) 328	h) 577	h) 156	h) 391
82 700	51 550	134 250	"	"	"	20 600	44 100	64 700	6	44	80	58	103
82 326	177 049	259 375	400	16 100	16 500	10 400	35 900	46 300	12	160	100	71	275
26 068	71 830	97 898	5 600	28 400	34 000	34 300	59 100	93 400	37	352	306	73	184
191 094	300 429	491 523	6 000	44 500	50 500	65 300	139 100	204 400	55	556	486	202	562
970 361	2 450 447	3 420 808	17 900	76 900	94 800	571 600	570 900	1 142 500	728	2 664	2 088	1 207	2 390

GAL.

districten.)

12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
40 790	11 075	51 865	"	2 000	2 000	99 700	276 000	375 700	85	345	554	308	693
90 820	292 248	383 068	6 100	"	6 100	364 400	4 136 500	4 500 900	1 543	8 339	10 943	6 133	17 872
247 093	917 239	1 164 332	"	38 300	38 300	320 000	4 040 000	4 360 000	405	8 483	12 643	6 266	18 292
"	15 520	15 520	"	"	"	"	4 000	4 000	$^1/_2$	7	25	"	12
337 913	1 225 007	1 562 920	6 100	38 300	44 400	684 400	8 180 500	8 864 900	k) 1 949	k) 16 834	k) 23 624	k) 12 403	k) 36 111
476 700	586 321	1 063 021	"	"	"	2 089 600	5 082 400	7 172 000	515	5 230	6 650	4 360	8 835
226 150	394 697	620 847	"	"	"	19 500	689 700	709 200	7	592	1 448	350	1 205
702 850	981 018	1 683 868	"	"	"	2 109 100	5 772 100	7 881 200	l) 525	l) 5 863	l) 8 155	l) 4 750	l) 10 070
1 081 553	2 217 100	3 298 653	6 100	40 300	46 400	2 893 200	14 228 600	17 121 800	2 559	23 042	32 333	17 461	46 874

i) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 29, in verband met Indisch Staatsblad 1885 n°. 2.

k) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens $^1/_2$, 5, 13, 4 en 5 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Balapoelang.

l) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 3, 41, 57, 40 en 30 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Randoedongkal.

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1897.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstel-staten" voor het plantjaar 1898/99.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	TE ZAMEN.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										PEKA (Telt 11
Pekalongan	*Doro*	31 686	1 294	80	27	"	27	384	52	546
	Paninggaran	21 460	2 287	41	41	"	41	337	76	1 260
	Per afdeeling	53 146	3 581	121	68	"	68	721	128	1 806
Batang	*Bandar Sidajoe*	42 142	3 141	84	54	"	54	371	18	160
	Bawang	29 748	3 572	89	68	8	76	111	22	342
	Soebah n)	41 794	"	80	"	1	1	1	"	"
	Keboemen n)	33 276	"	69	"	3	3	6	"	"
	Per afdeeling	146 960	6 713	322	122	12	134	489	40	502
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	200 106	10 294	443	190	12	202	1 210	168	2 308
										SAMA (Telt 24
Salatiga	Salatiga	98 899	1 061	121	9	100	100	215	"	400
Kendal	*Bodja p)*	54 980	7 308	88	88	"	88	2 300	"	430
	Selokaton p)	50 457	7 075	114	114	"	114	1 172	148	800
	Per afdeeling	105 437	14 383	202	202	"	202	3 472	148	1 230
Ambarawa	Ambarawa	87 353	10 968	117	117	"	117	2 101	178	199
	Oenarang	56 844	2 973	84	30	24	54	241	130	300
	Per afdeeling	144 197	13 941	201	147	24	171	2 342	308	499
	Te zamen voor de 5 koffiedistricten	348 533	29 385	524	358	124	482	6 029	456	2 129
										SOERA (Telt 28
Modjokerto	*Djaboeng q)*	66 289	3 938	240	97	30	127	948	53	300
										PASOE (Telt 24
Malang	*Kotta Malang*	43 702	874	62	29	3	23	170	445	1 100
	Karanglo	80 960	5 028	126	66	6	72	1 207	568	1 245
	Pakis	93 240	2 984	124	43	15	58	758	"	15 700
	Gondanglegi r)	88 842	2 772	72	13	16	29	638	"	435
	Toeren r)	60 878	4 845	44	33	9	42	896	240	3 766
	Senggoro r)	81 359	5 896	98	61	34	95	1 145	449	2 400
	Penanggoengan	47 343	4 349	84	63	21	84	1 239	550	6 143
	Ngantang	26 283	3 145	60	60	"	60	755	117	6 720
	Per afdeeling	522 610	29 893	670	359	104	463	6 808	2 369	37 509

m) Hieronder begrepen voor de jaren 1895 t/m 1897 achtereenvolgens 26, 8 en 18 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Kadjen.

n) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1883 n°. 103.

o) Hieronder voor de jaren 1893, 1895, 1896 en 1897 respectievelijk $^1/_4$, 6, 22 en 18 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tengaran.

p) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1886 n°. 134.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1897: aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen. Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd: op bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden. Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Koffielevering (in pikols) over 1893.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.
12	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
LONGAN.													
districten.)													
28 600	425 108	453 708	68 700	,,	68 700	71 900	796 400	868 300	104	836	1 694	922	3 001
105 975	227 832	333 807	139 600	,,	139 600	406 800	1 562 300	1 969 100	22	1 571	3 530	1 639	3 834
134 575	652 940	787 515	208 300	,,	208 300	478 700	2 358 700	2 837 400	126	2 407	m) 5 250	m) 2 569	m) 6 853
157 560	131 736	289 296	8 100	,,	8 100	18 500	227 800	246 300	23	250	374	482	754
,,	72 351	72 351	13 800	,,	13 800	12 800	659 800	672 600	118	921	824	606	1 820
,,	1 667	1 667	,,	,,	,,	,,	,,	,,	14	44	26	12	3
,,	2 430	2 430	,,	,,	,,	,,	,,	,,	10	42	8	19	2
157 560	208 184	365 744	21 900	,,	21 900	31 300	887 600	918 900	165	1 257	1 232	1 119	2 579
292 135	861 124	1 153 259	230 200	,,	230 200	510 000	3 246 300	3 756 300	291	3 664	6 482	3 688	9 432
RANG.													
districten.)													
114 700	82 150	196 850	,,	,,	,,	106 000	87 000	193 000	o) 16½	79	o) 66	o) 144	o) 82
485 989	2 086 587	2 572 576	,,	,,	,,	65 000	75 000	140 000	152½	3 277	1 756	1 283	1 769
240 125	896 816	1 136 941	55 000	100 000	155 000	33 000	400 000	433 000	65¼	1 737	1 705	1 031	1 730
726 114	2 983 403	3 709 517	55 000	100 000	155 000	98 000	475 000	573 000	217¾	5 014	3 461	2 364	3 499
517 225	1 823 865	2 341 090	17 400	487 000	504 400	16 200	703 200	719 400	87	4 083	2 736	1 521	3 044
,,	332 562	332 562	28 500	27 700	56 200	143 100	73 200	216 300	91	911	724	1 026	761
517 225	2 156 427	2 673 652	45 900	514 700	560 600	159 300	776 400	935 700	178	4 994	3 460	2 547	3 805
1 358 039	5 221 980	6 580 019	100 900	614 700	715 600	363 300	1 338 400	1 701 700	412¼	10 087	6 987	5 055	7 386
BAIJA.													
districten.)													
357 429	825 099	1 182 528	500	80 000	80 500	1 000	516 800	517 800	1 846	1 800	2 277	1 021	1 6 1
ROEAN.													
districten.)													
43 814	120 836	164 650	,,	223 200	223 200	6 300	1 576 300	1 582 600	233	7 917	3 469	7 612	9 977
415 114	1 229 344	1 674 458	141 700	682 800	824 500	12 800	2 110 000	2 122 800	456	12 541	9 808	10 437	13 723
296 276	552 188	848 464	900	,,	900	450 000	28 200 000	28 650 000	2 971	45 439	43 190	23 027	55 603
185 436	972 456	1 157 892	,,	,,	,,	101 500	770 000	871 500	82	4 801	2 108	3 827	1 104
405 419	1 101 337	1 506 756	8 000	472 000	480 000	146 700	6 957 600	7 104 300	71	11 451	10 234	7 032	11 838
587 052	1 388 056	1 975 108	175 000	2 135 000	2 310 000	50 000	3 540 000	3 590 000	209	13 554	9 532	15 929	14 522
354 750	842 637	1 197 387	33 000	517 100	550 100	9 200	6 133 400	6 142 600	4 131	33 495	15 632	16 541	29 774
302 270	668 422	970 692	48 000	92 900	140 900	208 400	7 855 400	8 063 800	5 918	39 834	14 735	22 653	35 524
2 620 131	6 875 276	9 495 407	406 600	4 123 000	4 529 600	984 900	57 142 700	58 127 600	14 071	169 032	108 708	107 058	172 065

q) Dit district is niet n zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1883 nº. 263.

r) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1878 nº. 345, in verband met Indisch Staatsblad 1883 nº. 120.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1897.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1898/99.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897. Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bangil	*Poerworedjo*	38 611	3 167	187	50	13	63	233	409	1 300
	Pandaän	62 425	1 939	65	35	9	44	129	396	468
	Per afdeeling	101 036	5 106	252	85	22	107	362	805	1 768
Pasoeroean	*Tengger*	35 183	2 494	51	23	10	33	45	"	9 925
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	658 829	37 493	973	467	136	603	7 215	3 174	49 202

PROBO

(Telt 14

Probolinggo	*Tengger*	32 839	2 677	42	21	10	31	135	1 577	5 200
Kraksaän	*Gading*	48 594	2 652	38	23	4	27	1 109	135	200
Loemadjang	Loemadjang	47 983	1 991	46	25	"	25	820	"	"
	Tempeh	40 666	4 371	33	33	"	33	1 133	"	"
	Ranoelemongan	51 044	3 897	50	45	"	45	675	5	272
	Kandangan	14 820	1 751	26	26	"	26	602	321	275
	Per afdeeling	154 513	12 010	155	129	"	129	3 230	326	547
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	235 946	17 339	235	173	14	187	4 474	2 038	5 947

BE

(Telt 20

Bezoeki	Bezoeki	40 160	"	82	"	15	15	376	"	"
	Wringin	17 990	"	27	"	20	20	364	"	"
	Per afdeeling	58 150	"	109	"	35	35	740	"	"
Bondowosso	Bondowosso	42 359	4 476	50	43	7	50	517	"	15
	Wonosari	84 777	10 077	55	47	8	55	1 492	"	180
	Penanggoengan	46 268	5 913	44	41	3	44	1 250	"	45
	Per afdeeling	173 404	20 466	149	131	18	149	3 259	"	240
Djember	Djember	49 272		30	"	7	7	19	"	"
	Soekokerto s)	90 661	6 021	50	26	8	34	1 066	"	106
	Majang s)	16 252	886	11	4	3	7	275	"	"
	Poeger	23 204	"	24	"	20	20	123	"	"
	Tanggoel	27 796	"	23	"	15	15	115	"	"
	Per afdeeling	207 275	6 907	138	30	53	83	1 598	"	106
Banjoewangi	Banjoewangi	51 814	1 704	57	34	1	35	559	"	"
	Rogodjampi	47 334	2 763	49	45	2	47	934	"	"
	Per afdeeling	99 148	4 467	106	79	3	82	1 493	"	"
	Te zamen voor de 12 koffiedistricten	537 977	31 840	502	240	109	349	7 090	"	346

s) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 241, in verband met Indisch Staatsblad 1896 n°. 26.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1897: aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd: op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			Koffielevering (in pikols)				
Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1893.	over 1894.	over 1895.	over 1896	over 1897.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
237 192	176 657	413 849	10 000	340 000	350 000	15 000	1 410 000	1 425 000	573	2 616	4 100	1 199	3 196
197 881	75 484	273 365	,,	600 000	600 000	,,	581 100	581 100	1 256	1 991	1 790	524	2 341
435 073	252 141	687 214	10 000	940 000	950 000	15 000	1 991 100	2 006 100	1 829	4 607	5 890	1 723	5 537
89 350	20 450	109 800	,,	,,	,,	,,	10 000 000	10 000 000	6 417	10 582	21 474	10 586	27 474
3 144 554	7 147 867	10 292 421	416 600	5 063 000	5 479 600	999 900	69 133 800	70 133 700	22 317	184 221	136 072	119 367	205 076

LINGGO.

districten.)

,,	240 947	240 947	,,	3 500 000	3 500 000	600 000	5 000 000	5 600 000	4 904	13 929	11 641	11 610	17 784
104 079	1 110 896	1 214 975	10 000	172 000	182 000	200 000	75 000	275 000	147	3 661	3 497	1 773	4 039
204 490	629 404	833 894	,,	,,	,,	,,	,,	,,	73	530	1 480	1 028	503
416 000	642 192	1 058 192	,,	,,	,,	,,	,,	,,	27	349	413	326	678
228 032	741 419	969 451	,,	9 000	9 000	43 000	480 900	523 900	54	1 011	1 575	1 227	1 500
285 284	781 934	1 067 218	150 000	290 000	440 000	18 000	1 180 000	1 198 000	276	1 761	750	2 184	2 769
1 133 806	2 794 949	3 928 755	150 000	299 000	449 000	61 000	1 660 900	1 721 900	430	3 651	4 218	4 765	5 450
1 237 885	4 146 792	5 384 677	160 000	3 971 000	4 131 000	861 000	6 735 900	7 596 900	5 481	21 241	19 356	18 148	27 273

ZOEKI.

districten.)

,,	509 966	509 966	,,	,,	,,	,,	,,	,,	300	319	1 750	127	1 764
,,	357 001	357 001	,,	,,	,,	,,	,,	,,	364	670	1 280	242	1 508
,,	866 967	866 967	,,	,,	,,	,,	,,	,,	664	989	3 030	369	3 272
80 350	704 623	784 973	,,	,,	,,	,,	30 000	30 000	344	564	608	242	677
268 317	1 344 835	1 613 152	,,	,,	,,	9 000	351 000	360 000	400	5 590	1 852	4 514	5 514
264 250	1 313 664	1 577 914	,,	,,	,,	,,	90 000	90 000	1 030	3 238	2 200	1 096	2 076
612 917	3 363 122	3 976 039	,,	,,	,,	9 000	471 000	480 000	1 774	9 392	4 660	5 832	8 267
,,	24 200	24 200	,,	,,	,,	,,	,,	,,	5	125	41	19	41
449 585	1 103 804	1 553 389	,,	,,	,,	110 100	102 300	212 400	41	2 805	1 174	1 002	1 227
65 150	205 722	270 872	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	53	36
,,	128 117	128 117	,,	,,	,,	,,	,,	,,	96	56	201	21	98
,,	149 563	149 563	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	66	173	7	84
514 735	1 611 406	2 126 141	,,	,,	,,	110 100	102 300	212 400	142	3 052	1 589	1 102	1 486
206 630	552 022	758 652	,,	,,	,,	,,	,,	,,	10	720	37	1 212	604
355 641	1 092 576	1 448 217	,,	,,	,,	,,	,,	,,	17	756	455	628	1 406
562 271	1 644 598	2 206 869	,,	,,	,,	,,	,,	,,	27	1 476	492	1 840	2 010
1 689 923	7 486 093	9 176 016	,,		,,	119 100	573 390	692 400	2 607	14 909	9 771	9 163	15 035

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1897.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1898/99.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige		
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	TE ZAMEN.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.

BAN

(Telt 19

Poerwokerto	Adjibarang	t) 71 810	„	73	„	24	24	34	„	18
Poerbolinggo	Poerbolinggo	122 633	„	130	„	28	28	256	„	26
	Kertanegara	75 308	„	93	„	41	41	674	„	79
	Tjahjana	97 620	„	89	„	5	5	51	„	159
	Per afdeeling	295 561	„	312	„	74	74	981	„	264
Bandjarnegara	*Bandjar*	57 698	1 580	99	34	„	34	280	„	26
	Singomerto	62 481	2 339	96	39	„	39	299	2	20
	Karangkobar	34 306	3 064	65	65	„	65	953	6	307
	Batoer	36 309	2 391	51	34	„	34	361	88	116
	Per afdeeling	190 794	9 374	311	172	„	172	1 893	96	469
Tjilatjap	Madjenang	30 041	„	26	„	2	2	7	„	„
	Dajeuhloehoer	19 300	„	25	„	2	2	11	„	„
	Per afdeeling	49 341	„	51	„	4	4	18	„	„
	Te zamen voor de 10 koffiedistricten	607 506	9 374	747	172	102	274	2 926	96	751

BA

(Telt 23

Ledok	Kalialang	55 904	„	91	„	20	20	24	„	„
	Leksono	35 486	1 643	71	25	12	37	406	„	9
	Sapoeran	86 829	„	124	„	26	26	39	1	55
	Kaliwiro	54 728	„	81	„	48	48	93	61	163
	Te zamen voor de 4 koffiedistricten	232 947	1 643	367	25	106	131	562	62	w) 227

KA

(Telt 12

Magelang	Ngasinan	55 945	2 190	212	55	„	55	„	141	59
Temanggoeng	*Lempoeijang*	46 287	4 958	171	130	11	141	562	42	586
	Soemowono	48 161	6 595	125	125	„	125	350	„	380
	Per afdeeling	94 448	11 553	296	255	11	266	912	42	966
	Te zamen voor de 3 koffiedistricten	150 393	13 743	508	310	11	321	912	183	1 025

t) Voor het district Adjibarang is het cijfer van het zielental op ult. December 1897 niet opgegeven en daarom dat van ult. December 1896 behouden.

u) Hieronder voor het jaar 1896 19 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Djamboe en voor het jaar 1897 22 pikol uit het mede niet meer bij de cultuur ingedeelde district Poerwokerto.

v) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 8, 10, 8. 4 en 23 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Soekaradja in de afdeeling Banjoemas.

w) In de afdeelingen Poerworedjo, Koetoardjo en Keboemen (waar geen dessa's meer bij de verplichte cultuur zijn ingedeeld) bezitten er sommige nog wel vrij–

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1897:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	over 1893.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
JOEMAS. districten.)													
"	23 972	23 972	"	"	"	38 200	"	38 200	14	4	8	u) 26	u) 216
61 500	289 961	351 461	"	"	"	88 200	40 300	128 500	7	11	13	21	216
91 110	735 421	826 531	"	"	"	205 700	154 800	360 500	37	279	278	229	1 585
9 650	60 440	70 090	"	"	"	156 700	53 700	213 400	"	10	20	5	60
162 260	1 085 822	1 248 082	"	"	"	453 600	248 800	702 400	44	300	311	255	1 861
125 628	259 114	384 742	"	"	"	"	27 400	27 400	8	92	149	69	590
138 705	297 925	436 630	"	4 000	4 000	"	31 600	31 600	12	55	221	31	329
301 546	874 367	1 175 913	"	7 000	7 000	19 300	380 200	399 500	188	657	805	1 024	3 252
"	496 990	496 990	"	117 000	117 000	10 500	107 800	118 300	159	489	568	420	1 824
565 879	1 928 396	2 494 275	"	128 000	128 000	29 800	547 000	576 800	367	1 293	1 743	1 544	5 995
"	3 311	3 311	"	"	"	"	"	"	"	"	1	3	2
"	5 125	5 125	"	"	"	"	"	"	"	1	5	6	"
"	8 436	8 436	"	"	"	"	"	"	"	1	6	9	2
728 139	3 046 626	3 774 765	"	128 000	128 000	521 600	795 800	1 317 400	v) 433	v) 1 608	v) 2 076	v) 1 838	v) 8 097
GELEN. districten.)													
"	43 445	43 445	"	"	"	"	"	"	211	403	349	377	644
161 925	404 175	566 100	"	"	"	3 000	13 100	16 100	41	296	412	248	1 010
17 640	"	17 640	600	"	600	28 000	"	28 000	4	81	84	44	99
9 800	39 445	49 245	11 000	19 700	30 700	84 400	"	84 400	1	184	233	133	305
189 365	487 065	676 430	11 600	19 700	31 300	x) 115 400	x) 13 100	x) 128 500	ij) 274	ij) 1 064	ij) 1 152	ij) 893	ij) 2 198
DOE. districten.)													
"	"	"	"	210 000	210 000	30 200	8 000	38 200	56	638	630	287	674
76 175	529 688	605 863	6 000	10 100	16 100	7 400	1 134 700	1 142 100	93	1 810	1 789	638	2 124
116 625	79 354	195 979	"	"	"	"	758 000	758 000	26	1 971	853	918	1 225
192 800	609 042	801 842	6 000	10 100	16 100	7 400	1 892 700	1 900 100	z) 183	z) 4 075	z) 2 744	z) 1 645	z) 3 693
192 800	609 042	801 842	6 000	220 100	226 100	37 600	1 900 700	1 938 300	239	4 713	3 374	1 932	4 367

willige aanplantingen, in 't geheel, volgens opgaaf, ter uitgestrektheid van p. m. 359 bouws.

x) De in de voorgaande noot bedoelde vrijwillige aanplantingen worden opgegeven te hebben bestaan uit 334 600 boomen (279 300 jonge en 55 300 vruchtdragende).

ij) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 17, 102, 74, 91 en 140 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Wonosobo (afdeeling Ledok), Kemiri en Pitoeroeh (afdeeling Koetoardjo) en Keboemen (afdeeling Keboemen).

z) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 64, 294, 102, 89 en 244 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Prapak, Djetis en Kadoe.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1897.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstel-staten" voor het plantjaar 1898/99.	Totaal der tot elk koffie-district behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897. Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897. Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897. Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	Uitgestrektheid (in bouws) ... vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Uitgestrektheid (in bouws) ... vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										MA
										(Telt 26
Madioen	Oeteran	69 726	530	60	7	„	7	115	„	100
	Kanigoro	18 488	534	22	9	2	11	74	„	29
	Per afdeeling	88 214	1 064	82	16	2	18	189	„	129
Ngawi	Sinee	29 099	1 417	52	27	7	34	241	18	120
	I jogorogo	30 630	1 817	41	25	9	34	312	12	50
	Per afdeeling	59 729	3 234	93	52	16	68	553	30	170
Magettan	Balepandjang	29 491	598	80	8	„	8	87	„	150
	Parang	32 395	1 555	34	15	„	15	290	18	30
	Per afdeeling	61 886	2 153	114	23	„	23	377	18	180
Ponorogo	*Poeloeng*	28 195	3 104	38	36	„	36	496	2 684	923
Patjitan	Tegalombo	18 933	„	20	„	„	„	„	„	3
	Semanten	29 622	„	45	„	5	5	44	„	13
	Lorrok	38 374	„	54	„	„	„	„	„	3
	Per afdeeling	86 929	„	119	„	5	5	44	„	19
	Te zamen voor de 10 koffiedistricten	324 953	9 555	446	127	23	150	1 659	2 732	1 421
										KE
										(Telt 28
Blitar	Blitar	81 292	1 117	57	9	14	23	458	„	„
	Srengat	39 914	„	34	„	12	12	150	„	„
	Wlingi	28 343	2 316	20	19	1	20	687	„	15
	Lodojo	34 888	1 943	29	20	9	29	564	„	„
	Gandoesari	29 452	1 409	23	15	7	22	371	„	17
	Per afdeeling	213 889	6 815	163	63	43	106	2 230	„	32
growo	Pakoentjen	18 041	412	25	7	3	10	121	„	24
Trenggalek	Trenggalek	36 477	479	73	10	„	10	121	„	125
	Ngasinan	29 813	1 264	63	27	„	27	186	„	23
	Kampak	20 369	936	45	23	1	24	96	„	2
	Ngraijoen	11 475	1 093	15	15	„	15	271	„	8
	Panggoel	32 667	2 792	55	55	„	55	533	„	17
	Per afdeeling	130 801	6 564	251	130	1	131	1 207	„	175
Berbek	Berbek	61 311	975	82	12	10	22	383	„	340
Kediri	Modjoroto	78 652	249	83	7	„	7	47	„	131
	Djambean	92 213	769	89	18	„	18	175	„	47
	Soekoredjo	63 650	2 856	58	24	2	26	504	„	39
	Per afdeeling	234 515	3 874	230	49	2	51	726	„	217
	Te zamen voor de 15 koffiedistricten	658 557	18 640	751	261	59	320	4 667	„	788

aa) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 6, 5, 12, 2 en 4 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjaroeban.

b) Hieronder voor de jaren 1895 t/m 1897 achtereenvolgens 6, 1 en 2 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Magettan.

cc) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1896 achtereenvolgens 42, 32, 10 en 5 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Ponorogo en Djebeng

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1897:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	over 1893.	over 1894.	over 1895.	over 1896	over 1897.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.

DIOEN.

districten.)

45 898	78 868	124 766	"	"	"	6 900	174 000	180 900	185	219	154	103	795
50 387	47 611	97 998	"	"	"	8 600	45 000	53 600	239	171	324	78	228
96 285	126 479	222 764	"	"	"	15 500	219 000	234 500	*aa)* 430	*aa)* 395	*aa)* 490	*aa)* 183	*aa)* 1 027
116 145	189 404	305 549	"	30 000	30 000	10 000	113 000	123 000	306	486	594	563	752
90 278	238 133	328 412	"	10 000	10 000	8 000	13 000	21 000	217	370	312	235	266
206 424	427 537	633 961	"	40 000	40 000	18 000	126 000	144 000	523	856	906	798	1 018
41 950	79 102	121 052	"	"	"	182 000	30 400	212 400	9	252	49	148	228
231 930	169 722	401 652	"	25 000	25 000	26 600	21 000	47 600	24	712	213	656	613
273 880	248 824	522 704	"	25 000	25 000	208 600	51 400	260 000	33	964	*bb)* 268	*bb)* 805	*bb)* 843
116 193	445 753	561 946	236 500	3 774 300	4 010 800	139 400	586 100	725 500	*cc)* 2 432	*cc)* 7 692	*cc)* 8 376	*cc)* 3 712	13 054
"	"	"	"	"	"	3 500	100	3 600	29	95	25	37	25
"	41 372	41 372	"	"	"	10 000	"	10 000	3	86	41	113	413
"	"	"	"	"	"	1 000	3 000	4 000	"	12	9	"	5
"	41 372	41 372	"	"	"	14 500	3 100	17 600	32	*dd)* 197	*dd)* 77	*dd)* 152	*dd)* 445
692 782	1 289 965	1 982 747	236 500	3 839 300	4 075 800	396 000	985 600	1 381 600	3 450	10 104	10 117	5 650	16 387

DIRI.

districten.)

98 100	639 536	737 636	"	"	"	"	"	"	6	88	587	146	983
39 080	207 584	246 664	"	"	"	"	"	"	"	7	34	5	18
272 080	643 243	915 323	"	"	"	"	23 900	23 900	5	341	867	395	507
341 482	424 289	765 771	"	"	"	"	"	"	4	65	156	161	35
222 170	386 445	608 615	"	"	"	24 000	"	24 000	"	"	"	207	311
972 912	2 301 097	3 274 009	"	"	"	24 000	23 900	47 900	15	501	1 644	914	1 854
52 640	129 095	181 735	"	"	"	700	43 500	44 200	*ee)* 1/2	*ee)* 64	*ee)* 75	*ee)* 108	*ee)* 234
41 022	81 573	122 595	"	"	"	2 600	247 400	250 000	"	93	83	91	690
90 960	143 629	234 589	"	"	"	"	47 300	47 300	"	22	3	75	217
58 085	69 561	127 646	"	"	"	"	4 400	4 400	"	"	3	10	216
117 258	266 926	384 184	"	"	"	"	26 900	26 900	19	87	42	168	972
265 941	588 503	854 444	"	"	"	"	24 300	24 300	3	95	61	26	632
573 266	1 150 192	1 723 458	"	"	"	2 600	350 300	352 900	22	297	192	370	2 727
91 018	315 210	406 228	"	"	"	59 800	436 000	495 800	436	397	545	208	481
31 350	50 550	81 900	"	"	"	20 800	111 100	131 900	2 1/2	207	125	277	680
96 850	200 700	297 550	"	"	"	"	49 300	49 300	14	174	389	187	384
189 096	216 263	405 359	"	"	"	32 000	46 000	78 000	7	172	125	188	179
317 296	467 513	784 809	"	"	"	52 800	206 400	259 200	23 1/2	553	639	652	1 243
2 007 132	4 363 107	6 370 239	"	"	"	139 900	1 060 100	1 200 000	497	1 812	3 095	2 252	6 539

dd) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens 4, 2, 2 en 2 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Patjitan en Pringkoekoe.

ee) Hieronder voor de jaren 1893 t/m 1897 achtereenvolgens 1/2, 12, 8, 7 en 24 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Kalangbret.

RECAPI

GEWESTEN.	Aantal districten: in 't geheel, dus ook met inbegrip van die welke niet of niet meer bij de gouv. koffiecultuur betrokken zijn.	Aantal districten: voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld: nog in de cultuurplannen begrepen.	Aantal districten: voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld: niet meer in de cultuurplannen begrepen, maar waar bestaande aanplantingen nog voor zooveel noodig zijn te onderhouden.	Aantal districten: voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld: Te zamen.	De in kolom 5 bedoelde koffiedistricten telden op ult. Dec. 1897 onderstaand totaal inlanders.	De in kolom 5 bedoelde koffiedistricten telden op ult. Dec. 1897 onderstaand totaal dessa's.	Aantal personen in het daarnevens vermeld aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde voorstelstaten voor het plantjaar 1898/99.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897: Volgens de laatste cultuurplannen.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897: Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende. ff)	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1897: Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97, dat is op 31 October 1897, aanwezige vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Preanger Regentsch.	62	38	2	40	1 657 433	993	75 657 (in 38 distr.)	581	162	743	9 022	19 180	15 734
Cheribon	gg) 26	10	1	11	541 676	581	12 054 („ 10 „)	124	101	225	2 421	89	1 695
Tagal	18	5	1	6	248 320	219	16 960 („ 5 „)	134	18	152	2 334	32	8 342
Pekalongan	11	4	2	6	200 106	443	10 294 („ 4 „)	190	12	202	1 210	168	2 308
Samarang	24	5	„	5	348 533	524	29 385 („ 5 „)	358	124	482	6 029	456	2 129
Soerabaija	28	1	„	1	66 289	240	3 938 („ 1 „)	97	30	127	948	53	300
Pasoeroean	24	11	„	11	658 829	973	37 493 („ 11 „)	467	136	603	7 215	3 174	49 202
Probolinggo. . . .	14	6	„	6	235 946	235	17 339 („ 6 „)	173	14	187	4 474	2 038	5 947
Bezoeki	20	7	5	12	537 977	502	31 840 („ 7 „)	240	109	349	7 090	„	346
Banjoemas	19	4	6	10	607 506	747	9 374 („ 4 „)	172	102	274	2 926	96	751
Bagelen	23	1	3	4	232 947	367	1 643 („ 1 „)	25	106	131	562	62	hh) 227
Kadoe.	12	3	„	3	150 393	508	13 743 („ 3 „)	310	11	321	912	183	1 025
Madioen	26	7	3	10	324 953	446	9 555 („ 7 „)	127	23	150	1 659	2 732	1 421
Kediri.	28	14	1	15	658 557	751	18 640 („ 14 „)	261	59	320	4 667	„	788
Algemeene totalen .	335	116	24	140	6 469 465	7529	287 915 (in 116 distr.)	3 259	1 007	4 266	51 469	28 263	hh) 90 215

ff) Deze opgaaf betreft niet enkel de districten bedoeld in kolom 4, maar ook vele der districten bedoeld in kolom 3. Op ult. 1897 waren namelijk, zooals uit de voorafgegane gedeelten van dezen staat kan blijken, in 63 der laatstbedoelde districten 673 dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld, die enkel belast waren met het onderhoud van nog niet afgeschreven plantsoenen. In de 22 districten, bedoeld in kolom 4, was dit het geval met de overige 334 in kolom 10 vermelde dessa's.

gg) Buiten de geheel uit particuliere landerijen bestaande districten.

hh) De opgaven betreffende Bagelen in de kolommen 14 en 23 (en dientengevolge ook het eindcijfer dier kolommen) zijn met 359 bouws en met 334 600 boomen te verhoogen, wanneer ook medegerekend worden de vrijwillige aanplantingen, waarop gedoeld wordt in de noten ee en ø. Van die 334 600 boomen behooren er dan 279 300 in kolom 21 en 55 300 in kolom 22 bijgeteld te worden.

TULATIE.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1897:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd: op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant in vroegere jaren.	TOTAAL.	over 1893.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
1 303 952	10 607 087	11 911 039	3 939 800	28 439 900	32 379 700	3 214 100	21 149 300	24 363 400	24 449	77 656	80 790	71 267	119 485
970 361	2 450 447	3 420 808	17 900	76 900	94 800	571 600	570 900	1 142 500	728	2 664	2 088	1 207	2 390
1 081 553	2 217 100	3 298 653	6 100	40 300	46 400	2 893 200	14 228 600	17 121 800	2 559	23 042	32 333	17 461	46 874
292 135	861 124	1 153 259	230 200	"	230 200	510 000	3 246 300	3 756 300	291	3 664	6 482	3 688	9 432
1 358 039	5 221 980	6 580 019	100 900	614 700	715 600	363 300	1 338 400	1 701 700	412	10 087	6 987	5 055	7 386
357 429	825 099	1 182 528	500	80 000	80 500	1 000	516 800	517 800	1 846	1 800	2 277	1 021	1 65
3 144 554	7 147 867	10 292 421	416 600	5 063 000	5 479 600	999 900	69 133 800	70 133 700	22 317	184 221	136 072	119 367	205 076
1 237 885	4 146 792	5 384 677	160 000	3 971 000	4 131 000	861 000	6 735 900	7 596 900	5 481	21 241	19 356	18 148	27 273
1 689 923	7 486 093	9 176 016	"	"	"	119 100	573 300	692 400	2 607	14 909	9 771	163	15 035
728 139	3 046 626	3 774 765	"	128 000	128 000	521 600	795 800	1 317 400	433	1 608	2 076	1 838	8 097
189 365	487 065	676 430	11 600	19 700	31 300	hh) 115 400	hh) 13 100	hh) 128 500	274	1 064	1 152	893	2 198
192 800	609 042	801 842	6 000	220 100	226 100	37 600	1 900 700	1 938 300	239	4 713	3 374	1 932	4 367
692 782	1 289 965	1 982 747	236 500	3 839 300	4 075 800	396 000	985 600	1 381 600	3 450	10 104	10 117	5 650	16 387
2 007 132	4 363 107	6 370 239	"	"	"	139 900	1 060 100	1 200 000	497	1 812	3 095	2 252	6 539
									ii) 298	kk) 214	.....	.....	.....
15 246 049	50 759 394	66 005 443	5 126 100	42 492 900	47 619 000	hh) 10 743 700	hh) 122 248 600	hh) 132 992 300	ll) 65 881	ll) 358 799	ll) 315 970	ll) 258 942	ll) 472 190

ii) Levering uit de gewesten Bantam en Japara, waar met 1 Januari 1894, en uit Krawang, waar met 1 Januari 1895 de verplichte teelt en levering van koffie zijn afgeschaft.

kk) Levering uit Krawang (zie de voorgaande noot).

ll) Ongerekend de levering uit de Vorstenlanden.

(5. 47.)

BIJLAGE UU.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 2°, van het verslag.)

RECAPITULEEREND OVERZICHT over de jaren 1893 t/m 1897 betreffende den omvang en de uitkomsten der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java, benevens VEILINGSOPGAVEN over 1897 en een deel van 1898.

I. Algemeen vijfjarig overzicht.

a. Omvang der cultuur.

Plantjaren.	Ingedeeld bij de gouvernements-koffiecultuur (nog in de cultuurplannen begrepen) op het einde van elk der opgegeven plantjaren (31 October).		Aantal dessa's en huisgezinnen, aan wie (voor het volgende plantjaar) de verplichting werd opgelegd tot bijplanting van koffieboomen en (of) tot het ontginnen van gronden voor één of meer latere plantjaren.		Aantal dessa's, niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar nog verplicht tot het onderhoud van indertijd door haar aangelegde voorshands niet uit de leggers afgeschreven plantsoenen.	Op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen.				Vrijwillige of onder dien naam bekend staande plantsoenen (naar schatting).		Aantal personen in het bezit van als vrijwillig bekend staande plantsoenen, aangelegd op:		
	Aantal dessa's.	Aantal huisgezinnen.	Aantal dessa's.	Aantal huisgezinnen.		Aantal boomen die in het betrokken plantjaar werden afgeschreven.	Aantal boomen die in het betrokken plantjaar werden bijgeplant. a)	Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig. b)	Uitgestrektheid (in bouws) der in de voorgaande kolom bedoelde plantsoenen.	Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig. b)	Uitgestrektheid (in bouws).	bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	Te zamen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1892/93 c)	3 944	320 539	1 503	122 863	1 348	10676 300	5 739 800	79 052 500 (16 633 400)	58 619	192 682 400 (34 200 400)	127 959	44 913	122 204	d) 167 117
	3 632	300 315	1 503	122 863	1 313	10676 300	5 650 800	77 008 500 (16 362 400)	57 246	192 196 000 (34 027 000)	127 520	e)	e)	e)
1893/94	3 646	306 655	1 789	153261	1 126	10560 700	5 060 500	f)*71 474 300 (17 054 800)	53 178	181 222 700 (31 261 000)	127 430	49 119	109 425	g) 158 544
1894/95	3 475	301 098	1 722	141 896	1 052	9 310 500	5 733 900	67 897 700 (16 203 200)	50 625	172 208 400 (31 251 500)	126 281	51 500	110 129	h) 161 629
1895/96	3 252	i)274 579	1 758	135 952	1 140	6 089 300	4 883 600	66 692 000 (15 563 300)	50 879	k)187 067 900 (22 037 400)	127 405	54 214	125 466	l) 179 680
1896/97	3 259	287 915	1 607	133 146	1 007	5 495 800	5 059 500	*66 005 400 (15 246 000)	51 469	m) 180 945 900 (16 149 100)	118 837	54 564	142 346	l) 196 910

a) De verplichte bijplantingen besloegen in de opgegeven plantjaren achtereenvolgens 4592, 3949, 4644, 4490 en 4386 bouws.

b) Het aantal jonge — nog niet vruchtdragende — boomen is tusschen ( ) vermeld.

De aanplantingen van Liberia-koffie nemen steeds toe. Aan jonge en vruchtdragende boomen van die soort telde men in de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen achtereenvolgens 1 206 075, 1 701 654, 2 447 126, 3 466 263 en 4 917 198 stuks, terwijl in de vrijwillige of onder dien naam bekend staande plantsoenen de Liberia-aanplantingen mede eenige millioenen boomen tellen. Cijfers nopens de niet op hoog gezag geplante Liberia-boomen zijn niet te verstrekken.

c) Voor het plantjaar 1892/93 zijn de opgaven tweeledig; namelijk 1°. voor al de 17 toen nog onder het monopolie vallende gouvernementsresidentiën, en 2°. voor slechts 14 dier gewesten, namelijk voor die tot welke de opgaven der latere plantjaren beperkt zijn, d. i. met uitzondering van Bantam en Japara, waar met 1 Januari 1894, en van Krawang, waar met 1 Januari 1895 de verplichte teelt en levering zijn opgeheven.

d) Hiervan in de Preanger Regentschappen 67212, in Samarang 13354, in Pasoeroean 22218 en in andere gewesten 64333. Van deze personen hadden er vrijwillige koffie-aanplantingen aangelegd op bij de cultuurplannen aangewezen gronden (zie kolom 13) respectievelijk 34454, 3602, 1215 en 5642.

e) Bij gemis aan opgaven nopens het aantal personen die in 1892/93 in Bantam en Krawang vrijwillige plantsoenen bezaten (in Japara bestonden dergelijke plantsoenen niet) kan hier geen cijfer worden ingevuld.

f) De totalen waarbij een * is geplaatst houden niet volkomen verband met het cijfer der opgegeven afschrijvingen en bijplantingen, doordien later verbeterde opgaven nopens het bij het einde van het plantjaar aanwezig getal boomen werden ontvangen, zonder dat blijkt hoe dienovereenkomstig het cijfer in de twee voorafgegane kolommen wijziging moest ondergaan

g) Dit totaal is in de voorhanden opgaven niet gewestelijk gespecificeerd.

h) Voor zooveel per gewest gespecificeerd, waren de cijfers aldus: Preanger Regentschappen 65 887, Cheribon 14 264, Tagal 9351, Samarang 16 138, Pasoeroean 23 015, Probolinggo 6980, Madioen 5775, andere gewesten 20 219.

Hoevelen van deze bezitters van vrijwillige plantsoenen hunne aanplantingen bewerkstelligd hadden op bij de cultuurplannen aangewezen gronden, is niet voor al de genoemde gewesten afzonderlijk opgegeven. Dit blijkt slechts ten aanzien van de Preanger Regentschappen, Cheribon, Samarang, Pasoeroean en Madioen, waar dit aantal beliep respectievelijk 32 277, 3864, 4271, 3734 en 2646.

i) Dit totaal is waarschijnlijk te laag, doordien de residentie Bezoeki daarin begrepen is met een totaal van slechts 20 004 cultuurdienstplichtige huisgezinnen, terwijl in de opgaven van het jaar te voren (1894/95) voor dat gewest als bij de cultuur ingedeeld werden vermeld 30 692 gezinnen, en daarvoor in de opgaven van 1896/97 voorkomt 31 840.

k) Het verschil van bijna 15 millioen boomen met de opgaaf van het jaar te voren is bijna uitsluitend het gevolg van nieuwe (hoogere) schattingen betreffende den omvang der plantsoenen in Pasoeroean.

l) Per gewest waren de totalen van 1895/96 en 1896/97 verdeeld als volgt (de cijfers tusschen haakjes vermeld betreffen het aantal bezitters van vrijwillige koffie-aanplantingen, aangelegd op bij de cultuurplannen aangewezen gronden):

	1895/96.	1896/97.
Preanger Regentschappen	68 786 (34 633)	62 905 (31 803)
Cheribon	14 126 (2 542)	32 536 (2 913)
Tagal	9 300 (170)	9 587 (176)
Pekalongan	5 716 (500)	6 192 (1 353)
Samarang	22 314 (5 786)	23 517 (4 238)
Pasoeroean	22 714 (3 774)	22 726 (3 874)
Probolinggo	6 912 (1 057)	7 707 (3 600)
Madioen	14 523 (2 705)	12 059 (2 888)
Andere gewesten	15 259 (3 047)	19 681 (3 719)
	179 680 (54 214)	196 910 (54 564)

m) Dat deze opgaaf ruim 6 millioen boomen minder aanwijst dan het cijfer van het jaar te voren is toe te schrijven aan lagere schattingen voor de residentie Preanger Regentschappen.

b. Bij 's lands inkooppakhuizen ontvangen hoeveelheden; kosten op het ingeleverd product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java, en opbrengst van de hier te lande geveilde hoeveelheden.

Jaren.	Hoeveelheid koffie (in pikols) bij de pakhuizen *ingekocht* (daaronder echter ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde hoeveelheden). *a)*					Totaal der *uitgeleverde* hoeveelheden (in pikols), d. i. na bijtelling van overwichten en na aftrekking van minderbevindingen.	Inkoopsprijs aan de inleveraars betaald. *c)*	Andere kosten op het product gevallen, gerekend tot in de strand-pakhuizen op Java.	Totale kosten *in Indië* op het product gevallen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffie aan het Gouvernement kwam te staan, gerekend tot aan de opschuring in de afscheep-pakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde gouvernementskoffie van Java per pikol.	
	Gouvernementsresidentiën.			Soerakarta en Djokjokarta. *b)*	Algemeen totaal.						Bruto.	Netto. *d)*
	Preanger Regentschappen.	Pasoeroean.	Overige gewesten.									
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1893 . .	24 441 *e)* (486)	22 283 (")	19 124 (120)	3 189 (16)	69 037 (622)	69 066	f 1 031 506	f 355 222	f 1 386 728	f 20,08	f $64,03^{29}$	f $58,59^{59}$
1894 . .	77 648 (1005)	184 082 (")	96 901 (623)	5 204 (42)	363 835 (1670)	364 009	5 446 697	809 587	6 256 284	17,18	$63,75^{92}$	$58,53^{22}$
1895 . .	80 787 (1468)	135 989 (")	99 046 (568)	3 820 (147)	319 642 (2183)	319 839	4 736 331	940 454	5 676 785	17,75	$65,75^{76}$	$60,86^{18}$
1896 . .	71 254 (3368)	119 313 (")	68 332 (2404)	4 770 (880)	263 669 (6652)	263 737	4 000 109	957 557	4 957 666	18,80	$61,99^{85}$	$57,60^{52}$
1897 . .	119 474 (2135)	205 029 (")	147 546 (1298)	2 172 (208)	474 221 (3641)	474 368	7 046 321	1 261 292	8 307 613	17,51	$57,11^{98}$	$52,81^{82}$

a) Deze laatste hoeveelheden bedroegen in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 244, 303, 356, 395 en 445 pikol (meestal, behalve in 1896, inferieure soort). Het *ingekocht* product beliep derhalve: in 1893 68 793, in 1894 363 532, in 1895 319 286, in 1896 263 274 en in 1897 473 776 pikol, waaronder aan inferieure soort achtereenvolgens 1482, 11 161, 13 148, 4067 en 14 066 pikol. (Onder de levering uit de Vorstenlanden bevond zich aan inferieure koffie achtereenvolgens 486, 670, 285, 191 en 53 pikol).

b) Het ingeleverde in 1893 t/m 1895 was enkel uit Soerakarta afkomstig, doch in 1896 en 1897 werd ook uit Djokjokarta weder koffie ingeleverd, en wel 268 en 129 pikol (alles Liberia-koffie 1ste soort). De levering uit Soerakarta bestond bijna uitsluitend uit product van de Mangkoe Negorosche landen. Vanwege het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis werd namelijk ingeleverd: in 1893 3152, in 1894 4861, in 1895 3704, in 1896 4382 en in 1897 1988 pikol.

c) In de gouvernementsresidentiën wordt, van 1889 af, als inkoopsprijs tegoedgedaan f 15 per pikol (voor inferieure soort de helft). De koffie uit de Vorstenlanden wordt volgens eene afwijkende regeling betaald, welke laatstelijk is herzien bij Indisch Staatsblad 1896 nº. 99.

d) Na aftrekking alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend de *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent slechts opgaven *per oogstjaar* bekend zijn (zie de kolommen 10 en 11 van het staatje).

e) De tusschen ( ) vermelde cijfers betreffen de bij 's lands inkooppakhuizen ontvangen hoeveelheden Liberia-koffie. Deze hoeveelheden zijn in de daarnevens geplaatste totalen begrepen.

II. Overzicht betreffende de uitkomsten der in 1897 en gedurende de eerste negen maanden van 1898 hier te lande en in Indië gehouden gouvernementsveilingen van op Java aan het Gouvernement geleverde koffie.

a. Veilingen in Nederland.

1897.						1898 (Januari t/m September).					
Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*).		Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.	Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*).		Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.
			Bruto. *a)*	Netto. *b)*					Bruto. *a)*	Netto. *b)*	
26 Januari . .	19 000	1 145 982	f $0,50^{59}$	f $0,47^{10}$	f 0,51¾	25 Januari . .	28 499	$1\,719\,946^{5}$	f $0,35^{65}$	f $0,32^{39}$	f 0,34
2 Maart . . .	18 950	1 143 547	$0,52^{52}$	$0,48^{88}$	0,50¾	1 Maart . . .	19 996	1 204 741	$0,38^{03}$	$0,34^{83}$	0,35
6 April. . . .	$19\,029^{98}$	1 150 169	$0,46^{01}$	$0,42^{64}$	0,46½	5 April. . . .	$18\,507^{38}$	$1\,119\,266^{5}$	$0,34^{78}$	$0,31^{69}$	0,33
11 Mei	$19\,004^{67}$	$1\,147\,672^{5}$	$0,46^{28}$	$0,42^{91}$	0,46¾	10 Mei.	$20\,010^{93}$	1 210 913	$0,38^{16}$	$0,34^{93}$	0,33¼
22 Juni	$18\,997^{46}$	1 149 664	$0,49^{13}$	$0,45^{75}$	0,46¾	14 Juni	$20\,003^{81}$	1 211 086	$0,38^{99}$	$0,35^{74}$	0,35
3 Augustus .	$19\,003^{46}$	$1\,149\,621^{5}$	$0,49^{41}$	$0,45^{95}$	0,47	9 Augustus .	18 499	*c)* *1 109 940	*$0,40^{96}$	*$0,37^{66}$	0,37¼
7 September.	$18\,992^{56}$	$1\,147\,791^{5}$	$0,47^{02}$	$0,43^{55}$	0,46	13 September.	$19\,930^{32}$	*1 195 819	*$0,41^{50}$	*$0,38^{30}$	0,35½
12 October . .	$18\,987^{50}$	1 144 072	$0,46^{97}$	$0,43^{29}$	0,45		*e)* $145\,446^{44}$				
16 November.	$19\,082^{93}$	$1\,160\,590^{5}$	$0,37^{49}$	$0,34^{11}$	0,35½						
	d) $171\,048^{56}$	10 339 110	f $0,47^{25}$	f $0,43^{69}$							

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met 1½ pct. korting voor contante betaling.

b) Na aftrek alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend den inkoopsprijs en de verder *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent opgaven *per oogstjaar* te vinden zijn in de jaarlijks bij het Koloniaal Verslag afgedrukte tabellen betreffende de koffiecultuur (zie ook de kolommen 10 en 11 van het voorafgaande vijfjarig overzicht).

c) De opgaven waarbij een * is geplaatst, berusten vooralsnog op benaderende gegevens.

d) Hieronder in 't geheel 6254 pikol Liberia-koffie, namelijk voor elke der negen veilingen achtereenvolgens 2402, 38, 1192, 885, 80, 1, 921, 636 en 99 pikol. In de veilingen van Maart, Juni en Augustus, toen slechts partijen uit één gewest werden aangeboden (achtereenvolgens 38, 80 en 1 pikol), werd voor deze koffie bedongen respectievelijk f 0,41¾, f 0,38¾ à f 0,39 en f 0,50¼ per ½ K.G. In de zes andere veilingen, toen Liberia-koffie uit verschillende gewesten en in meer sorteeringen werd aangeboden, liepen de prijzen, mede per ½ K.G., uiteen als volgt: Januari f 0,28 à f 0,47, April f 0,15¼ à f 0,43¼, Mei f 0,30¼ à f 0,43, September f 0,14½ à f 0,37½, October f 0,20 à f 0,34½ en November f 0,31¾ à f 0,42¾.

e) In de tot dusver gehouden veilingen van 1898 werd in 't geheel 2372 pikol Liberia-koffie verkocht, en wel in de veilingen van Januari en April, telkens uit één gewest, niet meer dan respectievelijk 2 en 1 pikol, waarvoor verkregen werd f 0,20¾ en f 0,25¼ per ½ K.G. In vier van de vijf andere veilingen, toen Liberia-koffie uit verschillende gewesten en in meer sorteeringen werd aangeboden, liepen de prijzen, mede per ½ K.G., uiteen als volgt: Maart (219 pikol) f 0,19 à f 0,42, Mei (786 pikol) 0,24¼ à f 0,40¾, Juni (569 pikol) f 0,14¼ à f 0,40½ en September (795 pikol) f 0,16 à f 0,36½.

b. Veilingen te Batavia.

Gewesten waaruit de verkochte koffie afkomstig was. a)	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden (in pikols).						Verkregen gemiddelde opbrengst per pikol.					
	15 Sept. 1897.	13 Oct. 1897.	10 Nov. 1897.	8 Dec. 1897.	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	15 Sept. 1897.	13 Oct. 1897.	10 Nov. 1897.	8 Dec. 1897.	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.
Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	b) { 4 100 / 1 100	4 100 / 1 100	4 100 / 1 100	1 800 / 1 100	4 400	10 200	c) { f52,19 / 52,37	f 50,00 / 51,33	f 41,03 / 42,45	f 40,02 / 41,22	f 47,85	f48,35^{5}
Id. (West-Ind. bereiding)	b) { 400 / 400	400 / 400	400 / 400	400 / 400	600	800	c) { 53,40 / 53,50	51,17^{5} / 52,50	41,55 / 44,20	42,17^{5} / 44,05	50,95	48,35
Pasoeroean (gewone bereiding)	14 740	12 628	12 136	8 800	d) 19 739	4 175	47,11	45,06	36,40	37,00	d) 38,88	38,11
Id. (West-Ind. bereiding)	e) 4 260	e) 6 372	e) 6 864	e) 1 851	e) 261	e) 1 825	58,39	54,79	42,52	41,50	48,00	53,23
Tagal, Probolinggo en Bezoeki	"	"	"	"	"	f) 8 000	"	"	"	"	"	g) 47,09
	25 000	000	25 000	h) 14 351	25 000	25 000	f 50,29^{8}	f 49,35^{7}	f 39,31^{3}	f 38,62^{3}	f 40,84^{56}	f 46,59^{72}

a) De in 1897 geveilde Preanger-koffie was leverbaar deels te Tjilatjap, deels te Batavia; de Pasoeroean-koffie uitsluitend te Pasoeroean. In 1898 zal al de te Batavia aan de markt te brengen Preanger-koffie (geraamd op 33 000 pikol) daar ter plaatse aan de koopers worden afgeleverd.

b) de tweeërlei opgaaf doet zien hoeveel te Tjilatjap en hoeveel te Batavia leverbaar was.

c) Bij de beoordeeling van het prijsverschil tusschen de te Tjilatjap en de te Batavia leverbare koffie valt in aanmerking te nemen dat het voordeelig verschil bij aflevering te Batavia dient verminderd te worden met f 0,83^{825} per pikol wegens hoogere transportkosten over het traject Buitenzorg-Batavia.

d) Van de 19 739 pikol Pasoeroean-koffie (gewone bereiding), verkocht in de veiling van 24 Augustus 1898, was f 17 500 pikol afkomstig uit den oogst van 1897, welke koffie gemiddeld opbracht f 38,69 per pikol; de overige 2239 pikol waren uit den oogst van 1898 en daarvoor werd gemiddeld f 40,33 per pikol verkregen.

e) Dit door licentiehouders ingeleverd product was te verdeelen aldus

Bereidingsplaatsen.	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden fabriekmatig bereide koffie (in pikols).						Verkregen gemiddelde opbrengst voor de verschillende partijen waarin de koffie van dezelfde herkomst bij de veilingsnotitiën verdeeld was.					
	15 Sept. 1897.	13 Oct. 1897.	10 Nov. 1897.	8 Dec. 1897.	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	15 Sept. 1897.	13 Oct. 1897.	10 Nov. 1897.	8 Dec. 1897.	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.
Wagir (Bedali)	538	521	761	110	"	"	f 62,15 en f 62,28	f 61,93	f 38,40 en f 49,51	f 37,00 en f 40,15	"	"
Sisir	1690	2347	2587	25	"	800	59,00 " 62,86	f 49,50 en 62,78	39,28, 46,44 " 52,51^{5}	46,30	"	f 59,17^{5}
Ngroto	525	328	736	292	"	266	60,41	59,41	42,43 " 44,05	37,00 " 39,55	"	53,10
Karangan	256	603	514	1045	"	380	57,65	56,50	45,06	44,11	"	f 45,05 en 53,25
Toempang	873	2122	1789	"	"	"	49,51 " 52,46	f 41,63, f 45.53 en 47,20	30,61, 30,95 " 32.49	"	"	"
Magoewan	378	451	477	379	261	379	48,82	49,85	24,45, 30,20 " 47,05	37,00	f 48,00	38,10 42,00 " 43,30
Gezamenlijk	4260	6372	6864	1851	261	1825	f 58,39	f 54,79	f 42,52	f 41,50	f 48,00	f 53,23

f) Deze opgaaf betreft vooralsnog de 800 pikol Sisir-koffie.

g) 5000 pikol uit Tagal, 2000 pikol uit Probolinggo en 1000 pikol uit Bezoeki.

h) Alleen nog van de Tagal- en de Bezoeki-koffie zijn de behaalde prijzen hier te lande bekend, namelijk respectievelijk f 52,75 en f 40,75 per pikol.

i) Van de op 8 December 1897 in veiling aangeboden 23 427 pikol werden 9076 pikol opgehouden, namelijk 3300 pikol Preanger-koffie (gewone bereiding) en 5776 pikol Pasoeroean-koffie (4877 pikol gewone en 899 pikol West-Indische bereiding). Voor de opgehouden Preanger- en Pasoeroean-koffie van gewone bereiding was als hoogste bod verkregen respectievelijk f 39,95 en f 36,95; van de Pasoeroean-koffie West-Indische bereiding (door licentiehouders bereid) werd 605 pikol merk Toempang opgehouden voor f 35,70, 160 pikol Magoewan voor f 36,95, 7 pikol Sisir voor f 31 en 127 pikol Wagir voor f 34,55 per pikol. Toen binnen drie dagen na de veiling voor de geheele partij opgehouden koffie ook geen aannemelijk onderhandsch bod werd verkregen (voor de licentie-koffie werd geen enkel onderhandsch bod ontvangen), werd besloten de geheele partij van 9076 pikol te bestemmen voor de veilingen hier te lande.

(5. 48.)

BIJLAGE VV.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 3°., van het verslag.)

I. STATISTIEK betreffende de PLANTSOENEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING in de afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen, over de jaren 1896 en 1897.

Kina-etablissementen. *a*)	Aanwezig bij het einde der onderstaande jaren het in de volgende kolommen vermelde aantal planten en boomen.	Planten in de kweekerijen.				Boomen en planten in den vollen grond.				
		C. ledgeriana.	C. succirubra.	Hybriden van c. succirubra en c. ledgeriana.	Totaal.	C. ledgeriana.	C. succirubra.	Hybriden van c. succirubra en c. ledgeriana.	C. officinalis, enz.	Totaal.
BENOORDEN BANDONG.										
Lembang (gebergte Tangkoeban Praoe)	1896	»	»	»	»	»	100 000	3 000	»	103 000
	1897	»	»	»	»	»	110 000	»	»	119 000
Nagrak (id.)	1896	»	»	»	»	360 000	»	»	»	360 000
	1897	»	»	»	»	187 418	»	»	»	187 418
BEZUIDEN BANDONG.										
Tirtasari (gebergte Malawar)	1896	»	»	»	»	420 000	»	100 000	»	580 000
	1897	»	»	»	»	*b*) 415 177	»	189 830	»	695 307
Tjinjiroean (id.)	1896	50 000	20 000	»	70 000	*c*) * 620 000	50 000	50 000	* 2 000	* 722 900
	1897	25 000	25 000	»	50 000	*d*) 453 440	75 695	47 000	*e*) 6 050	581 885
Tjibeuraum (id.)	1896	50 000	10 000	* »	* 60 000	* 430 000	20 000	* 120 000	»	570 000
	1897	10 000	40 000	40 000	90 000	404 100	22 500	142 000	»	568 600
Tjibitoeng (gebergte Wajang)	1896	20 000	25 000	»	45 000	100 000	100 000	60 000	»	260 000
	1897	»	12 000	»	12 000	170 467	138 114	98 016	»	406 597
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe)	1896	»	»	»	»	200 000	100 000	»	»	300 000
	1897	»	»	»	»	87 893	48 525	»	1 887	138 305
Kawah Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha)	1896	»	»	»	»	»	50 000	»	145 000	195 000
	1897	»	»	»	»	»	91 800	»	*f*) 49 758	141 558
Totalen	1896	120 000	55 000	* »	* 175 000	* 2 130 000	420 000	* 393 000	* 147 000	* 3 090 000
	1897	35 000	77 000	40 000	152 000	*g*) 1 718 495	496 534	*h*) 476 848	57 695	2 749 570

a) Omtrent de beplante oppervlakte der etablissementen zijn over 1896 en 1897 geen opgaven ingekomen; die over 1895 zijn vermeld in bijlage ZZ van 't vorig verslag. De etablissementen Lembang en Nagrak zijn gelegen in het district Oedjoeng Broeng Koelon, het etablissement Kawah Tjiwidei in het district Tjisondari en de vijf overige etablissementen in het district Bandjaran.

b) Hieronder 4945 stekken en 44 300 zaailingen.

c) De met een * aangeduide opgaven zijn ontleend aan verbeterde gegevens.

d) Hieronder nog 1340 ledgeriana-boomen, indertijd opgekweekt uit Boliviaansche zaden (oorspronkelijke ledgeriana's).

e) Hieronder 1500 c. pitayensis.

f) Hieronder 49 000 enten.

g) Hieronder 526 913 enten, en daaronder van de enten 38*f* en 38*a* te Nagrak 120 780 en te Tjinjiroean 39 910 stuks.

h) Uitsluitend enten.

II. PRODUCTIE-OPGAVEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING over de jaren 1895, 1896 en 1897.

Kinasoorten.	Oogst-jaren.	Hoeveelheid kinabast (in K.G.), volgens het gewicht in drogen staat, gedurende de onderstaande jaren voor den verkoop in Nederland geoogst bij elk der onderstaande etablissementen.								Totalen.	Aanmerkingen.
		Lembang.	Nagrak.	Tirtasari.	Tjinjiroean.	Tjibeureum.	Tjibitoeng.	Rioeng Goenoeng.	Kawah Tjiwidei.		
C. ledgeriana	1895	〃	45 675^5	1) 66 310	65 629^5	71 639^5	13 234^5	30 751	〃	293 240	1) Zie de volgende noot.
	1896	〃	77 131	2) 33 182^5	59 097	68 937^5	23 088^5	29 081	〃	290 517^5	2) Hieronder 19 011 K.G. afkomstig uit den oogst van 1895, maar eerst in 1896 naar Nederland verzonden.
	1897	〃	82 583^5	45 259^5	58 528	56 489	11 855	34 434	〃	289 149	
C. succirubra	1895	〃	〃	97	〃	〃	223^5	13 465^5	7 705^5	21 491^5	3) Hierbij niet gerekend 1261^5 K.G. succirubra-bast, in Indië teruggehouden ten behoeve van den geneeskundigen dienst aldaar.
	1896	1 309	〃	〃	〃	4 309^5	〃	18 143^5	7 480^5	3) 31 242^5	
	1897	1 905	〃	225	〃	1 643^5	8 889	16 729	7 346^5	36 738	
C. officinalis	1895	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2 655^5	〃	2 655^5	
	1896	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	
	1897	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	
Totale productie . . .	1895	〃	45 675^5	66 407	65 629^5	71 639^5	13 458	46 872	7 705^5	317 387	
	1896	1 309	77 131	33 182^5	59 097	73 247	23 088^5	47 224^5	7 480^5	3) 321 760	
	1897	1 905	82 583^5	45 484^5	58 528	58 132^5	20 744	51 163	7 346^5	325 887	

De bovenbedoelde hoeveelheid in 1897 naar Nederland verscheepte ledgeriana-bast (289 149 K.G.) bestond uit de volgende sorteeringen met het daarachter tusschen ( ) vermelde gehalte aan zwavelzure kinine in procenten.

	Nagrak.	Tirtasari.	Tjinjiroean.	Tjibeureum.	Tjibitoeng.	Rioeng Goenoeng.	Totalen.
Takbast of gruis.	63 046^5 (7,69) (Takbast en Stambast samen)	24 623 (7,08)	15 431 (6,07)	24 521^5 (6,33)	11 855 (5,01)	28 193^5 (6,44)	167 670^5
Stambast of gebroken pijpen		18 722^5 (6,98)	30 027 (8,13)	23 757^5 (8,43)	〃	〃	72 507
Wortelbast.	19 537 (7,57)	1 914 (6,04)	12 368 (6,62)	8 210 (7,20)	〃	6 240^5 (6,60)	48 269^5
Vernieuwde bast.	〃	〃	702 (8,04)	〃	〃	〃	702
Totalen . . .	82 583^5 (7,66)	45 259^5 (7,00)	58 528 (7,26)	56 489 (7,34)	11 855 (5,01)	34 434 (6,47)	289 149 (7,16)

III. OVERZICHT betreffende de in 1897 hier te lande voor GOUVERNEMENTS-REKENING verkochte hoeveelheden KINABAST uit den oogst van 1896.

Dagteekening der veilingen.	Groeiplaatsen.	Hoeveelheid in K.G.		Alcaloïd-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indie verrichte analyses.			Opbrengst.		
		Netto gewicht der aangevoerde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant*, gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten).	Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd.	Laagste en hoogste gehalte aan *kinine*. Pct.	Laagste en hoogste gehalte aan *kinine en andere alcaloïden* te zamen. Pct.	Zwavelzure kinine. Pct.	Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelin per *half* K.G.	Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Totaal der opbrengst.
1897.									
	Ledgeriana.								
21 Januari . . .	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar . . . . Kendeng	1 082 25 518 973	27 694	» » »	» » »	6,79 4,57 à 7,26 6,52	f 0,15^{5} f 0,12^{5} à f 0,17 f 0,15	f 0,14^{74}	f 8 446,95^{5}
25 Februari . . .	Malawar.	26 981	27 060^{5}	»	»	4,90 à 7,13	f 0,13^{5} à f 0,20^{75}	0,15^{84}	8 569,46^{5}
1 April	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar.	7 364 21 210	28 842^{5}	» »	» »	7,18 6,05 à 10,36	0,27^{25} » 0,28 0,23^{25} » 0,427^{5}	0,28^{71}	16 581,07
6 Mei.	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar.	5 936 22 787	29 315	» »	» »	6,82 5,58 à 8,60	0,26^{5} » 0,27 0,23^{25} » 0,34^{5}	0,28^{55}	16 748,03
10 Juni	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar.	6 674 22 126	29 129^{5}	» »	» »	7,20 4,30 à 8,88	0,26^{25} » 0,27^{25} 0,20^{25} » 0,36^{25}	0,29^{18}	17 034,67
15 Juli	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar. . . . . Kendeng	3 510 21 614 4 818	30 464	» » »	» » »	5,51 » 8,95 7,60 5,94	0,32^{25} » 0,32^{5} 0,24^{25} » 0,37^{75} 0,26 » 0,26^{25}	0,31^{45}	19 117,85
26 Augustus . .	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar. . . . . Kendeng	2 383 10 469 17 491	31 004^{5}	» » »	» » »	8,81 à 9,14 6,79 » 7,00 5,78 » 7,33	0,28^{5} » 0,29^{5} 0,37^{75} » 0,41 0,24 » 0,30^{5}	0,31^{33}	19 440,80^{5}
30 September . .	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar. . . . . Kendeng	13 862 10 508 5 799	30 825	» » »	» » »	7,00 » 8,87 4,25 » 8,95 8,20	0,39^{5} » 0,53^{25} 0,25^{75} » 0,46^{75} 0,45 » 0,45^{25}	0,43^{90}	27 042,94^{5}
4 November . .	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar.	16 938 13 049	30 624^{5}	» »	» »	8,07 à 9,08 4,25 » 8,34	0,50^{25} » 0,60^{75} 0,32^{5} » 0,55^{75}	0,48^{80}	29 619,55
9 December . .	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar.	19 367 10 044	30 226^{5}	» »	» »	8,20 » 9,30 4,01 » 4,30	0,57^{5} » 0,65^{5} 0,317^{5} » 0,37^{5}	0,54^{03}	32 342,20
			295 186						f 194 673,54
Verstrekte monsters	. . . .		113						81,22
		290 503	295 299						f 194 754,76
	Succirubra.								
21 Januari . . .	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar. . . . . Kendeng	773 577 846	2 185^{5}	1,25 à 1,50 1,55 1,50 à 1,70	6,05 à 6,20 6,50 6,20 à 6,50	1,68 à 2,01 2,08 2,02 à 2,28	f 0,20 à f 0,387^{5} 0,13^{5} » 0,14 0,29 » 0,37	f 0,25^{44}	f 1 145,48
25 Februari . . .	Tangkoeban Praoe . . . . Malawar. . . . . Kendeng	536 385 2 227	3 208^{5}	1,25 » 1,50 1,55 1,70	6,05 » 6,20 6,50 6,20	1,68 » 2,01 2,08 2,28	0,21^{25} » 0,24^{5} 0,19^{5} » 0,22 0,14 » 0,24	0,18^{58}	1 208,20^{5}
1 April	Malawar. . . . . Kendeng	203 1 849	2 035	1,55 1,50 à 1,70	6,50 6,20 à 6,50	2,08 2,02 à 2,28	0,40 » 0,92 0,18^{5} » 0,38^{25}	0,26^{87}	184,99^{5}
6 Mei.	Malawar. . . . . Kendeng	302 1 816	2 095	1,55 1,50 à 2,20	6,50 6,20 à 7,90	2,08 2,02 » 2,95	0,25^{25} » 0,38^{75} 0,21^{25} » 0,31	0,25^{63}	1'082,02^{5}
10 Juni	Kendeng	2 119	2 127	1,70 » 2,20	6,20 » 7,10	2,28 » 2,95	0,24^{5} » 0,80^{25}	0,33^{10}	1 412,87^{5}
15 Juli.	Kendeng	3 916	4 061^{5}	1,65 » 2,20	7,10	2,22 » 2,95	0,16^{25} » 0,56^{5}	0,23^{67}	1 887,64
26 Augustus. . .	Kendeng	3 713	3 795	1,65 » 2,20	7,10	2,22 » 2,95	0,16 » 0,61	0,22^{86}	1 722,59^{5}
30 September . .	Kendeng	4 230	4 198	1,60 » 1,65	6,20 à 7,10	2,15 à 2,22	0,20 » 0,33^{5}	0,24^{19}	2 046,54
4 November . .	Malawar. . . . . Kendeng	2 841 985	3 878^{5}	1,10 » 1,95 1,60 » 2,20	5,55 » 6,95 6,20 » 7,10	1,48 » 2,62 2,15 » 2,95	0,25^{5} » 0,41 0,25 » 0,77^{25}	0,31^{60}	2 461,75^{5}
9 December . .	Kendeng	3 930	3 906^{5}	1,50 » 2,20	6,20 » 7,10	2,02 » 2,95	0,26^{25} » 0,62	0,33^{18}	2 595,04^{5}
			31 490^{5}						f 16 747,15^{5}
Verstrekte monsters	. . . .		323						229,33
		31 257	31 813^{5}						f 16 976,48^{5}

RECAPITULATIE.

Sorteeringen waarin de in veiling verkochte basten verdeeld waren (over al de tien veilingen bijeengenomen).

Sorteering.		Hoeveelheid (in K.G.). Ledgeriana.	Succirubra.	Totaal.	Gemiddelde opbrengst per *half* K.G. Ledgeriana.	Succirubra.	Totaal.
Stambast	1ste soort	»	4 459	4 459	»	f 0,35^{3}	f 0,35^{3}
	2de »	»	5 080	5 080	»	0,26^{7}	0,26^{7}
	3de »	»	6 621	6 621	»	0,28^{7}	0,28^{7}
	vernieuwd	831^{5}	»	831^{5}	f 0,52^{7}	»	0,52^{7}
	gebroken pijpen	97 865	13 653^{8}	111 518^{8}	0,37^{7}	0,22^{6}	0,36^{9}
	gruis	153 187^{5}	»	153 187^{5}	0,33^{3}	»	0,33^{3}
Wortelbast		43 302	1 677	44 979	0,34	0,26^{8}	0,33^{7}
Totalen		295 186	31 490^{8}	326 676^{8}	f 0,32^{9}	f 0,26^{9}	f 0,32^{3}

TOTAAL-OVERZICHT VOOR ELKE VEILING IN HET BIJZONDER.

Dagteekening der veilingen.	Hoeveelheid in K.G. Netto gewicht der voor de veiling bestemde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de beschrijvingslijsten der veilingen).	Uitgeleverd netto gewicht: van het in veiling verkochte.	van de verstrekte monsters.	Te zamen.	Opbrengst van het in veiling verkochte.	van de verstrekte monsters.	Te zamen.	Per *half* K.G. werd alzoo verkregen: voor het in veiling verkochte.	voor de verstrekte monsters.	Gemiddelde unitprijs voor fabrieks- (Ledgeriana-) bast, berekend per procent kinine-sulphaat en per *half* K.G. bast).
1897.										
21 Januari	40 780	29 879^{90}	32^{90}	29 912^{80}	f 9 292,43^{5}	f 17,28	f 9 309,71^{5}	f 0,15^{55}	f 0,25^{49}	f 0,02^{125}
25 Februari	30 129	30 269	35^{10}	30 204^{10}	9 777,67	14,40	9 792,07	0,16^{14}	0,20^{01}	0,02^{9}
1 April	30 626	30 877^{27}	44	30 921^{50}	17 766,06^{5}	38,77	17 804,83^{5}	0,28^{77}	0,44^{08}	0,04
6 Mei	30 841	31 110	30^{90}	31 140^{90}	17 830,05^{8}	21,94	17 851,99^{5}	0,28^{53}	0,20^{97}	0,04^{1}
10 Juni	30 910	31 256^{40}	49^{00}	31 305^{40}	18 447,54^{5}	43,16	18 490,70^{3}	0,29^{51}	0,43^{25}	0,04^{2}
15 Juli	33 858	34 575^{30}	4^{30}	34 578^{60}	21 035,49	20,21	21 055,70	0,30^{42}	0,31^{30}	0,04^{2}
26 Augustus	34 958	34 769^{90}	66^{20}	34 835^{70}	21 163,40	22,63	21 186,03	0,30^{41}	0,31^{25}	0,04^{32}
30 September	34 108	35 923	38^{20}	35 961^{20}	29 081,58^{5}	31,44	29 113,02^{5}	0,41^{93}	0,31^{96}	0,06^{25}
4 November	33 819	34 502	59^{90}	34 562^{40}	32 081,30^{8}	51,28	32 132,58^{8}	0,46^{19}	0,43^{18}	0,07^{00}
9 December	33 311	34 135	51^{80}	34 187^{80}	34 937,24^{8}	46,44	34 983,68^{8}	0,51^{17}	0,42^{99}	0,07
Totalen	341 760	326 676^{10}	436	327 112^{80}	f 211 420,69^{5}	f 310,55	f 211 731,24^{5}	f 0,32^{53}	f 0,35^{01}	f 0,04^{7}

IV. KOSTEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING vergeleken met de OPBRENGST van het PRODUCT, over de oogstjaren 1892 t/m 1896.

Oogstjaren.	Oogst (in K.G.) Ledgeriana-bast.	Andere soorten van bast.	Te zamen.	De ten verkoop herwaarts verscheepte oogst woog bij uitlevering hier te lande netto (in K.G.):	Kosten op het product gevallen: Totaal der in Indië gedane uitgaven voor de gouvernements kina-onderneming (waaronder ook de kosten voor den afvoer van het product naar de haven van afscheep).	Verdere kosten op het product gevallen, namelijk die van inlading, vervoer over zee en verkoop, zoomede uitgaven hier te lande gedaan voor aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten dienste der kinacultuur.	Te zamen.	Opbrengst bij tegeldemaking hier te lande (*in het jaar volgende op het oogstjaar*), waaronder ook de opbrengst der vóór de veilingen verstrekte monsters.	Met inbegrip van de opbrengst der in Indië gehouden veilingen van zaden, enten, enz. *a*), en van de waarde der in Indië voor den geneeskundigen dienst terug gehouden hoeveelheden bast *b*), is het in kolom 9 genoemde bedrag te verhoogen tot onderstaande sommen:	Voordeelig verschil van de berekende jaarlijksche baten (kolom 10) tegenover de jaarlijksche uitgaven (kolom 8). *c*)	Bij de beoordeeling van het in kolom 11 opgegeven saldo houde men in het oog, dat over al de in elk der jaren 1893 t/m 1897 (zie het hoofd van kolom 9) gehouden veilingen de voor den verkochten gouvernements-oogst verkregen algemeene middenprijs per $^{1}/_{2}$ K.G. bast beliep:	de unitprijs (berekend per procent kinine-sulphaat en per $^{1}/_{2}$ K.G. bast) afwisselde als volgt:
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1892	268 496^{5}	41 131^{5}	309 628	310 861	f 98 640	f 32 411	f 131 051	f 134 011	f 137 000	f 6 858	f 0,21^{55}	f 0,02^{625} à f 0,03^{8}
1893	230 044^{5}	49 934	279 978^{5}	282 530	91 304	23 409	114 713	134 201	134 826	20 113	0,23^{72}	0,02^{875} » 0,04^{9}
1894	261 025^{5}	34 081^{5}	295 107	298 334	85 644	17 774	103 418	113 520	114 837	11 419	0,19^{02}	0,02^{5} » 0,03
1895	293 240	24 147	317 387	322 058	*d*) 86 468	*d*) 18 834	*d*) 105 302	117 677	117 952	*d*) 12 650	0,18^{25}	0,02^{125} » 0,03
1896	290 517^{5}	32 504	323 021^{5}	327 112^{5}	*e*) 90 698	21 929	112 627	211 731	214 640	102 013	0,32^{36}	0,02^{125} » 0,07^{9}

a) De opbrengst der te Bandong gehouden veilingen van kinazaden en enten, of van zaden alleen, bedroeg in de jaren 1892 t/m 1896 achtereenvolgens f 3297, nihil, f 745, f 275 en f 1831. In 1896 werd bovendien f 232 verkregen wegens verkoop van gerooide kinaboomen.

b) Alleen uit de oogsten van 1892, 1893, 1894 en 1896 werden eenige partijen kinabast afgestaan aan den geneeskundigen dienst te Batavia en wel achtereenvolgens 1607^{5}, 1317, 1504 en 1261^{5} K.G., waarvoor, naar den in kolom 12 van het staatje vermelden algemeenen middenprijs, in kolom 10 eene waarde is in rekening gebracht van f 691, f 625, f 572 en f 816.

c) Onder de uitgaven in kolom 6 zijn, wat de kosten van personeel betreft, leen in rekening gebracht de uitgaven ten behoeve van de bij de onderneming actief dienende ambtenaren, enz., niet dus uitgaven wegens pensioenen, verlofs- of non-activiteitstraktementen, wachtgelden of overtochtskosten uit of naar Indië.

d) Op blz. 210 van het verslag van 1896 kon nog slechts van voorloopige gegevens worden gebruik gemaakt. Thans zijn definitieve cijfers ingevuld.

e) Het totaal der in 1896 in Indië gedane uitgaven was verdeeld als volgt: traktementen van het Europeesch personeel (met inbegrip van f 1380 wegens reis- en verblijfkosten, schrijfbehoeften en bezoldiging van een laboratorium-bediende) f 27 230; kosten van aanplant, inzameling en vervoer van het product tot aan de haven van afscheping (Tandjong Priok) f 57 110; en uitgaven voor vernieuwing en herstelling van gebouwen en drooginrichtingen, enz. f 6358.

(5. 49.)

BIJLAGE WW

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de SUIKERINDUSTRIE op Java, hoofdzakelijk over 1897.

I. Productie-opgaven, enz. over 1897 volgens bij het bestuur ingekomen gegevens.

A. Ondernemingen, uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2]	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): stroopsuiker.	zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			Cheribon.							
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng. (C.)	300	16 836	1 459	600	56.12	42	10 à 250
2	id.	Sindanglaut.	Sindanglaut. (N. V.)	830	86 935	7 060	8 000	104.74	64	40 „ 640
3	id.	id.	Karang Soewoeng (of Karang Sambong) (N. V.)	519	57 362	„	6 000	110.52	38	22 „ 227
4	id.	id.	Leuweung Gadjah. (C.)	531	34 515	„	„	65.00	45	75 „ 500
5	id.	id.	Panggang. (C.)	186	7 089	„	„	38.11	99	130 „ 400
6	id.	Lossari.	Tjiledoek.	550	52 292	3 328	5 000	95.08	510	†
7	id.	id.	Tersana.	550	37 847	8 789	3 000	68.81	539	†
—	id.	id.	Tjigobang. [3]	....	......	....	....	....	...	....
—	id.	id.	Waled. [3]	....	......	....	....	....	...	....
8	id.	id.	Kalimaro [4]	300	9 280	1 876	3 000	30.93	163	0 à 160
9	id.	Ploembon.	Soerawinangoen (of Ploembon). (N. V.)	597½	50 000	„	„	83.68	52	50 „ 175
10	id.	Palimanang.	Gempol (of Kartawinangon). (N. V.)	575	45 709	„	6 390	79.49	100	80 „ 300
—	id.	id.	Glagamidang. [5]	....	......	....	....	....	...	....
11	id.	Gegesik-lor.	Ardjowinangoen. (N. V.)	493	43 800	„	„	88.84	185	40 à 175
12	Madjalengka.	Radjagaloeh.	Paroengdjaija. (N. V.)	[6]) 540	47 000	„	„	87.04	52	60 „ 200
13	id.	Djatiwangi.	Djatiwangi. (N. V.)	[7]) 833	66 470	„	[8]) †	79.79	„	50 „ 200
								....		
			Totalen . .	6804½	555 135	22 512	31 990	81.58		

[1]) De ondernemingen ten name staande van Chineezen, van Chineezen en Europeanen gezamenlijk of van naamlooze vennootschappen zijn aangeduid door de tusschen haakjes geplaatste bijvoeging respectievelijk van C., van E. en C. of van N. V.

[2]) Waar zulks uit de opgaven bleek, is de netto aanplant vermeld. Uit de meeste der ontvangen gegevens is echter niet na te gaan of de netto dan wel de bruto aanplant bedoeld is; vandaar verschil met de opgaven in het „Archief voor de Java-suikerindustrie”, 6de jaargang, aflevering 10.

[3]) De sedert eenige jaren achtereen niet meer gewerkt hebbende ondernemingen Tjigobang en Waled bleven ook in 1897 gesloten.

[4]) De fabriek Kalimaro werd, na jaren lang gesloten te zijn geweest, voor den oogst van 1897 weder in werking gebracht.

[5]) Deze onderneming, welke het laatst in 1894 gewerkt had, bleef ook in 1897 gesloten.

[6]) Opgekocht van de bevolking werden 13 000 pikol riet.

[7]) Ook deze onderneming verwerkte van de bevolking opgekocht riet. De hoeveelheid is echter niet opgegeven.

[8]) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2]	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). stroopsuiker	zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3	4.	5.	6.	7	8.	9.	10.	11.
			Tagal.							
14	Tagal.	Tagal.	Pagongan. (N. V.)	560	40 725	„	8 123	72.72	„	500 à 4000
15	id.	Adiwerna.	Adiwerna. (N. V.)	686	45 591	„	„	66.46	„	50 „ 270
16	id.	Maribaija.	Kemantran. (N. V.)	604	58 578	„	4 978	96.98	25	691 „ 3084
17	id.	Doekoewringin.	Kemanglen. (N. V.)	781	75 678	6 000	10 000	96.89	„	500 „ 3000
18	id.	id.	Doekoewringin. (N. V.)	756	66 458	„	„	87.91	„	50 „ 500
19	id.	Pangka.	Pangka. (N. V.)	580	44 660	„	„	77.00	2200	100 „ 3000
20	Pamalang.	Pamalang.	Bandjardawa. (N. V.)	635	67 896	„	12 000	106.92	44	330 „ 5500
21	id.	Tjomal.	Tjomal. (N. V.)	702½	83 548	„	10 000	118.93	60	2000 „ 5500
22	Brebes.	Brebes.	Djatibarang. (N. V.)	684	54 000	„	4 300	78.95	„	40 „ 372
23	id.	Balapoelang.	Balapoelang. (N. V.)	570	67 250	„	„	117.98	„	65 „ 420
			Totalen . .	6558½	604 384	6 000	49 401	92.15		
			Pekalongan.							
24	Pekalongan.	Wiradessa.	Sragi. (N. V.)	520	52 500	„	5 000	100.96	40	1000 „ 3500
25	id.	Pekalongan.	Tirto. (N. V.)	509½	51 900	„	„	101.86	95	1200 „ 4000
26	id.	Kedoengwoeni.	Wonopringgo (of Sedondong). (N. V.)	620	60 000	„	„	96.77	270	1000 „ 3000
27	Batang.	Batang.	Kalimati. (N. V.)	540	55 707	„	3 292	103.16	„	40 „ 235
28	id.	id.	Klidang. (N. V.)	409	41 500	„	„	108.80	20	30 „ 160
			Totalen . .	2598½	264 607	„	8 292	101.83		
			Samarang.							
29	Kendal.	Kendal.	Tjipiring. (N. V.)	714	62 412	„	„	87.41	89	50 „ 345
30	id.	Kaliwoengoe.	Kaliwoengoe. (N. V.)	529	43 000	„	„	81.29	310	0 „ 150
31	id.	Troeko.	Gemoe. (N. V.)	647	56 936	„	„	88.00	310	50 „ 125
32	id.	Perboean.	Poegoe. (N. V.) [9]	658	52 640	„	„	80.00	136	30 „ 150
			Totalen . .	2548	214 988	„	„	84.37		
			Japara.							
33	Patti.	Patti.	Langsee. (N. V.)	701	61 523	2 058	7 999	87.76	„	0 „ 2500
34	id.	Selowessi.	Trangkil.	526	48 000	„	„	91.25	88	300 „ 3000
35	id.	Tengelles.	Tandjoeng Modjo (of Ngablak). (N. V.)	513	34 350	850	3 000	66.96	53	10 „ 325
36	id.	id.	Klaling.	575	47 522	„	12 000	82.65	60	300
37	Koedoes.	Koedoes.	Rendeng. (N. V.)	430	33 088	10 661	1 000	76.95	„	20 „ 253
38	id.	Tjendono.	Besito. (N. V.)	511	53 256	„	3 800	104.22	48	10 „ 300
39	id.	id.	Bendokerep. (N. V.)	742	67 000	„	„	90.29	70	12 „ 165
			Transporteeren. .	3998	344 739	13 569	27 799			

[9]) Nopens deze fabriek werd reeds gemeld dat zij in 1898 niet zou werken.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Distrieten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). stroopsuiker.	zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			Per transport . .	3998	344 739	13 569	27 799			
40	Joana.	Mergotoehoe.	Pakis. (N. V.)	793	85 000	11 660	4 000	107.19	70	60 à 600
41	Japara.	Japara.	Petjangaän (of Tambah). (N. V.)	572	57 132	„	4 417	99.88	330	30 „ 300
42	id.	id.	Banjoepoetih.	130	13 250	„	„	101.92	„	20 „ 657
43	id.	Majong.	de Hoop (of Majong). (N. V.)	582	67 800	„	„	116.49	„	13 „ 229
—	id.	Bandjaran.	Djeroekwangi (of Bandjaran). (N. V.) [10])	....	......	....	....	....	...	....
			Totalen . .	6075	567 921	25 229	36 216	.... 93.48		
			Rembang.							
44	Rembang.	Pamotan.	Ardjowinangon (of Pamotan).	366	14 000	„	„	38.25	30	10 à 200
—	Rembang en Toeban.	Sedan en Djatirogo	Keben. [10])	....	......	....	....	....	...	....
			Totalen . .	366	14 000	„	„	.... 38.25		
			Soerabaija.							
45	Sidoardjo.	Djenggolo II.	Boedoeran. (N. V.)	712	48 428	„	„	68.02	30	30 à 460
46	id.	id.	Tjandi. (C.)	508	769	5 321	27 139	[11])	55	40 „ 260
47	id.	id.	Pandjoenan. (C.)	[12])	[12])	[12])	[12])			
48	id.	Rawapoeloe I.	Porrong. (C.)	455 1/2	42 636	„	„	93.60	22	20 „ 200
49	id.	id.	Tanggoelangin. (C.) [13])	513	35 865	„	6 168	69.91	4	10 „ 260
50	id.	Djenggolo I.	Waroe (of Kedoeng). (N. V.)	637	49 200	„	5 000	77.24	75	80
51	id.	id.	Sroeni. (N. V.)	640	55 100	9 000	3 411	86.09	35	25 „ 225
—	id.	Djenggolo IV.	Tawangsari. (C.) [10])	....	......	....	....	....	...	....
52	id.	id.	Ketegan.	900	72 871	„	10 000	80.97	60	130 à 1900
53	id.	Djenggolo III.	Balongbendo.	586 1/2	59 549	„	3 000	101.53	55	95 „ 1800
54	id.	id.	Popoh (of Sidodadi). (N. V.)	522 1/4	55 233	„	„	105.76	20	90 „ 2785
55	id.	id.	Krian (of Kemerakan). (N. V.)	627 3/8	54 641	„	2 500	87.09	180	100 „ 1200
56	id.	Rawapoeloe II.	Watoetoelis. (N. V.)	600	64 000	„	„	106.67	190	0 „ 100
57	id.	id.	Toelangan.	419	39 444	3 365	4 447	94.14	18	15 „ 280
58	id.	id.	Kremboeng.	487	59 729	„	„	122.65	47	30 „ 280
59	Modjokerto.	Modjokerto.	Sentanen-lor (of Kepetengan). (N. V.)	737	64 950	„	5 000	88.13	117	0 „ 200
60	id.	id.	Tangoenan. (N. V.)	768	83 000	„	„	108.07	99	40 „ 320
			Transporteeren. .	9112 5/8	785 415	17 686	66 665	....		

[10]) Deze onderneming, welke het laatst in 1895 gewerkt heeft, bleef ook in 1897 gesloten.

[11]) De geproduceerde zaksuiker herleidende tot hoofdsuiker in de verhouding van 2 : 1, zou de productie aan hoofd- (en stroop-) suiker zijn te stellen op 19 659 pikol, d. i., berekend over 508 bouws, op gemiddeld 38.70 pikol per bouw.

[12]) Het riet der onderneming Pandjoenan werd vermalen op de fabriek Tanggoelangin (n°. 49).

[13]) Onder de opgaven dezer onderneming zijn waarschijnlijk ook die van de in dezelfde handen zijnde onderneming Pandjoenan begrepen (verg. de voorgaande noot).

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2]	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): stroopsuiker.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			Per transport . .	9 112 5/8	785 415	17 686	66 665			
61	Modjokerto.	Modjokerto.	Brangkal. (N. V.)	774	89 510	1 121	8 500	115.65	76	0 à 150
62	id.	Modjokasri.	Gempolkerep. (N. V.)	797	96 000	„	„	120.45	80	50 „ 450
63	id.	id.	Perning (of Poerworedjo). (N. V.)	441 1/2	44 066	„	„	99.81	„	5 „ 40
64	id.	Modjosari-lor.	Koning Willem II (of Modjosari). (N. V.)	708 1/2	70 850	„	„	100.00	170	0 „ 200
65	id.	id.	Bangsal. (N. V.)	662	61 566	„	„	93.00	180	40 „ 1200
66	id.	id.	Sedati.	598	60 000	„	„	100.33	„	930
67	id.	Modjosari-kidoel	Ketanen (of Sarikerto). (C.)	498	20 585	„	6 000	41.34	91	80 „ 220
68	id.	Djaboeng.	Dinojo. (N. V.)	628	69 250	„	„	110.27	39	25 „ 200
69	id.	id.	Soemengko. (C.)	357 1/2	28 360	3 000	„	79.33	80	80 „ 270
70	id.	id.	Pohdjedjer. (E. en C.)	710	71 000	„	„	100.00	80	40 „ 150
71	Djombang.	Modjoredjo.	Goedo. (N. V.)	[14]) 608 1/2	65 000	„	„	106.82	90	20 „ 300
72	id.	id.	Poeloegedang (of Ponen, ook wel gen. Plosso). (C.)	471	47 821	„	„	101.53	70	50 „ 150
73	id.	id.	Ngoro. [15])	300	24 000	„	„	80.00	„	0 „ 250
74	id.	id.	Tjoekir. (N. V.)	565	73 167 1/2	„	„	129.50	40	140 „ 900
75	id.	id.	Blimbing. (N. V.)	[16]) 595 1/2	69 800	„	3 000	117.21	100	10 „ 2000
76	id.	id.	Kaliwoengoe (of Tjeweng). (N. V.)	560	69 394	„	„	123.92	37	45 „ 235
77	id.	id.	Djombang.	511	58 765	„	„	115.00	30	25 „ 460
78	id.	Modjoagoeng.	Peterongan. (N. V.)	425	42 500	„	„	100.00	42	25 „ 100
79	id.	id.	Soekodono (of Modjoagoeng). (N. V.)	735	62 273	3 745	11 987	84.73	40	200 „ 3000
80	id.	id.	Seloredjo. (N. V.)	400	40 000	„	„	100.00	12	20 „ 326
81	id.	id.	Soemobito. (N. V.)	492	54 120	„	„	110.00	12	190
82	id.	Modjodadi.	Ngelom (of Djagong). (N. V.)	664	61 221	„	3 000	92.20	40	35 „ 200
			Totalen . .	21 614 1/8 [17])	2 064 663 1/2	25 552	99 152	[18])97.78		

Pasoeroean.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
83	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Pleret. (C.)	417	[19]) 46 139	„	[19])4 000	[20])66.10	60	40 „ 50
84	id.	Ngempit.	„de Onderneming" (of Ngempit). (N. V.)	419	24 853	„	„	59.32	5	50 „ 150
85	id.	Wangkal.	Kloerahan. (C.)	288	[21]) 477	„	[21]) 100	[21])68.15	60	20 „ 30
86	id.	Kebontjandi.	Gajam. (N. V.)	425	31 875	„	„	75.00	62	100 „ 620
			Transporteeren . .	1 549	103 344	„	4 100			

[14]) Hiervan 205 bouws in de residentie Kediri.

[15]) Deze onderneming was in 1896 tijdelijk gesloten geweest.

[16]) Hiervan 34 bouws in de residentie Kediri,

[17]) Hiervan 239 bouws in de residentie Kediri.

) Dit gemiddelde heeft betrekking tot 37 van de 38 ondernemingen, dus zonder Tjandi (n°. 46), ten opzichte van welke fabriek de in kolom 9 van den staat gevolgde berekening kwalijk toepassing kan vinden, aangezien bij Tjandi ditmaal bijna uitsluitend zaksuiker werd geproduceerd.

[19]) Hieronder ook de productie van 281 bouws aanplant der onderneming Kloerahan (n°. 85).

[20]) Berekend over 698 bouws (verg. de voorgaande noot).

[21]) Deze opgaaf heeft betrekking tot slechts 7 bouws (verg. noot 19).

Volgnummer. 1.	Afdeelingen. 2.	Districten. 3	Ondernemingen. [1] 4	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2] 5.	Productie (in pikols). 6.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): stroopsuiker. 7.	zaksuiker. 8.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie. 9.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming. 10.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd. 11.
			Per transport. .	1 549	103 344	„	4 100			
87	Pasoeroean.	Kebontjandi.	Pengkol (of de Goede Hoop). (C.)	349	25 527	„	2 000	73.14	165	50
—	id.	Grati.	Dankbaarheid (of Grati). (C.) [22]	....	......	....	....	....	...	....
88	id.	Winongan.	Bekassi-Oost (of Winongan) (N. V.)	500	38 500	„	„	77.00	†	†
89	id.	Redjasa.	Soekoredjo (of Soeklan).	430	32 222	116	4 000	74.93	127	30 à 300
90	id.	id.	Kawisredjo (of Raket) (C.)	268 1/3	17 638	1 600	2 800	65.78	51	322
91	Bangil.	Bangil.	Soemberredjo (of de Hoop). (N. V.)	447	22 813	832	6 917	51.04	†	†
—	id.	Gempeng.	*Yossowilangoen (of Kaliteloe). [11]	....	......	....	....	....	...	....
92	id.	id.	Soekoredjo (of Padjangan). (C.)	473 3/4	40 200	„	„	84.85	28	200
93	id.	id.	Ardiredjo (of Pandaän, ook wel Koetei genaamd).	538 7/8	62 116	1 000	1 500	115.27	140	0 à 300
94	id.	Gempol.	Wangoenredjo (of Djapanan). (C.)	340	25 371	280	3 333	74.62	29	50 „ 300
95	id.	id.	Ardjosari (of Babat). (C.)	402 1/4	22 846	„	1 906	56.79	56	50 „ 340
96	id.	Wonoredjo.	Wonoredjo. (N V.)	498	35 439	„	„	71.16	37	10 „ 200
97	Malang.	Gondanglegi.	Sempalwadak. (N. V.)	400	47 000	„	„	117.50	40	100 „ 1000
—	id.	id.	Krebet. [23]	....	......	....	....	....	...	....
98	id.	Senggoro.	Panggoengredjo. [24]	†	6 261	„	„	†	9	4 à 90
			Totalen . .	6 196	479 277	3 828	26 556	[25] 76.34		
			Probolinggo.							
99	Probolinggo.	Probolinggo.	Oemboel. (N. V)	690	53 000	[26] „	2 200	76.81	85	15 „ 200
100	id.	id.	Wonoaseh.	384	28 980 1/2	„	2 000	75.47	17	30 „ 400
101	id.	Dringoe.	Wonolangan. (N. V.)	569	46 271	„	7 000	81.32	60	10 „ 350
102	id.	Soemberkareng.	Soemberkareng. (N. V.)	596	42 851	1 324	2 861	71.89	20	25 „ 400
103	Kraksaän.	Kraksaän.	Kandangdjati. (N. V.)	628	47 858	1 501	6 538	76 21	40	30 „ 500
104	id.	id.	Seboroh. (N. V.)	365	35 013	„	„	95.93	31	20 „ 191
105	id.	id.	Bagoe. (N. V.)	480	48 480	„	„	101.00	20	10 „ 350
106	id.	id.	Djaboeng. (N. V.)	446	41 318	„	„	92.64	„	600 „ 1600
107	id.	Paiton.	Paiton. (N. V.)	673	44 990	„	2 500	66.85	70	40 „ 600
108	id.	Gending.	Gending. (N. V.)	618	62 150	902	5 500	100.57	26	40 „ 1150
109	id.	id.	Maron. (N. V.)	570	50 000	„	1 000	87.72	25	5 „ 220
110	id.	Padjarakan.	Padjarakan.	695	66 400	3 025	7 500	95.54	55	45 „ 315
111	Loemadjang.	Loemadjang.	Soekodono.	785	102 000	„	„	129.94	50	30 „ 300
—	id.	Tempeh.	Tempeh. (N. V.) [27]	....	......	....	....	....	...	....
112	id.	Ranoelamongan.	Ranoepakis (N. V.)	250	21 000	„	2 000	84.00	27	20 à 250
			Totalen . .	7 749	690 311 1/2	6 752	39 099	89.08		

[22]) Deze onderneming, welke het laatst in 1894 gewerkt had, bleef ook in 1897 gesloten.

[23]) Deze onderneming werkte in 1897 niet. In 1896 kocht zij riet van de bevolking op, waarvan 60 000 pikol hoofdsuiker werd verkregen.

[24]) Deze in 1897 geopende onderneming verwerkte uitsluitend opgekocht riet.

[25]) Dit gemiddelde heeft betrekking tot 15 van de 16 ondernemingen, namelijk zonder Panggoengredjo, omdat niet blijkt van hoeveel bouws het daar verwerkte riet afkomstig was.

[26]) Aan de bevolking werd voor f 1200 afloopstroop verkocht.

[27]) Deze onderneming heeft met 1 Januari 1897 opgehouden te bestaan. In 1896 besloegen de aanplantingen 600 bouws en beliep de productie 22 733 pikol hoofd-, 2521 pikol stroop- en 4500 pikol zaksuiker.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): stroopsuiker.	zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
			Bezoeki.							
113	Bezoeki.	Bezoeki.	de Maas. (N. V.)	452	43 816	1 007	2 000	96.94	32	0 à 364
114	id.	Mlandingan.	Boedoean.	408	36 009	„	4 600	88.25	75	50 „ 300
115	Panaroekan.	Sitoebondo.	Olean. (N. V.)	687	51 388	654	5 000	74.80	140	300 „ 900
116	id.	Panaroekan.	Wringinanom. (N. V.)	693	51 000	„	8 000	73.59	72	40 „ 240
117	id.	Pradjekan.	Pradjekan (of Loemoetan). (N. V.)	502	53 234	„	3 613	106.04	10	20 „ 250
118	id.	Kapongan.	Pandji. (N. V.)	706	72 012	„	5 000	102.00	136	70 „ 2870
119	id.	id.	Tandjoengsari (of Pokaän). (N. V.)	586	66 500	„	3 500	113.48	35	25 „ 350
120	id.	Soemberwaroe.	Asembagoes (of Trigontjo). (N. V.)	558	49 000	„	5 000	87.81	40	200 „ 2000
121	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Kabat. (N. V.)	489	48 900	„	„	100.00	25	50 „ 150
122	id.	id.	Soekowidi. (N. V.)	450	28 924	2 863	10 000	64.28	30	10 „ 180
123	id.	Rogodjampi.	Rogodjampi.	347	35 390	„	8 000	101.99	30	10 „ 140
124	Bondowosso.	Wonosari.	Tanggarang. (N. V.)	502	48 558	24	6 537	96.73	20	100 „ 2000
125	id.	Bondowosso.	Nangkaän.	225	19 000	„	„	84.44	181	0 „
			Totalen . .	6 605	603 731	4 548	61 250	91.41		
			Banjoemas.							
126	Banjoemas.	Soekaradja.	Kalibagor. (N. V.)	651 1/8	90 813	„	7 500	139.47	70	20 „ 400
127	id.	Poerworedjo.	Klampok (of Mandiradja). (N. V.)	571	64 032	„	3 000	112.14	92	4 „ 339
—	Poerbolinggo.	Poerbolinggo en Kertanegara.	Kalimanah (of Kaliklawing). (N. V.) [28])	....	......	....	....	....	...	....
128	id.	id.	Bodjong. (N. V.)	673	69 305	„	5 100	102.98	126	300 à 4000
129	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Poerwokerto. (N. V.)	596 1/4	70 955	2 398	4 000	119.00	52	635 „ 2895
			Totalen . .	2 491 3/8	295 105	2 398	19 600	118.45		
			Bagelen.							
130	Keboemen.	Keboemen en Karanganjar.	Sitiredjo (of Kebasekan, ook wel Keboemen genaamd). (N. V.) [29])	362	28 000	„	2 500	77.35	17	130 „ 1600
131	id.	Premboen.	Premboen. (N. V.)	572	55 720	„	5 000	97.41	10	60 „ 3200
			Totalen . .	934	83 720	„	7 500	89.64		
			Madioen.							
132	Madioen.	Bagi.	Kanigoro (of Sentoel). (N. V.)	363	35 530	„	„	97.88	9	39 „ 302
133	id.	id.	Redjoagoeng (of Kepatian). (C.)	286	23 346	„	7 000	81.63	34	220 „ 1240
134	id.	Oeteran.	Pagottan (of Oeteran). (N. V.)	640	58 000	„	„	90.63	†	28 „ 200
			Transporteeren . .	1 289	116 876	„	7 000			

[28]) Deze onderneming, welke het laatst in 1894 gewerkt had, bleef ook in 1897 gesloten.

[29]) Deze fabriek werd na de verwerking van den oogst van 1897 gesloten.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1]	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2]	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols). stroopsuiker.	zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld dagelijks gebezigd.
1.	2.	3	4.	5.	6.	7	8.	9.	10.	11.
			Per transport. .	1 289	116 876	„	7 000			
135	Ngawi.	Sepreh.	Soedhono (of Geneng). (N. V.)	417	36 000	„	600	86.33	70	30 à 300
136	Magettan.	Goranggareng.	Redjosari (of Goranggareng). (N. V.)	600	58 400	972	5 000	97.33	25	10 „ 200
137	id.	Keniten.	Poerwodadi. (N. V.)	777½	73 469	2 358	5 000	94.54	†	0 „ 4300
			Totalen . .	3 083½	284 745	3 330	17 600	92.34		
			Kediri.							
138	Kediri.	Kediri.	Pesantren. (N. V.)	654	55 098	„	4 643	84.25	15	40 „ 120
139	id.	Modjoroto.	Mritjan. (N. V.)	610	49 000	1 800	5 000	80.33	140	30 „ 200
140	id.	Papar.	Poerwoasri.	819	96 000	„	4 000	117.22	250	†
141	id.	id.	Minggiran. (N. V.)	615	53 952	„	7 896	87.73	105	0 à 31
142	id.	id.	Bogoh-kidoel. (N. V.)	550	71 231	„	200	129.51	124	0 „ 40
143	id.	Soekoredjo.	Menang (of Goerah, ook wel Kukep genaamd). (N. V.)	609	47 749	„	6 000	78.40	60	50 „ 250
144	id.	id.	Badas. (N. V.)	518¾	37 036	„	8 275	71.39	65	20 „ 160
145	id.	Djambean.	Soemberdadi.	130	10 000	1 220	2 000	76.92	2	10 „ 197
—	Ngrowo.	Ngoenoet.	Soetjen. (N. V.) [30]	. . . .	. . . . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .
146	id.	Kalangbret.	Modjopanggoeng. (E. en C.)	498	44 018	6 205	3 434	88.39	16	170
147	Berbek.	Berbek.	Djati (of Gadean). (N. V.)	732	69 540	„	„	95.00	25	0 à 185
148	id.	Gemenggeng.	Goejangan (of Ngandjoek) (N. V.)	630	52 290	„	„	83.00	130	100 „ 1000
—	id.	Kertosono.	Djoewono. [31]	. . . .	. . . . . .	. . . .	. . . .	. . . .	25	100
			Totalen . .	6 365¾ [32]	585 914	9 225	41 448	92.04		

Recapitulatie.

NAMEN DER GEWESTEN.	Aantal fabrieken in 1897 in werking geweest.	Uitgestrektheid voor den oogst van 1897 met suikerriet beplant geweest (in bouws).	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): 33) stroopsuiker.	zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend volgens kolom 4.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Cheribon	13	6 804½	555 135	22 512 (5)	31 990 (7)	81.58
Tagal	10	6 558½	604 384	6 000 (1)	49 401 (6)	92.15
Pekalongan	5	2 598½	264 607	„	8 292 (2)	101.83
Samarang	4	2 548	214 988	„	„	84.37
Japara	11	6 075	567 921	25 229 (4)	36 216 (7)	93.48
Rembang	1	366	14 000	„	„	38.25
Soerabaija	38	[34] 21 614½	2 064 663½	25 552 (7)	99 152 (15)	[35] 97.78
Pasoeroean	16	[36] 6 196	479 277	3 828 (5)	26 556 (9)	[37] 76.34
Probolinggo	14	7 749	690 311½	6 752 (4)	39 099 (10)	89.08
Bezoeki	13	6 605	603 731	4 548 (4)	61 250 (11)	91.41
Banjoemas	4	2 491⅜	295 105	2 398 (1)	19 600 (4)	118.45
Bagelen	2	934	83 720	„	7 500 (2)	89.64
Madioen	6	3 083½	284 745	3 330 (2)	17 600 (4)	92.34
Kediri	11	[38] 6 365¾	585 914	9 225 (3)	41 448 (9)	92.04
Algemeene totalen. . .	148	[36] 79 989¼	7 308 502	109 374 (36)	438 104 (86)	[39] 91.86
			[40] 7 636 928			

[30]) Deze onderneming werkte in 1897 niet. In 1896 beschikte zij over 150 bouws aanplant, waarvan het riet aan andere ondernemingen verkocht werd.

[31]) Deze fabriek, ofschoon in 1897 voltooid, kwam toen nog niet in werking.

[32]) Zie noot 17.

[33]) De cijfers in de kolommen 5 en 6 tusschen ( ) vermeld, wijzen aan tot hoeveel ondernemingen de opgegeven hoeveelheden stroop- en zaksuiker betrekking hebben.

[34]) Hiervan 239 bouws, gelegen in de residentie Kediri.

[35]) Berekend naar de uitkomsten bij 37 van de 38 ondernemingen, d. i. ongerekend die bij Tjandi (verg. noot 18).

[36]) Van één der 16 in Pasoeroean gewerkt hebbende ondernemingen (Panggoengredjo) is het aantal bouws, waarvan het verwerkte riet afkomstig was, niet opgegeven.

[37]) Berekend over 1 onderneming minder dan het in kolom 2 vermelde aantal (verg. de voorgaande noot).

[38]) Ongerekend de 239 bouws, bedoeld in noot 34.

[39]) Berekend naar de uitkomsten bij 146 van de 148 ondernemingen (verg. de noten 35 en 36).

[40]) In dit totaal is de zaksuiker medegeteld in de verhouding 2 : 1.

Productie der hiervóór vermelde 148 ondernemingen (de zaksuiker herleid tot hoofdsuiker)	7 636 928 pikol,	tegen	7 071 885 pikol	(voor 148 ondern.) in 1896
B. Ondernemingen welke niet of slechts gedeeltelijk berusten op overeenkomsten met de bevolking:				
a. op gehuurde gronden in de Vorstenlanden (29 ondernemingen; zie nader bijlage AAA)	1 345 021 „	„	1 220 781 „	(„ 29 „) „ „
b. op onverhuurde gronden in de Vorstenlanden (2 ondernemingen van het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis).	89 604 „	„	91 281 „	(„ 2 „) „ „
c. op particuliere landen, voor zooveel de suikerondernemingen aldaar voor de wereldmarkt werken, zijnde 5 ondernemingen; zie nader bijlage AAA	76 601 „	„	79 278 „	(„ 5 „) „ „
d. op erfpachtsgronden, voor zooveel als voren, zijnde 7 ondernemingen; zie nader bijlage ZZ.	323 095 „	„	233 775 „	(„ 6 „) „ „
Totale hoeveelheid in 1897 op Java voor de wereldmarkt geproduceerde suiker, volgens de aan het bestuur verstrekte gegevens.	9 471 249 „ (voor 191 ondern.)	„	8 697 000 „	(„ 190 „) „ „

1. Gegevens per gewest omtrent riet- en suikerproductie in 1897 der sub *A* en *B* hiervóór bedoelde ondernemingen. *a)*

GEWESTEN.		Totaal der gewerkt hebbende ondernemingen	Aantal ondernemingen *waartoe de opgaven in de volgende kolommen betrekking hebben.*	Netto uitgestrektheid der beplantingen (in bouws).	Geoogste hoeveelheid riet (in pikols).	Productie (in pikols): aan hoofdsuiker.	Productie (in pikols): aan zaksuiker.	Per bouw netto aanplant (kolom 4) werd dus gemiddeld verkregen: pikols riet.	pikols hoofdsuiker.	pikols zaksuiker.	Rendement (2 pikol zaksuiker gelijkstellende met 1 pikol hoofdsuiker).	Bovendien werden aan onverwerkbare stroop overgehouden de volgende hoeveelheden in pikols, en wel door het daarnevens tusschen ( ) vermelde aantal ondernemingen.
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
West-Java.	Cheribon. .	15	10	5 025	4 694 242	437 768	35 904	934	87.1	7.1	9.71	32 300 (3)
	Tagal. . . .	11	7	4 335	4 316 593	413 581	56 000	996	95.4	12.9	10.22	47 900 (4)
	Pekalongan	5	5	2 548	2 689 304	258 849	23 200	1055	101.6	9.1	10.06	28 145 (2)
Midden-Java.	Samarang .	4	3	1 889	1 630 405	158 591	3 900	863	83.9	2.1	9.84	3 300 (1)
	Japara . . .	11	10	4 348	4 119 755	444 956	32 724	947	102.3	7.5	11.20	44 989 (5)
	Soerakarta.	16	16	7 177	6 684 098	683 238	43 969	931	95.1	6.1	10.54	36 050 (5)
	Djokjokarta	*b)* 15	*b)* 14	6 403	7 083 996	706 602	36 750	1106	110.3	5.7	10.23	24 500 (3)
	Banjoemas.	4	3	} 2 853	3 234 338	317 875	24 000	1134	111.4	8.4	10.19	400 (1)
	Bagelen . .	2	2									
Oost-Java.	Rembang .	1	1	321	132 662	11 348	2 000	413	44.7	7.8	11.76	„
	Soerabaija .	*c)* 41	*c)* 36	20 134	20 107 037	1 971 932	175 078	999	97.9	8.7	10.23	147 311 (20)
	Pasoeroean	*d)* 18	15	6 595	5 192 367	512 120	51 685	787	77.6	7.8	10.35	32 510 (12)
	Probolinggo	14	13	7 186	6 855 116	638 233	58 564	954	88.8	8.1	9.73	31 048 (6)
	Bezoeki . .	13	13	6 535	6 760 685	599 300	72 100	1034	91.7	11.0	9.48	48 500 (3)
	Madioen . .	6	6	3 034	2 662 418	283 312	27 363	877	93.4	9.0	11.16	13 050 (2)
	Kediri . . .	15	14	7 847	8 397 465	725 190	50 392	1070	92.4	6.4	8.93	18 300 (2)
West-Java		31	22	11 908	11 700 139	1 110 198	115 104	982	93.22	9.66	10.00	108 345 (9)
Midden-Java		52	48	22 670	22 752 592	2 311 262	141 343	1003	101.93	6.23	10.47	109 239 (15)
Oost-Java		108	98	51 652	50 107 750	4 741 435	437 182	970	92.02	8.49	9.90	290 719 (45)
Algemeene totalen 1897		*d)* 191	*e)* 168	86 230	84 560 481	8 162 895	693 629	980	94.80	8.05	10.06	*f)* 508 303 (69)
„ „ 1896		*g)* 190	164	83 131	73 368 786	7 429 833	664 149	884	89.31	7.98	10.55	*h)* 392 235 (74)

a) De hierbedoelde gegevens zijn mede ontleend aan opgaven der ondernemers, en wel voor zooveel deze zijn ingekomen ten behoeve van het „Archief voor de Java-suikerindustrie" (zie den jaargang 1898, blz. 433—445). Echter moet opgemerkt worden dat deze gegevens, die zich aansluiten aan die over 1896, in bijlage AAA van 't vorig verslag opgenomen, slechts betrekking hebben tot 168 van de 191 gewerkt hebbende ondernemingen.

b) Hierbij Padokan en Barongan gerekend als 2 fabrieken.

c) Hierbij ook Pandjoenan, ten behoeve van welke fabriek wel geplant was, maar welk riet bij eene andere onderneming in Soerabaija werd verwerkt.

d) Hieronder één onderneming (Panggoengredjo), welke over geen rietbeplantingen beschikte, maar uitsluitend opgekocht riet verwerkte.

e) In de aan het bestuur verstrekte opgaven worden diezelfde 168 ondernemingen vermeld met 88 065 bouws aanplant en met eene productie (de zaksuiker herleid tot hoofdsuiker) van 8 577 970 pikol, zijnde respectievelijk 89 en 90.5 pct. van de cijfers der beplante uitgestrektheid en verkregen productie voor al de in kolom 2 bedoelde 191 ondernemingen.

f) De hierbedoelde 69 ondernemingen deelden in de opgaven der kolommen 4 en 6 voor 36 987 bouws en 3 482 342 pikol hoofdsuiker. Derhalve beliep de overgehouden onverwerkbare stroop 13.7 pikol per bouw en kwam 1 deel stroop op 6.8 deelen hoofdsuiker. In 1896 werd bij 74 van de 164 ondernemingen, van welke toen opgaven waren ingekomen, aan onverwerkbare stroop slechts overgehouden, gemiddeld 10.6 pikol per bouw en kwam 1 deel stroop op 8.11 deelen hoofdsuiker.

g) Hieronder twee ondernemingen als bedoeld in noot *c*, namelijk Pandjoenan in Soerabaija en Soetjen in Kediri, zoomede één onderneming (Krebet in Pasoeroean) als bedoeld in noot *d*.

h) Zie het slot van noot *f*.

III. Overzicht der in het tijdvak 1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1898 genomen beschikkingen op aanvragen om vergunning (ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 87) tot het in werking brengen van ondernemingen voor de bereiding van suiker op Java en Madura, werkende op overeenkomsten met de bevolking.

a. Ingewilligde aanvragen.

Volgnummer.	Door wien en wanneer de aanvrage werd ingediend.	Waar de op te richten fabriek te vestigen.	Datum en nummer van het gouvernements-besluit, waarbij de aanvrage is ingewilligd.	Maximum-uitgestrektheid (in bouws) der tot stand te brengen rietbeplantingen.	Binnen welken termijn met de verwerking van het riet een aanvang moet zijn gemaakt.	Bijzondere voorwaarden waaronder de vergunning werd verleend.
1	W. J. O. Verschueren (1 Febr. 1897).	Dessa Boeloepitoe in het district Gondanglegi der afd. Malang (res. Pasoeroean).	12 Mei 1898 n°. 31. [1])	750	Met den bouw der fabriek moet binnen 1 jaar na den datum der vergunning een aanvang zijn gemaakt, en binnen 3 jaren na dien datum moet zij in werking zijn gebracht.	*a.* De fabriek moet voorzien zijn van door stoom gedreven machinerieën van voldoend vermogen. *b.* Het hoofd van gewestelijk bestuur zal, indien zulks door hem noodig wordt geacht, op kosten van de onderneming — welke kosten binnen veertien dagen na aanzegging of aanschrijving van het hoofd van plaatselijk bestuur moeten worden voldaan — personeel kunnen aanstellen tot het houden van toezicht op de waterverdeeling. *c.* Alle omtrent het watergebruik voor de rietaanplantingen der onderneming en voor den landbouw der bevolking ontstane geschillen behooren te worden onderworpen aan de uitspraak van het hoofd van gewestelijk bestuur, dat in hoogste instantie beslist. *d.* De ondernemer behoort zich te onderwerpen aan de nader te nemen beslissing omtrent het door hem te dragen aandeel in de kosten van onderhoud der door hem te bezigen heerendienstwegen en daarin gelegen bruggen. *e.* De ondernemer zal nimmer eenige aanspraak kunnen doen gelden op schadevergoeding voor nadeelen, in welken vorm ook, ondervonden ten gevolge van door de Regeering bevolen aanleg van waterwerken.
2	Thio Boen Pang en Thio Oetan (12 Mei 1897).	Dessa's Dago en Tjisitoe der afd. Bandong (res. Preanger Regentschappen).	27 Mei 1898 n°. 21. [1])	400	Als voren.	*a.* De fabriek moet voorzien zijn van werktuigen van voldoend vermogen. *b.* Van bevloeiingswater zal geen ander gebruik mogen worden gemaakt dan voor het openleggen van de gronden, voor zooveel zulks namelijk, naar het oordeel van het hoofd van plaatselijk bestuur, geschieden kan zonder benadeeling van de belangen der inlandsche bevolking. Overigens als sub *b* hiervóór. *c.* Als sub *d* hiervóór. *d.* Als " *e* "
3	Jhr. H. M. E. van den Brandeler (3 Febr. en 19 Nov. 1897).	Dessa Djoewet in het district Waroedjaijeng der afd. Berbek (res. Kediri).	2 Juni 1898 n°. 20. [1])	800 (voorloopig maximum).	Id.	*a.* De voor de rietbeplantingen te huren gronden mogen niet gelegen zijn in de districten Papar (afd. Kediri) en Berbek (afd. Berbek). *b.* Als sub *a* bij n°. 1. *c.* Van bevloeiingswater zal de ondernemer geen gebruik maken dan voor zoover zulks, naar het oor-

[1]) Ter erlanging van vergunning tot watergebruik ten behoeve van de beoogde onderneming zal, met inachtneming van het bepaalde in n°. 5981 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, eene aanvrage zijn te richten tot den directeur der burgerlijke openbare werken.

Volgnummer.	Door wien en wanneer de aanvrage werd ingediend.	Waar de op te richten fabriek te vestigen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de aanvrage is ingewilligd.	Maximum-uitgestrektheid (in bouws) der tot stand te brengen rietbeplantingen.	Binnen welken termijn met de verwerking van het riet een aanvang moet zijn gemaakt.	Bijzondere voorwaarden waaronder de vergunning werd verleend.
						deel van het hoofd van gewestelijk bestuur, geschieden kan zonder benadeeling van de belangen der inlandsche bevolking. Overigens als sub *b* bij n°. 1. *d.* Als sub *c* bij n°. 1. *e.* Als „ *d* „ „ „ *f.* Als „ *e* „ „ „
4	Als bij n°. 3.	Dessa Nglawak in voormeld district Waroedjaijeng.	Als bij n°. 3.	Als bij n°. 3.	Als bij n°. 3.	In alles als bij n°. 3.

b. Geweigerde aanvragen.

Volgnummer.	Door wien en wanneer de aanvrage werd ingediend.	Waar de aanvragers de fabriek wenschten te vestigen.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
I.	C. J. Pabst (21 April 1897 en 5 Maart 1898).	Dessa Tangkil in het district Wlingi der afd. Blitar (res. Kediri).	18 Nov. 1897 n°. 7 en 27 Juni 1898 n°. 29.	Nadat bij eerstgemelde beschikking het verzoek was afgewezen, kwam de adressant op zijne aanvrage terug onder mededeeling dat hij het voor de beoogde fabriek eventueel benoodigde riet, in stede van door eigen aanplant op van de bevolking te huren gronden, uitsluitend door opkoop wenschte te verkrijgen. Deze omstandigheid ontnam echter niets aan het bezwaar dat tot de eerste afwijzing geleid had, dat namelijk de voor de rietbeplantingen te bezigen gronden in de bedoelde streek zouden worden onttrokken aan de teelt van voedingsgewassen, terwijl de opbrengst dier gewassen in die streek reeds thans niet voldoende is om in de behoefte der bevolking te voorzien. Derhalve werd bij de afwijzende beschikking van November 1897 volhard.
II.	F. A. Bergmans (17 Aug. 1897).	Dessa Doekoehtoeri der afd. Brebes (res. Tagal).	27 Juni 1898 n°. 30.	Aan den aanvrager werd te kennen gegeven dat hij op zijn verzoek kon terugkomen, zoodra de in uitvoering zijnde bevloeiingswerken uit de Pamali-rivier zouden zijn voltooid en eene regeling zou zijn gemaakt betreffende de waterverdeeling in het stroomgebied van genoemde rivier.

(5. 50.)

BIJLAGE XX.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT over 1896/97 van de in verschillende gewesten van Java bestaande SUIKERRIET-AANPLANTINGEN ter verkrijging van BIBIET (PLANTRIET), en wel A. waar die aanplantingen afzonderlijke ondernemingen uitmaken, en B. waar zij als onderdeelen van de suikerfabrieken zelven zijn te beschouwen. *a*)

A. Op zich zelf staande bibiet-ondernemingen.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.						
1	Onderneming van Lie Siong Bok	29	5 800	f 0,76	—	—	
2	Id. Thio Boen Pang. . . .	34	6 800	1,28	—	—	
3	Id. P. H. Beaupain	7	1 400	0,76	—	—	
4	Id. P. Bourgeois	3	600	0,76	—	—	
5	Id. Lie Siong Bok.	11	2 200	0,76	—	—	
6	Id. Ong Ho Lek	30	6 000	0,76	533	f 0,25	
7	Id. Lie Siong Bok.	10	2 000	0,94	1 143	0,50	
8	Id. Partenheimer	17	*b*) †	1,00	—	—	
9	Id. firma Ploem en Klein . .	180	72 000	1,10	—	—	
10	Id. Alberti	600	39 000	0,80	10 000	0,35	
11	Id. J. Uden Masman . . .	—	—	—	8 000	0,65	
12	Garoetsche bibiet-onderneming van L. F. van Steijn van Hensbroek.	1200	30 000	0,55	—	—	
13	Tjimahi (ondernemers Witbols Feugen en Co.)	160	48 000	1,10	—	—	
14	Sidoardjo	50	15 000	0,60	30 000	0,65	
15	Tjirondji c. a.	$36^{1}/_{2}$	12 387	0,60	390	0,65	
16	Pasir Moending c. a. . . .	60	8 680	0,60	8 680	0,50	
17	Maleber	26	1 650	†	†	0,50 à 0,60	
18	Onderneming van J. E. van Polanen Petel	511	116 126	0,60	6 147	0,60	Nopens de ondernemingen sub n°. 18 t/m 34 wordt gemeld dat de bibiet eigen-
19	Id. D. Stook.	79	113 991	0,60	3 450	0,60	lijk niet per pikol, doch per 1000 stuks, gemiddeld wegende 5 pikol, wordt verhan-
20	Id. van der Vlist	5	1 088	†	†	0,60	deld, waarvoor dan f 3 wordt betaald. De

a) In de ontvangen opgaven zijn de districten of de afdeelingen, waar de bibiet-ondernemingen of bibiet-tuinen zijn gelegen, niet aangeduid.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreekt de opgaaf.

Volg-nummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
21	Onderneming van Mahi. . .	—	180	†	†	f 0,60	bevolking plant in den regel bibiet „met contractlevering" aan de onderneming die haar voorschotten verstrekt.
22	Id. H. T. W. Zeller	36	9 733	f 0,60	2 155	0,60	
23	Id. J. F. den Dekker . . .	9½	1 125	†	361	1,00	
24	Id. E. Th. Sassen	12¾	4 161	0,60	650	0,75	
25	Id. Boachi.	74	15 640	0,60	—	—	
26	Id. B. Th. Elias	75	19 625	†	—	—	
27	Id. F. D. Lantungan. . . .	4	1 290	†	1 677	0,60	
28	Id. H. J. Monteri	5	640	†	—	—	
29	Id. B. B. J. Crone	234	52 650	0,60	—	—	
30	Id. Saenan	55	12 541	0,60	413	0,60	
31	Id. Tan Tiam Ling	27	2 455	0,60	2 455	0,60	
32	Id. Gouw Tjoe Tjong . . .	3¾	960	0,60	960	0,60	
33	Id. Thung Siong Jan . . .	2¼	450	†	†	0,60	
34	Id. Sim Keng Koen	1¾	260	†	†	0,60	
35	Rantja Ekek (ondernemer G. M. E. Pos).	6¾	536	†	—	—	
36	Bibiet-onderneming Tassikmalaija en Galoeh	36 301	6 200 30 000	† 0,80	—	—	De naamlooze vennootschap, aan welke deze onderneming (n°. 36) toebehoort, heeft in 1897 ook in de afdeeling Galoeh der residentie Cheribon gronden van de bevolking gehuurd ter beplanting met suikerriet voor bibiet, en wel 138 bouws, waarvan p. m. 200 pikol bibiet per bouw werd verkregen. Van de hiervermelde aanplantingen (in de Preanger Regentschappen) bevonden zich 36 bouws in de afdeeling Soekapoera en 301 bouws in de afdeeling Tassikmalaija.
	Onderneming van E. Herklots q. q. H. Liss	—	—	—	375	†	
38	Garoetsche bibiet-onderneming (ondernemer W. P. A. Alberti).	85	9 107	0,80	5 460	0,75	Huurprijs per bouw sawah f 30, per bouw tegalan f 15, een en ander te vermeerderen met het bedrag der landrente.
	Totalen . .	4018	650 275		82 849		
	CHERIBON.						
39	Tjiang Lam Tjiang	67½	11 440	f 1,10 à 1,70	—	—	De bibiet werd afgeleverd aan fabrieken in Cheribon en aan een Chinees te Samarang.
40	W. F. Cheriex	64½	11 510	1,25 à 1,50	—	—	Idem aan fabrieken in Cheribon.
41	Than Pek Tjon.	20	3 600	1,25	—	—	Idem.
42	Tjiang Lam Tjiang	14½	2 900	1,50	—	—	Idem.
43	Lim Kwat Tjiang	144	37 050	1,50	—	—	De bibiet was bestemd voor de fabrieken Ardjowinangoen, Paroengdjaija en Gempol (Cheribon), en werd geleverd te Cheribon.
44	Tio Eng Kwan	14	3 080	1,50	—	—	Als voren voor de fabriek Gempol (Cheribon); levering te Cheribon.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
45	Tan Seng	20	3 910	f 0,50	—	—	De bibiet was bestemd voor de fabriek Kersana (of Ketanggoengan-West) in Tagal, geleverd op het veld.
46	Lim Kwat Tjiang	45	9 650	1,25	—	—	Als bij n°. 43.
47	Tjioe Tion Kwan	35	1 800	1,40	1 305	f 0,45	De bibiet was bestemd voor de fabriek Tersana (Cheribon), geleverd te Cheribon.
48	Kwi Keng Lim.	15	3 292	0,55	—	—	Idem voor de fabriek Djatipiring (Cheribon), geleverd op het veld.
49	Kwi Keng Ki	21	2 270	1,70	—	—	Idem voor de fabriek Kersana (of Ketanggoengan-West) in Tagal, geleverd aan de fabriek.
50	Tjwa Giok Pow	15	1 728	0,55	—	—	Idem voor de fabriek Tersana (Cheribon), geleverd op het veld.
51	Tjwa Ki Ong	3	500	0,55	—	—	Idem.
52	Gow Sam Seng.	10	1 591	0,80 à 1,20	—	—	De bibiet was bestemd voor de fabrieken Panggang (Cheribon) en Kersana of Ketanggoengan-West (Tagal).
53	Kwi Keng Lim.	6	1 321	0,55	—	—	Als voren voor de fabriek Djatipiring (Cheribon).
54	Tjwa Giok Poen	13	1 657	0,55	—	—	Idem voor de fabriek Tersana (Cheribon).
55	Tjwa Kiong	6	827	0,45	—	—	Idem voor de fabrieken Ploembon en Tersana (Cheribon), geleverd op het veld.
56	Ni Tan Eng.	5	750	0,40	593	0,30	Idem voor de fabriek Balapoelang (Tagal), geleverd op het veld.
57	Lim To.	11	2 000	0,45	301	0,35	Idem voor de fabriek Ploembon (Cheribon), geleverd op het veld.
58	Oeij Sim Teng	4	600	0,50	—	—	Idem voor de fabriek Leuweung Gadjah (Cheribon), geleverd op het veld.
59	Tjwa Tiaw Seng	5	750	0,40	—	—	Idem voor de fabriek Ploembon (Cheribon).
	Totalen . .	538½	102 226		2 199		

TAGAL.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
60	Boemiajoe.	136	32 000	†	—	—	
61	C. Dam.	—	—	—	4 421	f 0,70	De inlander, die sedert 1893 volgens contract aan deze onderneming de bibiet levert, ontvangt als voorschot de grondhuur en f 75 per bouw.
62	Proepoeg	60	9 000	f 1,37	—	—	
63	Bibietmaatschappij Bodjong .	151	42 075	†	—	—	
	Totalen . .	347	83 075		4 421		

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
	PASOEROEAN.						
64	Soemberpoetjoeng	200	50 000	f 1,50	—	—	
65	H. G. Buning	250	15 000	1,25	3 000	f 0,80	
66	Kho Kee Djian.	35	6 000	0,80	—	—	
67	Han Swie Lam.	25	4 500	0,80	—	—	
68	Han Tjin Long.	110	11 000	0,80	—	—	
69	Lauw Liong Sing	32	4 000	0,80	—	—	
70	F. R. Kiksen	46	†	†	—	—	
71	F. W. Berg	103	27 500	1,25	—	—	
72	Tjioe Tjiong Kiem	11½	1 955	0,35	1 495	0,35	
	Totalen . .	812½	119 955		4 495		
	PROBOLINGGO.						
73	Kroetjil of Aijerdingin (ondernemer J. G. A. Robijn). .	30½	4 500	f 1,75 à f 2,50	—	—	De bibiet was bestemd voor eenige fabrieken in Loemadjang.
74	Sawaran (ondernemer H. Severijn)	76	10 500	1,60	—	—	Van den aanplant moest 8 bouws worden afgeschreven.
75	Firma Busé en Co.	56	10 000	1,40	—	—	
76	C. C. Pfefferkorn	4	800	1,20	—	—	
	Totalen . .	166½	25 800				
	BEZOEKI.						
77	Tanggoel (ondernemer Dahmen)	9	1 890	f 1,20	—	—	
	KEDIRI.						
78	A. M. Engelken	90	24 500	f 1,50	—	—	Van de opgegeven beplantingen mislukten in 't geheel 37½ bouw.
		20	2 500	1,50	—	—	
		11	2 000	1,20	—	—	
		6½	1 800	1,00	—	—	
79	Jhr. P. C. Teding v. Berkhout	80	9 830	1,30	—	—	Van 15 bouws aanplant werd de bibiet niet verkocht.
80	K. Th. Haase	30	4 500	1,50	—	—	
81	D. van Casand	18	4 500	1,50	—	—	
82	Van Dam.	74	13 325	1,40	—	—	
83	J. C. G. van Dam c. s. . .	152	57 226	0,95	—	—	
84	E. F. E. Berrettij.	65	12 500	1,50	—	—	
85	W. A. F. Kraaij	75	†	†	—	—	7 bouws aanplant, te oud voor bibiet, werd ter beschikking van de bevolking gesteld.
	Totalen . .	621½	132 681				

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
RECAPITULATIE der ondernemingen sub **A.**							
Preanger Regentschappen .	38	4 018 (bij 36 ond.)	650 275 (bij 35 ond.)	—	82 849 (bij 18 ond.)	—	
Cheribon	21	538 1/2 („ 21 id.)	102 226 („ 21 id.)	—	2 199 („ 3 id.)	—	
Tagal	4	347 („ 3 id.)	83 075 („ 3 id.)	—	4 421 („ 1 id.)	—	
Pasoeroean	9	812 1/2 („ 9 id.)	119 955 („ 8 id.)	—	4 495 („ 2 id.)	—	
Probolinggo	4	166 1/2 („ 4 id.)	25 800 („ 4 id.)	—	—	—	
Bezoeki	1	9 („ 1 id.)	1 890 („ 1 id.)	—	—	—	
Kediri	8	621 1/2 („ 8 id.)	132 681 („ 7 id.)	—	—	—	
Algemeene totalen . .	c) 85	6 513 (bij 82 ond.)	1 115 902 (bij 79 ond.) d)		93 964 (bij 24 ond.)		

c) Drie van deze ondernemingen (2 in de Preanger Regentschappen en 1 in Tagal) bezaten geen eigen of gehuurde beplantingen, maar brachten uitsluitend opgekochte bibiet in den handel.

d) De drie ondernemingen, waarvan de productie niet is opgegeven (1 in de Preanger Regentschappen, 1 in Pasoeroean en 1 in Kediri), beschikten over respectievelijk 17, 46 en 75 bouws aanplant.

B. Bibiet-ondernemingen welke te beschouwen zijn als onderdeelen van één of meer suikerfabrieken.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.			
1	H. Liss	e) 93	18 600	f 0,76
		f) 119	23 800	0,76
		g) 70	35 840	0,77
2	Bibiet-onderneming der Nederlandsch-Indische Landbouwmaatschappij.	h) 209	33 536	1,55
	Totalen . .	491	111 776	

e) In het district Oedjoeng Broeng Koelon.
f) „ „ „ Oedjoeng Broeng Wetan.
g) „ „ „ Tjilokotot.
h) Hieronder 26 bouws zoogenaamde moedertuinen, welke de bibiet leveren voor de overige aanplantingen.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	CHERIBON.			
3	Cultuurmaatschappij Ploembon	72 1/4	14 400	f 1,50
4	Kalitandjoeng	25	i) 5 000	1,50
5	*Sindanglaut* k)	146	29 283	1,15
6	*Tersana*	221	l) 33 259	1,20
7	*Karangsoewoeng*	75	19 181	1,20
8	*Leuweung Gadjah* . . .	72	m) 11 182	1,25
9	*Djatipiring*	78	n) 12 814	1,25
	Totalen . .	689 1/4	125 119	

i) Bovendien werd, tegen f 1 per pikol, 510 pikol bibiet van de bevolking opgekocht.
k) Waar de bibiet-onderneming hier is aangeduid onder den naam der suikerfabriek of der suikerfabrieken waarvan zij deel uitmaakt, zijn cursieve letters gebezigd.
l) Bovendien werd, tegen f 1,40 en f 0,55 per pikol, 6990 pikol riet van Chineezen opgekocht, geleverd op het veld.
m) Als voren 600 pikol à f 0,50.
n) Als voren 6883 pikol à f 1,70 en f 0,55.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	TAGAL.			
10	*Balapoelang*, *Djatibarang* en *Pagongan*	151	42 075	f 0,87
11	*Balapoelang*	40	16 000	0,66
12	*Pangka*	84 1/2	19 266	1,35
13	*Doekoehwringin*	72	16 200	1,50
14	*Kemanglen*	92	18 327	1,45
15	*Bandjardawa* en *Tjomal* .	169	77 174	o) 0,54
16	Kemantran	9	4 044	$0,67^{5}$
	Totalen . .	617 1/2	193 086	
	PEKALONGAN.			
17	*Kalimati* en *Klidang* . .	137 3/4	33 121	1,97
18	*Wonopringgo*	91	19 800	0,85
19	*Sragi*	p) 40	14 000	0,75
20	*Tirto*	96	10 015	1,60
	Totalen . .	364 3/4	76 936	
	SAMARANG.			
21	Bibiet-onderneming Ambarawa voor de fabrieken Wonosari (Soerakarta), Tjandisewoe (Djokjokarta), Kanigoro (Madioen), Seloredjo, Tjoekir en Djombang (Soerabaija)	178 1/2	45 424	1,76
22	*Petjangaän* en *Majong* .	178	52 200	q) 1,50 à 1,98
23	*Poegoe*, *Gemoe* en *Tjipiring*	174	57 000	1,00
24	*Kaliwoengoe*	86	24 000	1,20
25	*Gemoe* en *Tjipiring* . .	225	65 000	1,00
26	Bibiet-onderneming voor de suikerfabrieken der Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam"	170	60 041	1,55
27	Banggak Pengging Drono	21 1/2	r) 1 952	3,00
28	*Karanganom*	40	8 000	1,75
	Totalen . .	1073	313 617	
	REMBANG.			
29	Hardjowinangoen . . .	16	2 400	0,90

o) Kostprijs op het veld; de kostprijs voor de bibiet geleverd op de fabrieken Bandjardawa en Tjomal bedroeg respectievelijk f 0,93 en f 1,04.

p) Verdere aanplant hier gestaakt, omdat de bibiet niet aan de verwachting beantwoordde.

q) De kostprijs bedroeg f 1,50 op het veld en f 1,98 op de fabriek.

r) Bovendien werd 150 pikol bibiet van de bevolking opgekocht tegen f 1 per pikol.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	SOERABAIJA.			
30	Watoetoelis	64 1/2	15 808	f 1,83
31	Bibiet-onderneming voor de suikerfabrieken Dinojo, Brangkal, Sentanenlor, Bangsal en Tangoenan.	100	25 000	1,50
32	Idem voor de fabrieken Watoetoelis en Sedati.	60	21 000	1,50
33	*Pohdjedjer*	75	15 000	1,50
	Totalen . .	299 1/2	76 808	
	PASOEROEAN.			
34	Bibiet-onderneming voor de fabrieken der Ned. Indische Handelsbank.	89	38 915	1,25
35	Idem voor die der Handelsvereen. „Amsterdam".	115	25 634	2,72
36	*Kelegan*	68	29 257	1,04
37	*Sempalwadak*	7	1 500	†
38	Bibiet-onderneming van H. Liss qq. Cambier van Nooten	26	†	†
39	Idem van H. Liss qq. Fraser Eaton & Co. .	27	†	†
40	*Ngempit* en *Winongan*. .	s) 80	21 200	1,41
41	*Alkmaar* en *Wonoredjo* .	85	22 000	1,44
42	*Poppoh*, *Watoetoelis* en *Peterongan*	55	20 000	1,25
43	*Wonoredjo*	28	6 866	1,66
44	*Ardiredjo*	67 3/4	23 712	1,60
	Totalen . .	647 3/4	t) 189 084	
	PROBOLINGGO.			
45	*Oemboel* en *Soemberkaring*	58	14 500	†
46	*Wonoaseh*	70	†	†
47	Doeren (*Bagoe*) u) . . .	58	9 300	†
48	Kroeboengan (*Seboroh*) .	25	6 300	v) 0,63
49	Pasawahan (*Maron*) w) .	40	7 000	1,70
50	Renteng (*Djaboeng*) w) .	24	4 800	2,10
51	Keben (*Kandangdjati*). .	52	11 800	v) 1,10
52	Tiris (*Padjarakan* en *Gending*)	177	50 000	v) 0,66

s) Bovendien werd van 25 bouws aanplant maal-riet geoogst.

t) Aan dit totaal ontbreekt de opgaaf betreffende de ondernemingen nos. 38 en 39.

u) Cursief is vermeld de naam der suikerfabriek, waarvan de opgegeven bibiet-onderneming een deel uitmaakt.

v) Hieronder de transportkosten niet begrepen.

w) Deze onderneming is na afloop van den oogst gestaakt, daar de kostprijs van de bibiet in verband met de geringe productiviteit te hoog liep.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
53	Koetjil (*Padjarakan, Gending, Kandangdjati* en *Paiton*)	150	17 300	*v*) f 1,64
54	Gondosoeli (*Djaboeng*) *w*)	30	6 000	2,50
55	*Soekodono*	184 1/2	65 000	0,60
	Totalen . .	868 1/2	*x*) 192 000	
	BEZOEKI.			
56	Pakem of Djambiwoengoe (*de Maas*)	80	14 400	3,22
57	Pakem (*Boedoean*) . . .	32	2 400	2,50
58	*Wringinanom*.	40	8 000	1,50
59	Maskoening (*Tanggaran*).	72	12 000	1,56
60	Pinangpait (*Pradjekan*) .	60	15 000	1,75
61	Soembergading (*Pandji* en *Tandjoengsari*) . .	137	29 756	1,75
62	Tasnan (*Asembagoes*) . .	80	22 000	1,04
63	Maskoening (*Olean*) . .	72	24 233	0,80
64	Rambipoedji (bibiet-onderneming voor de fabrieken van de firma Fraser Eaton & Co.) .	14	2 940	1,20
	Totalen . .	587	130 729	
	BANJOEMAS.			
65	*Poerwokerto*	33 1/4	9 431	0,48
66	Bibiettuinen Kalibagor, Poerwokerto en Adjibarang	217	76 000	0,90
67	Bodjong	135 3/4	396	0,84
68	*Klampok ij*)	104	31 200	0,70 à 0,80
	Totalen . .	490	117 027	
	BAGELEN.			
69	*Remboen*	72	17 280	*z*) 1,18
70	Moentilan	120	33 600	*z*) 1,30
71	*Klampok*	16	4 630	0,90
72	*Barongan, Padokan* en *Tjibongan* (in Djokjokarta)	300	61 050	*z*) 1,75
	Totalen . .	508	116 560	

x) Aan dit totaal ontbreekt de opgaaf van n°. 46.
ij) De fabriek Klampok verkocht ook bibiet aan de in Djokjokarta gelegen onderneming Sewoegaloer.
z) Kostprijs gerekend tot aan het spoorwegstation Poerworedjo.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1896/97 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1897 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	KADOE.			
73	Grabag (bibiet-onderneming voor de fabriek Kaliwoengoe in Kendal)	4	800	f 1,00
74	Temanggoeng (idem voor eenige fabrieken in Djokjokarta)	10	715	3,76
	Totalen . .	14	1 515	
	MADIOEN.			
75	*Redjoagoeng*	45	14 596	0,90
76	*Pagottan*	30	*aa*) 10 430	1,10
77	*Kanigoro*	45	10 575	1,50 à 1,75
78	*Soedono*	12	3 970	0,42
	Totalen . .	132	39 571	
	KEDIRI.			
79	Bibiet-onderneming voor de fabriek Kaliwoengoe of Tjeweng (in Soerabaija).	60	21 300	1,00
80	*Modjopanggoeng*	45	8 019	1,96
81	Kalidawir	115	24 755	1,31
82	*Djati*.	118	29 500	1,27[5]
83	*Goejangan*	83	25 000	0,80
84	Bibiet-onderneming van de fabriek Tjepper in Soerakarta	91 1/4	24 858	1,15
85	*Poerwoasri* en *Bogohkidoel*.	60	12 600	1,15
	Totalen . .	572 1/4	146 032	

RECAPITULATIE der ondernemingen sub **B.**

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.			
Preanger Regentschappen	2	491	111 776	—
Cheribon.	7	689 1/4	125 119	—
Tagal	7	617 1/2	193 086	—
Pekalongan.	4	364 3/4	76 936	—
Samarang	8	1073	313 617	—
Rembang	1	16	2 400	—
Soerabaija	4	299 1/2	76 808	—
Pasoeroean	11	647 3/4	*bb*) 189 084	—
Probolinggo	11	868 1/2	*cc*) 192 000	—
Bezoeki	9	587	130 729	—
Banjoemas	4	490	117 027	—
Bagelen	4	508	116 560	—
Kadoe.	2	14	1 515	—
Madioen	4	132	39 571	—
Kediri	7	572 1/4	146 032	—
Algemeene totalen . .	85	7370 1/2	1 832 260 *dd*)	

aa) Bovendien werd 500 pikol bibiet van de bevolking opgekocht tegen f 1 per pikol.
bb) Van 2 bibiet-ondernemingen, met eene aanplanting van 26 en 27 bouws, is de productie niet opgegeven.
cc) Van 1 bibiet-onderneming, met eene aanplanting van 70 bouws, is de productie niet opgegeven.
dd) Betreft 82 ondernemingen met 7247 bouws aanplantingen.

Volg-
num-
mer.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15

a
pro
b
c
d
e
f
g
h

(5. 51.)

BIJLAGE YY.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 5°., van het verslag.)

OVERZICHT van de productie, enz., in 1896 en 1897 der TABAKS- en INDIGO-ONDERNEMINGEN op JAVA (buiten die in de Vorstenlanden en op de particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan).

TABAKS-ONDERNEMINGEN.

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1896. Bladtabak.	Productie (in K.G.). 1896. Krossok.	Productie (in K.G.). 1897. Bladtabak.	Productie (in K.G.). 1897. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
	Proboliuggo.						
	Afd. Loemadjang. a)						
1	Moedjoer.	75 000	25 000	b) "	b) "	"	"
2	Djarit (of Djeboek).	106 000	c) †	112 500	†	"	120
3	Koelon.	142 500	62 500	125 000	95 000	10	250
4	Bagoe.	95 000	50 000	100 000	50 000	"	0–140
5	Tempeh-lor.	49 500	52 000	95 000	40 600	20	0–195
6	Kalipantjing.	100 000	25 000	125 000	40 000	6	15–140
7	Lempeni.	195 000	28 000	190 000	75 000	6	15–260
8	Tembalang. d)			44 400	†	3	3–30
9	Pasirian.	175 000	32 500	150 000	50 000	12	12–50
10	Tamboeh.	70 000	40 000	1 000	500	3	5–50
11	Ngebroek (of Broeck).	20 000	†	6 000	†	"	0–6
12	Kebon Toeroes.	100 000	12 500	40 000	90 000	"	0–40
13	Bades.	125 000	40 000	12 500	†	30	15
14	Soemberkadi.	65 000	50 000	70 000	†	35	10
15	Djoho.	100 000	12 000	112 000	80 000	20	0–100
	Transporteeren	1 418 000	429 500	1 243 400	521 100		
	Per transport	1 418 000	429 500	1 243 400	521 100		
16	Tempeh Tengah.	115 000	312 500	150 000	350 000	31	115–400
17	Labroek-kidoel.	25 000	17 000	40 000	†	"	20
18	Tjitrodiwangsan.	130 000	40 000	250 000	125 000	"	†
19	Ketitan.	6 500	33 000	7 500	30 000	"	3–18
20	Tembalan. e)	. . . .	. . . .	20 000	†	4	10
21	Pasirian. e)						
	Totalen	1 649 500	832 000	1 710 900	1 026 100		
	Bezoeki.						
	Afd. Bondowosso.						
22	Lodjadjar. f)	120 000	140 000	716 000 g)		"	40–300
	Sekarpoetih.	95 000	285 000				
23	Boender.	100 000	430 000	80 000	400 000	24	50–2000
—	Maesan. h)	50 000	50 000	. . . .	. . . .	. . .	. . . .
24	Kalianjar.	5 000	125 000	150 000 g)		†	†
25	Karanganjar.	17 500	†	†	†	†	†
	Transporteeren	387 500	1 030 000				

a) De in vorige verslagen genoemde en laatstelijk uit drie onderdeelen bestaan hebbende onderneming Bedah, welke in 1896 nog mededeelde, ofschoon toen nopens hare productie geen opgaven waren ingekomen, schijnt in 1897 niet meer te hebben bestaan.

b) Deze onderneming werd in 1897 niet geëxploiteerd.

c) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

d) Deze onderneming maakte in 1896 een onderdeel uit van Lempeni (n°. 7).

e) Deze ondernemingen werden in 1897 voor het eerst geopend. De productie wordt gezamenlijk vermeld omdat beide door denzelfden ondernemer worden geëxploiteerd.

f) De onderneming Lodjadjar werd overgenomen door de eigenaren van Sekarpoetih en vormt thans een onderdeel daarvan.

g) Bladtabak en krossok te zamen.

h) De onderneming Maesan smolt samen met de onderneming Rambipoedji en Nieuw Djarit in de afdeeling Djember.

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1896. Bladtabak.	1896. Krossok.	1897. Bladtabak.	1897. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
	Per transport	387 500	1 030 000				
	Afd. Djember. i)						
26	Soemberdjeroek. (N. V.)	†	†	300 000	700 000	†	†
27	Rambipoedji en Nieuw Djarit. j)	95 000	330 000	550 000	700 000	90	20—1300
28	Adjoeng of Soekokerto. (N.V.)	400 000	400 000	500 000	350 000	200	2300
29	Soekowono.	350 000	300 000	450 000	250 000	100	100
30	Djelboek. (N. V.)	375 000	375 000	450 000	350 000	60	200—800
—	Soembergajam. k)	†	†				
31	Oud-Djember. (N. V.)	1 000 000	700 000	1 500 000	750 000	400	1200—5000
32	Gambirono. (N. V.)	170 000	†	115 000	150 000	25	60—300
33	Tanggoel.	75 000	75 000	71 100	20 400	22	125—200
34	Goemelar, Balong, Adjoeng en Baleh Baroe. (N. V.)	1 100 000	†	350 000	250 000	"	200
	Totalen	3 952 500	3 210 000	9 152 500 l)			
	Banjoemas.						
	Afd. Banjoemas.						
35	Soekaradja. m)	6 500	128 500	"	"	"	"
	Transporteeren	6 500	128 500	"	"		
	Per transport	6 500	128 500	"	"		
36	Soekaradja-kidoel. (C.) n)	"	"	45 000	†	"	†
	Afd. Poerbolinggo.						
37	Poerbolinggo en Bobotsari.	75 000	150 000	100 000	250 000	40	10—200
	Afd. Poerwokerto.						
38	Poerwokerto.	125 000	†	o) 335 000	†	†	†
	Totalen	206 500	278 500	480 000	250 000		
	Kadoe.						
	Afd. Magelang.						
—	Goelon p)	"	"	....	....	...	....
	Kediri.						
	Afd. Ngrowo.						
39	Soekoredjo. q)	"	"	"	"	"	"
	Afd. Kediri.						
40	Brenggolo. r)	....	....	10 000	†	†	†
	Algemeene totalen	5 853 500	4 320 500	s) 7 433 000	s) 5 196 500		

INDIGO-ONDERNEMINGEN.

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	1896. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1896. Productie (in K.G.).	1896. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).	1897. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1897. Productie (in K.G.).	1897. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).
	Pekalongan.						
	Afd. Pekalongan.						
1	Sidokerti of Kadjen.	222	6900	31.1	231	13 200	57.1
	Transporteeren	222	6900		231	13 200	
	Per transport	222	6 900		231	13 200	
	Afd. Batang.						
2	Bleder of Depok.	200	5 590	27.9	250	6 648	26.5
	Transporteeren	422	12 490		481	19 848	

i) De in vorige verslagen genoemde Djembersche onderneming Lodjadjar, welke in 1896 nog medetelde, ofschoon toen nopens hare productie geene opgaven waren ingekomen, schijnt in 1897 niet meer te hebben bestaan.

j) Zie noot h.

k) De vroeger zelfstandige onderneming Soembergajam werd ingelijfd bij Djelboek.

l) Hieronder voor 10 ondernemingen 3 920 100 K.G. krossok. Van 2 andere ondernemingen is de opgaaf van bladtabak en krossok niet uiteengehouden.

m) Deze onderneming was in 1897, wegens het overlijden van den eigenaar, voorloopig gesloten.

n) Deze onderneming werkte in 1896 niet.

o) Hieronder begrepen 155 000 K.G. tabak in drogen staat van de bevolking opgekocht tegen f 4 à f 6 per pikol.

p) Deze in vorige verslagen genoemde onderneming, welke in 1895 en 1896 niet gewerkt had, heeft opgehouden te bestaan.

q) De onderneming Soekoredjo, welke in 1896 door mislukking van het gewas geen product verkregen had, was in 1897 tijdelijk gesloten.

r) Bij Brenggolo, tot dusver indigo-onderneming, werd in 1897 bij wijze van proef ook tot de teelt van tabak overgegaan.

s) In deze totalen is de gedeeltelijk ook uit krossok bestaan hebbende productie der sub nos. 22 en 24 bedoelde twee ondernemingen geheel als bladtabak gerekend.

Volg-nummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	1896.			1897.		
		Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.).	Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.).	Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).
	Per transport.	422	12 490		481	19 848	
3	Pandansari of Djemawoe.	293	8 879	30.3	303	15 500	51.1
4	Koetosari of Plelen.	256	7 250	28.3	330	12 500	37.6
	Totalen	971	28 619	29.5	1114	47 848	42.9
	Samarang.						
	Afd. Kendal.						
5	Rawaseneng-Radjoet.	263	5 575	21.2	275	7 275	26.5
	Rembang.						
	Afd. Toeban.						
6	Ngladjoe of Djodjogan t).	"	"	"	133½	2 000	14.9
	Pasoeroean.						
	Afd. Bangil.						
7	Soembernilo of Gelang.	158	4 000	25.3	150	5 626	37.5
8	Soembersalak of Djembroeng.	69	3 000	43.5	83	2 500	30.1
	Totalen	227	7 000	30.8	233	8 126	34.9
	Madioen.						
	Afd. Madioen.						
9	Geger.	300	6 130	20.4	289	6 250	21.6
10	Tjaroeban of Blimbing.	193	6 000	31.1	210	6 490	30.9
	Totalen	493	12 130	24.6	499	12 740	25.5
	Kediri.						
	Afd. Kediri.						
11	Semen.	220	7 250	32.9	400	8 500	21.2
12	Plosso of Kraton.	220	7 250	32.9	235	7 350	31.3
13	Wonoredjo of Blimbing.	400	12 700	31.7	450	14 916	33.1
14	Indigo-maatschappij Selodono.	633	11 250	17.8	709	19 044	26.9
15	Tegowangi of Doerenan.	600	18 750	31.2	600	26 500	44.2
16	Brenggolo.	281	8 250	29.4	300	8 750	29.2
17	Djeroekwangi.	300	9 000	30	400	8 250	20.6
18	Gajam.	270	6 500	24.1	335	7 500	22.4
19	Pagoe en Gogoranti.	600	19 250	32.1	600	23 500	39.2
20	Basongan.	452	9 000	19.9	554	11 000	19.9
21	Plosso-Paree en Wonoredo.	217	8 500	39.1	438	13 425	30.7
	Afd. Blitar.						
22	Garoem.	160	5 000	31.2	170	4 250	25
23	Soemberredjo of Soember.	150	7 000	46.6	174	7 000	40.2
	Totalen	4503	129 700	28.8	5365	159 985	29.8
	Algemeene totalen	6457	183 024	28.3	7619½	237 975	31.2

t) Deze onderneming was in 1896 tijdelijk gesloten.

(5. 52.)

BIJLAGE ZZ.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 5°., van het verslag.)

GEWESTELIJK OVERZICHT

BETREFFENDE DE OP ULT. 1897

OP

JAVA

aanwezige LANDBOUWONDERNEMINGEN, gevestigd op gronden door het Gouvernement in ERFPACHT of in HUUR [1]) afgestaan,

BENEVENS

de daarvan in 1897 verkregen PRODUCTIE, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de Europeesche markt.

[1]) Er bestaat nog slechts één huuronderneming, namelijk Simbarwangi c. a. in Kediri, bestaande uit 2 perceelen, ter gezamenlijke grootte van 840 bouws. Wat de erfpachtsondernemingen betreft, vindt men nopens elk perceel in het bijzonder opgaven nopens uitgestrektheid als anderszins in bijlage AA van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898.

GEWESTEN.	A. Ondernemingen in exploitatie nopens welke, hetzij aangaande de beplanting, hetzij aangaande de productie, over 1897 opgaven zijn ingekomen				B. Ondernemingen hetzij al dan niet in exploitatie, waaromtrent over 1897 geenerlei opgaven zijn ontvangen. a)			Verdeeling van de onder A bedoelde ondernemingen naar gelang er één of meer der onderstaande verbouwd, met opgaven, voor zooveel ingekomen, nopens de in 1897 verkregen											
			Uitgestrektheid (in bouws)					Koffie.		Kina.		Thee.		Tabak		Suikerriet.		Cacao.	
	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	in 't geheel.	beplant. d)	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws)	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols). e)	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G. bast).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols suiker).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18	19.	20.
Bantam. . . .	10	27	5737	925 (10)	1	2	723	9	838 (5)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia. . . .	1	1	406	273 (1)	"	"	"	1	10 (1)	"	"	1	72 500 (1)	"	"	"	"	"	"
Krawang . . .	6	11	2025	851 (6)	1	2	260	4	g) 365 (2)	"	"	"	"	"	"	"	"	1	niet opgegeven.
Preanger Regentschappen.	138	362	68589	34 876 (131)	64	101	23537	77	15 722 (64)	58	2 119 486 (45)	61	h) 3 064 658 (36)	"	"	5	i)	9	k) 40 325 (7)
Cheribon . . .	6	17	2627	1 038 (6)	"	"	"	2	1 493 (2)	2	48 699 (2)	1	70 000 (1)	"	"	l) 4	93 717 (2)	"	"
Tagal	6	6	1631	820 (6)	2	2	478	2	niet opgegeven.	"	"	"	"	"	"	1	m)	1	niet opgegeven.
Pekalongan . .	19	64	11898	6 030 (18)	4	4	809	13	1 620 (12)	5	465 204 (3)	3	niet opgegeven.	"	"	n) 1	1 500 (1)	3	9 820 (3)
Samarang. . .	45	95	21166	13 337 (45)	5	6	694	39	o) 11 242 (35)	5	100 500 (3)	"	"	"	"	2	p)	26	o) 245 069 (23
Japara	11	22	4523	2 384 (10)	1	1	306	2	1 496 (1)	"	"	"	"	"	"	2	niet opgegeven.	1	618 (1)
Soerabaija. . .	12	32	6232	3 432 (12)	4	8	1671	11	14 962 (7)	"	"	"	"	"	"	1	q)	1	618 (1)
Pasoeroean . .	80	198	74909	50 850 (80)	5	8	2962	77	211 248 (65)	3	niet opgegeven.	"	"	"	"	s) 1	51 343 (1)	3	6 840 (3)
Probolinggo . .	23	58	18202	8 011 (21)	7	26	10353	21	44 089 (20)	"	"	"	"	1	t) 74 250 (1)	1	u)	"	"
Bezoeki. . . .	57	160	59353	17 538 (55)	42	101	42387	50	47 654 (40)	1	niet opgegeven.	"	"	6	139 300 (6)	2	v)	4	35 389 (3)
Banjoemas . .	2	2	828	341 (2)	2	3	521	1	niet opgegeven	1	40 061 (1)	1	niet opgegeven.	"	"	"	"	"	"
Bagelen . . .	1	12	1184	925 (1)	1	2	490	"	"	1	47 500 (1)	1	282 500 (1)	"	"	"	"	"	"
Kadoe	12	19	3717	1 757 (11)	3	4	700	12	w) 3 417 (10)	3	47 768 (1)	"	"	"	"	"	"	3	w) 1 420 (3)
Madioen . . .	24	45	10241	5 449 (24)	2	2	476	13	11 772 (11)	"	"	"	"	"	"	"	"	1	niet opgegeven.
Kediri	113	291	78495	44 300 (109)	70	139	44801	109	x) 120 483 (98	4	41 500 (2)	"	"	"	"	4	ij) 175 035 (4)	6	10 063 (3)
Totalen . .	566	1422	371763	193 227 (548)	214	411	131168	443	aa) 486 414 (373)	83	2 910 718 (58)	68	3 489 658 (39)	7	213 550 (7)	24	321 595 (7)	59	bb) 350 162 (47
Over 1896 waren de cijfers cc) .	571	1344	365942	179 326 (547)	193	400	118740	442	dd) 392 283 (372)	86	3 440 393 (53)	66	ee) 3 220 529 (38)	9	213 375 (9)	20	233 775 (6)	67	ff) 426 968 (48

a) Waar in dezelfde streek perceelen ten name van denzelfden ondernemer worden vermeld, zijn deze in den regel als één onderneming gerekend. Dit geldt in de meeste gevallen perceelen die nog niet in ontginning zijn

b) Daar niet van al de onder A bedoelde ondernemingen ook de productie is opgegeven en bij sommige ook nog niet geoogst werd, is het aantal ondernemingen waartoe de opgegeven productie betrekking heeft, tusschen ( ) vermeld.

c) Het aantal ondernemingen welke uitsluitend dienstbaar worden gemaakt aan de teelt van gewassen voor de inlandsche markt is betrekkelijk zeer gering.

d) De beplante uitgestrektheid voor elke cultuur afzonderlijk is niet volledig op te geven, aangezien vanwege een zeer groot aantal ondernemingen daaromtrent geen voldoende gegevens zijn verstrekt. Tot hoeveel ondernemingen het voor elk gewest opgegeven totaal der beplantingen betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

e) Niet steeds is in de voorhanden gegevens aangeduid of de opgaaf alleen op Java-koffie doelt, terwijl ook somtijds Java- en Liberia-koffie in één cijfer zijn genoemd. Waar de geoogste Liberia-koffie afzonderlijk is opgegeven, komt men tot een totaal van 9852 pikol voor 67 ondernemingen, namelijk Bantam 632 pikol (4 ondernemingen), Batavia 10 (1), Preanger Regentschappen 2754 (22), Pekalongan 839 (6), Samarang 3416 (15), Japara 16 (1), Soerabaija 6 (1), Pasoeroean 125 (3), Bezoeki 979 (3), Kadoe 752 (4), Madioen 11 (2) en Kediri 292 (5).

Ten opzichte van 3 ondernemingen in de Preanger Regentschappen, 2 in Pekalongan, 1 in Japara, 4 in Pasoeroean, 1 in Probolinggo, 8 in Bezoeki en 3 in Kediri werd bovendien de productie geheel of gedeeltelijk in hoornschil-koffie opgegeven. De geheele hoeveelheid, ad 16 713 pikol, is in de hierbedoelde gewestelijke totalen gerekend als 13 373 pikol bereide koffie.

f) Wat de in deze kolom bedoelde gewassen betreft, werd geproduceerd bij het tusschen ( ) vermeld aantal ondernemingen (in de residentiën Bantam, Krawang, Preanger Regentschappen, Pekalongan, Samarang, Japara, Pasoeroean, Kadoe en Kediri): 80 pikol muskaatnoten (8), 5619 pikol peper (30), 350 pikol cubebe (8), 26 pikol kruidnagelen (1), 81 165 K.G. coca (1), 1677 pikol kapok (20), benevens 3000 K.G. indigo (2). Bovendien produceerde één onderneming eene niet nader gespecificeerde hoeveelheid van 80 pikol peper en cubebe en één van 10 pikol specerijen.

g) Bovendien kocht één onderneming 50 pikol koffie op

h) Hieronder 30 123 K.G. (3) door opkoop verkregen. Verder is van 10 andere ondernemingen vermeld dat zij thee van de bevolking opkochten; 5 dier ondernemingen verkregen op die wijze 662 210 K.G. nat product, maar het blijkt niet of het daaruit bereid droog product in de opgegeven productie begrepen is. Voor 4 ondernemingen, niet gerekend onder de 36, is verder opgegeven 132 568 K.G. nat blad.

i) Betreft de ondernemingen Excelsior en Tjirendé, de koffieondernemingen Djajasana en Ngaiindoeng, benevens de kinaonderneming Tjikembar, met respectievelijk 25, 80, 25, 75 en 4 bouws rietaanplant, bestemd voor plantriet. Voor Excelsior, Tjirendé en Djajasana is de productie opgegeven, namelijk 5000, 20 000 en 1000 pikol rietstekken

k) Één der 7 ondernemingen verkreeg bovendien p. m. 2700 K.G. cacao door opkoop van cacaovruchten van de bevolking.

l) De opgegeven productie heeft betrekking tot de ondernemingen Djatipiring of Blender (30 217 pikol) en Kadipaten (63 500 pikol), verkregen van respectievelijk 460 en 600 bouws rietaanplant (waaronder 410 en 545 bouws op van de bevolking gehuurde gronden). Bij de twee andere ondernemingen werd suikerriet als plantriet geteeld, namelijk bij Tedja op 23 en bij Pasir Tjiwangoen op 15 bouws, waarvan geoogst zou zijn respectievelijk 14 000 en 1800 pikol rietstekken.

m) Betreft de koffieonderneming Proepoeh, bij welke van 20 bouws rietaanplant (op het erfpachtsperceel zelf) verkregen werd eene productie van 6538 pikol rietstekken.

n) Betreft de onderneming Sekepjer-Sigandoe, waar tevens indigo wordt verbouwd, met 30 bouws rietaanplant. Het riet daarvan is waarschijnlijk ver-

gewassen werden productie. b)		Verdeeling van de onder A en B bedoelde ondernemingen naar gelang zij in handen waren van:												Algemeen totaal.		
Andere gewassen (buiten die voor de inlandsche markt). c)		naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			Chineezen.			inlanders.					
Aantal ondernemingen.	Productie.	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).
21.	22.	23.	24.	25	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
3	f)	1	2	380	9	26	6 041	1	1	39	"	"	"	11	29	6 460
"	"	1	1	406	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	406
2	f)	3	7	972	2	3	270	2	3	1 043	"	"	"	7	13	2 285
13	f)	86	244	47 864	103	194	40 392	13	25	3 870	"	"	"	202	463	92 126
"	"	1	7	797	3	8	1 421	2	2	409	"	"	"	6	17	2 627
"	"	"	"	"	7	7	1 982	1	1	127	"	"	"	8	8	2 109
5	f)	4	29	4 929	15	29	4 813	4	10	2 965	"	"	"	23	68	12 707
25	f)	22	45	11 359	25	51	9 223	3	5	1 278	"	"	"	50	101	21 860
7	f)	3	9	1 739	9	14	3 090	"	"	"	"	"	"	12	23	4 829
"	"	5	21	3 524	11	19	4 379	"	"	"	"	"	"	16	r) 40	r) 7 903
4	f)	71	180	69 171	13	23	7 522	1	3	1 178	"	"	"	85	206	77 87.
"	"	18	50	15 795	11	32	12 523	1	2	237	"	"	"	30	84	28 555
"	"	54	142	54 103	44	118	47 337	"	"	"	1	1	300	99	261	101 74.
1	niet opgegeven.	1	1	503	3	4	846	"	"	"	"	"	"	4	5	1 349
"	"	1	12	1 184	"	"	"	1	2	490	"	"	"	2	14	1 67.
4	f)	2	3	711	10	13	2 665	2	5	657	1	2	384	15	23	4 417
"	"	4	10	3 241	17	28	5 977	4	8	1 469	1	1	30	26	47	10 717
2	f)	86	230	64 914	84	174	52 882	10	23	4 482	3	3	1 018	183	z) 430	z) 123 296
66	f)	363	993	281 592	366	743	201 363	45	90	18 244	6	7	1 732	780	1 833	502 931
57	gg)	349	942	266 510	362	713	198 847	47	82	17 569	6	7	1 732	764	1 744	484 68.

malen op de zich in dezelfde handen bevindende, op overeenkomsten met de bevolking berustende onderneming Klidang.

o) De productie van één onderneming (Kaliwaroe), waar o. a. koffie en cacao wordt geoogst, is begrepen onder die van Goenoeng Pajoeng of Bandarredjo in Kadoe.

p) De hierbedoelde 2 ondernemingen (Banaran en Sindang-Koelon c. a.), waar tevens andere gewassen worden verbouwd, hadden respectievelijk 60 en 115 bouws rietaanplant en verkregen daarvan 12 000 pikol plantriet en 114 562 pikol maal-riet, welk laatste vermalen werd bij de (op overeenkomsten met de bevolking berustende) onderneming Tjipiring.

q) Betreft de koffieonderneming Sarikerto, waar van 50 bouws rietaanplant verkregen werd eene productie van 20 000 pikol riet, waarvan niet blijkt of het als maal- dan wel als plantriet werd verkocht

r) Eén perceel (Kalidjarak V), groot 26 bouws, meer dan opgegeven sub IV van bijlage O, waar bedoeld perceel ten onrechte onder Kediri is gerekend.

s) De opgegeven productie werd verkregen bij de onderneming Alkmaar, en wel van 600 bouws aanplant (waarvan 400 bouws op van de bevolking gehuurde gronden).

t) Hieronder 1750 K.G. krossok (kerftakak).

u) Betreft de onderneming Djarit (tevens tabaksonderneming), waar 2000 pikol rietstekken werden verkregen.

v) Betreft de koffieonderneming Goenoeng Pasang en de onderneming Banongan Wringinanom, de eerste met 15, de andere met 150 bouws rietaanplant, waarvan eene productie verkregen werd van respectievelijk 6000 pikol plantriet en 165 000 pikol maal-riet, welk laatste verwerkt werd bij de op overeenkomsten met de bevolking berustende, onderneming Asembagoes.

w) Zie noot o.

x) Hieronder 176 pikol glondongankoffie (gedroogde bes-koffie).

y) In de hierbedoelde suiker-productie deelden de ondernemingen Koewarassan (of Brenggolo), Kentjong, Gambirredjo en Wonoboto of Baron met respectievelijk 55 835, 46 500, 54 700 en 16 000 pikol. De met suikerriet beplante uitgestrektheid, ten deele ook op van de bevolking gehuurde gronden buiten de erfpachtsperceelen, wordt opgegeven te hebben bedragen p. m. 510, 560, 620 en 177 bouws.

z) Eén perceel en 26 bouws minder dan sub IV van bijlage O opgegeven, om de in noot r vermelde reden

aa) Hieronder — voor zooveel blijkt (verg. de noten e en x) — 9852 pikol Liberia-koffie van 67 ondernemingen en 176 pikol glondongan-koffie van 1 onderneming. Zie overigens noot g.

bb) Zie noot k.

cc) De hier vermelde opgaven over 1896, ontleend aan bijlage DDD van 't vorig verslag, verschillen eenigermate met die, opgenomen in de als extra-bijvoegsel bij de Javasche Courant van 3 Juni 1898 (in brochurevorm) verschenen „Aantooning van de hoeveelheden door eigenaren van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië in 1896 geteelde producten", waarin elke onderneming in het bijzonder is behandeld

dd) Hieronder — voor zooveel blijkt — 23 129 pikol Liberia-koffie (bij 73 ondernemingen).

ee) Vele thee-ondernemingen in de Preanger Regentschappen kochten ook in 1896 nat product van de bevolking op. Of de daarvan bereide thee onder de opgegeven productie begrepen is, blijkt niet.

ff) Eén der ondernemingen verkreeg bovendien 2000 K.G. cacao door opkoop van cacaovruchten van de bevolking

gg) Bij de hierbedoelde 57 ondernemingen werden in 1896 één of meer der volgende voortbrengselen verkregen (het cijfer tusschen ( ) geplaatst wijst het aantal ondernemingen aan waartoe de opgegeven productie betrekking heeft: 210 pikol muskaatnoten (11), 2456 pikol peper (28), 444 pikol cubebe (12), 13 pikol kruidnagelen (1), 508 K.G. coca (1), 1 pikol caoutchouc (1), 20 pikol gambier (1), 300 pikol chillies (1), 20 K.G. oessar-olie (1), benevens 2404 pikol kapok (20),

(5. 53.)

BIJLAGE AAA.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 6°. van het verslag.)

I. OPGAVEN betreffende de PARTICULIERE LANDERIJEN op JAVA.

A. Algemeen overzicht afgesloten op ult. 1897.

GEWESTEN.	Verdeeling der landerijen naar gelang als eigenaar bekend stonden:											
	Naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			Chineezen.			Andere vreemde oosterlingen of inlanders.		
	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.
Bantam	1	26 785 (32 236)	f 400 000	1	16 010 (26 355)	f 500 000	„	„	„	„	„	„
Batavia *a*).	51	278 780 (345 196)	10 469 740	85	281 079 (323 380)	11 329 634	139	270 487 (375 642)	f15 136 936	64	17 889 (34 904)	f 1 869 752
Krawang	1	300 000 (170 868)	2 700 000	„	„	„	1	86 080 (33 921)	900 000	„	„	„
Cheribon	„	„	„	2	257 240 (152 389)	2 948 750	„	„	„	„	„	„
Tagal	1	3 749 (13 974)	436 450	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Samarang	7	*b*) *13 534 (26 726)	1 289 800	5	94 (238)	73 720	26	*c*) 6 356 (19 527)	1 996 808	2	518 (2 534)	324 300
Japara	„	„	„	1	1 900 (*4 429)	95 000	1	108 (*181)	38 000	„	„	„
Soerabaija	1	*123 (3 631)	9 179	6	462 (2 798)	237 630	30	*5 779 (40 666)	2 862 136	8	*500 (6 432)	277 535
Pasoeroean	„	„	„	1	851 (3 503)	255 000	„	„	„	„	„	„
Totalen	62	622 971 (592 631)	f15 805 169	101	557 636 (513 092)	f15 439 734	197	368 810 (469 937)	f20 933 880	74	18 907 (43 870)	f 2 471 587

(*Vervolg.*)

GEWESTEN.	Samentrekking der voorafgaande opgaven.				Gegevens (naar schatting) betreffende de padi-beplantingen op de particuliere landerijen over 1896 en 1897.			
	Aantal landerijen.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws).	Aantal opgezetenen op ult. 1897.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Uitgestrektheid der padibeplantingen (in bouws).		Naar schatting verkregen padiproductie (in pikols).	
					1896.	1897.	1896.	1897.
Bantam	2	42 795	58 591	f 900 000	15 485	15 500	165 000	135 000
Batavia	339	848 235	1 079 122	38 806 062	182 692	204 481	3 648 600	3 617 010
Krawang	2	386 080	204 789	3 600 000	47 353	53 609	225 000	394 900
Cheribon	2	257 240	152 389	2 948 750	52 791	52 422	755 400	810 505
Tagal	1	3 749	13 974	436 450	1 480	1 580	22 200	22 440
Samarang	40	20 502	49 025	3 684 628	13 798	13 855	*d*) 120 200	*e*) 59 679
Japara	2	2 008	4 610	133 000	400	400	2 700	2 780
Soerabaija	45	6 864	53 527	3 386 480	2 313	2 365	32 800	38 732
Pasoeroean	1	851	3 503	255 000	529	487	3 800	1 778
Algemeene totalen over 1897	434	1 568 324	1 619 530	f 54 150 370	316 841	344 699	4 975 700	5 082 824
Over 1896 waren de cijfers	434	1 568 337	1 617 976	54 155 570				

a) Voor de particuliere landerijen in de residentie Batavia zijn, bij gemis aan opgaven over 1897, die over 1896 ingevuld.
b) Waar een * is geplaatst, heeft men te doen met verbeterde opgaven.
c) Verminderd met 4 bouws, waarover beschikt is ten behoeve van de lijn der Samarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij.
d) Productiecijfer van 1895 (dat van 1896 was niet opgegeven).
e) Aan deze opgaaf ontbreekt het cijfer van 4 landerijen.

B. Overzicht betreffende de productie der particuliere landerijen aan andere voortbrengselen dan padi (voor zooveel opgegeven).

NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.
SUIKER (pikols). *f*)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Bodjong Rengit	1 200	1 500
Kampong Melaijoe en Dadap	1 240	1 276
Kedawoeng-Oost	1 150	600
Lemo	*g*) †	40
Pangkalan	400	†
Paroengkoeda	1 500	1 500
Pekadjangan	320	250
Selapandjang-Oost	350	250
Selapandjang-West	1 230	1 100
Tanah Tinggi of Amstelveen	†	500
Tegal Aloer	1 100	†
Teloeknaga	1 020	1 000
Tjikokol	†	50
	9 510	8 066
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	40	680
TAGAL.		
*Ketanggoengan-West (of Kersana, ook wel Lemahabang genaamd) *f*)	44 000	36 000
SOERABAIJA.		
*Dadoengan en Ketintang	5 000	9 558
*Djagir (Ngagel of Wonokromo)	6 320	6 890
Groedo-Oost of Ketampon	240	120
*Karah	10 990	12 126
Koepang I of Dermo	1 000	1 000
Koepang II	300	350
	23 850	30 044
PASOEROEAN.		
*Kedawoeng	*h*) 12 968	*i*) 12027
Totalen voor 5 gewesten	90 368	86 817

NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.
KOFFIE (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	*k*) 350	*k*) 450
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Grendeng	16	14
Karang Serang Dalem	9½	5
Krawatji Tjibodas	28½	23
Pangkalan	†	1½
Serpong	3½	6
Tiga Raksa	8	7
Tjikoija	50	100
Afd. Meester-Cornelis.		
Djombang	8	17½
Gandaria-Zuid	8	7
Gedong Gedeh	†	10
Pondok Petoeng	60	76
Soedimara	6½	11
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	50	8
Tandjong-Oost	75	100
Tjakoeng en Oedjong Menteng (ged.)	40	43
Tjiboeboer en Pembilangan	120	130
Tjiledoek	31	30
Afd. Buitenzorg.		
Bodjong Gedeh	40	45
Bolang	200	300
Depok	8	8
Djasinga	3 500	3 600
Dramaga	4 600	4 600
Goenoeng Sindar	70	100
Janlappa	20	16
Janlappa Tjikoppo Maijak	25	32
Kampong Baroe (Kedoeng Alang)	420	650
Kedoeng Badak	6	6
Kedoeng Badak (Semplak)	940	1 100
Transporteeren	10 343	11 046

f) De meeste particuliere landerijen, waar suiker bereid wordt, leveren product voor de binnenlandsche consumtie. Alleen op de landerijen, welke in dit overzicht met een * zijn aangeduid, wordt suiker voor de wereldmarkt bereid.

g) Het teeken † duidt aan, dat opgaven ter invulling niet ontvangen werden.

h) Hieronder product, verkregen van aanplantingen buiten het land Kedawoeng.

i) Hieronder 6758 pikol verkregen als voren.

k) Liberia-koffie.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.
Per transport . .	10 343	11 046
Koeripan	150	280
Pondok Tjina.	2	3
Roempin	600	600
Sadeng Djamboe	50	450
Soekaradja.	695	907
Tanahbaroe	5	8
Tapos.	100	120
Temanggoengan, Trogong en Tjikoleang . .	660	660
Tjampea, Tjiboenboelan en Sadeng-Oost. . .	120	200
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh). . . .	2 546	l)4 300
Tjibinong-Oost	†	1
Tjibodas.	60	54
Tjikadoe.	52	20
Tjikoppo Maijak.	180	160
Tjilangkah.	4 1/2	5 1/2
Tjileboet	75	100
Tjiloear.	250	260
Tjimanggis.	20	40
Tjinere	20	3
Tjiomas	713	m) 950
Tjipamingkis	175	150
Tjipeundeij	†	1
Tjipoetat	6	45
Tjiseroea-Noord	534	670
Tjiseroea-Zuid	400	550
Tjitajam.	5	5
Tjitrap en Tjitjadas	852	n) 989
Tjoeroek Bitoeng en Nanggoeng.	850	o) 809
	19 467 1/2	23 386 1/2
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden.	14 650	9 534
TAGAL.		
Ketanggoengan-West.	68	12
SAMARANG.		
Krapijak en Kali Pantjoer	32 1/2	1 243
Soesoekan	250	65
	282 1/2	1 308
Totalen voor 5 gewesten . .	p)34 818	q)34690 1/2

l) Hieronder 3468 pikol Liberia-koffie.
m) " 700 " "
n) " 628 " "
o) " 300 " "
p) De verkregen hoeveelheid Liberia-koffie is niet afzonderlijk opgegeven.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.
THEE (kilogr.).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik.	4 344	r) "
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	4 000	†
Afd. Buitenzorg.		
Bolang.	200 000	200 000
Djasinga	35 000	23 500
Dramaga	20 000	17 500
Janlappa [Tjikoppo Maijak.	9 400	9 750
Kedoeng Alang	37 500	26 000
Kedoeng Badak (Semplak)	50 000	55 000
Roempin	5 000	1 500
Sawangan.	3 500	2 500
Soekaradja	20 000	7 500
Temanggoengan en Tjikoleang c. a.	15 000	22 980
Tjampea en Tjiboenboelan	45 000	45 000
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh) . . .	72 500	100 000
Tjikadoe	1 125	[937 1/2
Tjikoppo Maijak	19 000	18 750
Tjiloear	15 000	15 000
Tjiomas	66 000	100 000
Tjoeroek Bitoeng en Nanggoeng	73 500	70 000
	691 525	715 917 1/2
Totalen voor 2 gewesten. .	695 869	. . . .
TABAK (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Karang Seranglaut of Rawakidang	125	1
Kramat of Pakoeadji	250	"
Sipattan	125	"
Afd. Meester-Cornelis.		
Medang Asem en Bodjong Poetoes	125	310
Pebajoran.	1 187 1/2	12 586
	1 812 1/2	12 897
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	2 875	36

q) Hieronder voor 5 ondernemingen 5546 pikol Liberia koffie; voor de overige ondernemingen is de verkregen hoeveelheid Liberia-koffie niet afzonderlijk opgegeven.
r) De theeplantsoenen werden geheel gerooid en door plantsoenen van Liberia-koffie vervangen.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.
SAMARANG.		
Kedoeng Batoe, Simongan c. a.	3 000	30
Totalen voor 3 gewesten.	7 687½	12 963
CACAO (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	937½	806
Tjikoppo Maijak	125	124
Tjiloear	375	496
Tjiomas	937½	†
Tjipoetat	†	62
	2 375	1 488
TAGAL.		
Ketanggoengan-West	7½	1 562½
SAMARANG.		
Panggoeng	450	250
Totalen voor 3 gewesten.	2 832½	3 300½
KINABAST (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	†	25 000
Tjitrap en Tjitjadas	†	11 115
	†	36 115
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	63 932	130 382
Totalen voor 2 gewesten.	....	166 497
MUSKAATNOTEN (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	187½	310
Djepang en Laanhof	281	620
Petamboeran	62½	62
Pondok Petoeng	2 375	2 480
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	62½	310
Tanah Rendah	2 250	†
Tjipinang	625	930
Transporteeren	5 843½	4 712

NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.
Per transport	5 843½	4 712
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	125	124
Pondok Tjabé Oedik	125	†
Tjiomas	2 750	1 860
Tjitrap en Tjitjadas	60	62
	8 903½	6 758
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	562½	1 625
SAMARANG.		
Panggoeng	625	1 250
Totalen voor 3 gewesten.	10 091	9 633
FOELIE (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	16	21
Djepang en Laanhof	16	62
Pondok Petoeng	62½	108
Petamboeran	16	12
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	16	62
Tanah Rendah	62½	†
Tjipinang	16	62
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	31	31
Pondok Tjabé Oedik	31	†
Tjiomas	155	124
Tjitrap en Tjitjadas	5	6
	427	488
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	21	31
SAMARANG.		
Panggoeng	100	250
Totalen voor 3 gewesten.	548	769
KRUIDNAGELEN (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	100	12½
Afd. Buitenzorg.		
Tjiomas	5 125	6 200
Totalen voor 1 gewest.	5 225	6 212½

NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.	NAMEN DER LANDERIJEN.	1896.	1897.
PEPER (kilogr.).			VOGELNESTJES (kilogr.).		
BATAVIA.			BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.			*Afd. Buitenzorg.*		
Kedoeng Badak	62½	62	Klapa Noenggal	1 875	1 984
Koeripan	1 250	1 426	Tjampea en Tjiboenboelan	156	155
Tjikoppo	937½	1 240		2 031	2 139
Tjimanggis	156	620			
Tjiomas	†	124	KRAWANG.		
Tjitrap en Tjitjadas	32½	930	Tegalwaroe-landen	†	10
Totalen voor 1 gewest.	2 438½	4 402	Totalen voor 2 gewesten.	....	2 149

II. OVERZICHT betreffende de hoeveelheden der voornaamste voor uitvoer bestemde PRODUCTEN, in 1896 en 1897 verkregen van de HUURLANDEN in SOERAKARTA en DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
RESIDENTIE SOERAKARTA.										
Afdeeling Soerakarta.										
Regentschap Soerakarta.										
1. Baki Pandean } a) 2. Baki Pandean }	„	„	3 000	4 750	„	„	„	„	„	„
3. Baron (of Kedawoeng)	„	„	10 500	8 500	„	„	„	„	„	„
4. Djetis Karangpoeng	„	„	„	„	„	„	b)	b)	b)	b)
5. Gagah Sipat	„	„	c)	c)	„	„	d)	0,30	„	„
6. Gawok	„	„	3 546	6 000	72 116	125 000	„	„	„	„
7. Glonggong e)	„	„	1 700	1 700	„	„	f)	f)	f)	f)
8. Kartasoera (of Gembongan)	g) 30 000 (395)	g) 39 000 (400)	„	„	„	„	„	„	„	„
9. Klodran	h) (100)	h) (100)	„	„	„	„	„	„	„	„
10. Manang	„	„	2 763	2 564	122 491	102 328½	„	„	„	„
11. Manggen Ardjo of Ketitang Bendo	„	„	1 705	1 972	„	„	10	5	124	248
12. Manoekan	„	„	„	„	187	375	„	„	„	„
13. Temoeloes	„	„	4 000	4 500	90 000	100 000	„	„	„	„
14. Triagan	21 000 (300)	15 849 (300)	„	„	„	„	„	„	„	„
Afdeeling Wonogiri.										
Onderregentschap Soekoardjo.										
15. Atas-adji	„	„	2 862	3 703	„	„	28	44	„	„

a) Twee ondernemingen van denzelfden naam, doch aan verschillende eigenaren toebehoorende. De productie is van beide te zamen opgegeven.

b) Deze onderneming met koffie- en cacao-aanplantingen leverde nog niets op.

c) De indigobladeren werden op het veld verkocht.

d) Door felle droogte leverde in 1896 het koffieplantsoen geen product op.

e) Hoewel de huur der hierbedoelde onderneming in 1897 kwam te verstrijken en de gronden bij het einde des jaars nog niet weder waren ingehuurd, is deze onderneming nochtans onder de bestaande ondernemingen medegeteld, aangezien het plan bestond de gronden opnieuw te huren.

f) Nog geen productie. Tusschen de koffie werd cacao, peper en randoe geplant.

g) De met suikerriet beplante uitgestrektheid (in bouws) is hier en bij de overige ondernemingen tusschen haakjes bekend gesteld. Ten opzichte van de andere gewassen dan suikerriet is in de hier te lande ontvangen opgaven de beplante uitgestrektheid voor elke onderneming afzonderlijk niet bekend gesteld; zulks is echter voor 't eerst wel het geval in de over 1896 (als extra-bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 3 Juni 1898) gepubliceerde „Aantooning van de hoeveelheden door eigenaren van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië geteelde producten".

h) Het riet van Klodran werd vermalen op de door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening geëxploiteerde suikerfabriek Tjalamadoe.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896	1897.	1896.	1897.
16. Djombor	〃	〃	5 430	7 812½	〃	〃	2	i) 〃	〃	〃
17. Kategoean Djetis	〃	〃	985	1 100	〃	〃	〃	j) 〃	〃	〃
18. Kradjan Djatimalang.	〃	〃	570	538	〃	〃	〃	〃	〃	〃
19. Kradjegan	〃	〃	〃	〃	〃	〃	0.35	i) 〃	〃	〃
20. Madjosto	〃	〃	〃	〃	〃	〃	j) 〃	k) 〃	〃	〃
21. Manggis	〃	〃	1 300	1 687½	〃	〃	42	7	〃	〃
22. Mento Toelakan l).	〃	〃	〃	〃	〃	〃	41	i) 〃	3 596	i) 〃
23. Paniron	〃	〃	1 369	1 207	〃	〃	j) 〃	j) 〃	〃	〃
24. Prigi Malangan.	〃	〃	600	900	〃	〃	〃	〃	〃	〃
25. Tiris.	〃	〃	1 414	1 686	2 631	10 610	40	m) †	〃	〃
26. Weroedalem	〃	〃	1 750	1 750	〃	〃	〃	〃	〃	〃
Afdeeling Klatten.										
Regentschap Klatten.										
27. Bendoengan Ngreden	〃	〃	2 000	5 250	60 000	65 000	〃	〃	〃	〃
28. Bodeh	〃	〃	〃	〃	〃	〃	550	300	17 050	22 320
29. Brenggosan	〃	〃	c)	c)	〃	〃	〃	〃	〃	〃
30. Delanggoe.	63 000 (600) (verb. opgaaf.)	65 000 (600)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
31. Demanggan	〃	〃	1 500	〃	150 000	200 504	50	35	〃	〃
32. Djiwo	〃	〃	5 358	7 835	61 875	67 500	〃	〃	〃	〃
33. Djoewiring	〃	〃	4 225	4 500	4 100	5 000	〃	〃	〃	〃
34. Djonggrangan	〃	〃	20 000	21 750	〃	〃	〃	〃	〃	〃
35. Djongkaré (of Karang Anom)	42 000 (450)	48 307 (506)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
36. Gajamprit	〃	〃	2 300	2 425	287 500	308 500	〃	〃	〃	〃
37. Gantiwarna	〃	〃	2 760	7 350	52 000	62 500	〃	〃	〃	〃
38. Gedaren (of Kradjanredjo).	24 350 (342)	29 400 (353)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
39. Gemampir n).	〃	〃	3 000	5 500	93 000	75 000	2765	2100	〃	〃
40. Genengsari (of Kepitoe)	〃	〃	1 500	2 000	80 500	90 000	1200	800	〃	〃
41. Goemoel Djogonalan	〃	〃	6 500	11 833	133 000	124 552	〃	〃	〃	〃
42. Gondangsari	o) (5)	〃	〃	〃	〃	p)	〃	〃	〃	〃
43. Gondang Winangoen en Djetis	53 250 (575)	64 300 (592)	4 419	8 002	〃	5 000	〃	〃	〃	〃
44. Groedo Djomboran	〃	〃	4 000	3 150	46 000	47 500	〃	i) 〃	〃	〃
45. Karangdowo	〃	〃	1 250	2 250	〃	22 500	〃	〃	〃	〃
46. Kebonaroem q)	〃	〃	2 100	2 175	230 000	267 500	107	100	j) 〃	1 550
47. Kemoedo	〃	〃	4 000	6 500	85 000	95 500	r) 〃	r) 〃	〃	〃
48. Ketandan	〃	〃	7 500	10 500	215 000	250 000	0.14	†	〃	〃
49. Logedé	〃	〃	〃	〃	〃	〃	585	376	〃	〃
— Masaran-Kidoel s)	〃	〃	500	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
50. Ngoepit	〃	〃	4 000	4 812½	200 000	192 693	250	85	37 200	43 400
51. Ngranjoe	〃	〃	3 300	3 450	〃	〃	〃	〃	〃	〃
52. Ngreni	〃	〃	1 000	1 500	〃	〃	〃	〃	〃	〃
53. Pandan	〃	〃	t) 12 500	t) 18 000	t) 50 000	t) 45 500	〃	〃	〃	〃
54. Pangkallan	〃	〃	6 500	7 000	〃	〃	〃	〃	〃	〃
55. Plaganan Bedji e).	〃	〃	1 979	4 643½	28 800	39 000	〃	〃	〃	〃
56. Polan	〃	〃	2 100	2 800	〃	〃	〃	〃	〃	〃
57. Ponggok (of Ketitan, ook wel Lemoeroe genaamd)	18 000 (225)	26 000 (225)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
58. Prambonan	34 000 (500)	49 500 (500)	1 507	1 501	〃	〃	70	60	〃	〃
59. Satrian en Selap	〃	〃	450	8 252½	〃	〃	705	280	21 700	24 800
60. Simping	〃	〃	t)	t)	t)	t)	〃	〃	〃	〃
61. Tambak	〃	〃	433	943	〃	〃	206	123	2 046	3 162
62. Terban	〃	〃	4 225	4 989	〃	〃	〃	〃	〃	〃
63. Tjandisewoe (of Randoegoenting) u)	31 300 (284)	31 200 (290)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃

i) De aanplantingen leverden in 1897 geen product op.

j) Nog geen productie.

k) Door felle droogte was in 1897 de oogst mislukt.

l) Als productie bij Mento Toelakan wordt voor 1897 alleen opgegeven 76 pikol kapok en 17 pikol peper.

m) Waar een † is geplaatst, ontbreekt de opgaaf.

n) Volgens de opgaven over 1896 was toen bij Gemampir ook staartpeper en kapok geoogst (hoeveelheden echter niet gemeld).

o) Suikerriet werd in 1896 op Gondangsari als plantriet geteeld.

p) Het product was bij de afsluiting van dit overzicht nog niet afgewerkt.

q) Bovendien werd 100 pikol kapok verkregen, tegen 102 pikol in 1896.

r) De koffieplantsoenen waren bijna geheel uitgestorven.

s) Wegens verstrijking van de huur hield deze onderneming in 1897 op te bestaan.

t) Onder de productie van Pandan is die van Simping (nº. 60) begrepen.

u) De fabriek Tjandisewoe is gelegen op de onderneming Randoegoenting in Djokjokarta.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
64. Tjepper	46 000 (520)	50 000 (513)	2 500	2 500	″	″	″	″	″	″
65. Tjokro Toeloeng. . .	39 000 (480)	57 000 (535)	″	″	″	″	″	″	″	″
66. Troetjoek.	″	″	10 695	15 000	216 792	210 000	″	″	″	″
67. Wedi Birit	″	″	2 207	†	365 000	485 000	″	″	″	″
68. Widoro Ardjo . . .	″	″	859	1 000	″	6 500	″	″	″	″
69. Wonosari (of Teloijo)	28 126 (360)	32 751 (410)	″	″	″	″	″	″	″	″
Afdeeling Boijolali.										
Regentschap Boijolali.										
70. Ampel *v*).	″	″	610	566	″	″	925	1 050	2 294	- *i*) ″
71. Asinan *w*)	″	″	″	″	″	″	215	178	56 800	52 700
72. Bangak Pengging (of Drono)	30 914 (378)	23 000 (370 1/2)	13 900	15 991 1/2	″	″				
73 Baros Tampir *x*). .	″	″	″	″	″	″	2 252	1 529	2 480	11 718
74. Bradjan *ij*)	″	″	3 900	6 450 1/2	″	″	351	50	12 152	27 342
75. Drono	″	″	″	″	″	″	556	61	124	1 170
76. Gawar.	″	″	″	″	″	″	92	195	″	″
77. Gesangan	″	″	″	″	″	″	5	11	744	2 480
78. Getas	″	″	1 336	500	51 911	70 000	700	350	86 800	74 400
79. Goeboek Ngargosari	″	″	″	″	″	″	80	120	434	†
80. Gondangrawé . . .	″	″	″	″	″	″	13	*z*)	″	″
81. Gondang Wedelan .	″	″	″	″	″	″	50	30	310	4 580
82. Karang	″	″	2 064	3 906	″	″	140	83	3 038	4 736
83. Karang Gondang *aa*)	″	″	″	″	″	″	360	259	806	1 116
84. Kebonso	″	″	†	1 886	″	″	172	102	8 928	14 384
85. Keposong	″	″	″	″	″	″	672	768	930	2 418
86. Mandjoeng	″	″	1 050	1 000	69 000	70 000	″	″	″	″
87. Melambong *bb*) . .	″	″	″	″	″	″	93	190	†	372
88. Moedal Bimo . . .	″	″	″	″	″	″	350	300	″	″
89. Ngares Kopen. . .	″	″	3 616	3 500	″	35 000	*j*)	1	″	″
90. Ngargoloko Malebari	″	″	″	″	″	″	12	65	″	″
91. Penggoeng *cc*). . .	″	″	″	″	″	″	983	762	29 636	36 580
92. Plaoer *dd*)	″	″	″	″	″	″	217	40	†	2 480
93. Poetjang Kiringan .	″	″	″	″	″	″	350	300	″	″
94. Repaking	″	″	″	″	″	″	83	10	2 356	†
95. Simo *ee*)	″	″	2 600	3 100	″	″	400	30	40 300	62 000
96 Soekaboemi (of Tjepogo) *ff*)	″	″	″	″	″	″	1 320	1 825	″	″
97. Trantang Wonosido.	″	*gg*) ″ (13)	″	″	″	″	28	*i*) ″	″	″
98. Watoe Penganten .	*hh*) ″ (20)	″	″	″	″	″	612	545	″	″
Afdeeling Sragen.										
Regentschap Sragen.										
99. Bandoeng	″	″	″	″	6 000	40 000	30	9	″	″
100. Bangsri	*ii*) (110)	*ii*) (110)	765	670	″	″	″	″	″	″
101. Batoe Djamoes . .	″	″	5 500	10 000	″	″	25	40	*j*) ″	†
102. Blorong	″	″	1 868	3 745	″	*p*)	1/2	″	″	″
103. Boeran	. . . . .	*jj*) (117)	. . . . .	″	. . . . .	″	. . . . .	″	. . . . .	″

v) Bij Ampel zijn p. m. 25 bouws met kinaboomen beplant, waarvan in 1896 en 1897 niets werd geoogst.

w) Bij Asinan werd voorts nog verkregen in 1896 75 pikol notemuskaat, 94 pikol peper en 60 pikol kapok, en in 1897 respectievelijk 28, 308 en 70 pikol, benevens in laatstgemeld jaar 4 pikol foelie.

x) Volgens de over 1897 ontvangen opgaven leverde Baros Tampir in dat jaar bovendien 12 pikol peper en 12 pikol kapok op.

ij) Bij Bradjan werd voorts nog geoogst: in 1896 10 pikol kapok, en in 1897 20 pikol kapok, zoomede 35 pikol peper.

z) Wegens bladziekte en langdurige droogte was in 1897 de koffieoogst bij Gondangrawé mislukt.

aa) Volgens de over 1897 ontvangen opgaven leverde Karang Gondang in dat jaar bovendien 27 pikol peper en 6 pikol kapok op.

bb) Verder wordt over 1897 als productie van Melambong opgegeven: 6 pikol peper, 5 pikol notemuskaat en 1/2 pikol foelie.

cc) Bij Penggoeng werden voorts verkregen: in 1896 20 pikol peper en 10 pikol kapok, en in 1897 respectievelijk 232 en 18 pikol.

dd) Verder wordt over 1897 als productie van Plaoer opgegeven: 50 pikol peper en 70 pikol kapok.

ee) Als voren voor Simo respectievelijk 415 en 70 pikol.

ff) Op deze onderneming wordt bovendien 80 bouws kinaplantsoen aangetroffen, waarvan echter niet geoogst is.

gg) De rietaanplant was voor bibiet bestemd.

hh) Als voren. Productie 3200 pikol plantriet.

ii) Als voren. Productie aan plantriet over 1896 niet opgegeven, over 1897 12 246 pikol.

jj) Bij de in 1897 voor 't eerst opgegeven (nieuwe) onderneming Boeran werd 114 592 pikol riet geoogst, vermoedelijk om als plantriet te dienen.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
104. Brodjol Gondangmanis	〃	〃	〃	〃	〃	〃	kk) 22¾	kk) 20	〃	〃
105. Denanjar ll)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
106. Djeroekwangi	〃	〃	〃	〃	〃	〃	246.2 (verb.opg.)	113	〃	〃
107. Djetis	mm) (40)	mm) (40)	†	250	〃	〃	〃	〃	〃	〃
108. Gadoengan	〃	〃	〃	〃	〃	〃	600	1 230	j) 〃	248
109. Gebang Winong	〃	〃	1 250	1 565	9 678	2 500	〃	〃	〃	〃
110. Kaliboto	〃	〃	〃	〃	〃	〃	200	k) 〃	〃	〃
111. Karangdowo	〃	〃	〃	〃	〃	〃	j) 〃	j) 〃	〃	〃
112. Kebak	〃	nn) (2)	〃	〃	〃	〃	j) 〃	j) 〃	〃	〃
113. Kebonromo	....	〃	.....	oo) 〃	.....	145 000	.....	〃	.....	〃
114. Kedoeng Banteng I pp)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
115. Kedoeng Banteng II ll)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
116. Kemoening qq)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1 484 (verb.opg.)	2 026	〃	〃
117. Koentjen en Begadjah	〃	〃	1 926	2 550	〃	〃	98	58	〃	〃
118. Koetoekan	rr) (45)	rr) (45)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
119. Kredjo ss)	〃	〃	1 758	1 366	〃	〃	1 487	786	〃	〃
120. Madjenang ll)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	j) 〃	j) 〃	〃	〃
121. Masaran	〃	〃	605	1 000	〃	〃	〃	〃	〃	〃
122. Mendalan	〃	〃	〃	〃	〃	〃	kk)	kk)	〃	〃
123. Modjo Sragen (of Modjo)	42 000 (600)	54 000 (700)	〃	〃	90 000	〃	32	40	〃	〃
124. Moenggoer Pereng	〃	〃	2 920	6 200	〃	〃	353	169	j) 〃	†
125. Moetian	〃	〃	1 100	1 350	〃	〃	j) 〃	j) 〃	〃	〃
126. Ngaroem	〃	〃	〃	〃	〃	〃	tt) 1 628	tt) 969	〃	〃
127. Sambiredjo	〃	〃	〃	〃	〃	〃	5	uu) 〃	〃	〃
128. Singgé	〃	〃	〃	〃	†	19 500	1	†	〃	〃
129. Soember Kedoengdowo ll)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
130. Soko Djengkilong	〃	〃	〃	〃	〃	25 000	j) 〃	†	〃	〃
131. Tarik	〃	〃	〃	〃	〃	〃	tt)	tt)	〃	〃
132. Tawang	〃	vv) (40)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
133. Tegalombo	〃	〃	〃	〃	〃	〃	j) 〃	i) 〃	〃	〃
134. Tengklik	〃	〃	〃	〃	〃	〃	13	7	〃	〃
135. Toendoengan ww)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	3	†	〃	〃
136. Wonolopo	〃	xx) (80)	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER 1896.	SUIKER 1897.	INDIGO 1896.	INDIGO 1897.	TABAK 1896.	TABAK 1897.	KOFFIE 1896.	KOFFIE 1897.	CACAO 1896.	CACAO 1897.
Regentschap Sleeman.										
1. Beran	50 000 (546)	48 000 (541)	650	yy) 478	〃	〃	〃	〃	〃	〃
2. Boeloes	〃	〃	8 150	11 250	〃	i) 〃	〃	i) 〃	〃	〃
3. Demak Idjo	〃	〃	9 407	11 806½	〃	〃	〃	〃	〃	〃
4. Dadapan	〃	〃	1 427	1 971	〃	〃	〃	〃	〃	〃
5. Doekoeh en Pisangan	〃	〃	10 463	12 450	〃	〃	〃	130	〃	〃
6. Kebon Agoeng	〃	〃	6 282	6 693½	21 150	12 500	〃	5	〃	〃
7. Kenaroean	〃	〃	zz) 3 579	zz) 3891½	〃	〃	〃	〃	〃	〃

kk) Onder de productie van Brodjol Gondangmanis is die van Mendalan (n°. 122) begrepen.

ll) Houtkaponderneming.

mm) De rietaanplant was voor bibiet bestemd. Productie in 1897 400 pikol riet.

nn) Het riet van Kebak werd vermalen op de door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening geëxploiteerde suikerfabriek Tasikmadoe.

oo) Bij de in 1897 voor 't eerst opgegeven (nieuwe) onderneming Kebonromo waren de indigo-beplantingen nog niet oogstbaar.

pp) De huur van Kedoeng Banteng I was in 1894 overgedragen aan Modjo Sragen, zonder dat echter de overdracht door het bestuur bekrachtigd was.

qq) Verder wordt over 1897 als productie van Kemoening opgegeven 42 pikol notemuskaat en foelie.

rr) De rietaanplant was voor bibiet bestemd. Productie: in 1896 4108 en in 1897 14 735 pikol.

ss) Verder wordt over 1897 als productie van Kredjo opgegeven 200 K.G. vanille.

tt) De koffieproductie van Tarik (n°. 131) is bij die van Ngaroem (n°. 126) opgegeven.

uu) De plantsoenen van Liberia-koffie konden als geheel mislukt worden beschouwd.

vv) De rietaanplant was voor bibiet bestemd; productie 7379 pikol.

ww) Als productie bij Toendoengan wordt over 1897 alleen opgegeven 3½ pikol kapok.

xx) De rietaanplant was voor bibiet bestemd; productie 30 000 pikol.

yy) Het product werd verkregen door opkoop van indigobladeren.

zz) Hiervan verkregen door opkoop van indigobladeren: in 1896 611 en in 1897 670 K.G.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols.).		CACAO (K.G.).	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
8. Klatji	32 750 (253)	31 410 (257½)	"	"	"	"	"	"	"	"
9. Klelen	"	"	7 000	7 000	"	"	"	"	"	"
10. Medari	"	"	3 815	3 104	"	"	"	"	"	"
11. Mendiro	"	"	5 700	6 800	"	"	*aaa*) 3	*aaa*) 3½	"	"
12. Mlati en Tjebongan	*bbb*)38 500(450)	*bbb*)43 000(425)	8 507	9 823½	"	"	"	"	"	"
13. Ngemplak	"	"	3 754	4 548½	"	"				
14. Padokan (of de Volharding)	60 125 (510)	59 513 (515)	317	617	"	"	"	"	"	"
15. Patoekan	"	"	7 544	9 481½	"	"	"	"	"	"
16. Pendoelan	"	"	1 250	1 164	"	"	*j*) "	*aaa*) 4½	"	"
17. Plemboeran	"	"	2 850	2 600	"	"	*j*) "	†	"	"
18. Randoebanteng	"	"	1 233	1 250	"	"	*j*) "	*j*) "	"	"
19. Rewoeloe (of Sembook)	59 000 (660)	68 000 (640)	"	"	"	"	"	"	"	"
20. Sedajoe	16 000 (197)	17 500 (200)	"	"	"	"	"	"	"	"
21. Sempoe en Pakem	"	"	1 132	980½	"	"	"	"	"	"
22. Sonosewoe	"	"	5 050	5 476	"	"	"	"	"	"
23. Tegalwaroe	*bbb*) (90)	*bbb*) (91)	7 509	9 912½	"	"	25	33	"	"
24. Tempel	"	"	6 352	10 072	11 219	10 296	"	"	"	"
25. Wringin	"	"	5 163	5 538	"	"	"	"	"	"
Regentschap Kalassan.										
26. Bandjar Ardjo	"	"	6 300	16 500	"	"	12	50	"	"
27. Barongan (of Miendie)	70 000 (603)	75 000 (623½)	4 050	6 250	"	"	"	"	"	"
28. Bedojo	"	"	2 158	2 863	"	"	"	*aaa*) 9	"	"
29. Gedjagan	"	"	*ccc*)2 130	*ccc*) 237	"	"	651	422½	"	"
30. Kadhiredjo	"	"	9 025	6 926	"	"	"	"	"	"
31. Kenajan	"	"	4 150	8 400	60 000	65 000	"	7	"	"
32. Magoewo	"	"	10 472	11 239½	"	"	"	"	"	"
33. Moedja Moedjoe	"	"	16 000	16 205	"	"	*j*) "	2	"	"
34. Ngoto	"	"	4 150	3 838	"	"	"	"	"	"
35. Plered en Kenalan (of Kedaton Plered)	44 000 (415)	45 000 (432)	"	"	"	"	"	"	"	"
36. Randoegoenting	23 797 (212)	22 000 (228)	"	"	"	"	"	"	"	"
37. Salakan-lor	"	"	7 064	6 230½	"	"	"	"	"	"
38. Salakan Petorono	"	"	5 688	5 594	"	"	"	"	"	"
39. Silooklanteng	"	"	1 500	1 500	"	"	*j*) "	*j*) "	"	"
40. Sorogedoeg	*ddd*) (16)	*ddd*) (75)	15 316	14 567½	"	"	32	†	"	"
41. Tandjong Tirto (of Kemoedo)	*ddd*) 39 959 (385)	*eee*) 45 125(394)	"	"	"	"	"	"	"	"
42. Wanoedjojo	"	"	9 500	10 500	"	"	"	"	"	"
43. Wioro	"	"	7 500	8 628	"	"	"	"	"	"
Regentschap Bantool.										
44. Bantool (of Djeboegang)	78 000 (639)	78 000 (662)	"	"	"	"	"	"	"	"
45. Gesikan (of Korowelang)	51 250 (539)	54 500 (540)	"	"	"	"	"	"	"	"
46. Lipoero	39 460 (365)	48 666 (375)	"	"	"	"	"	"	"	"
47. Mengkangredjo	"	"	2 671	1 900	"	"	"	"	"	"
48. Poendoeng	45 000 (446)	49 000 (470)	"	"	"	"	"	"	"	"
Regentschap Adhikarto.										
49. Sewoegaloer	70 000 (717)	75 000 (717)	"	"	"	"	"	"	"	"

aaa) Liberia-koffie.

bbb) Het bij Tegalwaroe (n°. 23) geoogste riet werd verwerkt op de onderneming Tjibongan (n°. 12).

ccc) Verkregen door opkoop van indigobladeren: in 1896 312 en in 1897 94 K.G.

ddd) Het riet van Sorogedoeg (n°. 40) werd verkocht aan de onderneming Tandjong Tirto (n°. 41).

eee) Hieronder 6771 pikol suiker afkomstig van op Sorogedoeg en op andere niet genoemde ondernemingen geplant riet.

Kolonaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage AAA.]

RECAPITULATIE *fff*)

AFDEELINGEN EN REGENTSCHAPPEN.	Aantal ondernemingen.		SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	in 1896.	in 1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
RESIDENTIE SOERAKARTA.												
Afd. Soerakarta	14	14	51 000	54 849	27 214	29 986	284 794	327703½	10	5	124	248
„ Wonogiri	12	12	„	„	16 280	20 384	2 631	10 610	153	51	3 596	„
„ Klatten	44	43	379 026	453 458	127 167	177411½	2 358 567	2 665 249	6 488	4 259	77 996	95 232
„ Boijolali	29	29	30 914	23 000	29 076	36 900	120 911	175 000	11 031	8 854	247 132	298 476
„ Sragen	36	38	42 000	54 000	17 692	28 696	105 678	232 000	6 229	5 467	„	248
Totalen . .	135	136	502 940	585 307	217 429	293377½	2 872 581	3 410 562½	23 911	18 636	328 848	394 204
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.												
Regentschap Sleeman . .	25	25	256 375	267 423	107 134	126 908	32 369	22 796	28	176	„	„
„ Kalassan .	18	18	177 756	187 125	105 003	119478½	60 000	65 000	695	490½	„	„
„ Bantool . .	5	5	213 710	230 166	2 671	1 900	„	„	„	„	„	„
„ Adhikarto .	1	1	70 000	75 000	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen . .	49	49	717 841	759 714	214 808	248286½	92 369	87 796	723	666½	„	„

fff) Voor enkele ondernemingen in Soerakarta vindt men nog gewag gemaakt van de teelt van andere uitvoerproducten, zooals notemuskaat, peper, kapok, enz. Voor 1896 bedroegen de opgegeven hoeveelheden 12 228 K.G. notemuskaat en foelie (op 2 landen), 154 pikol peper (op 3 landen) en 212 pikol kapok (op 5 landen). Voor zooveel over 1897 opgegeven, werd toen geoogst 4909 K.G. notemuskaat en foelie (op 3 landen), 1102 pikol peper (op 9 landen), 445½ pikol kapok (op 10 landen) en 200 K.G. vanille (op 1 land). De op 2 huurlanden in Soerakarta (Ampel en Soekaboemi of Tjepogo) bestaande kinaplantsoenen werden in geen der beide jaren geëxploiteerd.

(5. 54.)

BIJLAGE BBB.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub B, van het verslag.)

OVERZICHTEN en MEDEDEELINGEN betreffende het boschwezen op Java en Madura, over 1897.

I. Omvang der in 1896/97 tot stand gebrachte djati- en wildhout-beplantingen.

BOSCHDISTRICTEN.	Djati-beplantingen. In 1896/97 aangelegd nieuw plantsoen: in leeg-gekapte bosch-perceelen.	op open plekken of op terreinen waar het bosch in ontredderden staat verkeerde.	Te zamen.	In 1897 nog in verzorging geweest vroeger aangelegd djati-plantsoen.	Kosten in 1897 wegens aanleg en onderhoud van de in de voorgaande kolommen bedoelde plantsoenen.	Wildhout-beplantingen. In 1896/97 aangelegd nieuw plantsoen.	Kosten van aanleg.
	H.A.	H.A.	H.A.	H.A.		H.A.	
Preanger Regentschappen-Krawang.	14.54	4.65	19.19	„	f 174,12^5	40.42	f 1 018,80^5
Tagal-Cheribon	91.86	61.20	153.06	169.80	8 460,95	41.30	1 528,62
Pekalongan-Kendal.	154.07	„	154.07	148.75	3 780,92^5	„	„
Samarang-Vorstenlanden.	463.09	„	463.09	365	16 678,92^5	39	1 985,47^5
Grobogan c. a. . .	512.75	49.48	562.23	2 036.90	22 671,85^5	„	„
Kadoe-Bagelen-Banjoemas: Kadoe	18	„	18.00	„	530,00	901.73	16 808,18^5
Bagelen-Banjoemas	„	190.50	190.50	646.61	10 217,46^5	792.29	16 705,61^5
Japara	128.40	65.70	194.10	90.60	8 011,78	„	„
Rembang-Blora	60.60	11.70	72.30	179.40	3 937,24^5	„	„
Blora-Tjabak. . .	155.35	„	155.35	379.10	5 932,78^5	„	„
Toeban-Bodjonegoro: Bodjonegoro. . .	323.00	„	323.00	332	12 866,24^5	„	„
Toeban-Tinawoen-Toedir	363.66	„	363.66	350.31	14 682,23	„	„
Zuidwest Rembang-Ngawi	126.00	„	126.00	193	2 996,20^5	„	„
Madioen.	78.00	2.00	80.00	128	3 724,29^5	„	„
Kediri	96.00	80.30	176.30	158.81	7 552,55	„	„
Soerabaija-Pasoeroean-Madura: Noord-Soerabaija-Madura . . .	93.75	41.25	135.00	343	15 202,45	„	„
Zuid-Soerabaija-Pasoeroean . .	255.30	41.10	296.40	384	12 507,37^5	42.20	600,00
Probolinggo-Bezoeki	52.30	40.70	93.00	32.50	3 554,41	„	„
Totalen. . .	2 986.67	588.13	3 575.25	5 937.78	f 153 481,81^5	1 856.94	a) f 38 646,70

a) In 't geheel werd gedurende 1897 voor de wildhoutcultures uitgegeven, met inbegrip o. a. van de kosten der wegenbeplanting en der verzorging van 4828.96 hectaren nog onderhoud behoevende jonge plantsoenen, f 97 756.

II. OVERZICHT van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor Vorstenlanden aanwezige djatibosschen).

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
							A. ONDERNEMINGEN VOOR LEEGKAPPING
	Preanger Regentschappen. d)						
1	e) † Njalindoeng-Tjikalong Seupang (districten Tjonggeang en Dermawangi, regentschap Soemedang)	Lie Kiem Tjoan	283	398	3 jaar (3 Maart 1897 t/m 2 Maart 1900)	f 14,30 per M³. timmerhout en f 0,05⁵ per stapelmeter brandhout	f) f 5 194,15⁵
	Krawang.						
2	Tjikalong-Girang (distr. Adiarsa, reg. Krawang)	E. Ch. Mulholland	97	136½	3 jaar (15 Oct. 1896 t/m 14 Oct. 1899)	f 2 780 's jaars	f 2 780,00
	Cheribon.						
3	† Djatiwangi, c. a. (distr. Djatiwangi, reg. Madjalengka)	Lim Kwat Tjang	604	851	5 jaar (26 Sept. 1894 t/m 25 Sept. 1899)	f 35,10 per M³. timmerhout en f 0,51 per stapelmeter brandhout	f 10 384,87
	Tagal.						
4	Sepet (distr. Balapoelang, reg. Brebes)	Ko Joe Seng	658	927	9 jaar (31 Dec. 1890 t/m 30 Dec. 1899)	f 52 777,77 's jaars gedurende 8 jaren en f 52 777,84 over het laatste jaar	g) f 52 777,77
5	Goenoeng Tengah (distr. Bandjarhardjo, reg. Brebes)	Kwe Keng Kie	248	349	8 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1899)	f 3 888,87⁵ 's jaars	f 3 888,87⁵
6	Bantarbolang, c. a. (districten Randoedongkal en Pamalang, reg. Pamalang)	Lim Kwat Tjang	327½	468	6 jaar (1 April 1895 t/m 31 Maart 1901)	f 14 500 's jaars	f 14 500,00
	Pekalongan.						
—	Petjalongan (distr. Soebah, reg. Batang)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	451	635	6 jaar (1 Mei 1892 t/m 30 April 1898)	f 35 001 's jaars	(In 1897 had geen betaling van pachtsom plaats.)
	Samarang. h)						
7	Kalipoero of Ngareanak II (distr. Bodja, reg. Kendal)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	389½	549	7 jaar (1 Mei 1892 t/m 30 April 1899)	f 28 878,57 's jaars gedurende 6 jaren en f 28 878,58 over het laatste jaar	f 28 878,57
8	Kawengan-Djoerangtallok (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Id.	386½	544	5 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1898)	f 18 100 's jaars	f 18 100,00

a) Alleen die ondernemingen waarvoor de contracten (of de toegestane verlengingen) op ult. 1897 nog niet afgeloopen waren, zijn in dit overzicht van een volgnummer voorzien.

b) Ten aanzien van de meeste ondernemingen welke retributie hebben te betalen, heeft de opgegeven retributie per M³. timmerhout betrekking op hout van 5 M. lengte of daarboven. Voor hout van mindere lengte zijn lagere eenheidsprijzen bepaald.

c) Van de tweeërlei opgaven onder dit hoofd voorkomende, heeft de eerste betrekking op timmerhout en de andere op brandhout.

d) Door den contractant van het afbakeningsperceel Sampora, waarvan de exploitatie in 1896 eindigde (zie bijl. FFF van het vorig verslag), werd in 1897 bovendien in 's lands kas gestort f 245,13⁵ wegens achterstallige houtretributie.

den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1897 (uitgenomen de aankappingen in de op de huurlanden in de

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET HOUT.				
......	752	752	"	Nieuwe onderneming. Het timmerhout ging vrij goed van de hand, doch het brandhout was nagenoeg onverkoopbaar.
......	4 386	4 386	"	
2	399	401	"	Kap- en bekaploon f 2,50 à f 3 per M³. Afvoer met karren tot aan het strand en verder met prauwen naar Batavia. Voor timmerhout werden goede prijzen gemaakt, doch brandhout was niet met voordeel verkoopbaar.
"	270	"	270	
"	206	206	"	Geen bijzonderheden gemeld.
"	11 486	11 486	"	
"	1 562	1 562	"	Als voren.
"	8 577	8 577	"	
"	264	264	"	Id.
"	1 591	1 591	"	
"	699	699	"	Id
"	1 014	1 014	"	
292	"	292	......	In verband met het faillissement van de Houtaankap-Maatschappij „Wijsman" werd de exploitatie in 1896 gestaakt en is het contract in den loop van 1897 ontbonden.
538	"	538	......	
308	2 180	2 300	188	Geen bijzonderheden gemeld.
137	"	"	137	
146	1 769	1 543	372	Het vierde jaarperceel werd in 1897 leeggekapt. Het hout wordt gesleept naar de verzamelplaats aan de kali Banjoemeneng, van waar het verder per tram naar Broemboeng vervoerd wordt. Werkvolk is voldoende te verkrijgen.
354	2 002	998	1 358	

c) De ondernemingen, waarbij men een † vindt geplaatst, betreffen de exploitatie van zoogenaamde afbakeningsperceelen (bij de grensregeling der djatibosschen daarvan afgesneden boschgedeelten).

f) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 283,88⁵ tot terugbetaling van de uitgaven, van landswege gedaan voor het ringen van de eerste jaarperceelen en voor het vellen en bekappen van de boomen die tot proefstammen bij de taxatie der houtmassa hebben gediend.

g) Bovendien betaalde de ondernemer in 1897 f 2060 als schadeloosstelling wegens het niet schoongemaakt afleveren van een der perceelen.

h) Door den voormaligen contractant, F. TH. MARCKS, van de perceelen Brabo, Sedadi, Tojjong (zuiveringsperceel) en Pokah (de laatste twee gedeeltelijk in Samarang en gedeeltelijk in Soerakarta gelegen), die in gebreke was gebleven de door hem verschuldigde pachtsommen te voldoen, waarom de met hem gesloten contracten in 1894 werden ontbonden, werd in 1897, ter zake van het achterstallige, alsnog f 775,50 in 's lands kas gestort.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
9	Sambak Djragoong (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	402½	567	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 21 711 's jaars	f 21 711,00
10	Brabo (distr. Singenkidoel, reg. Samarang)	Liem Je Ging	247	348	4 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1898)	f 3 375 's jaars	f 3 375,00
—	Djatisirap-Kramat (distr. Singenkidoel, reg. Samarang)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	178	251	4 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1897)	f 21 665 's jaars	(Reeds in 1896 afbetaald.)
11	Mentjoan (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	278	393	5 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1898)	f 9 133,20 's jaars	f 9 133,20
12	Setjang-Tapen (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	288	406	5 jaar (15 Febr. 1894 t/m 14 Febr. 1899)	f 32 132 's jaars	f 32 132,00
13	Genggeng (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	343	484	5 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1899)	f 26 111 's jaars	f 26 111,00
14	Sambiredjo (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	444¼	626	5 jaar (1 Aug. 1894 t/m 31 Juli 1899)	f 19 368 's jaars	f 19 368,00
—	Dersemi (districten Wirosari en Kradenan, reg. Grobogan)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	280	394	5 jaar (16 April 1892 t/m 15 April 1897)	f 22 600 's jaars	(Reeds in 1896 afbetaald.)
15	Sendangrahoe (distr. Kradenan, reg. Grobogan)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	380½	536	6 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1899)	f 35 000 's jaars	f 35 000,00
	Japara.						
—	Regaloh II of Ketanggangoenoeng (distr. Selowesi, reg. Patti)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	375½	526½	6 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1900)	f 25 949 's jaars	(In 1896 had geen betaling van pachtsom plaats.)
—	Selonatah-Koewawoer (distr. Glonggong, reg. Patti)	Id.	588	829	8 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1902)	f 16 485 's jaars	(Id.)

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
843 2 635	1 567 3 618	1 981 4 591	429 1 662	De tweede helft van het tweede en de eerste van het derde jaarperceel werden in 1897 schoon afgeleverd. Werkvolk was in ruime mate te verkrijgen.
22 303	56 2 563	42 1 954	36 912	Werkvolk was niet ruim aanwezig. De exploitatie wordt op zeer zuinige wijze gedreven. Overigens zijn geen bijzonderheden gemeld welke niet in vorige verslagen zijn opgenomen.
389 "	" "	389 "	....	De exploitatie liep op ult. Januari 1897 ten einde.
180 15 043	248 3 068	249 2 340	179 15 771	De kleinere houtwerken, als dwarsliggers, watonans, naven, spaken, sirappen, worden door hen, die ze gekapt hebben, naar de verzamelplaats in het bosch gebracht en aldaar vanwege den ondernemer betaald, waarna deze houtwerken — tegen f 1 per M³. — per kar naar de stapelplaats te Goendih worden vervoerd. Balken en dolken worden met aan de onderneming toebehoorende buffels (een 6-tal) naar de verzamelplaats gesleept, van waar het vervoer naar de stapelplaats — tegen f 0,75 per M³. — door een aannemer geschiedt. Kaploon voor balken en watonans, f 3 à f 4 per M³., voor dwarsliggers f 0,25 per stuk. Koelies in daghuur worden niet gebezigd; alle werkzaamheden geschieden bij aanneming. Zie overigens bijlage HHH van het verslag van 1896.
499 12 772	2 623 4 448	2 573 7 309	549 9 911	Kosten van sleepen (door buffels) naar de verzamelplaatsen f 1 per M³., van vervoer (per lorrie) naar de stapelplaats te Setjang Tapen f 0,30 à f 0,50 per M³., naar gelang van den daartoe af te leggen afstand. Van daar wordt het hout verder per spoorweg afgevoerd. De kleinere houtwerken worden door hen, die ze gekapt hebben, naar de verzamelplaats gebracht, waar ook de betaling geschiedt. Kaploon voor balken en watonans f 3 à f 4 per M³., voor dolken f 1,50 à f 2 per M³., voor dwarsliggers f 0,25 per stuk. De onderneming bezit 35 stuks trekvee. Met dagkoelies (à f 0,25 per dag) wordt alleen bij uitzondering gewerkt. Alle werkzaamheden geschieden in den regel bij aanneming.
660 1 839	2 590 1 315	3 107 2 286	143 868	De houtwerken worden langs eene railbaan afgevoerd naar de stoomtramlijn Demak-Blora. Machinerieën worden niet gebezigd. Zoowel kap-, sleep-, als afvoerloonen worden per M³. betaald.
135 "	449 "	510 "	74 "	De afvoer geschiedt langs eene p. m. 3 K.M. lange lorriebaan tot aan de stoomtramlijn Wirosari—Samarang. Het grootste gedeelte van het hout wordt te Samarang van de hand gezet.
187 391	137 "	324 391	....	De exploitatie liep op 15 April 1897 ten einde.
15 "	2 796 "	2 588 "	223 "	De afvoer van het verkregen hout naar de stapelplaats te Wirosari geschiedt per kar, en wel over een afstand van p. m. 13 paal. Daarvoor is met twee transportaannemers gecontracteerd tegen f 0,18 per paal en per M³. Het groot hout, zooals balken en zware zwalpen, wordt door buffels van de kap- naar de verzamelplaats nabij het bosch uitgesleept, waarvoor f 1 per paal en per M³. wordt betaald. Het aantal houtkappers beliep gemiddeld 60 per dag, welke lieden uit de naburige residentiën Japara en Rembang moeten betrokken worden. Kaploon f 3 à f 5 per M³., koelieloon f 0,25 à f 0,30 per dag. Aantal stuks trekvee 28.
15 252	" "	15 252	....	In verband met het faillissement der contractante werd de exploitatie in 1896 gestaakt en is het contract in den loop van 1897 ontbonden.
234 "	" "	234 "	....	Als voren.

Volgnummer. *a)*	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. *b)*	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
—	Ngarengan (distr. Mergotoehoe, reg. Joana)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	567	800	10 jaar (1 Sept. 1888 t/m 31 Aug. 1898)	f 10 000 's jaars	(In 1897 had geen betaling van pachtsom plaats.)
	Rembang.						
—	Djatibagoes (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Id.	771	1086	8 jaar (1 Nov. 1892 t/m 31 Oct. 1900)	f 31 000 's jaars	(Id.)
16	Metatal (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	627½	897	10 jaar (1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1905)	f 27 132 's jaars	f 27 132,00
—	Merah (distr. Djepon, reg. Blora)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	416	586	6 jaar (1 Mei 1891 t/m 30 April 1897), verlengd tot 30 April 1899	f 50 000 's jaars	(In 1897 had geen betaling van pachtsom plaats.)
17	Djoemblang (distr. Djepon, reg. Blora)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	354	496	5 jaar (1 Sept. 1892 t/m 31 Aug. 1897), verlengd tot 31 Aug. 1899	f 46 920 's jaars	f 46 920,00
18	Djatiamben (distr. Ngawen, reg. Blora)	Id.	558	786	7 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1898)	f 58 388,57 's jaars	f *k)* 58 388,57
19	Wonosemi (districten Karangdjati en Ngawen, reg. Blora)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	895	1262	10 jaar (1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1905)	f 35 000 's jaars	f *l)* 35 000,00
20	Kalen (distr. Panolan, reg. Blora)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	729	1027	8 jaar (1 Mei 1893 t/m 30 April 1901)	f 25 788,75 's jaars	f 25 788,75
21	Goenoeng Watoe (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	841	1200	10 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1901)	f 21 000 's jaars	f 21 000,00
22	† Wadang-Ngoenoet (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	904	1275	8 jaar (15 Oct. 1891 t/m 14 Oct. 1899)	f 16 per M³. timmerhout en f 0,12 per stapelmeter brandhout	f 210,36
23	Ngorogoenoeng (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	585	824	10 jaar (1 Juli 1892 t/m 30 Juni 1902)	f 19 450 's jaars	f 19 450,00
24	Pirang (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	A. M. G. Vreede	92½	130	2 jaar (15 Juni 1897 t/m 14 Juni 1899)	f 15 000 's jaars en f 0,25 per stapelmeter brandhout	f *m)* 42,50 (retributie voor brandhout)

i) Waar men †† vindt ingevuld zijn geene dan wel onbetrouwbare opgaven ontvangen.

j) De met een * gemerkte getallen zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

k) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 2919,43, als boete wegens te late betaling van de pachtsom.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
90 2 348	" "	90 2 348	....	In verband met het faillissement der contractante werd de exploitatie in 1896 gestaakt en is het contract in den loop van 1897 ontbonden.
444 391	" "	444 391	....	Als voren.
464 2 221	1 422 1 896	1 879 1 993	7 2 124	Omtrent bijzonderheden nopens deze exploitatie zie bijlage FFF van het vorig verslag.
i) †† ††	" "	†† ††	....	In verband met het faillissement der contractante werd de exploitatie in 1896 gestaakt en is het contract in den loop van 1897 ontbonden.
j) *33 *432	1 609 2 538	1 534 2 586	108 384	Geen bijzonderheden gemeld.
*758 *2 097	3 915 4 820	4 207 4 803	466 2 114	Als voren.
*259 "	2 763 "	2 704 "	318 "	Id.
*575 *2 463	1 758 7 239	2 317 8 875	16 827	Voor bijzonderheden nopens deze exploitatie zij verwezen naar bijlage FFF van het vorig verslag.
205 "	1 413 9 406	1 602 9 406	16 "	Geen bijzonderheden gemeld.
" 1 354	" 1 051	" 2 405	" "	Als voren.
360 *14 581	1 455 105 150	1 766 139 431	49 300	Zie bijlage HHH van het verslag van 1896.
....	529 417	260 155	269 262	Nieuwe onderneming. De contractant is verplicht om al het door de exploitatie te verkrijgen hout tegen de bij het contract vastgestelde prijzen te leveren aan den chef der werken en opnemingen in de Solo-vallei, blijvende echter het timmer- of het brandhout, dat voor die bestemming niet noodig mocht zijn of niet aangenomen mocht worden, ter vrije beschikking van den contractant. Verg. voorts blz. 160 van het verslag hiervóór.

l) Bovendien betaalde de contractante f 145 als schadeloosstelling wegens het niet schoongemaakt afleveren van een gedeelte van het 2de jaarperceel.

m) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 312,45⁵ tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot l.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied : in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
25	Karanganjar (distr. Tinawoen, reg. Bodjonegoro)	Houthandel-Maatschappij Oost-Java (oorspronkelijke contractant Th. Krasselt)	1 120	1 580	8 jaar (1 Aug. 1895 t/m 31 Juli 1903)	f 10 662,50 's jaars	f 10 662,50 (pachtsom over het 4de jaarperceel)
26	Podang (districten Djatirogo en Singgahan, reg. Toeban)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	417	587	7 jaar (1 Sept. 1891 t/m 31 Aug. 1898)	f 18 835 's jaars	f 18 835,00
27	Sekaran-Demit (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Id.	665	937	8 jaar (30 Dec. 1892 t/m 29 Dec. 1900)	f 22 668,75 's jaars	f 22 668,75
28	Sadang II (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Id.	326	466	5 jaar (1 Maart 1897 t/m ult. Febr. 1902)	f 10 800 's jaars	(In 1897 nog niet verschuldigd.) n)
29	Pakah (districten Rengel en Rembes, reg. Toeban)	Djie Ling Tie	676½	952	10 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1904)	f 350 's jaars	f 350,00 (pachtsom over het 4de jaarperceel)
	Soerabaija. o)						
—	Ngimbang (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	350	493	6 jaar (1 Aug. 1893 t/m 31 Juli 1899)	f 34 350 's jaars	(In 1897 had geen betaling van pachtsom plaats.)
30	Garoeng (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Erven Ong Djiem Lok	350½	493¾	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 10 266,66 's jaars	f 10 266,66
31	Soekoramé (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Id.	400	563½	8 jaar (1 Dec. 1894 t/m 30 Nov. 1902)	f 22 501 's jaars	f 22 501,00
32	Tempoeran (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Tjoa Tjwan Lok	308	434	5 jaar (1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1902)	f 6 000 's jaars	(In 1897 nog niet verschuldigd.) p)
33	Bloembang (distr. Lengkir, reg. Lamongan)	Tjoa Tjwan An	436¼	614½	8 jaar (1 April 1894 t/m 31 Maart 1902)	f 10 530 's jaars	f 10 530,00
34	Djlaprang (distr. Modjoagoeng, afd. Djombang)	Houthandel-Maatschappij Oost-Java (oorspronkelijke contractant Tan Koen Ing)	290	408½	6 jaar (1 Oct. 1893 t/m 30 Sept. 1899)	f 20 550 's jaars	f 41 100,00 (pachtsommen over het 4de en 5de jaarperceel)

n) In 1897 werd in 's lands kas gestort f 569,68½ tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot f.

o) Wegens achterstallige pachtsom ter zake van het perceel Graman, waarvoor de overeenkomst in April 1896 ontbonden is, werd in 1897 in 's lands kas gestort f 2040,06.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
486 1 603	3 060 5 800	3 346 4 926	200 2 477	Geen bijzonderheden gemeld.
172 769	1 834 „	1 255 110	751 659	Gelijke mededeeling als in bijlage FFF van het vorig verslag.
225 722	2 450 2 096	2 128 1 902	547 916	Gelijke mededeeling als in bijlage HHH van het verslag van 1896.
....	271 „	„ „	271 „	Nieuwe onderneming. Voorshands geen bijzonderheden gemeld.
28 1 275	431 6 078	431 6 078	28 1 275	Een klein gedeelte van het brandhout wordt plaatselijk verkocht tegen f 2,50 per stapelmeter. Het overige hout wordt per as naar Toeban vervoerd.
510 2 203	„ „	510 2 203	....	In verband met het faillissement van de Houtaankap-Maatschappij „Wijsman", werd de exploitatie in 1896 gestaakt en is het contract in den loop van 1897 ontbonden.
„ „	794 4 888	794 4 688	„ 200	Kaploon voor balken f 3,50 à f 5 per M³.; voor watonans, geleverd op de verzamelplaats, f 6 per M³.; voor brandhout f 0,40 per stapelmeter. Sleeploon van balken naar de verzamelplaats f 1 per M³. De kosten van het verder vervoer, eerst naar Plosso en van daar naar Soerabaija, waren ongeveer dezelfde als in 1896 (verg. vorig verslag, bijlage FFF). Gemiddelde verkoopprijzen: f 29,85 per M³. timmerhout en f 4 per stapelmeter brandhout.
„ „	842 5 059	842 5 059	„ „	Kaploon voor balken gemiddeld f 5 per M³.; voor watonans, geleverd op de verzamelplaats, f 6,25 per M³.; voor brandhout f 0,25 per stapelmeter. De transportkosten waren ongeveer dezelfde als in 1896. De onderneming heeft 13 K.M. railbaan en 12 lorries. Gemiddelde verkoopprijzen te Soerabaija: f 34,90 per M³. timmerhout en f 4 per stapelmeter brandhout.
....	350 „	350 „	„ „	Nieuwe onderneming. Het hout werd van de verzamelplaats naar Plosso per kar vervoerd en van daar gevlot naar Soerabaija. De kap- en vervoerkosten bedroegen te zamen p.m. f 10,75 per M³. De onderneming bezat nog geen eigen transportmiddelen.
3 1 608	895 810	677 93	221 2 325	Kaploon voor balken gemiddeld f 5 per M³.; voor watonans, geleverd op de verzamelplaats, f 6,25 per M³.; voor brandhout f 0,25 per stapelmeter. De transportloonen waren ongeveer gelijk aan de in 1896 betaalde. Gemiddelde verkoopprijzen: f 31,35 per M³. timmerhout en f 2,38 per stapelmeter brandhout.
143 1 980	1 293 14 780	1 346 10 078	90 6 682	Gemiddeld kaploon voor balken f 3,30 per M³., voor dwarsliggers f 5 per M³., voor brandhout f 0,37⁵ per stapelmeter; sleeploon voor balken naar de door het perceel loopende 4 K.M. lange railbaan f 1,50 per M³.; vervoer per lorrie tot Trawoelan f 0,50 per M³. timmerhout en f 0,15 per stapelmeter brandhout. De onderneming bezit 8 span sleepvee. Houtkappers zijn moeielijk te krijgen. De afzet van het hout bleef bevredigend. Gemiddelde verkoopprijzen: f 30,76 per M³. timmerhout en f 1,47 per stapelmeter brandhout.

p) In 1897 werd in 's lands kas gestort f 325,06⁵ tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot f.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
35	Kromong (distr. Modjodadi, afd. Djombang)	N. D. Tielman	280	394½	5 jaar (1 April 1893 t/m 31 Maart 1898)	f 10 820,80 's jaars	f 10 820,80
36	Mangoenan (distr. Modjodadi, afd. Djombang)	Tan Hian Gwan	453	638¼	6 jaar (1 Jan. 1895 t/m 31 Dec. 1900)	f 23 333,33 's jaars	q) f 23 333,00
37	Kedoek (distr. Modjodadi, afd. Djombang)	Erven J. H. W. Friedlander	416¼	586½	8 jaar (1 Maart 1895 t/m ult. Febr. 1903)	f 12 531,25 's jaars	f 12 531,25
	Pasoeroean.						
38	Banjakbang (distr. Senggoro, reg. Malang)	J. Q. R. Loth	332¼	468¼	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 21 843,33[5] 's jaars	r) f 21 843,00
	Proboliuggo.						
39	Kaliatjar I (distr. Gading, afd. Kraksaän)	A. P. G. van der Poel	150	211	5 jaar (15 April 1894 t/m 14 April 1899)	f 7 650 's jaars	f 7 650,00
	Bezoeki.						
40	Kepel Seroet (distr. Poeger, afd. Djember)	Id.	117	164	5 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1900)	f 13 600 's jaars	f 13 600,00
—	Boengatan (distr. Mlandingan, reg. Bezoeki)	F. C. Müller	234	330	4 jaar (1 Aug. 1896 t/m 31 Juli 1900)	f 8 250 's jaars	(In 1897 had geen betaling van pachtsom plaats.)
	Soerakarta.						
41	Dampit (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	375½	529	6 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1900)	f 13 112,66 's jaars	f 13 112,66
42	Kemoesoe-Tegalsari (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Id.	381	537	6 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1901)	f 9 449,33[5] 's jaars	f 9 449,33[5]

q) Bovendien betaalde de ondernemer in 1897 f 950 als schadeloosstelling voor het niet schoongemaakt afleveren van een der jaarperceelen.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897	
9 "	432 3 789	432 3 179	9 610	Gemiddeld kaploon voor balken f 3,25 en voor watonans f 4 per M³., voor brandhout f 0,27⁵ per stapelmeter. Transportkosten: per M³. timmerhout tot aan de karrewegen f 1, tot aan de Brantas-rivier bij Mentoeroes (per as) f 1,25, van Mentoeroes naar Modjokerto (per vlot) f 1, en van Mentoeroes naar Soerabaija f 1,50, en per stapelmeter brandhout: tot Mentoeroes (per as) f 0,50, en van daar naar Modjokerto f 0,40 (per vlot) of f 0,60 (per prauw). Gemiddelde verkoopprijzen: f 32,09 per M³. timmerhout en f 2,52 per stapelmeter brandhout.
64 1 436	646 10 854	683 10 172	27 2 118	Aan kap- en vervoerloonen werd ongeveer hetzelfde betaald als in 1896. Gemiddelde verkoopprijzen: f 36,38 per M³. timmerhout en f 2,69 per stapelmeter brandhout. De ondernemer kreeg vergunning om reeds in Juni 1897, in stede van Januari 1898, een aanvang te maken met de exploitatie van het 4de jaarperceel. Voorts werd hij op zijn verzoek ontheven van de verplichting tot schoonmaken en branden van het 2de jaarperceel, tegen betaling van eene vergoeding van f 10 per bouw.
773 4 681	1 205 1 400	1 045 1 985	933 4 096	De kap- en vervoerloonen verschilden slechts weinig van die in 1896. Gemiddelde verkoopprijzen: f 35,39 per M³. timmerhout en f 2,74 per stapelmeter brandhout. Te Megaloeh in het district Modjoredjo werd eene stapelplaats opgericht.
436 2 550	1 600 3 858	2 036 6 408	" "	De kap- en vervoerloonen bleven dezelfde als in 1896. Aan den ondernemer werd eerst vergund om 400 M³. timmerhout in het 5de jaarperceel te kappen en daarna om reeds in November 1897 met de exploitatie van dat perceel een aanvang te maken. De afzet van het timmerhout was bevredigend, doch van het brandhout bleef nog steeds eene aanzienlijke hoeveelheid in voorraad. Gemiddelde verkoopprijzen: f 42,67 per M³. timmerhout en f 1,89 per stapelmeter brandhout. Het verkochte timmerhout bestond voor ruim een vierde gedeelte uit bezaagd hout.
" "	397 3 363	397 3 363	" "	Kaploon f 4 per M³. timmerhout en f 0,40 per stapelmeter brandhout. Sleeploon tot de verzamelplaats f 1,50, transportloon tot Probolinggo f 5 per M³. timmerhout. Aantal arbeiders p. m. 80 daags. De qualiteit en de afzet van het hout waren redelijk. Gemiddelde verkoopprijzen: voor timmerhout f 40 per M³., voor brandhout f 0,40 per pikol.
162 300	1 241 "	1 111 "	292 300	Kaploon f 6 à f 8, sleeploon naar de verzamelplaats f 1 à f 1,50, kosten van het verdere vervoer (per kar) tot Djember f 6 en tot de spoorweghalte Rambipoedji f 4, alles per M³. timmerhout. Aantal arbeiders p. m. 40 per dag. De qualiteit van het hout is slecht, zoodat er veel moet worden afgekeurd.
† †	† †	† †	† †	De aankap op dit perceel, waarvan de exploitatie in den aanvang weinig te wenschen overliet, werd in 1897 gestaakt, terwijl de ondernemer nalatig bleef in het betalen van de pachtsom. Het contract werd dientengevolge tusschentijds ontbonden, terwijl de noodige maatregelen zijn genomen tot verhaal op de borgen van den gewezen ondernemer.
128 "	1 001 681	1 024 "	105 681	Het naar de verzamelplaats gesleepte of derwaarts gedragen hout wordt verder per railbaan naar de spoorweghalte Telawah vervoerd.
607 207	746 "	1 231 182	122 25	Het hout wordt langs de kali Serang een eindweegs gevlot en vervolgens per railbaan mede naar Telawah vervoerd.

r) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 6924 in mindering van de pachtsom over het 5de jaarperceel, voor het kappen van 400 M³. timmerhout in dat perceel.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
43	Kepoh-Woeloehgedeh (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Jav. Boschexpl. Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	445½	627	6 jaar (1 Mei 1895 t/m 30 April 1901)	f 46 148,33⁵ 's jaars	f 46 148,33⁵
44	Karaban-Tirip (distr. Gesi, reg. Sragen)	Houtaankap- en cultuurmaatschappij, Madjenang (oorspronkelijke contractant H. W. Verloop)	805	1130	4 jaar (1 Jan. 1896 t/m 31 Dec. 1899)	f 12 000 voor de geheele houtmassa (in 1895 in 's lands kas gestort)	(Zie de vorige kolom.)
	Madioen.						
45	Koewiran (distr. Kanigoro, reg. Madioen)	Javasche Boschexploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	642	904	6 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1900)	f 14 130 's jaars	f 14 130,00
46	Banjoebening (distr. Sinee, reg. Ngawi)	Id.	581	819	8 jaar (1 Nov. 1892 t/m 31 Oct. 1900)	f 38 187,50 's jaars	f 38 187,50
47	Banjoebiroe II (distr. Sinee, reg. Ngawi)	G. N. Verloop	346	494	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 40 240 's jaars	f 20 240,00 (zijnde het restant van de achterstallige pachtsom over het tweede jaarperceel; zie ook de laatste kolom op de volgende bladz.)
48	Padjaran (distr. Tjaroeban, reg. Madioen)	Njo Kie Siong	337¼	475½	7 jaar (1 Jan. 1897 t/m 31 Dec. 1903)	f 5163 gedurende het eerste jaar, en f 5158 's jaars gedurende de zes volgende jaren	s) f 5163,00
49	Kedoengdawoeng (districten Tjaroeban en Kanigoro, reg. Madioen)	Id.	493¾	695½	10 jaar (1 April 1896 t/m 31 Maart 1906)	f 8412,50 's jaars	t) f 8412,50 (pachtsom over het 2de jaarperceel)
50	Gemarang (districten Kanigoro en Tjaroeban, reg. Madioen)	Id.	507½	714	10 jaar (1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1907)	f 24 444,20 's jaars	u) (In 1897 nog niet verschuldigd.)
51	Patalan (distr. Djogorogo, reg. Ngawi)	Oei Kiat Liang	360	507¼	5 jaar (1 Aug. 1897 t/m 31 Juli 1902)	f 18 844,40 's jaars	v) (Id.)

s) Bovendien werd door den ondernemer in 's lands kas gestort f 337,09 tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot f.

t) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 130 als boete wegens het niet schoonbranden van een gedeelte van het eerste jaarperceel.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
181	2 460	2 489	152	Geen bijzonderheden gemeld.
1 260	2 015	2 780	495	
387	2 473	2 353	507	Als voren.
1 334	7 573	7 128	1 779	
881	1 549	1 761	669	Het perceel is gelegen op 13 à 14 paal afstand van de hoofdplaats Madioen. Tot aan den karreweg wordt het hout uitgesleept om dan per as naar de dicht bij het spoorwegstation Madioen gelegen stapelplaats te worden vervoerd. Het lange en zwaardere hout wordt bijna uitsluitend geleverd aan de werkplaatsen van de staatsspoorwegen aldaar en het minwaardige vindt meestal aftrek in Kediri, blijkbaar voor plaatselijk gebruik. De verkoop in 't klein ter hoofdplaats Madioen en omstreken is niet onbelangrijk. Het perceel levert vrij veel segawebast, welke te Magettan gereede koopers vindt.
1 127	85	120	1 092	
1 940	2 262	2 570	1 632	Voor bijzonderheden nopens deze exploitatie zie bijlage FFF van het vorig verslag.
8 991	»	1 175	7 816	
784	2 055	2 015	824	Kap- en transportloonen als in bijlage HHH van het verslag van 1896. De ondernemer kreeg vergunning om de pachtsom over het derde jaarperceel, in 1897 in haar geheel verschuldigd, te voldoen in twee termijnen, waarvan de eerste, ad f 20 000, vóór of op ult. December 1897, en de tweede, ad f 20 240, vóór of op ult. Maart 1898 zou moeten worden betaald. Een gedeelte van den eersten termijn werd echter eerst in den loop van Januari 1898 voldaan.
3 899	15 425	19 223	101	
....	1 283	1 247	36	Nieuwe onderneming. Het perceel levert betrekkelijk veel lang hout op. Bovendien werden er vele dwarsliggers gekapt, zoowel voor de staatsspoorwegen als voor stoomtrams. Het vervoer naar de stapelplaats aan de spoorweghalte Saradan geschiedt langs eene railbaan. Uit de eerste twee jaarperceelen werd 145 pikol pilangbast verkregen.
....	3 727	3 143	593	
25	2 272	2 281	16	Zoowel naar de verzamelplaats te Nglempak als van daar naar de stapelplaatsen nabij de spoorweghalte Tjaroeban wordt het hout langs eene railbaan vervoerd. Het over het algemeen korte timmerhout werd zeer snel van de hand gezet. Minder bevredigend was de afzet van het brandhout, hoewel ook dit met eene kleine winst verkoopbaar was. Er werden vrij veel dwarsliggers gekapt ten behoeve van de staatsspoorwegen en de staatsstoomtram in Atjeh. Van veel belang voor de onderneming is de groote afzet van rengs en oesoeks. Uit het 3de jaarperceel werden 124 pikol segawebast en 130 pikol pilangbast verkregen.
974	4 993	5 884	83	
....	†	†	†	Nieuwe onderneming. De afvoer van het hout geschiedde voorshands met karren langs den door den dienst van het boschwezen aangelegden weg tot Nampoe en vervolgens via Ngablak naar de spoorweghalte Saradan. De regelmatige afvoer langs dezen circa 12 K.M. langen weg zal echter zeer worden bevorderd zoodra de railbaan gereed zou zijn, waarvan de aanleg op ult. 1897 reeds gevorderd was van de genoemde halte tot voorbij Ngablak. Van het zwaardere hout werd vrij veel naar Tjimahi verzonden, terwijl ook eene belangrijke hoeveelheid dwarsliggers werd gekapt. Aan pilangbast werd 57 pikol verkregen.
....	†	†	†	
....	32	»	32	Nieuwe onderneming. Het hout wordt gesleept naar Paldaplang, waar het op den grooten weg komt, om vervolgens per kar te worden gebracht naar de stapelplaats nabij de spoorweghalte Paron. Het voornemen bestond om in 1898 per railbaan af te voeren. Houtverkoop had in 1897 nog niet plaats.
....	»	»	»	

u) In 1897 werd door den ondernemer in 's lands kas gestort f 780,56 tot teragbetaling van uitgaven als bedoeld in noot *f*.

v) In 1897 werd door den ondernemer in 's lands kas gestort f 457,46 tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot *f*.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
	Kediri.						
52	Kedoengglagah (districten Lengkong en Gemenggeng, reg. Berbek)	Houthandel-Maatschappij Oost-Java (oorspronkelijke contractant Th. Krasselt)	317¾	447¾	4 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1899)	f 22 675 's jaars	f 45 350,00 (pachtsommen over het 2de en 3de jaarperceel)
53	Siwalan (distr. en reg. Berbek)	Tan Hian Gwan	605¼	852½	8 jaar (1 Nov. 1896 t/m 31 Oct. 1904)	f 33 500 's jaars	w) f 33 500,00
54	Wlingi (distr. Wlingi, reg. Blitar)	Houthandel-Maatschappij Oost-Java (oorspronkelijke contractant Th. Krasselt)	204	287½	4 jaar (26 Maart 1896 t/m 25 Maart 1900)	f 19,20 per M³. timmerhout en f 0,02 per stapelmeter brandhout	29 492,50

w) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 2876,56 tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot *f*.

B. ONDERNEMINGEN VOOR HET ZUIVEREN VAN DJATIBOSSCHEN VAN DOODSTAAND EN OMVERLIGGEND

	Tagal.						
I.	† Margasari c. a. (districten Balapoelang, Brebes en Bandjarhardjo, reg. Brebes)	Ko Joe Seng	3 246	4 572	5 jaar (13 Jan. 1892 t/m 12 Jan. 1897), verlengd tot 12 April 1898	f 18 per M³. timmerhout en f 0,47 per stapelmeter brandhout	f 14 812,34⁵
	Samarang.						
—	Mangkang Bringin (distr. Kaliwoengoe, reg. Kendal)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	275	388	3 jaar (19 Juni 1893 t/m 18 Juni 1896), verlengd tot ult. Sept. 1897	f 18,10 per M³. timmerhout en f 1,16 per stapelmeter brandhout	x) 3 490,58
II.	Noordwest-Wirosari, (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	3 252	4 582	5 jaar (20 Maart 1895 t/m 19 Maart 1900)	f 15,55 per M³. timmerhout en f 0,02 per stapelmeter brandhout	38 096,14
III.	Zuidoost-Poerwodadi, (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	4 058½	5 718½	6 jaar (17 Maart 1896 t/m 16 Maart 1902)	f 12,90 per M³. timmerhout en f 0,03 per stapelmeter brandhout	31 133,03⁵
	Soerakarta en Samarang.						
IV.	Toijong (districten Karanggedeh en Manggar, regentschappen Boijolali en Demak)	Id.	2 086	2 940	3 jaar (3 Oct. 1894 t/m 2 Oct. 1897), verlengd tot 2 Oct. 1898	f 20,20 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	46 394,57
	Japara.						
—	Bandjaran (distr. Bandjaran, reg. Japara)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	1 815	2 558	4 jaar (10 Nov. 1892 t/m 9 Nov. 1896)	f 12 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout	(In 1897 werd aan retributie niets gestort.)

x) Bovendien betaalde de ondernemer in 1897 f 2925 als schadeloosstelling voor het niet schoongemaakt afleveren van het 2de en 3de jaarperceel.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
91 5 991	1 251 6 091	1 254 5 591	88 6 491	Voor bijzonderheden nopens deze onderneming zij verwezen naar bijlage FFF van het vorig verslag.
" "	2 958 1 085	2 854 950	104 135	Als voren.
33 "	2 106 307	1 924 185	215 122	Ter aanvulling van het in bijlage FFF van 't vorig verslag medegedeelde is thans nog gemeld dat de onderneming, behalve te Karangsono, ook eene verzamelplaats had gevestigd bij de spoorweghalte Kesamben. De exploitatie vorderde flink en de afzet van het hout was zeer bevredigend.

HOUT, ZOOMEDE VAN STRONKEN (MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET TE VERKRIJGEN HOUT).

" "	1 067 18 621	1 067 18 621	" "	Geen bijzonderheden gemeld; zie echter bijlage FFF van 't vorig verslag.
33 "	243 "	276 "	....	De zuivering van het perceel liep op ult. September 1897 ten einde.
44 349	3 834 1 211	3 878 1 560	" "	De afvoer geschiedt langs de in 1897 gereed gekomen railbaan. Op enkele houtwerken na, werd al het gekapte hout afgevoerd naar de stapelplaats te Samarang. Zie overigens bijlage FFF van het vorig verslag.
302 "	4 191 439	4 493 439	" "	Kaploon voor balken f 3 à f 4, voor wisselhout f 5 per M³., voor dwarsliggers f 0,25 per stuk. Kosten van vervoer per lorrie van de verzamelplaatsen naar Setjang gemiddeld f 0,70 per M³. Aan trekvee bezit de onderneming een 60-tal buffels. De arbeiders werken voor het meerendeel niet in daghuur, maar bij aanneming; dagkoelies genoten f 0,25 per dag.
419 665	4 036 313	4 007 785	348 193	Geen bijzonderheden gemeld.
11 "	" "	11 "	....	In verband met het faillissement van de contractante werd de exploitatie in 't laatst van Augustus 1896 gestaakt en het contract sedert ontbonden.

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. b)	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
—	Panggang (districten Bogoramé en Glonggong, reg. Patti)	Houtaankap-Maatschappij „Wijsman"	1 670½	2 354	4 jaar (16 April 1896 t/m 15 April 1900)	f 16,80 per M³. timmerhout en f 0,20 per stapelmeter brandhout	(In 1897 werd aan retributie niets gestort.)
	Rembang en Samarang.						
—	Ploempoeng en Ngrapo (districten Ngawen en Kradenan, regentschappen Blora en Grobogan)	Id.	615	866½	10 jaar (20 Nov. 1895 t/m 19 Nov. 1905)	f 15 per M³. timmerhout en f 0,20 per stapelmeter brandhout	(Id.)
	Rembang.						
V	Bogem Banat (distr. Ngawen, reg. Blora)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	1 569	2 211	5 jaar (12 Juli 1893 t/m 11 Juli 1898)	f 19,50 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 40 988,43
VI	Ngawen Ombo (distr. Ngawen, reg. Blora)	Javasche Boschexploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	1 972	2 817	5 jaar (4 Febr. 1897 t/m 3 Febr. 1902)	f 16,80 per M³. timmerhout en f 0,02 per stapelmeter brandhout	ij) f 66 878,13
—	Kalisari c. a. (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	1 673	2 357	4 jaar, uitgebreid met 2 jaarperceelen, alzoo 6 jaar (18 Juni 1891 t/m 17 Juni 1897), verlengd tot 1 Januari 1898	f 18 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 21 292,56
VII	Oost-Tjabak (districten Djepon en Panolan, reg. Blora)	A. L. Peter	2 757	3 885	5 jaar (3 Oct. 1893 t/m 2 Oct. 1898)	f 18,83 per M³. timmerhout	f 31 585,33[5]
VIII	Nglobo-Bloengoen (districten Djepon en Panolan, reg. Blora)	Tan Hian Gwan	1 600	2 285	5 jaar (5 Juli 1897 t/m 4 Juli 1902)	f 20,30 per M³. timmerhout en f 0,02 per stapelmeter brandhout	z) f 14 598,31
IX	Nanas (distr. Djepon, reg. Blora)	Houthandel-Maatschappij Oost-Java	2 165½	3 051¼	7 jaar (24 Juli 1897 t/m 23 Juli 1904)	f 14,20 per M³. timmerhout en f 0,01 per stapelmeter brandhout	aa) f 4 903,99[5]

ij) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 531,18 tot terugbetaling van de uitgaven van landswege gedaan voor het vellen en bekappen van houtwerken ten behoeve der houtmassa-taxatie.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
200	"	200	....	In verband met het faillissement van de contractante werd de exploitatie in 1896 gestaakt en is het contract in den loop van 1897 ontbonden.
"	"	"	....	
125	"	125	....	Als voren.
"	"	"	....	
46	3 776	3 567	255	Geen bijzonderheden gemeld; zie echter bijlage HHH van het verslag 1896.
"	1 511	1 511	"	
....	6 664	6 169	495	Nieuwe onderneming. De afvoer geschiedt van uit het bosch langs eene lorriebaan van p. m. 5 K.M. lengte naar de stapelplaats Gagahan aan de Samarang—Joana stoomtram. Arbeiders gemiddeld 400 per dag; trekvee 120 span.
....	337	30	307	
1 252	1 411	2 592	71	Het contract liep op 1 Januari 1898 ten einde.
2 944	"	2 264	680	
772	3 086	3 564	294	Dezelfde bijzonderheden als over 1896 zijn gemeld (verg. bijlage FFF van 't vorig verslag). Afvoer van het hout naar Soerabaija scheen echter niet meer plaats te hebben, maar uitsluitend naar Rembang en Samarang.
"	"	"	"	
....	2 822	1 944	878	Nieuwe onderneming. Het hout wordt uit het bosch gesleept naar de verzamelplaats, vervolgens met karren naar Panolan vervoerd en van daar verder gevlot naar Soerabaija. Kaploon gemiddeld f 2,50 à f 3,50, sleeploon f 1,25, vervoerkosten per kar f 3 en vlotloon f 2,50, alles per M³.
....	121	121	"	
....	1 828	367	1 461	Nieuwe onderneming. Het hout wordt met behulp van p. m. 50 span trekvee uit het bosch gesleept naar de verzamelplaats bij de dessa Blebloh, vervolgens langs eene 19 K.M. lange railbaan per lorrie gebracht naar de stapelplaats Mlaten aan de Solo-rivier en van daar verder gevlot naar Soerabaija. Voor het vervoer per lorrie, waarbij gemiddeld 300 man per dag worden gebezigd, wordt betaald f 1,25 per M³. Kaploon voor balken gemiddeld f 2,50 à f 4,50 per M³., voor dwarsliggers f 0,25 à f 0,60 per stuk.
....	"	"	"	

z) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 110 tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot ij.

aa) " " " " " " f 361,45^{5} " " " " " " " " ij.

Volgnummer. *a)*	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom of retributie. *b)*	In 1897 gestort aan pachtsom of retributie.
X	Toedir (distr. Sedan, reg. Rembang)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	2822	3977	5 jaar (5 Juni 1893 t/m 4 Juni 1898)	f 19,25 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 10 299,37
XI	Kaligedeh c. a. (districten Djatirogo en Singgahan van het regentschap Toeban, en distr. Tinawoen van het reg. Bodjonegoro)	Id.	2343	3300	10 jaar (3 Mei 1892 t/m 2 Mei 1902)	f 17,24 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 63 882,20
XII	Tawaran (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Id.	$774^{1}/_{3}$	1091	10 jaar (10 Aug. 1895 t/m 9 Aug. 1905)	f 12,85 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 21 610,93
XIII	Pagerwodjo c. a. (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Nederl.-Indische Houtaankap-Maatschappij	2513	3542	10 jaar (20 Aug. 1892 t/m 19 Aug. 1902)	f 16,60 per M³. timmerhout en f 0,12 per stapelmeter brandhout	f 7 300,33^{5}
XIV	Poetatsewoe (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	1762	2480	10 jaar (10 Aug. 1895 t/m 9 Aug. 1905)	f 17 per M³. timmerhout en f 0,15 per stapelmeter brandhout	f 37 364,71
	Soerabaija.						
XV	Prahoegossong (distr. Modjodadi, afd. Djombang)	Tan Hian Gwan	1627	2293	5 jaar (14 Aug. 1892 t/m 13 Aug. 1897), verlengd tot 30 April 1898	f 20,20 per M³. timmerhout en f 0,05 per stapelmeter brandhout	f 18 925,83
XVI	Soembergoerit (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Id.	748	1054	6 jaar (11 Jan. 1896 t/m 10 Jan. 1902)	f 21,70 per M³. timmerhout en f 0,02 per stapelmeter brandhout	f 18 645,70^{5}
XVII	Madjenan Graman (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Tjoa Tjwan Lok	$964^{1}/_{2}$	1376	4 jaar (19 Febr. 1897 t/m 18 Febr. 1901)	f 21 per M³. timmerhout en f 0,02 per stapelmeter brandhout	f 14 994,52
	Madioen.						
—	Bandjarsari (districten Kanigoro en Oeteran, reg. Madioen)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & C°.	595	839	1 jaar (30 Nov. 1895 t/m 29 Nov. 1896), verlengd tot 29 Nov. 1897	f 26 per M³. timmerhout en f 0,03 per stapelmeter brandhout	f 2 823,64
XVIII	Beloek (distr. Gendingan, reg. Ngawi)	Th. de Roij van Zuidewijn	3120	4452	4 jaar (27 Juni 1895 t/m 26 Juni 1899)	f 13,10 per M³. timmerhout en f 0,10 per stapelmeter brandhout	f 15 898,86
	Kediri.						
—	Soemberingin (districten Blitar en Srengat, reg. Blitar)	C. Bijl	254	357	3 jaar (16 Jan. 1894 t/m 15 Jan. 1897), verlengd tot 15 Nov. 1897	f 33 per M³. timmerhout en f 0,25 per stapelmeter brandhout	f 11 488,60

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1896.	in 1897 gekapt.	in 1897 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	
245 133	666 4 631	905 4 637	6 27	De afvoer van het hout geschiedt per as naar Pakel, vandaar per railbaan tot Bandjar, verder per scheepsgelegenheid. Ingevolge de aannemingsvoorwaarden moet de exploitante tevens de boomen in de sleuven en indeelingslijnen vellen en de achtergebleven stronken doodbranden. (129 hectaren bosch moet worden *leeggekapt.*)
308 653	5 050 538	5 045 1 190	313 1	Het hout wordt vervoerd tot Bandjar per railbaan en vandaar per scheepsgelegenheid. 504 hectaren bosch moet worden *leeggekapt* en schoongebrand voor wederaanplant.
85 117	3 172 969	2 206 670	1 051 416	Het geheele perceel is bestemd om leeggekapt en weder met djati te worden beplant. Afvoer als voren.
*36 2 886	903 51	881 2 937	25 "	Voor zooveel het hout niet ten behoeve van de werken in de Solovallei geleverd wordt (op de stapelplaats Glonggong) heeft de afvoer plaats naar de stapelplaats Djetak aan de Solo-rivier.
106 688	2 793 1 516	2 697 14	202 2 190	Als voren.
446 2 101	1 127 1 235	1 236 2 328	337 1 008	In de kap- en vervoerloonen kwam in 1897 geen verandering (verg. bijlage FFF van het vorig verslag). Gemiddelde verkoopprijzen van het hout in 1897: f 39,42 per M³. timmerhout en f 2,53 per stapelmeter brandhout.
199 510	1 423 3 952	1 043 60	579 4 402	Kaploon voor watonans f 6 en voor dwarsliggers f 7 per M³, geleverd op de verzamelplaats; voor balken f 3 à f 8 per M³.; voor brandhout f 0,40 per stapelmeter. Voor het vervoer van balken naar de verzamelplaats werd f 1 per M³. betaald; de verdere afvoer naar Soerabaija kostte f 7 of f 4 per M³., naar gelang het per kar of in vlotten geschiedde. Het brandhout werd veelal naar Modjokerto vervoerd, hetgeen op f 2,10 per stapelmeter kwam te staan. Gemiddelde verkoopprijzen: f 35,80 per M³. timmerhout en f 2,35 per stapelmeter brandhout.
....	1 184 5 404	1 184 6	" 5 398	Nieuwe onderneming. Kaploon voor balken f 5 per M³., voor watonans (geleverd op de verzamelplaats) f 6,25 per M³., voor brandhout f 0.25 per stapelmeter. Draagloon tot de verzamelplaats voor balken f 1,25 per M³. en voor brandhout f 0,25 per stapelmeter. Vervoerkosten van de verzamelplaats naar Babat per kar f 3 per M³. timmerhout en f 1,25 per stapelmeter brandhout, en voor het vervoer — te water — van Babat naar Soerabaija respectievelijk f 2 en f 1. Gemiddelde verkoopprijzen: f 36,25 per M³. timmerhout en f 4 per stapelmeter brandhout.
16 1 602	371 2 510	387 4 112	....	De zuivering van het perceel liep op 29 November 1897 ten einde.
630 183	1 503 2	1 533 185	600 "	Geen bijzonderheden gemeld.
36 "	432 2 959	468 2 959	....	De zuivering van het perceel liep op 15 November 1897 ten einde.

III. OVERZICHT betreffende den afzet van djatihout op Java en Madura in 1897 en van de daarvoor bedongen prijzen. *a*).

GEWESTEN.	Door de departementen der burgerlijke openbare werken, van binnenlandsch bestuur en van oorlog ingekocht djati-timmerhout.			Op veilingen van de hand gezet.						Door houtcontractanten of landhuurders ondershands van de hand gezet.					
				Djati-timmerhout.			Djati-brandhout.			Djati-timmerhout.			Djati-brandhout.		
	Hoeveelheid (in M³.).	Waarvoor betaald.	Gemiddelde inkoopsprijs per M³.	Hoeveelheid (in M³.).	Opbrengst der veilingen.	Gemiddelde veilingsprijs per M³.	Hoeveelheid (in stapelmeters).	Opbrengst der veilingen.	Gemiddelde veilingsprijs per stapelmeter.	Hoeveelheid (in M³.).	Opbrengst.	Gemiddeld gold dus de M³.	Hoeveelheid (in stapelmeters).	Opbrengst.	Gemiddeld gold dus de stapelmeter.
Batavia *b*).	1 611	f 75 834	f 47,00	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Krawang	*c*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Preanger Regentschappen	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Cheribon	„	„	„	„	„	„	„	„	„	178	f 5 717	f 32,00	8 322	f 8 322	f 1,00
Tagal	233	10 436	44,80	228	f 5 688	f 24,90	„	„	„	2 269	68 267	30 00	11 878	11 199	0,94
Pekalongan	120	6 427	53,50	610	6 172	10,11	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Samarang	548 402 „	24 075 † „	43,93 † „	448 „ †	7 612 „ 29 624	17,00 „ †	„ „ †	„ „ f 273	„ „ †	20 13 553 †	596 † 636	29,80 † †	2 218 4 911 „	4 436 † „	2,00 † „
Japara	20 244 „	1 084 † „	54,00 † „	66 „ †	2 112 „ 1 940	32,00 „ †	714 „ „	1 003 „ „	f 1,45 „ „	„ 1 858 „	„ † „	„ † „	„ 2 410 „	„ † „	„ † „
Rembang	180 „	8 820 „	49,00 „	„ „	„ „	„ „	„ „	„ „	„ „	304 3 391	7 560 †	24 80 †	† „	† „	† „
Soerabaija	370 „ „	17 394 „ „	47,00 „ „	127 „ †	2 557 „ 28 665	20,00 „ †	„ „ †	„ „ 539	„ „ †	6 541 „ „	212 239 „ „	32,40 „ „	25 798 359 „	69 257 † „	2,70 † „
Pasoeroean	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Probolinggo	88	5 649	64,20	„	„	„	„	„	„	65	2 400	37,00	„	„	„
Bezoeki	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banjoemas	68	3 432	51,20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bagelen	275	13 320	48,40	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kadoe	231	13 327	57,65	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Djokjokarta	19	1 135	59,70	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Soerakarta	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Madioen	1 561 „ „	61 490 „ „	39,30 „ „	„ „ †	„ „ 43	„ „ †	30 „ „	60 „ „	2,00 „ „	2 093 „ „	81 885 „ „	39,00 „ „	1 031 4 650 „	1 595 † „	1,54 † „
Kediri	172 „	8 285 „	48,60 „	„ „	„ „	„ „	„ „	„ „	„ „	3 235 871	115 507 †	35,75 †	959 1 597	1 929 †	2,00 †
Totalen	5 496 646 „	f 250 758 † „	f 45,60 † „	1 479 „ †	f 24 142 „ 60 273	f 16,00 „ †	741 „ †	f 1 062 „ 812	f 1,40 „ †	14 705 19 673 †	f 494 171 † 636	f 33,60 † †	50 206 13 927 „	f 96 738 † „	f 1,92 † „

a) Evenals in vorige jaren maakten weder sommige ondernemers bezwaar om mededeeling te doen van de prijzen waarvoor zij hun hout verhandelden.

Omtrent den uitvoer van djatihout naar buiten Nederlandsch-Indië blijkt uit de opgaven van het departement van financiën te Batavia dat gedurende 1897 uit verschillende havens van Java naar Nederland en den vreemde (voornamelijk Afrika) werd uitgevoerd eene hoeveelheid van 23 007 M³. (in 1896 25 182 M³.).

b) De opgaven met betrekking tot de residentie Batavia betreffen inkoopen van djatihout ten behoeve van de militaire genie.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreekt de betrekkelijke opgaaf.

IV. Mededeelingen omtrent het voornaamste wat in 897 verricht werd tot „voorloopige inrichting" der bosschen (daaronder ook de werkzaamheden tot voorbereiding van de uitgifte van nieuwe boschperceelen).

Aan de bovenbedoelde mededeelingen moge hier voorafgaan onderstaand overzicht, aanwijzende de voor de verschillende categorieën van inrichtingswerkzaamheden gedurende 1897 gedane uitgaven.

Gewesten of gedeelten van gewesten.	Voorloopige grens-regeling, afbakening der djatibosschen en boschperceelen	Waardebepaling van uit te besteden boschperceelen.	Aanleg van houtafvoerwegen.	Indeeling der djatibosschen door sleuven, paden en wegen.	Onderhoud van wegen, paden en bruggen.	Ringen van boomen op uit te besteden boschperceelen.	Keeten en diverse uitgaven.	Totaal.	In 1896 waren de uitgaven als volgt.
Preanger Regentschappen – Krawang	f 1 836	„	„	„	f 37	„	„	f 1 873	f 2 335
Tagal – Cheribon	1 398	„	f 940	„	1 580	f 237	„	4 155	6 735
Pekalongan – Kendal	4 532	f 50	146	f 46	484	278	1 254	6 790	2 790
Samarang – West Soerakarta	340	677	2 691	479	825	643	664	6 319	13 017
Grobogan	657	172	„	„	4 140	552	3 205	8 726	
Oost Bagelen – Kadoe – Djokjokarta	5 616	„	„	„	126	„	50	5 792	7 006
West Bagelen – Banjoemas	1 163	„	„	„	„	„	„	1 163	
Japara	1 347	„	528	2 559	594	„	3 003	8 031	8 679
Rembang–Blora	643	1 246	1 184	949	45	281	3 207	7 549	11 954
Blora – Tjabak	364	981	„	583	67	182	448	2 625	
Toeban – Tinawoen – Toedir	2 367	249	736	2 192	385	377	151	6 457	14 963
Bodjonegoro	1 115	1 889	517	760	598	1 231	1 800	7 910	
Zuidwest Rembang – Ngawi – Sragen	840	587	818	„	867	187	862	4 161	14 518
Madioen	597	84	3 737	86	239	423	50	5 216	3 812
Kediri	1 276	„	„	23	31	147	45	1 522	3 094
Modjokerto – Pasoeroean	1 468	„	1 568	1 552	744	440	163	5 935	16 208
Noord Soerabaija – Madura	2 600	138	„	696	950	208	5 187	9 779	
Probolinggo–Bezoeki	364	„	„	„	570	„	„	934	3 760
Totalen	f 28 523	f 6 067	f 12 865	f 9 925	f 12 282	f 5 186	f 20 089	f 94 937	f 108 871

Preanger Regentschappen - Krawang.

De opmeting van de bestaande grenzen der djatibosschen in Krawang werd voortgezet en nagenoeg voltooid.

Enkele voetpaden werden onderhouden. Te Tjipetir (Preanger Regentschappen) werd eene opzienerswoning gebouwd.

Tagal - Cheribon.

In het Margasari-complex, waarvan de afbakening werd voltooid, werd een houtafvoerweg aangelegd, in welken weg twee groote en eenige kleine bruggen werden gebouwd.

De afbakening van de Zuid-Bantarbolang-, Karangsamboeng- en Noord-Djatiwangi-complexen werd onderhanden genomen. In het Bantarbolang-complex werd een weg gemaakt.

Pekalongan - Kendal.

In dit boschdistrict, waar de afbakening, grensregeling, opmeting en inrichting *definitief* zijn, werden alleen in de jonge djatiplantsoenen inspectiepaden aangelegd.

Samarang — West-Soerakarta.

De grensregeling en opmeting der djatibosschen zijn hier *definitief* en reeds geheel afgeloopen. Een aantal wegen in de houtplantsoenen, zoomede — over eene lengte van 38 K.M. — houtafvoerwegen werden aangelegd en de daarin noodige bruggen en duikers gebouwd.

Grobogan.

De afbakening en indeeling zijn hier *definitief*.

Nieuwe wegen werden aangelegd en de noodige bruggen daarin gebouwd. Met den bouw van eene opzienerswoning te Tambakselo werd een begin gemaakt, terwijl vier nieuwe boschwachterswoningen werden gebouwd en twee mantri's-woningen uitgebreid. Deze woningen behooren tot het definitief ingericht complex Noord-Kradenan, doch worden hier vermeld om reden dat complex tot ult. September 1897 nog niet afzonderlijk beheerd werd.

Oost-Bagelen — Kadoe — Djokjokarta.

Met de werkzaamheden der afbakening, grensregeling en opmeting van de wildhout-terreinen [1]) werd geregeld voortgegaan. In de onderdistricten Sapoeran, Kaliwoeloh en Kepil van het district Sapoeran (residentie Bagelen) kwam men daarmede gereed, terwijl er in de terreinen, behoorende tot het stroomgebied van de Gowong, een aanvang mede werd gemaakt. In Kadoe werd de grensregeling en afbakening van 6 reboisatiecomplexen beëindigd. In het geheel werden 3667 hardsteenen grenspalen gemaakt en geplaatst.

West-Bagelen — Banjoemas.

De werkzaamheden betreffende de afbakening en opmeting der boschcomplexen werden voortgezet en, voor zooveel de djatiboschcomplexen Goenoeng-Wadastoempang, Goenoeng Poetri en Goenoeng Tjingkang betreft, beëindigd.

Japara.

De grenzen van het perceel Toebanan werden opgemeten en de noodige grenspalen geplaatst, terwijl indeelingslijnen werden geprojecteerd, die voor het meerendeel tevens als houtafvoerwegen zullen kunnen dienen.

[1]) Ofschoon het niet in de bedoeling ligt om de te reboiseeren en de overige te reserveeren wildhout-terreinen op dezelfde systematische en nauwkeurige wijze te doen meten en kaarteeren als bij de djatibosschen noodzakelijk is, werd het toch om verschillende redenen wenschelijk geacht in dit boschdistrict deze werkzaamheden, ten einde ze aan het doel te doen beantwoorden, aan het personeel der inrichtingsbrigade op te dragen.

In het perceel Panggang werden langs sleuven 2 K.M. weg en 22 K.M. voetpad aangelegd. In het complex Regaloh werd de brug over de rivier Goeng verplaatst. In het complex Ngarengan werd eene sleuf ten zuiden van de Leuggi-rivier voor lichte voertuigen berijdbaar gemaakt, en in het zuidelijk gedeelte van dat complex een rijpad van 14 K.M. lengte aangelegd van Koewawoer tot Brati. Voorts werden van bedoeld complex 15 hectaren van het djatiboschareaal ten bate der bevolking afgeschreven, de kamponggrond afgebakend en de nieuwe grens met wildhout beplant. Te Bandjaran werd eene opzienerswoning gebouwd.

Rembang - Blora.

(Afbakening en opneming zijn *definitief.*)

De grensregeling van het perceel Pasedan-Mantingan werd voortgezet en voltooid. De taxatie van de perceelen Galakmogoh en Mantingan werd beëindigd. In het uit te besteden boschperceel Telogo werden de boomen geringd, welke in het tweede exploitatiejaar ter velling komen. In de nieuw uit te besteden perceelen Mapring (zuiveringsperceel) en Todanan werden alle sleuven in kaart gebracht, en de boomen, in de ontworpen sleuven voorkomende, geringd. In eerstbedoeld perceel werd tevens de afbakening der enclaves voltooid, terwijl het laatstgenoemde in zijn geheel voor uitbesteding in gereedheid werd gebracht. In sommige jaarperceelen van de zuiveringsperceelen Ngawen Ombo en Bogem Banat werden indeelingsstrooken aangelegd en sleufpalen geplant.

Goede, berijdbare wegen werden aangelegd van Todanan naar Soemoerwatoe, met een zijtak naar Djomblang, van Todanan naar Karanganjir, van Karanganjir over Watoe Ombo naar Ngoemboel en van Goenoengan naar het bosch Dringo. De weg van Soemberredjo naar Kalipendjalin in het djatiboschperceel Djatiamben werd verlegd en verbreed, ten einde den toegang per as naar de opzienerswoning te Soemberredjo mogelijk te maken. In het weder met djati beplante eerste perceel van Wonosemi werd een weg aangelegd, die tevens als indeelingslijn dienst zal kunnen doen. De weg in het djatiplantsoen Kalisari IV werd geheel doorgetrokken, terwijl er tevens twee bruggen in werden gebouwd.

De opzienerswoning te Soemberredjo werd nagenoeg en die te Ngliron geheel voltooid.

Blora - Tjabak.

(De opneming is *definitief.*)

In het in 1896 reeds voor uitbesteding in gereedheid gebrachte, deels te zuiveren, deels leeg te kappen perceel Nglobo-Bloengoen werd 6 K.M. weg aangelegd, waarin 6 kleine bruggen benevens 13 duikers werden gebouwd. De weg naar de opzienerswoning te Kedoeng Toeban werd verhard.

Toeban - Tinawoen - Toedir.

De grensregeling van de uit te besteden perceelen Sentoel, Goewoteroes en Bedji werd beëindigd, terwijl het indeelingsnet in deze perceelen werd geprojecteerd. De grensregeling van het perceel Podang II werd ter hand genomen.

Ten opzichte van het perceel Sentoel werden de voor de uitbesteding noodige stukken ingediend, en met de voorbereiding tot de uitgifte van de perceelen Goewoteroes, Podang II en Bedji werd geregeld voortgegaan.

In het perceel Podang II werd een 6 K.M. lange houtafvoerweg aangelegd, terwijl in de verschillende houtplantsoenen, zoomede in de bosschen van de districten Bantjar en Tinawoen inspectiepaden werden gemaakt.

Bodjonegoro.

Voor de uitgifte werden gereed gemaakt de perceelen Noord-Koeniran, Zuid-Koeniran, Toloe en Temaijang.

Een nieuwe weg werd aangelegd van de dessa Pradak naar Gondang en Boetoh. In den zoogenaamden ouden postweg door het perceel Wadang werden bruggen gebouwd.

Zuidwest-Rembang — Ngawi — Sragen.

In de districten Randoeblatoeng en Dero werden wegen aangelegd, ten einde den toegang tot de djatibosschen te verbeteren en dien ook in den regentijd mogelijk te maken.

Madioen.

De afbakening van het gebied der dessa Koewiran en van de gehuchten Bringin, Ngledong en Parin werd beëindigd. In aansluiting aan de afbakening van het perceel Mroewak-Panggoeng werden de djatibosschen, van Ngloemer uit, naar het oosten tot de rivier Tjatoer afgebakend. Nieuwe grenzen werden geprojecteerd voor de dessa Mritjan en 6 andere De boschperceelen Modjoraijong en Tambak werden voor uitbesteding in gereedheid gebracht. Van het perceel Kresek werd de grens op het terrein uitgezet en van de perceelen Wilangan en Ngleroep werden respectievelijk de eerste drie en de eerste twee jaarperceelen geringd. Nieuwe houtafvoerwegen werden aangelegd naar de perceelen Gemarang, Tambak en Pakoelan. In den jongen aanplant Kedoengdawoeng I werd een 7 M. breede weg aangelegd van $^1/_2$ K.M. lengte.

De noodige bruggen en duikers werden gebouwd. In het sleuvennet Pepé werd voortgegaan met het in orde maken van bruggen en duikers.

Kediri.

De opneming van de boschgrenzen in het district Lodoijo kwam gereed. Voorstellen tot uitbesteding van de leegkapperceelen Losari A en Losari B werden ingediend. In de djatiaanplantingen werden wegen aangelegd.

Modjokerto — Pasoeroean.

Voortgezet werd het plaatsen van grenspalen in de complexen Modjokasri en Grati-Winongan-Tengger.

De opmeting van het perceel Ledok werd onderhanden genomen.

De houtafvoerwegen in de afgebakende en opgenomen perceelen Tandjoengan en Tjoepak, aan den aanleg waarvan in 1896 begonnen was, werden voltooid, terwijl van een dergelijken weg in het perceel Ledok 1.2 K.M. gereed kwam. Bedoelde wegen kunnen tevens dienst doen als indeelingslijnen. Ten behoeve van de indeeling der bosschen werden voorts enkele wegen aangelegd, terwijl bovendien nog 15 K.M. inspectiepaden in de jonge djati-aanplantingen tot stand kwamen.

Noord-Soerabaija — Madura.

De grensregeling en afbakening van het boschcomplex Mantoep werden voortgezet. Nagenoeg beëindigd werd de opneming van het uit te besteden leegkapperceel Slereng, waarvan de houtmassa werd getaxeerd. Voorts werd gewerkt aan de opneming van de complexen Ngimbang en Lawan en aan de afbakening van de bosschen Toenggoen en Woedi.

De jonge aanplantingen werden ingedeeld door inspectiepaden tot eene gezamenlijke lengte van 28 K.M. Te Ngimbang werd eene houtvesterswoning gebouwd.

Probolinggo — Bezoeki.

In dit boschdistrict werden inspectiepaden aangelegd tot eene gezamenlijke lengte van 7.5 K.M.

V. Geldelijk overzicht der uitkomsten van het boschbeheer over 1897.

Baten.

1°. Gestort door contractanten met vrije beschikking over het gekapte hout:		
a. wegens de hun ter leegkapping afgestane djatiboschperceelen (zoowel te herbosschen perceelen als bij de grensregeling der bosschen daarvan afgesneden boschterreinen, zoogenaamde afbakeningsperceelen) . . . . { hetzij aan jaarlijksche vaste pachtsom, hetzij aan retributie in verhouding tot de gekapte houtmassa	f a)	1 048 477
b. wegens het zuiveren van djatiboschperceelen (aan retributie als voren)	a)	541 336
2°. retributie voor krachtens vergunning gekapte houtwerken door niet-inlanders		10 430
3°. idem door inlanders		36 121
4°. zuiver rendement van op vendutie verkocht hout	b)	96 383
5°. geregulariseerde waarde van het aan de departementen der burgerlijke openbare werken en van oorlog verstrekt hout, verkregen door aankap op last of op andere wijze		37 738
6°. tariefswaarde van ten behoeve van het departement van binnenlandsch bestuur op last gekapt hout, doch niet geregulariseerd .		98 095
7°. andere ontvangsten, meerendeels retributie voor het afstaan van hout op erfpachtsperceelen		13 631
Totaal der baten . . .	f	1 882 211

Lasten.

1°. Kosten van nieuwe djati- en wildhoutplantsoenen (met inbegrip van de kosten wegens verzorging van nog onderhoud behoevende beplantingen van vorige jaren):		
a. djaticultuur	f	153 482
b. wildhoutcultuur	» c)	97 756
2°. uitgaven voor de inrichting der bosschen (zoowel definitieve als voorloopige inrichting):		
a. grensregeling, afbakening, kaarteering, enz. der djatibosschen en taxatie van nieuwe boschperceelen		48 062
b. aanleg en onderhoud van wegen, paden, bruggen en indeelingssleuven		65 890
3°. uitgaven voor het in eigen beheer kappen en sleepen van hout		42 663
4°. uitgaven voor personeel d) en diversen:		
a. traktementen van den hoofdinspecteur, de inspecteurs, de houtvesters, de adspirant- en de adjunct houtvesters. . .		151 800
b. idem van de opzieners en leerling-opzieners		46 590
c. idem van de opnemers, leerling-opnemers en mantri-opnemers		7 497
d. idem van de mantri's-politie en boschwachters		81 701
e. reis-indemniteiten en verdere reis-, verblijf- en transportkosten		78 633
f. kosten voor bureau- en verder ondergeschikt personeel . .		15 664
g. kosten van tijdelijk personeel		45 955
h. instrumenten, teeken- en schrijfbehoeften, benevens bureauhuur		7 295
i. uitgaven voor taxatie van het houtgewas voorkomende op in erfpacht aangevraagde gronden		63
Totaal der lasten . . .	f	843 051
Totaal der baten . . .		1 882 211
Voordeelig verschil . . .	f	1 039 160

a) Onder deze posten zijn overigens nog de volgende ontvangsten begrepen: f 18 917 gestort door landhuurders in Soerakarta, aan wie door het Gouvernement, tegen eene in termijnen te betalen koopsom, het recht is afgestaan tot aankap van het op hunne landen groeiende djatihout; f 3049 wegens door houtcontractanten betaalde boeten, f 6945 wegens terugbetaling (door een 11-tal contractanten voor pas uitgegeven boschperceelen) van door den dienst van het boschwezen gedane uitgaven voor het ringen van de eerste jaarperceelen en (of) het vellen en bekappen van stammen of houtwerken, gediend hebbende bij de taxatie der houtmassa, zoomede f 6080 wegens betaalde vergoeding ter zake van het niet schoon afleveren van de leeggekapte jaarperceelen.

b) Hieronder ook begrepen hetgeen de door de politie achterhaalde houtwerken bij publieken verkoop opbrachten.

c) Ten laste van dezen post is weder gebracht hetgeen is uitgegeven voor het planten door de zorg van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur van schaduwboomen langs de wegen.

d) Met pensioenen, verlofs en non-activiteitstraktementen, opleidings- en uitzendingskosten van personeel is geen rekening gehouden.

(5. 55.)

BIJLAGE CCC.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 2, sub 2°., van het verslag.)

OVERZICHT

over 1897

BETREFFENDE DE UITKOMSTEN EN DEN OMVANG

van de aan de verplichte levering onderworpen

KOFFIECULTUUR

TER

SUMATRA'S WESTKUST

EN IN DE

MINAHASSA (MENADO).

GEWESTEN OF AFDEELINGEN.	Volgens de op 31 Oct. 1897 afgesloten opgaven waren bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		Hoeveelheid koffie (in pikols ontvangst genomen	
	kampongs (of negorijen).	huisgezinnen.	In ontvangst genomen. a)	
				Sumatra's
Padangsche Benedenlanden	17	5 236	1 652,68[4] 73,00	1 725,68[4]
Padangsche Bovenlanden	423	182 366	25707,46[2] 633,12[6]	26 340,58[8]
Tapanoli	c) 436	c) 16 217	5 214,71[2] 26,71[6]	5 241,42[8]
Totalen voor het gouvernement Sumatra's Westkust	876	203 819	32 574,85[8] 732,84[2]	33 307,70
				Minahassa
Afdeeling Menado	16	689	309,74[8] 1,31[8]	311,06[6]
„ Kema	5	293	88,66[4] 1,82[2]	90,48[6]
„ Tondano	d) †	7 440	2 778,24[6] 3,76[6]	2 782,01[2]
„ Amoerang	37	†	1 176,34[6] 0,10[8]	1 176,45[4]
„ Belang	26	†	420,74[4] 1,52	422,26[4]
Totalen voor de Minahassa	†	†	4 773,74[8] 8,53[4]	e) 4 782,28[2]

GEWESTEN OF AFDEELINGEN.	Ingekochte hoeveelheid koffie (dus zonder de aangehaalde en verbeurd verklaarde).		Gezamenlijke kosten van het uit den oogst van 1897 verkregen				
			Inkoopsprijs aan de bevolking betaald. f)	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel.	Kosten van personeel speciaal belast met het toezicht op de koffiecultuur.	Uitgaven voor inkooppakhuizen. Gewoon onderhoud.	Uitgaven voor inkooppakhuizen. Oprichting en zware herstellingen.
							Sumatra's
Padangsche Benedenlanden	1 652,68[4] 73,00	1 725,68[4]	f 25 337,76	f 720,00	f 2 460,00	f 105,00	„
Padangsche Bovenlanden	25 705,95 632,68[2]	26 338,63[2]	390 334,36[5]	21 235,76	28 455,00	2 884.90	f 1 573,02
Tapanoli	5 214,71[2] 26,71[6]	5 241,42[8]	78 421,05	6 078,93[5]	10 425,00	1 013,05	975,70
Totalen voor het gouvernement Sumatra's Westkust	32 573,34[6] 732,39[8]	33 305,74[4]	f 494 093,17[5]	f 28 034,69[5]	f 41 340,00	f 4 002,95	f 2 548 72
							Minahassa
Afdeeling Menado	309,74[8] 1,31[8]	311,06[6]	f 7 760,17[5]	„	„	„	„
„ Kema	88,66[4] 1,82[2]	90,48[6]	2 239,37[5]	f 26,00	„	f 40,00	„
„ Tondano	2 778,24[6] 3,76[6]	2 782,01[2]	69 503,22[5]	2 760,00	„	240,00	„
„ Amoerang	1 176,34[6] 0,10[8]	1 176,45[4]	29 410,00	2 057,15[5]	„	294,50	„
„ Belang	420,74[4] 1,52	422,26[4]	10 537,60	728,07	„	120,00	„
Totalen voor de Minahassa	4 773,74[8] 8,53[4]	4 782,28[2]	f 119 450,37[5]	f 5 571,22[5]	„	f 694,50	„

a) De tweeërlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste soort en o p inferieure koffie.
b) Met betrekking tot het gouvernement Sumatra's Westkust zijn over 1897 voor deze tabel geen opgaven per afdeeling ontvangen.
c) Zonder de afdeeling Padang Lawas (residentie Tapanoli), waar geen verplichte koffiecultuur, doch wel de verplichte levering bestaat.
d) Waar, bij gemis aan opgaven of voldoende opgaven, geen cijfer is kunnen worden ingevuld, heeft men een † geplaatst.
e) In 1897 werd in de Minahassa geen koffie aangehaald. Dit totaal betreft dus uitsluitend ingekochte koffie.

van 100 katti's of van 61,76 K.G.) in 1897 bij de inkooppakhuizen in (daaronder ook aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie). Bij het ledigvallen van de pakhuizen meer bevonden.		minder bevonden.		Uitgeleverd.		Hoeveelheid koffie (goede en inferieure) in de drie voorafgegane jaren bij het ledigvallen van de pakhuizen uitgeleverd. 1894.	1895.	1896.	Aantal koffieboomen (wat Sumatra's Westkust betreft volgens ruwe schattingen van 1 Januari 1897; wat de Minahassa betreft volgens opgaven van ult. Oct. 1897). Jonge.	Vruchtdragende.	Te zamen.
Westkust. *b)*											
„ „	„	„ „	„	1 652,68^{4} 73,00	1 725,68^{4}	912	2 016	1 630	„	1 500 000	1 500 000
7,72^{3} 3,27^{8}	11,00^{6}	„ „	„	25 715,19 636,40^{4}	26 351,59^{4}	19 934	30 980	39 900	30 750 000	68 450 000	99 200 000
66,01 1,97^{5}	67,98^{5}	0,01 „	0,01	5 280,71^{2} 28,69^{1}	5 309,40^{3}	5 192	7 899	5 515	3 550 000	3 950 000	7 500 000
73,73^{3} 5,25^{3}	78,99^{1}	0,01 „	0,01	32 648,58^{6} 738,09^{5}	33 386,68^{1}	26 038	40 895	47 045	34 300 000	73 900 000	108 200 000
(residentie Menado).											
„ „	„	„ „	„	309,74^{8} 1,31^{8}	311,06^{6}	65	80	238	„	197 087	197 087
„ „	„	„ „	„	88,66^{4} 1,82^{2}	90,48^{6}	18	15	132	485	29 145	29 630
0,78 „	0,78	„ „	„	2 779,02^{6} 3,76^{6}	2 782,79^{2}	393	1 071	3 199	4 211 216	7 152 515	11 363 731
0,43 „	0,43	„ „	„	1 176,77^{6} 0,10^{8}	1 176,88^{4}	90	264	1 290	3 300	1 154 378	1 157 678
„ „	„	„ „	„	420,74^{4} 1,52	422,26^{4}	160	256	619	„	203 269	203 269
1,21 „	1,21	„ „	„	4 774,95^{3} 8,53^{4}	4 783,49^{2}	726	1 686	5 478	4 215 001	8 736 394	12 951 395

product, gerekend tot en met het vervoer van de inkoop- naar de strandpakhuizen. Kosten van afpakking en vervoer uit de inkooppakhuizen naar het naastbij zijnde spoorwegstation of halte (Sum. Westkust) *g)* of naar de strandpakhuizen (Menado).	Cultuurprocenten aan de inlandsche hoofden.	Bijzondere uitgaven voor bereiding op W.-I. wijze.	Alle andere uitgaven niet onder een bepaald hoofd te brengen.	Totaal.	Gemiddelde kosten per ingeleverden pikol koffie. *h)*	Inkooppakhuizen. Aantal.	Bergruimte (in pikols).
Westkust.							
f 3 195,01	f 1 322,03^{5}	„	„	f 33 139,80^{5}	f 19,20	*i)* 3	3 475
25 187,09	20 087,84^{5}	„	f 7 445,04^{5}	497 203,02^{5}	18,88	65	85 912
25 565,35^{5}	4 171,76^{5}	„	„	126 650,85^{5}	24,16	21	23 768
					. . . . .		
f 53 947,45^{5}	f 25 581,64^{5}	„	f 7 445,04^{5}	f 656 993,68^{5}	f 19,72^{5}	89	113 155
(residentie Menado).							
†	f 371,70	„	„	f 8 131,87^{5}	f 26,14	1	475
†	106,39^{5}	„	„	2 411,77	26,65	1	200
†	3 333,89^{5}	„	f 120,00	75 957,12	27,30	6	10 475
†	1 411,61^{5}	f 106,50	100,00	33 379,77	28,37	5	7 000
†	504,89	„	„	11 890,56	28,17	3	1 850
					. . . . .		
†	f 5 728,49^{5}	f 106,50	f 220,00	f 131 771,09^{5}	f 27,55	16	20 000

f) Ter Sumatra's Westkust f 15 per pikol, doch in de Minahassa (sedert 1 Januari 1893) f 25 per pikol (voor inferieure koffie de helft dier bedragen).

g) Slechts voor een deel der koffie uit de afdeeling Loeboe Sikaping (Padangsche Bovenlanden) zijn de transportkosten tot Padang in de opgaaf begrepen. Volgens het jaarverslag betreffende den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust werd aan vracht voor de gedurende 1897 langs dien spoorweg vervoerde gouvernements-koffie (26 166 pikol) ontvangen f 21 736.

h) De in deze kolom vermelde gemiddelden zijn niet volledig, omdat de transportkosten, gerekend tot de afscheeppakhuizen, niet of niet volledig zijn opgegeven.

i) Eén dezer pakhuizen was niet meer in gebruik.

B. DISTRICTSGEWIJZE OPGAVEN betreffende den omvang der cultuur. *k*)

AMEN DER DISTRICTEN.	Aantal bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeelde: personen (volgens den zoogenaamden voorstelstaat voor 1897/98).	dessa's: volgens de laatste cultuurplannen.	dessa's: niet meer in de cultuurplannen opgenomen, doch alsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	dessa's: Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1896/97 (31 October 1897) aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen aangelegde) koffieplantsoenen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige koffieplantsoenen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Aantal koffieboomen op 31 October 1897. Aanwezig in de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen: Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant vóór 1894/95.	Te zamen.	Naar schatting aanwezig in vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen aangelegde) plantsoenen: Geplant in de jaren 1894/95, 1895/96 en 1896/97.	Geplant vóór 1894/95.	Te zamen.	Koffie-inlevering (in pikols) gedurende 1894.	1895.	1896.	1897.
Afd. Menado.																	
Kakaskassen	311	2	2	4	42	$4^1/_2$	54	„	38 287	38 287	„	88 600	88 600	24	41	192	247
Tombariri	378	2	10	12	49	$18^1/_2$	3	„	49 000	49 000	„	21 200	21 200	41	39	46	63
Per afdeeling . .	689	4	12	16	91	23	57	„	87 287	87 287	„	109 800	*l*) 109 800	65	80	238	311 *m*)
Afd. Kema.																	
onsea	293	„	5	5	21	„	1	485	28 845	29 330	„	300	300	18	15	132	90
Afd. Tondano.																	
Tondano-Toulian	1580	†	†	†	†	†	†	584 938	847 180	1 432 118	556 700	872 600	1 429 300	47	117	661	556
Tondano-Toulimambot . .	1088	†	†	†	†	†	†	48 616	99 960	148 576	243 400	108 300	351 700	37	74	310	242
Kakas-Rembokken . . .	2130	†	†	†	†	†	†	„	380 011	380 011	1 825 600	2 378 800	4 204 400	142	454	1019	985
omohon-Sarongsong . .	1574	†	†	†	†	†	†	„	377 739	377 739	237 100	1 257 300	1 494 400	81	152	640	656
Langowan.	1068	†	†	†	†	†	†	46 862	144 025	190 887	668 000	686 600	1 354 600	86	274	568	344
Per fdeeling . .	7440							680 416	1 848 915	2 529 331	3 530 800	5 303 600	8 834 400	393	1071	3198	2783
Afd. Amoerang.																	
nder	†	„	7	7	8	„	160	„	9 354	9 354	3 300	234 700	238 000	22	66	353	422
Kawangkoan.	†	„	10	10	72	„	506	„	50 335	50 335	„	555 000	555 000	38	164	647	398
Tombassiar	†	„	1	1	2	„	14	„	2 350	2 350	„	9 500	9 500	„	1	8	3
Romoön	†	„	7	7	117	„	14	„	65 896	65 896	„	86 800	86 800	„	„	18	43
Tompasso	†	„	12	12	45	„	25	„	90 143	90 143	„	50 000	50 000	30	33	264	311
Per afdeeling . .		„	37	37	244	„	719	„	218 078	218 078	3 300	936 300	*n*) 939 600	90	264	1290	1177
Afd. Belang.																	
assan-Ratahan-Ponosakan	†	9	9	18	59	„	„	„	116 243	116 243	„	„	„	89	147	365	234
onsawang	†	8	„	8	156	„	„	„	87 026	87 026	„	„	„	71	109	255	188
Per afdeeling . .		17	9	26	215	„	„	„	203 269	203 269	„	„	„	160	256	620	422
Totalen . .	†	†	†	†	†	†	†	680 901	2 386 394	3 067 295	3 534 100	6 350 000	9 884 100	726	1086	5478	4783

k) Omtrent den omvang der cultuur in het gouvernement Sumatra's Westkust zijn egevens als de hierbedoelde niet met eenige nauwkeurigheid te verstrekken.

l) Hieronder 18 500 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond (in het strict Tombariri).

m) Onder de levering van 1897 was begrepen 1 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Menado.

n) Hieronder 10 000 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond (in het district Sonder).

(5. 56.)

BIJLAGE DDD.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 2, sub 3°., 4°. en 6°., van het verslag.)

OVERZICHT

over 1897

betreffende de verschillende

IN DE

BUITENBEZITTINGEN

gevestigde ONDERNEMINGEN van LANDBOUW,

EN WEL

I. van die, welke beschikken over door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestane gronden; 1)

II. van die, welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking, en

III. van die, welke in inlandsche staten gevestigd zijn krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

---

1) De door particulieren in eigendom bezeten landerijen in de buitenbezittingen worden — uitgenomen de onder die particuliere landerijen te rangschikken specerijperken op de Banda-eilanden — niet of slechts op zeer kleine schaal dienstbaar gemaakt aan de teelt van producten voor de wereldmarkt. Eene lijst der bedoelde landerijen en specerijperken vindt men in deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1898, blz. 434* t/m 442* en blz. 454* t/m 457*.

I. Ondernemingen gevestigd op gronden door het

GEWESTEN.	A. Ondernemingen nopens welker exploitatie over 1897 opgaven bij het bestuur waren ingekomen.				B. Ondernemingen hetzij al dan niet in exploitatie, nopens welke over 1897 geenerlei opgaven zijn ingekomen. *b*)			Verdeeling van de onder A bedoelde ondernemingen naar gelang er één of meer der onderstaande gewassen … opgaven, voor zooveel ingekomen, nopens de uitgestrektheid der beplantingen en de in 1897 verkregen …											
			Uitgestrektheid (in bouws)					Koffie *d*)			Tabak			Muskaatnooten.			Peper.		
	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	in 't geheel.	beplant.	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden . .	9	14	1 542	321 (9)	6	6	738	2	250 (2)	40 (1)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	14	21	9 969	4 318 (14)	12	12	5155	14	4 318 (14)	7 606 (14)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sumatra's Westkust: Tapanoli. .	1	2	701 *f*)	†	"	"	"	1	†	500	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Benkoelen . . .	2	3	2 131	305 (2)	5	5	9726	2	305 (2)	430 (2)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Lampongsche Districten . .	5	*g*) 3	37 681	1 624 (5)	9	9	40009	5	*h*) 1 624 (5)	406 (3)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Palembang . . .	6	8	44 489	1 311 (6)	34	35	162446	4	1 136 (4)	*i*) 7 440 (4)	1	150	39 000	"	"	"	"	"	"
Oostkust van Sumatra . . .	1	1	48	20 (1)	1	1	2235	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	20	†
Billiton	"	"	"	"	1	1	44	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Zuider en Oosterafdeeling van Borneo .	5	7	7 959	295 (5)	9	10	58087	1	4	†	1	10	3 000	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden .	3	3	*j*) 506	260 (2)	1	1	52	1	250	132	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Menado	5	11	2 701	1 401 (4)	15	24	7023	4	1 401 (4)	4 410 (4)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Amboina	3	3	867	459 (2)	4	4	18129	"	"	"	"	"	"	3	459 (2)	*l*) 939 (3)	"	"	"
Ternate	"	"	"	"	2	2	26000	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen . .	54	76	*j*) 108594	10 314 (50)	99	110	329644	34	*h*) 9 288 (33)	20 964 (30)	2	160 (2)	42 000 (2)	3	459 (2)	*l*) 939 (3)	1	20	†

a) Slechts één der in dezen staat opgenomen ondernemingen is op huurgronden gevestigd, namelijk het voor de teelt van inlandsche gewassen gebezigde huurland Laijang–Totaka (groot 49 bouws) in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

Voor elk erfpachtsperceel in het bijzonder vindt men de grootte, de canon, het tijdstip der vestiging van het erfpachtsrecht, enz. opgegeven in den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indie, jaargang 1898, deel I, blz. 369*–387*, waarin echter tot nog toe eenige der in 1896 en 1897 aanvaarde erfpachtsperceelen niet voorkomen. Van de in 1896 ingeschreven perceelen zijn namelijk in gemelden jaargang niet genoemd het perceel Kotta Zuijdewijn of Kotta Sani in de Padangsche Bovenlanden en een onbenaamd perceel op het tot de residentie Menado behoorende eiland Pajonga, respectievelijk groot 150 en 400 bouws, en van de in 1897 ingeschrevene ontbreken daarin nog de perceelen Selapan in de afdeeling Toelang Bawang (Lampongsche Districten), Baroesaki in de afdeelingen Amoenthai en Martapoera (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en Samasoera c. a. op het eiland Ceram (Amboina), respectievelijk groot 2142, 10 000 en 3100 bouws.

b) Verreweg de meeste der hierbedoelde perceelen waren nog niet in ontginning. Wegens hunne veelal groote uitgestrektheid is elk perceel aangemerkt als eene afzonderlijke onderneming te zullen vormen, uitgenomen in een paar gevallen waar kennelijk bleek dat het perceel bestemd was om eene uitbreiding te vormen van een vroeger uitgegeven perceel of dat men te doen had met aaneengelegen zeer kleine perceelen die zich in dezelfde hand bevonden. Van sommige perceelen, die in 1896 gezegd werden nog niet of niet meer in exploitatie te zijn, waren over 1897 in 't geheel geen opgaven ingekomen. Ondernemingen, welke in 1896 in exploitatie waren, maar ten aanzien van welke over 1897 niets gemeld is, zijn mede onder rubriek B begrepen. Dit geldt inzonderheid eenige koffie- en tabaksondernemingen in de residentiën Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado.

c) Daar niet van al de onder A bedoelde ondernemingen de beplante uitgestrektheid of de geoogste hoeveelheid is opgegeven (bij sommige trouwens viel in 1897, evenals in 1896, nog niet te oogsten) is het aantal ondernemingen, waartoe het uitgetrokken cijfer van aanplant of productie betrekking heeft, tusschen ( ) vermeld.

d) Slechts voor 5 ondernemingen blijkt dat er Liberia–koffie werd geproduceerd, en wel op Aijer Pringan/Aijer Padokan in Benkoelen, op Waij Rata en Kedongdong in de Lampongsche Districten, op Sindoran in de Minahassa (Menado) en

het | **Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.** *a)*

…wassen … kreget	werden verbouwd, met productie. *c)*			Verdeeling van de onder A en B bedoelde ondernemingen naar gelang zij in handen waren van:												Algemeen totaal.		
	Andere gewassen. *e)*			naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			Chineezen.			inlanders.					
…ctie (…kols).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).
…0.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.
,,	7	70 (7)	padi: 433 (6)	2	3	1 269	11	15	599	,,	,,	,,	2	2	412	15	20	2 280
,,	,,	,,	,,	9	14	6 697	15	17	7 415	1	1	635	1	1	377	26	33	15 124
,,	,,	,,	,,	1	2	704	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	2	704
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7	8	11 857	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7	8	11 857
,,	,,	,,	,,	5	*g)* 3	34 460	8	8	38 849	1	1	4 381	,,	,,	,,	14	12	77 690
,,	1	25	†	11	12	71 230	28	28	135 653	1	3	52	,,	,,	,,	40	43	206 935
†	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	2	2 283	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	2	2 283
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	1	44	,,	,,	,,	1	1	44
,,	3	281 (3)	rotting: 30 (1)	4	4	37 800	8	11	28 133	2	2	113	,,	,,	,,	14	17	66 046
,,	2	10 (1)	†	,,	,,	,,	3	3	*j)* 509	,,	,,	,,	*k)* 1	1	49	4	4	*j)* 558
,,	1	†	copra: 1600	9	14	5 281	11	21	4 443	,,	,,	,,	,,	,,	,,	20	35	9 724
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7	7	18 996	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7	7	18 996
,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	2	26 000	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	2	26 000
†	14	386 (12)	padi: 433 rotting: 30 copra: 1600	41	52	157 438	102	122	*j)* 274 737	6	8	5 225	4	4	838	153	186	*j)* 438 238

op Bakoengan in Bonthain (Celebes), tot eene hoeveelheid van respectievelijk 130, 280, 6, 60 en 12 pikol. Op laatstgenoemde onderneming werd daarnevens gewone koffie geteeld, waarvan de productie beliep 120 pikol

e) Op de meeste der in deze rubriek bedoelde ondernemingen treft men één of meer der volgende gewassen aan: padi, klappers, vruchtboomen, bamboe, rottan, enz.

f) Waar bij gemis van opgaven geen cijfer kan worden ingevuld, is een † geplaatst.

g) Het aantal ondernemingen in de Lampongsche Districten is grooter dan het aantal perceelen, doordien één perceel in drie deelen is gesplitst, waarvan twee de zelfstandige ondernemingen Waij Lima en Kedongdong uitmaken, terwijl aan het derde gedeelte nog geen bestemming is gegeven.

h) Voor een der koffieondernemingen in de Lampongsche Districten is in kolom 10 als beplante uitgestrektheid gerekend op 980 bouws, doch dit cijfer betreft niet enkel de koffieplantsoenen, daar in 1896, toen voor diezelfde onderneming (Tandjong Pinang) als beplant werd opgegeven 730 bouws, daarvan slechts eene oppervlakte van 30 bouws met koffie bezet was en de overige 700 bouws caoutchouc- en rottingaanplantingen uitmaakten.

i) Voor één koffieonderneming in Palembang, voor welke als productie was opgegeven 550 pikol in de hoornschil, is die hoeveelheid herleid naar het gewicht in bereiden staat.

j) Ongerekend de niet bekende uitgestrektheid van de als één perceel in erfpacht afgestane oostelijke groep der tot de afdeeling Makasser behoorende Postiljon-eilanden.

k) Deze onderneming betreft het in noot *a* bedoelde *huur*land Laijang-Totaka.

l) Hieronder 134 pikol foelie

II. Ondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws), waarvan het product op de onderneming is verwerkt.	Aangeplante gewassen.	Productie in 1897.	Aantal arbeiders voor vast aan de onderneming verbonden.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld per dag gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	LAMPONGSCHE DISTRICTEN.							
	Afd. Ommelanden van Telok Betong.							
1	Tandjong Karang.	P. Landberg en Zoon.	410	Liberia-koffie.	30 pikols	150	150	
2	Kedaton.	C. O. L. W. Danne.	70	Liberia- en Java-koffie.	nog geen product.	16	"	
3	Langkapoera.	W. L. Maschmeijer.	70	id.	id.	70	"	
4	Simpoer.	H. N. van der Beek.	14	id.	id.	a) †	†	
5	Waij Halim.	W. Raven.	350	id.	id.	75	"	Deze onderneming kwam in 1897 tot stand.
	ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.							
	Afd. Amoenthai.							
6	Tandjong.	Cultuurmaatschappij Kinaroem.	†	tabak.	60000 K.G.	†	†	De bevolking plant op eigen risico, met dien verstande dat zij vanwege de ondernemers, die ook het toezicht en de leiding op zich nemen, kosteloos aan bibiet wordt geholpen, onder beding dat het te oogsten product aan de onderneming worde geleverd.
7	Kinaroem.	Id.	†	id	†	†	†	Als voren.
8	Balangan.	Id.	†	id.	50000 K.G.	†	†	Id.
9	Boenga Djenar.	Cultuurmaatschappij Amandit.	†	id.	8060 "	10	40	
10	Kendangan.	Id.	†	id.	29450 "	"	600 in den druksten tijd	
11	Mahé.	Suck en Co.	†	id.	66000 "	5	21	
12	Djamboe.	Borneo-Landbouwmaatschappij.	†	id.	37200 "	"	21	
13	Laboean.	Id.	†	id.	†	†	†	
14	Soelingan.	Mr. G. J. Nijhuis en F. L. D. Smits.	†	id.	62000 K.G.	28	28 tot 48	
15	Lampihoeng.	Mr. G. J. Nijhuis.	†	id.	†	†	†	
16	Lok Tankon.	L. E. Bosch.	†	id.	†	†	†	
17	Batang Alai	Cultuurmaatschappij Batang Alai.	†	id.	43000 K.G.	26	10 tot 50	
18	—	Tabakmaatschappij Arendsburg.	†	id.	†	†	†	Bij deze onderneming zijn in 1897 de werkzaamheden gestaakt.
19	—	A. Knottenbelt en Co.	†	id.	49000 K.G.	30	30 à 200	Deze onderneming werd in 1897 geopend.
	MENADO.							
	Afd. Kema (Minahassa.)							
20	Tonsea.	J. C. Dircks.	†	tabak.	(zie de laatste kolom.)	†	†	Als bij n°. 6. De ondernemer kocht in 1897 1 600 000 planten op, en betaalde die, naar gelang van hoedanigheid, met f 5 à f 15 per 1000 stuks.
	AMBOINA.							
	Afd. Waroe (Ceram).							
21	Awaija.	A. F. Bouman.	†	cacao, koffie, klappers en muskaatnoten.	†	†	†	

a) Waar de opgaven ontbreken, is een † ingevuld.

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage DDD.]

III. Ondernemingen van landbouw, gevestigd in inlandsche staten krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

RESIDENTIE OOSTKUST VAN SUMATRA.

A. Tabaksondernemingen. a)

Afdeeling Deli.

RIJK DELI.

Eigenlijk Deli.

Totalen: 42 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 13 927 bouws; geoogst 136 529 pikol; totaal der contract-koelies 33 129, der in dagdienst gebezigde koelies 1643.

Volg-nummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
1	Sempali.	Deli-Maatschappij.	13 500 b) (300)	320 van 6000 M².	3700	c) 816	c) 56	De grond werd voor de 1ste en 2de maal beplant. (Bij de verder te noemen ondernemingen zal kortheidshalve worden volstaan met de vermelding 1ste, 2de, 3de maal, enz.) d)
2	Medan.	Id.	500	420 „ 6000 „	4050	539	70	3de maal.
3	Mariëndal.	Id.	3 000	328 „ 6000 „	3872	931	55	2de en 3de maal.
4	Kloempang.	Tabakmaatschappij Arendsburg.	250	350 „ 7000 „	3650	665	34	2de en 3de „
5	Klambir Lima.	Id.	4 010	300 „ 7000 „	2892	581	„	3de maal.
6	Helvetia.	Deli-Maatschappij.	e) *3 900	410 „ 6000 „	4700	746	30	6de „
7	Padang Boelan.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2 000 b) (500)	415 „ 6700 „	3156	1162	„	3de en 4de maal.
8	Gedong Djohor.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2 000	300 „ 6800 „	2490	648	77	3de en 4de „
9	Paija Bakong.	Deli-Maatschappij.	2 500	400 „ 6000 „	3234	827	90	1ste en 2de „
10	Polonia.	Id.	1 100	154 „ 6000 „	1205	301	„	2de en 3de „
11	Germania.	Deli-Cultuurmaatschappij.	800 b) (400)	428 „ 7200 „	2810	830	„	4de maal.
12	Rotterdam A.	J. Cramer.	*5 182	418 „ 7200 „	4532	869	120	3de en 4de maal.
13	Rotterdam B.	Id.	f)	270 „ 1600 „	2463	542	41	2de maal.
14	Bekalla.	Deli-Maatschappij.	3 000 b) (2 000)	432 „ 6000 „	5335	1298	26	2de en 3de maal.
15	Amplas.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	*2 415	300 „ 6700 „	3610	921	„	3de maal.
16	Saentis.	Deli-Cultuurmaatschappij.	†	370 „ 7200 „	3601	863	16	2de en 3de maal.
17	Deli Toewa.	Deli-Maatschappij.	3 800	453 „ 6000 „	3426	907	104	1ste maal.
18	Two Rivers.	Medan-Tabakmaatschappij.	*3 750	375 „ 7000 „	3623	828	„	1ste en 4de maal.
19	Saint Cyr.	Deli-Langkat-Tabakmaatschappij.	2 400	315 „ 6400 „	2550	746	„	4de maal.
20	Soengei Si Kambing.	Tabakmaatschappij Franco Deli.	*1 308 b) (870)	270 „ 7200 „	2700	520	„	4de „
21	Timbang Langkat.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2 000	395 „ 8000 „	3893	812	„	4de „
22	Bandar Chalipah.	Deli-Maatschappij.	5 000	363 „ 6000 „	2920	711	73	2de „
23	Soengei Diski en Pakaran.	J. Luhman.	1 500	340 „ 6000 „	3000	830	20	3de „
24	Patoembah.	Senembah-Maatschappij.	*3 436	300 „ 7200 „	3660	540	100	2de en 3de maal.
25	Soengei Mentjirim.	Tabakmaatschappij Arendsburg.	*5 436	450 „ 8000 „	3785	749	„	3de maal.
26	Soengei Kriau.	Id.	1 000	399 „ 3843 „	4242	939	„	3de „
27	Belawan.	Deli-Maatschappij.	1 600 b) (1 800)	365 „ 6000 „	3087	731	412	2de en 3de maal.
28	Tandem.	Deli-Batavia-Maatschappij.	3 000	383 „ 8000 „	4272	739	„	3de maal.
29	Kalahoen Penang.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2 000 b) (500)	349 „ 6700 „	3156	1169	„	3de en 4de maal.
30	Arnhemia.	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	*2 998	400 „ 6600 „	2000	1010	„	3de maal.
31	Toentoengan.	Deli-Maatschappij.	2 200 b) (1 500)	400 „ 6000 „	2213	805	60	2de „
32	Gloegoer.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2 000	360 „ 6700 „	3924	730	„	3de „
33	Boeloe Tjina.	Deli-Maatschappij.	1 500 b) (250)	408 „ 6000 „	5351	1024	69	1ste en 3de maal.
34	Rimboen en Kampong Pamah.	The British Deli and Langkat Company.	*3 605	523 „ 8000 „	2200	769	50	3de maal.
35	Petani.	Deli-Batavia-Maatschappij.	3 000	370 „ 8000 „	2100	945	45	2de „
36	Gambir.	Tabakmaatschappij Franco-Deli.	1 000	240 „ 6500 „	960	798	„	2de en 3de maal.
37	Marijland.	Deli-Cultuurmaatschappij.	400	329 „ 7200 „	3805	672	21	5de maal.
38	Mabar.	Id.	700 b) (300)	388 „ 7200 „	4792	1024	„	4de „
39	Tandem Hilir.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2 000	367 „ 8000 „	3200	787	„	2de „
40	Terdjoen.	Tabakmaatschappij Arendsburg.	400	317 „ 7000 „	3540	844	„	3de „
41	Roemah Kinangkong.	The British Deli and Langkat Company.	1 000	250 „ 3200 „	930	470	„	2de „
42	Namoe Soerau.	Tabakmaatschappij Franco-Deli.	2 000	246 „ 6500 „	1900	498	100	2de „

a) Alleen die ondernemingen worden genoemd, nopens welke uit de Indische opgaven blijkt dat zij voor den oogst van 1897 gewerkt hebben. Echter worden enkele eerst in 1897 geopende ondernemingen zonder n°. vermeld

b) Dit perceel wordt afzonderlijk genoemd, als in 1897 onder de vermelde onderneming geressorteerd hebbende.

c) Kortheidshalve is de landaard der koelies niet voor elke onderneming afzonderlijk opgegeven; zie echter de Recapitulatie op blz. 8 dezer bijlage.

d) Schier algemeen werd bemesting toegepast. Waar de gronden niet bemest werden, wordt zulks hier uitdrukkelijk aangeteekend

e) Waar men in kolom 4 een * geplaatst vindt, betreft de opgaaf niet de nominale grootte, maar de bij opmeting bevonden uitgestrektheid.

f) Begrepen in de opgaaf betreffende de voorgaande onderneming.

Landschappen Padang en Bedagei.

Totalen: 12 voor den oogst van 1897 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 2691 bouws; geoogst 21 193 pikol; totaal der contract-koelies 6075, der in dagdienst gebezigde koelies 479.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
43	Ramboetan. (P) *g*)	F. Meijer.	1300	391 van 7200 M².	3208	916	„	2de en 3de maal.
			b) (500)					
44	Si Barau. (B)	Padang-Tabakmaatschappij.	1000	300 „ 6800 „	3000	640	80	1ste en 2de „
			b) (1200)					
45	Gampowalan. (B)	Deli-Tabakmaatschappij.	1000	210 „ 7200 „	1714	514	„	1ste en 2de „
46	Paija Mabar. (P)	Amsterdam-Sumatra-Cultuurmaatschappij.	500	189 „ 7200 „	2350	353	„	1ste en 2de „
47	Bah Hilang. (P)	Id.	2000	200 „ 7200 „	1800	442	54	2de en 3de „
48	Pabatoe. (P)	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	1300	400 „ 7200 „	230	874	„	2de en 3de „
49	Soengei Boeloeh. (B)	A. Runge.	1000	125 „ 7200 „	1095	247	51	1ste, 2de en 3de maal.
50	Soengei Parit. (B)	Ch. Papendieck & Co.	1500	120 „ 8000 „	1700	391	105	1ste, 2de en 3de „
51	Soengei Baloetoe. (B)	J. van Balkom.	1500	125 „ 7200 „	1100	345	„	2de en 3de maal.
52	Soengei Rampah. (B)	Deli-Tabakmaatschappij.	1200	240 „ 7200 „	2487	500	82	2de en 3de „
53	Badja Lengga.	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	1000	200 „ 7200 „	1100	437	34	1ste, 2de en 3de maal.
54	Bah Soemboeh. (P)	American-Deli Company.	1000	140 „ 8000 „	1400	416	73	1ste en 2de maal.
—	Ramboeng.	Tabakmaatschappij Ramboeng.	3700	100 „ 7200 „	nog geen product. *h*)	*i*) †	†	—

RIJK LANGKAT.

Totalen: 32 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant (bij 30 ondernemingen) 7438 bouws; geoogst (bij 31 ondernemingen) 76 683 pikol; totaal der contract-koelies 20 283, der in dagdienst gebezigde koelies 2229.

55	Ludwigsburg.	Langkat-Tabakmaatschappij.	1700	320 van 6400 M².	2815	599	195	1ste en 2de maal.
56	Stabat.	Id.	1300	308 „ 6400 „	2220	658	235	2de maal
57	Kwala Bingei.	Deli-Maatschappij.	*6425	360 „ 6000 „	3634	757	115	1ste en 2de maal.
58	Loeboe Dalem.	Id.	1000	410 „ 6000 „	4510	1040	245	1ste en 2de „
			b) (4000)					
59	Androng (Soengei Selajang).	Medan-Tabakmaatschappij.	3500	212 „ 6000 „	1463	470	35	1ste en 2de „
60	Poengei.	Deli-Maatschappij.	1500	392 „ 6000 „	3266	763	32	1ste en 3de „
61	Tjinta Radja.	Tabakbau-Actien-Gesellschaft Tjinta Radja.	3000	400 „ 6000 „	†	820	30	1ste en 3de „
62	Kwala Begoemit.	Deli-Maatschappij.	*6310	400 „ 6000 „	3001	770	90	1ste en 2de „
63	Tandjong Djatti.	Id.	3500	387 „ 6000 „	3171	672	101	1ste en 2de „
64	Batang Serangan.	Id.	10 000	350 „ 6000 „	1850	781	110	1ste en 2de „
65	Paija Djamboe.	Paija Djamboe Company.	1800	200 „ 7200 „	1902	421	„	3de maal.
			b) (1000)					
66	Kwala Mentjirim.	Deli-Maatschappij.	2000	460 „ 6000 „	5007	1035	12	2de en 3de maal.
			b) (2500)					
67	Namoe Trassi.	T. Meijer.	2000	387 „ 7200 „	3000	773	„	3de en 4de „
68	Padang Brahrang.	The United Langkat Plantation Comp. (lim.).	7500	400 „ 6000 „	3000	740	„	2de, 4de en 5de maal.
69	Padang Tjermin.	Id.	*f*)	390 „ 6000 „	3354	870	„	2de maal.
70	Bindjei.	G. Engelbrecht.	2000	410 „ 6000 „	4920	989	86	2de en 3de maal.
71	Bekioeng.	Langkat-Cultuurmaatschappij.	3000	300 „ 6050 „	3100	701	37	1ste en 2de „
72	Soengei Gerpa.	The United Langkat Plantation Comp. (lim.).	1500	197 „ 7200 „	1280	325	„	1ste en 2de „
73	Lingga en Tandjong Goenoeng.	The British Deli Langkat Tob. Comp. (lim.).	3000	†	*k*) 2589	1144	„	1ste, 2de en 3de maal.
74	Tandjong Slamat.	Deli-Maatschappij.	1000	315 „ 6000 „	2654	847	109	†
75	Tandjong Bringgin.	Shanghai-Sumatra Tobacco Company.	1500	†	6000	1093	120	1ste en 2de maal.
			b) (600)					
76	Namoe Oekor.	Deli-Maatschappij.	6000	360 „ 6000 „	2700	712	29	1ste en 2de „
77	Soengei Roean.	J. H. Marinus.	1300	30 „ 6400 „	226	52	10	1ste maal.
78	Doerian Malau.	The United Langkat Plantation Comp. (lim.).	2000	100 „ 1500 „	775	278	„	1ste „
79	Sakoeda.	Tabakmaatschappij Sakoeda.	3000	165 „ 8000 „	1203	288	109	2de „
80	Tandjong Poetoes.	Langkat-Tabakmaatschappij.	1200	250 „ 6400 „	2594	684	130	(zonder bemesting).
81	Soekaranda.	Soekaranda Pflanzungs-Gesellschaft.	3000	210 „ 7000 „	1097	523	15	1ste en 2de maal.
			b) (5000)					
			b) (2000)					
82	Wampoe.	H. Th. van Steeden.	5000	190 „ 8000 „	1561	365	„	1ste en 2de „
83	Tandjong Poera.	A. B. Smith.	500	100 „ 6400 „	540	115	55	2de maal.
84	Kwala Besilam.	C. M. J. Martin en P. Sandel.	300	120 „ 7200 „	1500	160	150	2de en 3de maal.
85	Namoe Djawi.	G. Fraser Melbourn.	3000	100 „ 6400 „	1125	732	74	1ste maal.
86	Namoe Tongan.	C. W. P. Kanow.	4500	60 „ 3800 „	626	106	100	1ste maal.

RIJK SERDANG.

Totalen: 12 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 2701 bouws; geoogst (bij 11 ondernemingen) 28 653 pikol; totaal der contract-koelies 5460; der in dagdienst gebezigde koelies 737.

87	Tandjong Merawa.	Senembah-Maatschappij.	7588	300 van 7500 M².	3873	545	60	2de en 3de maal.
88	Tandjong Merawa Kiri.	Id.	[illegible]	310 „ 7200 „	2931	570	64	2de maal.

g) De bijvoeging P beteekent dat het perceel gelegen is in het landschap Padang; de bijvoeging B doelt op het landschap Bedagei.
h) Deze onderneming werd eerst in December 1897 geopend.

i) Waar een † is ingevuld, ontbreekt de opgaaf.
k) Deze onderneming bezat tevens koffie- en thee-aanplantingen.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
89	Loeboe Pakam.	Sumatra-Cultuurmaatschappij.	*4000	216 van 5780 M².	2237	406	8	1ste maal (zonder bemesting).
90	Bebongan (Frankfurt Estate).	Serdang-Tabakmaatschappij.	4000 b) (500)	200 „ 7200 „	2300	400	40	3de „
91	Soengei Toewan.	J. Tabel.	1000	150 „ 7000 „	l) †	350	85	1ste, 2de en 3de maal.
92	Paloh Kemiri.	Sumatra Tobacco Plantation Company.	500	180 „ 6000 „	1950	333	„	2de maal.
93	Goenoeng Rintih.	Senembah-Maatschappij.	500	200 „ 7200 „	2050	404	82	1ste en 2de maal.
94	Adolina.	Serdang-Tabakmaatschappij.	400	210 „ 7200 „	2142	350	80	3de maal.
95	Soengei Behasa.	Senembah-Maatschappij.	*5694	300 „ 7200 „	2880	475	118	1ste, 2de, 3de en 4de maal.
96	Batang Kwis.	Id.	*5489	300 „ 7200 „	3980	591	45	2de maal.
97	Ramoenia.	Ramoenia-Cultuurmaatschappij.	1500	300 „ 6000 „	3200	620	150	(zonder bemesting).
98	Namoe Rambei.	de Guigné frères.	*4705	110 „ 7200 „	m) 1110	416	5	2de maal.

Afdeeling Batoe Bara.

Totalen: 3 ondernemingen; gezamenlijke aanplant 463 velden (waarvan de grootte in bouws niet is opgegeven); geoogst 4968 pikol; totaal der contract-koelies 1150; der in dagdienst gebezigde koelies 435.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
99	Indrapoera.	A. Siemssen & Co.	1500	70 van † M².	343	18	55	2de maal.
100	Tandjong Kassau.	Sumatra Tabak Gesellschaft Tandjong Kassau.	3000	325 „ † „	4062	994	328	1ste „
101	Laut Tador.	Kock en Lekebusch.	1800	68 „ † „	m) 563	138	52	1ste „

Afdeeling Assahan.

Totalen: 5 ondernemingen; gezamenlijke aanplant niet opgegeven; geoogst 9060 pikol; totaal der contract-koelies 3606; der in dagdienst gebezigde koelies 20.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
102	Kisaran.	Nederlandsche Assahan-Tabakmaatschappij, voorheen H. Herrings & Co.	5000	† van † M².	3108	1144	„	†
103	Hessa.	Id.	7000	† „ † „	2006	1233	20	†
104	Kwala Piasa. Tanah Radja. Poeloe. Radja Ngokoel. Soengei Boenoet.	Id.	3000	† „ † „	2900	863	„	†
105	Kwala Kapas.	Tabakmaatschappij Kwala Kapas.	2500	† „ † „	m) 896	308	„	†
106	Telok Manis.	Schweizerische Plantagengesellschaft „Assahan."	578	20 „ 7000 „	m) 150	58	„	2de maal.

B. Koffie-ondernemingen. n)

Afdeeling Deli.

RIJK DELI.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal bouws beplant.	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
I.	Paija Niboeng of Bremen (in het landsch. Bedagei).	Liberia Sumatra Gesellschaft.	500	†	nog geen product.	150	44	

RIJK LANGKAT.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal bouws beplant.	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
II.	*Lingga en Tandjong Goenoeng.	The British Deli Langkat Company (lim.).	zie noot n.	†	id.	.....	.....	Van deze onderneming blijkt thans voor 't eerst dat zij, behalve aan de tabakscultuur, ook dienstbaar werd gemaakt aan de teelt van koffie en thee.
III.	—	J. H. Marinus.	400	†	id.	†	†	In November 1897 geopend.
IV.	Gleu Bervie.	E. von Beeren.	†	†	id.	25	40	Als voren.

RIJK SERDANG.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal bouws beplant.	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
V.	Tanahbang.	A. de Giovanni en H. J. W. Westenberg.	346	†	400	150	„	
VI.	Bangoen Poerba.	Schweizerische Actien-Gesellschaft „Sumatra".	1500	†	40	175	„	
VII.	Bandar Kwala.	O. Puttfarcken en C. Rehorst.	2000	†	750	357	„	
VIII.	Soengei Galang.	V. Ferrand.	750	†	75	37	5	
IX.	Soengei Galang Barat.	A. Wintz.	350	†	nog geen product.	36	„	In Februari 1897 geopend.
X.	*Namoe Rambei.	de Guigné frères.	zie noot n.	†	id.	.....	.....	
XI.	Greaham.	Baumann & Co.	664	†	id.	400	8	

l) Blijkens bijlage HHH (blz. 8) van 't vorig verslag bestond in 1896 op deze onderneming eene kleine proefaanplanting van koffie. In de over 1897 ontvangen berichten wordt daarvan geen melding meer gemaakt.

m) Deze onderneming bezat tevens koffie-aanplantingen.

n) 5 van de hierbedoelde ondernemingen (die met een * aangeduid) zijn reeds onder A. Tabaksondernemingen vermeld.

Sedert de afsluiting van de opgaven op blz. 168 van het verslag hiervóór, waartoe de onderhavige tabel de gegevens verstrekte, is gebleken dat het aantal ondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra, welke reeds koffieplantsoen bezaten of waar men de koffiecultuur dacht te beginnen, niet 33, maar 37 bedraagt. Immers in Serdang bedroeg het aantal op ult. 1897 niet-geëxploiteerde koffieondernemingen niet, zooals de tabel vermeldt, 2, maar 6. Behalve met Kali Tawang en Telok Mengkoedoe was dit namelijk nog met de 4 volgende het geval, van welke ook sprake is op blz. 9 van bijlage HHH van 't vorig verslag, zijnde Kotongan, Soengei Besmit, Soengei Baisam en Soengei Basamat, welke laatste onderneming, in de aangehaalde bijlage vermeld ten name van E. von Humbert, sedert in handen was gekomen van de „Deutsche Kaffee-Plantagen-Gesellschaft". Zie overigens noot l hiervóór.

Volg-nummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal bouws beplant.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
XII.	Soengei Karei.	J. Kollmus.	2000	†	nog geen product.	140	„	
XIII.	Soengei Karang of Roemboeng.	F Kehding.	647	†	id.	120	20	
XIV.	Soengei Poetih.	A. van Reesema.	1017	†	id.	91	„	In November 1897 geopend.
XV.	Daisydale.	S. A. van Soomeren.	500	†	id.	32	„	Als voren.
XVI.	Bagerpang.	F. Ernst.	2000	†	id.	190	25	
XVII.	Gallia.	J. P. R. Hermans.	356	†	id.	124	84	
XVIII.	Bandar Maria.	Baumann & Co.	4000	†	id.	210	„	
XIX.	Batoe Ginpging.	Schweizerische Actiën-Gesellschaft „Serdang".	500	†	id.	161	„	
XX.	Kotosan. o)	A. de Giovanni.	500	†	id.	60	„	
XXI.	Beloea.	Beloea-Cultuurmaatschappij (vroeger H. J. Bool Jr).	662	†	id.	175	„	In Maart 1897 geopend.
XXII.	Soekaloewei.	A. P. Bernard	820	†	id.	28	27	In 1897 geopend.
XXIII.	Serbadjadi.	J. Röhrig en Ch. de la Croix.	704	†	id.	54	„	In April 1897 geopend.
—	Kali Tawang.	Matthes en Ostwalt.	1000	†	id.	.....	.....	Niet in exploitatie.
—	Telok Mengkoedoe.	A. E. Pastourel c. s.	1000	†	id.	.....	.....	Id.
		Afdeeling Batoe Bara.						
XXIV.	Blimbing.	Graaf zu Bentheim Teckleuburg Rheda.	2000	†	60	„	20	
XXV.	Dolok.	O. Birenstihl.	800	†	nog geen product.	198	40	
XXVI.	*Laut Tador.	Kock en Lekebusch.	zie noot n.	†	id.	.....	.....	
		Afdeeling Assahan.						
XXVII.	*Kwala Kapas.	Tabakmaatschappij Kwala Kapas.	zie noot n.	†	id.	.....	.....	
XXVIII.	*Telok Manis.	Schweizerische Plantagengesellschaft „Assahan".	id.	†	id.	.....	.....	
XXIX.	Winterthur.	Id.	1480	†	id.	250	„	
XXX.	Bandar Slamat.	J. C. Th. Freun en H. Rein.	†	†	id.	30	22	
XXXI.	Telok Dalam.	J. A. Taylor.	†	†	id.	53	18	In 1897 geopend.

C. Andere ondernemingen.

Afdeeling Deli.

RIJK LANGKAT.

Volg-nummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid	Aantal bouws beplant.	Verkregen productie	Bij contract	In dagdienst	Verdere bijzonderheden.
—	Lingga en Tanjong Goenoeng.	The British Deli Langkat Company (lim.).	p)	†	500 K.G. thee.	.....	.....	
—	Lau Boentoe.	F. Meijer.	6000	†	2093 pik. peper.	†	†	Tevens houtkaponderneming.
—	—	Maatschappij tot mijn- en boschexploitatie.	11 000	....	.....	†	†	Houtkaponderneming.
		Afdeeling Laboean Batoe.						
—	—	Deli-Bila-Maatschappij.	9000	....	.....	†	†	Id.
		Afdeeling Bengkalis.						
—	Soengei Kawa.	C. F. Boogaardt en F. Kehding.	† b) (3300)	....	.....	†	†	Id.
—	—	Walter Stephenson.	†	....	.....	†	†	Id.
—	—	A. Loeb.	†	....	.....	†	†	Id.

RECAPITULATIE (betreffende de residentie Oostkust van Sumatra).

Landschappen.	Aantal voor den oogst van 1897 gewerkt hebbende tabaksondernemingen.	Met tabak beplante uitgestrektheid (in bouws) naar schatting.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Contract-koelies: Chineezen.	Klingaleezen.	Javanen.	Baweaners.	Bandjareezen.	Maleiers.	Totaal.	Daglooners: Chineezen.	Siameezen.	Javanen.	Baweaners.	Bandjareezen.	Maleiers.	Bataks.	Gajoes.	Totaal.
Eigenlijk Deli	42	13 927	136 529	23 384	1678	7 565	389	113	„	33 129	„	„	269	10	445	246	673	„	1643
Padang en Bedagei. q)	12	2 691	21 193	4 454	186	1 351	„	84	„	6 075	„	„	30	„	176	6	267	„	479
Langkat	32	r) 7 438	s) 76 683	13 873	1067	4 770	268	294	11	20 283	80	„	76	„	787	55	942	289	2229
Serdang	12	2 701	t) 28 653	3 853	65	1 401	113	28	„	5 460	„	„	50	32	233	130	292	„	737
Batoe Bara	3	†	4 968	867	1	282	„	„	„	1 150	„	„	30	260	98	47	„	„	435
Assahan	5	†	9 060	2 064	82	1 042	„	418	„	3 606	„	„	„	„	„	„	20	„	20
Totalen betreffende de tabaksondernem.	106	u) 26 757	v) 277 086	48 495	3079	16 411	770	937	11	69 703	80	„	455	302	1739	484	2194	289	5543
Bovendien worden nog nevenstaand aantal koelies opgegeven voor 25 van de overigens gewerkt hebbende ondernemingen (meerendeels koffieondernemingen)				832	60	2 318	„	36	„	3 246	„	24	107	„	48	76	98	„	353
Totalen-generaal				49 327	3139	18 729	770	973	11	72 949	80	24	562	302	1787	560	2292	289	5896

o) Blijkens bijlage HHH van 't vorig verslag zou in 1896 bij deze onderneming met de werkzaamheden nog niet begonnen zijn. Uit de thans ontvangen opgaven blijkt echter dat zij reeds in Juli 1896 geopend werd.

p) Deze onderneming is reeds hiervóór zoowel bij de tabaks- als bij de koffieondernemingen vermeld.

q) Het aantal koelies in dienst bij de eerst in 1897 geopende tabaksonderneming

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage DDD.]

OVERIGE GEWESTEN DER BUITENBEZITTINGEN (buiten de residentie Oostkust van Sumatra).

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws): waarover deconcessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Uitgestrektheid (in bouws): beplant geweest.	Aard der geteelde gewassen en verkregen productie.	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
	RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.							
1	Victoria Estate (op het eiland Battam).	Tan Toa Hie.	†	180	Liberia koffie 120 pikol. ananas 600 000 ananassen.	,,	36 (Chineezen).	
2	Gading (in het landschap Indragiri).	Indragiri Cultur-Gesellschaft.	10 000	335	Liberia-koffie nog geen product. gambier 500 pikol.	135	135	
3	Soengei Lala (als voren).	W. Burchard.	2 000	180	Liberia-koffie, peper, getah-merah nog geen product. gambier 60 pikol.	46 (23 Chin., 22 Javanen en 1 Maleier).	46	
	WESTERAFDEELING VAN BORNEO.							
4	Lembang en Soekaradja (in het landschap Sambas).	H. J. Gijsberts.	10 000	200	Liberia-koffie 43 pikol. peper 62 ,,	17 (Javanen).	65 (3 Chin., 10 Jav., 12 Mal. en 40 Dajaks).	
5	Sophia Estate (als voren).	U. Dunner.	2 500	120	Liberia-koffie nog geen product. gambier 420 pikol.	22 (Javanen).	12 (6 Chin. en 6 Maleiers).	
6	Lorong (id.).	H. Kung.	200	40	gambier †	20 (Chineezen).	..	
7	Baroe (id.).	Id.	125	†	Liberia-koffie nog geen product.	†	†	
8	Sakkong (id.).	Cultuurmaatschappij Sakkong.	4 500	346	Liberia-koffie 1 pikol. gambier 9 ,, peper 29 ,,	69 (Javanen).	128 (20 Chin., 8 Maleiers en 100 Dajaks).	
—	Paloh (id.).	J. J. H. Kater.	100 000	†	† †	†	†	Tevens boschexploitatie. Of bij deze onderneming in 1897 gewerkt is, blijkt niet.
	ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO.							
9	Loa Tila (in het landschap Koetei).	F. H. M. J. Erens.	900	†	koffie nog geen product.	†	†	
10	Karang Moemoes en Karang Moemoes Ketjil.	Landbouwmaatsch. Koetei.	3 070	†	koffie, tabak id.	156 (110 Chin. en 46 Boegineezen).	43	
	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.							
11	Tambora (in het landschap Sanggar op Soembawa).	Cultuurmaatschappij Tambora.	10 000	350	koffie 250 pikol. klapper-noten nog geen product.	210	†	
	MENADO.							
12	— (op het eiland Groot-Sangi) (3 perceelen).	Erven C. F. Steller.	*w*) 119	100	muskaat-noten 62 pikol. foelie 8 ,, klapper-noten, sago, pisang nog geen product.	†	72	
	TERNATE.							
13	Batjan (op het eiland van dien naam).	Batjan-exploitatie-Maatschappij.	*x*) 2 040	1 200	koffie p. m. 1000 pikol.	500	,,	
	TIMOR EN ONDERHOORIGHEDEN.							
14	Eiland Kera (in de baai van Koepang).	J. H. de Siso.	240	12	klapper-noten 5000 stuks.	,,		

Ramboeng (niet onder de 12 begrepen) welke in gemeld jaar nog niet oogstte, is niet opgegeven.

r) Heeft slechts betrekking op 30 ondernemingen

s) Als voren op 31 ondernemingen.

t) Als voren op 11 ondernemingen.

u) Als voren op 96 ondernemingen.

v) Als voren op 104 ondernemingen.

w) Grootte volgens meting.

x) Betreft, naar het schijnt, alleen het opgemeten gedeel(te).

(5. 57.)

BIJLAGE EEE.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 2, sub B, van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de

UITVOEREN VAN DE VOORNAAMSTE BOSCHPRODUCTEN

uit verschillende gewesten buiten Java en Madura

over 1897.

GEWESTEN der buitenbezittingen, van waar de hiernevens vermelde hoeveelheden boschproducten in 1897 werden verscheept/uitgevoerd. 1.	Verscheepte hoeveelheden zoowel naar plaatsen binnen Nederlandsch-Indië als naar Nederland en den vreemde (volgens de gewestelijke jaarverslagen). NB. De hoeveelheden zijn alle opgegeven in pikols. *a*)							
	Gom-benzoïn. 2.	Gom-dammar. 3.	Gom-elastiek. 4.	Gom-kopal. 5.	Getah-pertja. 6.	Andere getah-soorten. 7.	Rottan-soorten. 8.	Was. 9.
Sumatra's Westkust	*b*) †	†	†	†	†	†	†	†
Benkoelen *d*)	„	*e*) 8 428	*f*) 322	„	*g*) 16	„	*h*) 4 624	*i*) 39
Lampongsche Districten *j*)	„	840	111	„	„	20	2 272	„
Palembang *k*)	†	1 060	325	„	1 305	†	*l*) 52 979	13
Oostkust van Sumatra	†	†	†	†	†	†	†	†
Atjeh en onderhoorigheden	„	„	†	„	†	*m*) 1 870	*n*) 15 866	†
Riouw en onderhoorigheden *o*)	„	*p*) 76	„	„	†	*q*) 1 232	*r*) 4 837	†
Banka *s*)	„	173	†	„	„	10	†	142
Billiton	„	†	„	„	†	„	†	„
Westerafdeeling van Borneo *t*)	„	3 270	„	„	†	20 090	139 000	760
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *u*)	„	80	„	„	9 410	„	20 338	350
Celebes en onderhoorigheden *v*)	„	8 713	„	64 910	„	„	39 340	734
Menado	„	„	„	†	„	„	†	„
Amboina *w*)	„	†	„	„	„	„	„	„
Ternate	„	*x*) 2 121	„	*x*) 7 066	„	„	„	„
Bali en Lombok	†	†	†	†	†	†	†	†
Over 1897: Hoeveelheden / Waarde	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)
Over 1896 waren de cijfers: Hoeveelheden / Waarde	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)	*ij*)

liepen van f 13 tot f 25 per pikol.

f) Namelijk ter hoofdplaats 300½, te Mokko Mokko ½, te Bintoehan (Kauer) 11 en te Kroë 10 pikol. Het product gold f 118 à f 120 per pikol.

g) Alleen te Mokko Mokko. Per pikol werd f 78 à f 87 betaald.

h) Namelijk te Mokko Mokko 2079, te Bintoehan (Kauer) 917 en te Kroë 1628 pikol. De prijzen bewogen zich voor rottan saga tusschen f 8 à f 11 en voor bindrottan tusschen f 3,50 à f 5 per pikol.

i) Hiervan werd uitgevoerd ter hoofdplaats Benkoelen 34 en e Mokko Mokko 5 pikol. Het artikel gold f 64 à f 75 per pikol.

j) De in het gewestelijk verslag opgegeven uitvoercijfers kolommen 2 t/m 9) hebben alleen betrekking op de hoofdplaats Telok Betong. Aan ivoor werd van daar uitgevoerd eene hoeveelheid, wegende 2 pikol.

k) Onder de uitvoercijfers volgens het gewestelijk verslag (kolommen 2 t/m 9) zijn die van Djambi niet begrepen; wel zijn de uitvoeren van Djambi medegerekend onder de cijfers in de kolommen 10 t/m 18.

l) Hieronder begrepen 361 pikol rottanstokken.

m) Voornamelijk van Atjeh's Westkust (1643 pikol). De rest werd verscheept uit de afdeeling Noord- en Oostkust, namelijk van Telok Semawé 127 en van Edi 100 pikol.

n) Dit cijfer heeft alleen betrekking op de uitvoeren ter Westkust, namelijk van Poeloe Raija 1027, van Melaboeh 3559, van Soesoeh 3480 en van Tampat Toean 7800 pikol. Nopens de rottan-verschepingen uit de afdeeling Noord- en Oostkust zijn geen hoeveelheden, maar is alleen de waarde opgegeven, en wel voor die te Telok Semawé ad $ 12 435 en voor die te Edi ad $ 1750. Naar gelang van soort liepen de prijzen van rottan van $ 24 tot $ 80 de 100 bossen.

o) Bovendien werd nog uitgevoerd uit de afdeeling Indragiri aan nipah, en uit de afdeeling Karimon aan pandan- of kadjangmatten voor eene waarde van respectievelijk f 7563 en $ 25 032.

p) Betreft alleen de afdeeling Indragiri. De prijzen liepen uiteen van $ 5 tot $ 25 per pikol.

q) Mede alleen uit de afdeeling Indragiri, waaronder ook product uit de onafhankelijke Kwantanlanden, te Ringat door Chineezen opgekocht. Prijzen $ 30 à $ 120 per pikol.

r) Bovendien werd nog voor eene waarde van f 3807 aan rottanstokken uitgevoerd.

s) Bovendien werden van Banka nog uitgevoerd: 7288 K.G. honig, 600 K.G. hars, 2878 K.G. kroeïng-olie, 805 K.G. akar poelosari, en voor eene waarde van f 320 en f 18 963 aan rottan en stroomatten.

t) Bovendien werden uit de Westerafdeeling van Borneo nog uitgevoerd 96 300 K.G. tengkawang-vet, 194 120 K.G. tengkawang-pitten, 54 130 K.G. laka- en 124 K.G. garoehout, benevens 25 973 stuks semamboe-rottan. De afval der in de beide te Pontianak bestaande oliefabrieken verwerkte tengkawang-pitten vond zijn weg naar Singapore, en wel tot eene hoeveelheid van 460 500 K.G.

u) De in het overzicht vermelde hoeveelheden betreffen uit-

Uit de op de voorgaande blz. vermelde gewesten werden gedurende 1897, volgens de algemeene Indische handelsstatistiek, rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd onderstaande hoeveelheden (in pikols).									Verdere aanteekeningen.
Gom-benzoïn.	Gom-dammar.	Gom-elastiek.	Gom-kopal.	Getah-pertja.	Andere getah-soorten.	Rottan-soorten.	Was.	Gezamenlijke geldswaarde volgens de handels-statistiek.	
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
2 513	6 551	1 560	„	7 603	1 694	27 057	„	f 1 516 909 *c*)(f 212 769)	
„	1 673	110	„	„	„	„	„	30 230 (20 619)	
„	„	7	„	„	68	1 640	„	20 355 („)	
13 249	1 435	1 234	„	3 391	2 129	68 467	167	2 293 610 („)	
„	127	258	„	919	48 315	29 759	331	725 863 (403)	
„	„	55	„	127	526	8 506	2	130 640 („)	
„	80	„	„	1 307	3	5 491	97	182 600 („)	
„	185	8	„	„	„	5	„	2 837 („)	
„	6 390	„	„	15	„	1 828	17	83 373 („)	
„	3 277	„	„	1 340	18 894	138 872	805	2 694 894 („)	
„	69	„	„	8 657	„	19 806	275	1 015 569 (23 266)	
„	8 638	„	64 906	„	„	39 302	57	2 066 180 (218 645)	
„	„	„	11 717	„	„	101	„	291 516 (283 315)	
„	6 936	„	„	„	„	„	„	68 800 („)	
„	2 120	„	24 306	„	„	„	„	623 810 (472 532)	
„	„	„	„	„	„	„	13	1 177 („)	
15 762	37 481	3 232	100 929	23 359	28 145	340 834	1 764	. . . .	
f 1 221 530	f 371 816	f 400 792	f 2 503 035	f 2 172 378	f 1 744 998	f 3 169 758	f 164 056	*z*)f 11 748 363 (f 1 231 549)	
20 358	39 683	1 796	85 057	21 566	25 458	197 031	733	. . . .	
f 1 262 178	f 1 476 224	f 222 728	f 2 109 423	f 1 337 095	f 1 183 795	f 1 832 392	f 68 170	f 9 492 005 *aa*)(f 1 114 213)	

a) Voor de herleiding van K.G. tot pikols is gemakshalve het afgeronde cijfer van 62 K.G. per pikol als maatstaf gebezigd.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan hoeveel in de daarnevens vermelde totale waarde begrepen is ter zake van het uitgevoerde naar Nederland.

d) Behalve de in het overzicht vermelde werden uit de residentie Benkoelen aan boschproducten nog uitgevoerd: ter hoofdplaats 19 pikol poear laka, te Mokko Mokko 6 stuks ivoor, benevens 565 stuks ijzer- en bakanhout, en te Kroë 47 pikol vogelnestjes.

e) De plaatsen van afscheep waren: Benkoelen, Mokko Mokko, Bintoehan (Kauer) en Kroë, en wel met respectievelijk 4246, 972, 612 en 2598 pikol. De prijzen

sluitend de uitvoeren van Bandjermasin en van Sampit (voor laatstgenoemde plaats alleen waren de cijfers 10 pikol gomdammar, 753 pikol getah-pertja, 533 pikol rottan en 67 pikol was). Verder werden nog uitgevoerd: van Bandjermasin voor eene waarde van f 15 933 en f 17 905 aan rottanstokken en vogelnesten, en van Sampit 22 250 stuks rottanstokken en 92 000 stuks ijzerhouten sierappen.

Wat uit de landschappen ter Oostkust van Borneo aan boschproducten verscheept werd, is niet volledig bekend. Alleen met betrekking tot Samarinda (Koetei) wordt opgegeven dat de van daar in 1897 uitgevoerde rottan, getah, was en vogelnesten eene waarde besomden van respectievelijk f 247 768, f 21 945, f 29 639 en f 7083.

v) De in de kolommen 2 t/m 9 vermelde hoeveelheden hebben enkel betrekking tot de uitvoeren van Makasser, van welke hoofdplaats bovendien nog werd verscheept 139 624 K.G. sandelhout en 22 134 K.G. wilde noten, ter waarde van respectievelijk f 33 441 en f 7085. De van Bima verscheepte boschproducten bestonden voornamelijk uit was (302 pikol ter waarde van f 25 534) en kemiri (6200 pikol ter waarde van f 14 043), en voorts honig, tamarinda, mengkoedoe en houtwerken (gezamenlijk ter waarde van f 1170).

w) Bovendien werd in 1897 aan kajoepoetih-olie (van het eiland Boeroe) uitgevoerd 95 661 flesschen, ter waarde van f 127 367.

Van Ceram en de Key-eilanden werd naar andere gedeelten van het gewest aan hout (225 M³.) verscheept voor eene waarde van f 4500, en van het eiland Babber voor eene waarde van f 4770 aan geelhout (1363 pikol) naar Makasser.

x) Onder de voor de residentie Ternate in de kolommen 3 en 5 vermelde uitvoeren aan gomdammar en gomkopal zijn de verschepingen uit Batjan niet begrepen. Van die verschepingen is namelijk in het gewestelijk verslag alleen de waarde opgegeven ten bedrage van respectievelijk f 11 249 en f 229 496.

ij) Wegens de onvolledigheid der opgaven zijn deze niet getotaliseerd.

z) Van deze totale waarde der in 1897 van de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië verscheepte boschproducten, namelijk alleen van die in het overzicht genoemd, werd naar elders dan naar Nederland uitgevoerd voor eene waarde van f 10 516 814, waarvan naar Singapore f 9 186 198, naar Pinang f 1 031 818 en naar andere landen of plaatsen f 298 798.

Bovendien vermeldt de handelsstatistiek als in 1897 van (of over) Java en Madura aan boschproducten, als de in het overzicht bedoelde, naar Nederland en den vreemde verscheept nog eene waarde van f 386 401, waarvan naar Nederland f 154 979, naar Singapore f 151 061, naar Pinang nihil en naar elders f 80 361. Evengemeld bedrag van f 386 401 was ruim 6 ton lager dan in 1896 (zie het slot der volgende noot), waarvan de oorzaak uitsluitend ligt in de lagere waardebepaling van gomdammar (in 1896 f 0,60 per K.G., doch in 1897 slechts f 0,16 per K.G.).

aa) Van deze totale waarde der in 1896 van de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië verscheepte boschproducten, namelijk alleen van die in het overzicht genoemd, werd naar elders dan naar Nederland uitgevoerd voor eene waarde van f 8 377 792, waarvan naar Singapore f 7 480 116, naar Pinang f 635 069 en naar andere landen of plaatsen f 262 607.

Bovendien vermeldt de handelsstatistiek, als in 1897 van (of over) Java en Madura aan boschproducten, als de in het overzicht bedoelde, naar Nederland en den vreemde verscheept nog eene waarde van f 1 013 097, waarvan naar Nederland f 408 334, naar Singapore f 247 408, naar Pinang nihil en naar elders f 357 355.

(5. 58.)

BIJLAGE FFF.

(Zie hoofdst. O, afd. II, van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de gouvernements-mijnontginningen in Nederlandsch-Indië.

A. Tinmijnen op Banka.

1. Aantal ONTGINNINGEN, WERKKRACHTEN en GELEVERDE HOEVEELHEDEN, een en ander over het werkjaar 1897/98.

Districten.	Ontginningen der 1ste klasse.							Ontginningen der 2de klasse. a)				Ontginningen der 3de klasse.			Totale levering (in pikols).
	Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden.				Geleverd tin (in pikols).		Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden.	Geleverd tin (in pikols).		Gemiddeld aantal *inleveraars*.	Geleverd tin (in pikols).		
		Deelhebbers.	Jaarlooners.	Kolenbranders.	Totaal.	Totaal.	Gemiddeld per hoofd.			Totaal.	Gemiddeld per hoofd.		Totaal.	Gemiddeld *per inleveraar*.	
Muntok	5	"	560	21	581	6 759,07	11,63	21	423	3 180,66	7,52	12	597,70	49,81	10 537,43
Djeboes	14	119	854	49	1 022	14 859,00	14,54	10	142	1 526,29	10,75	24	1 123,88	46,83	17 509,47
Blinjoe.	14	214	1 459	108	1 781	29 496,80	16,56	47	683	8 050,44	11,79	33	1 519,82	46,06	39 067,06
Soengeiliat . . .	19	178	1 603	126	1 907	20 718,69	10,86	53	564	4 021,13	7,13	4	281,91	70,48	25 021,73
Merawang . . .	11	61	1 029	133	1 223	13 941,44	11,40	"	"	"	"	"	"	"	13 941,44
Pangkalpinang . .	17	33	1 721	236	1 990	26 794,55	13,47	5	48	496 26	10,34	5	149,63	29,93	27 440,44
Soengeislan . . .	8	11	762	52	825	7 757,89	9,40	24	268	2 493,28	9,30	"	"	"	10 251,17
Koba	9	86	497	30	613	7 787,38	12,70	3	43	75,75	1,76	"	"	"	7 863,13
Toboali.	8	243	593	52	888	11 138,77	12,54	12	82	770,88	9,40	"	"	"	11 909,65
Totalen over 1897/98	105	945	9 078	807	10 830	139 253,59	12.86	175	2 253	20 614,69	9,15	78	3 672,94	47,09	163 541,22
Over 1896/97 waren deze totalen	105	1 051	9 273	·86	11 310	127 560,09	11 28	215	2 069	18 243,98	8,82	61	2 317,54	37,99	148 121,61
en over het buitengemeen gunstige jaar 1895/96 . .	101	1 143	8 422	784	10 349	140 720,56	13,60	167	2 010	21 008,33	10,45	94	7 468,77	79,46	169 197,66

a) Deze ontginningen zijn van die der 1ste klasse hierin onderscheiden dat zij niet, zooals deze, in hoofdzaak werken volgens door of namens den resident gegeven aanwijzingen.

II. GELDELIJKE UITKOMSTEN over de werkjaren 1896/97 en 1897/98.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1896/97. (Levering: 148 121.61 pikol tin.)	1897/98. (Levering: 163 541.22 pikol tin.)
A. Genoten volgens het tarief in Ind. Staatsblad 1891 n°. 135:		
Door de ontginningen der 1ste klasse:		
1°. aan verstrekkingen en voorschotten (te verrekenen met in te leveren tin) als bedoeld bij afd. I en II, § A, 1ste klasse van het tarief, namelijk: waarde van de op crediet verstrekte rijst, en diverse voorschotten, als: tot inkoop van zout en olie; tot aankoop van materialen en gereedschappen; tot de oprichting en het onderhoud van smelthutten, werkloodsen en kongsihuizen; ter vervanging van het gedeelte der aan de mijnwerkers toekomende hoeveelheid rijst dat niet in natura wordt ontvangen, en tot herstel van buitengewone schade aan dijken en waterwerken bij rampen van hooger hand of dergelijke omstandigheden	f 964 190	f 938 395
2°. aan uitkeeringen in geld	1 347 189	1 522 245
Transporteeren	f 2 311 379	f 2 460 640

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1896/97. (Levering: 148 121.61 pikol tin.)		1897/98. (Levering: 163 541.22 pikol tin.)	
Per transport	f 2 311 379		f 2 460 640	
3°. aan tegemoetkomingen als bedoeld bij:				
afd. III, § B, 1ste klasse, *a*, (maandelijksche premie voor betoonden ijver)	79 914		69 209	
„ III, § B, 1ste „ *b*, 1°. (uitkeering bij de sluiting der afrekening tot zoodanig bedrag dat, boven de verstrekkingen en voorschotten, per pikol tin niet minder dan f 6,50 genoten wordt) . .	23 097		37 576	
„ III, § B, 1ste „ *b*, 2°. (uitkeering welke bij de sluiting der afrekening wordt tegoedgedaan, indien de ontginning met de zooeven bedoelde uitkeering niet kan toekomen, terwijl toch vlijtig gewerkt en zuinig beheerd is)	85 406		90 208	
„ III, § B, 1ste „ *c*, (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst)	*a*) 42 419		*a*) 72 802	
„ III, § B, 1ste „ *e* en *f*, (voor vervoer door de ontginners van tin en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst over afstanden van meer dan 12 paal).	5 544		5 389	
„ III, § B, 1ste „ *g*, (aandeel door den lande te dragen in de wervingskosten van Chineesche nieuwelingen)	36 747		5 901	
		f 2 584 506		f 2 741 725
Door ontginningen der 2de en der 3de klasse:				
1°. tinbetaling à f 13,50 per pikol (in Muntok à f 20 per pikol)	f 297 410		f 352 442	
2°. aan tegemoetkomingen, als bedoeld bij:				
afd. III, § B, 2de klasse, *a* en *b*, (wat de derde klasse betreft zie — voor *a* — art. 2 en 3 van het betalingsreglement: voor vervoer over afstanden van meer dan 12 paal van tin door de ontginners der 2de en 3de klasse, en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst door de ontginners 2de klasse.	1 459		1 409	
„ III, § B, 2de „ *c*, (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst)	14		534	
„ III, § B, 2de „ *d*, en (3de klasse) art. 2 en 3 van het betalingsreglement (premie voor elken pikol minder genoten rijst dan het aantal ingeleverde pikols tin)	42 862		49 591	
		341 745		403 976
B. Overige kosten in Indië. *b*)				
Verlies op de rijstverstrekking, berekend op f 1,30 per pikol over 1896/97 en op f 3,30 over 1897/98 *c*)	f 132 485		f 341 163	
Vervoer van tin van Banka naar Java *d*)	97 711		107 821	
Transporteeren	f 230 196	f 2 926 251	f 448 984	f 3 145 701

a) Hiervan in Muntok, waar al de rijst in geld genoten wordt, in 1896/97 f 7424 en in 1897/98 f 15 177.

b) Om de in het vorig verslag (blz. 231, noot 1) vermelde reden kunnen in dit overzicht de kosten van aanleg en exploitatie van de stoomtram (in het district Blinjoe) achterwege blijven.

c) De verstrekte rijst kan gerekend worden op Banka aan het Gouvernement te hebben gekost: in 1896/97 f 6,30 en in 1897/98 f 8,30 per pikol, en zulks in verband met de aannemingsprijzen in de contractsjaren 1896/97 en 1897/98, welke achtereenvolgens bedroegen: voor de levering in 's lands pakhuizen te Batavia f 4,76 en f 6,57 per pikol. Daar aan de mijnwerkers slechts f 5 wordt in rekening gebracht, is het geleden verlies op de rijstverstrekking voor de behandelde twee werkjaren berekend op respectievelijk f 1,30 en f 3,30 per pikol. In de rijstverstrekkingen van 1897/98 deelden de ontginningen der 1ste klasse voor 102 871 pikol en die der 2de klasse voor 511 pikol; over 1896/97 waren de cijfers respectievelijk 101 502 en 410 pikol.

d) Over de jaren 1895 t/m 1899 is dit vervoer (uitgenomen het van Muntok verscheepte tin) aangenomen voor f 19,97 per kojang van ongeveer 30 pikol, terwijl voor het vervoer van Muntok naar Java, ingevolge het met 1 Januari 1891 in werking getreden algemeen contract met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij betreffende de bediening van de paketvaart in den Archipel, f 11,60 per kojang wordt tegoedgedaan. Eerstgenoemd contract omvat echter het vervoer van pakhuis tot pakhuis, daaronder begrepen dat in de laadbooten naar en van de reeden, zoomede de kosten van transport aan den wal; het tweede omvat slechts het vervoer van de reede Muntok naar de haven Tandjong Priok.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1896/97. (Levering: 148 121.61 pikol tin.)		1897/98. (Levering: 163 541.2 pikol tin.)	
Per transport	f 230 196	f 2 926 251	f 448 984	f 3 145 70
Administratiekosten, zijnde traktementen en reis-indemniteiten of reisdeclaratiën der administrateurs en elève-administrateurs der tinmijnen, of der hen vervangende ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, benevens traktementen der klerken bij de administrateurs en der Chineesche mijnbeambten, alsmede tegemoetkomingen aan de Chineesche officieren	70 171		68 366	
Onderhoud der landsgebouwen en afschrijving wegens waardevermindering .	11 933		13 249	
Mijnbouwkundig onderzoek en technische dienst der tinwinning op Banka, alsmede afschrijving op het materieel	227 811		246 618	
Machinale hulp, met inbegrip van de traktementen en reiskosten der tijdelijke machinisten, alsmede afschrijving op het materieel en de kosten op Banka van het lossen van aangebrachte nieuwe machines voor zoover niet door de mijnen betaald.	26 000		45 813	
Kosten van omsmelting van tin	e) 8 183		e) 3 557	
Gratificatiën aan mijnopzieners, mijnschrijvers en mijnmandoors	10 100		»	
Vervoerkosten (naar Singapore) van ontslagen mijnwerkers	396		2 118	
Kosten van evacuatie van aan berriberri lijdende mijnwerkers naar Buitenzorg en China, met inbegrip van alle op Banka zelf gemaakte kosten met die evacuatie in verband staande, doch zonder transportkosten van Banka naar Buitenzorg (zie de volgende rubriek).	17 100		13 493	
Verpleegkosten van de naar Buitenzorg geëvacueerde mijnwerkers met inbegrip van de kosten voor de oprichting van loodsen aldaar, de transportkosten van Banka naar Buitenzorg en — heen en terug — ook die van de geleiders, zoomede de kosten van evacuatie van Buitenzorg naar China	f) * 22 316		15 817	
Verpleegkosten van zieke mijnwerkers, voor zoover die niet door de mijnen zijn gedragen, alsmede kosten van geneesmiddelen	12 032		19 914	
Afschrijving op inventaris-artikelen der tinwinning (uitgenomen stoom- en boormaterieel)	4 000		4 000	
Onderstand in rijst aan oude en gebrekkige mijnwerkers, berekend tegen den kostenden prijs der rijst (over 1896/97 gemiddeld f 6,30 en over 1897/98 gemiddeld f 8,30 per pikol).	15 695		21 163	
Onvoorziene uitgaven (à f 0,12^{5} per pikol tin) wegens kosten van opschuring, enz. op Banka (volgens gebruik opgebracht, ofschoon het bedrag gezegd wordt wat ruim genomen te zijn)	18 515	* 674 448	20 443	923 535
C. Verdere kosten in Europa.		f*3 600 699		f 4 069 236
Vervoer van Java naar Nederland en verkoop aldaar (als maatstaf voor deze kosten aannemende hetgeen ter zake is verantwoord in de verkooprekeningen betreffende de in 1896 en in 1897 hier te lande geveilde hoeveelheden — verg. voor 1897 bijlage FF hiervóór — zijnde respectievelijk f 2,15^{44} en f 2,13^{36} per pikol)		319 113		348 931
A, B en C. Gezamenlijke kosten van het tin.		f*3 919 812		f 4 418 167
zijnde per pikol, berekend over de hooger opgegeven levering		f *26,46^{35}		f 27,01^{56}
De bruto opbrengst per pikol van de in 1896 en 1897 geveilde hoeveelheden beliep (zie bijlage KK van het vorig verslag en bijlage FF hiervóór). . .		44,31^{37}		45,25^{75}
zoodat de winst per pikol g) was te stellen op.		f *17,85^{02}		f 18,24^{19}

e) Omgeslagen over hetgeen de omsmelting aan zuiver tin opleverde, kwamen de opgegeven kosten in 1896/97 (toen op dezen post drukte het bouwen en inrichten van permanente omsmeltloodsen) op f 0,62, doch in 1897/98 op f 0,42 per pikol te staan.

f) Waar een * voorkomt, doelt zulks op eene herziene opgaaf.

g) Evenals in vroegere becijferingen van dezen aard zijn onder de op het tin gevallen kosten, wat het bij de tinwinning betrokken Europeesche personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven voor de op Banka te werk gestelde ingenieurs, enz., niet dus kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen pensioenen, enz.

B. Overzicht van de productie, de bestemming en de geldelijke opbrengst van Ombilien-kolen, sedert den aanvang der ontginning van het kolenveld (November 1892) tot en met ult. 1897.

(NB. De hoeveelheden zijn opgegeven in tonnen van 1000 K.G.)

Jaren.	Door den dienst der ontginning afgeleverd (volgens weging te Sawah Loento).	Na bijtelling van de op ult. December van het voorafgegane jaar nog in het magazijn te Emmahaven voorhanden gebleven of van het verscheepte nog "varende" partijen, was over het behandelde jaar alzoo te verantwoorden.	Rechtstreeks uit het kolenveld verstrekt (volgens weging op de plaatsen van bestemming): aan diensttakken (hoofdzakelijk aan den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust).	Rechtstreeks uit het kolenveld verstrekt: aan particulieren, op verschillende langs den spoorweg Sawah Loento–Emmahaven gelegen plaatsen.	Naar het magazijn te Emmahaven verzonden (volgens weging aldaar).	Gedurende het opgegeven jaar uit het magazijn te Emmahaven verstrekt of verzonden naar plaatsen op Java of elders in Nederlandsch-Indië, voor zooveel op ult. December van dat jaar reeds aan de koopers afgeleverd, dus ongerekend de toen nog "varende" partij. Afgeleverd aan diensttakken. Aan den dienst der staatsspoorwegen op Java.	Afgeleverd aan diensttakken. Aan de marine.	Afgeleverd aan diensttakken. Aan andere diensttakken.	Afgeleverd aan particulieren. Aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij.	Afgeleverd aan particulieren. Aan de stoomvaartmaatschappijen "Nederland" en "Rotterdamsche Lloyd".	Afgeleverd aan particulieren. Aan andere reederijen en particulieren.	Afgeleverd in de bunkers van het voor de eigen kolentransporten gecharterde stoomschip *Celebes*.	Totaal te Emmahaven afgeleverd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12	13.	14.
Nov. 1892 t/m ult. 1893	47 833 a) (141)	47 833 (141)	18 112 (")	868 (141)	28 853 (")	14 584 (")	4 369 (")	93 (")	4 096 ("	243 (")	209 (")	951 (")	24 545 (")
			18 980 (141)			19 046 (")			4 548 ")				
1894	72 452 (11 593)	76 232 (11 593)	9 187 (3 758)	1 184 (693)	62 081 (7 142)	17 988 (")	11 727 (")	1 944 (")	19 442 (3 257)	4 856 ("	1 444 (17)	2 792 (2 792)	60 194 (6 067)
			10 371 (4 451)			31 659 (")			25 742 (3 274)				
1895	107 943 (8 761)	112 284 (9 827)	14 208 (2 275)	1 526 (1 162)	92 349 (5 290)	37 267 (")	18 253 (")	5 297 (")	17 846 (2 530)	6 962 (")	1 741 (266)	3 061 (2 292)	90 427 (5 088)
			15 734 (3 437)			60 817 (")			26 549 (2 796)				
1896	126 284 (14 931)	130 805 (15 949)	17 741 (4 627)	1 334 (1 011)	106 937 (9 265)	33 189 (")	22 443 (")	7 579 (")	22 961 (6 098)	11 642 (18)	3 616 (597)	3 692 (2 839)	105 092 (9 552)
			19 075 (5 638)			63 181 (")			38 219 (6 713)				
1897	142 850 (21 679)	148 122 (21 147)	20 759 (5 914)	1 494 (1 424)	120357 (14308)	32 736 (")	23 728 (")	6 878 (")	b) 21 204 (11 707)	29 810 (")	c) 3 176 (448)	d) 11653 (1653)	119 182 (13 806)
			22 253 (7 338)			63 342 (")			54 187 (12 155)				

(*Vervolg*)

Jaren.	Op ult. December van het behandelde jaar nog te Emmahaven voorhanden gebleven.	Afgeschreven wegens verlies of spillage.	Totaal der kolommen 4, 5, 14, 15 en 16 (overeenkomende met het cijfer in kolom 3).	Derhalve over het behandelde jaar geldelijk te verantwoorden: wegens rechtstreeks uit het kolenveld verstrekte partijen (zie de kolommen 4 en 5).	wegens uit het kolenmagazijn te Emmahaven verstrekte partijen (zie de kolommen 7 t/m 12): Verstrekt of verkocht te Emmahaven zelf.	wegens uit het kolenmagazijn te Emmahaven verstrekte partijen: Verscheepte partijen, voor zooveel bij het einde des jaars reeds aan de koopers geleverd.	Totaal der kolommen 18, 19 en 20, waarvan: aan diensttakken in rekening gebracht.	Totaal der kolommen 18, 19 en 20, waarvan: aan particulieren verkocht.	Geldelijke opbrengst: wegens de aan diensttakken in rekening gebrachte partijen. Stukkolen.	wegens de aan diensttakken in rekening gebrachte partijen. Gruiskolen.	wegens het verkochte aan particulieren. Stukkolen.	wegens het verkochte aan particulieren. Gruiskolen.	Te zamen. Stukkolen.	Te zamen. Gruiskolen.
	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
Nov. 1892 t/m ult. 1893	3 780 (")	528 (")	47 833 (141)	18 980 (141)	4 790 (")	18 804 (")	37 158 (")	5 416 (141)	f 348 314	"	f 56 077	f 1 086	f 404 391	f 1 086
				42 574 (141)			42 574 (141)		f 348 314		f 57 163		f 405 477	
1894	4 341 (1 066)	1326 (9)	76 232 (11 593)	10 371 (4 451)	26 334 (3 274)	31 067 (")	40 846 (3 758)	26 926 (3 967)	f 523 722	f 18 789	f 262 579	f 28 968	f 786 301	f 47 757
				67 772 (7 725)			67 772 (7 725)		f 542 511		f 291 547		f 834 058	
1895	4 521 (1 018)	1742 (250)	112 424 e) (9 792)	15 734 (3 437)	26 866 (2 795)	60 500 (")	75 025 (2 275)	28 075 (3 957)	f 929 844	f 11 358	f 282 664	f 27 012	f 1 212 508	f 33 370
				103 100 (6 232)			103 100 (6 232)		f 941 202		f 309 676		f 1 250 878	
1896	5 272 (f)	1365 (f)	130 805 (15 949)	19 075 (5 638)	38 755 (6 713)	62 645 (")	80 922 (4 627)	39 553 (7 724)	f 917 279	f 23 091	f 366 423	f 57 747	f 1 283 702	f 80 838
				120 475 (12 351)			120 475 (12 351)		f 940 370		f 424 170		f 1 364 540	
1897	5 922 (")	765 (")	148 122 (21 147)	22 253 (7 338)	53 032 (12 155)	64 497 (")	84 101 (5 914)	55 681 (13 579)	f 963 769	f 29 493	f 479 394	f 122 830	g) f 1 443 163	h) f 152 323
				139 782 (19 493)			139 782 (19 493)		f 993 262		f 602 224		f 1 595 486	

a) De tusschen ( ) geplaatste cijfers geven het reeds onder het voorafgegane cijfer begrepen aantal tonnen gruiskolen aan.

b) Volgens de geldelijke verantwoording (zie de kolommen 27 en 28) zou onder de hierbedoelde 21 201 ton begrepen zijn 13 717 ton gruiskolen, dus 2010 ton meer.

c) Ook voor de hierbedoelde verstrekkingen wijst de geldelijke verantwoording op eene andere verdeeling, namelijk op 648 ton gruiskolen of 200 ton meer, tegen zooveel minder stukkolen.

d) Alleen gedurende de eerste helft van het jaar, zijnde van 1 Juli 1897 af het vervoer opgedragen aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij (verg. het verslag van 1896, blz. 250).

e) Namelijk in aanmerking nemende het verschil tusschen de weging bij afzending uit het kolenveld en de weging bij aflevering, welke laatstbedoelde weging 140 ton meer (aan stukkolen 175 ton meer, doch aan gruiskolen 35 ton minder) gaf.

f) Het totaalcijfer van de kolommen 15 en 16, voor zoover het betrekking heeft op gruiskolen, bedraagt 758, doch kan met behulp van de hier te lande voorhanden gegevens niet worden gesplitst.

g) Dit cijfer is berekend over 118 079 ton stukkolen, dat is 2210 ton *minder* dan het cijfer begrepen in de kolommen 21 en 22.

h) " " " " " 21 703 " gruiskolen, " " 2210 " *meer* " " " " " " " " "

(5. 59.)

BIJLAGE GGG.

(Zie hoofdst. O, afd. II, van het verslag.)

OVERZICHT

van de

door het Gouvernement verleende of van gouvernementswege goedgekeurde

CONCESSIËN [1]) TOT MIJNONTGINNING IN NEDERLANDSCH-INDIË,

afgesloten op 30 Juni 1898,

benevens

Statistiek der op 31 Mei 1898 nog van kracht zijnde

VERGUNNINGEN TOT MIJNBOUWKUNDIGE OPSPORING.

[1]) In de lijst zijn ook opgenomen twee door het Gouvernement verleende „vergunningen" tot winning van delfstoffen aan de oppervlakte of door middel van groeven, hoedanige wijze van exploitatie onder de werking van de bestaande bepalingen geen onderwerp van mijnontginning uitmaakt.

I. OVERZICHT van de door het Gouvernement verleende of van gouvernementswege goedgekeurde

A. Concessiën tot mijnontginning

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. a) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie.	Productie in 1897.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	JAVA EN					
	Res. **Samarang.**					
1	Klantoeng Sodjomerto; (distr. Troeko, afd. Kendal).	Petroleum, naphta, bergteer, aardpek, asphalt, aardhars, aardwas en natuurlijk koolwaterstofgas.	Java-Petroleum-maatschappij te Amsterdam.	277	Ind. besluit van 17 Juli 1894, n°. 11; 70 jaren (18 Sept. 1894 t/m 17 Sept. 1964).	(Zie kolom 16.)
2	Grobogan-Petroleumconcessie; (distr. Poerwodadi, afd. Grobogan).	Als voren.	Firma Mac Neill & C°. (zie echter kolom 16).	338	Ind. besluit van 6 Nov. 1895, n°. 1; 75 jaren (27 April 1896 t/m 26 April 1971).	—
	Res. **Rembang.**					
3	Sedan; (distr. Sedan, afd. Rembang).	Steen- en bruinkolen.	Soerabaijasche Bank- en Handelsvereeniging te Amsterdam (in liquidatie).	2 747	Ind. besluit van 7 Oct. 1890, n°. 7; 75 jaren (1 Nov. 1890 t/m 31 Oct. 1965).	—
	Tinawoen; (distr. Tinawoen, afd. Bodjonegoro).	Als bij n°. 1.	Maatschappij tot exploitatie der petroleum-concessie Tinawoen, te Soerabaija.	30 232	Ind. besluit van 25 Sept. 1894, n°. 13; 75 jaren (21 Jan. 1895 t/m 20 Jan. 1970).	19 550 504 L. ruwe petroleum
5	Panolan; (distr. Panolan, afd. Blora).	Id.	Dordtsche Petroleum-industrie-Maatschappij te Amsterdam.	11 977	Ind. besluit van 30 Sept. 1896, n°. 6; 75 jaren (23 Dec 1896 t/m 22 Dec. 1971). NB. Voor de heffing van cijns wordt de concessie geacht verleend te zijn in 1894.	27 595 979 L. ruwe petroleum
	Res. **Soerabaija.**					
6	Genoek Watoe; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Jodium en jodiumverbindingen.	G. Ellinger.	$9\frac{698}{1000}$	Ind. besluit van 13 Juni 1888, n°. 2; 75 jaren (23 Oct 1888 t/m 22 Oct. 1963).	2762 K.G. joodkoper.
7	Kedoeng Waroe; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Als voren.	De inlanders Pa Kaminah c. s. (allen rechthebbenden op den grond van het concessiegebied), die de concessie bij gerechtelijke akte dd. 30 April 1889, n°. 193, aan hun gemachtigde H. W. J. C. Jonkers (sedert overleden) hebben overgedragen (zie overigens kolom 16).	$7\frac{443}{1000}$	Ind. besluit van 11 Maart 1889, n°. 16; 75 jaren (24 April 1889 t/m 23 April 1964).	—

a) In den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië, deel I, vindt men opgegeven in welk nummer der Javasche Courant of van de daarbij gepubliceerde kwartaal

b) Met „ontginningsjaar" wordt hier bedoeld elke termijn van twaalf maanden, verloopen sedert den aanvang der vergunning, of — waar het petroleum-concessiën

c) In de ten vorigen jare ontvangen opgaven (zie bijlage LLL van het vorig verslag) was abusievelijk 30 Maart 1897 vermeld.

CONCESSIËN TOT MIJNONTGINNING in Nederlandsch-Indië, afgesloten op 30 Juni 1898.

verleend door het Gouvernement.

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1897 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1897		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het hieronder vermelde ontginningsjaar *b*)				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
MADURA.								
10 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1898).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 18 Sept. 1894.	f 69,25 (over 1897/98).	f 69,25 (op 17 Jan. 1898).	—	4 Europeanen en 45 inlanders en Chineezen.	De uitkomsten van de verrichte boringen werden gunstig genoeg geacht om de Maatschappij te doen besluiten tot de oprichting van eene raffinaderij ter hoofdplaats Samarang. De dagelijksche productie wordt opgegeven in November 1897 ongeveer 250 kisten te hebben bedragen, doch was sedert, ten gevolge van het dieper boren van den derden put, tot ongeveer 100 kisten gedaald.
10 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1899).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 27 April 1896.	f 84,50 (over 1897/98).	f 84,50 (op 24 Dec. 1897).	—	Niet opgegeven.	Nadat de aardolie-bron, welker aanboring de firma Mac Neill & C°. te Samarang aanleiding had gegeven de concessie aan te vrager, zeer weinig productief was gebleken, werd nog eene boring verricht voor rekening van de Nederlandsch-Indische Petroleum-maatschappij te Amsterdam die de concessie heeft overgenomen (zonder dat tot dusver op die overdracht de goedkeuring der Indische Regeering werd gevraagd), welke boring echter geen resultaat opleverde.
3 pct. van de netto opbrengst; 1894.	—	—	f 0,25 per bouw; 1 Nov. 1890.	f 686,75 (over elk der jaren 1895/96 en 1896/97).	—	—	—	Op het concessieterrein werd, evenals in 1896, niet gewerkt in verband met het faillissement van de concessionarisse.
10 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1898).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 21 Jan. 1895.	f 7558 (over 1897/98).	f 7558 (op 17 Dec. 1897).	f 360 aan de inl. rechthebbenden op den grond, uitgekeerd op 17 Dec. 1897.	Niet opgegeven	Een nieuw pompstation met een reservoir van 150 000 L. capaciteit is opgericht in het gebied der dessa Santren, welk reservoir door eene pijpleiding van 17 K.M. lengte verbonden is met de raffinaderij te Ngareng (concessie Panolan) en door eene van 8 K.M. met de verschillende putten op het concessieterrein. Door een waarschijnlijk aan onvoorzichtigheid toe te schrijven brand van een der putten in het gebied der dessa Ngledoh verloor een boormeester het leven en werd ook veel materieele schade aangericht. Het bedrag, dat in 1897 door de onderneming aan werkloonen en voor de levering van inlandsche materialen onder de bevolking van het district Tinawoen is gebracht, kan op ruim f 50 000 worden gesteld.
10 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1898).	Nog niet verschuldigd.		f 0.25 per bouw; 23 Dec. 1896. *c*)	f 2994.25 (over 1896/97).	f 2994.25 (op 5 Jan. 1897).	f 1500 als schadeloosstelling aan de inlandsche rechthebbenden op den grond in de dessa Ledok (voldaan op 5 Jan. 1897).	Id.	De dagelijksche productie van lichtpetroleum, welke bij het einde van 1896 ongeveer 2000 kisten bedroeg, was op ult. 1897 tot p. m. 2533 kisten gestegen. Een tweede pompstation werd opgericht te Langitan (afdeeling Toeban) en door eene pijpleiding langs Bodjonegoro in verbinding gebracht met de raffinaderij te Ngareng, welke inrichting, die ook het ruwe product van de concessie Tinawoen verwerkt, eenige uitbreiding onderging.
3 pct. van de netto opbrengst; 1892.	f 172,88 (over 1897).	NB. Het bedrag van den cijns werd eerst vastgesteld in Mei 1898.	f 0.25 per bouw, te berekenen over 10 bouws; 1 Jan. 1892.	f 2.50 (over 1897).	—	—	1 Europeesch opziener en 13 inlanders.	De door de eigenaren van den grond op het concessieveld aangevangen boringen naar petroleum (zie vorig verslag, bijlage LLL) hadden ook in 1897 geen resultaat.
3 pct. van de netto opbrengst; 1893.	(Nog geen belastbare netto opbrengst; zie de laatste kolom.)	—	f 31 per bouw, te berekenen over 7 bouws (in te gaan met den aanvang der ontginningswerkzaamheden).	(Zie de laatste kolom.)	—	—	—	Ofschoon daartoe aanstalten waren gemaakt, werd tot ontginningswerkzaamheden nog niet overgegaan. Men bepaalde zich tot enkele onderzoekingen gedurende de eerste helft van 1897, voornamelijk om na te gaan of het te verkrijgen bronwater een voldoend jodium-gehalte heeft voor verwerking. Daar de in kolom 4 vermelde overdracht van de concessie geschied is zonder daarin de Regeering te kennen, zouden de erven JONKERS worden aangeschreven het noodige te verrichten om de overdracht alsnog in geldigen vorm te doen plaats hebben.

verslagen van den dienst van het mijnwezen de concessievoorwaarden in haar geheel zijn opgenomen.

betreft — sedert de benuttiging van de bronnen (op den voet van Indisch Staatsblad 1889 n°. 242) vóórdat nog concessie was verleend.

Volgnummer. 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. *a*) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend. 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie. 6.	Productie in 1897. 7.
	Djabakotta; (districten Djabakotta en Djenggolo I, afdeelingen Soerabaija en Sidoardjo).	Petroleum, naphta, bergteer, aardpek, asphalt, aardhars, aardwas en natuurlijk koolwaterstofgas.	Dordtsche Petroleum-industrie-Maatschappij te Amsterdam.	21 800	Ind. besluit van 31 Maart 1889, n°. 2; 75 jaren (20 April 1889 t/m 19 April 1964).	6 270 545 L. ruwe petroleum. (Zie verder sub 10.)
	De Twaalf Dessa's; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Als voren.	De gezamenlijke inlandsche rechthebbenden op de gronden der twaalf betrokken dessa's. NB. De concessie werd bij gerechtelijke akte dd. 23 Juli 1892 overgedragen op de (toenmalige) Dordtsche Petroleum-maatschappij, (thans de sub 8 vermelde Maatschappij), zonder dat daarin echter de Regeering gekend is. Door de bezitster der concessie zijn zeer onlangs stappen gedaan om de overdracht alsnog in geldigen vorm te doen plaats hebben.	2 412	Ind. besluit van 17 Mei 1892, n°. 13; 75 jaren (23 Juli 1892 t/m 22 Juli 1967).	18 393 433 L. ruwe petroleum. (Zie verder sub 10.)
10	Lidah-koelon; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Id.	Als sub 8.	1 251	Ind. besluit van 29 Jan. 1896, n°. 1; 75 jaren (17 Maart 1896 t/m 16 Maart 1971). NB. Voor de heffing van cijns wordt de concessie geacht verleend te zijn in 1893.	14 705 675 L. ruwe petroleum. Uit het ruwe product der concessiën 8, 9 en 10 te zamen, ad 39 369 653 L., werd, buiten de nevenproducten, waarvan de hoeveelheid niet is opgegeven (zie echter kolom 16) verkregen 23 234 853 L. (of 627 969 kisten) lichtpetroleum.
11	Goenoeng Sari; (particulier land van dien naam, afd. Soerabaija).	Id.	The Toan Lok en The Toan Ing.	200	Ind. besluit van 21 Sept. 1893, n°. 10; 75 jaren (21 Maart 1894 t/m 20 Maart 1969).	p.m. 21 000 L. (of 576 kisten) lichtpetroleum.
12	Dadoengan; (de particuliere landen Karang Poh en Dadoengan, distr. Djabakotta, afd. Soerabaija).	Id.	Liem Twan Kioeg en The Twan Tjiauw.	276	Ind. besluit van 19 Mei 1896, n°. 19; 75 jaren (19 Nov. 1896 t/m 18 Nov. 1971).	—
	Res. **Pasoeroean.**					
13	Goenoeng Woengkal; (distr. Toeren, afd. Malang).	Zandsteen.	C. Zweerus.	$12\frac{277}{500}$	Ind. besluit van 20 Sept. 1888, n°. 38; 75 jaren (7 Febr. 1889 t/m 6 Febr. 1964).	450 K.G. steen.
	Res. **Kediri.**					
14	Wadjak; (distr. Wadjak, afd. Ngrowo).	Marmer en kiezelgesteente.	B. D. van Rietschoten (zie kolom 16).	1 243	Ind. besluit van 9 Aug. 1890, n°. 6; 75 jaren (19 Dec. 1890 t/m 18 Dec. 1965).	p.m. 100 M³. ruw marmer.
	Res. **Kadoe.**					
—	Vergunning tot het winnen van kalksteen in een stuk gouvernementsgrond, behoorende tot de dessa Tjono, distr. Menoreh, afd. Magelang.	(Zie de voorgaande kolom.)	V. Levyssohn.	$37\frac{190}{500}$	Ind. besluit van 13 Nov. 1893, n°. 15; 10 jaren (13 Nov. 1893 t/m 12 Nov. 1903).	—

a) De cijns over 1896 (vastgesteld in Juni 1897) beliep f 6997,65.

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1897 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen.	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1897		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het hieronder vermelde ontginningsjaar *b*)				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
3 pct van de netto opbrengst; 1893.	f 6·8.67 (over 1897). *d*)	NB. Het bedrag van den cijns werd eerst vastgesteld in Mei 1898.	f 0.25 per bouw: 20 April 1889 (de 1ste betaling geschiedde over het tijdvak 20 April—31 Dec. 1889).	f 5 450 (over 1897).	f 5 450 (op 28 Dec. 1897).	—	24 Europeanen en 508 inlanders, onder welke laatsten 16 vrouwen voor de blikkenmakerij te Wonokromo (in voormelde cijfers is ook begrepen het personeel werkzaam bij de onderzoekingen in Soerabaija buiten de concessievelden).	
3 pct. van de netto opbrengst; 1896.	voor 't eerst verschuldigd over 1896, maar nog niet vastgesteld (volgens exploitante f 9401.43 over 1896 en f 4351.49 over 1897).	—	f 0.25 per bouw: 23 Juli 1892 (de 1ste betaling geschiedde over het tijdvak 23 Juli—31 Dec. 1892).	f 603 (over 1897).	f 603 (op 28 Dec. 1897).	—		De raffinaderij te Djagir (Wonokromo), op het terrein der concessie Djabakotta verwerkt mede het ruwe product der sub 9 en 10 vermelde, te zamen geëxploiteerde concessiën, waarom, in afwijking van de volgorde naar de tijdstippen van uitgifte, de drie concessiën in dit overzicht bijeen worden behandeld. Het Europeesch technisch personeel onderging in 1897 slechts in zoover verandering dat het aantal boormeesters van 9 op 10 werd gebracht. Buiten de proefboringen op de terreinen elders in de residentie Soerabaija, waarvoor de Maatschappij recht van opsporing bezit, werden, steeds met 2 boorstellingen, op het concessieveld Djabakotta 11 en op de beide andere te zamen 12 boringen verricht. Op Djabakotta had men òf geen succes òf werd slechts zeer weinig olie verkregen; van de laatstbedoelde 12 boringen konden er 5 als tamelijk geslaagd worden beschouwd. Het debiet van geraffineerde petroleum overtrof dat van 1896 met 20 536 kisten. De vraag naar nevenproducten der raffineering nam steeds toe; de voorraad gasoline was zelfs meermalen onvoldoende en moest dan uit dien van de raffinaderij der sub 5 vermelde concessie Panolan worden aangevuld. De geheele afzet van bijproducten bedroeg in 1897 4542½ kisten gasoline, 8866 kisten smeerolie, 416 587 K.G. asphalt, 467 vaten lucigeen-olie en 6 261 881 L. residu.
10 pct van de netto opbrengst; 1897.	f 10 258,91 (over 1897).	N.B. Het bedrag van den cijns werd eerst vastgesteld in Mei 1898.	f 0.25 per bouw; 17 Maart 1896.	f 312,75 (over 1897/98).	f 312,75 (op 28 Dec. 1897).	f 550 (Op 28 Dec. 1897 betaald over 1897, zijnde schadeloosstelling aan de inl. rechthebbenden op de gronden Lidah-koelon voor het derven van de inkomsten uit de winning van ruwe petroleum).		
3 pct. van de netto opbrengst; 1897.	Nog niet vastgesteld.		f 0.25 per bouw; 21 Maart 1894.	f 50 (over 1896/97).	f 50 (op 30 Dec. 1897).	—	1 Europeaan en 10 inlanders.	Bij de raffineering, welke met 1 ketel en — wegens de geringe hoeveelheid — slechts om de twee of drie maanden plaats had, werden geen nevenproducten gewonnen. De twee in 1897 verrichte boringen mislukten.
10 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1900).	Nog niet verschuldigd.		f 0.25 per bouw; 19 Nov. 1896.	f 69 (over 1897/98).	f 69 (op 30 Dec. 1897).	—	1 mandoor en 8 koelies.	De twee in 1897 verrichte boringen hadden geen resultaat. De juiste datum waarop de werkzaamheden op het terrein zijn aangevangen kon vooralsnog niet worden opgegeven.
3 pct. van de netto opbrengst; 1892.	(Nog geen belastbare netto opbrengst; zie de laatste kolom).	—	f 0.25 per bouw (in te gaan met den aanvang der ontginningswerkzaamheden)	(Zie de laatste kolom.)	—	—	—	Met eene geregelde exploitatie werd nog geen aanvang gemaakt. De verkregen hoeveelheid steen werd als monster naar Europa verzonden ten einde op bruikbaarheid te worden onderzocht.
3 pct. van de netto opbrengst; 1894.	(Nog geen belastbare netto opbrengst.)	—	f 0.25 per bouw: 1 Juli 1893.	f 310.75 (over 1896/97).	f 310.75 (op 1 Juli 1897).	—	Gemiddeld p.m. 40 inlanders.	Met de exploitatie werd in 1897 een ernstig begin gemaakt. Uit de hier te lande beschikbare gegevens blijkt niet of de in bijlage LLL van het vorig verslag bedoelde overdracht van de concessie op de in 1897 tot stand gekomen naamlooze vennootschap „Wadjak-maatschappij" te Toeloeng Agoeng (Kediri) reeds door de Indische Regeering is goedgekeurd.
(Zie de laatste kolom.)	f 50 (over 1897).	Niet opgegeven.	—	—	—	—	—	Zooals de vergunning oorspronkelijk luidde, mocht de te winnen kalksteen alleen dienen om tot kalk gebrand te worden. Sedert (Ind. besluit dd. 10 October 1894, n° 29) is echter de vergunning in dier voege uitgebreid dat het verkregen product ook als bouwmateriaal in den handel zal mogen worden gebracht. In verband daarmede is de retributie, in te gaan met 1894, van f 25 op f 50 's jaars gebracht. Gedurende 1897 werd op het terrein niet gewerkt.

BUITEN

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. *a*) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie.	Productie in 1897.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	Res. **Palembang.**					
15	Bahangau; (marga Darmo, onderafdeeling Lematang Ilir). *e*)	Steen- en bruinkolen.	J. Moldenhauer.	$15^{3}/_{7}$	Ind. besluit van 5 Maart 1893, n°. 16; 30 jaren (30 Aug. 1893 t/m 29 Aug. 1923).	113 ton.
	Ass. res. **Billiton.**					
16	Billiton; (het eiland van dien naam).	Tin.	Billiton-Maatschappij te 's-Gravenhage.	647 447	wet van 18 Juni 1892 (Nederl. Staatsblad n°. 139, Ind. Staatsblad n°. 182); 35 jaren (1 Mei 1892 t/m 30 April 1927).	87 821,93 pikol tin (administratieve productie of ingeleverde hoeveelheid) gedurende het boekjaar 1897/98; of p.m. 89 046 pikol (werkelijke productie, zijnde de hoeveelheid tin reeds verkregen of naar schatting nog te verkrijgen uit het gedurende het boekjaar ontgonnen erts).
	Res. **Zuider- en Oosterafd. van Borneo.**					
17	Goenoeng Lawak; (afd. Martapoera).	Diamanten, goud, platina en steenkolen.	Borneo-Mijnmaatschappij te Amsterdam.	p.m. 3000	Ind. besluit van 5 Sept. 1881, n°. 19; 75 jaren (23 Jan. 1882 t/m 22 Jan. 1957). De overdracht op de Borneo-Mijnmaatschappij werd goedgekeurd bij Ind. besluit dd. 13 Aug. 1885, n°. 7/*c*.	—
18	Kotta Baroe; (op het eiland Laut).	Steenkolen.	P. van Dijk en M. Boissevain.	2677	Ind. besluit van 10 Dec. 1890, n°. 9; 75 jaren (7 April 1892 t/m 6 April 1967).	—
	Res. **Menado.**					
19	Soemalata; (distr. Kwandang, afd. Gorontalo).	Goud-, zilver-, koper- en loodertsen.	Mijnbouwmaatschappij Soemalata te Amsterdam.	p.m. 2680 (zie ook kolom 16).	Ind. besluit van 14 Juni 1894, n°. 21; 75 jaren (1 Dec. 1894 t/m 30 Nov. 1969). De overdracht op de Mijnbouwmaatschappij Soemalata werd goedgekeurd bij Ind besluit van 10 Nov. 1896, n°. 22 en geschiedde te Gorontalo bij akte dd. 24 Maart 1897, n°. 1.	247 500 K.G. gouderts (zie kolom 16).

e) Het mijnveld Bahangau (niet Palangan) is, volgens nader verkregen opgaven, niet gelegen in de marga Lawang-kidoel, zooals tot dusver was vermeld, maar in de marga D

BEZITTINGEN

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1897 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	*VERDERE MEDEDEELINGEN.*
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1897		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het hieronder vermelde ontginningsjaar b)				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
3 pct. van de netto opbrengst; 1897.	Nog niet vastgesteld.		f 0,25 per bouw over 15 bouws; 15 Jan. 1894.	f 3,75 (over 1897/98).	f 3,75 (op 13 Oct. 1897).	—	Geen vast werkvolk, behoudens 1 inl. mandoor.	Gedurende 1897 werd te Moeara Enim $93^1/_2$ ton en te Palembang $78^1/_2$ ton kolen geleverd. Het kampongvolk, dat de kolen delfde, genoot daarvoor, met inbegrip van den afvoer te water naar genoemde plaatsen, respectievelijk f 5 en f 8 per ton. De goedkeuring der Regeering was gevraagd voor de overdracht van de concessie aan den Chinees Tjia King Tjoan.
(Ingevolge deze concessie, zooals zij laatstelijk hier te lande op geheel bijzondere voorwaarden is verleend, is geen cijns, noch vast recht verschuldigd. Daarentegen heeft de Staat zich 5/8 in de jaarlijksche winst bedongen. Dit winstaandeel — over het boekjaar 1897/98 medio 1898 nog niet bekend — beliep over 1896/97 f 366 332,76, welke som den 24sten November 1897 hier te lande gekweten werd.)							Zie kolom 16.	Ter aanvulling van het medegedeelde op blz. 177/178 van het verslag hiervóór worden hier nog de volgende opgaven per mijndistrict opgenomen.

Namen der mijndistricten.	Aantal mijnen gedurende het boekjaar in bewerking geweest	Aantal ingeschreven mijnwerkers op ult. April 1898.				Gemiddelde presente sterkte aan mijnwerkers over het geheele boekjaar.	Verkregen hoeveelheid tin (in pikols) voor zoover gedurende het boekjaar ingeleverd (administratieve productie).
		Bij de mijnploegen ingedeeld.	„Werkzoekenden".	Verlofgangers	Totaal.		
Tandjong Pandan	17	598	61 a)	2	661	630	5 115,09
Manggar.	21	2263	464	1	2728	2652	39 968,21
Linggang	19	2171	367	3	2541	2500	23 925.52 b)
Boeding	17	1170	213	1	1384	1350	12 589,77
Dendang.	11	551	118	2	671	600	6 223,34
Totalen . . .	85 c)	6753	1223	9	7985	7732	87 824,93

Tegen 534 vrouwen en 904 kinderen bij het einde van het voorafgegane boekjaar, telde men op ult. April 1898 in de mijnen 570 vrouwen (475 Chineesche en 95 inlandsche) en 901 kinderen (474 jongens en 427 meisjes).

a) Hieronder 11 man die bij het hoofdbureau te Tandjong Pandan in dienst waren.

b) Hieronder begrepen eene hoeveelheid van 1190.71 pikol tin te Singapore uitgesmolten uit van Billiton verzonden erts.

c) In den loop van 1897/98 werd eene nieuwe mijn in het district Linggang geopend en werden 2 mijnen in het district Boeding ingetrokken, terwijl één ontginning in het district Tandjong Pandan als zelfstandige mijn ophield te bestaan en als zoogenaamde „noempang" werd ingedeeld. Op 1 Mei 1898 bleven dus 82 mijnen in ontginning.

8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
6 pct. van de netto opbrengst; 1885.	—	—	f 0.25 per bouw; 23 Jan. 1882.	f 750 (over 1897).	f 750 (op 17 Mei 1897).	—	—	Op het terrein van deze concessie werd ook in 1897 niet gewerkt. Intusschen werd vanwege de concessionarisse, met het oog op eene gehoopte hervatting van de werkzaamheden, gezorgd voor het instandhouden van de aanwezige machinerieën.
3 pct. van de netto opbrengst; 1896.	—	—	f 0,25 per bouw (in te gaan met den aanvang der ontginningswerkzaamheden).	—	—	De retributie aan het inlandsch bestuur van Poeloe Laut ad f 2000 in minimum over 1894 t/m 1897 was nog niet voldaan.	—	Met de werkzaamheden op het terrein werd ook in 1897 nog geen aanvang gemaakt, terwijl de boeten, den concessionarissen opgelegd wegens het niet nakomen van enkele voorwaarden waaronder hun de concessie is verleend, niet werden voldaan. Op een verzoek van de concessionarissen dat het Gouvernement de concessie mocht terugnemen (zie blz. 250 van het verslag van 1896) was medio 1898 nog niet beschikt.
5 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1898).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 1 Dec. 1894.	f 670 (over 1896/97).	f 670 (op 1 Nov. 1897.)	—	7 Europeanen, p.m. 200 inlanders en enkele Chineesche timmerlieden.	De in bijlage LLL van het vorig verslag bedoelde galerij, welke op 400 M. (volgens eene nadere opgaaf op 430 M.) bergwaarts de goudvoerende aderen zou moeten treffen, vorderde in 1897 van 125 tot 230 M. Er werd daarbij veel last ondervonden van grondwater, terwijl de voortgang der werkzaamheden ook werd vertraagd door de buitengewone hardheid van het te doorboren gesteente. Het gewonnen gouderts werd voor de verdere verwerking naar Hamburg verscheept. Volgens opgaven der Maatschappij waren tot ult. 1897 „afgerekend" 201 ton erts, waarvan het goudgehalte uiteenliep van 50 tot 83 gram per ton en gemiddeld bedroeg 70 gram. De netto opbrengst was f 14 160. Bij gouvernementsbesluit van 9 Januari 1898 n°. 39 is de overdracht goedgekeurd van een gedeelte der concessie Soemalata betrekking hebbende op een mijnveld groot 490 bouws, aan de te Amsterdam gevestigde Noord-Celebes Mijnbouwmaatschappij.

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. a) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie.	Productie in 1897.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
20	Totok: (distr. Passan-Ratahan-Ponosakan, afd. Belang).	Goud-, zilver-, koper-, antimoon-, nikkel-, kobalt- en bismuthertsen.	Mijnbouwmaatschappij Totok te Batavia.	p.m. 3281 (voor wijziging vatbaar; zie de laatste kolom van bijlage LLL. van het vorig verslag).	Ind. besluit van 7 Mei 1897, n°. 3; 75 jaren (25 Sept. 1897 t/m 24 Sept. 1972). De overdracht op de tegenwoordige concessionarisse geschiedde met voorkennis der Indische Regeering (gouvernementsbesluit van 5 Aug. 1897, n°. 22) te Menado bij akte dd. 25 Sept. 1897, n°. 48.	—
21	Paleleh: (landschap Bwool).	Goud-, zilver-, koper-, lood-, antimoon-, nikkel-, kobalt-, bismuth- en ijzerertsen.	Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij te Batavia.	p.m. 30 000 (als voren).	Ind. besluit van 20 Juni 1897, n°. 19; 75 jaren (2 Sept. 1897 t/m 1 Sept. 1972).	(Zie kolom 16)
	Res. **Banka.**					
—	Vergunning tot het winnen van kaolin op tot het staatsdomein behoorende gronden op het eiland Banka.	(Zie de voorgaande kolom.)	Firma P. Landberg en zoon, te Batavia.	Onbepaald (zie kolom 16).	Ind. besluit van 24 Oct. 1894, n°. 7: 10 jaren (24 Oct. 1894 t/m 23 Oct. 1904).	(Zie kolom 16)

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1897 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1897		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het hieronder vermelde ontginningsjaar *b)*				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
10 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1901).	Nog niet verschuldigd.		f 0.25 per bouw; 25 Sept. 1897.	Nog niet verschuldigd.		—	7 Europeanen en p.m. 200 inlanders (in 't laatst van 1897).	Volgens de aan het verslag van den administrateur over 1897 ontleende mededeelingen omvatten de werkzaamheden tot dusver in hoofdzaak de voortzetting van de onderzoekingen, welke, vóór de uitgifte van de concessie aan de firma P. Landberg en Zoon te Batavia, door die firma, krachtens vergunningsbesluit van den resident van Menado dd. 14 October 1893 nº. 340, waren uitgevoerd. Van twee op 100 voet niveau-verschil aangezette galerijen had de hoogere nog geen erts doen aantreffen; de lagere snijdt ertsgangen, welke om de bij het graven ondervonden moeielijkheden door dagbouw zouden worden geëxploiteerd. Men was voornemens de nabij de galerijen te plaatsen machines voor het vergruizen van de ertsen door water uit de Totok-rivier te drijven, waarvoor eene vrij lange waterleiding zal noodig zijn. Voorts werden nog onderzoekingen verricht, doch zonder gunstig resultaat, te Moajaq, nabij de kust op 2 paal afstand van Rata Totok en op den Goenoeng Soepit. Betere uitkomsten zouden zijn verkregen te Ah Lasoen, niet ver van de samenvloeiing der Dolipoga- en Totok-rivieren. Gesteenten uit verlaten inlandsche ontginningen gaven als resultaat van verschillende analyses een gehalte van $1\frac{1}{2}$ oz. goud per ton erts Voor zoover tot nu bekend, schijnt het goud in de ertsgangen uitsluitend als „vrij goud", met een gehalte aan zilver, voor te komen. Gedurende den zuidoostmoesson heerschten koortsen, waardoor de Europeanen naar elders moesten vertrekken, zoodat slechts een 30-tal inlandsche arbeiders achterbleven. Men meent de ongezondheid der streek gedurende dien tijd te moeten toeschrijven aan een strandmoeras en de daarin voor den aanleg van een weg verrichte werken, alsmede aan de nabijheid van koraalriffen. In de laatste maanden van 1897 werden de koeliewoningen verplaatst, en sedert liet de gezondheidstoestand niets te wenschen over.
10 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1901).	Nog niet verschuldigd.		f 0.25 per bouw; 2 Sept. 1897.	Nog niet verschuldigd.		—	Buiten het Europeesch personeel en buiten 65 Javaansche vrouwen: 398 man, nl. 276 Javanen, 68 Gorontaleezen, 38 Minahassers en 16 Chineezen. (op ult. 1897).	Deze onderneming verkeerde ook gedurende 1897 in het stadium van exploratie, waarbij intusschen ook gewerkt werd aan het maken van wegen, het verbeteren van voetpaden, het bouwen van koelieloodsen, woningen voor het personeel, pakhuizen, het gereedmaken van het emplacement waar de verwachte machinerieën zouden moeten worden opgesteld, enz. Het onderzoek van de verschillende goudvindplaatsen werd voortgezet. Hoofdzakelijk bepaalde het zich tot de twee in werking zijnde ertsgangen: de Dopalak-gang en eene andere op korten afstand aan de eerste evenwijdig loopende gang, nº. 2 genaamd, reeds in 1896 geopend door een tunnel op het niveau van 30 M. beneden den mond der Dopalak-schacht. De Dopalak-gang werd onderzocht door eene galerij, loopende op een niveau van 535 M. boven de zee en werd tot het einde van 1897 gedreven tot eene lengte van 125 M. Daarbij moet gebleken zijn, dat een derde dezer lengte in exploitabele dikte erts van rijk gehalte voert, waardoor, zoolang de installatie tot plaatselijke verwerking niet gereed is, de afscheep naar Europa kan voortgezet worden. Door het wegnemen van een gedeelte dezer gang boven en beneden de genoemde galerij was tot ult. 1897 uit deze gang in 't geheel verkregen 1014 ton erts, waarvan in 1896 verscheept was 90 en in 1897 (in elf partijen) 540 ton, bevattende gemiddeld 5 oz. 6 dwt. 5 gr. goud en 13 oz 7 dwt. 8 gr. zilver, welke bezendingen opbrachten f 118 965, terwijl de overige 414 ton van minder gehalte, namelijk gemiddeld $1\frac{1}{4}$ oz., bij de mijn opgestapeld bleven om later te worden verwerkt. De gang nº. 2 toonde zeer regelmatig ertsvoerend te zijn en ofschoon het goudgehalte van het erts niet groot was, werd dit gedeeltelijk vergoed door de grootere dikte, terwijl daarbij ook gerekend scheen te mogen worden op de te winnen bijproducten, als zilver, lood en koper. De gang was op ult. 1897 onderzocht door eene galerij op het niveau van 521 M. boven de zee, ter lengte van 80 M., en daaruit werd aan erts gewonnen 476 ton van een gemiddeld gehalte van ruim $\frac{1}{2}$ oz. goud per ton, hetgeen eveneens bij de mijn bleef opgestapeld. Voorshands moest men zich nog met veelal primitieve werktuigen behelpen, terwijl ook niet altijd over het gewenschte aantal werklieden kon worden beschikt, ook ten gevolge van de vele ziekten, vooral koortsgevallen, onder hen, een gevolg van het openkappen van maagdelijk bosch. Aan de onderneming was sedert kort een geneesheer verbonden. De in het voorjaar van 1897 als directeur der onderneming opgetreden mijningenieur (tot dusver in gouvernemenstdienst) vertoefde slechts korten tijd op het mijnveld, daar hij, na eerst aldaar nog eenige verkenningen te hebben verricht, al spoedig naar Europa vertrok voor het bestellen van de noodige machinerieën en installatiën. Tot de installatiën zal o. a. behooren eene tandradbaan van 4 K.M. met electrische tractie ter verbinding van de mijnen met het terrein waar het etablissement voor de verwerking van de ertsen zal worden opgericht. Voor aanvoer van benoodigdheden stelde men zich voor om dit tevens door eene adhaesie-baan van 2 K.M. te verbinden met de baai van Tang, waar eene geschikte plaats gekozen werd voor het maken van een aanlegsteiger. Als drijfkracht voor de machines zal gebruik worden gemaakt van het water der rivier Paleleh, in eene gesloten leiding onder hoogen druk te brengen op het terrein van het etablissement om, na het krachtstation te hebben doorloopen, dienst te doen bij het mechanisch concentreeren van de armere ertsen, die hieraan moeten worden onderworpen alvorens met de rijkere te worden versmolten. De capaciteit der bestelde spoorbanen is berekend voor een vervoer van 200 000 K.G. per dag. In de eerste weken van 1898 was de ingenieur-directeur op de onderneming terug, vergezeld van eenig nieuw aangenomen Europeesch personeel en ruim een 100-tal op Java aangeworven Chineesche en Javaansche koelies. De werkzaamheden werden sedert met kracht voortgezet.
Geen retributie aan den lande verschuldigd.			—	—	—	—	—	De in gebruik te nemen gronden en de tot het noodige te beperken uitgestrektheid daarvan staan ter beoordeeling van den resident van Banka. Uit de ontvangen berichten blijkt niet of in 1897 van de vergunning is gebruik gemaakt.

B. Concessiën tot mijnontginning (voor zooveel reeds door of vanwege het

Volgnummer. 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend. 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit waarbij of krachtens hetwelk de concessie door of namens het Gouvernement is goedgekeurd. 6.	Aanvang en duur der concessie. 7.
	JAVA EN					
	Res. **Djokjokarta.**					
I.	Kliripan; (regentschappen Pengasih en Nanggoelan).	Bruinsteen	H. W. van Dalfsen.	395	12 Sept. 1893, n°. 26.	12 Sept. 1893 (75 jaren).
	BUITEN					
	Res. **Oostkust v. Sumatra.**					
II.	— (landschap Langkat; het mijnveld is gelegen aan de Lepan-rivier.	Petroleum.	Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië te 's-Gravenhage.	p.m 500	Oorspronkelijk concessie-contract goedgekeurd door den resident onder dagteekening van 8 Aug 1883; de overdracht op de tegenwoordige concessionaris goedgekeurd, krachtens machtiging der Regeering, bij 's residents besluit dd. 12 Dec. 1890, n°. 359.	8 Aug. 1883 (75 jaren).
III.	Besitang; (landschap Langkat).	Aardoliën en andere delfstoffen.	Id.	p.m. 11 836	4 Maart 1895, n°. 4.	4 Maart 1895 (75 jaren).
IV.	Aroebaai; (landschap Langkat).	Als voren	Id.	p.m. 62 960	Id	Id.
V.	Boekit Mas; (landschap Langkat).	Id.	Id.	p.m 53 124	10 Mei 1895, n°. 8. (Eene gewijzigde grensomschrijving van het concessieterrein werd goedgekeurd bij Ind besluit van 28 Juli 1897 n°. 2.)	10 Mei 1895 (75 jaren).
VI.	Boeloe Telang. (landschap Langkat).	Id.	Maatschappij tot mijn- en boschexploitatie in Langkat te Tandjong Poera.	p.m. 7600	11 April 1896, n°. 2.	11 April 1896 (75 jaren).
VII.	Boekit Tinggi. (landschap Langkat).	Id.	L. A. Scott Elliot.	p.m. 32 500	15 Jan. 1897, n°. 5.	15 Jan. 1897 (75 jaren).

Gouvernement goedgekeurd) verleend door bestuurders van inlandsche staten.

Productie in 1897 (resp. 1897/1898).	Bedongen cijns per kalenderjaar. Maatstaf.	Bedongen cijns per kalenderjaar. Verschuldigd minimum-bedrag.	Eventueel verder bedongen opbrengst.	Opgaven omtrent de sterkte of de gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
8.	9.	10.	11.	12.	13.

MADURA.

8.	9.	10.	11.	12.	13.
in 1897: p.m. 5200 ton (à 1000 K.G.) bruinsteen.	Aan den sultan f 0,45 en aan diens gemachtigde f 0,05 per afgevoerde (c.q. fabriekmatig verwerkte) ton bruinsteen.	—	Als vast recht f 0,30 per bouw 's jaars, en verder aan den gemachtigde van den sultan 8 pct. inningskosten over het aan dezen als cijns en vast recht te betalen bedrag.	1 Europeaan en p.m. 120 inlanders.	Het gedolven mangaanerts, hetwelk, volgens opgaaf, 50 pct metallisch mangaan bevatte, werd, voor zoover scheepsgelegenheid te verkrijgen was, met de booten van de stoomvaartmaatschappij „Oceaan" hetzij rechtstreeks, hetzij via Nederland, naar Liverpool vervoerd en bedong aldaar gemiddeld 10 pence per unit (= 1 pct. metallisch mangaan). De onderneming had weder zeer te lijden door den lagen marktprijs van het product, terwijl in November 1897 de delving tijdelijk moest worden gestaakt wegens gebrek aan scheepsgelegenheid voor den afvoer.

BEZITTINGEN.

8.	9.	10.	11.	12.	13.
in 1897: 4564987 units (à 37.8 L.) lichtpetroleum; verder gazoline en teer, waarvan de hoeveelheden niet zijn opgegeven	5 cent per hectoliter gezuiverde, en 3 cent per hectoliter ruwe petroleum.	Minstens f 3 per dag, d.i. naar reden van eene minimum-productie van 100 hectoliter ruwe olie per dag.	Terugbetaling aan de Regeering gedurende 10 jaren (dus telken jare 1/10) van de kosten, ad f 116113,34, der voor den oorspronkelijken concessionaris van gouvernementswege verrichte onderzoekingen (zie omtrent deze in 1895 door de Maatschappij op zich genomen verplichting het Koloniaal Verslag van 1895, blz. 277).	Niet opgegeven.	Volgens opgaven van April 1898 was sedert ult. 1896 de productie steeds stijgende geweest. Aan geraffineerde olie werd namelijk verkregen in 1897, kwartaalsgewijze, achtereenvolgens 787048, 1015680, 1219820 en 1542439 units of gezamenlijk 4564987 (tegen 1851512 in 1896), en in het 1ste kwartaal van 1898 zelfs 1810000 units, tot welk resultaat, naar gemeld werd, hadden medegewerkt de vermeerdering van de opbrengst der putten, de vergrooting van de raffinaderij te Pangkallan Brandan (op het terrein der sub II bedoelde concessie aan de Lepan-rivier), zoomede het in Februari 1898 in gebruik komen van eene tweede raffinaderij (aan de Besitang-rivier op het terrein der sub V bedoelde concessie Boekit Mas). Ofschoon ook het cijfer over het 2de kwartaal van 1898 (ad 2050500 units geraffineerd product) weder hooger was dan dat van het voorafgegane trimester, was toch in Juni 1898 eene belangrijke daling ingetreden, daar in die maand geproduceerd werd 471500 units, tegen 740000 en 839000 in April en Mei te voren.
—		Minimum: f 1000 's jaars.	—	Id	Vermits de boringen buiten het terrein der sub II bedoelde concessie — in 1897 ten getale van 13 — nog niet genoeg opleverden voor eene geregelde exploitatie van de besproken nieuwe raffinaderij aan de Besitang, werd deze fabriek, door middel van eene pompleiding, voorloopig gevoed met de ruwe olie der reeds in 1896 aangeboorde putten op het kleine concessieveld aan de Lepan. Gedurende 1897 werd op dit veld slechts één put bijgeboord, waarvan het rendement, bij aanboring, werd geconstateerd te bedragen 550 vaten (van 159 L.) ruwe olie per dag. De dagelijksche opbrengst van elk der putten zou nader zijn vast te stellen wanneer men gereed zou zijn met de noodig geoordeelde veranderingen in de verbinding der putten met het centrale reservoir te Telaga Said. Omtrent de evenbedoelde 13 boringen op de overige concessieterreinen is slechts gemeld dat herhaaldelijk olie en gas werd aangeboord, maar zonder eene spuitende bron aan te treffen. Bij een der boringen werd aanvankelijk eene productie gemeten van 800 vaten ruwe olie per dag, doch toen die put, na eenige maanden afgesloten te zijn geweest, heropend werd, kwam geen olie meer te voorschijn, wel groote hoeveelheden gas. De zeer vele vindplaatsen van olie op de bedoelde concessieterreinen, zoomede de talrijke uitstroomingen van gas, geven — zoo berichtte de Maatschappij — de richting aan, waarin met de opsporingen is voort te gaan.
—	5 cent van elken hectoliter in den handel te brengen gezuiverde petroleum of ander uit de ruwe grondstof te verkrijgen geheel of gedeeltelijk gezuiverd product, en 3 cent van elken door de onderneming geproduceerden en daarvan vervoerden hectoliter ruwe aardolie.	Minimum: f 6000 's jaars.	—	Id.	In den loop van 1897 kon door de Maatschappij met eigen en gehuurde tankschepen een aanvang worden gemaakt met het transport van onverpakte olie, welke vorm van afzet, daargelaten andere voordeelen, het bedrijf ook daarom zeer te stade kwam, omdat bij het hooge productiepeil de voorziening in verpakkingsmateriaal (blikken en kisten) veel bezwaar gaf. Als aflaadhaven is Pangkallan Soesoe aan de Aroe-baai gekozen. Op het heuvelachtige strand dier baai werden de noodige met de raffinaderijen door pijpleidingen verbonden tanks opgericht, vanwaar de olie onder den druk der zwaartekracht met snelheid afstroomt in de aan den steiger vastgemeerde tankschepen. Voor het vervoer van petroleum in verpakten staat tusschen de beide raffinaderijen en de depôts te Poeloe Sembilan en Pangkallan Soesoe bezigt de Maatschappij tongkangs en steamlaunches. Bij het einde van 1897 waren reeds 1178000 units olie in onverpakten staat verscheept, en wel naar Hongkong, Shanghai en Calcutta, waar de Maatschappij hare tankinrichtingen reeds kon openen, terwijl dergelijke installatiën in aanbouw waren te Bangkok, Swatow, Madras, Bombay, Kurrachee, Amoy en Foochow. Ook werd een aanvang gemaakt met den aanleg van kleinere tankdepôts aan de spoorwegen in Britsch-Indië.
—		Id.	—	Id.	De beschikking over tankschepen zou de Maatschappij tevens in staat stellen eene grootere markt te openen voor het zware bijproduct, dat als vloeibare brandstof meer en meer de aandacht trekt. Tot het winnen van parafine en smeerolie, waarvoor eene geheel afzonderlijke fabriek noodig is, was nog niet kunnen worden overgegaan, omdat de uitbreiding der reeds bestaande werken alle zorg in beslag nam. De tweede termijn, ad f 11611.33, wegens restitutie aan het Gouvernement van onderzoekingskosten werd in December 1897 hier te lande door de Maatschappij afgedragen.
—	Als voren.	Id.	—	Id	Ten aanzien van deze onderneming zijn over 1897 geene mededeelingen verstrekt.
—	Id.	Id	—	Id.	De bouw van de raffinaderij aan de Gebang-rivier was bij het einde van 1897 bijna gereed. Er was toen echter nog niet voldoende olie aangeboord voor eene winstgevende exploitatie.

Volgnummer 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de de concessie is verleend. 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit waarbij of krachtens hetwelk de concessie door of namens het Gouvernement is goedgekeurd. 6.	Aanvang en duur der concessie. 7.
VIII.	Lepan; (landschap Langkat). *f*)	Aardoliën en andere delfstoffen.	Deli-Maatschappij te Amsterdam.	p.m. 26 660	28 Juli 1897, n°. 4.	28 Juli 1897 (75 jaren).
IX.	Poeloe Koempei; (het eiland van dien naam, behoorende tot het landschap Langkat).	Als voren.	J. Peen.	p.m. 4400	12 Nov. 1897, n°. 5.	12 Nov 1897 (75 jaren).
	Res. **Riouw en onderh.**					
X.	Singkep; (het eiland van dien naam in den Lingga-archipel).	Tin en andere delfstoffen.	Singkep-Tinmaatschappij te 's-Gravenhage.	116 651 *g*)	3 Juni 1887, n°. 21 (nieuw contract goedgekeurd bij Ind. besluit dd 15 Nov. 1893, n°. 11).	3 Juni 1887 (50 jaren).
XI.	Tjinako; (landschap Indragiri).	Steenkolen en andere delfstoffen.	J. M. H. van Oosterzee (zie kolom 13).	p.m. 25 000	13 Oct. 1893, n°. 6.	13 Oct. 1893 (75 jaren).
	Res. **Westerafd. van Borneo.**					
XII.	Sambas Gold Mines; (landschap Sambas).	Goud-, zilver-, platina-, kwikzilver-, koper-, lood-, zink-, tin-, ijzer-, nikkel-, antimonium-, arsenicum-, tellurium-, selenium- en bismuthertsen, zoomede andere delfstoffen.	West-Borneo Goud-Maatschappij te Amsterdam.	p.m. 48 670 *h*)	28 April 1889, n°. 3, en 8 Aug. 1889, n°. 20. (De overdracht op de hiernevens genoemde Maatschappij werd goedgekeurd bij Indisch besluit van 5 Maart 1891, n°. 7.)	19 Juli 1889, zijnde de datum van goedkeuring door den resident namens de Regeering (75 jaren).
XIII.	West-Borneo Gold Field; (landschap Sambas).		Id.	p.m. 20 000 *i*)		Als voren.
XIV.	Ban-Pin-San; (landschap Sambas).	Als voren.	Onderzoekingsmaatschappij van mijngronden ter Westerafdeeling van Nederlandsch-Borneo, te Amsterdam.	p.m. 2230	16 Aug. 1890, n°. 10. (De overdracht op de hiernevens genoemde Maatschappij werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 27 Febr. 1893, n°. 4.)	16 Aug. 1890 (75 jaren).
	Res. **Zuider- en Oosterafd. van Borneo.**					
XV.	— (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Mahakkam-rivier).	Steenkolen.	Oost-Borneo-Maatschappij te Amsterdam.	p.m. 57 200	6 Juni 1886, n°. 2. (Bij Ind. besluit van 27 Juni 1891, n°. 25, werd goedgekeurd eene wijziging van art 14 van het concessiecontract; een suppletoir contract werd goedgekeurd door den resident bij besluit dd. 6 Juni 1896, n° 150, en de overdracht van de concessie op de tegenwoordige concessionarisse bij Ind. besluit dd. 9 Juli 1897 n°. 20.)	6 Juni 1886 (75 jaren).

f) Bij de goedkeuring van het concessiecontract is door de Indische Regeering de beperking gemaakt dat, indien eenig gedeelte van het mijnveld mocht blijken buiten

g) In 't vorig verslag (bijlage LLL) was in rond cijfer opgegeven 120 000 bouws. De thans vermelde oppervlakte van 116 651 bouws berust op de uitkomsten van de
Nederlandsch-Indischen Archipel

h) In 't vorig verslag (bijlage LLL) was, in overeenstemming met den Regeeringsalmanak voor 1898, als uitgestrektheid opgegeven 65 575 bouws, welk cijfer echter sedert gebleken
wordt op respectievelijk 37 500, 170 en 11 000 bouws. Intusschen schijnt te moeten worden aangenomen dat ook het cijfer van 48 670 bouws nog te hoog is, daar eerstgemeld

i) Het mijnveld bestaat uit twee perceelen, welker oppervlakte in het concessiecontract is aangenomen op respectievelijk 11 000 en 9000 bouws. Blijkens opgaven van den

Productie in 1897 (resp 1897/1898).	Bedongen cijns per kalenderjaar.		Eventueel verder bedongen opbrengst.	Opgaven omtrent de sterkte of de gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	*VERDERE MEDEDEELINGEN.*
	Maatstaf.	Verschuldigd minimum-bedrag.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.
—	Als sub III t/m V.	Minimum: f 6000 's jaars.	—	(Niet opgegeven)	Op het concessieterrein werd nabij de Besitang-rivier ijverig geboord. Uitkomsten werden nog niet medegedeeld.
—	Id.	Id.	—	—	Met de werkzaamheden werd, voor zoover bekend, nog geen aanvang gemaakt.
11 139,03 pikol tin (levering of administratieve productie) gedurende het boekjaar 1897/98 of 11 199,03 pikol werkelijke productie.	5 pct. in natura van het gedurende het kalenderjaar van de onderneming vervoerde tin, en bovendien f 5 per 3 pikol gedurende het kalenderjaar uitgevoerde tin na aftrekking van de in natura opgebrachte hoeveelheid.	Minimum: 150 pikol tin (c. q tot een aequivaleerend bedrag aan te vullen in geld), en bovendien (berekend over een minimum-uitvoer van 2850 pikol) minstens f 4750 in geld.	—	Gemiddelde sterkte gedurende 1897/98: 1658 man (meerendeels Chineezen), waarvan — alleen wat betreft het personeel voor het werk in de mijngroeven — gemiddeld present waren 1263 man.	Gedurende het op ult Juni 1898 geëindigde boekjaar werd gewerkt in 16 groeven, namelijk in Raija in 5 en in Dabo in 11 groeven. In den gezondheidstoestand van het werkvolk kwam in 1897 eenige beterschap Het aantal zieken in de mijnen was geringer en in het hospitaal, onder leiding van een Europeesch geneesheer, was het gemiddeld aantal opgenomenen 142 of 8,6 pct. van de gemiddelde sterkte aan werklieden. Het grondonderzoek ten behoeve van nieuwe ontginningen had vooral gedurende de tweede helft van het werkjaar veel succes. De onderneming beschikt over een eigen stoomschip. Voor verdere bijzonderheden omtrent de Singkep-exploitatie zij verwezen naar blz. 178 van het verslag hiervóór.
—	2½ pct. der waarde van de gedurende het kalenderjaar van de onderneming vervoerde steenkolen.	Minimum: 3000 Mex dollars.	—	2 Europeanen en 56 inlanders.	In Mei 1897 werden de tijdelijk gestaakte werkzaamheden op dit terrein hervat, doch bepaalden zich, voor zoover blijkt, tot het schoonmaken van de Tjinako-rivier (een zijtak van de Indragiri-rivier), waarvan het centrum der onderneming te Paja Terentang ongeveer een uur gaans verwijderd is. Het werk werd zeer vertraagd door desertie en ziekten onder de koelies, zoomede door een zwaren bandjir. Het lag in de bedoeling een smalspoor ter lengte van 7 Eng. mijlen naar de laadplaats der kolen aan te leggen. De in bijlage LLL van het vorig verslag in uitzicht gestelde overneming der concessie door de „Sumatra-Singapore Coal Company" schijnt niet tot stand te zijn gekomen aangezien de concessie door den oorspronkelijken concessionaris sedert werd ingebracht in de in den aanvang van 1898 opgerichte naamlooze vennootschap „Tjinako-Steenkolenmaatschappij" te Amsterdam.
(Niet opgegeven.)	2½ pct. van de waarde op het ontginningsterrein van het verkregen en van de onderneming afgevoerde goud, zilver, platina, enz.	Minimum: f 4867 's jaars.	—	(Niet opgegeven)	De onderzoekingswerkzaamheden te Han-Moi-San werden in 1897 voortgezet door het drijven van galerijen, alle uitloopende op eene goudader. Hoewel reeds veel goudhoudende ertsen werden gevonden, was toch van eene eigenlijke goudwinning nog geen sprake. Het terrein werd namens de concessionarisse door een Engelsch mijningenieur bezocht, die sedert naar Europa was teruggekeerd om van zijne bevinding verslag uit te brengen.
	Als voren.	Minimum: f 2000 's jaars.	—		
—	Id.	Minimum: f 223 's jaars.	—	—	Gedurende 1897 werd op dit terrein niet gewerkt.
p.m. 20 000 ton gezuiverde kolen (in 1897). Gerekend van 29 Maart 1897 af, toen de onderneming op de tegenwoordige concessionarisse overging, tot ult. 1897 werd gewonnen 12 568 ton.	f 0,50 per ontgonnen en uitgevoerde ton steenkolen (in 1896 bij suppletoir contract vrijdom verleend voor 4 jaren van af het gereed komen der installatiën voor den diepbouw).	(Geen minimum gestipuleerd).	Levering aan den sultan van de benoodigde steenkolen, jaarlijks tot hoogstens 1000 ton à f 5 per ton (art. 14 zooals dat bij suppletoir contract van 1896 nader gewijzigd is).	Gemiddeld 730 koelies.	Omtrent den voortgang van den diepbouw-aanleg, door middel waarvan de Maatschappij tot eene voordeeliger exploitatie hoopt te geraken dan tot dusver met den over 5 (sedert 1894 over 4) geïsoleerde heuvelgroepen verdeelden tunnelbouw was verkregen, werd in de voor dit verslag ontvangen berichten over 1897 gemeld, dat de in April 1898 aangevangen extractie-put Helena geheel gereed kwam tot eene diepte van 91 M., dat een ventilator opgesteld en de aanleg der zijgalerijen ter hand genomen werd. Voor latere berichten omtrent den stand der ontginning zie blz. 179 van het verslag hiervóór, waar ook gemeld is dat de werken gedurende een groot deel van 1897 vertraging hadden ondervonden door ziekten onder het werkvolk, voornamelijk berri-berri. Gedurende Mei t/m December 1897 telde men, bij eene gemiddelde sterkte op het einde van elke dier maanden van 778 man, dooreengenomen 153 zieken per dag, terwijl het aantal sterfgevallen over het geheele jaar beliep 210. Aan het hospitaal der Maatschappij te Batoe Panggal was een dokter-djawa verbonden. Gedurende de eerste helft van 1897 werden op de onderneming 145 en gedurende het tweede halfjaar 455 nieuwe arbeiders van Java en Makasser aangevoerd. Aangaande de loonen door de Maatschappij betaald is gemeld dat deze bedroegen deels f 12,50 per maand, benevens 30 katti rijst en het noodige zout, deels, namelijk voor de sinds Juli 1897 aangenomenen, f 0,50 per dag plus 1 katti rijst. Voor bijzondere werkzaamheden, als het uitdiepen van schachten en de aankap van ijzerhout, werd per dag 10 cent meer tegoedgedaan. Bekwame mijnwerkers kunnen tot f 0,75 à f 0,80 daags verdienen, ambachtslieden tot f 0,80 à f 1.

het landschap Langkat te vallen, zoodanig gedeelte geacht wordt niet in de concessie te zijn begrepen.
1892/1893 bij het Topographisch Bureau te Batavia, met behulp van den planimeter, verrichte metingen van den vlakken inhoud der verschillende eilanden van den

is op eene vergissing te berusten. De thans vermelde uitgestrektheid is die volgens het concessiecontract, waarin de oppervlakte van de drie afgestane perceelen gesteld
perceel geacht wordt in werkelijkheid veel kleiner te zijn dan 37 500 bouws.
dienst van het mijnwezen is het er echter voor te houden dat de werkelijke oppervlakte iets grooter zal zijn.

Volgnummer. 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit waarbij of krachtens hetwelk de concessie door of namens het Gouvernement is goedgekeurd. 6.	Aanvang en duur der concessie. 7.
XVI.	Kalindjau; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen nabij het grensgebergte met de Berouwsche landen).	Goud, zilver, diamanten, tin, lood, koper en andere delfstoffen	Erven van wijlen G. Murray.	p.m. 10 000	27 Maart 1891, n°. 27.	27 Maart 1891 (75 jaren).
XVII.	Louise of Sangga Sangga; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Mahakkam-rivier).	Petroleum, naphta, bergteer, aardpek, asphalt, aardhars, aardwas, natuurlijk koolwaterstofgas en steenkolen	J. H. Menten.	p.m. 28 900	30 Juni 1891, n°. 4. (Een suppletoir contract, waarbij de strekking der oorspronkelijke concessie, welke alleen betrekking had tot petroleum en aanverwante delfstoffen, is uitgebreid tot steenkolen, werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 30 Mei 1897, n°. 9.)	30 Juni 1891 (75 jaren).
XVIII.	Mathilde of Balik Papan; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Balik Papan-baai).	Als voren.	Id.	p.m. 22 900 *k*)	30 Juni 1891, n°. 4. (Een suppletoir contract, waarbij de strekking der oorspronkelijke concessie, welke alleen betrekking had tot steenkolen, is uitgebreid tot petroleum en aanverwante delfstoffen, werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 30 Mei 1897, n°. 9.)	30 Juni 1891 (75 jaren).
XIX.	Melak; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Mahakkam-rivier).	Als bij nos. XII/XIV, met dien verstande dat bovendien nog uitdrukkelijk edelgesteenten, petroleum en steenkolen zijn genoemd.	L. W. H. de Munnick Sr.	p.m. 13 000	5 Oct. 1893, n°. 6	5 Oct. 1893 (75 jaren).
XX.	Charlotte; (landschap Goenoeng Taboer).	Lood- en antimoniumglans en aanverwante ertsen.	J. H. Menten.	p.m. 20 292	21 Dec. 1893, n°. 16.	21 Dec. 1893 (75 jaren).
	Res. **Ternate en onderh.**					
XXI.	Batjan-concessie; (rijk van Batjan, uitgezonderd hetgeen bij het betrekkelijk contract — Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3726 — is voor behouden ten behoeve van den inlandschen bestuurder, de bevolking en andere rechthebbenden).	Alle delfstoffen.	Batjan-exploitatie-Maatschappij te Rotterdam.	(Niet bepaald) *l*)	14 Juli 1881, n°. 9. (De overdracht op de Batjan-exploitatie-Maatschappij werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 26 April 1894, n°. 22.)	14 Juli 1881 (75 jaren).

k) Voor de bepaling van dit cijfer is de grootte en vorm van de Balik Papan-baai aangenomen als op de door den concessionaris overgelegde schetskaart is aangegeven.

l) Alleen van het eiland Batjan bedraagt de oppervlakte, volgens de in noot *g* bedoelde planimetrische berekeningen van het Topographisch Bureau te Batavia:

Productie in 1897 (resp. 1897/1898). 8.	Bedongen cijns per kalenderjaar. Maatstaf. 9.	Bedongen cijns per kalenderjaar. Verschuldigd minimum-bedrag. 10.	Eventueel verder bedongen opbrengst. 11.	Opgaven omtrent de sterkte of de gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel. 12.	*VERDERE MEDEDEELINGEN.* 13.
—	Van de waarde van verkregen en van de onderneming vervoerde: goud, diamanten en koperertsen 5 pct., zilver 7 pct., tin en lood 6 pct.	Minimum: f 1000 's jaars.	—	—	Door het overlijden van den oorspronkelijken houder is deze concessie niet ten uitvoer gelegd, en daar door diens erven geen prijs wordt gesteld op het behoud van de concessie en aan enkele daarbij gestelde voorwaarden niet is voldaan, komt zij voor intrekking in aanmerking.
—	f 0,50 van elken door de onderneming geproduceerden en binnen het rijk verkochten dan wel daarbuiten vervoerden kub. meter petroleum, asphalt of ander product, uitgezonderd natuurlijk gas, dat vrij is van cijns, en f 0,50 per ton steenkolen geproduceerd, aan anderen afgestaan of buiten het concessieterrein vervoerd.	Minimum: f 2500 's jaars.	Levering aan den sultan van de benoodigde steenkolen tegen vergoeding van de ontginningskosten.	24 Europeanen en aan werklieden (op ult. 1897) 534 man (131 contractkoelies en 403 buiten contract), namelijk 116 Chineezen, 2 Klingaleezen, 270 Javanen en 146 Bandjareezen.	De in 1897 bewerkstelligde eerste boring naar petroleum op het terrein der concessie Louise, met welker exploitatie die van het mijnveld Mathilde schijnt samen te gaan, deed op eene diepte van 192 voet eene bron aantreffen, welker debiet werd geschat op 70 000 L. ruwe olie per etmaal. Van dit product werden 15 kisten naar Europa gezonden ten behoeve van een onderzoek, hetwelk niet onbevredigend schijnt te zijn uitgevallen, aangezien de inmiddels gestaakte boringen werden hervat, waarbij, volgens berichten van Februari 1898, na langere of kortere tusschenpoozen, nog drie bronnen zouden zijn aangeboord. Het rendement der aangeboorde olie aan lichtpetroleum zou, bij raffineering op kleine schaal, bevonden zijn 30 pct. te bedragen. Met de werkzaamheden op het terrein der concessie Mathilde werd in het najaar van 1897 aangevangen. Het lag in de bedoeling aldaar de raffinaderij op te richten, waartoe reeds materieel uit Europa was aangebracht Kolenwinning geschiedde vooralsnog alleen voor eigen gebruik. Onder het aan de onderneming verbonden Europeesch personeel behoort ook een geneesheer De bij de boringen gebezigde arbeiders hadden veel last van koorts, maar door wekelijksche verwisseling der werkploegen werd het aantal patiënten tot een minimum beperkt. De loonen worden opgegeven per dag te bedragen: voor koelies f 0,50 (Javanen en Bandjareezen) en f 1 (Chineezen), terwijl timmerlieden en smeden tot respectievelijk f 1,50 en f 2,25 per dag konden verdienen. Op het tijdstip van afsluiting dezer bijlage was hier te lande eene naamlooze vennootschap in wording, welke zich met de overneming en exploitatie van de beide concessiën zou belasten.
—		Minimum: f 2000 's jaars (ingegaan met 1895).			
—	$2^1/_2$ pct. van de waarde op het ontginningsterrein van het verkregen en van de onderneming vervoerde goud, enz., ertsen, petroleum en edelgesteenten en f 0,50 per ton steenkolen.	Minimum: f 2000 's jaars.	—	—	Met het in uitvoering brengen van deze concessie was ult. 1897 nog geen aanvang gemaakt.
—	f 1 per ton (1000 K.G.) erts op de onderneming geproduceerd en daarvan vervoerd.	Minimum: f 2000 's jaars.	—	—	Ook in 1897 werden nog geen werkzaamheden op het terrein verricht.
—	f 1500 als cijns voor elk contractsjaar en f 1 jaarlijksche pachtschat per bouw van de in exploitatie te nemen concessiegedeelten.		—	—	Voorloopige onderzoekingen, in 1897 ingesteld, hebben, naar bericht wordt, eenig alluviaal goud aan den dag gebracht. (Blijkens blz. 10 van bijlage H hiervóór is in 't laatst van 1897 te Batavia tot stand gekomen eene „Goudexploratiemaatschappij Batjan".)

Volgt men echter de voorstelling op de bestaande kaarten, dan zou de oppervlakte van het mijnveld op niet meer dan 15 000 à 16 000 bouws zijn te stellen.

p. m. 333 500 bouws.

II. STATISTIEK van het aantal der gedurende het tijdvak 1 Juli 1897 t/m ult. Mei 1898 verleende en vervallen VERGUNNINGEN TOT MIJNBOUWKUNDIGE OPSPORINGEN in Nederlandsch-Indië. *a)*

a. Vergunningen van gouvernementswege verleend.

GEWESTEN.	Aantal vergunningen: van kracht op ult. Juni 1897.	Aantal vergunningen: verleend gedurende het tijdvak 1 Juli 1897 t/m ult. Mei 1898.	Aantal vergunningen: Totaal.	Van het in de voorgaande kolom bedoeld aantal vergunningen waren er op ult. Mei 1898 vervallen: door intrekking.	Van het in de voorgaande kolom bedoeld aantal vergunningen waren er op ult. Mei 1898 vervallen: door tijdsverloop.	Van het in de voorgaande kolom bedoeld aantal vergunningen waren er op ult. Mei 1898 vervallen: Totaal.	Zoodat op ult. Mei 1898 nog van kracht was het volgend aantal vergunningen.
Java en Madura.							
Bantam	28	22	50	2	"	2	48
Batavia	2	12	14	3	"	3	11
Krawang	6	1	7	"	"	"	7
Preanger Regentschappen . . .	b) *21	46	67	4	4	8	59
Cheribon	6	32	38	1	"	1	37
Tagal	7	7	14	"	"	"	14
Pekalongan . . .	8	6	14	2	"	2	12
Samarang . . .	*46	7	53	1	4	5	48
Japara	18	3	21	"	1	1	20
Rembang . . .	*36	11	47	3	7	10	37
Soerabaija . . .	15	11	26	"	"	"	26
Pasoeroean . . .	12	14	26	1	"	1	25
Probolinggo . . .	2	24	26	"	"	"	26
Bezoeki	21	40	61	8	2	10	51
Banjoemas . . .	*21	14	35	2	2	4	31
Bagelen	*17	8	25	1	1	2	23
Kadoe	3	11	14	"	"	"	14
Madioen	18	19	37	1	1	2	35
Kediri	9	23	32	4	"	4	28
Madura	24	15	39	1	9	10	29
Totalen . . .	*320	326	646	34	31	65	581
Buitenbezittingen.							
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden . . .	6	10	16	"	"	"	16
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	11	24	35	"	"	"	35
Sumatra's Westkust: Tapanoli . .	11	8	19	"	4	4	15
Benkoelen . . .	16	49	65	"	"	"	65
Lampongsche Districten	*29	72	101	12	"	12	89
Palembang . . .	*102	186	288	8	9	17	271
Oostkust van Sumatra	2	"	2	"	"	"	2
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	*50	90	140	5	5	10	130
Celebes en onderh.	2	25	27	"	"	"	27
Menado	3	c) 93	96	"	1	1	95
Amboina	*9	19	28	"	"	"	28
Ternate	"	d) 4	4	"	"	"	4
Timor en onderh.	1	"	1	"	"	"	1
Bali en Lombok .	1	"	1	"	"	"	1
Totalen . . .	*243	580	823	25	19	44	779

b. Vergunningen door het inlandsch bestuur verleend *e)* en van gouvernementswege bekrachtigd.

GEWESTEN.	Aantal vergunningen: van kracht op ult. Juni 1897.	Aantal vergunningen: verleend gedurende het tijdvak 1 Juli 1897 t/m ult. Mei 1898.	Aantal vergunningen: Totaal.	Vervallen: door intrekking.	Vervallen: door tijdsverloop.	Vervallen: Totaal.	Zoodat op ult. Mei 1898 nog van kracht was het volgend aantal vergunningen.
Java en Madura.							
Djokjokarta . . .	1	"	1	"	"	"	1
Soerakarta . . .	3	2	5	"	1	1	4
Totalen . . .	4	2	6	"	1	1	5
Buitenbezittingen.							
Oostkust van Sumatra: Deli	*4	"	4	"	2	2	2
Oostkust van Sumatra: Langkat . . .	10	3	13	"	7	7	6
Oostkust van Sumatra: Serdang . . .	2	"	2	"	1	1	1
Oostkust van Sumatra: Tamiang . . .	*2	"	2	"	"	"	2
Oostkust van Sumatra: Padang. . . .	*1	"	1	"	"	"	1
Riouw en onderh.: Natoena-eilanden	1	1	2	"	1	1	1
Westerafdeeling van Borneo: Landak. . . .	*1	"	1	"	1	1	"
Westerafdeeling van Borneo: Sambas. . . .	*3	4	7	"	2	2	5
Zuider- en Oosterafd. van Borneo: Koetei	5	1	6	"	3	3	3
Celebes en onderh.: Towaeli . . .	*"	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderh.: Tontoli	*"	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderh.: Mamoedjoe (Mandhar)	*"	"	"	"	"	"	"
Menado: Bwool	f) 2	"	2	"	"	"	2
Totalen . . .	*31	9	40	"	17	17	23

a) In de bij de Javasche Courant openbaar gemaakt wordende kwartaalberichten van den dienst van het mijnwezen (zie blz 173 van het verslag hiervóór) worden de in elk driemaandelijksch tijdvak verleende of door het Europeesch bestuur bekrachtigde opsporingsvergunningen in bijzonderheden omschreven; ook de vergunningen, welke gewijzigd, overgedragen of ingetrokken werden, worden in de bedoelde kwartaalberichten nader aangeduid. Zie overigens eene verkorte opgaaf, afgesloten in 't laatst van September 1897, der toen nog van kracht zijnde vergunningen op blz. 458* t/m 490* in deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1898.

b) De met een * aangeduide opgaven komen niet geheel overeen met die genoemd in de laatste kolom van de overeenkomstige statistiek, voorkomende op blz 12 van bijlage LLL van 't vorig verslag. De reden hiervan is dat bij het afsluiten van laatstbedoelde statistiek nog niet alle besluiten betreffende tot op ult. Juni 1897 uitgegeven of ingetrokken vergunningen bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid waren ontvangen

c) Hieronder een aantal vergunningen voor opsporingsterreinen in het landschap Bwool.

d) Hieronder 1 vergunning voor de tot het rijk van Ternate behoorende eilanden Majoe en Taifore (de drie andere vergunningen betreffen één of meer eilanden van de aan het Gouvernement toebehoorende Obi-groep).

e) Dat is in die landschappen, waar het recht om zoodanige vergunningen te verleenen nog niet aan het Gouvernement was overgedragen.

f) Deze vergunningen zijn indertijd nog door het inlandsch bestuur verleend. In den laatsten tijd berust namelijk de uitgifte bij het Europeesch bestuur

(5. 60.)

BIJLAGE HHH.

(Zie hoofdst. O, afd. III, van het verslag.)

I. OVERZICHT van het ZOUTDEBIET in de gewesten van Nederlandsch-Indië waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1895, 1896 en 1897. [1])

Gewestelijke opgaven.

GEWESTEN.	1895.	1896.	1897.
Verkochte hoeveelheden (in pikols).			
JAVA EN MADURA.			
Bantam	35 200$^{24}/_{32}$	36 351$^{5}/_{32}$	36 208$^{11}/_{32}$
Batavia *a*)	64 973$^{17}/_{32}$	68 580$^{26}/_{32}$	66 400$^{3}/_{32}$
Krawang *b*)	21 416$^{2}/_{32}$	21 459$^{1}/_{32}$	18 816$^{7}/_{32}$
Preanger Regentschappen	78 769$^{8}/_{32}$	79 136$^{6}/_{32}$	82 562$^{3}/_{32}$
Cheribon	53 200$^{3}/_{32}$	51 071$^{22}/_{32}$	48 808$^{18}/_{32}$
Tagal	40 021$^{3}/_{32}$	37 773$^{5}/_{32}$	39 423$^{24}/_{32}$
Pekalongan	25 632$^{14}/_{32}$	25 058$^{16}/_{32}$	25 350$^{25}/_{32}$
Samarang *b*)	63 136$^{14}/_{32}$	62 613$^{9}/_{32}$	66 013$^{22}/_{32}$
Japara	40 268$^{13}/_{32}$	37 993$^{29}/_{32}$	36 050$^{27}/_{32}$
Rembang	53 153$^{27}/_{32}$	53 864$^{24}/_{32}$	54 922$^{7}/_{32}$
Soerabaija *b*)	95 002$^{3}/_{32}$	92 839$^{7}/_{32}$	90 050$^{23}/_{32}$
Pasoeroean	47 408$^{9}/_{32}$	46 798$^{29}/_{32}$	49 712$^{19}/_{32}$
Probolinggo	25 431$^{23}/_{32}$	26 897$^{6}/_{32}$	28 682$^{26}/_{32}$
Bezoeki	33 796$^{12}/_{32}$	35 823$^{30}/_{32}$	37 909$^{12}/_{32}$
Banjoemas	59 814$^{26}/_{32}$	59 336	61 066$^{21}/_{32}$
Bagelen	70 822$^{17}/_{32}$	72 312$^{21}/_{32}$	75 458$^{22}/_{32}$
Kadoe	42 377$^{31}/_{32}$	43 809$^{25}/_{32}$	44 046$^{10}/_{32}$
Soerakarta	34 485$^{18}/_{32}$	36 387$^{26}/_{32}$	35 247$^{20}/_{32}$
Madioen	64 146$^{18}/_{32}$	66 447$^{26}/_{32}$	69 970$^{13}/_{32}$
Kediri	77 863$^{8}/_{32}$	84 183$^{2}/_{32}$	87 331$^{16}/_{32}$
Madura	64 133$^{3}/_{32}$	60 950$^{23}/_{32}$	56 565$^{31}/_{32}$
Totalen	*c*) 1 091 054$^{5}/_{32}$	*c*) 1 099 689$^{18}/_{32}$	*c*) 1 110 569$^{8}/_{32}$
BUITENBEZITTINGEN.			
Sumatra's Westkust	64 679$^{24}/_{32}$	63 815$^{13}/_{32}$	64 345$^{17}/_{32}$
Benkoelen	8 767$^{14}/_{32}$	9 372$^{12}/_{32}$	9 544$^{30}/_{32}$
Lampongsche Districten	7 705$^{9}/_{32}$	7 447$^{28}/_{32}$	8 044$^{27}/_{32}$
Palembang	42 837	42 668	41 485$^{8}/_{32}$
Banka	8 784$^{30}/_{32}$	9 292$^{9}/_{32}$	9 313$^{12}/_{32}$
Westerafdeeling van Borneo	23 754$^{21}/_{32}$	24 185$^{3}/_{32}$	22 999$^{28}/_{32}$
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	46 173$^{17}/_{32}$	45 175$^{31}/_{32}$	45 855$^{6}/_{32}$
Totalen	202 702$^{19}/_{32}$	201 957	201 589
Java en Madura (zie hooger)	1 091 054$^{5}/_{32}$	1 099 689$^{18}/_{32}$	1 110 569$^{8}/_{32}$
Algemeene totalen (pikols)	1 293 756$^{24}/_{32}$	1 301 646$^{18}/_{32}$	1 312 158$^{8}/_{32}$

[1]) De opgaven over 1896 zijn als verbeterde, die over 1897 als voorloopige te beschouwen.

a) Ter wille van de eenvormigheid is ook voor de verschillende verkoopplaatsen in de residentie Batavia, niettegenstaande het zout er bij het gewicht wordt verkocht (in de behandelde drie jaren achtereenvolgens tot een totaal van 3 768 465, 3 977 687 en 3 851 205 K.G.), het debiet in pikolmaten opgegeven. Voor de herleiding is aangenomen dat 58 K.G. bij meting 1 pikol uitleveren.

b) Ook te Tjabangboengin in Krawang, te Samarang en te Soerabaija geschiedt de verkoop bij het gewicht. In de behandelde jaren beliepen de verkochte hoeveelheden te Tjabangboengin achtereenvolgens 37 281, 25 415 en 21 311 K.G., te Samarang achtereenvolgens 862 565, 888 897 en 1 105 78[illegible] K.G. en te Soerabaija achtereenvolgens 1 468 710, 1 218 252 en 946 839 K.G. Herleid in pikolmaten, waren de hoeveelheden over eerstgenoemde plaats 642$^{25}/_{32}$, 438$^{6}/_{32}$ en 367$^{14}/_{32}$ pikol, voor Samarang 14 871$^{26}/_{32}$, 15 325$^{26}/_{32}$ en 19 065$^{10}/_{32}$ pikol en voor Soerabaija 25 322$^{19}/_{32}$, 21 004$^{11}/_{32}$ en 16 324$^{26}/_{32}$ pikol. Onder de gewestelijke cijfers in de tabel is voor de drie bedoelde plaatsen het debiet in pikols uitgetrokken.

c) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal (zie de noten *a* en *b*) achtereenvolgens bedragen hebbende 6 137 021, 6 110 251 en 5 925 144 K.G., gerekend 105 810$^{23}/_{32}$, 105 349$^{5}/_{32}$ en 102 157$^{21}/_{32}$ pikol.

Berekening van de geldelijke opbrengst.

GEWESTEN.	1895.	1896.	1897.
Van de hiervóór opgegeven hoeveelheden werden verkocht:			
JAVA EN MADURA.			
à f 6,72 per pikol (normaalprijs)	950 515 $^{28}/_{32}$	957 818 $^{19}/_{32}$	973 047 $^{15}/_{32}$
à f 6 per pikol (in de residentie Soerakarta) . . .	34 485 $^{18}/_{32}$	36 387 $^{26}/_{32}$	35 217 $^{20}/_{32}$
à f 0,12 per K.G. (op de zeven verkoopplaatsen waar de verkoop bij het gewicht is ingevoerd)	102 722 $^{2}/_{32}$	102 143 $^{21}/_{32}$	99 866 $^{14}/_{32}$
à f 2 per pikol (daar waar het zout, na vooraf voor de consumtie onbruikbaar te zijn gemaakt, voor industrieele doeleinden wordt verlangd).	242	134	146 $^{16}/_{32}$
à f 0,03^{5} per K.G. (verstrekking voor industrieele doeleinden, waar de verkoop bij het gewicht is ingevoerd).	3 088 $^{21}/_{32}$	3 205 $^{16}/_{32}$	2 291 $^{7}/_{32}$
Totalen als voren (pikols).	1 091 054 $^{5}/_{32}$	1 099 689 $^{18}/_{32}$	1 110 569 $^{8}/_{32}$

GEWESTEN.	1895.	1896.	1897.
BUITENBEZITTINGEN.			
à f 6,72 per pikol (normaalprijs)	95 160 $^{27}/_{32}$	95 473 $^{19}/_{32}$	87 713 $^{19}/_{32}$
à f 6 per pikol (ter Sumatra's Westkust, te Palembang en in de Lampongsche Districten)	107 516 $^{24}/_{32}$	106 423 $^{13}/_{32}$	113 790 $^{20}/_{32}$
à f 2 per pikol (verstrekking voor industrieele doeleinden) *d)*	25	60	85
Totalen als voren . .	202 702 $^{19}/_{32}$	201 957	201 589
Geldelijke opbrengst:			
Java en Madura.	f 7 316 079,55	f 7 372 564,68	f 7 450 002,82
Buitenbezittingen	1 284 631,43	1 280 243,02	1 272 347,68
Algemeene totalen . .	f 8 600 710,98	f 8 652 807,70	f 8 722 350,50

Opgaven voor elke verkoopplaats in het bijzonder. *e)*

JAVA EN MADURA.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in:		
		1895.	1896.	1897.
	Bantam.			
Serang	Karang Antoe	4 601	4 879	4 727
Tanara	*Tanara	6 586	6 922	7 361
Tjilegon	*Tjilegon	5 544	5 557	5 395
Pandeglang	*Pandeglang	6 380	6 914	6 816
Rangkas Betoeng	*Rangkas Betoeng	6 120	5 910	5 980
Sadjira	Tjipanas *f)*	. . . .	. . . .	42
Paroeng Koedjang	Goenoeng Kentjana	2 051	1 885	1 877
Tjiringin	*Laboean	3 908	4 280	4 008
	Te zamen	35 198	36 347	36 206
	Batavia. *g)*			
Batavia (hoofdplaats)	*Batavia	27 702	27 495	28 553
Bekassi	*Bekassi	9 583	9 609	9 664
Tangerang	*Tangerang	9 463	11 348	8 668
Buitenzorg	*Buitenzorg	18 225	20 128	19 515
	Te zamen	64 973	68 580	66 400

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in:		
		1895.	1896.	1897.
	Krawang.			
Sindangkassi	Poerwakarta	2 595	2 727	2 702
Gandasoli	Plered	1 465	1 503	1 501
Krawang	*Krawang	8 791	9 337	6 518
Id.	Rengasdengklok *h)*	. . . .	. . . .	923
Tjabangboengin	Tjabangboengin	*i)* 643	*i)* 438	*i)* 367
Segalaherang *j)*	Segalaherang	3 067	3 006	3 141
Pamanoekan *j)*	Pamanoekan	2 358	2 208	2 009
Adiarsa	Tjilamaija	2 495	2 238	1 652
	Te zamen	21 414	21 457	18 813

d) Alleen ter Sumatra's Westkust.

e) In deze opgaven zijn de totalen afgerond in dier voege dat onderdeelen van den pikol zijn weggelaten. De door Europeesche pakhuismeesters beheerde verkooppakhuizen zijn met een * aangeduid (daaronder thans voor 't eerst de pakhuizen te Tjilegon en Rangkas Betoeng in Bantam en dat te Boemiaijoe in Tagal); op al de andere plaatsen is het debiet aan inlandsche pakhuismeesters opgedragen.

f) Dit pakhuis werd in December 1897 geopend.

g) In K.G. bedroegen de verkochte hoeveelheden, welke ter wille van de vergelijking in pikolmaten zijn herleid, in 1895: te Batavia 1 606 710, te Bekassi 555 821, te Tangerang 548 861 en te Buitenzorg 1 057 073; in 1896 respectievelijk 1 594 704, 557 375, 658 182 en 1 167 426, en in 1897 respectievelijk 1 656 051, 560 557, 502 728 en 1 131 869.

h) Dit pakhuis werd in Mei 1897 geopend.

i) De verkoop bestond uit respectievelijk 37 281, 25 415 en 21 311 K.G., welke gewichtshoeveelheden hier in pikolmaten zijn uitgedrukt.

j) Deze districten behooren tot de particuliere landen Pamanoekan en Tjiassem.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1895.	1896.	1897.
	Preanger Regentschappen.			
Oedjoeng Broeng Koelon	*Bandong	10 888	11 022	11 332
Koppo	Koppo	5 236	5 794	5 807
Tjitjalengka	Tjitjalengka	5 233	5 549	5 683
Maleber	*Tjiandjoer	9 483	9 933	9 277
Djampang Wetan	Tanggeung	1 240	1 208	1 690
Goenoeng Parang	*Soekaboemi	9 887	9 189	10 395
Plaboean	Plaboean (of Wijnkoopsbaai)	974	1 044	1 041
Djampang Koelon	Paboearan	340	369	343
Soemedang	Soemedang	4 482	4 097	4 167
Melambong	Melambong	3 987	4 055	4 207
Indihiang	*Indihiang.	6 340	5 825	6 155
Singaparna	Singaparna	3 545	3 389	3 508
Soetji	*Garoet (of Tjiwalen)	9 875	9 845	10 386
Bandjar	Bandjar	1 196	1 377	1 549
Kalipoetjang	Kalipoetjang	1 147	1 534	1 449
Parigi	Parigi	1 556	1 635	1 958
Mandala	Tjikatomas	873	878	1 030
Batoewangi	Singadjaja	593	614	701
Nagara	Pameungpeuk	572	523	513
Kandangwesi	Boengboelan	569	566	596
Karang	Parakan-ondjé	743	683	677
	Te zamen	78 760	79 129	82 554
	Cheribon.			
Cheribon	*Cheribon	12 572	12 452	11 381
Lossari	Tjiledoek	4 644	4 538	4 219
Indramaijoe	*Indramaijoe	5 249	4 169	3 813
Karang Ampel	Karang Ampel	3 142	3 094	2 302
Madjalengka	*Madjalengka	8 914	8 830	8 761
Tjiamis	Tjiamis	4 278	4 169	4 361
Kwali	Kwali	3 070	2 999	3 094
Koeningan	*Koeningan	9 218	8 926	9 095
Lossarang *k)*	Lossarang	2 109	1 892	1 780
	Te zamen	53 196	51 069	48 806
	Tagal.			
Tagal	*Tagal	15 545	14 706	14 747
Pamalang	Plawangan	4 816	4 543	4 445
Tjomal	Oeloedjami	3 553	3 371	3 428
Randoedongkal	Randoedongkal	5 194	5 007	5 457
Tandjoeng	Tandjoeng	4 690	3 946	4 477
Boemiaijoe	*Boemiaijoe	6 220	6 198	6 866
	Te zamen	40 018	37 771	39 420
	Pekalongan.			
Pekalongan	*Pekalongan	14 193	12 837	12 803
Bandar Goemiwang	Goemiwang	3 715 (Goemiwang en Kadjen)	. . . .	. . . .
Kadjen	Kadjen *l)*		3 640	3 692
Paninggaran	Paninggaran *m)*	799	1 026	1 213
Sawangan	Doro	2 564	2 868	2 783
Keboemen	Limpoeng	4 359	4 685	4 858
	Te zamen	25 630	25 056	25 349
	Samarang.			
Samarang	*Samarang *n)*	14 871	15 326	19 065
Salatiga	*Salatiga	10 403	10 636	11 428
Ambarawa	Ambarawa	6 051	6 421	7 247
Oengaran	Oengaran	2 569	2 368	2 444
Kendal	*Bodri	10 514	10 481	9 564
Selokaton	Soekoredjo	3 466	3 589	3 811
Bodja	Soesoekan	2 316	2 239	2 394
Demak	*Demak	12 942	11 551	10 058
	Te zamen	63 132	62 611	66 011
	Japara.			
Patti	*Patti	6 483	6 581	6 430
Joana	Joana	5 112	4 573	4 293
Koedoes	*Koedoes	18 235	18 066	18 002
Mergotoehoe	Taijoe	4 553	3 873	3 976
Japara	*Japara	5 883	4 898	3 348
	Te zamen	40 266	37 991	36 049
	Rembang.			
Waroe	Rembang	4 791	4 814	5 547
Pamottan	Pamottan	4 676	4 265	3 533
Rembes	*Toeban	6 629	6 755	6 663
Renggel	Renggel	5 142	5 276	5 434
Djatirogo	Djatirogo	4 106	4 145	4 673
Bantjar	Boeloe	4 788	4 840	4 389
Temaijang	Bodjonegoro	5 966	5 890	5 906
Padangan	*Padangan	7 136	7 408	8 087
Pelem	Soegihwaras	4 373	4 657	4 64
Karangdjati	Blora	5 541	5 770	6 045
	Te zamen	53 148	53 820	54 917

k) Dit district behoort tot de particuliere landen Kandanghauer en Indramaijoe-West.

l) In de plaats van het afgekeurde pakhuis te Goemiwang is te Kadjen een nieuw zoutverkoop-, tevens koffie-inkooppakhuis gebouwd. Het debiet te Kadjen is in Juni 1895 begonnen.

m) Dit pakhuis werd in Februari 1895 geopend.

n) Zie noot *b*.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1895.	1896.	1897.
	Soerabaija.			
Soerabaija	*Soerabaija a)	25 323	21 004	16 324
Djenggolo I	Sidoardjo	4 586	4 613	4 004
Djenggolo II	Djerebeng	4 918	4 606	5 361
Rawapoelo I	Porrong	5 261	4 499	4 463
Modjokerto	Modjokerto	5 334	4 317	6 404
Modjosari-lor	Modjosari	4 830	5 023	5 133
Modjodadi	*Plosso	5 090	8 564	7 120
Modjoagoeng	*Modjoagoeng	7 818	8 375	11 518
Grissee	Grissee	3 056	2 729	2 057
Bengawandjero	Boenga	1 684	1 685	1 408
Goenoeng Kendeng	*Lamongan	7 507	7 919	7 082
Tambangan	Doekoen	3 534	3 295	3 273
Pridjek	*Babat	10 788	10 448	11 412
Kedokan	Krandji	2 629	3 301	2 208
Bawean (eiland)	Sangkapoera	2 638	2 454	2 276
	Te zamen	94 996	92 832	90 043
	Pasoeroean.			
Pasoeroean	*Pasoeroean	4 708	4 561	5 937
Grati	Gratitoenon	1 760	1 549	1 462
Winongan	Banjoebiroe	826	1 171	1 430
Tengger	Pasrepan	1 852	1 724	1 670
Bangil	Bangil	2 421	2 258	2 056
Gempol	Poerwodadi	4 527	3 974	3 852
Pandakan	Kasri	2 770	2 908	3 112
Malang	*Malang	6 552	6 492	6 667
Karanglo	Singosari	2 178	2 151	2 280
Penanggoengan	Batoe (Sisir)	2 573	2 598	2 715
Ngantang	Ngantang	826	836	891
Senggoro	Kepandjen	5 703	6 230	6 559
Toeren	*Toeren	6 602	6 145	6 445
Pakis	Toempang	4 044	4 197	4 624
	Te zamen	47 402	46 794	49 706
	Probolinggo.			
Probolinggo	*Bremi (of Probolinggo)	8 049	7 736	7 975
Tongas	Tongas	2 369	2 554	2 671
Gending	Gending	2 666	2 718	3 000
Padjarakan	Padjarakan	3 471	4 134	4 167
Paiton	Paiton	998	1 645	2 135
Loemadjang	*Loemadjang	7 875	8 107	8 732
	Te zamen	25 428	26 894	28 680
	Bezoeki.			
Bezoeki	Bezoeki	1 879	2 312	2 178
Bondowosso	*Bondowosso	8 191	8 335	8 698
Djember	Djember	6 596	7 114	7 920
Soekokerto	Soekowono	5 426	5 538	5 949
Panaroekan	*Panaroekan	2 991	3 364	3 720
Kalitikoes	Ardjasa	1 081	1 011	1 149
Soemberwaroe	Nangger	1 051	1 118	1 132
Kapongan	Mangaran	1 213	1 514	2 070
Banjoewangi	Banjoewangi	3 367	3 237	3 214
Rogodjampi	Rogodjampi	1 996	2 276	2 275
	Te zamen	33 791	35 819	37 905
	Banjoemas.			
Banjoemas	*Banjoemas	11 154	11 124	11 421
Adjibarang	Adjibarang	6 094	5 675	6 552
Poerbolinggo	*Poerbolinggo	15 198	15 874	16 325
Singomerto	*Bandjarnegara	7 926	7 896	8 375
Karangkobar	Karangkobar	4 193	4 297	4 347
Tjilatjap	Tjilatjap	2 914	2 547	2 627
Adiredjo	*Bandjarkroja	10 514	10 011	9 150
Madjenang	Madjenang	1 817	1 908	2 166
	Te zamen	59 810	59 332	61 063
	Bagelen.			
Poerworedjo	*Poerworedjo	11 894	12 005	12 233
Koetoardjo	*Koetoardjo	12 122	11 402	11 039
Djenar	Boeboetan	3 665	3 651	4 159
Keboemen	*Keboemen	9 508	9 991	11 163
Id.	Sadang	2 713	2 424	2 571
Ambal	Ambal	4 517	4 511	4 081
Karang Anjar	*Karang Anjar	13 046	14 318	15 111
Wonosobo	*Wonosobo	11 745	11 809	12 426
Sapoeran	Broeno	1 608	2 198	2 771
	Te zamen	70 818	72 309	75 454
	Kadoe.			
Magelang	*Magelang	10 477	11 432	11 930
Ngasinan	Grabak	5 025	5 213	5 597
Probolinggo	*Moentilan	7 871	7 844	7 558
Menoreh	Salaman	5 151	5 274	4 955
Remameh	Salam	1 746	1 872	1 622
Djetis	*Temanggoeng	7 157	7 536	7 269
Kadoe	Ngadiredjo	4 949	4 635	5 112
	Te zamen	42 376	43 806	44 043

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1895.	1896.	1897.
	Soerakarta			
—	*Soerakarta	18 686	18 148	16 909
—	*Klatten	15 799	18 239	18 308
	Te zamen	34 485	36 387	35 217
	Mad'oen.			
Bagi	*Madioen	8 060	9 491	11 733
Tjaroeban	Tjaroeban	5 132	4 955	5 183
Sepreh	Ngawi	5 514	6 222	7 578
Sinee	Ngrambee	2 081	2 227	2 172
Magettan	*Magettan	11 023	9 442	8 273
Ponorogo	*Ponorogo	12 851	18 779	18 324
Patjitan	*Patjitan	4 403	4 464	4 712
Pringkoekoe	Belah	4 047	3 061	2 639
Lorrok	Toelakan	11 033	7 802	9 352
	Te zamen	64 144	66 443	69 966

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1895.	1896.	1897.
	Kediri.			
Kediri	*Kediri	17 707	18 994	19 211
Soekoredjo	*Paree	7 147	8 973	7 263
Toeloeng Agoeng	*Toeloeng Agoeng	14 603	14 993	15 998
Kampak	Tawing	6 527	7 218	8 251
Panggoel	Panggoel	452	614	666
Ngandjoek	*Ngandjoek	7 764	7 937	8 709
Kertosono	*Kertosono	7 441	7 851	8 471
Blitar	*Blitar	10 026	10 908	11 589
Wlingi	Wlingi	6 193	6 691	7 168
	Te zamen	77 860	84 179	87 326
	Madura.			
Pamakassan	Pamakassan	8 254	6 772	5 341
Waroe	Temboerce	2 761	3 435	2 478
Bangkallan	*Bangkallan	9 709	9 765	9 886
Sapoeloe	Sapoeloe	1 385	1 521	1 131
Balega-laut	Balega	6 267	5 675	5 767
Sampang-laut	Sampang	7 154	6 459	6 296
Sampang-daija	Ketapang	3 858	3 420	2 664
Sumanap	*Pabean	9 985	9 853	9 083
Barat-daija	Amboenten	9 113	8 210	7 473
Timor-daija	Andoelang	3 312	3 804	4 524
Kangean (eiland)	Ardjasa	1 015	945	960
Sapoedi (eiland)	Gaijam	1 315	1 087	959
	Te zamen	64 128	60 946	56 562

Buitenbezittingen.

Afdeelingen of districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1895.	1896.	1897.
	Sumatra's Westkust.			
Afd. Padang	*Padang	16 535	28 767	36 456
id. Priaman	*Priaman	42 883	29 973	22 559
id. Aijer Bangies en Rau	Aijer Bangies	1 057	979	1 033
id. Natal	Natal	997	882	943
id. Painan	Indrapoera	3 297	3 213	3 353
	Te zamen	64 679	63 814	64 344

Afdeelingen of districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1895.	1896.	1897.
	Benkoelen.			
Afd Benkoelen	Benkoelen	2 578	2 921	3 040
id. Mokko Mokko	Mokko Mokko	674	640	703
id. id.	Bantal	379	380	347
id. id.	Ketaun	o) 83	....	.....
id. Lais	Lais	719	879	962
id. Kaner	Bintoehan	684	765	795
id. Seloema	Tallo	924	825	829
id. Manna en Pasoemah Oeloe Manna	Manna	1 312	1 320	1 375
id. Kroë	Kroë	1 410	1 638	1 491
	Te zamen	8 763	9 368	9 542

o) Dit pakhuis werd in Maart 1895 gesloten.

Afdeelingen of districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in:		
		1895.	1896.	1897.
Lampongsche Districten.				
—	Telok Betong	2 739	3 229	4 165
Afd. Toelang Bawang	Kotta Boemi	973	p) 754	. . . . .
id. id.	Menggala	2 482	2 377	3 879
d. Sekampong	Soekadana	924	p) 757	. . . . .
d. Semangka	Kotta Agoeng	584	q) 328	. . . . .
	Te zamen	7 702	7 445	8 044
Palembang.				
—	*Palembang	42 837	42 668	41 485
Banka. r)				
Distr. Muntok	Muntok	1 710	1 725	1 692
id. Djeboes	*Djeboes	669	673	696
id. Blinjoe	*Blinjoe	1 157	1 233	1 327
d. Soengeiliat	*Soengeiliat	1 147	1 389	1 366
id. Merawang	*Merawang	596	653	673
id Pangkalpinang	*Pangkalpinang	1 170	1 208	1 034
id. Soengeislan	*Soengeislan	936	987	906
id. Koba	*Koba	643	651	736
id. Toboali	*Toboali	753	770	880
	Te zamen	8 781	9 289	9 310
Westerafdeeling van Borneo.				
Afd. Pontianak en Ommelanden	*Pontianak	6 040	5 840	5 748
id. Mampawa	Mampawa	1 390	1 308	1 316
id Taijan	Taijan	1 889	1 832	1 754
id Soekadana	Soekadana	518	1 704	1 014
id. Sambas	*Sambas	2 965	2 917	2 476
id. Montrado	Singkawang	1 982	1 864	1 744
id. Sintang	*Sintang	7 619	7 122	7 766
id. id	Sanggou	1 348	1 594	1 177
	Te zamen	23 751	24 181	22 995
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
Afd. Bandjermasin en Ommelanden	*Bandjermasin	29 100	28 130	29 290
id Amoenthai	*Amoenthai	7 683	8 272	7 575
id Martapoera	Tabanio	753	794	780
id. Dajaklanden	Kwala Kapoeas	2 958	2 451	2 819
id. Sampit	Sampit	1 264	1 395	1 305
id. Doesoenlanden	Boentok	4 413	4 132	4 082
	Te zamen	46 171	45 174	45 851

II. OPGAVEN omtrent de gouvernements-zoutwinning (op Madura) over de jaren 1896 en 1897.

Zoutaanmaakplaatsen in de onderstaande afdeelingen der residentie Madura.	Aantal zoutpannen in bewerking geweest.		Ingeleverde hoeveelheid zout (in kojangs van 30 pikolmaten).		Betaling door de zoutmakers gemiddeld per hoofd genoten (à f 10 per kojang).		Kosten waarop de kojang zout aan het Gouvernement te staan kwam. s)		Aanwezige zoutvoorraad in de depôts (in kojangs) bij het einde van het jaar. t)	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
Sampang . . .	920	920	35 266	13 685	f 384,14^5	f 148,74^5	f 10,58	f 11,71	62 014	59 991
Pamakassan . .	1 081	1 081	10 346	10 547	110,00	97,57	10,27	11,32	40 491	42 288
Sumanap . . .	1 580	1 582	24 653	31 628	163,49	204,08	12,28	11,79	83 783	92 538
Te zamen	3 581	3 583	70 265	55 860	f 219,21	f 150,13	f 11,04	f 11,61	186 288	194 817

p) Dit pakhuis werd einde 1896 gesloten.

q) „ „ „ in Juni 1896 gesloten.

r) De pakhuizen in de mijndistricten van het eiland Banka (dus met uitzondering van dat ter hoofdplaats Muntok) staan onder beheer van de administrateurs der tinmijnen.

s) Met inbegrip van de kosten van administratie, toezicht, opschuring en waarmede in verband staande uitgaven, welke niet afzonderlijk zijn opgegeven.

t) Bovendien lagen opgeschuurd in de doorvoerpakhuizen van Java en waren in de verschillende verkooppakhuizen voorhanden op ult. 1896 22 264 kojang, en op ult. 1897 21 286 kojang. Op laatstgemeld tijdstip waren op Madura voor de opschuring van het ingeleverde zout 173 depôtpakhuizen beschikbaar, namelijk 38 te Sampang, 40 te Boender (bij Pamakassan) en 95 te Sumanap, verdeeld over respectievelijk 2, 2 en 7 etablissementen.

(5. 61.)

BIJLAGE JJJ.

(Zie hoofdst. O, afd. IV, § 1, van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de HANDELS- en SCHEEPVAARTBEWEGING tusschen Nederlandsch-Indië *a*) en landen of plaatsen daarbuiten gelegen, zoomede statistiek der KUSTVAART in Nederlandsch-Indië, een en ander over het jaar 1897.

I. HANDELSBEWEGING.

1°. Herkomst en bestemming der in- en uitgevoerde goederen, enz.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.						
Nederland	f 49 419 023	f 4 800	f 352 200	f 68 645 656	»	»
Engeland	19 360 926	»	485 800	2 860 815	»	»
Engelsch Kanaal (voor orders)	.....	.....	.....	7 189 307	»	»
België	6 505	»	»	19 646	»	»
Frankrijk	1 290 768	»	532 400	1 753 167	»	»
Duitschland	570 523	»	»	388 708	»	»
Oostenrijk	200 949	»	»	1 062 869	»	»
Zwitserland	273 099	»	»	»	»	»
Rusland	1 216 012	»	»	161 382	»	»
Denemarken	44 109	»	»	2 978	»	»
Noorwegen	622	»	»	39 526	»	»
Italië	381 577	»	»	205 642	»	»
Spanje	524	»	»	1 000	»	»
Spanje (voor orders)	.....	.....	.....	250 397	»	»
Portugal	368	»	»	1 270 148	»	»
Portugal (voor orders)	.....	.....	.....	4 020 428	»	»
Turkije	1 100	»	»	»	»	»
Egypte	54 333	»	»	975 336	»	»
Port Saïd (voor orders)	.....	.....	.....	15 217 010	»	»
Afrika	23 182	»	»	501 774	»	»
Amerika	4 125 239	»	»	9 173 172	»	»

a) Wat de havens in inlandsche staten betreft, zijn in de statistiek alleen die havens behandeld, waar een *gouvernements*- tol- of havenkantoor gevestigd is.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
Arabië	f 4 506	„	„	f 3 240	„	„
Perzië	„	„	„	899	„	„
Britsch-Indië	73 484	„	„	2 954 361	„	„
Pinang	17 465 720	f 1 286	f 1 235 311	4 288 163	„	f 102 717
Malakka	293 816	„	102 300	717 584	„	„
Singapore	60 579 090	7 730	6 383 686	43 460 360	f 46 081	599 931
Siam	2 665 584	„	„	426 822	„	„
Saigon	2 217 914	„	„	366 819	„	„
Hongkong	4 579 527	„	42 750	19 444 212	„	„
China	755 809	„	„	1 096 761	„	„
Japan	15 342	„	„	766 672	„	„
Manilla	170 191	„	„	696	„	„
Serawak	9 596	„	4 975	19 084	„	„
Kokos-eilanden	23	„	„	6 477	„	„
Mauritius	„	„	„	„	„	„
Timor-Dilly	46 069	„	97 455	311 194	„	236 422
Duitsch Nieuw-Guinea	„	„	„	720	„	„
Australië	1 437 180	„	„	3 520 228	„	„
Totalen *b*)	f 167 282 710	f *c*) 13 816	f *d*) 9 236 877	f 191 123 253	f *e*) 46 081	f *f*) 939 070
VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.						
Nederland	f 4 547 778	„	„	f 18 305 874	„	„
Engeland	42 777	„	„	„	„	„
Frankrijk	800	„	„	„	„	„
Pinang	10	„	„	„	„	„
Singapore	580 780	„	„	„	„	„
Totalen	f 5 172 145	„	„	f 18 305 874	„	„

b) Enkel met betrekking tot „goederen" voor zooveel voor particuliere rekening in- en uitgevoerd, houdt de handelsstatistiek de cijfers van Java en Madura en die van de buitenbezittingen uiteen. Voor laatstgenoemde gewesten waren de cijfers als volgt:

	Invoerwaarde.	Uitvoerwaarde
Sumatra's Westkust	f 7 229 015	f 5 892 483
Benkoelen	125 379	266 440
Lampongsche Districten	38 587	54 152
Palembang (met inbegrip van Djambi)	3 881 981	4 963 261
Oostkust van Sumatra	23 185 328	31 910 508
Atjeh en onderhoorigheden	4 419 205	1 576 808
Riouw en onderhoorigh. (met inbegrip van Indragiri)	2 673 604	2 722 134
Banka	934 556	39 798
Billiton	920 183	224 280
Westerafdeeling van Borneo	1 847 830	4 110 392
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	1 453 793	1 570 740
Celebes en onderhoorigheden	7 136 357	7 605 755
Menado (ditmaal zonder Gorontalo)	1 519 898	1 194 218
Amboina	656 276	1 779 044
Ternate	505 107	1 268 390
Timor en onderhoorigheden	77 174	141 269
Bali en Lombok	1 849 785	1 912 217
Totalen buitenbezittingen.	f 58 454 058	f 67 231 889
„ Java en Madura.	108 828 652	123 891 364
Totalen-generaal als boven.	f 167 282 710	f 191 123 253

Bij deze gewestelijke splitsing dient in het oog gehouden dat als invoer in eenig gewest alleen is gerekend wat gelost is van hetgeen *buiten* Nederlandsch-Indië is ingeladen, en als uitvoer enkel wat geladen is met bestemming om *buiten* Nederlandsch-Indië gelost te worden. Uit dien hoofde bijv. rekent niet onder den uitvoer van de Oostkust van Sumatra, maar onder dien van Java en Madura, dat deel van den oogst van Sumatra-tabak, dat via Batavia herwaarts wordt verscheept. Hetzelfde is het geval met het op Billiton gewonnen tin, dat, voor zooveel het ten verkoop naar Batavia wordt vervoerd, niet onder den uitvoer van Billiton, maar mede onder dien van Java en Madura telt.

c) Hiervan aan goud f 9016 (uit Singapore en Pinang).

d) Hiervan aan gouden munt f 1 447 695, namelijk uit Nederland f 352 200 uit Engeland f 485 800, uit Frankrijk f 532 400, uit Hongkong f 42 750 en uit Singapore, Pinang en Timor-Dilly f 34 545. Van de f 7 789 182 zilveren munt kwam alleen uit Singapore en Pinang respectievelijk f 6 303 725 en f 1 220 871.

e) Uitsluitend goud.

f) Uitsluitend zilveren munt.

2°. Waarde der ingevoerde goederen.

BENAMING DER GOEDEREN	Ingevoerd van:		Totaal.
	Nederland.	andere landen.	
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.			
Aardewerk van alle soorten	f 918 698	f 909 332	f 1 828 030
Atappen	”	304 741	304 741
Bier	543 558	581 250	1 124 808
Blik en blikwerk	85 011	1 988 755	2 073 766
Boeken	199 777	75 495	275 272
Buskruit	60 942	23 871	84 813
Cement	552 986	200 545	753 531
Cokes	36 336	13 376	49 712
Dranken (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	116 585	227 711	344 296
Drogerijen en medicijnen	497 206	919 876	1 417 082
Eetwaren (boter)	1 192 736	394 589	1 587 325
Id. (ghie of Perzische boter)	”	88 728	88 728
Id. (hammen)	123 237	43 946	167 183
Id. (kaas)	161 653	8 140	169 793
Id. (tripang)	”	68 912	68 912
Id. (visch)	53 203	6 968 167	7 021 370
Id. (vleesch)	136 350	536 774	673 124
Id. (alle andere soorten)	1 445 290	7 061 850	8 507 140
Fabriek- en stoomwerktuigen	2 288 368	2 638 575	4 926 943
Gambier	”	987 518	987 518
Garens	1 450 955	3 261 498	4 712 453
Gedistilleerd (arak)	”	70 455	70 455
Id. (brandewijn)	158 242	407 796	566 038
Id. (jenever)	572 323	123 354	695 677
Id. (likeuren)	98 662	224 662	323 324
Id. (reukwerken)	206 604	38 504	245 108
Id. (whisky)	27 015	150 843	177 858
Id. (alle andere soorten) *g*)*	48 474	52 205	100 679
Glas en glaswerk	475 640	311 270	786 910
Gomdammar	”	86 788	86 788
Goud- en zilverwerk	126 947	112 227	239 174
Hars	368	354 940	355 308
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	42 383	1 146 083	1 188 466
Id. (ander) en houtwerk	37 069	173 471	210 540
IJzer en staal en dito werk	4.539 754	2 812 035	7 351 789
Instrumenten (muziek-)	118 486	73 152	191 638
Id. (andere)	147 962	24 026	171 988
Kaarsen	69 816	26 776	96 592
Kalk	1 743	150 554	152 297
Kleederen	411 906	1 574 099	1 986 005
Koffermakerswerk	21 183	32 549	53 732
Koffie	32 886	472 858	505 744
Kolen (steen-)	f 31 535	f 1 654 197	f 1 685 732
Koper en koperwerk	301 572	420 803	722 375
Kramerij	1 635 081	2 484 121	4 119 202
Kurken	33 602	20 467	54 069
Lampen	240 509	254 049	494 558
Leder en lederwerk	170 164	329 712	499 876
Lood (ruw en bewerkt)	48 951	179 315	228 266
Lucifers	263 695	2 827 438	3 091 133
Machinerieën voor suikerfabrieken	1 531 739	306 919	1 838 658
Manufacturen, katoenen, ruwe (ongebleekte)	3 960 025	3 639 684	7 599 709
Manufacturen, katoenen (gebleekte)	8 403 140	5 298 542	13 701 682
Id. id. (geverfde of gedrukte)	5 041 220	9 033 729	14 074 949
Id. (wollen en halfwollen)	878 547	562 203	1 440 750
Id. (zijden en halfzijden)	363 471	1 331 182	1 694 653
Id. (zakken)	20 137	614 976	635 113
Id. (zeildoek)	61 323	22 006	83 329
Id. (andere)	1 743 858	3 492 389	5 236 247
Matten en matwerk	3 634	139 947	143 581
Meel	49 140	1 882 720	1 931 860
Mest	1 500 547	2 324 057	3 824 604
Meubelen	213 175	328 387	541 562
Mineraalwater	315 705	80 493	396 198
Modewaren	262 449	841 933	1 104 382
Olie (aard-) of petroleum	”	5 097 453	5 097 453
Id. (klapper-)	”	721 434	721 434
Id. (lijn-)	217 138	34 385	251 523
Id. (katjang- en andere)	115 316	183 661	298 977
Opium	220	5 066 020	5 066 240
Paarden	20 700	41 200	61 900
Papier	657 759	1 149 532	1 807 291
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	22 736	136 029	158 765
Rijst (gepelde)	”	19 969 974	19 969 974
Id. (ongepelde)	”	41 386	41 386
Rijtuigen	110 190	106 087	216 277
Schrijf- en teekenbehoeften	115 300	54 155	169 455
Speelkaarten	113 594	22 733	136 327
Spoorwegmaterieel (rollend)	714 911	99 049	813 960
Steen (bewerkte en onbewerkte)	59 504	283 733	343 237
Steenen (vuurvaste)	77 158	33 868	111 026
Suiker	934	470 845	471 779
Tabak (sigaren en sigaretten)	591 808	680 842	1 272 650

g) Hieronder ook vernis en vruchten op gedistilleerd.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Tabak (Chineesche)	"	f 1 109 403	f 1 109 403
Id. (Manilla-)	f 5 400	286 207	291 607
Id. (alle andere)	203 010	449 876	652 886
Teer (Zweedsche) en koolteer	87 131	37 167	124 298
Thee	4	1 631 210	1 631 214
Tin en tinwerk	21 988	147 772	169 760
Touwwerk	83 829	159 237	243 066
Uurwerken	137 310	118 882	256 192
Vaat- en kuipwerk (leggers)	47 661	4 771	52 432
Vee (levend)	"	547 061	547 061
Verfwaren	356 405	250 796	607 201
Vuurwapens	102 259	20 832	123 091
Vuurwerk	1 133	889 288	890 421
Was	f 417 938	f 899 493	f 1 317 431
Wijn (mousseerende)	147 300	78 597	225 897
Id. (afgetapt)	473 905	490 193	964 098
Id. (op fust)	137 103	455 712	592 815
Zaden	9 246	216 002	225 248
Zeep	135 619	249 040	384 659
Zemelen	"	245 400	245 400
Zijde (ruwe)	"	141 607	141 607
Zink en zinkwerk	77 222	45 833	123 055
Zout	103	872 964	873 067
Diversen	81 616	534 393	616 009
Totalen.	f 49 419 023	f 117 863 687	f 167 282 710

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Aardewerk van alle soorten	f 12 965	"	f 12 965
Ammunitie	60 840	f 300	61 140
Bier	303 598	"	303 598
Blik en blikwerk	9 254	"	9 254
Boeken	26 545	"	26 545
Buskruit	5 872	"	5 872
Drogerijen en medicijnen	106 400	"	106 400
Eetwaren (boter)	69 027	"	69 027
Id. (visch)	3 840	"	3 840
Id. (vleesch)	75 110	"	75 110
Id. (andere)	230 033	"	230 033
Fabriek- en stoomwerktuigen	255 349	150	255 499
Gedistilleerd (jenever)	15 476	"	15 476
Id. (alle andere soorten)	100 318	"	100 318
Glas en glaswerk	32 305	"	32 305
Hout en houtwerk	4 110	910	5 020
IJzer en staal en dito werk	1 197 835	8 660	1 206 495
Instrumenten (mathematische, physische, enz.)	25 077	100	25 177
Kleederen	75 772	"	75 772
Kolen (steen-)	7 125	32 732	39 857
Koper en koperwerk	143 083	900	143 983
Kramerijen	28 280	"	28 280
Kurken	11 264	"	11 264
Leder en lederwerk	f 35 086	"	f 35 086
Lood (ruw en bewerkt)	3 180	"	3 180
Manufacturen (katoenen)	98 041	"	98 041
Id. (wollen en halfwollen)	49 881	"	49 881
Id. (zakken)	33 650	f 5 010	38 660
Id. (zeildoek)	23 012	"	23 012
Id. (andere)	49 076	"	49 076
Olie (lijn-)	41 002	"	41 002
Id. (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	37 175	9 200	46 375
Opium	427 580	562 500	990 080
Papier	63 571	"	63 571
Rijtuigen	17 500	"	17 500
Spoorwegmaterieel (rollend)	488 924	1 970	490 894
Steen (bewerkte)	58 727	"	58 727
Steenen (vuurvaste)	20 475	"	20 475
Touwwerk	30 725	"	30 725
Verfwaren	40 051	"	40 051
Vuurwapens	170 725	200	170 925
Wijn (afgetapt)	10 983	"	10 983
Zeep	12 639	"	12 639
Zink en zinkwerk	5 054	"	5 054
Diversen	31 243	1 735	32 978
Totalen.	f 4 547 778	f 624 367	f 1 572 145

Koloniaal verslag van 1898. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage JJJ.]

3°. Waarde der uitgevoerde goederen.

VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.
Aardewerk van alle soorten	f 564	f 5 021	f 5 585
Balamvruchten	„	5 569	5 569
Beenderen	700	10 555	11 255
Boeken	8 360	34 217	42 577
Cacao	574 970	131 066	706 036
Cassia (wilde kaneel)	93 740	109 787	203 527
Cassiavruchten (cassia fistula)	749	741	1 490
Copra	576 907	2 031 764	2 608 671
Drakenbloed	„	40 678	40 678
Dranken (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	35	9 116	9 151
Drogerijen en medicijnen	55 568	295 223	350 791
Eetwaren (tripang)	„	781 761	781 761
Id. (visch)	167	1 951 888	1 952 055
Id. (vogelnestjes)	„	178 174	178 174
Id. (alle andere soorten)	10 604	603 718	614 322
Fabriek- en stoomwerktuigen	11 264	9 217	20 481
Foelie	412 146	198 729	610 875
Gambier	342	1 811 766	1 812 108
Garens	10	13 855	13 865
Gedistilleerd (arak)	539 955	218 655	758 610
Id. (alle andere soorten)	„	398	398
Getah-pertja	35 475	2 137 984	2 173 459
Getah (andere)	403	1 745 015	1 745 418
Gombenzoin	20 860	1 202 850	1 223 710
Gomdammar	174 365	417 006	591 371
Gomelastiek	24 984	408 670	433 654
Gomkopal	959 582	1 543 453	2 503 035
Goud- en zilverwerk	31 200	2 450	33 650
Hoorn (uitgenomen schildpad en neushoorn)	17 089	24 891	41 980
Hout (ebben-)	2 554	4 534	7 088
Id. (gahroe-)	„	1 190	1 190
Id. (laka-)	„	18 767	18 767
Id. (sandel-)	3 433	42 206	45 639
Id. (scheepsbouw- en timmer-)	142 037	536 251	678 288
Id. (ander)	208	75 089	75 297
Houtwerk (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	194	7 672	7 866
Huiden	1 638 212	574 457	2 212 669
IJzer en staal en dito werk	23 482	119 381	142 863
Indigo (voor de Europeesche markt)	2 179 947	418 911	2 598 858
Id. (voor de inlandsche markt)	„	58 347	58 347
Kalk	15	111 205	111 220
Kamfer	„	4 422	4 422
Kaneel (eigenlijke)	f 971	f 24 192	f 25 163
Kapok	228 698	373 717	602 415
Katoen (ruwe)	„	267 668	267 668
Kinabast	892 603	24 001	916 604
Kleederen	37 037	1 086 072	1 123 109
Koelit-bakau en koelit-tengar	„	5 952	5 952
Koffie (gepelde)	14 622 889	13 338 889	27 961 778
Id. (in hoornschil)	8 419 486	1 681 675	10 101 161
Id. (gedroogde kers)	9 743	132 499	142 242
Kolen (steen-)	„	3 904	3 904
Koper en koperwerk	8 651	76 287	84 938
Kramerijen	39 409	38 560	77 969
Lood (ruw en bewerkt)	„	12 371	12 371
Machinerieën voor suikerfabrieken	13 580	8 100	21 680
Manufacturen (katoenen)	1 020	401 327	402 347
Id. (wollen en halfwollen)	„	3 140	3 140
Id. (zijden en halfzijden)	„	8 706	8 706
Id. (zakken)	„	22 408	22 408
Id. (andere)	1 114	128 325	129 439
Matten en matwerk	3 291	117 345	120 636
Meel (tapioca-)	23 422	126 896	150 318
Meststoffen (oliekoeken)	2	20 044	20 046
Meubelen	22 528	8 761	31 289
Nagelen	61 735	96 947	158 682
Neushoorn	„	925	925
Noten (muskaat-)	1 192 285	1 287 288	2 479 573
Id. (pinang-)	20	802 932	802 952
Id. (wilde)	391	2 929	3 320
Olie (aard-) of petroleum	6	13 082 329	13 082 335
Id. (katjang-)	„	289 827	289 827
Id. (klapper-)	„	519 674	519 674
Id. (andere)	1 473	100 445	101 918
Opium	„	6 200	6 200
Paarden	„	65 700	65 700
Peper (staart-)	53 934	601 540	655 474
Id. (witte)	6 131	330 476	336 607
Id. (zwarte)	246 096	1 699 901	1 945 997
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	800	5 680	6 480
Rijst (gepelde)	1 573 626	378 681	1 952 307
Id. (ongepelde)	10	103 653	103 663
Rijtuigen	5 540	3 045	8 585
Rotting	170 859	3 127 777	3 298 636
Rottingstokken	11 872	63 374	75 246
Sago	2	239 079	239 081

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.
Schelpen	f 22 731	f 400 510	f 423 241	Vanille	f 9 880	f 6 981	f 16 861
Schildpad	36 518	150 043	186 561	Vee (levend)	„	13 642	13 642
Suiker *h*)	384 094	51 446 759	51 830 853	Vogelhuiden	215 700	3 300	219 000
Tabak (voor de Europeesche markt)	28 615 776	7 629 875	36 245 651	Was	„	165 481	165 481
Id (voor de inlandsche markt)	49	1 195 687	1 195 736	Zaden	50	156 751	156 801
Tengkawang-pitten	„	72 299	72 299	Zink	„	14 060	14 060
Tengkawang-vet	„	187 309	187 309	Zwam	„	14 169	14 169
Thee	1 621 963	567 608	2 189 571	Diversen	24 893	105 291	130 184
Tin	2 524 657	1 731 942	4 256 599	Totalen	f 68 645 656	f 122 477 597	f 191 123 253

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT. *i*)

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.
Kinabast	f 88 524	„	f 88 524	Tin	f 6 612 492	„	f 6 612 492
Koffie (gepelde)	11 604 238	„	11 604 238				
Opium	620	„	620	Totalen	f 18 305 874	„	f 18 305 874

4°. In- en uitvoer voor particuliere rekening van goederen, waarvan in de handelsstatistiek der opgegeven jaren, nevens de waarde, tevens de hoeveelheden zijn opgegeven. *k*)

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1893.	1894.	1895.	1896.	1897.
Azijn	Liters.	98	104	95^{5}	94^{9}	138^{4}	0^{5}	„	0^{3}	„	„
Balamvruchten	K.G.	„	„	„	„	„	31	116	124	165^{5}	111
Bier	Liters.	2 307	2 135	2 043	2 087	2 304	4	0^{66}	1	4	0^{48}
Boter	K.G.	818	1 052	935	772	1 058	0^{15}	0^{05}	0^{37}	„	„
Buskruit	id.	117	77	70	95^{9}	56	„	2	1	0^{24}	„
Cacao	id.	„	„	„	„	3^{9}	546	873	960	885	882
Cassia	id.	„	„	„	„	„	963	1 087	1 364	1 230	1 067
Copra	id.	1^{24}	„	5^{58}	2^{48}	„	21 981	58 897	42 723	52 832	23 715
Drakenbloed	id.	„	„	„	„	„	21	31	44	47	27
Foelie	id.	„	„	„	„	„	390	292	286	276	381^{7}
Gambier	id.	4 571	4 309	4 188	4 056	3 950	6 250	7 103	8 030	7 782	$7 248^{4}$
Gedistilleerd (arak)	Liters.	136	126	176	106	150	2 107	1 525	1 301	1 337	1 517
Id. (alle andere soorten)	id.	2 360	3 074	2 573	2 870	2 543	2	0^{6}	2	5^{47}	0^{31}
Ghie (Perzische boter)	K.G.	91	90	94	72	89	0^{33}	0^{27}	0^{12}	„	„
Gom- en harssoorten (inlandsche)	id.	80	76	185	163	567	9 090	10 026	12 347	13 369	$14 343^{8}$

h) De hoeveelheden, verdeeld naar de landen of plaatsen van bestemming, zijn vermeld op blz. 184 van het verslag hiervóór.

i) De hoeveelheden kinabast, koffie en tin, voor gouvernementsrekening in 1897 uitgevoerd, en waarnaar de opgegeven waarde berekend is, bedroegen respectievelijk 295 080, 14 505 298 en 8 265 616 K.G.

k) Waar men in dit overzicht nihil-opgaven vindt, is dit nog geen bewijs dat van het betrokken artikel geen in- of uitvoer heeft plaats gehad, maar leide men daaruit af, dat het artikel in de handelsstatistiek niet afzonderlijk is genoemd, of wel dat de hoeveelheden te gering waren om in dit overzicht te worden opgegeven.

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.
Hout (ebben-)	K.G.	"	"	"	"	"	435	836	1 234	546	236
Id. (gahroe-)	id.	0^{1}	0^{16}	0^{1}	0^{24}	0^{26}	6	5	12	23	6
Id. (laka-)	id.	"	"	"	"	"	65	172	240	429	125
Id. (sandel-)	id.	70	8	2^{4}	24^{7}	11	702	654	354	404	326
Huiden	id.	16^{75}	20	7	9^{73}	0^{79}	3 874	3 727	3 936	4 350	4425^{3}
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt) . . .	id.	"	"	"	"	"	607	518	585	636	799^{6}
Id. (andere)	id.	1	67	23^{5}	36	33	494	16	295	188	291^{7}
Ivoor	id.	"	"	"	"	0^{36}	0^{35}	0^{78}	0^{26}	0^{9}	1^{7}
Kaarsen	id.	104	142	124	147	138	"	"	0^{2}	"	"
Kalk	id.	1 871	2 156	2 300	4 589	5 077	962	969	1 035	1 277	3 707
Kamfer	id.	"	"	"	"	"	2	2	2	2	1^{4}
Kaneel	id.	0^{21}	"	0^{4}	2^{3}	2^{2}	8	18	6	6	42
Kapok.	id.	54	36	63	56	41	1 508	1 722	2 131	2 771	2409^{6}
Katoen	id.	1	"	"	"	"	2 211	1 052	2 814	1 526	1 784
Kinabast.	id.	"	"	"	"	"	2 710	3 256	3 481	3 709	3 055
Klappers.	stuks.	198	44	69	75	101	93	58	178	141	134
Koelit-bakau en koelit-tengar .	K.G.	"	"	"	"	"	49	45	"	63	50
Koffie (gepelde)	id.	920	945	1 292	795	631	22 836	36 195	31 348	33 656	34 952
Id. (in hoornschil)	id.	4	"	0^{07}	0^{34}	1^{13}	"	11 576	8 342	11 028	15 540
Id. (gedroogde kers) . . .	id.	"	"	"	"	"	2 525	"	11	350	237
Kolen (steen-) en cokes . . .	ton.	127	138	92	126	121	0^{03}	"	0^{04}	1	0^{27}
Kruidnagelen.	K.G.	8	81	73	93	61	214	33	111	76	264
Lucifers (gewone houten) . .	gros doosjes.	3 509	2 274	2 472	2 768	3 432	0^{62}	0^{21}	0^{78}	0^{35}	0^{17}
Meel	K.G.	9 684	10 423	11 750	10 013	12 074	8 332	6 958	6 427	4 722	939^{4}
Meststoffen (oliekoeken) . . .	id.	"	2^{64}	58	198	267	"	"	"	144	401
Mineraal-, bron- en kunstwater.	flesschen.	1 868	1 813	1 501	1 672	1 981	10^{5}	5^{6}	8^{7}	10	12^{5}
Noten (muskaat-)	K.G.	4	0^{66}	0^{4}	0^{41}	4	1 401	1 187	1 185	1 176	1 771
Id. (pinang-)	id.	61	"	4	10^{6}	4	6 721	5 198	3 901	9 655	10 037
Id. (wilde)	id.	"	2	"	0^{3}	0^{2}	24	24	95	44	7^{3}
Olie (aard-) of petroleum . .	Liters.	160 380	119 299	102 596	92 780	101 949	11 037	26 588	36 330	48 713	163 529
Id. (katjang-)	id.	247	268	271	171	153	5 171	4 066	3 919	2 197	1 449
Id. (klapper-)	id.	1 969	899	1 153	1 396	2 405	1 642	3 225	1 871	2 381	1 732
Opium	K.G.	168	159	166	179^{5}	253^{3}	0^{6}	0^{5}	0^{47}	0^{12}	0^{31}
Peper (gewone)	id.	16^{5}	4^{5}	60	62^{7}	61^{6}	9 157	10 078	8 372	15 410	14095^{3}
Id. (staart-)	id.	"	"	"	"	"	142	200	345	69	437
Rijst (gepelde)	id.	172 076	202 501	146 482	178 970	249 625	29 820	29 412	30 791	32 865	19523^{3}
Id. (ongepelde)	id.	1 568	1 415	334	1 313	828	2 212	3 553	3 872	3 909	2 073
Rotting	id.	6	3	30	5^{7}	36	17 621	12 039	11 587	13 298	21 991
Sago	id.	40	66	87	84	140	4 713	3 753	4 011	6 085	3984^{6}
Salpeter	id.	226	225	289	228	182	"	"	"	"	"
Schildpad	id.	"	"	0^{11}	"	0^{17}	8	13	12	6	9^{8}
Siroop uit vruchten.	flesschen.	8	6	4^{5}	4^{4}	3^{5}	"	"	"	"	0^{85}
Speelkaarten (Europeesche) . .	spellen.	147	143	142	69	73	"	"	"	"	"

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.
Suiker	K.G.	2 882	2 767	3 535	3 617	3 931	507 490	415 861	575 662	572 142	$518\,308^{5}$
Tabak (voor de inlandsche markt)	id.	1 215	1 557	1 728	1 804	1 956	1 493	1 164	1 215	1 306	$1\,328^{5}$
Id. (andere)							28 882	30 017	31 718	28 217	$36\,245^{6}$
Id. (sigaren en sigaretten)	id.	259	239	238	219	242	0^{13}	0^{97}	0^{8}	0^{3}	0^{28}
Tarwe	Liters.	14	33	64	5	4	„	„	„	„	„
Thee	K.G.	1 250	1 356	1 569	1 294	1 631	2 712	2 730	4 817	3 264	3 981
Tin	id.	42	52	107	81	146	4 515	5 808	4 417	5 050	$5\,320^{7}$
Vanille	id.	„	„	„	„	„	0^{1}	0^{2}	0^{67}	0^{57}	1^{3}
Visch (gezouten of gedroogd)	id.	31 359	37 490	31 476	30 924	33 643	773	653	7 828	10 074	$9\,719^{9}$
Id. (tripang)	id.	95	79	28	35	69	622	576	407	649	781^{7}
Was	id.	2 505	2 266	1 554	2 830	1 882	23	14	26	51	110^{3}
Wijn (mousseerende)	fleschen.	66	60	72	75	75	„	0^{35}	0^{23}	0^{26}	0^{28}
Id. (andere)	Liters.	1 788	1 916	1 692	2 186	2 059	1^{35}	21^{5}	4^{6}	2^{7}	2^{8}
Zout	K.G.	6 574	7 642	12 179	13 267	14 551	8	3^{4}	0^{4}	3	26^{5}
Zwam	id.	„	„	„	„	„	107	72	150	128	56^{6}
Zwavel	id.	322	186	184	226	47	„	„	22	1	„

II. SCHEEPVAARTBEWEGING over 1897 (voor zooveel de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië die doet kennen). *l)*

1°. Aantal aangekomen en vertrokken schepen.

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart. *m)*			
	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
A. *Aangekomen schepen.*								
Batavia	259	26	„	285	282	77	222	581
Samarang	44	19	4	67	2	31	90	123
Soerabaija	215	25	3	243	204	77	82	363
Cheribon	42	4	3	49	„	21	5	26
Tjilatjap	13	2	„	15	„	„	„	„
Overige havens op Java en Madura	48	14	12	74	7	114	1366	1487

l) Bedoelde statistiek bevat namelijk niet het geheele scheepvaartverkeer in den Indischen Archipel, aangezien zij alleen rekening houdt met de inklaringen ter plaatse van eerste aankomst in Nederlandsch-Indië en met de uitklaringen bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië. Wat de havens in zelfbesturende streken betreft, strekken de opgaven zich bovendien alleen tot die havens uit, waar van gouvernementswege tolrechten worden geheven of gouvernements-havenkantoren gevestigd zijn.

m) In de over de kustvaart handelende tabellen der jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, waaraan de hier medegedeelde cijfers ontleend zijn, is niet opgenomen het scheepvaartverkeer tusschen de verschillende havens van Java en Madura onderling, noch ook, wat de buitenbezittingen betreft, het verkeer tusschen de havens van eenzelfde gewest aldaar; voorts wordt in die tabellen geen gewag gemaakt van reizen, die geen kustvaart in den zin van Indisch Staatsblad 1825 n°. 48, art. 2, ten doel hadden en evenmin van het aankomen op- en vertrekken van tusschenstations van de stoomschepen die op bepaalde lijnen dienst doen.

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart. *m*)			
	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
Padang	68	2	„	70	84	„	19	103
Olehleh	179	„	„	179	66	„	1	67
Edi	128	„	„	128	14	„	„	14
Palembang	172	„	1	173	43	41	122	206
Makasser	18	11	13	42	181	5	141	327
Havens in de residentie Oostkust van Sumatra	1 326	40	1 094	2 460	60	„	193	253
„ Riouw en onderh.	1 011	33	263	1 307	„	„	176	176
gewesten Banka en Billiton	161	3	26	190	79	118	605	802
„ Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	116	16	132	264	72	148	153	373
residentie Menado	14	5	1	20	6	6	„	12
gewesten Amboina en Ternate	3	2	„	5	84	14	99	197
Overige havens in de buitenbezittingen.	70	4	80	154	75	46	2 828	2 949
Totalen.	3 887	206	1 632	5 725	1 259	698	6 102	8 059
Van voormeld totaal aangekomen schepen behoorden te huis:								
in Nederland	99	20	„	119	3	3	„	6
„ Nederlandsch-Indië	1 301	38	394	1 733	1 105	682	6 034	7 821
„ Malakka en de Straits-Settlements.	1 886	56	1 143	3 085	132	„	„	132
„ andere landen	601	92	95	788	19	13	68	100
Totalen als voren	3 887	206	1 632	5 725	1 259	698	6 102	8 059
B. *Vertrokken schepen.*								
Batavia	166	7	1	174		54	219	623
Samarang	135	19	7	161	7	28	83	118
Soerabaija	142	17	10	169	239	79	68	386
Cheribon	17	2	1	20	1	19	7	27
Tjilatjap	8	1	„	9	„	„	„	„
Overige havens op Java en Madura.	96	35	12	163	5	174	1 634	1 813
Padang	74	9	„	83	64	„	21	85
Olehleh	187	„	„	187	67	„	2	69
Edi	125	„	„	125	13	„	„	13
Palembang	184	„	„	184	39	32	130	201
Makasser	15	7	16	38	188	15	333	536
Havens in de residentie Oostkust van Sumatra.	1 318	38	1 017	2 373	58	„	163	221
„ Riouw en onderh.	1 020	33	275	1 328	„	„	149	149
gewesten Banka en Billiton	38	2	20	60	107	124	609	840
„ Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	186	18	96	300	72	146	149	367
residentie Menado	2	6	„	8	12	3	2	17
gewesten Amboina en Ternate.	3	1	„	4	81	12	82	175
Overige havens in de buitenbezittingen.	70	2	63	135	82	46	2 841	2 969
Totalen.	3 786	197	1 518	5 501	1 385	732	6 492	8 609

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart. *m)*			
	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
Van voormeld totaal vertrokken schepen behoorden te huis:								
in Nederland	101	21	„	122	4	3	„	7
„ Nederlandsch-Indië	1 197	36	255	1 488	1 201	713	6 436	8 350
„ Malakka en de Straits-Settlements .	1 866	55	1 144	3 065	153	„	„	153
„ andere landen	622	85	119	826	27	16	56	99
Totalen als voren. .	3 786	197	1 518	5 501	1 385	732	6 492	8 609

2°. **Inhoudsgrootte der onder 1°. bedoelde schepen.**

Landen waar de schepen te huis behoorden.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië. Inhoudsgrootte (in M³.)				Kustvaart. Inhoudsgrootte (in M³.)			
	der stoomschepen.	der zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	der zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	van het totaal aantal schepen.	der stoomschepen.	der zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	der zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	van het totaal aantal schepen.
A. *Aangekomen schepen.*								
Nederland	533 659	72 049	„	605 708	13 057	8 654	„	21 711
Nederlandsch-Indië.	1 066 269	10 677	12 509	1 089 455	1 959 808	225 134	138 696	2 323 638
Malakka en de Straits-Settlements . .	916 446	7 988	107 998	1 032 432	221 893	„	„	221 893
Andere landen	1 663 336	282 501	14 581	1 960 418	43 411	15 127	8 176	66 714
Totalen. . .	4 179 710	373 215	135 088	4 688 013	2 238 169	248 915	146 872	2 633 956
B. *Vertrokken schepen.*								
Nederland	527 691	74 142	„	601 833	19 859	8 697	„	28 556
Nederlandsch-Indië.	1 038 345	12 526	9 656	1 060 527	1 992 633	228 539	164 753	2 385 925
Malakka en de Straits-Settlements . .	915 265	6 445	105 274	1 026 984	253 046	„	„	253 046
Andere landen	1 523 434	267 992	14 527	1 805 953	65 906	20 161	7 134	93 201
Totalen . . .	4 004 735	361 105	129 457	4 495 297	2 331 444	257 397	171 887	2 760 728

3°. Landen of plaatsen van herkomst of bestemming der in Nederlandsch-Indië aangekomen of van daar naar buiten Nederlandsch-Indië vertrokken schepen.

Landen of plaatsen van herkomst of bestemming.	Aantal schepen.				Inhoudsgrootte (in M³.)			
	Stoomschepen.	Zeilschepen		Te zamen.	der stoomschepen.	der zeilschepen		Te zamen.
		getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.			getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	
A. *Aangekomen schepen.*								
Van Nederland	96	13	„	109	527 593	41 155	„	568 748
„ Engeland	29	10	„	39	195 105	42 241	„	237 346
„ andere landen van Europa	5	„	„	5	23 216	„	„	23 216
„ Afrika	5	5	„	10	14 571	7 704	„	22 275
„ de Kaap de Goede Hoop	„	5	„	5	„	12 264	„	12 264
„ Amerika	5	48	„	53	22 536	169 579	„	192 115
„ Arabië	2	„	„	2	8 301	„	„	8 301
„ Britsch-Indië en Ceylon	20	1	„	21	76 237	6 346	„	82 583
„ Malakka en de Straits-Settlements	3 558	102	1 445	5 105	2 568 113	43 028	119 539	2 730 680
„ Siam	„	„	50	50	„	„	9 099	9 099
„ Saigon	30	„	„	30	96 661	„	„	96 661
„ Hongkong	12	„	„	12	47 635	„	„	47 635
„ China	46	„	29	75	253 653	„	4 074	257 727
„ Japan	5	„	„	5	31 491	„	„	31 491
„ Manilla	11	„	„	11	14 719	„	„	14 719
„ Serawak	7	2	60	69	26 475	353	1 616	28 444
„ de Kokos-eilanden	„	2	„	2	„	765	„	765
„ Mauritius	„	2	„	2	„	2 745	„	2 745
„ Timor-Dilly	14	„	44	58	31 324	„	450	31 774
„ Duitsch Nieuw-Guinea	5	„	„	5	24 255	„	„	24 255
„ Australië	37	16	4	57	217 825	47 035	310	265 170
Totalen	3 887	206	1 632	5 725	4 179 710	373 215	135 088	4 688 013
B. *Vertrokken schepen.*								
Naar Nederland	93	6	„	99	510 787	13 443	„	524 230
„ Engeland	16	2	„	18	108 395	7 453	„	115 848
„ Engelsch Kanaal (voor orders)	„	„	„	„	„	„	„	„
„ Portugal (voor orders) en naar andere landen van Europa	„	30	„	30	„	116 258	„	116 258
„ Egypte en Port-Said (voor orders)	44	„	„	44	270 664	„	„	270 664
„ Afrika	„	10	„	10	„	31 244	„	31 244
„ Amerika	2	27	„	29	11 162	93 373	„	104 535
„ Arabië	3	„	„	3	15 112	„	„	15 112
„ Britsch-Indië en Ceylon	29	7	„	36	97 694	19 952	„	117 646
„ Malakka en de Straits-Settlements	3 431	97	1 359	4 887	2 342 247	34 900	116 483	2 493 630
„ Siam	8	2	49	59	25 090	5 608	9 486	40 184

Landen of plaatsen van herkomst of bestemming.	Aantal schepen.				Inhoudsgrootte (in M³.)			
	Stoom-schepen.	Zeilschepen		Te zamen.	der stoom-schepen.	der zeilschepen		Te zamen.
		getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.			getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	
Naar Saigon	16	„	„	16	53 436	„	„	53 436
„ Hongkong	38	1	„	39	152 575	1 658	„	154 233
„ China	52	1	14	65	246 774	2 258	1 550	250 582
„ Japan	9	„	„	9	17 866	„	„	17 866
„ Manilla	7	4	„	11	29 366	17 517	„	46 883
„ Serawak.	4	1	49	54	5 956	210	1 109	7 275
„ de Kokos-eilanden	„	2	„	2	„	765	„	765
„ Mauritius	„	„	„	„	„	„	„	„
„ Timor-Dilly	14	„	41	55	30 814	„	444	31 258
„ Duitsch Nieuw-Guinea	5	„	„	5	24 255	„	„	24 255
„ Nieuw-Caledonië	1	„	„	1	2 157	„	„	2 157
„ Australië	14	7	6	27	59 385	16 466	385	77 236
Totalen. . .	3 786	197	1 518	5 501	4 004 735	361 105	129 457	4 495 297

(5. 62.)

BIJLAGE KKK.

(Zie hoofdst. O, afd. IV, § 2, van het verslag.)

I. OVERZICHT van de in NEDERLANDSCH-INDIË tehuis behoorende SCHEPEN en VAARTUIGEN, groot 30 M³. en daarboven, op 31 December 1897.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).
JAVA EN MADURA.																
Bantam	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	45	9	45
Batavia	38	73 625	„	„	1	4 041	„	„	5	607	„	„	131	6 443	175	84 716
Krawang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	29	1 553	29	1 553
Cheribon	„	„	„	„	„	„	„	„	1	88	„	„	48	2 981	49	3 069
Tagal	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	44	2 041	44	2 041
Pekalongan	„	„	„	„	„	„	„	„	1	113	„	„	54	2 351	55	2 464
Samarang	6	703	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	129	8 354	135	9 057
Japara	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	40	1 894	40	1 894
Rembang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	85	3 716	85	3 716
Soerabaija	3	343	„	„	7	8 486	2	917	28	3 733	„	„	334	17 127	374	30 606
Pasoeroean	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24	985	24	985
Probolinggo	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50	2 343	50	2 343
Bezoeki	1	128	„	„	„	„	„	„	1	312	„	„	3	450	5	890
Madura	„	„	„	„	„	„	„	„	1	242	„	„	252	9 656	253	9 898
Totalen.	48	74 799	„	„	8	12 527	2	917	37	5 095	„	„	1232	59 939	1327	153277
BUITENBEZITTINGEN.																
Sumatra's Westkust	2	121	„	„	„	„	„	„	1	102	„	„	47	2 540	50	2 763
Benkoelen	„	„	„	„	„	„	„	„	1	103	„	„	12	462	13	565
Lampongsche Districten	„	„	„	„	„	„	„	„	1	261	6	249	15	850	22	1 360
Palembang	4	1 221	„	„	10	7 898	1	369	„	„	„	„	20	1 391	35	10 879
Oostkust van Sumatra	3	536	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17	717	20	1 253
Atjeh en onderhoorigheden.	1	1 088	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	22	1 133	23	2 221
Riouw „ „	6	2 383	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	200	9	2 583
Banka	1	1 058	„	„	„	„	„	„	20	8 805	„	„	38	5 357	59	15 220
Billiton	1	99	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	29	1 962	30	2 061
Westerafdeeling van Borneo	8	2 386	„	„	„	„	1	465	4	1 039	„	„	44	2 199	57	6 089
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	5	5 987	„	„	5	3 440	3	1370	42	10 116	„	„	10	927	65	21 840
Celebes en onderhoorigheden	1	258	„	„	1	3 218	1	966	25	3 743	„	„	314	15 482	342	23 667
Menado	„	„	„	„	1	1 955	„	„	1	69	„	„	2	85	4	2 109
Amboina	„	„	„	„	„	„	„	„	6	418	„	„	12	434	18	852
Ternate	1	240	„	„	„	„	„	„	5	1 326	1	63	„	„	7	1 629
Timor en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	126	3	126
Bali en Lombok	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	571	6	571
Buitenbezittingen	33	15 377	„	„	17	16 511	6	3170	106	25 982	7	312	594	34 436	763	95 788
Java en Madura (zie hooger)	48	74 799	„	„	7	12 527	2	917	37	5 095	„	„	1232	59 939	1327	153277
Algemeene totalen.	81	90 176	„	„	25	29 038	8	4087	143	31 077	7	312	1826	94 375	2090	249065
Op 31 December 1896 waren de algemeene totalen	84	86 529	2	5246	35	34 766	9	6469	151	27 949	3	113	1838	86 743	2122	247815

De SCHEPEN en VAARTUIGEN, ten behoeve van welke ZEEBRIEVEN waren afgegeven, waren op 31 December 1897 verdeeld als volgt:

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:															Op 31 Dec. 1896 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.	Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³).	Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in M³).
								STOOMSCHEPEN.										
Batavia.	Batavia. . . .	1	"	"	1	2	"	"	1	5	1	9	8	4	32	65 119	35	63 312
Soerabaija.	Soerabaija . . .	"	2	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	4	2 204	3	3 018
Bezoeki.	Banjoewangi . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	128	1	128
Palembang.	Palembang . .	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1 100	2	1 100
Atjeh en onderh.	Olehleh. . . .	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	2	2 285	2	2 285
Riouw " "	Riouw	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	719	3	719
Id.	Singkep . . .	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	270	1	270
Oostkust van Sumatra.	Medan	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	463	1	463
Id.	Pangkalan Brandan	2	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	4	1 840	"	"
Banka.	Muntok. . . .	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	352	"	"
Billiton.	Tandjong Pandan.	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	100	1	100
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak. . .	"	1	"	"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	3	2 184	3	2 184
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin .	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	2	"	"	3	3 874	3	2 874
Id.	Koetei	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	1 333	1	1 333
Menado.	Gorontalo . . .	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	258	1	258
Ternate.	Ternate. . . .	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	136	2	136
	Totalen. . .	7	8	1	4	3	4	"	4	7	1	11	8	4	62	82 365	59	78 180
								ZEILVAARTUIGEN.										
Batavia.	Batavia. . . .	"	1	"	1	"	"	2	"	1	"	"	"	1	6	7 995	9	8 979
Cheribon.	Cheribon . . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	250
Soerabaija.	Soerabaija . . .	3	2	2	"	3	2	1	2	"	2	2	"	"	19	14 446	22	16 988
Id.	Grissee	"	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	3	2 477	3	2 385
Bezoeki.	Banjoewangi . .	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	312	1	312
Madura.	Pamakassan . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1	1 663	1	1 663
Id.	Sampang . . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	110	1	110
Id.	Sumanap . . .	"	1	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	3	1 448	3	1 448
Sumatra's Westkust.	Padang. . . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	102	1	102
Benkoelen.	Poeloe Pisang .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	103	1	103
Lampongsche Districten.	Telok Betong. .	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	353	"	"
Id.	Menggala . . .	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	354	3	708
Palembang.	Palembang . .	1	"	1	1	4	3	1	1	1	"	"	"	"	13	9 445	16	11 491
Riouw en onderh.	Riouw	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	75	1	75
Banka.	Muntok. . . .	8	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	12	1 624	11	1 508
Id.	Djeboes. . . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	133	1	133
Id.	Blinjoe	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	234	2	181
Id.	Merawang. . .	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	159	1	159
Id.	Pangkalpinang .	1	3	"	"		"	"	"	"	"	"	"	"	4	729	3	523
Id.	Soengeiliat . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	102	1	102
Billiton.	Tandjong Pandan	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	276	2	447
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak . . .	"	4	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	1 817	6	1 817
Id.	Djelei	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	40	1	40
Id.	Mampawa . . .	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	349	1	349
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin .	14	12	3	2	1	"	1	2	"	"	"	"	"	35	10 106	38	10 169
Id.	Pegattan . . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	123	1	123
Id.	Pasir.	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	498	3	872
Id.	Kotta Baroe . .	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	152	1	152
	Transporteeren.	38	33	10	6	8	9	5	5	2	2	3	"	1	122	55 225	135	61 189

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³.).	Op 31 Dec. 1896 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte in M³.).
	Per transport.	38	33	10	6	8	9	5	5	2	2	3	„	1	122	55 225	135	61 18
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Mendawei . . .	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	167	„	„
Id.	Sampit	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	123	1	123
Celebes en onderhoorigheden.	Makasser . . .	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	5	3 742	6	1 739
Id.	Kaïli.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	417
Id.	Donggala . . .	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	957	4	786
Id.	Wadjo	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	484	1	484
Id.	Wani	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1 211	2	968
Id.	Bima	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	311	„	„
Menado.	Menado . . .	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	417	2	417
Id.	Gorontalo . . .	6	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	1 590	11	1 644
Id.	Bwool	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	226	1	226
Amboina.	Amboina . . .	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	278	3	278
Id	Banda	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	239	6	481
Id.	Gisser	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	98	3	138
Id.	Toeal	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	72	„	„
Ternate.	Ternate. . . .	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	53	1	53
Id.	Senana Fatjé . .	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	34	1	34
Timor en onderh.	Koepang . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	380
Bali en Lombok.	Boeleleng . . .	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	124	1	124
	Totalen. . .	61	48	12	8	8	9	5	5	2	2	3	„	2	165	65 351	181	69 481

II. OVERZICHT van de SCHEEPSRAMPEN gedurende 1897 in de wateren van den NEDERLANDSCH-INDISCHEN ARCHIPEL overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

Volgnummer.	Datum van het ongeval.	Plaats van het ongeval.	Omschrijving van het schip.			Aard van het ongeval.	Verdere bijzonderheden.
			Nationaliteit.	Naam.	Soort.		
	1897.						
1	10 Jan.	Nabij het eiland Poeloe Babi (residentie Bantam).	Ned. Indische.	*Takdir.*	Zeilschip.	Gezonken.	Schip verloren; bemanning en een gedeelte der lading (rottan, peper en goeni-zakken) gered. Het vaartuig was op reis van Telok Betong (Lampongsche Districten) naar Batavia.
2	.. Febr.	Benoorden Halmaheira (residentie Ternate).	—	*Gutenberg.*	Id.	Gestrand.	Bemanning gered; wrak en lading werden publiek verkocht.
3	20 Mei.	Op een rif ten noordoosten van het tot den Lepar-archipel (residentie Banka) behoorende eiland Pongo.	Engelsche.	*Ardmore.*	Id.	Id.	Schip verloren; bemanning en lading gered.
4	28 Aug.	Op een rif nabij het ten oosten van Groot-Sangi (residentie Menado) gelegen eiland Noesa.	Noorsche.	*Norman.*	Id.	Id.	Bemanning gered; schip en lading werden publiek verkocht.

Volgnummer.	Datum van het ongeval.	Plaats van het ongeval.	Omschrijving van het schip.			Aard van het ongeval.	Verdere bijzonderheden.
			Nationaliteit.	Naam.	Soort.		
5	23 Sept.	Op Mora Maho of Veldhoen, het zuidelijkste der Toekang Bessi-eilanden, ongeveer ten zuidoosten van Boeton (Celebes en onderhoorigheden).	Ned. Indische	*Radja Ternate.*	Zeilschip.	Gestrand.	Schip en lading (muskaatnoten, copra en dammar) verloren; bemanning gered. Het vaartuig was op reis van Gisser naar Makasser.
6	28 Sept.	Nabij Batoe Kapal, ten zuidwesten van de baai van Amoerang ter noordkust van Celebes (residentie Menado).	Idem.	*Bantam.*	Stoomschip.	Aan den grond geraakt.	Het aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorende, van Menado naar Makasser op weg zijnde stoomschip geraakte, waarschijnlijk ten gevolge van onachtzaamheid van den loods, met het achterschip aan den grond, doch kwam spoedig weer vlot. Behoudens eene geringe beschadiging van een der schroefbladen, had het ongeval geene nadeelige gevolgen.
7	14 Dec.	Op de noordwestzijde van de Brouwersbanken (residentie Batavia).	Amerikaansche.	*Conqueror.*	Zeilschip.	Gestrand.	Schip en lading verloren; bemanning gered.

(5. 63.)

BIJLAGE LLL.

(Zie hoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

I. OVERZICHT betreffende: 1°. het FABRIEKSWEZEN in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens, koffiepellerijen, enz.), en 2°. de in Nederlandsch-Indië aanwezige DRUKKERIJEN, een en ander volgens de over het jaar 1897 ontvangen opgaven.

1°. FABRIEKSWEZEN.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
	Batavia.					
1	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	handenarbeid	uit Europa en uit Australië.	150	f 0,75 per dag.	Gunstig.
2	Fabriek van stoom- en andere werktuigen (firma TAYLOR & LAWSON).	stoom	uit Europa en uit Amerika.	150	f 1,50 „ „	Slecht.
3	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Wilhelmina" (Naamlooze vennootschap).	water	door plaatselijken inkoop en uit Europa.	175	f 1 „ „	Bevredigend.
4	Fabriek voor herstellingen aan tramwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij).	stoom	id.	15	f 1,62 „ „	† c)
5	Fabriek der Nederlandsch-Indische Electriciteitmaatschappij.	id.	†	16	f 60 's maands.	Gunstig.
6	Brood- en meelfabriek (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging LEROUX & Co.").	stoom en handenarbeid.	uit Europa, uit Amerika en uit Australië.	20	f 12 „	Bevredigend.
7	Gecombineerde mineraal- en medicinaal waterfabrieken „Fortuna" (Naamlooze vennootschap).	handenarbeid	uit Europa.	36	f 10 „	Id.
8	IJsfabriek (J. MIJER).	stoom	door plaatselijken inkoop.	150	f 0,50 à f 1,25 per dag.	Id.
9	Id. (W. BUDDINGH).	id.	uit Europa.	12	f 18,50 's maands.	Niet zeer bevredigend.
10	Mineraalwaterfabriek „Atlas".	handenarbeid	id.	7	f 9 's maands.	†
11	Ververij en chemische wasscherij van A. SANDT.	stoom	id.	4	f 80 „	Niet zeer gunstig.

a) Waar bij de in dit overzicht genoemde fabrieken, enz. niet tevens de plaats vermeld is waar zij gevestigd zijn, wordt, voor zooveel uit de ontvangen opgaven is af te leiden, de gewestelijke hoofdplaats bedoeld.

b) In de ontvangen opgaven is niet uiteengehouden welke der opgegeven loonen betrekking hadden tot inlandsche en welke tot niet-inlandsche werklieden.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
12	Zeepziederij van K. van Munster.	handen-arbeid	uit Europa.	2	f 35 's maands.	Bevredigend.
13	Id. van F. van Munster.	id.	uit Europa en uit Indië.	2	f 0,50 per dag.	†
14	Rijtuigfabriek (Naamlooze vennootschap, voorheen F. J. Fuchs).	id.	uit Europa en uit Amerika.	30	f 1,20 „ „	Bevredigend.
15	Wagenmakerij (Snethlage).	id.	door plaatselijken inkoop en uit Europa.	27	f 1,10 „ „	Niet schitterend.
16	Kalkbranderij (de Vries).	id.	van de in de nabijheid gelegen eilanden.	18	f 0,50 „ „	Onbevredigend.
17	IJsfabriek te Buitenzorg.	water.	uit Europa.	6	f 9 à f 40 's maands.	Redelijk.
18-71	54 potten-, steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Buitenzorg.	handen-arbeid	door plaatselijken inkoop.	†	f 10 à f 25 's maands.	†
72-82	Elf kalkbranderijen in de afdeeling Buitenzorg.	id.	id.	†	f 10 à f 25 's maands.	†
83-94	Twaalf steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Meester-Cornelis.	id.	id.	†	f 0,30 per dag.	†
95-104	Tien potten-, steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Tangerang.	id.	id.	10 à 200	f 0,15 à f 0,20 per dag.	Bevredigend.
105-108	Vier kalkbranderijen in de afdeeling Tangerang.	id.	door plaatselijken inkoop en van de in de nabijheid gelegen eilanden.	5 à 10	f 0,20 à f 0,50 per dag.	Id.
	Preanger Regentschappen.					
109	Bandongsche kininefabriek.	stoom	uit Indië.	70	f 0,25 per dag.	Onzeker.
110	IJsfabriek.	water	uit Europa.	10	f 0,25 „ „	Id.
111	Mineraalwaterfabriek.	handen-arbeid	id.	12	f 0,30 „ „	Id.
112	Maatschappij tot levering van bouwmaterialen (H. Simon).	id.	door plaatselijken inkoop.	30	f 0,10 tot f 0,30 per dag.	Onbevredigend.
113	Steen- en pannenbakkerij van H. Kleian.	id.	id.	30	id.	Bevredigend.
	Cheribon.					
114	IJsfabriek (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tagal").	stoom	uit de drinkwaterleiding ter hoofdplaats.	9	f 14 's maands.	Middelmatig.
115 en 116	2 limonadefabrieken.	handen-arbeid	door plaatselijken inkoop.	3 à 4	f 7,50 „	De eene middelmatig, de andere bevredigend.
117	Zeepfabriek.	id.	gedeeltelijk uit Europa.	3	f 5 „	Bevredigend.
118	Arakstokerij te Paboearan.	stoom	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	12	f 0,20 tot f 0,70 per dag.	Vrij bevredigend.
119	Id. te Palimanang.	handen-arbeid.	id.	14	f 0,35 tot f 0,50 per dag.	†
	Tagal.					
120	Werkplaats der Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij voor het herstellen van locomotieven, rijtuigen, wagens, enz.	stoom	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	46	f 0,30 tot f 1,25 per dag.	Bevredigend.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
—	IJsfabriek (Naamlooze vennootschap: „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tagal").	stoom	†	......	....	Heeft gedurende 1897 niet gewerkt.
121	Arakstokerij te Bandjaran.	handenarbeid	van de nabij gelegen suikerfabrieken.	12	f 7,50 tot f 15 's maands.	Id.
122	Id. te Slawi.	id.	id.	3	f 7,50 's maands.	Id.
	Pekalongan.					
123	Marmerkalkbranderij en zeepziederij.	id.	uit Indië en uit Europa.	7	f 0,30 per dag.	Voldoende.
124	IJsfabriek.	stoom	uit Europa.	4	f 0,40 per dag.	Weinig bevredigend.
	Samarang.					
125	Fabriek voor herstellingen aan- en vernieuwingen van het bestaand rollend materieel en voor het vervaardigen van nieuwe rijtuigen en wagens voor de uitrusting der in aanleg zijnde stoomtramlijnen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij e. a.	id.	uit Europa en uit Indië.	215	f 0,67⁵ à f 1,02 per dag.	Bevredigend.
126	Werkplaats voor het herstellen van locomotieven, rijtuigen en wagens en verder tramwegmaterieel der Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij.	id.	id.	109	f 0,54⁵ à f 1,43 per dag.	Id.
127	Werkplaats voor het herstellen van locomotieven, rijtuigen en wagens (Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij).	handenarbeid	id.	8	f 0,54 à f 2,26 per dag.	Id.
—	Werktuigkundig atelier (Aveling & Co.).	id.	uit Indië.	......	....	Voorloopig gesloten wegens gebrek aan werk.
128	Fabriek van stoom- en andere werktuigen (Naamlooze vennootschap „Stoomwerktuigenfabriek, voorheen Harris & Co.").	stoom	uit Europa.	98	f 0,30 à f 2,50 per dag.	Middelmatig.
129	Schoenmakerij, steenhouwerij, smederij, zadelmakerij, blikslagerij en schilderswerkplaats der vereeniging „Soerja Soemirat".	handenarbeid	uit Nederland en uit Java.	93 (Indo-Europeanen.)	f 0,20 à f 1,50 per dag.	†
130	IJzersmederij, wagenmakerij en hoefsmederij (J. H. Butteling).	id.	door plaatselijken inkoop.	25	f 0,60 per dag.	Vrij bevredigend.
131	Fabriek voor het herstellen van wapens, hoefsmederij en wagenmakerij.	id.	uit Europa en uit Indië.	30	f 1 „ „	Niet zeer bevredigend.
132	IJsfabriek (M. L Fauël).	stoom	door plaatselijken inkoop.	10	f 20 's maands.	Minder gunstig.
133	Id. (Ho Hin Wan).	id.	id.	11	f 0,50 per dag.	Onzeker.
134	IJs- en mineraalwaterfabriek, tevens inrichting voor het herstellen van rijwielen (E. O'Herne).	id.	†	17	f 0,50 „ „	Niet zeer bevredigend.
135	Kunstmineraalwater- en limonadefabriek.	handenarbeid	uit Europa.	6 à 7	f 0,50 à f 0,60 per dag.	Onbevredigend.
136	Id. (F. H. Meulemans).	id.	id.	7 à 8	f 0,50 per dag.	Id
137	Eerste Manilla-sigarenfabriek (voorheen Glaser & Co.).	stoom en handenarbeid	uit Indië en uit Manilla.	200	f 0,15 à f 1,20 per dag.	Bevredigend.
138	Sigarenfabriek.	handenarbeid	uit Manilla.	22	f 0,30 per 100 stuks geleverde sigaren.	Minder bevredigend
139	Beenderenmeel- en kunstmestfabriek.	stoom	door plaatselijken inkoop.	5	f 0,50 per dag.	Bevredigend.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
140	Zadelmakerij (Wed. Gottschalk).	handenarbeid	uit Europa.	7	f 0,35 per dag.	Slecht.
141	Rijtuigfabriek (G. Barendse).	id.	id.	70	f 1 „ „	Vrij bevredigend.
142	Rijtuigfabriek en hoefsmederij (IJ. D. B. Buisman).	id.	uit Europa, uit Indië en uit Amerika.	37	f 1 „ „	Id.
143	IJs- en mineraalwaterfabriek te Ambarawa.	id.	uit Europa en uit Indië.	5	f 0,60 „ „	†
	Japara.					
—	IJsfabriek te Koedoes.	†	†	....	....	Was op ult. 1897 gesloten.
	Rembang.					
144	Kalkbranderij te Rembes (afdeeling Toeban).	†	†	†	†	†
145	Petroleumraffinaderij te Ngareng (afdeeling Blora).	stoom	uit de bronnen der mijnconcessiën Tinawoen en Panolan.	119	f 0,35 per dag.	†
146	Blikkenfabriek te Banglé (afdeeling Blora).	handenarbeid	†	22	f 0,35 „ „	†
	Soerabaija.					
147	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	stoom	uit Indië en uit Australië.	85	f 0,90 „ „	Bevredigend.
148	Machinefabriek „Dapoean" (voorheen Young en Gill).	id.	uit Europa.	165	f 0,60 „ „	Niet loonend.
149	Koninklijke fabriek van stoom- en andere werktuigen „de Volharding" (Naamlooze vennootschap)	petroleum	id.	300 à 350	f 0,50 à f 2 per dag.	Vrij bevredigend.
150	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Insulinde" (J. A. Ceulen & C°.).	stoom	uit Europa en uit Indië.	130	f 0,60 per dag.	Id.
151	Fabriek „de Nederlandsch-Indische Industrie", voornamelijk voor de vervaardiging van onderdeelen van machinerieën voor suikerfabrieken (L. Smit c. s.).	id.	id.	170	f 0,80 „ „	†
152	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Kalimas" (Naamlooze vennootschap).	id.	id.	160	f 0,60 „ „	Niet loonend.
153	Inrichting voor het vervaardigen van onderdeelen van machinerieën „Kebalen" (Th. Ledgerwood Manufacturing Company Limited, voorheen P. van Drongelen).	id.	id.	50	f 1 „ „	Niet bemoedigend.
154	„Soerabaijasche machinehandel" voorheen Becker & C°.	handenarbeid.	id.	120	f 0,80 „ „	Werkte met matige winst.
155	Inrichting voor het vervaardigen van kleine machinedeelen (van Vliet en Zonen).	id.	id.	4	f 1 „ „	Onbevredigend.
156	Maatschappij tot voortzetting der zaken van van der Linde en Teves. Inrichting voor kleine smidswerken en herstellingen.	id.	uit Europa.	5	f 0,80 „ „	Redelijk.
157	Werkplaats van de Oost-Java Stoomtrammaatschappij.	stoom	uit Europa en uit Indië.	41	f 0,75 „ „	†
158	Fabriek van ijs en minerale wateren (Olie & C°.).	id.	id.	50	f 0,80 „ „	Bevredigend.
159	IJsfabriek (G. H. Kuneman).	id.	uit Indië.	6	f 0,60 „ „	Id.
160	Id. (Bringolle & C°.).	id.	id.	21	f 0,60 „ „	Id.
161	Id. „Dremo" (Han Kong Lok en Liem Sian Kee).	id.	uit Europa.	20	f 0,50 „ „	Id.

Volg-nummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweeg-kracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
162	Fabriek van minerale wateren (F. H. en L. M. van Leeuwen & C°.).	handen-arbeid	uit Europa en uit Indië.	4	f 0,80 per dag.	Bevredigend.
—	Id. (M. W. van Bueren & C°.).	†	†	.... ..	....	Heeft in 1897 niet gewerkt.
163	Id. (F. L. Hellfach).	handen-arbeid	uit Europa en uit Indië.	24	f 0,50 per dag.	Bevredigend.
164	Id. (A. de Vos).	id.	id.	10	f 0,40 „ „	Id.
165	Id. (The Tjoan Ho).	id.	id.	6	f 0,50 „ „	Id.
166	Id. (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging, voorheen C. Moll").	id.	id.	20	f 0,60 „ „	Id.
167	Id. (Tan Tie Nio).	id.	id.	8	f 0,35 „ „	Id.
168	Id. (van Berckelaar & C°.).	id.	id.	4	f 0,80 „ „	†
169	Id. „Bibis" (Clignett & C°.).	stoom	uit Indië.	30	f 0,30 „ „	Redelijk.
170	Id. „Soerabaija" (Erven Couvée).	id.	id.	3	f 0,75 „ „	Bevredigend.
171	Id. „Ketabang" (Han Tjoei Hong).	id.	id.	2	f 0,50 „ „	Niet loonend.
—	Soerabaijasche rijtuigfabriek (voorheen Bouman).	handen-arbeid	uit Europa en uit Indië	25	f 0,90 „ „	Sedert 25 November 1897 in liquidatie.
172	Rijtuigfabriek (H. Wijnveldt).	id.	id.	110	f 0,75 „ „	Niet loonend.
173	Id. (P. Bouman).	id.	id.	80	f 1 „ „	Redelijk.
174	Werkplaats voor herstellingen aan rijtuigen (Han Hok Boen).	id.	id.	16	f 1 „ „	Niet loonend.
175	Id. (Tio A. Teng.)	id.	id.	3	f 0,50 „ „	Slecht.
176	Werkplaats voor herstellingen aan rijwielen (A. L. Andriesse).	id.	id.	6	f 0,90 „ „	Redelijk.
177	Id. (Naamlooze vennootschap tot het drijven van handel in rijwielen en aanverwante artikelen).	id.	uit Europa en uit Amerika.	17	f 1,50 „ „	Id.
178	Id. (L. Ch. Noll).	id.	uit Europa.	5	f 0,60 „ „	Id.
179-187	Negen meubelfabrieken (waarvan één toebehoorende aan eene Europeesche firma en de overige aan Chineezen).	id.	uit Europa en uit Indië.	20 à 43	f 0,50 à f 0,60 per dag.	Bij een drietal waren de uitkomsten redelijk; bij de overigen waren zij niet loonend.
188	Werkplaats voor het herstellen van piano's (Gebrs. Schell).	id.	id.	10	f 0,75 per dag.	Werkte zonder winst.
189	Id. (W. Naessens & C°.).	handen-arbeid en petroleum	id.	30	f 0,60 „ „	Niet loonend.
190-196	Zeven kalkbranderijen.	handen-arbeid en stoom	uit Indië.	6 à 40	f 0,20 à f 0,50 per dag.	Redelijk.
197	Cement- en tegelfabriek (H. Messer).	handen-arbeid	uit Europa.	45	f 0,75 per dag.	Id.
198	Mestfabriek (Fraser Eaton).	stoom	uit Europa, uit Indië en uit China.	40	f 0,70 „ „	Bevredigend.
199 en 200	Twee arakstokerijen.	id.	uit Indië.	8 à 14	f 0,40 à f 0,60 per dag.	Redelijk.
201	Broodfabriek (Leroux & C°.).	id.	uit Europa.	16	f 0,60 per dag.	Bevredigend.
202-209	Acht broodbakkerijen (waarvan 2 toebehoorende aan Europeanen en 6 aan Chineezen).	handen-arbeid	uit Europa en uit Indië.	2 à 12	f 0,25 à f 0,50 per dag.	Redelijk.
210	Sigarenfabriek (Tio Siek Giok).	id.	uit Indië en uit Manilla.	135	f 0,30 per dag.	Id.
211	Diamantslijperij (M. Wolff).	petroleum	uit Europa.	2	f 0,50 „ „	Niet loonend.
212	Zeepziederij (Naamlooze vennootschap „Soerabaijasche zeepfabriek").	handen-arbeid	uit Europa en uit Indië.	25	f 0,50 „ „	†

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
213-215	Drie kleinere zeepziederijen (toebehoorende aan Chineezen).	handenarbeid	uit Indië.	2 à 5	f 0,40 per dag.	Niet loonend.
216-228	Dertien steenbakkerijen (op 9 verschillende plaatsen in het gewest).	id.	id.	10 à 23	„ „	Werkten met matige winst.
229-235	Zeven pannenbakkerijen, (op 6 verschillende plaatsen in het gewest).	id.	id.	10 à 24	f 0,25 à f 0,30 per dag.	Werkten meerendeels met matige winst; slechts van één waren de uitkomsten onbevredigend.
236	IJsfabriek te Modjokerto.	stoom	uit Europa.	5	f 15 's maands.	†
237-240	Vier kalkbranderijen te Sidaijoe.	handenarbeid	uit Indië.	30 à 70	†	Bevredigend.
241	Petroleumraffinaderij te Wonokromo (van de Dordtsche petroleum-industriemaatschappij).	stoom	id.	350	f 0,60 per dag.	Id.
242	Id. te Goenoengsari (The Toan Lok).	id.	id.	30	f 0,50 „ „	Onbevredigend.
	Pasoeroean.					
243	Machinefabriek (Naamlooze vennootschap: Maatschappij tot exploitatie van den constructiewinkel „de Bromo").	id.	uit Europa en uit Indië.	70	f 0,60 „ „	Ongunstig.
244	Arakstokerij „Redjasa".	id.	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	3	f 15 à f 20 's maands.	†
245	IJsfabriek.	water	uit Europa en uit Indië.	5	f 15 's maands.	Gering.
246	Id. te Kasim (afd. Malang).	id.	uit Europa.	3	f 13 „	Id.
247	Kalkbranderij te Wonokerto (afd. Malang).	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	4	f 15 „	Bevredigend.
	Probolinggo.					
248	IJsfabriek.	water	id.	4	f 0,40 per dag.	†
249	Id. te Loemadjang.	id.	id.	4	f 0,50 à f 0,80 per dag.	†
250 en 251	Twee zeepfabrieken.	handenarbeid	id.	2 à 4	f 0,30 per dag.	†
252	Arakstokerij te Kaliboentoe (afd. Kraksaän).	stoom	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	14	f 0,50 à f 2,50 per dag.	†
253	Kalkbranderij te Bentar (afd. Kraksaän).	stoom en handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	25	f 0,40 per dag.	†
	Bagelen.					
254	IJsfabriek (Ch. A. Janssen).	water	uit Indië.	†	†	Gunstig.
255	Inrichting tot het vervaardigen van minerale wateren (Lie Soei Lioe).	handenarbeid	id.	†	†	Id.
256	Fabriek tot het conserveeren van levensmiddelen (J. W. van Dalfsen).	id.	door plaatselijken inkoop.	†	†	Id.
257	Arakstokerij te Keboemen.	id.	id.	6	f 10 's maands.	†
258	IJsfabriek te Gombong (Mevr. van Acker geb. Hagenaar).	stoom en water	id.	7	f 7 „	†
	Kadoe.					
259	IJsfabriek.	water	uit Indië.	†	f 0,30 per dag.	Voldoende.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden b)	Uitkomsten der onderneming.
	Djokjokarta.					
260	Nijverheidsatelier en constructiewinkel (A. Resink & C°.).	stoom en handenarbeid	uit Europa.	145	f 0,65 per dag.	Goed.
261	IJsfabriek Pathook (Djokjosche IJsmaatschappij).	stoom en water	uit Indië.	6	f 0,44 „ „	Zeer goed.
—	Fabriek tot bereiding van Indo-guano.	†	†	......	....	Heeft in 1897 niet gewerkt.
	Soerakarta.					
262	„ Atelier d'industrie ", voor de vervaardiging en herstelling van machinerieën en houtwerken.	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	55	f 1,75 per week.	Bevredigend.
263-266	Vier meubelfabrieken (toebehoorende aan Chineezen, waarvan 2 ter hoofdplaats, 1 te Klatten en 1 te Ketandan).	id.	uit Indië.	10 à 17	f 0,50 à f 1 per dag.	Zeer bevredigend.
267	Rijtuigfabriek van Ph. van Trappe, te Klatten.	id.	uit Europa en uit Indië.	12	f 1,50 per dag.	Bevredigend.
268	IJsfabriek te Poerwosari.	stoom en water	uit Europa.	15	f 0,95 „ „	Id.
	Kediri.					
269	Industrie voorheen Noothout & C°. (zuivering van kapok, olieslagerij, smederij en etablissement voor koffiebereiding).	stoom	door plaatselijken inkoop.	30	f 0,35 „ „	Redelijk.
270	Luciferfabriek.	id.	†	60	f 0,20 à f 0,35 per dag.	†
271	Siroop- en mineraalwaterfabriek (J Khe Sioe en Kwik Ting Bie).	handenarbeid	†	3	f 0,20 à f 0,30 per dag.	†
272	IJsfabriek.	stoom en water	†	13	f 0,35 à f 0,85 per dag.	Redelijk.
273	Smederij (J. R. Pelle).	handenarbeid	†	†	†	†
274	Tabakfabriek „ Wringinanom ".	id.	door plaatselijken inkoop.	30	f 0,30 per dag.	†
275 en 276	Twee broodbakkerijen (toebehoorende aan Chineezen).	id.	uit Indië.	3 à 6	f 6 à f 10 's maands.	Bevredigend.
277-281	Vijf meubelfabrieken (toebehoorende aan Chineezen).	id.	id.	3 à 15	f 7 à f 15 's maands.	Bevredigend bij drie, ongunstig bij de overige twee.
282	Zeepziederij (Han Thoan Hien).	id.	door plaatselijken inkoop.	4	f 0,30 à f 0,35 per dag.	†
283	Id. (Hwan Lien Ban) te Toeloeng Agoeng.	id.	id.	3	f 0,30 à f 0,50 per dag.	†
—	Kalkbranderij „Plandakan" te Toeloeng Agoeng.	id.	uit Indië.	......	....	Heeft in 1897 niet gewerkt.
284	Kalkbranderij „Gamping" te Wadjak (Ngrowo).	id.	id.	29	f 0,25 à f 0,50 per dag.	†
	Madura.					
285	IJsfabriek.	water	id.	2	f 11 's maands.	†

Volg-nummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
	Sumatra's Westkust.					
286-288	Drie ijsfabrieken.	stoom	uit Europa	6 in iedere fabriek.	f 15 à f 21,50 's maands.	Bij één gunstig, bij de andere twee onbevredigend.
289en 290	Twee mineraalwaterfabrieken.	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	5	f 15 's maands.	Bevredigend.
291	Cement- en tegelfabriek en pannenbakkerij.	id.	id.	15	f 0,60 per dag.	Id.
292-301	Tien steenbakkerijen.	id.	uit Indië.	8	f 0,30 à f 0,50 per dag.	Bij sommige bevredigend, bij de overige onbevredigend.
302-310	Negen kalkbranderijen	id.	id.	†	id.	Id.
311en 312	Twee zeepziederijen.	id.	id.	2	f 1 per dag.	Bevredigend.
	Benkoelen.					
313-315	Drie steen- en pannenbakkerijen.	id.	id.	†	†	†
	Palembang.					
316-318	Drie houtzagerijen.	stoom	†	†	†	†
319	IJs- tevens mineraalwaterfabriek (J. Möldenhauer).	id	†	†	†	†
	Oostkust van Sumatra.					
320	IJsfabriek te Medan.	id.	uit Europa.	†	†	Zeer bevredigend.
321	Maatschappij tot exploitatie van minerale wateren.	id.	id.	1	$ 0,40 per dag.	Werkte zonder winst.
322	Atelier van de Deli-spoorwegmaatschappij voor herstellingen van eigen materieel.	id.	id.	102	$ 0,80 „ „	†
323	Cementfabriek te Toenggal (Deli).	†	id.	†	†	Zeer bevredigend.
324	Petroleumraffinaderij te Pangkallan Brandan in Langkat (Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië).	stoom	uit Indië.	†	†	Gunstig.
325	Houtzagerij te Lau Boentoe (Langkat).	id.	id.	226	$ 0,30 à $ 1 per dag.	†
326	IJsfabriek te Tandjong Poera (Langkat).	id.	†	†	†	Zeer bevredigend.
327	Houtzagerij te Perbaoengan (Serdang).	id.	uit Indië.	66	$ 0,40 per dag.	†
328	Id. in Assahan.	handenarbeid en water	id.	†	$ 6 à $ 15 per maand.	Zeer gunstig.
329	Id. te Soengei Rawa (Siak).	stoom	id.	†	†	Goed.
330	Vruchten-olieperserij te Bengkalis.	†	id.	†	†	Minder gunstig.
	Atjeh en onderhoorigheden.					
331	Limonadefabriek (Yap A. Sin).	handenarbeid	uit de Straits Settlements	13	f 1,50 per dag.	†
—	IJsfabriek (Thio Tiauw Siat).	stoom	uit Europa.	......	....	Heeft in 1897 niet gewerkt.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. a)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)	Uitkomsten der onderneming.
	Riouw en onderhoorigheden.					
332	Steenbakkerij te Telok Koera op het eiland Battam (eigendom van den onderkoning van Riouw en door dezen aan een Chinees in huur afgestaan).	stoom	uit de omstreken.	19	$ 0,30 per dag.	Onbevredigend.
	Westerafdeeling van Borneo.					
333	Houtzagerij „Tjoba".	id.	uit het gewest.	20	$ 9 à $ 18 's maands.	Bevredigend.
334	Oliefabriek „Karadjinan".	id.	id.	45	$ 9 à $ 30 's maands.	Goed.
335	Id. „Wilhelmina".	id.	id.	50	$ 10 à $ 15 's maands.	Slecht.
336	IJsfabriek.	id.	door plaatselijken inkoop.	5	$ 10 's maands.	Minder gunstig.
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.					
337	IJsfabriek (Wed. van Bueren).	id.	uit Europa en uit Indië.	5	f 15 's maands.	Gunstig.
338	Houtzagerij, behoorende aan de Dordtsche Petroleum-industriemaatschappij.	id.	id.	25	f 0,50 per dag.	Minder bevredigend.
339 en 340	Twee diamantslijperijen te Martapoera (Sech Salim bin Motlik Alkatiri & C°.).	id.	id.	250	†	Zeer gunstig.
341	Houtzagerij van A. Gray, te Samarinda (Koetei).	id.	id.	†	f 0,60 per dag.	Bevredigend.
	Celebes en onderhoorigheden.					
342	Fabriek van ijs, mineraalwater en siropen.	id.	id.	10	f 28 's maands.	Minder bevredigend.
343	Mineraalwaterfabriek.	†	id.	4	f 17,50 „	Gunstig.
	Menado.					
344	Houtzagerij te Gorontalo.	stoom	†	†	†	Id.
	Amboina.					
345	IJsfabriek (Ong Kie Hong en Njio Kiek Tjieng).	id.	door plaatselijken inkoop.	3	f 0,60 per dag.	Middelmatig.
346	Steenbakkerij (Tjia Ke Beng).	†	†	8	†	Onzeker.
347	Houtzagerij te Bemo (op het eiland Ceram).	†	door plaatselijken inkoop.	5	f 0,40 per dag.	Middelmatig.
348	Id. te Toeal op de Key-eilanden (H. Kuhn).	stoom	van de nabijgelegen eilanden.	10	f 0,40 „ „	Id.

2°. Drukkerijen.

2°. DRUKKERIJEN.

Volgnummer.	Waar gevestigd.	NAAM VAN DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN. Europeanen	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
1	Batavia.	H. M. van Dorp & C .	snelpersen.	9	42	64
2	Id.	G. Kolff & C°.	5 stoom- en 12 handpersen.	4	100	200
3	Id.	H. Prange & C°.	snelpersen.	„	18	70
4	Id.	Albrecht & C°.	id.	3	30	30
5	Id.	Yap Goan Ho.	id.	„	8	12
6	Id.	D. de Waal.	2 groote snelpersen, 1 groote en 1 kleine trap-pers.	2	6	31
7	Id.	Naamlooze vennootschap „Javasche boekhandel en drukkerij".	snelpersen.	6	4	37
8	Meester-Cornelis (residentie Batavia).	Said Oesman bin Aqil bin Jahya.	steendrukpers.	„	4	„
9	Bandong (residentie Preanger Regentsch.).	de Vries en Fabricius.	2 snelpersen, 2 handpersen en 1 trap-pers.	2	12	25
10	Id.	Naamlooze vennootschap „Javasche boekhandel en drukkerij".	2 handpersen.	„	5	„
11	Cheribon.	A. Bisschop.	2 snelpersen en 1 trap-pers.	„	13	2
12	Tagal.	L. E. van Dorp & C°.	3 handpersen.	1	8	„
13	Samarang.	G. C. F. van Dorp & C°.	10 boekdruksnelpersen, 1 steendruksnelpers en 3 steendrukhandpersen.	16	150	3
14	Id.	A. Bisschop.	5 persen.	„	30	„
15	Id.	Naamlooze vennootschap „Samarangsche drukkerij en boekhandel", voorheen P. A. van Asperen van der Velde & C°.	4 snelpersen en 1 handpers.	„	37	„
16	Id	Naamlooze vennootschap „Samarang courant".	snelpers.	5	40	2
17	Id.	Maatschappij „Dagblad de Locomotief".	3 cylinderpersen.	2	45	6
18	Id.	Yap Goan Ho.	2 snelpersen, 2 handpersen en 4 steendrukpersen.	„	14	16
19	Soerabaija.	Thieme & C°.	3 persen.	2	16	„
20	Id.	Gebr. Gimberg & C°.	5 id.	1	30	9
21	Id.	Naamlooze vennootschap „Soerabaija'sch Handelsblad en drukkerij" (voorheen Gebr. Donker & C°.).	3 id.	1	40	„
22	Id	Naamlooze vennootschap tot voortzetting van den boek-, papier- en kantoorhandel van E. Fuhri & C°.	16 id.	3	110	„
23	Id.	H. van Ingen.	12 id.	3	103	„
24	Id.	Matzen Sand & C°.	3 id.	„	23	„
25	Pasoeroean.	V. M. Schaegen.	2 snelpersen.	„	5	„
26	Malang.	A. J. Jahn.	3 snelpersen en 2 handpersen.	„	20	„
27	Id.	C. J. Umbgrove.	1 snelpers.	„	6	„
28	Probolinggo.	P. Schuitemaker.	2 persen.	„	9	„
29	Magelang (res. Kadoe).	H. V. Maresch.	†	†	†	†
30	Id.	Naamlooze vennootschap „Boekhandel en drukkerij Java".	†	†	†	†

Volgnummer.	Waar gevestigd.	NAAM VAN DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN.		
				Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
31	Djokjokarta.	Firma H. Buning.	5 persen.	3	56	5
32	Soerakarta.	Th. R. Landouw, firma Vogel van der Heijde & C°.	6 snel- en trap-persen en 1 handpers.	2	41	1
33	Id.	Firma Rusche.	2 snelpersen en 2 handpersen.	2	24	2
34	Padang.	L. N. H. A. Chatelin Jr.	1 snelpers en 2 handpersen.	1	16	3
35	Id.	R. Edwards van Muijen.	1 snelpers en 1 handpers.	1	9	4
36	Id.	Winkelmaatschappij (voorheen Paul Baumer & C°.	2 snelpersen en 1 handpers.	„	22	9
37	Palembang.	Hadji Achmad Azahari.	†	†	†	†
38	Id.	Said Hamid bin Hoessin Alhabshy.	†	†	†	†
39	Medan (res. Ooskust van Sumatra).	Naamlooze vennootschap „de Deli-courant" (voorheen J. Deen).	3 persen.	4	24	7
40	Tandjong Poera (id.).	Idem.	†	1	6	1
41	Kotta Radja (gouv. Atjeh en onderhoorigheden).	Firma Reichler & C°.	1 handpers.	„	4	„
42	Tandjong Pinang (res. Riouw en onderhoorigheden).	Lie Yoe Kiat, firma Wie Seng.	†	„	„	43
43	Penjingat (id.).	Sultan van Lingga-Riouw.	1 handpers.	„	3	3
44	Bandjermasin (res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo).	Ror. Henneman & C°.	snelpers.	1	2	2
45	Makasser (gouv. Celebes en onderhoorigheden).	Makassaarsche drukkerij, boek- en papierhandel (J. C. Verdouw).	3 snelpersen en 3 handpersen.	5	4	1
46	Tanawangko. (res. Menado.)	Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.	2 persen.	„	4	„
47	Amboina.	Ong Kie Hong (voorheen L. M. H. Thörig).	1 hand- en 1 trapsnelpers.	1	4	„

II. OVERZICHT betreffende het gemiddeld bedrag van AMBACHTS- en KOELIELOONEN over 1897.

GEWESTEN.	Gemiddeld dagloon	
	voor ambachtslieden.	voor koelies.
Bantam	f 0,50 à f 1,50 *a*) (f 1,00 à f 2,00)	f 0,20 à f 0,30
Batavia	maximum 1,50 (2,00 „ 4,00)	0,30 „ 0,60
Krawang	f 0,40 à f 1,00 (1,00 „ 2,00)	gemiddeld 0,25 *b*)
Preanger Regentschappen *c*)	0,40 „ 1,00 (1,00 „ 2,00)	id. 0,25 *d*)
Cheribon	0,30 „ 1,50	f 0,15 à 0,25 *e*)
Tagal	0,50 „ 1,00 (1,00 „ 2,00)	0,20 „ 0,30 *d*)
Pekalongan *f*)	0,35 „ 0,50 (0,60 „ 0,75)	0,20 „ 0,30
Samarang hoofdplaats	0,75 „ 2,00 (1,00 „ 2,50)	0,35 „ 0,50
Samarang daarbuiten	0,40 „ 1,00 (0,60 „ 2,00)	0,15 „ 0,35
Japara	0,50 „ 1,00 *g*)	0,20 „ 0,30 *h*)
Rembang	0,40 „ 1,50 (0,75 „ 2,00)	0,17 „ 0,25
Soerabaija	0,35 „ 2,50	0,20 „ 0,50

VERDERE AANTEEKENINGEN.

a) In den regel worden loonen van inlanders bedoeld. Waar afzonderlijk de loonen van Chineezen zijn opgegeven, zijn de bedragen tusschen ( ) geplaatst.

b) Voor helpers bij inlandsche landbouwers bedroeg het dagloon f 0,20, terwijl houthakkers (in het district Adiarsa) f 0,40 à f 0,60 daags verdienden.

c) Uit de Preanger Regentschappen wordt gemeld dat de loonen der ambachtslieden langzamerhand stegen, zoowel doordien het peil van geoefendheid hooger wordt als door toenemende vraag naar bekwame handwerkslieden.

d) Vrouwen verdienden gemiddeld f 0,15 daags.

e) Koelies, die op taak werken, kunnen het dubbele verdienen. Tijdens het afschepen van suiker maakten de koelies wel f 0,60 à f 0,80 daags.

f) Knechts van ambachtslieden ontvingen f 0,25 à f 0,35 daags.

GEWESTEN.	Gemiddeld dagloon voor ambachtslieden.		Gemiddeld dagloon voor koelies.
Pasoeroean	f 0,50 à f 2,00		f 0,25 à f 0,50
Probolinggo	0,70 „ 2,00		0,30 „ 0,50 i)
Bezoeki	0,50 „ 2,00	(f 2,00 à f 2,50) j)	0,25 „ 0,70
Banjoemas	0,60 „ 1,50	(0,75 „ 2,50)	0,20 „ 0,30 k)
Bagelen	0,35 „ 0,80		0,15 „ 0,25
Kadoe	0,30 „ 1,00		0,25 „ 0,35
Djokjokarta	0,25 „ 1,35	(0,50 „ 1,50)	0,25 „ 0,30
Soerakarta	0,50 „ 1,00	(1,00 „ 1,50)	0,25 „ 0,40 l)
Madioen	0,50 „ 1,50		0,20 „ 0,40
Kediri	0,50 „ 1,35		0,20 „ 0,40 m)
Madura n)	0,75 „ 1,50		0,25 „ 0,30
Sumatra's Westkust	0,80 „ 2,50		0,40 „ 0,60
Benkoelen	0,60 „ 2,00		0,40 „ 0,50 o)
Lampongsche Districten	1,00 „ 2,50		0,50 „ 0,75 p)
Palembang q)	1,25 „ 2,00		0,50 „ 0,75
Oostkust van Sumatra	$ 0,75 „ $ 2,00 r)		$ 0,10 „ $ 0,50
Atjeh en onderh.	f 1,25 „ f 2,50		f 0,75 „ f 1.00
Riouw „ „ s)	$ 0,50 „ $ 0,75		$ 0,30 „ $ 0,50
Banka	f 1,00 „ f 1,50 t)		f 0,40 „ f 0,70 t)
Billiton	1,00 „ 1,50		gemiddeld 0,60
Westerafdeeling van Borneo	0,75 „ 1,00	(f 1,25 à f 1,50)	f 0,50 „ 1,50
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo u)	0,50 „ 3,00		0,30 „ 0,50
Celebes en onderh. u)	1,00 „ 3,00		0,60 „ 1,00
Menado	0,75 „ 2,00	(f 2,00 à f 2,50)	0,30 „ 0,80 v)
Amboina u)	0,75 „ 1,50		0,40 „ 0,50
Ternate w)	0,50 „ 1,50		0,30 „ 0,50
Timor en onderh.	1,00 „ 2,00		0,30 „ 0,50 x)
Bali en Lombok	1,00 „ 3,00		gemiddeld 0,30 ij)

VERDERE AANTEEKENINGEN.

g) Op de fabrieken konden bekwame handwerkslieden wel f 2 à f 2,50 daags verdienen.

h) Koelies die op taak werkten maakten in den regel meer loon.

i) Koelies op erfpachtsperceelen genoten f 0,40 à f 0,60 dagloon; op taak werkende, werd meer verdiend. Vrouwen en kinderen, die op de tabaksondernemingen werkzaam zijn, behaalden, op taak werkende, f 0,30 per dag.

j) In sommige gevallen genoten ook wel inlandsche ambachtslieden f 2 à f 2,50 per dag, namelijk de zoodanigen die wegens hunne meerdere geoefendheid uit andere gewesten werden betrokken.

k) In tijden van grooten af- of aanvoer van producten konden inlandsche koelies f 0,50 à f 1, Chineezen f 1 en meer daags verdienen. In gewone tijden ontvingen laatstbedoelden f 0,30 à f 0,40 daags. Op de suikerondernemingen werden koelies met f 0,15 à f 0,25 daags betaald.

l) Op taak werkende, konden koelies f 0,50 daags verdienen.

m) Het dagloon van Chineesche koelies beliep f 0,30 à f 0,50.

n) Uit Madura wordt bericht dat de loonen stijgen gedurende den tijd dat de bevolking hare gronden bewerkt, daar de meeste ambachtslieden en koelies tevens landbouwers zijn.

o) Bij verstrekking van voeding was het koelieloon slechts f 0,25 daags. Op verschillende plaatsen is het moeielijk om koelies te krijgen, vooral in den tijd dat de velden voor den rijstbouw bewerkt moeten worden en ook gedurende den rijstoogst.

p) De in de Lampongsche Districten gebezigde koelies zijn gewoonlijk Bantammers.

q) In de binnenlanden van Palembang zijn bekwame ambachtslieden schaars. Voor eenigszins belangrijke werken moeten zij van de hoofdplaats ontboden worden en werken dan gewoonlijk niet op dagloon, maar bij aanneming. De afdeeling Ogan en Kommering Ilir en Blidah telt echter een aantal goede ambachtslieden; de nette huizen trekken er de aandacht.

r) Daar in Deli, Langkat en Serdang veel gebouwd werd, waren aldaar de loonen van timmerlieden en metselaars stijgende.

s) Eigenlijke ambachtslieden, die hun werk verstaan, zijn in dit gewest schaars. Chineesche timmerlieden, bij hunne landgenooten werkende, verdienen $ 11 à $ 12 's maands. Koelies op de gambier-ondernemingen genoten $ 6 à $ 10 's maands.

t) Voor Chineesche ambachtslieden en koelies waren de loonen iets hooger.

u) Daar over 1897 alleen gemeld is dat de loonen stijging noch daling vertoonden, zijn dezelfde bedragen als vroeger ingevuld.

v) De controleur der afdeeling Sangi- en Talaut eilanden meldt dat bij het lossen van goederen uit de aldaar aankomende stoomschepen ('t welk ook 's nachts geschiedt) de koelies f 1,50 à f 2 dagloon vorderen.

w) De opgaven schijnen alleen betrekking te hebben op de hoofdplaats Ternate. Op Batjan zijn de loonen iets hooger.

x) De Timoreezen verrichten geen koeliewerk; alleen Rottineezen en Savoeneezen zijn daarvoor te vinden en dan nog alleen buiten hunne eilanden. In drukke tijden konden ze soms f 1 daags verdienen.

ij) Op de gewestelijke hoofdplaats Singaradja wordt, wanneer er vele stoomschepen hebben te laden of te lossen, aan de koelies soms tot f 1 per dag tegoedgedaan. In Midden-Lombok wordt aan een koelie niet meer dan f 0,15 daags betaald.

III. STATISTIEK betreffende het in elk gewest bij het einde van 1897 aanwezig aantal PASSARS en WARONGS.

GEWESTEN.	Aantal passars.	Aantal warongs.	GEWESTEN.	Aantal passars.	Aantal warongs.
JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTINGEN.		
Bantam	110	538	Sumatra's Westkust	332	a)
Batavia	74	4 866	Benkoelen	33	329
Krawang	36	1 743	Lampongsche Districten	4	b)
Preanger Regentschappen	239	7 470	Palembang	c) 24	c) 1 619
Cheribon	88	4 634	Oostkust van Sumatra d)	"	"
Tagal	69	2 183	Atjeh en onderhoorigheden	(niet opgegeven)	
Pekalongan	50	2 312	Riouw " " d)	"	"
Samarang	176	2 326	Banka	4	153
Japara	89	1 253	Billiton	5	168
Rembang	259	1 313	Westerafdeeling van Borneo e)	"	"
Soerabaija	232	10 617	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	83	3 192
Pasoeroean	47	4 448	Celebes en onderhoorigheden	97	1 196
Probolinggo	74	2 195	Menado	36	103
Bezoeki	72	1 659	Amboina	6	410
Banjoemas	157	1 527	Ternate	2	f)
Bagelen	149	1 044	Timor en onderhoorigheden	g) 5	117
Kadoe	79	617	Bali en Lombok	120	1 076
Djokjokarta	155	1 491		(Wegens onvolledigheid niet te totaliseeren.)	
Soerakarta	272	3 509			
Madioen	167	701			
Kediri	147	1 473			
Madura	176	3 109			
Totaal	2 917	61 028			

a) Het aantal warongs ter Sumatra's Westkust is niet volledig opgegeven, door het ontbreken van het cijfer voor de afdeeling XIII en IX Kotta (Padangsche Bovenlanden). Voor de overige streken van het gewest komt men tot een totaal van 7173, waarvan alleen p. m. 2000 in de mede tot de Padangsche Bovenlanden behoorende afdeeling L Kotta.

b) Warongs, zooals op Java bestaan, treft men in de Lampongsche Districten niet aan. In de kampongs houden enkele vrouwen zich bezig met den verkoop in 't klein bijna uitsluitend van petroleum, lucifers en gedroogde visch; de koopwaar wordt niet uitgestald.

c) Nopens de afdeeling Kommering en Ogan Oeloe, Enim en de Ranaudistricten werden geen gegevens ontvangen. In de afdeeling Ogan en Kommering Ilir en Blidah is weinig handel. De landbouwproducten dier afdeeling worden namelijk naar de hoofdplaats Palembang afgevoerd, en daar voorziet men zich dan tevens van artikelen voor huishoudelijk gebruik. In laatsgemelde afdeeling treft men dan ook geen passars aan. Evenmin in de onderafdeeling Rawas (afdeeling Tebing Tinggi), waar de handel gedreven wordt op raketten (vlotten) en in prauwen. Onder het opgegeven getal warongs zijn medegerekend 22 toko's ter hoofdplaats Palembang en 40 op de afdeelings-hoofdplaats Tebing Tinggi.

d) In de gewesten Oostkust van Sumatra en Riouw en onderhoorigheden worden eigenlijke passars niet aangetroffen. In eerstgenoemd gewest bestaan op alle afdeelingshoofdplaatsen (meestal aan den grooten weg) en evenzoo op de particuliere ondernemingen onder den naam van kedei verkoopplaatsen van benoodigdheden voor den kleinen man (in 't geheel ten getale van 122). Dergelijke kedei's, wier aantal echter niet is op te geven, komen ook voor op alle eilanden, voor zoover die bewoond zijn, behoorende tot het in de tweede plaats genoemde gewest.

e) Passars en warongs, zooals die op Java en Madura worden aangetroffen, bestaan niet in de residentie Westerafdeeling van Borneo.

f) De opgaaf betreffende het aantal warongs in de residentie Ternate bepaalt zich tot de mededeeling dat op de passar te Ternate 24 vaste verkoopplaatsen zijn.

g) Ongerekend het aantal passars in de onderafdeelingen Larantoeka en Solor, dat niet met eenige juistheid is op te geven.

(5. 64.)

BIJLAGE MMM.

(Zie hoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT van de in het tijdvak van 1 Juli 1897 tot ult. Junі 1898 voor bepaalde gedeelten van het territoriaal zeegebied van Nederlandsch-Indië tot wederopzeggens verleende VERGUNNINGEN tot het uitoefenen van de PARELVISSCHERIJ (het visschen en duiken naar parel- en paarlemoerschelpen), in sommige gevallen ook tot het visschen naar TRIPANG. *a*)

Doorloopend nummer.	Territoriale wateren, waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en n°. van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.
	Java.		
1	Gedeelte van Java's Zuidkust, namelijk tusschen 106° en 109° Oosterlengte van Greenwich, uitmakende het territoriaal zeegebied van een deel der residentie Bantam, van de geheele residentie Preanger Regentschappen en van een deel der residentie Banjoemas.	W. G. Croll.	12 Januari 1898 n°. 38.
2	De Karimon-Djawa-eilanden.	Th. Ch. Etty.	10 April 1898 n°. 25.
	Billiton.		
*3 *b*)	Al de eilanden van het gewest.	H. W. L. Steenstra Toussaint.	28 Januari 1898 n°. 41.
4	Dezelfde eilanden, voor zooveel gelegen bewesten eene denkbeeldige lijn, getrokken door de koewala Boeding (ten noorden) en over Tandjoeng Kloempang (ten zuiden).	A. M. J. Bolsius.	id.
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.		
*5	De onder rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van het gewest.	A. Greve.	12 Januari 1898 n°. 36.
	Menado.		
*6 *c*)	De onder rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van het gewest.	W. H. Ch. Gosewisch.	10 April 1898 n°. 24.

a) Waar dit laatste het geval is, wordt zulks in dit overzicht bij het nummer der vergunning door een * aangeduid. De vergunningen zijn alle verleend zonder toekenning van eenig uitsluitend recht en voorshands ook zonder retributie te vorderen.

Waar het geldt de uitoefening van het bedrijf in territoriaal zeegebied van de gewesten Billiton en Amboina is voor het eerst of (zie noot *g* in bijlage RRR van het verslag van 1896) bij vernieuwing bepaald, dat de vergunning eerst van kracht wordt nadat de ondernemer zich ten genoegen van het hoofd van gewestelijk bestuur met de betrokken inlandsche bevolking hebbe verstaan ten aanzien van de rechten, welke zij harerzijds mocht uitoefenen op de inzameling van zeeproducten als waartoe de vergunning den ondernemer recht geeft. Vergunningen, onder dit voorbehoud verleend, treden derhalve voor elk onderdeel van het geheele gebied eerst in werking, wanneer de met de betrokken bevolking of negorijen gesloten overeenkomsten, welke aangegaan behooren te worden „voor den duur der vergunning", door het hoofd van gewestelijk bestuur zijn goedgekeurd en deze goedkeuring schriftelijk is gecertificeerd.

In de overige in dit overzicht vermelde vergunningen is algemeen de bepaling opgenomen, dat de ondernemer aan het visschen en duiken naar zeeproducten door de inlandsche bevolking geene hindernissen in den weg leggen, noch inbreuk maken zal op de rechten, welke te dien aanzien door haar worden uitgeoefend.

b) Zie den aanhef van noot *a*.

c) Bij deze vergunning is het recht om de tripangvangst uit te oefenen voorwaardelijk verleend. Aan den resident is namelijk overgelaten om, na plaatselijk onderzoek, te beslissen of en in hoever den ondernemer die vangst kan worden toegestaan.

Doorloopend nummer.	Territoriale wateren, waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en n°. van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.
	Amboina.		
*7	Aroe-eilanden. *d)*	Firma Moraux & C°.	15 Juni 1898 n°. 10.
	Ternate.		
*8	De Obi-groep (met inbegrip van de Pekik- en de Lawin-eilanden) en langs de Oost-, Zuid- en Zuidwestkust van het eiland Ternate van kampong Ternate af tot voorbij Castella.	Sech Saïd bin Abdullah [Baädilla.]	10 April 1898 n°. 27.
9	Geheel als voren.	Th. Ch. Ettij en H. C. R. Gonggrijp.	10 April 1898 n°. 26.
	Timor en onderhoorigheden.		
10	Het onder rechtstreeksch bestuur staand gedeelte van het eiland Timor.	J. Teffer.	12 Januari 1898 n°. 37.

d) De in Januari 1895 aan dezelfde firma Moraux & C°. verleende vergunning, welke enkel tot den zoogenaamden „Voorwal" der Aroe-eilanden betrekking had (verg. bijlage RRR van het verslag van 1896), kwam door de nieuwe vergunning te vervallen.

OVERZICHTSKAART
VAN DE BOSSCHEN EN VAN DE INDEELING DER BOSCHDISTRICTEN
OP JAVA EN MADOERA.

Behoort bij het Koloniaal Verslag van 1898.

Topographisch Bureau. Batavia 1898.

SCHAAL 1:1500000.

T

ER BOSCHDISTRICTEN

ERA.

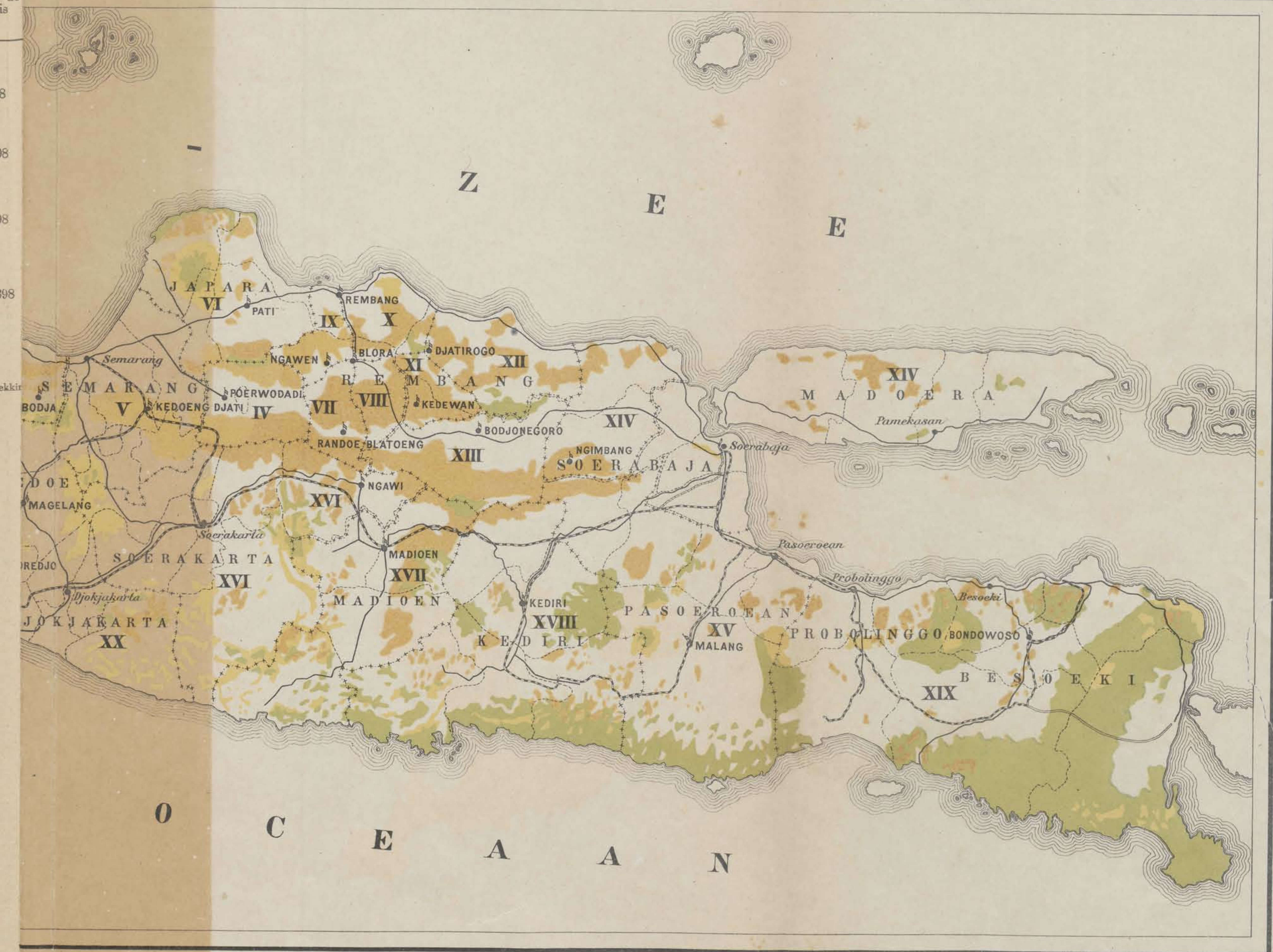

Photo-lithographie.

(5 1.)

SURINAME.

VERSLAG.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking.

De bevolking is in den loop van het jaar 1897 met 808 zielen vermeerderd. Er kwamen in dat jaar 1813 personen, onder wie 898 Nederlandsch-Indische immigranten, in de kolonie aan en er vertrokken 1285 personen.

Op ultimo December 1897 bestond de bevolking uit 67 767 personen, onder wie 35 689 van het mannelijk geslacht; het aantal Europeanen bedroeg op dat tijdstip 766, onder wie de Europeanen die bij het garnizoen, de zeemacht of op de koopvaardijvloot dienen, niet begrepen zijn.

In bijlage A zijn staatjes opgenomen, waarin voorkomen:

a. nadere opgaven omtrent mutatiën in de bevolking in het jaar 1897;

b. opgaven omtrent de verdeeling der bevolking over de kolonie op ultimo December 1897, volgens de bij de wijkmeesters en districtscommissarissen ontvangen opgaven; en

c. een vergelijkend overzicht van de bevolking in de districten in de jaren 1863, 1872, 1873, 1895, 1896 en 1897.

Uit het in bijlage A sub *b* vermelde blijkt dat de bevolking van Paramaribo, van Nieuw-Nickerie en van Albina op ultimo December 1897 respectievelijk bestond uit 30 577, 991 en 236 zielen, terwijl de centrale vestigingsplaats Totness 614 bewoners telde. Het meest bevolkte district, Beneden-Commewijne, telde 8307, het minst bevolkte, Marowijne, 444 inwoners, onder wie de boschnegers en Indianen niet zijn begrepen.

Voor de getalsterkte der arbeidersbevolking op de plantages en gronden afzonderlijk, alsmede van de huurders op de centrale vestigingsplaatsen, wordt verwezen naar de bijlagen L, P en Q van dit Verslag en naar hoofdstuk P, § 2 (Landbezit, landbouw en andere ondernemingen).

Volgens de opgaven van wijkmeesters en districtscommissarissen, die echter verschillen met die welke door de gemeenten zelven zijn opgegeven en onder hoofdstuk G, Eeredienst, voorkomen, bevinden zich onder de bevolking van de onderstaande godsdienstige gezindten het bij elk van haar vermelde aantal personen:

Hervormde gemeente	6 290
Evangelisch-Luthersche gemeente	3 022
Roomsch-Katholieke gemeente	11 971
Moravische Broedergemeente	26 272
Israëlietische gemeenten	1 159
Episcopaalsche gemeente	131
Voorts:	
Mahomedanen	3 087
Hindoes	10 441
Volgelingen van de leer van Confucius	59

De gebruikelijke statistieke opgaven met betrekking tot de verdeeling der bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen, ambachten enz., komen voor in bijlage B van dit Verslag. Daarin wordt onder anderen vermeld dat op een totaal van 65 017 personen, 33 020 personen zonder beroep zijn, onder wie gehuwde vrouwen, ouden, gebrekkigen en kinderen ook zijn gerekend. Van de overigen zijn 12 626 veld- en fabriekarbeiders, opzichters, administrateuren en eigenaars van plantages; 7970 eigenaren en pachters die den kleinen landbouw uitoefenen; 2493 arbeiders, opzichters en belanghebbenden bij de goudindustrie; 29 ingenieurs en landmeters; 1018 kooplieden, slijters, winkeliers, winkel- en kantoorbedienden; 64 geneeskundigen, apothekers en vroedvrouwen; 277 onderwijzers, onderwijzeressen en geestelijken en 352 ambtenaren en beambten van politie.

In den loop van het jaar 1897 werden 259 huwelijken gesloten (waarbij 271 kinderen werden gewettigd); 1956 kinderen werden geboren, van wie 465 in echt. Er overleden 1676 personen, zoodat er 280 meer geboorten dan sterfgevallen in 1897 hebben plaats gehad.

Voor verdere statistieke opgaven omtrent huwelijken, geboorten en sterfgevallen, wordt verwezen naar bijlage C.

Admissie tot het burgerrecht werd in 1897 niet verleend.

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

Rust en orde werden in 1897 niet gestoord.

De verhouding tot de naburige koloniën liet niets te wenschen over.

De verschillende in Nederland ter kennis van het algemeen gebrachte bepalingen omtrent het inachtnemen van eene strikte onzijdigheid in den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werden in het Gouvernements-advertentieblad gepubliceerd.

Anthrax (miltvuur), waaromtrent in het vorige Verslag eenige mededeelingen werden opgenomen, kwam niet meer in de naburige kolonie Britsch-Guyana voor.

De heer *F. S. Terry*, vice-consul van Groot-Britannië, trad gedurende de afwezigheid van den Britschen consul, den heer *S. J. A. Churchill*, van Mei tot begin September 1897 als consul op en verliet na diens terugkeer de kolonie.

In de plaats van den heer *Eli van Praag*, vice-consul van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, trad in 1898 op de heer *A. Deyo* als consulair agent.

Nog werd in 1898 benoemd tot consul van België de heer *C. G. Olie.*

Het gedrag en de arbeid van de immigranten, Britsch-Indische en Nederlandsch-Indische, bleven redenen tot tevredenheid geven.

Voor verdere bijzonderheden betreffende de immigranten, wordt verwezen naar hoofdstuk O.

De productie was in 1897 over het algemeen meer dan in 1896. Tegenover eene mindere productie van:

108 072,25 K.G. koorn,

2 973 „ rijst, en

76 650 „ aardvruchten, staat eene meerdere productie van:

1 234 227 K.G. suiker,

111 086 L. melasse;

120 372 „ rum,

371 183,87^{5} K.G. cacao (1),

3 507 bossen bananen (2) en

183 029,03 K.G. koffie (3).

De bijlagen **O**, **P**, **Q**, **R**, **S**, **T**, **U** en **V** geven nadere bijzonderheden betreffende den landbouw.

Aan de memoriën van toelichting op de statistieke tabellen, welke door de districts-commissarissen werden ingediend, worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Cottica en Boven-Commewijne. De gezondheidstoestand in 1897 kan door het veelvuldig voorkomen van malaria niet gunstig genoemd worden; ook heerschte er gedurende een groot gedeelte van het jaar kinkhoest.

De beide suikerplantages Alliance en de Eendracht produceerden 522 376 K.G. suiker en 27 266 L. rum meer dan in 1896, waartegenover staat, dat zij 125 818 L. melasse minder opleverden.

De Britsch-Indische immigranten volbrachten 91 252,5 taak (4), tegen betaling van f 62 780,62 (5).

De creolenbevolking werkt weinig en dan nog ongeregeld op de plantages. Zij volbracht 17 234 taken, waarvoor hun f 15 647,77^{5} (6) werd uitbetaald.

De andere niet onder contract verbonden arbeiders leverden 30 035$^{1}/_{2}$ taak, waarvoor is uitbetaald een bedrag van f 23 642,95. (7)

In 1897 werd in het district Boven-Commewijne voor het eerst rijst verbouwd, en wel op de voormalige plantage Breukelerwaard; de verkregen hoeveelheid bedroeg 600 K.G.

Een geregelde rivierdienst vond plaats van Januari tot einde Juli viermaal 's weeks, en wel:

des Maandags tot Munnickendam,

„ Woensdags „ de Eendracht,

„ Donderdags „ Goudmijn,

„ Vrijdags „ Munnickendam,

bovendien om de veertien dagen des Vrijdags tot de plantage Lunenburg.

Van 1 Augustus af werd de dienst gewijzigd en verrichtten de *Nederland* en de *Wilhelmina* een dagelijkschen dienst tusschen Paramaribo en Sommelsdijk, terwijl de *Emma* te Sommelsdijk werd gestationneerd en voor den dienst op de Cottica en de Boven-Commewijne werd gebezigd, aldus dat des Maandags tot Munnickendam en des Woendags tot de Eendracht werd gevaren, om den volgenden dag, in aansluiting met de naar Paramaribo vertrekkende boot, terug te keeren.

Eens in de veertien dagen, en wel des Maandags stoomde ook de *Emma* tot de plantage Lunenburg door; bovendien gaf ze des Maandags gelegenheid om, te acht ure Munnickendam verlatende, de te één ure van post Sommelsdijk vertrekkende stoomboot te bereiken.

Door de bovenbedoelde wijziging werd in het district Boven-Commewijne tweemaal per week des Dinsdags en des Donderdags de dienst verricht naar Potribo.

De gemeenschap te land verkeert in slechten staat, terwijl die

---

(1) In het vorige Verslag is vermeld dat de cacaoproductie in 1896 833 814 175 K.G. minder bedroeg dan in 1895; dit moet zijn 869 379 475 K.G. minder.

(2) In het vorige Verslag staat 230 673 bossen bananen; dit moet zijn 230 623.

(3) In het vorige Verslag is vermeld dat de koffieproductie in 1896 7654,03 K.G. minder bedroeg dan in 1895; dit moet zijn 8221,03 K.G minder.

(4) In het vorige Verslag staat 81 054 taken; lees. 83 054 taken.

(5) In het vorige Verslag staat bij het getal f 60 499,20 het teeken 1) Dit teeken moet op denzelfden regel doch achter het cijfer 81 054 (aantal taken) staan. Ook moet in de noot, die bij dat teeken behoort, het guldensteeken vervallen.

(6) In het vorige Verslag staat dat zij gedurende 1896 verdienden f 12 380,78; it moet zijn f 13 381,48.

(7) Volgens de gegevens in de bijlagen **T** en **U** van dit Verslag verstrekt, leverden bedoelde arbeiders wel 30 035$^{1}/_{2}$ taak, doch verdienden zij f 23 643,31 en niet f 23 642,95.

te water, door het schoonmaken van de Craskreek weder voor geruimen tijd in bruikbaren staat is gebracht.

De aanslibbing langs de kust ter hoogte van de Motkreek blijft toenemen, zoodat de daar aanwezige bank breeder en hooger wordt.

Beneden-Commewijne. De gezondheidstoestand in 1897 kan niet gunstig genoemd worden, daar malaria vrij veelvuldig voorkwam.

Door Britsch-Indische immigranten werd gedurende 1897 bij den districts-commissaris gedeponeerd een bedrag van f 16 800,70 bestemd om in de koloniale spaarbank te worden belegd. Diezelfde immigranten lichtten gedurende dat jaar eene som van f 4 521,90^{5}.

Behalve op de beide suikerplantages werken slechts weinige creolenarbeiders op de verschillende plantages.

Het aantal plantages en gronden bedroeg op ultimo December 1897 30 (1) plantages, waaronder de centraalfabriek der Nederlandsche Handelmaatschappij op Mariënburg en plantage Zoelen voor één plantage is gerekend; 49 gronden of verlaten plantages waarop de kleine landbouw of de veeteelt wordt uitgeoefend; 5 verlaten plantages waar de vischvangst wordt uitgeoefend; en 1 centrale vestigingsplaats (Alkmaar) waar gewezen Britsch-Indische immigranten den kleinen landbouw uitoefenen.

Het productiecijfer was in 1897 hooger dan in 1896, wat betreft suiker, cacao, koffie, rijst, melasse, rum en bacoves; het productiecijfer van koorn (maïs), aardvruchten en bananen was echter lager.

Men verkreeg meer:

1 014 727 K.G. suiker,

242 143 „ cacao, (2)

30 458,75 „ koffie,

2 530 „ rijst,

248 808 L. melasse,

109 592 „ rum,

573 bossen bacoves,

en minder:

54 994 K.G. koorn (maïs),

6 628 „ aardvruchten,

29 613 bossen bananen.

De veestapel bestond op ultimo December 1897 uit:

804 runderen,

42 paarden,

5 muilezels,

12 ezels,

61 schapen,

406 geiten,

93 varkens.

Vergelijking met het vorige jaar wijst eene vermindering aan met:

79 runderen,

116 geiten,

en eene vermeerdering met:

1 paard,

2 ezels,

---

(1) Volgens bijlage **Q** 30 plantages (waarvoor alleen gerekend worden die welke als een geheel en in eene hand bewerkt worden en waarvan 25 hectaren in cultuur zijn), ongerekend de plantage Rust en Werk, die wel in bijlage **P** doch niet in bijlage **Q** voorkomt; dus volgens die bijlagen 31 plantages.

(2) In het vorige Verslag staat dat in 1896 323 922^{5} K.G. cacao minder werd verkregen dan in 1895; lees 323 922,05 K.G. minder.

1 schaap en

6 varkens.

Gemeenschap te land bestaat:

1°. langs den rechteroever der Commewijne: van de plantage Zorg en Hoop tot de plantage Pieterszorg;

2°. langs den linkeroever der Commewijne: van het fort Nieuw-Amsterdam tot de plantage Spieringshoek;

3°. langs den westelijken oever der Matappica: van de plantage Constantia tot de plantage Reijnsfort.

De weg langs den linkeroever van de Commewijne verkeert in goeden staat en is ook per voertuig te berijden; de beide andere wegen zijn minder goed en worden door de zorg van de langs den weg gelegen plantages van tijd tot tijd schoongemaakt.

De gronden langs de Orelanakreek zijn slechts per vaartuig bereikbaar.

Beneden-Para en Beneden-Suriname. Rust en orde werden op geen enkele plantage verstoord.

Op 31 December 1897 waren in deze districten:

in Beneden-Para:

1 koffie-, cacao- en bananenplantage, 1 cacao- en koffieplantage; en 23 kost- en andere gronden.

in Beneden-Suriname:

1 suikerplantage; 17 cacaoplantages (waaronder 3 waar tevens koffie, 7 waar tevens koffie en bananen en 4 waar tevens bananen geproduceerd worden); 1 plantage waar alleen producten van den kleinen landbouw verbouwd worden en 56 kost- en andere gronden (waaronder Charlesburg en de vestigingsplaats nabij het fort Nieuw-Amsterdam); 2 kweekgronden.

In Beneden-Para bedroeg de opbrengst van de cacao 57 673 K.G. of 10 575.5 K.G. meer dan in 1896, en in Beneden-Suriname 799 898 K.G. of 190 636,25 K.G. meer dan in 1896.

De koffieproductie in Beneden-Para bedroeg 938 K.G. en die in Beneden-Suriname 198 137,5 K.G., respectievelijk 435 K.G. en 135 679 K.G. meer dan 1896.

De suikerplantage Meerzorg produceerde 381 544 K.G. suiker, 59 420 L. melasse en 70 654 L. rum, tegen 513 700 K.G. suiker, 54 404 L. melasse en 61 534 L. rum in 1896.

De kleine landbouw, uitgeoefend op de gouvernementsperceelen nabij het fort Nieuw-Amsterdam, gaf reden tot tevredenheid.

De in Beneden-Para aan het pad van Wanica en langs het kanaal van Saramacca door de niet meer onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten uitgeoefende kleine landbouw neemt steeds toe.

Door het maken van tracés en toegangswegen kon van het Wanicapad af, het binnenwaarts gelegen terrein worden bereikt en werden aldaar tal van perceelen door inlanders en Britsch-Indische immigranten aangevraagd en verkregen.

De rijstproductie was in 1897 niet zoo groot als die in 1896. Zij bedroeg in Beneden-Para 31 253 K.G. tegen 59 138 K.G. in 1896, en in Beneden-Suriname 3420 K.G. tegen 7533 K.G. in 1896. De mindere productie moet worden toegeschreven aan de veelvuldige regens.

Het aantal hectaren in cultuur bedroeg in:

Beneden-Para 332,35 (1)

Beneden-Suriname 2797,4778 (1).

De veestapel in beide districten telde: 2649 stuks hoornvee; 83 paarden, 30 muilezels, 110 ezels (2), 47 schapen, 318 geiten en 95 varkens, zijnde 131 stuks hoornvee meer dan in 1896.

(1) Met referte aan de noten 1 en 2 in het vorige Verslag bij deze cijfers geplaatst, zij hier vermeld, dat tot dusver in de bijlagen **M** en **N** (in dit Verslag de bijlagen **Q** en **R**) alleen werden opgenomen de cultivaties die geproduceerd hadden. In de gelijknamige bijlagen van dit Verslag zijn mede opgenomen de cultivaties die niet geproduceerd hebben.

(2) Abusievelijk was verleden jaar opgegeven dat er 124 ezels in deze districten waren; dit aantal moest 114 zijn.

De productie bedroeg in 1897:

a. in Beneden-Para:

koffie	938 K.G.,
cacao	57 673 „
rijst	31 253 „
aardvruchten	8 685 „
bananen	7 552 bossen,
koorn (maïs)	15 148 K.G.

b. in Beneden-Suriname:

suiker	381 544 K.G.,
melasse	59 420 L.,
rum	70 654 „
koffie	198 137,5 K.G.,
cacao	799 898 „
rijst	3 420 „
aardvruchten	63 615 „
bananen	84 591 bossen,
koorn (maïs)	25 640,75 K.G.,
bacoves	7 847 bossen.

Boven-Suriname en Boven-Para. In 1897 waren de voornaamste ziektegevallen koortsen, yaws en zweren.

De productie van cacao en koffie bedroeg in Boven-Para respectievelijk 38 301 375 K.G. en 5 867,53 K.G. meer dan in 1896. Ook in Boven-Suriname was het productiecijfer van cacao en dat van koffie hooger dan in 1896. Er werden 23 256,5 K.G. cacao en 1552 K.G. koffie meer verkregen.

De bananenproductie, die in Boven-Para gedurende 1897 met 4816 bossen verminderde, nam in Boven-Suriname met 3404 bossen toe.

Wat de opbrengst van de overige producten, namelijk koorn, rijst, aardvruchten en bacoves betreft, bedroeg deze in 1897 minder dan die van het vorige jaar.

Zij bedroeg minder:

in Boven-Para:

9 110 K.G. koorn (maïs),

3 665 „ rijst,

51 115 „ aardvruchten,

745 bossen bacoves (1),

in Boven-Suriname:

23 476 K.G. koorn,

14 245 „ rijst,

33 879 „ aardvruchten,

822 bossen bacoves.

De vermindering van deze producten moet eveneens toegeschreven worden aan de veelvuldige regens.

Op het meerendeel der grondjes werden, als naar gewoonte, stukken bosch geveld, met het doel het gekapte hout in brand te steken en naderhand in den met asch bedekten grond te planten. De vele regens echter hebben dit branden belet.

Op ultimo December 1897 waren in deze districten ter uitoefening van den kleinen landbouw uitgegeven 303,0668 H.A., verdeeld in 212 perceelen, aan 167 personen, waaronder 17 personen, die krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) 28,76 H.A. in kosteloos gebruik hebben gekregen.

(1) Volgens bijlage **O** van dit Verslag, in vergelijking met bijlage **K** van he vorige, zou het *meer* moeten zijn in plaats van *minder*. Wat juist is hier te lande niet te controleeren.

Op gelijk tijdstip in 1896 waren uitgegeven 307,6258 (1) H.A., verdeeld in 208 perceelen, aan 169 personen (2), die krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) 34,037 H.A. in gebruik hebben gekregen; hiervan had in 1896 1 persoon land tot eene oppervlakte van 1 H.A. verkregen.

Het navolgend staatje wijst aan hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders zich bevonden op de vestigingsplaats Domburg; ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1895 en 1896 (3).

Aantal perceelen.			Oppervlakte in hectaren.			Aantal huurders.		
1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.	1895.	1896.	1897.
175	178	183	241,0308	245,7308	251,1718	137	140	138

Voorloopig zijn op de door het Gouvernement aangekochte plantage La Rencontre 102 perceelen uitgemeten, waarvan 34 aan creolen in huur en de overige aan niet meer onder contract verbonden immigranten zijn uitgegeven.

Op 11 dezer perceelen stonden cacaobeplantingen, welke voor een gezamenlijk bedrag van f 5000 zijn verkocht.

De wegen in Boven Para, loopende van Berlijn tot Onoribo met een zijtak naar Waakzaamheid, verkeeren in vrij goeden staat. Door de belanghebbenden worden zij op bepaalde tijden schoongemaakt; ook worden de omgevallen boomen opgeruimd.

De weg achter Bergendal verkeert gedeeltelijk in vrij goeden staat. De bruggen zijn nieuw of in goeden staat onderhouden.

De weg Koffiekamp-Dam verkeert in zeer slechten staat. De bruggen in dien weg zijn meest alle ingestort; vele boomen zijn over den weg gevallen.

De verbetering van den weg van Boxel naar Domburg werd in 1897 voortgezet Zij moest echter wederom gestaakt worden door de vele regens en door de omstandigheid, dat de eigenaren van Boxel, die voor de helft in de kosten zouden bijdragen, niet in de gelegenheid waren om dat te doen. In 1898 zal de weg echter hoogstwaarschijnlijk voltooid worden.

De meest begroeide gedeelten van de Coropinakreek werden schoongemaakt.

Ook de Para-doorsnede werd gedeeltelijk opengekapt en van drijfwied gezuiverd.

Evenals in het vorige jaar werd in 1897 door de stoombooten van de heeren *Hijmans*, *Bulo* en *Fernandes* eenmaal in de week de gemeenschap tusschen Paramaribo en Bergendal onderhouden, terwijl bij hoogen waterstand tot Boschland werd doorgevaren.

De dienst tusschen Paramaribo en Domburg, die in het begin van 1897 uitgebreid werd tot Groot-Chatillon, onderging in September van dat jaar weder eene uitbreiding tot de plantage de Guineesche Vriendschap.

Een gouvernementsstoombarkas verrichtte elken Dinsdag den dienst.

Van deze vaart maakt de ommegaande rechter ook eens in de veertien dagen gebruik om te Domburg zitting te houden.

Van den tusschen Paramaribo en Boven-Para bestaanden stoomvaartdienst van den heer *H. J. Fernandes* wordt door de Parabewoners nog niet veel gebruik gemaakt.

De gezondheidstoestand van de immigranten, Britsch-Indische zoowel als Nederlandsch-Indische, liet niets te wenschen over.

De landsgebouwen verkeerden op ultimo December 1897 in goeden staat. In 1897 werd de arrestantenkamer voor vrouwen in het politiegebouw te Domburg voorloopig tot telefoonbureau en woning voor den telephonist ingericht.

(1) Volgens het vorige Verslag 303,6258 H.A.

(2) In het vorig Verslag is foutief opgegeven dat 310,9608 H.A. aan 162 personen waren uitgegeven.

(3) In het vorige Verslag was foutief vermeld, dat in 1895 178 perceelen met een oppervlakte van 245.3108 H.A. aan 129 huurders, en dat in 1896 184 perceelen met eene oppervlakte van 253,4908 H.A. aan 136 huurders waren uitgegeven.

Beneden- en Boven-Saramacca. Evenals in vorige jaren heerschte in 1897 een goede geest onder de bevolking.

De gezondheidstoestand was in Beneden-Saramacca gunstig; in Boven-Saramacca echter minder gunstig.

In 1897 verrichtten de immigranten 58 749 taken voor f 37 882,74^5 loon, tegen 54 747 taken voor f 36 033,62 loon in 1896. (1)

De creolen verrichtten in 1897 8 900 taken tegen 12 281¼ taak in 1896 en verdienden f 7 886,92 tegen f 9 997,82 (2) in 1896.

De andere niet onder contract verbonden arbeiders veorichtten in 1897 45 264½ taak tegen 45 329½ taak in 1896 en verdienden f 33 648,19 tegen f 34 863,15 (3) in 1896 (4).

In *Beneden-Sarramacca* waren op den 31sten December 1897 13 cacao-plantages, op sommige waarvan ook koffie wordt geplant.

In dat district waren op gemeld tijdstip 583 gronden waarop de kleine landbouw wordt uitgeoefend; die perceelen zijn ook meerendeels met koffie en cacao beplant.

In *Boven-Sarramacca* waren op hetzelfde tijdstip 44 gronden, waarop eveneens cacao en koffie worden geplant.

Meer en meer legt men zich in deze districten op den kleinen landbouw toe. Gedurende 1897 nam het aantal kleine landbouwers met 53 toe (5).

Tot het schoonhouden van den weg tusschen post Nassau en Caledonia en van de gedeelten van de weg tusschen Groningen en Catharina Sophia en tusschen Johanna Catharina en Dankbaarheid, die voor rekening van het Gouvernement komen, werd een bedrag van f 200 ter beschikking gesteld van den districts-commissaris.

Deze wegen bevinden zich in goeden toestand.

Zooals in het vorige Verslag reeds vermeld is, bestaat er een wekelijksche stoomvaartdienst van den heer *J. L. Hijmans* op de Beneden-Saramacca.

De heer *C. Samuels* onderhoudt eene wekelijksche stoomvaartdienst op de Boven-Saramacca.

Nickerie. De gezondheidstoestand was zeer goed.

De productie bedroeg in 1897:

2 280 000 K.G. vacuumpansuiker,
70 000 „ muscovadosuiker,
20 690 L. melasse,
234 337 „ rum,
8 878 K.G. koffie,
184 389 „ cacao,
40 137 (6) bossen bananen,
22 427 K.G. koren,
5 225 „ aardvruchten en
11 350 „ rijst.

Bij vergelijking met 1896 wijzen die cijfers eene vermeerdering aan van:

21 031 L. rum,
2 382 K.G. koffie,
3 115 „ koorn, (7)

(1) In het vorige Verslag is in hoofdstuk C foutief opgegeven, dat de immigranten 54 672 taken hadden verricht in 1896 tegen betaling van f 35 978,42 loon.

(2) In het vorige Verslag is foutief opgegeven f 9993,82.

(3) In het vorige Verslag is foutief opgegeven f 34 764,15.

(4) Voor het jaar 1897 komen de cijfers van de verrichte taken wèl, die van de verdiende loonen niet overeen met de gegevens in de bijlagen **T** en **U** verstrekt.

Volgens die bijlagen zijn in 1897 door creolen 8900 taken verricht en verdiend f 7940,92; door andere niet onder contract verbonden arbeiders verricht 45 264½ taak en verdiend f 32 595,40. De reden van het verschil is hier te lande niet na te gaan.

(5) Volgens de bijlagen **Q** en **R** van dit, en **M** en **N** van het vorige Verslag zou het aantal kleine landbouwers met 70 zijn toegenomen.

(6) In het vorige Verslag staat 33 656 bossen; lees 33 606 bossen.

(7) In het vorige Verslag staat, dat de productie van koorn (maïs) in 1896 4762 K.G. meer heeft bedragen dan die in 1895. Dit aantal kilogrammen moe zijn 5362.

6 531 bossen bananen, (1)

2 875 K.G. aardvruchten (2),

11 350 „ rijst,

en eene vermindering van:

105 000 K.G. vacuumpansuiker,

35 270 „ muscovadosuiker,

6 120 L. melasse,

100 279 K.G. cacao.

De langdurige droogte, die het begin van het jaar 1897 kenmerkte, heeft in dit district groote schade berokkend. De cacaocultuur had er zeer veel door te lijden; ongeveer 25 H.A. vruchtdragende cacao gingen geheel verloren. De plantage Nursery, waarvan in het vorige Verslag vermeld werd dat de cultivatie gaandeweg vermindert, zal spoedig verlaten worden. Met deze plantage eindigt de muscovadosuikerproductie in dit district.

Ook de balata-industrie had van de droogte te lijden.

De in het jaar 1897 genomen eerste proef met het verbouwen van rijst, mag als goed geslaagd beschouwd worden. Zooals boven is aangegeven bedroeg de productie 11 350 K.G. Vele creolen hebben het voorbeeld der Britsch-Indiërs gevolgd en zijn begonnen met rijst te planten.

Van de door het Gouvernement gekochte verlaten plantage Paradise werd eene aanzienlijke hoeveelheid puin aangevoerd, tot verharding van de straten te Nieuw-Nickerie.

Coronie. De gezondheidstoestand was gedurende het jaar 1897 over het algemeen niet gunstig. Slechte loozing was daarvan de hoofdoorzaak.

Het jaar 1897 was voor de landbouwers nog ongunstiger dan 1896 (3).

Er werd minder verkregen:

26 844,5 K.G. cacao,

11 780 bossen bananen,

44 108 K.G. koorn (maïs),

478 „ koffie, en

6 222 „ aardvruchten.

Alleen de opbrengst van kokosnoten wijst, met die van 1896 vergeleken, eene vermeerdering aan met 68 660 stuks.

De mindere productie van koffie en cacao moet worden toegeschreven aan de droogte, die gedurende de laatste maanden van 1896 en in het begin van 1897 geheerscht heeft, alsmede aan den slechten toestand der loozingen; aardvruchten, koorn en bananen hadden in het jaar 1897 veel te lijden van rupsen.

In 1897 werd door de nijverheidsmaatschappij „Coronie" een fabriek opgericht waarin met behulp van stoomvermogen kokosvezels bewerkt worden. Deze fabriek begon in het begin van 1898 te werken.

De veestapel telde op ultimo December:

741 runderen,

39 paarden,

4 muilezels,

80 ezels,

41 schapen,

346 geiten, en

630 varkens;

dat is 133 runderen en 73 geiten meer dan in 1896, en paarden, 1 muilezel, 14 ezels, 42 schapen en 94 varkens minder dan in 1896.

Door aanslibbing geraakte het Gouvernementskanaal in een toestand, die uitdelven weder noodig maakt.

De ± 30 K.M. lange rijweg bevindt zich in vrij goeden staat.

Marowijne. De gezondheidstoestand was over het algemeen niet zeer gunstig, in de maand Juni heerschte influenza.

Goudindustrie naast houthandel maakten ook in 1897, evenals in vorige jaren de hoofdbronnen van bestaan uit.

De kleine landbouw ging niet noemenswaardig vooruit.

In 1897 werd de hellende landdingssteiger met beschoeid hoofd voltooid.

Eenige hectaren ten zuiden van Albina werden ingepolderd, waarvoor een krediet van f 500 was toegestaan.

Dit werk, verricht door tijdelijk te Albina te werk gestelde gestraften, werd vergemakkelijkt door het gebruik maken van Decauvillematerieel, daartoe afgestaan door de autoriteiten te St. Laurent.

Door deze vergrooting van Albina ontstonden twee nieuwe straten, die de namen ontvingen van Fransche straat en Struiken straat.

Het brengen van lading naar de goudconcessies door de te Albina gestationneerde boschnegers had steeds plaats na vooraf verkregen vergunning van den districts-commissaris. Deze maatregel, in overleg met het opperhoofd *Oseisie* genomen en ten doel hebbende om te voorkomen, dat de boschnegers, die goederen voor Fransche concessionarissen op het Fransche grondgebied aan den rechteroever van de Marowijne vervoeren, verstoken bleven van de betaling hunner diensten, werkte zeer goed en de betaling had, op enkele uitzonderingen na, geregeld plaats.

Een tracé van Albina naar de samenvloeiing van Coermotibo en Wanekreek werd voltooid en zoodoende binnenlandsche gemeenschap tusschen Albina en Paramaribo verkregen.

De opbrengst van de voornaamste belastingen bedroeg:

personeele belasting f 3 447.95 tegen f 2 577,24 in 1896,

invoerrechten f 31 905,31 tegen f 23 046,90 in 1896 en

belasting op goud f 14 738,03 tegen f 11 290,86 in 1896.

De goudproductie bedroeg in 1897 332 971 gram. (1)

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal reizen door verschillende stoombooten en schoeners naar de Marowijne gedaan.

NAMEN DER VAARTUIGEN.		Aantal reizen. van Paramaribo.	Aantal reizen. naar Paramaribo.
Stoombooten.	*Curaçao*	4	4
	Nederland	1	1
	Albina	4	4
	Ville de Cayenne. .	12	11
	Paramaribo . . .	1	1
Schoeners.	*Maroni Packet* . .	26	26
	Charlotte	1	1
	Nickerie.	14	14

(1) In het vorige Verslag is opgegeven dat de productie van bananen in 1896 368 bossen minder bedroeg dan in 1895. Dit moet zijn 198 bossen.

(2) In het vorige Verslag is opgegeven dat de productie van aardvruchten in 1896 3900 K.G. minder bedroeg dan in 1895. Dit moet zijn 2460.

(3) In het vorige Verslag is vermeld: „Als plantages bestaan alleen nog Sarah en Leasowes en Maryshope"; lees: „Als plantages, die als een geheel in eene hand bewerkt worden, bestaan alleen nog Sarah en Leasowes, en Maryshope".

(1) Met referte aan de noot, voorkomende op bladz. 9 eerste kolom van het vorige Verslag, zij hier aangeteekend, dat de cijfers in hoofdstuk C van dit Verslag opgegeven, de productie van het in het district Marowijne gevonden goud betreffen voor zoover dat goud in dat district zelf (te Albina) werd aangegeven. Bovendien werd een deel van het in dat district gevonden goud langs de Boven-Commewijne rechtstreeks naar Paramaribo vervoerd. Dit deel was ook begrepen in de cijfers van hoofdstuk P § 1.

In dit Verslag is de totaalproductie, zoowel in hoofdstuk C als in hoofdstuk P opgegeven.

Behalve de in dit staatje opgegeven schepen kwamen te Albina nog aan 5 verschillende kleinere zeilschepen van Cayenne en St. Laurent, waarheen zij ook weder terugkeerden.

In 1897 kwam te Galibi een nieuwe vuurtoren tot stand. Het licht dat in Augustus 1897 ontstoken werd, voldoet zeer goed.

Van de gelegenheid om van St. Laurent via Cayenne telegrammen naar Paramaribo te zenden, werd enkele malen door het Gouvernement en door particulieren gebruik gemaakt.

Door den Gouverneur werden de volgende reizen gemaakt:

Den 4den Juni bezocht de Gouverneur de plantage Mariënburg en het station Frederiksdorp.

Den 16den Juli maakte de Gouverneur den proeftocht mede met het nieuwe stoomschip *Albina*.

Van 28 tot 31 Juli bezocht de Gouverneur het district Saramacca en van 5 tot 8 Augustus het district Boven-Para. De scholen op Onoribo, Bersaba en Marianella werden bezocht.

Den 14den Augustus bezocht de Gouverneur de voormalige plantage Rac-a-Rac in Boven-Suriname, waar steen wordt verkregen door middel van sprenging ten behoeve van de buitengewone productieve werken.

Van 18 tot 23 Augustus werd een bezoek aan het district Marowijne gebracht. Ook de Fransche oever werd bezocht. Te St. Jean werden de strafinrichtingen en de wijze van bewaking der recidivisten nagegaan, waarbij bleek, dat de bewaking zoo goed is als zij bij het gevolgde stelsel zijn kan en het ontvluchten ook repressief zooveel doenlijk wordt tegengegaan. Vooral tegen de contumiers d'évasion worden zeer strenge maatregelen genomen.

Den 22sten September werd een bezoek gebracht aan de werken aan de Dominékreek, bij welke gelegenheid door de oudste dochter van den Gouverneur de eerste steen van de sluis werd gelegd.

Den 18den December bezocht de Gouverneur de districten Cottica en Boven-Commewijne.

Den 16den Mei 1898 werd, onder anderen in gezelschap van den heer *Jansen*, oud-Minister van Marine, die als gedelegeerde van de maatschappij Suriname in de kolonie vertoefde, door den Gouverneur de plantage Mariënburg bezocht; terwijl de Gouverneur, eveneens in gezelschap onder anderen van den heer *Jansen*, van 21 tot 30 Mei eene reis maakte naar Nickerie, en op de terugreis de Coppename bezocht.

D. Algemeen en gewestelijk beheer.

Het lid van den raad van bestuur mr. *W. A. van Emden*, kantonrechter te Paramaribo, vertrok in Juli met buitenlandsch verlof wegens ziekte naar Nederland.

Voor het zittingjaar 1898/1899 werden, ter voldoening aan art. 68 van het regeeringsreglement, door den Gouverneur tot leden van de Koloniale Staten benoemd de heeren *S. M. Swijt*, *J. da Costa*, *A. van 't Hoogerhuijs* en *R. A. Tammenga*.

Ter voldoening aan art. 74 van het regeeringsreglement had in Maart 1898 eene verkiezing van drie leden van de Koloniale Staten plaats, ter voorziening in de vacatures, die het gevolg zouden zijn van de periodieke aftreding van de leden mr. *C. J. Heylidy*, *J. R. C. Gongrijp* en *T. Libertador Ellis*.

Herkozen werden de heeren mr. *C. J. Heylidy* en *T. Libertador Ellis*, terwijl de heer *D. Coutinho* in de plaats van den heer *Gonggrijp* gekozen werd.

De heeren mr. *C. F. Schoch* en *A. T. Oliviera* (de eerste hoofdcommies ter Gouvernements-secretarie en de tweede hoofd van de van Sypesteynschool), die sinds 1896 respectievelijk de betrekkingen van gouvernements-secretaris en hoofdcommies ter Gouvernements-secretarie waarnamen, werden met ingang op 1 Mei 1898 definitief als zoodanig benoemd.

De inspecteur voor het onderwijs dr. *H. D. Benjamins* vertrok in de maand Juli 1897 met buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst naar Nederland. Met zijne functiën werd voor den tijd van zijne afwezigheid belast de directeur van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs de heer *J. J. Heilbron*.

Met buitenlandsch verlof wegens ziekte, verliet de beheerder van de koloniale vaartuigen de heer *A. E. J. W. Juta* de kolonie. Aanvankelijk (van medio Augustus tot medio October) werden zijne functiën door den waarnemenden hoofdmachinist *J. L. Werner* vervuld, terwijl daarna de hoofdmachinist bij het Departement der koloniale vaartuigen, den heer *J. P. van den Corput* bij zijne terugkeer in de kolonie van verlof tot waarnemende beheerder werd benoemd.

In het gewestelijk beheer kwamen de volgende veranderingen voor.

Aan den heer *B. Morpurgo*, commies op het parket van den procureur-generaal, werd bij het vertrek van den heer *Juta*, die nevens zijne betrekking van beheerder der koloniale vaartuigen voor den duur van het buitenlandsch verlof van den heer *M. Nassy*, districts-commissaris van Boven-Suriname en Boven-Para, het commissariaat over genoemde districten waarnam, de waarneming van bedoeld commissariaat voor den verderen duur van het verlof van den heer *Nassy* opgedragen.

De heer *B. Boekhoudt*, hoofdinspecteur van politie, tijdelijk belast met de waarneming van het commissariaat van Boven- en Beneden-Saramacca, werd met ingang op 1 October 1897 eervol van beide betrekkingen ontheven en benoemd tot districts-commissaris van Coronie; terwijl de districts-commissaris van Coronie, de heer *P. M. Schuyt Ruys* benoemd werd tot districts-commissaris van Boven- en Beneden-Saramacca.

In April 1898 vertrok de heer *Ruys*, na twee maanden binnenlandsch verlof wegens ziekte te hebben gehad, om dezelfde reden voor een jaar met buitenlandsch verlof naar Nederland. Na zijn vertrek bleven, tot nadere regeling, de functiën van districts-commissaris tijdelijk waargenomen door den districts-secretaris van Boven- en Beneden-Saramacca, den heer *J. R. Axwijk*.

De 1ste luitenant der infanterie *C. A. J. Struiken*, postcommandant te Albina en sedert Maart 1896 belast met de waarneming van het commissariaat van Marowijne, werd in verband met zijne tijdelijke benoeming tot adjunct-controleur der belastingen, eervol van die waarneming ontheven, terwijl voor den verderen duur van het verlof van den districts-commissaris *van Marle* de nieuwbenoemde postcommandant te Albina, de 1ste luitenant *A. C. Couvée*, daarmede belast werd.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

Schutterij. In 1897 verschenen voor de commissie van inschrijving voor en van vrijstelling van de schutterij te Paramaribo 110 schutterplichtigen, waarvan 80 tot persoonlijken dienst ingelijfd en ingedeeld zijn.

De sterkte van de schutterij bij het einde van 1897 bestond uit 26 officieren en 356 onderofficieren en manschappen.

De gewone oefeningen volgens het nieuwe reglement werden onder leiding van den bataljons-adjudant gehouden en afgewisseld door algemeene exercitiën; het muziekkorps deed zich enkele malen op de openbare pleinen hooren.

Gewapende burgermacht. De gewapende burgermacht in de districten bestond op 31 December 1897 uit 66 officieren en 1294 onderofficieren en manschappen.

De diensten, van haar gevorderd, bestonden daarin, dat een officier of onderofficier den districts-commissisaris op zijne inspectiën vergezelde.

Troepen. In de formatie kwam geene wijziging.

De sterkte was op 31 December 1897: 22 officieren en 320 onderofficieren en manschappen.

De samenstelling was als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
staf	4	4
2 compagnieën infanterie	10	285
1 detachement artillerie	1	30
personeel van het materieel der artillerie	„	1
militaire geneeskundige dienst:		
officieren van gezondheid	5	„
apothekers	2	„
	22	320

Hieronder zijn niet begrepen de officieren van gezondheid 1ste klasse op non-activiteit *C. F. Aalsmeer* en de militaire apotheker 2de klasse op non-activiteit *J. M. van der Stempel.*

Voorts werden voor memorie gevoerd:

34 infanteristen, dienstdoende bij de gewapende politie;

1 infanterist die gedetineerd was

Gedurende 1897 werden uit de sterkte gevoerd:

5 officieren en 117 minderen, waarvan 1 mindere overgeplaatst bij het garnizoen op Curaçao; naar Nederland teruggekeerd 2 officieren en 27 minderen; met pensioen 3 officieren; met binnenlandsch gagement 36 minderen; met binnenlandsch paspoort 34 minderen; met vervroegd binnenlandsch paspoort 1 mindere; weggezonden met een briefje van ontslag 2 minderen; gedetineerd 7 minderen; voor memorie afgevoerd 7 minderen; krachtens rechterlijk vonnis afgevoerd 1 mindere; als deserteur afgevoerd 1 mindere.

Gedurende 1897 werden in de sterkte opgenomen:

7 officieren en 65 minderen, waarvan 7 officieren en 37 minderen overgenomen van het koloniaal werfdepôt; nieuw aangenomen 10 minderen; van gedetineerd terug 8 minderen; terug na voor memorie afgevoerd te zijn geweest 10 minderen.

Het emplacement was op 31 December 1897 als volgt:

		Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Paramaribo		10	174
Fort Nieuw-Amsterdam		2	64
Post Nickerie		1	30
„ Albina		1	26
„ Leiden (quarantaine etablissement		„	1
personeel van den militairen geneeskundigen dienst:			
officieren van gezondheid:			
te Paramaribo	4		
op den post Nickerie	1		
		5	„
apothekers		2	„
		21	295

terwijl 22 minderen zich in het hospitaal bevonden, 2 minderen voor den krijgsraad en 1 officier en 1 mindere met binnenlandsch verlof waren.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

In 1897 werden volgens het verslag van den chef van den militairen geneeskundigen dienst behandeld 5125 personen, en wel:

te Paramaribo in het militair hospitaal	3 970
garnizoensdienst (binnen- en buitendienst)	484
op den post Nickerie	187
op het fort Nieuw-Amsterdam	349
op den post Albina	135

Onder de in het militair hospitaal verpleegde personen waren 397 militairen.

In de infirmerieën op de posten te Nieuw-Nickerie, op het fort Nieuw-Amsterdam en te Albina werden respectievelijk verpleegd 32, 302 en 35.

In de garnizoens-apotheek werden gedurende het jaar 1897 gereed gemaakt 28 062 recepten en wel: 20 317 voor den binnendienst en 7 745 voor den buitendienst.

Voor den militairen dienst bedroeg het aantal recepten 6 641 en voor den civielen dienst 21 421.

Het totaal der kosten van het militair hospitaal bedroeg, voor zoover dit uit de hier te lande ontvangen opgaven kon worden nagegaan in 1897 f 87 747,38^5 tegenover f 129 119,10 in 1896. De ontvangsten waren f 62 340,89^5 tegenover f 66 431,28 in 1896, of f 4 090,38^5 minder dan in laatstgenoemd jaar.

De kosten per patiënt en per dag bedroegen, na aftrek der inkomsten in 1897, ruim f 0,26 tegenover f 0,50^5 in 1896 en het gemiddeld aantal patiënten per dag was 264 tegenover 338 in 1896 met een gemiddeld aantal verpleegdagen per patiënt van 24.

Het militair Te Huis, den 2den April 1897 ingewijd, bleek aan het doel, dat men zich bij de oprichting had voorgesteld, te beantwoorden. Vooral door de schepelingen van het stationsschip werd van de aangeboden gelegenheid tot ontspanning een ruim gebruik gemaakt. Door de militairen van de landmacht werd in verhouding minder gebruik gemaakt van de inrichting doordat het hun in de militaire cantine zoo aangenaam en gezellig mogelijk werd gemaakt. Toch viel ook over hunne opkomst in het Te Huis niet te klagen.

§ 2. *Zeemacht.*

Harer Majesteits schoener *Suriname* bleef in de kolonie gestationneerd en verliet de reede:

van 3 tot 23 Mei om gedokt en schoongemaakt te worden, hetgeen op St. Thomas plaats had;

van 23 tot 30 Juni tot het doen van een kruistocht buitengaats;

van 22 tot 30 Juli tot het houden van schietoefeningen nabij het fort Nieuw-Amsterdam en het bezoeken van de Coppename:

van 3 tot 9 Augustus tot het bezoeken van Demerary;

van 19 tot 26 Augustus tot het doen van een kruistocht buitengaats en het bezoeken van het westelijk deel der kolonie;

van 10 tot 17 September tot het houden van schietoefeningen nabij het Fort Nieuw-Amsterdam;

van 4 tot 9 October tot het houden van schietoefeningen aan den mond van de Suriname en tot het verifieeren van den hoek, waaronder het licht van den nieuwen vuurtoren op Galibi zichtbaar is;

van 24 October tot 4 November ten einde Fransch-Guyana te bezoeken en daarna schietoefeningen te houden nabij het fort Nieuw-Amsterdam;

den 15den November om den Boven-Suriname op te varen;

den 3den December tot het doen van een kruistocht en tot het vertoonen der vlag op de eilanden Tobago, Grenada en St. Lucia;

van 12 Januari 1898 tot den 17den daaraanvolgende tot het houden van schietoefeninhen nabij het fort Nieuw-Amsterdam;

van 28 Januari tot 14 Eebruari tot het bezoeken van de eilanden Dominica en Barbados;

van 14 tot 18 Maart tot het houden van schietoefeningen aan den mond van de Suriname en nabij het fort Nieuw-Amsterdam

van 4 tot 9 April tot het houden van schietoefeningen nabij het fort Nieuw-Amsterdam;

van 26 April tot 19 Mei ten einde eerst op St. Lucia den kolenvoorraad aan te vullen en daarna naar Martinique te gaan om in het droogdok te worden opgenomen.

F. Wetgeving, rechtspleging en politie.

§ 1 *Wetgeving.*

Behalve de verordeningen, welke reeds in het verslag van 1897 of onder andere hoofdstukken van het tegenwoordig verslag zijn vermeld, werden nog in het Gouvernementsblad van 1897 opgenomen:

onder n°. 17 de verordening van 8 Juni 1897, waarbij het laatste lid van art. 81 van de verordening van 9 Maart 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 11), houdende vaststelling van het tarief

van justitiekosten in strafzaken, zooals het gewijzigd is bij verordening van 2 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 14) wordt ingetrokken;

onder n°. 26 de resolutie van 18 September 1897, litt. B, n°. 7248, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het tusschen Nederland en Italië gesloten verdrag tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers;

onder n°. 30 het besluit van 2 December 1897 ter uitvoering van letter *a* van artikel 14 van het Koninklijk besluit van 15 Maart 1871, n°. 22 (*Gouvernementsblad* n°. 3), betreffende de maten, gewichten en weegwerktuigen voor de kolonie Suriname, zooals dat artikel gewijzigd is bij verordening van 8 April 1891 (*Gouvernementsblad* n°. 12);

onder n°. 33 de resolutie van 17 December 1897, litt. B, n°. 9573, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van de tusschen Nederland en het Duitsche Rijk gesloten uitleveringsverdragen.

Voorts werden in het Gouvernementsblad van 1898 opgenomen:

onder n°. 2 de publicatie van 8 Februari 1898, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 3den December 1897 (*Staatsblad* n°. 218), houdende goedkeuring van de op 3 April 1897 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Frankrijk gemaakte schikking, regelende de betrekkingen tusschen evengenoemde Staten in het Regentschap Tunis;

onder n°. 3 de resolutie van 8 Februari 1898, litt. B, n°. 1145, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van de tusschen Nederland en Frankrijk gemaakte schikking regelende de betrekkingen tusschen die Staten in het Regentschap Tunis;

onder n°. 11 de resolutie van 19 Maart 1898, litt A, n°. 2254, houdende verdaging van het openen van stembriefjes;

onder n°. 12 de verordening van 24 Maart 1898, houdende verlenging van den termijn, vastgesteld voor de herziening der verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25), waarbij wordt vastgesteld een reglement betreffende de strafinrichtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrichting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming der opbrengst van hunnen arbeid;

onder n°. 15 de publicatie van 6 April 1898, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den 1sten Februari 1898 (*Staatsblad* n°. 42) tot wijziging van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1894 (*Staatsblad* n°. 146), gewijzigd en aangevuld bij dat van 13 Mei 1896 (*Staatsblad* n°. 81), ter uitvoering van art. 1 der wet, houdende regeling van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke akten, en van de consulaire rechtsmacht (*Staatsbladen* nos. 138 van 1887 en 204 van 1888);

onder n°. 16 de resolutie van 9 April 1898 lit. A n°. 2776 bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het Koninklijk besluit van 9 Maart 1898 n°. 33, houdende wijziging van art. 10 van het Koninklijk besluit van 31 Augustus 1885 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 12) zooals dat is aangevuld bij Koninklijk besluit van 18 Maart 1896 n°. 12 (*Gouvernementsblad* n°. 13) nopens den overtocht van militairen.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

In het laatst van 1897 werd den griffier bij het hof van justitie mr. *P. N. Engelberts* wegens physieke ongeschiktheid eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd in 1898 tot griffier benoemd mr. *G. T. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg*, advocaat en beëedigd klerk ter griffie van de arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage, die in het begin van Juni 1898 zijne functiën aanvaardde.

De advocaat-generaal bij het hof van justitie mr. *P. Hofstede Crull* ging in Mei 1898 wegens ziekte met buitenlandsch verlof naar Nederland. In zijne plaats werd met de waarneming van de betrekking van advocaat-generaal belast mr. *G. A. van Emden*, commies ter Gouvernements-Secretarie, tijdelijk, sedert het vertrek met buitenlandsch verlof wegens ziekte in Juli 1897 van den kantonrechter te Paramaribo mr. *W. A. van Emden* diens functiën vervullende.

Voor den verderen duur van het verlof van mr. *W. A. van Emden* werd de waarneming van het kantongerecht opgedragen aan de beide kantonrechter-plaatsvervangers, de heeren *A. J. da Costa* en mr. *F. L. A. Roeloffs Valk.*

Met de waarneming van het ommegaand gerecht te Mariënburg bleef na het vertrek van mr. *W. A. van Emden* alleen belast de heer *J. da Costa* ommegaand rechter te Paramaribo.

In de vacature ontstaan door het overlijden van den kantonrechter van Nickerie, den heer *A. M. Pos*, werd voorzien door de tijdelijke benoeming als zoodanig van mr. *L. L. Beckeringh van Loenen* in Januari 1897.

Voor bijzonderheden omtrent de, bij het hof van justitie, bij de kantongerechten te Paramaribo, in Coronie en in Nickerie, alsmede bij de ommegaande gerechten gevestigd te Paramaribo en op Mariënburg, aangebrachte en behandelde zaken, wordt verwezen naar bijlage **D**.

§ 3. *Politie.*

Ten aanzien van de sterkte en de mutatiën van het korps gewapende politie en de detacheering van de beambten wordt verwezen naar de bijlage E[1].

Over het algemeen trad de politie oordeelkundig op; soms liet dit te wenschen over in verband met het toezicht op de naleving van de bepalingen van de verordening op de goudbelasting, doch daartegen werden dan strenge maatregelen genomen.

In het Gouvernementsblad van 1897 werd opgenomen:

onder n°. 20, de resolutie van 16 Juni 1897 lit. A n°. 8545 tot wijziging van de resolutie van 24 Augustus 1895 lit. A n°. 6910 (*Gouvernementsblad* n°. 36) houdende bepalingen omtrent de standplaatsen, de kleeding en wapening, alsmede de geneeskundige behandeling van de ambtenaren en de beambten van politie, voor zoover de voorgeschreven kleeding betreft;

op 1 Januari 1897 bedroeg de sterkte van de in de kolonie aanwezige buitengewone agenten van politie 28 man;

in het Gouvernementsblad werd onder n°. 27 opgenomen de resolutie van 18 September 1897 lit. A n°. 7249 waarbij de voorwaarden van aanstelling van en van de instructie voor de buitengewone agenten van politie en en eenige andere met hunnen dienst in verband staande bepalingen worden vastgesteld.

Rustverstoring van algemeenen aard kwam — zooals in hoofdstuk C reeds is aangegeven — in 1897 niet voor.

251 personen, ontvlucht van de naburige Fransche strafetablissementen, werden in 1897 door de politie aangehouden en op 5 na, die op den 1sten Januari 1898 nog in de kolonie vertoefden, teruggeleid.

Mede werden door haar voor de commissie tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid geleid 42 personen, van wie 31 besmet en 8 suspect verklaard werden, terwijl de 3 overigen noch besmet, noch suspect werden bevonden.

Op het bureau van politie is in 1897 geïnd eene som van f 9808,82 te weten:

wegens marktvergunningen, visscherspermitten, port d'armes f 8655,39;

wegens boete en kosten in zake politieovertredingen f 761,93;

en wegens boete en kosten in zake personeele belasting f 391,50.

Ten overstaan van den ambtenaar daartoe aangewezen door den commissaris van politie werden gesloten:

voor den arbeid in de goudvelden 1025 contracten met 3855 arbeiders en voor de exploitatie van balata 93 contracten met 302 arbeiders.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Voor de sterkte en de mutatie der gevangenisbevolking wordt verwezen naar bijlage E[2].

Onder de gevangenen waren 188 Fransche vluchtelingen; in den loop van het jaar 1897 werden 2 in vrijheid gesteld en 181 uitgezet.

Gedurende den loop van het jaar 1897 werden, uit het burgerlijk en militair huis van verzekering op het fort Zeelandia, in het militair hospitaal opgenomen 65 gevangenen en 66 als hersteld ontslagen.

In 1897 ontvluchtte 1 Javaan van de werkzaamheden, waaraan hij te werk gesteld was, doch werd eenige dagen later weder aangehouden.

Slechts één gevangene werd in 1897 tot de pistole toegelaten.

In den loop van het jaar werden 13 gevangenen uit de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam naar het militair hospi-

taal geëvacueerd. Tien gevangen zijn van de werkzaamheden buiten, en drie uit de gevangenis ontvlucht, doch werden na korte afwezigheid weder aangehouden. (1)

In bijlage E² komt een overzicht voor over de jaren 1893—1897, zoowel van de dagelijksche, gemiddelde bevolking als van de algemeene kosten en die van toezicht, voeding en kleeding, enz. per hoofd per jaar en per dag, ten aanzien van de beide gevangenissen.

G. Eeredienst.

Het volgende is aan de verslagen van de verschillende kerkgenootschappen ontleend:

Nederlandsch-Hervormde gemeente. In het fort Zeelandia werd voor de militairen van land- en zeemacht afzonderlijk gecatechiseerd.

De zondagschool in de groote kerk werd door 200 leerlingen bezocht; de leer- en zangcursus voor meergevorderden telden 50 leerlingen.

De zondagsschool bij 's Landsgrond Boniface telde 160 leerlingen en de aldaar in de week gehouden bewaarschool 45, evenals in 1896.

In den loop van het jaar kwam de predikant *H. H. Zaalberg* van verlof uit Nederland terug.

De predikant *Ph. S. K. H. Begemann* vertrok in het begin van Mei 1898 met verlof naar Nederland wegens langdurigen dienst.

Behalve in de groote kerk werden de godsdienstoefeningen ook geregeld gehouden bij 's Landsgrond Boniface.

Vereenigde Protestantsche gemeente te Nieuw-Nickerie. De dienst tot op den 27sten Juni 1897 waargenomen door de predikanten van de Hervormde en Luthersche gemeenten te Paramaribo, die zich daartoe om de veertien dagen beurtelings naar Nickerie begaven, werd na dien dag vervuld door den bij de gemeente in Nickerie benoemden predikant *S. Steenmeijer.*

De zondagschool werdt door 50 kinderen bezocht.

Evangelisch Luthersche gemeente. De zondagschool werd door 250 leerlingen bezocht en de daaraan verbonden zangschool door 60.

Op den 13den April 1897 herdacht de gemeente feestelijk het feit dat de Lutherschen te Paramaribo 150 jaar geleden voor het eerst een eigen kerkgebouw stichtten.

Moravische Broedergemeente. De in 1895 opgerichte jongelingsvereeniging verkreeg in 1897 rechtspersoonlijkheid en telt thans 45 leden.

In den loop van het jaar 1897 kwamen twee ziekenverpleegsters uit Europa, waarvan de eene voornamelijk haren werkkring vindt onder de familiën der zendelingen en de andere onder de gemeenteleden.

Op den grond Carolina aan de Saramacca werd eene kerk ingewijd.

Het lid van het hoofdbestuur *O. Padel*, bisschop van de Broedergemeente, die in 1896 in de kolonie aankwam om het geheele zendingswerk en de scholen te inspecteeren, verliet in 1897 weder de kolonie.

Het zendingswerk werd met ijver voortgezet, de zending onder de Britsch-Indische immigranten breidde zich eenigszins uit. Er zijn thans drie koeliezendelingen onder hunne landgenooten werkzaam.

In het geheel waren op ultimo December werkzaam 40 zendelingen (op ultimo December 1896 37), waarvan 24 in de stad.

De scholen werden te zamen door 2755 kinderen bezocht (in 1896 door 2616 kinderen), waarvan 1971 in de stad (in 1896 bedroeg dit aantal 1896).

Roomsch-Katholieke gemeente. Het personeel der missie bestond op ultimo December 1897 uit 1 vicaris-apostolicus, 5 bezoldigde priesters van den 2den rang, 2 priesters van den 2den rang die pensioen genoten, 19 niet bezoldigde priesters, waarvan 7 Nederlandsche onderwijzers, die zich hoofdzakelijk aan het onderwijs wijden; 18 leekebroeders, van welke 5 als geëxamineerde onderwijzers op de scholen werkzaam zijn, terwijl de overigen ten dienste van de missie staan in het verrichten van huiselijke bezigheden.

Het aantal kinderen op de scholen der Roomsch-Katholieke gemeente bedroeg in December 1897 2608, waarvan 2163 in de stad.

In den loop van 1897 werd te Paramaribo eene kerk voor Chineezen ingewijd en op Mariënburg eveneens eene kerk gebouwd en ingewijd.

Israëlietische gemeenten. De leeraarsplaats bij de Portugeesch-Israëlietische gemeente bleef ook in 1897 onvervuld.

Voor verdere bijzonderheden omtrent aantal leden, gedoopten, huwelijken, enz., wordt verwezen naar bijlage E³.

H. Instellingen van Liefdadigheid.

De diaconie van de Nederlandsch-Hervormde gemeente ondersteunde 27 personen met f 1560, terwijl ook nog verschillende personen f 633,50 aan giften ontvingen.

Onder het beheer van de afdeeling voor Armenzorg en Liefdewerk en onder toezicht van den kerkeraad dierzelfde gemeente werd op 1 Mei eene „Stuiversvereeniging" opgericht, welke vereeniging ten doel heeft aan hare leden hulp te verleenen bij overlijden en tevens zoo noodig bij te dragen tot instandhouding van den eeredienst.

In verband met de oprichting van deze vereeniging werd door de Hervormde gemeente een gedeelte van de begraafplaats Willem Jacobus-rust en van het nieuwe kerkhof aangevraagd en verkregen om tot particuliere begraafplaats in te richten.

Op 1°. Mei bedroeg het ledental ± 3000, welk aantal op ultimo December geklommen was tot 3200.

Met behulp van de gouvernements-subsidie werden 63 weezen bedeeld, namelijk 48 beneden 12 jaar en 15 beneden 15 jaar; 27 weezen die den leeftijd van 15 jaren bereikt hadden bleven nog onder toezicht van de dames patronessen en genoten, hetzij geregeld, hetzij nu en dan ondersteuning. De meisjes woonden de lessen bij op de naai- en breischool, terwijl voor de opleiding van de jongens bij werkbazen gezorgd werd.

Door den weesvoogd van de Evangelisch-Luthersche gemeente werden met behulp van de gouvernements-subsidie 55 weezen beneden den leeftijd van 15 jaren geregeld bedeeld; enkele weezen die dien leeftijd reeds hadden bereikt doch nog hulpbehoevend waren, ontvingen nog geldelijken steun.

Onder leiding van dames-diaconessen werd eene naai- en breischool opgericht, terwijl aan de meergevorderde leerlingen ook onderwijs in fraaie handwerken werd gegeven.

Een en ander heeft aan de verwachting beantwoord.

Ook de kinderbibliotheek, die in 1897 aanmerkelijk werd uitgebreid, bleek aan eene behoefte te voldoen.

Bedeeld werden 30 behoeftige ouden en gebrekkigen.

De Moravische Broedergemeente verpleegde met behulp van de gouvernementssubsidie 267 weezen.

Het aantal door de Roomsch-Katholieke gemeente verzorgde weezen bedraagt 311, waarvan 58 niet van gouvernementswege gealimenteerd worden.

Weldadigheidsgesticht 's Lands grond Boniface. Op ultimo December 1897 werden in dit gesticht verpleegd 252 personen, namelijk 125 mannen, 93 vrouwen, 17 jongens en 17 meisjes of 66 meer dan op hetzelfde tijdstip van hetzelfde jaar.

Daar de beschikbare ruimte in het gesticht te klein was, werden 58 verpleegden in een der gebouwen van de voormalige bewaarplaats van krankzinnigen gehuisvest, onder toezicht van een daarvoor geschikten inboorling, die tot de verpleegden behoort.

Het aantal verpleegden die buiten het gesticht gealimenteerd werden, bedroeg 9, namelijk 5 mannen, 3 vrouwen en 1 jongen.

De volgende staat toont aan de mutatiën onder de verpleegden in het gesticht gedurende het jaar 1897:

(1) Uit de kolonie zijn geene gegevens verstrekt omtrent de klasse van discipline, welke in de vorige Verslagen wel voorkomen.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Sterkte op 1 Januari 1897 . . .	88	78	13	7	186
Bijgekomen in 1897	93	36	29	17	175
	181	114	42	24	361
Overleden in 1897	22	9	2	„	33
	159	103	40	24	328
Ontslagen in 1897	34	12	23	7	76
Sterkte op 31 December 1897. .	125	91	17	17	152

Het gemiddeld aantal verpleegden per maand was ruim 231.
Naar den landaard verdeeld bestond de bevolking van het gesticht op 31 December 1897 uit 131 inboorlingen, 81 Britsch-Indiërs, 39 Chineezen en 1 Barbadiaan.

De kosten van onderhoud in en buiten het gesticht met inbegrip van 7 van lepra besmet verklaarde personen, die in afwachting van hunne opzending naar de inrichting voor melaatschen Groot Chatillon, in het leprozenhuisje op het terrein van 's Landsgrond Boniface werden gehuisvest bedroegen in 1897 f 22 292,13 of 1642,13 *meer* dan geraamd was, het gevolg van de belangrijke toeneming van te verzorgen Britsch-Indische immigranten.

Behalve het onderhoud van bovenbedoelde 7 personen van lepra besmet verklaard, kwamen ten laste van het gesticht de kosten van de voeding aan boord van de koloniale vaartuigen, voor behoeftigen gedurende den overtocht van de districten naar Paramaribo, en passagegelden voor door het gouvernement naar Nederland opgezonden onvermogenden met hunne vrouwen en kinderen aan boord van stoomschepen van de Koninklijke West-Indische Mailmaatschappij.

Het aantal der van gouvernementswege gealimenteerde weezen, over wie het onmiddellijke toezicht onder het beheer van de commissarissen van regenten 's Landsgrond Boniface wordt uitgeoefend door de kerkelijke armbesturen der verschillende gezindten, bedroeg op 31 December 1897 621.

De volgende staat geeft eene verdeeling naar de godsdiensten en een overzicht van de mutatiën in 1897.

	Hervormde gemeente.		Evangelisch Luthersche gemeente.		Roomsch-Katholieke gemeente.		Moravische Broeder-gemeente.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Op 1 Januari 1897 werden verpleegd	32	28	15	25	139	125	139	128	325	306	631
Bijgekomen in 1897	2	6	1	2	13	18	14	16	30	42	72
	34	34	16	27	152	143	153	144	355	348	703
Afgeschreven in 1897	3	2	2	3	19	23	21	9	45	37	82
Op 1 Januari 1898 werden verpleegd	31	32	14	24	133	120	132	135	310	311	621

Voor de alimentatie van weezen werd in 1897 uit de koloniale kas uitgegeven f 30 800, te weten:

aan de Hervormde gemeente	f	7 100
„ „ Evangelisch-Luthersche gemeente. . .		3 700
„ „ Moravische Broedergemeente		10 000
„ „ Roomsch Katholieke gemeente. . . .		10 000

Onder toezicht van den agent-generaal werden nog 72 behoeftige weezen van Britsch-Indische immegranten gealimenteerd, namelijk 35 jongens en 37 meisjes. Daarvan werden 33 jongens en 34 meisjes bij particulieren verzorgd, terwijl 2 jongens en 3 meisjes opgenomen waren in de gestichten der Roomsch-Katholieke gemeente.

Voor deze weezen is aan alimentatie uitbetaald f 3335,50.

Door de Protestantsche vereeniging ter verpleging van lepralijders in de kolonie Suriname, werden in den loop van 1897 de noodige gelden verzameld om hare werkzaamheden aan te vangen. Door tusschenkomst van den met verlof in Nederland aanwezigen predikant der Hervormde gemeente *H. H. Zaalberg*, werd vandaar ± f 22 000 verkregen, terwijl dit bedrag door giften in de kolonie zelve en van elders ontvangen nog met f 13 000 steeg.

De vereeniging werd daardoor in staat gesteld eene kerk en eene leeraarswoning op Groot Chatillon te bouwen.

Zoolang de woning nog niet gereed was, werden de verpleegden herhaaldelijk op kosten van de vereeniging door een leeraar van de Moravische Broedergemeente uit Paramaribo bezocht.

De vereeniging richtte verder tot het Koloniaal Bestuur het verzoek om op het terrein van Groot Chatillon, haar aanvankelijk afgestaan voor tuinbouw ten behoeve van den aldaar te vestigen leeraar der Moravische Broedergemeente eene eigene inrichting te mogen in het leven roepen voor lijders, zoo mogelijk betalende, die zich wel willen afzonderen van hunne omgeving, maar liever niet naar de gouvernementsinrichting gaan. Op dit verzoek werd gunstig beschikt.

De Roomsch-Katholieke gemeente verpleegde op het einde van 1897 in de Gerardus Majella-stichting 41 melaatschen, namelijk 22 mannen en 19 vrouwen.

In den loop van het jaar werden eenige huisjes bijgebouwd teneinde meerdere verpleegden te kunnen opnemen.

Pastorie en kerk van deze gemeente op het terrein van de inrichting voor melaatschen Groot-Chatillon werden in den loop van 1897 gebouwd. De pastorie werd terstond bij de overbrenging van de melaatschen naar de nieuwe inrichting in gebruik genomen, terwijl de kerk in het begin van 1898 werd ingewijd.

I. Onderwijs.

Op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs werden in September 1897 221 leerlingen (161 jongens en 60 meisjes) tot hoogere klassen bevorderd, 97 leerlingen bleven in de klasse, waarin zij gedurende den afgeloopen cursus geplaatst waren;

6 leerlingen hadden wegens ziekte geen deel genomen aan de openbare lessen. Aan 7 leerlingen (6 jongens en 1 meisje) van de zesde of hoogste klasse werd het getuigschrift wegens goed volbrachte studiën uitgereikt, terwijl het aan 4 moest geweigerd worden.

Het getal leerlingen op deze school was op 31 December 1897 367 (254 jongens en 113 meisjes).

Op het einde van 1897 bestond het geëxamineerd personeel op alle scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs te Paramaribo uit 7 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 1sten rang, 8 onderwijzers van den 2den rang, 28 onderwijzers en 18 onderwijzeressen van den 3den rang, 29 onderwijzers en 17 onderwijzeressen van den 4den rang, 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Engelsch en 11 (1) onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes, te zamen 73 onderwijzers en 48 onderwijzeressen; in de districten uit 3 onderwijzers van den 2den rang, 12 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 3den rang, 15 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 4den rang, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Engelsch, te zamen 36 onderwijzers en 3 onderwijzeressen. In het geheel 103 onderwijzers en 51 onderwijzeressen, tegen 99 en 46 op gelijk tijdstip van 1896.

Te Paramaribo en in de districten werd nog hulp verleend in de scholen door 78 personen en wel te Paramaribo door 70 (27 mannelijke en 43 vrouwelijke) en in de districten door 18 (13 mannelijke en 5 vrouwelijke). Hierbij zijn niet medegerekend de 8 echtgenooten van zendelingen van de Moravische Broedergemeente, die onderwijs gaven in de handwerken voor meisjes.

Aan het hoofd van 2 scholen in de districten en 6 scholen bij de Boschnegers stonden personen zonder onderwijzersakte.

Er waren 55 scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs (die bij de Boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten niet medegerekend), waarvan 26 te Paramaribo en 29 in de districten terwijl het aantal schoolgaande kinderen 7218 (3717 jongens en 3501 meisjes), van welke te Paramaribo 5563 (2736 jongens en 2827 meisjes), of ruim 77 pct. en in de districten 1655 (981 jongens en 674 meisjes) of bijna 23 pct. bedroeg.

Vergelijkt men deze cijfers met die op hetzelfde tijdstip van 1896, dan wijzen zij op eene vermeerdering te Paramaribo van 68 schoolgaande kinderen (40 jongens en 28 meisjes) en in de districten van 20 (allen meisjes).

De schoolgaande kinderen waren op het einde van 1897 naar den leeftijd verdeeld als volgt: 149 beneden de 7 jaar, 5766 van 7—12 jaar en 1303 boven de 12 jaar, tegen 181, 5694 en 1255 op gelijk tijdstip van 1896.

De verhouding van het onderwijzend personeel tot het getal schoolgaande kinderen was te Paramaribo:

1 geëxamineerde onderwijzer of onderwijzeres op 48 leerlingen (tegen 1 op 50 in 1896) en in de districten 1 op 53 leerlingen (tegen 1 op 56 in 1896).

De verhouding van het aantal schoolgaande jongens en van dat der meisjes tot het totaal aantal der schoolgaande kinderen was als volgt: in de geheele kolonie 51,5 pct. jongens en 48,5 pct. meisjes, te Paramaribo 49.2 pct. jongens en 50.8 pct. meisjes en in de districten 59,3 pct. jongens en 40,7 pct. meisjes.

Rekent men de schoolgaande kinderen beneden den leeftijd van 7 en boven dien van 12 jaar niet mede, dan was de verhouding in de geheele kolonie 50 pct. j ngens en 50 pct. meisjes, te Paramaribo 48 pct. jongens en 52 pct. meisjes en in de districten 58 pct. jongens en 42 pct. meisjes.

Wordt het aantal schoolgaande kinderen naar gelang van de verschillende scholen verdeeld, dan verkrijgt men de navolgende cijfers:

te Paramaribo en in de districten:

voor rekening van	particulieren	1062 kinderen	of 14,7 pct.
	het Gouvernement	2023 „	„ 28,0 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	2343 kinderen	of 32,5 pct.
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1790 „	„ 24,8 „

te Paramaribo:

voor rekening van	particulieren	1057 „	„ 19,0 „
	het Gouvernement	1355 „	„ 24,4 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	1705 kinderen	of 30,6 pct
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1446 „	„ 26,0 „

in de districten:

voor rekening van	particulieren	5 „	„ 0,3 „
	het Gouvernement	668 „	„ 40,4 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders	638 „	„ 38,6 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken	344 „	„ 20,8 „

In het cijfer van 1446 leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo zijn 170 leerlingen begrepen, die tegen betaling op de St. Petrus- en Paulusschool geplaatst zijn. Deze opmerking geldt ook voor het vroeger genoemde cijfer 1790.

De gemiddelde opkomst per dag en per 100 leerlingen is in de geheele kolonie 81 geweest. Naar den aard der scholen waren de cijfers:

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten.
op de niet-gesubsidieerde particuliere scholen . . .	86	86	—
op de gouvernementsscholen	77	77	77
op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	81	81	81
op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	85	85	87

Het schoolbezoek was in 1897 niet beter dan in 1896.

De scholen der Moravische Broeders bij de Boschnegers telden op 31 December 1897 te zamen 175 leerlingen (103 jongens en 72 meisjes), namelijk te Koffiekamp 24 (14 jongens en 10 meisjes), te Gansee 79 (39 jongens en 40 meisjes), te Kwattahede 11 (4 jongens en 7 meisjes), te Makaipingo 7 (5 jongens en 2 meisjes), te Maripa-ston 20 (12 jongens en 8 meisjes), te Kopenkrisie 4 (allen jongens), te Apensakondré 7 (4 jongens en 3 meisjes) en te Drietabbetjes 23 (21 jongens en 2 meisjes).

Op de scholen voor de kinderen van Britsch-Indische immigranten waren op dien datum de cijfers als volgt: op Mariënburg 68 (60 jongens en 8 meisjes), op Zoelen 22 (19 jongens en 3 meisjes) en op Alliance 40 (25 jongens en 15 meisjes).

Op de vier categorieën van bewaarscholen te Paramaribo, namelijk die van de Moravische Broeders en van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden, op die van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen en op die van verschillende particulieren, waren respectievelijk 252, 388, 93 en 239, te zamen 972 kinderen (484 jongens en 488 meisjes).

Op de bewaarschool verbonden aan de St. Claraschool te Nieuw-Nickerie gingen op 31 December 1897 56 kinderen (17 jongens en 39 meisjes) en op die verbonden aan de St. Theresiaschool in Coronie 42 kinderen (24 jongens en 18 meisjes).

Zooals hierboven is vermeld, bedroeg het getal scholen op het einde van 1897 te Paramaribo 26 en 29 in de districten, waarvan de verdeeling is als volgt:

a. te Paramaribo:

9 niet-gesubsidieerde particuliere scholen;

6 gouvernementsscholen;

6 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders;

5 „ „ „ Roomsch-Katholieke geestelijken

b. in de districten:

13 gouvernementsscholen;

10 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders;

6 „ „ „ Roomsch-Katholieke geestelijken

Op het einde van 1897 waren de plaatsen van vestiging en de bevolking van de scholen in de districten aldus:

(1) Met referte aan de noot voorkomende op bladz. 16 tweede kolom van het vorige Verslag zij hier vermeld dat het cijfer 11 van dat Verslag juist is.

a. gouvernementsscholen:

1°.	op de plantage Nieuw-Meerzorg . . .	90	leerlingen;
2°.	„ „ „ Mariënburg	56	„
3°.	„ het fort Nieuw-Amsterdam	23	„
4°.	„ den grond Berlijn	23	„
5°.	„ „ „ Hannover	40	„
6°.	„ „ „ Onverwacht	31	„
7°.	„ „ „ Onoribo	26	„
8°.	bij het station Domburg	65	„
9°.	op den grond Hague	38	„
10°.	„ het dorp Totness	45	„
11°.	„ den grond Weltevreden	69	„
12°.	„ „ „ Ma Mère.	52	„
13°.	te Nieuw-Nickerie	98	„
	te zamen	673	leerlingen;

b. scholen der Moravische Broeders:

1°.	op het etablissement Charlottenburg. .	64	leerlingen;
2°.	„ „ „ Leliëndaal . . .	54	„
3°.	„ „ „ Clevia . . . . ,	40	„
4°.	„ „ „ Bersaba	53	„
5°.	„ „ „ Bergendal . . .	28	„
6°.	„ den grond Carolina.	34	„
7°.	„ het etablissement Salem	168	„
8°.	„ „ „ Waterloo	75	„
9°.	te Nieuw-Nickerie	95	„
10°.	„ Albina	27	„
	te zamen	638	leerlingen;

c. scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken:

1°.	op hel etablissement Marianella . . .	41	leerlingen;
2°.	„ de plantage Mary'shope (de Mariaschool)	78	„
3°.	op de plantage Mary'shope (de St. Theresiaschool)	94	„
4°.	te Nieuw-Nickerie de St. Alfonsusschool	60	„
5°.	„ „ „ „ Claraschool. .	58	„
6°.	„ Albina de Gerardus Majellaschool. .	13	„
	te zamen	344	leerlingen.

Evenals in vorige jaren werd ook in 1897 tweemaal gelegenheid gegeven tot het verkrijgen van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs.

Bij het eerste examen, waaraan 24 candidaten deel namen, namelijk 11 voor den 4den rang, 11 voor den 3den rang en 2 voor den 2den rang, werd de akte voor den 4den rang toegekend aan 4 en die voor den 3den rang aan 2 candidaten.

Bij het tweede examen, waaraan 36 candidaten deelnemen, namelijk 20 voor den 4den rang, 8 voor den 3den rang, 1 voor den 2den rang, 2 voor het Engelsch en 5 voor de handwerken voor meisjes, werd de akte voor den 4den rang toegekend aan 7, die voor den 3den rang aan 4 en die voor de handwerken voor meisjes aan 3 candidaten.

De normaalschool telde, op het einde van 1897, 48 kweekelingen, namelijk op den 1sten cursus 28 (15 mannelijke en 13 vrouwelijke) en op den 2den cursus 20 (10 mannelijke en 10 vrouwelijke) of 1 minder dan op gelijk tijdstip van 1896. Aan het toelatingsexamen in October werd door 19 candidaten (12 mannelijke en 7 vrouwelijke), allen voor den 1sten cursus, deelgenomen. Van dezen werden slechts 3 mannelijke toegelaten.

Op den 1sten cursus werd eveneens toegelaten 1 meisje, dat in het bezit is van het getuigschrift, bedoeld bij artikel 28 van het huishoudelijk reglement van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs.

De centraalschool der Moravische Broeders had op 31 December 1897 14 leerlingen. De ouderdom van den oudsten leerling was 18 en die van den jongsten 14 jaar: de gemiddelde leeftijd bedroeg 15 jaar.

Bij de koloniale spaarbank stond in het begin van 1897 ten name van den inspecteur van het onderwijs ingeschreven een bedrag van f 1490 (zijnde spaarpenningen, die voor ieder leerling afzonderlijk nog niet tot f 1 waren aangegroeid).

Gedurende 1897 werd nog f 5345 door den inspecteur in de spaarbank gestort. Van het geheele bedrag ad f 6835 werd (naar mate de spaarpenningen van ieder kind afzonderlijk f 1 of veelvouden daarvan bereikten) op naam van scholieren overgeschreven f 5521; ook werd voor het hoofd der school op den houtgrond Berlijn f 1 uit de koloniale spaarbank gelicht om aan leerlingen der school te Berlijn te restitueeren, zoodat bij het einde van het jaar 1897 een bedrag van f 1613 ten name van den inspecteur van het onderwijs bleef staan.

Bij den inspecteur werd van de invoering der schoolspaarbank (Mei 1882) tot 31 December 1897 door de onderwijzers gestort een bedrag van f 81 121 na aftrek van de uitkeeringen bij het sluiten van scholen als anderszins. Van dit bedrag werd f 79 508 op naam van scholieren overgeschreven.

Op het einde van 1897 namen aan het sparen deel 3277 scholieren, zijnde 45 pct. van het getal schoolgaande kinderen, terwijl 1494 scholieren in het bezit waren van boekjes der koloniale spaarbank, zijnde bijna 21 pct. van het getal schoolgaande kinderen en bijna 46 pct. van het getal deelnemers aan het sparen.

Voor verdere bijzonderheden betreffende dit onderwerp wordt verwezen naar het hierbij als bijlage F 1—2 opgenomen verslag van den inspecteur van het onderwijs.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

In het Gouvernementsblad van 1897, n°. 29, is opgenomen het besluit van 16 October 1897 tot nadere vaststelling van eene lijst van geneesmiddelen, die in elke apotheek voorhanden moeten zijn, en in het Gouvernementsblad van 1898, n°. 14, de verordening van 13 Juli 1897 op het abattoir te Paramaribo.

Te Paramaribo waren op ultimo December 1897 werkzaam: 2 med. chir. en art. obst. doctoren, tevens arts, 10 genees-, heel- en verloskundigen, 1 stedelijk heelmeester, 17 apothekers en 8 vroedvrouwen.

In de districten was de geneeskundige dienst opgedragen aan 14 districts-geneesheeren, terwijl met den dienst in een deel der districten belast waren 3 ter te Paramaribo gevestigde geneesheeren en de te Nieuw Nickerie gedetacheerde officier van gezondheid, voorts waren 2 vroedvrouwen gevestigd in Nickerie en in Coronie en 1 apotheker te Nieuw-Nickerie.

De gezondheidstoestand in de districten was bevredigend. Het ziektekarakter was over het algemeen van catarrhalen aard. In vele districten deden zich evenwel gevallen van malaria en kinkhoest voor, terwijl Nickerie, waar malaria eenige jaren achtereen gewoed heeft, in 1897 geheel daarvan vrij bleef.

Het aantal geboorten overtrof dat der sterfgevallen in de districten met 289.

In de inrichting voor yawslijders op het station Groningen werden in den loop van het jaar 1897 164 lijders verpleegd, waarvan 132 als hersteld zijn ontslagen, zoodat op 1°. Januari 1898 zich nog 32 lijders in de inrichting bevonden, namelijk 4 mannen, 1 vrouw, 23 jongens en 4 meisjes.

Het aantal yawslijders was in verhouding tot vorige jaren aanmerkelijk minder.

In het parc vaccinogène werd de koepokstof afkomstig van de 's Gravenhaagsche en Rotterdamsche vereenigingen ter bevordering van de koepokinenting, op kalveren overgebracht, ten einde stof te krijgen voor algemeene inenting.

De districtsgeneesheeren werden geregeld van koepokstof voorzien.

De opkomst van kinderen ter vaccinatie was in 1897 niet groot. Er werden 117 personen ingeënt, waarvan 46 met bekend goed gevolg; van de overigen werd verder niets vernomen.

In 1897 werden de plantages en zooveel doenlijk de gronden door den geneeskundigen inspecteur bezocht.

Evenals vorige jaren bezochten de districtsgeneesheeren geregeld tweemaal 's weeks de plantages en eenmaal in de veertien

dagen de gronden. Waar een menigvuldiger bezoek noodig bleek werd daaraan voldaan.

In de armenpraktijk werden 3071 personen behandeld; 24998 recepten werden gereed gemaakt, waarvan 701 in het militair hospitaal Er werden 1844 recepten voor politiebeambten of hunne gezinnen gereed gemaakt.

Het gemiddelde aantal recepten voor elken patiënt was ruim 8. De kosten van de recepten bedroegen gezamenlijk f 6297,04, dat is $25^{19}/_{100}$ cent gemiddeld voor elk recept.

Het onderzoek van de kinderen op de openbare en gesubsidieerde scholen, tot het afgeven van het geneeskundig certificaat, dat de scholieren aan geen besmettelijke ziekte lijden, ingevolge art. 11 der verordening op het lager onderwijs (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 10), had als gewoonlijk plaats.

Evenals in vorige jaren werden de kinderen die aan trachoom leden van gouvernementswege behandeld.

Op 4137 schoolkinderen, die onderzocht werden, kwamen 296 ooglijders voor (ruim 7 %); daarvan herstelden 13. Het ziektekarakter was aan trachoomvormen 202 en aan ophthalmia 94.

In de kraaminrichting in het militair hospitaal hadden in 1897 22 verlossingen plaats.

In de inrichting voor melaatschen Groot Chatillon, waarheen de leprozen van het leprozen-etablissement Batavia in de maand September 1897 werden overgebracht, waren op ultimo December 1897 aanwezig 98 verpleegden, namelijk 67 mannen, 26 vrouwen, 3 jongens en 2 meisjes.

In den aanvang betoonden de meeste verpleegden zich ontevreden en minder geneigd om zich te onderwerpen aan de bepalingen van het reglement voor de nieuwe inrichting. Op ruwe en onbetamelijke wijze gaven zij lucht aan hunne gevoelens en verwekten ongeregeldheden, die echter spoedig werden onderdrukt.

De ontevredenheid vond haren grond in de omstandigheid dat de verpleegden, te Batavia gewend om in een eigen huisje te wonen en zelf voor de bereiding van hun voedsel te zorgen, in deze nieuwe inrichting op die twee punten verandering zagen gebracht. Spoedig echter waren de verpleegden aan de verandering gewend; toen zij zagen dat zij door dwingen niet verder kwamen en dat aan rechtmatige grieven gevolg werd gegeven keerde de rust van zelve terug.

De waarnemende geneesheer-directeur, die tijdens deze ongeregeldheden, zonder verlof van den districts-commissaris beheerder van Groot-Chatillon, zijn post verlaten had en in de stad was gekomen, waardoor in de omstandigheden de grootste moeilijkheden in de inrichting hadden kunnen ontstaan, werd wegens deze onverantwoordelijke handeling in zijn betrekking geschorst en na daarop gevolgd onderzoek niet-eervol ontslagen.

De waarneming van de betrekking van geneesheer-directeur werd daarop tijdelijk aan den chef van den militairen geneeskundigen dienst, den officier van gezondheid 1ste klasse *O. A. Peters* opgedragen en daarna aan den officier van gezondheid 2de klasse *J. J. F. M. Nooren*, totdat bij resolutie van 8 November 1897 L. A. n°. 8561, aanvankelijk voor den tijd van zes maanden als geneesheer-directeur kon worden aangewezen de geneesheer *J. Fernandes.*

Wegens gebleken ongeschiktheid voor de betrekking werd de tijdelijk als onder-directeur van de inrichting werkzame hoofdagent van politie *Koning* in Mei 1898 vervangen door den hoofdagent *van der Dungen*, die eveneens tijdelijk met de waarneming van het onder-directeurschap werd belast.

Het getal verpleegden in de inrichting ter verpleging van krankzinnigen, bedroeg op 1 Januari 1897 63, namelijk 36 mannen en 27 vrouwen.

In den loop van het jaar werden opgenomen 54 personen, 28 mannen en 26 vrouwen; 38 verpleegden werden ontslagen (namelijk 21 mannen en 17 vrouwen), waarvan 18 als hersteld, 2 als verbeterd, 3 als niet-verbeterd; 9 overleden, terwijl 6 personen na hunne opneming als niet-krankzinnig weder ontslagen werden, zoodat op ultimo December 1897 in bovengenoemde inrichting aanwezig waren 79 verpleegden, te weten 43 mannen en 36 vrouwen.

Evenals in vorige jaren verrichtten mannelijke patiënten tuinarbeid, terwijl de vrouwelijke patienten huiswerk deden.

Dwangmiddelen werden niet toegepast.

Leeraren der Moravische Broedergemeente hielden geregeld eens in de week godsdienstoefening; ook een Roomsch-Katholiek geestelijke bezocht de verpleegden herhaaldelijk.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de verschillende examens in 1897 voor de geneeskundige commissie afgelegd.

	1ste halfjaar.		2de halfjaar.		TOTAAL.	
	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd	Geslaagd.
Voorbereidend examen . . .	4	2	4	2	8	4
1ste natuurkundig examen. .	6	4	2	2	8	6
Theoretisch apothekersexamen	4	1	3	3	7	4
Practisch „ „	3	3	2	0	5	3
Verloskundig examen . . .	—	—	1	0	1	0

Bij de verschillende examens, met uitzondering van het verloskundig examen, werd de commissie bijgestaan door deskundigen.

Hoewel de in het staatje vermelde cijfers niet op een bepaald ongunstig resultaat wijzen — van de 29 candidaten, die geëxamineerd werden, slaagden er 17 — zoude het minder juist zijn uit die cijfers de conclusie te trekken, dat de candidaten over het algemeen goed onderlegd waren. Dit liet te wenschen over.

Voor de geneeskundige commissie verschenen in 1897 vier ambtenaren en één matroos bij de koloniale vaartuigen, die ongeschikt werden verklaard voor de verdere waarneming van hunne betrekking.

Aan acht ambtenaren werd eene verklaring afgegeven dat een verblijf buiten de tropen dringend noodzakelijk was tot herstel van hunne gezondheid.

Eveneens werden door de commissie gekeurd de jongelieden, die zich wenschten te onderwerpen aan het examen voor den machinisten-cursus bij het departement der koloniale vaartuigen.

K. Bouwdepartement.

Het voor onderhoud van landsgebouwen uitgetrokken bedrag wordt gewoonlijk verdeeld in gewoon onderhoud, zware reparaties en vernieuwingen of verbeteringen.

De volgende onderhoudswerken werden uitgevoerd:

I. te Paramaribo:

Reparaties aan het gouvernementshuis met bijgebouwen. Dit groote in hoofdzaak houten gebouw (met bijgebouwen) is reeds zeer oud en vordert geregeld voorzieningen.

Verschillende reparaties en verbeteringen aan de militaire gebouwen in het fort Zeelandia.

De kazernegebouwen werden met behulp van militairen geverfd en gewit.

Een der kapiteinswoningen werd afgebroken, evenzoo eene oude affuitenloods, als zijnde niet meer benoodigd.

De officierswoningen werden voor zoover noodig gerepareerd en eene der luitenantswoningen belangrijk verbeterd, door het aanbrengen eener kleine achtergalerij.

Voorts werden gemaakt eene eenvoudige badplaats en keuken voor onderofficieren, alsmede een reeds lang benoodigd brandspuithuis.

De houtwerken der reeds oude kazerne vorderden vele herstellingen.

De gevangenis in bedoeld fort werd zooveel mogelijk in orde gebracht. Het bureau van den directeur werd overgebracht naar de vrijgekomen kamer van den seinwachter.

Een der bovenverdiepingen werd tegen het einde van het jaar in orde gemaakt voor de daarheen over te brengen districtsgevangenen.

De directeurswoning, die te veel is blootgesteld aan de zon, kreeg eene kleine voorgalerij en een afdak. De drinkwatervoorraad werd vermeerderd.

De scholen en politiebureaux vorderden eenige kleine herstellingen.

Het militair hospitaal, een zeer groot houten gebouw van twee verdiepingen, werd gedeeltelijk gerepareerd. Eene badkamer met behoorlijke gelegenheid tot desinfectie werd gemaakt.

Het zoogenaamde logeergebouw, dienende voor huwelijksvoltrekking, voor vergaderingen van allerlei gouvernementscommissiën en waarin zich ook de koloniale bibliotheek en het koloniaal museum bevinden, en het gebouw waarin de bureaux van het bouwdepartement gevestigd zijn, vorderden zware reparaties.

Het gebouw van het hof van justitie werd geschilderd en het meubilair daarvan gerepareerd.

Het gewezen postkantoor werd ingericht voor immigratiedepartement. In verband daarmede werd het hypotheekkantoor overgebracht naar de gewezen immigratiebureaux en werd de localiteit van het domeinkantoor uitgebreid.

De verdere bureaux werden onderhouden en ondergingen eenige verbeteringen.

Het krankzinnigengesticht vorderde voortdurend kleine herstellingen; de watervoorziening werd verbeterd, onder anderen door plaatsing van eene ouden stoomketel van groote capaciteit. Een portiershuisje werd aangebracht. De directeurswoning werd van een balcon voorzien.

Aan het etablissement 's Lands grond Boniface werden eenige raparaties aangebracht.

De markt aan den Waterkant werd bevloerd met beton, de waterafvoer verbeterd, een volksprivaat daarbij gebouwd en eene proef genomen met het plaatsen van eenvoudige banken en markttafels.

Het logies voor personen, die verdacht werden aan lepra te lijden, werd gerepareerd; evenzoo het lijkenhuis bij de platte brug.

Een nieuwe stal voor politiepaarden werd op het station Combé geplaatst.

Het groote brandspuithuis aan den Heiligenweg werd in orde gebracht.

Een eenvoudige nieuwe schietbaan voor militairen werd gemaakt op den weg naar zee; het grondwerk werd door de militairen zelven verricht.

II. In de districten:

Verschillende kleine reparaties aan de landsgebouwen in de districten en herstellingen van meer omvang aan de geneesheerswoningen op Sommelsdijk en Domburg, de commissariswoningen in Coronie, op Frederiksdorp en op Domburg, de gevangenis in Coronie, de school en de onderwijzerswoning op Ephrata, de school op het fort Nieuw-Amsterdam, de militaire gebouwen te Nieuw-Nickerie en aan de politiewoningen tevens gevangenis op Domburg.

Op Domburg werd mede de gelegenheid tot voorziening in drinkwater uitgebreid door een stoomketel van La Rencontre.

Onder de nieuwe werken kunnen genoemd worden:

de nieuwe klerkwoning in Coronie en de woningen voor het personeel van de stoombarkassen op Sommelsdijk en Ephrata, welke gebouwen afkomstig waren van het gewezen krankzinnigengesticht te Paramaribo; te Albina een gebouw voor militaire wacht, magazijn en brandspuithuis met bovenwoningen voor het personeel van de stoombarkas; in Nickerie werd de wachtpost van den mond der rivier overgebracht naar den wal en gedeeltelijk vernieuwd.

In de inrichting voor melaatschen Groot-Chatillon werden een winkelgebouw en eene bewaarplaats voor gestraften gezet.

Voorts werden in 1897 afgeleverd het kustlicht van Galibi met toren en woningen voor het personeel en werd de bovengenoemde inrichting voor melaatschen Groot-Chatillon voltooid en in gebruik genomen.

Op de plantage Mon Souci werd een nieuw telephoonbureau opgericht.

Op de plantage Paradise werden de oude gebouwen afgebroken, een politiegebouw in orde gebracht en een winkelgebouw en een opzichterswoning gebouwd.

Bovendien werd onder toezicht van het bouwdepartement in 1897 op het terrein van den cultuurtuin een directeurswoning gebouwd met bijgebouwen en eenige werkloodsen en woningen voor het vaste personeel.

L. Wegen en vervoermiddelen.

Het onderhoud van de straten en wegen te Paramaribo geschiedde met geklopte kalksteen van Barbados en met schelpen.

Het aantal daarvoor beschikbare gestraften bedroeg gemiddeld ± $9^1/_2$ man per dag, aan wie echter ook nog verschillende andere werkzaamheden moesten worden opgedragen.

Bij het groote net van onbestrate wegen zijn de beschikbare middelen niet voldoende om de wegen bij zware regens voortdurend in goeden staat te houden.

Het onderhoud der slooten en greppels langs de wegen geschiedde in hoofdzaak door vrije arbeiders.

Bruggen, sluizen, enz. te Paramaribo vorderden in 1897 slechts betrekkelijk weinig reparatie.

De beplantingen langs de wegen werden onderhouden en nieuwe aangelegd.

De riolen werden onderhouden en voor een deel van nieuwe roosters voorzien.

Het riool van den Heiligenweg werd doorgetrokken tot aan de rivier en voorzien van eene zelfwerkende klep en eene buitengoot van beton.

Op de Plattebrug werd een lantaarn geplaatst.

De Marinesteiger werd nagenoeg geheel vernieuwd.

De voorgenomen reparatie van den waagsteiger moest worden uitgesteld, omdat de heimachine niet beschikbaar was. Het benoodigde paalhout werd echter gaandeweg verzameld.

Voor den vuilnisdienst werd een kleine steiger gebouwd en de dienst zelf werd beter geregeld.

De weg langs de Commewijne van het fort Nieuw-Amsterdam naar Spieringshoek kwam gereed.

In het Gouvernementsblad van 1898 werden onder n° 6, 7 en 13 de verordeningen opgenomen tot regeling van het onderhoud en wat daarop betrekking heeft van dien rijweg.

De verdere wegen nabij Paramaribo en in de districten werden zoo goed mogelijk onderhouden. Een der bruggen in den weg naar Leonsberg onderging eene belangrijke reparatie.

Ook andere bruggen in de districten moesten worden gerepareerd.

De verschillende kreken dienende als vaarwater werden zooveel mogelijk schoon gehouden en uitgediept.

In Coronie werd een begin gemaakt met eene verbetering van het gouvernementskanaal en het zoetwaterkanaal; de ongunstige waterstand belette de voltooiing van dit werk.

Het tracé Albina-Coermotibo kwam gereed.

Albina werd uitgebreid door inpoldering van een aangrenzend terrein.

De looskoker te Nieuw-Nickerie werd gerepareerd.

De dammen van de tot vestigingsplaats ingerichte voormalige plantage Paradise vorderden veel onderhoud.

De werkzaamheden op de vestigingsplaats Alkmaar konden wegens den korten drogen tijd niet worden voltooid.

Baggerwerk. In het begin van 1897 werd de molen overgebracht naar het kanaal van Saramacca. De weinige regens in het begin van het jaar deden het transport van den molen veel tijd kosten, aangezien hij alleen met springtij over de ondiepe gedeelten van het kanaal kon komen. De molen begon daarna te werken in de Wanica op ruim 1000 Meter beneden Bakra Masanga.

De zeer hinderlijke bochten in dit gedeelte werden verruimd. Molen en pomp werkten goed en geregeld.

Veel last werd ondervonden van de vele en groote stukken hout, welke in de Wanica werden aangetroffen, afkomstig van het schoonkappen der oevers in vroegere jaren. Ook werd hier en daar balkhout opgebaggerd, blijkbaar afkomstig van houtvlotten.

Daarentegen had men veel minder last van opgebaggerde voorwerpen, die het in het meer bevaren gedeelte van het kanaal zoo herhaaldelijk noodig maakten de pomp open te houden.

Bij laag water geraakte de injectie meermalen verstopt.

Gedurende een gedeelte van Juni was de waterstand zoo hoog, dat zeer weinig gebaggerd kon worden. Na dien tijd bleef de molen geregeld doorwerken en ondervond, nadat Bakra Masanga gepasseerd was, minder last van hout op den bodem.

Een kleine ploeg werklieden was behulpzaam voor het schoonmaken van de oevers en het leggen van dijkjes om de opgespoten baggerspecie tegen te houden.

In October moest de molenbaas wegens ziekte in het militair hospitaal worden opgenomen. In November vertrok hij naar Nederland. Het baggerwerk kon echter onder toezicht van den bootsman worden voortgezet.

Tegen het einde van het jaar werd de molen naar Paramaribo gezonden om op het droge gehaald en geschilderd te worden, terwijl de machine en het molenwerk werden nagezien. Dit laatste onderging eenige vernieuwing.

Besproeiing van Paramaribo. De menigvuldige regens in 1897 maakten het gebruik van den sproeiwagen slechts voor korten tijd noodzakelijk.

Buitengewone productieve werken. De sluisbouw aan de Domin'kreek. Het afwerken van den sluisvloer ondervond vertraging door het wachten op dam- en vloerplanken. Daardoor kon eerst later dan gerekend was, aan het metselwerk worden begonnen.

De sluisput kwam geheel op diepte in de 3de week van Februari.

Den 18den Januari werd de eerste paal geheid en den 10den Juni de laatste Voor de sluisput werden 693 palen ingeheid, die 6,5 M. lang waren.

Zonder de loonen van den stoker en den kolenjongen van de heimachine kostte het inheien per paal in Februari f 3, in Maart f 2,30, in April f 1,50 en in Mei f 2,09.

Aanvankelijk werden de palen gedeeltelijk ingespoten, gedeeltelijk ingeheid. Later werden zij alleen ingeheid en deed de stoompomp dienst bij het inspuiten der damplanken.

Het inspuiten en inheien van de damplanken kostte f 1,40 à f 1,50 per plank aan werkloon.

Het bleek mogelijk zoo noodig tegelijk palen te heien en damplanken in te spuiten.

Op 6 September was men met den vloer zoover, dat met het metselwerk tusschen de zwalpen voor het opgaande muurwerk kon worden begonnen.

Op 22 September werd in tegenwoordigheid van den Gouverneur en genoodigden het eerste komplaatstuk gesteld.

Op 31 December was het metselwerk aan de beide sluishoofden geheel en van den penantmuur nagenoeg op hoogte en grootendeels opgevoegd.

De uitwateringsluis kwam op 1.20 M. na op hoogte.

De sluisvloeren en puntstukken kwamen gereed.

Het metselwerk bestaat uit eene 2 en $2^1/_2$ steen dikke beklamping van Hollandsche metselsteen, waarachter metselwerk in breuksteen.

Het geheel werd gemetseld in portland cementspecie.

Voor het verkrijgen van breuksteen werd einde Maart een ploeg volk met een tijdelijken opzichter naar den heuvel van Rac à Rac, even ten zuiden van Groot-Chatillon gezonden. Een 600 M. lang Decauvillespoor verbond den heuvel met de rivier.

Voor explosief werd gebruikt het poudre de sureté Favier dat goed voldeed.

Afgevoerd werden tot 31 December ± 1180 M^3. steen.

Van twee der beschoeiingen kon de damplankenrij worden aangebracht. Daarvan kwam de beschoeiing in de schuthoek geheel gereed. De vloer van de schuthoek werd bekleed met metselwerk in breuksteen.

In December werd begonnen met de aanvaarding van de sluishoofden, die gereed kwam tot 2.50 M. beneden dekzerkshoogte.

Van de acht deuren waren aan het einde van het jaar vijf in elkaar gezet, wat regelwerk en schrankschooren betreft.

De schotbalken waren gedeeltelijk gereed.

Over het algemeen was de weersgesteldheid gunstig, zoo ook de gezondheidstoestand.

Bezwaar werd ondervonden door het voortdurend toeschietende zand, dat telkens uit de put moest worden verwijderd en veel werk vorderde voor het openhouden van de geulen voor de centrifugaalpomp.

Daarvoor moest geregeld een ploeg werkvolk worden gebezigd.

Ook om hieraan tegemoet te komen werd het inspuiten van palen zooveel mogelijk beperkt.

Heimachine met stoompomp en locomobile met centrifugaalpomp voldeden voortdurend zeer goed.

Stoomvaartuigen.

De bij wijze van proef ondernomen maildienst tusschen Paramaribo en Barbados, werd wegens te groote onkosten na een half jaar opgeheven.

Den 9den Augustus 1897 werd de maildienst op Demerary via Coronie en Nickerie hervat en den 23sten daaraanvolgende uitgebreid tot een wekelijkschen dienst, beurtelings te verrichten door de stoomschepen *Paramaribo* en *Albina*.

Behalve deze mailreizen deed de *Paramaribo* 3 reizen voor inspectiën van den Gouverneur, namelijk 1 reis naar de plantages Mariënburg, Frederiksdorp en Killenstein, 1 reis naar Chatillon en Sommelsdijk, 1 reis naar Albina, voorts 1 reis naar Braamspunt met de kinderen der school voor uitgebreid lager onderwijs; 1 proeftocht naar Domburg en 1 reis naar Groot-Chatillon, om aan het publiek de gelegenheid te geven de inrichting voor melaatschen te bezichtigen voordat zij in gebruik werd genomen.

Het schip werd in de maanden Mei en December gedokt, schoongemaakt en geschilderd.

Daar de naden van het voorschip (dat tevens dienst doet als watertank) lekten, werden zij gecaulkt.

Drijfstangmetalen en thrustringen van de stoommachine werden van nieuw magnolia-metaal voorzien.

De hoofdas werd gelijnd en de hoofdasmetalen werden opgevuld.

De groote mast, die met het uiteinde in een ijzeren pot op het dek staat, is daar ter plaatse vervuurd; hierin werd voorzien door ijzeren platen en trekbanden.

Behalve de gewone mailreizen naar Demerary deed de *Albina* 4 reizen naar Albina, een reis naar Coronie, een tocht naar Groot-Chatillon met hetzelfde doel als waarmede de *Paramaribo* een tocht daarheen maakte; een reis naar het lichtschip en een reis naar Nickerie.

In November werd het schip in Demerary gedokt, schoongemaakt en geschilderd, bij welke gelegenheid bleek, dat eenige platen vooral bij den achtersteven en de waterlijn geput waren.

Den 30sten November werden machines en stoomketels door eene daar oe benoemde commissie gekeurd en in orde bevonden, waarna het schip van den garantie-machinist werd overgenomen.

Bij aankomst van het schip in de kolonie onderging het eenige veranderingen, door het plaatsen van een houten dak boven het achterdek en het verwijderen van twee hijschkranen op het voorschip, waarvoor een doelmatige hijschboom bij het ankerspil werd geplaatst ten einde deze machine als stoomlier te kunnen gebruiken.

Het schip vereischt door zijne lichte constructie steeds zorgvuldig onderhoud; het werd inwendig geheel geschraapt en opnieuw met lijnolie bestreken.

Het stoomschip *Curacao* deed 8 reizen naar Coronie en Nickerie in aansluiting met de mailreizen van het stoomschip *Paramaribo* naar Barbados, voorts 4 reizen naar Albina, 1 reis naar Demerary ter overbrenging van repatrieerende Britsch-Indische immigranten, bij welke gelegenheid op de terugreis het leprozen-etablissement Batavia werd aangedaan ter afhaling van den verhuisboedel van den aldaar gestationneerden geneesheer en 1 reis naar hetzelfde etablissement ter overbrenging van de leprozen naar Groot-Chatillon.

Daarna werd het schip geheel gedesinfecteerd en voorloopig buiten dienst gesteld.

De stoomboot *Nederland* onderhield eene geregelde vaart op de Commewijne en de Cottica. Door het in het leven roepen in het begin van de maand Augustus van een dagelijkschen dienst

op die rivieren, deed de *Nederland* 3 maal 's weeks de reis naar Sommelsdijk om op denzelfden dag terug te keeren

Bovendien werd zij gebruikt 2 maal ten dienste van den Gouverneur, 3 maal voor het sleepen van vaartuigen, 1 maal tot het verleggen van tonneboeien aan de monding van de Suriname en 1 maal voor een reis naar Albina.

In Maart en December werd het schip schoon gemaakt en geschilderd.

De stoomer *Wilhelmina* werd gebezigd voor den rivierdienst op de Commewijne en de Cottica.

Verscheidene malen werd het schip gebruikt voor het sleepen van de schepen van den afvaartsteiger naar den steiger van de koloniale vaartuigen en omgekeerd.

Op eene reis in de maand October brak de schroefas en ging de schroef verloren. Na door de *Nederland* naar Paramaribo te zijn gesleept werd het schip op het droge gehaald en van eene nieuwe schroefas en schroef voorzien.

De stoombarkas *Para* was gestationneerd op Frederiksdorp ten dienste van den districts-commissaris van Beneden-Commewijne.

Om de twee maanden wordt deze barkas schoongemaakt en zoo noodig geschilderd.

De stoombarkas *Suriname* werd van Februari tot Juni in reparatie genomen; een nieuwe stoomketel werd ingezet, eenige huidplaten werden vernieuwd en de machines gerepareerd.

Deze barkas, die gebruikt werd ten dienste van ambtenaren en commissiën te Paramaribo, werd na het beëindigen der reparatiën naar Nickerie gezonden ter vervanging van de aldaar gestationneerde stoombarkas *Cottica*.

Door laatstgenoemde barkas, die in Nickerie was gestationneerd ten dienste van den districts-commissaris, kwam in Juli te Paramaribo, waar zij voorzien werd van een nieuwen stoomketel en van verscheidene nieuwe huidplaten; ook werd de machine geheel gerepareerd.

In de maand November weer in gebruik genomen werd zij voorloopig bestemd voor den districts-commissaris van Beneden-Para en Beneden-Suriname, voor ambtenaren en voor commissiën.

De stoomsloep *Commewijne* was gestationneerd te Albina ten dienste van den districts-commissaris van Marowijne.

In de maand Juli werd zij van nieuwe vlampijpen voorzien.

De stoombarkas *Marowijne* was gestationneerd te Domburg ten dienste van den districts-commissaris van Boven-Para en Boven-Suriname en van den op Domburg gevestigden districtsgeneesheer.

In het begin van het jaar 1897 werd deze barkas gerepareerd.

De stoombarkas *Saramacca* was te Groningen gestationneerd ten dienste van den districts-commissaris van Saramacca en den te Groningen gevestigden districts-geneesheer.

Zij kwam eenige malen te Paramaribo in reparatie.

De stoombarkas *Emma* werd gebezigd voor rivierdienst tusschen Paramaribo en het fort Nieuw-Amsterdam en tusschen Paramaribo en Domburg.

Bij het openen van den dagelijkschen dienst op Sommelsdijk werd de *Emma* op dezen post gestationneerd om in aansluiting met de *Nederland* en de *Wilhelmina* goederen en passagiers naar hooger dan post Sommeldijk gelegen plaatsen te vervoeren.

De stoomsloep *Creool II* werd steeds beschikbaar gehouden voor reizen van ambtenaren.

De stoomsloep *Ephrata* was gestationneerd te Ephrata ten dienste van den districts-commissaris van Cottica en Boven-Commewijne.

De stoombarkas *Sommelsdijk*, die eerst voor algemeenen dienst gebruikt werd, deed van af 1 Juli geregeld dienst tusschen Paramaribo en het fort Nieuw-Amsterdam en Paramaribo en de plantage Guineesche Vriendschap.

Zeilvaartuigen. De schoener *Nickerie* werd behalve voor gewone reizen naar Albina nog gebruikt voor het leggen van boeien aan Braamspunt en aan de monding van de Nickerie, voor mailreizen naar Coronie en Nickerie, voor het overbrengen van de verhuisboedels van de districts-commissarissen van Coronie en Saramacca, die onderling van standplaats verwisselden, terwijl het vaartuig bovendien in December gedurende eenige dagen voor Coronie gestationneerd was tot tijdelijke vervanging van den kotter.

Het schip verkeert in goeden staat.

De schoener *Coronie* bleef als wachtschip gestationneerd op de kust van Coronie. Zij kwam tweemaal te Paramaribo om gerepareerd te worden.

In 1897 werd f 63 804,05 ontvangen aan passage- en vrachtgelden (tegen f 56 964,11⁵ in 1896), namelijk f 46 559,16⁵ aan passage- en 17 244,88⁵ aan vrachtgelden. De passage en vracht voor kosteloos vervoerde personen en goederen kan op f 18 795,03⁵ worden gerekend.

Voor de ontvangen bedragen aan passage en vracht op ieder schip afzonderlijk wordt verwezen naar bijlage I van dit Verslag.

De vijf jongelieden, die in het eerste studiejaar van den op 1 Maart 1897 geopenden cursus tot opleiding van machinistleerlingen werden opgenomen, gingen allen na een afgelegd examen over naar het tweede studiejaar. Voor den nieuwen cursus — 1ste studiejaar, aanvangende op 1 Maart 1898 — hadden zich 8 jongelieden aangemeld. Twee werden afgekeurd, terwijl, van de zes overigen, vier een voldoend examen aflegden en toegelaten werden om de lessen van den cursus te volgen.

M. Financieele zaken.

Muntwezen. Even als in 1896 ondervond de geldsomloop in de kolonie in 1897 geene stremming.

Gebrek aan pasmunt kwam niet voor.

De Surinaamsche Bank beschikte over een metaal-voorraad gemiddeld groot f 718 000, of gemiddeld f 218 000 meer dan noodig was voor de voorgeschreven dekking der opvraagbare verbintenissen, die gemiddeld f 1 308 359 hebben bedragen.

De Bank voerde in 1897 voor eene waarde van f 24 000 aan Engelsche gouden munt (Sovereigns) in, terwijl naar Parijs verscheept werd francs 40 000, gelijk aan f 18 800; aan particulieren werd voor eene waarde van f 35 362,70 aan vreemde munt verkocht.

Van den voorraad Nederlandsche munt van de Bank is in den loop van het jaar 1897 een bedrag van f 17 800 in omloop gebracht en daarin gebleven of door particulieren uitgevoerd.

Begrooting. De koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1898 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 13 Juli 1897 (*Gouvernementsblad* n°. 24) en definitief bij de wet van 2 Februari 1898 (*Staatsblad* n°. 46, *Gouvernementsblad* n°. 8).

De uitgaven zijn daarbij geraamd op f 2 348 325,04⁵, de opbrengst der koloniale middelen op f 2 140 873,95 en de bijdrage uit 's Rijks schatkist op f 207 451,09⁵.

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1896 werd bij de wet van 31 December 1897 (*Staatsblad* n°. 292, *Gouvernementsblad* 1898 n°. 5) nader gewijzigd; het eindcijfer der voormelde begrooting wordt tengevolge van die wijzigingen verhoogd met f 19 804,05 en mitsdien gebracht op f 2 296 318,14.

Hierbij wordt overgelegd een vergelijkende staat (bijlage J) van de raming der ontvangsten en uitgaven aangevende de tot 18 Juli 1898 gedane of wel op dat tijdstip bekende en vermoedelijk nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1897.

Blijkens dien staat hebben de uitgaven tot 18 Juli 1898 bedragen f 2 263 731,13 of 18 233,34⁵ meer dan het geraamd totaal ad f 2 245 497,78⁵ en de koloniale middelen en inkomsten f 2 083 451,57 of f 66 713,24 meer dan de raming ad f 2 016 738,33, zoodat volgens deze cijfers tot dien dag voor het dienstjaar 1897 eene bijdrage uit 's Rijks schatkist wordt vereischt van f 180 279,56 of f 48 479,89⁵ minder dan de aanvankelijk geraamde som van f 228 759,45⁵.

Het slot van de rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten van Suriname over 1893 werd bij de wet van 3 December 1897 (*Staatsblad* n°. 34, *Gouvernementsblad* 1898 n°. 9) vastgesteld.

Belastingen. Een overzicht van de opbrengst van de voornaamste belastingen in de laatste tien jaren wordt in onderstaanden staat aangegeven.

Dienstjaar.	Invoerrechten.	Uitvoerrechten.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.	Personeel.	Patentrecht.	Belasting op de huurwaarde der huizen.	Erf- en grondpacht en concessierecht.	Tonnegeld der schepen.	Zegelrecht.	Successie- en overgangsrechten.
1888	f 522 313	f 118 333	f 120 967	f 99 018	f 48 253	f 28 214	f 104 935	f 8 897	f 36 260	f 10 099
1889.	651 776	113 680	112 601	90 848	49 416	29 817	101 405	8 244	37 183	11 860
1890.	719 543	110 275	122 519	89 072	52 943	32 292	86 244	8 525	43 328	11 090
1891.	714 647	90 635	101 830	82 991	51 073	33 253	96 662	7 947	31 930	14 958
1892.	734 147	92 424	87 229	84 900	52 810	37 007	101 302	8 569	49 192	42 970
1893.	841 988	98 690	109 334	89 128	53 640	38 113	130 349	8 064	43 976	7 923
1894.	925 029	82 713	116 896	100 967	64 085	39 053	119 295	9 046	36 542	10 899
1895.	928 995	74 178	102 038	97 753	65 515	38 162	149 764	8 236	41 520	6 281
		Belasting op goud								
1896.	953 548	61 488	125 102	98 836	64 752	38 118	143 743	7 610	43 931	3 057
1897.	928 158	65 110	164 163	99 084	60 644	38 694	142 258	1 215	42 099	9 531

Omtrent dezen staat valt het volgende aan te teekenen:

Invoerrechten. De opbrengst in 1896 bedroeg meer dan die in 1897 omdat in 1896, zooals reeds in het vorige verslag is vermeld, de verordening van 2 November 1896 (*Gouvernementsblad* 1897 n°. 6), waarbij bepaald werd dat het invoerrecht op gedistilleerde dranken voortaan naar eene minimum-sterkte van 40 pct. zoude moeten worden betaald, tot stand kwam, zoodat een groote hoeveelheid van dit artikel werd ingevoerd voor het in werking treden van die verordening.

Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd. In 1897 werd veraccijnsd voor consumptie f 118 933,20 en in 1896 f 101 014,20; terwijl aangezuiverd werden van kredietermijnen in 1897 f 45 230,44 en in 1896 f 24 087,80.

Patentrecht. De opbrengst van dit middel bedroeg in 1897 f 4108 minder dan in 1896. Dit bedrag is ongeveer gelijk aan het bedrag dat blijkens het kohier van 1897 minder verschuldigd is dan het kohier van 1896 aangaf.

Erf- en grondpacht en concessierechten. De opbrengst van huren, erfpachten, verkoopingen van domeinen en afkoop van zakelijke rechten was f 21 006,43[5]; die van het concessierecht tot ontginning van balata op domeingrond f 19 330,94[5] en die van het concessierecht tot ontginning van delfstoffen op domeingrond f 101 922,98[5].

De balata-industrie had in 1897 minderen omvang dan in 1896 toen de opbrengst was f 28 479,27[5]. De oppervlakte van de verleende concessies en hernieuwde concessies was in 1897 belangrijk minder dan in 1896.

De opbrengst van concessierechten tot het ontginnen van delfstoffen op domeingrond was in 1897 ongeveer f 7600 meer dan in 1896. De goudexploitatie breidde zich in 1897 niet uit maar er werden meer concessies tegen verhoogde retributie vernieuwd dan in 1896.

Tonnegeld der schepen. De verordening van 2 November 1896 (*Gouvernementsblad* 1897, n°. 6) tot afschaffing van de baak- en los- of laadgelden is in werking getreden op 5 Februari 1897 (*Gouvernementsblad* n°. 7).

Successie- en overgangsrechten. De meerdere opbrengst van dit middel is daaraan toe te schrijven dat alleen voor drie nalatenschappen een bedrag van f 3800 is ontvangen, waar nog bij komt een bedrag van f 3073,84 voor één boedel, waarvan in 1896 aangifte werd gedaan en waarover een geding bij het hof van justitie aangangig was.

In het Gouvernementsblad werd onder n°. 21 opgenomen de verordening van 18 Juni 1897 tot nadere wijziging van de zegelverordening.

In het Gouvernementsblad van 1898 werd opgenomen:

onder n°. 1, de resolutie van 18 Januari 1898, litt. n°. 553 omtrent de plaatsing in het Gouvernementsblad van den thans geldenden tekst van de zegelverordening;

onder n°. 18, de verordening van 10 Januari 1898 tot nadere aanvulling van de verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895, n°. 12 A) op de goudbelasting;

onder n°. 19, de verordening van 8 Januari 1898 tot nadere aanvulling van de verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895, n°. 12 A) op de goudbelasting.

Hypotheekkantoor. Gedurende 1897 werden ingeschreven 212 borderellen van hypothecaire schuldverordeningen tot zekerheid van een totaal bedrag van f 751 203,35. Hieronder zijn begrepen voor renteloozе hypotheken f 16 945,15, voor krediet-hypotheken f 111 650,00, voor 7 hypotheken ten behoeve van het immigratiefonds f 97 562,40.

De bedongen renten van deze kapitalen wisselden af tusschen 3 tot 12 pct. 's jaars;

2 subrogatiën werden aangeteekend;

167 inschrijvingen werden doorgehaald tot een totaal bedrag van f 532 894,15. Hieronder zijn begrepen f 19 631,15 voor renteloozе hypotheken, f 34 100 voor krediet-hypotheden en 6 hypotheken ten behoeve van het immigratiefonds tot een bedrag van f 86 073.

Ten behoeve van de Surinaamsche Bank werden ingeschreven 31 hypotheken op huizen en erven tot een bedrag van f 81 770 tegen 5½ pct. 's jaars, 3 krediet-hypotheken tot een bedrag van f 26 150 en geroyeerd 23 hypotheken op huizen en erven tot een bedrag van f 54 890 tegen 5½ pct. 's jaars, 2 krediethypotheken tot een bedrag van f 24 100, terwijl 2 hypotheken gedeeltelijk werden doorgehaald.

De totale som van de tot op 31 December 1897 ingeschreven en op dien dag nog van kracht zijnde hypothecaire schuldvorderingen bedroeg in hoofdsommen f 2 853 226,85[5]. Hieronder is begrepen een bedrag van f 1 925 523,97[5] voor inschrijvingen op huizen en erven en een bedrag van f 927 703,88 voor die op plantages en gronden.

De kredиethypotheken zijn in bovenstaande getallen niet begrepen. Van deze waren op 31 December 1897 nog 31 inschrijvingen van kracht tot een totaal bedrag van f 359 120, waaronder 22 op huizen en erven tot een bedrag van f 216 620 en 9 op plantages en gronden tot een bedrag van f 142 500.

In het register van overschrijvingen werden overgeschreven 312 akten van eigendomsoverdracht en van vestiging van overdracht van zakelijke rechten.

Hieronder waren begrepen 153 akten van verkoop en koop, 23 akten van openbare veiling en toewijzing, 2 akten van oprichting van naamlooze vennootschappen, 7 akten van scheiding en verdeeling, 119 grondbrieven, 2 akten van rectificatie, 8 akten van schenking, 4 akten van ruiling en 2 akten van subrogatie.

In het register van inbeslagneming werden ingeschreven 2 processen-verbaal van inbeslaggenomen onroerende goederen, terwijl er 2 werden opgeheven.

In het register van onderhandsche akten werden 88 akten overgeschreven.

Het ten behoeve van de koloniale kas ontvangen salaris van den hypotheekbewaarder bedroeg f 1 757,58 tegen f 1 600,54 in 1896.

2481 stukken werden ter viseering voor zegel aangeboden en het daarvoor ontvangen recht bedroeg f 31 724,75[5].

Ingevolge het bepaalde bij verordening van 18 Juni 1897 (*Gouvernementsblad* n°. 21) werd aan belanghebbenden een bedrag van f 7 200 gerestitueerd, waardoor het bedrag van het ontvangen zegelrecht f 24 524,75[5] wordt; aan plakzegelrecht werd verkocht voor f 16 103,90 en aan formaatzegels f 910.25.

Een en ander bedraagt te zamen f 41 538,90[5]. (1)

Aan boeten wegens overtreding van de zegelverordening werd ontvangen f 15.

In het Gouvernementsblad van 1898 verscheen onder n°. 17 het besluit van 16 April 1898 ter uitvoering van art. 7, tweede lid van het Koninklijk besluit van 15 Augustus 1868 n°. 62 (*Gouvernementsblad* n°. 16) betreffende de aanwijzing van den plaatsvervanger van den hypotheekbewaarder door den Gouverneur.

Koloniale spaarbank (2). Bij resolutie van 16 Maart 1898 litt. A n°. 2106, opgenomen in het Gouvernementsblad onder n°. 10, werden eenige wijzigingen aangebracht in het reglement van de koloniale spaarbank.

Aan de opgaven van den boekhouder is het volgende ontleend:

Het totaal van het tegoed der inleggers bedroeg	
op 1 Januari 1897 . . . . f	588 571,57[5]
De inleg bedroeg gedurende 1897.	260 457,91[5]
Gedurende 1897 werd teruggenomen. . . .	199 305,00

Het aantal inlagen in 1897 bedroeg 5743 (of 384 minder dan 1896) en het aantal lichtingen 3484 (of 9 meer dan in 1896).

1248 nieuwe boekjes werden uitgegeven en 1189 werden ingetrokken.

De onkosten bedroegen f 3928,56[5] waaronder begrepen is een bedrag van f 261,07 voor kosten op belegging.

Het kassaldo te Paramaribo bedroeg op 31 December 1897 f 5236,57 en dat bij de Surinaamsche bank aanwezig f 16 174,28[5].

Aan rente werd gedurende 1897 uitbetaald f 1305,59.

Door uitloting van 11 aandeelen in de geldleening van 1874 ter bevordering van de immigratie ten laste van de kolonie Suriname ad f 500, werd op het betrekkelijke hoofd f 5500 afgeschreven.

In inschrijvingen op de Grootboeken der 3½ % en 3 % Nationale Werkelijke Schuld werd f 47 500 belegd.

In bijlage K zijn vermeld de inlagen, de lichtingen, het aantal spaarbankboekjes en het gemiddelde bedrag per inlage, per lichting en per boekje, een en ander over de laatste tien jaren.

(1) Met referte aan de noot geplaatst bij het overeenkomstige cijfer van het vorige Verslag zij vermeld dat het zooeven bedoelde cijfer uitsluitend het hypotheekkantoor te Paramaribo betreft, terwijl in het cijfer van bijlage I ook begrepen waren ontvangsten gedaan op het kantoor van den ontvanger te Nieuw-Nickerie en bij de districts-commissarissen van Coronie en Marowijne.

(2) De opgaven betreffende hetgeen bij het einde van 1897 aan rente als kapitaal werd bijgeschreven, het saldo te goed op 31 December 1897 en het bedrag hetwelk te goed gemaakt werd aan rente op belegging zijn wel toegezegd, doch waren bij het afdrukken nog niet uit de kolonie ontvangen.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Met betrekking tot dit hoofdstuk werd in het Gouvernementsblad van 1897 opgenomen, onder n°. 28, de publicatie van 27 September 1897, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van 11 Augustus 1897, n°. 38) en van het daarbij behoorende reglement op de toekenning van overtocht van Nederland naar Suriname en omgekeerd ten laste van de koloniale kas.

O. Immigratie en kolonisatie.

§ 1. *Immigratie.*

Bij verordening van 18 December 1897, opgenomen in het Gouvernementsblad van 1897, n°. 9, werd de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5) van toepassing verklaard op het verschepingsseizoen 1897—1898.

Bij verordening van 24 April 1897, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar n°. 23, werd, te rekenen van 1°. Juli 1897, het bedrag der interessen over het door den huurder van arbeiders aan het immigratiefonds verschuldigde bepaald op 4½ in plaats van 6 ten honderd.

Bij besluiten van 9 Juni 1897 (*Gouvernementsblad* n°s. 18 en 19) werd de uitgifte geregeld van de tweede en van de derde serie van de geldleening ten behoeve van het immigratiefonds.

Bij publicatie van 4 December 1897 (*Gouvernementsblad* n°. 31) werd afgekondigd het Koninklijk besluit van 3 November 1897 n°. 32, houdende nadere wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8) betreffende de immigratie van vrije arbeiders in Suriname.

Door deze wijziging verviel de bij het Koninklijk besluit van 1 Maart 1878 n°. 32 (*Gouvernementsblad* n°. 11) in de immigratiewetgeving gebrachte bevoegdheid om reëngagementen te sluiten vóór den afloop van het contract, zoodat voortaan, evenals vóór de wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8) bij Koninklijk besluit van 1 Maart 1878 n°. 32 (*Gouvernementsblad* n°. 11), alleen met die immigranten reëngagementen kunnen worden aangegaan, die ten volle aan hunne werkovereenkomst hebben voldaan.

Verder werden nog in het Gouvernementsblad van 1898 opgenomen:

onder n°. 4 de verordening van 8 Februari 1898, waarbij de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5), houdende wijziging van de verordening betreffende de oprichting van een immigratiefonds van toepassing wordt verklaard op het verschepingsseizoen 1898/1899;

onder n°. 20 de verordening van 23 Februari 1898 tot regeling van de buitenlandsche verloven en overtochtsgelden, alsmede van de verloftraktementen en de wachtgelden van de ambtenaren voor het immigratiefonds, die van eene vaste aanstelling door of van wege den Gouverneur zijn voorzien en uit genoemd fonds hunne bezoldiging ontvangen.

In het Gouvernements-advertentieblad van 19 October 1897 werden de voorwaarden bekend gemaakt, waarop aanvrage van arbeiders zoowel uit Britsch-Indië als uit Nederlandsch-Indië voor het verschepingsseizoen 1898/1899 kunnen worden gedaan.

In het beheer van het immigratiedepartement kwam in 1897 geen verandering.

Het aantal aangevraagde arbeiders voor het verschepingsseizoen 1897—1898 bedroeg:

515 uit Britsch-Indië en 353 uit Nederlandsch-Indië.

De *Avon* verliet op 25 Januari 1898 Calcutta met 591 adult-emigranten en kwam op den 13den April daaraanvolgende in de kolonie aan. Op de reis overleden 3 mannen en 1 pasgeboren kind, en hadden 2 geboorten plaats, zoodat te Paramaribo op den volgenden dag debarkeerden 390 mannen, 162 vrouwen, 6 jongens, 1 meisje tusschen 10 en 15 jaren, 26 jongens en 31 meisjes beneden dien leeftijd, uitmakende 616 hoofden gelijk aan 555½ als volwassen berekende immigranten.

In 1897 werden alleen immigranten uit Nederlandsch-Indië aangevoerd. Behalve hetgeen dienaangaande op bladz. 28 van het vorig Verslag is medegedeeld kan nog het volgende worden gemeld:

Het stoomschip *Prinses Marie* van de stoomvaartmaatschappij

Nederland vertrok op den 25sten Juli 1897 van Samarang met 93 emigranten, zijnde 63 mannen en 30 vrouwen; te Batavia werd nog 1 vrouw ingescheept. Dit transport kwam te Amsterdam aan op den 3den September daaraanvolgende. Op den 15den September 1897 gingen deze emigranten over op de *Prins Willem V* en kwamen in Suriname aan op den 1sten October daaraanvolgende.

Met het stoomschip *Oranje-Nassau* van de maatschappij Koninklijke West-Indische maildienst kwam den 18den Juli 1898 in de kolonie aan een transport Javaansche immigranten, bestaande uit 64 vrouwen, 30 mannen en 5 jongens tusschen 12 en 15 jaren.

Een nader transport, bestaande uit 70 mannen, 37 vrouwen, 2 jongens tusschen de 12 en 15 jaren en 1 jongen en 1 meisje tusschen de 2 jaren kwam den 31sten van dezelfde maand in Suriname aan met het stoomschip *Prins Willem IV* van de genoemde maatschappij.

Terugvoer van immigranten. Van de in 1890 door de Nederlandsche Handelmaatschappij voor hare onderneming Mariënburg als proef aangevoerde 94 Javaansche arbeiders, hadden 8 mannen en 8 vrouwen met 1 kind hun wensch te kennen gegeven om naar Indië te worden teruggezonden. Daaraan werd voldaan.

Zij vertrokken met nog 1 jongen, een wees afkomstig van het transport met de *Voorwaarts*, die met zijn verzorger, een der vertrekkenden, de reis voor diens rekening aanvaardde op 13 Juni met het stoomschip van den Koninklijken West-Indischen maildienst, *Prins Willem III*, naar Amsterdam en vervolgden van daar de reis naar Java met het stoomschip *Prins Alexander* van de stoomvaartmaatschappij Nederland; op den 17den Augustus kwamen zij allen behouden aan te Tandjong-Priok.

Met een van Demerary vertrekkend schip met terugkeerende immigranten, konden door de bemoeiingen van het immigratiedepartement een 200tal immigranten uit Britsch-Indië daarheen worden teruggevoerd.

Op den 6den September vertrokken de immigranten, die zich tot vertrek hadden doen inschrijven, met den kolonialen stoomer *Curaçao* onder geleide van den hoofdcommies bij het immigratiedepartement, aan wien een geneesheer en een tolk waren toegevoegd, naar Demerary, alwaar zij den 8sten werden ontscheept.

Op den 13den werden zij, met de terugkeerende immigranten van Demerary, ingescheept op het schip *Foyle* dat dienzelfden dag vertrok.

Het aantal vertrokken immigranten uit Suriname was:

131 mannen }
49 „ } van 10 jaren en daarboven.

18 jongens }
14 meisjes } van 1—10 jaren.

en 1 jongen beneden 1 jaar, te zamen 213 hoofden, uitmakende 196½ adult.

Op den 26sten Januari 1898 kwam de *Foyle* te Calcutta aan. Gedurende de reis vonden onder de vertrokken immigranten uit Suriname 1 geboorte en 2 sterfgevallen plaats, zoodat te Calcutta aankwamen 212 hoofden.

Op den 1sten Januari 1997 waren in de kolonie onder contract verbonden 7066 immigranten uit Britsch-Indië, te weten 4369 mannen, 1547 vrouwen, 604 jongens en 546 meisjes.

Dit getal vermeerderde in 1897:

door geboorte: met 124 jongens en 110 meisjes;

door reëngagement: met 63 mannen, 1 vrouw en 1 jongen;

door terugkeer van desertie: met 5 mannen en 1 vrouw.

Daarentegen verminderde dit getal:

door overlijden: met 51 mannen, 25 vrouwen, 49 jongens en 40 meisjes;

door ontslag na geëindigden diensttijd: met 708 mannen, 271 vrouwen, 159 jongens en 131 meisjes;

door desertie: met 6 mannen en 1 vrouw;

door ontbinding van het contract: met 6 mannen en 1 vrouw;

door afschrijving van weezen bij het bereiken hunner meerderjarigheid: met 2 mannen, 1 vrouw en 1 meisje; terwijl 7 jongens en 18 meisjes, die den leeftijd van 18 jaar hadden bereikt, werden overgeschreven onder de mannen en vrouwen.

Tengevolge van bovenvermelde mutatiën bedroeg op 31 December 1897 het getal onder contract verbonden immigranten uit Britsch-Indië: 3671 mannen, 1268 vrouwen, 514 jongens en 466 meisjes, te zamen 5919 hoofden.

Er werden onder hen 43 huwelijken gesloten, terwijl nog 1 huwelijk werd voltrokken tusschen een Britsch-Indiër en eene inlandsche vrouw. Bij die huwelijken werden 31 kinderen gewettigd.

Het getal geboorten onder de gecontracteerde immigranten bedroeg 234.

In 1896 was dit 186.

Op de 100 mannen was de geboorte 16.63; 3.46 meer dan in 1896.

De sterfte onder de gecontracteerde immigranten bedroeg 165 personen, dat is 2.54 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Trekt men van dit sterftecijfer af 7 accidenteele sterfgevallen, welke in 1897 hebben plaats gehad, dan blijven er over 158 gewone sterfgevallen, of 2.43 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

In 1896 was dit cijfer 2.33.

Naar den leeftijd kwamen er voor 60 sterfgevallen beneden den leeftijd van 1 jaar, 24 van 1 tot beneden 10 jaar en 81 van 10 tot beneden 50 jaar.

De verhouding tusschen de mannen en vrouwen onder de onder contract verbonden immigranten was in 1897 350 vrouwen tegen 1000 mannen. In 1896 was de verhouding 355 : 1000.

Het aantal niet onder contract verbonden immigranten op 31 December 1897 op de plantages gevestigd, bedroeg 1900 mannen, 1027 vrouwen, 701 jongens en 561 meisjes.

Op 31 December 1897 waren dus onder de niet onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten, op de plantages gevestigd 540 vrouwen tegen 1000 mannen; terwijl onder de kinderen van onder contract verbonden èn van niet onder contract verbonden ouders op de plantages 845 meisjes waren tegen 1000 jongens.

Op den 1sten Januari 1897 waren in de kolonie onder contract verbonden 625 immigranten uit Nederlandsch-Indië, te weten 408 mannen, 152 vrouwen, 30 jongens en 35 meisjes. Dit getal vermeerderde in 1897:

door aanvoer: met 587 mannen, 275 vrouwen, 22 jongens en 14 meisjes;

door geboorte: met 16 jongens en 7 meisjes.

Daarentegen verminderde het:

door overlijden: met 13 mannen, 5 vrouwen, 9 jongens en 5 meisjes;

door ontslag na geëindigden diensttijd: met 2 mannen en 2 vrouwen;

door terugkeer naar Java met zijn verzorger, met 1 jongen (wees).

Zoodat op 31 December 1897 het getal onder contract verbonden immigranten uit Nederlandsch-Indië bedroeg:

980 mannen, 420 vrouwen, 58 jongens en 51 meisjes, te zamen 1509 hoofden.

Het getal geboorten bedroeg 23 dat is 8.04 ten honderd van de vrouwen.

De verhouding tusschen mannen en vrouwen was 412 vrouwen tegen 1000 mannen.

De sterfte bedroeg 32 personen, dat is, 3 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Trekt men van dit sterftecijfer af 3 accidenteele sterfgevallen, welke in 1897 hebben plaats gehad, dan blijven er over 29 gewone sterfgevallen of 2.72 ten honderd van het gemiddelde dier bevolking.

Naar den leeftijd kwamen voor 14 sterfgevallen beneden 1 jaar, 1, van 1 tot beneden 10 jaar en 17, van 10 tot beneden 50 jaar.

Er werden geene huwelijken onder deze immigranten voltrokken.

Voor het land, op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 63) in het jaar 1896 aan immigranten, die hunne contracten getrouw hadden vervuld en zich goed gedragen hadden, ter uitoefening van den kleinen landbouw afgestaan, alsmede voor het land dat op ultimo December 1897 in het geheel aan hen was afgestaan, en voor het van particulieren afkomstige land, waarvan zij op dat tijdstip huurder of eigenaar waren, wordt verwezen naar het immigratie verslag, bijlage L^1, I § 5 en II B.

Wat de vestigingsplaatsen betreft, zij hier het volgende vermeld:

Op Domburg werd de huur van 4 perceelen tot een gezamenlijke oppervlakte van 4,3656 H.A., aangegaan tegen den gewonen huurprijs van f 10 per jaar per hectare, op naam van andere Britsch-Indiërs overgeschreven en het gebruik van een perceel, groot 1,77 H.A., verleend krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24), op naam van een anderen Britsch-Indiër overgeschreven.

La Rencontre. De op deze plantage gevestigde onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten werden bij de overneming door het Gouvernement, voor zoover hunne contracten na Mei 1897 ten einde kwamen, tegen terugbetaling van de aanvoerkosten naar reden van den onvervulden diensttijd overgedragen aan de West-Indische Landbouw-maatschappij „Plantage Meerzorg".

In afwachting van den verkoop der cacaobeplantingen op de aanstaande vestigingsplaats, werden zij gebezigd tot het onderhouden dier beplantingen.

Nadat de verdeeling van *La Rencontre* in 102 perceelen was goedgekeurd, werd met de uitgifte aangevangen.

Op ultimo December 1897 waren, krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24), 63 aanvragen van perceelen op *La Rencontre* in gebruik, te zamen tot eene oppervlakte van 136,15 H.A. aanhangig.

Paradise. Bij resolutie van 14 Maart 1898, litt. B, n°. 2073, werd de verdeeling en inrichting van deze plantage als vestigingsplaats geregeld en werden den districts-commissaris van Nickerie de noodige credieten geopend tot het doen verrichten van verschillende werkzaamheden in verband tot de oprichting van genoemde vestigingsplaats.

Alkmaar. Op deze vestigingsplaats werden in gebruik uitgegeven 3 perceelen van $1\frac{2}{3}$ H.A. en 3 perceelen van $\frac{5}{6}$ H.A.

Van de reeds uitgegeven perceelen werden 8, elk van $1\frac{2}{3}$ H.A. verdeeld in perceelen van $\frac{5}{6}$ H.A.: terwijl 21 perceelen van $1\frac{2}{3}$ H.A. en 12 perceelen van $\frac{5}{6}$ H.A. op naam van anderen overgeschreven werden.

Op ultimo December 1897 waren op deze vestigingsplaats uitgegeven 130 perceelen, waarvan 74 van $1\frac{2}{3}$ H.A. en 56 van $\frac{5}{6}$ H.A.

De productie van deze perceelen was 16 215 lossen bananen, 1170 kilogram aardvruchten en 2100 kilogram koorn.

Op de perceelen bevonden zich 6 planken huizen.

De gebruikers bezitten 54 stuks groot vee en 26 geiten.

De huur van 2 erven, te Paramaribo gelegen, werd door Britsch-Indiërs van anderen overgenomen.

Gedurende het jaar 1897 werd door tusschenkomst van het immigratie-departement door 205 Britsch-Indische immigranten een bedrag van f 7 830,50 aan hunne betrekkingen in Britsch-Indië overgemaakt, tegen f 2300 door 64 Britsch immigranten in 1895 en f 3 946 door 111 in 1896.

Het aantal klachten tegen immigranten ingebracht wegens het niet naleven van hunne werkovereenkomsten, was in 1897 in verhouding tot de gemiddelde bevolking:

voor die uit Britsch-Indië 11,15 ten honderd; 1,57 ten honderd meer dan in 1896;

voor die uit Nederlandsch-Indië 19,12 ten honderd; 4,12 ten honderd meer dan in 1896.

Het aantal krachten wegens overtredingen van anderen aard, bedroeg in 1897:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 3,43 ten honderd; 0,59 ten honderd minder dan in 1896;

voor die uit Nederlandsch-Indië 1,97 ten honderd; 0,13 ten honderd minder dan in 1896.

Het aantal klachten wegens wanbedrijf bedroeg in 1897:

voor de immigranten uit Britsch-Indië 0,11 ten honderd; 0,07 ten honderd minder dan in 1896;

voor die uit Nederlandsch-Indië 0,09 ten honderd.

Het aantal klachten wegens misdaad bedroeg in 1897:

voor de immigranten uit Britsch-Indië: 0,031 ten honderd, 0,015 ten honderd minder dan in 1896;

voor die uit Nederlandsch-Indië 0,09 ten honderd.

In 1896 werd tegen de immigranten uit Nederlandsch-Indië geen klacht wegens wanbedrijf en ook niet wegens misdaad ingebracht.

§ 2. *Kolonisatie.*

Volgens opgave der Europeesche kolonisten in den omtrek van Paramaribo gevestigd, was hunne getalsterkte op 1 Januari 1897: 184 personen, te weten: 45 mannen, 44 vrouwen, 47 jongens en 48 meisjes.

Dit getal vermeerderde in 1897:

door geboorte: met 6 jongens en 5 meisjes en verminderde door overlijden: met 1 vrouw en 2 jongens, zoodat op 31 December 1897 hun getal bedroeg 45 mannen, 43 vrouwen, 51 jongens en 53 meisjes, te zamen 192 hoofden.

Hun veestapel bestond op 31 December 1897 uit 876 runderen, 39 paarden, 6 muilezels en 49 steenezels.

P. Nijverheid.

§ 1. *Ontginning van delfstoffen.*

In bijlage M wordt een overzicht aangetroffen van het aantal concessiën in 1897 voor de goudindustrie uitgegeven, van de oppervlakte van de gronden waarop zij betrekking hebben en van de daarvoor bedongen retributie, alsmede een gelijk overzicht voor zooveel betreft de eerste vier maanden van 1898.

Ter voorkoming van misbruik van de bestaande bepalingen door een terrein *formeel* voor een jaar tot onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen aan te vragen, terwijl *feitelijk* naar balata een onderzoek wordt ingesteld, voor welk onderzoek slechts een termijn van vier maanden werd verleend, werd in den aanvang van 1897 als regel aangenomen vergunningen tot onderzoek naar delfstoffen ook slechts voor vier maanden te verleenen, met de mogelijkheid natuurlijk om dezen termijn te verlengen, wanneer de houder van de vergunning ernst met het onderzoek bleek te maken.

Om den verren afstand van Paramaribo werd die termijn van vier maanden voor de districten Nickerie en Marowijne gerekend in te gaan eene maand na de dagteekening van de vergunning.

In 1897 werden kosteloos 45 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 883 000 H.A., en wel:

in Saramacca	40,	tot eene gezamenl. oppervl. van 800 000 H.A.	(1)
„ Nickerie	2,	„ „ „ „ „ 40 000 „	(2)
„ Marowijne	2,	„ „ „ „ „ 23 000 „	(3)
„ Suriname	1,	„ „ „ „ „ 20 000 „	(4)
	45,	„ „ „ „ „ 883 000 H.A.	

(1) Van deze vergunningen werden verleend:

3 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 60 000 H.A. voor den tijd van vier maanden;

25 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 50 000 H.A. voor den tijd van vier maanden in te gaan eene maand na de dagteekening van de beschikking (Jhr. G. G. de Villeneuve de la Collette c. s.) en

12 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 240 000 H A. voor den tijd van één jaar (J. Barr Robertson c. s.).

(2) Deze vergunningen werden beide verleend voor den tijd van één jaar.

(3) Deze vergunningen werden beide verleend voor den tijd van zes maanden tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van mica.

(4) Deze vergunning werd verleend voor den tijd van vier maanden.

In de eerste 4 maanden van 1898 werden kosteloos 4 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 50 850 H.A., en wel:

in Saramacca	2,	tot eene gezamenl. oppervl. van	20 895 H.A.	(1)
„ Marowijne	2,	„ „ „ „ „	23 955 „	(2)
	4,	„ „ „ „ „	50 850 H.A.	

Het terrein gelegen tusschen de Suriname en Marowijne, bezuiden eene lijn in oost-westelijke richting over Paramaribo getrokken, werd bij resolutie van 4 Januari 1897, litt. B, n°. 64, voor den tijd van 4 jaren kosteloos afgestaan aan het comité geformeerd door de heeren *de Gelder* c. s. (later de maatschappij „Suriname") tot het instellen van een geologisch en landbouwkundig onderzoek, op de voorwaarden in bijlage N vermeld.

In December 1897 werd door de maatschappij Suriname met bovenbedoeld onderzoek aangevangen.

Naar de aangiften door belanghebbenden gedaan, bedroeg de hoeveelheid goud in 1897 gevonden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname . .	434 661,1	gram
Saramacca	135 492	„
Marowijne	82 950,8	„
Lawa	250 020,2	„
Totaal . .	903 124,1	gram.

hetgeen, berekend tegen den prijs van f 1,37 per gram eene waarde vertegenwoordigt van f 1 237 280,01[5].

Gedurende het 1ste kwartaal 1898 werd, volgens aangiften, gevonden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname . .	71 867	gram
Saramacca	24 576	„
Marowijne	14 182,4	„
Lawa	51 073	„
Totaal . .	161 698,4	gram.

hetgeen berekend naar gemelden koers, eene waarde vertegenwoordigt van f 221 526,26.

In 1897 werd 859 905 gram goud uitgevoerd, volgens den prijs van f 1,37 per gram, eene waarde vertegenwoordigende van f 1 178 069,95.

Hiervan werd uitgevoerd naar Nederland 586 036,1 gram; naar Groot-Britannië 90 801 gram; naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika 3431 gram; naar Cayenne 179 067,4 gram; naar andere plaatsen 569,5 gram.

Daarenboven werd naar Nederland uitgevoerd 127 177,6 gram goud; naar Groot-Britannië 34 758,5 gram goud en naar Amerika 3961 gram goud van Fransch-Guyana in Suriname ingevoerd.

De waarde van het uitgevoerde goud van den aanvang der industrie tot en met 1896 bedroeg blijkens het laatste verslag f 20 694 380,08.

Dit cijfer klimt alzoo door den uitvoer in 1897 tot f 21 872 450,03.

Van 1 Januari tot 30 April 1898 bedroeg de uitvoer 206 597 gram, eene waarde vertegenwoordigende van f 283 037.

Hiervan werd uitgevoerd in:

Januari	26 781,5	gram
Februari	44 655,5	„
Maart.	65 85	„
April	69 305	„ .

(1) Deze vergunningen werden verleend voor den tijd van vier maanden.

(2) Deze vergunningen werden verleend voor den tijd van vier maanden, in te gaan eene maand na de dagteekening van de beschikking.

Nog werd gedurende deze vier manden uitgevoerd 57 560,5 gram goud, van Fransch Guyana in de kolonie ingevoerd.

§ 2. *Landbezit, landbouw en andere ondernemingen.*

In 1897 zijn in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan 186,707239 H.A. land, terwijl in den boezem van het domein werden teruggenomen 259,3 H.A.

In verschillende districten werden 44 vergunningen verleend tot het kappen van brandhout en het bewerken van timmerhout voor eene totale uitgestrektheid van 20 220,855 H.A., waaronder 6 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 2400 H.A. met recht om ook bolletriehout te bewerken, waarvoor 20 cent retributie per H.A. wordt betaald, tegen 10 cent per H.A. voor de overige

In de bij dit Verslag gevoegde bijlage **O** zijn de uitkomsten van den landbouw in 1897 vermeld, en ter vergelijking ook opgaven over de jaren 1895 en 1896 opgenomen.

De gebruikelijke opgaven, betreffende de verschillende plantages en gronden waarop suiker, cacao en andere producten werden verkregen, zijn opgenomen in de bijlagen **P**, **Q**, **R** en **S**.

Het volgende wordt aan die staten ontleend:

In 1897 werd op 8 (1) plantages suiker geproduceerd, op 78 (2) was cacao de hoofdcultuur, op 929 gronden, voormalige plantages en gronden werden zoowel cacao als producten van den kleinen landbouw geteeld; terwijl op 1 plantage en 193 gronden en voormalige plantages en gronden uitsluitend bananen, koorn (maïs), rijst en aardvruchten werden verbouwd.

In bebouwing waren op het einde van 1897 op suikerplantages 1 922 165 H.A., waaronder 45 H.A. waarop cacao en 9 H.A. waarop koffie werd verbouwd; op de cacao- en andere plantages en gronden en op de voormalige plantages en gronden thans in kleine perceelen uitgegeven 13 713,6401 (3) H.A., waarvan in aanleg waren (dus nog geen product opleverden) 31 H.A.

In het begin van hoofdstuk C is reeds eene vergelijking gemaakt tusschen de productie in 1897 en die in 1896.

Op ultimo December 1897 waren werkzaam:

op de suikerplantages 2805 immigranten en 2152 niet-immigranten;

op de cacao- en andere plantages en gronden en voormalige plantages en gronden, thans in kleine perceelen uitgegeven, 3437 immigranten, 3622 niet-immigranten, 3878 eigenaren en 4159 pachters;

op de gronden waar in 1897 nog niet werd geoogst 18 eigenaren, 1 pachter en 5 niet-immigranten;

zoodat de in de districten gevestigde arbeidersbevolking en met haar gelijk gestelden bedroeg 20 077 hoofden.

Voegt men hierbij de te Paramaribo woonachtige 561 landbouwers en 369 veld- en fabrieksarbeiders (zie bijlage **B**), die voor een groot deel op de plantages Tourtonne, Ma Retraite, Kwatta en op de verschillende plantages in Beneden-Suriname en Beneden-Para arbeiden, dan klimt dat aantal tot 21 007.

In de bijlagen **T**, **U** en **V** zijn vervat opgaven nopens den verrichten arbeid en het verdiende loon. Daaruit blijkt, dat door creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders 126 644 $^2/_3$ taken werden verricht op plantages en gronden alwaar geen immigranten gevestigd zijn, en 660 698 $^3/_4$ taken op plantages waar immigranten gevestigd zijn, en dat op eerstbedoelde plantages f 93 579,32 en op laatstgenoemde f 521 339,44 aan loon is uitbetaald.

Voegt men bij deze cijfers de door de immigranten verrichte 1 020 832 taken en het door hen verdiende loon ten bedrage van f 680 839,03[5], dan blijkt dat op de plantages waar de groote

(1) Hierbij zijn Mariënburg en Zoelen voor één plantage gerekend.

(2) Naar aanleiding van de noot voorkomende op bladz. 34 tweede kolom van het vorige Verslag wordt de aandacht gevestigd op de noten opgenomen op het titelblad van de bijlagen **T** en **U**, op de noten 1 en 3 van de bijlage **Q** en op de noot van bijlage **R** van dit Verslag.

(3) In het vorige Verslag staat 13 213,2071 H.A.; lees: 13 217,2071 H.A.

landbouw gedreven wordt, in 1897 zijn verricht 1 808 175 $^{5}/_{12}$ taken, en dat voor dien arbeid aan loon is uitbetaald f 1 295 757,79^{5}.

Op ultimo December 1897 waren door het Gouvernement 2249,8129 H.A., verdeeld in 2023 perceelen, aan 1927 personen in huur afgestaan.

Daarvan waren 741 perceelen met eene oppervlakte van 79,3647 H.A. te Paramaribo en Albina gelegen, als erven verhuurd aan 736 personen (1).

Bovendien waren in kosteloos gebruik afgestaan te Paramaribo 4 perceelen, te zamen ± 1,7906 H.A. aan de Moravische Broedergemeente, aan de Roomsch-Katholieke gemeente en aan de maatschappij „Koninklijke West-Indische Maildienst"; voorts te Albina 2 perceelen, te zamen groot 0,17 H.A., te Nieuw-Nickerie 2 perceelen, te zamen groot 0,1676936 H.A. en in Coronie 1 perceel groot 1,0752 H.A. aan de Moravische Broedergemeente.

De overige 1273 perceelen te zamen groot 2167,2447 H.A., zijn tot uitoefening van den landbouw uitgegeven: in huur aan 698 personen; in kosteloos gebruik krachtens de Publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) en krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) aan 4 5 personen, in kosteloos gebruik voor landbouw aan 8 personen en voor andere doeleinden aan de Hervormde-, de Roomsch-Katholieke- en de Moravische Broedergemeenten; in huur aan 3 personen tot het oprichten van eene inrichting om hout te zagen en te bewerken.

Onder de bovengenoemde 475 personen bevinden zich 73 personen, die in 1897 krachtens de Publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) en krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) land tot eene gezamenlijke oppervlakte van $129^{3}/_{6}$ H.A. verkregen.

Omtrent de verdeeling der bovengenoemde 1273 perceelen over de kolonie wordt de volgende opgave verstrekt:

DISTRICTEN.	Aantal perceelen.	Oppervlakte in H.A.	Aantal huurders of gebruikers.
Beneden-Suriname en Beneden-Para.	178	269,0333	155
Boven-Suriname en Boven-Para	212	(2) 303,0668	167
Beneden-Commewijne . . .	23	220,1175	21
Boven-Commewijne en Cottica	222	306,0924	221
Beneden-Saramacca. . . .	296	629,40	293
Boven-Saramacca.	57	113	57
Coronie	207	173,7435	189
Nickerie.	67	125,7912	68
Marowijne	11	27	11
	1 273	2167,2447	1 185

Het eiland Gros Bois, gelegen ten westen van de monding van de Marowijne, werd bij resolutie van 1 November 1897, litt. B, n°. 8399 op nieuw voor één jaar verhuurd voor vischvangst, varkens- en kippenkweek; terwijl bij resolutie van 18 Augustus 1897, litt. B, n°. 6448, een perceel groot 100 H.A., gelegen aan de Motkreek, district Cottica, voor één jaar aan een persoon in huur werd afgestaan ter uitoefening van de vischvangst.

(1) In het vorige Verslag waren eenige perceelen te Nieuw-Nickerie als erven opgegeven, die bestemd zijn voor den kleinen landbouw; zij zijn thans niet als erven vermeld, doch bij den kleinen landbouw medegerekend

2) In het vorige Verslag was opgegeven 303,6258 H.A.; lees 307,6258 H.A.

Bovendien werd bij resolutie van 23 Februari 1897, litt. B, n°. 1590, een perceel, groot 2000 H.A., gelegen aan de Boven-Suriname, in kosteloos gebruik afgestaan ter uitoefening van den kleinen landbouw aan 8 Duitsche kolonisten. Dit perceel werd echter spoedig door hen verlaten. (Zie het daaromtrent in het vorige Verslag, hoofdstuk O, medegedeelde.)

Uit het volgende staatje blijkt hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders zich bevonden op de centrale door het Gouvernement aangelegde vestigingsplaatsen.

Ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1896.

Centrale vestigingsplaatsen.	Aantal perceelen		Oppervlakte in H.A.		Aantal huurders.	
	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.
Bij het fort Nieuw-Amsterdam (Beneden-Suriname	110	110	107,3422	107,3422	(1) 87	(1) 87
Op Domburg (Boven-Para	178	183	235,7308	251,1718	140	138
Op Totness (Coronie	205	206	174,3326	172,7985	212	188
Alkmaar	118	130	127,5	133,3333	118	130
	611	629	654,9056	664,6458	557	543

Tot exploitatie van balata zijn in 1897 overeenkomstig de voorschriften der Verordening van 21 Januari 1893 (*Gouvernementsblad* n°. 14) verleend 32 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 158 131,20 H.A., tegen betaling van 10 cent per H.A per jaar, en wel:

in Nickerie 12, tot eene gezamenl. oppervl. van 71 112 H.A. (2)
„ Suriname 12, „ „ „ „ „ 46 379,20 „ (3)
„ Saramacca 6, „ „ „ „ „ 33 870 „
„ Cottica 2, „ » „ „ „ 6 770 „ (4)
32, „ „ „ „ „ 158 131,20 H.A.

Hernieuwd werden voor één jaar tegen betaling van 10 cent per H.A.:

a. in Suriname:

	H.A.		H.A.
1 concessie, groot	43 488,362,	voor een gedeelte groot	32 875
1 „ „	6 000,	„ „ „ „	5 000
1 „ „	7 500,	„ „ „ „	5 000

(1) De verschillen tusschen het aantal perceelen en het aantal huurders zijn ontstaan doordien één persoon soms meer dan een perceel in huur heeft, of dat meer dan een persoon zamen één perceel in huur hebben.

(2) Waaronder 2 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 6830 H.A. ter vergrooting van 2 in 1896 verleende concessiën en 1 tot eene oppervlakte van 3000 H.A., ter vergrooting van 1 in 1897 verleende concessie en verder 2 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 15 958 H.A. ter vergrooting van eene in 1897 hernieuwde concessie.

(3) Waaronder 5 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 12 191.70 H.A., ter vergrooting van 3 in 1896 verleende concessiën en 1 tot eene oppervlakte van 2085 H.A., ter vergrooting van 1 in 1897 verleende concessie en verder 2 concessiën, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 5062,50 H.A., ter vergrooting van eene in 1897 hernieuwde concessie.

(4) Waaronder 1 concessie tot eene oppervlakte van 1770 H.A. ter vergrooting van eene in 1897 verleende concessie.

b. in Nickerie:

	H.A.		H.A.
1 concessie, groot	6 464,	voor het geheel groot	6 464
1 „ „	48 370,	„ een gedeelte „	13 264
„ „ „	26 017,2148,	„ „ „ „	5 000

c. in Saramacca:

1 concessie, groot	24 706,5,	voor een gedeelte groot	5 000
1 „ „	5 940,	„ het geheel „	5 940

d. in Marowijne:

1 concessie, groot	6 750,	voor een gedeelte groot	5 000

De oppervlakte van in 1897 hernieuwde concessiën bedraagt 83 543 H.A. en de gezamenlijke oppervlakte van in 1897 verleende en hernieuwde concessiën tot exploitatie van balata bedraagt alzoo 241 674,20 H.A.

Tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van balata werden in 1897 verleend 77 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 3 514 786,2973 H.A., en wel:

in Nickerie	34,	tot eene gezamenl. oppervl. van	1 692 335,8708 H.A.
„ Saramacca	20,	„ „ „ „ „	1 070 140,3865 „
„ Suriname	14,	„ „ „ „ „	380 778,54 „
„ Marowijne	2,	„ „ „ „ „	184 537,50 „
„ Cottica	6,	„ „ „ „ „	154 734 „
„ Boven-Commewijne	1,	„ „ „ „ „	32 260 „
	77,	„ „ „ „ „	3 514 786,2973 H.A.

Voorts werden in 1897 verlengd met 4 maanden 2 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 47 460 H.A. welke in 1896 verleend waren en wel in Boven-Commewijne voor 1 perceel groot 32 260 H.A. en in Saramacca voor 1 perceel groot 15 200 H.A.

De gezamenlijke oppervlakte van de terreinen, waarop in 1897 vergunningen tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van balata zijn verleend, bedraagt alzoo 3 562 246,2973 H.A.

Deze vergunningen werden alle kosteloos en voor den tijd van 4 maanden verleend, onder herinnering dat de voorkeur tot het verkrijgen van eene concessie tot exploitatie slechts tot aan het einde van dien termijn bestaat.

Tot exploitatie van balata zijn gedurende de eerste vier maanden van 1898 overeenkomstig de voorschriften der Verordening van 21 Januari 1893 (*Gouvernementsblad* n°. 14) verleend 5 concessiën, tot eene gezamenlijke oppervlakte van 18 675 H.A., tegen betaling van 10 cent per H.A., en wel:

in Saramacca	2,	tot eene gezamenl. oppervl. van	7 500 H.A. (1)
„ Suriname	2,	„ „ „ „ „	6 175 „ (2)
„ Nickerie	1,	„ „ „ „ „	5 000 „
	5,	„ „ „ „ „	18 675 H.A.

Hernieuwd werd voor één jaar tegen betaling van 10 cent per H.A. in Marowijne 1 concessie, groot 5000 H.A.

De gezamenlijke oppervlakte van de gedurende de eerste vier maanden van 1898 verleende en hernieuwde concessiën tot exploitatie van ballata bedraagt alzoo 23 675 H.A.

Tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van balata werden gedurende de eerste 4 maanden van 1898 verleend 4 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 159721,858 H.A., en wel:

in Nickerie	1,	tot eene gezamenl. oppervl. van	66 850 H.A.
„ Suriname	1,	„ „ „ „ „	11 000 „
„ Saramacca	1,	„ „ „ „ „	58 420 „
„ Marowijne	1,	„ „ „ „ „	23 451,858 „
	4,	„ „ „ „ „	159 721,858 H.A.

Deze vergunningen werden alle kosteloos en voor den tijd van 4 maanden verleend, onder herinnering dat de voorkeur tot het verkrijgen van eene concessie tot exploitatie slechts tot aan het einde van dien termijn bestaat.

In 1897 werd 159 253 K.G. balata ter markt gebracht, of 50 258,5 K.G. minder dan in 1896.

§ 3. *Veeteelt.*

De veestapel bestond, blijkens bijlage **S**, op ultimo December uit 5979 runderen, 284 paarden, 100 muilezels, 412 ezels, 217 schapen, 1499 geiten en 1588 varkens.

Vergeleken met 1896 is er eene vermeerdering van 390 runderen, 10 paarden, 7 muilezels, 24 ezels, 105 geiten, 125 varkens en eene vermindering van 29 schapen.

§ 4. *Kleine neringen.*

Er waren volgens de opgaven van de districtscommissarissen in 1897 228 winkels, 18 bakkerijen, 5 slachterijen en 2 sociëteiten.

Onder de 228 winkels waren er 7 waar tevens het bedrijf van bakker, 111 waar tevens het bedrijf van tapper en slijter, 4 waar tevens het bedrijf van bakker en slijter (of tapper) en 1 waar tevens het bedrijf van slijter (of tapper) en slachter werd uitgeoefend.

Bovendien waren 9 winkeliers als kruit- en geweerverkoopers geadmitteerd.

§ 5. *Handel en scheepvaart.*

In het Gouvernementsblad werd onder nummer 22 opgenomen de verordening van 30 Juni 1897, houdende gewijzigde bepalingen ter voorkoming van aanvaringen of aandrijvingen op zee en op de rivieren, stroomen, kanalen, reeden, havenmonden en zeegaten der kolonie Suriname en tot vaststelling van seinen voor schepen, die in nood of gevaar verkeeren of een loods verlangen.

Onder nummers 25 en 32 werden respectievelijk in het Gouvernementsblad opgenomen de Publicatie van 10 September 1897 tot afkondiging van de wet van 2 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 129) houdende goedkeuring van het den 8sten September 1896 te 's Gravenhage tusschen Nederland en Japan gesloten tractaat van handel en scheepvaart met daarbij behoorend protocol en bedoeld tractaat zelf.

Eenige ziektegevallen aan den Franschen oever van de Marowijne, veel gelijkende op gele koorts, gaven den districtscommissaris van Marowijne aanleiding om tijdig maatregelen te nemen tegen eene eventueele overbrenging van de besmetting (zoo die ziektegevallen werkelijk gele koorts bleken te zijn) doch spoedig daarna konden die maatregelen worden ingetrokken.

Gedurende 1897 kwamen 46 schepen meer aan dan in 1896, metende 13 517 tonnen minder.

Het aantal schepen, dat uit de kolonie vertrok, was 55 schepen meer met eene inhoudsmaat van 18 108 tonnen meer dan in 1896.

Uit de hierbij overgelegde staten **X**, **Y**, **Z**, **AA**, **BB** en **CC** blijkt de beweging in handel en scheepvaart in 1897.

Blijkens die staten zijn in 1897 in de kolonie aangekomen 248 schepen, metende te zamen 107 153 ton, waarvan uit Nederland 25 schepen, metende 23 505 ton, en uit de kolonie vertrokken 253 schepen, metende te zamen 108 988 ton, waarvan naar Nederland 21 schepen, metende 22 742 ton.

Nog blijkt uit die staten dat de aangegeven getaxeerde of volgens officiëele prijscourant getarifieerde waarde van den invoer heeft bedragen totaal f 5 294,424, waarvan uit Nederland f 2 926 892; en voorts dat de aangegeven waarde van den uit-

(1) Waaronder 1 concesie tot eene oppervlakte van 2500 H.A. ter vergrooting van een in 1897 verleende concessie.

(2) Waaronder 1 concessie tot eene oppervlakte van 1175 H.A. ter vergrooting van eene in 1898 verleende concessie.

voer an producten heeft bedragen f 5 241 671, waarvan naar Nederland f 1 378 588.

Daarenboven werd uitgevoerd 165897,[illegible] gram goud, waarvan naar Nederland 127 177,6 gram, van Fran[illegible]-Guyana in Suriname ingevoerd.

De waarde van den uitvoer bedroeg in 1897 f 849 943 meer dan in 1897 en die van den invoer f 40 7[illegible]6 minder dan in 1896.

De invoer bedroeg naar den maatstaf zooals voor 1895 en 1896 is aangegeven:

in 1895	f	5 203 029
„ 1896		5 335 180
„ 1897		5 294 424

De uitvoer bedroeg aan geldswaarde in de laatste 5 jaren:

in 1893	f	5 467 631
„ 1894		5 062 814
„ 1895		5 490 735
„ 1896		4 391 728
„ 1897		5 241 671

Van de voornaamste producten zijn in de laatste drie jaren uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde per kilogram, gram of liter hieronder worden vermeld.

Benaming der producten.		1895.		1896.		1897.	
		Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.
Balata	kilogram	133 681	f 2,00	209 511^{5}	f 2,00	159 253	f 1,60
Cacao	„	4 456 338	0,51	3 302 567^{5}	0,46	3 584 715	0,58
Goud	gram	954 294	1,37	874 897	1,37	859 905	1,37
Koffie (heele)	kilogram	45 567	1,00	75 124	1,00	45 665^{5}	0,60
Id. (in hoornschil) . . .	„	„	„	26 420	0,60	115 375	0,40
Melasse: Muscovado . . .	liter	„	„	„	„	1 000	0,06
Melasse: Vacuumpan . .	„	451 504	0,03	148 753	0,03	„	„
Rum en dram	„	580 308	0,18	701 416	0,15	826 360	0,15
Suiker: Muscovado	kilogram	225 994	0,15	217 425	0,17	199 540	0,10
Suiker: Vacuumpan 1ste product	„	7 604 879	0,17	7 580 607	0,12	9 751 631	0,13
Suiker: „ 2de „	„	820 099	0,10	356 277	0,08	1 779 618	0,10

§ 6. *Zeebrieven.*

In 1897 werden geen zeebrieven uitgereikt.

§ 7. *Passen aan vaartuigen.*

In 1897 werden 268 scheepspassen afgegeven, waaronder 92 voor Nickerie, Coronie en Marowijne.

§ 8. *Belonning, bakens en loodswezen.*

De tonnen in de monding van de Suriname en van de Nickerie werden verwisseld en voor zoover noodig gerepareerd.

Op Galibi aan de monding van de Marowijne werd een nieuwe lichttoren opgezet, die bij helder weer op een afstand van 10 engelsche mijlen zichtbaar is.

Q. Posterij, telegraphie, telephonie.

Posterij. De opbrengst van den verkoop van frankeerzegels, briefkaarten, enz. bedroeg in 1887 aan:

frankeerzegels	f	26 838,79
portzegels		2 887,25
briefkaarten		381,42^{5}
postwissel- en postpakketformulieren . . .		28,45^{5}
Te zamen . . .	f	30 135,92

In 1896 bedroegen de ontvangsten aan verkochte frankeerzegels, enz.	f	28 267,54^{5}	
aan passage- en vrachtgelden op de postboot naar Boven-Para van Januari tot 10 September 1896		280,65	
			f 28 548,19^{5}

Zoodat in 1897 eene meerdere ontvangst was van	f	1 587,72^{5}

De postdienst naar Boven-Para en Beneden-Saramacca geschiedde in 1897 door middel van gesubsidieerde stoombooten.

Met den aanvang van 1897 werd de maildienst met de koloniale stoomschepen, in aansluiting aan de Engelsche maildienst naar Europa, veranderd bij wijze van proef, zoodat Barbados in plaats van Demerary werd aangedaan.

Deze dienst beantwoordde echter niet aan de verwachting, waarom hij in Augustus weder werd opgeheven. De dienst op Demerary werd hersteld en zelfs, aanvangende 23 Augustus tot een wekelijkschen dienst uitgebreid.

Eveneens werd het postverkeer gebaat door de uitbreiding van den maildienst van de maatschappij Koninklijke West-Indische maildienst in de maand September van een driewekelijkschen tot een halfmaandelijkschen dienst.

In April 1898 kwam in de kolonie het eerste stoomschip aan van de Royal Mail Steampacket Company die een proef neemt met het verleggen van haar eindstation van Demerary naar Paramaribo.

In 1897 werden door het postkantoor te Paramaribo afgegeven:

2540 buitenlandsche postwissels tot een gezamenlijk bedrag van . . . . f 106 949,27^{5}

en door het postkantoor te Nickerie 154 stuks tot een gezamenlijk bedrag van . . . . . . f 7 648,97

te zamen 2694 stuks tot een bedrag van . .	f	114 598,24^{5}
In 1896 werden afgegeven 2461 stuks tot een bedrag van		102 823,62^{5}
dus in 1897 233 stuks meer tot een bedrag van	f	11 774.62

Uitbetaald werden:

te Paramaribo . . .	282 stuks	bedragende	f	9 511,69^{5}
„ Nickerie	2 „	„		35,00
te zamen . .	284 „	„	f	9 546,69^{5}
in 1896	230 „	„		7 511,94^{5}
dus in 1897 meer . .	54 „	„	f	2 034,75

Betreffende den binnenlandschen postwisseldienst volgt hieronder eene opgave van het verkeer over de laatste vijf jaren.

Afgegegeven werden:

in 1893 . . .	217	stuks à f	5 120,85^{5}
„ 1894 . . .	270	„ „	8 959,49^{5}
„ 1895 . . .	443	„ „	11 855,44
„ 1896 . . .	750	„ „	17 663,12
„ 1897 . . .	861	„ „	18 553,80
	2541	„ „ f	62 152,71

Uitbetaald werden:

in 1893 . . .	217	stuks à f	5 138,85^{5}
„ 1894 . . .	264	„ „	8 676,99^{5}
„ 1895 . . .	446	„ „	12 024,79
„ 1896 . . .	742	„ „	17 445,57
„ 1897 . . .	860	„ „	18 621,45
	2529	„ „ f	61 907,66

Met den pakketpostdienst die zich blijft uitbreiden werden naar het buitenland verzonden 765 pakketten tegen 729 in 1896. Ontvangen werden 1698 pakketten tegen 1385 in 1896.

De bijlagen **DD** [1], [2], [3], [4] geven een overzicht van het aantal der verzonden en ontvangen brieven, briefkaarten, postpakketten en andere stukken gedurende 1897, met afzonderlijke opgaven van de pakketten die goud en specie bevatten.

Hieronder volgt een overzicht van het per postpakket verzonden goud over de laatste drie jaren:

in 1895 . . .	717 335^{5}	gram goud.
„ 1896 . . .	875 405	„ „
„ 1897 . . .	839 468^{5}	„ „

Aan gouden en zilveren muntspeciën werd verzonden:

	in 1896 (1)	in 1897.
Hollandsch goud . . .	f 50,00	f 100,00
Hollandsch zilver. . .	f 29 453,03	f 12 458,53
Fransch goud . . .	332,80	„
„ zilver. . .	55 490,08	76 954,25

(1) Volgens bijlage **Z**[4] in het Verslag van 1897 werd in 1896 voor eene waarde van f 84 943,41 aan specie in pakketten uit Paramaribo verzonden. Het totaal van de hier opgenoemde bedragen is f 85 325,91. Het verschil is hier te lande niet op te helderen.

In het vorige Verslag is reeds melding gemaakt van de opening van een pakketpostdienst met Britsch-Guyana met ingang van 1 Januari 1897.

Gedurende 1897 werden 45 pakketten verzonden naar en 71 pakketten ontvangen uit Demerary.

Met ingang op 1 Januari 1897 werden ten postkantore briefkasten voor het publiek beschikbaar gesteld; 142 stuks werden terstond verhuurd voor de som van f 601,25.

In het geheel werd gedurende 1897 aan huur van bovenbedoelde briefkasten f 1159 ontvangen.

Telegraphie. Gedurende 1897 ondervond de telegraphische verbinding langs de gecontracteerde lijnen van de „Compagnie française des cables telegraphiques" geene storing, zoodat het subsidie over de beide semesters (elk ad f 12 000) ten volle kon worden uitbetaald.

Op 1 en 8 Augustus en 26 November kwam ter reede van Paramaribo de *Contre-Amiral Caubet*, een der kabelbooten van genoemde maatschappij, ten einde kleine gebreken aan de kabels in de omgeving van de kolonie te herstellen. De kabel naar Martinique werd 7 Augustus, die naar Cayenne 28 Augustus en van Cayenne naar Pinheire 26 November hersteld verklaard.

Telephonie. Het beheer van het telephoonwezen werd ook in 1897 gevoerd door den eersten luitenant der artillerie F. Smith. Het personeel bestond op 31 December geheel uit militairen, ten getale van 14.

Het aantal particuliere aansluitingen is van 56 tot 65 geklommen, terwijl voor rekening van het Gouvernement tot stadd kwamen: de verbinding van Paramaribo met Domburg een tweede verbinding van Paramaribo met Mariënburg, de aansluiting van de gevangenis in het fort Zeelandia, van den afvaartsteiger der koloniale vaartuigen, het militair hospitaal, het krankzinnigen gesticht, het gebouw der koloniale staten; het bureau van den majoor-commandant der troepen en van het garnizoen met het centraal station te Paramaribo en de aansluiting van de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam met het telephoonbureau aldaar.

Uitsluitend ten dienste van het gouvernement waren op 1 Januari 1898 42 toestellen in gebruik.

Een gouvernementsstation werd op 25 Augustus van de plantage 't Vertrouwen naar de laatstgelegen plantage Mon Souci overgebracht, terwijl het aantal stations met één werd vermeerderd door het plaatsen van een telephoonbureau te Domburg.

Het aantal der kilometers lijndraad, dat in gebruik is, steeg van 210 tot ongeveer 300; het aantal der telephoonpalen van 1450 tot ongeveer 1800 en het aantal der toestellen van 85 tot 107.

De telephoonpalen en eenige gereedschappen werden in de kolonie aangeschaft, terwijl het overige materieel in Nederland werd aangekocht.

De opbrengst van het telephoonwezen neemt gestadig toe. De totale opbrengst in 1897 beliep f 4 184,05 tegen f 3 734,81 in 1896. De meerdere opbrengst is toe te schrijven aan vermeerdering van het aantal der betalende geatonneerden, zonder dat de opbrengst van berichten, tegen het gewone tarief verzonden, noemenswaard verminderde.

De Minister van Koloniën,

CREMER.

INHOUD

VAN HET

KOLONIAAL VERSLAG VAN SURINAME. 1898.

II. SURINAME.

(5. 2)

BIJLAGE A.

OPGAVEN omtrent mutatiën in de bevolking in 1897.

(5. 3.)

BIJLAGE B.

STAAT aantoonende de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten in 1897.

(5. 4.)

BIJLAGE C.

HUWELIJKEN, geboorten en sterfgevallen in 1897.

(5. 5.)

BIJLAGE D.

STATISTIEK van de werkzaamheden van het hof van justitie, de kantongerechten en de ommegaande gerechten in 1897.

(5. 6.)

BIJLAGE E[1].

MUTATIESTAAT van het politie-personeel in 1897.

(5. 7.)

BIJLAGE E[2].

STAAT van de gevangenisbevolking in 1897.

(5. 8.)

BIJLAGE E[3].

STAAT aanwijzende het aantal gedoopten, catechisanten, lidmaten en huwelijken, enz., naar de opgaven van de verschillende godsdienstige gemeenten.

(5. 9.)

BIJLAGE F[1].

VERSLAG van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1897.

(5. 10.)

BIJLAGE F[2].

STAAT aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1897, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde opkomst per dag en per 100 gedurende 1897.

(5. 11.)

BIJLAGE G[1].

VERSLAG van den Geneeskundigen Inspecteur, omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname over 1897.

(5. 12)

BIJLAGE G[2].

STAAT aantoonende het aantal sterfgevallen en geboorten in de verschillende districten, gedurende het jaar 1897, met aanduiding van verschil tusschen geboorte en sterfte.

(5. 13.)

BIJLAGE H.

MILITAIRE geneeskundige dienst in Suriname.

(5. 14.)

BIJLAGE I.

STAAT van in 1897 ontvangen passage- en vrachtgelden op de koloniale vaartuigen.

(5. 15.)

BIJLAGE J.

VERGELIJKING van de raming der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname in 1897 met de op den 18den Juli 1897 bekende uitkomsten.

(5. 16.)

BIJLAGE K.

OVERZICHT van de inlagen, de lichtingen en het aantal spaarbankboekjes van de koloniale spaarbank en van de gemiddelde bedragen per inleg, per lichting en per boekje over de laatste tien jaren.

(5. 17.)

BIJLAGE L[1].

VERSLAG betreffende de immigratie en kolonisatie over het jaar 1897.

(5. 18.)

BIJLAGE L[2].

STAAT aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1897.

(5. 19)

BIJLAGE L[3].

STAAT aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage op ultimo December 1897.

(5. 20.)

BIJLAGE M.

STAAT van verleende en hernieuwde concessiën voor goudontginningen in 1897 en in de eerste vier maanden van 1898.

(5. 21)

BIJLAGE N.

VOORWAARDEN verbonden aan de vergunning tot het instellen van een geologisch en landbouwkundig onderzoek van een deel der kolonie Suriname.

(5. 22.)

BIJLAGE O.

VERGELIJKENDE STAAT der productie over de jaren 1895, 1896 en 1897.

(5. 23.)

BIJLAGE P.

STAAT van de suikercultuur in Suriname in 1897.

(5. 24.)

BIJLAGE Q.

STAAT van de cocao-cultuur in Suriname, alleen en vereenigd met andere cultures, in 1897.

(5. 25.)

BIJLAGE R.

STAAT van de verschillende cultures in Suriname (niet te gelijk gedreven met de suiker- en cacao-cultuur) en van houtvellingen in 1897.

(5. 26.)

BIJLAGE S.

RECAPITULATIE op de productie-staten over 1897.

(5. 27).

BIJLAGE T.

STAAT aanwijzende den arbeid in 1897 door creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders verricht en het loon door hen verdiend op plantages en gronden waar geen immigranten gevestigd zijn.

(5. 28.)

BIJLAGE U.

STAAT aantoonende den arbeid in 1897 door creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders verricht en het loon door hen verdiend op plantages waar immigranten gevestigd zijn.

(5. 29.)

BIJLAGE V.

STAAT aantoonende den arbeid in 1897 door immigranten verricht en het door hen verdiende loon.

(5. 30.)

BIJLAGE W.

STAAT van den veestapel op ultimo December 1897.

(5. 31.)

BIJLAGE X.

STAAT van den invoer der kolonie Suriname over 1897.

(5. 32.)

BIJLAGE IJ.

STAAT van den uitvoer der kolonie Suriname over 1897.

(5. 33.)

BIJLAGE Z.

GEHEVEN rechten op de scheepvaart in 1897.

(5. 34.)

BIJLAGE AA.

STAAT van de ter landswaag gewogen en gemeten producten in 1897.

(5. 35.)

BIJLAGE BB.

STAAT aantoonende de scheepvaartbeweging in 1897.

(5. 36.)

BIJLAGE CC.

STAAT van den in- en doorvoer van het entrepot te Paramaribo in 1897.

(5. 37.)

BIJLAGE DD[1].

POSTVERKEER in 1897. I. Verzending.

(5. 38.)

BIJLAGE DD[2].

POSTVERKEER in 1897. II. Ontvangst.

(5. 39.)

BIJLAGE DD[3].

STAAT van het aantal ontvangen en verzonden postpakketten door het kantoor te Paramaribo, gedurende het jaar 1897.

[De nummers 2—39 zijn niet in de Bijlagen opgenomen.]

(5 1.)

CURAÇAO.

VERSLAG.

A. Bevolking.

Eene statistiek van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken op de verschillende eilanden der kolonie Curaçao over de jaren 1892—1897 wordt aangetroffen in bijlage A van dit verslag, terwijl de volgende staat aantoont, hoe de ingezetenen op het einde van 1897 waren te verdeelen, naar hunne geboorteplaatsen en de kerkgenootschappen waartoe zij behoorden.

In dezen staat zijn, in tegenstelling met de statistiek in bijlage A, ook de onderofficieren en manschappen van het garnizoen begrepen.

	Getalsterkte der bevolking.	WAARVAN GEBOREN:				INDEELING NAAR DE KERKGENOOTSCHAPPEN [1]).		
		op het eiland.	elders in West-Indië.	in Nederland.	in andere oorden.	Hervormden.	Roomsch-Katholieken.	Israëlieten.
Curaçao	29 260	27 371	442	382	1 065	1 830	26 599	830
Bonaire	4 677	4 640	7	17	13	150	4 527	"
Aruba	9 191	9 057	40	15	79	568	8 622	1
St. Martin (Ned. ged.)	3 984	3 713	250	16	5	2 817	1 167	"
St. Eustatius	1 440	1 318	115	5	2	1 138	302	"
Saba	2 153	2 086	59	3	5	1 424	429	"
Totaal.	50 705	48 185	913	438	1 169	7 927	41 946	831

Bovenstaande opgaven, opgemaakt door de wijk- en districtsmeesters, kunnen echter niet geheel juist worden geacht.

Op de genoemde eilanden bedroeg het getal gehuwden, weduwnaars en weduwen respectievelijk 4785, 904, 2165, 644, 339 en 625.

Van de geboorten waren in 1897:

	in echt.	buiten echt.
op Curaçao	374	678
„ Bonaire	111	117
„ Aruba	200	109
„ St. Martin (Ned. ged.)	53	89
„ St. Eustatius	22	33
„ Saba	45	12

Bij opvolgend huwelijk werden gewettigd op Curaçao 33, op Bonaire 1, op Aruba 3, op St. Martin (Ned. ged.) 25, op St. Eustatius 0 en op Saba 0 kinderen.

Ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22) werden als ingezetenen ingeschreven: op Curaçao 2, op Aruba 9, op St. Martin (Ned. ged.) 1 en op Saba 2 personen. Op Bonaire en St. Eustatius had geene inschrijving plaats.

B. Mededeelingen van algemeenen aard.

Orde en rust bleven in 1897 in de kolonie ongestoord. De verschillende in Nederland gepubliceerde bepalingen omtrent het inachtnemen van eene strikte onzijdigheid in den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werden ook in de kolonie Curaçao ter kennis van het algemeen gebracht.

In 1897 viel er op de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba weinig regen, op de bovenwindsche eilanden daarentegen was de regenval overvloedig.

In de maand Februari 1897 deed de Gouverneur eene inspectiereis door het 4de en 5de district, de wegen en de gesubsidiëerde scholen der zusters van liefdadigheid werden bezocht. De wegen werden in goeden staat bevonden en de scholen gaven alle reden tot tevredenheid.

In 1897 werd de haven van Curaçao niet door vreemde oorlogschepen bezocht. In de maand Maart 1898 werd de haven bezocht door drie vreemde oorlogsbodems, namelijk door een Duitsch schip de *Geier*, commandant JACOBSEN, door een Italiaansch schip, de *Americo Vespucci*, commandant Chierchia en door een Amerikaansch schip, de *Annapolis*, commandant HUNKER. In April kwam daar aan het Italiaansche oorlogsstoomschip *Etna*, commandant GIORELLO.

Na eenige dagen verblijf verlieten die schepen de haven, na zich van steenkolen te hebben voorzien.

Den 14den Mei 1898 kwam voor de haven een Spaansch eskader van zes schepen, namelijk de *Infante Maria Teresa*, de *Almirante d'Oquendo*, de *Christobal Colon*, de *Viscaya*, de *Terror* en de *Pluton*, onder bevel van den admiraal CERVERA. Ingevolge de neutraliteitsvoorschriften werden slechts twee schepen, de *Infante Maria Teresa* en de *Viscaya* binnengelaten en aan beide schepen toegestaan twee honderd ton steenkolen, noodig om de naaste haven op Spaansch gebied te kunnen bereiken, in te nemen.

Het eskader vertrok weder in den avond van den volgenden dag.

De onderstand, welke krachtens art. 21 van de wet van 3 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 56) aan hulpbehoevende vrijgemaakten werd toegekend, bedroeg in 1897: op Curaçao f 1 974,05

[1]) Een persoon heeft opgegeven tot geen erkende godsdienstige gezindheid te behooren.

op Bonaire f 400, op Aruba f 166,03, op St. Martin (Ned. ged.) f 581,13, op St. Eustatius f 799,40 en op Saba f 326.

C. Algemeen en gewestelijk bestuur.

Bij Koninklijk besluit van 19 Mei 1897 n°. 29, werd aan den heer J. THIELEN, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend als gezaghebber van Aruba, in zijne plaats benoemd de heer J. A. de VEER, gezaghebber van Saba, en in diens plaats de heer G. R. ZEPPENVELDT, tweede commies op Curaçao.

In de maand April 1897 overleed de heer J. H. SCHOTBORGH, lid van den raad van bestuur in de kolonie Curaçao.

Ter vervulling van de daardoor ontstane vacature werd bij Koninklijk besluit van 4 Juni 1897 n°. 47 benoemd de heer M. J. SELHORST, directeur van het departement van openbare werken op Curaçao.

De in Mei 1898 aftredende leden van den kolonialen raad E. D. E. VAN DEN BOSSCHE en M. S. L. MADURO werden bij Koninklijk besluit van 24 Februari 1898 n°. 29 herbenoemd.

D. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

De sterkte van de stedelijke schutterij op Curaçao was op ultimo December 1897 1 majoor, tevens commandant van de landelijke schutterij, 6 kapiteins (van welke 1 kwartiermeester en 1 officier van wapening en kleeding), 10 luitenants (van welke 1 adjudant) en 236 onderofficieren en manschappen.

De sterkte van de landelijke schutterij bleef 8 officieren en 120 onderofficieren en manschappen.

Op de andere eilanden der kolonie is de schutterij niet georganiseerd.

De formatie en de werkelijke sterkte van het garnizoen waren in 1897:

	Formatie.	Sterkte op ultimo December 1896.	In 1897 vermeerderd met:	In 1897 verminderd met:	Sterkte op ultimo December 1897.
Officieren der infanterie	5	3	4 *a*)	2 *c*)	5
Luitenant der artillerie (instructeur)	1	1	„	„	1
Officieren van gezondheid . . .	2	2	„	„	2
Apotheker 2de klasse	1	1	„	„	1
Onderofficieren en manschappen.	255	197	18 *b*)	53 *d*)	162

a) Uit Nederland aangekomen.

b) Uit Nederland aangekomen 16, van Suriname overgeplaatst 1 en van de marechaussees terug 1.

c) Naar Nederland vertrokken.

d) Naar Nederland vertrokken 29, met gagement 9, met paspoort 1, overleden 4, gedeserteerd 5, gedetacheerd bij de marechaussees 2, uit den dienst ontslagen 1 en met een briefje van ontslag weggezonden 2.

Op ultimo December 1897 waren 21 militairen bij de brigade marechaussees gedetacheerd en bevond zich 1 militair in de klasse van krijgstucht.

Gedurende 1897 werden uitgereikt 1 gouden, 4 zilveren en 20 bronzen medailles.

De militairen boekerij waarvan veel gebruik wordt gemaakt bevatte bij het einde van 1897 1154 boekwerken.

De militaire cantine beantwoordt goed aan haar doel.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was gedurende het jaar 1897 bijzonder gunstig te noemen. Hoewel in eenigszins mindere mate dan in vorige jaren, leverden venerische ziekten weder het grootste contingent der verpleegden in 's lands hospitaal.

Het getal der verpleegden in dat hospitaal bedroeg:

	Comp. Infanterie.	Hr. Ms. Zeemacht.	Marechaussees.	Koopvaardij.	Gegageerden.	Onvermogenden.	Totaal.
Op ult°. Dec. 1896 in behandeling	10	6	1	1	„	„	18
Bijgekomen	130	50	13	„	„	„	193
Totaal	140	56	14	1	„	„	211
Hersteld of uitgegaan . . .	133	49	13	1	„	„	196
Bleven	7	7	1	„	„	„	15
Overleden	3	„	„	„	„	„	3
Op ult°. Dec. 1897 in behandeling	4	7	1	„	„	„	12

§ 2. *Zeemacht.*

Hr. Ms. korvet *Alkmaar*, die blijkens het vorig verslag den 22sten Maart 1897 van een tocht naar onze bovenwindsche eilanden was teruggekeerd, verliet den 24sten Mei de haven weder tot het doen van een kruistocht in de Caraïbische zee, en keerde den 12den Juni terug van dien tocht, waarop het eiland Jamaïca was bezocht. Het vaartuig vertrok den 13den Juli naar Bonaire tot het houden van ernstoefeningen met het geschut, keerde den 18den dier maand terug, deed den 6den September weder een kruistocht in de Caraïbische zee en kwam den 12den dier maand terug. Den 21sten October vertrok het schip opnieuw om den 24sten October terug te keeren; den 16den November werd weder een oefeningstocht in de Caraïbische zee gedaan, waarvan het schip den 21sten terugkeerde.

Aangezien zich een geval van gele koorts op Curaçao had voorgedaan, vertrok de *Alkmaar* den 11den December naar zee, keerde den 22sten Januari terug, doch verliet om dezelfde reden hiervorenvermeld den 23sten Januari 1898 weder de haven en keerde den 19den Maart d. a. v. van Trinidad op Curaçao terug.

Ten einde de Nederlandsche belangen in de kolonie Curaçao te behartigen en de neutraliteit te handhaven in verband met den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werd Hr. Ms. pantserdekschip *Friesland*, onder bevel van den kapitein ter zee L. A. H. DE LAMIE naar Curaçao gedirigeerd, waar het den 28sten Mei aankwam.

Den 3den Juni 1898 deden zich bij drie schepelingen van Hr. Ms. korvet *Alkmaar* gevallen van gele koorts voor en den 6den op denzelfden bodem vier gevallen; de lijders werden in het hospitaal voor besmettelijke ziekten opgenomen, terwijl de *Friesland* en de *Alkmaar* de haven verlieten. Van de genoemde lijders zijn er drie overleden, de overige vier waren op 19 Juni weder hersteld. Nog acht lijders aan gele koorts werden door de *Alkmaar* gedebarqueerd en in het hospitaal op de quarantaineplaats verpleegd. Het schip werd daarop geëvacueerd en in het Spaansche water ontsmet. Den 19den Juni waren alle patienten uit de quarantaine-inrichting hersteld, waarop de *Friesland* in de haven van Curaçao terugkeerde. Den 18den Juli vertrok de *Alkmaar* naar Bonaire, ten einde daar de komst van Hr. Ms. korvet *Sommelsdijk* af te wachten en daarna de terugreis naar Nederland te aanvaarden. De *Sommelsdijk* kwam den 25sten Juli te Curaçao aan. Hr. Ms. *Friesland* vertrok den 3den Augustus

naar Martinique en keerde den 8sten Augustus in de haven van Curaçao terug. Het schip aanvaardde den 15den Augustus de terugreis naar Nederland.

E. Wetgeving, rechtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Hieromtrent valt niets te melden.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

De heer mr. C. Keeling Knap, lid van het hof van justitie, overleed den 22sten Januari 1898.

Het aantal door de verschillende rechterlijke colleges en kantongerechten in 1897 behandelde zaken en genomen beschikkingen was als volgt:

	Burgerlijke zaken.	Straf-zaken.	Beschikkingen.
Curaçao, hof van justitie	25	50	85
„ kantongerecht.	40	165	9
Bonaire, idem	14	11	„
Aruba, idem	10	11	1
St. Martin (Ned. ged.), raad van justitie	1	7	3
„ „ „ kantongerecht .	15	27	10
St. Eustatius, raad van justitie . . .	3	9	5
„ kantongerecht	2	22	7
Saba, idem	0	4	„

Bij het hof van justitie werden nog genomen 26 bevelschriften in strafzaken; in raadkamer op requisitor van het openbaar ministerie als anderszins.

Het hof heeft aan den gouverneur van consideratiën en advies gediend:

op 19 requesten, ter erlanging van kwijtschelding, vermindering of verandering van straf;

op 1 request tot schorsing van een vonnis van het hof van justitie, subsidiair ter erlanging van gratie voor de daarbij opgelegde straf;

op 3 requesten ter erlanging van vergunning om gebruik te maken van de inrichting tot afzonderlijke huisvesting van gevangenen;

op 1 door de commissie van administratie over de gevangenissen op Curaçao gedane aanbeveling tot vermindering van de straf van drie bij vonnissen van het hof veroordeelde personen, en op 1 vonnis door een krijgsraad op Curaçao gewezen.

Door den voorzitter van het hof zijn genomen 32 beschikkingen, bij elke waarvan machtiging is verleend tot de voorloopige opneming van een persoon in het gesticht voor krankzinnigen op Curaçao, voor den tijd van zes weken, van diens eerste opneming daarin af, of zooveel korter als zijn toestand zal vereischen.

Op Curaçao werd door den kantonrechter voorzien in 16 voogdijen en 8 toeziende voogdijen.

Behalve de akten wegens de benoeming van voogden en toeziende voogden, zijn door den kantonrechter verleden 9 akten in verschillende zaken.

Ter griffie werden in de daarvoor bestemde registers 9 akten ingeschreven

Door den kantonrechter werd aan den gouverneur van consideratien en advies gediend op 4 verzoeken ter erlanging van kwijtschelding of vermindering van straf.

Op Aruba voorzag de kantonrechter in 5 voogdijen en toeziende voogdijen, hij benoemde 1 curator over een onbeheerden boedel en liet 8 eigendomsverklaringen ter erlanging van zeebrieven beëedigen

De raad van justitie op St. Martin (Ned. ged.), heeft den gouverneur van consideratiën en advies gediend op twee verzoekschriften om gratie.

Het getal vonnissen, bevelschriften, besluiten of beschikkingen, in raadkamer genomen op requisitoir van den officier van justitie, bedroeg 5.

Door den kantonrechter op St. Martin (Ned. ged.) werd in 1 toeziende voogdij voorzien.

Twee eigendomsverklaringen ter verkrijging van zeebrieven werden beëedigd.

Door den raad van justitie op St. Eustatius werd aan den gouverneur van consideratiën en advies gediend op drie requesten ter erlanging van vermindering of verandering van straf.

Door den kantonrechter op dat eiland werd aan den gouverneur van consideratien en advies gediend op één request ter erlanging van vermindering van straf.

Door den kantonrechter op Saba werd voorzien in 3 voogdijen en 4 toeziende voogdijen.

§ 3. *Politie.*

De brigade marechaussee was op ultimo December 1897 voltallig, en bestond derhalve uit 1 commandant-inspecteur, 1 wachtmeester, 3 brigadiers, 17 marechaussees der 1ste en 40 marechaussee der 2de klasse.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Het aantal gedetineerden in de gevangenissen onder en achter het raadhuis bedroeg op den 1sten Januari 1897:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
	43	11	54
Opgenomen gedurende 1897 . . .	100	25	125
Totaal.	143	36	179
Gedurende 1897 verlieten de gevangenis	99	31	130
Overleden.	1		1
	— 100	„ — 131	
Getal gedetineerden op 31 Dec. 1897	43	5	48

Door één gedetineerde werd in 1897 gebruik gemaakt van de pistole.

Gedurende 1897 werden door de commissie van administratie geen straffen opgelegd. Door den voorzitter der commissie werden 2 mannen en 12 vrouwen diciplinair gestraft.

Evenals vroeger voorzag de cipier in de voeding van de door den burgerlijken rechter en de door de zeekrijgsraden veroordeelde gedetineerden, en de menage van het garnizoen in die van door krijgsraden van het garnizoen veroordeelde militairen, beiden op voldoende wijze.

Zware ziektegevallen kwamen in het jaar 1897 niet voor onder de gevangenen.

Zoowel door de Roomsch-Katholieke geestelijken als tweemaal 's maands door de twee Protestantsche predikanten beurtelings, werden regelmatig de gevangenissen bezocht, ten einde de godsdienstige belangen van de tot hunne gemeente behoorende gevangenen te behartigen.

Evenals vroeger geschiedde het schoonmaken der straten en pleinen van een gedeelte der stad door de dwangarbeiders en de in het openbaar te werk gestelde gevangenen. Ook werden in de maanden September, November en December 1897 68280 steenen gebikt waarvan 5388 stuks kosteloos door dwangarbeiders en 62892 stuks door andere gevangenen, ter waarde van f 157,23.

In 1897 werden in de gevangenis te Willemstad opgenomen wegens desertie uit den scheepsdienst of het plegen van wanordelijkheden op straat, 176 mannen en 28 vrouwen en wegens wanbetaling van boeten of kosten waartoe zij veroordeeld waren: 29 mannen en 22 vrouwen.

In den volgenden staat worden opgaven gevonden omtrent de gevangenen op de andere eilanden der kolonie:

	Aanwezig op 31 Dec. 1896.	In 1897 opgenomen.	In 1897 uitgegaan.	31 Dec. 1897 aanwezig.
Bonaire	1	11	11 *a*)	1
Aruba	„	6	6	„
St. Martin (Ned. ged.)	1	44	42	2
St. Eustatius	8 [1])	27	31	4
Saba	„	5	5	„

a) 10 ontslagen en 1 naar Curaçao gezonden.

§ 5. *Instellingen met het rechtswezen in verband.*

Weeskamers. Bij de weeskamer op St. Martin (Ned. ged.) bedroeg het saldo in kas op ultimo December 1896 f 421,39

Ontvangen rente voor hypothecaire inschulden	f 130,65	
Een hypothecaire schuld afbetaald.	200,00	
		330,65
		f 752,04
Aan commissieloon en schrijfbehoeften uitbetaald		11,53
Saldo in kas op ultimo December 1897		f 740,51
Het kapitaal op hypotheek uitgezet bedraagt		1678,00
Totaal van de gelden in beheer		f 2418,51

In het bedrag onder het beheer van de weeskamer op St. Eustatius kwam ook in 1897 geen verandering.

F. Eeredienst.

§ 1. *Protestantsche gemeente.*

Nopens de plaats gehad hebbende kerkelijke plechtigheden en het kerkelijk onderwijs bij de Protestantsche gemeenten op de verschillende eilanden der kolonie zijn de volgende opgaven ontvangen:

	Kinderen gedoopt.	Lidmaten aangenomen.	Huwelijken ingezegend.	Cathechisanten.	Kinderen op de Zondagschool.
Curaçao	69	59	8	95	„
Bonaire	7	4	1	10	„
Aruba	3	7	„	24	„
St. Martin (Ned. ged.)	98	„	9	„	276
St. Eustatius	35	172	3	„	170
Saba	31	„	6	„	187

Het kapitaal van de Protestantsche kerk op Curaçao bedroeg f 63 243,02.
De uitgaven van het weezenfonds bedroegen f 1788,85.

[1]) In het vorig verslag is abusievelijk opgegeven 5; er waren ook 3 preventief veroordeelden in de gevangenis.

Het gewone jaarlijksch subsidie van f 1500 werd aan dat fonds verstrekt.
De armen werden in 1897 met f 4800 bedeeld.
Op Bonaire en Aruba werden de godsdienstoefeningen gehouden en godsdienstonderwijs gegeven door de aldaar gevestigde hulppredikers.
De dienst op St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius werd verricht door de aldaar gevestigde Weslyaansch-Methodisten zendelingen en op Saba door een Anglikaanschen leeraar.

§ 2. *Roomsch-Katholieke gemeente.*

Bij deze gemeente werden op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba respectievelijk 1035, 219, 308, 52, 15 en 22 kinderen gedoopt en 88, 25, 17, 4, 0 en 2 huwelijken ingezegend.
Het aantal der door het Bestuur erkende en bezoldigde geestelijken bedraagt 18, namelijk 1 van den eersten en 17 van den tweeden rang; daarenboven zijn er in de verschillende parochiën nog 8 onbezoldigde geestelijken werkzaam tot behartiging der belangen van de katholieke bevolking.
Aan de gezamenlijke gesubsidieerde armenscholen voor meisjes en jongens waren 38 zusters van liefdadigheid werkzaam.
In het meisjesweeshuis worden 63 weezen opgevoed, die onder leiding staan van 5 liefdezusters.
In het jongensweeshuis op Santa Rosa worden 20 jongens opgevoed onder leiding der E. E. P. P. Salesianen.
Ten behoeve van de weezen dezer gemeente werd, even als vroeger, een subsidie van f 3000 verstrekt.
Voorts zijn 25 zusters werkzaam in het gasthuis, 9 in het krankzinnigen-gesticht en 6 in het leprozen-gesticht.
Het vicariaat heeft nog twee armenscholen uitsluitend voor jongens, één op Pietermaai en een aan de overzijde; ook eene armenschool op St. Eustatius, eene op Saba en eene op St. Martin (Ned. ged.).

§ 3. *Israëlietische gemeenten.*

De Portugeesch-Israëlietische gemeente bezat op ultimo December 1897 een kapitaal van f 88 692,65.
De armen en weezen werden bedeeld met f 2895,46.
Het gewone jaarlijksch subsidie van f 500 voor de weezen van deze gemeente werd ook in 1897 verstrekt.

Het zielental van de Hervormd-Israëlietische gemeente bedroeg op ultimo December 1897 359.
Het armenfonds bedroeg op dat tijdstip f 4434,70.
De uitgaven bedroegen f 4342,72 en de inkomsten f 4791,50.

G. Instellingen van liefdadigheid.

Krankzinnigengesticht. Op 1 Januari 1897 bevonden zich in dit gesticht 67 lijders.
Gedurende dat jaar kwamen er bij 33, terwijl er 17 overleden en 14 ontslagen werden, zoodat het getal lijders op 1 Januari 1898 69 bedroeg, waarvan 7 op kosten hunner familie verpleegd werden.
De uitgaven beliepen f 12 144,20.

Leprozen-gestichten. De volgende opgaven zijn omtrent de verpleegden in deze gestichten ontvangen:

	Op ult. Dec. 1896 aanwezig.	Bijgekomen.	Uitgegaan.	Overleden.	Op ult. Dec. 1897 aanwezig.
In het gesticht op Curaçao	17	1	„	„	18
In het gesticht op St. Martin (Ned. ged.)	10	„	„	„	10
In het gesticht op St. Eustatius	13	5	„	4	14
Totaal	44	6	„	4	42

De uitgaven voor die gestichten bedroegen in 1897: op Curaçao f 3929; op St. Martin (Ned. ged.) f 1 284,60 en op St. Eustatius f 1 739,77.

In het *burger-gasthuis* op Curaçao werden op 1 Januari 1897 verpleegd 91 zieken; in 1897 werden daarin opgenomen 319 personen, terwijl er 86 zijn overleden en 217 uitgegaan, zoodat op 1 Januari 1898 het getal lijders 107 bedroeg. [1])

Spaar- en beleenbank. De balans over het 47ste huishoudelijk jaar (1 Juli 1896—1 Juli 1897) sloot met een eindcijfer van f 521 550,48.
De kosten van administratie en kleine benoodigdheden beliepen f 7634,15.

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Het verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht op Curaçao wordt als bijlage B hierbij gevoegd.
In 1897 was de gezondheidstoestand op al de eilanden der kolonie over het algemeen gunstig; alleen deden zich op Saba op het einde van 1897 gevallen van diphteritis voor, waarvan eenige met doodelijken afloop.
In de maand Juni 1898 deden zich bij de schepelingen aan boord van Hr. Ms. korvet *Alkmaar* gevallen van gele koorts voor, zooals in hoofdstuk D, § 2, meer uitvoerig is vermeld. De gevallen bleven tot de bemanning van genoemd vaartuig beperkt.

I. Onderwijs.

Het verslag van de schoolcommissie betreffende den toestand van het onderwijs op Curaçao over 1897 wordt als bijlage C hierbij overgelegd.
Het aantal schoolgaande kinderen op Curaçao bedroeg bij het einde van 1897: 3582, verdeeld als volgt:

	Meisjes.	Jongens.	Totaal.
Openbaar onderwijs.			
Afdeeling I } school voor meer			
" II } uitgebreid onderwijs	"	143	143
" III elementair onderwijs	"	142	142
Meisjesschool	68	"	68
Bijzonder onderwijs.			
Scholen van de zusters van liefdadigheid:			
Overzijde (betalenden).	193	39	232
id. (onvermogenden) . . .	362	90	452
Pietermaai (idem). . .	279	40	319
Buitendistricten:			
Welgelegen (Pensionnaat) . . .	127	"	127
id. (Weeshuis)	26	"	26
Santa-Rosa.	191	158	349
Santa-Maria	195	139	334
Sint-Willebrordus	127	57	184
Barber	162	116	278
Westpunt	89	93	182
Verdere Katholieke scholen:			
Colegio San Tomas	-	83	83
Overzijde (betalenden)	"	65	65
idem (onvermogenden). . .	"	280	280
Pietermaai (idem). . .	"	163	163
Verdere bijzondere scholen:			
Colegio Baralt	"	84	84
Colegio Leon		73	73
Totaal. . . .	1819	1765	3584

[1]) In het verslag van 1897 moeten de twee laatstgenoemde cijfers niet zijn 153 en 95, maar 158 en 90.

Het aantal schoolgaande kinderen op de andere eilanden der kolonie bedroeg in 1897 te zamen 1973, te weten:

op Bonaire, op de landsschool 78 en op de twee scholen der zusters van liefdadigheid 529;

op Aruba op de landsschool 90 en op de scholen der zusters van liefdadigheid 659;

op St. Martin (Ned. ged.), op de landsschool ter hoofdplaats 67 en in de buitendistricten respectievelijk 46, 24 en 30;

op de school der zusters van liefdadigheid 247;

op St. Eustatius op de landsschool 115; en

op Saba ter hoofdplaats 33 en te Windwardside op de twee scholen respectievelijk 22 en 33.

Bij koloniale verordening van 3 September/10 November 1897, (*Publicatieblad* n°. 17) werd de verordening van 5 Juli/17 October 1884 (*Publicatieblad* n°. 16) regelende het onderwijs in de kolonie Curaçao, die gewijzigd was bij verordening van 14/15 October 1885 (*Publicatieblad* n°. 14), op nieuw gewijzigd.
Bij besluit van den Gouverneur van 29/31 December 1897 (*Publicatieblad* n°. 20) werd het bedrag der schoolgelden geregeld voor het onderwijs op de Gouvernementsscholen voor meer uitgebreid onderwijs.
Bij besluit van den Gouverneur van 26/28 Februari 1898 (*Publicatieblad* n°. 5) werden de traktementen en toelagen van onderwijzers aan de gouvernementsscholen op nieuw geregeld.

J. Landsgebouwen en openbare werken.

De voornaamste werken welke in het jaar 1897 door het departement van openbare werken werden verricht, waren: het herstellen en onderhouden van de officiers-woningen, de secretarie, de openbare scholen, de bakkerij, het verven van de openbare lagere school aan de Overzijde; het gedeeltelijk verven van de politiewacht te Willemstad; het herstellen van vloer en deuren in de gevangenis; het herstellen van het hoofdgebouw in het krankzinnigengesticht; het maken van een houten afscheiding in het archief-gebouw; het herstellen van het plein en van een gedeeltelijk door de zee weggeslagen muur van de slachtplaats het herstellen van dakvloer en deuren van het militair hospitaal en het verven van het gebouw; het vernieuwen van den seinpaal op Oostpunt; het herstellen van het dak en het breeuwen en teren van den zolder van de kazerne Willem III; het herstellen van de militaire cantine, van onderofficiers-woningen, van werkplaatsen en van een wasch- en brandspuithuis in het Waterfort; het maken van een privaat in het Riffort; het herstellen van cirkelstukken van beddingen voor kanonnen op het fort Nassau en op het Riffort en het maken van een schilderhuis voor het buskruitmagazijn.
Voorts werd het hoofdgebouw van de quarantaine-inrichting, aan de Caracasbaai hersteld en geverfd.
Voor de verschillende kantoren werden meubelen gemaakt en hersteld.
De Breede straat te Willemstad, de berg Altena en de weg van Scharlo, werden geheel, en de overige straten gedeeltelijk hersteld, alsook de kaden te Willemstad en langs het Waaigat.
De gebouwen op de overige eilanden der kolonie werden onderhouden.
De boei, de ankers en de kettingen ter reede van Bonaire werden opgehaald, hersteld, geverfd, geteerd en weder gelegd.

K. Waterstaat en communicatie-middelen.

In 1897 werd gedurende 72 dagen op verschillende plaatsen in de haven van Curaçao gebaggerd en 1184 M³. uitgegraven.
De wegen in de buitendistricten van Curaçao en op de andere eilanden der kolonie werden onderhouden.

L. Posterij en telegraphie.

Een overzicht van het postverkeer van het eiland Curaçao, in vergelijking met de vier voorafgaande jaren, wordt gevonden in bijlage D van dit verslag.

Eene opgave van de inkomsten der posterij op Curaçao en op de andere eilanden in de laatste drie jaren volgt hieronder:

Postkantoor op Curaçao.	1895.	1896.	1897.
Verkochte frankeerzegels. .	f27 619,16^5	f25 085,69^5	f21 343,33^5
„ briefkaarten . .	304,21^5	322,47^5	295,30
„ postwisselformulieren. . . .	6,40	6,00	10,00
„ portzegels . . .	3 694,12^5	4 878,87^5	2 484,75
„ adreskaarten . .	„	0,23	0,16
„ douane-verklaringen	0,50	0,43	0,09
Betaalde koers op postwissels	3 884,85	5 101,57	7 325,05^5
Verhuur van loketten. . .	573,00	559,50	576,00
Ontvangen transitrechten. .	3 044,05^5	„	„
Totaal der ontvangsten op Curaçao	f39 126,31	f35 954,77^5	f32 034,69
Postkantoor op St. Martin (Ned. ged.)	1 134,48^5	1 021,53^5	967,83
Postkantoor op St. Eustatius	485,77	515,43^5	595,99^5
Hulppostkantoor op Saba .	1 107,00	1 134,74	503,28^5
„ „ Bonaire	511,64^5	493,35^5	551,23
„ „ Aruba .	465 43^5	479,77	482,26^5
Totaal. . .	f42 830,64^5	f39 599,61	f35 135,29^5

In 1897 werden op Curaçao gestort ter overmaking, door middel van postwissels, naar Nederland en andere landen de volgende bedragen:

naar Nederland	f 51 655,38^5
„ België	307,97
„ Duitschland	27 177,12
„ Frankrijk	15 628,31
„ Italië	1 500,22
„ Nederlandsch-Indië	47,49
„ Suriname	1 066,33
	f 97 382,82^5

Op Curaçao werd in 1897 uitbetaald aan postwissels:

uit Nederland	f 769,37^5
„ België	117,71
„ Duitschland	899,00
„ Frankrijk	131,81
„ Nederlandsch-Indië	381,70
„ Suriname	1 184,69^5
	f 3 484,29

In het buitenlandsch telegraafverkeer van Curaçao over 1897 werden gewisseld 3104 telegrammen, tellende 21 160 woorden (tegen 2636 telegrammen en 16755 woorden in 1896).

De opbrengst bedroeg f 27 150,30 (tegen f 24 936,45 in 1896), zoodat, in verband met de aan de telegraafkabel-maatschappij gewaarborgde opbrengst van dat verkeer (ten bedrage van f 45 000), door de kolonie over 1897 eene som van f 17 849,70 moest worden bijgepast (tegen f 20 063,55 over 1896).

M. Financiëele zaken.

§ 1. *Muntwezen.*

In den toestand van het muntwezen is in 1897 geen verandering gekomen.

Bij besluit van den gouverneur van 15/16 September 1897 (*Publicatieblad* n°. 13) werd de koers, waartegen de pilaardaalders in de kolonie Curaçao in 's lands kassen kunnen worden aangenomen, bepaald op f 1 en de zilveren Spaansche munten, welke tot die daalders in eene vaste verhouding staan, naar evenredigheid.

§ 2. *Begrooting.*

De koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1898 werd voorloopig bij verordening van 13/28 Juli 1897 (*Publicatieblad* n°. 11) en definitief bij de wet van 2 Februari 1878 (*Staatsblad* n°. 47, *Publicatieblad* n°. 6) vastgesteld.

De koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor de dienstjaren 1895 en 1896 (*Publicatiebladen* van 1894 en 1895 n°. 17 en 8) werden gewijzigd, respectievelijk bij de verordeningen van 6 December 1897/14 Februari 1898 (*Publicatiebladen* n°. 3 en n°. 4). Bij verordening van 13 April/28 Juni 1897 (*Publicatieblad* n°. 9) werd de koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1893 gewijzigd.

§ 3. *Belastingen.*

Bijlage E levert een overzicht van de opbrengst van de middelen der kolonie in de laatste drie jaren.

Bij koloniale verordening van 14/15 April 1897 (*Publicatieblad* n°. 5) werd de verordening, houdende bepalingen op de heffing van het recht van accijns op sterke dranken in de kolonie Curaçao (*Publicatieblad* van 1881 n°. 23) gewijzigd en aangevuld.

§ 4. *Gouvernementsbank.*

Ten aanzien van den staat van de bank en van hare verrichtingen in 1897 zijn de volgende opgaven van de directie vangen:

In het getal der bankbiljetten kwam geen verandering en het bleef dus.				f 148 700,00
Het kapitaal der instelling voortspruitende uit de gepercipieerde disconto's bedroeg op 1°. Januari 1897			f 289 265,44^5	
Gedurende 1897 werd aan disconto's ontvangen		f 20 670,25		
Voor de administratie uitgegeven.	f 2 736,75			
Verlies op pilaardaalders.	2 789,56			
		f 5 526,31		
zoodat de winst in 1897 beliep			15 143,94	
(welke winst voor de koloniale kas is beschikbaar gesteld).				304 409,38^5
Totaal bedrag van het kapitaal op ultimo December 1897				f 453 109,38^5

Daarbij gevoegd:

1°. De gelden in deposito voor rekening van anderen op 1 Januari 1897 ten bedrage van			f 4 347,63			
Vermeerderd met de volgende ontvangsten in den loop van 1897, als:						
Nalatenschap van 1 luitenant en drie militairen van het garnizoen		f 321,85				
Verminderd met de uitkeering aan de koloniale kas van den verkoop van geschut vee in 1894	f 65,79					
en van de nalatenschap van 1 luitenant en 3 militairen van het garnizoen	433,68					
		499,47				
			177,62			
				f 4 170,01		
2°. De gelden in consignatie op 1° Januari 1897 ten bedrage van				65,00		
					f 4 235,01	
3°. Het fonds voor het inwisselbaar stellen van bankbiljetten					75 000,00	
						f 79 235,01

Daarvan op 1 Januari 1898 uitstaande:

1°. op de gedisconteerde wissels volgens art. 9 van het reglement van de bank	f 420 180,00	
2°. op gedeponeerde speciën	34 000,00	
		454 180,00
		f 78 164,39[5]

Te weten:

In de kas van de bank tot het doen van beleeningen	f 3 164,39[5]	
Het fonds tot inwisseling der bankbiljetten	75 000,00	
		f 78 164,39[5]

§ 5. *Hypotheken en eigendomsovergangen.*

De bij het begin van 1896, gevestigde en gedurende dat jaar ingeschreven hypotheken betroffen een totaal bedrag van f 3 815 394,67 te weten:

tegen 3 percent	1		f 2 000,00		
„ 5 „	4		4 400,00		
„ 5½ „	2		28 000,00		
„ 6 „	367		2 381 728,68		
„ 6 en 7 „	144		968 967,25		
„ 7 „	140		113 735,97		
„ 7½ „	3		2 900,00		
„ 8 „	35		16 910,00		
„ 8½ „	2		12 200,00		
„ 9 „	15		60 475,00		
„ 10 „	2		11 700,00		
„ 12 „	15		22 538,00		
zonder rente	9		189 839,77		
		739			f 3 815 394,67

Bijgekomen tot ultimo December 1897:

tegen 6 percent	33		f 161 535,00	
„ 6 en 7 „	34		264 200,00	
„ 7 „	26		61 750,00	
tegen 8 percent	5		5 542,00	
„ 9 „	2		3 300,00	
„ 12 „	2		500,00	
zonder rente	7		28 171,00	
		109		f 524 998,00
		848		f 4 340 392,67

Doorgehaald gedurende 1897:

tegen 6 percent	33		f 153 900,00	
„ 6 en 7 „	25		161 430,00	
„ 7 „	16		12 300,00	
„ 8 „	1		500,00	
„ 9 „	1		14 000,00	
zonder rente	3		10 643,0	
		79		f 352 773,00
Bleven op ultimo December 1897		769		f 3 987 619,67

Vernieuwde inschrijvingen gedurende 1897:

tegen 6 en 7 percent	5	f 27 100,00	
„ 7 „	4	1 560,00	
	9		f 28 660,00

Gedurende het jaar 1897 werden 109 verschillende akten overgeschreven.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

In het Publicatie-blad van 1897 n°. 14 is opgenomen het Koninklijk besluit van 11 Augustus 1897 n°. 39 met daarbij behoorend reglement houdende nieuwe voorschriften voor het toekennen van overtocht aan civiele ambtenaren van en naar de kolonie Curaçao ten laste van de koloniale kas.

O. Nijverheid.

§ 1. *Mijnwezen.*

Ook in 1897 heeft van Santa-Barbara op Curaçao geen uitvoer van phosphorzure kalk plaats gehad.

Van Aruba zijn in 1897 met 28 schepen 19 137,92 M³. phosphorzure kalk uitgevoerd.

In dat jaar werd ontvangen aan concessierecht f 13 804,01, aan uitvoerrecht f 7028, en aan scheepsongelden f 2896,67.

In de eerste drie maanden van 1898 zijn 5 schepen, te zamen metende 3547,40 M³. tot het innemen van phosphorzure kalk op Aruba aangekomen.

Gedurende het jaar 1897 werd door de Aruba Island Gold Mining Company voortgegaan met de in 1896 aangevangen werkzaamheden.

Volgens opgave van den agent dier maatschappij op Aruba werd in 1897 eene hoeveelheid van 12 kilo onbewerkt goud verscheept, eene waarde vertegenwoordigende van f 19380.

De werkzaamheden in de zwavelmijnen op Saba werden ook in 1897 niet hervat

In 1895 werd voor rekening van eenige grondeigenaren op St. Martin (Ned. ged.) door een Amerikaansch mijningenieur een onderzoek naar het gehalte van de op hunne gronden gevonden mangaanertsen ingesteld. Dat onderzoek scheen voorloopig niet ongunstig. Ten einde echter een bepaald oordeel omtrent het gehalte en de geschiktheid tot exploitatie te kunnen vormen, werd uitvoer van eene vrij groote hoeveelheid vereischt. Dientengevolge werd in 1897 eene hoeveelheid van 75 registertonnen verscheept. De eigenaren der gronden wenschten voor eigen risico niet verder te gaan en stelden sedert pogingen in het werk om eene maatschappij tot exploitatie der mangaanertsen op te richten. Vooral de moeilijkheid om omtrent de aanwezigheid van eene voldoende hoeveelheid eenige zekerheid te verkrijgen, schijnen tot nu toe het slagen dier pogingen te hebben belet.

§ 2. *Steenbakkerij.*

De op Bonaire bestaande steenbakkerij heeft in 1897 niet gewerkt.

§ 3. *Landbouw.*

Een overzicht van de opbrengst van de plantages en gronden in de buitendistricten op Curaçao en van het aldaar aanwezige vee en pluimgedierte wordt als bijlage F¹ hierbij gevoegd.

In Maart 1898 werden op het eiland Curaçao 48 hectaren grond afgestaan, ten einde daarop een proef te nemen met de agave-cultuur, en met het teelen van bijen en zijdewormen. Met eene uit Italië ontboden voor deze gronden bestemde zending zijdeworm-cocons kon geen proef worden genomen, daar de larven alle dood aankwamen. De ingevoerde bijenzwermen, die in het begin honing van uitstekende kwaliteit gaven, werden, waarschijnlijk tengevolge van eene onoordeelkundige behandeling, geheel door andere insecten vernield.

In bijlage F² zijn de voorwaarden opgenomen waaronder de bedoelde grond in huur werd afgestaan.

Door den Gouverneur werd overwogen wat zou kunnen worden gedaan om het aanrichten van schade aan het jong gewas door cabrieten (geiten) te voorkomen. Men stuitte echter op de moeilijkheid dat bepalingen hieromtrent voor het grootste gedeelte van de arme bevolking in de buitendistricten te bezwarend zouden zijn. De Gouverneur deelt nu mede dat in de laatste vier jaren, zoowel de plantagehouders als de huurders van kleine gronden, door schade wijs geworden, door omheining hunner gronden met stekeldraad, die schade niet zonder succes trachten te voorkomen.

§ 4. *Veeteelt.*

Eene statistiek van den veestapel op de verschillende eilanden der kolonie wordt als bijlage G hierbij gevoegd, terwijl opgaven omtrent den uitvoer worden aangetroffen in bijlage J, vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

§ 5. *Visscherij.*

Deze tak van nijverheid op Aruba heeft in 1897 een gunstiger resultaat opgeleverd, daar toch als een gevolg van de gemelde behoefte 6 in stede van 3 zeilbooten in de vaart zijn gehouden.

§ 6. *Uitgifte van gronden.*

In 1897 werden afgestaan:

In huur:

op Curaçao:

200 M². voor het bouwen van een pakhuis aan de Westpuntbaai tot het bergen van producten aan 1 persoon;

2500 M². aan 1 persoon voor het oprichten van eene ijsfabriek;

625 M². aan 1 persoon voor het bouwen van een koestal en 584.85 hectaren aan 525 personen, tot het uitoefenen van den landbouw en het bouwen van huisjes;

op Bonaire:

87.6398 hectaren aan 19 personen tot uitoefening van den landbouw;

op Aruba 111,23805 hectaren aan 86 personen tot uitoefening van den landbouw;

op St. Eustatius aan 2 personen twee stukken grond.

In eigendom:

op Curaçao, aan het apostolisch vicariaat ten behoeve van het college San Tomas een stuk grond groot 1,36 hectare;

0,0106 hektare aan 1 persoon tot het bouwen van een huis;

0,0341 hectare aan het apostolisch vicariaat tot het bouwen van een school; en

88,5912 hectaren aan 18 personen tot uitoefening van den landbouw;

op Bonaire: 30,8674 hectaren aan 27 personen;

op Aruba: 0,36525 aan 9 personen tot het bouwen van huizen;

op St. Eustatius 780 M². aan 1 persoon.

§ 7. *Zoutpannen.*

Evenals in 1896 was de zoutoogst op de eilanden Curaçao en Bonaire in 1897 gunstig, doch op St. Martin (Ned. ged.) mislukte hij geheel ten gevolge van zware regens.

Opgaven omtrent den uitvoer van zout worden gevonden in bijlage J, vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

§ 8. *Scheepsbouw.*

In 1897 werden gebouwd: op Bonaire 1 vaartuig; op Aruba 4 vaartuigen; op St. Martin (Ned. ged.) 1 vaartuig en op Saba 2 booten.

§ 9. *Handel en scheepvaart.*

De handel op de verschillende eilanden der kolonie bleef in 1897 stationnair.

In de bijlagen H en I van dit verslag worden opgaven aangetroffen van den in- en doorvoer op Curaçao, en in bijlage J van den uitvoer der geheele kolonie over de laatste drie jaren; terwijl de bijlagen K en L opgaven bevatten betreffende de goederen op St. Martin (Ned. ged.) direct voor consumptie, en uit het entrepôt voor consumptie ingevoerd.

De tarieven, ter berekening van de belasting op den invoe op Curaçao en van de in- en uitvoerrechten op de overige eilanden der kolonie gedurende 1898, zijn bij besluiten van den Gouverneur van Curaçao van 31 December 1897 (*Publicatieblad* n°. 21, 22, 23, 24, 25 en 26) vastgesteld

De haven van Curaçao werd blijkens bijlage M bezocht door 1172 vaartuigen, metende te zamen 1 301 984 M^3.

Het aantal vaartuigen, hetwelk de andere eilanden bezocht, wordt vermeld in het volgend overzicht, waarin ook de gezamenlijke inhoudsmaat van de schepen en de natiën waartoe zij behoorden, worden opgegeven.

	Bonaire.		Aruba.		St. Martin. (Ned. ged.)		St. Eustatius.		Saba.	
	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.
Nederland	341	16 186.41	164	5 796.73	153	14 001.90	218	7 096	130	3 494
Engeland........	3	1 372.17	27	16 799.52	58	64 905.99	35	1 886	14	1 900
Noord-Amerika......	3	3 162.09	2	1 464.59	2	589.41	10	2 773	„	„
Frankrijk........	3	588.15	„	„	9	920.81	7	162	„	„
Denemarken	„	„	2	1 695.56	„	„	„	„	„	„
Noorwegen	„	„	2	1 647.56	„	„	„	„	„	„
Venezuela........	65	3 808.62	81	5 521.87	12	3 628.81	„	„	1	297
Totaal ...	415	25 117.44	278	32 925.83	234	84 046.92	270	11 917	145	5 691

De reede op St. Martin (Ned. ged.) werd nog bezocht door 90 Nederlandsche en 76 Engelsche zeilbooten, alsmede door 171 roeibooten, waarvan de tonnemaat niet kan worden opgegeven.

Curaçao bleef in 1897 opgenomen in de stoomvaartlijnen in vorige verslagen vermeld.

Bij verordening van 30 Maart—26 Mei 1897 (*Publicatieblad* n°. 6) werd een entrepot-stelsel voor het eiland Saba ingevoerd.

In het *Publicatieblad* van 1897, n°. 7, is opgenomen de wet van 9 April 1897 (*Staatsblad* n°. 81), houdende goedkeuring van het tractaat van vriendschap en handel tusschen Nederland en den Oranje-Vrijstaat, den 9den April 1895 gesloten.

In het *Publicatieblad* van 1897, n°. 8, is opgenomen de wet van 2 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 129), houdende goedkeuring van het verdrag van handel en scheepvaart tusschen Nederland en Japan, den 8sten September 1896 te 's Gravenhage gesloten.

Bij verordening van 24 September/9 October 1897 (*Publicatieblad* n°. 15) zijn gewijzigde bepalingen vastgesteld ter voorkoming van aanvaringen op zee, en is te gelijk de verordening van 1886 (*Publicatieblad* n°. 11) houdende vaststelling van seinen voor schepen die in nood of gevaar verkeeren, gewijzigd.

§ 10. *Zeebrieven.*

In 1897 werden afgegeven: op Curaçao 4 zeebrieven, op Bonaire 4, op Aruba 8, op St. Martin (Ned. ged.) 10, op St. Eustatius 1 en op Saba 4.

De Minister van Koloniën
CREMER.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO VAN 1898.

III. CURAÇAO.

(5. 2.)

BIJLAGE A.

STATISTIEK van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken in de kolonie Curaçao, over de laatste zes jaren.

(5. 3.)

BIJLAGE B.

VERSLAG van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht gedurende het jaar 1897.

(5. 4.)

BIJLAGE C.

VERSLAG betreffende den toestand van het onderwijs op het eiland Curaçao gedurende het jaar 1897, opgemaakt ingevolge het bepaalde bij artikel 48 van de onderwijsverordening voor de kolonie Curaçao (P. B. 1884, n°. 16).

(5. 5.)

BIJLAGE D

POSTVERKEER van het eiland Curaçao in 1897

(5. 6.)

BIJLAGE E.

STAAT, aantoonende de opbrengst van de koloniale middelen over de dienstjaren 1895, 1896 en 1897, voor zoover die bekend waren bij de aanbieding aan den Kolonialen Raad van de ontwerpen der koloniale huishoudelijke begrooting voor de jaren 1897, 1898 en 1899.

(5. 7.)

BIJLAGE F¹.

OVERZICHT van de opbrengst van de landbouwproducten en van den veehandel op de plantages en gronden in de buitendistricten van het eiland Curaçao in 1897.

(5. 8.)

BIJLAGE F².

BESCHIKKING van den Gouverneur van Curaçao.

(5. 9.)

BIJLAGE G.

STAAT van den veestapel in de kolonie Curaçao in de laatste zes jaren.

(5. 10.)

BIJLAGE H.

STAAT van den invoer op Curaçao in 1895, 1896 en 1897.

(5. 11.)

BIJLAGE I.

STAAT van den doorvoer op Curaçao in 1895, 1896 en 1897

(5. 12.)

BIJLAGE J.

UITVOER van de kolonie Curaçao in 1895, 1896 en 1897.

(5. 13.)

BIJLAGE K.

STAAT der direct voor consumtie ingevoerde goederen op St. Martin (Ned. ged.) gedurende het jaar 1897 met opgave der waarde, berekend deels naar het tarief ter berekening der in- en uitvoerrechten van 1896 en deels naar dat van 1897 en volgens factuursprijzen.

(5. 14.)

BIJLAGE L.

OPGAAF van de goederen uit de particuliere entrepots op St. Martin (Ned. ged.) voor consumtie uitgeslagen, gedurende het jaar 1897, met vermelding der waarde naar factuursprijzen of tarief.

(5. 15.)

BIJLAGE M.

STAAT aantoonende het getal vaartuigen gedurende het jaar 1897 in de haven van Curaçao binnengevallen, en hunne tonnenmaat.

[De nummers 2—15 zijn niet in de Bijlagen opgenomen.]

